

KAZINCZY FERENC MŰVEI

KAZINCZY FERENC MŰVEI

ELSŐ OSZTÁLY
EREDETI MŰVEK

MÁSODIK OSZTÁLY
FORDÍTÁSOK

HARMADIK OSZTÁLY
LEVELEZÉS

KRITIKAI KIADÁS

Sorozatszerkesztő
DEBRECZENI ATTILA

Kazinczy Ferenc

KÖLTEMÉNYEK

II. KÖTET
JEGYZETEK

Sajtó alá rendezte
DEBRECZENI ATTILA

Debreceni Egyetemi Kiadó
Debrecen University Press
2018

A kötet az MTA–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport
programja keretében jött létre.

A könyv megjelenését a K108.831 sz. OTKA kutatási program támogatta.



A Magyar Tudományos Akadémia Textológiai Munkabizottsága által
elismert kritikai szövegkiadás.

Lektor
ZENTAI MÁRIA

A német levélszövegeket gondozta és fordította
DEÁK ESZTER
DONCSE CZ ETELKA

A görög szövegrészeket gondozta
D. TÓTH JUDIT

© Debreczeni Attila, 2018
© Debreceni Egyetemi Kiadó,
beleértve az egyetemi hálózaton belüli elektronikus terjesztés jogát is, 2018

ISBN 978 963 318 695 4

Kiadta: a Debreceni Egyetemi Kiadó, az 1795-ben alapított
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének a tagja
Felelős kiadó: Karácsony Gyöngyi főigazgató
Tördelés, tipográfia: Juhászné Marosi Edit
A nyomdai munkálatok a Kapitális Nyomdában készültek
Felelős vezető: Kapusi József
Készült Debrecenben, 2018-ban

TARTALOM

I. KÖTET

SZÖVEGEK

Levelek	9
Nyomtatott kötetek	551
Aprónyomtatványok	617
Periodikák	651
Korai versek kéziratcsomói	815
Archívumok kéziratcsomói	905
Gyűjteményes kéziratcsomók	975
Válogatott kéziratok	1069

FÜGGELÉK

Bizonytalan szerzőségű szövegek	1113
Feljegyzések, listák	1123

II. KÖTET

JEGYZETEK

Bevezetés	9
A kötetkoncepció	9
A kötetrend	10
A kötetthatárok	13
A szövegközlés	14
A jegyzetek	15
A mutatók	19
A szövegforráscsoportok keletkezéstörténete és összefüggései	21
Félféles nyomtatvány	21
Korai versek I.	25
Korai versek II.	31
Korai versek III.	38
Periodikákban megjelent versek a fogság előtt	44
Archívumok kéziratcsomói	58
A Poétai berek és a kapcsolódó szövegcsoporthok	66

Görögös epigrammák és lyrai költemények	76
A Tövisék és virágok epigrammáinak szövegcsoportjai.....	89
A szonettek szövegcsoportjai	101
Az episztolák szövegcsoportjai.....	109
Toldy Ferenc, a kiadó.....	119
A szövegidentitások alakulástörténete és magyarázatai.....	130
Bizonytalan szerzőségű szövegek	900

MUTATÓK

Rövidítések	907
Címváltozatok mutatója	910
Szövegidentitások mutatója.....	933
Szövegforrások mutatója	956
Szövegcsoportok mutatója	993
Névmutató	995

JEGYZETEK



BEVEZETÉS

A kötetkoncepció

A Kazinczy kritikai kiadás 10. köteteként megjelenő összes költemények alapvetően szakít az eddigi kiadási hagyománnyal, amely az egyetlen érvényes főszöveg megállapítását tekintette céljának. A sorozat első kötetében olvasható bevezetés kifejti, hogy a kiadás kettős feldolgozási módot követ: a hatástörténetileg kiemelt jelentőségű, Kazinczy életében megjelent művek forráskiadásban látnak napvilágot, „azon művek esetében viszont, amelyek alakulástörténetének nincsen ilyen hatástörténetileg kitüntetett jelentőségű pillanata, a műközpontú kritikai kiadás elvei érvényesülnek, a genetikus kritika szellemében: itt elsősorban az önéletírásokról és a költeményekről van szó. [...] A genetikus szemlélet alkalmazása azt jelenti, hogy a kiadás a szövegalkulás bemutatására törekszik, a változatok egyenrangúságának elve alapján, s nem egy változat kiemelésére vagy egy sohasem létezett szövegállapot konstruálására.” (PEml., 2009., 12.) A genetikus kiadási módszer alkalmazásának lehetősége már az 1998-as kritikai kiadás előkészületei során is felvetődött, Gerge László ezzel számot vető tanulmánya (*Kazinczy verseinek készülő kritikai kiadásáról*, in ItK 1993., 699–706.) azonban végül elvi, metodikai és technikai okok miatt elvetette azt. A jelen kritikai kiadás megindulása és a költemények kötetének elkészítése azonban az akkortól jelentős mértékben eltérő tudománytörténeti helyzetben zajlott, melyben már nemigen volt kérdés a genetikus elvű kiadások létrehozásának jogosultsága és lehetősége.

A jelen kiadás azon a textológiai szemléleten nyugszik, amelyet a Csokonai költői életművének kronológiájáról szóló monográfiában alakítottunk ki (Debreczeni, 2012.), s amely mind a Csokonai, mind a Kazinczy elektronikus kritikai kiadásokat meghatározza, itt most csak az alapfogalmakat foglaljuk össze definíciószerűen.

- A kiadás alapegysége a *szövegforrás*, mely egy fizikai léttel bíró dokumentum. Típusa szerint alapvetően kéziratos vagy nyomtatott, jellege szerint önálló vagy csoportos (l. alább a szövegforráscsoportot), illetve levél- vagy műrészlet.
- Minden szövegforrás megőriz egy vagy több *szövegállapotot*, annak megfelelően, hogy hány lejegyzési fázisban formálódott. Több különböző, de egymással szövegszerűen összefüggő szövegforrás szövegállapotai összevethetőek, s ennek során egyezőnek vagy különbözőnek minősülnek.
- A szövegforrások összevetése során egyező vagy nagyon hasonló szövegállapotúnak minősített szövegforrások a *társszövegforrások*, melyek együttesen az alakulástörténet egy fázisát jelentik.
- A szövegforrások összevetése során különböző szövegállapotúnak minősített szövegforrások *szövegváltozatokat* képeznek, melyek az alakulástörténet két vagy több fázisát jelentik, attól függően, hogy hány egymástól eltérő szövegállapot különíthető el.
- A szövegváltozatok együttese jelenti a *szövegidentitást*, azt a virtuális egységet, amely a különböző változatokban megnyilatkozik minden lényegi eltérés ellenére is (genetikus kapcsolatban lévő több szövegforrás hiányában egy forrás önmagában alkot szövegidentitást).
- A több önálló szövegforrásból álló egység a *szövegforráscsoport*, amely esetében a szerzői kompozíciós szándék vagy a forrás fizikai adottsága a csoportképző elem (szemben a szövegidentitással, ahol a szövegforrások közötti genetikus természetű kapcsolat). Egy szövegforráscsoport nem feltétlenül azonos a benne található szövegforrások pusztá összegével, kötetek, ciklusok esetében paratextuális elemeket is tartalmazhatnak, melyek csak az adott forráscsoportban lelhetőek fel.

Kazinczy költeményeinek jelen kiadása tehát szövegforrás-alapú kiadás, amely nem tekinti érvényesnek az egyetlen ideális főszöveg megalkotásának kényszerét. Nem találunk forrásaink kö-

zött olyan kitüntetett hatástörténeti jelentőséggel bíró kiadást, amely a többi forrás fölé növekedne egyáltalán: Kazinczy verseinek életében nem is született összkiadása, s még kéziratos formában sem létezik ilyen teljességre törekvő összeállítás. Ugyanakkor számos hatástörténetileg jelentős pontja van az alakulástörténetnek, gondoljunk csak a fogság előtti folyóiratokban megjelent verses szövegekre vagy a *Tövisék és virágokra*, illetve a levelekben kommentálva terjesztett versekre, mondjuk a szonettekre – ezek közül nem lehet kiemelni egyet, amelyre alapozva megkonstruálható lenne a „MŰ”, különösen nem a „KÖLTŐI ÉLETMŰ”. A források egyenként fontosak, s együttesen reprezentálják Kazinczy költészetét, kiadásuk így együttesen, ebben a differenciált formában látszik indokoltnak.

Szövegforrás-alapú kiadás megvalósítása a szövegforrások olyan felfogása alapján tűnik lehetségesnek és értelmesnek, amely azokat nem elszigetelten kezeli, hanem legalább két összefüggésrendszerbe helyezi a saját alá rendezés során: a forrásokat részben egy *genetikus kapcsolatok alapján megkonstruálható szövegidentitás* részeként, részben pedig a *szövegforrás fizikai környezetét jelentő szövegcsoporthoz* elemeként látta (ahol a fizikai környezet lehet tudatos kompozíció és véletlen eredménye egyaránt). Az egyes szövegcsoporthoz tartozó szövegforrások így egyenként mindig különálló szövegidentitások elemei is, vagyis kétféle összeszővöttségük sajátos hálózatot képez belőlük (mindezt részletesen kifejtve l. Debreczeni, 2012.). A szövegforrások e hálózatának kiadására az elektronikus közeg az optimális, ahol is megvalósítható a hálózatos, azaz nemlineáris szerkezet, így az adott szövegforrás tetszőlegesen olvasható önmagában vagy szövegcsoporthoz, de szövegidentitás részeként is. A könyv lineáris médiumában választanunk kell, hogy melyik összefüggésrendszer legyen az elsődleges, vagyis az a szerkezet, amelyben a szövegforrások megjelennek. A legalkalmasabbnak erre a szövegforráscsoport rendje tűnik, mert a szövegforrásnak elemi adottsága, hogy fizikailag hol, mely más források sorában és egyéb paratextuális elemek által körülveve helyezkedik el, míg a kronológiai és a genetikus összefüggésrend származtatott, csak mint kutatási eredmény épül a szövegforrás köré. Mint ilyen azonban nélkülözhetetlen, másodlagos kiadási elvként.

A kronológia megteremtése ugyancsak az előzőekben leírt kettős összefüggésrendszerben képzelhető el. Egy adott szövegforráscsoport általában mindig hordoz olyan többletinformációkat, amelyek alapján behatárolható a keletkezési ideje, ami így aztán érvényesíthető a csoportot alkotó szövegforrásokra. Másfelől a szövegforrások az egyes szövegidentitások részei is, az így egymással genetikus kapcsolatban álló szövegforrások szövegállapotaiknak összevetéséből pedig sorrendi és időrendi következtetések adódnak. Ezek persze alkalmazhatóak a szövegforráscsoportok vizsgálata során is, ami pedig visszahathat az egyes szövegidentitások elemeinek datálására és így tovább. A vizsgált korpusz összes szövegforrásán e két metszetben (szövegforráscsoport–szövegidentitás) oda-vissza végzett elemzésekből végül összeáll egy olyan *kronológiai háló*, amely az egyes források többségét legalább megközelítően időhöz tudja rendelni, s ugyanakkor keltezi az egyes szövegforráscsoportokat és kijelöli az egyes szövegidentitások, és azon belül a változatok érvényességi idejét is (vö. Debreczeni, 2012.). A szövegforráscsoportok kronológiája közlésük sorrendjének meghatározásában nélkülözhetetlen, a genetikus viszonyban álló források kronológiája pedig az egyes szövegidentitások alakulástörténetének megalkotásában, amely alapján egy nemlineáris olvasás lehetőségét biztosító szerkezet építhető ki a kötetben belül, a jegyzetmezők által, miként az önéletírásokat közlő kötetek esetében is.

A kötetrend

Kazinczy költői életművéhez különösen adekvát a szövegforráscsoportok szerinti kiadás elve, hiszen ez az életmű többségében szövegforráscsoportokban létezik, s ezekhez számíthatjuk a periodikákban megjelent verseket, valamint a levelekben lévőket is. Hírlapokban, folyóiratokban nemcsak Kazinczy-szövegek vannak és nem szoros egymásutánban, de hogy egy lapban éppen mit közöl Kazinczy és időben mikor teszi ezt, az érdemi összefüggést jelent, ami pedig egyértelműen az adott periodikához mint tágabb értelemben vett szövegcsoporthoz köthető. A levelek esetében

megvan a fizikai környezet elsődlegessége, és gyakran több vers is van egy levélben, de az igazi közvetlen kontextust a kommentárok jelentik, ezért, némileg rendhagyóan, ezek közlését is felvállalja a jelen kötet a szövegek között, ilyen értelemben is tágítva a szövegcsoporthoz fogalmát. S mivel a szövegcsoporthoz egyben tartása miatt nem választhatóak szét az eredeti költemények és a versfordítások egészen, így a jelen kötet a sorozatban egyedi módon a kritikai kiadás mindhárom osztályára kiterjeszkedik (Eredeti művek, Fordítások, Levelezés), sőt a Pandekták versanyagának közlésével a tervezett negyedik osztály, a Feljegyzések területét is érinti.

Az eredeti költemények és a versfordítások szétválasztása egyébként sem látszik indokoltnak. Kazinczy általában jelöli fordításait, s a *Poetai Berek* kötete éppen a fordítások összegyűjtését végzi el, de előbeszédében ezt nem említi, s a fordított mű szerzője csak a tartalomjegyzékben van megnevezve, továbbá néhány eredeti művét is közli itt. A pályavégi gyűjteményes kötet összeállításakor egészen a Toldynak való elküldésig nem tesz explicit módon különbséget eredeti mű és fordítás között, noha ezt Toldy már évekkel korábban javasolja (l. erről részletesen *A Poetai Berek szövegcsoporthoz* című részben). Nem különíti el ezeket kéziratos szövegcsoporthoz többségében és publikálási tevékenységében sem, sokszor leveleiben is együtt, egymás mellett szerepelnek. Nem idegen tehát Kazinczy szemléletétől, ha a jelen kiadásban sem képeznek külön szövegtömböt a fordítások, ahogy az Abafi Lajosnál, a versfordítások eddigi egyetlen kiadásánál szerepel. Az eredeti művek vonatkozásában egyébként Abafi a Toldy által teremtett, műfaji alapokon álló kiadási szerkezetet követi, mint ahogy ezt folytatja Gergye László is. A szövegcsoporthoz szerinti kiadási elv ennek követését is lehetetlenné teszi a jelen kötetben, ami egyébként sem látszik indokoltnak, mert bár Kazinczy maga szintén egyfajta műfaji alapozású elrendezést tervezett költeményei kiadásához, de ez nem öltött konkrét formát, a megvalósult kiadási szerkezet Toldy Ferenctől származik (l. erről részletesen *Toldy Ferenc, a kiadó* című részt).

Kazinczy szövegforráscsoportjai a jelen kötetben hét fő fejezetben kerülnek közlésre (a Válogatott kéziratokat és a Függelékét leszámítva). E hét fő fejezet közlési sorrendjét a Levelek (1) – Nyomtatványok (2) – Kéziratok (3) egymásutánja határozza meg. Az elsődleges szerkezeti elvet így a szövegforrások típusai és jellege jelölik ki, ami megjeleníti a szövegek nyilvánosságához való viszonyát és megjelenít egyfajta sorrendiséget is a Kazinczy-életmű belső logikája miatt. Kazinczynál ugyanis megfordul a publikáció teleológiája szerint elgondolt ’fogalmazvány – tisztázata – nyomtatás’ sorrend, fogalmazványok alig maradtak fenn (leginkább csak kései archiválásban), az egyes szövegidentitások első forrásai gyakran vagy levelek tisztázatai, vagy már a nyomtatványok. Az egyes szövegidentitásokra igaz megállapítás az életmű egészére is kiterjeszthető: a verseket legelőször levélben szétküldözgette barátainak, majd publikálta periodikában, aprónyomtatványban, s aztán elkezdte a gyűjteményes kötetet összeállítani, kötete viszont csak kettő jelent meg, azok is korlátozottan tekinthetők gyűjteményesnek. Az 1820-as évek közepétől mániákusan másolta újra és újra egybe, lényegében változatlan szöveggel kiadandó gyűjteményes kiadásának anyagát, ami aztán sohasem jelent meg. Az életmű eme belső logikájának a ’Levelek – Nyomtatványok – Kéziratok’ sorrend felel meg leginkább.

A kronológia érvényesül eme fő részeken és az azokat alkotó fejezeteken belül a verscsoportok sorrendjében. A Levelek egység egyetlen fejezetet foglal magában, hiszen ez önmagában is tekintélyes terjedelmű, majdnem a teljes szöveganyag felét teszi ki, ezen belül pedig értelemszerűen az időrend a besorolás egyetlen kritériuma. A Nyomtatványok három fő fejezetén belül az első kettőnél (Nyomtatott kötetek, Aprónyomtatványok) ugyancsak kizárólagos az időrend szerepe, a harmadik esetében (Periodikák) az egyes hírlapok, folyóiratok a bennük való publikálás időrendjében következnek (átfedés esetén a publikálás intenzitása alapján történt a besorolás). A Kéziratok három fő csoportja (Korai versek kéziratcsomói, Archivumok kéziratcsomói, Gyűjteményes kéziratcsomók) időrendet testesítenek meg önmagukban is: az első a fogság előtti verseknek zömében a fogság előtt keletkezett kéziratcsomóit foglalja magában, a második a pálya során archiválási céllal készült kéziratcsomókat, a harmadik a pálya végén publikálási céllal, a pálya addigi terméséből összeírt költeményeket. Az e fejezeteken belüli kéziratcsomók ugyancsak időrendben következnek. A nyolcadik fő fejezet, a Válogatott költemények nem szövegcsoporthoz tartozik, legfeljebb azokból kiemelt darabokat az önálló kéziratok mellett, e versek közlési sorrendjét a szövegidentitások keletkezési sorrendje határozza meg.

Jól látható, hogy az utolsó fejezet (Válogatott költemények) nem követi a nyilvánosságviszonyokra és a kronológiára építő szerkezeti logikát, sőt a válogatás az addigi teljességre törekvő közlési elvekkel is szakít. Ezt a döntést alapvetően praktikus, terjedelmi szempontok motiválták. Kazinczy költeményeinek jelenleg 1717 szövegforrását tartjuk nyilván, ennek mintegy háromnegyedét közöljük a jelen kötetben, szám szerint 1283 forrást (e számok a szövegidentitás-navigátorok adataira épülnek, ahol persze vannak csak címmel szereplő szövegforrások is, ugyanakkor vannak olyan források, pl. a nem Kazinczy által periodikában kiadott versek, amelyek nem kerültek be a navigátorba). A terjedelem így is hatalmas, szükséges volt valamely kompromisszumra tekintetben. A válogatás és a teljes anyag közlése közötti döntésben az alábbi szempontok játszottak szerepet.

Az Aprónyomtatványok és a Periodikákban megjelent szövegek jó része ismeretlen volt eddig, s az ismertek nagy része sem volt kiadva még, ezek esetében nem látszott célszerűnek korlátozni megjelenésüket, mert így Kazinczy a nyilvánosság felé mutatott költői arculata a maga egészében feltárulhat, annak az egyes periodikák szerinti és ezzel párhuzamos időrendi megoszlásában. A Levelekben küldött versek elvileg elérhetőek voltak eddig is, mert szerepelnek a Váczy-kiadásban, többségük azonban az ismétlődések elkerülése végett csak címével és első sorával található meg ott. Alig van azonban két teljesen egyforma szöveg a levélforrásokban, gyakoriak a különböző margináliák, jegyzetek a versekhez, s persze szétszórtan állnak az immár 25 kötet levélanyagában, elolvasásuk a teljes levelezés aprólékos és többszöri áttekintését igényli, ami még kutatók számára sem csekély feladat. A legfontosabbak mégis a levelekhez fűzött kommentárok: ezeket egybeolvasva érthetjük csak meg, hogy ez a hatalmas anyag Kazinczy irodalomszervezői stratégiájának alapvető eleme, költészete belső dinamikájának megnyilvánítója, bizonyos értelemben a versek megértésének kulcsa.

A fentiek szerint a Levelek és a Nyomtatványok egységeiben a teljes anyag közlése látszik indokoltnak, még akkor is, ha ez például a Leveleknél néhol redundanciát okoz, mert az egymás utáni levelekben közölt azonos verseknél a szöveg alapjellege gyakran nem módosul, s nem mindenütt vannak margináliák, jegyzetek sem. Ez növeli az amúgy is jelentős terjedelmet. De mégsem látszik lehetségesnek a válogatás, mert akkor részben Váczy János közlése ismétlődne meg, s továbbra is kiadatlanok maradnának bizonyos források, másrészt mert éppen a közlés alapvető célja és indoka szenvedne sérelmet. A Kéziratok közül a korai időszak verscsoportjai, valamint az archívumnak tekinthető gyűjtemények ugyancsak teljes egészükben közlésre kerülnek, mert a szövegalkulás szempontjából meghatározó a szerepük.

A Kéziratok esetében a pálya második feléből, végéről származó gyűjteményes kéziratcsomók és az önálló kéziratok esetében lehetséges anyagszűkítő válogatást végezni (a terjedelmi korlátok miatt). A pályavégi gyűjteményes kéziratcsomók közül csak műfajonként a legutolsót és/vagy a legteljesebbet közöljük a maga egészében, a többi ugyanezen céllal készített, különböző tartalmú és sorrendű, de a szövegekben lényegében egyező tisztázati csomókat nem. Az így egészében kimaradt csomók anyagából, valamint az önálló kéziratok közül pedig csak azokat, amelyek az adott szövegidentitás alakulástörténetében meghatározó szerepet játszanak (pl. nem szerepelnek szövegcsoporthoz, egyedül képviselnek szövegváltozatot, szövegalkulást dokumentálnak fogalmazványként vagy fogalmazványként használt tisztázatként), mindezek a Válogatott kéziratok fejezetébe kerülnek. A más művekben szereplő műrészletek, így például a *Pályám emlékezetében* vagy az *Erdélyi Levelekben* található versek közlésétől ugyancsak eltekintünk, hiszen megjelentek már a kritikai kiadás vonatkozó köteteiben, de az alakulástörténetben, mint minden itt nem közölt forrás, úgy ezek feldolgozása is megtörténik (hiszen ezeket önálló versként lajstromozta Kazinczy).

A kötetthárok

Vannak olyan verses szövegforrások, amelyek nem terjedelmi okokból maradtak ki a jelen kötetből, ezek körét az eddigi kiadások anyagához viszonyítva határozhatjuk meg. Kiadásunk a közzölt versek körét tekintve leginkább az Abafi-kiadással rokon, ugyanis tartalmazza a versfordításokat is, igaz, nem mindet, ami ott szerepel. A kritikaikiadás-sorozat más kötetében kaptak vagy kapnak helyet a nagyobb önálló fordítások szöveganyagához tartozó versek (Gessner és Pyrker műveinek verses részei, Horatius episztoláinak, Klopstock *Messiásának* és Majláth János regéinek fordításai, drámák részleteinek verses kidolgozásai, úgymint a *Hamlet*, a *Don Carlos*, az *Iphigénia Taurisban*, a *Titusnak kegyelmessége*), kivéve, ha maga Kazinczy válogatta azt be valamelyik gyűjteményébe (mint Herder meséinek három darabját a *Poetai Berekbe*). Az eredeti költemények esetében szintén érvényesítettük ezt az elvet, vagyis hogy a csak egy más mű részeként feltűnő verses szövegeket nem vettük fel önálló versként. Ilyenek az Abafi Lajosnál és Gergye Lászlónál szereplő *Prológ Esztellhez* és a *Jenny barátjának és az enyémnek* című versek, melyek Goethe *Stellájának* két fordításában találhatók bevezetőként és mottóként, de önállóan ezeket Kazinczy nem vette figyelembe, s kontextusuk nélkül nem is érthetőek (megtalálhatóak a kritikai kiadás megfelelő kötetében).

Vannak esetek, mikor egy hosszabb vers egyik részlete önállóan is feltűnik levélben. A Vitkovics-episztolába utóbb beépített *Fullajtáros vers* évekkel az episztola után készült, s önálló versként küldte el levélben, majd a beillesztés után újra kihúzásra került, önálló versként is figyelembe kell tehát venni, hasonlóan, ahogy az eddigi kiadások tették. Ugyancsak önálló versként készült az utóbb a Cserey-episztolába beépített *Fényt bírn...* kezdetű háromsoros (amely az Abafi- és a Gergye-kiadásban *Az érdem* címmel szerepel), valamint a *Híven szeretni a jót...* kezdetű kétsoros, amely utóbb három episztolába is bekerült, így ezeket is önálló költeményeknek tekintjük. Az Abafinál és Gergyénél *Szép tévedés* címmel szereplő két sor (*Nagyítva látni mások érdemét...*) viszont a Vitkovics-episztola első változatának elkészülte után, Kazinczy egy levelében csak forrásjelzés nélküli idézetként szerepel, így ezt nem vesszük fel önálló versként kötetünkbe (l. erről részletesen a vers adott helyén).

Más szövegeket azért hagytunk ki a költemények sorából, mert nem tekinthetők versnek. Nem vettük fel az 1831-es pannonthalmi út során az ottani könyvtár egyik kötetébe jegyzett két sort (Abafinál és Gergyénél *Emberi nagyság* címmel), melyet Kazinczy folyó szöveggént illesztett be útleírásába (MagyUtak., 2015., 145., 162.), s amúgy sem igen szakítható ki a bejegyzés egészéből („Láttam a’ mit oly régtől óhajtottam Pannonhalmon 1831. Ápril. 12d. Kazinczy Ferencz. Emberi nagy nagyság, mi volna te Ész, Rény, és Honszeretet nélkül!”), melynek két kézirata is ismeretes (a bejegyzés egyik autográf kéziratának fénymásolata: OSZK Analekták 11467.; a másik autográf a *Pandektákban* található: MTAK K 633/V., 203a). Nem vers az Abafi és Gergye által *Gróf Wass Sámuel emlékezetkövére* címen közölt sírfelirat sem, ezt Kazinczy is prózaként nevezte meg (l. erről részletesen *Az özeveg* című vers magyarázatait).

A korábbi kiadásokban szereplő néhány szöveg nem bizonyult Kazinczy alkotásának. A Toldy-éknál első versként szereplő *Ajánlásról* (mely még az Abafi-kiadásba is bekerült) a megjelenés után nem sokkal Kovácsóczy Mihály közölte, hogy ő a szerzője (*Rajzolat*, 1837., II. 653., vö. 669., és Kelemen Béla: *Kazinczy „Ajánlás”-a*, EphK, 1910., 606–607.). Az Abafi- és a Gergye-kiadásban szereplő *J...nyi Farkas halálára* című szöveg pedig Fazekas Mihály verse (l. *Pasquillus in Wolfgangum Ibrányi*, 1815.; közli egy OSZK-beli kéziratból: *Fazekas Mihály összes művei*, kiad. Julow Viktor, Kéry László, Bp., 1955., I. 96., 260–262.; l. még a Bizonytalan szerzőségű szövegek 5. darabjának jegyzetét). A *Wenn ich einst am Bahn der Tugend wanke...* kezdetű német nyelvű nyolcsoros Abafi Lajos Kazinczy verseként közli kiadása függelékében (Abafi, 1879., II. 307.), de ez valójában Hölty *Die Laube* című versének utolsó két szakasza (l. erről részletesen a 65. szövegidentitást magyarázatai között).

Az Abafi Lajos által utolsóként közölt fordítás az *Oláh népdal* (Abafi, 1879., II. 215.), amelyet az *Erdélyi Levelekből* vett át (l. a kritikai kiadásban: ErdLev., 2013., 288.). Az útirajz egyértelműen úgy fogalmaz, hogy a román verset Sombory László „csinálta”, tehát nem érthető, miért nevezi Abafi oláh népdalnak. A mellette álló magyar fordítást (melynek vers volta is kérdéses) egy 1825-ös

levelében Kazinczy „lexikális magyarázat”-nak nevezi, melyet egy bizonyos Pogány Lászlótól halott (KazLev. XIX. 311., 4468. sz.). Ennek javítását kéri Kazinczy a románul tudó címzett Ponori Thewrewk Józseftől, aki az *Erdélyi Levelek* más változataiban e helyütt álló valóban román népbalada fordítását is készítette (*Felső Magyar Országi Minerva*, 1831., III., 604.). A fentiek alapján az Abafi Lajos által közölt *Oláh népdalt* nem tartjuk Kazinczy versfordításának, s így nem közöljük a jelen kötetben.

Néhány vers esetében nem állnak rendelkezésünkre egyértelmű filológiai adatok sem Kazinczy szerzősége mellett, sem ellene, az ilyen szövegeket a Bizonytalan szerzőségű szövegek csoportjába soroltuk. A filológiai adat fogalmát abban a rigorózus értelemben használjuk, ahogy Csokonai életműve kapcsán kifejtettük (Debreczeni, 2012., 24–27.). Nem fogadható el filológiailag bizonyító adatként a stilisztikai hasonlóság, a szórványos szóegyeztetés, a helyesírás, a valószínűsítés és az intuíció, csakis a nagyobb szövegszerű egyeztetés, a keltezési és egyéb listákon való előfordulás, a levélben és más dokumentumban található egyértelmű ráutalás. Kazinczy művei többnyire autográf szövegcsoporthoz tartoznak, így kevés esetben vetődik fel a szerzői hitelesség kérdése, olyankor, ha a nem autográf, önálló szövegforrásra nézve nincsen egyéb filológiai adatunk, illetve ha az autográf, önálló szövegforrásra vonatkozó adatok ellentmondásosak. A Bizonytalan szerzőségű szövegek csoportjába való besorolás nem foglal állást a szerzőség tekintetében, csak nyilvánvalóvá teszi a csoportosítás által az eldöntetlenséget.

A korábbi kiadásokban szereplők közül a *Szemere István alispán névnapjára* című vers esetében a Gergye László által megadott forrásjelzés téves, a forrást nem sikerült fellelni, ugyanez a vers egy másik forrásról készült leírás szerint másik személy neve napjára készült, Kazinczynál közvetlenül nem találtunk erre vonatkozó adatot. Ugyancsak a Bizonytalan szerzőségű szövegek közé soroltunk további öt, az Abafi- és a Gergye-kiadásban nem szereplő verset: a Barthos Muki számára készült köszöntők másolatát, egy szlovák és egy angol vers fordítását, egy halotti búcsúztatót és egy álnévmonogrammal publikált dalt (mindezekről részletesen l. az adott versekhez kapcsolódó jegyzeteket). A Bizonytalan szerzőségű szövegek című fejezet a szövegek törzanyagától elválasztottan, a Függelékben kapott helyet, éppen bizonytalan státusza miatt. Ugyanitt, a Függelékben olvashatók azok a költemények nem tartalmazó autográf feljegyzések és listák, amelyek a legszorosabban kapcsolódnak Kazinczy verseihez és verscsoportjaihoz, azok keletkezéséről, kiadási teveiről nyújtanak közvetlen információkat.

Van néhány olyan verses szöveg is a jelen kötetben, melyek eddig nem jelentek meg sem az említett kiadásokban, sem másutt: 7 kisebb, egy-két soros és 1 nagyobb töredék, egy 19 soros fordításrészlet az *Iliászból* és egy Klopstock-fordítás (*A' mi nyelvünk hozzánk*). Ez önmagában véve nem sok, így azt lehet összegzően mondani, hogy a jelen kiadás fő vonalaiban az eddigi meghatározó kiadások versanyagára épül. Ha viszont az egyes szövegidentitások összes szövegforrását is figyelembe vesszük, akkor a közölt forrásoknak mintegy a feléről elmondható, hogy nem jelent még meg Kazinczy költeményeinek vagy leveleinek egyik gyűjteményében sem.

A szövegközlés

Kiadásunk a közölt szövegforrások minél pontosabb megjelenítését tűzte céljául, amit szoros betűhűséggel, a formai-elhelyezkedési sajátosságok lehető követésével és a versszövegekhez, szövegcsoporthoz közvetlenül kapcsolódó paratextusok közzétételével kíván megvalósítani. A betűhűség elve nem terjed ki a ma már nem használatos betűformákra (pl. régies ékezetek), ez Kazinczyra nem jellemző, egyes nyomtatványokban tűnik csupán fel. Az írástechnikai rövidítéseket (ligatúrákat) jelölés nélkül feloldottuk. A közhasználatú rövidítéseket, amelyek elsősorban a levelekben fordulnak elő, meghagytuk eredeti formájukban (pl. etc., Mélt.). A kéziratok aláhúzással kiemelt részeit kurzívval szedtük, a kétszeres aláhúzást félkövérrel, a nagybetűket verzállal. Néhol Kazinczy az írott kisbetű nagyobb méretével jelzett kiemélést, ezekben az esetekben ugyancsak kurziváltuk az adott szöveg helyet.

A szöveg jellemzőit, az emendálásokat és a lejegyzéssel egyidejű szerzői szövegjavítások regisztrálását szerkesztői lábjegyzetben adtuk meg, ez kisebb pontméretű, mint a Kazinczytól származó lábjegyzet, amely a szövegekkel egyező pontméretű, s megelőzi a szerkesztői lábjegyzetet (amennyiben egy oldalon mindkettő van). Az utólagos szerzői szövegjavítások, kommentárok (ahol csak lehetséges) a szövegtestben kerülnek feltüntetésre, az oldaltűkör jobb oldalán, így választva el az egy forrásban lévő két vagy több szövegállapotot. Sokszorosan javítgatott fogalmazványok esetében maga a versszöveg is tartalmaz jegyzetben használatos mellékjeleket (az áthúzott szóra: <>, többszörös áthúzás esetén emellett áthúzott karaktereket is alkalmazunk), s magának a kéziratképnek a visszaadására is törekedtünk ilyen esetekben. Ahol a forrás szerkezete miatt nem egyértelmű a szövegállapotok elkülönülése, ott szögletes zárójelben magyarázó megnevezéseket (pl. I. fázis, II. fázis) helyeztünk el magában a szövegben.

A Levelek esetében csak a verset és a versre vonatkozó kommentárt közöljük, a kihagyásokat, s így a közölt rész levélben való elhelyezkedését [...] jelzi; ha ez önálló bekezdésben áll, akkor a közölt rész önálló bekezdés, ha a [...] a bekezdésben folytatólagosan következik annak elején, közepén vagy végén, akkor nem teljes a bekezdés közlése. A levélhez tartozó verses vagy egyéb mellékleteket ugyancsak szögletes zárójeles megjegyzéssel jelezzük. A Nyomtatott kötetek között két kötet szerepel, ezeket összes paratextusukkal együtt adjuk. Az Aprónyomtatványok és Periodikák közül több megtalálható Kazinczy hagyatékában kivágatban, némelyiken kézírásos rájegyzések is vannak, kiadásunkban ezeket a példányokat tekintettük forrásnak, s közöljük önálló szövegállapotként e rájegyzéseket is, noha ezek nyilván csakis az archivált példányon léteznek, míg maga a nyomtatott szöveg minden példányban azonos. A periodikákban, elsősorban a hírlapokban gyakran szöveg veszi körül a versközlést, általában ezeket is közöljük, kivéve, ha a szerkesztőtől származó szöveget, más által írott verset tartalmaz, ezekre szögletes zárójelbe tett megjegyzéssel utalunk a közölt szövegben.

A Kézíratos szövegcsoporthoz belső szerkezetét részben a címrend mutatja, részben a szövegben elhelyezett szögletes zárójeles megjegyzésekkel jelezzük (összekapcsolhatóvá válik így a közlés a szövegcsoporthoz fűzött jegyzetekkel is). A különböző lejegyzési fázisok feltüntetése mellett alkalmazzuk a rájegyzés és a bejegyzés fogalmait, az elsőt akkor, ha az adott kéziratlap hátoldalára utóbb, de még a Kazinczy általi kötetbe kötetés előtt került a szöveg, az utóbbit akkor, ha mindez a bekötetés után történt (ezek idejéről és körülményeiről ugyancsak az adott szövegcsoporthoz jegyzetei adnak tájékoztatást).

A versszövegek, azaz a tulajdonképpeni szövegforrások címeit félkövérrel szedtük, és két sor számmal láttuk el, a cím fölött magának a forrásnak a sorszáma áll, e sorszám mellett a margón pedig annak a szövegidentitásnak a sorszáma, amelyhez az adott forrás genetikusan tartozik. A szövegforráscsoport címe és évszáma (amelyek a sorszámmal ellátott versforrásokat magukban foglalják, a levelek esetében az évszám) félkövér verzállal van szedve és mindig új oldalon kezdődik. A szövegforráscsoport és szövegforrás közötti kisebb egységek félkövér kurzív szedéssel vannak jelölve a szövegek pontméretéből: a Levelek fejezet évszámain belül ezek az egyes levelek megnevezései (címezett, hely, idő sorrendben; ha a kezdet részben vagy egészében megállapított, akkor az a rész szögletes zárójelben áll); a Kötetek és az Aprónyomtatványok esetében nincs ilyen cím, a Periodikáknál az adott lap- vagy kötetszám nevezi meg ezt az egységet a hírlap, folyóirat vagy almanach egészén belül; a kéziratcsomóknál pedig (ahogy erre fentebb már utaltunk) az adott csomó eltérő lejegyzési egységeit jelölik e címek, összhangban az adott forráscsoport jegyzetével.

A jegyzetek

A jegyzetapparátus a jelen bevezető fejezet után két nagy egységet alkot, a kötetkonceptió két fő elemét jelentő szövegforráscsoportokhoz és szövegidentásokhoz kapcsolódva. Az első fő egység a szövegforráscsoportok leírását, ezek keletkezéstörténetét és egymással való összefüggését feltáró tanulmányokat foglalja magában. A 12 áttekintés nem a kötetbeli közlési rendet követi, ezt már csak azért sem tehetné, mert nemcsak a közölt, hanem az összes rendelkezésre álló szöveg-

forráscsoport feldolgozását tartalmazza. Az első öt tanulmány a korai verscsoportokat vizsgálja, melyekben lényegében egyazon, de folytonosan bővülő versanyag található, így ezek, valamint az ezek versanyagából a periodikákban publikált darabok összefüggéseiből felmutathatóvá válik Kazinczy első költői korszakának törzssanyaga. A következő két tanulmány, mely a *Poetai Berek* szövegcsoporthajráiról és az archívumokról szól, a pálya egészen átível, hiszen az első időszak anyagának kiadásából, illetve archiválásából indul ki, majd olyan új szövegcsoportokat vizsgál, amelyek részben ezeket alakítják tovább a pálya végéig, részben későbbi szövegeket tartalmaznak. A következő négy tanulmány zömében az 1820-as években keletkezett gyűjteményes összeírásokat tárja fel, Kazinczy kiadási elképzeléseit követve alapvetően műfaji bontásban, felmutatva a különböző műfajok csoportjainak egymásból való formálódását. A szövegcsoportok áttekintése egyrészt megalapozza a bennük található egyes szövegforrások keletkezését, tehát jegyzetfunkciót tölt be a kötetben belül, másrészt a szorosan vett filológiai érdekeltségen túlmenően összességében átfogó képet rajzol Kazinczy költészetének alakulásáról. Az utolsó tanulmány Toldy Ferencnek a még Kazinczy életében, Kazinczy együttműködésével végzett kiadói tevékenységét elemzi (a *Handbuch* és a tervezett összes versek kapcsán), mint ami utóbb meghatározta az egész kiadási hagyományt.

A jegyzetapparátus második fő egységét a szövegidentitások alakulástörténetét feltáró rész jelenti. A kötetben feldolgozott 1717 szövegforrás genetikai kapcsolatok alapján 357 szövegidentitást alkot, melyek mindegyikének külön alakulástörténete van (az egy, esetleg egy-két forrásból álló identitások esetében alakulásról értelemszerűen nem beszélhetünk, ezeknél a keletkezéstörténet megnevezést használjuk). E részben a szövegidentitásokat alkotó szövegforrások integrált jegyzetanyaga található (az önéletírás-kötetek jegyzetmező-magyarázataihoz hasonlóan), időrendi sorrendbe állított és megszámozott identitások szerinti bontásban. Az identitásoknak ez a keletkezéssel ellátott sorrendje megfeleltethető a kritikai kiadásokban szokásos kronológiai közlési elvnek, ami itt így egy alternatív szerkezetet képez. A szövegközlésben az egyes szövegforrások sorszáma mellett a marginálián álló sorszám arra a szövegidentitásra utal, amelyhez a forrás tartozik, s amelynél az összes rá vonatkozó jegyzet megtalálható. A szövegidentitások, csakúgy mint a szövegforrások, a fejléc alapján kereshetők és találhatók meg. Az alábbiakban az egyes szövegidentitás-magyarázatok felépítése szerint tekintjük át a jegyzetek használatához legszükségesebb információkat.

Cím

A szövegidentitások háromsoros címmel vannak ellátva, az első sorban a sorszám áll. A második sor a szövegidentitás címe, melyet a szövegváltozatok fő címváltozataiból képezünk, egymástól / jellel elválasztva azokat. Ha az adott identitás egyetlen forrásának sincsen címe, akkor a kezdőszavakat használjuk címszerű megnevezésként, ha némelyik forrásban van, némelyikben nincs, akkor csak a címet használjuk fel az identitás címében. A harmadik sorban a szövegidentitás keletkezési idejét találjuk, amely egyezik az Alakulástörténet alfejezet első pontjában (a szövegidentitás keletkezése) végzett vizsgálat végeredményével. Kazinczy gyakran megadja költeményének keletkezési idejét, ez azonban a legritkább esetben egyezik az első ismert forrás keletkezési idejével, hiszen ahogy arról már volt szó, fogalmazványait nem nagyon tartotta meg. A Kazinczytól származó adatot is ellenőrizzük, így a szövegidentitás dátuma minden esetben megállapítottnak tekinthető, ezért nem használunk szögletes zárójelet ott sem, ahol Kazinczy egyáltalán nem ad meg dátumot. A keletkezési idő lehet év – hó – nap vagy csak év – hó, illetve csak év pontosságú. A közelítő pontossággal meghatározható keletkezési idő az időintervallum, amelyet -tól -ig dátumokkal adunk meg. A hozzávetőleges pontosságú datálást az 'előtt', 'után', 'körül' típusú keletkezés jelzi. A keletkezési időpontok bizonytalanságát kétféle jelölés mutatja: a két dátum közötti / jel a vagylagosságot, a dátum adott eleméhez illesztett ? a nem egyértelmű meghatározhatóságot jelenti. Ha a dátum egésze helyén kérdőjel áll, egyáltalán nem tudjuk az adott identitást keletkezni; ezeket a szövegidentitások végére helyeztük, közlésük sorrendjében. A többi típus (pontos, hozzávetőleges, közelítő, bizonytalan datálás) szerint nem bontottuk meg a szövegidentitások áttekintését, hogy ne tagoljuk szét Kazinczy költészete így kirajzolódó időbeliségének képét (ilyen bizonyosság szerint megbontott olvasásmódra a szövegidentitások mutatója alapján nyílik lehetőség). A besoro-

lás tehát szorosan a dátumok szerint történt, az eltérő bizonyossági fok pedig a felsorolt jelzések-ből látható. Ha az időintervallumok kezdő és záró dátumai különböző évekre esnek, mindkét helyen feltüntetjük az identitás címét, de a kidolgozás szempontjából meghatározóbbnak tekintett évnél helyezzük el a hozzá tartozó jegyzetmező-magyarázatot.

Navigátor

Szövegforrás sorszáma a szövegidentitáson belül	Szövegforrás címe	Szövegforrás azonosítása: jelzet, kiadás	Szövegforrás típusa	Szövegforrás jellege	Keletkezési idő: (állapot)/forrás	Szöveg-állapot meghatározása (A, B stb.)	Szövegforrás sorszáma a kötetben

A szövegidentitások címe után következő táblázatot szövegidentitás-navigátornak nevezzük: ez tartalmazza a szövegidentitáshoz tartozó összes szövegforrás alapvető adatait, megmutatja genetikus összefüggéseket (amely valójában az alább következő vizsgálatok végeredménye), s lehetőséget ad a kötetben közölt források végigolvasására.

1. oszlop: az elvégzett vizsgálatok alapján a szövegidentitáshoz tartozó szövegforrások alakulástörténeti sorrendjét mutatja. Az egyes sorszámoknál feltűnő / jel (pl. 3/1., 3/2.) az egyes szövegforrások által megőrzött több szövegállapotot jelöli. Egy szövegforrás esetén ezt az oszlopot elhagytuk.

2. oszlop: az adott szövegforrás címe. Ha nincs a forrásban cím, itt nem jelöljük kezdősorával a szöveget.

3. oszlop: az adott szövegforrást kézirattári jelzete vagy kiadási adatai azonosítják egyedileg.

4. oszlop: a szövegforrás típusa fizikai sajátosságaiból adódóan alapvetően kétféle, nyomtatott vagy kéziratos, itt az e két alaptípusból képzett nomenklatúrát alkalmazzuk.

Kéziratok: Autográf tisztázat; Autográf fogalmazvány; Autorizált másolat (vagyis olyan idegen kéztől származó kézirat, amelyet Kazinczy rájegyzéssel vagy egyéb módon sajátjának ismert el); Utólagos javítások (az eredeti lejegyzést követő szövegállapotok megnevezése).

Nyomtatványok: Kötetrészlet; Aprónyomtatvány; Hírlapi közlés; Folyóíratrészlet; Évkönyvrészlet; Utólagos publikáció (csak Kazinczy halála utáni nyomtatványban fennmaradt forrás).

5. oszlop: a forrás jellege a más forrásokhoz való fizikai viszonyt jelöli, alapvetően kétféle: Önálló vagy Csoportos (ami a fentebb sokszor emlegetett szövegcsoporthoz utal). A más forrásokkal való fizikai viszonyoknak vannak speciális esetei, egyrészt a már ugyancsak emlegetett Rájegyzés és Bejegyzés, másrészt a Levélrészlet és a Műrészlet.

6. oszlop: a keletkezési idő a forrás szövegállapotáé, alapesetben ez egyezik a forrás keletkezési idejével; amennyiben nem (pl. utólagos publikáció esetén), akkor mindkettőt megadjuk 'szövegállapot/szövegforrás' formában. A közelítő, hozzávetőleges és bizonytalan keletkezés jelzése egyezik a szövegidentitásoknál leírtakkal. A megadott keletkezési idő vagy az alább a jegyzetekben elvégzett keletkezéstörténeti vizsgálatok eredménye, vagy a szövegcsoporthoz korábbi vizsgálatából származó adat (amelyet a források jegyzetében argumentáció nélkül átveszünk).

7. oszlop: a szövegállapotok összetetéséből, mely alább a jegyzetekben részletesen megtörténik, megszületik a szövegállapotok egymáshoz viszonyított minősítése (A, B vagy részletesebb bontásban (Aa, Ab, Ba, Bb stb.)). Az azonos betűjellel minősített szövegállapotok szövegváltozatokat képeznek, az egy-egy szövegváltozathoz tartozó forrásokat társszövegforrásoknak nevezzük. A források szövegidentitásokon belüli sorrendje (melyet az első oszlop sorszáma jelöl) a szövegállapotok összetetésén és a források keletkezési idejének meghatározásán alapul. Egy szövegforrás esetén ezt az oszlopot elhagytuk.

8. oszlop: az adott szövegforrás sorszáma a jelen kötetben. E sorszámokat követve végig lehet olvasni az egyes szövegidentitásoknak a kötetben közölt forrásait, ami így biztosítja egy alternatív szerkezet szerinti, nemlineáris olvasás lehetőségét, megjelenítve a kötetkoncepció másik fő elemét. A szövegforrások címe és sorszáma a szövegek fejlécében fut, keresni ez alapján lehet.

Megjelenések

A kiadástörténeti adatok alfejezete hagyományosan a szerző halála utáni kiadások számára van fenntartva, de ebben az esetben Toldy még Kazinczy életében megjelentetett *Handbuchja* is itt szerepel, s nem a források sorában, mert Toldy e kiadvány szerkesztésekor már ugyanúgy kiadóként lépett fel, mint a későbbiekben, sok tekintetben megelőlegezve elkövetkező munkásságát (l. erről részletesen a *Toldy Ferenc, a kiadó* című részben). Az összkiadások közül a három meghatározó edíciót dolgoztuk fel, a Toldy és Bajza által kiadott *Eredeti poétai munkákat*, az Abafi Lajos által gondozott kétkötetes *Összes költeményeket* és Gergye László kritikai kiadását (Bajza–Toldy, 1836.; Abafi, 1879.; Gergye, 1998.). A levelezés esetében elsősorban természetesen Váczy János kiadását, illetve pótköteteit (KazLev. I–XXV.), valamint Kazinczy leveleinek modern kritikai kiadásait (BerzsenyiLev., 2014.; KölcseyLev. I–II., 2005., 2007.; VMÖM. XVII.). Az életmű valamely részletét közlő kiadások közül pedig Kazinczy két kötetének, a *Tövisék és virágoknak* és a *Poetai Bereknek* a jegyzetelt kiadásait (Balassa, 1902.; Gecsei, 2008.), valamint a *Magyar Museum*-ban és az *Orpheus*-ban megjelent versek esetében a folyóiratok forráskiadásait (Museum, 2004.; Orpheus, 2001.). Mivel kiadásunk az egyes forrásokat közli, így a megjelenési adatokat is forrásonként kellett megadnunk, a forrásnak a navigátor első oszlopában található sorszáma szerint. Toldy és Abafi nem jelöli közvetlenül kiadása alapszövegét, így ezekben az esetekben meg kellett állapítani, melyik szövegforrásból dolgoztak. Amikor ezt nem sikerült megtenni, akkor a szóba jöhető források felsorolását adjuk vagy jelezzük a kontamináció tényét.

Alakulástörténet, Keletkezéstörténet

Több forrás esetén alakulástörténetet, egy forrás (vagy két, max. három egybehangzó forrás) esetén keletkezéstörténetet nyújt a jegyzet, ez utóbbi nincs további alfejezetekre tagolva, az összes (ilyenkor általában nem sok) ismeret egyetlen helyen található. Az alakulástörténet négy fő részre tagolódik, a kiadási koncepciót strukturáló négy alapfogalom szerint:

(a szövegidentitás keletkezése)

E részben annak a dátumnak a meghatározása történik meg, amely a szövegidentitás-cím 3. sorában szerepel, s időrendi besorolásának alapja. Ez rendszerint elválik a források keletkezésétől, ezért szükséges külön vizsgálni. Kazinczy gyakran meg is adja ezt a dátumot, s a folyamatos újraírások során ez általában változatlan marad, így identikus elemmé válik. E jegyzetegység az elérhető összes filológiai adatra épülő vizsgálat helye.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

Az egyes források szövegállapotainak összevető vizsgálata során állapítjuk meg a társszövegforrásokat és szövegváltozatokat, illetve azok sorrendjét. A szövegalkulás részleteinek megmutatása áll itt a középpontban, általában táblázatos formába rendezve a különböző szövegvariációkat, azokat is, amely források nem szerepelnek a kötetben. Az időrendi adatok látens módon nyilván preformálják a vizsgálatokat is, de e jegyzetegység explicit módon csak a szövegállapotok összevetéséből adódó következtetésekkel foglalkozik.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

E részben az egyes források keletkezésének az időponthoz való kötése történik meg. Abban az esetben, mikor a forrás egy szövegcsoporthoz tartozik, automatikusan a szövegforráscsoport korábban, az előző nagy jegyzetegység valamelyik tanulmányában elvégzett keletkezését szerepeltetjük, kivéve, ha egyedi eltérést mutatkozik a forrás esetében. Minden más esetben elvégezzük az adott forrás keletkezéstörténeti vizsgálatát, ez különösen leveleknél gyakran önálló tanulmányyszerű fejtegetéseket igényel. Amennyiben a szövegforrás és a szövegállapot keletkezési ideje nem esik egybe, mindkettő meghatározása itt történik, a több szövegállapot datálása ugyancsak.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

E rész összegzi az első három egységben elmondottakat, szükség esetén a részeredmények összevetéséből következő további elemzéseket is elvégezve. Ennek eredményeképpen meghatározha-

tóak az időben elhelyezhető szövegváltozatok, vagyis előtűnik az adott szövegidentitás alakulástörténete.

Forrás

Fordítások esetében itt történik meg a fordított mű azonosítása, valamint közöljük az eredeti szöveget, ha az nem található meg a közölt szövegekben valahol (általában a levelekben). Igyekszünk azonosítani a Kazinczy által használt kiadást és közlésünket ehhez igazítani, ennek hiányában vagy modern kritikai kiadást, vagy valamely időben közel eső kiadást használunk.

Magyarázatok

A magyarázatok két részből állhatnak, szöveges és/vagy soronkénti magyarázatokból. A szöveges magyarázat a versszövegre vonatkozó tárgyi, háttér- és összefüggés-jellegű jegyzet, minden olyan vonatkozás idekerül, amely az előző egységekben nem szerepel, azokba nem illeszkedik. A soronkénti magyarázatok elsősorban tárgyi és nyelvi jellegűek, nevek, művek azonosítását tartalmazzák. Kiterjeszkednek az összes közölt szövegforrásra, beleértve a versszövegekhez tartozó lábjegyzeteket és a margón elhelyezett kommentárokat. A levélszövegek részletes magyarázata viszont nem szerepel a kötetben, részben mert túlon túl megnövelné az amúgy is jelentős terjedelmet, részben pedig mert az a levelezéskiadásra tartozik (az idegen nyelvű levelek, levélrészletek fordítását viszont megadjuk). A magyarázandó szöveget vagy annak kezdőszavait kurzívval szedve közöljük soronkénti bontásban. Ahol ugyanazon szöveghelyen a szövegforrások eltérnek egymástól, a variánsokat / jellel elválasztva adjuk meg. A jegyzet tehát integrált, az összes szövegforrás egyező helyeihez egy jegyzetmezőben találhatóak meg a magyarázatok. Sor- vagy oldalszámot nem közlünk ezek előtt, mert egy-két hosszabb episztolát leszámítva szövegidentitásonként kevés soronkénti magyarázattal kell számolnunk, így nem nehéz az eligazodás.

A mutatók

Rövidítések (Források, bibliográfiai adatok)

A rövidítésjegyzék a jegyzetapparátus három fő rövidítéstípusának feloldásait adja meg. Az első a szövegforrások lelőhelyeiként szereplő intézmények, folyóiratok neveinek rövidítése, ezek döntően a szövegidentitás-navigátorokban vannak jelen (a folyóiratok a jegyzetekben is). A másik két típus egyaránt bibliográfiai adatok rövidítése, az egyikbe Kazinczy műveinek kiadásai tartoznak, a másikba az egyéb források és a szakirodalom adatai. A jelen jegyzék csak a többször előforduló bibliográfiai adatokat tartalmazza, az egyszer szereplő szakirodalmi hivatkozásokat nem rövidítjük, pontos könyvészeti adataik a hivatkozás helyén szerepelnek, s a szerzői név szerint a névmutató felől kereshetőek, akárcsak a rövidítéssel használt szakirodalmak.

Címváltozatok mutatója

Kazinczy sokszor módosította versei címét, s a kiadástörténeti hagyományban is számos új cím keletkezett, amely aztán közismertté vált. Szükséges tehát az e címrengetegben való eligazodást segítő mutató, amely azonosítja a keresett címet, s el irányítja a felhasználót a megfelelő szöveg(ek)-hez. Az azonosítás szövegidentitáshoz való rendelést jelent, valamint a szövegidentitáshoz nem tartozó címek esetében jellegük meghatározását (nem Kazinczytól származnak vagy maga a szöveg bizonytalan szerzőségű, illetve bizonyosan nem Kazinczyé). A mutató továbbá alapfunkciójának megfelelően el irányítja az olvasót a címek előfordulásaihoz, kiemelve azt a helyet, ahol összefoglaló információt talál a címre nézve.

Szövegidentitások mutatója

A tartalomjegyzékben A szövegidentitások alakulástörténete és magyarázatai című fő fejezet nem szerepel részletes bontásban, mert a 357 szövegidentitás felsorolása nagyon megterhelné azt, ezért ezek listáját külön mutatóban helyeztük el. Itt azonban nem pusztán megismételjük a kötet-

beli sorrendet, ami egyben időrend is, hanem az időrenden belül a keltezés elérhető bizonyossági foka szerinti tagolást alkalmazunk. Külön csoportot képeznek tehát a Pontosan vagy közelítő pontossággal keltezhető szövegidentitások, a Hozzávetőleges pontossággal keltezhető szövegidentitások, a Bizonytalanul keltezhető szövegidentitások és a Nem keltezhető szövegidentitások.

Szövegforrások mutatója

A tartalomjegyzékben a szövegek esetében a fejezetek címei szerepelnek (Levelek, Nyomtatott kötetek, Aprónyomtatványok, Periodikák, Korai versek kéziratcsomói, Archívumok kéziratcsomói, Gyűjteményes kéziratcsomók, Válogatott kéziratok). Terjedelmi okokból nem közöltük a kötet elején álló tartalomjegyzékben ezek részletes bontását. A közlési szerkezet áttekintésére, a kötetben való eligazodás megkönnyítésére és az egyes források helyének megadására szolgál e mutató. Ez tartalmazza a fejezeteken belül a szövegcsoportok címeit (félkövér verzál), azon belül a csoportok belső egységeinek megnevezését, levelek esetében a levél címzettjét és a keltezését (félkövér kurzív), s ezeken belül az 1283 forrás címét (félkövér, sorszámmal).

Szövegcsoportok mutatója

Az egyes szövegforrások keletkezési idejének meghatározásakor, amennyiben azok szövegforráscsoport részei, alapesetben az e csoportra megállapított keletkezési időt közöljük, de ezt itt részletesen nem adatoljuk, s nem hivatkozunk mindig arra a korábbi fejezetre sem, ahol a datálás történt. A tartalomjegyzék A szövegforráscsoportok keletkezéstörténete és összefüggései című fő fejezet alcímeit tartalmazza, ezek azonban nem fedik le teljes egészében a Kazinczy költészetében feltárt szövegcsoportokat. Mindezek miatt szükséges tehát egy olyan mutató, amely az összes szövegcsoportot tartalmazza kereshetően.

Névmutató

A névmutató a teljes kötet névanyagát tartalmazza, kivéve a Megjelenések alfejezet kiadásokra utaló szakirodalmi rövidítéseit, mert nagy mennyiségben szerepelnek, mindig ugyanitt és ugyanazok, így kigyűjtött oldalszámaik inkább elfednének mint eligazítanak. Nem listázzuk értelemszerűen a címekben előforduló neveket sem, hiszen a címek külön mutatók alapján kereshetők. A nevek utáni oldalszámok közül normállal szedtük a szövegbeli, kurzívvval a jegyzetbeli előfordulásokat.

E kötet évek munkájával és sokak segítségével készült. A Kazinczy-sorozatot készítő kutatócsoport korábbi és jelenlegi munkatársai, Czifra Mariann, Doncsecz Etelka, Granasztói Olga, Hovánszki Mária, Orbán László, Szabó Ágnes a források felkutatásától kezdve a szövegek ellenőrzésén, fordításán át a pótló-javító kiegészítésekig, megjegyzésekig a munka során mindvégig készséggel és nagy szakértelemmel segítettek elő e kiadás elkészültét. Maga a kötetkoncepció és kiadási terv megvitátásra került a kutatócsoport műhelyvitáján, a Debreceni Egyetem Klasszikus magyar irodalmi doktori műhelyében és a Kazinczy Társaság konferenciáján, az elhangzott hozzászólásokat, értő, javító szándékú megjegyzéseket ezúton is köszönöm. A kutatócsoport szorosan vett munkatársai mellett a kutatócsoport tagjaitól, egyetemi és más kutatóhelyeken dolgozó kollégáimtól ugyancsak sokrétű segítséget kaptam különféle filológiai problémák megoldásában, így köszönettel tartozom Balogh Piroskának, Bitskey Istvánnak, Bódi Katalinnak, Bodrogi Ferenc Máténak, Csörsz Rumen Istvánnak, Imre Mihálynak, Kovács Kálmánnak, Kozák Dánielnek, Száraz Orsolyának, Szép Beátának, Szilágyi Mártonnak, Tóth Barnának, D. Tóth Juditnak, Varga Pálnak, Veisz Bettinának. Majláth János német leveleinek átiratát és fordítását Deák Eszter készítette, a többi német levélét Doncsecz Etelka (az 1809–1810-es Rummy-levelek esetében Szép Beáta előmunkálatai felhasználásával), a görög szövegeket D. Tóth Judit gondozta. A kötet lektora Zentai Mária volt, aki alapfeladatai mellett mintegy belső szerkesztője is lett a szövegnek minden részletre kiterjedő korrekcióival, amiért külön is hálás vagyok neki. A tördelést Juhászné Marosi Edit végezte a Kazinczy-sorozatban megszokott magas színvonalon, végtelen türelemmel viselve a javítások soha megszűnni nem látzó sorozatát. A sorozatban először nem szerepel Borbély Szilárd neve szerkesztőként, e kötetet az ő emlékének ajánlom.

A SZÖVEGFORRÁSCSOPORTOK KELETKEZÉSTÖRTÉNETE ÉS ÖSSZEFÜGGÉSEI

Félfíves nyomtatvány

(a szövegforrás leírása)

A Kazinczy által Aranka Györgynek írott, 1793. január 5-i levél Váczy János általi kiadásában (KazLev. II. 286–289., 418. sz.) a levélszöveg után folytatólagosan három vers következik, az első címe alatt a főszövegbe illesztve a „(Kazinczy javított példánya után.)” megjegyzés olvasható, a jegyzetben pedig pusztán a „levélhez mellékelte első költemény”-ként említődik. Hogy milyen példányról van szó vagy hogy mi ez a melléklet, s egyáltalán miért is kell ezt itt megjegyezni, az csak akkor derül ki, ha megnézzük a levél autográf kéziratát (OSZK Levelestár, Kazinczy Aranka Györgynek, 25. darab, 54a–58b). Ez a kézirat a kiadás jegyzetei alapján kétségtelenül azonosítható a Váczy által is használt kézirattal, amely Váczy jelzése szerint akkor még Gyulai Pál birtokában volt. A levélszöveg egy lapnyi (54ab), ehhez van ragasztva a kisebb, nyolcadrét lapokon található, félfíves (azaz nyolcoldalnyi), eredeti oldalszámozás nélküli nyomtatvány (55a–58b). A nyomtatvány nem tartalmaz sem szerzői nevet, sem közös címet, évszámot, kiadói vagy nyomdajelzést. Minthogy a nyomtatvány jellegéről, céljáról nem állnak rendelkezésünkre megbízható információk, eredeti cím hiányában a nyomtatvány jellegének minősítésétől leginkább tartózkodó megnevezést választottunk a szövegforráscsoport címéül.

Kazinczy négy verse olvasható itt, mindig új oldalon kezdődően:

- 55ab *Az Esthajnalhoz;*
- 56ab *Prof. Szabó Dávid úrhoz* (ezt Váczy nem közli, s nem is indokolja elhagyását);
- 57a–58a *A' Tavaszhoz;*
- 58b *Daimonia.*

A nyomtatványban mindegyik versnél van kézíratos javítás és/vagy megjegyzés, ez némileg eltérőnek tűnik a levélszöveg autográf kézírásától. Váczy János a nyomtatványon lévő kézírást is a Kazinczyénak tulajdonítja, s ez valóban alappal feltételezhető, noha nem teljesen kétségen kívül. Ha összevetjük *Az Esthajnalhoz* című vers áthúzott első szakasza fölé írt új szakasz kézírását ugyanennek a versnek a *Korai versek I.* csomójában (a Baróti Szabó-verssel és *A' Tavaszhoz* cíművel együtt) található lejegyzésével, akkor rendkívüli hasonlóság tűnik szemünkbe. Ebben az összeírásban azonban csak az utolsó darabok származnak bizonyosan Kazinczy kezétől, melyek némi eltérést mutatnak a gyűjtemény megelőző hányadának kézírásától, ahol a szóban forgó versek is találhatóak. Ez a Kazinczyéra nagyon hasonlító kéz Aszalay Jánosé lehet, akiről Kazinczy is feljegyezte, hogy írása a felismerhetetlenségig az övéhez idomult (l. minderről a *Korai versek I.* összefoglaló jegyzetét). Nem zárható ki, hogy a nyomtatványra is ennek a másik kéznek a lejegyzésében kerültek a javítások, de akkor vagy diktálást kell feltételeznünk, ami az aprólékos javításoknál kevésbé valószínű, vagy valamely másik forrás követését, az itteniekkel tökéletesen megegyezőt azonban nem ismerünk. Mindezek alapján, rögzítve a megítélés némi bizonytalanságát, a *feltehetően autográf* minősítés tűnik a leginkább megalapozottnak.

A levélről és a nyomtatványról készült egy nem autográf másolat is (MTAK M. Irod. Lev. 4r. 37. Másolatok. IV. 1. csomó 54b–55a és 58b–60b), ez két kéztől származik, a második, sötétebb tintás lejegyzés hűen regisztrálja a nyomtatványon lévő kézírást, egyértelműen jelezvén, hogy önálló nyomtatványról és (szerinte) autográf rájegyzésről van szó. Váczy János több helyütt lábjegyzetben utal a kézíratos rájegyzésekre (mindezt részletesen feltártuk a *Félfíves nyomtatvány* önálló közlésekor: *Kazinczy ismeretlen félfíves nyomtatványa*, in Széphalom 23. kötet, 2013., 267–275.). A második, sötétebb tintás másoló azt írja, hogy e nyomtatvány „ugy látszik – Correctur-Bogen volt”, azaz *korrektúraív*. Korrektúrajellegre vallanak a nyomtatásban végrehajtott változtatások, de egyrészt nem bizonyítható, hogy ezen a példányon készültek volna a szövegjavítások, s Kazinczy nem csak utólag jegyezte fel itt is az eltéréseket, másrészt pedig nemcsak javítások vannak, hanem

kommentárok is, amelyek inkább az archiválási célú kéziratokra emlékeztetnek, nem pedig a fogalmazványcéluakra. Mindebből persze az is következik, hogy a rájegyzések keletkezési ideje eltérhet a nyomtatvány keletkezési idejétől.

Fellelhető egy másik példánya is a nyomtatványnak, melyen csak *Az esthajnal* német címe szerepel kézírással, s egy apró helyesírási korrekció, valamint egy-két aláhúzás (OSZK Fol. Germ. 5. IV. kötet, 330a–333b). A Batsányi kritikai kiadás szerkesztői hívták fel a figyelmet egy kiadatlan Kazinczy-kéziratra (OSZK Fol. Germ. 5. IV. kötet, 326a–329b; vö. BJÖM. II. 440.), amely mellett e nem azonosított nyomtatvány is található. E kézirat a *Magyar Museum* Kazinczy által írott előszavának német fordítása mellett a nyomtatvány verseit is tartalmazza németül. A Batsányi kritikai kiadás szerkesztői a kéziratot és a nyomtatványt a Váczy János által az 1791-es levelek között kiadott (KazLev. II. 243–247., 393. sz.), Kovachich Márton Györgynek írott keltezetlen levél mellékleteként nevezték meg, s 1788 elejére tették, Kovachich Kazinczy január 29-i levelére írott, de fenn nem maradt válaszlevelének újabb válaszleveleként értelmezve azt. Véleményünk szerint e levél 1788. január közepére tehető, s Kovachich 1787. december 29-i levelére írott válasz (l. részletesen *A' Tanítvány* jegyzetét, 275. szövegidentitás). A levélben valóban van utalás az előbeszéd német fordítására (az ebben található 1788. november 13-i dátum elírás lehet, az előbeszéd magyar szövegében is 1787 áll, s ez a nap volt a társaságkötés napja), a kézirat pedig az előbeszédet és a verseket nemetül egységben tartalmazza, így az e levél mellékleteként való azonosítás elfogadhatónak látszik a *Félíves nyomtatványra* nézve is.

(a szövegállapotok vizsgálata)

A nyomtatvány keletkezéséhez először is kézenfekvő megvizsgálni a benne található versek keletkezési idejét és szövegállapotát az alakulástörténetben. A nyomtatvány négy darabja egyenként egy-egy szövegidentitás része: mindegyik szövegidentitás számos szövegforrásban létezik, melyek szövegállapotai különböznek egymástól. A négy szövegidentitásból három keletkezési idejét Kazinczy maga határozta meg: *Az Esthajnalhoz* (1787. október 28.); *Prof. Szabó Dávid úrhoz* (1786. október 16.); *A' Tavaszhhoz* (1787. január 1.); a *Daimonia* esetében utóbb egy helyen 1786-ot, egy másik helyen pedig 1787-et adott meg. Ez utóbbinál a szövegállapotokban némi eltérést csak a két kései archiválási másolat mutat, ezeknek datálási jelentőségük szempontunkból nincsen, a negyedik forrás szövegállapota pedig tökéletesen egyezik a jelen nyomtatványéval. *A' Tavaszhhoz* esetében viszont épp azért nem lehet egyértelmű megállapítást tenni a pontos időrendre nézve, mert minden forrás tartalmaz apró egyedi eltéréseket. Mindazonáltal a szövegállapot korainak tűnik, miként a Barótihoz írott versben az utolsó sor egyetlen eltérése a későbbiekől szintén a korai időszakhoz köti a *Félíves nyomtatvány* szövegállapotát.

Az Esthajnalhoz című vers esetében kivételesen fennmaradt az első fogalmazvány, s látható, hogy a *Bétsi Magyar Musa* 1787. december 5-i számában, tehát nem sokkal a megírást követően közzétett szöveg – noha mutat módosulást, mégis – erősen ehhez kötődik. S ezzel a kiadott szöveggel egyezik meg kétszónyi eltérést leszámítva a *Félíves nyomtatvány* is. A *Magyar Museum* első számában közzétett változat ezekhez képest alapvető eltéréseket mutat: teljesen új az első versszak, a keletkezési dátum a cím része lett, a második szakasz első két szava kicserélődött, miként az utolsó sorban is 'remény-fára' változott az 'ákházt', s ehhez lábjegyzet is készült. A további forrásokban már mindig ezek a megoldások szerepelnek. A *Félíves nyomtatványban* található kézíratos bejegyzések pedig éppen ezeket a változtatásokat rögzítik (az eltérés mindössze egyetlen szó), vagyis a két pontosan datálható forrás (a *Bétsi Magyar Musa* és a *Magyar Museum*) szövegállapotaival lényegében egyező szövegállapotokat őrzött meg a nyomtatvány.

Ezek alapján megállapítható, hogy a *Félíves nyomtatvány* nem keletkezhetett 1787 novembere előtt (ez persze a Kazinczy által megadott október 28-i dátumból is következik), s nem keletkezhetett később 1788 júniusánál, amikor is a nyomdászhoz került a *Magyar Museum* első számának kézírata (a szám maga október végén jelent meg). Az ugyanis nehezen feltételezhető, hogy egy korai változatot nyomtasson ki Kazinczy azután, hogy az jelentősen átirva már megjelent a *Magyar Museumban*. A *Félíves nyomtatványról* így az eddigiek alapján azt állíthatjuk, hogy az 1787 novembere és 1788 tavaszának vége közötti mintegy féléves időszakban keletkezett.

(a Féltíves nyomtatvány keletkezési idejének meghatározása)

A nyomtatvány közelebbi keletkezési idejének megállapításához kézenfekvő annak a levélnek a keletkezéséből kiindulni, amely mellett jelenleg található: 1793. január 5. Ez azonban legfeljebb annyit jelent, hogy a nyomtatvány ennél korábbi kell legyen, amennyiben valóban ehhez a levélhez tartozott eredetileg is, s nem utólag, tévedésből sorolták ide (mint ez nem kevés alkalommal megtörtént más esetekben). A levél első bekezdésének utolsó tagmondata: „vedd addig ezt a’ Nyomtatásbeli ’s rézremetszési próbát”. Ez vonatkozhat a *Féltíves nyomtatványra* (a rézmetszet nem található a levél mellett), de egyértelmű azonosító mozzanatot nem tartalmaz, vagyis hogy ténylegesen erre vonatkozik-e. Sőt a szövegösszefüggés alapján inkább nem erre látszik utalni, ugyanis e bekezdésben Herder *Paramythionjainak* készülő kiadásáról, annak Kazinczy általi korrektúrázásáról van szó, s Kazinczy az idézett rész előtti tagmondatban ezt mondja: „Csendesítsd tehát nyughatatlanságod, mint én a’ magamét”, amit Aranka sürgetésére adott válaszként érthetünk leginkább. A mondat egésze így azt jelentheti, hogy amíg megjelenik a Herder-fordítás, addig küld belőle egy mintát. Ha ez így van, akkor nem a *Féltíves nyomtatvány* volt eredetileg e levél melléklete, csak utóbb, tévedésből csatolhatták hozzá, feltehetően az első bekezdés idézett félmondata alapján. E feltételezés további valószínűsítéséhez érdemes ellenpróbát csinálni. Kazinczy hasonló utalásai alapján két másik levelet találtunk, melyeknek e nyomtatvány esetleg a melléklete lehetett.

Az egyik esetben Kazinczy maga hivatkozik erre a fél ívre a Ráday Gedeon által 1786. november 23-án írott levélhez készített utólagos kivonatában: „A’ duplász ajándék tehát a’ Szabóhoz írt hendecasyllabus volt és fél árkusnyi nyomtatásban minden czimlap nélkül ezen Verseim:”, s itt három címnek üresen hagyott helyet (KazLev. I. 118–120., 83. sz., a kivonat a 120. oldalon található). Vagyis pontosan emlékezett a nyomtatvány létrejöttére, de az a jegyzet írásakor nem volt a kezében, s emlékezetből nem tudta, mely verseit tartalmazta. Ez okozhatta Kazinczy tévedését, merthogy a levélben emlegetett duplász ajándék egyike bizonyosan nem lehetett e nyomtatvány, hiszen az egyrészt a Baróti-verset is tartalmazta, amit másik ajándékként külön említ, másrészt pedig 1786. október 19-én küldte el levelét Rádaynak (KazLev. XXIII. 16–17., 5657. sz.), melynek melléklete lett volna e fél ív, s amelyre Ráday novemberben válaszolt, *A’ Tavaszhoz és Az Esthajnalhoz* viszont egyaránt bizonyosan 1787-ben íródott, így 1786-ban még nem lehetett készen e nyomtatvány sem. Legfeljebb a Baróti-vers önálló aprónyomtatványát mellékelhette (ha ugyan már elkészült akkor rögtön), s a levélbe letisztázott verssel (*Gróff x x x Ferentzhez*) együtt alkothatták a’ duplász ajándékot, de hogy így volt-e, nem tudható, nem bizonyítható.

A másik szóba jöhető levél, amely Orczy Lőrincnek szól, 1787. november 12-én kelt, s első mondata így hangzik: „Bé-mutatam Nagyságodnak azt az eggyénhány *valamimet*, aminek kinyomtatására egy két Barátim ösztönzése vetemített.” (KazLev. XXII. 20–21., 5409. sz.) Tartalmilag és időrendileg ez is vonatkozhat a féltíves nyomtatványra, de nem kétségtelen, hogy valóban arra vonatkozik, nem találjuk meg a levél mellett sem Váczy János kiadásában, sem az általa alapul vett kiadásokban (a kézirat pedig jelenleg nem lelhető fel, a két Váczy által említett kiadás adatai: *Figyelő* 1881. XI., 134–135.; *Régi Okiratok és Levelek Tára* 1906. II., 4. sz., 95–96.). Önmagában ez alapján nem állíthatjuk, de nem is zárhatjuk ki, hogy Orczynak ezt a nyomtatványt küldte 1787-es levele mellett.

Ugyanebben az időben kelt azonban két másik levél is, amelyek ugyan nem beszélnek nyomtatványról, de küldött versekről igen. Ráday Gedeon 1787. december 2-án a következőképpen kezdi válaszlevelét Kazinczynak: „Különös köszönettel vettem azon Verseknék meg küldését, melyeket érdemes levelében rekeszteni méltóztatott. Melyek között, ámbár mindenki jól van ki munkálódva, különösképpen az első nagyra betsüllöm, mind válogatott szavaiért, mind pediglen fű[.]ben tűnő kedves és könnyen folyó hangjáért.” (KazLev. I. 151., 110. sz.) A levél dátuma és szövege alapján, miként az előző esetben is, egyértelmű azonosításra nincs mód, de a lehetőség megvan, hiszen novemberben küldött több verset Kazinczy, s az elsőről mondottak ráillenek *Az Esthajnalhoz* című versre.

A másik levél egyértelműbb támpontokat kínál. Molnár János 1787. november 14-én ugyancsak versek vételét igazolja vissza Kazinczynak: „Vettem az Alcaeus és Catullus rendű Ódákat avagy Éneket. Két Gyöngyösinek és Baróti Dávidnak eszével, nyelvél és tollával birjon, a’ ki azokat, a’

mik ottan szépek, felségesek, dicsérettel felérje. Engem az utolsó dall mély gondolatokba merített; a' ködlő, tsillámló tűz, mely merő lidértz-láng, a' tsaló tsillogás, kémlelés, kandikálás, nékem úgy tettszik! az himezett szók alatt sok valóságot foglal magában.” (KazLev. I. 150., 109. sz.) Az 'Alcaeus és Catullus rendű Ódák' egyértelműen megfeleltethetők a nyomtatvány első és második darabjával, Az *Esthajnalhoz* ugyanis alkaioszi strófában, a Baróti-vers pedig alcíme szerint „Cattulus példája szerint” készült. Az 'avagy Éneket' utalás némileg homályos, mert erre az első kettőre látszik vonatkozni, de egyes számban van, így az is lehet, hogy az *avagy* szó 'valamint' jelentésben szerepel itt, s a nyomtatványban harmadikként szereplő A' *Tavaszhoz* című (valóban dalszerű) költeményt jelöli.

Az 'utolsó dall' pedig kétségtelenül a *Daimoniára* utal, hiszen a szövegszerű utalások („ködlő, tsillámló tűz, mely merő lidértz-láng, a' tsaló tsillogás, kémlelés, kandikálás”) egyértelműen a vers 3–6. sorait idézik:

„Ha bár a ködből tűz tsillámlik is.
Lidértz tűz! mely a merész Kémlelőt
Posványra tsalja tsillogásával. –
Nem kandikáltam én ezek között”.

Molnár János levele, noha nem utal nyomtatványra, mégis elég nyilvánvalóan arra a négy versre reflektál, amely a *Féltves nyomtatványban* ugyanilyen sorrendben szerepel. A levél november 14-én kelt, két nappal azután, hogy Kazinczy Orczynak pontosan nem azonosítható nyomtatványt küldött (s Rádaynak is ekkortájt kellett küldenie verseket a december 2-i dátumból ítélve). Ismeretes tény, hogy Kazinczy általában egyszerre több címzetthez is eljuttatta aktuálisan született műveit, s ebből az időszakból további befejezett verseket nem nagyon ismerünk, olyanokat semmiképp, amelyekre az itt látott jellemzők ráilleneének. Mindezek alapján a *Féltves nyomtatvány* keletkezését 1787. november első felére tesszük.

(a rájegyzések keletkezési idejének meghatározása)

Van még egy harmadik levél is, amelyben nincsen direkt utalás semmilyen nyomtatványra, viszont vannak benne a *Féltves nyomtatvánnyal* összefüggésbe hozható szövegelemek, idézetek. Ez a levél is Aranka Györgynek szól, s 1789. augusztus 13-án kelt (KazLev. I. 421–424., 232. sz., a vonatkozó rész: 423.), válaszul Aranka jelenleg nem ismert levelére, melyben Kazinczy által korábban neki küldött szövegekkel kapcsolatban tesz fel kérdéseket, illetve tesz azokra megjegyzéseket. Először a kérdésekre reflektál Kazinczy: „Czenczi nomen factum, prouti Lyda, vel Laura. Klopstock a' maga Kedvesét Csídlí-nek nevezi. Én ezen szó szerzése alatt a' kedves cz, cz hangra figyelmeztetem. Más helyeken *Lili*, vagy *Lilla* névvel élek. A' *Daemoniában* keresve kerestem a' homályt. Daemon, Lélek, az igaz; de emlékeztethet bennünket *Socratesi Daemonra* is. Így lessz Enthusiasmus, Meg-ihletés, El-ragadtatás. Egyike ezeknek tzelómra, értelmemre igen alkalmas vala. – Ha ki nem ért, jól teszi hogy nem ért.” Ez utóbbi reflexió egyértelműen a *Daimonia* című versre utal, amelyet Kazinczy nem publikált folyóirataiban, csak az ismerhette meg, akinek elküldte levelében vagy más módon. A Czenczi név több korabeli versben is előfordul, de a *Magyar Museum* 1. számában, ami bizonyosan eljutott Arankához (s ekkor még csak ez jutott el), nem található, így itt is csak a közvetlen megküldés jöhet szóba. Épp ezért figyelemre méltó, hogy az akkoriban folyóiratban meg nem jelent A' *Tavaszhoz* című versben szerepel a Czenczi név, s e vers közvetlenül megelőzi a *Daimoniát* a *Féltves nyomtatványban*.

A továbbiakban Kazinczy válaszol Aranka levelének kritikai megjegyzéseire („Mégyek most már Criziseidre.”). Mivel idéz is belőlük, egyértelműen megállapítható, hogy Aranka Az *Esthajnal* című verssel foglalkozott, döntően az első strófával. Kazinczy reflexióinak 1. és 3. pontjából kiviláglik, hogy az első strófa mindkét kidolgozása Aranka előtt kellett legyen, mert mindkettőre tett megjegyzéseket. A *Féltves nyomtatványban* épp e versszak van áthúzva, s mellé írva kézzel az új. Elvileg persze Aranka úgyis ismerhette e szakasz két szövegezését, hogy az 1787-es *Bétsi Magyar Musa* és a *Magyar Museum* 1. száma volt előtte, de Kazinczy reflexióinak 2. pontja alapján nem ezt tartjuk valószínűnek. Ott ugyanis az utolsó strófa *kihúzott* soráról van szó, s a *Féltves nyomtatványban* valóban látható egy *kihúzott* szó (*remény-fa*), amely mellé kézzel van odaírva az új meg-

oldás (ákátz). Nem ismerjük Az *Esthajnal* más forrását, amelyre a *Féltves nyomtatványnál* mindez jobban ráillene, egyáltalán: ráillene.

Az Arankához írott 1789. augusztus 13-i levélben tehát szó van A' *Tavaszhöz* című versről (valószínűsíthetően), valamint a *Daimonia* és Az *Esthajnalhoz* címűekről (bizonyosan), ezek együtt csak a *Féltves nyomtatványban* találhatók meg, így azt feltételezzük, hogy ez volt Aranka kezében, erre írta 'Criziseit' és kérdéseit. Mivel pedig Arankának ez a jelenleg lappangó levele a szövegösszefüggések alapján ítélve Kazinczy Arankához 1789. július 10-én írott levelére válaszol (KazLev. I. 395–399., 221. sz.), így a *Féltves nyomtatvány* ehhez csatoltan juthatott el Arankához. Erre nézve közvetett bizonyítékkal szolgál Kazinczy ezen levelének a vége: „Nem írok többé, hanem csak egy darab versemet teszem még ide.” A megfogalmazás nem egyértelmű, nincs direkt utalás a jelen nyomtatványra, de versküldeményről van szó, s kivehetően nem egyetlen darab versről, a 'darab' itt határozatlan számnévként érthető inkább. Ez alapján legalábbis nem lehet kizárni, hogy a *Féltves nyomtatvány* volt a küldemény, a válasz-vizontválasz pedig egyértelműsíteni látszik ezt.

A nyomtatvány így jelenleg valószínűleg nem az eredeti helyén van a kéziratári gyűjteményben, nem az Arankához írott 1793. január 5-i levél melléklete volt, sokkal inkább egy másik, 1789. július 10-i levélhez tartozott. Ugyancsak nagyjából ekkorra datálható a *Korai versek I.* összeírása, amelynek szövegállapotával megegyezik Az *Esthajnal* 2. sorának nyomtatványbeli 'Könnyezni' alakja, eltérve így az új kezdő versszak egyéb előfordulásaitól. Igaz, a *Magyar Museum* első száma már háromnegyed éve megjelent, s így fel kell tennünk, hogy ennek az új összeírásnak nem a *Magyar Museum* volt a forrása, sőt az augusztusi levélben Kazinczy már leírja a 4. sornak a *Magyar Museum* utáni forrásokban, először a *Korai versek II.*-ben található új kidolgozását is ('Jól tudom én mire tsal világod!' helyett 'Látom hová tsalogat világod!'). Minthogy a későbbi forrásokban az említett egy sort leszámítva a *Magyar Museum*ban található megoldások jelentek meg, a *Féltves nyomtatvány* rájegyzése is afféle kiágazásnak tűnik, mint a *Korai versek I.*, amelynek szövegállapotát archiválta. Arra a kérdésre, hogy miért küldte ezt Arankának, vagy miért ezt küldte, nem tudunk filológiailag hiteles választ adni.

(összegzés)

A *Féltves nyomtatvány* Kazinczy cím, évszám és kiadójelzés nélküli aprónyomtatványa, mely négy költeményt tartalmaz az 1786–1787-es évekből. Keletkezési körülményeire nézve nem sokat tudunk (csak annyit említ, hogy barátai unszolására nyomtatta ki), a keletkezési idő a korabeli levelezés alapján azonban nagy pontossággal meghatározható: 1787 novemberének első fele. Utóbb a feltehetőleg Kazinczytól származó rájegyzések a *Korai versek I.* szövegállapotát archiválták a nyomtatvány szövegén, ennek ideje 1789 nyarára, minden bizonnyal július–augusztus hónapokra tehető.

Korai versek I.

(a kézíratos csomó leírása)

Az egybefüggő kézíratos csomó, amely a Ráday Gyűjteményben található (Szemere Tár I., 5–32.), nyolcadrét formátumú, három, különböző számú levelet tartalmazó fogásból áll. A csomón eredeti oldalszámozás megy végig, a számozás az 5. oldalszámmal kezdődik, tehát egy levél hiányzik a csomó elejéről, illetve a 2. fogás elején a 14. oldalszám kimaradt, így eggyel elcsúszott a számozás. A lejegyzés két kéztől származik, az elsőt Aszalay Jánoséval azonosítjuk, akinek kézírásáról Kazinczy külön feljegyzést készített, amelyben így emlékezik: „Annyit írt utánam, hogy írása akkori írásomhoz hasonlítótá leve”, s mintát is beragaszt (PÉml., 2009., 58–60., kéziratfotóval; vö. 38., 48. is). A kézírások összevetése alapján nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy a jelen kézíratos csomó nagyobb részét Aszalay jegyezte le, az utolsó négy vers viszont bizonyosan autográf. (Hasonlóan vélekedik erről Kazinczy Gábor is a csomó másolata elé írott kézíratos jegyzésében, melynek címlapjára az 1789-es évszám van írva, MTA RUI 4r. 14/II., 103a–118a, a jegyzés: 104a) Mind Aszalay, mind Kazinczy lejegyzése feltehetően egyhuzamban készült, olyannyira egységes

írásmód jellemzi mindegyiket külön-külön, a terjedelem csekély volta ezt lehetővé teszi, hiszen legfeljebb pár órás munkát igényelt még a hosszabb első két és fél fogás elkészítése is. A csomó tartalmát az alábbi táblázat tárja fel, az imént részletezett szempontok szerint.

Fogás	Oldalszám		Cím	Dátum	Lejegyző kéz
	kézirat-tári	eredeti			
I.	5–6.	5–6.	Szabó Dávidhoz...	1786. okt. 16.	Aszalay
	7–10.	7–10.	A' Tavaszhhoz	1787. jan. 1.	
	11–12.	11–12.	Az Esthajnalhoz	1787. okt. 28.	
II.	13–14.	13., 15. [!]	A' Lillám' szája	1788. márc. 10.	
	15–16.	16–17.	Bóldog Bolondoskodás	1788. jún. 30.	
III.	17–18.	18–19.	Az el-késett Leány.	1788. okt. 8.	
	19–20.	20–21.	A' meg-tsalt Öreg.	1788. okt. 9.	
	21.	22.	Anákreonnak XIX. Dalja	1788. okt. 11.	
	22–23.	23–24.	Aggódás.	1788. okt. 12.	
	24–25.	25–26.	Eggy Hajóhoz	1789. ápr. 21.	
	26.	27.	ANÁKREONNAK XIId. Dalja.	1789. ápr. 24.	
	27–28.	28–29.	ANÁKREONNAK XLVd. DALJA.	1789. aug. 18.	
	29–30.	30–31.	ANAKREONNAK XXXIIIId. DALJA.	1789. aug. 18.	Kazinczy
	31–32.	32–33.	SZEGVÁRY PISTA KERESZTÚRY THERÉZHEZ.	–	

A fogások és a bennük lévő versegységek között figyelemre méltó összefüggés áll fenn. A két levelet, nyolc oldalt tartalmazó első fogásban azok az 1786–1787-es versek találhatók, melyek a *Féltves nyomtatványban* is, egyedül a *Daimonia* nem szerepel itt. (Igaz, töredék voltában az már ott is inkább helykitöltő volt az utolsó lapon, Kazinczy, mint kézzel odajegyzett utólagos kommentárjában írja, nem tervezte a befejezését. Persze lehetséges, hogy a ma nem ismert első levél tartalmazta ezt, bár terjedelmileg inkább a másik szabadvésműves tematikájú vers, a *Vallástalan* címmel ismert episztolakezdemény illik oda meglehetősen pontossággal, a többi ismert korai vers rövidke.) Az egy levélből, négy oldalból álló második fogásban az 1788 első feléből származó két, kiadásra szánt vers olvasható. A négy levélből összefűzött, tizenhat oldalas harmadik fogás első fele (egész pontosan az első hét oldal) azokat az 1788 októberéből származó verseket tartalmazza egy kivétellel, melyeket Ráday Gedeonnak elküldött 1788. október 15-i levelében. E három versegység után 1789-es költemények következnek a fogás második felében, egy még Aszalay kezével, a többi Kazinczy lejegyzésében, a négyből három Anakreón-fordítás, ezek címformátuma is eltér a korábbiakétól, a Kazinczy által később is használt formát mutatja. A csomó első két verse kivételével Kazinczy mindegyiket közölte valamely kortárs hírlapban, folyóiratban, zsebkönyvben, némelyiket nem is egy alkalommal (csupán ez az első kettő nem fordítás az egész csomóban, s utóbb a *Pályám emlékezetébe* kerültek együtt). A csomó legutolsó datált versének időpontjáig, 1789 augusztusáig írott (ma ismert) versei közül pedig négy epigrammja és két hosszabb fordítása kivételével minden akkoriban publikált szövege megtalálható e csomóban (de mint említettük, a ma nem ismert első levélen lehetett ezek közül valami). Mindezek alapján e verscsoportot a *legkorábbi költői időszak kiadásra szánt oda- és dalfordításai összeírásaként* határozhatjuk meg.

(az időhatárok kijelölése)

A csomó lejegyzési idejére, keletkezési körülményeire nézve közvetlen adatok nem állnak rendelkezésünkre. Nem tudjuk, hogy a két lejegyzés különböző időpontban készült-e, avagy egy

időben történt és így Kazinczy menet közben valamiért átvette a maradék négy vers leírásának feladatát. Nem tudjuk, mi volt az előzményforrása a lejegyzéseknek, s azt sem, hogy Aszalay diktálás után írt vagy másolt. Elsődleges támpontunkat a csomó anyaga jelenti: a címben megadott keletkezési dátumok, melyek a szövegidentitás megszületésének tényleges vagy kijelölt időpontjai, valamint az egyes versek alakulástörténete. A keletkezés időszakának meghatározását viszonylag nagy biztonsággal végezhetjük el ez alapján.

Az *Egy Hajóhoz* szövegidentitása Kazinczy datálása szerint 1789. április 21-én született meg Debrecenben. Aszalay (minden bizonnyal egyhuzamban készült) lejegyzésében ez az utolsó tétel, így a lejegyzés egésze későbbi kell legyen ennél az időpontnál. A Kazinczy által datáltan utolsóként lejegyzett vers címében 1789. augusztus 18. áll, Kazinczy lejegyzése így ennél nem lehet korábbi, ha a két lejegyzés egy időben készült, akkor Aszalayé sem. A felső időhatár kijelölésében azt vesszük figyelembe, hogy a csomóban egyetlen 1789 augusztusa utánra datált vers sem található, miközben a lényegében ugyanezen verseket tartalmazó más kéziratcsomókban igen: ebből arra következtetünk, hogy azért nincsenek itt későbbi versek, mert még nem születtek meg a lejegyzés idejében. Az 1789. szeptember 21-i Metastasio-fordítás (*Sóhajvás*) és a szeptember 24-i *Keresztes Bálint* állandó darabja az összeírásoknak, itt azonban nem szerepelnek, noha ez utóbbi egy részlete már 1789 márciusában elkészült. Mindezek alapján a jelen szövegcsoporthoz az 1789. április 21. és szeptember 21. közötti időszakra tesszük, az első dátum bizonyos, a második igen nagy valószínűséggel állítható.

Mivel a csomó nagyobbik hányadáról úgy véljük, hogy Aszalay kézírásával került lejegyzésre, diktálás után vagy valamely előzményforrásról, így szükséges, hogy a keletkezés idejéül kijelölt időszakot ebből a szempontból, az elkészítés lehetőségeit mérlegelve is szemügyre vegyük. Az első, amivel számot kell vetnünk, az, hogy Kazinczy júniusban súlyos beteg lett, két-három héten át élet és halál között lebegett, így nagyjából az egész hónap kizárható szempontunkból. A közvetlen életvesztély után is hosszabban lábadozott, július közepéig még Kassán, majd augusztus közepéig Regmecen: 38. hivatalos útjának pénzügyi elszámolása szerint július 12-én indult Kassáról Regmecre, ahová 15-én érkezett meg, s augusztus 18-án indult Regméről Miskolcra, ahová 20-án érkezett meg (KazLev. XXV. 419.). Ez utóbbi adattal nincs teljesen összhangban Horváth Ádámnak 1789. augusztus 21-én írott levele, mert az autográf levél Regméről van keltezve. Mindössze két nap az elcsúszás, mert a levélben azt írja Kazinczy, hogy „Két óra alatt Miskolcra indulok”, s augusztus 23-án már Miskolcra írt levelet Vitéz Imrének. A júliusi időponttal azonban összhangban vannak az ismert levelek. Aranka Györgynek írja 1789. július 10-én (ez az első levél a betegség után, amit ismerünk): „Nékem az Orvos meg-tiltotta az írást és a’ mélyebb gondolkozást: de ezen felül láthadd kezem írásából is, hogy gyengének kell lennem. Meg fogsz tehát engedni, hogy Válaszom most rövid lészen.” (KazLev. I. 395., 221. sz.) Mindebből persze érvet meríthetünk arra nézve is, hogy a lábadozás idejét se vegyük figyelembe a csomó lehetséges keletkezési idejeként, de arra is, hogy lábadozása alatt már foglalkozhatott literátori dolgokkal, s Kassán módja adódhatott diktálásra is.

A rendelkezésünkre álló adatok szerint Kazinczy ekkoriban elég sok időt töltött együtt Aszalay Jánossal. Egy 1789. szeptember 2-i keltezésű levelében egyenesen azt mondja, mintegy mellékesen, hogy lényegében az egész nyarat együtt töltötték („Ich befrug den Aszalay, der den ganzen Sommer bei mir zubrachte; ...”; KazLev. XXV. 227., 6455. sz.). Hogy ez mennyire vehető a szó szoros értelmében, nem tudjuk, de hogy viszonylag sok együtt töltött időre kell gondolnunk, az bizonyosnak látszik. Megerősítő adatokat az augusztusi regmeci, majd miskolci tartózkodásra nézve találunk a levelezésben, Vitéz Imrének 1789. augusztus 23-án írja, immár Miskolcra: „Vályi és Aszalay köszöntenek. Én az ő biztos együtt-létekből új életnek sok édességeit érzem. Kéves napok alatt mind hárman fogunk ölelni.” (KazLev. I. 440., 238. sz.) Név nélkül, de ugyancsak Aszalayra és Vályira látszik utalni az augusztus 13-i Arankának írott válaszlevél megfogalmazása is: „Két értelmes Barátom vala nállam, midőn leveledet vetém.” (KazLev. I. 423., 232. sz.)

Mindezek alapján a *Korai versek I.* csomójának keletkezésére nézve annyi megállapítható, hogy volt lehetőség az Aszalayval való közös munkára (legyen az diktálás vagy a másolandók kijelölése), majd a csomó saját kezű befejezésére, Kazinczy lábadozásának júliusi, augusztusi ideje alatt lényegében végig. Mindez persze csak a lehetőség meglétét támasztja alá, a konkrét keletkezési időt nem

jelöli ki. Egyéb adatok ugyancsak erre az időszakra mutatnak, a már idézetteken túl is, azokkal összhangban. Kazinczy már július elejétől kezdte levélben intézni legfontosabb hivatali feladatait (KazLev. XXV. 218–219., 6442. sz.), s mint láttuk, irodalmi témájú leveleket írt. A lábadozás végét bizonyosan poétai munkával is töltötte, Regmecről szervezte az *Orpheus* elindítását, verseket küldött barátainak (l. a már idézett leveleit). Ekkorra esik a jelen csomó utolsó két anakreóni dalának keletzése: Regmecz, 1789. augusztus 18. Döntő bizonyítékot persze ezek az adatok sem szolgáltatnak, inkább csak egy lehetséges kontextust rajzolnak e csomó megszületése köré.

(alakulás- és kiadástörténet: az első fogás)

A keletkezési idő pontosabb meghatározásához a csomóban található versek alakulástörténete, különösen a pontosan keltezhető publikációk kiadástörténete nyújthat támpontokat. A jelen csomó első fogásában található három vers, mint említettük, együtt található az utólagos rájegyzéseket tartalmazó *Félíves nyomtatványban*, *Az Esthajnalhoz* pedig másik két helyen is megjelent.

Cím	Alcím (kijelölt dátum)	M. Musa	Félíves nyomt.	Museum 1. szám	Félíves nyomt. rájegyzés	Korai versek I. 1789. 04–09.
Szabó Dávidhoz...	1786. okt. 16.		1787 nov. első fele		Kazinczy	Aszalay
A' Tavaszhhoz	1787. jan. 1.					
Az Esthajnalhoz	1787. okt. 28.	1787. nov.		1788. júl.		

Összefoglalóan megállapítható (részletesen l. az egyes szövegidentitások alakulástörténeti elemzését), hogy a jelen csomó verseinek szövegállapota megegyezik a *Félíves nyomtatványban* található szövegállapottal, az első és harmadik versnél teljes az egyezés, a másodiknál egy-két apróbb eltérés mutatkozik. Ez az egyező szövegállapot elkülönül a versek más forrásainak szövegállapotaitól, s így önálló szövegváltozatot képez. A *Szabó Dávidhoz* szóló episztoლა esetében ez az első ismert szövegváltozat, A' *Tavaszhhoz* esetében a később keletkezett források őrizhették meg a korábbi szövegállapotot, de e vers körül sok a bizonytalanság. A leginformatívabb *Az Esthajnalhoz* alakulástörténete, mert Kazinczy a verset közreadta a *Bétsi Magyar Műzsában* és a *Magyar Museum* első számában, valamint a *Félíves nyomtatványban* is. Ez utóbbi szövegállapota lényegében egyező a *Műzsában* olvashatóval, de jelentősen eltér a *Museumétól*, amely így új szövegváltozatot képez. Ehhez az új szövegváltozathoz tartozik a jelen csomóban lévő szövegállapot is, de nem a *Museum*-éval egyezik meg, hanem a *Félíves nyomtatványon* lévő autográf rájegyzésben olvasható szövegállapot, amely az első versszak új kidolgozását tartalmazza.

A *Félíves nyomtatvány* kéziratos rájegyzésének egyezése a *Korai versek I.* szövegállapotával és eltérése a *Magyar Museumétól* úgy értelmezhető, hogy nem a *Magyar Museum*hoz vezető javításokról van szó, hanem az új szöveg ottani utólagos rögzítéséről, archiválásáról. Ezt az értelmezést támasztja alá az Aranka Györgyhöz írott, 1789. augusztus 13-i levél is, amely *Az Esthajnal* első szakaszának *Félíves nyomtatványban* található két kidolgozására reflektált, a nyomtatványt magát valószínűleg 1789. július 10-i levele mellékleteként küldte el Arának Kazinczy, így a rájegyzések is ekkortájt készülhettek. Ha mindez igaz, akkor ebből az is következik, hogy a *Félíves nyomtatvány* rájegyzése által reprezentált szövegállapot 1789. július 10. körül érvényben volt, s ez a szövegállapotok egyezése miatt a *Korai versek I.*-re is érvényesíthető időpont (akármilyen sorrendben készültek is), annál is inkább, mert a betegségéből való lábadozás időszakára esik, s ekkorról vannak adataink az Aszalayval való huzamos együttlétről is. Ez azonban másrészt azt jelenti, hogy a *Korai versek I.* és a *Félíves nyomtatvány* rájegyzése nem a *Magyar Museum* szövegállapota alapján készült. Sőt az augusztusi levélben Kazinczy már leírja a 4. sornak a *Magyar Museum* utáni forrásokban, először a *Korai versek II.*-ben található új kidolgozását is ('Jól tudom én mire tsal világod!' helyett 'Látom hová tsalogat világod!'). E dátumok pedig arra utalnak, hogy az Aszalay által lejegyzett rész, amelybe e vers tartozik, már a betegség előtt, tehát májusban vagy közvetlenül a betegség után, azaz július legelején elkészült (mert ha augusztus 13-án már minden említett forráshoz képest új változatot írt meg Arának, akkor utána miért másoltatna le régebbit). Minthogy

a későbbi forrásokban az említett egy sort leszámítva a *Magyar Museum*ban található megoldások jelentek meg, így a *Korai versek I.* szövegállapota, amelyet a *Féltves nyomtatvány* rájegyzése is archivált, nem illeszkedik az alakulástörténet egyenes vonalú időrendjébe, afféle kiágazásnak tűnik.

(alakulás- és kiadástörténet: a további Aszalay-lejegyzések)

A következő versek, melyek Aszalay lejegyzésében, a csomó II. és III. fogásában találhatók, a *Magyar Museum* és az *Orpheus* számaiban jelentek meg. Az alábbi táblázatba az első megjelenéseket vettük csak fel, az időpont az adott folyóiratszám nyomdába adásának dátuma, a kurzivált dátum az egyetlen, amikor Kazinczy csak szerzője (s nem szerkesztője is) volt a lapnak.

Cím	Alcím (kijelölt dátum)	Museum 2–4. szám	Korai versek I. 1789. 04–09.	Orpheus 3., 5–6. szám
A' Lillám' szája	1788. márc. 10.		Aszalay	1790. nov.
Bóldog Bolondoskodás	1788. jún. 30.	1789. jan.		
Az el-késett Leány.	1788. okt. 8.			1790. nov.
A' meg-tsalt Öreg.	1788. okt. 9.			1790. okt.
Anákreonnak XIX. Dalja	1788. okt. 11.	1789. jan.		
Aggódás.	1788. okt. 12.			1790. aug.
Eggy Hajóhoz	1789. ápr. 21.	1789. júl.		

Négy vers (*Az el-késett Leány*, *A' meg-tsalt Öreg*, *Anákreonnak XIX. Dalja*, *Aggódás*) együtt szerepel a Ráday Gedeonhoz írott 1788. október 15-i levélben, melynek szövegállapota tendenciaszerűen inkább a jelen csomó szövegállapotával egyezik meg, mint a publikáltakkal. A szövegállapotok eltérései azonban nem szignifikánsak, keletkezéstörténeti következtetések megalapozására önmagukban nemigen alkalmasak. *A' Lillám' szája* egy másik Rádayhoz szóló levélben (1788. szept. 27.) szerepel, a jelen csomóval teljesen egyező és az *Orpheus*tól különböző szövegállapottal. *A Bóldog Bolondoskodás* pedig az 1789. december 27-i levélben olvasható, éppen a régi és az új szövegállapot különbségeit bemutatva, ebben az esetben a jelen csomó a *Museum*ban publikált szövegállapottal egyezik meg. Ezek az adatok szintén nem igazítanak el a csomó keletkezési idejét tekintve, s a publikációk nyomdába adásának időpontjai sem relevánsak a jelen csomó megállapított időhatárai szempontjából.

Erre nézve csak az egyetlen 1789-re datált vers, az *Eggy Hajóhoz* című Horatius-fordítás vehető figyelembe, s éppen ennél kell azzal is számot vetnünk, hogy Kazinczy ekkor már nem volt a *Museum* szerkesztője, így itt a kézirat nyomdába adásának dátuma önmagában még nem elégséges információ az adott szöveg lezárásának időpontjára nézve. A júliusban nyomdába adott 3. számra nézve Kazinczy egyik levele jelent további támpontot. 1789. május 9-én ezt írja Kassáról Rádaynak: „A' Museum 3dik darabjába én 3. darabot adtam, Horváth Ádám is adott valamit; de mit vesznek bé a' Tagok, mit nem, nem tudom, minekutánna én közlülök ki-léptem.” (KazLev. I. 349., 203. sz.) E számban csak az *Eggy Hajóra* jelent meg és *Portia* címmel egy prózában készült Klopstock-fordítás, további egy vers, a 33. anakreóni dal fordítása a 4. számban kapott helyet, ahol nincs más Kazinczytól, így minden bizonnyal erről a három darabról van szó a Rádaynak írott levélben.

Kazinczy azonban nem ad meg pontos címet, így csak a lapszámban megjelent művek alapján következtethetünk vissza arra, mit is adhatott át közlésre Batsányiéknek. Ugyanakkor vannak adataink arról, hogy még augusztusban, Ráday Gedeonnak írott levelében is próbálkozott frissen elkészült fordítását, a *Szemira és Szemint* betetetni a 3. számba (ekkor azonban már elkészt ezzel, I. erről Museum, 2004., II. 53.). A negyedik számba pedig Horváth Ádám versét próbálta személyesen beajánlani Baróti Szabó Dávidnál (KazLev. I. 470–471., 252. sz.). Mindez azért lényeges, mert azt bizonyítja, hogy Kazinczy május 9. után sem tett le a *Museum*ban való publikálásról, így akár a korábban már leadott szöveg másik változatra való cserélése is megtörténhetett (noha erre

utaló adatunk nincs, de a kassai személyes érintkezés miatt nem is feltétlenül kell legyen ilyen írásos nyom). A pontos címek ismerete hiányában tehát a május 9-i dátum az adott szövegekre nézve fenntartásokkal kezelendő, s ennek komoly keletkezéstörténeti tékje van.

Az *Eggy hajóhoz* című vers jelen csomóban olvasható szövegállapota minden elemében teljesen megegyezik a Ráday Gedeonnak 1789. április 24-én küldött levélben található szövegállapottal, viszont ettől jelentősen eltér az, ami a *Magyar Museum* 3. számában megjelent (négy szócserére és a 11–13. sorok teljes újraírására figyelhetünk fel). Ha 1789. május 9-én már leadta közlésre e vers szövegét, logikusnak tűnik annak feltételezése, hogy ezzel párhuzamosan vagy nem sokkal ezt követően nem egy korábbi változatot másoltatott le Aszalayval a kiadásra szánt versek jelen gyűjteményébe. Ebből pedig az következik, hogy Aszalay lejegyzésének a Rádayhoz írott két levél (április 24. és május 9.) között kellett készülnie, s ebben az időszakban, május 6–10. között Kazinczy adatolhatóan (l. utazási iratait és leveleit) Kassán tartózkodott, ahol Aszalay is dolgozott, illetve gyakran vele is utazott (az persze nem bizonyítható, hogy Aszalay akkor tényleg ott volt vagy vele volt, és hogy dolgozott a csomó lejegyzésén, akár diktálás után, akár másolással). Ugyanakkor Kazinczy, mint említettük, a *Magyar Museum*ba leadott szöveget elvileg utóbb, betegsége előtt vagy közvetlenül utána is kicserélhette, egészen a szám kéziratának júliusi nyomdába adásáig, tehát nem feltétlenül kellett mégsem az éppen megszületett és e csomóba is leíratott verset azonnali átdolgozása május elején. Biztosat épp ezért nem tudunk mondani.

(alakulás- és kiadástörténet: Kazinczy lejegyzései)

A fent mondottak a Kazinczy által lejegyzett utolsó négy vers közül a 33. anakreóni dal fordítására is vonatkoznak: a vers a *Museum* negyedik számában jelent meg, s tudjuk, 1789. május 9-én három szöveget küldött közlésre, kettő megjelent a lap harmadik számában, a negyedikben csak ez az egy, logikusan adódik tehát, hogy ez volt a harmadik a küldöttek sorában. A fent ugyancsak említett kételyek mellett ebben az esetben azonban van egy további probléma is: a szöveg kijelölt dátuma a jelen csomóban 1789. augusztus 18.

Cím	Alcím (kijelölt dátum)	Museum 4. szám	Korai versek I. 1789. 04–09.	Orpheus 3. szám	Heliconi virágok 1. kötet
ANÁKREONNAK XIXd. Dalja.	1789. ápr. 24.		Kazinczy	1790. aug.	
ANÁKREONNAK XLVd. DALJA.	1789. aug. 18.				1790. nov.
ANAKREONNAK XXXIIIId. DALJA.	1789. aug. 18.	1790. jan.			
SZEGVÁRY PISTA KERESZTÚRY THERÉZHEZ.	–				1790. nov.

A négy autográf lejegyzésű vers közül kettő dátuma csak ebben a csomóban szerepel így, minden más, későbbi forrásban eltérő, ráadásul korábbi, a szóban forgó 33. anakreóni dal esetében: 1789. április 24., s ez így már összhangban állhat akár a május 9-i levélbeli küldéssel is. A másik vers a 11. anakreóni dal, amely itt 1789. április 24-i dátummal szerepel, más forrásokban pedig 1788. december áll. (A 45. dal 1789. augusztus 18-i dátuma másutt is ugyanez, az utolsó vers pedig datálatlan.) Tovább bonyolítja a helyzetet az alakulástörténeti tanulságok bevonása a vizsgálatba. A két érintett vers esetében a jelen csomó őrizte meg az első ismert szövegállapotot, mert a többi forrás eléggé hasonló szövegállapotától markánsan eltér a jelen forrásé, s a többi forrás között datálható, méghozzá a jelen forrásnál későbbre datálható nyomtatott források is vannak. A később keletkezett nyomtatott és kéziratos forrásokban található szövegállapot tehát bizonyíthatóan későbbi,

ugyanakkor ezek Kazinczy által kijelölt dátuma korábbi időpontot ad meg, mint a jelen csomóban lévő keletkezés. A sorrend tehát:

Dátum	Korai versek II., III. (1790, 1791)	Korai versek I. (1789)	
(11. dal)	1788. december	1789. április 24.	
(33. dal)	1789. április 24.	1789. augusztus 18.	
Szövegállapot		Korai versek I. (1789)	Korai versek II., III. (1790, 1791)
(11. dal)		A	B–B
(33. dal)		A	Bb–Bc

A dátumok egyezése (aug. 18., ápr. 24.) alapján arra is gondolhatunk, hogy Kazinczy elírta, összecserélte a versek dátumait, de ez magyarázatnak elég kevés és nem is bizonyítható. Sokkal inkább az feltételezhető, hogy a későbbi források olyan előzményhez nyúltak vissza, amelyek időben megelőzték jelen forrásunkat, s így a jelen forrás egyfajta kiágazásnak lenne tekinthető, csakúgy mint *Az Esthajnal* vagy az *Eggy Hajóhoz* esetében is. Bizonyíték azonban előzményforrás hiányában nem áll rendelkezésre.

(összefoglalva)

A jelen csomó keletkezési idejére nézve tehát csak időhatárok jelölhetők ki meggyőző bizonyossággal: a versek Kazinczy által megadott keletkezési dátumai alapján a jelen csomó összeírása 1789. április 21. után és szeptember 21. előtt történhetett. Az életrajzi adatok és a levelezés tanulmányai alapján további szűkítéssel elsősorban két időszak nevezhető meg, az előbbinél kisebb bizonyossággal: május és augusztus. Feltételezhető továbbá, hogy a csomó összeírása két szakaszban történt: előbb májusban vagy július elején Aszalay lejegyzése, majd augusztus végén Kazinczy pótlásai, de a feltételezés sem bizonyítható érdemben.

Jól látható azonban a versek alakulástörténetének szignifikáns esetei alapján, hogy a csomó sajátos szövegállapotot őrzött meg, amely nem illeszkedik szervesen az alakulástörténeti folyamatba, mert nem mutathatók ki előzményforrásai az ismert források között, s maga sem szolgál előzményforrásként a későbbi forrásokhoz. Épp ezért egyfajta kiágazásként tekinthetünk rá, melynek keletkezési körülményei a részleteket illetően végső soron homályban maradnak, ahogy további sorsa is (a legvalószínűbb, hogy Kazinczy megvált tőle, talán ezért is maradt fenn a többi korai forráscsoporttól eltérően a Ráday Gyűjtemény Szemere-tárában).

Az viszont állítható, hogy a jelen csomó a legkorábbi költői időszak kiadásra szánt óda- és dalfordításait tartalmazza, a kijelölt keletkezési idő szerinti sorrendben. Ez Kazinczy első ilyen összeírása, melyet két másik követ 1790-ben és 1791-ben, a *Heliconi virágok* első és második kötetének szerkesztési fázisában. A jelen csomó háttereként a megindítandó új folyóirat, az *Orpheus* tervezési fázisa sejlik fel, a levelezés adatai alapján időben legalábbis ez esik egybe a kikövetkeztetett keletkezési időszakkal.

Korai versek II.

(*Studiumok* 2.)

A jelen kéziratos csomó az akadémiai kéziratárban egykorú félbőr kötésben található, kettedrét méretű, a gerincen *Studiumok* 2. címet viselő kötet egyik egysége (MTAK RUI 2r. 2/II. 55a–84b). A kötetben található lapok egy csomó kivételével azonos méretűre vannak vágva, a csomók papírszíne és egyéb jellemzők alapján azonban egyértelműen megállapítható, hogy hat nagyobb egységből áll.

- 1a–11b Dayka Gábor heroida-fordításainak cenzúrai példánya, Kazinczy másolatában (1792)
 12a–54b A *Heliconi virágok* 1792. évi kötetének cenzúrai példánya, Kazinczy másolatában
 55a–84b *Korai versek II.*
 86a–101b *Ódák Klopstockból*, Kazinczy autográf versfordításai (sok üres lap, kisebb méret)
 102a–109b Nyomtatványok (sárospataki kiadvány, 1777; színlapok 1793–1802)
 110a–145b Autográf latin és német nyelvű másolatok (kék színű papír, egységes írás)

Az első két egység önálló kiadvány cenzúrára került példánya, Kazinczy utólagos, 1802-ből származó magyarázó jegyzéseivel ellátva. Az *Ódák Klopstockból* papírmérete kisebb a többiétől, utána nyomtatványokból összeállított csomó következik, a másolatok és kijegyzések pedig kék színű papíron állnak, alapvetően egységes írással (a *Korai versek II.* csomójáról később részletesen szólunk).

Mivel a kötet egykorú félbőr kötésben maradt fenn, nem kerülhet meg összeállítása körülményeinek és idejének vizsgálata. A *Studiumok* 2. esetében bizonyosan állítható, hogy Kazinczy saját kéziratosságotól van szó, s hogy ez 1811-ben már egybe volt kötve. Kazinczy Horvát Istvánnak írott 1811. május 18-i levelében olvasható a következő, Szemere Pálhoz szóló kérés: „Szemerét kérem hogy feleljen Sonettjeim eránt tett kérdéseimre, ’s írja meg, Pesten vannak e már Tövisseim exemplárai, ’s a mellékelt telt Studiumokból írja ki ezt: *Éjjeli harcrom után* etc. ’s küldje fel.” (KazLev. VIII. 529., 2006. sz.) Szemere május 24-én válaszol, s teljesíti Kazinczy kérését: „Megérőltetem szemeimet ’s a’ kívánt Verseket a’ Helikoni Virágokból kiírom:”, s itt következik a *Közös lélek* című Johannes Secundus-fordítás másolata (KazLev. VIII. 539., 2011. sz.). Egy évvel későbbi, 1812. szeptember 29-i levelében pedig a *Studiumok* Vidának történt átadására utal (KazLev. X. 132., 2322. sz.). Az adatok egyértelmű azonosításra adnak lehetőséget, hiszen a jelen *Studiumok* 2. címet viselő kötetben a 48a oldalon található az „Éjjeli harcrom után...” kezdetű vers, amely a *Heliconi virágok* tervezett második kötetének része, s amelynek itt található szövege megegyezik Szemere levélbéli másolatával. A *Studiumok* cím csak a bekötött kötet gerincén szerepel, a csomókban vagy azok előtt nem, így az utalásnak a jelen formában ismert kötetre kell vonatkoznia. Megállapítható tehát, hogy a jelen kéziratosságot bekötve, *Studiumok* 2. címmel 1811 májusában már létezett. A másik határoló időpont meghatározásához segít a kötetben található egyik színlap 1802. október 6-i dátuma, s az, hogy az első csomót képező Dayka-fordítás Kazinczy általi kommentárja 1802. október 11-én kelt (az utólagos bejegyzések, rajzok keltezésait természetesen nem vesszük itt figyelembe, elkülönítésük az eredeti rétegtől egyértelmű az írásképe, illetve a késői dátumok, pl. 1814, 1828 alapján). Megállapítható tehát az is, hogy a bekötöttség nem történhetett korábban 1802 októberénél.

Ha viszont a *Studiumok* 2. 1802 októbere és 1811 májusa között keletkezett, akkor a sorszámozás miatt logikus a feltételezés, hogy a *Studiumok* 1. is ekkorra tehető, de legalábbis nem későbbre 1811 májusánál. Ennél korábbi időpontra látszik azonban utalni a kötet 1a oldalán található, 1804. február 4-i keltezésű autográf bejegyzés: „Most akadok elhányt papirosaim közt erre a’ dalomra. Minden hibájával írtam-bé Jegyző Könyvembe, hogy a’ most lelt papirosat elvethessem.” A szóhasználat ’bekötött könyv’-re utalhat elsősorban, de önmagában ez még nem nyújt kétségen kívüli bizonyítékot, ugyanis Kazinczy kéziratosságot csomói gyűjteményére (pl. a *Pandektákra*) is használta időnként a jegyzőkönyv megnevezést. A bejegyzés elhelyezkedése azonban, úgy véljük, megadja az egyértelmű bizonyítékot. Említettük, hogy a csomókat üres lapok választják el, s ezek éppen ebből a célból vannak a kötetbe kötve (ahogy a Ráday Gyűjtemény Szemere-tárának kötetében is). A jelen bejegyzés a kötetet nyitó négy előzéklap közül az utolsóra van írva, tehát eredetileg elválasztásra szolgáló üres lapra, így a bejegyzés csak a kötetbe való kötetést követően kerülhetett ide, vagyis a kötet 1804. február 4. előtt kellett megtörténjen. Ha tehát a *Studiumok* 2. bekötöttsége nem történhetett 1802 októbere előtt, a *Studiumok* 1. bekötöttsége nem történhetett 1804 februárja után, és a *Studiumok* 1. bekötöttsége nem későbbi, mint a *Studiumok* 2. bekötöttsége, akkor a két kötet összeállítását és bekötöttségét 1802 októbere és 1804 februárja közé tehetjük, vagyis döntően az 1803-as évre. Ezen az éven belül megemlíthetjük, hogy a május–július közötti időben zajlott le Kazinczy bécsi utazása, december elején pedig súlyos beteg lett, így e néhány hónap sem nagyon jöhet szóba szempontunkból. E két időpont között pedig arról van adatunk, hogy a *Heliconi virá-*

gok kéziratban maradt második kötetét elkérte tőle Kis János (Kozma Gergelynek, 1803. szeptember 1., KazLev. III. 96., 614. sz.), de hogy a csomó ekkor be volt-e már kötöttve, nem derül ki a megfogalmazásból, mint ahogy az esetleges elküldésre és visszakapásra nézve sincsenek pontosabb információink. (A jelen kötetek és a többi egykorú félbőr kötéses kötet összefüggéseire, valamint Kazinczy életművében való jelentőségükre nézve l. Debreczeni, 2014a).

Mindebből fontos következtetések adódnak a *Korai versek II.* csomójára nézve:

1. Ha a kötetbe való kötés, ami rögzíti a lapok sorrendjét a csomókban, csak 1803 körül történt meg és a csomók ennél egyöntetűen korábban keletkeztek, akkor a keletkezés idején nem volt egybekötve a jelen csomó sem.

2. Ha viszont a keletkezés idején nem volt egybekötve e csomó, akkor azzal is számolnunk kell, hogy a lapok bekötés előtti sorrendje más is lehetett, mint ahogy most a kötetben látjuk (de persze nem feltétlenül volt más).

3. Ebben az esetben pedig a csomóban olvasható versek sorrendje nem feltétlenül egyezik meg a leírás sorrendjével, így a keletkezésre nézve ennek alapján csak korlátozottan fogalmazhatóak meg következtetések.

4. Leginkább tehát a csomóban elkülöníthető lejegyzési rétegekre kell koncentrálnunk, s ezek időrendjét meghatároznunk.

(a *Korai versek II.* lejegyzési rétegei)

Lejegyzési rétegnek a csomón belüli azon kéziratok lapok halmazát nevezzük, amelyek kézirat-típusuk és íráskéjük alapján karakterisztikus hasonlóságot mutatnak egymással, s így feltételezhető egy időben való keletkezésük is (az ezekre való, eltérő sajátosságokat mutató rájegyzéseket természetesen külön kell kezelni, noha fizikailag ugyanezen lapokon vannak). A jelen csomóban egyértelműen csak az eredeti lejegyzések rétegét tudjuk azonosítani, az ebbe nem tartozó hét kéziratot lap jellemzői szórtaak, egyedi vizsgálatot kívánnak. A legnagyobb réteget tehát azok a tisztázati lapok alkotják, amelyek írásképe feltűnő azonosságot mutat: a címek verzállal vannak írva, alattuk egy kivétellel dátum szerepel, ahogy a korai versek másik két csomójának az itteniekkel jórészt megegyező verseinél is (a dátum nélküli vers csak itt van meg). Utóbb e tisztázati lapok némelyike fogalmazványként funkcionált, más versek utólagos rájegyzései azonban nem találhatók egyikén sem. A csomó másik egységét az eredeti lejegyzési rétegbe nem tartozó hét lap alkotja. Ezek közül öt ugyancsak tisztázati lap, amelyek között azonban nincsenek fogalmazványként használt lapok, rájegyzések viszont vannak rajtuk, címük nem tartalmaz dátumot és többnyire nincsenek is verzállal írva. A szövegek nem egyeznek meg a másik két korai verscsoport darabjaival, csak itt találhatók meg, s egységesen Kazinczy legkorábbi versei közül valók, műfajukat tekintve epigrammák (ez alól csak két kivétel van, erről alább még szó lesz). A másik két lapon fogalmazványok találhatók, valamint hátoldalukon rájegyzések.

– publikálási célú (majd részben fogalmazványként használt) tisztázati lapok

57ab	A' meg-tsaltt öreg	1788. október 9.
58a	Anakreonnak XIXd. Dala	1788. október 11.
62a	P. Szaitz Leo Mariahoz	1790. október 15.
63a–64b (+1)	Keresztes Bálint Tornai Margithoz	1789. szeptember 24.
65ab	Édes aggódás	1788. október 12.
66ab	Eggy hajóra	1789. április 21.
67ab	Anakreonnak XXXIII. Dala	1789. április 24.
68ab	Baróti Szabóhoz	1786. október 16.
69a–70a	Sóhajtás a' Tavaszhoz	1787. január 1.
71a	Sóhajtás. Metastasio után	1789. szeptember 21.
72ab	Anakreonnak XLVd. Dala	1789. augusztus 18.

73a 73b	Anakreonnak XIId. Dala Anakreonnak XLVId. Dala	1788. december 1790. február 4.
74a 74b–75a 75b	Anacreonnak XXIIDik Dala Anácreonnak IIIdik Dala Báró Prónay Agnes kis asszonynak emlékeztető könyvébe	1790. július 4. 1790. július 16. 1790. szeptember 18.
76a	Eggy Festőhöz	
78ab	Döme Károlyhoz	1790. január 1.
79ab	Bóldog bolondoskodás	1788. június 30.
81ab	Az est-hajnalhoz	1787. október 28.
82ab	A' gyermek-poéta	1789. december 12.
83ab	A félénk lyányka	1788. október 8.

– fogalmazványlapok

rájégyzés	55a 55b	Czenczim, leg-első rózsájától... Nem, nem! most ha szép szemeid...	[1791. január–február] [1787. március 9.]
rájégyzés	56a 56b	[a Hamlet-monológ eleje] Lyda Klopstock után	? [1795. január 13.]

– tisztázati lapok

rájégyzés	59a 59b	[a Hamlet-monológ eleje] Chloe	? 1794. január 20.
	60a	29 8br 1791.	1791. október 29.
	61a	Boris az első kakuk-szó halláskor Muretusból Gvalterus Mapes [cím + 4 áth. sor]	[1781] [1778] ?
	80a	Az inség' két Barátjai. Frantzából Brútus. Kaestner után	? [1775/1777]
	80b	Hólnap. Lessing után A' henye Bibliothecarius. Az Ivó. Kästner	[1784] [1784] [1784] ?
rájégyzés	84a	Pervigilium Veneris	?

Megállapítható, hogy

– a különböző lejegyzési rétegekbe tartozó lapok világosan elkülönülnek, vagyis egy lap a rajta lévő írás képe alapján soha nem sorolható két különböző rétegbe, mindig csak egybe;

– a kéziratári oldalszámozás nem esik egybe a lejegyzési rétegek határaival, az öt tisztázati és két fogalmazványlap az első rétegbe tartozó lapok között található, minden megállapítható rend nélkül;

– s ugyanígy nem állapítható meg rendszer ezen első rétegbe tartozó lapok sorrendjét illetően sem, a leginkább kézenfekvő időrend például egyáltalán nem érvényesül.

E ponton válik lényegessé a belátás, mely szerint korántsem biztos, hogy a kéziratos lapok be-kötetésekor rögzített sorrendje az eredeti sorrendjük volt, ez akár véletlenül is alakulhatott ilyen-né. A táblázat sorai azokat a kéziratos lapokat, lapegységeket mutatják, amelyek a lejegyzés sajátosságai alapján fizikailag szükségszerűen együtt mozognak egy esetleges átrendezés vagy össze-

keveredés során. Az első lejegyzési rétegen belül feltűnő a sorrend variálhatósága, hiszen általában egy lapon egy vers van. Ha kifer egy oldalra a vers, akkor a másik oldal többnyire üres, ez alól csak az Anakreón-fordítások lapjai jelentenek kivételt (73ab, 74a–75b). A sorrendnek ez az írásjellemzőkben adott variabilitása akár szándékolt is lehetett, legalábbis későbbről ismerjük Kazinczynak olyan megnyilatkozását más verscsoportja kapcsán, ami ezt emeli ki: „Azért adtam minden darabnak más levelet, hogy ha majd meg lesz határozva, melyi rendben vétesse nek fel, el lehessen szelni a’ hajtásokat, ’s mindenike oda tétethessék, a’ hol állania kell.” (MTAK K 642., 1a) Hogy a *Korai versek II.* esetében is ez volt-e a szándék, nem tudjuk, de kizárni sem lehet ezt a lehetőséget, különösen azért nem, mert a jelenlegi sorrendre semmilyen logikus magyarázatot nem tudunk adni. Így azonban e sorrend nem alapozhat meg keletkezéstörténeti következtetéseket sem, tehát csak a világosan elkülöníthető lejegyzési rétegek datálására tehetünk kísérletet.

(a lejegyzési rétegek időponthoz kötése)

– publikálási célú (majd részben fogalmazványként használt) tisztázati lapok

A kézirat írásképe teljesen egységes, s ez alapján azt tételezzük fel, hogy ez a lejegyzési réteg nagyon szűk időintervallumban készült, a csekély terjedelem miatt akár egyszerre is történhetett a lejegyzése. A letisztázott versek köre lényegében egybeesik a *Korai versek I.* csomójában található versekével, de ahhoz képest az 1789 augusztusa után született kilenc verssel többet tartalmaz. A címekben található legkésőbbi dátum 1790. október 15., ugyanennek a versnek a másik fennmaradt szövegforrásában azonban 1789-es évszám szerepel, így a vers keletzése bizonytalan (l. a 36. szövegidentitás jegyzeteit). Az időben ezt megelőző dátum 1790. szeptember 18. (itt a másik szövegforrás eltérése csak néhány napnyi: szeptember 23.), az első lejegyzési réteg tehát ezt követően keletkezhetett. A másik határdátumot a *Bóldog bolondoskodás*on végrehajtott utólagos javítások jelölik ki. A szövegösszevetés alapján egyértelmű, hogy e tisztázati példányon, ezen javításokkal készült el a *Heliconi virágok*ban megjelent változat (e versen kívül még Anakreón 45. dalának fordítása és az *Egy hajóra* című Horatius-fordítás esetében is). Mivel pedig a *Heliconi virágok*ban a *Bóldog bolondoskodás* alcíme azt közli, hogy ez a megigazítás 1790. október 24-én történt, így a *Korai versek II.* első lejegyzési rétegének keletkezését ez előttre kell tegyük. Az első lejegyzési réteg így az 1790 szeptemberének és októberének vége közötti egy hónapban keletkezhetett, amikor is Kazinczy szeptember 17-től előbb Pesten időzött, majd október 12-én már Kassán, október 24-én pedig Tokajban volt, amikor is az *Orpheus* második kötetének első számait és a *Heliconi virágok* anyagát állította össze. E kézirat csomót ezek kiadásához készült összeírásnak és munkapéldáynak tekinthetjük.

– az előbbi rétegbe nem tartozó hét lap

A két fogalmazványlapon négy vers található, ezek közül a hátoldalakon lévő az írásképe alapján egyértelműen rájegyzések, a Hamlet-monológ verses fordításpróbáját pontosan nem tudjuk keltezni (talán az 1790 tavaszán megjelent próza fordítás után készülhetett). A negyedik vers azonban (amely aztán a *Minnyihez*, a’ *Tavaszi első zsenyéjével* címet kapta) viszonylag pontosan keltezhető: 1791. január 20–22. körül íródott (l. az 50. szövegidentitás jegyzeteit). S mivel a jelen szövegforrás az első fogalmazványa a versnek, e dátumot az itteni lejegyzés dátumának tekinthetjük. Ez csak néhány hónappal későbbi, mint az első lejegyzési réteg keletkezési ideje, viszont e datálás nem feltétlenül érvényes a Hamlet-fordításra, a rájegyzések esetében pedig egyáltalán nem, azok idejét nem tudjuk pontosan meghatározni, csak a dátumban megadott időpont (1795. január 13.) szolgál támpontul az egyik esetben. E kérdések vizsgálatához fontos lenne tudni azt, hogy a most egymás mellett lévő két lap, amely egy ívet tesz ki (mivel kettedrét kötetről van szó), fizikailag is egybetartozott-e eredetileg, vagy a hajtás mentén szétvágvá önálló lapok voltak – ezt azonban a kötés miatt nem tudjuk megítélni, így az egyes versekhez tartozó dátumoknak a többi szövegre való alkalmazhatósága erősen kérdéses.

Az öt tisztázati lap közül az első kettő esetében ugyancsak nem dönthető el ez a kérdés, pedig itt is fontos információt jelentene, melynek hiányában ebben az esetben sem beszélhetünk önálló lejegyzési rétegről. Így csak annyit tudunk megállapítani, hogy az 59a oldalon lévő Hamlet-fordítás a fogalmazványlapról lett letisztázva, így sorrendileg azután készült, a rájegyzés pedig a

dátumban megadott időpont (1794. január 20.) után. A 60a oldalon lévő versnél a címként alkalmazott dátum (1791. október 29.) ugyancsak 'után' típusú keltezésre ad lehetőséget. A korai epigrammák datálásához az itteni lejegyzés nem ad támpontot, keltezést nem tartalmaznak. A hét kéziratos lap pontosabb keltezéséhez további vizsgálati szempontok bevonása szükséges.

(a hét kéziratos lap szövegeinek összefüggése más szövegcsoporthoz)

– korai epigrammákat tartalmazó lapok (61a, 80ab, 84a)

A hét lap közül három Kazinczy korai epigrammáit tartalmazza. A 61a és 84a lapokon található négy vers közül három latinból készült fordítás, egy pedig eredeti, közülük csak ez jelent meg korábban a *Magyar Hírmondóban* (*Egy Kakukhoz*). A 80ab lapon található öt vers (a rájegyzést most nem számítjuk) mind németből, franciából készült fordítás, s megjelentek korábban (a *Magyar Hírmondóban*, a *Mindenes Gyűjteményben* és az *Orpheusban*), valamint be lettek osztva a *Heliconi virágok* valamelyik kötetébe is.

Korai versek II. 80b	MHírm. 1784	MindGy. 1789	Orph. 1790. tavasz–nyár	HV1. 1790 ősz	HV2. 1792 eleje
<i>Az inség' két Barátjai. Frantzból</i>		+			+
<i>Brútus. Kaestner után</i>			+	+	
<i>Hólnap. Lessing után</i>	+		+	+	
<i>A' henye Bibliothecarius.</i>	+		+	+	
<i>Az Ivó.</i>	+			+	

Az alakulástörténet, ha csak a szövegösszevetésre koncentrálnunk, nem túl informatív, mert az egyes szövegállapotok (különösen az 1789-es, 1790-es szövegforrásoké) meglehetősen hasonlóságot mutatnak a *Korai versek II.* szövegállapotával. Két javítás jelenthet inkább támpontot. A *Hólnap* szövegében a *Magyar Hírmondó* 1. sorának egyedi változata részben feltűnik a *Korai versek II.* eredeti lejegyzésében, majd az ezen végrehajtott javítás után a szöveg megegyezik a két nyomtatott forrás első sorával. Mivel nem teljes a *Magyar Hírmondó* szövegállapotával való egyezés, nem állítható, hogy arról készült a *Korai versek II.* eredeti lejegyzése, így sorrendiséget sem alapozhatunk erre. A másik javítás a *Brútus* szövegén történt, ahol az *Orpheus*-beli 'Fijam' helyett a *Heliconi virágokban* 'Fiam' alak áll, s a *Korai versek II.* egyetlen javítása éppen ez, ami így egybehangzik a szövegforrások keltezéséből levonható következtetésekkel. Az *Orpheus* I. kötetének 2. és 3. számában jelentek meg a szóban forgó epigrammák, mely számok 1790 tavaszán és nyarán kerültek nyomdába. Ez tehát korábban történt a *Korai versek II.* eredeti lejegyzésének (amelyet a csomó legkorábban keletkezett rétegének tekintünk) 1790. október tájára tehető keletkezésénél. A *Heliconi virágok* anyagának leadása viszont közvetlenül ezután történt, még 1790-ben. A *Korai versek II.*-ben található öt epigramma közül négy megjelent itt, még hozzá ugyanebben a sorrendben, a kötet legvégén (a 109–112. oldalakon), közéjük mindössze egy kétsoros epigramma ékelődött. Mindebből arra következtetünk, hogy a 80a lapon található összeírás a *Heliconi virágok* szerkesztése idején készült, mintegy pótlólagosan (ezért az írásképi eltérések az eredeti lejegyzési rétegtől), de az ottani publikálás szándékával. Ha ezt nem is tudjuk teljes bizonyossággal állítani, annyi azonban a tágabb értelemben vett alakulástörténeti tanulságok alapján megfogalmazhatónak látszik, hogy a 80a lap 1790 körülre tehető. A másik két kéziratos lapot az írásképi hasonlósága alapján ugyancsak 1790 körülre tesszük, analógiásan, feltételezve, hogy egyszerre készültek, továbbá a 80b oldal rájegyzését is ehhez az időszakhoz kötjük, hangsúlyozva, hogy pontos datálás ebben az esetben sem lehetséges a jelenleg rendelkezésre álló adatok szerint.

– a másik négy kéziratos lap rectója (55a, 56a, 59a, 60a)

A másik négy kéziratos lap közül kettő fogalmazványt, kettő tisztázatot tartalmaz, ez a tény azonban a valóságosnál nagyobb különbséget sugall közöttük. A Hamlet-tisztázat 13 sora (59a)

nem több, mint a fogalmazvány alig több mint fele, s maga a fogalmazvány sem teljes, vagyis közvetlen kapcsolata valamely kiadással, kiadási tervvel nem mutatható ki. A 60a oldal kétszakasznyi tisztázatának pedig nincs címe, csak a dátum funkcionál címként, a töredékben maradt versek archiválási tisztázataira jellemző módon, vagyis ez sem kiadásra készült. Ezen sajátosságuk a fogalmazványokkal azonos módon válásztja el e lapokat a csomó többi részétől, melyek a kiadás céljával készültek, miként az az epigrammáknál valószínűsíthető, az eredeti lejegyzési rétegnél pedig bizonyítható.

A négy lap belső kapcsolatai is átnyúlnak a fogalmazvány – tisztázat határvonalon. A Hamlet-monológ két kidolgozása között nyilván nem szorul magyarázatra a kapcsolat. A másik két esetben az azonos keletkezési év (1791) képez közös pontot, valamint az, hogy mindkettő feltűnik a *Korai versek III.*-ban is, s a hét kéziratlap versei közül kizárólagosan csak ezek. A szövegek alakulástörténetét vizsgálva pedig megállapítható, hogy mindkét esetben az itteni lejegyzés tekinthető korábbiak, hiszen a *Czenczim, leg-első rózsájától...* kezdetű fogalmazvány ott *Minnyihez a' Tavaszi első zsebéjével. Jan. 1791.* címmel kidolgozva szerepel, s így került bele az 1792 elején egybetisztázott *Heliconi virágok* II. kötetébe is, nagyon hasonló szöveggel; az itt címként csak dátumot kapó vers (29 8br 1791.) pedig ott immár *Laurához* címmel, s átjavítva olvasható, de nem jelent meg (l. erről részletesen a *Korai versek III.* jegyzetét). Mindebből az a következtetés vonható le, hogy miután a *Korai versek II.* eredeti lejegyzése és annak javításai 1790 végén a *Heliconi virágok*ba kerülő szövegek kialakítását szolgálták, a csomó üresen maradt lapjai utóbb, de még 1791-ben egyfajta jegyzőfüzetként kezdtek funkcionálni, s egyes anyag került rájuk. Ez a szóban forgó két vers esetében az alakulástörténetből bizonyíthatónak látszik, a Hamlet-fordításrészletre azonban csak analógiásan alkalmazható.

– rájegyzések (55b, 56b, 59b)

A fenti négy lap közül háromnak a hátlapján rájegyzés található. A három rájegyzésből az egyik esetben (*Nem, nem, most ha szép szemeid...*) a szövegidentitás másik két szövegforrása alapján tudható, hogy a szövegidentitást Kazinczy 1787. március 9-re datálta, s noha e dátum pontossága adatszerűen kétségbe vonható, az nem, hogy korai verstöredékről van szó, ezt bizonyítja, hogy másik két szövegforrása a *Pandekták*ban és a *Régibb Stúdiumaim*ban maradt fenn. Mindebből nem adódik közvetlen időrendi következtetés, elhelyezkedéséből viszont igen: sorrendileg csak az 1791. januári fogalmazvány után kerülhetett a lapra (l. a 15. szövegidentitás jegyzetét). A rájegyzés megtörténetének felső időhatára nézve azonban nincs adatunk, analógiásan az előzőekben mondottakat alkalmazhatjuk: Kazinczy 1791-ben jegyzőfüzetként használhatta e kézirat csomóját.

A másik két rájegyzés esetében azonban még ez a nagyon feltételelesen működtethető analógia sem lehet érvényes, mert mindkét vers későbbi, a *Chloe* című Kleist-fordítás 1794-es, az *An Lyda* című Klopstock-fordítás pedig 1795-ös. Ebből azonban csak annyi következik, hogy ezen időpontok előtt nem kerülhettek itt lejegyzésre. Két további közös vonásuk is van: mindkettő a Radvánszky lányokhoz, Terézhez és Polyxénhez szól, valamint együtt szerepelnek a *Budai papirosaim* című, a *Stúdiumok*kal egy időben összeállított kézirat csomó utolsó csomójában, s csak ezek szerepelnek ott. Elképzelhetőnek tartjuk, hogy éppen a címzettek miatt mozogtak együtt e versek a szövegcsoporthoz, de ez nem több hipotézisnél.

A versek alakulástörténetét megvizsgálva elsősorban a *Blidlihez* szolgáltat érdemi információt a rájegyzések keletkezési idejéről és körülményeiről (l. a 68. szövegidentitás jegyzetét). Itt most csak összefoglaljuk a következtetést: a *Korai versek II.* csomójába Kazinczy a június közepe és július közepe közötti egy hónapban írhatta be a *Blidlihez* elkészült egy versszakát, majd ezt kiegészítette és átírta a tisztázatlan *Budai papirosaim* közé, közvetlenül ezután, még júliusban. Analógiásan ez alkalmazható a Kleist-fordításra is, de hangsúlyozzuk, mindez csak hipotézis, igaz, az adott helyzetre ennél jobban illeszkedő magyarázatot nem találtunk.

(a csomó keletkezéstörténetének összefoglalása)

– 1790 szeptember vége – október vége: ha megállja helyét következtetésünk, mely szerint a kézirat csomó első lejegyzési rétege lényegében egyazon időben készült, akkor ennek időpontja viszonylag pontosan behatárolható a letisztázott, majd átjavított versek alapján, vagyis 1790 őszé-

nek egy hónapnyi időszaka jöhet csupán szóba, az összemásolás céljaként pedig az *Orpheus* és a *Heliconi virágok* szerkesztésének előkészítése nevezhető meg.

– 1790: a korai epigrammák összeírása nagy valószínűséggel ugyancsak a *Heliconi virágok* szerkesztéséhez köthető, s minden bizonnyal az első réteg után, az év végén történni lehetett, de ezt első-sorban a szövegállapotok összevetéséből levont következtetésként állíthatjuk.

– 1791: a *Heliconi virágok* I. kötete szerkesztésének lezárulta után a csomó üresen maradt lapjait Kazinczy jegyzetfüzetként használta, egészen addig, míg a II. kötet szerkesztéséhez el nem készítette a *Korai versek III.* alaprétegének összeírását; ezt követően, 1792-től már az a csomó vált aktuális jegyzetfüzetévé. Ebben az évben, 1791-ben két bizonyosan datálható vers került a jelen csomó üres lapjaira, a többi vers esetében csak analógián alapul következtetésünk.

– ?1795: a későbbiekben még két költeményt jegyzett Kazinczy a csomóba, különböző lapok hátoldalára, ezek időpontja nem állapítható meg pontosan, feltételezzük, hogy lejegyzésük a budai fogság enyhültebb szakaszában, 1795 június közepe és július közepe között történt.

Korai versek III.

(*Stodiumok 1.*)

A jelen kéziratos csomó az akadémiai kézirattárban egykorú félbőr kötésben található, kettedrét méretű, a gerincen *Stodiumok 1.* címet viselő kötet első és egyik legnagyobb terjedelmű egysége (MTAK RUI 2r. 2/I., 1a–37b). A kötetben sok különböző méretű és minőségű lapból álló, eltérő kézírással készült csomó van. A csomók egy vagy több kettedrét méretű lap közé vannak kötve, amelyek azonban üresek, vagyis a különböző csomók elválasztására szolgálnak (helyenként ilyen elválasztó lapok kivágásának nyomai látszanak). Mindebből az a következtetés vonható le, hogy utólag összeállított, gyűjtélkes kötetről van szó, amelynek elemei korábban nem (vagy nem feltétlenül) tartoztak fizikailag egybe. Ezt erősíti meg egy Gessner-fordítás kéziratához fűzött utólagos autográf megjegyzés is („azért vettem-fel ezen gyűjteményembe”, 78a). A kötet keletkezésére nézve részletesen I. a második *Stodiumok* kötet kapcsán a *Korai versek II.* jegyzetében mondottakat, itt csak a végkövetkeztetéseket ismételjük meg, melyek a további fejtegetések alapjául szolgálnak.

A *Stodiumok 2.* bekötetése tehát az elvégzett vizsgálatok szerint nem történhetett 1802 októberé előtt, a *Stodiumok 1.* bekötetése nem történhetett 1804 februárja után, s mivel a *Stodiumok 1.* bekötetése nemigen lehet későbbi, mint a *Stodiumok 2.* bekötetése, ezért a két kötet összeállítását és bekötését 1802 októberé és 1804 februárja közé tehetjük, vagyis döntően az 1803-as évre. Mindebből további következtetések adódnak a *Korai versek III.* csomójára nézve is. Ha a kötetbe való kötés, ami rögzíti a lapok sorrendjét a csomókban, csak 1803 körül történt meg és a csomók ennél egyöntetűen korábban keletkeztek, akkor a keletkezés idején nem volt egybekötve a jelen csomó sem. Ha viszont a keletkezés idején nem volt egybekötve e csomó, akkor azzal is számolnunk kell, hogy a lapok bekötés előtti sorrendje más is lehetett, mint ahogy most a kötetben látjuk azokat.

(a *Korai versek III.* lejegyzési rétegei)

Ennek a megállapításnak azért van jelentősége, mert a *Korai versek III.* csomójának a belső sorrendjét nem tudjuk ellentmondásmentesen értelmezni jelen állapotában. A csomó legnagyobb részét azok a tisztázati lapok alkotják, amelyek írásképe feltűnő azonosságot mutat: a címek verzállal vannak írva, alattuk dátum szerepel, ahogy a korai versek másik két csomójának az itteniekkel jórészt megegyező verseinél. Utóbb e tisztázati lapok némelyike fogalmazványként funkcionált, illetve az üresen maradt helyekre újabb versek is kerültek még a későbbiekben. Az eredetileg letisztázott versek alapvetően a megadott dátumok időrendjében követik egymást, ez az időrend azonban néhol megtörik.

bejegyzés	1a előzéklap	Sóhajtás a' Tavaszhoz	1787. január 1./ 1804. február 4.
	2ab	Az Est-hajnalhoz	1787. október 28.
bejegyzés	3a 3b–4a 4b–5a 5a 5b	A' Czenczim' Szája Bátorodás az élet sebess repülete ellen A' Téli Útazás. Ferenczy Istvánnak Graphidionára A' meg-tsaltt öreg	1788. március 1788. június 30. 1788. október 8. 1823. január 13. 1788. október 9.
	6ab	<i>Anacreonnak XXXIIIdik Dala</i>	1789. április 24.
	7a 7b	<i>Anacreonnak XLVdik Dala</i> <i>Sóhajtás. Metastasio után</i>	1789. augusztus 18. 1789. szeptember 21.
	13a 13b–15a 15b–16a 16b	Anacreonnak XIXdik Dala Young első éjszakájának kezdete Aggódás Anacreonnak XId. Dala	1788. október 11. 1788. október 11. 1788. október 12. 1788. december
	17ab	Eggy hajóra	1789. április 21.
	18a–20a 20b–21a 21b–22a 22b	Keresztes Bálint [...] Tornai Margithoz A' gyermek poéta Döme Károlhoz Anacreonnak XLVIDik Dala	1789. szeptember 24. 1789. december 12. 1790. január 1. 1790. február 4.
	23a 23b–24a 24b	Anacreonnak XXIIIdik Dala Anacreonnak IIIIdik Dala Impromptü [...] Vay József Úrra	1790. július 4. 1790. július 16. 1790
bejegyzés	25a 25b–26a 26a 26b!!	A' szép Netty emlékeztető könyvébe Minnyihez a' Tavasz első zsengejével Göthe után	1790. szeptember 23. 1791. január 1811. január 19.

Az 1a oldalon található vers kijelölt dátuma szerint is valóban az első a sorban, de ténylegesen nem része a csomónak, hanem az előzéklapra tett utólagos, a bekötetés utáni bejegyzés. (Az eredetileg letisztázott versek közé, az üresen maradt helyekre még két ilyen utólagos, kötetés utáni bejegyzés került, mindezeket félkövérrel emeltük ki.) Az eredeti tisztázatok sorrendjében a 2–26. lapok között mindössze egy helyen bomlik meg az időrend, a táblázatban kurzívval kiemelt két lapnak (6–7.) a 17. lap után kellene következnie. Ennek nem tudjuk semmi logikusnak tűnő magyarázatát adni, így hipotetikusan elsősorban a lapok kötetés során történt összekeveredésével számolhatunk (a táblázat sorai azokat a kéziratos lapokat, lapegységeket mutatják, amelyek a lejegyzés sajátosságai alapján fizikailag szükségszerűen együtt mozognak egy esetleges átrendezés vagy összekeveredés során). Nem tudunk más értelmezést adni annak sem, hogy éppen e helyen ráadásul egy ide egyáltalán nem illő, egészen más, nem is egységes írásképpű és tematikájú fogást is találunk (8–12.), amit e táblázatban üres sorral jeleztünk, s majd alább vizsgálunk részletesen.

A dátumok időrendje tehát e helyet leszámítva következetesen alakítja a csomóba eredetileg letisztázott versek sorrendjét, s a több lapra terjedő fizikai egységek a lejegyzés folytonosságára is egyértelműen utalnak. A *Korai versek II.* esetében ezzel szemben arra figyelhettünk fel, hogy általában minden vers külön lapra került, ami lehetővé tette a sorrend utólagos alakítását. Ez itt nem igen lehetett Kazinczy eredeti szándéka. Olyannyira a folytonosság látszik érvényesülni, hogy mikor az írásképp megváltozása az eredeti lejegyzés végét jelzi, az első más írással készült vers az utolsó eredeti tisztázat hátulapjára került (26b!!).

rá/bejegyzés	26b!! 26b	LAURÁHOZ Góthéből	1791. október 28. 1794
rá/bejegyzés	27a 27b	IGYUNK! Anakreonnak XXV. Dala Thermophyle E' világ minden szugolyáji közt...	1793. április 1. 1793. december 31.
rá/bejegyzés	28a	Ha életet szerezne...	1803. október
rá/bejegyzés	28b–29a (fog.) 29b	Debrecen, 1803. 8berben. Szép galamb ki vagy te... Dán nyelv' hangzása [próza]	1791. június
	30a, 31a, 32a–37b	Az ifjú Werther szenvedései [próza]	1790

Az első két vers a 26b és a 27a oldalon az előző tisztázati tömb formai sajátosságait követi (címadásban, datálásban, margókban), de már egyértelműen más írásképet mutat, s egymástól is némileg eltérő. Ugyanakkor az utánuk következők már nem őrzik meg ezt a formát, előbb a dátum marad el (27b), majd a cím is (28a), az utolsó (28b–29a) pedig egyértelműen fogalmazvány. Íráskéjük igen hasonló, de annyira nem, hogy biztosan állítható lenne lejegyzésük egyidejűsége, bár a 26b oldalon lévő vers kivételével akár egyidejűek is lehetnek. Úgy tűnik, hogy az összeírást tartalmazó csomót utóbb jegyzőfüzetként kezdte használni Kazinczy, s folyamatosan tisztázta ide újabb darabjait, s utoljára már fogalmazvány is készült itt. A csomó legvégén álló töredékes Goethe-fordítás ugyancsak tisztázatnak tűnik, melyet utóbb átjavított, de hogy ez eredetileg is e sorrendi helyen állott, az nem bizonyos, a fentebb már említett okok miatt.

A lapok üresen maradt alsó felén három vers utólag került letisztázásra, ezek eléggé hasonló írásképet mutatnak (s a dán nyelvről készült feljegyzés is). A Kazinczy által megadott dátumok alapján nem dönthető el, hogy a kötetetés előtt vagy után kerültek ide, vagyis hogy a kész kötetbe való bejegyzések, vagy a még önálló lapokra való rájegyzések. Az íráskéjük hasonlóságot mutat az előzőklapon (1a) lévő kézírással, de az eredeti tisztázatok közötti egyik bejegyzéssel (13b) és az azokon végrehajtott egyes javításokkal is (7a, 18a–20a, 23a). S ugyanezt a kézírást véljük felfedezni a 8–12. lapok alaprétégét képviselő, a fogságban keletkezett kisebb verseket megőrző archiválási másolatokban is.

rá/bejegyzés rá/bejegyzés	8a 8b	a' Spielbergi várban, 1795. Octoberben. Híven szeretni a' jót... Eszköze lenni az isteni kéznek...	1795. október
rá/bejegyzés bejegyzés	9a 9b	31. Mart. 1796. Brünnben [két német nyelvű vers Rosty Jánostól] Ninon... [német nyelvű] Novemb. XI-dike, MDCCCIV.	1796. március 31. [1796–1797] 1781 1809. április 11.
bejegyzés bejegyzés bejegyzés rá/bejegyzés	10a 10b	Kufstein, 1800. Martiusban 22. Jún. 1800. Kufstein [próza] Szemere Kristinának Stambuchjába Szemere Therssinek Nyergesújfalu, Octob. 14d. 1808. [Jót 's jól!] Daimonia	1800 1800 1808 1808 1808. október 14. 1786
bejegyzés	11a–12b 12b	A' mennydörgés [fogalmazvány] A' Sonetto	1792 1809. május 20.

Az alapréteget tehát a következő versek jelentik (a lapok tetején margó kihagyásával mindig dátum és helymegjelölés, majd a vers, alattuk és a lapok hátoldalán a későbbi bejegyzések):

a' Spielbergi várban, 1795. Octoberben.

31. Mart. 1796. Brünnben.

Kufstein, 1800. Martiusban.

22. Jún. 1800. Kufstein.

Jól látható, hogy itt csak a budai fogság utáni időből származó versek vannak, méghozzá nyilvánvalóan utólagos lejegyzésben, mert az öt év alatt keletkezett szövegek egységes írásmódja másként nemigen képzelhető el. S éppen az írásmód miatt az sem képzelhető el, hogy ezek lettek volna eredetileg rájegyzések a már használt lapokon, a b oldalakon álló szövegek ugyanis egy kivétellel (10b) a lap tetejére cím nélkül odajegyzett, s vegyes témájú, korai szövegek (a 8b oldalon lévő öt sort Abafi óta egy versként közlik a kiadások, de egyértelmű az elválasztóvonalból, hogy két önálló gnómajellegű versről van szó, külön-külön idézte ezeket leveleiben is, keletkezési idejük azonban jelöletlen). A fizikailag önálló lapokon (11–12.) lévő fogalmazványnak pedig semmilyen kapcsolódását nem látjuk a jelen csomóhoz. A csomóba utólag bejegyzett többi vers a dátumok alapján bizonyosan a kötetés utánra tehető, ami ugyancsak azt bizonyítja, hogy Kazinczy néha még évtizedek múltán is jegyzőfüzetként használta az immár bekötött *Studiumok* e csomóját.

A csomóban található versek lejegyzési sorrendje a fentiek értelmében tehát csak bizonyos korlátok között állapítható meg, az íráskép alapján leginkább bizonyos időrendi rétegek különíthetők el benne:

Az *eredeti lejegyzési réteget* bizonyosan a 2–26. lapok jelentik (kivéve a 8–12. lapokat), ezek formailag és tartalmilag is egységesek.

A *második réteget* az előbbi folytatása jelenti a 26–29. (illetve a prózát is beszámítva a 37. lapig), s talán ehhez vehető a 11–12. lapon található fogalmazvány is.

A *harmadik réteget* a fogságban keletkezett versek archiválási tisztázatai jelentik a 8a, 9a, 10a oldalakon, valamint a rá- vagy bejegyzések a második rétegben (26b, 27b, 28a, 29b), illetve az ezekhez nagyon hasonló írásképi javítások az előző két rétegben (az 1a, 7a, 13b, 18a–20a, 23a oldalakon).

A *negyedik réteget* a 8b, 9b, 10b oldalakon lévő rá/bejegyzések alkotják, melyekről valójában csak annyi mondható, hogy a fogságban keletkezett versek harmadik rétegbe sorolt archiválási tisztázatainak hátulján találhatóak, s nem dönthető el róluk, hogy a bekötöttség előtt vagy után kerültek oda.

Az *ötödik réteget* a már bekötött csomóba a továbbiakban bejegyzett, keltezett versek jelentik.

(a lejegyzési rétegek időpontokhoz kötése)

– első lejegyzési réteg javításai

A csomó eredeti lejegyzési rétegében a korai versek publikálási célú tisztázatai találhatók, melyek utóbb fogalmazvány céljára is használtattak. Tartalmilag nagymértékben egyezik a másik két korai verscsomóval, különösen a másodikkal, így az egyes versek alakulástörténeti vizsgálataiból lesűrítendő néhány következtetés e verscsoportok sorrendiségére nézve.

A jelen összeírás szövege előzményforrásként bizonyos esetekben a *Heliconi virágok* 1. kötetére vezethető vissza (pl. a *Bátorodás az élet sebessé repülte ellen* cím csak e két helyen szerepel, a 45. anakreóni dal fordítása ugyancsak a nyomtatott forrás szövegállapotával hasonlatos leginkább). Időnként azonban épp ez, a nyomtatott forrás különbözik a kéziratoktól (pl. a Döméhez szóló vers és A' gyermek Poéta esetében), s van, hogy mindhárom egyez (pl. a *Lesbia*, A' félénk lány, Egy hajóra, ez utóbbinál a *Korai versek II.* javításai vezettek a *Korai versek III.* szövegállapotához).

A jelen tisztázatokon végrehajtott javítások egyértelműen a *Heliconi virágok* kézíratos 2. kötetének szövegállapotához vezetnek A' *Czenczim*' szája esetében, ahol is az *Orpheus* volt az előzményforrás, valamint a 3., a 22. és a 45. anakreóni dal fordítása esetében, melyeknél a javítások egy másik rétege pedig már a *Poetai Berek* irányába mutat, némelyik meg sehová. Ugyancsak a *Poetai Berek*hez vezetnek a javítások a 19. anakreóni dalnál és a *Sóhajtnás*nál, s a szövegállapot pusztá felbomlását mutatják a 46. anakreóni dal és a *Bátorodás*... bizonyos javításai, köztük a csak itt szereplő cím új változat nélküli áthúzása.

Összefoglalóan megállapítható, hogy a jelen tisztázatokon végrehajtott utólagos javítások kivétel nélkül az *Orpheus*-számok, a *Heliconi virágok* 1. kötete és a *Korai versek II.* szövegállapotainak valamelyikéből vagy együtteséből indulnak ki, s a javítások a *Heliconi virágok* 2. kötetének vagy majd az 1813-as *Poetai Bereknek* a szövegállapotához vezetnek, esetleg nincs folytatásuk, s így pusztán a korábbi szövegállapot felbomlását tanúsítják. Mivel a *Korai versek II.* alaprétegének lejegyzése 1790 őszére tehető, a *Heliconi virágok* ugyanekkor összeállított 1. kötete 1791 augusztusában jelent meg, így a jelen csomó eredeti lejegyzési rétege ezután keletkeztetett, de még a *Heliconi virágok* 2. kötetének 1792 elején történt összeírása előtt: vagyis 1791 őszén.

– az első és második réteg határán

Különös jelentőséggel bír a datálás szempontjából, hogy mely verset tekintjük egy lejegyzési réteg utolsó darabjának. A jelen esetben megítélésünk szerint ez a *Minnyihez a' Tavasz első zsengéjével*, de a pusztán az írásképp alapján levont következtetésben mindig van némi bizonytalanság, ezért számot kell vetnünk a más szempontból nem kizárható egyéb lehetőségekkel is, ebben az esetben azzal, hogy esetleg az utána következő *Laurához* című vers is része az első rétegnek.

Korai versek II.	Korai versek III.	Heliconi virágok 2. kötet
<i>Czenczim, leg-első rózsájától...</i> (cím nélküli fogalmazvány)	<i>MINNYIHEZ, a' Tavasz első zsengéjével. Jan. 1791.</i> (tisztázat, szokásos címformátum)	<i>MINNYIHEZ, a' Tavasznak leg-első zsengéjével. Nagy-Váradról, Febr. 1791.</i> (tisztázat, szokásos címformátum)
<i>29. 8br. 1791.</i> (cím nélküli tisztázat)	<i>LAURÁHOZ. 28. Octob 179<2>1.</i> (tisztázat, szokásos címformátum, lejegyzéssel egyidejű javítások)	–

Amennyiben a *Laurához* még az első réteghez tartozik, úgy e réteg nem keletkeztetett 1791 októberének legvége előtt, s mivel a réteg nem kevés darabja bekerült a *Heliconi virágok* 2. kötetébe, ezért 1792 legeleje utánra sem tehető, tehát két hónap, 1791. november és december vehető számításba az összeírás idejeként. Amennyiben viszont (s amint valószínűnek tartjuk) a *Minnyihez* az utolsó vers a rétegben, úgy ezt az intervallumot ki kell terjesztenünk, vissza egészen 1791 elejéig, amikor is e vers fogalmazványa (majd márciusban egy megelőző levélbeli variánsa) keletkezett.

A korai verscsomókban lévő szövegállapotok összevetéséből azonban a két csomó egymáshoz való viszonyára is következtethetünk, s ez időrendi támpontokkal is szolgál. Egyik vers esetében sincs más korai összeírás vagy nyomtatott változat, s mindkét esetben a *Korai versek II.* lejegyzése tekinthető korábbinak. A *Czenczim, leg-első rózsájától...* kezdetű szöveg egyértelműen fogalmazvány, befejezetlen, nincs címe, ezzel szemben a *Korai versek III.*-ban ez *Minnyihez a' Tavasz első zsengéjével. Jan. 1791.* címmel, kidolgozva szerepel, s így került bele a *Heliconi virágok* 2. kötetének tisztázatába is, nagyon hasonló szöveggel, kicsit eltérő címmel és dátummal (ez a vers befejezésének időpontja lehet).

A másik vers esetében a *Korai versek II.* különálló lapon lévő, kétszakasznyi tisztázatának nincs címe, csak a dátum funkcionál címként (*29. 8br. 1791.*), a töredékben maradt versek archiválási tisztázataira jellemző módon, vagyis nem kiadásra készülhetett. A másik összeírásban e töredék *Laurához* címmel, dátummal (egynapnyi eltéréssel a másikhoz képest), a kiadásra összeírt versek sorában, azok címformátumával szerepel, három helyen a leírás közben végzett javítással, ezek azonban nem mutatnak egyértelmű szövegalkulási irányt (a vers végül nem jelent meg).

Mindebből az a következtetés vonható le, hogy miután a *Korai versek II.* eredeti lejegyzése és annak javításai 1790 végén a *Heliconi virágok*ba kerülő szövegek kialakítását szolgálták, a csomó utóbb, de még 1791-ben egyfajta jegyzőfüzetként kezdett funkcionálni, s kiadásra nem szánt, vegyes anyag került az üresen maradt lapokra, köztük a most vizsgált 1791-es dátumú két vers. Ha

viszont ez így van, akkor a *Korai versek III.* kiadásra szánt, vagyis praktikusán a *Heliconi virágok* 2. kötetéhez készített első rétege nem keletkezhett 1791 novembere, decembere előtt, mert az 1791. október 28/29-i dátumú vers sorrendileg elsőnek tekintett tisztázata még a *Korai versek II.* csomójában került lejegyzésre.

Ellenvetésként felmerülhet, hogy ez a tisztázat akár később is keletkezhett, miként a *Korai versek III.* tisztázatáról is ezt feltételezzük, de ebben az esetben arra is magyarázatot kellene találnunk, hogy a *Korai versek III.* csomójának összeírása után, majd annak jegyzőfüzetként való folyamatos használata során miért jegyzett Kazinczy egy verset mégis korábbi csomójába. Ez nem tűnik logikusnak, de persze levezetésünk csak a tények bizonyos ismert körére érvényes, lehet, hogy más fontos tényeket nem ismerünk és így nem is vettünk figyelembe.

Jelen ismereteink birtokában tehát annyit bizonyosan állíthatunk, hogy a *Korai versek III.* első lejegyzési rétege 1791 márciusa és 1792 márciusa között keletkezett. Ez az egyéves időszak még mindig meglehetősen biztonsággal tovább szűkíthető 1791 őszére, mert a *Heliconi virágok* 1. kötete augusztusban jelent meg, s az ebben található szövegállapotok javítását is megfigyelhetjük itt, a *Heliconi virágok* 2. kötetének összeírása pedig nagy valószínűséggel az év legelejére tehető. Felvethető a *Korai versek II.* 1791-es jegyzőkönyvjellegének és a két csomó sorrendiségének vizsgálata alapján az is, hogy az összeírás 1791 novemberében vagy decemberében történt.

– a további lejegyzési rétegek

A csomó további rétegeire nézve már sokkal kevesebb az olyan adatunk, melyek megalapozott következtetésekre adnának módot.

A *második lejegyzési rétegre* nézve megállapítottuk az eddigiekben, hogy az első két vers még az előző réteg formátumát követi, majd előbb a dátum, aztán a cím marad el a tisztázatokból, végül pedig a tisztázatot fogalmazvány váltja fel, ugyancsak cím és dátum nélkül. Ha a *Laurához* tényleg idetartozik, akkor az 1791 október vége utáni lejegyzés lehet csak, az *Igyunk!* pedig 1793. április 1. utáni. Annyi tudható még, hogy az ezt követő anakreóni dal keletkezési idejét másutt ugyancsak 1793-ra tette Kazinczy, s ha e réteghez sorolható *A' mennydörgés* című Denis-fordítás önálló lapon lévő fogalmazványa, akkor az is ebbe az időkörbe tartozik, mert Kazinczy itteni dátuma szerint 1792-es. Mindezek alapján azt feltételezzük, hogy az első lejegyzési réteg megszületését követően e csomó átvette a jegyzőfüzet szerepét, s idekerültek 1792–1793 során a frissen készült költemények, egymás után inkább, nem egy időben. Biztosan azonban csak annyi mondható, hogy az adott versek a Kazinczy által megadott időpont után, illetve a fogalmazványok a megadott időben kerültek lejegyzésre, de még 1803 októbere előtt, mert a 28a oldalon található második, utólag az előző alá bejegyzett anakreóni dalnál ez a dátum szerepel.

Ez az anakreóni dal a *harmadik lejegyzési rétegbe* tartozik az írásképp alapján, s így azt ebből következően 1803 októberére tehetjük. Az azonban kérdéseket vet fel, hogy az írásképp alapján ugyanebbe a lejegyzési rétegbe tartozó egyik helyen (a 13b oldalon) 1803. február 3-i dátum olvasható. Azt tudjuk, hogy 1802 októbere és 1803 áprilisa között igen jelentős archiválási munkát végzett Kazinczy, ekkor állította, rendezte össze a *Studiumok* köteteket és a budai fogság alatt keletkezett kéziratokat, kommentálva azokat (éppen e megjegyzések dátumai alapján tudjuk e munka időszakát behatárolni). Azt azonban nem tudjuk, hogy az anyag bekötetése pontosan mikor történt, csak annyi állítható, éppen a *Studiumok* két kötetére nézve, hogy 1804. február 4. előtt. A 13b oldalon lévő dátum éppen illeszkedik a feltárt időrendbe, s tágabb összefüggésekbe ágyazva magyarázhatóvá teszi e harmadik lejegyzési réteg anyagának összemáslását: a fiatalkori és fogság alatti szövegeit archiválta a jelen csomó üres lapjain, illetve javíttatta is azokat. Az 1803. októberi dátum ehhez képest későinek tűnik, noha a kézírás jellege még bő fél év múltán is meglepően hasonló. Éppen a késői dátum és a kötetítés pontos dátuma ismeretének hiánya miatt nem tudjuk, hogy a fogság alatti verseket tartalmazó három lap (8a, 9a, 10a) kivételével a kézírás alapján e rétegbe sorolt többi vers (26b, 27b, 28a, 29b) rájegyzésnek vagy bejegyzésnek tekinthető, vagyis a kötetítés előtt vagy után került mostani helyére. Feltevésünk szerint inkább előtte, de biztosan csak az 1803-as év állítható, mint e réteg szövegeinek keletkezési éve, illetve 1804. február 4-e az előzőek-lapra jegyzett vers esetében.

A *negyedik rétegbe* tartozó szövegek (8b, 9b, 10b) esetében a fenti probléma ugyancsak jelentkezik, s feloldani nem tudjuk: e versek a harmadik rétegbe tartozó lapok hátoldalán vannak, lejegyzésük így 1803 utánra tehető, de hogy pontosan mikorra, nem állapítható meg. A 8b oldalon lévő két gnómaszerű versről még a szövegidentitás keletkezési idejét sem tudjuk, csak annyi állítható róluk, hogy 1804 áprilisa előtt születtek, a 9b, 10b oldalon lévők viszont bizonyosan koraiak.

Az *ötödik rétegbe* az 1804 utániakat soroltuk, ezek esetében biztosan állítható, hogy a kötet bekötetése után készült bejegyzések, dátumaik ezt egyértelműen bizonyítják. Legtöbbjük az 1808-as, 1809-es évekből származik, de van 1811-es és 1823-as bejegyzés is. A *Studiumok* kötetek későbbi használatára más példaink is vannak (l. ezekről a *Korai versek II.* jegyzetében), az itteni adatok arra utalnak, hogy az archívumfunkció mellett időnként jegyzőkönyvként szolgáltak Kazinczy számára, legalábbis a jelen csomó.

(a csomó keletkezéstörténetének összefoglalása)

– 1791 (elsősorban) össze: eredetileg a *Heliconi virágok* 2. kötetének előkészületei során jött létre a korai versek e harmadik összeírása, majd utóbb a tisztázatok egy része fogalmazványként funkcionált.

– 1792–1794 (és esetleg 1801–1803): az újonnan keletkezett néhány vers tisztázata a csomó végére került, majd e helyen fogalmazvány is keletkezett, a korábbi tisztázatokon is történtek javítások ezen időszak vagy időszakok alatt.

– 1803: a fogság előtti és alatti versek lejegyzése, részben az előző csomó lapjainak üresen maradt helyeire, valamint javítások, bejegyzések a korábbi tisztázatokon, továbbá a bekötetés utáni első bejegyzés az első előzéklapra 1804. február 4-én.

– 1803 után: az előző rétegbe tartozó lapokra történt rá- vagy bejegyzései a korai, valamint bizonytalan keltezésű, de 1809. április előtti verseknek, attól függően, hogy a bekötetés előtt vagy után kerültek mai helyükre.

– 1808–1809, 1811, 1823: versek utólagos bejegyzése a csomó lapjainak üresen maradt részeire, részben datálatlanul, részben pontos datálással, ezek mind bekötetés utániak.

Periodikákban megjelent versek a fogság előtt

Kazinczy két folyóiratának történetét részletesen feltárja kritikai kiadásuk, ahol részletes áttekintés található minden egyes lapszám keletkezéséről is (Orpheus, 2001., 391–394.; Museum, 2004., II. 50–56.). Az alábbiakban ezt nem ismételjük meg, csak a kézirat *leadására* és a lapszám *megjelenésére* vonatkozó adatokat ismertetjük. Kazinczy saját szerkesztésű folyóiratban publikált költeményei esetében a szövegállapot keltezésére nézve az adott lapszám nyomdába adásának időpontja a mérvadó (a hírlapi közlemények kiadástörténetéről nincsenek adataink). Időnként egybeeső a szerkesztés és a nyomtatás, s menet közben is történtek korrekciók, ilyen esetekben mindig a legutolsó adathozható időpontot választottuk a leadás vagy megjelenés dátumául. A *Magyar Museum* csak Batsányi szerkesztette számai esetében a nyomdába adást nem Kazinczy végezte, így megvizsgálandó, hogy a versek kézírata mikor juthatott Batsányihoz, illetve hogy Kazinczynak ezután volt-e módja változtatni azok szövegállapotán.

(*Magyar Museum*)

1. szám

– leadás: 1788. június

Az áprilisban elküldött bevezetés után az első szám anyagát 1788. június 23-i leveléhez csatolva küldi Batsányi Rádayn keresztül Trattnernek: „Ime, itt vagyon végre Museumunknak első darabja. Bé-vezetésünk talám már nyomtatódik-is.” (Molnár, 1907., 87.) Két nappal korábbi levelében Kazinczy is arról számol be, hogy kész az anyag (KazLev. I. 191., 135. sz.). Ráday július 8-i levelében nyugtázza a küldemény megérkezését (KazLev. I. 193., 136. sz.).

– megjelenés: 1788. október

Kazinczy Rádaynak 1788. október 15-i levelében ezt írja: „Én még nem láttam a’ Museumot” (KazLev. I. 226., 153. sz.), Batsányi november 1-i levelében pedig már múlt időben szól a megjelenésről: „...mivel az első Negyed későn jött ki...” (Molnár, 1907., 88–89.). Kazinczy november 20-án küldi a lap első számát Prónay Lászlónak (KazLev. I. 237. és 259.; 158. és 172. sz.). A rendelkezésre álló adatok alapján az első szám megjelenését tehát októberre tehetjük.

2. szám

– leadás: 1789. január

A tervek szerint 1788. december elejére Pestre kellett volna küldeni a kéziratot (KazLev. I. 262., 174. sz.), de Ráday majd csak Kazinczynak írott, 1789. január 20-i levelében igazolja vissza a szám anyagának vételét, melyet az január 3-i levelével küldött meg neki: „Az Úr levelét az ki nyomtattni küldött második Negyeddal edgyütt vettem.” (KazLev. I. 246., 254.; 166., 170. sz.)

– megjelenés: 1789. április

A nyomtatás sokat késett a Ráday-versek körüli levelezés és a sok hiba javítása miatt. Május 9-én Batsányi és Kazinczy is levelet írt Rádaynak, kérvén a szám darabjainak küldését, amely Kazinczy szerint „már régen ki-jött” (Molnár, 1907., 91.; KazLev. I. 348., 203. sz.). Nagyon régen azért nem jelenhetett meg, mert Batsányi április 11-én még csak ígérte a hibajegyzék küldését (Molnár, 1907., 89–90.), de az valószínű, hogy április végére tényleg elkészült a szám nyomtatása.

3. szám

– leadás: 1789. július

Bár Trattner késedelmessége miatt Batsányi 1789. július 4-én még a kézirat küldésének megtapasztalásával fenyegetőzik (Molnár, 1907., 206.), július 18-án már arról ír Rádaynak, hogy reményei szerint a kézirat megérkezett hozzá: „Nem kétlem, kezéhez vette már Nagysád a’ III^{dik} Negyedünket, mellyet Pestre menő Collegámra Szolgáry Úrra bízta volt.” (Molnár, 1907., 207.)

– megjelenés: 1789. augusztus

Ráday 1789. augusztus 1-jén arról számolt be Kazinczynak, hogy két ív elkészült (KazLev. I. 404., 227. sz.), szeptember 1-jén pedig a *Toldalékkal* kiegészített teljes szám nyomtatásának befejezéséről ír: „ezen Negyed nem csak egészben ki nyomtatódott már, hanem éppen tiz nyomtatott Arkust foglalt el” (KazLev. I. 449., 241. sz.).

4. szám

– leadás: 1789. december

Ráday azt írja Kazinczynak 1789. december 12-én, hogy „Kassáról még eddig sem küldötték meg az utolsó Negyed darabjait” (KazLev. I. 513., 268. sz.). Batsányi december 24-én, válaszul Ráday neki szóló, ugyancsak december 12-i levelére, ígéri, hogy az „el-késződött utolsó negyed a jövő kedden fog innét meg-indulni”, következő, de keltezetlen levelében pedig azt írja, hogy „A’ Museum’ utolsó negyedét már a’ múlt héten útra indítottuk, sőt talán már kezéhez-is érkezett Nagyságodnak” (Németh Balázs: *Batsányi három levele Ráday Gedeonhoz*, ItK 1960., 197–199.). A ’jövő kedd’ abban az évben december 29-re esett, tehát ha Batsányi tényleg elküldte a szám kéziratát ígérete szerint, akkor e keltezetlen levél január első hetében fródhatott. Hogy így történt-e, adatokkal nem tudjuk bizonyítani, de hogy e levél valóban nem sokkal követte a decemberit, azt Batsányi hivatkozása („minapi sietséggel írt levelem”) megerősíti. Mindezek alapján a kézirat Pestre küldésének legvalószínűbb ideje: 1789 decemberének utolsó és 1790 januárjának első napjai, a kézirat lezárása azonban az első levél utalásai alapján már decemberben megtörténhetett.

– megjelenés: 1790. március

Kazinczy január 25-én Arankával azt közli, hogy sajtó alatt van a negyedik szám (KazLev. II. 16., 287. sz.), Ráday Kazinczynak 1790. február 24-én ugyancsak megerősíti a nyomtatás tényét (KazLev. II. 40–44., 302. sz.). A megjelenés pontos idejéről nem ismerünk adatokat, de a március valószínűsíthető, mert február végén még Ráday nem mondja késznek, április elején viszont Batsányi már az új kötet első darabjáról szól, meg sem említve a Pesten készült előző számot (Molnár, 1907., 208.).

Kazinczy versei a 3. és 4. számban, Batsányi szerkesztése idején

E két szám összeállításának idején Kazinczy már nem volt szerkesztője a *Magyar Museum*nak, így a folyóiratban megjelent versei szövegállapotának datálása szempontjából nem lehet egyedüli időpontként az adott lapszám nyomdába adását venni, számolni kell azzal is, mikor küldte Kazinczy közlésre adott szövegeit. Kazinczy 1789. május 9-én ezt írja Kassáról Rádaynak: „A’ Museum 3dik darabjába én 3. darabot adtam, Horváth Ádám is adott valamit; de mit vesznek bé a’ Tagok, mit nem, nem tudom, minekutánna én közölök ki-léptem.” (KazLev. I. 349., 204. sz.) Minthogy Kazinczy nem ad meg pontos címet, így csak a lapszámban megjelent művek alapján következtethetünk vissza arra, mit is adhatott át közlésre Batsányiéknak. A 3. számban az *Eggy hajóra* jelent meg és *Portia* címmel egy prózában készült Klopstock-fordítás, a 4. számban a 33. anakreóni dal fordítása kapott helyet, itt más nincs Kazinczytól. Ezekre utalhatott Kazinczy május 9-i levelében, de mivel a számok lezárásának idejéig még elvileg volt lehetősége mást is küldeni, illetve a küldötteken módosítani, így teljesen bizonyosat önmagában ezen levezetés alapján nem állíthatunk.

Valamiféle adatunk csak a Klopstock-fordítás további sorsára nézve van. A 3. szám anyagának Pestre küldése után nem sokkal, július 18-án írta Batsányi Rádaynak: „Siessen Trattner Uram a’ nyomtatással, mert vagon már-is majd egy nyalábra való gyűjteményünk. Nagysád fordítottái Anakreonból és Horatiusból, és Zrínyi’ 3^{dik} Eneke az utolsó Negyedbe fognak jönni. Úgy szintén Kazintzy Úr’ Klopstockja-is. Apropos! nékem úgy tetszik, hogy a’ Messiás’ fordítása nem elég méltósággal van találva. Félek, azt ne mondgyák majd Nyelvünkrol, hogy elégtelensége okozta. Nem volna-e szabad Nagysád’ bölts ítéletét eziránt meg-tudnom? –” (Molnár, 1907., 208.). Ráday nem foglalt állást, Kazinczy fordítása megjelent, de nem a 4. számban, ahogy Batsányi írta, hanem a 3. számban, már ha nem a Messiás-fordítás egy másik részletéről van szó ezúttal. Ha nem, akkor ez szintén azt bizonyítja, hogy a harmadik és negyedik szám összeállítása időben összeért, még ha a negyedik szerkesztése fél évvel később zárult is le.

Kazinczy számára azonban, aki júniusban „rothasztó forró betegségbe” esvén teljesen kiesett a mindennapokból, nem volt világos, miként állnak a *Magyar Museum* soron következő számai. Vannak ugyanis adataink arról, hogy még augusztusban, Ráday Gedeonnak írott újabb levelében is próbálkozott frissen elkészült fordítását betetetni a 3. számba (KazLev. I. 205., 142. sz.), Aranka Györgynek augusztus 13-án pedig mint tényt írja meg, hogy a *Szemira és Szemin* a 3. számban lesz olvasható (KazLev. I. 422., 232. sz.). Ráday szeptember 1-i levelében azonban arról tájékoztatja, hogy „az a’ harmadik Negyedben már bé nem mehet, mert ezen Negyed nem tsak egészben ki nyomtatódott már, hanem éppen tiz nyomtatott Arkust foglalt el.” (KazLev. I. 449., 241. sz.). A negyedik számba pedig Horváth Ádám versét próbálta személyesen beajánlani Baróti Szabó Dávidnál (KazLev. I. 470–471., 252. sz.). Mindez azért lényeges, mert azt bizonyítja, hogy Kazinczy május 9. után sem tett le a *Museum*ban való publikálásról, s így ez az időpont nem tekinthető egyértelmű határdátumnak a versek szövegállapotára nézve, noha el sem tekinthetünk tőle.

(*Orpheus*)

1. szám

– leadás: 1789. december

A folyóirat egészének tervezése mellett 1789 őszén már napirendre került az első szám tartalmának az összeállítása is. A részletes tartalmat Kazinczy 1789. december 23-án írja meg Péczeli Józsefnek, ezen szavak kíséretében: „Én is által-adám már Landerernek ORPHEUSom első darabját.” (KazLev. I. 522., 274. sz.) Mivel ezt december 12-i levelében még csak tervezte (KazLev. I. 516., 269. sz.), így a kézirat leadása a hónap közepén történhetett.

– megjelenés: 1790. február

Kazinczy 1790. január 26-án abban reménykedett, hogy egy héten belül elkészül a teljes nyomtatás (KazLev. II. 16., 288. sz.), s ebbeli reménye valóra is válhatott, mert Horváth Ádám február 18-i levelében visszaigazolja az 1. szám kézhezvételét (KazLev. II. 35., 300. sz.), Szaitz Mária Leo 27-én teszi ugyanezt (KazLev. II. 44., 303. sz.). Mindezek alapján a szám megjelenését 1790. február legelejére kell tennünk (csak a kék borító készült el ehhez képest késve).

2. szám

– leadás: 1790. március

Kazinczy 1790. március 8-i hírlapi tudósításában írja, hogy „*Orpheusom*’ II-dik Darabjába Consiliarius Fáy Ágoston Urnak, mint *Abaujvármegyei* első Vice Ispánnak, Mártz. elsőjén tartott Beszédét iktattam” (KazLev. II. 45., 304. sz.), s e dátummal valóban megtalálható a beszéd a szám XIII. közleményeként. Március 25-én Kazinczy a szám két ívét korrigálásra küldi Rádaynak (KazLev. XXIII. 26., 5663. sz.), aki abban sok hibát észlel, pedig – mint április 9-én írja – „már corrigált árkusok küldtetettek kezemhez” (KazLev. II. 56., 308. sz.). Ha március végén már folyt a nyomtatás, akkor a szám szerkesztése ekkorra, legalább nagyjából, lezárult.

– megjelenés: 1790. június

Kazinczy 1790. július 1-jén, Aranka Györgyhoz szóló leveléhez csatoltan küldi a számot (KazLev. II. 79., 318. sz.), Prónayt is ugyanekkor értesíti, hogy átveheti azt (KazLev. II. 81., 319. sz.). Mindebből az következik, hogy a nyomtatásnak legkésőbb június utolsó napjaira el kellett készülnie.

3. szám

– leadás: 1790. augusztus

A két utóbb említett július eleji levélben Kazinczy arról is beszámolt, hogy a harmadik szám már sajtó alatt van, ugyanakkor viszont még augusztus 3-án is szerkesztési kérdésekről ejt szót a Ráday-versek kapcsán (KazLev. II. 92., 324. sz.). Mindezek alapján a szerkesztési munkálatok elhúzódására gondolhatunk, amely adataink szerint júniustól augusztusig biztosan tartott. A kézirat lezárásának dátumaként augusztust jelöljük meg, még ha esetleg folyamatosan történt is a nyomdába adás.

– megjelenés: 1790. szeptember

Földi János szeptember 17-én *Zoil ellen* című költeménye *Orpheus*-beli megjelenéséről ír: „Igen szeretem, hogy Zoil ellen irt versem hibáson nem foglalt helyet az Orpheusban, mert noha fel lehetett volna is tenni erratába, mindazon által tsakugyan meg maradt volna a’ hiba is, és az az író hibájának gondolatott volna.” (KazLev. II. 105., 333. sz.) Ez a vers a 3. számban van, de Földi a levélben előbb még azt írja, hogy a 2. számot kapta kézhez, s 1791 elején is azt közli Kazinczyval, hogy a 3. szám nem jutott el hozzá (KazLev. II. 153., 358. sz.). Lehet, hogy az idézett mondat csak Kazinczy nem ismert levelének közlésén alapul, s így a lapszám megjelenésére nézve időrendi jelentősége nincs. A kék borítón található tudósítás augusztus 20-i keltezésű. Mivel a szerkesztési munkákat felgyorsította Kazinczy, s augusztus közepén már a következő szám anyagát is leadta, feltételezhető, hogy a megelőző számok is ütemesen jöttek ki. A jelen 3. szám esetében ez augusztus végére, legkésőbb szeptember elejére tehető.

4. szám

– leadás: 1790. augusztus

Kazinczy Rádayhoz szóló, 1790. augusztus 15-i levelében ezt írja: „Ma küldém-bé éppen Kassára az Orpheus 4-dik darabjára készített mscriptumomat. Minthogy a’ Landerer itt való emberei most el-nem vonattatnak egyéb munka által, reménylem, hogy Septembernek első napjáig ez kész lessz; Septemberben pedig az 5-dik és 6-dik darab is le-nyomtatatik.” (KazLev. II. 95., 327. sz.)

– megjelenés: 1790. szeptember

Hogy az augusztusban leadott kéziratból tényleg lett-e lapszám szeptemberig, nem tudjuk, de októberig minden bizonnyal, hiszen az 5. szám novemberben már kijött, s ezt meg kellett előznie a 4. szám megjelenése. Továbbá a borítón olvasható jelentés is szeptember 9-i keltezésű, a borító pedig mindig a legutolsó fázisban készült el.

5. szám

– leadás: 1790. október

Kazinczy Arankának valamely frissen kézhez kapott művét akarta ebbe a számba beiktatni augusztusban (KazLev. II. 99., 330. sz.), tehát már ekkor foglalkozott szerkesztésével, az ímént idézett levélben pedig a megjelenését szeptemberre tervezte. Októberben már bizonyosan össze-

állt az anyag, mert Kazinczy fenn nem maradt, október 24-én kelt levelében megírta Földinek a tartalmát, amint ezt Földi válaszából tudjuk (KazLev. II. 121., 343. sz.). Az is lehetséges azonban, hogy tényleg szeptemberben zárta le a kéziratát, még mielőtt a hónap közepén Pestre indult.

– megjelenés: 1790. november

Ha október 24-én csak a szám tartalmát írta meg Földinek, s nem küldött példányt, akkor az arra utalhat, hogy akkor még nem volt kész a nyomtatás. Kazinczy László 1790. november 23-i levele jelenti a bizonyosságot: „A küldött Orpheusodat még tsak láttam, most a Könyv kötőnél van.” (KazLev. II. 124., 344. sz.) A szám mindenképpen az 5., mert a levél utal a Rádayt ábrázoló metszetre is, amelyet e szám mellékleteként küldtek szét, így november elejére az már bizonyosan megjelent.

6. szám

– leadás: 1790. október

A borítón olvasható Vályi András-szöveg 'Buda, 1790. október 7.' keltezésű, ezt Kazinczy pesti útja alatt személyesen is megkaphatta Vályitól, s immár Kassán, ahová október 12-én biztosan megérkezett, továbbbírhatta a nyomdásznak. Ez azonban nem zárja ki, hogy az eredeti terveknek megfelelően (ahogy Kazinczy fentebb idézett levelében írta), szeptemberi pesti útja előtt már elkészült a kézirattal. Igaz, ez nem is bizonyítható, így az októberi időpontot tekintjük véglegesnek.

– megjelenés: 1790. november

Kazinczy László Kazinczynak, 1791. január 14-én írta, hogy olvassa a számot (KazLev. II. 5., 281. sz.; a főszövegben rossz dátummal, a jegyzetben javítva, II. 548.), de Kazinczy már 1790. december 4-i levelében e számra vonatkozó kérdést fogalmaz meg Döme Károlyhoz: „Hát a' Voltaire Skizzére, 's a' Pétzeli köszönetének Scholionjára mit mond P. Szaitz?” (KazLev. II. 125., 345. sz.) Ebből következően ennek a számnak is meg kellett jelennie novemberben.

7. szám

– leadás: 1791. február

A szám szerkesztéséről 1790 decemberétől kezdődően vannak adataink, Földi János e számba beiktatott versét november 21-i levelében küldte meg Kazinczynak (KazLev. II. 121–122., 343. sz.), Kazinczy pedig december 4-én értesíti Dömét, hogy Tibullus-fordítását jónak találja s beteszi az *Orpheusba* (KazLev. II. 125., 345. sz.). A szám végére illesztett Lácza-fordítást Ráday Gedeon küldte meg 1791. január 26-án (KazLev. II. 144., 355. sz.), s még február 6-i levelében saját Fénélon-fordításához küldött javításai is megjelentek a kiadott szövegben (KazLev. II. 159–160., 359. sz.), így a szám lezárását február elejére tehetjük, miközben már valószínűleg megkezdődött a nyomtatás is.

– megjelenés: 1791. március

1791. február 14-én írja Ráday Kazinczynak: „Értem az Ur Levelébül, hogy az 7-dik darabján szakadtott félbe az *Orpheus* nyomtatása, még pedig az tölem küldetett Aeneis fordításán” (KazLev. II. 161., 361. sz.). Lehet, hogy az *Orpheus* első hat szövege már korábban ki volt szedve, s aztán némi szünet után folytatódott a munka, mert Kazinczy március 13-án mentegetőzve válaszolta, hogy a szám ki volt nyomtatva, s ezért nem tudta Ráday időközben küldött újabb javításait érvényesíteni (KazLev. II. 178., 366. sz., vö. 181., 368. sz.). A kék borítón található írását március 28-án keltezte, április 1-én és 2-án kelt leveleiben már múlt időben említi e számot, s azt mondja, hogy a 8. nyomtatódik (KazLev. II. 181–182., 368.).

8. szám

– leadás: 1791. március

Kazinczy Rádaynak márciusban reményekkel telve írja idézett levelében: „Azt is megígérte [Landerer Factor], hogy már most meg szakadás nélkül rakatja az Orpheus darabjait, hogy a' hátra levő Heftek meg-jelenhessenek.” (KazLev. II. 178., 366. sz.) Április elsején írott leveleiben még mindig bizakodó: „Orpheusnak második Kötetjében a' negyedik darabot, az az a' nyolctzadik hónapra valót nyomtatja a' Landerer nyomtatója”, majd az első négy közlemény megnevezése után

imígy zárja híradását: „Mi következik ezután, nem tudom, mert a' rendválasztást egészen a' betűszedőre bízam; nem lévén sem elsőség, sem megvetés abban, hogy egyik darab a' másiknál előbb tétetetik.” (KazLev. II. 181–182., 368. sz.) Ebből az következik, hogy a szám kézírata ekkorra a nyomdászhoz került.

– megjelenés: 1792. július

1791. szeptember 27-én Aranka Györgynek panaszkodva említi, hogy még mindig nem jelent meg a szám (KazLev. II. 224., 383. sz.), s ugyancsak szeptember 27-i keltezésű Kazinczynak a kék borítón található fejtegetése a német nyelv hangzásáról. December 15-én pedig ezt írja Ráday Gedeonnak: „már a' 8-dik heftnek sincs egyéb híja, hanem hogy az utolsó árkust nyomtassák. [...] Áprilisben midőn ez idén fel mentem, a' nyoltzadik heftnek nem volt két árkusnál több híja, 's ezt a' két árkust ide való factora azolta sem végeztette-el.” (KazLev. II. 229., 386. sz.) 1792 februárjában még mindig nincs készen az utolsó árkus (KazLev. II. 248., 396. sz.). Újabb fél év telik el, míg végre kijön Landerer kezei alól. 1792. augusztus 10-én írja Földi Kazinczynak: „Orpheusodnak 7-dik és 8-dik darabjait [...] örömmel vettem. Örülök, hogy Orpheusod még egyszer folyamatba indult.” (KazLev. II. 266., 406. sz.) A szám így legkésőbb július vége felé megjelent.

(*Heliconi virágok* 1791. esztendőre, Pozsony–Komárom, 1791)

Kazinczy a *Magyar Museum*, majd az *Orpheus* mellett, elsősorban azok anyagára építve évkönyv kiadását tervezte, a német almanachok mintájára. Ebben csak verseket tervezett közölni, méghozzá erősen megválogatva, a 'jobb ízlés' mintáit nyújtva. Az első kötet megjelent (ennek csak nyomtatott változatát ismerjük), a második azonban, noha a cenzori jóváhagyás is megvolt kiadásához, kéziratban maradt, e példány még évtizedek múltán is közkézen forgott Kazinczy körében.

Kazinczy almanachtervéről már 1790 elejétől kezdve találunk adatokat a levelezésben. Szirmai Antal január 16-án verseket küld az *Orpheus* és a *Heliconi virágok* számára, melyek aztán nem jelentek meg (KazLev. II. 6, 282. sz.), Földi Jánoshoz is eljutott az évkönyvterv híre, mert szeptember 17-i levelében érdeklődik Kazinczytól: „A' Te Heliconi Virágodat (Musen Almanachodat) sem tudom mitsoda?” (KazLev. II. 105., 333. sz.). 1790. december 4-én Kazinczy ezt írja Döme Károlynak: „Vettem igen is Weber Urtól a' Heliconi Virágokat; 's vissza is küldöttem. Áll-nevedet meghagytam: de Csergitsnek, 's másnak is némelly verseiket ki-törölöttem, nem mintha rosszaknak tartanám, hanem hogy kedvezzek Weber Úr kívánságának, a' ki ezt a' Gyűjteményt egy Musen Almanachra vastagnak állította.” (KazLev. II. 125., 345. sz.) Ekkor tehát már másodikára küldi a kéziratot Pozsonyba, javítva (igaz, Csergits Simon említett verse végül mégis megjelent), a kézirat összeállítását a Pozsony–Kassa utakat is beszámítva így legalább egy hónappal korábbra kell tegyük. Mivel pedig a *Heliconi virágok*ban a *Bóldog bolondoskodás* alcíme azt közli, hogy a vers „meg-igazítatott a' Tokaji szüretben, Skorpio 24d. 1790.”, az évkönyv anyaga ezt követően, azaz október 24. után véglegesíthető. Egészében tehát az állapítható meg, hogy az almanach nem ismert kézírata ugyanúgy Kazinczy Pestről való hazatérése (október közepe) után keletkezhett, mint saját verseinek ezt közvetlenül megelőző összeírása, a *Korai versek II.* első lejegyzési rétege.

A gyűjtemény kiadására vonatkozó újabb adatok 1791 elejétől állnak rendelkezésre, Kazinczy ezúttal is Döme Károllyal levelez erről, aki Pozsonyban lévén személyesen tarthatta a kapcsolatot a nyomdással. 1791. január 22-i levelében érdeklődik Döménél a kiadás állásáról: „tudósíts, kérelek, a' Heliconi Virágok felől is, és küldj példát, ha csak az első árkusból is” (KazLev. II. 140., 352. sz.). Weber sem siette el azonban a kiadást, április elején Kazinczy többször is sürgeti Dömén keresztül, hogy kezdődjön a nyomtatás, s kapja kézhez az első íveket, korrekúra céljából (KazLev. II. 183., 188.; 368., 372. sz.). A hónap közepén aztán végre hozzájut: „Köszönöm a' Heliconi Virágok leközlését. Sokat változtattam-meg benne” – írja április 19-én (KazLev. II. 190., 373. sz.). Egyúttal kéri Dömét, hogy figyelje a „Rakó” munkáját, és nézzon utána egy bizonyos Bezerédy keresztnevének, aki jegyzetben említődik (a név egyébként változatlan formában jelent meg). Július 15-én még mindig csak várja a megjelenését, most éppen augusztusra (KazLev. II. 220., 380. sz.), de ebbeli reménye végre beteljesül, augusztus 17-én már mint megjelentet említi (KazLev. II. 223., 382. sz.), s egyik feljegyzésében az augusztus 11-i dátum után van vetve a 'Heliconi Virágok' bejegyzés (PEml., 2009., 171.).

„Abban a’ kis munkában is, melyet most ada ki Weber illy nevezet alatt: Heliconi Virágok 1791-dik esztendőre, szedte Kazinczy Ferencz, egynehány jó példája van az abbeli jobb ízlésnek ’s azon leszek, hogy Orpheusomban még többeket adhassak” – írta Kazinczy Édes Gergelynek 1791. augusztus 17-én (KazLev. II. 223., 382. sz.). Ráday Gedeon 1791. december 9-i levelében (KazLev. II. 227., 385. sz.) dicséri a Heliconi Virágokat, különösen a válogatást, mert minta lehet, s ezzel mintegy visszaigazolja Kazinczy szándékát. Kazinczy válaszában nagy örömmel nyugtázza Ráday értő olvasatát, s teljes egyértelműséggel meg is fogalmazza az almanach kiadásának indítékát: „Örülöm azt a’ szerencsét Heliconi Virágim tavalyi Gyűjteményének, hogy az a’ Mélt. Gróf. javallását meg-nyerte. Sokkal sanjyárubb Bírája leszek ezen Gyűjteményeim darabjainak, mint az Orpheusban vagyok, mert ezeket Például és Mustrául szeretném kimutatni; az Orpheus darabjaiban pedig néha egyéb tekintetiem is vannak.” (KazLev. II. 229., 386. sz.) Földi János kevésbé bizonyult a Kazinczy szándékai szerinti értő olvasónak: „Heliconi Virágidat az 1791-ik esztendőre már megszerezhettem. Kérted vala eggyeszer ítéletemet felőle. A’ Darabok többnyire jók; de mi a’ főbb czélod vagy igyekezeted benne, nem tudom, hogy a’ szerént ítélnék.” (1792. augusztus 10., KazLev. II. 267., 406. sz.) Különösen értetlenül szemlélte, másokkal együtt, a szemlélő jelleget, mint írja, vannak olvasók, akik „abban botránkoznak meg, hogy ezek mind olly Darabok, mellyeket már másutt olvastanak, még pedig némelyleket két helyen is.” (Uo.)

(*Heliconi virágok 1792. esztendőre, MTAK M. Irod. RUI 2r. 2/II., 12a–54b*)

Kazinczy tervezte az 1792-es kötet kiadását is, Ráday Gedeonnak 1791. december 15-i levelében leírta ennek a tartalomjegyzékét:

„Öszve szedtem már a’ jövő esztendőre készülendő Gyűjteményt is, ’s imé ezek lesznek Heliconi bokrétaimnak virágszájai:

1. Leopoldnak koronáztatása. *Rájnis.* – 2. Ugyanarra *Pétzeli.* – 3. Hazafiúi örvendezés. *Horváth.* – 4. Martinestyei Vitézek. *Batsányi.* – 5. Nunkovics halála. *Virág.* – 6. Orczyhoz. *Révay.* – 7. Forgács Miklós. *Rájnis.* – 8. Éneki szerzemény Bánfinak tiszteletére. *Bolla.* – 9. Eheu fugaces Posthume. *Virág.* – 10. Szép Rózs. *Ráday.* – 11. Tibullus első Alagyája. *Döme.* – 12. Gibráltár Denisz után. *Széphalmy.* – 13. Az Aeneis kezdete. *N. J.* – 14. Ugyanabból. *Rájnis.* – 15. a’ Henriásból hexameterek. *Rájnis.* – 16. Az én hazám, Klopstock odája. *Széphalmy.* – 17. Halotti ének: Ember, mi vagy etc. etc. *Teleky.* – 18. Jótétel jutalma. *Hari.* – 19. Az igaz nemesség. *Kreskay.* – 20. Az inség két Barátja. *Széphalmy.* – 21. Vay Charitás halála. *Teleky.* – 22. a’ Prométheus tüze. Bürgerből *Horváth.* – 23. Az Igasság képe. *Aranka.* – 24. Szabóhoz *Virág.* – 25. Egy Fösvényhez. *Rájnis.* – 26. Cocu. *Teleky.* – 27. A’ szarvak. *Aranka.* – 28. Barátok tüköre. *Földi.* – 29. A’ Músák. *Gróf Desöfi.* – 30. *Dayka* Erzsébeth napjára. – 31. Az Álom. *Csepány.* – 32. A’ Szabadság. *Versegi.* – 33. Calliroe. *Ányos.* – 34. Elválás. *Horváth.* – 35. Esdeklő Panas. *Batsányi.* – 36. Egy kevély széphez. *Földi.* – 37. A’ Sípához. *Virág.* – 38. Söhajtás. Olaszból *A. J.* – 39. Ugyan az meg hosszabbítva. *A. J.* – 40. A’ habok. – 41. Lilla. *Széphalmy.* – 42. Minnyihez a’ tavasz zsengejével. *Kazinczy.* – 43. A’ Boriska képe alá. *Aranka.* – 44. A’ Viola és Rósa. *Ráday.* – 45. Kazinczyhoz. *Virág.* – 46. Krajnikhoz *Ányos.* – 47. A’ Czenczi szája, Secundusból. – 48. Közös Lélek. Secundusból. – 49. Páratlan gerlitze. *Berezky.* – 50. Macbethből egy boszorkány scena. – 51. Kazinci András, Mátkájához Vinnai Erzsébethhez 1685.

Ezek az 1792-dikre készített Heliconi Virágok. Még Daykától várok egynehány darabokat, azonnal küldöm nyomtatás alá.” (KazLev. II. 230–231., 386. sz.)

Ha azonban összehasonlítjuk e levélbeli listát a kézirattal, könnyen megállapítható, hogy a kézirat még nem lehetett készen, lezárva a levél írásának időpontjában, 1791. december 15-én. A főbb eltérések a következők: az itteni 15. és 16. tétel között a kéziratban szerepel még hat vers (a 30a–31b oldalakon, l. erről a 22. anakreóni dal fordításának jegyzeteit), hiányzik továbbá a listából a 21. és 22. tétel között Hari Péter *Viszontagságok* című nyolcsoros verse (36a) és a 30. és 31. tétel között Kazinczy *Csidlje* (39b). A 30a–31b oldalak ugyan önálló lapokat képeznek és a 39b oldalon

a *Csidli* írásképe alapján akár utólagos betoldás is lehet, de Hari Péter nyolcsorosa a lap tetején kezdődik, így ez semmiképpen nem kerülhetett utólag a csomóba. Továbbá a kézirat folytonos írású, autográf oldalszámozással (1–76.), a végén ezt az oldalszámozást tartalmazó 'Foglalat'-tal (52a–54b), melyben a szerzők nevei szerint vannak felsorolva a címek. Lezárásakor így a teljes anyagnak együtt kellett lennie, s mivel a levélbeli lista ehhez képest hiányos, ebből az következik, hogy nem a kézitról készült, hanem csak egy előzetes tervet jelent, a kézirat keletkezési idejét pedig bizonyosan a levél megírása, azaz 1791. december 15. utánra tehetjük. A levél végén arra utal Kazinczy, hogy még néhány darabot vár Daykától, így a levél megírása után minden bizonnyal el kellett legalább néhány napnak telnie, mielőtt a kézirat összeállításához fogott. Túl sokat azonban valószínűleg nem akart várni Kazinczy, legalábbis az 'azonnal küldöm nyomtatás alá' megfogalmazás ezt sugallja. (Daykától származó vers egyébként nincs a kézirat pótlásai között.) Mindezek alapján persze legfeljebb csak feltevésként gondolhatunk arra, hogy a kézirat már inkább az új év elején készülhetett el.

A keletkezés felső időhatárának kijelöléséhez a legközvetlenebb támpontokat a Foglatat szolgáltatja, mert itt a szerzőkre vonatkozó aktuális információkat is közöl Kazinczy. Kiderül például, hogy Péczeli József és Ráday Gedeon még életben volt a kézirat lezárásának idején, s mivel Péczeli 1792. december 4-én, Ráday pedig augusztus 6-án halt meg, így kijelenthető, hogy a kézirat 1792. augusztus előtti. További szűkítés alapozható meg az 52b oldalon található három név (Dayka, Desöffy, Földi) melletti jegyzések vizsgálatával. Dayka Gáborról azt írja Kazinczy, hogy „Egri volt Kis-Pap; Zemplényben él”. Dayka lőcsei tanári kinevezéséről (másik két tanító mellett) hírt ad a *Magyar Hirmondó* 1792. január 24-i száma (109.), egy felhívás kíséretében: „mostani tartózkodásoknak helye nem tudatik: arra nézve kérettetnek, hogy minél előbb jelentsék magokat”. Dayka januárban egy levelének tanúsága szerint Mérán volt, s lőcsei állását március 11-én foglalta el (Kazinczy 1813-as életrajza szerint), a többi Egert követő, s különösen 1792 eleji tartózkodási helyéről nincsenek pontos információink. Járt még Szikszón, Lőcsén, Miskolcon, de ezek sorrendje és időpontja rendkívül bizonytalan (Dayka, 2009., 19–23.), s ráadásul egyik sem zempléni település, amit pedig a Foglatat jelez (s mivel Kazinczy ekkoriban folyamatos kapcsolatban volt Daykával, bizonyára hiteles információi voltak hollétéről, csak itt nem részletezte azokat). Mindezek alapján annyi jelenthető ki nagy valószínűséggel, hogy a kézirat lezárásának 1792 márciusa, Dayka Lőcsére kerülése előtt kellett megtörténnie.

Dessewffy Józsefre nézve az olvasható a Foglatatban, hogy „a' Kassai Academ. Törvényt tanul”. A Dessewffy-életrajzból ismert az a történet, mely szerint Pászthory Sándor, Fiuméba történt 1792-es kormányzói kinevezése után, maga mellé vette az ifjú Dessewffyt. Annyit a *Magyar Hirmondó* 1792. február 24-i számában közölt hír alapján tudunk, hogy Pászthory akkor egy hete elindult Fiuméba (266.), de Dessewffyról nem esik szó, s a Ballagi Aladár cikkében közölt életrajzból is mindössze az derül ki, hogy „Addig is mig Fiúméba ment, elébb Pesten töltött néhány terminust mint juratus.” (*Gróf Dessewffy József önéletrajza*, ItK 1891., 480.) Vagyis a kassai időszak végére nézve innen nem sikerült biztos adatot nyerni, ami segíthetne a kézirat keletkezésének behatárolásában, s nem szolgált ilyenrel a legújabb Dessewffy-monográfia sem (Vaderna, 2013.), de az figyelemre méltó, hogy itt is az 1792-es év elejéről vannak az adataink.

A Földi Jánosról szóló bejegyzés („Szatthmár-Némethi Orvos”) azonban talán további pontosításra ad lehetőséget, ugyanis Földi épp ekkortájt költözik Szatmárnémetiből Hajdúhadházra, s erről értesíti is Kazinczyt 1791. december 24-én, még Szatmárból írott levelében: „De ezt adom kiváltképpen tudtadra, hogy én nem lakom többé Szatmáron, hanem most a' két Karátson között való Héten költözöm Nemes Hajdú Hadház Városára és lészek a' nemes Hajdú Városok Kerületének rendes orvosa. Ott keress ezután Leveleddel és oda utasítsd per Debreczen, mely is egy pósta, és tsak két órai járó föld Debreczenhez.” (KazLev. II. 232., 387. sz.) Ha feltételezzük, hogy Kazinczy megkapta a levelet (az ellenkezőjére nem utal semmi, s az akadémiai Kazinczy-hagyatékban maradt fenn), akkor a levél kézhezvételének időpontja az a dátum, amelyet követően nem keletkezhetett a *Heliconi virágok* 1792. évi kötetének kézirata. Ezt a dátumot nem ismerjük, de még a rossz posta-viszonyok, a téli időjárás közepette, s ha a Regmecen tartózkodó Kazinczynak Kassára is címezte Földi a levelet, akkor is minden bizonnyal meg kellett kapnia január folyamán. Mivel azonban erre

nézve szigorúan vett filológiai adatunk nincs, figyelembe vesszük az előző két analóg adatot (Dessewffy-ről és különösen Daykáról), a 'legkésőbb márciusi' terminussal, valamint nem zárhatjuk ki a Rádaynak küldött 1791. december 15-i levél után még az évből hátralévő két hetet sem. Megállapítható tehát, hogy a kézirat 1791. december közepe és március eleje között került lezárásra, legvalószínűbben valamikor január elején.

Kazinczy a *Heliconi virágok* újabb köteteinek kiadását is tervezte, erre látszik utalni már 1792. február 13-i és augusztusi levele is (KazLev. II. 248. és 285.; 396. és 417. sz.), ekkor még nem tudta, hogy az éppen kiadni szándékozott sem jelenik meg. Ez az 1792. évre szóló gyűjtemény valamikor (nem tudjuk, mikor és hogyan, mert csak Bécsbe küldött nyomtatnivalókról vannak adataink 1792 tavaszáról) elkerült Pozsonyba a nyomdászhoz. A kézirat címlap helyett egy előlappal kezdődik (12a), melyen a nyomdásznak szóló, német nyelvű utasítások találhatók. Ezek arról is tudósítanak, hogy egy előszót tervezett írni az évkönyvhöz (erre nézve ez az egyetlen adatunk):

„Für den Setzer.

Das ist das Werk, was unter dem Titel: *Heliconi Virágok 1792. esztendőre*. gedruckt werden soll. – Da ich mit der Vorrede, die vielleicht einen ganzen Bogen geben wird, noch nicht fertig bin: so glaube ich, daß man das Werk, so wie er hier mitgeht, an dem Bogen A. anfangen könnte; und die bald nachfolgende Vorrede samt dem Titelblatt, als philera praefationalis mit einem * unten bezeichnet werden sollte.

Franz von Kazinczy.”

(‘A Szedőnek. Ez az a mű, amit *Heliconi Virágok 1792. esztendőre*. címmel kell kinyomtatni. – Mivel én az előszóval, ami talán egy egész ívet fog kiadni, még nem vagyok készen: így azt gondolom, hogy az itt csatolva küldött munkát az A. íven lehetne elkezdni; és az öt nemsokára követő előszót a címlappal együtt, philera praefationalisként alul *-gal kellene jelölni. Kazinczy Ferenc.’ Szép Beáta olvasata és fordítása. A latin kifejezés Szenci Molnár Albert szótára alapján ‘előszói ki-egészítő papír’-ként értelmezhető, ezt az adatot Imre Mihálynak köszönöm. Vagyis az ívet, amelyre az előszót és a címlapot utólag nyomtatják, az A jelű első ív elé kell majd illeszteni, s ívjelzőként a lap alján elegendő csillagot alkalmazni, tehát nem kell kihagyni számára helyet az ívrendben, mert nem tudható még a pontos terjedelem.)

A kötet elküldésével egyidejű eme jegyzet alá Kazinczynak a kézirat történetét összefoglaló utólagos kommentárja került a *Studiumok* kötetek összeállítása idejéről, mely magyarázatot ad arra is, miért maradt meg nála ez a kézirat csomó, amelyet így a fogság előtti munkái gyűjteményében helyez el:

„Ér-Semjén, 11. Octobr. 1802.

Wéber Simon Péter Pozsonyi Nyomtató, a’ ki a’ *Heliconi Virágok*’ első csomóját kiadta, visszaírt, hogy a’ munka kiadását nem látja jutalmasnak, ’s e’ szerint ez a’ második esztendei gyűjtemény nyomtatatlan maradt, noha a’ Pozsonyi Librorum-Revisor’ engedelmét, a’ mint ezt hátúl látni, megnyerte volt.

K. Fer.”

A kéziratban hátul jelenleg nem található meg a cenzori engedély, mert ezt Kazinczy utóbb kivágta onnan (54b), s áthelyezte autográfiai gyűjteménye egyik kötetébe (MTAK K 602., 18.), az azonosítás kétségtelen, az eredeti helyen kezdődő szavak a kivágoton folytatódnak. A hátlapon pedig ott a cenzor engedélyező aláírása: „Imprimatur Posonii 4^a Maji 792. Hadály.” Így legalább az tudható, hogy a kézirat legkésőbb április végéig Pozsonyba érkezett, ahol is május 4-én sikeresen megtörtént a cenzúráztatása.

A kézirat további sorsáról Kazinczy Kis Jánosnak írott, 1793. július 27-i levelében tesz említést: „*Helikoni Virágok*. – A’ nyomtató panaszkodik, hogy a’ munka nem kél. Már tehát magam

költségemen fogom nyomtattatni. Tegnap érkeze kezemhez a' 2dik esztendei darab kézírása Wébertől.” (KazLev. II. 298., 424. sz.) Az első kötet kereskedelmi sikertelensége miatt Weber tehát elállt a második kötet kiadásától, s a kéziratot 1793 júliusának végén visszaküldte Kazinczynak, aki azonban ekkor még nem tett le a gyűjtemény megjelentetéséről. A kézirat azonban kiadatlan maradt, archiválásra került a *Studiumok* 2. kötetében, de arra nézve még sokáig vannak adataink, hogy forgott Kazinczy barátai körében, felhasználták különböző címeken tervezett (de meg nem jelent) évkönyvek kiadásának előkészítése során (614., 1901., 2011. sz.).

(a periodikák és a kéziratos szövegcsoporthoz készített időrendje)

A Kazinczyhoz köthető periodikák egymással és a kéziratos szövegcsoporthoz való időrendi összefüggéseit az alábbi táblázatok foglalják össze, az első a *Magyar Museum*, a második az *Orpheus* időszakát mutatja be:

		Kazinczy is szerk.		csak Batsányi a szerkesztő							
		1788		1789						1790	
		jún.	okt.	jan.	ápr.	máj.	júl.	aug.	dec.	febr.	márc.
Magyar Museum	leadás	1.		2.		(3.)	3.		4.		
	megjel.		1.		2.			3.			4.
Orpheus	leadás								1.		2.
	megjel.									1.	
Korai versek összeírásai						I.	I.	I.			

		1790					1791				1792	
		jún.	aug.	szept.	okt.	nov.	febr.	márc.	aug.	ősz	jan.	júl.
Orpheus	leadás		3., 4.		5., 6.		7.	8.				
	megjel.	2.		3., 4.		5., 6.		7.				8.
Heliconi virágok	leadás					1.					2.	
	megjel.								1.			
Korai versek összeírásai					II.					III.		

Az első összeírás a *Magyar Museum* szerkesztéséből való kiválást követte, mikor az *Orpheus* kezdte tervezni Kazinczy, a második az *Orpheus* legintenzívebb szakaszának és a *Heliconi virágok* első kötetének összeállítási időszakához köthető, a harmadik pedig az almanach második kötete szerkesztésének idejére tehető. A második és harmadik összeírás esetében a szövegállapotok vizsgálata alapján jól látható a folytonosság, amely nem az előző összeírásához köti a csomóban található verseket, hanem az előzőleg publikált változathoz. Kazinczy ugyanis leggyakrabban a megjelent versszövegeket tisztázta egybe, majd ezeken a tisztázatokon kezdte kialakítani az új szövegállapotokat, amelyek aztán újra megjelentek (illetve nyomdába adtak) a következő kiadványban, előszörban a *Heliconi virágok* valamelyik kötetében. Kazinczy versközlései a periodikákban így a nyilvánossá tétel lezáró gesztusával talán a szokásosnál kevésbé vannak felruházva, hiszen szinte egyidejűleg már a továbbdolgozás, egy új változat nyersanyagainak is tekinthetőek, ezért inkább alakulástörténeti folytonosságuk hangsúlyozható.

(a periodikák és a kéziratos szövegcsoporthoz tartalmi összefüggései)

A jelen táblázat összefoglalja a Kazinczy által hírlapokban, folyóiratokban közreadott verseket, s jelzi, hogy azoknak mely kéziratos szövegcsoporthoz vannak változatai, illetve azt is, hogy újabb átdolgozásai bekerültek-e a *Heliconi virágok* valamelyik kötetébe és/vagy a *Poetai Berekbe*. A feltárás a periodikák szerinti tagolásban, s így közelítőleg időrendben történik (a csak az évkönyvbe besorolt verseket a lista végére illesztettük). A verscím alatt szereplő dátumot Kazinczy jelölte ki a szövegidentitás megszületésének idejéül (az e helyre szögletes zárójelben beillesztett dátumok filológiai pontosítást jelentenek, különösen az egyes forrásokban eltérően megadott dátumok esetében).

Periodika	Verscím Kijelölt dátum	Korai versek kéziratsomói			Heliconi virágok		Poetai Berek
		I.	II.	III.	1.	2.	
Magyar Hírmondó							
1784., 37. sz.	Egy Kakukhoz		+				
	Egy ivó a' Feleségéhez		+		+		
1784., 39. sz.	A' hólnapi napom Lessing után		+		+		+
	A' rest Bibliothécarius Németből		+		+		
Magyar Musa							
1787., 96. sz.	Az Esthajnalhoz	+	+	+	+		+
Mindenes Gyűjtemény							
1789., II/10. sz.	Az Inség' Két Barátja. Frantziából.		+			+	
Magyar Museum							
1. sz.	Az est-hajnalhoz. Octob. 28d. 1787.	1. Magyar Musa					
	Az isten' szemlélése. A' Klopstock ódái közzül.						
2. sz.	Bóldog bolondoskodás. Júniusnak 30d. 1788.	+	+	+	+		+
	Anakreonnak XIXd. éneke. Octob. 11dik 1788.	+	+	+	+		+
	Young' első éjtszakájának kezdete. Szorossan az Anglus szerint.			+			
3. sz.	Eggy Hajóra. Horatius' XIV. Ódája szerint. [1789. ápr. 21.]	+	+	+	+		+
4. sz.	Anakreonnak XXXIII. Dalja. [1789. ápr. 24./aug. 18.]	+	+	+	+		+
Orpheus							
1. sz.	Sóhajtás. Septembr. 21dik 1789.		+	+	+		+
2. sz.	Hólnap.	1. Magyar Hírmondó					
	Brútus.		+		+		+
	Keresztes Bálint Kedveséhez... Septemb. 24dik 1789.		+	+	+		

3. sz.	A' gyermek poéta. <i>Götz verseiből.</i> <i>December. 12dik. 1789.</i>		+	+	+		+
	A' henyé bibliothecarius. <i>Göcking után.</i>	I. Magyar Hírmondó					
	Anakreonnak XIIdik Dala. <i>Decemb. 1788. [/1789. ápr. 24.]</i>	+	+	+			
	Anakreonnak XXIIDik Dala. <i>Jul. 4dikén, 1790.</i>		+	+		+	+
	Anakreonnak IIIIdik Dala. <i>Jul. 16dik 1790.</i>		+	+		+	+
	Tisztel. Döme Károly Úrhoz. <i>Jan. 1jén 1790.</i>		+	+	+		
5. sz.	Az el-hagyott leány. [Édes aggódás] <i>1788. 9-dik Octob. [/okt. 12.]</i>	+	+	+	+		
	[Lesbiához. Catullus.] <i>Octobr. 9dik 1788.</i>	+	+	+	+		
6. sz.	A' Czenczim szája. <i>Janus</i> <i>Secundusból. Martinsban, 1788.</i>	+		+		+	+
	Az el-késődött leány. <i>Gróf</i> <i>Stolberg.</i> <i>Octobr. 8dik 1788.</i>	+	+	+	+		
7. sz.	Eggy hajóra. <i>Ápril. 21dik. 1789.</i>	I. Magyar Museum					
	Impromptü a' hab-tsilapítóra. <i>1790. [november 3. előtt]</i>			+	+		+
8. sz.	Az ő halála. <i>Klopstock.</i>						
	Csidli. <i>Klopstock.</i>				+		+
<i>Heliconi virágok</i>							
1791	Anacreonnak XLVd. Dala. <i>Szűz-Havának [aug.] 18d. 1789.</i>	+	+	+	+		
	Anacreonnak XLVID. Dala. <i>Hal-Havának [febr.] 4d. 1790.</i>		+	+	+		
	A' szerelem' tekintete. <i>Szegváriből.</i>	+			+		
	Chapeau-bas.				+		
1792	Gibraltár. <i>Octobernek 11d–18d.</i> <i>napjain, 1782. DÉNISZ után.</i>					+	+
	Az én hazám. <i>Klopstockból</i>					+	
	Minnyihez, a' Tavasznak leg-első zsengéjével. <i>Febr. 1791. [jan. 22.</i> <i>előtt]</i>			+		+	+
	Közös Lélek. <i>Secundusból.</i>					+	

A Kazinczy két saját folyóiratában közreadott 25 költemény jelenti a fogság előtti verspublikációk zömét, előttük, mellettük három lapban jelentek meg Kazinczy-versek, a bécsi *Magyar Musáiban* és a *Mindenes Gyűjteményben* egy-egy, a pozsonyi *Magyar Hírmondóban* pedig négy. Az újraközléseket leszámítva így összesen 27, periodikában közreadott verssel kell számolnunk, s ezeknek a kéziratos szövegcsoportokban található változataival.

– *Korai versek I.*

A versek dátumai 1786. október 16-tól 1789. augusztus 18-ig terjednek, az utolsó keltezetlen. A csomóban található tizennégy versből négy nem jelent meg korabeli hírlapban, folyóiratban: Szabó Dávidhoz, A' Tavaszhhoz, *Anakreonnak XLVd. Dala*, Szegváry Pista Keresztúry Thérézhez, de az utóbbi kettő a *Heliconi virágokba* bekerült.

– *Korai versek II.*

A csomó eredeti lejegyzési rétegében, a jelen bekötés szerint nem időrendben 22 vers található, 1786. október 16-tól 1790. október 15-ig terjedő keltezéssel, egy darab keltezetlen. Az előző csomóhoz képest két vers hiányzik (A' Czenczim szája, Szegváry Pista Keresztúry Thérézhez). Az összesen 22 versből a korabeli folyóiratokban nem jelent meg: Szabó Dávidhoz, A' Tavaszhhoz, *Anakreonnak XLVd. Dala* (ez a három egyezik az előző szövegcsoport tételeivel), valamint további három (amelyek nincsenek az előző csomóban): P. Szaitz Leo Mariahoz, Bárány Prónay Agnes *Emlékeztető Könyvébe, Egy Festőhöz*. A 61a és a 80ab lapokon korai epigrammák találhatók, a hírlapokban megjelentek kivétel nélkül és még további három: *Muretusból, Kaestner, Pervigilium Veneris*.

– *Korai versek III.*

Az eredeti lejegyzési réteg e csomóban is 22 verset tartalmaz, 1787. október 28-tól 1791 januárjáig terjedő keltezéssel, nagyrészt időrendben, ebből 18 megegyezik az előző csomóval. Három vers a szövegcsoportok közül csak itt található meg (*Young első éjszakájának kezdete, Impromptu [...] Vay József Úrra, Minnyihöz a' Tavasz első zsengejével*), s nem szerepelnek az ott előfordulók közül a Szabó Dávidhoz, Szegváry Pista Keresztúry Thérézhez, P. Szaitz Leo Mariahoz, *Egy Festőhöz* címűek, A' Tavaszhhoz pedig utólagos bejegyzés. Az összesen 22 versből mindössze három nem jelent meg a korabeli folyóiratokban (*Anakreonnak XLVd. Dala, A' szép Netty emlékeztető könyvébe, Minnyihöz a' Tavasz első zsengejével*), de a *Heliconi virágok* valamelyik kötetében ezek is helyet kaptak.

– *Heliconi virágok*

Kazinczy periodikában megjelent 27 verse közül 18 a *Heliconi virágok* első, 4 a második kötetébe került, mindössze 5 maradt ki ezekből, két nagyobb Klopstock- és egy Young-fordítás mellett a 11. anakreóni dal és az *Egy kakukhoz*. Viszont bekerültek folyóiratban meg nem jelent költemények, négy az egyik és négy a másik kötetbe, így összességében 22 vers jelent meg Kazinczytól az első kötetben, és nyolcat tervezett kiadni a másodikban. Mindezek alapján kijelenthető, hogy a *Heliconi virágok* tartalmazta Kazinczy korabeli verseinek legteljesebb gyűjteményét.

(Kazinczy fogság előtt megjelent verseinek törzsanyaga)

Az áttekintett szövegcsoportok közös metszete pontosan kirajzolja Kazinczy fogság előtti verseinek törzsanyagát, melyet az alábbi táblázat foglal össze. Ebbe azok a versek kerültek, amelyek legalább két kéziratos szövegcsoport eredeti lejegyzésében és valamely periodikában (folyóiratban és/vagy az almanachban) együttesen megtalálhatóak (a kivételekről l. alább). Az első oszlopban csak dátumok szerepelnek, mert a kijelölt keletkezési időben sokkal nagyobb az állandóság, mint a címekben. A dátumokat az előző táblázat alapján adtuk meg, ahol a keltezés más forrásokban eltérő, ott jelezzük a változatokat, a valószínűbb időrendi helyre sorolva be az adott tételt.

	Korai versek			Magyar Museum	Orpheus	Heliconi virágok	
	I.	II.	III.			1.	2
1786. október 16.	+	+					
1787. január 1.	+	+	+				
1787. október 28.	+	+	+	+		+	
1788. március 10.	+		+		+		+
1788. június 30.	+	+	+	+		+	
1788. október 8.	+	+	+		+	+	
1788. október 9.	+	+	+		+	+	
1788. október 11.	+	+	+	+		+	
1788. október (9.)/12.	+	+	+		+	+	
1788. december/ 1789. április 24.	+	+	+		+		
1789. április 21.	+	+	+	+	+	+	
1789. április 24./ 1789. augusztus 18.	+	+	+	+		+	
1789. augusztus 18.	+	+	+			+	
1789. szeptember 21.		+	+		+	+	
1789. szeptember 24.		+	+		+	+	
1789. december 12.		+	+		+	+	
1790. január 1.		+	+		+	+	
1790. február 4.		+	+			+	
1790. július 4.		+	+		+		+
1790. július 16.		+	+		+		+
1790. [november 3. előtt]			+		+	+	
1791. [január 22. előtt]			+				+

A legalább két kéziratos szövegcsoporthoz eredeti lejegyzésében és valamely folyóiratban és/vagy az almanachban (beleértve a végül meg nem jelent második kötetet is) együttesen megtalálható versek száma 22, ezek túlnyomórészt ódák és dalok. Kazinczy epigrammái, melyek a hírlapokban jelentek meg, csak egyetlen kéziratos csomó pótlapjain szerepelnek, vagyis ettől a 22 verstől lényegében elkülönülten mozognak. A 22 vers első és utolsó két darabja is némi megszorítással emelhető csak be e körbe. A *Baróti Szabóhoz* írott vers és *A' Tavaszhoz*, bár az összeírásokban szerepel, nem jelent meg periodikában, a *Féltves nyomtatványban* viszont igen. Ebben e két versen kívül benne van még a *Daimonia* címen ismert verstöredék, illetve *Az Esthajnalhoz*, vagyis mindegyik 1786–1787-re tehető, s közülük három az összeírásokban is együtt szerepel, azok időrendjének élén. Az utolsó két vers pedig azért csak az utolsó összeírásban van benne, mert a korábbiak keletkezése idején még nem született meg, de később mindig lajstromozta őket. Ily módon a korabeli versek közös metszetét alkotó halmaz időrendje is beszédese: az 1786–1787-es, a *Féltves nyomtatványban* kiadott szövegek közül csak egy került be a periodikákba, s csak két új csatlakozott ezekhez 1790 legvégén és 1791 legelején. A költemények zöme, 18 darab 1788–1790 között keletkezett, évente 5–7 vers – ennyi a Kazinczy által kiemelten kezelt szövegkorpusz a *Heliconi virágokig* terjedően, vagyis a saját folyóiratok szerkesztésének idején.

Archívumok kéziratcsomói

(félbőr kötéses kötetek, 1802–1803)

Az akadémiai kézirathagyaték katalógusában e megjegyzés található néhány kötetnél: „Egykorú fbk.” (Gergye, 1993.) Vagyis hogy az adott kötetek Kazinczy korából származó félbőr kötésben maradtak fenn. A pálya első évtizedeinek anyagát vizsgálva minduntalan e kötetekhez volt szükség nyúlni, s a bennük található verscsomók által felvetett keletkezéstörténeti kérdések magukra a kötetekre is ráirányítják a figyelmet. Négy plusz egy kötetről van szó, mert a Sárospataki Református Kollégium Könyvtárában is van egy ugyanilyen. Mind egykorú félbőr kötésben, kettedrét méretben (magasságuk között nincs öt centiméternél nagyobb eltérés), hatosztatú gerinccel, az egyes bordákban hasonló, esetenként teljesen egyező nyomdai díszekkel, a második, illetve a második és negyedik bordában elhelyezett címszerű feliratokkal.

jelzet

MTAK M. Irod. RUI 2r. 1.
MTAK M. Irod. RUI 2r. 2/I.
MTAK M. Irod. RUI 2r. 2/II.
MTAK M. Irod. RUI 2r. 3.
SpKt. K 1125.

gerinc cím 1.

Budai papirosaim.
Stodiumok 1.
Stodiumok 2.
Gesszner Idylliumai
Gesszner munkái

gerinc cím 2.

1795
és a' Messziásnak két probaja
Budai fordításom

– *Budai papirosaim*

A kéziratlapok tulajdonságai alapján egy egységet képviselő 1–128. oldalakon Wieland-, Brydon-, Goethe-, Metastasio- és Hollmann-fordítások következnek autográf tiszttáztatban, közöttük mindig egy vagy több üres lappal (a 106–128. között csak üres lapok vannak), ezt követően a kötet végéig más, sárgultabb színű lapokból álló egységes csomó következik, amely üres lapokkal elválasztott két részből áll. A 129–161. lapokon Klopstockról szóló, hosszú német nyelvű másolatok találhatók, majd az üres lapok (a minőségük alapján a csomó eredeti részei), aztán a 165–177. lapokon különböző vermsólatok és fordítások, köztük Kazinczy két fordítása (166b: Blidlihez, 173a: Chloe).

– *Stodiumok 1.*

A kötetben sok különböző méretű és minőségű lapból álló, autográf, de eltérő kézírással készült csomó van, közülük a legterjedelmesebb az első, amely zömében Kazinczy korai verseinek harmadik összeírását (*Korai versek III.*) tartalmazza (1–38.). Utólag összeállított, gyűjtéléses kötetről van szó, amelynek elemei korábban nem (vagy nem feltétlenül) tartoztak fizikailag egybe (erről részletesen l. a *Korai versek III.* jegyzetében). A kötet bordázatának díszai a legfelső kivételével megegyeznek a *Stodiumok 2.* bordázatával, a felirat mindkét esetben piros mezőben áll.

– *Stodiumok 2.*

A kötetben található lapok egy csomó kivételével azonos méretűre vannak vágva, a csomók papírszíne és egyéb jellemzők alapján azonban egyértelműen megállapítható, hogy hat nagyobb egységből áll (ezekről részletesen l. a *Korai versek II.* jegyzetében, amely e kötet második egysége, az első a *Heliconi virágok* második kötetének cenzúrai példánya, a harmadik a Klopstock-ódák fordítása).

– *Gesszner Idylliumai és a' Messziásnak két probaja*– *Gesszner munkái. Budai fordításom*

A két kötet a gerinc bordázatában és dísziben megegyezik a *Budai papirosaimmal*. Mindkét kötet önmagában egységes csomót alkot, s egységes írású, mindössze a verses Klopstock-fordítás (193–204.) lapjai térnek el kicsit a megelőzőektől, mert némileg hullámosabb szélűek. Ezzel áll összhangban a címlapján álló 1792-es dátum, a megelőző két címlap 1793-as dátumával szemben. A másik kötet címlapján a budai fogság 1795-ös dátuma található.

A Kazinczy-hagyaték 'egykorú félbőr kötésben' fennmaradt köteteinek elvégzett vizsgálata (Debreczeni, 2014a) alapján leszűrhető az az összefoglaló megállapítás, hogy fizikai jellemzőik hasonlósága nem pusztán véletlen, közöttük lényegi összefüggések mutathatóak ki mind a tartalmat, mind a keletkezés körülményeit illetően. Egyértelműen megállapítható, hogy mindegyik kötet vagy a fogság előtt, vagy a fogságban keletkezett művek kéziratát, kézíratait tartalmazza, olyan kéziratokat, amelyeket új, érvényes változatokat készítvén Kazinczy már pusztán dokumentumként kezel. A kötetekben található bejegyzések, dátumok pedig mindenütt egybehangzóan arra mutatnak, hogy a kéziratok dokumentumjellege 1802 végére kialakult, s az 1802 októberétől 1803 áprilisáig terjedő mintegy félévesi időben Kazinczy lezárta, összerendezte, kommentálta ezeket. Fel kell figyelniük a mindegyik kötetnél közös gesztusra: a dokumentummá vált, lezárt kéziratot vagy a maga számára archiválta, vagy elajándékozta Kazinczy, ezt a tényt bejegyzései rögzítik. Hogy a kötetek bekötése is ekkortájt történt-e (legkésőbb 1804 februárjáig), nem tudjuk, csak a *Stúdiumokra* nézve állítható ez bizonyosan, de az analógia elve alapján ugyanezt feltételezzük a többi esetben, még akkor is, ha sok bizonytalanság meglétét kell konstatálnunk a filológiai adatok hiánya vagy ellentmondásai miatt. A kötetek összeállításában megnyilvánuló archiválási törekvés egyszerre kíván emléket állítani az elszenvedett fogságnak, és lezárni a fogság végéig terjedő pályaszakaszt, ennek hátterében pedig felsejlik az 'egyveleg írások' kiadásának új terve, melyről ugyan csak 1802–1803 tágn vett fordulóján írott levelekben olvashatunk.

(a *Régibb Stúdiumaim és a Pandekták-csomó*, 1823)

A korai versek archiválásában az újabb szakasz akkor következett el, mikor 1823 körül felvetődött a költemények kiadásának gondolata, ekkor jött létre a *Régibb Stúdiumaim*, ez az egységes írásképi autográf csomó (MTAK K 642., 100a–116b). Az első lap címlap, az utolsó lapon utólagos bejegyzésű vers, *Amade után. 30 Aug. 1827.* címmel. Folyamatos lapszámozás megy végig a csomón, amely ezt követően 50-ig folytatódik, de a jelen csomó utáni új címlap pontosan kijelöli a határokat, a számozás és összerendezés 1831-re tehető. Ahol a csomóban csak címek vagy verskezdetek szerepelnek, ott üresen maradt lap, lapfél van kihagyva a később beírandó szöveg számára. Egy esetben (7a) a cím és kommentár alatt beragasztott papír található, rajta *Az Esthajnalhoz* legelső fogalmazványa. A csomó 26 tételt tartalmaz, a dátumok időrendjében, ettől csak tematikus összetartozás miatt tér el Kazinczy a 4a és 9a oldalakon található két német nyelvű vers esetében (a saját Ninon-versről és a *Boldog bolondoskodás* Gesellius-féle fordításáról van szó), továbbá az 1790-es Vay-epigramma címét sorrendileg utólag, de a csomó lejegyzésével egyidejűleg írta be az 1789-es versek közé, egy szabad lapfélre, kihagyva a szövegnek a helyet. A dátumokból is következik, hogy ez az összeírás a korai versek egy csoportját tartalmazza, s így archiválási tisztázatnak tekinthető.

A *Régibb Stúdiumaim* lejegyzési idejének meghatározásához két kommentár szolgál támpontként. A *Tanítvány* első, töredékes fogalmazványa után az újradolgozást a következőkkel vezeti be Kazinczy: „Ezt újra dolgozám később, 's kiadtam a' Kisfaludi Károly Aurorájában. Szent-Miklós a' dalt nem javallá, igen Szemere.” A *Tanítvány* az *Aurora* 1822. évi kötetében jelent meg, 1820-as szöveggel, az újradolgozás 1819 vége felé történhetett, ekkor küldte el a verset Kis Jánosnak (KazLev. XVI. 527–531., 3794. sz.) és Szentmiklóssy Alajosnak is. Ez utóbbira nézve csak Szentmiklóssy 1819. december 25-i válaszlevele ismeretes, de ebben ott olvasható a vélemény, amelyre Kazinczy a *Régibb Stúdiumaimban* hivatkozott: „a' közlött asclepiadeo-pherecraticoglyconia óda felől kénytelen vagyok megvallani, hogy az ízlésemet ki nem elégítette; gyengébb az, mint hogy Uram Bátyám' verseinek gyűjteményében felvételt, 's foglalatja is kevésbé interesans, mintsem hogy újabb kidolgozást érdemlène.” (KazLev. XXIV. 244., 6099. sz.) A versformájával meghatározott óda bizonyosan A' *Tanítvány*, ez áll a harmadik aszklépiadészi strófászerkezetet jellemző azon sorokból, melyeket Szentmiklóssy megnevez, s Szentmiklóssy reflektál a másik versre is, amelyet Kazinczy Kis Jánosnak is elküldött A' *Tanítvány* mellett ugyanekkor (A' *Sajka*). Ebből azonban csak annyi vonható le az időrendre nézve, hogy a jelen összeírás nem készülhetett 1819 vége, még inkább 1820 legeleje előtt.

A másik kommentár pontosabb időmeghatározást tesz lehetővé. A *Kakukhoz* című 1781-es versnek két kidolgozását jegyezte fel Kazinczy, az alábbi összekötő megjegyzéssel: „A' Tud. Gyűjt.

Ajándék-íveiben kiadta hírem nélkül 's az eszt. nélkül Szemere Pál kedves barátom. – Ez tevé figyelmessé, hogy a' dal nincs minden érdem nélkül. – Megigazítám tehát, 's akarom hogy Verseim' Gyűjteményében felvétsésk. Imhol az: – Széphalom, 1823." Az átdolgozást tehát 1823-ra tette Kazinczy, így maga a lejegyzés sem lehet ennél korábbi. S mivel itt csak az 1821-es kiadást említi meg, az átdolgozott szöveg 1825-ös publikációját a *Hébében* nem, így a jelen forrást ezelőtről keltezhetjük. Annál is inkább, mivel a szövegállapotok sorrendje is azt bizonyítja, hogy a *Hébében* a *Régibb Stúdiumaim* átdolgozásához képest is egy újabb szöveg kapott helyet. A *Hébe* szerkesztő-jének, Igaz Sámuelnek Kazinczyhoz írott, 1824. április 9-i levele pedig azt bizonyítja, hogy az 1825-ös évkönyvben publikált szöveg kézírata ekkor már megérkezett hozzá, itt *Mirtilként* hivatkozik a versre (KazLev. XIX. 112., 4342. sz.). Ha pedig a *Régibb Stúdiumaim*hoz képest új kidolgozás 1824. április elejére Bécsbe ért, akkor magának az átdolgozásnak az év elején, legkésőbb márciusban meg kellett történnie, s nem lehet ennél későbbi a *Régibb Stúdiumaim* sem. A legvalószínűbb azonban az, hogy a Kazinczy által megjelölt évben, valamikor 1823 folyamán történt a csomó összeírása, s benne *A' Kakukhoz* újradolgozása.

Ezt csak a *Pandekták* kapcsolódó csomójának lejegyzése előzte meg. E csomó a hagyaték két külön kötetébe sorolva található (MTAK K 633/VI., 170ab és M. Nyelvtud. 4r. 41/I., 227a–229b.), de így is töredékes, eredetileg más szövegeket is tartalmazott, *Az Esthajnalt* a felvezető szöveg alapján ítélve bizonyosan. A két külön jelzetű kézirategység összeillesztésének helyét a szövegben [+] jel mutatja a 906. oldalon. Mind a 10 vers megtalálható a *Régibb Stúdiumaim* tisztázataiban is, a szövegállapotok összevetése azt bizonyítja, hogy a *Pandekták* készült előbb, s mivel *A' Kakukhoz* című versnél itt is szerepel az 1823-as átdolgozás időpontja, ezért e csomó keletkezését ugyancsak erre az évre tesszük. Mindkét archiválási tisztázat összefüggésben lehet azzal az ugyanekkorra tehető tervvel, amelyre *A' Kakukhoz* kapcsán hivatkozott, vagyis hogy kiadja versei gyűjteményét: 1822 novemberében inkább csak öletszerűen veti oda egy levelében, hogy „Verseimből kellene csinálnom egy Egészet”, fél évvel később, 1823 májusában már határozottabb formában vetődik fel egy a kassai Werfernél kiadandó kötet gondolata (KazLev. XVIII. 196., 324.; 4128., 4197. sz.).

(a *Régibb Stúdiumaim* anyaga korai és kései szövegcsoportokban)

A jelen kéziratcsomó archiválási tisztázat, s ez sajátos helyzetet jelent. Az összeírt versek kivétel nélkül a fogság előttiek, az 1781 és 1790 közötti évtized terméséből, ugyanakkor maga a lejegyzés több mint harminc évvel későbbi. A csomó tartalmát épp ezért nem lehetséges csak önmagában vagy a korai versek összefüggésében áttekinteni, szükséges a későbbi fejlemények bevonása, melyek egy részére a kommentárok reflektálnak is. A szövegállapotok összevetése alapján az megállapítható, hogy a *Régibb Stúdiumaim*ban rögzített szövegállapot nem keltezhető vissza mechanikusan a korai időszakra, mindig számolni kell az utólagos javítások lehetőségével is, amint arra a *Pályám emlékezetébe* besorolt versek példája utal, ezeknek legalábbis a kontextusa bizonyosan későbbi fejlemény. De a korai időszak is elég bizonytalan időrendi meghatározás, mert ekkor a szövegek több, időben is elkülönülő alakulási fázison mentek keresztül, így mindig az ezekhez való egyenkénti viszony a döntő. Amiből az is következik, hogy a jelen csomóban archivált szövegállapotok egymástól akár jelentősen el is térhetnek, tehát alakulástörténetük mindig egyenként vizsgálendő.

Most csupán az érintkező verscsoportok, publikációk összefüggéseit tudjuk bemutatni. Az alábbi táblázat a *Régibb Stúdiumaim* sorrendjét követi, az első oszlopban közölve a címet (szükség szerint rövidítve) és az ahhoz Kazinczy által írott dátumot (két lejegyzett változat esetén mindkét dátumot). Szögletes zárójelben megadjuk a cím nélküli töredékek kezdősorát, illetve jelezzük, ha nem található meg a teljes szöveg (ilyen esetekben az adott sort kurzívval szedjük). A további oszlopokban a következő rövidítéseket alkalmazzuk: bj. = bejegyzés, azaz az adott csomó eredeti lejegyzési rétegébe utólag beírt vers; 2. rtg. = 2. réteg, azaz az eredeti lejegyzési réteg után keletkezett, attól függetlenül álló kéziratcsomó lapon található vers; nyomt. = nyomtatvány, azaz itt hírlap, folyóirat, évkönyv, gyűjteményes kötet; HV1. és HV2. = Heliconi virágok 1. és 2. kötet; MHírm. = pozsonyi Magyar Hírmondó; MMusa = Bétsi Magyar Musa; MM. = Magyar Museum; Orph. = Orpheus; SzéplítA. = Szépliteratúra Ajándék; Félíves nyomt. = Félíves nyomtatvány. A *Pandekták*

esetében a legtöbb verset tartalmazó csomónál a csomón belüli sorszámot adjuk meg, a *Pályám emlékezetében* pedig azt az évet, amelynél az adott vers, versek a történetbe iktatódnak.

Régibb Stúdiumaim	Korai csomók	Korai nyomt.	Kései nyomt.	Pand. csomók	PEml.
A' Kakukhoz. 1781./1823.	II. (2. rtg.)	MHírm.	SzéplitA. /Hébe	csomó/2	
Töredék. 1782. [Kedvesem, nem fog soha...]				csomó/5	
Töredék. 1783. [/1782.] [Szikrázva csattogjon...]				csomó/1	
Töredék. 1786. [Mint a virágszál...]				csomó/8	
Prof. Baróti Szabó Dávidhoz. 1786. Octób. 16d.	I., II.	Félíves		önálló csomó	1786
A' Kikelet. 1787. Január. elsőjén.	I., II., III. (bj.)	Félíves			
[Ninon sieht...] 1782.	III. (bj.)				
Töredék. 1787. Martziusban. [Fannym...]	II. (bj.)			csomó/6	
1787. Martziusban. [Ké kellő violák...]/ A' Tanítvány.			Aurora	csomó/7	
[Elázott szemmel nézem én...] 1787 [/1786]				csomó/9	
[A' – titkait homály...] 1787	III. (bj.)	Félíves		csomó/10	
Az Esthajnalhoz. [beragasztott fogalmazvány] 1787. Octób. 28d.	I., II., III.	Félíves MMusa MM. HV1.	Poetai Berek		
A' Gratziaához. 1787 körül. /1810. máj. 26.			Hébe	másik csomóban	
Czenczim' szája [csak cím] 1788. Martziusban.	I., II., III. HV2.	Orph.			
Fogy az élet... 1788. Június' 30d.	I., II., III.	MM. HV1.	Poetai Berek		
Kazinci András és Vinai Ödönfi Erzébet 1787 vagy 1788.					
A' Szomolnoki hegyeken 1788. Máj. 26d.				csomó/3	
Jánus Secundusból [csak két sor]	a Czenczim' szája címmel azonos				
Miskolczon, Egerből jővén, Pater Szajcz Leo Mariától, 1789.	II.				

Vay Józsefre [csak cím] 1790.	III.	Orph. HV1.	Poetai Berek		
Brútusz. [1789-es kerettörténetben]	II. (2. rtg.)	Orph. HV1.	Poetai Berek	önállóan	1775/1777 [1789: utalás]
Metastasio után [csak cím] 1789. Septbr. 21d.	II., III.	Orph. HV1.	Poetai Berek.		
Életem fogy... [csak ennyi]	a Fogy az élet... újabb kidolgozás				
Eggy hajóhoz [csak cím] [1789. ápr. 21.]	I., II., III.	MM. Orph. HV1.	Poetai Berek		
A' Holdhoz. 1789. Septemb. 27d.				csomó/4	

A 26 tétel (melyek közül 3 ismétlődés, 7 pedig csak cím vagy verskezdet) dátumait tekintve az 1781-től 1790-ig terjedő időszakot fogja át, így az utolsó évek átfedésben vannak a publikált versek törzanyagának keletkezési dátumaival. Feltűnő, hogy éppen ezek az átfedésben lévő versek szerepelnek csak címmel vagy kezdősorral ebben az összeírásban, a két esetben, ahol megvan a teljes szöveg, ott a publikálthoz képest másik változatot találunk. A törzsszaggal átfedésben nem lévő halmaz alapvetően két csoportra osztható, az egyikbe azok a versek tartoznak, amelyeknek van utóéletük a későbbiekben, a másikba azok, amelyeknek nincs, ilyenből 8 van, s ezek kivétel nélkül befejezetlenül maradt verskezdemények az 1782–1789 közötti évekből, s megtalálhatóak a *Pandek-ták* összefüggő jegyzetcsomójában is.

A többi versszöveget utóbb vagy átdolgozta és kiadta (itt most a *Poetai Berek*ben kiadottakat nem számítjuk, hiszen azok lényegében egybeesnek a *Régibb Stúdiumaimban* csak címmel vagy sorkezddel feljegyzett szövegekkel), vagy felhasználta a *Pályám emlékezetében*. Ez utóbbiak közé tartozik a Baróti Szabóhoz írott vers és A' Kikelet is, amelyek eredetileg a *Féltves nyomtatványban* már megjelentek 1787-ben, s aztán az első két korai összeírásban is szerepeltek, de végül folyóirataiba nem emelte be őket Kazinczy. Önéletírásában történeti érdekük miatt kaptak helyet, a verselés korabeli alakulásának bemutatása céljából, s e célra éppen ezek a korai, még tökéletlen szövegek voltak alkalmasak (PEml., 2009., 499–502.). Korai versei közül az 1820-as években kiadottakat azonban előbb alaposan átdolgozta, hiszen ezek nem dokumentumjellegük miatt kerültek közlésre. Három versről van szó: A' Kakukhoz, A' Tanítvány, A' Grátziákhoz. Nem akármilyen versek ezek, az 1820-as évek végén keletkezett kötettervekben, kiadásra szánt kéziratgyűjteményekben általában ezek állnak az élen, így reprezentatív szerepet töltenek be.

(az önéletírások mint archívumok)

Az előző áttekintésben is figyelembe vettük a *Pályám emlékezetét*, mint olyan szöveghelyet, amely archívumként is funkcionál Kazinczy korai verseire nézve, s hasonló archiválási funkciót betölt az *Erdélyi Levelek* is az erdélyi úttal kapcsolatba hozható versekre nézve, amire az is utal, hogy a közvetlenül az utazás után keletkezett, 1816–1818-ra tehető első változatban és a *Tudományos Gyűjtemény* ugyanakkorra tehető közleményeiben még nincsenek versek. Ezeket az archívumnak tekinthető önéletírásokat itt most összefoglalóan tekintjük át: mivel mindkettő megjelent kritikai kiadásban, ezért csak a kialakított keletkezést mint végeredményt tüntetjük fel, a bizonyítás végett az adott kötetek jegyzeteire utalunk, de itt természetesen feldolgoztuk az adott kötetekben nem közölt változatokban található verseket is. Az egyes változatok jelölésében is a kötetek gyakorlatát követjük, a *Pályám emlékezete* egységesen római számmal jelölte meg a hat kidolgozást, az *Erdélyi Levelek* a kiadott szövegeket arab számmal, a ki nem adottakat betűjellel.

A megadott keletkezési idő nyomtatott szövegek esetében a 'tényleges szövegállapot/megjele-
nés ideje' kettősséget mutatja, mint másutt is kötetünkben, de ezeknél a szövegeknél felvetődik az a lehetőség is, hogy az archívumként funkcionáló önéletírás a keletkezési idő szövegállapotánál jóval korábbi, a vers keletkezési idejéhez kötődő szövegállapotot őrzött meg. Bár a forrás keletke-

zésénél nyilván minden esetben korábbi az adott vers, de a szövegállapota nem bizonyosan, ugyan-
is Kazinczy sokszor javítgatta korai versei e késői közléseit, így a szövegállapot nem datálható
vissza mechanikusan. Jobb megoldást nem találván, az önéletírás szövegállapotának keltét vesszük
alapul a versek datálásához is. Egy esetet kivéve: a *Brútus* esetében maga a szöveg utal arra, hogy itt
kimondottan a korai szövegállapotot (1775 v. 1777) őrizte meg.

<i>Pályám emlékezete</i>	
I.	1827/1828. január
II.	1828. december–1829. január
III.	1829. április után
IV.	1829. április után/1836
V.	1829. április után
VI.	1831 nyara
<i>Erdélyi Levelek</i>	
A.	1822
B.	1824
C.	1824–1825
D.	1825–1826
26.	1827–1830
27.	1828–1829
28.	1831

(Stúdiumok és Töredékek)

A hagyatékban van egy *Stúdiumok* címlappal ellátott nagyobb egység a K 622. kötet végén
(169a–181b), amely azonban mind a papír minősége és jellemzői, mind az íráskép alapján két egy-
séget alkot. Az első egység a 169–173. lapokat jelenti, melyeket két üres számozatlan lap követ, az
első oldalon áll a *Stúdiumok* cím, majd teljesen egyező írással verslisták a következő két oldalon
(169b–170a, l. a Függelékben a 6. és 7. keltezési listát), ez utóbbin verstöredék is van (*Szentül sze-
retni...*), miként a következő lapokon is (l. az 1042–1048. forrásokat):

- 170b Elmúlt a Restauráció...
- 171a Zelli körül az öröm...
Fűzz virágot homlokomra...
Nem láttam őtet...
- 171b Fergetegeknek...
- 172a üres
verslábak
- 173ab Szigetvára. 8br. 1821.

A verslisták címeiket és versek születésének dátumát tartalmazzák, a legutolsó dátum: 1827. novem-
ber 23. Mivel a csomó egységes írásképet mutat, így keletkezését ezen időpont utánra tehetjük:
1827 után.

Az ezt követő oldalakon (MTAK K 622., 174a–181b) ugyancsak több korszakból származó
versek, pontosabban főleg el nem készült töredékek vannak, ezt azonban az előzőtől különállónak
kell tartanunk, s így a *Stúdiumok* cím sem vonatkoztatható rá, helyette a *Töredékek* megnevezést
alkalmazzuk. A csomó egységes kékes színű, azonos méretű lapokból áll, az első egy kicsit keske-
nyebb. Az íráskép tömörszerűen egyező, több helyen utólagos bejegyzések vannak, elütő tintaszín-
nel és írással.

jelleg	jelzet	cím/kezdősor	bejegyzett dátum	szövegidentitás keletkezése
I. szakasz	174a	Az Álomhoz	1795	1795
		Atyáid' undok bűneikért...		?
		Hím neved Úr!...		1810. július 27. előtt
		Nagy Istenek...		?
		Hová, háová levétek...		?
		Ah, a' mennyei Lyányka...		1813. július 2. előtt/II.
		Idv néked!...		?
		Neked legfőbb kincs...		?
	174b	Hat tél, hat nyár...		1810. november 11. körül
		Örök faj...		?
	175a	Valót tanít a' Stóá...		?
		Ne hidd...		?
	175ab	Azt a' virágot...	1810. október 28.	1810. október 28.
	175b	Laccim, Szepesnek...	1787	1787
	176a	A' fény sem az?...		1799/1800
	176b	Jutott kevélység...		?
	177a	Kikelni a ködből...	1813. január	1813. január
		Mint tölti-ki Ámor...	1813. március 4.	1813. március 14.
	177b	Vénusz Kallipygós	1813. április 6.	1813. április 6./III.
		Tartsa meg Európát...		1813. április 6./II.
		Én szeretek...	1813. június 11.	1813. június 11.
		A' Csillagokhoz	1813. július 22.	1813. július 22.
		Vénül, 's vénüljön...	1814. február 20.	1814. február 20.
	178a	Mint a' midőn a' tél...		?
		Eggy és Nem-eggy	1814. november 18.	1814. november 18.
		Nyelve ronta Homér...		?
rájegyzés fogalmazvány	178b	Igérkezem hogy megyek...		?
bejegyzés		Az oktan bölcs...	1823. február	1823. február
bejegyzés	179a	Prológ Esztellhez	1815. feburár 2.	—
II. szakasz	179b	[apróbb feljegyzések, 4 sor]		—
		Hittem az esknek [csak ennyi]	1813. március 6.	1813. március 6.
		Schlachtittzá tett...		1812. február 21. előtt
		Mint Niobéra...		1806. augusztus 18. után
		Terhed alatt lerogyál...		?
		Tűrj mint férjfi...		?
		Nem tudá helyjében ingani...		?
	180a	Domb, völgy...	1816. szeptember	1816. szeptember 7.
	180b	Elhallgatál...	1817. március 24.	1817. március 24.
bejegyzés	181a	Fűzz virágot...		?
bejegyzés		Égtem értted...		1819. április 17. körül
	181b	[üres]		

A csomó keletkezésében a rájegyzett dátumok csak kiegészítő szerepet játszanak, ugyanis az egész csomó archiválási jellegű, az évszámok a szövegidentitás keletkezési idejét jelölik, nem a lejegyzését. Egy kivétel van, s ez a meghatározó tényező: Az *Eggy és Nem-eggy* című vers nem autográf archiválási tisztázat, hanem Kazinczy saját kezű fogalmazványa, mely nincs is még befejezve. A mellé jegyzett dátum így a keletkezés és a lejegyzés dátuma egyszerre. Ebből viszont az is következik, hogy az előtte lévő egységes írású egység ez előtti kell legyen, s mivel a megelőző oldal alján 1814. februári keletkezésű epigramma szerepel, ez előtti nem lehet, a csomó I. szakasza tehát 1814-re tehető, február és november közé. Amiből az is következik, hogy az e szakaszba tartozó, más adattal nem datálható szövegidentitások keletkezési ideje: 1814 előtt.

Az *Eggy és Nem-eggy* fogalmazványa után következő II. rész pedig 1814. novembere utáni, amivel összhangban vannak az 1815-ös, 1816-os és 1817-es évszámok. Kérdés, hogy ezeket a verseket is egyszerre jegyezte, azaz archiválta Kazinczy, vagy jegyzőfűzetszerűen, évente, dönteni adatok hiányában nem tudunk. Az bizonyos, hogy a szakasz végén 1819-es keletkezésű vers részlete áll bejegyezve, erről nem állítható bizonyosan, hogy fogalmazvány lenne, mert nincs benne javítás, de a többi szövegállapothoz képest töredékes és egyedi kidolgozást képvisel, a szövegalkulás első fázisát jelenti, így akár a keletkezéssel egyidejű is lehet a bejegyzés. Ez azt jelentené, hogy a II. szakasz 1814–1819 között készült. A II. szakasz előtt van egy 1823-as dátumú versejegyzés is, ha ez a csomó egészének lejegyzése után került jelenlegi helyére, akkor a csomónak készen kellett lennie 1823 előtt, ha csak az I. szakasz után került oda, akkor a II. szakasz 1823 utáni. Mivel az ismert dátumok mind az 1810-es évekre esnek, ezért az első változatot tartjuk valószínűnek, de a záró évszám kijelölése olyan bizonytalan, hogy keletzésként csak az '1814 után' meghatározást tekintjük megalapozottnak, s ezt követjük besorolásainkban az egyes verseknél (ahol ennél későbbi a dátum, ott természetesen azt).

(*Alkalmi darabok, 1830, 1831*)

Ez az archiválási szövegcsoport alkalmi darabokat tartalmaz. Az MTAK K 622., 101a–104b és a 105a–110b fogások nagyjából egyforma minőségű, sötétebb árnyalatú, vastagabb papírra készültek, de az előbbi szélei viszonylag egyenesre vannak vágva, míg az utóbbi lapszélei egyenetlenek, néhol már foszlottak. A fogások a következő alkalmi darabokat tartalmazzák:

1. fogás	
101a	Pesten, Martziusban, 1831.
101a	Péczel, Martz. 1831.
101b	Klobusiczky Matild és Gosztönyi Magdaléna Bártfay László Ur' szület. napj. 1831. Május 6d.
102a	Sírvers Fáy Györgynek a' György és Puky Borbála fijának. 1831.
102a	Dayka
102b	1795 [Szállj-alá...]
102b	– [Nagy Istenek...]
103a–104b	Barthos Mukinak [I–V.]
2. fogás	
105ab	B. Malonyai János Úrnak midőn 1821. Aug. 6d. Zemplényben a' Fő-Ispányi kormányt átvette.
106ab	Báró Malonyay Jánosnak, midőn 1821. Aug. 6d. Zemplény Vármegyében a' Fő-Ispányi Helytartóságot átvette.
107ab	Barthos Muki atyjának Major Barthos András Úr' születése' napjára. 1827. Novemb. 27d. [a IV. darab önállóan]

108a	Septemvir Szilassy József Úrnak, midőn 1825. Május 9d. Zemplényben a' Fő-Ispányi Helytartóságot átalvette.
109a	Septemvir Szilassy József Úrnak, midőn 1825. Május' 9d. Zemplényben a' Fő-Ispányi kormányt átalvette.
110ab	Gróf Mailáth Antalnak, midőn 1830. Aug. 5d. Personális Mailáth György által Zemplényi Fő-Ispánná iktattatott.

Az 1. fogás keletkezéséről megállapítható, hogy az első három vers 1831 tavaszán keletkezett alkalmi darab, ezek állnak időrendben a lapokon. A következő három rájegyzés, mely töredéket archivál, közöttük az egyiknél ott a keletkezés 1795-ös dátuma is. Az utolsó két lap archiválási tisztázatnak tűnik, a fogás egysége alapján ítélve ugyanebből az időből, azaz 1831 tavaszáról, egész pontosan május legeleje után.

A 2. fogás 1821–1830 közötti alkalmi verseket tartalmaz viszonylag egységes írásképpel, de két vers kétszer is előfordul egymás után, amire nem tudunk logikus magyarázatot adni (egy további pedig az előző fogás egyik versének egyik darabjával egyezik meg). Az összeírás, ha tényleg egységes és egyszerre készült, akkor nem lehet korábbi 1830 augusztusánál, s mivel a fogás tételei megfeleltethetők a Toldynak küldött lista tételeivel, összeírása feltehetően 1830. októbere előtt már megtörtént.

A Poetai Berek és a kapcsolódó szövegcsoportok

(*Poetai Berek, 1813*)

Ami keveset a Dayka-kiadáshoz (erről l. Mezei, 1998.; Dayka, 2009., 32–39.) csatolt saját kötecske, a *Poetai Berek* születéséről tudunk, az alapján igazat kell adnunk Fried Istvánnak, mikor is egy odavetett félmondatban „szinte hirtelen ötletből született könyvecské”-nek nevezi (Fried, 1996., 48.). Első adatunk róla az, mikor már küldi Kazinczy a kész kéziratot nyomtatásra, 1812. február 14-én. Előtte leveleiben többször is szóba kerül a Dayka-kiadás, például a Kölcsynek írott január 5-i és február 5-i levelekben, de nem szól arról, hogy szándéka lenne kibővíteni azt saját verseinek csomójával, ekkoriban, január 12-én csak episztolái kiadásának tervét említi még Vidának (2121., 2126., 2143. sz.). Ezek után valóban váratlanul bukkan fel a Vitkovicsnak írott február 14-i levél közlése: „Berkemet, mellyet itt találsz, ajánlom barátságos gondjaidba. Hadd neveljék Daykám' nem testes Kötetét.” (KazLev. IX. 281., 2147. sz.) Kis Jánosnak ugyanazon a napon további információkat is megír: „Eggy 6 ívből állandó munka' Kézírását holnap viszik Ujhelyből Pestre Vitkovicshoz, hogy azzal Daykám' Verseinek testetlen kötetét vastagítsa. Címje ez: Kazinczynak Poetai Berke.” (KazLev. IX. 283–284., 2148. sz.) Kölcsyvel pedig február 17-én azt közli, hogy előző nap elküldte a kéziratot (KazLev. IX. 289., 2150. sz.), tehát azt február 16-án indította útjára.

Kis Jánosnak szóló levelében ismerteti az előbeszédet és közli a tartalomjegyzéket: „Igen rövid Praefatiojában azt mondom, hogy itt csak azon verseim 's fordított darabjaim vétettek fel, mellyeket később' kiadandó Verseim Kötetéből kirekeszteni szándékozom. A' P[ublicum] már ismeri egy részben, de olly készületlenül, hogy tiszttem volt őket vele ezen újabb Kiadás által elfeledtetni. Eggy Angol Író azt mondja hogy fiatal Íróban nincs dicséretesebb tulajdon mint *törteni tudni*. Bízvást hozzá tehetjük: *nincs nem fiatalban is*; 's annak ki el van telve azon panasszal hogy Iróink virágaikkal szemetjeiket is a' P[ublicum] elébe viszik, illő vala megmutatni hogy maga ment ezen setéségtől. – Ennyi a' Praefatio. – A' darabok ezek: 1. A' gyermek Poeta. – 2.) a' félénk szerelem. Metastasióból. – 3. Az Esthajnalhoz. – 4. Minnyihez. – 5. Chloe. Kleists Lalage. – 6. Klopstocks: Im Frühlingsschatten fand ich sie. – 7. Klopstocks: Dein süßes Bild, o Lyda. – 8. Ah ki hozza viszsza nekem. Göthe. – 9. Életem fogy etc. – 10. Boldog alkony. 11. Lollym' szája (Secundusból.) – 12. Holnap. (Lessing.) 13. 14. Horatzius' két Odája. – 15. Caesar és Roma (Kästner). – 16. Vay. – 17. Bion. Idyll. – 18.–26. Anacreon. – 27. Göthéből Ganymed, 28. Prometheus. – 29. Az én Istenném.

30. Emberiség Határai. 31 Az Isteni. 32. Reggeli Panas. – 33. Azzán Aga. – 34–36. Herder 3 Paramyth. Jambusban. – 37. 38. Dénisből két Óda.” A lista a majd csak 1812 decemberében lefordított *Művész reggeli-dala* kivételével egyezik a kötet tartalmával, még sorrendjében is, nagy valószínűséggel tehát a végleges kéziratot küldte már ekkor Kazinczy. A beválogatott versek nagyobb része átdolgozott korai mű (a ’korai költészet’ 1803-as lezárásáig értve ezt), csak a Herder- és Goethe-darabok egységei (34–36. és 27–33.), valamint a Bión-fordítás és (a valójában nem fordított) *A’ boldog alkony* későbbi ennél: a Herder-mesék 1807-esek, 1811-es a Bión-idill, *A’ boldog alkony* 1810-es, az ifjú Goethe szabad jambusai fordításainak keletkezési idejét nem ismerjük, egyetlen 1809-es adatunk van az egyikről.

Kazinczy 1812. február 14. után többeknek beszámolt a tervezett kiadásról, a kézirat elküldéséről, lényegében megismételve az idézett levelekben mondottakat (2156., 2161., 2172. sz.). Vitkovics csak június 29-én igazolta vissza a kézirat vételét, jelentvén egyben, hogy átadták Trattnernek és hogy van már kétszáz subscribens (2262. sz.), de Kazinczy április óta levelezett a kiadásról Helmezy Mihállyal is, aki valójában gondozta azt. Július 4-én (válaszolva Vitkovics levelére is) Kazinczy részletes nyomdai utasításokat fogalmazott meg Helmezy keresztlátattnak, majd később a közzéteendő *Jelentést* küldte (ez elsősorban a Dayka-kiadásról szólt), aztán a címlapokra szánt illusztrációkról rendelkezett, több elképzelés után emellett állapotván meg: „A’ kevés sorból álló Poetai berek elibe pedig Montfauconból a’ lant ’s a’ lant felett repülő lepe” kerüljön (KazLev. X. 111., 2311. sz.; l. még 2276., 2289. sz.). A metszet Bernard de Montfaucon (1655–1741) *L’Antiquité expliquée et représentée en figures* (Paris 1719–1724) című háromkötetes művének egyik ábráján alapul, melyből Kazinczy 1792-ben Pesten többek között ezt is kimásolta (e gyűjtemény ma is megvan, a nevezett rajz: MTAK RUI 2., 2/I. 147b.; ugyancsak innen van a *Tövisék és virágok* címlapmetszete; l. Papp, 2008., 194.). Közben meg kellett történnie a cenzúráztatásnak, erről azonban csak egy későbbi levél adata áll rendelkezésre, amelyből megtudjuk, hogy a cenzor Madarassy Ferenc volt (KazLev. XI. 445., 2688. sz.).

1812 őszén felvetődött, hogy az időközben megjelent *Hat szonett* új kiadásban kerüljön bele a *Poetai Berekbe*, kiegészítve Kölcsey szonettjeivel, de a terv végül elhalt. December végétől kezdve már a nyomdai munkálatok folytak, ekkor rendelkezett Kazinczy a friss Goethe-fordítás utólagos beillesztéséről is. A korabeli levelezésben gyakran szó esett a korrektúraívek javításairól, Kazinczy egészében nagyon elégedett volt a nyomtatás minőségével, s a márciusi pesti vásárra várta a kötet megjelenését (2360., 2368., 2379., 2382., 2385., 2387., 2394. sz.). Az utolsó ívet február 21-én vette, 28-án pedig már arról számolt be Gyulay Karolinának, hogy „Daykának versei kijöttek”, majd megírta a hírt Kis Jánosnak is március 4-én (KazLev. X. 278., 279.; 2397., 2398. sz.). Lehetséges, hogy ekkor még csak vélelmezte a megjelenést, mert a kötet elkészültéről szóló első fennmaradt levél, a Vitkovicsé március 6-án kelt (2401. sz.). A terv azért így is teljesült, a József-napi vásárra elkészült a nyomtatás (noha némi javítás még szükségessé vált egy sajtóhiba miatt a címlapon), az első példányokat pedig március 18-án már osztogatta (2408. sz.). A visszajelzések a szokásos megoszlást mutatták, barátai dicsérték, ellenfelei megszólták. Egy évvel később majdnem feljelentették Kazinczyt és a kiadót a *Prometheus* című vers miatt, istentagadás vádjával, de Vitkovicsnak sikerült elhárítani a veszélyt (l. a 176. szövegidentitás jegyzetét).

(a *Poetai Berek* második kötetének ötlete és a *Görög Anthologia*)

Kazinczy a Kis Jánosnak szóló 1813. március 4-i levélben, mikor a *Poetai Berek* megjelenéséről beszámolt, mintegy mellékesen felvetette: „Mi volna belőle, barátom, ha még én a’ Bereknek egy új csomót csinálnék az Anthológiából?” Az ötlet onnan jött, hogy azokban a napokban több új epigrammaförditása született, melyeket a levélben elküldött Kis Jánosnak. A fordítások a *Görög Anthológiából* készültek, abból a gyűjteményből, melyet pályája során mindvégig nagy csodálattal emlegetett.

A *Görög Anthologia* antik és hellén görög epigrammaszerzők műveinek gyűjteménye, alapvetően két kézirat őrizte meg, a származási helyéről elnevezett *Anthologia Palatina* (X. század) és az összeállítója, Maximos Planudes nevét viselő *Anthologia Planudea* (XIV. század). Ez utóbbi jelent meg először, 1494-ben Firenzében *Anthologia Graeca* címen, amely a továbbiakban e gyűjtemény

megnevezésére szokássá vált. A teljesebb *Anthologia Palatinát* 1606-ban fedezték fel Heidelbergben (a heidelbergi egyetemi könyvtár honlapján megtalálható digitalizált változata), s 1772–1776 között adták ki Strasbourgban. Az *Anthologia Graeca* első kritikai igényű kiadását Christian Friedrich Wilhelm Jacobs készítette, 1794 és 1814 között jelent meg Lipcsében a Philip Brunck-féle strasbourgi kiadás javított, kommentált új változata 13 kötetben (*Anthologia graeca sive poetarum graecorum lusius, ex recensione Brunckii*), majd 1813 és 1817 között saját háromkötetes teljes kiadása (*Anthologia Graeca ad fidem codicis olim Palatini nunc Parisini ex apographa Gothano edita. Curavit epigrammata in Codice Palatino desiderata et adnotationem criticam adiecit Frider. Jacobs*) (l. minderről Ponori Thewrewk Emil kétnyelvű kiadásának bevezető tanulmányát: *Görög Anthologiabeli Epigrammák*, 1891).

Kazinczy Jacobs kiadását többször említi, 1819 végén, 1820 elején Dessewffytól próbálja kölcsönné, Dessewffynéknéknél azonban nem ez a kiadás van meg (3800., 3812., 3819., 3827. sz.). Kazinczy Ponori Thewrewk Józsefnek 1820 októberében használatra ajánlja e kiadást (6109. sz.), 1830 áprilisában a megszerzését kéri Bártfaytól (5141. sz.), megemlítvén, hogy az egész anthológiát nem ismeri. Tisztáznunk kell tehát, hogy milyen kiadást használt Kazinczy a Kisnek szóló levél írásának idején (és mivel Jacobshoz nemigen jutott hozzá, általában is). Az idézett, Kis Jánosnak szóló 1813. március 4-i levél után két nappal kelt Vályi Nagy Ferenc Kazinczynak írott válasza, melyben ez olvasható: „A’ mi Bibliothecánkban Nagy és Kis görög Anthologia nincs: csak a’ Harlesé van; ezt is kiküldöm, de nem hiszem, hogy a’ feltett célra használni lehetne, talán mindeniknél használhatóbb lesz az, a’ mit én mint tulajdonomat küldök, a’ Francius’ Poemájihoz van ragasztva egy kis Görög Anthologia: ezt én különösen szeretem: a’ Nagy Anthologia Graecának szebbje benne van.” (KazLev. X. 287., 2403. sz.) Kazinczy tehát ekkor Vályi Nagy segítségét kérte a *Görög Anthologia* valamely kiadásainak megszerzéséhez bizonyos ’feltett céllal’, ami nem nagyon lehet más, mint amit Kis Jánosnak ugyanekkor említett. Vályi Nagy a kérék helyett két másik kiadást küldött, s mivel meg is nevezte ezeket, így azonosíthatók.

– Az egyik, amely a sárospataki kollégium könyvtárából való volt, Théophile-Christophe Harles (1738–1815) német klasszika-filológus kiadása: *Anthologia graeca poetica*, Nürnberg, 1775 (tartalma alapján csak ez lehet a Váczy János által jegyzetben említett három Harles-kiadásból, KazLev. X. 541.). Kazinczy erre már a *Magyar Museum* egyik Anakreon-fordításának jegyzetében hivatkozott (Museum, 2004., I. 63.; vö. még a 25. szövegidentitás Forrás alfejezetét).

– A másik, amely Vályi Nagy sajátja, Pieter de Frans (1645–1704) holland klasszika-filológus *Petri Francii Poëmata* (Amszterdam, 1682) című kötete, ebben van a görög antológiából készült kétnyelvű válogatás (241–346.). A kötetből készült kijegyzések lapjai fennmaradtak a *Pandektákban* (MTAK M. Nyelvtud. 4r. 42/II., 105ab, 113ab; K 638/II., 137a).

Ugyanezek a Pandekta-lapokon és még az első jelzet 116a–119b lapjain német fordításban is megvannak a kijegyzett görög versek, *Erichson* és *Herder* forrásjelzéssel. Ezek a Kazinczy által rendszeresen használt kiadások, ezeket értette valójában a *Görög Anthologia* cím alatt, mert a *Görög Anthologia* csupán összefoglaló megnevezés:

– Herder fordításait a Heyne-féle összkiadásból ismerte Kazinczy (*Herders’s Sämmtliche Werke*, X. *Schriften zur griechischen Literatur*, Tübingen, 1808), a kijegyzésben megadott oldalszámokon pontosan megtalálhatóak a versek németül.

– Johann Erichson (1777–1856) fordításai a forrásjelzések alapján ugyancsak visszakereshetőek kiadásában (*Griechischer Blumenkranz*, Wien, 1810), melyben a görög szövegek is megtalálhatóak. E kiadást többször emlegeti leveleiben, kiemeli a benne található metszeteket (2192. sz.), 1814-ben és 1824-ben kölcsönadja Ungvárnémeti Tóth Lászlónak, illetve Dessewffy Aurélnak (2648., 2654., 4297. sz.). Dessewffy három epigrammát le is fordít és bírálatra elküld Kazinczynak (4318. sz.), ezek a Váczy-kiadásban hiányzóként vannak jelezve, miként a levél közepe is, de a hagyatékban fellelhető kéziratuk, így a levél teljesnek mondható immár (MTAK K 633/V., 73a–74b: a levél; 75a: az epigrammafordítások). Kazinczy az epigrammákra rövid bírálatot ír később (4344. sz.).

A nevezett kiadások közül tehát Jacobséhoz nemigen jutott hozzá, a Herderé csak német fordításokat tartalmazott, a Harles- és Pieter de Frans-féle kiadásokat Vályi Nagy Ferenc 1813. március 4. után küldte Kazinczynak. Jóllehet Harles-re már 1789-ben hivatkozott Kazinczy, de a Kis

Jánosnak írott levélben szereplő görög epigrammák nincsenek benne, viszont mindhárom megvan az Erichson-féle kiadásban (Meleagrosz: 158., Platón: 159., ismeretlen: 178.). E kiadás 1810-ben jelent meg, s a levelezés adatai szerint 1811. május 30-án pesti barátai egy neki küldendő „könyves ládacska” egyik darabjaként már kézbe is vették, idéztek belőle (KazLev. VIII. 554., 2011.; ezt megelőzően egész tavasszal szó volt erről és más küldeményekről: ugyanebben a levélben a május 26-i és 29-i keltezésű részekben, valamint az 1914., 1941., 1959. sz. levelekben). Hogy pontosan mikor kapta kézhez Kazinczy, nem tudjuk, de 1812. április 2-i levelében már egyértelműen ismertként említi (2192. sz.), s ez azért is fontos dátum, mert megelőzi a Kis Jánosnak írott levélben említett 1812. augusztus 15-i keltezést, amelyet a Meleagroszból készített fordítás keletkezési idejeként jegyzett fel, tehát a fordítás idején már birtokolta a könyvet. Mindezek alapján megalapozottan feltételezhető, hogy Kazinczy a *Görög Anthologia* megnevezés alatt a Kis Jánoshoz szóló 1813. március 4-i levél megírása idején az Erichson-kiadást értette (ugyanakkor ebben sincs meg minden korabeli fordításának az eredetije).

A *Poetai Bereknek* a *Görög Anthologia* darabjaiból készíteni tervezett második kötete nem valósult meg, noha a későbbiekben is fordított innen egy-egy epigrammát Kazinczy. Mondhatjuk, hogy az 1813. március elején frissen született versek, az éppen megjelenőben lévő kötet együttes lelkesítő hatása keltette futó ötletéről van itt szó. Másfelől azonban a *Görög Anthologia* éppen mértekdő hatásának tartósságával van jelen Kazinczy pályáján, melyhez, ha sok fordítást nem is, de nagyszámú és jelentős eredeti epigrammát köthetünk (l. erről a következő fejezetben).

(Kazinczy előkészületei a gyűjteményes kiadáshoz)

A *Poetai Berek* második kötetének terve többet nem került elő a levelezésben, s a kötetecske új kiadásáról sem esik szó egészen a pálya legvégéig. Első ismert adatunk erre nézve Toldy Ferenc felvetése 1827. október 12-én: „Azt írod hogy verseidet összeszeded. Ennek felette örülnék. Én az eredetieket egészen elválasztanám a fordításoktól, s emezeket mind a Poetai Berek czíme alá gyűjteném össze (a versekről szövegek). Mint ohajtának én módot találhatni verseid nyomtatására!” (KazLev. XX. 376., 4848. sz.). Az 1827 végén készített verscsomóban nem látjuk nyomát, hogy Kazinczy megfogadta volna Toldy javaslatát, sőt mikor később ismét hozzászólott a gyűjteményes kiadás összeállításához, először akkor sem választotta szét fordításait és eredeti munkáit.

Toldy 1830-as londoni útjáról tavasszal írott levelében vetette fel ismét, komoly formában, hogy kiadná Kazinczy összegyűjtött verseit (a tervről és Toldy tevékenységéről részletesen l. a vonatkozó fejezetet). Válaszában Kazinczy elfogadta az ajánlatot (5123., 5140. sz.), a munkálatok azonban csak ősszel, Toldy hazatérése után kezdődtek meg, s a következő dátumokhoz kötődnek:

1830. október 5. *Készen van Kazinczy verseinek letisztázott csomója, az epistolákon kívül.* Toldynak írja ezen a napon: „Verseim letisztázva várják rendelésedet; egyedül Epistoláim vannak hátra. Hogy azok valaha jussanak sajtó alá, magam is óhajtom, ’s kevélykedem azzal, hogy Kiadójak lenni méltóztatol, édes barátom. De elborzadok midőn azt a’ tarkaságot látom. Musterkarte anzusehen! Azonban te lásd, mit csinálhatsz belőlök, és a’ daraboknak mely rendet adhatsz. Első alkalommal küldöm a’ letisztáztatkat, ’s írom az Epistolákat is mihelyt rá érek, hogy azokat is vehesd.” (KazLev. XXI. 384., 5223. sz.) Toldy október 26-án e levélre válaszolva jelzi, hogy nagyon várja a verseket (5227. sz.).

1830. október 18. *Kazinczy tervezi küldeni Toldynak a versek csomóját.* Fennmaradt a hagyatékban az a lista, amely a letisztázott csomóról készült, ezzel a címszerű felirattal: „Ujhely 1830. Octób. 18d. küldöttem Toldynak, Hidegh Abrahám Pesti Prókátor Úr által.” (MTAK K 622., 165a–168b.) Ez a lista azonban Kazinczynál maradt, mert párban készült a Toldynak küldött másik lajstrommal, ami a Toldynak írott levél mellett ma is megtalálható (mindkét listát l. a Függelékben).

1830. november 1. *Kazinczy tervezi küldeni Toldynak versei átrendezett csomóját.* A Toldynak e napon írott levélben ez olvasható: „Verseim’ csomóját, az Epistolákon kívül, melyek nincsenek letisztázva, itt küldöm. Akarva hánytam el a’ darabokat, egyedül a’ legelsőket tettem első helyre, mert úgy hittem, hogy az oda illik. Lássuk tehát, tisztelt kedves barátom, mi jót tudtok tenni e’ Musterkartokból.” (KazLev. XXI. 395., 5229. sz.) Az átrendezés ténye pusztán a levél alapján nem igazolható, már csak azért sem, mert itt is ugyanúgy a rendezetlenséget hangsúlyozza, mint előző

levelében. A levél mellett küldött listában azonban, mely az előző párja, javítások vannak, melyek az anyagon végzett rendezési műveletekre utalnak. A címszerű felirat korrekciója alapján („Toldynak küldöttem. <Hidegh Abr. által, 1830. Octób. 18d.> Novemb. elsőjén”; MTAK M. Irod. Lev. 4r. 134., 119.) egyértelműen ez volt az előző lista elküldésre szánt párja, melyen azonban az október 18. és november 1. közötti időben javításokat végzett. A javítások szinte mindegyike azzal függ össze, hogy *’Poetai Berek’* címmel létrehozta fordításai csoportját az összegyűjtött anyagon belül (l. erről részletesen később).

1830. november 4. *Kazinczy küldi Toldynak a csomót a második, javított lista kíséretében.* Mint Toldynak írott keltezetlen, de megállapíthatóan (l. a Wékey-sírfelirat jegyzetét, 338. szövegidentitás) november 9-i levelében írta Kazinczy: „Verseim’ csomóját eddig vetted a’ mi tisztelt barát-nénktől, kihez azt Zelinka Kis-Pap Novemb. 4d. vitte.” (KazLev. XXI. 399., 5230. sz.) A vers-csomót vivő alkalmatosság nem Hidegh Ábrahám volt tehát, hanem Zelinka János, aki máskor is tett hasonló szolgálatokat Kazinczynak (PEml., 2009., 344., 1261.). Toldy november 26-i leveléből tudható, hogy a csomót addigra már kézhez kapta (5240. sz.).

1830. december 3. *Kazinczy értesíti Toldyt újabb küldeményéről.* Kazinczy e napon írott levelében úgy fogalmaz, hogy az alkalmatosság, azaz egy bizonyos Farkas zsidó „Viszi XVIII. Epistoláimat is, három vagy négy darabbal, melyet a’ Poetai Berekből némelly változtatásokkal vettem ki” (KazLev. XXI. 418., 5247. sz.). A nála maradt listára feljegyezte 18 episztola és a *Poetai Berek* 5 versének a címét, majd alá írta: „Farkas Zsidó viszi”, így minden bizonnyal a listára történt rájegyzés e levélküldeményhez kapcsolható. Hogy pontosan mikor került Toldyhoz a küldemény, nem tudjuk, Farkas zsidó indulását e levélben a jövő hétre, ugyanezen a napon írott másik két levelében *’holnaputánra’* teszi Kazinczy, egy hét múlva 14-i indulást említ, 17-én pedig azt írja, hogy már ott kell lennie (5248., 5249., 5251., 5256. sz.). Az bizonyos, hogy Toldy 1831. január 11-i levelében már erre reagál részletesen. Az 1830. december elején összeállított és a hónapban valamikor kézbesített küldemény tehát az epistolák mellett a *Poetai Berekbe* szánt csomót is tartalmazott.

1831. március 24. *Kazinczy visszakéri Toldytól versei csomóját.* E napon írott levelét így kezdi Kazinczy: „Tisztelt kedves barátom, A’ mi Szemerénk mostoha Fija Fáy Albert holnap csőtörtőkön jó ki ide [Pécelre] Pestről. Kérem alázatosan az Urat, méltóztassék általa nekem Verseim’ csomóját kiküldeni az azokra tett jegyzésekkel, hogy láthassam, azokból mit fogadhatok el.” (KazLev. XXI. 498., 5297. sz.) A Toldyval való meghasonlás értelmezésére majd az adott fejezetben kerül sor (l. *Toldy Ferenc, a kiadó*), itt most csak a tényt rögzítjük, s azt, hogy Toldy még ugyanazon a napon válaszulva küldte a csomót, majd még június 27-én a nála elkeveredett néhány kéziratot is pótlólag (5299., 5355. sz.).

1831. március 26–28. *Kazinczy átdolgozza visszakapott verseit.* Kazinczy naplójában március hónapban a következő bejegyzéseket találjuk tárgyunkra nézve:

„26. Toldytól visszakapom Verseimet. Új rendbe szedem a’ darabokat.”

„27. VASÁRNAP. Verseimet írom tisztára.”

„28. [...] Verseimmel bíbelődöm.” (PEml., 2009., 372., 374.)

E napokon tehát Kazinczy bizonyosan foglalkozott versei gyűjteményével, sőt úgy látszik, leginkább ezzel foglalkozott. Az azonban, hogy pontosan mely csomókkal dolgozott, és hogy mit végzett rajtuk, nem derül ki, aminthogy az eddig áttekintett levelekből és listákból sem nyertünk közvetlen adatokat erre nézve. A feladat tehát a továbbiakban ezen adatok és a fennmaradt csomók összevetése alapján a lehetőségek szerint meghatározni a gyűjteményes kiadás anyagát, a jelen fejezetben a *Poetai Berek* csomóit.

(a *Poetai Berek* kéziratos gyűjteménye)

Az akadémiai hagyaték K 642-es kötete három nagyobb, eredeti számozású egységből áll, az első a gyűjteményes összeírás anyaga, a második a *Régibb Stúdiumaim* és az 1827-es csomó maradványainak egybeszámozott két csomója, a harmadik a *Poetai Berek*, „azaz fordított darabok” gyűjteménye, mely az alábbi csomókból áll:

jelzetszám	lapszám	csumók	a listán
154a	7	„POETAI BEREK (azaz fordított darabok)”	?van
155a–197b	8–44	Horatius-fordítások	nincs
198a–217b	45–63	<i>Fordításcsomó II.</i>	van
218a–220b	64–66	(a KFFV1827 három lapja, három verssel)	részben
221a–226b	67–72	(töredékes Horatius- és Homérosz-fordítások)	nincs
227a–228b	73–74	(két lap a gyűjteményes csomóból)	?van
229a–235b	75–81	<i>Fordításcsomó I.</i>	részben
236a–243b	82–89	<i>Fordításcsomó IV.</i>	van
244a–250b	90–96	<i>Fordításcsomó III.</i>	részben
251a–256b	–	Vegyes, töredékes, részben nem autográf fogalmazványok	nincs

Az első lapok hiányát (merthogy a 7. laptól kezdődik a fennmaradt számozás) nem tudjuk adatokkal kapcsolatba hozni, csak feltevéseink lehetnének (elvesztek vagy csak tervezve voltak az 1–6. lapok). A vegyes utolsó ívek a számozás hiányából ítélve nem tartoztak a gyűjteményhez eredetileg, lehet, hogy csak a kötetbe kötéskor sorolták őket az anyag végére. A számozást és a számozásban megtestesülő rendezési műveletet még Kazinczy végezhette el. Az egyik verscsomóban a 77. lapon (231a) Kazinczy utólagos, a számozás tintájával egyező színű, autográf jegyzése olvasható a verscím mellett: „Jobban jelent-meg Hébében. és ezen Kötet Kézíratomban.” A 65–66. lapokon (219a–220b) megtalálható ugyanez a Vergilius-fordítás a *Hébe* utáni átdolgozott formájában, mindezek alapján tehát a különféle csomók összerendezésének és egybeszámozásának már Kazinczy életében meg kellett történnie, minden bizonnyal Kazinczy által (az „ezen Kötet Kézíratom” megfogalmazás legalábbis nehezen érthető másként).

Az is nagy valószínűséggel állítható, hogy erre az összerendezésre azt követően került sor, hogy Kazinczy visszakapta Toldytól versei csomóit 1831 márciusában. A *Poetai Berek* mint összefoglaló cím csak a második, 1830. november 1-i dátumú listában tűnik fel, de e listán még nem szerepelnek azok a versek, amelyeket Kazinczy a nála maradt október 18-i első listára pótlólag jegyzett fel, mikor december 3-án a *Poetai Berek*ből kiírt darabokat küldte. A november 1-i listán a vonatkozó versekre nézve ez szerepel, a 86–108. tétel után a lap aljára írva: „Gibraltár. Mennydörgés. Dayka Versei megett állanak.” A 7. sorszámmal ellátott, itt címlapként funkcionáló lapra ezt írta Kazinczy: „ide jó 1. Gibraltár. 2. Mennydörgés. Dayka megett az én Poetai berkemben.” Ebből arra következtetünk, hogy mikor novemberben küldte versei csomóját, e versek még nem voltak közöttük, csak a helyüket jelölte meg a listán és e lappal a csomóban, majd utóbb, mikor a csomót visszakapta, e lapot címlapként használta (még három Majláth-rege címe van rajta, ezekről ugyancsak október–novemberben folyt a levelezés).

Ha viszont e verseket csak november 3-án, pótlólag küldte el, méghozzá az utólagos feljegyzés tanúsága szerint abban a csomóban, amely fenn is maradt (82–89., 236a–243b), akkor az e csomót is tartalmazó egyberendezés csak a csomók visszakapása után történhetett meg, az elküldés előtt nem. Erre sor kerülhetett már 1831. március végén, de valószínűbben csak Széphalomra történt hazatérése után, mert olyan csomók is vannak a gyűjteményben, amelyekről nem feltételezhető, hogy kiadási céllal elküldte volna Toldynak, egyébként pedig miért lettek volna nála ilyen kéziratok pesti útja során. Merthogy lényegében minden fordítása megvan itt a Pindaros-ódán kívül, időrendileg összetartozó csomókban, ami az 1813-as *Poetai Berek* után készült, még a Horatius-episztolák be nem fejezett fordításai és az *Iliász* töredékei is, ezek nincsenek rajta a Toldynak küldött listákon, míg a többi csomó részben vagy egészben megfeleltethető a listák tételeivel.

A nem önálló csomók mellett megtalálhatóak itt az 1827-es és a gyűjteményes összeírásból kiemelt lapok, melyek fordításokat tartalmaznak, az előbbi esetében a *Leukothea* szemkötője hátlapján (64., 218ab) eredeti vers van, s a 73–74. lapok másodikán a *Leonidás* ugyancsak eredeti, de az előtte álló *Cerintus*hoz fordítás. Ez utóbbi két verset meg is jelölte a november 1-i listán, s ezt írta melléjük: „fordított darab; és így a’ Poetai Berekbe”, majd korrekcióként a *Leonidás*hoz: „Leonidás

nem fordítás”. Ez alapján elég egyértelműnek tűnik a lista és az itteni két lap azonosítása, zavart csak az okoz, hogy a listán *Sulpicia* cím szerepel, a kéziratban pedig *Cerintbusz*hoz, ami címváltozat, s így mégsem teljes a megfelelés. Négy csomó esetében azonban elég egyértelmű a megfeleltethetőség a listákkal, s bizonyítható, hogy ezek a *Poetai Berek* tervezett második kiadásának anyagát tartalmazták.

(Fordításcsomók a *Poetai Berek* tervezett második kiadásához)

– Fordításcsomó I., 1821 körül (MTAK K 642., 229a–235b)

A *Poetai Berek*hez tartozó I. csomó három egységből áll, az első kettő egy-egy lap, a harmadik ötlapos, a második és harmadik egység végén egy-egy rájegyzés található, a Vergilius-fordítás korai próbái, valamint egy Wieland-kijegyzés, a *Moralische Briefe* (1752) bevezetésének második bekezdéséből. Az utolsó kijegyzett mondat magyar fordításban található: „Az Epistolographus legyen Bölcs, Weltmann és Poéta”, ez szabad német idézetben megtalálható a Rumynak írott 1817. december 25-i levélben is (KazLev. XV. 407., 3527. sz.).

jelzet	cím	jelleg	identitás keletkezése	lista	csomó
229a	POETAI BEREK	címszerű felirat			
	Bellához	Meleagrosz, 3 nyelvű	1812. augusztus 15.	112.	II.
	A' csók	Platón, 2 nyelvű	1813. március 4. előtt	113.	II.
229b	A' titoktartó	görög, 4 nyelvű	1813. június 11.	97.	III.
	Phidiasz' Jupiterje	Homérosz, 2 nyelvű	1815. december 25.	–	–
230a	A' csillagokhoz	Goethe, 2 nyelvű	1813. július 22.	90.	III.
230b	prózai Wieland-idézet	rájegyzés	?	–	–
231a–235a	Orpheusz és Eurydice	Vergilius, 2 nyelvű	1818. november 21.	81.	KFV 1827
235b	próbafordítások ebből	rájegyzés	1812. december 30.	–	–

A versek a *Poetai Berek* kéziratának leadása utáni időszak kisebb fordításai az 1812–1815 közötti évekből, valamint a Vergilius-fordítás 1818-ból. Ebből az időszakból három további vers kapcsán merült fel a fordítás lehetősége: az 1813. július 2. előtti *Thukydidesz* és az 1813. március 4. előtti *Ninon képénél* címűeknél, ez utóbbi nem szorosan vett fordítás, inkább imitáció, de az előbbi sem teljesen szövegű. Kazinczy egyiknél sem adott meg szerzőt, akárcsak az 1818. május 31. előtti *Leukóthea* esetében. Az 1813. áprilisi *Epigrammacsomó maradványlapjai* két rájegyzése is kapcsolatba hozható a jelen verscsoporttal: a *Bellához* mindkét helyen megtalálható, a *Thukydidesz* csak ott, viszont az utóbb áthúzott cím mellé oda van írva: „a' Berekbe”, amely átutalás ha nem is a jelen csomóhoz, de a fordítások verscsoportjához hozzákapcsolja a verset. A *Bellához* és *A' csók* megtalálható a III. verscsomóban is, míg *A' titoktartó* és *A' csillagokhoz* belekerült a II. csomóba, a *Poetai Berek* legnagyobb kései összeírásába. Mint arról szó volt, a Vergilius-fordítás átdolgozva megjelent a *Hébé*ben, a hámosoros Homérosz-fordítás pedig az *Ilíasz*-perben jutott fontos szerephez.

A csomó keletkezése nyilván nem lehet 1818 novembere előtti, s mivel *A' titoktartó* a pálya végén *A' boldogított* címmel jelent meg, 1830 utáni sem. A pontosabb behatárolásban a Vergilius-fordítás segít, már azzal is, hogy az 1822-ben megjelent 1823. évi *Hébe* szövegét Kazinczy jegyzése jobbnak mondja, e kéziratot az elé helyezi. A lábjegyzetekhez használt Heyne-kiadás története azonban a levelezésből hozzáférhetőlegesen rekonstruálható (l. ezt a vers jegyzetében), s így a kézirat egésze '1821 körüli' lehet, ami jelzi, hogy az időszak átnyúlhat az előző év végére és a következő év elejére is.

– Fordításcsomó II., 1828–1830 (MTAK K 642., 198a–217b)

A legnagyobb, 20 lapból álló, egybefüggő, fordításokat tartalmazó csomó, az utolsó lap üres. A mintegy a csomó közepén található, önálló lapokon álló négy vers (a Toldy-listán a 95–98., azaz a *Holnap*, a *Caesar és Róma*, *A' Boldogított és az Erősz*, *a' tanítvány*) előtt és után a versek folytatólagosan vannak írva, mindegyik új oldalon kezdődik, de az előző hátlapján is, így a versek egymásutánja ezúttal a leírás sorrendjét is jelenti. Az, hogy a csomó közepén nem folytatólagosan vannak írva, hanem laponként egy-egy vers következik önállóan, akár betoldásra is utalhat, de ez nem ítélt meg, a csomó lapjainak méretében, minőségében és az írásképből mindenesetre nincsen eltérés. A csomó 23 versfordítást tartalmaz, melyek átívelik a pálya egészét (áttekintésüket l. a következő alfejezetben). A versek sorrendje azonos a Toldy-listák sorrendjével, ami nemigen törtenhetett másként, mint hogy a lista a jelen csomóról készült, miként a grammatikai epigrammáknál is ezt követően. Ez egyben kijelöli a keletkezés záró időpontját: a csomó nem készülhetett 1830 októbere után. S mivel az *s* kötőszó 1828 novembere előtt nem fordul elő aposztróf nélkül, itt pedig következetesen aposztróf nélkül szerepel, ezért 1828 novembere utáni kell legyen, vagyis 1828. november és 1830. október közötti. Az a két tény, hogy egyrészt 1828–1830 között, de még a Toldynak készített első lista előtt összeírta fordításait egy egységes szerkezetű csomóba, illetve másrészt hogy a fordításokat csak a második listán kezdte elkülöníteni, nincs egymással teljes összhangban. Ez legalábbis arra utal, hogy ha nem is volt kimondott terv *Poetai Berek* cím alatt kiadni fordításait, de valamelyest mégiscsak külön kezelte ezt a verscsoportját Kazinczy.

– Fordításcsomó III., 1829–1830 (MTAK K 642., 244a–250b)

A csomó önálló lapokból áll, egy lapon egy vers van. A *Bellához* és *A' csók* megtalálható az I. csomóban is, más átfedés nincs a hasonló időkört átfogó fordításcsomókkal.

jelzet	cím	jelleg	identitás keletkezése	lista	csomó
244a	A' Karlsbadi ferdőre	csak az első szavak	1829. január 11.	14.	–
245a	Bellához	Meleagrosz, 2 nyelvű	1812. augusztus 15.	112.	I.
246a	A' csók	Platón, 2 nyelvű	1813. március 4. előtt	113.	I.
247a	Göthe után	csak magyar	1811. január 19.	120.	–
248ab	A' kegyes Títushoz	Metastasio	1813. november 2. előtt	119.	–
249a	Az alvó kised	Majláth	autográf másolatok:	–	–
250a	A' téli folyam	Majláth	Minerva, 1825. aug.	–	–

Az összeírás vége gyűjtésjellegűnek tűnik: ide írta nagyobb prózafordításai elszórtan található verses kidolgozásait, így a két Majláth-regét, melyek a *Felső Magyar Országi Minervában* jelentek meg 1825-ben, valamint a Metastasio-dráma két betétdalát. A Metastasio-fordítások egyébként szerepelnek két levélben is, az elsőben (Siposnak, 1813. november 2., 2543. sz.) csak a *Honnunk nem ismer...* kezdetű, ez ekkor készült; a másodikban (Helmecczynek, 1813. december 6., 2557. sz.) mindkettő, ezek egyedül Helmecczy példányában vannak még meg (Külfajtsz., 2009., 353.).

A Toldynak készített listákon ugyanolyan sorszámmal szerepelnek, párosával, a különbség anynyi csupán, hogy a november 1-i elküldött listán mindegyiknél jelezve van, hogy fordítás és hogy honnan való, míg az október 18-i listán csak a cím vagy a kezdőszavak szerepelnek. Az ezektől különállóan szereplő *Karlsbadi ferdőre* című versnél az elküldött listán ez a megjegyzés áll: „Poetai Berekbe van helye, mert fordítás”. Ugyanakkor e csomóban az *s* nélküli címmel jelzett vers, *A' Karlsbadi ferdőre* csak kezdőszavaival szerepel, ami azt jelentheti, hogy Kazinczy elegendőnek ítélte csak a tételt megjelölni a pontos szöveg rögzítése nélkül; ez akkor értelmes, ha a szöveg egyébként rendelkezésre állott amúgy is, aktuális formában, neki vagy annak, akinek szánta, mondjuk Toldynak, ami már átvezet a keletkezés kérdéseihez.

Mivel a karlsbadi vers 1829 januárjában készült, így a csomó sem lehet ez előtti, s mivel a csomó versei rajta vannak a Toldy-listákon, így 1830 októbere utáni sem lehet. Ezt a kapcsolatot támasztja alá a kézirat azon jellegzetessége, hogy minden lap csak egy-egy verset tartalmaz, mert Toldyékra

kívánta bízni az elrendezést. Az is látszik ugyanakkor a november 1-i lista alapján, hogy e versek fordításjellege fontossá vált számára, mert különválasztotta ekkor a *Poetai Berek*, azaz a fordított versek anyagát. S e csomóban a korábbiak közül azok a versek nem tűntek fel, amelyek a *Poetai Berek* legnagyobb összeírásába (II.) lettek besorolva.

– *Fordításcsomó IV., 1830. november (MTAK K 642., 236a–243b)*

A csomó 8 egységes méretű lapból áll, rajta a sötét tintával készült írás is egységes, folytatólagos. A csomóban négy vers található (*Gibraltár, A' vész, Azzán-Agának, Művész' reggeli dala*), azaz a két korai Denis- és két későbbi Goethe-fordítás. Ezek egyben találhatóak a Kazinczynál maradt 1830. október 18-i Toldy-listára utólagosan rájegyezve (127–130.), s mint valószínűsítettük, ezek lehettek, ez a csomó lehetett az, amelyet Kazinczy a *Poetai Berek*ből átdolgozva kiírt és december 3-án pótlólag elküldött Toldynak.

(A *Poetai Berek* anyaga és a fordításcsomók)

A *Poetai Berek* új kiadásának pályavégi terve visszanyúlik az 1813-as első kiadáshoz, s mivel az egyben a korai versek összegző kötete, így a versanyag átíveli Kazinczy egész pályáját. Az alábbi táblázatban a fordítások eme anyagának összefüggéseit tárjuk fel, a mintegy középen elhelyezkedő *Poetai Berek* rendjében, a tartalomjegyzék szerint (a benne nem szereplő, újonnan feltűnő három verset a lista végére illesztettük). A szövegidentitások keletkezési idejének egyszerűsített formáját adjuk meg, majd utána az előző fejezetek alapján azt, hogy az adott vers a korai versanyag törzséhez tartozik-e. Törzsanyag: a legalább két korai kéziratos szövegcsoport eredeti lejegyzésében és valamely folyóiratban és/vagy az almanachban (beleértve a végül meg nem jelent második kötetet is) együttesen megtalálható versek. A további négy ekkoriban publikált verset + jellel jelöltük meg. A következő oszlopban elsőrendűen a II. fordításcsomó anyagát tárjuk fel, előfordulásuk sorrendjében megszámozva az egyes verseket, s ebbe az oszlopba illesztettük az I. és a IV. csomóban való előfordulásra történő utalást is. Az utolsó oszlopban a Toldy-listák sorszáma szerepel, félkövérrel szedve a csak az első listán meglévő, oda pótlólagosan jegyzett versek sorszámát, amelyek egy kivétellel egyeznek a IV. csomó anyagával.

Poetai Berek, 1813	a szövegidentitás keletkezési ideje	korai vers	csomók	lista
1. A' gyermek-Poeta. <i>Götz után.</i>	1789. december 12.	T	1.	86.
2. A' félénk Szerelem. <i>Metastasio után.</i>	1789. szeptember 21.	T	2.	87.
3. Az Esthajnalhoz. <i>1787.</i>	1787. október 28.	T		
4. Minnyihez. <i>1791.</i>	1791. január 22. előtt	T		5.
5. Chloe. <i>Kleist után.</i>	1794. január 20.		9.	94.
6. Ő és Én. <i>Klopstock után.</i>	1791. március előtt	+	3.	88.
7. Blidli. <i>Klopstock után.</i>	1795. január 13.		4.	89.
8. Az első vesztesség. <i>Göthe után.</i>	1794. január 31. előtt		6.	91.
9. A' kor' örömei. <i>1788.</i>	1788. június 30.	T		
10. A' boldog alkony.	1810. január 8.			126.
11. Lollym' szája. <i>Janus Secundus után.</i>	1788. március 10.	T	8.	93.
12. Holnap. <i>Lessing után.</i>	1784	+	10.	95.
13. Apollonhoz. <i>Horázt után.</i>	1810. június 1–4.			
14. A' Hajóhoz. <i>Horázt után.</i>	1789. április 21.	T		
15. Caesar és Brútusz. <i>Kästner után.</i>	1775/1777	+	11.	96.
16. A' Habcsilapító. <i>1790.</i>	1790. november 3. előtt	T		
17. Erősz, a' Tanítvány. <i>Bion után.</i>	1811. augusztus 25.		13.	98.

18. Anákreon. <i>Ez, és a' következő nyolcz, Anákreónból.</i>	1803. október 13–23.		14.	99.
19. Az éjjeli Vendég.	1790. július 16.	T	15.	100.
20. A' fecskéhez.	1789. ápr. 24./aug. 18.	T	16.	101.
21. A' szép árny.	1790. július 4.	T	17.	102.
22. A' Példák.	1788. október 11.	T	18.	103.
23. A' Gondelűző.	1793. április 1.		19.	104.
24. A' Levélhordó.	1793–1803		20.	105.
25. Amor' nyílai.	1789. augusztus 18.	T	21.	106.
26. Bor és Szerelem.	1793		22.	107.
27. Ganyméd, a' hat következőkkel Göthe után.	1812. február 14. előtt			
28. Prometheusz.	ua.			
29. Az én Istenném.	ua.			
30. Emberiség' határai.	ua.			
31. Az Isteni.	ua.			
32. Reggeli panasz.	1809. június 1. körül		7.	92.
33. Gyászdal Azzán Agának 'stbb. Morlach dal után.	1812. február 5. előtt		IV.	128.
34. A' Hajnal. Herder' Paramythjeiből.	1807. november 4. előtt			
35. Az Alvás. Ugyan azokból.	ua.			
36. Művész reggeli-dala. Göthe után.	1812. december 17.		IV.	127.
37. A' Gerlicze' teremtetése. Herder' Paramythjei közül.	1807. november 4. után			
38. A' Mennydörgés. Denis után.	1792		IV.	129.
39. Gibraltar. Denis után.	1791. december 15. előtt	+	IV.	130.
A II. csomó új darabjai				
A' Csillagokhoz	1813. július 22.		5., (I.)	90.
A' Boldogított	1813. június 11.		12., (I.)	97.
Az öreg	1788. dec./1789. ápr. 24.	T	23.	108.

Kazinczy korai verseinek törzsanyaga 1786. október és 1791. január közé tehető és 22 verset számlál, 18 ebből 1788–1790 közötti, a definíciót a szó szoros értelmében véve ez tekinthető a törzsanyagnak. A törzsanyagból 14 szerepel az 1813-as *Poetai Berek*ben, a pályavégi új kiadáshoz készült összeírásba már csak 9 került bele ezekből.

Kimaradt a *Poetai Berek* anyagából a pálya végén:

– az 5 eredeti mű (amelyeknél nincs megnevezve a szerző, vagyis a 3., 4., 9., 10. és 16. tétel), ebből kettő átkerült az eredetiek verscsoportjaiba (*A' kor örömei és a Minnyihez*), de az előbbi már nincs rajta a Toldy-listán;

– a 2 Horatius-fordítás (a listán sincs);

– a Goethe-fordítások közül kimaradtak a kötetlen szótagszámú, ún. szabad jambusok, az egy tömbben lévő mind az 5 darab; három Goethe-fordítást hagyott meg Kazinczy, ezek egyike beke-reült a II. csomóba és rajta van a listán is, a másik kettő a listára pótlólag került fel és a IV. csomóban található;

- a 3 Herder-fordítás (a listán sincs);
- a 2 Denis-fordítás (a listára pótlólag került fel, a IV. csomóban található).

Jól látható az is, hogy a II. csomó verseinek sorrendje tökéletesen megegyezik a Toldy-listák sorrendjével, ami, mint korábban említettük, azt bizonyítja, hogy a listák a csomóról készültek. Ez a fordítások legnagyobb összeírása, valójában ez tekinthető a fordított művek érvényes kiadási tervének a pálya végén, részeként a gyűjteményes kiadásnak.

Görögös epigrammák és lyrai költemények

„Az elme’ virága a’ Poezis és rokon mesterségek. Mit ér minden dolgozásom, ha magam után egy kis kötet poezist nem hagyok!” – írta Kazinczy Kis Jánosnak 1810. január 19-i levelében, majd hozzátette: „Ez a’ vágyás töltötte-el most lelkemet.” Miután néhány újabb versét is megosztotta Kissel, újra visszatért a versgyűjtemény gondolatához: „Tökéletesen elkészült verseimet én ólmózott lineákra írom, hogy ha hirtelen kidülök is, úgy nyomtattathassék, mint magam fogná corrigálni. Képzeld! mind össze még csak öt árkus! Mikor lesz kétszer annyi!” Versei kiadásának vágya időről időre fel-felbukkan a továbbiakban is, de nagyon sokáig nem lesz belőle határozott terv. Helmecczynek 1813. szeptember 19-én egy négykötetes életműkiadás tervéről ír, amiben azonban nincs benne a költemények csoportja, mint írja: „Verseim külön jelennének-meg.” (KazLev. XI. 63., 2518. sz.) Aztán sokáig semmi, majd 1822 novemberében inkább csak ötletszerűen veti oda egy levelében, hogy „Verseimből kellene csinálnom egy Egészet” (KazLev. XVIII. 196., 4128. sz.). Fél évvel később, 1823 májusában már határozottabb formában vetődik fel egy a kassai Werfernél kiadandó kötet gondolata (KazLev. XVIII. 324., 4197. sz.), s az ugyanezen évre datálható *Régibb Stúdiumaimban* is található erre vonatkozó megjegyzés (A’ *Kakukhoz* kapcsán: „akárom hogy Verseim’ Gyűjteményében felvettessék”). Aztán legközelebb a *Handbuch* szerkesztése kapcsán Stettnernek írott, 1826. október 23-i levelében kerül elő a gondolat: „E’ történet nékem intésül vala, hogy verseimet szedjem egy csomóba, mert eddig elszórva állottak.” Ez a bejelentés fordulópontnak bizonyult, mert eddig csak szórványosan található említés a költemények gyűjteményes kiadására nézve, e levél után azonban állandó téma lesz költeményeinek összegyűjtése, különösen a Toldyékkal folytatott levelezésben. A gyűjteményes kiadás terve az eddigi műfajok szerinti (grammatikai epigrammák, episztolák, szonettek) kiadások, kiadástervek mellett jelenik meg, s elsősorban a ’lyrai költemények’ összegyűjtését jelenti. E megnevezés több formában is előfordul ekkori verscsomóiban (lyrai költések, darabok, zengzetek), s lényegében az ódák és dalok műfaji csoportját jelöli, de egyre inkább magába olvasztja a görögös epigrammákat is, amelyek éppen a Toldyékcal való együttműködés idejéig önálló csoportokban formálódtak, egészen a *Poetai Berek* megjelenése utáni időszakra tehető keletkezésüktől fogva.

(az 1813 első fél évében keletkezett versek és az Erdélyi Múzeum)

Kazinczy számos alkalommal illeti verseit a ’görög illatú’, ’görög ízlésű’ jelzőkkel, s az így minősített költemények karakteres tömböt alkotva verscsoportokban is együtt mozognak. E tömb születése (egy-két korábban elszórtan készült darab után) 1813 tavaszára esik, egyértelműen a *Görög Anthológiával* való foglalkozással összefüggésben, illetve Goethe hasonló ízlést képviselő epigrammáinak inspirációjára (l. erről a *Poetai Berek*ről szóló rész alfejezetét).

Kazinczy 1813-ban csak az első fél évben írt verset, egész pontosan július 22-i az utolsó új költeménye ebben az esztendőben. A Kis Jánosnak írott március 4-i levél előtről való A’ *Csüggedés* és a Szirmay-sonett, valamint három töredék mellett két görögösnek minősített vers, Wass Sámuel sírfelirata (*Az özvegy*) és a Gyulay Karolinának ’fűzött görög illatú Koszorú’ (*Mezei Virágok*), ez utóbbi már közvetlenül a Kisnek írott levél előtt született. Ezt követően a március-július időszakban minden vers a görögös inspirációhoz kötődik, csak epigrammák születnek ekkor.

Az alábbi táblázatban ezeket tekintjük át (az első négy sorban a Kisnek küldött versek állnak), megadván a szövegidentitás keletkezésének időpontját, a címet, illetve címváltozatokat, majd pedig a verseknek a különböző szövegcsoporthoz való feltűnését (az *Epigrammacsomó maradványlap-*

jaít, jelölve az eredeti lejegyzést és a rájegyzéseket; a Döbrentének 1813. július 8-án küldött versek csoportját; az *Erdélyi Muzéum* 1. és 4. számának közlését; a *Görögös epigrammák I. és II.* verscsoportjait; a *Lyrai darabok* verscsoportját; a *Poetai Berek* tervezett második kiadásának dossziéjába besorolt *Fordításcsomókat*).

Keletkezési idő	Címek, címváltozatok	Ep.	Júl. 8.	EM.	GE.	LD.	Fcs.
1812. augusztus 15.	Lyánykámhoz/Bellához	R ₂	+	1			I., II.
1813. február 28. előtt	Mezei Koszoru/Virágok		–	–			
1813. március 4. előtt	Az elszálló lélek/A' Csók		+	1			I., II.
	Ninon' képére		+	1		+	
1813. március 5.	Pór kevélység/gőg		+	4	I–II.		
1813. március 6.	Vád és Béke		+	4	I.		
1813. április 6.	Laokoon.	E	+	1	I–II.	+	
	Heliodorához	R ₁	+	4		+	+
	Venus Callipygos.	R ₁	–	4	I–II.		+
1813. április 16.	Madonna, Carlo Dolcétól.	R ₁	+	1	I–II.		
1813. június 11.	A' Titoktartó/A' Boldogított		–	–			I., +
1813. július 2. előtt	Thukydidesz	R ₂	+	1			
	Psyche, a' Lepével. Canovától		+	1	I–II.	+	
	Antinousz		+	1	I–II.	+	
1813. július 8. előtt	A' Félix-Bánya, Nagy-Váradnál/A' Várad Ferdőben		+	4	I–II.		
	Eggy Ferdőben		+	4	I–II.		
	Rákoson, Pest mellett	E	+	1			
	Themistoklesz	E	+	4	I–II.	+	
1813. július 22.	A' Csillagokhoz.		–	–			I., +
<i>Az ezen az időszakon kívül eső, de az Erdélyi Muzéumban megjelent versek</i>							
1810. január 3.	Az erdő		+	+		+	
1810. január 8.	Könyörgés			+			
1810. november	Corregiónak Iójára		+	+		+	
1811. május 6.	Ürményi József		+	+			
	A' Margit szigetén			+			
1812. február 7.	Biharnak két nagyja			+			
	A' vándor és a' hely' géniusza		+	+			
1812. február 8.	Pászthory' sírje		+	+			
1813. február 3.	Az özvegy			+			
1813. február 7.	Szirmay Jánoshoz		+	+			
1813. február 28. előtt	Panasz		+	+		+	

Az 1813 első felében keletkezett versek alkotják a Döbrentének küldött július 8-i verscsomó (s az *Erdélyi Muzéum* két közleményének) törzsanyagát: az ekkor keletkezettek három-négy kivétellel mind megtalálhatóak benne (egy még nem született meg a levél küldésekor, kettő nem volt tel-

jesen készen, így valójában csak a *Venus Callipygos* maradt ki, a lapban viszont már az is helyet kapott). Elmondható tehát, hogy az 1813 első fél évében keletkezett verseket a Döbrentei-levél és az *Erdélyi Múzeum* közleménye gyűjtötte egybe és tette nyilvánossá. Ehhez a 15 vershez járult még további 7, melyek közül kettő-kettő 1810-ből, 1812-ből és 1813-ból, egy 1811-ből származik, s a két kurzusív megjelölt szonettet leszámítva mind görög ízlésű epigramma.

Azt azonban nem állíthatjuk, hogy egységesen a Döbrentei-levél epigrammaszövegei szolgáltak volna forrásul az *Erdélyi Múzeum* kiadásához, mert több esetben egyértelmű eltérések figyelhetők meg a lapban közölt változatban a levélkézirathoz képest. Vagy szerkesztői beavatkozások történtek (bizonyos hosszú jegyzetek elhagyásakor pl. ez elég kézenfekvőnek látszik), vagy volt egy közbülső kézirat, esetleg levélben küldött korrekció. Egy kéziratörödéket ismerünk is (MTAK K 622., 132a–133b), amely rendkívüli mértékben egyezik a 4. számban közölt szonett és az epigrammák szövegeivel, egy-két apró jel azonban óvatosságra int a forrásként való azonosíthatóságot illetően. A *Vád és béke* esetében éppen a megjegyzetelt szóalak tér el ('es' helyett a későbbiekben alkalmazott 'esk' áll), és ugyanitt két javítás ugyancsak a későbbi alak felé mutat, de úgy, hogy az itt áthúzott alakok szerepelnek a későbbi forrásokban. Ezt leginkább úgy magyarázhatjuk, hogy a lap szövegének másolásakor a forrás helyett a már javított új változat szaladt ki Kazinczy tollából, s ezt javította vissza a forráshoz. Hogy erre a másolatra miért volt szükség (ha egyáltalán másolatról van szó), nem tudjuk. Összességében tehát a bizonytalanságot lehet megállapítani: e töredékes kézirat vagy az *Erdélyi Múzeum* közleményének forrása volt, vagy arról készült autográf archiválási másolat. Keletkezési ideje ismeretlen, a forrást az egyes szövegidentitásoknál az *Erdélyi Múzeum* után soroltuk be, ha elé tettük volna, azzal automatikusan az 1813-as keletkezési dátumot adtuk volna meg, noha a keltezéshez érdemi filológiai adat nem áll rendelkezésünkre. A forráscsoport megnevezésére is a semleges *Az Erdélyi Múzeummal egyező kéziratörödéket* választottuk.

Az *Erdélyi Múzeum* első száma már 1813 szeptemberében a cenzornál volt, a jelen epigrammák utólag, más helyett kerültek bele (2515. sz.). Novemberben már a nyomtatása is megindult, decemberben azonban az elégtelen betűkészlet miatt lelassult, de Döbrentei már az újabb számokat tervezve kér anyagot Kazinczytól (2551. sz.). Végül 1814. május 5-én küldi az elkészült lapszámot (2653. sz.), benne az egy éve küldött epigrammáknak mintegy a felével, ezt Kazinczy 21-én kapta kézhez (2662. sz.). A második szám kézírata, két Kazinczy-episztolával, novemberben elkészült, az év végén már nyomdában volt, s legkésőbb 1815 tavaszán megjelent (2774., 2813., 2908. sz.). Az epigrammák másik felét a harmadik számba tervezte betenni Döbrentei, de végül helyhiány miatt átkerült a negyedik számba (2957., 3009. sz.). Az 1815-ös dátumot viselő negyedik szám majd csak 1816 márciusában jelent meg, sok sajtóhibával, ami miatt a megszerkesztett ötödik számot (benne a Berzsenyi-episztolával) oda sem adta Döbrentei a nyomtatónak (3130., 3180. sz.). Kazinczy 1816. április 29-én kapta kézhez a lapszámot (3202. sz.), az ötödik füzet pedig októberben jelent meg (3302. sz.).

A Döbrenteinek írott 1813-as levél által egybegyűjtött verscsoport alkotja két későbbi összeírás gerincét is (*Görögös epigrammák I. és II.*), az 1813 első felében keletkezett versek kétharmada megtalálható ezekben, kiegészülve a korábban és később született mintegy másfélszer ennyi epigrammával. Kiváltak és a *Poetai Berek második kiadásának dossziéjába* tartozó verscsoportokba sorolódtak a fordítások (*Bellához, A' Csók, A' Boldogított, A' Csillagokhoz*), másik három vers az eredeti művek újabb verscsoportjaiba (*Ninon' képére, Heliodorához, Rákoson*), az ugyancsak fordított *Thukydidesz*, mely utóbb át lett húzva az *Epigrammacsomó maradványlapjaiban*, a Döbrentei-levél utáni verscsoportokban nem tűnik fel. Ez utóbbi verscsoport ezenkívül relevánsnak tűnő összefüggést nem mutat a többivel, aminek a csekély terjedelmen kívül az is lehet az oka, hogy ennek eredeti lejegyzése a versek megszűlésével egyidejű, vagyis a válogatás-rendezés még kevésbé jellemző rá.

(*Epigrammacsomó maradványlapjai, 1813. április*)

A kapcsolódó kézíratos verscsoportok áttekintését tehát célszerű ezzel az egyidejűleg készült két lappal kezdeni (MTAK K 622., 127a–128b), amelyeken az eredeti lejegyzésen túlmenően több fázisban készült rájegyzések is találhatók.

jelzet	cím	jelleg	identitás keletkezése
127a	<i>Rákoson, Pestnél.</i>		1813. július 8. előtt
127b	<i>Themistoklesz.</i> [a vers körbeírva németül]	rájegyzés/3	1813. július 8. előtt
	<i>Bellához.</i>	rájegyzés/2	1812. augusztus 15.
128a	<i>Laokoon.</i> [a vers körbeírva németül]	rájegyzés/3	1813. április 6.
	<Thukydidesz.> (a' Berekbe)	rájegyzés/2	1813. július 2. előtt
128b	Heliodorához	rájegyzés/1	1813. április 6.
	Venusz Kallipygosz.		1813. április 6.
	Madonna. Carlo Dolcetól.		1813. április 16.

A két lap írásjellemzői azonosak: felül két rövid vonallal jelzett fejléc, oldalszám nélkül, egy oldalra először egy epigramma került (ezeket kurziváltuk a táblázatban), a cím verzállal írva, a versszöveg balra zárva, a lap jobb oldala egyharmad részben üresen hagyva (a versek egyébként kiférnének sortérés nélkül az oldalakra, de a szabadon hagyott rész miatt tört sorok, elválasztások is vannak). A 128b oldalon nincs fejléc, s három epigramma került rá, egymás alá, egységes írással, a túloldalihoz képest ez rájegyzésnek tűnik, de sorrendileg legalábbis későbbi. A 127b és 128a oldalakra utóbb, két szakaszban rájegyzések kerültek. A *Themistoklesz*, illetve a *Laokoon* alá először egy-egy másik verset írt Kazinczy, attól kis vízszintes vonallal elválasztva, némileg sötétebb színű tintával és kicsit eltérő írással, majd az első verset körbeírta német magyarázó szöveggel és az epigramma fordításával. Mindenképpen ezeknek kellett utoljára a lapra kerülniük, mert egyébként miért írta volna körül a verset Kazinczy, ha a lap alja még üres, továbbá látható, hogy a két epigrammát elválasztó kis vonásra is került írás a 128a oldalon, ami csak úgy történhetett, ha az már előzőleg ott volt. Az egyes lapokon belül tehát megállapítható a lejegyzés sorrendje: előbb az *a*, majd a *b* oldal, azokon belül pedig fentről lefelé, végül a körülírás, ahol van ilyen. A két lap egymáshoz viszonyított sorrendjét azonban nem tudjuk hitelesen megállapítani, mert fizikailag önállóak, s a formai egyezésen túl egyéb kapcsolatuk nincs, ami viszont csak összetartozásukra utal (a bekötés során akár fel is cserélődhettek).

A 128b oldal a rajta szereplő versek (két 1813. április 6-án és az április 16-án keletkezett egy epigramma) más forrásainak segítségével viszonylag pontosan keltezhető: április 17. és 21. közé; a 128a oldal (a harmadik 1813. április 6-án keletkezett epigrammával) sorrendileg ez előtti kell legyen, de időben akár nagyon közeli is lehet, sőt Kazinczy ekkori utazása és hazaérkezése alapján legvalószínűbben ugyanerre a néhány napra tehető (l. minderről részletesen a *Madonna* jegyzetét, 202. szövegidentitás). A 127ab lapon eredetileg szereplő két vers esetében nincsenek ilyen támpontjaink a datáláshoz, ezeknél így még a szövegidentitás meghatározása is csak az első levélforráshoz viszonyítva lehetséges: 'előtt', ez azonban hónapokat is jelenthet. Az eredeti lejegyzésekről esetleg a formai jegyek alapján analógiásan feltételezhető, hogy a másik lapon lévő epigrammával együtt készültek 1813 áprilisában, de a lapok önálló volta és más ez irányú adatok hiánya miatt ez nem bizonyítható.

A rájegyzési fázisok keletkezési idejét sem a 127b, sem a 128a lapon nem tudjuk megállapítani. A *Thukydidesz* megszületése ugyancsak az első levélforráshoz képest határozható meg (1813. július 2. előtt), ez az itteni lejegyzésre nézve nem releváns; rájegyzéssjellegéből annyi következik, hogy az eredeti lejegyzés után kerülhetett a lapra, azaz 1813. április 17–21. után (de április 6. előtt semmiképpen). Hogy mennyivel utána, napokkal vagy sok-sok évvel, nem tudjuk (ez azért vetődik így fel, mert itteni utólagos áthúzása kapcsolatban lehet a cím mellé írt megjegyzéssel: *a' Berekbe*, a *Poetai Berek* második kiadása pedig e tavasztól egészen a pálya végéig elő-előbukkanó terv, amivel igazából azonban csak 1828–1830 körülől foglalkozott). A *Bellához* 1812-es születésű vers, de ezzel a címmel majd csak a pályavégi összeírásokban szerepel, éppen a *Poetai Berek* részeként. A szövege is a késői változattal egyezik meg, így az 1813–14-es években dokumentált első változat utánra kell tennünk, hogy mennyivel, ez itt ugyancsak nyitott kérdés marad. S mivel egyik említett

epigrammarájegyzést sem tudjuk keltezni, értelemszerűen az eredeti vers köré írott magyarázatokat sem, melyek ezekhez képest későbbiek.

(Görögös epigrammák I., 1822 körül)

A hatlapnyi csomó (MTAK K 622., 14a–19b) egységes méretű lapokon, egységes írásképpel epigrammák összeírását tartalmazza. Fejléc és eredeti oldalszámozás nincs, a címek egy kivétellel nem verzállal vannak írva, ami szokatlan Kazinczy gyakorlatában, egy oldalon két, egyszer három vers található, minden vers után rövid vízszintes elválasztó vonal. Az alábbi táblázatban a csomó tartalmát tárjuk fel, a kurzív cím azokat az epigrammákat jelöli, melyek megvannak az 1813 első félévi költői termést összegző Döbrentei-levéliben (l. fentebb), csillag azon címek után áll, amelyek nem kerültek bele a következő összeírásba (l. alább). A szövegidentitás keletkezési dátumában félkövér-kurzív évszám jelzi az 1813 előtti verseket, félkövér a későbbieket, a teljes dátumot annál a két 1820-as versnél jelöltük meg félkövérrel, amelyek a verscsoport datálásában kulcsszerepet játszanak.

jelzet	cím	identitás keletkezése
14a	<i>A' Váradi Ferdőben</i>	1813. július 8. előtt
	<i>A' Lepe</i>	?
14b	<i>A' Distichon</i>	1811. január 9. előtt
	<i>Correggio' Iojára</i>	1810. november
15a	<i>Antinousz</i>	1813. július 2. előtt
	Érosz az Oroszlánon	1818. június 15. előtt
15b	<i>PSYCHE</i>	1813. július 2. előtt
	<i>Venus Callipygos</i>	1813. április 6.
16a	<i>Laokoon</i>	1813. április 6.
	<i>Themisztoclesz</i>	1813. július 8. előtt
	Palládio*	1815. december 24.
16b	Ferenczy' Graphídionára [rájegyzés/1]	1823. január 13–16.
	Lucrétia [rájegyzés/2]	1825/1826
17a	Külömbségek	?
	Boileau után*	1818. december 7. előtt
17b	Könyörgés	1810. január 8.
	<i>A' Szerény</i>	1818. május 27–31.
18a	<i>Az Özvegy*</i>	1813. február 3. előtt
	<i>Carlo Dolce' Madónnajára</i>	1813. április 16.
18b	<i>Vád és Béke*</i>	1813. március 6.
	Mi fáj*	1818. június 15. előtt
19a	<i>Pór góg</i>	1813. március 5.
	<i>Eggy Ferdőben</i>	1813. július 8. előtt
19b	Szem és Szív	1821. szeptember 23. előtt
	Tyrolisban	1799

A csomó 11 verse került át a Döbrentei-levéliben összegyűjtött versek közül, tíz közülük 1813 tavaszán keletkezett, ez tehát a verscsoport törzssanyaga. Ennél korábbi öt epigramma, melyekből három a *Tövisék és virágok* darabjaival egy időben született, egy még a fogság idején, egy viszont közvetlenül az 1813-as év elején. Az 1810-es évek második feléből származó öt epigramma közül

négy ugyancsak egy időben, 1818-ban készült. Két epigrammának nem tudjuk a keletkezési idejét, kettő rájegyzés az 1820-as évekből, egy pedig 1821-es. A csomóból mindössze öt vers nem található meg a későbbi összeírásban, amely azonban töredékes, így akár ott is lehetnek eredetileg.

A jelen csomó keltezéséhez a *Szem és Szív* jelenti az egyik támpontot. Ezt a verset Kazinczy 1821. szeptember 23-án fejezte be, ez előtt nyilván nem készülhetett a jelen összeírás sem, de mint-hogy ezt a szeptemberi változatot még átvitotta december 5. előtt, s itt ez a kidolgozás szerepel, így az év vége előttre sem tehetjük. A másik támpontot a két utólagos bejegyzés közül a korábbi jelenti, a *Ferenczy* *Graphídionára* című költeményt nemcsak bejegyezte ide, hanem itt történt meg átdolgozása több fázisban, így a csomónak e vers idejegyzése, azaz 1823. január 16. előtt készen kellett lennie. A két határpont az 1822-es évet jelöli ki a csomó keletkezésének idejeként, azzal, hogy az 1821-es év legvége, illetve az 1823-as év legeleje is szóba jöhet; itt ugyan csak napokról, esetleg hetekről lehet szó, de a datálásban ez némi bizonytalanságot jelent, ezért az '1822 körül' megnevezést tartjuk a legmegfelelőbbnek.

(*Görögös epigrammák II., 1826–1828*)

A hétlapnyi csomó (MTAK K 622., 22a–28b) egységes méretű lapokon, egységes írásképpel epigrammák összeírását tartalmazza. Fejléc nincs a lapokon, de a lejegyzéssel egyező tintával készült eredeti oldalszámozás igen, az oldalak jobb felső sarkába írva. Az oldalszámok 31-től kezdődnek, kihagyásokkal és ismétlődéssel 50-ig tartanak, vagyis egy eredetileg egységes összeírás némileg összekeveredett maradványlapjairól van szó. Egy oldalon több vers található, közöttük tintás elválasztó vonalak, a címek a Kazinczynál szokásos módon verzállal vannak írva. A versek kétharmada utóbb ceruzával, kettő tintával ferdén áthúzva (ezeket <> és <> jellel jelöltük), kettő mellett + jel látható. Hét vers ismételt előfordul a csomóban, a második előfordulásokat a cím mellé tett csillaggal jelöltük meg (egy helyütt az első előfordulásnál, mert ennek a keltezésnél is jelentősége van). A kurzív cím azokat az epigrammákat jelöli, melyek megvannak az előző összeírásban, ezek dátumaiban további jelöléseket nem alkalmazunk. A többi versnél a szövegidentitás keletkezési dátumában félkövér kurzív évszám jelzi a még az 1822-es előző összeírás előtt keletkezett, de ott meg nem található verseket, félkövér a későbbieket, a teljes dátumot annál az 1827-es versnél jelöltük meg félkövérrrel, amely a verscsoport datálásában kulcsszerepet játszik.

jelzet	oldal	cím	identitás keletkezése
22a	33	<i>A' váradi ferdőben</i> <>	1813. július 8. előtt
		<i>Könyörgés</i> <>	1810. január 8.
		<i>A' Disztichon</i> <>	1811. január 9. előtt
22b	34	Kant és Homér<>	?
		Bátorítás<>	1825. október előtt
		<i>Pór gőg</i> <>	1813. március 5.
23a	31	Vigasztalás	?
		Kant és Homér*	L. Kant és Homér
		Intés+	1822. január 16.
23b	32	Asszonyi rény.* 1826.	1826
		<i>Tyrolisban</i> . 1799.	1799
		Az Inn' hátán. 1800.	1800. június 30.
24a	33	<i>Érosz az oroszlánon</i> <>	1818. június 15. előtt
		<i>Correggio</i> ' <i>Iójára</i> <>	1810. november
		<i>Graphídion</i> <>	1823. január 23.
24b	34	<i>A' lepe</i> [töredék] <>	?
		<i>Madónna</i> , Carlo Dolcétól<>	1813. április 16.

		<i>Antinusz</i> <>	1813. július 2. előtt
25a	35	<i>Laokoon</i> <>	1813. április 6.
		<i>Themisztoclesz</i> <>	1813. július 8. előtt
		Leonídász. 1823.<>	1823. május 1.
		<i>Lucrétia</i> <>	1825. L. Asszonyi rény is
25b	36	A' disztichon*<>	L. A' Disztichon
		Egy gyermek sírjánál<>	1806. szeptember 13–20.
26a	37	<i>Külömbözések</i> +<>	?
		<i>Psyche</i> <>	1813. július 2. előtt
		Correggio' Iojára*<>	L. Correggio' Iojára
26b	38	<i>Venus Callipygos</i> <>	1813. április 6.
		A' szerények<>	1818. május 27–31.
		<i>Egy ferdőben</i> <>	1813. július 8. előtt
27a	41	Vigasztalás*<>	L. Vigasztalás
		A' szerények*	L. A' szerények
		<i>Szem és szív</i> <>	1821. szeptember 23. előtt
27b	42	<i>Külömbözések</i> * [töredék]	L. Külömbözések
		Apollon [rájegyzés]	1827. augusztus 27.
		[üres lapfél]	
28a	49	Vajda-Hunyadon	1821. július 10.
		Branyicska	1816. október 18. előtt
28b	50		
		Dédács	1823. március 22.

Az előző összeírás 25 darabjából 20 található meg a jelen csomóban, minthogy azonban ez töredékes, akár a többi is meglehetett itt. Ehhez jön még további 11 (valamint a 7 ismétlődő szöveg). A 11-ből öt már az előző összeírás idején is készen volt, négy ez után keletkezett, további kettő megírásának idejét nem ismerjük, e csomóban tűnnek fel először. A különféle jelölésekben markáns szabályosságokat, ismétlődéseket nem fedeztünk fel (lehet, hogy ezek más verscsoport vagy lista összefüggésében lennének értelmezhetők, a jelenleg ismertek nem nyújtottak támpontot).

A csomóban ismétlődő versek általában azonos címmel szerepelnek, ettől egy esetben van eltérés: a 23b oldalon *Asszonyi rény* címmel szereplő epigramma a 25a oldalon a *Lucrétia* címet viseli. A kettő közül a *Lucrétia* cím egyezik meg az előző csomóéval, s azonos a szövegük is. Az *Asszonyi rény* ehhez képest egyszónyi eltérést mutat, s ami fontosabb, 1826-os dátum van mellé írva, míg az előző csomóban 1825 szerepel, ebben az esetben nagy valószínűséggel egy másik forrást használtott Kazinczy a jelen csomó összeírásához (ez magyarázat lehet a többi ismétlődő versre is). A keltezés szempontjából pedig ez azt jelenti (ha nem egyszerű tollhibáról van szó), hogy ez a csomó nem készülhetett 1826 előtt.

A záró határoló időpont kijelöléséhez az itteni utólagos rájegyzés szolgáltat támpontot (ennek írásképe eltérő: nagyobb betű, élénkebb színű tinta, a cím a többitől eltérően nem verzál, előtte egysoros töredék, utána üresen maradt lapfél található). Az *Apollon* című epigramma 1827. augusztus 27-én készült, tehát csak ezen időpont után jegyezhetette be ide azt Kazinczy, s nem később 1828 novemberénél, amikor az e csomóban lévőhöz képest új helyesírási szokásokat kezdett követni. Az eredeti összeírás nyilvánvalóan a rájegyzés előtti, de mivel mind az eredeti lejegyzés, mind a rájegyzés ideje időintervallumként jelölhető ki, ezért csak az eredeti lejegyzés kezdő és a rájegyzés záró időpontja vehető figyelembe a keltezéshez: a csomó így tehát az 1826-tól 1828 novemberéig terjedő időszakban készülhetett. Ebből az időszakból az 1826–1827-es éveket (különösen az utóbbit) te-

kintjük valószínűbbnek, mert ekkor zajlott Toldy *Handbuch*-jának előkészítése, amihez leginkább köthetjük ezt az összeírást is, noha az, hogy e verscsoport eljutott Toldyhoz, nem bizonyítható (Toldy kiadása az *Antinousz* esetében alapul teljes mértékben csak e kézíraton, de ez valójában egy egyedi szóvariánssal való egyezés csupán).

(a lyrai költemények verscsoportjai, 1826–1828)

Ugyanebben az időszakban, tehát a *Handbuch* 1826–1828 közötti szerkesztésének idején erősödik meg a gondolat Kazinczyban, amint azt a bevezetőben idéztük is, hogy összegyűjtse verseit. Ennek az egyre határozottabb kiadási tervnek számos szövegcsoporthoz és egyéb dokumentumhoz közzönhető, de egészen az 1830. októberi gyűjteményes összeírásig csak töredékek maradtak fenn, s kérdés, mi készült egyáltalán el. Az alábbi táblázatban ezeket foglaltuk össze.

jelzet	jelleg	főcím	dátum	alcím	rövidítés
K 608., 81ab	feljegyzés	Magyarázatok a' Kiadó' és a' Nyomtató számára	–	–	–
K 642., 1a, 2a	feljegyzés	Az én Verseim	1828	–	–
K 622., 98a, 99a	feljegyzés	Kazinczy Ferencz' Versei	–	Lyrai költemények	–
K 642., 117a–151b	csomó	Kazinczy Ferencz' Versei	1827	Lyrai zengzetek	KFV1827
K 622., 83a, 84a	csomó	Kazinczy Ferencz' Versei	–	Lyrai darabok	LD.
K 622., 12a–13b	fogás	–	–	–	LKI.
K 622., 20–21b	fogás	–	–	–	LKII.
K 622., 1a–5b	fogás	–	–	Lyrai költsékek	LKIII.
K 622., 6a–11b	fogás	–	–	Lyrai költsékek	LKIV.

Amint látható, következetesen a *Kazinczy Ferencz' Versei* cím tűnik fel ezekben, s ugyancsak következetes a 'lyrai' fogalom használata a verscsoportok megnevezésére. Noha erről összefoglalóan majd csak 1831 áprilisában írt Toldynak (KazLev. XXI. 521–522., 5310. sz.), az a jelen szövegcsoporthoz és dokumentumok vizsgálata alapján is jól látszik, hogy az ódák és dalok mellett a görögös epigrammákat értette bele a 'lyrai' költemények (költsékek, darabok, zengzetek) csoportjába, a szonettek, ritornellek, grammatikai epigrammák, episztolák külön csoportokként mozogtak. Az újdonság az, hogy használni kezdte a 'lyrai' fogalmát, párhuzamosan azzal, hogy elkezdte összegyűjteni idetartozó verseit. Ez az az időpillanat, mikor az addig külön formálódó görögös epigrammák is betagozódnak ezen újonnan körvonalazódó műfaji csoportba. Az alábbi táblázat jól mutatja a korabeli verscsoportok komplementer jellegét.

GEI.	GEII.	LKI.	LKII.	KFV1827	LKIII.	LKIV.	LD.
1822 körül	1826–1828	1827 körül	1827 körül	1827	1828 körül	1828 körül	1828 körül
		1 [2] A' Tanítvány	2	2			
		3 [4] Zellihez			7		
						1	Az epigramma
		– [1] [*A' Grátziákhoz]	1*	1*	6	2	Az Áldozó.
						4	Ninon' képénél.
					2	5	Ídához.
					5	7	Az erdő.
					4	6	Heliodorához.

		2 [3] A' kakukhoz.		3	1	3	A' kakukhoz.
2	16					8	A' Lepe.
5	13				3	9	Ámor az Oroszlánon.
3	14						Io és Jupiter. Corregiótól.
6	26						Psyche a' Lepével. Canóvától.
	35						Apollon.
4	18						Antinous.
8	19						Laokoon.
	21						Leonidas.
9	20						Themistocles.
				28			A' Szent Földről.
							Bor mellett.
							Gibárt és Irma.

A görögös epigrammák két szövegcsoportjából egy-egy lényegében összefüggő egység mozgott át a *Lyrai darabok* összeírásába: az elsőből a 2–9. tételek egy kivétellel, a másodikból a 13–21. tételek két kivétellel és két pótlással, s ezek az egységek egymással is átfedésben vannak. Mivel a szövegcsoportok bizonytalan határvonalakkal rendelkeznek, nem tudjuk, tartoztak-e más versek is eredetileg hozzájuk (van, ahol biztosan tudjuk, hogy tartoztak), ezért az átfedések esetleg még nagyobbak is lehetnek. Ez a megfelelés a *Lyrai darabok* második felét érinti (az utolsó három tétel nem feleltethető meg más csoportok anyagával), az első felét illetően a *Lyrai költsékek* III. és különösen IV. csoportjára nézve mutatkozik egyezés, az első két csoport esetében még más kötetkezdő versek tűnnek fel. Mindebből levonható az a következtetés, hogy az 1826–1828-as időszak során történt meg a két verscsoport (a görögös epigrammák és a lyrai költemények) egyesülése, méghozzá az előbbi beolvadásával, valamint a gyűjteményes életműkiadás tervével összefüggésben.

A *Lyrai költsékek* I. és II. töredékes szövegcsoportjai, az 1827-es összeírás és a dokumentumok markáns kötetkezdést rajzolnak ki: 1. A' *Grátziákhoz*, 2. A' *Tánitvány*, 3. A' *Kakukhoz*. Az I. csoportban az első vers hiányzik, de mivel a többivel szövegszerűen megegyezik a meglévő egység, s mivel számozott oldalakról van szó, ahol is a 3. oldal hiányzik, az analógia alapján éppen A' *Grátziákhoz* következhetne ott terjedelmileg. Ezt erősíti meg két másik dokumentum is. A K 622., 99a oldalon található tartalomjegyzékben egyetlen verscím szerepel a műfaji csoportok mellett: a *Lyrai költemények* alatt *Az áldozó* és a 3. oldalszám olvasható. A *Magyarázatok...* című feljegyzés részben ugyancsak tartalomjegyzék, melynek első két darabja egyezik az itt felsoroltakkal, igaz az első vers (mely cím nélkül, de azonosíthatóan A' *Grátziákhoz/Az áldozó*) itt a 3–4. oldalt foglalja el, így kezdődik A' *Tánitvány* az 5. oldalon, s foglal el még egy oldalt. Egyik tartalomjegyzék sem feleltethető így meg teljes pontossággal valamely csomónak vagy fogásnak, ezért arra kell gondolnunk, hogy jelenleg nem ismert csomók nyomait őrzik. A közös bennük a kötetkezdő versek sorrendje, ami Toldyn keresztül máig érezteti hatását a kiadásokban.

Egy csomó, a *Kazinczy Ferencz' Versei, 1827* esetében a táblázat csak a többi csomóval egyező verseket tünteti fel, mert maga a csomó nagyobb, és a lírain kívül más műfajokat is tartalmaz. A főcím önálló címlapon található, és egy olyan szövegcsoportot vezet be, mely az 1831-es kéziratrendezés során egybeszámozottatott Kazinczy által a *Régibb Stúdiumaimmal*. A kéziratcsomó markánsan egyező kézírást mutat, mindig az oldaltükröt kijelölő, ceruzával rajzolt keretben. A csomó tartalmilag csak a nyitóversekben egyezik a többi szövegcsoporttal, illetve még Keresztes Bálint dala van meg a *Lyrai darabok*ban. A csomó többi verse közül a szonettek legteljesebb gyűjteménye található meg itt, valamint a Vitkovics-episztola, és elkeveredve innen a Bugacz-áírat töredéke,

továbbá az epigrammák közül csak olyanok, amelyek a *Tövisék és virágok* után készültek. Néhány fordítást utóbb kiemelt a csomóból Kazinczy és a *Poetai Berek* anyagához sorolt át (l. II. 71–72. oldal). A versek nagyobb részben önállóan állnak egy-egy lapon, a kötetkezdő két vers és az epigrammák tömbje folytatólagosan van lejegyezve (12 darab 6 lapon). A nyitóversnél folytonos vonal van a fejlécben, a második versnél pedig a két vonással jelzett fejlécbe írt oldalszámok (4., 5.), a továbbiakban csak a két vonás van, kihagyva a helyet az utóbb beírandó oldalszámoknak (ez a számozás tehát különbözik a csomón végigvitt 1831-es számozástól). A csomó a következő tömbökből áll:

jelzet	eredeti	egység	verscím
117a	17a	címlap [1.]	
118a	18a	alcím [2.]	
119a	19a		A' Gratziákhoz [3.]
119b–120a	19b–20a		A' Tanítvány [4–5.]
121a	20a [!]		A' kakukhoz
122ab	21ab		Hit' szava
123ab	22ab		Tusakodás
124a–129b	23a–28b	<i>Kései epigrammacsomó</i>	
130a–131a	29a–30a		Mezei virágok
132ab	31ab		A' nagy napon
133a–134b	32a–33b		A' tisztulás' innepe
135ab	34ab	üres	
136a–142b	35a–41b	<i>Kései szonettcsomó II.</i>	
143ab	42ab	üres	
144a–145a	43a–44a		Keresztes Bálint a' Szent Földön
146a–151a	45a–50a	<i>Episztolák VII.</i>	

A *Lyrai költsékek* négy fogásának keltezéséhez filológiai adataink nincsenek, abból kell kiindulnunk, hogy az első kettő verseinek szövegállapota megegyezik a *Kazinczy Ferencz' Versei. Lyrai zengzetek* összeírás verseinek szövegállapotaival, míg a második kettő mind anyagában, mind a szövegállapotokat tekintve a *Kazinczy Ferencz' Versei. Lyrai darabok* csomójával mutat nagy fokú egyezéseket. Ezek datálása jelenthet támpontot analógiás következtetések levonásához a *Lyrai költsékek* fogásaira nézve. Ehhez előbb azonban számot kell vetnünk a dokumentumok keletkezéstörténeti kérdéseivel is, amelyekhez (a keltezett *Az én verseim* kivételével) szintén nincsenek közvetlen adataink. A most vizsgált tartalomjegyzéket legfeljebb ugyancsak analógiás alapon tehetjük az 1826–1828-as időszakra, a *Magyarázatok*... esetében azonban több más támpontunk is van.

(*Magyarázatok a' Kiadó' és a' Nyomtató' számára, 1823–1827*, l. a Függelék 3. darabját)

A *Handbuch* előkészületei kapcsán megfogalmazódott Kazinczyban versei összegyűjtésének gondolata, ahogy részben már idézett 1826. október 23-i levelében írja: „E' történet nékem intésül vala, hogy verseimet szedjem egy csomóba, mert eddig elszórva állottak. Így kiadóm halálom után inkább nem fog megtévedhetni. Feljegyzem némelly darab mellett az olly célzásokat is, mellyek a versezet értésére szükségesek. Ezt annál szükségesebbnek látom, mert Okt. 27d. belépek a 68dik esztendőmbe, 's megtörténhetik, hogy ha nem sietek, hagyományaim rendetlen jutnak idegen kézbe.” (KazLev. XX. 135., 4698. sz.) Feltételezésünk szerint éppen a terv itteni felvetéséhez kapcsolható a *Magyarázatok a' Kiadó' és a' Nyomtató' számára* című egylapos autográf dokumentum, amelyben kezdetben lapszám és verscím, majd műfaj szerint tagolt megjegyzések találhatóak a költemények keletkezésére nézve, az első darabnál részletes nyomtatási utasításokkal. E tar-

talmi jellegzetességek megfelelnek az október 23-i levélben vázolt tervnek, vagyis hogy szeretné feljegyezni a versek megértéséhez szükséges információkat a kiadó számára, halála utánra.

Az iratban lévő kronológiailag értékelhető adatokból levonható következtetések is hasonló időkört jelölnek ki. Kazinczy többször hivatkozik verseinek az *Aurorában* történt 1822-es megjelenésére, egy esetben megtévedve, mert *A' Tisztulás' Innepe* az 1823. évi kötetben található, így tehát ez előtt nem írhatta feljegyzését. Ugyanennél a versnél a magyarázatoknál megadja a szöveg helyeket, melyekre azok vonatkoznak, s ezek az *Aurora* szövegével egyeznek meg, s nem az 1820-as, illetve 1827-es változatokkal. Hasonló következtetést alapoz meg *A' szabad Erdély* körüli vizsgálódás is. A cím az 1827-es összeírásban változik *A' nagy naponra*, s még a korábban idézett, 1826. október 6-i levelében is e címen említi Kazinczy: „a' Szabad Erdély Aurorában hibákkal elhalmozva jelent meg.” A vers utolsó két sora az *Aurorában* még az eredeti kidolgozásban olvasható, az *Erdélyi Levelek* 1825–1826-os változatában viszont már az új megoldással.

Feltűnő az is, hogy csak az *Aurorában* való megjelenésekre hivatkozik Kazinczy. A szonettek, a *Minnyihöz* és *A' Gráziákhoz/Az áldozó* (a címet nem adja meg Kazinczy, s e kettő váltakozik) a *Hébében*, a *Csüggedés* a *Szépliteratúrai Ajándékban* jelent meg, nem tudjuk, miért nem említi ezeket. Egy kivétellel az kizárható, hogy még nem jöttek ki az említett kötetek, mert 1821-es, 1822-es és 1823-as publikációkról van szó, *Az áldozó* viszont az 1825-ös *Hébében* található. Lehet, hogy csak a Toldyékhoz kötődő *Aurora* említése volt a cél, a többi megjelenést szándékosan nem regisztrálta itt. Nem zárhatjuk ki azonban, hogy Kazinczy egyszerűen elfeledkezett ezekről, ahogy nem jutott eszébe több más adat sem (pl. *A' Margit Szigetén* című szonett keletkezési ideje), mert emlékezetből dolgozott. Az 1821-es *Szépliteratúrai Ajándékban* ráadásul a *Csüggedés* már *Tusakodás* címen jelent meg, Szemere önkényes változtatásaként, amelyet 1827 végétől ugyan maga is elfogadott, de mikor Toldy ennek esetleges variánsai iránt érdeklődött, Kazinczy 1827. október 5-i válaszában még bizonytalannak mutatkozik: „TUSAKODÁS, talán az az Ódám, mely e' szókön kezdődik: Reményem eltűnt. Ha az, úgy nincs variánsa.” Vagyis nemigen emlékezett az ilyen című publikációra sem, s egész eddig a *Csüggedés* cím volt érvényben.

A *Magyarázatok a' Kiadó' és a' Nyomtató' számára* című egylapos autográf dokumentum keletkezéséről tehát a fenti vizsgálatok alapján az állítható bizonyosan, hogy 1823 és 1827 legvége között készült, s azt valószínűsítjük, hogy a gyűjteményes kiadás 1826 októberében felvetődött gondolatához kötődik. Érveink ez utóbbi mellett: 1. említettük már, hogy az irat jellege megfeleltethető Kazinczy 1826. október 23-i levelének utalásával, mely szerint magyarázatokat kíván fűzni verseihez; 2. az irat szerkezetileg nyilvánvalóan egy összeállított kéziratcsomó rendjét követi, hiszen lapszámok szerint halad; 3. megtervezte még a szennycímlapot is (ez ebben az esetben a fejezetcímet jelenthette), valamint a gráciákat ábrázoló díszítő metszetet a nyitóvers fölé. Úgy vélhető tehát, hogy mikor elkezdett foglalkozni versei összegyűjtésével 1826 végén, elkészülhetett egy kézirat, amelynek rendjét a 17. oldalig címszerűen megőrizte a rá vonatkozó jelen irat, amely a nyomtatásra vonatkozó nyitómegjegyzés után döntően keletkezéstörténeti és háttérinformációkat közöl.

(Az én verseim, 1828. Novemb. és a csomók keltezése)

A *Lyrai költemények* összefoglaló címhez (melyet az egyetlen szövegcsoporthal sem azonosítható tartalomjegyzékből választottunk) kapcsolható két csomó és négy fogás keltezése esetében, mint említettük, a dátummal ellátott egyik csomó és az egyik, ugyancsak keltezett feljegyzés jelenti a támpontot.

– Kazinczy Ferencz' Versei, Széphalom, 1827

A csomó keltezésére nézve a címlap 1827-es évszáma az irányadó, ennek ellentmondó adatunk nincsen, a csomóban található versek egyike sem későbbi 1827-nél. A pontosabb datálást csak feltételelesen, a levelezés adatai alapján tudjuk elvégezni. Toldy 1827. október 1-i levelének utóiratában ezt írja: „NB. Verseid megküldött gyűjteménye koránt sem teljes. Ó ne légy szerfelett szigorú. Mennyi gyönyörű dolgokat mellőztél!” Kazinczy október 5-én így reagál erre: „Decemberben te és Stettner 's meghittjeim látni fogjátok Verseim kisdud csomóját. Nem tudok nekik jó rendet adni, mert rá illik a' mit Göthe mond: Musterkarte anzusehen. Szeretném nyomtatva látni még még

élek.” Ezt október 18-án így fűzi tovább: „Verseimet viszem Pestre, ’s kevélykedni fogok barátságoddal, ha méltóknak fogod a’ kieresztésre találni.” (KazLev. XX. 365., 371–372., 374.; 4841., 4844., 4846. sz.) Más adat hiányában arra gondolhatunk, hogy a *Kazinczy Ferencz’ Versei* összeírására 1827 késő ősztén, a Toldyval való októberi levélváltást követően kerülhetett sor. A szövegállapotukban ezzel a csomóval megegyező két fogás (*Lyrái költések I., II.*) keletkezését épp ezért a jelen csomó előttre, de ugyanerre az évre tesszük, talán azon kéziratok között voltak, melyeket Kazinczy 1827 szeptemberében küldött Toldyéknek, s amelyekre Toldy sajnálkozó utóirata reflektált.

– *Az én verseim, 1828. Novemb.* (I. a Függelék 5. darabját)

Az 1827-es összeírásban azonban utólagos javítások találhatók, melyek zöme helyesírási-írástechnikai jellegű korrekció, s amelyek nagy valószínűséggel kapcsolatba hozhatóak az 1828 novemberére datált *Az én verseim* című feljegyzéssel. Pontosabban: két feljegyzéssel, mert lényegében egyező tartalommal, hasonló szövegezéssel két papírlap is fennmaradt, az egyik rózsaszín borítólapon, a másik a versek lejegyzéséhez is használt szokásos írólap. A második lap a feljegyzés funkcióját is megadja: „Kiadómnak, halálom után.” A rózsaszínű lapon három fő közlés van: 1. minden vers önálló lapon van a későbbi elrendezés lehetőségét biztosítandó; 2. a nyomtató a lapokon lévő tagolást is mindenben kövesse; 3. a sorkezdő ’S kötőszó előtt el kell hagyni az aposztrófot. A második lapon az első és a harmadik közlés szerepel, ez utóbbinál felvetvén még azt is, hogy a névelők esetében is elhagyható az aposztróf, illetve a kötőjel az igeikötők előtt (pl. ejt-le).

E lapokat Gergye László címlapnak tekinti az utána következő egybeszámozott nagy egységek előtt, s így az egész kéziratot kötetnek ’Az én Verseim’ címet adja. Ez azonban téves azonosítás, az egybeszámozott egységre nem vonatkoztatható, mert a rózsaszínű lapon ez áll: „Az úgynevezett *czigány-S* előtt el kell hagyni az aposztrophust.” Ebben az egységben már sehol nincsen aposztróf az *s* előtt, ráadásul a feljegyzés 1828-as, a csomó 1830. októberénél nem előbbi. Úgy véljük, a rózsaszín lapon álló ezen közlés az 1827-es összeírásra vonatkozhat, amelyben még mindenütt ott volt az aposztróf az eredeti lejegyzésben, majd az utólagos javítás során (a véletlen kihagyásokon túl) mindenütt lehúzta ezt, sőt sok helyen még az igeikötő előtti kötőjelet is törölte. A másik lapon erre nézve már ez áll: „Az ’S-ek mellől elhagyám az aposztrophust.” Ez magyarázatot látszik adni arra is, miért készült hasonló tartalommal két feljegyzés: a másodikat a helyesírási-írástechnikai javítások elvégzése után készíthette Kazinczy.

Mindez persze csak feltételezés, de nagyon valószínű, az összes ismert tényezőt egybefoglaló feltételezés, amiből az következik, hogy az utólagos javítások 1828 novemberre kerültek, esetleg utániak. S az is következik, hogy amely kéziratban aposztróf nélküli *s* található, nemigen lehet 1828 novemberre előtti, legalábbis egyetlen aposztróf nélküli kéziratot sem ismerünk, amely biztosan előbb keletkezett. A fogásokra alkalmazva ezt a megállapítást az látszik, hogy mindegyik aposztróffal írja a *s*-et, így 1828 előttre tehetőek. A *Lyrái költések I. és II.* esetében ez megerősítő adat arra nézve, hogy 1827 körülre tettük őket, a másik két esetben egyelőre határoló dátumot jelöl ki a további vizsgálathoz, amelyben az ezekkel egyező szövegállapotú *Lyrái darabokat* kell időponthoz kötnünk.

– *Kazinczy Ferencz’ Versei. Lyrái darabok.*

A címlapon csak cím található, dátum nem, a szennycímlapon pedig csak az alcím, a lapokon az oldaltükröt kijelölő ceruzás keret található. A csomó egységes írásképet mutat, világos tintával készült, a lapok folytatólagosan vannak teleírva, a lejegyzés sorrendje így a versek sorrendjét is jelöli. A sorkezdő *S*-ek előtt egy-két kivételtől eltekintve már hiányzik az aposztróf, a sorközi kötőszavak esetében azonban következetesen ki van téve, vagyis egyfajta átmeneti állapotot képvisel a lejegyzés, de 1828 novemberre előttre nem tehetjük. Ezzel összhangban állnak a versekből levonható következtetések, megtalálható itt az 1827. augusztusi *Apollon*, illetve az 1828–1829 fordulójára tehető *Gibárt és Irma*. Kazinczy leveleiben érdemi támpontot nem találunk, annyit tudunk még, hogy 1828. november végén indult Pestre, ahová december 6-án érkezett meg. Érdemi munkát az út előtt és után végezhetett versein. A jelen csomó keletkezését így 1828 novemberére utánra tesszük, ami praktikusán 1828–1829 fordulóját jelentheti. A *Lyrái költések III. és IV.* fogását a helyesírás

alapján 1828 novembere előttinek és az 1827-es összeírás utáninak gondoljuk, leginkább az '1828 körül' meghatározás látszik indokoltnak.

(*Lyrai és vegyes költemények, 1830–1831*)

A *Lyrai darabok* összeírása után már csak egy nagyobb gyűjteményét ismerjük a lyrai költemények csoportjába tartozó verseknek, azt, amelyet az 1830. októberi, a pálya végének utolsó és legkomolyabb kiadási tervével összefüggésben állított össze Kazinczy. Az akadémiai hagyaték K 642. kötetének eleje, az az egység, amely közvetlenül követi *Az én Verseim. 1828. Novemb.* címet viselő két feljegyzést, Kazinczy ódáit, dalait és görögös epigrammáit tartalmazza viszonylag egységes összeírásban, Kazinczy által utólagosan egybeszámozva az *Arcképek* és a *Grammatikai epigrammák II.* ciklusaival (4–77., 78–83+1 számozatlan lap, 84–89.). Ezzel az egybeszámozással egyidejűleg illeszthette a csomók elé mintegy címlapként két feljegyzését, s erre, mint azt korábban a *Poetai Berek* kapcsán valószínűsítettük, 1831. március végénél előbb nem kerülhetett sor. Ebből következően a lyrai költemények szóban forgó nagy csomójának nincs eredeti címe, *Az én Verseim* címet pedig a dátum miatt megtevesztő lenne itt használni, ezért a *Lyrai és vegyes költemények* megnevezést alkalmazzuk, amelyet a Kazinczy által alkalmazott megnevezések átvételével alakítottunk ki, jelezvén azt is, hogy a csomó nemcsak a szorosan vett lyrai darabokat (óda, dal, görögös epigramma) tartalmazza.

A csomó lapjai nagyjából egységesek, némelyik mérete tér csak el némileg az átlagostól, a papír minősége azonban lényegében azonos. Minden lapon egy vers található, s többnyire van fejléc is két vonással, kihagyva a helyet az oldalszámnak. Ez azzal van összefüggésben, amit Toldynak többször is hangsúlyozott, vagyis hogy szabad kezét ad a versek elrendezéséhez, sőt össze is keverte azokat. Az összekeverésre jó példa *Az áldozó*, mely most a második a csomóban *A' Tanítvány* után, de a lapélen található folytonos vízszintes vonal az oldalszámhoz szolgáló két vonás helyett egyértelműen mutatja, hogy a lejegyzéskor ez volt az első darab. A versek egy részénél hiányzik a két vonás a fejlécben, ebben azonban szabályosságot, rendet nem tudunk felfedezni. A versek jelenlegi sorrendje az 1831-es számozáskor alakult ki, nem bizonyítható, hogy 1830 végén is ebben a sorrendben küldte a csomót Kazinczy Toldynak, s ez a fentiek miatt nem is lényeges.

A csomóban 68 versszöveg található, négy vers (*A' Tanítvány*, *Az epigramma*, a *Pór gőg* és a *Szemeréhez*) kétszer szerepel, a duplumok az utolsó tíz darab közt vannak, *A' Tanítvány* írásképileg is némileg különbözik tőnik (a cím álló verzál, s a vers inkább balra van rendezve, mint középre), a szövegek lényegében azonosak a korábbi előfordulás szövegállapotával, az utóbbi kettőben van csekélyke eltérés csupán. Megemlíthető a duplumok egy másik típusa, három esetben (*A' hit' szava*, *A' bűnösök*, *Dédács*) Kazinczy beragasztotta nyomtatványban is a verset, tollal javítva a nyomtatás hibáit, de a kézirat szövege ezeknél sem mutat érdemi eltérést. Mindezek alapján nem tudjuk okát adni a duplumoknak, s a csomó írásképeben mutatkozó némi ingadozás sem elég karakteres ahhoz, hogy fogásokat különítsünk el benne, ezért a 68 verset egy egységnek tekintjük (a csomó tartalmát a Toldynak küldött jegyzék pontosan leírja, l. a Függelék 12–13. listáit).

A fennmaradt anyagot a Toldy-listákkal összevetve megállapítható, hogy nagy fókú az egyezés a megfelelő egységben, azaz a listák 82. tételével bezárólag. A legnagyobb hiánya a szonettek és ritornellek verscsoportja (8+3 vers), amelyek egyébként a hagyaték egy másik kötetében megtalálhatóak, s a papír minőségét és az írásképet tekintve a csomó részei lehettek. A csomóból hiányzó többi vers részben a *Poetai Berek*hez tartozik (*Karlsbadi ferdő* és a Vergilius-fordítás), részben alkalmi költemény (*Biharnak két nagyja*, Napóleon-köszöntő, *Nyírliget*), részben az epigrammák közül való (*Distichon eredete*, *Az Inn hátán*, *Heliodóra*, *Könyörgés*), itteni hiányukra a *Poetai Berek*be átsoroltak kivételével logikus magyarázatot nem tudunk adni, leginkább arra gondolhatunk, hogy elveszttek.

A csomó keletkezési idejét az írássajátosságok alapján (aposztróf nélküli s mindenhol, kötőjel nélküli igeikötők) bizonyosan 1828 novembere utánra tehetjük, de ha egy időben keletkezettnek minősítjük az egész csomót, akkor az 1830. októberi összeírással azonosíthatjuk leginkább. Azt azonban nem tudjuk megmondani, hogy az 1831-es átdolgozás érintette-e a csomót, s ha igen, miként (kézenfekvő lenne a duplumokkal összefüggésbe hozni ezt, de az eltérések csekélyek, idő-

rendi következtetéseket nem alapozhatunk rájuk). Egész bizonyosan tehát azt állíthatjuk, hogy a csomó részei és/vagy egésze 1828 után keletkezett, de megengedhetőknek véljük azt a szűkítést, amely az utolsó kiadási tervvel kapcsolatban 1830–1831-ben határozza meg a keletkezési időt, ahol is 1830 októbere a keletkezés, 1831 az esetleges átdolgozás, rendezés fázisát jelenti.

A Tövisék és virágok epigrammáinak szövegcsoportjai

A *Tövisék és virágok* epigrammái a kötet megjelenését követően új és új formációkba szerveződve mindvégig jelen voltak Kazinczy pályáján. A régiek közül volt, ami időlegesen vagy végleg kimaradt ezekből, de újak is keletkeztek, melyek viszont beépültek az új kiadási tervekbe. A cím előbb *Virágok és gyomokra*, majd *Forgácsokra*, végül *Grammatikai epigrammákra* változott, a személyekről szóló versek innen kiválva utóbb *Arcképek* címen önállósultak. Összefoglaló táblázatunkban ezeket a változásokat mutatjuk be, évszámok és szövegcsoportok szerint, elsőrendűen a *Tövisék és virágok* sorrendjéhez igazodva, majd a versek keletkezési évszáma szerint. A szövegcsoportok tárgyalásában is ezt a rendet követjük. (A táblázatban a számok az adott szövegcsoponton belüli sorszámok, a + jel a ciklusban sorszám nélkül szereplő verseket mutatja, a rövidítések a jelen fejezetben használt megnevezésekre utalnak. A *Tövisék és virágok* darabjai a tartalomjegyzék helyesírása szerint szerepelnek.)

(a *Tövisék és virágok* anyagának keletkezése)

Az összefoglaló táblázatból láthatóak a kötetben kiadott epigrammák keletkezésének csomópontjai. Zömük (a 43-ból 33 vers) az 1810 októberének legvége és 1811 januárjának első hete közötti bő két hónapban készült. Előtte éppen egy évvel, 1810 januárjában volt még egy csomópont, ekkor 5, illetve ha az előző év december 27-i darabot is ideszámoljuk, akkor 6 vers született. A maradék négy 1810 márciusára, 1808 októberére és decemberére, 1807 júliusára tehető. Balassa József áttekintése ez utóbbiak tekintetében hiányos, ezek az időpontok ugyanis az általa nem ismert feljegyzések alapján tudhatóak (vö. Balassa, 1902., 10–11.), a Fried István által 1805-re visszanyúló első adatként említett levélutalás viszont a Batsányi-epigrammákra vonatkozik, amelyek nem tartoznak e verscsoportba (Fried, 2009., 53.). Ezekből az időkből nem maradtak fenn egyidejű adatok arra nézve, hogy Kazinczy kötetet tervezett volna, még kevésbé arra nézve (amint azt Czifra Mariann is kiemeli, Czifra, 2013., 15–34.), hogy ’czivakodás támasztása’ lett volna valamiféle programos célja. Sokáig még kötetbe rendezésük gondolata sem merült fel, már csak azért sem, mert nem nagyon volt mit kötetbe rendezni.

Először 1810 januárjában, az említett 5-6 új epigramma megszületése után tett említést „aesthetica regulák”-at tárgyzó epigrammái kiadási tervéről, ’Nyilak’ közös címmel, egyívnyi terjedelemben (KazLev. VII. 216., 1645. sz.). A terv október végén fordult komolyra, mikor is nagyobb számban elkezdte írni ilyen tárgyú verseit, részben kedvező baráti visszajelzések, biztatások nyomán. November 1-én kimondottan kötetnyitó funkcióval készült a *Herculeszhez* című, s ezt kommentálván írta meg két nappal később Berzsenyinek, hogy a tervezett kötet címe *Nyilak és virágok* (KazLev. VIII. 146., 1862. sz.). Újabb négy nap múlva, november 7-én Kis Jánosnak számolt be az újabb elgondolásról: „a’ Nyilak és *Virágok* címet *Tövisék és Virágok*-ká változtattam-el azolta; rendesnek tetszván a’ két egyyüvé nem illő symbolicus ideája a’ *Nyil* és *Virág*-nak. A’ *tövis* is szúr, mint a’ *nyil*.” (KazLev. VIII. 151., 1864. sz.) November 17-i levelében „50 vagy 100 Aesthetica materiájú Epigramma” megírását tervezte (KazLev. VIII. 165., 1870. sz.), december 16-án már csak 50 verset említett, amiből elmondása szerint 31 volt készen, december 27-én újabb 3 elkészültéről számolt be, így a tervezettből csak 16 hiányzott (KazLev. VIII. 208., 1890. sz.). Eddig az időpontig a levelezés és más adatok alapján a kötet 27 epigrammájának a megszületéséről tudunk a Kazinczy említette 34 helyett, igaz, van olyan is (*Fülmile és Czinke*), amely nem került végül bele, s adataink nyilván nem feltétlenül teljeseek.

Az első epigrammák (és a Munkatisztázat)	Tövisek és virágok	Új epigrammák	A 2. kiadás tervezete	Forg1.	Forg2.	GramE1.	GramE2.
1807–1809	1810	1811	1811–1816	1816	?1825	1828–1830	1830–1831
nov.	Herculeshez		1. Ajánlás			+	+
	jan.	Az Olvasóhoz	2. Olvasóhoz			+	+
1808		A' nagy titok	4. Nagy titok	2	2	2	2
	jan.	A' kész Írók	5. Kész írók				
jan.	Soloeicismus		6. Soloec.	3	3	3	3
jan.	Synizésisz		7. Syniz.	4	4	4	4
jan.	A' vak		10. Vak				
1809		A' nehéznyelvű	8. Nehéz nyelvű	5	6	6	6
	jan.	Orthoeopia	9. Orthoeopia	6	7	7	7
	jan.	Az Igazságkereső	26. Igazságkereső				
1807		Correctio	13. Correctio	20	16	16	11
	jan.	Írói érdem	24. Írói érdem	11	10	10	10
	okt.	Szokott és szokatlan	19. Berki	10	9	9	9
jan.	A' Neo- és Palaeologosz		16. Fürmender				
nov.	Egy Fecsegőhöz						
1808		Fonáság	14. Fonáság	15	11	11	18
	jan.	Píritó javallás					
nov.	Fenntebb stylus		29. Fent. stil	14	15	15	14
nov.	Arbuscula		30. Arbusc.	21			32
okt.	Prózaí's Poetai szóllás		20. Futaki	13	14	14	12
okt.	A' két Természet		21. Két term.	18	18	18	13
okt.	Lukai			23	17	17	15
	(M.)	A' szavass Idióta	12. Idiota	8	8	8	8
	jan.	A' Pedánt	11. Pedant				
nov.	Az Avat[at]lan		32. Avatlan				

Az első epigrammák (és a Munkatisztázat)	Tövises és virágok	Új epigrammák	A 2. kiadás tervezete	Forg1.	Forg2.	GramE1.	GramE2.
nov.	Az Iskola' törvényei		22. Isk. törv.	19	20	20	19
jan.	Purismusz					21	20
jan.	A' Szép és a' Jó		34. Szép, jó.				
(M.)	Legfőbb leczke		3. Legfőbb leczke	1	1	1	1
jan.	A' békák		36. Békák	+		+	
jan.	Kocszantýúsi		42. Kocsz.			30, 31	28
jan.	A' Disztichon' felalálása			→ Görögös epigrammák (1822, 1826–1828)			
(M.)	Himfy		40. Csok.			33	
dec. (M.)	Ráday		38. Ráday	→ Arczképek (1830)			
márc.	Fábchich		39. Fabch.				
dec.	Péczei		41. Péczei				
jan.	Báróczy		43. Baroczy				
dec.	Baróti Szabó						
jan.	Sylvester		45. Sylv.			35	
dec.	Kis és Berzsenyi		44. K és B			34	36
dec. (M.)	A' Lúdhattyú						
dec.	Epigrammai Morál		31. Ep. Mor.				
dec.	Az én Sugallóm		47. Sugallóm				
		1811	46. Zrínyi	→ Arczképek (1830)			
		1814	17. Egy-e a nyelv?	9	25	27	25
	KFV1827	1815	25. Nyírontók	27		39	31
		1815	35. Újítók		+		
	KFV1827	1816	18. Könnyű, nehéz	17	19	19	16
	KFV1827	1816	23. Misoxenia	29		40	33

Az első epigrammák (és a Munkatisztázat)	Tövisék és virágok	Új epigrammák	A 2. kiadás tervezete	Forg1.	Forg2.	GramE1.	GramE2.
		1816	28. Mi a' sok?	12	12	12	21
		?	15. Kersendi (?)				
		?	27. Menység (?)				
		?	33. Csivák (?)				
		?	37. 2 Barát (?)				
Kései epigrammacsomó 1814–1830							
		1814	Korholti néhez...	25	24	26	35
	KFV1827	1816	A' borz és az evet	24	27	32	22
	KFV1827	1818	Boileau után	30	28	28	27
	KFV1827 → PB	1818	Hallgasd a' Mester...	32	26	29	
	KFV1827	1818	Nyargala...	16	13	13	23
	KFV1827	1818	Ungvár-németihez			<39> 38	29
	KFV1827	1819	A' H betű	7	5	5	5
	KFV1827	1819	Helmeczy [A' szerecsent]			<38> 23	17
		1819	A rút-szép	26	22	24	24
	KFV1827	1819	Új szólás	28	21	22	
		1822 előtt	Jót, rosszat...	31			
		1825 előtt	Keröld s hajlázd a régít...	33	30	37	
	KFV1827	1827 előtt	Két szót hall...			36	34
	KFV1827	1827 előtt	Mert én is Művész...	22	23	25	30
		1828	Nem jó ez...			<23>	
		1831 előtt	Saul				26
		?	[csak sorszám]		29		
		?	[csak sorszám]				37

(*Munkatisztázatok a Tövisék és virágokhoz, DRKK R 611., 73–84.*)

Kazinczy 1811. január 2-án tíz epigrammát küldött Fazekas Istvánnak, ez azonban nem a szokott levélküldemény volt (a szövegbe írva vagy mellékletként külön lapra egyidejűleg letisztázva), hanem egy korábbi kéziratcsomó (erre Váczy János részleges közlésében nem utal, csak annyit jelez, hogy a versek tele vannak 'törléssel és javítással', KazLev. VIII. 249–250., 1904. sz.). A kéziratcsomó eredetileg tisztázati lapokból állott, melyeket utóbb fogalmazványként használt Kazinczy. Két fő egységből áll, az első két lap önálló, a lapok tetején helyet hagyva az oldalszámnak fejléc található, a további négy lap egybefüggő, eredeti számozással ellátva.

Fogás	Oldalszám		Cím	Szövegidentitás keletkezése
	kézirattári	eredeti		
két, egyenként önálló lap	73.		A' Lúdhattyú	1810. december 27. előtt
	74.		Epigrammai morál	1810. december 27. előtt
	75.		Gróf Ráday Gedeon (a vége)	1810. december 14. előtt
	76.		(az eleje)	
négy összefüggő, számozott lap	77.	41.	XXXIII. Péczeli	1810. december 27. előtt
	78.	42.		
	79.	43.	XXXIV. Baróti Szabó	1810. december 27. előtt
	80.	44.		
	81.	45.	XXXV. Fábchich	1810. március 15.
	82.	46.	Himfy	1811. január 2. előtt
			<i>Egy a' legszükebb</i>	1811. január 2. előtt
	83.	47.	Kis és Berzsényi	1810. december 16.
	84.	48.		
			A' fennszavú Idiota	1811. január 2. előtt

Az egyes versek szövegállapotainak a korabeli levelekben és a *Tövisék és virágok*ban található szövegállapotokkal való összevetéséből kiderül, hogy az első fogást jelentő két önálló lap az első megfogalmazásról készült tisztázati lehetett, amelyek alapos átjavításával alakult ki aztán a levelekben elküldött szöveg. E versek esetében a keletkezés csak egyedi lehet, mert a lapok összetartozása genezisüket tekintve nem bizonyítható. A második fogást jelentő négy tisztázati lap viszont egybetartozik, amint azt az egységes eredeti oldalszámozás is bizonyítja, így a keletkezés szövegcsoport-szinten érvényes. A szövegállapotok vizsgálata arra utal, hogy e versek a levelekben küldött kidolgozások utániak, így a fogás keletkezése nem tehető december 27. előltre. Viszont mivel január 2-án elküldte e csomót Fazekas Istvánnak, így nyilvánvalóan ez előttiek. A két kurzíval jelölt kisebb epigramma utólag lett bejegyezve a lapok üresen maradt oldalaira, ugyancsak a december 27. és január 2. közötti pár napban, sorrendileg a többi vers lejegyzése után. A csomó megszületése a kötetterv formálódásának egy vagy még inkább több szakaszát jelenti, s ez csak a kézirat ilyen szempontú elemzésével válik nyilvánvalóvá, pusztán levélmellékletként közölve nem. Az, hogy aztán elküldte Fazekas Istvánnak, arra vall, hogy időközben új terv, új kézirat született, ezt azonban nem ismerjük, legalábbis jelenleg.

(*a Tövisék és virágok kiadása és közvetlen fogadtatása*)

Kazinczy 1811. január 10-én ezt írta Berzsényinek: „Nov. 23dikán írt leveledet tegnap vettem Újhelyben. [...] Leveled vétele előtt Patakra vala küldve Töviseim' exemplárja, hogy nyomtassák.” (KazLev. VIII. 256., 1907. sz.) Vagyis a nyomdai kéziratot legkésőbb január 9-én elküldte Sárospatakra, de nem előbb mint január 7., mivel feljegyzéseiben A' *Békák* keletkezését erre a napra, erre az egy napra teszi. A *Munkatisztázatok* fogásainak január 2-i elküldése azt jelzi, hogy akkorra már kellett lennie egy új kéziratnak, így leginkább az valószínűsíthető, hogy a kötet végső szerkeszté-

nek és szövegének kialakítása egyidejűleg történt új versek írásával, s mindennek ideje 1811 első hete volt. Ekkor készülhettek az egyes versekhez készült jegyzetek, melyek a kötet végén kaptak helyet, illetve a belső címlap a Goethe-mottóval, amely a 15. velencei epigramma utolsó sora. Ezt Kazinczy leveleiben is előszeretettel idézte, adataink az 1806–1813 közötti évekből valók (1030., 1687., 1943., 2104., 2511. sz.).

A kiadás ügyeinek intézésére megkért Vályi Nagy Ferenc ugyancsak január 10-én kelt levelében vissza is jelzett, hogy vette és olvassa az epigrammákat (KazLev. VIII. 262., 1908. sz.). A következő napok leveleiben rendre megemlíti Kazinczyt, hogy nyomtatják a kötetet, ez azonban inkább csak a kiadási folyamat megkezdéseként értendő. Vályi Nagy Ferenc január 21-én részletesen beszámol a cenzor, Tuliczky András sárospataki plébános által jelzett kifogásról (sértőnek találta és kihagyásra javasolta *Az Olvasóhoz* című ajánlás második két sorát), valamint a nyomdász, Nádaskay András kérdéseit továbbította Kazinczyhoz (KazLev. VIII. 284., 1915. sz.). Január 29-én arról ad tájékoztatást, hogy sikerült meggyőznie a cenzort, aki engedi kiadni az ajánlást, csak egy magyarórázó jegyzetet kíván e sorokhoz (ez a hosszú jegyzet el is készült, utalva a kifogásokra). Kéri továbbá Kazinczyt, hogy válasszon megfelelő papírt, amire majd a nyomtatás elkezdődhet, ha a nyomdász felszabadul aktuális munkái alól.

Vályi részletes költségvetést is küld: „A’ Nyomtatás ívje 25 Rf. a’ papíros 125 ív, négy krajtzárjával 8 fl. és 20 x. (mivel, a’ mint írtam ezen jó Papírosnak Kontzát 32 garasra vitték fel).” Kazinczy e mondathoz ezt jegyezte fel: „Adtam 29 Jan. Nádaskai Urnak.” (KazLev. VIII. 291., 1918. sz.) Mikor Cserey Farkasnak az elkészült nyomtatványból küld példányokat február 26-án, panaszkodik a kiadással járó sok költségre, s megosztja vele elképzelését arra nézve, hogyan térülhetne ez meg számára: „Ha sok közt osztatik fel a’ nyomtatás költsége, alig érzi meg a’ sok: egyet pedig az elnyomasztana. Hogy vissza vehessem kiadott pénzemet, kéntelen vagyok drágábban adni, mint ezt venni szokás. Egyedül ezen Erdélybe küldött 50 exemplárból jó kezembe a pénz, és ez lesz a’ nyomtatás ’s költség visszatérítéséül rendelve. A’ Pestre küldendőik ára Virágnak esik és egy más magyar Tudósnak, ki a hazának német nyelven nyomtatott Tómusai által szolgált, ’s tanítói fizetéséből nem élhet. Segéljete e’ szép szándékban.” (KazLev. XXII. 272., 5515.)

A tulajdonképpen nyomtatáshoz csak februárban fogtak hozzá, Vályi Nagy február 2-án ígéri az első ív korrektúrájának hamaros küldését, 4-én küldi is, 7-én a másodikat, 15-én az utolsót, közben maga is ellenőrzi azokat, s részletes javaslatokat fogalmaz meg (KazLev. VIII. 299., 300., 308., 323–324.; 1922., 1923., 1928., 1936. sz.). Február 22-i levelében Vályi jelzi, hogy átvette a nyomdásztól az elkészült példányokat, alkalmatossággal kiküldi Kazinczynak, aki 24-én Fazekas Istvánnak írja, hogy aznap várja a nyomtatványokat, s már listát is mellékel azok neveivel, akiknek Fazekas közvetítésével példányt kíván juttatni Debrecenben (KazLev. VIII. 343., 347.; 1944., 1946. sz.). Február 24-én tényleg megérkeztek hozzá a példányok, Berzsényinek írja: „Ez órában kapom Patakról Töviseimet ’s Virágimat. Te, Kis és Horvát Pesten postán veszitek azt.” (KazLev. VIII. 348., 1947. sz.)

Mindez azonban csak a belívekre vonatkozik, ugyanis ekkor még nem készült el a címlap a Herkules buzogányát ábrázoló metszettel, amely Bernard de Montfaucon albumának képén alapul (ezt Kazinczy is lerajzolta még az 1790-es évek elején, l. MTAK M. Irod. RUI 2r. 2/1., 147b.; e gyűjteményből való a *Poetai Berek* címlapmetszete is). A metszetet Kazinczy kérésére, a pesti barátok közvetítésével és Fejér György költségével Falka János készítette. 1811. január 16-án Kazinczy már arról érdeklődik, készül-e a metszet, vagyis a kép és a metsző kiválasztása már korábban, valószínűleg még az előző év végén megtörtént (1911. sz.). A nyomdász Vályi Nagyön keresztül érdeklődik a címlap nyomtatásának mikéntjéről (1915. sz.), Vitkovics Mihály pedig 1811. február 19-én azt írja, hogy Falka egy héten belül elkészül vele (1941. sz.). Ez azonban nem valószínűsíthető meg, mert noha a március 13-i hírlapi tudósításban már meg van említve a metszet is (l. ezt KazLev. VIII. 653.), a 200 metszetspéldány csak március legvégére került Kazinczyhoz (1975., 5518. sz.).

A metszetet így csak a belívekhez képest utólag kezdhették terjeszteni, s a kötetekhez kötni, már ahol ez megtörtént, s nem valami egészen más előzéklapot tettek viccből vagy véletlenül a kötet elé, mint az Sebestyén Gábor jelenleg az OSZK-ban őrzött példányában látható (l. erről és az

eredeti metszet készítésének történetéről Papp Júlia tanulmányát: *Vicc vagy véletlen?* in It 2011., 404–414.). Ahová nem jutott el a metszet, ott maradt a sima, felírás nélküli borítópapír. Az autográf possessorori bejegyzés alapján tudhatóan a Dessewffy József birtokában volt példány is ilyen (ez jelenleg a Debreceni Egyetem Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézetének könyvtárában található), de hogy Dessewffy nem kapott volna a címlapból vagy csak nem kötötte elé, nem tudjuk, mindenesetre Kazinczy április 3-án küldte neki (1976. sz.), mikor már birtokában voltak a metszetek, lehet, hogy ekkor azonban még a címlap nem készült el.

A kötet megjelenése idején, illetve utána nem sokkal születnek első összefoglaló jellegű megnyilatkozásai a kötetről. Először február 21-én Rummy Károly Györgynek ismerteti és kommentálja részletesen a tartalmát, kitérve az egyes versekre és azok jegyzeteire, majd Pápay Sámuelnek ír arról, mi is volt a célja a kiadással, mindkét helyen kiemelve, hogy Klopstock és Schiller mintául felfogható esztétikai epigrammáit és xéniáit még csak hallomásból ismeri (KazLev. VIII. 340–343., 378–379.; 1943., 1957. sz.). Ebben az időben leveleiben küldözgeti szét a példányokat barátainak, ismerőseinek, tőlük alapvetően kedvező visszajelzéseket kap.

Az árusításról kevesebbet tudunk, Vitkovics Mihály június 19-i leveléből az derül ki, hogy „a’ Tövisek és Virágokból pedig mind e’kkoráig tsak 3 adott el [Eggenberger], mellynek azt az okát adgya, hogy felette drágállják a’ Vevők. Ugy szinte Institoris is tsak 2 adhatott el.” (KazLev. VIII. 583., 2021. sz.). A *Hazai és Külföldi Tudósítások* március 13-i számában tudósított a könyvecske megjelenéséről, az *Annalen der Literatur und Kunst in dem oesterreichischen Kaiserthume* júniusban Kis János recenzióját közölte, majd 1812. május 5-i számában az *Allgemeine Literature Zeitung* Rummyt (a fogadtatás ismertetését és a recenziók teljes szövegét l. Balassa, 1902., 12–15., 80–100., itt olvasható Szemere Pál 1824-es kritikája is). A fogadtatástörténet fordulatát a *Mondolat* 1813-as kiadása jelenti majd (l. Czifra Mariann összefoglalását, Czifra, 2013., 15–34.).

(a *Tövisek és virágok* második kiadásának terve)

Kazinczy 1816. január 27-i dátummal előszót írt epigrammái újabb kiadása elé, elkészítette a kötettervet, és két vershez tanulmányyszerű magyarázó jegyzetet írt (MTAK K 622., 156a–162b, l. a Függelék 2. szövegét). Abafi Lajos az egész fogalmazványt kiadta jegyzeteiben (Abafi, 1879., I. 237–245.), Gergye László szétbontotta ezt, az előszót és a tartalmat a *Tövisek és virágok* összefoglaló jegyzetében közölte, téves dátummal és jelzettel, Kazinczy jegyzeteit pedig az adott versek magyarázataként (Gergye, 1998., 313–314., 318–319., 352–354.). Az 1811-es kötet újrakiadásának gondolata a levelezésben először egy hónappal korábban tűnik fel: „Töviseimet újra ki akarom adni” – írta Kis Jánosnak 1815. december 28-án, majd megismételte ezt másnap Kölcsynek, 30-án Dessewffynak, az új évben január 6-án Rumynak, mindannyiszor új epigrammáit is küldvén (KazLev. XIII. 373., 379., 385., 390.; 3081., 3084., 3088., 3089. sz.). Ezt követően majd csak az előszó keletkezése utánról van adatunk: 1816. február 7-én ismét Kis Jánosnak említi tervét, ezt megismétli 11-én Helmeccynek, 13-án Pázmándi Horvát Endrének, 21-én Wesselényi Miklósnak, ugyancsak mindig újonnan írott versei kíséretében (KazLev. XIII. 468., 476., 486., 505.; 3123., 3126., 3129., 3133. sz.).

Március 13-án ismételten egy új epigrammát küldve említi tervét Helmeccynek, ez jelenleg nem található a levél mellett, de a *A’ borz és az evet* lehetett az, mert 17-én ezt küldi Döbrentének is, s április 2-án Szemere ennek a *Tövisek* epigrammái közé illesztését igazolja vissza (KazLev. XIV. 41., 49., 95.; 3154., 3157., 3175. sz.). Közben, március 24-én Kis Jánosnak, 27-én Retzer Józsefnek említi tervezett kötetét, azt közölvén, hogy milyen tanulmányokat szándékozik beleilleszteni (KazLev. XIV. 62., 80.; 3163., 3169. sz.); a magyar és a német nyelvű levél sok elemében tartalmi egyezést mutat). Ez utóbbi levél sajátos összefüggésben jelenik meg Abafi Lajos és Gergye László áttekintésében, annak kiemelése által, hogy Joseph Friedrich Retzer bécsi cenzor volt, amiből az a benyomás alakulhat ki, hogy itt már a kiadás ügyében történtek lépések. Ez a lehetőség azonban kizárható, sem ebben a levélben, sem Retzer válaszában (KazLev. XIV. 211–215., 3221. sz.) nem esik erről szó, Kazinczy Retzert tekintélyes tudósként kereste fel, aki – mint Kölcsynek írja – „Bécsnek első Literátorai közé tartozik”, s nyelvi csatáihoz remélt igazolást nála, a hasonló német küzdelmek jó ismerőjénél (l. erről részletesen levelét Kölcsyhez, 1816. április 14–16., XIV. 132.,

3185. sz.). Ebben az időszakban, erdélyi útja előtt még egy adatot ismerünk: május 16-án Helmeccynek megírja: „általadtam Töviseim és Virágaim újabb exemplárját” [ti. a nála vendégségben lévő Dessewffynek olvasására] (KazLev. XIV. 196., 3212. sz.). Ebből a lényeges információ az, hogy volt ilyen kézirat, s így a kiadás nemcsak tervként létezett, de hogy ez a kézirat milyen mértékben volt kidolgozott és lezárt, az ebből a közlésből nem derül ki, az említett példány pedig nem maradt fenn.

Ha arra a kérdésre keressük a választ, hogy mi indította Kazinczyt a kötet újrakiadására, akkor a korabeli viták sejlenek fel háttérként. 1815-ben jelent meg Beregszászi Nagy Pál ellene irányuló vitairata, melyre válaszolni készült, november 23-án már arról számol be Sárközy Istvánnak, hogy „épen ma végzém-el egy perló írásom’ Előbeszédét” (KazLev. XIII. 297., 3047. sz., a Beregszászi-ügyről újabb források bevonásával l. Orbán László: *A pennaháború rejtett ütközete: Beregszászi Nagy Pál kiadatlan levelei egy vita hátterében*, ItK, 2012/4, 434–454.). 1816. február 7-én Kis Jánosnak mintegy visszatekintőleg írja: „Beregszászi nekem két holnapomat lopta-el. Sok íveket irtam össze. Mindent elkövettem, hogy csatázásom váljon szelídebbé; de nehéz dolog ott szelídíteni, a’ hol az ember kénytelen minden nyomon azt mondani a’ maga ellenkezőjének, hogy a’ tanulás’ szüksége nem látásának ilyen szokott lenni következése. Utóljára látván hogy megszelídíteni nem tudom semmi igyekezettel, abba hagyám a’ munkát, sőt nagy részét el is löktem. [...] Én tehát előlken ezen dolgozásaimat, Töviseimet készítem nyomtatás alá.” (KazLev. XIII. 468., 3123. sz.) Ezt az ok-okozatíságot sejtető összefüggést olvashatjuk a kötet kiadásának magyarázataként a január 27-i előszó-foglalmazványban is.

Valójában azonban a kötet terve először a Beregszászinak való válasz mellett vetődött fel, 1815 decemberének legvégén. Ez igen feszült időszak volt Kazinczy életében, éppen ekkor kapta kézbe Dessewffytól a *Lúdas Matyi* kiadását, amit Pethe Ferenc művének gondolt, s azt hitte, őellene irányul, levelei állandó témája ez ekkoriban. Az *Ó és új magyar* című vitairatról ugyancsak gyakran szó esik, noha ezt majd csak később kapja kézhez, s ismeri meg szövegszerűen is. 1815. december végére esik az is, hogy hírt ér: Szatmárban, Szabolcsban gyűjtenek Beregszászi javára, és már összegyűlt ezer forint. A *Nyelvrontók* című epigramma 1815. december 24-én készült Lasztócon, mikor három napot Szemerével töltött, az *Az újítók* pedig december 28-án, hazatérve Széphalomra. E versek küldözgetésekor jelenti be először a *Tövisék és virágok* újrakiadásának tervét, így ennek megszületését legvalószínűbben a lasztóci napokra tehetjük, szoros összefüggésben az új epigrammák keletkezésével, válaszul a körülötte kialakult helyzetre.

A tervezett kötet tartalmát az előszó foglalmazványához csatolt listából ismerjük, melynek a végén Kazinczy összesíti epigrammái számát: „47 uj pedig 9.” Abafi Lajos megjegyzi, hogy ez a „számítás a miénkkel nem vág össze” (Abafi, 1879., I. 239.), de mint összefoglaló táblázatunkból is látszik, négy esetben nem tudjuk a megnevezést azonosítani, kézirat nem áll rendelkezésünkre, így valójában e számítás nem ellenőrizhető teljes pontossággal a ma ismert anyagon. Az mindenesetre látszik, hogy két kivétellel azok a versek kerültek a kötettervbe újonnan, amelyek 1815–1816 fordulóján keletkeztek, a két másik, 1811-ből és 1814-ből származó epigramma nem a kötet valamiféle újrakiadási gondolata jegyében született. Kisnek írott december 28-i, már idézett levelében továbbí változtatásokról is beszámolt: „Himfy Csokonaira van elváltoztatva. Kihagyok némelly kisebb Epigrammok is, és a’ Baróti Szabóét, ’s Láczaieit; ellenben egyet fogok dolgozni, mellyben a’ két Szabó Dávid ’s Verseghi mint szócsináló tiszteltetni fog, nem tekintvén hogy néhány jók mellett temérdek rosszakat is csináltak. ’S a’ Magyarázatokban kiöntöm magam, úgy hogy hét ’s nyolcz árkusra is nevedekik a’ kis munka.” Az új epigrammák elkészültéről nem tudunk, a többi módosítás megtörtént.

Másik, Kisnek írott, de már a kötetterv születése utáni, 1816. február 7-i levelében pedig még újabb verseket is küldött: „Megbővítettem az előbbi kiadást néhány Epigrammal, egynehányat közölök kilöktem, ki nevezetesen a’ Himfy, Szabó David és Ludhatyúét, ’s ezhelyekbe három újakat dolgoztam.” (KazLev. XIII. 468., 3123. sz.) S ezután közli a *Kisfaludy*, a *Szemeréhez* és a *Szent Miklósi* című epigrammákat, melyek a későbbiekben nem kerültek bele grammatikai epigrammái gyűjteményeibe (egyedül az első darab van meg egy ciklusban). Márciusban, mint említettük, még *A’ borz és az evet* iktatódott a tervezett kötetbe, s mindvégig jelen van a terv, hogy értekezésekkel

kiegészítve jelenjék meg, hol vitairatait, hol Wieland és Garve értekezései fordítását kívánja csatolni, s Retzernek felveti még Klopstock *Unsere Sprache* című ódájának kétnyelvű közlését is.

Ezt követően 1817-ben, a *Jövendölés* című epigramma kapcsán utal rá: „Imhol egy pajkos Epigramma a' Töv. és Virágokba.” (Nagy Gábornak, 1817. augusztus 16., KazLev. XV. 283., 3479. sz.). Az 1818-as évben négy epigrammája is születik, melyek belekerülnek későbbi ciklusterveibe, de ekkor nem említi az epigrammakötet újrakiadását. Egy évvel később még egyszer előkerül a terv, de már új címmel: „Megengeded – írja Dessewffy Józsefnek 1819. június 6-án –, hogy még ide tegyem három Epigrammját Töviseimnek 's Virágimnak, mellyeket talán a' jövő esztendőben kiadok másodszor. Tudod, hogy azoknak címjeken a' Tövisek is szűrnak, mint ártatlan Mottójok, mellyet sértőnek 's szerénytelennek azért vevének Füredi Vida et Compagnie, mert megérteni nem akarák. Most hát a' kis csomó címje ez lesz: VIRÁGOK ÉS GYOMOK. (gyom, Unkraut, innen gyomlálni).” (KazLev. XVI. 401., 3746. sz.) Itt közli a versek között disztichonját *Az új címre*, mely azonban a másik kettővel szemben nem került bele a későbbi ciklustervekbe, merthogy maga az ötlet, amely szülte, a *Virágok és gyomok* című kiadás terve is elhalt.

Az 1816 és 1819 között keletkezett új epigrammák zöme megtalálható a *Kazinczy Ferencz' Versei* című 1827-es összeírás egy összefüggő fogásában, ahol is hat lapon 12 epigramma olvasható (a táblázatban KfV1827 rövidítés áll a címek és évszámok előtti oszlopban). Hogy miért épp ezek vannak itt, nem tudható, miként az sem, eredetileg nem tartoztak-e más darabok is a csomóhoz. Az mindenesetre elválasztja ezt a fogást az epigrammák kései összeírásaitól, hogy csakis az újonnan keletkezett darabokat tartalmazza, s nem összegző jellegű, nem képez ciklust, mint azok, s nincs önálló címe sem (*Kései epigrammacsomó*). A csomó darabjai sorrendben: A' *H. hangja*, *Neologismus*, *Helmeczyhez*, *Ungvár-Németibez*, *Intés*, A' *nyelvrontók*, A' *borz és az evet*, *Nem szeretek...* [*Nehéz és könnyű*], *Anch'io pittore*, A' *mesterező*, *Boileau után*, *Misoxenia*.

(a kései epigrammaciklusok áttekintése és sorrendje)

Kazinczy hagyatékában az eddig említetteken kívül az epigrammáknak még négy összeírása maradt fenn, melyekben a versek folytatólagosan írva, többnyire egyedi cím nélkül, sorszámozva szerepelnek, így e kéziratok szövegcsoportokat képeznek. A' *Békák* két esetben az írásképp alapján szövegcsoporthoz tartozik, de a számozással ezek kéziratai nincsenek a ciklusokba illesztve. A második kéziratnál *Az újítók* kezdete a ciklus végén, az oldal üresen maradt részére van írva, számozatlan, így nem része magának a ciklusnak, de része a kéziratnak, ezért valamiképp ez is a szövegcsoporthoz tartozik.

<i>Forgácsok I.</i>	OSZK Quart. Hung. 2606., 1a–4a.	+ 5a–6b	33 db
<i>Forgácsok II.</i>	MTAK K 622., 73a–76b.		30 db
– <i>Grammatikai Epigrammák I.</i>	MTAK K 622., 63a–69a.	+ 70a–72b	40 db
<i>Grammatikai Epigrammák II.</i>	MTAK K 642., 92a–97a.		37 db

A ciklusok keletkezési sorrendjét a szövegállapotok összevetése alapján meg tudjuk állapítani, az előbbi felsorolás és sorszámozás már ezt tükrözi (a cím Kazinczytól, a sorszámozás tőlünk származik, a harmadik, cím nélküli kézirat címadásáról l. alább). A *Forgácsok I.* verseinek szövegállapota a korábbihoz, vagyis a *Tövisek és virágok* szövegállapotához áll közel, a *Forgácsok II.* ettől több helyen eltér, s a későbbiekkel rokon, jól szemléltethető ez az összefüggés az 1811-es kötetben *Orthoepia* és *Szokott szokatlan* címen szereplő verseknél. A' *Békák* szövegén a *Forgácsok I.* kéziratában végrehajtott javítások a *Grammatikai Epigrammák I.* megoldásaihoz vezetnek, a *Forgácsok II.*-ben nem szerepel a vers.

A *Forgácsok II.* szövegállapota a legtöbb helyen megegyezik a másik két későbbi ciklus szövegállapotával. A *Grammatikai Epigrammák I.*-ben néhol utólagos javításokat találunk, melyek a *Forgácsok II.*-vel egyező megoldásból rendre a *Grammatikai Epigrammák II.*-ben található alakot teremti meg (l. a *Szokott szokatlan* és a *Nyargala s orra bukott...* kezdetű, az utóbbi ciklusban *Kegyedi uram* címen szereplő verseket). Ugyancsak ezt a sorrendet bizonyítja, hogy a korábban *Kocantnyúsi* címet viselő epigramma a *Grammatikai Epigrammák I.*-ben a 30. sorszámon szerepel,

utána 31. sorszámmal egy Boileau-idézet található, alatta hely szabadon hagyva később bemásolandó versnek, de ezek utóbb egy vonallal egybe vannak vonva. A *Grammatikai Epigrammák II.*-ben 28. sorszám alatt pedig már egy versként szerepelnek, elől az idézet, utána Kazinczy másfél sora.

A *Grammatikai Epigrammák I.*-ben az egyes versek mellett utólag odajegyzett x jel látható, s amely verseknél nincs ilyen jel, nem található meg a *Grammatikai Epigrammák II.*-ben. Az előbbiben a 23. helyen szereplő verset áthúzza Kazinczy, s helyére a 38. helyen szereplő *Helmeczyhez* címűt utalta át, ide írva annak címét is, a megjegyzés fölé – az utóbbiban ez is így van, vagyis a *Helmeczyhez* szóló epigramma a 23. helyen szerepel, a korábbi 23-as kimaradt. Nagy valószínűséggel feltételezhetjük tehát, hogy a *Grammatikai Epigrammák II.* címet viselő kézirat nemcsak a *Grammatikai Epigrammák I.* után, hanem egyenesen arról, azt átalakítva készült.

(a *Forgácsok* két csomójának keletkezése)

A ciklusok keletkezési sorrendjének megállapítása után ezek időponthoz kötése a feladat. Az első két esetben a levelezés adatai alapján tudunk következtetéseket levonni. Kazinczy kétszer említi a *Forgácsok* címet, először 1825. december 16-án, Stettner Györgynek írott levelében, mintegy mellékesen, más témáról szólván: „Grammaticai Epigrammáimat, melyek 1811. megjelent Tövisék és Virágokban már megjelentek, most adom-ki újra *Forgácsok* cím alatt, a’ *Minervában*.” (KazLev. XIX. 486., 4562. sz.) Ez a kiadás tehát folyóirat-publikáció lett volna a *Felső Magyar Országai Minervában*, de végül nem jelent meg sem ott, sem másutt ilyen címmel a *Tövisék és virágok* anyaga.

A megfogalmazás feltűnően hasonlít ahhoz, amit a *Forgácsok I.* kézirat címhez fűzött lábjegyzetében olvashatunk: „Így nevezzük azon Grammaticai Epigrammokat, melyek 1811. Tövisék és Virágok cím alatt jelenének-meg, felcserélve némelyiket újakkal. A’ kisdéd Munka kevés példányokban nyomtattatott, s így némely Olvasó előtt csak nevérol ismertetés.” A lábjegyzet léte maga is leginkább egy új kiadáson belül nyerhet értelmet, mert a szövegből kivehető funkciója az, hogy azonosítsa az olvasók számára a *Forgácsok* cím alatt szereplő verscsoportot egy már ismeretes kötet anyagával. Mindezek alapján úgy véljük, hogy a *Forgácsok I.* ciklus a *Minervában* való közlés céljából született 1825 végén; mivel azonban ez a keletkezés nem szorosan vett filológiai adaton, hanem analógiás következtetésen alapul, legyen mégoly valószínű is, feltételesnek kell tekintenünk.

A másik említés ugyancsak egy Stettnernek szóló levélben található, amely nem egészen egy évvel később, 1826. október 23-án íródott: „Ide zárom némely versezeteimet, melyek úgy is tűzbe repültek volna, minek utána őket leírtam; nem hogy ezeket is fordítsátok, hanem azt remélvén, hogy néktek nem lesz kedvetlen ezeket is ismerni. Azokat a’ Grammaticai Epigrammákat *Forgácsok* neve alatt fogom megtartani; az Írók képei ezektől el lesznek zárva.” (KazLev. XX. 136., 4698. sz.) A küldött versek, közöttük az epigrammák, nem maradtak fenn a levél mellett, a ciklus tervéről a címen kívül annyit tudunk meg, hogy az írói arcképek kikerültek belőle, de ezek nem voltak részei egyik kései összeírásnak sem, önállóan pedig majd csak a sorrendileg utolsó nagyobb csomójában tűntek fel. A küldött csomó azonosításában így megint következtetésekre kell hagyatkoznunk, melyekhez a támpontokat az idézett részlet némileg rejtélyesnek tűnhető megfogalmazásai jelentik.

Az első mondat az egész levél első mondatával együtt olvasandó: „Imhol édes barátom, a’ mit tőlem várhatál, legalább a’ mit én adhatok. Kérlek vigyázz, hogy darabjaim ezen igazításokkal nyomtattassanak-le.” Mindkét esetben saját műveinek küldéséről van szó, a levél elején azzal a céllal, hogy a csomó ’darabjai’ a küldött formában jelenjenek meg az éppen szerkesztés alatt lévő *Handbuchban*, a levél közepén említett ’némely versezet’ (melyek sorában az epigrammák is szóba kerülnek) pedig csak azzal a céllal, hogy Stettnerék megismerjék azokat. (A ’nem hogy ezeket is fordítsátok’ kitétel némileg zavaró, mert a *Handbuch* magyarul közölte a verseket, amint azt Kazinczy is tudta, így a ’fordítsátok’ helyett a ’kiadjátok’ lett volna indokolt, ez azonban leginkább véletlen megtévedés lehet, mert Stettner levelében, amire Kazinczy itt válaszolt, Majláth fordítás-kötetének Kazinczy-verseiről is szó esett, esetleg ez ugorhatott be öntudatlanul e szó leírásakor.)

A puszta kedvtelésből küldött kéziratok egyébként elégetésre lettek volna ítélve, amint azt Kazinczy írja a levél közepén (’úgy is tűzbe repültek volna, minek utána őket leírtam’), ami azt

jelenti, hogy már nem aktuális szövegállapotokat rögzítő vagy javítgatott kéziratokat küldött, a bennük lévő művekből pedig már új, jobb példányt készített magának (már csak ezért sem szánhatta ezeket kiadásra). Így küldhette ekkor a *Forgácsok I.* kéziratát is, mivel mint láttuk, bizonyítható, hogy a *Forgácsok II.* erről készült javított példány, amely Kazinczynál kellett maradjon, mert felhasználta a későbbi kéziratok kialakításához. A *Forgácsok I.* (a vele azonos írásképű *A' Békák* kéziratával együtt) ezekkel szemben nem az akadémiai hagyatékban található, hanem az OSZK-ban, ott, ahol különböző jelzeteken ugyan, de a Stettnerékhez került többi kézirat is. Ha viszont ez az összefüggés érvényes, akkor a *Forgácsok II.* 1826-ban keletkezett, mert készen kellett már lennie, mikor október 23-án az előző *Forgácsok* ciklust elküldte Stettnernek.

Következtetéseinket megerősítik Toldy válaszai, három vonatkozásban is. Mikor érdemben kezd foglalkozni a *Handbuch* második kötetének előkészítésével, ahová időközben Kazinczy versei is átsorolódtak, 1827. október 1-i levelében ezt írja: „Nem maradhatna-e meg a »Tövisek és Virágok« e collectív címe? Híres munkák rebaptisátója, úgy hiszem, nem célirányos. E néven ismeri e nevezetes könyvet a publicum; s mint ilyen az poesisunk, sőt nyelvünk historiájában oly factum volt, melytől ezt megfosztani nem szabad.” (KazLev. XX. 365., 4841. sz.) Ez értelemszerűen egy más néven megkapott ciklusra kell vonatkozzék, s még ha nem is említi Toldy a *Forgácsok* címet, ekkoriban csak ezt ismerjük új címként, s ezt, mint láttuk, Kazinczy ki is emelte Stettnernek írott leveleiben. Válaszában egyébként elfogadta Toldy felvetését („Helyesen ítélsz a' Tövisek és Virágok Rebaptisátója felől, 's tanácsodat azzal köszönöm meg, hogy azt elfogadom”), aztán a későbbiekben mégsem tartotta meg az eredeti címet, igaz, a *Forgácsokat* sem.

Toldy nemcsak a cím megváltoztatását kifogásolta, a folytatásban szorgalmazta, hogy maradjon meg a kötetrend, majd december 29-i levelében (4884. sz.) arra is megkérte Kazinczyt, hogy ne legyenek változtatások az epigrammák szövegén sem. Mert a küldött csomókban átdolgozott szöveggel voltak meg az epigrammák, s Kazinczy a ciklusból önállósított írói arcképekhez is küldött ugyanekkor (s majd 1828 elején is) korrekciókat, melyek fenn is maradtak (l. minderről a *Sylvester* című vers jegyzetében). Elvi tiltakozása ellenére az arcképeknél és *A' Békáknál* Toldy mégis követelte a Kazinczy által javított szöveget, mert a *Handbuch* közlése a *Korrekciók az Arcsképek ciklus darabjaihoz I. és II.* megoldásaival egyezik meg, *A' Békák* pedig a *Forgácsok I.* mellett álló javított példány szerint lett nyomtatva, a *Tövisek és virágok* címmel megjelent epigrammaválogatás ugyanakkor az eredeti köteten alapul. Mindezek alapján úgy véljük, hogy a nevezett kéziratoknak Toldyék birtokában kellett lenniük, ami egyben keltezésüket is megerősíti.

(a *Grammatikai Epigrammák két csomójának keltezése*)

Az alakulástörténeti sorban ezt követően két összeírást találunk, melyek egymással és az előzőekkel is genetikus kapcsolatba hozhatók. Keltezésükhöz különféle támpontjaink vannak. A *Grammatikai Epigrammák I.* cím nélküli kéziratában eredetileg megtalálható 23. sorszámmal az utóbb kihagyott *Nem jó ez...* kezdetű epigramma, amelyről tudjuk, mikor keletkezett. Kazinczy Toldy Ferencnek 1828. október 31-én ezt írta: „E' napokban Verseim akadának kezembe 's a' Tövisek nyomtatványához kelle írni újabb oda tartozó Epigrammjaimat. Difficile est satyram non scribere. Akkor ömle tollamból akaratom ellen is a' mit azért teszek ide, hogy ne vess.” (KazLev. XX. 545., 4948. sz.) Ezek után közöl három verset, köztük a nevezettet, s ezeket küldi november 3-án és 9-én Bártfay Lászlónak és Guzmics Izidórnak is, további kettővel kiegészítve, *Grammatikai Epigrammák* összefoglaló címen (KazLev. XX. 548–549., 551–552.; 4949., 4952. sz.). Az eredetileg 23. darabként a ciklusba került vers tehát 1828 októberének a végén született, így maga a ciklus eredeti lejegyzése sem lehet ennél korábbi, a levelekben lévő változat eltéréseket mutat a ciklusban lévőtlől, így ez az átdolgozás miatt november elejénél sem lehet korábbi.

A záró dátum meghatározásához az az 1830. október 18-i dátumot viselő lista nyújt támpontot, melyet Kazinczy állított össze versei gyűjteményes kiadásához, s küldött Toldynak (l. a Függelék listáinak 12. darabját). A listán a *Grammatikai Epigrammák* cím alatt az egyes versek pontosan ugyanabban a sorrendben következnek, mint ahogy a *Grammatikai Epigrammák I.* eredeti lejegyzésében állnak, éppen ugyanannyi a számuk, s még az egyedi jellegzetességek (pl. a francia Boileau-idézet önálló sorszámmal való szerepeltetése) is egyeznek. A listán már érvényesül az eredeti 23.

vers kihagyása, s a helyére illesztett *Helme*czy vers szerepel e sorszámnál. Az eredetileg 38. sorszámmal állott *Helme*czyhez című epigramma megüresedett helyét átszámozással tüntette el Kazinczy (a 39-ből ráírással 38. lett), ez is így szerepel a listán. Az utána következő két tétel a kéziratban sincs javítva (vagyis a vers áthelyezése a lejegyzés ezen pontján történt), a lista sorszámozása ezeknél is azonos.

Mindez nemigen képzelhető el másként, mint hogy a lista erről a kéziratról készült, amiből az is következik, hogy ezt a cím nélküli ciklust is nevezhetjük *Grammatikai Epigrammáknak* (egyéb-ként már idézett 1828-as levelében ezt az összefoglaló címet használta). A keltezésre nézve pedig azt állapíthatjuk meg, hogy a ciklus eredeti lejegyzése nem lehet 1830 októbere utáni, vagyis előző megállapításunkat is bevonva: 1828 novembere és 1830 októbere között készült. Ezzel a következtetéssel vannak összhangban írássajátosságai is, például már eleve elhagyta Kazinczy az s-ek elől az aposztrófot, amire vonatkozó döntését éppen 1828 novemberében hozta meg.

A *Grammatikai Epigrammák II.* keletkezésének időponthoz kötése megint csak bizonytalannabb, pedig számos adat áll rendelkezésünkre, csak hogy ezekből egymásnak némileg ellentmondó következtetések vonhatóak le. Azt megállapítottuk, hogy a *Grammatikai Epigrammák I.-en végrehajtott javítások* vezettek el a *Grammatikai Epigrammák II.* szövegállapothoz és tartalmához, s mivel az 1830. októberi lista a *Grammatikai Epigrammák I. eredeti lejegyzéséről* készült, így a *Grammatikai Epigrammák II.* nem lehet ennél korábbi.

Bonyolítja a helyzetet, hogy a listából kettő van, az egyik október 18-i keltezésű, a másik ugyancsak e dátummal készült, de utóbb Kazinczy átjavította november 1-re, ezt küldte el november 4-én Toldynak versei csomója mellett. A két lista a grammatikai epigrammákat tekintve azonos, de a Kazinczynál maradt példányon fekete és rozsdabarna ceruzás jelek vannak az egyes versek előtt. A rozsdabarna ceruza feltűnik a *Grammatikai Epigrammák I.* kéziratán is, egyes versek elé kis vonás került ezzel, ebben konzekvens megfelelést nem tudunk felfedezni, az látszik jelentésszerűnek, hogy a kéziratban és a listákban is egyaránt 33. sorszámmal, korábban *Himfy* címet viselő, itt Csokonaira átirított epigramma e ceruzával is át van húzva a kéziratban, s nem került bele a *Grammatikai Epigrammák II.-be*, s ez az egy vers a listán, amely mellett nincs egyáltalán ceruzás vonás. A listán még két versnél van rozsdabarna ceruzás vonás, az első a már említett Boileau-idézet, amely a *Grammatikai Epigrammák II.-ben* össze lett vonva az előtte álló verssel, a másik a 35. sorszámmal Cayster, vagyis A' *Lúdhattyú*, amely kimaradt onnan. Ugyanakkor vannak olyan versek, amelyek a többihez hasonlóan meg vannak jelölve a listában, de nincsenek benne a *Grammatikai Epigrammák II.-ben* (a 22., 29. és 37. sorszámuak). Ezek a jelölgetések tehát átmeneti helyzetet mutatnak a *Grammatikai Epigrammák I.* eredeti lejegyzése és az azon x jelekkel kialakított végső tartalom között, amely aztán a *Grammatikai Epigrammák II.-ben* megjelenik.

Ezek a többlépcsős átalakítások 1830. november 1. után kellett történjenek, merthogy a Toldynak küldött lista e verscsoport vonatkozásában még az első listával egyezik meg, amely pedig a *Grammatikai Epigrammák I.* eredeti lejegyzését követte: egy átalakítás után miért ezt írta volna le és küldte volna el Toldynak. Ha e feltevés igaz, akkor ebből az is következik, hogy *Grammatikai Epigrammák I.-nek* kellett lennie annak a kéziratnak, amelyet Toldynak megküldött összegyűjtött versei között. Ha viszont elküldte, akkor csak annak visszakapása, azaz 1831. március 24. után adódott újra lehetősége, hogy a kéziratban javításokat hajtson végre, s így az e javításokat érvényesítő új kézirat, a *Grammatikai Epigrammák II.* sem keletkezhett ennél korábban. Ennek kézírata van az 1831. március 24. után egybeszámozott anyagba tagolva, írásképileg ez lényegében megegyezik a többi idesorolt, s minden valószínűség szerint 1830 októberében készült kézirattal (melyek kevésbé karakteres eltéréseket mutatnak egymástól, így ez nem ad lehetőséget fogásokra és eltérő időrendbe való tagolásukra). A vizsgálatok eredménye alapján a *Grammatikai Epigrammák II.* keletkezésének idejét legvalószínűbben 1831. március 24. utánra tehetjük.

(Arczképek)

A *Tövisék és virágok* második felében, A' *Békák* után következő íróportrék az 1816-os kötet-tervben még a ciklus részei voltak, de egy évtizeddel később, a *Handbuch* előkészítése során Kazinczy már külön kezelte ezeket, erről az első adatunk a Stettnernek írott, már idézett 1826-os

levél. A *Forgácsok* ciklusaitól kezdve nem is jelennek meg összeírásaiban ezek az epigrammák, de míg a grammatikai epigrammáknak négy kidolgozása maradt fenn, az *Arczképek* csak egy változatban ismeretes. Bizonyosan volt azonban más változat is, mert a Toldyékkel folytatott levelezésben vannak ennek nyomai, s két már szintén említett szövegcsoport is ehhez kapcsolódik (*Korrekciók az Arczképek ciklus darabjaihoz I. és II.*). A fennmaradt ciklus a *Grammatikai Epigrammák II.* mellett található, s írásképileg is ezzel tűnik egyidejűnek. Minthogy azonban nem áll rendelkezésünkre más szöveg, nem tudjuk nyomon követni a változásokat, így erre nézve nem jelenthető ki, hogy 1831. március 24. után keletkezett, elképzelhető, hogy ezt küldte 1830 novemberében Toldynak. Erre utaló jel lehet az is, hogy Toldy 1831. január 11-i kötettervében két portrévers mellé a 'hibázik' megjegyzést írta (*Teleki, J. és Á.; Dessewffy, és Teleki*), s a kéziratban ezeknek csak a címe szerepel. Más versek is hányoznak azonban, s vannak áthúzások, javítások is, így nem zárható ki, hogy az 1830-as elküldés után, mikor 1831 márciusában visszakapta csomóját Toldytól, Kazinczy még ezen is alakított. Mindezek alapján az *Arczképek* keletkezési idejét a *Lyrái és vegyes költemények* datálásával egyezően állapítjuk meg: 1830–1831.

A szonettek szövegcsoportjai

(a versek és forráscsoportok áttekintése)

Kazinczy költői önprezentációjában kitüntetett szerepet szánt szonettjeinek, mint szonettjei összefoglaló kommentárjában írja: „Sonettet én írtam legelsőbben Magyarul”, majd egyenként áttekintette keletkezésüket, témáikat. Összesen csak nyolc szonettet írt, kettőt 1809-ben, hármat 1811-ben, majd további három évben (1812, 1813, 1819) egyet-egyet. A versek személyes jellegűek, alapvetően feleségével kapcsolatosak, hiszen a lánykérés, a házasságkötés, a házassági évforduló, Török Sophie portréja apropóján készültek, s még a szonetról és a Csereyhez szólóak is személyesbe hajlanak a végén, amint erre Kazinczy egyértelműen utal egyik kísérőlevelében a Csereyvers kapcsán: „A' sentimentalis két utolsó sor azért ugrott ki az előbbeni sorok' tónusából, hogy a' Sonett egyéb Sonettjeim közzé illjék, mellyeknek tárgya a' szív gerjedelmei és a' házi boldog csend.” (KazLev. VIII. 492., 2000. sz.)

Az elkészült darabok többsége a publikációkban és a kései összeírásokban mindig együtt mozgott, nagyjából változatlan sorrendben, e forráscsoportok áttekintését is célszerű így együtt elvégezni. Az alábbi táblázat első oszlopában a szövegidentitás Kazinczy által kijelölt keletkezési időpontja és a címek (két esetben a fő címváltozatok) szerepelnek, az utolsóban pedig Kazinczy *Pandekták*-beli archiválásának tényére utalunk, egy esetben a *Pályám emlékezete* is archívumként szolgált. A közbülső hat oszlopban a hat forráscsoport kapott helyet, a számok az egyes verseknek azokon belüli sorrendjét mutatják, a csoportok a következők:

1. *Hat Sonett Kazinczytól és Szemerétől*, kiad. Horvát István, Pest 1812.
2. *Magyar Régiségek és Ritkaságok*, II. kötet, 1813. (MTAK 625., 95a–100b+101a–116b; a nyomtatványhoz képest két további kéziratot szonettel).
3. *Kazinczy Sonettjei*, I–V., Hébe 1823., 28–32. (megjelent: 1822. október), egy további, A' *Sajka* az előző évi kötetben önállóan jelent meg.
4. *Kései szonett-csomó I.*, 1823–1827. (OSZK Analekták 2971/12.; megjelent: Handbuch II., 1828., 12–15., azonos sorrendben és szöveggel).
5. *Kései szonett-csomó II.*, 1827. (MTAK K 642. 136a–142a).
6. *Kései szonett-csomó III.*, 1830–1831. (MTAK K 622.143a–148a).

	1. csop. 1812	2. csop. 1813	3. csop. 1823	4. csop. 1823–1827	5. csop. 1827	6. csop. 1830–1831	Pandekták (PEml.)
1809. április 11. November 11dike 1804./ Az én boldogítóm	1	1 (+1.)	3	3	5	3	+
1809. április 22. A' Sonett' Múzsája			1	1	2	1	+
1811. május 1. Az ő képe	2	2	4	4	4	4	+
1811. május 6. A' Margit Szigetén					1		+ (+)
1811. május 9. Cserei Miklóshoz/ Fény és homály	3	3	5	5	6	5	
1812. február 17. A' Kötés' napja			2	2	3	2	+
1813. február 8. Szirmay Jánoshoz		(+2.)					
1819. november 11. A' Sajka				6	7	6	

Az 1812-es kiadás előtt előbb Szemere Pál akarta kiadni az első két szonettet (erről Kazinczy számol be Döbrentének 1810 legvégén: „Szemere Pali felveszi a' két Sonettot Aurórájában”, KazLev. VIII. 225., 1897. sz.), majd mikor 1811-ben már öt van készen, Horvát István jelzi Kazinczynak (KazLev. VIII. 562., 2013. sz.), hogy az első és az ötödiket kiadná a *Hazai Tudósítások*ban, de egyik terv sem valósult meg. Ebben az első néhány évben tehát csak a levelezés teremtett nyilvánosságot az elkészült szonetteknek.

(a szonettek a levelezésnyilvánosságban, 1809–1811)

– 1809 és 1810 áprilisa: a fogadtatás

Az 1809 tavasza és 1811 nyara közötti időszakban a szonettekkel kapcsolatos levelezés hullámokban intenzívnek mondható. Először az a nagyszámú levél tűnhet fel, melyekben az elkészült első darabot szétküldözgeti barátainak, ez az egyik legnagyobb mennyiségben terjesztett költeménye (s még nem is maradt fenn minden ilyen levele, pl. a Csehy Józsefnek küldött, vö. KazLev. VII. 151., 1618. sz.). A küldeményekre folyamatosan érkeztek a lényegében elismerő válaszok, sőt Kölcsey maga is szonettet küldött, melyet a Kazinczytól kapott inspirált (KazLev. VI. 363., 1474. sz.). Szemere Pál ugyancsak szonettek írására buzdult, s noha nem ismerjük sem Kazinczy, sem Szemere vonatkozó leveleit, egy későbbi, 1810. április 27-én kelt Szemere-levél kétség nélkül tanúsítja ezt, valamint azt is, hogy Kazinczy pesti triászában egyfajta kultusza keletkezett az első szonetteknek. Ez az a nevezetes levél (KazLev. VII. 398–408., 1726. sz.), amelyben Szemere beszámol Berzsenyi pesti látogatásáról, többször említvén a szonetteket. A március 30-i események leírása során feleleveníti az esti teátrum után a Paradicsom vendégfogadóban történeteket is: „Mond el már most a' te gonosz Sonettedet is! Horvát és Vitkovics evődni kezdének velem 's a' tréfa tárgya én levék. A' borok megérkeztek. Horvát Kazinczy Eugenia és Thalie egészségökért ivott 's utána a' társaság; 's Bihari tust rántott. Ez nagyon tetszett Horvát és Vitkovicsnak 's Biharit megajándékozáék. – Kölcsey talán most is Sonetti reimről gondolkozik? Mért nem száll már egyszer, monda Horvát. No éljenek a' Sonettek! Bihari a' Sonetteknek tust húzott.” (406–407.)

– 1810 ősze: az első átdolgozás

Ezt követően 1810 augusztusa és decembere között az első két szonett átdolgozásáról esik szó a Döbrentéivel és Szemerével váltott levelekben. Döbrentének augusztus 26-án a vers újraírt első sorát küldi Kazinczy (KazLev. VIII. 69., 1826. sz.), majd december 27-én további variánsokat, az új címmel, hogy javítsa azokat a nála lévő kéziratban, ha esetleg majd publikálni akarja (KazLev. VIII. 224., 1879. sz.). Közben pesti barátai a Dayka-kiadás megjelentetését intézik, s az életrajz egy részében ekkor még szerepelhettek a szonettek és rá vonatkozó megjegyzések is, legalábbis Szemere 1810. december 10-i és 27-i leveleiből erre lehet következtetni: az év elején Pestre küldött kéziratban még a versek eredeti változata szerepelt, utóbb elküldhette ezekhez a módosításokat Szemerének is, mert ő leveleiben ezek átvezetéséről ír (KazLev. VIII. 201–202., 231–233.; 1886., 1900. sz.). Közben azonban veszi a bátorságot, hogy néhány ponton ellent mondjon Kazinczynak (pl. az első szonett első sorával kapcsolatban írja: „nem változtatnám semmi tekintetért”, ezt Kazinczy nem fogadta meg), illetve maga is javasoljon új megoldásokat Kazinczynak (a második szonett első sorával kapcsolatban megfogalmazott érveit láthatóan megfontolta Kazinczy, mert már két hét múlva Döbrentének írott levelében megváltoztatja a sor végén szereplő eredeti szót, utóbb pedig a Szemere által javasoltat emeli be e helyre). Figyelemre méltó az is, hogy Szemere beszámol Horvát Istvánnal való nézetkülönbségeiről a versek kapcsán, ami ismét a pesti barátok szonettek iránti érdeklődését, fogékonyságát bizonyítja.

– 1811 májusa: a megvitatás

Amikor pedig 1811-ben elkészült az újabb három darab, az öt szonett részletes megvitatására kerül sor. Előbb, május 17-én Szemere hosszan ír a szonettekről (KazLev. VIII. 524–527., 2005. sz.), de még csak az első háromról (ebből az is következik, hogy Kazinczy Szemerének is elküldte *Az Ő képe* című harmadikként keletkezett szonettjét, ez a levél azonban nem maradt fenn, viszont mivel a negyedik nem kerül szóba, ezért Kazinczy levele május 1. és 6. közé tehető). Szemere válaszáat nagyon várhatta Kazinczy, mert Horvát Istvánnak írott május 18-i levelében sürgette azt („Szemerét kérem hogy feleljen Sonettjeim eránt tett kérdéseimre”, KazLev. VIII. 529., 2006. sz.), nem tudván, hogy a válasz előző nap megszületett, így leveleik keresztezték egymást. A részletekbe menő, elemző levélben Szemere megállapítja saját rangsorát is a versekről: „a’ harmadik Sonett nekem méltán kedvesebb a’ másodiknál; sőt bátor volnék állítani, hogy szinte olyan kedves, mint az első, pedig abba szörnyen szerelmes vagyok”. Egy héttel később, május 24-én kezdett levelében pedig egészen az élre állítja ezt, de már az ekkorra megismert újabb kettőt is figyelembe véve – ez az értékelés azonban egy részletesen leírt vita összefüggéseibe illeszkedik.

Kazinczy levele, melyben újabb szonettjeit küldte a pestieknek, ezúttal sem maradt fenn, Szemerétől tudjuk, hogy Vitkovics útján jutott el hozzájuk („Vitikovics barátunk ma estve adá-által nékem a’ három Sonettet. Ő Pomázra siet, ’s kér, hogy helyette én válaszoljak”). A felolvasás és megvitatás kultikus eseményként jelenik meg Szemere beszámolójában: „Édes Uram Bátyám’ becses levele a’ Triász’ Szentegyházában adatott kezeinkbe. [...] A’ Triász Innepeit itt szokta tartani, ’s mostanában minden estvénként össze gyűl. A’ Sonettek felolvastattak. Az Ő Képe és az Aresz Horvátnak igen tetszetek, ’s kivált a’ Hajnali szinte olly nagyon mint a’ fene Ate, ’s nem külömbben tetszetek azok Vitkovicsnak is. De mind a’ kettő kikelt a’ Menuette és Ninon ellen, ’s ki ellenem is, mivel én az öt Sonettet így rangírozám:

1. AZ Ő KÉPE.	[Hajnali]
2. AZ ÉN BOLDOGÍTÓM.	[fene Ate]
3. MARGIT-SZIGET.	[Ninon]
4. A’ SONETT’ MUZSÁJA.	[Menuette]
5. CSEREY MIKLÓSHOZ.	[Aresz]

A’ vitatás sokáig és hevesen tartott. Asszonykáink elúnták az előtők érthetetlen beszédet ’s más tárgyra vontak bennünket, ’s én eltettem a’ levelet ’s a’ Triász ismét a’ boldog bolondoskodásra ereszkedett. Még egy darabig dalolánk ’s tizenegy óra szakasztott el bennünket egymástól, ’s most midőn ezt írom, már túl van az idő az éjfélen” (KazLev. VIII. 538–539., 2011. sz.). A leírásból úgy tűnik, a vita leginkább a Csereyhez szóló szonett értékeléséről folytatott, hiszen Szemere azt

az utolsó helyre tette, míg Horvátnak és Vitkovicsnak tetszett, szemben a *Margit-szigettel* és *A' Sonett' Muzsájával*, melyek ellen viszont mindketten kikeltek.

Ez a vélemény köszön vissza aztán Horvát két nappal később, május 26-án írott levelében is (KazLev. VIII. 561–562., 2013. sz.), melyben hosszan foglalkozik a szonettek értékelésével: „A' *Sonettó Muzsája*, és *Margit szigete* ítéletem szerint osztályon kívül vagyok”, a másik háromról viszont áradó dicsérettel szól. Terjedelmi okok miatt ebből itt csak két részletet idézünk, azokat, melyek Horvát későbbi kiadásával hozhatók összefüggésbe. Mikor kijelenti, hogy Kazinczy első szonettjét milyen nagyra értékeli, hozzáteszi: „de a' maga első formájában, mint én azt birom, 's mint Méltóságos Ürményi János Ezeredes Kapitány, (legnagyobb hazafi az Ürményiek között) Mészáros József Váli Esperes, Ferentzi János, 's Kultsár István és mások sokan tőlem bírják.” A névsor újabb adalékot jelent a vers korabeli, kinyomtatás előtti elterjedtségéhez, másrészt viszont Horvát véleménye e versre nézve rangsort állít fel az 1810-es átdolgozás előtti és utáni szövegállapotok között is. S e rangsornak számára olyan jelentősége van, hogy engedelmet kér az az alapján való publikálásra: „Tsak azt óhajtanám, hogy az első formában adhatnám ki az előbbent, mert megköll vallanom, hogy javítgatásaid meg nem nyerhetik helbenhagyásomat, és Te úgy is olly formában adhatod azt ki más helen, a' millyenben neked legjobbnak fog tetszeni.” Az ekkor tervezett hírlapbeli kiadás nem valósult meg, de utóbb, 1812-ben éppen ezen elv szerint közölte az első szonett átdolgozás előtti szövegállapotát, s az is egyenesen következik 1811-es véleményéből, hogy elhagyta a neki nem tetsző két verset, s csak a másik hármat jelentette meg Szemere három szonettjével együtt. Mindehhez megnyerte Kazinczy elvi jóváhagyását is. Hosszú válaszlevelében, június 22-én (KazLev. VIII. 599–600., 2026. sz.), miközben részletesen kifejti, hogy inkább Szemerével ért egyet szonettjei rangsorában, baráti hevületű sorok kíséretében adja meg felhatalmazását: „Sonettóimmal cselekedd a' mi magadnak tetszik, add-ki úgy a' mint magadnak tetszik.”

(*Horvát István kiadása, 1812*)

Horvát István kiadásának előkészületeiről nem sokat tudunk, ami nem csoda, hiszen meglepetésnek készült. Utóbb Kazinczy néhány dolgot azért megtudott: „Horvát István Aug. 23dikán Helmeczynek kezébe adta nékem három Sonettómat, s ugyan annyit a Szemere Páléi közzül, s azokat e czím alatt: Hat Sonett. Kazinczytól és Szemerétől. Kiadta Horvát István. Pesten, Trattner-nél; 10 lapra kinyomtatattá, elébe vetvén egy nem hosszú előszót, melyben azt mondja, hogy a kis munkával mind Publicumunkat, mind a két barátot, (Szemere és engem) meglepi.” (Gyulay Karolinának és Lajosnak, 1812. október 4.; KazLev. X. 143., 2328. sz.) A kiadást tehát Horvát és Helmeczy intézte, a kiadó az előbbi volt, s az előbeszédet is ő írta, ennek dátumául Kazinczy az archivált példányon augusztus 24-ét adta meg. Egy diáriumban az utolsó augusztusi és első szeptemberi (17., illetve 13.) jegyzés közé beszúrva ez áll: „NB. megjelent a' hat Sonett. Kiadta Horvát István.” (PEml., 2009., 326.) A nyomtatványból, mint Szemere október 6-án megírta Kazinczynek, száz példány jelent meg, árusításra nem kerültek (KazLev. X. 152., 2332. sz.).

Kazinczy először szeptember 11-én Helmeczynek írott levelében reagál a kiadásra: „Te vagy a' kitől a' Sonetteket veszem, a' kitől a' Sonetteknek csak hírért is veszem!” (KazLev. X. 118., 2313. sz.) Majd két napra rá Horvátnak is köszönőlevelet ír: „Helmeczynek, kedves barátom, Szabadkáról küldötte-meg nekem a' hat Sonettet, 's meg vagy előzve általa. Kibeszéllhetetlen az az öröm, mellyet nékem ő azzal és még inkább TE adál.” (KazLev. X. 122., 2317. sz.) A köszönősorok mellett példányokat kér, mert azt, amit Helmeczytól kapott, rögtön továbbküldte Csehy Józsefnek. Ugyanezt említi a Gyulay testvéreknek írott levelében, s itt is áradozó hangon szól a kiadványról, Horvát és Szemere barátságáról.

Szemerének is ilyen hangnemen írhatott, ez a levél azonban nem maradt fenn, csak a válasz. Ebből tudunk arról a tervről is, hogy Kazinczy az éppen előkészítés alatt lévő *Poetai Berek* végére csatolta volna a hat szonettet az előszóval együtt. Szemere megtiszteltetésékként fogadja az ötletet, készséggel beleegyezik, s felveti, esetleg Kölcsey szonettjeit is oda lehetne illeszteni. Kazinczy magáévá tette ezt a felvetést, de mint Helmeczynek írott december 17–20-i leveléből kiderül, Kölcsey nem hajlott erre: „Épen most, midőn alkonyodik, méne-el tőlem Kölcsey. Ebéd után jött által Álmosdrol. Olvastatám vele a' Szemere Sonettjeit. Gyönyörűeknek találta. Kértem, hogy adja ide a' magáéit is, hogy hármunké együtt jelenhessenek meg, de ő arra nem látszik épen hajlandó-

nak.” (KazLev. X. 122., 2356. sz.) Hogy a *Poetai Berek*ben lett volna a közös megjelenés helye, az ebből nem derül ki.

A korabeli levelezésből az is látszik, hogy nem Horvát kiadásának pusztá megismétléséről lett volna szó. Szemere Pál már idézett októberi levelében hozzájárulását adja ahhoz, hogy Kazinczy beleváltatja verseibe: „Méltóztassék Édes Uram Bátyám Sonettjeimmel azt cselekedni, a’ mit Daykának verseivel: változtatni szabad kéj szerént.” (KazLev. X. 151–152., 2332. sz.) Ez a mozzanat felveti annak a lehetőségét, hogy esetleg Kazinczy a saját versein is módosítani szándékozhatott, amit valószínűvé tesz a Prónay Sándornak 1813. január 17-én írott levelében található ezen megjegyzése is: „Horvát nekem és az én kedves Szemerémnek hat Sonettjeinket adta-ki, de az enyéimeket némelly változtatásokkal, melyeket én jobbításoknak nem ismerhetek.” (KazLev. X. 224., 2370. sz.) S valóban, a hagyatékban fellelhető a kiadvány archivált példánya, amely valójában egy új kiadásra való előkészítése a nyomtatványnak. Kazinczy korrigálta Horvát el nem fogadott módosításait, új megoldásokat illesztett verseibe, s egy-két helyen Szemere szövegét is javította. A levélben említett tervvel ellentétben azonban ez az átdolgozott változat nem a *Poetai Berek*, hanem a *Magyar Régiségek és Ritkaságok* II. kötetének a része lett.

(*Magyar Régiségek és Ritkaságok*, II. kötet, 1813.)

– a kötet lezárásának időpontja

A *Magyar Régiségek és Ritkaságok* 1808-ban megjelent első kötete után a tervezett második rész kéziratban maradt, kiadásra előkészített változatban. A kézirat csomóban 1813. február 19-én kelt előszó található, s ugyanez a dátum áll a szennycímlapra (1a) írt, Helmecczynek szóló üzenet alatt. Ez valójában egy a kötetből hiányzó adat pótlása iránti kérés, melyet azért nem tudott maga Kazinczy a kéziratba illeszteni, mert mint írja, „az alkalom megyen, nem akarom elszalasztani”. Vagyis 1813. február 19-én kiadásra előkészített állapotban volt a kötet, ekkor tervezte alkalmazhatósággal Pestre küldeni Helmecczyhez, amit megerősít a szintén ugyanezen a napon, Pápay Sámuelnek írott levele is: „Ma indul Pestre Magyar Régiségeim és Ritkaságaim II. Kötete.” (KazLev. X. 266–267., 2392. sz.) Ezt követően felsorolja a tervezett kötet tartalmát, az utolsó darabokat bővebben is, mint a kéziratcsomó belső címlapjára (2a) írott tartalomjegyzék, mellyel egyébként tartalmilag teljes mértékben megegyezik (vö. még a tartalomhoz a Rumynak írott levél ugyancsak egyező listáját is március 4-én, KazLev. X. 284., 2400. sz.). Mindez a kiadni tervezett kötet lezárásának keltezését kellő bizonyossággal megalapozza.

A kötet elküldése azonban még késett kicsit, február 21-én ugyanis ezt írta Kazinczy Helmecczynek: „Ez az Ujhelyi Kereskedő [ti. a levélben már említett Vojnovics Mihály] ma akart indulni, ugyan ezért ma virradtakor küldém meg neki a’ tegnap estve leveled vétele előtt már lepecsételt pakétet”, amely tartalmazta a „M. Régiségek Ritkaságok Ildik Kötetét” is, s még hozzáfűzi: „Azt hiszem, hogy M. Régiségeim Kötete Téged nagy örömmel tölt-el, és hogy mindent el fogtok követni, Horvát és Te, hogy minél előbb megjelenhessen.” (KazLev. X. 269., 2394. sz.) Március 8-án írott levelében Kazinczy már érdeklődik Helmecczynél, megérkezett-e a csomag, s külön rákérdez: „Mit mondatok M. Rég. És Ritk. II. Kötetére?” (KazLev. X. 289., 2404. sz., vö. a 2408. sz., március 18-i levelet is.) Helmecczyék válasza nem maradt fenn, de a fentiek alapján egyértelmű, hogy Kazinczy elküldte a kiadásra előkészített kötet kéziratát, s ez tartalmilag a ma ismert kézirat azonosítható, ami persze azt is jelenti, hogy utóbb visszakérült hozzá, hiszen a hagyatékában maradt fenn, későbbi bejegyzésekkel. Ebből kifolyólag viszont az a kérdés adódik, hogy minden részletében egyezik-e a ma ismert kézirat az elküldött csomóval, vagyis elkülöníthetőek-e a későbbi módosítások az 1813 februárjában lezárt állapottól. Itt most persze csak a szonettreszre kell koncentrálnunk, amelynek határai egyébként maguk is kérdéseket vetnek fel, először ezeket kell tisztázni.

– közbevetés: a szonettegység határai

A tartalomjegyzék VII. tétele *A’ legelső Magyar Sonettek* címet viseli (a Pápaynak írott levélben: „7. Magyar első Sonettek.”). A kézirat kötet megfelelő sorrendi helyén meg is található a *Hat Sonett Kazinczytól és Szemerétől* beillesztett s átjavított példánya (95–100.), *Magyar Sonettek* felirató új fejléccel. Utána egy hosszabb tanulmány következik *Értekezés a’ magyar verselésnek*

némelly tárgyai felől címmel (101a–116b), ez a tartalomjegyzékben nincs külön jelölve. Felmerülhet, hogy a tanulmány a közvetlenül utána következő tételhez tartozik (*Poetai Episztola Berzsényi Danielhez, Miklára, Somogyban. 1809.*), mivel ennek alcíme (*A' magyar verselésnek története*) fel fogható a tanulmányra való utalásként is. A címlap és a Pápay-levél ugyancsak nem zárja ki e lehetőséget (a Pápay-levélben: *8. Epistola Berzsényihez* cím és *A' Magy. Verselés Története* alcím található, a címlapon e tételnél csak a vers címe áll: *VIII. Epistola Berzsényihez.*)

Az idézett adatok felvetette lehetőséget azonban a részletes szövegvizsgálat alapján el kell vetnünk. Már a tanulmány címéhez fűzött lábjegyzet egyértelműen jelzi, hogy a *Hat szonett* újrakiadásához kapcsolódik a szöveg: „Ezen Értekezés esztendőök olta készen áll; valamely más czélra vala dolgozva. Mostan, a' Sonettek felől kellvén szóllanom [...] itten veszem fel, az első dolgozásnak némelly helyeit elhagyván, némelly más helyeit meg bővítvén.” (101a) Ez a 'más cél' egyébként tényleg összefüggésben volt a Berzsényi-episztolával: 1809 december végén az episztolát egy csatolt esszével együtt akarta kiadni, amelynek tematikus szerkezete, amint azt Rumynak leírja levélben, teljesen egyező a ma ismert szöveg szerkezetével (KazLev. VII. 149., 1617. sz.). Ennek a fenn nem maradt esszének az átdolgozott változata itt, a *Magyar Régiségek és Ritkaságok* tervezett második kötetében a szonettekre alkalmazva került letisztázásra.

Még hozzá konkrétan a Horvát-kiadás újradowolgozott változatára alkalmazva, mint azt legelső szonettjének tanulmánybeli újraközlése bizonyítja. „Az a' Sonettem, melynek H o r v á t a' maga Kiadásában első helyet engedett, itten nem a' szerént nyomtatatik-le, mint ottan jelent vala meg. Ide tészem-le amazt” – vezeti be a tanulmányban a Horvát-féle 1812-es változat szövegét (111a). Az 'ide' a Horvát-féle 1812-es változat tanulmányba illesztésére vonatkozik, ami e felvezetés után következik; az 'itten' pedig a Horvát-féle 1812-es változat újradowolgozott kiadására, amely a kötetben megelőzi a tanulmányt. Ezek a szövegben megteremtett kapcsolatok egyértelműsítik a szonettek közlése és a verstani tanulmány közötti összefüggést (az 'ottan' utalás pedig értelemszerűen az eredeti aprónyomatványra vonatkozik). Ebből az következik, hogy a kötetbe beillesztett, átjavított aprónyomatvány három Kazinczy szonettje mellett a forráscsoport részének tarthatjuk a tanulmányban található két másikat is. Megvizsgálásra így az előző rész végén felvetett kérdés vár még, vagyis hogy ezek a csomó részei voltak-e már a kézirat 1813. február 19-i lezárásakor is, avagy a későbbiekben kerültek bele.

– a javítások, betoldások datálása

Ezzel azért kell külön foglalkozni, mert a kézíratos csomó visszajutott Kazinczyhoz, így utólag is alakíthatott rajta, s alakított is. Két egység már nem található meg benne (a IV. és a VI.), valamint a most vizsgált egységben, éppen az egyik szonett lapjára 1816-os dátummal rájegyzett egy újabb verset (116b), Kölcsy szonettjét pedig egy 1815-ös publikáció szerint javította végig. Az vizsgálható elsősorban, hogy a kézirat eme szonetteket tartalmazó egységén (95a–116b) megfigyelhető utólagos javítások, valamint az ebben az egységben önálló lapokon lévő, a javítások kézírásával készült betoldások mikoraiak. Négy betoldást találunk, a 97., 110., 115. és a 116. lapokat, melyek közül az elsőn és az utolsón egy-egy Kazinczy-szonett áll. Az első kettő betoldás jellege teljesen egyértelmű már elhelyezkedésénél fogva, a 115. lap az utolsó előtti a csomóban, Helmecey azon szonettje van rajta idegen kézírással, melynek az előtte lévő lapon ki van hagyva a hely, csak végül nem másolta be oda Kazinczy. Ez lett volna a tanulmány zárata, mint az a felvezető szövegből kiderül, melyben elmondja, hogy két ifjú barátja szonettjével „rekeszti-bé” értekezését (113b), amiből az következik, hogy a 116. lap, melyen e két szonett után egy sajátot közöl, megint csak betoldásként került a tanulmány végére (de szerves betoldásként, mert a bevezető sorokban utal a szövegben korábban elhangzottakra, melyeknek a szonett mintegy az illusztrációját nyújtja). E négy lapnyi betoldással egyébként pontosan megkapjuk azt a terjedelmet, amelyet Kazinczy a szennycímlap hátuljára beragasztott kis terjedelemszámításában megad: „Sonett. – fol. 18.” Itt minden más tétel megadott lapterjedelme egyezik a csomóban találhatóival, kivéve ezt, mert az 22 lapnyi (ez értelemszerűen az újrakiadott aprónyomatvány 6 és az értekezés 16 lapjának összege). Ha ebből levonjuk a 4 lapnyi betoldást, akkor éppen 18 lapot kapunk eredeti terjedelemtént.

A betoldásoknak a fentiek alapján a kötet tervezése után kellett megtörténnie, de még a lezárása előtt, amit pedig az utólagos javítások bizonyítanak, ilyenek ugyanis a betoldott lapokon is

vannak. Eredeti lejegyzésüket tekintve mind különböző. A Helmeczy-szonett (115.) idegen kéztől származik, a vers nyomtatott változatával Kazinczy behatóan foglalkozott 1812. április–május körül (I. KazLev. IX. 403–405., 431–432.; 2208., 2209., 2220. sz.), szempontunkból a Helmeczy-mű betoldásának nincs jelentősége. A Horvát-féle nyomtatványba beillesztett lapon (97.) *Az én boldogítóm* újradolgozott változata áll, egységes írással, ami azonban különbözik a tanulmány eredeti lejegyzésétől és javításaitól is, az aprónyomtatványon található egyéb javításokkal mutat nagymértékű egyezést. Szempontunkból ez esetben csak az a releváns, hogy az első szonett régi változatához Kazinczy a tanulmányban is fűzött kommentárokat, melyekben szintén vannak utólagos javítások, tehát már a tanulmány eredeti lejegyzése előtt készen kellett lennie az átdolgozásnak, ami a 97a oldalon van. A tanulmány végére betoldott Kazinczy-szonett (*Szirmay János*hoz, 116.) írásképe eredeti lejegyzésében és javításaiban is megegyezik a tanulmányéval, míg a jóval kisebb méretű 110. lapon betoldott szöveg a javítások kézírásával egyező (maga is javításnak tekinthető, amely nem fért már ki az adott lapra), tehát a teljes tanulmány átjavíthatása későbbi, mint a Szirmay-szonett betoldása utolsó lapként. Ez pedig azt jelenti, hogy még az elküldés előtt történt a betoldás is, s nem esetleg évekkel később, mikor visszakérült Kazinczyhoz a kézirat csomó. Így tehát a csomó lezárására megállapított dátum, 1813. február 19. a teljes ma ismert anyagra vonatkoztatható.

– az eredeti lejegyzés ideje, azaz a kötet összeállításának megkezdése

Az eredeti lejegyzéseket tekintve már nem tudunk egyetlen és napra pontos dátumot megnevezni. Jelenlegi ismereteink szerint először 1813. január 15-én, Horvát Istvánnak írott levelében említi Kazinczy a *Magyar Régiségek és Ritkaságok* II. kötete régebb óta dédelgetett tervét, mint olyat, aminek megvalósítása reális közelségbe került: „ha megnyered Tratner Urat, hogy azt az én költségemre kiadja (Nyomtatót, Kiadót a’ munkának ígérni nem merek), Régiségeimnek ’s Ritkaságaimnak Ildik Kötetét kiadni késedelmeskedni nem fogok” (KazLev. X. 219–220., 2368. sz.). A kötet összeállítására csak ezt követően kerülhetett sor, itt még csak tervként sorolja fel a tartalmát: „Most engedd mondanom, miket vennék-fel ezen kötetbe.” A felsorolt tételek közül Ribinyi János beszédén kívül éppen a szonettek újrakiadása (a tanulmánnyal) és a Berzsenyi-episztola hiányzik, vagyis ezek ekkor nem voltak részei a tervnek. Ezzel összhangban látszik lenni az a már korábban idézett, Prónay Sándorhoz szóló 1813. január 17-i levél, amelyben Horvát önkényes változtatásaival való elégedetlenségének adott hangot (KazLev. X. 224., 2370. sz.), de nem említette a szonettek átdolgozását és a tervezett Régiségek kötetben való kiadásuk tervét.

Hogy ez a szóban forgó mintegy egy hónapnyi időben mikor merült fel, s mikor kerültek ezek a szövegek a kézirat csomóba, nem tudjuk pontosan adatolni. Annyi bizonyos, hogy Kazinczy február elején nagy intenzitással dolgozott, ahogy erről szinte kétnaponta beszámol leveleiben (február 4-én Sipos Pálnak, 6-án Dessewffy Józsefnek, 7-én Helmeczy Mihálynak, 9-én Kis Jánosnak és Rumi Károly Györgynek), szinte mindig ugyanazt a rövid formulát alkalmazva: „Én most Magy. Régis. II. Kötetét készítem sajtó alá” (KazLev. X. 241., 2380. sz.; vö. még a 2382., 2385., 2387., 2388. sz. leveleket). Pontosítás egy esetben lehetséges: a Szirmay-szonett ezzel egy időben, február 8-án született (témája alapján hipotézisként azt is megfogalmazhatjuk, hogy éppen e munkálatok inspirálták), így a 116. lap csak ezt követően készülhetett el. S noha ez betoldás, de a tanulmány eredeti lejegyzésével lényegében egyező kézírással, így az egész szöveg lejegyzése sem sokkal előzhette meg e betoldott lapra írottakat.

Összegezve: a Horvát-féle kiadás szonettjeinek újradolgozása és az ehhez kapcsolódó tanulmány, benne két szonettel, a *Magyar Régiségek és Ritkaságok* II. kötetéhez készült, amelynek összeállítása az 1813. január közepe és február 19-e közötti hónapra esik, zömében valószínűleg február első felére, különösen éppen a szonettekkel kapcsolatos rész. Ez a kötet végül nem jelent meg, visszakérült Kazinczyhoz. A szonettekkel kapcsolatos tanulmányt utóbb felhasználta a *Tudományos Gyűjtemény*ben 1817-ben publikált szonett-tanulmányához, melyben már a kézirat csomóiban található utólagos bejegyzések is megjelennek, miként első szonettjének átdolgozott újrakiadása, a változtatások értelmező kommentálásával, a tanulmány zárásaként. (*Az én boldogítóm*at egyébként egy évvel később kiadta Szemere is a *Tudományos Gyűjtemény*ben, egy cikkébe illesztve, nem autentikus, saját változatban, majd megismételte ezt 1828-ban.)

(az 1820-as évek szövegcsoportjai)

Horvát István 1812-es válogatását (és annak javított újrakiadási tervét) követően periodikákban jelentek meg Kazinczy szonettjei, kettő (*A' Margit Szigetén*, *Sziromay Jánoshoz*) az *Erdélyi Múzeumban* (1815), majd hírlapokban a Csereyhez írott szonett (*Hasznos Mulatságok*, 1817) és az újonnan született *A' Sajka* (*Magyar Kurir és Hasznos Mulatságok*, 1819). Az 1820-as években Kazinczy szonettjei együttes kiadásával számolt, a *Hébé*-ben megjelentetett öt darab szerepelt további kiadási terveiben is, kiegészülve *A' sajkával*, illetve egyszer *A' Margit Szigetén* cíművel. Az 1823. évi *Hébe* kötet 1822 októberében megjelent, a kézirat beküldéséről nem maradt fenn pontos adat (ez is erre az évre eshetett, a nyári cenzúráztatás miatt inkább az év első felére).

A további három fennmaradt szövegcsoport kéziratos (összefoglaló táblázatunkban a 4–6.). Fizikai jellemzőik:

– 4. *Kései szonett-csomó I.* Összesen 8 oldalból álló, azonos kézírással, folytatólagosan (oldalanként egy szonett) teleírt önálló csomó, 6 verssel, az utolsó lap üres.

– 5. *Kései szonett-csomó II.* Összesen 6 lap, egységes írással készült nagyobb versgyűjtemény része, a laptükröt a használt oldalakon ceruzával rajzolt keret jelöli. Minden lapra egy vers került, azaz a hátoldal mindig üres, kivéve *Az én boldogítóm*at, melynek a hátoldalán található a *Fény és homály*. A csomó 7 verset tartalmaz, elsőként egy a többiben nem található áll (*A' Margit Szigetén*), valamint két darab felcserélődött azokhoz képest (l. a táblázatot), így a sorrend csak nagyjából felel meg a korábbiaknak, de ez éppúgy lehet véletlen, mint rendezési művelet következménye, hiszen a lapok szándékoltan önállóak, hogy felcserélhetőek legyenek egymással, emiatt azonban a későbbiekben össze is keveredhettek (közöttük két teljesen üres lap is található, keret nélkül).

– 6. *Kései szonett-csomó III.* Összesen 6 lap, egységes írással készült nagyobb versgyűjtemény része, minden lapra egy vers került, azaz a hátoldal mindig üres, ugyanolyan okokból kifolyólag, mint előzőleg. E csomó jelenleg önállóan, a többi hasonló írással készült csomótól elszakítva található, 6 verset tartalmaz, ugyanolyan sorrendben, mint a 4. kézirat. Ehhez a csomóhoz tartozik még a 3 ritornell is.

E három kéziratos csomó lényegében azonos szövegállapotokat őrzött meg, sorrendjük meghatározásához e tekintetben csupán a táblázatunk 4. verscsoportjaként feltüntetett kézirat egyik versében, *A' kötés' napjában* lévő javítások jelentenek támpontot. A 12. sorban lévő kisebb korrekció a *Hébe* alakjából azt alakítja ki, ami majd a másik kettőben is szerepel, így sorrendileg e kézirat a nevezettek közé helyezendő. Az ezen apró javításból adódó következtetés összhangban van a rendelkezésre álló többi adattal. Ugyanebben a kéziratban (4.) *Az én Boldogítóm* margóján, a 8. sor mellett a következő autográf jegyzés olvasható: „NB. Igazítás nélkül ne hagyj e' sort. Hibás az előbbi.” A levelezés alapján azonosítható, kinek szól ez az utasítás, ugyanis Toldy Ferenc 1827. október 1-i levelében ezt írta Kazinczynak: „»Boldogítóm« című sonettedben 8. v. ez van: sébemen. Írod: ne hagyjam igazítás nélkül. Nem állhatna-e helyette: sérv-emen?»” (KazLev. XX. 364., 4841. sz.; a figyelmeztetés a *Hébe* előtt többször megjelent korábbi alakra vonatkozik.)

Toldy levele nyilvánvalóan Kazinczy e kéziraaton olvasható megjegyzésére reagált. Toldy a levél elején megköszönte a kapott kéziratokat, s az is tudható, hogy Kazinczy szeptember 6-án keltezett kísérorosokkal küldte azokat (4831. sz.), így az utalás alapján nagy biztonsággal állítható, hogy a szonettek jelen csomója az 1827. szeptember 6-án küldött kéziratok között volt. Kazinczy október 5-én válaszolt Toldynak, elvetvén szócsérré vonatkozó javaslatát, s Toldy ezt tiszteltben is tartotta, mert a kéziratban szereplő alak jelent meg a *Handbuch* második kötetében. Toldy ugyanis ehhez kérte Kazinczytól a kéziratokat. A kéziratban szereplő mind a hat szonett azonos szöveggel jelent meg itt, egyedül éppen *A' kötés' napja* címének Kazinczy általi módosítását nem vette figyelembe (a kéziratban át van húzva az eredeti cím, és egy sehol máshol nem szereplő alak van fölé írva, Toldy mint mindig, ezúttal is ragaszkodott a már ismertté vált hagyományos formához). Mindezek alapján keletkezését az 1827. szeptember 6-i elküldés előttre tehetjük, az 'előtt' időtartama nem határozható meg pontosan, az bizonyos, hogy a *Hébe* utáni, s legvalószínűbben éppen a Toldyhoz

küldés előtt készült, éppen a *Handbuch* számára, de ez nem bizonyítható, így az 1823–1827 közötti időszakot adhatjuk meg bizonyossággal.

Az 5. csomó a *Kazinczy Ferenc' versei* című, a kézirat oszlop szerint 1827-es versgyűjtemény része. Összhangban van ezzel a dátummal az íráskép azon sajátossága is, hogy az *s* kötőszók előtti aposztrófot, amely az eredeti lejegyzésben mindenütt ott állt, utóbb sötétebb tintával következetesen áthúzogatta Kazinczy, amire 1828 novembere után került sor. Mivel a csomó az előbb említett javítások alapján a 4. után következik sorrendileg, így összeírására 1827 késő ősztől, a Toldyval való októberi levélváltást követően kerülhetett sor.

A 6. csomó az íráskép alapján a pálya legvégén készült gyűjteményes összeírás része, az *s* kötőszó előtt már eleve nincs aposztróf, a versek önálló lapokra kerültek. E csomó mellett található Kazinczy három ritornellje is, nagyon hasonló írásképpel, nincs közöttük az 1831 márciusában született negyedik darab. A csomó keletkezését a nagy összeírás időrendje szerint tudjuk meghatározni: 1830–1831.

Kazinczy nyolc szonettjéből öt 1809 és 1811 során született, ezekhez társult még egy-egy a további évekből (1812, 1813, 1819). Kiadásukat Horvát István 1812-es, Szemerével közös kiadványa után Kazinczy maga kívánta kézbe venni, már 1813-ban, de szándéka majd csak 1823-ban valósult meg a *Hébé*-ben, ahol öt szonett jelent meg. A pálya végén minden tervezetben és nagyobb összeírásban szerepelt a hatversnyi törzsanyag, ami azonban csak Toldy *Handbuch*-jában jelent meg 1828-ban.

Az episztolák szövegcsoportjai

(a verslisták és versek áttekintése)

Kazinczy pályája során mindvégig írt episztolákat, leveleiben leggyakrabban ezeket küldözgette a szonettek mellett, többségüket megjelentette hírlapban, folyóiratban vagy aprónyomatványként, és tervezte gyűjteményes kiadásukat is. Az episztolák verscsoportjában Toldy Ferenc 22, Abafi Lajos 34 verset közölt, mindketten alapvetően az időrendhez igazodva. Abafi verstöbblete részben abból fakadt, hogy felvette a töredékben maradt műveket is, a teljesek mögé sorolva. Gergye László kiadása az Abafiét követte, annyi módosítással, hogy a befejezett episztolák esetében Kazinczy egyik listájának sorrendjét vette alapul. A verses életmű e korpuszában áttekintésben Kazinczy listáira és verscsoportjaira támaszkodhatunk elsősorban, táblázatunk ezek összefüggéseit mutatja be (a listákat l. a Függelékben).

A táblázatban a címek a III. lista szerint következnek, mind írásmódjukban, mind sorrendjükben, a másik két lista ugyancsak tartalmaz címeket, ezeket itt elhagytuk, csak a címek mellett álló számokat közöljük. Az I. listán az első szám a sorszám, amelynek sorrendjében állnak a címek, a cím után, a 'lap' felirat alatti oszlopban lévő második szám a terjedelmet adja meg, vagyis hogy hány kéziratoldal az adott vers (ezt a táblázatban szögletes zárójelben közöljük). Az utolsó két cím utólag került a lista végére (itt félkövérrel jelöljük ezeket), hogy miért két címként, nem tudjuk, mert ez a kettő egy verset jelöl (*Thaly Antal és Farkas Károly barátoknak*). A II. listán a címek egymás alá vannak írva, majd ugyanazzal az írással utóbb megszámozva, így a leírás és a számozás sorrendje a másik két listától eltérően nem egyezik meg. A sorszámok később folytonos függőleges vonallal áthúzva (a táblázatban a <> között lévő szám), s helyettük egy másik számozás került az áthúzott számok elé (a táblázatban a második szám), kivéve az utolsót, amely mellett nincs új szám. Két vers mellett eredetileg sem volt sorszám (ezeket táblázatunkban l. lentebb).

A táblázatban a címek mellett jobbra álló oszlopban az adott szövegidentitás keletkezési idejét adjuk meg egyszerűsített dátummal, csak a vers befejezési dátumát, s elhagyva az 'előtt' típusú pontosítást is. Félkövérrel szedtük azon versek dátumait, amelyek megjelentek aprónyomatványként, általában nem sokkal keletkezésük után. Ettől jobbra a szövegcsoportokkal való megfeleltethetőség jelölése következik. A szövegcsoportok (I–VII.) felsorolását, jellemzését külön alfejezetben, az összevetéssel együtt végezzük el. A táblázatban a csomók folytatólagosan írott verseit

számozással jelöljük, ami természetesen csak az ismert csomó sorrendjét mutatja, hiszen mindegyik töredékesen maradt fenn. A * az eredetileg a csomóhoz tartozott, de attól jelenleg elkülönülten található azon kéziratokat jelöli, melyek az ott található főcímek (*Epistolák*, *Első könyv*) alapján a csomó első darabját képezték. Ahol a vers új lapon kezdődik, ott sorrend nem állapítható meg, így a táblázatban + jelet alkalmazunk. A csomókban töredékesen található verseket zárójellel jelezzük. A listák jelöléseiről alább, azok elemzése kapcsán esik majd szó.

listák			szöveg- identitás kelekezése	szövegcsoportok						
I.	II.	III.		I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.
1. [5]	< 1.>	1. Wesselényihez.	1809. 03. 04.		?	*			*	
2. [6]	< 2.>	2. Csereihez.	1810. 07.							
3. [11]	< 3.>	3. Berzsenyihez.	1809. 10. 17.				1.	(1.)	1.	
4. [4]	< 4.>	4. Bugacz.	1810. 09. 19.				2.	2.	2.	(+)
6. [2]	<10.>	5. Helmecki.	1811. 11. 27.						3.	
5. [6]	< 9.>	6. Gr. Török Lajos.	1811. 11. 25.						4.	
8. [3]	< 8.>	7. Arkász.	1811. 02. 24.	+						
9. [5]	<12.>	8. Nagy Gáborh.	1811. 11. 21.			+				
11. [11]	< 5.>	9. Vitkovics.	1811. 01. 27.	+					+	+
7. [3]	<11.>	10. Vida.	1815. 12. 17.							
16. [2]	< 7.>	11. Grof Dess.	1812. 02. 13.		2.					
10. [3]	< 6.>	12. Festeticshez	1819. 01. 02.						+	
12. [9]	<16.>	13. Sípos	1812. 02. 28.		1.					
13. [2]	<15.>	14. Buczy.	1816. 11. 18.			+	(+)			
15. [4]	<17.>	15. Kornis.	1821. 01. 23.							
14. [1]	<13.>	16. Bártfay.	1826. 08. 11.							
18.	<18.>	17. Thaly.	1827. 12. 27.							
	<14.>	18. Jankovics.	1827. 11. 23.							
Az I. listán szereplő további cím										
17.		Farkas Kár.	?							
A II. listán szereplő további címek										
		Tekint. Tudós Kisassz.	1817. 05. 10.			+				
		Bölönihez.	1816. 01. 15.		3.					
A IV. verscsoport további versei										
		Horváth Ádámhoz	1789. 09. 24.					+		
		Szent-Györgyi Józsefhez	1812. 03. 08.					(+)		

A felsorolt 18+4 verscím Kazinczy episztoláinak nagyobb részét jelenti, de vannak ezen kívüliek is. A fogság előtti időszakból nincs egyetlen vers sem a listán, a csomókban is csak egy maradt fenn, a Horváth Ádámhoz szóló, de ez is inkább a befoglalt archaizáló dal miatt. Ezenkívül ismert még ekkoriból 2 teljes (*Baróti Szabóhoz*, *Döme Károlyhoz*) és 2 el nem készült episztola (*Kazinczy Lászlóhoz*, valamint *A vallástalan* címmel ismert vers, amely eredetileg episztola lett volna), valamint további 2 a fogság idejéből (*Az excellenz nevezete*, *Kishez*). A Döme-vers többször megjelent annak idején, a Baróti-episztola is, de ez utóbb beépült az önéletírások szövegébe.

A fogság utáni időkből 3 teljes és 5 töredékes episztola maradt fenn. A teljesek 1809-ből (*Gróf Deszöffy Józsefhez, Gróf Ráday Pálhoz*) és 1812-ből valók (a Soós Pál feleségéhez írott, mely utóbb *Egy kis kör kívánságára* címen szerepelt a kiadásokban). A Dessewffy-vers esetében kérdéses lehet, hogy a két egyező című közül melyiket szerepeltette Kazinczy a listáiban (Gergye László éppen ezt az 1809-es episztolát közölte a III. lista megfelelő helyén). A kérdést az I. lista által megadott terjedelem egyértelműen eldönti, a jelzett 2 oldal csak az 1812-es episztolára áll, az 1809-es jóval hosszabb. Az episztolatöredékek közül egy ugyancsak 1812-es (*Gróf Gyulay Karolinához*), egy másik 1817-es (*Gróf Dessewffy Józsefhez*), a harmadik 1822-es (*Gróf Dessewffy Aurélhoz*), míg az utolsó ismert episztola, a Széchenyi Istvánhoz írott töredék 1828 novemberéből való. Jól látható tehát, hogy e versek is többnyire azokból az évekből (sőt hónapokból) származnak, amelyekből a kiadni tervezettek. Ugyanezekre az időszakokra esnek Kazinczy kiadási tervei.

(az episztolák önálló kiadási tervei a levelezésben)

– 1811–1812

Kazinczy az episztolák önálló kiadásának tervéről tudomásunk szerint először Ragályi Tamásnak írott, 1811. november 25-i levelében tesz említést (5526. sz.), majd december 6-án Kis Jánosnak már részletesebben is kifejti elgondolását: „most arra törekszem, hogy Epistoláimat vagy 20 számra vihessen, s akkor kiadom. Ezek mind Jambéjonokban lesznek írva. Ezek után scdált, rímes és egyenetlen (majd hosszabb majd rövidebb) sorú versekben fogom írni Epistoláimat, hogy azok az újak Epistoláimnak második Kötetét tehessek. Az újabbakban könnyebb elevebb tónust viszek, – ezeknek a’ mostaniaknak tónusok *komoly* – és characterek épen úgy *Hochsinn* mint a’ Horátzénak a’ *bölcséssel öszvepárosított bolondoskodás* vagy inkább csak *bobóskodás*. Csak attól akarnék őrizkedni, hogy Epistoláim *Chriáknak* ne tartatthassanak.” (KazLev. IX. 174., 2107. sz.). Az episztolák hangnemi és versformabeli különbözőségének műfajelméleti szempontú megkülönböztetése mindvégig fontos témája Kazinczy leveleinek (l. erről Labádi Gergely: *A magyar episztola a felvilágosodás korában*, Bp., 2008., 88–101.). Kitér erre Kölcsenyek írott 1812. január 5-i levelében is, ahol a tervezett episztolakötetről szintén újabb információkat találunk: „Tizen egyget tartottam-meg, a’ többit elvetettem, de némelyiket újra dolgozom. Talán a’ jövő esztendőben kiereszthetem a’ jambéjonokban írottakat.” (KazLev. IX. 210., 2121. sz.) Egy hét múlva, január 12-én pedig Vida Lászlótól kéri egyes episztolái másolatát, mert nála nincs meg minden, vagy legalábbis az újabb változatok (2126. sz.), s Vidától meg is kapja ezeket, amint az április 15-i köszönőleveléből kiderül: „Örömdve vett leveled elhozá nékem azon versdarabjaimat, melyeket nyugtalanul vártam, hogy Epistoláim’ Gyűjteményébe őket beírthassam” (KazLev. IX. 398., 2205. sz.).

Az idézett levelekben rövidebben vagy hosszabban több episztoláról is szó esett (a Nagy Gáborhoz, Wesselényihez, Csereyhez, Dessewffyhez, Helmeccyhez, Törökhöz és az Arcáshoz írottakról, valamint Orczy Lőrinc Bugaczi Csárdájának átíratáról), ezek száma összesen 8, s Kazinczy azt írta, hogy már 11 van készen, valamint hogy 20-ra tervezi növelni számukat. Ha a levelek adatait összevetjük a táblázatban a listák alapján felsorolt episztolákkal, akkor azt látjuk, hogy 1811. január 5-ig még a Berzsenyi- és a Vitkovics-episztola készült el, a listákban már nem szerepel, de 1809-es a Ráday Pálhoz szóló vers is, így éppen megvan a Kazinczy által megadott 11 darab. A Dessewffyhez írottak közül itt értelemszerűen az 1809-es vehető figyelembe, nem a listákon szereplő 1812-es, az valójában a további (20-ra tervezett) bővülésénél számítandó be, másik négy verssel együtt. 1812 február–március folyamán ugyanis 5 episztola volt készülóban Kazinczy műhelyében, közöttük régebbi ihletlek lezárása és új kezdemény is, az ötből 4 teljesen el is készült (Dessewffyhez, Siposhoz, Szentgyörgyihez, Soós Pálnéhoz, s töredékben maradt a Gyulay Karolinához kezdett verses levél), így a 20-nak már csak a negyede hiányzott. A terv megvalósítása azonban itt elakadt, nem is beszélve a megemlített második kötetéről.

Az episztolagyűjtemény kiadásának gondolata időben jól körülhatárolható, és pontosan köthető versek egy csoportjához. Az első két említés 1811. november 25-i és december 6-i dátumú, vagyis azokból a napokból való, amikor Kazinczy egyszerre három nagyobb episztoláját fejezte be (november 21., 25., 27.). A terv az 1809 és 1811 között készült versekre épül, minden akkori episztoláját számba vette, a válogatás, amire levelében utal, nem értelmezhető az ismert versanyag alapján. Ez az elgondolás mintegy kiteljesíti az aprónyomatványokban megkezdett publikációkat,

ezek nagyobb és jelentősebb része episztolákat tartalmaz, e három évben egy-egy jelent meg, a *Tövisek és virágok* megjelenése előtt és közvetlenül utána Kazinczy ezekkel volt jelen a nyomtatott nyilvánosságban. A lendület 1812 elejéig kitartott, amit az újabb episztolatermés bizonyít, s ha nem is lett belőle kötet, a később a végső listára kiválogatott 18 vers közel kétharmada, 11 darab ebben az időszakban, 1809–1812 között született.

– 1817 körül

Kazinczy 1817. május 10-én Döbrentének küldött egy verset ezzel a megnevezésjellegű címmel: *Episztoláim' 2dik Könyvének Első Darabja*, majd 15-én Kölcseyvel is megosztotta ezt, immáron a későbbi *A' Múzához* címmel, s az előző közlést ezúttal kommentárként illesztette a szöveg mellé (3430., 3436. sz.). Ez az a vers, amely a II. listán *Tekint. Tudós Kisassz.* megnevezéssel szerepel, s nincs beszámozva, nyilván mert kikerült az episztolák csoportjából, mint a listán szereplő másik darab is. E terv mögött nem áll tömörszerűen új episztolatermés (1815–1816 fordulójáról és 1816 végéről maradt fenn egy-egy, s ehhez a háromhoz jön még egy kezdemény 1817 márciusából), így leginkább *A' Múzához* című vershez mint reménybeli nyitódarabhoz kötődő ötletként tudjuk értelmezni, amelynek folytatása sem adatolható.

(a listákhoz köthető gyűjteményes kiadási tervek)

Az 1820-as években már kevés új episztola született, mindössze négyet fejezett be Kazinczy, egyet-egyet 1821-ben és 1826-ban (Kornishoz, illetve Bártfayhoz), kettőt 1827-ben (Thalyhoz–Farkashoz és Jankovichhoz), kettő befejezetlenül maradt 1822-ből és 1828-ból (Dessewffy Aurélhoz és Széchenyihez). Az episztolák önálló kiadására vonatkozó terveket ekkoriban a levelezésből nem ismerünk, csak a gyűjteményes kiadás részeként került szóba, s leginkább a listák vallanak ezekről. Az I. lista Toldy *Handbuch*-jának szerkesztési időszakához, a két másik lista a pálya legvégéhez köthető.

– 1826–1827

I. lista (MTAK K 642., 152a, 1826–1827.; l. a Függelék 10. listáját)

Egy fekete keretes, 'Supremi Comites' fejléccel ellátott, félbehajtott íven található, amelynek egyik felén autográf történeti feljegyzés van, az üresen maradt másik felére, 90 fokkal elforgatva került a jelen lista. A Jankovich-episztola teljesen hiányzik innen, a Thaly–Farkas-episztola pedig az eredeti lejegyzésből, ezt utóbb sötétebb színű tintával a lista végére írta Kazinczy. Mivel e két vers 1827 novemberében és decemberében készült, így ha abból indulunk ki, hogy azért nem kerültek bele az eredeti lejegyzésbe, mert még meg sem születtek, akkor a lista eredeti lejegyzése 1827 vége előtti kell legyen, de 1826 augusztusa utáni, mert az erre az időre datálható Bártfay-episztola viszont megtalálható benne. (Más logikus feltételezésre nem jutottunk, zavaró, hogy a Jankovich-episztolát nem írta oda pótlólag, noha az előbb született egy hónappal, mint a másik vers, amely kettős címezettjét viszont külön-külön tételként jegyezte fel utóbb a lista végére.)

A lajstrom keletkezésének vélhető időszaka, 1826–1827 egybeesik a *Handbuch* szerkesztési munkálatainak időszakával, s az episztolák említései is ezzel kapcsolatosak a korabeli levelezésben (a Nagy Gábor-, a Sipos- és a Berzsényi-episztola mellett a korai Horváth Ádám-versről és a Bugacz-átíratról esik szó különböző összefüggésekben). Összefoglalóan egyszer szól az episztolákról Kazinczy, mikor 1827. január 12-én ezt írja Toldynak: „Epistoláim meglehet hogy nem épen rosszak; de Epistolák.” (KazLev. XX. 182., 4726. sz.) Ez azonban nem feltétlenül vonatkozik kiadási tervre, még akkor sem, ha utána a Bártfay-episztola szövegének megszerzését kéri Toldytól (mint 1812-ben Vidától más versekét), mert nála nem maradt példány. 1827. december 6-án pedig, örvendezvén, hogy a Jankovich-episztolát jól fogadták Toldyék, röviden végigtekint episztoláin, melyeket szeret (Jankovichhoz, Helmezyhez, Berzsényihez), melyeket nem (Wesselényihez, Nagy Gáborhoz, Csereyhez), s miért írt alexandrinusokban (Kornishoz, Festeticshez) (4865. sz.).

A listán megadott terjedelmeket összevetve az ismert kéziratok adataival azt állapíthatjuk meg, hogy két esetben nem egyezik meg az itteni adat a létező kéziratokkal: a feltételezen a II. szövegcsoporthba sorolt Wesselényi-episztolánál és az V. szövegcsoporth Bugacz-versénél, ezek egyike sem volt már Kazinczynál a lista készítésének feltételezett idejében, 1826–1827-ben (az egyik a cenzornál maradt, a másik Toldynál). A többi csomó, így a legtöbb verset tartalmazó hatodik

mindegyik darabjának terjedelme megegyezik a listán megadottakkal. Valamely kiadási tervnek és valamiféle gyűjteményes összeírásnak lennie kellett tehát a lista készítésekor, hacsak nem különböző időkben keletkezett, önálló kéziratok összegyűjtéséről és lajstromozásáról van szó ebben az esetben is, mint ahogy azt a *Handbuch* előmunkálatai során egyébként láthatjuk.

– 1830

II. lista (MTAK K 622., 164a; I. a Függelék 11. listáját)

A lista önálló lapon található, melynek hátoldalán egy 1825. november 9-én készült, töredékben maradt vers első szakaszának autográf másolata található rájegyzésként (*Ragyogó bérczére...*).

III. lista (MTAK K 622., 168b; I. a Függelék 12. listájának a végét)

A lista a Toldynak küldeni tervezett versek összeírásának végén, pótlólagosan következik, a címek a sorszámok sorrendjében állnak, javítás nincs, minden szám előtt ceruzás jelzés (–) található.

A két lista szorosan összefügg egymással, az első az episztolákkal való számvetés és a közlési sorrend kialakításának a helye, a második az eredmény letisztázása. Az előbb keletkezett listára Kazinczy felírta a kiadásra érdemesnek gondolt versek címeit, majd mikor ezeket sorszámokkal sorba rendezte, kihagyott kettőt. Az első a már említett A' *Múzához* című vers, a második a *Bölonihez* című, amely mellett jegyzés utal annak tervezett áthelyezésére az *Arcképek* ciklus darabjai közé. A lista végén áthúzott cím (talán: <Csokonaihoz>) található. A végleges számozás szerinti 1–6. versek címei alá vannak húzva, ami esetleg a számozáshoz szolgálhatott segédül, de aztán abbamaradt. Az átszámozás tényére a lap tetején lévő (a lista után, de egyező kézzel írott) megjegyzés figyelmeztet, az így előállott sorrend teljesen megegyezik a III. lista sorrendjével. A számok előtti ceruzás jelek a címek és a kéziratok esetleges megfeleltetésekor kerülhettek oda, aminek feltételezése egybevág a lista keletkezési körülményeiről tudható adatokkal, de nem bizonyítható.

Kazinczy 1830. október 18-án tervezte küldeni Toldynak versei csomóját, ekkor készült a jelen lista eredeti lejegyzése, amelyen az episztolák még nem szerepeltek. A csomót végül csak november 4-én küldte el egy másik, az előzőről készült, november 1-jei keltezésű lista kíséretében, amelyen még ugyancsak nem voltak rajta az episztolák, ami nem is csoda, mert a levélben erre nézve megjegyzi: „Verseim’ csomóját, az Epistolákon kívül, mellyek nincsenek letisztázva, itt küldöm.” (KazLev. XXI. 395., 5229. sz.) Egy hónappal később, december 3-án, mikor további kéziratokat küld, levelében megjegyzi, hogy a csomó szállítója „Viszi XVIII. Epistoláimat is” (KazLev. XXI. 418., 5247. sz.). Kazinczy tehát november folyamán készítette el episztolái csomóját, s ezek listáját jegyezte fel pótlólag a nála maradt október 18-i lajstromra (a ceruzás jelek e kézirrattal való megfeleltetést szolgálhatták), még az episztolacsomó december 3-i elküldése előtt. S minthogy a küldendő episztolák köre és rendje, amelyet a III. lista tükröz, a II. listán alakult ki, ezért azt is ugyanerre az időre tesszük.

Toldy 1831. január 11-én jelzett vissza, egy kész kötettervet küldvén, ebben az episztolák külön könyvben állottak, de nem sorolta fel mindet, csak az első hármat, a hatodikot és az utolsót, valamint az elejére és a végére vetette a Horváth Ádám- és a Széchenyi-episztolát, azzal a megjegyzéssel, hogy ’hibázik’ (KazLev. XXI. 450., 5268. sz.). Ebben az időszakban tehát egyértelműen a gyűjteményes kiadás részeként esik szó az episztolákról, elkészült nemcsak listájuk, hanem kéziratuk is, noha csak a lajstromok maradtak fenn, azonosítható kéziratcsomó nem.

(a fennmaradt szövegcsoportok)

Kazinczy episztoláinak fennmaradt csomói is töredékesek, s valószínűsíthető, hogy a jelenleg ismerteken, illetve azonosíthatóakon kívül is voltak ilyenek, legalábbis egyes episztolák kézíratainál felmerülhet a gyanú, hogy nagyobb egység részei lehettek. Különösen néhány keretes, illetve kereten belül megvonalazott kézirat jöhet itt szóba, melyek jelenleg egymagukban állnak, s egymással sem hozhatóak közvetlen kapcsolatba:

– *Gróf Török Lajoshoz* (RGy Szemere-tár III. 657–659.), az első változatban 1801 körül készült vers 1811-es tisztázata, amelyet 1812 elején fogalmazványként folytatott Kazinczy;

– *Gróf Dezsőffy Józsefhez* (MTAK M. Irod. Lev. 4r. 118.), az 1809-es episztoła ugyanakkor kiadni tervezett kézírata, melyre Berzsenyihez szóló 1812-es levelét írta Kazinczy;

– *Berzsenyibez* (MTAK K 625., 118a–124b), a *Magyar Régiségek és Ritkaságok* tervezett második kötetébe illesztett 1810-es kézírata az 1809-es versnek.

Mindhárom vers az első episztolák közé tartozik, s kézírataik első lejegyzése is az episztolák 1811 novemberi kiadási tervei elé tehető, s tegyük hozzá, az ismert gyűjteményes lejegyzések elé is, vagy legalábbis az első ilyenekkel azonos időre.

– *Episztolák I.*

RGy Szemere-tár III. 11–12., 17–18., 23–24., 29–30., 35–36., 41–42., 47–48. és 53–55. (1811)

Kékes papír egybevágó lapszélékkel, néhol barnás elszíneződéssel a felső-külső sarkon, a fejlécen két vonás, kihagyva a hely a lapszámnak, teljesen egységes tintaszín és írásképp, mindez egyértelműen a lapok és a fogás összetartozását bizonyítja. Az így tekintett csomóban két episztola található (*Vitkovics Mihályhoz és Florálbus Phocidensis Római Arcászhoz*), a Vitkovics-vers utólag laponként külön-külön kötve a kötetbe, a másik egybefüggő kétlapos fogás. Ez utóbbiban utólagos javítások találhatók a margón, ezek fogalmazványjellegűek. A keletkezési időt a második vers e javításai alapján lehet kijelölni, mivel azok a napra pontosan datálható megelőző levélforrástól az ugyancsak napra pontosan datálható következő levélforrás szövegállapotához vezetnek, a mindkét költeményt tartalmazó egységes kéziratcsomó így 1811. február 26. és március 8. közé tehető (l. a 156. szövegidentitás jegyzetét).

– *Episztolák II.* OSZK Analekták 2971/10a–c, (1816)

– *Episztolák III.* OSZK Analekták 2971/2., 6., 7. (1817 után)

Az egy jelzetten található kéziratok karakteresen eltérnek egymástól, az első folytatólagosan írott csomó, a második önálló lapokból áll, de e lapok összetartozása sem kétséges a papír- és az írásjellemzők alapján. Az egybetartozó csomó 1816-ban, a külön lapokból álló 1817 körül keletkezett, s mindkettő Toldyékhoz került a *Handbuch* szerkesztése idején, de az episztolák listáival karakteres összefüggés nem mutatkozik, a versek közül a Sipos- és a Nagy Gábor-episztola, valamint A' *Múzához* jelent meg a *Handbuch*-ban, legalább részben e kéziratok alapján. (Minderről részletesen l. a *Handbuch* kapcsán írottakat, a II. szövegcsoport az ottani C, a III. az ottani B csomóval azonos.)

Nagy valószínűséggel a II. csomóhoz tartozott eredetileg az OSZK Quart. Hung. 1238., 35a–39a jelzetű kézirat is, a papír minősége, mérete, az írásképp erre vall, de mivel ezek nem olyan karakteres egyezések, mint az ugyanebben a kötetben található másik kézirat és a VI. csomó egyezése, így itt összetartozásukat teljes bizonyossággal nem állíthatjuk. A kézirat eredetileg a csomó első darabja volt, mert ELSŐ KÖNYV. főcím található rajta, a listákon is mindig első darabként szereplő Wesselényi-episztola előtt. Utóbb ezt a főcímet áthúzta, mikor a szöveget átjavígtatta a *Felső Magyar Országi Minervában* való közlés céljára. A kéziratra jegyezve megtalálható a kassai cenzor 1824-es nyomtatási engedélye is, mindez időrendileg összhangban áll azzal, hogy az ekkor szétbontott csomó másik része 1826–1827-ben került Toldyékhoz.

– *Episztolák IV.*

MTAK K 622., 53a–60b és 77a

Az élesre vágott széllal rendelkező lapokon ceruzával rajzolt keret, azokban a sorok helye ugyancsak ceruzával vezetővonalként halványan meghúzva, a szöveget az így kijelölt helyre tiszta Kazinczy, az első versben utólagos javítások találhatók. A többlapnyi fogásban a két vers folytatólagosan van írva, előbb a Berzsenyi-episztola, majd az 58b oldaltól a Bugacz-átirat. A további egy lap a kézirat jellemzői alapján egyértelműen ehhez a csomóhoz tartozik, rajta öt sor, a Buczy-episztola vége. Keletkezési idejéhez támpontot a Bugacz-átirat jelent: a jelen kézirat szövegállapota lényegében megegyezik a *Hébe* 1822. évi kötetében megjelent szöveggel, s hiányzik ugyanaz a sor innen is, melyet Igaz Sámuel, a szerkesztő hagyott ki, mert póriásnak ítélte azt. Ha viszont e sort csak a szerkesztő hagyta ki, akkor e kézirat nem lehetett a kiadás előzményforrása, csak arról készült másolat. A kötetet Kazinczy már 1821 májusában olvasta, így a jelen kézirat eredeti lejegyzése ezt követően készülhetett (de hogy mikor és miért, nem tudjuk, l. erről még alább).

– *Episztolák V.*

MTAK K 622.

124ab (eredetileg: 121–122.): az egylapos számozott töredék a Szentgyörgyi Józsefhez írott episztolát tartalmazza, a jelenleg nem ismert vagy elveszett 123. oldalon volt a vers utolsó hét sora.

136a–139b (eredetileg: –): az oldalak számozatlanok, de a fejléc a többi kézirategységhez hasonlóan ki van alakítva a később beírandó oldalszámoknak, itt a Horváth Ádámmal írott episztola található.

140a–142b (eredetileg: 71–76.): a 71. oldalon a Berzsényi-episztola utolsó tizenkét sora, a 72. oldaltól a Bugacz-átirat.

A három fogás összetartozását a papír minősége, a tinta színe és a kézírás egyezése alapján állítjuk, a számozás, illetve annak kihagyott helye ugyancsak erre vall (a számozatlan lapok ugyanakkor kicsit keskenyebbek). Van még a görögös epigrammáknak is egy kétlapos fogása 1813 tavaszáról, melynek írásképe hasonlatos ezen episztolacsomóéhoz, de az összetartozás melletti egyéb bizonyítékok hiányában meg kell elégednünk eme hasonlatosság jelzésével.

A csomó keletkezéséhez a levelezés adataiból nyerhetünk támpontokat. Az 1827. augusztus és október folyamán Toldyval váltott levelekben, mint már említettük, a Sipos-, a Nagy Gábor-, a Berzsényi-, a Horváth Ádám-episztola, valamint a Bugacz-átirat került szóba. Az első kettőt a II. és III. kézirat csomó tartalmazta, a további három pedig az V. csomóban található együtt, a Szentgyörgyihez írott verssel kiegészülve. A II. és III. csomónál bizonyítható, hogy Toldynál voltak, mert a levelekben szövegszerűek az említések, az V. csomó második és harmadik fogása esetében ezek hiányában csak valószínűsíthető.

A Berzsényi-versről Kazinczy tesz említést 1827. október 10-én (4846. sz.), a Horváth Ádámhoz szóló esetben levélváltás történt: Toldy a betétdal közlését javasolta (4841. sz.), Kazinczy október 5-i levelében küldte annak új változatát, majd hozzátette: „A’ dálnak elébe és utána vetett hexameterek előttem még ma is kedvesek, de azoknak el kell maradni, mert Horváth Ádámnak emlékezete előttem kedves ugyan, de iszonyodom verseitől.” A fogság utáni időszakból a teljes episztolának csak egy kézírata ismert, ez, ami az V. csomóhoz tartozott. Mindez persze önmagában nem jelenti azt, hogy ne lehetett volna egy számunkra nem ismert kézírata Toldynál, de rendelkezésre álló adataink szerint most erre gondolhatunk.

A Bugacz-átíratra nézve Toldy 1827. augusztus 11-i levelében mentegetőzni kényszerült: „Kézikönyvem I. kötete tehát még e hónapban kijő. Neheztelni fogsz. Bugaczi Csárdád a Hebe szerint van, mert Stettner, elmenvén, kézírataidat magánál tartotta. Most itt volt, átadta – post festa – s íme látom a hibát.” (KazLev. XX. 329., 4815. sz.) Volt tehát egy kézirat, amely a *Hébé*hez képest javított szöveget tartalmazott, s ezt késve látta csak Toldy: a jelen V. csomóban ennél a versnél utalás történik azon sorra, melyet a szerkesztő, Igaz Sámuel hagyott ki a *Hébe* szövegéből, Kazinczy utólagos kommentárja ezt a tényt közli, s megad egy javítási alternatívát is. A szöveg egyébként lényegében egyezik a *Hébe* szövegével, így mikor Toldy a közlés hibájára utalt, az nemigen vonatkozhatott másra, mint a kihagyott sorra, melyet Kazinczy a jegyzésével külön kiemelt a jelen kéziratban.

Az ugyanitt, a cím mellé írott másik kommentár is a *Hébe* közlésére utal, ráadásul a lap tetején rövid tájékoztató szöveget fogalmazott Kazinczy arról, hogy a vers Orczy Lőrinc költeményének jambusokba való átírata, mindezt német nyelven – ez így együtt megint csak a *Handbuch*ban való közlés szándékával összefüggésbe hozva nyer értelmet (mert egyébként miért írna német tájékoztató szöveget a vers kéziratára). Mindezek alapján arra gondolhatunk, hogy ez a kézirat jutott Toldy kezébe késve, az előszámlált bizonyítékok egyenként feltételesek, így együttesen azonban felettlőbb valószínűnek tűnnek. A csomó keletkezésére nézve ez azt jelentheti, hogy Toldyhoz való 1826-os elküldésének idejére már a javítások is megtörténtek rajta, ugyanakkor e csomó a továbbiakban már nem játszott szerepet az episztolák gyűjteményének kiadási terveiben, a listák készítéséhez sem használhatta fel. Az elmondottak azonban lényegében csak az utólagos javítások keletkezési idejére nézve relevánsak (ez alapján 1821–1826 közé tehetőek), az eredeti lejegyzésről csak annyi állítható bizonyosan, hogy 1826 előtt készült (de hogy egy évvel vagy egy évtizeddel, az nem igazolható, ezért további vizsgálatokra lesz szükség).

– Episztolák VI.

MTAK K 622., 33a–52b és OSZK Quart. Hung. 1238., 44a–46a

A legnagyobb episztola-szövegcsoport karakteresen eltér a Kazinczy-kéziratok jellemzőitől, keret nélküli vonalazott lapokon található, más hasonlót nem ismerünk a hagyatékban, a tinta színe sötét, a betűformák vastagok, állóak, Kazinczyra kevésbé jellemzőek. Felmerülhet a kérdés, hogy autográf-e egyáltalán; igaz, ennek valódi jelentősége nincs, mert az utólagos javítások bizonyosan Kazinczy kezétől származnak, így a kézirat egésze mindenképpen autorizáltnak tekintendő. Leginkább kalligrafikus autográf-nak véljük, mert a javítások mellett a szedési utasítás és a kommentár is ezzel az írással került a lapra, s ezeket csak Kazinczy írhatta oda. Mindezek alapján a jelenleg két gyűjteményben őrzött rész egybetartozását teljes bizonyossággal állíthatjuk. Az OSZK-ban lévő kézirat volt a csomó első darabja, ezt az utóbb áthúzott címszerű felirat is bizonyítja, a listákon ugyancsak ez a vers az első minden esetben. A másik csomórészben a második és az utolsó verset leszámítva folytatólagosan következik hat vers tisztázata, bennük egyidejű és utólagos javításokkal. A folytatólagosan írott tömb ebben a sorrendben jelent meg a III. listán is, az I. lajstromon pedig egy sorrendi cserével, de tömörszerűen vannak együtt. Az utolsó két lap aljáról egy vékonyabb és egy nagyobb papírszelet le lett vágva. A Bugacz-átírat utólag ceruzával függőlegesen át van húzva.

OSZK 44a–46a <EPISTOLÁK.>

Báró Wesselényi Miklóshoz. Miklós' Fijához. 1809.

MTAK

33a–38a Vitkovics-hoz

39a–44a Berzsenyi-hoz

44b–46a A' Bugaczi Csárdához

46b–47a Helmeczi-hoz

47b–50a Gróf Török Lajoshoz

51a–52a Gróf Festetics Györgyhöz

A csomó eredeti lejegyzésének keltezésére nézve a Wesselényi-episztola nyújt támpontot, mert bizonyíthatónak látszik, hogy ez volt a *Felső Magyar Országai Minerva* 1825-ös kiadásának egyik forrása (l. részletesen a 91. szövegidentitás jegyzetét). Kazinczy ezt 1825. március 6-i levelével együtt küldte Kassára, lecsérélve a versszöveg előző, 1824 októberében a cenzort is megjárt forrását, amely feltehetőleg a II. episztolacsomó része volt eredetileg (mindkét kézirat ki lett emelve az eredeti csomójából, s jelenleg a nagyrészt a Mészáros János kassai cenzor által 1824–1826 folyamán a *Minerva* számára engedélyezett szövegeket egybegyűjtő kötetben van). Ha tehát 1825. március 6-án a jelen VI. csomó éléről leválaszthatta Kazinczy e verset publikáció céljából, akkor ennek a kéziratcsomónak nemcsak készen kellett lennie ekkor, de már egyben tartása sem lehetett erős prioritás, amiből arra következtetünk, hogy az összeírás nem frissen készült volt. Az legalábbis nem tűnik valószínűnek, hogy 1825 első két hónapjában történt volna a lejegyzése, így a csomó keletkezési idejét 1825 előttre tesszük (további pontosítások a következő alfejezetben).

A csomó utólagos javításaira nézve nincs ehhez hasonló közvetlen adatunk, de e javítások körének a meghatározása sem teljesen egyértelmű. Ha az utólagosságon pusztán a nem a lejegyzés közben, hanem az egész szöveg leírását követő korrekciókat értjük, akkor nagyon sok ilyen van, minden versben. Ha viszont csak az eredeti lejegyzéstől eltérő írással készült javításokat tekintjük utólagosnak, akkor kevés: a Berzsenyi-episztola 10. sorában lévő bizonyosan ilyen, s úgy tűnik, ezzel egyező írással készült a Festetics-episztola hosszú bevezető jegyzete is, amely a cím és a szöveg között kihagyott helyre került. A Bugacz-átíratban 4 szöveghely jön szóba, ezek írásképe azonban nemcsak az eredeti lejegyzéstől tér el némileg, de a másik két vers említett szöveghelyeinek írásképetől is. Ez utóbbi értelmezést vesszük alapul a továbbiakban, mert ha az eredeti lejegyzéssel egyező írásképpű korrekciók a teljes szöveg leírása után történtek is, időben ezek nemigen válhattak el lényegesen az eredeti lejegyzéstől, így önálló keletkezési fázist nem képeznek. Az írásképp alapján ténylegesen későbbi fázisban készült javítások két típusát azonban nem kapcsolhatjuk össze genetikusan, azaz az egyikre érvényes keletkezéstörténeti megállapítások nem feltétlenül érvényesíthetők a másokra is (mindennek a későbbi vizsgálatok során lesz jelentősége).

– *Episztolák VII.*

MTAK K 642., 146a–151b és K 622., 61a–62b

A két kézirat egyaránt az 1827-es gyűjteményes összeírás (*Kazinczy Ferencz' Versei*, 1827) része volt, ezt az írásjellemzők, az utólagos javítások jellegének teljes körű és mértékű egyezése egyértelműen bizonyítja. Az első, nagyobb egység a Vitkovics-episztoła, melynek három szakasza a 150a oldalon utólag át van húzva. A második kéziratos egység töredék, a Bugacz-átirat első két szakasza hiányzik, a meglévő lapok függőleges vonallal át vannak húzva. A két hiányzó szakasz a megelőző lapon csak egy oldalt foglalhatott el, amiből következően a kézirat egység folytonosan lehetett írva. Az eredeti lejegyzés 1827, az utólagos javítások 1828 legvégén készültek.

(a IV–VII. csomók sorrendje és keletzése)

Az 1810-es években (1811-ben, 1816-ban és 1817 körül) készült első három csomón kívül fennmaradt további négy esetben kevés filológiailag megalapozott adat áll rendelkezésünkre a keletkezéshez, ezeket az előbbieken részleteztük, s *nagy valószínűséggel* megállapítottuk, hogy

- a IV. csomó eredeti lejegyzése 1821. május utáni;
- az V. csomó utólagos javításai 1821–1826 közöttiek;
- a VI. csomó eredeti lejegyzése 1825 előtti;
- a VII. csomó eredeti lejegyzése 1827-es, utólagos javításai 1828-ra tehetők.

Ez utóbbi kivételével tehát csak közelítő vagy hozzávetőleges pontossággal tudjuk megadni a keletkezés idejét, s mindig csak az egyik keletkezési fázisra nézve. Szükségesek tehát szigorú filológiai adatokkal nem alátámasztható vizsgálódások is, ezek elsősorban a szövegállapotok összevetését jelentik.

E négy szövegcsoportban egyedül a Bugacz-átirat a közös pont, mert ez a vers van meg mind-egyikben, ha nem is teljesen, de összevethető terjedelmű töredékben, s a vers szövegén a IV. csomó kivételével mindenütt vannak utólagos javítások is (a részletes vizsgálatokat l. a 116. szövegidentitási jegyzetében). Megállapíthatjuk, hogy

- a IV. csomó, az V. eredeti lejegyzése és a *Hébe* közlése lényegében azonos, kivéve a szerkesztő által kihagyott sort, melyet csak az V. eredeti lejegyzése tartalmaz;
- az V. csomó utólagos javításai és a VI. csomó eredeti lejegyzése ugyancsak lényegében azonos;
- a VI. csomó többszörös javítgatásai által kialakult szövegállapot pedig alapvetően azonosnak tekinthető a VII. csomó eredeti lejegyzésével.

Ez így összefüggő, ellentmondásoktól mentes alakulási sornak tűnik, de megvizsgálva a források (és utólagos javításaik) *funkcióit*, valamint a csomók más verseit is, kérdések merülhetnek fel vele kapcsolatban. Miért másolta le Kazinczy a *Hébe* szövegét a IV. csomóban, ha egyszer azt a szerkesztő egy ponton önhatalmúlág módosította? Ha viszont lemásolta, ahogy egyébként gyakran tette megjelent verseivel, miért nem itt történt a korrekció, hiszen a szövegek egyébként lényegében azonosak, elég lett volna csak a kihagyott sort ide visszaírni? Mi a viszony az V. csomó utólagos javításai és a VI. eredeti lejegyzése között? E javítások alakították volna ki az új alakot, ami majd megjelent a VI. csomóban, vagy inkább a VI. csomóban szereplő új alak került utólag átvezetésre az V. csomó korrekciói által? A kérdésekre nem tudunk teljes bizonyossággal felelni, az adható válaszok következtetésjellegűek, sokszor többszörös áttétellel, s mindez jelentősen befolyásolja a keletkezés pontosságát és hitelét. Úgy véljük, hogy nem állapítható meg a csomók genetikusszerű összefüggése, azok egymástól függetlenül keletkeztek, s nem vezethetők le egyértelműen egymásból javításaik által. Az ilyen jellegű összefüggések kutatása helyett inkább azt próbáljuk vázolni, hogy az egyes szövegváltozatok mikor, mely időszakokban voltak érvényesek, s mindez hogyan terjeszthető ki a csomók egészére.

A Bugacz-átirat első szövegváltozata, melyet a *Hébe*, valamint a IV. és az V. csomó eredeti lejegyzése is reprezentál, érvényben volt a *Hébe* megjelenése idején, azaz 1821 körül, de hogy mettől meddig, az nem állapítható meg pontosan. A kezdetek visszanyúlhatnak az 1810-es évekig, legalábbis az ekkori levelekben többször szó esik a vers átdolgozásairól, a záró időpont pedig az V. csomó utólagos javításainak ideje. Ezeket 1821–1826 közé tettük filológiai adataink alapján, amiből e vonatkozásban csak az 1826-os terminus vehető figyelembe. Mivel azonban az V. csomó utólagos javításai és a VI. csomó eredeti lejegyzése lényegében azonos, s ez utóbbi 1825 előtt kelet-

kezett, így ez az új szövegállapot legkésőbb 1824 vége körül már érvénybe lépett, vagyis az V. csomó eredeti lejegyzése sem igen készülhetett ezután, így erre is alkalmazható a VI. csomó eredeti lejegyzésének keletkezése: 1825 előtt.

De nemcsak erre, hanem a IV. forrás eredeti lejegyzésére is, hiszen ez ugyanazt a szövegállapotot képviseli, így az elmondottak rá is vonatkoznak: nemigen keletkezhettek e szövegállapot érvényessége után, ami pedig legkésőbb az 1824-es év végén lezárult. A IV. csomó másik versén, a Berzsenyi-episztolán számos utólagos javítás található, ezekre a fentiek nem vonatkoztathatóak mechanikusan, de a saját szövegidentitás alakulástörténete hasonló következtetéseket alapol meg. A VI. csomó eredeti lejegyzésekor Kazinczy számos javítást végzett a szövegen, ezt időben egy keletkezési fázisnak tekintjük, hiszen időben nagyjából ugyanakkor végezhetette, de számot kell vetnünk a javításokkal, mert belőlük lényeges következtetések adódnak. A VI. csomó eredeti lejegyzése lényegében azonosnak tekinthető a IV. forrás eredeti lejegyzésével, s mivel a VI. csomóban a lejegyzéssel egyidejűleg át is javította a szöveget Kazinczy, ezért a IV. csomó eredeti lejegyzése csak ez előtti lehet, az utólagos javítások viszont csak ez utániak. A meghatározható dátumok tehát: az eredeti lejegyzés 1821–1824 közötti, az utólagos javítások 1824 utániak. Ebből pedig az V. csomó eredeti lejegyzésének a keletkezése is pontosítható, hiszen ennek a szövegállapota a IV. és a VI. csomó eredeti lejegyzésével egyezik, valamint (s főleg) a Bugacz-átiratnál a szövegállapotok sorrendje szerint az V. a IV. után következik, így tehát az V. csomó eredeti lejegyzésére is érvényesíthető az 1821–1824 közötti időintervallum.

A VI. csomó utólagos javításaira nézve az elmondottak alapján az állapítható meg, hogy ha az V. csomóban a korrekciók a Toldyhoz való elküldés miatt meg kellett történnének 1826-ig, akkor a VI. csomóban viszont csak ezután, mert ennek eredeti lejegyzése és az V. elküldött szövegállapota azonos volt, márpedig ha létezett volna egy már javított példány, akkor feltehetően azt (vagy az aszerint javított másik példányt) küldte volna el Kazinczy. A bizonytalanságot az jelenti, hogy erre is találunk példát: a Wesselényi-episztola esetében egy korábbi javítottan elküldött szöveget (II. csomó) utóbb épp az ebből a csomóból (VI.) kiemelt példánnyal korrigált Kazinczy a *Minervában* való közléskor. Minthogy azonban ilyen adatunk ebben az esetben nincs, s a források tényleges egymáshoz való viszonyát nem ismerjük (mint éppen láttuk, egymástól függetlenül, párhuzamosan alakultak), ezért a szövegállapotok érvényességi idejét vesszük alapul a keletkezésben.

A VI. csomóról a Bugacz-átirat kapcsán eddig azt tudtuk megállapítani, hogy eredeti lejegyzése 1825 előtti, utólagos javításai pedig 1826 utániak. Mivel a VII. csomó eredeti lejegyzésében már a VI. forrás utólag javított alakjai szerepelnek, így 1827 legvégén már eme új változat volt érvényes, így a VI. csomó utólagos javításai sem igen lehetnek ennél későbbiek, mert ha elkészítette új, érvényes nagy gyűjteményes összeírását, akkor miért javíthatná át korábbi, immár töredékessé vált összeírásában e verset. A javítások egyébként is fogalmazványjellegűek. Azt nem mondhatjuk, hogy az e javítások által előállított szövegről készült közvetlenül a VII. csomó szövege, mert vannak közöttük különbségek, időnként még korábbi megoldásokhoz nyúlt vissza, de sorrendjük aligha lehet kérdéses. Ebből pedig az következik, hogy a VI. csomó utólagos javításai 1826–1827 folyamán keletkeztek ennél a versnél (a Berzsenyi-episztolán lévő egy korrekció és a Festetics-episztola jegyzete ugyancsak lehet ekkori, s valószínű is, hogy ekkori, de erre nézve hasonló bizonyítékaink nincsenek). A Vitkovics-episztola a VI. csomóban utólagos javítás nélküli, s ennek a viszonya a VII. csomó eredeti lejegyzéséhez ugyanolyan, mint a Bugacz-átiraté, tehát némi eltéréssel lényegében egyezők.

A VI. csomó eredeti lejegyzésének idejére nézve van még egy további pontosító összefüggés is (részletesen l. a 155. szövegidentitás jegyzetét). A Festetics-episztola *Magyar Kurir*ban megjelent 1819-es szövegét Kazinczy archiválta a *Pandekták*ban, s oda jegyezte a lap alá: „Megjelent a' Tud. Gy. 1819. Marcz. l. 122. és a' Kultsár Haszn. Múlat. legjobbban Hébében 1822.” A szövegállapotokat összevetve megállapítható, hogy a *Magyar Kurir* és a *Hasznos Múlatások* szövegei azonosak, s a *Hébe* közlése egy szó kivételével egyezik a *Magyar Kurir* archivált példányára kézzel rávezetett javítások utáni szövegállapottal. A kommentár az 1823. évi *Hébe* 1822 októberében történt megjelenése után készült (talán ezért említi ezt az évet Kazinczy), s a *Hébe* szövegét a legjobbnak nevezi, vagyis ekkor ez kellett érvényes legyen. Ehhez képest a VI. csomó eredeti lejegyzése többször eltérést mutat, néhány helyen egyedit, így ez későbbi lehet, mint a *Hébe* és a kommentár, azaz

1823-nál nemigen előbbi. A Helmeczy-episztola alapján ehhez, ugyancsak feltételeesen, hozzátehetjük, hogy 1823 közepénél nemigen lehet előbbi, mert a verset a *Hébé*-be már 1823 májusa előtt elküldte Kazinczy, s ha megállja helyét sorrendi besorolásunk, akkor a jelen forrás ezután keletkezett (ha nem, akkor leszűkülne ez az idő 1823 első három-négy hónapjára, ami nehezen képzelhető el a többi forráscsoport viszonylatában). S mivel a jelen csomó eredeti lejegyzéséről megállapítottuk, hogy 1825 előtti, ezért keletkezését végső soron 1823–1824-re szűkíthetjük, 1823 közepe és 1824 vége közé.

A szövegállapotok összevetése alapján sok pontosítást tehattünk, de hangsúlyoznunk kell ezek feltételességét, így mikor az alábbiakban összefoglaljuk a IV–VII. csomók lejegyzési fázisainak keletkezéséről tudottakat, azaz datálásunkat, akkor a VII. csomó kivételével mindegyik dátum elé ki kell tegyük a feltételességet jelző kérdőjelet.

- IV. eredeti lejegyzés 1821–1824
utólagos javítások 1824 után
- V. eredeti lejegyzés 1821–1824
utólagos javítások 1824–1826
- VI. eredeti lejegyzés 1823–1824
utólagos javítások 1826–1827
- VII. eredeti lejegyzés 1827
utólagos javítások 1828

Időrendbe állítva ezeket:

1821–1824	1821–1824	1823–1824	1824 után	1824–1826	1826–1827	1827	1828
IV/1.	V/1.	VI/1.	IV/2.	V/2.	VI/2.	VII/1.	VII/2.

(összegezve)

Kazinczy pályája során tehát mindvégig írt episztolákat, de legjelentősebb episztolakorszaka 1809 és 1812 közé tehető, ekkor készült a kiadási tervekben szereplő versek mintegy kétharmada. Az első ilyen terv is ekkor született, közvetlenül az aprónyomatványokban való publikálás után, 1811–1812 fordulóján, erről azonban csak a levelezésből tudunk, s tartalma is csak innen rekonstruálható. Ezt megelőzően valószínűsíthetően voltak összeírások is, de csak két vers kéziratának egybetartozását tudjuk bizonyítani 1811 elejéről. A következő terv inkább öletként vetődött fel 1817 körül, de ebből az időszakból már egy összeírás (illetve annak töredéke) fennmaradt, s valószínűleg ekkori egy másik is. Az 1820-as évekből négy összeírás maradványait ismerjük, egyéb adataink viszont nincsenek az episztolák önálló kiadásának tervéről ekkoriból. Az 1821–1827 közötti összeírásokkal esetleg az episztolák első lajstroma kapcsolódhat össze, a *Handbuch* szerkesztésének idején, 1826–1827 során. A pálya legvégén, az 1830. október–decemberi időszakban készült el a gyűjteményes kiadás részeként az episztolák 18 darabból álló egysége is, ez azonban nem maradt fenn, csak a róla készült listák. Kazinczy episztoláinak kiadása így az aprónyomatványokon és folyóiratokon kívül más kiadást nem ért meg, együtt nem kerültek az olvasók elé.

Toldy Ferenc, a kiadó

(a *Handbuch* kiadása, 1826–1828)

Toldy Ferenc 1826. május 20-án számol be Kazinczynak arról, hogy *Handbuch der Ungarischen Poesie* címmel, angol, olasz, francia mintára magyar költészeti antológiát tervez kiadni, s Kazinczy segítségét kéri, amitől ő nem is zárkózik el (4628., 4630. sz.). Júliusban bekapcsolódik a költészeti kézikönyv előkészítésébe Stettner György, akivel együtt augusztusban meghirdetik a tervezett munkát (4650., 4652., 4653., 4661. sz.). Kazinczy augusztus 11-én levélben kérdezi, mit terveznek tőle közölni, s szeretné látni előzetesen a róla írottakat (4665. sz.). A kérdésre Stettner válaszol

szeptember 26-án, a saját nevében, s küld egy 45 tételből álló listát, amelyben a cím és a kezdőszavak mellett megadja a nyomtatott forrást, ahonnan kiemelte az adott szöveget (4687. sz.). Kazinczy október 6-án válaszol: „Nem hittem, hogy Verseim közzül ennyit veszték-fel. Nagyon örülök, hogy kérésemet tevém; így megigazíthatom a’ mit felvetétek. [...] Venni fogod a’ kis csomót még e’ holnapban, de kérlek hogy darabjaim ezen javítás nélkül ne véteessenek-fel.” (KazLev. XX. 126., 4692. sz.) Jó két hétre rá, október 23-án teljesíti ígéretét: „Imhol édes barátom, a’ mit tőlem várhatál, legalább a’ mit én adhatok. Kérlek vigyázz, hogy darabjaim ezen igazításokkal nyomtattassanak-le.” (KazLev. XX. 135., 4698. sz.) Kazinczy ekkor tehát küldött egy ma nem ismert verscsomót, feltehetően a Stettner által kiválasztott versek új változatai voltak benne, illetve bizonyosan a Sipos-episztoła, amelyet Toldy külön megemlített, mikor a küldemény vételét október 31-én nyugtázza. Itt szól még a beavagatandó versek körüli eldöntetlenségről is: „Verseid választásáról konferentiánk még nem volt, de mihelyt lesz, tudósítlak.” (KazLev. XX. 148., 4704. sz.)

A következő adatok 1827 januárjából maradtak fenn, ekkor még úgy tervezte Toldy, hogy a Kézikönyv első kötete márciusban megjelenik, s ebben szerepel Kazinczy is (4723. sz.). Kéri, hogy küldjön neki egy életrajzot, hogy abból dolgozhasson, Kazinczy január 25-én többoldalas autobiográfiai összefoglalást küld, aminek vételét Toldy február 5-én köszönettel nyugtázza, s ígéri, hogy az ez alapján készített szöveget átnézésre eljuttatja hozzá (4731., 4736. sz.). Ezután hosszabb szünet következik, a levelezésben a Majláth-regék kiadásáról és irodalmi vitákról van csupán szó, május-júniusban is csak Kazinczy Zrínyi-verséről, melyet Zrínyi versei elé tervez illeszteni Toldy (4781., 4783., 4790., 4792. sz.). Az első kötetben meg is jelent aztán Kazinczy centoja, valamint még Orczy Lőrinc *Bugaczi Csárdájának* Kazinczy általi átdolgozása (Handbuch, 1827., I. 39–40., 152–154.), ez utóbbi nem az átdolgozott változat alapján, amiért Toldy előre elnézést kért (4815. sz.).

Kazinczy verseinek csoportjáról és az életrajzról a korábbiakhoz képest jelentősen új információt Toldy 1827. július 16-i levele tartalmaz: „Most látom, hogy a Te életed már nem mehet az I. kötetbe; annál jobb: a II. Veled fog kezdődni, s mind azok, kik következnek, Tőled vevén példát és tüzet, a II. kötet egyenesen a Te iskoláddal telik meg. És így a Rólad szóló cikkelyt több nyugalommal és kedvvel fogom írhatni mint most, mikor épen ezerfelé vagyok osztva a munka és iskolám által.” (KazLev. XX. 318., 4810. sz.) Közben folyik a cenzúráztatás, a készülők ívek korrigálása, s végül Toldy augusztus 25-én küldi az első kötet kész példányát, aminek vételét Kazinczy augusztus 29-én örömmel nyugtázza, s mellékel a Toldy által kért rövid könyvismertető szövegét, valamint néhány új versét (4826., 4829. sz.).

Azzal, hogy Kazinczy átkerült a *Handbuch* második kötetébe és így a sajtó alá rendezés feladatai későbbre tolódtak, megnyílt a lehetőség az újabb korrekciók számára, melyeket 1827. szeptember 6-án e sorok kíséretében küldött Toldynak: „Imhol Verseim újabb másolatja. Ha nem restelled Te vagy Stettner, kérlek hasonlítsd a’ kezedenél lévőkhöz, és újabb Variánsaimat vidd által a’ sajtó alá készítettekbe.” (KazLev. XX. 349., 4831. sz.) Toldy szeptember 11-én már reagált a küldeményre (4836. sz.), de majd csak Pestre való visszatérte után, október 1-i levelében foglalkozott azzal érdemben. Ekkor részletesen kitért egyes versekre is, s küldte a *Handbuch* második kötetébe Kazinczytól felvenni tervezett költemények listáját, ami azonban nem maradt fenn (4841. sz.). Kazinczy október 5-én válaszolt, a Toldy által a listán megjelölt versekhez változatokat küldve, majd október 10-én megint újabbakat, illetve további Pestre irányított nyalábról is tudunk novemberből, melyben versek is lehettek (4844., 4847., 4848., 4851. sz.).

Toldy november 16-án még csak ígérte a Kazinczyra vonatkozó cikkely küldését, s további adatokat kért, ezeket megkapván 30-án a kész biográfiát említette, amit eljuttatott Kazinczyhoz, aki december 6-án és 13-án pontosított az adatokon, ezeket Toldy 18-án közönte meg (4854., 4855., 4860., 4867., 4868., 4874. sz.). Ezt követően egészen Kazinczy 1828. február eleji Pestre érkezéséig az egyes versek címéről, szövegváltozatairól folyt a levelezés, s január 21-én Toldy már küldte a kinyomtatott első ívet, majd nem sokkal ezután a másodikikat (4884–4886., 4893., 4897., 4898. sz.). A továbbiakban, minthogy Kazinczy Pesten tartózkodott, a személyes kapcsolat miatt nem tudjuk a levelezésből nyomon követni a kiadás Kazinczy-anyagán végzett utolsó simításokat. Mikor eljött Kazinczy Pestről 1828. július elején, már otthonról azt írta Toldynak, hogy gondja lesz a Kézikönyvre, ami annak megjelenésére érthető (4929. sz.).

(a *Handbuch* kiadásához küldött kéziratok azonosítása)

A levelezés és a szövegállapotok összevetése alapján azonosíthatóknak tűnik néhány kézirat a szerkesztés idején Toldy rendelkezésére állottak közül. A jelenleg az OSZK Analekták 2971. jelzeten több autográf csomó (némelyik széttagoltan) és önálló lap található, ezek külön-külön megfeleltethetők a *Handbuch* előkészületei során, 1826 és 1827 őszén váltott levelek adataival és/vagy a *Handbuch* szövegével. Az alábbi táblázatban az e jelzeten lévő kéziratcsomókat rekonstruáljuk, jelezvén a leveleket, amelyekben említés történik a versről, illetve amelyekben szövegkorrekciót küldött Kazinczy, továbbá azt, hogy a *Handbuch* szövege (ha van) csak az adott forráson alapul, vagy más forrással is egyezik.

azonosított csomók	levéltári sorszám	verscím	levélbeli említés	K. levélbeli korrekciója	a <i>Handbuch</i> hoz való viszony
A	8.	A' szabad Erdély	1826. 10. 06. [K.]		–
	9.	A' Tanítvány			Aurora
?	1.	Bor mellett			csak ez
?	3.	Ízéhez	1827. 10. 01. [T.]		ez = Aurora
B	6.	A' Múzához	és 10. 05. [K.]		ez = Aurora
	2.	Buczy Emílhez			ez és Hasznos Mulatságok
	7.	Nagy Gáborhoz		1827. 10. 05.	–
C	10. [a]	Prof. Sipos Pálhoz	1826. 10. 31. [T.]	1827. 10. 05.	G és ez
	[b]	Gróf Dezsőfihez			–
	[c]	Bölöni Farkas Sándorhoz			–
D	12. [a]	A' Sonett' Múzája			egyezik
	[b]	AUG. XXV. MDCCCIV.			egyezik
	[c]	Az én Boldogítóm	1827. 10. 01. [T.]	1827. 10. 05.	egyezik, de csak ez
	[d]	Az Ő képe			egyezik
	[e]	Fény és homály			egyezik
	[f]	A' Sajka			egyezik
E	4.	Wadasi Jankovich Miklóshoz	1827. 11. 23. [K.]	1827. 12. 21.	–
F	5.	Megtévedések	1827. 10. 01. [T.]	1827. 10. 05.	ez lehet
G	11.	Prof. Sipos Pálhoz	1826. 10. 31. [T.]	1827. 10. 05.	ez és C/a.

Az utolsó három sorban (E–G) szereplő kéziratok önállóak, az előtte állók (C–D) esetében viszont a levéltári számozás (10., 12.) jelzi, hogy fizikailag is egybetartozó csomókról van szó. A jelenleg külön-külön számozott lapokból álló első két csomót (A–B) mi azonosítottuk csomóként a papír és az íráskép jellegzetességei alapján. A B esetében annyira karakterisztikus az egyezés (egységesen barnás árnyalatú, erősen átütő papír, élesre vágott lapszélek, sötét színű tinta), hogy a három vers egybetartozása nemigen lehet kérdéses, az A esetében ilyen mértékű egyezés csak az első két vers esetében figyelhető meg (a lapok felső szélei barnultak, a lap aljának egyenetlenségei egybevágóak), ezek a csomóban ma is egymás mellett vannak. A másik két vers kéziratlapja is nagyon hasonló, de teljes egybevágásról nem beszélhetünk, továbbá a *Bor mellett* kéziratlapjának élén és a szöveg alatt is rövid vonás található, mint a *Szonettek* kéziratcsomójában, így akár ahhoz is köthető, az *Ízéhez* kéziratlapján csak a szöveg után van vonás, viszont a cím itt a többivel szemben

verzál. Mindezek alapján teljes bizonyossággal nem kapcsolhatjuk e két lapot az A csomóhoz, de jelezzük ezt a lehetőséget.

Azt, hogy az e jelzeten található kéziratok Toldy Ferenc és Stettner György kezében voltak a *Handbuch* szerkesztése idején, egy vagy egyszerre több tényező is alátámasztja (részletesen minderről az egyes versek jegyzeteiben, itt csak összefoglaljuk a kifejtéshez szükséges információkat). A legegységelműbb a szonettek esete (D), itt a kézirat egy bejegyzéséről váltott levelet Toldy és Kazinczy, s mivel a csomó egységes egész, így mindegyik versre vonatkoznak a keletkezéstörténeti következtetések, ezt alátámasztja a kéziratnak a *Handbuch* szövegállapotával való teljes egyezése is. Ugyancsak levelet váltott Kazinczy és Toldy a *Megtévedések* kapcsán (F), a *Handbuch* szövege alapulhat a jelen kézira-ton, de a jelen kézirat is készülhetett a *Handbuch* alapján; a kapcsolat mindenesetre kimutatható. A Sipos-episztola elküldését 1826-os levél bizonyítja, s 1827-ben korrekciókat küldött hozzá Kazinczy, a *Handbuch* kiadása alapvetően a hiányos utolsó kézira-ton alapul (G), ami belőle hiányzik, azt az *Episztolák II.* csomójából (C) közli Toldy, s néhol a levélben küldött korrekciókat is érvényesíti. A kéziratok használata tehát bizonyítható, s mivel a C csomó egységes, ezért a másik két versre is kiterjeszthető a következtetés, noha azokra vonatkozó közvetlen adat nincs. Ez vonatkozik 1816 eleji keletkezésére is, ami a Sipos-episztola alakulástörténete alapján tudható. A Jankovich-episztola kéziratán (E) Toldy saját kezű javításai találhatók, ezek vezetnek rá a korábban megkapott kézira-tra Kazinczy utóbb küldött korrekcióit.

(az első két csomó csomóként való azonosítása és keltezése)

– a B csomó (Episztolák III.)

Ebben a csomóban az 1811-ben készült Nagy Gáborhoz együtt van az 1817-es A' Múzához és az 1816-os Buczy Emilhez című versekkel, tehát a három verset tartalmazó egységes csomó 1817 utáni születésű lehet, de hogy mennyivel, pontosan nem tudható. Mivel A' Múzához című verset korabeli leveleiben episztolái tervezett kiadása második könyvének első darabjaként nevezte meg, s a csomó másik két egysége is episztola, feltehető (de nem bizonyítható), hogy összeírásuk e tervhez, s így ehhez az időszakhoz, az 1810-es évek végéhez kötődik (l. erről még az episztolák szövegcsoportjairól írottakat).

E kézira-tos csomó bizonyosan eljutott Toldyékhoz a *Handbuch* szerkesztése idején. Stettner György 1827. szeptember 27-én tájékoztatta Kazinczyt, hogy már nyomják az *Aurorát*, benne Kazinczy két versével („Izéhez és a' Múzához Kazinczytól”), Toldy október 1-én pedig ezt írta: „Bocsáss meg, tisztelt Tek. Úr, hogy híred nélkül beadtam az Auróra-ba két derék satírácskát: Izéhez, s A Múzához. Kisfaludy nagyon megszerette.” (KazLev. XX. 363., 364.; 4841., 4841. sz.) Vagyis Toldy egy nála lévő kézira-tból előzetes engedély nélkül adta közlésre a verseket a már éppen nyomtatás alatt lévő *Aurora*-ba. Kazinczy, mint október 5-i leveléből kiderül, nem neheztelt meg ezért (4844. sz.), de most fontosabb azt kiemelni, hogy e versek valamely kézira-tai így Toldynál kellett legyenek 1827 szeptemberében, még hozzá valószínűleg nem túl régóta, mert különben nem lett volna szükség a Kazinczyt megkerülő sietősségre. Mindezzel pontosan egybevág az a tény, hogy Kazinczy 1827. szeptember 6-án verseket küldött Toldynak (4831. sz.). Azt nem tudjuk, mi volt a küldeményben, de a szeptember-október fordulóján írott levelekben említett két vers esetében teljes az egyezés a jelen kézira-tos csomó, az *Aurora* közlése és a *Handbuch* szövegállapota között. Mindebből elég logikusan adódik a következtetés, hogy a jelen kézira-tos csomó a Toldynak 1827. szeptember elején küldöttek között volt. Mivel a csomó egységes, így a Nagy Gábor- és a Buczy-episztolákra is vonatkozik ez a megállapítás, amelyek esetében nem mutatható ki közvetlen megfelelés a *Handbuch* szövegével (az előbbi nem szerepel benne, az utóbbi csak részlegesen alapul e kézira-ton).

– a bizonytalan besorolású lapok

Az *Izéhez* ugyanakkor nem része a B csomónak (ez fel sem merülhet, annyira elűtő a kézirat), leginkább az A csomóval hozható összefüggésbe, de csak, mint említettük, bizonytalanul. E kézira-tos lap esetében a fentiekben túl még Stettner György ceruzás rájegyzése is figyelemre méltó, mert noha a névhasználatból kiindulva (Zádorként írta alá, amit 1848-tól használt) ez valószínűleg késői keltezésű lehet, de talán mégsem véletlen, hogy pont ő és éppen erre a kézira-tra jegyzett rá.

A másik bizonytalan hovatartozású lapon a *Bor mellett* olvasható, s erről is elmondható, hogy a *Handbuch* közlése teljesen egybevág a jelen kézirat Kazinczy által javított szövegével. S mivel nincs másik kézirat, amellyel egybevégné, így levélbeli utalás nélkül is arra kell gondolnunk, hogy ez volt Toldyék közlésének a forrása, s így náluk kellett legyen a szerkesztés idején.

Feltűnő még, hogy a három utólagos javítás közül kettőben ő-ző formába átváltott szavak találhatók ('sebes' helyett 'söbös'; 'vett' helyett 'vött'), ez az írásmód többször feltűnik a bizonyosan Toldyékhoz került kéziratokban (pl. az 1825 végére tehető *Forgácsok I.* és a hozzá tartozó *A' Békák* csomójában, a *Kései szonett-csomó I.* eredeti lejegyzésében). Ha áttételesen is, de ezt az írásmódot kiegészítő elemként használhatjuk a bizonytalan keletkezésű kéziratok születési idejének behatárolásában.

– az A csomó

Az A csomó bizonyosan összetartozó két lapja egy-egy verset tartalmaz, melyek más összefüggésekben is együtt tűnnek elénk: a korai *A' Tanítvány* újrადolgozott változata és *A' Szabad Erdély* egyaránt 1819 novemberére tehető, megszületésük között nagyjából két hét van mindössze; együtt jelentek meg az *Aurora* 1822. évi kötetében, s csak e kettő jelent meg ott; Kazinczy 1826-ban együtt emlegette levelében e kiadás sajtóhibáit mindkét verset megnevezve, s csak ezeket nevezve meg. A kéziratlapok fizikai és írásképi jellemzőik alapján rokonságot mutatnak Kazinczy egyik epigramma-összeírásával (van, ahol a lapszél barnulása is megjelenik, a címek nem verzállal vannak írva, fejléc és egyéb elválasztó vonalak nincsenek, ez utóbbi írásjellemzők szokatlanok Kazinczynál). Mindezek alapján felvethető, hogy a jelen két vers kézírata is a *Görögös epigrammák I.* összeírásának idején, 1822 körül keletkezett, de filológiailag ez legfeljebb csak hipotetikus állítás lehet.

A két vers szövegalakulásának története alapján sem jutunk sokkal pontosabb időrendi következtetésekre (részletesen l. a verseknél). *A' Szabad Erdély* utolsó két sora az 1821-ben leadott és megjelent 1822. évi *Aurora*-ban még az első változatot mutatja, a jelen kéziratban már az új, s az összes későbbi forrásban is szereplő kidolgozás szerint van. Az alakulástörténet tehát az *Aurora* (1821) után markáns váltást mutat, ami az 1822 körüli keletkezéssel akár összhangban is lehet, de az ezt követő időszakra nézve behatároló támpontot nem nyújt. Más jellegű a bizonytalanság *A' Tanítvány* esetében, itt a jelen kézirat szövegállapota teljes mértékben megegyezik mind a Kis Jánosnak 1819-ben küldött levélével, mind az 1827-es gyűjteményes összeírásával, tehát hiába tér el az *Aurora* szövegétől, ez 'előtt-után' típusú következtetést nem alapozhat meg. Ráadásul az 1823-as *Régibb Stúdiumaim* szövege megint kicsit másként tér el mindezekről, így e vers esetében leginkább a szöveg ingadozását figyelhetjük meg, ráadásul valójában csak egy-két apró eltérésről van szó, így erre időrendi következtetést nemigen alapozhatunk a jelen kéziraatra nézve.

Kazinczy 1826. október 6-i levele ugyancsak nem jelent teljes körű megalapozást a keletkezéshez, de néhány vonatkozásban érdemi segítséget nyújt. A levél Stettner György szeptember 18-i levelére válaszol, amelyben az megküldte a *Handbuch*-ba általa beválogatni gondolt versek listáját, e kettő esetében az *Aurora*t nevezvén meg forrásként (4687. sz.). Kazinczy így reagált: „A' Tanítvány és a' Szabad Erdély Aurorában hibákkal elhalmozva jelent-meg. Némelly darabjaimon külső indítás nélkül tettem változásokat. Venni fogod a' kis csomót még e' holnapban, de kérlek hogy darabjaim ezen javítás nélkül ne vétesseken-fel.” (KazLev. XX. 126., 4692. sz.) Jó két hétre rá, október 23-án már küldte is a csomót, újra hangsúlyozva, hogy a korrekciók érvényesítését elvárja (4698. sz.), itt viszont nincsenek megnevezve a versek. A *Handbuch*-ban *A' Tanítvány* az *Aurora* alapján jelent meg, korrigálván a sajtóhibát, a másik darabot nem közölték, tehát ezen az úton nem bizonyítható, hogy a jelen kézirat (éppen ez) az 1827 októberében küldöttek között volt. Ugyanakkor: ha Kazinczy október 6-án versei csomóját ígérte, e két vers hibás közlésére cím szerint hivatkozva, akkor azt elég nehéz elképzelni, hogy október 23-án éppen ezek javított kéziratát ne küldte volna el. Bármennyire is valószínű azonban ez, a bizonyítás csak logikai és nem filológiai lehetett a jelen adatok alapján.

E két vers kézírata összetartozik, történetük több ponton összefonódik, s az biztos állítható, hogy 1819. november után készült, de a helyesírás (az s előtt aposztróf van) alapján még 1828 novembere előtt. Az ennél közelebbi keletkezéshez már bizonytalanabb, illetve közvetett adataink van-

nak, ezek alapján a kézirat az 1822 és 1826 közötti évekre tehető, a feltételeességet kérdőjellel jelezzük: ?1822–1826.

(Toldy szerkesztési gyakorlata)

Az elvégzett vizsgálatok alapján az OSZK-ban egy jelzetten található kéziratok mindegyikéről bizonyítható, hogy Toldyénál voltak a *Handbuch* szerkesztése idején, s közlésük részben ezeken alapul. Ezekhez még hozzá kell számolnunk az ugyancsak azonosított egyéb kéziratokat is, az episztolák és a grammatikai epigrammák egy-egy csomóját, és az epigrammák ciklusából kivált írói arcképekhez küldött javítások lapjait. Ezek nem mindegyikét kiadási céllal küldte Kazinczy, de Toldy némelyiket felhasználta a *Handbuch*hoz, illetve amit kiadási céllal küldött, azok nem mindegyikét használta fel. Az alábbi összefoglaló áttekintésben megadjuk a bizonyíthatóan Toldyékhoz került csomókat és verseket a küldés adatolható idejének, azon belül a csomó keletkezési idejének sorrendjében, valamint azt, hogy Toldy használta-e azt kiadásához (az 1826–1827 során levélben küldött versekből csak azokat vesszük itt fel, melyek a *Handbuch*ban megjelentek, illetve kétszer 1828 elejére átnyúló forrást is lajstromozunk, nem vesszük viszont fel a *Görögös epigrammák* Toldyékhoz ugyancsak eljuthatott verscsomóját/verscsomóit, mert e tény csak sejthető, nem bizonyítható).

a küldési idő	a csomó és/vagy a versek	a csomó keletkezése	Handbuch egyezése
1826. 10. 23.	'C' csomó (<i>Prof. Sipos Pálhoz, Gróf Dezsőfihez, Bölöni Farkas Sándorhoz</i>)	1816	részben
	'G' csomó (<i>Prof. Sipos Pálhoz</i>)	1816 után	részben
	'A' csomó (<i>A' szabad Erdély, A' Tanítvány</i>)	?1822–1826	nem
	Forgácsok I.	?1825	nem
	<i>A' Békák</i>		igen
?1826. 10. 23.	Episztolák V. (<i>Szentgyörgyi Józsefhez, Horváth Ádámban, Berzsenyi Dánielhez, A' Bugaczi csárdához</i>)	1824 előtt, 1824–1826	nem
	Korrekciók az Arcképek ciklus darabjaihoz I.	1826	részben
1826–1827	<i>Bor mellett</i>	?	igen
1827. 08. 29.	Ritornellek (<i>Megtévedések, Esős nap, Gátlások</i>)	ua. mint a levél	igen
	<i>Apollon</i>	ua. mint a levél	részben
1827. 09. 06.	'B' csomó (<i>A' Múzához, Buczy Emilhez, Nagy Gáborhoz</i>)	1817 után	igen
	<i>Ízéhez</i>	?	igen
	Kései szonett-csomó I. (<i>A' Sonett' Múzája, AUG. XXV. MDCCCIV, Az én Boldogítóm, Az Ő képe, Fény és homály, A' Sajka</i>)	1823–1827	igen
1827. 10. 05.	<i>Keresztes Bálint dala</i>	ua. mint a levél	igen
	<i>Apollon</i>	ua. mint a levél	részben
1827–1828	<i>Megtévedések</i>	1827–1828	igen
1828	Korrekciók az Arcképek ciklus darabjaihoz II.	1828	részben

Kazinczy küldeményeinek zöme 1826 októberére, illetve 1827 szeptemberére és októberére esik, ez utóbbi időszak, az 1827. október elejétől számítható hónapok jelentik a *Handbuch* II. kötetének legintenzívebb szerkesztési szakaszát. A megjelent szövegekkel való összevetésből és az áttekintett levelezésből pontosan látszik, hogy Toldy hangsúlyozottan udvarias és szolgálatkész hozzáállása ellenére is alapvetően szabadon bánt a Kazinczy által küldött szövegekkel, lényegében tetszése szerint döntött arról, hogy elfogadja-e Kazinczy kéréseit. Maga Kazinczy ekkor ugyan csak kimondottan együttműködő volt, most az 1831-ben sértődésre okot szolgáltató bírálatokat is szó nélkül vette tudomásul, s egészen odabízta a válogatást és az elrendezést.

Mindezek alapján már a *Handbuch* esetében is kiadónak tekintjük Toldyt, ugyanúgy, mint a Kazinczy halála utáni kiadás esetében, ezért ez az egyébként nagyon fontos közlés nem forráscsoportként került feldolgozásra az egyes verseknél. Részletes feldolgozása azonban, ahogy látható volt e fejezetben is, megtörtént, s célja az, hogy láthatóvá tegye a Toldy által teremtet, máig ható szöveg hagyomány geneziséét. A *Handbuch* szerkesztése idején már a korábbiaknál erősebben megfogalmazódott Kazinczyban egy gyűjteményes kiadás létrehozásának igénye, s ehhez lényegében a kézikönyv befejező munkálataival párhuzamosan hozzá is fogott. Ez elsőrendűen a már eddig is intenzíven kiadni tervezgetett verscsoportok (a szonettek, episztolák, epigrammák) mellett a némileg háttérbe szorult ódák és dalok, vagyis a *Lyrnai költemények* egyberendezését jelentette. A gyűjteményes kiadás gondozására Toldy ajánlkozott, és ezt Kazinczy el is fogadta.

(a gyűjteményes kiadás tervezete)

Toldy 1830. márciusi londoni útjáról írott levelét a következő bekezdéssel zárta, amely a gyűjteményes kiadás összeállítására nyitányának tekinthető: „Még egyet, Tekintetes Úr, minkeelőtte ezt bevégezni: a' mi nagyon szívemen fekszik. Sokszor kértelek, gyűjtenéd össze minden eredeti verseidet. Nálunk csak az tartatik poetának, ki in massa lép fel; 's valljuk-meg, hogy a' csupa olvasó nem könnyen ismerkedhetik-meg a' költővel, ha darabjai úgy el vannak szórva, mint a' tied. Együtt kell lenni mindennek, hogy egy a' másik által legyen világosabbá, hogy a' költő' pályájának tendenciája tárva legyen. Ehhez azt ragasztom, hogy a' kiadó én szeretnék lenni. Ha darabjaid mind Pesten lesznek haza jövelemtkor, elő fogom terjeszteni azoknak elrendeléséről való vélekedésemet, 's a' mit te azután jónak fogsz találni, azt teljesítendem örömmel. Láttam számtalan francia és angol kiadásokat utaztamban, 's reménylem, a' nyomtatással meg fognál elégedni. Majd ad az isten módot rá; velínen szeretném egészen 's képpel; előre bocsátván verseidről egy értekezést. Ne késsél, az idő itt van. Lehet hogy többi barátink is azt teszik a' magok munkájikkal. Éljen igen boldogul.” (KazLev. XXI. 250–251., 5123. sz.) Kazinczy április 11-én Baján keresztül válaszolt: „Köszönöm a' Londoni levelet. Ha neki talán még írtok, jelentsd, hogy Verseim készen fogják várni dicsőségöket. Bár azt érdemeljék!” (KazLev. XXI. 270., 5140. sz.) S ősszel valóban össze is állított versei gyűjteményét.

Mint azt részletesen bemutattuk (l. a *Poetai Berek szövegcsoporthai* című rész *Kazinczy előkészületei a gyűjteményes kiadáshoz* című alfejezetét), 1830. október 18-án tervezte küldeni versei csomóját Toldynak, ekkori első listája, majd ezt november 1-jei dátummal átdolgozta, különválasztván a fordított darabokat *Poetai Berek* címmel, s így küldte el végül a csomót, amiről azonban csak a két lista maradt fenn (l. ezeket a Függelékben), ugyanúgy, mint a december elején küldött pótlásról is csak levélből tudunk, ekkor a 18 episztola mellett még néhány darabot küldött a *Poetai Berek*-be. A küldemények anyagát tehát a listák és a levelek alapján ismerjük, s a fennmaradt csomókat részben ezek szerint, részben az írástechnikai jellemzők, illetve egyéb adatok figyelembevételével tudjuk nagyjából rekonstruálni. Az egyes verscsoportoknál ezt a rekonstrukciót elvégeztük, így itt most csak összefoglaljuk megállapításainkat. *Ezen verscsoportok összessége teszi ki a pályavéggi gyűjteményes kiadáshoz készült összeírást*, pontosabban: ami ebből ismerhető. Az alábbi táblázat a Toldy-listákon való feltűnésük sorrendjében tárja fel az azonosítható csomókat, az utolsó sorban lévő csak az egyik listán található, utólag rájegyezve.

jelzet	megnevezés	versszám
MTAK K 642., 4a–84b	Lyrái és vegyes költemények	64+4
MTAK K 622., 143a–148a+149a–151b	Kései szonett-csomó III.	6+3
MTAK K 642., 85a–91b	Arczképek	7+1
MTAK K 642., 198a–217b	Fordításcsomó II.	23
MTAK K 642., 244a–250b	Fordításcsomó III.	7
MTAK K 622., 63a–69a.+70a–72b	Grammatikai Epigrammák I.	40+1
MTAK K 642., 236a–243b	Fordításcsomó IV.	4

A csomók a ciklusok (*Arczképek*, *Grammatikai epigrammák*, valamint a *Fordításcsomó II.*) kivételével nem jelzik a versek sorrendjét, Kazinczy gyakran hangoztatta leveleiben: „Akarva hánytam el a’ darabokat [...] Lássuk tehát, tisztelt kedves barátom, mi jót tudtok tenni e’ Musterkartokból.” (KazLev. XXI. 395., 5229. sz.) Toldy november–december folyamán csak azt jelzi, hogy amíg nem lesz kezében az összes kézirat, nem tud nyilatkozni, aztán mikor minden együtt van, 1831. január 11-én megírja levelét (KazLev. XXI. 447–450., 5268. sz.), melyhez csatolva küldi a tervezett kötetrendet. Ebben *Kazinczy Ferenc eredeti poétai munkái* címmel, öt könyvbe rendezve sorolja fel a költeményeket: 1. Ódák, dalok; 2. Vegyes költemények; 3. Epigrammák a’ Görögök’ értelmében; 4. Tövisék és virágok, Széphalom 1811. és Újabb Tövisék és virágok; 5. Epistolák.

Ez az elrendezés nagyon hasonló ahhoz, amit egyik tartalomjegyzékén maga Kazinczy is tervezett (Lyrái költemények; Vegyes költemények; Nyelv és művészet; Epistolák; I. a Függelékben), s nem áll messze az 1831. április 6-i levélben kifejtett elrendezéstől sem, legalábbis a fő csoportok megnevezését illetően: „Én első helyt a’ magaméi közt kevés számú Ódáimnak ’s dalaimnak adtam, mert az Óda’ méltósága elsőseget kívánt. Ezeket Epigrammaim váltják fel, melyek a’ Szobrászok’ és Festők’ műveikkel vannak összeköttesbe – a’ görögnél az Epigramma is a’ lyrára tartozott. – Úgy jönnének a’ Ritornellák; Epigrammák ismét; ’s most a’ Szonetek, ’s legutól a’ koporsók és a’ tájdarabok. Ezeket követnék, bántó tarkaságban, a’ Vegyes Költések, ’s végre az Epistolák.” (KazLev. XXI. 521–522., 5310. sz.)

(vita Toldyval)

Ez a lényegi egyezés már csak azért is figyelemre méltó, mert Kazinczy úgy adja ezt elő a fellevezető sorokban, mint egy Toldy javaslatával szembeni alternatív elrendezést: „az Úr’ szándéka, azaz, az a’ rend, mellyet neki szabni szándékozik, ellenkezésben van ízlésemmel. A’ német Kiadók a’ Verseket chronologiai rendben szeretik egy idő oltá kiereszteni, ’s miattam teheti minden a’ mit jónak lát. De én a’ magaméit szeretném a’ szerint fűzni rendbe, a’ hogy a’ bokréta kötő a’ maga virágait: – oda mindenikét, a’ hova őket a’ hely kívánja.” (KazLev. XXI. 521–522., 5310. sz.) Toldy kronológiai elrendezéséről expliciten sohasem írt leveleiben, az egyetlen így érthető utalás az 1830. március 15-i levelében található félmondat, amely azonban szövegkörnyezetében így hangzik: „Nálunk csak az tartatik poétának, ki in massa lép fel; ’s valljuk-meg, hogy a’ csupa olvasó nem könnyen ismerkedhetik-meg a’ költővel, ha darabjai úgy el vannak szórva, mint a’ tied. Együtt kell lenni mindennek, hogy egy a’ másik által legyen világosabbá, hogy a’ költő’ pályájának tendenciája tárva legyen.” (KazLev. XXI. 250–251., 5123. sz.) Vagyis itt a hangsúly az összeszedésen van, s nem az elrendezésen, s a kronológiai elv az 1831. január 11-i levélhez mellékel részletes, címekre bontott tervet a legkisebb mértékben sem jellemzi. Kazinczy vitája, ha csak a versekre vonatkoztatva értelmezzük, leginkább arra érthető, hogy Toldy nem tartotta jónak Kazinczy állandó javítgatásait, s az első változat megtartását javasolta, amint az a *Tövisék és virágok* esetében is látszik a kötetbeosztásban.

Kazinczy április 6-i levelében a kötetrend kifejtése után épp ezzel folytatja: „Schiller úgy hagyta apróbb költéseit, a’ hogy elsőbben adta ki, mert Olvasóji azokhoz szoktak, ’s az Úr is historiai documentumokként nézi a’ tudva valókat. Matthisson igazítgatott, metélt, toldott, ’s nekem ezt jobbnak látszik követnem – tudnillik, ha az igazítás jobb; mert a’ hol az ront, el kell lökni az igazí-

tott helyeket. 'S a' ki látni akarja mint volt elébb, tekintsen a' régibb Kiadásba, vagy Variansaiba, ha olyan talán van." Úgy véljük, a kronológiai rend e vitában Kazinczy számára a korrekciókkal függ össze, azzal, hogy nem dokumentumként kívánta kiadni műveit, hanem átdolgozott formájukban. Ahogy azt már március 24-én megfogalmazta, mikor visszakérte versei csomóit Toldytól: „Egyben nem térhetek az Úr' értelmére: hogy dolgozásainkat a' szerint adjuk ki újabban mint először jelentek meg – (így vélekedett Schiller is) – mert azok historiai bizonyítványok. A' ki ezt keres, felleli az első kiadásban; 's az is historiai bizonyítvány, ha azt láttatjuk hogy most mi gondolkozásunk és ízlésünk. – A' rend eránt is vannak némelly észrevételeim.” (KazLev. XXI. 498., 5297. sz.) A kötetrend és korrekció nyilván nem azonos, de mélyen összefüggő kérdések Kazinczy számára, s a vita nem igazán a versek elrendezésében van, hanem abban, hogy a kronológiailag első vagy az átdolgozott változat kerüljön-e közlésre.

Az azonban nem érthető csupán e levelekből, hogy miért most került sor e vitára, hiszen a korrekcióval szembeni ellenvéleményt Toldy már korábban megfogalmazott, ha nem is olyan élesen, mint itt: „Nem tagadhatom hogy a' beküldött versekben – valamennyien vagyunk – alig találunk egy két változtatást, melly egyszersmind javítás és szépítés volna.” 1827. december 29-i levelében a lényegre tekintve nagyon hasonlókat fejt ki: „Engedd meg Tek. Úr, hogy kimondjam, hogy ítéletem szerint jó volna a Tövisék és Virágokban mentől kevesebbet változtatni. Az utókor historiai okokból is úgy fogja látni szeretni, a mint azok először jöttek ki, mert nálunk nevezetes historiai tünemény voltak. Most csak azt jegyzem meg rövideden, hogy nekünk a Sylvesterben tett változtatások kevesebbé tetszenek, mint az elébbi olvasások.” (KazLev. XXI. 443., 4884. sz.) Kazinczy ekkor ugyanúgy elfogadóan viszonyult Toldy felvetéseihez, mint korábban, mikor Toldy október 1-jei levelére válaszolva ezt írta október 5-én: „Helyesen ítélsz a' Tövisék és Virágok Rebaptisatiója felől, 's tanácsodat azzal köszönöm meg, hogy azt elfogadom.” (KazLev. XXI. 371., 4844. sz.) Mi változott akkor meg, hogy ugyanazok a bírálatok most vitát gerjesztettek, s a sajátjához nagyon hasonló kötetrend kapcsán is az ellenkezés volt ezzel összefüggésben a válasz, s 1831. március 24-én visszakérte verseit?

Úgy véljük, a magyarázat nem a versek körüli vitában található meg, ahogy azt a szakirodalom mértékadó álláspontjai is keresték eddig (Dávidházi Péter: *Egy nemzeti tudomány születése*, Bp., 2004., 250–251.). Kazinczy Toldy 1831. január 11-i levelét a korrekciók kemény bírálatával és a javasolt kötetrenddel együtt már január 14-én vette, s noha csak futólag olvasta még, a bírálatok éles hangjának azért fel kellett tűnnie neki. Ezzel együtt is válasza baráti, s pusztán annyiban reflektál a felvetésekre, hogy „valamit jónak fogok ismerni igazításaitokban, mind azt szíves köszönettel fogom elfogadni” (KazLev. XXI. 451., 5269. sz.). Nincs nyoma feszültségnek a februári, március eleji levelezésben, naplókban sem, amikor már Pesten tartózkodott Kazinczy, s gyakran találkozott Toldyékkel. A törés, mint arra Vaderna Gábor is rámutatott (Vaderna, 2013., 320–321.), március közepén, Toldy *Kritikai lapok*ban álnéven publikált cikkének és a szerző kilétének megismerésével következik be. Ez a Pyrker-pör kezdete, ami átrendezi a személyes viszonyulásokat. Úgy véljük, a Toldyval szembeni hangnemműltás, amely a tegeződésről a magázódásra való visszaváltást is magában foglalja a március 24-i levélben, ezzel függ össze, s ez van kihatással a versek kiadása körüli kérdések exponálására ugyancsak. Az eddig megvitatható nézeteltérések innentől fogva elvi ellentétekként interpretálódnak, s Kazinczy vissza kívánja venni a Toldyra ruházott kiadói szabadságot költeményei kiadásában. Ez a szándék jelenik meg az 1831. március 26–28. közötti átdolgozásokban, átrendezésekben, melyek részleteiről sajnos alig tudunk valamit. Magát a kiadást azonban nem vette el Toldytól, továbbra is mint versei kiadójával folytat vele levelezést.

Toldy 1831. január 11-i listája fontos dokumentum, s nemcsak mert azt bizonyítja, hogy a tervezet nem állt nagyon messze Kazinczy elképzeléseitől (a fő kötetrészeken túl megőrizte például *Az áldozó – A' Tanítvány* kötetkezdő verspárt is), hanem azért is, mert a későbbi alakító műveletek is szemléltethetők rajta (a levél a hagyatékkal együtt kerülhetett vissza Toldyhoz). Különböző ceruzás jegyzések szerepelnek benne, így a negyedik könyvet két könyvre bontotta Toldy, s az Epistolák a 6. könyv lett, bekerült egy Töredékek című rész is a végére. Majdnem minden könyv anyagához új verscímeket írt ceruzával, néhol átfedésben a már meglévőekkel, az eredeti lejegyzés címeihez pedig ceruzás jelzéseket tett, kivéve néhány darabot, egyes verseket kihúzott. Az eredeti cím változatlan maradt, így jelent meg 1836-ban is, a már itt tervezett előszóval együtt, a ceruzával kiala-

kított hat könyvben. Lehet, hogy a ceruzás alakító műveletek éppen ehhez a kiadáshoz készültek, pontos keletkezési idejüket nem ismerjük.

Megállapítható tehát, hogy amint a *Handbuch*nál, úgy a gyűjteményes kiadásnál is sajátos ket-tösség érvényesült Toldy kiadói tevékenységében. Felhasználta Kazinczy anyagait (az időközben az özvegytől megkapott hagyatékrészt is), részben követte is elgondolásait annak elrendezésében, ugyanakkor mindvégig a kiadó teljes autoritásával kívánt eljárni. A versek szövegében nagyon gyakran olyan változatok szerepelnek, amelyek forrása ma már nem tisztázható, s így sohasem tudjuk, mi az, ami Kazinczytól származó eredeti forrásra megy vissza, s mi az önkényes módosítás, kompiláció. Mindazonáltal Toldy kiadása teremtette meg a máig élő szövegkiadói hagyományt, amint arra az ezt alapvetően követő Gergye László is hivatkozott (Gergye, 1998., 20.).

(kiadástörténeti kitekintés)

Kazinczy költeményeinek kiadástörténetében (l. erről leíró jelleggel Busa Margit: *Kazinczy Ferenc munkáinak kiadástörténete*, in OSZK Évkönyve 1959., 321–329.) három meghatározó gyűjteményt nevezhetünk meg, Bajza József és Toldy Ferenc 1836-os, Abafi Lajos 1879-es és Gergye László 1998-as kiadását. A Toldyék által sajtó alá rendezett *Eredeti poétai munkák* a még Kazinczy életében felhalmozott kéziratanyag és kiadói előzmények mellett az időközben az özvegytől hozzájuk került kéziratanyagokra épül, s máig meghatározza a versszövegek elrendezésének elvét, hozzávetőlegesen a sorrendet, s megállapíthatóan nem kis számban a közlésre választott alapszöveg is az itt olvashatóéval egyezik a későbbi kiadásokban.

A következő összkiadás (Kazinczy Gábor, 1859.) sajtó alá rendezője ugyancsak abból a kézirat-hagyatékból dolgozott, amelyből Toldyék (a hagyatéktörténetéről és az akadémia-ra kerüléséről, valamint e két kiadás ehhez való viszonyáról l. Gergye, 1993., 7–22.). Fennmaradt Kazinczy Gábor két kéziratosa két nyelvi másolata azonosíthatóan ebből a hagyatékból (MTAK RUI 4r. 14/I–II.), s némely szöveget, melyek nem szerepelnek Toldyék-nál (pl. fordítások), valóban innen is adott ki. Ugyanakkor fennmaradt a kiadásának alapjául szolgáló kézirat is (MTAK RUI 4r. 97.), amely azonban meglepő módon túlnyomórészt a szétszedett Toldy-kiadás lapjaiból áll, rajtuk kisebb javításokkal, nagyjából hasonló sorrendben. Az állítható tehát ez alapján, hogy Kazinczy Gábor kiadása némi bővítés és kihagyás, valamint a javítások ellenére alapvetően Toldyékát követi, s nem képvisel új fázist a kiadástörténetben.

Abafi Lajos 1879-es kétkötetes vállalkozása teljességre törekedvén a fordításokat is közreadja, valamint a kor filológiai követelményei szerinti jegyzeteket illető minden vershez, variánsokat és keletkezéstörténeti adatokat nyújtva. Ez a feldolgozás nagyjából ugyanarra a kéziratosa hagyatékra épül, melyre elődei kiadásai, ezt Abafi akadémiai hagyatéknak nevezi, hiszen ott volt található immár. Az eredeti költeményeket tekintve az Abafi-kiadás elrendezése alapvetően Toldyék szerkezeti elveit és megoldásait követi, s a szövegek részletes vizsgálata azt mutatja, hogy nagymértékben ugyanazon szövegforrásokat is használja egy-egy vers alapszövegéül, ahol nem, ott leginkább kontaminál. Mindazonáltal ez a két kötet nyújtja mindmáig Kazinczy költeményeinek legteljesebb anyagát, s feldolgozása is a kor textológiai elveinek megfelelően magas színvonalú.

Az Abafitól a Gergye-kiadásig eltelt mintegy száz évben összes versek kiadás nem jelent meg, de válogatott munkáinak volt 1903-ban két kiadása, melyek a verseket tekintve hozzávetőleges teljességre törekedtek. Közülük a Balassa Józsefé (*Kazinczy Ferenc válogatott munkái*, Bp., 1903.) a teljesebb, mert a fordításokat is közli Abafi alapján, ugyanakkor a kiadás egésze, mint előszava végén kijelenti (XIX.), Toldyt követi, csak a töredékeket hagyja el, s az Abafinál szereplő új verseket emeli be. Szerkezetében nem tartja meg a részekre tagolást, de a sorrendjében azonos az elődökével. Váczy János kiadása (*Kazinczy Ferenc műveiből*, Bp., 1903.) csak az eredeti műveket közli, egészen a Bajza–Toldy-kiadást követve, amint arra bevezetésében utal is (19.), megtartva még a hat könyvre való bontását is az anyagnak. E kiadások tehát a Kazinczy Gáboréhoz hasonlóan nem tekinthetők meghatározónak a kiadástörténetben.

Gergye László modern textológiai elveket követő 1998-as kritikai kiadása az eredeti költemények betűhű szövegét tartalmazza, a jegyzetekben a feltárt szövegváltozatok részletes feldolgozásával. Bevezetőjében előrebocsátja azonban, hogy „a jelen kiadás pillanatnyilag még nem teljesítheti a kritikai kiadással kapcsolatos abszolút elvárásokat”, mert a „Kazinczy-filológia pillanatnyi

helyzete automatikusan behatárolja kiadásunk lehetőségeit” (Gergye, 1998., 15–16.). Ez praktikus azt jelenti, hogy a forrásfeltárás javarészt továbbra is az akadémiai hagyatékra épül, a többi közgyűjteményre, a levelezés forrásaira és a periodikákban megjelent szövegekre nézve bevallottan hiányos. Szövegközlése egyébként nagymértékben a Bajza–Toldy-kiadás teremtette hagyományt folytatja mind alapszöveg-választásában, mind kiadási szerkezetében.

Az életműkiadás 2000-es évek elején megkezdett munkálatai során megtörtént a hagyaték lehető teljességének (bár Kazinczy esetében ez valójában némiképp mindig illuzórikus marad) feltárása és digitális archiválása, így megnyílt a lehetőség a költemények korpuszának tényleges kritikai feldolgozására.

A SZÖVEGIDENTITÁSOK ALAKULÁSTÖRTÉNETE ÉS MAGYARÁZATAI

1. SZÖVEGIDENTITÁS Brútus/Caesar és Róma 1775/1777

1/1.	–	Szemléltető, 1836. II. 1378. (A másodjára közölt egy sor.)	Utólagos publikáció.	Művészlet. (Pályám emlékezte IV.)	1775 v. 1777/1836	A	–
1/2.		(Az először közölt teljes szöveg.)				B	
2.	–	MTAK Tört. 4r. 70., 28–29.	Autográf tisztázat.	Művészlet. (Pályám emlékezte V.)	1775 v. 1777/1829	B	–
3/1.	–	MTAK K 606., 29–30. (A másodjára közölt egy sor.)	Autográf tisztázat.	Művészlet. (Pályám emlékezte VI.)	1775 v. 1777/1831	A	–
3/2.		(Az először közölt teljes szöveg.)				B	
4.	–	Tudományos Gyűjtemény, 1828. I. 47.	Folyóirat-közlés.	Művészlet. (Pályám emlékezte I.)	1775 v. 1777/1828	C	–
5.	–	MTAK K 634., 133ab.	Autográf tisztázat.	Művészlet. (Pályám emlékezte II.)	1775 v. 1777/1828–1829	C	–
6.	–	MTAK K 634., 14a.	Autográf tisztázat.	Művészlet. (Pályám emlékezte III.)	1775 v. 1777/1829	C	–
7.	Brútus.	Orpheus, 1790., I. kötet, 2. szám, 137.	Folyóirat-közlés.		1790	D	691.
8.	Brútus. Kæstner után.	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/II., 80a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Korai versek II.)	1790	D	907.
9.	Brútus.	Heliconi virágok, 110.	Évkönyvrészlet.		1790/1791	D	723.
10.	Brútus, Kæstner után.	MTAK K 641., 208a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Pandekták)	1806–1812	D	983.
11.	–	Pécsi Lapok, 1860. november 11. és 18., 38. és 40. sz., 150–151. és 157–158., a vers: 158.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (Rumy Károly Györgynek, 1809. november 30.)	1809/1860	–	–

12.	Caesar és Róma.	Poetai Berek, 169.	Kötet-részlet.	Csoportos.	1812/1813	E	636.
13.	Brútusz. Kaestner után.	MTAK K 642., 113a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Régibb Stúdiumaim.</i>)	1823	E	1037.
14.	Caesar és Róma.	MTAK K 642., 206a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Fordításcsomó II.</i>)	1828–1830	E	1236.

Megjelenések

3/1–2. PEml., 2009., 729.

4. PEml., 2009., 479.

6. PEml., 2009., 569.

7. Orpheus, 2001., 53.

10. PEml., 2009., 83.

11. KazLev. VII. 110–116., a vers: 114. (1601. sz.) Váczy János a jegyzetben jelzi, hogy közlése a *Pécsi Lapokban*, Kugyeray Ede fordításában kiadott szövegen alapul, de annak tárgyi tévedéseit és „a kifejezések feltűnő gyarlóságát” itt-ott megváltoztatta (563–564.). Lehet, hogy a gyarlóság javításába beleértendő, mindenesetre külön nem emeli ki, hogy a jelen vers szövegét egészen másként adja, mint az a lapban szerepel. Ott ez olvasható: „Fiam te is? szöll Julius. Anyám Róma, gondolá Brutus, mélyedj szabadságnak szent vasa.” E szöveg nyilvánvalóan nem Kazinczy versének szövege, minden bizonnyal a német nyelvű levélben német nyelven szereplő versnek a közlő általi fordítása (miként egyébként az egész levél). Váczy János ezt úgy korrigálta, hogy beemelte ide Kazinczy eredeti szövegének egyik, a 7–10. források szövegével egyező változatát. Mindezek alapján e forrást a versre nézve kizárhatjuk a szövegállapotok összevetéséből, s nagy óvatossággal kezelendő magának a levélnek a szövege is.

12. Abafi, 1879., II. 184.; Gecsei, 2008., 20.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Az epigrammafordítás keletkezésének történetét Kazinczy önéletrajzi írásaiiban mondja el. A változatok abban megegyeznek, hogy sárospataki professzora, Szilágyi Márton (1748–1790) egy musenalmanachot hozott Göttingából, amelyet aztán kölcsönadott diákoknak, akiknek a közvetítésével eljutott Kazinczyhoz is, ő pedig lefordította belőle ezt a háromsoros verset. Két lényeges ponton azonban eltérések mutatkoznak a leírásokban: a diákok megnevezésében és az időpontban. Két önéletrajzában (*Az én életem* és a *Kazinczy Ferencz’ saját kezével írt Autobiográfiája*) Párniczky Mihályt, illetve vagylagosan Párniczkyt és Podmaniczky Sándort nevezi meg diáktársai közül (PEml., 2009., 425., 459.), míg a *Pályám emlékezete* variánsaiban következetesen Gyürky Istvánt (I. PEml., 2009., 479., 569., 729.). Továbbá az önéletrajzokban az 1777-es év eseményeinél, a tavaszi bécsi út után meséli el e történetet, míg a *Pályám emlékezete* variánsaiban az 1775-ös évnél (Czeizel János ez alapján teszi 1775-re, *Kazinczy Ferenc legrégibb ránk maradt verse*, EPhK 1904., 529.). Mivel a szövegidentitás keletkezését illetően csak Kazinczy emlékezései állnak rendelkezésünkre, így az időrendi alternatívák között nem áll módunkban választani.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A fennmaradt 14 szövegforrás által megőrzött 15 szövegállapot a helyesírási eltéréseken túl alapvetően két szó fordításában különbözik, ahogy azt az alábbi táblázat mutatja:

Források:	1/1., 3/1.	1/2., 2., 3/2.	4–6.	7–10.	12–14.
1. sor: sprach:	–	mond	mond	szóll	ezt kérde
2. sor: dachte:	felelte	szólla	monda	monda	monda
Változatok:	A	B	C	D	E

A *felelte* változatot a *Pályám emlékezete* két forrása őrizte meg, egy verselésre vonatkozó fejtegetés részeként. E fejtegetést a mű első három kidolgozása (4–6.) nem tartalmazza, csak a másik három (1–3.), s ezek közül kettőben (1., 3.) van benne a vers e legelső szövegezése, pontosabban csak az abból lejegyzett második sor: „*Úgy de anyám Róma! ezt felelte Brútus*” (egyébként a sor eleji *Úgy de* az egyetlen további variáns a felsorolt szöveletérések mellett). Ez leginkább azt jelentheti, hogy a másik két verssorban nem volt eltérés a teljes szöveggel lejegyzettekhez képest (ezt a szöveg hiányában persze nem állíthatjuk bizonyosan).

A *mond* – *szólla* megoldás a *Pályám emlékezete* ugyanezen három forrásában szerepel (1–3.), teljes szöveggel lejegyzett, második kidolgozásként, ezekhez képest a mű első három szövegforrásában (4–6.) a *mond* – *monda* szópár található, ami ugyancsak összefüggésbe hozható a többi forrásban olvasható történettel, amely szerint Szilágyi Márton kifogásolta a *szólla* alakot, javasolván helyette a *felelt*, de ezt Kazinczy éppen azért nem akarta, mert ez volt az első, elvetett megoldás. Ebből feltételelesen levonható egy olyan következtetés, hogy a *szólla* alak *mondával* való helyettesítése e lejegyzett nézetkülönbség feloldását szolgálta.

Ezt a feltételezést látszik erősíteni az is, hogy a *monda* mindegyik további forrásban így szerepel, ezekben aztán csak az első sort érinti a változtatgatás (talán a szóismétlés elkerülése végett). Az első sor *mond* alakja két irányba ágazik el, amint az két forrás szójavításai alapján látható. A *Pandektákban* (10.) <*mond*> *szóll*, a *Régibb Stúdiumaimban* (13.) <*mond*> *ezt kérde* javítás található, méghozzá nem archiválási céllal, hiszen a javított szó erőteljesen át van húzogatva mindkét helyen, s a kézírás a lejegyzéssel egyidejűnek tűnik (ezért nem minősítjük e források keletkezését kétfázisúnak, s nem különítünk el két szövegállapotot, noha az eredeti lejegyzés akár archiválási célú is lehetett, egy régi forráshoz visszanyúlva). A közös kiinduló szövegállapotból így két új jött létre e két forrásban, s ezek a szövegállapotok megegyeznek a többi forrásból ismeretes két szövegállapottal.

Megemlítendő még, hogy a *Pandektákban* és a *Régibb Stúdiumaimban* (valamint még a 11. szövegforrásban, a Rummy-levélen) Kazinczy másik történet keretében idézi a verset: ez Széchényi Ferencnél tett 1789-es látogatásához, az epigramma akkori elszavalásához kötődik (a *Pályám emlékezete* változataiban a vers szövegének citálása nélkül idézi ezt fel, l. PEml., 2009., 515., 622.). A történet azonban csak a fő elemekben egyezik, a leírás jellegében és részletességében nagyon különbözően mondja el azt a három forrás. Ebből az is következik, hogy nem egymásból alakultak ki, s nem nagyon tételezhetjük fel közös forráselőzményüket sem: a fő történetelemeken túl csak e vers javított szava (*mond*) egyezik meg, amely a *Pályám emlékezete* első változataiban is olvasható.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Szemlélő* 1836. évfolyamában jelent meg, utólagos publikáció. Nem a *Pályám emlékezete* közölt szövegforrásának keletkezési idején (1829 áprilisa után) érvényes szövegállapotát őrizte meg az epigrammának (l. a *Fordításcsomó II.* szövegállapotát), hanem azt a kettőt, amely a szövegidentitás keletkezésekor, azaz 1775-ben vagy 1777-ben jött létre (ez vonatkozik a *Pályám emlékezete* további forrásaira is). Ezt egyértelműen bizonyítja a vers kapcsán elmesélt történet, éppen a szöveg alakulásáról.

2. A *Pályám emlékezete* e szövegforrása 1829. április után keletkezett, az epigramma szövegállapota 1775-ös vagy 1777-es.

3. A *Pályám emlékezete* e szövegforrása 1831 nyarán készült, az epigramma mindkét szövegállapota 1775-ös vagy 1777-es.

4. A *Tudományos Gyűjtemény* 1828. évi 1. számában jelent meg, az epigramma szövegállapota 1775-ös vagy 1777-es.

5. A *Pályám emlékezete* e szövegforrásának keletkezési ideje 1828. december–1829. január, az epigramma szövegállapota 1775-ös vagy 1777-es.

6. A *Pályám emlékezete* e szövegforrása 1829 áprilisa utáni, az epigramma szövegállapota 1775-ös vagy 1777-es.

7. Az *Orpheus* I. kötetének 2. száma 1790. márciusban került leadásra és júniusban jelent meg.

8. A *Korai versek II.* második lejegyzési rétegébe tartozó lapon található az epigramma, amely réteg keletkezési idejét 1790. október–november tájára tehetjük, nem kis mértékben éppen az e forrásban található *Fijam – Fiam* szövegjavítás alapján, mert szövegállapota így az *Orpheus* és a *Heliconi virágok* közé esik, s ez az 1790 márciusa és novembere közötti időszakot jelöli ki.

9. A *Heliconi virágok* első kötetének kézírata 1790. október–november fordulója körül kerülhetett leadásra, s 1791 augusztusában jelent meg.

10. Orbán László 1820 előtti keletkezésűnek mondja e szövegforrást, az alapján, hogy Széchenyi még élt ennek írásakor. A szövegforrásban lévő javítás (<mond> szóll) az *Orpheus*ban és a *Heliconi virágok*ban is olvasható változatot hoz létre, maga a szövegforrás azonban nem ezek valamelyike vagy az ugyanekkori *Korai versek II.* alapján készült, éppen a korai állapotot is őrző javítás miatt állíthatjuk ezt. S nem is ezekkel egyidejű, ugyanis a *Pandektákat* negyedrétt formában csak 1806-tól vezette Kazinczy, s az oldalak átszámozása talán az 1810-es átrendezéssel hozható kapcsolatba. Ha ez így van, akkor ebből az következik, hogy a szövegforrás 1806 és 1810 között keletkezhetett. Ennél biztosabban állíthatjuk azonban, hogy 1812-nél nem későbbben, mert a *Poetai Berek*ben már nem a *szóll* alak szerepel.

11. Levél Rummy Károly Györgynek, 1809. november 30.

12. A *Poetai Berek* kézírata 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813 március legelején jelent meg.

13. A *Régibb Stúdiumaim* 1823-ban készült. A <mond> ezt kérte javítás alapján nem a *Poetai Berek* volt a forrása, s nem is a *Pandekták*, de hogy milyen előzményről készült, esetleg emlékezetből történt a lejegyzése, a jelen adatok alapján nem állapítható meg.

14. *Fordításcsomó II.*, 1828–1830.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

(A) Az első (töredékes) szövegváltozatot a legkésőbb keletkezett források őrizték meg, a verssel kapcsolatos történet összefüggésében. A szövegállapot keletkezési ideje ebből kiindulva a szövegidentitás keletkezésével esik egybe, vagyis 1775-re vagy 1777-re tehető.

(B) Az ugyanezen szövegforrások által megőrzött első teljes változat hasonló érvek alapján ugyanekkorra tehető.

(C) A *Pályám emlékezete* másik három szövegforrása által megőrzött szövegváltozat szintén e történethez látszik kapcsolódni, annak harmadik szakaszát reprezentálva, így logikailag ezt is erre a kezdeti időszakra tehetjük.

(D) Az új változat jelent meg az *Orpheus*ban és a *Heliconi virágok*ban is 1790–1791-ben, s ez legfeljebb 1812-ig volt érvényben, mint azt a *Poetai Berek* bizonyítja.

(E) Az 1812-ben leadott *Poetai Berek*ben (az előzőhöz hasonlóan a C változat megoldásából javított) legújabb variáns szerepel, ez volt érvényben a *Régibb Stúdiumaim* lejegyzésekor, s még a legutolsó, 1828-as gyűjteményes tisztázatlan is.

Forrás

Klopstock, Friedrich Gottlieb (1724–1803): *Brutus*. Megjelent az 1771. évi göttingai *Musen-almanach* 27. oldalán (vö. *Klopstock Epigramme. Text und Apparat*, ed. Klaus Hurlebusch, Horst Gronemeyer, Elisabeth Hopker-Herberg, de Gruyter 1982., 9., a kritikai jegyzet: 160–161.). Kazinczy (és nyomán a szakirodalom, az eddigi kiadások) Abraham Gotthelf Kästner (1719–1800) német matematikus és epigrammaköltő műveként tartja számon. Először Gecsei Kolos említi (majd Orbán László, PEml., 2009., 921.), hogy „Klopstock műveinek kritikai kiadásában mint Klopstock epigrammája szerepel ez a költemény”, forrásként két sorral lentebb mégis Kästnert nevezi meg (Gecsei, 2008., 93.). A mű nincs benne Kästner epigrammáinak 1815-ös teljes kiadásá-

ban, és más kiadásban sem találtuk meg (l. még a 47. szövegidentitás jegyzeteit). Daniel Frey epigrammatörténeti monográfiájában is Klopstock műveként kerül tárgyalásra (*Bissige Tränen*, Würzburg, 1995., 97.). Az 1771-es *Musenalmanach*-ban a vers aláírásaként csak K. betűjel szerepel, de a tartalomjegyzékben nem Kästner nevénél kerül besorolásra, hanem teljesen önállóan, K. betűjellel felvéve. Arra a kérdésre, hogy Kazinczy miért Kästnert nevezte meg szerzőként, csak feltételest fogalmazhatunk meg: az almanachban sokszor és névvel szereplő Kästnerrel feleltette meg (ő vagy inkább tanára) a vers alatt található K. betűjelet. Egy későbbi utalása viszont, mely egyértelműen a jelen versre vonatkoztatható (114. szövegidentitás), Klopstockot nevezi meg szerzőként, ami viszont ellentmondásban van azzal, hogy a jelen epigrammát a pályavégi önéletrázásokban is Kästnerhez köti. A szerzőség körüli bizonytalanság jelentkezik még a *Kästner auf den Leichnam einer Maitresse* című fordítás esetében is (47. szövegidentitás), ugyanis az sem található meg Kästner művei között, de ott más szerzőt sem tudunk megnevezni.

Az eredeti szöveg majdnem mindegyik forrásban szerepel, ezek egyező szövege az első szóban s néhány írásjelben tér el a *Musenalmanach* szövegétől, melyet itt közlünk:

Und du, mein Sohn! sprach Julius;
Rom meine Mutter! dachte Brutus,
Und stieß dich tiefer, Dolch der Freyheit!

Magyarázatok

A *Korholtatni nehéz...* kezdetű epigrammájában (l. *Tusázó* címen is, 224. szövegidentitás) jelöletlen szövegszerű utalás található e vers legelső változatának 2. sorára, ezt leveleiben és egyik kéziratában fedi fel Kazinczy (l. a vers jegyzetét).

Caesar, Gaius Julius (i. e. 100–44) római hadvezér és politikus.

Brutus, Marcus Iunius (i. e. 85–42) római államférfi, Caesar fogadott fia, gyilkosainak egyike.

2. SZÖVEGIDENTITÁS

Muretusból

1778

Muretusból. Si Venus ut mendax docuerunt turba Poetae. 1778.	MTAK RUI 2r. 2/II., 61a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek II.</i>)	1778/1790	905.

Megjelenések

Abafi, 1879., II. 113. *Venus Anadyomene* címen.

Keletkezéstörténet

A fordítás keletkezéséről semmilyen további adattal nem rendelkezünk a Kazinczy által megadott 1778-as évszámon kívül. A forrás *A' Kakukhoz* egyik változatával egyidejű, s a *Korai versek II.* második lejegyzési rétegébe tartozik, ezt a lejegyzést 1790. október–november tájára datáljuk.

Forrás

Murat, Marc Antoine (1526–1585) latinul író francia humanista (Muretus) *In Venerem* című epigrammájának fordítása (*The Juvenilia of Marc-Antoine Muret*, ed. Kirk M. Summers, The Ohio

State University, 2006., 76., a 13. epigramma). Kazinczy forrása nem azonosítható, a megadott keletkezési időhöz legközelebbi Muret-kiadás: Leiden, 1757. (l. az idézett latin–angol kétnyelvű, jegyzetelt kiadás összefoglalását, XXII.).

Si Venus, ut mendax docuerunt turba, poetae,
De mediis vere nata putatur aquis,
Qui fieri potis est, mediis ut fluctibus orta
Assiduo nostrum torreat igne iecur?
O dolor! o quid iam miseri speretis amantes!
E media vobis nascitur ignis aqua.

3. SZÖVEGIDENTITÁS

A' Kakukhoz

1781

1.	Egy Kakukhoz.	Magyar Hírmondó, 1784., 311.	Hírlapi közlés.		1784	Aa	676.
2.	Boris az első kakuk-szó halláskor.	MTAK RUI 2r. 2/II., 61a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek II.</i>)	1790	Ab	904.
3.	Boris. Az első Kakukkszó-halláskor.	Szépliteratúrai Ajándék, 1821., 39.	Folyóirat-közlés.		1781–1790/1821	Ab	784.
4/1.	1781. a' Telki-Bányai erdőben.	K 633/VI., 170b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	1781–1790/1823	Ac	973.
4/2.	(a' Kakukhoz)		Utólagos javítások archiválása.		1823	Ba	
5/1.	A' Kakukhoz	MTAK K 642., 101a.	Autográf tisztázat.	Csoportos, (<i>Régibb Stúdiumaim.</i>)	1781–1790/1823	Ad	1016.
5/2.			Autográf tisztázat.		1823	Bb	
6.	Myrtil az első kakukszóra.	Hébe, 1825., 371.	Folyóirat-közlés.		1824/1825	Ca	843.
7.	A' Kakukhoz	MTAK K 642., 121a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Kazinczy Ferencz' Versei</i>)	1827	Cb	–
8.	A' Kakukhoz	MTAK K 622., 12b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lynai költsékek I.</i>)	1827 körül	Cb	–
9.	A' Kakukhoz	MTAK K 622., 2a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lynai költsékek III.</i>)	1828 körül	Bc	–
10.	A' Kakukhoz	MTAK K 622., 8a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lynai költsékek IV.</i>)	1828 körül	Bc	–

11.	A' Kakukhoz	MTAK K 622., 88a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái darabok</i>)	1828 körül	Bd	–
12.	A' Kakukhoz	MTAK K 642., 84a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények</i>)	1830– 1831	Be	1170.

Megjelenések

5/1. Gergye, 1998., 221. (a jegyzetben).

12. Gergye, 1998., 44.

A Bajza–Toldy- és az Abafi-kiadás (1836., 8.; 1879., I. 10.) a hatsoros utolsó előtti sorának kihasználásával ötsoros változatot közöl, de a különböző források megoldásait kontaminálva és egymással sem teljesen egyezően.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy hely és időmegjelenése szerint „1781. a' Telki-Bányai erdőben” keletkezett. A *Pandekták* e jegyzésével egybehangzó a *Régibb Stúdiumaim* datálása, ahol ehhez még egy röpke életkép is társul: „hol, míg lovaim füvelltek, Homért olvasám”. (A *Magyar Hírmondó*ban közölt regényes történet, mely szerint a Náni nevű szerelmes leány írta a verset, melyet Miklós nevű párja tesz közzé a hírlapban, nyilvánvalóan fikció.)

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 12 szövegforrás 14 szövegállapota a vers rövidege ellenére is nagy változatosságot mutat, mindössze 2 esetben beszélhetünk teljes szövegegyezésről: 7. = 8., 9. = 10., illetve 1 esetben egy 'azt – ezt' eltérést leszámítva teljes szövegegyezésről: 2. = 3. A sok-sok apró eltérés miatt szöveg-változatokat csak a sorok száma és a beszélő kiléte alapján tudunk elkülöníteni.

Források:	1., 2., 3., 4/1., 5/1.	4/2., 5/2., 9., 10., 11., 12.	6., 7., 8.
Sorok száma:	5 sor	6 sor	5 sor
Beszélő:	lány	fiú	fiú
Változatok:	A	B	C

Az eltérések alapvetően két változatot, illetve e két fő változat jellegzetességeinek kontaminációjával együttesen három változatot képeznek, melyek a kisebb szövegmodosulások miatt maguk is több alváltozatra bonthatók.

Az 'A' változat a nevek alapján három alváltozatot képez: (a) a *Magyar Hírmondó*ban megjelent szöveg (1.) egy rövidke történetbe illeszkedik, ebből tudható, hogy a leány neve Náni, a fiú, aki becenevén Miciként említődik, Miklós; (b) a két lényegében azonos szövegű forrás (2., 3.) a címben Borist ad meg beszélőként, aki Jancsinak nevezi szerelmét; (c–d) a két archiválási tisztázat (4/1., 5/1.) szintén Micinek nevezi a fiút, a lány neve nem derül ki, ugyanakkor azonban további kisebb szövegtérkések is vannak közöttük, melyek hol az egyik, hol a másik alváltozat megoldásával egyeznek meg. Összességében tehát számos szövegszerű eltérés is megfigyelhető az 5 szövegállapot között. A források mindhárom altípusa bizonyosan valamely előzményforráson kell alapuljon, egymás előzményei azonban az eltérések miatt nem lehetnek, s ugyanezen okból kifolyólag kétséges a közös előzményforrás feltételezése is. Ezen 5 forrás, illetve 3 alváltozat sorrendjének meghatározása pusztán a szövegállapotok alapján nem végezhető el elégséges bizonyossággal.

A 'B' változat egy a vers végére illesztett sorral hatsorosra bővül, s szerelmesként Chloét nevezi meg, vagyis immár fiú a beszélő. Kialakulását a két archiválási tisztázat (4/2., 5/2.) rögzíti, ezek közül a *Pandekták*ban (5/2.) található utolsó sorbeli javítás, valamint a 2. sor *Hív* szóalakjának el-

térése a *Régibb Stúdiumaimban* olvasható *Hű* szóalaktól arra utal, összevetve a későbbi kidolgozások megoldásaival, hogy a *Pandekták* készült előbb. A két egyező szövegforráson túl (9., 10.) mindegyik 6 soros szövegállapot kisebb-nagyobb eltéréseket mutat egymástól, ezek alapján alváltozatokat képeznek (a–e), sorrendjük pusztán a szövegállapotokból nem határozható meg.

Az 'C' változat valójában a két másik szövegállapot kontaminációja ('AB'). Ez bizonyosan a 6 sorosra bővülés utáni fejlemény: az újonnan készült 6. sor e változatban az 5. lett, mert az eredeti 5. sort elhagyta Kazinczy. Ugyanakkor a Chloe név, s így a fiú beszélő megőrződött az új kidolgozásból, viszont csak a *Hébe* közlése adja meg a címben a (pásztor)fiú nevét (Myrtíl), a másik kettő egymással teljesen megegyező szövege nem, s más kisebb eltéréseik is vannak. Az alváltozatok sorrendje ezúttal is csak a szövegforrások keletkezése alapján állapítható meg.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Magyar Hírmondó* 1784. évfolyamában jelent meg, április 18-i keletkezéssel.
2. A *Korai versek II.* alaprétege 1790 októberére tehető, a második lejegyzési rétegbe tartozó tisztázati lap, melyen a jelen szöveg található, valószínűleg ugyancsak ekkortájt keletkezett.
3. A *Tudományos Gyűjtemény* melléklapja, a *Szépliteratúrai Ajándék* 1821. évi kötetében jelent meg, ahogy arról a *Régibb Stúdiumaimban* Kazinczy beszámol, Szemere Pál közlésében. Ő a *Korai versek II.* csomójából másolhatta ki, amely a *Studiumok* 2. kötet részeként bizonyíthatóan volt nála 1811 körül, s amelyből más verset is lemásolt (l. erről a *Korai versek II.* jegyzetének első alfejezetét).
4. A *Pandekták* ezen bejegyzése 1823-ra tehető.
5. A *Régibb Stúdiumaim* 1823-ban készült.
6. *Hébe* 1825. évi kötete 1824 októberében jelent meg (4413. sz.). Igaz Sámuel 1824. április 9-én már visszaigazolja (4342. sz.), hogy megkapta a *Hébe* 1825-ös kötetébe szánt verseket, s ezek sorában említi is ezt, MIRTIL megnevezéssel, így e forrás szövegállapota nem keletkezhett később 1824 első hónapjainál, s az sem valószínű, hogy sokkal korábban keletkezett, mert 1823-as az előző átdolgozás, így ez az újraírás leginkább publikációs céllal történhetett.
7. Kazinczy Ferencz' Versei, 1827.
8. *Lyrái költsékek I.*, 1827 körül.
9. *Lyrái költsékek III.*, 1828 körül.
10. *Lyrái költsékek IV.*, 1828 körül.
11. *Lyrái darabok*, 1828 körül.
12. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

(A) Ez az első fő szövegváltozat a szövegidentitás keletkezésének idejéül Kazinczy által megadott 1781-es évtől 1823-ig volt érvényben. Hogy 1781-ben milyen volt a szövegállapot, az annak ellenére sem rekonstruálható, hogy vannak kifejezetten archiválási célú tisztázatok is, a közöttük lévő eltérésekből azonban nem következtethető ki az előzményforrás szövegállapota, sőt akár több előzményforrás léte is feltételezhető. A három alváltozat közül az egyik (a) 1784-ből való, a másik (b) 1790-ből, de 1821-ben még megjelent (igaz, Kazinczy tudta nélkül), a (c–d) lejegyzése ezt követően, az átdolgozással összefüggésben, 1823-ban történt, de hogy a szövegállapot az előző kettőhöz sorrendileg hogyan viszonyul (megelőzi vagy követi azokat), nem dönthető el teljes bizonyossággal.

(Bab) A két archiválási tisztázat egybehangzóan jegyzi fel, hogy 1823-ban történt az átdolgozás, a források maguk is ekkori keletkezésűek. Ebből az állapotból két irányban formálódik a szöveg, előbb kontaminálódik az előző szövegállapottal, majd utóbb a kontamináció előtti új kidolgozás alakul tovább.

(C) A kontamináció 1824 elején, az átdolgozással lényegében egy időben következett be, mikor e frissen újraírt verset elküldte a *Hébe* számára. E szövegállapot kicsit átírva még az 1827-ben kiadni tervezett kötet számára készült tisztázatlanban (és egy azzal tökéletesen megegyező másikban) is érvényben volt.

(Bcde) A gyűjteményes kötetterv formálódásának idején aztán Kazinczy visszanyúlt az 1823-as átdolgozás során kialakított változathoz, s az ekkoriban létrejött alváltozatok mind ennek kicsiny módosításaival keletkeztek.

Magyarázatok

A vers és a közköltészeti hagyomány esetleges kapcsolatáról l. Tolnai Vilmos: *Cserebogár, sárga cserebogár...*, Ethnographia, 1926., 161–168.; Pávai István: *A Cserebogár-nóta népköltészeti és népzenei vonatkozásai*, in *Folklór és irodalom*, szerk. Szemerényi Ágnes, Bp., 2005., 288–303., főleg: 291. Az adatra és a szakirodalomra Csörsz Rumen István hívta fel a figyelmemet; vö. Csörsz Rumen István: *Pönögei Kis Pál, avagy Petőfi és a közköltészet*, in *Ki vagyok én? (Tanulmányok Petőfiről)*, szerk. Szilágyi Márton, Bp., 2014., 203–226., főleg: 209–210.

diminutivum (lat.): itt becéző szóalak.

4. SZÖVEGIDENTITÁS Ninon sieht dieses Blatt... 1781/1782

1.	1781.	MTAK RUI 2r. 2/I., 9b.	Autográf tisztázat.	Rájegyzés. (<i>Korai versek III.</i>)	1803–1809	Aa	950.
2.	–	MTAK K 642., 104a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Régibb Stúdiumaim.</i>)	1823	Ab	1022.
3.	–	MTAK M. Tört. 4r. 65., 24a.	Autográf tisztázat.	Műrészlet. (<i>Kazinczy Ferencz’ saját kezével írtt Autobiographiája 1785^{ig}</i>)	1823	B	–
4.	–	Tudományos Gyűjtemény, 1828., XI. 50.	Folyóirat-kiadás.	Műrészlet. (<i>Pályám emlékezete I.</i>)	1827/1828	C	–
5.	–	MTAK K 634., 168b.	Autográf tisztázat.	Műrészlet. (<i>Pályám emlékezete II.</i>)	1828–1829	C	–
6.	–	MTAK K 634., 49b.	Autográf tisztázat.	Műrészlet. (<i>Pályám emlékezete III.</i>)	1829	C	–
7.	–	MTAK Tört. 4r. 70., 110.	Autográf tisztázat.	Műrészlet. (<i>Pályám emlékezete V.</i>)	1829	C	–
8.	–	MTAK K 606., 113.	Autográf tisztázat.	Műrészlet. (<i>Pályám emlékezete VI.</i>)	1831	C	–

Megjelenések

3. PEml., 2009., 462.

4. PEml., 2009., 500.

6. Abafi 1879., II. 306. (a Pótlékok között); PEml., 2009., 606.

8. PEml., 2009., 774.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A verset a *Pályám emlékezete* (és a *Régibb Stúdiumaim*) változataiba mindig az 1786-os év egyik története kapcsán írja bele Kazinczy, jelezvén, hogy „négy eszt. előtt”, azaz 1782-ben készült.

A [*Kazinczy Ferencz' saját kezével irtt Autobiographiája 1785^{ig}*] című önéletrajzban csak Eperjesre kerülésének 1781-es dátuma van feljegyezve, a verset az ottani, 1782 közepéig terjedő időszak eseményei sorában idézi, nem kötve pontosabb időponthoz. A még rendelkezésünkre álló további egy kéziratos feljegyzésben viszont 1781 van fölé írva. További pontosító adatok hiányában egyik évszámot sem lehet kizárni.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A nyolc szövegforrás alapvetően két nagy csoportra osztható, az egyikbe tartozik a *Pályám emlékezete* öt teljesen megegyező szövegállapota, amelytől a másik három forrás négy helyen mutat eltérést.

1. sor	<i>Autobiográfia</i>	Sie siehet dieses Blatt	und lächelt es froh an.
	<i>Korai versek III. (jegyzőfüzet)</i>	Ninon sieht dieses <Schrift>Blatt	und lächelt froh <sie!> es an!
	<i>Régibb Stúdiumaim</i>	Ninon sieht dieses <Schrift>Blatt	und lächelt <sie> froh <es> <an> es an
	<i>Pályám emlékezete szövegforrásai</i>	Ninon sieht dieses Blatt	und lächelt froh es an.

2. sor	<i>Autobiográfia</i>	Lust		5. sor	<i>Autobiográfia</i>	dieser
	<i>Korai versek III. (jegyzőfüzet)</i>	Götterlust			<i>Korai versek III. (jegyzőfüzet)</i>	dieser
	<i>Régibb Stúdiumaim</i>	Götterlust			<i>Régibb Stúdiumaim</i>	dieser
	<i>Pályám emlékezete szövegforrásai</i>	Götterlust			<i>Pályám emlékezete szövegforrásai</i>	eurer

6. sor	<i>Autobiográfia</i>	Und macht, dass ich dies Blatt jetzt werde.
	<i>Korai versek III. (jegyzőfüzet)</i>	Und <lasst> <jetzt> mich <meine Schrift> dieses Blatt jetzt werden. Und macht, dass ich dies Blatt jetzt werde.
	<i>Régibb Stúdiumaim</i>	<Und lasst mich meine Schrift jetzt werden.> Und macht, dass ich dies Blatt jetzt werde.
	<i>Pályám emlékezete szövegforrásai</i>	Und macht, dass ich dies Blatt jetzt werde.

Ha a javítások utáni szövegezt vesszük figyelembe, a következő megállapítások tehetők:

– A *Pályám emlékezete* egybehangzó szövegforrásaitól mindössze egyetlen helyen, az 5. sor egy szavában tér el egységesen a három másik forrás.

– Az *Autobiográfia* az összes többitől három helyen tér el, az 1. sor elején és végén, valamint a 2. sor egy szavában.

Ha a két forrásban (a *Korai versek III. jegyzőfüzetében* és a *Régibb Stúdiumaimban*) található javításokat is figyelembe vesszük, a következő megállapítások tehetők:

– A javítások végeredménye mindkét forrás mindkét helyén ugyanaz, de a kiinduló szövegállapotban és a javítások végrehajtásában mindkét helyen kis különbségek figyelhetők meg a két forrás között.

– A *Régibb Stúdiumaim* 1. sorának végén található javítások a többi forrás szövegállapotával hasonlatosak, a kiinduló 'sie froh' a *Korai versek III. jegyzőfüzetében* található 'froh sie' alakkal mutat hasonlóságot, az ebből javított 'es froh an' alak az *Autobiográfia*ban lévővel egyezik meg, a végső 'froh es an' pedig a *Pályám emlékezete* szövegforrásaiban lévővel.

A fentiek alapján a szövegforrások szövegállapotai három fő változatot képeznek.

- A *Pályám emlékezete* szövegforrásainak egybehangzó szövegállapota tekinthető a véglegesnek.
- A másik három szövegforrás mindegyike némileg különböző szövegállapotot őriz, az *Autobiográfia* eltérései jelentősebbek a másik kettőéhez viszonyítva, ez utóbbiak egymás társszövegforrásai.
- E három forrás szövegállapotai nem vezethetők le egymásból, vagyis szükséges valamely forráselőzményt feltételezni, noha ilyen nem áll rendelkezésünkre pillanatnyilag.
- E három forrás sorrendje pusztán a szövegállapotok eltéréseiből nem állapítható meg.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Korai versek III.* jegyzőfüzetét 1791-től használta Kazinczy, s még 1823-ból való bejegyzés is található benne. A jelen vers szintén utólagosan került bejegyzésre, egy nagyobb egység részeként, amely a fogság alatt készült kisebb verseket tartalmaz egységes írással. A vers egy lap hátoldalán, az oldal tetején található, alatta hullámos vonal, s más írással egy még későbbi bejegyzés, ez nyilvánvalóan csak vizsgált versünk után kerülhetett oda. E szonett címe mellé ezt jegyezte Kazinczy: „1809. 11. Apr. írtam le ide.” Tehát vizsgált versünk lejegyzése mindenképpen ezen dátum előtti, s a megelőző versek miatt bizonyosan a fogság, vagyis 1801 utáni. A kézírás szerint elkülöníthető lejegyzési rétegek alapján további pontosítás tehető: mivel 1803 körül keletkezett lejegyzés lapján található rájegyzésről van szó, így e rájegyzés 1803 után kerülhetett oda. A javítások a kézírás alapján és a javítások jellegéből ítélve egyidejűek, vagyis nem látszik indokoltnak két keletkezési fázis feltételezése. Ugyanakkor az sem valószínű, hogy egy előzményforráson lévő javításokat archivált volna Kazinczy (mint egyébként máskor gyakran tette), mert a korábbi megoldásokat áthúzta, s így nehezen olvashatóvá tette. A lejegyzéssel egyidejű javításokat leginkább úgy értelmezhetjük, hogy e korai verset a (valamely nem ismert forrásról vagy emlékezetből történt) kései lejegyzés alkalmával igyekezett kicsit megjobbitani, minősítése így, némileg bizonytalanul: *autográf tisztázat, fogalmazványként használva*.

2. A *Régibb Stúdiumaim* 1823-ban készült. A kéziratcsomó egésze *autográf archiválási tisztázat*, nem íráshibát korrigáló javítás ezen kívül mindössze egy másik korai vers (*Brútus*) egyetlen szavánál található. A javítások jellegéről ugyanaz mondható el, mint az előző esetben, vagyis e vers a kéziratcsomó egészétől eltérően szintén az *autográf tisztázat, fogalmazványként használva* minősítést kaphatja. A javításokban (és az itt megőrződött előzményszövegben) mutatkozó eltérések alapján közös előzményforrást feltételezni bizonytalan, elképzelhető az emlékezetből történt lejegyzés is.

3. A *Kazinczy Ferencz' saját kezével irtt Autobiographiája 1785^{ig}* című önéletírás 1823-ban készült.

4. A *Tudományos Gyűjtemény* 1828. évi 11. számában jelent meg.

5. *Pályám emlékezete II.*, 1828. december – 1829. január.

6. *Pályám emlékezete III.*, 1829. április után.

7. *Pályám emlékezete V.*, 1829. április után.

8. *Pályám emlékezete VI.*, 1831 nyara.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

(0.) Ez a *kikövetkeztetett* változat a keletkezés idejéhez (1781/1782) látszik köthetőnek.

(A) A két javított szövegforrás által megőrzött szövegállapotokat tarthatjuk az első változatnak (ezekből lehet következtetéseket levonni a keletkezés 1781/1782 körüli idején érvényben volt szövegállapotról, a javítások pedig a végleges változathoz vezetnek). A *Korai versek III.* jegyzőfüzetébe bejegyzett szöveg 1803 és 1809 közé tehető, a *Régibb Stúdiumaim*ban található pedig 1823 körüli.

(B) Az *Autobiográfia* 1823-ban keletkezett szövegállapota kicsiny, de lényegi pontokon (pl. a névben: *sie – Ninon*) elkülönül mind a javításokat tartalmazó, mind a végleges változattól, ami talán azzal magyarázható, hogy ez is egy önéletírás részeként készült (nem tudjuk, milyen forrás alapján), vagyis egy akkor érvényes lezárását jelentette az alakulási folyamatnak.

(C) A *Pályám emlékezetébe* beépített szövegváltozat 1828 és 1831 között volt érvényben, s minthogy az öt forrás egyikében sem módosult, véglegesnek tekinthető.

Magyarázatok

A vers Kazinczy ifjúkori szerelméhez, Steinmetz Annához szól. E szerelem jelentőségét és azt a kevés konkrétumot, amit tudni lehet, Váczy János foglalta össze regényesen (Váczy, 2012., 71–72.), az elmondottak kizárólag Kazinczy alábbi levelein és emlékezésein alapulnak:

1. Kazinczy László levele Kazinczynak, 1783. december 25., Kazinczy utólagos autográf rájegyzésével:

„NB. De nem Nánit* értem.

* Steinmetz Náni-t, most Keczer György Ur hitvesét.” (KazLev. I. 56., 36. sz.)

2. Kazinczy levele Ráday Pálhoz, 1822. március 13.

„Hidd-el, barátom, koporsói fagy száll-meg, midőn az én Nánim háza 's ablaka előtt elmegyek, 's eszembe jut, mely elragadtatások közt mentem volt itt el 1782., ahhoz a' tiszta erkölcsű, 's igen nemes lelkű leányhoz, ifjúságom áldott Geniusához. Nála nélkül én is azon veszedelmes kelep-czékbe eshettem volna, a' melyeket mások nem kerülhetének-el, 's nem igen volnék négy fiú' és három lány' atyja; az pedig – akármit mond a' romlott világ – szerencse, még pedig igen nagy.” (KazLev. XVIII. 47., 4060. sz.)

3. Kazinczy levele Toldynak, 1827. január 25.

„Egy igen tiszteletes leány szerelme Siegwartot fordítatá velem, 's Gesszner Idylljeit” (KazLev. XX. 192., 4731. sz.; vö. még KazLev. I. 545.).

4. [*Kazinczy Ferencz' saját kezével irtt Autobiographiája 1785^{re}*] (PEml., 2009., 462.):

„Eperjesen töltött időm veszett idő volt volna, ha a' Tánczmester és egy minden tekintetben tiszteletes leány Pataki vadságomból ki nem faragtak volna; 's ez is haszon. Steinmetz Náni, egy Özvegy Katonai Orvosné leánya, 's egy Kapitány' testvére, közönséges tiszteletben állá ifjak és öregek, férfiak és asszonyok előtt. Grátziai növése 's lelkes, de nem nagyszépségű arcza, szép culturája, igen nemes gondolkozása, 's feddhetetlen erkölcei ötet előttem annak nézeték, a' kit haszonnal szerethetek. A' lány épen olly szerelmes vala belém, 's boldogságomnak nem volt egyéb híja, mint az, hogy Keczer György is ége a' lányért, 's mindég nyakunkon ült. Én egyet értve a' láánnyal, 's bizonyos szerelme felől, nevettem bosszantásait. Náni azt óhajtá, azt reménylél, hogy ötet elveszem. Én Pestre menék, sokára elfelejtém a' kedvest, mert új szerelmeim eltolák a' régibet, a' távollakót; 's Keczer a' kesergőt végre is elvév. Egy délután Náni nem vala honn. Híjába vártam, 's mennem kelle. Elúnván anyja' mulattatását, bémentem a' Náni' szobájába, 's ezt írtam: [a vers] A' papirost dolgozó-asztalának fiokjába tevém, 's késő este eljöttem. [...] Az én tisztelettel szeretett Nánimnak én ezenfelül azt köszönöm, hogy az ő szerelme, mint egy mennyei Génius, megóva társaim vad örömeiktől 's veszedelmeiktől, még akkor is, midőn már tőle eljöttem.”

Az *Autobiográfia* a legrészletesebb, a *Pályám emlékezete* leírásai (PEml., 2009., 489., 585–586., 750.) ehhez képest nem nagyon adnak újat, talán csak a német nyelvben való előmenetel hangsúlyozása említhető a Siegwart együtt olvasásával és a mű fordításával összefüggésben (a változatok összevetését és értelmezését l. Tóth Orsolya: *A mulandó és a mulhatatlan*, Bp., 2009., 146–149.). Steinmetz Annáról további életrajzi adatot egy Váczy által nem ismert levél tartalmaz. Sennovitz Mátyás Kazinczynak, Eperjes 1811. szeptember 3. és 14.: „Unsere unvergessliche Freundin Frau v. Keczer, gebohrene Nanette von Steinmetz, ist also auch nicht mehr. – Vor 14. Tagen starb sie im hitzigen Fieber.” (KazLev. XXIII. 193–194., 5769. sz.) Ez alapján, visszaszámolva 1811. szeptember 1-én halt meg.

További adatokat közöl Somlyódy Csaba egy családtörténeti portálon (www.geni.com), forrásait nem jelzi (s így fenntartásokkal kezelendő), de a megadott évszámok összhangban vannak a máshonnan ismert tényekkel. Ezek szerint Steinmetz Anna 1765-ben született Eperjesen, és 1789. március 23-án házasodott össze a nála éppen tíz évvel idősebb Keczer Györggyel.

A vers szabatos próza fordítása (a változatokat / jellel illesztettük az átvett fordításba):

„Ő/Ninon látja ezt a lapot, s boldogan rámosolyog;
talán – ő, micsoda kék/isteni kék! –
talán a kebléhez szorítja.
Istenek, engedjétek nekem az édes ábrándot,
a legfőbb boldogságot ezen a földön/földeteken,
s tegyétek meg, hogy én legyek az a lap.”

(Szauder M., 1979., 874.)

5. SZÖVEGIDENTITÁS

Kedvesem, nem fog soha nyúgodalmat...

1782

1.	–	OSZK Fol. Lat. 120., 3b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Kovachich Márton Györgynek, 1788. január.)	1788	A	4.
2.	1782.	MTAK M. Nyelvtud. 4r. 41/I., 227b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	1823	A	976.
3.	Töredék. 1782.	MTAK K 642., 101b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Régibb Stúdiumaim.</i>)	1823	A	1017.

Megjelenések

1. KazLev. II. 243–247., a vers: 245. (393. sz.). Az 1791-es levelek között, de a jegyzetben Váczy János feltételeken 1788-ra teszi (575.; vö. BJÖM. II., 440.).
3. Abafi, 1879., I. 171.; Gergye, 1998., 211. (*Torzók* összefoglaló címen, a III. darab).

Keletkezéstörténet

A verstöredék három szövegszerűen teljesen egybehangzó autográf forrásban maradt fenn. Az első gót betűs, németes kiejtéshez igazodó korabeli átirat (keletkezéséről l. részletesen a 275. szövegidentitás 3. szövegforrásának jegyzetét), a másik kettő kései archiválási másolat, melyek egy időből származnak. A töredék keletkezéséről nincsenek adataink a Kazinczy által feljegyzett dátumon kívül.

Magyarázatok

A Kovachichnak szóló levél első bekezdése magyarul (Doncsecz Etelka fordítása): „Nagyon kérem Önt, meséljen nekem egyszer a magyar nyelvről, annak modulációjáról és számairól. Nincs még egy az élő nyelvek között, amely alkalmasabb lenne a görög és római metrum utánzására. Íme néhány példa (NB. Az alábbiak nem a magyar ortográfia szerint íródtak, hanem olyan módon, ahogy a szászok olvasnak.” Kazinczy az idézett versszakok után megadja azok német fordítását.

6. SZÖVEGIDENTITÁS
Uzból
1782/1783

1.	Uzból. 1782 táján	MTAK K 633/ VI., 170a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	1823	A	972.
2.	Töredék. 1783.	MTAK K 642., 101b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Régibb Stúdiumaim.</i>)	1823	A	1018.

Megjelenések

2. Abafi, 1879., I. 162.; Gergye, 1998., 204–205. (az első sor a cím: *Szikerázva csattogjon...*).

Keletkezéstörténet

A verstöredék két majdnem teljesen egybehangzó archiválási tisztázatban maradt fenn, melyek maguk is nagyjából egy időből származnak. Szövegszerű eltérést mindössze az utolsó előtti sorban egy 'halmain – falain' szóváltozat jelent, további különbség a címbe emelt megjegyzésben és a keletkezési időben van.

Pandekták: „Uzból. 1782 táján, Böszörmény és Dorog között.”

Régibb Stúdiumaim: „1783. Böszörmény és Dorog közt Er-Semlyénből jövén Regmeczre, 's Uznak német verseit olvasván.”

A töredék keletkezéséről ezen kívül nincsenek adataink, így a dátumok között sem tudunk dönteni.

Forrás

Kazinczy utal Johann Peter Uz (1720–1796) német költő hatására, de ez alapján nem dönthető el, hogy a jelen vershez Uz olvasása valamiféle inspirációt jelentett, avagy konkrét forrást. Inkább az előbbi látszik valószínűnek, az eddigiekben sem merült fel, hogy e vers fordítás lenne.

7. SZÖVEGIDENTITÁS
Eggy ivó a' Feleségéhez
1784 előtt

1.	Egy ivó a' Feleségéhez.	Magyar Hírmondó, 1784., 311.	Hírlapi közlés.		1784	A	677.
2.	Az Ivó.	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/II., 80b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek II.</i>)	1790	A	910.
3.	Eggy ivó a' Feleségéhez.	Heliconi virágok, 112.	Évkönyv- részlet.		1790/1791	A	727.

Megjelenések

2. Gergye, 1998., 106.

3. Abafi, 1879., I. 76.; Orpheus, 2001., 348.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A *Magyar Hírmondó*ban az *Egy Kakukhoz* után jelent meg, ezeket két másik korai epigrammával együtt küldte be Kazinczy a laphoz, ebből arra következtethetünk, hogy e vers is a koraiak közül való, s akár fordítás is lehet. Keletkezésének idejéről, körülményeiről azonban nincsenek közvetlen adataink, ezért az első forrás dátumát vesszük alapul a szövegidentitás keletkezési idejének meghatározásához: 1784 előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A szövegállapotok apró eltéréseket mutatnak, a kéziratban rövidebb a cím, a *Magyar Hírmondó*-ban pedig a 'soha' szóval hosszabb a második sor. Sorrendjüket a források sorrendje alapján határoztuk meg.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Magyar Hírmondó* 1784. évfolyamában jelent meg, az április 18-i keltezésű másik közleményt követően, a lap alján.

2. A *Korai versek II.* második rétegébe tartozik, amely a *Heliconi virágok* leadása előtt, 1790. október–november táján kerülhetett lejegyzésre.

3. A *Heliconi virágok* első kötetének kézírata 1790. október–november fordulója körül kerülhetett leadásra, s 1791 augusztusában jelent meg.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az epigramma az 1784-től 1790-ig tartó években kis módosulással kétszer megjelent, ezzel le is zárult alakulástörténete.

8. SZÖVEGIDENTITÁS

Holnap 1784 előtt

1.	A' hólnapi napom Lessing után.	Magyar Hírmondó, 1784., 336.	Hírlapi közlés.		1784	A	678.
2.	Hólnap.	Orpheus I. kötet, 2. szám, 136.	Folyóirat-közlés.		1790	Ba	690.
3.	Hólnap. Lessing után.	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/II., 80a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek II.</i>)	1790	Bb	908.
4.	Hólnap.	Heliconi virágok, 112.	Évkönyvrészlet.		1790/1791	Ba	724.
5.	–	RGy C 64., 1068.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Ráday Gedeonnak, 1792. február 13.</i>)	1792	Bc	23.
6.	Holnap.	Poetai Berek, 164.	Gyűjteményes kötet.		1812/1813	Ca	633.
7.	Holnap.	MTAK K 642., 205a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Fordításcsomó II.</i>)	1828–1830	Cb	1235.

Megjelenések

2. Orpheus, 2001., 52.
5. KazLev. II. 249.
6. Abafi, 1879., II. 176.; Gecsei, 2008., 16.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A vers keletkezési idejét és körülményeit nem ismerjük, a korai epigrammafördítések közé látszik tartozni, az első forrás alapján datáljuk: 1784 előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A vers 7 szövegforrásából mindössze kettőnek (2., 4.) a szövegállapota egyezik meg teljesen. Ezek egybehangzó szövegétől egy-egy szóban tér el a 3. és 5. forrás (a 3. forrás 4. sorában 'kantsót' helyett 'kantát' áll, illetve az 5. forrás 1. sorában: 'élek é' helyett 'érem é' áll). Az 1. forrás az első és utolsó sorban jelentősebb mértékű különbséget mutat, így ezt (az előzőekkel szemben) szövegváltozatnak tekintjük. Az első sor egyedi változata azonban részben feltűnik a 3. forrás eredeti lejegyzésében, majd az ezen végrehajtott javítás után a szöveg megegyezik a két nyomtatott forrás (2., 4.) első sorával. Mivel nem teljes a *Magyar Hirmondó* szövegállapotával való egyezés, így nem állítható, hogy arról készült a *Korai versek II.* eredeti lejegyzése. A 6. és 7. forrás szövegállapotai ugyancsak önálló változatot képeznek, mert ezek még nagyobb átalakításon estek át (s az utolsó sor elején még egymástól is különböznek).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Magyar Hirmondó* 1784. évfolyamában jelent meg, az április 18-i keltezésű másik két közleménnyel együtt küldte be.

2. Az *Orpheus* I. kötetének 2. száma 1790 márciusában került nyomdába, s júniusban jelent meg.

3. A *Korai versek II.* második rétegébe tartozik, amely a *Heliconi virágok* leadása előtt, 1790. október–november táján kerülhetett lejegyzésre.

4. A *Heliconi virágok* első kötetének kézírata 1790. október–november fordulójá körül kerülhetett leadásra, s 1791 augusztusában jelent meg.

5. Levél Ráday Gedeonnak, 1792. február 13.

6. A *Poetai Berek* kézírata 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813. március legelején jelent meg.

7. *Fordításcsomó II.*, 1828–1830.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

(A) Az első változatot az 1784-es (első ismert) szövegállapot képviseli, ez állhatott legközelebb a szövegidentitás (nem ismeretes) keletkezési idejének szövegállapotához.

(B) A második változatot az 1790 körüli szövegforrások szövegállapotai jelentik, ezek csak apró eltéréseket mutatnak egymástól.

(C) A harmadik változat az 1813-as kötet számára készült és a pálya végéig érvényben volt.

Forrás

Gotthold Ephraim Lessing (1729–1781) német költő, író *Die Gewissheit* című epigrammájának fordítása, Kazinczy az eredeti német szöveget cím nélkül közli az *Orpheusban*, nem tudjuk, pontosan melyik kiadásból:

*Ob ich morgen leben werde
Weisz ich nicht gewisz:
Aber wenn ich morgen lebe,
Dasz ich morgen trinken werde
Weisz ich ganz gewisz.*
LESSING.

A 2. sort a Lessing-kiadásokban némi eltéréssel találjuk meg: *Weiss ich freilich nicht*, hogy a Kazinczy által közölt változat honnan származik, nem tudjuk, a mértékadó Lessing-kiadások nem adnak meg változatokat (ezek ellenőrzéséért Kovács Kálmánnak tartozom köszönettel).

Fordította Verseghy is A' borisszák címmel, ez megjelent a *Magyar Museum*-ban (II. kötet, 2. szám, VI. darab). Kazinczy mindkét fordítást elküldte Rádaynak, hogy ítélje meg, melyik a jobb, ő természetesen a sajátját tartotta annak: „A' Versegi fordítása hideg vérrel van csinálva; az enyém crapulás fővel, melly még akkor is szédeleg az előbbi kancsó forgatásától.” (1792. február 13., KazLev. II. 249., 396. sz.)

9. SZÖVEGIDENTITÁS A' henye bibliothecarius 1784 előtt

1.	A' rest Bibliothecarius Németből.	Magyar Hírmondó, 1784., 336.	Hírlapi közlés.		1784	A	679.
2.	A' henye bibliothecarius. Göcking után.	Orpheus I. kö- tet, 3. szám, 275.	Folyóirat- közlés.		1790	A	694.
3.	A' henye Bibliothecarius. Goeckingből.	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/II., 80b.	Autográf tisztazat.	Csoportos. (<i>Korai versek II.</i>)	1790	A	909.
4.	A' henye bibliothecarius.	Heliconi virá- gok, 111.	Évkönyv- részlet.		1790/1791	A	726.

Megjelenések

2. Abafi, 1879., II. 184.; Orpheus, 2001., 101.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A vers keletkezési idejét és körülményeit nem ismerjük. A korai epigrammafordítások közé látszik tartozni, az első forrás alapján datáljuk: 1784 előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A források szövegállapotai mindössze a címben mutatnak némi különbséget, az 1. és a 4. nem jelöli a német eredeti szerzőjét, a 2. és 3. nem teljesen egyformán jelöli, az 1. pedig csak annyit mond, hogy németből, továbbá e forrás a 'henye' helyett a 'rest' szót tartalmazza. Mindezek alapján nem különítünk el alváltozatokat sem.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Magyar Hírmondó* 1784. évfolyamában jelent meg, az április 18-i keltezésű másik két közleménnyel együtt küldte be.

2. Az *Orpheus* I. kötetének 3. száma 1790 augusztusában lett nyomdába adva, s szeptemberben jelent meg.

3. A *Korai versek II.* második rétegébe tartozik, amely a *Heliconi virágok* leadása előtt, 1790. október–november táján kerülhetett lejegyzésre.

4. A *Heliconi virágok* első kötetének kézírata 1790. október–november fordulója körül kerülhetett leadásra, s 1791 augusztusában jelent meg.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A verssel (megírásának pontosan nem ismert idejét követően) Kazinczy csak 1784 és 1790 között számolt, későbbi forrásokban már nem található meg.

Forrás

Leopold Friedrich Günther von Goeckingk (1748–1828) német költő *Auf einem faulen Bibliothekar* című epigrammájának fordítása.

Man geb' ihm Landeskassen; dafür ist er der Mann!

Was man ihm anvertrauet, rührt er gewiss nicht an.

A Kazinczy által használt kiadást nem sikerült azonosítani, korabeli kiadás: *Gedichte von L. F. Goeckingk*, Dritter Theil, Frankfurt am Main, 1782., Sinngedichte, Zweites Buch, 278. Császár Elemér, noha külön nem utal rá, minden bizonnyal e kiadás alapján teszi az eredeti epigrammát 1782-re (Császár, 1913., 100.).

10. SZÖVEGIDENTITÁS Prof. Szabó Dávidhoz 1786. október 16.

1.	Professor Szabó Dávid Úrhoz, midőn egy Alagyákbann írott új munkát közle vélem.	OSZK Apró-nyomtatványtár 1786. év, 66. doboz	Apró-nyomtatvány.		~1786–1787	Aa	661.
2.	Prof. Szabó Dávid Úrhoz. Midőn egy Esméretlennek alagyaít közlé vélem. A Cattulus példája szerint.	OSZK Levelestár; Aranka Györgynek, 56ab.	Apró-nyomtatvány.	Csoportos. (<i>Féltves nyomtatvány.</i>)	1787	Ab	663.
3.	Szabó Dávidhoz, midőn egy idegen munkát közle vélem. Catullusnak hasonlatosságára. Kassán Octob. 16d. 1786.	RGy Szemere Tár I., 5–6.	Autorizált másolat.	Csoportos. (<i>Korai versek I.</i>)	1789	Ab	863.
4.	Baróti Szabóhoz, midőn egy szerentsétlen munkát közle vélem. Catullusnak hasonlatosságára. Kassán, Octob. 16d. 1786.	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/II., 68ab	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek II.</i>)	1790	Ac	884.

5/1.	Szabó Dávidhoz, midőn egy szerentsétlen idegen munkát közle velem. 16. 8br. 1786. Catullusnak hasonlatosságára.	R Gy Szemere Tár I., 3–4.	Autográf tisztázat.	Önálló.	?	Ba	–
5/2.			Utólagos javítások.		?	Bb	
6.	Prof. Szabó Dávidhoz, Kassán, Oct. 16d. 786.	MTAK M. Nyelvtud. 4r. 41/I., 186a–187b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	1811 után	Bc	982.
7.	Prof. Baróti Szabó Dávidhoz. Kassán, 1786. Octób. 16d.	MTAK K 642., 102ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Régibb Stúdiumaim.</i>)	1823	Bd	1020.
8.	1786. Octób. 16-d.	Tudományos Gyűjtemény, 1828., XI., 49.	Folyóirat-közlés.	Műrészlet. (<i>Pályám emlékezete I.</i>)	1827/1828	C	–
9.	1786. Octób. 16d.	MTAK K 634., 167b.	Autográf tisztázat.	Műrészlet. (<i>Pályám emlékezete II.</i>)	1828–1829	C	–
10.	1786. Octób. 16d.	MTAK K 634., 48b–49a.	Autográf tisztázat.	Műrészlet. (<i>Pályám emlékezete III.</i>)	1829	C	–
11.	1786. Octób. 16d.	MTAK Tört. 4r. 70., 108.	Autográf tisztázat.	Műrészlet. (<i>Pályám emlékezete V.</i>)	1829	C	–
12.	1786. Octób. 16d.	MTAK K 606., 111.	Autográf tisztázat.	Műrészlet. (<i>Pályám emlékezete VI.</i>)	1831	C	–

Megjelenések

3. KazLev. I. 113–114., 78. sz. A Váczy János által kiadott forrás nem lehetett az 1786-ban elküldött levél mellett, mert ez a korai versek 1789-es összeírásának része. A másik itt őrzött kézirat pedig azért nem, mert az meg tartalmazza a Molnár Jánoshoz 1787 januárjában írott verset is, továbbá utóbb Kazinczy feljegyzésként használta. A versnek önálló levélként való közlése amúgy sem indokolható a források egyike alapján sem.

4. Gergye, 1998., 186.

4–7. Bajza–Toldy, 1836., 171.; Abafi, 1879., II. 3. *Baróti Szabó Dávidhoz, midőn egy szerentsétlen munkát közle velem* címmel. A szöveg alapján e négy forrás valamelyikét használhatta mindkét kiadás, de az adott cím a források egyikének sem felel meg pontosan, a kontextust pedig Abafi csak a saját szavaival jelzi a jegyzetben.

6. PEml., 2009., 75–77.

8. PEml., 2009., 499–500.

10. PEml., 2009., 604–605.

12. PEml., 2009., 773–774.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A vers keletkezésének történetéről kizárólag Kazinczy leírásait ismerjük, ezek alapvetően egybehangzóak az adatokat illetően (az egyetlen érdemi eltérés, hogy a *Pályám emlékezete* szövegeiben nem nevezi meg a versre indító mű szerzőjét, Nagy János neve csak a *Pandekták* és a *Régibb Stúdiumaim* kommentárjaiban szerepel, először még 'ha jól emlékezem' kitételrel, utóbb már anélkül). A szövegidentitás keletkezési idejeként megadott 1786. október 16-i dátumot megerősíti az a tény, hogy három nappal később, október 19-én Rádaynak elküldi a verset. A versnek ez az elküldött változata ugyan nem maradt ránk, de a kísértő sorok egyértelműen erre vonatkoznak, hiszen az önéletrázásokban olvasható történet olvasható itt is: „Nagyságos Uram! Reménység és félelem között nyújtom itt bé Nagyságodnak egy próbámat, mellyre ezekben a' napokban Prof. Szabó Uram egy nyomorultt Munkának közlésével adott alkalmatosságot; – mert én egyedül Nagyságodnak az ítélletitől függesztem-fel belső érdemét ennek a' darabnak is. Nem személylét, hanem munkáját utállok ennek a' szerentsétlen tsillogzatok alatt született Poétának, 's ugyan azért kedvezek Nevének; 's tsak a' szükség vitt rá hogy Kónyit és Zechentert említsem. Az elsőbb leg-inkább a' *Marmontel* meséi-ért, az utóbb a' *Horáziusokért* érdemli meg a' Satyra korbattsát; a' Landerer által quartal szerint nyomtatattatni szokott darabokat pedig a' következő sor helyett kellett elő-hoznom: Suffena omnia colligam venena. Ezt Landerer meg-érdemli, mert minden választás nélkül ád-ki mindent, 's a' Haza-szeretettel fedezgeti a' pénz után való ásitozását. Engemet erre a' próbára (az az, hogy vizsgálám meg, mit lehetne magamtól idővel várnom ha versek' írására adnám magamat) Prof. Szabó Uram vett, 's igen örült első próbámnak. Talám erántam való barátsága, talám a' további lépésekre való biztatás az, a' mi javállását nyerte-meg. – Óhajtom hallani Nagyságodnak ítéletét, a' szerint a' mint azt egy *Kez d ő* óhajthatja, az az hibáinak 's fogyatkozásainak előmutatásával.” (KazLev. XXIII. 16–17., 5657. sz.) Ráday 1786. november 23-án válaszolt: „Allig tudom szóval ki tenni, melly kedves vólt előttem azon Levél, és abban meg küldött Duplás ajándék. Valójában nagy köszönettel tartozom magamis Tisztelendő Szabó Dávid Urnak, hogy az Urat több ilyen munkáknak az Deák mérték szerént való ki munkálódására nógattya és serkengeti; és vétkesnek itélném magamatis, ha én is az Urat ezen tzélnak futásában meg nem erősíteném; de mégis leg vétkesebbnek tartanám magát, ha szavunkat nem fogadná.” (KazLev. I. 118., 83. sz.) Közben, november 17-én Kazinczy elküldte e verset Orczy Lőrincnek is, a történet egymondatos összefoglalása kíséretében (KazLev. XXIV. 22., 5937. sz.), ez azonban ma éppúgy nem található meg a levél mellett, mint a Rádaynak küldött „Duplás ajándék” sem (erről részletesen l. a *Féltves nyomtatvány* keletkezéstörténeti jegyzetei között).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 12 szövegforrásból 11-ben maga a versszöveg lényegében egybehangzik, mindössze két eltérést regisztrálhatunk:

10. sor:	1–8. forrás:	<i>Kazinczyd</i>	a többiben (PEml.):	<i>barátod</i>
utolsó sor:	1–3. forrás:	<i>otsmány vers</i>	a többiben (4–12.):	<i>rút fajzat</i>

Az 1. forrás az összes többihez képest további három helyen mutat kisebb eltérést, épp ez alapján tekinthetjük ezt sorrendileg az elsőnek mind közül:

2–3. sor:	1. forrás:	<i>sületlen / Bosszantó tsevegéssel</i>	a többi:	<i>tsömörlést / Indító tsevegéssel</i>
13. sor:	1. forrás:	<i>sok Kónyikat, a' rakás Zechentert</i>	a többi:	<i>sok Kónyit, a' nem magyar Zechentert</i>
utolsó sor:	1. forrás:	<i>mosadéka Nemzetemnek!</i>	a többi:	<i>pökedelme Nemzetemnek!</i>

A tényleges különbségek a kontextusban fedezhetőek fel, amelybe e lényegében azonos versszöveg illeszkedik. Ugyanis kezdetben e kontextust csak a bővített cím jelzi (1–4.), míg a *Pályám emlékezetében* (8–12.) kifejtett történetet olvashatunk az időmértékes verselés nehézségeiről, két másik vers odaillesztésével. A két szélső pont közötti alakulás fázisai:

– először, az önálló kéziratban (5/1–5/2.) csatolódik Molnár János egyik, majd másik verse, de a történet még a címekben jeleződik;

– ezt követően, a *Pandektákban* (6.) a címekből részletezően kibomlanak a Barótival és Molnár Jánossal kapcsolatos történetelemek, ekkor még Kazinczy költői próbálkozásainak elismerését bemutatandó;

– majd a *Régibb Stúdiumaimban* (7.) átformálódik a történet célzata a verselés nehézségeinek bemutatására azzal, hogy elmarad Molnár második verse, s bekerül a két korai Kazinczy-vers és kommentárjaik;

– ez a *Pályám emlékezete* kidolgozásaiban (8–12.) is megfigyelhető, de az egyik bekerült Kazinczy-vers utóbb elmarad, viszont fokozatosan kibővül az értelmező kommentár.

A szövegkontextus alakulásának ezen dinamikája alapján határozhatjuk meg tehát a három fő változatot, s azokon belül az alváltozatokat (figyelembe véve a szövegyszerű eltéréseket is).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Az önálló aprónyomtatvány nyolcadrét méretű (egy negyedrélt lap kettéhajtva), így négy oldala van, az első a címlap, melynek hátoldala üres, a másik lapfél két oldalán van a vers, benne egy sajtóhiba utólag tollal javítva. (E forrásra Csörsz Rumen István hívta fel a figyelmemet.) Keletkezési idejét filológiailag nem tudjuk adatolni. Mivel sorrendileg ez volt az első a források között, elkészültét a szövegidentitás keletkezésének idejére, illetve az azt követő bő egy esztendőre tehetjük.

2. A *Féltves nyomtatvány* 1787 novemberének első felében keletkezett.

3. A *Korai versek I.* 1789. április és szeptember közöttre tehető, elsősorban májusra és/vagy augusztusra.

4. A *Korai versek II.* alaprétege 1790 októberében készülhetett.

5. Az önálló tisztázat keletkezési ideje nem ismeretes, csak a szövegállapotok sorába illesztve próbálkozhatunk időpontokhoz kötésével: 1790 ősze után és az 1823-as *Régibb Stúdiumaim* előtt készülhetett.

6. A *Pandekták* e negyedrélt formában az 1806-os évtől volt használatos, a fogásban később egy 1811-es levélre történik utalás, vagyis annyit tudunk mondani, hogy a forrás 1811 után és az 1823-as *Régibb Stúdiumaim* előtt készülhetett.

7. A *Régibb Stúdiumaim* 1823-ban készült.

8. A *Pályám emlékezete I.* a *Tudományos Gyűjtemény* 1828. évi 11. számában jelent meg.

9. *Pályám emlékezete II.*, 1828. december–1829. január.

10. *Pályám emlékezete III.*, 1829. április után.

11. *Pályám emlékezete V.*, 1829. április után.

12. *Pályám emlékezete VI.*, 1831 nyara.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

(A) Az első változatot 1790 körül tekinthetjük érvényesnek, az utolsó sorbeli módosulás az 1789 tavasza és 1790 októbere közötti időben történt.

(B) A verskontextus kiépülését és módosulásait nem tudjuk pontosan időpontokhoz kötni, legfeljebb alakulási sorrendről beszélhetünk, illetve a két archiválási tisztázat keletkezési ideje jelenthet hozzávetőleges támpontot (az 1810-es évek elejétől az 1820-as évek közepe tájáig), az ezeket szövegállapotában megelőző önálló feljegyzésről még ennyi bizonyos sem mondható.

(C) A *Pályám emlékezete* forrásai által megképzett változat 1828-tól mindvégig, tehát 1831-ig érvényes volt.

Magyarázatok

Prof. Szabó Dávid / Baróti Szabó: Baróti Szabó Dávid (1739–1819) jezsuita költő, ekkoriban Kassán tanított.

Esméretlennek alagyait / idegen munkát / szerentsétlen munkát / szerentsétlen idegen munkát: Nagy János (1732–1803) szanyi plébános, költő, fordító 1786-ban Győrött kiadott *Mébi gazdaság, a' mellyet Ovidius rendihez alkalmaztatott magyar versekben foglalt* című kötetéről lehet szó (*alagya:* elégia, azaz disztichonokban írott költemény).

Catulus példája szerint / Catullusnak hasonlatosságára: Caius Valerius Catullus (i. e. 84 k. – 54 k.) római költő. Itt, mint az Molnár János válaszszeréből is kiderül, a 22. versre történeti utalás, melyben kortársát, Suffénust, a fűzfapoétát gúnyolja ki.

pokol-var (rég.): lépfene.

tsorgó fakadék (rég.): kifakadt kelés.

podágra (rég.): köszvény.

Kónyi János (1753 k. – 1792 után) strázsamester, író.

Zechenter Antal (18. sz. vége) katonatiszt, író. Kazinczy Orczy Lőrincnek 1786. november 17-én írott levelében lényegében az itteni megfogalmazást használta: „reményem hogy jobbak lesznek írásaim, mint a' sok Konyiaké Zechenterké” (KazLev. XXIV. 22., 5937. sz.).

Landerer János Mihály (1725–1795) kassai nyomdász (1775–1794).

11. SZÖVEGIDENTITÁS
Gróff x x x Ferentzhez
1786. október 19. előtt

1.	Gróff x x x Ferentzhez.	OSZK Levelestár, Ráday Gedeonnak, 1786.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Levél Ráday Gedeonnak, 1786. október 19.</i>)	1786	Aa	1.
2.	1786.	MTAK M. Nyelvtud. 4r. 41/I., 228a–229a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	1823	Ab	980.
3.	–	MTAK K 642., 105b–106b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Régibb Stúdiumaim.</i>)	1823	Ab	1026.

Megjelenések

1. KazLev. XXIII. 16–18., a vers: 17–18. (5657. sz.).

3. Abafi, 1879., I. 157–159.; Gergye, 1998., 201. Mindkettő *A vallástalan* címmel közli.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy a *Pandektákban* 1786-os, a *Régibb Stúdiumaimban* 1787-es évszámot ad meg, a Rádayhoz szóló levél azonban egyértelműen 1786-ot igazolja. A levélben „egy még tsak most kezdett” versként ír róla, ebből pedig arra következtethetünk, hogy nem sokkal a levél megírása, azaz október 19. előtt keletkezett.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A három szövegállapot közül az első nagyon közel állhat a megírás állapotához (fogalmazvány ezúttal sem maradt ránk, de magán a levélben is van néhány javítás). Ez címében és az első versszak két helyén eltér a másik két egybehangzó archiválási tisztázattól:

	1. forrás	2–3. forrás
3. sor	A' kik, magoknak tettzvén, a' meg-tévedés'	Kik, félre sántikálván, a' megtévedés'
6–7. sor	Ösvényre, mellyenn a' Vak-hit vas lántzokonn Kötözve tartja vért-könyvező foglyait.	Ösvényre, mellyen a' Vakhit' béklyójiba Reszketve hordja összefűzött foglyait.

A 2. és 3. forrás mindössze egy-egy helyen mutat különbséget a másik kettőtől:

	1. forrás	2. forrás	3. forrás
20. sor	azt hiszik.	ezt hiszik.	azt hiszik.
38. sor	úgy Kedvem az!	úgy kedvem az.	úgy kényem az;

Mindezek alapján a három forrás szövegállapotait egy változatnak tekintjük, s alváltozatként is csak az elsőt különítjük el.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Ráday Gedeonnak, 1786. október 19.
2. A *Pandekták* ezen egysége 1823-ban készült.
3. A *Régibb Stúdiumaim* ugyancsak 1823-ban készült.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A három forrás alapvetően egy változatot képvisel, ezek között a megírás idejére, azaz 1786 októberére tehető az első alváltozat, 1823-ra pedig a másik alváltozat (a két archiválási tisztázatot) keletkezése.

Magyarázatok

Kazinczy e töredéke témája miatt kitüntetett szerepet kapott az utóbbi mintegy fél évszázad értelmezéseiben (l. Szauder József: *Kazinczy útja a jakobinus mozgalom felé*, in uő: *A romantika útján*, Bp., 1961., 115–141.; Mezei, 1987–88., 237–270.; Pál, 1989., 85–119.; Debreczeni, 2009., 389–406.).

Gróff x x x Ferentzhez: a keresztnév és a grófi cím, valamint a korabeli személyes kapcsolatrendszere alapján lehetséges találgatni a címzett kilétét (pl. megfelel Batthyány Ferenc gróf is, aki Kazinczyt táblabírónak nevezte ki 1784-ben), de érdemi támpontunk nincs az azonosításhoz, így valójában nem tudjuk, kire utal Kazinczy.

12. SZÖVEGIDENTITÁS

Mint a' virágszál...

?1786

1.	–	OSZK Fol. Lat. 120., 3a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Kovachich Márton Györgynek, 1788. január)	1788	A	2.
3.	1786	MTAK M. Nyelvtud. 4r. 41/I., 228a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	1823	A	979.
3.	Töredék. 1786.	MTAK K 642., 102a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Régibb Stúdiumaim.</i>)	1823	A	1019.

Megjelenések

1. KazLev. II. 243–247., a vers: 244. (393. sz.). Az 1791-es levelek között, de a jegyzetben Váczy János feltételeken 1788-ra teszi (575.; vö. BJÖM. II., 440.).

3. Abafi, 1879., I. 163.; Gergye, 1998., 205., *A hervadó leány* címmel.

Keletkezéstörténet

A verstöredék három szövegszerűen teljesen egybehangzó forrásban maradt fenn. Az első gót betűs, németes kiejtéshez igazodó korabeli átirat az első versszakról, a másik kettő egy időből származó kései archiválási másolat két szakasszal. A két archiválási forrásban található 1786-os dátummal szemben egy címlistán (l. a Függelék 7. tételét) 1788 szerepel, ez azonban kisebb valószínűséggel vehető figyelembe, mert a Kovachichnak írott levél 1788. január közepén íródott (l. részletesen a 275. szövegidentitás 3. szövegforrásának jegyzetét), így legfeljebb az év első egy-két hete jöhet szóba. A fentiek miatt az 1786-os dátumot vesszük alapul a keletkezéshez, ennek bizonytalanságát azonban jelezzük: ?1786.

Magyarázat

Czenczi, Cidli, Csidli: fantázianevek, Klopstock nyomán, ez összhangban van a verset kísérő megjegyzéssel, mely klopstocki vonásokra utal (Kazinczy névhasználatáról általában l. *A' Tavaszhoz* magyarázatait, 14. szövegidentitás).

A Kovachichnak szóló levél első bekezdésének fordítását l. az 5. szövegidentitás magyarázatai között.

Az erdő

1786 – 1810. január 3.

l. a 100. szövegidentitást

13. SZÖVEGIDENTITÁS

Daimonia

1786/1787

1/1.	ΔAIMONIA.	OSZK Levelestár, Aranka Györgynek, 58b.	Apró- nyomtatvány.	Csoportos. (<i>Féltíves nyomtatvány.</i>)	1787	A	665.
1/2.			Utólagos rájegyzés.		1789		
2.	Δαίμονια. 1786.	MTAK RUI 2r. 2/I., 10b.	Autográf tisztázat.	Bejegyzés. (<i>Korai versek III.</i>)	1803 után	A	956.
3.	Töredék. Ősszel 1787.	MTAK M. Nyelvtud. 4r. 41/I., 229ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	1823	B	981.
4.	Ugyan-azon eszt.ból. [1787]	MTAK K 642., 106b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Régibb Stúdiumaim.</i>)	1823	C	1027.

Megjelenések

2. Abafi, 1879., I. 161.
3. Gergye, 1998., 203.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A szövegidentitás keletkezését a szakirodalom különféle megfontolások alapján 1783 és 1787 közé teszi. Abafi Lajos az általa használt forrásban található 1786-os kelteztést nem közli, és nem követi azt a jegyzetben sem, ahol az '1785 körül' datálás olvasható, indoklás nélkül. Czeizel János (*Kazinczy Ferenc Daimonia cz. költeménye*, EPhK 1904., 703–704.) 1784 januárja és 1787 novemberé közé teszi, az első dátumot Kazinczy szabadkőműves-beavatása, a másodikat pedig Molnár János Kazinczynak írott 1787. november 14-i levele alapján jelöli ki. Ez utóbbi tekintetében részben helyesen mutat rá, hogy téved Váczy János, mikor a levélhez fűzött magyarázatában *A' Tanítvány* és *Az Esthajnalhoz* című verseket nevezi meg, mint amelyekre Molnár János utalása vonatkozik (KazLev. I. 556.), s maga a levél és a *Daimonia* közötti egyértelmű szövegmegfelelésekkel bizonyítja, hogy a levélben e versről van szó, s így ekkor az már bizonyosan készen volt. Czeizel János érvelésében a hiba ott van, hogy valójában Molnár János levele nem csak egyetlen Kazinczy-versre reflektál, az általa is idézett utalások a versformákra elég nyilvánvalóan *Az Esthajnalhoz* és a *Prof. Szabó Dávidhoz* című versekre utalnak (nem a *Daimoniára*), s így együttesen a *Féltves nyomtatványra*, amelyben azok együtt szerepelnek (l. erről részletesen e szövegcsoporthoz tartozó jegyzet). Ugyanezen okból kifolyólag nem fogadható el Jászberényi József feltevése, hogy a Molnárhoz írott Kazinczy-levele melléklete e vers harmincsoros kézírata (3. forrás) volt (Jászberényi József: *Horváth Ádám és Kazinczy Ferenc kapcsolatai a szabadkőművességgel*, Studia Litteraria 1998., 202.), s az is csak a versnek az inasi beavatás szimbolikus leírásaként való értelmezéséből következik, hogy a keltezésre nézve 1783-as vagy még korábbi időpontot is elképzelhetőnek tart (Jászberényi, 2003., 146.). Mindezekkel szemben Gergye László felhívja a figyelmet a kéziratok 1786-os (2.) és 1787-es keltezésére (3., 4.). Valójában tényleg csak ezek a Kazinczytól származó adatok tekinthetők filológiai ténynek, a többi felvetés erősen hipotetikus jellegű. Így viszont a Kazinczy által megadott két időpont közül sem áll módunkban választani.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

Az 1–2. forrás szövegállapota teljesen azonos, s ezzel megegyezik a 3. forrás első húsz sora is, de itt még további tíz sor található, azaz összesen harmincsoros a forrás. A 4. forrás tizennyolc soros, mert a többi változatban megtalálható 9. és 19. sorok itt hiányoznak, s némileg eltérő a 10. sor eleje ('S azt a' mit – És a' mit), valamint a 12. sor vége ('számos kémlelők' – 'kémlelők jajos'). Az első sorbeli 'kőművesség' csak egy helyen van kiírva (2.), két helyen rövidítve szerepel (1., 3.), egy helyen üresen van hagyva a helye (4.). A szöveg hosszúság eme ingadozására nem tudunk magyarázatot adni, s ez némiképp zavarja a szövegállapotok sorrendjének meghatározását is, így e tekintetben elsősorban a források keletkezési idejére hagyatkozhatunk. Szövegváltozatokat az eltérő terjedelem alapján jelölünk ki.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Féltves nyomtatvány* 1787 novemberében keletkezhetett, nem kis mértékben éppen e vers és Molnár János levelének megfelelései alapján ítélve. Az e nyomtatványra rájegyzett kommentár 1789-es, ekkor nyáron küldhette el Aranka Györgynek, aki kérdéseket és bíráló véleményt fogalmazott meg, amint az Kazinczy augusztus 13-i, részletekbe menő válaszából kiderül (KazLev. I. 423., 232. sz.).

2. A *Korai versek III.* jegyzőfüzetét 1791-től használta Kazinczy, e bejegyzés a fogság idején készült kisebb verseket archiváló egyik lap hátoldalára került rájegyzésként. Mivel az eredeti lejegyzés a kézírás alapján 1803 körülre tehető, e rájegyzés ez után keletkezhetett.

3. A *Pandekták* ezen egysége 1823-ban készült.

4. A *Régibb Stúdiumaim* ugyancsak 1823-ban készült.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

(A) A vers korai szövegváltozata 1787-től a fogságot követő évekig változatlan volt.

(B–C) A két archiválási tiszttázat, meglepő módon, ehhez képest két másik szövegállapotot őrzött meg, noha e tiszttázatok más esetben éppen a korai szövegállapotokat szokták archiválni. Hogy a B változatban olvasható bővítmény, a 10 sor mikor keletkezett (egy másik korai fogalmazványban már megvolt, avagy ekkor írta hozzá Kazinczy), eldönthetetlen, miként az is, hogy az ugyanekkori C változat szövegmódosulásai mikoraiak. Arra mindenesetre nincs adat, hogy kiadandóként számításba vette volna e versét, ezzel tehát nemigen magyarázhatóak a változatok. Mindkét archiválási tiszttázat 1823-ban készült, de a csomókban található többi vers tanúsága szerint a *Régibb Stúdiumaim* a *Pandekták* utánra tehető, így ezt tekintjük az utolsónak a rendelkezésre álló források sorában.

Magyarázatok

A vers több helyén egy szabadkőműves beavatási rítus allegorikus elemei jelennek meg, ezt a rítust kell tehát azonosítani az adott kifejezések magyarázatának megtalálásához. A kritikai kiadásban Gergye László a magyarázatot kívánó kifejezések egymástól független értelmezésével próbálkozott, Jászberényi József pedig a János-rendi beavatási szertartást használja ezek közös értelmezési kontextusaként. Mindkét esetben megfigyelhető azonban, hogy az így nyerhető magyarázatok nem minden tekintetben simulnak a szövegösszefüggéshez, még ha az adott szó önmagában való értelmezésére megfelelőnek mutatkoznak is. A szóban forgó kifejezések együttesen és a vers szövegösszefüggésének pontosan megfelelően egy 1770-ben név és a hely megjelölése nélkül kiadott 32 oldalas szabadkőműves nyomtatványban találhatók fel: *Crata Repoa. Oder Einweyungen in der alten geheimen Gesellschaft der Egyptischen Priester*. Utóbb ennek több kiadása volt, s akkoriban lefordították franciára és oroszra is (vö. Jan Assmann – Florian Ebeling: *Ägyptische Mysterien: Reisen in die Unterwelt in Aufklärung und Romantik*, München, 2011., 332.), kommentált kiadása angolul jelent meg, 1937-ben Manly P. Hall könyvében: *The Lost Keys of Freemasonry* (165–208.).

A *Crata Repoa*-ban leírt rítus a Karl Friedrich von Köppen által alapított szabadkőműves-páholy, a *Loge der afrikanischen Bauherren* rítusa volt, a név nélkül kiadott *Crata Repoa* is Köppen nevéhez köthető, aki Bernhard Hymmenel együtt írta azt. E páholy és rítusa az egyiptomi rítusok közé tartozik, melyek a hajdanvolt(nak tételezett) egyiptomi kőművességből vezetik le magukat, s a titkos tudás keresésének szentelik munkásságukat. Ezek éppúgy a szabadkőművesség hermetikus ágához sorolhatóak, mint a rózsakeresztes, okkultista és egyéb tendenciák, minderről részletesen l. Henrik Bogdan: *Western Esotericism and Rituals of Initiation*, New York, 2007., 95–120., a *Crata Repoa*-ról: 101. L. még az Assmann–Ebeling szerzőpáros könyvének vonatkozó fejezetét (*Crata Repoa. Deutsche Freimaurer inszenieren ägyptische Mysterien*, 91–113.), valamint Ebeling „*Ägyptische Freimaurerei*” in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts című tanulmányát (*Zeitschrift für Internationale Freimaurer-Forschung*, 22, 2009., 9–28.). A hermetikus hagyományról Kazinczy szempontjából, de ezt a vonatkozást nem említve, Pál József írt összefoglalóan (Pál, 1989.).

Hogy ismerte-e Kazinczy a *Crata Repoa* valamelyik kiadását, nem tudjuk. Egy szabadkőműves újságból kiírt hosszú jegyzésében ugyan szerepel e cím (MTAK K 605., 8a–49b; a vonatkozó rész: 33b–34a), de ez az eredeti ismeretét egyrészt nem bizonyítja, másrészt a kijegyzés amúgy sem keletkezhetett 1791 előtt (a kéziratot kötet bevezető jegyzésében szerepel ez a dátum, 2a), a *Daimonia* pedig 1787-ben már bizonyosan készen volt. Mindazonáltal e kisebb könyvhosszúságú cikk az Ignaz von Born által az egyiptomi misztériumokról írt tanulmány volt (*Über die Mysterien der Ägypter*, in *Journal für Freymaurer*, 1., 1784., 17–132.), amely Mozart *Varázsfuvolájának* is egyik fő forrásul szolgált. Utóbb Kazinczy, amellet, hogy önéletírásaiban gyakran megemlékezett Bárczy Sándor és Török Lajos alkímizmusáról, lefordította Wielandtól az ugyancsak e témát fel dolgozó *Der Stein der Weisen* című prózát *A' bölcsek köve* címmel (ez kiadatlanul maradt, l. MTAK

K 607., 20–24b, utána folytatódólagos számozással a másik hasonló tárgyú, de kiadott Wieland-fordítás áll: *A' Szalamandríne és a' képszobor*), valamint Schillertől a *Das verschleierte Bild zu Sais* című verset, melyet beépített Török Lajoshoz írott episztolájába (165. szövegidentitás). Mindezzel persze csak Kazinczy hermetizmus iránti érdeklődésére lehet utalni, a szóban forgó szabadkőműves irányzat, –páholy és konkrétan a *Crata Repoa* ismeretét így nem bizonyíthatjuk. Másrészről azonban, ha Kazinczy nem is ismerte közvetlenül ezt a kiadványt, azt a rítust, amelyet ez leír, valahonnan bizonyosan ismernie kellett, egyébként nem tudjuk magyarázni a versszöveg pontos, részletekbe menő megfeleltethetőségét az itt leírt rítussal, annak egyedi jellemzőivel.

daimonia (gör.): „A' Daemoniában keresve kerestem a' homályt. Daemon, Lélek, az igaz; de emlékeztethet bennünket Socratesi Daemonra is. Így lessz Enthusiasmus, Meg-ihletés, Elragadtatás. Egyike ezeknek tzelómra, értelmekre igen alkalmas vala. – Ha ki nem ért, jól teszi hogy nem ért.” (Kazinczy Arankának, 1789. aug. 13., KazLev. I. 423., 232. sz.; a daimón szókratészi értelmezéséhez vö. Pál, 1989.) A daimón mint elragadtatás a lélek fogékonysága, *nem tudás, hanem érzék*, mely közvetít a felsőbb és alsóbb világok között, ennek megnevezése Kazinczynál a Kalauz is, melyre oly gyakran hivatkozik cselekedetei mozzanatjaként, s amelyet a szakirodalom is egyöntetűen Kazinczy szemléletének sarkalatos pontjaként határoz meg. Ez azonban csak a cím-ben jelenik meg, magában a versszövegben nem, ami persze a töredékességből is fakadhat (l. erről Debreczeni, 2014b).

Lidércz tűz (nép.): bolygótüzként megjelenő gonosz szellem.

posvány (nép.): mocsár, ingovány.

a' sarus Hierophanta mint ad kézfogást: Gergye László értelmezésében Hierophantész ('szent dolgokat megmutató'), az eleusiszi misztériumok beavatást végző alakja. Jászberényi József a beavatási szertartás összefüggésében és a tagmondat egészében (*a' sarus Hierophanta mint ad kézfogást*) keres értelmes jelentést: „A saru a mester jele (a beavatott cipőlen) [...] A kézfogás a »mesterfogás« része (bekötött szemmel)”. A *Crata Repoában*, Hierophantes a szertartás vezetőjét, a beiktatásra hivatott személyt jelöli. Ugyanebben a szerepben tűnik fel a *Gróf Török Lajoshoz* című episztolában, annak Schiller regéjéből fordított második részében.

bodros Xylon: Értelmezésére több javaslat is született, annyi bizonyos, hogy nem xilofonról van szó, mint azt Gergye László felveti (Gergye, 1998., 435.), s a szövegösszefüggés miatt Jászberényi József vélekedését sem tartjuk valószínűnek: „véltetően a jánosrendű beavatásokban fontos tárgyra, az akácra utalhat. A xylon ugyanis görög előtag, 'fából való'-t jelent” (Jászberényi, 2003., 147.). Az adott sorban azonban leginkább valami viseletként említődik („bodros Xylonját mint övedziefel”, mármint a Hierophanta), s ez nem illik az akácára. Szenci Molnár Albert szótára az általános 'fa' jelentés mellett az 'egy Gyapju termő fa' speciális jelentését is megadja a 'xylon' szónak, ami így a fagyapjúra (xilinum), azaz a gyapotra utalhat. A *Crata Repoában* a xylon a beavatási szertartás végén jut szerephez, mikor is a Hierophanta az immár beavatottat ezzel övezi fel („Seine hüften umgürteten sie mit einem Schurztuche, so sie Xylon nannten.” 10–11.). A 'Schurztuche' itt ugyanarra a jelentésre utalhat, amire a Szenci-szótár, vagyis valamiféle gyapotra, gyapottból készült ruhaféleségre, s ha a 'bodros' jelzőt is figyelembe vesszük, akkor a beszegetlen szélű szabadkőműves inasköpenyre gondolhatunk.

a mit a vak bábozásnak hív: Jászberényi József a következő magyarázatot adja: „A 'bábozás' kifejezés összekapcsolható a jánosrendű beavatásokkor eljátszott Hiram-rítus koporsóban fekvő bábjával.” A 'bábozás' szó legelterjedtebb jelentése a korban azonban a gyermeki játék volt, s ez sokkal inkább illik e szöveghelyre, különösen, hogy a rítusra történő utalás az idézett sorban egyáltalán nem egyértelmű.

mastyx-pattogás: A *mastyx* szóra nézve a kritikai kiadásban ezt olvashatjuk: „a masztix a Pistacia lentiscus ízletes gyantája, amelyet ételek és italok aromájaként használtak, de beletették az áldozati tűzbe is: Kazinczy az égő anyag pattogó hangjára céloz.” Ez akár történhetett így is, de a szabadkőműves beavatási szertartások leírásában ilyenre nincs utalás, s a szövegösszefüggés alapján is másra kell gondolnunk. A 18–19. sorban olvasható ismétlődés (a 'süllyedők' és az 'ostor-pattogás') visszaül a korábbi részre, vagyis a 'mastyx' helyén az 'ostor' áll, s Szenci Molnár Albert szótárában meg is található az 'ostor, korbács' a mastix másik jelentéseként. Egyébként Kazinczynál má-

sutt is előfordul e jelentésben („legverettebb kenderbűl font Mastix”, Kazinczy Vitkovicsnak, 1809. április 28., KazLev. VI. 350., 1466. sz.). Rítuson belüli funkcióját l. alább.

Thesmophores: a *Crata Repoá*ban (5.) a kapuőr és vezető, aki a beavatatlanoktól ostorával védi a Profánok Kapuját, s bevezeti a beavatandót a szertartás helyszínére. Ez egyúttal magyarázatot ad a *mastyx* szó jelentésére és jelentőségére a rítuson belül.

14. SZÖVEGIDENTITÁS

Sóhajtás a' Tavaszhoz/A' Tavaszhoz/A' kikelet

1787. január 1.

1.	Sóhajtás a' Tavaszhoz. Regmecz, 1787. Jan. 1jén.	MTAK RUI 2r. 2/I., 1a.	Autográf tisztázat.	Bejegyzés (<i>Korai versek III.</i>)	?1787/1804	Aa	913.
2/1.	Sóhajtás a' Tavaszhoz. Regmetz, Jan 1sőjén, 1787.	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/II., 69a–70a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek II.</i>)	?1787/1790	Ab	885.
2/2.			Utólagos javítások.		1790	Ac	
3/1.	A Tavaszhoz.	OSZK Levelestár, Aranka Györgynek, 57a–58a.	Aprónyomtatvány.	Csoportos. (<i>Féltves nyomtatvány.</i>)	1787	Ba	664.
3/2.			Utólagos rájegyzés.		1789	Ba	
4.	A' Tavaszhoz. Alsó-Regmetzen, Jan. 1jén. 1787.	RGy Szemere Tár I., 7–10.	Autorizált másolat.	Csoportos. (<i>Korai versek I.</i>)	1789	Bb	864.
5.	A' kikelet. Regmecz és Patak között, 1787. Január. elsőjén.	MTAK K 642., 103a–104a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Régibb Stúdiumaim.</i>)	1823	Ca	1021.
6.		Tudományos Gyűjtemény, 1828. XI., 50.	Folyóirat-közlés.	Művészlet. (<i>Pályám emlékezete I.</i>)	1828	Cb	–
7.		MTAK K 634., 168b–169b.	Autográf tisztázat.	Művészlet. (<i>Pályám emlékezete II.</i>)	1828–1829	Cb	–

Megjelenések

2. Gergye, 1998., 222–223., a jegyzetek között.

6. Bajza–Toldy, 1836., 9–10.; Abafi, 1879., I. 10–11., Gergye, 1998., 44–45. (mindhárom A' *Tavaszhoz* címmel közli, a szöveg egyezik az 5. és 7. forrásokéval is); PEml., 2009., 501–502.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy datálása egybehangzó minden forrásban, ahol megadja (a helymeghatározás eltérései csak pontosítás jellegűek). A *Féltves nyomtatvány* példányára saját kézzel jegyzett kommentárja

szerint Prónay Gábor tanácsára próbálkozott a rövid soros időmértékes versformával, Hölty min-tájára.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A fennmaradt 7 szövegforrás 9 szövegállapotot őrzött meg, melyek eltérései nagyon szórtaak, áttekintésüket az alábbi táblázatban végezzük el.

Hely	Szöveg	Forrás	Megjegyzés
Cím	Sóhajtás a' Tavaszhoz Regmecz, 1787. Jan. 1jén.	1., 2.	
	A' Tavaszhoz Alsó-Regmetzen, Jan. 1jén. 1787.	3., 4	a 3.-ban nincs keltezés
	A' KIKELET Regmecz és Patak között, 1787. Január. elsőjén.	5.	
	–	6., 7.	
1. szakasz	Im a' kikelet	1., 2.	
1. sor	A' szép Ki-kelet	a többi	
3–4. sor	'S bolyongó felleget 'S zúzos fergetegét	1., 2., 5.	a 2.-ban áthúзва, új kidolgozás nincs mellette
	'S zúzos fergetegét Bolyongó felleget	a többi	
2. szakasz	<Szemem> a' mit lát a' szem	2.	
1. sor	A' mit szemem lát	a többi	
5–6. sor	'S tiszta színre kél, Mert elmúlt a' tél!	1., 2.	
	'S újjúlt színre kél, Hogy el múlt a' tél.	a többi	
3. szakasz	Még a' madarkák, Félénkek 's némák; De a' bokor ha majd Vídúlt harasztot hajt Visszaszállanak, 'S dalt indítanak.	1.	
	<Még a' madarkák> A' Fülemilék <Félénkek 's némák:> Alszanak most meg De, <nem sokára a' bokor ha majd> majd nem sokára <Vídúltt harasztot hajt,> A' tavasz szavára	2.	az áthúzott szavak mellé, illetve fölé írva
	Vissa-szállanak, 'S dalt indítanak. Még a' madarkák Félénkek, 's némák: De majd nem sokára A' Tavas' szavára Elő-állanak, 'S Dalt indítanak.	a többi	

4. szakasz 1–2. sor	Ah a' szép Czenczi Majd ide jő-ki,	1.	
	–	2.	a hely kihagyva e soroknak
	Áh, a' szép Czenczi Ide jő majd ki.	a többi	
3. sor	Mihelytt a' ligetet	1–3.	
	Ha a' szép ligetet	4.	
	Ha a' zöld ligetet	a többi	
4–5. sor	A' megkeseredett Kis fülemile	1.	
	A' meg-keseredett Bús fülemile	2.	
	A<z el>-keseredett A' meg <Bús> fülemile Kis	3.	kézírással javítva oldalt a nyomtatott szöveget
	Az el keseredett Kis Fülemile	4.	
	Az elkeseredett Bús fülemile	a többi	
5. szakasz 2. sor	Eggy redős bokor	1., 2.	
	A' már zöld bokor	4.	
	Valamelly bokor	a többi	
6. szakasz 1. sor	<'S ha a' pajkos> szél Vagy midőn a'	2.	
	'S ha a' pajkos szél	a többi	
2. sor	Lopvást néki kél,	3., 4.	
	Lopva néki kél	a többi	
3–6. sor	'S sebes repületi Leplét félre veti Szemérmes szemmel Miként pirúl-el.	2.	áthúzva az egyébként a többivel megegyező szöveg, új kidolgozása nincs
7. szakasz 1. sor	<O szép> Ki-kelet Kedves	2.	az áthúzott rész fölé írva
	Oh szép kikelet	a többi	
4. sor	Olvadni készttető	5.	
	Szerelmet ébresztő	a többi	
3–6. sor	'S ha Czenczi ide jő Szerelmet ebresztő Lehelletteddel Szívét lágyítsd-el.	2.	áthúzva az egyébként a többivel majdnem egyező szöveg, új kidolgozása nincs

A szövegállapotok eltéréseiben egyértelmű szabályosság nem fedezhető fel, mindig van egy-kettő, ami nem illeszkedik tökéletesen a többihez. Némiképp megalapozottan legfeljebb annyi mondható, hogy a szövegforrások közül tendenciaszerű hasonlóságot mutat egymással az 1. és a 2., a 3. és a 4., valamint az 5., 6. és a 7. Ez utóbbi hármashból a 6. és a 7. tökéletesen egyező, az 5. mindössze a cím meglétében és egy szóban mutat eltérést ezektől. A másik két pár esetében több az egymáshoz viszonyított egyedi különbség. Ha pedig e forráspárokat a forráshármassal vetjük össze, akkor az állapítható meg, hogy a 3–4. hasonlít jobban hozzá, egy-két szón kívül csak a cím és a kontextus különbözik. Az eltérések miatt azonban egyik forrást sem tudjuk a másiktól levézetni, még a 2. forrásban végrehajtott javítások alapján sem. Sőt ezek a javítások tovább fokozzák a

zavart, mert hol az egyik forrás szövegállapotával, hol meg a másikéval egyeznek meg, s van, hogy a javított alakok egyáltalán nem találhatók meg más forrásban. A források egymásból való egyértelmű levezethetőségének hiányában e vizsgálatok alapján a szövegállapotok sorrendje sem állapítható meg biztonsággal.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Korai versek III.* jegyzőfűzetébe való bejegyzés dátumát is megadta Kazinczy: 1804. február 4. A kommentárból egyértelmű, hogy egy korai szövegállapotot archivált, s a használt szövegforrást nem őrizte meg. E korai szövegállapot azonosítása nehézségekbe ütközik, mint erről később részletesen szólunk.

2. A *Korai versek II.* alaprétégébe tartozó lejegyzés, így 1790 októberében készülhetett, s az íráskép alapján a javítások is közel egyidejűnek tűnnek.

3. A *Féltves nyomtatvány* 1787 novemberében készült, Kazinczy ráírt jegyzése és kétszónyi javítása 1789. július–augusztusra tehető (annak nem tudjuk magyarázatát adni, hogy miért csak ezt az egy helyet jegyezte fel Kazinczy a sok-sok eltérés közül).

4. A *Korai versek I.* 1789. április és szeptember közöttre tehető, elsősorban májusra és/vagy augusztusra.

5. A *Régibb Stúdiumaim* 1823-ban készült.

6. A *Pályám emlékezete I. a Tudományos Gyűjtemény* 1828. évi 11. számában jelent meg.

7. *Pályám emlékezete II.*, 1828. december – 1829. január.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegforrások tehát datálhatóak, keletkezési sorrendjük így meghatározható, az általuk megőrzött szövegállapotok keltezése azonban nem minden esetben végezhető el teljes bizonyossággal. A B szövegváltozatot képező 3. és 4. forrás esete a legegyszerűbb: a *Féltves nyomtatvány* és a *Korai versek I.* esetében a szövegállapot és a forrás keletkezési ideje egybeesik (1787 novembere, illetve az 1789 áprilisa és szeptembere közötti időszak). A *Pályám emlékezete* forrásainak szövegállapotai nem datálhatóak vissza automatikusan a források keletkezésénél korábbi időpontra, csak ha erre a szöveg kimondottan utal (mint azt az 1775/1777-es háromsoros epigrammánál láthatjuk), de a jelen esetben ilyen utalást nem találunk. A *Régibb Stúdiumaim*ban a szövegállapot döntő mértékű egyezése mellett a vers körüli kontextus is ugyanaz, mint a *Pályám emlékezetében*, tehát a verselés nehézségeit említi Kazinczy, s erre e hibás versmértékű korai költeményét hozza fel példaként (ugyanaz a kontextuális egyezés figyelhető meg ennek párversénél, a Barótihoz írott nál). Mindezek alapján tehát a C szövegváltozathoz sorolt három szövegforrás szövegállapotát a forrássokéval megegyezően datáljuk (1823, illetve 1828–1829).

Az A jellel ellátott szövegváltozatot képező két forrás esetében nem tudjuk egyértelműen meghatározni szövegállapotaik keletkezési idejét. E két forrás szövegállapotainak eltérései a többiétől a leginkább karakterisztikusak az összes eltérés között, ez alapján tekinthetők önálló szövegváltozatnak. Ugyanakkor a források jellege különböző: a *Korai versek III.* jegyzőfűzetében olvasható bejegyzés archiválási célú autográf tisztázata, szövegállapota egyértelműen korábbi 1804-nél, mikor Kazinczy lejegyezte, de pontos időpontot nem tudunk megadni. A *Korai versek II.* alaprétégében található autográf tisztázata lejegyzése viszont 1790 októberére tehető, s a kiadásra tervezett versek sorában található. Nincs arra utalás, mint a másik esetben, hogy ezt nem tekinti érvényes szövegnek, olyannak, amely csak történeti értékkel bír számára. Ugyanakkor viszont szövegállapota az 1804-es archiválási tisztázathoz hasonló leginkább, s nem a korábbi forrásokéval egyezik meg (*Féltves nyomtatvány*, 1787.; *Korai versek I.*, 1789.). A kései források pedig megint inkább az 1788-as, 1789-es szövegállapotokkal mutatnak közeli rokonságot.

Ezt a helyzetet csak úgy tudjuk magyarázni, hogy feltesszük: más lehetett az előzményforrásuk. Azaz 1790-ben, mikor a *Korai versek II.* tisztázata készült (itt is a Barótihoz szóló verssel együtt), nem az előző két forrást (vagy azok előzményét) használta előzményként a letisztázáshoz, hanem azt (vagy ahhoz hasonlót), amelyet majd 1804-ben is, viszont a *Régibb Stúdiumaim* és a *Pályám emlékezete* idején, tehát az 1820-as évek során megint az 1788-as, 1789-es szövegállapot előz-

ménye (vagy ahhoz hasonló) volt a kezében. A *Korai versek II.* javításai is értelmezhetőek e keretben: az áthúzott szavak többnyire az 1804-es lejegyzésben megőrzött, s bizonyosan korai kidolgozással egyeznek meg, a javított megoldások egy része pedig a többi forrásban találhatóval (noha hangsúlyozzuk, egyik irányban sem teljes a megfelelés). A legbeszédeesebbnek mégis az áthúzott s nem javított részeket tartjuk: ez lehetett az a pillanat, mikor a szöveg státusza megváltozott, vagyis mikor Kazinczy rájött, hogy a vers nem javítható, nem adja ki, legfeljebb csak történeti értékkel bír. Az 1804-es bejegyzés már ezt rögzíti, s később is ebben a kontextusban jelent meg.

Ha mindez megállja a helyét, akkor a *Korai versek II.* és *III.* szövegállapota korai, s minthogy az 1790-es *Korai versek II.* előtt 1787 novemberéből és 1789 nyaráról is maradt fenn érvényes szövegállapot, s ez különbözik az 1790-estől, így ez a 'korai' az 1787-es évet, annak első felét jelentheti. Ez év első napjára datálta Kazinczy a szövegidentitás megszületését: a korai így a legelső lenne. Mindez azonban az előző bekezdésben kifejtett feltevésből következik, így maga is csak hipotetikus érvénnyel bírhat. (Ebből következően nem zárható ki az sem, hogy ez a szövegállapot az 1787–1789-es után keletkezett, maga is átdolgozásként.) Az A szövegváltozatot képező eme két szövegállapot kapcsán bizonyosan csak a datálás bizonytalanságát állíthatjuk, s a szövegállapot keletkezési idejét kérdőjellel jelöljük. A szövegváltozat A betűjele pedig inkább a többitől való tendenciaszerű elkülönítését jelzi, s csak hipotetikusán elsőségét a változatok sorában.

Magyarázatok

„Formájához – tőle magától tudjuk – Höltynék egyik *Frühlingsliedje* volt mintája (*Grüner wird die Au...*), a gondolatot azonban – ismert rokokó-ötlet: a kedves meglesése – Joh. Adolf Schlegel *Iriséből* vehette” (Gálos, 1932., 373.). A Ludwig Christoph Heinrich Höltz (1748–1776), *Hainbund*hoz tartozó német költőhöz köthető formai ihlet tényét a *Régibb Stúdiumaim* is megerősíti („Höltz módja”). S valóban, itt nem fordításról, csak a versforma követéséről van szó, Höltz verse-lés tekintetében szóba jöhető dalai (pl. *Winterlied*, *Frauenlob*, *Trinklied im Winter*, *Hexenlied*, *Seufzer*, *Seligkeit*) tartalmilag nem felelnek meg Kazinczy szövegének. A kedves meglesésének témája pedig a kor közhelye volt, bárhonnan ismerhette azt Kazinczy.

A *Czencki* nevet Váczy János és Szauder József e vers esetében Kácsándy Zsuzsannára vonatkoztatja, elsősorban Kazinczy László két 1788. márciusi levele alapján, melyekben szövegszerű idézet van a versből a Súsie-nek nevezett Kácsándy lánnyal összefüggésben (KazLev. I. 169–170., 120. és 121. sz.; Váczy, 2012., 254–255.; Szauder, 1961., 96.; Kazinczy névhasználatáról összefoglalóan l. ugyanitt). Ez az értelmezés Kazinczy László referenciális olvasatát veszi át, ami azonban a Kazinczy-versek esetében még akkor is problematikus, ha egyébként Kazinczy névhasználatában vannak azonosítható elemek: azért, mert egy név mögött valós személy sejthető, maguk a költemények még nem feltétlenül olvashatóak közvetlenül életrajzi események megénekléseként. Sőt maga a névadás is irodalmi ihletet tükröz, ahogy Kazinczy éppen a jelen vers kapcsán írja: „*Czencki* nomen factum, prouti Lyda, vel Laura. Klopstock a' maga Kedvesét Csidli-nek nevezi. Én ezen szó szerzése alatt a' kedves cz, cz hangra figyelmezttem. Más helyeken *Lili*, vagy *Lilla* névvel élek.” (Aranka Györgynek, 1789. augusztus 13.; KazLev. I. 423., 232. sz.) A mondottak értelmében tehát sem itt, sem a továbbiakban más neveknél nem térünk ki az azonosíthatóság kérdésére (kivéve, ha maga Kazinczy reflektál az adott helyen alkalmazott névre): nincs életrajzi relevanciája, mikor melyik szerepel, irodalmi ihletet tükröző, felcserélhető fantáziánévek ezek, s Kazinczy cserélgeti is őket gyakran, egy-egy versen belül is.

A' Tanítvány

1787. március – 1819. november 12. előtt

l. a 275. szövegidentitást

15. SZÖVEGIDENTITÁS
Fannym, ha a' te szemeid...
?1787. március 9.

1.	–	MTAK RUI 2r. 2/II., 55b.	Autográf tisztázat.	Rájegyzés. (<i>Korai versek II.</i>)	?1791	A	900.
2.	1787. Mart. 9d. Ér-Semlyéنت.	MTAK M. Nyelvtud. 4r. 41/I., 227b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	1823	B	977.
3.	Töredék. 1787. Martziusban. Ér-Semlyéنت.	MTAK K 642., 104b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Régibb Stúdiumaim.</i>)	1823	B	1023.

Megjelenések

3. Abafi, 1879., I. 163.; Gergye, 1998., 205. Mindkét helyen *Fannym, ha...* címmel.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy datálását megkérdőjelezik a hivatalos tanügyi iratokból kinyerhető adatok, melyek szerint Tokajból Pálháza felé tartva, 1787. március 8–9-én Sátoraljaújhelyen tartózkodott Kazinczy (KazLev. XXV. 363–364.). Áttekintvén a további négy esztendőre vonatkozó adatokat is, a dátum és a helyszín egyik esetben sem egyezik meg. A levelezés datálásai alapján sem találtunk egyezést, igaz, kizáró adatot sem. Ebből következően Kazinczy keletzése nem fogadható el kétséget kizáróan hitelesnek, vagy a dátum, vagy a hely nem pontos (esetleg egyik sem). Más támpontunk azonban nincs a szövegidentitás keletkezési idejének meghatározásához, így Kazinczy meghatározása mint *kijelölt időpont* vehető figyelembe, a hitelessége körüli kétségeket az elé illesztett kérdőjel jelzi.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A *Korai versek II.* által megőrzött szövegállapot jelentősen különbözik a másik két forrás lényegében egybehangzó szövegállapotától (nincs címe, nincs benne a *Fanny* név, valamint három további szóeltérése is van).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A datált kései archiválási tisztázatok mellett fennmaradt cím nélküli lejegyzés a *Korai versek II.*-ben található. Ennek alaprétege 1790 októberére tehető, a később bejegyzett versszöveg pedig, amelynek hátlapjára van írva vizsgált forrásunk, 1791. januári. Az írás lapon való elhelyezkedése alapján az 1791-es fogalmazványt kell korábban tartanunk, ugyanis a most vizsgált négysoros töredék a hátlap közepére van írva, javítások nélkül: egy üres lapra így nemigen kezd írni valaki. Ha ez a feltevés igaz, akkor a jelen verstöredék lejegyzése sem lehet 1791 előtti, s mivel ezt a kéziratos csomót 1791-ben használta jegyzőkönyvként Kazinczy, arra gondolunk, hogy nem is későbbi, ennek lehetőségét azonban nem lehet kizárni, így az 1791-es datálás csak kérdőjeles.

2. A *Pandekták* ezen csomója 1823-ban készült.

3. A *Régibb Stúdiumaim* ugyancsak 1823-ban készült.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás keletkezési ideje bizonytalan, s szövegállapotára nézve sem lehet következtetéseket levonni, mert csak a szövegforrások sorrendjét lehet valószínűsíteni, arra nézve nem rendelkezünk támponttal, hogy az általuk megőrzött szövegállapotok eredeti sorrendje mi volt (hiszen mindegyik forrás archiválási tisztázat jellegű).

Forrás

Gergey László a kézirat-katalógusban Klopstock-fordításnak mondja (Gergey, 1993., 123.), a kritikai kiadásban pedig azt írja, hogy Kazinczy „szerzői jegyzete Klopstock utánérzésnek minősíti a dalkísérletet” (Gergey, 1998., 437.). A nevezett helyen azonban nincs Kazinczy-jegyzet (pontosabban nem itt van a Klopstockra való hivatkozás), Klopstock *An Fanny* című verse pedig természetesen nem jöhet szóba. A két kései archiválási másolatban egyértelműen „valamelly francia dal’ hasonlatosságára” készültnek mondja töredékét, ez alapján azonban a forrást nem tudjuk azonosítani.

16. SZÖVEGIDENTITÁS
Az esthajnalhoz
1787. október 28.

1.	Az esthajnalhoz. Kassán, 1787. Octób. 28d.	MTAK K 642., 107a.	Autográf fogalmazvány.	Önálló, bera- gasztva a <i>Régibb Stúdiumaimba.</i>	1787/ 1823	Aa	1028.
2.	Az Esthajnalhoz.	Bétsi Magyar Musa, 1787., december 5., 767.	Hírlapi közlés.		1787	Ab	680.
3/1.	Az Esthajnalhoz.	OSZK Levelestár, Aranka György- nek, 55ab.	Apró- nyomtatvány.	Csoportos. (<i>Féltves nyomtatvány</i>)	1787	Ab	662.
3/2.			Utólagos rájegyzés.		1789	Bb	
4.	Az est-hajnalhoz. <i>Kassán, Octob. 28d. 1787.</i>	Magyar Museum I. kötet 1. szám, 4.	Folyóirat- közlés.		1788	Ba	682.
5.	Az Esthajnalhoz Kassán Octob. 28dikán, 1787.	RGy Szemere Tár I., 11–12.	Autorizált másolat.	Csoportos. (<i>Korai versek I.</i>)	1789	Bb	865.
6.	Az est-hajnalhoz. Kassán Octob. 28d. 1787.	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/II., 81ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek II.</i>)	1790	Bc	896.
7.	Az est-hajnalhoz. Kassán Skorpio- hav. 28d. 1787.	Heliconi virágok, 100.	Évkönyv- részlet.		1790/ 1791	Bc	721.
8/1.	Az est-hajnalhoz. Kassán Oct. 28d. 1787.	MTAK RUI 2r. 2/I., 2ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek III.</i>)	1791	Bc	914.
8/2.			Utólagos javítások.		?1791	Bc	
9.	Az Est-hajnalhoz.	Poetai Berek, 148.	Kötetrészlet.		1812/ 1813	Bd	624.

Megjelenések

1. Gergye, 1998., 225. (a jegyzetben).
4. Museum, 2004., I. 19.
8. Gergye, 1998., 45–46.
9. Handbuch, 1828., 10–11.; Bajza–Toldy, 1836., 11.; Abafi, 1879., I. 13.; Gecsei, 2008., 8.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A Kazinczy által megadott 1787. október 28-i keltezés minden forrásban egyezik, s ezzel összhangban van, hogy a *Bétsi Magyar Musa* 1787. december 5-i számában már meg is jelent a vers. A szövegidentitás keletkezési ideje egyben az első szövegforrás keletkezési ideje is, mert Kazinczy ezúttal (kivételesen) megőrizte és archiválta az autográf fogalmazványt. Az ehhez a *Régibb Stúdiumaimban* írott kommentár összefoglalja a keletkezés körülményeit, rövidebben, de tartalmilag lényegében egyezően azzal, ahogy egy másik feljegyzése teszi (MTAK K 622., 82a, teljes szövegét l. a magyarázatok között).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A két szövegváltozatot az első versszak teljes átírása és az 'ákázt – reményfa' szócsere, valamint az ehhez csatlakozó jegyzet beillesztése alapján jelöljük ki: az 1–3/1. források tartoznak az A, a 3/2–9. források a B változatba.

(sorok)	1.–3/1. forrás	3/2.–9. forrás
1–4.	Hijába tsillogsz, Dísze az éjjeli Menny-bóltozatnak! tsalfa reményt reám Hijába bíztatsz; meg-tanúltam Mézes ígéreteid mit adnak.	Azon örülsz é hogy szememet megint Könnyezni látod? vagy gonoszúl talám Bánatra vonsz ismét? Hitetlen Jól tudom én mire tsal világod!
5.	Zokogva térek	Im' sírva térek
13–14.	Ákátzom' ágánn Fülemilébe költt Lelkem, Szerelme' kinjait akkorig	Szerelme' kinyát, Fülemülébe költt Lelkem, az Ákházt bánatos ágáinn
		remény-fám* [jegyzettel, kivéve 9.]

Már e táblázatból is látható azonban, hogy a változatokon belül is vannak különbségek, melyek alváltozatok megkülönböztetését teszik szükségessé. Az A változaton belül, mint láthatjuk, a 13–14. sorok mutatják a legjelentősebb eltérést az 1. és 2–3/1. források között, ezen túl csak a 3. versszakban, a 10–12. sorokban vannak kisebb különbségek (a 3. forrásban e szakaszhoz nincs utólagos javítás):

	1. forrás	2. forrás	3/1. forrás
10.	szánakodó tüzed	szánakozó tüzed	szánakozó szemed
11.	Majd fel-találja szívem eddig	Majd fel-találom edgykor én is	Majd fel-találom egyszer én-is
12.	nyugalmát	nyugalmam	nyugalmam

A két táblázatból világosan látszik, hogy az 1. forrás, a fogalmazvány érdemben eltér a többitől minden esetben (kétszer mondatszerkezetileg is), a két nyomtatvány egymástól viszont csak két szóban mutat különbséget, ezek egyike ('tüzed') a fogalmazvány megoldásával egyezik meg. Mindezek alapján önálló alváltozatként az 1. és a 2–3/1. forrást vesszük számításba.

A B változathoz sorolt források szövegállapota a jegyzetet leszámítva megegyezik, a jegyzetből viszont nincs két egyforma (s ezek javításaiból sem derül ki, melyik melyikből készült), a *Poetai Berek* pedig egyáltalán nem tartalmaz jegyzetet, s a cím sem kelteztést. A szónagyságú eltéréseket az alábbi táblázat foglalja össze (ebbe az áttekinthetőség végett belefoglaltuk az Ab változat nyomtatványainak szövegállapotát is).

	2.	3/1.	3/2.	5.	4.	6–9.
2. sor	–	–	Könnyezni látod	Könnyezni látod	El-ázva látod	El-ázva látod
4. sor	–	–	mire tsal	mire tsal	mire tsal	hova tsalogat
11. sor	edgykor	egyszer	–	egyszer	egykor	egykor

E csekély számú szóeltérés alapján megállapítható, hogy a *Féltves nyomtatványon* lévő kéziratos javítások (3/2.) és a *Korai versek I.* (5.) megegyeznek, s ez az egyező szövegállapot eltér a *Magyar Museum* (4.) és a vele egyszónyi eltérést leszámítva egyező későbbi források (6–9.) szövegállapotaitól. Ez a jelenség a források keletkezési idejét figyelembe véve további magyarázatot kíván majd, most csak azt állapítjuk meg, hogy az alváltozatok elkülönítésénél a fenti eltéréseket vettük figyelembe (a jegyzetek különbségeit nem, mert akkor minden forrás külön alváltozatot képezett volna, s ez elmosta volna az alakulástörténet egyébként megragadható jegyeit is).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Régibb Stúdiumaim* 1823-ben készült, de ebben az egy esetben a tisztázati kéziratcsomóba beragasztott eredeti fogalmazványról van szó, így csak a kommentár tehető a szövegcsoporthoz keletkezési idejére, maga a fogalmazvány a szövegidentitás keletkezési időpontjához köthető, s ezt meg erősíti a szövegállapotok sorrendje is.

2. A *Bétsi Magyar Musa* 1787. december 5-i számában jelent meg, a beküldés idejét nem ismerjük.

3. A *Féltves nyomtatvány* 1787. november első felében, tehát közvetlenül a vers megszületése után készülhetett, a rájegyzés pedig 1789 júliusa körül érvényben volt szövegállapotot rögzíthetett.

4. A *Magyar Museum* I. kötetének 1. száma 1788 júniusában került leadásra, s októberben jelent meg.

5. A *Korai versek I.* 1789. április és szeptember közöttre tehető, elsősorban májusra és/vagy augusztusra.

6. A *Korai versek II.* alaprétégébe tartozó lejegyzés, így 1790 októberében készült.

7. A *Heliconi virágok* első kötetének kézírata 1790. október–november fordulójára kerülhetett leadásra, s 1791 augusztusában jelent meg.

8. A *Korai versek III.* alaprétégébe tartozó lejegyzés, így 1791 őszén készült, a csak a lábjegyzetet érintő javítások ezzel nagyjából egyidejűnek tűnnek, de ez csak feltevésként fogalmazható meg.

9. A *Poetai Berek* kézírata 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813. március lelegején jelent meg.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

(A) Az *Esthajnalhoz* című versnek kivételesen fennmaradt az autográf fogalmazványa, s látható, hogy a *Bétsi Magyar Musa* 1787. december 5-i számában, tehát nem sokkal a megírást követően közzétett szöveg – noha mutat módosulást, mégis – erősen ehhez kötődik, s ezzel a kiadott szöveggel egyezik meg két szónyi eltérést leszámítva a *Féltves nyomtatvány* is, melyeket így egy alváltozatnak tekintünk. A közöttük lévő sorrend nem határozható meg minden kétséget kizáróan. A vers megírásának dátuma 1787. október 28., a *Féltves nyomtatványt* november elején el kellett készíttetnie Kazinczynak, mert november 17-én már Molnár János reflektál rá levelében, tehát az elküldés idejét is be kell számítanunk. Azt viszont nem tudjuk, pontosan mikor küldte el a *Magyar Musának* a verset, nyilván még novemberben, de ez a *Féltves nyomtatvány* elkészítése előtt éppúgy történhetett, mint utána. A szövegállapotok eltérései sem jelentősek, de más támpontunk nem lé-

vén, ezt vesszük alapul: a 10. sor megoldása a *Magyar Musá*ban megegyezik a fogalmazványával, így ezt soroljuk a *Féltves nyomtatvány* elé.

(B) A *Magyar Museum* első számában közzétett változat ezekhez képest alapvető eltéréseket mutat, a további forrásokban pedig már e megoldások szerepelnek. Az 'A' változat tehát 1787 legvégén volt érvényben, a 'B' pedig 1788 nyarától egészen az 1813-as *Poetai Berekig*, amely az utolsó ismert kidolgozást őrizte meg.

A 'B' változat szövegforrásaival kapcsolatban azonban felvetődik egy kérdés, épp az új változat megszületésével összefüggésben: a *Féltves nyomtatvány*on lévő kézírásos javítások (3/2.) és a *Korai versek I.* (5.) a jegyzetet kivéve teljesen megegyeznek, ami úgy is értelmezhető, hogy Kazinczy a *Féltves nyomtatvány*on végezte a javításokat, melyek a *Korai versek I.* szövegében már megjelennek. De ezek két szóban eltérnek a *Magyar Museum* szövegállapotától (1788), amely pedig időben megelőzi a *Korai versek I.* szövegállapotát (1789). Ez az időbeli ellentmondás úgy oldható fel, hogy a *Féltves nyomtatvány* kézírásos javításait nem a *Korai versek I.* tisztázatahoz vezető útként értelmezzük, hanem fordítva: Kazinczy a *Korai versek I.* szövegállapotát vezette rá a nyomtatványra. Hogy miért, arra nem tudjuk a pontos választ, annyit állapíthatunk meg ezúttal is, hogy a *Féltves nyomtatvány* és a *Korai versek I.* tendenciaszerű egyezéseket mutat, amely egyezések nem illeszkednek tökéletesen az időrendi alakulásból logikailag következő sorba, így egyfajta kiágazásnak tekinthetők, olyan forrásoknak, amelyek csak időlegesen voltak Kazinczy kezénél.

Magyarázatok

Említett kézíratos feljegyzésében ezt írja a versről Kazinczy: „Az Esthajnalhoz. subjiciatur annus 1787. NB. Belé szerettem volt Stolbergnek *An den Abendstern* című Odájába; 's ez annak csaknem fordítása. – Dayka és Révai 's Rajnis ezt csudálták, 's nekem, keresztül menvén Győrön 1789. Novemb. complimenteket tettek érte.” (MTAK K 622., 82a.) A *Régibb Stúdiumaim* csak annyit ír a mintához való viszonyról, hogy „Stolberg lebege előttem”, továbbá az elismerések mellett megemlíti, hogy a kész verset „Batsányi kárhoztatá”. (Abafi Lajos a két kommentárt összeszerkesztette egygyé, Abafi, 1879., I. 181.) Horváth Ádám dicsérte, az első változat valamely ma már nem ismert forrását olvasván Kazinczy levelében (1788. október 14. és 1789. május 13., *KazLev.* I. 221–222., 305.; 151. és 188. sz.). Földi János bírálta, elsősorban a *Heliconi virágok* átdolgozását a *Museum*ban megjelenhez képest (1793. augusztus 12., *KazLev.* II. 307., 427. sz.; vö. mindehhez Gecsei, 2008., 88–89.). Az 1789. augusztus 13-i, Arankának szóló levelet (*KazLev.* I. 421–424., 232. sz.), melyben Kazinczy reflektál Aranka bírálatára, a *Féltves nyomtatvány* magyarázatai között idézzük és részletesen tárgyaljuk.

Kazinczy tehát Friedrich Leopold von Stolberg (1750–1819), a göttingi *Hainbund*hoz tartozó német költő *An den Abendstern* című 1773-as versét vette mintául. Császár Elemér (Császár, 1913., 118.) azt állítja, hogy Kazinczy szövege nem tekinthető fordításnak, s hasonló érvek alapján eredeti műként közölték az eddigi kiadások. Kazinczy idézett jegyzésében 'csaknem fordítás'-ként említi, s felvette a *Poetai Berekbe* is, ezért az összevetés megkönnyítése végett közöljük a Stolberg-verset, de itt a magyarázatok között, s nem a Forrás alfejezetben, csatlakozván ezzel az eddigi kiadások álláspontjához. Nem tudjuk, melyik kiadást használta Kazinczy, így az egyik korabelit vettük alapul (Stolberg-Stolberg, Christian zu; Stolberg-Stolberg, Friedrich Leopold zu: *Gedichte*, Leipzig, 1779., 14–15.), amelynek elektronikus kritikai kiadása, benne a faksimile hozzáférhető a Deutsches Textarchiv-portálon (www.deutschestextarchiv.de).

AN DEN ABENDSTERN

Ehmals winktest du mir, Führer des schweigenden
Abends, Freuden herab, kurz, wie sie Sterblichen
Lächeln, farbigen Blasen
Aehnlich, hauchender Weste Spiel!

Zwar mir waren sie werth! werth, wie dem lechzenden
 Waizenhalme der Thau! aber sie schwanden bald!
 Selten blicket dein Auge
 Nun, und trüber auf mich herab!

Hüllen Schleyer dich ein? oder entquellen dir
 Thränen? Bist du, wie ich, nagender Traurigkeit
 Raub? Ein Erbe des Jammers?
 Deine stralende Brüder auch?

Ist das blaue Gewand leuchtender Sonnen voll,
 Und mit Monden besä't, nur ein Gewebe von
 Elend? Tönen die Sphären
 Einer ewigen Klage Ton?

Oder bin ich allein elend? Du schweigest mir!
 Unerbittlich auch du! dennoch ein Retter einst,
 Wenn du bringest den Abend,
 Welchem folget kein Morgenroth!

17. SZÖVEGIDENTITÁS
Laczim, Szepesnek szép...
 1787

1787.	MTAK K 622., 175b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Töredékek.</i>)	1787/1814	1062.

Megjelenések

Abafi, 1879., II. 77.; Gergye, 1998., 193. Mindkét helyen *Kazinczy Lászlóhoz* címmel.

Keletkezéstörténet

Az episztolatöredék a kézirat feljegyzése szerint 1787-ből való. A szövegben található földrajzi utalások (Szepes, Poprád, Száva) alapján megpróbálkozhatunk a dátum ellenőrzésével, illetve pontosságával. Kazinczy sokszor járt Szepesben tankerületi felügyelőként, vagyis az 1787–1791 közötti időszakban, hivatalos iratai szerint 1787-ben háromszor is, január–februárban, áprilisban és május–júniusban (KazLev. XXV. 358–362., 365–366., 368–369.). Ha tehát elfogadjuk a Kazinczy által megadott 1787-es évet, akkor ezen hónapokban kezdhette el írni episztoláját testvérehez, Kazinczy Lászlóhoz (1763–1807), aki ez idő tájt a Délvidéken katonáskodott (ekkori kapcsolatukról, levelezésükről l. Szauder, 1961.). Kazinczy László katonai évei alatt többször járt Kassán, a szóban forgó hónapokat tekintve 1787 májusában, ha pedig e látogatásnak jelentőséget tulajdonítunk, akkor elképzelhető, hogy Kazinczy az ekkori elválás utáni szepesi úton kezdett ezen episztolájába. Ezt követően aztán a testvérek fokozatosan eltávolodtak egymástól, majd a későbbiekben konfliktusba is kerültek. Az episztola, hangneme alapján, mindenképpen még a szoros érzelmi kötődés időszakában keletkezhetett, ami tehát így alátámasztja az 1787-es évet. A felvázolt összefüggések egyike sem tekinthető azonban szilárd filológiai adatnak, így végeredményben azt kell megállapítanunk, hogy a Kazinczy által megadott dátum ellen nem szól semmi, igaz, meg sem erősíti azt érdemi filológiai bizonyíték. A vers a *Töredékek* archiválási tisztázatának I. szakaszában maradt fenn, amelynek keletkezése 1814-re tehető.

A' Grátziákhoz/Az áldozó
1787 körül – 1810. május 26.
l. a 111. szövegidentitást

Apollonhoz
1787 körül – 1810. június 1–4.
l. a 112. szövegidentitást

18. SZÖVEGIDENTITÁS
Kazinczi András és Vinai Ödönfi Erzébet
1787/1788

Kazinczi András Es Vinai Ödönfi Erzébet. 1787 vagy 1788.	MTAK K 642., 110a–111b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Régibb Stúdiumaim.</i>)	1823	1032.

Megjelenések

Abafi, 1879., I. 153–157. (*Kazinczy András* címmel); Gergye, 1998., 197–200. A jegyzetekben másik szövegváltozatként közölt vers (430–432.) valójában Kazinczy András költeménye, ez jelent meg az *Orpheus*ban is (l. erről Váczy, 2012., 29–30.; Orpheus, 2001., 498.).

Keletkezéstörténet

Kazinczy bizonytalanul emlékszik, két évet (1787 vagy 1788) ad meg a *Régibb Stúdiumaim*ban a keletkezés idejeként, de bizonyosan állítja, hogy 1788 nyarán felolvasta Rádaynak. Megemlíti továbbá, hogy a vers „Stolberg hasonlatosságára” készült és hogy befejezetlenül maradt. Más információk nincs a vers keletkezéséről, s az sem egyértelmű, hogy melyik Stolberg mely művére történik utalás.

Magyarázat

Kazinczy András I. (1660 v. 1662–1728), Kazinczy dédapja, 1686-ban vette feleségül Eödfönffy Erzsébetet (?–1732), ezután a hozományként kapott, Kassától keletre eső vinnai birtokon éltek. Kazinczy Andrásnak mátkájához szóló két verses levelét (1685-ből és 1686-ból, Bártfáról) Kazinczy közölte az *Orpheus*ban, melyekhez lábjegyzetben pár soros életrajzot mellékelte Kazinczy Andrásról (Orpheus, 2001., 203–206.). Családtörténeti feljegyzései, másolatai közül sok vonatkozik rá (*Kazinczyana*, MTAK K 621.), eredeti záloglevele ugyancsak az akadémiai hagyatékrészben található (MTAK Tört. 2r. 166.). Részletes életrajzát, levéltári források és Kazinczy kéziratos jegyzései alapján l. Váczy, 2012., 28–32. (vö. még PEml., 2009., 872.).

19. SZÖVEGIDENTITÁS
A' Lillám' szája/A' Czenczim szája/Lollym' szája
1788. március 10.

1.	A' Lillám' szája. Secundusból.	RGy C 64., 1057.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Ráday Gedeonnak,</i> <i>1788. szeptember 27.)</i>)	1788	Aa	5.
2.	A' Lillám szája Secundusból. Miskoltzon, Mart. 10d. 1788.	RGy Szemere Tár I., 13–14.	Autorizált másolat.	Csoportos. (<i>Korai versek I.</i>)	1789	Ab	866.
3.	A' Czenczim szája. Janus Secundusból. Miskoltz, Martiusban, 1788.	Orpheus II. kötet, 2. szám, 129.	Folyóirat- közlés.		1790	Ba	701.
4/1.	A' Czenczim' Szája. Secundusból. Miskoltzon, Martiusban, 1788.	MTAK RUI 2r. 2/I., 3a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek III.</i>)	1791	Bb	915.
4/2.			Utólagos javítások.		1791–1812	Bd	
5.	A' Czenczim Szája. Secundusból.	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/II., 47b–48a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Heliconi virágok</i> <i>II. kötet</i>)	1792	Bc	966.
6.	Lollym' szája.	Poetai Berek, 162–163.	Kötet- részlet.		1812/1813	Ca	632.
7.	Czenczim' Szája. Secundusból. Miskolcz körül 1788. Martziusban.	MTAK K 642., 204b, 108a. (csak a cím)	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Régibb</i> <i>Stúdiumaim.</i>)	1823	–	1030.
8.	Jánus Secundusból. Szikszó körül, 1788. Martzius.	MTAK K 642., 204b, 112a. (cím és két sor)	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Régibb</i> <i>Stúdiumaim.</i>)	1823	–	1034.
9.	Lollym' ajkai.	MTAK K 642., 203b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Fordításcsomó II.</i>)	1828– 1830	Cb	1233.

Megjelenések

1. KazLev. I. 212–214., a vers: 213–214. (148. sz.).
3. Orpheus, 2001., 198–199.
6. Abafi, 1879., II. 114–115.; Gecsei, 2008., 16.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy a vers keletkezési idejéről minden forrásban 1788 márciusát jelöli ki (egy helyütt a napot is pontosítja: március 10.), a keletkezés helyének pedig Miskolcot adja meg, egy kivétellel, ahol a 'Szikszó körül' megnevezés szerepel (ez a forrás töredékes, csak a címet és az első két sort tartalmazza). A korabeli hivatalos tanügyi iratok alapján tudható, hogy Kazinczy 1788. március

10-én valóban Miskolcon tartózkodott (Szikszón 4–5-én és 12–13-án volt), így ez megerősíti a *Korai versek I.*-ben található pontos datálást.

Más adatok alapján viszont e keltezés egészével kapcsolatosan merülnek fel kérdések. Ráday Gedeonnak 1788. szeptember 27-én küldi a verset, e szavak kíséretében: „Én mióta Bétsből megjöttem, tsak két ízben nyúltam a' Litteraturához. Egyik alkalmatossággal Secundusból végzettem el az ide zártt Elegiámat”. Ez az első ismert szövegforrás, így kérdés, hogy a 'végzettem el' mit jelent itt: ha *megírás*t értünk rajta, akkor a vers keletkezési idejét 1788 szeptemberére kell tennünk, mert ekkorra tért vissza Kassára Bécsből, ha viszont *befejezés*t, akkor ez nem feltétlenül cáfolja az 1788. márciusi keletkezési időt, mint egy (fenn nem maradt) első kidolgozás dátumát – ez utóbbit látjuk valószínűnek.

A másik ellentmondó adatot a *Pályám emlékezete* kidolgozásaiban találjuk: 1786-os bécsi útja egyik eseményeként írja le, hogy Johann Baptist von Alxinger osztrák költővel a német és a magyar nyelv hangzásáról cseréltek eszmét éppen Alxinger Secundus-fordítása kapcsán, s Kazinczy is idézett egy saját példát, a jelen vers 10. sorát, amely egyébként minden kidolgozásban azonosan hangzik (PEml., 2009., 496., 600., 769.). Ha minden részletében hitelt adunk Kazinczy emlékezésének, akkor a jelen verset 1786-ra kell datálnunk. Egy feljegyzésében viszont, ahol ugyanezt a történetet meséli el, 1791-es dátumot ad meg (PEml., 2009., 93–94.). Mindezek alapján és más adatok hiányában leginkább csak a bizonytalanságot tudjuk jelezni, a jelen szövegidentitás keletkezési dátumaként pedig megtartjuk azt, amit Kazinczy kijelölt: 1788. március 10-ét, amúgy is ez tűnik a legvalószínűbbnek.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A rendelkezésre álló 9 szövegforrásból kettő, melyek a *Régibb Stúdiumaim* két különböző helyén találhatóak, csak címet, illetve címet és két sort őriztek meg, ezeket az alábbi összevetésben érdemben nem vesszük számításba. A 7 teljes forrás 8 szövegállapotot őrzött meg, ezek között nincs két tökéletesen egyező. A szövegváltozatok elkülönítésének fő szempontjaként a címet (vagyis a névhasználatot), illetve a sorszintű eltéréseket tekintjük (az 1., az 5–6. és a 14. sorban), a kisebb, szónagyságú különbségeket alváltozatokként értelmezzük (vannak csak egy forrásban feltűnő szavak is, ezeket nem vesszük számba egyenként).

	Cím	1. sor	14. sor	
1.	Lillám' szája	Mint a' hajnal ezüst harmat-tsepjébe föröszött	Ortzáimnak epedt színire fesse magát.	A
2.			Ortzáimnak sáppadt színire fesse magát!	
3.	Czenczim' szája	Mint a' harmatozó Hajnal' nedvébe föröszött	Ortzáimnak halvány színire fesse magát.	B
4.		Mint a' harmatozó Reggel' nedvébe föröszött	<Ortzáimnak halvány színire fesse magát!>	
5.			Ortzáimnak halvány színire fesse magát!	
6.	Lollym' szája	Mint a' harmatozó Reggel' nedvébe föröszött	Mint arczom' színe, légyen az is halavány.	C
9.	Lollym' ajkai			

A címben szereplő három különböző név karakterisztikus különbséget jelent, az 1. sorban az első két forrás, a 14. sorban pedig az utolsó két forrás tér el markánsan a többitől. Az 5–6. sor esetében megint csak három erősen különböző megoldást találunk, ez a szöveghely azonban a *Korai versek III.* kidolgozásán végrehajtott javítások alapján további következtetéseket is megalapoz.

	5. sor	6. sor	
1.	Álla pedig 's ortzája fejár: nem tartja	Vér szín szegfőjét Albia gyenge kezéd.	A
2.	külömben	Vér szín szeg-főjét a' Chloe gyenge keze.	
3.		A' ki-fakadtt pipatsot gyenge kezébe' Lili.	B
4.	fejár Álla pedig 's ortzája <ragyog>; <nem tartja külömben>	<a' Lili' gyenge keze> <A' ki-fakadtt pipatsot gyenge kezébe Lili.>	
5.	Álla pedig 's ortzája fejár; nem tartja külömben	A' ki-fakadtt pipatsot a' Lili' gyenge keze.	
6.	Álla pedig 's szép arca fejár. Így játsza-	Innepi pártáján a' pipacs és lilium.	C
9.	nak együtt		

Látható egyrészt, hogy a *Korai versek III.* (4.) javítása az *Orpheus* (3.) szövegállapotától a *Heliconi virágok* II. kötetének (5.) szövegállapotához vezet, másrészt viszont az is látható, hogy a végrehajtott javítások és az eredeti alakok egyaránt áthúzva állnak, s nincs mellettük új megoldás. A többi javítás egyébként vagy valami más forrásban nem található megoldással helyettesíti az *Orpheus* és a *Heliconi virágok* II. kötete egymással megegyező szöveghelyét, vagy áthúzza ezt, de nem ad új variációt. Mindebből arra következtetünk, hogy a *Korai versek III.* alaprétege az *Orpheus* és a *Heliconi virágok* II. kötete közé tehető sorrendileg, a javítások-áthúzások viszont ez utóbbi után keletkeztek, még a *Poetai Berek* előtt, de nem vezetnek át hozzá szövegszerűen, csak a korrekció helyét jelzik előre.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Ráday Gedeonnak, 1788. szeptember 27.

2. A *Korai versek I.* 1789. április és szeptember közöttre tehető, elsősorban májusra és/vagy augusztusra.

3. Az *Orpheus* II. kötetének 2. száma 1790. október–november táján került leadásra, s decemberben jelent meg.

4. A *Korai versek III.* alaprétege 1791 folyamán került lejegyzésre, a javítások 1791 utániak, de pontos keletkezési időt nem tudunk meghatározni e vers esetében.

5. A *Heliconi virágok* II. kötete 1792 elején, legvalószínűbben januárban került lejegyzésre.

6. A *Poetai Berek* kézirata 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813. március legelején jelent meg.

7–8. A *Régibb Stúdiumaim* 1823-ban került lejegyzésre.

9. *Fordításcsomó II.*, 1828–1830.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

(A) A szövegidentitás keletkezési ideje körül némi bizonytalanság van az adatok ellentmondó volta miatt, így a Kazinczy által kijelölt 1810. március 10-i időpontot fogadjuk el. Az első ismert forrás ez év szeptemberi, ennek társszövegforrása bő fél évvel későbbi lejegyzés.

(B) A második szövegváltozat 1790–1791 körül volt érvényben, a 3–5. szövegállapot közül az első, az *Orpheus*-ban (az eredeti latin szöveg és egy verstanijegyzet kíséretében) megjelent vált ismertté, a társszövegforrások kézírásban maradtak. A *Korai versek III.* szövegén végrehajtott javítások e szövegállapot felbomlását mutatják, ennek pontos időpontját nem tudjuk meghatározni (1791 után és 1813 előtt történt).

(C) Az utolsó változat az 1813-as *Poetai Berek*-ben vált ismertté, s ez volt érvényben a pályavégi gyűjteményes kötetek összeállítása idején is, 1828–1830 táján.

Forrás

Johannes Secundus (Jan Nicolai Euaerts) (1511–1536) holland újlatin költő *Liber Basiorum* (Csókok könyve) című gyűjteményének 17. darabja. Kazinczy önéletírásaiban egybehangzóan meséli el a történetet, hogy Secundus műveinek egy „igen rossz, igen mocskos kiadásá”-t Sárospatakon Török István, a magántanítója adta a kezébe, s ez nagy hatással volt rá (PEml., 2009., 426., 459., 481., 572., 731.). Váczy János ezt a kiadást az 1619-es első teljes *Opera*-edícióval azonosítja (Váczy, 2012., 55.), de forrását nem adja meg. Itt a Kazinczy által az *Orpheus*-ban közölt szöveget vesszük át, ez csak két helyen tér el az 1619-es kiadás szövegétől, az 1. sorban 'ruborem' áll 'colorem' helyett, a 9. sorban pedig 'dum' a 'cum' helyett (*Joannis Secundi Hagiensis poetae elegantissimi, Opera quae reperiri potuerunt omnia*, kiad. Petrus Scriverius, Leyden, 1619., 100–101.).

Qualem purpureo diffundit mane ruborem
 Quae rosa nocturnis roribus immaduit.
 Matutina rubent Dominae sic oscula nostrae
 Basiolis longa nocte rigata meis.
 Quae circum facies niveo candore coronat,
 Virginis ut violam cum tenet alba manus.
 Tale novum seris cerasum sub floribus ardet,
 Aestatemque et ver cum simul arbor habet.
 Me miserum! quare dum flagrantissima jungis
 Oscula, de thalamo cogor abire tuo!
 O saltem labris serva hunc formosa ruborem;
 Dum tibi me referet noctis opaca quies.
 Si tamen interea cujusquam basia carpent,
 Illa meis fiant pallidiora genis.

Magyarázatok

Lilla, Albia, Chloe, Czenczi, Lili, Lolly: fantázianevek (Kazinczy névhasználatáról általában l. A' *Tavaszhöz* magyarázatait, 14. szövegidentitás).

20. SZÖVEGIDENTITÁS
 A' Szomolnoki hegyeken
 1788. május 26.

1.	A' Szomolnoki erdőben, 1788. Máj. 26d.	MTAK K 633/VI., 170b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	1823	A	974.
2.	A' Szomolnoki hegyeken. 1788. Máj. 26d.	MTAK K 642., 112a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Régibb Stúdiumaim.</i>)	1823	A	1033.

Megjelenések

2. Abafi, 1879., I. 163–164. (*Vesszen!...*); Gergye, 1998., 205.

Keletkezéstörténet

A két archiválási tisztázat szövege teljesen azonos, mindössze a címként használt helymegjelölésben van egyszónyi eltérés ('erdőben – hegyeken'). A keletkezési időt azonban egybehangzóan adják meg (1788. május 26.), s ezt megerősíti Kazinczy 21. hivatalos útjáról készült elszámolása

(KazLev. XXV. 390.), mely szerint május 26-án utazott Jászóról Svedlérre: Szomolnok nagyjából félúton van, s a környékbeli hegyeken át lehetett oda eljutni.

Forrás

Kazinczy jegyzete a *Régibb Stúdiiumaimban*: „Dorat volt velem ezen utam alatt. C'est trop, haïsse qui voudra etc. Látni akarám, mit tehetnék e' nemben, 's érzém, hogy a' magyarnak semmi nincs nehezebb, mint a' francia könyöséget hozni által. Abba hagyám.” Az idézett sor Jean Claude Dorat (1734–1780) francia költő, író *Ma Philosophie* című művének kezdősora. A hosszú költemény 1771-ben önálló kiadványban jelent meg, de Kazinczy a *Lettres d'une chanoinesse de Lisbonne a Melcour, officier françois* című Dorat-kötetből ismerte (Aranka Györgynek, 1789. július 10.; KazLev. I. 396–397., 221. sz.), méghozzá annak 1771-es vagy 1775-ös kiadásából, mert az 1770-es első kiadásban még nem volt benne. Arankához írott levelében idézi is a mű végét (emlékezetből, mert a könyvet valakinek kölcsönadta). A jelen vers nem fordítása Dorat művének, Kazinczy csak a versnemet, a hangnemet próbálja követni.

21. SZÖVEGIDENTITÁS Az isten' szemlélése 1788. június

Az isten' szemlélése. A' Klopstock ódái közül.	Magyar Museum I. kötet, 1. szám, 21–27.	Folyóiratközlés.	1788	683.

Megjelenések

Abafi, 1879., II. 142–146.; Museum, 2004., I. 26–31.

Keletkezésértörténet

A *Magyar Museum* 1. száma 1788 júniusában került leadásra és októberben jelent meg. A fordítás keletkezéséről nem tudunk közelebbieket (azt feltételezzük, elkészülte nem sokkal előzte meg a *Magyar Museum* első számában való közreadását). Batsányi Ráday Gedeonnak írott 1788. június 23-i levelében (Molnár, 1907., 87.) azt javasolja, hogy maradjon ki az eredeti német szöveg (s a prózában készült fordítást sem tartja nagyra), Ráday azonban nem vállalja a döntést e kérdésben, Kazinczyra bízva azt (Ráday Kazinczynak, 1788. július 28.; KazLev. I. 198., 139. sz.). Kazinczy kitarzott eredeti elképzelése mellett, így kényelvű kiadás jelent meg (minderről részletesen l. Museum, 2004., II. 97–98.). 1789. december 27-én, Klopstocknak írott levelében Kazinczy a *Messias* fordítása mellett beszámol ennek az ódának a megjelentetéséről is (csak ezt az ódafordítást említi ekkor), s tanácsot kér egy szöveghehely, a 19. szakasz értelmezéséhez (KazLev. XXIV. 24., 5940. sz.).

Forrás

Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803) *Das Anschau Gottes* (1759) című költeményének prózában készült fordítása. Kazinczy, ahogy a más Klopstock-fordításainál megadott oldalszámok alapján megállapítható, vagy az 1776-os (s 1785-ben újra kiadott) karlsruhei, vagy az 1784-es bécsi kiadást használta (ezekben a 22–27. oldalakon található a vers). Itt a *Magyar Museum*ban, párhuzamos tükörben megjelent német szöveget közöljük, ez teljesen megegyezik az említett kiadások szövegével, más kiadások változataival ellentétben ezeket követi.

DAS ANSCHAUN GOTTES.
AUS KLOPSTOCKS ODEN

Zitternd freu ich mich;
Und würd' es nicht glauben,
Wäre der grosse Verheisser
Nicht der Ewige!

Denn ich weiss es, ich fühl es:
Ich bin ein Sünder!
Wüsst' es, und fühlt' es
Wenn auch das Gotteslicht

Heller-mir meine Flecken nicht zeigte;
Vor meinen weiseren Blicken
Nicht enthüllte
Meiner Seele Todesgestalt!

Mit gefunkenem Knie
Mit anbetendem Erstaunen,
Freu ich mich!
Ich verde Gott schaun!

Forsch ihm nach, dem göttlichsten Gedanken
Den du zu denken vermagst,
O die du näher stets des Leibes Grabe
Doch ewig bist!

Nicht dass du wagtest,
In das Allerheiligste zu gehn!
Viel unüberdachte, nie gepriesne, nie gefeyrte,
Himmlische Gnaden sind in dem Heiligthume.

Von ferne nur, nur einen gemilderten Schimmer,
Damit ich nicht sterbe!
Einem für mich durch Erdenacht gemilderten Schimmer
Deiner Herrlichkeit seh ich.

Wie gross war der, der beten durste:
Hab ich Gnade vor dir gefunden; so lass mich
Deine Herrlichkeit sehn!
So zum Unendlichen beten durst', und erhört ward!

In das Land des Golgatha kam er nicht!
An ihm rächt' es ein früherer Tod
Dass er Einmal, nur Einmal nicht glaubte!
Wie gross zeigt ihm selbst die Strafe!

Ihm verbarg der Vater
In eine Nacht des Berges,
Als vor dem Endlichen vorübergieng
Des Sohnes Herrlichkeit!

Als die Posaun' aus Sinai schwieg,
Und die Stimme der Donner!
Als Gott
Von Gott sprach!

Uneingehüllt durch Nacht,
In eines Tages Licht,
Das keine Schatten sichtbarer machen.
Schaut er nun, so halten wirs, Jahrhunderte schon;

Ausser den schranken der Zeit,
Ohn' Empfindung des Augenblicks,
Dem der Augenblick folgt,
Schaut er nun

Deine Herrlichkeit
Heiliger!
Heiliger!
Heiliger!

Namloseste Wonne meiner Seele,
Gedanke des künftigen Schauns!
Du bist meine grosse Zuversicht,
Du bist der Fels, auf den ich tret', und gen Himmel schaue.

Wann die Schrecken der Sünde,
Des Todes Schrecken
Fürchterlich drohn,
Mich niederstürzen.

Auf diesen Felsen, o du,
Den nun die Todten Gottes Schaun
Lass mich stehen, wenn die Allmacht
Des unbezwingbaren Todes mich ringsum einschliesst.

Erheb, o meine Seele dich über die Sterblichkeit!
Blik auf, und schau; und du wirst Strahlenvoll
Des Vaters Klarheit
In Jesus Christus Antlitz schaun.

Hosianna! Hosianna!
Die Fülle der Gottheit
Wohnet in dem Menschen
Jesus Christus!

Kaum schallet der Cherubim Harfe noch,
Sie bebt!
Kaum tönet ihre Stimme noch,
Sie zittert, sie zittert!

Hosianna! Hosianna!
Die Fülle der Gottheit
Wohnet in dem Menschen
Jesus Christus.

Selbst damals, da einer des Gottesstrahlen auf unsere Welt,
Iene Blutweissagung heller leuchtet', erfüllt ward,
Da er verachtet und elend war,
Als kein anderer Mensch verachtet und elend war;

Erblickten, nicht die Sünder,
Aber die Engel,
Des Vaters Klarheit.
In dem Angesichte des Sohns.

Ich seh, ich sehe den Zeugen!
Sieben entsetzliche Mitternächte
Hatt' er gezweifelt! mit der Schmerzen bängsten
Anbetend gerungen!

Ich seh ihn!
Ihm erscheinet der Auserstandne!
Seine Hände legt er in des Göttlichen Wunden!
Himmel und Erde vergehen um ihn!

Er sieht die Klarheit des Vaters im Angesichte des Sohns!
Ich hör, ich hör ihn! er rust,
Himmel und Erde vergehen um ihn! er rust:
Mein Herr! und mein Gott!

22. SZÖVEGIDENTITÁS

Bóldog bolondoskodás/Bátorodás az élet sebess repűlete ellen/

Az élet élte/A' kor' örömei/Bor mellett

1788. június 30.

1.	Bóldog bolondoskodás Regmetz. 30 ^a Jun. 1788.	OSZK Analekták, 2948.	Autográf tisztázat.	Önálló.	1788	A	–
2.	Bóldog bolondoskodás. <i>Alsó-Regmetzen,</i> <i>Júniusnak 30d.</i> 1788.	Magyar Museum I. kötet, 2. szám, 78.	Folyóirat- közlés.		1789	A	684.
3.	Bóldog Bolondoskodás Alsó-Regmetzen Jun. 30d. 1788.	RGy Szemere Tár I., 15–16.	Autorizált másolat.	Csoportos. (<i>Korai versek I.</i>)	1789	A	867.

4/1.	–	RGy, C 64., 1048.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Ráday Gedeonnak, 1789. december 27.</i>)	1789	Ba	14.
4/2.			Autográf tisztázat (az előző szövegállapot néhány soráról).		1789	A	
5/1.	Bóldog bolondoskodás. Regmetz. Jun. 30d. 1788.	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/II., 79ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek II.</i>)	1790	Ba	895.
5/2.			Utólagos javítások.		1790	Bb	
6.	Bátorodás az élet sebess repűlete ellen. Alsó-Regmetz Rák 30d. 1788. meg-igazítatott a' Tokaji szüretben, Skorpio 24d. 1790.	Heliconi virágok, 64–65.	Évkönyv- részlet.		1790/1791	Bb	710.
7/1.	<Bátorodás az élet <gyors> sebess repűlete ellen.> Regmetz, Június 30d. 1788.	MTAK RUI 2r. 2/I., 3b–4a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek III.</i>)	1791	Bb	916.
7/2.			Utólagos javítások.		1791– 1809	Bc	
8.	Regmecz, 1788. Június' 30d.	MTAK K 642., 108b–109a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Régibb Stúdiumaim.</i>)	1791– 1809/1823	Bbc	1031.
9.	Regmecz 1788. Június 30dikán.	MTAK K 642., 14a. (cím és két szó)	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Régibb Stúdiumaim.</i>)	1809/1823	(Ca)	1039.
10/1.	Az élet élte.	RGy Szemere Tár II., 107–110.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kölcsey Ferencnek, 1809. június 12.</i>)	1791– 1809/1809	Ca	59.
10/2.			Autográf tisztázat (az előző szövegállapot néhány soráról).		1791– 1809	Bbc	

11.	A' kor' örömei.	Poetai Berek, 158.	Kötettrészlet.		1812/1813	Cb	630.
12/1.	Bor mellett. 1788.	OSZK Analekták, 2971/I.	Autográf tisztázat.	Önálló.	?	Cc	–
12/2.			Utólagos javítások.		?1826– 1827	Cd	
13.	Bor mellett.	MTAK K 622. 94b–95a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrai darabok.</i>)	1828 körül	Cd	1256.

Megjelenések

2. Museum, 2004., I. 59.

4. KazLev. XXIII. 21–23., a vers: 22. (5659. sz.)

10. KazLev. VI. 411–414., a vers: 412–413. (1497. sz.); KölcseyLev. I. 61–64., a vers: 62–63.

12. Handbuch, 1828., 11., az utólagos javítások szerint, de annak ö-ző írásmódját figyelmen kívül hagyva.

13. Bajza–Toldy, 1836., 12–13.; Gergye, 1998., 46.

Abafi Lajos *Bor mellett* címmel erősen kontaminált szöveget adott ki, több forrás felhasználásával (Abafi, 1879., I. 6.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A keletkezési dátum (1788. június 30.) azonos minden kéziratváltozatban, ahol szerepel, noha a cím változik. A keletkezés körülményeiről a *Régibb Stúdiumaim* kommentárjában ez olvasható: „Zrinyit kapám ajándéku! Rádaytól. A' Eneken a' török éneke tűzbe hozza. – Egészen más lőn dalom. De ha ez nem egyéb is mint egy német Bortal, Zrinyinek köszönöm támadását.” (Az üresen maradt helyek az eredetiben is ki vannak hagyva, Zrínyi eposzáinak III. énekéről van szó, *Mehmet daláról*, Kazinczy ezen a címen közli Ráday átdolgozását önállóan a *Heliconi virágokban*, a 61–63. oldalakon.) A jegyzetben foglaltak megegyeznek Ráday és Kazinczy korabeli levélváltásának adataival. Ráday Zrínyi eposzát 1788. június 12-én küldte el Kazinczynak (KazLev. I. 186–187., 132. sz.). Kazinczy utazásai miatt leveleik keresztezték egymást, így a küldeményre Kazinczy csak 1788. június 30-án válaszolt, csatolván a jelen verset. E levél és a mellékelt vers nem maradt fenn, mindezt csak Ráday válaszából tudjuk: „Az ur 30-a Juny dátált, Regmetzről írt, 's Tokai Postára adott levelét hiba nélkül vettem. Örvendek rajta, hogy az én Zrinyim az Ur előttis kedves; azt pedig köszönöm, hogy azon versetskéit, mellyekre Zrínyi alkalmatosságot adott, nékem meg küldeni méltóztatott, és az iránt való ítéletemet kérdezi. Az versek az Urnak szokása szerint, elég elevenek és valamint Zrinyiben azon Mechmet Basa éneke, ugy ezek a' szívnek sorsán és boldogságán való meg nyugovását elegendőképpen ki teszik, és így a' tzélnek, a' miért irattattak, meg felelnek.” (1788. július 28., KazLev. I. 198., 139. sz.) Csatloltan küldi „ugyan azon Mechmet Basa éneké”-nek saját átdolgozását, ez jelent aztán meg a *Heliconi virágokban*, a Kazinczy-verssel párban. Utóbb a *Pályám emlékezetében* Kazinczy arról emlékezik meg (PEml., 2009., 617–618.), hogy 1788. augusztus 7-én, mikor Pécelre érkezett, Ráday mindkét verset felolvasta: ez a történetem vezeti be Kazinczy egyik fontos témáját, Zrínyi és Gyöngyösi, vagyis az általuk megjelenített verseseli hagyományok összevetését.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A jelen szövegidentitás genetikus dossziéjának összeállítását és vizsgálatát egy korábbi tanulmányunk is elvégezte, a mostani vizsgálatok azonban jóval részletesebbek, s immár kidolgozottabb fogalmi rendszer alapján történnek, így némileg módosítják, pontosítják a korábbi eredményeket (*Egy Kazinczy-vers genetikus dossziéja*, in Széphalom 20. kötet, 2010, 43–49.).

A fennmaradt 13 (a *Régibb Stúdiuimaim*ban lévők egyikének töredékessége miatt valójában 12) szövegforrás 17 szövegállapotából mindössze kettő egyezik egymással teljes mértékben (az 1. és a 2.), a többiben kisebb-nagyobb eltérések vannak. A források részletesen dokumentálják a szöveg alakulását, három közülük fogalmazványként használt tisztázatot (5., 7., 12.), két levél pedig bevalottan az előző szövegállapot néhány sorát archiválja (4., 10.). A változatok elkülönítéséhez az alakulástörténet kitüntetett pillanatait reprezentáló folyóiratközléseket vesszük alapul, amelyekkel a kéziratos források bizonyos meghatározó pontokon típusos egyezést mutatnak: három nyomtatásban megjelent szövegforrásunk van, s ezekben az első és az utolsó négy sor karakteresen különbözik egymástól (apróbb változtatások ezen helyeken is történtek, de a négysorosak alapraktere ezáltal nem változott meg).

	<i>Magyar Museum</i> (2.) (1., 3., 4/2.)	<i>Heliconi virágok</i> (6.) (4/1., 5/1–2., 7/1–2., 8., 10/2.)	<i>Poetai Berek</i> (11.) (10/1., 12/1–2., 13.)
1–4. sor	FUT az idő, 's nem sokára Leg-szebb korom majd el-múl; Közelget, érzem, határa, 'S hajam barna szála hull:	Fogy az élet, 's nem sokára Szép korom majd el-repül; Érzem, nints messze határa, 'S majd komor telére dül:	Életem fogy, 's nem sokára Már e' szép kor elrepül; Érzem, messze nincs határa, 'S majd komor telére dül.
21–24. sor	Izleltesd száz' édességét, Míg, rám esvén az álom, A' bódogság' tellyességét Karjaid közt találok.	Oltogasd szám' szomjúságát 'S pajkoskodj addig velem, Míg az élet' bódogságát Nyílt karjod között lelem.	Ingereld szám' szomjuságát, 'S ah! éreztessd velem, Éltem' legfőbb boldogságát Hogy csak kebledben lelem.
	A	B	C

Az A és a C változatban csak kismértékben különböznek az azokat reprezentáló társszövegforrások, a B változatnál azonban sok a szövegtérítés, beleértve a végrehajtott javításokat, archivált korábbi megoldásokat. Mindezek alapján viszont mód nyílik a szöveg alakulásának igen aprólékos végigkövetésére.

A *Magyar Museum*ban megjelent szövegállapottal nagy hasonlóságot mutat a másik két kéziratos forrás, csak három eltérés fedezhető fel bennük: a 16. sorban mindkét forrásban a *sziszeg* szó szerepel a *suttog* helyett, a 12. és 17. sorokban a *Mantzi* nevet pontokkal helyettesíti a 3. forrás, s ugyanitt a 8. sorban *Ugy* szerepel *Igy* helyett. A Rádaynak írott levél ezen első szövegállapotból az 1–3., a 7. és a 10. sorokat archiválja (4/2.). A szövegállapotok sorrendjét a csekély számú eltérés miatt csak a források keletkezési ideje alapján állapíthatjuk meg.

A B szövegváltozathoz tartozó forrásokon tanulmányozhatjuk a *Heliconi virágok* szövegállapotának a kialakulását, majd felbomlását. Az alábbi táblázatban soronkénti bontásban láthatjuk a B változaton belüli alakulási fázisokat (az utolsó kettőt kontamináló *Régibb Stúdiuimaim* sorszáma [8.] mindig ahhoz a fázishoz írjuk be, amellyel megegyezik).

	4/1., 5/1.	5/2., 6., 7/1.	7/2.
2.	Szép korom már majd el-mul	Szép korom majd el-repül (8.)	E' szép kor majd el-repül
3.	Érzem, nints messze határa		Érzem, már közel határa (8.)
4.	'S hajam barna szála hull	'S majd komor telére dül (8.)	
5.	sebess szárnyának (8.)		szárnyalltának
6.	Lép-vesszőket vethetek	Lép-vesszőket hányhatok (8.)	<Lép-vesszőket> hányhatok
7.	bort! – Múlásának (8.)		<enyészetének> [nincs új változat]
8.	nevehetek	katzaghatok (8.)	
10.	Kelyhemet forgathatom	Kelyhem bátran forgatom (8.)	

14.	Gyanúba vett (8.)	Meggyanított (8.)	
18.	Tájétkzó poharamba	Kelyhem édes nedvibe (8.)	
19.	Fonjad azt, 's melly pántlikádat	Fond azt, és melj-pántlikádat	Fonjad azt, 's melly pántlikádat (8.)
20.	Fürtös barna hajamba	Hajam barna fürtibe (8.)	
21–24.	I. az előző táblázatban (8.)		[ua., áthúзва, új változat nélkül]
	Ba	Bb	Bc

A *Heliconi virágok* (6.) szövegállapota (Bb) 5 esetben egyezik meg az előző kidolgozásával (Ba), ugyancsak 5 esetben a továbbdolgozott szövegállapottal (Bc), kétszer mindkettőtől különbözik (a 19. sorban a későbbi kidolgozás visszatér az elsőhöz, a 2. sorban pedig egy még újabbat hoz létre). A harmadik fázisban (Bc) három olyan áthúzás is szerepel, amelyekhez nincs új változat írva, ebből az egyik éppen a későbbi szövegalkulás szempontjából igen fontos utolsó négy sor. Látható az is, hogy a *Régibb Stúdiumaim* (8.) kontaminálja a második és harmadik kidolgozási fázis megoldásait, s egy esetben mindkettőt megőrzi.

A szövegállapotok sorrendje pontosan kirajzolódik magukból a szövegállapotokból. A 4. forrás archivált néhány sort az első változathoz, de teljes egészében már az új szövegállapotot közli a levél címzettjével, Ráday Gedeonnal. Ez egy apróság kivételével (19. sor: 'Fonjad azt 's' – 'Fond azt és') minden elemében azonos a *Korai versek II.* eredeti lejegyzésének szövegállapotával (5/1.). Az ezen a tisztázaton végrehajtott javítások (5/2.) pedig kivétel nélkül megegyeznek a *Heliconi virágok* (6.) megoldásaival (csak a cím és a Lili név új ebben a kézirathoz képest), míg a *Korai versek III.* eredeti lejegyzése (7/1.) a *Heliconi virágok*ban megjelentekkel egyezik meg kivétel nélkül (beleértve a nevet és a címet). Az ezen a kéziraton végrehajtott utólagos javítások (7/2.) már e szövegállapot felbomlását mutatják: egy részük továbbvezet az új szövegállapothoz, másik részük viszont zsákutca, mert nincs folytatása, s vannak új megoldás nélkül áthúzott szavak, sorok is. E kézirat szövegállapotát archiválja a *Régibb Stúdiumaim* teljes forrása (8.), de kontaminálja az eredeti lejegyzés elemeit a javítások új megoldásaival.

A C változathoz sorolható, Kölcsyhez írott levél (10.) az első három sort illetően ugyanerre az előzményforrásra vezethető vissza, de az egész szövegállapot már elszakad attól, noha nem hangzik egybe oly mértékben három társszövegforrásával, mint azok egymással.

	10/2.	11.	12/1.	12/2.	13.
1.	Életem fogy				Életem fut
2.	E' szép kor majd	Már e' szép kor			
5.	szárnyának	tollának	szárnyának	tollának	
7.	múlásának	elmultának			
12.	Lilimet	Lollimat			
14.	Meggyanított			Gyanúba vött	
15.	tudakoztassa	tudakozgassa			tudakoztassa
17.	Lili	Lolly	Lyányka		
21.	Gyúlasszd 's oltsd	Ingereld			
22.	'S éreztessed azt velem	'S ah! éreztessed velem			
23.	Éltem' legfőbb			Éltem' fő	Éltemnek fő
	Ca	Cb	Cc	Cd	

A domináns eltérés tehát a 10. forrás és a többi között mutatkozik (az esetek felében), de ebbe az irányba mutatnak az 5. és 17. sorbeli eltérések is, ahol a többi forrás sem egységes. Egyedi kivétel az 1. sor, mikor is a 13. forrás áll szemben a többivel, két esetben pedig a 10/2., 11., 12/1. tér el egybehangzóan a 12/2., 13. forrásoktól. A 11. és 12. forrás egy helyen egybehangzóan különbözik a többitől. Ez utóbbiak miatt, minden domináns egyezés ellenére sem állíthatjuk fel teljes bizonyossággal a szövegállapotoknak olyan egymásból következő sorát, amit a B változat esetében láthattunk, itt tehát további vizsgálatokra lesz szükség. Az alváltozatok elkülönítésében is (egy kivétellel) az egymástól való eltéréseket érezzük hangsúlyosnak, különösen a nevek és a címek eltéréseinek figyelembevételével.

A címek és a női nevek használatát az eddigiekben csak érintettük, de külön, összefoglalólag is kell szólnunk róluk (az alábbi táblázat a forrásokhoz rendeli ezeket).

1.	2.	3.	4/2.	4/1.	5/1.	5/2.	6.	7/1.	7/2.	8.	10/2.	10/1.	11.	12/1.	12/2.	13.
A				Ba		Bb			Bc	Bbc		Ca	Cb	Cc	Cd	
Bódog bolondoskodás							Bátorodás az élet sebess repűlete ellen		<>	–	Az élet élte		A' kor' örömei	Bor mellett		
Manczi	–		Czenczi				Lili						Lolli			

A nevek és címek változásaiból kirajzolódó (egyébként egymástól is különböző) alakulásrend nem esik egybe a szövegmegfelelések alapján megállapított három változattal és azok alváltozataival. Ez alapján felvetődik a kérdés, hogy miért nem ezek szerint történt a változatok kijelölése, illetve legalább miért nem kaptak a szövegalakulással egyenlő súlyt az alakulástörténet tagolásában. Ez utóbbi kérdésre az lehet a válasz, hogy e három szempontból három igen-igen eltérő tagolás adódik, egyenlő súlyú figyelembevételük egy rendszeren belül nemigen valósítható meg. S hogy miért nem ezek valamelyike, hanem a szöveg alakulása mellett döntöttünk? Ennek oka az, hogy a források között arányaiban kivételesen sok tartalmaz javításokat, vagy archivál részleteket korábbi kidolgozásokból, így a szövegállapotok egymással való szövegszerű összefüggéséből világosan meg lehet határozni majdnem minden esetben a szövegállapotok sorrendjét. Ez a nevek és címek alapján nem végezhető el, így ezeket alárendelt szempontokként vettük csak figyelembe az alváltozatok elkülönítésekor.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A feljegyzésben utalás található arra, hogy a *Magyar Museum* első száma éppen megjelent: „Pars 1. jam prodiit.” (először közölte: BJÖM. II., 446.). Mivel a szám 1788 októberében jött ki a nyomdából, így e feljegyzést ennek az évnek a végére tesszük.

2. A *Magyar Museum* I. kötetének 2. száma 1789 januárjában került leadásra és áprilisban jelent meg.

3. A *Korai versek* I. 1789. április és szeptember közöttre tehető, elsősorban májusra és/vagy augusztusra.

4. Levél Ráday Gedeonhoz, 1789. december 27. Az e levélben küldött versről készült az a másolat, amelyet Váczy János Ráday Kazinczynak írott 1791. február 14-i leveléhez csatolva közölt (KazLev. II. 161–167., 361. sz.): a késői dátum némileg zavaró lehet. Ez a levéltoldalék azonban bizonyosan Ráday 1790. február 1-i leveléhez tartozott, hiszen az e szavakkal kezdődött: „Két rendbéli levelét az Urnak minden illendő tisztelettel vévén, sajnálom, hogy az elsőre (mely még 27-a Xbr. iratott) ilyen későn válaszolok: de némely öszve tsoportozott válasz adásaim okozták, hogy az úr kívánsága szerint, az kezemhez küldött verseket meg nem vizsgálhattam. Most már azokat levelembe újra az Urnak meg küldvén, azoknak végén magam irántok való ítélet tételét tettem.” (KazLev. II. 21., 291. sz.). A levéltoldalék kézírata (M. Irod Lev. 4r., 45. 105ab) valóban tartalmazza az 1789. december 27-i levélben küldött vers szövegét, azzal mindenben egyezve, feltehetően Ráday titkárnak kézírásában, majd alatta Ráday kezével a verstani jegyzések olvashatóak,

melyek Kazinczy kérdéseire felelnek. E másolat léte így tehát nem okoz zavart a keletkezési időpontok sorában, hiszen nem 1791, hanem 1790 februárjára tehető.

5. A *Korai versek II.* javításai, mint láttuk, teljes egyöntetűséggel a *Heliconi virágok*ban megjelent változathoz vezetnek, így a kéziratot a nyomtatás előzményforrásának tekintjük. S mivel e nyomtatott változat címe jelzi, hogy a szöveg megigazítása 1790. október 24-én történt, ezt a dátumot vélhetjük a *Korai versek II.* javításai keletkezési idejének, az eredeti lejegyzést pedig értelem-szerűen ez előttrre tesszük, ugyancsak októberre.

6. A *Heliconi virágok* első kötetének kézírata 1790. október–november fordulója körül került leadásra, s 1791 augusztusában jelent meg.

7. A *Korai versek III.* alaprétegébe tartozó lejegyzés, amely teljesen megegyezik a *Heliconi virágok*ban megjelent szövegállapottal, keletkezését 1791 őszére tesszük. A javítások ezt követően, de még 1809 előtt történtek, mert a Kölcsynek írott 1809. június 12-i levél kis eltéréssel épp e változtatásokat rögzíti.

8. A *Régibb Stúdiumaim* 1823-ban keletkezett. A megőrzött szövegállapot ebben az esetben pontosan megjelölhető: a *Korai versek III.* 1791-es eredeti lejegyzése, valamint az ezt követően, de még 1809 előtt végrehajtott javítások közül néhánynak a jelzése van meg a *Régibb Stúdiumaim* ily módon némiképp kontaminált szövegállapotában.

9. Ez a lejegyzéskezdemény is a *Régibb Stúdiumaim*ban található, tehát 1823-as, de a kezdőszavak alapján ez már a Kölcsynek is küldött szövegállapot lett volna.

10. Levél Kölcsy Ferencnek, 1809. június 12., az új szövegállapot mellett a korábbi néhány sorát is megőrizte.

11. A *Poetai Berek* kézírata 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813. március legelején jelent meg.

12. E szövegforrás keletkezési idejét nem ismerjük, a szövegállapotok sorrendje alapján 1813 utáni, valószínűleg az 1820-as évek közepére tehető; az utólagos javítások írásmódja (az ő-ző alakok) ugyancsak az 1820-as évek közepére utal. E kézirat egybevág a *Handbuch* közlésével, minden bizonnyal forrása volt annak, ez tűnik az egyetlen támpontnak, ez alapján az utólagos javításokat feltételelesen 1826–1827-re tesszük.

13. *Lyrar darabok*, 1828 körül.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

(A) Az első változat a szövegidentitás 1788. június 30-i megszületése után (ezt az első forrást nem ismerjük) 1789 közepéig, tehát hozzátétőlegesen egy évig volt érvényben. Az 1788-as első autográf tisztázatot követően megjelent egy ezzel mindenben egyező szöveg a *Magyar Museum*ban, s kis szövegeltéréssel ezt rögzítette a közvetlenül ezután készült *Korai versek I.* autorizált másolata is.

(B) A második változat intenzív alakulási szakasza 1789 legvégétől 1791 őszéig tartott, előbb a Rádaynak írott levélben dokumentálódott az első változattól való elszakadás, majd a *Korai versek II.* ezt az új kidolgozást tisztázta le 1790 októberében. Az ezen október 24-én végrehajtott javításokkal alakult ki a *Heliconi virágok*ban megjelent szöveg. A *Korai versek III.* a *Heliconi virágok* szövegét tisztázta le 1791 őszén. E változatnak egy több mint három évtizedre terjedő utóélete is volt. A letisztázott szövegen 1791 és 1809 között valamikor újabb javításokat végzett Kazinczy. Az 1823-as *Régibb Stúdiumaim* e kézirat eredeti lejegyzését archiválta, vegyítve a javítások közül néhányval. Az e tisztázásban található másik lejegyzéskezdemény az időközben, de ugyanezen kézirat alapján létrejött új változatot archiválta volna.

(C) Az előző változattól (a *Korai versek III.* eredeti és javított szövegállapotától) való elszakadást a Kölcsyhez írott 1809-es levél dokumentálja, elvileg is állást foglalva az átdolgozások szükségessége mellett (Berzsenyi majd épp e vers kapcsán beszél sikerületlen átdolgozásról, *Berzsenyi Dániel prózai munkái*, kiad. Főrizs Gergely, Bp., 2011., 299.). A harmadik változat így 1809-től számítható, s lényegében a pálya végéig érvényben volt. Közben jelent meg az 1813-as *Poetai Berek* gyűjteményes kötete, mely ezt az utolsó változatot reprezentálja (miként az előző változatokat a folyóirat-, illetve zsebkönyv-publikáció). A jelen szövegidentitás utolsó két forrásának létrejötte a költemények kiadásterveikhez köthető, az 1820-as évek második felében.

Magyarázatok

A jelen versnek van egy német fordítása, melyet Kazinczy háromszor is lemásolt: a *Korai versek III.* eredeti lejegyzése alá, a javításokkal egyidejűen; a *Régibb Stúdiumaimba* az eredeti lejegyzéssel egyidejűen; önállóan, a magyar szöveg nélkül, a *Pandektákba* (MTAK K 633/V., 138b). A kísérszövegben egyöntetűen adja meg, hogy a fordítást a hannoveri származású Georg Gesellius készítette, az első két esetben ennek idejéről 1789-et ír, a *Pandektákba* 1809-et (bár ez esetleg úgy is érthető, hogy a bemásolás 1809-es). Az 1752-es születésű Gesellius 1789–1790 körül dokumentálhatóan járt Magyarországon és Erdélyben. Egy 1789-es pomázi kirándulást megénekítő hosszabb költeménye 1790-ben jelent meg Pesten *Die Wasserfahrt nach Pomaz* címen, s 1789. augusztus 18-i keltezésű a bejegyzése Benkő Ferenc albumába, aki ekkor Nagyszebenben tartózkodott (Hubbes Éva: *Benkő Ferenc egyetemjárása*, Rudabánya, 2004., 65.). Kazinczy egy Prónay Lászlónak írott, 1788. november 20-i levelében megemlékezik Geselliussal való egyik találkozásáról Kassán, a szövegből kivehetően kapcsolatuk rendszeres lehetett (KazLev. I. 237., 158. sz.), s ugyancsak Prónayval összefüggésben emlegeti Geselliust egy későbbi, talán 1790 körüli, Aranka Györgynek írott levelében (KazLev. II. 117., 341. sz.). Gesellius esetleges későbbi útjairól nem maradtak fenn adatok, s Kazinczy is a nevezett időszakban élt Kassán, noha persze időnként később is megfordult ott. Kazinczy verse megjelent a *Váci énekeskönyvben* 1801-ben, majd 1822-ben is.

Mancki, Czenczi, Lili, Lolli: fantázianevek (Kazinczy névhasználatáról általában l. A' *Tavaszhoz* magyarázatait, 14. szövegidentitás).

A Kölcseyhez szóló levél (10.) német megjegyzései magyarul (Doncsicz Etelka fordítása):

den verwünschte ró anstatt ro!: 'az átkozott ró a ro helyett.'

De eine poetische Sprache darf und soll von der prosaischen weichen: 'De a költői nyelvnek el szabad és el lehet térnie a prózáitól.'

23. SZÖVEGIDENTITÁS A' félénk Leány/Az el-késődött leány/A' Téli Útazás 1788. október 8.

1.	A' félénk Leány. Gróff Stolbergnek ugyan ennyi sorú 's Syllabájú éneke szerint.	RGy C 64., 1059.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Ráday Gedeonnak</i> , 1788. október 15.)	1788	Aa	6.
2.	Az el-késített Leány. Gróff Stolberg szerint. Göntz-Ruszka és Kassa közt. Oct. 8d. 1788.	RGy Szemere Tár I., 17–18.	Autorizált másolat.	Csoportos. (<i>Korai versek I.</i>)	1789	Ab	868.
3.	A félénk lányka. Gróf Stolberg után. Göntz-Ruszka és Kassa közt. Oct. 8d 1788.	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/II., 83a, 84b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek II.</i>)	1790	Ac	898.
4.	Az el-késődött leány. Gróf Stolberg szerint. Kassa körül, Octobr. 8dik 1788.	Orpheus II. kötet, 2. szám, 141.	Folyóirat-közlés.		1790	Ad	702.
5.	Az el-késődött leány. Göntz, Ruszka, és Kassa közt. Skorpio-hav. 8d. 1788.	Heliconi virágok, 96–97.	Évkönyvrészlet.		1790/1791	Ad	720.

6.	A' Téli Útazás. Méltós. Báró Prónay Ágnes Kis- Asszonynak, a' Clavocin mellé. Göntz Ruzska és Kassa közt. Oct. 8d. 1788. Gróf Stolberg szerint.	MTAK RUI 2r. 2/I., 4b–5a.	Autográf tisztazat.	Csoportos. (<i>Korai versek</i> III.)	1791	Ae	917.

Megjelenések

1. KazLev. I. 225–230., a vers: 226–227. (153. sz.).
4. Abafi, 1879., II. 185–186.; Orpheus, 2001., 202–203.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy 29. hivatalos kiküldetése alkalmával 1788. október 4–7. között a Kassa–Pálháza–Sátorlajújhely–Pálháza–Kassa útvonalat követte (KazLev. XXV. 400–401.), vagyis a 'Kassa és Göncruszka között' helymegjelölés a hivatalos iratok alapján igazolható lehet, egy nap eltérés viszont mutatkozik, hiszen Kazinczy a vers minden forrásában október 8-i dátumot adott meg. Az eltérésre nem tudunk hiteles magyarázatot adni, elfogadjuk Kazinczy datálását, mint kijelölt dátumot.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 6 forrás szövegállapotai a címeket leszámítva csak kis eltéréseket mutatnak. Teljes a szöveg-egyeztetés a 3–6. forrásokban, ehhez képest az 1–2. forrásban a 2. szakasz utolsó két sora eltérő (1–2.: 'S a' víz omlás / Árkokat ás; 3–6.: 'S félelmesen / Rettent minden.), továbbá az első két forrásban a 2. szakasz első két sora egymáshoz képest felcserélt sorrendben áll. Ezeken túl csak a címek változnak, ahogy az a szövegforrásokat összegző táblázatunkban látszik, ez alapján tehát csak a két nyomtatott szöveg (4., 5.) tekinthető egy alváltozatnak, az összes többi önálló alváltozatot képez.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Ráday Gedeonnak, 1788. október 15.
2. A *Korai versek I.* 1789. április és szeptember közöttre tehető, elsősorban májusra és/vagy augusztusra.
3. A *Korai versek II.* alaprétegébe tartozó lejegyzés, 1790 októberében készült.
4. Az *Orpheus* II. kötetének 2. száma 1790. október–november táján került leadásra és decemberben jelent meg.
5. A *Heliconi virágok* első kötetének kézírata 1790. október–november fordulója körül kerülhetett leadásra, s 1791 augusztusában jelent meg.
6. A *Korai versek III.* alaprétegébe tartozó lejegyzés, 1791 őszén készült.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A jelen szövegidentitás az 1788 és 1791 közötti három évben formálódott csekély mértékben (leglátványosabban ez a cím változásában érhető tetten), a későbbiekben Kazinczy nem vette számításba kiadandó művei tervezésekor.

Forrás

Friedrich Leopold von Stolberg (1750–1819) *Sie an ihn. Auf der Reise. Herbst 1782.* című versének formahű, de tartalmilag szabad fordítása (vö. Császár, 1913., 119.). Az alcím szerint 1782-es verset a fordítás elkészítéséig terjedő négy évben Stolberg-kötetből nem ismerjük, de a bibliográfiai adatai alapján 1784-ben kétszer is megjelent, mindkétszer kottamelléklettel: *Hamburger Musenalmanach*, 1784., 89.; *Oden und Lieder aus den besten deutschen Dichtern in Musik gesetzt von Fr.*

W. Rust. *Erste Sammlung*, Dessau 1784., Nr. 12. Kazinczy forrását nem tudjuk azonosítani (az általunk ismert kiadások szövegei egybehangzóak, itt a következő kiadásból idézzük a verset: Friedrich Leopold Graf zu Stolberg: *Gedichte*, Berlin, 2013., 93.).

Der Abend sinkt,
Kein Sternlein blinkt,
Am Himmel winkt
Der Mond uns nicht
Mit mildem Licht.

Die Nacht ist kalt,
Der Hohlweg schallt;
Es saust der Wald,
Es rauscht der Bach
Mir Schauer nach.

Ich schliesse mich
Gar ängstiglich,
Mein Freund, an dich;
O küsse du
Ins Herz mir Ruh.

So wall' ich gern,
Von allen fern,
Auch ohne Stern;
Wenn nur bei Nacht
Die Liebe wacht.

Magyarázatok

Egyik feljegyzésében, amelyben betegsége közbeni 'phantasiáit' írja le, említi e dalt is: „Danoltam, és az a' Dall, bizonyosan a' *Nap le-száll*, vólt” (PEml., 2009., 87., az adatra Orbán László hívta fel a figyelmemet).

syllaba (lat.): szótag.

Prónay Ágnes (1773–1844) Prónay László (1734–1808) lánya (l. a 43. szövegidentitás jegyzetét).

clavocin: klavecín, csembaló, a zongora elődjeként használt ütőhangszer.

24. SZÖVEGIDENTITÁS

A' meg-tsaltt öreg

1788. október 9.

1.	A' meg-tsaltt öreg. Catullusnak hasonlatosságára.	RGy C 64., 1059.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Ráday Gedeonnak</i> , 1788. október 15.)	1788	Aa	8.
2.	A' meg-tsaltt öreg. Catullusnak hasonlatosságára. Kassán, Oct. 9d. 1788.	RGy Szemere Tár I., 19–20.	Autorizált másolat.	Csoportos. (<i>Korai versek I.</i>)	1789	Ab	869.

3.	A' meg-tsaltt öreg. Vdik Dala Catullusnak; szabadon. Kassán, Octob. 9dik 1788.	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/II., 57ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Korai versek II.)	1790	Ab	877.
4.	[Lesbiához.] Szabadon. Kassán, Octobr. 9dik 1790.	Orpheus II. kötet, 1. szám, 87.	Folyóirat-közlés.		1790	Ab	700.
5.	[Lesbiához] szabadon. Kassán, Skorpio-hav. 9d. 1788.	Heliconi virágok, 70.	Évkönyvrészlet.		1790/1791	Ab	711.
6.	A' meg-tsaltt öreg. Catullusnak Vdik Dala. Szabadon. Kassán Octob. 9d. 1788.	MTAK RUI 2r. 2/I., 5b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Korai versek III.)	1791	Ab	919.

Megjelenések

1. KazLev. I. 225–230., a vers: 227. (153. sz.).
4. Abafi, 1879., II. 113.; Orpheus, 2001., 184–185.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy keltezését megerősítő vagy cáfoló dátum nem szerepel a hivatalos iratok között, az utazások időrendjébe azonban beleillik az időpont. Ugyancsak összhangban lehet ezzel az indíttást jelentő Földi János-féle fordítás (melyet Kazinczy mindkétszer párban ad ki a sajátjával): Földi 1788. október 2-i levelében küldi Kazinczynak, aki tehát kézhez vehette azt október 9. előtt (l. erről részletesebben Orpheus, 2001., 491–492.). Az *Orpheus* dátuma 1790-et ad meg, emellett semmilyen más adat nem szól (véltetően toll- vagy sajtóhiba, ugyanis éppen ebben az időben készítette sajtó alá Kazinczy a lapszámot).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 6 szövegállapot lényegében azonos, csak az első tér el a többitől két helyen (14. sor: 'Adjál – Adj, adj', 17. sor: 'sutjára – zsoltárra'), valamint itt a címben nincs meg a dátum. A két nyomtatott forrás (4., 5.) a páros közlés miatt nem ismétli meg a címet, az *Orpheus* utolsó sorbeli egybetűs elterése pedig akár sajtóhiba is lehet, amint a cím évszáma is.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Ráday Gedeonnak, 1788. október 15.
2. A *Korai versek I.* 1789. április és szeptember közöttre tehető, elsősorban májusra és/vagy augusztusra.
3. A *Korai versek II.* alaprétégbe tartozó lejegyzés, 1790 októberében készült.
4. Az *Orpheus* II. kötetének 1. száma 1790. szeptember–október táján került leadásra és novemberben jelent meg.
5. A *Heliconi virágok* első kötetének kézírata 1790. október–november fordulója körül kerülhetett leadásra, s 1791 augusztusában jelent meg.
6. A *Korai versek III.* alaprétégbe tartozó lejegyzés, 1791 őszén készült.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A jelen szövegidentitás az 1788 és 1791 közötti három évben, amíg egyáltalán kiadására gondolt Kazinczy, nem változott érdemben.

Forrás

Caius Valerius Catullus (i. e. 84 k. – 54 k.) római költő 5. versének fordítása, az *Orpheus*ban Kazinczy közli az eredeti szöveget, Földi versének lábjegyzetében.

Catull. Vdík Dala: Vivamus mea Lesbia, atque amemus – Rumoresque senum severiorum – Omnes unius aestimemus assis. – Soles occidere et redire possunt – Nobis cum semel occidit brevis lux – Nox est perpetuo una dormienda. – Da mi basia mille, deinde centum – Dein mille altera, dein secunda centum – Deinde usque altera mille; – deinde centum. – Dein cum millia multa fecerimus – Conturbabimus illa, ne sciamus; – aut ne quis malus invidere possit – Cum tantum sciat esse basiorum.

Magyarázatok

Napa (rég.): anyós.

hectika (nép.): tüdőbaj.

guzsaly (táj.): rokka.

sut (táj.): kuckó, zug.

25. SZÖVEGIDENTITÁS
Anakreonnak XIXd. Dala/A' Példák
1788. október 11.

1.	Anakreonnak éneke: Ἦ γῆ μελαινά πινει.	RGy C 64., 1059.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Ráday</i> <i>Gedeonnak</i> , 1788. október 15.)	1788	A	7.
2.	Anakreonnak XIXd. éneke. <i>Kassán, Octob.</i> <i>11dik 1788.</i>	Magyar Museum I. kötet, 2. szám, 84.	Folyóirat- közlés.		1789	A	685.
3.	Anákreonnak XIX. Dalja [...] <i>Kassán</i> , Oct. 11dikén 1788.	RGy Szemere Tár I., 21.	Autorizált másolat.	Csoportos. (<i>Korai versek I.</i>)	1789	A	870.
4.	Anakreonnak XIXd. Dala. [...] <i>Kassán</i> , <i>Octob. 11dik 1788.</i>	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/II., 58a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek II.</i>)	1790	A	878.
5.	Anakreonnak XIXd. Dala. <i>Kassán</i> , Skorpio- hóvának. 2dik 1788.	Heliconi virágok, 87.	Évkönyv- részlet.		1790/ 1791	A	713.
6/1.	Anacreonnak XIXdik Dala. [...] <i>Kassán</i> , Octob. 11d. 1788.	MTAK RUI 2r. 2/I., 13a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek III.</i>)	1791	A	923.
6/2.			Utólagos javítások.		1791– 1809	Ba	
7.	A' Példák.	Poetai Berek, 179.	Kötet- részlet.		1812/ 1813	Bb	643.
8.	A' Példák.	MTAK K 642., 212a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Fordításcsomó II.</i>)	1828– 1830	Bc	1243.

Megjelenések

1. KazLev. I. 225–230., a vers: 227. (153. sz.).
2. Museum, 2004., I. 63.
7. Abafi, 1879., II. 89.; Gecsei, 2008., 24.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A Kazinczy által megadott dátum írásmódja több forrásban nem egyértelmű, október 2-nek és 11-nek is olvasható (Abafi Lajos és nyomán Gecsei Kolos nem dönt a kettő között, a *Museum*-kiadás a 11-i változatot adja). Az 1., 7., 8. forrásokban nincs dátum, a 2., 4., 6. forrásokban II. (azaz 2, római számmal) avagy 11 is lehet az olvasat (a *dik.*, illetve *d.* toldalék nem segít), a 3. forrásban *11dikén* szerepel (a toldalék alapján egyértelműsíthető az olvasat), az 5. forrásban *2dik* áll. Kezdjük az egyértelműek vizsgálatával. A 3. forrás másolat, így ebben az esetben fennáll a másoló általi tévedés lehetősége, igaz, ez Aszalay Jánostól származó, autorizált másolat, ami viszont ellene szól ennek. Az 5. forrás Kazinczy kiadása, de a nyomdászti félreolvasás nem zárható ki (igaz, Kazinczy úgy általában említi, hogy javított a kötet korrektúráján, e versre külön azonban nem tér ki). A bizonytalan olvasatú források közül az első ugyancsak nyomtatott, s itt, a *Museum*-ban az arab és a római 1-es számjegy jelölésére ugyanaz a betű szolgált. A betűhasználat egészének áttekintése alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy a most vizsgált helyzetekben a *Museum* más helyein arab szám szerepel, így itt is ezt az olvasatot (okt. 11.) kell követnünk. A másik két forrás kéziratos, ezekben a versek sorrendi helye mutat ugyanerre az olvasatra: a *Korai versek II.*-ben ugyan csak kisebb egységek szerepelnek időrendben (s ez a vers az október 9-i dátumú után következik), de a *Korai versek III.* szoros időrendet tart a jelen vers környezetében, s így a besorolása egyértelműen az okt. 11-i olvasatot erősíti meg. Mindezek alapján megállapítható, hogy csak a *Heliconi virágok* dátumában szerepel október 2-a, az összes többi október 11-i dátumával szemben, így ez utóbbit fogadjuk el hitelesnek, s a *Heliconi virágok*-ban olvashatót nyomdai hibának tekintjük.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 8 forrás 9 szövegállapotot őrzött meg. Az első három forrás szövege teljesen egyezik, s lényegében a második három is, mindössze egyetlen kicsiny eltérés található az utolsó sorban ('innya – inni'). A címben az első két forrás 'ének' megnevezése helyett a többi négyben 'dal' áll, igaz, e szavakat Kazinczy szinonimaként használta ekkor. Továbbá, mint fentebb írtuk, az első forrásban nincs dátum, a 3. dátumában pedig *11dikén* szerepel. A 2., 4., 6. forrásban egy lábjegyzet is található: az utóbbi kettő egyező, a 2. bővebb, de ennek utolsó mondata, mint később szó lesz róla, Ráday Gedeontól ered. A cím, dátum és lábjegyzet alapján elkülöníthető alváltozatok nem esnek egybe, s némiképp maguk is bizonytalanok (olvasati problémák, a cím és a jegyzet némi esetlegessége), így sem ezek, sem a minimális szövegeltérés alapján nem különítünk el alváltozatokat.

Az utolsó két forrás jelentősebben eltér az előzőektől, címben, szavakban és szórendben egyaránt, így ezt a szövegállapotot új szövegváltozatnak tekintjük. A két forrás, illetve a 6. forráson végrehajtott javítások egymástól is különböznek az utolsó két sorban (a 6. ezeket áthúzza, s helyettük csak egysoros új megoldást ad, így a többi javítással szemben ez nem tűnik fel a 7. forrásban), mindezek alapján e szövegállapotokat alváltozatokként vesszük figyelembe.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Ráday Gedeonnak, 1788. október 15.
2. A *Magyar Museum* I. kötetének 2. száma 1789 januárjában került a nyomdába és áprilisban jelent meg.

A vers 3. sorához tartozó jegyzet, amely a kötet végén, az Igazítóban kapott helyet, később került a nyomdába (részletesen l. erről Museum, 2004., II. 109–110., valamint alább a magyarázatokat, így itt csak az időrendet foglaljuk össze, a szükséges korrekciókkal).

– Ráday Kazinczynak, 1789. február 19. Megkapta Kazinczy jegyzetét, nem javasolja közlését.

– Ráday Kazinczynak, 1789. március 1. A közlés nehézségekbe ütközik azért is, mert már kiszedték, vagy újra kell szedni, vagy a kötet végén kaphat helyet.

– Kazinczy Rádaynak, 1789. március 14. Kéri a közlését, ha lehet, inkább újrasedéssel.

– Ráday Kazinczynak, 1789. március 31. Csak a kötet végén kapott helyet, Ráday által véglegesen sített és megtoldott szöveggel.

A jegyzet eredeti szövege nem maradt ránk (a 2004-es *Museum*-kiadás jegyzetében említett kézirat nem lehetett az eredeti). Kazinczy valószínűsíthetően 1789. február 2-i leveléhez mellékelve küldte meg a jegyzetet, erre válaszolt ugyanis Ráday február 19-én. Ez a feltételezés beleillik az időrendbe más szempontból is: a *Magyar Museum* 2. számának kéziratát (a jegyzet nélküli verssel) január 20-án vette kézhez Ráday, továbbá Kazinczy január 20–27. között tartózkodott Sárospatakon, ekkor volt lehetősége Szentgyörgyi István professzorral arra a beszélgetésre, amelyre a vers jegyzete kapcsán Kazinczy a március 14-i levélben utal.

3. A *Korai versek I.* 1789. április és szeptember közöttre tehető, elsősorban májusra és/vagy augusztusra.

4. A *Korai versek II.* alaprétegébe tartozó lejegyzés, 1790 októberében készült.

5. A *Heliconi virágok* első kötetének kézírata 1790. október–november fordulójára kerülhetett leadásra, s 1791 augusztusában jelent meg.

6. A *Korai versek III.* alaprétegébe tartozó lejegyzés 1791 őszén készült. Az utólagos javítások ezt követően, de még 1809 előtt történtek, mert Kazinczy Kölcseynek írott 1809. június 12-i levelében már a megtörtént korrekciót említi: „Ezen kis dal ή γη μελαινα πινει nálam most így kezdődik: a' föld iszik 's viszontag a' földet a' fa issza. Mert erre: a' **barna** föld iszik 's azt viszontag a fa issza, semmi szükség azért, hogy Anakreonban is **barna** (μελαινα) áll.” (KazLev. VI. 414., 1497. sz.; l. kötetünkben is.)

7. A *Poetai Berek* kézírata 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813. március legelején jelent meg.

8. *Fordításcsomó II.*, 1828–1830.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

(A) Az első szövegváltozat 1788 és 1791 között volt érvényben, szövegében szinte teljes egyezést mutat mind a hat szövegforrás.

(B) A *Korai versek III.* eredeti lejegyzésén 1791 és 1809 között végrehajtott javítások új szövegállapotokhoz vezetnek, ez jelenik meg a két késői forrásban is, az 1813-as *Poetai Berek*ben és annak 1828–1830 körül tervezett új kiadásában, némi eltérésekkel.

Forrás

Anakreón (i. e. 572 k. – 487 k.) görög költő, a XVIII. században neki tulajdonított mintegy hatvan dal azonban nem tőle származik. Az anakreóni dalok e hagyománya Henricus Stephanus 1554-es párizsi kiadásán alapul, ezt követően számos kiadásban jelentek meg e versek, s a XVIII. századi német anakreontika különösen népszerű volt, Magyarországon is jelentős hatást gyakorolt (vö. minderről Ponori Thewrewk Emil Anakreón-kiadásának jegyzeteit, Bp., 1885., valamint Orosz Beáta: *Csokonai Vitéz Mihály Anakreóni Dalok című kötete mint a XVIII. századi Anakreón-recepció összegzése*, It 2003., 55–81.).

Kazinczy ezen Anakreónnak tulajdonított versanyagból 12 fordítást készített főleg pályája elején, majd folyamatosan átdolgozta ezeket, nagy részüket publikálta. Az alábbi táblázat a fordítások áttekintését tartalmazza:

Az identitás sorszáma	Az anakreóni dal száma Kazinczynál	A modern sorszám	A szövegidentitás keletkezési ideje
25.	XIX.	21	1788. okt. 11.
28.	XI.	7	1788. dec./1789. ápr. 24.
30.	XXXIII.	25	1789. ápr. 24./1789. aug. 18.
31.	XLV.	28	1789. aug. 18.

40.	XLVI.	29	1790. febr. 4.
41.	XXII.	18	1790. júl. 4.
42.	III.	33	1790. júl. 16.
61.	XXV.	45	1793. ápr. 1.
63.	XXIII.	36	1793
64.	IX.	15	1793–1803
75.	I.	23	1803. okt. 13–23.

A modern sorszámozást D. Tóth Judit állapította meg e kiadás alapján: Martin L. West: *Carmina Anacreontea*, Leipzig, 1984., 1990., corrected ed. 1993. A Kazinczy által használt kiadásként a szakirodalom hagyományosan a Degen-féle 1781-es kiadást jelöli meg egy 1803-as Csokonainak írott levél alapján (l. pl. Ponori Thewrewk Emil idézett könyvében, 108.). Rendelkezésre állnak azonban Kazinczytól származó más adatok is, köztük kéziratossá görög dalmásolatok, így mód nyílik részletesebb vizsgálatra.

Kiadásokra közvetlenül az elsőként fordított XIX. dalhoz utóbb írott szövegkorrigáló jegyzet utal (l. a 685. forrás lábjegyzetét): „A' régibb ki-adásaiban Anacreonnak olvastatik: *Πινει θαλασσα δ' αυρασ. a' tener a' levegőt iszszu.* Én olvasom: *Πινει θαλασσ' αν αυρουσ. a' tener a' folyamatokat iszszu.* Ezen olvasás' módgyát jobbnak itéli Harles-is a' Görög Anthológiában.” A Harles kiadására való itteni utalást Ráday Gedeon illesztette be a jegyzetbe, Kazinczy alábbi levele alapján: „A' *Πινει θαλασσ' αναυρουσ* és *πινει θαλασσα δ' αυραν* való külömbséget én leg-előbb Prof. Szent Györgyi Uramtól vettem. Ő tett reá figyelmetessé, plajbásszal meg-igazítván az Anacreonomban a' *δ' αυραν. t.* – Azután kevésel meg-kaptam az Anthologia Graecat, mellyet Harles ada ki, 's ott világosabban láttam a' változtatást. A' mennyire tudom Heskin volt az első, a' ki azt úgy javasla olvasni. Mivel később ment le a' jegyzésem mint óhajtottam, kérném Nagyságodat méltóztatson azt a' rövid jegyzést vagy a' könyvnek végére tóldalék gyanánt vetni, vagy a' mi még kedvesebb volna előttem, a' fordítás pagináját meg-szakasztatván újabban nyomtatatni.” (Ráday Gedeonnak, 1789. március 14.; KazLev. I. 300., 187. sz.)

Két kiadásra történik tehát konkrét utalás, Harles és Heskin kiadásaira:

– Gottlieb Christophe Harles (1738–1815) német klasszika-filológus, aki Theophile-Cristophe néven is ismert, így publikálta vonatkozó kiadását is: *Theophili Cristophori Harles Anthologia Graeca Poetica*, Nürnberg, 1775. A szóban forgó szövegváltoztatást azonban itt nem láthatta Kazinczy, mert a régebbi olvasat szerepel benne, a 16. oldalon, egyéb jegyzet vagy utalás pedig nincs.

– John (Johannes) Heskin Bión és Moszkhosz kiadásainak jegyzeteiben vetette fel ezt az olvasásmódot (Oxford, 1748., 57–58.; Erlangen, 1780., 181–183., Harles kiegészítő jegyzeteivel). Kazinczy azonban e kiadásokat nemigen látta, mert azt írja az idézett levélben: 'amennyire tudom' és 'Heskin volt az első', de a vonatkozó helyen Heskin Joseph Trappra hivatkozik, aki elsőként vetette fel ezt az olvasati lehetőséget. A már említett Degen-kiadásban (*Anacreontis carmina ex recensione Brunckii edidit varietatem lectionis selectam et indicem adiedit M. Ioannis Fridericus Degen*, Erlangen, 1781.) a 22. oldal jegyzete viszont szintén Heskint mondja elsőnek e tekintetben, valószínű, hogy Kazinczy megjegyzése ide vezethető vissza, nem az eredeti Heskin-kiadásra. A Degen által hivatkozott Johann Gottlob Schneider is utal az eltérő olvasati lehetőségekre (*Amerkungen über den Anacreon*, Leipzig, 1770., 288–290., 331–333.).

Azt, hogy Kazinczy mely kiadásokat érti régibb kiadások alatt és hogy neki melyik volt meg ezek közül, nem tudjuk, mindenesetre az egyik meghatározó régi kiadás, a Barnes-féle valóban a régi alakot tartalmazza a 62. oldalon (*Anacreon Teius...*, Cantabrigiae, 1705.). A XXXIII. dal (a 688. szövegforrás) jegyzete ugyancsak változatokat idéz, de itt nincsenek közvetlen utalások kiadásokra. A kiadásokra való utalások ellenőrzésekor azonban megállapítható, hogy az első változat a 'régibb' kiadásoké (Barnes), a második az 'újabbaké' (Degen), viszont azt, amit ő maga alapul vesz a fordításhoz, nem sikerült azonosítani (Harlesnél nincs meg ez a vers).

A szakirodalomban már eddig is idézett, Csokonaihoz szóló levél sajátos összefüggésben említi a Degen-kiadást: 1803-ban Csokonai kérte volna kölcsön Kazinczytól (570. sz.), aki azt válaszolta neki: „Az én Dégeni Anacreonomat Földinétől kérje az Úr” (KazLev. III. 33., 578. sz.). Arra is

van adat, hogy Földi Kazinczytól kapott egy Anakreón-kiadást 1790 végén (358. sz.), de hogy ez a Degen-féle volt-e, nem tudjuk, s ha igen, akkor sem tudható, hogy 1790-től Földi 1801-es haláláig nála maradt-e, hogy majd az özvegyéhez utasítsa Kazinczy Csokonait. Kérdést jelent az is, hogy ha ez a kiadás 1790 végétől nem volt Kazinczynál, akkor ezt követően milyen kiadásból dolgozott fordításai és átdolgozásai esetében.

A XIX. és a XXII. dal eredeti görög szövegét utólag odajegyezte a *Korai versek III.* többször átjavított magyar fordítása mellé, s itt már ez az eredeti lejegyzés is későbbi 1790 végénél, ugyanakkor a görög szöveg az ékezetek mellőzését leszámítva lényegében megegyezik a Degen-kiadással (a szövegeket D. Tóth Judit vetette egybe, alább mindkettőt közöljük). Az ellentmondást az oldhatja fel, ha azt feltételezzük, hogy a Degen-kiadást magánál tartotta, s Földinek egy másikat küldött el, de 1803-ban már ez sem volt a birtokában. Akárhogy is történt, bizonyosat a hiányos adatok miatt nem tudhatunk. A szövegegyezések alapján legvalószínűbbnek az tűnik, hogy Kazinczy anakreóni dalai fordításakor a Degen-kiadást használta, így kötetünkben is ebből idézzük a görög szövegeket.

A jelen XIX. (modern számozás szerint: 21.) anakreóni dal eredeti szövege megtalálható a *Korai versek III.* magyar fordítása mellett, a Degen-kiadással az ékezeteket és nagybetűket leszámítva lényegében egyezően:

Korai versek III. (13a)	Degen-kiadás (21–22.)
ή γη μελαινά πίνει πίνει δε δένδρε αὐτήν πίνει θαλασσ' ἀναύρους ὁ δ' ἥλιος θαλάσσαν τὸν δ' ἥλιον σελήνη. τί μοι μάχεσθ', ἑταῖροι καὶ τῷ θέλοντι πίνειν;	XIX. Ἐἰς τὸ δεῖν πίνειν Ἡ γῆ μέλαινα πίνει, Πίνει δὲ δένδρε' αὐτήν Πίνει θάλασσ' ἀναύρους, Ὁ δ' ἥλιος θάλασσαν, Τὸν δ' ἥλιον σελήνη. Τί μοι μάχεσθ', ἑταῖροι, Καὶ τῷ θέλοντι πίνειν;

26. SZÖVEGIDENTITÁS

Édes aggódás/Aggódás/Az el-hagyott leány

1788. október 9./12.

1.	Édes aggódás.	RGy C 64., 1059.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Ráday Gedeon</i> nak, 1788. október 15.)	1788	Aa	9.
2.	Aggódás. Kassán, 12d. Oct. 1788.	RGy Szemere Tár I., 22–23.	Autorizált másolat.	Csoportos. (<i>Korai versek I.</i>)	1789	Ab	871.
3.	Az el-hagyott leány. 1788. 9-dik Octob.	Orpheus I. kötet, 3. szám, 308.	Folyóirat- közlés.		1790	Ac	699.
4.	Édes aggódás. Kassán, Octob. 12d. 1788.	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/II., 65ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek II.</i>)	1790	Ad	881.
5.	Édes aggódás.	Heliconi virágok, 77–78.	Évkönyv- részlet.		1790/1791	Ae	712.
6.	Aggódás. Kassán, Octob. 12d. 1788.	MTAK RUI 2r. 2/I., 15b–16a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek III.</i>)	1791	Af	925.

Megjelenések

1. KazLev. I. 225–230., a vers: 228. (153. sz.).
3. Orpheus, 2001., 115.
5. Abafi, 1879., II. 213.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A források közül három az 1788. október 12-i dátumot adja meg, az *Orpheus*ban október 9. szerepel, kettőben nincs dátum. Mivel más adat nem áll rendelkezésünkre e tekintetben, nem dönthetünk bizonyossággal, még ha az október 12-i kekezés valószínűbbnek is tűnik. Császár Elemér németből való fordításnak mondja (Császár, 1913., 125.), de a Kazinczy-levelezés általa megadott helyén (és az elírást feltételezve még szóba jöhető helyeken) nem található erre vonatkozó adat.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 6 szövegállapotban nincs túl sok eltérés. Az első szakasz utolsó sorában az 1–2. forrás 'ah' alakja helyére a többiben 'ím' került. Csak az 1. forrásban található a harmadik szakasz első két sora felcserélve, valamint az utolsó versszak második sorában 'száraztanák' a többiben lévő 'szárazgatnák' helyett. Az utolsó sor viszont minden forrásban más és más, noha csak a szörendben van eltérés. Címből három van: *Aggódás* (2., 6.), *Édes aggódás* (1., 4., 5.), *Az el-hagyott leány* (3.), ebben a váltakozásban nem látunk tendenciát. Mindezek alapján minden szövegállapotot alváltozatnak tekintünk.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Ráday Gedeonnak, 1788. október 15.
2. A *Korai versek I.* 1789. április és szeptember közöttre tehető, elsősorban májusra és/vagy augusztusra.
3. Az *Orpheus* I. kötetének 3. száma 1790 augusztusában került leadásra és szeptemberben jelent meg. Kazinczy a másutt nem használt Fenyvesi álnévvel szignálta, ez talán a Rózsa Rend kassai szervezetében viselt nevére (Fichtenbach Kálmán) utalhat, a német 'fichten' szó fenyőre utaló jelentése miatt (Debreczeni, 2009., 381.).
4. A *Korai versek II.* alaprétégéből tartozó lejegyzés, 1790 októberében készült.
5. A *Heliconi virágok* első kötetének kézírata 1790. október–november fordulójára kerülhetett leadásra, s 1791 augusztusában jelent meg.
6. A *Korai versek III.* alaprétégéből tartozó lejegyzés, 1791 őszén készült.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A jelen szövegidentitás az 1788 és 1791 közötti három évben mindig alakult egy kicsit (legalábbis az utolsó sorában), illetve a címek oda-vissza cserélődtek. Ezt követően nem került bele a kiadási tervekbe.

27. SZÖVEGIDENTITÁS
Young' első éjtszakájának kezdete
1788. október 14.

1.	Töredék a' Young Siralmainak első éjjeléből. 14. 8br. 788.	RGy C 64., 1059.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Levél Rádaynak, 1788. október 15.)	1788	A	10.
2.	Young' első éjtszakájának kezdete. Szorossan az Anglus szerint.	Magyar Museum I. kötet, 2. szám, 98–106.	Folyóirat-közlés.		1789	B	686.
3.	Young első éjtszakájának kezdete. Szorossan az Anglus szerint. Kassán, Octob. 11d. 1788.	MTAK RUI 2r. 2/I., 13b–15a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Korai versek III.)	1791	C	924.

Megjelenések

1. KazLev. I. 225–230., a vers: 229–230. (153. sz.).
2. Museum, 2004., I. 70–74.
3. Abafi, 1879., II. 224–227.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy a *Korai versek III.*-ban 1788. október 11-ét adja meg a keletkezés dátumaként. A Rádayhoz szóló 1788. október 15-i levelében viszont ezt írja: „Tegnap neki hevültem, és azt a' mit itt belőlle közlök, mintegy három óra alatt fordítottam.” Mivel e levélbeli közlés egyidejű és precíz, ezt fogadjuk el a másik forrás (nem tudni, honnan származó) dátuma helyett. Prónay Lászlónak ugyancsak elküldi, november 20-án, ez a példány azonban nem maradt fenn a levél mellett (KazLev. I. 259., 172. sz.).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A három szövegforrás közötti alapvető különbség a hosszúságukban és a kontextusukban van, nem annyira szövegükben. A *Magyar Museum*ban 24 sorral hosszabb a vers, mint a Rádayhoz küldött levélben (ott 62 sor), s a *Korai versek III.* ezt még megtoldja további 10 sorral. A levélben négy másik vers társaságában szerepel e fordításkezdemény, melyet a kísérősorokban Péczeli József Young-fordításával szembeít. A *Magyar Museum*ban is megjelenik a Péczelivel való vetélkedés, egy lábjegyzetben (a többi lábjegyzet jobbára tartalmi jellegű és fordítási kérdéseket kommentál), viszont összevetésként Báróczi fordítását közli a sajátja után. A *Korai versek III.*-ban sem Péczeli, sem Báróczi fordítása nem kerül szóba, s pusztán két magyarázó lábjegyzet található benne.

Nagyobb különbséget magukban a szövegekben mindössze egyet találhatunk (a 77–78. sorokban, melyek a levélben nincsenek meg):

Magyar Museum

Az óra egyget üt. – Mi az időt
Múlásán vesszük-észre. Jó tehát

Korai versek III.

Egy! – – Már egy? Úgy van! – Ah mi az időt
Tsak múlttán vesszük észre. Jó tehát

A szónagyságú szövegeltéréseket az alábbi táblázat foglalja össze, a különbségek szórtak, s három szövegállapot egymástól való távolsága e tekintetben is nagyjából azonos.

	1.	2.	3.
2. sor	Meg-fáradtt	El-fáradtt	Meg-fáradtt
10. sor	többé		már
11. sor	sohajtás	kívánság	
24. sor	kormos Isten		Isten-asszony
34. sor	melly véget	ez véget	
35. sor	ő jelent	ez jelent	
38. sor	Setétség – ∪ ∪	Homály! elmélkedő	Homály! álmélkodó
46. sor	Tinéktek hálát	Hálát tinéktek	
47. sor	zsákmányjára		zsákmányjául
49. sor	el-veré	el-veréd	
58. sor	nyugszanak		alszanak
61. sor	küldjél	küldj-le	
62. sor	meg-vídítani	fel-vídítani	
66. sor	–	Vidéki	Környéki
74. sor	–	Adóját	Adómat
84. sor	–	agg	vég'

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Ráday Gedeonnak, 1788. október 15.

2. A *Magyar Museum* I. kötetének 2. száma 1789 januárjában került leadásra és áprilisban jelent meg. A Péczeli érintő kritika, amint arról Horváth Ádám beszámol Kazinczynak, kedvetlenséget váltott ki többekben, magában Péczeliben is (vö. KazLev. I. 398., 411.; 222. és 229. sz.).

3. A *Korai versek III.* alaprétegébe tartozó lejegyzés, így 1791 őszén keletkezett. Az első láb-jegyzethez Kazinczy utóbb, más tintával korrekciót jegyzett, pontos dátummal: 1803. február 3., a szövegen magán azonban sehol nem javított.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A minden bizonnyal 1788. október 14-én készült verset Kazinczy még legalább kétszer bővítette, alakította. Egy ilyen átdolgozás jelent meg 1789-ben, a következő, 1791-es átdolgozás azonban az utolsó maradt, 1803-ban, a lábjegyzetbeli korrekciót azzal zárja, hogy „így a verset meg kellene változtatni, ha megérdemlené.”

Forrás

Edward Young (1681–1765) *The Complaint or Night Thoughts on Life, Death and Immortality* (1744) című műve első részének az elejéről készített fordítás. A Kazinczy által használt (vö. KazLev. I. 226.) német fordítást Johann Arnold Ebert (1723–1795) készítette (*Klagen oder Nachtgedanken*), ez 1751-től kezdve több kiadást is megért, 1762-től újradolgozva, kétnyelvűen, jegyzetelve jelent meg (vö. Hartvig Gabriella: *Angolszász munkák a Klimó-gyűjteményben*, in „...használd ezt a könyvtárat ... a baka tisztességére és oltalmára, magad és mások hasznára”, szerk. Pohánka Éva, Pécs, 2007., 49–61.). Hogy Kazinczy Ebert melyik kiadásából dolgozott, nem tudjuk, valószínűsíthetően valamelyik kétnyelvből, a Kazinczy által a *Magyar Museum*ban közölt angol szöveg még az írásjelekben is megfelel az Ebert-kiadás angol szövegének. A forrást csak mint egészet lenne értelme közölni, mindkét nyelven a jegyzetekkel együtt, ettől azonban a terjedelem miatt el kell tekintünk (az 1768-as braunschweigi kiadásban a 6–19. oldalakról van szó), így itt csak egy áttekintő összevetésre vállalkozunk. Az angol verses formát Ebert német fordítása prózában adja, Kazinczy versben próbálkozik, szemben az addigi magyar fordítókkal is (pl. a Kazinczy által emlegetett Báróczi Sándorral, Péczeli Józseffel, akik egyébként francia közvetítőnyelvet használtak, vö. Fest

Sándor: *Skóciai Szent Margittól A walesi bárdokig*, Bp. 2000., 358–362.). Kazinczy fordítása, noha a *Magyar Museum* alcíme azt állítja, hogy „szorosan az ánglus szerint” készült, hosszabb az eredeténél:

1. az eredeti angol vers 44 sor, Kazinczynál 62 sor;
2. az eredeti angol vers 60 sor, Kazinczynál 86 sor;
3. az eredeti angol vers 66 sor, Kazinczynál 96 sor.

Magyarázatok

quae desperat tractata nitescere posse, relinquit: Horatius-idézet, az *Ars poeticából* (149–150. sorok), magyarul: „Mindent elmellőz, ami művében nem ígér fényt.” (Muraközy Gyula fordítása)

Bartsai a' Báróczy Mármonteljének elején: Barcsay Ábrahámnak Báróczi Sándor Marmontel-fordításához írott ajánlóverséről van szó (*Erköltői mesék*, Bécs, 1775., A Fordítottóhoz). A Kazinczy által hivatkozott rész: „A Fekete-ügytől Morva folyásáig, / Mármontel fog élni időknék fogytaig.” (43–44. sorok) Kazinczy magyarázata téves, az ügy itt nem a tenger szinonimája: a mai Romániában található Feketeügy nevű folyóról van szó (Pârâul Negru), amelyet Barcsay máskor is említ (vö. *Mennyei barátom!*, kiad. Egyed Emese: Kolozsvár, 2001., 165., 350.). Erre maga Kazinczy is rájött utóbb, mint a *Korai versek III.* 1803-as jegyzése bizonyítja: „Különös megtévedés! – Erdélynek egy folyamját hívják Fekete-ügynek. És így a verset meg kellene változtatni, ha megérdemlené.”

ebénusi: ebénus (lat.): ébenfa.

pertzentés (rég.): pillanatnyi rövid idő.

pausa (lat.): szünet.

sable (ang.): gyászos.

Setéség – ◡ ◡ : a sor utolsó szavát még nem találta meg Kazinczy, csak a verslábát jelezte.

Gemini; vox non satis usitata: Ikrek (csillagkép); nem eléggé gyakori szó.

Museumunk' első negyedének 10dik és 11dik oldalán: utalás Batsányinak A' *Fordítottáról* írott tanulmányára (Museum, 2004., I. 22.).

neque te ut miretur turba, labores / contentus paucis lectoribus: „A tömeg tapsát ne kívánjad, / érd be kevés műértővel.” (Horatius: *Szatírák*, 1. 10., 73–74., Horváth István Károly fordítása.)

Itt véget vetek...: Ráday nagyon hasonlóan vélekedett Youngról 1788. január 4-i levelében: „Már a' mi Youngot nézi: nékem Young soha sem volt Auctorom, és olvasását semmi némű fordításban nem szerettem; mert ámbár magam sem vagyok igen vig, de az ő szomorú, és mindenkör az felyhők közt járó homályos epe sárját nem szenvedhetem, és olvasásában egészen el-fáradok” (KazLev. I. 159., 114. sz.).

Posonyi Hírmondó' Leveleibe: Báróczi itt idézett fordítása a *Magyar Hírmondó* 1784. március 27-i számában jelent meg (200–201.), a szerkesztő, Révai Miklós kísérszavaival, aki a szerzőt „Magyar Tzitzerónk”-nak nevezte, de nevét nem írta ki.

28. SZÖVEGIDENTITÁS Anakreonnak XIdik Dala/Az öreg 1788. december/1789. április 24.

1.	Anákreonnak XId. Dalja. [...] Ér-Semjén, Apr. 24d. 1789.	RGy Szemere Tár I., 26.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek I.</i>)	1789	A	873.
2.	Anakreonnak XIdik Dala. Szepes Vármegyében, Decemb. 1788.	Orpheus, I. kötet, 3. szám, 276.	Folyóirat-közlés.		1790	B	695.

3.	Anakreonnak XId. Dala. Szepesben, Decembr. 1788.	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/II., 73a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek II.</i>)	1790	B	888.
4.	Anacreonnak XId. Dala. [...] Szepesben, Decemberben, 1788.	MTAK RUI 2r. 2/I., 16b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek III.</i>)	1791	B	926.
5.	Az öreg.	MTAK K 642., 216a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Fordításcsomó II.</i>)	1828–1830	C	1248.

Megjelenések

2. Abafi, 1879., II. 88–89. (*A víg öreg* címmel, jegyzet nélkül); Orpheus, 2001., 102.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy keltezése eltér az 1. és a 2–4. forrásban (az 5. forrásban nincs dátum). Mindkét dátum megerősíthető más adatokkal, 1788 decemberében valóban járt a Szepességben, 9-én indult Eperjesről körútjára és 25-én tért ide vissza (KazLev. XXV. 405–407.), 1789. április 24-én pedig valóban Érsemjénben volt, két innen datált levele bizonyítja ezt (KazLev. I. 345–346. és 346–347.; 200. és 201. sz.). A két időpont között ezek alapján nem áll módunkban választani (az is lehet, hogy ezek a kezdés és a befejezés időpontjai).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

Az 5 szövegállapot közül az utolsó teljesen más, mint a többi. E négy közül az első eltér a másik háromtól a dátumban és az utolsó két sorban (1.: 'Inkábbat illik, élte / Minél kevésbbre nyúlhat.'; 2–4.: 'Illőbb, minél kevésbb van / Már hátra életéből.'), s hiányzik a lábjegyzet is. A jegyzet az *Orpheus*ban egy magyarul írott rövid magyarázattal hosszabb, a *Korai versek III.* szövege utóbb át lett húzva.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Korai versek I.* 1789. április és szeptember közöttre tehető, elsősorban májusra és/vagy augusztusra. A jelen szöveg az autográf lejegyzésű versek egyike a csomó végén, így inkább az augusztusi időpont jön számításba.

2. Az *Orpheus* I. kötetének 3. száma 1790. július–augusztus táján került leadásra és augusztus–szeptember folyamán jelent meg

3. A *Korai versek II.* alaprétégbe tartozó lejegyzés, 1790 októberében készült.

4. A *Korai versek III.* alaprétégbe tartozó lejegyzés, 1791 őszén készült, utóbb az egészet áthúzták, ennek ideje nem határozható meg, akár egyidejű is lehet az áthúzás.

5. *Fordításcsomó II.*, 1828–1830

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A Kazinczy által megadott két dátum és a szövegállapotok összehasonlítása ellentmondásos helyzetet eredményez a szövegváltozatok időrendjének meghatározását illetően. A később keletkezett három egybehangzó szövegforrás (2–4.) címében szerepel a korábbi, az 1788. decemberi keltezés, míg az első ismert szövegforrás 1789. április 24-i dátumot őrzött meg. Magyaratzként erre az a feltevés adódik (miként a 33. anakreóni dal esetében is), hogy léteznie kellett egy 0. forrásnak, amely 1788 decemberében keletkezett (s ma már nem ismeretes), amely forrás szövegállapota volt az előzménye a 2–4. források 1790–1791-re tehető szövegállapotának, vagyis a B változatnak. Közben, az 1789 áprilisa és augusztusa közötti időben Kazinczy saját kezűleg lejegyzett egy (a 0. képest új) kidolgozást a *Korai versek I.* végére, s ezt 1789. április 24-re datálta (A változat). Majd e kéziratcsomó elkerült tőle, s a szöveg további alakítása során, mint említettük, a 0. forrás-

hoz nyúlt vissza. Mindez csak feltételezés, de pillanatnyilag nem tudjuk másként feloldani az el-
lentmondást, mint annak feltételezésével, hogy a *Korai versek I.* szövegállapota egyfajta zsákutca,
mert létezett egy a későbbiekkel megegyező 0. változat. Ebből következően a szövegváltozatok
feltételes időrendje:

(B) változat, azaz 0., 2., 3., 4. szövegforrás: 1788, 1790–1791

(A) változat, azaz 1. szövegforrás: 1789

(C) változat, azaz 5. szövegforrás: 1828

A szövegidentitás keletkezési idejeként mindkét Kazinczy által kijelölt dátumot megőrizzük.

Forrás

A jelen fordítás a XI. (modern számozás szerint: 7.) anakreóni dalból készült (Kazinczy anak-
reóni dalairól általában, az Anakreón-kiadásokról részletesen l. a 25. szövegidentitás Forrás alfeje-
zetében írottakat). Kazinczy legvalószínűbben a Degen-kiadást használta (*Anacreontis carmina ex
recensione Brunckii edidit varietatem lectionis selectam et indicem adiecit M. Ioannis Fridericus
Degen.* Erlangen, 1781., 12–13.), az eredeti görög szöveget ebből idézzük:

XI. Εἰς ἑαυτόν.

Λέγουσιν αἱ γυναῖκες·
Ανακρέων, γέρον εἶ,
Λαβῶν ἔσοπτρον, ἄθρει
Κόμας μὲν οὐκέτ' οὐσας,
Ψιλὸν δέ σευ μέτωπον.
Ἐγὼ δὲ τὰς κόμας μὲν,
Ἔϊτ' εἰσὶν εἴτ' ἀπῆλθον,
Οὐκ οἶδα· τοῦτο δ' οἶδα,
Ὡς τῷ γέροντι μᾶλλον
Πρέπει τὸ τεργνὰ παίζειν,
Ὅσῳ πέλας τὰ Μοίρης.

29. SZÖVEGIDENTITÁS

Egy hajóra

1789. április 21.

1.	Egy Hajóhoz. Horatiusból. Debretzen, Ápril. 21d. 1789.	RGy C 64., 1063.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Ráday Gedeonnak, 1789. április 24.</i>)	1789	A	12.
2.	Egy Hajóhoz. Horatiusból. Debretzen, Ápril. 21d. 1789.	RGy Szemere Tár I., 24–25.	Autorizált másolat.	Csoportos. (<i>Korai versek I.</i>)	1789	A	872.
3.	Egy hajóra. <i>Horátius'</i> <i>XIV. Ódája szerint.</i>	Magyar Museum I. kötet, 3. szám, 193.	Folyóirat- közlés.		1789	Ba	687.

4/1.	Egy hajóra. Horatiusból. Debretzen, 21d. Apr. 1789.	MTAK M. Irod. RUI 2r. 2/II., 66ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek II.</i>)	1790	Bb	882.
4/2.			Utólagos javítások.		1790	Ca	
5.	Egy hajóra. [...] <i>Debretzen, Apr. 21. 1789.</i>	Heliconi virágok, 14., 16.	Évkönyvrészlet.		1790/1791	Cc	707.
6.	Egy hajóra. Debretzen, April. 21dik. 1789.	Orpheus II. kötet, 3. szám, 246.	Folyóirat-közlés.		1791	Cb	703.
7.	Egy hajóra. Horatiusból. Debretzen, April. 21d. 1789.	MTAK RUI 2r. 2/I., 17ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek III.</i>)	1791	Ca	927.
8.	A' Hajóhoz.	Poetai Berek, 167–168.	Kötet-részlet.		1812/1813	Cd	635.
9.	Egy hajóhoz. Horátz után	MTAK K 642., 115a. (csak cím)	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Régibb Stúdiumaim.</i>)	1823	–	1040.

Megjelenések

1. KazLev. I. 345–346. (200. sz.).
3. Museum, 2004., I. 119.
6. Orpheus, 2001., 240.
8. Abafi, 1879., II., 108–109.; Gecsei, 2008., 18.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy mindenütt az 1789. április 21-i keletkezési dátumot adja meg. Gecsei Kolos ezzel „némileg ellentmondónak” véli Kazinczynak a keletkezés körülményeiről beszámoló két levelét, melyek 1789. április 24-én íródtak: „Még minekelőtte Poetai Daemonom el-hágy, közlöm alázatosan Excellentiáddal egy fordított Dalomat. Nem alhattam; elmémben forgott Horatiusnak Odája: O Navis referent in mare te novi fluctus etc. – ’s míg meg-víradt és gyertyát gyújtottam, készen volt az ének.” (Prónay Lászlónak, KazLev. I. 346–347., 201. sz.; ugyanezt írja némileg tömörebben Ráday Gedeonnak is, KazLev. I. 345–346., 200. sz.; s elküldte ugyanekkor Horváth Ádámnak és Földi Jánosnak is, vö. KazLev. I. 349–350., 400., 204. és 224. sz.) Ezt valóban lehet úgy érteni, hogy a 24-re virradó éjjel készült a vers, ugyanakkor ezt a szöveg nem állítja teljes egyértelműséggel, mint más alkalommal sokszor, mikor is a ’ma éjszaka’ kitétel szerepel. Azt 36. hivatalos útjának irataiból tudjuk, hogy egyhetes távollét után április 19-én érkezett vissza Kassára (KazLev. XXV. 415.), s mint az idézett levelek keltezése bizonyítja, 24-én már Érsemjénben tartózkodott. Ebbe éppen belefér, hogy Kassáról Érsemjénbe tartva április 21-én Debrecenben tartózkodjon, de erre nézve a jelen vers dátumán kívül más adatunk nincsen. Két másik fordítása (a 11. és a 33. anakreóni dal) egyes szövegforrásaiban is az Érsemjén, 1789. április 24-i dátum szerepel, ebből azonban nem tudunk a szóban forgó datálási kérdésre érvényes következtetést levonni. Mindezek alapján a Kazinczy által kijelölt keletkezési dátumot megtartjuk, az ezzel kapcsolatban felmerülő némi bizonytalanság jelzésével. A megírás körülményeihez tartozik még egy további adat, amely Kazinczy ifjabb Szilágyi Sámuelhez 1791. január 4-én írott levelében szerepel: mint írja, „neki [a címzett apjának, a superintendens Szilágyi Sámuelnek] köszönhetem, hogy a’ Magyar Museumba iktatott

Újfergeteg kél ellened ó Hajó Odámat készítettem. Emlékeztem, hogy azt ő is fordította.” (KazLev. II. 135., 350. sz.)

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 9 szövegforrás valójában 8, mert a *Régibb Stúdiumaimban* csak a cím szerepel, e 8 forrás 9 szövegállapotot őrzött meg. Az első kettő azonos és karakteresen eltér a többitől. A *Magyar Museumban* (3.) feltűnik négy új szó, melyek aztán mindvégig megmaradnak:

	1–2.	a többi
1. sor	száll ellened	kél ellened
4. sor	ki-kötődbe vissza	ki-kötőd’ keblébe
7. sor	útra	úthoz
20. sor	ki-kötőd’ keblébe	ki-kötődbe vissza

Az alapvető eltérést azonban nem e szócserekék jelentik, hanem a 11–13. sorok teljes átírása, amely még a *Magyar Museum* szövegállapotához (3.) képest is módosul kétszer, mert a *Korai versek II.* eredeti lejegyzésében (4/1.) kis eltéréssel szerepel, s az ezen végrehajtott utólagos javítások (4/2.) eredményeképpen alakul ki a végleges alak.

1., 2.	3.	
Hirdesd, – az erdőknek jelesbbik Gyermeke, nagyra nevelt Fenyő! – bár Az éh haboknak esmeretes neved’	Ámbár, az erdőknek jelesbbik Gyermeke, nagyra vonúlt Fenyő-fa! Hirdesd kevélyen esmeretes neved’	
	Ámbár, az erdőknek jelesbbik Gyermeke, nagyra vonúlt Fenyő-fa! Kérkedve mondjad esmeretes neved’	Ámbátor, erdők’ leg-nemesbbik Gyermeke, nagyra-vonúlt Fenyő, te, Kérkedve hányod esmeretes neved’
	4/1.	4/2., 5., 6., 7., 8.

Noha a 3–4/1. és a 4/2–8. között a szavakban csekély különbség mutatkozik (legalábbis csekélyebb, mint az 1–2.-hoz viszonyítva), viszont megváltozott a mondat modalitása, vagyis immár három karakteres szövegállapottal kell számolnunk (mert a 3. és 4/1. között csak szócsere történt egy helyen, így ezeket egy szövegállapotnak tekintjük). A *Korai versek II.* eredeti lejegyzésén végrehajtott javítások (4/2.) még egy további újdonságot is hoznak az összes addigi forráshoz képest:

	1–4/1.	4/2.–8.
15–16. sor	Nem bízik abbann. Állj; egyéb-ként Tsúfja lesz el dühös Ellenidnek.	Nem bízik a’ festett falakban; Ójdd magad’ a’ dühösültt szelektől!

A 4/2. ’dühödött’ alakja apró eltérést mutat a későbbi ’dühösültt’ alaktól, ezt leszámítva egységesen az új megoldás lesz érvényben az utolsó ismert forrásig. Mindez megerősíti azt a következtetést, hogy három karakteres szövegállapottal kell számolnunk, az 1–2., a 3–4/1. és a 4/2.–8. források szövegállapotaival, melyek így szövegváltozatokat képeznek. Ezek alváltozatainak kijelöléséhez részben a kisebb szövegeltérések, részben a címbe történt módosulások jelentenek támpontot. Mint az összegző táblázat címsorából láthatjuk, két esetben van egyezés: az 1. és a 2. forrás teljesen azonos egymással, miként a 4. és 7. forrás címsorai is tökéletesen megfelelnek egymásnak, a többi esetben valamilyen eltérés mindig adódik, így ezen eltéréseket alváltozatként vesszük figyelembe.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Ráday Gedeonnak, 1789. április 24.
2. A *Korai versek I.* 1789. április és szeptember közöttre tehető, elsősorban májusra és/vagy augusztusra, a jelen vers esetében a májusi a legvalószínűbb lejegyzési időpont.
3. A *Magyar Museum I.* kötetének 3. száma 1789 júliusában került leadásra és augusztusban jelent meg. Kazinczy május 9-i levelében küldött verseket a *Museum* számára, köztük nagy valószínűséggel ezt is, de a későbbi módosítás elvi lehetősége fennáll (bár adat nincs erre nézve).
4. A *Korai versek II.* alaprétégbe tartozó lejegyzés 1790 októberében készült, az utólagos javítások a *Heliconi virágok* szövegállapothoz vezetnek, tehát még annak nyomdába adása előtt, azaz október–november fordulóján készülhettek.
5. A *Heliconi virágok* első kötetének kézírata 1790. október–november fordulója körül kerülhetett leadásra, s 1791 augusztusában jelent meg (Kazinczy verse Virág Benedek fordításával együtt, párhuzamos közlésben található meg itt).
6. Az *Orpheus II.* kötetének 3. száma 1791. februárban került leadásra és márciusban jelent meg. Itt az eredeti verssel és Virág Benedek fordításával szerepel együtt Kazinczy fordítása.
7. A *Korai versek III.* alaprétégbe tartozó lejegyzés, 1791 őszén készült.
8. A *Poetai Berek* kézírata 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813. március legelején jelent meg.
9. A *Régibb Stúdiumaim* 1823-ban készült.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

(A) Az első változat a megírás 1789. április végi időpontját követően csak rövid ideig, legfeljebb néhány hétig volt érvényben.

(B) Az átdolgozás a *Magyar Museum* számára készült, s 1789 nyaratól kezdődően egy bő évig volt érvényben, mert a *Korai versek II.* 1790. októberi eredeti lejegyzése kis eltéréssel ezzel egyezik meg.

(C) A *Korai versek II.* e tisztázatat a lejegyzést követően nem sokkal, még 1790. október–november fordulóján felhasználta az új változat kialakítására, ez jelent meg aztán 1791-ben a *Heliconi virágok*ban és az *Orpheus*ban, Virág Benedek fordításával vetekedve, s ez a változat szerepel ugyanabban az évben a *Korai versek III.* tisztázatában. Utoljára 1813-ban, a *Poetai Berek*ben adta ki, szintén e szövegállapotot, ezt követően már csak a *Régibb Stúdiumaim*ban tervezte archiválni az 1820-as évek első felében, újabb kiadásával így nem számolt.

Forrás

Horatius XIV. ódájának a fordítása, az eredeti szöveget az *Orpheus* alapján közöljük:

O Navis, referent in mare te novi
 Fluctus; o quid agis? fortiter occupa
 Portum! nonne vides ut
 Nudum remigio latus

Et malus celeri saucius Africo,
 Antennaeque gemant? ac sine funibus
 Vix durare carinae
 Possint imperiosius

Aequor? Non tibi sunt integra lintea,
 Non Dii, quos iterum pressa voces malo:
 Quamvis Pontica pinus,
 Silvae filia nobilis,

Jactes et genus et nomen inutile,
Nil pictis timidus navita puppibus
Fidit: tu nisi ventis
Debes ludibrium, cave.

Nuper sollicitum quae mihi taedium,
Nunc desiderium, curaque non levis,
Interfusa nitentes
Vites aequora Cycladas.

30. SZÖVEGIDENTITÁS
Anacreonnak XXXIII. Dala/A' fecskéhez
1789. április 24./1789. augusztus 18.

1.	Anakreonnak XXXIIIId. Dalja. [...] Regmetz, Aug. 18d. 1789.	RGy Szemere Tár I., 29–30.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek I.</i>)	1789	A	875.
2.	Anakreonnak XXXIII. Dalja.	Magyar Museum I. kötet, 4. szám, 362–363.	Folyóirat- közlés.		1789/1790	Ba	688.
3.	Anacreonnak XXXIII. Dala. [...] Ér-Semjén, Biharban, Apr. 24d. 1789.	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/II., 67ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek II.</i>)	1790	Bb	883.
4.	Anakreonnak XXXIIIId. Dala. [...] Ér-Semjén, Biharban. Bika-havának 24d. 1789.	Heliconi virágok, 87–88.	Évkönyv- részlet.		1790/1791	Bb	714.
5.	Anacreonnak XXXIIIIdik Dala. [...] Ér-Semjén, Biharban, Apr. 24d. 1789.	MTAK RUI 2r. 2/I., 6ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek III.</i>)	1791	Bc	920.
6.	A' fecskéhez.	Poetai Berek, 176.	Kötet- részlet.		1812/1813	Bd	641.
7.	A' fecskéhez.	MTAK K 642., 211ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Fordításcsomó II.</i>)	1828– 1830	C	1241.

Megjelenések

2. Museum, 2004., I. 200.

6. Abafi, 1879., II. 91.; Gecsei, 2008., 24.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy keletkezése eltér az 1. és a 3–5. forrásban (a 2., 6., 7. forrásokban nincs dátum). Mindkét dátum megerősíthető más adatokkal, 1789. április 24-én valóban Érsemjénben volt, két innen da-

tált levele bizonyítja ezt (KazLev. I. 345–346. és 346–347.; 200. és 201. sz.), 38. hivatalos útjának dokumentumai szerint pedig július 15-én érkezett Regmecre, ahonnan augusztus 18-án indult tovább Miskolcra (KazLev. XXV. 409.). A két időpont között ezek alapján nem áll módunkban választani.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

Az első és az utolsó forrás szövegállapotai alapvetően különböznek a többiétől, az utolsó minden elemében újra van írva, az elsőnek inkább csak a második versszaka. A 2–6. források alapvetően egy szövegállapotot reprezentálnak, az utolsó sor új és új variációin túl csak néhány szóban van közöttük különbség:

	2.	3.	4.	5.	6.
2. sor	Szokott időre térsz-meg			Szokott időre megtérsz	Megtérsz szokott időre
3. sor	elő-áll				előjön
	Nem ezt tselekszi Ámor!				Ámor nem ezt tselekszi!
8. sor	reám	belém	reám	belém	belém
11. sor	Kisdedje				Fajzatja
16. sor	Kissebbeket nevelget			Kissebbeket nevelnek	Apróbbakat nevelnek
18. sor	Újjabbakat tenyésznek			Kisebbeket tenyésznek	Apróbbakat tenyésznek
20. sor	Nem győzők én nevelni!	El-győzők é nevelni?	Ki győzne-el nevelni?	Ki győzne fel-nevelni?	

A 2–4. szövegállapotok között mindössze két helyen van eltérés, az 5. szövegforrás ezekhez képest további három helyen mutat apróbb különbséget, a 6. pedig még hat helyen, ezekből kettő szörendi módosítás, kettő pedig páros csere. E módosítások egyazon szövegállapot apróbb korrekcióinak tekinthetők, mondat szerkezetet nem érintenek, így csak alváltozatokként értelmezzük őket. A 2. forrás utolsó sorához terjedelmes lábjegyzet társul, s a címbe nem található meg a dátum, így ez is alváltozatot képez.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Korai versek I.* 1789. április és szeptember közöttre tehető, elsősorban májusra és/vagy augusztusra. A jelen vers az autográf lejegyzésű versek egyike a csomó végén, dátuma alapján sem kerülhetett ide 1789. augusztus 18 előtt, s szeptember közepe után sem.

2. A *Magyar Museum* I. kötetének 4. száma 1789 decemberében került leadásra és márciusban jelent meg. Kazinczy adatolhatóan májusban adott közlésre verseket a *Museum* számára (hogy pontosan melyeket, arra csak visszakövetkeztethetünk), ez azonban nem zárja ki azt, hogy később pótlólag ismét küldött közölnivalót, vagy módosított a korábbiak szövegén.

3. A *Korai versek II.* alaprétégbe tartozó lejegyzés, 1790 októberében készült.

4. A *Heliconi virágok* első kötetének kézírata 1790. október–november fordulójára kerülhetett leadásra, s 1791 augusztusában jelent meg.

5. A *Korai versek III.* alaprétégbe tartozó lejegyzés, 1791 őszén készült, utóbb az egészet áthúzták, ennek ideje nem határozható meg, akár egyidejű is lehet az áthúzás.

6. A *Poetai Berek* kézírata 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813. március legelején jelent meg.

7. *Fordításcsomó II.*, 1828–1830.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Miként a 11. anakreóni dal esetében, úgy itt is két különböző keletkezési dátumot ad meg Kazinczy, s a *Korai versek I.* szövegállapota is markánsan eltér a másik, korábbi dátumot tartalmazó, lényegében egybehangzó forrásokétól. A legvalószínűbb feltevés ebben az esetben is az, hogy feltételezzünk egy ma nem ismeretes 0. változatot, amelyből a *Museum* kiadása (2.), majd nyomán a

többi forrás (3–6.) formálódott 1789. április végétől kezdődően legintenzívebben 1790–1791-ben, majd még egyszer 1812-ben (B), s ehhez a fő vonulathoz képest kiágazásnak tekintjük az első ismert forrás, a *Korai versek I.* (1.) szövegállapotát, amely időközben, 1789. augusztus végén, esetleg szeptember első felében keletkezhetett (A). Az utolsó jelentős átalakítás a pályavégi összeírás során készült (C).

Forrás

A jelen fordítás a XXXIII. (modern számozás szerint: 25.) anakreóni dalból készült (Kazinczy anakreóni dalairól általában, az Anakreón-kiadásokról részletesen l. a 25. szövegidentitás Forrás alfejezetében írottakat). Kazinczy legvalószínűbben a Degen-kiadást használta (*Anacreontis carmina ex recensione Brunckii edidit varietatem lectionis selectam et indicem adiecit M. Ioannis Friedericus Degen*. Erlangen, 1781., 39–40.), az eredeti görög szöveget ebből idézzük:

XXXIII. Εἰς χελιδόνα.

Σὺ μὲν, φίλη χελιδόν,
Ετησίη μολοῦσα,
Θέρει πλέκεις καλήν·
Χειμῶνι δ' εἰς ἄφαντος,
Ἦ Νεῖλον, ἢ 'πὶ Μέμφιν.
Ἔρωσ δ' αἰεὶ πλέκει μευ
Ἐν καρδίῃ καλήν·
Πόθος δ' ὁ μὲν πτεροῦται,
Ὁ δ' ὠϊὼν ἐστὶν ἀκμὴν,
Ὁ δ' ἡμίλεπτος ἤδη.
Βοή δὲ γίνετ' αἰεὶ
Κεχηγνόντων νεοτῶν.
Ἐρωτιδεῖς δὲ μικροῦς
Οἱ μείζονες τρέφουσιν·
Οἱ δὲ τραφέντες εὐθὺς
Πάλιν κύουσιν ἄλλους.
Τί μῆχος οὖν γένηται;
Οὐ γὰρ σθένω τοσοῦτους
Ἐρωτας ἐκσοβῆσαι.

31. SZÖVEGIDENTITÁS Anakreonnak XLVd. Dala/Ámor' nyílai 1789. augusztus 18.

1.	Anakreonnak XLVd. Dalja. [...] Alsó Regmetz. 18d. Aug. 1789.	RGy Szemere Tár I., 27–28.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek I.</i>)	1789	Aa	874.
2/1.	Anakreonnak XLVd. Dala. [...] Alsó Regmetz. Aug. 18d. 1789.	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/II., 72ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek II.</i>)	1790	Ab	887.
2/2.			Utólagos javítások.		1790	Ac	

3.	Anacreonnak XLVd. Dala. [...] Alsó Regmetz. Szűz- havía 18d. 1789.	Heliconi virá- gok, 89–90.	Évkönyv- részlet.		1790/1791	Ac	715.
4/1.	Anacreonnak XLVdik Dala. [...] Regmetz, Aug. 18dikán 1789.	MTAK RUI 2r. 2/I., 7a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek III.</i>)	1791	Ad	921.
4/2.			Utólagos javítások.		1791–1812	Ba	
5.	Ámor' nyilai.	Poetai Berek, 184–185.	Kötet- részlet.		1812/1813	Bb	646.
6.	Ámor' nyila.	MTAK K 642., 215ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Fordításcsomó II.</i>)	1828–1830	C	1246.

Megjelenések

3. Orpheus, 2001., 342–343.

5. Gecsei, 2008., 28.

Abafi, 1879., II. 92. *Eros nyilai* címen közli, valószínűleg a *Poetai Berek* alapján, de egyik forrásban sem található szövegrészletekkel.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A minden forrásban egységesen megadott 1789. augusztus 18-i dátumot megerősítik Kazinczy 38. hivatalos útjának dokumentumai, melyek szerint július 15-én Regmecre érkezett, augusztus 18-án továbbindult Sárospatakra (KazLev. XXV. 419.).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 6 szövegförrás 8 szövegállapotot őrzött meg. Az 1–4. források szövegállapotai lényegében csak a 3–4. és 15–16. sorokban térnek el egymástól.

forrás	3–4. sor	15–16. sor
1.	Eggy szál nyilat tsinált a' Tsalóka Cypripórnak.	Emelni kezdi Mávors, 'S titkon mosolyga Cypris.
2/1.	Atzél nyilat hasított <A' tsalfa Cypripórnak> <Az álnok Ámoroknak.>	Le-nyúla érte Mavors; 'S Vénus nevetve nézé.
2/2.–3.	Atzél nyilat hasított Kedvesse kis fíjának.	Le-nyúla érte Mavors; 'S Vénus nevetve nézé.
4/1.	Atzél nyilat <hasított> Kedvesse' <kis fíjának.>	<Le-nyúla értte> Má<vors;>rs 'S Vénus mosolyg<va nézte.>
4/2.	Érosznak egy nyilat vert –	Má<vors;>rs a' nyilért lenyúla, 'S Vénus titkon mosolygott.
5.	Ámornak egy nyilat vert. –	Marsz a' nyilért lenyúla, 'S titkon mosolyga Cypris.

Ezekén túlmenően az utolsó sorban az 1. forrás egy szóban eltér a többitől ('azt – így'), valamint tömörszerű eltérés van a 13–14. sorokban:

1–3.	4/1.	4/2.
Mond Ámor: ez, emeld bár,	<Igy szólla Ámor: Ez tám>	Pedig talám nehéz is.
Elég nehéz karodnak!	<Elég nehéz; emeld bár!>	Lészesz karodnak.

Teljes egyezést mindössze a 2/2. és a 3. szövegállapot mutat, ami azt jelenti, hogy a *Korai versek II.* eredeti lejegyzésén végrehajtott utólagos javítások vezettek a *Heliconi virágok* szövegállapotához. Ez az eredeti lejegyzés nem egyezik teljesen az időben korábbi *Korai versek I.* által megőrzött szövegállapottal, de az egyedül itt található 'Cyprispor' megnevezés mégis ezek összefüggésére látszik utalni. A *Korai versek III.* eredeti lejegyzése pedig a *Heliconi virágok* szövegállapotához áll közel, noha apróbb eltérések ezek között is vannak. Az ezen több fázisban végrehajtott javítások többnyire a *Poetai Berek*ben közölt szövegállapothoz vezetnek, de bizonyos megoldásoknak nincs folytatása. Az utolsó forrásban a második szakasztól kezdődően a kidolgozás egészen eltér nemcsak a korai szövegállapotoktól, de a *Poetai Berek*ben olvashatótól is, több sorral hosszabb is lett.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Korai versek I.* 1789. április és szeptember közöttre tehető, elsősorban májusra és/vagy augusztusra. A jelen vers az autográf lejegyzésű versek egyike a csomó végén, dátuma alapján sem kerülhetett ide 1789. augusztus 18. előtt, s szeptember közepe után sem.

2. A *Korai versek II.* alaprétegébe tartozó lejegyzés 1790 októberében készült, s még ezen őszre tehetőek az utólagos javítások is.

3. A *Heliconi virágok* első kötetének kézírata 1790. október–november fordulója körül kerülhetett leadásra, s 1791 augusztusában jelent meg.

4. A *Korai versek III.* alaprétegébe tartozó lejegyzés 1791 őszén készült, az utólagos javítások több fázisban születtek, de ezek pontos idejét nem tudjuk meghatározni, csak annyi állítható, hogy a *Poetai Berek* 1812-es nyomdába adása előtt.

5. A *Poetai Berek* kézírata 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813. március legelején jelent meg.

6. *Fordításcsomó II.*, 1828–1830.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

(A) Az első változat a szövegidentitás 1789. augusztusi megszületését követően 1791 őszéig volt érvényben, közben kisebb módosítások történtek a szövegen, de annak alapvető karaktere nem módosult.

(B) Az alapvető változás a *Poetai Berek* 1813-as megjelenése előtt történt, de ennek pontos időpontját nem tudjuk. E gyűjteményben már a cím is módosult, s elmaradt belőle a dátum.

(C) Az utolsó jelentős átírást tartalmazó forrás 1828–1830-ban, a gyűjteményes kiadás előmunkálatai során készült, több sorral megnőtt a fordítás terjedelme is.

Forrás

A jelen fordítás a XLV. (modern számozás szerint: 28.) anakreóni dalból készült (Kazinczy anakreóni dalairól általában, az Anakreón-kiadásokról részletesen l. a 25. szövegidentitás Forrás alfejezetében írottakat). Kazinczy legvalószínűbben a Degen-kiadást használta (*Anacreontis carmina ex recensione Brunckii edidit varietatem lectionis selectam et indicem adiedit M. Ioannis Friedericus Degen*. Erlangen, 1781., 53–54.), az eredeti görög szöveget ebből idézzük:

XLV. Ἐἰς τὰ τοῦ Ἑρωτος βέλη.

Ὁ ἀνὴρ ὁ τῆς Κυθήρης,
Παρὰ Λημνίαις καμίνοις
Τὰ βέλη τὰ τῶν Ἑρώτων
Ἐποίει, λαβῶν σίδηρον.

Ακίδας δ' ἔβαπτε Κύπρις,
Μέλι τὸ γλυκὺ λαβοῦσα
Ὅδ' Ἔρωος χολὴν ἔμισγεν.
Ὅδ' Ἀρης ποτ' ἐξ αὐτῆς
Στιβαρὸν δόρου κραδαίνων
Βέλος ἠυτέλις Ἔρωτος.
Ὅδ' Ἔρωος, τόδ' ἔστιν, εἶπε,
Βαρὺ· πειράσας νοήσεις.
Ἐλαβεν βέλεμνον Ἀρης,
Ὑπεμεΐδιασε Κύπρις.
Ὅδ' Ἀρης ἀναστενάξας,
Βαρὺ, φησὶν, ἄρον αὐτό.
Ὅδ' Ἔρωος, ἔχ' αὐτὸ, φησί.

Magyarázatok

Cytheréa, Cypris, Tyndaris: Aphrodité (Venus), a szerelem istennője.

Cytheréa' férje: Héphaisztosz (Vulcanus), az istenek kovácsa.

Lemnós: Héphaisztosz kovácsműhelye Lemnosz szigetén.

Cypripór, Ámor, Cupídó, Erósz: Aphrodité gyermeke, a szerelem kisfiú formájú istene.

Mavors, Márs: Arész, a hadisten, Aphrodité szeretője.

32. SZÖVEGIDENTITÁS

Szegváry Pista Keresztúry Thérézhez/A' szerelem' tekintete ?1789

1.	Szegváry Pista Keresztúry Thérézhez. A' Siegwartból.	RGy Szemere Tár I., 31–32.	Autográf tisztaát.	Csoportos. (<i>Korai versek I.</i>)	1789	A	876.
2.	A' szerelem' tekintete. Szegváriból.	Heliconi virágok, 91–92.	Évkönyv- részlet.		1790/1791	B	717.

Megjelenések

2. Abafi, 1879., II. 186.; Orpheus, 2001., 343–344.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Keletkezési dátum (Kazinczy esetében szokatlan módon) egyik forrásban sem szerepel, így az első forrás keletkezési idejét tekintjük annak, feltételelesen. Az egész mű fordítását is elkészítette Kazinczy: 1782-től emlegeti (ebben az időben leveleket váltott az eredeti mű szerzőjével is), majd 1789 végén Aranka Györggyel már a kész fordításról levelez, s az ebben az évben megjelent *Bácsmegyey* előszavában is készen lévőként említi. Mindebből azonban pontosabb időrendi következtetést nem tudunk levonni a jelen versre nézve (hiszen egy 16 soros vers fordítása az egész mű fordításától el is válhatott), legfeljebb az 1789-es évet látjuk itt is többször feltűnni.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A két szövegállapot két önálló változatot alkot. Eltérések:

	1. forrás	2. forrás
cím	Szegváry Pista Keresztúry Therézhez. A' Siegwartból.	A' szerelem' tekintete. <i>Szegváriból.</i>
4. sor	Therézem	Kedvesem
8. sor	'S közelget a' boldog vég.	'S nints messze a' kívántt vég.
12. sor	Therézemhez	Kedvesemhez
13. sor	Szerelmem' sohajtásával	Epedező sóhajtással
15. sor	pillantásával	mosolyodással

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Korai versek I.* 1789. április és szeptember közöttre tehető, elsősorban májusra és/vagy augusztusra, e vers autográf lejegyzéssel került a csomó legvégére, így nem korábbi augusztus 18-nál.

2. A *Heliconi virágok* első kötetének kézirata 1790. október–november fordulója körül kerülhetett leadásra, s 1791 augusztusában jelent meg.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az első fennmaradt változat 1789-es, majd ennek 1790-es átdolgozását a *Heliconi virágok*ban tette közzé 1791-ben.

Forrás

Johann Martin Miller (1750–1814) német lelkész, író *Siegwart. Eine Klostergeschichte* című regényének betétverse (Leipzig, 1777., 587–588.). Kazinczy más kiadást is használhatott, erre nézve nincs adatunk.

Der Blick der Liebe.

War das nicht ein Blick der Liebe.
Der aus ihrem Auge sprach?
Sah es nicht bethrünt, und trübe
Mir mit stiller Sehnsucht nach?

Ja, bey Gott! Sie muss es wissen,
Dass ich so verwundet bin;
Muss, von Mitleid hingerissen,
Auch für mich im Stillen glühn! –

O ihr Liebesengel, rühret
Euch das Flehn des Leidenden,
O so steigt herab, und führet,
Mich zu meiner Heiligen!

Dass ich ihr zu Füßen sinke,
Meine Leiden ihr gesteh,
Und durch Einen ihrer Winke
Mich zu euch erhoben seh!

Magyarázatok

A *Bácsmegyey* 1789. március 20-i keltezésű előbeszédében, miközben arról emlékezik meg, hogy fordítását nem fogja kiadni, leírja, hogyan nevezte át a szereplőket: „Készen hever kezemnél Siegwart is (kit én Szegvárinak neveztem) az únalomig vitt pityergéseitől alkalmasint meg-tisztogatva. Ő nállam egy Heves Vármegyei Szólga-Bíró' gyermeke, a' ki a' Kaputzínusok' nyugodalm-as életeket Hathvanban meg-kedvelli, 's alsóbb Oskoláit Egerben, a' felsőbbeket pedig Kassán folytatja. Krónhelm Báró Bánfalvynak, a' falun lakó Theréz Susinak, ellenben pedig Fischer Marianne Keresztúry Theréznek neveztetett; 's az Episodák Hazai történetekből vannak véve.” (Ford., 2009., 118.) Megemlítené még, hogy Kazinczy Miller egy a *Siegwartban* nem szereplő verséből (*Die Geliebte*) kiemelt és Teréz névre átírt két versszakot, melyeket 1785. december 27-i dátummal jegyzett le egy emlékkönylapra (PIM V4713/630.).

33. SZÖVEGIDENTITÁS
Sóhajtás/A' félénk szerelem/Gyöttelelem
1789. szeptember 21.

1.	Sóhajtás. Kassa körül, Septembr. 21dik 1789.	Orpheus I. kötet, 1. szám, 48.	Folyóirat-közlés.		1789/1790	Aa	689.
2.	Sóhajtás. Metastasio után. Kassa körül, Septbr. 21d. 1789.	MTAK M. Irod. RUI 2r. 2/II., 71a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek II.</i>)	1790	Ab	886.
3.	Sóhajtás. <i>Kassa körül. Mérték-havának 21d. 1789.</i>	Heliconi virágok, 92–93.	Évkönyvrészlet.		1790/1791	Ab	718.
4/1.	Sóhajtás. Metastasio után. Kassa körül. Septembr. 21d. 1789.	MTAK RUI 2r. 2/I., 7b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek III.</i>)	1791	Ab	922.
4/2.			Utólagos javítások.		1791–1812	Ba	
5.	A' félénk Szerelem.	Poetai Berek, 147.	Kötet-részlet.		1812/1813	Ba	623.
6.	Metastasio után. Kassa körül, 1789. Septbr. 21d.	MTAK K 642., 114b. (csak cím)	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Régibb Stúdiumaim.</i>)	1823	–	1038.
7.	Gyöttelelem.	MTAK K 642., 199a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Fordításcsomó II.</i>)	1828–1830	Bb	1226.

Megjelenések

1. Orpheus, 2001., 24.

5. Abafi, 1879., II. 214–215. (*Sóhajtás* címmel); Gecsei, 2008., 6.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A Kazinczy által megadott 1789. szeptember 21-i dátumot megerősíti a 39. hivatalos út dokumentuma, mely szerint 21-én utazott a Kassától mintegy húsz kilométerre lévő Jászóra (KazLev. XXV. 421.). Más adat nem áll rendelkezésünkre.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 7 szövegforrás 7 szövegállapotot őrzött meg (a 6. csak a címet tartalmazza ugyan, viszont a 4. utólagos javításokat is). Az első négy forrás szövegállapota megegyezik, de az elsőben (az *Orpheus*ban) lábjegyzet és kísérőszöveg is található, így ezt alváltozatként vesszük számításba. A *Korai versek III.*-ban található javítások (4/2.) egyértelműen az új szövegváltozatot alakítják ki, amely egy sorral hosszabb is a korábbinál. A *Korai versek II.*-ben lévő egyetlen utólagos bejegyzés egy közbülső megoldást tartalmaz (*Nyögdelő lengzetecske*), mely a *Korai versek III.*-ban maga is áthúzva található. A kialakított új szövegállapot új címmel jelent meg a *Poetai Berek*ben (5.), a tervezett 2. kiadáshoz készült lejegyzés (7.) egy szó kivételével ezzel egyezik meg, de ez is új címet kapott.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Az *Orpheus* I. kötetének 1. száma 1789 decemberében került leadásra és 1790 februárjában jelent meg.

2. A *Korai versek II.* alaprétégére tartozó lejegyzés 1790 októberében készült.

3. A *Heliconi virágok* első kötetének kézírata 1790. október–november fordulója körül kerülhetett leadásra, s 1791 augusztusában jelent meg.

4. A *Korai versek III.* alaprétégére tartozó lejegyzés 1791 őszén készült, az utólagos javítások pontos idejét nem tudjuk meghatározni, csak annyi állítható, hogy a *Poetai Berek* 1812-es nyomdában adása előtt készültek.

5. A *Poetai Berek* kézírata 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813. március legelején jelent meg.

6. A *Régibb Stúdiumaim* 1823-ban készült.

7. *Fordításcsomó II.*, 1828–1830.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

(A) Az első változat a szövegidentitás 1789. szeptemberi megszületését követően nagyon hamar publikálásra került, kétszer is, s ez volt érvényben 1791 őszéig.

(B) A második változatot a *Korai versek III.* csomójában alakította ki Kazinczy, ez jelent meg az 1813-as *Poetai Berek*ben, s ezt tervezte megjelentetni ennek új kiadásában is 1828–1830 körül.

Forrás

Pietro Metastasio (1698–1782) *Amor timido* című XVI. kantátájának utolsó 9 sorát fordította le Kazinczy, az eredeti szöveget közölte az *Orpheus* jegyzetében (I. kötetünkben a 689. sz. forrásnál). Kazinczy, mint írta, emlékezetből fordított, de hogy mely kiadásból tanulta meg a verset, nem tudjuk. Az általa közölt szöveget összevetettük egy korabeli összkiadás szövegével, s apró helyesírási eltéréseken kívül teljes szövegegyezést állapíthattunk meg (*Poesie del signor abate Pietro Metastasio*, Torino, 1757., VII. 426–427.). A vers más fordításairól (Ráday Gedeon, Csokonai, Vitkovics Mihály) I. *Orpheus*, 2001., 431–432.

34. SZÖVEGIDENTITÁS
Horváth Ádámhoz/Keresztes Bálint. A' Szent Földről
1789. március 13. – 1789. szeptember 24.

1.	–	RGy C 64., 1062.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Ráday Gedeonnak, 1789. március 14.</i>)	1789	A	11.
2.	Keresztes Bálint Kedveséhez Tornai Margithoz, a' Szent Földről. Horváth Ádám Urhoz, Füredre. Kassán, 24. 7br. 1789.	RGy C 64., 1046–1047.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Ráday Gedeonnak, 1789. szeptember 26.</i>)	1789	Ba	13.
3.	Keresztes Bálint Kedveséhez Tornai Márgithoz, a' Szent Földről. Kassán, Septemb. 24dik 1789. Pálóti Horváth Ádámhoz.	Orpheus I. kötet, 2. szám, 184–190.	Folyóirat- közlés.		1790	Bb	692.
4.	Keresztes Bálint Tornai Margithoz a' Szent Földről. Kassán, Septbr. 24d. 1789. Horváth Ádámhoz.	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/II., 63a–64b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek II.</i>)	1790	Bb	880.
5.	Keresztes Bálint Kedveséhez Tornai Margithoz a' szent Földről. Kassán Mérték-hav. 27d. 1789.	Heliconi virágok, 52–58.	Évkönyv- részlet.		1790/1791	Bc	709.
6.	Keresztes Bálint Kedveséhez Tornai Margithoz a' szent Földről. Pálóti Horváth Ádámhoz. Kassán, Septemb. 24d. 1789.	MTAK RUI 2r. 2/I., 18a–20a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek III.</i>)	1791	Bb	928.
7.	Horváth Ádámhoz. 1789.	MTAK K 622., 136a–139b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Episztolák V.</i>)	?1821– 1824	C	1257.
8.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 134., 35. sz.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Toldy Ferencnek, 1827. október 5.</i>)	1827	Da	538.
9.	Keresztes Bálint. A' Szent Földön.	MTAK K 642., 144a–145a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Kazinczy Ferencz' Versei.</i>)	1827	Da	–

10.	A' Szent Földről.	MTAK K 622., 93a–94a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái darabok.</i>)	1828 körül	Db	–
11.	Keresztes Bálint. A' Szent Földről. <Ó magyar dal.>	MTAK K 642., 74a–75a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények.</i>)	1830–1831	Db	1161.

Megjelenések

1. KazLev. I. 300–302., a vers: 302. (187. sz.).
2. KazLev. XXIII. 18–21., a vers: 19–21. (5658. sz.).
3. Orpheus, 2001., 65–70.
4. Gergye, 1998., 266–267. (a jegyzetben).
7. Abafi, 1879., II. 4–8.; Gergye, 1998., 183–186.
8. Handbuch, 1828., 8–10.; KazLev. XX. 370–373., a vers: 370–371. (4844. sz.).
9. Gergye, 1998., 82–83.

A Bajza–Toldy-kiadás (1836., 167–170.) csak az episztolák között adta ki a verset, a dalt külön nem, az episztolakeret első fele a 7. forrást követi, a befejező része a koraiakat, főleg talán az 5. forrást, a dal esetében kompilált a szöveg, helyenként sehol máshol nem található megoldásokkal.

A dalt Abafi Lajos önállóan is közölte (Abafi, 1879., I. 4–6.), forrását nem adta meg pontosan, a szövegösszevetés alapján megállapítható, hogy kontaminálta a szöveget, elsősorban a 6. és a 7. forrásból, de egy-két megoldás máshonnan is került bele.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Ebben az esetben először a szövegidentitás határainak a kijelölését kell elvégezni, mert nem egyértelmű a változatokban megnyilvánuló szövegszerű egység mibenléte. A források alapvetően kétfélék: vagy csak a dalt tartalmazzák, vagy a dalt episztolakeretben, így e különbségből fakadóan felvetődik, hogy valójában két szövegidentitással van dolgunk, melyek érintkeznek egymással (még inkább: az egyik magában foglalja a másikat). Abafi Lajos és Gergye László kiadásaikban a műfaji besorolás alapján a külön-külön közlés mellett döntöttek, a két főváltozat önállóságát sugallván ezáltal. A jelen kiadás a változatok összetartozását hangsúlyosabbnak érezve egy szövegidentitásként határozza meg ezeket. Ennek legfőbb oka, hogy maga Kazinczy is így járt el. A cím akkor is *Keresztes Bálint...*, mikor episztolakeretben van a dal, e helyeken legfeljebb alcímként szerepel a *Horváth Ádámmal* megnevezés (egy kivétel van, ahol ez a tényleges cím, s itt Keresztes Bálint helyett Tornai Farkas kesereg). Toldy Ferencnek írott 1827-es levelében pedig úgy fogalmaz, hogy a „dálnak elébe és utána vetett hexameterek előttem még ma is kedvesek, de azoknak el kell maradni”, ami leginkább úgy értelmezhető, mint egy önazonos szövegtesten végrehajtott (noha kétségtelenül radikális) beavatkozás. Nem új vers keletkezik, a régiből kerül lemetszésre egy jókora darab, s ezek után mondja még mindig (illetve Tornai Farkas után újra) Kazinczy: „imhol Keresztes Bálintom”.

Pontos keltezés szokásos módon a fogság előtti forrásokban található, ez egybeesik az episztolakeret meglétével is, de a dátum nem levéldátum, hanem a dal megszületésének kijelölt ideje. A hat forrásból négyben 1789. szeptember 24. szerepel, a *Heliconi virágok* szeptember 27-ét ír, a kései forrásban csak az évszám van meg. Mivel szeptember 24. áll a Rádaynak írott levélben is, amely szeptember 26-án úgy hivatkozik a versre, mint ami tegnapelőtt készült, ezt kell hitelesnek elfogadnunk, a *Heliconi virágok*ban megjelentet pedig sajtóhibának minősíthetjük. Van azonban egy másik Rádaynak írott levél is március 14-én, amelyben a dal első két versszaka és a továbbiak tartalmi összefoglalása olvasható, ezzel a bevezető mondattal: „Tegnap a' szekeremen egy Mimer lied írásához fogtam.” Ezek szerint tehát Kazinczy 1789. március 13-án kezdett a dalhoz, s szeptember 24-én végezte be kidolgozását, immár az episztolakerettel együtt, ez az időintervallum nevezhető meg a szövegidentitás keletkezési idejéül. Mivel azonban Kazinczy a befejezés idejét választotta kijelölt dátumnak, s összeírásaiban ezen az időrendi helyen szerepelteti a szöveget, besorolásunkban mi is ezt vesszük alapul.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 11 forrás 11 szövegállapotot őrzött meg, a 6. és 7. tartalmaz néhány utólagos javítást, de ezek nem szisztematikus átdolgozás részei és általában nem vezetnek új változathoz, ezért önálló lejegyzési fázisként nem vettük figyelembe, csupán itt regisztráljuk őket.

A 6. forrásban, feltehetően 1803 körül:

6. sor: *Léte felől <ébrentt álmokba merülve bolyongassz,> magadat ébrentt álmokba merítéd;*

79. sor: *kelleme<tes szag>s illat [=7.]*

83. sor: *<koszorú's szép rózsza> rózsák's szép párta*

A 7. forrás 2. szakaszának 4–8. sora és az előtte álló sor középső szavai új változat nélkül áthúzza, valamint a dal 33. sorában a 'gerlicze' áthúzza s mellé írva a 8–11. forrásokban is található 'gilicze'. A javítás idejéről nincsenek adataink, talán a késői időszakra tehetőek.

Kazinczy Klopstocknak írott 1789. december 27-i levelében közli a vers 86–94. sorait, a német kiejtéshez igazodó fonetikus átírásban, a magyar hexameter példaként (KazLev. XXIV. 25., 5940. sz.), ezt azonban nem vettük figyelembe önálló szövegforrásként, egyrészt mert nem autográf és némileg hibás másolatban maradt fenn (vö. KazLev. XXIV. 426.), másrészt az átírás jellege miatt részletes szövegösszevetésre nem alkalmas, harmadrészt pedig mert nincs keletkeztörténetileg releváns szerepe, mint a szintén töredékes 1. forrásnak. Egyetlen szöveghelye érdemel talán mégis említést: a 89. sorban 'tenger s Hunjadidnak' szerepel, ami a 2. és 3. forrás megoldásait vegyíti, az azok közötti átmenetre utalva, mint majd látni fogjuk az alábbiakban.

A 11 szövegállapot változatokba sorolását a cím és a szövegtest legmarkánsabb átalakulásai alapján végezzük el (ezzel a felosztással egyébként összhangban vannak az apró szövegszerű eltérésekből kirajzolódó tendenciák is):

(A) a dal első két szakasza és a további szakaszok tartalmi összefoglalása (1. forrás);

(B) a teljes dal episztolakeretben, a dalt kiemelő címmel (2–6. források);

(C) a teljes dal episztolakeretben, az episztolát kiemelő címmel (7. forrás);

(D) a teljes dal önmagában (8–11. források).

Az alváltozatok elkülönítéséhez részletes szövegösszevetés is szükséges, ezt az alábbi táblázatokban végezzük el, az első az episztolakeretet tartalmazó 6 forrást veti össze, a második a dalt az összesben, az első kivételével, mert annak szövegszerűen összehasonlítható két szakaszában a 2. forráshoz képest mindössze egy eltérés van (1.: Menyecske, 2.: hölgyecske).

– az episztolakeret

	2.	3.	4.	5.	6.	7.
4.	Mátyást! Mátyást! riadozzon	Hunyadit! Hunyadit!				riadoznak
7.	el-hevűlve Csapódid'	CSAPODIDnak igazlott				
10.	Kedvell ő					Ő kedvel
11.	helyjébe, ki-szedte					érette, kifejté
12.	Juliskád					barátnéd
14.	Könnyeid hullattad	Könnyeket hullattál		Könnyeidet te is hullattad		–
15.	nézhette	szemlélhette				–
16.	pántzélt köt	kardot övedz				–
17.	a' szép	a' nagy				–
27.	jajgat	sír, rí				–
a dal 48 sorát külön tekintjük át						
77.	végzé dalját	végzette dalát				zengette dalát
81.	Vagy Szántód'... gypje					'S Szántódnak ... hantja
82.	Illatozó	Balzsamos				Kékellő

84.	szárnyan két kedvelt	szárnyon két hó-szín	szárnyain két kedvelt
85.	Vénusnak bizonyos javallására,	Cyprisnek, szent védje bizonyosságára,	
86.	Élni fogunk, kedves Horváthom!	Élni fogunk! oh, élni fogunk!	
87.	dalra tanít	kültre kiált	
89.	tenger's Mátyásod	Balaton's Hunyadidnak	
91.	Árnyékába vezet	Zöld árnyába	
93.	nyögdétslése	nyögdellése	
94.	Illatozó rózsák közt Czenczimet	Estvélynek rózsáji között Lalim'	
95.	Élni fogunk! – Örvendj!	Örvendj! élni fogunk!	
	–'s igazabb	's később	's igazabb 's később
96.	Horváthjáért mint ége Kazinczy!	hiszem azt, érted mint ége barátod.	

A 2–6. forrás kilenc esetben egyezik meg, a 3–7. hatszor, mindkettő különbözik a többitől nyolcszor, a 3–6. között mindössze kétszer mutatkozik eltérés. A meghatározó különbséget a 2. versszak jelenti, amely a 7. forrásban teljesen új, s ez megerősíti az iménti döntést, mely szerint ezt önálló változatként vesszük számításba. Az ugyancsak egy változatot képező 2–6. források közül a fentiek alapján a 2. a többitől eltérő alváltozatként vehető figyelembe (Ba). A 3–6. közül (Bb) kiemeljük még alváltozatként a *Heliconi virágok* (5.) szövegállapotát is (Bc), mert a címéből hiányzik a Horváth Ádámra való utalás, ami így a daljellegét hangsúlyozza (s egyébként itt a dátum is tévesen szerepel). Megerősíti ezt a tagolást a 48 soros betétdal eltéréseinek vizsgálata is, hiszen látszik, hogy kevés kivétellel az alapvető választóvonal a 2–6. és a 7. forrás szövegállapota között húzódik. A 2. forrás eltérései a 3–6. források szövegállapotától nem markánsak, viszont ez az egyetlen forrás a koraiak közül, amely nem archaizál, s ez igen jelentős különbségnek mondható (az *Orpheus* gót betűs szedését nem érezzük ezzel egyenlő jelentőségűnek).

– a dal

	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
2.	a'					kis	eggy	a'	kis	
4.	rostélyozatjára					szép párkányára	rostélyozatjára			
5.	énekemet					ott énekem'				
6.	Míg					Míg te	Míglén	Míg	<Míg> Míglén	
	esdeklésemet					esdekletem		esdek- lése- met	esdök- letem'	
7.	Kis kamarádba					Rejtekecskédbbe			Szűk röjtekedbe	
9.	kalitka					bugocska				
10.	Hogy engemet benne								Benne enge- met hogy	
11.	ha el űznél is					bátor elűznél		ámbár el- űznél	bátor elűznél	
12.	Még sem repülnék el én tőled.					Nem röpülnék-el én tetőled.		Én el nem repülnék tetőled.		

16.	poharadból		kis kannádból	poharadból	Serlegedből	
17.	Fonni ha űlnél	Ha pedig fonnaal karszeekedbe'	Fonni ha űlnél	Ha pedig fonnaal karszeekedbe'	Ha mikor leűlnél rokkádra	
18.	Fel szállnék rokkád vesszejére				Felszállnék annak gombjára,	
20.	Hogy			Míg	Hogy	
22.	El-bűjnék sűrű kárpitodba			Elröjteznm sűrű kárpitodba,	Elröjteznm ágykárpitodba	
28.	láthassam			meglássam	– [az egész szakasz hiányzik, 25–28. sorok]	
30.	Szép völgyecské-jében feredvén!	Szép völgyecské-jében hevervén!	Szép völgyecskéjében feredvén!			Titkos kecsed' szemlélhetvén!
31.	'S ha bimbótskáit				És ha klárizsszád'	
33.	gerlitze				gilicze	
35.	nékem					sebes
36.	Hogy	Kik	Hogy	Kik	Hogy	
40.	A' ki érettem is			Ki énérettem is	Érttem s érted a' ki	Érted s értem a' ki
41.	'S a' mikor karom a'			És mikoron karom	És mikor karom a'	
42.	Úgy aprítja mint a'			Úgy aprítja csak mint	Úgy aprítja mint a'	Aprítgatja mint a'
43.	Így kiáltok szent			Ezt kiáltom fel		
44.	Vígy Uram egykor			Vígy, Urunk, vissza	Vígy Urunk egykor	
45.	'S ím' tisztúlni látom az Eget			'S íme tisztúlni látok eget	'S ím' tisztúlni látom az Eget	
46.	a' Nap rám víg	rám a' nap víg		rám napfényes	rám a' nap szép	Rám a' nap víg
47.	Azt jelentvén			Jelentgetvén		
48.	Visszavisz az Isten			Visszaviszen Isten		

A 7. forrás 14 esetben különbözik a későbbi forrásoktól, ez is megerősíti, hogy önálló változat-ként vegyük számításba. A csak a dalt tartalmazó négy forrás kétszer annyszor egyezik meg a többihez képest (többek között egy teljes versszak kihagyásában is), mint ahányszor egymástól eltér, s ezek az eltérések sem karakterisztikusak. Egyezéseiket vizsgálva az állapítható meg, hogy a 8. és 9. három esetet, a 10. és a 11. négy esetet leszámítva mindig megegyezik, a 8–9. és a 10–11. hét esetben tér el, ebből kétszer csak a 9. és 11. források. Az egyezések alapján alváltozatokat jelölünk ki (8–9.: Da; 10–11.: Db).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Ráday Gedeonnak, 1789. március 14.

2. Levél Ráday Gedeonnak, 1789. szeptember 26.

3. Az *Orpheus* I. kötetének 2. száma 1790 márciusában került leadásra és júniusban jelent meg. Itt a vershez tanulmányértékű jegyzet kapcsolódik a lélek halhatatlanságáról, amely, mint Kazinczy

írja, alig ment át a cenzúrán (KazLev. II. 99., 330. sz.). Ez azonban nem tekinthető a szövegidentitás részének, sem szöveg-, sem tartalmi összefüggéseit tekintve, s más forrásban sem fordul elő utalás rá. A szakirodalom sem a verssel kapcsolatban tárgyalja, hanem eszmetörténeti megközelítésben, rendszeresen és részletesen.

4. A *Korai versek II.* alaprétégére tartozó lejegyzés 1790 októberében készült.

5. A *Heliconi virágok* első kötetének kézirata 1790. október–november fordulója körül kerülhetett leadásra, s 1791 augusztusában jelent meg.

6. A *Korai versek III.* alaprétégére tartozó lejegyzés 1791 őszén készült, az utólagos javítások a kézirat csomó 1803-ra tehető lejegyzési rétegébe sorolhatóak.

7. *Episztolák V.*, ?1821–1824.

8. Levél Toldy Ferencnek, 1827. október 5.

9. *Kazinczy Ferencz' Versei*, 1827.

10. *Lyrái darabok*, 1828 körül.

11. *Lyrái és vegyes költemények* 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

(A) A vers megírásához 1789. március 13-án kezdett Kazinczy, ekkor készült a fennmaradt dalkezdemény, amely az első változatot jelenti.

(B) A szövegidentitás tulajdonképpen megszületésének dátumául 1789. szeptember 24-ét jelölte ki Kazinczy, ami így valójában a második, immár teljes változat elkészültének időpontja, melyet levélben küldött Rádaynak. Ez az episztolakeretes kidolgozás a következő két évben, 1791 őszéig további négy forrásban öltött testet (kettő ezek közül nyomtatott publikáció), s még 1803-ban is ezen hajtott végre kisebb javításokat. Közös jellemzőjük a dal archaizáló írásmódja, amely a kortársakat is félrevezette némileg a vers eredetiségét illetően.

(C) Az egy forrásban létező, valamikor 1824 előtt készült változat még a teljes verset tartalmazza, de nagyon sok helyen módosított szöveggel, s címében episztolaként definiálva újra a művet. Az episztola második szakasza egészen új: a dal beszélője Keresztes Bálint helyett Tornai Farkas lett, hölgye, Margit immár várandós, II. András és a keresztes had megítélése éppen az elmentébe fordult a korábbiak.

(D) Az utolsó, 1827–1831 körüli, négy forrásban létező változat ismét dalként határozta meg a verset, s lementszette róla a Pálóczihoz szóló episztolakeretet, elsősorban a Horváth Ádámtól való ízlésbeli eltávolodás miatt. Az átdolgozás során egy érzéki tartalmú versszak elhagyásra került, s sok apró módosítás is történt.

Magyarázatok

A teljes vers 1789. szeptember végi elkészültekor Kazinczy Rádayn kívül elküldte azt Horváth Ádámnak és Földi Jánosnak is, e levelek azonban nem maradtak fenn, csak a válaszokból van róluk tudomásunk, s arról is, hogy kedvező fogadtatásra talált (KazLev. I. 481., 483–484., 505.; 258., 259. és 263. sz.). Utóbb, 1792-ben azonban Földi ennek ellenére, többek kérdését is tolmácsolva arról érdeklődik, hogy a dal „igazán Keresztes Bálinté e” (KazLev. II. 267., 406. sz.; vö. Czeizel János: *Kazinczy Ferencz: Keresztes Bálint Kedveséhez Tornai Margithoz, a szent Földről cz. költeménye*, EPk 1905., 735–736.). E dalt a szakirodalom egyöntetűen a művészi archaizálás egyik első darabjaként értelmezi (részletesen l. Tompa, 1972., 25–31.). A történelmi háttér valós, azonban Keresztes Bálint és az ő hölgye létezéséről nincsenek adataink, miként a 7. forrásban említett Tornai Farkasról sem. Osztjuk Szauder József vélekedését, mely szerint itt beszélőnévről van szó (keresztes vitéz), s megfontolandónak tartjuk felvetését arra nézve is, hogy e nevekben, különösen a női névben a *Bácsmegey* egyes helyszínei visszhangozhatnak (Szauder, 1961., 108–109.). Az irodalmi ihlet jelentőségére két másik szöveg is felhívhatja figyelmünket: 1787–1788 körül készült, de töredékben maradt verse, a *Kazinci András és Vinai Ödönfi Erzébet*, valamint a tényleg 17. századi őstől, Kazinczy Andrásról származó két vers *Eödönffy Erzébethez*, melyet Kazinczy az *Orpheusban* tett közzé (Orpheus, 2001., 203–206.). A versek alaphelyzete nagyon hasonló, s így együttesen a modern érzékenységgel átitatott archaikus nyelvhasználat iránti érdeklődést tanúsítják.

Tihannak enyelgős Szűzei: utalás a tihanyi visszhangra.

Lásd Horváthnak vidám Haldoklóját: utalás Horváth Ádám *Vidám-indulatú baldakló* című elmélkedő költeményére, mely a *Magyar Museum* 2. számában, tehát még Kazinczy szerkesztése idején jelent meg (*Museum*, 2004., I. 88–97.). A tihanyi visszhangról a vers vége felé két versszak és az ezekhez kapcsolt hosszabb jegyzet szól (96.).

Mátyás: Hunyadi Mátyás (1443–1490). Földi János 1789. november 17-én a vers e sorai kapcsán kérdezi: „azon Hexameterekből sajdítom, mintha Horváth ismét Hadi Munkáról elmélkedne, még pedig *Mátyást, Mátyást* ’sat. talám Hunyadi Mátyásról?” (*KazLev.* I. 505., 263. sz.) Horváth tervezte folytatni a *Hunniást*, de az nem készült el.

Hunyadi: utalás Horváth *Hunniás* (Győr, 1787.) című eposzára.

Tzéložás Virgiliusnak e' szép versére: Clamassent: ut litus Hyla, Hyla omne sonaret: „míg harsog-ta: »Hylás!« – majd zúgta: »Hylás!« – az egész part.” (Vergilius: *VI. ekloga*, 44. sor, Lakatos István fordítása.)

Plátó: Platón (i. e. 427–347). E rész, az 5–7. sorok kapcsán írta Kazinczy tanulmánymeretű jegyzetét, melyet e sorokkal vezet be: „HORVÁTH ÁDÁM ÚR, a' mint minden tudja a' ki Hazai Litteratúránk' gyümölteivel nem egészen esméretlen, Hunyadi Jánosnak tetteit éneketle, és a' Lélek halhatatlansága felől egy munkát botsáta-ki Pápán, 1786ban. Gondolkozásaink az utolsóban még azon szent kötél alatt sem férhetnek egyyüvé, a' melly bennünket örökre öszve-kötött.” A nevezett munka, A' *Lélek halhatatlansága felől való gondolatok* valójában 1788-ban jelent meg Pápán, egyik mottója Platónról származik.

Csapodi Gábor (1761–1825). Kazinczy az *Orpheus* jegyzetében közli róla, hogy Somogy vármegyei főszolgabíró, de a versbéli utalás értelmét nem fedi fel. A „CSAPODIDnak igazlott / Karján a' rejtett Szépség' ösvényinek indulsz” sorok ugyanis arra vonatkoznak, hogy ő volt Horváth Ádám egyik ajánlója az éppen esedékes, október 23-ra tervezett, de végül november 19-én lezajlott szabdközműves-beavatáson (l. erről részletesen Jászberényi, 2003., 59–69.; Horváth és Csapody barátságáról, levelezéséről Péterffy Ida: *Pálóczi Horváth Ádám Szántódon*, Bp., 1980., 54–62., 66–72.).

Erató: a szerelmi költészet múzsája, Horváth a 'Te Eratód' néven említi Kazinczynak írott leveleiben a verset.

Calliope: Kalliópé, az eposzköltés múzsája.

laurus: babér.

Juliskád: Oroszi Julianna 1782-től 1793-as válásukig volt Horváth Ádám felesége.

II. András (1176 k.–1235), magyar király, 1217–1218-ban keresztes hadjáratot vezetett a Szent-földre, s bár Jeruzsálemet nem vette be, Jeruzsálemi Andrásnak nevezik.

templarius: az 1100-as évek első évtizedeiben, keresztesekből alakult templomos lovagrend tagja.

Cherubim: védangyal.

újabb Néró: Nero, Claudius Caesar Germanicus (37–68) római császár, a hagyomány szerint ő gyújtotta fel Rómát 64-ben. Kazinczy, mint jegyzeteiben kifejti, *Philippus Pulcherre*, magyarul *Szép Filepre*, azaz IV. (Szép) Fülöp francia királyra utal, aki a XIV. század első éveiben megtörte a templomos rendet.

Hymen: a házasság istene.

Kármel, Tábor, Mamre: hegyek Palesztinában.

Barka: sziklás vidék Észak-Afrikában.

hölgyecske: Kazinczy meghatározásában *Asszonyka, Leányka*.

bugocska: galambdúc.

bokor: „az az egy pár”, mint Kazinczy írja, erdélyi tájszóként határozva meg azt.

klárisz: korall, az élénkpiros színre utal.

Béla: „IV. Béla, IId. Andrásnak fija” (1206–1270), 1235-től király.

tsalma, chalma, csalma: török turbán.

Füred: Balatonfüred, Horváth Ádám ekkoriban a Balaton túlsópartján fekvő *Szántódpusztán* élt.

Vénus, Cypris: Aphrodité, a szerelem istennője, kinek *két híve* az őt kísérő galambpár.

Bellóna: a hadak istennője.

Czenczi, Lali: fantáziánévek (Kazinczy névhasználatáról általában l. A' *Tavaszhöz* magyarázatait).

35. SZÖVEGIDENTITÁS

A' Holdhoz

1789. szeptember 27.

1.	A' Holdhoz. Kassán, 1789. Szeptembr. 27d.	MTAK M. Nyelvtud. 4r. 41/I., 227a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	1823	A	975.
2.	A' Holdhoz. Kassán, 1789. Szeptemb. 27d.	MTAK K 642., 115b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Régibb Stúdiumaim.</i>)	1823	A	1041.

Megjelenések

Abafi, 1879., I. 164. (a főszövegben a második kidolgozás) és 288. (a jegyzetben az első kidolgozás); Gergye, 1998., 206., főszöveggént a *Régibb Stúdiumaim*ban olvasható második kidolgozást közli (Miért lövöd...), a jegyzetben először (437.) a *Pandekták*ból a javított első kidolgozást (Mit nézel...), majd utána (438.) ugyanezt a *Régibb Stúdiumaim*ből.

Keletkezéstörténet

A szöveg alakulását ezúttal nem a két forrás egymásutánja rögzíti, hanem mindkét forrás együttesen, hiszen egyazon szakasz két kidolgozását tartalmazza mindkét forrás. A két kidolgozás igen jelentősen eltér egymástól, a női névben a szokásos Czenczi – Lili váltást mutatja, valamint a második kidolgozásban a következő szakasz első két sora is szerepel. A két forrás egymástól érdeemben csak az első kidolgozás esetében különbözik: a *Pandekták*ban látható javítások a *Régibb Stúdiumaim*ban szerepelnek, ez arra utal, hogy ez keletkezett később. A *Pandekták* javításairól az íráskép alapján nem dönthetőek el egyértelműen, hogy az eredeti fogalmazvány korrekcióit archiválják, vagy a lejegyzést követő módosításokról van szó, de ez utóbbinak a második kidolgozás létezése miatt nem sok értelme lenne. A két kidolgozás eredeti keletkezési idejéről és körülményeiről csak a Kazinczy által a címben jelzett információink vannak, a megadott időpont körül akkori levelei tanúsága szerint valóban Kassán tartózkodott. Nem zárható ki, hogy fordításról van szó.

36. SZÖVEGIDENTITÁS

P. Szaitz Leo Mariahoz

?1789. október/

?1790. október 15.

1.	P. Szaitz Leo Mariahoz. el-kezd. Miskolcz és Szikszó közt. 15. 8br. 1790.	MTAK M. Irod. RUI 2r. 2/II., 62a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek II.</i>)	1790	A	879.
2.	Miskolczon, Egerből jövőn, Pater Szajcz Leo Mariától, 1789.	MTAK K 642., 112b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Régibb Stúdiumaim.</i>)	1823	B	1035.
3.	Miskolczon, Egerből jövőn, talán 1789.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 121., Lomtár 17.	Autográf tisztázat.	Önálló.	?	B	–

Megjelenések

1. KazLev. II. 113.

2. Abafi, 1879., 164–165.; Gergye, 1998., 206.

Abafinál a jegyzetben a másik dátum szerepel, továbbá hivatkozik egy *Orpheus*-beli megjelésre, de ez tévedés, a folyóiratban nem jelent meg ez a verstöredék (talán az *Utazások* című írás Szaitz Leóval foglalkozó részére gondolhatott Abafi).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A Kazinczy által megadott dátumok már az évben sem egyeznek (1789, illetve 1790), s több ellentmondást tartalmaznak a címsorok is. A *Korai versek II.* megfogalmazása („P. Szaitz Leo Mariahoz”) érthető helyhatározóként és részeshatározói értelemben, az első esetben azt jelenti, hogy a hozzá való utazás során, közben készült a vers, a másodikban pedig azt, hogy neki szóló episztoláról van szó. Ez a kérdés azért vetődik fel igazán, mert a másik két forrás címében egyértelműen helyhatározó szerepel („Egerből jövőn, Pater Szajcz Leo Mariától”), igaz, ez éppen az ellentéte a másik forrásban olvasható útiránynak (amennyiben ott is helyhatározóként értjük a megfogalmazást). A versszöveg utolsó sorai ugyancsak a Szaitz Leóhoz való menetelre látszanak utalni (”Térek hozzád”), de egy költői szöveg által teremtett vershelyzet szó szerinti értelmezése nem feltétlenül bír filológiaiilag döntő érvénnyel. A helymegjelölés az 1. forrásban ’Miskolc és Szikszó között’, a 2. forrás Miskolcot magát adja meg, tehát nem útközbeni keletkezést sejtet, mint a másik, továbbá az 1. forrás napra pontos dátumot közöl, míg a másik csak az évet adja meg, s mint említettük, ez sem egyezik a két helyen. A 3. forrás pedig még ebben is bizonytalanságot jelöl (’talán 1789.’).

Két lehetőséget kell végiggondolnunk, melyek az 1. és 2. forrás címeinek megfogalmazásából, adataiból következnek (a két lehetőség egyenrangúként való végiggondolására Orbán László megjegyzései készítettek, melyeket egy korábbi jegyzetváltozat kapcsán tett).

1. lehetőség: 1789, Miskolc, Egerből Szaitz Leótól jövet

Kazinczy és Szaitz Leó egri találkozásáról az útirajzok október 22-i dátumú levelében esik szó, itt a vizitet ugyanerre a napra teszi. Emellett rendelkezésünkre áll a Kazinczy hivatali utazásairól benyújtott elszámolások adatsora. Az 1789. október eleji munkácsi útról október 17-én érkezett vissza Kassára, s innen két nap múlva, október 19-én már indult is Miskolc–Eger felé. Az erről a 41. útról készült iratban a következőket találjuk (csak a számunkra most fontos dátumokat emeljük ki):

- október 20-án előbb Forróról Szikszóra, majd Szikszóról Miskolcra érkezett;
- október 23-án Zsértzről Egerbe érkezett;
- október 26-án indult Egerből Kövesdre;
- október 27-én Miskolcra érkezett;
- október 28-án előbb Miskolcra, majd Szikszóra, majd Szikszóról Forróra érkezett (KazLev. XXV. 425–428.).

Ha a vers címének helymeghatározását erre az adatsorra vetítjük, akkor október 27. estéje és 28. reggele jöhet szóba, mert ekkor tartózkodott Kazinczy Miskolcon, Egerből eljövén.

Kérdés azonban, hogy hitelt adhatunk-e a hivatali elszámolásban szereplő adatoknak. Soós István, ezen elszámolások közreadója és Kazinczy itineráriumának összeállítója ezek hitelességéből indul ki, s az útirajzok ezzel összhangban nem álló adatait tévesnek mondja (KazLev. XXV. 899.). Orbán László felveti, hogy talán nem megkérdőjelezhetetlen az elszámolások hitele sem, mert van, hogy más források inkább az útirajzok adatait igazolják (MagyUtak, 2015., 255.).

Kazinczy az útirajzokban, mint említettük, 1789. október 22-ét adja meg Egerbe érkezése és Szaitznál tett látogatása napjaként, míg az elszámolások szerint csak 23-án érkezett Egerbe. Kazinczy az *Orpheus* előző számában megjelent útleírásának dátumai nem pontosak, hiszen júniusi betegsége idejére eső napokat nevezett meg (vö. *Orpheus*, 2001., 29–33., 59–62.), s ez inkább csökkenti az egyébként is szépirodalmi jellegű útirajz keltezésének hitelét. Más kontrollforrás azonban nem hozható fel egyik adat mellett sem. Az Egerből való eljövétel utáni napokra (vagyis a számunkra igazán fontos időszakra) nézve még nagyobbak az ellentmondások, mert az *Útirajzok* szerint Budáról október 29-én indulván 31-én Balatonfüredre ért, meglátogatta Szántódon Horváth Ádámot, akitől november 3-án vált el Füreden, s még aznap Veszprémbe utazott, hogy majd továbbinduljon Bécsbe (MagyUtak., 2015., 21.). Az elszámolásokban ezzel szemben október 29–30-án

Forróról Szinán át Kassára utazott. Naplóiban az 1789 októberére eső dátumok nem kevésbé el-
lentmondásosak, noha egyértelműen a dunántúli út mellett szólnak: „31. Egerben. 29. Zichy Ka-
rolynal. 31. Füred. Szántód.” (PEml., 2009., 174., 321.) S az egyetlen kortárs keletkezésű, nem
szépirodalmi irat is ezt támasztja alá: Horváth Ádám 1789. november 3-án keltezett levele (261.
sz.), melyben éppen az együtt töltött napokra és elválásukra reflektál (vö. MagyUtak., 2015., 255.).
Ha ez így van, vagyis Kazinczy Egerből nem Kassa, hanem Buda felé indult (mert egy kassai visz-
zatérés és újraindulás időgénye nem egyeztethető össze a rendelkezésre álló napok számával),
akkor ez az elszámolás adatait kétségbe vonja, ahogy az arra épített datálást is, legalábbis a ponto-
san meghatározott nap vonatkozásában. Az ugyanis, hogy volt egri út, nemigen kérdőjelezhető
meg, s ennek a forrásokban szóródó időpontja pedig mindenütt októberre esik.

2. lehetőség: 1790. október 15., Miskolc és Szikszó között, Szaitz Leóhoz

A Kazinczy által megadott dátum a következő ismert dátumok sorában helyezhető el: Pestről
hazatérőben (ahol 1790. szeptember 17-től tartózkodott, s október 3-án is ott volt,) október 12-én
Kassára érkezett, majd október 16-án Ruszkára, október 24-én Tokajba (KazLev. II. 120., 342. sz.;
PEml., 2009., 175., 322.; részletesen l. a 43. szövegidentitás jegyzetét, valamint a *Korai versek II.*
keletkezéséről írottakat). Az elszámolások adatsorai szerint a Kassa–Forró–Miskolc, illetve a
Miskolc–Abaújszántó–Göncruszka utak két-két nap alatt elvégezhetőek voltak, s így az október
12–16. közötti időszakban a Miskolc–Szikszó táv éppen október 15-re esik, vagyis a vers autográf
datálása beilleszthető az ismert adatok sorába (erre a lehetőségre Orbán László hívta fel a figyel-
memet). Nem tudunk azonban semmit mondani, miért utazott rövid időn belül előbb le egészen
Miskolcig, majd vissza Göncruszkáig, majd megint le Tokajba, ez így önmagában nem tűnik egé-
szén racionálisnak. Nem tudjuk továbbá mindezeket Egerhez és Szaitz Leóhoz kötni, pedig a cím
utal rá. Az 1790-es év elszámolásai között nem találtunk egri utat, s nem ismerünk más adatot sem
a feljegyzések között, sem a levelezésben, mely egri utazásra, a Szaitz Leóval való találkozásra vo-
natkozna. Esetleg arra gondolhatunk, hogy a 'Szaitz Leóhoz' utalás a hozzá írt versre vonatkozik,
nem a hozzá való utazásra. Nem segít a keltezésben a *Korai versek II.* első lejegyzési rétegének a
datálása sem, mert ebben a rétegben éppen a jelen vers a legkésőbbi dátumú. Ha elfogadjuk az 1790.
október 15-i dátumot a szövegidentitás keletkezési idejéül, akkor a szövegcsoporthoz e rétegének le-
jegyzése ezt követően, de még október 24. előtt kellett megtörténnie. De éppen a lejegyzési idővel
való egybeesés felvetheti azt a lehetőséget is, hogy elírás történt: az egyébként szándékolt 1789-es
évszám helyett a folyó év és hónap került a vers alá (igaz, a 15-i dátum nem illik az 1789-es év ok-
tóberébe, no meg mindez amúgy sem lenne bizonyítható).

Összegezve: az 1. és a 2. forrás által felvetett két keltezési lehetőség, különböző okok miatt, de
egyaránt bizonytalan, így a szövegidentitás keletkezését vaglyagosan és a bizonytalanság jelzésével
adjuk meg (?1789. október/?1790. október 15.). A tárgyi érvek és összefüggések alapján az 1789-es
kelteztést tartjuk valószínűbbnek, így a szövegidentitást időrendileg e helyre soroljuk be.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A három szövegállapot a címbeli eltérésen túl egy lényeges különbséget mutat: a 2. és 3. forrás
egyébként is mindenben egyező szövege egy sorral hosszabb a végén („Mert bűnöm nyommaszt
szertelen!”). Ezen túlmenően négy szóváltakozásra figyelhetünk még fel:

	1.	2–3.
1. sor	Úgy mint	Mint
	szállott	szállt
8. sor	kínosbb	szörnyebb
9. sor	Most hozzád	Téhozzád

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Korai versek II.* eredeti lejegyzése 1790 októberében keletkezett.
2. A *Régibb Stúdiumaim* 1823-ban készült.
3. A forrás egy a vers fölött eltépett, esetleg Pandekta-lap, amely jelenleg önállóan található meg egy kéziratos levelezéskötet *Lomtár* részlegében, keletkezési idejét nem ismerjük. A lap másik oldalán, a lap alján lévő, kétsornyi töredékes magyarázat („Rájnis és kivált Révai nagyon meg voltak elégedve ezen darabommal, 's sokat kezdetek remélni; de a' mint a következő”) nem biztos, hogy e versre vonatkozik, lehetett a lap túloldalán a leszakított részen egy másik szöveg is, amire vonatkozhatott (a megfogalmazás egyébként hasonlatos *Az esthajnal* egy ismert kommentárjához: „Dayka és Révai 's Rájnis ezt csudálták, 's nekem, keresztül menvén Győrön 1789. Novemb. complimenteket tettek érette.”). Erről a kéziratról készült egy másolat is, Horváth Dömétől, amely Váczy József közlésében megjelent (*Kazinczy ismeretlen iratai*, ItK 1932., 87.).

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás Kazinczy által megadott keletkezési ideje körül bizonytalanság van, a megállapított időpont is csak alternatívát jelent: ?1789. október/?1790. október 15. A három változat közül az első célja nem határozható meg pontosan, ez is inkább archiválási szándékúnak tűnik, mint a második és a harmadik, legalábbis a kiadás határozott szándéka sem itt, sem másutt nem merül fel e szöveggel kapcsolatosan.

Magyarázatok

Szaitz Leó (1746–1792) szerzetes, hitvédő író, Kazinczy részletesen ír róla az *Útazásokban* és bírálja az *Orpheus* több más közleményében is (*Orpheus*, 2001., 61–62., illetve 129., 220., 315.). Szaitz 1790. február 27-i levelének közbevetése („nékem az írták, hogy Tek. Úr én ellenem is kezdett valamit írni”, *KazLev.* II. 44., 303. sz.) nem tudjuk, mire utal.

Fast, Christian (Fastl Kristóf) (sz. 1735) jezsuita hitszónok, Kazinczy megemlékezik a vele való találkozásáról, nevetségessé tételéről (PEml., 2009., 73–74.).

Merz, Aloys (1727–1792) német hitszónok, hitvédő teológus, Kazinczy előbb az ő nevét írta le az 1. forrásban. A két említett hitvédő volt Kazinczy szerint Szaitz mintaképe, mint az *Útazásokban* írja, „azt óhajtja, hogy neve a' P. Fast és Merz neve mellé tétetessen” (*Orpheus*, 2001., 61.).

Virág-Vasárnap: a húsvét előtti vasárnap, a nagyhét kezdete.

37. SZÖVEGIDENTITÁS Az *Inség' két Barátja* 1789. november 4. előtt

1.	Az <i>Inség' két Barátja</i> . Frantziából.	Mindenes Gyűjtemény, 1789. november 4., II. negyed, 10. szám, 151.	Hírlapi közlés.		1789	Aa	681.
2.	Az <i>inség' két Barátjai</i> . Frantzból.	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/II., 80a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek II.</i>)	1790	Ab	906.
3.	Az <i>inség' két barátja</i> . Frantziából.	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/II., 35a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Heliconi</i> <i>virágok II. kötet.</i>)	1792	Ac	963.

Megjelenések

3. Abafi, 1879., II. 215. Az *igazság két barátja* címen.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Keletkezéséről nincsenek adataink, így az időben első szövegforrás megjelenésének dátumát adjuk meg.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A három szövegforrás két helyen tér el egymástól. A 2. sorban az 1. forrás 'hagyott nálunk' alakjával szemben a másik kettőben 'adott mellénk' szerepel, míg a 4. sor az első két forrás 'Eggyik – a' Reménység; a' másik – az Álom' megoldásához képest a 3. forrásban 'Eggyike a' Remény, másika az Álom' módosítással található.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Mindenes Gyűjtemény* 1789. november 4-i számában jelent meg.
2. A *Korai versek II.* alaprétege 1790 októberére tehető, a második lejegyzési rétegbe tartozó tisztázati lap, melyen a jelen szöveg található, valószínűleg ugyancsak ekkortájt keletkezett.
3. A *Heliconi virágok II.* kötete 1792 elején, legvalószínűbben januárban került lejegyzésre.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Keletkezési idejéről nincsenek adataink, legkésőbb 1789-ben készült, érvényessége az 1789 vége és 1792 eleje közötti bő két esztendőre tehető.

Forrás

Kazinczy alcíme szerint franciából készült fordítás, forrását Penke Olga azonosította: Voltaire *Henriade*-jából a 7. ének első hat sorának szabad átköltése, csak az utolsó sor hű fordítás (minderől részletesen, összevetve Péczeli fordításával l. Penke Olga: *Kazinczy Ferenc és a Mindenes Gyűjtemény*, in Debreczeni–Gönczy, 2010., 414–415.). A forrás azonosítása érthetőbbé teszi, hogy éppen a Voltaire eposzát fordító Péczeli József lapjában közölte e verset Kazinczy, ott, ahol más egyéb verse nem jelent meg. A francia eredeti Penke Olga közléséből:

Du Dieu qui nous créa la clémence infinie
Pour adoucir les maux de cette courte vie,
A placé parmi nous deux êtres bienfaisants,
De la terre à jamais aimables habitants,
Soutiens dans les travaux, trésors dans l'indigence:
L'un est le doux sommeil, et l'autre l'espérance.

38. SZÖVEGIDENTITÁS

A' gyermek poéta

1789. december 12.

1.	A' gyermek Poéta.	RGy C 64., 1048.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Ráday Gedeon</i> nak, 1789. dec. 27.)	1789	Aa	15.
2.	A' gyermek Poéta.	PFK 654 10a E 27 2/3.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döme Károlynak</i> , 1790. január 1.)	1790	Ab	17.

3.	A' gyermek poéta. Superint. Götz verseiből. <i>Rozsnyón, Decem. 12dik. 1789.</i>	Orpheus I. kötet, 3. szám, 274.	Folyóirat-kiadás.		1790	Ac	693.
4.	A' gyermek-poéta. Superint. Götz Írásából. <i>Rozsnyón, Decembr. 12d. 1789.</i>	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/II., 82ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek II.</i>)	1790	Ac	897.
5.	A' gyermek poéta. <i>Rozsnyón. Bak-havának 10d. 1789.</i>	Heliconi virágok, 94–95.	Évkönyvrészlet.		1790/1791	Ad	719.
6.	A' gyermek poéta. Superint. Götz Írásából. <i>Rozsnyón, Decemb. 12d. 1789.</i>	MTAK RUI 2r. 2/I., 20b–21a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek III.</i>)	1791	Ac	929.
7.	A' gyermek-Poeta.	Poetai Berek, 145–146.	Kötet-részlet.		1812/1813	Ba	622.
8.	A' gyermek költő.	MTAK K 642., 198a., 199b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Fordításcsomó II.</i>)	1828–1830	Bb	1226.

Megjelenések

1. KazLev. XXIII. 21–23., a vers: 22–23. (5659. sz.).
2. KazLev. II. 1–3., a vers: 2–3. (279. sz.).
3. Orpheus, 2001., 101.
7. Abafi, 1879., II. 176–177.; Gecsei, 2008., 6.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy datálása egy forrás kivételével egyezik: Rozsnyó, 1789. december 12. (csak a *Heliconi virágokban* szerepel december 10.). A 42. hivatalos út dokumentumai szerint december 12-én valóban Rozsnyón tartózkodott, december 10-én viszont még Tornán (KazLev. XXV. 428–429.), így arra kell gondolnunk, hogy a *Heliconi virágokban* történt a hiba. A verset december 27-én és január 1-én küldte Ráday Gedeonnak és Döme Károlynak, s ekkortájt juttathatta el Prónay Lászlónak is, aki február 3-án reflektál erre: „A' Gyermek Poeta Énekét lantba foglaltatom 's Leánnyommal hangoztatom.” (KazLev. II. 30., 295. sz.)

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 8 szövegforrás közül az első hat szövegállapota nagyon hasonló, csak az első és a harmadik szakasz első két sorában van szóváltakozás:

	1., 2.	3., 4., 6.	5.
1. szakasz 1–2. sor	Ámor – Erzsí	Ámor – Iris	Cupido – Iris
	1.	3., 4., 6.	2., 5.
3. szakasz 1–2. sor	tudtam – virágom'	láttam – virágom'	láttam – szegfőmnek

Az *Orpheus* (3.), a *Korai versek II.* (4.) és a *Korai versek III.* (6.) teljesen megegyezik, még a cím és a keltezés írásmódjában is. A két levél (1., 2.) és a *Heliconi virágok* (5.) kisebb eltérései, valamint

a címben mutatkozó különbségek (a levelekben nincs keltezés, az almanachban pedig téves dátum szerepel, Götz megnevezése nélkül) alváltozatokat képeznek. A 6. forrásban egy utólagos javítás van, s ez a későbbi megoldással egyezik meg, de mivel a sok-sok változtatás közül csak ez az egy van feljegyezve itt, ezt nem tekintjük önálló kidolgozási fázisnak, s alváltozatnak sem. A 7. és 8. forrás szövegállapota egészen új, 11 sorban van változás, az első hat egészen újra van írva a korábbiakhoz képest. A két forrás között is vannak azonban eltérések 7 sorban és a címben is, de mondat szerkezetet érintő változás itt már nem történt, így ezek alváltozatokat képeznek.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Ráday Gedeonnak, 1789. december 27.
2. Levél Döme Károlynak, 1790. január 1.
3. Az *Orpheus* I. kötetének 3. száma 1790 augusztusában került leadásra és szeptemberben jelent meg.
4. A *Korai versek II.* alaprétégéből tartozó lejegyzés 1790 októberében készült.
5. A *Heliconi virágok* első kötetének kézírata 1790. október–november fordulójára kerülhetett leadásra, s 1791 augusztusában jelent meg.
6. A *Korai versek III.* alaprétégéből tartozó lejegyzés 1791 őszén készült.
7. A *Poetai Berek* kézírata 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813. március legelején jelent meg.
8. *Fordításcsomó II.*, 1828–1830.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

(A) Az első változat a szövegidentitás 1789. december 12-i megszületését követően adathatóan két évig, 1791 végéig volt érvényben, ez kis eltérésekkel kétszer publikálásra került.

(B) Az új változat kialakításának folyamata e vers esetében nem maradt fenn utólagos javítások formájában, időponthoz sem tudjuk kötni, az bizonyos, hogy a *Poetai Berek* kéziratának 1812-es leadása előtt történt. Utóbb ez a szövegállapot is számottevően módosult még a tervezett gyűjteményes kiadás előkészületei során, 1828–1830 körül.

Forrás

Johann Nikolaus Götz (1721–1781) német költő *Der dichtende Knabe* című versének fordítása. Kazinczy a német eredetit mindkét levelében közli (l. a 15. és 17. forrásokat tartalmazó leveleket). Váczy János szerint a Dömének küldött változat az eredeti kiadásától négy helyen különbözik:

„3. versszak	3. sora az eredetiben	verzehrtén helyett	<i>vergnügen.</i>
4.	2.	helfen	<i>rathen.</i>
4.	3.	Kopfe	<i>Haupte.</i>

(A 2. versszak 3. sorában *derem* helyett *deren* olvasandó.)” (KazLev. II. 547.)

Váczy János nem nevezi meg az általa használt kiadást, de Götz verseinek Karl Wilhelm Ramler általi kiadásában mindenesetre ez a szöveg szerepel (*Vermischte Gedichte von Johann Nikolaus Götz*, Mannheim, 1785., 128–129.). Ugyancsak ez a különböző szöveg olvasható Ramler *Lyrische Blumenlese* című kiadványában is (Lipscse, 1778., VIII. kötet, 215–216.), amelyre Gálos Rezső hivatkozik (Gálos, 1932., 373.). A Kazinczy által lejegyzett szöveget tartalmazó kiadást nem sikerült találnunk, nem zárható ki Kazinczy szövegátvételének a lehetősége sem, különösen, ha mint gyakran tette, emlékezet után fordított. Erre látszik utalni az is, hogy a Rádayhoz frott levélben a 3. szakasz 3. sora eltér a Döméhez küldött szövegtől (‘verzehrtén’), vagyis a minden kiadásban szereplő ‘vergnügen’ áll itt is.

Magyarázatok

Superint.: superintendens, protestáns püspök.

Bak hava: december.

Ámor, Cupido: Aphrodité gyermeke, a szerelem kisfiú formájú istene.

39. SZÖVEGIDENTITÁS
Döme Károlynak/Mede Pálnak
1790. január 1.

1.	Döme Károlynak	PFK 654 10a E 27 2/3.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döme Károlynak,</i> 1790. január 1.)	1790	Aa	16.
2.	Döme Károlynak.	FSZEK Sz. 3515.	Autográf tisztázat.	Önálló.	1790	Aa	–
3.	Tisztel. Döme Károly Úrhoz. [...] Kassán, Jan. 1jén 1790.	Orpheus I. kötet, 3. szám, 295–296.	Folyóirat- közlés.		1790	Aa	698.
4.	Döme Károlyhoz Egy Nyomtatvány Bácsmegyeimmél. Kassán, 1790. Jan. 1jén.	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/II., 78ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek</i> II.)	1790	Aa	894.
5.	Mede Pálnak a' Bácsmegyei' Leveleivel. Kassán. Víz-öntő-hav. 1jén 1790.	Heliconi virá- gok, 103–104.	Évkönyv- részlet.		1790/1791	Ab	722.
6.	Döme Károlyhoz Bácsmegyeim Levelének egynehány példányával. Kassán, Január. 1jén. 1790.	MTAK RUI 2r. 2/I., 21b–22a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek</i> III.)	1791	Aa	930.

Megjelenések

1. KazLev. II. 1–3., a vers: 1–2. (279. sz.).
3. Abafi, 1879., II. 8–9.; Orpheus, 2001., 107.
4. Bajza–Toldy, 1836., 172–173., nem a teljes címet közli.
6. Gergye, 1998., 187.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A minden forrásban egyező dátum a Döme Károlynak írott levél keltezése: 1790. január 1. A vers a levél kommentárja szerint dedikációnak készült a *Bácsmegyei* azon kötetébe, melyet Kazinczy Dömének küldött. A vers keletkezésének előzményei közé sorolható Kazinczy találkozása Dömével a pozsonyi papi szemináriumban, melyet a *Pályám emlékezete* egy helyén is megörökített (PEml., 2009., 624., 692.). Erre 1789. november 17-én kerülhetett sor, legalábbis e dátumot írta Kazinczy Döme epigrammájának saját kezű másolata alá, melyet Döme Kazinczy jegyzése szerint közvetlenül az elválásuk után írt hozzá, s küldött utána (MTAK K 638/II., 127a; l. ugyanezt egy-szőnyi eltéréssel, dátum nélkül Kazinczy Arankához írott 1789. december 21-i levelében (KazLev. XXIV. 23–24.; I. 521.; 5939. és 273. sz.).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 6 szövegforrás szövegállapotában nem tér el jelentősen egymástól, apróbb váltakozások van-nak csupán (4. sor: 'Azt – Ezt'; 5. sor: 'ah – oh – ó'; 19. sor: 'várhatsz, ha – vársz, hogyha'), ezen

eltéréseket (részben csekély voltak, részben váltakozásjellegük miatt) nem látjuk elégségesnek szövegváltozatok, de még alváltozatok elkülönítéséhez sem. Az *Orpheus*ban (3.) a többi változat 7. sora ('Vesd tűzre – kérlek! intlek! – hirtelen.') a többi változat 10. sora után jön, ez minden bizonynyal nyomdai tévesztés, ezért alváltozatként nem vesszük számításba. A cím a levélben (1.) alcím és dátum nélkül áll (amit viszont itt a kísérőszöveg és a keltezés helyettesít), a többi forrásban kisebb megfogalmazásbeli eltérésekkel utal az alcím a *Bácsmegyey* küldésére (a 4., 5. forrás egy, a 3. és 6. több példány küldését említi), a Bácsmegyey példányba bejegyzett szövegben (2.) ez értelem-szerűen elmarad, s csak a dátum szerepel a cím mellett. Az egyetlen eltérés, melyet számottevőbbnek ítélünk: a *Heliconi virágok*ban (5.) Dömét álnevén, Mede Pálként említi, ezért ezt alváltozatnak tekintjük.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Döme Károlynak, 1790. január 1.
2. Bejegyzés a *Bácsmegyey* (Kassa, 1789) egy példánya címlapjának hátoldalán. Ez a bejegyzés a Dömének írott 1790. január 1-i levél kísérősorai szerint azzal egyidejű.
3. Az *Orpheus* I. kötetének 3. száma 1790 augusztusában került leadásra és szeptemberben jelent meg.
4. A *Korai versek II.* alaprétégbe tartozó lejegyzés 1790 októberében készült.
5. A *Heliconi virágok* első kötetének kézírata 1790. október–november fordulója körül kerülhetett leadásra, s 1791 augusztusában jelent meg.
6. A *Korai versek III.* alaprétégbe tartozó lejegyzés 1791 őszén készült.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A lényegében egy változatban létező szövegidentitás csak közvetlenül megszületése után, 1790–1791-ben volt érvényben, ekkor Kazinczy kétszer is publikálta, ezt követően azonban már nem számolt kiadásával.

Magyarázatok

Tisztel: tisztelendő.

Döme Károly (1768–1845) író, fordító, 1818-tól pozsonyi kanonok. Ekkoriban a pozsonyi papi szemináriumban tanult, Kazinczy verseket közölt tőle a *Magyar Museum*ban, az *Orpheus*ban és a *Heliconi virágok*ban (itt Mede Pál álnevén).

Bácsmegyey: Kazinczy németből fordított levélregénye, a *Bácsmegyeynek összeszedett levelei* 1789 tavaszán jelent meg (I. Ford., 2009., 782–783.).

Ámor: Aphrodité gyermeke, a szerelem kisfiú formájú istene.

Hogy meg-szökél előlle...: utalás a cölibátusra.

Pandórai Szelentze: Pandóra mitológiai lányalak, aki kíváncsiságból kinyitotta azt a szelencét, amelybe a bajok és a remény volt zárva; az előbbieket kiszabadultak, az utóbbi benne maradt.

Én nem kerültem a' rab-lántzokat: e rész utalásaiból kiindulva fejtette ki feltevését Szauder József a *Bácsmegyeynek* Kazinczy korabeli szerelmi életével való összefüggéseiről (Szauder, 1961., 107–114.).

40. SZÖVEGIDENTITÁS
Anakreonnak XLVI. Dala
1790. február 4.

1.	Anakreonnak XLVI. Dala. [...] Kassán, Febr. 4d. 1790.	MTAK M. Irod. RUI 2r. 2/II., 73b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek II.</i>)	1790	Aa	889.
2.	Anakreonnak XLVI. Dala. [...] Kassán. Hal-havának 4d. 1790.	Heliconi virágok, 90–91.	Évkönyv-részlet.		1790/1791	Aa	716.
3/1.	Anakreonnak XLVI. Dala. [...] Kassán, Február. 4dikén, 1790.	MTAK RUI 2r. 2/I., 22b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek III.</i>)	1791	Ab	931.
3/2.			Utólagos javítások.		1791 után	B	

Megjelenések

2. Abafi, 1879., II. 92–93. (*Szerelem* címmel); Orpheus, 2001., 343.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A címben megadott dátumok egyeznek, az év elejét Kazinczy adataink szerint valóban Kassán töltötte, további információink a keletkezésről nincsenek.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 3 forrás közül az első kettő szövegállapota teljesen azonos, a harmadik eredeti lejegyzése ettől egy sorban tér el (10. sor: 'Minden felett betsülte! – Egyéb felett szerette!'), az utólagos javítások során azonban az első három sor teljesen újra lett írva.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Korai versek II.* alaprétegébe tartozó lejegyzés 1790 októberében készült.
2. A *Heliconi virágok* első kötetének kézírata 1790. október–november fordulója körül kerülhetett leadásra, s 1791 augusztusában jelent meg.
3. A *Korai versek III.* alaprétegébe tartozó lejegyzés 1791 őszén készült, a javítások valamikor ezt követően (a pontosabb meghatározáshoz nincsenek támpontjaink).

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás megszületését, 1790. február 4-ét követően egyszer megjelent a szöveg, aztán még egy átdolgozáson átesett valamikor 1791 után, de utóbb már nem számolt közlésével Kazinczy.

Forrás

A jelen fordítás a XLVI. (modern számozás szerint: 29. és 29/a) anakreóni dalból készült (Kazinczy anakreóni dalairól általában, az Anakreón-kiadásokról részletesen l. a 25. szövegidentitás Forrás alfejezetében írottakat). Kazinczy legvalószínűbben a Degen-kiadást használta (*Anacreontis carmina ex recensione Brunckii edidit varietatem lectionis selectam et indicem adiecit M. Ioannis Fridericus Degen*. Erlangen, 1781., 54–55.), az eredeti görög szöveget ebből idézzük:

XLVI. Εἰς Ἑρωτα.

Χαλεπὸν τὸ μὴ φιλῆσαι
Χαλεπὸν δὲ καὶ φιλῆσαι
Χαλεπώτερον δὲ πάντων
Ἀποτυγχάνειν φιλοῦντα.
Γένος, οὐδὲν εἰς Ἑρωτα
Σοφίῃ, τρόπος πατεῖται
Μόνον ἄργυρον βλέπουσιν.
Ἀπόλοιτο πρῶτος αὐτός,
Ὅ τὸν ἄργυρον φιλήσας.
Διὰ τοῦτον οὐκ ἀδελφός,
Διὰ τοῦτον οὐ τοκῆς·
Πόλεμοι, φόνοι δι' αὐτόν·
Τὸ δὲ χεῖρον, ὀλλύμεσθα
Διὰ τοῦτον οἱ φιλοῦντες.

Magyarázatok

Ámor: Aphrodité gyermeke, a szerelem kisfiú formájú istene.

41. SZÖVEGIDENTITÁS
Anakreonnak XXIIIdik Dala/A' szép árny
1790. július 4.

1.	Anacreon 22dik Dala.	RGy C 64., 1065.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Ráday Gedeonnak</i> , 1790. augusztus 3.)	1790	Aa	19.
2.	Anakreonnak XXIIIdik Dala. [...] Napkoron, Szabótsban, Jul. 4dikén, 1790.	Orpheus I. kötet, 3. szám, 277.	Folyóirat- közlés.		1790	Aa	696.
3.	Anacreonnak XXIIIdik Dala. [...] Napkoron, Szabótsban, Oroszl. 4d. 1790.	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/II., 74a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek II.</i>)	1790	Ab	890.
4/1.	Anacreonnak XXIIIdik Dala. [...] Napkoron, Szabótsban, Júl. 4dikén, 1790.	MTAK RUI 2r. 2/I., 23a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek III.</i>)	1791	Ab	932.
4/2.			Utólagos javítások.		1791	Ba	
4/3.			Utólagos javítások.		1803	Bb	
5.	A' szép ülő-helly. <i>Anácreonból.</i>	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/II., 30b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Heliconi virágok II. kötet</i>)	1792	C	960.

6.	A' szép árny.	Poetai Berek, 178.	Kötet-részlet.		1812/1813	D	642.
7.	A' szép fa.	MTAK K 642., 211b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Fordításcsomó II.)	1828–1830	D	1242.

Megjelenések

1. KazLev. II. 91–93., a vers: 92. (324. sz.).
2. Orpheus, 2001., 102.
6. Abafi, 1879., II. 89–90.; Gecsei, 2008., 24.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A keletkezés helyét és idejét a dátumok egybehangzóan adják meg, a *Korai versek III.*-ban még további pontosítás is olvasható: „Mise alatt benn a' Templomban.” (Kazinczynak a Nyíregyháza melletti szabolcsi településen, Napkoron való tartózkodásáról jelenleg ezt az egyetlen adatot ismerjük.)

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 7 forrás 9 szövegállapotot őrzött meg. Az első három teljesen azonos, alváltozatot képező különbséget közöttük Kazinczy kommentárja jelent az első két esetben. Ezzel a szövegállapottal egyezik meg a negyedik forrás, a *Korai versek III.* eredeti lejegyzése, kommentár itt sem található. E forrásban azonban a javításoknak két fázisa is elkülöníthető: az eredeti lejegyzés mellett az egyik, alatta a másik, de sem az egyik, sem a másik nincs bevégezve. Az eredeti lejegyzés (4/1.) melletti javítások (4/2.) a *Heliconi virágok II.* kötetének szövegállapotához (5.), az alatta lévők (4/3.) a *Poetai Berek*éhez (6.) vezetnek inkább, de nem teljes a megfelelés, a javítások nem adják ki pontosan a későbbi változatokat. A két utolsó forrás (6., 7.), melyeknek teljesen új szövegállapota egy sorral rövidebb a korai kidolgozásnál és más címet is visel, egymástól alig tér el, csak egy-egy szó a különbség a címben ('árny – fa') és a 3. sor elején ('Nézzd – Lásd').

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Ráday Gedeonnak, 1790. augusztus 3.
2. Az *Orpheus I.* kötetének 3. száma 1790 augusztusában került leadásra és szeptemberben jelent meg.
3. A *Korai versek II.* alaprétegébe tartozó lejegyzés 1790 októberében készült.
4. A *Korai versek III.* alaprétegébe tartozó lejegyzés 1791 őszén készült, az utólagos javítások első fázisa még ugyanekkor, mert a *Heliconi virágok II.* kötetének szövegállapotához vezet, a második fázisa a javításoknak, amely a *Poetai Berek* későbbi szövegállapotával mutat hasonlóságot, a kéziratoss csomó 1803-ra tehető lejegyzési rétegébe sorolható.
5. A *Heliconi virágok II.* kötet 1792 elején, legvalószínűbben januárban került lejegyzésre. A jelen vers esetében azonban a szövegcsoporthoz vonatkozó eme általános megállapítás mellett egyedi körülményekkel is számot kell vetnünk, amelyek abból adódnak, hogy az itteni szöveget Kazinczy maga és a Földi által készített fordításokból kontaminálta (vö. *Ráday Gedeon és Földi János összes versei*, kiad. Borbély Szilárd, Bp., 2010., 271., 497–498.). Kérdésként vehető fel, hogy mikor készült Földi fordítása, Kazinczy mikor kapta azt kézhez és mikor történt a kontamináció (a vizsgálat elvégzéséhez Földi János levelei állnak rendelkezésünkre, Kazinczy válaszai nem maradtak ránk).

– Földi a saját fordítását Kazinczy *Orpheus*-ban közzétett fordításának inspirációjára készítette. A kérdéses lapszámból 1791. február 5-i levele tanulsága szerint akkor még csak a kék borító jutott el hozzá, s március 9-én sem kapta még meg a teljes példányt (KazLev. II. 153., 170.; 358. és 364. sz.). Május 20-án azonban Kazinczy 'minapi' hosszú levelére hosszú választ írt Földi (KazLev. II. 191–205.,

374. sz.), s ebben már beszámolt a lapszám vételéről (205.), sőt küldte is az ott olvasott 22. anakreóni dal inspirációjára készített saját fordítását, mindjárt három változatban (199–200.).

– Hogy Kazinczy mikor vette kézhez az e fordítást tartalmazó levelet, nem tudjuk. Földi június 4-én, 11-én és 18-án is a választ sürgeti, miközben új és új fordításait és azok kommentárjait küldi (KazLev. II. 206–220., 377. sz.), legközelebbi ismert levele pedig már december 24-én kelt (232.), s ebben Kazinczy válaszában elmaradását panaszolja: „Soha nem tudom mire vélni hosszas hallgatásodat. Bétsi hosszas lakásodnak idejétől fogva semmi Leveledet nem vettem.” Ebből azonban az nem derül ki, hogy a nyáron Bécsből válaszolt-e neki Kazinczy, egyáltalán, megkapta-e ott a Földi kérdéses fordítását is tartalmazó levelet. (A Váczy János által a 234–241. oldalakon közölt, az 1791-es év végére besorolt levél szempontunkból nem számít, amúgy is április 24. előtt íródhatott, mert Dayka grammatikájáról szóló bírálatot tartalmaz, Dayka kéziratát pedig, mint június 4-én írja, már a debreceni vásárrkor visszaküldte Kazinczynak.) Valamikor azonban bizonyosan megkapta, mert felhasználta Földi verseit.

– A kontamináció megtörténetére nézve a kézirat és a Rádaynak írott 1791. december 15-i levél összevetése jelent támpontot, ugyanis a levélben Kazinczy közli a *Heliconi virágok* tervezett második kötetének tartalomjegyzékét, s ebben nem szerepel még a jelen fordítás. A kézirat 30a–31b oldalai tartalmazzák ezt, Földi két és Kazinczy egy további Anakreón-fordítása társaságában. Földi e versei éppúgy a május 20-i levélben jutottak el Kazinczyhoz (193., 198.), mint a szóban forgó vers három kidolgozása, melyek közül Kazinczy az elsőt használta fel. Mindebből időrendileg az következhet, hogy 1791. december 15-én még nemigen lehetett készen ez a kontaminált szövegállapot, noha ezt bizonyosan csak a szövegforrást jelentő kéziraatra nézve állíthatjuk, amelynek letisztázását 1792 elejére tesszük. Ezt a következtetést erősíti azonban az a tény is, hogy a *Korai versek III.* 1791 őszére tehető eredeti lejegyzésén végrehajtott javítások a *Heliconi virágok* második kötetének e kontaminált szövegéhez vezetnek, s így vagy megelőzik azt, vagy egyidejűek annak kialakításával.

6. A *Poetai Berek* kézírata 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813. március legelején jelent meg.

7. *Fordításcsomó II.*, 1828–1830.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

(A) A szövegidentitás 1790. július 4-i megszületését követő egy évben nem változott a szöveg. A megírás után egy hónappal, augusztus 3-án megküldte Ráday Gedeonnak, egy másik, Ráday által kért anakreóni dalfordítás helyett, s ugyanekkor beszerkesztette az *Orpheus* soron következő számába. Mind a levélben, mind az *Orpheus* lábjegyzetében kiemeli, hogy elégedetlen fordításával, de 1791 őszén még ezt a szöveget tisztázta le jegyzőfüzetébe (*Korai versek III.*).

(Ba) Elégedetlensége Kazinczyt a szöveg átdolgozására ösztönözte, ugyanekkor, 1791 végén, de ez a kidolgozás nem készült el teljesen, s a *Heliconi virágok* tervezett második kötetében egy egészen új, részben kölcsönzött szöveg jelent meg.

(C) E szöveg aláírása a kéziratban: *Földi és Széphalmy*, s ez tükrözi is a valóságot, mert a korábbi szövegből csak az első két sort tartotta meg, a többi hatot Földi János fordításából vette ide át. Valójában az első szó kivételével (K: Leányka – F: Bathylle) teljesen egyezik a Földi-szöveggel az itteni, aminek pedig az az oka, hogy ezt az első két sort Földi az első szó kivételével Kazinczy *Orpheus*-ban megjelent fordításából vette át.

(Bb) A Földiével közös szöveg tervezett kiadása után a *Korai versek III.* jegyzőfüzetében viszontért saját eredeti változatához, s 1803-ban ennek újbóli átdolgozásához fogott, melyet azonban ugyancsak nem fejezett be.

(D) Ez az átdolgozás több elemében a *Poetai Berek* szövegét előlegezte meg, de a kötet kéziratának 1812-es lezárása előtt újabb, alapvető átdolgozás történt, melyet csak az 1813-as nyomtatott változatból ismerünk, mert ennek kézírata nem maradt fenn. A gyűjteményes kiadás előkészületei során, 1828–1830 táján már csak kisebb módosításokat hajtott végre ezen, igaz, az egyiket a címben.

Forrás

A jelen fordítás a XXII. anakreóni dalból készült, ez a modern számozás szerinti 18. dal 10–17. sorainak felel meg (Kazinczy anakreóni dalairól általában, az Anakreón-kiadásokról részletesen I. a 25. szövegidentitás Forrás alfejezetében írottakat). Kazinczy legvalószínűbben a Degen-kiadást használta (*Anacreontis carmina ex recensione Brunckii edidit varietatem lectionis selectam et indicem adiecit M. Ioannis Fridericus Degen*. Erlangen, 1781., 25.), az eredeti görög szöveget ebből idézzük, s megadjuk a Kazinczy által a *Korai versek III.* fordítása mellé jegyzett görög szöveget is, mellyel az ékezeteket és egy-egy betűt leszámítva megegyezik:

Korai versek III. (23a)	Degen-kiadása (25.)
Παρα την σκιην Βαθυλλε Καθισον, καλον το δενδρον. Απαλας δ' εσεισε καιτας Μαλακωτατω κλαδισκω. Παρα δ' αυτον ερεθιζει Πηγη ρεουσα Πειθους Τις αν ουν ορων παρελθοι Καταγωγιον τοιουτο;	XXII. Εἰς Βάθυλλον. Παρὰ τὴν σκιὰν Βάθυλλον Καθίσω, καλὸν τὸ δένδρον· Ἀπαλὰς δ' ἔσεισε χαίτας Μαλακωτάτῳ κλαδίσκῳ. Παρὰ δ' αὐτόν μ' ἐρεθίζει Πηγὴ ῥέουσα Πειθοῦς. Τίς ἂν οὖν ὁρῶν παρέλθοι Καταγώγιον τοιοῦτο;

42. SZÖVEGIDENTITÁS

Anakreonnak IIIIdik Dala/A' szállást kérő/Az éjjeli Vendég 1790. július 16.

1.	–	RGy C 64., 1065.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Ráday Gedeonnak, 1790. augusztus 3.</i>)	1790	Aa	18.
2.	Anakreonnak IIIIdik Dala [...] Fejér-Gyarmat, Szatthmárban, Jul. 16dik 1790.	Orpheus I. kötet, 3. szám, 293.	Folyóirat- közlés.		1790	Ab	697.
3.	Anácreonnak IIIIdik Dala. Fejér Gyarmath, Szatthmárban, Oroszl. 16d. 1790.	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/II., 74b–75a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek II.</i>)	1790	Ab	891.
4/1.	Anacreonnak IIIIdik Dala. [...] Fejér- Gyarmath, Szatthmárban, Júl. 16d. 1790.	MTAK RUI 2r. 2/I., 23b–24a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek III.</i>)	1791	Ab	933.
4/2.			Utólagos javítások.		?1791	Ba	

5.	A' szállást kérő. <i>Anácreon után, szabadon.</i>	MTAK M. Irod. RUI 2r. 2/II., 31ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Heliconi virágok II. kötet</i>)	1792	Bb	961.
6.	Az éjjeli Vendég.	Poetai Berek, 174.	Kötet- részlet.		1812/1813	Bc	640.
7.	Az éjjeli vendég.	MTAK K 642., 209b–210a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Fordításcsomó II.</i>)	1828–1830	Bd	1240.

Megjelenések

1. KazLev. II. 91–93., a vers: 91. (324. sz.).
2. Orpheus, 2001., 107.
6. Abafi, 1879., II. 85–86.; Gecsei, 2008., 22.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A címek egybehangzóan adják meg az 1790. július 16-i keletkezési dátumot. Kazinczy fehérgyarmati tartózkodásáról jelenleg ez az egyetlen adatunk. Anakreon e versének fordítását Ráday Gedeon kérte Kazinczytól 1790. február 1-én írott levelében, Kazinczy e több hónappal később készült fordítását augusztus 3-án küldte el Rádaynak, aki augusztus 21-i levelében elismerőleg nyugtázta annak vételét („Itiletem szerint, az hideg vette Cupidónak éjjeli meg jelenése igen jól vagyon a' fordításba elő adva”, KazLev. II. 97., 329. sz.).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 7 forrás 8 szövegállapotot őrzött meg, az első három szövegszerűen azonos, de a levélben nincs cím a szöveg fölé írva, csak a bevezető kommentárban olvasható egy címszerű megnevezés. A *Korai versek III.* eredeti lejegyzése egy szó kivételével megegyezik az első három forrás szövegállapotával (a 6. strófa 2. sorában áll 'nézzük' a 'lássuk' helyett). E negyedik forrásban azonban utólagos javítások történtek, az íráskép alapján ítélve az első szakasz három betűjavítása más jellegű, mint a többi, de ezt külön fázisként nem tudjuk értelmezni, mert e javítások ugyanúgy nem feleltethetők meg egyértelműen a későbbi források megoldásaival, mint a versen található más javítások sem.

	1–4/1.	4/2.	5.	6.	7.
2.	El-szunnyadtam	Elszunnyadék	El-szunnyadtam	Elszunnyadék	
3.	ajtómon	ajtómat			ajtómon
4.	Lármásan zörgetett	Lármásan zörgeté			Sokáig zörgete
7.	kérlek” úgymond	Gazda, kérlek			gazda, monda
8.	kis szegény fiút	kisdéd gyermeket			
9.	Rég' olta a' setétben	Már rég	Már régen a' setétben	Rég' olta a' setétben	E' nagy setétbe' régen
11.	az őszi	ez őszi	az őszi		
13.	Igy szólla				Igy Ámor
17.	kezem közt				kezemben
20.	Csafartam				Facsfartam
23.	Jó Gazda, a' nagy zápor	Nem tágitotta é meg			

24.	Meg-tágította é?	A' zapor, <tegze- men?> ívemen?	A' zápor tegze- men?	A' zápor ívemen	
25.	'S ím hirtelen sebess nyíl	'S azonnal egy gonosz nyíl		'S legottan egy gonosz nyíl	
26.	Járt'-által melyjemet.	Vert által mellyemet.	Járt'-által melyjemet.	Verte-által mellyemet.	Verte-által keblemet.
27.	Jól hord! jól hord!	Jól hord, (úgymond.)		Jól hord! mond ő	Jól hord, kiált;
28.	Gazdátskám	Gazdátksa	Gazdátskám	Gazdáccka	

Azt állapíthatjuk meg, hogy a javítások legnagyobb része feltűnik a *Korai versek III.* utáni forrásokban, de van olyan, amelyik csak az egyik ezt követőben (5.), s van, amelyik csak a másikban (6.) jelenik meg, s van olyan is, amelyik egyikben sem. A *Poetai Berek* tervezett 2. kiadásához készült lejegyzés (7.) további módosításokat tartalmaz, ezek között van, amelyik a legelső megoldáshoz tér vissza. Mindezek alapján két szövegváltozatot különítünk el (az 1–4/1. és a 4/2.–7. források), az elsőben a cím alapján teszünk különbséget, a másodikban mindegyik szövegállapotot alváltozatnak tekintjük.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Ráday Gedeonnak, 1790. augusztus 3.
2. Az *Orpheus* I. kötetének 3. száma 1790 augusztusában került leadásra és szeptemberben jelent meg.
3. A *Korai versek II.* alaprétégébe tartozó lejegyzés 1790 októberében készült.
4. A *Korai versek III.* alaprétégébe tartozó lejegyzés 1791 őszén készült, az utólagos javítások feltűnése a későbbi változatokban nem rajzol ki egyértelmű képet, amely alapján szakaszokra lehetne tagolni és pontosan be lehetne határolni a javításokat, ezért úgy értelmezzük ezeket, hogy egyszerre készültek, még 1791-ben, s a későbbiekben hol ez, hol az az elem került belőlük felhasználásra.
5. A *Heliconi virágok* II. kötete 1792 elején, legvalószínűbben januárban került lejegyzésre: a Ráday Gedeonnak küldött 1791. december 15-i tervezetben még nem volt benne, s együtt szerepel a 30a–31b oldalakon az ily módon pótlólag kötetbe iktatott Anakreón-fordításokkal (l. még az előző vers jegyzetét).
6. A *Poetai Berek* kézírata 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813. március legelején jelent meg.
7. *Fordításcsomó II.*, 1828–1830.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

- (A) Az első változat a szövegidentitás 1790. július 16-i megszületését követően hamarosan publikálásra került, s 1791 őszéig érvényben volt.
- (B) 1791 őszén, a *Heliconi virágok* II. kötete sajtó alá rendezése során átdolgozásra került, s nem zárható ki (de nem is bizonyítható), hogy több alkalommal foglalkozott ezzel, mielőtt 1813-ban a *Poetai Berek*-ben közreadta. Az bizonyos, hogy a *Poetai Berek* és az 1828–1830 körül tervezett gyűjteményes kiadás újabb átdolgozások nyomán készült el.

Forrás

A jelen fordítás a III. (modern számozás szerint: 33.) anakreóni dalból készült (Kazinczy anakreóni dalairól általában, az Anakreón-kiadásokról részletesen l. a 25. szövegidentitás Forrás alfejezetében írottakat). Kazinczy legvalószínűbben a Degen-kiadást használta (*Anacreontis carmina ex recensione Brunckii edidit varietatem lectionis selectam et indicem adiect M. Ioannis Fridericus Degen*. Erlangen, 1781., 3–4.), az eredeti görög szöveget ebből idézzük:

III. Ἐἰς Ἑρώτα.

Μεσονυκτίοις ποθ' ὥραις,
 Στρέφεται ὅτ' Ἄρκτος ἦδη
 Κατὰ χεῖρα τὴν Βούτου,
 Μερόπων δὲ φύλα πάντα
 Κέεται κόπῳ δαμέντα,
 Τότ' Ἑρως ἐπισταθείς μεν
 Θυρέων ἔκοπτ' ὀχῆας.
 Τίς, ἔφην, θύρας ἀράσσει;
 Κατὰ μεῦ σχίσεις ὄνειρους.
 Ὁ δ' Ἑρως, ἀνοιγε, φησί,
 Βρέφος εἰμί, μὴ φόβησαι,
 Βρέχομαι δὲ, κἀσέληνον
 Κατὰ νύκτα πεπλάνημαι.
 Ἐλέησα ταῦτ' ἀκούσας,
 Ἀνὰ δ' εὐθὺ λύχνον ἄψας
 Ἀνέωξα, καὶ βρέφος μὲν
 Ἑσορῶ φέροντα τόξον
 Πτέρυγας τε καὶ φαρέτρην.
 Παρὰ δ' ἰστίην καθίξας,
 Παλάμαισι χώρας αὐτοῦ
 Ἀνέθαλπον, ἐκ δὲ χαίτης
 Ἀπέθλιβον ὕγρον ὕδωρ.
 Ὁ δ, ἐπεὶ κρύος μεθήκε,
 Φέρε, φησί, πειράσωμεν
 Τόδε τόξον, εἰ τί μοι νῦν
 Βλάβεται βραχεῖσα νευρή·
 Τανύει δὲ, καὶ με τύπτει
 Μέσον ἥπαρ, ὥσπερ οἰστρος
 Ἀνὰ δ' ἄλλεται καχάζων,
 Ξένε δ', εἶπε, συγχάρηθι,
 Κέρας ἀβλαβὲς μὲν ἐστί,
 Σὺ δὲ καρδίαν πονήσεις.

Magyarázatok

Ámor: Aphrodité gyermeke, a szerelem kisfiú formájú istene.

43. SZÖVEGIDENTITÁS

Báró Prónay Agnes Kis Asszonynak Emlékeztető Könyvébe/

A' szép Netty emlékeztető könyvébe

1790. szeptember 18./23.

1.	Bárá Prónay Agnes Kis Asszonynak Emlékeztető Könyvébe. Pesth, Mérték 1<7>8dikén. 1790.	MTAK M. Irod. RUI 2r. 2/II., 75b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Konai versek II.</i>)	1790	Aa	892.
2.	A' szép Netty emlékeztető könyvébe. Pesthen, Sept. 23d. 1790.	MTAK RUI 2r. 2/I., 25a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Konai versek III.</i>)	1791	Ab	935.

Megjelenések

1. Abafi, 1879., I. 138.; Gergye, 1998., 85.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A két forrás három keletkezési dátumot ad meg: '1790. szeptember' egyezik, de az elsőben a 17-es szám át van írva 18-ra, miközben a toldalék ('-dikén') javítatlan maradt, a másodikban pedig 23. szerepel. Kazinczy naplója azt rögzíti, hogy 1790. szeptember 17-én érkezett Pestre, október 12-én Kassára (PEml., 2009., 175., 322.). Október 3-án még Pesten tartózkodott, erről egy levelében tesz említést (Aranka Györgynek, 1790. november 2., KazLev. II. 120., 342. sz.), hírül adván, hogy Prónay Ágnes testvérével, Sándorral „bóldog napokat töltött” együtt. Az én naplómban pedig egy későbbi találkozás kapcsán így emlékszik vissza Prónay Ágnessel való ekkori ismeretségére: „A' Grófné leánya a' nagy Prónaynak, 's egyike a' legszebb 's tiszteletre legméltóbb asszonyoknak. 1790 ő volt talán ő' legszebb leány azok közt a' kiket szűlék a' híres Diétára, hogy lássanak 's látattassanak, felhoztak Budára. Ritkán láttam szebb szemet 's szebb mellyet, mint egy vásárnap ezt, a' Luth. Predikázio alatt.” (PEml., 2009., 304.) A jelen vers datálási problémájának megoldásához az sem visz azonban közelebb, ha tudjuk, hogy a szóban forgó időszakban a vásárnapok szeptember 19-re, 26-ra és október 3-ra estek. A fenti adatok ugyanis csak a Prónay testvérekkel való többszöri találkozást, együttlétet bizonyítják, amely a háttérrel jelenti az emlékkönyvvers megszületéséhez, a pontos dátumra nézve azonban nem adnak releváns információt. Az elmondottak alapján a szeptember 17-i dátumot, Kazinczy Pestre érkezésének napját nem tartjuk valószínűnek, a 18-a azonban éppúgy lehetséges, mint a 23-a (a javított, szeptember 18-i dátumot tartalmazó forrás időben nem sokkal ezt követően keletkezett, így ez akár mellette is szólhat, a javítás ténye által teremtett bizonytalanság viszont ellenérvnek tekinthető).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A két szövegállapotot a címet és a dátumot leszámítva teljesen egyező, alváltozatokat ezek alapján jelölünk ki.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Korai versek II.* alaprétegébe tartozó lejegyzés 1790 októberében készült (e dátum kijelölésében a jelen vers keletkezése fontos szerepet játszik, lévén ez az eredeti lejegyzés időben utolsó darabja, vagyis ezt, tehát szeptember 18-át megelőzően nem történhetett meg a csomó letisztázása, l. még a következő szövegidentitás jegyzetét is).

2. A *Korai versek III.* alaprétegébe tartozó lejegyzés 1791 őszén készült.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az alkalmi epigramma 1790 őszén született, s Kazinczy mindössze egyszer másolta még le versei közé (egyező szöveggel, eltérő címmel), 1791 őszén, kiadásával érdemben nemigen számolt, ezt követően bizonyosan nem.

Magyarázatok

Prónay László, báró (1738–1808), főispán. Kazinczy támogatójának e vers kapcsán említett gyermekei: Sándor (1760–1839), utóbb királyi kamarás és Ágnes (1773–1844), utóbb II. Ráday Pál felesége, aki az 1790. szeptemberi pesti találkozás alkalmával tehát 17 éves volt.

44. SZÖVEGIDENTITÁS
Impromptü, Vayra a' hab-tsilapító
1790. november 3. előtt

1.	Impromptü Vayra a' <i>Hab-tsilapító Bann az Ország házában</i> 1790.	KazLev. XXII. 22–23., a vers: 22.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (<i>Vay Józsefnek, 1790. november 3.</i>)	1790	Aa	20.
2.	Impromptü, Vayra a' hab-tsilapító, az Ország-Házában, 1790.	Heliconi virágok, 24.	Évkönyvrészlet.		1790/1791	Aa	708.
3.	Impromptü a' hab-tsilapító. <i>Benn, az Ország' Házában, 1790.</i>	Orpheus II. kötet, 3. szám, 264.	Folyóirat-közlés.		1791	Aa	704.
4/1.	Impromptü, Helytartói Consil. Vay József Úrra, [...] Budán, az Ország házában, 1790.	MTAK RUI 2r. 2/I., 24b.	Autográf tisztaát.	Csoportos. (<i>Korai versek III.</i>)	1791	Ab	934.
4/2.			Utólagos javítások.		1791–1812	Ac	
5.	A' Habcsilapító. Budán, 1790.	Poetai Berek, 170.	Kötet-részlet.		1812/1813	Ad	637.
6.	Vay Józsefre, A' Habcsilapító. 1790. az Ország' házában.	MTAK K 642., 12b. (csak cím)	Autográf tisztaát.	Csoportos. (<i>Régibb Stúdiumaim.</i>)	1823	–	1036.

Megjelenések

1. Váczy János közlése szerint az eredeti levél Vay Gábor berkeszi levéltárában volt fellelhető (KazLev. XXII. 23., 5441. sz.).
3. Orpheus, 2001., 248.
4. Gergy, 1998., 71.
5. Bajza–Toldy, 1836., 65.; Abafi, 1879., I. 42.; Gecsei, 2008., 20.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy ezúttal csak a keletkezés évét (1790) és a helyszínt adja meg a címben, illetve a Vayhoz írott levél kommentárjában („Egy Dietális Sessioban voltam”). Kazinczynak 1790 őszi pesti tartózkodása idején (szeptember 17. és kb. október első harmada között) volt módja részt venni az országgyűlés ülésein, s azt is tudjuk, hogy ebben az időszakban, szeptember 5. után először október 2-án volt ülés, majd 4-én és 5-én is (vö. *Hadi és Más Nevezetes Történetek*, 1790. okt. 9., 27. szám, II. 434.; 1790. október 12., 28. szám, II. 449.; e cikkekben nincs utalás Vayra). Ha tehát elfogadjuk, hogy a vers rögtönzés, ami ebből következően vélhetően ott a helyszínen született, akkor ezek az október eleji napok jöhetnek szóba a keletkezés idejeként. Az viszont így kérdés, hogy miért nem került lejegyzésre a *Korai versek II.*-be, amelyben pedig van Pesten keletkezett vers, de olyan vers is (*Bóldog bolondoskodás*), amelynek átírt változata október 24-én Tokajban keletkezett, ott, ahol november 3-án Vaynak írta levelét. Ha ezt az alternatívát vesszük alapul, akkor a vers rögtönzésjellegét kérdőjelezzük meg, s erre látszik utalni az is, hogy Kazinczy a Vay-levél kom-

mentárjában egy francia verset említ mintaként, sőt azt előbb említi, mint magát az eseményt, ami az irodalmi ihlet jelentőségét emeli ki (l. erről részletesen alább). Dönteni nem tudunk, így a kétségtelen tényt rögzítjük a szövegidentitás keletkezési dátumának kijelölésében: nem készülhetett később, mint 1790. november 3., amikor is elküldte azt Vay Józsefnek.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 6 forrás közül a *Régibb Stúdiumaimban* csak a cím található meg, így az nem vizsgálható érdeemben, a *Korai versek III.* viszont az utólagos javítások miatt két szövegállapotot őrzött meg, vagyis összesen 6 szövegállapottal számolhatunk. Az első három szövege teljesen megegyezik, némi eltérést a cím mutat, illetve a 2. és 3. forrásban rövid lábjegyzet található Vay Józsefről. A 4. forrásban az eredeti lejegyzés egy helyen különbözik az előzőektől ('Érezvén nyugtató' helyett itt 'Értvén parantsoló' áll), de az utólagos javítás az eredeti megoldást hozza vissza. A másik javítás során viszont egy az eddigiekkel megegyező szó cseréje történik (a 'fészkekből' helyére 'fektére' kerül), az 5. forrásban azonban egy még újabb megoldás olvasható ('Az ágyaikból kifordult'). Itt leegyszerűsödik a cím és elmarad a rögtönzésre való utalás és a lábjegyzet. Ha a cím apró variációt is figyelembe vennénk, akkor minden forrás külön alváltozatot képezne, de ezt megtévesztőnek véljük, ugyanis az első három forrás jellege rendkívül hasonló. Mindezek alapján a három forrás szövegállapotát egy alváltozatnak tekintjük, a 4. forrást a szövegszerű eltérés miatt új alváltozatnak, az ellentétes irányú javításokat megint újnak minősítjük, s az ötödiket ugyancsak.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Vay Józsefnek, 1790. november 3.
2. A *Heliconi virágok* első kötetének kézírata 1790. október–november fordulója körül kerülhetett leadásra, s 1791 augusztusában jelent meg.
3. Az *Orpheus* II. kötetének 3. száma 1791. februárban került leadásra és márciusban jelent meg.
4. A *Korai versek III.* alaprétégébe tartozó lejegyzés 1791 őszén készült, az utólagos javítások ezt követően és a *Poetai Berek* 1812-es nyomdába adása előtt.
5. A *Poetai Berek* kézírata 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813. március legelején jelent meg.
6. A *Régibb Stúdiumaim* 1823-ban készült.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Kazinczy a szövegidentitás megszületését követően 1790 novemberének elején elküldte levélben a címzettnek, s ugyanekkor nyomdába adta a *Heliconi virágok*ban, majd az új év februárjában az *Orpheus*ban is. 1791 végén némi módosítással lejegyezte a *Korai versek III.* jegyzőfüzetébe, melyen utóbb javításokat is végzett, de az 1813-as *Poetai Berek*ben egy ehhez képest is kicsit módosított változat jelent meg. A *Régibb Stúdiumaimban* csak a címe található meg; azon ritka versek egyike, melyeknek mindössze egy kézírata maradt fenn (négy nyomtatott forrás mellett, melyek közül azonban egy csak utólagos publikáció).

Magyarázatok

Vay József (1752–1821) helytartósági tanácsos, Szabolcs vármegyei alispán és diétai követ 1790-ben. Kazinczy a *Pályám emlékezetében* sokszor megidézi, egy helyütt utal Vay 1790-es országyűlési szerepére és saját epigrammájára is (PEml., 2009., 522., 1053.). Egy kézíratos feljegyzésében ugyancsak több 1790-es történet szerepel, de az epigrammára nincs utalás (*Udv. Consiliárius és Septemvir Vay József Úrral lételelem. 1810. Nov. 17d.–27d.*; MTAK K 633/III., 199a–206b; a 18 számozott oldal, mely más feljegyzésekkel folytatódik, egy közös időzés és utazás alatt felelevenített történeteket tartalmaz, 1810. december 2-án lejegyezve). 1827-ben egy újabb epigramma készült Vay József kapcsán (*Vay József' képénél*, 319. szövegidentitás). A jelen rögtönzés (impromptu, fr.) mintájaként a levélben idézett francia négysorost és a Voltaire-anekdotát az *Orpheus* egy közleményében is idézi (fordítással együtt, s a cikkben követett forrása alapján megemlíti, hogy egy bizonyos Chevalier de Lescure volt a szerzője). Mivel ez a közlemény is ugyanebben az idő-

szakban készült (1790 augusztusából már van adat arról, hogy ezen dolgozik), s a II. kötet 2. számában jelent meg, amelyet éppen októberben adott le, s novemberben jelent meg, épp, mikor levelet írja és a *Heliconi virágok*at sajtó alá készíti, felvetődik, hogy esetleg ez az irodalmi minta volt a meghatározó elem a jelen vers keletkezésében is, amely így nem az eseményhez kapcsolódó rögtönzés volna, tehát időben is későbbre tehető, nevezetesen a Vay-level megírása idejére.

45. SZÖVEGIDENTITÁS

Chapeau-bas 1790 előtt

Chapeau-bas.	Heliconi virágok, 111.	Évkönyvrészlet.		1790/1791	725.

Megjelenések

Abafi, 1879., I. 77.; Gergye, 1998., 106.; Orpheus, 2001., 347.

Keletkezéstörténet

Az epigramma keletkezéséről nem állnak rendelkezésre adatok, csak annyi állítható, hogy 1790. október–november fordulója körül készen kellett legyen, mert benne volt a *Heliconi virágok* ekkoriban nyomdába adott kötetében, amely 1791 augusztusában jelent meg (hacsak nem utólag toldotta bele, a korrektúra idején). Utóbb nem vette számításba versei összeírásai során.

46. SZÖVEGIDENTITÁS

Eggy festőhöz 1790 előtt

Eggy festőhöz.	MTAK RUI 2r. 2/II., 76a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek II.</i>)	1790	893.

Megjelenések

Abafi, 1879., I. 165.; Gergye, 1998., 206–207.

Keletkezéstörténet

A *Korai versek II.* első lejegyzési rétegébe tartozó vers, amelynek keletkezése az 1790. szeptember vége és október vége közötti egy hónapra tehető, a vers megírása ez előtt történhetett.

47. SZÖVEGIDENTITÁS

Kästner auf den Leichnam einer Maitresse ?1790 körül

Kästner auf den Leichnam einer Maitresse.	MTAK RUI 2r. 2/II., 80b.	Autográf tisztázat.	Rájegyzés. (<i>Korai versek II.</i>)	1790	911.

Megjelenések

Abafi, 1879., II. 306., a kiadás végén a Pótlékok között.

Keletkezéstörténet

A *Korai versek II.* tisztázati lapja, melyen a jelen vers rájegyzésként szerepel, feltehetőleg az első lejegyzési réteghez hasonlóan az 1790. szeptember vége és október vége közötti egy hónapban keletkezett, e rájegyzést pusztán analógiás alapon az '1790 körül' keltezéssel látjuk el, hangsúlyozottan feltételeSEN.

Forrás

Az epigrammát Kazinczy Abraham Gotthelf Kästner (1719–1800) német matematikus és epigrammaköltő műveként említi, miként a kéziratban alatta állót is. Kästner műveinek kiadásában azonban nem sikerült fellelni, ellenőriztük az összegyűjtött művek 1755-ös és 1772-es két kötetében, az újabb epigrammák 1782-es kiadásában, valamint a Kästner halála utáni nagyobb gyűjteményes kiadásokban (1800, 1817, 1841). A szöveg név nélkül az *Anthropophyteia* című évkönyv 1905-ös kötetében szerepel *Grabschrift auf eine Hure* címen (Doncsecz Etelka adata). Csakúgy tehát, mint a *Brútus* című epigramma esetében (l. 1. szövegidentitás), Kästner szerzősége nem igazolható, noha Kazinczy egyértelműen ezt állítja (l. még erről a magyarázatokat).

Kazinczy fordítása pontosan követi az eredetit, csak a gondolatjel utáni megjegyzés (– *mert bólt*) nem szerepel így szó szerint a németben. Az alatta lévő másik, le nem fordított epigramma magyarul: „Oly ridegen, amint Kulenkamp az emberszeretetről beszél, bizonyosan nem beszél ő az asszonyok szeretetéről.” (Doncsecz Etelka fordítása.)

Magyarázatok

Kazinczy egy 1811-es levelében mindkét epigramma német szövege szerepel, keletkezésük anekdotikus történetébe illesztve. Ez rávilágít arra, hogy Kazinczy számára e két szöveg ezekkel a történetekkel együtt maradt meg, melyek forrása nem biztos, hogy írásos, vagyis hogy valamely nyomtatott kötetre vagy folyóírra vezethető vissza, lehet, hogy csak hallomásból jutott el hozzá, s jegyezte meg azokat az epigrammákkal együtt. Ez a lehetőség némileg magyarázhatná a szerzőség körüli bizonytalanságot is (l. a Források kapcsán írottakat).

Kazinczy Rummy Károly Györgynek, 1811. szeptember 29. (KazLev. IX. 92–93., 2071. sz.):

„Kaestner soll einst Kulenkamp predigen gehört haben. Er rächte sich an diesen wegen der verlorenen Stunde mit folgendem Epigramm: So kalt wie Kulenkamp von Gottes Liebe spricht, so kalt spricht er gewiss von Frauenliebe nicht. – Einst störte ihn eine Begräbnissceremonie in seiner Vorlesung. Was ist das? fragte er. Ein loser Jüngling gab ihm die Antwort: Die Hausfreundin dieses oder jenes Professors werde zur Leiche getragen. Kaestner trat ans Fenster, sah die [!] Prozession zu, kehrte sich um, und rezitierte: Hier liegt sie, und sie liegt wie sie zu liegen pflegte, doch mit dem Unterschied, dass sie den A[r]sch bewegte. War Kaestner Pasquillant? ist er wegen seinen zwey Epigrammen, – und wie vielen andere hat er diesen ähnliche gemacht! – weniger sträflich als die zwey Heroen der deutschen Literatur wegen ihren Xenien? Das Genie macht sich manchesmal Saturnalien, und vergisst auf das Gesetz, weil es über das Gesetz ist.”

Magyarul (Doncsecz Etelka fordításában):

Kästner hallhatta egyszer prédikálni Kulenkampot. Az elvesztegetett óráért a következő epigrammával állt bosszút: So kalt wie Kulenkamp von Gottes Liebe spricht, so kalt spricht er gewiss von Frauenliebe nicht. – Egykor, miközben felolvasást tartott, megzavarta őt egy temetési szertartás. Mi ez? kérdezte. Egy pajkos ifjú így felelt neki: Valamelyik professzor házi barátnőjét viszik temetni. Kästner az ablakhoz lépett, nézte a menetet, megfordult, és [ezt] szavalta: Hier liegt sie, und sie liegt wie sie zu liegen pflegte, doch mit dem Unterschied, dass sie den Asch bewegte. Kästner gúnyíratró volt? Két epigrammája miatt – s hány másik ezekhez hasonlólt szerzett még! –

kevésbé büntetendő, mint a német irodalom két hőse Xeníájuk miatt? A Genie némelykor szaturnáliákat tart, s elfelejtkezik a törvényről, mert a törvény fölött áll.

48. SZÖVEGIDENTITÁS
Pervigilium Veneris. Bürger szerint
?1790 körül

Pervigilium Veneris. Bürger szerint.	MTAK RUI 2r. 2/II., 84a.	Autográf tisztázat.	Rájegyzés. (<i>Korai versek II.</i>)	1790	912.

Megjelenések

Abafi, 1879., II. 176., *Holnap*. Bürger címmel.

Keltezéstörténet

A *Korai versek II.* tisztázati lapja, melyen a jelen vers rájegyzésként szerepel, az első lejegyzési rétegbe tartozik, amely az 1790. szeptember vége és október vége közötti egy hónapban keletkezett, e rájegyzést pusztán analógiás alapon az '1790 körül' keltezéssel látjuk el, hangsúlyozottan feltételelesen. A lapon egy autográf rajz található a vers alatt.

Forrás

Gottfried August Bürger (1747–1794) *Die Nachtfeier der Venus* című költeményének első négy sora, a refrén. Kazinczy azt írta Kis Jánosnak 1793. július 27-én (424. sz.), hogy Csokonainak küldött egy 'Kleistot és egy Bürgert'; csak a Kleist-kötetet tudjuk azonosítani (Bécs, 1789.), Csokonai 1792. augusztus 6-án kapta azt kézhez (Csokonai, 2002b, 774–775.). Utóbb egy másik Bürger-kötetet Kazinczy Munkácson hagyott rabtársainak (656. sz.), de van adatunk valamely Bürger-kötet birtoklásáról már a budai és a brünni fogság idejéről is (FN., 2011., 260., 315.). A későbbiekben Bürger költeményeit a szonettek kapcsán forgatja, s Voss 1808-as recenziója, melyet Kazinczy teljes egészében lemásol, Bürger 1789-es bécsi kötetét emlegeti (l. erről a 93. szövegidentitás magyarázatait). A Kazinczy által használt kiadást így nem tudjuk pontosan azonosítani, itt most az 1790 körülre tehető fordítás idejéből származó 1789-es bécsi kiadásból idézzük az eredeti német szöveget, melyben ez az első költemény (I. 3.).

Morgen liebe, was auch nimmer
Noch geliebet hat zuvor!
Was geliebt hat längst und immer,
Lieb' auch morgen nach wie vor!

49. SZÖVEGIDENTITÁS
Közös lélek
1791. január 22. előtt

1. –	PFK, 654 10a E 27 2/6.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döme Károlynak,</i> <i>1791. január 22.</i>)	1791	A	21.
2. <i>Közös Lélek.</i> <i>Secundusból.</i>	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/II., 48a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Heliconi</i> <i>virágok II. kötet.</i>)	1792	B	967.

Megjelenések

1. KazLev. II. 139–141., a vers: 140. (352. sz.).
2. Abafi, 1879., 114–115.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy nem ad meg keletkezést, így az első ismert szövegforráshoz, az 1791-es levélhez viszonyítva jelölhetjük csak ki a szövegidentitás keletkezési idejét. Ebben a következő szavakkal vezet be a küldendő fordításkezdeményt: „Dayka igen jó darabkákat küldött nékem. Kértem fordítsa azt Secundusból, a’ mire téged is kértelek: Languidus e dulci certamine etc. Meg küldé fordítását; de nem elégszem meg véle.” Feltűnő, hogy ezen érzéki tárgyú vers fordítására két kispapot biztatgat Kazinczy, s hogy ez nem minden hátsó szándék nélküli gondolat volt részéről, azt a Dömével való első, 1789. november 17-i találkozás megörökítése bizonyítja: „Örömet csinálók az örömről lemondottaknak, mondám magamban, s Secundusnak egyik Csókját declamálám el nekik, magyarrá fordítva.” Önéletírása másik változatában ugyanezt rövidebben így fogalmazza meg: „Gonoszúl Secundusnak egyik Csókját mondám el nekik” (PEml., 2009., 624., 692.). Ez *A’ Lillám’ szája* lehetett, mert a jelen darab, a másik Kazinczytól ismert Secundus-fordítás akkor még nemigen volt kész, sőt a Döme-levélben sem, 1791. január 22-én. Arról nincs adatunk, hogy Döme elkészítette-e a kért fordítást, Dayka viszont e levél tanulsága szerint igen, noha ez nem maradt ránk. S Daykának is meg kellett kapnia Kazinczy fordítását, mert egyik verse lábjegyzetében a diftongusok használatára nézve ebből idéz egy sort példaként (Dayka, 2009., 83., a jegyzet Váczy János téves olvasatában idézi a verset, ami éppen a például hozott, jelölt diftongust rontja el, 427.). Minden bizonnyal az első forráshoz hasonló szövegállapot jutott Dayka kezébe, erre utal az idézett 5. sor ’láltam’ alakja, mely a másik, későbbi forrásban ’látám’ formában szerepel. S figyelmet érdemel a Döméhez írott levél azon kitétele is, mely szerint hárman fognak dolgozni a vers fordításán, ugyanis a *Heliconi virágok* második kötetének kéziratában a vers aláírása eredetileg ’Széphalmy és Dayka’ volt, s csak utóbb húzta le Dayka nevét Kazinczy. Láttuk, hogy mikor Földivel közösen jegyzett ugyanebben a csomóban egy Anakreón-fordítást (l. a 960. szövegforrást), akkor a vers nagyobbik részét Földitől vette át: kérdés, ebben az esetben mire gondoljunk az aláírás, majd annak áthúzása kapcsán – adatok hiányában persze csak a kérdést fogalmazhatjuk meg. A jelen Secundus-fordítás hátterében tehát Kazinczy, Dayka és Döme valamiféle együtt gondolkodása (Daykával esetleg együtt munkálkodása) sejlik fel 1790–1791 fordulójától 1792 elejéig adatolhatóan. A szövegidentitás megszületése ennek megfelelően a Dömének írott 1791. január 22-i levél előttre tehető.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

Az első forrás még el nem készült állapotában mutatja a verset, míg a második kiadásra előkészített tisztázat.

	1. forrás	2. forrás
1–8. sor	[megegyeznek, kivéve 5. sor:] láttam–látám	
9–10. sor	[latin eredeti]	[fordításban]
11. sor	Ah hazudok, nem igaz!	Oh nem igaz, hazudok!
12. sor	fenekére vivé.	fenekére viszi.
13. sor	E’ testben egy része lakik Lelkednek egészen	Testemben egy része lakik lelkednek azólta,
14. sor	[latin eredeti]	[fordításban]
15–22. sor	[hiányzik]	[fordításban]

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Döme Károlynak, 1791. január 22.

2. A *Heliconi virágok* II. kötete 1792 elején, legvalószínűbben januárban került lejegyzésre. (Utóbb, 1811-ben ezt másolja ki az éppen nála lévő Studiumok kötetből Kazinczy kérésére Szemere Pál, s küldi el Kazinczynak, KazLev. VIII. 539., 2011. sz.; l. erről a *Korai versek II.* jegyzetei között.)

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A két változatban létező vers életideje egy bő esztendő: adatolhatóan 1791 elején kezdett hozzá Kazinczy, teljes kidolgozását a *Heliconi virágok* második kötetében tervezte kiadni 1792 elején, ez azonban kéziratban maradt, utóbb pedig nem vette fel egyik kiadási tervébe sem.

Forrás

Johannes Secundus (Jan Nicolai Evaerts) (1511–1536) holland újlatin költő *Liber Basiorum* (Csókok könyve) című gyűjteményének 13. darabja. A Kazinczy által használt kiadást nem ismerjük, itt az 1619-es szövegét vesszük át (*Joannis Secundi Hagiensis poetae elegantissimi, Opera quae reperiri potuerunt omnia*, kiad. Petrus Scriverius, Leyden, 1619., 97.; l. erről a korábbi Secundus-fordítás jegyzetét, 19. szövegidentitás).

Basium XIII.

Languidus e dulci certamine, Vita, iacebam
 Exanimis, fusa per tua colla manu.
 Omnis in arenti consumptus spiritus ore,
 Flamine non poterat cor recreare novo.
 Iam Styx ante oculos, et regna carentia sole,
 Luridaque annosi cymba Charontis erat:
 Cum tu suaviolum educens pulmonis ab imo
 Afflasti siccis irriguum labiis:
 Suaviolum, Stygia quod me de valle reduxit,
 Et iussit vacua currere nave senem.
 Erravi: vacua non remigat ille carina,
 Flebilis ad Maneis iam natat umbra mea.
 Pars animae, mea Vita, tuae hoc in corpore vivit,
 Et dilapsuros sustinet articulos:
 Quae tamen, impatiens, in pristina iura reverti
 Saepe per arcanas nititur aegra vias.
 Ac, nisi dilecta per te foveatur ab aura,
 Iam collabentes deserit articulos.
 Ergo age, labra meis innecte tenacia labris,
 Assidueque duos spiritus unus alat:
 Donec, inexpleti post taedia sera furoris,
 Unica de gemino corpore vita fluet.

Magyarázatok

Plútó: az alvilág istene.

Styx: a Sztüx alvilági folyó, amelyen Kharón, az alvilág révésze, ladikkal szállítja át a holtak lelkeit.

őreg Révész, *Charón*: Kharón.

50. SZÖVEGIDENTITÁS
Minnyihez, a' Tavasz első zsengejével/
Zellihez a' tavasz' első virágival
1791. január 22. előtt

1.	–	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/II., 55a.	Autográf fogalmaz- vány.	Bejegyzés. (<i>Korai versek II.</i>)	1791	A	899.
2.	Minnyihez, a' Tavasz első zsengejével.	OSZK, Ráday Gedeonnak, 1791.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Ráday Gedeonnak, 1791. március 13.</i>)	1791	Ba	22.
3/1.	Minnyihez a' Tavasz első zsengejével. Jan. 1791.	MTAK RUI 2r. 2/I., 25b–26a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek III.</i>)	1791	Bb	936.
3/2.			Utólagos javítások.		1791–1809	Ca	
4.	Minnyihez, a' Tavasznak leg-első zsengejével. Nagy- Váradról, Febr. 1791.	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/II., 44b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Heliconi virágok II. kötet</i>)	1792	Bc	965.
5.	Minnyihez az első rózsával, 1791.	RGy Szemere Tár II., 107–110.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kölcsey Ferencnek, 1809. június 12.</i>)	1809	Cb	60.
6.	Minnyihez.	Poetai Berek, 150.	Kötet- részlet.		1812/1813	Cc	625.
7.	Zellihez a' tavasz' első virágival.	MTAK K 622., 13a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái költsékek I.</i>)	1827 körül	Da	–
8.	Zellihez a' tavasz' első virágival.	MTAK K 642., 163ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Kazinczy Ferencz' Versei.</i>)	1827	Da	–
9.	Zellihez.	MTAK K 622., 5a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái költsékek III.</i>)	1828 körül	Db	–
10.	Zellihez.	MTAK K 642., 9ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények.</i>)	1830–1831	Db	1107.

Megjelenések

1. Gergye, 1998., 229–230. (a jegyzetben, néhány sor hiánnyal).
2. Kazlev. II. 178–179., a vers: 179. (366. sz.), Toldy archiválási másolata alapján (MTAK M. Irod. Lev. 4r. 118., 2. sz. levél), csupán egy-két helyesírási eltéréssel (az adatra Orbán László hívta fel a figyelmet).
5. KazLev. VI. 411–414., a vers: 413. (1497. sz.); Kölcsey Lev. I. 61–64., a vers: 63.
6. Gecsei, 2008., 8.
10. Gergye, 1998., 47.

A Bajza–Toldy-kiadás (1836., 14–15.) és nyomán Abafi Lajos közlése a 3–5. sorok különböző kidolgozásainak összevetése alapján ítélve a 7–8. és 9–10. források szövegállapotainak kompilációja (Abafi, 1879., 7.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A keletkezés idejére ezúttal mindössze három forrás alcíme utal, egybehangzóan az 1791-es évet adva meg, de a 3. forrás januárt, a 4. pedig februárt nevezi meg közelebbi időpontként (az 5. csak évszámot közöl). Ez utóbbit látszik megerősíteni két feljegyzés (PEml., 2009., 175., 322.), az első fennmaradt levélbeli küldés ideje, azaz március 13. mindkettőt megengedi. Van azonban egy Döme Károlynak írott, 1791. január 22-i levél is, amelyben a következő, a tartalmi elemek alapján nagy valószínűséggel a jelen versre vonatkozó bekezdés található: „Ezen kedves ajándék helyjett [ti. a Döme által Kazinczynak küldött verset viszonzandó], én Néked kedves, barátságos szívű Dömém, egy kis dalt adok. Regmetzről ide Biharba a' Nagy Anyámhoz Bossányi Ferentznéhez jöttem le. A' napok tavaszi kedvességgel virradtak-fel, 's egy helyt egy bimbózni kezdő virág szálát láttam-meg; le szakasztám, 's ezzel a' kis dallal küldém meg egy Barátnémnak. Mi sat erit, Domino si placuisse ferar. Mindazáltal óhajtanám, hogy az olly kedvességű Barátnémnak, mint Döme és Dayka, tessék.” (KazLev. II. 139., 352. sz.; a nevezett dal azonban nincs a levél mellett, a kéziratban sem.) Ez a levél Nagyváradon kelt, s a probléma éppen az, hogy a vers alcíme egyetlen forrásban nevezi csak meg Nagyváradot a keletkezés helyéül, éppen abban, amelyik az 1791. februári dátumot tartalmazza. Ez azonban azért sem igen lehet hiteles, mert 1791 februárjában adataink szerint nem tartózkodhatott Kazinczy Nagyváradon. A hónap közepétől a 44. hivatalos út dokumentumai (KazLev. XXV. 431–434.) alapján napra pontosan ismerjük, hol volt éppen (14-én indult Kassáról, ahonnan egy nappal korábban még levelet írt, s március 2-án tért oda vissza). Február 4-én pedig Regmecről írt levelet Kovachich Márton Györgynek, melyben arról számolt be, hogy az előző három hetet nem Regmecen, hanem Biharban töltötte (KazLev. II. 152., 357. sz.). Nem tartjuk valószínűnek, hogy miután február 4-én három hét után éppen hazaért Biharból, a február 13-ig terjedő tíz napban újra visszament volna oda. Így tehát a februári nagyváradai tartózkodás kizárhatónak látszik. Az Aranka Györgynek 1791. január 24-én Érsemjénből írott levél alapján a Kovachich-levélben említett háromhetes bihari tartózkodás részletei is kiderülnek: január 13-án ment Regmecről Érsemjénbe, a debreceni vásár alkalmával könyveket akart küldeni Kolozs-várra, de mivel ez nem sikerült, Nagyváradra vitte be azokat, ahonnan éppen aznap érkezett vissza Semjénbe (KazLev. II. 142., 354. sz.). Tehát a január 22–24. közötti napokat Nagyváradon töltötte (lehet, hogy már 22. előtt odaérkezett, de csak ezt a dátumot ismerjük Dömének írott, fentebb idézett leveléből, s ennek szövege alapján az sem zárható ki, hogy már korábban megszületett a vers). Mindebből az következik, hogy ekkor és itt lehetősége volt a jelen vers megírására, míg, mint említettük, 1791 februárjában nemigen. Biztosan azonban csak az állítható, hogy a szövegidentitás a Dömének szóló levél előtt keletkezett. Az vetődhet fel még, hogy nem két külön versről van-e szó, s így a Döme-levél adata esetleg arra vonatkozhatna, ugyanis Abafi Lajos (s nyomán Busa Margit és Gergye László) 1791 januárjára teszi a *Minnyihez* című verset is (*Égtem érted...*, 268. szövegidentitás), vélhetően a címben szereplő női név alapján, s Minnyit egy közelebbiről nem ismert bécsi lánnyal azonosítja, nem derül ki, milyen megfontolások alapján (Abafi, 1879., I. 178.; KazLev. XXIII. 510.; Gergye, 1998., 242.). Ez a vers azonban 1819 áprilisában íródott, s nem utal semmi korábbi keletkezésére (a Minnyi nevet nem látjuk elégségesnek ennek feltételezésére). Mindezek alapján úgy véljük: a Döme Károlyhoz szóló 1791. január 22-i levél a jelen versre vonatkozik, ezt a verskezdettel való szoros tartalmi egyezés is alátámasztja, ekkor bizonyíthatóan Nagyváradon tartózkodott Kazinczy, míg februárban nem, vagyis a szövegidentitás keletkezési idejéül 1791 januárját határozzuk meg, s a *Nagy-Váradról, Febr. 1791.* keltezést vagy tévesztésnek, vagy (mivel publikációra szánt forrásról van szó ebben az esetben) szándékos átdátumozásnak, kijelölt keletkezési időpontnak tarthatjuk, ami lehet az első fogalmazást követő letisztázás ideje (pontosabban az első ismert letisztázás ideje, mert azt nem tudjuk, mit küldött, ha küldött, annak a bizonyos „Barátnéjának” és mit Döme Károlynak).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 10 forrás 11 szövegállapotot őrzött meg. Az 1. forrás fogalmazvány, egyes részek több kidolgozásban is megtalálhatóak benne, mások pedig még hiányosak, nem készültek el (A). Jelentősen eltér ettől a 2., 3., 4. forrás lényegében egybehangzó szövege (B), amelyek közül a 2. forrás három helyen különbözik a másik kettőtől (5. sor: 'lássd' a 'nézzd' helyett; a 12. sor egy 'így' szóval hosszabb; 18. sor: 'eddig' az 'addig' helyett). E három forrás érdemi különbségét a cím és a névhasználat jelenti. A levélben (2.) nincs dátum, a másik kettőben pedig különböző a hónap, továbbá az utolsó előtti sorban a levélben 'Czenczi' áll, a *Korai versek III.*-ban (3.) ki van hagyva a név helye, a *Heliconi virágok* tervezett második kötetében (4.) pedig '...li' alak szerepel (véltetően a 'Blidli' helyett). Mindezek alapján e három forrást alváltozatként vesszük számításba. A *Korai versek III.* utólagos javításai a Kölcseyhez írott levél (5.) és a *Poetai Berek* (6.) szövegállapotához vezetnek (C), de nem minden javításnak van folytatása ezekben (néhány javítás pedig a lejegyzéssel egyidejűnek tűnik). Az 5. és 6. forrás egymástól alig különbözik (8. sor: 'élni–élnem'; 9. sor: 'panaszlanipanaszlanom'; 12. sor: 'kedvelesz–kedvelhetsz'), az érdemi eltérést a cím lerövidülése jelenti. Az utolsó négy forrás (7–10.) a címben található név Zellire változtatásával és a 3–5. sorok átirásával különül el (D):

	3. sor	4. sor	5. sor
6.	Vedd szíved' hív imádójától,	Vedd, kérlek, forró csókkal azt!	Vedd, Minnyi! 's nézzd, miként hullattam
7.	Vedd, Zelli, hívednek kezéből,	Vedd, kérlek, forró csókkal azt!	Vedd, oh vedd! nézzd miként hullattam
8.	Vedd, Zelli, hívednek kezéből,	Vedd, kérlek, forró csókkal azt!	Vedd, oh vedd! nézzd miként hullattam
9.	Vedd, Zelli, kedvesed' kezéből,	Oh vedd, vedd forró csókkal azt!	Vedd, Zelli! 's lásd, miként hullattam
10.	Vedd, Zelli, hívednek kezéből,	Vedd, oh vedd forró csókkal azt!	Vedd, Zelli! 's lásd, miként hullattam

A különbségek alapján a 7. és 8., illetve a 9. és 10. forrás szövegállapotai képeznek alváltozatot (a 8. forrás hiányzó utolsó szakaszát nem vettük figyelembe, mert a kézirat töredékes, nem a szöveg).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Az 1790 őszén használt *Korai versek II.* jegyzőfüzetének elejére történt bejegyzés fogalmazvány, keletkezési idejét így a szövegidentitás megszületésének idejére, 1791 januárjának közepére tesszük.

2. Levél Ráday Gedeonnak, 1791. március 13.

3. A *Korai versek III.* alaprétégébe tartozó lejegyzés 1791 őszén készült, az utólagos javítások az 1809-es levél szövegállapotával nagyban egyeznek, így valamikor 1791 ősze és 1809 júniusa között készültek.

4. A *Heliconi virágok II.* kötete 1792 elején, legvalószínűbben januárban került lejegyzésre.

5. Levél Kölcsey Ferencnek, 1809. június 12.

6. A *Poetai Berek* kézírata 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813 március legelején jelent meg.

7. *Lyrái költések I.*, 1827 körül.

8. *Kazinczy Ferencz' Versei*, 1827.

9. *Lyrái költések III.*, 1828 körül.

10. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

(A) Az első változatot az 1791 januárjának közepén készült fogalmazvány képviseli, mely még be sincs fejezve.

(B) A második változat 1791 folyamán volt érvényben, az ezt reprezentáló három forrás közül az egyik a *Heliconi virágok* II. kötetének kiadásra előkészített tisztázata, de ez végül nem jelent meg.

(C) A harmadik változatot az 1809-es levél (és az ezt megelőző javítások a *Korai versek* III. szövegállapotán), valamint az 1813-as *Poetai Berek* képviseli.

(D) A negyedik változat a pályavégi gyűjteményes kiadás tervéhez kötődik, 1827–1831-ből.

Magyarázatok

Czenczi/Blidli/Minnyi/Zelli: fantázianevek. Kazinczy névhasználatáról általában l. *A' Tavaszhoz* magyarázatait (14. szövegidentitás), a *Blidli* névre pedig a hasonló című versét (68. szövegidentitás).

(*Etiam bene!*): a versszövegbe illesztett megjegyzés Hovánszki Mária értelmezése szerint leginkább megerősítő jellegűnek tekinthető ('nagyon is' tél van a szívében).

Pria che il sapia il vero / Face mi o Dei morir: szabad idézet Metastasio *Zenobia* című drámájából, az eredetiben ez áll: *Pria che'io ne sappia il vero / Fatemi, o dei morir*. ('Még mielőtt megtudnám az igazságot, óh, istenek, öljetek meg.') (Az olvasatot és a Metastasio-idézet azonosítását, fordítását Száraz Orsolyának köszönhetem.)

51. SZÖVEGIDENTITÁS

Laurához

1791. október 28./29.

1.	29 8br. 1791.	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/II., 60a.	Autográf tisztázat.	Bejegyzés. (<i>Korai versek</i> II.)	1791	Aa	903.
2.	Laurához. 28. Octob. 1791.	MTAK RUI 2r. 2/I., 26b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek</i> III.)	1792–1793	Ab	938.
3.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 32., 18. levél.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek</i> , 1809. április 12.)	1809	Ac	45.

Megjelenések

1. Abafi, 1879., I. 165–166.; Gergye, 1998., 207. (mindkettő *Laurához* címmel).

3. KazLev. VI. 324–325., a vers: 325. (1457. sz.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Az 1. forrásban címként megadott keletkezési időponthoz (1791. október 29.) képest a 2. forrás alcíme egynapnyi eltérést mutat (29.), a kettő között nem tudunk hitelt érdemlően választani (könnyen lehet elírás is az egyik).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A három szövegállapot igen közel áll egymáshoz. Az első kettő között a címen kívül az utolsó sor egy szavában ('megvóltam – meg valék') van mindössze különbség, a kettő viszonya mégsem egyértelmű. Az 1. forrás javítás nélküli tisztázata, a 2.-ban letisztázás közben három javításra is sor került.

	1. forrás	2. forrás eredeti lejegyzés	2. forrás javítás utáni alak
1. sor	elsárgúlva	elsárgúlva	megsárgúlva
5. sor	'S mint az ég kegyes Lakosai,	'S mint midőn az Ég lakosai ,	'S mint az ég kegyes Lakosai,
6. sor	inség' jajjai	inség < sir > jajjai	inség' jajjai

A javítások alapján nem dönthető el, hogy az 1. volt-e az előzményforrás, avagy egy ma nem ismert kézirat, ugyanis az 1. sorban a közös alakból, az 5. és a 6. sorban viszont a közös alakra történt a javítás. A sorrendiség kérdését ez a bizonytalanság azonban nem érinti. A *Korai versek II.* különálló lapon lévő, kétszakasznyi tisztázatának nincs címe, csak a dátum funkcionál címként, a töredékben maradt versek archiválási tisztázataira jellemző módon, míg a *Korai versek III.*-ban a kiadásra összeírt versek sorában, azok címformátumával szerepel, így logikailag ezt kell későbbinek tekintenünk.

A 3. forrásban az első két forráshoz képest két helyen van változás (függetlenül az említett javításoktól): a 6. sorban ('Ha a' csüggedt' helyett 'A' midőn az' áll) és a 7. sorban ('Felhatnak' helyett 'Feljutnak'), valamint nincs cím. Igen hasonló azonban szövegszerűen is a 2. forrásban utólag bejegyzett kommentár a levélben olvashatóhoz.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Az 1790 őszen használt *Korai versek II.* jegyzőfüzetébe való utólagos bejegyzés feltehetőleg 1791 végén, mindenesetre valamikor 1791. október 29. után keletkezett.

2. A *Korai versek III.* eredeti lejegyzési rétege 1791 őszen keletkezett, a *Heliconi virágok* második kötetének előkészületeként. Minthogy e vers legvalószínűbben már nem tartozik e lejegyzési réteghez, így keletkezését ez utánra, vagyis leginkább 1792-re tehetjük, de még mindenképpen a sorban utána következő vers előtt, melynek dátuma 1793. április 1. (l. erről a szövegcsoporthoz tartozó jegyzetek között). A vers mellé más színű tintával írott megjegyzés szövegszerűen is majdnem egyezik a levélben olvasható kommentárral, így feltehető (de nem bizonyítható), hogy ezek nagyjából egy időben, tehát 1809-ben készültek.

3. Levél Dessewffy Józsefnek, 1809. április 12.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás 1791. október 28-án vagy 29-én született meg, s töredékben maradt. 1792–1793 körül még letisztázta kiadandó versei folytatásaként, utóbb azonban már nem vette számításba Kazinczy, 1809-es előfordulása a szonettforma iránti érdeklődésével függ össze, amely téren való egyik első próbálkozása éppen a jelen vers.

52. SZÖVEGIDENTITÁS
Az ő halála
1791. március előtt

Az ő halála.	Orpheus II. kötet 4. szám, 358–366. (a magyar vers: 359., 361.)	Folyóirat- közlés.		1791/1792	705.

Megjelenések

Abafi, 1879., II. 138–139.; Orpheus, 2001., 280–283.

Keletkezéstörténet

Az *Orpheus* utolsó számában jelent meg 1792 augusztusában, de a kézirat már 1791 márciusában elkészült és nyomdába került. Keletkezéséről további adataink nincsenek, kézírata nem maradt ránk, utóbb nem tervezte kiadni, későbbről két említését ismerjük a levelezésből. Berzsenyinek 1809. február 4-én ezt írta Kazinczy: „Már Göschennél nyomtattattak, midőn Klopstock Göschennek ír, hogy a’ mi jó Theresiánk’ halálára írt ódát hagyja-ki, mert későn emlékezék, hogy Lengyelország általa is töröltetett-el. Az óda ki vala már nyomtatva; és így ezt a’ mit itt mondek, Klopstock hátul beszéli el a’ könyvben.” (KazLev. VI. 226–227., 1419. sz.; hasonló összefüggésben említi Helmeczy Mihálynak 1812. augusztus elején írott levelében is, KazLev. X. 52., 2289. sz.) Mindkétszer az 1798-as Göschen-féle lipcsei kiadásra utal (*Klopstocks Werke*, II. 34–35., az *Anmerkungen* versre vonatkozó része: 299.; Váczy János idézi mindkettőt, KazLev. X. 516–517.). Kazinczy ugyanebben az időkorben részletesen ír az általa használt Klopstock-kiadásokról: a *Messias* 1780-as altonai kiadásáról és az 1798-ban indult, addig hatkötetes lipcsei életműkiadásról (Rumy Károly Györgynek, 1809. november 12., KazLev. VII. 64., 1584. sz.; vö. még Pápay Sámuelnek, 1811. március 11., KazLev. VIII. 378., 1957. sz., valamint feljegyzését az életműkiadás köteteinek áráról, MTAK K 633/V., 181ab).

Forrás

Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803) *Ihr Tod* című, Mária Terézia halálára készült alkalmi költeményének fordítása. Az eredeti mű először önálló nyomtatványként jelent meg 1780-ban Altonában, s ugyanekkor Bécsben két kiadónál, valamint 1781-ben Prágában (szintén 1780-ban Altonában jelent meg a *Messias*nak Kazinczy által megvásárolt negyedréti kiadása, PEml., 2009., 490., 587.). Nem tudjuk, Kazinczy ezek valamelyikét használta-e, a más fordításai alkalmával hivatkozott oldalszámok alapján azonosított kiadások ebben az esetben nem jöhetnek szóba, mert nincs meg bennük ez a vers (az említett levelekben és feljegyzésekben pedig a fogság előtt használt Klopstock-kiadások közül csak a *Messias*t említi). Az *Orpheus*ban, párhuzamos tükörben megjelent német szöveget közöljük (Kazinczy a vers prózai átíratát is a verses kidolgozás mellé tette).

IHR TOD.

Schlaf sanft, Du Gröste deines Stammes,
Weil du die Menschlichste warst!
Das Warst Du, und das gräbt die ernste Geschichte
Die Todtenrichterin, in ihre Felsen.

Oft wollt ich dich fingen. Die Leyer stand
Klang von selbst in geliebterem Tone von Dir.
Ich liess sie klingen. Denn, wie Du
Alles was nicht edel war hasstest.

So hass' ich
 Bis auf ihren verlorensten Schein
 Das schwindenste Wölkchen
 Des Räucheraltars, die Schmeicheley.

Izt kann ich Dich singen. Die Schlangenzunge selbst
 Dürste nun von jenem Scheine nicht zischen. Denn Du bist todt!
 Aber ich habe geliebt: und vor Wehmuth
 Sinket mir die Hand die Saiten herab.

Doch ein Laut der Götter-Sprache
 Ein Flamenwort. Dein Sohn wird forschen stehend
 Ringend, dürstend, weinend vor Ehrbegier:
 Ob er Dich erreichen könne?

Friedrich mag sein graues Haupt
 Hinsenken in die Zukunft: ob von Ihm
 Erreichung melden werde
 Die Felsenschrift der Todtenrichterin?

Schlaf, sanft, THERESIA! – Du schlafen?
 Nein, denn du thust jezo Thaten
 Welche noch menschlicher sind,
 Belohnt durch sie, in höheren Welten!

Magyarázatok

Friedrich: II. (Nagy) Frigyes (1712–1786) porosz király.

53. SZÖVEGIDENTITÁS Csidli/Ő és Én 1791. március előtt

1.	Csidli.	Orpheus II. kötet, 4. szám, 358–366. (a magyar vers: 366.)	Folyóirat- közlés.		1791/1792	Aa	706.
2.	Csidli. <i>Klopstock után.</i>	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/II., 39b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Heliconi virágok</i> II. kötet.)	1792	Ab	964.
3.	Ő és Én.	Poetai Berek, 154.	Kötet- részlet.		1812/1813	Ba	627.
4.	Ő és Én.	MTAK K 642., 199b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Fordításcsomó II.</i>)	1828–1830	Bb	1228.

Megjelenések

1. Abafi, 1879., II. 287. (a jegyzetben); Orpheus, 2001., 283.
3. Abafi, 1879., II. 136.; Gecsei, 2008., 10.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A *Heliconi virágok* második kötetének tervezetében, melyet 1791. december 15-én küldött meg Ráday Gedeonnak, nem szerepel a vers, az 1792 eleji kéziratban viszont már benne van, igaz, utólag betoldva. Ebből következtethetnénk arra is, hogy a tervezet idején még nem volt készen, de ennek ellentmond az *Orpheus* 1791 márciusában leadott száma (hacsak nem pótlólag, a későbbiekben illesztette be oda is e verset, de erre nem utal semmi). Minthogy a tervezetből való kimaradásnak más oka is lehetett, s a szövegidentitás keletkezésének idejéről és körülményeiről valójában nincsenek érdemi adataink, így az első ismert szövegforrás keletkezési idejét vesszük alapul a datáláshoz: 1791 márciusa előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 4 szövegforrásban nincs egyetlen sor sem, amely mindenütt azonos volna, az eltérések több esetben is a mondat szerkezetet érintik, áttekintésük így a teljes sorok egymás mellé helyezésével látszik célszerűnek.

Sor	1–2. forrás	3–4. forrás
1.	Tavas-árnyékban letem őt	Tavaszi árnyban letem őtet, [3.] Tavas’ árnyában letem őtet, [4.]
2.	’S rózsakötéllel kötém-meg.	’S lelánczolám virágfonással.
3.	Nem érzette ’s puhán aludt. [1.] Puhán aludt, ’s nem érzette. [2.]	Puhán alvék, ’s nem érezé.
4.	Rá néztem, ’s egyg tekintetemmél	Rá néztem, ’s e’ tekintetemmél
5.	Életem életén függött.	Éltével egyg lön életem. [3.] Egyg lön éltem életemmel, [4.]
6.	Érzettem, de nem tudtam azt!	Érzettem ’s ah! nem tudtam azt.
7.	Lassan suttogtam mellette, [1.] Félve susogtam körülte, [2.]	Szó nélkül csácsogék feléje,
8.	’S zörgettem rózsza kötelem’. [1.] ’S zörgettem a’ rózsakötélte. [2.]	’S rezegetém virágfonásom’,
9.	Akkor fel-ébredt álmából. [1.] Végre fel-ébredt álmából. [2.]	’S álmából ő felébredett. [3.] S mély álma azonnal elröpült. [4.]
10.	Rám nézett, ’s egyg tekintetével	Rám néze, ’s e’ tekintetével
11.	Élete éltemen függött, –	Éltemmel egyg lön élete. [3.] Egyg lön élte életemmel, [4.]
12.	’S Elyzium lett körülünk.	’S körülölelt Elysium!

A 2. és 3. forrás szövegállapota között minden sorban és a címben is mutatkozik eltérés, az első kettő és a második kettő szövegállapota azonban viszonylag közel áll egymáshoz, négy-négy helyen térnek csak el, s ezek az eltérések sem mindig jelentősek. Az első két és a második két szövegállapotot így szövegváltozatokként vesszük számításba, ezeken belül az egyes szövegállapotokat pedig alváltozatokként.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Az *Orpheus* utolsó száma 1792 augusztusában jelent meg, de a kézirat már 1791 márciusában elkészült és nyomdába került.

2. A *Heliconi virágok* II. kötetének 1791. december 15-én Rádaynak küldött tartalomjegyzékében még nem szerepel, s a kézírás is egyértelműen eltér a környezetétől, így ezt a verset utólag

toldotta be Kazinczy a kézirat csomóba, de még 1792 első hónapjaiban, a (legvalószínűbben januárban történt) nyomdába küldés előtt.

3. A *Poetai Berek* kézírata 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813. március legelején jelent meg.

4. *Fordításcsomó II.*, 1828–1830.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

(A) Az első változat 1791–1792-re tehető, amikor is megjelent az *Orpheus*ban, s pótlólag, kisebb változtatásokkal bekerült a *Heliconi virágok* kiadni tervezett II. kötetébe.

(B) A második változat, mely címében is más, teljesen új kidolgozást jelent, ez került a *Poetai Berek* 1813-as kötetébe, s ennek némileg módosított változatát szánta Kazinczy a pályavégi gyűjteményes kötetbe is 1828–1830 körül.

Forrás

Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803) *Das Rosenband* című versének fordítása, melyet Kazinczy *Cidli* címmel, saját prózai átirat kíséretében közölt az *Orpheus*ban. Ugyanilyen címmel autográf kézirat másolatban is megtalálható a *Budai papirosaim* csomójában, a *Blidli* és más versek társaságában (MTAK M. Irod. RUI 2r. 1., 166a). Klopstock költeménye 1752 körül készült, s eredetileg valóban *Cidli* volt a címe, így jelent meg a *Deutschlands Originaldichtern* című gyűjteményben 1775-ben (II. kötet, 128.; vö. az 1827-es lipcsei Klopstock-kiadás jegyzetét, I. 302.). Hogy Kazinczy ebből dolgozott-e, nem tudjuk, a más Klopstock-fordításoknál használt kiadásokban *Das Rosenband* címen szerepel a vers, itt az *Orpheus*ban közölt szöveget vesszük át.

CIDLI.

Im Frühlingschatten fand ich sie.
Da band ich sie mit Rosenketten.
Sie fühlte es nicht und schlummerte.
Ich sah sie an. Mein Leben hieng
Mit diesem Blick an ihrem Leben
Ich fühlte es wohl und wust es nicht.

Doch lispelt ich ihr sprachlos zu,
Und rauschte mit den Rosenbaendern.
Da wachte sie vom Schlummer auf.
Sie sah mich an. Ihr Leben hieng.
Mit diesem Blick an meinem Leben.
Und um uns ward Elysium.

Magyarázatok

Csidli: „Klopstock a’ maga Kedvesét Csidli-nek nevezi.” (Aranka Györgynek, 1789. augusztus 13.; KazLev. I. 423.) Kazinczy Klopstock után Cidlinek nevezte el Radvánszky Terézt, a fogságából 1799. június 16-án írott levelében is így szólította meg (KazLev. II. 427., 480. sz.). Kazinczy névhasználatáról l. A’ *Tavaszhoz*, Radvánszky Terézzel való kapcsolatáról pedig a *Chloe* című vers magyarázatait (a 14. és a 65. szövegidentitások).

Elysium: Elízium, a boldogult lelkek hona.

54. SZÖVEGIDENTITÁS
Az én hazám
1791. december 15. előtt

Az én hazám. <i>Klopstockból</i>	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/II., 32ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Heliconi virágok II. kötet.</i>)	1792	962.

Megjelenések

Abafi, 1879., 139–142.

Keletkezéstörténet

A *Heliconi virágok* II. kötete 1791. december 15-ig első változatban összeállt, a jelen vers címe benne volt a Rádaynak küldött listában, a kézirat 1792 elején, legvalószínűbben januárban került lejegyzésre.

Forrás

Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803) *Mein Vaterland* (1768) című költeményének fordítása. Az *Ódák Klopstockból* csomójában megadott oldalszámok alapján megállapítható, hogy Kazinczy az 1776-os (s 1785-ben újra kiadott) karlsruhei vagy az 1784-es bécsi kiadást használta. A nevezett kiadásokban e vers is benne van, de közvetlen adat nem utal arra, hogy Kazinczy ezen kiadások valamelyikét használta volna (a pontosabb meghatározás hiányában ezekből idézzük, a 287–292. oldalakról).

Mein Vaterland

So schweigt der Jüngling lange,
Dem wenige Lenze verwelkten,
Und der dem silberhaarigen thatenumgebenen Greise,
Wie sehr er ihn liebe! das Flammenwort hinströmen will.

Ungestümm fährt er auf um Mitternacht,
Glühend ist seine Seele!
Die Flügel der Morgenröthe wehen, er eilt
Zu dem Greis', und saget es nicht.

So schwieg auch ich. Mit ihrem eisernen Arme
Winkte mir stets die strenge Bescheidenheit!
Der Flügel wehten, und meine Leyer schimmerte,
Und begann von selber zu tönen, allein mir bebte die Hand.

Ich halt es länger nicht aus! Ich muss die Leyer nehmen,
Fliegen den kühnen Flug!
Reden, kann es nicht mehr verschweigen,
Was in der Seele mir glüht.

O schone mein! dir ist dein Haupt umkränzt
Mit tausendjährigem Ruhm! du hebst den Tritt der Unsterblichen,
Und gehest hoch vor vielen Landen her!
O schone mein! ... Ich liebe dich mein Vaterland!

Ach sie sinkt mir, ich hab es gewagt!
Es zittert die Hand mir die Saiten herunter;
Schöne, schöne! Wie wehet dein heiliger Kranz!
Wie gehst du den Gang der Unsterblichen daher.

Ich seh ein sanftes Lächeln,
Das schnell das Herz mir entlastet;
Ich sing es mit dankendem Freuderuf dem Wiederhall,
Dass dieses Lächeln mir ward!

Früh hab ich dir mich geweiht! Schon da mein Herz
Den ersten Schlag der Ehrbegierde schlug,
Erkohr ich, unter den Lanzen und Harnischen
Heinrich, deinen Befreyer, zu singen.

Allein ich sah die höhere Bahn,
Und, entflamt von mehr, denn nur Ehrbegier,
Zog ich weit sie vor. Sie führet hinauf
Zu dem Vaterlande des Menschengeschlechts!

Noch geh ich sie, und wenn ich auf ihr
Des Sterblichen Bürden erliege;
So wend' ich mich seitwärts, und nehme des Barden Leyer,
Und sing, o Vaterland, dich dir!

Du pflanzetest dem, der denket, und ihm, der handelt!
Weit schattet, und kühl dein Hain,
Steht, und spottet des Sturmes der Zeit,
Spottet der Büsch um sich her!

Wen scharfer Blick, und die tanzende glückliche Stunde führen,
Der bricht in deinem Schatten, kein Märchen sie,
Die Zauberruthe, die, nach dem helleren Golde,
Dem neuen Gedanken, zuckt.

Oft nahm deiner jungen Bäume das Reich an der Rhone,
Oft das Land an der Them's' in die dünneren Wälder.
Warum sollten sie nicht? Es schiessen ja bald
Andere Stämme dir auf!

Und dann so gehörten sie ja dir an. Du sandtest
Deiner Krieger hin. Da klangen die Waffen! da tönte
Schnell ihr Ausspruch: Die Gallier heissen Franken!
Engelländer die Britten!

Noch lauter liessest du die Waffen klingen. Die hohe Rom
Ward zum kriegerischen Stolz, schon von der Wölfin gesäugt;
Lange war sie Weltyrannin! Du stürzetest,
Mein Vaterland, die hohe Rom in ihr Blut!

Nie war, gegen das Ausland,
Ein anderes Land gerecht, wie du!

Sey nicht allzugerecht. Sie denken nicht edel genug,
Zu sehn, wie schön dein Fehler ist!

Einfältiger Sitte bist du, und weise,
Bist ernsten tieferen Geistes. Kraft ist dein Wort,
Entscheidung dein Schwert. Doch wandelst du gern es in die Sichel, und triefst,
Wohl dir! von dem Blute nicht der anderen Welten!

Mir winket ihr eiserner Arm! Ich schweige
Bis etwa sie wieder schlummert;
Und sinne dem edlen schreckenden Gedanken nach,
Deiner werth zu seyn, mein Vaterland.

Magyarázatok

Heinrich: I. (Madarász) Henrik (875 k.–936) 919-től német király.

55. SZÖVEGIDENTITÁS Gibraltár 1791. december 15. előtt

1.	Gibraltár. Octobernek 11d–18d. napjain, 1782. Németből, DÉNISZ után.	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/II., 24b–26a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Heliconi virágok II. kötet.</i>)	1792	Aa	959.
2.	Gibraltar.	Poetai Berek, 239–243.	Kötet-részlet.		1812/1813	Ab	660.
3.	Gibraltar. 1782.	MTAK K 642., 236a–237b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Fordításcsomó IV.</i>)	1830	Ac	–

Megjelenések

2. Abafi, 1879., II. 181–184.; Gecsei, 2008., 74., 76., 78.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A címben szereplő dátum most kivételesen nem a szövegidentitás keletkezésének idejét jelöli, hanem az eredeti Denis-vers címének a része, a megénekelte történelmi esemény időpontjaként. A jelen fordítás keletkezéséhez az első ismert szövegforrás jelent támpontot: a *Heliconi virágok* tervezett, de kéziratban maradt 1792-es kötetének tisztázati csomójában található, de a Ráday Ge-deonhoz írott 1791. december 15-i levélben közölt tartalomjegyzék már tartalmazza e fordítás címét, így annak e dátum előtt készten kellett lennie. Ennél pontosabb adatok hiányában nem tudunk mondani.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A három szövegforrás szövegállapotai általában szónagyságú eltéréseket mutatnak, s különböznek a sorok számában is, de ez utóbbi csak a sortördeleésből fakad (az alábbi táblázat első oszlopában látszik, hogy előbb a második két forrás, majd az utolsó válik hosszabbá).

Sorok	1. forrás	2. forrás	3. forrás
4.	amott		amottan
11. és 12–13.	De, itt az Éj!	De itt, Itt az éj!	De itt van, Itt van már az éj.
13. és 15.	hegyet, síkot, tengert, révet,	síkot és hegyet, tengert, öbölt,	
14. és 16.	köszálat,	kösziklát,	Köszirtet,
18. és 20.	dühösültt		dühödött
31. és 33.	a' kik jönnek!	a' kik itten jőnek!	jőnek itt;
32. és 34.	Nem ismér mellyjek		Keblok nem ismér
33. és 35.	Ők Álbionnak	Álbionnak	
35. és 37.	holló tollaiddal	hollószárnyaiddal	
37. és 39.	meg mersz é vívni	mersz e megvívni	
38. és 40.	Bárdus' dala		Dalnok' éneke
43. és 45.	viszi	hordja	
47. és 49.	meg-számíthatatlan parti Tsoport		megszámlálhatatlan csoport a' parton
49. és 51.	Hijába! – Ki-kelnek, ki-kelnek Azok!		Hijába, hijába! kikelnek azok!
50. és 52.	Meg-ifjúltt	Ifjú	
55., 57., 58.	ölelésiben	ölelési alatt	ölelései alatt
57., 59., 60.	Bajnokbátyát	nagy bajnoktestvért	
59., 62., 63.	Bámulásába	Bámulatába	
61., 64., 65.	„Ő tette ezt! – Ő szenvedte ezt! – ennyi esztendőök alatt!	Ezt Ő tette! Ezt Ő szenvedte! Ennyi évek olta	
65., 68., 69.	Bárdus		Dalnok
66., 69., 70.	énekemben	örömemben	
68., 71., 72.	el-fedi	elborítja	
69., 72., 73.	gyümölsöt		gyümölcsöket

A 23 eltérő szöveghely közül 8 esetben az 1. és 2. forrás egyezik meg, a 2. és 3. egyezik meg 11 esetben, mindháromban különböző alak szerepel 4 esetben. Az eltérések a versszerkezetet, a terjedelmet s érdemben a címet sem érintik, ezért a három szövegállapotot egy szövegváltozatnak tekintjük, s pusztán alváltozatokként vesszük őket számba.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Heliconi virágok* II. kötete 1792 elején, legvalószínűbben januárban került lejegyzésre.
2. A *Poetai Berek* kézirata 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813. március legelején jelent meg.
3. *Fordításcsomó* IV., 1830. november.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás 1791-es (1791 decemberénél nem későbbi) megszületését követően apróbb változtatásokkal lényegében a pálya végéig érvényben volt, kiadta Kazinczy az 1813-as *Poetai Berek*ben, s kiadni tervezte a pályavégi gyűjteményes kötetben is, 1830 novemberében.

Még egy kiadási tervről tudunk, noha ennek szövege nem maradt ránk, csak a hozzá készült jegyzet (ezt l. magyarázataink között). Ebben az 1804 és 1809 között adatolható kiadási tervben külön kötetet képeztek volna az Ossziánból Denis nyomán fordított énekek és a két Denis-vers (a

hét ossziáni énekből hat egy tömbben van a forrásként használt 1784-es kiadás harmadik kötetében, Blair Osszián-tanulmányának fordítása után, l. erről részletesen alább).

– Kis Jánosnak, 1804. február 12. (KazLev. III. 158–162., 648. sz.)

A gyűjtemény 7. kötetében hat ossziáni ének és egy Goethe-, illetve egy Horatius-fordítás után következett volna a két Denis-fordítás, utána pedig Klopstock *Messiás*ának töredékei.

– Cserey Farkasnak, 1805. március 31. és Prónay Sándornak, 1805. szeptember 15. (KazLev. III. 301–305. és 433–436.; 741. és 817. sz.) (vö. SzépLit., 2012., 1061–1062.).

Az *Egyveleg írások* 5. kötetében hét ossziáni ének után a két Denis-fordítás jött volna, a Goethe- és a Horatius-vers elmaradt a tervből, a *Messiás* mellett viszont még egy másik Klopstock-fordítás, *A' Tavaszinne*p is szerepelt benne.

– Döbrentei Gábornak, 1808. május 10. (KazLev. V. 442–445., 1291. sz.)

Az 1805-ös tervet ismétli meg, azzal a különbséggel, hogy Klopstock töredékeit csak általában említi (de ezen valószínűleg ugyanazon fordításokat érti).

– Prónay Sándornak, 1809. január 16. (KazLev. VI. 181–183., 1398. sz.)

E levél szerint a gyűjteményes kiadás 11–14. köteteibe kerültek volna a fordítások, s így ezek valamelyikébe az Osszián-, Denis-, Klopstock-énekek.

Forrás

Kazinczy Nagy Gábornak írott, 1806. március 16-i levelében megnevezi, Denis mely kiadását használta: „Dénis Ossziánt és Színedet 1782ben vagy 1783ban hat Quart tómusban adta-ki Bécsben Wapplernél illy nevezet alatt: *Ossians und Sineds Lieder*. (NB. Sined annyi mint *Denis*; a' *franczia hangzású* nevet nem szerette a' *német* Poéta, 's a' szónak betűjit vissza felé olvasta.) Ebben az editióban áll Denisnek valamelly Dissertációja, mellyben mind előhordja az Európai Nemzetek Irójit, a' kik metrumos verseket próbálgattak írni, Francia, Olasz, Anglus, etc.” (KazLev. IV. 90., vö. még 191.; 893. és 937. sz.) A dátum kivételével minden adat pontos, a hatkötetes bécsi kiadás ugyanis 1784-ben jelent meg. Hogy Kazinczy valóban ezt használta fordításai készítésekor, azt a másik Denis-fordítás *Korai versek III.* jegyzőfüzetében található fogalmazványának forrásjelzése bizonyítja, ugyanis a kötet és oldalszám az 1784-es kiadásával egyezik meg, másik egyező kiadást nem találtunk. Ez alapján megalapozottnak véljük a feltételezést, hogy a jelen vers esetében is e kiadás volt Kazinczy forrása: *Nachlese zu Sineds Liedern*, Wien, 1784., amely az *Ossians und Sineds Lieder* hatodik köteteként jelent meg. A jelen vers a 84–93. oldalakon található, az angol fordítással párhuzamosan szedve.

Gibraltar

am

11–18. Weinmondes

1782.

Auf hohes Begehren.

O Calpe! (a) dir donnerts am Fusse,
Doch blicket dein tausendjähriger Gipfel
Ruhig auf Welten umher.
Siehe! dort wölkt es sich auf:
Ueber die westlichen Wogen her,
Wölket sich breiter und ahnender auf. –
Es flattert, o Calpe! Segelgewölk!
Flügel der Hilfe! Wie prächtig
Wallet die Fahne Britanniens,
Deiner getreuen Verheisserinn!
Calpe! Sie wallt! – Aber die Nacht sinkt!

(a) Der alte Namen Gibraltars.

Sie deckt mit ihren schwärzesten,
 Unholdsten Rabenfittigen
 Gebirge, Flächen, Meer und Bucht,
 Und Klippen, wo der bleiche Tod
 Des Schiffers, Kiele spaltend, sitzt.
 Hinan!

Aus tausend Rachen heulen Stürme.
 Die Fluten steigen an die Wolken,
 Zerplatzen stürzend über Felsen.
 Schon treiben von geborstnen Schiffen
 Der Feinde Trümmern auf den Wogen.
 Hinan! Hinan!

Der Bucht Gestade deckt ein mächtig Heer
 Auf hundert offne Feuerschlünde stolz.
 Ein Seegeschwader, stärker an der Zahl,
 Hispaniens und Galliens vereint,
 Die Wimpel hoch empor, beschwimmt die Bucht.
 Hinan! Hinan! Hinan!

Nacht! Stürme! feindliche Geschwader!
 Die kommen, sind Meeregebiether,
 Sind kalte Busen ohne Furcht,
 Sind Albions (b) Abkunft.

Du strebest vergeben, o neidische Nacht!
 Mit deinem schwärzesten Rabengefieder
 Das hohe kühne Beginnen zu decken!
 Hältst du mirs aus gegen den Schimmer,
 Welchen der Bardengesang
 Ueber das hohe kühne Beginnen geusst!

Du heulest vergeben, o Windsbraut!
 Vergeben brauset ihr, Wogengebirge!
 Die Felsen hinauf, die Felsen herunter!
 Brausender trägt auf seinem Gefieder der Ruhm
 Den Flutenbändiger Howe,
 Mit seinem Heldengeschwader durch Welten.

(b) Ein alter Namen Englands.

Und du, mächtiges Heer am Gestade!
 Und du, dräuender Mastenwald
 Galliens und Hispaniens!
 Vergeben – sie landen die Briten! sie landen!

Mit erneuter Jugendkraft
 Steht der unbezwungne Fels,
 Und der fürchterliche Fels des Felsen,
 Er, der Held aus Fingals Lande, (c)

In der grausen Todesarbeit
Immer Mensch, und Menschenschoner, Elliot!

Und itzo ganz Freund in den Umarmungen
Aehnlicher Brüder, von der geflissenen
Mutter gesandt, nach langer Entfernung
Den Heldenbruder zu küssen, zu stärken.
O wie sie, versunken in seine Bewundrung,
Den herrlichen Mann, den Daurer, umstehn!
Diess that Er! – diess litt Er! – durch Jahre! – fürs Vaterland!

(c) Elliot ist ein Schottländer.

Halt ein, o Lied! diese Gefühle
Sing' ich, Barde, nicht aus in sterbliche Saiten!
Aber ich Mensch will mich in meine Saiten erfreun,
Dass der grosse Baum der Menschheit,
Der den Erdekreis beschattet,
Auch in meinen Tagen
Mit so schimmervollen,
Ewigkeitenwerthen Früchten prangt.

Magyarázatok

Denis, Johann Nepomuk Cosmas Michael (1729–1800) osztrák költő, Sined álnéven Ossziánt fordította és ossziáni énekeket írt. A jelen vers a Gibraltárt a spanyol és francia seregek ellenében megvédő angol helyőrség dicsőségét énekli meg, a döntő összecsapásra 1782. október 12. és 18. között került sor. Denis költeményét egy magyar hölgy felkérésére Mozart zenésítette meg, műve töredékben maradt.

Az 1805–1809 között tervezett kiadáshoz Kazinczy jegyzeteket készített, amelyek fennmaradtak a *Messias*-fordítás töredékei után (MTAK K 629., 122a–128a). Az Ossziánhoz és a *Messias*hoz készült jegyzetek között található a két Denis-fordításhoz írott jegyzet (125b–127a), melynek második bekezdéséből az első három mondat csekély eltéréssel megjelent a *Poetai Berek* tartalomjegyzéke után, a lap még üresen maradt helyére illesztve. Az első bekezdésben leírt képekről készült metszeteket még a fogsága előtt vásárolta meg Kazinczy (PÉml., 2009., 291.).

„DÉNISZNEK KÉT ÓDÁJÁRA.

DENIS MIHÁLY, Cs. K. Udv. Tanácsos 's egyyik Custósa a' Bécsi Udv. Bibliothecának – vagy a' mint magát (szégyelvén hogy a' D e n i s név a' német Poetának nem-német származását elárúlja) nevezni szerette, SINED, A' BARDUS – sok szép Költemények által tette emlékezetét örökké, mellyek közzül itt csak kettő foghatott helyet. Az elsőbb felér a' leghíresebb Tájfestők' Zivatarjaival, mint péld: az, melly szobám' falán függ: *DER STURM, gemahlt von Joseph Vernet, gestochen von A. Schlicht*; – mellyet itt gyönyörűséggel azoknak kedvéért említek, a' kik a' Mesterséget kedvellik, 's talán nem tudhatják, hogy ez a' darab, valamint a' hasonlóképpen szemem előtt függő, 's nekem amannál még kedvesebb TENGHERI CSEND, (*a Calme*) – és a' FEREDŐ LEÁNYOK, (*les Baigneuses*) Vernének, a' Tengerfestőnek, legbecsültebb darabjai. – A' második pedig a' legszerencsésebb Csatafestők' munkájával vetélkedik.

Gibraltár – Elliot – Howe. –

Az Aranjuezi 's Versajli Udvarok 1782ben azzal az elhittséggel támadták-meg Gibraltárt, melly méltó vala olly neveltségessé lenni, mint valóban lett. A' vígaságot kedvellő *Comte d' Artois* mintegy táncznak készülve lépett a' lüszterekkel csillogó hajókba, mellyeket a' várvédő *Elliot* 'tü-

zes golyóji, kinek *Howe* segédjére érkezett, öszvetördeltenek. 'S a' nagylelkű Győztösök magok szökdöstek a' habok közzé, hogy a' gondolatlan szándék' áldozatait, kikben többé nem az ellenséget, hanem csak a' vesző embert nézték, megszabadíthassák. Az illy tettek minden Jót a' D é n i s z' örömeire gyúlaszthatnak, a' ki felvidúlva nézi, hogy *nemének régi törzsöke, melly kinyúlt ágaival az egész földet elborítja, illy vagyogó, illy halbatatlan gyümölcsöt napjainkban is terem.* – Ehhez hasonlító tetteket az a' kor, mellyet érni örömünk vala és szomorúságunk, sokakat szült a' sok irtóztatók mellett, 's azokat a' jobb ember – Tros Rutulusve fuat – a' magáéinak tartja; mert nem állít semmit óréa nem tartozónak, a' mi az emberiséget éri.

D é n i s znek characteristicájára tartozik, hogy a' Magyarok' elhalhatatlan emlékezetű Királynéjokat, a' minden Asszonyfejedelmeknek, kiket az egybevetett emberiség nevezhet, legtiszteltebbjét, a' nagy *Theresiát*, a' legszentebb hűséggel szerette. Halálára írt énekével szándékozott volt lantját elnémtani. – Egyike lévén a' Bécsi Thereziánumban nevelt főszületésű Ifjak' Tanító-jának, alkalmatossága volt Hazánknak néhány nagy fiakat <'s illyen volt a' nagy SZÉCHÉNYI F.> nevelni. Eloltott Szerzete eránt sem aludt-el szívében a' hűség. Ámbár közel harmincz esztendőket töltene-el haláláig, sírkövére hagyta metszeni, hogy ő Jezsuita volt."

A jegyzet második bekezdésének végén a három latin szó Vergilius *Aeneis*-éből való (X. 108.): „Trósz-e avagy rutulus, mindegy előttem ezentúl.” (Lakatos István fordítása; a helyet Zentai Mária azonosította.)

Kazinczy lábjegyzetei a *Heliconi virágok* II. kötetében az eredeti lábjegyzeteit követik, de részben bővebbek, részben szűkebbek.

Eliott, George Augustus (1717–1790), a gibraltári helyőrség parancsnoka a csata idején.

Howe, Richard (1726–1799) admirális, a Gibraltárnál harcoló angol flotta parancsnoka.

Comte d' Artois: Károly Fülöp herceg (1757–1836), a későbbi X. Károly francia király (1824–1830).

56. SZÖVEGIDENTITÁS A' Mennydörgés/A' vész 1792

1.	A' mennydörgés. 1792. Deniszből. 4. Tom. pag. 140.	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/I., 11a–12b.	Autográf fogalmazvány.	Csoportos. (<i>Korai versek III.</i>)	1792	A	957.
2.	A' Mennydörgés.	Poetai Berek, 233–238.	Kötetrészlet.		1812/1813	Ba	659.
3.	A' vész.	MTAK K 642., 238a–239b.	Autográf tisztaát.	Csoportos. (<i>Fordításcsomó IV.</i>)	1830	Bb	–

Megjelenések

2. Abafi, 1879., II. 178–181.; Gecsei, 2008., 68., 70., 72., 74.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A szövegidentitás keletkezésére nézve a Kazinczy által megadott 1792-es évszám az egyetlen filológiai adatunk. (Az, hogy a másik Denis-fordításhoz hasonlóan ez nem került be a *Heliconi virágok* 1791 végén összeállított II. kötetébe, jelentheti azt, hogy azért nem, mert még nem volt akkor készen, s így megerősítheti az 1792-es keletkezést, de döntő érvet erre nézve nem jelent, mert más oka is lehetett a *Heliconi virágok*-ból való kimaradásának.)

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A három szövegforrás szövegállapotai a nem kisszámú betű- és szó nagyságú eltérés mellett mondat szerkezetet érintő változtatásokat is tartalmaznak, a terjedelem azonban nem változik (pusztán az 1. forrás 73. sora tördelődik ketté a másik két forrásban, ezt az alábbi táblázat sorszámozásában külön nem jelöljük).

Sor	1. forrás	2. forrás	3. forrás
3.	parancsolatja	parancsa	
4.	terjedne	hatna	
5.	Senki olly,	Ollyan senki,	Nincsen senki,
6.	és		s
9.	De most már lantom elmondja utánna	De most elmondja lantom bátorodva:	
10.	és	s	
13.	Tolakodtak ezer völgyből	Tolakodtanak ezer völgyekből	Tolakodnak ezer völgyekből
26.	Meg nem mozdúlva	Mozdúlatlan	
27.	Bárdus mellye	Dalnok keble	
32.	Felhozá irtóztató szekeredet.		Felhozta irtóztatos szekered'.
33.	Egymást üzve tepdesték	Egymást érve tépdelték	
35.	Szekered előtt.	A' szekér előtt.	
36.	zörgött	zörge	
37.	Bárdus mellye	Dalnok keble	
39.	fejünk	főnk	
41.	Megrendültek Bécs	Budának megrendültek	
45.	A' közel halálnak	Közel halálnak	
47.	'S én meggörbedt nyakkal ültem,	'S én görbedt nyakkal ültem, és	
48.	'S lelkemben csak ez az egy szózat hangzott	Lelkemben csak e' szózat hangozék:	
52.	keblét	kebelét	
53.	A' másik ... csapta magát		Másik ... szálla le
54.	üregében aludt-el.	ürében elaludt	
56.	Holnap előjön a' Bárdus 's	A' Bardusz holnap jó,	A' Dalnok holnap jó;
63.	Igy lettek a' felleghyek lapállýá.	Így lettenek lapállýá a' felleghyek;	
64.	's csak zörgött már	csak zörge már	
65.	'S én felemeltem fejemet	'S én főmet ismét felvetettem.	
66.	'S a' Bárdus mellye megtágúlt,	Megtágúlt a' Bardusz' mellye,	Megtágúlt a' Dalnok' keble,
67.	megkönnyült	megkönnyedt	megkönnyedett
68.	elhaladt	elhalada	
69.	eggy hegyről	eggyik hegyről	
70.	Más hegyre bolyongott altal.	Áltbolyongott a' többire.	
72.	(az Isten' híd	– az Isten' hídja	

73.	Midőn még Odín uralkodott, még Aszgárd állt,	Midőn még Balamber és Bendegúcz uralkodtanak, Tas 's Arpád élt. [ez új sorban]	
74.	mar csak árnyeka	mostan csak árnya	
75.	szemöldökeidnek	szemöldeidnek	szemöldökeidnek
76.	kifeszűlt	kifeszűle	
77.	úgy lepte-be	akként lepte-el	
80.	nedvibe'	nedveiben	
81.	gyáva	rettent	
82.	Új életre ebredezett.	Új életre serkene-fel.	Új életre serkene.
83.	Én is, én is új életre ebredtem-fel	Én is, én is új életre serkenék!	Új életre serkenék én is!
86.	Mennyfelderítő!	mennyfelvidámító!	
87.	Im'	Ime	
88.	De az embert megkíméltetted.	De te megkímélted az embert.	
89.	Napod elrejteze, 's ismét ragyog esti	Napod elrejtezett vala, 's megint	
90.	Tűzsúgárral.	Ragyog esti tűzsugáraiban.	
92.	Festi-bé arannyal	Arannyal festi-be	
93.	Örvendő kobzomat!	Háladattal zengő lantomat.	

A szövegállapotok 48 helyen térnek el egymástól, az 1. és 2. forrás mindössze 3 esetben egyezik meg, a 2. és 3. forrás 37 esetben, mindháromban különböző alak szerepel 8 szöveghelyen. A címek mindegyikben különböznek, az első bővebb, mint a többi, a harmadik a 'mennydörgés'-t 'vész'-re cseréli. Mivel az eltérések háromnegyedében az 1. forrás különül el a másik kettőtől, ezért ezt önálló változatnak tekintjük, a másik kettőt pedig egy új szövegváltozat alváltozatainak.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Mivel a *Korai versek III.* (valószínűsíthetően) második lejegyzési rétegébe sorolható forrás fogalmazvány, így a szövegidentitás keletkezésének megadott 1792-es dátuma e forrás keletkezésére is érvényes kell legyen.

2. A *Poetai Berek* kézírata 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813 március legelejtén jelent meg.

3. *Fordításcsomó IV.*, 1830. november.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás 1792-es megszületését követően az 1813-as *Poetai Berek*ben már jelentősen átírva jelent meg, s Kazinczy kiadni tervezte az 1830-as gyűjteményes kötetben is, az előzőhöz képest már csak kissé módosított szövegállapottal. Még egy kiadási tervről tudunk, noha ennek szövege nem maradt ránk, csak a hozzá készült jegyzet, ez 1804 és 1809 között adatolható (minderről l. a másik Denis-fordítás jegyzetét).

Forrás

A *Korai versek III.* fogalmazványában forrásjelzés található („4. Tom. pag. 140.”), ez az 1784-es bécsi kiadás kötet- és oldalbeosztásával egyezik meg, más megfelelő kiadást nem találtunk. Az adatot megerősíti Kazinczy Nagy Gábornak írott 1806-os levele is (l. az előző versnél mondottakat). Kazinczy tehát a következő Denis-kiadást használta: *Ossians und Sineds Lieder*, Wien, 1784., IV. kötet, 140–143.

Das Donnerwetter.

Herrlich und furchtbar bist du, gewaltiger
Wolkenversammler, Himmelverfinsterer!
Kein Erdegebiether, und kreiste sein Machtwort,
So wie die Sonne kreist,
Reichet an dich.
Herrlich und furchtbar bist du. So sagte mir
Tief in die Seele dein Donner.
So lange dein Donner sprach, lag es verstummet;
Aber nun sagt es mein Harfenspiel nach:
Herrlich und furchtbar!

Heiss war der Tag. Dein Finger geboth
Nach Süden. Da zogen nach Süden
Von tausend Thälern und tausend kochenden Sümpfen
Die blaulichen Hauche, verdickten sich dort
Zu schwarzen Wolkengebirgen. Von da
Sollte dein Blitzgespann,
Sollte dein erdenerschütternder Wagen
Ueber das Antlitz der Welt ergehn.

Die Sonne barg sich. Immer stiller,
Stiller ward der Waldgesang.
Der Schwalbe Flügel streiften an der Erde.
Die Mücken summeten ahnend umher.
Schnaubend warf der Stier den Nacken auf,
Und suchte den strömenden Wind.
Aber von dir war ihm noch nicht zu strömen gebothen.
Unbewegt, unerfrischt stand die Luft,
Und die Brust des Barden war beklemmet,
Und sein Odem schwer.

Endlich gebothst du dem Winde zu strömen.
Da trug er in seiner weitkreisenden
Tief niederhangenden Wolkennacht
Deinen erschrecklichen Wagen herauf.
Riss auf Riss zerbarst die Nacht
Deinen geschlängelten glühenden Keilen
Vor dem Wagen her.
Aber der Wagen krachte noch nicht. Er rollte nur.
Und die Brust des Barden ward beklemmter,
Und sein Odem schwerer.

Nur war der Wagen über unserm Haupte.
Dem Drucke seiner schweren Räder
Erbebten die Thürme der Kaiserstadt,
Erbebte bis in ihrem tiefen Schooss die Veste.
Jeglicher blendende Blitz,
Ereilt vom betäubenden Knalle,
War des nahen Todes Zeuge.
Bleich und stumm war mein Geschlecht,
Und ich sass mit gebognem Nacken,

Und in meiner Seele war kein Laut, als dieser:
Herrlich und furchtbar!

Aber die zackigen Keile
Fuhren ergrimmet umher.
Einer durchwühlte den Busen der Flur.
Ein andrer begrub sich in der erschrockenen Donauflut.
Dieser erlosch im unendlichen Raume der Himmel.
Jener traf der schönsten Eiche Wipfel.
Morgen kömmt der Barde, will sich kränzen.
Ach sie steht versengt!

Also fuhren die Keile; doch hatte
Der auf dem Wagen den Keilen gebothen
Meines Geschlechtes zu schonen.
Und itzo gab er seinen Wassern
Befehl, herunter zu stürzen.
Da wurden die Wolkengebirge zur Ebne,
Und der Wagen krachte nimmer, rollte nur.
Und ich hub mein Haupt allgemach empor,
Und die Brust des Barden ward erweitert,
Und sein Odem leichter.

Nun war er hinüber der Wagen nach Norden;
Doch irrte von Berge zu Berge
Der langsam sterbende Nachhall von seinem Gerolle.
Da schwang sich mein freierer Blick zum Himmel,
Der farbige Bogen (die Brücke der Götter,
Als Odin noch herrschte, noch Asgard stand,
Und itzo der Schatten, Allvater!
Von deinen besänftigten Augenbraunen)
Der wölbte sich hell in Osten empor.
Wie klares Gestein, so glänzte zur Luft
Der Segen der Wolken auf Laub und Gras.
Da tauchten die Vögel, da tauchten die Heerden
Den munteren Fuss ins erfrischende Nass,
Und neues Gefühl des Lebens erhub
Das zagende Menschengeschlecht.

Auch mich, auch mich erhub diess neue Gefühl.
Ich rührte die Saiten und sang:
Herrlich und gnädig bist du, gewaltiger
Wolkenverwölzer, Himmelerheiterer!
Siehe, dort dampfet der Hayn, getroffen von dir.
Aber du schontest der Menschen.
Deine Sonne barg sich.
Nun erscheint sie wieder
In der Abendpracht.
Ihrer Blicke letzter
Göldet mein erwachtes,
Frohes, dankbemühetes Harfenspiel.

Magyarázatok

Az 1805–1809 között tervezett kiadáshoz Kazinczy jegyzeteket készített, amelyek fennmaradtak a Messiás-fordítás töredékei után (MTAK K 629., 125b–127a), l. ezt egészében a másik Denis-fordítás, a *Gibraltár* jegyzetei között (55. szövegidentitás).

Odín: Odin, a főisten az északi népek mitológiájában.

Aszgárd: Asgard, az istenek lakóhelyül szolgáló vár az északi népek mitológiájában.

Balamber: Balambér, a hagyomány szerint az első hun király.

Bendegúz: Bendegúz hun király, a hagyomány szerint Attila apja.

Tas: a hagyomány szerint a hét vezér egyike, valójában Árpád unokája.

Árpád: fejedelem, a honfoglaló magyarok vezére.

57. SZÖVEGIDENTITÁS A' Tavaszinneplés ?1792

A' Tavaszinneplés.	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/II., 87a, 88a, 89a, 90a, 91a, 92a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Ódák Klopstockból</i>)	?1792	968.

Megjelenések

Abafi, 1879., II. 147–151.

Keletkezéstörténet

Az *Ódák Klopstockból* (MTAK RUI 2r. 2/II., 86a–96a) című csomó része, amely a következő fordításokat tartalmazza:

A' Tavaszinneplés.

Hermann és Thuznelda.

Szelmár és Szelma.

A' korántti sírok.

A csomó egységes minőségű és méretű lapokból áll, hozzá tartozik az utána következő öt lap is (97a–101b), melyek üresen maradtak. A cím önálló lapon található, a lapoknak csak az egyik oldalán van szöveg, kivéve az egyes versek utolsó oldalát, ahová a következő fordításnak a német címét és az eredeti kiadásban lévő oldalszámát jegyezte fel Kazinczy (így a csomó folyamatos lejegyzésű). Írásképe nagyon hasonlít a *Korai versek II.* írásképeéhez, amely a *Studiumok* 2. kötetben megelőzi, de a lapméret különbözik.

Az itt található négy Klopstock-fordítás keletkezésére nézve csak a csomó vizsgálatából tudunk kiindulni, az egyes verseket illető adatok (egyetlen utalás kivételével) nem maradtak fenn. Abafi Lajos (és nyomán Császár Elemér, Juhász Gergely) 1790 körülre teszi e csomó ódáit (Abafi, 1879., II. 287.; Császár, 1913., 107.; Juhász Gergely: *Klopstock magyar utókora*, Bp., 1935., 116.), Czeizel János (*Klopstock hatása Kazinczyra*, EPhK 1904., 20–33., 127–141.) nem vizsgálja tételesen a kérdést, Váczy János az 1787-től a fogság előtti terjedő időszakból keltezi Kazinczy ódafordításait, de nem konkrétan ezt a csomót (Váczy, 2012., 272.). Az bizonyos, hogy 1805 előtt A' *Tavaszinneplés* című vers már készen volt, mert szerepel Kazinczy ekkori kiadási tervében (Cserey Farkasnak, 1805. március 31. és Próray Sándornak, 1805. szeptember 15., KazLev. III. 301–305. és 433–436.; 741. és 817. sz.), ez azonban nem közvetlenül e csomóra vonatkozó adat. A *Studiumok* kötetek bekötetése 1804 februárja előtt kellett történni, s ezek a fogság előtti és alatti kéziratos csomókat tartalmazznak. A jelen csomó nem a fogság alatt készültek közé van sorolva, így nagy

valószínűséggel kijelenthető, hogy még 1794 vége előtt került lejegyzésre. Az is meglehetősen bizonyossággal állítható, hogy 1790-nél nem előbbi, mert a Klopstocknak írott 1789. december 27-i levelében Kazinczy értelemszerűen minden addigi fordítását és kiadását (még azt is, ami csak terv volt) felsorolja, de ódái közül csak a *Magyar Museum*ban megjelent *Az isten' szemlélése* címűt említi (KazLev. XXIV. 24–26., 5940. sz.).

A közelebbi időpont meghatározásában csak bizonytalanabban fogalmazhatunk. Az a tény, hogy a jelen versek egyáltalán nem jelentek meg, s nem kerültek bele a fogság előtti kiadási tervekbe sem, arra mutat (de persze nem bizonyítja azt), hogy e kiadások és tervek után, azaz 1792 eleje után készültek. További érveink is csak analógián alapulva szólnak az 1792-es év mellett: ekkor, októberben bizonyosan fordította a *Messiást*, versben (l. MTAK M. Irod. RUI 2r. 3., 193–204.), 1791–1792-re tehetőek az *Orpheus*ba és a *Heliconi virágok*ba beosztott Klopstock-fordításai, miként a hasonló ódaformában készült Denis-fordítások is. Az e költői formavilághoz tartozó szövegek megszorodása ráadásul egyértelműen a hagyományos dal- és ódaformák visszaszorulásával esik egybe: 1791-ben és 1793-ban két-két ilyen vers készült (és egy-egy töredék), 1792-ből nem ismerünk e nembe sorolható verset. Mindez azonban nem filológiai bizonyíték, így az 1792-es évet csak kérdőjelesen jelölhetjük meg e csomó keletkezési idejeként.

Forrás

Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803) *Die Frühlingsfeyer* (1759) című költeményének fordítása. A csomóban megadott oldalszámok alapján megállapítható, hogy Kazinczy az 1776-os (s 1785-ben újra kiadott) karlsruhei vagy az 1784-es bécsi kiadást használta, ezekben a 28–37. oldalakon található a vers.

Die Frühlingsfeyer.

Nicht in den Ozean der Welten alle
Will ich mich stürzen! schweben nicht,
Wo die ersten Erschaffnen, die Jubelchöre der Söhne des Lichts,
Anbeten, tief anbeten! und in Entzückung vergehn!

Nur um den Tropfen am Eimer,
Um die Erde nur, will ich schweben, und anbeten!
Halleluja! Halleluja! Der Tropfen am Eimer
Rann aus der Hand des Allmächtigen auch!

Als der Hand des Allmächtigen
Die grösseren Erden entquollen!
Die Ströme des Lichts rauschten, und Siebengestirne wurden,
Da entrannst du, Tropfen! der Hand des Allmächtigen!

Als ein Strom des Lichts rauscht', und unsre Sonne wurde!
Ein Wogensturz sich stürzte wie vom Felsen
Der Wolk' herab, und Orion gürtete,
Da entrannst du, Tropfen! der Hand des Allmächtigen!

Wer sind die tausendmal tausend,
Wer die Myriaden alle,
Welche den Tropfen bewohnen, und bewohnten?
Und wer bin ich?

Halleluja dem Schaffenden!
Mehr, wie die Erden, die quollen!

Mehr, wie die Siebengestirne,
Die aus Strahlen zusammen strömten!

Aber du Frühlingswürmchen,
Das grünlichgolden neben mir spielt,
Du lebst; und bist vielleicht
Ach! nicht unsterblich!

Ich bin heraus gegangen anzubeten,
Und ich weine? Vergieb, vergieb
Auch diese Thräne dem Endlichen,
O du, der seyn wird!

Du wirst die Zweifel alle mir enthüllen,
O du, der mich durch dunkle Thal
Des Todes führen wird! Ich lerne dann,
Ob eine Seele das goldene Würmchen hatte.

Bist du nur gebildeter Staub,
Sohn des Mays, so werde denn
Wieder verfliegender Staub,
Oder was sonst der Ewige will!

Ergeuss von neuem du, mein Auge,
Freudenthänen!
Du, meine Harfe,
Preise den Herrn!

Umwunden wieder, mit Palmen
Ist meine Harf' umwunden! Ich singe dem Herrn!
Hier steh ich. Rund um mich
Ist Alles Allmacht! und Wunder Alles!

Mit tiefer Ehrfurcht schau ich die Schöpfung an,
Denn Du!
Namenloser, Du!
Schufest sie!

Lüfte, die um mich wehn, und sanfte Kühlung
Auf mein glühendes Angesicht hauchen,
Euch, wunderbare Lüfte,
Sandte der Herr? der Unendliche?

Aber jetzt werden sie still, kaum athmen sie.
Die Morgensonne wird schwül!
Wolken strömen herauf!
Sichtbar ist der komt der Ewige!

Nun schweben, und rauschen, und wirbeln die Winde!
Wie beugt sich der Wald! wie hebt sich der Strom!
Sichtbar, wie du es Sterblichen seyn kannst,
Ja! das bist du, sichtbar, Unendlicher!

Der Wald neigt sich, der Strom fliehet, und ich
Falle nicht auf mein Angesicht?
Herr! Herr! Gott! barmherzig und gnädig!
Du Naher! ... erbarme dich meiner!

Zürnest du, Herr,
Weil Nacht dein Gewand ist?
Diese Nacht ist Seegen der Erde.
Vater! du zürnest nicht!

Sie kommt, Erfrischung auszuschütten,
Ueber den stärkenden Halm!
Ueber die herzerfreuende Traube!
Du zürnest nicht, o Vater!

Alles ist still vor dir, du Naher!
Rings umher ist alles stille,
Auch das Würmchen mit Golde bedeckt, merkt auf!
Ist es vielleicht nicht seelenlos? ist es unsterblich?

Ach, vermöcht' ich dich, Herr, wie ich dürste, zu preisen!
Immer herrlicher offenbarest du dich!
Immer dunkler wird die Nacht um dich,
Und voller von Seegen!

Seht ihr den Zeugen des Nahen den zückenden Strahl?
Hört ihr Jehova's Donner?
Hört ihr ihn? Hört ihr ihn,
Den erschütternden Donner des Herrn?

Herr! ... Herr! ... Gott!
Barmherzig, und gnädig!
Angebetet, gepriesen
Sey dein herlicher Name!

Und die Gewitterwinde? Sie tragen den Donner!
Wie sie rauschen! wie sie die Wälder durchrauschen!
Und nun schweigen sie. Langsam wandelt
Die schwarze Wolke.

Seht ihr den neuen Zeugen des Nahen, den fliegenden Strahl?
Hört ihr hoch in der Wolke den Donner des Herrn?
Er ruft: Jehovah! Jehovah! Jehovah!
Und der geschmetterte Wald dampft!

Aber nicht unsre Hütte!
Unser Vater gebot
Seinem Verderber,
Vor unsrer Hütte vorüberzugehn!

Ach! schon rauscht, schon rauscht
Himmel, und Erde vom gnädigen Regen!

Nun ist, wie düstete sie! die Erd' erquickt,
Und der Himmel der Segensfüll' entlastet!

Siehe, nun kommt Jehovah nicht mehr im Wetter,
In stillem, sanftem Säuseln
Kommt Jehovah,
Und unter ihm neigt sich der Bogen des Friedens!

Magyarázatok

Orion: az Orion csillagkép.

Myriászok: miriád ('mérhetetlen sokaság').

Tavaszbogár: a zöldes szárnyú tavaszi ganéjbogár (*scarabaeus vernalis*).

58. SZÖVEGIDENTITÁS Hermann és Thuznelda ?1792

Hermann és Thuznelda.	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/II., 93a, 94a	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Ódák Klopstockból</i>)	?1792	969.

Megjelenések

Abafi, 1879., II. 146–147.

Keletkezéstörténet

Az *Ódák Klopstockból* című csomó része, keletkezési idejére nézve részletesen l. A' *Tavaszhinneplés* jegyzetét (57. szövegidentitás).

Forrás

Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803) *Hermann und Thusnelda* (1752) című költeményének fordítása. A csomóban megadott oldalszámok alapján megállapítható, hogy Kazinczy az 1776-os (s 1785-ben újra kiadott) karlsruhei vagy az 1784-es bécsi kiadást használta, ezekben a 142–144. oldalakon található a vers.

Hermann und Thusnelda

Ha! dort kömmt er mit Schweiss, mit Römerblute,
Mit dem Staube der Schlacht bedeckt! so schön war
Hermann niemals! So hats ihm
Niemaals von Auge geflammt!

Komm! ich bebe vor Lust! Reich mir den Adler
Und das triefende Schwert! komm, athm', und ruhe,
Aus in meiner Umarmung
Aus von der donnernden Schlacht!

Ruh hier, dass ich den Schweiss der Stirn abtrockne,
Und der Wange das Blut! Wie glüht die Wange!

Hermann! Hermann! so hat dich
 Niemals Thusnelda geliebt!

Selbst nicht, da du zuerst in Eichenschatten
 Mit dem bräunlichen Arm mich wilder fasstest!
 Fliehend blieb ich, und sah dir
 Schon die Unsterblichkeit an,

Die nun dein ist! Erzähls in allen Hainen,
 Dass Augustus nun bang mit seinen Göttern
 Nektar trinkt! Dass Hermann
 Hermann unsterblicher ist!

Warum lockst du mein Haar? Liegt nicht der stumme
 Tode Vater vor uns? O hätt' Augustus
 Seine Heere geführt, Er
 Läge noch blutiger da!

Lass dein sinkendes Haar mich, Hermann, heben,
 Dass es über dem Kranz im Locken drohe!
 Siegmar ist bey den Göttern!
 Folg du, und wein' ihm nicht nach!

59. SZÖVEGIDENTITÁS
Szelmár és Szelma
 ?1792

Szelmár és Szelma.	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/II., 95a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Ódák Klopstockból</i>)	?1792	970.

Megjelenések

Abafi, 1879., II. 137.

Keletkezéstörténet

Az *Ódák Klopstockból* című csomó része, keletkezési idejére nézve részletesen l. A' *Tavaszi-
 inneplés* jegyzetét (57. szövegidentitás).

Forrás

Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803) *Selma und Selmar* (1766) című költeményének fordítása. A csomóban megadott oldalszámok alapján megállapítható, hogy Kazinczy az 1776-os (s 1785-ben újra kiadott) karlsruhei vagy az 1784-es bécsi kiadást használta, ezekben a 224. oldalon található a vers.

Selma und Selmar

Weine du nicht, o die ich innig liebe,
 Dass ein trauriger Tag von dir mich scheidet!

Wenn nun wieder Hesperus dir dort lächelt,
Komm', ich Glücklicher, wieder!

Aber in dunkler Nacht ersteigst du Felsen,
Schwebst in täuschender dunkler Nacht auf Wassern!
Theilt' ich nur mit dir die Gefahr zu sterben;
Würd, ich Glückliche, weinen?

Magyarázatok

Hesperusz: Heszperosz, az Esthajnalcsillag.

60. SZÖVEGIDENTITÁS A' korántti sírok ?1792

A' korántti sírok.	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/II., 96a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Ódák Klopstockból</i>)	?1792	971.

Megjelenések

Abafi, 1879., II. 138.

Keletkezéstörténet

Az *Ódák Klopstockból* című csomó része, keletkezési idejére nézve részletesen l. A' *Tavaszi-
inneplés* jegyzetét (57. szövegidentitás).

Forrás

Friedrich Gottlieb Klopstock (1724–1803) *Die frühen Gräber* (1764) című költeményének fordítása. A csomóban megadott oldalszámok alapján megállapítható, hogy Kazinczy az 1776-os (s 1785-ben újra kiadott) karlsruhei vagy az 1784-es bécsi kiadást használta, ezekben a 207–208. oldalon található a vers.

Die frühen Gräber.

Willkommen, o silberner Mond,
Schöner, stiller Gefährt der Nacht!
Du entfliehst? Eile nicht, bleib, Gedankenfreund!
Sehet, er bleibt, das Gewölk wallte nur hin.

Des Mayes Erwachen ist nur
Schöner noch, wie die Sommernacht,
Wenn ihm Thau, hell wie Licht, aus der Locke träuft,
Und zu dem Hügel herauf röthlich er kömt.

Ihr Edleren, ach es bewächst
Eure Maale schon ernstes Moos!
O wie war glücklich ich, als ich noch mit euch
Sahe sich röthen den Tag, schimmern die Nacht.

Thermophyle/Leonídász

?1792 – 1823. május 1.

l. a 294. szövegidentitást

61. SZÖVEGIDENTITÁS
Igyunk! / A' Gondelűző
 1793. április 1.

1.	Igyunk! Anakreonnak XXV. Dala. Regmecenn, 1793. 1. Apr.	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/I., 27a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek III.</i>)	1793–1803	Aa	940.
2.	A' Gondelűző.	Poetai Berek, 180.	Kötetrészlet.		1812/1813	Ab	644.
3.	A' Gondűző.	MTAK K 642., 212b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Fordításcsomó II.</i>)	1828–1830	Ab	1244.

Megjelenések

2. Abafi, 1879., II. 90–91.; Gecsei, 2008., 26.

Alakulástörténet*(a szövegidentitás keletkezése)*

Az első forrásban megadott dátum (1793. április 1.) az egyetlen adatunk erre nézve.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A három szövegállapot eléggé közel áll egymáshoz, a legnagyobb eltérést az első címe jelenti a másik kettőhöz képest, a szövegeltérések csekélyek.

	1.	2.	3.
2.	Elalszik aggodalmom.	Elalszik aggodalmom.	Alusznak aggodalmim.
5.	Feldőlök úgy is egyszer!	Feldőlök eggyszer úgy is.	
6.	Hát mért csalnám-meg él'tem?	Hát mért csalom-meg éltem?	Mért csaljam hát meg éltem?
10.	Feledjük az élet aggodalmit.	Alusznak aggodalmaink.	

A 2. és 6. sorban az első két forrás megoldása igen közel áll egymáshoz, s így különbözik a harmadik forrás szörendileg is más kidolgozásától. Az 5. és 10. sorban viszont a 2. és a 3. forrás meg is egyezik egymással és így térnek el az elsőtől, igaz, az első forrás javítás előtti megoldásai között ott van a másik kettőben majd elfogadott variáció. Ez az első fogalmazvány így nem egyenes vonalúan alakítja ki a javításokkal az utóbb publikált szöveget, hanem több megoldást is felvet, s a *Poetai Berek* visszanyúl az ott időlegesen elvetett variációhoz. A fentiek alapján két alváltozatot különítünk el (1.: Aa; 2–3.: Ab).

*(a szövegforrások keletkezési ideje)*1. A *Korai versek III.* második lejegyzési rétegébe tartozó tisztázat, melyen hasonló tintával és írással történtek a javítások, így ezeket nem tekintjük külön keletkezési fázisnak. A lejegyzés ide-

jére nézve annyi állítható bizonyosan, hogy nem lehet 1793. április 1. előtti, s csomóbeli elhelyezkedése alapján ítélve 1803 utáni sem (a legvalószínűbbnek az 1793-as évet tartjuk).

2. A *Poetai Berek* kézirat 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813. március legelején jelent meg.

3. *Fordításcsomó II.*, 1828–1830.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A három szövegállapot egy változatot reprezentál, ez 1793-as megszületését és 1813-as publikálását követően még 1828–1830 körül is érvényben volt, Kazinczy így akarta kiadni a pályavégi gyűjteményes kötetben.

Forrás

A jelen fordítás a XXV. (modern számozás szerint: 45.) anakreóni dalból készült (Kazinczy anakreóni dalairól általában, az Anakreón-kiadásokról részletesen l. a 25. szövegidentitás Forrás alfejezetében írottakat). Kazinczy legvalószínűbben a Degen-kiadást használta (*Anacreontis carmina ex recensione Brunckii edidit varietatem lectionis selectam et indicem adiecit M. Ioannis Friedericus Degen*. Erlangen, 1781., 28–29.), az eredeti görög szöveget ebből idézzük:

XXV. Ἐἰς ἑαυτόν.

Ὅταν πῖω τὸν οἶνον,
Ἐϋδουσιν αἱ μέριμναι.
Τί μοι πόνων, τί γούων μοι,
Τί μοι μέλει μεριμνῶν;
Θανεῖν με δεῖ, καὶν μὴ θέλω.
Τί δὲ τὸν βίον πλανῶμαι;
Πῖωμεν οὖν τὸν οἶνον,
Τὸν τοῦ καλοῦ Λυαίου.
Σὺν τῷ δὲ πίνειν ἡμᾶς
Ἐϋδουσιν αἱ μέριμναι.

62. SZÖVEGIDENTITÁS E' világ minden szugolyáji közt... 1793. december 31.

1.	–	MTAK M. Irod. RUI 2r. 2/I., 27b.	Autográf tisztázat.	Rá/bejegyzés (<i>Korai versek III.</i>)	1793 után	A	942.
2.	–	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 132a (két sor).	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak, 1809. április 11.</i>)	1809	–	44.

Megjelenések

1. Abafi, 1879., I. 43.; Gergye, 1998., 84. (mindkettő *Széphalom* címmel).
2. KazLev. VI. 322–324., a vers: 323. (1456. sz.).

Keletkezéstörténet

A verset Váczy János Toldy Ferenc nyomán a fogsággal összefüggésben tárgyalja (Toldy Ferenc: *Kazinczy és kora*, Pest, 1859., 184.; Váczy, 2012., 338–339., l. még 407.), Abafi Lajos azonban már jelezte, hogy a kéziratban korábbi dátum szerepel (Abafi, 1879., I. 198.). A keletkezés idejére nézve

az egyetlen teljes forrás dátuma a támpontunk: 31. Xbr. 1793., azaz 1793. december 31. Mivel azonban ez nem a szokásos formát követi (cím és alatta a dátum), hanem a szöveg alá van jegyezve, felvethető, hogy esetleg a lejegyzés idejét jelöli. Ezt nem zárjuk ki, de kisebb valószínűséggel vesszük csak számításba, mivel a környező rectókon található 1793 körüli versekétől eltér az írásképe. Valószínűbbnek tartjuk tehát, hogy az '1793. december 31.' kijelölt dátum. Ebben az esetben viszont a lejegyzés idejét kell meghatároznunk, amire nézve csak az a bizonyos, hogy 1793. december 31. után kellett történnjen, de hogy a kéziratos csomó 1803 körüli bekötetése előtt vagy után, nem tudjuk, amint azt sem, hogy a 4. sorban végrehajtott javítás mikor készült.

Magyarázatok

Virág Benedek (1754–1830) a verset 1799-ben saját kötetében adta ki, *Lámiám' Éneke* címmel, négy soros Horatius-mottót követően idézőjelben, de apróbb változtatásokkal az 5–6. sorban és teljesen átírva az utolsó sort: 'Dalja Virágom' helyett 'Mondgya barátom' (*Virág Benedek' Poétai Munkái*, Pest, 1799., 85.; l. Virág, 2011., 51.). Virág Horatius után nevezi *Lámiának* Kazinczyt, s ezt a szoros baráti kapcsolatra utaló elnevezést máskor is alkalmazza (l. erről részletesen Porkoláb Tibor jegyzetét, *Virág Benedek Poétai Munkái*, kiad. Porkoláb Tibor, Bp., 2011., 154–156.). Hogy mikor került Virág Benedekhez a vers, nem tudjuk, ilyen levél nem maradt fenn, mindenesetre Kazinczy, amint az Kis Jánoshoz írott leveléből kiderül, nagyra értékelte Virág gesztusát. Porkoláb Tibor kimutatta, hogy a költemény „Horatius *Ad Septimum* című ódájának (*Carm.* 2, 6) szabad átdolgozása” (224., idézi a megfelelő helyeket). Fennmaradt továbbá Kazinczy hagyatékában egy emlékkönyvlap Virág kézírásával, 'Pesten 1797.' dátummal (PIM V 4713/1479.), melyen Horatius egyik ódájának (IV. 9.) utolsó két szakasza olvasható, tartalmilag e sorok a fogságot szenvedő Kazinczyra érthetőek.

szugoly: zug.

Széphalom: Kazinczy széphalmi háza, mint önéletírásaiban, feljegyzéseiben egybehangzóan említi, 1791 szeptemberére már elkészült (PEml., 2009., 1105.). E vers első két sorával zárja Kazinczy azt a rövid önéletrajzát, melyet Toldy Ferencnek küldött 1827. január 25-én (KazLev. XX. 194., 4731. sz.). A vers tematikus hasonlóságot mutat szonettekkel, szonettkezdeménnyel (l. erről részletesen a 114. szövegidentitás jegyzetei között).

63. SZÖVEGIDENTITÁS

Bor és Szerelem

1793

1.	–	RGy, Szemere Tár I., 387–392.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Virág Benedeknek, 1807. július 2.</i>)	1793–1807/1809 után	Aa	36.
2.	–	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/I., 28a.	Autográf tisztázat.	Rá/bejegyzés (<i>Korai versek III.</i>)	1793–1803	Ab	943.
3.	Bor és Szerelem.	Poetai Berek, 186–187.	Kötet-részlet.		1812/1813	Ba	647.
4.	Bor és Szerelem.	MTAK K 642., 215b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Fordításcsomó II.</i>)	1828–1830	Bb	1247.

Megjelenések

1. KazLev. V. 64–68., a vers: 67–68. (1132. sz.); a levélre vonatkozó lábjegyzet téves információt közöl (68.).
3. Abafi, 1879., II. 90.; Gecsei, 2008., 28.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Abafi Lajos (és az ő nyomán Gecsei Kolos) szerint a vers 1803 októberében, Debrecenben készült (Abafi, 1879., II. 279.; Gecsei, 2008., 98.). Ez a dátum azonban egyértelműen a *Korai versek III.*-ban ugyanezen az oldalon lévő, a jelen vers alá írt másik Anakreón-fordításhoz tartozik, nyilván ebből a kéziratból vette Abafi. (Azt viszont nem tudjuk, hogy honnan származik az az információja, hogy a jelen vers *A pénzhez* címmel is ismert, ilyen címet tartalmazó forrás nem áll rendelkezésünkre.) A keletkezés idejére nézve így az egyetlen adat a Virág Benedekhez írott levélben található, ahol a vers után aláírás és évszám került: „Fr. K. 1793.”

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A négy forrás négy szövegállapota a vers rövidebbje ellenére sok kisebb-nagyobb eltérést mutat, köztük sorkihagyásokat-összevonásokat. A legteljesebb változat a *Poetai Berek*-ben jelent meg (3.), ez 16 soros, ehhez képest az 1. két fél sorral rövidebb (ez akár másolási hiba is lehet), a 4. pedig egy egész sorral (ezeket a helyeket a táblázatban jelezzük, így az érintett források sorainak száma onnantól eggyel kevesebb, mint a táblázat első oszlopában álló sorszám).

	1.	2.	3.	4.
1.	Ha		Hogyha	
2.	A' pénz		Sok pénz	
3.	szerelnék			gyűjtenék
	[hiányzó fél sor]	akármint		
4.	[hiányzó fél sor]	tenném szerét		
	mord		vad	
5.	nyakon kap		reám tör	
6.	Vegye a' pénzt	<Végy'> a' pénzt vegye	A' pénzt vegye	
7.	ő			az
8.	e nyaktöréstől	a' nyaktöréstől	a' nyakszegéstől	
9.	barátim	temérdek		[hiányzó sor]
10.	Rakásra gyűjtögetni?			Mit gyűjtsem én rakásra?
14.	véremet leánykák	vérem hév leánykák'		
15.	Ölelgetési által		Ölelgetéseik által	Ölelgetéseikben
16.	Gyúlasztom	Ingerlem		

A vers 16 sorában regisztrált 15 eltérésből 11-ben két megoldást találunk az adott szöveghelyre: ebből négy esetben az 1. és a 2., valamint a 3. és a 4. forrás szövegállapota egyezik meg, ugyancsak négyyszer az 1. forrással szemben áll az összes többi, illetve háromszor a 4. az összes többivel.

A maradék négy eltérés esetében három megoldás született az adott szöveghelyre:

- 8. sor: 1., 2., 3–4. megoszlásban (itt azonban csak egy 'a – e' váltakozás van az első kettő között, így ez akár az első kettő – második kettő megoszláshoz is számítható);
- 9. sor: 1., 2–3., 4. megoszlásban;
- 15. sor: 1–2., 3., 4. megoszlásban.

E három szöveghelyen tehát az egyezések három különféle típusa figyelhető meg. A leginformatívabb a negyedik szöveghely, ugyanis itt, a 6. sorban található a *Korai versek III.*-ban (2.) lévő egyetlen javítás. Ez pedig azt mutatja, hogy az eredeti lejegyzés lényegében az 1. szövegállapottal egyezik meg (csak az aposztróf a különbség), a sor elején áthúzott szót aztán utóbb a sor fölött toldotta be (ez akár későbbi javítás is lehet, de ennek ellene szól, hogy a másik két forrásban feltűnő többi új megoldás nem tűnik fel itt), s így kialakult az a megoldás, amit a 3–4. forrásban találunk. Ez az egy szöveghelyjavítás egyértelműen mutatni látszik a szövegállapotok egymáshoz viszonyított sorrendjét, s a többi szöveghely vizsgálata nem mond ennek ellent (igaz, meghatározó bizonyítékot sem jelent mellette). A megoszlások alapján alapvetően két szövegváltozatot különítünk el (1–2. és 3–4.), s ezeken belül mindegyik szövegállapotot alváltozatként vesszük számba.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Virág Benedeknek, 1807. július 2. A kézirat keletkezése azonban későbbi kell legyen, mert egy Virág Benedekhez írott leveleket tartalmazó csomó részeként maradt fenn, a 11–14. eredeti ceruzás számozással ellátott oldalakon. Ezt a csomót utóbb szétszedték, s időrendbe sorolva kötötték a Szemere Tár kötetéibe, viszont mivel a leveleket Kazinczy folytatólagosan másolta egybe annak idején, így a jelen levél elejét idegen kéz másolta ide, az autográf elé, külön lapon, s az e levél után, a lap alján kezdődő új, 1809-es levél első sorait pedig lehúzta ugyanezen kéz (Váczy János közli lábjegyzetben e sorokat, de 1803-as dátummal, 86.). E pár sor másolatban megtalálható a Szemere Tár II. kötetében a levél autográf kézírata előtt (63–64.). A Virág-levelezés e csomójának első tíz oldalából az 1–6. van meg, *K...y V...hoz* összefoglaló címmel (Szemere Tár I., 215–220.), itt az 1802. október 31-i levél található, a most nem ismert 7–10. oldalra pedig terjedelmét tekintve éppen kiférne a 375–378. oldalakon, ugyanazon kéz archiválási másolatában található 1807. [január 22.–május 28.]-i levél.

2. Nem tudjuk, pontosan mikor készült a bejegyzés a *Korai versek III.* jegyzőfüzetében. Az írásképp alapján bizonyosan nem tartozik az eredeti lejegyzés rétegébe, viszont az ez utáni versek is időrendben következnek, önálló lapon állnak, amelyekre utóbb újabb bejegyzések kerültek. A csomóban a jelen költemény előtt álló datált vers 1793-as, az alatta lévő utólagos bejegyzés 1803-as, így feltehetően e két évszám között került ide bejegyzésre. (A Wesselényiek életrajzi adatairól szóló feljegyzés, mely a jelen vers mellett jobbra fent áll, tematikailag nem kötődik e vershez, de nyilvánvalóan utólag került oda. Ebből azonban az előzőekhez képest új információ nem adódik, legfeljebb csak megerősítést jelent, ugyanis az, hogy Wesselényi „1805ben lesz 54 eszt.”, annyit jelent, hogy e jegyzés 1805 előtt készült.)

3. A *Poetai Berek* kézírata 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813. március legelején jelent meg.

4. *Fordításcsomó II.*, 1828–1830.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

(A) Időrendi kérdések csak e változat kapcsán vetődnek fel. Viszonylag bizonyosat a Virághoz szóló levél (1.) alapján mondhatunk. Egyrészt: a vers alatti évszám megadja a szövegidentitás 1793-as keletkezési idejét, amiből azonban az nem következik egyenesen (noha nem is zárható ki), hogy maga a levélbe másolt szövegállapot (és az alapjául szolgáló, ma már nem ismert forrás) is 1793-as. Másrészt: a levél 1807-ben kelt, tehát ekkor még érvényben volt ez a szövegállapot, de maga a levél is Kazinczy későbbi (bizonyosan 1809 utáni) másolatában maradt fenn, így a vers másolat a másolatban, s szövegállapota korábbra is tehető 1807-nél. Összegezve: az 1. forrásból levonható következtetések szerint annyi állítható kétségtelenül, hogy ez a szövegállapot 1793 és 1807 közötti.

A *Korai versek III.* bejegyzésének (2.) idejéről csak annyit tudtunk megállapítani, hogy 1793 és 1803 között történt, valamint a benne lévő javítás alapján azt, hogy szövegállapota sorrendileg az 1. és a 3–4. közé esik. Összevetve ezeket a megállapításokat a levél kapcsán összegzett konklúziókkal, ellentmondásra bukkanunk: a levélbeli szövegállapot 1807-ben még érvényben volt (mert oda-másolta azt Kazinczy), de sorrendileg ez a *Korai versek III.* szövegállapota utánra tehető, amely pedig legkésőbb 1803-ig lejegyzésre került. Az ellentmondás feloldását jelentheti, ha a *Korai versek III.*-ban lévő javítást utólagosnak tekintjük, ez az írásképp alapján nem zárható ki, de nem is igazol-

ható egyértelműen. E feloldás ellen az vethető fel jogosan, hogy ha a javítás utólagos, s így a következő szövegállapothoz vezető javításként értelmezzük e szöveghelyet, akkor miért éppen csak ezt az egy helyet javította Kazinczy. Az ellentmondás feloldására szolgáló másik magyarázat úgy szól, hogy a két szövegállapotot nem egymásból vezetjük le, hanem egy közös forrásra vezetjük vissza, külön-külön, egymástól független kiformalódást feltételezve. Ez alapján érthető lehet, hogy 1807-ben miért a javítás nélküli, s egyébként is további jó néhány helyen eltérő szöveget másolta levelébe Kazinczy. A közös forrás hiányában azonban ez a feltevés nem bizonyítható, noha ez tűnik a logikusabbnak és hihetőbbnek.

(B) Az azonban bizonyos, hogy 1812 elejére újabb jelentős változásokon ment keresztül a szöveg, mert az 1813-as *Poetai Berek*ben már ez az újradolgozott, címmel ellátott változat jelent meg. A gyűjteményes kiadás tervezésekor, 1828–1830 körül további kisebb módosítások történtek még a publikált szövegállapothoz képest.

Forrás

A jelen fordítás a XXIII. (modern számozás szerint: 36.) anakreóni dalból készült (Kazinczy anakreóni dalairól általában, az Anakreón-kiadásokról részletesen l. a 25. szövegidentitás Forrás alfejezetében írottakat). Kazinczy legvalószínűbben a Degen-kiadást használta (*Anacreontis carmina ex recensione Brunckii edidit varietatem lectionis selectam et indicem adiecit M. Ioannis Friedericus Degen*. Erlangen, 1781., 26–27.), az eredeti görög szöveget ebből idézzük:

XXIII. Ἐἰς τὸν πλοῖτον

Ὁ Πλοῦτος εἶγε Κροῖσου
Τὸ ζῆν παρείχε θνητοῖς,
Ἑκατέρουν φυλάττων.
Ἵν' ἂν Θάνατος ἐπέλθῃ,
Λάβῃ τι, καὶ παρέλθῃ.
Εἰ δ' οὔτιπου πρίασθαι
Τὸ ζῆν ἔνεστι θνητοῖς,
Τί καὶ μάτην στεναῶ;
Τί καὶ γόους προπέμπω;
Θανεῖν γὰρ εἰ πέπρωται,
Τί χρυσὸς ὠφελεῖ με;
Ἐμοὶ γένοιτο πίνειν,
Πιόντι δ' οἶνον ἡδύν
Ἐμοῖς φίλοις συνεῖναι,
Ἀπαλαῖσι ἔν τε κοίταις
Τελεῖν τὰν Ἀφροδίταν.

64. SZÖVEGIDENTITÁS A' Levélhordó 1793–1803

1.	–	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/I., 28b–29a.	Autográf fogalmazvány.	Csoportos. (<i>Korai versek III.</i>)	1793–1803	Aa	945.
2.	A' Levélhordó.	RGy, Szemere Tár II., 107–110., a vers: 110.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kölcsey Ferencnek</i> , 1809. június 12.)	1809	Ab	61.

3.	A' Levélhordó.	Poetai Berek, 181–183.	Kötetrészlet.		1812/1813	Ab	645.
4.	A' Levélhordó.	MTAK K 642., 213a–214a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Fordításcsomó II.)	1828–1830	Ac	1245.

Megjelenések

2. KazLev. VI. 411–414., a vers: 413–414. (1497. sz.); KölcsyLev. I. 61–64., a vers: 63–64.
3. Abafi, 1879., II. 87–88.; Gecsei, 2008., 26.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Ráday Gedeonhoz szóló 1790. augusztus 3-i levelében Kazinczy azt válaszolta Ráday biztatására, hogy a jelen vers fordításához még nem fogott hozzá (KazLev. II. 92., 324. sz.), tehát bizonyosan ezután történt a fordítás. Abafi Lajos (és nyomán Gecsei Kolos) a vers keletkezését 1803-ra teszi, csak feltételezni tudjuk, hogy a *Korai versek III.* jegyzőfüzete alapján, ahol is a jelen vers előtti oldalon egy 1803-ból keletkezett másik Anakreón-fordítás található. Ez azonban utólagos rávagy bejegyzés, így legfeljebb annyit jelenthet, hogy az utána álló (vagyis a szóban forgó) vers 1803 előtt került lejegyzésre (l. erről később). A jegyzőfüzet eredeti lejegyzési rétegében a versek időrendben következnek egymás után, a jelen verset megelőző datált költemény 1793-as, így annyi megalapozottan állíthatónak látszik, hogy a szóban forgó Anakreón-fordítás (miként a megelőző is) 1793 és 1803 között került ide lejegyzésre. S mivel fogalmazványról van szó, így a lejegyzés ideje a keletkezés idejét is jelenti. Arra nincs adatunk, hogy a fogság alatt használta volna e jegyzőfüzetet, így leginkább az 1793 áprilisa és 1794 decembere, valamint az 1801 júniusa és 1803 októbere közötti időszak jöhet szóba, a besorolásnál a legvalószínűbbnek tűnő 1793-as évet vesszük alapul.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 4 forrás 4 szövegállapotot őrzött meg, ezek között található kivételesen a fogalmazvány is, így a szöveg kialakulása is nyomon követhető (az alábbi áttekintésben azonban csak a fogalmazványon található végső megoldásokat vesszük figyelembe az összehasonlítás során).

	1.	2.	3.	4.
4.	szárnyadról	szárnyaidról		
15.	szép		kis	szép
17.	Én hordom leveleit		Én hordom a' leveleit	Leveleit én hordom el
18.	Bathyllushoz	Bathylljához		
21.	Azt fogadja ugyan hogy engem	Azt fogadja, hogy szabaddá		Ígéri, hogy majd szabaddá
22.	Már majd szabaddá teszen,	Tészen immajd engemet.		Tészen szolgálaimért;
23.	De ha engem azzá tész is,	De ha elbocsát is engem,		Engem de ha elbocsát is
24.	[nincs befejezve]	Én hozzája vissza térek,		Hozzá vissza vissza térek,
27.	A' hegyen és völgyeken	Mind hegyen mind völgyeken		Erdőn, völgyen, 's bérczeken
28.	Befutosnám	Végig futnám		
31.	jó gazdámnak kezéből	gazdámnak hív kezéből		gazdám' nyájas kezéből
34.	ajkáról	szájából	ajkáról	
41.	ismersz már	ím ismérsz	már ismérsz	ím ismersz
44.	Kérdezéseid	Kérdézésid	Kérdezéseid	Kérdezésid

A vers hosszúságához képest a 14 eltérést mutató szöveghely nem túlzottan sok, s a különbségek jellegükben sem számottevőek. A legmarkánsabb átírás a 21–24. sorok összefüggő tömbjén történt, ez egyébként az egyik olyan hely, amely a fogalmazványban nincs is befejezve. A legnagyobb hasonlóságot a 2. és a 3. forrás szövegállapota mutatja, ezek között 5 helyen van eltérés, amelyek azonban elég jelentéktelenek. Mindezek alapján úgy ítéljük meg, hogy a szövegállapotok nem képeznek külön szövegváltozatokat, legfeljebb alváltozatok elkülönítését látjuk indokoltnak (1.: Aa; 2–3.: Ab; 4.: Ac).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Korai versek III.* jegyzőfűzetében található bejegyzésről csak annyi állítható, hogy 1793 és 1803 között keletkezett, s fogalmazvány lévén, ez a szövegidentitás keletkezési ideje is (l. erről részletesebben ott).

2. Levél Kölcsey Ferencnek, 1809. június 12.

3. A *Poetai Berek* kézírata 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813. március legelején jelent meg.

4. *Fordításcsomó II.*, 1828–1830.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás megszületése 1793 és 1803 közé tehető (talán inkább az 1793–1794-es időszakra, de ez nem bizonyítható), ezt követően bizonyíthatóan 1809 és 1812 körül foglalkozott a verssel, ekkor meg is jelent a *Poetai Berek*ben, s tervezte kiadni a gyűjteményes kiadásban is, 1828–1830 körül, némileg módosított szöveggel.

Forrás

A jelen fordítás a IX. (modern számozás szerint: 15.) anakreóni dalból készült (Kazinczy anakreóni dalairól általában, az Anakreón-kiadásokról részletesen l. a 25. szövegidentitás Forrás alfejezetében írottakat). Kazinczy legvalószínűbben a Degen-kiadást használta (*Anacreontis carmina ex recensione Brunckii edidit varietatem lectionis selectam et indicem adiecit M. Ioannis Fridericus Degen*. Erlangen, 1781., 9–11.), az eredeti görög szöveget ebből idézzük:

IX. Ἐἰς περιστερᾶν

Ἐρασμὴ πελεῖα,
Πόθεν, πόθεν πέτασαι;
Πόθεν μύρων τοσούτων,
Ἐπ' ἡέρος θέουσα,
Πνέεις τε καὶ ψεκάζεις;
Τίς εἶ; τί σοι μέλει δέ;
Ἀνακρέων μ' ἔπεμψε
Πρὸς παῖδα, πρὸς Βάθυλλον,
Τὸν ἄρτι τῶν ἀπάντων
Κρατοῦντα καὶ τυράννον.
Πέπρακέ μ' ἡ Κυθήρη,
Λαβοῦσα μικρὸν ὕμνον·
Ἐγὼ δ' Ἀνακρέοντι
Διακονῶ τοσαῦτα·
Καὶ νῦν, ὄρας, ἐκείνου
Ἐπιστολὰς κομίζω·
Καὶ φησιν εὐθέως με
Ἐλευθέρην ποιήσειν.
Ἐγὼ δέ, κῆν ἀφή με,
Δούλη μενῶ παρ' αὐτῷ.

Τί γάρ με δεῖ πέτασθαι
 Ὅρη τε καὶ κατ' ἀγροῦς
 Καὶ δένδροσιν καθίζειν,
 Φαγοῦσαν ἄγριόν τι;
 Τανῦν ἔδω μὲν ἄρτον,
 Ἀφαρπάσσασα χειρῶν
 Ἀνακρέοντος αὐτοῦ·
 Πιεῖν δ' ἔμοι δίδωσι
 Τὸν οἶνον ὃν προπίνει.
 Πιοῦσα δ' ἂν χορεῦω,
 Καὶ δεσπότην ἑμοῖσι
 Πτεροῖσι συσκιάζω·
 Κοιμωμένη δ' ἐπ' αὐτῷ
 Τῷ βαρβίτῳ καθεύδω,
 Ἐχεις ἅπαντ'· ἄπελθε·
 Λαλιστέραν μ' ἔθηκας,
 Ἀνθρῶπε, καὶ κορώνης.

Magyarázatok

Páfusz, Cypris: Aphrodité a szerelem istennője, Paphosz az egyik szent helye.

repcsény: ciprus vagy hangafa (KölcsyLev. I. 659.).

lednek: lendek vagy másutt bükköny (KölcsyLev. I. 659.).

65. SZÖVEGIDENTITÁS

Chloe

1794. január 20.

1.	–	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 1a–2b., a vers: 2b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak,</i> 1794. március 4.)	1794	A	24.
2.	Chloe. Kleistnak Sie flicheitet fort etc. dala után. Kassa. 20. Januar. 1794.	MTAK RUI 2r. 2/II., 59b.	Autográf tisztázat.	Rájegyzés. (<i>Korai versek II.</i>)	?1795	Ba	902.
3.	Chloe. Kassán, Jan. 20. 1794.	MTAK M. Irod. RUI 2r. 1., 173ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Budai papirosaim.</i>)	1795	Bb	–
4.	Chloe. Kassán, 20d. Jan. 1794.	MTAK K 633/I., 81b–82a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	1806–1812	Bc	984.
5.	Chloe.	Poetai Berek, 152.	Kötet- részlet.		1812/1813	C	626.
6.	Chloe.	MTAK K 642., 204ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Fordításcsomó II.</i>)	1828–1830	C	1234.

Megjelenések

1. KazLev. II. 340–342., a vers: 342. (436. sz.).

5. Abafi, 1879., II. 177–178.; Gecsei, 2008., 10.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A keletkezési időt négy forrás egybehangzóan adja meg: 1794. január 20. A Kis Jánosnak írott levélben pedig a körülményekről számol be: „Halandóban még én nem találtam több méltóságot, mint Radvánszky Thérézben. Ez a fiatal özvegy bálványa mindnyájunknak Kassán. Sirva ment-el a’ minap karjaink között. Én csak tisztelője, csak barátja vagyok, nincs is senki, a’ ki több volna ennél. Egy kis leánykája van, ’s leveleidet olvasván hozzám, azon gondolkodánk, hogy téged megnyerjünk. De dolgai zavarban vannak, ’s téged Győr elfogott. – Elmenvén Théréz közzülünk, nékem eszembe jutta a’ Kleist Lalagéja. Lefordítám, egy levélbe zártam ’s utánna küldém, minden levél nélkül. Édesen vala meglepve. – Itéld meg melly szerencsével fordítottam. Két szép festés elveszett, de *quae desperat nitescere posse relinquit*.” (Az idézetet, mely Horatius *Ars poeticájából* való, Youngfordítása közlésekor a *Magyar Museumban* is alkalmazta.)

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 6 szövegforrás 6 szövegállapotot őrzött meg, ezek között nincs két tökéletesen egyező, legalább egy egyedi megoldás mindegyikben van.

	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1.	Théréz	Chloe				
2.	hízak			hézag		
7.	hervadnak		fonnyadnak	hervadnak		
9.	völgyre	tájra	völgyre		tájra	
	pillantásából	pillantatából			tekintetéből	
10.	völgyet	erdőt				
12.	szebbé				még szebb	szebbé
13.	Egy rámnézést	Egy szép szemet	Egy rám-nézést	Csak egy szemet Egy lopva-tett	Egy lopva-tett	
14.	tegnap is					még tegnap
17.	<Amynt> Kazinczy	Amyntás			Philémon	
18.	Théréz	Chloe				
19.	Erzették ők	Érzették ők	Ők is érzék	Érzették ők	Érzék azok	
	gyötrelmit	eltünttét	elmentét	eltünttét	távoztát	nemlétét
	’s így feleltek:	kedveseknek,				
20.	Ne sírj, szeret Théréz!	’S ezt nyögdellék: Chloe!			’S megajdúltak: Chloe!	

Az első forrás, a Kis Jánosnak küldött levél kidolgozása markánsan különbözik az összes többitől, elsősorban a személyes névhasználatban (Théréz, Kazinczy), de ebben található a legtöbb egyedi megoldás is. Ugyancsak elkülönül a többitől az 5. és 6. forrás lényegében egybehangzó (egymástól csak három szöveghelyen eltérő) szövegállapota. A 2–4. források három szöveghelyen térnek el egybehangzóan a másik háromtól, a többi esetben valamelyik szövegállapottal (vagy az elsővel, vagy az 5–6. forrásokéval) egyezés figyelhető meg. Az egyezésekből azonban nem rajzolódik ki a szövegállapotok valamely egymásra épültsége, mert a megfelelések szembeötlően szórak, ez alapján e forrásokat nem tudjuk sem egymásból, sem valamely közös forrásból levezetni.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Kis Jánosnak, 1794. március 4.

2. A *Korai versek II.*-ben található rájegyzés keletkezési idejére nézve csak a szövegcsoporthoz vele együtt mozgó *Blidlihez* című vers analógiáját tudjuk alapul venni: eszerint a *Budai papirosaim* második csomójának 1795 nyarán történt összeírása elé tehetjük, egész pontosan a június közepe és július közepe közé eső időszakra, mert csak budai fogsága enyhültebb szakaszában kapta vissza lefoglalt kéziratait (hogy közöttük volt a jelen csomó is, ugyancsak nem adatolható). Mindez azonban, mint említettük, analógián alapuló feltevés.

3. A *Budai papirosaimban* található autográf tisztázata a kötet igen nagy valószínűséggel 1795 nyarán készült második csomójának része, s közvetlenül a július 20–22-i bejegyzések után található, lejegyzését nem sokkal július 22. utánra tesszük (minderről részletesen l. Debreczeni, 2014a).

4. A *Pandekták* jelen csomójának pontos keletkezési idejét nem ismerjük. Mivel negyedrért formátumú, s ezt a formát 1806-tól alkalmazta Kazinczy, így annyi állítható, hogy 1806 után keletkezett, de még a *Poetai Berek* 1812-es leadása előtt.

5. A *Poetai Berek* kézírata 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813. március legelején jelent meg.

6. *Fordításcsomó II.*, 1828–1830.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

(A) Az első változat (amely megegyezik az első forrás szövegállapotával) közvetlenül a szövegidentitás keletkezésének idejére tehető, ez névhasználatában még visszatükrözi az élethelyzetet, amelyből született: a Kassáról távozó Radvánszky Teréz Kazinczyt Kleist idilljének lefordítására indította.

(B) Az e változatot reprezentáló három archiválási tisztázata, a fogság idején és ezt követően, már elszakad az eredeti élethelyzettől, s visszatér az idillkerethez, de még a dátumot őrzi.

(C) Az 1813-as *Poetai Berekben* már egyértelműen idillként jelenik meg, újabb szövegszerű átdolgozást követően, s így kerül bele a gyűjteményes összeírásba is 1828–1830 körül.

Forrás

A Kazinczy által *Lalage* címen említett eredeti valójában Ewald Christian von Kleist (1715–1759) porosz költő, katonatiszt *Amyntas* című idillje. Ez a megnevezés fordul elő az *Uránia* fordításában is, míg Révai Miklós megtartja az *Amyntas* címet (minderről és ennek értelmezési jelentőségéről, a szövegeket is közölve l. Szilágyi Márton: *Kármán József és Pajor Gáspár Urániája*, Debrecen, 1998., 137–139., 427–430.). A *Budai papirosaimban* és a *Pandektákban* a magyar fordítás mellett ott található a német eredeti és egy francia fordítás is. A francia szöveget egy helyen sikerült fellelni: *L'Esprit des Journaux, françois et étrangers*, Tome V., Mai 1793., 309–310., a fordító neve nem szerepel, csak az eredeti szerzőjét és címét adja meg a lap. Hogy Kazinczy tényleg innen ismerte, nem tudjuk bizonyítani, amint az általa használt német kiadás azonosításához sincsenek adataink. Az megállapítható, hogy a kijegyzett szövegek teljesen egyeznek a Szilágyi Márton által közölt 1771-es Kleist-kiadás szövegével, ami pedig azonos további hét korabeli kiadásával 1792-ig terjedően, ahogy ugyancsak Szilágyi Mártonnál olvashatjuk, vagyis bármelyik kiadást használhatja Kazinczy.

Amynt

Sie fliedet fort! es ist um mich geschehen!
Ein weiter Raum trennt Lalagen von mir.
Dort floh sie hin: komm, Luft, mich anzuwehen:
Du kömmst vielleicht von ihr.

Sie fliehet fort! sagt Lalagen, ihr Flüsse,
Dass ohne sie der Wiese Schmuck verdirbt,
Ihr eilt ihr nach: sagt, dass der Wald sie misse,
Und dass ihr Schäfer stirbt.

Welch Thal blüht itzt, von ihr gesehen, besser?
Wo tanzt sie nun ein Labyrinth? wo füllt
Ihr Lied den Hain? welch glückliches Gewässer
Wird schöner durch ihr Bild?

Nur einen Druck der Hand, nur halbe Blicke,
Ach! Einen Kuss, wie sie mir vormals gab,
Vergönne, mir von ihr: dann stürz', o Glücke,
Mich, wann du willst, ins Grab.

So klagt' Amynt, die Augen voll von Thränen,
Den Gegenden die Flucht der Lalage;
Sie schienen sich mit ihm nach ihr zu sehnen,
Und seufzten Lalage!

Magyarázatok

Kazinczy Radvánszky Terézt Klopstock után Cidlinek nevezte (l. az 53. szövegidentitást), s rendkívül sokszor szerepelteti önéletírásaiban (l. PEml., 2009.). Cserey Farkasnak írott 1808. augusztus 24-i levelében így jellemzi hozzá fűződő kapcsolatát: „Örvendek, édes barátom, hogy néked és tisztelt Grófnédnak ismeretségébe jutott az az igen derék személy, 's erántam való szent barátságodnak jutalmául azt kívánom néked, hogy ismérd az anyját is. Ezt az angyali tisztaságú asszonyiságot én 1785diknek 12dik Júniusa olta ismerem. Akkor láttam legelébb. Azok a' gazok, a' kik el nem hihetik, hogy asszony és férjfi közt lehessen más neme a' forró barátságnak mint a' mit a' világ' gyermekei *szerelemnek* neveznek, holott az sokszor sőt többnyire csak *pulya testiség*, meg nem foghatják, el nem hihetik, hogy az a' relatio, a' mellyben én és az Ipam is ezzel a' derék Asszonyisággal állánk, valami egyéb lehessen mint csak *tisztelet' barátsága*. Néked e' részben nem szükség semmit bizonyítanom, hiszel bizonyosságok nélkül is szavamnak, mert azt a' szent lángot ismered. Egykor én neki ezt írtam tudta nélkül egy könyvébe 's asztalán hagytam:

Wenn ich einst am Bahn der Tugend wanke
Weltvergnügen mich bestrickt,
Dann durchglühe mich der Feuergedanke,
Was in dir ich einst erblickt.
Und als strömt aus Gottes offnem Himmel
Tugendkraft auf mich herab,
Werd ich fliehen, und vom Erdgewimmel
Fernen meinen Pilgerstab.

A' melly asszony illy érzéseket támaszt, az nem mulatkozásra való asszony.” (KazLev. VI. 55–58., 1342. sz.) Abafi Lajos e német nyelvű nyolcsorost Kazinczy verseként közli kiadása függelékében (Abafi, 1879., II. 307.), de ez valójában Hölty *Die Laube* című versének utolsó két szakasza (*Gedichte*, Hamburg, 1783., 166.). Az asztalon hagyott vers motívuma a *Pályám emlékezete* Steinmetz Náni epizódjában is feltűnik (l. a 4. szövegidentitás magyarázatait), a jelen levélben a vers egy könyvbe írva maradt a lány asztalán. Azt nem tudjuk, milyen könyvbe jegyezte be ezt a verset (ha tényleg így történt a dolog), de az emlékkönyvvers divatjára az 1785–1786-os kassai évekből eredeti dokumentumok maradtak fenn Kazinczy hagyatékában, például a Kácsándy lányoktól és Török Lajostól (PIM V 4713/623.). Egy lap pedig éppen Radvánszky Teréz és Kazinczy bejegyzéseit őrizte meg (PIM V 4713/630.), a lap egyik oldalán Teréz francia sorai találhatók, 'Kassa, 1785. március 12.' keltezéssel, ez François Maynard (1582–1646) francia költőnek a korban közismert

négysorosa (ezt írta kis változtatással háza homlokzatára Fekete János gróf is; vö. Baranyai Zoltán: *A francia nyelv és műveltség Magyarországon*, Bp., 1920., 42–43.). A másik oldalon Kazinczy kezével írott nyolc német verssor olvasható, eredeti aláírással és 'Kassa 1785. december 27.' dátummal, ez pedig Johann Martin Millernek (1750–1814), a *Sieewart* írójának *Die Geliebte* című verséből való, annak 5. és 6. szakasza. A vers megtalálható Miller 1783-as kötetében és a göttingai Musen-almanach 1776-os évkönyvében is, sőt Klopstock is beemelte versei közé, megváltoztatott címmel, átírva (az azonosítást, az olvasatot és a változatok összevetését Doncsesz Etelkának köszönöm). Hogy honnan ismerte Kazinczy, nem tudjuk, az azonban figyelemre méltó, hogy az egyébként pontos idézetben a 6–7. sorokban változtat, beemeli a Teréz nevet (ilyen eredeti német változatot nem ismerünk). Ha Radvánszky Terézre vonatkoztatjuk e nevet, akitől a lap másik oldalán található jegyzés származik, akkor megismerkedésüknek Kazinczy által a fent idézett levélben megadott 1785. június 12-i dátumát korrigálni kell mintegy fél évvel korábbra. Ugyanakkor persze kérdés, hogy kinek is az emlékkönyvből való ez, hiszen ha Teréz Radvánszky Teréz, akkor nyilván neki, az ő emlékkönyvébe írta Kazinczy ezt a módosított idézetet, de ebben az esetben nem érthető, miért szerepel a másik oldalon éppen tőle is egy bejegyzés. Logikusabb az a magyarázat, hogy egy harmadik személynek az emlékkönyvébe írtak bele mindketten (Kazinczy és Radvánszky Teréz), s ez a személy Kácsándy Teréz, akihez ekkoriban Kazinczyt ugyancsak gyengéd szálak fűzték, s akitől, mint említettük, szintén maradt fenn ilyen bejegyzés a Kazinczy-hagyatékban. Bizonyítani azonban további adatok hiányában sem ezt, sem az előző lehetőséget nem tudjuk, sőt ugyanezzel a bizonytalansággal megemlíthetjük azt az összefüggést is, hogy Miller *Sieewart*-ját éppen ebben az időben fordította Kazinczy (ebben azonban nincs meg a vers), s a főhősnőt, mint a *Bácsmegyei* előbeszédében mondja (Ford., 2009., 118.), átnevezte Keresztúry Teréznek, a fordításából fennmaradt kis vers egy változatának címében is így szerepel (l. a 32. szövegidentitást és magyarázatait).

quae desperat...: idézet Horatiustól (*Ars poetica*, 149–150.), az eredeti szöveg pontosan: „et quae / desperat tractata nitescere posse relinquit” ('s úgy ránt ama tárgy közepébe, / mintha csak ismer-né az előzményt mind, aki hallja'; Bede Anna fordítása; a szöveghelyet Zentai Mária azonosította).

Chloe, Amyntas, Philémon: pásztori nevek.

hízak, hézag: a köznapi 'hiányosság, hiba' jelentés mellett a korabeli teológiai értekezésekben 'tér' jelentésben használták, itt ez illik a szövegbe (az eredetiben 'Raum' áll).

Zephyr: az enyhe nyugati szellő.

66. SZÖVEGIDENTITÁS

Az első veszteség

1794. január 31. előtt

1.	–	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 41a–42b, a vers: 42b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak</i> , 1805. október 1.)	?/1805	Aa	30.
2.	Göthéből: Ach wer bringt die schönen Tage etc. 1794.	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/I., 26b.	Autográf tisztázat.	Rá/bejegyzés (<i>Korai versek III.</i>)	1794–1812	Aa	939.
3.	Az első veszteség.	Poetai Berek, 157.	Kötet- részlet.		1812/1813	Ab	629.
4.	Első veszteség.	MTAK K 642., 201a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Fordításcsomó II.</i>)	1828–1830	Ab	1231.

Megjelenések

1. KazLev. III. 445–447., a vers: 447. (823. sz.).
3. Abafi, 1879., II. 127.; Gecsei, 2008., 13.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A fordítás megszületésének körülményeit a Kis Jánoshoz írott levél részletesen ismerteti, ennek apropója, hogy a levél írásának idején, 1805-ben dolgozott Kazinczy Dayka műveinek kiadásán, a levélben korábban erről számol be. A közös Goethe-fordítás idejeként a *Korai versek III.* rá- vagy bejegyzésének címeként funkcionáló megnevezése az 1794-es évet adja meg, a Kis Jánoshoz írott levél 1794 januárját. Megerősíti ezen adatokat és tovább pontosítja Kazinczy Dayka életrajza, ahol a következő olvasható: „1794ben Januar. 31d. néhány napi mulatásom után Lőcsét elhagyám” (*Újhelyi Dayka Gábor versei*, Pest, 1813., XXXIX.; l. még Bódi Katalin Dayka-életrajzát, Dayka, 2009., 30–31., 36.), valamint ezzel egybehangzó levele és feljegyzése Dayka propemtionjáról (KazLev. II. 341., 436. sz.; PEml., 2009., 171.). Mivel a *Chloe* című vers, amely eredetileg alkalmi darabnak készült, 1794. június 20-án Kassán született, így január utolsó harmada, azon belül is a január 31. előtti napok jöhetnek szóba a jelen vers megírásának idejeként, amelyet aztán végül mégsem illesztett be a Dayka-kiadásba, ahogy azt a levél 1805-ös írásakor tervezte.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A címen kívül a vers szövegében alig mutat eltérést a négy forrás szövegállapota: a levél (1.) 'adja vissza' szava helyett a többi forrásban 'hozza vissza' áll, még hozzá mindhárom előforduláskor (1., 3., 8. sorok); a 6. sor elején a levélben a többi forrással szemben még egy 'S köztöszó is található az 'Itt' előtt; továbbá az első két forrás 2. sorában 'Egy szép óráját' olvasható, a másik kettőben pedig 'Egyik óráját'. Mindezek alapján sorrendileg elsőnek a levél szövegállapotát tarthatjuk, s nem különítünk el különböző szövegváltozatokat, alváltozatot is csak a címadás alapján (1–2.: Aa; 3–4.: Ab).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Kis Jánosnak, 1805. október 1. Nem tudjuk, milyen forrásról készült e levélbeli másolat, így a szövegállapotra nézve sem vonhatunk le pontos időrendi következtetéseket, sorrendisége alapján ítélve korai lehet.

2. A *Korai versek III.* jegyzőfüzetében található utólagos bejegyzés az 1791. október 28. dátummal ellátott *Laurához* című vers alatti üresen maradt részre van írva, más színű tintával, keletkezési idejéről csak annyit állíthatunk bizonyosan, hogy 1794 januárja után és 1812 eleje között került oda.

3. A *Poetai Berek* kézirata 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813. március legelején jelent meg.

4. *Fordításcsomó II.*, 1828–1830.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A csekély módosuláson átment szöveg 1794-től a pálya végéig érvényben volt. Első lejegyzései nem ismert forrásokra vezethetők vissza, s valószínűleg egymástól függetlenül alakultak ki. Komolyabban először, úgy tűnik, a Dayka-kiadás munkálatai során, 1805 körül irányult rá Kazinczy figyelme, utóbb publikálta a *Poetai Berek*ben, s tervezte megjelentetni a gyűjteményes kiadásban is 1828–1830 körül.

Forrás

Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832) *Erster Verlust* című versének fordítása, az eredetit Kazinczy közli Kis Jánoshoz írott levelében (l. a 30. szövegforrást tartalmazó levelet), azt nem tudjuk, milyen kiadást használt.

67. SZÖVEGIDENTITÁS

Az álom

1794. március 17. előtt

Az álom.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 3a–4b, a vers: 4ab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak, 1794. március 17.</i>)	1794	25.

Megjelenések

KazLev. II. 346–348., a vers: 348. (438. sz.); Abafi 1879., II. 184–185.

Keletkezéstörténet

A vers keletkezésének körülményeiről és közvetlen fogadtatásáról a Kis Jánosnak szóló levél részletesen beszámol. Előző levelét március 4-én írta, még Nagyváradról, s ott említi betegségét is (aranyér), melyről a jelen levél mint a vers születését alapvetően meghatározó körülményről szól. Ebből következően a jelen vers keletkezését nagy valószínűséggel március elejére tehetjük, mindezenre nem később március 17-nél. Kishez írott későbbi, május 11-i levelében visszatér a vers fogadtatására: „Hogy *Álmomat* sokkal *hátrább* veted *Therézemnek*, mint a’ mennyire azt mások *előbb* vitték, igen örülök. – Vannak bizonyos szempillantások, melyekben mintegy kéntelen tesszünk olyanokat a’ miket osztán szégyenlünk. Olly szempillantás vala az, midőn én *Álmomat* írtam; és azt ugyan, és az olyakat, még a’ Dulce est desipere in loco sem menti-ki.” (KazLev. II. 361., 445. sz.; az idézet: Horatius, *Ódák*, IV., 12. 28.: „Olykor szép az okos bolond”; Virág Benedek fordítása; a szöveg helyet Zentai Mária azonosította.) Ennek az értékelésnek megfelelően utóbb nem is sorolta kiadandó művei közé, szemben a *Therézemnek* címen említett *Chloéval*.

Forrás

Johann Gaudenz Freiherr von Salis-Seewis (1762–1834) német költő *Tändeley* című versét Kazinczy saját elmondása szerint az 1786. évi göttingai *Musen Almanach*-ból fordította (a 171. oldalon található), s szövegét is közölte levelében.

68. SZÖVEGIDENTITÁS

Lyda/Blidli

1795. január 13.

1/1.	Lyda Klopstock után	MTAK RUI 2r. 2/II., 56b.	Autográf tisztázat.	Rájegyzés. (<i>Korai versek II.</i>)	?1795	Aa	901.
1/2.	Dein süßes Bild etc. Budán, Januar. 13d. 1795.		Utólagos javítások és autográf tisztázat.		1795	Ba	

2/1.	Blidlihez. Budán, a' fogságban. 13. Jan. 1795.	MTAK M. Irod. RUI 2r. 1., 166b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Budai papirosaim.</i>)	1795	Bb	–
2/2.			Utólagos javítások.		1795–1812	Bc	
3.	Blidli.	Poetai Berek, 155–156.	Kötet-részlet.		1812/1813	Ca	628.
4.	Blidlihez.	MTAK K 642., 200a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Fordításcsomó II.</i>)	1828–1830	Cb	1229.

Megjelenések

3. Abafi, 1879., II. 136–137.; Gecsei, 2008., 12.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A vers születésének kijelölt dátuma (1795. január 13.) azért figyelemre méltó, mert megelőzi a fogság nyári enyhültebb szakaszát, mikor szabadon írhattak, dolgozhattak, s ez számos kérdést vet fel. A dátum eredetiségét nincs okunk megkérdőjelezni, anyjának írott, 1795. február 25-i levelében is említést tesz Kazinczy a vers születéséről: „Az a' kis szerencsém, hogy festeni tudok, 's verseket írok, nagy gyönyörűségemre van most. Klopstocknak egy énekét, melyet könyv nélkül tudtam, lefordítám, úgy holmit Wielandból, 's a' szobám falán egy szép Pallás fej, egy Medúza és holmi egyéb van már.” (KazLev. II. 399., 463. sz.; FN. 154.) Az említett Klopstock-fordítás az időpontok és a leírás egybeesése alapján nemigen lehet más, mint a jelen vers (hasonlóan vélekedik Szilágyi Márton is, FN., 2011., 364).

A fordítás rögzítésének módja azonban kérdéses, mivel ugyanebben a levélben korábban azt írta: „Író szerszámaim ugyan nincsenek: és ezt nagyon érzem” (398.). Erről a rövidke versről felteltük, hogy miként emlékezett az eredeti német szövegre, úgy a fordítást is emlékezetében rögzítette, s csak később, adandó alkalommal írta le, netán éppen a budai fogság enyhültebb szakaszában, a *Budai papirosaim* második csomójába. De Wieland Gráciáinak fordítása, ami a *Budai papirosaim* első csomójában Wielandtól szerepel, s aminek forrásszövege nála volt a fogságban, s amire így elsődlegesen gondolhatunk Kazinczy ezen utalása kapcsán, ehhez már kicsit hosszúnak tűnik (FN., 2011., 70.). Igaz, Sallustiusból fordított részeket is megőrzött emlékezetében, de azok sem voltak hosszúak (Teleki Sámuelnek, 1802. augusztus 6., KazLev. XXII. 47–48., 5431. sz.).

A másik eshetőségre az idézett levél második fele utal, az, hogy a szobája falán már ott vannak rajzai és „holmi egyéb” is. Szilágyi Márton idéz egy (többszöri áttétellel fennmaradt) korabeli emlékeztetést, mely szerint a „Martinovics-féle pörben elítéltek szobáik, illetőleg börtöneik falait képekkel és versekkel rajzolták és írták tele”. (FN., 2011., 364. Az idézett forrásban Szöllősy Károly közli a Zsigray, Szilágyi János és Szén Károly celláinak faláról feljegyzett rövid verseket, ezek között azonban nincs olyan, melyet Kazinczy feljegyzéséből is ismertünk eddig, *Martinovics és társainak bűnpöre*, Arad és vidéke, II. évf., 1882. júl. 27., 170. sz.) Ez alapján gondolhatunk arra, hogy a verset is a falra karcolta fel Kazinczy, de hosszabb szövegre, így a Wieland-fordításra nézve ez sem jelent magyarázatot, s kérdéses, hogy onnan hogyan tevődött át írásba (mert vagy közvetlenül ott kellett volna átmásolnia, vagy megint az emlékezet jöhet szóba).

Még két másik módszert ismerünk Kazinczytól, mellyel a fogság idején titokban feljegyzéseket készített (mert a saját vérével való írás, amiről ugyancsak van adatunk, nemigen tekinthető rendszeresen használt megoldásnak; l. anyjának írott levelét, 1799. június 16., KazLev. II. 430–431., 482. sz., ugyanezen a napon azonban már ceruzával ír levelet a Radvánszky lányoknak, KazLev. II. 427–429., 480. sz.). Az egyik módszer szerint ecetben áztatott rozsdá helyettesítette a tintát, ilyen kézírás több is fennmaradt a munkácsi időből, titokban szerzett papiroson vagy könyvek lapjainak üres felületein. A másik módszer szerint egy hegyes tárggyal betűket karcolt csokoládépapirosba

vagy könyvbe, erről egészen 2010-ig csak Kazinczy emlékezéséből tudtunk, ekkor azonban előke-
rült két Kazinczy által használt Baróti-kötet, amelyek borítóján karcolt szöveg található (minder-
ről részletesen l. Czifra Mariann tanulmányát, amelyben közli a karcolt szöveget is, *Kazinczy
könyvei nyomában*, in *Magyar Könyvszemle* 2012., 425–440.).

A rozsdás tinta a munkácsi időszakhoz kötődik, a karcolásos módszer használatáról a budai
fogsága kapcsán tesz említést Kazinczy, a május 30-i bejegyzésnél, ami bővebben megismétli egy
1822-es, másolatban fennmaradt jegyzését: „Fogságom egész ideje alatt, 2387 nap nem vala papiro-
sunk, nem tintánk, hanemha lopva. – Budán 1795. csokoládát hozaték, nem a csokoláda, hanem a
papirosa miatt, hogy egy ruhámban maradt gombostűvel rá szurkálhassam verseimet, a mit csiná-
lok.” (FN., 2011., 47., vö. 81.) Ez olyan módszernek tűnik, amely alkalmazható volt a budai fogság
első szakaszában is, s így mód lehetett az akkor készült szövegek megőrzésére, majd adandó alka-
lommal történő lemásolására, például a *Korai versek II.* csomójának üres oldalaira. Hogy így tör-
tént-e, nem tudjuk, tehát a rendelkezésünkre álló szövegforrások előzményforrásait nem tudjuk
kellő biztonsággal meghatározni, legfeljebb az egymáshoz való viszony feltárása biztat sikerrel.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 4 forrás 6 szövegállapotot őrzött meg. Az első forrás első lejegyzési fázisa csak az első vers-
szakot tartalmazza, a többi forrásban mindkét szakasz megtalálható, továbbá itt a cím még az
eredeti Klopstock-vers címe (*Lyda*), a többiben már a *Blidli* név szerepel, dátum viszont az első két
forrásban van. A szövegtérképek döntő hányada az első versszakban található, ezek rajzolják ki a
szövegalakulás folyamatát (a 3. és 4. forrásban viszont e szakasz teljesen azonos szövegállapotú).
A 3. forrásban négysoros szakaszok vannak, az alábbi táblázatban a könnyebb áttekinthetőség
végett ennek jelölésétől eltekintünk.

	1/1.	1/2.
1.	Szép képed ...dli mindég	Blidli
2.	Szemem előtt lebeg,	Körülöttem
3.	De bús köny hull belőle	szememből,
4.	Hogy az nem vagy magad.	
5.	Azt látom hogy az estve	Ezt látom hogyha a' Reggel
6.	Le száll; azt hogy a' Hold	Süt rám; ezt hogyha a' Hold
7.	Fénylik felettem, 's sírok	Pillant reám, 's kesergek,
8.	Hogy az nem vagy magad.	
	2/1.	2/2.
1.	Szép képed, Blidli, mindég	Bájképed,
2.	Körülöttem lebeg,	Szemem körül
3.	De bús köny hull szememből,	belőle,
4.	Hogy az nem vagy magad.	
5.	Ezt látom hogyh' a' reggel	
6.	Süt rám, ezt hogyh' a' hóld	
7.	Pillant reám, <'s kesergek> de sírok,	
8.	Hogy az nem vagy magad!	
	3–4.	
1.	Bájarczod, Blidli, mindég	
2.	Szemeim előtt lebeg;	
3.	De őket köny zavarja,	
4.	Mert az nem vagy magad.	
5.	Ezt látom hogyha a' Reggel	
6.	Süt rám, ezt hogyha a' Hold	
7.	Pillant-le rám, 's kesergek,	
8.	Mert az nem vagy magad.	

Az 1/2. és a 2/1. között lényegében teljes a megfelelés (csak a 2/1. forrás 7. sorának egyidejű javítása hoz eltérő megoldást, de ennek részben nincs megfelelője a többi forrásban, részben pedig az eredeti lejegyzés itt is megegyezik az 1/2.-vel). Ebből arra lehet következtetni, hogy a *Budai papirosaim* tisztázati példánya (2/1.) a *Korai versek II.*-ben található bejegyzés javított változatán (1/2.) alapul, vagy legalábbis egy azzal megegyező, jelenleg nem ismert forráson.

A *Budai papirosaim* tisztázati példányán végrehajtott három utólagos javítás (2/2.) közül az első kettő a 3–4. forrás megoldása felé vezet, de azzal teljesen nem egyezik meg. A harmadik javítás viszont visszavezet a legelső megfogalmazáshoz (1/1.), a 3–4. forrás kidolgozása pedig egészen új. Ez utóbbi két forrás még a 4. és 8. sor kezdőszavában ('Mert') is különbözik az összes megelőző forrás megoldásától ('Hogy'). Mindezek alapján a három utólagos javításban (2/2.) megtestesülő szövegállapotot alváltozatként, a 3–4. forrás szövegállapotát pedig új szövegváltozatként vesszük figyelembe.

A 3–4. források szövegállapotai ugyancsak alváltozatokat képeznek, de ez csak a második versszak eltéréseinek vizsgálatával állapítható meg, ahol a 4. és 8. sorokban figyelhető meg eltérés. A 8. sorban az 1/2. és a 4., valamint a 2. és 3. forrás kidolgozása megegyezik ('Es légy' – 'S óh légy'), a 4. sor minden forrásban más:

- 1/2. Hév csókkal vála-el
2. Vég csókkal elhagyott
3. Remegve vála-el
4. Remegvén elhagyott

E két különbség, valamint a cím eltérése alapján a 3. és 4. forrás szövegállapotait is alváltozatokként vesszük számításba.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Korai versek II.*-ben, egy fogalmazványlap hátoldalán található e rájegyzés, keletkezését a szövegidentitás megszületése, 1795. január 13. és a *Budai papirosaim* második csomójának 1795 nyarán történt összeírása közé tesszük, egész pontosan a június közepe és július közepe közé eső időszakra, mert csak budai fogsága enyhültebb szakaszában kapta vissza lefoglalt kéziratait (hogy közöttük volt a jelen csomó is, az nem adathozható, csak következtetés).

2. A *Budai papirosaim*ban található autográf tisztázat az igen nagy valószínűséggel 1795 nyarán készült második csomó része, s közvetlenül az e csomóban található július 20–22-i bejegyzések előtt található, így lejegyzését július közepére tesszük (minderről részletesen l. Debreczeni, 2014.).

3. A *Poetai Berek* kézírata 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813. március legelején jelent meg.

4. *Fordításcsomó II.*, 1828–1830.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

(A) A szövegidentitás Kazinczy által megadott 1795. január 13-i keletkezési időpontja más adatokkal igazolható, a rögzítés módja és körülményei nem tisztázhatóak teljes pontossággal. Nagy valószínűséggel ekkor még nem volt meg a teljes vers, csak az első szakasz, legalábbis a *Korai versek II.* szövegállapota (1/1.), amely sorrendileg az első, ezt mutatja. Ez feltevésünk szerint 1795. június–júliusra tehető, s közvetlenül megelőzhette a második szövegforrás keletkezését.

(B) A második szövegváltozatot a teljes szöveg kialakulása jelenti, amely az előbbi forrás utólagos kiegészítésében és javításaiban (1/2.) és a *Budai papirosaim* 1795. júliusi első szövegállapotában (2/1.) ölt testet. Az itt végrehajtott három utólagos javítás (2/2.) nem mutat egyértelműen a későbbi változat felé, s pontos idejét sem tudjuk meghatározni.

(C) A harmadik szövegváltozatot (C) az 1812-ben lezárt *Poetai Berek* szövegállapota és a pályavégi, 1828–1830 körül tervezett gyűjteményes kiadás jelenti.

Forrás

Klopstock, Friedrich Gottlieb (1724–1803) *Edone* című verse korábban *Lyda* címmel jelent meg az 1775. évi göttingai *Musenalmanach* 111. oldalán, Kazinczy is ezen a címen ismerte. A fordítás előtt a *Budai Papirosaim* 166ab oldalain ott található az eredeti német vers autográf másolata.

An Lyda

Dein süßes Bild, o Lyda,
Schwebt stets vor meinem Blick;
Allein ihn trüben Zählen,
Daß du es selbst nicht bist.
Ich seh es wenn der Abend
Mir dämmert, wenn der Mond
Mir glänzt, seh ichs, und weine,
Daß du es selbst nicht bist.

Bei jenes Tales Blumen,
Die ich ihr lesen will,
Bei jenen Myrtenzweigen,
Die ich ihr flechten will,
Beschwör ich dich, Erscheinung,
Auf, und verwandle dich!
Verwandle dich, Erscheinung,
Und werde Lyda selbst!

Magyarázatok

Blidli: Kazinczy Radvánszky Polyxénát nevezte Blidlinek, fogságából 1799. június 16-án írott levelében is így szólította meg (KazLev. II. 427., 480. sz.; Kazinczy névhasználatáról általában l. *A' Tavaszhoz* magyarázatait, 14. szövegidentitás). Korábban, 1790 táján foglalkoztatta a gondolat, hogy feleségül veszi (vö. PEml., 2009., 155.; Váczy, 2012., 258–259.), önéletírásaiban gyakran szerepelteti.

Szája, nyelve

~1795. október 6. – 1823. október 14.

l. a 297. szövegidentitást

69. SZÖVEGIDENTITÁS
A' Méltóságos Úr' neve.../Az Excellenz' nevezete...
1795. október 7. után

1.	–	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 11a–12b., a vers: 12b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak,</i> 1801. november 21.)	1801	Aa	26.
2.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 122., III. h.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak,</i> 1819 után.)	?/1819 után	Aa	–
3/1.	a' Spielbergi várban, 1795. Octoberben	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/I., 8a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek III.</i>)	1803	Aa	946.
3/2.			Utólagos javítások.		1803 után	Ab	
4.	–	M. Nyelvtud. 4r. 42/I., 357., 360.	Autográf tisztázat.	Műrészlet. (<i>Tübingai pályairat.</i>)	1808	Ab	–

Megjelenések

1. KazLev. II. 444–446., a vers: 446. (497. sz.).

2. A jelen szövegű levelet nem találtuk meg a kiadás egyik kötetében sem. A XXIV. kötet hivatkozik egy Kis Jánosnak írott 1823-as, keltezetlen levélre (414.), Busa Margit gyűjtését nevezvén meg forrásként, de további adatot nem talált erről. Busa Margit az idézett helyen Váczy Jánosra hivatkozik (ItK 1992., 515.), de a Váczy-monográfiában nem találtunk ilyen levél létezésére utaló adatot. A levelezéskatalógusban pedig a jelen keltezetlen levél nincs azonosítva (Czifra, 2014., 247.), s egyébként sem utal semmi jel ennek és az 1823-as adatnak a kapcsolatára. Úgy véljük, az 1801. november 21-i levél kiadatlan változatáról van szó, amely szövegében jelentősen eltér az 1801-es eredetitől, de a versben lényegében azonosak (l. erről alább), ezért a jelen kötetben nem közöljük újra.

3. Abafi, 1879., II. 78.; Gergye 193–194., mindkettő *Az Excellenz nevezete...* címmel.

4. Heinrich, 1916., 177.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A *Korai versek III.* címként szereplő megnevezése szerint 1795 októberében, Spielbergben készült, a *Tübingai pályairat* felvesztőmondata szerint pedig egy prózai rész is tartozott hozzá, ezt azonban nem ismerjük, s maga az episztola is töredékben maradt. Kazinczy 1795. október 7-én érkezett Brünne (ma Brno), ahol Spielberg vára van, itt raboskodott 1796 januárjáig, mikor a többi rabbal együtt átvitték az ugyancsak Brünneben lévő obroviczi fegyházba. A *Fogságom naplója* vonatkozó leírásai és a rendelkezésre álló levelek, feljegyzések alapján további időbeli pontosításra, a vers keletkezési körülményeinek tisztázására nem nyílik mód (az akkori embertelen börtönviszonyok és megromlott egészségi állapota tudható csupán).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 4 forrás 5 szövegállapotot őrzött meg, mert a *Korai versek III.* eredeti tisztázati lejegyzésén utóbb három helyen más színű tintával javított Kazinczy.

	1.	2.	3/1.	3/2.	4.
1.	Méltóságos Úr' neve,		Excellenz' nevezete		
3.	pénzét		kincsét	–	kincsét
4.	Már sokakat földre teve.		Már eleget földre teve.	Nézzd, földre hányat ültete!	
8.	Bajszos	Zsíros	Bajszos		
10.	Pesthnek		a' Pest'	–	Pestnek
12.	Hová fondorkodás vezet.		Mellyre fondorkodás vezet.	Ha rá fondorkodás vezet.	

A hat eltérő szöveghelyből három esetében utólagos javítás is történt, melyek mindegyike a 4. forrás megoldásával egyezik meg, míg az eredeti lejegyzés az 1. forráshoz áll közel (az 1. sorban teljes az egyezés, a 4. és 12. sorokban egyszónyi különbséggel egyeznek meg). A másik két eltérés egy-egy szónyi, a 3. sorban ugyancsak a 3. és 4. forrás egyezik meg, a 10. sorban viszont az 1. és a 4. (ez csupán a birtokviszony jelölésének különbsége). A 2. forrás a 8. sor egy szava kivételével teljesen egyezik az 1. forrással, de ez itt egyedi megoldás, a többi az elsőével azonos. A források szövegállapotainak sorrendje és egymásra épültsége mindezek alapján elég egyértelműnek látszik, a különbségeket azonban nem ítéljük olyan mértékűnek, hogy önálló szövegváltozatokat különítsünk el, különösen nem, hogy nincsen Kazinczy által publikált szöveg közöttük, a 4. is csak kiadási terv maradt (1., 2., 3/1.: Aa; 3/2., 4.: Ab).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Kis Jánosnak, 1801. november 21.

2. Levél Kis Jánosnak, [?/1819 után]. A levél keltezetlen, s mint Toldy Ferenc címlapja tájékoztat, „Kazinczy Ferencz' sajtó alá készített levelezéséből” való, az egyik egység, a jelzetlen belül a II. sorszámu a Berzsenyivel való levelezés részlete, a másik egység, a III. számu a Kis János-levelezés részlete, itt hét levél található, melyek közül ez a negyedik. A levelek között a legkésőbbi keltezés 1819. március 4., tehát a csomó egésze sem lehet ennél korábbi lejegyzésű. A két csomó Kazinczy utólagos autográf tisztázataiban maradt fenn, s a sajtó alá rendezés során átírta leveleit. A jelen levél esetében, a többivel szemben, dátumot sem adott meg. A levélben közölt vers alapján ez a levél az 1801. november 21-i levél lehet, a versek szövegállapota lényegében egyező a két levélben, de maga a levélszöveg nem, csak a téma. Valójában a kiadásra készített jelen levélben az eredeti, elküldött levél utolsó bekezdését fejt ki sokkal bővebben, amely a Himfy-kötetről, annak fogadtatásáról és Csokonairól szól (elhagyván mindazt, ami előtte található). Ez az átírás azonban időrendi zavart okozott, mert a Himfy második kiadásáról szól benne, amely 1807-ben jelent meg, majd úgy ír az 1805-ben meghalt Csokonairól, mint aki még életben van a levél írásának idején. Az átírásra az 1810-es évek végén is hevesen zajló viták miatt kerülhetett sor, így nem annyira az 1801-es, hanem inkább az ekkoriban használt megfogalmazások köszönnek itt vissza. Különösen jól érzékelhető ez a Csokonai kapcsán hozott példák esetében, melyek a *Jövendőlés* című paródiaversben is szerepelnek.

3. A *Korai versek III.* lejegyzésének ideje 1803 körülre tehető, az utólagos javításokra nézve csak az mondható, hogy 1803 utániak.

4. A *Tübingai pályainat* 1808-ban készült.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás Kazinczy által megadott 1795. októberi időpontja leginkább csak fejben történő megfogalmazásra utalhat, akkori lejegyzésére a körülmények miatt aligha. (Hogy utána a fogásban lejegyezte-e, nem tudjuk, a későbbi források tisztázatok, ebből következtetve tehát kellett lennie ilyen lejegyzésnek.) Az alakulás időrendjére, különös tekintettel az utólagos javításokra, csak a szövegállapotok sorrendje alapján következtethetünk: a *Korai versek III.* által megőrzött két kidolgozás összekötő kapcsot jelent a másik két forrás szövegállapota között, ami kétféleképpen jöhetett létre: a) Ha az eredeti lejegyzést fogalmazványként használta Kazinczy, akkor a 3. és a 4. forrás keletkezési ideje közé tehetőek a javítások, azaz 1803 és 1808 közé. b) Ha archiválási tisztáz-

zat, akkor viszont akár utólag is feljegyezhetette rá a korábban másutt (itt nevezetesen a *Tübingai pályairtatban*) már érvényesített javításokat, így 1808 utáni is lehet e második fázis.

Magyarázatok

Excellenz: kegyelmes, az első kidolgozásban *Méltóságos Úr* szerepel.

neve, nevezete, vagyis megszólítása.

Mibók: képzeletbeli személynév.

Uram, Ked! (rég.): kend, a kegyelmessel, méltósággal szembeállítva az alacsony rangúak megszólítása.

tituláré (rég.): a megszólítások szokásrendje.

70. SZÖVEGIDENTITÁS

Az Álomhoz

1795

1.	Az Álomhoz. 1795.	MTAK K 622., 174a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Töredékek.</i>)	1795/1814	A	1049.
2.	1795	MTAK K 622., 102b.	Autográf tisztázat.	Rájegyzés. (<i>Alkalmi darabok.</i>)	1795/1831	A	1094.

Megjelenések

1. Abafi 1879., I. 166.; Gergye, 1998., 207., mindkettő az 1. forrás címével.

Keletkezéstörténet

Az Abafi- és a Gergye-kiadás jegyzetében azt olvashatjuk, hogy a vers Spielbergben készült 1795-ben (Abafi, 1879., I. 289.; Gergye, 1998., 440.). Azt mindkét forrás címe megerősíti, hogy 1795 a keletkezés éve (más adatunk nincs is erre vonatkozóan), Spielberg azonban nem szerepel a forrásokban (s hogy Abafi honnan veszi ezt, nem tudjuk). Kazinczy csak 1795. október 7-én került Spielbergbe, így tehát nem állíthatjuk bizonyosan, hogy valóban ott és akkor készült a vers. A fennmaradt két forrás azonos szövegállapotú, mindkettő archiválási céllal készült, az első 1814-es, a második 1831-es. Mindkét helyen alatta szerepel egy másik, kétsoros töredék (*Nagy Istenek...*, 213. szövegidentitás).

71. SZÖVEGIDENTITÁS

Transiit infertus mihi mensis...

1796. március 31.

1.	31. Mart. 1796. Brünnben.	MTAK M. Irod. RUI 2r. 2/I., 9a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek III.</i>)	1803	A	949.
2.	–	MTAK K 613/III., 63b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	1823	A	1013.

Megjelenések

1. FN., 2011., 312. (a jegyzetben).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Mindkét forrásban megegyezik a datálás: 1796. március 31. Ez a brünni fogság enyhültebb (obroviczi) szakasza már, Kazinczy ekkor kopogtatással tud kommunikálni társaival (a kopogtatás kommunikációs formájáról a fogság egész ideje alatt l. FN., 2011., 40–41., valamint Szilágyi Márton: *Párhuzamos börtöntörténetek*, in Czifra, 2009., 66–74.). A *Fogságom naplójában* a Rosty Jánossal való kapcsolatára és kommunikációjára is utal, ott többek között azt írja: „Verseket csináltaték velem, 's az elméjét felderíté.” (FN., 2011., 95.) A források jelen vershez fűzött, egyező tartalmú feljegyzéseiben inkább Rosty tűnik a kezdeményezőnek, s arról nem esik szó, hogy maga is írt volna verset.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A versszövegek teljesen megegyeznek a két archiválási célú tiszttáztatban, a hozzá tartozó történetek tartalmilag azonosak, megfogalmazásaik némileg eltérőek.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A két forrás közül a *Korai versek III.*-ban található lejegyzés a korábbi, ez két fázisban készült, először a vers került oda 1803 körül, majd később (pontosan nem tudjuk, mikor), más színű tintával ez alá (és a következő bejegyzéstől elválasztó hullámos vonal köré) írta Kazinczy a történetet.

2. A Pandekta-lap legalján szereplő versnél autográf dátum található: 1823. október 14., ennél korábban nem készülhetett a lap egészének lejegyzése sem.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A *Pandektákban* egységes írással szerepel a történet és a vers, vagyis itt már egygyé forrt a két elem, amely a *Korai versek III.*-ban még két fázist képviselt. Ezzel áll összhangban az a tény is, hogy a *Pandekták* szövege forgó oldalán lévő egységes feljegyzésben (l. a Függelékben a 9. tételt) található címek és keletkezési dátumok kihagyásokkal, de abban a sorrendben állnak, ahogy azok a *Korai versek III.*-ban egymás után következnek, tehát úgy tűnik, a *Pandekták* e lapja a *Korai versek III.* alapján készült.

Magyarázatok

A latin vers fordítását a *Fogságom naplója* kritikai jegyzeteiből vettük át (FN., 2011., 312.):

„Elmúlt e hónapokkal tömött év, az új, amely jön,
ti tudja, mit hoz, többet-e vagy kevesebbet a keservekből?”

72. SZÖVEGIDENTITÁS

Tyrólbán

1799

1.	Tyrolisban.	MTAK K 622., 19b.	Autográf tiszttázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák I.</i>)	1822 körül	A	–
2.	Tyrolisban. 1799.	MTAK K 622., 23b.	Autográf tiszttázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák II.</i>)	1826– 1828	A	–
3.	–	MTAK K 634., 231b–232a.	Autográf tiszttázat.	Műrészlet. (<i>Pályám emlékezete II.</i>)	1828– 1829	B	–
4.	–	MTAK K 634., 97a.	Autográf tiszttázat.	Műrészlet. (<i>Pályám emlékezete III.</i>)	1829	B	–

5.	–	MTAK Tört. 4r. 70., 205.	Autográf tisztázat.	Műrészlet. (<i>Pályám emlékezete</i> V.)	1829	B	–
6.	Tyrólbán.	MTAK K 642., 54a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények</i>)	1830– 1831	A	1141.

Megjelenések

4. PEml., 2009., 656.

6. Bajza–Toldy, 1836., 101.; Abafi, 1879., I. 71.; Gergye, 1998., 103.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Három forrásban van cím, ami egyben a keletkezés helyét is megadja, a források egyikében az időpontot is: 1799, bizonyára ez alapján állította Abafi Lajos (és nyomán Gergye László), hogy a Spielbergből (pontosabban: Brünnből) Kufsteinbe való utazás közben keletkezett (1799 júliusának első napjaiban értek a rabok Tirolba, I. FN., 2011., 10.). Ha viszont a vers kontextusát vesszük figyelembe a *Pályám emlékezetében*, annak mindhárom kidolgozásában, s ezt összevetjük a *Fogságom naplójának* leírásaival, akkor azt látjuk, hogy 1800. május végi, június eleji történetek veszik körül: a magyar seregek Kufsteinbe érkezése, a magyar katonák helyi asszonyokkal, lányokkal való kapcsolata (PEml., 2009., 655–656.; FN., 2011., 113–114.). Ez utóbbi összefüggés azonban csak fenntartásokkal kezelhető időrendi bizonyítékként, hiszen tudjuk, Kazinczy az önéletírások történeteimeit gyakran elég szabadon kezeli, s helyezi át műve más és más szerkezeti helyére. A kufsteini időszak eseményei között is találunk ilyet: a *Fogságom naplójában* Kufsteinhez kötődő Goethe-idézet a *Pályám emlékezetében* még a Kufsteinbe vezető út eseményeinek sorában tör fel az emlékezőből, éppúgy, mint a magyar hagyomány esete (PEml., 2009., 654., 1079.; FN., 2011., 112–113., 324–325.). Ez utóbbi azért is figyelemre méltó eltérés, mert mindkét önéletírásban e résznél (a *Pályám emlékezetében* e résznél is) található a tiroli táj terméketlenségére való utalás, amely a jelen versnek a fő témája („Tyrolisban ugorka sem terem.” PEml., 2009., 654.; „Kufstein szomorú haza. Ugorkát Botzenből hozatánk, mert azt ez a föld nem terem.” FN., 2011., 112.). Összegezve: a vers bizonyosan Kazinczy tiroli időszakához kötődik, vagyis az 1799 júliusától 1800 júliusáig tartó egyévnvi időszakban készült, az egyik forrásban szereplő évszám alapján ítéelve inkább 1799 során, ezt fogadjuk el *kijelölt* dátumként.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 6 forrás 6 szövegállapota szövegeltéréseket lényegében nem mutat, mindössze az 1. forrás három szöveghelye különbözik kicsit az összes többitől (1. sor: ’hámoz’ és ’magával’ a többi ’hámol’ és ’magához’ alakja helyett, 5. sor: ’törvényeit’ a ’törvényeiben’ helyett, 6. sor: ’nem érzi’ a ’felejt’ helyett). A *Pályám emlékezetében* megszűnik a vers önállósága, s címét is elveszti, ezt önálló szövegváltozatnak tekintjük.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. *Görögös epigrammák I.*, 1822 körül.

2. *Görögös epigrammák II.*, 1826–1828.

3. *Pályám emlékezete II.*, 1828. december – 1829. január.

4. *Pályám emlékezete III.*, 1829. április után.

5. *Pályám emlékezete V.*, 1829. április után.

6. *Lyrái és vegyes költemények* 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

(A) Az 1799 (esetleg 1800) során, Tirolban keletkezett verset először önálló műként tervezte publikálni Kazinczy epigrammái között 1822 körül, majd 1826–1828 során, végül a gyűjteményes kiadásba is felvette a pálya legvégén, 1830–1831-ben.

(B) Közben, 1828–1829-ben beillesztette a *Pályám emlékezete* három kidolgozásába, lényegében változatlan szöveggel, de cím nélkül.

Magyarázatok

Alpesz: Alpok.

zsír: trágya.

Kishez

1799/1800. május – 1809. szeptember–október

l. a 97. szövegidentitást

73. SZÖVEGIDENTITÁS Elmúlt boldogságom... 1800. március

Kufstein, 1800. Martiusban.	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/I., 10a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek III.</i>)	1803	952.

Megjelenések

Abafi, 1879., I. 75.; Gergye, 1998., 105.

Keletkezéstörténet

A vers keletkezésének idejéről és körülményeiről csak Kazinczy címadása igazít el, mely szerint Kufsteinben készült, 1800 márciusában. A *Korai versek III.*-ban található bejegyzés 1803 körülre tehető. Itt megtalálható az a francia nyelvű versrészlet is, amelynek a fordítása a jelen kétsoros.

Forrás

Feltehetően Jean Bertaut (1552–1611) francia költőhöz vezethető vissza ez a 17–18. századi francia irodalomban igen nagy népszerűsége szert tett, szinte szállóigeként idézett részlet, különböző szerzők verseiben, színművekben tűnik fel jelentős számban, sőt Pierre Richelet 1694-es szótárának *félicité* címszavában is ez az idézet fordul elő.

„Félicité passee
Qui ne peux revenir:
Tourment de ma pensee,
Que n’ay-je en te perdant perdu le souvenir!”
(*Chanson*, in *Recueil de quelques vers amoureux*, Paris, 1606., 39b.)

74. SZÖVEGIDENTITÁS
Az Inn' hátán
1800. június 30.

1/1.	Kufstein mellett 1800. Jún. 28d.	MTAK K 633/V., 140b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	?1822	Aa	1010.
1/2.		Utólagos javítások.			1822	Ab	
2.	Az Inn' hátán. 1800.	MTAK K 622., 23b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák II.</i>)	1826– 1828	B	–
3.	Az Inn' hátán.	Aurora 1828., 200.	Folyóirat- közlés.		1827/ 1828	B	793.

Megjelenések

2. Bajza–Toldy, 1836., 56.; Abafi, 1879., I. 58.; Gergye, 1998., 66.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A *Pandekták*ban található feljegyzés pontos dátumot ad meg címében, ezzel kapcsolatban azonban két kérdés is felvethető. Egyrészt az a probléma, hogy minden más forrásban 1800. június 30-a szerepel a Kufsteinből való visszaindulás időpontjaként, legtöbbször még azt is leírja Kazinczy, hogy a hajó két órakor indult el (FN., 2011., 10., 114.; PEml., 2009., 656.), másrészt az is kérdéses, hogy a Kazinczy által a vers címében megadott dátum az esemény, tehát a Kufsteinből való elindulás, vagy a vers megírásának időpontját akarja-e jelölni, mert ez a kettő ebben az esetben nem feltétlenül kell egybeesnie, bár egybe is eshet, s akkor ott a hajón készült a vers. Szembeötlő a hasonlóság a vers első két sorában megteremtett helyzet és az önéletírásokban olvasható emlékezés között: „Hajónk nyilsebességgel repüle el az Inn' szélén álló egyes fenyvek mellett; amott a' szenvedés' foka, 's a' gyönyörű hegyek, felettünk sáfrányszínben a' régen nem látott ég.” (FN., 2011., 116.; l. még PEml., 2009., 565., ahol is a „szenvedés' foka” ugyanúgy „gondfokra” szelődül, mint a vers nyilvánosságra szánt 2–3. forrásaiban a korábbi „kínok' szirtfoka”). Összegezve: a június 30-i dátumot fogadjuk el a szövegidentitás keletkezési időpontjaként, megengedve, hogy ez csak a verset kiváltó élmény időpontja, s az első lejegyzés később is történhetett.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 3 forrás 4 szövegállapotot őrzött meg. A 2. és a 3. egymással mindenben megegyeznek, az 1. ezektől a címben és két szöveghelyen tér el: a 2. sorban a már említett 'kínok' szirtfoka' áll itt a másik kettőben található 'gondok' szirtfoka' helyett, a 4. sorban pedig „számkilököltre mosolyg” áll itt „számkilökötnék örül” helyett. A *Pandekták* archiválási tisztázataiban azonban utólagos javítások is találhatók két helyen, melyek egyértelműen a másik két forrás megoldásához vezetnek:

	1/1.	1/2.	2–3.
5.	Vidd sebesen ladikunkat	<Vidd> sebesen ladikunkat Told sebesen ladikunkat	Told sebesen ladikunkat
6.	'S a' gonosz asszonynek bátyjai	<'S a' gonosz asszonynek> bátyjai 'S Cypria, 's a' szép nő' bátyjai	'S Küprisz, 's a' szép nő' bátyjai

Mindezek alapján a szövegállapotok sorrendje az 1. és a 2–3. között egyértelműen meghatározható (1/1.: Aa; 1/2.: Ab; 3–4.: B).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Pandektákban* az utólagos javítások ideje határozható meg pontosan, Kazinczy ugyanis a „megigazítva Széphalmon 1822. Septemb.” megjegyzéssel látta el ezt. Az eredeti lejegyzés ideje nyilván ez előtt kellett történnék, de az nem ítéhető meg egyértelműen, hogy mennyivel. A tinta színében látszik némi különbség, de nem akkora, mint a lap felső harmadában álló versszöveg esetében. A jelen lejegyzés körül csupa 1821-es és 1822-es dátumú jegyzés található itt a *Pandektákban*. Mindebből messzemenő következtetések nem vonhatóak le, az sem zárható ki, hogy a szóban forgó két javítás egyszerre történt a lejegyzéssel, s így a 'megigazítás' valójában az eredeti lejegyzéshez képest itt álló szövegállapotra vonatkozik.

2. *Görögös epigrammák II.*, 1826–1828.

3. Az 1828. évi *Aurorában* került közlésre, Kazinczy 1827. december 21-én már azt jelzi, hogy megkapta az *Aurora* kötetét, amely november végén jelent meg (KazLev. XX. 370., 389., 391., 432.; 4844., 4858., 4860., 4878. sz.).

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

(A) Az első ránk maradt forrás által megőrzött szövegváltozat archiválási céllal készült, nincs címe, csak megnevezése, s egyértelműbben utal a kufsteini tartózkodás valódi jellegére ('kínok' szirtfoka'). Az ezen végrehajtott változtatások már a későbbi változat felé mutatnak, de az idézett birtokos szerkezetet nem érintették, s nem kapott önálló címet sem a vers.

(B) A második szövegváltozat épp ezen jellemzők alapján különíthető el, mert ezzel megváltozik az archiválási jelleg, s helyébe a publikálás szándéka lép, s ez meg is valósul az *Aurorában* való közléssel.

Magyarázatok

a' szelek' atyja: Aiolosz, a szelek királya.

Cypria, Küpris: Aphrodité.

a' gonosz asszonynak bátyjai / 's a' szép nő' bátyjai: E rész kapcsán több értelmezési kérdés is felvetődik. Az a szövegösszefüggés alapján valószínű, amint Abafi Lajos és Gergye László jegyzete is állítja (Abafi, 1879., I. 213.; Gergye, 1998., 258.), hogy itt Kasztórról és Polüdeukésről (Castor és Pollux), Tündareusz spártai király és felesége, Léda ikerfiáról van szó (akik közül az utóbbi valójában Zeusz gyermeke), hiszen ők a hajósok védisteneivé lettek. A *szép nő' bátyjai* kifejezés magára a szerelem istennőjére utalhat, mivel ő is Zeusz gyermeke volt az egyik mondaváltozat szerint, de hogy eredetileg miért volt *gonosz asszony*, nem tudjuk magyarázatát adni. Az előtte álló kötőszó miatt azonban nyelvtanilag lehetséges egy olyan értelmezés is, mely szerint a *szép nő* nem Aphrodité, de hogy kire vonatkozna ebben az esetben, nem tudjuk meghatározni. Abafi Lajos eljárása pedig csak tovább növeli a zavart, mert kiadásában ez az utolsó sor így hangzik: „S Cypria, s Ledának két fia révbe viszi.” Ez egyik szövegforrásra sem vezethető vissza, s csak azzal tudjuk magyarázni, hogy a némileg zavaros szöveghelyet értelmező szándékkal, de önkényesen korrigálta, már magában a versben.

Gróf Török Lajoshoz
1801. július – 1811. november 25. előtt
l. a 165. szövegidentitást

75. SZÖVEGIDENTITÁS
Az én lantom/Anákreon
1803. október 13–23.

1.	Debreczen, 1803. 8berben	MTAK M. Irod. RUI 2-r. 2/I., 28a.	Autográf tisztázat.	Rá/bejegyzés (<i>Korai versek III.</i>)	1803	A	944.
2.	Az én lantom.	Figyelő, 1879., VI., 146–147., a vers: 147.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (<i>Édes Gergelynek, 1803. október 29.</i>)	1803	A	27.
3.	Anakreon.	Poetai Berek, 173.	Kötetrészlet.		1812/ 1813	Ba	639.
4.	Anákreon.	MTAK K 642., 209a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Fordításcsomó II.</i>)	1828– 1830	Bb	1239.

Megjelenések

1. KazLev. III. 117–120., a vers: 119. (629. sz.).
3. Abafi, 1879., II. 85. *Lantom* címmel; Gecsei, 2008., 22.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A *Korai versek III.* a 'Debrecen, 1803. október' kelteztést adja meg, s ezt megerősíti az a tény, hogy Édes Gergelynek október 29-én levélben elküldi a verset. Pontosításra ad lehetőséget a levélbeli leírás, amely szerint a debreceni vásárból eljövén, a szekéren készítette fordítását. Október első felét Debrecenben töltötte Kazinczy, különböző utakat téve onnan, s 13-án még bizonyosan ott volt, ekkor kapta kézhez ugyanis a Jénai Minearológiai Társaság diplomáját, amely eseményt többszörösen megörökített (PEml., 2009., 113., 310.; KazLev. XXIII. 68.), ugyanezen napon levelet is írt Debrecenből Kazinczy Klárának (KazLev. III. 116.). Október 23-án viszont már Kólyon, 24-én Semjénben van (PEml., 2009., 183.; KazLev. XXIII. 68.). Ebből következően a Debrecenből való eljövetelét, s így a vers keletkezését az 1803. október 13–23. közötti tíz napra tehetjük.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 4 forrás 4 szövegállapotot őrzött meg. A *Korai versek III.* kéziratán (1.) három javítás tintaszíne egy kicsit mintha különbözne az eredeti lejegyzés tintaszínétől, de ez alapján külön keletkezési fázis elkülönítését nem látjuk indokoltnak. Legfőképpen azért nem, mert e három javítás valójában egynek vehető, ugyanis mindháromszor (a 3., 8. és 12. sorban) az ismétlődő sor egy helyét módosította Kazinczy (az 'énekiemre lantom' szókapcsolatból az első szót áthúzta, s a sor végéhez toldotta az 'énekiemhez' alakot). Ez a megoldás jelenik aztán meg az Édes Gergelynek küldött levélben is (2.), vagyis a javítás ahhoz vezet, a két forrás szövegállapota pedig lényegében azonosnak mondható, mindössze a 6. sorban a 'Hercules' név szerepel a levélben 'Herakles' alakban, valamint az utolsó sorbeli 'Csupán' helyett áll 'Mindig', ezek viszont nem jelennek meg javításként a *Korai versek III.*-ban. A két forrás szövegállapotai között így nem érzékelünk olyan átalakulást, amely önálló kidolgozási fázis elkülönítését indokolná. Ezzel szemben a két további forrás a címen kívül is jelentősen különbözik az első kettőtől, s némileg egymástól is (az alábbi áttekintésben az első két forrást egynek vesszük).

	1–2.	3.	4.
3., 12.	lantom énekemhez	lantom énekemre	
4.	Zengett csupán szerelmet.	Mindég felelt szerelmet.	Szerelmet zenge vissza.
5.	Új hurokat vonék fel,	Új hűrt 's igát! kiálték;	Új hűrt s igát, kiáltám,
6.	[hiányzó sor]	'S új hűrt 's igát tevék rá,	S új hűrt s igát tevék rá,
7.	[hiányzó sor]	'S teknot is újat, és így	Teknot is újat; és így
(6.) 8.	'S elkezdtem a' Herakles	Kezdém-el Herculesznek	Akartam Herculesznek
(7) 9.	Nagy tettit	Nagy tett'it	Hős tettit
(8.) 10.	lantom énekemhez	lantom énekemre	
(9) 11.	Zengett megint szerelmet.	Ismét felelt szerelmet.	Szerelmet zenge most is.
(11.) 13.	Tinéktek, óh vitézek!	Nagy Bajnokok, tinéktek!	
(12.) 14.	lantom énekemhez	lantom énekemre	
(13.) 15.	Mindig szerelmeket zeng. Csupán [az 1. forrásban]	Mindég felel szerelmet.	Mindig szerelmeket zeng.

Az 1–2. és 3–4. források szövegállapotai között a két hiányzó soron kívül 10 helyen van különbség, ezek fele a sor teljes újraírását jelenti. A 3. és 4. forrás különbsége egymástól a háromszor visszatérő sorpár második tagjában (4., 11., 15. sorok) figyelhető meg, továbbá még két szócsereben (8., 9. sor) és két apróbb módosításban (5., 7. sor). Mindezek alapján az 1. és 2., valamint a 3. és 4. forrás szövegállapotait külön változatoknak tekintjük, s ez utóbbiakat alváltozatokként is regisztráljuk (1–2.: A; 3.: Ba; 4.:Bb).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Korai versek III.* jegyzőfűzetében egy másik vers alatt található, attól eltérő színű tintával készült, utólagos lejegyzés, melynek címként szereplő dátuma (Debreczen. 1803. 8berben) annyit bizonyosan jelent, hogy nem készülhetett ezen időpont előtt. A lap jobb felső sarkában lévő életrajzi adatok a Wesselényiekről a jelen vers lejegyzése előtt és után is oda kerülhettek (a tintaszínek hasonlítani látszanak a jelen versnél használt tinták színeire, de csak ennek alapján nem lehet megapozottan állást foglalni).

2. Levél Édes Gergelynek, 1803. október 29.

3. A *Poetai Berek* kézírata 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813. március lelegején jelent meg.

4. *Fordításcsomó II.*, 1828–1830.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

(A) A szövegidentitás 1803. október 13. és 23. között született meg, egy szekéren Debrecenből jövet. A *Korai versek III.* lejegyzése (1.) nemigen készülhetett ott, a szekéren, mert rendezett tiszta-
zat, a benne lévő javítás nem a leírással egyidejű. Mivel azonban ez a javítás a 2. forrás szövegéhez vezet, amely pontosan datálható (lévén október 29-én keltezett levél), így az 1. forrás szövegállapotát tekintjük az elsőnek, melyet a szövegidentitás megszületésének október közepi és a levél megírásának október végi időpontja közé helyezhetünk. Ebből az is következik, hogy az eredeti lejegyzést követő javítás is ugyanezen rövid időszakban kellett megtörténni, mert az nem tűnik valószínűnek, hogy utólag jegyezte volna fel a levélben végrehajtott javítást ide, de csak ezt a javítást, a másik kettőt, ami a levélben eltér, nem. Ebből következően nem tekintjük a javítást külön fázisnak, hiszen nincs érdemi különbség a jelen szövegváltozatot reprezentáló két forrás szövegállapota között, s megszületésük, javítással együtt is mintegy kéthétnyi időszakra esik: 1803. október második felére.

(B) Az első változathoz képest jelentősen átdolgozott, új címmel ellátott változat 1812-ből adatolható, ez jelent meg a *Poetai Berekben* 1813-ban, s ezt tervezte megjelentetni a gyűjteményes kiadásban 1828–1830 körül, amelyhez újabb, de ezúttal kisebb mértékű átdolgozást hajtott végre a szöveg.

Forrás

A jelen fordítás a I. (modern számozás szerint: 23.) anakreóni dalból készült (Kazinczy anakreóni dalairól általában, az Anakreón-kiadásokról részletesen I. a 25. szövegidentitás Forrás alfejezetében írottakat). Kazinczy legvalószínűbben a Degen-kiadást használta (*Anacreontis carmina ex recensione Brunckii edidit varietatem lectionis selectam et indicem adiecit M. Ioannis Fridericus Degen*. Erlangen, 1781., 1–2.), az eredeti görög szöveget ebből idézzük:

I. Ἐἰς λύραν.

Θέλω λέγειν Ἀτρείδας·
 Θέλω δὲ Κάδμον ἄδειν·
 Ἡ βάριτος δὲ χορδαῖς
 Ἔρωτα μούνον ἵχει.
 Ἡμεῖς αὖ νεῦρα πρῶην,
 Καὶ τὴν λύρην ἄπασαν,
 Καγὼ μὲν ἦδον ἄθλους
 Ἡρακλέους· λύρη δὲ
 Ἔρωτας ἀντεφώνει.
 Χαίροιτε λοιπὸν ἡμῖν
 Ἡρώες· ἡ λύρη γὰρ
 Μόνους ἔρωτας ἄδει.

A' Levélhordó

1793–1803

I. a 64. szövegidentitást

76. SZÖVEGIDENTITÁS

Híven szeretni a' jót...

1804. április 9. előtt

1.	–	MTAK RUI 2r. 2/I., 8b.	Autográf tisztázat.	Rá/bejegyzés. (<i>Korai versek III.</i>)	?	Aa	947.
2.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53/II., 2. darab.	Másolat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak,</i> <i>1805. február 23.</i>)	1805/?	Ab	29.

Megjelenések

1. Abafi, 1879., I. 166.; Gergye, 1998., 207. Mindkettő *Híven szeretni...* címmel közli, egy versként az autográf kéziratot vele egy oldalon lévő másik töredékkel (I. a következő szövegidentitást).

2. KazLev. III. 271–272., a vers: 271. (725. sz.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Abafi Lajos (és nyomán Gergye László) az 1795-ös spielbergi fogság idejére teszi, bizonyára a forrásként használt kézirat szövegkörnyezete alapján. A szövegidentitás keletkezésére valóban csak a források elemzéséből következtethetünk, ez azonban a fenti állításnál jóval differenciáltabb képet eredményez.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A két szövegállapot között szórendi és tagolásbeli különbségek vannak, az első önálló epigrammaként, a második egy vers (megmaradt vagy még kidolgozandó) részletként jelenik meg, sorrendjük ez alapján nem állapítható meg:

1. forrás	2. forrás
Híven szeretni a' jót, <Vesztig> Gyűlölni vesztig a' gonoszt.	– – – szeretni híven A' jót! gyűlölni vesztig a' gonoszt!

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Korai versek III.* szövegcsoportjában található, egy 1795-ös spielbergi vers 1803 körül készült archiválási tisztázatának hátlapjára írva, lejegyzése így nem lehet ez előtti. A vele egy oldalon, alá írva található másik verssel egyidejű lejegyzésnek tűnik.

2. Levél Döbrentei Gábornak, 1805. február 23. Kazinczy eredeti levelét nem ismerjük, s a másolat készítőjét sem tudjuk biztonsággal azonosítani.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az 1. forrásra nézve az állítható, hogy a lap másik oldalán lévő vers 1803 körüli lejegyzését követően készülhetett, a 2. forrásra nézve pedig az, hogy 1805. február 23-án, sorrendjük azonban nem határozható meg, így az 1. forrás akár későbbi is lehet 1805-nél. A szövegidentitás keletkezési idejére mindebből csak annyi adódik bizonyosan, hogy 1805 elején már léteznie kellett.

További pontosításra ad lehetőséget az 1. forrásba egyidejűleg lejegyzett másik vers, melynek szövegidentitása (az ittenihez hasonló logika alapján) korábbi kell legyen 1804. április 9-nél.

elhelyezkedési sorrend az 1. forrásban	a szövegidentitás keletkezési ideje a 2. forrás alapján
fent: <i>Híven szeretni...</i> (a jelen vers)	1805. február 23. előtt
alatta: <i>Eszköze lenni...</i> (a másik vers)	1804. április 9. előtt

Ha tehát egyidejűleg történt lejegyzésük az 1. forrásban, akkor a felül lévőre is vonatkoznia kell a szövegidentitást illetőleg az alul lévőre érvényes megállapításnak, vagyis hogy 1804. április 9. előtt született.

A kezdő időpontot viszont nem tudjuk kijelölni egyik esetben sem. Az alapvető bizonytalanságot az okozza, hogy nem dönthető el, az 1. forrás *fogalmazványjellegű*, avagy *archiválási célú* lejegyzés-e. Az első esetben a szövegidentitás keletkezési ideje egybeesik a lejegyzésével, a második esetben nem feltétlenül. Az első esetben tehát a szövegidentitás keletkezési idejét 1803-ra (leginkább az esztendő végére) vagy 1804 elejére tehetjük, a második esetben nem zárható ki a korábbi keletkezés sem, s itt akár a fogság előtti időszak is érthető, mint a kézirat csomó másik két, hasonló jellegű lapján található versek esetében látjuk (l. a 9b és 10b oldalakon a *Ninon sieht dieses Blatt...* és a *Daimonia* című verseket, a 4. és a 13. szövegidentitást). Valószínűbbnek az első lehetőséget tartjuk (1803 vége), mivel azonban filológiai szempontból eldönthetetlen a kérdés, a szövegidentitás keletkezési idejéül az *1804. április 9. előtt* meghatározást tartjuk indokoltnak.

Magyarázatok

A kétsoros gnóma utóbb Kazinczy több szövegébe beépült kisebb-nagyobb módosításokkal:

- Baranyi Gábor életrajza (*Hazai Tudóstások*, 1807. 21. sz., 170–171.; l. PEml., 2009., 22.);
- Gróf Ráday Pálhoz (96. szövegidentitás) 1809 őszén (az utolsó versszak elején);
- Cserei Farkashoz (114. szövegidentitás), 1810 nyarán (a harmadik versszak végén);
- Helmezy Mihályhoz (166. szövegidentitás), 1811 végén (a 20. sor körül, átalakítva).

77. SZÖVEGIDENTITÁS
Eszköze lenni...
1804. április 9. előtt

1.	–	MTAK RUI 2r. 2/I., 8b.	Autográf tisztázat.	Rá/bejegyzés. (<i>Korai versek III.</i>)	?	Aa	948.
2.	–	MTAK Ms. 4758.	Másolat.	Levélrészlet. (<i>Verseghy Ferenc Kazinczynak, 1804. április 9.</i>)	1804	Ab	28.

Megjelenések

1. Abafi, 1879., I. 166.; Gergye, 1998., 207. Mindkettő *Híven szeretni...* címmel közli, egy versként az autográf kéziratot vele egy oldalon lévő másik töredékkel (l. az előző szövegidentitást).
2. KazLev. XXIII. 74–76., a vers: 75. (5695. sz.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Abafi Lajos (és nyomán Gergye László) az 1795-ös spielbergi fogság idejére teszi, bizonyára a forrásként használt kézirat szöveggörnyezete alapján. A szövegidentitás keletkezésére valóban csak a források elemzéséből következtethetünk, ez azonban a fenti állításnál jóval differenciáltabb képet eredményez.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A két forrás között mindössze a 3. sor első szavában fedezhető fel apró különbség, ez azonban a mondat szerkezetet módosítja: 1. *Férjfiak!* 2. *Férjfinak.* Hogy a 2. forrás eltérése másolási hiba-e, vagy már az alapjául szolgáló forrás is ezt az alakot tartalmazta, az alapul vett kézirat hiányában nem dönthető el, mint ahogy a források sorrendje sem határozható meg pusztán ezek alapján.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Korai versek III.* szövegcsoportjában található, egy 1795-ös spielbergi vers 1803 körül készült archiválási tisztázatának hátlapjára írva, lejegyzése így nem lehet ez előtti. A vele egy oldalon, fölé írva található másik verssel egyidejű lejegyzésnek tűnik.

2. Verseghy Ferenc levele Kazinczynak, 1804. április 9. A forráskézirat bizonyára Kazinczynak az a levele volt, amelyre Verseghy itt válaszolt, ez azonban nem maradt fenn. Verseghy 1803. november 29-i levelét (KazLev. XXII. 66–69., 5444. sz.) Kazinczy, saját rájegyzése szerint 1804. január 6-án vette, a következő ismert dokumentum a jelen levél, így Kazinczy levele, mely e három sort is tartalmazhatta, 1804. január–márciusra tehető).

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az 1. forrásra nézve az állítható, hogy a lap másik oldalán lévő vers 1803 körüli lejegyzését követően készülhetett, a 2. forrásra nézve pedig az, hogy 1804. április 9. előtt, sorrendjük azonban nem határozható meg, így az 1. forrás akár későbbi is lehet 1804-nél. A szövegidentitás keletkezési idejére mindebből csak annyi adódik bizonyosan, hogy 1804. április 9. előtt már léteznie kellett. A kezdő dátum nem állapítható meg (l. erről az előző szövegidentitás jegyzetében mondottakat), így a szövegidentitás keletkezési idejéről is a 2. forrásra érvényes *1804. április 9. előtt* meghatározást tartjuk indokoltnak.

Magyarázatok

Verseghy a verset egy nyelvtani természetű megjegyzés miatt idézi, kommentárja így hangzik: „Engedd meg, hogy egy syntaxisbéli regulánkra megemlékeztesselek. Az efféle esetekben a’ mi

lessz verbumunk Dativust kíván. Resolváld prosaice: az isteni kéz' eszközének, 's az Egész' egygy nem haszontalan *tagjának* lenni, gyönyörű jutalom ez férjfinak. A' nominativus verseidben germanizmus. A' deák ilyen esetben accusativussal él. Bocsáss meg merészségemnek."

XI. Novemb. MDCCCIV/Az én boldogítóm

1804/1806 – 1809. április 11.

I. a 92. szövegidentitást

78. SZÖVEGIDENTITÁS

In nuptias Joannis B. et Gabrielae Baumberg

1805. június 10. után

In nuptias Joannis B. et Gabrielae Baumberg. etc.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 78a–80b., a vers: 80b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Kis Jánosnak, 1807. július 19.)	1807	37.

Megjelenések

Abafi, 1879., I. 133. (a második epigrammának csak az első három sorát közli).

KazLev. V. 94–96., a vers: 95–96., 1144. sz. (külön levélként, de ez az ugyanaznap írt előzőnek a melléklete volt, V. 90–94., 1143. sz.).

Gergyé, 1998. 137. (*Bacsányi János* címmel, mint Abafi Lajos).

Keletkezéstörténet

Kazinczy levélbeli utalása alapján („a' mai napig, noha secundum premitur in annum, Kis Jánoson kívül senki nem olvasott”) 1805-ben készülhetett (ezt a dátumot adja meg Abafi Lajos és nyomán Gergyé László is, I. 283. és 372.), s erre mutat az alcím is („In nuptias Joannis B. et Gabrielae Baumberg”), mert Batsányiék 1805. június 10-én kötöttek házasságot. Egyetlen kézirata maradt fenn 1807-ből, a Kis Jánosnak írott július 19-i levél mellékletében, ekkor azonban Kazinczy már másodjára küldte Kisnek a verset, először 1807. május 29-i levelében e szavak kíséretében tette meg ezt: „Quod Phoebum decuit quem non decet? Hadd közöljem veled tehát két epigrammát. Esküszöm, hogy ámbár még 1805ben írtam egy álmatlanul töltött éjjel, sem senkinek el nem mondtam, sem papirosra nem írtam-le; mert a' poetis quidlibet audendi potestas és a' desipere in loco nem arra való, hogy más általa megbántattassék; pedig a' papiros fennmaradhat és kárt tehet. Olvassd-el, ne vess egyet rajta, 's vessd azonnal tűzbe. – A copertára írom az epigrammát.” (KazLev. V. 41., 1119. sz.; Váczy János lábjegyzetben ezt írja: „Az nincsen meg többé. – Toldy és Bajza jegyzete.” A jegyzetet l. *Kazinczy Ferencz' levelei Kis Jánoshoz*, kiad. Bajza József és Toldy Ferenc, Buda, 1842., 170., a boríték jelenleg sem található a kézirat mellett.) Kazinczy borítékra írott küldeménye bizonyosan a jelen vers volt, amint az Kis János június 28-i leveléből kiderül: „Epigrammáiddal azt tettem, a' mit kívántál. Azokat B. ha az ott írt anekdota igaz, annál inkább megérdemlette. Én ötet felfuvalkodása miatt nem szenvedhetem.” (KazLev. V. 60., 1129. sz.) Ezt a kéziratot tehát elégette Kis János, de hogy Kazinczy miért küldte el neki újra, nem világos. Az újraküldés alkalmával ismét van a levélen utalás, a megszólítás fölé utólag betoldva: „Lásd a' borítékot belől.” Itt azonban a szövegből nem egyértelmű a kapcsolat a verssel, mint az előző levélnél, a melléklet egy teljes lap, mindkét oldala teleírva, így ez nem a boríték, tehát nem tudjuk pontosan, e versre vagy esetleg más titkos küldeményre vonatkozott Kazinczy felszólítása. A verset elküldte egyébként Virág Benedeknek is, ez a levél jelenleg lappang vagy elveszett, de Virág 1807. augusztus 15-i válasza egyértelműen erre reflektál több helyen, melyeket Kazinczy utólag (mikor levelezésüket összerendezte) barna ceruzával aláhúzott a levélkéziratban, s külön lapra tett megjegyzésekkel pontosított: „»Pithia' farára estenek.« – Epigrammám, melyben a' Pythia fordul-elő, a' Coperta

belsőjén állott. [...] Pindarus (Bacsányi) Pythia (a' felesége, a' megvénhedett Gabriéla Baumberg Poetria)." (MTAK M. Irod. Lev. 4r., 28.; KazLev. V. 116–117., 1152. sz.) Kazinczy hol egy, hol két epigrammát említ leveleiben, a kéziratban megszámozza, s egy egységként kezelte ezeket. Mivel genezisükben és tartalmukban szorosan összetartoznak, közlésünkben nem választjuk őket külön. A Kazinczy által a N^o 1. sorszám alá írt címszerű felirat (*In nuptias Joannis B. et Gabrielae Baumberg. etc.*) valójában mindkét darabra vonatkozik, s jobban megfelel címnek, mint az eddigi kiadások megoldása (a cím nélküli verseknél szokásos első sor címmé emelése pedig nem alkalmazható, mert itt a sorszám lenne), ezért e megnevezést választottuk közös címnek, s a sorszámot az első vershez tartozónak tekintjük.

Magyarázatok

Kazinczy és Batsányi korán elmérgesült viszonyáról tanúskodik a jelen két epigramma, a kísé-rőlevélben előadott történeteket többször megismétli Kazinczy a későbbiekben is (1810-ben Horvát Istvánnak, 1826-ban és 1827-ben Toldy Ferencnek kétszer is, KazLev. VII. 305–306., XX. 73., 323–324.; 1680., 4659. és 4812. sz.). Valóságtartalmukat nem tudjuk hiteles források alapján ellenőrizni (vö. BJÖM. I., 502–503.).

Kazinczy nem véletlenül küldi minden levelében a borítékba rejtve a verset, maga is igen ké-nyesnek érzi azokat, s igyekszik előzetes mentségeket keresni, ilyenek például a Kis Jánosnak írott május 29-i levél antik utalásai is:

– *Quod Phoebum decuit quem non decet?*: Ovidius: *Ars amatoria*, II. 241. („És ami Phoebusnak jó, másnak rossz?” Gáspár Endre fordítása, l. Ford., 2009., 840.)

– *poetis quidlibet audendi potestas*: Horatius: *Ars poetica*, 9–10., helyesen: „Pictoribus atque poetis quidlibet audendi semper fuit aequa potestas.” („a festő és költő bármit kiagyalhat”, Bede Anna fordítása).

– *desipere in loco*: Horatius: *Ódák*, IV. 12., utolsó sor: „dulce est desipere in loco” („Olykor szép az okos bolond”, Virág Benedek fordítása).

In nuptias Joannis B. et Gabrielae Baumberg. etc.: Batsányi János és Baumberg Gabriella me-nyegzőjére (az etc. nem tudjuk, mire vonatkozik).

jövevény Pindarus: Batsányi, aki fogsága után, 1796-tól Bécsben élt. Pindaros (i. e. 522–442) görög ódaköltő, Kazinczy gúnyosan máskor is így nevezte az ódaköltőként fellépő Batsányit.

Adrastea: Herder folyóirata, ennek posztumusz kötetében jelent meg 1804-ben Batsányi *Der Kampf* című, német nyelven írt nagy költeményének egy része, ezt mutogatta Debrecenben Csoko-nainak is, de nem 1803-ban, mint e levelében írja, hanem 1804-ben (Virág Benedeknek korábban helyesen írta, KazLev. V. 67., 1132. sz.), méghozzá az októberi vásár alkalmával (l. erről, valamint a Csokonaival, Kazinczyval és Ilosvay Krisztinával történekről részletesen: CsLev. 693–693.).

Grüber: Gruber Károly Antal (1760–1840) német nyelven író költő, 1805-től Széchényi Ferenc könyvtárában dolgozott, korábban Bécsben és Pozsonyban a Kazinczy levelében is említett Jo-hannes von Müller köréhez tartozott. 1802-ben adta ki Batsányit dicsőítő *Hymnus ad Pallas-Athene* című versét, melyre Kazinczy hivatkozik (részletesen, idézetekkel l. BJÖM. I., 411.).

Phoebus: Phoibosz, Apollónnak, a költészet istenének mellékneve.

Somsics: Somssich Lázár (1739–1807) latin nyelven író alkalmi költő Bécsben, utalás a levélben említett állítólagos plagizálásra.

vénhedt Szűz: Baumberg Gabriella (1766–1839) bécsi költőnő, Batsányi felesége, aki a házasság-kötés idején 39 esztendő volt.

nőszik: közösül.

Pythia f...gik: Püthia fingik. Püthia Apollón szent helyének, Delphoinak a papnője, aki a föld mérges kigőzölgését belelegezve eksztatikus állapotba került és így jósolt, homályos jóslatát pedig az őt körülálló papok foglalták versbe.

79. SZÖVEGIDENTITÁS

Szent a' hely...

1806. május 9.

1.	–	MTAK K 633/I., 166b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	1806/1808 után	A	988.
2.	–	KazLev. IV. 554–556., a vers: 554.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (Cserey <i>Farkasnak</i> , 1807. április 16.)	1807	A	35.
3.	–	Hazai és Külföldi Tudósítások, 1810., 24. sz., márc. 24., 198.	Hírlapi közlés.	Műrészlet. (<i>Báróczy Sándor' Emlékezete.</i>)	1810	A	–
4.	–	Báróczynak minden munkái, Pest, 1814., VIII. 35.	Kötet-részlet.	Műrészlet. (<i>Báróczy Sándor élete.</i>)	1814	A	–

Megjelenések

2. Abafi, 1879., II. 230., *Goethe után* címmel. Abafi Lajos a Cserey-levélből adta ki önállóan a verset, e kézirat azonban jelenleg nem áll rendelkezésre.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A szövegidentitás a *Pandekták* bejegyzése szerint 1806. május 9-én keletkezett.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A négy, lényegében egyező szövegű forrás között az első sorban van némi eltérés:

1–2. a' hol egy jó ember állott

3. a' hol egy nagy ember álla

4. a' holott nagy ember álla

Továbbá a *Pandekták*ban és a két Báróczi-életrajzban nemcsak Goethe neve, de a mű címe is szerepel, s az előbbiben még az eredeti három német sor és a magyar fordítás alatt a dátum is ott található.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A csomó a *Pandekták* része (eredeti lapszámozása: 127–156, kéziratári: 165a–179b), zömében 1806–1808-as dátumok szerepelnek benne, de vannak korábbiak is (történeti jellegű feljegyzésekben), s későbbiek is (utólagosan bejegyezve). A datált jegyzések nem időrendben következnek, tehát a jegyzések egésze nem időrendben keletkezett, hanem utólag tisztázta ezeket egybe Kazinczy, 1808 után (l. még a 82. és 191. szövegidentitásokat).

2. Levél Cserey Farkasnak, 1807. április 16.

3. A *Hazai és Külföldi Tudósítások* 1810. évi 24. számában jelent meg, Kazinczy aláírásával, Széphalomról, március 2-án keltezve. Archivált példánya (a verset nem érintő) autográf javításokkal: MTAK K 608., 20a–21b, a vers: 21b.

4. A *Báróczy Sándor élete* Kazinczy nyolckötetes Báróczi-kiadásához (*Báróczynak minden munkái*) van csatolva önálló oldalszámozással, az 1814-ben megjelent VIII. kötet végén. Ennek (csak az életrajznak) egy Kazinczy által utólag átjavított és kommentált példánya: OSZK Duod. Hung. 62., e három vesszor (a 31a kéziratári számozású oldalon) azonban javítatlan. Ezzel az idézettel zárul az életrajz.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A három sor valójában nem egy fordítás töredéke, hanem gnómajellegű idézet, 1806-tól 1814-ig adathozható, kis módosulással, adott szövegösszefüggés által előhívottan.

Forrás

Johann Wolfgang Goethe (1749–1832) *Tasso* című drámájának három sora: I. felv. I. jelenet, 82–84., Leonore 6. megszólalásának a vége. Nem tudjuk, hogy Kazinczy mely kiadásból idézte, lehet, hogy emlékezetből fordított.

80. SZÖVEGIDENTITÁS
Mint Niobéra...
1806. augusztus 18. után

–	MTAK K 622., 179b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Töredékek.</i>)	1806 után/1814 után	1078.

Megjelenések

Abafi, 1879., I. 73.; Gergye, 1998., 105., mindkettő *Phigie halálára* címmel.

Keletkezéstörténet

Ha Kazinczy lánya, Iphigénia halálának idejéhez kötjük a verset, amire a kétsoros egyértelműen utal, akkor 1806. augusztus 18. utánra kell tennünk keletkezését. Ez az 'után' jelentheti a közvetlenül ezt követő napokat, de akár jóval későbbi is lehet. Ha a másik, lánya halálára írott epigrammával való sorrendjét kívánjuk meghatározni, szintén csak feltételezésekre vagyunk utalva: mivel itt egy másutt elő sem forduló kétsorosról van szó, ami töredék lehet, talán ez volt az első próbálkozás az élmény versbe öntésére, a sok változatban kidolgozott másik epigramma után új verspróbálkozást kevésbé feltételezhetünk. A vers a *Töredékek* II. lejegyzési szakaszába tartozik, amelynek keletkezését 1814 utánra tehetjük.

Magyarázat

A történet összefoglalását l. a következő szövegidentitás jegyzeteiben.

81. SZÖVEGIDENTITÁS
Iphigenia/Egy gyermek' sírjánál/Egy gyermek' sírkövére
1806. szeptember 13–20.

1.	Iphigenia.	KazLev. IV. 325–330., a vers: 326.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (<i>Cserey Farkasnak, 1806. szeptember 25.</i>)	1806	A	31.
2.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 158., 5. darab	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Sárközy Istvánnak, 1806. szeptember 30.</i>)	1806	Ba	32.
3.	–	KazLev. IV. 343–345., a vers csak első sorával.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (<i>Cserey Farkasnak, 1806. szeptember 30.</i>)	1806	–	–
4.	–	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 58a–59a, a vers: 59a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak, 1806. október 9.</i>)	1806	Ba	33.

5.	Iphigenia-Psycharion.	RGy Szemere Tár I., 375–378., a vers: 376.	Archiválási másolat.	Levélrészlet. (<i>Virág Benedeknek, 1807. [január 22. – május 28.]</i>)	1807	Ba	34.
6.	A' Lyányomnak, Iphigénia'nak Sírkövére, Kertemben, Széphalmon.	Musenalmanach von und für Ungern, 1807., 119–122., a vers: 119.	Folyóirat-közlés.		1807	Ba	728.
7.		Der Neue Teutsche Merkur, 1807., III. kötet, 7. szám, 196–199., a vers: 197.	Folyóirat-közlés.		1807	Ba	729.
8.	Egy gyermek sírjánál.	MTAK K 622., 25b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák II.</i>)	1826–1828	Bb	–
9.	Egy gyermek' sírjánál.	Aurora 1828., 146.	Folyóirat-közlés.		1827/1828	Bb	790.
10.	Egy gyermek' sírkövére.	MTAK K 642., 49a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények.</i>)	1830–1831	Bb	1136.

Megjelenések

1. KazLev. IV. 325–330., a vers: 326. (1000. sz.).
2. KazLev. IV. 341–343., a vers: 343. (1004. sz.).
3. KazLev. IV. 343–345., a vers csak első sorával (1005. sz.).
4. KazLev. IV. 358–360., a vers: 360. (1013. sz.).
5. KazLev. V. 50–51., a vers csak első sorával (1124. sz.).
9. Abafi, 1879., I. 66.; a 10. forrás címével; a 8. és 9. forrás teljesen egyező, Abafi az *Aurorát* megemlíti jegyzetei között (222.), ezért ez lehetett a kiadás alapja.
10. Bajza–Toldy, 1836., 95.; Gergye, 1998., 100.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy Iphigenia (Phigie, Fizsi) majdnem pontosan egyéves korában, 1806. augusztus 18-án halt meg, s 21-én temették el a széphalmi kertben, amit Kazinczy jelölt ki családi nyugalóhelyüknek (a levelek kísérsorain kívül vö. még PEml., 2009., 159.). A halálesetre verssel emlékezett a *Hazai Tudósítások* 21. számában Fabchich József, a verset szeptember 5-én egyidejűleg megküldte Kazinczynak is (KazLev. XXIII. 113–114., 5718. sz., tévesen novemberi dátummal közölve). Az emlékkállítás gondolata és az arra sírfeliratként készült vers, mint Kazinczy Cserey Farkasnak 1806. szeptember 25-én írja, szepesi útjának idejére tehető: „Szepesi útam alatt magam ültem a' szekérben 's ezeket forgattam. Akkor támada ezen Epigrammám.” Az utazás, s így a vers megírása szeptember 13. és 20. között történt, a Csereynek írott szeptember 23-i levél alapján: „Harmad napja hogy a' Carpathus vidékeiről haza érkeztem. [...] Egy hét alatt jártam meg.”

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

Az első forrás szövegállapota szerkezetében különbözik a többitől és egy sorral hosszabb is: a többi második sora ebben a negyedik sor, s másodikként egy másutt nem szereplő sor áll (*'S égő csókjai közt, szép Phigie, Psyche levél*). A 2–10. forrás szövegállapota lényegében egyező, apró egyedi eltérések figyelhetők meg csupán: a 2. forrás 5. sorában 'Oh pillants szerelemmel alá' áll a többi 'Nézz szerelemmel alá rájok' megoldása helyett; a 4. forrás 3. sorának elejéről hiányzik a kötőszó ('S); a 10. forrás 4. sorának első szava 'Ah' a többiben álló 'Jaj' helyett. Egy váltakozás van

még, amelyben azonban nem látunk tendenciát: a második (s az 1. forrásban a 4.) sorban váltakozik a 'jegyesed' és a 'jegyesét' alak sorrendje (a 'jegyesed' áll előbb az 1., 3., 4., 6., 7., 10. forrásban, a többiben fordítva; az 5. forrásban a 'jegyesed' helyett 'jegyese' áll, ez azonban valószínűleg az ismeretlen másoló hibája lehet, más forrás nem erősíti meg). A fentiek alapján csak az 1. forrás szövegállapotát tekintjük különálló változatnak, a többit egyezőnek minősítjük. Alváltozatokat sem e csekély eltérések, hanem a cím által is jelölt kontextus alapján határozzunk meg: a 2–7. forrás személyes sírfeliratként jeleníti meg magát (név és a dátumok közlésével), a 8–10. pedig elrejtí ezt az összefüggést a címben (*Eggy gyermek sírkövére*).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Cserey Farkasnak, 1806. szeptember 25.

2. Levél Sárközy Istvánnak, 1806. szeptember 30.

3. Levél Cserey Farkasnak, 1806. szeptember 30. Ebben a levélben Kazinczy hivatkozik az ugyanekkor Kis Jánosnak írt levélre, amelyre mintha visszautalna a 4. forrás, de ez a levél nem maradt fenn. Mivel a jelen levél csak Váczy Jánosnak a verset nem tartalmazó közléséből ismeretes, főszöveggként nem közöljük, a vonatkozó részt azonban ideírjuk: „Kisnek lyánom' halálára írt, és az éjjel terminált epigrammát küldöttem-meg. Nem tudom, mi dolog, 's nem is vizsgálom, de nekem a' Múza vagy az éjjelek' csendében 's homályában, vagy a' kocsi zörgése melodiájában szokta adni a' maga titkos rendezvous-jait. A' piedesztálra tehát így fog metszve lenni a' vers: [...] Már írtam Bécsbe, hogy tudják meg, mennyiért kaptam meg az Ámor és Psyché görög mívű statuáját, vagy a' Canova Psychéjét Dehmnél.” (KazLev. IV. 343–344., 1005. sz.)

4. Levél Kis Jánosnak, 1806. október 9.

5. Levél Virág Benedeknek, 1807. [január 22.–május 28.]. A levél jegyzetében tárgyi érvekre hivatkozva azt írja Váczy János, hogy a másoló eltéveszthette a dátumot (1807. június 15. áll a levél élén), de nem korrigálja azt (KazLev. V. 527.). Váczy Jánosnak igaza van, e levélben még azt írja Kazinczy, hogy nem ismeri Teleki László magyar nyelvről írott pályaművét (*A' magyar nyelv elé mozdításáról buzgó eseklései G. Teleki Lászlónak*, Pest, 1806.), míg korábban már olvasásáról számolt be, így a jelen levél dátuma bizonyosan helytelen a másolatban. A korábbi említések a Cserey Farkasnak és a Kis Jánosnak írott május 28-i és 29-i levélben találhatók (1118., 1119. sz.), ezekben azt is megírja, hogy pár napja kapta csupán kézhez egy nagyobb könyvcsomóban. A szóban forgó kérdéses datálású levél tehát nem lehet későbbi 1807. május 25.-nél. A másik határoló dátumot az jelöli ki, hogy a levélben szó esik Baróti Szabó Dávid betegségről: tudható, hogy január 22-én kétszer szélütés érte, a levél csak ez utáni lehet (a hír megjelent a *Hazai Tudósítások* február 4-i számában, lehet, de nem bizonyos, hogy Kazinczy innen értesült róla). A pontosabb dátum esetleges meghatározásához a Virág–Kazinczy-levélváltásokat kell először is megvizsgálni. Az tárgyi összefüggések alapján bizonyos, hogy Virág Benedek pünkösd hetében, azaz május 17. körül írott levelére Kazinczy július 2-i levele válaszol (1112., 1132. sz.), a jelen levél tehát nemigen helyezhető ezek közé (a levelek egymást keresztezése itt nem látszik valószínűnek), inkább Virág májusi levele elé kell tenni. Azt viszont nem tudjuk eldönteni, hogy ez lenne-e az a levél, amelyre Virág pünkösdkor válaszolt, mert az összefüggések nem egyértelműek a jelen levél töredékessége miatt (az esetleges tematikus kapcsolat pedig e résznél vélelmezhető). Virág utal arra, hogy a levél, amelyre válaszol, négy-öt hete kelt, azaz Kazinczy április eleje körül írt egy levelet, amely esetleg azonos lehet a jelen levéllel. De az is kivehető Virág leveléből, hogy Kazinczy eme április eleje körüli levele maga is válasz volt Virág jóval korábban írott levelére; s itt már további nyomok nem állnak rendelkezésünkre. Mindebből az következhethet, hogy a jelen levél vagy április eleje körül íródott, vagy január vége és április eleje között. A keltezéshez ezek a következtetések azonban nem eléggé megalapozottak, ezért a biztos dátumokat vesszük alapul az időintervallum kijelöléséhez (1807. január 22. – május 28.), még ha biztos is, hogy nem ezek közvetlen közelében íródott a levél, a kötet időrendjébe való kényszerű besoroláskor azonban a valószínűsített időszakot követjük (április eleje vagy azt megelőzően).

6. Romy Károly György *Musenalmanach von und für Ungern* című lapjának 1807-es évfolyamában jelent meg, Dessewffy József versével együtt, mely Váczy János adata szerint csak 1808-ban jött ki a nyomdából (KazLev. V. 530.). Kazinczy Virág Benedeknek azt írta 1807. július 2-án, hogy

„Ruminak Musen almanachjába is küldék holmit. Az Júniusban ki fog jöni.” (KazLev. V. 66., 1132. sz.; Váczy János a jegyzetben tollibának minősíti a ’júniust’.) Ez a valami nemigen lehetett más, mint a jelen vers. A közleményt Kazinczy megőrizte kéziratos hagyatékában (MTAK K 608., 34a–35b). Rummy idézi az epigrammát Kazinczy verstani tanulmánya német változatához illesztett egyik szerkesztői jegyzetében is, hivatkozva a jelen közlésre (*Annalen der Literatur und Kunst in dem oesterreichischen Kaiserthume*, 1807. július, 32–36.).

7. Wieland lapja (*Der Neue Teutsche Merkur*) Rummy közlését veszi át, folyóirata 1807-es évfolyamában.

8. *Görögös epigrammák II.*, 1826–1828.

9. Az 1828. évi *Aurora*ban került közlésre, Kazinczy 1827. december 21-én már azt jelzi, hogy megkapta az *Aurora* kötetét, amely november végén jelent meg (KazLev. XX. 370., 389., 391., 432.; 4844., 4858., 4860., 4878. sz.).

10. *Lyrnai és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

(A) A vers első változata, mely még hétsoros és egyéb eltérései is vannak a későbbi kidolgozástól, 1806. szeptember 13. és 20. között keletkezhetett, s a hónap végéig volt érvényben.

(B) Kazinczy szeptember 30-án már a hatsorosra átdolgozott szöveget küldi barátainak, s ezen érdemben nem is változtat a későbbiekben sem, így jelenik meg 1807-ben kétszer is, Rummy és Wieland lapjaiban, majd hosszú szünet után, 1828-ban az *Aurora*ban, s ugyancsak ezt tervezi kiadni az 1830–1831 körüli gyűjteményes kötetben. Ekkor azonban a korábbi személyes jelleg háttérbe szorul a címadásban.

Magyarázatok

Kazinczy augusztus 19-én Cserey Farkasnak, 24-én Sárközy Istvánnak és Kis Jánosnak, 25-én Szentgyörgyi Józsefnek számol be lánya haláláról, az első levél tömör megfogalmazása után a további három szövege sokkal bővebb, s jelentős egyezéseket mutat egymással, egyre inkább irodalmi formába öntve a személyes fájdalmat (itt a sorban utolsó levelet idézzük teljes terjedelmében):

„Széphalom, Aug. 25d. 1806.

Édes barátom,

Öszve vagyok rontva. Csak még egy csapást, csak egyet még, ’s végig lesz szenvedve szenvedésem. Oh barátom, hadd sírjam-ki magamat karjaid között, hadd panaszoljam-el neked-is, mi ért. Phigie nincs többé! Egy gyilkos hurut ’s az azzal együtt járó hideglelés ’s másod rendbeli fogainak kínos ütközések oltották-el epheméra-életét.

Nem, édesem, nem vétkes békétlenség az a’ mi én belőlem sír. Érzem veszteségem’ becsét. Háládatlan a’ Gondviselés eránt, a’ ki illy adomány elvesztét mély kesergés nélkül tűrheti.

Ugy jártam mint Niobe. Kevélykedtem a’ gyermekben; ’s eggy bosszús Istenség nekem szegez-te minden nyilait.

Pusztá ismét előttem a’ világ. El van oltva az a’ remény, hogy ha sírba szállok, lesz valaki, a’ ki Sophiet az én szent szeretetemre, barátságomra, hűségemre, ’s háládatos tiszteletemre emlékeztesse.

Az Orvos látta, hogy a’ csapás alatt öszve fogok roskadni, ’s hánytatóval éltetett. Valóban nem is tudom, nem volt volna e méltó rettegése, ha a’ bajt meg nem előzte volna. Ötöd napig érzettem főm’ hátuljában azt a’ fájdalmat, mellyet ott most két esztendeje a’ guta sújtása okozott volt, midőn a’ Gondviselés a’ te karod által tartá meg.

Szegény anyja még többet szenved nálamnál. A’ szoptatás’ gondjai és azolta is hogy gyermekét emlőjétől elválasztotta, az a’ határt ’s mértéket nem ismerő anyai gyengeség, melly aludni soha nem hagyta, egészen elfonnyasztották. Az atyja kiszáradástól félti. – Azt én kiállani nem fogom.

Sorsom az a’ mi az első szülőké, midőn őket az Úr haragja a’ Paradicsomból kikergette. Éppen az a’ mértéke a’ fájdalomnak, éppen az a’ szent szerelem tart engem és Sophiet öszve font karokkal, ’s ez elhaló nyögéssel kérdi tőlem, mi lesz öbelőle ha tőlem marad-el?

Sophie nem a' közönséges új tónusú asszonyok közzül való. Ő nem ismer affectatiót; ő merő természet' leánya. Az ő szájából 's tollából nem folynak a' Románok' phrázisai 's azok a' könyv nélkül tanult sentimentális édességek, mellyel [!] mások vonnak figyelmet magokra; ő csak azt mondja a' mit érez. – A' gyermek, noha csak esztendő és tíz napos volt, nagy hajlandóságot mutatott a' képek eránt. Guidó Réninek egy Amorja, 3 lábnyi magasságú vásznan, legkedveltebb tárgya volt szemeinek, mint ő maga a' legérdemesebb Psychéje a' kis Istennek. A' gyermek ezt a' festést mindég csecs' kiáltással mutatta, melly az ő gyermeki nyelvén annyi volt, valamint a' *bavá* is – mint *szép*. – Elhányta csörgettyűjét 's bábjaít 's kinyújtott ujjal mutatott a' falon függő olaj festésekre, 's illykor mindég *bavá* 's csecs' vala szava, 's rázogatta örömeiben kisedet fejét. – »Oh barátom, (mondja most Sophie, enyhülni kezdvén a' fájdalom' kínjai) képzelem, hogy az angyalgyermek, ha most a' csillagok közt felszáll, mint nyújtja-ki feléje kezét, 's mint kiáltja csudálkozó örömmel nekik: csecs!« – A' fájdalom' képe 's kifejezése angyali lelkű anyjában nem kevésbé naív mint a' legnaívvabb gyermekben volt a' *bavá* 's csecs' kiáltozása. – De ki kell tépnem magamat az édes kínok' szövevényeiből. Szívem meghasad terhem alatt.

Megholt Aug. 18d. Kázmért. – Első szava, mellyet kisedet ajkai kimondottak, ez vala: *atya*, még pedig magyarul: az utolsó, mellyel lelke is kireppent, ez: *mammán!* –

Még akkor nap írtam a' Kassai Püspöknek, hogy kertemnek azon nyomát, a' hová a' gyermeket eltemettetni fogom, engedje felszenteltetni, 's megengedte. Ottan fekszik ő, itt Széphalmon, sírban, és nem kriptában. – Harang és énekszó nélkül tettük földbe. A' Plébánus halkal végzette-el czeremóniáját.

szül. 8d. Aug. 1805. }
† 18d. Aug. 1806. } Nagy Kázmért.
eltemettetett Széphalmon 21d. Aug.

Dr. Mecznert forgott körülte. Azt állította hogy nincs egyéb baja a' fogzásnál. Az Ipam nem avatta magát a' gyógyításba, hogy ha szerencsétlenség történik, én és a' leánya ne vádolhassuk: de Mecznert figyelmessé tette 's mi jelenlétünkben sok ízben, hogy a' gyermek tüdejére valami depónálta magát. Ugy is volt. Az oltvar begyógyult rajta Júliusban. Mecznert siket volt az Ipam szavára, 's mindég hevítette a' gyermeket.” (KazLev. IV. 277–279., 979. sz.; az előző levelek: 273–277.; 976–978. sz.)

A jelen vers egy (végül el nem készült) síremlékre szánt felirat, keletkezésének mitológiai, művészet- és irodalomtörténeti összefüggéseiről (Ámor és Psyche története, a Canova-szobor, Guido Reni festménye, Goethe epigrammája) Kazinczy levelei alapos tájékoztatást adnak, ezek jelentőségéről, kontextusáról l. Pál József tanulmányát, részletes műértelmezéssel (Pál József: *A neoklasszizmus poétikája*, Bp., 1988., 110–120.). A Canova-szobor ismeretére nézve l. Kazinczy 1803-as bécsi útján tett galéri látogatásának leírását *Az én naplómban* (PEml., 2009., 290.). Érdemes még felhívni a figyelmet arra, hogy éppen a síremlék tervének és az arra szánt feliratversnek a megszületése idején, 1806 szeptemberében zajlott az Árkádia-per, amelyben Poussin festményei kapcsán ugyancsak a sírfelirat művészettörténeti kérdései váltak vita tárgyává (Et in Arcadia ego), valamint az ugyanekkor szepesi út során meglátogatott hotkóczi angolkert síremlékeinek felidézésére már a saját emlékké elképzelése montírozódik: „Lelkem itt mélyebben érzé azt a' sebet, mellyet szívemen egy keserű halál ez előtt egy holnappal ejtett volt. A' Ritterschloss és a' pompás szegénységű Remeteház mellett lesiettem a' szép gipsz gyermekhez, 's elhunyt kis Psychémet láttam művészi áltatással a' képen!” (*Hazai Tudósítások*, 1806., 33. sz., 276.)

82. SZÖVEGIDENTITÁS
Correctio
1807. július 19.

1.	–	MTAK K 633/I., 166a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	1807/1808 után	A	987.
2.	Correctio.	Tövisék és virágok, 6.	Kötet-részlet.		1811	A	589.
3.	–	OSZK Quart. Hung. 2606., 2b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok I.</i>)	?1825	A	–
4.	–	MTAK K 622., 74b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok II.</i>)	?1826	A	–
5.	–	MTAK K 622., 65a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák I.</i>)	1828–1830	A	–
6.	–	MTAK K 642., 93b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák II.</i>)	1830–1831	A	1191.

Megjelenések

2. Bajza–Toldy, 1836., 109.; Abafi, 1879., I. 88.; Gergye, 1998., 109.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A *Pandekta*-csomóban (1.) pontos dátum szerepel a vers alatt: 1807. július 19., más adat nem maradt fenn. Mivel utólagos összeírásról van szó, amelyben sokféle dátum szerepel, ez a keletkezés idejét jelöli.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A szövegben egyetlen eltérés van: 1. forrás: 'az utolsó'; a többiben: 'legutolsó'.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A csomó a *Pandekták* része (eredeti lapszámozása: 127–156, kéziratári: 165a–179b), zömében 1806–1808-as dátumok szerepelnek benne, de vannak korábbiak is (történeti jellegű feljegyzésekben), s későbbiek is (utólagosan bejegyezve). A datált jegyzések nem időrendben következnek, tehát a jegyzések egésze nem időrendben keletkezett, hanem utólag tisztázta ezeket egybe Kazinczy, 1808 után. (l. még a 79. és 191. szövegidentitásokat).

2. A *Tövisék és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.

3. A *Forgácsok I.* ciklusa feltehetően, de nem bizonyíthatóan a *Felső Magyar Országi Minervában* való közlés céljára készült, 1825 végén.

4. A *Forgácsok II.* ciklusa talán egy 1826. októberi levél adatával hozható kapcsolatba, ez alapján feltételezhetően ekkorra tesszük keletkezését.

5. A *Grammatikai Epigrammák I.* 1828 novembere és 1830 októbere között keletkezett.

6. A *Grammatikai Epigrammák II.* keletkezési idejét vagylagosan tudjuk megadni: 1830. október második fele vagy 1831. március 24. után.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A rendelkezésünkre álló adatok szerint ez a legkorábbi keletkezési idejű epigramma a *Tövisék és virágok* kötetében, 1807-es megírását követően a pálya végéig minden kiadási tervezetben szerepelt, változatlan szöveggel.

Forrás

A vers Friedrich Schiller (1759–1805) *Korrektheit* című epigrammájának szabad fordítása, az eredeti szerepel mind a *Pandekta*-csomóban, mind a *Tövisék és virágok* jegyzetei között, nem egészen pontos forrásjelöléssel. Egyéb *Pandekta*-kijegyzések (K 633/L., 83a–87a) szerint Kazinczy az 1800-as lipcsei kiadást, Schiller verseinek az első kötetét használta, amelynek a 320. oldalán található a jelen vers. Kazinczy kijegyzése pontos.

Magyarázatok

Correctio: a folytonos korrekció Kazinczy egyik legfontosabb szemléleti-alkotásmódszertani elve volt.

Purista: a purizmus, vagyis a magyar nyelv idegen szavaktól való megtisztításának híve.

83. SZÖVEGIDENTITÁS A' Hajnal 1807. november 4. előtt

1.	A' Hajnal.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 92a–95b, a vers: 94b–95a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak,</i> 1807. november 4.)	1807	A	38.
2.	A' Hajnal.	Poetai Berek, 217–219.	Kötet- részlet.		1812/1813	B	655.

Megjelenések

1. KazLev. V. 212–219., a vers: 217–218. (1190. sz.).
2. Abafi, 1879., II. 172–173.; Gecsei, 2008., 54., 56.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A szövegidentitás keletkezéséről csak Kazinczy levélbeli közlése alapján van tudomásunk, ennek alapján feltételezhető, hogy nem sokkal 1807. november 4. előtt keletkezett a vers. Ez a verses kidolgozás egyfajta kiágazásnak tekinthető a herderi *Paramythionok* 1793-as és 1814-es prózai kidolgozásai között, melyeket ki is adott (l. Ford., 2009., 258.; SzépLit., 2012., 96.).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A két szövegállapot sok helyen különbözik egymástól, érdemi javítások történtek:

	1. forrás	2. forrás
9.	tekinté a' magasztalókat,	tekinte-le a' magasztalókra,
10.	előjött	előjőve
11.	intézte, 's leszallt közöttök,	intézé, 's leszalla köztök,
20.	kérdjétek	feleljen

21.	Könyűimet, mellyekkel testvéremnek,	E' zápor köny, mellyekkel én naponként
24.	És elvakítva csalfa fénye által	És a' csalárd fény által elvakítva
25.	a' vén Tithónt választám	választám Tithont, az aggot!
27.	menni láttok	láttok menni
34.	űzésihez.	elűzetéhez.
35.	osztán feljő,	végre előjön,
37.	Kedvesim'	Kedveseim'
40.	leányok,	leánykák,
42.	jut arra,	remélje azt,
46.	De a' leányok minden harmatcseppben	De minden harmatcseppben a' leányok

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Kis Jánosnak, 1807. november 4.

2. A *Poetai Berek* kézírata 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813. március legelelén jelent meg.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A két markánsan elkülönülő szövegváltozat 1807-re és 1812-re datálható, előtte és utána csak a prózai változatokkal foglalkozott Kazinczy.

Forrás

Johann Gottfried Herder (1744–1803) *Die Morgenröthe* című művének fordítása. Kazinczy az 1793-as prózafordítást a *Zerstreute Blätter von J. G. Herder, Erste Sammlung* (Gotha, 1785) című kiadás alapján készítette, ennek változatlan szövegű új kiadása a *Johann Gottfried von Herder's Sämmtliche Werke. Zur schönen Literatur und Kunst. Fünfter Theil* (Tübingen, 1806), amelyet meg is vásárolt Kazinczy (minderről l. Ford., 2009., 811. és SzépLit, 2012., 1083.). A jelen szöveg a 167–168., illetve a 149–150. oldalakon található. Lehetséges azonban, hogy ennek az új változatnak az elkészítése során, szokása szerint, már nem használta az eredeti szöveget, csak saját korábbi fordítását.

Die Morgenröthe.

Eine Schaar frölicher Mädchen begieng mit Tänzen und Lobgesängen das Fest der Aurora. „Schönste, seligste Göttin, sangen sie, du in Rosengestalt, in ewiger Jugendschönheit. Täglich erwachest du neu, gebadet im Quell des Genusses und der erquickenden Blüthe!“ – Als eben, da die Sonne aufgieng, Aurora ihr Gespann zu ihnen lenkte und vor ihnen stand, die schönste, aber nicht die glücklichste aller Göttinnen. Thränen waren in ihren Augen, und der Duft des Schleiers, den sie von der Erde gezogen hatte, lag wie eine feuchte Wolke vor ihrem leuchtenden Rosenantlitz.

Kinder, sprach sie, die ihr mich mit Lobgesängen ehret, eure jugendliche Unschuld hat mich hergezogen, euch mich wie ich bin zu zeigen. Ob ich schön sey? sehet ihr selbst; ob ich glücklich sey? mögen euch die Thränen sagen, die ich täglich in den Schooß meiner Schwester Flora weine. Unbedachtsam in meiner Jugend, vermählte ich mich jenem alten Titon, aus dessen Armen ihr mich täglich so früh emporreißt. Ihm und mir zur Strafe ward ihm seine graue Unsterblichkeit ohne Jugend, die auch mir so lange ich bey ihm bin, Glanz und Schönheit raubet. Deswegen eile ich so früh an mein kurzes Geschäft die Schatten zu verjagen, und verberge mich Tagüber im Stral der Sonne, bis ich von ihm, so bald er mich wieder erblickt, mit Thränen und Schaamröthe in sein graues Bette hinuntergezogen werde. Spiegelt euch, ihr Mädchen, an meinem Beyspiel, und glaubt nicht, daß die schönste von euch auch die glücklichste seyn müsse, wenn sie nicht auch so weise als schön ist und sich einen ihr gleichen Gatten zur Glückseligkeit wählet.

Aurora verschwand; aber ihr Bild glänzte fortan den Mädchen in jeder Thräne des Thaues wieder. Sie priesen sie nicht mehr als die glücklichste der Göttinnen, weil sie die schönste sey, und wurden weise durch ihr Exempel.

Magyarázatok

Éosz: a hajnal istennője.

Flóra: a virágok istennője.

Tithon: Tithónosz, Trója mitikus királyának, Laomedónnak a fia; Éosz, a hajnal istennője beleszeretett, s Zeusztól halhatatlanságot kért számára, közben azonban elfelejtett örök ifjúságot is kérni, ezért Tithónosz megöregedett, összetöpreődött; Éosz végül elrejtette, más mitológiai változat szerint tücsökké változtatta.

Phoebusz: Phoibosz, Apollón, a napisten mellékneve ('ragyogó').

84. SZÖVEGIDENTITÁS

Az Alvás

1807. november 4. előtt

1.	Az Alvás.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 92a–95b, a vers: 95a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak,</i> 1807. november 4.)	1807	A	39.
2.	Az Alvás.	Poetai Berek, 220–223.	Kötet- részlet.		1812/1813	B	656.

Megjelenések

1. KazLev. V. 212–219., a vers: 218. (1190. sz.).
2. Abafi, 1879., II. 170–172.; Gecsei, 2008., 56., 58., 60.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A szövegidentitás keletkezéséről csak Kazinczy levélbeli közlése alapján van tudomásunk, ennek alapján feltételezhető, hogy nem sokkal 1807. november 4. előtt keletkezett a vers. Ez a verses kidolgozás egyfajta kiágazásnak tekinthető a herderi *Paramythionok* 1793-as és 1814-es prózai kidolgozásai között, melyeket ki is adott (l. Ford., 2009., 259.; SzépLit. 2012., 96–97).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A levélben Kazinczy csak az első 17 sort közli a teljes 65 soros versből, ebben három szöveghe-lyen van apróbb eltérés (9. sor: sergek közzé – sergeikbe; 10. sor: társai' – társainak; 13. sor: aggása' – insége').

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Kis Jánosnak, 1807. november 4.
2. A *Poetai Berek* kézirata 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813. március legelején jelent meg.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A két markánsan elkülönülő szövegváltozat 1807-re és 1812-re datálható, előtte és utána csak a prózai változatokkal foglalkozott Kazinczy.

Forrás

L. erre nézve A' *Hajnal* jegyzetét (83. szövegidentitás). A jelen szöveg a nevezett kiadások 169–171., illetve 151–152. oldalain található.

Der Schlaf.

In jener Schaar unzählbarer Genien, die Jupiter für seine Menschen erschaffen hatte, um durch sie die kurze Zeit ihres mühseligen Lebens zu beglücken und zu vergnügen, war auch der dunkle Schlaf. „Was soll ich, sprach er, da er seine Gestalt ansah, unter meinen glänzenden gefälligen Brüdern? welches traurige Ansehen habe ich im Chor der Scherze, der Freuden und aller Gaukeleyen des Amors? Mag es seyn, daß ich den Unglücklichen erwünscht bin, denen ich die Last ihrer Sorgen entnehme, und sie mit milder Vergessenheit tränke. Mag es seyn, daß ich dem Müden gefällig komme, den ich doch auch nur zu mühseliger neuer Arbeit stärke. Aber denen, die nie ermüden, die von keiner Sorge des Elendes wissen, denen ich immer nur den Kreis ihrer Freunde störe.“ –

Du irrest, sprach der Vater der Genien und Menschen, in deiner dunklen Gestalt wirst du aller Welt der liebste Genius werden. Denn glaubst du nicht, daß auch Scherze und Freuden ermüden? Wahrlich, sie ermüden früher als Sorg' und Elend, und verwandeln sich dem satten Glücklichen in die langweiligste Trägheit.

Aber auch du, fuhr er fort, sollt nicht ohne Vergnügungen seyn; ja in ihnen oft das ganze Heer deiner Brüder übertreffen.“ Mit diesen Worten reichte er ihm das Silbergraue Horn anmuthiger Träume. Aus ihm, sprach er, schütte deine Schlummerkörner, und die glückliche Welt sowohl, als die unglückliche, wird dich über alle deine Brüder wünschen und lieben. Die Hofnungen, Scherze und Freuden, die in ihm liegen, sind von deinen Schwestern, den Grazien, mit zauberischer Hand von unsern seligsten Fluren gesammelt. Der ätherische Thau, der auf ihnen glänzet, wird einen jeden, den du zu beglücken denkst, mit seinem Wunsch erquicken, und da sie die Göttin der Liebe mit unserm unsterblichen Nektar besprenget hat: so wird die Kraft ihrer Wollust viel anmuthiger und feiner den Sterblichen seyn, als alles, was ihnen die arme Wirklichkeit der Erde gewähret. Aus dem Chor der blühendsten Scherze und Freuden wird man frölich in deine Armen eilen: Dichter werden dich besingen, und in ihren Gesängen dem Zauber deiner Kunst nachbuhlen: selbst das unschuldige Mädchen wird dich wünschen und du wirst auf ihren Augen hangen, ein süßer beseligender Gott. –

Die Klage des Schlags verwandelte sich in triumphirenden Dank, und ihm ward die schönste der Grazien, Pasithea, vermählet.

Magyarázatok

Jupiter: Jupiter, Zeus, a főisten.

Hypnosz: Hüpnosz, az alvás, az álmok istene. Kazinczy 1793-as prózai fordításának e részletét kijegyezte Csokonai is *Vázlatfüzetében* (Csokonai, 1990., 66., 351–352.).

Amor: Aphrodité gyermeke, a szerelem kisfiú formájú istene.

Gráziák: a kellem három istennője.

Cypris: Aphrodité, a szerelem istennője.

Cháriszok' legszebbje, Pasithea: az Álom szerelmese, a legifjabb grácia.

85. SZÖVEGIDENTITÁS
A' Gerlicze' teremtése
1807. november 4. után

A' Gerlicze' teremtése.	Poetai Berek, 229–232.	Kötetrészlet.	1812/1813	658.

Megjelenések

Abafi, 1879., II. 174–176.; Gecsei, 2008., 66., 68.

Keletkezéstörténet

Ez a verses kidolgozás egyfajta kiágazásnak tekinthető a herderi *Paramythionok* 1793-as és 1814-es prózai kidolgozásai között, melyeket ki is adott (l. Ford., 2009., 262.; SzépLit. 2012., 98–99.). Ebben az esetben csak a *Poetai Berek* 1812-ben nyomdába adott és 1813-ban megjelent szövege áll rendelkezésünkre, egyéb adat a keletkezésről nem maradt fenn. Azt feltételezzük, hogy a Kis Jánoshoz szóló, 1807. november 4-i levél írásának idején, mikor másik két fordítását küldte, ez még nem volt készen, de ugyanazon időtájban, nem sokkal később elkészült ezzel is.

Forrás

L. erre nézve A' *Hajnal* jegyzetét (83. szövegidentitás). A jelen szöveg a nevezett kiadások 178–180., illetve 158–159. oldalain található.

Die Schöpfung der Turteltaube.

Zwey Liebende saßen zusammen im ersten holdseligen Traum ihrer Wünsche; aber ach! ihre Wünsche sollten ein Traum bleiben. Neidend schnitt die unerbittliche Parze und ihre Seelen schieden in einem Kuß, in einem Seufzer unzertrennt mit einander.

Das Erste, was sie von ihrem Körper getrennt erblickten, war die um sie schwebende Göttin der Liebe. Traurig und klagend flohen sie in ihren Schooß. – „Du standest uns nicht bey, gute Göttin! Du sahest unsre Wünsche und ließest sie uns nicht genießen im Menschenleben. Aber wir wollen uns auch als Schatten noch ungetrennt lieben.”

Die Liebe der Schatten, sprach die bewegte Göttin, ist immer eine traurige Liebe. Nun stehets zwar nicht in meiner Macht, euch das Leben der Menschen wieder zu geben; aber das vergönnt mir das Schicksal, euch in eine Gestalt meines Reichs zu verwandeln. Wollt ihr die Tauben seyn, die triumphirend meinen Wagen ziehen, und im Chor der Buhlereyen und Scherze von Ambrosischer Speise leben? Eure Treue, eure Liebe verdient diese Belohnung.”

„Verzeih, o gütige Mutter, sprachen die Liebende mit einem Munde, verzeihe uns die zu gefährvolle, zu glänzende Belohnung. Im Chor der Scherze und Buhlereyen, im ewigen Geräusch und Glanz deines Siegreichen Hofes, wer ist uns Bürge für unsre Treue, für unsre Liebe? Sollen wir Tauben seyn, so sende uns in die Einsamkeit, damit wir in unserm armen Nest einander alles werden, alles bleiben.”

Die Göttin sprach das Wort der Verwandlung; siehe, da flog das erste Paar girrender Turteltauben. Sie girreten Dank der Göttin, und flogen ihrem Grabe zu, wo sie mit ihrer Treue, mit ihrer rührenden Klage die alte Parze bewegen wollen, daß sie ihnen ihr ungenossenes Menschenleben wiedergebe. Aber auch ihre gemeinschaftliche Klage ist ihnen Trost; die zarte, treue Liebe, die sie in ihrer Wüste genießen, ist ihnen mehr als alle Scherze und Freuden an Venus Throne.

Ists Neid oder Güte, daß ihnen die Parze noch immer ihre Taubengestalt läßt, und sie vor dem gefährlichen Loose eines wandelbaren Menschenherzens bewahret?

Magyarázatok

Clothó: az egyik Párka, az élet fonalát ő vágja el. Az utolsó csókban egyesülő, sóhajtássá váló lélek antik motívum, nagyon népszerű volt a 18. század végén. Kazinczy 1793-as prózai fordításának e részletét kijegyezte Csokonai is *Vázlatfüzetében* (Csokonai, 1990., 351.).

bű lángok' Istennéje, Páphia: Aphrodité, a szerelem istennője, Paphosz az egyik szent helye, a galambok Aphrodité szent madarai (l. Csokonai kijegyzését, Csokonai, 1990., 353.).

buliklja: bújja.

a' komor Három leány: a Párkák, a sors istennői.

86. SZÖVEGIDENTITÁS
Követője Mársnak...
1808. március 30. előtt

1.	–	KazLev. V. 373–375., a vers: 374.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (Cserey Farkasnak, 1808. március 30.)	1808	A	40.
2.	–	MTAK 633/I., 72ab	Autográf tisztázata.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	1808 után	A	985.
3.	–	Erdélyi Múzeum, 1814., I. 33–42., a vers: 42.	Folyóirat-közlés.	Műrészlet. (<i>Barcsay Ábrahám emlékezete.</i>)	1810/1814	A	–

Megjelenések

1. Abafi, 1879., II. 233. a Pótlékok között, *Barcsay Ábrahámra* címmel; KazLev. V. 373–375., a vers: 374. (1263. sz.); Gergye, 1998., 93. [*Barcsay Ábrahámra*] címmel.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A vers Haller Gábor francia nyelvű Barcsay-elógiumának a zárása, Kazinczy fordításában is. Az eredeti szöveg nem jelent meg, kéziratát Kazinczy először Cserey Farkas közbenjárásával próbálta megszerezni, akinek az apósa volt Haller (l. 1806. szeptember 25-én írt levelét, melyben lánya halálára írt versét is közli Csereyvel, 1000. sz.). Ezt követően közvetlenül Hallerhez fordul október 17-én, aki november 29-én ígéri a küldését, december 28-án küldi is, mivel azonban Cserey közvetítésével teszi ezt, aki pedig Nagy Gáboron keresztül próbálja eljuttatni Kazinczyhoz, így végül az 1807. március 2-án igazolja vissza, hogy megkapta (1017., 1038., 1055., 1081. sz.). A fordítás majd csak 1808 elején készül el, 1808. március 30-i levelében hosszan ír erről, s küldi mintaként a jelen verset, megjegyzendő azonban, hogy már korábban is készen lehetett, mert március 23-án kész fordításként említi Döbrentei Gábornak írott levelében, sőt február 3-án egy olyan pakét küldésének véletlen megghiúsulásáról ír Csereynek, amelyben ott volt „a' Barcsay Elogé” is (KazLev. V. 303., 1229. sz.). Teljes bizonyossággal azonban csak az állítható, hogy 1808. március 30. előtt keletkezett.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A három szövegállapot egyező, mindössze a 4. sorban van apró eltérés:

1. De kész vala mindég
2. De mindég készen volt
3. De mindég kész vala

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Cserey Farkasnak, 1808. március 30.

2. A *Pandekták* ezen csomójának pontos keletkezési idejét nem ismerjük, annyi a szöveg utalásai alapján állítható, hogy nem keletkezhetett előbb 1808 júniusánál, s valószínűleg 1814-nél pedig nem később, mivel nincs benne utalás az *Erdélyi Múzeumban* való publikálásra. Nem autográf másolata a hagyatékban: MTAK K 610., 11ab.

3. Az *Erdélyi Múzeum* 1814. évi első kötetében jelent meg 1814 tavaszán, de Döbrentei már 1810. augusztus 4-i levelében jelzi, hogy benne lesz a már ekkor szerkesztés alatt lévő számban.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az 1808 elején, egy nagyobb mű részeként lefordított verset legkésőbb 1810-ben publikálásra küldte, 1814-ben meg is jelent, közben viszont a fordítás és emlékállítás történetét dokumentálóan-dó a *Pandekták*ba is bemásolta, mindvégig lényegében változatlan szöveggel.

Forrás

Haller Gábor francia eredetijét, mint láttuk, kéziratban használta Kazinczy, e szöveget l. a *Pandekták* kijegyzésében (2.).

Magyarázatok

Barcsay Ábrahám (1742–1806) testőríró, erre utal *Mars* és a *Múzsák* említése a versben. Műveit halála után Cserey Farkas tervezte kiadni, életéről Döbrentei Gábor cikket írt, amely a Kazinczy fordítása előtti közlemény volt az *Erdélyi Múzeumban*.

87. SZÖVEGIDENTITÁS

Szemere Kristinának Stammbuchjába

1808. július

Szemere Kristinának Stammbuchjába, egy bizonyos beszédre czélozva. 1808.	MTAK RUI 2r. 2/I., 10a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek III.</i>)	1808 után	953.

Megjelenések

Abafi, 1879., I. 42. (*Sz. K. emlékkönyvébe*); Gergye, 1998., 70.

Keletkezéstörténet

A vers (és párja) keletkezésére nézve más biztos adatunk nincs, mint amit Kazinczy itt feljegyez: ezek szerint emlékkönyvbe való vers(ek)ről van szó, 1808-ból (l. a következő szövegidentitást is). A levelezésben egyetlen adatot találtunk, amely talán összefüggésbe hozható keletkezésükkel, 1808. augusztus 2-án Kazinczy ezt írta Gyulay Ferencnének: „Minap Szemere Klári, Bernáth Jánosné, a' bátyja feleségével Szemere Lászlóné Asszonnyal 's a' két igen derék kisasszonnyal ide jött 's olly édesen viselte magát” (KazLev. VI. 15–16., 1328. sz.). Az utalás bizonyosan Szemere Krisztinára és Terézre vonatkozik, az időrendbe beillik (még a versek lapon való elhelyezkedése is, mivel az 1808. október 14-i dátumú epigramma előtt állnak), tehát nem zárható ki, hogy 1808 júliusának végén, Széphalmon készült a két emlékkönyvvers, de nem is bizonyítható, miként az sem deríthető fel, mire vonatkozik a jelen első versben és a címben rejlő utalás. A lejegyzés idejéről annyi mondható, hogy az történhetett a vers születésével egyidejűleg, illetve utána bármikor, archiválási szándékkal.

Magyarázatok

Szemere Krisztina (1792–1828) és Teréz (?–1817), Szemere László és Vatai Krisztina gyermekei, előbbi Szemere Pál, utóbbi Bay József felesége lett. Szabó G. Zoltán megállapítja még, hogy Teréz volt az idősebb (KölcseyLev., I. 619., 837., rövid életrajzi összefoglalással; vö. még PEml., 2009., 1179.).

Stammbuch: emlékkönyv.

pántófli: papucs ('Pantoffel', ném.).

88. SZÖVEGIDENTITÁS

Szemere Thercsinek

1808. július

1.	Szemere Thercsinek, 1808.	MTAK RUI 2r. 2/I., 10a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek III.</i>)	1808 után	Aa	954.
2.	–	ItK 1932., 62–64.	Utólagos publikáció.	Önálló.	1813	Ab	–

Megjelenések

1. Abafi, 1879., I. 138. (*Egy emlékkönyvbe*); Gergye, 1998., 70. (*Szemere Theresinek, 1808*).

2. Az emléklapokat Tolnai Vilmos azonosította és írta le, s közölte Kazinczy, Török Sophie, Kazinczy Eugénie, valamint Döbrentei és Gyulay Ferencné emléksorait (*Egy Kazinczy ereklýe*, ItK 1932., 62–64.). A másik verssel való azonosságra nem történik itt utalás, a későbbi kiadásokban viszont ez az adat nem szerepel. Tolnai Vilmos jelzi, hogy a forrást az akadémiai kéziratárban helyezte el, ott meg is van a cédulakatalógusban a leírása a Napló Kis 8-rét 7. jelzet alatt, de a jelzetnek megfelelő forrás nincs a helyén (az azonosításban Donczecz Etelka volt segítségemre).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A szövegidentitás keletkezésére nézve l. az előző szövegidentitásnál mondottakat.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A vers szövegében mindössze a 3. sorban van egy eltérés: 1. *nevetlen* 's *rossz* – 2. *faragatlan*.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A lejegyzés történhetett a vers születésével egyidejűleg, illetve utána bármikor, archiválási szándékkal.

2. Az emléklapra jegyzett vers aláírással és dátummal van ellátva: „Kazinczy Ferenc. Széphalom Júl. 9d. 1813.” E bejegyzést Gyulay Karolina Döbrentei Gábor által közvetített kérése előzte meg, 1813. június 13-án: „Lottj, szives tisztelete mellett ezen öt képes levelecskét küldi Stammbuchjából, hogy rájok a' Tekintetes Úr, a' Széphalmi Grófné, kinek szent tiszteletű kézcsókomat, – 's a' három kicsiny kedvesek irjanak.” (KazLev. X. 416., 2456. sz.) Nem tudjuk egyértelműen megállapítani, e levél mikor jutott Kazinczy kezébe, mert Kazinczy július 8-i hosszú levele Döbrentéinek ugyan válaszolni látszik erre a június 13-i levélre (az *Erdélyi Múzeum* kapcsán), Lottival kapcsolatban azonban nincs reflexió e levél által közvetített kérésére, noha Lottit más összefüggésben szóba hozza. Ugyanakkor az emléklapra történt jegyzés egy nappal később kelt: vagy ekkor érkezett meg Döbrentei június 13-i levele, vagy június 8-án valamiért még nem akarta az emléklap ügyét szóba hozni.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A Szemere Teréz emlékkönyvébe szánt alkalmi versike Kazinczy jegyzése szerint 1808-ban keletkezett (tárgyi összefüggések alapján talán júliusban), majd ezt a verset apró változtatással 1813-ban Gyulay Karolina emléklapján is felhasználta.

Magyarázatok

Szemere Terézre nézve l. az előző szövegidentitásnál mondottakat.

89. SZÖVEGIDENTITÁS

A' nagy titok

1808. október 14.

1.	Nyergesujfalu, Octob. 14d. 1808.	MTAK RUI 2r. 2/I., 10a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Korai versek III.)	1808 után	A	955.
2.	A' nagy titok.	Tövisek és virágok, 2.	Kötet-részlet.		1811	A	581.
3.	–	OSZK Quart. Hung. 2606., 1a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Forgácsok I.)	?1825	A	–
4.	–	MTAK K 622., 73a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Forgácsok II.)	?1826	A	–
5.	–	MTAK K 622., 63b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Grammatikai Epigrammák I.)	1828–1830	A	–
6.	–	MTAK K 642., 92b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Grammatikai Epigrammák II.)	1830–1831	A	1182.

Megjelenések

2. Bajza–Toldy, 1836., 106.; Abafi, 1879., I. 86.; Gergye, 1998., 108.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A keletkezés pontos idejét Kazinczy az 1. forrásban rögzíti, ez azonban egy nappal eltér egyik naplójának bejegyzésétől, melyben a Bécsből hazafelé való útjának állomásait felsorolván *Nyergesujfalu* előtt 15-i dátum áll (PÉml., 2009., 230.). Nem tudjuk, a kettő közül melyik a hiteles, itt a Kazinczy által az 1. forrásban a vers keletkezési idejeként megadott dátumot fogadjuk el, kijelölt dátumként. Az évet és a hónapot két másik adat is megerősíti (l. a magyarázatok között).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A hat szövegállapot teljesen egyező.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Utólagos bejegyzés a *Studiumok* 1. kötetébe, melybe a *Korai versek III.* csomója is került, a bejegyzés nyilván a keletkezési idő utánra tehető, de pontos idejét nem tudjuk.

2. A *Tövisek és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első felében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.

3. A *Forgácsok I.* ciklusa feltehetően, de nem bizonyíthatóan a *Felső Magyar Országi Minervában* való közlés céljára készült, 1825 végén.

4. A *Forgácsok II.* ciklusa talán egy 1826. októberi levél adatával hozható kapcsolatba, ez alapján feltételelesen ekkorra tesszük keletkezését.

5. A *Grammatikai Epigrammák I.* 1828 novembere és 1830 októbere között keletkezett.

6. A *Grammatikai Epigrammák II.* keletkezési idejét vaglyagosan tudjuk megadni: 1830. október második fele vagy 1831. március 24. után.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Ez a második legkorábban keletkezett epigramma a *Tövisek és virágok* kötetében, 1808-as megírását követően a pálya végéig minden kiadási tervezetben szerepelt, változatlan szöveggel.

Magyarázatok

Közvetlenül a *Tövisek és virágok* megjelenése előtt írott egyik levelében az epigramma születésének háttéréről szól Kazinczy: „1808-ban Oct. Nyerges-Ujfalun megháltam, ’s Balkayval az uton a’ Szép Mesterségek felől sokat beszélgettem. Előfordult némelly Mester munkájának kritikájában az is, hogy derekasan dolgozott, de oly tárgyak körül, melyek nem érdemesek, hogy az előadás tárgyai légyenek. Ez, mondtam, olyan, mint mikor a’ Poéta etc. ’s Verseghy jutott eszembe. Így leve akkor estve a’ *Jót és jól* etc.” (Ragályi Tamásnak, 1811. február 27., KazLev. XXII. 273., 5516. sz.). Ezzel a két év távlatából született emlékezéssel nem mindenben egyezik meg egy jóval későbbi (az 1820-as évekből származó) feljegyzés: „1808ból jövén Bécsből, ’s egyedül ülve szekeremben, Literatúránk lassú előmenésén törődvén, az a’ gondolat szálla-meg, hogy czivakodást támasszak Iróink közt, hogy virrongásuk’ az a haszna legyen, a’ mi volt a Bodmerének Gottschédal.” (L. a Függelék 3. darabját.) Látható, hogy az egyedi, elszigetelt eset, amely eredetileg az epigramma keletkezésének háttérét jelentette, utóbb egy nagy távlatokkal bíró eseménysor nyitányaként neveződik meg (l. erről részletesen Czifra, 2013., 15–34.).

90. SZÖVEGIDENTITÁS

Fonákság

1808. december 29.

1.	Fonákság.	Tövisek és virágok, 9.	Kötet-részlet.		1811	Aa	594.
2.	–	OSZK Quart. Hung. 2606., 2a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok I.</i>)	?1825	Ab	–
3.	–	MTAK K 622., 74a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok II.</i>)	?1826	Ab	–
4.	–	MTAK K 622., 64b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák I.</i>)	1828–1830	Ab	–
5.	–	MTAK K 642., 94b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák II.</i>)	1830–1831	Ab	1198.

Megjelenések

1. Bajza–Toldy, 1836., 111.; Abafi, 1879., I. 90.; Gergye, 1998., 110.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A keletkezés idejét Kazinczy egyik naplója rögzíti: „29 Xbr. Repkényes poharam”, azaz 1808. december 29. (PEml., 2009., 230.), más adat erre nézve nem áll rendelkezésünkre.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

Az öt szövegállapot mindössze a 2. sorban szereplő névben különbözik (egyedül az 1. forrásban szerepel 'Döbrei' 'Görnyegi' helyett), s cím is csak az 1. forrásban van, a többiben a ciklussajtosságek miatt ez elmaradt. Ezek alapján mindössze alváltozatokat különítünk el.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Tövissek és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.

2. A *Forgácsok I.* ciklusa feltehetően, de nem bizonyíthatóan a *Felső Magyar Országai Minervában* való közlés céljára készült, 1825 végén.

3. A *Forgácsok II.* ciklusa talán egy 1826. októberi levél adatával hozható kapcsolatba, ez alapján feltételelesen ekkorra tesszük keletkezését.

4. A *Grammatikai Epigrammák I.* 1828 novembere és 1830 októbere között keletkezett.

5. A *Grammatikai Epigrammák II.* keletkezési idejét vagylagosan tudjuk megadni: 1830. október második fele vagy 1831. március 24. után.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az 1808. december 29-én készült epigramma 1811 legelején bekerült a *Tövissek és virágok* kötetébe, s kicsiny változtatással a pálya végéig készült további négy ciklusba is.

Magyarázatok

repkény: mint Kazinczy is jelzi a *Tövissek és virágok* jegyzetének második bekezdésében, a 'hederá' magyar megfelelőjének tekintette e növénynevet, s a 'laurus' megfelelőjének a borostyánt. A babért száműzni kívánta a költői nyelvből, ezzel kapcsolatos Csokonai és Földi ellen írt, 1802. február 20-i keltezésű cikke is (Magyar Kurir, 23. sz., I. 367–368.; Csokonai válaszra készült, l. Csokonai, 2002b, 212., 532–534.). Ungvárnémeti Tóth László e jegyzet hatására változtatta meg egyik versét (l. 1814-es levelét, 2648. sz.).

subordinálva van: alá van rendelve. A jegyzet első bekezdésében az 'utile et dulce' elvének értelmezését adja Kazinczy (l. Szajbély Mihály: „Idzadnak a' magyar tollak” Irodalomszemlélet a magyar irodalmi felvilágosodás korában, a 18. század közepétől Csokonai haláláig, Bp., 2001., 32–38.).

Járj mindég legelől.../Nőjj kedves, Csecsemő...

1808 után – 1813. február 10. előtt

l. a 191. szövegidentitást

91. SZÖVEGIDENTITÁS
Méltóságos Ifjabb Bárá Wesselényi Miklós Úrhoz
1809. március 4.

1.	Méltóságos Ifjabb Bárá Wesselényi Miklós Úrhoz,...	Egyetemi Könyvtár, Kolozsvár, Ms 3558.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (ifj. Wesselényi Miklósnak, 1809. március 4.)	1809	A	41.
2.	– [az utolsó szakasz]	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53. I., 3. sz. levél.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Döbrentei Gábornak, 1809. április 8.)	1809	–	42.
3.	Epistola ifjabb B. Wesselényi Miklóshoz. Mart. 1809. [az első és az utolsó szakasz]	RGy, Szemere Tár II., 73–76., a vers: 75–75.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Kölcsey Ferencnek, 1809. április 23.)	1809	–	50.
4.	Kazinczy Ferenc Méltóságos Bárá Wesselényi Miklós Úrhoz,...	Buda, 1809.	Apró-nyomtatvány.		1809	Ba	666.
5.	– [az utolsó szakasz]	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 130., 3. sz. levél.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Kisfaludy Sándornak, 1809. szeptember 1.)	1809	–	66.
6/1.	B. Wesselényi Miklóshoz. Miklós' Fijához.	OSZK Quart. Hung. 1238., 35a–39a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (?Episztolák II.)	?1816	Bb	–
6/2.			Utólagos javítások.		1824 előtt	Ca	
7.	Bárá Wesselényi Miklóshoz. Miklós' Fijához. 1809.	Quart. Hung. 1238., 44a–46a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Episztolák VI.)	?1823–1824	Cb	1249.
8.	Bárá Wesselényi Miklóshoz. Miklós' Fijához. 1809.	Felső Magyar Országi Minerva, 1825. 29–32.	Folyóirat-közlés.		1825	D	852.

Megjelenések

1. Váczy János a VI. kötet egyik levelének jegyzetében írja: „Maga a szóban forgó epistola 1809. márcz. 4-kéről van keltezve s a következő címet viseli: »Mélt. Ifjabb Bárá Wesselényi Miklós Úrhoz, ki tizenkét esztendőös korában, mint Kapitány Segéd-Tisztje az Atyjától függő Közép-Szolnok Vármegyei nemes seregnek, Zilajtt, 1809. Febr. 12-dikén I. Ferencz Austr. Császár és Magyar Király' születési-innepén, azon nemes seregnek egyk századát pompásan felvezeté.« Az epistola eredeti példánya ma is megvan a b. Wesselényi Miklós göröcsöni levéltárában.” (KazLev. VI. 568–569.) Váczy János e kéziratot nem közli, ez csak a jelen kiadás előkészületei során került elő Kolozsvárról, amiért Veisz Bettinát illeti köszönet.

2. KazLev. VI. 314–316., a vers: 315. (1453. sz.).

3. KazLev. VI. 349., a vers csak kezdősorával (1465. sz.); KölcseyLev. I. 50–53., a vers: 51–53.

4. Gergye, 1998., 139–141., Kazinczy archivált példánya alapján. A vershez tartozó eredeti *Jegyzések* csak a sajtó alá rendezői jegyzetek között jelentek meg.

5. KazLev. XXIII. 169–173., a vers: 173. (5755. sz.).

A Bajza–Toldy- és nyomán az Abafi-kiadás a 4. forrást vette alapul, de azt számos helyen kontaminálta a későbbi források (6–8.) megoldásaival (Bajza–Toldy, 1836., 179–183.; Abafi, 1879., II. 14–18.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy a rövid címet tartalmazó forrásokban 1809-et, egyik helyen 1809 márciusát adja meg a vers keletkezési idejeként, az aprónyomtatvány hosszú címében (4.) és a magyarázó jegyzések élén, ahol van ilyen (6., 8.), a vers megszületésének alkalmatosságát nevezi meg napra pontosan: 1809. március 23., amiből következően ennél korábban nem születhetett a vers. Az csak a kisebbik probléma, hogy a költemény címzettjének egy évvel későbbi visszaemlékezése szerint ez a nap március 26. volt (KazLev. VII. 336., 1692. sz.), a nagyobbik az, hogy az ifjabb Wesselényi Miklósnak szóló levélküldemény (1.) dátuma: 1809. március 4., s a címben ott szerepel az alkalmatosság és annak dátuma: 1809. február 12.

Először Cserey Farkas értesíti február 13-án Kazinczyt az ünnepségről, melyen azonban ő ugyanúgy nem volt jelen (KazLev. VI. 223., 1418. sz.), mint Kazinczy, majd február 17-i dátummal az ott jelen lévő Tőkés Jánostól, az ifjú Wesselényi nevelőjétől kap az eseményről szóló részletes beszámolót, amiből most, noha az egész rendkívül érdekes, hosszúsága miatt csak a vers alapötletét adó részt tudjuk idézni: „Egy Lovas Század, és egy Gyalog század tevő meg a’ Vármegye nemessei közül Februarius 12én, mint jó Fejedelmünk születése napján Zilahon a’ tiszteletet. – Gyönyörű látás volt, midőn itt is nyílik egy kapu a’ Trombita szóra, ’s ki ugrat onnan egy Nemes lovas, rendbe szedi magát, amottis sebess lépésekkel megyen egy Gyalog, mindenik siet a’ ki rendelt helyre, minden felől Kard és Puska villog és a’ szép Fejér Toll a fekete Csáköba. Alig pillanthatá el az Ember magát, hát látja, hogy lobogó Zászlója alatt vezet egy Lovas Századot a’ tizenkét esztendő Wesselényi Miklós, ki magát ideje felett a’ bámulásig ki jegyzette, ’s ugyan azért mind a’ Lovasságnak, mind a’ Gyalogságnak Adjutans Kapitánnya, egy Szeg sárga tűzes, Török Paripán, ’s Századját (Colon) Oszlopból a’ Vár Megye Háza előtt nagy sebességgel Artzba tette.” (KazLev. VI. 232–237., az idézett rész: 233–234., 1422. sz.)

E sorokra utalva írta Kazinczy Csereynek 1809. március 10-én: „A’ Kis Wesselényi felől írt sorok olly tűzbe hoztak, hogy azonnal hozzá fogtam egy Epistola írásához, mely az utolsó sorokig kész”, majd két nappal később azt, hogy „Kapitány B. Wesselényi Miklóshoz az elmúlt póstával méne-el levelem.” (KazLev. VI. 290., 296.; 1440., 1442. sz.) A verset szülő alkalmatosság valójában nem is maga az esemény volt, hanem Tőkés János arról szóló leírása (ez jelent aztán meg utóbb kis változtatásokkal a hírlapokban, amint arra a 4. forrás alcíme is utal, s ebből a nyomtatott változattól idéz majd Virág Benedek is májusi levelében, KazLev. VI. 354., 1469. sz.; l. minderről Váczy, 1904., 10.).

Összegezve: a február 12-én lezajlott eseményről 17-i keltezésű leírást kapott kézhez Kazinczy valamikor a hónap második felében, a Wesselényinek küldött kéziratban március 4-i dátum volt a vers keletkezési idejeként, Kazinczy 10-én értesíti Csereyt, hogy már készen van a vers, 12-én, hogy el is küldte Wesselényinek. A megírás tehát a február 17-én kelt levél (pontosan nem ismert dátumú) kézhezvétele és március 4. között történt, az első kéziratban szereplő 1809. március 4-i dátumot ezek alapján elfogadhatjuk mint a szövegidentitás kijelölt keletkezési idejét. Az alkalmatosság pedig az I. Ferenc születésnapja tiszteletére Zilahon tartott ünnepség volt, melyen a tizenkét éves ifj. Wesselényi Miklós lovon vezetett egy századot a felvonulók között. Március 23-án vagy 26-án azután megismételte ezt Nagykárolyban, a nemesi felkelők nádor előtt tartott szemléjén, s Kazinczy a nyilvánosságra került és szánt forrásokban már ezt az alkalmat nevezte meg a verset kiváltó eseményként. Hogy mikor és miért történt ez a változtatás, nem tudjuk.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 8 szövegforrás 9 szövegállapotot őrzött meg, igen eltérő hosszúságban, legelőször tehát a terjedelmet kell áttekintenünk (a 4. forrás sorainak számát alapul véve).

	1.	2.	3.	4.	5.	6/1.	6/2.	7.	8.
1. szakasz (1–30. sor)	+	–	+	+	–	+	+	+	+
2. szakasz (31–66. sor)	+	–	–	+	–	+	+	+	+
2. szakasz (67–72.)	+	–	–	+	–	+	–	–	–
2. szakasz (73–91.)	még 2 sor	–	–	+	–	+	csak 5 sor	csak 5 sor	csak 5 sor
3. szakasz (92–104. sor)	+	–	–	+	–	+	+	+	+
4. szakasz (105–113. sor)	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Jegyzetek	–	–	–	+	–	+	+	–	+

A 2. és az 5. forrás csak az utolsó versszakot, a 3. forrás ezenkívül még az első szakaszt is tartalmazza, de ezzel együtt sem éri el az összterjedelem harmadát, e három forrást ezek alapján nem célszerű figyelembe venni a szövegváltozatok meghatározásánál, mert a levonható következtetéseket torzítna a jelentős terjedelmi különbség, s mert az alakulástörténet egészének időszakából vannak teljes szövegű forrásaink. Mindazonáltal a szövegállapotok összevetésénél feltárjuk ezek eltéréseit is, hogy az esetleges egyedi megoldásokkal számot lehessen vetni. A teljes források közül a 6/2., 7. és 8. jelentősen, 25 sorral megrövidült a 4. és 6/1. forrásokhoz képest, s a kihúzások helyébe mindössze öt sor került, vagyis a második versszak a harmadával csökkent; az 1. forrásban ugyanez a rész 2 sorral hosszabb, szintén a 4. és 6/1. forrásokhoz képest. Jegyzeteket csak három forrásban találunk, négy szövegállapotban. A részletes szövegvizsgálatokat a több forrásban fennmaradt versszakoktól a kevesebb forrásban fennmaradtak felé haladva végezzük el.

4. szakasz

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
2.	bajnokjobbja	bajnokkarja	bajnokjobbja					
5.	mérészettél					bátorodtál		
7.	úgy Cythére			Aphrodíte				
8.	harcz'	had'	harcz'					
9.	Kikapta, kapjon most ki					Elkapta, kapjon-el most		

Mínthogy a szakasz mindössze kilencsoros, s az eltérések nem nagyobbak apró szócsereknél, változatok így nem képezhetők. Ez megerősíti azt a döntést is, hogy a 2. és 5. forrást nem vesszük figyelembe a szövegváltozatok meghatározásánál. Annyit jegyzünk meg mindössze, hogy a 2. forrásban két egyedi megoldás található (a 2. és a 8. sorban), a másik három esetben az 1. és 3. forrásokkal egyezik meg a szóválasztása, az 5. forrásnak nincs egyedi megoldása.

1. szakasz

	1.	3.	4.	6/1.	6/2.	7–8.
1.	repdes			lebdes		
2.	lehell szép	önt ékes	lehell szép	önt fűrtös		
8.	azokhoz csatlhassad magad'		azok között léphess-fel, kik az			
9.	Kik a'		Ádáz			
15.	Azt véled e, hogy itt elég leszen		Te azt hiszed talán, hogy itt elég lesz		...úgy hiszed...	
16.	szerént				szerint	
18.	nemeknek díszait,		nemek' nagy díszait		nemek' fő díszait	
19.	görbültt nyakkal, melly veszélyt hozott	görbe nyakkal, melly veszélyt hozza	hattyunyakkal, melly veszélyt hozott volt		hattyunyakkal, melly veszélyt hozott	
22.	Ki még ifjú a' kedves kis tehernek	Melly még ifjú a' könnyű kis tehernek	Ki még ifjú a' kedves kis tehernek		Ki még is ifju az édes kis tehernek	
24.	ellenségeit		ellenségeket		ellenségeiket	
25.	Stádiumban				Hippodrómban	
26.	a' főveny' porát eloltja a' tajték	a' kelő port a' tajték eloltja				
27.	lefolly	csorog	lefolly			
29.	munkára itt ezek felültek,		dologra társaid felálltak,		dologra kelnek társaid	

E harminc sorban 14 helyen van eltérés, lényegében fele-fele arányban két, illetve három megoldással (két megoldás: 7 esetben; három: 6; négy: 1). A táblázat első három forrásának az egymáshoz való viszonya:

- megegyezik az 1., 3., 4. forrás: 5 esetben (ebből kétszer a 6/1. is);
- csak az 1. és 3. forrás egyezik meg: 4 esetben;
- csak az 1. és 4. forrás egyezik meg: 3 esetben (ebből egyszer a 6/1. is).

Az 1. forrás megoldása egyedi: 2 esetben, a 3. forrásé: 4 esetben; a 4. forrásé: 1 esetben.

Markáns tendenciák így nem rajzolódnak ki, pusztán ezen versszak eltérései alapján tehát nem határozhatóak meg egyértelműen a szövegállapotok viszonyai az 1., 3. és 4. forrásra nézve. A többi forrás esetében azonban élesebb a kép: a 7. és 8. teljesen megegyezik egymással, s egy kivétellel a 6/2-vel is, a váltás tehát a 6. forráshoz kötődik, a 6/1. hat esetben különbözik a korábbitól, míg a 6/2. ötször. A fentiekből az is megállapítható, hogy a 6/2., a 7. és 8. forrás ugyancsak tendenciaszerű egyezéseket mutat.

Ez még egyértelműbbé válik a 2. szakasz vizsgálata során, ahol is, mint láttuk, a versszak második felében (67–91. sorok) a kihúzások miatt húszsoros különbség figyelhető meg, s az is, hogy ez a változás a 6. forrás utólagos javításai által következik be. Megjegyzendő, hogy a 6/2-ben még a 36–40. sorok is át vannak húzva, de ez a törlés a későbbi forrásokban nem érvényesül. A másik huszonöt sor törlése ezzel szemben érvényes maradt, s az ennek helyébe illesztett *Ím teljesedni látom...* kezdetű ötsoros rész is teljesen megegyezik a 7–8. forrásokban. A 4. forrás utóbb alapvetően átirát 67–91. sorai a 6/1. forrásban hiánytalanul megvannak és azonosak a 4. forrásban található szöveggel. Az 1. forrás azonban jelentősen eltér ettől, különösen a 67–83. sorokban olvashatóak teljesen más mondatok, s e rész két sorral hosszabb is. Mindezek alapján nemcsak a 6/2.–7–8. források szövegállapotait tekinthetjük változatnak a 4. forráshoz képest, de az 1. forrás szövegállapotát is.

Az alábbi táblázatban csak az eddig nem említett részek eltérései szerepelnek, melyek által az alváltozatok meghatározása válik lehetségessé:

2–3. szakasz

	1.	4.	6/1.	6/2.	7–8.
32.	És még inkább példája mit tehettek,	'S példája benned mit tehettek, 's tettek,			
33.	'S mit tettek, azt én jól tudom. Te nem	Azt én igen jól értem. Nem tanultad			
34.	Tanultad Őkörülte mint kellessék	Te őkörülte, mint kell Halberzwölfét	Te őkörüle Tízet 's másfelet		
35.	Tizenkettőfelet csinálni, 's a' pagátot	'S pácsit csinálni, 's a' bohó pagátot –	'S pácsit miként csinálj, 's mint fogj pagátot;	'S Pácsit miként tégy, 's a' bohó Pagátot –	
36.	Melly ész és melly öröm!	Oh melly öröm! 's melly ész!			
41.	fényesbb házaink' gyermeki	a' nagy házak' magzati,			a' nagy házak' gyermeki
43.	Gonddal tanulni szoktak, hogy nadrágok	Gonddal tanulnak, hogy gillétjeken			
44.	Kaz'mír legyen vagy nankín, és gillétjeken	Két sorban álljon é, vagy egyben, a' gomb,			
45.	Két sorral álljon e vagy egyvel a' gomb?	'S nankín legyen, vagy bársony, a' nadrágok,			S nankín legyen most, bársony majd nadrágok;
46.	még is,				még,
49.	dolga	gondja			
50.	téged a' Zsibó'	tégedet Zsibónak			
51.	a' tűz' szent fényénél	a' szent tűzhely mellett	a' tűzpadod körül		
52.	Atyád' beszédit és vendégiét		Atyád' beszédét 's a' kedvelt vendégét,		
57.	nem zsibbadt-meg az.				meg nem zsibbadott az.
62.	Olvadványaiból képeze, vádra költ	Olvadványaiból képeze, lángra gyúladt	Csordúlataiból képeze, lángba költ		
66.	'S a' kínos tisztet másra nem tolá!	'S társára nem tolta a' bírói tisztet!			
96.	Mellyednek			Keblednek	

Látható, hogy a 3. versszak lényegében egyező minden forrásban, csak a 96. sorban van egyszónyi eltérés. A 2. szakasz kihúzások által nem érintett részeiben 17 helyen mutatkozik eltérés. A legmarkánsabban az 1. és a 4. forrás különbözik egymástól, 13 helyen, melyek között sorok átírása is felfedezhető, míg a négy egyezés apró szavakban van. A 6. forrás utólagos javításainak (6/2.) az elválasztó szerepe itt kisebbnek tűnik (mindössze 3 szöveghely), mert a 4. forráshoz képest már a 6/1. is négyszer különbözik, s figyelemre méltó, hogy az eddig a 6/2-vel lényegében egyező 7. és 8. forrás ötször egybevágóan eltér attól. Minthogy azonban az itteni szövegteltérések kisebb mértékűek és jelentőségűek, így ezeket csak alváltozatok megképezésére tekintjük alkalmasnak (1.: A;

4.: Ba; 6/1.: Bb; 6/2.: Ca; 7.: Cb). A 8. forrás szövege a 7. forrásával egyezik meg (Cb), de a változat meghatározásához számot kell vetni a jegyzetekkel is.

Jegyzetek

	4.	6/1.	6/2.	8.
[az esemény mint a vers háttére]	– (csak a címben)	+	+	+
<i>Az ifjabb Caesár és Armidórt...</i>	+	rövidebb	rövidebb	rövidebb
<i>Júpiter...</i>	+	–	–	–
<i>Bucephalus...</i>	+	+	+	+
<i>Brútust, a' talpverőt...</i>	+	+	+	+
<i>Míg a' kettő a' győzedelmesnek...</i>	–	+	–	–
<i>Mint az Aeschylus' színjén...</i>	+	+	–	–
<i>Zilajnak felgyúlt Rendeit...</i>	+	–	–	–
<i>Atyád' nagylelkű anyja' testvérének...</i>	+	hosszabb	hosszabb	hosszabb
<i>Ferencznek készült zászlóját ékesíteni...</i>	+	+	–	–
<i>A' ki Párist...</i>	+	–	–	–

A vershez Kazinczy által csatolt magyarázó jegyzéseket csak áttekintő jelleggel tárjuk fel, szakigazgatásig részletes vizsgálatokat itt nem végzünk, a tendenciák így is egyértelműek. A korai nyomtatványban (4.) a cím tölti be azt a funkciót, amit a későbbi forrásokban a jegyzetek élén álló magyarázat: jelzi az eseményt, amely alkalmazhatóságot szolgáltatott a vershez. A 10 jegyzet közül a korai nyomtatványban megvan 9, a kézirat eredeti lejegyzésében (6/1.) már csak 7 (egy új és hat eredeti, melyek közül egy hosszabb, egy rövidebb, mint korábban). Az utólagos javítások (6/2.) során aztán már csak négy marad meg, ezekkel mindenben megegyeznek a folyóiratközlésben (8.) található jegyzetek. A tendencia tehát ugyanaz, mint amit a szövegeltérések vizsgálatánál fentebb már megállapítottunk, változatokat és alváltozatokat alapozva meg ezzel. Minthogy azonban a 7. forrásban, amely pedig a szöveget tekintve teljes mértékben egyezett a 8. forrással, nincsenek meg a jegyzetek, ezért az eddigi megállapításokat úgy pontosíthatjuk, hogy a 8. forrás szövegében a 7. forrással egyezik (Cb), a jegyzeteket tekintve pedig a 6/2. forrással (Ca), de így összességében egyikkel sem teljes mértékben, tehát valójában egy új változatot képez (D).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél ifj. Wesselényi Miklósnak, 1809. március 4.
2. Levél Döbrentei Gábornak, 1809. április 8.
3. Levél Kölcsey Ferencnek, 1809. április 23.
4. A nyolc számozott oldalból álló aprónyomtatvány 1809. szeptember elején jelent meg Budán, az egyetem nyomdájában, Kazinczy pesti barátainak kiadásában. Egy példányát Kazinczy archíválta (MTAK K 608., 36a–39b), ebben a jegyzetek két emlegetett sajtóhibája, valamint egy szövegbeli név írásmódja utólag tollal javítva van.

A vers keletkezése és a jelen aprónyomtatvány megjelenése között fél év telt el, ebből az időszakból csak a három részleges szöveget tartalmazó (levél)forrás maradt fenn, továbbiak létezéséről tudomásunk van. A korabeli levelezésben gyakran téma a vers, annak folytonosan módosuló kiadási terve, így ezeknek az adatoknak az áttekintése leginkább e helyen történhet meg: szorosan az aprónyomtatvány keletkezés- és kiadástörténetével csak az utolsó alfejezet foglalkozik, a megelőzők a kiadási tervek formálódását tárják fel, Kazinczy baráti és mecénási viszonyrendszerében.

– a vers küldözgetése barátainak

A vers Wesselényinek való március 10–12. körüli elküldését követően először arról van adat, hogy március 23-án megküldte Dessewffy Józsefnek (nem tudható, milyen szöveggel, de ez még

bizonyosan a februári alkalomra kellett szóljon), majd április 8-án Döbrenteinek (az utolsó versszakot, 2. forrás), Virág Benedeknek (nem tudjuk, mit, mert a fennmaradt archiválási másolatban Kazinczy csak jelezte a vers helyét), Kölcseynek április 23-án (az 1. és 4. szakaszt, 3. forrás), Kis Jánosnak ugyanekkortájt, ő pedig továbbküldte Berzsényinek (ugyancsak nem tudjuk, mit, mert ezekről csak a válaszok maradtak fenn, továbbá ismerjük Dessewffy és Virág válaszáit is) (l. ezeket KazLev. VI. 305., 315., 334., 345., 349., 353., 354., 357.). Hogy az áprilisban küldött szövegekben melyik alkalom szerepelt, egyáltalán szerepelt-e, nem tudható, még a fennmaradt források sem igazítanak el e tekintetben. A címzettek visszajelzése pozitív, Kazinczy május végén már örömmel újságolja ezt leveleiben, de egyúttal jelzi a kinyomatás szándékát, amely eddig nem szerepelt kimondva: „Azolta sokat tisztogattam benne, mert úgy a’ hogy azt Áprilisban sietve írtam, nem érdemli a’ fenntartást, kinyomatást.” (KazLev. VI. 380., l. még 399.; 1483. és 1489. sz.) Erre persze gondolhatott korábban is, hiszen áprilisi leveleiben a mitológiai Párizs nevének „illiteratus olvasóink” általi félreértésétől tartott, vagyis hogy Párizsra gondolnak, ami azon a tavaszon, a Napóleon elleni nemesi felkelés idején veszedelmesnek tűnt (l. a 2. és 3. forrást, valamint a Virágnak szóló levelet, KazLev. VI. 345., 1463. sz.). Az emlegetett ’tisztogatása’ a szövegnek itt az áprilisban küldött szövegekhez képest értendő.

– Wesselényiék hallgatása

Mikor május 18-án Csereynek is beszámol a kedvező baráti visszajelzésekről, megjegyzi: „Mint vették Zsibón, mind ez ideig nem tudom.” (KazLev. VI. 374., 1479. sz.) Vagyis mintegy két hónappal a vers Wesselényiéknek való megküldése után még nem kapott visszajelzést, noha közben újabb levelet is írt id. Wesselényinek április 13-án: „A’ Mélt. ifjú Bárá *Kapitány* Úrhoz minap (sőt immár egy holnapja) írtam egy *Epistolát*. A’ versben azolta nem kevés igazításokat tettem. Szabad e esedeznem Nagyságod előtt, hogy méltóztassék Tökés Urnak parancsolni, hogy mutassa-ki a’ mi változtatást kíván, nevezetesen, hogy az istálló’ méneinek neveikben ejtett hibáimat jegyezze-fel” (KazLev. XXIV. 86–87., 5997. sz.). Az itt emlegetett ’igazítások’ a vers márciusban elküldött szövegéhez képest értendők, tehát Kazinczy folyamatosan alakítgatott rajta, a barátoknak való elküldözgetés előtt is, valamint azt követően, mikor már a kiadást fontolgatta. Ez a döntés azonban bizonytalanságban születhetett meg, mert egyrésztől számolt az olvasókkal, s ez csak publikáció esetén értelmezhető, másrészt viszont a címzett hosszas hallgatása akár a vers kedvezőtlen fogadtatását is jelenthette, s ebben az esetben a kiadás további sérelmet okozhatott. A levél óvatos tapogatózása („mutassa-ki a’ mi változtatást kíván”) talán a helyzet tisztázására való törekvésként értelmezhető. Kazinczy aztán a Wesselényinek május 23-án írott levelében már nem hozta szóba a verset, s a nyár második feléig nem tudunk erről való közvetlen levélbeli érintkezésükről, miként az ifj. Wesselényi is csak augusztus végén köszöni meg a verset.

– a lovak

Idézett áprilisi levelében Kazinczy Tökés János megbízását kéri Wesselényitől az episztola esetleges hibáinak kimutatásához, elsősorban a zsibói lovak nevei tekintetében. Utóbb Tökést is már csak Cserey Farkason keresztül próbálja elérni (pedig, mint láttuk, maguk is levelezőkapcsolatban voltak), hogy megkapja a kért feljegyzést, míg végül június legvégén, egymást keresztező levelek után kézhez is veszi azt (l. KazLev. VI. 374., 399., 411., 415., 418., 421., 425.). Nincs azonban megelégedve vele: „A’ megnevezett lovakra jól emlékezem millyenek voltak 1805-ben, midőn én Zsibón valék. Én az *Epistolában* meg nem nevezett, de *nevezésre méltóbb* lovaknak neveik, színeik ’s tulajdonságaik felől kértem tudósítást, hogy ha Tökés Úr még valamelyiknek nevét kívánná verseimbe tétetni, azt megtehessem.” Ez a kétlapnyi feljegyzés egyébként fenn is maradt, Tökés február 17-i levele után kötve (MTAK M. Irod. Lev. 4r. 29.), Kazinczy a nyomtatásban megjelent szöveghez írott jegyzeteiben láthatóan felhasználta, amit itt olvasott. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy az összes említett levélben csak az episztola vonatkozó helyeinek korrekciója, pótlása kerül szóba, nincsen szó a vershez írandó jegyzetekről. Ez csak később merül egyáltalán fel.

– félreértések a kiadás körül

A lovakról várt feljegyzést előbb kimondatlanul, majd május végétől kezdve kimondottan a vers kiadásának szándéka miatt sürgeti, közben azonban, mint arról június 22-én beszámol, azt a hírt kapja, hogy Wesselényi már kinyomtatta azt (KazLev. VI. 420.; megismétli ezt a következő héten is kétszer: 421., 423.). Június legvégén és július elején viszont már megint a vers átdolgozásáról és kiadásáról ír, vagyis megtudhatta, amit Döbrentei csak július 14-én ír meg neki, hogy a vers még nem jelent meg. Kéri tehát Tőkést és Dessewffy-t, küldjék meg a vers bizonyos részeit, mert mint Csereynek írja, „nálam nincs meg” (KazLev. VI. 420., 425., 439.). Hogy ez utóbbi megjegyzése az egész versre vonatkozik vagy részleteire, nem egyértelmű, de inkább az utóbbira hajlunk, mert különben miért nevezte volna meg a másik két levélben a konkrét helyeket, amelyek elküldését várja (ezek egyébként a 2. szakasz azon sorai, amelyek utóbb a legnagyobb átalakuláson mentek keresztül). Ez immár a harmadik nagyobb átdolgozás, amelyről a vers megszületése után a levelezésből tudunk. Valószínűleg ekkorra tehető a jegyzetek megírása is, mert Döbrentei arról tájékoztatja Kazinczyt július 14-i levelében, hogy Wesselényi a jelenlétében parancsolta meg a vers kiadását, s jegyzeteket akar hozzá (KazLev. VI. 454., 1516. sz.). Hogy mi történt ezt követően, nem tudjuk, a legközelebbi adat Kazinczy id. Wesselényinek írott augusztus 19-i levele, amelyben megírja, hogy az episztolát Pesten már nyomtatják (KazLev. VI. 494., 1535. sz.). Augusztus 29-én az ifjabb Wesselényi ezt levélben köszöni meg és magát az episztolát is, melyre eddig még nem is reagált, magyarázatként arra hivatkozik, hogy külföldön akarta méltóképpen kinyomtatni, s megjelentetés gyanánt küldeni azt Kazinczynak (KazLev. XXIII. 169., 5754. sz.). Kazinczy szeptember 1-én, mikor még nem kapta meg az előbbi levelet, csak Döbrenteitől értesült a szándékról, megint id. Wesselényinek ír hosszú levelet a vers folyamatban lévő kiadásáról és a jegyzetek mibenlétéről (KazLev. VI. 509–510., 1541. sz.).

– a pesti barátok gesztusa

Az episztola azonban végül nem Pesten jelent meg, amint az Vitkovics Mihály leveleiből kiderül. Neki is elküldte már áprilisban a verset, mert Kazinczy őt is felsorolja azok között, akiknek tetszett, igaz, Vitkovics csodálata nem volt teljes, szeptember 4-én azt írja ugyanis, hogy „Izlésem, ezen kis munkádban előforduló, számosb idegen szavakon megütöközt.” (KazLev. VI. 515., 1543. sz., erre Kazinczy utóbb Berzsenyinek, majd Fejér Györgynek vitatkozva reflektál: VII. 31., 1671., XXIV. 134., 6020. sz.; vö. a vitáról és a szociolektusok poétikai szerepéről Fried, 2009., 71–83.) Szeptember 15-én már a kész nyomtatványról számol be Vitkovics: „Ime küldöm Gyermekedet Budai decorumban öltöztetve. Nem hiszem, hogy Kassán szebben öltöztethetted volna. Nem hiszem, hogy Széped ottan olly Baráti karokkal fogattatott volna el, mint itten. Fejér György, Kulcsár, Horvát Urak és én voltunk, kik, meg vetvén zsugori Könyvárosainkat, Epistoládat kinyomtatattuk azon tiszteletből, mellyel Te irántad, Literaturánk’ főembere iránt, viseltetünk, és azon örömből, mellyel örvendeztünk, hogy 15 esztendő után ismét visszazanyherhetünk Tégedet Heliconunknak.” (KazLev. VI. 524–525., 1547. sz.) A kötet tehát végül nem Wesselényi, hanem Kazinczy pesti barátainak költségén jelent meg, mintegy Kazinczy másfél évtizedes szünet utáni újbóli költői fellépésének tiszteletére (hiszen 1794 óta ekkor jelent meg először önálló nyomtatvány tőle). Vitkovicsék rögtön küldtek példányokat Wesselényinek és Kazinczynak, aki szeptember 21-én már biztosan vette azt, hiszen ekkor válaszol ifj. Wesselényi augusztusi levelére, rögtön új, megújított kiadás tervét emlegetve a nyomtatásban talált két hiba, valamint a lovakról készült jegyzések esetleges bővítése okán (KazLev. VI. 533–534., 1551. sz.; vö. még diáriumának bejegyzését: PEml., 2009., 232.). E hibákat rendre felemlégeti leveleiben is, melyekkel a nyomtatványt küldi barátainak (KazLev. 30–31., 68., 71.), új kiadásról azonban majd csak másfél évtized elteltével esik szó ismét.

5. Levél Kisfaludy Sándornak, 1809. szeptember 1. E szöveg időben megelőzte az aprónyomtatvány megjelenését, de későbbi, mint az annak alapjául szolgáló kézirat.

6. A kézirat minden bizonnyal egy nagyobb episztola-összeírás része (*Episztolák II.*), a kéziratban a cím fölött lévő, utóbb áthúzott felirat (<ELSŐ KÖNYV.>) szerint első darabja, e csomó 1816-ban keletkezett (l. minderről az *Episztolák II.* és a 182. szövegidentitás jegyzetét). Mivel a

jelen kézirat és a csomó összetartozását csak közelítő bizonyossággal tudjuk állítani, az 1816-os évszám feltételeken értendő. A lap tetején cenzori engedélyező bejegyzés: „Per. 28^a 10^{bris} 824. / Imprimatur. / Cassoviae 29^a 10^{bris} 824. / Joannis Mészáros mpr. / A. Libr. Revisor.” Az elég egyértelmű, hogy a cenzornak az utólag alaposan átvitott szöveget kellett jóváhagynia, hiszen különben nem jelenhetett volna meg a *Felső Magyar Országi Minerva*-ban, így tehát a kézirat második keletkezési fázisát bizonyosan 1824 előttre tehetjük. Ha azt tételezzük fel, hogy a javítások ehhez a kiadáshoz készültek, akkor nem sokkal a cenzúráztatás előttre, az október végi engedély alapján legalábbis ősze gondolhatunk, ha viszont a kiadás alapjául szolgáló másik forrás (7.) keletkezéséről tudottakat is figyelembe vesszük, akkor e javítások mégis inkább korábban történhetek.

7. A kézirat, miként az előző is, minden bizonnyal egy nagyobb episztola-összeírás része (*Episztolák VI.*), a kézíraton a cím fölött lévő, utóbb áthúzott felirat (<EPISTOLÁK.>) szerint első darabja. A csomó keletkezési idejének meghatározásához az egyik határoló időpontot éppen a jelen forrás alapján lehet kijelölni (minderről l. még az episztolák VI. csomójának jegyzetét).

Kazinczy Dulházy Mihálynak írja 1825. március 6-án, a *Minerva* nyomtatása ügyében: „Itt küldöm a' Wesselényihez írt Epistolát, 's ezt azért, mert félek, hogy a' Kassán lévő exemplár hibásan van írva. A' Betűszedő tehát az Epistolát ebből rakja-ki, de a' Jegyzéseket az Ur kezében állóból.” (KazLev. XIX. 306.) A küldemény, amely jelenleg nincs a levél mellett, a jelen forrás kellett legyen, mert ez és a *Minerva* szövege teljesen egyező, más hasonló kéziratot nem ismerünk. A cenzori példány (6.) pedig az, ami már Dulházynál volt, s mivel a jegyzetek csak abban voltak meg, ezért a 'Magyarázatok' szedéséhez azt kellett használni. Mindez a két kézirat sorrendjét is eldönti, egybevágóan a szövegállapotok vizsgálatából levont következtetésekkel. Ha viszont a jelen 7. forrás szövegállapota az 1824 októberében cenzorált 6. forráshoz képest későbbi, adódik a következtetés, hogy ezt a sorrendet az időrendben is érvényesítsük, s 1825-re tegyük a jelen forrás keletkezését. Az 'Epistolák' közös cím miatt azonban nem zárhatjuk ki azt a lehetőséget sem, hogy a vers párhuzamosan két kidolgozásban létezett 1824 előtt, s a korrekció e szintén korábbi, de az előzőhöz képest mégis későbbi forrás bevonásával történt. A csomó többi darabjának vizsgálatából adódó következtetések e lehetőséget valószínűsítik, így keletkezését 1823–1824 körülre tehetjük.

8. A *Felső Magyar Országi Minerva* 1825. évfolyamában jelent meg, az előző két szövegforrás alapján, a szedés márciusban már folyamatban volt, április 8-án pénteken Desseffy arról értesíti Kazinczyt, hogy „Hétfőn már széjjel fog küldődni Minervánk” (KazLev. XIX. 317., 4472. sz.).

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

(A) 1809. február–március

A szövegidentitás megszületése közvetlenül a február 12-én Zilahon lezajlott ünnepséghez köthető. Kazinczy az ezt követő fél évben valamikor úgy döntött, hogy a költeményt a nyilvánosság előtt mégis egy másik eseményhez köti, melyre március végén került sor Nagykárolyban, ahol az ifjú Wesselényi megismételte korábbi seregszemlei fellépését. A vers első változatát Kazinczy elküldte Wesselényiéknek és Desseffynek.

(?) (1809. április–június)

Az első ismert, nem teljes szövegű források barátoknak szóló áprilisi levelekben találhatók, melyek (és a további korabeli nem ismert szövegek) Kazinczy megjegyzései szerint már sok igazításon mentek keresztül a korábbiakhoz képest, s ezt a szövegösszevetés tanulságai is igazolják (törődékességük miatt azonban nem ítéltető meg valós alakulástörténeti pozíciójuk az első két szövegváltozat között). A baráti visszajelzések elismerőek, Kazinczy azonban, mint közli, május körül megint újradolgozza művét, immár a kiadás egyértelmű szándékával, még úgy is, hogy Wesselényiék sokáig egyáltalán nem reagálnak.

(B) 1809. július–szeptember – 1824 októbere előtt

Kikövetkeztethetően ekkor történik meg a nyomtatásra szánt szöveg kialakítása és a jegyzetek megírása, ezt adataink szerint legkésőbb valamikor július végén, augusztus elején kellett Pestre küldenie Kazinczynak, ahol barátait kérte meg a kiadás gondozására. Az nem dönthető el bizonyosan, hogy a tervezett kiadás saját költségén vagy Wesselényi finanszírozásában jelent volna meg. Végül harmadik megoldásként Kazinczy pesti barátai vállalták magukra a megjelenítést, ami szeptember elején, Budán valósult meg, s Kazinczy az ősz folyamán terjesztette a példányokat. Ezt

követően nincsenek adataink a versről egészen 1824 októberéig, mikor is cenzorálásra kerül a korai nyomtatványéhoz hasonló szöveggel lejegyzett, de utólag jelentősen átalakított kézirat. E cenzori kézirat eredeti lejegyzésének idejét csak a cenzúráztatás időpontjához viszonyítva tudjuk megadni: 1824. október előtt, de hogy mennyivel, nem tudható.

(C) 1824. október – 1825. április

Ez a cenzorálás tehát már egy harmadik változaton történt, melyet a 6. forráson végrehajtott javítások alakítottak ki, jelentősen lecsökkentve mind a vers, mind a jegyzetek terjedelmét. A folyóiratközlés ezen és egy időközben nyomdába küldött másik, 1823–1824 körül készült kézíraton alapul (8.), a lapszám 1825 áprilisában jelent meg.

Magyarázatok

A költemény az 1809-es Napóleon elleni nemesi felkelés idején született (ezt a 6. és 8. forrás egybehangzó bevezető jegyzete is elmondja). Április 10-én elrendelték a nemesi felkelést és június 14-én lezajlott a végzetes győri csata, az időszak tehát, ahogy fentebb láttuk, pontosan egybeesik a jelen vers formálódásának egyik fontos szakaszával. Ez a tény nemcsak az alkalmatosságo(ka)t határozza meg, amely(ek)hez a vers köthető, de kontextualizálja a hagyományos vitézi eszmények itteni megjelenését is, melyek egyébként antik és modern irodalmi mintázatokat követnek (utalásait Plutarkhoszra, Klopstockra l. alább). A központi szereplő ifj. Wesselényi Miklós, akinek nemcsak a katonai seregszemplén való fellépése lesz a vers tárgya, de Kazinczynak több róla szóló emléke is, melyek az 1805-ös zsidói látogatáshoz kötődnek, ezek kézíratos feljegyzéseiben, naplóiban és az *Erdélyi Levelekben* ugyancsak olvashatók (MTAK K 641., 55b–56a; PEml., 2009., 197., 211–213.; ErdLev., 2013., 187.). A két Wesselényiről, valamint a messze földön híres zsidói ménesről a legrészletesebben az *Erdélyi Levelekben* (annak is az első változatában) szól Kazinczy (ErdLev. 2013., 186–205.; l. még 322–330., 435–437., 513–517.; valamint az életrajzi összefoglalókat a jegyzetben: 595–596.). E vers nyitja meg Kazinczy fogság utáni episztoláirói időszakát, az 1791-es *Heliconi virágok* után ez az első önállóan megjelent költői műve, melynek háttérében megélt költői tevékenységére figyelhetünk fel 1809 tavaszától kezdve, ekkoriak kitüntetetten kezelt első szonettjei is. A költeményről összefoglalóan l. Czeizel, 1910., 26–28.; Fried, 2009., 71–83. (Az alábbiakban Kazinczy eredeti jegyzeteihez fűzött magyarázatainkat a vers adott helyéhez kapcsolódó kommentárok mellé helyezzük.)

A' Pozsonyi Diéta 1808. felkelést rendelvén: az 1808. szeptember 3-án kezdődött pozsonyi országgyűlés hirdette meg az utolsó nemesi felkelést Magyarországon.

Wesselényi Miklós, id. (1750–1809), akinek 1782–1795 között született gyermekei kiskorukban meghaltak, így egyetlen gyermeke: *Wesselényi Miklós*, ifj. (1796–1850) (Váczy, 1904., 2.).

mint a' mennyköveket-tartó Amor az Alcibiád' paizsán: Alkibiadész (i. e. 452–404) görög szónok, hadvezér, itt azonban egy mitológiai-művészeti utalásról van szó, amely szerepel már a Wesselényinek írott 1809. április 12-i levélben is. „A motívumot Kazinczy feltehetően Plutarkhosz *Párhuzamos életrajzok* Alkibiadész – Coriolanus fejezetéből vette: »Aranylemezekkel borított pajzsán nem Athén szokott címerét viselte, hanem a kezében villámokat tartó Eröszt. Az előkelő athéniak mindezt ellenszenvvel és méltatlankodva nézték.« (Bódi Katalin adata.)” (KazLev. XXIV. 507., a levélbeli utalás: 87.)

Palatínus: nádor.

Lásd a' Hazai Tudósítások I. Félész. XXXII. Darabját: utalás Tőkés János fentebb már idézett leírására a februári (!) ünnepről, amely kis változtatásokkal megjelent a *Hazai Tudósítások* 1809. április 22-i 32. száma Toldalékában.

praetexta: „bíborszegélyű toga, a római magisztrátusok viselete, melyet a fiúgyermek is hordhattak férfivá érésükig” (KölcsyLev. I., 655.), l. ehhez még a Papirius Praetextatusról szóló magyarázatot alább.

Ambrózia: az istenek eledele.

Ámor: Aphrodité gyermeke, a szerelem kisfiú formájú istene.

gynaecium: női lakosztály.

szeg: Kazinczy 'szőke' jelentésben használta (93. szövegidentitás).

ifjabb Caesar és Armidór: a zsidói istálló Kazinczy által legszebbnek nevezett lovairól mind Tőkés János kéziratos jegyzete, mind Kazinczy az *Erdélyi Levelekben* részletes leírást ad (ezek filológiai adatait l. fentebb).

Klopstock, Ódájának II. Köt. a' pompás négyrétű kiadás' 259-dik lapján: hivatkozás az 1798-as lipcsei kiadásra, a megjelölt helyen azonban az *Aus der Vorzeit* című vers található, amelyre nem vonatkoztatható Kazinczy utalása. Az *Iduna* nevű ló az ugyanebben a kiadásban a 36–37. oldalon lévő *Unterricht* című versben szerepel, s a hozzá tartozó jegyzet a 299–300. oldalakon valóban a dán és arab felmenőkről szól. Mivel Kazinczy félreérthetetlenül azonosítja a kiadást, melyet ebben az időben egyébként is használt, s mivel az általa korábban használt kiadásban sem található a megadott oldalon a hivatkozás, s maga a vers sem, arra kell gondolnunk, hogy sajtóhiba történt: a 299. oldalból másolás hiába vagy szedői félreolvasás miatt 259. lett.

a' hattunyakkal, mely veszelty hozott Lédára, most is büszke Júpiter: Lédát, Thesziosz király lányát Jupiter, a főisten hattúy képében hódította meg, innen az asszociáció a mitológiai történet és a Jupiter nevű ló között, akinek Tőkés és Kazinczy szerint a 'leghattúibb nyaka' van.

Bucéphalusz: egy „rá nézni is iszonyatos ló”, melyen az ifjú Wesselényi gyakran lovagolt (Tőkés hosszan szól minderről, Kazinczy leírása a jegyzetben több helyen majdnem szó szerint egyező).

Thersitesz: a legрутabb ember a görögök között az *Iliászban*.

Neptún: a tengerek legfőbb istene, aki magát tartotta a ló megteremtőjének.

Szilén, Silénus' paripájáénal: Szilénosz, Dionüszosz nevelője, rendszeresen bortól mámoros, számárháton lovagolva ábrázolták.

perpendicularis parallela lineákban: függőleges párhuzamos vonalakban.

kis Alexander: Bucéphalusznak „nevezték Nagy Sándor híres, csak általa megfékezhető lovát, s ezt a nevet adta Zrínyi a költő is kedves lovának, mint erről J. Tollus beszámolt Magyarországról szóló epistolájában, melyre Kőlcsey hívta fel 1815-ben Kazinczy figyelmét” (KőlcseyLev., I. 655., a hivatkozott levél: Kőlcsey Kazinczynak, 1815. július 5., I. 393–401.).

folie: bolondság.

Brútusz, a' talpverő: Kazinczy jegyzete az aprónyomatványban a legteljesebb: „*Ez a' succussor (kengyelvasverő) méltán viseli a' percussor' (gyilkoló) nevét*”, így teremt kapcsolatot a Julius Caesar halálán megsebző Brutusszal.

Brutus, Marcus Iunius (i. e. 85 – i. e. 42), római államférfi, Caesar fogadott fia.

Pitt és Fox: „ezeket azért nevezték így, mert ezek egy másnak iszonyu ellenségei voltak, mint az elmúlt századba élt angliai két híres Ministerek” – írja Tőkés János feljegyzésében, William Pittre (1759–1806) és Charles James Foxra (1749–1806) utalva.

Stádium, Hippodrom: ókori lóversenypálya.

Halberzwölfe, Tíz és másfél, pácsi: a tarokk kártyajátékban használatos korabeli kifejezések (a második az első magyar megfelelőjeként került a szövegbe a későbbi szövegforrásokban).

pagát: a tarokk-kártya legkisebb lapja. A játék egyik alapfigurája a pagát ultimó (azaz a pagáttal történik az utolsó ütés), a versben ennek elfogásáról van szó, de mint Kazinczy az 5. forrás utóbb áthúzott jegyzetében írja, tévesen: „*A' kártyázás' tudományába avattak magyarázat nélkül fogják tudni, hol a' botlás*.” Eredetileg így akarta hagyni (ezért a jegyzet), majd áthúzza a kérdéses sorokat is, de utóbb mégis javította a helyet, így a jegyzet feleslegessé vált. A javítás a mondat szerkezet megváltoztatásával korigálja a hibát: „*a' kettő / A' győzedelmesnek paeánt kiált*” helyett „*köre / A' győzedelmesnek paeánt kiált*”, ami éppen megfordítja, ki a győztes a játékban.

paeán: diadalmi ének, köszöntés.

pedántságot nem affectáló Epistolographus: az aprólékos pontosságra nem törekvő epistoláiról.

Tarocco: tarokk.

Göthe, Aus meinem Leben. II. Band: utalás Goethe *Életemből. Költészet és valóság* című autobiográfiájának második kötetére, melynek háromkötetes első kiadása 1811–1814 között jelent meg Tübingenben, a 2. kötet 1812-es.

Atlás: Atlasz, 'a hatalmas teherviselő', a görög mitológiában Iapetosz titán és Klümené nimfa fia, Homérosz szerint azokat az oszlopokat tartja, amelyek a Földet az égtől elválasztják.

gillét, zsillé: mellény.

nankín: nanking, sárgás színű, erős pamutszövet (minderről l. Keszeg Anna: *A szabó Kazinczy. Módi és viselet összefüggései Kazinczy Ferencnél*, in Czifra, 2009., 9–42.).

cravát, kravát: nyakkendő.

Zsibó: ma Jibou (Románia).

Larárium: házi szentély (Lares: az elhunyt elődök, a családi tűzhely védelmezői). Tőkés feljegyzése részletes információkkal szolgál: „A’ *Sibo Larárium*a mely Ház legyen, hogy ottan kedves Barátjaival szokta B Wesselényi tölteni idejét gyakrabban az éjjelenn is tul, mellyet egy ’Siboi Márványbol tsinált Karmin Kandallo világositt, melly előtt egy *schirm* mellyen általlászólag festve van Vulcanus Cyclopaival, készitvén a’ menyköveket és a’ Vitézek siskait, tűz elejébe téve, melly halvány árnyékával mellyet tsinált a’ Ház falai között, andalgásba hozván a’ lelket hogy annál természeteyebbé tegyék a’ gondolatot, és az éjjeli időtöltést.”

Morpheus: Morpheusz, az álom istene.

Egyedül lovában látszott élni, mellyet Tanúlt kezekkel a’ gyertyák’ viasz Olvadványaiából képzé: Kazinczy ezt így írja le feljegyzésében: „Ejjeli 2. órakor fekvénk le mindennap. A’ gyermek szüntelen körülöttünk volt, ’s a’ gyertya’ lecsepegő viaszából paripákat bosszírozott. – A’ mint egy nap kész volt munkája, elkértem tőle azt. Elhoztam, ’s megtartom, hogy valaha neki vissza adhassam.” (MTAK K 641., 55b.; Tőkés jegyzése is megemlékezik erről.)

Consul: Lucius Julius Brutus (megh. i. e. 509.) Róma egyik alapító konzulja, aki az 509-ben lezajlott királpárti összeesküvésben való részvételük miatt két fiát (Titus és Tiberius Junius Brutust) is kivégeztette. A kis Wesselényi e történetre vonatkozó mondását Kazinczy felidézi közvetlenül zsibói látogatása után, Wesselényinek írott 1805. november 28-i levelében is (KazLev. III. 473., 837. sz.; vö. még Kazinczy jegyzetét, MTAK K 641., 56a; Tőkés János e ’Horatiusi historiáról’ jegyzetet látna szükségesnek).

Átila, Etele: Kazinczy jegyzetéből („*Atilát, az idősb W. munkáját, a’ kilencz évű gyermek játszá*”) kiderül, hogy itt Wesselényi drámájára (*Attila, a hunnosok királya*, szövege jelenleg lap-pang) történi utalás, amely Ignaz Aurelius Fessler (1756–1839) *Attila, König der Hunnen* (Breslau, 1794) című művének fordítása volt. Mint Kazinczy Dessewffynek megírta 1809. március 23-án: az ifjú Wesselényi a zsibói látogatás alkalmával „*Atilát elötttem is játszott*a” (KazLev. VI. 305., 1447. sz.; utal erre Tőkés jegyzete is).

Aeschylusz: Aiszkhülosz (i. e. 525–456) görög tragédiaköltő.

lárva: a jegyzet átirat változata megadja a magyarázatot: *asszonyi álarcos*.

Kérdé Zilajnak felgyült Rendet: 1806. április 9-i levelében id. Wesselényi Miklós beszámol erről az eseményről Kazinczynak: „Kedves Fiam a’ v. megyénk gyűlésén, midőn az organisationis planumért most közelebből egybe gyűltünk volt – legalább is 4000 Ember jelenlétébe, minden carta nélkül nagy bátorsággal halgatóinak meg elégedésekre s’ nékem örömemre el mondotta Oratiótskáját, mellyel ön magát Hazafi Polgárnak áldozta fel, küldi néked”, s a levél végén valóban olvasható a mintegy bekezdésnyi beszéd, az ifjú Wesselényi kézírásával (KazLev. IV. 114–115., 904. sz.). 1806. május 3-án Cserey Farkas is elküldi neki ugyanezt, s megírja, hogy az esemény 1806. január 29-én volt (KazLev. IV. 141–142., 916. sz.).

Marcális Gyűlés: az igazgatási és politikai ügyekkel foglalkozó vármegyei közgyűlés neve Erdélyben, Kazinczy az *Erdélyi Levelek* írásakor többek között erre vonatkozó kérdést is megfogalmazott erdélyi barátaihoz, hogy művében pontos lehessen, Cserey Farkastól ezt a választ kapta 1816. november 30-án: „Erdélybe a Vármegyék gyűlései azok, mik Magyar országon generalis congregatioknak hivatnak. Marcális szék nevezetét veszi onnan, hogy az erre meg jelenni tartozók el maradásokért a Törvénybe meg határozot Marcat, argenti gravis ponderis kötelesek fizetni.” (KazLev. XIV. 456., 3332. sz.)

mint Papírust a’ Római Atyák: utalás a Marcus Portius Cato (i. e. 234–149) Galba elleni beszédéből ismeretes történetre, mely szerint a serdülő Papiriust apja, ahogy szokás volt, elvitte a szenátusba, aki az ott hallottakat még anyjának sem árulta el, s így félreértés és zavar keletkezett, amit aztán az ifjú a szenátus előtt mondott beszédben tisztázott, nagy elismerést váltva ki ezzel, megengedték neki, hogy továbbra is járjon a gyűlésekre és megkapta a Praetextatus nevet, lehet, hogy Kazinczy versének első sorában ez is visszacseng. A történetre utal Tőkés János jegyzete is.

Minerva: Pallasz Athéné, a bölcsesség istennője.

Atyád' nagylelkű anyja: azaz Vargyasi Báró Dániel Polyxéna (1720–1775), az ifj. Wesselényi nagyanyja, akit Kazinczy az *Erdélyi Levelekben* nagyon művelt asszonyként emleget, elmesélvén az itteni jegyzetben is érintett történetet II. Józseffel kapcsolatban, aki felkereste őt Zsibón (ErdLev., 2013., 326., 793.).

Ferencz: utalás Wesselényi Ferenc nádorra (1605–1667), mintegy a bölcsesség mellett a harci vitézség megtestesítőjeként, a jegyzet ezt némileg korrigálja, utalva Murány elfoglalására (Wesselényi a vár úrnőjének, Szécsi Máriának feleségül vételével jutott a vár birtokába, amit Gyöngyössi István írt meg *Márssal társalkodó Murányi Venus* című költeményében). A jegyzet megszületésének szükségességét Kazinczy így indokolja Wesselényi Miklósnak 1809. szeptember 1-én: „E soromat: *mint a' melly Ferencznek / Készült zászlóját ékesíteni* – Az elmétlen olvasó oda magyarázhatta volna, hogy én itt a' Ferencz Császár zászlóját értettem, és így kéntelen valék a' jegyzésekben szót tenni éránta, azonban a' Palatinus Wesselényi Ferencz felől is eshettek volna kancsal magyarázatok; és így azokat is megelőztem. Mit írtam a' jegyzésekben, nem tudom: de arra emlékezem, hogy ilyen formát írtam: *A' Palatinus Wesselényi Ferencz győzedelmeit megakasztotta az idő, 's Murányt inkább matre dea monstrante viam, mint a' Márs segédje által vette-meg.* Az a' kivel barátságosan közlöttem ezen jegyzésemet, eggy értelemben volt velem az eránt, hogy a' Virgiliusból vett versdarab szerencsésen elsíklátja azt a' gondolatot, a' mellyen némelly Olvasó felakadhatott volna.” (KazLev. VI. 509–510., 1541. sz.; az itt kurzivált belső idézetek a levélben tördeléssel kiemelve.)

matre dea monstrante viam: idézet az *Aeneis*ből (I. 382.), a vonatkozó két sor így hangzik: „Bis denis Phrygium conscendi navibus aequor, / matre dea monstrante viam, data fata secutus” (magyarul Lakatos István fordításában: „Húsz gályán szálltam ki a phryg tengerre, miközben / Istenanyám vezetett, így jártam végzetem útját”).

Márs: Mars, a hadak istene.

Aphrodite, Cythére: Vénusz, a szerelem istennője.

Páris, (Iliad III.): utalás az *Iliász* III. énekére, Párisz és Menelaosz párbajára, amelyből Aphrodité úgy menekíti meg Páriszt, hogy ködbe burkolva elragadja. Ez az utalás azért volt fontos Kazinczy számára, nehogy Párisz városára értse valaki, ami a Napóleon elleni felkelés idején nem lett volna kívánatos.

92. SZÖVEGIDENTITÁS

XI. Novemb. MDCCCIV/Az én boldogítóm

1804/1806 – 1809. április 11.

1.	–	MTAK K 622., 130a.	Autográf fogalmazvány.	Önálló.	1809	A	1258.
2.	Első Sonettemnek legelső papirosra tétele [alatta üres]	MTAK K 633/II., 242a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Pandekták.)	?	–	–
3/1.	XI. Novemb. 1804.	MTAK RUI 2r. 2/I, 9b.	Autográf tisztázat.	Bejegyzés. (Korai Versek III.)	1809	Ba	951.
3/2.	Novemb. XI-dike MDCCCIV.		Utólagos javítások.		1809	Bb	
4.	XI. Novemb. MDCCCIV.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 131a–132b, a vers: 131b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Kis Jánosnak, 1809. április 11.)	1809	Ba	43.

5.	XI. Novemb. MDCCCIV.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 32., a 18. sz. levél melléklete.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek, 1809. április 12.</i>)	1809	Ba	46.
6.	XI. Novemb. MDCCCIV.	OSZK, Levelestár, Fáy Andrásnak, 2. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Fáy Andrásnak, 1809. április 13.</i>)	1809	Ba	47.
7.	November XI-dike, MDCCCIV.	RGy Szemere Tár II., 63–68., a vers: 67.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Virág Benedeknek, 1809. április 21.</i>)	1809	Bb	48.
8.	November XI-dike. MDCCCIV.	RGy, Szemere Tár II., 73–76., a vers: 74.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kölcsey Ferencnek, 1809. április 23.</i>)	1809	Bb	49.
9.	November' XIdike. MDCCCIV.	MTAK M. Irod. Lev. 4. 135., 4. sz. levél.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Berzsenyi Dánielnek, 1809. május 25.</i>)	1809	Bb	51.
10.	November' XI-dike. MDCCCIV.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 133a–134a, a vers: 133b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak, 1809. május 30.</i>)	1809	Bb	55.
11.	November' 11dike. 1804.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 115., 53. sz. levél.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Rumy Károly Györgynek, 1809. május 30.</i>)	1809	Bb	57.
12.	November' XI-dike. MDCCCIV.	RGy Szemere Tár II., 91–94., a vers: 93.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Szögyény Zsigmondnak, 1809. május.</i>)	1809	Bb	58.
13.	Novembernek XI- dike. MDCCCIV. Sonett.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. kötet, 4. sz. levél.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak, 1809. június 28.</i>)	1809	Bb	62.
14.	November' XI-dike, 1804.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 130., 3. sz. levél.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kisfaludy Sándornak, 1809. szeptember 1.</i>)	1809	Bb	64.
15/1.	Az én boldogítóm	Hat Sonett Kazinczytól és Szemerétől, Pest 1812. (archi- válva: MTAK 625., 98a).	Apró- nyomtatvány.	Csoportos. (<i>Hat szonett.</i>)	1812	Bc	670.
15/2.	Az én boldogítóm.	MTAK 625., 97a (a nyomta- tott oldal fölé ragasztva).	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Magyar Régiségek II.</i>)	1813	Ca	

16/1.	–	MTAK K 625., 111b (a vers).	Autográf fogalmazvány.	Csoportos. (<i>Magyar Régiségek II.</i>)	1812/ 1813	Bc	–
16/2.			A jegyzetek- ben részek az új kidolgozás- ból.		1813	Cb	
17/1.	Az én boldogítóm.	Tudományos Gyűjtemény, 1817., IX. kötet, 47–48.	Folyóírat- részlet.	Műrészlet. (<i>Sonett.</i>)	1817	Cb	778.
17/2.			A jegyzetek- ben részek a régí kidolgo- zásból.		1812/ 1817	Bc	
18.	Az én boldogítóm.	Hébe, 1823., 30.	Évkönyv- részlet.		1822/ 1823	Cc	826.
19.	Az én boldogítóm.	OSZK Analekták 2971. XII.c.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Kései szonett-csomó I.</i>)	1823– 1827	Cc	–
20.	Az én boldogítóm.	MTAK K 642., 141a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Kései szonett-csomó II.</i>)	1827	Cc	–
21.	Az én boldogítóm.	MTAK K 622., 145a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Kései szonett-csomó III.</i>)	1830– 1831	Cc	1219.

Megjelenések

4. KazLev. VI. 322–324., a vers: 322–323. (1456. sz.).
5. KazLev. VI. 324–325., a vers csak kezdősorával (1457. sz.).
6. KazLev. XXIII. 166–167., a vers: 167. (5752. sz.).
7. KazLev. VI. 344–346., a vers csak első sorával (1463. sz.).
8. KazLev. VI. 349., a vers csak első sorával (1465. sz.); KölcsseyLev. I. 50–53., a vers: 54.
9. KazLev. VI. 379–381., a vers csak első sorával (1483. sz.); BerzsenyiLev., 2014., 50–53., a vers: 51.
10. KazLev. VI. 392–394., a vers csak első sorával (1487. sz.).
11. KazLev. VI. 394–397., a vers csak első sorával (1488. sz.).
12. KazLev. VI. 400–402., a vers csak első sorával (1491. sz.).
13. KazLev. VI. 422–424., a vers csak első sorával (1503. sz.).
14. KazLev. XXIII. 169–173., a vers: 171–172. (5755. sz.).
20. Gergye, 1998., 48.

A *Handbuch* és a Bajza–Toldy-kiadás szövegállapota a 18–19. és 21. forrásokéval egyezik meg (1828., 13.; 1836., 18.), az előbbi esetében azonban bizonyítható, hogy a 19. forrás alapján történt a kiadás (l. a szonettcsoport magyarázatai között).

Abafi Lajos kompilált szöveget közöl, *Az én boldogítóm* címmel, de korai és késői szövegállapotok megoldásaiból válogatva, a 9. sorbeli *szívem* egyik ismert forrásban sem található meg (Abafi, 1879., I. 49.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A vers keletkezéséről szólván Abafi Lajos idézte Kazinczy Dessewffyhez szóló, 1809. április 12-i levelét, melyben azt írja, hogy ’ötödfél esztendő’s a vers, ezt azonban nem fogadta el tényleges

keletkezési dátumként: „azt hiszszük, nem kell e kijelentést szó szerint vennünk. Kazinczy, ki sürgősebb dolgot nem ismert, mint egy-egy újonnan készült költeményét barátaival megismertetni [...] képes lett volna egy kész vers, az első s sikerült sonett élvezésétől ötödfél évig megfosztani barátait [...] azt alig hihetjük. Valószínűbbnek tartjuk, hogy egy évek előtt feljegyzett eszmét 1809. ápril havában alakított sonetté, s utólag az alakítást az eszme támadásának keletével látta el.” (Abafi, 1879., I. 200.) Ezt az álláspontot tette magáévá Czeizel János és Kunszery Gyula is (Czeizel János: *Az első szonett a magyar irodalomban*, in ItK 1828., 74–75. és Kunszery, 1965., 28.). Gergye László a kritikai kiadásban a szakirodalomból Somlyó György egymondatos megállapítására hivatkozik, mely szerint Kazinczy „*Az én boldogítóm*at saját állítása szerint már 1804-ben írta, de csak öt év múlva, 1809 tavaszi hónapjaiban küldi szét barátainak” (Somlyó György: *A Sonetto Musája*, in Holmi 1992/2., 188.). Ezt cáfolandó megállapítja: „A hagyatékból egyetlen olyan adat sem lelhető fel, amely a korábbi keltezés mellett szólna, arra viszont több példa is akad, hogy Kazinczy memóriája az utólagos datálásoknál nem működött kifogástalanul.” (Gergye, 1998., 234.). Ezzel a véleményével kimondatlanul is Abafi Lajos álláspontjához csatlakozik. A probléma azonban nem az adatok Gergye László által jelzett hiánya, hanem ellentmondásosságuk, s ezt Abafi Lajos idézett pszichologizáló hipotézise sem oldja fel.

Az első levelek, melyekben a verset barátainak küldi Kazinczy 1809 áprilisában, egyöntetűen azt állítják, hogy az korábban keletkezett: „én az itt következők esztendő múltja közlőm véled is, ki azt elsőben veszi tőlem. [...] Ennél régiebb magyar Sonett nincs, mert közel ötödfél esztendő.” (Kis Jánosnak, 1809. április 11.) Az ’ötödfél esztendőt’ megismétli Fáy Andrásnak két nappal később, s közben 12-én Dessewffynek még részletesebben ír erről: „Ötödfél esztendeje lesz, hogy megházasodtam. Csaknem annyi idejű az itt menő Sonett. [...] Nem szégyenllem megvallani, hogy ezt a’ kis semmiséget esztendők olta titkolom másoktól, ’s így fogom a’ többit is, donec nominis hujus honorem [Horatius: *Szatírák*, I., IV. 44.; a szöveghelyet Zentai Mária azonosította], megérdemlenni fogják. Még csak Sophie ismeri: de ma megírtam Kisnek, ’s íme néked is.” Ha visszaszámoljuk a négy és fél évet, akkor az valóban pontosan 1804 végére esik, házasságkötésének idejére, melynek dátuma volt a levelek írásának idején a vers címe (1804. november 11.). Ezzel szemben Döbrentének 1809. június 28-án e szavak kíséretében küldi meg versét: „Még 1806ban készült; de tudván melly kényes fülek ítélik a’ Sonettet, titokban tartottam mind ezideig.” A *Korai versek III.* csomójába (a *Studi*umok kötetbe) pedig azt jegyzi a vers mellé, hogy „a’ legelső, sőt mindedig egyetlen egy, magyar Sonett. 1809. 11. Apr. írtam le ide.” Ez a (javítás előtti) lejegyzés időpontja kell legyen a kötetben, mert második szonettjét április 22-én írja, itt pedig ’mindedig egyetlen egy’ szonettjéről beszél. Ugyanez a dátum szerepel a fogalmazvány alatt is, ami nyilvánvalóan a legkorábbi forrás (1.), hiszen nemcsak teljesen különbözik minden ismert változattól, de még erősen hiányos szövegű is: kérdés, hogy egy nap alatt történt-e, egyáltalán megtörténhetett-e a teljes átalakulás, vagy netán ez volt az a bizonyos nagyon korai, évekkel azelőtti kidolgozás, amire a levelek utalásai vonatkoztak, s az itteni dátum is csak a lejegyzés dátuma lenne – pontos válaszokat nem tudunk adni.

Mikor Kazinczy jóval később a *Pandekták*ban helyet hagyott az első kidolgozásnak (l. a 2. forrást), ezt a dátumot írta fölé:

„Első Sonettemnek
legelső papirosra-tétele. Széphalmon
180<6>9. nem tudom mikor

1809. 11. Apr.

Ide ragasztom ezt nékem édes emlékezetül.” (A beragasztás elmaradt.)

Először tehát 1806-ot írt, s a hónapra, napra nem emlékezett, majd átjavította 1809-re, aztán az egészt áthúzta és odaírta az 1809. április 11-i dátumot. Egy ugyancsak kései címjegyzékében már egyértelműen ezt nevezi meg a keletkezés dátumaként: „Milliók között sincs egy etc. Legelső Sonett <Magyarban>, melly valaha magyarul írva volt. Dolgozám 1809. April. 11dikén.” (MTAK K 613/III., 63b; ugyanez a dátum szerepel másik címjegyzékében is: MTAK K 622., 170a., valamint diáriumában: PEml., 2009., 231.) Az időben előrehaladva így egyre inkább rögzül ez az időpont, amely kezdetben még inkább csak a vers első teljes szövegű lejegyzésének az idejeként jelent meg az évekkel korábbi kezdeti próbálkozások után.

Mindazonáltal a fentiek alapján egyértelmű álláspontot nem tudunk kialakítani, egyik dátum sem erősíthető meg kétségen kívüli bizonyítékkal, s egyik sem vethető el egyértelműen. Kérdőjelesen

megtartjuk tehát az 1804-es és 1806-os évszámokat is (főleg az előbbit), de a szövegidentitás tényleges keletkezési idejének a Kazinczy által *ingadozások után végül kijelölt* 1809. április 11-i dátumot fogadjuk el.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A rendelkezésre álló 21 szövegforrás 24 szövegállapotot őrzött meg, egy forrásban, mint láttuk, csak cím található, négy viszont két szövegállapotot is tartalmaz (egy teljes szövegű, egy javításokban ölt testet, kettő pedig jegyzetként regisztrálja az elvégzett módosításokat). Van még további három nyomtatott szövegforrás is (Pannónia, 1819. november 20., 63. sz., 277–278., valamint Tudományos Gyűjtemény, 1818., IV. 84–85.; Muzáron, 1829., 21. rész, 40–41.). A Pannóniában Rummy Károly György közölte Kazinczy három szonettjét (*A' Sonetto 's Muzsája, November' 11-dike 1814., Az ő képe, magának távolléte alatt*), német fordítással és némi kommentárral; mikor Kazinczy 1820. január 31-i levelében megköszönte Rumynak, egyben jelezte, példákat is említve, hogy a magyar szöveg közlése hibás („ung. Text ist fehlerhaft”, KazLev. XVII. 37.; 3820. sz.). Szövegállapota átdolgozás előtti és utáni megoldásokat, valamint tényleges hibákat egyaránt tartalmaz, ezért, mint nem Kazinczytól származó és kevert szövegű közlést, nem vesszük figyelembe önálló szövegforrásként. A másik két esetben a jelen vers Szemere Pál általi közléseiről van szó (Kölcsey egy versével párban, egy nagyobb cikk részeként, s olyan megoldásokkal a szövegben, melyek másutt nem szerepelnek), s így ezeket sem vesszük önálló forrásként figyelembe (az összevetés adott helyén azonban utalunk rájuk). Ugyancsak nem Kazinczy kiadása a *Hat szonett* sem, (15/1.), melyet Horvát István Kazinczy tudta nélkül, de előzetes engedélyével nyomtatott ki, ezt utóbb Kazinczy archiválta és végigjavította, s ezáltal mintegy autorizálta, jegyzeteit is ehhez képest írta meg, így szorosan az alakulástörténet részének kell tekintsük e forrást. (A vers alakulástörténetét a források mintegy felének bevonásával, illetve a kiadástörténet főbb állomásait Kunszery Gyula részletesen vizsgálta, Kunszery, 1965., 23–27.)

Az 1. szövegforrás a már emlegetett hiányos fogalmazvány, ennek mindössze az első és negyedik sora egyezik meg teljesen a következőkkel, a legtöbb helyen egészen eltérő a kidolgozás, így ezt önálló szövegváltozatnak tarthatjuk (A). A többi forrás esetében a cím és az első versszak eltérései a legátfogóbbak, három-három típusba rendezhetően, kisebb belső eltérésekkel, s figyelemre méltók még a 9. sor átirásai is:

3/1., 4–6.	XI. NOVEMB. MDCCCIV.
3/2., 7–14.	NOVEMBER XI-DIKE MDCCCIV.
15–21.	AZ ÉN BOLDOGÍTÓM

források	1–4. sor	9. sor
3/1. 4–6.	Nincs milliók közt egy, kit a' fene, Vak Áte így vett volna korbáclásba. Ha megdühödvé kap bár néha másba, Azt megkönnyíteni felkél Istene.	Ámor megszánta éltem' kínjait Megszánta Ámor éltem' kínjait
3/2. 7–14. 15/1. 16/1. 17/2.	Nincs milliók közt egy, kit a' fene, Vak Áte így vett volna szabdalásba. Ha megdühödvé kapkod néha másba, Segéllni mingyárt kész azt Istene.	Megszánta Ámor éltem' kínjait
15/2. 16/2. 17/1. 18–21.	„Milliók között sincs Egy, kit a' fene Vak Áte ekként vett volna szabdalásba! Ha megdühödvé kapkod néha másba, Segéllni azonnal kész azt Istene.	Erosz megszánta éltemnek kínjait Megszánta Érosz éltem' kínjait Megszánta éltemnek Érosz kínjait

A fenti tömörszerű egyezések mellett apróbb eltérések figyelhetők meg ezeken belül, az első típusban nevezetesen kettő:

– a 4. forrás 3. sorában is ’kapkod’ alak áll (ezt a könnyebb áttekinthetőség miatt nem jelöltük a táblázatban);

– a 6. forrás 9. sorában is ’Megszánta Ámor’ alak áll, e két eltérés pusztán ingadozásnak tekinthető.

A második típus itt és a vers egészében jól elkülöníthetően egyező tömböt alkot, de a belső eltérések jelentősebbek az előzőhöz képest:

– a 15/1. forrás 2. sorában ’Vak Áte’ helyett ’Bal Végzet’ áll, csak itt, az ezt követő, erre hivatkozó két forrásban (16/1., 17/2.) ’Vad végzet’ található;

– a 15/1. forrástól kezdődően a cím már *Az én boldogítóm*.

Az első nem is biztos, hogy Kazinczy megoldása, hiszen csak a Horvát István által kiadott aprónyomatványban található, a másik két forrásban pedig azért van így, mert éppen ezt korrigálva hivatkoznak rá. A címben bekövetkezett váltás először a Döbrentei Gábornak írott 1810. december 27-i levélben tűnik fel, az 1. és 7. sor átírásával együtt, az 1. sor módosított alakját már augusztus 26-án megírta Döbrentének (KazLev. VIII. 224. és 69.; 1897. és 1826. sz.). Horvát kiadása tehát a címben az új, a szövegben a régebbi változatot adja. Ezek az eltérések Horvát kiadását és az azt tudatosan megidéző Kazinczy-szövegforrásokat új alváltozatként jelölhetik ki az alakulástörténetben.

A harmadik típusban két belső eltérés figyelhető meg:

– a 18–19. és 21. források 3. sorában ’néha’ helyett ’ollykor’ található;

– a 15/2. forrás 9. sorában ’Erosz megszánta éltemnek kínjait’, a 17/1. forrásban pedig ’Megszánta Érosz éltem’ kínjait’ áll. (Szemere említett két kiadása a 15/2. szövegállapotához áll a legközelebb éppen ezzel az egyedi megoldással való egyezése miatt, de a 7. és 10. sorban sehol máshol nem szereplő szövegalakokat is tartalmaz.) Az eltérés elsősorban a szórendben mutatkozik, de mivel az ’Érosz’ név meghagyása mellett történik ez a váltakozás, így a típusos egyezést ez nem érinti. Az itt említett források szövegállapotai azonban a vers más helyein is eltéréseket mutatnak a korábbiakhoz képest, de már az összes korábbi egybehangzó szövegállapotához képest (a 7. sor új alakja, mint említettük, megjelent a Döbrentének írott 1810. december 27-i levélben):

	3–14., 15/1., 16/1., 17/2.	15/2., 16/2., 17/1., 18–21.
5.	öellene	öellene
7.	Ájúlva dülök újabb ájulásba,	Lankadva dülök újabb lankadásba ,
8.	’S írt nem találok, mely enyhítene.	’S nincs ír , mely sebemen enyhítene.
10.	Sors	Áte
11.	ölembe	ölemben
12.	És ím miolta nékem	És ím miolta ő nékem
14.	Sors	Vad

Ezen tömörszerű egyezéseknél mindössze két belső eltérés figyelhető meg:

– a 8. sor csak a 18–21. forrásokban áll ebben az új alakjában, viszont a korábbi megoldás értelmezési problémájára a *Tudományos Gyűjtemény* jegyzete (17/2.) is utal („Jó lesz az ellipsis, ha nem *engemet*, hanem *sebemen* gondoltatik elhagyottnak”), ezt érvényesítik a későbbi szövegállapotok;

– a 15/2. forrás 11. sorában a korábbi ’ölembe’ alak szerepel, ennek hibás voltát jelzi ugyancsak a 17/2. jegyzete (és némileg más megfogalmazásban a 16/2. is): „három *E* a ’szók’ végein. Déakül is jól mondatik *ponere in sinu* (ablativo casu); ’s így *ölembeN*.” Az ilyen betűnyi eltéréseket más esetben nem regisztráljuk, itt azonban maga Kazinczy hívja fel rá a figyelmet (miként az 5. sornál a hosszú – rövid ékezet közötti váltásra), s így ez alapján meghatározható a javított szövegállapotok sorrendje: a 15/2. előbb keletkezett, mint a 16/2. és a 17/1. (a 9. sor is erre utal egyébként). Ez utób-

bi kettő sorrendjéhez pedig a 8. sor kapcsán idézett jegyzés ad támpontot, mert ez csak a 17/1-ben található meg (miként az 5. sorhoz fűzött jegyzet is), s mivel ezek a későbbi kidolgozás felé mutató pótlásként értelmezhetők, így későbbinek tűnnek.

Összefoglalva: az 1. forrás teljességgel elkülönülő változata mellett a legtöbb eltérést a levélbeli közlések (4–14.) utáni források szövegállapotában figyelhetjük meg, immár a vers egészében, nemcsak az első versszakban. Ezt a váltást emeli ki az a tény is, hogy Kazinczy három forrásban is szembesíti a régebbi és az újabb kidolgozást, s a nyilvánosság előtt részletesen indokolja a javítások szükségességét. Ezek alapján a B és a C változat határvonalát itt kell megvonnunk. Az első szakaszban végrehajtott módosítások, melyek a 3. forrás javításaiban is szemlélhetők, a B szövegváltozaton belül jelölnek ki alváltozatokat (3/1., 4–6., illetve 3/2., 7–14.), ezt hangsúlyozza az a tény is, hogy Kis Jánosnak ekkor újra elküldi a verset, immár a módosított szöveggel. Külön alváltozatként kell számba vennünk a már új címmel, de lényegében a régi szöveggel készült Horvát István-féle kiadást, illetve Kazinczy arra való reflexióit (15/1., 16/1., 17/2.), melyek az átalakulást dokumentálják. Az új változaton belül elsőként az aprónyomtatvány átdolgozása készült el (15/2.), ezt követte a verstani tanulmány kézírata, benne az új szövegezésre utaló jegyzetekkel (15/2.), majd a *Tudományos Gyűjtemény*ben közreadott kidolgozás (17/1.), ezek közül az első eltéréseit önálló alváltozatként is figyelembe vesszük. Az utolsó négy forrás (18–21.) szövegállapota teljesen egybehangzó, s eltér némileg a korábbiaktól is, így ez jelenti az utolsó alváltozatot.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Egyidejű dátuma 1809. április 11., a kérdés az, hogy ezt a lejegyzés dátumának tekintsük-e, avagy a szövegidentitás tényleges születési dátumának. Ez lehetett az az eredeti papíros, melyet Kazinczy a *Pandekták*ba beragasztani készült (2. forrás), a címszerű megfogalmazás („Első Sonettemnek legelső papírosra-tétele”) mindkét lehetőséget megengedi.

2. A *Pandekták*-lap formai jegyek alapján 1810 után készült, közelebbit nem tudunk erről.

3. Kazinczy datálása szerint 1809. április 11-én történt a bejegyzés a *Studiumok* kötetbe.

4. Levél Kis Jánosnak, 1809. április 11.

5. Levél Dessewffy Józsefnek, 1809. április 12.

6. Levél Fáy Andrásnak, 1809. április 13.

7. Levél Virág Benedeknek, 1809. április 21.

8. Levél Kölcsey Ferencnek, 1809. április 23.

9. Levél Berzsenyi Dánielhez, 1809. május 25.

10. Levél Kis Jánosnak, 1809. május 30.

11. Levél Rumi Károly Györgynek, 1809. május 30.

12. Levél Szögyény Zsigmondnak, 1809. május

13. Levél Döbrentei Gábornak, 1809. június 28.

14. Levél Kisfaludy Sándornak, 1809. szeptember 1.

15. Az aprónyomtatvány 1812 augusztusának végén került nyomdába Kazinczy tudta nélkül, aki szeptember közepén vehette azt kézbe. Az átdolgozás 1813 legelején, a *Magyar Régiségek és Ritkaságok* II. kötete számára készült.

16. A *Magyar Régiségek és Ritkaságok* II. kötete 1813. február 19-én került lezárásra, összeállítása a hónap első felében történt.

17. A *Tudományos Gyűjtemény* 1817. évfolyamának IX. kötetében jelent meg, a kéziratot nyár elején küldte el, mint azt Dessewffy Józsefnek 1817. június 11-én írja (3450. sz.).

18. Az 1823. évre szóló *Hébe* évkönyv 1822. október második felében jelent meg (l. Kazinczy ekkori levelezését és Váczy János jegyzetét, *KazLev.* XVIII. 173., 176–178. és 513.; 4117., 4119. sz.).

19. *Kései szonett-csomó I.*, 1823–1827.

20. *Kései szonett-csomó II.*, 1827.

21. *Kései szonett-csomó III.*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

(A) Kazinczy az önálló fogalmazványait, különösen a pálya első felében ritkán őrizte meg, az pedig, hogy utóbb archiválta is őket eredeti fizikai valójukban (nemcsak lemásolva), még ritkább, pl. *Az Esthajnal* esetében történt meg. Jelen első szonettjével ezt tervezte. A beragasztandó fogalmazványának kihagyott helyre a *Pandekták*ban végül nem került semmi, de fennmaradt egy fogalmazványlap, lehet, hogy épp ez az első, amely a beragasztandó lett volna. Ha igen, akkor ez a szövegidentitás megszületését és az első változatot együttesen reprezentálja, ha nem, akkor csak az első ismert változatot. Keltezésére nézve annyi állítható bizonyosan, hogy 1809. április 11. előtti (vagy esetleg aznap, mint az első ismert forrás, bár ez kevésbé valószínű), Kazinczy ellentmondásos közlései szerint ez az 'előtti' az 1804-es vagy az 1806-os évet jelentheti.

(B) Ennek a szövegváltozatnak a kialakulása és első átalakulása jó dokumentálható, végső fázisa kevésbé. A 'Ba' alváltozat első lejegyzései két forrásban is bizonyosan 1809. április 11-re tehetőek, s még két napig ezt küldi újabb leveleiben is. Április 21-étől kezdve szeptember 1-ig azonban már az átfírt első változatot másolja leveleibe (Bb), vagyis a módosítás az április 13–21. közötti héten kellett megtörténni. Apró eltéréssel, de már az új címmel ez a szöveg jelenik meg az 1812-es aprónyomtatványban is (Bc), Horvát István Kazinczy tudta nélkül, de előzetes biankó jóváhagyásával megvalósított kiadásában.

(C) Az új változat keletkezése korábbra tehető, mint az előző lezárulása, mert ez a Horvát István-féle kiadás akkor történt (1812. augusztus), mikor Kazinczy már másfél-két éve kidolgozta az új szöveget (1810 augusztusában az új első sorról, decemberből a címről, valamint az 1. és a 7. sorról vannak adataink). Viszont az aprónyomtatvány mint az első publikált szöveg (Ca), viszonyítási pontot jelentett Kazinczy számára is a továbbiakban, mikor újra kiadta versét. Először a *Hat szonett* új kiadásának tervét láthatjuk a *Magyar Régiségek és Ritkaságok* II. kötete számára készült 1813. februári átdolgozásban, kiegészítve azt egy tanulmánnyal a szonettekről, melyben a jelen vers új megoldásait külön is megindokolja a régi szöveg közléséhez csatolt jegyzeteiben. Verstani tanulmányát utóbb átdolgozta, s ez meg is jelent 1817-ben a *Tudományos Gyűjtemény*ben, végére illesztve az első szonett új kidolgozását, ismét alapos jegyzetekben értelmezve a korábban nyomtatásban ismertté vált szövegen végrehajtott javításokat (Cb). Az alakulástörténet utolsó fázisa először a *Hébe* 1822-ben megjelent 1823. évi kötetében ölt testet (Cc), ez a szöveg aztán már változatlan formában jelenik meg a késői gyűjteményes összeírásokban.

Magyarázatok

Kazinczy ezt a verset tartotta az első magyar szonettnek, a korábbi kezdeményeket kritikusan szemlélte (minderről l. a már idézett tanulmányokat), beleértve saját próbálkozásait is (l. az 1791-es *Laurához* című töredék mellé később tett jegyzését: „Sonett akart lenni, de nem ér semmit”, 938. szövegforrás). A Rumynak szóló levél első és utolsó bekezdését magyarul l. a következő szövegidentitás magyarázatai között.

Párkák: a sors istennője.

Áte: a rontás, rosszra csábítás istennője, a görög tragédiaköltőknél a bosszúállás, büntetés istennője is; itt ez utóbbi értelemben szerepel, utalva elítéltetésére, a fogságban töltött évekre.

dieser Streich zeigt das an, daß dieß meine alte Klagen sind: ez a tett/csel azt hirdeti, hogy ezek régi panaszaim (Doncsecz Etelka fordítása).

Amor, Erosz: Aphrodité gyermeke, a szerelem kisfiú formájú istene.

Sophie: Török Sophie (1780–1842), Kazinczy felesége.

93. SZÖVEGIDENTITÁS
A' Sonett' Múzája
1809. április 22. – május 20.

1/1.	–	K 604/II., 11a.	Autográf, marad- ványlapon.	Rájegyzés.	1809	–	–
1/2.	Első dolgozása egyik Sonettemnek... [alatta üres hely]	MTAK K 633/I., 144a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	?1809	–	
2/1.	[Második Sonettómnak papirosra-tétele.]	MTAK K 633/II., 250b–251b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	1809/ 1811	A	993.
2/2.	[A 2. szakasz és kommentárok.]				1811	Bd	
3.	A' Sonetto. Széphalom, 20. May, 1809.	MTAK RUI 2r. 2/I., 12b.	Autográf tisztázat.	Bejegyzés. (<i>Korai versek III.</i>)	1809	Ba	958.
4.	A' Sonetto.	MTAK M. Irod. Lev. 4. 135., 4. sz. levél.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Berzesnyi Dánielnek, 1809. május 25.</i>)	1809	Bb	52.
5.	A' Sonettó' Muzsája.	RGy, Szemere Tár II., 87–90., a vers: 87–88.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kölcsey Ferencnek, 1809. május 26.</i>)	1809	Bb	53.
6.	A' Sonettó' Muzsája.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 133a–134a, a vers: 133a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak, 1809. május 30.</i>)	1809	Bc	54.
7.	A' Sonettó' Muzsája.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 115., 53. sz. levél.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Rumy Károly Györgynek, 1809. május 30.</i>)	1809	Bc	56.
8.	A' Sonett' Múzsája.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. kötet, 4. sz. levél.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak, 1809. június 28.</i>)	1809	Bc	63.
9.	A' Sonetto' Múzsája. Május 20d. 1809.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 130., 3. sz. levél.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kisfaludy Sándornak, 1809. szeptember 1.</i>)	1809	Bc	65.
10.	A' Sonett' Múzája.	Hébe, 1823., 28.	Évkönyvrészlet.		1822/ 1823	Be	824.
11.	A' Sonett' Múzája.	OSZK Analekták 2971. XII.a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Kései sonett-csomó I.</i>)	1823– 1827	Be	–
12.	A' Sonett' Múzsája.	MTAK K 642., 137a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Kései sonett-csomó II.</i>)	1827	Be	–
13.	A' Sonett' Múzája.	MTAK K 622., 143a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Kései sonett-csomó III.</i>)	1830– 1831	Be	1217.

Megjelenések

2. Gergye, 1998., 239–241., a jegyzetek között.
4. KazLev. VI. 379–381., a vers csak első sorával (1483. sz.); Berzsenyi Lev., 2014., 50–53., a vers: 52–53.
5. KazLev. VI. 382–383., a vers: 382. (1484. sz.); Kölcsey Lev. I. 56–57., a vers: 57.
6. KazLev. VI. 392–394., a vers: 392–393. (1487. sz.).
7. KazLev. VI. 394–397., a vers csak első sorával (1488. sz.).
8. KazLev. VI. 422–424., a vers csak első sorával (1503. sz.).
9. KazLev. XXIII. 169–173., a vers: 172–173. (5755. sz.).
12. Gergye, 1998., 51.
13. Bajza–Toldy, 1836., 23.; Abafi, 1879., I. 47.

A *Handbuch* (1828., 12.) szövege egy szó kivételével ('kedves – kedvelt'), mely a korábbi forrásokban fordul elő, a 10–12. forrásokéval egyezik meg, de más adatok alapján bizonyítható, hogy a 11. forrás alapján történt a kiadás (l. a szonettsszövegcsoportok magyarázatai között).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A *Pandekták* egy helyén (1/2. forrás) ezt a címszerű felírást olvashatjuk a lap tetején: „Első dolgozása egyik Sonettemnek úgy a' hogy azt 1809. Apr. 22d. éjjel és setében, papírosra vetettem. (Ez vala a' második Sonettem. A' legelső e' szókon kezdődik: Milliók között sincs Egyg etc.)” A lapon a *Pandekták* autográf oldalszámozása, eredetileg 493., ennek áthúzása után fölé írva: 451. A zárójeles megjegyzés utólagos toldásnak tűnik, alatta a teljes oldal üres, de szórtan négy kisebb szabálytalan kör alakú folt kivehető rajta: arra gyanakszunk, hogy ezek annak a ragacsnak a nyomai, amelyekkel a nevezett kéziratlap ide volt ragasztva.

Ezzel látszik összhangban lenni, hogy a hagyatékban másutt fennmaradt egy félbevágott rózsaszín lap (1/1. forrás), melyen egy összekapcsoló vonal mellett ez a felirat található: „Ezt itt, éjjel felkelvén ágyamból, gyertya nélkül írtam, hogy reggelig el ne feledjem. 22. Apr. 1809. Széphalom. K. F.” Ez az egyidejű bejegyzés minden részletében egyezik a *Pandekták* idézett helyén lévő címszerű felírással, csak éppen maga a szöveg nincs itt, hiszen az erre mutató kapcsoló vonalnál a lap félbe van vágva. Pedig itt kellett legyen, ezt a *Pandekták* egy másik helye (2. forrás) is bizonyítani látszik, ahol is ez a címszerű felírás található:

„Lássd Pandekt. I. pag. 451.

Második Sonettómnak papírosra-tétele.

Széphalom, 1809. Ápril. 22dikén.

Éjjel felköttem ágyamból, 's gyertyavilág nélkül írtam a' Szokolai Dániel' levelének tiszta oldalára, –

(Lássd ezt a' levelet a' maga helyén de dato 24^a Martii 1809.) már p. 273. Pand T. I. hogy reggelig el ne feledjem.”

A dátum és a körülmények az előzőkkel egyező módon vannak leírva, e forrásban azonban még az is szerepel, hogy az éjjel felhasznált lap Szokolay Dániel levele volt. Az 1/1. forrás, a félbevágott rózsaszín lap e levél vége lehetett, ugyanis a jegyzés hátoldalán egy levél befejező sorai olvashatóak, mely alatt a Szokolay aláírás található, s ez alatt lett elvágva a lap, tehát ide, az aláírás alatt üresen maradt fél oldalra, pontosabban (a jegyzés és a kapcsoló vonal elhelyezkedése alapján ítélve) annak túloldalára írhatta Kazinczy éjjel a verset, s ezt vághatta le utóbb, hogy beragassza a *Pandekták*ba, ahol azonban most csak a ragacsok nyomát véljük felfedezni.

A vizsgált lapokon utalások vannak a *Pandekták* kötet- és oldalszámaival, a levélnél az I. kötet 273. oldalára, a fennmaradt lapon azonban nincs ilyen szám, s az ismert Pandekta-lapok között sem, persze az egész levél nem áll rendelkezésünkre. Az I. kötet 451. lap azonban megvan (1/1.), ez az eredeti fogalmazvány beragasztásának (legalábbis tervezett) helye. S nemcsak a 2. forrás utal

ide, de a 3. is: „kezdettem 1809. Apr. 22d. lássd Pand. I. p. 451.”, továbbá még egy címjegyzék is: „Mint a’ szerelmes Pand. I. 451. Pand. II. p. ult.” (MTAK K 604/II., 45a.) Itt a 2. forrás archiválási tisztázata is említődik, hiszen azzal végződött a *Pandekták* II. kötete (p. ult. = utolsó oldal). Ez a sok utalás is arra mutat, hogy az adott helyen beragasztva megvolt a levélből kivágott eredeti fogalmazvány, s csak utóbb tűnt el onnan. (Egy további címjegyzéken csak a keletkezési dátum szerepel: „Mint a’ szerelmes járja táncosával. 1809. Apr. 22d.” MTAK K 622., 170a.)

Vizsgálataink végeredményeképpen azt kell megállapítanunk, hogy az eredeti fogalmazvány 1809. április 22-én éjjel készült Szokolay Dániel levelének üresen maradt hátoldalára, ez azonban ma már nem lelhető fel. Megvan viszont az arról készült archiválási tisztázat (2/1.), amely az éjjel töredékesen lejegyzett első hét sor átiratán kívül a folytatást is tartalmazza („Reggel így dolgoztam rajta”): további három sort és az előzőek némileg átirrt szövegét. A következő bejegyzés azonban már két évvel későbbi („1811. Apr. 28dikán.”), csak a 2. szakaszt tartalmazza teljes szöveggel, a többire csak a kommentárokból következtethetünk, az utolsó három sorra ezekből sem. Az így csak töredékesen ismert szövegállapot időrendi helye, valamint a jegyzetek jellege és az egységes íráskép alapján arra kell gondolnunk, hogy az egész kézirat ekkor, 1811. április 28-án vagy nem sokkal ezt követően készült (l. minderről később).

Az 1809. április 22-i dátumot azonban csak a legelső töredékes fogalmazvány megszületési dátumaként jegyezhetjük fel, ami egyben persze a szövegidentitás keletkezési dátumát is jelöli. Kazinczy ezt a kezdés időpontjaként jelölte meg, s mikor a *Studiumok*-kötetbe (3. forrás) bejegyzí a teljesen kidolgozott verset, a kezdés mellé odaírja a befejezés dátumát is: „Széphalom, 20. May, 1809.” Ezt adja meg a Kisfaludy Sándornak írott levelében (9. forrás), s ezzel van összhangban az is, hogy először május 25-én küldi el a verset levélben (4. forrás), tehát ekkor tekinti közrebocsáthatónak a barátí nyilvánosságban. A szövegidentitás keletkezési idejéül így Kazinczyt követve az 1809. április 22. – május 20. időintervallumot jelölhetjük meg.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 13 forrás 13 szövegállapotot őrzött meg, az elsőben ugyan csak a cím szerepel, de a másodikban két kidolgozási fázis is megtalálható. Ezek közül az első fázis (2/1.) a legelső fogalmazvány letisztázott változata (az éjjel készült fogalmazványt és annak a reggeli órákban továbbírt változatát az időbeli egybeesés és a szövegállapotok hasonlósága miatt tekintjük egy fázisnak az archiválási tisztázásban). A szöveg ezekben még töredékes és a meglévő sorok is nagyon különböznek a későbbiekétől, így ez önálló változatot (A) képvisel (elemzését l. Gergye, 1998/M., 96–104.). A többi forrás szövegállapota meglehetősen hasonlóságot mutat egymással, az eltéréseket az alábbi táblázatban foglaltuk össze:

	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	
1.	párjával							Tánczosával				
5.	Ausóniám' narancsgally- pártájával		Honnom' Ausónia' narancsgallyával									
6.	Körülölelve				Körülövedzve			Körülölelve		Körülövedzve		
	szép							szög				
7.	kobzom'				a' dal'							
8.	Két négyét öszvefűzve két hármával.							A' négyest öszvefűzve hármásával.				
9.	Gerézd				Szóló			Borág				
12.	kedvelt		kedves		kedvelt			kedves				
13.	boldog férj		új Tibull									
14.	háladással		örökre									

A 10 szöveghely közül kettő, a 6. és a 12. sor váltakozás, a többi esetben pedig látható, ahogy fokozatosan rögzül a szöveg, ez (a váltakozást leszámítva) legkésőbb a 10. forrásban, a *Hébe* közlésében megtörténik. Addig a 4. és a 6. források szövegállapotainál figyelhető meg kisebb váltás (a váltakozást nem számítva három, illetve két új megoldás). A cím a 3. és 4. forrásban egyszavas (*A' Sonettó*), ezután kiegészül birtokos szerkezetté (*A' Sonettó' Műsája*), ami azonban írásmódjában állandóan variálódik. A 3. forrás szövegállapota ugyanakkor az utolsó két sorban megegyezik vagy közel áll a 2. forráséhoz, s éppen ezek azok, melyek a 3. forrás leginkább egyedi megoldásainak tekinthetők. Ez pedig arra utal, hogy a 3. forrás szövegállapota sorrendileg az első fogalmazvány (pontosabban annak az archiválási tisztázatlan megőrzött szövegállapota, 2/1.) után, de még a levélbeli küldözgetés (4–9.) előtt következik.

A táblázatban az archiválási tisztázatlan nemcsak az első, de a jelölten két évvel későbbi második fázist (2/2.) sem tüntették fel, mert teljes szöveggel csak a második szakasz áll itt rendelkezésünkre, a többi javításról kommentárok tájékoztatnak (a 12–14. sorok állapotáról nincsen információnk). A megoldások a 10–13. források szövegállapotával egyeznek meg, kivéve a 6. sorban található váltakozást, ahol a 6–9. és 13. forrásokéval. Az 1. sorban viszont egyedi megoldást találunk ('lyanykájával'), ennek csak egy Döbrentének írott 1810. december 27-i levélben van megfelelője (KazLev. VIII. 224., 1897. sz.), ahol is a vers két sorában tett javítását közli Kazinczy. A 8. sor viszont itt a levélben a 10–13. forrásokéval egyezik, a 2/2. forrásban ezzel szemben megvan két változatban is, a régi a feljegyzett szakaszban, az új az utána következő kommentárban, s ugyanezt figyelhetjük meg a 9. sor esetében, ahol a kommentár a megváltoztatott első szó ('borág') indoklása mellett közli az előző sorváltozatot is ('Szőlő keríti mostan homlokom'). Mindezek alapján a 2/2., noha csak egy szó eltérést mutat a táblázatban tárgyalt többi forrás szövegállapotától, mégis alváltozatnak tekintendő, mert funkciója szerint éppen a szöveg változását kívánja dokumentálni, sorrendileg pedig a 9. és 10. közé tehető. E második szövegváltozatban összességében így öt alváltozatot jelöltünk ki.

Vannak még további nyomtatott forrásai is a versnek: a *Pannóniában* Rummy Károly György közölte Kazinczy három szonettjét (*A' Sonetto 's Muzsája, November' 11-dike 1804., Az ő képe, magának távolléte alatt*), német fordítással és némi kommentárral (*Pannónia*, 1819. november 20., 63. sz., 277.). Kazinczy 1820. január 31-i levelében köszönte meg Rumynak a közlést, de egyben jelezte, példákat is említve, hogy a magyar szöveg közlése hibás („ung. Text ist fehlerhaft”, KazLev. XVII. 37. 3820. sz.). Ezt mint nem Kazinczytól származó, hibás szövegű közlést nem vettük figyelembe önálló szövegforrásként (szövegállapota egyébként a Rumynak küldött szöveggel egyezik meg, l. a 7. forrást). Ugyancsak Rummy adta ki a verset magyarul és saját fordításában a bécsi *Der Wanderer*-ben (1824. augusztus 14.), a *Hébe* közlését megismételve (Rózsa Mária: *A bécsi „Der Wanderer” magyar vonatkozású közleményei 1814–1850*, Magyar Könyvszemle, 1991., 73.), forrásértéke így ennek sincs számunkra.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Az eredeti fogalmazvány, amely maga nem maradt fenn, csak az a lapfél (1/1.), amelyből levágták, az azon lévő egyidejű autográf jegyzet tanúsága szerint 1809. április 22-én készült. A *Pandekták* I. kötetének 451. lapja (1/2.), ahová e lap be volt ragasztva (vagy esetleg ahová Kazinczy tervezte beragasztani), 1809. április vége után, de még az év vége előtt keletkezhetett, legalábbis a 3. forrás datálásáról kialakított feltételezésünk alapján ez tűnik a legvalószínűbbnek (l. részletesen alább).

2. Az archiválási tisztázat első fázisa (2/1.) a legelső szövegállapotot, az 1809. április 22-én éjjel és az azt követő reggelen készült töredékes szövegeket őrizte meg. A második fázis (2/2.) keletkezési dátumaként Kazinczy 1811. április 28-át adta meg, amit kétféleképpen érthetünk: *a)* ekkor keletkezett a szövegállapot, a róla készült itteni tisztázat azonban későbbi; *b)* mindkettő a megadott napon készült, azaz a tisztázat és szövegállapota egyidejű. A szövegállapotok sorrendje alapján ez a 9. és 10. közé esik, ami a datálást tekintve nem ad igazi támpontot, mert az 1809. szeptembere és 1822. októbere közötti időszakot jelöli ki. A korabeli levelezés adatai és a szöveg változását dokumentálni hivatott kommentárok inkább alapozhatnak meg időrendi következtetéseket. A kommentárok között egyetlen olyan megoldás tűnik fel, amely a források közül csak itt szerepel (1. sor: lyanykájával). Ez

megtalálható még egy 1810. december 27-i levélben is, s ami fontosabb, a kommentároknak nincs ott a később véglegessé vált szó (tánczosával), mint a többi megjegyzetelt változtatás esetében. Ebből arra lehet következtetni, hogy még ez az átmeneti megoldás volt érvényben, noha Szemere Pál már 1810. december 10-én javasolta a végleges szót ('tánczosával' a korábbi 'párjával' helyett). Az 1811. április 28-i dátum abból a szempontból is figyelemre méltó, hogy közvetlenül ez után, május legelején keletkezett Kazinczy újabb három szonettje, s májusban zajlott az immár öt szonett megvitatása a pesti triásszal (l. erről a csoportjegyzetben). S hozzátehetjük még, hogy ez a feljegyzés a viszonylag kevés változtatással fennmaradt második *Pandekta* kötet végére illesztve található, melynek címlapja az 1808, 1809 évszámokat adja meg, s melyben a kijegyzések időköre sem nagyon nyúlik túl ezeken az éveken. Előtte egy nagyobb, egyben számozott egység található (367–501.), melyből csak egy lap hiányzik, e feljegyzés (egy számozás nélkül beillesztett térkép és újságkivágat után) 504–507. eredeti oldalszámokkal következik (az 506. oldalszám kimarad, de az 507. hátoldalon, s így a fejléc bal oldalán szerepel, ami tévesztésre utal). A végén szereplő „Vége a' Második Kötetnek” felirat a *Pandektákra* vonatkozik, de a számozás megszakadása a feljegyzés előtt arra utal, hogy ez akár külön is mozoghatott a rendezés során. Úgy véljük mindezek alapján, hogy az archiválási tisztázat második fázisa (2/2.), s mivel a kézirat egységes írású, ezért az egész tisztázat (2.) vagy a megadott időpontban, 1811. április 28-án, vagy nem sokkal ezt követően, még a szonettekkel való foglalkozás intenzív időszakában készült.

3. A Studiumok kötet ezen autográf bejegyzése 1809. május 20-i dátummal van ellátva. A szövegállapot egyértelműen a 2. és 4. közé esik, ami az 1809. április 22. és május 25. közötti mintegy hónapnyi időszakot jelöli ki, ez összhangban van a bejegyzésben olvasható dátummal. Úgy véljük, ez magának a bejegyzésnek is a dátuma, nemcsak a szövegállapoté, ugyanis e forrás nem archiválási jellegű, ami utóidejűsége utalna: a Studiumok kötet egyfajta jegyzőfüzetként funkcionált ekkoriban, az éppen elkészült szövegek kerültek bele, például az első szonett is 1809. április 11-én, ahogy ezt Kazinczy ott egyértelműen írja is.

A május 20-i dátum mellett azonban, mint a szövegidentitás keletkezésénél már idéztük, szerepel a „kezdettem 1809. Apr. 22d. lásd Pand. I. p. 451.” jegyzés is, ez azonban a többihez képest utólagos, erre a lapon való elhelyezkedése egyértelműen utal. Ez az utólagosság azonban nem feltétlenül jelent időrendi utólagosságot, mert az íráskép meglehetősen egységes, így számot kell vetnünk azzal a lehetőséggel is, hogy a vers leírását követően, de még ugyanakkor, vagy nem sokkal később került a cím mellé e másik dátum.

A probléma kulcsa, s ez összefügg az 1/2. forrás datálásával is: a *Pandekta* kötetre való utalás. Az adott 451. oldalszámú lap, ahová az eredeti fogalmazványlap volt beragasztva (vagy ahová tervezte beragasztani) eredetileg a 493. oldalszámot viselte, amely áthúzás után lett 451-re javítva, egy nagyobb egység (493–500.) más egységekkel (367–370. és 351–354.) való összeillesztése és együttes átszámozásuk során (451–466.). Kazinczy maga írja a *Pandektákhoz* készült előszavában, hogy jegyzőfüzeteit tematikus elvek szerint 1810 januárjában újrendezte. Az imént leírt változtatás, átszámozás része lehet ennek az átrendezésnek, legalábbis illik rá Kazinczy leírása. Ha ezt az átszámozást így 1810 januárja utánra tesszük, akkor a jelen 3. szövegforrás idézett bejegyzése sem lehet ennél korábbi, mert az új, a 451-es lapszámra utal. Ha nem érvényesítjük erre az átszámozásra közvetlenül is Kazinczy általánosan megadott évszámát, akkor feltehetjük, hogy ez az átrendezés 1810 januárja előtt történt, ami megengedi azt a lehetőséget, hogy e lapszámváltást tartalmazó jegyzést magával a vers 1809. május 20-i leírásával egyidejűnek tekintsük (ha sorrendileg utána került is a lapra). Ebben az esetben viszont azt is feltételeznünk kell, hogy a *Pandekták*-csomók átrendezése pontosan 1809. április 22. és május 20. között történt (legalább valamely nagyobb egységre nézve, mert e munka csak úgy képzelhető el), hiszen a 451-es lapszámra való utalást is egyidejűnek minősítjük így. Elvileg ez nem zárható ki, de a *Pandekták* ekkori, legalább részleges átrendezésére semmilyen adatot nem ismerünk, s az érintett időszak zaklatott történéseit ismerve (a Napóleon elleni nemesi felkelés idején, a franciák kibontakozó támadása idején vagyunk) ez nem is valószínű. Mindezek alapján inkább arra gondolunk, hogy a 3. forrás bejegyzésének címéhez sorrendileg utóbb írott jegyzés időrendileg is későbbi lehet, már az 1810 elején végbent átrendezés után került oda. Ha ezt fogadjuk el, akkor pedig a *Pandekta*-lap, ahová az eredeti fogalmazványt ragasztotta vagy tervezte ragasztani Kazinczy (1/2.), még 1810 előtti, hiszen volt régi oldal-

száma (493.), amiből az 1810. januári átrendezést követően lett a több helyen is hivatkozott új oldalszám (451.). Az 1/2. forrás keletkezésének, vagyis az eredeti fogalmazvány *Pandekták*ban történő archiválásának a dátuma így az 1809-es évre tehető, nyilván a vers április–májusi megszületése utánra. Az itt leírtak természetesen feltételezésként értendők, közvetlen és egyértelmű filológiai bizonyíték nem áll rendelkezésünkre.

4. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1809. május 25.

5. Levél Kölcsey Ferencnek, 1809. május 26.

6. Levél Kis Jánosnak, 1809. május 30.

7. Levél Rumi Károly Györgynek, 1809. május 30.

8. Levél Döbrentei Gábornak, 1809. június 28.

9. Levél Kisfaludy Sándornak, 1809. szeptember 1.

10. Az 1823. évre szóló *Hébe* évkönyv 1822. október második felében jelent meg (l. Kazinczy ekkori levelezését és Váczy János jegyzetét, KazLev. XVIII. 173., 176–178., 513.).

11. *Kései szonett-csomó I.*, 1823–1827.

12. *Kései szonett-csomó II.*, 1827.

13. *Kései szonett-csomó III.*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás keletkezését Kazinczy az 1809. április 22. és május 20. közötti hónapra teszi, az első dátum az éjjel és reggel készült töredékes kidolgozás időpontja, a második pedig az első teljes szöveg elkészültéhez köthető. E két időpont egyben a két fő szövegváltozat keletkezési ideje is (A és B). A május 20-án létrejött teljes szövegű kidolgozás (Ba) alapjellegében a pálya végéig érvényes maradt, ezen Kazinczy ugyan folyamatosan végrehajtott módosításokat, de mindig csak keveset, így nem látszott indokoltnak új szövegváltozatot elkülöníteni, csak újabb alváltozatokat. Az alváltozatok kialakulásának első időszaka az 1809-es év volt, amikor is levélben küldözte a verset barátainak (Bb–Bc). Az 1810–1811-es évekből önálló teljes szövegforrásunk nem maradt fenn, de levelekből és Kazinczy kommentárjaiból látható az újabb formálódási szakasz (Bd). Ezt követően, mintegy évtizedes szünet után az 1822-ben előkészített publikáció jelenti az új fázist, amikortól már a vers együtt mozog a többi szonettel a különböző gyűjteményes verscsomókban is, a pálya végéig (Be).

Magyarázatok

A vers keletkezésének inspirálójaként említi Kazinczy leveleiben Voss recenzióját Bürger szonettjeiről, valamint magának Bürgernek a hasonlatát a szonettekről: „Egy megégetésre destinált csomó versemet Néked küldöm – írta Dessewffy Józsefnek 1809. július 6-án –, 's melléjek tészem újabb Sonettet, melyre Vossnak recenziója tüzelt a' Jénai Lit. Zeitungban. Ez azt állítja, hogy a' Sonett alkalmatlan Schemaja a' dalnak. Én azt nem hiszem, mert miért szép hát Olaszban és Spanyolban? A' *Menüet*' hasonlatossága igen elmés. Azt Bürger ejtette a' Sonett felől, mert Bürger a' Sonetteknek barátja volt.” (KazLev. VI. 439., 1510. sz.) A recenzió a *Jenaische Allgemeine Literatur-Zeitung* 1808. évi 128. és következő négy számában jelent meg (június 1-től) (vö. KazLev. VI. 575.), ezt Kazinczy lemásolta, s közben helyenként magyar nyelvű kommentárokkal látta el (MTAK K 633/II., 11a–52b, a *Pandekták* II. kötetének 21–104. oldalai).

A Rumynak szóló hasonló tartalmú levél (7.) első és utolsó bekezdése magyarul (Doncseccz Etelka fordítása): „A jénai Literatur Zeitung 1808 júniusi számában Vossnak Bürger szonettjeiről írt recenziójára akadtam. Voss ellene van a szonetteknek. Ezt tudtam én az ő Goethe-hez írt szonettjéből. Voss ezt a verselést elmésen Prokrusztész ágyának nevezi, és azt kérdi: Ha [korábban] nem találták volna már ki ezt a verselést, [vajon most] kitalálnánk-e? – [Ugyan]ezt kértem én az alkaioisi és a szapphói dalokról. És ha már egyszer kitalálták ezeket, hát nem szépek? Cáfoljon meg [Voss], ha tud. És a művészi tehetség nem éppen abban áll, hogy úgy küzdje le a korlátozást, a kényszert, mintha azokat egyáltalán nem lehetne leküzdeni? – A magyar írás rímszegény, de zenő és pompás, és nem sérti úgy a fület, mint a német. Hallgassa meg a két szonettet:

[...]

Ez a szonett [ti. Kölcsey közölt szonettje] könnyedebb stílusban íródott, mint az enyém. Az enyémben minden tömörebb, bensőségebb; az Istenének, ének, engem, zengem, Istene, ellene, fene, enyhítene rímek diversis partibus orationis-ból vétettek, és valamivel ízesebbek, mint a lelke-met, testemet, párjával, fordultával stb. Különösen az első szonett Honnom Ausonia második négysorosa sikerült nagyon találóra: de a legtöbb olvasó számára *érthetetlen*. –”

A Döbrenteihez szóló levél (8.) utolsó előtti bekezdésének német megfogalmazásai magyarul: *Innigkeit des Gefühls*: 'az érzelem bensőségessége'.
welche die Gluth des Süds habe: 'amelyben megvan a déli tűz'.

Menüet: menüett, francia eredetű, háromnegyedes ütemű páros tánc.

szála 'torlott rendeit': a 'szála' jelentése 'terem', itt tehát az emberekkel teli teremről van szó, másutt ezt a *nézők* 'serge kifejezéssel fogalmazta meg.

Hespéria/Ausónia: Itália költői elnevezései (Heszpériának Vergilius nevezte az *Aeneis*ben).

szög/szeg: szőke (maga Kazinczy adja meg jelentését a 2. forrásban).

lyra: kézben tartható, hárfaszerű ókori pengetőhangszer.

koboz: lantszerű pengetőhangszer.

borág: „A' szőlő' ágát a' Vinczelér venyigének hívja, 's az neki nem *borág*, az neki *borág* soha nem lesz. De nem e a' Poetának? A' Sonetto' Múzája azt beszéli, hogy régibb honjában *narancság* kerekíti homlokát, itt a' *borág*. A' venyige, által ellenében a' narancságnak, szegény, sőt nemtelen: a' *borág* azt a' vesszőt adja előnkbe, mellyen az Istenek' itala terem.” (Kazinczy Ferenc: *Orthologus és Neologus; nálunk és más Nemzeteknél*, in *Tudományos Gyűjtemény*, 1819., XI. 23.; l. még a Bizonytalan szerzőségű szövegek 4. darabjaként közölt szöveget és jegyzetét.) A Kis Jánoshoz szóló levél (6.) vonatkozó latin jegyzése arra utal, hogy az antikvitás régi szép szobrain is megfigyelhető ez.

nektár: az istenek itala.

Rebe: szőlővessző, venyige.

boldog férj: Kazinczy itt magára és a következő sorban feleségére utal.

új Tibull: Tibullus, Albius (i. e. 55k.–19) római költő, itt az elvonuló élet, a vágyott idill elégikus költőjeként került megidézésre. Ez tematikus hasonlóságot mutat több más ekkori szonettel, szonettkezdeménnyel (l. erről részletesen a Cserey-szonett jegyzetei között, 160. szövegidentitás).

94. SZÖVEGIDENTITÁS Gróf Dezsőffy Józsefhez 1809. május – 1809. október 17. előtt

1.	Gróf Dezsőffy Józsefhez. Széphalom, Májusban, 1809.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 32., 31–32. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek, 1809. október 17.</i>)	1809	Aa	71.
2/1.	Gróf Dessewffy Józsefhez. Széphalom, Májusban, 1809.	MTAK M. Irod. Lev. 4r., 118.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Berzsenyi Dánielnek, 1812. április 15.</i>)	1809/1812	Ab	284.
2/2.			Utólagos javítások archiválása.		1810–1811/1812	Ac	

Megjelenések

1. Bajza–Toldy, 1836., 224–228.; Abafi, 1879., II. 34–38.; KazLev. VII. 13–17., a vers: 13–17. (1564. sz.); Gergye, 1998., 168–171.

2. KazLev. XXIII. 202–204., a vers: 203–204. (5775. sz.); Váczy János csak a jegyzetben közölte, a verset kezdősorral jelölve: KazLev. IX. 576–577.; BerzsényiLev. 2014., 260–261.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Aznap, 1809. október 17-én, mikor Kazinczy a verset Dessewffynek elküldi, levelet ír Cserey Farkasnak is, s megemlíti: „Májusban Gróf Dezsőffy Józsefhez írtam egy egészen új epistolát, de az csak most készülé úgy el, hogy néki megküldhessem.” (KazLev. VII. 19., 1566. sz.) A befejezés ideje tehát október, de mindkét forrás címe 1809 májusát tartalmazza, vagyis a kezdés idejét, így ezt fogadjuk el a szövegidentitás *kijelölt* keletkezési dátumaként, s erre az időrendi helyre soroljuk be, noha megadjuk a befejezés dátumát is (1809. október 17. előtt).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

Egy teljes (1). és egy töredékes szövegforrás (2/1.) áll rendelkezésünkre, ez utóbbira azonban Kazinczy felvezette későbbi javításait, melyek csak innen ismertek, így külön számba kell vennünk ezeket is (2/2.).

	1.	2/1. [2/2.]
3.	közép ösvényen	közép <ösvényen> nyomon
4.	azt nem tanulta	azt nem tanulta [nem éri fel]
8–9.	nem-fősvényen Kipótolá mind Phoebus mind Minerva	nem fukar Kezekkel pótolá-ki Szmintheusz
10.	<nem nagy> ritka kedvellőji	nem nagy szívelője
12.	így rekeg	így hörög
19.	fekszik is, – király.	fekszik is, Király. [– Király.]
24.	Úgy kell az eggyik	Az eggyik úgy kell

	1.–2/1.	2/2.
11–14.	's csillogását. Gazdag, te nem vagy pénzed; így rekeg/hörög . Az úgy vagyon kivúltted mint a' czafrang Most a' számáron majd a' büszke ménen	Ő talán Nem volna gaz, ha gőgje volna kisebb 'S érezni akarná hogy csak az kicsiny Kit a' kicsinység kínozt és pirit.

Mivel a 2. forrás nem befejezetlen, hanem hiányos, így önmagában ez alapján nem képez önálló szövegváltozatot, s meglévő 33 sorának szövegállapotát összevetve a teljes forrásával ugyanez állapítható meg, hiszen az eltérések csekélyek (két szó és egy szórendi csere mellett csak másfél sor átírása említhető a 8–9. sorban). Egymásból nem vezethetőek le, indokolt egy közös előzményforrás feltételezése, erre látszanak utalni a 3. és 10. sorban található javítások is. A 2. forrásra rávezetett utólagos javítások közül csak a 11–14. sorok teljesen új megoldása az érdemleges (s a vers további részeiben sem lehettek nagy újdonságok, mert Kazinczy csak az első lap lemásolását kérte Vida Lászlótól, l. alább). Mindezek alapján egy változat (A) három alváltozatoként (a, b, c) határozzuk meg e szövegállapotokat.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Dessewffy Józsefnek, 1809. október 17.

2. Levél Berzsényi Dánielnek, 1812. április 15. Az utólagos javítások nem a levél lejegyzéséhez képest utólagosak, hanem a verséhez képest: egy régi, 1809-es verskéziratra vezette fel Kazinczy a Vida Lászlótól kért és megkapott újabb kidolgozás megoldásait, mert magának nem voltak meg

ezek, s ezen kéziratlapra írta levelét is április 15-én, akárcsak az éppen megkapott javításokat (l. ehhez a Vidával váltott leveleket: 2126., 2187., 2205. sz., valamint e levél és a korabeli levélváltások összefüggéséről, problémáiról a másik Dessewffy-episztola jegyzetét, 173. szövegidentitás).

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás kijelölt keletkezési ideje 1809 májusa, de csak októberben zárta le kidolgozását Kazinczy, ekkor elküldte Dessewffy Józsefnek, aki november 12-i levelében köszöntö meg azt (1585. sz.). Ez az egyetlen teljes szövegű forrásunk, noha más kéziratok létezéséről is van tudomásunk Kazinczy utalásaiból (pl. hogy elküldte Kis Jánosnak, Rummy Károly Györgynek és Vida Lászlónak). A másik, töredékesen fennmaradt kézitról azt írja Berzsényinek 1812-ben, hogy az a kinyomtatás szándékával készült 1809-ben, Dessewffyhez szóló 1809. november 24-i levele is megerősíteni látszik a nyomtatás szándékát, de mintha nem bízna a megjelentetésben: „Ha epistolám kinyomtatathatnék, kinyomtatnám” (KazLev. VII. 83., 1594. sz.). Mindenesetre a Vidához eljuttatott kézirat, amelynek első lapjáról az visszaküldte a kért másolatot, ezen 1809-es szövegállapotokhoz képest némi módosításokon esett át. Ennek a Vidához küldött szövegnek a keletkezési idejét 1810 nyara és 1811 vége közé tehetjük, mert 1810 júniusára tehető első kapcsolatfelvételük, s 1812. január 12-én Kazinczy már kéri Vidától a korábban megküldött episztola másolatát.

Magyarázatok

Prometheus' sanda nemzete: Prométheusz titán, akire az istenek az embereket bízták: ellopta számukra az égből a tüzet, ezzel tudást adott a birtokukba; az egyik teremtménstől szerint ő alkotta az első embert.

sohol: sehol.

botor: ostoba.

leg hamarbb: legrövidebb (l. Kazinczy jegyzetét).

Sztricsák: „Unter Sztricsák habe ich kein Individuum gemeint, sondern das ganze verächtliche genus gemalt.” (‘Sztricsák alatt nem egy individuumot értettem, hanem az egész megvetésre méltó nemet festettem le.’ Szép Beáta fordítása.) (Rummy Károly Györgynek, 1809. november 6., KazLev. VII. 45., 1578. sz.; vö. 1594. sz. is.)

füstös pergamen: utalás a nemesi oklevélre.

Phoebus: Apollón, a költészet, a zene istene, akinek másik neve Phoibosz (‘ragyogó’) volt, napistenként is tiszteltetett.

Minerva: Pallasz Athéné, a bölcsesség istennője.

Szmintheusz: Apollón mellékneve (‘égérőld’).

régi írha: utalás a nemesi oklevélre (‘állati bőr’, itt ‘kutyabőr’).

Fellegvári: beszélőnév (a ‘fellengző’ megfelelője lehet).

czafrang: dísz a lószerszámon.

báb: játék.

hang: üres szó.

Deukálionnak népe: Deukálión és felesége, Pürrha szülte újra az emberiséget az özönvíz után a maguk mögé dobált kövekből.

kelleti: szükségesség (‘a bölcsesség, ész nem szükséges mindenki számára’).

Bennünket ’s Nem-bennünket: l. Kazinczy jegyzetét; az itt említett mű Epiktétosz (60 k.–120 k.) görög sztoikus bölcselő *Kézikönyvecskéje* lehet, amelynek kezdősorai a következők: „Bizonyos dolgok hatalmunkban vannak, más dolgok nincsenek. Tőlünk függ a véleményünk, az ösztönös vágyunk, a törekvésünk és ellenszenvünk, egyszóval mindaz, amit egyedül alkotunk meg. Nem tőlünk függ a testünk, a vagyonunk, a hírnevünk és a tisztaságunk, tehát mindaz, amit nem egyedül hoztunk létre.” (*Epiktétosz kézikönyvecskéje*, ford. Sárosi Gyula, Bp. 1942.)

Antisthenes: Antiszthenész (i. e. 443 k. – 366 k.) görög bölcselő, Szókratész tanítványa, a cinikus filozófia alapítója.

Jean Jaques: Rousseau, Jean-Jacques (1712–1778) francia filozófus, író.

Payne: Paine, Thomas (1737–1809) angol származású amerikai politikus, közíró.

Τλήμων ἀρετῇ, / λόγος ἀρ εἰς!: I. Kazinczy jegyzetét, melyben Brutus, Marcus Iunius (i. e. 85–42) döntő csatavesztése utáni öngyilkosságakor mondott utolsó szavaira utal. A teljes szöveghely magyarúl: „Gyöngye erény, hiu ábrándkép! A szerencse urának / hittelek én, és lám, csak a rabszolgája lehetél!” (Gérard Walter: *Brutus és a köztársaság végnapjai*, ford. Lontay László, Bp., 1975., 242.) Az idézet Dio Cassius görög történetíró Róma történetét feldolgozó művéből való, itt Brutus Héraklészt idézve mondja ezen utolsó szavakat (XLVII. könyv, 49. fejezet; *Dio's Roman History* V., London–Cambridge, Harvard University Press, The Loeb Classical Library, 1969, 216.; a szöveghelyet és fordítását D. Tóth Judit kutatta fel). Kazinczy azonban minden bizonnyal emlékezetből idézte, mert 1813-ban Döbrenteit a görög szerző azonosítására kérte, s utóbb a *Pandektákban* fennmaradt a teljes vonatkozó szöveg, némiképp eltérő forrásjelzéssel (l. minderről a 203. szövegidentitás 1. forrásának jegyzetét). Kazinczy Fejér Györgynek, 1811. február 27-én írott levelében a jelen episztolából vett görög idézetet kommentálja verstani szempontból (KazLev. XXIV. 136., 6020. sz.), a vonatkozó jegyzet Balogh Piroska adatára hivatkozva arra utal, hogy inkább Palamedes utolsó szavai lehettek ezek (541. sz.). Az *Erdélyi Levelek* 1816–1817-es első változatában azt említi, hogy végül Buczy Emiltől tudta meg az idézet forrását (ErdLev., 2013., 202.), a pontos szöveghely megjelölése azonban eltér a *Pandektákban* lévőétől.

Lucina: Lucina, Júnó melléknéve, e minőségében a nász, a házaseslet, a születés pártfogója.

Cythère: Aphrodité, a szerelem istennője.

A' tar parókát hord: Kazinczy a Dessewffynek írott levélben Horatiusra utal, szokásától eltérően azonban nem pontosítja a szöveghelyet („Horátz szemem előtt forgott, de a' *tar parókát* etc. nem plagium, hanem csak *imitatio*”). Az *Ars poetica* 5. sora („spectatum admissi, risum teneatis, amici?” – ’látva barátaim ezt, tudnátok-e nem kinevetni?’ Bede Anna fordítása) egyértelműen Kazinczy ezen sorára látszik utalni: „S midőn így látod őket, szöjj, nevetssz e?” Az *Ars poetica* első 4 sora (’Hogyha egy asszonyi főt lónyakra helyezne a piktör / és ríktő színű tollakkal díszítené az / összedobált testrészeket, úgy hogy a főt takaros nő / halfarkat kapjon, csúfat, feketét, legalulra’) és Kazinczy megelőző sorai között valóban inkább imitációs jellegű a kapcsolat (a szöveghelyre Kozák Dániel hívta fel figyelmemet).

flastrom: (seb)tapasz.

tomja: tömi.

apathia: apátia, közöny.

A' kény fogyasztja Herculest, 's Sztricsákot!: Héraklész boldogság és kötelesség közötti választási helyzetére történik utalás, l. Kazinczy utalását az episztola levélbeli kísérősoraiban.

salygó/micans: csillogó, fénylő, l. Kazinczy jegyzetét, az ebben szereplő utalásnak nem találtuk azonosítható forrását a Jankovich Miklóssal váltott korabeli levelekben.

immár három Gyűléseinken: Dessewffy József követ volt az 1802-es, 1805-ös és 1807-es országgyűlésen is.

Állongva tisztelt Véneinknek karja: Kazinczy a jegyzetben Vergilius VI. eclogájának 66. sorát idézi: *Viro Phoebi chorus adsurrexerat omnis* (helyesen: adsurrexerit), magyarul Lakatos István fordításában: „S Phoebus egész kara hogy kelt föl tisztelni e férfit.”

Nincs rojt 's kereszt, – 's nem lészesz Excellenz!: utalás kitüntetésekre és hivatali pozíciókra, melyekkel a 'kegyelmes' megszólítás járt (*Excellenz*), l. Kazinczy utalását az episztola levélbeli kísérősoraiban.

Zeus-Kronion: Zeusz Kronosz gyermeke volt, innen a melléknév.

Fényt, ha jól lehet, jól: Kazinczy a jegyzetben Horatius I. episztoláját idézi (65–66.): *rem, facias rem, si possis recte, si non, quocunque modo rem! Horat.* (helyesen: quocumque). Magyarúl: „Vagyont gyűjts, mást ne! Vagyont! / [...] / jó úton, ha lehet, de ha nem, hát bármilyen áron” (Bede Anna fordítása).

95. SZÖVEGIDENTITÁS

Reggeli panasz

1809. június 1.

1.	Reggeli panasz.	Poetai Berek, 207–210.	Kötet-részlet.		1812/1813	Aa	653.
2.	Reggeli panasz.	MTAK K 642., 201b–203a.	Autográf tiszttázat.	Csoportos. (Fordításcsomó II.)	1828–1830	Ab	1232.

Megjelenések

1. Abafi, 1879., II. 130–132.; Gecsei, 2008., 44., 46., 48.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A *Poetai Berek* Goethe-egységének darabjai közül ez az egyetlen, amelynek keletkezésére nézve adatot találtunk, ez egy 1809. június 1-i naplóbejegyzés: „Reggeli panasz Götheből fordítom” (PEml., 2009., 231.). A szövegidentitás megszületését (legalábbis elkezdését) így 1809. június 1-re datálhatjuk.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A két forrás eltérései a következők (csak a szónagyságúakat tüntetjük fel, a szóalakok különbségeit nem):

	1. forrás	2. forrás
3.	engem így elkínozz	így gyötörj el engem
11.	örvendettem, hogy	örvendék, az hogy
29.	azt reméltem, hogy te jössz már	úgy reméltem, már te jössz itt
30.	látlak	hallak
41.	állott az mind a'	állá, 's némán
46.	poroszlók	cziklérek
47.	gyúl-fel a' piacra	gyúl meg' gyúl piacra
51.	itten hált	itt szállott
59.	mellyem'	keblem'
60.	Szellőcskéji	Híves leblei
61–62.	Ah, de nem vagy sem komlóernyődben, Sem, mint máskor szoktál, a' hársalléen!	Ah, de lyánka, itt is csak hijába Váralak, neved' sohajtozgatva. Nem talállak sem komlóernyődben, Sem, hol lenni szoktál, a' hársalléen!

Jelentősebb módosításnak csak a vers befejezésének bővítését tartjuk, ezért csak alváltozatokként vesszük számításba a két szövegállapotot.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Poetai Berek* kézirat 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813. március legelején jelent meg.

2. *Fordításcsomó II.*, 1828–1830.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A fordítás 1809 júniusa körül keletkezhetett, ebből az időből forrás nem áll rendelkezésre, csak a *Poetai Berekben* publikált szöveget ismerjük. A pályavégi gyűjteményes összeírásban ugyancsak szerepelt a vers.

Forrás

A fordítás Goethe *Morgenklagen* című művéből készült (a Kazinczy által szokásosan használt kiadásban: *Goethe's Werke*, Tübingen, 1806., I. 170–172.).

O du loses, leidigliebes Mädchen,
Sag mir an, womit hab' ich's verschuldet,
Daß du mich auf diese Folter spannest,
Daß du dein gegeben Wort gebrochen?

Drucktest doch so freundlich gestern Abend
Mir die Hände, lispeltest so lieblich:
Ja, ich komme, komme gegen Morgen
Ganz gewiß, mein Freund, auf deine Stube.

Angelehnet ließ ich meine Thüre,
Hatte wohl die Angeln erst geprüft,
Und mich recht gefreut, daß sie nicht knarnten.

Welche Nacht des Wartens ist vergangen!
Wacht ich doch und zählte jedes Viertel:
Schief ich ein auf wenig Augenblicke,
War mein Herz beständig wach geblieben,
Weckte mich von meinem leisen Schlummer.

Ja, da segnet' ich die Finsternisse,
Die so ruhig alles überdeckten,
Freute mich der allgemeinen Stille,
Horchte lauschend immer in die Stille,
Ob sich nicht ein Laut bewegen möchte.

„Hätte sie Gedanken wie ich denke,
Hätte sie Gefühl wie ich empfinde,
Würde sie den Morgen nicht erwarten,
Würde schon in dieser Stunde kommen.“

Hüpf' ein Kätzchen oben übern Boden,
Knisterte das Mäuschen in der Ecke,
Regte sich, ich weiß nicht was, im Hause,
Immer hofft' ich deinen Schritt zu hören,
Immer glaubt' ich deinen Tritt zu hören.

Und so lag ich lang' und immer länger,
Und es fing der Tag schon an zu grauen,
Und es rauschte hier und rauschte dorten.

„Ist es ihre Thüre? Wärs die meine!”
 Saß ich aufgestemmt in meinem Bette,
 Schaute nach der halb erhellten Thüre,
 Ob sie nicht sich wohl bewegen möchte.
 Angelehnet blieben beide Flügel
 Auf den leisen Angeln ruhig hangen.

Und der Tag ward immer hell und heller;
 Hört’ ich schon des Nachbars Thüre gehen,
 Der das Taglohn zu gewinnen eilet,
 Hört’ ich bald darauf die Wagen rasseln,
 War das Thor der Stadt nun auch eröffnet,
 Und es regte sich der ganze Plunder
 Des bewegten Marktes durch einander.

Ward nun in dem Haus ein Gehn und Kommen,
 Auf und ab die Stiegen, hin und wieder
 Knarrten Thüren, klapperten die Tritte;
 Und ich konnte, wie vom schönen Leben,
 Mich noch nicht von meiner Hoffnung scheiden.

Endlich, als die ganz verhaßte Sonne
 Meine Fenster traf und meine Wände,
 Sprang ich auf, und eilte nach dem Garten,
 Meinen heißen, sehnsuchtsvollen Athem,
 Mit der kühlen Morgenluft zu mischen;
 Dir vielleicht im Garten zu begegnen:
 Und nun bist du weder in der Laube,
 Noch im hohen Lindengang zu finden

96. SZÖVEGIDENTITÁS
 Gróf Ráday Pálhoz
 1809. szeptember 8–13.

1.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 115., 61. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Rumy Károly Györgynek, 1809. szeptember 13.</i>)	1809	A	67.
2.	Gróf Ráday Pálhoz.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 32., 29. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek, 1809. szeptember 20.</i>)	1809	B	68.
3.	–	RGy Szemere Tár II., 145–150., a vers: 146–149.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Ráday Pálnak, 1809. október 15.</i>)	1809	B	69.
4.	Gróf Ráday Pálhoz. (erős hittel azt hívén, hogy a’ gyermek fiú lesz.) <i>Septemberben 1809.</i>	Bajza–Toldy, 1845., 185–190., a vers: 186–188.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (<i>Szentgyörgyi Józsefnek, 1809. október 15.</i>)	1809	B	70.

5.	Gróf Ráday Pálhoz.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 135., 5. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Berzsenyi Dánielnek, 1809. október 21.</i>)	1809	B	73.
6.	Gróf Ráday Pálhoz.	Osztárak Nemzeti Könyvtár, Autographen- sammlung, Sign. 1/105-1–3.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Majláth Jánosnak, 1820. május 23.</i>)	1820	C	491.

Megjelenések

1. KazLev. VI. 519–523., a vers: 522–523. (1545. sz.).
2. KazLev. VI. 528–531., a vers: 529–531. (1549. sz.); Gergye, 1998., 188–189.
3. KazLev. VII. 4–6., a vers csak kezdősorával (1559. sz.).
4. KazLev. VII. 8–9., a vers csak kezdősorával (1561. sz.).
5. KazLev. VII. 30–32., a vers csak kezdősorával (1571. sz.); BerzsenyiLev., 2014., 55–63., a vers: 56–58.

6. KazLev. XXIV. 247–250., a vers: 248–249. (6102. sz.). Váczy János még nem a kézirat, hanem Esztegar László első közlése (ItK 1904., 505–507.) alapján adta ki, némi eltéréssel és hiánnyal a kéziratához képest (KazLev. XVII. 155–158., 3856. sz.).

Abafi Lajos az 1. és 2–5. forrásokból compilált szöveget közöl (Abafi, 1879., II. 38–40.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A 4. forrás címében csak a hónapot adja meg Kazinczy, s a levelek kísérősoraiban sem pontosítja a napot. Azt viszont többször leírja, hogy a verset Ráday Pál levele inspirálta, melyben elfogadta Kazinczy felkérését a keresztapaságra. Ráday Pál e levele 1809. július 29-én kelt (KazLev. VI. 471–472., 1526. sz.), de Kazinczy rájegyezte a levélre: „Vettem postán Septembernek 8dikán. 1809.” S mivel szeptember 13-án már levélben küldte a vers elejét Rummy Károly Györgynek, így a megírás idejét a szeptember 8–13. közötti napokra kell tegyük (ha esetleg nem lett volna ekkor még teljesen készen, noha az *etc. etc.* jelzés a végén nem erre utal, a vers befejezésének akkor is meg kellett történnie szeptember 20-ig, mikor Dessewffynek már a teljes szöveget küldte).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 6 forrás 6 szövegállapotot őrzött meg, ezek közül az első és az utolsó mutat karakteres eltéréseket, a köztük lévő négy között csak kisebb, időnként ingadozásjellegű különbségek vannak (ezeket az alábbi táblázatban a közös oszlopban tüntetjük fel, a 6. forrás megnövekedett sorszámát zárójelben adjuk meg).

	1. forrás	2–5. forrás	6. forrás
2.	Vagy honnan, nőinknek	Szép asszonykáinknak	
3–5.	Ollykor azoknak is kik édes cseppeket Csak lopva isznak még az Ámor' poharából Oh képzeld e' csudát! hosszú orrából	Ollykor azoknak is, kik édes cseppeket Még félve lopdosnak az Ámor' italából Oh képzeld e' csudát! hosszú orrából	Hord néha azoknak is, kik édességeket Ámornak titkos vannuszából Csak lopva szednek még – hosszú orrából
6.	fiút		leányt
14.	Hannswurtjával		pantinjával

16–18.	Orra bukik, vagy már nem tűrheti Hogy az a' rossz Dadó nem éteti 'S	Elsíklík, 's az ütést ah! nem felejtheti; Vagy már tovább nem tűrheti [2.] Hogy a' midőn immár [3.] a' midőn nem [4–5.]	a' midőn tovább
21.	sírónak	sírónak [2., 4.] rívónak [3., 5.]	rívónak
	eggy szó annyi mint száz	eggy szó annyi mint száz [2., 3.] eggy szó mint száz [4., 5.]	eggy szó mint száz
25.	Kopasz, rívó fiút	Kopasz, rívó fiút [2., 3.] Kopasz síró fiút [4., 5.]	Visitó gyermeket
26.	Eugenienk		Eugeniem
27–28.	Legyen, ha úgy akarja! én vele Nem perlek. A' kit így juttatnak ajándékhoz	Legyen, ha kell! én nem perlek vele. A' kit így juttatnak efféle ajándékhoz, [2., 5.] nem perlek én [3., 4.] Az a' kit [3., 4., 5.; efféle hiányzik]	Legyen, ha kell! nem perlek én vele Az, a' kit így juttatnak ajándékhoz
30.	De te Palim		O Ráday
34–35. (34–39.)	–	Jer, és Emíl-Trajánt fogadd te is fiadnak, 'S Öreg-atyádnak és Ipadnak	Jer, és a' kis Thaliet tedd szép Ninynk' karjára, 'S adassd rá véle áldásait, Hadd nyomja csókját homlokára, Fuvallja kellemét arczára, 'S lelkébe lelke' bájait. Öreg atyádnak és ipadnak
37–40. (41–44.)	–	'S a' tennen-magadét! – – Külömböző de egygy ösvényteket Válassza ő is ösvényének. Gedeont a' tudomány' és ének' [a 38–39. sor a 4. forrásból hiányzik]	'S a' tennen-magadét. – Külömböző de egygy ösvényteket Válassza ő is ösvényének: Gedeont a' tudomány' 's az ének
41. (45.)	–	virtusok	érdemek
42. (46.)	–	Tekintse [2.] Ismérje [3–5.]	Ismérje
43. (47.)	–	példáját [2–4.] példányát [5.]	munkáját
54. (58.)	–	Azt a' mi nem az, A' mi nem az, azt [4.]	Azt a' mi nem az,
57. (61.)	–	pártás [2., 5.] rózsás [3., 4.]	pártás

63. (67.)	–	ez a' te mesterséged [2–4.] a' Te <bölcs> mesterséged [5.]	ez a' te bölcseséged
64. (68.)	–	Traján	Vöm majd

Az 1. forrás 11 eltérő szöveghelyen vehető figyelembe, ezekből négy (szónagyságú) eltérés esetében a 2–5. forrásokkal egyezik meg (6., 14., 26., 30. sorok), további három esetben ezek valamelyikével, de sohasem a 6. forrással (a 21. sorban kétszer és a 25. sor). A maradék négy esetben viszont eltér a 2–5. források szövegállapotától is az itteni megoldás, méghozzá ezek a legjelentősebb, egész sorokat érintenek (2., 3–5., 16–18., 27–28. sorok). Mindezek alapján az 1. forrás szövegállapotát önálló változatként vesszük számításba. A 6. forrás egy-két kivételtől eltekintve mindig új megoldást hoz, esetleg a 2–5. valamelyikével egyezőt, így ezt a szövegállapotot is önálló változatnak tekintjük. A 2–5. szövegállapotok között azonban csak szónagyságú eltérések vannak (egyetlen helyen hiányzik két sor, de ez utólagos publikáció, nem lehet kizárni a tévesztés, sajtóhiba lehetőségét, így erre nem alapozhatunk szövegkritikai döntést). Az eltérések között sem figyelhetünk meg egyértelmű tendenciát, sok esetben inkább ingadozás mutatkozik, ezért ezeket ugyancsak egy változatnak minősítjük, s nem soroljuk alváltozatokba sem (mert akkor mindegyik önálló alváltozat kellene legyen, ami félrevezető lenne az eltérések csekély volta miatt).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Rummy Károly Györgynek, 1809. szeptember 13.
2. Levél Desseffy Józsefnek, 1809. szeptember 20.
3. Levél Ráday Pálnak, 1809. október 15.
4. Levél Szentgyörgyi Józsefnek, 1809. október 15.
5. Levél Berzsenyinek, 1809. október 21.
6. Levél Majláth Jánosnak, 1820. május 23.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás szeptember 8. és 13. (esetleg 20.) közötti megszületését követően Kazinczy levelekben terjesztette versét, az ismert forrásokon kívül tudjuk, hogy elküldte Gyulay Ferencnek (szeptember 20-án, l. az 1550. sz. levelet), s mint Rádaynak írja, Kisfaludy Sándornak is. Az első levél még nem tartalmazza a teljes és végleges verset (A), a szeptember 20. és október 21. közötti egy hónapban küldött levelek azonban igen (B), ezek közül az első még a gyermek születése előtt készült. A szövegállapotok kisebb, ingadozásszerű eltéréseket leszámítva lényegében azonosnak mondhatóak. A vers kiadását nem tervezte: „Ollyan Epistolát ohajtasz látni tőlem, mint a' Ráday Pálhoz írt vala. Azt megtartottam ugyan, de ki nem adom” – írta Kis Jánosnak 1812. február 14-én (KazLev. IX. 284., 2148. sz.). Ezt a megtartott példányt javítgatta még, de nem dolgozta készre, mint Majláth Jánosnak írta 1820-ban, mikor verstaní példányt küldte el neki a verset aktuális állapotában (C). Itt megjegyzi: „Talan befejezhetem majd” (KazLev. XXIV. 651., Doncsecz Etelka fordítása). Kiadásának tervét azonban ekkor sem említi, s nem tudunk a szöveg újabb, lezárásnak tekinthető kidolgozásáról sem.

Magyarázatok

Az episztola címzettje gróf Ráday Pál, II. (1768–1827), az eperjesi kerületi táblabírája, a dunamelléki református egyházkerület világi főgondnoka, id. Ráday Gedeon (1713–1792) unokája. Ráday Gedeon Kazinczy mentora volt a *Magyar Museum* idején, a jelen versben is a tudomány és a költészet művelőjeként nevezi meg. Ráday Pál felesége az a Prónay Ágnes (1773–1844), akinek 1790-ben emlékkönyvverset készített, s akinek apját, Prónay Lászlót (1734–1808) e versben az erkölcsi nagyság példájának nevezi. Az episztola kísérfősorai részletesen leírják a keletkezés körülményeit: 1809 júliusában Kazinczy születendő gyermeke keresztaójával kérte Ráday Pált, aki levélben tudatta, hogy elvállalja azt. Kazinczy bevallása szerint e levél ihlette a verset, még gyermeké-

nek megszületése előtt, tehát az alkalmi költemény valójában szövegihlet szülötte. Erre vonatkoznak a Rumynak írott levél felvezető sorai is (magyarul: 'Ez az – hát itt az eleje: Sophie még nem szült meg.') Kazinczy és Török Sophie harmadik gyermeküket várták ekkor, az első, Iphigénia 1806-ban, egyéves korában meghalt, második lányuk az episztolában is emlegetett Eugénie, azaz Kazinczy Eugenia Petronella Nicolaissa Barbara (1807–1903), aki a vers születésének idején nem egészen két éves volt. Harmadik gyermekük, Kazinczy Anna Sophronia Thalia Therezia (1809–1863) október 15-én született meg, az eseményről még aznap és a következő napokban számos levélben számol be Kazinczy. Az, hogy lánya született, azt is jelentette azonban, hogy a jelen episztoła átdolgozásra szorult, ugyanis Kazinczy fiút várt, akinek már a neve is megvolt: mint az episztoła írja, Emil-Traján lett volna. Erre azonban még két évet kellett várnia, ekkor született Kazinczy Emil (Marc-Emil; Marcus Aemilius Ferenc) (1809–1890).

A Majláth Jánosnak írott levél magyarul (Deák Eszter fordítása Doncsicz Etelka megjelent fordításának felhasználásával, KazLev. XXIV. 650–651.): „Nem ismerek annál nehezebbet, mint mértékes rímes verset csinálni magyarul. – Mikor feleségem anya lett, s a két lány után én már fiút vártam; felkértem Ráday Pált keresztapának, hogy a fiú majdan Ráday atyját és apósát tartsa szemé előtt. Ön, Gróf Úr még nem olvasta ezt a verset; ide csatolom tehát, úgy, ahogy van, még nem teljesen készen. [a vers első fele] Ezt kell majd jobban ki fejteni. Végül: mivel egy leány sem tud annál jobbat kívánni magának, mint egy ifjút, így keress neki egyet, és [a vers második fele]. Voltaire mondja valahol, hogy Alexandrinusokat csinálni nehezebb, így valahogy. Ez igaz lehet a franciák rímgazdag nyelvében: a magyarban nem ismerek ennél nehezebbet. Tíz ív hexameterben megírva bizony kevésbé fáradságos. – Ez a csekélység könnyen elvethető; mégis megtartok róla egy másolatot. Talán be fogom tudni fejezni. –”

czakó: Kazinczy jegyzete Rummy Károly Györgynek írott levelében: 'NB. a *czakó* a gólya tréfás elnevezése, úgy, mint a *csacsi* a számáré.' (Doncsicz Etelka fordítása.) Az e megjegyzés alatti hosszú német szöveg a Rummy-levéiben a vers első szakaszának a fordítása. *Storcb*: gólya.

wie ich glaube, aus Africa: azt hiszem, Afrikából.

vélem, nem a' pronómen, hanem a' verbum: 'nem a névmás, hanem az ige', vagyis a jelentése: 'úgy vélem'.

vannusz: rosta.

Hannswurt/pantin: Hanswurst, paprikajancsi, bohócfigura.

szép Ninynk': *Prónay Simonné* Hirgeist Anna (1783–1825) (l. még a *Margit-Szigetén* című szonett jegyzetét, 158. szövegidentitás), aki Kazinczy Thalie keresztanyja lett.

Öreg-atyádnak és Ipadnak: a nagyszülő Ráday Gedeon, az após Prónay László.

Kátó/Cátó: Marcus Portius Cato (i. e. 234–149) erkölcsi szigoráról híres római író, politikus.

Ulysszes: Odüsszeusz.

monstrum: szörny, itt Odüsszeusznak a küklopszokkal való történetére történik utalás.

a' jót, a' szépet szereti: Kazinczy gnómaszerű kétsorosának átalakított változata (ezt és egyéb előfordulásait l. a 76. szövegidentitás magyarázatai között).

kény (*Wollust*): kék, gyönyör.

97. SZÖVEGIDENTITÁS

Kishez

1799/1800. május – 1809. szeptember–október

1.	Kishez. Kufstein, Májusban, 1800.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 140ab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Kis Jánosnak, 1810. január 19.)	1810	A	87.
2.	–	MTAK K 622., 176a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Töredékek.)	?/1814	A	1063.

Megjelenések

1. Abafi, 1879., II. 9–10. *Kishez* címmel; KazLev. VII. 211–217., a vers: 214. (1645. sz.).
2. Gergye, 1998., 192–193. [*Kis Jánoshoz*] címmel.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A szövegidentitásnak két keletkezési ideje van, mert az első kidolgozást elégette ugyan Kazinczy, de számon tartotta megszületésének idejét, viszont mivel forrás nem maradt fenn erről, s később emlékezetből dolgozta újra, így e második időpontra kell besorolnunk, mint a többi elégetett korai verset. Az első időpontot a Kishez szóló levél 1800 májusára teszi, s a címbe emeli, de Berzsenyihez 1809. október 21-én írott levelében 1799-esnek mondja: „Hozzá is kész félig egy még 1799-ben kezdett Epistolám.” (KazLev. VII. 32., 1571. sz.) Kazinczy 1799. július 6. és 1800. június 30. között raboskodott Kufsteinben, így a május csak 1800-ra vonatkozhat, de teljesen az 1799-es év második felét sem lehet kizárni. Az újradowolgozás idejét a Berzsenyihez szóló levél október 21. dátuma jelöli ki (ez előtt), egybehangzóan a Kishez szóló levél utalásaival („a’ szüret és Ipam betegsége elakasztotta”): 1809. szeptember–október. Az éveket tekintve nagyjából összhangban van ezzel a Döbrentének írott 1812. március 8-i levél odavetett megjegyzése is: „A’ Vitkovichhoz írt Epistola egy egész esztendeig álla nálam félben, a’ Nagy Gáborhoz írt két holnapig, a’ Kis Jánoshoz írt 3 esztendeig; és az utolsó még sem kész.” (KazLev. IX. 324., 2170. sz.)

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A két fennmaradt forrás szövegállapota lényegében azonos, mindössze egy szórendi csere a 11. sorban (‘Hadd légyen Mídász – Mídász; ‘Mídász hadd légyen Mídász.’), egy a’ – e’ és ‘fényesbb – fényes’ különbség a 21–22. sorokban, valamint a 27. sor ‘lett – volt’ eltérése említhető. A szövegállapotok sorrendje mindezek alapján nem határozható meg.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Kis Jánosnak, 1810. január 19.
2. A *Töredékek* I. szakaszának része, amelynek keletkezése 1814-re tehető. A megőrzött szövegállapotot nem tudjuk időponthoz kötni, a biztos keltezésű első forrás után a második sorrendi helyre soroltuk be.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers a kufsteini fogság idején, 1799-ben vagy 1800-ban született, s 1809. szeptember–október folyamán dolgozta újra Kazinczy, azonban nem fejezte be.

Magyarázatok

Mídász: gazdagságról híres mitológiai király.
Urk, Muytha, Aba: régi magyar nemzetségek.
Torzszai: kitalált név.

98. SZÖVEGIDENTITÁS
Berzsényi Dánielhez Miklára, Somogyban
1809. október

1.	–	KazLev. VII. 19–21., a vers: 20–21.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (Cseréy Farkasnak, 1809. október 17.)	1809	–	72.
2.	A' Cseréyhez írt Epistolából.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 135., 5. darab és 118., 4. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Berzsényi Dánielnek, 1809. október 21.)	1809	A	74.
3.	Kazinczy Ferencz Berzsényi Dánielhez Miklára, Somogyban. Széphalom, Octoberben, 1809.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 120., IV.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Berzsényi Dánielnek, 1810. január 19.)	1810	Ba	85.
4.	Berzsényi Dánielhez, Miklára Somogyban. Széphalmon, October 25-dikén 1809.	Erdélyi Muzéum, 1816. V., 128–132.	Folyóirat-közlés.		1810/ 1816	Bb	777.
5/1.	<Berzsényihez.>	MTAK K 625., 117a–126b.	Autográf tisztázat.	Műrészlet. (Magyar Régiségek II.)	1810–1812	Ca	–
5/2.	Poetai Epistola Berzsényi Dánielhez Miklára Somogyban, 1809. – A' Magyar Verselés Története.		Utólagos javítások, jegyzetek.		1813	Cb	
6/1.	Berzsényihez.	MTAK K 622., 53a–58a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Episztolák IV.)	?1821–1824	Cc	–
6/2.			Utólagos javítások.		?1824 után	Ce	
7.	– [az utolsó 12 sor]	MTAK K 622., 140a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Episztolák V.)	?1821–1824	–	–
8.	Berzsényihez.	MTAK K 622., 39a–44a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Episztolák VI.)	?1823–1824	Cd	1251.

Megjelenések

1. KazLev. VII. 19–21., a verstöredék: 20–21. (1566. sz.).
2. KazLev. VII. 30–32., a vers csak első sorával (1571. sz.); BerzsényiLev., 2014., 55–63., a vers: 59–62.
3. KazLev. VII. 210., a vers csak első sorával (1644. sz.); BerzsényiLev., 2014., 97–105.

6. Bajza–Toldy, 1836., 189–197.; Gergye, 1998., 145–150.; egyik sem különböztet meg két fázist, a javítottat közlik, a Bajza–Toldy-kiadás egy-két helyen kontaminál.

Abafi Lajos erősen kontaminált szöveget közöl, az összes forrás felhasználásával (Abafi, 1879., II. 18–26.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A jelen esetben a keletkezéstörténeti vizsgálatot az teszi a szokásosnál bonyolultabbá, hogy magának a szövegidentitásnak a határai is mozgásban vannak az első időszakban. Az időpont-meghatározással párhuzamosan tisztáznunk kell tehát először a címzett, majd a csatolni tervezett esszé (illetve még egy általa felvetett további összefüggés) körüli kérdéseket is.

– a címzett megváltoztatása

Kazinczy Cserey Farkasnak írja 1809. október 17-én: „Most hozzád készítek egyget [ti. episztolát], s közöl belőle 32 sort, majd október 21-én Berzsenyinek számol be Csereyhez készülő episztolájáról, majdnem a felét bemásolva a levélbe. A címzett megváltoztatásáról az első adat a Rummy Károly Györgynek írott 1809. október 29-i levélben található: „e hónapban írtam meg jambusaim védőbeszédét egy episztolában Berzsenyinek, a költőnek, jambusokban.” (KazLev. VII. 34–35., 1573. sz., Szép Beáta fordítása.) A címzett megváltoztatása tehát október 21. és 29. közé tehető, Csereynek november 13-án írja meg ezt: „Hozzád kezdék készíteni egy Epistolát. Aber es war zu sehr mit Sachen der Kunst voll [»De túlságosan tele volt művészeti tárgyakkal«; Zentai Mária fordítása], mint hogy olyanhoz ne kellett volna adressálnom, a’ ki maga is verseket csinál; és így azt Berzsenyikez adressáltam ’s néki el is küldöttem. Te továbbra maradsz.” (KazLev. VII. 75., 1588. sz.; vö. a Döbrenteihez ugyanaznap írott levelet is, 1586. sz.)

– a nem ismert első teljes változat

Mindkét idézett levélben immár befejezettként szól a versről, az utóbbi szerint el is küldte azt Berzsenyinek. A korábbi, még töredékes és Csereyhez szóló episztolát tartalmazó levél után azonban csak az 1810. január 19-i dátumú Berzsenyinek írott levélben található ma meg a teljes vers (3. forrás), közbülső forrás nem maradt fenn. De kellett ilyennek lennie, ez már az idézett november 13-i Csereyhez szóló levélből kiderül. Ezzel egyezően Kazinczy Berzsenyinek írott 1809. december 12-i levélben is visszautal az episztola október végi küldésére, egyértelműen mint Berzsenyikez szólót említve, s a választ hiányolva: „Újhelyi szállómból, és így Octóbernek vége felé, küldöttem hozzád két levelemet, melynek utóbbikában egy hozzád intézett Epistolám állott.” (KazLev. VII. 144., 1615. sz.) Berzsenyi majd csak 1810. február végén reagált, akkor viszont a két változatra együtt (l. erről alább).

– a csatolt esszé és a kiadási tervek

Azt, hogy október végén Kazinczy tényleg befejezte a verset, az eddigieken túl megerősíti a Rumynak írott 1809. október 29-i levél is, melyben ez áll: „Nemsokára ki akarom nyomtattni a Berzsenyikez írt episztolámat.” (KazLev. VII. 35., 1573. sz., Szép Beáta fordítása.) December 26-án, ugyancsak Rumynak már arról számol be, hogy az elmúlt időszakban egy esszén dolgozott, „amelyet a Berzsenyikez írt episztolám függelékeként kinyomtatni terveztem” (KazLev. VII. 147–151., a vonatkozó rész: 149., 1617. sz.). Berzsenyinek február 24-én pedig azt írja, hogy a Dayka-kiadáshoz kívánja csatolni a jegyzésekkel ellátott episztolát és a 47 lap terjedelmű értekezést (KazLev. VII. 280., 1670. sz.). Ez az esszé sem maradt fenn, de nagy valószínűséggel azonosítható egy későbbi átdolgozása: a *Magyar Régiségek és Ritkaságok* 1813 elején tervezett II. kötetében a szonettekhez csatolt tanulmány (MTAK K 625., 101a–116b), melyről egyértelműen megmondja Kazinczy a jegyzetben, hogy egy korábban más céllal készült szövegből alakította ki. E tanulmány szerkezete pontosan megfeleltethető az 1809-es Rummy-levél tartalmi leírásával, mely szerint az episztolához kapcsolódó esszében először és elsősorban saját jambusainak védőbeszédét foglal-

mazza meg, amit a hiátusról és synizesisről szóló rész követ, s a szonett Voss-szal szembeni védőbeszéde zár le. A tanulmány kifejtése sok egyező elemet mutat az említett Rummy-levelek teoretikus fejtegetéseivel a jambusról, még a felhozott példákban is. Ekkoriban másokkal ugyancsak értekezett e kérdésekről (l. pl. Kézy Mózes válaszlevelét Phaedrus jambusai kapcsán, Vályi Nagy Ferencét Cicero vonatkozó szöveghelyéről, illetve Kazinczy Berzsenyinek írott, töredékben maradt levelét, 1606., 1650., 1658. sz.). S van egy további megerősítő adat is: Vályi Nagy Ferenc egyik leveléhez csatoltan küld egy recenziót Kazinczynak, amely a következő című munkáról szól: *Kazinczy Berzsenyibez Miklára, Somogyban. Egy Értekezéssel a' Magyar Verselésnek némelly tárgyairól* (KazLev. IX. 415–420., a recenzió: 417–420., 2215. sz.). Ez a cím egyértelműen a Berzsenyi-episztola és a hozzá csatolt esszé egységét sugallja, s megegyezik a *Magyar Régiségek és Ritkaságokban* fennmaradt vers és tanulmány címével.

– Vályi Nagy recenziója

A recenzió név nélküli, de szövegéből kiderül, hogy a szerző az időmértékes verselés híve, aki komoly ismeretekkel rendelkezik e tárgyban, s Kazinczy munkásságának tisztelője. Mindez ráillik Vályi Nagy Ferencre, a recenzió az ő kézírásában maradt fenn, Kazinczyhoz írott levelei között, Vályi Nagy verseinek kritikái kiadása is felsorolja a hátrahagyott művek sorában (Vályi Nagy Ferenc: *Ódák Horátz' mértékén*, kiad. Sobor András, Bp., 1999., 42–43.). A recenziót tartalmazó levél keltezése azonban Váczy János kiadásában: 1812. április 25., vagyis több mint két évvel későbbi, mint a Rummy-levél információja az esszé készítéséről, s kérdéseket vet fel az is, miért nincs az 1812-es levélben semmi utalás a csatolt recenzióra. Úgy véljük, azért, mert nem ehhez a levélhez tartozott, hanem Vályi Nagy Ferenc Kazinczynak írott, 1810. január 29-i leveléhez, amelynek az utóíratszerű záró bekezdésében többek között ez olvasható: „Küldök egy *Recenziót is* – de engedelmem kérés mellett: azt próbálván, tudnék é vagy sem recenseálni. Ebben nem Barát, hanem Criticus voltam. – Ha vakmerő voltam, engedelmet kérek: a' mit írtam, írtam a' Tek. Úr' biztatása 's ösztönözése mellett tselekedtem [sic!]. Az Antikritikát örömetem elfogadom: ezen szóban: *títeket*, úgy hízelkedem magamnak, hogy legtöbb igazságom van. Ezt a' szót nyugalom critizálni elfelejtettem. 's igaz marad az, hogy sem a' Rec. sem az Auctor egyszerre mindent nem vészen észre.” (KazLev. VII. 254–257., az utóírat: 256–257., 1658. sz.; a Váczy által közölt szöveg hibáit a kézirat alapján javítottuk.) Az idézett szöveg minden elemében megfeleltethető az 1812. április 25-i levél mellé besorolt recenzióval, különösen a *títeket* bírálata árulkodó, hiszen ez a nevezett recenzió 6. pontja, az egyik legalaposabb az egész szövegben (az utóírat másik két utalása nem azonosítható, így nem használható a bizonyításban).

Itt kellett volna következnie a recenzióknak, de az valamilyen oknál fogva már a kéziratot kötetben elkeveredett innen. A Vályi Nagy-levelek kéziratárilag számozott egységet alkotnak a kötetben (MTAK M. Irod. Lev. 4r. 28.), az 1810-es levél a 8., az 1812-es a 30. Az idézett utóírat különálló kisebb lapján *ad N^{rum} 8.*, a recenzió lapján *ad N^{rum} 30.* utalás kapcsolja ezeket az egységeket az adott levelekhez, hogy ez kitől származik, nem állapítható meg pontosan, miként az sem, mi okozta a tévedést. Merthogy az idézett utóírat és a recenzió összetartoznak, aligha lehet kétséges. A kérdés az, melyik levélhez tartoztak együttesen. Az 1810-es levelet így kezdi Vályi Nagy: „A' Tek. Urnak hozzám küldött levelét, mely nekem, mivel a' Magyar Literaturát illette, akármely ajándékoknál is kedvesebb volt, örömmel vettem.” E megfogalmazás vonatkozhat egy olyan Kazinczy levélre, amely együtt tartalmazta a Berzsenyi-episztolát és az esszét, ami megmagyarázná, mikor és hogyan jutott Vályi a recenziója alapjául szolgáló szövegekhez (Kazinczy levele Vályi Nagy válaszának későbbi részei alapján, melyek *A' nehéznylelvű* című epigrammára vonatkoznak, 1809. december 27., vagyis az epigramma megszületése után kellett íródjon).

A tágabb kontextus alapján ugyancsak arra következtethetünk, hogy az utóírat és maga a recenzió az 1810-es levélhez tartozott, mert Kazinczy ugyanekkoriban kér segítséget a jambusok tárgyában Kézy Mózes-től is, ahogy itt Vályi-tól. Kazinczy Rumynak írott levelében is éppen ekkoriban van szó az episztolához csatolandó esszéről, s ugyancsak ekkori az ezek együttes kinyomtatására vonatkozó terv, amire a recenzió is utalni látszik, igaz, a 4. pont első mondatában lévő közbeékelés miatt némileg zavaróan: „Nem hagyja helyben a' Rec. hogy némelly szavak (hanemha a'

betűszedő hibája) a' Magyar Nyelvnek Orthographiája ellen vagynak." Ilyen nyomtatványról azonban semmilyen további adat nincsen, s nem is tartjuk valószínűnek, hogy elkészült (inkább a próbaként készült recenzió játékos kitételét látjuk benne). Az utóiratnak és a recenzióknak az 1812-es levélhez való tartozására mindezekkel szemben egyetlen kontextuális elem sem utal, így ezeket együttesen az 1810. január 29-i levél mellékleteinek tekintjük. Ezt erősíti meg a recenzió utalásai-ból kikövetkeztethető szövegállapotnak az episztola ismert szövegállapotaival való összevetése is (részletesen l. alább), mely szerint a recenzió alapjául szolgált forrás a 2. és a 3. közé tehető, azaz 1809. október 21. és 1810. január 19. közé.

Összegzésül a szövegidentitás keletkezésére nézve a következő megállapításokat tehetjük:

– Az episztolához Kazinczy 1809. október 17. előtt látott hozzá (feltehetően nem sokkal korábban), ekkor még Cserey Farkashoz szólt a vers, két töredékes (még teljesen el nem készült) forrás őrzi ezt az állapotot.

– A vers befejezése és az új címzett, Berzsenyi megválasztása 1809. október 21. és 29. között történt, az első teljes, Berzsenyihez szóló forrás az 1810. január 19-i kelezésű levél. A közbülső időből (1809. november–december) az episztola kiadási tervéről is tudunk, egy esszével együtt jelent volna meg, de sem a verssszöveg (a Berzsenyihez szóló első teljes kidolgozás), sem az esszé ekkori állapota nem maradt fenn.

– Kazinczy egyetlen forrás címében ad csak meg keletkezési dátumot, a 4. forrásban 1809. október 25. szerepel. Ez összhangban van azzal, hogy a vers befejezése és Berzsenyihez való címzése október 21. és 29. között történt meg, így ezt tekinthetnénk az episztola Kazinczy által kijelölt keletkezési dátumának. Ellene szól, hogy pusztán egyetlen forrásban szerepel (másutt 'október', illetve '1809' található), valamint hogy e dátum csak a befejezett és Berzsenyihez szóló versre lehet érvényes, így leszűkíti a szövegidentitás határait. A fentiek miatt inkább a 3. forrásban lévő 1809. október dátumot tekintjük az egész szövegidentitásra érvényes kelezésnek.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 8 szövegforrás közül kettő, az 1. és a 7. töredékes (36., illetve 12 sort tartalmaznak), az előbbi nem is volt teljesen készen, az utóbbiból viszont elveszett a vers többi része. Az 1. forrás két eltérést leszámítva a 2. forrás megfelelő részeinek szövegállapotával egyezik meg, a 7. pedig teljes mértékben az 5., 6., 8. forrásokéval. Minthogy a teljes, több mint két és félszáz soros költeménynek csak kis hányadát tartalmazza, így ezeket a továbbiakban önállóan nem vesszük figyelembe a szövegváltozatok kialakításánál, de alkalmanként utalunk rájuk.

Az 5 teljes szövegű és a teljes szövegnek majdnem a felét (111 sort) tartalmazó 2. forrás együtt összesen 8 szövegállapotot reprezentál, mert az 5. és a 6. kettőt-kettőt. A 8. forrás esetében ugyancsak vannak javítások, s egy közülük bizonyosan utólagos (a 10. sorban), de ez alapján nem tartjuk indokoltnak önálló lejegyzési fázist kijelölni. Kazinczy azonban az eredeti lejegyzésekor is számos javítást végzett a szövegen, ezt időben egy keletkezési fázisnak tekintjük, hiszen időben nagyjából ugyanakkor végezhetette, de számot kell vetnünk a javításokkal, mert belőlük lényeges következtetések adódnak (az alábbiakban 8/jav. jelzéssel). A szövegállapotok között rendkívül nagyszámú különbség figyelhető meg, áttekintésüket két lépésben végezzük el. Az első táblázatban a legalább sornagyságú eltéréseket tárjuk fel szöveghelyenként, a sorszáмок megadásával, két oszlopba rendezve a markáns eltérések szerint, de az egyes oszlopokon belül jelezzük a belső különbségeket is, beleértve a legfontosabb áthúzásokat és javításokat. A sorok száma különbözik az egyes forrásokban, itt az első teljes szövegű forrás (a 3.) sorszámaint követtük.

	2., 3., 4. források	5., 6., 8., források
4–5.	Becsülik a' törvényt, – ha jó a' törvény; Becsülik a' példát, – ha jó a' példa. [2.] Ha jók, becsülik a' törvényeket; Becsülik a' példákat is, ha szépek. [3., 4.]	Becsülik a' törvényt – de csak ha jó , Becsülik a' példát – de csak ha szép .
24– 25.	Szebb mint a' gúnyolt Accius' sora? – [2.] Szebb mint a' gúnyolt Accius' rendei! Daykának édes zengzetű dala: [3., 4.]	– Daykának édes-zengzetű dala:
32.	És Dayka ügyetlen 's lomha verskovácsló. [2.] 'S így Dayka ügyetlen, lomha verskovácsló. [3., 4.]	'S így Dayka ügyetlen, 's lomha verskovácsló. [5/1., 8.] verskovács [5/2., 6/1.] – [6/2., 8/jav.]
34.	5. dactylus helyébe 4. spondát vesz. [2.] Négy spondát vész négy dactylus' helyébe. [3., 4.]	Négy sponda lép négy dactylusz' helyébe.
40– 41.	Oh, marhalelkek, kiknek fék fülök! – [2.] Oh marhalelkek! méltók vonni jármat, Mert fül helyébe féket kaptatok; [3., 4.]	Oh marhalelkek! méltók vonni jármat, Mert fül' helyébe féket kaptatok;
54.	Szép versek lévén, jóknak is vehet'd.	Fülem' gyönyörködéssel verdesik; [5.] Füled' gyönyörrel 's játszva [6., 8.]
55– 61.	Igy jambusom – mert tőlem vette ezt Dayka – Midőn utolsó cikkelyébe gyors Ugrású lábat vész, ha a' 3 első Fogásban sánta labakat von is – Ő két ütéssel nem foldoz keményt – – [2.] Igy jambusom, ha páros öt fogásain Ugy ejti kurta tagjait, hogy ők Utól ne álljanak; 's ha két utolsó Polczain gyors lábat szöktet, bár az elsőbb Fogásban sánta lábakat von is: Ő két röviddel nem foldoz keményt [3., 4.]	Így jambuszom, ha páros öt fogásain Ugy ejti kurta tagjait, hogy ők Utól ne álljanak, 's ha a' véghelyen Nehéz ütés nem bugdos – ő keményt Kettős röviddel ütni nem szeret – – [5., 6/1., 8.] Igy jambuszom, ha páros öt fogásain Ugy ejti kurta tagjait, hogy ők Utól ne álljanak, 's ha véghelyén Nehéz ütés nem bukdostat ; keményt Kettős röviddel ütni ő nem szeret , – [6/2.]
64.	De sok van a' mi mindent meg nem illet. [2.] De nem talál helyt minden mindenütt. [3., 4.]	De nem talál helyt minden mindenütt.

71.	– [2.] A' sort középben kétfelé szakasztván [3., 4.] [1. is]	A' sort középben kétfelé hasítván [5/1.] A' sort középben kétfelé szakasztván [5/2., 6., 8.]
79–80.	– [2.] Az <i>adva</i> 's <i>kapva</i> , <i>nakva</i> lél kegyelmet, Mert kedves néhol még a' tompa hang is. [3., 4.]	Az <i>adva</i> 's <i>kapva</i> , <i>nakva</i> lél kegyelmet, Mert kedves néhol még a' tompa hang is.
104–105.	A' szunnyadót nagy későn Ráday Költötte-fel hosszúra-nyúlt altából, [3., 4.] [a 2. forrásban az e sorokat tartalmazó versszak nincs meg]	A' szunnyadót nagy későn Ráday Költötte-fel hosszúra-nyúlt altából, [5., 6/1., 8.] – Ráday költé-fel azt hosszú altából. [6/2.]
110–112.	Szelíd leányai tűkkel kergeték Bosszús halálíg a' tolvajt, 's kezében A' szózatos lant csak vad hangot ejte. [3., 4.] [a 2. forrásban az e sorokat tartalmazó versszak nincs meg]	Szelíd leányai tűkkel kergeték Bosszús halálíg a' tolvajt, 's kezében [5., 6.] A' szózatos lant csak vad hangot ejte. [5.] tompá [6.] Szelíd leányai kergeték a' tolvajt, – 'S kezében a' lant tompá hangot ejte. [8.]
125–126.	– [2.] 'S a' lyányka' mézes ajkát a' zsolozma Hamis hangoknak ejtésére kínzá. [3., 4.]	'S a' lyányka' mézes ajkait a' zsolozma Hamis hangzások' ejtetekre kínzá.
138.	A' lagzisoknak részegült cigányaik [1., 4.] A' lakzisoknak részegült cigányaik [2.] A' lakzisoknak részegült <leányaik> cigányaik [3.]	A' lagzisoknak részegült leányaik [5/1.] A' lagzisoknak részegült cigányaik [5/2., 6., 8.]
150.	Adrasteának bosszujára hagyja. Nem késik az, 's ím méri az érdemlett bért! [1., 2.] [a 2. forrás szövege itt ér véget] Adraszteának bosszujára hagyja. – [3., 4.]	Adraszteának bosszujára hagyja. –
159.	Dicső barátok és rokon nagy lelkek [3.] Rokon nagy lelkek és dicső Barátok [4.]	Rokon nagy lelkek, öszveforrt barátok

165– 168.	'S az a' ki Czídet hozta tájainkra, – – És Ányós, együtt indultak vele. Az áldozatlan pórserég körülttök Bájolva gyűlt-fel, 's minden hangicsálást [3., 4.]	És a' ki Czídet hozta tájainkra, – – És Ányós együtt indultak vele. Körülök elbájolva gyűle-fel Eggy dőre pórhad, 's minden hangicsálást [5/1., 6/2.] 'S az, a' ki Czídet hozta tájainkra, A' Széki háznak ez 's az fényes dísze, És a' Zsibó' Urának sógora, És Ányós együtt indultak vele. Körülök elbájolva gyűle-fel Eggy dőre pórhad, 's minden hangicsálást [5/2., 6/1., 8.]
193.	'S mint én irigylem Orczynak Bugacztát, – [3.] 'S mint én irigylem két réf <i>pántlikáját</i> És a' <i>nyomorgó Csárdát</i> Orczynak, [4.]	'S mint én irigylem két réf pantlikáját És a' nyomorgó viskót Orczynak
196– 201.	Az a' Leány, mely vélem a' legelső Szonettet dallá honnunk' szép határin, 'S most majd a' Ráday' kényes rythmuszán Majd jambejonban sugja episztolájit, Venúzium' hattyúja, mennyei Terpszichoréddal megmérkezni fél. [3., 4.]	Az a' leány, mely nékem a' legelső Magyar Sonettót 's Nyolczas-Rímet ihlé, 'S most majd a' Ráday' kényesbb rhythmuszain Majd jambejonban sugja Epistolájit, Venúsiumnak kedves új hattyúja, Szép Éneklőddel megmérkezni fél. [5.] Az a' leány, mely nékem [6/1., 8.] A' mely leány énnékem a' legelső [6/2., 8/jav.] Sonettet ihlé nyelvünkön, Somogy' – – Venúziumának szózatoss hattyúja, A' te Éneklőddel megmérkezni fél. [6., 8.]

A 3. és 4. forrás mindössze három alkalommal nem egyezik meg, ezek közül az egyik egybetűnyi eltérés, a másik sorrendi csere, csak a harmadik sornagyságú pótlás, így a források szövegállapota közel egyezőnek tekinthető. A 19 vizsgált szöveghely közül 7 esetben nincs meg a 2. forrás szövege, a maradék 12 hely közül ez csupán egyszer azonos a 3–4. források megoldásával, így ezt a terjedelmi eltérésen túl a kidolgozás is önálló szövegváltozatnak mutatja.

Az 5., 6. és 8. források a 19-ből 9 alkalommal megegyeznek, hatszor azonosak a 3–4. forrásokkal is, ezekben az esetekben tehát csak a 2. forrás tér el az összes többitől. További 3 alkalommal az 5. (illetve valamely fázisa) egyezik meg a 3–4. forrással. A 10 eltérő helyen viszont a legváltozatosabb kombinációkat mutatják a források (amit bonyolít, hogy mindegyik forrásban két szövegállapot vagy egyidejű javítás is elkülöníthető), így egyezéseikben és különbözőseikben markáns tendenciát nem érzékelünk. Az 5/1. lejegyzési fázis kétszer (71., 138.) a megelőző források előtti szövegállapotot látszik mutatni.

Míndezezből az alakulástörténetre nézve azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a 3., 4. és az 5., 6., 8. források szövegállapotai önálló szövegváltozatokat képeznek, illetve önálló változatként vehető figyelembe a nem teljes szövegű 2. forrás szövegállapota, amelynek ráadásul még a címezett-

je is más volt. Az elkülönített változatokon belüli eltérések arra figyelmeztetnek, hogy a változatokon belül alváltozatok kijelölése indokolt, ennek elvégzéséhez azonban előbb át kell tekintenünk a sornagságú eltérésnél kisebb különbségeket is. Mivel ezekből igen-igen nagy mennyiség található, így az áttekinthetőség végett eltekintünk bizonyos apróbb módosulások regisztrálásától (ilyenek minősítjük a szórendi módosításokat, az 'azt – ezt' típusú betűnagságú eltéréseket, a birtokviszony teljes vagy aposztróffal történő jelölését, a múlt idő alakjainak 'szállította – szállítá' típusú váltakozását és egyéb ragozási különbségeket).

sor	szöveghely	forrás
10.	azt tartja a' mit tanítanak tanítják, s ő hiszi.	a többi 6/2., 8/utólagos jav.
11.	zengé zengte zengi	3–4., 8. 5., 6/1. 6/2.
19.	a' hangokat hangjait	a többi 6/2.
30.	kurta hamis	2. a többi
31.	hasad szakad	a többi 5.
37.	ugratják szökdösik	2., 4. 3., 5–6., 8.
38.	's kárhoztattnak és mentek értte	2. a többi
47.	majd majd hol hol	2–4. 5–6., 8.
68.	Az volt minálunk, a' mellyen Tinódi Az volt közöttünk, a' mellyen Tinódi Az volt minálunk, mellyen vén Tinódink	2–5., 6/1. 8. 6/2.
75.	hangzatját csapásait csapását	2. 3–4., 6., 8. 5.
81.	Hervadhatatlan Elalhatatlan	3–4. 5–6., 8.
82.	Az, a' ki majd ösének szép elestét, ki majd dicső ösének hős elestét,	a többi 6/2.
97.	Tatránknak Késmárknak A' Karpát' Tatrának	3. 4. 5. 6., 8.
99.	A' nagy Dunával Az Iszterével	3–4. 5–6., 8.
100.	Hellénisz Meoníde	a többi 8/jav.
	kintorna koboz	3–4. 5–6., 8.
107.	bírta hajtá	3–4. 5–6., 8.

122–123.	gyors szökést teve / Amaz megszökött, amaz / Balúl	2. a többi
129.	azonnal legottan legott'	2–3. 5–6., 8. 4.
134.	örökre hirdeti szent tisztelettel hang'zza hálásan tiszteli	2. 3–4. 5–6., 8.
135.	Nyert a' magyar dal Nyert, és sokat, dalunk	a többi 6/2.
140.	kelni bújni	2. a többi
146.	szent érzés van mellyében mellyében tűz lobog mellyét szent tűz hevíti	2. 3. 4–6., 8.
147.	rettegi imádja tiszteli	2–4. 5. 6., 8.
151.	A' Zrínyi' kobza Zrínyink' kobzának	a többi 8/jav.
158.	Örs' öreg dallója Örsi vén nyirettyűs Örsi öreg Nyirettyűs	3–4. 5. 6., 8.
161.	fogyhatatlan ékkel véghetetlen ékkel végtelen kecsekkkel	3–4., 5/1. 5/2. 6., 8.
181–182.	újabb / újabb később / később	a többi 5.
188.	'S ízét-elvesztett 'S a' pöffedt kancsal 'S a' pöffedt sanda	3–4., 5/1. 5/2., 8. 6.
203.	kedvelt húga a' Delphi' Urának húga a' Delphi' szent Urának	3., 5. 4., 6., 8.
206.	'S Pallással a' felhőn nem tántzolá Pallással a' felhőn nem lejtegette. Pallással a' felhőn nem tánczolgatta. Pallással felhők közt nem tánczolgatta.	2., 3. 4. 5–6., 8. 8/jav.
208.	Bodrog' víg tükörében Bodrognak tükörében	a többi 6/2.
214.	mellyemben keblemben	2–5. 6., 8.
219.	házámnak honomnak	2–5. 6., 8.
221.	ajkadról folya ajkaidon lebeg ajkadon lebeg	3–4. 5. 6., 8.
227.	Magyarcsa Etelyke	2–3., (14.) 4–6., 8.

228.	az ápolóm hív ápolóm	3–4., 6. 5., 8.
232.	népnek gúnyait nép' vad gúnyait	a többi 6/2.
248.	olasz-eget Heszpéri	3–4. 5–8.
253.	engesztel-meg engeszteljed	3–4. 5–8.
254.	Győz Nyert	3–4. 5–8.

A 41 szöveghely tendenciaszerű egyezései és eltérései az előzőekhez hasonló képet mutatnak, a 3. és a 4. forrás csak 6+1 esetben nem egyezik meg, s a 4. háromszor mutat másutt nem szereplő alakot, míg a 2. forrás hétszer. Mindezek alapján a 3. és a 4. forrás akár egy szövegváltozatnak is minősíthető, de a +1 eset miatt mégis alváltozat elkülönítését látjuk indokoltnak. Kazinczy ugyanis az *Erdélyi Múzeum* (4.) megjelenése előtt még egy korrekciót kért 1816. március 17-i levelében: „Ha Berzsenyihez írt Epistolám talán legközelebbi Füzetedbe bemegyen, kérlek a' vége felé ezt: Xenidion 's Magyarcsa, változtassd így: *Xenidion 's Etelyke*, az a' Magyarcsa felette nemtelenül hangzik. Az Etelyke jobb mint az Etelke, mert az *ly* a' németeknek kimondhatatlan hangzás.” (KazLev. XIV. 48., 3157. sz.) Döbrentei végrehajtotta a módosítást, ezért a szöveg, amely egyébként általában a 3. forrással egyezik meg, e ponton a későbbi megoldást tartalmazza. Ez az egyetlen korrekció valójában utólagos javítást jelent, de két fázist nem különítünk el, részben mert csak egy szóról van szó, részben mert nem maradt fenn a kiadás alapjául szolgáló kézirat (erről l. alább), de alváltozatként való megkülönböztetését indokoltnak látjuk.

Az 5., 6., 8. forrás (illetve ahol két fázis vagy javítás van, ezek elsőbbike) a szöveghelyek több mint felében, 24-szer egyezik meg egymással, másutt nem szereplő változatot mutat az 5. forrás hét alkalommal, a 6. és a 8. egyaránt egyszer, a 6/2. és a 8/jav. ötször-ötször, együtt még egyszer. Ez arra látszik utalni, hogy a 6. és a 8. forrás javításai egymástól függetlenül keletkeztek, nem vezethetők le egymásból következő lineáris javítási sorként. Mindezek megerősítik a szövegváltozatoknak az előbbi táblázatból adódó meghatározását, és jelzik, hogy a lényegi, tendenciaszerű egyezések mellett minden egyes szövegállapot nem elhanyagolható különbségeket is mutat, így indokolt alváltozatokként való figyelembevételük.

Összegezve: az első szövegváltozatot (A) a 2. forrás szövegállapota jelenti (ezzel lényegében egyező a töredékes 1. forrásé is), a második változatot (B) a 3. és a 4. források szövegállapota képezi, ezek eltérései a többi különbséghez képest csekélyek, de a 4. forrás utólagos javítása ezt mégis indokoltá teszi (Ba, Bb). A harmadik szövegváltozatot (C) az 5., 6., 8. források szövegállapotai képviselik, a töredékes 7. forrás ezzel a változattal azonos. Ezen belül minden lejegyzési fázist önálló alváltozatnak tekintünk, az 5. forrás és az azon való javítás sorrendileg az első kettő (5/1.: Ca; 5/2.: Cb). A 8. forrás eredeti lejegyzése sohasem vezethető le a 6. forrás utólagos javításaiából, javításai pedig csak részben azonosak a 5. forrás utólagos javításaival, továbbá a 8. forrás eredeti lejegyzése lényegében azonosnak tekinthető a 6. forrás eredeti lejegyzésével. Mivel a 8. forrásban a lejegyzéssel egyidejűleg át is javította a szöveget Kazinczy, ezért a 6. forrás eredeti lejegyzése ez előttre, az utólagos javítások viszont ez utánra tehetők (6/1.: Cc; 8.: Cd; 6/2.: Ce).

Számot kell még vetni két azonosítható, de jelenleg nem ismert szövegforrással, amelyek további adalékokat jelentenek a fentiekhez is. Említettük a szövegidentitás keletkezéséről szólván Vályi Nagy Ferenc recenzióját, amely címe szerint az episztoláról és a hozzászolt esszéről szól, valójában azonban csak a versről. A Vályi Nagy-recenzió a verssorok száma szerint haladva tesz bíráló megjegyzéseket, többnyire verstani természetűeket. A megadott számok egyetlen ismert forrás sorainak a számával sem egyeznek meg, általában kétszámnyi elcsúszás van az általunk alapul vett 3. forráshoz képest (tehát pl. ami Vályi Nagynál 171., az a 3. forrásban 173.), de van, ahol három-

sornyi a különbség, így ebből csak az a következtetés adódik bizonyossággal, hogy a Vályi Nagy által bírált szövegállapot egyetlen ma ismert forrásával sem egyezik meg.

A viszonylag nagyszámú utalás közül mindössze 6 esetben tudunk következtetéseket levonni a szövegállapotra nézve, mert csak e helyeken van eltérés a források között. A 3. forrás szerint vett 100. sor 'Hellénisz' névalakja a 3. és az 5. forrásban szerepel így, a 138. sor 'lakzi' szava a 2. és a 3. forrásban, a 197. sor 'Szönéttet' szava a 3. és a 4. forrásban. A 134. sor 'hang'zza' és a 142. sor 'Élegéja' alakja csak a 3. forrásban található meg. A 204. sorban lévő 'Küprisz' név esetében nincs eltérés a források között, viszont Berzsenyi 1810. február 26-i levelében erre azt jegyzi meg a 3. forrás kapcsán: „Ez szép és új”, s ő maga is megad egy korábbiak nevezett alakot, amely nem található meg másutt (205.: 'tánczolta'). Mindebből az a következtetés adódik, hogy a nem ismert forrás, amelyre Vályi Nagy bírálatra vonatkozott, a 2. és a 3. forrás közötti szövegállapotot képviselhetett, talán közelebb a harmadikéhoz.

Ez már tartalmazott jegyzeteket is, mert egy helyen (100.: Hellénisz) utal rá Vályi Nagy, ez azonban még igencsak különbözhetett a másik két ismert jegyzetanyagtól (legalábbis e ponton), mert az 5. forrás jegyzetei között nem található meg, a 4. forrásban viszont éppen mintha Vályi Nagy görög ejtésen alapuló bírálatára válaszul hangsúlyozná az 'Élegéja' ejtésének itteni franciás jellegét, melyet az első szótag ékezte jelez, annak verstani következményeivel együtt; ha ez már a bírált változatban benne lett volna, nyilván Vályi Nagynak is reflektálnia kellett volna erre. A 4. és az 5. forrás jegyzetei alapvetően eltérnek egymástól, az 5. forrás sajátos céllal átdolgozott, sokkal bővebb fejtegetéseket tartalmaz, a 4. ezzel szemben csak a versre vonatkozó rövid közléseket, első-sorban szavak és nevek magyarázatát (részletes összevetésük a szövegek kis felületen való érintkezése miatt felesleges). A 3. forrásban azonban nincs jegyzet, s ez is a 3. és 4. források alváltozatként való megkülönböztetését indokolja.

E források kapcsán még egy további összefüggés is tisztázásra vár. A 3. forrás a Berzsenyinek küldött 1810. január 19-i levél, míg a 4. az *Erdélyi Múzeum* közlése 1816-ból, amelynek nem ismerjük az alapjául szolgált kéziratát, ami minden bizonnyal egy Döbrentéinek írott levél volt. A kérdés az, mikorra valószínűsíthető ennek elküldése, mert a szövegállapot nagyon közelinek mutatja a 3. és a 4. forrást. A válaszhoz Berzsenyi már említett leveleit vehetjük alapul. Berzsenyi 1810. február 25-én és 26-án reagált az episztolára, de először, az első levél írásának megkezdésekor még csak a nem ismert szövegű első teljes változatot köszönte meg, s elmondása szerint csak a levél írása közben kapta kézhez Kis Jánostól a január 19-i átdolgozást („Ez órában veszem Sopronból episztoládat”). Ekkor még csak sommásan közli, hogy az első jobban tetszik neki, aztán másnap, kicsit enyhültebben fogalmaz ugyan, de tételesen idéz belőle, hogy megmutassa, mennyivel jobb volt a régi változat (KazLev. VII. 288–289., 289–291.; 1672., 1673. sz.). Kazinczy március 16-i levelében válaszol az éppen kézhez kapott két levélre, részletesen reagálván Berzsenyi véleményének pontjaira, új szövegjavaslataira (KazLev. VII. 308–310., 1682. sz.). Az alábbiakban a Berzsenyi által kifogásolt szöveghelyek szerint haladva tekintjük át megjegyzéseit és Kazinczy reakcióját, illetve a szöveghely későbbi kidolgozását (Berzsenyi egyetlen helyeslő megjegyzését Küpriszre vonatkozóan fentebb már idéztük).

a 3. forrás kifogásolt szöveghelye (egyezik a 4. forrásával)	Berzsenyi véleménye		Kazinczy reagálása			az 5., 6., 8. források megoldásai
	a korábbi jobb	új javas- lat	elveti	elfogadja	új javaslat	
4–5. Ha jók, becsülik a' törvényeket; Becsülik a' példá- kat is, ha szépek.	+		+			Becsülik a' törvényt – de csak ha jó, Becsülik a' példát – de csak ha szép.
134. Hermionénk szent tisztelettel hang'zza		áldja			„Ezt újra dolgozom”	Hermione hálásan tiszteli

146.	De a' kinek mellyében tűz lobog		szen tüz ég			láng lobog	mellyét szent tűz hevíti
200.	Venúzeum' hattyúja	Venusium- nak kedves et. cet. [2.]			+		Venúsiumnak ked- ves új hattyúja [5.] Venúziumnának szózatoss hattyúja [6., 8.]
201.	Therpsichoréddal	+			+		Szép Éneklóddal [5.] A' te Éneklóddal [6., 8.]
203.	Nem egyik ked- velt húga a' Delphi' urának					Nem egyik húga	Nem egyik húga a' Delphi' szent Urának
205.	nem tántzoló [4.: lejtegette]	tánczolta [?]				lejtegette = tánczoló- gatta	lejtegette tánczolgatta [5., 6., 8.]
253.	engesztet-meg		engesz- teljed		+		engeszteljed
254.	Győz		Nyert		+		Nyert

Berzsenyi fele-fele arányban javasolja megtartani a korábbi kidolgozásban szereplő alakot, illetve javasol újat. A 200. sor korábbi megoldását a február 25-i levél idézi, ez azonban a kiadásokban téves olvasatban szerepel (KazLev. VII. 289., 1673. sz.; BerzsenyiLev., 2014., 112.), s e formájában nem egyezik egyetlen ismert forrással sem; valójában a 2. forrással azonos, így tehát csak egyetlen olyan szóalak (253.) azonosítható a korábbi kidolgozásból, amely más forrásból nem ismert. A Vályi Nagy-recenzióval is pusztán ez az egy szöveghely cseng egybe, így még csak nem is körvonalazható a korábbi szövegállapot. De hogy ez mindkét esetben az 1809. november–december hónapokra tehető, nem ismert első teljes változat szövegállapota volt, az bizonyos.

Kazinczy mindössze egy esetben mond ellent Berzsenyi kritikájának, de ebben az esetben is megfigyelhető, hogy a későbbi kidolgozásokban félig visszatér a korai szövegezéshez, megoldásai részben vagy teljesen Berzsenyi javaslatait követik. A javítási sorok jól mutatják a szövegállapotok sorrendiségét, s azt is, hogy míg a 3. és a 4. forrás a Berzsenyi-levél előttre, addig az 5. annak vétele utánra tehető. Egyedül a 205. sor igényel e tekintetben kiegészítő magyarázatot. A korai változat feltűnése mellett e helyen található az egyetlen eltérés a 3. és a 4. forrás között, ráadásul ez egyezik a Kazinczy által a válaszlevélben elsőként javasolt megoldással, ami a későbbi forrásokba már nem került be. Ez azonban nemcsak úgy képzelhető el, hogy Berzsenyi kritikájának hatására történt a javítás, hanem úgy is, hogy egy már időközben magától elvégzett korrekciót írt meg Berzsenyinek.

Igazából e hely a 3. és a 4. forrás sorrendjére nézve releváns, a 4. forrást a későbbi korrekcióval rokonítván. Ebből pedig az a következtetés adódhat, hogy az *Erdélyi Múzeum* (4.) közlésének alapjául szolgált, Döbrenteihez szóló levél a vers Berzsenyihez való január 19-i elküldése (3.) után, de még Berzsenyi válaszána március 16-i vétele előtt készült. S még azt is hozzátehetjük a január 29-én küldött Vályi Nagy-recenzió egy megjegyzése és az erre reagálni látszó *Erdélyi Múzeum*-jegyzet alapján (a többszörös feltételezettség miatt igen óvatosan), hogy a Döbrentei-levél a recenzió vétele után született, nagyjából 1810 februárjában.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Cserey Farkasnak, 1809. október 17.

2. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1809. október 21. A vers vége s a levél befejezése *Tordai Leoninusok* címmel ellátott külön lapon áll, ez utóbb elkeveredett a levél mellől, s az akadémiai hagyaték

egy másik kötetébe került (M. Irod Lev. 4r. 118., 4. darab). Az eredeti levélhez való tartozását azonban egyértelműen jelzi nemcsak a vers folytatóságosága, hanem az is, hogy a lapok Θ jellel össze vannak utalva (így közli a Berzsenyi Lev., 2014. is).

3. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1810. január 19. Kazinczy 1810. január 22-én, azaz három nap múlva írja Berzsenyinek: „Kishez ma küldém-el hozzád írt Episztolámat végső correctúrával. Az Octoberi exemplárt égedsd-el; ezt pedig tedd félre (mert Kis neked küldi) késő Unokáid számára.” (KazLev. VII. 234., 1651. sz.) Kazinczy itt az októberben küldött, ma nem ismert teljes, Berzsenyihez szóló példányra utal elégetendőként, s a január 19-i dátumúra elküldöttként. Január 19-én tehát letisztázta a verset, de csak 22-én küldte el, s nem közvetlenül Berzsenyinek (noha ezzel a levéllel együtt megtehetette volna), hanem Kisen keresztül (talán hogy Kis is láthassa, esetleg nem akarta újra leírni a nagyon hosszú verset), s így a jelen levél a Kishez ugyanezen a napon írottak (1645. sz.) a melléklete. Berzsenyi az episztolát Kistől február 25-én vette (erről és a válaszról, visszonzásról l. a szövegállapotok összevetésénél).

4. A *Magyar Régiségek és Ritkaságok* II. kötete 1813. február 19-én került lezárásra, összeállítása a hónap első felében történt. Ez a vershez készült jegyzetekre nézve releváns dátum, az eredeti lejegyzésre nézve nem. Az egyik jegyzetben említett 1812-es kiadású könyvet áprilistól fogva emlegeti leveleiben, s július elején nyugtazza vételét (l. erről a ’zsolozma’ szó magyarázatainál), amiből következően a jegyzetek ennél nem korábbiak, s ez összhangban áll a szövegcsoport keletkezési adataival. A vers eredeti lejegyzése a szövegállapotok sorrendje alapján 1810 márciusa utáni, és az iméntiekből következően (hiszen a jegyzeteket ehhez írta) 1812 vége előtti kell legyen. A Berzsenyivel való levélváltásból kiindulva, az azzal való szövetszerű kapcsolatokat látva leginkább arra gondolhatunk, hogy ez az eredeti lejegyzés nem sokkal ezt követően, s így még 1810-ben megtörtént. Ezzel látszik összhangban lenni egy más természetű további adat is, Kazinczy megjegyzése a Kishez írott 1810. január 19-i levélben: „Tökéletesen elkészült verseimet én ölmozott lineákra írom, hogy ha hirtelen kidűlök is, úgy nyomtattathassék, mint magam fognám corrigálni. Képzeld! mind ösze még csak öt árkus! Mikor lesz kétszer annyi!” Ez tehát a maga számára letisztázott versekre vonatkozik, s a *Magyar Régiségek és Ritkaságok* II. kötetébe utólag beszerkesztett kézirat ilyen vonalazott lapon szerepel (későbbi vonalazott kézíratai egyike sem hasonló ehhez). Ez persze csak feltevés, biztosan az állítható, hogy az eredeti lejegyzés 1810–1812 közötti, az utólagos javítás és a jegyzetek pedig 1813 februárjának első felében készültek.

5. Az *Erdélyi Múzeum* 1816. évi V. kötetében jelent meg (128–132.). Kazinczy Döbrenteinek írott, 1809. november 13-i levelében utal e versre: „írtam egyet [ti. episztolát] Berzsenyihez is, és egy Satyrischt Gróf Dezsőffyhez. Olvasni fogja az Ur, mihelytt időm lesz leírni.” (KazLev. VII. 68–69., 1586. sz.) Mint látható, ekkor nem küldte el, s a későbbi levelezésből sem tudjuk adatolni, mikor és hogyan jutott el Döbrenteihez. A szövegállapotok sorrendje alapján (l. mindezt részletesen fentebb) még a *Magyar Régiségek és Ritkaságok* II. kötetébe illesztett eredeti lejegyzés keletkezése előtt, mert nehéz feltenni, hogy a szöveg alapos átdolgozása után egy korábbi állapotot küldött volna a folyóiratban való publikálás céljából Döbrenteinek. Valószínűbb, hogy nem sokkal a Berzsenyinek való megküldés után, de még annak válasza előtt (s így 1810 februárja során) juttatta el Döbrenteihez is, aki utóbb ezt használta kiadása forrásaként. Kazinczy még a megjelenés előtt, 1816 márciusában egy újabb korrekciót küldött Döbrenteinek, amit az érvényesített is a megjelent szövegben.

6. *Episztolák* IV., eredeti lejegyzés: ?1821–1824, utólagos javítások: ?1824 után.

7. *Episztolák* V., ?1821–1824.

8. *Episztolák* VI., ?1823–1824. (az egyetlen utólagos javítás idejét feltételelesen a csomó többi utólagos javításával egy időre, 1826–1827-re tesszük).

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

(A) Az első változat a szövegidentitás keletkezési idejével egyidős, tehát az 1809. október 17. előtti időszakra (leginkább: napokra) tehető. Ekkor még nincs készen a teljes vers, s az episztola címettje Cserey Farkas.

(B) A versről mint Berzsenyihez szóló és befejezett alkotásról 1809. október 29-i levelében szól először Kazinczy, s tudjuk, a kész szöveget ekkor elküldte Berzsenyinek, ez azonban nem maradt

fenn. 1809 novemberében és decemberében kiadását tervezi, egy csatolt esszé kíséretében a magyar verselésről, kiemelten az ő jambusfelfogásáról, de ebből az időből sem maradt forrásunk. E nem ismert változatra vonatkoznak Vályi Nagy Ferenc és Berzsenyi 1810. januári és februári megjegyzései. A Berzsenyihez címzett teljes vers első általunk ismert forrása 1810 januárjából való, ez már átdolgozása az október végén befejezett teljes kidolgozásnak. Az ezzel közel egyező szövegállapotot mutató másik forrás az *Erdélyi Múzeum* 1816-os publikációja, aminek előzményforrását nem ismerjük, de a Berzsenyihez és a Döbrenteihez küldött szöveg közös forrásból származhatott, s Döbrenteiének való elküldése a szövegállapotok sorrendjéből adódóan még a Berzsenyivel történt 1810. február–márciusi levélváltás előtt meg kellett történnie.

(C) Annyi bizonyosan mondható, hogy az 5. forrás, a *Magyar Régiségek és Ritkaságok* II. kötetének lezárása 1813. február első felére tehető, de hogy a jegyzetek nélküli versszöveg eredeti lejegyzése mikori, nem tudjuk pontosan adatolni, csak a szövegállapotok sorrendje jelent támpontot, ez alapján 1810 márciusa és 1812 vége közé tehető. Ezt követően egy évtized nem dokumentálható a szöveg alakulástörténetében (az időközbeni publikáció ellenére sem, hiszen az még a korábbi változaton alapult). A két utolsó teljes szövegű forrás egymástól függetlenül formálódott ki, s feltehetően a *Magyar Régiségek és Ritkaságok* II. kötetében található szövegre vezethető vissza, amely visszakérült Kazinczyhoz, s az ismertek közül erről az egyről tudjuk, hogy visszakérült hozzá (de persze meglehetett neki más kéziratban is a vers). E két (illetve a töredékessel együtt három) új forrás keletkezési idejét csak feltételeken tudjuk meghatározni, mindegyik az 1821–1824 közötti időszak episztola-összeírásainak része. A verset kiadni tervezte Kazinczy a gyűjteményes kiadásban is, amit az 1830 végi verslisták bizonyítanak.

Magyarázatok

Az episztola Kazinczy jambusverselésről kialakított felfogásának leírásával indul, majd a magyar verselés három nemét tárgyaló történeti áttekintéssel folytatódik. A Rummy Károly Györgynek írott 1809. október 29-i levél részletesen kifejti az episztola háttérében álló verstani felfogást (KazLev. VII. 34–35., 1573. sz.; ezt ismerteti Czeizel, 1910., 35–36.), miként a Berzsenyivel váltott korabeli levelek is (Kazinczy Berzsenyinek, 1810. január 9–19., március 16.; KazLev. VII. 229–232., 309–310.; 1682., 1650. sz.). Ez a felfogás már korábban kialakult, szinte definíciószerűen fogalmazza meg Virág Benedeknek írott 1802. március 31-i levelében, a magyar verselés típusainak megnevezése után:

„Mi a' magyarban három nemű versificatiót ismerhetnénk jónak.

Első lenne, a' Szabó Dávid és Virág módja szerint, mért lábakra.

Második lenne, a' Gyöngyösi's Zrinyi módja szerint, csak kadentziákra.

Harmadik, a' Ráday módja szerint, midőn a' vers cadentziára is vevődik, de egyszersmind skandáltak is. »Egy nap | ismét | elmúlt | 's borúlt | már éj | tszaká | ba.«

'S ide tennem a' Jambus liberrimust, vagy ha úgy tetszik nevezni, a' Pseudo-jambust, – ha értte bosszút érdemlek, a' Kazincziánus jambust! – melynek abban áll törvénye, hogy az utolsó lábat oda nem vévén, másutt mindenütt jambus vagy spondaeus, de trochaeus 's pyrrhichius sehol nem állhat; az utolsó láb pedig megbocsáthatatlanul tiszta jambus. – (Ez a' tiszta jambus ezen a' helyen póltolék a' kadentzia helyett, mellyet a' kadentziás versekhez szokott fül itt keresne.)” (KazLev. II. 467–468., 516. sz.)

Míg e jambusfelfogást a versen kívül a korabeli levelekben fejtette ki részletesen Kazinczy, a versnemekről alkotott elgondolását a jelen vers kapcsán az 5. forrás (*Magyar Régiségek és Ritkaságok* II. kötet) első két jegyzetében részletezte, ez az *Erdélyi Múzeum* jegyzetei között nincs meg. A folyóiratban egyébként 1815-ben megjelent az ezt a témát kifejtő *A magyar verselésnek négy nemeiről* című tanulmánya (II. 122–128.), melynek korábbi változatát, Rummy néhol pontatlan német fordításában az *Annalen der Literatur und Kunst in dem oesterreichischen Kaiserthume* 1807. júliusi száma közölte (Kazinczy 1807. április 8-i levelében küldte a magyar szöveget, KazLev. IV. 545–548., 1098. sz.; vö. V. 86–87., 1142. sz.). Az első három versnem minden szövegben azonos az idézetben megnevezettekkel, míg azonban az 1802-es szövegben csak ez a három van, s ehhez mintegy hozzásapja a szabad jambust, addig a későbbiekben négy versnemről beszél, ahol a negyedik a mély-

ségesen elítélt leoninusverselés (minderről részletesen I. Csetri Lajos összefoglalását, Csetri, 1990., 156–176., a Berzsenyi-episztolával részletesen is foglalkozik: 170–175.).

Kazinczy 1818-ban elkészítette a vers német fordítását, prózában, Majláth János számára (KazLev. XVI. 7–13., 3584. sz.).

Cserey Farkas (1773–1842/1846) császári és királyi kamarás, katona, író.

Berzsenyi Dániel (1776–1836).

Mikla: Nikla, Berzsenyi lakhelyének szóalakváltozata (I. erre nézve Berzsenyi 1809. november 25-i válaszát Kazinczy október 21-i kérdésére, KazLev. VII. 31., 89.; 1571. és 1595. sz.).

gáncs: az *Erdélyi Múzeum* jegyzetében az első 40–43. sor hangnemét Horatiusra vezeti vissza (a 2. forrásban e sorokhoz a 'Horat.' utalást írta Kazinczy), az ott megadott idézet („servum pecus ... quibus auris in ore est”) az *Episztolák* I. könyvéből a XIX. vers 19. sorának és a XV. vers 13. sorának összeillesztése („rabi barom-sereg” ... kinek „szájában vagynak fülei” (Kis, 1811., 278., 210.). A XIX. horatiusi episztola tárgya egyébként éppen a jambusverselés, de ez az *Ars poeticá*ban is szóba kerül.

Homér: Homérosz.

hatosban: hexameterben.

Murány: utalás Gyöngyösi István (1629–1704) egyik leghíresebb epikus művére, a *Márssal társalkodó Murányi Vénusra* (Kassa, 1664). Az 1. forrás utalása („nem a' Tordai”) a később hosszan emlegetett tordai poétára, Gyöngyösi Jánosra vonatkozik.

rotyog, potyog, kotyog, szotyog: utalás a négyesrímű tizenkettes ún. Gyöngyösi-strófára.

„*Remegő nyulakat avagy bitang darut a' burok'...*”: Horatius 2. epódosa 35. sorának („pavidum-que leporem et advenam laqueo gruem”) fordítása (a 'bitang' itt 'vándor, költöző' értelemben szerepel), a 2. forrásban Kazinczy megadja a kezdőszavakat. E sort idézi Rumynak írott levelében is a horatiusi jambusra, hozzáfűzve: „So ein Vers, wie dieser Horazische scheint mir nichts anders, als das Gepolter einer verdorbenen Uhr, die ohne Aufhören fortschlägt.” ('Egy olyan vers, mint a horatiusi, számomra nem tűnik másnak, mint egy elromlott óra zörgése, mi szünet nélkül, folyton üt.' Szép Beáta fordítása.) Kazinczy e kérdésben tehát nem követte Horatiust, akire egyébként rendszerint feltétlen tekintélyként hivatkozik; ez az álláspontja is kialakult már 1802-re (I. KazLev. II. 468., 516. sz.; vö. Kaufmann, 1898., 302–304.).

Ő füllel ujjal mérte a' hangokat: szabad idézet Horatius *Ars poeticájából* (274. sor).

„*Te szereltem, eleget epedek! eleget iszom az öröm'...*”: a sor csupa rövid szótagból áll, mint arra Kazinczy is felhívja Majláth János figyelmét a vers német fordításában magyarul meghagyott sor után (KazLev. XVI. 9., 3584. sz.). Az idézett(?) sor forrását nem sikerült azonosítani.

gúnyolt Accius: Lucius Accius (i. e. 170–86 k.) római tragédiaköltő, akit Horatius az *Ars poeticá*ban (258–259.) és egyik episztolájában (II. 1. 56. kk.) is kritizált (vö. Tom Geue: *Az ellenzék lektorálása: Horatius Ars poeticája*, in *Horatius arcai*, szerk. Hajdú Péter, reciti, Bp. 2014., 192–193.).

„*Homályos bánat...*”: Dayka Gábor (1768–1796) *Titkos bú* című versének első sorai.

fogás: versláb.

tag: szótag.

kurta: rövid szótag.

középből a' vers ketté nem hasad: a megfogalmazás valószínűleg a sormetszet értelmezését rejti magában (a vers részletes metrikai elemzését I. Szuromi Lajos: *A szimultán verselés*, Bp., 1990., 161–162.).

Virgil: Vergilius, Maro Publius (i. e. 70–19) római költő.

sponda: spondeus.

Czikkel: itt 'versláb'.

nyúgalom pontja: a metszet.

Oh marhalekek...: e rész, mint a 2. forrás odavetett jegyzése is mutatja, Horatiusra vezethető vissza, a XIX. episztola 19–20. sorainak szabad átköltése, e helyre utalt Kazinczy az első sorban emlegetett 'gáncs' kapcsán is.

Terentz: Afer Publius Terentius (i. e. 195 k.–159) római komédiáíró.

Plautus, Titus Maccius (i. e. 250–184) római vígjátékíró. Kazinczy itt arra a két szerzőre utal, akikre leveleiben is a szabad jambus példáiként hivatkozik, a következő sorok ezt fejtik ki (l. erre nézve a magyarázatok bevezetőjeként idézett levelet).

Tinódi (Lantos) Sebestyén (1515 előtt–1556) énekszerző.

Sziksza borától fülve dádola: utalás Tinódi *Eger vár viadaljáról való ének* című versének önmagát megidéző utolsó két versszakára („Egör jó szerencsénén víg voltában / Vigan iszik sziksza jó borában”, RMKT. 16. század, kiad. Szilády Áron, Bp., 1881., III. 161.).

hat pár: a felező tizenkettes sortípus megnevezése, mely után a négyes rímről szól.

Zrínyi Miklós (1620–1664), az eposzköltő, itt e verselési mód névadója. Említett művei, az ősről, azaz Zrínyi Miklósról (1508 k.–1566), a szigetvári hősről írott eposz, *A szigeti veszedelem*, valamint idilljei egyaránt az *Adriai tengernek Syrenaia* (Bécs, 1651) című kötetben jelentek meg (ezt Kazinczy adta ki újra 1817-ben). Zrínyi életével és művével tudós gondossággal foglalkozott Kazinczy, amit jelentős mennyiségű jegyzete is bizonyít. Zrínyi halálával kapcsolatban 1819-es aprónyomtatványa végén az ittenitől eltérően nyilatkozik: „Megholt vadászatjában, a’ mint mondják, egy vad kan által 1664. Nov. 18-dikán Krusanecz falu mellett Csáktornyai birtokának Otok nevű erdejében, hol a’ gyászos helyet egy kő emlék ékesíti.”

Kevésbбе könnyű mint volt Gyöngyösi: utalás Gyöngyösi és Zrínyi Rádaytól eredő, hagyományváltó összehasonlítására (vö. Debreczeni, 2009., 321–329.).

Tiberis’ ’s Illissus’ szép leánya: a Tiberis (Tevere) Róma, az Ilisszosz Athén folyója, ezek által utal Kazinczy az antik időmértékes verselésre.

Sylvester (Erdősi) János (1504–1552 k.) humanista bibliafordító. Kazinczy az *Erdélyi Múzeumban* közölt tanulmányban az 5. forrás jegyzeténél pontosabb adatokat ad meg: „Első példát erre *Erdősi* (Sylvester) *János* mutatott. Verseit láthatd Új-Szigeten 1541-ben kijött Új-Testamentomának elején, ’s *Virág Benedeknek* magyar poetájiban, kik római mértékre írtak 1540-től 1780-ig. Pesten Trattnernál 1804.” (Erdélyi Múzeum, 1815., 2. füzet, 125.) A *Magyar Régiségek és Ritkaságok* I. kötetében (Pest, 1808) Kazinczy közölte Sylvester grammatikáját, melyről tudósítás jelent meg már a *Magyar Museumban*, Wespriemi Istvántól, adatolva a névváltozatokat is (Museum, 2004., I. 450–452.), a *Tövisék és virágokban* önálló epigrammát szentelt neki. Az 5. forrás jegyzetei sorába Kazinczy beilleszt ennek kapcsán egy hosszabb fejtegetést is, amely a német metrikus verselés kezdeteit ismerteti. E jegyzetben egy korábbi Pandekta-kijegyzését használta fel (MTAK K 633/II., 157b–158a, eredeti számozás szerint: 314–315.). A *Metricus német versek* című kijegyzés a megadott forrásból, a *Jenaische Allgemeine Literatur-Zeitung, Intelligenzblatt* (1807. február 28., 17. sz., 143–144.) recenziójából készült, melynek betűjeles szerzőjét Kazinczy azonosítja Johann Heinrich Voss (1751–1826) német költővel. A cikkben pontosan idézett két mű: Conrad Gessner (1516–1565) svájci tudós *Mithridates de differentis linguis* (Zürich, 1555); Johann Baptist Fischart (1545/46–1591/91) német író, Rabelais-fordítása: *Affentheurlich Naspengeheurliche Geschichtklitterung* (1575).

karvas: rossz hegedű (Kazinczy jegyzete a *Jövendőlés* című verséhez egyik levelében).

Tihanynak játszó lyánya: Ekhó, azaz a visszhang nimfája.

Karpat/Tatra/Késmárk: e (nagyobb, kisebb és még kisebb egységre vonatkozó) földrajzi nevek az országnak ugyanazt az északi peremvidékét jelölik.

Olt–Iszter/Duna: az Olt folyó a romániai Islaznál ömlik a Dunába (vagy másként Iszterbe), ezzel pedig az ellentétes földrajzi irányt jelöli Kazinczy.

Hellénisz/Meoníde: Kazinczy jegyzeteiben a „Görög ének’ Múzsája” jelentést adja meg.

kintorna: verkli.

koboz: lantszerű pengetőhangszer.

Ráday Gedeon (I.) (1713–1792). A jegyzetben említett apja Ráday Pál (I.) (1677–1733), a Rákóczi-szabadságharc egyik vezető diplomatája, református főgondnok, országgyűlési követ; fia Ráday Gedeon (II.) (1745–1801) 1786-tól *Septemvir*, azaz a Hétszemélyes Tábla bírja lett, 1799-től *Koronaőr*, 1782 márciusában báróvá, 1790 novemberében gróffá nevezték ki, s vele együtt apját is. Felesége, azaz Ráday Gedeon menyje Fáy Zsuzsanna (1749–1816) volt. L. minderről a *Pályám emlékezete* szövegei mellett Kazinczy kései összefoglalását: *A’ Rádayak (Felső Magyar Országi*

Minerva 1827. június, 1225–1233.), valamint I. Gedeonról a *Gróf Ráday Gedeon, az Első* című, 1808. március 8-i keltezésű hosszú feljegyzését (PEml., 2009., 27–35.).

Péczel: Ráday Gedeon lakhelye, a kastélypark angolkert volt. „A kastély szép, rendezett, barokk kertben állt, melybe 1780 körül díszes kút és csinos kis pavillon épült, s közvetlen mellette kezdődött a vadaskert. Kerti mulatságok idején használták valószínűleg a parkra nyíló képházat is.” (Zsindely Endre: *A péceli Ráday-kastély*, Bp., 1959., 30.)

pór Szarándok: Kalmár Görgy (1726–1783 után) költő, nyelvész, akit ’tudós zarándoknak’ nevez Kazinczy a *Pályám emlékezete* változataiban, mikor leírja 1782-es, egyetlen találkozásukat (PEml., 2009., 492., 589., 753.). Ezzel a megnevezéssel Kalmár utazásaira utalt, melyekről a birtokában volt leveléből volt tudomása, ezt ki is akarta adni (vö. Hegedüs Béla: *Prodromus. Kalmár György (1726–?) világáról*, Bp., 2008., 135–138. és PEml., 2009., 972.). A ’pór’ jelző minden bizonnyal Kalmár ’garabonczás Deák formájára’ vonatkozik, Kazinczy ’riasztó alakú ’öltözetű embernek’ láttatja igen részletes leírásában (PEml., 2009., 51–52., valamint a már hivatkozott helyek), s megjelenésének, viselkedésének taszító különlegessége más emlékezősekben is feltűnik (l. erről Hegedüs Béla imént idézett munkáját, 27–47.). Az 5. forrás jegyzetében Kazinczy megnevezi az időmértékes verselés szempontjából jelentős művét is: *Prodromus idiomatis Scythico-Mogorico-Chuno (seu Hunno) Avarici, sive Apparatus criticus ad linguam Hungaricam* (Pozsony, 1770). Ebben található mintegy ötezer hexameteres sora, melyeket Rájnis József szerint már 1761-től kezdett írni (l. Hegedüs Béla idézett művét, 108.). Ugyanitt említi Birsi Ferenc (1730–1777) jezsuita szerzetes köszöntőversét Barkóczy Ferenc (1710–1765) esztergomi érsekhez, amely 1764-ben annak nagyszombati látogatásakor készült és mondatott el üdvözlésképpen; Rájnis József kiadásából volt ismeretes, újabban előkerült egy kézírata is (l. Szelestei N. László: *Argenis-fordítás időmértékes magyar versbetétekkel*, 1761, in ItK 2000., 230–231.).

Jóval előbb tehát...: Az elsőség kérdése kiemelt szerepet kapott a korban, ez volt már az egyik téma a prozódiai vitának is (a kérdéskör teljes áttekintése itt nem lehetséges és nem is szükséges). Kazinczy *A’ Rádayak* egy bekezdésében tömören és adatszerűen összefoglalja a jelen jegyzetekben és másutt (*Tübingai pályáirat, Pályám emlékezete* stb.) képviselt álláspontját: „Rádayt a’ hexametek’ merésére vagy füle vezeté, éreztetvén vele, hogy Nyelvünk, a’ Görögök’ példájának követésére alkalmasabb, mint minden más új Nyelv; vagy a’ Silvester (Erdösi) példája, melyet a’ gondos Deltophilusnak nem ismerni nem lehetett. ’S ő ezt előbb merete mint Kalmár György, a’ Szilágyi Sámuel’ tanítványa; sőt előbb mint maga ez a’ Szilágyi is. Magától vettem az ál-fényen nem kapkodó férfiútól, hogy ő a’ görög szchemákat még nőtelen korában, 1740 előtt tehát, bátorzkodott közzénnk által-hozni. Klopstock, a’ Németek között, azt 1748 körül merete, ’s Klopstock is régibb német példák után.” (*Felső Magyar Országi Minerva*, 1827. június, 1230.)

Zeüsznek Szelid leányai: a Múzsák, akik megbüntetik a tolvaj pór zarándokat, azaz Kalmárt. A *túkkal kergeték* utalás talán a Thamürisz-történetre utal (*Iliász*, II. ének, 594–600. sorok): a Múzsák megvakították az őket dalversenyre kihívó és a versenyt elvesztő Thamüriszt, aki költői tehetségét is elveszítette (itt csak haláláig üldözik túkkal fenyegetve a tolvajló Kalmárt).

Rájnis ’s Szabó, ’s ezekkel Révai: Rájnis József (1741–1812) és Baróti Szabó Dávid (1739–1819), valamint Révai Miklós (1750–1807), az antik időmértékes versformák meghonosítói a magyar irodalomban. Rájnis előbb elkészült időmértékes verseket tartalmazó kötetével, de Baróti hamarabb jelentette meg a magáét (*Új mértékre vett külömb’ verseknek három könyvei*, Kassa, 1777). L. minderről Kazinczy cikkét az *Orpheus*ban és a hozzá tartozó jegyzeteket (*Orpheus*, 2001., 132–135., 476–477.).

Virág Benedek (1754–1830), az antik időmértékes ódaköltészet legnagyobb alakja Kazinczy számára (*Virág Benedek’ Poétai Munkái*, Pest, 1799).

Az ének és a’ vers ellenkezésben...: e rész a szöveg és dallam ritmikájának eltérésére utal.

szolozma: szerzetesek naponta elmondandó közös imája (ezért adja meg Kazinczy az 5. forrás jegyzetében e ’tót’ azaz szláv jövevényszóhoz a latin *officium*, azaz ’szolgálatétel’ jelentést, „a’ szót liturgiai értelemben vevén”). Az 5. forrás jegyzetében hivatkozott 1812-es könyv Jankovich Miklós (1772–1846) műve, ennek példányait Kazinczy 1812. július 2-i levelében köszöni meg, mint amelyeket négy napja kapott meg Jankovichtól (KazLev. XXIII. 211–215., 5779. sz.), de már Vályi Nagy Ferenc áprilisi leveleiben (2210., 2215. sz.) szó van a kötet visszaküldéséről, tehát bizonyos

részeit ismerhette Kazinczy, s mint Jankovichnak írja, ismerte is. A levélben külön kitér a szolozsma szó eredetének kérdésére, melyet e könyv világított meg számára, de hogy mikor, arra nem utal (vö. 2275. sz. is).

ejtet: ejtés.

Hermesnek békebotja: Hermész hírnökbotja (kerükeion vagy caduceus), amely köré két kígyó tekeredik, a hermetikus hagyományban az ellentétek szintézisének szimbóluma.

Hermione: Abafi Lajos görög városként, Gergye László Menelaosz spártai király és Helené lányként azonosítja (Abafi, 1879., II. 247.; Gergye, 1998., 384.), de ezek egyike sem illik a szövegösszefüggésbe. Létezik azonban egy olyan hagyomány is, amelyben Harmoniának, Árész és Aphrodité lányának, Kadmosz feleségének, az egyetértés istennőjének a névváltozata Hermione, így szerepel Milton eposzában és Jean-Baptiste Lully operájában is (ennek filológiai hátterére nézze l. Charles G. Osgood: *Paradise Lost* 9.506; *Nativity Hymn* 133–153., in *The American Journal of Philology*, Vol. 41., 1920., 76–80.). Nem tudjuk filológiailag igazolni, hogy Kazinczy ismerte ezt a hagyományt, de a vers jelen helyére a három közül csak ez az értelem illik.

A' lagzisoknak...: az itt következő rész a leoninusverselést gúnyolja, a versszak magyarázatát az 1. forrás kísérsoraiban találjuk (a korabeli leoninusvita összefoglalását l. Debreczeni, 2009., 262–265.). Az *Erdélyi Múzeum* vonatkozó jegyzete a rész horatiusi allúzióját fedi fel: „Jambusnak archilochizál”, ugyanis Arkhilokhoszról, az i. e. 7. századi költőről Horatius az *Ars poetica*-ban azt mondja: „Archilochusnak a düh fegyvereként adta a jambust” (79. sor, Bede Anna fordítása); minderről részletesen l. Csokonai Anakreón-tanulmányában, s annak magyarázatai között (Csokonai, 2002a, 93–95., 288–294.).

Tibullnak mennyei kellemű leánya: Tibullus, Albius (i. e. 55k.–19) római költő elégiáiról nevezetes, így itt az elégiát kell értenünk, versformaként (disztichon).

a' Homér' És Élegéja' tancza: a homéroszi eposzok versformája a hexameter, az elégiáé a disztichon, a későbbi változatok *sánta Múza* kifejezése az *Élegéja* helyett a pentameterre, annak csonka verslábaira utalhat.

Patkós bokáját öszvecsattogassa: a rímekre történik itt utalás (a leoninus szoros értelemben megírt hexametert, illetve disztichont jelent).

Hellász: Görögország.

bohó: bolond.

Adrastea: Adraszteia a bosszú, az igazságos megtorlás istennőjének, Nemeszisznek a mellékneve ('elkerülhetetlen').

A' Zrínyi kobza két pár húrjait Egy párra szállította Bessenyei: a Zrínyi-vers négyes rímű tizenkettes versszakokat jelent, Bessenyei György (1747–1811) és nemzedéktársai ezt páros rímű tizenkettesekre váltották.

Prokrusztési ágy: Prokrusztész Poszeidón fia volt, aki áldozatait úgy kínoztta, hogy ágyába fektetve a hosszabbakból levágott, a rövidebbeket pedig az ágy hosszúságához nyújtotta; ez érzékíti meg a Zrínyi- vagy Gyöngyösi-vers szerkezetében adott kényszert, az 'egy négy soros szakasz – egy gondolat' megfelelést.

Örs' öreg dallója: Orczy Lőrinc (1718–1789) költő, tábornok. Mint Kazinczy pontos jegyzeteiből is kiderül, a családi birtok Tarnaörsön volt. Orczy a Szent István-rend középkeresztjének birtokosa (commendátor), 1784-ig Abauj megyei főispán, ekkor lemondott (beszédét Kazinczy kiadta, Orpheus, 2001., 232–235.), s fia, Orczy László (1750–1807) követte e tisztségben. Másik fia, Orczy József (1764–1804) Zemplén megyei főispán volt 1792–1797 között (l. részletesen Kazinczy emlékezéseit, főleg *Erdélyi Múzeum* 1815., III. 174–176.; vö. PEml., 2009., 81–83., 946., 969.).

nyirettyű: hegedűvono.

Barcsay Ábrahám (1742–1806) testőríró, Orczy közeli barátja, verseiket, nagyjából vers levelezésüket Révai Miklós adta ki közös kötetben (*Két nagyságos elmének költeményes születményei*, Pozsony, 1789).

És ki' ki testvérének sírkövét...: Teleki József (1738–1796) író, költő, koronaőr búcsúztató verse húga, Toroczky Zsigmondné Teleki Eszter (?–1778) halálára (*Atyafiui barátságának oszlopa*, Kolozsvár, 1779), melyet Kazinczy már az *Orpheus* előszavában kiadási tervei között említett (Orpheus, 2001., 9.), s a *Magyar Régiségek és Ritkaságok* tervezett II. kötetébe be is illesztett 1813 elején

(MTAK K 625., 78a–92b; a búcsúztató modern kiadása Dayka Gábor német fordításának jegyzetei között található, Dayka, 2009., 577–590.).

a' ki Czidet hozta: Teleki Ádám (1740–1792) Belső-Szolnok és Doboka megyei főispán, itt Corneille-fordítására történik utalás (*Czid*, Kolozsvár, 1773).

Széki ház: Kazinczy megírta s kiadta a széki Teleki-ház történetét (*Felső Magyar Országai Minerva*, 1830. november, 81–96.; kéziratban: MTAK K 625., 160a–175b).

Zsibó' Urának sógora: Teleki Ádám felesége Wesselényi Mária (1748–1785) Wesselényi Miklós (1750–1809) testvére volt.

Ányós: Ányos Pál (1756–1784) pálos szerzetes, költő, az Orczy–Barcsay-levelezőkörbe tartozott. *tók' lakóji:* a békák (vö. *A' Békák* című epigrammáját).

Pierisz: a múzsa (az elnevezés a múzsák kedvelt tartózkodási helyéről, a görögországi Piériáról).

Kisem, te Berzsenyim, 's Rózának boldog férje: Kis János (1770–1846), Berzsenyi Dániel és Kisfaludy Sándor (1772–1844), aki Himfy álnéven adta ki dalciklusait (*Himfy' szerelmei*, Buda, 1807), melyeket feleségéhez, Szegedy Rózához (1775–1832) írt.

Bugacznak Szent dallosára: utalás *Orczy Bugatzi Tsárdának tiszteletére* című versére, melyet Kazinczy átdolgozott.

Marszyász: Marszúasz, a mitikus fuvalás versenyre hívta ki Apollónt, a lant istenét, de vereséget szenvedett és Apollón elevenen megnyúzta.

két réf pantlikáját: utalás *Orczy Lőrinc Világi tekintetek' megvetéséről* című versére (a 4. szakaszból van az idézet). Az *Erdélyi Múzeum* jegyzete Révai Miklós kiadására hivatkozik (*Költeményes holmi egy nagyságos elmétől*, Pozsony, 1787), s megemlíti azt is, hogy e kötetben Orczy két fiának munkáiból is található, erre azonban megerősítő adatot nem találtunk a nevezett kiadást részletesen tárgyaló két újabb szakmunkában (Mezei, 1998., H. Kakucska Mária: *Orczy Lőrinc és leveleskönyve*, Bp., 2003).

nyomorgó Csárdát Orczynak/Orczynak Bugacztát/nyomorgó viskót Orczynak: a fentebb már említett *Bugatzi Tsárdának tiszteletére* című Orczy-versre utalnak e megnevezések, mely ugyan-csak a nevezett kötet megjelölt helyén található.

Akként irigylik majd Psychéd' neked: minden bizonnyal Berzsenyi *A' Szelemhez* című versére történik utalás, melynek első két sora: „Psyche' bíbor kebeléből / Repülj le felém”.

Legelső Szonettet/Sonettót: utalás a jelen vers keletkezése idején *November' XI-dike. 1804.* címet viselő versére, melyet Kazinczy a magyar irodalom első igazi szonettjének tartott.

jambéjon: jambus.

Venúzeum' hattyúja/Somogy' Venúzeumának szózatot hattyúja: Venusia (ma Venosa) Horatius szülővárosa, így az utalás Horatiusra érthető, s csak a késői változatok *Somogy' Venúziума* szerkezete egyértelműsíti, hogy itt a Somogyban élő Berzsenyire történik utalás.

Therpsichoré: Terpszikhoré, a tánc múzsája, a késői változatokban *Éneklőre* változtatva.

Aegisz csörtetőnek: a pajzs (aigisz) itt Zeusz pajzsként jelenik meg, így a kifejezés Zeuszra utal, akinek a múzsák a leányai voltak.

Delphi' Urának: Apollón (ezúttal jóistenként, hiszen Delphoi nevezetes jóshely), aki ugyan-csak Zeusz gyermeke volt, így a múzsák az ő húgai.

Küprisz bájóvébe: Aphrodité (kinek melléneve Küprisz) a Gráciáktól kölcsönként bájóvet felvéve indult hódító útjaira (l. *Az áldozó* című verset, 111. szövegidentitás).

Pallász: Pallasz Athéné, a tudományok és bölcsesség istennője, akit sisakban és mellvértben ábrázoltak, erre utal a *zengő páncél* az előző sorban.

Hegyalja és Bodrog: utalás Tokaj vidékére, saját lakhelyének szokásos metonimikus megnevezésével.

Eósz: a hajnal istennője.

Xenídion: mint jegyzeteiben írja, „Idegenke, szép idegen”; a név a görög 'xeno' (idegen) előtagból képezve.

Magyarcsa/Etelyke: a korábbi változatok alakja ugyanolyan egyedi névképzés, mint a Xenídion, az Etelyke viszont őstörténeti vonatkozású, Dugonics András abban az időben közismertségnek örvendő *Etelka* című regényének (Pozsony–Kassa, 1788; Pozsony–Pest, 1791, 1805) címadó főszereplőjére utal.

Báróczy/Bárczi: Báróczi Sándor (1735–1809) testőríró, fordító, akit Kazinczy elődjeként szokott megnevezni.

az új Szép Attikának méhe: Attika görög tájegység, átvitt értelemben az ókori Athénra utal; az „attikai méh” elnevezéssel az utókor a híres történetírót, Xenophónt (i. e. 430 k. – 355 k.) illetve, „mézes beszéd”-e alapján, mint az *Erdélyi Múzeum* jegyzete mondja; az ’új attika’ a francia műveltségre, az ’új attika méhe’ kifejezés pedig a francia műveltséget közvetítő Báróczi utal.

szemérmes-édest selypeni: Kazinczy a *Bácsmegyei* 1789-es előszavában is e vonással jellemzi Báróczi hatását: „Bódog, a’ ki Bárótzyval – a’ selypítő – frantziává vált Bárótzyval – futni mer!” (Ford., 2009., 116.; l. még a Báróczi Marmontel-fordítása kapcsán sokszor megírt emlékeztést is önéletráisaiban, PEml., 2009., 575., valamint a *Báróczi* című epigrammát).

Quirína’ ’s a’ szép Maeonisz’ dalát, ’S a’ mit Torquata ’s Louison ’s Göthchen zengtek: Kazinczy jegyzeteiben magyarazza e sorokat: „*Quirína* a’ Római Múza; *Torquata* az Olasz; *Luison* a’ Francia és *Göthchen* a’ Német. *Torquata* a’ *Tassó* keresztnevéről. *Luison* a’ XIV-dik *Lajoséról*, és az utolsó a’ *Götheéról*.” Tasso, Torquato (1544–1595); XIV. Lajos (1638–1715), a Napkirály; Johann Wolfgang Goethe (1749–1832). A *Meonisz* a görög múza, l. fentebb.

Pindar: Pindaros (i. e. 522–442) görög ódaköltő.

Olasz eget/Hespéri eget: Hespériának Vergilius nevezte Itáliát az *Aeneis*ben (l. ezt *A’ Sonetto’ Múzsájában* is).

Kellem’ Istennéji: a Gráciák.

99. SZÖVEGIDENTITÁS A durva ajakú/A' nehéz nyelvű 1809. december 27.

1.	A durva ajakú. den 27. Xber 1809.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 115., 74.+75. levél, a vers: 75.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Rumy Károly</i> <i>Györgynek</i> , 1809. december 28.)	1809	Aa	75.
2.	A' nehéz-nyelvű.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 118., 7. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Berzsenyi Dánielnek</i> , [1810. január 9–19.]	1810	Ab	83.
3.	A' nehéz nyelvű.	MTAK M. Irod. Lev. 4r., 32.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek</i> , 1810. január 25.)	1810	Ab	111.
4.	A' nehéz nyelvű.	Tövises és virá- gok, 4.	Kötet- részlet.		1811	Ac	586.
5.	–	OSZK Quart. Hung., 2606., 1a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok I.</i>)	?1825	Ad	–
6.	–	MTAK K 622., 73b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok II.</i>)	?1826	Ad	–
7.	–	MTAK K 622., 64a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai</i> <i>Epigrammák I.</i>)	1828– 1830	Ad	–
8.	–	MTAK K 642., 93a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai</i> <i>Epigrammák II.</i>)	1830– 1831	Ad	1186.

Megjelenések

1. KazLev. VII. 181–184., a vers: 184. (1628. sz.)
2. KazLev. VII. 229–232., a vers: 232. 1650. sz.); Berzsenyi Lev., 2014., 92–97., a vers: 96.
3. KazLev. VII. 237–240., a vers csak első sorával (1653. sz.).
4. Bajza–Toldy, 1836., 108.; Abafi, 1879., I. 87.; Gergye, 1998., 108.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Az 1. forrás címében szerepel a dátum: 1809. december 27. Ezt megerősíti a levél datálása is: december 28., s a kísérsorokból egyértelmű, hogy a Rumytól frissen kapott levél egyik bíráló megjegyzésére reflektál a vers, a Rummy-levelet pedig, mint Kazinczy jelen válaszából kiderül, saját december 26-án küldött előző levele után vette.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 8 forrás 8 szövegállapotot őrzött meg, írásmódjukban, azaz a szavak ejtésének jelölésében mindegyik különböző némiképp, így ez alapján nem képezhetőek szövegváltozatok. Az 1. forrás címe eltér a 2–4. források egyező címétől, a többiben nincs cím. Az 1. forrás egyedi eltérése még, hogy az 1. sorban a 'mond' az 's' kötőszó előtt áll. Érdemi megoszlás a szövegállapotok között a 3–4. sorban található, melyekben a felsorolt nevek változnak (itt mai helyesírással hivatkozunk ezekre, mert mindenütt másként vannak írva):

1. Vénusz–Bakkhosz; 2–3. Ekhó–Bakkhosz; 4. Chiósz–Leszbosz; 5–8. Khaósz–Eposz.
1. nekem Bakkhosz; 2–3. nekünk Ekhó; 4. Chiósz–Leszbosz; 5–8. Khaósz–Eposz.

Mindezek alapján sem indokolt azonban önálló szövegváltozatok elkülönítése, így csak alváltozatokként vesszük figyelembe ezen eltéréseket.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Rummy Károly Györgynek, 1809. december 28.
2. Levél Berzsenyi Dánielnek, [1810. január 9–19.]. A levél töredékben maradt fenn, az eleje a dátummal hiányzik. Váczy János lábjegyzete szerint január 10. és 22. között íródott (KazLev. VII. 229., 1650. sz.), datálása minden bizonnyal azon alapul, hogy arra az ugyancsak keltezetlen Berzsenyi-levélre való válasznak tartja, melynek kéziratára azonban Kazinczy ráírta: „Vettem Széphalom 9. Jan. 1810.” (KazLev. VII. 199–200., 1638. sz.) Berzsenyi e levélben küldte a Kazinczy feleségéhez szóló versét, amelyet Kazinczy válaszában megköszönt, s e levélben kérte Berzsenyi Kazinczy véleményét a jambusokról, Kazinczy töredékben fennmaradt levelének nagy része éppen ezt fejt ki. Egyedül Kazinczy Berzsenyi fiának nevére vonatkozó kérdése reflektál másik, korábbi Berzsenyi levélre, a november 25-én küldött versre utalva vissza. Mindezek alapján valóban a január 9-én kézhez kapott Berzsenyi-levélre adott válasznak tarthatjuk a jelen Kazinczy-levelet (ez alapján datálhatta a Berzsenyi-kiadás 'január 19. után'-ra). A felső időhatár kijelöléséhez Váczy János a Berzsenyinek írott január 22-i levelet veszi alapul, az elé is illesztve be kötetében. Van azonban korábbi dátumú levél is, január 19-én kelt a Berzsenyi-episztoła tisztázata (igaz, ezt is csak 22-én küldte el Kis Jánoson keresztül, l. a 98. szövegidentitás 3. forrásának jegyzetét), így ha a levélváltások sorrendjét vesszük alapul, január 19-ét kell a felső időhatárnak tartanunk. Ezt erősítik meg a levélben található versek szövegállapotainak vizsgálatából levonható következtetések is. A négy epigrammát a következőképp vezeti fel: „Közlöm veled egynehány Epigrammámat. A' görög epigrammisták Xberben tűzbe hoztak, 's ez idén már elragadtak követésekre.” Valóban, A' *nehéz nyelvű* 1809. december 27-én, A' *boldog alkony* és a *Könyörgés* 1810. január 8-án készültek, a negyedikről, a *Soloecismus* (*Hogy soloecizálok...*) címűről azt tudjuk, hogy január 19-én Kisnek küldi, tehát akkor már készen volt. Ekkor és január 25-i, valamint február 19-i levelében is az 'Irnnyaki' név szerepel az 1. sorban, míg a jelen levélben 'Ercselyi', vagyis arra gondolhatunk, hogy ez korábbi kidolgozás, mint a többi. A' *boldog alkony* esetében egy apró egyedi eltérése van a jelen levélbeli szövegnek az utolsó előtti sorban ('*már most*' áll a többi forrás '*most már*' alakja helyett),

de ennél sokkal figyelemre méltóbb a Döbrenteinek január 12-én küldött levélben található szöveg 8. sorának javítása, amely eredeti és javított formájában is egyedi ('Szép Szád'!'-ból 'Szád'! Oh' lett, másutt 'Szádat' áll e helyen), ez tűnik az első szövegállapotnak, a többit így január 12. utáninak tarthatjuk. Ugyanez a forrás különül el a *Könyörgés* esetében is, az 1. és a 3. sor szóeltérése által ('hózzá' a másutt szereplő 'mellé' helyett, és 'dísz' az 'ízt' helyett). A szövegállapotok eltérései egyenként csekélyek, együtt azonban lehetővé teszik annak a feltevésnek a megfogalmazását, hogy a jelen levél január 12. és 19. között készült. Megnyugtató biztonsággal azonban csak azt állíthatjuk, hogy január 9. és 19. között íródott.

3. Levél Dessewffy Józsefnek, 1810. január 25.

4. A *Tövisék és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.

5. A *Forgácsok I.* ciklusa feltehetően, de nem bizonyíthatóan a *Felső Magyar Országi Minervában* való közlés céljára készült, 1825 végén.

6. A *Forgácsok II.* ciklusa talán egy 1826. októberi levél adatával hozható kapcsolatba, ez alapján feltételelesen ekkorra tesszük keletkezését.

7. A *Grammatikai Epigrammák I.* 1828 novembere és 1830 októbere között keletkezett.

8. A *Grammatikai Epigrammák II.* keletkezési idejét vagylagosan tudjuk megadni: 1830. október második fele vagy 1831. március 24. után.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az epigramma 1809. december 27-i megszületését követően 1811-ben megjelent a *Tövisék és virágok* kötetében, majd a pálya végéig az epigrammák minden gyűjteményébe bekerült, lényegében változatlan szöveggel.

Magyarázatok

Kazinczy Romy Károlynak írott levelében (1. forrás) Caius Valerius Catullus (i. e. 84 k. – 54 k.) római költő 84. versére hivatkozik, mint ami epigrammájához az ötletet adta. E levél kísérősorai magyarul: „Ön kioktatott, hogy a Cultur-t nem írhatjuk Kultur-nak. Hogyan, mikor az idegen szavakat csak teljesen magyarul hangsúlyozzuk!! Bosszankodtam, és olvassa el ezt az epigrammát, amihez Catullus: Chommoda dicebat si quando dicere vellet adta nekem az ötletet. [...] Ugyanis, mint ahogyan a Györi (németül kiejtve) *Giehri*-ként átkozottul hangzik: minden bizonynyal úgy hangzik a Kárisch, PsiKKe, VenuSCH stb. is. Puristáink valóban Psikke-t, Bakkus-t írják.” (Szép Beáta fordítása.) Az idegen nevek, szavak írásáról és kiejtéséről vallott felfogását, mely szerint a nem honosodottak esetében az eredetit kell követni, Kazinczy részletesen kifejti az epigramma jegyzetében (a *Tövisék és virágokban*).

Kháriszok: a báj, a kellem istennője a görög mitológiában.

Psyche: halandó királylány a görög mitológiában, Amor kedvese, majd felesége.

Themisztoklész (i. e. 525 k. – 460 után) athéni államférfi, hadvezér.

Györi: németes ejtése (Ghieri) miatt választott név.

Vénusz: a szerelem istennője.

Bakkhosz: a bor, a mámor istene.

Ekbó: a visszhang nimfája.

Khiosz: görög sziget.

Leszbosz: görög sziget.

Khaosz: káosz, a világ rendezetlen ősállapota.

Adrasztea: Adrasztea a bosszú, az igazságos megtorlás istennőjének, Nemesisznek a mellékneve ('elkerülhetetlen').

100. SZÖVEGIDENTITÁS

Az erdő

1786 – 1810. január 3.

1.	Az erdő.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 135., 7. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Berzsenyi Dánielnek,</i> 1810. január [1–3.])	1810	Aa	76.
2.	Az erdő.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53. I. sz. 7. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak,</i> 1810. január 12.)	1810	Aa	80.
3.	Az erdő. 3 ^{ia} Jan. 1810.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 137a–142b., a vers: 141a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak,</i> 1810. január 19.)	1810	Aa	86.
4.	Az erdő.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 115., 76. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Rumy Károly Györgynek,</i> 1810. január 19.)	1810	Aa	93.
5.	Az erdő. 3 ^a Jan. 1810.	MTAK M. Irod. Lev. 4r., 32.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Desseffy Józsefnek,</i> 1810. január 25.)	1810	Aa	104.
6.	Az erdő.	OSZK Levelestár, Nagy Gábornak, 76. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Nagy Gábornak,</i> 1810. február 19.)	1810	Aa	119.
7.	Az erdő.	MTAK M. Irod. Lev. 4r., 29.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Nagy Józsefnek,</i> 1810. április 18.)	1810	Aa	129.
8.	Az erdő. Széphalom, Január. 3d. 1810.	MTAK K 633/II., 151b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	1810	Aa	994.
9.	Az Erdő.	MTAK K 633/III., 152a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	1810–1811	Aa	996.
10.	–	RGy, Szemere Tár III. kötet, 643– 646., a vers: 644.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kölcsey Ferencnek,</i> 1812. január 5.)	1812	Aa	245.
11.	Az erdő.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 31. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak,</i> 1813. július 8.)	1813	Ab	332.
12.	Az erdő.	Erdélyi Muzéum, 1814. I. 69.	Folyóirat- közlés.		1813/1814	Ab	747.
13.	Az erdő.	MTAK K 622., 4a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrαι költsék III.</i>)	1828 körül	Ac	–
14.	Az erdő.	MTAK K 622., 10a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrαι költsék IV.</i>)	1828 körül	Ac	–
15.	Az erdő.	MTAK K 622., 87a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrαι darabok.</i>)	1828 körül	Ad	–
16.	Az erdő.	MTAK K 642., 42a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrαι és vegyes költemények.</i>)	1830–1831	Ad	1130.

Megjelenések

1. KazLev. VII. 189–193., a vers: 191. (1633. sz.); BerzsenyiLev., 2014., 79–83., a vers: 81.
 2. KazLev. VII. 204–205., a vers csak első sorával (1641. sz.).
 3. KazLev. VII. 211–217., a vers: 213. (1645. sz.).
 4. KazLev. VII. 217–220., a vers csak első sorával (1646. sz.).
 5. KazLev. VII. 237–240., a vers csak első sorával (1653. sz.).
 6. KazLev. VII. 276–278., a vers csak első sorával (1668. sz.).
 7. KazLev. XXIV. 115–117., a vers: 116. (6009. sz.). Az első pótkötetbe a levél másolatából közölt töredékes szöveg került be (KazLev. XXII. 251–252., a vers: 252., 5507. sz.).
 10. KazLev. IX. 208–212., a vers csak első sorával (2121. sz.); KölcseyLev. I. 131–135., a vers: 132.
 11. KazLev. X. 476–481., a vers csak első sorával (2479. sz.).
 16. Gergye, 1998., 102.
- A Bajza–Toldy- és az Abafi-kiadás kontaminált szöveget közölt (Bajza–Toldy, 1836., 97.; Abafi, 1879., I. 68.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy minden forrásban egyöntetűen 1810. január 3-át adja meg a keletkezés idejeként, Kis Jánosnak még a legapróbb körülményeket is megírja: „Reggelig kész vala az; – (Sophienál rajta vesztettem, mert észre vette, hogy ágyamból melly az ellenkező szögben áll az övétől, az olajlámpához csúszék ’s úgy írtam valamit.)” Minden kommentárjában leírja ugyanakkor, s lényegét tekintve mindenütt azonosan, hogy a vers előzménye egy 1786-ban született dal volt, melyet 1809-ben elégetett egy csomónyi versével együtt. A megadott helységnevek (Gálszécs, Szinnye) és az 1786-os hivatalos utazásáról készült elszámolás összevetése alapján ez a vers december 20-án készülhetett (KazLev. XXV. 357.; más utazásról nincs tudomásunk, noha az adatok hiánya nem zárja ki, hogy volt ilyen). Kazinczy leírásából egyértelműen kitűnik, hogy terjedelmileg és műfajilag is igen eltérő volt e költemény, így az 1810-es újrადolgozás legfeljebb ennek ötletét vette át.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 16 forrás 16 szövegállapotot őrzött meg. Az eltérések mindössze szó nagyságúak, s így önálló szövegváltozatot nem képeznek, minthogy azonban rövid versről van szó, nem tekinthetők jelentékteleneknek sem.

sor	szöveghely	források
1.	ítten	1–10.
	nálam	11–16.
	senki	1–10., 12., 15–16.
	semmi	11., 13–14.
2.	A’ remegő Kedvest	1–9., 11–12.
	A’ Kedvest	10.
	A’ remegőt sűrű	13–16.
3.	lyánykád	a többi
	Széped	15.
	sohajtozzd	1–12.
	sohajtsad	13–14.
4.	sohajtsd azt	15–16.
	Echó	a többi
	Echóm	4.
	nevét	1.
	feléd	a többi

A 7 szöveghelyből 3 egyedi változat, melyekből érdemi következtetés nem adódik a szövegalkulásra nézve. A maradék 4 szöveghelyet áttekintve azt látjuk, hogy a 10. forrásig lényegében nincs változás, a 2. sor esetében a 10. forrásban lévő üres hely arra a problémára utal, amit leveleiben is megfogalmazott, de nem tudott megoldani: „A' *remegő* e' helyett áll: *üldözött*. Kár hogy az üldözöttet nem szenved meg a' metrum” – írta Kis Jánosnak. A további hat forrás szövegállapota párosával mutat ingadozást (a 15–16. közötti összetartozást a javítások is mutatják), az egyes megoldásokat illetően más-más megoszlásban, így ezeket is külön alváltozatokként vesszük figyelembe (1–10.: a; 11–12.: b; 13–14.: c; 15–16.: d).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1810. január [1–3.]. A levél autográf keltezése: 1810. Jan. 1jén. A levél szövegében, éppen a jelen versre vonatkozóan viszont az olvasható, hogy „ez éjjel (3^a Jan.)” készítette. A levél kéziratában vannak későbbi betoldások, de ez a rész folytatódásos és az előzőekkel egyező írásképet mutat, így tehát vagy elkezdte Kazinczy január 1-én a levelet, melyet aztán mégis megszakított, vagy az egészet 3-án írta, s a január 1-i dátum csak jelképes, összhangban az első sorok hangütésével, melyben visszatulva a Berzsenyitől az előző év végén vett levélre, így ír: „Mára halasztottam a' választ, hogy ez által is éreztessék, magammal inkább mint Véled, hogy Barátimnak sorjában melly polczon ülsz. Fogadd-el új esztendei áldásimat.” Az ellentmondást megnyugtatóan nem tudjuk feloldani, így a keltezésben mindkét időpontot megadjuk.

2. Levél Döbrentei Gábornak, 1810. január 12.

3. Levél Kis Jánosnak, 1810. január 19.

4. Levél Rummy Károly Györgynek, 1810. január 19.

5. Levél Desseffy Józsefnek, 1810. január 25.

6. Levél Nagy Gábornak, 1810. február 19.

7. Levél Nagy Józsefnek, 1810. április 18. A levél másolata (MTAK Ms. 4750/75.) töredékes, s nem teljesen egyezik az elküldött tisztaírással, valószínűleg a fogalmazványról készült. A jelen vers azonban teljesen egyező mindkét kéziratban.

8. A *Pandekták* II. kötete viszonylag épen őrzi eredeti formáját, amit az (éppen 1810 januárjában történt egyik átrendezés miatti) átszámozástól érintetlen eredeti oldalszámok is mutatnak. A jelen vers bejegyzése (a keletkezés 1810. január 3-i dátumával együtt) a 302. oldalon található, előtte egy lappal, a 300. oldalon ér véget egy hosszú kijegyzés, melynek a végén ez olvasható: „Kírtam Széphalmon, 1809. Decemb.” Majd a versbejegyzés utáni második lapon, a 305. oldalon egy 1810. augusztusi lapszámra való hivatkozás található („Wiener Annalen 1810. Aug. Heft.”). Ez alapján a bejegyzést közelítőleg 1810 első felére tehetjük.

9. A *Pandekták* III. kötete sok önállóként azonosítható csomóból áll. A csomó, amely e verset is tartalmazza, a 3–72. eredeti oldalszámokat viseli (a jelenlegi kötésben a fogások összekeveredtek: 151a–172b, 181a–184b, 173a–180b, de a szövegek folytonossága és így a fogások egybetartozó volta kétségtelenül megállapítható). A csomó elején január 3-i dátummal áll a jelen vers, a megelőző lapon a Wesselényi-epigramma található, 1810. január 22-i keltezéssel. Az eredeti 51. lapon (183a) lévő könyvkijegyzésről megállapítható, hogy 1811. április 28-án már készen kellett lennie, mert a Napóleon-epithalamiumról szóló, ekkorról keltezett feljegyzésében (MTAK K 622., 153a–154b, l. a Függelék 1. darabját) Kazinczy oldalszám szerint hivatkozik erre. Az 51a oldalon kezdődő könyvkijegyzés nem készülhetett az epithalamium születése és megjelentetése, azaz 1810 júliusa előtt, de a csomó elejének korábbi keletkezését ez nem zárja ki. Összefoglalva annyi mondható bizonyosan, hogy a jelen csomó 1810 januárja és 1811 áprilisa között készült.

10. Levél Kölcsy Ferencnek, 1812. január 5.

11. Levél Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.

12. Az *Erdélyi Múzeum* 1814. évi I. számában jelent meg, a kiadott szöveg forrása az 1813-as levélben küldött kidolgozás volt (9. forrás). A szám 1814 tavaszán jelent meg (2653. sz.).

13. *Lyrái költsékek* III., 1828 körül.

14. *Lyrái költsékek* IV., 1828 körül.

15. *Lyrái darabok*, 1828 körül.

16. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A jelen szövegidentitás előzménye egy több versszakos dal volt, amely 1786-ban (feltehetően december 20-án) keletkezett. Ezt a befejezetlen szöveget Kazinczy 1809-ben elégette, semmi nem maradt ránk belőle. A vers alapötletét epigrammaként, két disztichonban dolgozta fel újra 1810. január 3-án éjjel. Az elkészült verset a következő néhány hónapban sokaknak elküldte levélben, megegyező szöveggel, s ezt archiválta kétszer a *Pandekták*ban is 1810–1811 során (Aa). Még 1812 januárjában is ez volt érvényben, de a Kölcsynek küldött levélben egy ponton már bizonytalanná vált a szöveg, annál a szónál (remegő), melyet kezdettől fogva csak jobb híján használt az igazinak tartott (üldözött) helyett.

Amikor aztán 1813 júliusában elküldi Döbrentének ismét, az *Erdélyi Múzeumban* való publikálás céljából, több (igaz szónagyságúnál nem jelentősebb) módosítást is végrehajt a szövegen, egy eltéréssel ez jelenik meg aztán a lapban 1814-ben (Ab). A továbbiakban, a pálya végén még két hasonló, azaz kisebb korrekciókat tartalmazó kidolgozás született (Ac, Ad), melyek a gyűjteményes kötetek számára készült két-két összeírásban öltöttek testet.

Magyarázatok

Mint a levelek egybehangzóan állítják, a vers ihletője az 1807-ben elhunyt Gyulay Ferenc özvegye, Kácsándy Zsuzsanna (1767–1826), azaz Süsie, Kazinczy ifjúkori szerelme. A közvetlen kiváltó esemény egy levél volt, mint Döbrentének írja, „a' Grófné minapi levele elaludt érzésimet felverte”. A Süsie-hez (majd a lányához, Lottiohoz) fűződő kapcsolatot Szauder József jelentős tanulmányokban vizsgálta (Szauder, 1961., Szauder, 1970.), kapcsolatba hozván e bonyolult viszonyokkal a jelen vers megszületése után öt nappal készült A' *boldog alkonyt* is.

A versnek alig egy hét elteltével, január 11-én már latin fordítása is született, Kézy Mózesétől, ezt Kazinczy levélben és a *Pandekták*ban is archiválta. Néhány hónappal később pedig, mint Kölcsynek 1812 januárjában írja, egy addig számára is rejtett szövegösszefüggésre bukkant, Friedrich von Matthiesson (1761–1831) német költő *Einsamkeit* című négysorosára, melyet azonban korábban nem ismert (mint írja: „Pedig nem is tudtam, hogy a' német Epigr. existál”, a német verset l. a levélben; az azonosítást és a magyar fordítást l. Kölcsy Lev. I. 716.).

A Rumynak írott levél a jelen versre vonatkozó sorai magyarul (Doncsecz Etelka fordításában): „Kézy azzal szerzett örömet nekem, hogy lefordította egyik epigrammámat. [...] Az első vers nagyon jól van fordítva. A másodikkal szemben vannak kifogásaim. Kézy pentameterében a *Spielende* [játékos], az enyémben az *Innige* [bensőséges] szerepel. Kézy előtt [példaként] Kleist *Lalage*-ja lebegett.”

Den verfolgten Geliebten: 'Az üldözött szerelmest'.

Echó: a visszhang nimfája.

101. SZÖVEGIDENTITÁS

A' boldog alkony

1810. január 8.

1.	A' boldog alkony.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53. I. sz. 7. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Döbrentei Gábornak, 1810. január 12.)	1810	A	78.
2.	A' boldog alkony.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 118., 7. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Berzsenyi Dánielnek, [1810. január 9–19.]	1810	A	84.

3.	A' boldog alkony.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 137a–142b, a vers: 141b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Kis Jánosnak, 1810. január 19.)	1810	A	89.
4.	A' boldog alkony.	MTAK M. Irod. Lev. 4r., 32.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Dessewffy Józsefnek, 1810. január 25.)	1810	A	106.
5.	A' boldog alkony.	Poetai Berek, 160.	Kötet-részlet.		1812/1813	A	631.

Megjelenések

1. KazLev. VII. 204–205., a vers csak első sorával (1641. sz.).
 2. KazLev. VII. 229–232., a vers csak első sorával (1650. sz.); BerzsenyLev., 2014., 92–97., a vers: 96–97.
 3. KazLev. VII. 211–217., a vers: 215–216. (1645. sz.).
 4. KazLev. VII. 237–240., a vers csak első sorával (1653. sz.).
 5. Gecsei, 2008., 14.; Gergye, 1998., 64.
- Abafi Lajos és az alapjául szolgáló Bajza–Toldy-kiadás valószínűleg (a 9. sor apró egyedi megoldása: 'jönnek' alapján ítélve) ugyancsak az 5. forrást követte, de a 7. sor egyik szavát ('kebledet') nem tudjuk hiteles forrásra visszavezetni, az összes ismert forrásban a 'mellyedet' szó szerepel, Abafi ezt jegyzetben, változatként adja meg (Bajza–Toldy, 1836., 51.; Abafi, 1879., I. 73., 228.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy az 5. forrásban a vers mellé jegyezte a keletkezés napját: 1810. január 8., s ezzel összhangban írta Döbrentének és Kis Jánosnak, hogy aznap éjjel született három epigrammája közül ez az egyik.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

Az 5 forrás 5 szövegállapota lényegében azonos, csak egy-két nagyon apró eltérés figyelhető meg: az 1. forrás 8. sorában 'Szád!' Oh' szerepel a többi forrás 'Szádat' megoldása helyett; a 2. forrás 3. sorában 'Csak' áll a többiben lévő 'Ide' helyén és a 9. sorban 'már most' a 'most már' helyett; az 5. forrás 10. sorában 'Jönek' 'Jönnnek' helyett. Az 1. forrás 8. soránál azonban egy javítás is van, s itt az eredeti megoldás ugyanúgy egyedi a többihez képest, mint a javított ('Szép Szád!'-ből lett a 'Szád!' Oh'), ez tűnik az első szövegállapotnak, a többi így sorrendileg későbbinek tarthatjuk.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Döbrentei Gábornak, 1810. január 12.
2. Levél Berzsenyi Dánielnek, [1810. január 9–19.]; a levél keletkezéséről részletesen l. a 99. szövegidentitás jegyzetét.
3. Levél Kis Jánosnak, 1810. január 19.
4. Levél Dessewffy Józsefnek, 1810. január 25.
5. A *Poetai Berek* kézírata 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813. március legelején jelent meg.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás 1810 januárja és 1813 eleje között volt érvényben, lényegében változatlan szöveggel.

Magyarázatok

A *Pandektákban* fennmaradt Kazinczy egy kijegyzése, mely a jelen vers egy szövegösszefüggésére világít rá:

Madrigal de Bernard

Par un baiser, Corinne, eteins mes feux.
– *Le voila: prens.* – Dieu! mon ame embrasee
Brule encor plus. Encor un! – *Sois heureux.*
Tiens. – Mon ardeur n'en peut être appaisée,
Corine, encor. – ah! la douce rosée!
En voilà cent pour combler tous tes vœux
Es tu bien? dis! – Cent fois plus amoureux.
En voila mille. Est ce assez? – Pas encore,
Un feu plus grand m'agite et me devore.
Corine. – *Eh bien! dis donc ce que tu veux.*

Széphalom, Marcz 10. 1813.

Én az én Bernardomat 1797ben Brünni fogságomban Szlávy Jánosnak ajándékoztam, és ezen <huszon>tizenhat eszt. oltá Bernardnak versei nem voltak kezemben. Ezen Madrigálnak annyira nem <is> maradt meg lelkemben még emlékezete is, hogy midőn ezt ma olvasom, 's kiírom, csudálkozom rajta, melly közel jár ehhez az én Boldog Alkonyom, mellyet 1810ben írtam. Lásd azt Daykának Versei mellett Poétai Berkemben. (MTAK K 633/VI., 8a, a kritikai kiadás is idézi, némi pontatlansággal: Gergye, 1998., 154–255.)

Pierre-Joseph Bernard (vagy Gentil-Bernard) (1708–1775) francia költő *Madrigal a Corinne* című versét jegyezte ki Kazinczy, helyesírási eltéréseket nem számítva pontosan (forrását nem tudjuk azonosítani, ezért egy kortárs összkiadással vetettük össze a szöveget: *Ouvres de Bernard, seule édition complète*, Paris, 1803., II. 190.). Bernard verse egyfajta öntudatlan szövegemlékként játszhatott csak szerepet a jelen epigramma megszületésében.

ambrás: jó illatú (az *ámbrá* illatszerként használatos gyantaszerű anyag, vö. részletesen Csokonai jegyzeteit az *Anakreoni Dalokban*, Csokonai, 2002a, 104.).

Lolly: e fantázianév egyike volt azon neveknek, ahogy Kazinczy ez idő tájt Gyulay Karolinát (1792–1862) nevezte. Szauder József nagy hatású tanulmányában (Szauder, 1970., főleg: 366–372.) a verset a Gyulay Karolina iránti szerelem fellobbbanásaként, pontosabban: az annak anyja, Kazinczy fiatalkori szerelme, Süsie (Gyulay Ferencné Kácsándy Zsuzsanna) iránti érzelem Lottira való áttevődéseként értelmezi. A Szauder-tanulmány azonban túl szorosra vonja a versek és a levelekből leszürrhető életrajzi következtetések közötti kapcsolatot (ahogy erre újabban Szabó Ágnes is utalt, l. Debreczeni–Gönczy, 2010., 465–472.). Többek között az is talányos, hogy mire vonatkozik Kazinczy kommentárja a vers Döbrenteinek való elküldésekor, melyben a másik ekkor küldött vershez, a bizonyosan Gyulaynéhoz szóló *Az erdőhöz* hasonlítja ezt: „A' boldog alkony eggy hasonló emlékezet míve.”

hajnali fényre futok: Kazinczy Döbrentei Gábornak írott levelében így kommentálja ezt az utolsó sort: „De az a' véghetetlenül zart és innig végső sor csak poetica fictio. [...] Minden bizonynal ez az utolsó sor többet ér mint az egész darab.” Döbrentei más véleményen volt (KazLev. VII. 267., 1663. sz.), mire Kazinczy válaszlevelében bővebb magyarázatot fűzött a sorhoz: „A' hajnali fényre futok-on való felakadását nem nézem az Úrban theologiai spiritusnak – mentsem attól engemet Isten! – hanem csak annak, hogy az Úr rettegne Menschlichkeitokat látatni. Olvasta e az Úr Göthének Elegiáját? Göthe ugyan, a' mint tudva van felőle, nem rettegett gyümölcsöket szedni a' jó-nak és gonosznak tudásának fájáról: mind azáltal nagy kedvem van hinni, hogy ő, Rómában mulatván, nem üzött szerelmet és még is az Amor' triumphusát énekl. Und der Barbare beherrscht rö-

mischen Busen und Leib. Így végzi egy Elegiáját. Versben énekleni versben vallani larcin-jainkat nem rút. Az én Ifjam olly modeste vallja azt a' *hajnali fényre futok*-kal, hogy ötet ezért talán még Theréz – az erkölcsnek legszebb leánya – is szeretni fogná. A' csintalanul lopdosott csókokat az én Ifjam szabadon vallja, 's dicsekedve: de azt, a' mit a' *nemesebb agyagból gyúrt* soha sem űz lepel nélkül, arról nem vonja félre a' fátyolt, azt csak kitaláltatja. Én alig ha titkosbb boldog órákat is nem festek még. A' Festés' iskolájában nem mind botránkoztató az, a' mi az a' természetben.” (Döbrentei Gábornak, 1810. március 16., KazLev. VII. 313., 1683. sz.; vö. KazLev. V. 413., minderről és a Goethe-idézetéről l. még Kazinczy 1831. márciusi ritornelljének jegyzetében, 341. szövegidentitás.)

102. SZÖVEGIDENTITÁS

Könyörgés

1810. január 8.

1.	A' Könyörgés.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53. I. sz. 7. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Döbrentei Gábornak, 1810. január 12.)	1810	A	79.
2.	Könyörgés.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 118., 7. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Berzsenyi Dánielnek, [1810. január 9–19.])	1810	A	81.
3.	Könyörgés.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 137a–142b., a vers: 141a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Kis Jánosnak, 1810. január 19.)	1810	A	88.
4.	A' Könyörgés.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 115., 76. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Rumy Károly Györgynek, 1810. január 19.)	1810	A	94.
5.	Könyörgés.	MTAK M. Irod. Lev. 4r., 32.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Desseffy Józsefnek, 1810. január 25.)	1810	A	107.
6.	Könyörgés.	OSZK Levelestár, Nagy Gábornak, 76. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Nagy Gábornak, 1810. február 19.)	1810	A	118.
7.	A' Könyörgés.	MTAK M. Irod. Lev. 4r., 29.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Nagy Józsefnek, 1810. április 18.)	1810	A	130.
8.	Könyörgés.	Erdélyi Muzéum, 1814. I., 69.	Folyóirat- közlés.		1814	A	748.
9.	Könyörgés.	MTAK K 622., 17b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Görögös epigrammák I.)	1822 körül	A	–
10.	Könyörgés.	MTAK K 622., 22a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Görögös epigrammák II.)	1826– 1828	A	–

Megjelenések

1. KazLev. VII. 204–205., a vers csak első sorával (1641. sz.).
2. KazLev. VII. 229–232., a vers csak első sorával (1650. sz.); BerzsenyiLev., 2014., 92–97., a vers: 95.
3. KazLev. VII. 211–217., a vers: 215. (1645. sz.).
4. KazLev. VII. 217–220., a vers csak első sorával (1646. sz.).

5. KazLev. VII. 237–240., a vers csak első sorával (1653. sz.).

6. KazLev. VII. 276–278., a vers csak első sorával (1668. sz.).

7. KazLev. XXIV. 115–117., a vers: 117. (6009. sz.). Az első pótkötetbe a levél másolatából kö-zölt töredékes szöveg került bele (KazLev. XXII. 251–252., a vers: 252., 5507. sz.).

9. Gergyé, 1998., 102.

A Bajza–Toldy- és az Abafi-kiadás forrása a szövegállapotok egyezése miatt nem állapítható meg (Bajza–Toldy, 1836., 98.; Abafi, 1879., I. 69.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy az 5. forrásban a vers mellé jegyezte a keletkezés napját: 1810. január 8., s ezzel össz-hangban írta Kis Jánosnak, hogy aznap éjjel három epigrammája született, közülük az egyik a *Könyörgés*.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 10 forrás 10 szövegállapotot őrzött meg, ezek azonosnak tekinthetők, csak az 1. forrásban van kétszónyi különbség (1. sor: 'hozzá' a többi 'mellé' alakja helyett; 3. sor: 'dísz' 'íz' helyett), ezt nem tekintjük alváltozatnak.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Döbrentei Gábornak, 1810. január 12.

2. Levél Berzsenyi Dánielnek, [1810. január 9–19.]; a levél keltezéséről részletesen l. a 99. szö-vegidentitás jegyzetét.

3. Levél Kis Jánosnak, 1810. január 19.

4. Levél Rummy Károly Györgynek, 1810. január 19.

5. Levél Dessewffy Józsefnek, 1810. január 25.

6. Levél Nagy Gábornak, 1810. február 19.

7. Levél Nagy Józsefnek, 1810. április 18. A levél másolata (MTAK Ms. 4750/75.) töredékes, s nem teljesen egyezik az elküldött tisztázattal, valószínűleg a fogalmazványról készült. A jelen vers azonban teljesen egyező mindkét kéziratban.

8. Az *Erdélyi Múzeum* 1814. évi I. számában jelent meg, a kiadott szöveg forrása lehetett az 1810-es levélben küldött kidolgozás (1. forrás). A szám 1814 tavaszán jelent meg (2653. sz.).

9. *Görögös epigrammák I.*, 1822 körül.

10. *Görögös epigrammák II.*, 1826–1828.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az 1810 legelején keletkezett epigrammát megszületését követően Kazinczy sok barátjának elküldte, 1814-ben megjelent az *Erdélyi Múzeumban*, s szerepel az 1820-as évek epigramma-össze-írásaiban is, mindvégig változatlan szöveggel.

Magyarázatok

Kazinczy Schiller *Die zwei Tugendwege* (1795) című epigrammájának ihletéséről szól a jelen vers kapcsán, s Berzsenyinek (2.) össze is hasonlítja a két verset, kiírja az eredetit (2.), de csak mi-után a sajátjával elkészült. Döbrenteinek (1.) ugyancsak erre utal német nyelvű soraiban (magyarul: 'Rokon Schiller [soraival]: Két út van stb. Hasonlítsuk össze a magyart a némettel, hogy lássuk, a későbbi kölcsönzött-e valamit a korábbitól'). A *Pandekták* kijegyzései (K 633/I., 83a–87a) szerint Kazinczy az 1800-as lipcsei kiadást használta, a jelen vers e kiadás 207. oldalán található, Kazinczy másolata pontos. A Rumynak szóló levél versre vonatkozó kísérsora magyarul (Doncsecz Etelka fordításában): „Hogy tetszik Önnek ez a filozofáló?”

Jupiter vagy *Zeusz*, a főisten.
Deorum tantum est: csak az isteneknek van.
erhöbe den Reiz: emelje a kellemet/bájat.
als sein Eigenthum betrachtet: tulajdonaként tekinti.
schonend, schützend liebt: kímélve, védve szeret.

103. SZÖVEGIDENTITÁS
A' vak
1810. január 12.

1.	A' vak	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53. I. sz. 7. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak</i> , 1810. január 12.)	1810	Aa	77.
2.	–	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 137a–142b, a vers: 142a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak</i> , 1810. január 19.)	1810	Aa	90.
3.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 115., 76. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Rumy Károly Györgynek</i> , 1810. január 19.)	1810	Aa	95.
4.	A' vak	MTAK M. Irod. Lev. 4r., 32.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek</i> , 1810. január 25.)	1810	Aa	110.
5.	A' vak	Tövisek és virágok, 4.	Kötet- részlet.		1811	Ab	585.

Megjelenések

1. KazLev. VII. 204–205., a vers: 205. (1641. sz.).
2. KazLev. VII. 211–217., a vers: 216. (1645. sz.).
3. KazLev. VII. 217–220., a vers: 220. (1646. sz.).
4. KazLev. VII. 237–240., a vers csak címével (1653. sz.).
5. Handbuch, 1828., 35.; Bajza–Toldy, 1836., 107.; Abafi, 1879., I. 87.; Gergye, 1998. 108.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A Döbrenteinek írott levélben így vezeti be a verset (és előtte annak prózai parafrázisát): „Ma ismét egy rövid Aesthetico-Critica Epigramma repüle ki tollamból”, vagyis a keletkezési idő: 1810. január 12.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

Az 5 forrás 5 szövegállapota közül az első négy teljesen egyező, az ötödikben a 2. sor első fele mutat kisebb eltérést: itt a korábbi 'Látni akarsz, jámbor' helyett 'Látni vagyon kedved' áll (így a pentameter metszete mondattani egységgel esik egybe, s nem vágja ketté a jelzős szerkezetet). A 2. és 3. forrásban nincs cím, egyezően az ezen levelekben lévő más grammatikai epigrammákkal, így ez nem a jelen vers önálló jellemzője. Az alváltozatokat a szövegteltérés alapján jelöljük ki (1–4.: Aa; 5.: Ab).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Döbrentei Gábornak, 1810. január 12.
2. Levél Kis Jánosnak, 1810. január 19.
3. Levél Romy Károly Györgynek, 1810. január 19.
4. Levél Dessewffy Józsefnek, 1810. január 25.
5. A *Tövisék és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az epigramma 1810. január 12-i megszületését követően mindössze egy évig volt érvényben, a *Tövisék és virágok*nak csak az első kiadásában szerepelt, a tervezett újabbakban már nem vette számításba Kazinczy.

Magyarázatok

A Rumynak szóló levél kísérsora magyarul: „Esztétikai leckéket akarok disztichonokba tenni:” (Doncsecz Etelka fordítása).

paralogizmus: „tévedt, de nem *akarva*-hibás okoskodás. A’ mi *akarva*-hibás, Sophismának mondatik a’ Logicusoknál” (Kazinczy magyarázata a *Tövisék és virágok*ban).

104. SZÖVEGIDENTITÁS

Soloecismus

1810. január 19. előtt

1.	Soloecismus.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 118., 7. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Berzsenyi Dánielnek, [1810. január 9–19.]</i>)	1810	Aa	82.
2.	–	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 137a–142b, a vers: 142a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak, 1810. január 19.</i>)	1810	Ab	91.
3.	Soloecismus.	MTAK M. Irod. Lev. 4r., 32.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek, 1810. január 25.</i>)	1810	Ab	108.
4.	–	OSZK Levelestár, Nagy Gábornak, 76. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Nagy Gábornak, 1810. február 19.</i>)	1810	Ab	116.
5.	Soloecismus.	Tövisék és virágok, 3.	Kötet-részlet.		1811	Ac	583.
6.	–	OSZK Quart. Hung. 2606., 1a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok I.</i>)	?1825	Ad	–
7.	–	MTAK K 622., 73a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok II.</i>)	?1826	Ad	–
8.	–	MTAK K 622., 63b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák I.</i>)	1828–1830	Ad	–
9.	–	MTAK K 642., 92b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák II.</i>)	1830–1831	Ad	1183.

Megjelenések

1. KazLev. VII. 229–232., a vers: 232. (1650. sz.); BerzsényiLev., 2014., 92–97., a vers: 96.
2. KazLev. VII. 211–217., a vers: 216. (1645. sz.).
3. KazLev. VII. 237–240., a vers csak címével (1653. sz.).
4. KazLev. VII. 276–278., a vers: 277. (1668. sz.).
5. Bajza–Toldy, 1836., 107.; Abafi, 1879., I. 86.; Gergye, 1998., 108.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A jelen szövegidentitás esetében, szemben az 1810 januárjában keletkezett többi verssel, nem adott meg Kazinczy pontos keletkezési időt, így csak viszonyításokra hagyatkozhatunk. További problémát jelent, hogy az időrendileg szóba jöhető első levél, amely tartalmazta a verset, maga is bizonytalan datálású. A keletkezéstörténeti következtetések megalapozása végett ezért az alábbi táblázat a korabeli biztos datálású verseket és az azokat tartalmazó leveleket vetíti egymásra:

címek/ kezdősorok:	<i>Az erdő</i>	<i>A' boldog alkony</i>	<i>Könyörgés</i>	<i>A' vak</i>	Hogy soloecizáltak...	Diphthongust...
Kazinczy kelezése:	január 3.	január 8.	január 8.	január 12.		
Berzsényinek, január 1–3.	+	–	–	–	–	–
Döbrentének, január 12.	+	+	+	+	–	–
Berzsényinek, január 9–19.	–	+	+	–	+	–
Kis Jánosnak, január 19.	+	+	+	+	+	+

Leglényegesebb megállapításunk a táblázat alapján, hogy Kazinczy az éppen megszületett verseket azonnal vagy egy-két nap késéssel küldte barátainak, s mindegyik megszületett verset elküldte (*Az erdő* a második Berzsényi-levéiben nem szerepel, mert már a korábbiakban benne volt).

– Az e megállapításból adódó első következtetés épp e második Berzsényi-levéltre vonatkozik, amelynek csak időintervallumban adható meg a kelezése (január 9–19.). Ha fenti megállapításunk igaz, akkor január 12-én ez a levél még nem született meg, mert nincs benne *A' vak* című epigramma, melyet megszületése napján Döbrentének elküldött.

– A második következtetés a *Hogy soloecizáltak...* kezdetű versre, vagyis a jelen szövegidentitásra vonatkozik. Ha január 12-én még nem küldte azt Döbrentének, de 19-én Kis Jánosnak igen, akkor e vers születése (és a második Berzsényi-levél is) e két időpont közé tehető.

– A harmadik következtetés a *Diphthongust...* kezdetű másik epigrammát érinti: mivel benne volt a Kis Jánosnak írott levélben, de a második Berzsényi-levéiben nem, így sorrendileg a jelen vers után kellett készülnie (ez a Berzsényi-levéltre nézve pedig azt jelenti, hogy január 19. nemigen jöhet szóba a megírás dátumaként).

E következtetések lényegében az első megállapításon alapulnak, érvényük azonban feltételes, mert egy vers kimaradása egy levélből nem csak abból adódhat, hogy akkor még nem készült el. Épp ezért e következtetéseket nem érvényesítjük a levél datálásában, s a versek esetében is megmaradunk az 1810. január 19. előtt meghatározásnál, csak hozzátesszük ehhez, hogy a 'január 19. előtt' leginkább a január 13–18. közötti napokat jelentheti.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 9 forrás 9 szövegállapotot őrzött meg. Az eltérések főleg az 1–4. és az 5–9. között mutatkoznak: az 1. sorban az 'Irnyaki' név helyett az 'Ordosi', a 2. sorban a 'bukik' helyett mindkétszer a 'botol' szó áll. Az egyetlen egyedi eltérés az 1. forrásban van: itt az 'Ercselyi' név szerepel, ez alapján sorrendileg ezt tarthatjuk az elsőnek. Három forrásban van cím, melyek megegyeznek egymással (a címek összevető áttekintését l. a következő szövegidentitás jegyzetében). A 6–9. források ciklusszerkezete elhagyta a címeket, ez a váltás, a megjelent kötetet leszámítva, egybeesik a szövegeltérések tendenciájával. A 2. és 4. forrásban ugyancsak nincs cím, egyezően az ezen levelekben lévő többi grammatikai epigrammával, így ez megint csak nem a jelen vers önálló jellemzője. A cím és a szövegeltérések szempontjait együttesen érvényesítve négy alváltozatot különítünk el (1.: Aa; 2–4.: Ab; 5.: Ac; 6–9.: Ad).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Berzsenyi Dánielnek, [1810. január 9–19.]; a levél keletkezéséről részletesen l. a 99. szövegidentitás jegyzetét.

2. Levél Kis Jánosnak, 1810. január 19.

3. Levél Dessewffy Józsefnek, 1810. január 25.

4. Levél Nagy Gábornak, 1810. február 19.

5. A *Tövisek és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.

6. A *Forgácsok I.* ciklusa feltehetően, de nem bizonyíthatóan a *Felső Magyar Országai Minervában* való közlés céljára készült, 1825 végén.

7. A *Forgácsok II.* ciklusa talán egy 1826. októberi levél adatával hozható kapcsolatba, ez alapján feltételelesen ekkorra tesszük keletkezését.

8. A *Grammatikai Epigrammák I.* 1828 novembere és 1830 októbere között keletkezett.

9. A *Grammatikai Epigrammák II.* keletkezési idejét vagylagosan tudjuk megadni: 1830. október második fele vagy 1831. március 24. után.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers 1810. január 19. előtt (feltehetően az ezt megelőző héten) keletkezett, s lényegileg nem módosult. Az alváltozatot képező kisebb módosulások az első levél, majd főleg az első levelek után történtek, a *Tövisek és virágok*ban való megjelenéskor és utána. Az epigrammaciklus pálya végéig nyúló, újabb és újabb kiadási tervei során aztán már nem történt változás.

Magyarázatok

Soloecismus, azaz szolecizmus: „A' Grammatica' törvényeivel és a' szokással meg nem egyező szóllás. – Athenának egy gyarmatja (*colonia*) Soloe vagy Soli városban telepedett-meg. Sokára nyelvek sokban különbözött az anyanép' szóllásától. Innen a' név.” (Kazinczy jegyzete a *Tövisek és virágok*ban; vö. ehhez Csetri, 1990.)

suo loco: a maga helyén.

Ercselyi/Irnyaki/Ordosi: fantázianevek.

105. SZÖVEGIDENTITÁS
Soloecismus/Edőkhöz/Ad vocem Soloecizálok/Synizesisz
1810. január 19. előtt

1.	Soloecismus.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 137a–142b, a vers: 142a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak,</i> <i>1810. január 19.</i>)	1810	Aa	92.
2.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 115., 76. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Rumy Károly Györgynek,</i> <i>1810. január 19.</i>)	1810	Aa	96.
3.	Edőkhöz.	MTAK M. Irod. Lev. 4r., 32.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy</i> <i>Józsefnek, 1810. január 25.</i>)	1810	Ab	109.
4.	Ad vocem Soloecizálok.	OSZK Levelestár, Nagy Gábornak, 76. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Nagy Gábornak,</i> <i>1810. február 19.</i>)	1810	Aa	117.
5.	Synizesisz.	Tövisék és virágok, 3.	Kötet- részlet.		1811	Ac	584.
6.	–	OSZK Quart. Hung. 2606., 1a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok I.</i>)	?1825	Ad	–
7.	–	MTAK K 622., 73b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok II.</i>)	?1826	Ad	–
8.	–	MTAK K 622., 63b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai</i> <i>Epigrammák I.</i>)	1828– 1830	Ad	–
9.	–	MTAK K 642., 93a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai</i> <i>Epigrammák II.</i>)	1830– 1831	Ad	1184.

Megjelenések

1. KazLev. VII. 211–217., a vers: 216. (1645. sz.).
2. KazLev. VII. 217–220., a vers: 220. (1646. sz.).
3. KazLev. VII. 237–240., a vers csak címével (1653. sz.).
4. KazLev. VII. 276–278., a vers: 277. (1668. sz.).
5. Bajza–Toldy, 1836., 107.; Abafi, 1879., I. 86.; Gergye, 1998., 108.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A jelen szövegidentitás esetében, szemben az 1810 januárjában keletkezett többi verssel, nem adott meg Kazinczy pontos keletkezési időt, így csak viszonyításokra hagyatkozhatunk. A többször *Soloecismus* címen szereplő *Hogy soloecizálok...* kezdetű vers és a jelen szövegidentitás viszonyára nézve annak vizsgálatakor (l. az előző szövegidentitás jegyzeteit) arra a feltételes következtetésre jutottunk, hogy sorrendileg megelőzi a jelen verset. Ezt a következtetést egy másik érveléssel megerősíthetjük. A két epigramma címeit vizsgálva a korabeli, elsősorban levélforrásokban a következő összefüggéseket láthatjuk:

forrás	Hogy soloecizálok...	Diphthongust...
Berzsenyinek, január 9–19.	Soloecismus	[nincs a levélben]
Kis Jánosnak, január 19.	[nincs címe]	Soloecismus
Rumynak, január 19.	[nincs a levélben]	[nincs címe]
Dessewffynek, január 25.	Soloecismus	Edőkhöz
Nagy Gábornak, február 19.	[nincs címe]	Ad vocem Soloecizálok.
Tövisék és virágok, 1811	Soloecismus	Synzesisz

A Kis Jánosnak és a Nagy Gábornak szóló levélben lévő címek átfedést mutatnak a másik vers e forrásokban egyébként nem szereplő, de egyöntetűen használt címével (*Soloecismus*). Az egyezőknek látszó címben azonban lényegi különbséget jelent az *oe* hang itteni kiemelése, melyet a második forrás esetében az 'ad vocem' is hangsúlyoz (ezt így értelmezhetjük: 'az *oe* hangra'). Felvethető, hogy ebben a két esetben valójában a cím nélkül szereplő előző vers első sorára vonatkozó utalást kell látnunk, a verset pedig mintegy annak magyarázataként olvashatjuk. Az e levelekben lévő harmadik grammatikai epigrammának sincs címe (másutt *A' vak* címen), vagyis e források jellemzője e verseknél a cím mellőzése. Mindebből azt a következtetést vonjuk le, hogy a jelen vers ötletét az előző adta, így az időben is megelőzi a jelen epigrammát, s ez megerősíti korábbi következtetésünket. Az itt is elfogadott 1810. január 19. előtt kelteztést tehát úgy kell értenünk, hogy az az előző vers keletkezése utáni dátumot jelöl, feltehetően a január 12–18. közötti napok valamelyikét.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 9 forrás 9 szövegállapotot őrzött meg. Az eltérések főleg az 1–4. és az 5–9. között mutatkoznak: az 1. sorban a 'Diphthongust' végződése változott 'Diphtongot'-ra (kivéve a 7. forrást, ahol megmaradt a korábbi) és az 'Edők' név helyére az 'Opor' került. Egyedi eltérést egyet találunk: a 3. forrás 2. sorában felcserélődött a két fél sor. A címet tekintve a cím hiányát is beszámítva öt variációt találunk. Az 1. és a 4. címeinek iménti keletkezéstörténeti szempontú tárgyalásából a szövegállapotokra nézve az a további következtetés is adódik, hogy az e két forrásban lévő címszerű felírást inkább a másik versre való visszautalásként értelmezhetjük, semmint a másik kettőhöz hasonlatos, önmagában is megálló, így teljes értékű címként. Az egyedi *Edőkhöz* cím egybeesik az ezt tartalmazó 3. forrásban lévő egyedi szöveg megoldással, a 2. forrásban pedig nincs cím, egyezően az ezen levélben lévő másik grammatikai epigrammával, így ez nem a jelen vers önálló jellemzője. A 6–9. források ciklusszerkezete elhagyta a címeket, ez a váltás, a megjelent kötetet leszámítva, egybeesik a szövegeltérések alaptendenciájával. A cím és a szövegeltérések szempontjait együttesen érvényesítve négy alváltozatot különítünk el (1–2.: Aa; 3.: Ab; 4.: Aa; 5.: Ac; 6–9.: Ad).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Kis Jánosnak, 1810. január 19.
2. Levél Rumi Károly Györgynek, 1810. január 19.
3. Levél Dessewffy Józsefnek, 1810. január 25.
4. Levél Nagy Gábornak, 1810. február 19.
5. A *Tövisék és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.
6. A *Forgácsok I.* ciklusa feltehetően, de nem bizonyíthatóan a *Felső Magyar Országai Minervában* való közlés céljára készült, 1825 végén.
7. A *Forgácsok II.* ciklusa talán egy 1826. októberi levél adatával hozható kapcsolatba, ez alapján feltételelesen ekkorra tesszük keletkezését.
8. A *Grammatikai Epigrammák I.* 1828 novemberére és 1830 októberé között keletkezett.
9. A *Grammatikai Epigrammák II.* keletkezési idejét vagylagosan tudjuk megadni: 1830. október második fele vagy 1831. március 24. után.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers 1810. január 19. előtt (feltehetően az ezt megelőző héten) keletkezett, de a *Soloecismus* című epigramma után, feltehetően arra vonatkozóan. A szövegidentitás a pálya végéig lényegileg nem módosult. Alváltozatot képező kisebb módosulás először a levélbeli küldözgetések során történt ingadozásban érhető tetten, majd a *Tövisék és virágok*ban való megjelenéskor és utána. Az epigrammaciklus újabb és újabb kiadási tervei során aztán már nem történt változás.

Magyarázatok

A Rumynak szóló levél kísérősora magyarul: „Esztétikai leckéket akarok disztichonokba tenni:” (Doncsicz Etelka fordítása).

Synizesisz: „Két vocálisnak egyyüvé-olvasztása” – írta Kazinczy a *Tövisék és virágok* jegyzetében; amint a 'soloecismus' szó megjelölt magánhangzói egygyólvadnak a kiejtésben (két forrás ezt írásban is jelöli: 'solecismus'). A Kazinczy által adott értelmezés megegyezik a *syncrisis* fogalmának alapjelentésével (vö. Szabó G. Zoltán meghatározását, Kölcsey Lev. I. 989.).

diphthongus: diftongus, azaz kettőshangzó (egy szótagot képező két magánhangzó).

Edők/Opor: fantázianevek.

106. SZÖVEGIDENTITÁS

A' Zsibói nagy Megholt/Báró Wesselényi Miklós

1810. január 22.

1.	A' Zsibói nagy Megholt.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53. I. sz., 8. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak, 1810. január 22.</i>)	1810	A	97.
2.	A' zsibói nagy megholt	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 115., 77. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Rumy Károly Györgynek, 1810. január 22.</i>)	1810	A	100.
3.	A' Zsibói nagy Megholt.	ENMI. Fond Familial Wesselényi din Jibou, Lit. K. (1814–1818)	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Wesselényi Miklósnénak, 1810. január 22.</i>)	1810	A	101.
4.	A' Zsibói nagy Megholt.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 118., 7b. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Berzsenyi Dánielnek, 1810. január 22.</i>)	1810	A	102.
5.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r., 32.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Desseffy Józsefnek, 1810. január 25.</i>)	1810	A	105.
6.	A' Zsibói nagy Megholtra.	KazLev. VII. 250–253., a vers csak első sorával.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (<i>Cserey Farkasnak, 1810. január 28.</i>)	1810	–	–
7.	A' Zsibói nagy Megholtra.	Hazai és külföldi tudósítások, 1810. 13. sz., I. 102.	Hírlapi közlés		1810	A	732.
8.	–	OSZK Levelestár, Nagy Gábornak, 76. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Nagy Gábornak, 1810. február 19.</i>)	1810	A	114.

9.	–	Annalen der Literatur und Kunst, Intelligenzblatt, 1810. június, II. 517–518.	Folyóirat-közlés.		1810	A	731.
10.	A' Zsibói nagy Megholt.	MTAK K 633/III., 151a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták</i>)	1810–1811	A	995.
11.	–	MTAK K 611., 85b.	Autográf fogalmazvány.	Műrészlet. (<i>Erdélyi Levelek D.</i>)	1825–1826	A	–
12.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 52. III., 191.	Autográf tisztázat.	Műrészlet. (<i>Erdélyi Levelek 26.</i>)	1827–1830	A	–
13.	Báró Wesselényi Miklós.	MTAK K 642., 59a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények</i>)	1830–1831	B	1146.
14.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 52. II., 174. [másfél sor]	Autográf tisztázat.	Műrészlet. (<i>Erdélyi Levelek 28.</i>)	1831	–	–

Megjelenések

1. KazLev. VII. 221–224., a vers: 221. (1647. sz.).
 2. KazLev. VII. 225–227., a vers csak első sorával (1648. sz.).
 3. KazLev. VII. 234–236., a vers csak első sorával (1652. sz.).
 4. KazLev. VII. 232–234., a vers csak első sorával (1651. sz.); BerzsenyiLev., 2014., 105–107., a vers: 105.
 5. KazLev. VII. 237–240., a vers csak első sorával (1653. sz.).
 6. KazLev. VII. 250–253., a vers csak első sorával (1656. sz.).
 8. KazLev. VII. 276–278., a vers csak első sorával (1668. sz.).
 9. Váczy János jegyzetben utal e megjelenésre (miként a *Hazai és Külföldi Tudósítások*-beli publikációra is, mely 7. forrásunk), közli a német bevezető szöveget, viszont a verset és annak német fordítását nem (KazLev. VII. 572.).
 12. ErdLev., 2013., 330.
 13. Bajza–Toldy, 1836., 96.; Abafi, 1879., I. 67.; Gergye, 1998., 101.
 14. ErdLev., 2013., 517.
- A *Handbuch* (1828., 33.) csak az első két sort közli, *Báró Wesselényi Miklós' sírjára* címmel, egy a forrásokban nem szereplő szóval ('él' a 'jár' helyett).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy leveleiben egyöntetűen írja, hogy a vers 1810. január 22-én hajnalban készült.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A szövegállapotok a 13. forrás kivételével megegyeznek, itt új a cím és a 3–4. sor jelentősen át van írva, így ezt szövegváltozatnak tekintjük.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Döbrentei Gábornak, 1810. január 22.
2. Levél Rummy Károly Györgynek, 1810. január 22.

3. Levél Wesselényi Miklósnénak, 1810. január 22. A levélnek megvan az autográf másolata a *Pandektákban* (MTAK K 641., 197a–198a), de ez a fogalmazványról készülhetett, mert hiányzik a megszólítás, a dátum és az elkészítés. Az elküldött levélben külön mellékletlapon álló vers és a hozzá fűzött hosszú kommentár nincs lemásolva, csak a versre található utalás a levélszöveg lábjegyzeteként, annak első sorával.

4. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1810. január 22.

5. Levél Dessewffy Józsefnek, 1810. január 25.

6. Levél Cserey Farkasnak, 1810. január 28. Kézirat hiányában e levelet csak Váczy János kiadásából ismerjük, ahol a vers nem szerepel, a forrást így nem közöljük főszöveggént, a kísérősorokat viszont ideiktatjuk: „Őtet sok, a' ki nem látta, *vad embernek* nézte, 's holmi históriák után el nem hihette, hogy *tiszteletré méltó* ember lehetett volna. Ezen bolond hit megczáfolása miatt írtam utolsó levelemben veled is közlött Epigrammát. Ha az talán kezdedbe nem ment volna, vedd itt újra. [a vers] A' gonoszt és rútat engesztelhetetlen haraggal gyűlölő Cátót Horázt atrox animi-nak nevezi; Brútusnak lágy lelke felől pedig el van telve Plutarchus és Ciceró. – Az utolsó sor ezt teszi: Kommt eine *bessere Zeit*, so gibst dir, mein Vaterland, deinen jetzigen Verlust Zsibó wieder.”

7. A *Hazai és Külföldi Tudósítások* 13. számában jelent meg (február 14.), Kazinczy több január 22-i levelében említi, hogy aznap elküldte Kultsár Istvánnak is.

8. Levél Nagy Gábornak, 1810. február 19.

9. Az *Annalen* 1810. júniusi számában jelent meg, minden bizonnyal Rumy közlésében.

10. A *Pandekták* ezen csomójának keletkezését 1810 januárja és 1811 áprilisa közé tehetjük (részletesen l. a jelen költeménnyel egy csomóban lévő *Az erdő* című vers, a 100. szövegidentitás 9. forrásának keletkezéséről írottakat).

11. Az *Erdélyi Levelek* e változata 1825–1826 körül készült.

12. Az *Erdélyi Levelek* e változata 1827–1830 közöttre tehető.

13. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

14. Az *Erdélyi Levelek* e változata 1831-ben született, az *Utazások* címen tervezett kötetbe.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az 1810. január 22-én hajnalban született epigrammát még aznap, illetve a következő napokban sokféle szétküldi Kazinczy, s azonnal publikálja is (továbbá feltehetően ekkoriban archiválja a *Pandektákban*). Ezt követően az 1820-as évek végén, az *Erdélyi Levelek* két (illetve a töredéket is beszámítva: három) változatában tervezi hasznosítani. Versei gyűjteményes kiadásába új címmel és újraírt második disztichonnal került bele.

Magyarázatok

Wesselényi Miklós, id. (1750–1809) erdélyi ellenzéki politikus, felesége Cserey Ilona (1754–1831), Kazinczy korán meghalt első lányának keresztszülei. Wesselényi egyetlen életben maradt gyermeke Wesselényi Miklós, ifj. (1796–1850), akihez Kazinczy 1809-ben episztolát írt. A Wesselényiekről részletesen l. ErdLev., 2013., 186–205. (vö. még 322–330., 435–437., 513–517.; valamint az életrajzi összefoglalókat a jegyzetben: 595–596.). Wesselényi Miklós 1809. október 25-én halt meg, Kazinczy epigrammájának azonban nem maga az esemény volt az ihletője, noha ekkori levelezésében többször is szó esik az elhunyról, hanem a *Hazai és Külföldi Tudósítások* 1810. január 6-i számában megjelent emlékezés, amelyben Wesselényi „Kátói erősséggel bíró characteré”-ről esik szó (idézi Váczy János, jegyzetben, KazLev. VII. 570.). Kazinczy levelei kísérősoraiban kifejezetten hivatkozik e cikkre és a Catóhoz való hasonlításra, a verset ihlető ötletként ennek a Brutusszal való összekapcsolását tekinti, mint azt Rumynak részletesen leírja: „Wesselényi halálára gondoltam, amit Kultsár lapjában kiválóan ismertettek. Vehemens viselkedésére és érzelmei nemességére gondoltam. Cato és Brutus egyszerre! kiáltottam. – Az epigramma készen állt, mielőtt körülnéztem. – Barátom, ez isteni [dolog]. Ezt megírtam Kultsárnak és az özvegyének.” (Doncsecz Etelka fordítása.) Dessewffynek pontosítja a hasonlítást: „Vehemens ember volt mint Cátó, de lágy szívű mint Brútus.” Kiemeli még az epigramma görögös jellegét, s a Rummy-levélnél a vers német fordítása után megállapítja (Doncsecz Etelka fordítása): „Az epigramma méltó rá, hogy az antológiában

álljon. Hangozzék ez bármily szerénytelennek is.” Wesselényinének írott magyarázatában lényegében a winckelmanni ’nemes egyszerűség és csendes nagyság’ elvét fejtí ki.

A jelen epigramma publikálásának szándékán kívül leveleiben említi egy nekrológ megírásának tervét, amely a tavasz folyamán leveleiben visszatérő téma, de elkészültéről nem tudunk, Wesselényi életrajzát az *Erdélyi Levelek*ben írta meg (ErdLev., 2013., 193–201.). Két másik terv is foglalkoztatta ekkoriban: Wesselényi özvegye és fia az epigrammát megköszönő leveleikben Kazinczyt egy emlékkerseket tartalmazó kiadvány és egy emlékmű létrehozásában való közreműködésre kérték (1678., 1685. sz.). Kazinczy nagy lelkesedéssel látott a megvalósításhoz (1691. sz.), barátait kérte emlékkersek írására, néhány vers el is készült, de maga a kiadvány nem (a történetek igen részletes összefoglalását l. *Berzsenyi Dániel összes művei, Költői művei*, kiad. Merényi Oszkár, Bp., 1979., 666.). Az emlékművet is görög mintára képzelte el Kazinczy, megépítéséről nem találtunk adatokat. Közben Cserey Farkas is beszámol (1753. sz.) egy maga által állítandó emlékmű tervéről, melyre Kazinczy jelen epigrammájának két sorát helyezné feliratként, az *Erdélyi Múzeum* első száma erről ad hírt (1814. I. 166.), Kazinczy levelére hivatkozva, idézve a két sort. Az *Erdélyi Levelek* egyik változatában (11. forrás) talán erre utal Kazinczy, az *Erdélyi Múzeumban* az epigramma más megjelenéséről nem tudunk.

Zsibó: ma Jibou (Románia).

fene Cátó/Kátó: Marcus Portius Cato (i. e. 234–149.) erkölcsi szigoráról híres római író, politikus. A jelzős szerkezetet Horatiustól vette át Kazinczy (*Ódák* II. 1., 24. sor), mint erre magyarázataiban több helyütt utal („atrox animi Horat.”).

Brutus, Marcus Iunius (i. e. 85 – i. e. 42) római államférfi. Kazinczy Brutus jellemzése kapcsán Plutarkhosz *Párhuzamos életrajzok* című művének Brutus-fejezetére és Cicero *Brutus* című dialógusára hivatkozik.

eggy jobb kor: „az az mikor jobb idők jönek reánk” – írja Döbrenteinek magyarázatképpen, Berzsenyinek pedig bővebben ezt: „az utolsó sor’ értelme ez: a’ Metempsychozis által néked, Erdély, újra megadja Zsibó azt a’ díszedet, mellynek kidőltét most keserged”. (*Metempsychozis*: metempsychózis, lélekvandorlás.) Dessewffynek az utalás hátterét világítja meg: „Az utolsó sorban az *eggy jobb korban* nem áll ok nélkül. Tőle halála előtt kevés napokkal elvették az Administrátorságot.” Kazinczy azonban maga sem volt tisztában a történetekkel (amit ezután ír, találgatás), mert Csereytől január 28-án azt kérdezi a megírandó nekrológ miatt: „Mikor és miért vették el hivatalját?” Válaszokat többszöri sürgetés ellenére is csak hiányosan kap. Wesselényi 1806 júliusától Közép-Szolnok megyei főispáni helytartó (*administrator*) volt (Szinyei 1804-et ír, de ezt Cserey levele és az *Erdélyi Levelek* is cáfolja, s a szakirodalomban is a helyes adat szerepel), 1809 júliusában Wesselényi betegségére hivatkozva mást bíztak meg a nemesi felkelés irányításával.

107. SZÖVEGIDENTITÁS A' neo- és palaeologusz 1810. január 22.

1.	A neo- és palaeologismus.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53. I. sz., 8. darab.	Autográf tiszttázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak, 1810. január 22.</i>)	1810	Aa	98.
2.	A' neo- és palaeologus.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 115., 77. darab.	Autográf tiszttázat.	Levélrészlet. (<i>Rumy Károly Györgynek, 1810. január 22.</i>)	1810	Ab	99.
3.	A neo és palaeologus.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 118., 7b. darab.	Autográf tiszttázat.	Levélrészlet. (<i>Berzsenyi Dánielnek, 1810. január 22.</i>)	1810	Ab	103.

4.	A' Neo- és Palaeologus.	MTAK M. Irod. Lev. 4r., 32.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Dessewffy Józsefnek, 1810. január 25.)	1810	Ab	112.
5.	–	OSZK Levelestár, Nagy Gábornak, 76. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Nagy Gábornak, 1810. február 19.)	1810	Ab	115.
6.	A' Palaeo- és Neo-logus.	MTAK K 633/III., 219a–221a. [csak kezdősor]	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Aranka Györgynek, 1810. július 1.)	1810	–	–
7.	A' neo- és palaeologusz.	Tövisek és virágok, 7–8.	Kötet-részlet.		1811	Ab	592.

Megjelenések

1. KazLev. VII. 221–224., a vers: 222. (1647. sz.).
2. KazLev. VII. 225–227., a vers csak első sorával (1648. sz.).
3. KazLev. VII. 232–234., a vers csak első sorával (1651. sz.); BerzsenyiLev., 2014., 105–107., a vers: 106–107.
4. KazLev. VII. 237–240., a vers csak első sorával (1653. sz.).
5. KazLev. VII. 276–278., a vers csak első sorával (1668. sz.).
6. Váczy János a levelet idegen kezű másolatból adta ki (MTAK M. Irod. Lev. 4r., 37.; KazLev. VIII. 1–3., a vers csak első sorával, 1793. sz.). A másolat a *Pandekták* autográf archiválási tisztázatáról készült, amely a levélfogalmazványt őrizte meg (a jelen vers címe egyedül ezekben szerepel a többitől eltérő formában, felcserélve a tagok sorrendjét).
7. Bajza–Toldy, 1836., 110.; Abafi, 1879., I. 89.; Gergye, 1998., 110.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy a Döbrentéinek szóló levélben írja: „ma éjjel csináltam”, s hasonlóan nyilatkozik Berzsenyinek és Rumynak is, tehát a keletkezési idő: 1810. január 22.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 7 szövegforrás 6 szövegállapotot őrzött meg, az Arankának írott levélben Kazinczy a versnek csak az első sorát írta le, a folytatásra 'etc.' jelzés utal. A szövegben mindössze apró eltérések vannak:

sor	szöveghely	forrás
cím	A neo- és palaeo-logismus A neo- és palaeo-logus.	1. a többi
3.	kesereg nyavalyog	1–3., 7. 4–5.
	hogy az Urfia mivel Urfia	a többi 7.
4.	francia Párizsi	1. a többi
5.	vastag gazdag	a többi 4.
6.	hunczfutli hunczfutka	1. a többi
8.	hajdan eddig	a többi 3.

A 7 szöveg hely egy kivétellel egyedi eltérést mutat, a hat eset közül háromszor az 1. forrás különbözik a többitől (a 3., 4., 7. egyszer-egyszer). Az eltérések elég jelentéktelenek, egyedül a címbeli különbséget tekintjük érdemibbnak, s így az 1. forrást alváztoztaként regisztráljuk.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Döbrentei Gábornak, 1810. január 22.
2. Levél Rummy Károly Györgynek, 1810. január 22.
3. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1810. január 22.
4. Levél Dessewffy Józsefnek, 1810. január 25.
5. Levél Nagy Gábornak, 1810. február 19.

6. Levél Aranka Györgynek, 1810. július 1. A verset felvezető hosszú bekezdésben nincsen szorosan a vers szövegére vonatkozó magyarázat, általában a neológia szükségességéről szól Kazinczy.

7. A *Tövisék és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás mindössze egy évig volt érvényben, már 1810. január 22-i megszületésekor is „minden érdem nélkül” valónak mondja Berzsenyihez szóló levelében. Ennek ellenére barátainak küldözgeti ekkor, s beilleszti a *Tövisék és virágok*ba is. A kötet 1811-es megjelenését követően azonban már nem szerepelteti az újabb kiadások tervezeteiben.

Magyarázatok

A Rumynak írott levélben (2.) a vers után hosszabb kommentár, valamint a vers német fordítása található: „Ich kann nicht umhin, diese *scurrilitaet* Ihnen zu übersetzen, weil ich nicht weiß, ob Sie wissen, was Fürmender ist.

Sie wissen, daß der ung. *Aristocratismus* die Leute, die im *Magistrat* einer kön[iglichen] fr[ei]en Stadt dienen, nicht schätzt; und daß diese Herren, die oft *per fas et nefas* so hoch in ihrer Stadt gestiegen sind, auch darum nicht zu oft zu schätzen sind, weil sie wirklich Schöpßen genannt werden können. Dieses zwiefache Gefühl gibt ihnen eine Schüchternheit, vor Menschen aus den adelichen Kasten zu erscheinen und *Kleinstädler* und *Kalvinisten* sind sie noch auch aus einer dritten Ursache scheu. – So ist auch der Stadtrichter; wie denn der FÜRMENTER URAM? (ich glaube, dieß ist der *tribunus*, und das Wort kommt aus dem deutschen: VORMUND). – Ich wählte die lächerliche *personnage* eines solchen Menschen zu Gegenstande meiner Geißel. Sie fahren junge Leute, die nach Pesth als Juraten gehn, und dorthier Kleider nach der neuesten Art und Schnitt nach Debreczin bringen, grob an, und sagen: ist denn das ein Peltz für einen Ungar? diese langen Bauchhosen? diese titusirten Köpfe? etc. Warum nicht bey dem stattlichen ungr. Zopf und den Superflüs (an die Sie sich erinnern *müssen*)? – Und so wie sie Kleider, die für sie neu sind, kleinstädlerisch kritisiren: so auch apocopirte, neu geschaff[ene] Worte.

Die Spr[ache] ist nicht mehr *ungarisch*, so wie die Kleider es nicht mehr sind. Ein germanisiren der Geschmack verdrängte das ächt ungrische und wir nahen uns zu bastardisiren.

So jammert der *Fürmender Uram*, als er sieht, daß sein junger Herr den bis zu die Waden reichenden Pelz nach dem Schnitt der franz[ösischen] Hußaren abgekürzt hat.

Und sein Hals von 4,5 Cravaten dick umwunden ist, und sein *üstök à la cochon* hérissirt steht, und ach des lieben hunczfutka (das ist wirklich der Name von den Superflüs, die man ober und neben den Ohren gegen die Wange hervorkämmt und abstutzt) und des lieben Zopfs! die sind ausser Achtung.

Und schreibt er, so sagt er nicht mehr *csendesség*, *kedvesség* und *kegyesség*, sondern *csend*, *kecs* und *kegy*; und was *reménység* vorhin war, muß jetzt – es ist zu lang! – *remény* seyn.

Das Wort *esztendő* ward *év*, und sein Mädchen nennt er *barátné*, (Debrezin glaubt *né* sey terminatio denotans uxorem) und er flieht vor dem bey uns (Debrezinern) gewöhnlichen *Komám-Assz[ony]*, und dem traulichen *Csillagom-adta Boris*. –

LEHRE. Herr *Fürmender*! kein Teufel fordert von ihnen [!] daß Sie ein *Urficska* werden sollen. Sie **GROSSER FÜRMENTER** (in der 5ten region des Hexam[eter] ist nicht *dactylus*, sondern *spondeus*) bleiben auch ferner *Fürmender* (in Kleidung und Sprache altväterisch) – und Sie *Élégant* seyn sie ohne Sorgen *Élégant*.

Das Epigramme ist *schneidend*. – Die Narren müssen gegeißelt werden, denn sie glauben weise zu seyn.”

A kommentár magyarul (Doncsecz Etelka fordításában): ‘Nem tudom elkerülni, hogy ezt a tréfás dolgot Önnek lefordítsam, mert nem tudom, hogy vajon tudja-e, hogy mit jelent a Fürmender.

Ön tudja, hogy a magyar arisztokratizmus az olyan embereket, kik egy szabad királyi város magisztrátusában szolgálnak, nem becsüli; és hogy ezek az urak, kik gyakran per fas et nefas emelkedtek oly magasra a városukban, nem túl gyakran becsülhetők amiatt sem, mert valóban rászolgáltak, hogy ürünek nevezzék őket. Ez a kétszeres érzés elbátortalanítja őket, hogy megjelenjenek a nemesi kasztokból származó emberek előtt, és a *kisvárosiak* és a *kálvinisták* még egy harmadik okból is bátortalanok. – Így van ezzel a városbíró is; hogyan hát a FÜRMENTER URAM? (azt hiszem, ez a tribunus, és a szó a németből jön: GYÁM). – Én egy ilyen ember nevetséges jellemét választottam ostromozásom tárgyául. Ők azokra a fiatalemberekre, kik Pestre mennek jogi hivatalt betölteni, és onnan a legújabb fajtájú és szabású ruhákat viszik Debrecenbe, durván rátámadnak és azt mondják: hát ez egy magyarnak való szörme? ezek a hosszú hasas nadrágok? ezek a bodorfejek? stb. Miért nem a daliás magyar copf és a hunczfutka (amire Önnek emlékeznie *kell*) [ellen emelnek kifogást]? – És ahogyan a ruhákat, melyek számukra újak, kisvárosi módra kritizálják: úgy a csonkított, újonnan alkotott szavakat is.

Nem *magyar* már a nyelv, mint ahogy már a ruhák sem azok. A németes ízlés kiszorította az eredeti magyart és közel állunk ahhoz, hogy elkorcsosuljunk.

Így kesereg Fürmender Uram, amikor látja, hogy fiatal ura a lábikráig érő szörmet a francia huszárok szabása szerint megrövidítette.

És a nyakát vastagon 4–5 nyakkendő borítja, és az üstöke à la cochon borzasan áll, és ah, a kedves huncfutka (valójában ez a neve annak a hajviseletnek, amelyet a fülek fölött és mellett az orca irányába előrefésül és megkurtít) és a kedves copf! Ezek nem kapnak figyelmet.

És ír, és már nem mondja, hogy *csendesség*, *kedvesség* és *kegyesség*, hanem hogy *csend*, *kecs* és *kegy*, és mi korábban *reménység* volt, annak most – ez túl hosszú! – *reménynek* kell lennie.

Az *esztendő* szó *év* lett, és a lánykáját *barátnénak* nevezi, (Debrecen azt hiszi, hogy a né terminatio denotans uxorem) és menekül a nálunk (debrecenieknél) megszokott *Komám-Asszony*-tól és a meghitt *Csillagom-adta Boris*-től. –

TANULSÁG. Fürmender Uram! Az ördög sem kéri Öntől, hogy Úrficskává váljon. Ön NAGY FÜRMENTER (a hexameter ötödik verslába nem dactilus, hanem spondeus) továbbra is Fürmender marad (ruházatban és nyelvben ódivatú) – Ön maradjon elegáns, gond nélkül elegáns.

Az epigramma *metsző*. – A bolondokat meg kell korbácsolni, mert azt hiszik, hogy bölcsek.”

neo- és palaeo-logismus/logus: „*Neósz*, új; *Palaeósz*, régi; *lógosz*, beszéd, beszéllő” – írta Kazinczy a *Tövisék és virágok* jegyzetében.

Fürmender: az epigramma Debrecen-ellenes éllel készült, ahogy az a levelek kísérősoraiból egyértelműen kiderül (a Rumynak szóló levél idézett része különösen részletes magyarázatot ad). Mikor megvilágítja verse értelmét, a városbíróról szólván a debreceni bíróval példalóztat Kazinczy, s a választott szóra nézve ezt teszi hozzá Berzsenyinek szóló levelében (3.): „Egy jó Isten a' Bíró Uram titulusa helyett a' Fürmender (Vormünder, Tribunus) nevét juttatá eszembe, 's ez már hangjára nézve is véghetetlenül nevetséges szó.” Kazinczy tehát a 'gyám' jelentésű német *vormund* szóból képezte a megnevezést, s az általánosabb 'előljáró' jelentésben használta a latin *tribunus* alapján.

szelé: Kazinczy a 3. forrásban a sor mellé írta: *elszelé*, vagyis elvágta.
hunczfutli/hunczfutka/superflu: a fülek mellett lelógó, fodorított tincs.
czafli: copf (l. erről emlékezéseiben többször, pl. PEml., 2009., 91.).

108. SZÖVEGIDENTITÁS

Báróczy

1810. január 22–28.

1.	Báróczy.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 115., 78.+79. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Rumy Károly Györgynek, 1810. január 28.</i>)	1810	Aa	113.
2.	Báróczy.	KazLev. VII. 250– 253., a vers csak kezdősorával.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (<i>Cserey Farkasnak, 1810. január 28.</i>)	1810	–	–
3.	Báróczy.	Hazai Tudósítások, 1810. február 17., 14. sz., I., 109.	Hírlapi közlés.		1810	Ab	733.
4.	–	Annalen der Literatur und Kunst, Intelligenzblatt, 1810. június, II. 517.	Folyóirat- közlés.		1810	Aa	730.
5.	–	Bajza–Toldy, 1845., 208–213., a vers: 208.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (<i>Szentgyörgyi Józsefnek, 1810. június 3.</i>)	1810	Ab	135.
6.	Báróczy.	Tövisék és virágok, 7–8.	Kötet- részlet.		1811	Aa	615.
7.	Báróczy.	MTAK K 642., 89a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Arczképek.</i>)	1830– 1831	Aa	1174.

Megjelenések

1. KazLev. VII. 244–250., a vers: 245–246. (1655. sz.).
2. KazLev. VII. 250–253., a vers csak kezdősorával (1656. sz.).
5. KazLev. VII. 490–493., a vers csak kezdősorával (1764. sz.).
6. Handbuch, 1828., 41.; Bajza–Toldy, 1836., 129.; Abafi, 1879., I. 101–102.; Gergye, 1998., 119.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Báróczi Sándor 1809. december 24-én halt meg, Kazinczy Kis Jánosnak 1810. január 19-i levelében írja meg a hírt (KazLev. VII. 212., 1645.), legkésőbb ekkor tehát tudomása volt erről. Az epigrammát 1810. január 28-án két levelezőtársával közli. Csereynek a Wesselényi-epigramma után e szavak kíséretében másolja be levelébe: „Imhol az olta írt Epigrammám Báróczira.” Mint-hogy a Wesselényi halálára írott vers 1810. január 22-én hajnalban készült, így a Báróczyra írott jelen vers január 22. és 28. közé tehető. További szűkítés is valószínűsíthető, noha csak feltételelesen: január 25-én Dessewffy Józsefnek lemásolja januári vertermését, s itt még ez nem szerepel, így arra gondolhatunk, hogy január 25. után és 28. előtt készült.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 7 szövegforrásból hatot ismerünk, ezek nagyon hasonlóak, mindössze három szöveghelyen van eltérés. Az 1. forrás 7. sorában és nyomán az *Annalen* közlésében (4.), valamint még a *Hazai Tudósítások*ban (3.) 'deli szép nő' áll a többi forrásban (5–7.) szereplő 'magas Asszony' helyén. A 3. forrás 6. sorában 'gallyával' áll a többi 'akáttzal' szava helyett, az 5. forrás utólagos publikációjában e szó helye ki van hagyva. Ugyancsak a 3. forrásban, az utolsó sorban a másutt szereplő 'Titkos' helyén 'Biztos' áll, az 5. forrásban a 'Biztos' alá be van írva a 'Titkos' is. Mivel az 'akáttz' különös jelentéssel bíró szó volt Kazinczy számára (maga is kiemeli ezt egy levelében az epigramma kapcsán, l. alább), ezért ennek hiányát, s a vele összefüggésben álló 'titkos' – 'biztos' cserét alváltozatként vesszük figyelembe (1–2., 4., 6–7.: Aa; 3., 5.: Ab).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Rumy Károly Györgynek, 1810. január 28.
2. Levél Cseréy Farkasnak, 1810. január 28. Kézirat hiányában e levelet csak Váczy János kiadásából ismerjük, ahol a vers nem szerepel, a forrást így nem közöljük főszöveggként, a kísérősorokat viszont ideiktatjuk: „Imhol az olta [a Wesselényi-epigramma megszületése óta] írt Epigrammám Báróczira. – NB. ő ifjonta a' magyar Literaturának volt Hérósa. Az Alchymia és titkos szövetség elvonta minden idejét. 1808ban Oktob. mindég írt, hogy theosophiai tudományai halálával el ne vesszenek. Erre czéloz az Epigramma. [a vers]”
3. A *Hazai és Külföldi Tudósítások* 14. számában jelent meg (február 17.).
4. Az *Annalen* 1810. júniusi számában jelent meg, minden bizonnyal Rumy közlésében.
5. Levél Szentgyörgyi Józsefnek, 1810. június 3.
6. A *Tövisék és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.
7. *Arczképek*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers 1810. január végi megszületését követően kétszer jelent meg, először februárban hírlapban, majd egy év múlva a *Tövisék és virágok*ban. Ezt követően egészen a pálya legvégéig nem tűnik fel forrása, kimarad az epigrammagyűjtemény tervezett új kiadásaiából is. Szövege mindvégig változatlan marad, amit Kazinczy egy 1826-os autográf feljegyzése is jelez (*Korrektciók az Arczképek ciklus darabjaihoz I.*), melyben a felsorolt verscímek között ez olvasható: „Báróczi. Ebben sincs” [ti. változtatás] (MTAK K 622., 82a).

Magyarázatok

Báróczi Sándor (1735. április 11. – 1809. december 24.) testőríró, fordító, akit Kazinczy elődjeként szokott megnevezni. Az epigramma értelmét levelei kísérősoraiban pontosan megadja, legtöbbször a Szentgyörgyi Józsefnek szólóban: „A' gyenge – a' zöld amarant és Szejnei rózsza koszorús – a' kis selyp csapodár Leány a' magyar Literatura: az arany fonadékkal által övedzett redős tunicájú 's – – gallyú mitrás magas Asszony a' Kőművesség; mely Báróczinak minden idejét úgy elvonta, hogy a' magyar Literatura üzésére semmi nem maradt.” Hasonlóan jellemzi Báróczit más leveleiben is (vö. KazLev. VII. 212., 252., 310.; 1645., 1656., 1682. sz.). A Rumynak írott levél kísérősorai magyarul (Doncsecz Etelka fordításában): „Mindig úgy hiszem, hogy ez a férfiú két példányban létezett, a teozóf Báróczy egy egészen más személy volt. – Itt a felirat: [...] Született 1736. (Húsvét másnapján; úgy hitte, ez a nap április 11-én volt abban az évben; amit könnyű kiszámolni.) megholt 1809. december 24-én.”

gyenge leány: mint a Rumynak írott levél jegyzete mondja, a gyenge itt nem 'gyöngye', azaz erőtlen, hanem 'fiatal' értelemben szerepel.

magas asszony: a Rummy-lelél megjegyzése szerint a 'magas' átvitt értelemben áll itt, ahogy a Szentgyörgyi-lelél lábjegyzete is hangsúlyozza: „hohes Weib, data opera magas”, tehát a szó jelentése: 'komoly, jelentékeny', s mint írja, szántszándékkal (data opera) az.

zöld amarant és Szejnei rózsá virított: „mert ő magyarul-franciául neologizált” – magyarázza e sort Rummynek.

tunicája' redőjin: leveleiben a 'redős szoknya' magyarázatot fűzi e kifejezéshez.

ákátz/ákác: az akác a szabadkőművesség szimbolikus fája, erre utal Kazinczy is Berzsenyihez írott levelében a *Hazai Tudósítások* közlésére (3.) reflektálva: „a' gallyával szó csak sütés a' Nem kőművesek miatt. A' ki az, tudja, hogy ott, melly fának a' nevét kell olvasnia.” (1810. március 16., KazLev. VII. 310., 1682. sz.)

Selyp Csapodár: „Selyp (blesus), mivel a műzsája helytelenül (neologizálva) beszélt” – magyarázza Rummynek a kifejezést. Ugyanezzel a kifejezéssel jellemzi Bárócsit és saját magát több helyen, versei közül pl. a Berzsenyi-episztolában („szemérmes-édest selypeni”).

109. SZÖVEGIDENTITÁS

Fábchich

1810. március 15.

1.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 135., 9a. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Berzsenyi Dánielnek, 1810. március 16.)	1810	A	120.
2.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 9. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Döbrentei Gábornak, 1810. március 16.)	1810	A	121.
3.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r., 121.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Balogh Sándornak, 1810. március 22.)	1810	A	122.
4.	–	RGy, Szemere Tár II., 281–284., a vers: 283.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Kölcsey Ferencnek, 1810. [március második fele].)	1810	A	123.
5.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r., 121.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Balogh Sándornak, 1810. április 19.)	1810	B	131.
6.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 115., 89.+317 db.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Rummy Károly Györgynek, 1810. április 19.)	1810	B	132.
7.	Fábchich.	DRKK R 611., 81.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Munkatisztázatok a Tövisek és virágokhoz.)	1811	B	195.
8.	Fábchich.	Tövisek és virágok, 26.	Kötet- részlet.		1811	B	613.

Megjelenések

1. KazLev. VII. 308–311., a vers: 310–311. (1682. sz.); BerzsenyiLev., 2014., 114–118., a vers: 116–117.

2. KazLev. VII. 312–315., a vers csak kezdősorral (1683. sz.).

3. KazLev. VII. 325–326., a vers csak kezdősorral (1689. sz.).

4. KazLev. VII. 343–345., a vers csak kezdősorral (1697. sz.); KölcseyLev. I. 94–98., a vers: 96–97.

5. KazLev. VII. 376., a vers csak kezdősorral (1715.), a jegyzetben viszont a teljes szöveg későbbi átdolgozásban (587.).

6. KazLev. VII. 377–380., a vers csak kezdősorral (1716. sz.).

7. KazLev. VIII. 247–250., a vers csak kezdősorral (1904. sz.).
8. Bajza–Toldy, 1836., 126.; Abafi, 1879., I. 101.; Gergye, 1998. 118.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Abafi Lajos 1810. március 6-ra teszi a keletkezését (Abafi, 1879., I. 260.), de ez elírás vagy sajtóhiba lehet, a két első szövegforrás március 16-i levéldátuma alapján. Ugyanakkor e levelekből az is kiderül, hogy nem 16-án, hanem 15-én született a vers („Tegnap éjjel”), Kölcsynek pedig megadja a pontos időpontot: „15. Mart. nem alhatván reggel felé [...] ezt írtam”.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 8 forrás 8 szövegállapotot őrzött meg. Az 5. forrás kísérősorai utalnak a vers átdolgozására, amely jelentős eltéréseket eredményezett a jelzettekén túl is (az alábbi táblázat is ennek megfelelően tagolódik, a verslábak jelzésétől, melyek az 1., 2. és 4. forrásban jelölve vannak, eltekintettünk).

	1–4. forrás	5–8. forrás
1.	A' kegyes Múzsák zörgő	Az kilencz Szüzek zordon
2.	Iszonyodással	Ijedéssel
3.	mosolyogtak	hunyorogtak
4.	értik [3–4.: érti]	érti
6.	közzé, repkénnyel	közt ruzsabúl font
7.	Koszorúzva lép a' kopasz	Koszorúval ugrik-elő
8.	ő is	eggyöld [7–8.: együtt]
8–10.	Kómust és Évánt, 'S neveli a' köz örömet. Engem is kedvelj, forrón Szeretett Hazámnak hív fja!	Kómus és Éván, A' ti áldomástokat, és köz örömöket toldja. Dücsös hazámnak hív fja!
10–11.	Nem ad azon-egy bájt Suáda mindenek. Szerettem a' nyelvet,	nem egyenlő bájt Ád mindeneknek Sváda. Kedvelém nyelved',
12.	tiszteld 's áldd!	áldd, tisztöld.

Az 1–4. és az 5–8. forrásokon belül csak egy-egy helyen van apró belső eltérés, így két szövegváltozatot különíthetünk el, alváltozatok nélkül.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1810. március 16.
2. Levél Döbrentei Gábornak, 1810. március 16.
3. Levél Balogh Sándornak, 1810. március 22.
4. Levél Kölcsy Ferencnek, 1810. [március második fele]. A vers megszületésének időpontja és a szövegforrások sorrendje alapján 1810. március 15. és április 19. között kellett keletkeznie. A keltezetlen és aláírás nélküli levélkéziratot Szemere írásával az „1810. Mart.” dátum szerepel, így a keletkezési időt március második felére tehetjük (vö. KölcsyLev. I. 686.).
5. Levél Balogh Sándornak, 1810. április 19.
6. Levél Rummy Károly Györgynek, 1810. április 19.
7. A *Munkatisztázatok a Tövisek és virágokhoz* a Fazekas Istvánnak szóló, 1811. január 2-i levél melléklete volt. A fogás, melyben a jelen vers található, 1810. december 27. és 1811. január 2. között készült.

8. A *Tövisek és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás 1810. március 15-i megszületését követően március végéig volt érvényben az első szövegváltozat. A Balogh Sándornak küldött második, áprilisi levélben már az új kidolgozás szerepel, s ez kapott helyet az 1811-es *Tövisek és virágok*ban is. Az epigrammagyűjtemény későbbi tervezeteibe már nem került be, s nem találjuk meg a pályavégi összeírásokban sem (az *Arczképek*ben áthúzott címe szerepel), egyedül egy 1826-os listán (*Korrektciók az Arczképek ciklus darabjaihoz I.*) áll ott a címe az „Ebben sincs változtatás” megjegyzéssel (MTAK K 622., 82a).

Magyarázatok

Fabchich József (1753–1809) költő, nyelvész. Kazinczy Balogh Sándornak írott leveleiből kiderül, hogy megemlékezést akart írni Fabchichről, ehhez kért életrajzi adatokat, s felvetődött benne Fabchich kéziratban maradt görög drámafordításainak kiadása is. Előbb Balogh környezetéből, Már Pétertől kapott adatokat az életrajzhoz (Rumynak írott áprilisi levelében részletesen ismertetett), majd Balogh Sándortól 1810. július 6-i leveléhez mellékelve megérkezett a kért Fabchich-életrajz (KazLev. XXIII. 184–186., 5764. sz.). Kazinczy a személyes szimpátia ellenére irodalmi tevékenységét nem értékelte nagyra, így említi megjelent fordításgyűjteményét (*Vas vármegyei községi Fábchich József az magyar föl állítandó tudós társaságnak az XI. szám alatti tagjául magyarra fordított P[indarus] A[‘]lceus Zaffo Stezikorus Ibikus Anakreon Bakkilides Szimonides Alkmán Arkilokus*, Győr, 1804), valamint az egyévesen elhunyt Iphigénia halálára írott és kiadott gyászverset. A jelen epigramma valójában paródiának készült, ami leginkább a Kölcseynek szóló levél kommentárjából derül ki („megszállott a’ gonoszság, hogy reá is írok egy Epigrammát”). Magát a versformát is ezért választotta, s mint Döbrentének írja: „Ez az első és utolsó Scázon melyet valaha írtam és fogok. Olyan a’ schéma mint a’ bomlott óra’ verése.” A szkázón (Földi János magyaráztásával: ’sánta vers’, Földi János: *A’ Versírásról*, kiad. Ádám Révész Gabriella, Bp., 1962., 37.) hat verslábból álló jambikus sor, amelyben azonban daktilusok, anapestusok és tribrachysok is lehetnek. A levelekben a vershez fűzött megjegyzések leginkább az elízióra hívják fel a figyelmet, a Rumynak írott kísérősorokban (6.) azonban a verselésre is utal: „Itt a szkázónom az ő képmására, fatális dunántúli dialektusban, és egy olyan szkázónban, mely *szándékosan* tartalmaz túl sok rövid szótagot, hogy megmutassa [Fábchich] stílusának oda nem illő részeit. [...] Fábchich muzikális volt és nagyon szívesen látott vendég kellemes társaságokban, vidám lakomákon. Őszinte tisztelet és becsületes megemlékezést érdemel.” (Doncsicz Etelka fordítása.)

Es fehlt den Versen nicht an eigenen Reiz: A vers nem szűkölködik sajátos bájban.

repkény/hedera: borostyán.

ruzsából-font: mint Rumynak odajegyzi a vers e szava mellé, „Fábchich ruzsá-t mondott rózsa helyett”.

Anacreon: Anakreón (i. e. 572–487) görög költő.

egyőld: együtt, Kazinczy által is elvetett szóalkotás (csak két forrásban szerepel).

Kómus: Comus, a tivornyázás istene, Bakkhosz fia és kísérője.

Éván: Bakkhosz megnevezése, a görög ’éván’ szóból ered, mellyel papnői Bakkhoszt köszöntötték, éltették az ünnepeken.

dücsös: dicső, egyik levelében Kazinczy is szükségét érezte magyarázni e szóalkotását.

Suáda/Sváda: az ékesszólás istennője (e szó történetéről Kazinczynál, a jelen vers kapcsán is l. részletesen Gáldi László és Terestyéni Ferenc cikkeit, Magyar Nyelv, 1958., 349–350., 471–477.).

110. SZÖVEGIDENTITÁS
 A' Nagyság és Szépség diadalma
 1810. március 22. – április 3.

1.	–	MTAK K 622., 155b.	Autográf fogalmazvány, töredék.	Önálló.	1810/1811	A	1259.
2.	A' Nagyság és Szépség diadalma	OSZK Analekták 2965. MTAK K 763., 50a–51b.	Autográf tisztázat, cenzori be- jegyzéssel.	Önálló.	1810	Ba	– –
3.	Nagyság' és szépség' diadal- ma. Széphalom, Martziusb. 1810.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 135., 9b. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Berzenyi Dánielnek, 1810. április 5.</i>)	1810	Bb	124.
4.	–	KazLev. VII. 347–348., a vers csak első sorával.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (<i>Cserey Farkasnak, 1810. április 5.</i>)	1810	–	–
5.	A' nagyság' és szépség Diadalma.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 10. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak, 1810. április 7.</i>)	1810	Bb	125.
6.	A' nagyság' és szépség' diadalma.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 115., 87. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Rumy Károly Györgynek, 1810. április 7.</i>)	1810	Bb	126.
7.	A' nagyság' és szépség diadalma.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 144a–145b., a vers: 145ab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak, 1810. április 7.</i>)	1810	Bb	127.
8.	A' Nagyság' és Szépség' diadalma.	MTAK K 608., 22a–23b. OSZK Analekták 2965. OSZK Levelestár, Horvát Istvánnak, 3. darab. MTAK M. Irod. Lev. 4r. 158., 11. darab.	Apró- nyomtatvány.	Levélrészlet. (<i>Horvát Istvánnak, 1810. április 18.</i>) Levélrészlet. (<i>Sárközy Istvánnak, 1810. április 19.</i>)	1810 1810 1810 1810	Bb	667. – 128. 133.
9.	A' Nagyság és szépség diadalma.	Magyar Kurir, 1810. július, melléklet 1–8. (MTAK K 604/I., 234b–235b.)	Hírlapi közlés.		1810	Bc	740.

Megjelenések

1. Gergye, 1998., 251–252., a versfogalmazvány a szövegkritikai jegyzetek, a hozzá tartozó feljegyzés a magyarázatok között (252–253.).
3. KazLev. VII. 346–347., a vers: 346–347. (1698. sz.); BerzsenyiLev., 2014., 120–121.
4. KazLev. VII. 347–348., a vers csak első sorával (1699. sz.).
5. KazLev. VII. 351–353., a vers csak első sorával (1702. sz.).
6. KazLev. VII. 353–356., a vers csak első sorával (1703. sz.).
7. KazLev. VII. 356–358., a vers csak első sorával (1704. sz.).
8. Bajza–Toldy, 1836., 49–50. (rövidített címmel: *Nagyság, szépség*); Abafi, 1879., I. 13–15. (a jegyzetekben forrásmegjelölés nélkül olyan szövegvariánsokkal, melyek egyetlen forrásból sem ismereteseek, 184–185.); Gergye, 1998., 63–64. (az akadémiai hagyatékban archivált példányból). A két levél közül a Sárközyhez írott található meg Váczy János kiadásában (KazLev. VII. 380., 1717. sz.), de itt csak lábjegyzet jelzi a levélhez mellékelt nyomtatványt. A másik levél, amely valószínűleg a nyomtatványra írott egysornyi kísérszöveg, sem itt, sem a pótkötetekben nem szerepel.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

„Ezt a' hosszú Epigrammát, édes barátom, 14 nap oltá betegen fekvén írtam” – tudatja Kazinczy Berzsenyivel 1810. április 5-i levelében, a vers kísérsorainak nyitányaként. Visszaszámolva ez március 22-i kezdetet jelent. E kezdő dátum megerősíthető a levelezés adataival, ugyanis Kézy Mózes és Sipos Pál ihletet adó latin költeményeit 21-én, illetve közvetlenül az előző napokban kapta kézhez (l. erről részletesen a magyarázatok között). A záró dátumot ugyancsak a Berzsenyi-levél megjegyzése jelöli ki: „Által küldém tegnapelőtt Patakra nyomtatni”, tehát április 3-án kiadásra késznek ítélte. Ezt megerősíti a cenzori kézirat, amelyen az engedély ugyancsak április 3-i keltezésű, s Kézy Mózes válaszából tudjuk, hogy a kéziratot azonmód nyomdába is adta a kézhezvétel után (KazLev. VII. 349., 1700. sz.). Az így behatárolt majdnem kéthetes időszakon belül csak hozzáférhetőleg pontosításokat tehetünk. Berzsenyinek alcímként az '1810. március' keltezést adja meg a vershez, s ugyanez áll az egy évvel későbbi feljegyzésben is. Mikor Kis Jánosnak küldi a kész művet április 7-én, akkor visszautal korábbi levelére: „Talán írtam utolsó levelemben, hogy Sípós és a' 28 eszt. Kézy Pataki Professzorok a' Párizsi menyegzőre igen szép deák verseket írtak.” Kisnek írott előző levele március 28-án kelt, s nincs benne szó a két latin versről, s nincs szó saját verséről sem, sem itt, sem Rumynak ugyanaznap írott levelében (április 5. előtt e két levél jöhet szóba). Nemigen lehetett tehát készen még március 28-án a vers, vagyis a lezárása legvalószínűbben március 28. és április 3. között történhetett. Mindez nem módosítja a szövegidentitás keletkezési időszaként meghatározott két dátumot: 1810. március 22. – április 3.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A szövegforrások 9 tételből álló listája 8 szövegállapotot jelent a Csereyhez szóló levél kéziratának hiánya miatt. A 2. és 8. tétel esetében több egymással teljesen megegyező archivált forrást ismerünk, ezeket értelemszerűen egynek tekintjük. Az eltérések a következők:

	1. forrás	2. forrás	3–8. forrás	9. forrás
2.	Mennydörgő		Mennykövező	
4.	Vénusz	Cypris		
11.	megrémul		megdőbben	
16.	a' délczeg		e' délczeg	
17.	–	'S ím	'S ah	
18.	–	Ím	'S ím	
25.	–	sarjadzása	sarjadzaja	

26.	–	Páphószom'	Országom'
28.	–	kecses orcákra 's édes ajakra	gyönyörű orcákra 's e' kecse ajkra
33.	–	Vedd őt	Vedd ezt
34.	–	győzött	győzzön

A táblázatban egy oszlopban számba vett, alapvetően azonos 3–8. forrásokban 3 helyen található csak eltérő megoldás, ezek önálló alváltozatot nem képező különbségek csupán:

4. sor: a 3. forrásban is 'Vénusz' szerepel;

31. sor: a 3. forrásban a többi 'mellet' alakjától eltérően 'mellyel' áll;

33. sor: az 5. forrásban is 'Vedd ezt' található.

Az 1. forrás javításokkal teli fogalmazvány, javítások utáni alakjában majdnem azonosan a 2. forrás szövegállapotával, de csak az első 16 sor van meg benne, így önálló szövegváltozatként vesszük számításba. A többi forrás szövegállapota nem tér el egymástól jelentősen, de a szövegmodosítások két ponton, a 2. után és a 9. előtt sűrűsödnek, így ezek alapján három alváltozatot jelölünk ki (2.: Ba, 3–8.: Bb, 9.: Bc). Ez utóbbi módosítások egybeesnek azokkal a változtatásokkal, melyeket Kazinczy két levelében is felsorol (KazLev. VII. 527. és VIII. 70., 1782. és 1826. sz.; ezekről l. később).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Mivel e forrás az eredeti fogalmazvány, így keletkezési ideje egybeesik a szövegidentitás keletkezésének idejével: 1810. március 22. – április 3., s minden bizonnyal ezen időszak elején készült (részletesen l. fentebb). A hozzá írott hosszabb feljegyzés keletkezésének a pontos dátumát is megadja Kazinczy: 1811. április 28. (kötetünkben a Függelék 1. darabjaként olvasható; e feljegyzés másolata: MTAK K 610., 76a–77b).

2. A nyomtatásra előkészített tisztázatot, mint említettük, 1810. április 3-án küldte Kazinczy Sárospatakra, Kézy Mózeshez, aki aznap nyomdába is adta, s mint a rájegyzésből kiderül, ezen a napon megtörtént a cenzori jóváhagyás is. Ez a kézirat azonban két példányban létezik, amelyek különböző módon a legapróbb részletekig menően azonosak, nemcsak szövegükben, de a lapokon való elhelyezkedésükben, a nyomdai utasításokban is (egyedül a címlapon a nyomdajelzés fölötti elválasztó vonalnál vélünk felfedezni a vonalvezetésben piciny különbséget, de biztosan ezt sem állítjuk, illetve az akadémiai példányon van egy tintafolt). Az egyezés tehát fotóazonosság, pedig két közgyűjteményben található két példányról van szó, intézményi pecsétekkel hitelesítve, mindkettő eredeti (vagyis egyik sem modern technikával készült utólagos másolat). Magyarázatot nem tudunk adni e két azonos, de fizikailag mégis különböző forrás keletkezésének a módjára (legfeljebb ez utóbbira nézve vethetjük fel a Kazinczy által máskor, de csak kicsiny szövegegyeségeknél, pl. névalírásoknál alkalmazott átütőpapírral készített másolatok technikáját), még kevésbé vannak válaszaink a miérett firtató kérdésre.

3. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1810. április 5.

4. Levél Cserey Farkasnak, 1810. április 5. Kézirat hiányában e levelet csak Váczy János kiadásából ismerjük, ahol a vers nem szerepel, a forrást így nem közöljük főszöveggként, a kísérősorokat viszont (ebben az esetben az egész levelet) ideiktatjuk: „Kedves barátom! Két Pataki Prof., az a' Sipos, a' ki Collegiumunk' örök diszére Szászvárost oda hagyván, ide jött, és Prof. Kézy Mózes, egy 28 esztendő Ifjú, gyönyörű verseket írtak deák nyelven a' Napoleon és Luiza menyegzőjére. Mind a' kettő közlöttem velem a' mit írt; én pedig a' Siposét Kultsárnak, a' Kézyét egy barátomnak küldém Pestre, hogy nyomtassák. Az utolsóét, kinek arra van szüksége, hogy a' Világ ismerje, bé fogom nyujtatni mind a' mi Udvarunknak, mind a' Franczia Követnek. – Ez a' két vers engem is poétai tűzbe hozott, noha a' Gelegenheits Gedichtekeket nem szenvedhetem; 's 14 nap olta betegen fekvén, elég időm volt valamit készíteni. Egy hosszú Epigrammát készítettem, 's által küldém nyomtatni Patakra, még pedig a' két barátomhoz, hogy ők lássák mindeneknél előbb. Ez estve

vevém Kézynek levelét olly applausussal, a' melly engem elpirít. Sípos azt itéli felőle, hogy az többet ér mint mind az, a' mit ő Magyarban ismér, Kézy valami ilyen formát, más kifejezésekkel. – Ezek után az, a' ki engemet nem ismér, azt hinné, hogy én elhittem magamat, 's kevély vagyok munkámra. Nem csak nem vagyok, sőt azt itélem, hogy Wesselényire írt Epigrammám 's a' lyá-nyom halálára, 's az a' mit Erdőnek 's egygy másik, a' mit Könyörgésnek neveztem, ezerszerre jobbak ennél; sőt még többet mondok, rettegek tőle, hogy ez, a' mit mingyjárt olvasni fogsz, nem jó. Csak egy bizonyos ok indított arra, hogy kinyomtattassam: különben titokban maradna, mert minden szép mesterségbeli mívnek a' *rajta-dolgozás* a' legszebb jutalma. – De ímhol az Epigramma. Meg engedsz, hogy magyarázatokat veték mellé; olyannak mutathatód, a' kinek reájok szüksége lehet. [a vers]"

5. Levél Döbrentei Gábornak, 1810. április 7.

6. Levél Rummy Károly Györgynek, 1810. április 7.

7. Levél Kis Jánosnak, 1810. április 7.

8. Az aprónyomtatványhoz alapul szolgáló kéziratot (2. forrás), mint említettük, április 3-án küldte Sárospatakra, ugyanekkor a nyomdászhoz került, megtörtént a cenzúráztatása. Kis Jánosnak április 7-én azt írja Kazinczy, hogy „Már volt Correctúrárnálam az árkus, 's még egyszer elhozzák, 's úgy osztán nyomtatatom”. Horvát Istvánnak április 18-án küldi a példányt, ezt jegyezve rá: „Ezt ma kapom Patakról, 's ez az első explár mellyet kiadok.” A nyomtatvány elkészülte így április 3-tól 18-ig tartott.

Az aprónyomtatványból Kazinczy hagyatékában négy archivált példány található: az MTAK-ban önállóan, az OSZK-ban a cenzori kézirat mellett, továbbá a Sárközy Istvánhoz szóló, 1810. április 19-i levél mellékleteként, valamint az említett Horvát Istvánnak küldött példány. Ugyanezek a napokon küldött példányt Balogh Sándornak, Dessewffy Józsefnek, Vay Miklósnak (a vers maga készítette német fordítása kíséretében), Fazekas Istvánnak (neki többet is, szétosztásra), valamint Szentgyörgyi Józsefnek és általa Kállay Ferencnek (részletes kommentárokkal) és Rumynak június 15-én (KazLev. VII. 376., 381., 383., 385., 527.; 1715., 1718., 1719., 1720., 1743., 1782. sz.), ezek a példányok nem maradtak fenn, csak a levélszövegek alapján tudunk róluk.

További két (filológiaiilag problematikus) levél esetében ugyancsak kikövetkeztethető az elküldés ténye, ezekben idegen kéztől származó másolatuk is megtalálható:

– Levél Nagy Józsefnek, 1810. április 18. Autográf tisztázata: MTAK M. Irod. Lev. 4r., 29. (KazLev. XXIV. 115–117., 6009. sz., a mellékelt nyomtatványra csak a levél szövege utal). Másolata: MTAK Ms. 4750/75. (KazLev. XXII. 251–252., 5507. sz., a versre csak a levélszöveg utáni jegyzet utal). Ez utóbbi levélmásolat töredékes, s nem teljesen egyezik az elküldött tisztázattal, valószínűleg a fogalmazványról készült. Legfőbb eltérése szempontunkból az, hogy megtalálható benne a jelen vers másolata, viszont hiányzik a levél elejéről a versre vonatkozó rész. A levél szövegéből azonban kiderül (s ez nincs benne a másolati példányban), hogy Kazinczy már a nyomtatványt küldte (még hozzá Horvát után másodikként Nagynak), tehát a másolatnak a nyomtatványról kellett készülnie, ezért forrásként nem kell figyelembe vennünk. Azt azonban jelzi, hogy a szövegforrásunkat képező tisztázattal mellett ott kellett legyen ez a nyomtatvány, még ha ma nem is található meg.

– Levél [Kazinczy Miklósnak, 1810. április 18. után], töredékes másolat (DRKK R 744/2., 41–42.; KazLev. X. 451., 2471. sz., a vers csak első sorával). A levél elejét, így címezést és dátumot sem tartalmazó levél az 1813. júniusi levelek után szerepel Váczy János kiadásában, de a jegyzetben már jelzi, éppen e vers keltezésére hivatkozva, hogy 1810. március 20. és április 4. közé kell tenni. Ezt annyiban pontosíthatjuk, hogy mivel a levél már utal a nyomtatásra („kitaláld, mi indíta arra hogy nyomtatassam”), így leginkább április 18. körüli lehet (előbbi nem), a többi hasonló levél datálása alapján. Az a jelen (Lugossy Józseftől származó, 1858-as) másolatból nem dönthető el, hogy az eredeti levél mellett volt a nyomtatvány, avagy maga a levél állt a nyomtatványon, sőt még az sem zárható ki teljes bizonyossággal, hogy kézírással szerepelt benne (noha ez nem valószínű). A címzett személye a levélösszefüggésből derül ki, s mint Kazinczy egy évvel később feljegyzésében írja, öccsének tetszett a vers.

9. A *Magyar Kurir* 1810. júliusi mellékletében jelent meg, Kézy és Sipos versével együtt, a nyomtatványt archiválta is Kazinczy. A lap szerkesztőjének, Decsy Sámuelnek június 15. előtt küldte el

a szövegeket: „Kézy, Sípos és a magam költeményét felküldtem Dr. Decsnyek Bécsbe a Magyar Kurir számára” – írja Rumynak 1810. június 15-én (KazLev. VII. 527., 1782. sz., Szép Beáta fordítása). Augusztus végén már ismerte ezt a nyomtatványt, mert ehhez írta javításait Döbrentei számára (KazLev. VIII. 70., 1826. sz.).

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás keletkezése 1810. március 22. és április 3. közé tehető, ebből az időszakból a töredékes autográf fogalmazvány maradt meg, amely a szöveg kialakításának első lépéseit dokumentálja (A). Április 3-ra elkészült a nyomtatásra szánt tisztázat (Ba), ezt aznap elküldte Sárospatakra, ahol ugyanekkor megtörtént a nyomdába adás és a cenzúráztatás. Április 3. és 7. között volt egy korrektúraforduló, s tervben volt egy második is, de nem tudjuk, megtörtént-e. Az aprónyomtatvány némi késlekedéssel, csak április 18-án érkezett meg Kazinczyhoz, addig leveleiben kéziratban küldözte barátainak a verset, ezután már a nyomtatványt mellékelte. A szövegállapotok sorrendje alapján látható, hogy a levelekben (akár kézírásban, akár a mellékelt nyomtatványban) változás történt a nyomdai kézírathoz képest (Bb), s ebből az következik, hogy e javításokra a korrektúra idején került sor, április 3. és 5. között. A második korrekció a *Magyar Kurir* mellékletében érhető tetten (Bc), Rumynak június 15-én részletezi is ezeket, mint a Decsnyek küldött új kidolgozást. Három változtatást említ, s a szövegállapotok összevetése során ugyancsak három változtatást találtunk mi is. Ebből azonban csak kettő egyezik meg a Kazinczy által írottakkal, a 33. sorbelit nem említi, a Gotthard Bernhardra cserélése pedig elmaradt a hírlapi közlésben. Ez utóbbi szükségességét hosszan magyarázza Döbrentének írott 1810. augusztus 26-i levelében, valamint egy évvel későbbi feljegyzésében is (ezenkívül itt csak a sajtóhibák korrekciójára hívja fel a figyelmet). Mindezt azért részletezi Döbrentének, mert költeményét a tervezett *Erdélyi Múzeum* első számába szánja. Az 1814-ben meginduló lapba azonban nem került be a vers, sőt a továbbiakban nem tűnik fel Kazinczy kiadási terveiben, egészen a pálya végéig, mikor is szerepel a Toldynak küldött listában, kézírata azonban nem maradt fenn ekkorról a gyűjteményes összeírásban. Nem említi kiadási szándékát 1811. április 28-án sem, mikor hosszú feljegyzése kíséretében archiválja az első fogalmazványt. Megállapítható tehát, hogy a költemény lényegében 1810. március végétől augusztus végéig volt érvényben.

Magyarázatok

A vers alapjául szolgáló esemény Napóleon (1769–1821) házasságkötése volt II. Ferenc német-római császár és magyar király lányával, Mária Ludovika főhercegnővel (1791–1847), aki Mária Lujza néven lett francia császárné (1810–1814). A *Hazai és Külföldi Tudósítások* 1810. március 17-i tudósítása szerint Napóleon március 8-án követ útján megkérte a Habsburg-uralkodó lányának a kezét, 11-én Bécsben megtörtént az esküvő, ugyancsak képviselő jelenlétében (Napóleon majd csak az április 2-án Párizsban tartott második esküvőn volt jelen). Az előkészületekről már a lap február 24-én részletekbe menő beszámolót adott, a dátumok térnek el kicsit (minderről részletesen, idézetekkel l. KölcsyLev. I. 677.). Kazinczy kéziratok hagyatékában nagyon sok Napóleonra vonatkozó feljegyzés van, ezek közül itt most csak a legnagyobb összefüggő, *Pandekták*-csozóban lévő, elsősorban életrajzi jegyzetanyagra (MTAK K. 633/VI., 126a–139b) és Napóleonnak a házasságkötése idején íródott, azzal kapcsolatos leveleinek másolatára (MTAK K 633/III., 214a–215b) utalunk.

A fennmaradt levelek szerint először február 16-i levelében Márton József tájékoztatta a hírről Kazinczyt, de ezt csak március 11-én kapta kézhez (KazLev. XXIV. 112., 518., 6007. sz.). Vitkovics Mihály március 2-án, Decsy Sámuel március 6-án, Kézy Mózes március 10-én (KazLev. VII. 296–297., 302.; 1676., 1679. sz., XXIV. 114–115., 6008. sz.) számol be a hírről, de hogy e levelek pontosan mikor értek Kazinczyhoz, nem tudjuk. Ő maga először március 16-án ír erről Berzsényinek (KazLev. VII. 311., 1682. sz.), s e pár sor összefoglalja véleményét: „Hitted volna-e, hogy Napóleon Bécsből visz mátkát? Nem én. De csak hogy innen vitt. – Micsoda következeit várod e' házasságnak? – Itt nagyon elnémultak a' kik a' Corsicánust szidalmazni szerették.” Ezt követően több le-

vélben szó esik az eseményről, legrészletesebben a Rumynak szólóban, március 22-én (KazLev. VII. 320–321., 1686. sz.). Kazinczy e levelekben arról ír, hogy az előző évi nemesi felkelést, mely a győri vereséggel zárult, eleve sikertelen kimenetelűnek tartotta, s ezért a hazafiatlanság vádját süttették rá sokan olyanok is, akik most a házasságkötést és Napóleont éltetik. Meg is jegyzi Kis Jánosnak április 7-i levele végén: „Most szélteben magasztalja minden: tavaly nem volt semmi szitok elég. Illyek az emberek.”

Bármennyire fontosnak ítélte is Kazinczy e házasságot az ország és saját pozíciója szempontjából, versének tulajdonképpen alkalmatossága csak áttételesen volt maga az esemény (Kazinczy alkalmi költészetéről l. Debreczeni Attila: *Kazinczy, az alkalmi költő*, in *Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálók, írócsoportosulások*, szerk. Biro Annamária, Boka László, Nagyvárad–Budapest, 2014., 97–104.). Mint Döbrentének írja április 7-én: „A' Sipos és Kézy Prof. Urak deák verseik a' Napoleon menyegzőjére engem egészen poetai oestrumba ragadtak.” Vagyis az ihlet valójában szövegihlet volt, s ezt minden vonatkozó helyen egybehangzóan kiemeli. Kézy Mózes versét annak 1810. március 21-i levelével kapta meg: „Más nap hozzá fogtam a vers Íráshoz, hogy a Tekintetes Ur biztató Levelét vettem. Imé kész a munka, és közlöm ezennel a Tekintetes Úrral.” (KazLev. VII. 315., 1684. sz.) Ebből az is kiderül, hogy a vers némileg Kazinczy ösztönzésére született, noha e levelet nem ismerjük, talán Kézy már említett március 10-i levelének némileg rejtélyes felvetésére („Nem jó volna é Tertináskodni?”) válaszolhatott ez biztatóan (Tertina Mihály nevéből kiindulva, aki 1803-ban több mint négyszáz soros latin nyelvű hexameteres költeményt írt és adott ki Canova Napóleon-szobrának üdvözlésére, vö. Szörényi László: *Memoria Hungarorum*, Bp., 1996., 181–182.). Fennmaradt a vers kézírata is, Kazinczy autográf tulajdonosi jegyzésével (fénymásolata: Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, I. 27. B23, 9. doboz, 02.).

Mint a feljegyzésben olvasható, Kézy 'kevés napok'-kal azután küldte versét Kazinczynak, hogy az vette Sipos Pál ugyancsak latin nyelvű költeményét az alkalomra. Váczy János kiadásában azonban az a keltezetlen levél, amelyhez csatolva volt a *Pax et Hymen*, az 1810. januári és februári levelek közé van besorolva (KazLev. VII. 259–263., 1660. sz., a címet is tartalmazó utalás a 263. oldalon, a vers nem található a levél mellett). Ez a levél tehát Kazinczy feljegyzése szerint csak néhány nappal előzte meg Kézy március 21-i levélküldeményét, s mikor Kazinczy március 16-án, Berzsényinek és Döbrentének írott leveleiben megemlíti a házasságkötés hírt, nem szól Sipos verséről. Ebből persze nem következik teljes bizonyossággal, hogy még nem volt a kezében akkor, de valószínű, s ez egybehangzik a 'kevés napok' meghatározással. Így Sipos levelét, melyben a verset is küldte, március 17. és 20. közé datáljuk. A Váczy által ezután közölt ugyancsak keltezetlen levél, melyet a jegyzetben márciusra tesz (KazLev. VII. 163–264., 1661. sz., a jegyzet: 575.), Kazinczy április 10-i levele utáni lehet, ugyanis itt már nemcsak Kazinczy epithalamiumára utal, amit április 3-án ismert meg, de a maga által Wesselényire írott újabb vers kipótlásáról is szól (leveleikben ezt emlegetik 'óda-ként', míg Sipos Napóleon-epithalamiumát versformája miatt 'elégia-ként' nevezi meg mindig), s a vers első változatának vételét április 10-én nyugtázta Kazinczy.

Sipos tehát feltehetően március 17. és 20. között küldte el Kazinczynak a Napóleon-verset, Kézy március 21-én, ez utóbbi vételét Siposnak március 22-én, a hajnali órákban írott levelében igazolja vissza Kazinczy (KazLev. VII. 324., 1687. sz. levél; az időpontra nézve l. Sipos aznapi válszát, 1688. sz., ugyanott). E levélben egyébként Sipos arról is ír, hogy Vályi Nagy Ferenc ugyancsak készül egy verssel, s Kazinczy hagyatékában fennmaradt Aranka György hexameteres üdvözlőversének hírlapi kiadása is (MTAK M. Nyelvtud. 4r. 42/II., 103a–104b). Sipos és Kézy is kérték Kazinczyt, segítsen publikálni verseiket. Kazinczy teljesítette a kérést, Sipos versét Kultsár Istvánhoz, Kézyét egy budai nyomdászhoz közvetítette. Sipos verse megjelent a *Hazai és Külföldi Tudósítások* március 31-i számában (Váczy János jegyzetben közli, KazLev. VII. 575.), Kézy hosszabb költeménye azonban végül Sárospatakon jött ki, mert Eggenberger drágán vállalta volna (Váczy János ezt is közli jegyzetben, KazLev. VII. 579–582., ez azonban több helyen eltér a kézíratos változattól, melyet Kazinczynak küldött Kézy, l. erről Kézy május 5-i levelét, KazLev. VII. 430., 1737. sz.).

A Kazinczy epithalamiumát ihlető költemények szerzői voltak e mű első olvasói. „Mint ítélték ők róla, lássd leveleikben a' magok' helyén” – írja Kazinczy feljegyzésében. Kézy április 5-i levelé-

ben számol be erről: „Mind a kettőnket egészen elbájolt a Nagyság' és Szépség' Diadalma. Nem tudtunk meglegedni olvasásával. Prof. Sipos Ur nyilván kijelentette, még pedig valami különös elragadtatással, hogy olly szép Magyar darabot nem esmér. Én magam részről, inkább akarnék azon versek Auctorának lenni, mint a Szőlőskei dominiumot birni” (KazLev. VII. 349., 1700. sz.). Sipos említett második keltezetlen levelében szól erről röviden, de Kazinczy korabeli leveleiben, április 5-én és 7-én a Kézy leveléből idézett véleményeket írja meg, mikor barátainak a verset küldi. Ugyancsak elismerő véleményt kap Cserey Farkastól április 30-án (KazLev. VII. 408., 1727. sz.). Ő maga ekkor inkább tartózkodóan foglal állást, mint Rumynak írott (6.) kísérősorai összegzésében is: „Én viszont úgy tartom, hogy az én Wesselényihez írt epigrammám, vagy az én Erdő-m értékesebb, mint száz hasonló. – Ítélj meg Ön saját maga.”

A feljegyzésben azonban nem a dicséretetek, hanem az ellenvetések és az ő azokra adott reflexiói kapnak teret. A bírálók közül Virág és Szemere levelére hivatkozik, de említi Vitkovicsot is (a nekik eredetileg küldött levelek, bennük a verssel, nem maradtak fenn). Az említett bíráló levelek ugyancsak nem ismereteseek, így a pestiek véleményét elsősorban Kölcsey május 6-i levelének részletes leírásából (KazLev. VII. 434–435., 1739. sz.) és Kazinczy május 12-i válaszából (KazLev. VII. 445–447., 1745. sz.) tudjuk rekonstruálni. Kitér még Kazinczy a pestiekkel való vitájára Döbrentei-nek írott május 18-i és Kazinczy Miklósnak írott június 9-i leveleiben (ez utóbbiban egyébként a későbbi feljegyzéstől eltérően Virág vélekedését a versről inkább kedvezőnek mondja), s Kultsár bírálatát említi Rumynak június 15-én (KazLev. VII. 461–462., 514–515., 527; 1752., 1776., 1782. sz.). Fazekas Istvánnak leír még két további, Sárospatakon és Sátoraljaújhelyben történt esetet a vers körüli értetlenségre nézve, s reflektál Fazekas egy megjegyzésére is (KazLev. VII. 456–457., 1749. sz., Fazekas megjegyzését l. Kazinczy korábbi levelére rájegyezve, VII. 385., 1720. sz.).

A nézeteltérések két fő csomópontja a vers mitologizálása és a verselésben gyakran alkalmazott elíziók. A feljegyzés csak az előbbivel foglalkozik, s itt sejteti, hogy nem pusztán poétikai kérdésnek tartja a versbeli mitologizálást: „*nekem* nagy okom volt a' mit az Istenekkel mondatam, *mondatnom?* Vele *mondathatám*: nem *senkivel mással*.” A szövegforrások többségében idézőjel jelzi Vénusz megszólalásait, melyekben részben Napóleont heroizáló elemek vannak, részben a házassággal elérni remélt békekötés magasztalása. A vers alapgondolata kívánta tehát meg Kazinczy szerint a mitológiai allegorizálást, melyet egyébként poétikailag sem tart indokolatlannak, mint Kazinczy Miklósnak írja: „illy két Hatalom egyesülésén mint az Austriai és a' Franczia cum decore jelenhetnek-meg Vénus és Minerva frigyet kötni” (KazLev. VII. 514., 1776. sz.). A nézetkülönbségek másrészt az elízió (azaz a hangkivetés) nagyon gyakori alkalmazása miatt adódtak. Két magánhangzó találkozásánál Kazinczy az egyiket elhagyva méri a verslábakat, ezt egyébként több szövegforrásban külön megjelölte, s Döbrenteihez április 7-én írott levelének kommentárjában szemlélteti is a szótagmérést: „El ne felejtse az Ur, hogy én úgy elidálok mint a' deák. És így D' Angyala' távoztán – gyönyör' orczákra etc.” Levelei kommentárjaiban többször elisméri az elíziók szükségességéről vallott elvi álláspontját (vö. tanulmányát az Erdélyi Múzeum 1817-es évfolyamában: *Szabad-e elisióval élni a' Magyar Verselésben?*).

Elfolya kétezer év, és még több: „mert a hexameter nem szenvedte-meg a' hármát – négy pedig még el nem folyt.

Most van 1810.

Páris ellopta Helénát Christ. születése előtt 1198.

3008.

a' Junó Minerva's Vénus czivakodások pedig, Páris előtt, sokkal elébb történt.” (Kazinczy magyarázata Fazekas István számára, mely egyben a vers alapötletét adó mitológiai történetre is utal, KazLev. VII. 456., 1649. sz., a történetről l. alább.)

nagy mennydörgő/nagy Mennykövező' hitvese 's húga/(Tonantis et soror et conjux): Héra vagy Júnó, aki Zeusz felesége és húga volt egyszerre. A latin kifejezések a *mennydörgő*, a *húga* és a *hitvese* szavakra utalnak, s egyben antik reminiscenciák: az első Seneca *Hercules furens* című tragédiájának első sorában található („Soror Tonantis”), a másik kettő Vergilius *Aeneis*-ében, az I. ének 47. sorában („et soror et conjux”).

Homloka'-szültje/(Minerva)/Pallász/Tritónia: Pallasz Athénéé, a bölcsesség istennője, Zeusz homlokából kipattanva született, sisakban és mellvértben ábrázolták. Kazinczyt bíralták amiatt is, hogy egy-egy mitológiai alak több néven fordul elő költeményében.

Ídai bíró/(Párizs): Parisz, a trójai király fia, aki Ida hegyén a három vetekedő istennő, Héra, Athéné és Aphrodité közül ez utóbbit ítélte a legszebbnek, aki ezért Menelaosz király feleségének, Helenének a szerelmével jutalmazta, s Helené elszöktetése miatt tört ki a trójai háború.

Vénusz/Cypris/Cypria/Cythere: Aphrodité, a szerelem istennője.

Párizs bántott-meg: Párizs bosszúlja-meg estem: mint Kazinczy a feljegyzésben utal rá, itt az 'Antanacsis' (antanaklaszisz) alakzatával élt, vagyis ugyanaz a szó más értelemben fordul elő másodjára (Párizs először a trójai király fiát, másodjára a várost jelenti), e 'szóval való játék'-ért ugyancsak bíralták.

Mars: a háború istene.

negéd/(μηνις): kevélység, rátartiság, a görög 'ménisz' (harag) az *Iliász* első szava.

Achillesz, Dioméd, Ulyssz: Akhillész, Diomédész, Odüsszeusz, görög hősök az *Iliászban*.

Sándor: Nagy Sándor (i. e. 356–323).

Caesar: Caesar, Gaius Julius (i. e. 100–44).

Károlyok: a Vay Miklósnénak küldött német fordításba a 'der Grosse u. die vielen Meinen' magyarzatot illesztette zárójelbe Kazinczy, tehát itt a frank Nagy Károlyra (742–814) és saját uralkodókra utalt, vagyis olyan Károlyokra, akik magyar királyok is voltak.

Az, Kit nekem hívémmé tett vala Gabrielám./(Henr. IV. Gall. Rex.)/(Henr. IV.)/IV. Henrich Francia Király: IV. Henrik, Bourbon (1553–1610) francia király, szeretője Gabrielle d'Estrées (1573–1599) volt, akitől négy gyermeke született. Kazinczy a vershez fűzött kommentárjaiban rendszeresen utalt Henrikre, de szeretőjére csak a Fazekas Istvánnak írott levélben: „Gabriela d'Estrées IV. Henrichet tette Vénusnak hívévé” (KazLev. VII. 385., 1720. sz.). Utóbb, mikor az *Erdélyi Múzeumban* való publikálásról gondolkodott, már e névhez is tervezett jegyzetet fűzni (KazLev. VIII. 70., 1826. sz.). 1810. december 16-án, mikor két leveléhez is mellékelte IV. Henrik és Bonaparte aláírásának másolatát, Henrikéhez ezt jegyzi: „Ez a' Gabriela d'Estrées szeretőjéé, a IV. Henriché.” (KazLev. VIII. 207., 1889. sz., Szombathy Jánoshoz; a másik levél, Berzsényihez: 1888. sz.; az aláírásmásolatok egyik mellett sincsenek meg a Váczy-kiadásban, a Szombathy-levélnek nem ismert a kézirata, a Berzsényi-levél kézirata mellett viszont megtalálhatóak, MTAK M. Irod. Lev. 4r. 120.).

Spréai szép Amazon kezdi csatáját/Jénánál/Jéna: a Napóleon-ellenességéről ismert Lujza Augusztia Vilma Amália porosz királyné (1776–1810) maga is részt vett a jénai csatában 1806. október 14-én, mikor is a franciák legyőzték a porosz–szász seregeket, s ezt követően elesett Berlin is (a Spree Berlin folyója, az amazon pedig a királyné csatában viselt öltözetére utal). Kazinczynak megvolt a róla készült metszet: „A' Sprévai Amazon képe fiókjaimban áll. Annak csak néha örülök; nem a' szép ábrázat, hanem a' szép rajzolat miatt.” (PEml., 2009., 291.).

Gotthard: „A' nyomtatványokban *Gotthárd* áll; nem mintha nem tudtam volna, hogy Napoléon Marengóhoz nem a' Gotthárdon hanem a' Bernhárdon ment által, hanem azért, mert azt hittem, hogy a' Bernhárd *kicsiny* a' Gotthárdhoz képest” – magyarázza Kazinczy e névválasztását a feljegyzésekben, majd megírja, hogy azóta egy könyvből megtudta a pontos adatokat, s ezt ki is jegyezte a *Pandektákba* (MTAK K 633/III., 183a; l. erről részletesen *Az erdő*, a 100. szövegidentitás 9. szövegforrásának jegyzetét). Rumynak június 15-én azt írja, hogy már az új változatot küldte Decsy Sámuelnek a *Magyar Kurirba* (ahol azonban még a régi jelent meg), de csak a barátok bírálatára hivatkozik a névcseré okaként, s majd csak augusztus 26-án, Döbrentéinek indokolja a korekciót a hegymagasságok újonnan talált ('Most látom') adataival (KazLev. VII. 527., 1782. sz. és VIII. 70., 1826. sz.).

Paeen! ió Paeen: a *paeán* diadalmi ének, az *ió Paeen* köszöntő felkiáltás, ugyanígy használja Kazinczy ekkoriban másutt is (versei közül az ifjabbik Wesselényit köszöntő episztolában, levelei közül a Kis Jánoshoz írott 1810. október 2-i levélben, KazLev. VIII. 110., 1848. sz.).

Therézámnak szép sarjadzatja, Luíze: Mária Terézia unokája volt Mária Lujza.

Páphosz: Paphosz, Aphrodité szent városa.

Hyblai szaglatok: több ókori város ismeretes Hübla néven, valamint a szicíliai Iblai-hegység, e névhez az illatozó virágok, méhek és a méz kapcsolódik az irodalmi szövegekben (l. pl. Vergilius I. eklogájának 53–55. sorait).

Bal tüzekeket lobbant a' nagy Zeüsz/Jupiter intonuit laevum. Virgil.: „Virgilben felakadtam ezen véghetetlenül szép expression: Jupiter intonuit laevum. Hogyan kellene ezt magyarul kitenni? kérdém. Sok ideje hogy kész volt a' phrasis. Vártam az időt, hogy elmondhassam, 's íme itt van, 's örülök neki, hogy most elmondhatom” – írta Döbrentének a vers kísérsorai végén. Az idézet Vergilius *Aeneis*-ében, a IX. ének 631. sorában található („Balról rádördült”, Lakatos István fordítása).

111. SZÖVEGIDENTITÁS
A' Gráziákhoz/Az áldozó
1787 körül – 1810. május 26.

1/1.	A' Gráziákhoz.	MTAK K 633/VI., 147b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	1810/1811–1812	Aa	990.
1/2.			Archivált egyidejű javítások.		1810/1811–1812	Ba	
1/3.			Utólagos javítások.		1813–1823	Ca	
2/1.	A' Gráziákhoz.	MTAK K 642., 107b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Régibb Stúdiumaim.</i>)	1810/1823	Aa	1029.
2/2.			Archivált egyidejű és utólagos javítások.		1810–1823/1823	Cb	
3/1.	A' Gráziákhoz.	OSZK Levelestár, Horvát Istvánnak, 6. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Levél Horvát Istvánnak, 1810. június 1.</i>)	1810	Ab	134.
3/2.			Autográf tisztázat.		1810	Bb	
4/1.	A' Gráziákhoz.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 135., 12. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Levél Berzsenyi Dánielnek, 1810. június 4.</i>)	1810	Ab	137.
4/2.	A' Gráziákhoz.		Autográf tisztázat.			Bb	
5/1.	A' Gráziákhoz.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 146a–147b, a vers: 147a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Levél Kis Jánosnak, 1810. június 4.</i>)	1810	Ab	139.
5/2.	A' Gráziákhoz.		Autográf tisztázat.		1810	Bb	
6.	Az áldozó.	Hébe, 1825., 304.	Évkönyvrészlet.		1824/1825	Cc	841.
7.	A' Gráziákhoz.	MTAK K 622., 20a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái költések II.</i>)	1827 körül	Da	–

8.	A' Grátsiákhoz.	MTAK K 642., 119a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Kazinczy Ferencz' Versei.)	1827	Da	–
9.	Az áldozó.	MTAK K 622., 4b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Lyrái költsékek III.)	1828 körül	Db	–
10.	Az áldozó.	MTAK K 622., 7b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Lyrái költsékek IV.)	1828 körül	Db	–
11.	Az áldozó.	MTAK K 622., 85b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Lyrái darabok.)	1828 körül	Db	–
12.	Az áldozó.	MTAK K 642., 5ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Lyrái és vegyes költemények.)	1830–1831	Db	1104.

Megjelenések

3. KazLev. VII. 485–488., a vers: 485–486. (1762. sz.).

4. KazLev. VII. 497–499., a vers csak kezdősorával (1766. sz.); BerzsényiLev., 2014., 130–133., a vers: 131.

5. KazLev. VII. 499–501., a vers csak kezdősorával (1767. sz.).

7. Handbuch, 1828., 16.

12. Bajza–Toldy, 1836., 5.; Gergye, 1998., 43.

Abafi Lajos közlése a 10. és 11. források szövegével egyezik meg (Abafi, 1879., I. 29.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Egy feljegyzésében Kazinczy így nyilatkozik a vers keletkezési idejéről: „Dolgoztam ezt az Odáront 1790 előtt” (MTAK K 608., 81a). A *Hébe* közlésében '1788' szerepel a vers címe alatt (6.), a két archiválási tisztázatban és a három levélben (1–5.) '1787 körül, táján, olta' található. A nem egybevágó adatok maguk is bizonytalanságot jeleznek, a források többsége ezt a bizonytalanságot a megfogalmazásokkal nyilvánvalóvá is teszi. Más információ hiányában tehát e bizonytalan idő-meghatározást vesszük át a szövegidentitás keletkezési dátumaként, s ugyancsak megadjuk a befejezés, az első fennmaradt teljes kidolgozás születésének időpontját: 1810. május 26.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 12 szövegforrás 18 szövegállapotot őrzött meg (a szöveg alakulástörténetét Gergye László vizsgálta: Gergye, 1998/M., 15–28.; vö. erről Debreczeni Attila: *Kérdések Kazinczy ifjúkori ars poeticája, Az áldozó körül*, in *Studia Litteraria* 2010., 88–95.). A két archiválási tisztázat (1., 2.) az eredeti fogalmazvány autográf másolatát tartalmazza a javítások rögzítésével együtt, a *Régibb Stúdiumaim* a *Pandekták*hoz képest némely közbülső korrekciót elhagyott s csak az utólagos javítást tüntette fel, ezért itt csak két szövegállapotot különítünk el a *Pandekták* három szövegállapotával szemben. Az első versszak mindkét forrásban eltérő pozíciót tölt be, mint a másik kettő: Kazinczy elmondása szerint e szakasz eredeti lejegyzése az elégetett ifjúkori változat emlékezetből való rekonstrukciója, míg a másik kettő a lejegyzéssel egyidejű (újra)fogalmazás. Mivel azonban nem áll rendelkezésére a korai fogalmazvány, így, amit emlékezetből rekonstruált, filológiaiilag nem tekinthető a másik két versszak újrafogalmazásától eltérő státuszúnak. A 3–5. forrásban megkülönböztetett két lejegyzési fázis némileg eltér az archiválási tisztázatok esetében látottaktól: e levelében Kazinczy külön jegyezte le az emlékezetből rekonstruált első szakaszt (és csak ezt jegyezte le), majd külön az átdolgozott teljes verset. A fentiek miatt előbb az első szakasz két kidolgozását vetjük össze, majd a másik kettőn végrehajtott javításokat tekintjük át. Az első két forrás egyidejű javításai (1/2., 2/2.) közül csak azokat a korrekciókat vesszük fel a táblázatba, amelyek az adott helyre nézve teljes értékű megoldást eredményeznek (ilyen lehet több is), a közbülső, törmeléken próbálkozások magukon a forrásokon (leginkább az elsón) tanulmányozhatóak.

1. versszak

1/1., 2/1., 3/1., 4/1., 5/1.	a többi
Sípját 's e' koszorút 's még fiatal kora' Díszét, homloka' lágy fűrtjeit, hívetek, Kellem mennyei Hárma, Néktek nyújtja tulajdonúl.	Sípját 's e' koszorút 's, nyíló korának Díszét, homloka' fűrtjeit, Kronión' Hármas ikrei! hívetek sajátúl Nyújtja tinéktek;

Kazinczy az archiválási tisztázatok kommentárjában azt írta, hogy az első, ifjúkori, később elégetett változat címe *Az áldozat* volt. Ez azonban nem rendelhető mechanikusan a fennmaradt források eredeti lejegyzéseihez, mert azok fölé nem írt külön címet, az egyidejű *A' Grátziákhoz* cím alá vonva állnak. Szöveghez kapcsolt új cím majd a 6. forrásban jelenik meg (*Az áldozó*), s ez két kivétellel (7–8.) nem is változik már.

2–3. versszak

sor	szöveghely	forrás
5–6.	Mert a' kellemek árjait Cythére' / 'S Páphosz' asszonya Mert a' kellemek' árjait Cyprisnek / Nyájas Asszonya Mert kellemjeit a' kies Cythére' / 'S Gnídusz' asszonya	1/1., 2/1. 1/2., 3/2., 4/2., 5/2. 1/3., 2/2., 6–12.
7–8.	'S tőletek szedi bájjait viszontag / Tetszeni vágyván. 'S tőletek szedi most viszont, ha győzni / 'S Tetszeni kíván. 'S tőletek szedi most viszont, ha lángot / Gyújtani készül.	1/1., 2/1. 1/2., 2/2. 1/2., 2/2., 3/2., 4/2., 5/2., 6–12.
9.	Oh védjétek az áldozót, 's lehelljék Oh védjétek az Áldozót, leánykák! Oh védjétek az áldozót, Szelídek	1/1., 2/1. 1/2., 3/2., 4/2., 5/2. 1/3., 2/2., 6–12.
10–11.	Titkosbb bájotokat dalába szátok / Édes ajkaitok dalára. 'S titkos bájotokat lehellje / Szátok' éneke 'S titkos bájotokat lehellje mennyei / Ajkatok dala' zengzetébe.	1/1., 2/1. 1/2., 2/2. 1/2., 2/2., 3/2., 4/2., 5/2., 6–12.
11–12.	Nem sért / Így az irigy nyelv. Hallja azt / A' ti sergetek. Csak ti / Sergetek hallja azt. hív–hű	1/1., 2/1., 7–12. 1/2., 2/2. 1/2., 2/2., 3/2., 4/2., 5/2–6.

Két szöveghely (7–8. és 10–11. sorok) esetében látható, hogy az archivált javítások nyomán létrejött az a változat, amely aztán a további forrásokban nem módosult. Azon két szöveghely esetében, melyeknél az 1. forrásban utólagos javítás is van (5–6. és 9. sorok), a későbbi szövegállapotok megoszlanak, a 3–5. a közbülső megoldást, a 2/2. és a 6–12. a végső megoldást követi. Az utolsó sorok (11–12.) esetében pedig az figyelhető meg, hogy a késői források visszanyúlnak a legelső megoldáshoz, a 3–5. források egyszónyi módosítással az első két forrásban véglegesnek tekintett megoldást veszik át.

Az 1–5. források eredeti lejegyzései képezik az első önálló szövegváltozatot (A), s mivel a 3–5. csak az első szakaszét tartalmazza, ezért ezeket alváltozatnak tekintjük. A második szövegváltozatot (B) az első véglegesnek szánt kidolgozások jelentik (1/2., 3/2., 4/2., 5/2.), az első a sok javítás miatt alváltozatként különül a többitől. A 2/2. néhol egyezik ezekkel, de van, ahol az utólag még továbbjavított szöveghez, vagyis a második véglegesnek szánt kidolgozáshoz igazodik, ezért inkább ehhez, a harmadik önálló szövegváltozathoz (C) soroljuk (1/3., 2/2., 6.), melyek apróbb eltérései alváltozatok elkülönítését indokolják. Az utolsó szövegváltozatot (D) a korábbi kidolgozások elemeinek keverése alapján jelöljük ki, két forrásban még a régebbi cím tűnik fel, így ezeket alváltozatnak tekintjük.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Pandekták* ezen két lapból álló csomója A' Grátziákhoz és Az ő képe című versek ma már nem ismert első fogalmazványának archiválási tisztázatait tartalmazza, valamint egy csak címmel ellátott oldalt a *Herculeszhez* című epigramma számára. A csomó három szövegállapotot őrzött meg, az első két szövegállapot archiválása egy időben történt, a harmadik ehhez képest későbbi. Az első lejegyzési fázis, vagyis magának a csomónak a keletkezése nem tehető 1811 májusánál korábbra, mert ekkor született Az ő képe. A további határoló dátumokat a szövegállapotok sorrendje alapján határozhatjuk meg. Első lépésben az utólagos bejegyzések idejét kell behatárolni, ezek a tinta színe és az íráskép alapján mindkét versnél egyszerre készültek. Az ő képe esetében megállapítható, hogy a Horvát-féle aprónyomtatványon (8.) lévő javítás 1813 február eleje körül készülhetett, s ezzel megegyezik az e csomóban végzett javítás. Logikus azt feltételezni, hogy 1813 februárja után Kazinczy már az itteni eredeti lejegyzésben is feltüntette volna az új, javított verziót, így e *Pandekták*-csomó első lejegyzési fázisát 1813 februárja előttre datálhatjuk, vagyis legvalószínűbben: 1811–1812-re. Az ő képe esetében ez a szövegállapot keletkezési ideje is, A' Grátziákhoz esetében a szövegállapot 1810. május 26-ra van datálva a kéziratban. Az azonban, hogy az e csomóban Az ő képénél található javítás megegyezik az aprónyomtatvány 1813. februári javításával, még nem jelenti azt, hogy ez is bizonyosan ekkor készült: nem zárható ki, hogy csak utólag átvezette azt Kazinczy. Eldönteni a kérdést nem tudjuk, így az 1813-as évszámot csak kezdő dátumként vehetjük figyelembe. A záró dátumot az jelöli ki, hogy A' Grátziákhoz esetében van egy másik archiválási másolat is, amely e *Pandekták*-csomóról készült, s végső kidolgozásként már az itteni utólagos javítást tartalmazza: e *Régibb Stúdiumaim* pedig 1823-ban készült, az utólagos javítások betoldása tehát az 1813–1823 közötti évtizedre tehető.

2. A *Régibb Stúdiumaim* 1823-ban keletkezett.

3. Levél Horvát Istvánnak, 1810. június 1.

4. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1810. június 4.

5. Levél Kis Jánosnak, 1810. június 4.

6. A *Hébe* 1825. évi kötete 1824 októberében jelent meg (4413. sz.), Igaz Sámuel 1824. április 9-én már visszaigazolta (4342. sz.), hogy megkapta a *Hébe* 1825-ös kötetébe szánt verseket Kazinczytól.

7. *Lyrái költsékek II.*, 1827 körül.

8. *Kazinczy Ferencz' Versei*, 1827.

9. *Lyrái költsékek III.*, 1828 körül.

10. *Lyrái költsékek IV.*, 1828 körül.

11. *Lyrái darabok*, 1828 körül.

12. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers első változata Kazinczy elmondása szerint 1787 körül keletkezett, s nem sikerült végleges alakra kidolgoznia. Ekkor *Az áldozat* volt a címe. Egy feljegyzésében pedig arról tájékoztat, hogy „már Széphalmon, és így 1806 olta, sok igazításokat tettem benne” (MTAK K 608., 81a). Az ezt a verset is tartalmazó kéziratcsomót 1809-ben elégette.

(A) 1810. május 26-án emlékezetből rekonstruálta az első versszakot, valamint (újra) megírta a második és harmadik szakaszt. A fogalmazványt utóbb, 1811–1812-ben és 1823-ban a *Pandekták*ban és a *Régibb Stúdiumaim*ban archiválta, A' Grátziákhoz címmel.

(B) Ugyanekkor újrírta az első versszakot, és sokat javíttatott a másik kettőn is, az eredmény az első véglegesnek tekintett kidolgozás lett, amit három barátjának levélben elküldött 1810. június első napjaiban, majd az archiválási tisztázatokban magukat a javításokat is rögzítette.

(C) Valamikor 1813–1823 között némileg megint módosított a szövegen, ez jelenik meg az archiválási tisztázatok utólagos bejegyzéseiben. Az így kialakult szöveget az 1825-ös *Hébé*ben, *Az áldozó* címmel publikálta.

(D) Az 1825–1830 közötti időszak gyűjteményes összeírásaiban állandóan jelen volt a vers, többnyire a legutolsó címmel, de két forrásban visszanyúlt a korábbi változathoz, miként az összes forrásba egy korábbi megoldást emelt vissza a verszárlat esetében.

Magyarázatok

A költeményt Gergye László kutatásai emelték a szakirodalmi érdeklődés első vonalába, mikor is az európai gráciaköltészet nálunk eladdig kevésbé ismert kontextusában értelmezte újra Kazinczy Ferenc költészetét. „Sajátos ars poetica ez a vers, de egyszersmind több is annál: különleges értékű vallomás a kassai évek Kazinczyjának egzisztenciáját mélyen érintő kérdésekről, az élet, a szerelem és a művészet sokrétű, izgalmas kapcsolatáról.” (Gergye, 1998/M., 14.) Korábbi dolgozatunkban, elfogadván a monográfia értelmezésének lényegét Kazinczy gráciaköltészetének jelentőségére nézve, *Az áldozó* című vers mint ifjúkori ars poetica pozicionálását illetően más véleményt fejtettünk ki (l. fent hivatkozott tanulmányunkat), éppen a mű sajátos alakulástörténetének elemzésére alapozva: „*Az áldozót* nem ifjúkori ars poeticának tekintjük, hanem olyan utólagos önértelmező gesztusnak, amely a pálya végéről visszatekintve, az összegzés szándékától áthatottan úsztatja rá e szöveget, az ebben megfogalmazódó költői szerepértelmezést a pálya egészére. Ez természetesen nem idegen sem a kezdetektől, sem a megtett úttól, hiszen mindvégig foglalkozik magával a szóban forgó verssel, illetve a gráciakultusz és a papi szerep folyamatos érvényességének számtalan bizonyítéka sorolható fel a pálya egészéből. De *Az áldozó* befejezett szöveggé, majd lényeges költeménnyé, végül ars poeticává csak folyamatos átalakulások során válik, s csak a pálya végére.” Az ars poeticává válásnak az egyik első dokumentuma volt az a feltehetően 1823–1827-ből származó kiadási terv (*Magyarázatok a' Kiadó' és a' Nyomtató' számára*), amelynek élén már e költemény áll, igen részletes nyomtatási utasításokkal körülvéve: „lap 3. E' lapra csak két stróphát. Felül lesz a' Grátiák képe a' Baggesen' Parthenáisz'a Vignettje után. A' Strópha' negyedik sora csak kevésbé beljebb mint a három első, nem úgy mint a' Sapphicusokban; hogy ez is mutassa, hogy a' három elsőbb sor nem Sapphicus, hanem Phaleucius. A' darabok' címje Versaliákkal, és nem apró betűkkel, még pedig azon írás' Versaliájival, a' mellyel a' versek fognak nyomtatattatni, 's nem nagyobb írásával. Dolgoztam ezt az Odáriont 1790 előtt; de már Széphalmon, és így 1806 oltá, sok igazításokat tettem benne.” (MTAK K 608., 81a, l. a Függelék 3. darabját.) A költeménynek a korabeli német gráciaköltészet kontextusában való részletes elemzését l. Gergye, 1998/M., 9–42.; Kazinczy életművének további összefüggéseit a gráciatannal Bodrogi Ferenc Máté monográfiája tárta fel (Bodrogi Ferenc Máté: *Kazinczy arca és a csiszoltság nyelve*, Debrecen, 2012.).

Síp, koszorú: a költészet jelképei az antikvitás óta.

Kellem mennyei Hármá/Kronion' Hármak ikrei: a Gráciák vagy Kháriszok, hárman vannak (Aglaia, Euphroszüné, Thaleia), az egyik mítoszváltozat szerint Zeusz (Kronion, azaz Kronosz gyermeke) és Eurünomé, a másik mítoszváltozatban pedig Dionüszosz és Aphrodité gyermekei.

Cythére/Küthére: Küthéra szigete, a következő háromhoz hasonlóan ez is Aphrodité szent helye, a birtokos szerkezet így a szerelem istennőjére utal.

Cyprusz: Ciprus szigete.

Páphosz: Paphosz, város Ciprus szigetén.

Cnidusz/Knidosz/Gnidosz: Knidosz, város Kis-Ázsiában.

töletek szedi bájait viszont: a kellemet hordozó bájövet Aphrodité adta a Gráciáknak, s azt hódítóitalkalmával mindig visszakéri tőlük.

Szelídek: a Gráciák egyik fő attribútuma a szelídség.

lehellje: a korabeli gráciaköltészet kedvelt fordulata, amely összefonja a mennyei és érzéki mozzanatok, poézist és szerelmet.

112. SZÖVEGIDENTITÁS
Apollonhoz
1787 körül – 1810. június 1–4.

1.	Apollóhoz.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 135., 12. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Levél Berzsenyi Dánielnek, 1810. június 4.</i>)	1810	A	138.
2.	Apollóhoz.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 146a–147b, a vers: 147ab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Levél Kis Jánosnak, 1810. június 4.</i>)	1810	A	140.
3.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r., 118.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kazinczy Miklósnak, 1810. június 9.</i>)	1810	A	141.
4.	–	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 148a–150b, a vers: 150a [két szakasz].	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Levél Kis Jánosnak, 1810. június 28.</i>)	1810	Ba	142.
5.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 135., 14. darab [két szakasz].	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Levél Berzsenyi Dánielnek, 1810. július 12.</i>)	1810	Bb	143.
6.	Apollonhoz.	Poetai Berek, 165.	Kötet-részlet.		1812/1813	Bc	634.
7.	–	Hazai Tudósítások, 1815. április 19., 31. sz. [csak az 5. versszak, önállóan].	Hírlap-részlet.		1815	–	734.

Megjelenések

1. KazLev. VII. 497–499., a vers csak kezdősorával (1766. sz.); BerzsenyiLev., 2014., 130–133., a vers: 131–132.
2. KazLev. VII. 499–501., a vers csak kezdősorával (1767. sz.).
3. KazLev. VII. 514–518., a vers: 516. (1776. sz.).
4. KazLev. VII. 543–546., a vers: 546. (1790. sz.).
5. KazLev. VIII. 7–9., a vers: 8. (1797. sz.); BerzsenyiLev., 2014., 140–143., a vers: 142.
6. Abafi, 1879., II. 102–103.; Gecsei, 2008., 16., 18.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy leveleiben arról tájékoztatta Berzsenyit és Kis Jánost, hogy a vers (és a vele együtt küldött *A' Gráziákhoz* is) 1787 táján készült, de a régi kéziratcsomót 1809-ben elégette. Mint a levelek kommentárjaiban egybehangzóan írta, a jelen verset 'e napokban', 'e holnapban' újrადolgozta, tehát az júniusban született, s mivel 4-én már küldte barátainak, így megírását 1810. június 1–4. közé tehetjük.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 7 forrás 6 szövegállapotot őrzött meg. A 4. és az 5. forrás csak két versszakot tartalmaz, de mivel ezek a Berzsenyinek és Kis Jánosnak korábban már megküldött rövidebb kidolgozás (1., 2.

forrás) bővítményei, melyhez nem jelez módosítást Kazinczy, így ezeket a forrásokat is teljes szövegűnek fogadjuk el. A 7. forrás viszont azt nem jelzi, hogy egy nagyobb költemény része lenne a közölt vers, amely így önálló epigrammának tűnik; az 5. szakasz itteni változata egyébként szövegszerűen megegyezik a többi forrással (a továbbiakban ezt nem vesszük figyelembe az összevetés során). A bővebb változat szerint számolva az 1–2. és 5–6. versszakokban alig van eltérés, három apró egyedi megoldás csupán: 3. forrás: 'Azért nem' helyett 'Azért e'; 2. forrás: 'juta' helyett 'jutott'; 6. forrás: 'nép' helyett 'had'. A betoldott két új versszak (3–4.) viszont maga is három, szó-nagyságú különbséget tartalmaz, mindegyik forrásban mást.

	4. forrás	5. forrás	6. forrás
3. szakasz, 1. sor	szekeére vett	szekeére emelt	szekeérébe vett
4. szakasz, 1. sor	serlegek	<mézkehely> mézital	mézital
4. szakasz, 2. sor	forr	foly	ömöl

A két versszak betoldása új szövegváltozatot jelent, az első három forrás szövegállapota képezi az elsőt (A), a másik háromé a másodikat (B), itt az eltérések miatt mindegyik szövegállapotot önálló alváltozatként vesszük figyelembe.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1810. június 4.
2. Levél Kis Jánosnak, 1810. június 4.
3. Levél Kazinczy Miklósnak, 1810. június 9.
4. Levél Kis Jánosnak, 1810. június 28.
5. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1810. július 12.
6. A *Poetai Berek* 1812 februárjában került leadásra és 1813 márciusában jelent meg.
7. A *Hazai Tudósítások* 1815. április 19-i számában jelent meg a címlapon. Nem tudjuk, hogy a vers 5. szakaszának önálló, mottószerű közlésében volt-e egyáltalán Kazinczynak szerepe, vagy szerkesztői döntésről van szó.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers korai változatát Kazinczy 1787 táján születettnek mondja, ennek kéziratát elégette. Az új kidolgozás 1810 júniusának első napjaiban készült, majd ezt megbővítette június 9. és 28. között. Az ódát először csak szűk baráti nyilvánosság számára tette elérhetővé, majd 1813-ban a *Poetai Berek*ben is közölte, utána viszont már nem szerepelt összeírásaiban. A versből kiszakított versszak mottóként való 1815-ös hírlapi közlése, amely nem tudjuk, kitől származik, önálló gnómát alkot.

Forrás

A Kazinczy Miklósnak írott levélben olvashatjuk: „Én e’ holnapban Horátnak egy odáját nem fordítottam, hanem új ódát csináltam annak hasonlatosságára.” Kis Jánosnak pedig lapszéli jegyzetben utal a mintául vett versre: „Szem előtt tartván a’ Quid dedicatum poscit Apoll. etc.” A jelen költemény tehát Horatius *Ad Apollinem* című ódájának (Od. I. 31.) szabad átdolgozása.

Quid dedicatum poscit Apollinem
vates? Quid orat, de patera novum
fundens liquorem? Non opimae
Sardiniae segetes feraces,

non aestuosae grata Calabriae
armenta, non aurum aut ebur Indicum,
non rura, quae Liris queta
mordet aqua taciturnus amnis.

Premant Calena falce quibus dedit
Fortuna vitem, dives et aureis
mercator exsiccat culillis
vina Syra reparata merce,

dis carus ipsis, quippe ter et quater
anno revisens aequor Atlanticum
inpune: me pascunt olivae,
me cichorea levesque malvae.

Frui paratis et valido mihi,
Latoe, dones, at, precor, integra
cum mente, nec turpem senectam
degere nec cithara carentem.

Magyarázatok

Versus antepenultimus et penultimus Odae nuper exscriptae ad Apollinem: 'A múltkor[i levélben] lejegyzett Apollóhoz című óda utolsó előtti megelőző és utolsó előtti versszakai [közé].'

Apolló: a költészet istene, Zeusz gyermeke.

Zeusz: a főisten.

pulya: leginkább a szó 'elpuhult, tehetetlen, gyáva' jelentésköre illik a szövegbe.

Fortuna: a szerencse istennője.

Ménesi serlegek/mézital, Káp, Malaga: híres bortermő vidékek a mai Románia, Szlovákia és Spanyolország területén.

Plútosz: a gazdagság istene.

Szörnyek'-ölője: Apollón nyilazta le Püthónt, a kígyót, Kazinczy más alkalommal is szörnyként nevezte meg (l. az *Apollon* című epigrammát és jegyzeteit, 314. szövegidentitás).

kaján: irigy.

113. SZÖVEGIDENTITÁS

Fényt bírni...

1810. június 3.

–	KazLev. VII. 493–497., a vers: 493.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (<i>Cserey Farkasnak, 1810. június 3.</i>)	1810	136.

Megjelenések

Abafi, 1879., I. 75.; KazLev. VII. 493–497., a vers: 493. (1765. sz.); Gergye, 1998., 106. Abafi Lajos és nyomán Gergye László *Az érdem* címmel az epigrammák között adta ki.

Keletkezéstörténet

Mint Kazinczy a kísérősorokban közli, a három sor 1810. június 3-ra virradó éjjel született. Mivel itt önálló versként említi, nem verskezdeményként, ezért önálló darabként is figyelembe

vesszük, noha egy hónappal később beépítette e sorokat a Csereyhez szóló episztolába, az utolsó előtti versszak végére.

Magyarázatok

Cserey június 25-i válaszában megírja, hogy e három sort, miként Kazinczy, ő is nagyra tartja, olyannyira, hogy apósához, Haller Gáborhoz írott köszöntőlevelének mottójául választotta, ezt megosztja Kazinczyval, így a vers másolatban itt is megtalálható (KazLev. VII. 536–538., 1786. sz.).

114. SZÖVEGIDENTITÁS Cserei Farkashoz. Krasznán 1810. július

1.	–	KazLev. VIII. 28–29.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (Cserey Farkasnak, 1810. július 27.)	1810	A	144.
2.	–	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 151a–153b, a vers: 153ab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Kis Jánosnak, 1810. július 27.)	1810	A	146.
3.	Kazinczy Ferenc Csász. Kir. Kamarás és Major Mélt. Nagy-Ajtai Cserey Farkas Úrhoz, midőn Autographiai Gyűjtemé- nyembe néhány nagy- becsű leveleket küldé. Széphalom, Júliusban, 1810.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 135., 16. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Berzsenyi Dánielnek, 1810. július 31.)	1810	Ba	147.
4.	Kazinczy Ferenc Csász. Kir. Kamarás és Major Méltóságos Cserey Farkas Úrhoz, midőn Auto- graphiai gyűjteményébe néhány nagybecsű levele- ket küldé. Széphalom, Júliusban, 1810.	OSZK Levelestár, Horvát Istvánnak, 8. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Horvát Istvánnak, 1810. július 31.)	1810	Bb	148.
5/1.	Csász. Kir. Kamarás és Major Nagy-Ajtai Cserey Farkas barátomhoz, mi- dőn Autographiai Gyűjte- ményembe némely nagy becsű leveleket küldé. Széphalom, Júl. 1810.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 158., 12. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Sárközy Istvánnak, [1810. augusztus 28.–szeptember 4.])	1810	Bc	149.
5/2.			Utólagos javítások.		1810	Bd	

6/1.	Baróti 's Nagy-Ajtai Cserey Farkas Cs. K. Kamarás és Major barátomhoz, midőn Autographiai Gyűjteményembe néhány becses leveleket küldött. Széphalom, Júliusban, 1810.	MTAK M. Irod. Lev. 4r., 118.	Autográf tisztázat.	Önálló.	1810	Be	–
6/2.			Utólagos javítások.		1810	–	
7/1.	Cs. K. Kamarás és Majör Nagy-Ajtai Cserey Farkas barátomhoz.	OSZK Analekták 2950.	Autográf tisztázat.	Önálló.	1810	Bf	–
7/2			Utólagos javítások.		1810	–	
8.	Kazinczi Ferenc Császári Királyi Kamarás, és Major Méltóságos Cserei Farkas Urhoz, midőn Autographiai Gyűjteménye öregbbitése végett néhány nagybecsű Leveleket küld e. Széphalom, Juliusban 1810.	Kolozsvár, 1810. (MTAK 604/II., 32a–36a)	Apró-nyomtatvány.		1810	Bd	668.
9.	Nagy-Ajtai Cserei Farkashoz Krasznára, a' Szilágyban. 1810.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53. I. kötet, 87. darab, a vers: 16–17. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Döbrentei Gábornak, 1817. március 26.)	1817	C	426.
10.	Cserei Farkashoz Krasznán. 1810.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 134., 39. darab, 73a–76a, a vers: 74a–76a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Toldy Ferencnek, 1827. december 6.)	1827	D	546.

Megjelenések

1. A vers a megadott mindkét oldalon (1807. sz.).
2. KazLev. VIII. 32–37., a vers: 34–35. (1809. sz.).
3. KazLev. VIII. 38–39., a vers csak kezdősorával (1811. sz.); Berzsenyi Lev., 2014., 146–151.
4. KazLev. VIII. 40–42. (1813. sz.). A levélszöveg utalását („Imhol episztolám”) lábjegyzet azonosítja („A Cserey Farkashoz írottat érti”), de hogy ez ténylegesen mellékelve volt-e a levélhez, semmi nem jelzi. Ugyanakkor az előző Berzsenyi-levél jegyzetében (KazLev. VIII. 620.) Váczy János utal egy Horvátnak küldött példányra, de a javítások felsorolásánál az oldal és sorszámok nem azonosíthatók az általunk ismert kéziratával, amelyben nincs meg a Váczy által említett Horvátnak szóló ajánlás sem. Hogy hiba történt-e vagy egy további kéziratról van szó, a jelen adatok alapján nem dönthető el.
5. KazLev. VIII. 73–75., a vers csak kezdősorával, a jegyzések teljes szöveggel közölve (1828. sz.).
8. Gergye, 1998., 141–144.
9. KazLev. XV. 140–141., a versmelléklet létrejöttére itt semmi nem utal (3408. sz.; vö. 1897. sz.).

10. Bajza–Toldy, 1836., 184–188.; KazLev. XX. 411–416., a vers: 412–416. (4865. sz.).

Abafi Lajos alapvetően a 9. forrást követte, de az itt elhagyott 80–84. sorokat a 8. forrásból pótolta, s még egy-két alakot másutt, részben ugyaninnen, részben korábbi forrásokból, a szöveg tehát kontaminált (Abafi, 1879., II. 40–44.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Cserey Farkas 1810. június 6-án ezt írja Kazinczynak: „Én máréredeti kézírások gyűjteményedbe néhány leveleket egybe szedvén, ezentúl minden héten kapsz töllem.” (KazLev. VII., 502–503., 1770. sz.) Ekkor Mária Terézia levelét küldi, majd június 8-tól június 27-ig még továbbiakat (részletes felsorolásukat l. a magyarázatok között). Mikor kezdett Kazinczy az episztola megírásához, egészen pontosan nem tudjuk, a címekben az '1810. Július' dátumot adja meg. Az bizonyos, hogy az első 34 sort július 27-én küldi Csereynek és Kis Jánosnak, s leírja terveit a vers folytatására. A további részéről jövő időben beszél („Ez igen hosszú Epistola fog lenni [...] Nagy tűzzel dolgoznám benne, kivált éjjelenként”), így ekkor még nemigen lehetett befejezve. Július 31-én viszont már a jegyzetekkel ellátott, teljes szöveg megy Berzsenyinek és Horvát Istvánnak. A megírás zöme ezek alapján július 27. és 31. közé tehető, a kezdés ideje azonban bizonytalan, még ha nagy valószínűséggel a hónap második felére tehető is, az első mintegy két hét betegeskedései miatt. E bizonytalanságból kifolyólag eltekintünk a pontosítástól, s a Kazinczy által kijelölt dátumot fogadjuk el.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 10 forrás 13 szövegállapotot őrzött meg. Három forrás utólagos javításokat is tartalmaz, az 5. mind a versszövegben, mind a jegyzetben, a 6. csak a versszövegben két helyen, a 7. ugyancsak két helyen, de csak a jegyzetben (az áttekintésekben e forrásokat csak a megfelelő helyen bontjuk két lejegyzési fázisra). A versszöveg és a jegyzetek párhuzamos összevetése eltérő jellegük miatt nem praktikus, először az előbbit, majd az utóbbit tekintjük át, végül összevetjük az így nyert következtetéseket.

Az első két forrásban csak a vers első 34 sora van meg, egymáshoz és a későbbi változatokhoz való viszonyukat az alábbi táblázat tárja fel, az eltérések csekélyek.

	1. forrás	2. forrás	3–8. forrás
16–17.	nemes Sírásra	nemes Könyűkre	szelíd Könyűkre
17.	megkéselteté		hagyta vérzeni
18.	És a' kik		Igy a' kik
19.	A' myrtuságba rejték kardjokat		A' gyilkoló tört myrtuságba rejték
20.	a' hazát		honnjokat
33.	jó Királyt	jó atyát	jó Királyt

A továbbiak közül a 3–8. források szövegállapotai hasonlatosak egymáshoz, ezeket együtt tekintjük át az alábbi táblázatban. A 8. forrás sajtóhibáit (40. sor: nyakát, 70. sor: hazádért, 94. sor: **nem tud állani**) nem vesszük fel ide, amint a 4., 5., 7. források bizonyosan leírás közbeni javításait sem (a 49., 78., 94. sorokban), melyek egyébként mindig a korábbi alak módosításai.

sor	szöveg	forrás
21.	ismét szabaddá tették szabaddá tették ismét	3–4., 7. 5–6., 8.
49.	kaptanak nyertének	3–4., 5/1. 5/2., 6–8.

65.	áldva, jó 's nagy áldásban, nagy	3–5., 6/1., 8. 6/2., 7.
78.	nagy vén	3. 4–8.
94.	meg nem tud állani nem tud megállani	3., 5/1., 7. 4., 5/2., 6., 8. [sh.]
106.	Csapásiért Verésiért	3., 5/1. 4., 5/2., 6–8.
111.	önteni öntögetni	3–5., 8. 6–7.
122.	lészen lesz	3., 5., 8. 4., 6., 7.
126.	férjfija embere	3., 5/1. 4., 5/2., 6–8.
127.	Barcsaynk ölelje nálam is barátjait Ölelje Barcsaynk itt is kedveseit	3–4., 5/1., 6/1. 5/2., 6/2., 7–8.

A tíz szöveghely a szövegállapotok elég változatos megoszlását mutatja, de néhány szabályosság és tendencia azért így is megfigyelhető:

- a 3. és a 4. forrás fele-fele arányban egyezik és különbözik;
- az 5/1. forrás két kivétellel megegyezik a 3. forrással (egy alkalommal csak azzal egyezik meg), valamint az 5/2. mindig azonos a 8. forrással;
- ha van javítás az 5. forráson, akkor a 6. forrás mindig azzal (5/2.) egyezik meg, s mikor a 6. forráson is van javítás, akkor a javítás előtti (6/1.) az egyező (a 127. sorban mindkét forrás tartalmazza ugyanazt a javítást);
- a 7. forrás két kivétellel megegyezik a 6. forrással, és mikor a 6. javítva van, mindkétszer a javítás utáni alakkal azonos (6/2.), két alak csak e két forrásban található meg.

Az utolsó két szövegforrásnak a megelőzőektől való eltéréseit az alábbi táblázat mutatja:

	3–8.	9.	10.
4.	Te, hív Királya		Jó Fejedelme
5.	Te, a' nagy 's	Nagy és	
8–9.	aljas színlelést Lelkem nem ismér	–	
13.	Clódiusz	Clódiuszok	
15.	kart		tört
30.	gyűlölni		irtózni
32.	parancsolat		hideg parancs
43.	nép' java		nemzeté
45.	Királyi méltóságod érzetében,		–
46.	Parancsolál		Kérél 's parancsolál
54.	csapásait		baját
60.	Pallásznak		Minerva'
61.	a' nagy		eggy nagy
62.	az ég fő dísze volt	fő dísze volt az égnek	
79.	tisztelt árnyék	tisztelt árny, nagy	

80–84.	'S Csereym, Ipadnak és nagy Sógorodnak (Kitől az Erdély Fő-Gyűlésein, Polgár 's barát és ő is szépbeszéllő, Gyakorta irígylette a' köz tapsolást, 'S el-elragadva még gyakrabban adta).		–
	Polgár 's barát, 's maga is csudált beszélő,		
	Gyakorta irígylette a' köz tapsokat ,		
89.	De	Ah	De
97.	hív		hű
99.	két fő Papjai	két Püspökjei	
104.	tömlöczéből püspöki	foglyukából Fő-Papi	foglyukaiból főpapi
108.	Imádott Asszonyunk elébe vitte,	Elébe vitte imádott Asszonyunknak	Elébe vitte imádott asszonyának;
109.	intézte irgalomra	irgalomra hajtá	
113.	E' fényes származáson, és	Tündöklő származásodon, 's	
119.	szíved	híved	szíved
120.	nyujt kezed nekem		nekem nyujt kezed
123.	és hálámat kétszerestt fogadd	és a' hálát kétszerestt fogadd	és hálámat kétszerestt vegged
126.	embere	férjfija	embere

A 10. forrás három szöveghelyen megrövidült sorok kihagyása miatt, a háromból csak egy történt meg már a 9. forrásban is, s e két forrás további 17 szöveghelyen eltér egymástól. A 9. forrás szövegállapotának 16 eltérése a megelőzőektől ugyancsak eléggé markáns, noha terjedelmi különbség mindössze egy helyen fedezhető fel.

A szövegállapotok összevetésének következő lépéseként a jegyzetekre térünk át, először a jegyzetek mennyiségét és jellegét vizsgáljuk. Az alábbi táblázat első oszlopa annak a sornak a számát adja meg, amelyhez a jegyzet társul.

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
cím									+	
13.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
17.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
19.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
37–41.				+						
48–51.							+			
60.									+	+
69.			+	+						+
80.			+	+	+	+	+	+		
87.				+	+	+	+	+		
91–94.				+	+	+	+	+		
97.				+						
121.				+	+	+	+	+	+	
128.				+	+	+	+	+	+	

A táblázat alapján megállapítható, hogy az 5–6. és 8. forrásokban egyező számú jegyzet található, ugyanazon sorokhoz, s pontosan ugyanezek megvannak a 7. forrás eredeti lejegyzésében is (7/1.), de itt még egy pótlólag betoldásra került (7/2.), nem hátul a jegyzetek között, hanem a versnél, a lap alján (a 48–51. sorokhoz). A 4. forrásban szintén megvan a jegyzetcsoporthoz, de ott még három további is szerepel. Az 1–3. és 9–10. forrásokban csak az első három jegyzet ismétlődik tömörszerűen, a többi vagy hiányzik, vagy jelzésszerű, a 3. és 9. forrás lábjegyzetes megoldása kivételével nem többek, mint margóra vetett vezérszavas magyarázatok. Valójában tehát csak a 4–8. források vehetők érdemben össze, mert ezek a részletesen kidolgozottak, a lábjegyzetes aprónyomtatvány (8.) kivételével a vers után egy tömbként összeírva.

A jegyzetek szövegének összevetésénél szintén az 5/2., 6. és 8. források nagymértékű egyezését figyelhetjük meg (az 5/2. és 8. lényegében azonos), a 7. ezekhez képest két helyen jelentősen bővebb (a 80. sorhoz még egy Wesselényiről szóló hosszabb történet is kapcsolódott, a 128. sorhoz pedig egy filológiai pontosítás), két helyen némileg rövidebb (a 90–94. és a 121. sornál a pontosítások maradtak el), a terjedelmileg egyező jegyzeteknél apró szövegkorrekciók vannak. Az 5. forrás eredeti lejegyzése (5/1.) a 4. forrás szövegállapotával mutat hasonlóságot, a végrehajtott korrekciók utáni szöveg (5/2.) pedig a 6. és 8. forrás megoldásaival egyezik nagymértékben, mint azt már megállapítottuk. Különösen informatívak a 80. sorhoz fűzött lábjegyzetben található javítások, mert ezt a javítást Kazinczy egy Csereynek szóló levelében külön is említi (l. erről részletesen alább).

4.	Ipa Küküllői Fő-Ispán		Gróf Haller Gábor Excell.
5/1.	Ipa Küküllői Fő-Ispán		Gróf Haller Gábor Excell.
5/2.	Ipa	Gub. Consil. és Erdélyben fő Prov. Commiss.	Gróf Haller Gábor Excell.
6.	Ipa Küküllői Fő-Ispán		Gr. Haller Gábor Excell.
7/1.	Ipa Küküllői Fő-Ispán		Gróf Haller Gábor Excell.
7/2.	Ipa Küküllői Fő-Ispán	és Praesese a' Kir. Táblának; most Gubern. Consiliarius és Provinc. Fő Commissarius	Gróf Haller Gábor Excell.
8.	Ipa	Gubernialis Consiliarius, és Erdélybe Fő Provincialis Commissarius	Gróf Haller Gábor

Az első kidolgozást őrzi a 4. és 6. forrás, s ezzel egyezik meg az 5. és a 7. eredeti lejegyzése, így ez a jegyzet némileg eltér az alaptendenciától (hasonlóképp különbözik némileg az 5/2. és 6. forrás a 91–94. jegyzetnél). Az 5/2. megoldása a rövidítéseket feloldva ezúttal is azonos a 8. forrásával, a 7/2. bővebb szövegezésű.

A versszöveg és a jegyzetek külön-külön történt összehasonlítása után a levont következtetések szembesítését kell elvégeznünk.

– Az 1–2. forrást mind terjedelmük, mind utalásszerű néhány jegyzetük alapján önálló változatként regisztrálhatjuk (A).

– A 9. és 10. forrás ugyancsak karakteres eltérést mutat a többi forrástól, de egymástól is, mind a vers szövegállapotában, mind a jegyzetek számában és jellegében, így ezeket önálló változatoknak tekintjük (C, D).

– A 3–8. források esetében a vers szövegállapotának hasonlóságát (és a többitől való eltérést) vesszük elsősorban figyelembe, s a 3. forrás jegyzeteinek némileg különböző jellegétől eltekintve a forrásokat egy szövegváltozatnak minősítjük (B). Az alváltozatok és azok sorrendjének meghatározásakor még inkább versszöveg és jegyzetek egymással nem teljesen egybevágó szövegállapotaival szembesülünk. Az 5/1. a versnél a 3., a jegyzetnél a 4. forrás szövegállapotával hozható kapcsolatba, a 6. forrás pedig a jegyzetekben az 5/1. szövegállapotához kapcsolódik, míg a versekben az

5/2-éhez, továbbá az egymással a versszöveget tekintve nagymértékben egyező 6. és 7. forrás között a jegyzeteket illetően nagy a különbség, a 6. sokkal inkább az 5. és 8. forrással egyezik meg. Mindezek alapján e források szövegállapotait önálló alváltozatként kell regisztrálnunk, kivéve a mindenben egyező 5/2. és 8. forrásokat. Sorrendjüket illetően bizonytalanságot jelent az, hogy az utólagos javításokról nem lehet pontosan eldönteni, az adott helyeken alakult ki az új verzió vagy csak a már kialakult szöveget vezette át Kazinczy a kérdéses forrásban is. Mindenesetre irányadónak tekintjük, hogy az 5/1. a 3. és 4. források szövegállapotaival mutat megfelelést, az 5/2. pedig a 8. forrással való egyezése mellett a 6. és 7. forrásokkal is hasonlós. Ez utóbbiak közül pedig a 6. forrásban végrehajtott javítás (6/2.) és a 7. forrás egyezése alapján döntöttünk a sorrendről (az e forrásokban lévő utólagos javításokat tehát csak a sorrendiség szempontjából vesszük figyelembe, alváltozatot ezek alapján, ez eltérések csekély volta miatt nem képezünk). Az alváltozatok tehát: Ba: 3.; Bb: 4.; Bc: 5/1.; Bd.: 5/2., 8.; Be: 6.; Bf: 7.;

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Cserey Farkasnak, 1810. július 27.

2. Levél Kis Jánosnak, 1810. július 27.

3. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1810. július 31. A verset Kazinczy ugyanezen a napon elküldte még Dessewffy Józsefnek (1812. sz.) és Horvát Istvánnak is (1813. sz.), de csak ez utóbbi maradt fenn.

4. Levél Horvát Istvánnak, 1810. július 31.

A Váczy János által közölt levélszöveg több kérdést is felvet, szempontunkból az a legfőbb probléma, hogy e közlés szerint egy levélben ígéri Kazinczy a jelen vers majdani küldését („mellyet venni fogsz”) és jelzi, hogy mellékelten küldi azt („Imhol Episztolám”). Az ígért mellett még jövő időben, megvalósítandóként beszél a vers bizonyos részéről („Tele lesz Maria Theresiának tisztelével”), a küldött szöveget kommentálva pedig ugyanerre a részre (a 68dik versre) pontos számmal hivatkozik.

A levél Váczy János közlésében három, egymástól vonallal elválasztott részből áll:

- „Hogy halálra beteg voltam ...” (VIII. 40.), dátum nélkül, a végén szó közepén abbamarad;
- „Horvátjának Kazinczy” (VIII. 40–41.), 1810. július 31. dátummal, a vers nélkül;
- „Bessenyei György ...” (VIII. 41–42.), dátum nélkül.

A kéziratban ezek három különálló, kisebb, cédulaméretű lapon találhatóak, a középső, datált levél kapta a 8. levéltári sorszámot, ezt szorosan követi a vers kézírata, szokásos levélméretű lapon. A másik kettő ez előtt (és a 7. levéltári jelzetű, 1810. július 27-i levél után) következik a csomóban, előbb a „Bessenyei György...”, majd a „Hogy halálra beteg voltam...” kezdetű.

A „Bessenyei György...” kezdetű szövegegység nem keletkezhetett 1810. július 24. előtt, mert ebben már Török Lajos gyászlevelének küldéséről van szó, amiről Dessewffynek július 24-én még azt írja, hogy nincsen készen (Török június 23-án halt meg, 26-án temették, a gyászlevél dátuma június 27., l. egy példányát MTAK K 608., 14a). A „Hogy halálra beteg voltam...” kezdetű szövegegység bizonyosan júliusi, mert „e’ hónap 2dika olta” tartó betegségéről szól benne, s a jelen vers küldésével kapcsolatos, imént jelzett ellentmondások miatt nem lehet a július 31-i levél része, tehát korábbi kell legyen. A Kazinczy családját sújtó sokféle betegség leírása a hónap második felében íródott levelek visszatérő témája, a július 21. és 31. közötti levelekben gyakran még a megfogalmazások is hasonlós, a vers témájának és továbbírása tervének leírása pedig a július 27-i levelekkel mutat rendkívüli hasonlóságot (ezekben küldte az első 34 sort). S mivel július 27-én Horvátnak is írt egy levelet, melyben azonban mindezekről nincs szó (a 7. levéltári jelzetű levél), azt feltételezhetjük, hogy a cédula ennek a levélnek a pótlása volt (a másik cédula a fentiek értelmében ugyan csak lehetett pótlás ehhez, de akár a július 31-i levélhez is). Szoros filológiai érvek mindazonáltal nem állnak rendelkezésünkre, így csak azt állíthatjuk meggyőző bizonyossággal, hogy a „Hogy halálra beteg voltam...” kezdetű szövegegység nem lehetett a július 31-i levél része.

A későbbi levelezésből kiderül, hogy Horvát megkapta a levelet az episztolával, s az tetszést aratott a pestiek körében. Szeptember 3-án még ezt írja Vida Lászlónak: „Júl. ban írtam egygy Episztolát Csereyhez, és annak mását megküldém Horváthhoz. Szeretném ha Ti, kik Pesten vagy-

tok, azt megolvastatok volna. Azt hittem hogy Horváth arra nékem válaszol, 's nem válaszolt. Sok a' dolga, hiszem, sőt tudom. De a' barátság lelet időt. Szemerénket kérem hogy ezt az Episztolát Horváttól kérje el 's mutassa-meg Virágnak." (KazLev. VIII. 79., 1830. sz.) Október 15-én Wesselényinek viszont már azt írja, hogy „Pesten az Episztola javallást nyert, 's az öreg Judex Curiae Ürményi József Exc. sírásra fakadt, midőn előtte felolvastatott)." (KazLev. VIII. 132., 1852. sz.) Ekkor tehát már megkapta Horvát szeptember 26-án írott levelét, amelyben minderről beszámolt (KazLev. VIII. 100., 1842. sz.), az is kiderült így Kazinczy számára, hogy teljesült július 31-i kérése, Horvát felolvasta Ürményinek a verset.

5. Levél Sárközy Istvánnak, [1810. augusztus 28. – szeptember 4.], a külön lapokon mellékelt vers július 31. és augusztus 13. között került lejegyzésre. A levél keltezetlen, de megírásának ideje viszonylag pontosan behatárolható. Kazinczy megírta Sárközynek az aprónyomatvány augusztus 24-i cenzúráztatásának történetét, pontosan úgy, ahogy azt Cserey augusztus 25-i leveléből megtudta, tehát Sárközyhez szóló levele csak Cserey levelének vételét követően, de még Csereyhez szóló szeptember 4-i válasza előtt íródhatott. Hogy ez mikor lehetett, arra nézve némi pontosítást Kazinczy Rumynak augusztus 28-án írott levele ad, ahol is azt írja, az episztola épp előtte fekszik, viszont még nem ismeri Cserey véleményét (KazLev. VIII. 72., 1827. sz.). Sárközy válasza pedig 1810. szeptember 10-én kelt (KazLev. XXIV. 120–127., 6012. sz.; a válaszjelleg nem lehet kétséges, l. a 121. oldal témáit), amiből az következik, hogy addigra oda is kellett érnie Kazinczy levelének, így az ennek értelmében is legvalószínűbben augusztus utolsó, esetleg szeptember legelső napjaiban készült, erre az időrendi helyre sorolta be Váczy János is kiadásában.

A levél mellett a vers különálló, más méretű lapokon, eltérő írással található, csak az utólag felírt cím írása és tintaszíne egyezik meg a levélével. E verskézirat lejegyzése korábban kellett történni, mint ahogy a levél elkészült. Kazinczy ugyanis augusztus 13-án javítást küldött a korábban Cserey Farkashoz eljuttatott versszöveg korrigálása végett: „Eddig vetted Epistolámat. [...] Ha kiadod, kérek változtassd-meg az utolsó paragraphusban az itt következő sort, és írássd-bé az én orthographiámmal:

Öljele Barcsaink itt is kedveseit,
'S Bajtayt 's M -----
---- (a' mint tudnillik ott következnek.)

Igy szerencsésen elkerülöm a' nálam szónak kétszeri előfordulását." (KazLev. VIII. 60., 1821. sz.) A jelen 5. forrásba eredetileg még az előző megoldás került, amit aztán Kazinczy utólag pontosan ugyanerre javított át. Az eredeti lejegyzés (5/1.) tehát nem történhetett augusztus 13. után, de hogy pontosan mikor történt, nem tudjuk. Az biztos, hogy mindenképpen a Csereyhez küldött eredeti levél utánra tehető, de az nem maradt fenn, keltezésére nézve pedig ugyanúgy Kazinczy augusztus 13-i levele a támpontunk, mint a jelen esetben. A szövegállapotok sorrendje alapján a 3. és 4. forrás, azaz július 31. utánra kell tennünk. A másik határpont pedig az említett augusztus 13., így a kézbesítést is beszámítva lényegében augusztus első hetére esik a vers eredeti lejegyzése. Az utólagos javítások maguk is történhettek ekkor, de akár közvetlenül a verskéziratnak a Sárközy-leveléhez való csatolása előtt is, ennek megítélése attól függ, hogy e javításokat a fogalmazás helyeként vagy a már kész új változat egyszerű átvezetéseként értelmezzük.

6. A jelen kézirat a Kazinczy Miklóshoz írott levelek között maradt fenn, tehát lehetséges, hogy egy levél melléklete volt, de erre jelenleg a levéltári besoroláson kívül más nem utal, így önálló kéziratként vesszük számításba. Keletkezési idejére nézve ugyanaz mondható el, mint a Sárközy-leveléhez csatolt verskézirat esetében, mivel a 127. sor ugyanazon javítása megtalálható itt is. Az eredeti lejegyzés tehát július 31. és augusztus 13. közöttre tehető, a javítás lehet ekkori, de későbbi is.

7. A jelen önálló kézirat keletkezésére nézve közvetlen filológiai adataink nincsenek. Nem zárható ki, hogy levélmellékletnek készült, vagy az is volt, az összefűzött lapok utolsó oldalán haránt irányban található autográf felírás („Fület a' hallásra!") a közeli barátoknak tett szokásos megjegyzésekre emlékeztet. A Kis Jánoshoz szóló, 1810. szeptember 24-i levélben éppen e csatoltan küldött versre vonatkozóan jegyzi meg: „Én azt óhajtom, hogy soknak legyen füle megérteni" (KazLev. VIII. 97., 1841. sz., a vers jelenleg nincs a levél mellett). A 127. sorban itt már eleve az új megoldás került lejegyzésre, így az augusztus 13-i dátum (l. az előző két forrásnál) nem jelent

biztos támpontot, mert e módosítás akár valamivel korábbi is lehet. Biztosan csak az állítható, hogy július 31. után keletkezett, és sorrendileg az 5. és 6. forrás (július 31. és augusztus 13. közé tehető) eredeti lejegyzése után. Az itt és a másik két forrásban végrehajtott utólagos javítások jellege és keletkezési ideje bizonytalan. A jelen kézirat eredeti lejegyzése és utólagos javítása egyaránt túlnyúlhat akár augusztuson is.

8. Az aprónyomtatvány alapjául szolgáló kéziratot nem ismerjük. Kazinczy augusztus 13-án érdeklődik Csereynél episztolája fogadtatása iránt (tehát azt korábban már elküldte neki), s az esetleges nyomtatáshoz küld egy javítást. E javítás (l. részletesen az 5. forrás keletkezésénél) azt bizonyítja, hogy a Csereynek küldött változat még a július 31-i levelek szövegállapotához állhatott közel (legalábbis e helyen), ez a kinyomtatott változatban már a Kazinczy által megadottak szerint módosult. A többi eltérés esetében viszont nincsen ilyen adatunk, így nem tudjuk, hogy az aprónyomtatványba hogyan kerültek az új megoldások, ha azt tételezzük fel, hogy a Cserey-levél még a 3. és 4. források szövegállapotához volt hasonló, ami pedig logikus feltételezés, hiszen ő volt az episztolá címzettje, elgondolható tehát, hogy neki az első között küldte meg Kazinczy a kész verset is, miután egy mutatót már küldött. De az is lehetséges, hogy a javítások több részletben készültek és jutottak el Csereyhez. Mivel a teljes levélszöveg ismeretlen, így érdemben nem tudunk állást foglalni, csak jelezzük a problémát.

Cserey az episztolát augusztus 24-én vitte cenzúráztatni, erről másnap részletesen beszámolt Kazinczynak, aki a történetet számos levelében terjesztette, ekkor és a későbbiekben is (1828., 1838., 1841., 1844., 1853., 4858. sz.). Mártonffy József erdélyi püspök mindkét elejé terjesztett kéziratra ráírta az imprimaturt (az egyik Kazinczy eredeti kézírata volt, a másik a Cserey által arról készített másolat), s Cserey Kazinczy kérésének megfelelően az egyiket visszaküldte; jelenleg ezt sem ismerjük, csak a belőle kivágott címet, melynek hátoldalán ott áll Mártonffy engedélyező aláírása (MTAK K 602., 43.), Kazinczy Csereynek szeptember 10-én meg is említi ezt: „Ő Excell.nak a' Püspöknek Imprimaturját Autographiai Gyűjteményembe bétevé.” (KazLev. VIII. 87., 1835. sz.)

Cserey Farkas augusztus 25-én a kiadás finanszírozásáról is írt: „Epistoládot Cserey Miklós nevezetű igen kedves Atyámfia kérte ki, hogy ki nyomtathassa.” (Cserey Miklósról l. a hozzá írott szonett jegyzetében, 160. szövegidentitás.) A nyomtatás állása szeptember során visszatérő témája leveleiknek (1831., 1834., 1839. sz.), s ekkoriban a verset még kéziratban küldözgeti, e példányok azonban nem maradtak fenn, vagy legalábbis nem tudjuk azonosítani a meglévőkkel (1841., 1844. sz.). Cserey Farkas október 19-én számol be a megjelenésről: „Hogy epistolád ki nyomtatott, és hogy több exempl. abbul kezemnél is légyenek, bizonyítva ezen levél, és ahoz ragasztva egy exempl.” (KazLev. VIII. 136., 1856. sz.) Kazinczy a kéziratra rájegyezte, hogy október 31-én vette kézhez, s utána decemberig többször kapott példányokat.

9. Levél Döbrentei Gábornak, 1817. március 26. A vers a Döbrentei Gábornak írott, 1810. december 27-i levél után van kötve a kézirat gyűjteményben, kék színű lapokon, egy fogásban Berzsenyi *Himnusz Keszthely' Isteneihez* című, 1817-es versének Kazinczy általi másolatával (levéltári jelzetük: 16–17. és 18.). Váczy János is e helyen jelzi a verseket, de csak a kezdősoraikkal (KazLev. VIII. 223–227., 1897. sz.), az időrendi ellentmondásra nem utal. Berzsenyi 1817. március 12-én küldte meg versét Kazinczynak, aki annak vételét március 23-án igazolta vissza (KazLev. XV. 113., 135., 3396., 3405. sz.), így március 26-án elküldhette másolatban Döbrenteinek, még ha a levélben nem is utal erre. Utal viszont a Berzsenyi-verssel egy fogásban lévő Cserey-episztolára: „A' Csereihez írt íme itt megyen.” Ennek előzménye az, hogy Kazinczy 1817. január 25-én az *Erdélyi Muzéumban* közlendő verseiről ír Döbrenteinek: „Inkább akarnám hogy vagy Cserey Farkashoz írt Epistolám, vagy ezt: Arkadiának kedves Pásztorához, vagy az Orczy után dolgozott Bugaczi Csárdát vennéd-fel. De akármellyiket veszed-fel, kérlek, tőlem várd újabb leírásait, mert mindeniken tettem változtatásokat.” (KazLev. XV. 36–37., 3368. sz.) Döbrentei március 16-án válaszol: „Cserey Farkashoz írt episztoládat fel veszem a' Muzéumba. [...] Küld tehát a' Cserey Farkashoz írottat, úgy a' mint változtatni akarod.” (KazLev. XV. 120., 3400. sz.) Erre küldi Kazinczy március 26-án a jelen kéziratot (együtt Berzsenyi frissen kapott versének másolatával), s amint a szövegállapotok vizsgálata tanúsítja, a korábbiakhoz képest valóban jelentősen átdolgozott szöveggel. Az *Erdélyi Muzéumban* végül nem jelent meg.

10. Levél Toldy Ferencnek, 1827. december 6. A Kazinczy és Toldy között az episztolákról folytatott korabeli levelezés során Toldy november 30-án jelezte Kazinczynak, hogy a Cserey-episztoła nincs meg nála, s szeretné megkapni (KazLev. XX. 392., 4860. sz.). Kazinczy erre válaszul küldte episztoláját a jelen levélben.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás Kazinczy által megadott 1810. júliusi keletkezési ideje is jelzi az elmosódó kezdeteket. Az előző hónapban kapott kéziratok és július első felének súlyos betegsége után, lábadozása időszakában kezdte Kazinczy a verset írni, első 34 sora július 27-én bizonyosan készen volt (A), majd négy nap alatt be is fejezte, mert július 31-én a költemény teljes szövegét küldte barátainak, jegyzetek kíséretében (B). Még ezen a napon is dolgozott rajta, mert a fennmaradt két levél-melléklet sem szövegében, sem a jegyzetekben nem egyezik teljesen (Ba, Bb). Ugyanezen a napon, vagy nem sokkal később készülhetett a Csereynek küldött változat, ez azonban nem maradt fenn. Augusztus folyamán további átdolgozások történtek, amelyek egymástól függetlenül keletkezett, egymástól is némi különbséget mutató forrásokban és azok átdolgozásaiban maradtak fenn (Bc, Bd, Be, Bf). Az augusztusban cenzúrázott szöveg október közepén jelent meg aprónyomtatványként, ez lényegében megegyezik az augusztus végi levélben küldött, de még augusztus első felében kialakított szöveggel (Bd), noha a hónap elején küldött, ma nem ismert kéziraton alapult, amikor, legalábbis részben, még a korábbi szövegállapot volt érvényben (az adatok hiánya nem teszi lehetővé a jelenség pontos értelmezését). Kazinczy 1817-ben átdolgozás utáni újrakiadását tervezte az *Erdélyi Múzeumban*, az átdolgozás elkészült (C), de végül nem jelent meg a folyóiratban. Az 1827-es, immár utolsó változatot (D) Toldynak küldte, aki kézikönyvének anyaggyűjtése során, az ősz folyamán kérte Kazinczytól is műveit. A gyűjteményes kiadáshoz készült episztoła-listákon mindig szerepel, de újabb kézírata nem maradt fenn.

Magyarázatok

Cserey Farkas, ismervén Kazinczy gyűjtőszenvédélyét, 1810. június 6-án Mária Terézia levelét küldte neki ajándékba, majd június 8-án Kaprinai Jánosét, június 12-én Barcsay Ábrahámnak Cserey apjához szóló levelét, s említette, hogy a neki szólót korábban elküldte. Másik itteni megjegyzése szerint ezekkel együtt öt levelet küldött már, az ötödik az lehet, amelyet Kazinczy június 14-én köszönt meg. Június 16-án Gregor Major levele érkezett, részletes kommentárral, ami majd Kazinczy versébe is belekerült. Kazinczy június 17-én a Kaprinai-levelet köszönte meg. Az újabb küldemény, Dániel István levele június 25-i kelettel indult, s ugyanezen a napon írta köszönőlevelét Kazinczy is, Mária Terézia, Barcsay és Major leveléért, beszámolván Barcsay levelének nyilvános felolvasásáról és olyan történetelemeket említve a többivel kapcsolatban is, melyek később bekerültek a költeménybe. Cserey június 27-én Bajtay József Antal levelét küldte (mindezeket l. KazLev. VII. 507., 518., 522., 529., 530–531., 537., 539., 540.; 1772., 1777., 1780., 1783., 1784., 1786., 1787., 1788. sz.).

Az említett levelek ma is megtalálhatóak Kazinczy kéziratgyűjteményének két kötetében (MTAK K 635/I., 56a: Bajtay; 97a: Mária Terézia; 156a: Major; II. 3a: Dániel István, 7a: Kaprinai; 44a–45a és 46a: Barcsay). A versben szó van még Wesselényi Miklós, Swieten, Kaunitz és Luther leveleiről is, ezek közül az első kettő lelhető fel itt (I. 23a–24a; 101a–102a). Csak az aláírása van meg más kötetekben Kaunitz-nak (MTAK K 625., 157a, itt még Mária Teréziáé is megtalálható) és Luthernek (MTAK RUI 4r. 12/II., 88a, amint azt Kazinczy is említi a 6. forrás jegyzetében). A június 14-én Kazinczy által említett Gubernátor az Brukenthal Sámuel lehet, legalábbis az ő Cserey Farkashoz intézett két levele található meg a gyűjteményben (I. 154a; 168a).

A II. kötetben található két kéziratban Kazinczy autográf azonosító feljegyzése olvasható. A 7a oldalon, a borítékon: „Manus et sigillum Stephani Kaprinay”, a kék papíron, melyre a boríték fel van ragasztva: „Kaprinay István, a' jezsuíta”. A levél, mely most nincs a boríték mellett, a címzés alapján valóban Cserey apjához szólt. A 45a oldalon, a levélre írva ez áll: „Barcsay Ábrahám keze. A' levél Erdélyi Referendárius Cserey Farkashoz van írva.” A Csereyhez szóló június 14-i levélben

Kazinczy Barcsay másik levelére utalt: „A’ Barcsayéra reá írtam, hogy az Hozzád vala intézve, hogy ha halálom után valaki a’ levél felét elszakasztaná is, tudhassa a’ ki látandja, kihez volt írva ’s kitől vevém.” (KazLev. VII. 522., 1780. sz.) A másik levél lapján ez áll: „Öberster Barcsay Ábrahám Cserey Farkas barátomhoz, kitől ezt ajándékban vettem Autographiai Gyűjteményem számára. Kazinczy Ferencz.” (46a) Nem kétséges tehát, hogy az episztola írásához alkalmat szolgáltató kéziratok maradtak fenn ebben a kötetben, ahol egyébként több más Csereyekhez szóló vagy általuk írott levél is található.

Az autográf gyűjtemény további darabjai az akadémiai kéziratárban K 602., RUI 4r. 12/II., Tört. 2r. 21b., Tört. 2r. 22a és 22b jelzeteken találhatóak (az utóbbi kettő keveredik a levelezéssel és a dokumentumgyűjteménnyel), valamint a sátoraljaújhelyi levéltárban, *Autographa* címmel, két kötetben.

Kazinczy Kis Jánosnak írott kísérősoraiban (2.) így értelmezi a vers elejét és végét: „El ne rettenj a’ kezdettől; úgy fog *elvégeztetni* a’ mint *kezdem* ’s a’ Klopstock ideája lesz a’ legfőbb fonál szövevényemben: dass nicht der allein frey ist, der dort lebt, wo *hundert* herrschen.” Az idézet (’nem egyedül az a szabad, aki ott él, ahol százak uralkodnak’) Klopstock *Das neue Jahrhundert* című verséből való, a vonatkozó szakasz pontosan: „Nicht allein für ein Vaterland, / Wo das Gesetz, und Hunderte herrschen, / Auch für ein Vaterland, / Wo das Gesetz, und Einer herrscht.” (’Nem egyedül [azért] a hazáért, / ahol a törvény, s százak uralkodnak, / hanem a hazáért is, / ahol a törvény, és egy uralkodik.’ Doncsicz Etelka fordítása.)

Cserey Farkas (1773–1842/1846) császári és királyi kamarás, katona, író. Apja *id. Cserey Farkas* (1719–1782) erdélyi udvari tanácsos (*referendárius*), testvére Cserey Ilona (1754–1831), aki *id. Wesselényi Miklós* (1750–1809) felesége lett, vagyis Cserey és Wesselényi sógorok voltak. Cserey felesége Haller Krisztina (megh. 1816), így apósa (*ipa*) *Haller Gábor* (1749–1822) Küküllő vármegyei főispán, cs. kir. kamarás, erdélyi kincstartó, belső titkos tanácsos volt (vö. ErdLev., 2013., 594–596.). Kazinczy egy forrás kivételével a 80. sor jegyzetében adja meg a szükséges információkat a családi kapcsolatokról.

Theréz: Mária Terézia (1717–1780), vele foglalkozik a leghosszabban a vers, az egyes utalásokat l. alább.

Brútusz: Marcus Iunius Brutus (i. e. 85–42) római államférfi, Caesar fogadott fia, majd gyilkosa.

Clódiusz barátja: Gaius Julius Caesar (i. e. 100–44), római hadvezér és politikus. A vers második felében ismét e megnevezéssel említi Caesart, akkor kopaszága kapcsán, Orczy Lőrinczhez hasonlítva, aki Caesarral szemben megbékélt saját kopasz voltával.

Clodiusz: Publius Clodius Pulcher (i. e. 92–52) római politikus, Marcus Tullius Cicero (i. e. 106–43) engesztelhetetlen ellensége, szövetséget kötött Caesarral, elősegítve annak terveit a köztársaság megdöntésére (Kazinczy jegyzetében megvilágítja utalása hátterét, vö. még ehhez: KazLev. VIII. 87., 1835. sz.).

’*S csak tört adott a’ törvény’ bosszujának, Klopstock*: az a szöveghely, amely mindenben megfelel a magyar sorok értelmének, s Kazinczy bizonyosan ismerte is, hiszen lefordította: a *Brutus* című epigramma. E vers szerzőjeként viszont mindig Abraham Gotthelf Kästnert nevezi meg Kazinczy (l. erről az 1. szövegidentitás jegyzeteit). A jelen utalás csak egyetlen kései forrásban szerepel, 1827-ben, gondolhatnánk, hogy ekkor már tudta, ki a valódi szerző, de a következő években készült önéletráisaiban továbbra is Kästner nevéhez köti azt. Az ellentmondást nem tudjuk feloldani.

dölyfös testvérét: Kazinczy jegyzetben azonosítja az utalást, a Plutarkhoszból ismert történet szerint a korinthuszi Timoleon (i. e. 411–336) megölte testvérét, a tirannusságra törekvő Timophanészt, miután nem tudta lebeszélni szándékáról. Utóbb, 1810. november 6-án Cserey Farkasnak ezen utalás kapcsán írja: „legalább azt a’ jót szüli Episztolám, hogy némelly Olvasója, megértvén hogy Brútusz, Timoleon felől olyat Plutarchban talál, meg fog ismerkedni Plutárcchal”. (KazLev. VIII. 149., 1868. sz.)

szent szűz nagy innepén...: a görögök által zsarnokölőként tisztelt Harmodiosz és Arisztogeitón nem Peisizisztratosz türannoszt ölték meg, mint Kazinczy a jegyzetben mondja, hanem annak fiát,

Hipparkhoszt, s a hagyománnyal ellentétben, Hérodotosz és Thuküdidész szerint, személyes okok miatt. A gyilkosság i. e. 514-ben, augusztus elején, a Pallasz Athéné tiszteletére rendezett *Panathe-neia* ünnepén történt. A *szkolion* lakomákon elhangzott dal, ezek egyikét, mely megénekli e zsarnokgyilkosságot, Kallisztratosznak tulajdonítják (Arany János fordítása alcímében Kallimakhoszt adja meg).

A' jót szeretni, 's gyűlölni a' gonoszt!: Kazinczy gnómaszerű kétsorosának átalakított változata (ezt és egyéb előfordulásait l. a 76. szövegidentitás magyarázatai között). Kazinczy az e két sort is magában foglaló 28–32. sorokra nézve megjegyzi Berzsényinek írott levelében: „tulajdon gondolatom, mellyet senkitől nem hallottam 's senkiben nem olvastam. Kevély vagyok ez 5 soromra.”

Te nem vetettél városodnak üszköt: Kazinczy a 4. forrás jegyzetében arra a hagyományra utalhat, mely szerint a római Nero császár (37–68) maga égettette fel Rómát, hogy kedve szerint újraépíttethesse azt.

sinór: zsinór(mérték), az egyenes meghatározásához kifeszítve alkalmazták, itt az utcák megtervezéséhez. A 9. forrás jegyzetében az *úcza* szó szláv eredetűre és az analógiás szóképzésre történik utalás.

Új kedvezést nem kaptanak/nyertenek...: Mária Terézia valláspolitikája területileg eltérően érvényesült, Kazinczy értékelése az ország keletibb megyéire nézve állhatja csak meg a helyét. Az 5. forrás utólagos jegyzetében említett eset Mária Terézia bizalmasához, Grassalkovich Antal, I. (1694–1771) királyi személynekhez kötődik, aki a gödöllői kastélytemplom építése miatt 1744-ben lebontatta az ott állott református templomot, s újat építtetett, melyet 1745. április 11-én szenteltek fel. Grassalkovich egy rendelete megvan Kazinczy kéziratgyűjteményében, a következő autográf bejegyzéssel: „Gróf Grassalkovics Antal, Personális, később Kamarai-Elölülő; atyja a' Herczeggé lett Antalnak.” (MTAK Tört. 2r. 22a., 62ab.)

Grundsatz: alapelv.

A' járom könnyebb lón.../Urbariom: Mária Terézia 1767-es úrbéri rendelete, amely a földesúri jogok szabályozásával csökkentette az önkényeskedés lehetőségét.

Te nyugalomadtál nemzetemnek...: Mária Terézia uralkodásának ez az értékelése a korban széles körben elfogadott és hangoztatott toposz volt.

Pallasznak/Minerva papjait lakodba hoztad: Pallasz Athéné/Minerva a tudományok és bölcsesség istennője, az utalás a nagyszombati jezsuita egyetem Budára költöztetésére vonatkozik. Kazinczy a 9. forrásban a sor mellé 1777-es, a 8. forrás jegyzetében (1779 áthúzása után) 1780-as dátumot írt. A Ratio Educationis rendelkezése nyomán még 1777-ben áttelepült az egyetem Budára, majd miután megtörtént egy épületbe költöztetése, 1780. június 25-én avatták fel ünnepélyesen.

Miként vevél vég búcsút...: a történelmi utalás az országgyűlés 1741. szeptember 11-i ülésén Mária Terézia által a rendektől kért és kapott megajánlásra vonatkozik, amely a porosz-osztrák háborúban megsegítette az uralkodót, kialakítva a rendek hozzá fűződő különleges viszonyának tudatát. Ennek az uralkodóházat megtartó heroizmusnak a szimbóluma lett az 'életünket és vérünket' felkiáltás a 18. század végi nemzeti identitás formálódásában, melyet Kazinczy szövege is visszhangoz. A haldokló Mária Terézia által Eszterházy Ferenc (1715–1785) kancellárnak mondott szavakról a jegyzetben és levéltári kommentárjaiban különböző részletességgel elmesélt történetet Kazinczy, mint állítja, Sztáray Mihálytól (1749–1798) hallotta nem sokkal a történetek után.

Barcsay, Báróczy, Orczy, Pászthory: Barcsay Ábrahám (1742–1806) testőríró; Báróczi Sándor (1735–1809) testőríró, fordító; Orczy Lőrinc (1718–1789) költő, tábornok; Pászthory Sándor (1749–1798) jogász, kancelláriai titkár, királyi tanácsos.

Ipadnak és nagy Sógornodnak: a magyarázatokat l. fentebb, az 5. forrás jegyzetében elmesélt diétai történetet, melynek forrását nem ismerjük, Kazinczy utóbb beillesztette az *Erdélyi Levelekbe* is (ErdLev., 2013., 200., 329.).

Ürményi József (1741–1825) ekkor a magyar királyi udvari kancelláriánál előadó tanácsos, majd Bihar, később Nyitra megye főispánja; 1806-ban lett országbíró.

tót Socrates/Besztercze-Bányai születésű Tudós: Kollár Ádám Ferenc (1718–1783) történetíró, a császári könyvtár igazgatója, Mária Terézia tanácsadója. Terhelyen született (ma Terchová), Besztercebányáról a családja származott, s ő is ott végezte iskoláit; a félreértésre talán az vezethetett,

hogy Kollár magát műveiben gyakran „Pannonius Neosoliensis”-nek nevezte; egyebekben elsőrendűen ’Hungarus’-nak vallotta magát, s „néhány esetben öntudatosan szlávnak is”, ami elsősorban szlovák anyanyelvűségét jelentette (vö. minderről Soós István bevezetését *Kollár Ádám Ferenc levelezéséhez*, Bp., 2000., 12–13., 446.). Kazinczy az archivált levélre ezt jegyezte: „A’ kopasz Poéta *Orczy Lőrincz*; a’ tót Socrates (ha meg nem csalatkozom) *Kollár*, a’ Bibliothecárius. Mert Izdenczy, a’ tót ember, talán József alatt nem volt az a’ Mindenható, a’ ki 1794 után.” (MTAK K 635/II., 45a.) Izdenczy József (1733–1811) államtanácsos volt, egy aláírása megvan Kazinczy gyűjteményében (MTAK K 602., 34.).

*Urunk nagy jót akar, mond Barcsay/József az Erdélyi Cancellariát a’ Magyararal ekkor csatlá-
őszve*: II. József rendelete a kancelláriák összevonásáról 1782. május 27-én kelt. A versszak (több forrásban kurzívval szedett) utolsó sorai közvetlenül a szóban forgó levélre utalnak, de valójában az egész szakasz erre vonatkozik. Barcsay Ábrahám id. Cserey Farkasnak írott 1781. március 11-i levelének bevezetőjében azt magyarázza, miért válaszol megkésve Cserey január 22-i levelére, majd így folytatja: „Meg vallom annak [ti. Cserey levelének] Bécsbe nagy hasznát vehettük volna, mivel Urunk a Magyar Cantzellariussal két izbenis szollott Erdélynek vissza kaptolsztatása iránt – Ürményi Ur ’s még vagy ketten, kik jobb Haza fiai, tudták hogy Uram Bátyámnak vállaszát várom – Nyilván a levelet olvasván bátrabban mertek volna ökis szollani a dologhoz – mert bezzeg most kellene ember a gátra! most látták ’s bár a Haza kárával ne tapasztalná idővel, most látták melly szükséges egy Tanátsadónak Hazája ’s Nemzete történeteit, Törvényeit, erkölcsait, régi szokásait, egy szóval Nemzetének gyermekségét – nevedését, felserdülését – természetét – betegségeit ’s orvosságát esmérni. – Fájdalommal láttam melly nagyon hibáznak ezek a Tudományok a Fejedelem körül forgó tanács adókban. Ha valamiben meg akadnak, szaladnak a szegény tot Socrateshez – ezt mégis annyira birtam hogy Hazájának inkább használni mint ártani kíván – de leg kissebb változás, ha mellette nem vagyok – megint változást okoz szívében – a zsiros kontz mellytől nem minden áll el könnyen. Mind ezekből értheti Kedves Uram Bátyám melly állhatatlan és borongó kedvel töltek és telnek el többnyire napjaim. A kopasz Poétát mégis birtam egész télen Bécsbe ’s vélle egy fedél alatt laktam. Sokszor emlegettük Kedves Uram Bátyámat – Kevés az olyan igaz szívű ember, kit mint a tiszta aranyat semmi rozda nem fog.” (MTAK K 635/II., 44ab.)

Kaprinai István (1714–1785) jezsuita történetíró, 1737–1739 között Kolozsvárott tanított, itt oktatta Cserey apját, idősebb Farkast, amint arról Kazinczy az *Erdélyi Múzeumban* közölt életrajzában is megemlékezik (1815., IV. 154.).

Ki Belisairt megszóllaltatta köztünk/Vargyasi Báró Dániel István: Dániel István (1751–1772) 1769-ben lefordította Marmontel *Belisair* című regényét, amely 1776-ban Kolozsváron jelent meg, *Belisarius* címmel.

Bajtay József Antal (1717–1773) erdélyi katolikus püspök 1760-tól (l. róla Cserey Farkas közléseit és Váczy János jegyzetét, 1810. június 27., KazLev. VII. 540–541., 598., 1788. sz.).

Major, Gregor (megh. 1785) fogarasi görögkatolikus püspök 1772-től 1782-ig, előtte 1765-től Munkácson fogságot szenvedett (l. erről Cserey Farkas részletes leírását és Váczy János jegyzetét, 1810. június 16., KazLev. VII. 529., 598., 1783. sz.; a dátumokra nézve vö. Moldován Gergely: *Az erdélyi román nép vallási uniója Rómával*, in *Az Erdélyi Múzeum-Egylet Bölcsélet-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztályának Kiadványai*, 1889., 6. kötet, 3. szám, 242–243.).

Fényt bírn...: E három sor június 3-ra virradó éjjel született, önálló versként, Kazinczy még aznap büszkén küldte azt Cserey Farkasnak (l. az előző szövegidentitást).

Lőrinczed: Cserey Lőrinc (1754–1783) Cserey Farkas testvére, aki németországi és hollandiai tanulmányai után az erdélyi udvari kancellárián lett fogalmazó, útjairól Kazinczy jegyzete szerint sok könyvvel tért meg Csereyék lakóhelyére, Krasznára, s újabb külföldi útja közben a Rajna mellett, Kölnben halt meg, fiatalon. Kazinczy a versben említi, hogy Cserey Lőrinc levélkézirátát még várja Cserey Farkastól. A hagyatékban jelenleg egy kétlapos prózai írása található, a végén Kazinczy autográf jegyzetével: „Cserey Lőrincz keze, munkája.” (MTAK K 635/II., 144a–145b.) Kazinczy Cserey apjától is várt kéziratot, egy meg is található a gyűjteményben, egy felségfolyamodvány (MTAK Tört. 2r., 22a, 83.).

Swieten, Gottfried von (1739–1803) Mária Terézia legbefolyásosabb minisztere.

Kaunitz, Wenzel Anton (1711–1794) osztrák politikus.

Luther, Martin (1483–1546).

Elysium: Elízium, a boldogult lelkek hona.

115. SZÖVEGIDENTITÁS

Hím neved Úr!...

1810. július 27. előtt

1.	–	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 151a–153b, a vers: 153a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak</i> , 1810. július 27.)	1810	Aa	145.
2.	–	MTAK K 622., 129b.	Autográf tisztázat.	Rájegyzés.	?	Ab	–
3.	–	MTAK K 622., 174a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Töredékek</i> .)	?/1814	Ac	1051.

Megjelenések

1. Abafi, 1879., I. 75. (az utolsó előtti szó a másik forrásban lévőre cserélve); KazLev. VIII. 32–37., a vers: 34. (1809. sz.).

3. Gergye, 1998., 106.

Abafi Lajos és nyomán Gergye László *A teremtés una* címmel közli, az önálló epigrammák között.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Csak a Kazinczy által Kis Jánosnak írott rövidke kommentár áll rendelkezésünkre: „Elkezdettem egy erotica Elegiát, de e’ két sornál [...] többre nem mehettém.” Minthogy a levél 1810. július 27-én kelt, a verskezdeményt e dátum előttre tehetjük, folytatásáról nincs tudomásunk.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 3 forrás 3 szövegállapotot őrzött meg, a 2. forrásban a sorok első szavai a lap sérülése miatt nem olvashatóak. A két sorban három helyen van eltérés:

1. forrás	2. forrás
Hím, neved <i>Úr!</i> monda a’ születés. Érezzük hatalmát	[...] neved <i>Úr</i> , mond a’ születés. Érezzük az áldást
’S a’ gyengébb nemnek durva tyrann’i vagyunk	[...] gyengébb nemnek durva gyötrőji vagyunk.
	3. forrás
	Hím neved <i>Úr!</i> mond a’ születés. Érezzük az áldást ’S a’ gyengébb kornak durva gyötrőji vagyunk.

Az eltérések alapján állapítottuk meg a 2–3. források sorrendjét, mindegyiket alváltozatként vesszük számításba.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Kis Jánosnak, 1810. július 27.

2. Egy 1825. november 9-re datált, el nem készült vers önálló kéziratának hátoldalán található a rájegyzés, mely a lap szélén lévő vágás miatt a sorok elején csonka. A rájegyzés időpontját leginkább a másik vershez képest lehetne meghatározni, itt azonban a dátum később lett a vers fölé írva, így ennek lejegyzési idejét sem ismerjük. Alatta egy másik levágott elejű sor, amely ugyancsak megtalálható a *Töredékek* összeírásában is, egyazon oldalon. Sorrendi helyét a szövegállapotok alapján jelöltük ki.

3. A *Töredékek* I. lejegyzési szakaszába tartozik, amelynek keletkezését 1814-re tehetjük.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az epigramma megszületését 1810. július 27. előttre tehetjük, kisebb változtatásokkal még két lejegyzését ismerjük, ezek archiválási célúak, kiadásáról, kiadási tervéről nem tudunk.

Magyarázatok

tyrannj'i: tyrannjai (elízió); zsarnok.

Vitkovics Mihályhoz

1810. augusztus – 1811. január 27.

l. a 155. szövegidentitás

116. SZÖVEGIDENTITÁS

A' Bugaczi csárdára. Orczy után

1810. szeptember 19. előtt

1.	Orczy A' Bugaczi csárdára.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 154a–155b, a vers: 155ab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Kis Jánosnak, 1810. szeptember 24.)	1810	A	150.
2.	A' Bugaczi csárdára. Orczy után.	Hébe, 1822., 51–54.	Folyóirat-közlés.		1820/1822	B	808.
3.	A' Bugaczi csárdához. Orczy után.	MTAK K 622., 58b–60a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Episztolák IV.)	?1821–1824	B	–
4/1.	A' Bugaczi csárdára. Orczy után.	MTAK K 622., 140b–142b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Episztolák V.)	?1821–1824	B	–
4/2.			Utólagos javítások.		?1824–1826	C	
5/1.	A' Bugaczi csárdához. Orczy után.	MTAK K 622., 44b–46a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Episztolák VI.)	?1823–1824	C	1252.
5/2.			Utólagos javítások.		?1826–1827	D	
6.	– [töredékes]	MTAK K 622., 61a–62a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Episztolák VII.)	1827	D	–

Megjelenések

1. KazLev. VIII. 95–99., a vers: 97–99. (1841. sz.).
2. Handbuch, 1827., 152–154.
3. Gergye, 1998. 150–152.
5. Abafi, 1879., II. 74–76. (néhol egy-egy alakot a 4. forrásból vesz át).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy Kis Jánosnak írott kísérősoraiban szól a küldött vers keletkezési körülményeiről is: „Az első 5t kivén, az egész Episztola fél napomba került, ’s olykor dolgoztam azt, midőn sok kapkodások közt kelle Kázmérba készülnöm.” Hogy ez a fél nap mikorra tehető, egy másik levél ad valamelyes támpontot. Döbrentei Gábornak szeptember 19-én írta Kazinczy: „E’ napokban jámbusokban dolgoztam az Orczy csárdáját, azt, a’ mit én olly igen csudálok mind a’ mellett hogy a’ vers olly rossz. Az Orczynak philosophiáját festi.” (KazLev. VIII. 93., 1838. sz.) A szövegidentitás keletkezését így valamivel 1810. szeptember 19. előttre tehetjük.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 6 forrás 8 szövegállapotot őrzött meg, a 6. forrás hiányos, az első két versszak nincs meg benne, az 1. forrás utolsó előtti szakaszát pedig az összes többi forrás elhagyta (az előzővel szemben itt nyilván szándékos törlésről van szó, nem elveszett kéziratlapról). A szövegállapotok sorrendjére nézve a forrásokban található javítások igazítanak el elsősorban, javításokat a 4–6. kéziratos források tartalmaznak. A 6. forrást Kazinczy bizonyosan utólag javította végig, a javítások azonban helyesírási jellegűek, s mivel ezeket amúgy sem lajstromozzuk, így itt sem különítünk el két lejegyzési fázist, a javítások tényét azonban a forrás keltezésénél figyelembe vesszük. A 4. forrásban a nagyobb betoldások, javítások írásképe csak kismértékben tér el az eredeti lejegyzésétől, de rendre új megoldást hoznak létre, így ha időben esetleg nem is válnak el egymástól jelentősen, de szövegállapotukban igen, ezért két lejegyzési fázist különítünk el. Az 5. forrás javításainak egy rétege egyértelműen későbbi, ezen utólagos javítások között azonban több helyen két egymást követő megoldás is található, amelyeket írásképek egyezése miatt nem bontunk két újabb lejegyzési fázisra, de a sorrend alábbi vizsgálatoknál figyelembe vesszük ezeket is. (A sorok számát a táblázatban az első forrás szerint adjuk meg, a többiben ehhez képest egy-két számnyi eltérés tapasztalható, az azonosítás a szöveg alapján azonban egyértelműen megtörténhet.)

sor	szöveghely	forrás
8.	Az útaozót nem vészed-fel kebledbe Az útaozót kebledbe nem veszed Az útaozót nem veszed fel kebledbe Fel nem veszed az Útaozót kebledbe	1–3., 4/1. 4/2, 5/1. 5/2. első javítás (=1–3., 4/1.) 5/2. második javítás
17.	Mellyhez vendégeid a’ lovat kötik. Hová vendégid a’ lovat kötik. Hová bundás vendégid a’ lovat, Hogy míg ők isznak koplaljon, kötik.	1. 2–4., 5/1. 5/2.
19.	Melly a’ dögbéltől még most is бүдös [hiányzik] Melly a’ dögbéltől még most is бүдös vagy És a’ lehullott marha’ peccsenyeje Melly a’ dögbéltől még most is бүдös Melly még is бүзöl a’ hullott paczaltól	1. 2–3. 4./1. (=1.) 4/2., 5/1. 5/2. első javítás (=1., 4/1.) 5/2. második javítás, 6.

47.	A' boldogság tiköztetek lakik 'S az köztetek lakik? 's csak köztetek 'S az köztetek vett e kedvelt lakást?	1–3., 4/1. 4/2., 5/1. 5/2., 6.
59. után	[hiányzik] Ládájokban volt, nem künn, ezüstjök Ládájokban volt, és nem kinn, ezüstjök [hiányzik]	1–3., 4/1. 4/2., 5. 6. (= 1–3., 4/1.)
62.	'S a' faggyugyertyát nem tartotta ezüst [hiányzik] 'S a' mit majorjok és a' kert adott	1. 2–4., 5/1. 5/2., 6.

A végrehajtott javítások kirajzolják a források közötti sorrendet, az apróbb, e táblázatba fel nem vett javítások szintén az így kirajzolódó sorrendet erősítik meg. A változatok meghatározásához szükséges az összes eltérés számbavétele is, ezt a következő táblázat végzi el (az előző adatait nem ismétljük meg). A 4. és 5. forrás két lejegyzési fázisát itt nem különítjük el: mindössze két apró utólagos áthúzás található az 5. és a 20. sorokban (beszéll<del>, <te>neked).

	1.	2.	3.	4.	5.	6.
5.	beszéll<del>-el				beszéll<del>	–
7.	látszatni akarsz		vágysz látszani			–
18.	megrepedt		meghasadt			
20.	neked		tenéked	neked		
26.	tornyos		terhes			
27.	csattan		csattog			
31.	Nem kerdjük akkor a' Farkast 's		Nem kérdünk akkor Farkast és			
33.	zaklattatjuk		zaklatgatjuk			
38.	csábúlása		csabultsága	csabulása	csabultsága	
	eloszlik		eloszland			
44.	túlvilág piroslóbb		túlvilágnak színesbb			túlvilágnak színes
50.	Mellyet tulajdon erdejek nevelt		–			
56.	czifra		bévont			
57.	volt		vala			
59.	–				tarka	–
64.	igaz		való			
	kezet		lakást			
65.	nincs-meg		nincsen			
66.	czifra kastélyt látni most hazánkban		cabinétet látni most, hova			
67.	Hová nem léphet		Belépni nem mer			
76.	kedvesebb nekem		kedvesbb énnekem	kedvesebb nekem		kedvesbb énnekem
78.	elázva		megázva			
80.	jó kedvvel látsz		jó kedvvel véssz			
84.	Kőrösnek bora		Kőrösöd' bora			Kőrösnek bora
85.	'S falad tövében nyugodjék sok útas		'S sok Útas nyúljon-el falad' tövében			

Az első táblázat alapján az 1–4/1. források szövegállapotai tendenciaszerű egyezést mutatnak, de a második táblázat alapján egyértelmű, hogy az 1. forrás szövegállapota a regisztrált eltérések majdnem minden pontján elkülönül a többitől, továbbá egy szakasszal hosszabb is (az utolsó előtt). Mindez önálló változatként való számbavételét indokolja (A). A 2–3. forrás a javítások esetében kivétel nélkül megegyezik, s a második táblázatból látható, hogy egymástól mindössze két aprócska eltérést mutatnak a 38. és 65. sorokban. A 4/1., amely egy helyen utal is a *Hébe* közlésére (2.), mint előzményére, négy helyen mutat ugyancsak apró eltérést a 2–3. forrásoktól, mely eltérések közül kettő az 1. forrással egyezik. Az első táblázatban feltárt javítások esetében egyedül a 19. sorban nem egyezik meg azokkal, de itt az említett jegyzés utal arra, hogy a *Hébe* szerkesztője hagyta ki e sort, mert póriásnak érezte. Ez egyben a 2. és 3. forrás sorrendjének meghatározásához is támpontot nyújt: a kézirat (3.) éppúgy nem tartalmazza e sort, mint a *Hébe* kiadása (2.), vagyis ha e sort csak a szerkesztő hagyta ki, akkor e kézirat nem lehetett a kiadás előzményforrása, csak arról készült másolat.

Az összevetés alapján, mindent egybevetve a 2., 3. és a 4/1. forrásokat egy szövegváltozatnak tekintjük, alváltozatok nélkül (B). A 4. forrás eredeti lejegyzésén végrehajtott javítások (4/2.) minden esetben megegyeznek az 5. forrás eredeti lejegyzésével (5/1.), a 4. és 5. forrás közötti egyéb eltérések jelentéktelenek és váltakozásjellegűek, ezért ezeket is alváltozatok nélküli önálló szövegváltozatnak tekintjük (C). Az 5. forráson végrehajtott utólagos javítások (5/2.) két helyen, a 8. és 19. sorban maguk is két fázisra bomlanak: először Kazinczy visszaíavította a legelső megoldást, majd az ezen végrehajtott újabb korrekcióval alakította ki az új megfogalmazást. Az 5/2. végső fázisa egy kivétellel megegyezik a 6. forrás megoldásával (az 59. sorban a 4/2. és 5. források egyedi sortöbbletet tartalmaznak, az első két versszak hiányát nem vesszük figyelembe, mert nem szándékos kihagyásról vagy a szöveg még el nem készült voltáról van szó, hanem az azokat tartalmazó lap veszett el), az egyéb eltérések még az eddigieknél is csekélyebbek, így ez minősíthető az utolsó szövegváltozatnak (D).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Kis Jánosnak, 1810. szeptember 24.

2. A következő (ismert) szövegforrás a *Hébe* közlése, az ennek alapjául szolgáló (nem ismert) kézirat éppen tíz évvel későbbi, mint a Kis Jánosnak írott levél. E tíz évben, ahogy azt a levelezésből tudjuk, Kazinczy többször is javítgatott a szövegen. A kézirat kezdetben nem volt meg nála, mert Vida László elvitte azt, s Kazinczy 1812 januárjában kérte vissza tőle levélben (KazLev. IX. 223.; 2126. sz.). Vida március 25-én postán küldte az arról készült másolatot, az eredetit májusban ígérte kézbe adni, nehogy a postán elkeveredjen (KazLev. IX. 364., 2187. sz.; vö. X. 6., 2267.). Ezt követően, 1812. április–május táján Döbrenteiével váltott leveleiben esett szó a versről (KazLev. IX. 391., 477.; 2200., 2236. sz.), majd másfél év múlva Döbrentei engedélyt kért a nála lévő vers *Erdélyi Múzeumban* való közlésére (KazLev. XI. 137., 2551. sz.). Sem ekkor nem valósult meg, sem később, mikor ez újra szóba került közöttük. 1817. január 25-én Kazinczy ajánlja közlésre, más versekkel együtt, hozzátévén: „De akármellyiket veszed-fel, kérlek, tőlem várd újabb leírásaikat, mert mindeniken tettem változtatásokat.” (KazLev. XV. 36–37., 3368. sz.) Ekkor tehát a Döbrenteinél lévő kézirat nem ismert szövegállapotához képest már létezett egy újabb, amit szintén nem ismerünk. Döbrentei azonban most már elhárítja a közlést a vers póriás kitételei miatt, Kazinczy pedig, fenntartván azok indokoltságát, elfogadja e döntést (KazLev. XV. 120., 141.; 3400., 3408. sz.). 1818-ban és 1820-ban Majláth Jánossal levelez a versről (vö. a 3584., 3605., 3629., 3880, 3894. sz. leveleket), s mint Szemere Pálnak írott 1820. szeptemberi leveléből tudjuk, egy ismét átdolgozott változat forgott közkézben ebben az időben (KazLev. XXIV. 253., 6105. sz.). Ez már közel állhatott a november elején Igaz Sámuelnek a *Hébe* számára küldött kézirat szövegállapotához, de hogy tényleg közel állt-e, források hiányában nem tudjuk ellenőrizni.

A *Hébe* szerkesztője, Igaz Sámuel 1820. október 24-én írott és 27-én elküldött levelében kért kéziratokat Kazinczytól almanachja számára (KazLev. XVII. 266., 268., 3909. sz.), s november 24-én már vissza is igazolta, hogy 19-én kézhez kapta Kazinczy levelét a küldött versekkel (KazLev. XVII. 293., 3920. sz.), így Kazinczy fenn nem maradt levélküldeménye november első felére tehető (Kazinczy másutt maga is novembert említ, KazLev. XVII. 371., 3940. sz.). E levelekben nem em-

lítódik cím szerint a jelen vers, de bizonyosan ekkor kellett elküldenie, mert mikor 1821. január 19-i levelében arról ír, hogy zsebkönyve három napja kapta meg a cenzori engedélyt, ezt a kérdést teszi fel Kazinczynak: „A' Bugaczi Csárdában e' sor »Melly a' dögbéltől még most is bűdös« nem bántja-e kevésse a' finomabb ízlést?” (3938. sz.) Ezt követően a tavasz folyamán többször szó esik a levelekben a nyomtatás előrehaladásáról (KazLev. XVII. 393., 422.; 3952., 3966. sz.), majd június 7-én már a kötetecske megjelenését adja hírül Kazinczy (KazLev. XVII. 457., 3981. sz.), s a hónapban majdnem minden levélben említődik. A *Hébe* 1822. évi kötete tehát 1821. május táján jelent meg, a kézirat 1820 november első felében készült és került a szerkesztőhöz.

3. *Episztolák IV.*, ?1821–1824.

4. *Episztolák V.*, eredeti lejegyzés: ?1821–1824, utólagos javítások: ?1824–1826. Kazinczy ezt a javított szöveget küldhette el Toldynak a *Handbuch* számára (erről és a végül megjelent szövegről, mely a *Hébe* változata volt, l. az episztolák csomóinak áttekintése kapcsán).

5. *Episztolák VI.*, eredeti lejegyzés: ?1823–1824, utólagos javítások: ?1826–1827.

6. *Episztolák VII.*, 1827.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás az 1810. szeptember 19. előtti napokban született, az első ismert szövegforrás pár nappal később, november 24-én (A). A következő (ismert) szövegforrás a *Hébe* közlése (B), az ennek alapjául szolgáló (nem ismert) kézirat éppen tíz évvel későbbi. Az 1810. szeptemberi levél óta eltelt évtizedből egyetlen szövegforrás sem maradt fenn. A *Hébe* után még két szövegváltozat (C, D) jött létre az 1821 és 1824 közötti időszakban az episztolák csomóiban, valamint az 1827-es gyűjteményes összeírásban. Közben utólagos korrekciók után elküldött egy változatot Toldynak (feltehetően a 4. forrást), de a *Handbuch*ban hibásan még a *Hébe* szövege jelent meg. A vers szerepel Kazinczy 1830-as gyűjteménytervezeteiben is, de Toldy mint nem eredeti verset kihagyta kiadásából.

Magyarázatok

Kazinczy Orczy Lőrinc (1718–1789) költő, tábornok *Bugaczi Tsárdának tiszteletére* című költeményének nagy tisztelője volt, mint Szemre Pálnak 1809. február 11-én írja: „Az Orczy Bugaczy Csárdáját úgy admirálom, mint a' Horatzius Epistoláját a' deák Poézis legszebb darabjai között.” (KazLev. XXIII. 163. 5750. sz.) Mint sokszor kifejti, a verset mint verset rossznak tartja, de belőle, ahogy az Orczy-életrajzban fogalmaz, az „Élet filozófiája lehell” (PEml., 2009., 81.). Így említi a *Pályám emlékezete* változataiban is, itt rendre Orczy azon másik, *Világi tekintetek' megvetéséről* című versével párban, amellyel már együtt kerültek be a Berzsenyi-episztolába is (PEml., 2009., 483., 578., 741., valamint kötetünkben). Mindkét Orczy-vers a *Költeményes holmi egy nagyságos elmétől* című kötetben található, erre hivatkozik Kazinczy is, a jelen vers pontos lelőhelye: Pozsony, 1787., 199–201. Döbrentének írott 1812. április 8-i levelében felveti: „Bár csak az Ur reá akadna, hol vette Orczy a' szép Bugaczi csárdát; mert én nagyon gyanakszem, hogy az is fordítás”, de Döbrentei határozottan cáfolja ezt, s Kazinczy sem ír erről másutt (KazLev. IX. 391., 477.; 2200., 2236. sz.; a vers valóban nem fordítás).

Bugacz: „az Kecskeméttől háromorányira fekszik, délfelé” – veti közbe zárójelenesen Kazinczy önéletrása egyik változatában, ez mintegy negyven kilométert jelent (PEml., 2009., 741.; vö. még erről egy feljegyzését, MTAK K 760., 71b).

kürtő: kémény.

Farkas, Arany-Sas, Vad-Ember, Hét-Elector: fogadók Pesten és Bécsben, amint arra Toldy Ferenc kézikönyvének jegyzetében is utal (*Handbuch*, 1827., 154.).

Numeró: szoba a fogadóban.

hotel garni: bútorozott szállás.

Trümeauk: nagy, keretes, esetenként lábakon álló tükör (trumeau, fr.).

parquéték: parketta (parquet, fr.).

lüszterek: csillár (Lüster, német).

Carranai: értékes márványfajta, az urna itt vázaféleségre utalhat.

porcellán pagódok: porcelánból készült, pagoda formájú dísz tárgyakra történhet utalás.

túlvilágnak színesb fáí: nem Európában honos, nemes fafajták, mint például a bútorkészítéshez használt fekete ébenfa.

barkócza, kőrvély: bútorkészítésre használt fafajták.

csáté: magasabb növésű sásfajok (gyékény, nád) neve, tetőfedésre használták.

cabinét: szoba.

Kapcza: harisnya helyett a lábra tekert szövetdarab, papucs viseléséhez is.

pantoffli: papucs.

bobó: bolond.

bábozás: játék.

Kőrös: Nagykőrös.

117. SZÖVEGIDENTITÁS

Azt a' virágot...

1810. október 28.

1.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 118.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Gyulay Karolinának és Lajosnak, 1810. december 4.</i>)	1810	A	173.
2.	1810. Octób. 28d.	MTAK K 622., 79a.	Autográf tisztázat.	Önálló.	?	B	–
3.	1810. Octób. 28d.	MTAK K 622., 175ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Töredékek.</i>)	?/1814	B	1061.

Megjelenések

1. KazLev. VIII. 189–190., a vers: 189–190. (1880. sz.).

2. Abafi, 1879., I. 137.; Gergye, 1998., 66–67.; mindkettő [*Születésem ötvenegyedik napján*] címmel.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A Gyulay testvéreknek írott levélből az derül ki, hogy a vers valamiféle köszönetként készült, a pontos körülményekről azonban nem esik itt szó, ezért a keletkezési időre nézve sem tudunk következtetéseket levonni. A két archiválási tisztázatban címként szereplő dátum a Kazinczy születésnapját követő napot jelöli ki a szövegidentitás keletkezési idejéül, más támpont hiányában ezt fogadjuk el.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 3 forrás 3 szövegállapotot őrzött meg, de minden bizonnyal volt egy ma már nem ismert előzményforrás is, erre a 2. és 3. források egybehangzó egyidejű javítása utal (10. sor: 'trónusra <ültetett> léptetett'), amely az 1. forrásban nincs meg. A 2. és a 3. szövegállapota teljesen egyező, az 1. eltéréseit az alábbi táblázat foglalja össze:

	1.	2–3.
3.	nyújt	hint
6.	Süsie	Lalim
10.	Mint az kit csillaga	Mint a' kit a' vak sors

12.	vevé	vette
14.	Most nem csalódhatik a' Megöregedett.	Nem csalja-meg magát az előregedett
15.	Nem nyújthatjátok ti a' mit nyújtott Anyátok.	Nem azt nyujtjátok ti, a' mit egykor anyátok.
17.	Anyátok	szülétek
19.	Ködös 's sziklás tájakra ére!	Ingó 's ködös tájakra tére

A húsz sorból nyolcban vannak eltérések, noha szövegszerűen nem nagyok, de a 6. és 17. sorban lévő egyértelmű tendenciát mutatnak a vers szövegének a címzettek anyjától (Gyulay Ferencné Kácsándy Zsuzsannától) való eltávolítására. Mindezek alapján két szövegváltozatot különítünk el (1.: A; 2–3.: B).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Gyulay Karolinának és Gyulay Lajosnak, 1810. december 4.

2. A kézirat önálló lapon található, hátoldalán az 1827-es Vay Józsefre írott epigramma áll rájegyzésként (319. szövegidentitás). A forrás archiválási célúnak tűnik, keletkezési idejét nem ismerjük, sorrendileg a 2. és a 3. akár fordított sorrendben is állhatna, mert nincs érdemi támpontunk egymásutánjuk meghatározásához.

3. A *Töredékek* I. lejegyzési szakaszába tartozik, amelynek keletkezését 1814-re tehetjük.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az első változatot reprezentáló forrás (A) a vers megszületését követően egy bő hónappal, 1810. december 4-én készült, az ettől szövegszerűen és tendenciájában eltérő szövegállapotot rögzítő másik két forrás (B) egyaránt kései archiválási tisztázat, keletkezési idejét csak a 3. forrásnak ismerjük, így akár eltérő is lehet sorrendjük.

Magyarázatok

A befejezetlenül maradt vers eredendően a Gyulay testvérek anyjáról, Kazinczy ifjúkori szerelméről, Kácsándy Zsuzsannáról, azaz Súsie-ről szól (vö. minderről Szauder, 1961. és Szauder, 1970., e versről az utóbbi tanulmány 375. oldalán). A levél végén található háromsoros verses elköszönés önállóan nem szerepel a Kazinczy-kiadásokban, s nem is indokolt, hogy így közöljük, mert valójában a jelen vers és a levél összefüggésébe illeszkedik. A 'Csuklató' Gyulay Karolina, azaz Lotti megnevezése, egy korábbi levélváltás alapján (l. erről részletesen Szauder, 1970., 359–365.; valamint *Az erdő* című vers, a 100. szövegidentitás jegyzetét).

Súsie: Kácsándy Zsuzsanna (a helyére került *Lalim* fantázianév).

Triumphus: győzelem.

118. SZÖVEGIDENTITÁS
A' két természet
1810. október 29.

1.	A' két természet.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 158a–159a, a vers: 158a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Kis Jánosnak, 1810. október 29.)	1810	Aa	151.
2.	A' két Természet.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 118.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Berzsenyi Dánielnek, 1810. november. 3.)	1810	Ab	163.
3.	A' két természet.	Tövisék és virágok, 11.	Kötet- részlet.		1811	Ab	599.
4.	–	OSZK Quart. Hung. 2606., 2a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Forgácsok I.)	?1825	Ab	–
5.	–	MTAK K 622., 74b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Forgácsok II.)	?1826	Ab	–
6.	–	MTAK K 622., 65a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Grammatikai Epigrammák I.)	1828–1830	Ab	–
7.	–	MTAK K 642., 94a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Grammatikai Epigrammák II.)	1830–1831	Ab	1193.

Megjelenések

1. KazLev. VIII. 144–146., a vers: 145. (1861. sz.).
2. KazLev. VIII. 146–148., a vers csak első sorával (1862. sz.); Berzsenyi Lev., 2014., 163–166., a vers: 165.
3. Handbuch, 1828., 36.; Bajza–Toldy, 1836., 113.; Abafi, 1879., I. 91. Gergye, 1998., 111.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy Kis Jánosnak megírja, hogy aznap (vagyis 1810. október 29-én) éjjel készült a vers, másik négy epigrammával együtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 7 forrás 7 szövegállapotot őrzött meg, egy 1816-os levelében (3127. sz.) idézi még a vers első két sorát, ezt nem vettük fel az önálló források sorába. Az első három forrásnak egyező a címe, a többiben nincs cím, ezen szövegcsoporthoz sajátosságainak megfelelően. Az első forrásban magyarázat jellegű alcím található. A versben szereplő fantáziánév a forrásokban háromféleképpen fordul elő: Bélteki (1.); Nyáradí (2–5.); Csáradí (6–7.). Ez utóbbi két megoldás valószínűleg csak egy betűben tér el egymástól, így e tekintetben is az 1. forrás mutat nagyobb különbséget. Apró eltérés figyelhető meg két helyen: a 3. sorban: 'kevélykedhetsz' (1–2.), 'kevélykedel e' (3–7.); a 4. sorban: 'vissza hozod' (1.), 'vissza vonád' (2.), 'vissza vonod' (3–7.). Ezeket túl mindössze egy nagyobb szövegjavítást regisztrálhatunk: az utolsó két sor az 1. forráshoz képest új megfogalmazást kapott a többiben:

1. A' mit lát neki Természet, 's nem semmi tovább: de / A' Mesterség'-természete néki titok.
2–7. A' mit lát, maga, Nyáradinak, Természet. Ez egy az: / A' Mesterség' természete neki nem az.

Mindezek alapján önálló szövegváltozatokat nem, csak alváltozatokat jelölünk ki, az 1. forrás (Aa) és az összes többi (Ab) megoszlásban.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Kis Jánosnak, 1810. október 29.
2. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1810. november. 3.
3. A *Tövisék és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.
4. A *Forgácsok I.* ciklusa feltehetően, de nem bizonyíthatóan a *Felső Magyar Országi Minervában* való közlés céljára készült, 1825 végén.
5. A *Forgácsok II.* ciklusa talán egy 1826. októberi levél adatával hozható kapcsolatba, ez alapján feltételelesen ekkorra tesszük keletkezését.
6. A *Grammatikai Epigrammák I.* 1828 novembere és 1830 októbere között keletkezett.
7. A *Grammatikai Epigrammák II.* keletkezési idejét vagylagosan tudjuk megadni: 1830. október második fele vagy 1831. március 24. után.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers 1810. október 29-én készült, november 3-án már módosított szöveggel küldte újra Berzsenyinek. Ezt követően nem változott lényegileg, így jelent meg az epigrammaciklus 1811-es kiadásában, s így került be az epigrammák minden további gyűjteményébe a pálya végéig.

Magyarázatok

Az epigramma és a *Tövisék és virágok*ban hozzá fűzött jegyzet Kazinczy esztétikai nézeteinek egyik fontos tételét fejt ki, ezt a legrészletesebben Gyapay László és Fórizs Gergely elemezte, magyarázatainkban az ő tanulmányaikra támaszkodunk elsősorban (Gyapay, 2009.; Fórizs, 2011.). A jegyzetben felsorolt képzőművészeti utalások lényegében megegyeznek Kazinczy 1803-as bécsi útján tett galéri látogatásának 1812-es leírásával, a festők azonosítása éppen az ott említett életrajzi mozzanatok alapján lehetséges (vö. PEml., 2009., 290–291., 1136–1137.). Az említett alkotásokat nem csak másolatokban, metszetekben is ismerte, s felhasználta azokat könyvei illusztrálására (l. összefoglalóan Papp, 2008.). A *Filmile és Czinke* című epigramma tartalmilag egyező bírálatot fogalmaz meg Czinke Ferencsel kapcsolatban.

Nach der Natur: a természet szerint, azt követve.

Eis to kreisson/Eis to kreisson/in pulcrus: „A szóban forgó görög nyelvű szókapcsolat – »Εἰς τό κρείττον« – magyarra többféleképpen fordítható, a κρείττον főnévi használatban lévő középfokú melléknév jelentésáryalatainak megfelelően: 'az erősebb / magasabb rendű / előnyösebb / jobb / szebb irányába'. Leírásakor Kazinczy váltakozva használja a melléknév kétféle – attikai és ión – nyelvjárási alakját, vagyis egyformán előfordul nála a κρείττον és a κρείττω (átírva: kreitton és kreisszon) forma.” (Fórizs, 2011., 451.; vö. Gyapay, 2009., 22–23.) A jegyzetben Kazinczy megadja a latin megfelelőt is.

profánus: beavatatlan.

Füger: Friedrich Heinrich Füger (1751–1818) bécsi (portré)festő.

Grassy: Josef (Giuseppe) Grassi (1757–1838) olasz származású bécsi (portré)festő.

L[a]mpi: Christian Johann Lampi (1751–1830) festő, a bécsi akadémia tanára (a kiadás sajtóhibája az azonosítás alapján biztonsággal javítható).

Kreutzinger: Josef Kreuzinger (1757–1829) bécsi festő, elkészítette Kazinczy portróját is (ma az MTA Művészeti Gyűjteményében látható).

Vaticanói Apoll: a Vatikánban őrzött szobor, amely Apollónt győzedelmes hadi istenként ábrázolja (l. Kazinczy rövid német nyelvű feljegyzését, MTAK K 630., 64a).

Antinousz: l. Kazinczy egyező című epigrammáját és magyarázatait (206. szövegidentitás).

Mediciszek' Vénusza: Medici Venus; Praxitelész másolatban fennmaradt szobrát a római Villa Mediciben őrizték, ma a firenzei Uffiziben (l. Kazinczy rövid francia nyelvű feljegyzését, MTAK K 630., 64a).

Gorgon' feje: A Pallasz Athéné pajzsán látható Gorgó-főt ábrázoló Gerstner-metszetet tervezte Kazinczy La Rochefoucauld *Maximái* kiadásának címlapjára, de azt onnan a kiadó elhagyta, Kazinczy ezt nyilvánosan szóvá is tette: „A' homloklapon a' Bölcsesség Istennéjének Aegisze, az az, a' Gorgon irtóztató feje *Grátziai szépségig emelve*” (*Jelentés a' La-Rochefoucauld' Gnomáji eránt*, in *Hazai és Külföldi Tudósítások*, 1810. április 11., 29. sz., I. 236–238.). A Gorgó-főre nézve l. még *A' rút-szép* című 1819-es epigrammát is (269. szövegidentitás).

Silén és a' Faunok' statuáji: más vonatkozó adat hiányában nem tudjuk a Kazinczy utalásában szereplő szobrokat (illetve esetleg az azokról készült metszetet) azonosítani; csak a *Szép Literaturá* 3. kötetén lévő kép lenne számításba vehető (l. SzépLit., 2012., 231., 1075.), de ez a Gessner rajza alapján készült metszet Kazinczy leírása alapján 'szép nimfát', egy 'ifjú' és 'egy korsót vívó szatírt' ábrázol (KazLev. XIII. 296., 3047. sz.), a vers jegyzetében pedig Szilénozs és a faunok rút, állati formájáról és ennek árázólási szépségéről van szó.

Conti Emilia Galottiban: Lessing *Emilia Galotti* című drámájának szereplője a portréfestő Conti, a jegyzetben olvasható két mondatot ő mondja a műben, az eredetiben ez így hangzik: „»Auch ist es in der Tat nicht mehr geschmeichelt, als die Kunst schmeicheln muß. Die Kunst muß malen, wie sich die plastische Natur, – wenn es eine gibt – das Bild dachte: ohne den Abfall, welchen der widerstrebende Stoff unvermeidlich macht; ohne das Verderb, mit welchem die Zeit dagegen an kämpfet.« Gotthold Ephraim LESSING, *Emilia Galotti* = UŐ., *Gesammelte Werke*, II., *Dramen. Dramenfragmente*, szerk. Paul Rilla, Aufbau, Berlin, 1954, 242.” (Fórizs, 2011., 455.; a kötet sajtóhibája a német szöveg alapján biztonsággal javítható: Stoff = anyag.) *A plazmai Természet*, azaz „a belső képző erő (plastica natura, plastica vis) ókori görög filozófiából származó” fogalmát ugyanitt széles esztétörténeti kontextusban elemzi Fórizs Gergely (vö. Gyapay, 2009., 23–24.).

119. SZÖVEGIDENTITÁS Prózai 's Poetai szóllás 1810. október 29.

1.	Külömbőség a' prózai 's poetai mív között.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 158a–159a, a vers: 158b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak, 1810. október 29.</i>)	1810	A	152.
2.	Prózai 's Poetai szóllás.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 118.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Berzsenyi Dánielnek, 1810. november 3.</i>)	1810	A	161.
3.	Prózai 's Poetai szóllás.	Tövisek és virágok, 10–11.	Kötet-részlet.		1811	A	598.
4.	–	OSZK Quart. Hung. 2606., 2a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok I.</i>)	~1825	A	–
5.	–	MTAK K 622., 74b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok II.</i>)	~1826	A	–
6.	–	MTAK K 622., 64b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák I.</i>)	1828–1830	A	–
7.	–	MTAK K 642., 94a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák II.</i>)	1830–1831	A	1192.

Megjelenések

1. KazLev. VIII. 144–146., a vers: 145. (1861. sz.).
2. KazLev. VIII. 146–148., a vers csak első sorával (1862. sz.); BerzsenyiLev., 2014., 163–166., a vers: 165.
3. Bajza–Toldy, 1836., 112.; Abafi, 1879., I. 91. Gergye, 1998., 111.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy Kis Jánosnak megírja, hogy aznap (vagyis 1810. október 29-én) éjjel készült a vers, másik négy epigrammával együtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 7 forrás 7 szövegállapota lényegében egyező, legfeljebb betűnagyságú eltérések vannak ('ez – az', 'szabásod – szabásid'), valamint a cím különbözik kicsit az 1. és a 2–3. forrás között, a többiben a szövegcsoporthoz sajátosságainak megfelelően nincs cím, ez alapján azonban nem különítünk el változatokat, alváltozatokat.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Kis Jánosnak, 1810. október 29.
2. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1810. november 3.
3. A *Tövisék és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.
4. A *Forgácsok I.* ciklusa feltehetően, de nem bizonyíthatóan a *Felső Magyar Országi Minervában* való közlés céljára készült, 1825 végén.
5. A *Forgácsok II.* ciklusa talán egy 1826. októberi levél adatával hozható kapcsolatba, ez alapján feltételelesen ekkorra tesszük keletkezését.
6. A *Grammatikai Epigrammák I.* 1828 novembere és 1830 októbere között keletkezett.
7. A *Grammatikai Epigrammák II.* keletkezési idejét vagylagosan tudjuk megadni: 1830. október második fele vagy 1831. március 24. után.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás 1810. október 29-i megszületését követően nem változott érdemben az 1811-es publikáció, majd az újrakiadáshoz készült összeírások során sem.

Magyarázatok

A költői és a prózanyelv közötti különbségtétel Kazinczy alapvető elve volt, a természetutánzásra nézve l. az előbbi verset (*A' két természet*).

120. SZÖVEGIDENTITÁS
Szokás/Szokott és szokatlan
1810. október 29.

1.	Szokás.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 158a–159a, a vers: 158b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak, 1810. október 29.</i>)	1810	Aa	153.
2.	Szokott és szokatlan.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 118.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Berzsenyi Dánielnek, 1810. november 3.</i>)	1810	Ab	157.
3.	Szokott és szokatlan.	Tövisek és virágok, 7.	Kötet-részlet.		1811	Ab	591.
4.	–	OSZK Quart. Hung. 2606, 1b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok I.</i>)	?1825	Ba	–
5.	–	MTAK K 622., 74a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok II.</i>)	?1826	Ba	–
6.	–	MTAK K 622., 64ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák I.</i>)	1828–1830	Bb	–
7.	–	MTAK K 642., 93b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák II.</i>)	1830–1831	Bb	1189.

Megjelenések

1. KazLev. VIII. 144–146., a vers: 145. (1861. sz.).
2. KazLev. VIII. 146–148., a vers csak első sorával (1862. sz.); BerzsenyiLev., 2014., 163–166., a vers: 164.
3. Bajza–Toldy, 1836., 110.; Abafi, 1879., I. 89.; Gergye, 1998., 109.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy Kis Jánosnak megírja, hogy aznap (vagyis 1810. október 29-én) éjjel készült a vers, másik négy epigrammával együtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 7 forrás 7 szövegállapotot őrzött meg, közöttük számos eltérés található. Az 1–3. források mindössze apró különbségeket mutatnak, a címben az 1. tér el a másik kettőtől, az utolsó szóban pedig a 3. ('nekem – tudom'). A 4–7. forrásoknak a szövegcsoporthoz sajátosságai miatt nincs címük, s a második disztichon teljesen új.

1–3. A' mit Berki szeret, megavulttá válhat; az újért / Hamvamat a' Maradék áldani fogja, nekem/tudom. 4–7. A' mit, Berki, szeretsz, és méltán, új vala régen: / A' mit, Berki, útálsz, ó leszen, úgy hiszem azt. Ezeket szövegváltozatként vesszük figyelembe, az elsőt pedig alváltozatként (1.: Aa; 2–3.: Ab).

Az új kidolgozásban (4–7.: B) egy helyen a 4. forrás egyedi megoldást tartalmaz: az 'és méltán' helyén 'eleinknél' áll. A 6. forrás 1. sorában lévő javítás és a források eltérései a szövegalkulás sorrendjére utalnak, ezért ezt alváltozatként regisztráljuk (4–5.: Ba; 6–7.: Bb):

1–5. nekem az kecses; 6. nekem <az kecses> [elé betoldva: kedves]; 7. kedves nekem

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Kis Jánosnak, 1810. október 29.
2. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1810. november. 3.
3. A *Tövisék és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.
4. A *Forgácsok I.* ciklusa feltehetően, de nem bizonyíthatóan a *Felső Magyar Országi Minervában* való közlés céljára készült, 1825 végén.
5. A *Forgácsok II.* ciklusa talán egy 1826. októberi levél adatával hozható kapcsolatba, ez alapján feltételezhetően ekkorra tesszük keletkezését.
6. A *Grammatikai Epigrammák I.* 1828 novembere és 1830 októbere között keletkezett.
7. A *Grammatikai Epigrammák II.* keletkezési idejét vagylagosan tudjuk megadni: 1830. október második fele vagy 1831. március 24. után.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás 1810. október 29-i megszületését követően jelentősebb változás a szövegalkulásban a *Tövisék és virágok* 1811-es publikációját követően állt be, a grammatikai epigrammák új ciklusaiban, az 1820-as évek második felében.

121. SZÖVEGIDENTITÁS

Fűlmile és Czinke

1810. október 29.

1.	–	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 158a–159a, a vers: 158b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Kis Jánosnak, 1810. október 29.)	1810	A	154.
2.	Fűlmile és Czinke.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 118.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Berzsenyi Dánielnek, 1810. november. 3.)	1810	A	158.

Megjelenések

1. KazLev. VIII. 144–146., a vers: 145. (1861. sz.).
 2. Abafi, 1879., I. 132.; KazLev. VIII. 146–148., a vers: 147. (1862. sz.); Gergye, 1998., 137.; BerzsenyiLev., 2014., 163–166., a vers: 164.
- Abafi Lajos és Gergye László kiadásában a címben 'cinke' szerepel, az előbbi a jegyzetben utal az ebben az esetben fontos betűkülönbségre.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy Kis Jánosnak megírja, hogy aznap (vagyis 1810. október 29-én) éjjel készült a vers, másik négy epigrammával együtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A két szövegállapot azonos.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Kis Jánosnak, 1810. október 29.
2. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1810. november. 3.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az epigramma nem került be a *Tövisék és virágok*ba, s a későbbi összeírásokba sem.

Magyarázatok

Berzsenyi 1810. november 23-i levelében a kapott epigrammák közül erre tér ki részletesen: „Epigrammáid igen elmések és férjfiúi philosophiával telyesek. Te valóban mindenben útnyitónk vagy! Egyedül azt óhajtanám, hogy nyilaid nyilván ne sértenének, hanem csak titkon és látatlan, mint az Apolló’ nyilai. Tégy, kérlek, a *Czinke* helyett *Czinegét*! Ez a’ nyomorult ember elég epigramma maga magának. Az illyenekért bosszúságot nyerhetsz, mellytől én Téged inkább féltlek mint magamat.” (KazLev. VIII. 169., 1907. sz.) Kazinczy, mint 1811. január 10-i válaszából kiderül, megfogadta a tanácsot: „Nyilaim nem sértenek *nyilván*; legalább Czinke két nem akarták. *Czinegét* csak azért tettem oda a’ hol állott, mert nem kaptam más madarat, mellynek neve metrumomba illett volna. Leveled vétele előtt Patakra vala küldve Töviseim’ exemplárja, hogy nyomtassák, ’s már ez az epigramma *ki vala bagyva*. Czinke Ferencz, a’ Prof., nem méltó hogy reá nyil lövettessék; ’s osztán a’ nyil tömpécske vala, – pedig a’ nyil nem nyil ha nem éles, ha tömpe.”

A pesti egyetem professzora Czinke Ferenc (1761–1835), akire az epigramma készült, 1810 elején *Új Holmi* címen kéthavi megjelenésűnek tervezett periodikát indított útjára, melynek első kötetében *Papagénó bodzafurulya* című verses szatírját adta közre (vö. erről Egyed Emese: *Papagénó. Esztétikai lecke 1810-ből*, in *Színház–jelentés–emlékezet*, szerk. Kérchy Vera, Szeged, 2013., 185–194.). Ezt Szemere Pál kétéves recenzióban bírálta meg, melyet Kazinczy 1810. május elején vett kézhez, s kezdte terjeszteni hírét barátai között (l. az 1708., 1729., 1730., 1733. sz. leveleket). E bírálatban Kazinczy Czinke hírlapi cikkére reflektáló véleményét is felhasználta, amire Sipos Pálnak írott 1810. március 22-i levelében utal (egyébként az itt kifejezték jelentik *A’ két természet* című epigrammájának a témáját): „A’ magyar nyelv prof. a’ Pesti universitásnál Czinke Ferencz, azt írta a’ Kultsár újságába, hogy a’ mostani magyarok írásaiba lát mesterséget, (die bildunkunst) de nem természetet; eddig talán sajtó alatt a’ feleletem ehez a’ nyavalyás professorhoz a’ ki nem tudja, hogy a’ mesterségnek nem az a’ természete van a’ mi a’ külvilágnak. Az aesheticus hosszan magyarázza, hogy portraitet nem úgy kell festeni, mint a’ hogy azt a’ tükör adja vissza, – ’s azért hogy a’ Rafael, Guido fején oly színeket lát a’ tudatlan, a’ mik nincsenek a’ festett ember eleven fején, nem következik hogy a’ festés hibás, sőt úgy volna hibás, ha nem úgy volna festve.” (KazLev. VII. 323., 582.; 1687. sz.) Kölcsénynek ugyanekkor pedig ezt írja: „Ezek az emberek nem tanulnak, nem hasonlítják össze nyelvünket a’ külföldivel, ’s nem látják szükségesnek a’ szó csinállást, mint a’ szegény Czinke. Addig kell őket vagdalnunk, míg fog rajtok e’ fegyver.” (KazLev. VII. 345., 1697. sz.)

122. SZÖVEGIDENTITÁS

Subai/Lukai

1810. október 29.

1.	Subai.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 158a–159a, a vers: 158b–159a.	Autográf tisztaát.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak</i> , 1810. október 29.)	1810	A	155.
2.	Subai.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 118.	Autográf tisztaát.	Levélrészlet. (<i>Berzsenyi Dánielnek</i> , 1810. november. 3.)	1810	A	160.
3.	Lukai.	Tövisék és virágok, 11–12.	Kötet- részlet.		1811	B	600.
4.	–	OSZK Quart. Hung. 2606., 2b.	Autográf tisztaát.	Csoportos. (<i>Forgácsok I.</i>)	?1825	B	–

5.	–	MTAK K 622., 74b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok II.</i>)	?1826	B	–
6.	–	MTAK K 622., 65a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák I.</i>)	1828–1830	B	–
7.	–	MTAK K 642., 94a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák II.</i>)	1830–1831	B	1195.

Megjelenések

1. KazLev. VIII. 144–146., a vers: 145. (1861. sz.).
2. KazLev. VIII. 146–148., a vers csak első sorával (1862. sz.); BerzsenyiLev., 2014., 163–166., a vers: 164.
3. Bajza–Toldy, 1836., 113.; Abafi, 1879., I. 91.; Gergye, 1998., 111.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy Kis Jánosnak megírja, hogy aznap (vagyis 1810. október 29-én) éjjel készült a vers, másik négy epigrammával együtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 7 forrás 7 szövegállapotot őrzött meg, az 1–2. címe különbözik a 3. címétől ('Subai – Lukai'), a többiben a szövegcsoporthoz sajátosságainak megfelelően nincs cím. Az 1. forrásban a második sorfél előtti 's' kötőszó mindenütt hiányzik. A lényegi változtatás a 3. forrásban következik be (a többi ezzel azonos): a 2–4. sorok első fele teljesen újra van írva:

1–2. forrás	3–7. forrás
2. sor: Eggyhangzatokra akadsz	Képben bujálkodol
3. sor: Mértékre lépni tudsz	Ömölnék rendeid
4. sor: Múzsákat emlegetsz	Phoebuszt kiáltozod

Mindezek alapján két szövegváltozatot különítünk el: 1–2: A; 3–7.: B.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Kis Jánosnak, 1810. október 29.
2. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1810. november. 3.
3. A *Tövisék és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.
4. A *Forgácsok I.* ciklusa feltehetően, de nem bizonyíthatóan a *Felső Magyar Országi Minervában* való közlés céljára készült, 1825 végén.
5. A *Forgácsok II.* ciklusa talán egy 1826. októberi levél adatával hozható kapcsolatba, ez alapján feltételezsen ekkorra tesszük keletkezését.
6. A *Grammatikai Epigrammák I.* 1828 novembere és 1830 októbere között keletkezett.
7. A *Grammatikai Epigrammák II.* keletkezési idejét vagylagosan tudjuk megadni: 1830. október második fele vagy 1831. március 24. után.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás 1810. október 19-i megszületését követően két hónappal, az 1811. január elején nyomdába adott *Tövisék és virágok*ban jelent meg az új változat, s ez már nem is változott a pálya végéig.

Magyarázatok

Kazinczy Kis Jánosnak megírja, hogy erre az epigrammára, melyre az öt közül a leginkább büszke, „egy boldogtalan Hubai Miklós nevű Kalvinista deákból Prókátorrá lett emberke adott Originált”. *H. Hubay Miklós’ költeményes munkái* 1810-ben jelentek meg Pesten, a kötet nagy része egyértelmű Csokonai-utánezet, helyenként szövegszerű átvételekkel. A kötetet Kazinczy Szemere Páltól kapta 1810 májusában, azzal a kommentárral, hogy azt Kultsár István megdicsérte lapjában (KazLev. VII. 484., 596.; 1761. sz.). Kazinczy az *Annalen der Literatur und Kunst in dem oesterreichischen Kaiserthume* 1811. októberi számában (IV. 65–66.) rövid recenziót közölt róla, ennek végén utal arra is, hogy Hubay Gömör vármegyében ügyvéd. A recenziót fél évvel korábban, 1811. február 21-én küldte el Rumynak (KazLev. VIII. 340., 648.; 1943. sz.). Döbrentének mind-eközben azt írta róla 1811. július 6-án: „Hubai nem követője Gesznernek, hanem Gesznernek statuáit eltördelte ’s kettőből csinált egy újat. Fertelmes Plagiárius és ízetlenül édes fecsegő.” (KazLev. IX. 5., 2035. sz.) Kazinczy ezzel megismételte Szemere korábbi ítéletét az akkor még sajtó alatt lévő könyvről: „Szemtelenség a’ mit elkövet Csokonaival. Egész darabok vannak kilopva daljaiból.” (KazLev. VII. 257., 1429. sz.) Az epigrammában szereplő első név csak egy betűben tért el Hubay nevéől, ezért a *Tövisek és virágok*-ban megváltoztatta, így viszont félreértést okozott (vö. KazLev. IV. 50., 2052. sz.).

Eggyhangzatokra akadsz: utalás a rímes versre, a levelekben az első három sor mellé írt megjegyzések németül értelmezik a sorok elejét.

Mértékre lépni tudsz: utalás az időmértékes versekre.

Műzsákat emlegetsz/Phoebuszt kiáltozod: utalás az alkalmi költészetre, megidézve annak műzsákhoz és Apollónhoz, a költészet istenéhez való gyakori fohászkodásait.

Csók és bor éneked: utalás a szerelmi és bordalokra, melyek egyébként Hubay kötetének is tekintélyes részét teszik ki.

123. SZÖVEGIDENTITÁS Herculeszhez/Ajánlás 1810. november 1.

1.	Herculeszhez. 1810. Nov. 1jén.	MTAK K 633/VI., 147a. [csak cím].	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	1811–1812	–	989.
2.	Herculeszhez.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 118.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Berzsenyi Dánielnek,</i> <i>1810. november. 3.</i>)	1810	Aa	156.
3.	Herculeszhez.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 160ab, a vers: 160a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak,</i> <i>1810. november 7.</i>)	1810	Aa	165.
4.	Herculeszhez. (Dedicatio képen).	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 32., 47. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek,</i> <i>[1810. november 17.]</i>)	1810	Aa	171.
5.	Herculeszhez.	Tövisek és virágok, 1–2.	Kötet- részlet.		1811	Aa	579.
6.	Ajánlás.	MTAK K 622., 63a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai</i> <i>Epigrammák I.</i>)	1828–1830	Ab	–
7.	Ajánlás.	MTAK K 642., 92ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai</i> <i>Epigrammák II.</i>)	1830–1831	Ab	1179.

Megjelenések

2. KazLev. VIII. 146–148., a vers: 146–147. (1862. sz.); BerzsenyiLev., 2014., 163–166., a vers: 163–164.
3. KazLev. VIII. 151–152., a versnek csak első és utolsó sorát közli, valamint egy jegyzetet (1864. sz.).
4. KazLev. VIII. 163–166., a versnek csak első és utolsó sorát közli, valamint egy jegyzetet (1870. sz.).
5. Bajza–Toldy, 1836., 105.; Abafi, 1879., I. 85.; Gergye, 1998., 107.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy a *Pandekták*ban üresen hagyott lapon 1810. november 1-i dátumot ad meg (1.), másik listáján csak '1810. Novemb.' keltezés van (MTAK K 622., 170a). Berzsenyinek november 3-án a 'ma éjjelt' említi új epigrammái keletkezési idejeként, de csak összefoglalóan, nem kimondottan e versre nézve. Mindezek alapján november első három napja jöhet szóba a keletkezés pontos idejeként, főleg 1. és 3., mivel azonban Kazinczy az archiválás során pontosan megadta a 'november 1-i dátumot, kijelölt dátumként ezt fogadjuk el.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 7 forrás 6 szövegállapotot őrzött meg, az 1. forrás csak a címet tartalmazza, alatta üresen maradt a lap. A címben a 2–5. és a 6–7. tér el egymástól, a szövegben csak csekély különbségek vannak, ezek közül az utolsó sor megoszlása ('nyomorult – nyavalyás') ugyanaz, mint a cím esetében. A másik két szöveghelyen részben váltakozásjellegű az eltérés: 'Emberisten' áll 'Bajnokisten' helyett az 2. és 4. forrás 1. sorában, valamint a 4. forrás 14. sorában is; továbbá a 2. és 3. forrás 2. sorában 'Mennyropogtató' a többiben szereplő 'Mennydurrogtató' helyett. Mindezek alapján csak két alváltozatot jelölünk ki: 2–5.: Aa; 6–7.: Ab.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Pandekták* ezen csomója 1811–1812-ben keletkezett, a lap a cím és a dátum alatt üresen maradt (l. a III. szövegidentitás 1. forrásának jegyzetét).
2. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1810. november. 3.
3. Levél Kis Jánosnak, 1810. november 7.
4. Levél Dessewffy Józsefnek, [1810. november 17.] Keltezetlen levél, egy vagy több lap hiány. Három ívből áll, melyek levéltári jelzete: a)–c); ezek egybetartozását az egységes íráskép mellett bizonyítja a levél elejének és végének közlése: „Útban [azaz: indulóban] vagyok” – „Már fogják lovaimat.” A b) íven kék ceruzás levéltári dátum: 1810. nov. 16. v. 17., ezt vette át Váczy János is. E keltezés a levél elejének két utalásán alapulhat. Az egyik: „Péter bátyám ma estvére várja Consil. Vay Józsefet és az *Asszonyát* magához, hogy *ennek* neve napján kelhessen a' fija, Ábrahám, abba a' kebelbe”; a másik: „Be jó volna megifjodni és úgy járni mint ők fognak 24 vagy 48 óra múlva.” Vay Ábrahám és Kazinczy Zsófia tényleges egybekelésének ('lefekvés', 'Consummatio Matrimonii') megünneplését a vőlegény anyjának, azaz Mocsáry Erzsébetnek a névnapjához igazították, s így november 19-ből számolhatták vissza a megadott levéltári dátumot. Kazinczy utóbb több leveleiben is megírta, hogy az eseményre november 17-én került sor (KazLev. VIII. 174., 187., 189.; 1875., 1879., 1880. sz.). A helyszín, Szőlöske nagyon közel volt Széphalomhoz, Kazinczy a levél írásának napján indult oda. Ez pedig nem lehetett előbb, mint november 17., mert a levél több helyütt egyértelműen Dessewffy november 15-én, Alsóolysón keltezett levelére válaszol, s a távolság miatt (Eperjestől kb. 40 km északnyugatra) ez nemigen érhetett egy nap alatt Széphalomra.
5. A *Tövisék és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.
6. A *Grammatikai Epigrammák I.* 1828 novembere és 1830 októbere között keletkezett.

7. A *Grammatikai Epigrammák II.* keletkezési idejét vagylagosan tudjuk megadni: 1830. október második fele vagy 1831. március 24. után.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás 1810. november legeleji megszületése után apró szövegingadozás mutatkozik a levelekben. Utóbb az 1811. január elején nyomdába került *Tövisék és virágok*ban lévő szövegállapot rögzült, de az utolsó két forrás, a ciklus új kiadásához készült összeírás részeként módosított a címen.

Magyarázatok

A vers eleve a *Tövisék és virágok* kötetnyitó ajánlóversének készült (a kötet kompozíciójáról, a metszetről l. a szövegcsoport jegyzetét). A megszólított Zeusz és a halandó Alkméné fia, a hős Héraklész, a vers az ő tizenkét munkájából idéz meg néhányat.

Mennyropogtató/Mennydurrogtató: Zeusz.

szörny: Kazinczy jegyzetében a 'szörnyű'-ből alkotott szót a sikeres szöteremtés példaként említi, s megadja német, latin megfelelőit. Hivatkozik Baróti Szabó Dávidra, aki a 'szörnyeteg' alakot alkalmazta, ez Baróti Milton-fordításában fordul elő a *Magyar Museum* első számában, Kazinczy már a következő számban közölt Szigvárt-recenzióban elismerőleg említi (*Museum*, 2004., I. 45., 113.). A nyelvújítási szótár megad egy Baróti-szöveghelyet a 'szörny' szó előfordulására is (az 1786-os *Verskoszorú* 154. oldalán), de e helyen a 'szörnyű' szó található. Kazinczy jegyzetének bizonytalan Verseggy-hivatkozása a 'szörny' szóra *A' tiszta magyarság* című 1805-ös kötetnek rímisztárára vezethető vissza (132.), legalábbis ez adatolható.

hétfejű Hydra: Héraklész második feladata a lernai hidra, a valójában kilencfejű vízi szörny megölése volt.

holdszülötte Oroszlán: Héraklész első feladata a nemeai oroszlán elfogása, megölése volt.

Créta' vad Bikája: a hetedik munka a krétai bika elfogása volt.

Buzírisz: a tizenegyedik feladat az aranyalmák elhozása volt a Heszperiszek kertjéből, útban oda, Egyiptomban Buszirisz király fel akarta áldozni Héraklészt, de az őt ölte meg.

Diomedész: a nyolcadik munka Diomédész emberevő lovainak elfogása volt, ezt Héraklész csak Diomédész megölése árán tudta teljesíteni.

hármás Géryon: a háromfejű óriás, Gérüoneusz teheneinek elrablása volt a tizedik munka, ennek során Héraklésznek meg kellett ölnie az őt üldöző óriást.

Cácusz: Gérüoneusz teheneinek terelése során a Tiberis mellett Cacus, a barlanglakó óriás elrabolt közülük néhányat, Héraklész csak Cacus megölése árán tudta azokat visszaszerezni.

óll' Marhájinak szemetjeit kihánytat: Héraklész ötödik feladata Augeiasz király istállóinak kitakarítása, vagyis a töméntelen mennyiségű trágya egy nap alatt való kihordása volt.

embercse/homuncio: emberke. Kazinczy mindhárom levélben utal a szóhasználat forrására, a kötet jegyzetében idézi is, azonosítva a szöveghelyet (Terentius: *A herélt*, V. felvonás, III. jelenet). Az idézett sorok Kárpáthy Csilla fordításában: „S milyen isten! Az ég szent boltozatát aki mennydörögve rázza meg! / Hogy én, kicsiny ember meg ne tegyem?” (*Római vígjátékok*, Bp., 1961., 589–590. sorok).

124. SZÖVEGIDENTITÁS
Törvénszegés/Az iskola' törvényei
1810. november 3.

1.	Törvénszegés	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 118.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Berzsényi Dánielnek, 1810. november 3.)	1810	Aa	159.
2.	Az Iskola törvénye.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 160ab, a vers: 160b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Kis Jánosnak, 1810. november 7.)	1810	Ab	166.
3.	Az iskola' törvényei.	Tövisek és virágok, 13.	Kötet- részlet.		1811	Ab	604.
4.	–	OSZK Quart. Hung. 2606., 2b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Forgácsok I.)	~1825	Ab	–
5.	–	MTAK K 622., 75a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Forgácsok II.)	~1826	Ab	–
6.	–	MTAK K 622., 65b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Grammatikai Epigrammák I.)	1828– 1830	Ab	–
7.	–	MTAK K 642., 94b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Grammatikai Epigrammák II.)	1830– 1831	Ab	1199.

Megjelenések

1. KazLev. VIII. 146–148., a vers: 147. (1862. sz.); Berzsényi Lev., 2014., 163–166., a vers: 164.
2. KazLev. VIII. 151–152., a vers csak kezdősorával (1864. sz.).
3. Bajza–Toldy, 1836., 115.; Abafi, 1879., I. 92–93.; Gergye, 1998., 112.
A *Handbuch* (1828., 36.) az eltéréseknél kompilált szöveget közöl.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Berzsényinek írta Kazinczy 1810. november 3-án, hogy aznap éjjel megint születtek epigrammái. A levélben kilenc epigrammát küldött, öt már szerepelt korábbi leveleiben, a *Herculeshez* szóló ajánlóvers keletkezését másutt november 1-re teszi, így marad három vers, közöttük ez is, amely november 3-ára virradóra készülhetett.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 7 forrás 7 szövegállapotot őrzött meg, az első háromnak van címe, a többinek a szövegcsoporthoz sajátosságai miatt nincs, a címek között az 1. forrásé némileg eltér a másik kettőtől. A szövegekben két helyen van szótagyságú különbség: 1. sor: 'szép' (1–4.) – 'jó' (5–7.); 4. sor: 'legyen' (1., 4–7.) – 'lehet' (2–3.). Az eltérések csekély és nem karakterisztikus volta miatt szövegváltozatokat nem különítünk el, s a cím alapján csak az elsőt tekintjük alváltozatnak.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Berzsényi Dánielnek, 1810. november. 3.
2. Levél Kis Jánosnak, 1810. november 7.

3. A *Tövisék és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.

4. A *Forgácsok I.* ciklusa feltehetően, de nem bizonyíthatóan a *Felső Magyar Országi Minervában* való közlés céljára készült, 1825 végén.

5. A *Forgácsok II.* ciklusa talán egy 1826. októberi levél adatával hozható kapcsolatba, ez alapján feltételelesen ekkorra tesszük keletkezését.

6. A *Grammatikai Epigrammák I.* 1828 novembere és 1830 októbere között keletkezett.

7. A *Grammatikai Epigrammák II.* keletkezési idejét vagylagosan tudjuk megadni: 1830. október második fele vagy 1831. március 24. után.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás 1810. november 3-i megszületését követően 1811 legelején csekély változtatással bekerült a *Tövisék és virágok*ba, majd a pálya végéig minden összeírásba, mely a kötet tervezett új kiadásához készült.

Magyarázatok

Az epigramma Kazinczy szemléletének egyik fontos szembeállítását fejt ki: Iskola–Aesthezis (a jelen epigrammról l. Fried, 2009., 63.).

125. SZÖVEGIDENTITÁS Fentebb stylus 1810. november 3.

1.	Fenntebb Stílus.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 118.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Berzsenyi Dánielnek,</i> 1810. november. 3.)	1810	A	162.
2.	Fenntebb Stílusz.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 160ab, a vers: 160b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak,</i> 1810. november 7.)	1810	B	168.
3.	Fentebb stylus.	Tövisék és virágok, 10.	Kötet- részlet.		1811	B	596.
4.	–	OSZK Quart. Hung. 2606., 2a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok I.</i>)	?1825	B	–
5.	–	MTAK K 622., 74b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok II.</i>)	?1826	B	–
6.	–	MTAK K 622., 65a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai</i> <i>Epigrammák I.</i>)	1828–1830	B	–
7.	–	MTAK K 642., 94a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai</i> <i>Epigrammák II.</i>)	1830–1831	B	1194.

Megjelenések

1. KazLev. VIII. 146–148., a vers: 148. (1862. sz.); BerzsenyiLev., 2014., 163–166., a vers: 165.
2. KazLev. VIII. 151–152., a vers: 152. (1864. sz.).
3. Bajza–Toldy, 1836., 112.; Abafi, 1879., I. 90.; Gergye, 1998., 110.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Berzsenyinek írta 1810. november 3-án, hogy aznap éjjel megint születtek epigrammái. A levélben kilenc epigrammát küldött, öt már szerepelt korábbi leveleiben, a *Herculeszhez* szóló ajánlóvers keletkezését másutt november 1-re teszi, így marad három vers, közöttük ez is, amely november 3-ára virradóra készülhetett.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 7 forrás 7 szövegállapotot őrzött meg, az első háromnak van címe, a többinek a szövegcsoporthoz sajátosságai miatt nincs. Az 1. sor az 1. forrásban jelentősen különbözik a többi egybehangzó megoldásától, ami alapján két változatot különítünk el:

1.: „Téged senki nem ért: minek írsz hát?” – Pór sereg! ím’ itt

2–7.: „Engemet a’ Sokaság ért ’s kedvell.” – Pór sereg! erre!

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1810. november. 3.

2. Levél Kis Jánosnak, 1810. november 7.

3. A *Tövisék és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.

4. A *Forgácsok I.* ciklusa feltehetően, de nem bizonyíthatóan a *Felső Magyar Országi Minervában* való közlés céljára készült, 1825 végén.

5. A *Forgácsok II.* ciklusa talán egy 1826. októberi levél adatával hozható kapcsolatba, ez alapján feltételelesen ekkorra tesszük keletkezését.

6. A *Grammatikai Epigrammák I.* 1828 novembere és 1830 októbere között keletkezett.

7. A *Grammatikai Epigrammák II.* keletkezési idejét vagylagosan tudjuk megadni: 1830. október második fele vagy 1831. március 24. után.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás születése 1810. november 3-ra tehető, az ezt követő néhány nap során lényegi módosításon ment keresztül, mert november 7-én már új változat szerepel leveleiben. 1811 legelején ez az új változat került be a *Tövisék és virágok*ba, majd a pálya végéig minden összeírásba, mely a kötet tervezett új kiadásához készült.

Magyarázatok

A második sor szóhasználatára felbukkan a Cserey Farkasnak írott 1810. szeptember 10-i levélben is (KazLev. VIII. 85., 1835. sz.). Kis Jánosnak azt jegyzi meg, hogy az epigramma Goethe ízlésében készült „(Ez im Geschmack von Göthe.)”.

126. SZÖVEGIDENTITÁS
Mikrologusz/Egy fecsegőhöz
1810. november 3.

1.	Mikrologusz.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 118.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Berzsenyi Dánielnek,</i> 1810. november. 3.)	1810	A	164.
2.	Egy hiú Fecsegőhöz.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 160ab, a vers: 160b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak,</i> 1810. november 7.)	1810	B	167.
3.	Egy fecsegőhöz.	Tövisék és virágok, 9.	Kötet- részlet.		1811	B	593.

Megjelenések

1. KazLev. VIII. 146–148., a vers: 148. (1862. sz.); BerzsenyiLev., 2014., 163–166., a vers: 165.
2. KazLev. VIII. 151–152., a vers: 151. (1864. sz.).
3. Bajza–Toldy, 1836., 111.; Abafi, 1879., I. 90.; Gergye, 1998., 110.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Berzsenyinek írta 1810. november 3-án, hogy aznap éjjel megint születtek epigrammái. A levélben kilenc epigrammát küldött, öt már szerepelt korábbi leveleiben, a *Herculeshez* szóló ajánlóvers keletkezését másutt november 1-re teszi, így marad három vers, közöttük ez is, amely november 3-ára virradóra készülhetett.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 3 forrás 3 szövegállapotot őrzött meg, három különböző címmel, az 1. eltérése a jelentősebb a másik kettőhöz képest. Az 1. sor ugyancsak az 1. forrásban különbözik a többi egybehangzó megoldásától:

- 1.: Mikrologod gyakran elkíszott.
 - 2–3.: Mikrologied minket sokat elgyötör.
- Mindezek alapján két változatot különítünk el.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1810. november. 3.
2. Levél Kis Jánosnak, 1810. november 7.
3. A *Tövisék és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás születése 1810. november 3-ra tehető, az ezt követő néhány nap során lényegi módosításon ment keresztül, mert november 7-én már új változat szerepel leveleiben. 1811 legelején ez az új változat került be a *Tövisék és virágok*ba, ezt követően azonban már nem számolt kiadásával Kazinczy, így a vers mindössze két hónapig volt érvényben.

Magyarázatok

Kazinczy a Berzsenyinek írott levélben megadja a szükséges szövegmagyarázatokat, Kis Jánosnak azonban az utolsóval kapcsolatosan bizonytalanságát jelzi. A *Tövisék és virágok* jegyzetében az

előbbit ismétli meg, kiegészítve azt az első szó kiejtésére vonatkozó megjegyzéssel: „*Mikrologied* olvassd francziásan: *Mikrolozsid*. – *Mikrós*z, apró; *pikrós*z, kesernyész; *mákrós*z, hosszú; *makár*, boldog.”

mikrologusz/mikrolog/mikrologie: a 'mikrológia' és a belőle képzett szóalakok gyakran előfordulnak Kazinczynál a tudományos, irodalmi és köznapi értelemben is vett 'aprólékos részletezés' megnevezésére, hol pozitív, hol negatív értelemben (e sokféle és széttartó használati módra l. a következő leveleket: 1166., 1420., 1765., 1851., 2836., 2940., 3042., 3064., 4202., 4251., 4297., 4812., 4908., 4924., 5112., 6058., 6159. sz.); az adatok többsége három időkörből származik: 1810, 1815, 1828–1830, ebből az első a jelen vers keletkezési éve.

127. SZÖVEGIDENTITÁS

Hat tél, hat nyár...*1810. november 11. körül*

–	MTAK K 622., 174b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Töredékek</i> .)	1810/1814	1057.

Megjelenések

Abafi, 1879., I. 43.; Gergye, 1998., 84.; mindkettő *Feleségemhez* címmel.

Keletkezéstörténet

Abafi Lajos és nyomán Gergye László 1810-re teszi keletkezését e minden bizonnyal pusztán verskezdeménynek (erre Abafi utal is). A datálás nyilván tartalmi mozzanatok alapján történt: a szöveg arról szól, hogy hat év telt el Kazinczy házasságkötése óta. Ezt elfogadva a pontosítást is indokoltnak tartjuk, s a házassági évforduló idejét nevezzük meg: 1810. november 11. körül készühetett e pár sor. A *Töredékek* I. lejegyzési szakaszába tartozik, amelynek keletkezését 1814-re tehetjük.

Magyarázatok

Hymen: a házasság istene.

128. SZÖVEGIDENTITÁS

Arbuscula*1810. november 7–15.*

1.	Arbuscula.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 115., 102. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Rumy Károly</i> <i>Györgynek,</i> <i>1810. november 15.</i>)	1810	A	169.
2.	Arbuscula.	Tövises és virágok, 10.	Kötet- részlet.		1811	A	597.
3.	Arbuscula.	RGy, Szemere Tár VI., 209–213., a vers: 212.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kölcsey Ferencnek,</i> <i>1816. április 14–16.</i>)	1816	A	410.

4.	–	OSZK Quart. Hung. 2606., 2b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok I.</i>)	?1825	A	–
5.	Arbuscula.	MTAK K 642., 96b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák II.</i>)	1830–1831	A	1212.

Megjelenések

1. KazLev. VIII. 155–158., a vers: 157. (1867. sz.).
2. Handbuch, 1828., 35.; Bajza–Toldy, 1836., 112.; Abafi, 1879., I. 90–91.; Gergye, 1998., 110–111.
3. KazLev. XIV. 128–133., a vers: 133. (3186. sz.); KölcsyLev. I. 478–484., a vers: 483.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy a Rumynak írott 1810. november 15-i levél előtt november 7-én írt levelet, melyben új epigrammáit küldte Kis Jánosnak. Ebből arra következtethetünk, hogy november 7–15. között született meg két új epigrammája, melyek közül a jelen vers az egyik. A *Pandekták* egyik jegyzésében így ír: „Töviseim és Virágaim’ Epigrammái között egyik sem fárasztá ki jobban, mint *Arbuscula*, mely nekem igen kedves darabom.” (MTAK M. Nyelvtud. 4r. 41/I., 197a.)

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

Az 5 forrás 5 szövegállapotot őrzött meg, a negyedikben a ciklus sajátosságai miatt nincs cím (az ötödikben, bár szintén nem szokott lenni, ez esetben van). A szövegben mindössze egy jelentéktelen eltérés mutatkozik (az 1. forrás 4. sorában ’Lovagoknak’ szerepel a többiben lévő ’Lovagénak’ alak helyett).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Rummy Károly Györgynek, 1810. november 15.
2. A *Tövisek és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.
3. Levél Kölcsy Ferencnek, 1816. április 14–16., a vers az április 14-én írott rész végén található, ezt követi az április 16-án pótlólag a levélhez írott egy bekezdés.
4. A *Forgácsok I.* ciklusa feltehetően, de nem bizonyíthatóan a *Felső Magyar Országi Minervában* való közlés céljára készült, 1825 végén.
5. A *Grammatikai Epigrammák II.* keletkezési idejét vagylagosan tudjuk megadni: 1830. október második fele vagy 1831. március 24. után.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers 1810. november első felében készült, 1811 legelején változatlan formában került bele a *Tövisek és virágok*ba, majd a Kölcsynek írott 1816-os levélbe, s a továbbiakban másik két összeírásba is.

Magyarázatok

Kazinczy mind a Rummy-levélben, mind a *Tövisek és virágok* jegyzetében utal Horatiusra, a *Szatírak* I. könyve 10. darabjának végére, melynek 76–77. soraiban ez olvasható: „nam satis est equitem mihi plaudere, ut audax, / contemptis aliis, explosa Arbuscula dixit.” Virág Benedek fordításában: „Nékem elég, ha lovag tapsol, mint szóla merészen / A’ néptől csúfolt Arbuscula” (*Szatírak Horatiusból*, Buda, 1820., 67.). Kazinczy a ’Satis est equitem mihi plaudere’ idézettel és/vagy

Arbuscula névvel gyakran példálózott leveleiben (l. a 880., 1268., 1957., 1988., 3024., 3349., 5516. sz. leveleket).

A *Tövisek és virágok* jegyzetében Kazinczy névmagyarázatot is ad: az Arbuscula nevet Quintus Roscius Gallus (i. e. 125–62) korabeli híres római színész ragadványnevének tulajdonítja. Neki azonban *Comoedus* volt a ragadványneve, Arbuscula (mint arra Kölcsey is rámutat) valójában színész volt ugyanabban a korban. Kölcseynek a *Tövisek és virágok* 1816-os kiadási terve kapcsán jut eszébe az első kiadás jegyzetében látott hiba, kéri Kazinczytól annak pontos szövegét, majd mikor megkapja (l. a 3. forrást), igen részletes, filológiaiag gazdagon adatolt válaszban mutatja ki Kazinczy tévedését (KazLev. XIV. 85–86., 133., 186–187.; 3171., 3186., 3207. sz.; Kölcsey jegyzeteinek magyarázatait l. KölcseyLev. I. 1002–1003.). Kölcsey végül így összegez: „Ezek szerint az Arbuscula Epigrammban ’s annak jegyzésében két hiba van. Egyik mert a’ férjfi *Roscius* a’ lyány *Arbusculával* felcseréltetik, másik mert az *Arbuscula* név mellé ez a’ költött név adatik *Roscia*, mellynek onnan egészen el kellene maradni.”

A *Tövisek és virágok* jegyzetének harmadik eleme: „A’ ki az első distichon’ Synchysiszén felakad, tanulja-meg mi a’ Synchysisz, ’s construálja Horátnak két első sorát az Odák’ III. Könyv, utolsó darabjában.” Szabó G. Zoltán vonatkozó meghatározása szerint a „syncrisis retorikai, poetikai alakzat, mely két egymásra következő, de különböző hang összeolvadása többnyire szóhatároknál a fonetikai jóhangzás céljából (Kazinczy esetében a *Roscia* ia-ja diftongizálódik)” (l. a levél jegyzetében, KölcseyLev. I. 989.). Ugyanitt azonosítja a Horatius-hivatkozást is, Horatius 30. ódájának híres kezdősorait: „Exegi monumentum aere perennius / regalique situ pyramidum altius”; s mint írja, Kazinczy a „hivatkozott sorban az ae-diftongizálódásra utal”.

A Rummy-levél (1.) bevezető mondatai magyarul: „Legbarátibb ajánlásaim a legszeretreméltóbb férfinak. Küldök neki itt két epigrammát az én *Tövisek és virágok*-jaimból.” (Szép Beáta fordítása.)

129. SZÖVEGIDENTITÁS

Az avatatlan

1810. november 7–15.

1.	Az avatatlan.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 115., 102. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Rumy Károly Györgynek, 1810. november 15.</i>)	1810	Aa	170.
2.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 32., 47. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek, [1810. november 17.]</i>)	1810	Ab	172.
3.	Az avatatlan.	<i>Tövisek és virágok</i> , 13.	Kötet-részlet.		1811	Ab	603.

Megjelenések

1. KazLev. VIII. 155–158., a vers: 157–158. (1867. sz.).

2. KazLev. VIII. 163–166., a vers: 165. (1870. sz.).

3. Bajza–Toldy, 1836., 114.; Abafi, 1879., I. 92.; Gergye, 1998., 112. Gergye László *Az avatatlan* címmel közli, ez a *Tövisek és virágok* jegyzetében és tartalomjegyzékében fordul csak elő, s nyilvánvaló sajtóhiba.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy a Rumynak írott 1810. november 15-i levél előtt november 7-én írt levelet, melyben új epigrammait küldte Kis Jánosnak. Ebből arra következtethetünk, hogy november 7–15. között született meg két új epigrammája, melyek közül a jelen vers az egyik.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 3 forrás 3 szövegállapotot őrzött meg, a 2. forrás azonban éppen a jelen versnél töredékes: hiányzik a levél egy vagy több lapja, a versnek csak az utolsó három sora maradt így fenn. Szövegtérítés mindössze az utolsó két sorban mutatkozik, az 1. forrás különbözik a másik kettő egybehangzó megoldásától:

1. forrás

„Mint bíg a’ pipogya! Andri!” ’s egyget inte
Fejével; „nosza kezd-d-el: Hol lakik Kend...”!

2–3. forrás

’S jaj, mint bíg az imilyen! Andri, hallod
Mint meg bíg? Uczu, kezd-d-el: Hol lakik Kend...!

Az eltérés alapján alváltozatokat jelölünk ki, a 2. forrás töredékességét nem érvényesítjük, mert nem a szöveg befejezetlenségéről van szó (1.: Aa; 2–3.: Ab).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Romy Károly Györgynek, 1810. november 15.

2. Levél Dessewffy Józsefnek, [1810. november 17.]. A levél keletkezési idejének meghatározását l. a *Herculeszhez* című epigramma jegyzetei között (123. szövegidentitás).

3. A *Tövisék és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás születése 1810. november első felére tehető, aztán a november 16–17-i napok valamelyikén kis módosításon ment keresztül utolsó két sorában. 1811 legelején ez az új változat került bele a *Tövisék és virágok*ba, később azonban már nem számolt kiadásával Kazinczy, így a vers nem egészen két hónapig volt érvényben.

Magyarázatok

Kazinczy a *Tövisék és virágok* jegyzetében részletesen kifejtette levelei széljegyzeteit, ezek szerint az első sor Mozart *Varázsfuvolájára* utal, amellyel korabeli népszerű dalt állít szembe. E dalnak számos előfordulása regisztrálható a 18. század végétől kezdődően, a „Kazinczy-féle szöveg a szintén Zemplén megyei, Szirmay Antaltól származó VIII. variáns összevont változata”, amely 1812-es keletkezésű (l. dallammal KözKölt., 2000., 111., 389.; a szövegcsaládra l. 388–394.). Dallama 4 írott forrásban maradt fenn a 18–19. század fordulójáról, később 17 változatát gyűjtötték össze a néphagyományból (l. Domokos Mária–Paksa Katalin: *„Vígsággal zeng Parnassusnak teteje” 18. századi kottás források és a magyar zenei néphagyomány*, Bp., 2016., 177–178., a kötetre Hovánszki Mária hívta fel a figyelmemet).

A Catullus-utalás (53. epigramma) ugyancsak teljes szöveggel megtalálható a Romy-levéiben és a kötetjegyzetben is, ez Devecseri Gábor fordításában így hangzik (idézi Gergye, 1998., 329.):

„Jót nevettem imént, a néptömegben
egy fickón, aki még Vatiniusra
dörgött Calvusom ékesen s csodásan,
így robbant ki, magasba tárva karját:
»Istenek! Be ügyesbeszédű babszem!«”

A Rummy-lével (1.) bevezető mondatainak fordítását l. az előző szövegidentitás magyarázatai között.

Ísisz és Osírisz: Sarastro áriáinak kezdete a *Varázsfuvola* II. felvonásában.

Elyzjum: Elízium, a boldogult lelkek hona.

Füstös Amphion: Amphion bűvös mitológiai lantos, itt a cigányzenészre történik utalás.

bíg: bög.

Gassenbauer: utcai dal „(ez a kifejezés már a XVI. század első felében használatos a német közzenében)” (KözKölt., 2000., 389.).

eine Vaudeville des Pöbels und der Zigeuner Musikanten: a 'vaudeville' szintén utcai dalt jelent, amelynek használatát Kazinczy a 'köznép'-hez és a 'cigány muzsikások'-hoz köti (eredete szerint párizsi utcai egyszólamú népszerű dalt jelentett, később mindenféle francia eredetű népszerű dalra használták, Hovánszki Mária adata).

h...: a kipontozott szó: 'hált'.

Fortepiánó: a zongora régi változata.

130. SZÖVEGIDENTITÁS
Corregionak Iojárá/Jo és Jupiter. Corregiótól
1810. november

1.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 115., 103. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Rumy Károly Györgynek, 1810. december 9.</i>)	1810	Aa	174.
2.	Corregionak Iojárá	MTAK K 633/VI., 206a–211a, a vers: 209a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Fejér Györgynek, 1811. február 27.</i>)	1811	Aa	216.
3.	Corregionak Iojárá, a' Bécsi Belvederben.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 31. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.</i>)	1813	Ab	347.
4.	Corregionak Iojárá, a' Bécsi Belvederben.	Erdélyi Muzéum, 1814. I. 71.	Folyóirat- közlés.		1813/ 1814	Ab	759.
5.	Coreggio' Iojárá.	MTAK K 622., 14b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák I.</i>)	1822 körül	Ac	–
6.	Coreggió'nak Iojárá.	MTAK K 622., 82a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korrekciók az Arcképek ciklus da- rabjaihoz I.</i>)	1826	Ad	–
7.	Coreggio' Iojárá.	MTAK K 622., 24a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák II.</i>)	1826– 1828	Ac	–
8.	Coreggio' Iojárá.	MTAK K 622., 26a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák II.</i>)	1826– 1828	Ac	–
9.	Io és Jupiter. Corregiótól.	MTAK K 622., 89b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái darabok.</i>)	1828 körül	Ab	–
10.	Io Corregiótól.	MTAK K 642., 82a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények</i>)	1830– 1831	Ab	1168.

Megjelenések

1. KazLev. VIII. 195–199., a vers: 198. (1885. sz.).
2. KazLev. X. 476–481., a vers: 480. (2479. sz.).
9. Bajza–Toldy, 1836., 52.; Abafi, 1879., I. 61.; Gergye, 1998., 95.

A *Handbuch* közlése egy apró eltérést leszámítva az *Erdélyi Múzeum* (4.) szövegével azonos (1828., 34.), így nem követi a Toldynak megküldött 6. forrás szövegét.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy Rumynak írja: „Novemberben semmit sem dolgoztam, csak egy epigrammát a bécsi képtárban lévő Coreggio-festményről: Io és Jupiter.” (Szép Beáta fordítása.) Ez így nyilván nem állja meg a helyét, hiszen számos grammatikai epigrammája született e hónap elején, így csak azt az információt vehetjük alapul, mely szerint ez az epigramma novemberben készült. Közelebbit nem tudunk a keletkezéséről.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 10 forrás 10 szövegállapotot őrzött meg, a címekben kisebb eltérések vannak, a szövegben a 2. és a 3. sor egy-egy helyén mutatkozik különbség (az 'ah – oh' jellegűt nem számítva). Az alábbi táblázatban feltüntettük, hogy a *Handbuch* mely források megoldásával egyezik meg.

sor	szöveghely	forrás
2.	ajakidra nyomúl	1–5., 7–10., H.
	ajakimra röpül	6.
	elragadott elragada	1–4., 6., 9–10. 5., 7–8. H.
3.	fordúl, szép lyányka, 's ölelj-meg	1–2.
	fordúl szép lyányka, le hozzám	3–4., 9–10., H.
	szép lyány, fordúl-le keblemhez	5–8.

A három szöveghely közül a harmadik mondható a legjelentősebb módosításnak, így az itt látható megoszlást vesszük alapul az alváltozatok képzéséhez, ez lényegében egybeesik a címek kisebb módosulásaival is. A 6. forrást emeljük még ki önálló alváltozatként, mert egyedi megoldása mellett egyszer az egyik, másszor a másik csoport megoldásával egyezik meg: 1–2.: Aa; 3–4., 9–10.: Ab; 5., 7–8.: Ac; 6.: Ad.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Romy Károly Györgynek, 1810. december 9.
2. Levél Fejér Györgynek, 1811. február 27.
3. Levél Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.
4. Az *Erdélyi Múzeum* első számában jelent meg 1814-ben, a közlés alapja Kazinczy egy évvel korábbi levele (l. a 3. forrást). A szám 1814 tavaszán jelent meg (2653. sz.).
5. *Görögös epigrammák I.*
6. *Korrektciók az Arcképek ciklus darabjaihoz I.*, 1826. A forrás Kazinczy korrekcióit tartalmazza a *Handbuch* első, Stettner György általi tervezete kapcsán, 1826 októberében (l. a *Sylvester* jegyzetét, 143. szövegidentitás), Toldy ezt a jelen vers esetében figyelmen kívül hagyta. Mivel a jelen forrás elkerült Kazinczytól, a szövegalkulásra nem gyakorolhatott a továbbiakban hatást, ezzel is magyarázható némileg egyedi jellege.
- 7–8. *Görögös epigrammák II.*, 1826–1828. Mivel e szövegcsoporthoz keletkezéséhez filológiai adatok csak időintervallumot tudunk megadni, nem zárható ki az sem, hogy sorrendileg a 6. forrás előtt keletkezett, vagyis valamikor még 1826 első felében.
9. *Lyrái darabok*, 1828 körül.
10. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás keletkezési idejét csak hónappontossággal lehet valószínűsíteni: 1810. november, az ekkor készült szöveget küldte pár hónappal későbbi levelében is (Aa). Kisebb módosítással jelent meg az *Erdélyi Múzeumban* 1814-ben, az egy évvel korábban küldött szöveg alapján (Ab), s ehhez tért vissza majd a pálya legvégén készült összeírásokban. Közben azonban még további alváltozatok is kialakultak az 1820-as évek első felében és közepén, részben a görögös epigrammák összeírásaiban (Ac), részben pedig a *Handbuch* számára egyedileg (Ad), ezt azonban Toldy nem vette figyelembe a közléskor, s Kazinczy is visszatért előző megoldásaihoz.

Magyarázatok

Az epigramma Correggio (eredetileg Antonio Allegri) (1489–1534) *Io és Jupiter* című festményéről (1531 körül, Bécs, Kunsthistorisches Museum) készült, melyet Kazinczy 1777-es első bécsi útja során a Belvedereben látott. A festménnyel való találkozását önéletírásaiban megörökítette (PEml., 2009., 424., 456., 574., 735.), s leveleiben is gyakori példaként szolgál festő és festmény egyaránt. Mind Rumynak, mind Fejér Györgynek megemlíti azt is, hogy olajmásolatot készített (vagy szeretne készíttetni), erről azonban nincs több adatunk. A Rumynak írott levélben említi Francesco Bartolozzi (1727–1815) metszetváltozatát, s ugyanott részletes leírást ad a képről, mely Inakhosz király lányát, Iót ábrázolja a Jupitertől kapott csók utáni pillanatban, amikor is a ’Mennyrázó’ Jupiter felleg formájában jelent meg neki: „Novemberben semmit sem dolgoztam, csak egy epigrammát a bécsi képtárban lévő Correggio-festményről: Io és Jupiter. Ez a Belvedere egyik legszebb festménye, és Bartolozzi közvetítésével Londonban metszették Joseph költségén. Négy láb magas és másfél láb széles. Éppen most alkudozom egy ugyanilyen méretű nagyon jól sikerült másolatra. Io, egy nagyon szép leány, a szemlélőnek háttal ül; emez csak egy pár szépen formált πυνη-t lát, a bal combot, és egy accident de lumiere által felemelt lábikrát. Az isten hamuszürke, nagyon sűrű ködbe burkolózott, úgyhogy nem lehet belőle mást látni, mint az arcát és a jobb kezének ujjait, amellyek a leányt az ágyékánál megragadják. Az ülő leány megijedt a csóktól, melyet egy láthatatlan személy nyom rá, és visszarántja a fejét, úgyhogy a szemlélő a szép testen kívül egy szép fizionómiát is megpillant. A kép kitűnően van elgondolva, motiválva és kivitelezve. Itt az epigramma.” (Doncsecz Etelka fordítása.)

131. SZÖVEGIDENTITÁS Gróf Ráday Gedeon/Ráday 1810. december 14. előtt

1/1.	Gróf Ráday Gedeon.	DRKK R 611., 75–76.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Munkatisztázatok a Tövisék és virágokhoz.</i>)	1810	A	192.
1/2.			Utólagos javítások.		1810	B	
2.	–	Directia Judeteana Cluj ale Arhivelor Nationale, a Gyulay-Kuun család levéltára, 332., 2. és 30. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Gyulay Lajosnak, 1810. december 14–16.</i>)	1810	B	175.
3.	Ráday.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 120. (a csomó utolsó darabja).	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Berzsenyi Dánielnek, 1810. december 16.</i>)	1810	B	178.

4.	Gróf Ráday Gedeon.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 161a–162b., a vers: 161ab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak, 1810. december 16.</i>)	1810	B	179.
5.	Ráday.	Tövisék és virágok, 25.	Kötet-részlet.		1811	B	612.
6.	Ráday.	MTAK K 622., 82a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korrekciók az Arcképek ciklus darabjaihoz I.</i>)	1826	B	–
7.	Ráday.	MTAK K 642., 88ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Arczképek.</i>)	1830–1831	C	1173.

Megjelenések

1. KazLev. VIII. 247–250., a vers csak első sorával (1904. sz.).

2. KazLev. XXII. 265–267. és XVII. 385., a vers csak első sorával (5513. és 3948. sz.; a levél közlésének problémáiról részletesen l. a *Kis és Berzsenyi* című vers, a 132. szövegidentitás 1. forrásának keletkezéséről mondottakat).

3. KazLev. VIII. 205–206., a vers csak első sorával (1888. sz.); BerzsenyiLev., 2014., 169–171., a vers: 170–171.

4. KazLev. VIII. 208–211., a vers: 209. (1890. sz.).

5. Gergye, 1998., 117–118.

6. Handbuch, 1828., 41–42.

A Bajza–Toldy- és az Abafi-kiadás (1836., 125.; 1879., I. 100–101.) az 5. és a 6. forrásból kompilált szöveget közöl (Abafinál az 5. sor hiányzik, ami nyilván sajtóhiba).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy 1810. december 14-i levelében azt írja, hogy az epigramma „e’ napokban” készült, így annak keletkezését közvetlenül e dátum előttre tehetjük.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 7 forrás 8 szövegállapotot őrzött meg, mert az 1. forrás jelentős mértékű utólagos javításokat tartalmaz. Az átdolgozás döntően a vers zárlatát érintette itt és egy további forrásban is, így létezik egy háromsoros, egy ötsoros és egy kilencsoros befejezés, melyeket az alábbi táblázatban mutatunk be:

1/1. forrás (A)	1/2–6. forrás (B)	7. forrás (C)
’S szépzengzetű lantot ’s hattyúi dalt.	’S szépzengzetű lantot ’s hattyúi dalt.	S szépzengzetű lantot s hattyúi dalt.
’S maga ülteté síromhoz a’ borostyánt.	Kivette fürtjei közzül a’ borostyánt, ’S hogy csendesen fekszem árnya alatt, Önnön kezével szúrta sírom mellé.	Nem vitt az ígért tartományba be, De azt közlelő nekem megmutatta, És a’ határon ásta síromat. Kivette fürtjei közzül a’ borostyánt, S leszúrta sírom mellé, s az gyökért vert, S kevélyen nyújtá az égnek gallyait, Kedves szállását a’ fülemilének.
Nagy volt nevem, ’s örökre nagy marad.	Nagy volt nevem, ’s örökre nagy marad.	Nagy volt nevem, s örökre nagy marad.

E sorokban mindössze a 3. forrás mutat két apróbb egyedi eltérést: 'feküdjek' helyett 'nyúgodik' és 'nagy marad' helyett 'fenn marad' áll itt. A megelőző sorokban csak kisebb eltérések mutatkoznak, a 7. forrásban van egy egyedi megoldás (az 5. sorban 'méné' a többiben szereplő 'ment' helyett), valamint kétszer a 6. és a 7. forrásban is új a kidolgozás (a 9. sorban: 1–5.: 'kettős ércz táblájit', 6.: 'kettős új tabláját', 7.: 'kettős követ'; a 12. sorban: 1–5. 'tornáztait', 6.: 'oltárait', 7.: 'bálványait'). A szövegváltozatokat így a verszárlatok eltérő kidolgozásai alapján határozhatjuk meg, alváltozatok nélkül.

A szövegjavítások feltárják az eredeti lejegyzés (1/1.) egyedi megoldását: a 13. sor itt így hangzott: 'Apoll kedvelte hű szolgálatom', a későbbi forrásokban előtte lévő sor ('Lehült a' fal...') pedig hiányzott innen. Ennek betoldása éppen ebben a forrásban történt meg, mert a sor végére írt sor csak kétszeri átalakítás után nyerte el azt a formáját, melyet a többi forrásban találunk.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Munkatisztázatok a Tövisek és virágokhoz* a Fazekas Istvánnak szóló, 1811. január 2-i levél melléklete volt. A tisztázati lap, melyen a jelen vers található, 1810. december 14. előtt készült, a szövegidentitás megszületését jelentő, jelenleg nem ismert fogalmazványról. Az ezen végrehajtott utólagos javítások sem lehetnek későbbiek e dátumnál, mert ekkor már a javított tisztázatot küldte Kazinczy Gyulay Lajosnak, melyet a jelen forrásban alakított ki.

2. Levél Gyulay Lajosnak, 1810. december 14–16. A Ráday-vers a három fázisban készült levél első, december 14-i lejegyzésében szerepel (a levél keletkezéséről részletesen l. a *Kis és Berzsenyi* című vers 1. forrásának kelezéséről mondottakat).

3. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1810. december 16.

4. Levél Kis Jánosnak, 1810. december 16.

5. A *Tövisek és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.

6. *Korrektciók az Arczképek ciklus darabjaihoz I.*, 1826. A forrás Kazinczy korrektúráit tartalmazza a *Handbuch* első, Stettner György általi tervezete kapcsán, 1826 októberében (l. a *Sylvester* jegyzeteit, 143. szövegidentitás), Toldy a *Handbuch*-ban teljesen ezt követi, utóbb a *Tövisek és virágok*-kal kompilálja.

7. *Arczképek*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás 1810. december 14. előtt született (valószínűleg nem sokkal), s rögtön átesett egy átdolgozáson (utóbb e példányt Fazekas Istvánnak küldte Kazinczy), s csak úgy került letisztázva az első ismert levélbe, melyet Gyulay Lajosnak írt e napon. A *Tövisek és virágok* 1811 eleji megjelenését követően még két kézirat készült 1826-ban és 1830–1831-ben, a *Handbuch*, illetve a gyűjteményes kiadás előkészületei kapcsán.

Magyarázatok

A vers allegorikus megfeleltetést teremt Mózes bibliai története, a zsidó nép Kánaánba való vezetése és Ráday Gedeonnak (1713–1792) a magyar verselésben végrehajtott újítása között.

Apoll: Apollón, itt a költészet isteneként.

Parnassz: Parnasszosz, a múzsák szent hegye.

132. SZÖVEGIDENTITÁS

Kis és Berzsényi

1810. december 16.

1.	Kis és Berzsényi.	Directia Judeteana Cluj ale Arhivelor Nationale, a Gyulay-Kuun család levéltára, 332., 2. és 30. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Gyulay Lajosnak, 1810. december 14–16.</i>)	1810	A	176.
2.	Kis és Berzsényi.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 120. (a csomó utolsó darabja).	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Berzsényi Dánielnek, 1810. december 16.</i>)	1810	A	177.
3.	Kis és Berzsényi.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 161a–162b, a vers: 161b–162a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak, 1810. december 16.</i>)	1810	A	180.
4.	–	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 163a–164b, a vers: 163b–164a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak, 1810. december 27.</i>)	1810	Ba	181.
5.	Kis és Berzsényi.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53. I. kötet. 15. darab	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak, 1810. december 27.</i>)	1810	Ba	187.
6.	Kis és Berzsényi.	DRKK R 611., 83–84.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Munkatisztázatok a Tövisek és virágokhoz.</i>)	1810–1811	Ba	198.
7.	Kis és Berzsényi.	Tövisek és virágok, 33–34.	Kötet-részlet.		1811	Ba	618.
8.	Kis és Berzsényi.	MTAK K 642., 90b–91a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Arczképek.</i>)	1830–1831	Bb	1177.

Megjelenések

1. KazLev. XXII. 265–267. és XVII. 385., a vers csak első sorával (5513. és 3948. sz.; a levél közlésének problémáiról részletesen l. alább, az 1. forrás keltezéséről mondottakat).

2. KazLev. VIII. 205–206. a vers csak első sorával (1888. sz.); BerzsényiLev., 2014., 169–170., a vers: 169–170.

3. KazLev. VIII. 208–211., a vers: 209–210. (1890. sz.).

4. KazLev. VIII. 219–223., a vers: 221. (1896. sz.).

5. KazLev. VIII. 223–227., a vers csak első sorával (1897. sz.).

6. KazLev. VIII. 247–250., a vers csak első sorával (1904. sz.).

7. Bajza–Toldy 1836., 133–134.; Abafi, 1879., I. 106.; Gergye, 1998., 121–122.

A *Handbuch* (1828., 42–43.) a 7. és 8. forrás közötti szövegállapotot közöl (l. a 8. forrás jegyzetét).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy 1810. december 16-i leveleiben egybehangzóan írja a versről: „mai éjjelem munkája” (Abafi Lajos december 15-i keltezése értelemszerűen ugyanezen éjszakát jelöli, I. 264.).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 8 forrás 8 szövegállapotot őrzött meg, ezek három helyen mutatnak markáns eltérést, melyek alapján a szövegváltozatokat biztonsággal ki tudjuk jelölni.

	1–3. forrás (A)	4–8. forrás (B)
5–7.	Költ homlokát az egyiknek szelíd Szög fűrtök ékesítik, 's a' cyane' Színéhez jól-hasonló nagy szemek	Aranyszög fűrtök ékesítik az Egyiknek fenn költ homlokát, 's cyane Színét felülhaladt nagy szép szemek
12.	Ez éjnél-barnább szem pillantja-meg?	E' két setét csillag pillant reá?
27–28.	Lángolnak a' betűk: KEDVES NEKEM A' MESTER, ÉS A' NEM KISSEBB TANÍTVÁNY.	Betűk lángolnak: KEDVES NÉKEM A' NAGY MESTER, ÉS A' VÁLASZTOTT TANÍTVÁNY.

E sorokon belül csak minimális eltérés figyelhető meg: a 7. sorban a 'nagy' után még egy 's' körtőszó is található a 4–5. forrásokban, valamint a 12. sorban a 'pillant' helyett 'tűzel' áll a 7–8. forrásokban. Más sorokban két forrás mutat egyedi eltérést. A 4. forrás 21. sorában 'Delphi nagy Királya' áll 'Delphinek Királya' helyett. A 8. forrásban három egyedi eltérés van, melyek közül kettő aprócska (20. sor: 'kétségim' 'kétségeim' helyett, 24. sor: 'gyúl' 'ég' helyett). A harmadik szó- és szórendi csere (13. sor: 'karcsu Spártai vadászölgy' a 'Spártai karcsu szép leány' helyett), Kazinczy egy feljegyzésében (*Korrektciók az Arképek ciklus darabjaihoz II.*) erre külön felhívja a figyelmet (MTAK K 622., 112b), így ezt alváltozatként regisztráljuk.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Gyulay Lajosnak, 1810. december 14–16. A levél három fázisban készült, az első december 14-én, jelenleg ez a 2. darab a csomóban, négy oldal (KazLev. XXII. 265–267., 5513. sz.). A második fázis december 16-i rájegyzés ugyanezen kéziratív utolsó oldalára, haránt irányban, a Ráday-vers melletti üres margóra (Váczy nál a 267. lapon a levél utolsó bekezdése, '16. Dec.' dátummal kezdve). A harmadik fázis önálló, keskenyebb kéziratlapon található, annak mindkét oldalára írva, jelenleg a csomóban ez a 30. darab (KazLev. XVII. 385., 3948. sz., a '16. Xbr.' dátumtól a 'Kis és Berzsényi' vers helyének jelzésével bezárólag, tehát egy másik levélbe applikálva). Váczy János a jegyzetben jelzi, hogy e bekezdést „bizonyosan Kazinczynak valamelyik régebbi, 1810. vagy 1811. kelt leveléből vette át gr. Kuun Géza, ki e levelet először közölte” (614.). E korábbi levél tárgyi mozzanatok alapján azonosítható: a kérdéses bekezdés a dátum után úgy kezdődik, hogy „Ismét felbontom leveletem”, ami az előző, ugyanezen dátumot viselő rájegyzésre utal vissza; beszámol Cserey Farkas küldeményéről, amelyet ugyanezen a napon, tehát december 16-án írott három másik levelében is említ; s ugyanezen levelekből kettőben, a Berzsényinek és a Kis Jánosnak írottakban közli a 'Kis és Berzsényi' című versét, szintén azon az éjjelen készültnek mondván azt. Nem kétséges tehát, hogy a kézirat csomóban 30. darabként jelzett önálló kéziratlap az 1810. december 14-i levélhez tartozott eredetileg, mely a csomóban a 2. darab. A levéltári besorolásban a tévedést, melyet a lapra ceruzával írott '1823. XII. 16.' dátum is jelez, az okozhatta, hogy az előtte álló, 29. darabként számozott levél papírjának az alakja megegyezik ezzel, s azon tényleg ott áll Kazinczy autográf, az évet is tartalmazó keltezése: '1823. Xbr. 16d.' Az írásképp jelentősen eltérő voltát nem vették figyelembe a besoroláskor, az egyébként megegyezik az 1810-es levélével, pontosabban a rájegyzésével. Kuun Géza (és nyomán Váczy János) feltehetően ugyancsak a papírméret alapján csatolta az 1821. január 28-i levélhez, mely a 21. darab a csomóban, a nem sokkal utána álló, 32. darabként jelölt kéziratlapot, mely a Kornis-episztolát tartalmazza, s valóban ehhez a levélhez tartozik.

2. Levél Berzsényi Dánielnek, 1810. december 16.

3. Levél Kis Jánosnak, 1810. december 16.

4. Levél Kis Jánosnak, 1810. december 27.

5. Levél Döbrentei Gábornak, 1810. december 27.

6. A *Munkatisztázatok a Tövisék és virágokhoz* a Fazekas Istvánnak szóló, 1811. január 2-i levél melléklete volt. A fogás, melyben a jelen vers található, 1810. december 27. és 1811. január 2. között készült.

7. A *Tövisék és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.

8. *Arczképek*, 1830–1831. A 13. sor új megoldására Kazinczy, mint említettük, külön felhívja a figyelmet: ez a jegyzés a *Sylvester* című vers újabb korrekcióját tartalmazó lap hátoldalán található (*Korrekciók az Arczképek ciklus darabjaihoz II.*), a lap 1828-ban, még a *Handbuch* megjelenése előtt készült (l. erről a 143. szövegidentitás jegyzetét), Toldy kiadásában már ez a 8. forrással egyező alak szerepel, míg a vers többi helyén a 7. forrással egyező megoldás.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás 1810. december 16-ra virradó éjjel készült, s e formájában került elküldésre a két megénekelte költőtnak ugyanezen a napon (A). December 27-én már az időközben átdolgozott változatot küldte Kis Jánosnak és Döbrentének (B), ez került a *Munkatisztázatba*, s ez jelent meg a *Tövisék és virágok*ban is 1811 legelején. Ezt követően már csak egy tervezetbe került bele, némileg módosított szöveggel.

Magyarázatok

Kis János (1770–1846).

Berzsenyi Dániel (1776–1836).

Facies non omnibus...: Ovidius: *Metamorphoses*, 2. 13–14, magyarul Devecseri Gábor fordításában: „s orcájuk sem nem egyenlő, / sem nagyon eltérő: éppen nővérien illő”.

cyane: búzavirág (Kazinczy jegyzete).

Párosz: márványáról híres görög sziget.

Spárta–Lezbosz: a görög helynevek a költészet két típusára utalnak, óda és dal, fenséges és naiv hangnemi kettősségére.

íon: görög neve a tavaszi mezei-violának (Kazinczy jegyzete).

Delphinek királya: Apollón, itt a költészet és a jóslás isteneként.

triposz: tripusz, háromlábú áldozóedény, archetípusa Delphoiban, Apollón szent jóshelyén volt.

mester–tanítvány: Berzsenyit mint költőt Kis János fedezte fel és ismertette meg Kazinczyval.

133. SZÖVEGIDENTITÁS

Péczeli

1810. december 17–27.

1.	Péczeli.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 163a–164b, a vers: 164a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak</i> , 1810. december 27.)	1810	Aa	182.
2.	Péczeli József.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53. I. kötet. 15. darab	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak</i> , 1810. december 27.)	1810	Aa	186.
3/1.	Péczeli.	DRKK R 611., 77–78.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Munkatisztázatok a Tövisék és virágokhoz.</i>)	1810–1811	Aa	193.
3/2.			Utólagos javítás.		1810–1811	Ab	
4.	Péczeli.	Tövisék és virágok, 27–28.	Kötet- részlet.		1811	Ab	614.
5.	Péczeli.	MTAK K 642., 89ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Arczképek.</i>)	1830–1831	Ab	1175.

Megjelenések

1. KazLev. VIII. 219–223., a vers: 222. (1896. sz.).
2. KazLev. VIII. 223–227., a vers csak első sorával (1897. sz.).
3. KazLev. VIII. 247–250., a vers csak első sorával (1904. sz.).
4. Bajza–Toldy, 1836., 127–128.; Abafi, 1879., I. 102–103.; Gergye, 1998., 118–119.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A vers először a december 27-én írott két levélben tűnik fel, s mivel ezzel együtt küldi a *Kis és Berzsenyi* átdolgozott változatát, melynek első alakját december 16-i leveleihez mellékelte, így a vers, ahogy annak átdolgozása is, december 17. és 27. között készülhetett.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

Az 5 forrás 6 szövegállapotot őrzött meg, a 3. forrás 14. sorában van egy utólagos javítás, ez alakítja ki az új alakot (az 1. forrásban egyedi alakváltozat áll: 'Gedics'):

1–3/1.: A' Bignon és Negundo 's a' Gledies 3/2–5.: A' nagylapú Catalpa 's a' Negundo

Ezen túlmenően a következő eltérések figyelhetők meg:

sor	szöveg hely	forrás
1.	kicsiny piciny	1. 2–5.
10.	És a' juharnak 'S a' szép Juharnak	1–4. 5.
18.	ereszti gallyait ereszt ő gallyakat	1–2., 5. 3–4.
21.	dühödt dühös	1., 3–5. 2.
25.	és nem hasztalan 's nem hasztalan 's nem volt hasztalan	1. 2. 3–5.
26.	rokkás fonó	1., 3–5. 2.

A különbségek részben csekélyek, részben egyediak és váltakoznak, tendencia nem figyelhető meg bennük, ezért csak a 14. sor javítását vesszük figyelembe a szövegváltozatok megállapításánál, de ez alapján is csak alváltozatokat látunk indokoltnak elkülöníteni. Kazinczy késői feljegyzése sem jelez érdemi változtatási szándékot: „Semmi változtatás nincs benne. – A' fák' nevei mind nagy betűt kapnak: Jegenyé, Körös, Nyár, Nyír, Topoly. – A' Negundo helyett lehetne tenni Gledics (Gleditschia Triacanit.).” (*Korrekciók az Arczképek ciklus darabjaihoz I.*, MTAK K 622., 82a).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Kis Jánosnak, 1810. december 27.
2. Levél Döbrentei Gábornak, 1810. december 27.
3. A *Munkatisztázatok a Tövisék és virágokhoz* a Fazekas Istvánnak szóló, 1811. január 2-i levél melléklete volt. A fogás, melyben a jelen vers található, 1810. december 27. és 1811. január 2. között készült.
4. A *Tövisék és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.
5. *Arczképek*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers 1810. december második felében készült, majd december 27. és január 2. között némi átdolgozáson esett át, így jelent meg a *Tövisek és virágok*ban 1811 legelején. Ezután már csak a pályavégi összegző gyűjtemény *Arczképek* ciklusában találjuk meg, lényegében változatlan szöveggel (a szöveg változatlanságára Kazinczy is utal Toldyék számára készített feljegyzésében: *Korrekciók az Arczképek ciklus darabjaihoz I.*, I. a Sylvester jegyzetét, 143. szövegidentitás).

Magyarázatok

A versben előforduló fákra nézve I. Kazinczy jegyzetét: „*Jegenye*, nem *populus italica*; hanem *pinus abies*; *fenyő*, *pinus picea*; *topoly*, az a' nyár, melynek levelei egyik oldalon fejelek, a' másikon setét zöldek, *Silberpappel*. *Liriodendron Tulipifera* Tulipánfa, *Platanus*, *Bignonia Catalpa*, *Acer Negundo* 's az *Acatia* már nálunk is isméretes túlvilági fák.” A forrásokban több alakban előforduló *Gleditsia triacanthos*: tövises lepényfa.

Péczei József (1750–1792) költő, író, szerkesztő. Kazinczy a Döbrenteinek írott levélben 'az igazi magyar híg Gottsched'-nek titulálja.

Libán: Libanon (utalás a cédrusfára).

izsóp: sötétkék ajakos virágú félcserje.

Zeüsz: Zeusz, a főisten.

Pomona: a gyümölcsfák istennője.

Flóra: a virágok és a tavasz istennője.

három rokkás/fonó-leány: a Párkák.

p a r c a non mendax. *Horat.*: Horatius: *Ódák*, II. 16. 39., magyarul: „nem-hazug Párkám” (Bede Anna fordítása).

134. SZÖVEGIDENTITÁS

A' Lúdhattyú

1810. december 17–27.

1/1.	A' Lúdhattyú.	DRKK R 611., 73.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Munkatisztázatok a Tövisek és virágokhoz.</i>)	1810	A	190.
1/2.			Utólagos javítások.		1810	Ba	
2.	A' Lúdhattyú.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 163a–164b, a vers: 164b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak, 1810. december 27.</i>)	1810	Ba	183.
3.	A' Lúdhattyú.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53. I. kötet, 15. darab	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak, 1810. december 27.</i>)	1810	Ba	188.
4.	A' Lúdhattyú.	Tövisek és virágok, 35–36.	Kötet-részlet.		1811	Bb	619.
5.	A' Lúdhattyú.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 23., 1. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Rumy Károly Györgynek, 1811. január 12.</i>)	1811	Bc	206.
6.	–	MTAK K 622., 67b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák I.</i>)	1828–1830	Bb	–

Megjelenések

1. KazLev. VIII. 247–250., a vers csak első sorával (1904. sz.).
2. KazLev. VIII. 219–223., a vers: 222–223. (1896. sz.).
3. KazLev. VIII. 223–227., a vers csak első sorával (1897. sz.).
4. Bajza–Toldy, 1836., 135.; Abafi, 1879., I. 107.; Gergye, 1998., 122.
5. KazLev. XXIII. 187–190., a vers: 189–190. (5767. sz.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A vers először a december 27-én írott két levélben tűnik fel, s mivel ezzel együtt küldi a *Kis és Berzsenyi* átdolgozott változatát, melynek első alakját december 16-i leveleihez mellékelte, így a vers, ahogy annak átdolgozása is, december 17. és 27. között készülhetett.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 6 forrás 7 szövegállapotot őrzött meg, az 1. forrás több utólagos javítást tartalmaz. Az eltérések az alábbiak:

	1/1.	1/2.	2.	3.	4.	5.	6.
1.	...				Dönczös	...	Dönczös
2.	de semmi! benne Én lakom.	szép, mert én, mert Én lakom.					
5.	's te meredj nyak, ha nem hajolsz	's te nyak, ha nem hajolsz, meredj					
7.	–	'S ha tégedet más nem csudál, csudállak én!					
10.	fényt	dísz	fényt		dísz	fényt	
11.	gyémánttal ékesíti	gyémántboglárt rak rája					
12.	Én úszni jól tudok				Tudok én igen jól		
13.	e' csúf				illy csúf		
14.	e' csúf				illy csúf		

Mindebből markánsan kirajzolódik a szövegalkulás két fő csomópontja. Az első a *Munkatisztázaton* (1.) végzett javításokhoz kötődik. Az eredeti lejegyzés (1/1.) egyedi, csak itt szereplő megoldásai helyébe illesztett újak (1/2.) minden további forrásban tovább éltek (2., 5., 7., 11. sor). Mivel a javítások maguk is egyidejűleg javítottak, vagyis csak több próbálkozásra sikerült megtalálni a később rögzült alakot (2., 7. sor), így kijelenthető, hogy az itt született meg, így az 1. forrás mindkét lejegyzési fázisa megelőzi az összes többi szövegállapotot. A második csomópont a *Tövisek és virágokhoz* (4.) köthető, hiszen látszik, hogy a 10–12. sorokban itt jelennek meg új megoldások, még ha nem is az előzőekhez hasonló mennyiségűek és jelentőségűek. Váltakozás csak két helyen, az 1. és a 10. sorban van, s ebben az a legszembetűnőbb, hogy az 5. forrás, amely minden más esetben a 4. és 6. szövegállapotával egyezett meg, e két helyen eltér azoktól, s az 1. forrás (valamely) szövegállapotával azonos. A fentiek alapján az első szövegalkulási csomópontot minősítjük a legjelentősebbnek, így itt szövegváltozatokat különítünk el, a második esetében csak alváltozatok megállapítását tartjuk indokoltnak, mint ahogy az 5. forrás vegyes szövegállapotánál is (1/1.: A; 1/2–3.: Ba; 4., 6.: Bb; 5.: Bc).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Munkatisztázatok a Tövisek és virágokhoz* a Fazekas Istvánnak szóló, 1811. január 2-i levél melléklete volt. A lap, melyen a jelen vers található, december 17. és 27. között készült.
2. Levél Kis Jánosnak, 1810. december 27.
3. Levél Döbrentei Gábornak, 1810. december 27.

4. A *Tövissek és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.

5. Levél Rummy Károly Györgynek, 1811. január 12.

6. A *Grammatikai Epigrammák I.* 1828 novembere és 1830 októbere között keletkezett.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás keletkezési ideje csak hozzávetőlegesen állapítható meg: 1810. december 17–27. Ebben a tíz napban keletkezett az a (ma nem ismert) fogalmazvány, amelyről a *Munkatisztázat* eredeti lejegyzése (A) készült, s még ugyanebben az időszakban, a december 27-i levelek megírása előtt történt ennek utólagos átjavítása is (Ba). A *Tövissek és virágok* (ma nem ismert) kéziratának 1811. január 7–10. közötti leadása előtt még módosítások történtek a szövegen (Bb), de minden bizonnyal csak a *Munkatisztázat* Fazekas Istvánnak január 2-án történt elküldése után, mert ott nincs nyoma a javításoknak. A Rumynak január 12-én levélben küldött szöveg forrása nem lehetett egyik ismert forrás sem, mert azok már nem voltak Kazinczynál a levél írásának időpontjában, ez magyarázhatja annak az előző források megoldásait keverő szövegállapotát (Bc). A grammatikai epigrammák egy összeírásába került bele a pálya végén, itt Kazinczy a megjelent kötetet vette alapul.

Magyarázatok

Kazinczy megírta Kis Jánosnak, Döbrentének és Rumynak is, hogy verse Lácza Szabó József egy hírlapi cikkére és abban közölt epigrammájára válaszul született, a cikk a *Hazai és Külföldi Tudósítások* 1809. december 23-i, 51. számában jelent meg, Váczy János ezt teljes terjedelmében közli jegyzetei között (KazLev. VIII. 640.). Itt csak a hatsoros epigrammát (A' *Gém*) idézzük, melyre Kazinczy verse közvetlenül vonatkozik:

Ostobaság úszni! a' Gém így felele:
Ha a' Hattyú hívá versent úszni vele.
Mais, hogy véghangos Verseket tsinálunk,
Dúlnak, fúlnak némely Gém-poéták nálunk; –
Úsznának *Horváttal, Póttsal, Gyöngyösivel,*
Mátyásival, ők is; – de talán *nints mivel!*

A mottó Horatiustól való (Szatírák, II. 1., 82–86.), az eredeti pontosan:

„...si mala condiderit in quem quis carmina, ius est
iudiciumque.« »Esto, si quis mala; sed bona si quis
iudice condiderit laudatus Caesare? si quis
opprobriis dignum lataverit, integer ipse?«
»Solventur risu tabulae, tu missus abibis.«

Horváth István Károly fordításában:

„...mert ki gyalázó dalt ír bárkire, arra bíróság
és per vár.« Helyes is, ha gyalázatos! Ámde ha jól ír
mit Caesar ítélete is helyesel, s megugatja
azt, aki rászolgált a szidásra, de ő maga tiszta?
»Úgy a kacaj törvényt old, és te mehetsz haza békén.«

(Vö. Gergye, 1998., 343.)

A Rumynak szóló levél vonatkozó részletei magyarul (Doncsecz Etelka fordításában):

„Lácza magát és Mátyásit hattyúnak nevezte. Hazai Tudósítások, 1809. december.”

„E négy horatiusi sor áll az epigramma előtt mottó gyanánt, s azután így kezdődik:”

„...ez annyit tesz: Bodrog.”

„L. ugyanis az Antihattyúkat gémnak nevezte, amik *nem tudnak úszni*, és azt mondta, azok épp oly szívesen úsznának, mint a hattyú, (tudniillik mint ő és Poóts és Mátyási) **de nincs mivel!**”

Cayster: Kausztrosz, görög folyó. A mellette némely forrásban álló név (Dönczös) fantáziánév, mint leveleiben jelzi Kazinczy, itt a Bodrog értendő, ami Sárospatakra, s ezen keresztül Láczaire utal.

135. SZÖVEGIDENTITÁS

Epigrammai morál

1810. december 17–27.

1/1.	Epigrammai Morál.	DRKK R 611., 74.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Munkatisztázatok a Tövisék és virágokhoz.</i>)	1810	A	191.
1/2.			Utólagos javítások.		1810–1811	C	
2/1.	Epigrammai Morál.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 163a–164b, a vers: 164b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak, 1810. december 27.</i>)	1810	A	184.
2/2.			Utólagos javítások.		1810	B	
3/1.	Epigrammai Morál.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53. I. kötet. 15. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak, 1810. december 27.</i>)	1810	A	189.
3/2.			Utólagos javítások.		1810	B	
4.	Epigrammai Morál.	Tövisék és virágok, 36.	Kötet-részlet.		1811	C	620.
5.	Epigrammai Morál.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 135., 20. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Berzsenyi Dánielnek, 1811. január 10.</i>)	1811	C	202.
6.	–	MTAK K 622., 67a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák I.</i>)	1828–1830	C	–
7.	–	MTAK K 642., 97a.	Autográf tisztázat.	Csoportos (<i>Grammatikai Epigrammák II.</i>)	1830–1831	C	1216.

Megjelenések

1. KazLev. VIII. 247–250., a vers csak első sorával (1904. sz.).
2. KazLev. VIII. 219–223., a vers: 223. (1896. sz.).
3. KazLev. VIII. 223–227., a vers csak első sorával (1897. sz.).
4. Handbuch, 1828., 36.; Bajza-Toldy, 1836., 136.; Abafi, 1879., I. 107–108.; Gergye, 1998., 122.
5. KazLev. VIII. 256–262., a vers: 260. (1907. sz.); BerzsenyiLev., 2014., 177–184., a vers: 182.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A vers először a december 27-én írott két levélben tűnik fel, s mivel ezzel együtt küldi a *Kis és Berzsenyi* átdolgozott változatát, melynek első alakját december 16-i leveleihez mellékelte, így a vers, ahogy annak átdolgozása is, december 17. és 27. között készülhetett.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 7 forrás 10 szövegállapotot őrzött meg, az 1–3. források több utólagos javítást tartalmaznak. Az eltérések az alábbiak (a források sorrendjét a szemléletesség kedvéért megbontottuk):

	1/1., 2/1., 3/1.	2/2., 3/2.	1/2.	4–7.
1.	„Bántani mást –!” 'S hát más a' rossz, a' szemtelen Író?	„Bántani mást vadság!” 'S más a' lélektelen Író?		
2.	Embértársaihoz azt	Azt hozzád 's hozzám		
3.	valahol lehet		valahol kapod	
4.	Bántani, vágni 's agyon verni		Ütni, csigázni 's agyon-verni	

Az 1–3. források eredeti lejegyzése és az azokon utóbb végrehajtott javítás is megegyezik az első két sorban, a második kettőben viszont a 2–3. források nem tartalmaznak javításokat, míg az 1. forrás igen. A javított alakok minden esetben megegyeznek a 4–7 forrás megoldásával. Az alakulástörténet rendjének pontosabb meghatározásához azonban további adatok bevonása szükséges.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Munkatisztázatok a Tövisék és virágokhoz* a Fazekas Istvánnak szóló, 1811. január 2-i levél melléklete volt. Az eredeti lejegyzés és utólagos javítás december 17. és január 2. között készült.

2. Levél Kis Jánosnak, 1810. december 27.

3. Levél Döbrentei Gábornak, 1810. december 27.

4. A *Tövisék és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.

5. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1811. január 10.

6. A *Grammatikai Epigrammák I.* 1828 novembere és 1830 októbere között keletkezett.

7. A *Grammatikai Epigrammák II.* keletkezési idejét nagyjából tudjuk megadni: 1830. október második fele vagy 1831. március 24. után.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás keletkezési ideje csak hozzávetőlegesen állapítható meg: 1810. december 17–27. Ebben a tíz napban keletkezett az a (ma nem ismert) fogalmazvány, amelyről a *Munkatisztázat*, valamint a két december 27-i levél eredeti lejegyzése egyaránt készült. A két levél (2., 3.) dátuma (értelemszerűen az eredeti lejegyzések dátuma) adott, a *Munkatisztázat* (1.) eredeti lejegyzésének ideje nincs jelezve a kézíraton, tisztázandó ennek sor- és ezzel együtt időrendi helye a levelekhez képest. Egyértelmű, kétségen kívüli megoldást nem találtunk, a következő megállapításokat tehetjük a besorolás megalapozásához:

– A *Munkatisztázat* eredeti lejegyzése (1/1.) előbbi kell legyen, mint a levelek javításai (2/2., 3/2.), mert az új változat megszületését követően Kazinczy nyilván nem tisztázta volna le a régit.

– A levelek megírása és elküldése általában egybeesik, legfeljebb néhány nappal követi a megírást a küldés (az eltelt napok alatti levélpótlásokra Kazinczy gyakran fel is hívja a figyelmet magában a pótlásban, ezúttal azonban nem utal erre, igaz, ennek hiánya nem zárja ki a lehetőséget).

– A *Munkatisztázat* átjavítása a négy sorban egységes írásmódú és így egy időre tehető (vagy csak annak látszik, s akkor két fázisban is történhetett). Ha egy fázisban készült mind a négy sor javítása, akkor az csak a levelek átjavítása után történhetett, mert ott csak az első két sor van javítva. Ha ez így van, akkor nem a *Munkatisztázatban* történt meg az új változat kialakítása az első két sorra nézve, hanem a levelekben, azt csak átvezette itt, viszont egy lendülettel javította a másik két sort is, melyekre nézve viszont itt alakult ki az új változat.

– A *Munkatisztázatban* a vers A' *Lúdbattyú* hátoldalán található, amelynek eredeti lejegyzése és annak átjavítása is a december 27-i két levél előtt történt.

Mindezen megállapítások alapján a legvalószínűbbnek a következő sor- és időrendet tartjuk:

(A) A *Munkatisztázat* önálló lapján lévő két vers eredeti lejegyzése nem sokkal december 27. előtt vagy aznap készülhetett, s aznapi a két levél eredeti lejegyzése is.

(B) December 27-én, de legfeljebb röviddel azután megtörtént a levelek javítása.

(C) A levelek elküldését követően került sor a *Munkatisztázat* teljes átjavítására, még bizonyosan annak Fazekas Istvánhoz való 1811. január 2-i továbbítása előtt. Ettől az időponttól már nem változott a szöveg, ezt küldte Berzsenyinek január 10-én, s kis idő múlva így jelent meg a *Tövisék és virágokban*, valamint a két pályavégi összeírásba is ez került bele.

Magyarázatok

A 6. és a 7. forrásban az epigramma előtt szereplő mintegy másfél soros latin idézet A' *Lúdhattyú* mottójának 2–3. sorában is megtalálható, eredetije pedig Horatius egyik szatírájában (II. 1. 83–85.; l. részletesen az említett vers magyarázatai között).

136. SZÖVEGIDENTITÁS

Baróti Szabó

1810. december 27. előtt

1.	Baróti Szabó.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53. I. kötet, 15. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak, 1810. december 27.</i>)	1810	A	185.
2.	Baróti Szabó.	DRKK R 611., 79–80.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Munkatisztázatok a Tövisék és virágokhoz.</i>)	1810–1811	A	194.
3.	Baróti Szabó.	Tövisék és virágok, 29–30.	Kötet-részlet.		1811	A	616.

Megjelenések

1. KazLev. VIII. 223–227., a vers csak első sorával (1897. sz.).
2. KazLev. VIII. 247–250., a vers: 249–250. (1904. sz.).
3. Bajza–Toldy, 1836., 130.; Abafi, 1879., I. 103–104.; Gergye, 1998., 119–120.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A vers először a Döbrenteinek írott 1810. december 27-i levélben szerepel, más adat hiányában ehhez képest tudjuk meghatározni keletkezési idejét: december 27. előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 3 forrás 3 szövegállapota lényegében azonosnak mondható, mindössze két helyen van kicsiny eltérés: a 2. sorban: 1–2.: 'hív tanítványom, fiam!'; 3.: 'hű neveltem, hű fiam!'; a 3. sorban: 1–2.: 'hív', 3.: 'jó'.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Döbrentei Gábornak, 1810. december 27.
2. A *Munkatisztázatok a Tövisék és virágokhoz* a Fazekas Istvánnak szóló, 1811. január 2-i levél melléklete volt. A fogás, melyben a jelen vers található, 1810. december 27. és 1811. január 2. között készült.

3. A *Tövisék és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás 1810. december 27. előtt született meg, s a *Tövisék és virágok* 1811 legelején történt nyomdába adása, majd megjelenése után többé már nem került a kiadandó művek közé (az *Arczképek* ciklusban a 4. tételnél fel van írva a cím, de át is van húzva, majd 8. sorszámmal áthúzás nélkül szerepel, de csak a cím).

Magyarázatok

Döbrentének szóló levelében így kommentálja versét: „Die Ähnlichkeit ist um so pikkanter, 's magunk közt legyen mondva, szegény felől igen sok jót mondani nem is igen tudnék, mert voluisse non est satis.” A német megjegyzés a hasonlóság pikantériájára utal, a latin pedig Tibullus mondásának („est nobis voluisse satis”, III. 7. 7.) visszajára fordítása, vagyis hogy akarni nem elég.

Baróti Szabó Dávid (1739–1819) költő, a klasszicista triász tagja.

Virt: Komárom vármegyei település (ma SzK.).

Pyber Benedek (1758–1823) Komárom vármegyei táblabíró, akinek birtokán élt Baróti Szabó Dávid 1799-es nyugállományba vonulásától kezdve.

'S te...: mint az első forrás odajegyzése mutatja, itt Batsányi Jánost kell értenünk.

izromba: ízben.

kalongya: mértékegység a learatott gabona mérésére.

Ceres: a földművelés istennője.

Bacchus: a bor istene.

Gvadányi József (1725–1801) generális, költő, történetíró.

Benczém, atyáddal: Pyber Benedek apja, Pyber Ferenc (megh. 1789), Baróti jótevője.

137. SZÖVEGIDENTITÁS

Az én sugallóm

1810. december 28.

1.	Az én sugallóm.	Tövisék és virágok, 37–38.	Kötet-részlet.		1811	Aa	621.
2.	Az én sugallóm.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 135., 20. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Berzsenyi Dánielnek, 1811. január 10.</i>)	1811	Ab	203.
3.	Az én sugallóm.	MTAK K 642., 77ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és egyes költemények.</i>)	1830–1831	Aa	1163.

Megjelenések

1. Bajza–Toldy, 1836., 137–138.; Abafi, 1879., I. 108–109.; Gergye, 1998., 123.

2. KazLev. VIII. 256–262., a vers: 260–261. (1907. sz.); BerzsenyiLev., 2014., 177–184., a vers: 182–183.

A *Handbuch* (1828., 43–44.) az 1. és a 3. forrás közötti szövegállapotot közöl.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy a *Pandektákban* szól a vers keletkezéséről, megadva annak pontos idejét is: „Az én Sugallóm. 1810. Decemb. 28d. Én, a' ki mindent képzelhetetlenül nehéz munkával dolgozom, ezt a' darabot egyg űlő helyemben dolgozám, még pedig úgy, hogy midőn hozzá fogtam az íráshoz, nem volt kicsinálva, mi lesz a' közepében és végében.” (MTAK M. Nyelvtud. 4r. 41/I., 197b.) Más adat hiányában ezt fogadjuk el.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 3 forrás 3 szövegállapotot őrzött meg, különbség nem sok van köztük.

	1. forrás	2. forrás	3. forrás
21.	nevetve	mosolygva	nevetve
22.	S a' vett döfésnek még örül,	–	S a' vett döfésnek még örül,
24.	Ha a' félbolond 's a' félokoska		Ha félgubó s ha félokos
25.	őelébe	őfeléje	járulgat elébe
33.	osztogatta	nyújtogatta	osztogatta

A legjelentősebb eltérés egy sortöbbslet az 1. és a 3. forrásban, a többi különbség aprónak mondható, így csak két alváltozatot jelölünk ki (1., 3.: Aa; 2.: Ab).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Tövisék és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.

2. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1811. január 10.

3. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás 1810. december 28-i keletkezését követően 1811 legelején bekerült a *Tövisék és virágokba*, amelyet január 9-én küldött nyomdába. Másnap Berzsenyinek is megküldte a verset, apróbb változtatásokkal, valamint egysornyi hiánnyal (talán másolási hiba történt). A grammatikai epigrammák kései összeírásaiban nem szerepel, a gyűjteményes összeírások közül a *Lyrái és vegyes költemények* csoportjába soroltatott át, ez a változat a *Tövisék és virágok* szövegét követi, attól mindössze két helyen tér el.

Magyarázatok

gubó: nehéz felfogású ember, az adott forrásban a másutt szereplő 'bolond' helyén áll.

138. SZÖVEGIDENTITÁS

Himfy

1811. január 2. előtt

1.	Himfy.	DRKK R 611., 82.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Munkatisztázatok a Tövisek és virágokhoz.</i>)	1810–1811	A	196.
2.	Himfy.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 135., 20. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Berzsenyi Dánielnek, 1811. január 10.</i>)	1811	A	200.
3.	Himfy.	Tövisek és virágok, 24.	Kötet- részlet.		1811	A	611.
4.	–	MTAK K 622., 67a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák I.</i>)	1828–1830	B	1260.

Megjelenések

1. KazLev. VIII. 247–250., a vers: 250. (1904. sz.).
2. KazLev. VIII. 256–262., a vers: 256. (1907. sz.); Berzsenyi Lev., 2014., 177–184., a vers: 178.
3. Bajza–Toldy, 1836., 124.; Abafi, 1879., I. 100.; Gergye, 1998., 117.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A *Munkatisztázatot* Kazinczy 1811. január 2-án elküldte Fazekas Istvánnak, így ez előtt kellett készülnön. 1810. december 16-án Berzsenyinek még a tervezett epigrammák között említi (1888. sz.), december 27-én Döbrentének pedig nem sorolja fel a kész epigrammák között (1897. sz.). Ez alapján a legvalószínűbb keletkezési idő: 1810. december 27. és 1811. január 2. között.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 4 forrás 4 szövegállapotot őrzött meg, az első három lényegében azonosnak mondható, csak egy verslábát érintő kicsiny eltérés figyelhető meg (az 1. forrásban 'Jere' áll a többi 'Jer' alakja helyett). A 4. forrásban, noha maga a szöveg nem módosult, 'Himfy' neve helyére 'Csokonay' került, így ezt új változatnak tekintjük. A sortördelés némileg különbözik az egyes forrásokban, ez azonban pusztán a rendelkezésre álló oldaltükrötől függ, ugyanis mindenütt vannak elválasztások, behúzások, melyek jelzik, hogy valójában egy-egy sorral van dolgunk, a kettő pedig együttesen disztichont alkot.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Munkatisztázatok a Tövisek és virágokhoz* a Fazekas Istvánnak szóló, 1811. január 2-i levél melléklete volt. A fogás, melyben a jelen vers található, 1810. december 27. és 1811. január 2. között készült.
2. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1811. január 10.
3. A *Tövisek és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.
4. A *Grammatikai Epigrammák I.* 1828 novembere és 1830 októbere között keletkezett.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás 1810 és 1811 fordulóján keletkezett, s lényegében ugyanekkor az első szövegváltozat (A), amely a *Tövisek és virágok*ba is belekerült. A Csokonai nevére átirrt második változat (B) egy kései összeírásban tűnik fel.

Magyarázatok

Himfy: Kisfaludy Sándor (1772–1844) költői álneve. Az epigrammát sokan nemtetszéssel fogadták, Kisfaludy Sándor elhidegült Kazinczytól. Az utolsó szövegforrásban a Himfy név helyén Csokonai szerepel.

Dayka Gábor (1768–1796) költő, műveit Kazinczy adta ki 1813-ban.

Olimposzi kar: a görög istenek, akiknek a lakhelye az Olümposz hegye.

139. SZÖVEGIDENTITÁS Egy a' legszükségesbb/A' legfőbb leczke 1811. január 2. előtt

1.	Egy a' legszükségesbb.	DRKK R 611., 82.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Munkatisztázatok a Tövisek és virágokhoz.</i>)	1810–1811	A	197.
2.	A' fő leczke.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 23., 1. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Rumy Károly Györgynek, 1811. január 12.</i>)	1811	Ba	207.
3.	A' legfőbb leczke.	Tövisek és virágok, 16.	Kötet-részlet.		1811	Ba	607.
4.	–	OSZK Quart. Hung. 2606., 1a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok I.</i>)	?1825	Bb	–
5.	–	MTAK K 622., 73a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok II.</i>)	?1826	Bb	–
6.	–	MTAK K 622., 63b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák I.</i>)	1828–1830	Bb	–
7.	–	MTAK K 642., 92b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák II.</i>)	1830–1831	Bb	1181.

Megjegyzések

1. KazLev. VIII. 247–250., a vers: 250. (1904. sz.).
2. KazLev. XXIII. 187–190., a vers: 190. (5767. sz.).
3. Bajza–Toldy, 1836., 117.; Abafi, 1879., I. 94.; Gergye, 1998., 113.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A *Munkatisztázatot* Kazinczy 1811. január 2-án elküldte Fazekas Istvánnak, így ez előtt kellett készülnön (nagy valószínűséggel nem sokkal ezt megelőzően, de ez filológiailag nem adatolható).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 7 forrás 7 szövegállapotot őrzött meg, az első háromnak van címe, a többinek a ciklussajátosságok szerint nincs. Az 1. forrás csak a görög mondásban egyezik meg a többivel, a disztichon többi része át lett írva, a címmel együtt. A 2–3. és 4–7. források között van még néhány szónyi eltérés: 'vedd az utolsó, / Vedd a' fő' helyett 'végyed az első / És végső', ezeket alváltozatoknak tekintjük. Ehhez képest a 2–3. címében lévő apró különbség, s hogy a 2. forrásban görög betűk szerepelnek, kisebb jelentőségűnek tűnik, így ezeket egy alváltozatnak minősítjük.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Munkatisztázatok a Tövisék és virágokhoz* a Fazekas Istvánnak szóló, 1811. január 2-i levél melléklete volt. A fogás, melyben a jelen vers található, 1810. december 27. és 1811. január 2. között készült.

2. Levél Rummy Károly Györgynek, 1811. január 12.

3. A *Tövisék és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.

4. A *Forgácsok I.* ciklusa feltehetően, de nem bizonyíthatóan a *Felső Magyar Országi Minervában* való közlés céljára készült, 1825 végén.

5. A *Forgácsok II.* ciklusa talán egy 1826. októberi levél adatával hozható kapcsolatba, ez alapján feltételelesen ekkorra tesszük keletkezését.

6. A *Grammatikai Epigrammák I.* 1828 novembere és 1830 októbere között keletkezett.

7. A *Grammatikai Epigrammák II.* keletkezési idejét vagylagosan tudjuk megadni: 1830. október második fele vagy 1831. március 24. után.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás 1811. január 2. előtti, az ezt követező héten, a *Tövisék és virágok* nyomdai kéziratának leadásáig a görög mondás kivételével új szöveg készült, majd a pálya végéig tartó ciklustervek készítése során ez is módosult némileg.

Magyarázatok

A görög szavak jelentését Kazinczy lábjegyzetben adja meg: „Áldozzál a' Gráziának.” A Kazinczy munkásságában kiemelten fontos gráciámítosról részletesen l. Gergye, 1998/M., vö. A' *Gráziához/Az áldozó* című verset és jegyzeteit (111. szövegidentitás).

140. SZÖVEGIDENTITÁS A' fennszavú Idiota/Szavas Idiota 1811. január 2. előtt

1.	A' fennszavú Idiota.	DRKK R 611., 84.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Munkatisztázatok a Tövisék és virágokhoz.</i>)	1810–1811	A	199.
2.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 23., 1. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Rummy Károly Györgynek, 1811. január 12.</i>)	1811	A	208.
3.	A' Szavas Idiota.	Tövisék és virágok, 12.	Kötet-részlet.		1811	A	601.
4.	–	OSZK Quart. Hung. 2606., 1b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok I.</i>)	?1825	B	–

5.	–	MTAK K 622., 73b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok II.</i>)	?1826	B	–
6.	–	MTAK K 622., 64a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák I.</i>)	1828– 1830	B	–
7.	–	MTAK K 642., 93b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák II.</i>)	1830– 1831	B	1188.

Megjelenések

1. KazLev. VIII. 247–250., a vers: 250. (1904. sz.).
2. KazLev. XXIII. 187–190., a vers nem szerepel a közlésben (5767. sz.).
3. Handbuch, 1828., 36.; Bajza–Toldy, 1836., 113.; Abafi, 1879., I. 92.; Gergye, 1998., 111.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A *Munkatisztázatot* Kazinczy 1811. január 2-án elküldte Fazekas Istvánnak, így ez előtt kellett készülnön (nagy valószínűséggel nem sokkal ezt megelőzően, de ez filológiaiilag nem adatolható).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 7 forrás 7 szövegállapotot őrzött meg, az 1. és 3. forrásnak van címe (apró különbséggel), a többinek nincs. A 2. forrás helyhiány miatt a vers elején matematikai jeleket alkalmaz (+, =), ezt nem tekintettük változatnak, mert ejtése ugyanaz, ami a többi forrásban kiírva szerepel. Az 1–3. és a 4–7. források azonosak, egymástól a két változat két fél sorban különbözik, melyek szövegváltozatot képeznek:

1–3. Nem igaz! mond Zugdi; hisz' A' B / Ab! 's Kántot szidja

4–7. Zugdi égre és földre tagadja. / Néki nem X, hanem AB.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Munkatisztázatok a Tövisék és virágokhoz* a Fazekas Istvánnak szóló, 1811. január 2-i levél melléklete volt. A fogás, melyben a jelen vers található, 1810. december 27. és 1811. január 2. között készült.

2. Levél Romy Károly Györgynek, 1811. január 12.

3. A *Tövisék és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.

4. A *Forgácsok I.* ciklusa feltehetően, de nem bizonyíthatóan a *Felső Magyar Országi Minervában* való közlés céljára készült, 1825 végén.

5. A *Forgácsok II.* ciklusa talán egy 1826. októberi levél adatával hozható kapcsolatba, ez alapján feltételezhetően ekkorra tesszük keletkezését.

6. A *Grammatikai Epigrammák I.* 1828 novembere és 1830 októbere között keletkezett.

7. A *Grammatikai Epigrammák II.* keletkezési idejét vagylagosan tudjuk megadni: 1830. október második fele vagy 1831. március 24. után.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás 1811. január 2. előtti, az első változat került bele a *Tövisék és virágokba*, majd a grammatikai epigrammák kései ciklusaiban egy új változat ismétlődött mindig.

Magyarázatok

Az epigramma jegyzete a *Tövisék és virágokban* értelmezést ad, Fazekas Istvánnak 1811. január 2-án, a *Munkatisztázatok* küldésekor még világosabban szól: „Ezt így kell scandálni *Á plusz b' ékvál ix.* etc. Az értelem pedig ez: Némely ember nem érti az új Philosophia által alkotott Aesthetikai tudományt, megbotránkozik a' nem értett tanításon, 's szidja Kantot, Fichtét etc.”

Kánt: Immanuel Kant (1724–1804).

141. SZÖVEGIDENTITÁS

A' Békák

1811. január 7.

1.	A' Békák. Széphalom, Jan. 7d. 1811.	MTAK K 633/VI., 156a. [csak cím]	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	?	–	–
2.	A' Békák.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 135., 20. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Berzsényi Dánielnek, 1811. január 10.</i>)	1811	A	201.
3.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 32., 50. darab.		Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek, 1811. január 17. és 21.</i>)	1811	–	211.
4.	A' Békák.	Tövisék és virágok, 17–23.	Kötet-részlet.		1811	A	608.
5.	A' Békák.	OSZK Quart. Hung. 2606., 5a–6b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok I.</i>)	?1825–1826	B	1261.
6.	A' Békák.	MTAK K 622., 70a–72b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák I.</i>)	?1828–1830	C	–

Megjelenések

2. KazLev. VIII. 256–262., a vers: 257–260. (1907. sz.); BerzsényiLev., 2014., 177–184., a vers: 178–182.

3. KazLev. VIII. 276–280., a vers csak első sorával, a kézirat töredékességére lábjegyzet utal (1912. sz.).

4. Bajza–Toldy, 1836., 118–123.; Abafi, 1879., I. 95–99.; Gergye, 1998., 113–116.

5. Handbuch, 1828., 36–40. (egy apró eltérést és egy sajtóhibát leszámítva teljes az egyezés).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy a *Pandektákban* *Az én sugallóm* keletkezéséről szólván írja: „Csak nem illy könnyen írtam a' Békákat is, melynek első papírosra-öntését ide raggattám, és a' mely (ha jól emlétem) akkor nap midőn hozzá fogék, el is vala végezve.” A vers helye valóban megtalálható a *Pandekták* egy másik helyén (1.), de a fogalmazvány nincs meg ott beragasztva. A cím mellé írt dátum viszont itt a legpontosabb: 1811. január 7., egy másik listában csak '1811. Jan.' jelzés található (MTAK K 622., 170a, l. a Függelék 7. darabját). Mindez összhangban van azzal is, hogy január 10-én küldte Ber-

zsenyinek levelében, s ekkor már a nyomdai kézirat Sárospatakon volt. A vers megszületése így a kötet összeállításának a legutolsó fázisához köthető.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 6 forrás 5 szövegállapotot őrzött meg, ebből egy a kézirat töredékessége miatt erősen hiányos (3.), ezt nem tüntetjük fel a részletes összevetésben, csak itt jelezzük, hogy két apró különbséget leszámítva azonos a 4. forrás megfelelő részével ('tó-lakos' a 'vízlakos' és 'vizeknek' a 'vizeinknek' helyett). Az első táblázat a sorok meglétét, illetve hiányát jelzi, a sorok száma a 4. forrást követi.

	2. forrás	4. forrás	5. forrás	6. forrás
7.	+	+	–	+
14. után	–	–	+	+
29.	+	–	–	–
74–91.	+	+	+	–
84.	+	+	–	–
89.	+	+	–	–
91.	+	+	–	–

Alapvetően a 2. és a 4., illetve az 5. és a 6. egyezik meg egymással, egy igazán lényeges eltérés mutatkozik e tendenciától, a 6. forrás nem tartalmaz egy egész versszakot (74–91. sorok), s ez a szöveg folytonossága miatt bizonyosan nem a kézirat töredékességének következménye. A szöveg-eltérések hasonló képet rajzolnak elénk (ide a 'Kloáx – Koáx' típusú különbségeket nem vettük fel, de a verselést módosító változtatásokat igen, még ha egybetűnyiek is).

	2. forrás	4. forrás	5. forrás	6. forrás
24.	de a' Phoebus'		de Phoebus'	
25.	hoza	vona		
27.	hullt-el		hullott	
34.	hajla-meg	hallja-meg [sh.]	hajla-meg	
42.	találtak		találtak	
64.	'S ha Sírusz		És mikor a' Hév Szírusz	
65.	forralja	forrasztja		
67.	Hínáros kárpitot		Zöld ombolykárpitot	
75.	szótlanak		szótlanak	
94.	'S örömrünk eltölti az eget		S örömrünk eltölti A' nagy eget	
100.	Irgylyi hogy ő nem vízlakos		Irgylyi, hogy ő Nem vízi-lakos	
105.	mi vagyunk		mi vagyunk, mi	
106.	fénye, dísze	dísze, fénye		
107.	Háladattal vallja-meg		Háladással hirdeti	Nagy hálával hirdeti

109.	sziklák		szirtek
112.	Brekeke, brekeke, Brekeke, brekeke, tuú,	Brekeke, brekeke, brekeke, brekeke!	Brekeke, brekeke, brekeke!
113.	Kloáx, kloáx! tuú, tuú!	Tuú! Kloáx, kloáx,! Tuú, tuú!	Koáx, koáx! Tuú!
114.	Eggy bús madár		Csak egy madár
118.	rejteneke-el		rejtegetnek
123.	Az Istenek'		A' nagy Isteneknek Az Istenek'
132.	karjába nem fogad		karjába nem fogad-be karjára nem fogad-be

A 34. sorban a 4. forrás egyedi hibája sajtóhiba (l. KazLev. VIII. 333., 1940. sz.), egyebekben nagyrészt a 2. forrással egyezik meg (a 112–113. sorok csak tördelésükben különböznek), leszámítva három szöveghely apró eltéréseit, ahol az 5–6. forrásokkal. Az 5. és a 6. forrás között is három helyen van kisebb különbség a szövegben, egyébként egybehangzóan más megoldást tartalmaznak, mint a másik kettő. Az 5. forrás szövegjavításai is e források kidolgozásától vezetnek az új megoldásokhoz, amelyek a 6. forrásban már javítás nélkül állnak.

A két táblázatban látható tendenciák alapján a 2. és a 4. szövegállapotot egy változatnak tekintjük, alváltozat megkülönböztetése nélkül, ugyanígy minősíthetnénk a szövegtérkések alapján az 5. és a 6. szövegállapotot is, de a 6. forrásból hiányzó egy teljes versszak miatt ezeket önálló változatokként vesszük mégis figyelembe.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Az üresen hagyott kéziratos lap keletkezéséről nincsenek adataink.

2. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1811. január 10.

3. Levél Dessewffy Józsefnek, 1811. január 17. és 21., a vers a január 17-én írott részben található. A kézirat négy fogásból áll, melyek Jakab Elektől származó a)–d) levéltári jelzetet viselnek, s Váczy János is ebben a sorrendben közölte a szöveget. A fogások azonban más sorrendben állnak (c, b, d, a), valamint folytonosságuk többször megszakad, hiányzik is egy vagy inkább több lap (éppen a jelen vers nagyobbik első részével), így szükséges a levél egységének és rendjének vizsgálata is.

levéltári jelzet	fizikai sorrend	terjedelem	jellemzők
a	IV.	1 lap (két oldal)	megszólítás, dátum: 1811. január 17.
b	II.	1 lap (két oldal)	önálló bekezdéssel kezdődik és végződik, a végén a Kocczantyúsi című vers szövege és kommentárja
c	I.	2 lap (négy oldal)	a lapon a szöveg A' Békákkal (a vers közepén) kezdődik; az utolsó oldal közepén elköszönéssel ér véget a január 17-i levél, alatta más írással január 21-i keltezésű pótlás: egy Goethe-fordítás
d	III.	1 lap (két oldal)	önálló bekezdéssel kezdődik a lap tetején, a vége a lap közepére esik, utóíratszerű közlésekkel

A kézirat jellemzői alapján megállapítható, hogy a Jakab Elek jelzései alapján kialakított sorrend, melyet Váczy János is követett, az egyetlen lehetséges sorrend, ha a négy fogás egybetartozik. Ezt a levélváltások rendjének rekonstrukciójával bizonyíthatjuk.

[1810. november 17.] (1870. sz.), Kazinczy Dessewffynek (l. erről részletesen a 123. szöveg-identitás jegyzetei között).

1810. december 1. (1876. sz.), Dessewffy válasza az előbbi levélre.

1811. január 17. (1912. sz., a jelen levél), Kazinczy válasza az előbbi levélre:

– Kazinczy december 6-án írt egy levelet Dessewffynek, de nem az a levél válaszolt a december 1-i levélre, hanem ez, amint Kazinczy az első sorban jelzi is, továbbá az a)–c) fogások mindegyikében van konkrét reflexió a december 1-i levél valamely elemére;

– a d) fogásban nem található ilyen, s fizikailag is önálló a fogás, de nem tekinthető önálló levélnek, más levelet viszont, amelyhez tartozhatott volna, nem ismerünk ebben az időszakban.

1811. március 8. (1956. sz.) Dessewffy válasza erre a levélre, valamint több másikra is, mint erre ő maga felhívja a figyelmet, válasza időben visszafelé következnek Kazinczy alábbi leveleire:

– 1811. február 23. (1945. sz.)

– 1811. február 18. (1940. sz.)

– 1811. január 17. (1912. sz., a jelen levél)

– 1810. december 6. (1881. sz.)

Dessewffy válasza a d) fogásra is utalnak, így az ebben az időkörben készült, nem önálló levél (vagyis levélrészlet), melyet csak a január 17-i levélhez tudunk sorolni, annak 21-én írott pótlásaként. A levél tehát kétszer kezdődik és kétszer végződik, a közepén pedig, a b) és c) jelű fogások között megszakadt folytonossága, mert A' *Békák* című vers nem az elején kezdődik, annak nagyobbik része hiányzik jelenleg.

4. A *Tövisék és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.

5. A *Forgácsok I.* ciklusa feltehetően, de nem bizonyíthatóan a *Felső Magyar Országi Minervában* való közlés céljára készült, 1825 végén.

6. A *Grammatikai Epigrammák I.* 1828 novembere és 1830 októbere között keletkezett.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szöveget megőrző első három forrás a szövegidentitás 1811. január 7-i megszületését követő napokban készült, szövegük egybehangzó. A *Tövisék és virágok* újrakiadásának későbbi tervei során még két összeírásba került bele a vers, mindkét esetben jelentősebb módosításokon átesve.

Magyarázatok

Brekeke, Koáz: „Aristophanesznél a' béka *brekekekex*-et és *koáz*-ot mond.” Kazinczy jegyzete Arisztophanész *A békák* című darabjára utal. Berzsényinek írja ezzel kapcsolatosan verséről: „Original; de a' pajkosság tónusát Aristophaneszből vettem.”

Phoebus: Apollón, a költészet istenének mellékneve.

Nemesisz: Nemesisz, az igazságos megtorlás istennője.

Júnó: Jupiter, a főisten felesége.

Poseidon: Poszeidón, a tengerek istene.

Zeusz: Jupiter, a főisten.

Trintónok: Tritón félig ember, félig hal formájú tengeri isten, a mítoszokban többszörözve is előfordul.

Néreisek/Néridek: a Néreiszek tengeri nimfák.

Síriusz: mint a jegyzetekben Kazinczy írja: 'Caniculai csillag'.

Anádyomene: „a' vizekből kikelő Vénusz” (Kazinczy jegyzete).

Caménák: Múzsák.

Cynthia: Artemisz, a vadászat és az erdei állatok istennőjének mellékneve.

Tellusz: a föld istennője.

Horák: „a' mennyei kapuk' őrzője s a' Nap' szekerének előfutója” (Kazinczy jegyzete).

142. SZÖVEGIDENTITÁS

A' szép és a' jó

1811. január 9. előtt

1.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 135., 20. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Berzsenyi Dánielnek, 1811. január 10.)	1811	–	204.
2.	A' szép és a' jó.	Tövisek és virágok, 14–16.	Kötet-részlet.		1811	A	606.

Megjelenések

1. KazLev. VIII. 256–262., a vers: 261. (1907. sz.); Berzsenyi Lev., 2014., 177–184., a vers: 183–184.
 2. Bajza–Toldy, 1836., 116–117.; Abafi, 1879. I. 93–94.; Gergye, 1998., 112–113.

Keletkezéstörténet

Keletkezéséről csak annyit tudunk, hogy 1811. január 10-én elküldte Berzsenyinek pár sorát, s ekkor már a nyomdai kézirat Sárospatakon volt. Épp ez jelentette a problémát Kazinczy számára, mert mint írja, „ezt a' darabot elfeledém megtartani párban, úgy hogy ha Patakon elvész a' Typographiában a' Ms. örökösen oda lesz”. Ebből következően a Berzsenyinek küldött hat sort emlékezetből jegyezte le Kazinczy, az apró különbségek a *Tövisek és virágok*ban megjelent szöveghez képest ebből fakadhatnak. A későbbiekben már nem vette számításba kiadandó művei sorában.

Magyarázatok

Az epigramma értelmezéséről l. Vörös Imre: *Természetszemlélet a felvilágosodás kori magyar irodalomban*, Bp., 1991., 194.

perorál: szónokol.

schizma: egyházszakadás, az egyházi tanoktól való eltávolodás.

crimen atrum: sötét bűn.

Molnár Albert: Szenci Molnár Albert (1574–1634).

143. SZÖVEGIDENTITÁS

Sylvester/Sylvester és Révai

1811. január 9. előtt

1.	Sylvester.	Tövisek és virágok, 30–33.	Kötet-részlet.		1811	A	617.
2.	Sylvester.	OSZK Levelestár, Horvát Istvánnak, 9. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Horvát Istvánnak, 1811. január 16.)	1811	A	209.
3.	Sylvester.	MTAK K 622., 82b. [töredék]	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Korrekciók az Arcképek ciklus darabjaihoz I.)	1826	B	–
4.	Sylvester.	MTAK K 622., 112a. [töredék]	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Korrekciók az Arcképek ciklus darabjaihoz II.)	1828	C	–
5.	Sylvester és Révai.	MTAK K 642., 86b–87b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Arczképek.)	1830–1831	D	1172.

Megjelenések

1. Bajza–Toldy., 1836., 131–132.; Abafi 1879., I. 104–105.; Gergye, 1998., 120–121.
 2. KazLev. VIII. 270–275., a vers: 272–273. (1911. sz.).
 A *Handbuch* 1828., 40–41.) kompilált szöveget közöl (bővebben l. alább).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A verset 1811. január 16-án küldte meg Horvátnak, de ekkor a *Tövisek és virágok* nyomdai kézírata már Sárospatakon volt legalább egy hete, így a szövegidentitás keletkezését január 9. előttre tehetjük. A kezdő időpontra nézve annyi mondható, hogy 1810. december 16-án Berzsényinek még a tervezett epigrammák között említi (1888. sz.), december 27-én Döbrentének pedig nem sorolja fel a kész epigrammák között (1897. sz.). Ez alapján a legvalószínűbb keletkezési idő: 1810. december 27. és 1811. január 9. között.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

Az 5 forrás 5 szövegállapotot őrzött meg, ezekből kettő (3., 4.) nem a teljes szöveget, de ezúttal nem hiányról van szó, hanem arról, hogy Kazinczy csak azon részeket jegyezte fel, amelyekben változás történt, így közvetett módon e források is rálátást biztosítanak a teljes szövegre. A vers nagyobb részében lényegében csak apró eltéréseket figyelhetünk meg (a legnagyobb az 5. forrás 42. sorában mutatkozik, ahol is 'Clotho sírbe tolt' áll 'Párca sírbe vitt' helyett), ezeket nem is lajstromozzuk. Érdemi különbséget a 3. versszakban (a 23–31. sorokban) és az (1–3. forrás szerint vett) utolsó előtti két sorban, valamint a címbe találunk, mindenütt elsősorban a nevekben. Nyilván nem véletlen, hogy Kazinczy is e helyekhez jegyzett fel módosításokat a két nem teljes szövegű forrásban, így ezeket részletesen feltárjuk, s mindig jelezzük, hogy a *Handbuch* közlése melyik megoldást tartalmazza.

sor	szöveghely	forrás
cím	Sylvester. Sylvester és Révai.	1–4., H. 5.
23.	Rádaym követte nyomdokom', 's utána Nyomom követte Rádaym 's Szilágyim Nyomom követte Rádaym, Szilágyi	1–2. 3. 4–5., H.
24.	Kalmár és Birsí 's Molnár; 's egy időben	1–5., H.
25.	Rájnis 's Baróti, két nagy bajnokok Ezekkel Rájnis, és tovább Baróti	1–2., 5., H. 3–4.
26–28.	És, a' kit Ganyméd' helyébe Zeűsz / Olympuszába vitt, Daykám, 's Virág, / És Berzsényim, Miklának éneklője. – [e három sor hiányzik]	1–3., 5., H. 4.
29–30.	Bihart Vitézem, szép környét Tokajnak / Nagyom tanítá zengzetem' csudálni Bihart Vitézem, a' Tokaj' vidékeit / Nagyom taníták zengzetem' csudálni Bihart Vitézem, Vályi-Nagy Pataknak / Környét tanítá zengzetem' csudálni – Bihart Vitézem, szép környét Tokajnak / Lantom' csudálni Vályi-Nagy tanítá	1., H. 2. 3. 4. 5.
31.	Erdélyt Arankám, Zsomborim 's Buczim Erdélyt Döbrenteim és a' hív Buczy – Erdélyt Aranka, Zsombori és Buczym	1–2., H. 3. 4. 5.
47–48.	Horvát, te vagy ? Öllelek, érdemes, / Legérdemesbb, legkedveltebb tanítvány! Horvát, te vagy? Oszolnak gondjaim. / –	1–3. 4–5., H.

A különbségek nevek és a nevek esetleges egyes szám első személyű birtokos személyragjának el- és feltűnésében, valamint a nevekhez kapcsolódó minősítések változásaiban a jelentősek, a megfogalmazások módosításai részben a fentiek miatt történtek, magukban ezek nem túl jelentékenyek. Az első két forrás csak ilyenekben tér el egymástól, a továbbiakban azonban mindig van lényeginek minősíthető módosítás is, ezért ezek önálló változatokat képeznek (1–2.: A; 3.: B; 4.: C; 5.: D).

A *Handbuch* közlése sajátos helyet foglal el a forrásokhoz való viszonyában. Hatszor a *Tövis*ek és *virág*ok (1.), illetve az azzal egyező források megoldását követi, kétszer a 4–5. források szövegállapotával egyezik meg, de nincsen olyan forrás, amelyikkel teljes mértékben azonos volna, ami szerkesztői beavatkozásra látszik utalni (erről bővebben l. a 3–4. forrás keletkezésénél).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Tövis*ek és *virág*ok gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.

2. Levél Horvát Istvánnak, 1811. január 16.

3. *Korrekciók az Arcképek ciklus darabjaihoz I.* A forrás mindössze egy lap, amelyen nyolc vers szövegállapotára vonatkozó jegyzések találhatók, néhol szöveggel, szövegrészekkel. A nyolcból öt darab a *Tövis*ek és *virág*ok személyekről szóló epigrammái közül való, közülük háromnál annyi a közlés lényege, hogy nincs a versben változtatás. Nincs változtatási javaslat egy további versnél sem, így összességében négy esetben számolhatunk szövegszerű módosításokkal.

A versek lejegyzésének sorrendje azt a listát követi, amelyet Stettner György küldött Kazinczynak 1826. szeptember 18-án (4687. sz.) a *Handbuch*ba beválogatni tervezett versekről (egyedül az egymás melletti *Fábchich* és *Péczeli* sorrendje fordított). Nyolc vers esetében ez nemigen tekinthető véletlennek, s az is megállapítható, hogy a négy esetben jelzett változtatások a publikált szöveghez képest sorrendileg későbbiek a szövegalkulási folyamatban, vagyis feltehető, hogy e forrás a Stettner-lista alapján készült, arra reflektál: Kazinczy október 23-án küldte a változtatásokat tartalmazó csomót (4698. sz.), ennek része kellett legyen a jelen lap is.

A legfontosabb bizonyítékot erre nézve a jelen vers szolgáltatja. Toldy jó egy év múlva, 1827. december 29-én, a *Handbuch* szerkesztésének végső fázisában így reagál Kazinczy korábban küldött korrekcióira: „Sylvesterednek is több variánsa vagyon. Engedd meg Tek. Úr, hogy kimondjam, hogy ítéletem szerint jó volna a *Tövis*ek és *Virág*okban mentől kevesebbet változtatni. Az utókor historiai okokból is úgy fogja látni szeretni, a mint azok először jöttek ki, mert nálunk nevezetes historiai tünemény voltak. Most csak azt jegyzem meg rövideden, hogy nekünk a Sylvesterben tett változtatások kevesebb tetszenek, mint az elébbi olvasások. A mi pedig azt a helyet illeti, hol mértékben író költőink hozatnak fel, engedd megmondanom, hogy némely neveknek kihagyása, mások beszúrása a publicumtól habozásnak fog vétetni; a publicum azt fogja tartani, hogy Te 1811-ben érdemetlennek is nyújtál koszorút, s így a remek munka sokat vesz auctoritásából. Ha »Nagy« mellé nem teszed is a »Vályi«-t, félre értés nem fog származni annál a ki ezekben járta; a tudatlan jegyzéseim tanítják. Parancsold, mint legyenek ezek nyomtatva?» (KazLev. XX. 443., 4884. sz.) Miként a szövegváltozatokat összevető táblázatból látható, nevek változtatása első ismert alkalommal éppen a jelen forrásban történt meg (Aranka és Zsombori helyett Döbrentei került be), s itt figyelhető meg a levélben még pontosabban jelzett korrekció, a Vályi előnév beillesztése is.

Mindezek alapján úgy véljük, hogy a Stettner 1826. szeptemberi listáján szereplő versekhez Kazinczy októberben elküldte korrekcióit, ami éppen a jelen forrás volt, s Toldy erre reagált 1827. decembereiben. Kazinczy válaszevelét nem ismerjük, de 4. forrásunk értelmesebb válaszként, ugyanis éppen a Toldy által kifogásolt neveket tartalmazó hat sor maradt ki belőle (erről és a *Handbuch* közléséről l. a következőket).

4. *Korrekciók az Arcképek ciklus darabjaihoz II.* Önálló lap, melyen a jelen vers két részlete található: a neveket tartalmazó 3. versszak és a vers befejezése, amelyben ugyancsak van név, továbbá a hátlapon a *Kis és Berzsenyi* egy fél sora. Mint említettük, a 3. szakaszból itt kimaradt a Toldy levélben szóvá tett névcseréket tartalmazó hatsoros rész, ez lehetett Kazinczy reakciója a kritikára, a következők miatt. Toldy nem érvényesítette ezt a *Handbuch*ban, ahol is a *Tövis*ek és *virág*ok szövegét közölte e helyekre nézve. De nem mindenütt, ugyanis egy helyen (a 23. sorban) az ebben

a forrásban először feltűnt alakot szerepelteti a nevek változatlanul hagyása mellett, valamint az utolsó előtti két sor egy sorra rövidítése is itt történik meg, s ez ugyancsak így került bele a *Handbuch*-ba (a másik versnél is az itt javított alak jelent meg). Vagyis e forrás Toldy 1827. december 29. levele után, arra válaszként keletkezhett, de még a *Handbuch* 1828 első felében történt megjelenése előtt.

5. *Arczképek*, 1830–1831.

(*a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása*)

A vers 1810 és 1811 fordulóján keletkezett, s bekerült a január 9. körül nyomdába adott *Tövisék és virágok*-ba, ahol februárban meg is jelent. Ezt követően még egy összeírásban szerepel, s Kazinczy kétszer feljegyezte a versen végrehajtott módosításokat is, melyek lényegében csak a nevek katalógusát érintették.

Magyarázatok

Sylvester (Erdősi) János (1504–1552 k.) humanista bibliafordító, itt az időmértékes verselés megalapítójaként említődik (l. erről és a továbbiakban említettekről részletesen a Berzsenyi-episztola magyarázatait, 98. szövegidentitás).

Tiberisz: Tevere, Róma folyója.

nagy Alkotó, Quirinus: utalások Romulusra, Róma alapítójára.

Ráday Gedeon (I.) (1713–1792).

Szilágyi Sámuel, id. piskárosi (1719–1785).

Kalmár Görgy (1726–1783 után).

Birsi Ferenc (1730–1777).

Molnár János (1728–1804).

Rájnisi József (1741–1812).

Baróti Szabó Dávid (1739–1819).

Ganyemed: Ganümedész, az istenek pohárnoka.

Zeűsz: a főisten.

Olympusz: Olümposz, az istenek lakhelye.

Dayka Gábor (1768–1796).

Virág Benedek (1754–1830).

Berzsenyi Dániel (1776–1836).

Vitézem: Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805).

Vályi Nagy Ferenc (1765–1820).

Aranka György (1737–1817).

Zsombori: Gergye László Sombori Imrével (1784–1871) azonosítja, ő azonban nem erdélyi illetőségű volt, így itt inkább Sombori Lászlóra (?1756–1812) gondolhatunk, aki a klasszikus időmértékes verselés egyik úttörője volt Erdélyben, így említődik Kazinczy és Sipos Pál 1810. tavaszi leveleiben is (KazLev. VII. 337., 360., 547.; 1693., 1706., 1791. sz.).

Buczy Emil (1782–1839).

Pancratiasta: „Pancratiastáknak azok neveztettek a’ görög Athletáknál, a’ kik mind az öt játékot játszották: az öklözést, futást, ugrást, tányérhajtást és birkozást; vagy a’ kik inaiknak minden erejekkel játszottak.” (Kazinczy jegyzete.)

Révai Miklós (1750–1807). A jegyzetben említett műve: *Antiquitates Literaturae Hungaricae* (Pest, 1803), a nevezett oldalon két anakreóni dal található.

Téjós’ és az Umbria’ Költőjével: „Téjószi Költő, Anákreon, az Umbriai Propertz.” Kazinczy jegyzete, másodikként Propertius, Sextus (i. e. 50 – i. e. 15 k.) értendő.

Prometheus: titán, aki ellopta a tüzet az istenektől az emberek számára.

Párca/Clotho: a Párkák a sors istennői, hárman vannak, közülük a legidősebb Klóthó.

Lánglebeg Szép üstökén: „Virg. Aen. III. v. 682. Ez a’ láng a’ Genie’ képe a’ Poetánál’s Festőnél.” (Kazinczy jegyzete.)

Horvát István (1784–1846).

144. SZÖVEGIDENTITÁS
Kocczantyúsi
1811. január 9. előtt

1.	Kocczantyúsi.	Tövis és virágok, 23.	Kötet-részlet.		1811	A	609.
2.	Kocczantyúsi.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 23., 1. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Rumy Károly Györgynek, 1811. január 12.)	1811	A	205.
3.	Kocczantyúsi.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 32., 50. darab.		Levélrészlet. (Dessewffy Józsefnek, 1811. január 17. és 21.)	1811	A	210.
4.	–	MTAK K 622., 66b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Grammatikai Epigrammák I.)	1828–1830	B	–
5.	–	MTAK K 642., 96a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Grammatikai Epigrammák II.)	1830–1831	B	1208.

Megjelenések

1. Bajza–Toldy, 1836., 117.; Abafi, 1879., I. 99.; Gergye, 1998., 117.
2. KazLev. XXIII. 187–190., a vers: 189. (5767. sz.).
3. KazLev. VIII. 276–280., a vers: 278. (1912. sz.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A verset 1810. január 12-én küldte Rumy Károly Györgynek, de már szerepelnie kellett a *Tövis és virágok* január 9. előtt Sárospatakra küldött nyomdai kéziratában (igaz, kötetbeli elhelyezkedése alapján teljességgel azt sem tudjuk kizárni, hogy pótlólag került a kötetbe). Annyi bizonyosan állítható, hogy a fenti két dátum valamelyike, leginkább január 9. előtt keletkezett.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

Az öt szövegállapot teljességgel azonos a másfél magyar sorban, de a 4–5. forrásokban még egy francia sor is járul ehhez, így ezeket új változatnak tekintjük. E szöveghely egyben a források sorrendjére is utal: a 4. forrásban a 30. sorszámon szerepel a vers, utána 31. sorszámmal a Boileau-idézet található, alatta szabadon hagyva hely később bemásolandó versnek, de ezek utóbb egy vonallal egybe vannak vonva. Az 5. forrásban 28. sorszám alatt egy versként szerepelnek, elől az idézet, utána Kazinczy másfél sora.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Tövis és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.
2. Levél Rumy Károly Györgynek, 1811. január 12.
3. Levél Dessewffy Józsefnek, 1811. január 17., a vers a levél január 17-én írott részében található (l. erről részletesen A' Békák jegyzetei között, 141. szövegidentitás).
4. A *Grammatikai Epigrammák I.* 1828 novembere és 1830 októbere között keletkezett.
5. A *Grammatikai Epigrammák II.* keletkezési idejét vagylagosan tudjuk megadni: 1830. október második fele vagy 1831. március 24. után.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers 1811 legelején keletkezhetett, s máris megjelent a *Tövisek és virágok*-ban. Utóbb két további összeírásban is szerepel, a versbe emelt Boileau-sor által új összefüggésbe helyeződve.

Magyarázatok

A levélkommentárokból (és más levelekből, l. 1967., 1985. sz.) tudható, hogy az epigramma Gyöngyössi Jánosról (1740–1818) szól, akinek költészetét a leoninusverselés miatt mindig különösen élesen bírálta Kazinczy. A Rumynak írott levél erre vonatkozó bevezető sorai magyarul (Doncsecz Etelka fordításában): „Esztétikai epigrammá[im gyűjteménye], a Tövisek és Virágok Patakon van sajtó alatt. Négy ívre rúg. Írtam erről Dessewffy barátomnak. Arra kért, ne engedjek meg magamnak személyeskedést. A címben szereplő Tövisek [kifejezés] alapján azt hitte, hogy ilyen szándékom van. Különben senki nem ismerhető fel, csak Gyöngyössi, a leoninus-költő – akit azonban nem nevezek nevén –, s ő is csak nehezen, és a pataki Lácza professzor, aki Poótsot és Mátyásit és társaikat, a magyar Gottschedeket felértékeli. [E versemben] ők csalánnal vannak megcsapkodva. Jézus Krisztus Isten volt, most még több, s mégis meglengette korbácsát azok ellen, akik beszennyezték a templomot. Ego homuncio hoc non faciam? [Terentius-idézet, l. a *Herculeshez* jegyzetét.] Az ilyesmit nem kell épével tenni: inkább sóval, poétai módon. Mit tett Voltaire Monsieur Freronnal? Itt a Gyöngyössire vonatkozó, szabálytalan, harmóniát nélkülöző, egyetlen sémát sem mutató vers.” A vers második sorában álló német megjegyzés magyarul: „ez a nyolc szó az egész epigramma”.

Et trop d'exactitude est le talent des sots: 'A túlzott pontosság az ostobák adottsága.' (Granasztói Olga fordítása.) A Boileau-nak tulajdonított mondást Dessewffy József leveleiből ismerhette meg Kazinczy némileg eltérő formában: „L'exactitude est le génie des sots” (1927., 3130. sz.), majd ő is használta pl. Prónaynak írott 1829-es levelében (5079. sz.), illetve egy másik epigrammájában (327. szöveg-identitás), s ugyancsak megtalálható jegyzései között (MTAK K 630., 105a).

145. SZÖVEGIDENTITÁS

Purismus

1811. január 9. előtt

1.	Purismus.	Tövisek és virágok, 14.	Kötet-részlet.		1811	A	605.
2.	–	MTAK K 622., 65b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák I.</i>)	1828–1830	A	–
3.	–	MTAK K 642., 95a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák II.</i>)	1830–1831	A	1200.

Megjelenések

1. Bajza–Toldy, 1836., 115.; Abafi, 1879., I. 93.; Gergye, 1998., 112.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A vers bekerült a január 9. körül nyomdába adott *Tövisek és virágok*-ba, így keletkezése ez előttre tehető.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A három szövegállapot teljesen egyező.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Tövisék és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.

2. A *Grammatikai Epigrammák I.* 1828 novembere és 1830 októbere között keletkezett.

3. A *Grammatikai Epigrammák II.* keletkezési idejét vagylagosan tudjuk megadni: 1830. október második fele vagy 1831. március 24. után.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A *Tövisék és virágok* számára 1811 legelején készült epigramma még két pályavégi összeírásban szerepel.

Magyarázatok

purismus: a nyelvnek az idegen szavaktól való megtisztítását célzó törekvés.

146. SZÖVEGIDENTITÁS

Irói érdem

1811. január 9. előtt

1.	Irói érdem.	Tövisék és virágok, 6.	Kötet-részlet.		1811	A	590.
2.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 32., 111. darab [két sor].	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek, 181[6]. február 4.</i>)	1816	–	394.
3.	–	OSZK Quart. Hung. 2606., 1b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok I.</i>)	?1825	A	–
4.	–	MTAK K 622., 74a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok II.</i>)	?1826	A	–
5.	–	MTAK K 622., 64b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák I.</i>)	1828–1830	A	–
6.	–	MTAK K 642., 93b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák II.</i>)	1830–1831	A	1190.

Megjelenések

- Handbuch, 1828., 35.; Bajza–Toldy, 1836., 109.; Abafi, 1879., I. 88.; Gergye, 1998., 109.
- KazLev. XII. 368–373., a vers: 369. (2849. sz.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A vers bekerült a január 9. körül nyomdába adott *Tövisék és virágok*ba, így keletkezése ez előttre tehető.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 6 forrás 5 szövegállapotot őrzött meg, a 2. forrásban csak két sor szerepel, pontosabban egybetűnyi javítás: az utolsó sor *versbe* alakját verstani okokból *versbeN* alakra cserélte Kazinczy, s ez így szerepel a 3–6. forrásokban is. Cím csak az 1. forrásban van, a többiben a ciklussajátosságok

miatt ez elmaradt. Ezentúl mindössze egy eltérés figyelhető meg: a 2. sorban kétszer előforduló *fecsegés* szó helyett az 5. forrásban mindkétszer, a 3. forrásban másodjára *csevegés* áll, ez alapján nem látjuk indokoltnak változatok elkülönítését.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Tövisék és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.

2. Levél Dessewffy Józsefnek, 181[6]. február 4. (a datálásról l. a levélben található másik, 1816-os vers jegyzetében, 231. szövegidentitás).

3. A *Forgácsok I.* ciklusa feltehetően, de nem bizonyíthatóan a *Felső Magyar Országi Minervában* való közlés céljára készült, 1825 végén.

4. A *Forgácsok II.* ciklusa talán egy 1826. októberi levél adatával hozható kapcsolatba, ez alapján feltételelesen ekkorra tesszük keletkezését.

5. A *Grammatikai Epigrammák I.* 1828 novembere és 1830 októbere között keletkezett.

6. A *Grammatikai Epigrammák II.* keletkezési idejét vagylagosan tudjuk megadni: 1830. október második fele vagy 1831. március 24. után.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A *Tövisék és virágok* számára 1811 legelején készült vers a grammatikai epigrammák mindegyik kései ciklusában szerepel.

Magyarázatok

„Csín, Cultur; mert csínos, quod cultum est.” (Kazinczy jegyzete.)

147. SZÖVEGIDENTITÁS Az olvasóhoz/Olvasóimhoz 1811. január 9. előtt

1.	Az olvasóhoz.	Tövisék és virágok, 2.	Kötet-részlet.		1811	A	580.
2.	Az olvasóhoz.	MTAK K 622., 63b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák I.</i>)	1828–1830	A	–
3.	Olvasóimhoz.	MTAK K 642., 92b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák II.</i>)	1830–1831	A	1180.

Megjelenések

1. Bajza–Toldy, 1836., 106.; Abafi, 1879., I. 85.; Gergye, 1998., 107.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A vers a január 9. körül nyomdába adott *Tövisék és virágok* számára készült, keletkezése közvetlenül ez előttre tehető.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A három szövegállapot teljesen egyező, a címben van apró eltérés a 3. forrásban.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Tövissek és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.

2. A *Grammatikai Epigrammák I.* 1828 novembere és 1830 októbere között keletkezett.

3. A *Grammatikai Epigrammák II.* keletkezési idejét vagylagosan tudjuk megadni: 1830. október második fele vagy 1831. március 24. után.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A *Tövissek és virágok* számára 1811 legelején készült epigramma még további két összeírásban szerepel a pálya végén.

Magyarázatok

Az epigrammához hosszú magyarázó jegyzet készült, mert a cenzor kezdetben nem akarta engedni e vers kinyomtatását (l. erről a kötet kiadásáról mondottakat).

148. SZÖVEGIDENTITÁS

Orthoepia

1811. január 9. előtt

1.	Orthoepia.	Tövissek és virágok, 5.	Kötet-részlet.		1811	Aa	587.
2.	–	OSZK Quart. Hung. 2606., 1a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok I.</i>)	?1825	Ab	–
3.	–	MTAK K 622., 73b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok II.</i>)	?1826	Ac	–
4.	–	MTAK K 622., 64a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák I.</i>)	1828–1830	Ac	–
5.	–	MTAK K 642., 93ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák II.</i>)	1830–1831	Ac	1187.

Megjelenések

1. Bajza–Toldy, 1836., 108.; Abafi, 1879., I. 87–88.; Gergye, 1998., 109.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A vers bekerült a január 9. körül nyomdába adott *Tövissek és virágok*ba, így keletkezése ez előttre tehető.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

Az 5 forrás 5 szövegállapotot őrzött meg, cím csak az 1. forrásban van, a többiben a ciklussajátosságok miatt elmaradt. Az eltérések a következők:

sor	szöveg hely	forrás
2.	így szóll ugymond	1–3. 4–5.
3.	rövid hanggal rövid ével	1–2. 3–5.
4.	lett lőn	1–2. 3–5.
5.	leve Vénusz im Vénusz;	1., 3–5. 2.
	Amorjok Amor lőn Amor lett	1. 3–5. 2.

Az eltérések nem túl jelentősek, a 3–5. források egy kivétellel egyező megoldást tartalmaznak, a másik kettő esetében ilyen tendenciaszerű megfeleléseket nem találunk, ezért ezeket önálló alváltozatokként vesszük számításba.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Tövisek és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.

2. A *Forgácsok I.* ciklusa feltehetően, de nem bizonyíthatóan a *Felső Magyar Országi Minervában* való közlés céljára készült, 1825 végén.

3. A *Forgácsok II.* ciklusa talán egy 1826. októberi levél adatával hozható kapcsolatba, ez alapján feltételelesen ekkorra tesszük keletkezését.

4. A *Grammatikai Epigrammák I.* 1828 novembere és 1830 októbere között keletkezett.

5. A *Grammatikai Epigrammák II.* keletkezési idejét vagylagosan tudjuk megadni: 1830. október második fele vagy 1831. március 24. után.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A *Tövisek és virágok* számára 1811 legelején készült vers a grammatikai epigrammák mindegyik kései ciklusában szerepel, kis módosításokkal.

Magyarázatok

orthoepia: „Helyes kimondása a' szóknak.” Kazinczy jegyzete; a jegyzet Horatius-utalása (*purgata auris*): Episztolák I. 1. 7.

satrapa, satrapesz: szatrapa, perzsa helytartó.

149. SZÖVEGIDENTITÁS

A' kész írók

1811. január 9. előtt

A' kész írók.	Tövisek és virágok, 3.	Kötetrészlet.		1811	582.

Megjelenések

Bajza–Toldy, 1836., 106.; Abafi, 1879. I. 86.; Gergye, 1998., 108.

Keletkezéstörténet

Keletkezéséről csak annyit tudunk, hogy bekerült a január 9. körül nyomdába adott *Tövisek és virágok*-ba, így ez előttre tehető. A későbbiekben már nem vette számításba kiadandó művei sorában.

150. SZÖVEGIDENTITÁS
Az igazságkereső
1811. január 9. előtt

Az igazságkereső.	Tövisék és virágok, 6.	Kötetrészlet.		1811	588.

Megjelenések

Handbuch, 1828., 35.; Bajza–Toldy, 1836., 109.; Abafi, 1879. I. 88.; Gergye, 1998., 109.

Keletkezéstörténet

Keletkezéséről csak annyit tudunk, hogy bekerült a január 9. körül nyomdába adott *Tövisék és virágok*ba, így ez előttre tehető. A későbbiekben már nem vette számításba kiadandó művei sorában.

151. SZÖVEGIDENTITÁS
Pirító javallás
1811. január 9. előtt

Pirító javallás.	Tövisék és virágok, 9.	Kötetrészlet.		1811	595.

Megjelenések

Bajza–Toldy, 1836., 111.; Abafi, 1879. I. 90.; Gergye, 1998., 110.

Keletkezéstörténet

Keletkezéséről csak annyit tudunk, hogy bekerült a január 9. körül nyomdába adott *Tövisék és virágok*ba, így ez előttre tehető. A későbbiekben már nem vette számításba kiadandó művei sorában.

152. SZÖVEGIDENTITÁS
A' pedant
1811. január 9. előtt

A' pedant.	Tövisék és virágok, 12.	Kötetrészlet.		1811	602.

Megjelenések

Bajza–Toldy, 1836., 114.; Abafi, 1879. I. 92.; Gergye, 1998., 111.

Keletkezéstörténet

Keletkezéséről csak annyit tudunk, hogy bekerült a január 9. körül nyomdába adott *Tövisék és virágok*ba, így ez előttre tehető. A későbbiekben már nem vette számításba kiadandó művei sorában.

Magyarázatok

levitas: könnyűség, csiszoltság.

gravitas: nagyság, méltóság.

153. SZÖVEGIDENTITÁS
A' Distichon' feltalálása/A' Distichon
1811. január 9. előtt

1.	A' Distichon' feltalálása.	Tövisék és virágok, 24.	Kötet-részlet.		1811	Aa	610.
2.	A' Distichon.	MTAK K 622., 14b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Görögös epigrammák I.)	1822 körül	Ab	–
3.	A' Distichon.	MTAK K 622., 22a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Görögös epigrammák II.)	1826–1828	Ab	–
4.	A' Distichon.	MTAK K 622., 25b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Görögös epigrammák II.)	1826–1828	Ab	–

Megjelenések

1. Bajza–Toldy, 1836., 124.; Abafi, 1879., I. 99–100.; Gergye, 1998., 117.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A vers bekerült a január 9. körül nyomdába adott *Tövisék és virágok*ba, így keletkezése ez előttre tehető.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 4 forrás 4 szövegállapotot őrzött meg, a cím az 1. forrásban kicsit bővebb, mint a többiben, s ugyanitt két további kisebb eltérés is megfigyelhető a többihez képest: az 1. sorban itt 'Ámor' áll 'Érosz' helyett, a 4. sorban pedig 'egekre repül' 'Olympnak ered' helyett, így ezt alváltozatnak tekintjük.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Tövisék és virágok* gondolata 1810 novemberére alakult ki, a kézirat lezárása 1811 első hetében történt, legkésőbb január 9-én elküldte azt Sárospatakra nyomtatni, február 24-én kézhez kapta a kész példányokat.

2. *Görögös epigrammák I.*, 1822 körül.

3. *Görögös epigrammák II.*, 1826–1828.

4. *Görögös epigrammák II.*, 1826–1828.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A *Tövisék és virágok* számára 1811 legelején készült epigramma még további három összeírásban szerepel a későbbiekben, egybehangzó aprócska módosításokkal.

Magyarázatok

Psyche: halandó királylány a görög mitológiában, Ámor kedvese, majd felesége.

Ámor/Érosz: Aphrodité gyermeke, a szerelem istene, nyíllal ábrázolták.

Apoll: Apollón, a költészet istene.

Olympusz: Olümposz, az istenek lakhelye.

A vershez tartozó jegyzetben Kazinczy Schiller *Das Distichon* című kétsoros epigrammáját idézi.

154. SZÖVEGIDENTITÁS
Álljatok itt jobbom mellé.../Jobbomhoz, juhaim...
1811. január 19.

1.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 32., 50 a–d.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Dessewffy Józsefnek, 1811. január 17. és 21.)	1811	A	212.
2.	–	Régi Okiratok és Levelek Tára, 1906., 4. sz., 96–98., a vers: 97.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (Ragályi Tamásnak, 1811. február 27.)	1811	Ba	215.
3.	Göthe után.	MTAK RUI. 2r. 2/I., 26a.	Autográf tisztázat.	Bejegyzés. (Korai versek III.)	?	Bb	937.
4.	Göthe után.	MTAK K 642., 247a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Fordításcsomó III.)	1829– 1830	Bb	–

Megjelenések

1. Abafi, 1879, II. 115–116. (*Az ítélet napja* címmel); KazLev. VIII. 276–280., a vers: 279. (1912. sz.).
2. KazLev. XXII. 273–274., a vers: 274. (5516. sz.).
3. Abafi, 1879, II. 285., a jegyzetben, 'eredeti alakja a fordításnak' megnevezéssel.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy a *Korai versek III.* csomójába való bejegyzéskor megadja a pontos keletkezési időt: 1811. január 19. Ez összhangban van azzal a ténnyel, hogy a Dessewffynek január 17-én írott levél 21-én készült pótlásában tűnik fel először: éppen a frissen készült verset akarta még beleilleszteni addig el nem küldött levelébe. Mindkét levélben a *Tövisék és virágok* képezi a háttérter ehhez az epigrammafordításhoz.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 4 forrás 4 szövegállapotot őrzött meg, címszerű megnevezés csak a második kettőben van. Az 1. forrásban az utolsó sort kivéve egészen eltérő kidolgozás található a többihez képest.

1. forrás	2–4. forrás
Álljatok itt jobbom mellé, <i>juhok!</i> isteni bíránk	Jobbomhoz, juhaim, mond egykor az isteni Bíró,
Így szóll majd, 's hozzá ezt veti: balra, bakok.	'S mellé durczásan ezt veti: félre bakok! [2.] hozzá [3–4.] Balra [3–4.]
Oh, vagyon egygy, a' mit még ehhez is adni fog akkor:	Oh de van egy, a' mit hozzá még mondani készül: [2.] vagyon [3–4.] még akkor [3.] majd akkor [4.]
Fogjatok helyt, <i>Eszesek</i> , általelenbe velem.	Fogjatok helyt, <i>Eszesek</i> , átaellenbe' velem.

A 2. és 3–4. források egymástól négy apróbb szóeltérést mutatnak, melyek közül háromszor az első forrásban használt szót illesztette a 3–4. forrás az új mondatszerkezetbe. A 3. és 4. forrás között mindössze egy kicsiny szóeltérés mutatkozik. A fentiek alapján az 1. szövegállapotot önálló változatnak tekintjük (A), a többi esetben alváltozatokat jelölünk ki (2.: Ba; 3–4.: Bb).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Dessewffy Józsefnek, 1811. január 17. és 21., a vers az utóbbi napon készült pótlásban található (a kézirat problémáiról l. A' *Békák* jegyzetei között, 141. szövegidentitás).

2. Levél Ragályi Tamásnak, 1811. február 27.

3. Utólagos bejegyzés a *Studiumok* 1. kötetébe, melybe a *Korai versek III.* csomója is került, a bejegyzés nyilván a keletkezési idő utánra tehető, de ennek pontos idejét nem tudjuk.

4. *Fordításcsomó III.*, 1829–1830.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az epigramma az 1811. január 19-i megszületését követő hónapban átdolgozásra került, s aztán már nem változott érdemben a pálya végéig, amikor is bekerült a *Poetai Berek* második kiadásához készült egyik összeírásba.

Forrás

A vers Goethe velencei epigrammáinak 48. darabja, Kazinczy Dessewffynek írott levelében közli a német szöveget, s megadja forrását: *Goethe's Werke*, Tübingen, 1806., I. 371. (a másolat pontos).

155. SZÖVEGIDENTITÁS

Vitkovics Mihályhoz

1810. augusztus – 1811. január 27.

1.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 115., 105. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Rumy Károly Györgynek, 1811. január 27.</i>)	1811	–	213.
2.	Vitkovics Mihályhoz. [...] Széphalom, Januáriusban, 1811.	RGy Szemere Tár III. 11–12., 17–18., 23–24., 29–30., 35–36., 41–42., 47–48.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Episztolák I.</i>)	1811	Aa	–
3.	–	KFEM, 1845., 217–222., a vers: 220.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (<i>Szentgyörgyi Józsefnek, 1811. április 12.</i>)	1811	–	218.
4.	Vitkovics Mihály Barátomhoz. Széphalom, 1811. [...]	Széphalom, [Buda] 1811.	Apró-nyomtatvány.		1811	Ab	669.
5.	–	Hazai és Külföldi Tudósítások, 1811. I. 51. sz., Toldalék.	Hírlapi közlés.		1811	–	–
6.	Vitkovicshez. 1809.	MTAK K 622., 33a–38a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Episztolák VI.</i>)	?1823–1824	Ba	1250.
7/1.	Vitkovics Mihályhoz. 1809.	MTAK K 642., 146a–151a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Episztolák VII.</i>)	1827	Bb	–
7/2.	Vitkovicshez. 1809.		Utólagos javítások		1828	C	

Megjelenések

1. KazLev. VIII. 287–290., a vers: 289–290. (1917. sz.).
3. KazLev. VIII. 454–457., a vers: 456. (1985. sz.).
4. Bajza–Toldy, 1836., 25–31.; Abafi, 1879., II. 26–34. (egy-két alak a későbbi forrásokból átvéve).
6. Gergye, 1998, 160–166.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy a teljes szövegű források címében kétféle dátumot ad meg: a 2. és 4. forrás 1811-re, a 6. és 7. forrás 1809-re teszi az episztola keletkezését. A levelezésben az első közvetlen adatot erre nézve Kazinczy Vida Lászlónak írott 1810. szeptember 3-i levelében találjuk: „Aug.ban Vitkovics-hoz kezdtem egy Episztolát, de azon 60 versnél, melyet az első két nap írtam, tovább nem vihettem mind eddig.” (KazLev. VIII. 79., 1830. sz.; ezt az adatot megismétli a Rumynak írott levél kísérsőoraiban is.) Ugyanakkor már a Berzsenyihez írott 1810. augusztus 26-i levelében idéz két sort a versből, annak megnevezése nélkül (KazLev. VIII. 64., 1825. sz.). A megírás kezdete ezek alapján nemigen tehető 1810 augusztusánál korábbra, így (mint látni fogjuk) túlzásnak, pontatlanságnak hat a Döbrentének írott 1812. március 8-i levelében odavetett megjegyzés is, mely szerint a „Vitikovics-hoz írt Epistola egy egész esztendeig áll a nálam félben” (KazLev. IX. 324., 2170. sz.), s nem fogadható el a Kazinczy által a címben megadott 1809 sem. Ez a dátum talán az episztola gondolatának felmerülésével lehet kapcsolatban, ugyanis Kazinczy több helyen jelzi, hogy „Vitikovics engem 1809ban megszóllíta, hogy valamelly poetai mív által tartanám-fel annak emlékezetét hogy ismértük egymást” (Pápay Sámuelnek, 1811. június 21., KazLev. VIII. 566., 2023. sz.; vö. IX. 14., 2040. sz.). Ilyen értelmű utalást a Vitkovicsal folytatott levelezésben nem találtunk, de a fenn nem maradt levelekben természetesen lehetett erre vonatkozó kérés. A két kései forrás címében található 1809-es keletkezési dátumot mindenesetre ezen kívül nem tudjuk máshoz kötni. Kazinczy az 1810 augusztusában elkezdett és mintegy 60 sorig megírt episztoláról Vitkovicsot is értesítette valamikor, aki arról ír 1810. október 16-i levelében, hogy már nagyon várja a vers befejezését (KazLev. VIII. 135., 1854. sz.). Az első adat ennek megtörténtéről a Rumynak írott 1811. január 27-i levél, amelyben Kazinczy ismerteti a verset és küldi a szemelvényt belőle. Mindezek alapján a szövegidentitás keletkezését 1810. augusztus és 1811. január 27. közé tehetjük, ahol is a két dátum a megírás intenzív szakaszait jelöli (augusztusban valamikor két nap és közvetlenül a január 27. előtti napok). Vitkovicsnak ugyanezen a napon küldhette el, legalábbis Szemere Pál 1811. március 12-i levelének utalásából ez következik; itt több Kazinczy-levéltre is válaszol, s az episztoláról a január 27-i kapcsán írja ezt: „Másnap, hogy elérkezett, közönségesen felolvastattat a Triásban.” (KazLev. VIII. 389., 1959. sz.) Vitkovics köszönőlevele február 19-i keltezésű (KazLev. VIII. 335., 1941. sz.).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 7 forrás közül csak 4 teljes, a töredékesek a szövegnek csak kis hányadát tartalmazzák, ezért az alakulástörténet megalkotása szempontjából nem vehetőek figyelembe, de eltéréseiket külön áttekintjük. Ugyanakkor van egy önálló vers, amely időközben beépült az episztola szövegébe, majd kikerült onnan; kihúzása a 7. forrás utólagos javításában testesült meg, így ez önálló szövegállapotot képvisel (7/2.). Ezt azonban csak ennek a javításnak az áttekintésénél tüntetjük fel, mert a többi ezzel egyidejűleg végzett korrekció helyesírási-írástechnikai módosítás csupán. A négy teljes szövegű forrás (2., 4., 6., 7.) összevetését két lépésben végezzük el, előbb a sornagságú eltéréseket tárjuk fel az alábbi táblázatban, amelynek sorszámozása az aprónyomtatvány (4.) terjedelmét követi.

	2. forrás	4. forrás	6. forrás	7. forrás
3–6.	Tett volt felévé; 's a' szegény Öreg – Min vesztekes-öszve, könnyen képzeled – Kínjában öszvegyűjti fellegeit, 'S eldurcúlt, barna, vad szemöldökével	Tett volt felévé; 's a' szegény Öreg – Min kaptak -öszve, könnyen képzeled – Kínjában egybe gyűjti fellegeit, 'S eldurcúlt barna vad szemöldökével	Nőjévé tett volt; 's a' szegény Öreg (Min kaptak össze, könnyen képzeled) Kínjában egybe gyűjti fellegit, 'S eldurcúlt barna vad szemöldökével	Nőjévé tett volt; s a' szegény öreg Kínjában összegyűjti fellegit,
20–22.	Én ablakaimból néztem a' veszélyt, Melly barmot és a' búzás sok szekér' Gubába-burkolt bús gazdáját érte.			Megálltam ablakomban, s néztem az Irtóztató veszélyt, melly barmot, és a' Buzás-szekér' gubás gazdáját érte.
33–34.	'S fejével egyet billent; de a' derek Hajolni nem tanúlt. – „Humillimus!			S fejével egyet billent. – Humillimus!
83–90.	„Oh szép! igen szép! Úgy Szathmár ködéből, Mellyben Sylvester oltá volt, kikél. Tiszánk magyar dalt még önn gyermekétől Nem halla; mert Szabó, Gvadányi, Földi Vendégek voltak szélein, 's az Ágisz' Dallója rég' elhagyta Berczelét. Le lesz törülve e' szenny majd általad, 'S büszkén fog árkán a' zengő szaladni.		Oh szép! igen szép! úgy Körönd örülni Fog újabb csillagának, mely egén Ragyogva kél fel. Az nagy férfiat Adott vala egykor Nyelvünknek, 's ihol Tenyészni meg nem szűnt a' jó anya.	
113.	Helyén nálamnál senki nem komolybb.” –	Hol kell , nálamnál senki nem komolybb.”	A' hol kell, nálam senki nem komolyb. Erem' személyed tiltja futni hagynom. –	A' hol kell, mint én senki sem komolyb. Erem' személyed tiltja futni hagynom. –
132–138.	Tüzem lohadt, 's a' Sátán, a' ki utánam, A' mint tudod, majd egygy majd más alakban Kísértve kullog, azt sugá nekem, Hogy a' legénykének vetnék csapat. 'S én, a' ki az olly tanácsadót hijába Nem szoktam sugni hagyni, teljesítém. –	Tüzem lohadt 's az álnokságok' atyja, A' vén Csábító! a' ki énutánam, A' mint tudod, hol egygy hol más alakban Kísértve kullog, azt sugá tanácsúl, Hogy a' legénykének vetnék csapat. 'S én, a' ki hű Tanácsnokom' hijába Nem szoktam sugni hagyni, teljesítém. –	Tüzem lohadt, 's az álnokságok' atyja Vesztemre vágyván, azt sugá fülemb, Hogy a' legénykének vetnék csapat.	
148.	Nem mersz beléjek kapni, 's l o p v a sújtod. –	Nem mersz beléjek kötni, 's lopva sújtod! –	Pirulsz veszödni vélek, a' gubókkal, 'S hogy annál gyilkosabb legyen csapásod, 'S szándékok meg ne sejtésk, lopva szűrsz.” –	
154.	Halld ezt, 's javaltad' tőle meg ne vond!		Reá találtam; ennek nyújtsd figyelmed'.	

180–185.	„Bizony szép! mondhatom; már ez bizony szép! Kegyetlenül szép! 'S mind a' költemény Mind a' kidolgozás! 's a' vers kecses!” – Taréja nőttön nőtt az emberemnek. De, mint gyakorlott ember, tetteté. – 'S <i>ím' itt Pázmányról!</i> monda; <i>kérlek, halld ezt!</i>	Igen szép! mondám. – „Elhiszem, felel, Mert ezt képedben addig dolgozám, Mint a' Hans Sachséban te Ligeted'. De hagyjuk a' bohós- kodást! Ihol Ez itt Pázmány felől; ez ám derék:	Felette szép! kiáltám; gyönyörű Mind a' találmány, mind előadása! – „Tudtam hogy ez fog néked tetszeni, S azért hagyám elsőnek itt; de most A' többit halld; el a' bohósodással! S csudáld, mely köny- nyúséggel öntöm én A' verset, míg ők vérrel izzadoznak.”
193. után	[e helyen utóbb a Fullajtáros vers 3 szakasza került betoldásra, egy versszaknyi bevezetéssel]	[áttekintésüket l. külön]	
218–219.	'S Szemerével, vélem, 's kedves Kölceymmel Mételytelen mezőkön nem legesz.	–	
222.	Melly Szent-Cyrrillről 's társáról maradt,	Mellyet Cyrill és társa hirdete,	Melly Szent-Cyrrillről 's társáról maradt,
227– 236.	Révaink' tüzenél gyúlt szívvel szeretted. De elég a k a r n i ? Ah, Meséidet, Mellyekre Lessing is javalva néz, 'S Epigrammáidat gúnyolva fogja Recenseálni Hőgyész, 's elbeszéli Hogy itt 's ott, és emitt 's amott, 's temérdek Más 's más helyekben vétket követél, Mert, a' mit sajnál, vétekben születél.	Pápaink' tüzenél gyúlt szívvel szeretted; 'S feleid között az első, sőt korunkig Eggyetlen voltál, a' ki azt műveléd. De elég a k a r n i ? Ah! Meséidet, Mellyekre Lessing is javalva nézne, 'S Epigrammáidat gúnyolva fogja Recenseálni Hőgyész, 's elbeszéli Hogy itt 's ott, és emitt 's amott, 's temérdek Más 's más helyekben vétket követél; Mert (a' mit sajnál) vétekben születél!	Szeretted, és munkákkal gazdagítád.

Szembetűnő, hogy a 2. és 4., valamint a 6–7. források szövegállapotai között éles választóvonal húzódik, átfedés mindössze két esetben van, s maguk az eltérések mind terjedelmükben, mind a megszövegezésben rendkívül nagy mértékűek, ezért ezeket önálló szövegváltozatoknak tekintjük (A, B). A 2. és a 4. között mintegy fele-fele arányban van megfelelés és eltérés, s mindössze 3 helyen mutatkozik jelentős terjedelmi és megszövegezésbeli különbség. A 6. és a 7. forrás (pontosabban a 7. forrás eredeti lejegyzése) között lényegében ugyanezek az arányok, így mindkét esetben csak alváltozatok (Aa, Ab, illetve Ba, Bb) elkülönítését látjuk indokoltnak (egy ekkora terjedelmű, s ilyen nagy eltéréseket mutató szövegidentitás esetében). Ezt a minősítést nem módosítja a szó-nagyságú eltérések áttekintése sem, erre azonban mindenképpen szükség van, különösen az értelmezés szempontjából igen fontos különféle nevek átírása miatt (az aprónak ítélt változtatásokat, pl. 'ez – az', nem vesszük fel a táblázatba, melynek sorszámozása ezúttal is a 4. forrásét követi).

	2. forrás	4. forrás	6. forrás	7. forrás
26.	kostök		zacskó	kostök
36.	Högyészi Högyész Máté		Böngészi Böngész Máté	
38.	Máté-Szalka		Böngészháza	
39.	Cselédem		Legényem	
46.	szoktak itten megjelenni		gyűlnek össze ide	
47.	Nyírben		Lápban	
50.	örültek énnekem			örvendtenek nekem
51.	Az a' szerencse	Ez a' szerencse		E' nagy szerencse
57.	Szathmár		Körönd	
58.	érdem fényesít		erkölcs ékesít	
77.	főt hajték		meghajlék	
94.	néze rám		gördült rám	
99.	tónusod?		módod? Szólj!	
103.	eggy nyájban vagyunk		eggy akolban állunk	
108.	tészi		rakja	
112.	hallják kényem' hangjait		tűrik dévajságomat	
139.	így szóllék.		mondám. „Jó;	
141.	mondogattál		nevezél	
143.	ez a' Négy? fejtse-d-meg titkodat!	ez a' négy, 's újabb társaik?		Rájnis és Szabó 's Virág?
144.	'S ím' újabb tréfa!	Mindég kötődöl!		
145.	Hogy én nem értem		Nem értem én is	
147.	Valóknak őket		Való gyanánt azt	
151.	rakás		csomó	rakás
	lép	hág		
158.	Prosaisták			próza' nagyjai
159.	Júpiter		Diespiter	
162.	Reghiekrúl	Regyekrel	Régiekről	Reghiekrewl
167.	Büdöslik a' bortól		Büdöske a' bortól	
170.	's ah, most!		's ah, nézd,	
175.	Gyárfás		Arbi	
176.	vészi	fogja		
195.	ím nyílik		nyílik	
	cseléd		legény	
196.	Pipszem		Márkfím	
199.	Isméri az Úr Dezsőffyt?		Az Úr isméri Márkfit?	
204.	szalad		megyen	szalad
	Pipszembe		Grófba	
214.	ágyba csal		ágyba szólít	
216.	Högyészi Högyész Máté		Böngészi Böngész Máté	
220.	zajgó habjai		kis patakja	
221.	atyád			nemződ
224.	Te léssz az első, kit később		Te léssz legelső, kit majd új	Te lésszesz első, kit majd új
237.	A' könyvcsinálást hagyd ne- künk		De hagyd te az írást, kérlek, ránk	De hagyd te az írást ránk, s eredj

Itt kell szót ejteni Kazinczy 1811. május 18-i leveléről, melyben a korrektúrán (részben pesti barátai javaslatára) végrehajtott javításából magyaráz néhányat. Ez azért fontos, mert nem maradt fenn a Vitkovicsnak küldött, s így a kiadás alapjául szolgáló példány, csak a vele egy napon keletkezett 1. forrás töredékes szövegéből következtethetünk rá, az viszont jól látható, hogy az aprónyomtatvány jelentősen eltér az első források szövegétől. E levélrészlet tehát az alakulás egy fontos fázisára vet valamelyes fényt, a 2. és 4. forrás közötti átmenetre (az idézett részbe, Kazinczynak a nyomtatvány oldalaira vonatkozó jelzései után beillesztettük a fenti táblázatokban is szereplő sor-számokat): „Sok változtatásokat tettem benne, sok jegyzéseket; nevezetesen az, a’ mit a’ címlapon kiraktam, úgy hízelkedem vele magamnak. Általatos is szükségesnek fog ismertetni. – Láttam, hogy néhol segítettetek versem vétkei, és a’ hol jónak leltem igazításokat, igen igen nagy örömmel fogadtam azt. Az a’ barát, a’ ki vétkeinket jókká teszi, köszönetet érdemel tőlünk, ’s én óhajtanám, hogy az én barátim az efféle gyakran éreztetnék velem. Lap 10. [I. táblázat, 132–138. sorok] valami változtatással megyen vissza. Az a’ Sátán Yoricknak érzékeny Utazásaiból van véve. – Ugyan ott az utolsó sorban [II. 144.]: Im, újabb tréfa Lessingnek Minna von Barnhelmjéből. Hogy plagiarus ne legyek, ennek helyébe mást szúrtam. – Reá akadtam [II. 154.] 1. 11. ezt én elidálni szeretem; azért tevém találtammá. – 1. 12. [II. 162.] Regyekrel mert a’ német betű a’ Typographiában felette rút, és azért is, mert az ének Deák betűkkel van írva a’ maga Originalisában. – 1. 15. [I. 227–236.] két sort szúrtam-bé, hogy hirdesse, a’ mit az Episztola által örök emlékezetben akartam tartatni.” (KazLev. VIII. 528., 2006. sz.)

A nem teljes szövegű források három szöveghellyel hozhatóak kapcsolatba.

– A legegyszerűbb az 5. forrás esete, ez a hírlapi közlés teljes mértékben megegyezik az aprónyomtatvány (4.) 215–236. soraival.

– Az 1. és a 3. forrás a Pázmány-betétet tartalmazza (186–193. sorok), de az 1. még ennek környezetéből is idéz nagyobb részeket (175–179. és 194–208. sorok). Az eltérések csekélyek:

	1. forrás	2. forrás	3. forrás	4. forrás
175.	rókaprémes	rókaprémű		–
176.	vészi		fogja	–
189.	mint a’ síp mellett	mint szóll síp mellett		
193.	ragyogó		eggyik fő	

Az 1. forrás a 175. és 189. sorokban a legelső kidolgozást őrizte meg, ezek majd a legutolsóban (7.) visszatérnek ismét.

– Közvetlenül a Pázmány-betét után a 6. és 7. forrásba a korábban *Fullajtáros vers* címet kapott önálló költemény épült be (282. szövegidentitás), egy bevezető versszak kíséretében. A 7. forrásban utólag ez az egész betoldás át van húzva (7/2.), vagyis a szövegállapot e tekintetben visszatért az első változatokhoz, de minden másban megőrizte átdolgozott szövegét, így egy új változat jött létre a korábbiak kontaminációjaként (C). A *Fullajtáros vers* azonban csak Toldy listáján szerepelt újra önálló címmel, a Kazinczy által Toldynak küldött listán nem. Az áttekintést szakaszonként végezzük el, az eltérések a bevezető versszakot leszámítva csekélyek.

	Fullajtáros vers	6. forrás	7. forrás
bevezető szakasz	–	A' négysorú stróphákat kár vala A' kétsorúak által eltolatni; Én még hatost is mertem. Halld csak ezt!	„A' négysorú stróphákat kár vala A' kétsorúak által eltolatni. S ezért Bessenyeit, és a' Henriás' Két fordítóját, méltán éri gáncs. Mi gondunk nekünk arra, hogy szegény Nyelvével mit csinál a' franczia? Voltér nem éri fel Poocsot soha. Én még hatost is mertem. Halljad azt
1. sz., 4. sor	a' bölcs és a' dőre,		ellene a' dőre,
6. sor	hajtók a' tetőre	kaptatok tetőre	
2. sz., 4. sor	meghata Pócsnak	meghatott Pontyim	meghatott Poocsnak
5. sor	Apolló maga	maga Apolló	maga Apolló
6. sor	szegdes	szögdel	szegdel
3. sz., 5. sor	csengő kerekéken	sférák' énekjeken	

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Rummy Károly Györgynek, 1811. január 27.

2. *Episztolák I.* A kézirat keltezetlen, s a szövegállapotok sorrendje sem ad elégséges alapot időponthoz kötéséhez: a két keltezett levéllel (1. és 3.) való összevetés csak négy apró eltérést mutat, két alak az első, kettő a harmadik forrásbelivel egyezik, s maguk a dátumok is több hónapos időtartamot jelölnének csak ki. Mivel azonban a kézirat (a papír és az íráskép alapján ítélve) szövegcsoporthoz tartozik az itt *Floralbus Phocidensis Római Arcászhoz* címet viselő episztolával (l. a következő szövegidentitást), így ennek keltezése a Vitkovics-episztolára is vonatkoztatható, azaz a mindkét költeményt tartalmazó egységes kézirat, az *Episztolák I.* 1811. február 26. és március 8. közé tehető.

3. Levél Szentgyörgyi Józsefnek, 1811. április 12.

4. Az aprónyomatvány kiadását a *Tövisék és virágok* nyomdai munkálataival egyidejűleg indította el Kazinczy. Erről először Horvát Istvánnak írott 1811. február 14-i leveléből értesülünk: „Vitikovics eddig vette Epistolámat. Arra kértem hogy nyomtattassa. A' Pataki typographiában nincs görög betű' és így a' φοβεροτατωνnak deák betűkkel kellett volna kirakattatni. Ez tartóztata hogy az Epistolát itt nem nyomtattatám. De más okom is vala reá: szeretném látni, hogy hendecasyllabus jambusaim mint állanak 22 sorban egy Columnára épen azokkal a' betűkkel. Megengeded e hogy kérhesselek, hogy Vitkovicsot a' kiadásra nógasd? Minthogy az az Epistola Aesthetici tárgyú Epigrammáimhoz nem volt volna illetlen, oda nyomtattatám vala; de ezt azért is nem akartam cselekedni, hogy az Index B[iblio]thecae Szechenyianaeben az Epistola' címje kiíratassék, 's fenn tartassék emlékezete, hogy a' Szent Cyrill' és Methodius' hitén lévőek között Vitkovics volt az első, a' ki magyarul írni méltóztatott.” (KazLev. VIII. 323., 1935. sz.) Vitkovics február 19-i köszönőlevelében ígéretet tesz a kinyomtatásra (KazLev. VIII. 335., 1941. sz.). Bár Kazinczy már március első felében reméli, hogy elkészült a kiadvány (KazLev. VIII. 382., 1957. sz.), a nyomtatáshoz majd csak egy hónappal később fogtak hozzá, Szemere Pál 1811. április 11-én írja: „Hőgyészi Úr már a' Budai Typogr. kezében van 's a' héten nyomtattatni fog. Küldjük akkor a' Correctur-Bogeneket.” (KazLev. VIII. 429., 1975. sz.) Ez meg is történhetett, mert Kazinczy május 18-án visszaküldte a korrektúrát, mely nemcsak a nyomtatás hibáinak javítását, de jelentős mértékű átdolgozást is tartalmazott, ezek egy részét Vitkovicsék javaslatai inspirálták (KazLev. VIII. 528–529., 2006. sz.; l. részletesen a szövegállapotok összevetésénél). Ekkor ígéri Kazinczy a címlapra kerülő metszet küldését is: „A' Sphinx Vignétjét a' vásárig e vagy épen vásárrkor venni fogja V.” A metszet a Montfaucon könyvéből 1792-ben készített rajzok egyikén alapult, e rajzait más alkalommal is használta hasonló célokra (részletesen l. a *Poetai Berek* keletkezésénél mondottakat, l. Papp, 2008., 194.). A küldemény május végén meg is érkezett, mert Szemere Pál május 24-én

kezdt, folytatólagosan írott levelének 31-i részletében írja: „Ma a' Hőgyésztt vittük fel a' typographiába. [...] A' szedő csudálkozott a' sok correction. – A' réz miatt alig ha két czímlap nem fog szükséges lenni. Kedden ismét által megyünk 's elvégezzük a' dolgot.” (KazLev. VIII. 554., 556.; 2011. sz.) A kiadványnak valóban két címlapja lett, de hogy volt-e második korrektúra, amint május 28-án Szemere gondolta, nem tudjuk (nem valószínű, mert a nyomtatvány a következő hónap közepére megjelent). Erről Vitkovics június 19-én számol be Kazinczynak, s küld néhány példányt (KazLev. VIII. 583. sz.). Kazinczy június 21-én és 22-én írott leveleiben még arról ír, hogy sem nyomtatott, sem kézírásos példánya nincs az episztolából, majd csak július 16-i levelében újságolja Szentgyörgyi Józsefnek: „Vitikovicshoz írt Epistolámnak exemplárjai valaha megérkeztek, 's imhol kedveskedem vele.” (KazLev. IX. 14., 2040. sz.; vö. VIII. 586., 596.; 2023. és 2025. sz.) A kiadvány külső címlapján 'Széphalom' szerepel a kiadás helyeként, de mint láttuk, a nyomtatás Budán történt.

5. A *Hazai és Külföldi Tudósítások* híre az aprónyomtatvány megjelenéséről, amely a szemelvényt is tartalmazta, a lap 1811. június 26-i számának Toldalékában található: „*Poetai Epistola Vitkovics Mihály Barátomhoz, a' Budai Görög Püspökség' Consistoriumi-Fiscálisához, azon Felekezetből első, sőt mind eddig egyetlen Írónkhoz.* – A' másik címlap: *Vitikovics Mihály Barátomhoz. Széphalom, 1811.* Vignette: Sphinx a' Bolondság' kezéből kiragadt bábbottal. 8dik rétbén, lap 16. Ára író papiroson 30, nyomtatón 24 kr. – – A' 15dik és 16dik lapnak következő versei szolgálnak recensio gyanánt: [itt következik a 22 soros mutatvány.]” E közleményre már július 1-én reflektál Ferenczy János Horvát Istvánnak írott levelében: „[Kazinczy] Vitkovicshoz írt verseit mikor küldöd meg? hogy elégedtek meg véle? Nékem allattomos tsipése nem tetszik tsak abbúl is, a' mit Kultsar közlött újságában. Utóbb a' Székely Poeta helett Rác Póétát fog énekelni!” (*Horvát István és Ferenczy János levelezése*, kiad. Soós István, Bp., 1990., 242–243.; a lapszám azonosítása: 282.) Az e forrás utáni mintegy jó tízévnnyi időszakból, amely a következő forrásig eltelt, a versre nézve mindössze Vitkovics 1819. április 24-i válaszlevelét ismerjük: „A' hozzám írt Epistolád a' te műved, változtassd, mint tetszik.” (KazLev. XVI. 355., 3727. sz.)

6. *Episztolák VI.*, ?1823–1824.

7. *Episztolák VII.*, eredeti lejegyzés: 1827, utólagos javítás: 1828.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az episztola gondolata ugyan 1809-ben felvetődhetett, de a megírás később történt. 1810 augusztusában az első hatvan sor készült el két nap alatt, majd a teljes vers az 1811. január 27. előtti napokban. Kazinczy rögtön elkezdte szervezni a kiadását, párhuzamosan a *Tövisék és virágokéval*, s közben magának is letisztázott egy példányt, másik ekkor keletkezett episztolájával. Az aprónyomtatvány 1811 júniusának közepén jelent meg, egy a korrektúrára májusban végrehajtott nagyobb átdolgozást követően. Újabb átdolgozására az 1820-as években került sor, kétszer szerepelt az episztolák összeírásaiban, s megtalálható az 1830-as gyűjteményes kötethez készült episztolalistákon is, ezek szövege azonban nem maradt fenn.

Magyarázatok

Vitikovics Mihály (1778–1829) költő, író. „Vitikovics Rác Papnak a' fíja 's első Magyar Író a' maga felekezetéből, melly annál több becsülést érdemel, minthogy Sztratimirovich nyelvünknek ellensége. Ez a' 35 esztendő forma korú ember felette szeretetreméltó ember, és stylusa *tulajdon keccsekkel* (ihm ganz eigene Reize) bír. 1809ben arra kért, hogy valami kis darabban tartsam-fel annak emlékeztet, hogy egymást ismertük, szeretttük; legalább azért érdemlem ezt, ugymond, mivel én vagyok az első görög a' ki *magyarul* írt.” (Szentgyörgyi Józsefnek, 1811. július 16., KazLev. IX. 14., 2040. sz.)

A Rumynak írott levél hosszú bevezetője magyarul (Doncsecz Etelka fordításában): „Amikor Wesselényihez címzett episztolámat írtam és a másikat Csereynek, úgy tűnt nekem, hogy a Természet aretalógussá akart tenni engem. Tegnap és ma fejeztem be egy Vitkovicsnak szóló episztolát, amelyet még augusztusban 60 jambusi sorig vittem, ez az episztola most valamivel több, mint 200 [sorból] áll –, s megjegyzem, hogy sok részletem készült a szatírához, amely bizonyos értelemben nem szerez sok tisztességet a szívemnek, – jöllehet e törekvés az éles érzelemből helyessé és

széppé fejlődhet. Ez a Vitkovicsnak szóló episztoła esztétikai témájú, s hasonlít Horatius Ibam forte via sacra [kezdetű művére]. Nem követtem el a plagizátor vétkét, minden a sajátom, de néhány szöveghelyen észrevehetőek a reminiscenciák és az utalások. Ha lenne költője Bécsnek – most egyet sem ismerek, sem Alxinger, sem Ratschky nem él már, s Collin is pusztán színházi költő – úgy lefordítanám németre, hogy ítéletét kérjem. Wesselényihez és Csereyhez címzett episztoláim úgynevezett heroikus episztolák – a pajkosság és a víg kedély művei. – Vitkovics egy görög pap fia (korábban Egerben, majd Budán élt), ahogy ifjabb fivére Budán van még most is; s ez az én Vitkovicsom az első Szent Cirill és Metód felekezetéből, aki magyarul költött, ugyan csak is prózában írva. E körülményt érdekesnek találtam, hogy felhívjam rá a figyelmet. A történet tehát ez: a legnagyobb záporban érkeztem meg, (Debrecen nincs megnevezve), s a fogadóban szálltam meg. Egy ficsúr, aki költőnek nevezte magát, durván tékozzal tömjénezéssel lépett oda hozzám, hogy ismeretséget kössön velem, s folyvást csak magáról és az irodalomról beszélt. Megkérdeztem a nevét, s hogy hol lakik, milyen volt a termés, hogy szolgálatban áll-e stb., hogy megszakítsam szövegét. Észrevette, s azt mondta nekem, hogy ő engem – miként Hercules Anteust – ki akar emelni eme sem velem, sem vele nem rokon evilági gondokból, s [mondandóját] ezzel zárta: Pittor’ anch’ io. A megszállott tekintete és hangja aggodalommal töltött el, hogy ha ő engem Anteusszá tesz, akkor bordáim stb., stb., s megadtam magam. Kérdezem, hogy versel-e? Kit választott példaképül: Rájnist, Szabót, Daykát és Virágot, ő [ekkor] dühösen nézett rám, s megkérdezte, hogy a hétköznapi életben is azt a szarkasztikus (ironikus) hangnemet alkalmazom-e, amelyet az írásban mutatok. Hogyan? Nos, a dicséret, amit te ezeknek és a hozzájuk hasonlóknak adsz, nem más, mint egy orgyilkos döfése, nem akarod őked magadra szabadítani, s érzéseidet sem akarod elhallgatni. Itt egy szabatos szerzőtől származó definíciót mondott, s kijelentette, hogy csak az tud magyarul, a’ ki || köztünk lett, köztünk nőtt, köztünk maradt-meg. *Én*. Mit jelent hát Önnek az a négy? Ő. Rossz versfaragók. *Én*. Általam nagyabecsültek. – Ott Ön engem mikor beléptem a’ haza’ fő Nem-tudom-mijének nevezett, s annak is kellett tartania. Itt [ez] csak az orgyilkos döfés pimaszsága. Míg az elhangzottak hatása alatt álltam, s elhallgattam, ő előhúzza verseit, s élőszóban és prózában elmesélte egy költemény tartalmát: az istenek a Szengellér’ hegyén gyülekeznek, és Árpád felvonultatja a magyar írókat. Jobbra a költőket, balra a prózaírókat. Jupiter megadja a jelet a versenyre, s az Emlékezzünk Réghiekről szerzője, majd Sylvester, Tinódi, Ilosvai, Szenci Molnár, Filiczki, Zrínyi és Gyöngyösi és »szegény Beniczki Uram« (a kifejezés annak kiadójától származik) szalad a két felé, s orrára esik. (Ez a lezárás ötször ismétlődik.) Különben az itt felsoroltakon kívül egy költő vagy prózaíró sem nevezetlik nevén. Végül [ez] következik [...] Közben a költő [így szól] a bolondhoz: Bizony szép! stb., éljenez, belelapoz a kéziratába, s [ezt] olvassa.”

fiscalis: ügyvéd.

Komám Uram: Jupiter.

Deukálión és Pyrhha: mitológiai emberpár, akik a vízözön után a maguk mögé dobált kövekből teremttették újra az emberiséget.

Szürke-ló: fogadó Pest-Budán.

Humillimus: alázatos szolgálja.

Hőgyész: „a’ Hőgyész névnek nincs célzott originálja. Ő az egész genus repraesentánsa, és nem Individuumé.” A minta inkább irodalmi volt: „Czélomra nézve legjobb volt egy dévajkodó tónusú Episztoła, melly a’ Horác Ibam forte via sacrája szerint egy kostökört hordó pimasz Literátort csipkedjen.” (KazLev. IX. 15., 2040. sz.; a Horatius-utalás: Szatírák I. 9., kezdősor.)

Máté-Szalka/Böngészháza: a valós helynév kialakulását, majd az ezáltal kialakult sértődéseket egy 1815-ös levelemben hosszan leírja Kazinczy (3064. sz.), nyilván ezek az események késztették a név megváltoztatására itt és a továbbiakban (pl. Szatmár – Körönd).

Anteusch: Anteusz Poszeidón és Gaia fia, akit Héraklész csak a levegőbe emelve tudott legyőzni, mert ereje a földdel érintkezve megújult.

„Nagyítva látni mások’ [másnak; a’ mások] érdemét / A’ tévedésnek egyyik szép neme: e két sor szerepel önállóan a Berzsenyinek írott 1810. augusztus 26-i levélben, a következő sorok kíséretében: „Pesti barátim, igen is, valóban igen is, engem imádnak. Szántszándékkal tartom-meg kifeje-

zésedet. – Én túl vagyok azon, hogy a’ tömjén nékem kedves csiklandást csináljon, sőt pirít, mind-
ég pirít. De

Nagyítva látni a’ mások érdemét

A’ tévedésnek egyik szép neme.

A’ ki mást csudál, ha Istene el nem hagyja, felül fogja haladni a’ Csudáltat. Ez az az ok a’ melly miatt én azt fiatal emberekben elnézem, sőt igyekszem elnyerni.” (KazLev. VIII. 64., 1825.; BerzsényiLev., 2014., 152.) E két sort Abafi Lajos és nyomán Gergye László önálló versként közölte, *Szép tévedés* címmel (Abafi, 1879., I. 75.; Gergye, 1998., 106.), de csak Abafi Lajos és Főrizs Gergely jelzi, hogy a Vitkovics-episztola részletéről van szó (Abafi, 1879., I. 230.; BerzsényiLev., 2014., 778.).

Anch’io pittóre: Én is festő vagyok! Correggióinak tulajdonított mondás (l. ezzel a címmel Kazinczy epigrammáját, 303. szövegidentitás).

Energumenusz: rajongó, megszállott.

Sylvester (Erdősi) János (1504–1552 k.).

Szabó: Baróti Szabó Dávid (1739–1819).

Gvadányi József (1725–1801).

Földi János (1755–1801).

Ágisz’ Dallója: Bessenyei György (1747–1811).

Rájn József (1741–1812).

Dayka Gábor (1768–1796).

Virág Benedek (1754–1830).

gubó: nehéz felfogású, bolond.

Dieszpiter: Jupiter.

szakálás Regyekrel/Régiekről/Reghiekwel: utalás Csáti Demeter *Emlékezzünk régiekről* című XVI. századi krónikás énekére.

Tinódi jó Sebestyén: *Tinódi* (Lantos) Sebestyén (1515 előtt–1556) énekszerző.

Pesti Gábor, XVI. századi író, bibliafordító.

Ilosvai Selymes Péter (1520 k.–1580 k.) énekszerző, a Toldi-história írója.

Szenczi-Molnár: Szenci Molnár Albert (1574–1634).

Filiczkiye: Filiczky János (1580–1622) költő.

Zrínyi Miklós (1620–1664).

Gyöngyösi István (1629–1704).

Beniczki Uram: Beniczky Péter (1606–1664) költő.

Gyárfás/Arbi: fantázianevek (legalábbis Gyárfás néven nem találtunk azonosítható szerzőt).

dóka: dolmány alakú kabát.

Hans Sachs (1494–1576) német mesterdalnok.

Pázmány Péter (1570–1637).

Phaethon gyászos bukása: Héliosznak, a Napistennek a fia, aki egy napig hajtotta a Nap szeke-
rét, de letért a kiszabott pályáról, s Zeusz agyonsújtotta.

szárnyas paripa: Pegazus, a műzsák szárnyas lova.

Pontyi: Bessenyei György *A’ Filozófus* című drámájának egyik szereplője.

Pócs: Poóts András (1740–1747 között – 1812), költő, itt (ahogy máskor is) a rímes verselés
negatív példaként említődik.

Apolló: Apollón, a költészet istene.

Pythagorás: Püthagorasz (i. e. 570 k. – 480 k.) görög filozófus.

Pipszem/Márkfim: Dessewffy József (1771–1843).

Szemere Pál (1785–1861).

Kölcsey Ferenc (1790–1838).

Eger: Vitkovics Mihály egri származású volt.

Cyrell és társa: Cirill (827–869) és Metód (815 k.–885) említésével Vitkovics felekezetére törté-
nik utalás, apja, nagyapja görögkeleti pópa volt.

Horányi Elek (1736–1809), piarista irodalomtörténet-író.

Pápay Sámuel (1770–1827) irodalomtörténet-író, Vitkovics tanára.

Meséid: Vitkovics meséi és versei, köztük epigrammái majd csak 1817-ben jelentek meg.

Lessing, Gotthold Ephraim (1729–1781), itt meséire történik utalás, melyeket Aszalay János magyar fordításában Kazinczy adott ki 1793-ban.

φοβεροτατῶς: „A’ berekesztésre Vitkovicsnak közelítő házassága szép alkalmat nyújt. ’S a’ φοβεροτατῶς szónak szép hasznát vehetém, – Szemere ír, hogy Vitkovics és Popovits Theodosia a’ vacsora mellett sokat caresszíroztak új görög nyelven, ’s Szemere kérdést teve, mit tesz az a’ minden nyomon előforduló φοβεροτατῶς ’s örvendő látta, hogy a’ rettenetes szóval a’ Görög éppen úgy él, mint a’ magyar, ’s a’ schrecklich-chel a’ német. – A’ versbe a’ metrum miatt a’ Superlativus illet, de a’ mellyel ők nem élnek. Ezért távoztam-el a’ szokástól.” (KazLev. IX. 15., 2040. sz.)

156. SZÖVEGIDENTITÁS

Kecskeméti Floralbus Phocidensis Római Arcáshoz/

Eggy Római Arcáshoz

1811. február 24.

1.	Kecskeméti Floralbus Phocidensis Római Arcáshoz. Febr. 24d. 1811.	MTAK Ms. 4750/46.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Cseréy Farkasnak, 1811. február 26.)	1811	A	214.
2/1.	Floralbus Phocidensis Római Arcáshoz	RGy Szemere Tár III., 53–55.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Episztolák I.)	1811	A	–
2/2.			Utólagos javítások.		1811	B	
3.	Eggy Római Arcáshoz. 21. Febr. 1811.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 135., 22. darab (47a–48b + 44ab, a vers ez utóbbin).	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Berszenyi Dánielnek, 1811. március 8.)	1811	B	217.

Megjelenések

1. KazLev. XXII. 271–272. (5515. sz.). Váczy János a verset nem közli, nem is említi, pedig az *Erdélyi Múzeum* forrásként használt közlése (1907. 6. sz., 395–398.) lábjegyzetben kiadta a Berszenyi-levélléhez viszonyított eltéréseket.

2. Gergye, 1998., 156–157.

3. KazLev. VIII. 358–363., a vers: 362–363. (1955. sz.); BerszenyiLev., 2014., 194–201., a vers: 199–201.

Abafi Lajos (1879., II. 45–47.) *Egy arcáshoz* címmel az 1836-os Bajza–Toldy-kiadás (207–208.) ugyanezzel a címmel közölt szövegét veszi át, amely több helyen az ismert forrásokban nem szereplő megoldásokat tartalmaz, Abafi a jegyzetekben adja meg a Berszenyi-levéllé szövegének ehhez viszonyított eltéréseit.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Az 1. és a 3. forrás eltérő napot ad meg keletkezési idő gyanánt: 1811. február 21. és 24. A kettő közül az 1. forrásban szereplő február 24. a helyes, legalábbis Kazinczy ezen a napon Szemerének írott levelében egyértelműen így nyilatkozik: „Ma egy Epistolát írtam mintegy 50 jambusban, egy Római Arcáshoz, ki hozzám deák Sapphicust küld.” (KazLev. VIII. 349., 1949. sz.) Ez a ’ma’ hajnalit jelent, amint az a Cseréy-levéllében olvasható („reggel kész vala a’ vers”), s így a 23-ról 24-re virradó hajnalra kell tennünk az episztola megszületését (a Szemeréhez szóló 24-i levelet, mint a

szövegből kiderül, még az este beállta előtt írta, így a másik e napon készült levél, az 1947. sz. Berzsenyihez írott ez után készült). Az is megerősíti a 24-i dátumot, hogy Szemerének e levéllel egy 21-én írott hosszabb értekezését küldi *Az új szókról*, maga a levél e kézirat datált címlapjának hátoldalára van írva, nemigen tételezhető fel ebben az esetben az elírás Kazinczy részéről. A 3. forrásban szereplő február 21-i dátum esetében viszont az elírásen kívül nem tudunk más magyarázatot adni az eltérésre, a Cserey-levél alapján kizárható az is, hogy több napra elhúzódott volna a megírása.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 3 szövegforrás 4 szövegállapotot őrzött meg, a 2. forrásban utólagos javítások találhatók, melyek lényegében az 1. forrással egyező szövegállapotból a 3. forrással egyezőt alakítják ki. A legnagyobb változtatás a 33–39. sorokban végzett átrendezés és azzal összefüggő átírás:

[1.] és 2/1. forrás	2/2. forrás és [3.]
Nem messze [1.] 'S száz öltre a' háztól egy szent tölgyliget, 'S felül azon mustot hozó tetők, termő [1.]	<i>És kétszer hat helység' szemlélete,</i> 'S ezek között a' Borsi' 's Újhelyé,
Eggy kis pataknak játszódo futása,	< Eggy kis pataknak játszódo futása,> – [3.]
<i>És kétszer hat helység' szemlélete,</i> 'S ezek között a' Borsi' 's Újhelyé; –	'S száz öltre a' háztól egy szent tölgyliget, 'S felül azon mustot hozó tetők,
Ha malmainknak zörgéseik az éj'	Ha malmainknak zörgéseik az éj'
Tündér csendében, 's csak kelet felől	Tündér csendében, <'s csak kelet felől> 's egy szelíd pataknak Tündér csendében, 's egy szelíd patak, [3.]
	<Játékos hempelygése, 's dél felől> Játszó futása 's dél 's kelet között Melly játszva fut tovább, 's kelet felől [3.]

Jól látható egyrészt a sorpárok cseréje, amely a 2. forrásban átszámozással történt, közöttük egy sor ki lett húzva, illetve ennek átirat változata a részlet végére került, kialakítása több lépésben történt. Az 1. és 3. forrásokban e fázisokhoz képest még néhány további apróbb eltérés is megfigyelhető, a legnagyobb az utolsó sor újírása a 3. forrásban.

A vers többi része csak apró eltéréseket mutat az 1. és 3. szövegállapotok között:

27. sor: Kinél – Kiknél

30. sor: szokásnak bábonájira – szokás' vak babbonájira

32. sor: Messzére nyúlt rétek, – Messzére elnyúló rét, 's

42. sor: inkább még – még inkább

43. sor: sors' vad csapásinak – sors' üldözéseinek

47. sor: lásson – lássa ezt

A felsorolt módosítások az utolsó kettő kivételével megjelennek a 2. forrás javításaiban. Az 1. forrásban ugyancsak vannak javítások, amelyek a legelső kidolgozás megoldásait őrizhették meg. Mindezek alapján két szövegállapotot különítünk el (1., 2/1.: A; 2/2., 3.: B).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Cserey Farkasnak, 1811. február 26.

2. *Episztolák I.* A kézirat datálatlan, együtt szerepel benne a jelen vers a Vitkovics-episztolával. Keletkezési idejére a szövegállapotok sorrendjéből lehet következtetni: mivel itt történt meg az elsőből a harmadikba való átalakítás, ezért logikailag e kettő közöttre tehető, vagyis február 26. és március 8. közé.

3. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1811. március 8.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás 1811. február 24. hajnalban való megszületését követően március 8-ig három forrásban, két változatban öltött testet, későbből nem maradt fenn szövege. Nem jelent meg nyomtatásban, de kiadásának tervéről maradtak fenn adatok. Kazinczy 1817. január 25-én az *Erdélyi Múzeumban* közlendő verseiről ír Döbrenteinek: „Inkább akarnám hogy vagy Cserey Farkashoz írt Epistolámat, vagy ezt: Arkádiának kedves Pásztorához, vagy az Orczy után dolgozott Bugaczi Csárdát vennéd-fel. De akármellyiket veszed-fel, kérlek, tőlem várd újabb leírásaikat, mert mindeniken tettem változtatásokat.” (KazLev. XV. 36–37., 3368. sz.; az átdolgozás a kezdősört is érintette, hiszen itt ’kedves’ áll a korábbi ’jámbor helyett.’) Az 1830-as verslistákból pedig tudható, hogy ekkor is számolt kiadásával az episztolák között.

Magyarázatok

A levelek kísérősoraiból kiderül (s hasonlóan nyilatkozik Sipos Pálhoz február 28-án írott levelében is, melyhez ugyancsak mellékelve volt a vers, KazLev. VIII. 355., 1952. sz.), hogy az episztola címzettje egy bizonyos Tometzi nevű piarista szerzetes, aki Kazinczynak verset küldött. Váczy János jegyzetében Csaplár Benedek szóbeli közlésére és Révai-monográfiájára (*Révai Miklós*, Bp., 1881., I. 101.) hivatkozva azonosítja: „Toméczy (néhol Thomeczy) Ferenc”, s rövid életrajzi összefoglalót közöl (KazLev. VIII. 649.), mely szerint 1743-ban született, 1760-ban lépett a rendbe, tanárkodott többek között Kecskeméten is (talán innen Kazinczy utalása az 1. forrás címében), majd 1773-tól mintegy harminc éven át tábori lelkész, 1804-től tisztelebeli kanonok a krakkói egyházmegyében. Ezen adatokat megerősítik a piarista rend történetét feldolgozó munkák említései is (Balanyi György, Biró Imre, Biró Vencel, Tomek Vince: *A magyar piarista rendtartomány története*, Bp., 1943., 165.; Pallmann Péter: *A magyar piaristák II. József uralkodása alatt*, Bp., 1914., 94.), noha apróbb eltérések vannak, pl. a születési hónapban és napban (*Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum 1666–1797*, Bp., 1998., 387., ez utóbbi kötetre Balogh Piroska hívta fel a figyelmemet). Nem esik szó azonban egyik helyen sem a sátoraljaúj helyi tartózkodásáról, sem halála idejéről s a római Arcadia-társaság tagságáról sem. Az Arcadia-társaság kezdetektől 1800-ig terjedő tagnévsorában nincs meg a neve (Anna Maria Giorgetti Vichi: *Gli Arcadi dal 1690 al 1800 – Onomasticon*, Roma, 1977., a kötetre Bitskey István hívta fel a figyelmemet), s nem találjuk meg Várady Imre összefoglaló munkájában sem (*La letteratura italiana e la sua influenza in Ungheria*, I–II., Roma, 1933–1934.; a kötet ellenőrzéséért Doncsesz Etelkát illeti köszönet). A magyar szakirodalomban van utalás arra, hogy a 19. században tagja lett a társaságnak egy bizonyos Töméczy Ferenc (l. Sárközy Péter: *Et in Arcadia ego – Magyarok és a XVIII. századi Itália*), in ItK 1983., 249.; vö. Kovács Sándor Iván: *Kutattam Arkádiában én is...*, in ItK 1990., 716.), aki a név hasonlósága alapján nagy valószínűséggel azonos lehet a szóban forgó személlyel, így azonosítja Zambra Alajos (*Metastasio és a magyarországi iskoladráma a XVIII. században*, EPhK 1919., 58., lábjegyzetben, Töméczy néven) és Sárközy Péter is (*„Az olasz negédes kertjében” – Az arkádkus költészet és a 18. századi magyar irodalom*, Bp., 2008., 195., 212.). E névről sem találtunk azonban további adatokat, nem szerepel Horányi Elek piarista írókról szóló lexikonában sem (*Scriptore piarum scholarum, I–II.*, Buda, 1808–1809). Az adat forrása mind Zambra Alajosnál, mind Sárközy Péternél Kazinczy, vagyis e versre és a vonatkozó levelekre utalnak jegyzetben.

Kecskeméti Florallbus Phocidensis Római Arcáshoz: „E’ napokba egy Tometzi nevű piarista, ki második levelében magát Florallbus Phocidensis Arcas Romanus nevezettel subscribálta, levelével keresett meg.” (KazLev. VIII. 355., 1952. sz.)

pedestris Musa. Horat.: „az az alant-stylusú” (Kazinczy jegyzete a Cserey-levelben). Mint Csereynek írja: „az Epistola négy első sora a’ Horátz *Celso gaudere* etc. imitatioja”, az utalás az Episztolák I. 8. darabjára vonatkozik.

gyenge lyányom’ szenvedése: lentebb meg is nevezi, hogy Thalie, azaz harmadik gyermeke, Kazinczy Anna Sophronia Thalia Therezia (1809–1863) betegségéről van szó.

Koppi Károly (1744–1801) piarista történetíró. Kazinczy Csereynek írja, hogy ’Tometzi’ „hoz-
zám írt deák Sapphicus ódája *Koppit* emlegeti, ’s úgy szóll hogy látom, hogy Berlint ismeri”, itteni
emlétese és az ehhez fűzött két jegyzet tehát erre reflektál.

kedves asszony, két szép kisdédével: Kazinczy saját feleségére utal.

Guidó: Reni, Guido (1575–1642) olasz festő, rézmetsző, szobrász.

Újhely’ s Borsié: „Borsiban született Rákóczy Fer. Zrínyi Ilonától; – Újhely az a’ hely, a’ hol a’
Reformatio leg előbb predikáltatott a’ Magyar földén.” (Kazinczy jegyzete a Berzsényi-levéiben.)
A jegyzetben II. Rákóczi Ferencre (1676–1735) és anyjára, Zrínyi Ilonára (1643–1703) utal Kazinczy.

Itt Arcádia: nagyon hasonló két szonettjének zárata is (*A’ Sonett’ Múzája, Fény és homály*).

157. SZÖVEGIDENTITÁS

Az ő képe

1811. május 1.

1/1.	Az ő képe. magá- nak távolléte alatt.	MTAK K 633/VI., 148ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	1811– 1812/?	A	991.
1/2.			Archivált egyidejű javítások.		1811– 1812/?	Ba	
1/3.			Utólagos javítás.		1813– 1823/?	Bc	
2.	Az Ő képe. magá- nak távolléte alatt	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 115., 119. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Rumy Károly Györgynek, 1811. május 1.</i>)	1811	Ba	219.
3.	Az Ő képe. magá- nak távolléte alatt.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 135., 23. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Berzsényi Dánielnek, 1811. május 3.</i>)	1811	Ba	220.
4.	Az Ő képe. magá- nak távolléte alatt.	RGy, Szemere Tár III., 271–272.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kölcsey Ferencnek, 1809. május 3.</i>)	1811	Ba	221.
5.	AZ Ő képe. Sophiem ekkor Kázmértné vala.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 26., 4. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Cserey Miklósnak és Cserey Farkasnak, 1811. május 11.</i>)	1811	Ba	223.
6.	AZ Ő képe, ma- gának távollété- ben.	Bajza–Toldy, 1845., 237–246., a vers: 244.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (<i>Szentgyörgyi Józsefnek, 1811. november 6.</i>)	1811	Bb	232.
7.	Az ő képe, magá- nak távolléte alatt.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 115., 162+163. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Rumy Károly Györgynek, 1812. április 30., május 3.</i>)	1812	Ba	286.

8/1.	Az ő képe.	Hat Sonett Kazinczytól és Szemerétől, Pest 1812. (MTAK 625., 99a.)	Apró-nyomtatvány.	Csoportos. (<i>Hat Sonett.</i>)	1812	Ba	671.
8/2.		MTAK 625., 99a.	Utólagos javítások a nyomtatványon.	Csoportos. (<i>Magyar Régiségek II.</i>)	1813	Bc	
9.	Az ő képe.	Hébe, 1823., 31.	Évkönyvrészlet.		1822/ 1823	Bc	827.
10.	Az ő képe.	OSZK Analekták 2971., XII.d.	Autográf tisztázata.	Csoportos. (<i>Kései szonett-csomó I.</i>)	1823– 1827	Bc	–
11.	Az ő képe.	MTAK K 642., 139a.	Autográf tisztázata.	Csoportos. (<i>Kései szonett-csomó II.</i>)	1827	Bc	–
12.	Az ő képe	MTAK K 622., 146a.	Autográf tisztázata.	Csoportos. (<i>Kései szonett-csomó III.</i>)	1830– 1831	Bc	1220.

Megjelenések

2. KazLev. VIII. 473–478., a vers: 474–475. (1993. sz.).
3. KazLev. VIII. 481–482., a vers: 482. (1995. sz.); BerzsenyiLev., 2014., 214–215., a vers: 215.
4. KazLev. VIII. 482–484., a vers csak első sorával (1996. sz.).
5. KazLev. VIII. 492–502., a vers csak első sorával (2000. sz.).
6. KazLev. IX. 136–140., a vers csak első sorával (2091. sz.).
7. KazLev. IX. 430–436., a vers csak első sorával (2220. sz.).
11. Gergye, 1998., 49.

A *Handbuch*, a Bajza–Toldy-kiadás és Abafi Lajos közlése az utolsó három szövegforrás szövegével mutat egyezést, ez utóbbiban leszámítva a 'zsalu' franciás írásmódját, mely a korábbi forrásokban fordul elő (Handbuch, 1828., 14.; Bajza–Toldy, 1836., 19.; Abafi, 1879., I. 49–50.). A *Handbuch* esetében más adatok alapján bizonyítható, hogy a 10. forrás alapján történt a kiadás.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Mint Kazinczy a *Pandekták*ban írja, az első strófát 1811. április 30-án írta, a verset egészében május 1-én fejezte be, ezt az időpontot nevezi meg leveleiben is keletkezési időpontként. A megírás körülményeit, felesége képének elhelyezkedését a szobában, a hajnali fényt és a jelenethez kapcsolt érzéseket jegyzetében, leveleiben részletezi, ezeknél több információval nem rendelkezünk.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 12 szövegforrás 15 szövegállapotot őrzött meg. Az 1. forrásban három szövegállapotot különíthetünk el, az első kettő Kazinczy autográf archiválási tisztázataiban maradt fenn, a harmadik mindössze egyetlen sort érintő javítás, melyet utólag jegyzett fel az adott sor után. Az aprónyomtatványon (8.) utólag kézzel végzett javítások jelentik a második szövegállapotot. Van még egy további nyomtatott forrása is a versnek: a *Pannóniában* Rummy Károly György közölte Kazinczy három szonettjét (*A' Sonetto 's Muzsája, November' 11-dike 1814., Az ő képe, magának távolléte alatt*), német fordítással és némi kommentárral (*Pannónia*, 1819. november 20., 63. sz., 278.). Kazinczy 1820. január 31-i levelében köszöntö meg Rumynak a közlést, de egyben jelezte, példákat

is említve, hogy a magyar szöveg közlése hibás („ung. Text ist fehlerhaft”, KazLev. XVII. 37.; 3820. sz.). Ezt mint nem Kazinczytól származó, hibás szövegű (valójában átdolgozás előtti) közlést nem vettük figyelembe önálló szövegforrásként (szövegállapota egyébként a Rumynak másodjára küldött szöveggel egyezik meg, l. a 7. forrást).

Az eltéréseket soronként tárjuk fel, s az utolsó oszlopban adjuk meg, melyik megoldás mely forrásokban szerepel. Az első archivált lejegyzés (1/1.) szövegállapota jelentősen különbözik az összes többitől, ebből csak azokat az eltéréseket vettük fel a táblázatba, melyek esetében a többi forrásban is megoszlás mutatkozik (a forrást magát közöljük, részletes elemzését l. Gergye, 1998/M., 76–78.).

sor	szövegeltérés	forrás
1.	a' Hajnal az Hajnal	1–6., 8/1., 11. 7., 8/2., 9–12.
2.	csak lopva csúsz még a' fény a' fény csak lopva csúsz még a' fény orozva csúsz-be a' fény orozva lebben	1/1. 1/2–6., 8/1. 7. 1/3., 8/2–12.
4.	újra gyúlasztod gyúladni érzem ébredni érzem	1/1. a többi 6.
6.	képre hányom képnek hányom képnek küldöm	1/1., 6–7. 1/2–3., 8–12. 4–5.
8.	süllyedt süllyede	1–9. 10–12.
11.	Panasz, csaták, frígy, Vád, harcz, megbánás, Vád, harcz, kesergés, 's új új forradások új meg új alkvások 's új új alkvások 's új meg új alkvások	1/1. a többi 6. 1/1. 1/2–2., 7., 8/2–12. 3–5., 8/1. 6.
13.	'S ím a' Nap Kél a' Nap Im a' nap jalouxnyiláson zsalunyiláson	1/1. a többi 2. 1–5., 7–8. 6., 9–12.
14.	körülte körüle	1/1., 2–8. 1/2., 9–12.

Az 1/1. forrás említett különállása a jelen táblázatból is megállapítható, ezt a szövegállapotot önálló változatnak tekintjük (A). Az ezen végrehajtott javítások, melyeket Kazinczy saját elmondása szerint ugyancsak hűségre törekedve archivált, már az új változatot alakították ki, mely lényegét tekintve változatlan maradt a többi forrásban is. Ezen az új változaton belül alváltozatot (Ba) jelentenek a levelek (közöttük a 6. forrás egyedi megoldásokat mutat, ezért ezt is alváltozatként vettük számításba: Bb, de meg kell jegyezni, hogy utólagos publikációról van szó, így az eltérések nem biztos, hogy autentikusak). Az aprónyomtatványon végrehajtott javítások jól láthatóan dokumentálják a szövegalkulást: ezek minden esetben a későbbi forrásokkal egyeznek meg, miként a *Pandekták*-csomóban feljegyzett egyetlen utólagos javítás is (1/3.), így ezek együttesen újabb alváltozatot képeznek (Bc).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Pandekták* ezen csomójának első két szövegállapota 1811–1812-ben, a harmadik 1813–1823 között keletkezett (részletesen l. A' *Grátziákhoz/Az áldozó* jegyzetei között, 111. szövegidentitás).

2. Levél Rummy Károly Györgynek, 1811. május 1.

3. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1811. május 3. A levél mellett keretes külön lapon van mellékelve a vers, mint a május 22-én küldött A' *Margit'-Szigetén* esetében.

4. Levél Kölcsey Ferencnek, 1811. május 3.

5. Levél Cserey Miklósnak és Cserey Farkasnak, 1811. május 11.

6. Levél Szentgyörgyi Józsefnek, 1811. november 6.

7. Levél Rummy Károly Györgynek, 1812. április 30., május 3. A vers a levél mellékleteként található önálló írásban van, amely egy kiadni szándékozott recenzió Helmeccy frissen megjelent szonettjéről, melyet április 19-én kapott kézhez Kazinczy (l. a 2209. és az 5777. sz. leveleket). A vers magyar szövege után ott található a német fordítás is, ami Rumynak írott korábbi levelében is olvasható, itt nem közöljük újra (l. a 2. forrást, a 219. sz. vers után).

8. Az aprónyomatvány 1812 augusztusának végén került nyomdába Kazinczy tudta nélkül, aki szeptember közepén vehette azt kézbe. A kézzel rávezetett javítások 1813 legelején, a *Magyar Régiségek és Ritkaságok* II. kötete számára készült átdolgozással kapcsolatosak.

9. Az 1823. évre szóló *Hébe* évkönyv 1822. október második felében jelent meg (l. Kazinczy ekkori levelezését és Váczy János jegyzetét, KazLev. XVIII. 173., 176–178., 513.).

10. *Kései szonett-csomó I.*, 1823–1827.

11. *Kései szonett-csomó II.*, 1827.

12. *Kései szonett-csomó III.*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás 1811. május 1-i megszületésekor rögtön jelentős átdolgozáson esett át, ekkor jött létre az elsőhöz (A) képest újnak minősíthető változat (B), amely érvényben volt a pálya végéig. A Ba és Bc alváltozatok közötti átmenet 1813 elején történt, mikor is a Horvát-féle kiadást átdolgozta Kazinczy a *Magyar Régiségek és Ritkaságok* tervezett II. kötete számára, tehát az 1811–1812 során érvényben volt kidolgozás után az új egészen a pálya végéig nem változott már.

Magyarázatok

A Rumynak írott 1811-es levél (2.) magyarul (Doncsecz Etelka fordításában): „Ágyam [az ábrán] az a.-nál található. Szemben, a 10 láb magas falon a Sophie-t ábrázoló olajfestmény függ. A kép tökéletesen eltalált és kiválóan megfestett. Egy ifjú, komoly leány [látható rajta], s a képen – az évek változása ellenére – még mindig felfedezhetők vonásai. A kép egymagában függ ott, nem vesz körül más képek és festmények. Így amint felnyitom szememet, a képet látom, mert a hajnalpír az egész szobában e helyecskét világosítja meg először. – S most [következzék] szonettem. [...] Az utalás Tassora vonatkozik: Teneri sdegni e placide e tranquille Repulse etc.” A hivatkozott mű: Torquato Tasso: *A megszabadított Jeruzsálem*, XVI. ének, a 25. strófa kezdete.

A Rumynak írott 1812-es levél (7.) magyarul (Doncsecz Etelka fordításában): „Mivel mostanáig egyetlen hibátlan szonett sem jelent meg nyomtatásban magyar nyelven, így recenzióink végén idézni akarunk egyet azok közül, amelyeket Kazinczy költött, s egyúttal mellékelnénk annak hű fordítását is. Talán hogy egy magyar – akitől nem idegen egy vers felolvasásának művészete, s van érzéke ahhoz, hogy a hiátust hangkihagyással összeolvassza – itáliai fülek előtt felolvassa, s ez majd a magyarok zengő nyelve fölött helyes ítéletet hoz.”

158. SZÖVEGIDENTITÁS

A' Margit'-Szigetén

1811. május 6.

1.	A' Margit Szigetén. 1800. Júli 30d. midőn Kufsteinből Munkácsra vitettünk.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 26., 4. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Cseréy Miklósnak és Cseréy Farkasnak, 1811. május 11.)	1811	Aa	224.
2.	A' Margit-Szigetén, Júli 30d. 1800.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 166ab, a vers: 166a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Kis Jánosnak, 1811. május 12.)	1811	Aa	225.
3.	A' Margit'-Szigetén. 1800. Júli, 30d.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 135., 24. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Bersenyi Dánielnek, 1811. május 22–23.)	1811	Aa	229.
4.	Ujabb meglátása (tudniklik Hirgeist Nininek.) a' Margit szigeten, 1800. Júli. 31d. (midőn Munkácsra vitettünk.)	Bajza-Toldy, 1845., 237–246., a vers: 245.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (Szentgyörgyi Józsefnek, 1811. november 6.)	1811	Aa	233.
5.	Ninihez. midőn a' Margitszigetén 1800. Júli. 30d. öt esztendő múlva azután hogy 12 esztendőskorában láttam volt először, ismét meglátám.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 118.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Bersenyi Dánielnek, 1812. április 2.)	1812	Aa	283.
6.	A' Margit Szigetén. 1800. Jul. 30-d.	Erdélyi Muzéum, 1815. IV. 41.	Folyóirat-közlés.		1815	Ab	776.
7.	Báró Prónay Simonné; még akkor Hirgeist Niny. A' Margit'-szigetén, Pest mellett. 1800. Júli. 30d.	MTAK K 633/III., 198b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Pandekták.)	?	Ac	998.
8.	A' Margit-Szigetén. 1800. Július' 30d.	MTAK K 642., 136ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Kései szonett-csomó II.)	1827	Ad	–
9.	–	MTAK K 634., 236a–237a (a vers: 237a).	Autográf tisztázat.	Műrészlet. (Pályám emlékezete II.)	1828–1829	Ae	–
10.	–	MTAK K 634., 100a–101a (a vers: 101a).	Autográf tisztázat.	Műrészlet. (Pályám emlékezete III.)	1829	Ae	–
11.	–	MTAK Tört. 4r. 70., 211–213. (a vers: 213.).	Autográf tisztázat.	Műrészlet. (Pályám emlékezete V.)	1829	Ae	–

Megjelenések

1. KazLev. VIII. 492–502., a vers csak első sorával (2000. sz.).
2. KazLev. VIII. 502–504., a vers: 502–503. (2001. sz.).
3. KazLev. VIII. 534–537., a vers csak kezdősorával (2009. sz.); BerzsenyiLev., 2014., 216–220., a vers: 219–220.
4. KazLev. IX. 136–140., a vers csak első sorával (2091. sz.).
5. KazLev. IX. 371–373. (2190. sz.), a máshová sorolt kéziratlanon található versek nem kerültek be egyik levelezéskötetbe sem (l. erről a 173. szövegidentitás jegyzetét); BerzsenyiLev., 2014., 253–257., a vers: 257.
8. Bajza–Toldy, 1836., 16.; Abafi, 1879., I. 47–48.; Gergye, 1998., 47–48.
10. PEml., 2009., 659–661., a vers 660–661.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy minden forrásban egybehangzóan adja meg a keletkezési időpontot: 1811. május 6., ez szerepel verslistáján is (MTAK K 622., 169b, l. a Függelék 6. darabját).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 11 forrás ugyanennyi szövegállapotot őrzött meg. A 7. forrás javításai az íráskép alapján egyidejűek, így (akár korábbi korrekciók archiválásai, mint az egész kézirat, akár az archivált tisztázaton a lejegyzéskor végzett módosítások) nem tekinthetők új lejegyzési fázisnak. Az eltéréseket soronként tárjuk fel, s az utolsó oszlopban adjuk meg, melyik megoldás mely forrásokban szerepel.

sor	szövegeltérés	forrás
cím	rövid cím, a történet leírása a levelek kísérősoraiban hosszabb cím, a lány megnevezésével csak rövid cím a helyszín, dátum megadásával cím nélkül, a részletezett történetbe ágyazva	1–3. 4–5., 7. 6., 8. 9–11.
1.	tértem félre tértem vissza	a többi 4.
5.	Öt kínban töltött év Öt kín között élt év	a többi 8–9.
6.	Gyakor redőkkel Gyakor redővel <Gyakor> Gyengébb redőkkel Gyengébb redőkkel Gyengébb redővel	1–2., 5. 3–4., 6. 7. 8–9. 10–11.
	el tudá lepetni el tudá fedetni elkezdé lepetni	1–4., 6–7. 5. 8–11.
7.	Ninon talált több olyan szíveket Ninyd talált több olyan szíveket Talált Ninyd több olyan szíveket Ninon talált több égő szíveket Ninon talált több <ollyan> érző szíveket Nem lelt e Ámor érző szíveket	1–2., 6. 3. 4. 5. 7. 8–11.
8.	Kik néki, mint te, vágytanak tetszhetni Kik <néki, mint te, vágytanak tetszhetni> ... gerjedni Kik készek voltak Nínónért gerjedni	1–6. 7. 8–11.

9.	'S kilép a' partra. Lelke' fájdmában Kilép a' partra; 's lelke' fájdmában 'S kilép a' parton. Lelke' fájdmában Kilép a' partra. Lelke' bánatjában Kilép a' partra. <; 's l>Lelke' fájdmában Kilép a' parton. Lelke' bánatjában	1–2., 4. 3. 5. 6. 7. 8–11.
10.	Alélva Ájulva hív hű	1–3., 6–11. 4–5. a többi 8.
11.	lélegzést a' szép melly a' szép mely lélekzést	1–5., 7. 6., 8–11.
13.	Ninnyimmé Nincsimmé Ninonná	1–3., 5., 7. 4. 6., 8–11.
14.	e' hév, e' szent csók e' hív, e' szent csók e' szent, e' hív csók	1., 3., 6., 8–11. 2., 4–5. 7.

Az eltérések többsége vagy kivétel, vagy váltakozásjellegű (az 1., 5., 10., illetve a 6., 7., 9., 14. sorokban), ezekből a szövegalkulásra nézve megalapozott következtetés nemigen vonható le. A 11. és 13. sorok, ha mutatnak is némi ingadozást, már egyértelműbb tendenciát rajzolnak ki, amely szerint jelentősebb szövegmódosulás a 6–8. források körül figyelhető meg. A 8. sor (és még a 7. sor váltakozások utáni része) ezt egyértelműen megerősíti: az e két sor esetében a 7. forrásban végrehajtott javítások a korábbi szövegállapotok felől vezetnek a későbbiek felé, s a 8. sor esetében még csak a rímző van meg. Az nem állítható, hogy az előzmény a 6. forrás lenne, sokkal inkább valamely korábbi kézirat, melyet nem ismerünk, s amely a levelek előzménye is lehetett. A 8. forrástól kezdődően a szövegállapotok lényegi egyezést mutatnak. A cím esetében a levelek és a *Pandekta*-csomó (1–5., 7.) alapvetően egyező abban, hogy a cím vagy a kísérsorok információkat adnak az értelmezéshez, míg az önállóan publikált vagy publikálásra szánt forrásokban ez nem jelenik meg (6., 8.), a *Pályám emlékezete* verziói (9–11.) pedig cím nélküliek, viszont részletesen kifejtett történet keretében illeszkedik a vers. A 7–8. sor és a cím alapján tehát, eltekintve a kivételektől és az ingadozásoktól, két egymással nem mindenben egyező szövegalkulás rajzolható meg. Ha mindkét markáns kritériumot érvényesítjük, akkor viszont differenciáltabb kép bontakozhat ki előttünk, s a következő alváltozatokat különíthetjük el az egységes szövegváltozatnak tekintett szövegidentitáson belül: az elsőt a levelek jelentik (Aa), a másodikat az *Erdélyi Múzeum* közlése (Ab), a harmadikat a *Pandekták* archivált és javított példánya (Ac), a negyediket a pályavégi gyűjteménybe szánt kidolgozás (Ad), az ötödiket a *Pályám emlékezete* verziói (Ae).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Cserey Miklósnak és Cserey Farkasnak, 1811. május 11.
2. Levél Kis Jánosnak, 1811. május 12.
3. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1811. május 22–23. A levél mellett keretes külön lapon van mellékelve a vers, mint a május 3-án küldött *Az Ő képe magának távolléte alatt* esetében, a május 23-i keltezésű rész ennek az aljára van írva.
4. Levél Szentgyörgyi Józsefnek, 1811. november 6.
5. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1812. április 2. (a versmellékletéről l. az 1812. február 3-i Dessewffy-episztola jegyzetét, 173. szövegidentitás, 4. szövegforrás).
6. Az *Erdélyi Múzeum* 1815. évi IV. füzeté 1816 márciusának első felében jelenhetett meg, mert Döbrentei Gábor 1816. április 8-án azt írta Kazinczynak, hogy három hete van a kezében ez a lapszám (3180. sz.). Kazinczy április 29-én kapta meg (3202. sz.). A szonett nem sokkal megírása

után eljutott Döbrenteihez, aki 1811. június 5-én ezt válaszolja Kazinczynak: „Tegnap kapám a’ Verseket, az újakat. A’ Hirgeist Nini’ emlékezete, homályos, nem fejlik magától.” (KazLev. VIII. 533., 2008. sz.) Kazinczy levele nem maradt fenn, de az 1811-es források szövege több helyen is különbözik a megjelent változattól, így lehetséges, hogy később az egész verset (vagy csak az új variánsokat) újra elküldte Döbrentének.

7. A Pandekta-csomó keletkezési idejéről nincsenek adataink.

8. *Kései szonett-csomó II.*, 1827.

9. *Pályám emlékezete II.*, 1828. december – 1829. január.

10. *Pályám emlékezete III.*, 1829. április után.

11. *Pályám emlékezete V.*, 1829. április után.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

(Aa) Az alapvetően egységes, mert egy szövegváltozatnak tekinthető szövegidentitás keletkezése (1811. május 6.) után a levelekben formálódott, sok apró ingadozással, 1812-ig.

(Ab) Ezt a folyamatot zárta le az 1815-ös *Erdélyi Múzeum*-beli publikáció, amely a referenciális vonatkozások háttérbe szorításával már új stációt is jelent. Ez egyben a versnek a szonettek csoportjától való elszakítását is jelentette.

(Ac) A szöveg átalakulása a *Pandekták* archivált példányához kötődik, ennek keletkezési idejét nem tudjuk pontosan meghatározni.

(Ad) Ismét önállóan, de ezúttal egyedülálló módon a többi szonett között tervezte kiadni Kazinczy 1827-es gyűjteményében.

(Ae) Ezt követően átsorolta a verset a *Pályám emlékezete* anyagához, ahol is a vonatkozó történet keretébe illesztette, a mű hat kidolgozásából háromban, 1828–1829 folyamán.

Magyarzatok

Hirgeist Ninon/Niny/Nincki: Hirgeist Anna (1783–1825) Kazinczy rabtársának, Hirgeist Ferencnek (1774–1804) a testvére, 1802-től Prónay Simon (1777–1825) felesége. A vers alapjául szolgáló találkozásra Kazinczy leírása szerint a rabok Kufsteinből Munkácsra szállítása során, 1800. július 30-án került sor a Margitszigeten. Ezt megörökítette, a *Pályám emlékezete* verzióinál rövidebben és a vers említése nélkül, a *Fogságom naplójában* is (FN., 2011., 126.); itt most nem idézzük ezeket, mert a történet lényegét a kötetünkben közölt levelek is összefoglalják.

Szompolyog: sompolyog.

redő/Falte: ránc.

Ámor: Aphrodité gyermeke, a szerelem kisfiú formájú istene.

159. SZÖVEGIDENTITÁS Ürményi József, az Ország-Bírája 1811. május 6.

1.	Ürményi Józsefre, midőn hívtalajából eszt. szolgálat után nyugalomra eresztetett.	OSZK Levelestár, Horvát Istvánnak, 12. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Horvát Istvánnak, 1811. május 7.</i>)	1811	Aa	222.
2/1.	Ürményi József Ország Bírája. 1811. Máj. 6d.	MTAK K 633/III., 198a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	?	Ab	997.
2/2.			Utólagos javítások.		?	Ca	

3.	Ürményi József, midőn 1811. egy, szerencsére, hamis hír azt mondá, hogy Ország-Bírói méltóságát letenni készül.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 31. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.)	1813	B	350.
4.	Ürményi József, midőn 1811. egy, szerencsére, hamis hír azt mondá, hogy Ország-Bírói méltóságát letenni készül.	Erdélyi Muzéum, 1814. I. 71.	Folyóirat-közlés.		1813/ 1814	B	760.
5.	Ürményi József, az Ország-Bírája.	MTAK K 642., 64a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Lyrái és vegyes költemények.)	1830– 1831	Cb	1151.

Megjelenések

1. KazLev. VIII. 487. (1998. sz.).

3. KazLev. X. 476–481., a vers: 480. (2479. sz.).

5. Bajza–Toldy, 1836., 96.; Abafi, 1879., I. 67.; Gergye, 1998., 101.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy Horvát Istvánnak 1811. május 7-én ír arról, hogy előző nap hírét vette Ürményi József hivataltól való visszavonulásának, s ebből az alkalomból küldi epigrammáját közlésre. A *Pandekták* archiválási tisztázata pontosan ezt, a május 6-i dátumot tartalmazza, amit így elfogadhatunk a vers tényleges keletkezési idejeként.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

Az 5 forrás 6 szövegállapotot őrzött meg, három forrásnak hosszú alcíme és jegyzete van, az 1. és a 3–4. alcíme alapvetően különbözik, s a jegyzet megszövegezése is eltér a 3–4. egybehangzó kidolgozásától. A 2. és 5. forrás címe rövid, s csak a 2. forrásban van hivatkozást tartalmazó rövid jegyzet. A 2. forráson utólagos javítások figyelhetők meg, ezek az 5. változat megoldásait alakítják ki. Magának az epigrammának az eltérései a következők:

1–2/1. forrás: Hamar, hallassd hited'! Ilmur / Tapsol, mert együtt esküszí Véled Hazánk.
3–4. forrás: hamar hited'. Ilmur örülve / Néz, mert azt együtt esküszí kedves hazád.
2/2., 5. forrás: hamar hited'. Ilmur örömmel / Néz rád, mert együtt esküszí Véled Hazánk.

Megállapítható, hogy egyedül a 3. és a 4. forrás egyezik meg teljesen, minden elemében (B). Az ezektől különböző 1. forrás és a 2. eredeti lejegyzése (2/1.) az epigramma szövegében azonos, az alcímében és a jegyzetben eltér egymástól (Aa–Ab). A 2. javításai (2/2.) és az 5. forrás szövegében azonos, ez az előző két változat elemeit vegyíti (az első felében a későbbit, a második felében a korábbi veszi át), s rövid címük is hasonló, az eltérést a dátum és a jegyzet hiánya jelenti az 5. forrásban (Ca–Cb).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Horvát Istvánnak, 1811. május 7.
2. A *Pandekta*-lap keletkezéséről nincsenek adataink.
3. Levél Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.
4. Az *Erdélyi Muzéum* 1814. évi I. számában jelent meg, a kiadott szöveg forrása az 1813-as levélben küldött kidolgozás volt (3. forrás). A szám 1814 tavaszán jelent meg (2653. sz.).
5. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás 1811. május 6-án keletkezett, átdolgozott változata 1814-ben megjelent az *Erdélyi Múzeumban*, majd bekerült az utolsó gyűjteményes összeírásba is, ismét módosított szöveggel.

Magyarázatok

Ürményi József (1741–1825) számos tisztség betöltése után 1806-ban lett országbíró, egészen haláláig. Kazinczy megírta életrajzát (*Felső Magyar Országi Minerva*, 1826. II., 643–648.). Az epigramma utalásait Kazinczy jegyzetei, kommentárjai megvilágítják.

160. SZÖVEGIDENTITÁS Cserei Miklóshoz/Fény és homály 1811. május 9.

1.	Cserei Miklóshoz.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 166ab, a vers: 166b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak, 1811. május 12.</i>)	1811	Aa	226.
2.	Cserey Miklóshoz.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 135., 24. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Berzsenyi Dánielnek, 1811. május 22–23.</i>)	1811	Aa	228.
3/1.	Cserei Miklóshoz.	Hat Sonett Kazinczytól és Szemerétől, Pest 1812. (MTAK 625., 100a).	Apró-nyomtatvány. (Archivált példány.)	Csoportos. (<i>Hat szonett.</i>)	1812	Aa	672.
3/2.		MTAK 625., 100a.	Utólagos javítások.	Csoportos. (<i>Magyar Régiségek II.</i>)	1813	Aa	
4.	Sonett. Cserei Miklóshoz.	Hasznos Mulatságok, 1817., 18. sz., 137.	Hírlaprészlet.		1817	Aa	735.
5.	Fény és homály. Csereihez.	Hébe, 1823., 32.	Évkönyvrészlet.		1822/1823	Ab	828.
6.	Fény és homály. Csereihez.	OSZK Analekták 2971., XII.e.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Kései szonett-csomó I.</i>)	1823–1827	Ab	–
7.	Fény és homály. Csereihez.	MTAK K 642., 141b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Kései szonett-csomó II.</i>)	1827	Ab	–
8.	Fény és homály. Csereihez.	MTAK K 622., 147a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Kései szonett-csomó III.</i>)	1830–1831	Ab	1221.

Megjelenések

1. KazLev. VIII. 502–504., a vers: 503. (2001. sz.).

2. KazLev. VIII. 534–537., a vers csak kezdősorával (2009. sz.); BerzsenyiLev., 2014., 216–220., a vers: 219.

7. Gergye, 1998., 49–50.

A *Handbuch*, a Bajza–Toldy-kiadás és az Abafi Lajos által közölt szöveg az 5., 6. és 8. forrás szövegével egyezik meg (Handbuch, 1828., 14.; Bajza–Toldy, 1836., 20.; Abafi, 1879., I. 50.). A *Handbuch* esetében más adatok alapján bizonyítható, hogy a 6. forrás alapján történt a kiadás.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A szövegidentitás keletkezési idejéről Abafi Lajos (és nyomán Gergye László) 1811. május 9-ét adja meg, forrását azonban nem jelöli. Ez a forrás minden bizonnyal az a lista lehet, amely az MTAK K 622., 169b jelzetű kéziratlapon található, itt ugyanis ez áll: „Cserei Miklóshoz Sonett. 1811. Máj. 9d.” (l. a Függelék 6. darabját). A keletkezés napját e helyen kívül másutt nem találunk megnevezve. A legkorábbi levél, amelyhez Kazinczy e verset csatolta, a költemény címzettjének szól, s május 11-én kelt, itt a szonett szövege nem maradt fenn, így az egy nappal később, Kis Jánosnak küldött az első ismert szöveg. E levéldátumok megerősítik a május 9-i keletkezést, miként a május elején írott többi szonett keletkezési és elküldési ideje is (május 1. és 6.) összhangban áll ezzel. Egyedül a Berzsényinek írott levél kísérsorai okoznak zavart, ugyanis a verset inspiráló Cserey-beszédet itt május 16-ra teszi Kazinczy. Ezt azonban elírásnak kell tartanunk, mert a beszéd bizonyosan március 15-én hangzott el, s a verset, mint említettük, már május 11-i és 12-i leveleiben elküldte Csereynek és Kis Jánosnak.

Két másik levél egybehangzó adatával is el kell számolnunk. Kazinczy a Kis Jánosnak és Dessewffy Józsefnek 1809. április 11-én és 12-én írott levelekben említi, hogy esztendőök óta készül egy szonettje, de még nem érzi késznek, mindazonáltal az utolsó sorát leírja mindkét helyen: „És a' világ énnékem *Széphalom*.” Egyetlen apró eltéréssel ez jelen versünk utolsó sora. Mivel azonban a Csereyhez szóló szonett alkalmi jellegű, ami a szövegben is tetten érhető, így a korai keletkezés lehetőségét felvetni eleve nem lenne reális. Hozzátehetjük még, hogy a Dessewffy-levéiben Kazinczy megadta a készülő régi szonett kezdősorát is („Ragassza más magára a pántlikát”), aminek már nincs megfelelője a Cserey-szonettben, s másutt sem. Azt azonban feltételezhetjük, hogy létezett az említett szonettkezdemény, még ha nem is maradt fenn, s annak egy gondolatát, az idézett utolsó sort más versben hasznosította Kazinczy, nevezetesen itt, a Cserey-szonett végén, ahová egyébként nem illeszkedik szervesen, mint azt maga is jelzi Csereyhez írott levelében. E „sentimentális két utolsó sor” azt „a' házi boldog csend”-et énekli meg, amely nemcsak a többi szonettnek, de a tervezett szonettkezdeménynek is a tárgya volt, amint arra a leveleiben említett „Tibullusi lélekkel írt tárgy” vagy a „Tibullusi ideák” egyértelműen utalnak. Figyelemre méltó, hogy ez a tematikai-hangulati egyezés kiterjed még második szonettjének zárlatára, ahol Tibullust a versbe is beemeli, illetve 1793-as töredékére, amelyet éppen Kis Jánosnak írott 1811-es levelében emleget, közvetlenül a szonettkezdemény mellett, továbbá a római arcáshoz írott episztola zárlatára.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 8 szövegforrás 8 szövegállapotot őrzött meg, az aprónyomtatványon (3/1.) végrehajtott javítások (3/2.) egy apró szórendi csere (a 13. sorban: 'én azt' – '<én> azt én') kivételével helyesírási jellegűek, így nem tekinthetők önálló szövegállapotnak.

	1. forrás	2. forrás	3/1–3/2. forrás	4. forrás	5. forrás	6. forrás	7. forrás	8. forrás
3. sor	béfészíteni	bérepesztetni	béfészíteni					
4. sor	elesni				lerogyni			
	vérengző		öldöklő		vérengző			
8. sor	sarjadó				serkedő			
12. sor	szép				nagy	láng	nagy	
14. sor	A' nagy világ				Fény 's nagyvilág			

A módosítások csekélyek, lényegében egy-egy szó cseréjét (két helyen váltakozását) jelentik, így a szövegidentitást egy változatnak tekintjük. Mindössze két alváltozatot jelölünk ki, az alapján, hogy a Horvát-féle kiadás (3/1., 3/2.), illetve az azzal lényegében megegyező *Hasznos Mulatságok*-beli közlés után a *Hébé*-ben jelennek meg az új megoldások. Ezzel együtt megváltozik a cím is, az átmenetet a régi és az új elemeket ötvöző elgondolás jelenti, melyet a *Tudományos Gyűjtemény*-ben közölt szonett-tanulmányban említ meg, bizonyos korrekciókkal együtt: „A’ Hazai Tudósítások mellett ez idén megjelenő Hasznos mulatságok’ 18-dik Száma is felvette egyik Sonettemet. Ez eránt két kérést kell tennem az Olvasóhoz. 1) Hogy a’ Sonett címjét írják így: FÉNY ÉS HOMÁLY. – Cserei Miklóshoz, midőn 1811. Erdélynek Rendit hatalmas Előadása által a’ maga felére vonszá. 2) ’S a’ 13-dik sort változtassák el így: *Nem fénylek én; ’s azt én nem fájlalom; mert én azt tróchéusz, az pedig ide nem illik.* – A’ 8-dik sorban *sarjadzó* helyett: *serkedő*, vagy hát *sarjadó*.” (*Tudományos Gyűjtemény*, 1817, IX. kötet, 46–47.)

Kazinczy a fennmaradt két levélen kívül ugyanakkortájt többeknek elküldte e verset, s az ezekre érkezett reflexiókból az adott szövegállapotokra vonatkozó következtetések is adódnak. Csereyn kívül Döbrentének, Szemerének és Horvátnak bizonyosan megküldte a szöveget, ez is a Pesten május 24-én megvitatott versek között volt (l. erről a szonettek csoportjegyzetét). Horvát erre vonatkozó május 26-i levelében kifogásolja az első sor megoldását: „Nekem a’ befeszíteni kifejezés is jobban tetszik a’ berepesztetni kifejezésnél.” (KazLev. VIII. 562., 2013. sz.; a nyomtatványban ez áll, s lehet, hogy a csak itt szereplő ’öldöklő’ is Horváltól ered.) Mindez arra utal, hogy a két ismert szövegű levélben (Kisnek és Berzsényinek május 11-én és 22-én) szereplő két megoldás ekkor alternatívák voltak, s csak Horvát e kritikája nyomán döntött Kazinczy, ahogy június 22-i válaszában írja: „Kitörölöm a’ berepesztetit.” (KazLev. VIII. 599., 2026. sz.) Erről üzenetben, gróf Gyulay Lajoson keresztül Döbrenteit is tájékoztatta, június 19-én: „Méltóztassék néki jelenteni, kedves Grófom, hogy a’ 3dik sornak így kell állani benne. Az ércz phalánxot befészíteni. Ezt azért mert félek, hogy a’ Döbrenteinek irt exemplban berepesztetni-t tettem.” (KazLev. XXII. 283., 5522. sz.)

Kazinczy Horvátnak írott idézett levelében reflektál Szemerének a következő sort érintő bírálatára, ezt csak Kazinczy leveléből ismerjük, miként Kazinczy egyéb reflexióit is:

„Szemere ezt nem szereti: ha kELL ELDőlni ... Vettem észre én magam is, hogy az ELL EL nem jól hangzik. Nem volna e jobb?

’S megdőlni, hogyha kell, a’ vad csatában.

’S ledőlni,

’S lerogyni,

Válassz a’ miként magadnak fog tetszeni. – Szemere ezt sem tartja jónak: Elfojtani a’ bünt sarjadó korában. De miért? azt én ugyan nem értem. Sarjad a’ támad helyett állhat, mert poetice és nem logice szöllünk; ’s én nem látom rossznak e’ szöllást: elfojtotta a’ vétket támadó korában, mint mikor a’ fű akkor taposztatik-el midőn csirázik. – De szeretnék több erőt, több tömörséget. Hatalmas szózáttal mennydörgeni. – Hazád isméri etc. etc. tettedet. Félek hogy e’ három sor prosaisch fog hangzani sokaknak.” Ez utóbb említett sorokban nem történt változtatás, a ’sarjad’-ot azonban később, mint a táblázatból láthatjuk, megváltoztatta, s innen tudjuk azt is, hogy az általunk ismert ’elesni’ helyett korábban (a Szemerének küldött szövegben) ’eldőlni’ állhatott, amiből végül ’lerogyni’ lett, vagyis az egyik itt felsorolt alternatíva mellett döntött Kazinczy.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Kis Jánosnak, 1811. május 12.

2. Levél Berzsényi Dánielnek, 1811. május 22–23., a vers a május 22-i keltezésű részhez tartozik.

3. Az aprónyomatvány 1812 augusztusának végén került nyomdába Kazinczy tudta nélkül, aki szeptember közepén vehette azt kézbe. A kézzel rávezetett javítások 1813 legelején, a *Magyar Régiségek és Ritkaságok* II. kötete számára készült átdolgozással kapcsolatosak.

4. *Hasznos Mulatságok*, 1817., 18. szám., 137.

5. Az 1823. évre szóló *Hébe* évkönyv 1822. október második felében jelent meg (l. Kazinczy ekkori levelezését és Váczy János jegyzetét, KazLev. XVIII. 173., 176–178., 513.).

6. *Kései szonett-csomó I.*, 1823–1827.

7. Kései szonett-csomó II., 1827.

8. Kései szonett-csomó III., 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A Kazinczy feljegyzése szerint 1811. május 9-én keletkezett szövegidentitás alakulástörténetében csak kisebb fordulópont körvonalazható, ez valamikor az 1812-es Horvát-féle kiadást és annak 1813 eleji újrakiadási tervét követően történt, feltehetően 1817 körül, mert a *Hasznos Mulatságok* ez évi közlésében még Horvát kiadásának szövege jelent meg, s ugyanekkor Kazinczy a *Tudományos Gyűjteményben* már e hírlapi közlés korrekcióját teszi közzé. Az 1823-as *Hébe* évkönyvben új címmel és néhány szónagyságú változtatással jelent meg a vers, s a pálya végéig lényegében változatlan is maradt.

Magyarázatok

Cserey Miklós (1770 k.–1844) erdélyi kultúrapártoló politikus, 1809 és 1813 között a királyi táblánál supernumerarius assessor ('számfelletti bíró'), életéről l. Cserey saját levelét Kazinczyhoz, melyet Kazinczy erdélyi útja előtt, 1816. március 18-án írt (3159. sz., születésének körülbelüli idejét is ez alapján valószínűsíthetjük). Ő adta ki a Cserey Farkashoz írott episztolát fél évvel korábban. A jelen vers tárgyát képező eseményről Kazinczy beszámol levélbeli kísérsoraiban (Cserey reflexiói a versre: 2018., 2032. sz.).

Áresz: a hadisten.

phalanx: több sorból álló, zárt gyalogsági hadrend az ókorban.

A' nagy világ énnékem Széphalom: l. a Kis Jánosnak és Dessewffy Józsefnek 1809. április 11-én és 12-én írott leveleket (bővebb magyarázat a Szövegidentitás keletkezése című résznél).

161. SZÖVEGIDENTITÁS Gróf Zrínyi Miklós/Zrínyi 1811. május 22. előtt

1.	Zrínyi.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 135., 24. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Berzsenyi Dánielnek, 1811. május 22–23.</i>)	1811	A	227.
2.	Gróf Zrínyi Miklós.	Pest, 1819.	Apró- nyomtatvány.		1819	B	675.
3.	Zrínyi.	MTAK K 622., 29a–30a.	Autográf tisztázat.	Önálló.	?	B	–
4.	Zrínyi.	MTAK K 642., 85a–86b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Arczképek.</i>)	1830–1831	B	1171.

Megjelenések

1. KazLev. VIII. 534–537., a vers: 535–537. (2009. sz.); Gergye, 1998., 355–356., a jegyzetben; BerzsenyiLev., 2014., 216–220., a vers: 216–218.

2. Gergye, 1998., 357–358., a jegyzetben.

4. Bajza–Toldy, 1836., 149–151.; Abafi, 1879., I. 119–122.; Gergye, 1998., 128–130. (Abafi az 5. sorban a 2. vagy a 3. forrást követi.)

Toldy a *Handbuch*-ban is kiadta már (*Handbuch*, 1827., 39–40.), előtte 1827. május–júniusban hosszas levelezést folytattak róla, majd Toldy kihagyta a Lehoczky András *Stemmatographiája* alapján készült strófát, noha Kazinczy védelmezte az abban szereplő adatot (4781., 4783., 4790., 4792. sz.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy leveleiben nem találtunk közelebbi adatokat a vers keletkezési idejére és körülményeire nézve, így csak azt állapíthatjuk meg, hogy Berzsenyinek való elküldése, azaz 1811. május 22. előtt keletkezett.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 4 forrás 4 szövegállapotot őrzött meg, főbb különbségeiket az alábbi táblázat tartalmazza (az 1. forrás pusztán szórendi eltéréseit a többtől a 3., 14., 38., 39. 58. sorokban nem vettük fel ide). Az 1. forrásban minden szakasz mellett a szerzőségekre való utalás, a 2. forrásban két lábjegyzet és a 24. sorban egy jegyzetértékű betoldás (*fűrj*) található, ezeket ugyancsak nem vontuk be a részletes összehasonlításba, miként csak összefoglalóan jelezzük, hogy az 1. és a 2. forrás (ez utóbbi erősebben) archaizáló helyesírású.

	1. forrás	2. forrás	3. forrás	4. forrás
2.	'S ez jele, hogy ő's eggyet értenek	nem ellenkeznek		Jele hogy ő és
5.	A' hazámért			Jó hazámért
18.	keseregték kínjaimat	síránkoztak kinyaimon		
20.	megöleljem	ölelhessem		
28.	a' vitéz Márs nagy	vitéz Mársnak hős		
31.	a' csatákban magam'	csatában magamat		
	ötvenért		ezerért	ötvenért
42.	Pindus tartományát	Helicon' országát		
43.	ennek ajándékát	az ő szép charnokját		
44.	a' mellyet hordok	mellyet hord nyakam		
	Spanyolok' barányát	Spanyol arany gyapját	Spanyolok' barányát	Spanyol arany gyapját
46.	Én szép-atyám vitéz tettét chak egy alat	Szép-atyám' nagy tettét én chak egy tél alatt		
51.	versemért	munkámért		
54.	írni először	elsőben írni		
64.	Kövesz engem, szeressd hazád'	Szeressd hazád, 's föl kél is mégh		

A 16 szöveghelyből 12 esetben az 1. forrás megoldásától egységesen tér el a többi, két esetben a 4. forrás tér el a többitől, egyszer a 3. (a különbség mindkétyszer apró), s egyszer pedig kettő-kettő a megoszlás. Mindezek alapján két szövegváltozatot különítünk el (A: 1.; B: 2–4.).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1811. május 22–23., a vers a május 22-i keltezésű részben található.
2. Az aprónyomtatvány keltezése 1819. március 11., de ebben az időkorban nem találtunk a levelekben a kiadás körülményeire vonatkozó adatot (Kazinczy ekkortájt veszi hírét, hogy Keszthelyen Zrínyinek és Kis Jánosnak ültetnek emlékfát, ami lehet a kiadás kontextusa, ilyen termé-

szetű utalást azonban nem ismerünk). A bevezető bekezdésben Kazinczy visszautal 1817-es Zrínyi-kiadására, s ahhoz kapcsolja a jelen nyomtatványt: „Minthogy az újabb nyomtatás mellől, a’ Kiadónak Erdélyi útja miatt, elmaradt a’ Zrínyi’ Élete, és az a’ Parallela, a’ melyben ez Zrínyit, a’ Virgil’ és az Olasz Epicus Tasso’ tanítványát, és Gyöngyösit, az Ovidét, öszve hasonlítja: közöljük itt poetai képét, melyet Zrínyinek tulajdon festékeivel festettük.” A dátum alatt csak betűjelek jelzik a szerzőt, a máskor is használt jelzésnek egy levelében részletes magyarázatát adja Kazinczy: „Az én Siglám az olly darabok alatt, hol nevem egy vagy más okból mint egy helyén kívül állana, ez: – G. H. I. – A’ két vonás itt azt a’ betűt jelenti, a’ mely az Abéczésben a’ G. előtt és az I. után áll. Választhattam volna X. vagy Y. vagy Q. betűt: de hihetőbb, hogy ezt más is választja, mint azt [az] Öt betűt, közzéjek számlálván a’ két vonást is. Ez az egész titok. Sokan itt rá akadtak a’ 2 vonás’ magyarázatjára.” (Döbrentének, 1819. május 4., KazLev. XVI. 373., 3736. sz.) A monogram tehát az F. K.

3. Az önálló kézirat keletkezéséről nincsenek adataink.

4. *Arczképek*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers 1811-es első feltűnését követően egyszer jelent meg, 1819-ben aprónyomtatványként, rövid Zrínyi-életrajz kíséretében. A pálya végén belekerült a gyűjteményes kiadás részeként tervezett, *Arczképek* címet viselő ciklusba.

Magyarázatok

A vers műfaja cento, azaz Zrínyi szövegeinek felhasználásával készült önálló szövegkollázs, a Berzsenyi-levéltben Kazinczy pontosan meg is adja, mi az, amit változtatás nélkül, mi az, amit változtatással vett át Zrínyitől, s melyek a saját versszakai. Mindezt részletesen feltárja Zrínyi szövegeit is idézve: Békési Gábor–Sváb Antal: *Kazinczy Zrínyi-centója*, Széphalom, 9. kötet, 1997., 7–18. További vonatkozó szakirodalom: Kosjár Márton: *Kazinczy elfeledett Zrínyi-értékelése*, in ItK 1959., 515–517.; Tompa, 1972., 215.

Márs: a hadak istene.

Vénus: a szerelem istennője.

Péneus leánya: Daphne, aki Apollón elől menekülve babérfává változott.

Pécs ’s az Eszéki híd: utalás Zrínyi hadi sikereire.

idegen társam: Kazinczy jegyzetben utal rá, hogy itt Montecuccoli, Raimondo (1609–1680) osztrák császári hadvezér értendő.

lengyel koronát: vö. a megjelenésnél említett levelezést Toldy és Kazinczy között, valamint a fentebb hivatkozott Békési–Sváb-tanulmányt.

Pindus: Pindosz, hegység Görögországban, a múzsák egyik lakóhelye.

Helicon: hegység Görögországban, a múzsák egy másik lakóhelye.

charnok/csarnok: e szót ’amphiteatrum’ jelentésben másutt (pl. *A’ Nyelvrontók* című epigrammában, 226. szövegidentitás) is használta Kazinczy, s rendszeresen felhívta a figyelmet kommentárjaiban, hogy a szót Zrínyitől vette át.

Spanyolok barányát/Spanyol arany gyapját: Zrínyi az aranygyapjas rend lovagja volt.

Aeneidost Máró: Vergilius, Maro Publius (i. e. 70–19): *Aeneis*.

professio: mesterség.

Homérus: Homérosz.

162. SZÖVEGIDENTITÁS
Erősz, a' Tanítvány
1811. augusztus 25.

1.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 115., 142. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Rumy Károly Györgynek, 1811. augusztus 23. és 25.</i>)	1811	A	230.
2.	Erősz, a' Tanítvány.	Poetai Berek, 171.	Kötet- részlet.		1812/1813	A	638.
3.	Erősz, a' Tanítvány.	MTAK K 642., 208a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Fordításcsomó II.</i>)	1828–1830	A	1238.

Megjelenések

1. KazLev. IX. 65–67., a vers: 67. (2059. sz.).
2. Abafi, 1879., II. 100.; Gecsei, 2008., 20.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Mint a Rumy Károly Györgynek szóló levélben olvasható, a fordítás 1811. augusztus 25-re virradó éjjel született, egyik kései verslistáján augusztus 24. szerepel (MTAK K 622., 170a, l. a Függelék 7. darabját). Mivel a levél a korabeli, s ebben az augusztus 25-i keltezés után az szerepel, hogy 'ma éjszaka', ezért ezt a dátumot tekintjük a szövegidentitás keletkezési idejének.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 3 forrás 3 szövegállapotot őrzött meg, melyek között kevés és jelentéktelen eltérés van csupán (az 1. forrás két helyen különbözik a másik kettőtől: 3. sor: 'mond' a 'szólt' helyett; 4. sor: 'Fogd' a 'Vedd' helyett; a 3. forrás három helyen különbözik a másik kettőtől: 2. sor: 'rozsáló' a 'rőzsás' helyett és 'vezette' a 'vezérlé' helyett; 6. sor: 'mint' az 'és' helyett).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Rumy Károly Györgynek, 1811. augusztus 23.+25. A vers az augusztus 25-i részben van.
2. A *Poetai Berek* kézírata 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813. március legelején jelent meg.
3. *Fordításcsomó II.*, 1828–1830.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

1811. augusztus 25-én készült fordítását Kazinczy kiadta az 1813-as *Poetai Berek*ben, s fordításai pályavégi összeírásába is felvette azt.

Forrás

Kazinczy korabeli leveleiben említi, hogy összevetette Vályi Nagy Ferenc Bión-fordítását a göröggel (l. a magyarázatokat), azt azonban nem tudjuk, melyik kiadást használta. 1779-ben buzgón olvassatta Biont valamely kiadásból (PEml., 2009., 742.), s Anakreón kapcsán hivatkozik még John (Johannes) Heskin Bion és Moszkhosz kiadásaira is (Oxford, 1748., 57–58.; Erlangen, 1780., 181–183., Harles kiegészítő jegyzeteivel), de közvetlenül ezeket sem igen látta (l. a 25. szövegidentitás jegyzeteit). A szöveget mértékadó modern kiadásból idézzük (*The Greek Bucolic Poets*, The Loeb Classical Library, London–New York, 1912., 406., 408.), itt az V. darab, ennek szövegéhez nagyon közel áll írásmódjában az 1780-as kiadásé, azonban mindenütt 13 soros a vers, míg Kazinczy fordítása 12 soros.

Α μεγάλα μοι Κύπρις ἔθ' ὑπνώνοντι παρέστα,
νηπίαχον τὸν Ἑρῶτα καλᾶς ἐκ χειρὸς ἀγοῖσα
ἐς χθόνα νευστάζοντα, τόσον δέ μοι ἔφρασε μῦθον:
'μέλπειν μοι φίλε βούτα λαβὼν τὸν Ἑρῶτα δίδασκε.'
ὥς λέγει: χὰ μὲν ἀπῆνθεν, ἐγὼ δ' ὅσα βουκολίασδον,
νήπιος ὥς ἐθέλοντα μαθεῖν τὸν Ἑρῶτα δίδασκον,
ὥς εὖρε πλαγίαυλον ὁ Πάν, ὥς αὐλὸν Ἀθάνα,
ὥς χέλυν Ἑρμῶν, κίθαριν ὥς ἀδὺς Ἀπόλλων.
ταῦτά νιν ἐξεδίδασκον: ὁ δ' οὐκ ἐμπάζετο μύθων,
ἀλλὰ μοι αὐτὸς ἄειδεν ἑρωτύλα, καί μ' ἐδίδασκε
θνατῶν ἀθανάτων τε πόθως καὶ ματέρος ἔργα.
κίγῳν ἐκλαθόμαν μὲν ὅσων τὸν Ἑρῶτ ἐδίδασκον,
ὅσσα δ' Ἑρῶς μ' ἐδίδαξεν ἑρωτύλα πάντ' ἐδιδάχθην.

Magyarázatok

Kazinczy Vályi Nagy Ferenc kötetének (*Bion' és Moschus' idylliumai*, Sárospatak, 1811.) recenzióját tervezte megírni, ezen időszakban készítette saját fordítását, a Rumynak írott levélben össze is veti ezt a Vályi Nagyéval (18–19.). A recenzió megjelent az *Annalenben* (1812. II., 189–194.). A Rumynak írott levél magyarul (Doncsecz Etelka fordításában): „Augusztus 25-én. Ma éjszaka fordítottam le Bion 3. idilljét. Maradt itt annyi üres hely, hogy megoszthatom azt Önnel, s így tehát leírom.”

Cytheréa: Aphrodité, a szerelem istennője.

Erósz: Aphrodité gyermeke, a szerelem kishű formájú istene.

Pán: a pásztorok kecskeszarvú, -lábú és -farkú istene.

Pallász: Pallasz Athéné, a bölcsesség istennője.

Mercúriusz: az istenek hírnöke.

Admétnak pásztora, *Phoebusz/Apollon*: a költészet istene.

163. SZÖVEGIDENTITÁS A' három Chárisz... 1811. október 8.

1.	–	DRKK R 611., 104.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Fazekas Istvánnak</i> , 1811. október 8.)	1811	A	231.
2.	–	MTAK K 760., 71b.	Autográf tisztázat.	Bejegyzés.	1828 után	A	–
3.	Négy első gyermekére Kazinczy Ferenc 1811.	Uránia 1829., 229.	Évkönyv- részlet.		1829	A	850.

Megjelenések

1. KazLev. IX. 105–107., a vers: 105. (2078. sz.); Gergye, 1998., 97. (*Negyedik gyermekem' születésekor* címmel).

3. Bajza–Toldy, 1836., 90.; Abafi, 1879., I. 64., mindkettő *Negyedik gyermekem születésekor* címmel, apróbb helyesírási eltérésekkel.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A Fazekas Istvánnak szóló levél pontosan megadja a vers születésének időpontját: „Ez az Epigramma a' mai álmatlan éjemnek köszöni lételét, 's felvirradván, már írom levelemet 's küldöm.” Ebben utal Fazekas biztatására is: „Imhol az Epigramma, melyet minapi levelében az Úr kívánt prózából versbe által tenni.” Fazekas levelei nem maradtak fenn, de az itt említett bizonyára az 1811. június 20-i levélre válaszolt, amelyben fia születését adta hírül Kazinczy, itt szerepel ugyanis az epigramma alapötlete, prózában: „Végyn részt az Úr is atyai örömömben. Az Isten végre megadta érnem, hogy fiam is légyen, három leány után. A' szerencsétlen ember mindég talál, legalább mindég keres valamit, a' mi enyhítse fájdalmát. Én is kerestem azt, 's abban a' poetai gondolatban lelem, hogy előbb született a' 3 Grátzia 's úgy osztán Ámor.” (KazLev. VIII. 584., 2022. sz.) E 'poetai gondolatot' korabeli leveleiben rendre megismétli (2023–2025., 2028., 2031. sz.).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 3 forrás által megőrzött 3 szövegállapot lényegében azonos, csak apró eltérések figyelhetők meg ('lön – leve', 'utánok – utána', 's kötőszó megléte vagy hiánya).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Fazekas Istvánnak, 1811. október 8. Fazekas válasza nem maradt fenn, de Kazinczy következő, erre reflektáló leveléből tudjuk (KazLev. IX. 157., 2098. sz.), hogy Fazekas egy közös 'barátnéjuknak' megmutatta az epigrammát, aki meg is tanulta azt; Kazinczy ekkor már némileg kritikus a verset illetően („azon elég csín nincsen”).

2. A vers egymással össze nem függő feljegyzéseket tartalmazó lapon található, ezek vonalakal vannak elválasztva, az írásképp alapján a lapon való elhelyezkedésük lejegyzésük sorrendjét is jelenti. Ez azért fontos mozzanat, mert a vers fölött több 1828 novemberéből származó jegyzés található, e négysoros lejegyzése így ezen időpont után történhetett. Az egyik jegyzés Ponori Thewrewk József Széphalmon tett látogatásának 1828. november 10-i időpontját rögzíti; nem tudjuk, nincs-e kapcsolat e tény és a vers között, hiszen az *Uránia*-ban éppen Ponori Thewrewk adta ki az epigrammát.

3. Az *Uránia* 1829. évi kötetében jelent meg (I. Az *újtók* jegyzetét, 229. szövegidentitás). Közvetlen adatot e közlés létrejöttére nézve nem találtunk, nem tudjuk azt sem megítélni, hogy Kazinczy tudtával és beleegyezésével történt-e a közlés. A cím nyilvánvalóan nem Kazinczytól származik.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az 1811-ben született epigramma nem került bele Kazinczy költeményeinek összeírásaiba, változatlan szövegű, kései publikációjának körülményei nem ismeretesek.

Magyarázatok

Gergye László a vers lehetséges mintájaként Kallimakhosz epigrammáját idézi (Gergye, 1998., 287.).

Chárisz/Khárisz: a Gráciák, a kellem istennői, hárman vannak.

Ámor: Aphrodité gyermeke, a szerelem kisfiú formájú istene.

Sophie/S./Zsophi: Kazinczy felesége, Török Sophie nevének ejtését a levél jegyzetében pontosítja, verstani szempontból (az első szótag rövid, a második kiesik).

Fizsi/Phigie: Kazinczy első, egyéves korában meghalt lánya, Iphigénia (1805–1806).

Dencsi: Kazinczy második lánya, Eugénia (1807–1903).

Thalia: Kazinczy harmadik lánya, Thalie (1809–1863).

Emil: Kazinczy negyedik gyermeke, Emil (1811–1890).

164. SZÖVEGIDENTITÁS
Nagy Gáborhoz
1811. szeptember–november 21.

1.	Kazinczy Ferencz Nagy Gábor Úrhoz, nagy tekintetű 's tudományú ügyvédlelőhöz a' Tiszán-túli táblánál. Széphalom, Aprílisban 1811.	OSZK Levelestár, Nagy Gábornak, 130. darab; Analekták 2964.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Nagy Gábornak, [1811. november 21. körül].)	1811	Aa	234.
2.	–	DRKK R 611., 112–115., a vers: 113–115.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Fazekas Istvánnak, 1811. november 21.)	1811	Aa	235.
3.	–	MTAK RUI. 4r. 260., 174ab és M. Irod. Lev. 4r. 135., 25. darab [az első 40 sor hiányzik].	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Kis Jánosnak és Berzsényi Dánielnek, 1811. november 22.)	1811	Ab	236.
4.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 22. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Döbrentei Gábornak, 1811. december 24.)	1811	Ac	242.
5.	Nagy Gábor Barátomhoz, nagytekintetű 's tudományú Prókátorhoz a' Tiszántúli Itélő Szék mellett. 1811.	Erdélyi Múzeum, 1815. II., 97–100.	Folyóírat-részlet.		1814/ 1815	B	763.
6.	Nagy Gáborhoz. 1811.	OSZK Analekták 2971., VII.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Episztolák III.)	1817 után	C	–

Megjelenések

1. KazLev. IX. 168–170., (2104. sz.); Gergye, 1998., 158–160.

Váczy János csak a levelet közli (OSZK Levelestár), a vers hollétére a jegyzetben sem utal. Gergye László a vers szövegét közli, de a kéziratot (OSZK Analekták 2964.) levélmellékletként nem azonosítja, a Nagy Gáborhoz szóló levél említés nélkül marad.

2. KazLev. IX. 157–158., a vers csak kezdősorával (2098. sz.).

3. KazLev. IX. 158–159. és 163., csak a második versszak első sorát közli, a két levél egybetartozására nem utal (2099. és 2101. sz.); Berzsényi Lev., 2014., 230–232., Berzsényihez szóló levélként.

4. KazLev. IX. 188–191., a vers csak kezdősorával (2113. sz.).

A Bajza–Toldy- és az Abafi-kiadásban a 6. forrás egyedi megoldásai tűnnek fel, noha nem mind, és a közlés egyik forrásban sem szereplő alakokat is tartalmaz, melyek akár utólagos sajtó alá rendezői korrekciók is lehetnek (Bajza–Toldy, 1836., 211–214.; Abafi, 1879., II. 47–50.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

„Én épen ma végzém el egy Epistolámat Nagy Gáborhoz. Betegségem nem engedte előbb” – írta Kazinczy Fazekas Istvánnak 1811. november 21-én, Kis Jánosnak pedig november 22-én ezt: „Vedd itt egy tegnap végzett Epistolámat.” A befejezés időpontja így egyértelműen meghatározható, a kezdése viszont nem. Az 1. forrás címében 'Széphalom, Aprílisban 1811.' dátum szerepel,

ebben az időszakban azonban semmilyen más adat nem maradt fenn, amely a verssel való foglalkozásra utalna, így arra kell gondolnunk, hogy ez a keltezés a tűzvész időpontjára utal, ami valóban ebben a hónapban pusztított, háromszor is. Berzsenyinek írott levelében ezt jegyzi meg Kazinczy: „Kívánták tőlem az Epistolát, 's nem önként buzgott ki belőlem.” A Nagy Gáborral való levélváltásokban nem találtunk egyértelmű kérést, de ez nem jelenti azt, hogy nem is volt ilyen. Az első adatok a vers készülésétől az őszi hónapokból származnak. Szeptemberből két Nagy Gáborhoz írott levél maradt fenn. Az első 7-én készült, ebben csak a korábbi tűzesetre történik utalás, s csak az utolsó, elköszönő bekezdésben: „En Július olta beteg vagyok, fekvő beteg, és alig tudok nehezen is járni. Ezt is fekvé írom. Ajánlom magamat az Urnak becses barátságába, a Tek. Asszonyt tiszteltem, a' kis Corneliát csókolom, 's óhajtom, hogy Szent Floriánnak az Ur házára, 's még inkább a' Bibliothecájára, több gondja legyen, mint ez idén volt. Én inkább a' házamra festetném a' képét, és ha még egyszer porrá égetne, Processus damnit – – –” (KazLev. IX. 72., 2062. sz.). Öt nappal később betegségei részletes felsorolásával kezdi levelét, ami mintegy mentegetőzésnek hat a bekezdést záró mondat fényében: „Orvosaim eltiltottak nem csak a' dolgozástól, legfőképp pedig az írástól; de el még a' mélyebb elmélkedéstől is; azt kivéven hogy nyavalyám nem *volt* halálos mint 1789 és 1803, soha még illy beteg nem voltam: mellyem' baja, arany ér, hideglelés, megkeményedett sérvések, sárgaság, és az az Ausschlag, mellyet Munkácsról hoztam, öszvecsoportoztak felettem 's elvették minden erőmet. De ha élek, készen lesz a' *kívánt darab*. Ért az Úr.” (KazLev. XXII. 286., 5524. sz.) Nagy Gábor leveleinek hiányában csak feltételezhetjük, hogy Kazinczy betegségeire hivatkozva próbált kitérni a köztük korábban szóba került vers megírása elől, de sikertelenül; annyit biztosan állíthatunk, hogy 1811 szeptemberében már szó esett a versről. S hogy nemcsak szó esett, hanem ekkortájt foghatott a megírásához, azt egy Döbrenteihez szóló 1812. március 8-i levél oda-vetett megjegyzése alapján gondolhatjuk: „A' Vitkoviczhoz írt Epistola egy egész esztendeig állá nálam félben, a' Nagy Gáborhoz írt két hónapig, a' Kis Jánoshoz írt 3 esztendeig; és az utolsó még sem kész.” (KazLev. IX. 324., 2170. sz.) November közepétől két hónapot visszaszámlálva éppen szeptember közepén vagyunk. Aztán november 7-én, egy borítékra írkantott és Szentgyörgyi Józsefen keresztül küldött üzenetében ezt írja: „Tudva levő munkámban nagyon elakadtam, de reményilem nem sokára kész lesz.” (KazLev. IX. 144., 2093. sz.) Összegezve: az 1811. áprilisi debreceni tűzvész után valamikor Nagy Gábor megkérhette Kazinczyt egy vers írására, aki legvalószínűbben szeptemberben hozzá is fogott ehhez, s elakadások után november 21-én fejezte be azt. A szövegidentitás keletkezési idejét tehát így határozhatjuk meg: 1811. szeptember–november 21., a kezdetek bizonytalansága miatt a záró időpontra sorolván be azt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 6 forrás 6 szövegállapotot őrzött meg, a 3. forrásból hiányzik a kézirat első lapja az első 40 sorral. Az eltéréseket az alábbi táblázat foglalja össze, az 1. forrás sorszámai szerint.

	1. forrás	2. forrás	3. forrás	4. forrás	5. forrás	6. forrás
14–15.	hogy Clienseidnek / Tartassanak-meg papirosaik.					mint tartassanak-meg / Clienseidnek papirosaik
20.	neked	–	belé			
23.	Természet' és Igazság' férjfiával			Természet' és való' nagy férjfiával	Természet' és való' rosszskedvű férjfiával	
26.	hirdetett	–	predikálván			
31.	's még is veszni-készlet	–	's vészni még is készlet		de veszni még is készlet	
32.	csudálja					csudálni

33.	Berquinnek tisza mívét Chrionában	Berquinnek tűjét a' két Nyillövőben	–	Berquinnek tűjét a' két Nyillövőben	
35.	munkából	dologból	–	munká- ból	dologból
37.	leled			találoed	
38.	Tempéjit Claüdnak, a' falon				mosolygó Tempéjit Geléenk
42.	a' kit		a' mit	a' kit	
44.	tettetéstől				színleléstől
46.	Diadalom 's erő			S diadal és erő	
52.	Mellyeinkbe				Kebleinkbe
54.	e könyt a' felgyuladt szemekbe			e könnyet a' gyuladt szemeknek	
64.	sújt, a' védtelent		sújtja a' védtelent		
65.	hágy				hagyja
67.	öseimnek birtokát				öseim' szent birto- kát
68.	elesküszí			eleski	
70.	Ollyankor			Oh akkor	
72–73	kit mély megvetés / 'S útálat illet,		[hiányzik]		
78.	jajgatásom			nyögdelésem	
79.	sebemre			szememre	
87.	önmagad			tenmagad	
90.	kedved ingerel- je károd	károd ingerelje kedved'	kedved ingerelje károd		's a' kár ingerelje kedved'
93.	kiáltá pusztító átkait	kiálta pusztító átkokat	kiáltá pusztító átkait	kiálta pusztító átkokat	
94.	midőn mégy	midőn futsz			ha majd futsz

A 27 szöveghely eltérései egyértelmű egyezéseket nem mutatnak, csak tendenciákat, mert mindegyik forrásban van egyedi megoldás. Az első két forrás mindössze öt helyen különbözik egymástól (valójában a szöveg két pontján), ezek közül is csak egy mondható jelentősebbnek (az 1. forrás egyedi megoldása a 33. sorban), a másutt előforduló alakok a későbbi források valamelyikében rendre feltűnnek. A 3. forrás az első kettőtől háromszor tér el, ebből a két fél sor kihagyás érdemleges (72–73.), s háromszor megegyezik valamelyikkel a másikkal szemben. A 4. és az 5. forrás hat-hat alkalommal hoz teljesen új megoldást az addigiakhoz képest, amely aztán lényegében változatlan is marad a továbbiakban. Ingadozás esetén, mikor valamelyik korábbi megoldáshoz nyúlnak vissza, akkor a 4. forrás négyszer az elsőhöz, egyszer a másodikhoz, kétszer a harmadikhoz igazodik, az 5. kétszer a másodikhoz. A 6. forrás hétszer tartalmaz egészen új megoldást, s további négy alkalommal megelőzőn módosít némileg. E tendenciákat (figyelembe véve a számszerűsége túl a javítások jelentőségét is) úgy értékeljük, hogy az első négy forrás egy szövegváltozatba sorolható, alváltozatokként figyelembe véve az első kettőt (Aa), a harmadikat (Ab) és a negyediket (Ac). A harmadik esetben az szolt az alváltozatnak minősítés mellett, hogy az első negyven sor hiányzik, s a vers vége átfordul tisztázatból fogalmazványba, így sok közbenső megoldást is tartalmaz, ami persze további kérdéseket vet fel (melyekre később visszatérünk). Az 5. és a 6. forrást önálló szövegváltozatnak tekintjük a korábbiaktól való jelentősebb eltérései miatt (B, C).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Nagy Gábornak, [1811. november 21. körül]. Először a két külön jelzeten lévő, de egyaránt Nagy Gábor hagyatékából származó kézirat, a vers és a levél kéziratának összetartozását kell bizonyítani. A levél szövege több helyen utalást tartalmaz a küldött verskézirat oldal- és sorszámaira, s ezek minden esetben megegyeznek a szóban forgó verskézirat oldal- és sorszámaival, tehát biztosan állíthatjuk, hogy összetartoztak, e tisztázást volt mellékelve a levélhez (legalábbis kicsi a valószínűsége, hogy lett volna még egy ugyanilyen kézirat Nagy Gábor hagyatékában). A következő lépésben a keltezetlen levél és verskézirat datálását kell elvégezni. Váczy János a kézirat '1811. Dec.' keltezését szögletes zárójelben közli (erre az időrendi helyre is sorolja be a kötetben), noha azzal a lábjegyzettel, hogy idegen kéztől származik a dátum és 'aligha jó', majd a jegyzetben november 20. körülre teszi a levelet (KazLev. IX. 168., 554.). A szövegidentitás, mint említettük, Kazinczy egyértelmű levélközlései szerint 1811. november 21-én készült el, ezelőtt nemigen küldhette azt Kazinczy Nagy Gábornak sem, mert mint írta hozzá szóló levelében: „Epistolám végre elkészült 's küldöm azt.” Az ennél későbbi időpontot nem tudjuk egyértelműen kizárni a szövegállapotok sorrendje körüli némi bizonytalanság miatt, ezért, bár nagyon valószínűnek tartjuk, hogy a levél november 21-én kelt (hiszen Kazinczy episztolái először általában éppen a címzettnek küldte meg), ezt azonban teljes bizonyossággal nem jelenthetjük ki, ezért a 'körül' meghatározást tartjuk indokoltnak.

2. Levél Fazekas Istvánnak, 1811. november 21.

3. Levél Kis Jánosnak és Berzsényi Dánielnek, 1811. november 22. Kérdés a két eddig külön levélnek tekintett kézirat összetartozását illetően merül fel. Mindkettő azonos méretű lapon található, igen hasonló írásképpel (ez persze az azonos kelettel önmagában is magyarázható). A Kis Jánosnak írott levél egy lapnyi terjedelmű, s ugyancsak egy lap hiányzik a Berzsényinek küldött verskézirat elejéről is, a meglévő két lappal együtt így ez négy lapot, azaz egyívnyi terjedelmet tesz ki. Kazinczy gyakran mérte leveleit az e papírmennyiség jelentette keretekhez (de erre itt és most konkrétan nem tett utalást, mint máskor). A levelek azonban véleményünk szerint egyértelműek. Kazinczy Kis Jánosnak ezt írja: „Vedd itt egy tegnap végzett Epistolámat. [...] Megolvasván, küldd, kérlek, Berzsényinek.” A Berzsényinek szóló levélkéziratban, a vers végén üresen maradt részre, kilencven fokkal elforgatva odajegyzett sorokban pedig ez olvasható: „Vedd itt egy Epistolámat, mellyet Veled ezen az úton azért közlök, mert eluntam írogatni.” Az 'ezen az úton' kifejezés leginkább Kis János közvetítésére utalhat. Ha Kazinczy egy napon írott két ugyanolyan formátumú levelében ugyanazt a verset küldi, s erre mindkét helyen közvetlen utalás is található, akkor a két levelet nagy biztonsággal összetartozónak tekinthetjük, legalábbis a versre nézve. A Kis Jánosnak szóló levelet ugyanis Berzsényi már nyilván nem látta, a Berzsényinek szólót viszont Kis János igen, mert az a vers kéziratára volt rájegyezve. Valójában a versküldemény önállóan nem értelmezhető kísérsorai ezek, ami azt is jelenti, hogy a verskézirat keletkezési ideje lehet november 22. előtti időpont is. Ez a tény azért bír jelentőséggel, mert e tisztázati példány befejező része fogalmazvány lett (Kazinczy többszöri javítgatással alakította ki itt az akkor végsőnek szánt megoldást, ami hol az 1., hol a 2. forrásával egyezik meg). Ha pedig fogalmazvány, akkor akár sorrendileg az elsőnek is tarthatjuk, még ha egy nappal későbbi keltezésű levelek kíséretében ment is, mint a Fazekas Istvánnak lemásolt szöveg. De akkor meg miért küldte el éppen ezt, s hogy viszonyul ehhez az 'elúntam írogatni' kitétel a Berzsényihez szóló sorokban? Nincsenek megnyugtató válaszaink, ezért csak azt tudjuk kijelenteni, hogy az első három versforrás a november 21–22. körüli napokban keletkezett, bizonytalan sorrendben.

4. Levél Döbrentei Gábornak, 1811. december 24.

5. Az *Erdélyi Múzeum* 1815. évi II. füzeté 1815 tavaszán jelent meg (2908. sz.). Episztolái beválogatásáról Döbrentei november 16-án értesítette Kazinczyt, aki december 6-án nyugtázta azt (KazLev. XII. 187., 236.; 2774., 2793. sz.). A vers kézírata Kazinczy 1811. december 24-i levelével eljutott Döbrenteihez, újbóli küldéséről vagy javítások átvezetésének kéréséről nincs adatunk, így nem tudjuk, hogy a kiadott szövegben a levélbelihez képest felfedezhető korrekciók mikorra tehetők.

6. *Epistolák III.* A kéziratban a vers együtt van A' *Múzához* és a *Buczy Emilhez* című versekkel, az előbbi először 1817 májusában tűnik fel a levelekben, az utóbbi keltezése 1816. november 18., tehát a jelen három verset tartalmazó csomó ezen időpontok utáni lehet, de hogy mennyivel, nem

tudható. Mivel *A' Múzához* című verset ekkori leveleiben episztolái tervezett kiadása második könyvének első darabjaként nevezte meg, s a csomó másik két egysége is episztola, feltehető (de nem bizonyítható), hogy összeírásuk e tervhez, s így ehhez az időszakhoz kötődik.

A *Handbuch* előmunkálatai során 1827. szeptember 6-án Kazinczy verseit küldte Toldynak (4831. sz.), köztük ezt a csomót is, mert *A' Múzához* itt található változatát adta közlésre Toldy az *Aurorába* (4841. sz., I. még a vers jegyzetét, 248. szövegidentitás). Kazinczy aztán egy hónap múlva, 1827. október 5-i levelében korrekciókat küldött Toldynak verseihez, köztük a jelen vers öt sorához is: 4., 7., 23., 38., 90. (4844. sz.), ezek a megoldások azonban (a 7. sorban a 'Hogy' után lévő vessző elhagyása kivételével) már mind megtalálhatóak a 6. forrásban. Hogy miért küldte e korrekciókat, s miért csak ezeket küldte, hiszen a 6. forrásban a korábbiakhoz képest több új alak szerepel, nem tudjuk, talán emlékezetből írta ezeket, mert a 90. sor javítását így lokalizálja: 'circa finem'.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az első szövegváltozat (A) levelekhez csatolt kézíratos forrásokban maradt fenn (a verset elküldte még Cserey Farkasnak és Kölcsey Ferencnek is, ezek a levelek nem maradtak fenn, csak a válaszlevelekből tudunk róluk, KazLev. IX. 182., 226.; 2110., 2128. sz.). Az első három levél közül kettőnek a dátuma ismert (november 21. és 22.), ebből az első az adott versforrás (2.) dátuma is, a másik két esetben a levéldátum és a vers keletkezési ideje a kéziratok némileg különálló jellege miatt nem feltétlenül azonos, noha nyilván azonos vagy nagyon közeli is lehet. Ebből következőleg pedig e három verskézirat sorrendje nem állapítható meg minden kétséget kizáróan. A negyedik levélben található versforrás egy hónappal későbbi, s ez is mutat egyedi különbségeket a többitől. Az 1815-ös publikáció és az ezt követő újabb, 1817 utáni kézirat két újabb szövegváltozatot reprezentál (B, C), s szerepel a vers címe az episztolák minden pálya végén készült listájában is.

Magyarázatok

Nagy Gábor (1770–1861) ügyvéd, élete nagyobb részét, 1829-ig Debrecenben töltötte, Csokonai iskolatársa és barátja, Kazinczy ügyeinek intézője, szenvedélyes kézirat- és könyvgyűjtő (életéről I. Kardos Albert: *Csokonai barátja, Nagy Gábor*, in *Debreceni Képes Kalendárium*, 1940., 55–66.; az életrajzi adatokat a továbbiakban e tanulmányból vesszük át). Házasságkötése, 1805 után vert házát előbb a mai Szent Anna utca 27., majd a Varga utca 3. szám alatt, tehát mindkét szer a katolikus negyedben, egymáshoz közel, írja Kardos Albert Zoltai Lajos szóbeli közlésére hivatkozva. E városrészből kiindulva pusztított tűzvész Debrecenben 1811. április 3-án (majd még kétszer a hónapban, 8-án és 15-én), ami a jelen episztolához is alkalmatosságot szolgáltatott.

Cserey Farkassal és Kölcsey Ferencsel ellentétben Nagy Gábor nemigen fogadta örömmel a verset, nem válaszolt a küldeményre és Kazinczy érdeklődő leveleire sem, melyeket december 14-én és január 5-én írt (KazLev. IX. 184., 212.; 2111., 2122. sz.), ezt maga Kazinczy panaszként részben e levelekben, részben Kölcseynek, február 5-én: „Képzelteti e Uram Őcsém hogy azt az Epistolát úgy fogadták hogy mind ezideig sem felelnek reá, 's talán 4 rendbeli levelem, melyekben tudakozom, ha kedvét leltem e vele, válasz nélkül hagyatik. Oda magyarázom a' hallgatást, hogy valami van benne, a' mi sért; de mely passage sért, nem értem. Talán a' legutolsó sorok, hol a' hitves' szép szeme fordul elő. Esküszöm hogy semmit sem tudok felőle, hogy az a' szép szem a' kiköltözés alatt titkos okokra nézve pislog vissza. Egyéb okát fel nem érem a' hallgatásnak. E' sorokat pedig azért vetettem oda, hogy a' verszetnek a' végén point vagy lumière legyen.” (KazLev. IX. 274., 2143. sz.)

Kazinczynak ugyanakkor rossz előérzetei lehettek a vers majdani debreceni fogadtatását illetően már annak küldőzgetésekor is, erre utalnak legalábbis a levelek hátrító-magyarázó előzetes kommentárjai, igaz, akkor elsősorban a Debrecenre vonatkozó passzusokat említette: „Csak arra kérem Olvasójt, akárkik lesznek azok, hogy higgyék azt, hogy két hely benne epe nélkül van írva, 's a' szánakozásra méltó Városnak bántása olly távol van tőlem mint a' Muftik imádása” – írta Fazekas Istvánnak. A két helyet Nagy Gábornak meg is nevezi: „a' *Debrecen* tűzében megégett Voltairra – *Servétet* előhozni, 's a' bérekesztés' soraiban a' *visszatekintés által kővé-válást*, melyly tacite Debrecenz Sodomává teszi. – Ezeket epével venni 's belőle azt vonni-ki hogy Dt szurkálom, csak bolond fogja. De a' pedánt közel jár a' bolondhoz. Azonban eszes ember a' bolondokat ignorálja.

Werke des Geistes u. der Kunst sind für den Pöbel nicht da. [Goethe; ez a Tövisek és Virágok motója.]” Végül Nagy Gábor, akármilyen is volt a véleménye, megnyugtathatta Kazinczyt, hogy részéről nincs nehezítés, legalábbis Kazinczy válaszevele szerint: „Örvendek, igen igen örvendek szerencsémnek, hogy rettegésem haszontalan rettegés vala. Nagy örömmel írtam-bé mingyárt Epistolámat Verseim’ Gyűjteményébe.” (KazLev. IX. 354., 2182. sz.) Ezt megerősítheti, hogy magától Nagy Gábortól későbből ugyan, de hasonló értelmű megnyilatkozás maradt fenn egyik levelében: „az Erdélyi Gyűjteményben gyönyörűséggel olvastam a’ tűz eránt nekem küldött Epistolát, meljet valamint első olvasással szerettem, azolta is valamikor olvasok, jobban szeretek. Azok a’ szép versek: Óh hagyd Zénónak etc. mindég fülembé hangzanak.” (1816. december 31., KazLev. XIV. 496., 3351. sz.)

E levélben Nagy Gábor válaszol Kazinczy november 13-án feltett kérdéseire „Melly esztendőben és melly nap volt az égés Debreczenben? ’s hány folio Kötetből álla az elégett Collectio Manuscriptum?” (KazLev. XIV. 434., 3323. sz.), s részletesen leírja a kért adatokat: „A’ Debreczeni tűz támadt 3a Aprilis 1811 délbe 12 órakor a’ Czegléd utszai kapunál, ’s Czegléd utszának nagy részét, Szent Annát egészen, Varga és Várad utszát egészen, Miklós utszának nagy részét estveli hat óráig megemésztette. Nevezetesebb megégett épületek ezek: a’ Páspista Templom és Piaristák Residentziája, Férjlő Vendégfogadó, Serház, Kálvinista és Pápista Ispotály, és az Ispotálybeli Ref. Templom. Sok emberek és állatok is oda égtek; sokan holtig koldussá lettek. Nekem minden Jóságomon ’s házamon ’s házbelimen kívül megégtek a’ Képek Gyűjteményem ’s Bibliothékám, a’ miljen edj privátusnak se vólt itt, 33. in folio lévő ’s bekötött kézírások Gyűjteményével edjűtt. Legjobban sajnálom könyveim között Baylét, Diderot Encyclopaediáját, Cicerot, Heyne Kupferes Virgiliussát, Mitscherlich Horátiussát, Voltaire, Rousseau, Freret és Wieland minden Munkáját, és a’ Magyar Historiára való számos könyveimet. A’ Kézírások között pedig 3. Tomust, melj mind Eredeti vólt, nevezetesen edjbe benne vólt minden Erdélyi Fejedelmek alatt Erdélyben tartatott Diéták Actái és Articulusai a’ Fejedelmek tulajdon aláírások ’s pecsétjek alatt, meljet edj időben Gróf Szécsényi Eö Exc. is kért tőlem.” (492–493.)

Prókátor: ügyvéd.

hitvesed: Gyergyószentmiklósi Lukács Joanna (1789 k.–1817), akit, mint Kardos Albert írja, 1805-ben, 16 éves korában vett feleségül. Kazinczy Cserey Farkasnak, 1805. június 15-én így mutatja be: „A’ mi kedves barátunk, Nagy Gábor nem régiben nálam vala feleségestül. 29. May esketettét őszve Váradon egy 16 esztendő meg nem romlott, piros pozsgás Örmény Nemes ember leányával. Lukács Joanna a’ neve. Haja mint az ében, olyan a’ szemöldök és szempilla is, a’ szép nagy szem fekete, a’ fejréség lilium, az arcza rózsza, ’s a’ lakodalom napján 6000 ftot vett fel vele.” (KazLev. III. 370., 779. sz.; e látogatásról egyik feljegyzésében is megemlékezett, ahol, akárcsak leveleiben, Jeanette néven említette; PEml., 2009., 209.)

leányod: „Nagy Gábor barátunk írja, hogy Május 10dikén Joanna Cornélia leánya lett” – adta tovább a hírt Kazinczy Cserey Farkasnak 1806. május 29-én (KazLev. IV. 168., 928. sz.).

a’ Porticus (Stóa): fedett, nyitott oszlopsoros folyosó, az antik bölcselők elmélkedéseinek ismeretes helyszíne.

Kézírásaid’ gazdag gyűjteményét / ’s rakott könyvtáradat predára eresztvén: a Döbrentei-levelben erről bővebben szól Kazinczy: „Nagy Gábor Debreczeni tudós Prokátor Úr Aprilisban ez idén földig égett, és ezen égésben elveszté gazdag Bthecáját ’s közel 40 vastag folio tomos Collectióit, mellyek inkábbára Origin. Manuscriptumokból állottak.”

Cliens: ügyfél.

Didot: francia nyomdászcsalád a 18–19. században.

Bodóni, Giambattista (1740–1813) olasz nyomdász, betűtípust neveztek el róla.

Baskerville, John (1706–1775) angol tipográfus, a róla elnevezett talpas betűkép megalkotója.

Encyclopédie: a nagy francia *Enciklopédia*.

Bayle, Pierre (1647–1706) francia tudós, filozófus.

Természet’ és Igazság’ férifija: Rousseau, Jean-Jacques (1712–1778) francia filozófus, író.

Filangiéri, Gaetano (1752–1788) olasz jogtudós, filozófus.

Montesquieu, Charles Louis de Secondat (1689–1755) francia író, bölcselelő.

Raynal, Guillaume Thomas François (1713–1796) francia történész, filozófus.

azzal a' Csufolkodóval (*Voltaire*): Voltaire, François-Marie Arouet (1694–1778) francia filozófus, író.

azt a' balált / Mellyre egygy más Debreczen Servétet hányta: Serveto, Miguel (1511–1553) spanyol orvos, teológus, nézetei miatt Genfben Kálvin által máglyahalálra ítéltetett.

Kalvin ließ zu Genf den armen Teufel Servet...: Kálvin a szegény ördögöt, Servetet, aki hallani sem akart az isteni személyekről, élve elégette Genfben.

rezeid: a versbeli felsorolás mellett a Döbrentei-levél még megemlíti: „Elégvén magának és feleségének képeik is, újra fogja magát festetni.”

David, Jacques Louis (1748–1825) francia festő, itt a *Szókratész halála* című 1787-es festményére történik utalás, pontosabban annak Jean Massard (1740–1822) francia rézmetsző által készített metszetváltozatára.

Berquin/Bervic: az első név tévedés, ugyanis Berquin, Arnaud (1747–1791) francia író, költő volt. Utóbb, az *Erdélyi Múzeum* közlésében már korrigálta ezt Kazinczy, s helyesen Bervic, Charles Clement (1756–1822) francia rézmetszőt nevezte meg a *L'Education d'Achille* című 1798-as metszet alkotójaként, melyet az Jean Baptiste Regnault (1754–1829) francia festő 1783-as hasonló című festménye után készített.

Chiron és Achillesz: Kheirón, a kentaur Akhilleusz nevelője volt.

Verbőczi: Verbőczy István (1458–1541) *Hármaskönyve* a feudális magyar jogrendszer szimbóluma volt.

Vernet, Claude Joseph (1714–1789) francia festő.

Claude: Lorrain, Claude, eredeti neve Claude Gellée (1600–1682) francia festő.

Uralkodásra-lépett Ész' szava (*Kantnak Kategorischer Imperatívje*): a kategorikus imperatívuszus Kant, Immanuel (1724–1804) filozófiájának egyik alaptétele.

Zenó: Zénon (i. e. 335–263) görög filozófus.

a' tűz' ádáz Ura (*Vulcanus*): a tűz és a vulkánok istene.

szemet vissza ne vesse / 'S kővé ne váljon karjaid között: utalás a bibliai Lót történetére, felesége Szodomából menekülven a tiltás ellenére visszatekintett, ezért sóbálványá változott.

165. SZÖVEGIDENTITÁS Gróf Török Lajoshoz 1801. július – 1811. november 25. előtt

1.	–	Régi Okiratok és Levelek Tára 1906., 4., 99–101.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (<i>Ragályi Tamásnak</i> , 1811. november 25.)	1811	A	237.
2/1.	Gróf Török Lajoshoz. Júliusban 1801	RGy Szemere Tár III., 657–659.	Autográf tisztázat.	Önálló.	1811	Ba	1262.
2/2.		659–663. (utólagos javítások és toldalék).	Autográf fogalmazvány.		1812	Ca	
3.	Gróf Török Lajoshoz. 1801.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 175a–177b, e vers: 176a–177a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak</i> , 1811. december 6.)	1811	Bb	241.
4.	Gróf Török Lajoshoz. 1801. Júl.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 22. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak</i> , 1811. december 24.)	1811	Bb	244.

5.	Gróf Török Lajoshoz. 1801. Júliusban.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 158., 18. darab és 4r. 135., 58ab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Berzsenyi Dánielnek és Sárközy Istvánnak, 1812. január 30.)	1812	Cb	246.
6.	Gróf Török Lajoshoz. 1801.	Erdélyi Múzeum, 1815. II., 93–97.	Folyóirat-közlés.		1814/1815	Cb	762.
7.	Gróf Török Lajoshoz.	MTAK K 622., 47b – 50a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Episztolák VI.)	?1823–1824	Cc	1254.

Megjelenések

1. KazLev. XXII. 289–291., a vers: 291. (5526. sz.).
 3. KazLev. IX. 172–176., a vers: 175–176. (2107. sz.).
 4. KazLev. IX. 188–191., a vers csak kezdősorával (2113. sz.).
 5. Váczy János két külön levélként közölte, előbb a Sárközynek szólót: KazLev. IX. 257–261., a vers: 257–260. (2137. sz.), majd a Berzsenyihez írottat: 263. (2139. sz.), a két levél kapcsolatára ez utóbbi levél lábjegyzetében utal. Főrizs Gergely Berzsenyihez szóló levélként közölte a verset is, a Sárközyhez szóló levélrészre a jegyzetben utalt (BerzsenyiLev., 2014., 233–237., a vers: 233–236.; a jegyzet: 807.).
 7. Gergye, 1998., 153–156.
- A Bajza–Toldy- és az Abafi-kiadás a 6. és 7. forrásból kontaminált szöveget közöl (Bajza–Toldy, 1836., 174–178.; Abafi, 1879., II. 10–14.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A szövegidentitás keletkezésének idejéről és körülményeiről csak Kazinczy leírásai állnak rendelkezésünkre, melyeket a címben és a vers küldésekor a levelekben magyarázatként találunk. Ezek szerint a fogságból való szabadulása után, 1801-ben írta a verset, későbbi apósához, Török Lajoshoz, aki megpróbálta őt megnyerni az általa követett szabadkőműves hermetizmus és alkímia számára. A közvetlen időpontot illetően viszont két verziót találunk: „kevés holnapokkal azután, hogy a’ kalitkából kieresztének”, illetve „Irtam azt 1801. Juliusban” (Ragályi Tamásnak és Kis Jánosnak, 1. és 3. forrás), a kettő között nem tudunk választani. Ez az 1801-es kidolgozás azonban nem maradt ránk, csak a tíz évvel később átdolgozott szöveg, több forrásban is, így az alakulástörténet valójában az átdolgozások alakulástörténete. S mivel ezek három különböző, egymástól jelentősen eltérő hosszúságban maradtak fenn, felvetődik a kérdés (noha nyilvánvalóan nem adható rá biztos válasz), vajon készen lehetett-e egyáltalán a teljes szöveg 1801-ben, nem csak 1811-ben írta-e meg azt, szakaszosan.

Erre nézve információkat az 1811-es levelek kísérsoraiból nyerünk. A legrövidebb szöveget Ragályi Tamásnak küldi novemberben, azzal, hogy „Imhol kezdete” a versnek, majd 15 sor után összefoglalja a továbbiakat: „Vélekedéseim kevés sorokban ’s Setéttisztába rejtve következnek ’s a’ vers ’k középén szakad-meg, hogy az Olvasó érezze, hogy ott hiatus van, vagy inkább *lacuna* ’s e szókkal kezdem a’ Schiller Ifja történetét, ki a’ Pap intésének nem engedett ’s a’ leplet felemelte. Egy Celta bölcs, kit utazásai...” (1.). Ez alapján feltétlenül arra kell gondolnunk, hogy a levél elküldésének pillanatában az első rész teljesen megvolt már, s a második legeleje is bizonyosan. Decemberben már hosszabb szöveget küld, a teljes első részt, s a másodikra így utal Kis Jánosnak: „A’ következő § Schillernek azon fabulája, mellyben ő (Gedichte 2ter Theil) azt beszéli, hogy az initiált Ifjú felemelte a’ lepelt a’ parancs ellen, ’s eliszonyodott, ’s vége az Epistolának.” Döbrentének pedig ezt írja: „A’ 38dik vers azon kezdődik, hogy egy Celta Bölcs (Schiller) Egyptusi utazásaiból vissza [tér]vén, elbeszélte nekem mint jára a’ *Száiszi* Ifjú, a’ ki az Izis fátolyát [fel]emelte. Lásd Schillers Gedichte 2ter Band.” A vers végén jelzi a folytatást is: „Egy Celta Bölcs etc. etc.” Mindebből nem következik az előzőhöz fogható egyértelműséggel, hogy e második egység készen volt a levél megírásának pillanatában (legfeljebb csak az átvezetés), hiszen később beillesztendő

szövegegységként is érthetjük az utalást a schilleri rege fordítására, melynek itt csak a témáját adja meg Kazinczy. A 2. forrás két lejegyzési fázisa is kétségeinket erősíti, hiszen az első rész és az átvezetés első két sora (melyek legelejét a levelekben idézi) tisztázatlanban van meg, majd ezt fogalmazványként követi a schilleri rege kidolgozása.

Összefoglalva: nemigen kérdőjelezhető meg, hogy a szövegidentitás 1801-ben keletkezett, ekkor valamilyen készületségi szinten nagy valószínűséggel született kézirat, mely azonban nem maradt ránk. 1811 végén az első rész bizonyosan készen volt az eltérő terjedelmű források ellenére is, ezekben ennek csiszolgotatása történt, a második rész esetében lehetséges ugyanez, de az is, hogy a schilleri rege kidolgozása valójában csak ekkor történt meg, valamely előzmények vagy csak a puszta terv után.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 7 forrás 8 szövegállapota alapvetően eltér a szöveg hosszúságában: az 1. forrás 15 soros, a 2/1., valamint a 3. és 4. források 38 sorosak, a 2/2., valamint az 5. és 6. források 118 sorosak, a 7. eggyel több, 119. sort tartalmaz. Ezek olyan jelentős eltérések, amelyek értelemszerűen kijelölik a három alapvető szövegváltozatot, még akkor is, ha nem feltétlenül a tulajdonképpeni megírás egymás után következő szakaszait reprezentálják. A szövegállapotok összevetését is ebben a rendben végezzük el.

– az első 16 sor

	1.	<2/1.> 2/2–7.
5.	énnekem	nekem
6.	mély titkokat	<mély titkokat> mélységeket
7.	felfednéd	felnyitnád
15.	[hiányzik]	<'S a' fény miatt, én földnek gyermeke,> És a' holott én durva föld' fija
16.	'S a' fény miatt magamra nem találok.	<Magamra többé nem találhatok> A' fény miatt magamra nem találok.

Az összevetésből látható, hogy a terjedelmi különbség mellett az 1. forrás szövegállapota öt helyen eltérést mutat a meglévő 16 sorban is az összes többi forráshoz képest. A legnagyobb eltérés a többi 15. sorának itteni hiánya (ez azonban, utólagos publikáció lévén, akár másolási vagy sajtóhiba is lehet). Külön figyelmet érdemelnek az e résznél található javítások, melyekről megállapítható, hogy a 2/1. forráson végrehajtott utólagos javítások által kialakult szöveg (2/2.) megegyezik az összes többi forrásával (ennek értelmezésére később még vissza kell térnünk). A javítások előtti szöveg viszont csak az egyik esetben ('mély titkokat') egyezik meg az első forrásával. A 3. forrás 7. sorában <felfed> felnyitnád javítást találunk, ami arra utal, hogy itt a lejegyzés előzményforrásának a megoldása egyező volt az 1. forrásával. Mindezek alapján összefoglalóan azt állapíthatjuk meg, hogy az 1. forrás szövegállapota elkülönül a többitől, s az 1., valamint a 2/1. és a 3. forrásnak közös vagy hasonló előzményforrása lehetett.

– a következő 22 sor (17–38. sorok)

	2/1.	3.	4.	5.	6.	7.
19.	kezdte-el		kezdte	kezdte-el	kezdte	
25.	Lidérczei					Lidérczi
26.	ismét				hozzám	
38.	kebledbe	mellyedbe		kebledbe	lelkedbe	kebledbe

Az ebben az egységben lévő mindössze négy eltérő szöveghely nem ad elégséges alapot a szöveggállapotok sorrendjének meghatározásához, már csak azért sem, mert az eltérések részben csekélyek (pl. egy betű a módosulás), részben váltakozásjellegűek.

– átvzetés a második egységhez (39–44. sorok)

1. Egy Celta bölcs, kit utazásai... [ennyi]

2/1. eredeti lejegyzés, áthúзва, alatta:	
2/2. újrakezdve	2/2. utólagos javítások, oldalt és 5–7.
<Egy Celta Bölcs (oh, halld a' mit nekem Megjővén útazásaiból beszélt!)>	
Száiszt egy Ifjú (így beszélt nekem Egy Celta Bölcs, <u>midőn</u> Egyiptusi Hosszú útazásból honnjába <u>megjött</u> <u>Nem tűrheté hogy a' Hiérophanta</u> <u>Eggyyszerre nem nyitá fel titkait,</u>	Száiszt egy Ifjú (így beszélt nekem Egy Celta Bölcs, ki már Egyiptusi Hosszú útazásból honnjába <érkezett> megtére [5.: megjött; 6–7.: honn érkezék] És a' mi ott, a' titkok' szent helyén, Ő néki látni engedtetett, keblemben Örülve <töltötte> öntötte-ki – panasza költ

4. Egy Celta bölcs etc. etc. [ennyi]

A második egységhez, a schilleri regéhez átvzető résznél megfigyelhető átdolgozás alapvetően kettőszítja a forrásokat, sorrendileg is: 1–4. és 5–7. (a harmadikban nem szerepel ez a sorkezdés, de minden egyéb, mint fentebb láttuk, lényegében egyező a negyedik forrás szöveggállapotával). Az is látszik, hogy az 1. forrás ezúttal is különbözik a 2/1. és 4. egybehangzó megoldásától az átvzetés első sorában. Ez utóbbi kettő sorrendjére nézve azonban nem kapunk támpontot itt, így vissza kell nyúlnunk az első 16 sor tisztázatlan végrehajtott utólagos javításokból (2/2.) nyerhető tanulságokhoz. Ott megállapítottuk, hogy a 2/2. mindenben egyezik a 3–7. forrásokkal, s látjuk, hogy itt viszont csak az 5–7. forrásokkal mutat egyezést, a 2/1. pedig ott részben az 1. forrással egyezett meg, részben egyedi megoldást tartalmazott, itt viszont az 1. és 4. forráshoz hasonló. Mivel ezek az utólagos javítások egyidejűek az itteni teljesen új kidolgozás megszületésével, mely ráadásul maga is két nekifutásban történt, vagyis fogalmazványjellegű, miként az egész második egység (2/2.), megállapítható, hogy az első rész eredeti tisztázati lejegyzése (2/1.) sorrendileg az 1. és a 3–4. közé esik, az ezen végrehajtott javítások és az új kidolgozás (2/2.) pedig ezt követően készültek (az 5–7. források aztán ezen alapultak a későbbiekben).

– a második egység (39–119. sorok)

	2/2.	5.	6.	7.
45.	reményeit			reményit
48.	monda	kérdi		
50.	érzékinék	érzékeinek	érzékinék	
52.	mértékekben		mértékeikben	
59.*	egy Rotonda mellé	egy szent Gömbölyeghez	egy szép Gömbölyeghez	
62.	kérdé			mondá
68.	fátyolt	leplet		

69.*	Le nem vonom.	Fel nem vetendem.	Fel nem lebbentem.
72.	vetetted	vetéd	vetet- ted
75.	fal		közfal
76.*	úgy könnyű lesz az” – ’S	úgy azt könnyű lesz” – ’s	úgy könnyű lesz...” – És
77.	rettentő	rendítő	
78.	kezednek	karodnak	
81.	A’ tudni-vágyás’ szomja csendes álmát		Szemeitől messze elúzi csendes álmát
82.	Szemeitől messze elúzi; kínosan		A’ tudni-vágyás’ szomja; kínosan
85.	Templomhoz		Gömbölyeghez
86– 87.	Nem volt nehéz, [hiányzik] [hiányzik] ’s egygy bátor felszökkel		Nem volt nehéz; most lángol, majd haboz, De néki! ’s most egygy bátor felszökkel
90.	éltelen		éktelen
91.	lépdellés	lépdellet	lépdellés
94.*	Ezüstkék sápadt fényt lövell le, a’ hold,	Sápadt ezüstkék fényt lövell le a’ Hold.	A’ Hold ezüstkék sápadt fényt lövel le;
96.	Ragyoglik		Csillámlik
96.	setétiből	setéte közt	
101.	tetemeit		tetemít
103.	kiált	kiált-fel	kiált
106.	Nem hallja ő, nem érti	Nem érti ő, nem hallja	
107.	fátyolt	leplet	
111.	Hadd		Ám
113.	zúgja		súgja
114.	le kapta	lekapja	
115.	elnyúlva		eldőlve
116.	Csábúlt	Bomlott	
118.	örökre		tőle
119.	’S a’ sír korán nyílt a’ boldogtalannak.	’S korán sír nyelte-el a’ boldogtalant.	

Ebben a részben nagyszámú eltérést találunk (33 szöveghely, azaz sor a táblázatban), két vagy három variációval. Három megoldás 4 szöveghelyen van (ezeket csillaggal jelöltük), közülük az 5. és a 6., illetve a 6. és a 7. kétszer-kétszer egyezik meg. Az itteni eltérések jellegéből az látszik, hogy a 2/2. forrás szövegállapotához képest jelentősebb a módosulás, mint a többi között (pl. ’Rotonda – Gömbölyeg’, ’Le – Fel’).

Két megoldás 29 szöveghelyen található, az alábbi megoszlásban:

Különbözés	Előfordulás	Mely sorban
2/2. és a többi	10	
5. és a többi	3	50., 91., 103.
6. és a többi	1	75.
7. és a többi	9	
2/2–5. és 6–7.	5	52., 85., 111., 116., 118.
2/2., 6. és 5., 7.	1	72.

A kevésszer előforduló megoszlások esetében (a megadott sorok szerint könnyen visszakereshetően) látható, hogy az eltérések jelentéktelenek, vagyis nem pusztán a számszerű arányok miatt jelenthető ki, hogy az alakulástörténet e szakaszában a szövegállapotok lényegesebb módosulásai a 2/2. forrás fogalmazványának elkészülte után (ahogy az előbb is láttuk), valamint a 7. forrás leltisztázása előtt történtek. Ebből következően e szövegváltozatot három alváltozatra bonthatjuk: 2/2.: Ca; 5., 6.: Cb; 7.: Cc, azzal a megjegyzéssel, hogy valójában nincs két egymással teljesen megegyező szövegállapot.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Ragályi Tamásnak, 1811. november 25.

2. A két részletben készült kézirat fogalmazványrészénél (2/2.) az „adjectuum 7a Jan” felirat olvasható, s ez meg van ismételve a vers végén is, vagyis a második versmegység 1812. január 7-én készült vagy készült el (ez áll a vers címe fölött, de minden bizonnyal idegen kéztől származóan). Az ez előtt álló tisztázati rész (2/1.) ebből következően ettől korábbi.

3. Levél Kis Jánosnak, 1811. december 6.

4. Levél Döbrentei Gábornak, 1811. december 24.

5. Levél Berzsényi Dánielnek és Sárközy Istvánnak, 1812. január 30. Váczy János és Fórizs Gergely a két levél összefüggő tartalmára és közös küldésére utaltak, de itt valójában egy levélkéziratról van szó, amelyet utóbb Kazinczy instrukcióinak megfelelően Berzsényi választott fizikailag ketté. Két negyedrélt lap félbe van hajtva, a vers ezekre álló, a két levél fekvő elhelyezésben került. A lapok egymásba voltak hajtva (nyolc oldalból állt, tehát kétlapos csomó), az írás folyamatosan került a csomó oldalaira.

az egyik lap	4r. 158.		4r. 135.	
	1. oldal álló	2. oldal álló	7. oldal fekvő	8. oldal fekvő
	vers1	vers2	Berzsényi-levél1	Berzsényi-levél2
a másik lap	vers3	vers4	vers5	Sárközy-levél
	3. oldal álló	4. oldal álló	5. oldal álló	6. oldal fekvő
	4r. 158.			

Kazinczy azt a kérte Berzsényitől, hogy „küldd által ezt az Epistolát Sárközymnek, de elvágván azt a’ lapot mely hozzád szöll.” Berzsényi tehát leválasztotta a csomó 7–8. oldalait, vagyis az első negyedrélt lap második felét, amelyen a neki szóló levél állt. Ezt csak a táblázatban ábrázolt kézirat-felépítés esetén tehette meg (azt nem tudjuk pontosan megítélni a jelen állapotból, hogy melyik oldal volt eredetileg a 7. és melyik a 8., így a táblázatban akár fordítva is állhatna a Berzsényi-levél1 és a Berzsényi-levél2). Az önállóvá lett kétoldalas levelet megtartotta, a csomó többi részét elküldte Sárközynek, ezért találhatóak jelenleg két különböző jelzetten.

A vers kézírata eredetileg a Sárközynek egy nappal korábban, 1812. január 29-én írott levélhez készült mellékletként. Kazinczy, mint írja, az előző napon, január 28-án vette Sárközy levelét

(KazLev. IX. 214–219., 2124. sz.; Váczy János hibásan közli Kazinczy levélre írott jegyzetét: „Vettem 8. Jan. 1812.”, mert a kéziraton egyértelműen „28.” áll, összhangban Kazinczy válaszánaak állításával). Válaszában kitér a Török-episztolára is: „Van egygy [ti. episztola] mellyet utolsó levelem olta készítettem-el; 1801ben kezdettem volt írni az Ipamhoz, a’ ki nekem a’ maga Theosophiai Cosmogoniáját kezdé magyarázni, de a’ melly nekem nem fér fejembe, mért hiszen Mozesz is egyebet hitt mint a’ mi Káténk tanít: Ki teremtett tégedet? Az Isten. Miből? Semmiből. Lássd Mózesznek vagy inkább a’ Genezis Írójának legelső sorait, mellyek azt tanítják a’ mit a’ *Hylozoiták*, hogy kész volt a’ *matéria* és hogy a’ *matéria nem volt élet nélkül*. – Akkor el nem végeztem az Epistolát, félvén hogy a’ szegény Öreg neheztelni fog hogy a’ mit ő erősen hiszen, azt én nem tagadom ugyan, de igaznak sem veszem, ’s megvallom, hogy nem tudhatjuk, sőt hogy nincs szükségünk tudására. Ez idén kidolgoztam, ’s Te azt nem fogod kedvetlenül olvasni.” (KazLev. IX. 255., 2136. sz.) A részletes kommentár és az utolsó mondat utalása csak a szöveg küldése esetén értelmes, a levél mellett viszont nincsen veresszöveg. A másnap, január 30-án küldött pár sor, azaz a jelen levél Sárközynek szóló része viszont a vers kéziratára volt jegyezve, s ezzel kezdődött: „E’ napokban írt levelem eddig Pest körül jár; ezt későbbben veszed, mert restellem [azaz rest vagyok] leírni ’s mindenre illyet nem bízok.” A január 29-i levelet tehát postán küldte (vagy valamely kevéssé megbízhatónak tartott alkalmatossággal), s ezt nem tartotta biztonságosnak a vers tartalma miatt, ezért más módot keresett a vers elküldésére, nevezetesen Berzsényin keresztül juttatta azt el Sárközyhez. S még az is lehet, hogy Berzsényihez, ahogy időnként máskor is, Kis Jánoson keresztül, ugyanis Berzsényihez szóló február 27-i levelében ezt az utalást olvashatjuk: „Kistől talán vetted eddig 1801-ben írt Epistolámat az Ipamhoz”, még egyszer pedig nem biztos, hogy leírta a hosszú verset. Ez utóbbi vonatkozást azonban nem tudjuk egyértelműen bizonyítani, így csak azt állíthatjuk meggyőző bizonyossággal, hogy a Török-episztola kézírata, a ráírt Sárközynek szóló sorok és a Berzsényinek ugyanaznap írott levél eredetileg fizikailag is egy kéziratot alkotott.

6. Az *Erdélyi Múzeum* 1815. évfolyamában jelent meg, de 1814. november 16-án Döbrentei Gábor már értesíti Kazinczyt: „G. Török Lajoshoz, ’s Nagy Gáborhoz irt Episztolájd a’ Ildik füzetre már be vagynak írva” (KazLev. XII. 187., 2774. sz.). Sőt, az 1811. decemberi, még nem teljesen kész szöveg küldése után 1812-ben bizonyosan elküldte Kazinczy a teljes kidolgozást is Döbrentének, mert az március 12-én és aztán augusztus 17-én is reflektál rá (KazLev. IX. 331., X. 84.; 2173., 2299. sz.), s mivel 1814-ig nincs újabb adatunk a vers elküldésére, az is lehet, hogy ez az 1812 elején küldött szöveg lett a közlés alapja.

7. *Episztolák VI.*, ?1823–1824.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

(0) A szövegidentitás keletkezési idejeként egyöntetűen 1801-et adja meg Kazinczy (júliust vagy a következő hónapokat), de ebből az időből szövegforrásunk nem maradt fenn, viszont egyértelmű jelek utalnak arra, hogy létezett ilyen (s ez lehetett a ma ismert források előzményforrása).

(A) A Ragályi Tamásnak 1811. november 25-én írott levél (1.) reprezentálja e szövegváltozatot. Ennek terjedelmi hiánya a 2/1–4. forrásokhoz képest nem jelenti azt, hogy e rész még nem volt készen a levél írásakor, sőt, a levél kísérsorai éppen ennek ellenkezőjére utalnak, legfeljebb az mondható, hogy az előzményforrás átdolgozása volt csak eddig, a levélben közölt 15 sorig készen. Mégis, a terjedelmi különbségen túl is vannak olyan eltérései a többitől, melyek alapján, noha a szövegállapot jellegében összetartozik a 2/1–4. forrásokkal, ez képviseli az első ránk maradt szövegállapotot.

(B) E teljesebb, de a második egységet még nem tartalmazó változat, amelyet két levél (3., 4.) is reprezentál, lényegében 1811 decemberére tehető (a levelek december 6-i és 24-i dátuma alapján). A 2/1. autográf tisztázata eltéréseket mutat a két levél szövegállapotához képest, s ezek alapján ítélve korábbi kell legyen ezeknél, de későbbi, mint a Ragályihoz írott levél (1.), tehát azt kell feltételeznünk, hogy Kazinczy az első egység első felének átdolgozása után végzett annak egészével (mind a 38 sorral), s ezt, valamint az átvezetés két sorát letisztázta november 25. és december 6. között. A második egység fogalmazványának (2/2.) Kazinczy megadta a keletkezési idejét (1812. január 7.), ami egyben azt is jelenti, hogy a vele azonos kézírással készült utólagos javítások a tiszt-

tázaaton szintén ekkoriak. Kazinczy tehát a levelekben a 2/1-hez képest már megtett módosításokat utólag vezette rá erre a három sorban korábbi szövegállapotot tükröző tisztázatra, a kikövetkeztetett sorrendiségből és az időpontokból következően másként nemigen történhetett.

(C) A harmadik változat elkészültének dátumát, mint említettük, Kazinczy feljegyezte: 1812. január 7. Ennek a fogalmazványnak (2/2.) a letisztázott és közben módosított változatát küldte el január 30-án Sárközy Istvánnak (5.). E levélbeli tisztázathoz képest az *Erdélyi Múzeum* 1815-ös közlése (6.) nem mutat jelentős különbségeket (volt egy fenn nem maradt közbülső forrás is, melyet a szerkesztőhöz, Döbrentei Gáborhoz küldött Kazinczy 1812 elején). Az utolsó ismert kézirat az episztolák 1823–1824 körül letisztázott csomójában található (7.), a kiadás szándékával, ismét némiképp átírva a korábbi közléshez képest. A vers szerepel az episztolák összes pályavégi címlistáján, tehát tervezte azt kiadni a gyűjteményes kötetben.

Forrás

A toldalék Friedrich Schiller (1759–1805) *Das verschleierte Bild zu Sais* (1795) című versének fordítása, Kazinczy leveleiben csak a „Schillers Gedichte 2ter Band” (másutt ’Theil’) hivatkozást találjuk. A *Pandekták* kijegyzései (K 633/I., 83a–87a) szerint Kazinczy az 1800-as lipcsei kiadást használta, amelynek 1803-as második kötetében jelent meg a vers, a 108–112. oldalakon. Ezt azonban csak az 1811-es átdolgozás alkalmával használhatta Kazinczy, 1801-ben értelemszerűen nem, így ekkor vagy más kiadás volt a kezében, vagy még nem volt része az episztolának a schillerei rege.

Das verschleierte Bild zu Sais

Ein Jüngling, den des Wissens heisser Durst
Nach Sais in Egypten trieb, der Priester
Geheime Weißheit zu erlernen, hatte
Schon manchen Grad mit schnellem Geist durchheilt,
Stets riß ihn seine Forschbegierde weiter,
Und kaum besänftigte der Hierophant
Den ungeduldig Strebenden. „Was hab’ ich,
Wenn ich nicht Alles habe, sprach der Jüngling,
Giebts etwa hier ein Weniger und Mehr?
Ist deine Wahrheit wie der Sinne Glück
Nur eine Summe, die man größer, kleiner
Besitzen kann und immer doch besitzt?
Ist sie nicht eine einzge, ungeteilte?
Nimm einen Ton aus einer Harmonie,
Nimm eine Farbe aus dem Regenbogen,
Und alles was dir bleibt ist Nichts, solange
Das schöne All der Töne fehlt und Farben.”

Indem sie einst so sprachen, standen sie
In einer einsamen Rotunde still,
Wo ein verschleiert Bild von Riesengröße
Dem Jüngling in die Augen fiel. Verwundert
Blickt er den Führer an und spricht: Was ist’s,
Das hinter diesem Schleier sich verbirgt?
„Die Wahrheit” ist die Antwort – Wie? ruft jener,
Nach Wahrheit streb’ ich ja allein, und diese
Gerade ist es, die man mir verhüllt?

„Das mache mit der Gottheit aus, versetzt
Der Hierophant. Kein Sterblicher, sagt sie,
Rückt diesen Schleier, bis ich selbst ihn hebe.
Und wer mit ungeweihter, schuld'ger Hand
Den heiligen, verbot'nen früher hebt,
Der, spricht die Gottheit – Nun? „D e r s i e h t die Wahrheit“
Ein seltsamer Orakelspruch! Du selbst
Du hättest also niemals ihn gehoben?
„Ich? Wahrlich nicht! Und war auch nie dazu
Versucht“ – Das faß ich nicht. Wenn von der Wahrheit
Nur diese dünne Scheidewand mich trennte –
„Und ein Gesetz, fällt ihm sein Führer ein.
Gewichtiger mein Sohn als du es meinst
Ist dieser dünne Flor – für deine Hand
Zwar leicht, doch Zentnerschwer für dein Gewissen.“

Der Jüngling ging gedankenvoll nach Hause,
Ihm raubt des Wissens brennende Begier
Den Schlaf, er wälzt sich glühend auf dem Lager
Und rafft sich auf um Mitternacht. Zum Tempel
Führt unfreiwillig ihn der scheue Tritt.
Leicht ward es ihm die Mauer zu ersteigen,
Und mitten in das Inn're der Rotonde
Trägt ein beherzter Sprung den Wagenden.

Hier steht er nun, und grauenvoll umfängt
Den Einsamen die lebenlose Stille,
Die nur der Tritte hohler Widerhall
In den geheimen Grüften unterbricht.
Von oben durch der Kuppel Oefnung wirft
Der Mond den bleichen silberblauen Schein,
Und furchtbar wie ein gegenwärt'ger Gott
Erglänzt durch des Gewölbes Finsternisse
In ihrem langen Schleier die Gestalt.

Er tritt hinan mit ungewissem Schritt,
Schon will die freche Hand das Heilige berühren,
Da zuckt es heiß und kühl durch sein Gebein,
Und stößt ihn weg mit unsichtbarem Arme.
Unglücklicher, was willst du tun? So ruft
In seinem Innern eine treue Stimme.
Versuchen den Allheiligen willst du?
Kein Sterblicher, sprach des Orakels Mund,
Rückt diesen Schleier, bis ich selbst ihn hebe.
Doch setzte nicht derselbe Mund hinzu:
Wer diesen Schleier hebt, soll Wahrheit schauen,
Sei hinter ihm, was will! Ich heb ihn auf.
(Er rufts mit lauter Stimm) Ich will sie schauen. Schauen!
Gellt ihm ein langes Echo spottend nach.

Er spricht's und hat den Schleier aufgedeckt.
„Nun, fragt ihr, und was zeigte sich ihm hier?“

Ich weiß es nicht. Besinnungslos und bleich
So fanden ihn am andern Tag die Priester
Am Fußgestell der Isis ausgestreckt.
Was er allda gesehen und erfahren
Hat seine Zunge nie bekannt. Auf ewig
War seines Lebens Heiterkeit dahin,
Ihn riß ein tiefer Gram zum frühen Grabe.
„Weh dem, dies war sein warnungsvolles Wort,
Wenn ungestüme Frager in ihn drangen,
Weh dem, der zu der Wahrheit geht durch Schuld,
Sie wird ihm nimmermehr erfreulich sein.“

Magyarázatok

Török Lajos (1748–1810) előbb a kassai tankerület főigazgatójaként Kazinczy felettese, majd 1804-től apósa ('ipam'). Nagymesterként ő avatta be Kazinczyt 1784-ben a miskolci szabadkőműves-páholyba, utóbb alkímista lett. A vers az 1786–1787-es *Daimonia* (13. szövegidentitás) témáját, a hermetikus hagyományhoz való viszony problematikáját fogalmazza újra, több alapvető motívus egyezéssel az első részben (l. Debreczeni, 2014b), beépítve (akár már 1801-ben, akár majd csak 1811-ben) a schilleri regét (a mű értelmezésére nézve l. Mezei, 1987–88.). Kazinczy Sipos Pálnak írott 1812. február 5-i levelében így értelmezi költeményét: „Első levelemben venni fogod az Ipámhoz írt epistolát, mellynek hátulsó részét nem vehetted, még akkor kész sem lévén, mikor levelem ment, mert Schillerem a' Pataki compactornál volt. Az én ideám azon dolgokról, mellyek supra me vannak ez: A' sokoldalú statuája az Igazságnak a' Rotunda közepén, centrumában áll, mi pedig a' peristyl peripheriájában tolongunk elébb tovább. Minden punctum itt más meg más képet ad. Csak az a' kérdés, hogy a' sokoldalú kép, melly punctumról tekintetik legillőbben. Isten, örökkévalóság etc. távol vagyok attól, hogy tagadjam, de ezek nem az én szememnek való tárgyak. Nekem elég azt az Istent ismerni, melly bennem lakik.” (KazLev. IX. 270., 2142. sz.; vö. még a 2133. sz. levelet.)

Quaesivit coelo lucem, ingemuitque reperta. VIRGIL.: idézet Vergiliustól (*Aeneis*, IV. 692.), Lakatos István fordításában: „S felsőhajtott, hogy rá bírt révedni utolszor.”

Settéttség, Helldunkel: clair-obscur, fény és árnyék viszonyaira építő festészeti irány.

lidérc: bolygótüzként megjelenő gonosz szellem (l. *Daimonia*).

Nyúl-bé mellyedbe, 's felleled: e rövidebb sorra utal leveleiben, mint jelentéstelel elhallgatásra (a Döbrenteinek írott levélben tévesen 37. sorként határozza meg ezt, a 38. helyett).

Celta Bölcs: Schiller, ahogy a Döbrenteinek írott levélben maga Kazinczy feloldja az utalást.

Egyiptusi: egyiptomi.

Száisz: egyiptomi város.

Hierophanta: a szabadkőművesség egyiptomi rítusaiban a beavatást végző pap (l. *Daimonia*).

Rotonda, Gömbölyeg: kör alakú templom.

Echó: visszhang.

166. SZÖVEGIDENTITÁS
Helmeczy Mihályhoz
1811. november 27.

1.	Helmeczy Mihályhoz.	RGy Szemere Tár III., 607–608.	Autográf fogalmaz- vány.	Önálló.	1811	Aa	1263.
2.	Helmeczy Mihály Barátomhoz. Széphalom, Novemb. 28d. 1811.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 119., 2. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Helmeczy Mihálynak, 1811. november 28.</i>)	1811	Aa	238.
3.	Helmeczy Mihályhoz. Nov. 27d. 1811.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 32., 72. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Desseffy Józsefnek, 1811. november 28.</i>)	1811	Aa	239.
4.	Helmeczy Mihályhoz. (Nov. 27d. 1811.)	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 175a–177b, a vers: 175b és 177a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak, 1811. december 6.</i>)	1811	Ab	240.
5.	Helmeczy Mihályhoz.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I., 22. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak, 1811. december 24.</i>)	1811	Ac	243.
6.	Helmeczy Mihály Barátomhoz. Széphalom, Novemb. 1811.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 119., 1. darab.	Autográf tisztázat.	Önálló.	?1811 után	Ad	–
7.	Helmeczyhez. 1811. Jún.	Hébe, 1824., 178–179.	Évkönyv- részlet.		1823/ 1824	Ba	836.
8.	Helmeczyhez.	MTAK K 622., 46b–47a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Episztolák VI.</i>)	?1823– 1824	Bb	1253.

Megjelenések

1. Gergye, 1998., 388–389. (a jegyzetben).
 2. KazLev. X. 2–3., a vers csak kezdősorával (2066. sz.); a levél nem időrendi helyén, hanem a X. kötet elején, az előző pótlásaként van besorolva.
 3. KazLev. IX. 167–168., a vers csak első sorával (2103. sz.).
 4. KazLev. IX. 172–176., a vers: 175–176. (2107. sz.).
 5. KazLev. IX. 188–191., a vers csak kezdősorával (2113. sz.).
 8. Gergye, 1998., 153.
- Abafi Lajos a Toldy–Bajza-kiadásból átvett, erősen kompilált szöveget közölt (Abafi, 1879., II. 44–45.; vö. Toldy–Bajza, 1836., 209–210.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A 3. és a 4. forrás címében 1811. november 27-i dátum szerepel, a 2. forrás 28-át adja meg, ez azonban magának a levélnek a dátuma is lehet, mely a verssel kezdődik, a kísérősorok keltezetlenek. Itt a következő olvasható: „Tegnap késő este, sőt már ágyban, vettem nyalábodat, ’s útnak

indúlok. Nem akarám válasz nélkül hagyni leveledet 's ajándékaidat köszönet nélkül, míg Biharból haza jövendek, hol talán három hétig fogok múlatni. Vedd baráti érzésekkel a' mit gyalog leánykám hirtelenében sugott." A másik két levélben a versnek és a levélnek is külön-külön dátuma van (november 27., illetve 28.). A Dessewffy-levélben a vers alcíme ezzel egészül ki: „Odáját csak most vevém, 's a' válasz mingyárt ment." Kisnek pedig így kommentálta a verset, immár Nagyváradról: „Huszonnégy órával ezelőtt hogy onnan hazúlról eljöttem, vevék Pestről egy kis nyalábot, 's abban az ide zárt nyomtatványoknak néhány exemplárjait. [...] Ide tészem-le válaszomat, mellyen ki fogod látni mind azt a' sietést, mellyet elkerülhetetlenné tettek az onnan hazúlról eljövétel' gondoljai." Helmezynek és Dessewffynak tehát egyaránt november 28-án írt levelet, még Nagyváradra indulása előtt Széphalomról. Mindkétszer és Kisnek írott levelében is egybehangzóan írja, hogy Helmezy (Kazinczy fia tiszteletére írott és kinyomtatott) odájának példányait 27-én este kapta kézhez, tehát a válasz-episztola (és a kísézőlevelek) megírására az éjjel és a következő nap (feltehetően eleje) állt rendelkezésére. A szóba jöhető két dátum közül a Kazinczy által egyértelműen kijelöltet fogadjuk el: 1811. november 27. (A fentiek alapján a 7. forrás, a *Hébe* közlése címében megadott '1811. Jún.', melyet a kiadások egyöntetűen átvettek keletkezési időként, nem lehet a vers tényleges keletkezési ideje: ez nyilván Kazinczy fiának születési idejére, június 18-ra utal. Ugyanezen okok miatt nem fogadható el a szövegidentitás keletkezési idejéül az 1. forrás odavetett decemberi dátuma sem, l. erről alább részletesen.)

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 8 forrás 8 szövegállapotot őrzött meg, az 1. forrás fogalmazványként a szöveg kialakulását is dokumentálja a 23. sortól kezdődően, amely áthúzgálások után újra le lett írva és újra átjavítgatva. Elképzelhető, hogy a javítások egy része, különösen a 9. és a 31. sorban utólagosan történt, de ezt nem állíthatjuk bizonyosan, ezért nem különböztetünk meg két szövegállapotot. A jelentősebb javításokat azonban, amelyek a későbbi változatokban legfeljebb kis módosítással feltűnnek, listázzuk az alábbi táblázatban is (a sorszámok az 1. forrás számozását követik).

sor	szöveghely	forrás
2.	fájdalomnak hangjait fájdalom' szózatját	1–7. 8.
3.	Hálája' tolmácsává atyját tevé A' hála' tolmácsává engem tevé	1–5. 6–8.
5.	Ki lantod' énekére felfülel –	1–6., 8. 7.
6.	'S nevét örülve hallja zengeni –	1–6. 7–8.
8.	lett az Isteninknek lett az Isteneknek lőn az Isteninknek	1–3., 5. 4. 6–8.
9.	édes dallal idvezel édes énekkel köszönt édes énekkel köszönt-meg	1/1–4. 1/2., 5., 7–8. 6.
11.	Felnyomtam homlokára, csillogást Hármazva nyomtam homlokára, fényt	1–6. 7–8.
16.	Pirulás 's szégyen Szégyen 's pirulás Szégyen 's pirúlat Pirúlat 's szégyen	1–4. 5. 6–7. 8.
17.	Ámor Érosz	1–6. 7–8.

18.	Fogadják védelmekbe, hogy szemeit Vegyék szent oltamokba, hogy szemét Vegyék szent ótamokba, hogy szemét	1–3. 4–5., 7 6., 8.
22.	Hallgattatott a' kérés, Marc-Emíl Hallgattatik kérésem, Marc-Emíl Hallgattatott a' kérés, Marcuszom Hallgattatott a' kérés, úgy Emílem	1–3., 5. 4. 6. 7–8.
23.	Kisnek és Virágnak Daykám' 's Berzsényim' Daykámnek, Berzsényimnek	1/1. 1/2–5. 6–8.
24.	lángolva sír majd lángolva majd	1–4. 5–8.
25.	Desőffynek Nagy Pálnak és Majláthnak Dezsőffynek, Nagy Pálnak, Prényinek	1/1. 1/2–8.
26.	Szent csillogások mellett, kik borostyánt 'S Majláthnak fényeikre, kik borostyánt 'S Majláthnak fények mellett, kik borostyánt	1/1. 1/2–3., 5–8. 4.
27.	Még gyenge korban fűztek homlokaikra, Még barna fürtök közzé fűztenek	1/1. 1/2–8.
28.	'S nem fogja sírni könnyeit hasztalan – 'S nem fogja könnyeit sírni hasztalan	1–2., 7–8. 3–4. 5–6.
30.	Mellyében gerjesszd a' szép lángot, és Gerjesszd mellyében e' szép lángot, és	1–3., 6–8. 4–5.
31.	Példád is gerjessze azt daloddal együtt Példád is gerjessze azt együtt daloddal Gerjessze példád énekeddel együtt Gerjessze példád együtt énekeddel	1/1. 2–3. 1/2. 4–8.

A szövegállapotok között nincs két egyforma, s még az egymáshoz leginkább közelállóak között is sornagságú különbségek vannak, ezek az 1–3. és a 7–8., mely csoportok egyben a leginkább különböznek is egymástól. A 4., 5. és a 6. források tendenciaszerűen inkább az elsőkhöz hasonlítanak. (A 6. forrás sorrendi besorolása, illetve a 7. és a 8. közötti sorrend nem állapítható meg pusztán a szövegállapotok összevetése alapján.) A legkövetkezetesebb megoldás az lenne, ha minden forrást legalábbis önálló alváltozatnak tekintenénk, ez azonban a kirajzolódó tendenciákat is elfedné. A másik megoldás így a tendenciák jelzése, ami pedig a különbségeket fedi el némileg; a kisebbik rossznak ez utóbbit tartván emellett döntöttünk: 1–3: Aa; 4.: Ab; 5: Ac; 6: Ad; 7: Ba; 8.: Bb.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Némely ellentmondás látszik a kézirat fogalmazványjellege és a bal felső sarokba odavetett 1811. decemberi dátum között. A kézirat első oldala (leszámlítva az utolsó másfél sort, a 22. sorig terjedően) lényegében tisztázatlanul, mindössze egy szótévesztés egyidejű javítása van benne, valamint három némileg sötétebb tintás bejegyzésmódosítás (a cím, a 7. sor mellé jegyzett 'omen' szó, valamint a 9. sor javítása). Innentől, végig a második oldalon agyonjavított fogalmazványt találunk, be nem fejezett sorpróbálgatásokkal, majd az egész áthúzva, s alatta újrakezdve, míg végül ki nem alakult a végleges alak. Ebből (vagyis a második oldal fogalmazványából) az a logikus következtetés adódik, hogy e kézirat a vers születésének a helye. Az első befejezett és elküldött szövegek viszont november 28-i keltezésű levelekben találhatók, s leginkább ezek szövegével egyezik meg a tisztázati rész és a fogalmazvány javítgatások utáni állapota. Nem világos tehát, miért van akkor a kézirat bal felső sarkában a tisztázati lejegyzéssel egyező tintával az '1811. xbr.', azaz december dátum, mert így az sem logikus feltevés, hogy az egyik későbbi átdolgozás dátuma

lenne ez, különösen, hogy a későbbiekkel nem is nagyon egyezik meg e forrás szövegállapota. Az ellentmondást feloldani nem tudjuk, legvalószínűbbnek az tűnik, hogy a dátum utólagos odajegyzés, s így Kazinczy emlékezete tévedett kicsit. A fogalmazványjellegből, a csak itt található első megfogalmazásokból azonban elég egyértelműen az következik, hogy ezt a kéziratot *sorrendileg* a többi elé kell sorolnunk, ennek időrendi következményeivel együtt.

2. Levél Helmeczy Mihálynak, 1811. november 28.

3. Levél Dessewffy Józsefnek, 1811. november 28. Az alcímben utal rá Kazinczy, hogy Helmeczynek „a” válasz mingyárt ment”, amiből az következik, hogy az ugyanaznap keletkezett két levél közül ez a későbbi (már persze ha szó szerint vehetjük e közlést; egyéb információk azonban nincsen).

4. Levél Kis Jánosnak, 1811. december 6. Két kéziratlap sorrendje felcserélődött, s így lett oldal-számozva a kötéskor. A levél szövegének folytatálagossága azonban egyértelmű, tehát a kéziratlapok helyes sorrendje a jelenlegi oldalszámokkal megadva: 175ab, 177ab, 176ab.

5. Levél Döbrentei Gábornak, 1811. december 24.

6. A jelen forrás kézírata a Helmeczy-levél (2.) elé van besorolva a kéziratári rendben, de arra semmi nem utal, hogy ehhez a levélhez tartozott volna. Ez nem is logikus, mert a levél mellett van a versnek az a példánya, melynek szövegállapota a november 28-i Dessewffy-levélben találhatóval mutat tendenciaszerű hasonlóságot; egy ezektől jelentősen eltérő szövegállapotot rögzítő másik forrás miatt tartozna ugyanazon levélhez. Azt viszont nem tudjuk, hogy esetleg egy Helmeczyhez írott másik levél melléklete lett volna (erre utaló levelet a fennmaradtak között nem találtunk) vagy netán máshonnan keveredett ide, így önálló kéziratként vesszük számításba. Keletkezési idejére utaló adatot nem ismerünk, besorolása a szövegállapotok összevetése alapján történt (ha netán mégsem az utolsó lenne az első változat alváltozatainak sorában, akkor 1811. decemberére lenne tehető). A jelen sorrendi helyén az ’1811 után’ meghatározásnál nem tudunk pontosabbat adni.

7. A *Hébe* 1824. évi kötetébe Kazinczy már 1823 tavaszán küldött írásokat (4191., 4206. sz.). A kötet szeptemberben nyomdában volt, októberben megérkeztek Kazinczyhoz az első ívek és képek, október 30. és november 2. között pedig az utolsó ívek is (4232., 4242., 4246. sz.).

8. *Episztolák VI.*, ?1823–1824. E forrás szövegállapota nagyon hasonlatos a *Hébe* közléséhez (7.), közöttük mindössze két szó- és egy soreltérés van, melyek mindegyike csak e forrásra jellemző. A további egy betűeltérés még egy helyen előfordul (a 18. sorban lévő ’oltalmokra’ szó át van javítva ’ótlalmokra’ alakra), s a hozzá a margón fűzött magyarázat viszont csak itt található meg, hogy ezt miért volt fontos itt kiemelni, vonatkozik-e konkrétan egy forrásra, mondjuk a *Hébére*, nem tudjuk. Mindezek alapján csak nagyon bizonytalanul lehet a jelen forrást a *Hébe* után besorolni. A döntő érvet e sorrend mellett a szövegcsoporthoz tartozás jelenti, amelyet egyéb adatok és következtetések alapján feltételelesen 1823–1824-re tehetünk: ha a jelen esetben ezt a *Hébe* elé sorolnánk, akkor azt is állítanánk, hogy e szövegcsoporthoz 1823 első három-négy hónapjában készült, ami pedig oly mértékű konkretizálást jelent, ami részben nem vállalható a rendelkezésre álló igen bizonytalan érvek mellett, részben pedig nem is nagyon valószínű, a többi episztolacsomó viszonylatában. Mindezek alapján a jelen forrást a *Hébe* után soroljuk be, s így keletkezési idejét 1823 közepe és 1824 vége közé tesszük.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás 1811. november 27-ről 28-ra virradóra (esetleg 28-án a nap első felében) született meg, Kazinczy Nagyváradra való indulása miatt sietősen. Ekkor és decemberben több kidolgozás készült (Aa–Ad), ezek tendenciaszerű hasonlóságot mutatnak, ugyanakkor egyedi jellemzőkkel is bírnak (a Kölcsénynek és Sipos Pálnak küldött példányok nem maradtak fenn, l. 2121., 2142. sz.). Később nagyobb átdolgozás után ki is adta a *Hébe* 1824. évi kötetében (Ba) és kiadásra készítette elő az episztolák gyűjteményében (Bb). A vers címe az episztolák minden pálya végén készült listájában szerepel, s mint Toldynak írja 1827-ben, egyre inkább bírja tetszését (4865. sz.).

Magyarázatok

Az episztola válasz Kazinczy buzgó híve, Helmeccy Mihály (1788–1852) költő, szerkesztő ódájára (*Széphalom Urához midőn Mark, Emíl, Ferencz nevű első fmagzatja születnék*). Váczy János jegyzetben közli Helmeccy versét a Szemere Tár IV. kötetében lévő nyomtatványból (KazLev. IX. 553–554.). Ez a 4 lap terjedelmű aprónyomtatvány a megadott kötet 477–484. oldalain valóban megtalálható (címlap, mottó, a 3–7. oldalakon a vers, az utolsó oldal üres). Váczy János közlését nem ismételjük meg, a jelen episztola megértéséhez a szoros szövegismeret amúgy sem szükséges. Kazinczy, mint leveleiből kitetszik, vegyes érzelmekkel fogadta az ódát, ízlését sértette nemcsak a túlon túl magasztaló hangnem, de a megvalósítás színvonala is. Kazinczy negyedik gyermeke, Emil (1811–1890) volt a régen várt első fiú (l. a Ráday Pálhoz szóló 1809-es episztolát és 1811-es epigrammáját, a 96. és a 163. szövegidentitás).

Ámor/Érosz: Aphrodité gyermeke, a szerelem kisfiú formájú istene.

Chariszok: Gráciák, a kellem istennői.

Dayka Gábor (1768–1796).

Berzsenyi Dániel (1776–1836).

tropéum: győzelmi jelvény, trófea.

Dezsőffy: Dessewffy József (1771–1843).

Nagy Pál, felsőbüki (1777–1857), politikus.

Prényi: Perényi Zsigmond (1783–1849) politikus.

Majláth: Gergye László Majláth Jánossal (1786–1855) azonosítja (Gergye, 1998., 390.), azonban a felsorolásban az éppen folyó országgyűlésen fontos szerepet játszó fiatal politikusok szerepelnek, ahogy a korabeli levelekben is, ezért itt inkább ifj. Majláth Györgyöt (1786–1861) kell értenünk. A Dessewffyhez szóló ugyanezen a napon kelt levélben arra kéri a címzettet, hogy a verset mutassa meg a 'derék Majláthnak'; Váczy János a névmutatóban itt az idősebb Majláth Györgyöt (1752–1821) nevezi meg, de ez az említés, valamint az, hogy már 1808-ban 'dicsőséget jövendőlt' neki, nemigen illik az 1808-tól personalis tisztelet betöltő, nálánál is idősebb Majláthra, akivel a fogság után hivatalos, anyagi ügyeket is kellett intéznie, sokkal inkább a pályáját kezdő ifjabbra (valószínűleg a levélben említett 1808-as ebédre történik utalás egyik naplójában, PEml., 2009., 229.).

167. SZÖVEGIDENTITÁS Egy félénk íróra/Egy kislelkű Irónkra/Izéhez 1812. január 31.

1.	Egy félénk íróra, a' ki korabeli történeteit nem úgy írta a' mint hitte	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I., 23. darab	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak, 1812. február 3.</i>)	1812	Aa	247.
2.	Egy kislelkű Irónkra, ki a' maga korabeli történeteket másként írta mint hitte.	RGy, Szemere Tár III., 677–680., a vers: 680.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kölcsey Ferencnek, 1812. február 5.</i>)	1812	Aa	248.
3.	Egy félénk Irónkra, ki kora' történeteit másként írta, mint hitte.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 179a–181b, a vers: 180b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak, 1812. február 14. és 17.</i>)	1812	Ab	249.

4.	Egy kislelkű Irónkra, ki kora' történeteit nem a' szerént jegyzette-fel mint hitte 's verseket is faragcsált a' historiai munkák mellett.	RGy, Szemere Tár III., 693–696., a vers: 695.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Kölcsey Ferencnek, 1812. február 17.)	1812	Ab	258.
5.	Izéhez.	OSZK Analekták 2971., III.	Autográf tisztázat.	Önálló.	?	Ba	–
6.	Izéhez.	Aurora 1828., 83.	Évkönyvrészlet.		1827/1828	Ba	789.
7.	Izéhez.	RGy Szemere Tár I–II. pótkötet, 128.	?Autográf fogalmazvány.	Műrészlet. (Válaszcikk a Muzáronba.)	1829	Ba	–
8.	Izéhez.	MTAK K 642., 78a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Lyrai és vegyes költemények.)	1830–1831	Bb	1164.

Megjelenések

1. KazLev. IX. 266–268., a vers: 268. (2141. sz.).
2. KazLev. IX. 272–274., a vers csak első sorával (2143. sz.); KölcseyLev. I. 138–142., a vers: 141.
3. KazLev. IX. 282–287., a vers csak első sorával (2148. sz.).
4. KazLev. IX. 288–290., a vers csak első sorával (2150. sz.); KölcseyLev. I. 142–146., a vers: 145.
5. Handbuch, 1828., 44. (l. erről az 5. forrás keletkezése kapcsán írottakat).
8. Bajza–Toldy, 1836., 159.; Abafi, 1879., I. 128.; Gergye, 1998., 133.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A Kölcseynek írott első levélben (2. forrás) pontos dátumot ad meg Kazinczy: „Jan 31dik egy Epitre-t írtam.” Ugyanezt tartalmazza egyik naplója is: „[1812. jan.] 31. Poeta vagy 's historicus ma virradtakor” (PEml., 2009., 326.), valamint kéziratos verslistája (MTAK K. 622., 170a, l. a Függelék 7. darabját).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 8 forrás 8 szövegállapotot őrzött meg, eltéréseiket az alábbi táblázat tartalmazza:

sor	szöveghely	forrás
2.	Mi vagy nagyobb? azt én Mellyik nagyobb? – azt én Mellyik nagyobb? biz én Mi vagy nagyobb? biz' én	1–2. 3. 4. 5–8.
4.	scepticus practicus	1–7. 8.
5.	Historicus 's poeticus Historico-poeticus	1–4. 5–8.
7.	melly félen vagy mellyikben vagy	1–2., 5–8. 3–4.

8.	(Kettőben az nehéz!) valoban nagy (Kettőben az bajoska) nagy Kettőben az nehézke, nagy	1–4. 5–7. 8.
10.	Nem hagy sírni, nem hagy nevetni Sem sírni nem hagy, sem nevetni Sem sírnom nem hagy, sem nevetnem	1–4. 5–7. 8.
11.	fázni 's izzadozni fáznom 's izzadoznom	1–7. 8.
12.	nevetni nevetnem	1–7. 8.
13.	nevetni nevetnem	1–7. 8.

A vers sorainak mintegy a felében van valamely különbség, ezek azonban nem igazán jelentősek, érdemi módosításnak a cím megváltoztatását tarthatjuk az 5. forrástól kezdődően (a szövegkorrekciók mintegy fele is egybeesik ezzel a váltással), ezért az 1–4. és az 5–8. forrásokat változatoknak tekintjük (A, B). A szövegkorrekciók, ha nem is jelentősek, de tendencia érzékelhető bennük. Az 1. és a 2. forrás minden esetben azonos, a 3. és a 4. ezektől kétszer tér el, egyik alkalommal egymástól is különböznek picit. Az 5., 6., 7. források mindig egyezők, a 8. forrás viszont hat alkalommal egyedi eltérést mutat, vagyis nemcsak ezekhez, hanem az összes forráshoz képest más legalább egy kicsit. A fentiek alapján a következő alváltozatokat jelöljük ki: 1–2.: Aa; 3–4.: Ab; 5–7.: Ba; 8.: Bb.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Döbrentei Gábornak, 1812. február 3.

2. Levél Kölcsey Ferencnek, 1812. február 5.

3. Levél Kis Jánosnak, 1812. február 14. és 17., a vers a 14-én írott levélrészben található.

4. Levél Kölcsey Ferencnek, 1812. február 17.

5. A kézirat keletkezési idejét nem ismerjük. A lap alján ceruzával Zádor (azaz Stettner) György megjegyzése olvasható a vers címzettjéről (l. alább), vagyis e lap az ő birtokában volt. A jelen vers megjelenése előtt Kazinczy többször küldött verseket a *Handbuch* számára, ezt a kéziratot nagy valószínűséggel nem sokkal az *Aurora* közlése előtt (l. részletesen a *Handbuch*nak szánt kéziratok B csomójáról írottakat).

6. Stettner György 1827. szeptember 27-én tájékoztatta Kazinczyt, hogy már nyomják az *Aurorát*, benne Kazinczy két versével, Toldy október 1-én pedig ezt írta: „Bocsáss meg, tisztelt Tek. Úr, hogy híred nélkül beadtam az Aurórába két derék satírácskádát: Izéhez, s A Múzához. Kisfaludy nagyon megszerette.” (KazLev. XX. 363., 364.; 4841., 4841. sz.) Vagyis Toldy a nála lévő kéziratból előzetes engedély nélkül adta közlésre a verset, Kazinczy azonban, mint október 5-i leveléből kiderül, nem neheztelt ezért, s december 21-én már azt jelzi, hogy megkapta az *Aurora* kötetét, amely november végén jelent meg (KazLev. XX. 370., 389., 391., 432.; 4844., 4858., 4860., 4878. sz.).

7. Egy *Muzáron*ba szánt válaszcikk kéziratáról van szó, amely egy 1829 körülre tehető szövegtömeg részét (l. bővebben a *Jövendőlés* jegyzetét, 249. szövegidentitás).

8. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers alakulástörténete két szakaszra bontható, az első egy kéthetes időtartam, a szövegidentitás 1812. január 31-i megszületése után, amely az ekkor küldött levelekben öltött testet (A). A második kiadásához és az általa kiváltott félreértésekhez köthető az 1820-as évek végén, s a vers bekerült a gyűjteményes kiadás utolsó összeírásába is (B).

Magyarázatok

A vers címzettjét és az e körüli félreértéseket Zádor (Stettner) György az 5. forrásra tett jegyzésében így foglalta össze: „Ez Szirmay Antalra (a’ Hungaria in Parabolis írójára) volt gondolva. Döbrentei elhítteté Gróf Dessewffy Józsefet, hogy K. őt akarta sujtani; ’s Dessewffy jó izüen haragudott, ’s egy pár Epigrammban önté-ki K-ra epéjét. Zádor mpr.” A címzett azonosítása megtalálható Abafi Lajosnál és Váczy Jánosnál is (Abafi, 1879., I. 279.; KazLev. IX. 565.), ez utóbbi már biztosan állítja ezt, Kazinczy Kis Jánoshoz szóló levelének utalása alapján: „Ez a’ Historicus a’ szegény Verhovszki felől ezt írja: *mortuus in scrophulis venereis*. Mondám neki, hogy ez az ifjú alkalmasint úgy hala-meg mint Newton és Kant; olly szűz életű volt.” Szirmay Antal (1747–1812) latinul verselgető történetíró *Jacobinorum Hungaricorum Historia* (1809) című művére történik itt utalás, melyre Kazinczy vitáirait-méretű kommentárokat írt, magáról Szirmayról pedig utóbb életrajzot jelentetett meg (l. Benda Kálmán: *A magyar jakobinusok iratai*, Bp., 1952., III. 354–423.; Szirmayra nézve l. PÉml., 2009., 883–884.). A Dessewffyvel való félreértés történetét ugyancsak tárgyalja Abafi és Váczy, újabb összefoglalása Vaderna Gábor Dessewffy-monográfiájában olvasható, a vonatkozó levélforrások alapján (Abafi, 1879., I. 278–280.; KazLev. XX. 674–675., 679–680.; Vaderna, 2013., 137–148.).

exotericus: közérthető.

scepticus: szkeptikus.

practicus: praktikus.

Illustritásod: Kazinczy több helyütt, így a 7. forrás kommentárjában is jelzi, hogy e szó helyett, amely a félreértést okozta, inkább a *Celebritásod* lenne alkalmas, de végül ezt követően sem cserélte ki.

Beszéki fagy: a 7. forrás kommentárjában utal rá Kazinczy, hogy a *Handbuch* közlése hibás, mert a név előtt és után vessző áll, s így a vers címzettjének megszólításaként érthető, pedig csak földrajzi névről van szó, a Kárpátok egyik hegyvonulatáról, amely itt melléknévi szerepben áll.

168. SZÖVEGIDENTITÁS Gróf Gyulay Carolínához 1812. február 3. előtt

1.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., II. 41. darab.	Archiválási másolat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábor Kazinczynak, 1812. május 3.</i>)	1812	Aa	287.
2.	Gróf Gyulay Carolínához.	MTAK K 622., 125ab.	Autográf tisztázat.	Önálló.	?1812	Ab	1264.

Megjelenések

1. KazLev. IX. 448–449. (2223. sz.).
2. Abafi, 1879., II. 81.; Gergye, 1998., 196.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy Döbrenteinek írott, 1812. február 3-i levelében utal az episztola küldésére (2141. sz.), de a vers nincs a levél mellett, a szöveg pedig nem egyértelmű, mellékelten küldi-e vagy a későbbi nyomtatást tervezve küldeni. Következő, március 8-i levele azonban azt bizonyítja, hogy elküldte azt februárban: „a’ próbát az Urhoz egy holnap előtt elküldém” (KazLev. IX. 324., 2170. sz.). Ez

azonban csak annyit jelent, hogy akkor már megvolt a vers kezdete, de hogy pontosan mikor készült, nem tudjuk, így a szövegidentitás keletkezése: '1812. február 3. előtt'.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A két szövegállapot között az első húsz sorban alig van különbség: a 12. sorban az 1. forrás 'Döjl-le' alakja helyett a 2. forrásban 'Bukj-le' áll; a 16–17. sorokban a 'szent' helyett 'jó', a 'méltó' helyett 'és Te', a 19. sorban pedig a 'most is' helyett 'örök' található. A 21. sornak a 2. forrásban csak az első szavai találhatók meg: 'A' hűség csatla'; ez az 1. forrásban 'A' szív csatolt' alakban szerepelt. A 2. forrásban ez utóbb, más színű tintával át lett húzva, helyére javított alak ('szív kötött') került, s e sorral együtt 4 hiányzó sor pótlása, melyek megegyeznek az 1. forrással. Nincs meg azonban itt az 1. forrásban szereplő utolsó két sor, ezért a két forrást alváztozatként vesszük számításba.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Döbrentei Gábor levele Kazinczynak, 1812. május 3. Kazinczy március 8-i levelében kérte Döbrenteit a saját kéziratában a versből hiányzó sorok megküldésére: „ezen nékem igen kedves sorom után: *Mint Psyche szép, mint Psyche örökre gyermek* – a' mi állott, papirosaim közt nem is találatik. Sokat elgyöttrém magamat hogy kipótóljam 's nem tudom; pedig Polyxén képe szerencsén vala festve. Kérem az Urat, méltóztassék azt az egynehány sort nekem utolsó levelemből kiírni és minél előbb megküldeni.” Döbrentei e levelében eleget tett a kérésnek, de nemcsak a hiányzó sorokat, hanem az egész verset kimásolta Kazinczy februárban küldött leveléből.

2. A jelen kézirat eredeti lejegyzése a Döbrenteinek írott levélben citált sort követően szakad meg, csak egy sor és egy sorkezdet van utána, a többi más kézzel, utólag pótolva. Ebből arra is következtethetünk, hogy e pótlás a Döbrentei által megküldött másolat alapján készült, de ennek ellentmondani látszik, hogy e pótlás nem tartalmazza a levélben küldött két utolsó sort. Minthogy érdemi filológiai adat nem áll rendelkezésünkre a kérdés eldöntéséhez, bizonytalanunk minősítve jelöljük csak meg az 1812-es évet a kézirat keletkezési idejeként (más évre vonatkozó adat ugyan csak nem maradt fenn). A fentiekből következően e kézirat sorrendileg éppúgy keletkezhetett a Döbrentei-levél által megőrzött februári szövegállapot előtt, mint utána, ellentmondásos adataink miatt a kérdést nem tudjuk eldönteni.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Kazinczy a jelen episztolával tudomásunk szerint csak 1812 tavaszán foglalkozott, levéladataink mind ekkoriak. Egy évvel később egy epigrammaciklust tervezett írni Gyulay Karolinához, s ezt hangsúlyozottan *ezen episztola helyébe* szánta: „Esztenedeje hogy írni kezdém Nagysádhoz Epistolámat. Az a' fenn tűz nem egy gyenge lánykához írt levél' tónusa. Osztán minden Ódai fellengzés mellett nagyon prózai; es ist aus der *wirklichen* Welt herausgerissen; az pedig nem poetisch. Én azt óhajtom, hogy a' *szép* és virágában élő leány tőlem *virágot*, ideálischi termést vegyen.” Az episztolák későbbi összeírásaiban, listáiban nem szerepel a vers, elhibázottnak tartott és be nem fejezett darabként nyilván nem tervezte kiadását.

Magyarázatok

A kassai 'érzelmek iskolájáról', melynek a versben megnevezett leányok részesei voltak, valamint Kazinczy Gyulay Karolinához fűződő kapcsolatáról l. Szauder, 1961. és Szauder, 1970.

Gyulay Carolína: Gyulay Karolina (1792?–1862) Kazinczy ifjúkori szerelmének, Kácsándy Zsuzsannának (Gyulay Ferencné), azaz Süsie-nek a lánya.

Theréz: Radvánszky Teréz (Szerencsy Józsefné).

Polyxén: Radvánszky Polyxéna (Újházy Sámuelné).

169. SZÖVEGIDENTITÁS
 Gyászdal Azzán-Agának szép de szerencsétlen nője felől
 1812. február 5. előtt

1.	Gyászdal Azzán-Agának szép de szerencsétlen nője felől. Morlach nyelvből, Göthe után.	Poetai Berek, 211–216.	Kötet-részlet.		1812/1813	A	654.
2.	Azzán Agának. Morlach nyelvből, Göthe után.	MTAK K 642., 240a–241b.	Autográf tiszttázat.	Csoportos. (Fordításcsomó IV.)	1830	A	–

Megjelenések

1. Abafi, 1879., II. 132–135.; Gecsei, 2008., 48., 50., 52., 54.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy Musiczky Lucziánnak írott 1812. február 5-i levelében a következőket veti közbe egy hosszabb okfejtése során: „nem könyörgök azért, hogy az a nyelv ne boldoguljon, a mellyen az Azan Aga mennyei szépségű elégiája énekeltetett. Én azt Göthének költeményei közül magyarra is fordítottam.” Ebből az következik, hogy a fordítás a levél írásakor már megvolt, s minthogy más adatunk nincs erre nézve, ezt fogadjuk el a szövegidentitás keletkezési idejéül: 1812. február 5. előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A két forrás szövegállapotai lényegében egyezők, két kisebb szóeltérés (49. sor: 'meglátta' helyett 'látása'; 57. sor: 'esdeklik' helyett 'felette') és három apró szórendi csere (a 25., 33–34. sorokban) fedezhető fel bennük (a 2. forrás 37. sorában még egy tollhiba is van).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Poetai Berek* kézírata 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813. március legelején jelent meg.

2. *Fordításcsomó IV.*, 1830. november.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers keletkezési idejét nem ismerjük, a szövegidentitás datálása így első ismert említése alapján történt (1812. február 5.). E napokban készült a *Poetai Berek* kiadásra előkészített kézírata, s a kötetben meg is jelent 1813-ban. Kazinczy a pálya legvégén, a *Poetai Berek* új kiadásában is tervezte kiadni.

Forrás

A fordítás Goethe *Klaggesang von der edeln Frauen des Asan Aga aus dem Morlackischen* című művéből készült (a Kazinczy által szokásosan használt kiadásban: *Goethe's Werke*, Tübingen, 1806., I. 111–114.):

Was ist weißes dort am grünen Walde?
 Ist es Schnee wohl, oder sind es Schwäne?
 Wär' es Schnee, er wäre weggeschmolzen;
 Wären's Schwäne, wären weggeflogen.
 Ist kein Schnee nicht, es sind keine Schwäne,
 's ist der Glanz der Zelten Asan Aga.
 Niederliegt er drinn an seiner Wunde;

Ihn besucht die Mutter und die Schwester;
Schamhaft säumt sein Weib, zu ihm zu kommen.

Als nun seine Wunde linder wurde,
Ließ er seinem treuen Weibe sagen:
„Harre mein nicht mehr an meinem Hofe,
Nicht am Hofe und nicht bei den Meinen.“

Als die Frau dies harte Wort vernommen,
Stand die Treue starr und voller Schmerzen,
Hört der Pferde Stampfen vor der Thüre,
Und es dünkt ihr, Asan kām', ihr Gatte,
Springt zum Turme, sich herab zu stürzen.
Aengstlich folgen ihr zwei liebe Töchter,
Rufen nach ihr, weinend bittere Tränen:
„Sind nicht unsers Vaters Asan Rosse,
Ist dein Bruder Pintorowich kommen!“

Und es kehret die Gemahlin Asans,
Schlingt die Arme jammernd um den Bruder:
„Sieh die Schmach, o Bruder, deiner Schwester!
Mich verstoßen! Mutter dieser fünf!“

Schweigt der Bruder, ziehet aus der Tasche,
Eingehüllet in hochrote Seide,
Ausgefertiget den Brief der Scheidung,
Daß sie kehre zu der Mutter Wohnung,
Frei sich einem andern zu ergeben.

Als die Frau den Trauer-Scheidbrief sahe,
Küßte sie der beiden Knaben Stirne,
Küßt' die Wangen ihrer beiden Mädchen.
Aber ach! vom Säugling in der Wiege
Kann sie sich im bitterm Schmerz nicht reißen!

Reißt sie los der ungestüme Bruder,
Hebt sie auf das muntre Roß behende,
Und so eilt er mit der bangen Frauen
Grad' nach seines Vaters hoher Wohnung.

Kurze Zeit war's, noch nicht sieben Tage;
Kurze Zeit g'nug; von viel großen Herren
Unsre Frau in ihrer Wittwen-Trauer,
Unsre Frau zum Weib begehret wurde.

Und der größte war Imoskis Kadi;
Und die Frau bat weinend ihren Bruder:
„Ich beschwöre dich bei deinem Leben,
Gib mich keinem andern mehr zur Frauen,
Daß das Wiedersehen meiner lieben
Armen Kinder mir das Herz nicht breche!“

Ihre Reden achtet nicht der Bruder,
 Fest, Imoskis Kadi sie zu trauen.
 Doch die Gute bittet ihn unendlich:
 „Schicke wenigstens ein Blatt, o Bruder,
 Mit den Worten zu Imoskis Kadi:
 Dich begrüßt die junge Wittib freundlich
 Und läßt durch dies Blatt dich höchlich bitten,
 Daß, wenn dich die Suaten herbegleiten,
 Du mir einen langen Schleier bringest,
 Daß ich mich vor Asans Haus verhülle,
 Meine lieben Waisen nicht erblicke.”

Kaum ersah der Kadi dieses Schreiben,
 Als er seine Suaten alle sammelt
 Und zum Wege nach der Braut sich rüstet,
 Mit den Schleier, den sie heischte, tragend.

Glücklich kamen sie zur Fürstin Hause,
 Glücklich sie mit ihr vom Hause wieder.
 Aber als sie Asans Wohnung nah'ten,
 Sah'n die Kinder oben ab die Mutter,
 Riefen: „Komm zu deiner Halle wieder!
 Iß das Abendbrot mit deinen Kindern!”
 Traurig hört' es die Gemahlin Asans,
 Kehrete sich zu der Suaten Fürsten:
 „Laß doch, laß die Suaten und die Pferde
 Halten wenig vor der Lieben Thüre,
 Daß ich meine Kleinen noch beschenke.”

Und sie hielten vor der Lieben Thüre,
 Und den armen Kindern gab sie Gaben;
 Gab den Knaben goldgestickte Stiefel,
 Gab den Mädchen lange, reiche Kleider,
 Und dem Säugling, hülflos in der Wiege,
 Gab sie für die Zukunft auch ein Röckchen.

Das beiseit sah Vater Asan Aga,
 Rief gar traurig seinen lieben Kindern:
 „Kehrt zu mir, ihr lieben armen Kleinen!
 Eurer Mutter Brust ist Eisen worden,
 Fest verschlossen, kann nicht Mitleid fühlen.”

Wie das hörte die Gemahlin Asans,
 Stürzt' sie bleich, den Boden schütternd, nieder,
 Und die Seel' entfloh dem bangen Busen,
 Als sie ihre Kinder vor sich fliehn sah.

Magyarázatok

Morlach: szerb.

170. SZÖVEGIDENTITÁS
A' Vándor és a' hely' Geniusza/
Eggy Sír, név és kő nélkül/Gróf Draskovics János
1812. február 7.

1.	A' Vándor és a' hely' Geniusza.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 179a–181b, a vers: 181b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Kis Jánosnak, 1812. február 14. és 17.)	1812	Aa	251.
2.	A' Vándor és a' hely' Génusza.	RGy, Szemere Tár III., 693–696, a vers: 695.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Kölcsey Ferencnek, 1812. február 17.)	1812	Aa	255.
3.	Eggy sírra, mellynél sem cippus, sem név nem található.	DRKK R 611., 122–127., a vers: 125–126.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Fazekas Istvánnak, 1812. február 23.)	1812	Ab	261.
4.	A' Vándor és a' hely' Geniusza.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 135., 26. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Berzsenyi Dánielnek, 1812. február 27.)	1812	Aa	264.
5.	Eggy Sír, név és kő nélkül.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 24–26. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Döbrentei Gábornak, 1812. március 8.)	1812	Ab	268.
6.	A' Vándor és a' hely' Génusza.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I., 31. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.)	1813	Aa	352.
7.	A' Vándor és a' hely' Génusza.	Erdélyi Muzéum, 1815., IV., 39.	Folyóirat-részlet.		1813/ 1815	Aa	772.
8.	A' Vándor és a' hely' Génusza.	MTAK K 622., 132a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Az Erdélyi Muzéummal egyező kézirat-töredék.)	?	Aa	–
9.	Gróf Draskovics János, az Ezredes.	MTAK K 642., 60a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Lyrai és vegyes költemények.)	1830– 1831	B	1147.
10.	Gróf Draskovics János.	MTAK K 642., 254b.	Autográf tisztázat.	Önálló.	?	–	–

Megjelenések

1. KazLev. IX. 282–287., a vers: 286. (2148. sz.).
2. KazLev. IX. 288–290., a vers csak első sorával (2150. sz.).
3. KazLev. IX. 298–301., a vers csak első sorával (2156. sz.).
4. KazLev. IX. 306–309., a vers csak első sorával (2161. sz.); Berzsenyi Lev., 2014., 240–243., a vers: 242–243.
5. KazLev. IX. 324–328., a vers csak első sorával (2170. sz.).
6. KazLev. X. 476–481., a vers csak első sorával (2479. sz.).
9. Bajza–Toldy, 1836., 94.; Abafi, 1879., I. 65.; Gergye, 1998., 100.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Fazekas Istvánnak szóló levelében írta Kazinczy két másik mellett erről az epigrammáról: „Minap egy éjszaka az itt következő három epigrammát írtam.” Ezt a napot egyik naplóbejegyzése és két kései címlistája egybehangzóan adja meg: 1812. február 7. (PEml., 2009., 326. és MTAK K 622., 170a., K 604/II., 45a, l. a Függelék 7. darabját).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 10 forrás 9 teljes szövegállapotot őrzött meg, a tizedik csak a címet és az első másfél sort, amely a kilencedikkel egyezik meg. Az 1–8. források között mindössze a 2. sorban van aprócska eltérés (1–5.: Önte reá Chlórisz, 6–8.: Önte-ki rá Chlórisz). A 9. forrás három helyen tér el az előzőektől, az iménti hely itt 'Önte ki Flóra reá' alakban tűnik fel, a 4. sor 'népe' szava' helyett 'nyája' áll, az utolsó kb. másfél sor azonban teljesen új:

1–8.: sírnek. Ha lelked / Tiszta, ne félj itten késni, de fuss, ha nem az.

9.: sírra. Titokban / Tette a' jót, s itt is szent titok őrzi nevét.

E módosítás a vers lényegét érinti, s összefügg a cím módosításával: míg a korábbi változatokban elhallgatta a nevet, itt az került a címbe. Ez alapján a 9. forrást önálló változatnak tekintjük. Az egyező szövegű 1–8. források között is van azonban címbeli eltérés: a 3. és az 5. magát a sírt emeli középpontba, a többi a két beszélőt. Minthogy azonban ezek sem adják fel az anonimitást, így csak alváltozatokként vesszük őket számításba. A beszélők megnevezésében mutatkozó ingadozást (a 3–5. forrásban A' Hely' Geniusa szerepel a többi Genius vagy A' Génusz, illetve G. alakja helyett) nem tekintjük az előzőkhez hasonló jelentőségűnek.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Kis Jánosnak, 1812. február 14. és 17. A vers a február 17-i pótlásban található.

2. Levél Kölcsey Ferencnek, 1812. február 17.

3. Levél Fazekas Istvánnak, 1812. február 23.

4. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1812. február 27.

5. Levél Döbrentei Gábornak, 1812. március 8.

6. Levél Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.

7. Az Erdélyi Múzeum 1815. évi IV. füzeté 1816 márciusának első felében jelent meg, a kéziratot Döbrentei 1815 augusztusában küldte nyomdába, a kiadás forrása az 1813-as levél szövege lehet.

8. Az Erdélyi Múzeummal egyező kézirat töredék, e töredékes kézirat vagy az Erdélyi Múzeum közleményének forrása volt, vagy arról készült autográf archiválási másolat, keletkezési ideje ismeretlen.

9. Lyrai és vegyes költemények, 1830–1831.

10. A töredékes kézirat keletkezési idejét nem ismerjük.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás 1812. február 7-i megszületését követően több barátjának elküldte Kazinczy a másik két ekkor készült epigrammával együtt, majd 1815-ben megjelentette azt az Erdélyi Múzeumban lényegében változatlan szöveggel. A pálya végén jelentős módosítást hajtott végre a versen, s így vette fel versei kiadandó gyűjteményébe 1830-ban.

Magyarázatok

Draskovics János (1740–1787), a saját rítusú magyar szabadkőműves-páholy alapítója.

Chlórisz/Flóra: a virágok, a tavasz istennője, az Ovidius-utalás: Fasti V. 195.

zephyr: az enyhe nyugati szellő.

sylph: szilf, szellem, a levegő láthatatlan megtestesülése, a szilfida a nőnemű alak.

171. SZÖVEGIDENTITÁS
Biharnak két Nagyja: Baranyi Gábor és Bossányi Ferencz
1812. február 7.

1.	Biharnak két Nagyja.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 179a–181b, a vers: 181b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Kis Jánosnak, 1812. február 14. és 17.)	1812	A	253.
2.	Biharnak két Nagyja: Baranyi Gábor és Bossányi Fer.	RGy, Szemere Tár III., 693–696, a vers: 694.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Kölcsey Ferencnek, 1812. február 17.)	1812	A	257.
3.	Biharnak két Nagyja. Baranyi Gábor és Bossányi Ferencz.	DRKK R 611., 122–127., a vers: 127.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Fazekas Istvánnak, 1812. február 23.)	1812	A	262.
4.	Biharnak két nagyja: Baranyi Gábor és Bossányi Fer. 1764 Követek	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 135., 26. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Bersenyi Dánielnek, 1812. február 27.)	1812	A	265.
5.	Biharnak két Nagyja. Baranyi Gábor és Bossányi Ferencz, Követek az 1764-diki Diaetan.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I., 24–26. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Döbrentei Gábornak, 1812. március 8.)	1812	A	269.
6.	Biharnak Két Nagyja: Baranyi Gábor és Bossányi Ferencz 1765-diki Követek, rokonok, 's halálig barátok.	ENMl. Fond Familial Wesselenyi din Jibou, Lit. K. (1814–1818).	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Wesselenyi Miklósnak, 1812. április 29.)	1812	A	285.
7.	Biharnak két Nagyja. Baranyi Gábor és Bossányi Ferencz.	Erdélyi Muzéum, 1815. IV., 38.	Folyóirat- részlet.		1812/ 1815	A	770.
8.	– [a cím és az első két sor hiányzik]	MTAK K 622., 132a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Az Erdélyi Muzéummal egyező kézirat- töredék.)	?	–	–

Megjelenések

1. KazLev. IX. 282–287., a vers: 286. (2148. sz.).
 2. KazLev. IX. 288–290., a vers csak első sorával (2150. sz.).
 3. KazLev. IX. 298–301., a vers csak első sorával (2156. sz.).
 4. KazLev. IX. 306–309., a vers csak első sorával (2161. sz.); Bersenyi Lev., 2014., 240–243., a vers: 243.
 5. KazLev. IX. 324–328., a vers csak első sorával (2170. sz.).
 6. KazLev. X. 428–430., a vers csak első sorával (2219. sz.).
- A Bajza–Toldy- és az Abafi-kiadás forrása a szövegállapotok nagy fokú egyezése miatt nem állapítható meg (Bajza–Toldy, 1836., 89.; Abafi, 1879., I. 63.), Gergye László a Kölcsey-levelet (2.) adja meg alapszöveggént, ettől azonban eltér a címben és a 4. sorban is (Gergye, 1998., 97.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Fazekas Istvánnak szóló levelében írta Kazinczy két másik mellett erről az epigrammáról: „Minap egy éjszaka az itt következő három epigrammát írtam”. Ezt a napot egyik naplóbejegyzése és két kései címlistája egybehangzóan adja meg: 1812. február 7. (PEml., 2009., 326. és MTAK K 622., 170a, K 604/II., 45a, l. a Függelék 7. darabját).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 8 forrás 7 teljes szövegállapotot őrzött meg, a nyolcadik csak a második disztichont tartalmazza, amely egyezik a megelőző forrásokban található kidolgozással. A szövegállapotok azonosak, annyi az eltérés, hogy a 4–8. forrásokban a 4. sor 'S kötőszóval kezdődik. A cím néhol magyarító bővítményeket tartalmaz, mivel azonban a központi eleme állandó (*Biharnak két Nagyja. Baranyi Gábor és Bossányi Ferencz*), alváltozatokat ezek alapján sem indokolt képeznünk.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Kis Jánosnak, 1812. február 14. és 17. A vers a február 17-i pótlásban található.
2. Levél Kölcsey Ferencnek, 1812. február 17.
3. Levél Fazekas Istvánnak, 1812. február 23.
4. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1812. február 27.
5. Levél Döbrentei Gábornak, 1812. március 8.
6. Levél Wesselényi Miklósnak, 1812. április 29.
7. Az *Erdélyi Múzeum* 1815. évi IV. füzeté 1816 márciusának első felében jelent meg, a kéziratot Döbrentei 1815. augusztusában küldte nyomdába, a kiadás forrása a Döbrentéinek 1812-ben küldött szöveg lehet.
8. Az *Erdélyi Múzeummal* egyező kézirat töredék, e töredékes kézirat vagy az *Erdélyi Múzeum* közleményének forrása volt, vagy arról készült autográf archiválási másolat, keletkezési ideje ismeretlen.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás 1812. február 7-i megszületését követően több barátjának elküldte Kazinczy a másik két ekkor készült epigrammával együtt, majd 1815-ben változatlan szöveggel megjelentette az *Erdélyi Múzeumban*. A pályavégi összeírásokban nem található meg, noha a Toldynak küldött listán szerepel a címe.

Magyarázatok

Baranyi Gáborról Kazinczy többször megemlékezett, megírta életrajzát (l. PEml., 2009., 20–23.), kettőjükéről együtt szólt az *Erdélyi Levelekben*: „gyermeki esztendeimre emlékezém, midőn anyai nagyatyámnak, Baranyi Gábornak legbelsőbb barátjával 's Dietai Követtársával, a' Margitai 's Szűnyogdi hegyeken szüretelgeték. Magam előtt látám a' két közönségesen tisztelt 's rettegett embert, 's kevélykedtem vala magam előtt, hogy ennek unokája vagyok. Az elmúlt század' hetedik tizede előtt ők igazgatták B. Patatic Ádám Püspök Fő-Ispánsága alatt a' Megyét; Baranyi Gábor cum, Bossányi Ferencz sine imperio; mert ez még ifjúságában letette Fő Notáriusi és Fő Szolgabírói hivatalát, 's többé szolgálni nem akart. Minden kornak voltak, vannak és lesznek nagyjai, 's ezek és azok különböznek és hasonlítanak is mind érdemiben mind gyengeségekben egymáshoz: de még nem is tudom, nem nyernénk e vele, ha az egykori erőből több maradt volna a' mi korunkra, mint ha az a' kor részesülhetett volna a' mi kultúránkból. 'S ez a' két ember e' nélkül sem szűkölködött, mert Bossányi beszélt és olvasott németül, Baranyi pedig francia fogságában, hol a' Kalvín' vallását követő elfogott Magyar legénységnek Predikátiókat tartta, francziául tanúla-meg, 's a' most említett gyakorlás által lett, a' mint hiszem, azzá a' nagy Beszéllővé, a' kit benne a' Vgye és az Ország Gyűlésein csudáltak.” (ErdLev., 2013., 51.)

Baranyi Gábor (1713–1775) Bihar vármegye alispánja, országgyűlési követe 1764/65-ben.

Bossányi Ferenc (1703–1786) Bihar vármegyei al- és főjegyző, főszolgabíró, országgyűlési követ 1764–65-ben, Kazinczy nagypapja.

172. SZÖVEGIDENTITÁS

Pászthory' sírja

1812. február 7./8.

1.	Pászthory' sírja.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 179a–181b, a vers: 181b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak, 1812. február 14. és 17.</i>)	1812	A	252.
2.	Pászthory' sírja	RGy, Szemere Tár III., 693–696, a vers: 694.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kölcsey Ferencnek, 1812. február 17.</i>)	1812	A	256.
3.	Pászthory' sírja.	DRKK R 611., 122–127., a vers: 125.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Fazekas Istvánnak, 1812. február 23.</i>)	1812	A	260.
4.	Pászthory' Sírja.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 135., 26. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Berzsenyi Dánielnek, 1812. február 27.</i>)	1812	A	263.
5.	Pászthory' Sírja.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I., 24–26. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak, 1812. március 8.</i>)	1812	A	267.
6.	–	OSZK Levelestár, Nagy Gábornak, a 81. darab után.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Nagy Gábornak, [1812. március 14. előtt]</i>)	1812	A	275.
7.	Pászthory' sírje.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I., 31. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.</i>)	1813	A	351.
8.	Pászthory' sírje.	Erdélyi Múzeum, 1814., I., 71.	Folyóirat-részlet.		1813/1814	A	761.
9.	Pászthory' sírjén.	MTAK K 642., 62a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények</i>)	1830–1831	A	1149.

Megjelenések

1. KazLev. IX. 282–287., a vers: 286. (2148. sz.).
2. KazLev. IX. 288–290., a vers csak első sorával (2150. sz.).
3. KazLev. IX. 298–301., a vers csak első sorával (2156. sz.).
4. KazLev. IX. 306–309., a vers csak első sorával (2161. sz.); BerzsenyiLev., 2014., 240–243., a vers: 242.
5. KazLev. IX. 324–328., a vers csak első sorával (2170. sz.).
6. KazLev. IX. 334., a versre lábjegyzet utal (2174. sz.).
7. KazLev. X. 476–481., a vers csak első sorával (2479. sz.).
9. Bajza–Toldy, 1836., 96.; Abafi, 1879., I. 67.; Gergye, 1998., 101.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Fazekas Istvánnak szóló levelében írta Kazinczy két másik mellett erről az epigrammáról: „Minap egy éjszaka az itt következő három epigrammát írtam”. Ezt a napot kései címlistái apró eltéréssel adják meg: 1812. február 7. (MTAK K 622., 169b) és február 8. (MTAK K 622., 170a, K 604/II., 45a; l. ezeket a Függelékben, 6. és 7. darab). Mivel a másik két epigramma esetében a 7-i időpont az egyedüli, s ezt más adat is megerősíti, így ebben az esetben is ezt kellene elfogadnunk, ha hitelt adunk Kazinczy idézett közlésének, vagyis hogy egy éjszaka szülötte mindhárom vers. Ezt erősíti az is, hogy Kazinczy a korabeli levelekben együtt osztja meg ezeket barátaival, ugyanakkor két egymástól független lista is egyértelműen a másik napot adja meg. Mindezek alapján a keletkezési időt vagylagosan adjuk meg: 1812. február 7./8.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 9 forrás 9 szövegállapotot őrzött meg, a 6. a papír sérülése miatt nem teljes, az első két sor a címmel és a harmadik első betűivel együtt hiányzik (az összevetésben mégis számolunk vele, mert a szöveg nagyobb része megvan benne, s egy egyedi megoldást is tartalmaz). A szövegállapotok között csak jelentéktelen eltérések vannak (a címben: 1–5.: sírja, 7–8.: sírje, 9. sírjén; az 1. sorban: 2., 4.: 'Zúgd' a többi 'Zúgj' alakja helyett; a 3. sorban: 6.: 'fuss' a többi 'nyúlj' szava helyett; a 4. sorban: 1–3: szövevényei közt, 4–6.: szövevényi közt, 7–8.: szövedékei közt, 9. szövedéki közt; az 5. sorban: 1–6., 9: nyugszik, 7–8.: fekszik), ezek alapján változatokat nem különítünk el.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Kis Jánosnak, 1812. február 14. és 17. A vers a február 17-i pótlásban található.
2. Levél Kölcsey Ferencnek, 1812. február 17.
3. Levél Fazekas Istvánnak, 1812. február 23.
4. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1812. február 27.
5. Levél Döbrentei Gábornak, 1812. március 8.
6. Levél Nagy Gábornak, [1812. március 14. előtt]. A vers egy Nagy Gábornak címzett boríték belső oldalára van írva, ennek sérülése miatt hiányos a szöveg. Váczy János a borítékot egy pár soros levélhez kapcsolja, 'Széph. Mart. 14d. 812.' keltezéssel, az olvasat és a leírás azonban pontatlan, s a boríték és a levél összetartozása sem kétségtelen. A lábjegyzetben említett címeres fekete pecsét a boríték külzetén van, miként a dátum is, tehát nem a boríték belsejében, a vers fölött, s valójában nem Kazinczytól származó keltezés, hanem Nagy Gábor megjegyzése, amelyet általában minden beérkezett levélre rájegyzett: 'Vál. Mart. 14^m 812.' Ha tehát Nagy Gábor március 14-én válaszolt, akkor a boríték (és a benne volt levél) keltezése helyesen: [1812. március 14. előtt]. A kéziratos csomóban előtte lévő levél, amelyhez Váczy János csatolta a borítékot, az 1811. november 7. és december 14. dátumú két levél közé van besorolva, piros ceruzával az '1811. dec.' dátum van ráírva, amelyet azonban utóbb fekete ceruzával áthúztak, s helyébe az '1812. III. 14.' dátumot írták, nyilván a boríték alapján. Hogy a levél és a boríték eredetileg is összetartozott-e, vagy csak utólag sorolták egymás mellé, amire a levéltári dátumjelzés megváltoztatása utalhat, nem tudjuk. Magán a levélben nincs dátum, s a szöveg sem nyújt egyértelmű támpontot a kérdés megítéléséhez.
7. Levél Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.
8. Az *Erdélyi Múzeum* 1814. évi I. számában jelent meg, a kiadott szöveg forrása az 1813-as levélben küldött kidolgozás lehetett (7. forrás). A szám 1814 tavaszán jelent meg (2653. sz.).
9. *Lyrnai és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás 1812. február 7-i megszületését követően több barátjának elküldte Kazinczy a másik két ekkor készült epigrammával együtt, majd 1814-ben megjelentette azt az *Erdélyi Múzeumban* lényegében változatlan szöveggel. A pálya végén, 1830-ban felvette versei kiadandó gyűjteményébe is.

Magyarázatok

Kazinczy a *Pályám emlékezete* első változatában így emlékezik Pászthory Sándorra, aki az iskolai ügyek referenseként II. József alatt a támogatója volt: „Pászthory nem vala szálás termetű, sőt a’ középszereknél is kissebb volt. Haja szög, fennt szemöldöke, ’s erőltetés és szoktatás nélkül. Arczvonásai elvannak találva a’ John’ rezén. Beszéde sebes, tüzes, velős; minden szava mutatá hogy van lelke. Atyja Septemvir volt, áhítatos ember, és igazságos Bíró. Maga Expeditor Ürményi József Itélő-Mester mellett, ki tovább Personális vala, végre Ország-Bírája. Gróf Nádasdi Ferencz Hadi-Marsal és Horvát-országi Bán megkedvelé a’ lelkes, munkás, sok tudományú, sok nyelvű ifjat, ’s Titoknokká tévé a’ Báni Táblánál, honnan Concipista, Secretárius, Referendárius leve a’ Cancellarián. Magától tudom, hogy Bécsbe jutván, privatissimákat veve minden iskolákon végig, az Abéczen kezdve; hogy megtanúlhassa a’ mit elmúlasztott, ’s jól tudhassa a’ mit rosszul tanult. Cancellariánk’ lelke ő volt, ő pártfogója, ótalma, szerelme minden jóknak. Utolsó éveit Fiumében tölté, mint tengerszéleink’ Kormányzója. Született 1749. Junius’ 8-d. megholt 1798. Máj. 1-jén.” (PEml., 2009., 498.)

periploca: „Periploca neve van egygy plántának, melly mint az iszalag végig futja a’ fák’ gallyait.” (Kazinczy jegyzete.)

philoméla: fülemüle.

173. SZÖVEGIDENTITÁS Gróf Dessewffy Józsefhez Szabolcs Várm. Követjéhez 1812. február 13.

1.	Gróf Dessewffy Józsefhez Szabolcs Várm. Követjéhez. Széphalom, Febr. 13d. 1812.	OSZK Levelestár, Horvát Istvánnak, 15. darab + melléklet.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Horvát Istvánnak, 1812. március 12.</i>)	1812	A	274.
2.	–	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 182a–183b + 302ab, a vers: 183b + 302a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak, 1812. március 25.</i>)	1812	B	279.
3.	Gróf Desőffy Józsefhez, 1802ben Sáros, 5 és 7. Zemplény, 11. Szabolcs Vgyék Követjéhez. Febr. 13d. 1812.	OSZK Levelestár, Horvát Istvánnak, 18. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Horvát Istvánnak, [1812. április 2.]</i>)	1812	B	281.
4.	Gróf Desőffy Józsefhez, 1802ben Sáros, 05 és 7. Zemplény, 11. Szabolcs Vgyék Követjekhez. 40dik születése napján, Febr. 13. 1812.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 135., 28. darab + 4r. 118., az 1812. április 15-i levél után besorolva.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Berzsenyi Dánielnek, 1812. április 2.</i>)	1812	B	282.
5.	Gróf Dezsőfihez. Szabolcs Várm. Követjéhez, 1812. Febr. 13dikán, midőn neki Fejérvári Horvát Istvánt ismeretségébe vezetém.	OSZK Analekták 2971., X.b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Episztolák II.</i>)	1816	B	–

Megjelenések

1. KazLev. IX. 330. (2172. sz.), a verset nem közli, csak lábjegyzetben utal a melléklet létre.
2. KazLev. IX. 361–363. (2186. sz.), a verset nem közli, a levél végét tartalmazó, máshová sorolt kéziratlapot nem ismeri.
3. KazLev. IX. 337–339., a vers: 337–338. (2176. sz.), Váczy János e dátum nélküli levelet az 1812. március 14. és 15–17. keltezésű levelek közé sorolta be, a jegyzetben ezt korrigálandó jelzi, hogy nem lehet korábbi, mint március 18. (569.).
4. KazLev. IX. 371–373. (2190. sz.), a máshová sorolt kéziratlapon található versek nem kerültek be egyik levelezéskötetbe sem (l. erről alább); Berzsenyi Lev., 2014., 253–257., a vers: 256.
5. Bajza–Toldy, 1836., 215–216. (egyik forrásban sem pontosan így található címmel); Abafi, 1879., II. 50–51.; Gergye, 1998. 187–188. (ez utóbbi kettő rövid címmel, melyben csak a név szerepel).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Horvát Istvánnak 1812. március 12-én ezt írta Kazinczy: „Egy holnap olta hever itt a’ vers; nem akarám elküldeni, azt híven hogy a’ Diaetának eddig vége van.” Kis Jánosnak március 25-én viszont ezt: „halld mit írtam Desőffynek ebben a’ holnapban”. Az ezekből adódó keletkezési időpontok nyilvánvalóan nem egyeznek, de a versek címében mindkét helyen 1812. február 13-i dátum szerepel (egyébként mint minden forrásban), ami egyrészt jelentheti az 1. forrásban írottak megerősítését, másrészt viszont azt is, hogy valójában nem a megírás pontos dátumát hivatott jelölni (ez magyarázhatja azt, hogy Kazinczy nem reflektál a címbeli dátum és a másodikként idézett kísérszöveg ellentmondására). A dátum ugyanis a címzett, Dessewffy József születésnapja, s mint az a 4. forrás címében olvasható, éppen a negyvenedik születésnap (ez azonban nem így van, l. erről a magyarázatok között). Kazinczy a versben említett diétai beszédről (erről is részletesen l. a magyarázatok között) Dessewffy 1811. év végén írott leveléből értesülhetett (2112. sz.), így 1812 elejénél korábban nem írhatta a verset, s a Horvátnak küldött első változat dátuma szerint március 12. után sem. Az eseményt magát 1812. január közepénél előbb nem említette leveleiben, ekkortól február közepéig egymás után többször (KazLev. IX. 243., 255., 263., 268., 269., 273., 293.), de a versről nem szólt, a vers megfogalmazásai, gondolatai azonban fellelhetőek ezekben a levelekben (mindez persze nem jelenti feltétlenül azt, hogy a vers nem lehetett készen már ekkor). A legvalószínűbbnek az összes adat egybevetése alapján az tűnik, hogy a február közepe és március közepe közötti egy hónap alatt készült. Mivel azonban biztosan nem mondhatunk, így a Kazinczy által *kijelölt* dátumot (1812. február 13.) fogadjuk el a szövegidentitás (legalábbis szimbolikus) keletkezési idejéül.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

Az 5 forrás 5 szövegállapotot őrzött meg, különbségek az 1. és a 2–5. között figyelhetőek meg (a táblázatban, ahol a sorok száma különbözik a forrásokban, elől az 1. forrásé, utána zárójelben a 2–5. forrásoké következnek):

	1. forrás	2–5. forrás
4.	járulni	fellépni
5.	egybe csatolni	öszve csatolni
8–10. (8–9.)	noha Apollon az útban Mindenikünknek más ösvényt mutatott-ki futásúl, ’S mindenikünknek más helyet és ragyogást is az úton.	de különbözik útunk És az határ, mellyen túl hágni nem enged Apollon. –

11. (10.)	te elől jársz, 's teljes fényben.	te korán legelőre haladtál.
12. (11.)	kétszer négy ím ma telik, 's te	ma telik még nyolczadik, és ím
14. (13.)	Honn szeretve, csudálva	Haza csudálva, szeretve
15. (14.)	Mint más senki!	Mint nem senki.
16–17. (15–17.)	Gyűlésében! zeng ajakidró! mennyei zengzet És az az egygy ragyogás, mellyért, ha szabad vala vágynom,	Gyűlésében zenge ajakidról! a' Te ajakidról! Oh nem várt ragyogás! oh kedves zengzet! Ez egy fény És egyedül ez az a' mellyért ha szabad vala vágynom,
18.	tudod, jól ismersz, vágyok e másra!	kevély lelkem pulya díszre nem ásít.
19–20. (19–21.)	Oh ha barátodnak hajlasz kérelmire, Nyelvünk' Ifjabb Varro-ját te se késs kebeledbe fogadni!	Ám ha szeretsz, 's ha barátodnak kérelmire hajlasz, Nyelvünk Varro-ját te se késs kebeledbe fogadni, 'S hogy lelkes, hogy erős, hogy nyájas társat ölelsz, hidd.

A 2–5. forrásokban egymáshoz képest mindössze két egyedi szóeltérés van: 2. forrás, 3. sor: 'juthar' helyett 'férhet'; 4. forrás, 19. sor: 'kérelmire' helyett 'kérésire'. Az áttekintés alapján egyértelműen két szövegváltozatot jelölhetünk ki (1. = A; 2–5. = B).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Horvát Istvánnak, 1812. március 12.

2. Levél Kis Jánosnak, 1812. március 25. A levél végét tartalmazó kéziratlap, melyen a vers befejező sorai is állnak, az 1819-es levelek közé van kötve a leveleket tartalmazó kéziratot kötetben. E lap azonban minden kétséget kizáróan az 1812. március 25-i levélhez tartozik nemcsak az íráskép alapján, hanem mert az ott megkezdett és félbemaradt vers itt fejeződik be, valamint mert tematikus egyezések vannak más 1812-es levelekkel (a Biön-fordítás recenziójáról szól itt Kazinczy, mint sok más 1812. március–áprilisi levelében, s a vers után válaszol Kis János 1812. március 7-i levelének egy felvetésére).

3. Levél Horvát Istvánnak, [1812. április 2.]. A levél keltezetlen, Váczy János jegyzetében Teleki László március 18-i beiktatásának levélbeli, dátummal történő említése alapján nem sokkal ezutánra teszi (KazLev. IX. 569.). Más levelekkel való összevetése alapján azonban a pontos keltezés is megállapítható.

– E levélben kérdezi Kazinczy Horváttól: „Vetted e két leveleimet, mellyeket Pozsonyba küldék hozzád Martiusba?” Tehát áprilisnál nem lehet korábbi.

– A levélben Kazinczy részletesen leírja a Berzsényi által vele közölt történetet, mely a Váczy János által is hivatkozott beiktatás alkalmával esett meg Berzsényivel és Prónay Sándorral, s hivatkozik is Berzsényi levelére („Berzsényinek ma vett leveléből értem, hogy...”). Az ezt a történetet tartalmazó keltezetlen Berzsényi-levelet (KazLev. IX. 356–358., 2183. sz.) Kazinczy a levélre tett autográf rájegyzése szerint április 2-án vette, tehát a Horvátnak írott szóban forgó levél április 2-án íródott.

4. Levél Berzsényi Dánielnek, 1812. április 2. E levél, mely a Horvátnak írott (előző) levéllel egy napon kelt, válasz Berzsényi ott emlegetett, keltezetlen levelére, melyet ugyanezen a napon kapott kézhez Kazinczy. A korabeli levélváltások időrendjét más keltezetlen levelek is zavarják, összefüggésben a jelen verssel és a másik Dessewffy-episztolával, ezért elsőként ezt tekintjük át a levelek tematikus megfeleléseit egybeolvasva.

– 1812. február 5. Berzsényi levele (KazLev. IX. 277–278., 2145. sz.), ez a kapcsolat újrafelvétele ebben az évben, ekkor még nem kapta meg Berzsényi Kazinczy január 30-i levelét (2139. sz.).

– 1812. február 27. Kazinczy válasza (KazLev. IX. 306–309., 2161. sz.), küld három epigrammát, episztolái ügyében Kis Jánoshoz utalja Berzsényit (Kisnek február 4-én küldött hosszú levelet, versekkel), valamint a boríték belső oldalára is ír valamit a levél utalása szerint, ez azonban nem maradt fenn.

– 1812. március 18. után Berzsényi keltezetlen válasza (KazLev. IX. 356–358., 2183. sz.), itt írja le az említett március 18-i történetet, illetve reagál a kapott versekre: „Epistolád, Sonetted és Epigrammaid legszebb remekeid közé tartoznak. [...] Mellyet Desőffihez és szép Hirgeistodhoz írtál, még nem láthattam ’s igen ohajtom látni.” Kazinczy levelében csak epigrammák szerepeltek, az episztola lehet a január 30-i levélben küldött *Gróf Török Lajos*hoz, illetve Kis Jánoson keresztül is eljuthatott Berzsényihez, miként a szonett is, mely a február 17-én frissen készült *A’ kötés napja* lehetett, ez utóbbi állhatott a boríték belső oldalán is. Az általa nem ismert versekre való utalások közül a ’Hirgeist’ név *A’ Margit’ szigetén* című szonettet jelöli, a ’Desőffi’ pedig a két Dessewffy-episztola valamelyikét, az előzménylevél nem tartalmazott ezekre vonatkozó megjegyzést, bár esetleg a boríték belső oldalán lehetett ilyen.

– 1812. április 2. Kazinczy válasza (jelen levelünk, Berzsényi ugyanezen a napon írott levelével tehát keresztezték egymást, 2190. sz.), reflektál a beiktatási történetre, jelezvén, hogy megköszöni majd Prónay Sándornak is a Berzsényi iránti gesztust, illetve reagál Berzsényinek a verseket illető utolsó megjegyzésére: „Desőffyhez írt régibb Epistolámat nem közölhetem Veled most, mert elvívé Vida. Megvan ugyan nálam párja, de későbbi igazításaim nélkül. – A’ Prónay Sándor testvérének Simonnak felesége az angyali alakú ’s angyali lelkű Hirgeist Nini. Ehhez nem írtam Epistolát, hanem Sonettet; lehetetlen hogy azt nem közlöttem volna Veled, ’s talán Te tévedsz meg, azt hívén, hogy a’ Sonetten kívül Epistolát is írtam.” Valóban, a szonettet előző évben már elküldte. Az episztolán a régebbit, az 1809-es verset érti, megjegyzései arra vonatkoznak (l. ehhez a Vidával váltott leveleket: 2126., 2187., 2205. sz.).

– 1812. április 15. Kazinczy e levele megint az április 2-án vett Berzsényi-levélre válaszol, mint az előző, mert megérkezett Vidától a kért másolat, így javíthatta az első Dessewffy-episztola nála lévő régebbi kéziratát, e rövidke levelet épp ennek a tetejére írva küldi. Kitér a másik két témára is: „Hirgeist Ninyhez nem Epistolát, hanem Sonettet írtam. Prónay Sándorhoz elment köszönő levélem. Venni fogod mását.” A Prónaynak szóló levél április 8-án valóban elment (2197. sz.), az itteni utalásból azonban az is következik, hogy Berzsényinek még nem küldte el, vagyis a Váczy-kiadásban április 8-i dátummal szereplő, Berzsényihez szóló levél, amelynek nagy része a Prónay-levél másolata (2199. sz.), későbbi, április 15. utáni kell legyen, a rajta szereplő dátum pedig az eredeti levél dátuma, nem a Berzsényinek küldött másolaté, mint azt Váczy értelmezte. A szonettre vonatkozó utalás, mely megismétli az április 2-i levél információját, az alábbi filológiai problémával kapcsolatos.

A jelen április 15-i levelet Váczy János jegyzetben közölte, a kéziratot nem ismervén, csak Kazinczy Gábor közlését (Kazinczy Gábor, 1860., 266–268.; KazLev. IX. 576–577., a Dessewffy-episztolát azonban csak kezdősorával jelölte; KazLev. XXIII. 202–204., 5775. sz., a 2. pótkötet már önálló levélként felvette a kézirat alapján, s a vers szövegét is közölte). Váczy bizonytalan felvetése az volt, hogy ez az április 15-i levél az április 8-i levél része vagy pótléka lehetett, amiről viszont az imént valószínűsítettük, hogy nem lehet április 15. előtti, továbbá éppen az ezt megalapozó utalásból adódóan nem is tartozhattak egymáshoz. Váczy János hivatkozik még Kazinczy Gábor kiadásának következő tételére is (268–269.), melyet Kazinczy Gábor nyomán egy hiányzó levél versmellékleteként nevez meg, datálatlanul (Kazinczy Gábor április 15. és június 2., vagyis a következő ismert Berzsényi levél dátuma közé teszi, a XXIII. és XXIV. kötet nem említi), ennek kézírata éppen az április 15-i levél után található a kézíratos kötetben.

Van tehát egy Kazinczy-levél 1812. április 15-ről a régebbi Dessewffy-episztolával, s van egy datálatlan versmelléklet, amely az újabb Dessewffy-episztolát (jelen versünket) és a Margitsziget-szonettet tartalmazza. A szonettre nézve mind az április 2-i, mind a 15-i levélben hasonló értelmű magyarázattal szolgált Kazinczy (hogy miért ismételte azt meg, nem tudjuk, s azt is csak valószínűsíthetjük, hogy Berzsényi valóban elfeledkezett az előző évben megkapott versről, mint Kazinczy vélelmezi). Azt viszont egyik levélben sem említette, hogy mellékelí a verset, de e két levél nyilván kiemelten jöhet szóba, ha azt a levelet keressük, amelyhez e mellékletlap tartozhatott

(vagyis ha nem elveszettnek tartjuk, mint Kazinczy Gábor és Váczy János). A megoldást a másik vers, az újabb Dessewffy-episztola, azaz jelen versünk nyújtja: az ennek kapcsán a vonatkozó Kazinczy-levelekben megfogalmazott horatiusi minta, a pontos Horatius-idézet és ennek saját magára alkalmazása megtalálható az április 2-i levél utolsó bekezdésében, melyben a következő utalást is olvashatjuk: „elmélkedjél az itt menő Hexametereknek struktúrájokon”, ami nyilvánvalóan mellékelt szövegre utal, mégpedig hexameteres versre. Váczy János is így értelmezte, de ő e mellékletet hiányzóként jelölte meg. Véleményünk szerint e melléklet az április 15-i levél után kötött lap volt: a versforma egyezik, a tartalmi megfelelés tökéletes, ellenérv nem merül fel, s e kötetrészen éppen ilyen töredékes, kallódó kéziratlapok vannak minden rend nélkül letéve. A fentiek alapján a két verset tartalmazó mellékletet az 1812. április 2-i levél részének tekintjük (így közli a Berzsenyi-kiadás is, a rövid indoklást l. Berzsenyi Lev., 2014., 814.).

5. *Episztolák II.*, 1816 (l. a Sipos-episztola jegyzetét, 182. szövegidentitás).

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A legvalószínűbben 1812. február közepe és március közepe között keletkezett vers Kazinczy által kijelölt dátuma: 1812. február 13. A megírás utáni első ismert forrás (A) levélbeli elküldését, március 12-ét követően Kazinczy jelentős átdolgozást hajtott végre a szövegen (B), ami aztán változatlan maradt a későbbi forrásokban, az 1812. márciusi 25.–április 2. közötti levelekben és az 1816-os tisztázatlan (5.). A pályavégi gyűjteményes kiadáshoz készített listákon mindig szerepel, szövege ekkorról, 1830-ból azonban nem maradt fenn.

Magyarázatok

A jelen vers alkalmi költemény. Dessewffy József vélt negyvenedik születésnapja, amit a cím jelez, azonban csak az alkalmatosság egyik elemét képezi, s inkább szimbolikusan értendő. A szöveg fikciója szerint Kazinczy ajánlásként írja meg versét Horvát István számára, akit ezzel barátjához, Dessewffy Józsefhez kíván 'csatolni'. Az ebből a szempontból lényegtelen, hogy Horvát és Dessewffy jól ismerték egymást, s ismeretségükről Kazinczy is tudott: itt egy irodalmi minta követéséről van szó („Horáttzal akarék pályát futni”), mint azt leveleiben részletesen, idézetekkel megvilágítja. A hivatkozott vers Horatius episztolái I. könyvének 9. darabja.

Kazinczy költeményéhez további alkalmat szolgáltatott a vége felé megidézett esemény, vagyis Dessewffy azon gesztusa, hogy őt, Kazinczyt a diétán mondott beszédében említette. A magyar nyelv tárgyában 1811. december 3-án kezdte meg ülését a diéta, itt történt, hogy Dessewffy Kazinczy *Tübingai pályáiratát* idézte, s Horvát nemcsak jelen volt, de tevőlegesen segítette is Dessewffyt és a magyar nyelvet pártolók csoportját (mindezt összefoglalja, Horvát vonatkozó kéziratosa levelét idézve Ajkay Alinka: *Dessewffy József és a Tübingai pályamű*, in Debreczeni-Gönczy, 2010., 48–51.).

Dessewffy József (1771–1843) író, szerkesztő, politikus, Kazinczy közeli barátja. A születésnapját illetően magának Dessewffynek egy levele, az abban található keltezés informálta félre Kazinczyt: „Eperjest 13dik Februáriusban születésem napjakor, midőn életemnek 38dik esztendejét érném 1810dikben.” (KazLev. VII., 274., 1666. sz.) A levél azonban Dessewffy feleségének kézírásával készült, nem zárható ki a diktálás során történt tévesztés, mint arra Vaderna Gábor rámutatott; a helyes születési dátum anyakönyvek alapján: 1771 (l. Vaderna, 2013., 39–40.).

Horvát István (1784–1846) történész, író, Kazinczy pesti triászának tagja.

Omnia vincit amor, et nos cedamus amori: idézet Vergilius X. eklogájából (69. sor), magyarul: Mindenén úr vagy, Amor; hódoljunk hát meg Amornak. (Lakatos István fordítása.)

Apollon: itt a költészet isteneként említődik.

Lustrum: eredetileg a rómaiak ötvenként végrehajtott népszámlálását jelenti, itt 'ötéves időszakot', aminek értelmét a sor második fele adja meg, mikor is a 'kétszer négy', illetve a 'nyolczadik' szorzást jelöl ($8 \times 5 = 40$), s így Dessewffy vélt negyvenedik születésnapjára utal ('ma telik').

negyed ízben: Dessewffy négy követi megbízatásáról van szó, melyekre a címbeli évszámok is utalnak.

Országoló Nép' Gyűlése/populum late regem. Virgil: a három forrásban is szereplő idézet Vergilius *Aeneis*éből való (I. 21.).

Nyelvünk Varróját: Marcus Terentius Varro (i. e. 116–27) római író, tudós, ő írta az első latin nyelvű grammatikai összefoglalást (*De lingua latina*).

174. SZÖVEGIDENTITÁS
Elmult a' Restauratio...
1812. február 14. előtt

–	MTAK K 622., 170b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Stúdiumok.</i>)	1827 után	1043.

Megjelenések

Bajza–Toldy, 1836., 79. (*Tisztválasztás utáni* címmel); Abafi, 1879., II. 77.; Gergye, 1998., 80. (ez utóbbi kettő *Tisztválasztás után* címmel).

Keletkezéstörténet

Kazinczy 1812. február 14-én ezt írja Kis Jánosnak: „Nem sokára talán közölhetni fogom Veled egy illy Versificatiójú Epitremet, mely így kezdődik: *Meg volt a' Restauratio, / 'S te semmi nem levél!* Ez senkire nincs írva, és mindennek szöll. Olly sokak, a' kik stupent in titulis.” (KazLev. IX. 285., 2148. sz., kötetünkben a 259. oldalon.) A fennmaradt kéziratban a 'Meg volt' helyén 'Elmult', a 'te semmi' helyén 'Vice-Ispán' áll, maga a kézirat a *Stúdiumok* csomója, amely 1827 után készült.

Magyarázatok

Restauratio: tisztújítás a vármegyében.

Vice-Ispán: alispán.

Banknak vére vagy, 's eggyzersmind sógora: az utalás értelme nem világos, az első félmondat önmagában az ősi származásra utalhat, ami illik a szövegösszefüggésbe, azonban nem látjuk a második félmondat kapcsolódását ehhez.

175. SZÖVEGIDENTITÁS
Ganyméd
1812. február 14. előtt

Ganyméd.	Poetai Berek, 188–190.	Kötetrészlet.		1812/1813	648.

Megjelenések

Abafi, 1879., II. 119–120.; Gecsei, 2008., 30.

Keletkezéstörténet

A *Poetai Berek* kézírata 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813. március legelején jelent meg. A jelen vers keletkezéséről további információk nem állnak rendelkezésre.

Forrás

A fordítás Goethe *Ganymed* című művéből készült (a Kazinczy által szokásosan használt kiadásban: *Goethe's Werke*, Tübingen, 1806., I. 136–137.).

Wie im Morgenglanze
Du rings mich anglühst,
Frühling; Geliebter!
Mit tausendfacher Liebeswonne
Sich an mein Herz drängt
Deiner ewigen Wärme
Heilig Gefühl,
Unendliche Schöne!

Daß ich dich fassen möcht'
In diesen Arm!

Ach, an deinem Busen
Lieg' ich, schmachte,
Und deine Blumen, dein Gras
Drängen sich an mein Herz.
Du kühlst den brennenden
Durst meines Busens,
Lieblicher Morgenwind.
Ruft drein die Nachtigall
Liebend nach mir aus dem Nebeltal.
Ich komm'! ich komme!
Wohin? Ach, wohin?

Hinauf! Hinauf strebt's.
Es schweben die Wolken
Abwärts, die Wolken
Neigen sich der sehnenden Liebe.
Mir! Mir!
In euerm Schooße
Aufwärts!
Umfangend umfassen!
Aufwärts an deinen Busen,
Allliebender Vater!

176. SZÖVEGIDENTITÁS
Prometheusz
1812. február 14. előtt

Prometheusz.	Poetai Berek, 191–194.	Kötetrészlet.		1812/1813	649.

Megjelenések

Abafi, 1879., II. 120–122.; Gecsei, 2008., 32.

Keletkezéstörténet

A *Poetai Berek* kézírata 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813. március legelején jelent meg. A jelen vers keletkezéséről további információk nem állnak rendelkezésre, legfeljebb Sipos Pál 1812. február 5-én vett levelének megjegyzését említhetjük, amelyet azonban nem tudunk egész pontosan értelmezni (mintha Sipos biztatta volna a fordításra): „A Prometheusért kevés vagyok, hogy értem vállaltad fel, ’s teljesítetted is én értem.” (KazLev. IX. 244., 2133. sz.)

Fogadtatásáról többet találunk a levelezésben, már Szentgyörgyi József megjegyzi róla 1813. július 5-i levelében: „a’ Berekbenn egygy igen szúrós tsemetét találtam; a’ Prometheuszt; tsuda, hogy a’ Censor katzúrját (így hívták e’ tájon a’ görbe metsző-kést) el kerülhette” (KazLev. X. 466., 2477. sz.) Aztán egy évvel később az istentagadás vádja miatti feljelentés lehetősége is felmerült Korbély Mihály pécsi kanonok részéről (amint azt Vitkovics Mihály részletesen megírja Kazinczynak 1814. június 27-én), de Vitkovicsnak sikerült elhárítani a veszélyt (KazLev. XI. 445–447., 2688. sz.). Kazinczy Pápay Sámuelnek így reagált a történetekre: „Atheismust tanítók Prometheuszomban (a’ Poetai Berekben) ezt kiáltják reám. – Ganymédet mutatom nekik, ugyan-ott, ’s azt kérdelem, ha tanítók e paederastiát is? Szörnyű dolog az hogy a’ tudatlan ember nem érti hogy neki nem szabad ítélni azok felett a’ mik remotiosa sunt a’ conspectu vulgi. Ezért függesztém Töviseim elébe Göthének versét; de a’ tudatlan azt is kevésységre magyarázta, mert azt sem tudta érteni. Gondoljunk e tehát a’ Kritikákkal, a’ vádlásokkal, a’ nevetésekkel? – Ha valahogy’ körültded is donganának az ilyen dongók, mondjad nekik, hogy tanulják-meg hogy Aeschylusz mit írt. ’S minthogy az a’ Prometheusza egy szép poetai személy, (mint Ganyméd), azt a’ Poéta öröme festi; még pedig némelly Philosophusoknak systemájok szerint. – Már elúntam a’ bolondokat phlegmával túrni, ’s félek hogy kifakadok.” (KazLev. XI. 461., 2695. sz.)

Forrás

A fordítás Goethe *Prometheus* című művéből készült (a Kazinczy által szokásosan használt kiadásban: *Goethe's Werke*, Tübingen, 1806., I. 133–135.).

Bedecke deinen Himmel, Zeus,
Mit Wolkendunst,
Und übe, dem Knaben gleich,
Der Disteln köpft,
An Eichen dich und Bergeshöhn;
Mußt mir meine Erde
Doch lassen stehn,
Und meine Hütte, die du nicht gebaut,
Und meinen Herd,
Um dessen Glut
Du mich beneidest.

Ich kenne nichts Ärmeres
Unter der Sonn’ als euch, Götter!
Ihr nähret kümmerlich
Von Opfersteuern
Und Gebetshauch
Eure Majestät,
Und darbtet, wären
Nicht Kinder und Bettler
Hoffnungsvolle Toren.

Da ich ein Kind war,
Nicht wußte wo aus noch ein,
Kehrt' ich mein verirrt's Auge
Zur Sonne, als wenn drüber wär'
Ein Ohr zu hören meine Klage,
Ein Herz wie mein's,
Sich des Bedrängten zu erbarmen.

Wer half mir
Wider der Titanen Übermut?
Wer rettete vom Tode mich
Von Sklaverei?
Hast du nicht alles selbst vollendet,
Heilig glühend Herz?
Und glühtest jung und gut,
Betrogen, Rettungsdank
Dem Schlafenden da droben?

Ich dich ehren? Wofür?
Hast du die Schmerzen gelindert
Je des Beladenen?
Hast du die Thränen gestillet
Je des Geängsteten?
Hat nicht mich zum Manne geschmiedet
Die allmächtige Zeit
Und das ewige Schicksal,
Meine Herrn und deine?

Wähtest du etwa,
Ich sollte das Leben hassen,
In Wüsten fliehen,
Weil nicht alle
Blütenträume reiften?

Hier sitz' ich, forme Menschen
Nach meinem Bilde,
Ein Geschlecht, das mir gleich sei,
Zu leiden, zu weinen,
Zu genießen und zu freuen sich,
Und dein nicht zu achten,
Wie ich!

177. SZÖVEGIDENTITÁS
Az én Istenném
1812. február 14. előtt

1.	Az én Istenném.	Poetai Berek, 195–199.	Kötetrészlet.		1812/1813	A	650.
2.	–	MTAK K 631., 105a–16b.	Autográf fogal- mazvány.	Műrészlet. (<i>Nyelvi tanulmány töredéke.</i>)	?1816 körül	B	–

Megjelenések

1. Abafi, 1879., II. 122–125.; Gecsei, 2008., 34., 36., 38.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A fordítás keletkezési idejéről nincsenek adataink.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A két szövegállapot igen jelentős mértékben eltér egymástól, a különbségeket szakaszonként, a vonatkozó részeket egymás mellé helyezve tárjuk fel:

szakasz	1. forrás	2. forrás
2.	'S örül magában A' kis bohón.	'S örül a' kis bohón.
3.	'S liliomszárt vész kezébe, 'S a' völgyekre tér,	'S liliomszárat vesz kezébe
4.	Most szélnek-eresztett Barna hajakkal, Borúlt-alakú képpel	Most reppenő hajjal 'S el-borúlt képpel
5.	Áldjuk atyánkat, Azt a' jót, azt a' nagyot, A' megvénhedtet!	Áldjuk atyánkat, A' nagyot, a' megvénhedtet!
6.	Hogy bajainkban És örömeink között A' hív barátné	Hogy baj és öröm között, Mint hű barátné,
7.	Sötét örömeiben Bús szenvedéseiben Falnak, őgyelegnek, 'S a' Szükségnek Terhes igája alatt Leroskadoznak.	Ködös éldelléseiben 'S bús gyötrelmei között Falnak, őgyelegnek, Roskadozva a' Szükségnek Igája alatt.

8.	De ő mihozzánk Legügyesebb Elkényezett leányát Adá vígasztalásúl! Örüljetez neki, 'S tartsátok a' szerént Mint Szeretőtöket; 'S hagyjátok öneki A' Gazdasszonyi Tisztet 's elsőseget Házaitokban.	De ő mimellénk Legügyesebb Elkényezett leányát Társúl adá. Lássátok nyájason, Mint Kedveskéteket, 'S hagyjátok öneki Az asszony' méltóságát Házaitokban.
9.	A' gyenge lelkecskét Bár próbálja bántani!	A' kedves elkényeztetett Bár merje bántani!
10.	De ismerem én Öregebb testvérét is, Az érettebbet, Az én csendesebb Hív 's jó társamat. Oh, hogy tőlem az Csak az élet' végső fényével Térjen hátra, A' kedves ösztönöző, Vígasztaló, R e m é n y !	De ismerem én Idősebb 's érettebb nénjét, Csendes barátnémat. Oh, hogy tőlem az Az élet' fényével Térjen félre! A' nemes indító, Vígasztaló, Remény.

Az átírás jelentős terjedelmi különbségeket eredményezett a 2. forrásban összevont sorok miatt. Az itt található javítások, melyeket külön nem vettünk fel a táblázatba, az 1. forrás szövegállapotából indulnak ki. A két forrás két önálló szövegváltozatot reprezentál.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Poetai Berek* kézírata 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813. március legelején jelent meg. A jelen vers keletkezéséről további információk nem állnak rendelkezésre.

2. Egy cím nélküli *Nyelvi tanulmány töredékében* található a vers, s ugyanebben a folytatatólagos oldalszámozású fogásban van Klopstock *Unsere sprache* című versének fordítása is, ezt 1814-ben még fordítás nélkül említi Kazinczy (2810. sz.), 1816 márciusában (3169. sz.) viszont már kifejezetten a fordításról szól, sőt azokat a jegyzeteket is megírja németül, amelyek a kérdéses helyen magyarul megvannak, így keletkezését feltételelesen 1816. március körülre tesszük.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers alakulástörténetét csak töredékesen tudjuk megalkotni: a keletkezési idő nem ismert, a *Poetai Berekben* tűnik fel először 1812–1813 körül, majd egy feltehetően 1816 körüli tanulmány illusztrációjaként.

Forrás

A fordítás Goethe *Meine Göttin* című művéből készült (a Kazinczy által szokásosan használt kiadásban: *Goethe's Werke*, Tübingen, 1806., I. 120–122.; Kazinczy másolata a 2. forrásban, apróbb helyesírási eltérések kivételével, teljes mértékben egyezik ezzel).

Welcher Unsterblichen
Soll der höchste Preis sein?
Mit niemand streit' ich,
Aber ich geb' ihn
Der ewig beweglichen,
Immer neuen,
Seltsamen Tochter Jovis,
Seinem Schooßkinde,
Der Phantasie.

Denn ihr hat er
Alle Launen,
Die er sonst nur allein
Sich vorbehält,
Zugestanden,
Und hat seine Freude
An der Thörin.

Sie mag rosenbekränzt
Mit dem Lilienstängel
Blumenthäler betreten,
Sommervögeln gebieten
Und leichtnährenden Thau
Mit Bienenlippen
Von Blüten saugen:

Oder sie mag,
Mit fliegendem Haar,
Mit düsterm Blicke,
Im Winde sausen
Um Felsenwände
Und tausendfarbig,
Wie Morgen und Abend,
Immer wechselnd
Wie Mondesblicke,
Den Sterblichen scheinen.

Laßt uns alle
Den Vater preisen!
Den alten, hohen,
Der solch eine schöne,
Unverwelkliche Gattin
Dem sterblichen Menschen
Gesellen mögen!

Denn uns allein
Hat er sie verbunden
Mit Himmelsband,
Und ihr geboten,
In Freud' und Elend,
Als treue Gattinn,
Nicht zu entweichen.

Alle die andern
Armen Geschlechter
Der kinderreichen
Lebendigen Erde
Wandeln und weiden
In dunkelm Genuß
Und trüben Schmerzen
Des augenblicklichen,
Beschränkten Lebens,
Gebeugt vom Joche
Der Notdurft.

Uns aber hat er
Seine gewandteste,
Verzärtelte Tochter,
Freut euch! gegönnt.
Begegnet ihr lieblich,
Wie einer Geliebten,
Laßt ihr die Würde
Der Frauen im Haus.

Und daß die alte
Schwiegermutter Weisheit
Das zarte Seelchen
Ja nicht beleid'ge!

Doch kenn' ich ihre Schwester,
Die ältere, gesetztere,
Meine stille Freundin:
O daß die erst
Mit dem Lichte des Lebens
Sich von mir wende,
Die edle Treiberinn,
Trösterin, Hoffnung!

178. SZÖVEGIDENTITÁS
Emberiség' határai
1812. február 14. előtt

Emberiség' határai.	Poetai Berek, 200–202.	Kötetrészlet.		1812/1813	651.

Megjelenések

Abafi, 1879., II. 126–127.; Gecsei, 2008., 38., 40.

Keletkezéstörténet

A *Poetai Berek* kézirata 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813. március legelején jelent meg. A jelen vers keletkezéséről további információk nem állnak rendelkezésre.

Forrás

A fordítás Goethe *Grenzen der Menschheit* című művéből készült (a Kazinczy által szokásosan használt kiadásban: *Goethe's Werke*, Tübingen, 1806., I. 138–139.).

Wenn der uralte,
Heilige Vater
Mit gelassener Hand
Aus rollenden Wolken
Segnende Blitze
Ueber die Erde sä't,
Küß' ich den letzten
Saum seines Kleides,
Kindliche Schauer
Treu in der Brust.

Denn mit Göttern
Soll sich nicht messen
Irgendein Mensch.
Hebt er sich aufwärts,
Und berührt
Mit dem Scheitel die Sterne,
Nirgends haften dann
Die unsichern Sohlen,
Und mit ihm spielen
Wolken und Winde.

Steht er mit festen,
Markigen Knochen
Auf der wohlgegründeten,
Dauernden Erde;
Reicht er nicht auf,
Nur mit der Eiche
Oder der Rebe
Sich zu vergleichen.

Was unterscheidet
Götter von Menschen?
Daß viele Wellen
Vor jenen wandeln,
Ein ewiger Strom:
Uns hebt die Welle,
Verschlingt die Welle,
Und wir versinken.

Ein kleiner Ring
Begrenzt unser Leben,
Und viele Geschlechter
Reihen sich dauernd
An ihres Daseins
Unendliche Kette.

179. SZÖVEGIDENTITÁS
Az Isteni
1812. február 14. előtt

Az Isteni.	Poetai Berek, 203–206.	Kötetrészlet.		1812/1813	652.

Megjelenések

Abafi, 1879., II. 128–130.; Gecsei, 2008., 40., 42., 44.

Keletkezéstörténet

A *Poetai Berek* kézirata 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a kötet 1813. március legelején jelent meg. A jelen vers keletkezéséről további információk nem állnak rendelkezésre.

Forrás

A fordítás Goethe *Das Göttliche* című művéből készült (a Kazinczy által szokásosan használt kiadásban: *Goethe's Werke*, Tübingen, 1806., I. 140–142.). A második versszakból e kiadásban maradt egy sor, pótoltuk; ez egyben azt is jelzi, hogy Kazinczy más kiadást vagy más kiadást is használt e fordításhoz.

Edel sei der Mensch,
Hülfreich und gut!
Denn das allein
Unterscheidet ihn
Von allen Wesen,
Die wir kennen.

Heil den unbekannten
Höbern Wesen,
Die wir ahnen!
[Ihnen gleiche der Mensch;]
Sein Beispiel lehr' uns
Jene glauben.

Denn unführend
Ist die Natur:
Es leuchtet die Sonne
Über Bö's und Gute,
Und dem Verbrecher
Glänzen wie dem Besten
Der Mond und die Sterne.

Wind und Ströme,
Donner und Hagel
Rauschen ihren Weg
Und ergreifen,
Vorüber eilend,
Einen um den andern.

Auch so das Glück
Tappt unter die Menge,
Faßt bald des Knaben
Lockige Unschuld,
Bald auch den kahlen,
Schuldigen Scheitel.

Nach ewigen, ehren,
Großen Gesetzen
Müssen wir alle
Unseres Daseins
Kreise vollenden.

Nur allein der Mensch
Vermag das Unmögliche:
Er unterscheidet,
Wählet und richtet;
Er kann dem Augenblick
Dauer verleihen.

Er allein darf
Den Guten lohnen,
Den Bösen strafen;
Heilen und retten,
Alles Irrende, Schweifende
Nützlich verbinden.

Und wir verehren
Die Unsterblichen,
Als wären sie Menschen,
Thäten im Großen,
Was der Beste im Kleinen
Thut oder möchte.

Der edle Mensch
Sei hilfreich und gut!
Unermüdet schaff' er
Das Nützliche, Rechte,
Sei uns ein Vorbild
Jener geahneten Wesen!

180. SZÖVEGIDENTITÁS
A' Kötés' napja
1812. február 17.

1.	– [a vers eleje hiányzik]	MTAK K 633/VI., 154a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	1812/?	Aa	992.
2.	A' Kötés' napja	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 179a–181b, a vers: 181a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak, 1812. február 14. és 17.</i>)	1812	Aa	250.
3.	A' Kötés' napja.	RGy, Szemere Tár III., 693–696., a vers: 693.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kölcsey Ferencnek, 1812. február 17.</i>)	1812	Aa	254.
4.	A' Kötés' napja. Aug. 26d. 1804.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 24–26. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak, 1812. március 8.</i>)	1812	Ab	271.
5.	A' Kötés' napja, Nagy-Kázmértt, August. 25d. 1804.	OSZK Levelestár, Sztrokay Antalnak, 1. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Sztrokay Antalnak, 1812. március 27.</i>)	1812	Ac	280.
6.	II. A' Kötés' napja.	Hébe, 1823., 32.	Évkönyvrészlet.		1822/1823	Ad	825.
7.	AUG. XXV. MDCCCIV. <A' Kötés' napja.>	OSZK Analekták 2971. XII.e.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Kései szonettcsomó I.</i>)	1823–1827	Ae	–
8.	A' Kötés' napja.	MTAK K 642., 141b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Kései szonettcsomó II.</i>)	1827	Ae	–
9.	A' Kötés' napja.	MTAK K 622., 147a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Kései szonettcsomó III.</i>)	1830–1831	Ae	1218.

Megjelenések

2. KazLev. IX. 282–287., a vers: 285–286. (2148. sz.).

3. KazLev. IX. 288–290., a vers csak kezdősorával (2150. sz.); Kölcsey Lev. I. 142–146., a vers: 143.

4. KazLev. IX. 324–328., a vers csak kezdősorával (2170. sz.).

5. KazLev. IX. 366–368., a vers csak kezdősorával (2188. sz.).

8. Gergye, 1998., 48.

A *Handbuch*, a Bajza–Toldy-kiadás és Abafi Lajos közlése a 7–9. források egybehangzó szövegével egyezik meg (*Handbuch*, 1828., 13.; Bajza–Toldy, 1836., 17.; Abafi, 1879., I. 48.). A *Handbuch* esetében más adatok alapján bizonyítható, hogy a 7. forrás alapján történt a kiadás (l. a szonett-szövegcsoport magyarázatai között).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Az 1812. február 17-i keltezésű levelekben egybehangzóan áll: „Irtam ma éjjel.” Ez alapján Abafi Lajos február 16–17. éjjelét, Kunszery Gyula február 17-ét, Gergye László és nyomán Szabó

G. Zoltán február 16-át adja meg a keletkezés idejéről (Abafi, 1879., I. 203.; Kunszery, 1965., 36.; Gergye, 1998., 233.; Kölcsey Lev. I. 725.). Maga Kazinczy február 17-ét jelölte meg listáján: „Melly boldog 1812. Febr. 17d.” (MTAK K 622., 169b; l. a Függelék 6. darabját), valamint egyik diáriumban: „17 Febr. virradta előtt Mely boldog ora” (PEml., 2009., 326.).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 9 forrás 9 szövegállapotot őrzött meg, az 1. és 2. forrásban egy helyütt lévő későbbi javítás és kommentár nem képez önálló szövegállapotot. A cím egy forrásban tér el (7.), de áthúzva ott is megvan a többivel egyezően. Szövegszerű eltérés öt sorban figyelhető meg, jelentősebbnek ezekből mindössze a 12. sor variánsai tekinthetők, melyek a szótagszámmal kísérleteznek (az aláhúzott szavak a törlések utáni betoldások):

1.	'S még bájo<ló>bb	bájosbb	hang volt,	mellyel	<u>megpirulva</u>
2.	'S még	bájosbb	hang volt,	mellyel	megpirúlva
3.	'S még	bájosbb	hang volt,	mellyel	megpirúlva
4. <De>	'S még bájosabb		volt az,	mellyel	pirúlva
5.	'S még bájos<a>bb	bájosbb	volt,	mellyel	megpirúlva
6. De	bájosabb		volt az,	mellyel	pirulva
7. De	bájos<a>bb	bájosbb,	édesbb volt <az>,	mellyel	pirúlva
8–9. De		bájosbb,	édesbb volt,	mellyel	pirúlva

Látható, hogy az 1–3. és a 7–9. források javítás utáni megoldásai teljesen egyezők. A további négy szöveghely eltérései kevésbé markánsak:

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7–9.
1. sor	–	vár' ormain				rom dombjain	rom' halmain
6. sor	Elnyúltam				Eldőltem	Elnyúltam	
9. sor	<Marának> Storazzi'		Storazzi'				
13. sor	fényénél				fényében		

A 6. sornál egy forrásban kivételszerű szóváltozat található, a 9. sornál csak a javítás ténye jelent eltérést két forrásban (ennek az 1. forrás datálásánál lesz jelentősége), a 13. sorban pedig egy rag változik meg az 5. forrástól kezdődően. Ezekhez képest jelentősebb módosulás az 1. sorban történt, itt a 7–9. források (a 12. sorhoz hasonlóan szintén) elkülönülnek, az 1–3. nem ítélt meg pontosan, mert az 1. forrás töredékessége miatt e szakasz hiányzik onnan, ugyanakkor nemcsak a 2–3. egyezik meg, de a 4–5. is. Ez utóbbi 4 szöveghelyen megfigyelt eltérések nemigen alkalmasak a szövegváltozatok elkülönítésére, így első sorban a 12. sort vehetjük alapul ehhez, ami persze kevésnek tűnhet. Ebben az esetben viszont az egész szövegidentitást egy változatnak kellene tekintenünk, ami ugyancsak félrevezető lenne, ezért amellet döntöttünk, hogy érvényesítjük az adott szöveghely eltéréseit, de csak alváltozatként. Az 1–3. és 7–9. szövegállapotok egy-egy alváltozatot jelentenek így (a, e), a 4., 5. és 6. pedig egyenként vehető csak figyelembe (b, c, d), amit egyébként a többi eltérés egyedi megoldásai is megerősítenek.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Pandekták* ezen töredékes csomójának keltezéséhez a 'Mara – Storazzi' javítás jelent valamiféle támpontot, noha korántsem elégségeset. Itt és a Kis Jánosnak írott levélben is (2.) eredetileg 'Mara' állt a 9. sor élén, s utóbb, némileg elütró írással e fölé, áthúzás nélkül írta oda Kazinczy a 'Storazzi' nevet, illetve jegyzetként az erre vonatkozó információt a Maráról szóló jegyzés mellé. A kérdés az, hogyan értelmezhető az 'utóbb', vagyis mikor történt ez a változtatás. A levél esetében ez könnyebben megválaszolható, hiszen elküldött levélről lévén szó, lényegében egyidejűnek tekinthető a változtatás. Ezt támasztja alá az is, hogy az ugyancsak február 17-én, Kölcseynek írott

levélben a vers e helyén már eleve Storazzit írt Kazinczy. Tehát csak az történhetett, hogy Kis Jánosnak még az eredeti megoldást írta le, aztán a levél átolvasásakor meggondolta magát, mert mint ott a jegyzésben írja, sok a 'k' az adott versszakban, ezért jobb hangzásúvá válik, ha csökkenti ezek számát. Egyébként ez a jegyzés ugyanazzal az írással készült, mint a többi levélbeli vershez a lapszéleken ugyancsak utólag fűzött megjegyzés, ami szintén a versek elküldés előtti újbóli átfésülését bizonyítja. Ez azonban még ugyanaznap kellett történjen a Kölcssey-levél tanúsága szerint, ami pedig azt is jelenti, hogy a *Pandekták*ban lévő megegyező javítást sem lehet későbbi kidolgozási fázisnak tekinteni, a forrás szövegállapota tehát egynek tekintendő és egyezőnek a Kis János-levélével, időben is. Az más kérdés, hogy a lejegyzés maga mikor történt, erre nézve nincsenek támpontjaink. Az állítható, hogy archiválási tisztázatról van szó, erre utal a 12. sor 'bájo<ló>bb' javítása is, mert a kihúzott szótag csak itt szerepel. Ez utóbbi (s vele párhuzamosan a 'megpirulva' igekötőjének sor fölötti betoldása) a lejegyzéssel egyező írásképp, a 'Storazzi' és jegyzetének betoldása pedig láthatóan későbbi, de ez a 'későbbi' lehet csak sorrendi s nem időrendi jellegű, amint azt a Kis János-levélnél láttuk. Akármikor került azonban oda, maga is archiválási jellegű volt: a szövegen a megszületésekor rögtön végrehajtott módosítást archiválta.

2. Levél Kis Jánosnak, 1812. február 14. és 17. A vers a február 14-én megkezdett levélhez február 17-én készült toldásban található, annak élén (a javításról-pótlásról l. az előző forrásnál írottakat).

3. Levél Kölcssey Ferencnek, 1812. február 17.

4. Levél Döbrentei Gábornak, 1812. március 8.

5. Levél Sztrokay Antalnak, 1812. március 27. Kazinczy Kis János által került kapcsolatba Sztrokay Antallal, akit Kis a sógoraként említ (feleségeik unokatestvérek voltak), s aki ekkoriban Pesten segédkezett Kis verseinek kiadásában (vö. KazLev. IX. 321., 2168. sz.). Kazinczy azzal fordult Sztrokayhoz, hogy a Kisnek Kazinczy házasságára írott köszöntőverse elé korábban beiktatott szonettjét, *Az én boldogítómát* cserélje ki ezzel az újjal. Sztrokay április 10-i válaszában megígérte a küldött vers kötetbe illesztését, hozzátéve, hogy az említett másik szonett nem szerepelt ott (KazLev. IX. 397., 2204. sz.). Kazinczy április 19-én részletes tipográfiai utasításokat adott a vers közléséhez (KazLev. IX. 404., 2208. sz.). A' *Kötés' napja* a megadott helyen és formában aztán meg is jelent a *Kis János versei* I. kötetében (Pest, 1814., I. 169–170.).

6. Az 1823. évre szóló *Hébe* évkönyv 1822. október második felében jelent meg (l. Kazinczy ekkori levelezését és Váczy János jegyzetét, KazLev. XVIII. 173., 176–178., 513.).

7. *Kései szonettcsomó I.*, 1823–1827.

8. *Kései szonettcsomó II.*, 1827.

9. *Kései szonettcsomó III.*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az 1812. február 17-ére virradó éjjel született szonetten még aznap történtek változtatások, majd mikor márciusban, már a publikálásra gondolva Döbrenteinek és Sztrokaynak elküldte Kazinczy, ismét módosítottatott rajta kicsit, akárcsak a *Hébe* 1823-as megjelenése előtt. Végső formáját a pályavégi gyűjteményes kéziratcsomókban nyerte el.

Magyarázatok

A vers címében lévő 'kötés' a Kazinczy és Török Sophie hivatalos eljegyzése, azaz gyűrűváltása előtti pillanatot, a házassági szándék megvallását és elfogadását jelenti minden ismert forrásban. A 'kötés napja' azonban háromféleképpen van megadva: a második és harmadik forrásban augusztus 24., a negyedikben augusztus 26., az ötödikben és a hetedikben augusztus 25. Sztrokay Antalnak szóló április 19-i levelében Kazinczy külön ki is emeli ez utóbbit: „Nagyon kérelek, igen nagyon; el ne tévedszd a' holnap' napját. Az *Lajos napja* volt, és így Auguszt. 25-dike. – Ez másnak semmi: de nekem nem semmi. Maradjon tiszteletben az a' nap. Maradjon a' jóknak emlékezetekben.” (KazLev. IX. 404., 2208. sz.) De akkor lehetséges-e, hogy ezelőtt egy-két hónappal ő maga tévedsse el a dátumot? Kizárni ezt természetesen nem lehet, de nem is tűnik valószínűnek, célszerű hát a rendelkezésre álló további adatokkal összevetni a forrásainkban megadottakat. (A történetet az elérhető

összes forrásra alapozva vizsgálja Mezei Márta: *Kazinczy Ferenc leánykérésének története, több változatban*, Széphalom, 2006., 29–46., ugyanakkor éppen a jelen költemény esetében nem álltak akkor még rendelkezésre azok a források, amelyek az önéletírásoktól eltérő referenciális utalásokat tartalmazták.)

A legrészletesebb leírás a *Pályám emlékezete* vonatkozó fejezete, ez a mű két kidolgozásában található meg (Orbán László a II. kidolgozást közölte, PEml., 2009., 548–550.; az V. kidolgozás kézírata: MTAK Tört. 4r. 70., 119–121a), Váczy János lényegében ezt átfoglalmazva írta meg az eljegyzés történetét (Váczy, 2012., 366–367.). Itt Kazinczy szintén augusztus 25-re teszi 'a kötés napját', augusztus 24-e a Kázmérba érkezése napjaként említődik. Ugyanez a két dátum szerepel az egyetlen korabelinek mondható forrásban, Kazinczy Kis Jánosnak 1805. január 1-én írott levelében. E korai és a kései leírás egyezik abban is, hogy Kazinczy vallomástételét és Sophie beleegyezését egymástól csak kis idő választja el, de az önéletírás pontos hely- és időjelzéseivel szemben a levélben nem azonosítható sem a hely, sem a napszak, továbbá az önéletírásban Sophie kétszer tér vissza (először a saját, majd atyja beleegyezésével), addig a levélben már úgy jön vissza Kazinczyhoz, hogy megkapta anyja, és anyja közvetítésével atyja beleegyezését is, sőt már a testvérével is beszélt. Az adatokon túlmenően pedig az önéletírás inkább a szereplők lelkiállapotának rajzát domborítja ki, míg a levélben párbeszédesebb jelenetet olvashatunk, itt egyébként magyarul és tegező formában, szemben a levél megelőző részének német nyelven megidézett beszélgetésével és az önéletírás magázó formájával.

Az itt elmesélt történetre vonatkozó másik három fennmaradt szöveghely ezekkel szemben adatszerű, hiszen naplóról van szó. Az események után egy évvel keletkezett feljegyzésében dátumszerűen az áll, hogy augusztus 24-én éjszaka érkezett Kazinczy Kázmérba, s augusztus 27-én gyűrűt váltottak, a köztes napok pontos időrendjét azonban nem adja meg (PEml., 2009., 133.). Egy másik naplófeljegyzésben a következő dátumok szerepelnek: „1804. Aug. 24d. Kázmérba. / 25. Lajos napja. Vasárnap. / 27. gyűrűt váltunk.” (PEml., 2009., 323.) Az adatokban leggazdagabb szövegben, Kazinczy *Diáriumában* a következőket olvashatjuk: „24. Pálházán ebédeltam Domokos Sámuel Úrral, 's estvére Kázmér. 25d. Lajos' napja. A' malomhoz. József berkébe Bodó Lajos szbiró 's Esküdtje, 's Pápai Sigm. és Rácz Sigm. Fiscalis érkeznek az Uri-székre. A' Plebánushoz vizitre. Első declaratióm Sophienál. – 26d. Zápor éjjel. Reggel Sophie kopog az ajtómon. A' Grófné dél után beszéll velem. – 27d. Mennek a' Magistratualisok. A' Gróf szól. Sophiet ide ígéri.” (PEml., 2009., 205.)

Az egyezik minden önéletrajzi szövegben és a Kis János-levélben, hogy augusztus 24-én ért Kazinczy Kázmérba (egy helyen estét, a másikon éjszakát ír), s abban is, hogy augusztus 27-én történt a gyűrűváltás. Ami azonban a *Pályám emlékezetében* és a levélben egy jelenetbe sűrítve, augusztus 25-én történik (az önéletírásban este, Kazinczy szobájában), vagyis Kazinczy vallomása és Sophie igenlő válasza, az a *Diáriumban* két nap eseménye, vagyis Sophie beleegyezése már augusztus 26-ra esik (ha a sokat sejtető 'Sophie kopog az ajtómon' kitétel tényleg ezt jelenti, miként a *Pályám emlékezetében* is). A vers forrásaiban megadott mindhárom dátum feltűnik tehát az önéletírásokban, s augusztus 25. és 26. egyaránt tekinthető a 'kötés napjának', az alapján, hogy melyik forrást használjuk, illetve hogy a vallomást vagy a beleegyezést vesszük alapul. A *Pályám emlékezetében* elmondott történet csúcspontján pedig Kazinczy vallomására („mondja-meg nekem, össze köthetné e életét az én életemmel?”) a leírás szerint Sophie a következőképpen reagál: „Sophieben az a' gondolat támada, hogy én producálni akarom a' mi felől tegnap folyt a' szó.” (PEml., 2009., 449–550.) Ugyanez a kézíratos V. kidolgozásban: „Sophieben az a' gondolat támada, emlékezővén egy tegnapi szavunkra, hogy én itt szerepeskedem.” (MTAK Tört. 4r. 70., 120b.) Ez az utalás a 'tegnapra' bevonja a körbe az augusztus 24-i napot is, méghozzá olyan értelemben, hogy valami nagyon hasonló történt akkor is, mint a lánykérés pillanatában. Nem zárható ki egy olyan értelmezés, mely szerint a vers forrásaiban megadott dátumok ingadozása valójában a 'kötés napja' értelmezésének ingadozása, vagyis hogy az események közül mikor melyiket tekintette annak. A különböző napokon történt események közötti ingadozás végül megállapodott, így a 'kötés napja' 1812 márciusának végétől kezdődően augusztus 25-öt fogja jelenteni.

Nem tekinthetünk el azonban attól sem, hogy a vallomás és beleegyezés körülményei egészen különbözően vannak leírva az önéletírásokban és a vers forrásaiban (a Kis János levélben pedig sehogy). Azért nem tekinthetünk el ennek vizsgálatától, mert maga Kazinczy veszi körbe a költemény szövegét a helyre és időre utaló jegyzetekkel. A *Pályám emlékezetében* a vallomás és beleegyezés egy napra, augusztus 25-nek estéjére koncentrálódik, s Kazinczy szobájában történik (látuk, a *Diáriumban* ez két nap története lehetett). A versben a patak partján, holdfénynél történik mindez, s a szándék megvallása nem is jelenik meg, csak a válasz. A verset közlő levelekben a versszöveg mellé tett jegyzések a helyszínt pontosítják (rom, patak), a Pandekták-csomóban lévő jegyzet pedig még töredékességében is részletesebb leírást ad: „A' kertből hárman a' pataknál fel ezekre a' ruínákra menénk, onnan a' réten végig a' felső malom' árkához, hol Sophie énekelt, 's én lábainál vettem ülést. Sophie meg nem sejtette ekkor, melly szándékot 's óhajtatást forralok.” Mindez a *Diárium* már idézett augusztus 25-i bejegyzésével olvasható össze: „A' malomhoz. [...] Első declaratióm Sophienál.” Az nem derül ki innen, hogy a declaratio is a malomnál történt-e, de az sem, hogy a szobában, miként Sophie válasza másnap reggel. A Pandekták-csomó jegyzetéből még az is kiolvasható, hogy hárman indultak a sétára, de hogy a vallomás elhangzásakor is mindhárman jelen voltak-e, szintén nem tudjuk meg. A *Pályám emlékezetével* viszont nem egyezik meg e leírások egyik eleme sem, csak az, hogy volt egy séta a két lánytestvérrel, közvetlenül a Sophie-nak tett esti vallomás előtt (PEml., 2009., 549.).

Az adatok tehát ellentmondóak és hiányosak, s csak növeli a zavart, hogy a legrészletesebb leírásai a 'kötés napjának' (vagyis a vallomásnak és beleegyezésnek) elsősorban műalkotásként olvashatóak. Már Mezei Márta felhívta a figyelmet arra, hogy mindegyik leírás az adott műfaj sajátosságai szerint formálódik: az önéletírás egy jelenetbe koncentrálvá poentíroz (s ezt előlegezi meg a Kis János-levél is), a költemény egy topikus helyzet díszletei (patakpart, holdfény, éneklés) közé helyezi ugyanezt. Kétségtelen ugyanakkor, hogy valós történetelemekből építkeznek, s hogy így ezzel egyidejűleg maguk keltik fel magukkal szemben a referenciális olvasás igényét és lehetőségét. Minden bizonnyal volt tehát séta és volt beszélgetés a szobában, s az említett napok más-más szempontból fontosak lehettek e történetben. Az egykori történések *filológiailag pontosnak tartható* rekonstrukciójáról azonban újabb s pontosabb források esetleges felbukkanásáig (ha egyáltalán remélhetjük ezt) le kell mondanunk.

két szép testvér: Török Sophie Antonia (1780–1842) és Török Marie Susie (1783–?).

vár/rom/Kastély/klastrom: a várról a 13. századtól kezdődően vannak adatok, a ma is látható rom a várkastély megmaradt fala. Az elpusztult ősi templom romjait későbbi források említik, ennek helyén ma a 19. században épült templom áll. Mivel tehát mindkettő azonos helyen, a „falu központi részének nyugati szélén, az Izra-patak felett, a Hrunok nevű 154 m (tszf.m.) magas dombon” volt található, Kazinczy utalása ('Kastély vagy Klastrom') bármelyikre vonatkozhatott, mindkettő megállja a helyét (l. minderről Karczag Ákos idézett leírását, térképpel, fényképekkel *A történelmi Magyarország várai* című szakportálon, szerk. Szabó Tibor, www.varak.hu; a portálra S. Varga Pál hívta fel a figyelmemet). Kazinczy hagyatékában (MTAK Tört. 4r. 65., II. tétel) fennmaradt Török Sophie egy 1798-ból származó ábrázolása a klastromromról (ahogy Ormos László, a kéziratos kötet összeállítója írja: „a' Kázméri Klastrom-omladéknak ugyan csak saját kezével mohból és fahéjból kirakott ábrázolatjával”).

Kázmér: Nagykázmér, ma a szlovákiai Kazimir része (Sátoraljaújhelytől mintegy 20 km), a Török család lakóhelye.

ruína: rom.

patak: a mai leírásban, mint láttuk, Izra-patakként szerepel, eredeti neve Kolbása-patak, ennek mellékvize a Kazinczy által a *Diáriumban* (PEml., 2009., 205.) említett Bükk-patak (l. Hoffmann István–Rácz Anita–Tóth Valéria: *Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból*, Magyar nyelvjárások 33., Debrecen, 1996., 187–206.).

lengenyé: „L e n g e n y é n e k” nevezem a' gyöngyvirágot, melly szó nem illik versbe.” (Kazinczy jegyzete.) Ez a szó előfordul a *Mezei virágokban* is, ugyancsak jegyzetelve.

Und wo am Bachén Mayblumen spriessen: „És ahol a ligetben a gyöngyvirágok nyílnak” (Kölcssey Lev. I. 725.).

Storazzi: Storace, Anna Selina (1765–1817), híres angol opera-énekesnő, akit Kazinczy 1786-os bécsi tartózkodása idején hallott, mint arról a *Pályám emlékezetében* is megemlékezik (l. PEml., 2009., 498., 534., 602., illetve Orbán László jegyzete: 1003.), 1787-ben tért vissza Londonba.

Mara, Gertrude-Élisabeth született Shmaehling (1749–1833), német opera-énekesnő, aki egész Európában, így Bécsben is nagy sikerrel szerepelt (vö. Váczy János jegyzetét, KazLev. IX. 565.). Részletes életrajzát l. *Biographie universelle des musiciens par F. J. [François-Joseph]] Fétis*, Bruxelles, 1840., Tom. VI., 253–258.

Cantatrice: énekesnő.

181. SZÖVEGIDENTITÁS Geadelter Gelehrter 1812. február 21. előtt

1.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 115., 154. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Rumy Károly Györgynek, 1812. február 21.</i>)	1812	Aa	259.
2.	Geadelter Gelehrter.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 24–26. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak, 1812. március 8.</i>)	1812	Aa	270.
3.	–	MTAK K 622., 179b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Töredékek.</i>)	?/1814 után	Ab	1077.

Megjelenések

1. KazLev. IX. 294–297., a vers: 297. (2154. sz.). Czeizel János erre hivatkozva pontosítja Abafi közlését (EPhK 1904., 704.).
2. KazLev. IX. 324–328., a vers: 325. (2170. sz.); Gergye, 1998., 106.
3. Abafi, 1879., I. 76. *Az igazi nemes* címmel (csak az első sor, két sorba tördelve).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A disztichon először a Rumynak írott levélben tűnik fel, rövid kommentár kíséretében, más adat nem áll rendelkezésünkre, így a megállapított keletkezési idő: 1812. február 21. előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 3. forrás csak az első sort őrizte meg, a másodiknak ki van hagyva a hely, egyebekben a szöveg mindhárom forrásban egyezik, cím csak a 2. forrásban van.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Rumy Károly Györgynek, 1812. február 21.
2. Levél Döbrentei Gábornak, 1812. március 8.
3. A *Töredékek* II. lejegyzési szakaszába tartozik, amelynek keletkezését 1814 utánra tehetjük.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

E disztichonról nem sokat tudunk, egyedüli biztos támpont a két levéldátum, ezek alapján tehetjük megszületését 1812. február 21. előttre. Utóbb valamikor (talán emlékezetből) fel akarta jegyezni, de csak az első sort vetette papírra.

Magyarázatok

A Rumynak írott levél magyarul (Doncsecz Etelka fordításában): „Nyolc nappal ezelőtt Kisnek egy szonettet és három epigrammát küldtem. Kérje meg Lajost, hogy másolja le az Ön számára. Az

epigrammák közül kettő van olyan értékes, hogy helyet kapjon a görög antológiában. Mindez talán beképzeltségnek hangzik, de ez az igazság. Repes a szívem, hogy egy Pászthornak és egy meg nem nevezettnek ilyen halotti áldozattal szolgálhattam. – Csehek voltak a lengyelek között. Mondja meg nekem, hogy a Schachtitz a Schlachta helyett jó-e lengyelül, s az első nem annyit tesz, mint nevetségés apró nemes? NB. A Schlachta egy nomen collectivum: nemes, előkelő. A Schlachcié nemesebert jelent (urodzony: született nemes, nezniony: szerzett nemességgel bíró személy). [...] Éljen boldogul!”

Geadelter Gelehrter: nemessé tett tudós (Doncsecz Etelka fordítása).

Schlachtitz: a 'slachta' a lengyel köznemességet jelenti.

182. SZÖVEGIDENTITÁS
Sípós Pálhoz/Prof. Vályi-Nagyhoz/Prof. Sípós Pálhoz
1812. február 28.

1.		DRKK R 611., 128–131.	Autográf tisztázat.	Levél Fazekas Istvánnak, 1812. március 22. és 23.	1812		
		DRKK R 611., 132–134.	Autográf tisztázat.	1. melléklet.	1812		
	–	OSZK Fol. Hung. 879. [I.]	Autográf tisztázat.	2. melléklet.	1812	B	277.
		OSZK Fol. Hung. 879. [II.]	Autográf tisztázat.	3. melléklet.	1812		
		OSZK Levelestár, Nagy Gábornak, 86. darab.	Autográf tisztázat.	4. melléklet: Levél Nagy Gábornak, 1812. március 23.	1812		
2.	– [az utolsó 6 sor]	KazLev. IX. 467–469., a verstöredék: 468.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (<i>Sípós Pálnak, 1812. május 17.</i>)	1812	–	288.
3.	– [az utolsó 18 sor]	MTAK M.Irod. Lev. 4r. 31., Sípós Pál levelei, 22. darab.	Archiválási másolat.	Levélrészlet. (<i>Sípós Pál Kazinczynak, 1812. szeptember 10.</i>)	1812	A	289.
4/1.	Sípós Pálhoz. Prof.	OSZK Analekták 2971/10.a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Episztolák II.</i>)	1816	Ca	1265.
4/2.	Prof. Vályi- Nagyhoz.		Utólagos javítások.		1816	Cb	
4/3.	Prof. Sípós Pálhoz		Utólagos javítások.		1816 után	Cc	
5.	Prof. Sípós Pálhoz, Patakon.	Analekták 2971./11.	Autográf tisztázat.	Önálló.	1816 után	D	–

Megjelenések

1. KazLev. IX. 351–353. és 354–356. (2181. és 2182. sz.), a versmellékletre egyik helyen sincs utalás.

2. Váczy János a levelet (2232. sz.) a lipcsei kiadás alapján adta ki (Lipcse, 1846., 30–34., a vers: 32–33.), amely azonban számtalan hibát tartalmaz, bizonyára a nem magyar anyanyelvű szedő mi-

att (a központozás és ékezés zavarai, értelemzavaró szócserek, egybe- és különírások). A hibás szöveget Váczy János javítva adta, kiadásunkban ezt vesszük alapul.

3. KazLev. X. 116–118., a vers: 117. (2312. sz.).

4. Abafi, 1879., II. 51–48.; Gergye, 1998., 172–177.

A *Handbuch*, 1828. (19–25.) alapvetően az 5. forrást követi, ahol pedig az hiányos, ott a negyediket, illetve kétszer Kazinczy levélben (4844. sz.) küldött korrekcióit (l. részletesen alább). A Bajza–Toldy-kiadásban már e korrekciók is mind érvényesítve vannak (1836., 229–236.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A vers keletkezési idejére nézve az egyik napló pontos adatot közöl: az 1812. február 28-i dátumnál „Manicheusszá lettem” bejegyzés található (PEml., 2009., 326.). Ez azonban nemigen vonatkozhat a teljes versre, mert Kazinczy márciusi leveleiben, kommentárjaiban még el nem készültként említi, sőt május 17-én is ezt írja: „egy jó fejnek, a’ ki előtt nem idegen az új philosophia, mutattam a mi készen van”. Hogy a teljes szöveggel mikor lett készen, nem tudjuk pontosan, így a szövegidentitás keletkezési idejeként a Kazinczy által megnevezett (kezdő) időpontot fogadjuk el: 1812. február 28.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A fennmaradt 5 szövegforrás mindegyike különböző terjedelmű, az 1. még teljesen el nem készült állapotot rögzít, a 2–3. csak részletet közöl, de a 2. lejegyzésekor még mindig nem volt készen a teljes szöveg, a 3. és az 5. esetében pedig nem dönthető el bizonyosan, hogy készen volt-e a vers teljesen, avagy sem (az 5. forrásnál a hiány feltehetőleg csak a leírás hiánya, erre látszik utalni a hiányzó résznél lévő mondat: „Itt követk. a’ Sípós által dolgozott Metaphysikai Fejezet”). Az egyetlen teljes szövegű forrás (4.) pedig három különböző időpontban odajegyzett címet tartalmaz (és egy ezek utáni kommentárt), a szövegén pedig utólagos javítások is történtek, ezeket viszont nem tudjuk a címek fázisai szerint szétválasztani, ezért az alábbi összevetésben 4/jav. jelzéssel szerepeltetjük. A vizsgálatot egységenként (bevezetés, metafizikai betét, epilógus) végezzük el, mert eltérőek a jellegzetességeik és a vizsgálandó források is (a sorok számát a teljes 4. forrás szerint adjuk meg, utólagos javítások csak a bevezetésben vannak).

– bevezetés (1–81. sorok, a 2–3. források ezt nem tartalmazzák)

	1. forrás	4. forrás	5. forrás
4.	szívem is hiszi	szívem azt hiszi is	szívem azt hiszi
8.	tűzrakásra	tűzmáglyára	
10.	<Proféta> Nagy Mester gyűjtött – én Manikkheusch, Én új, én buzgó, nagy Manikkheusch,	Újító gyűjtött: én Manicheusz	
13.	Ha kell, deresben – ámbár fáj, ’s Nemeshez Bot és kötél nem illik – megpecsétlem.	Ha kell, akármely kínnal, megpecsétlem	
16.	és nem eggy! nem eggy!	higyj nekem, nem eggy.	
21.	’s örvend a’ bukásnak.	’s a’ bukásnak örvend.	és bukásnak örvend
27.	Ész és Rény vezérlik	Ész és Rény vezérlik (4.) Ész ’s Erény vezérlik és Szív (4/jav.)	Ész és Rény vezérlik
29.	harczol	küzd	

33.	rénymet	rénymet (4.) <rénymet> szívemet (4/jav.)	szívemet
39.	a' midőn az Advent'		a' midőn Miklósna
40.	Estvéjin rá bukkan Sankt-Nikolá'sz		Estvéjén rábukangat a' Csuda
45.	az új Győzőért	a' Louverért	
46.	–	De most, nem tűrve a' szentetlent tovább,	
47.	–	'S pirulva, visszatért Heszpériába (4.) <Heszpériába> a' Vatikánba (4/jav.)	'S pirulva, visszatért a' Vatikánba
48.	álnok oktatásait	kétes oktatásait (4.) kétes oktatás<a>it (4/jav.)	kétes oktatásit
59.	kétségeket	kétségimet	
63.	's hogy azt	's hogy azt (4.) <'s> hogy azt (4/jav.)	hogy azt
64.	's kor 's példa	példa 's kor	példa, kor
66.	szent harmóniáját	menyei zengzetét	

Az 1. forrás egy kivétellel mindig különbözik a másik kettőtől (vagy legalább a 4/jav. alakjától), a sornagságú eltérések esetében is (10., 13., 46–47). A 4. és az 5. között a nyolc egyezéssel szemben mindössze három apró eltérés van, egyszer az 1. és a 4. forrás egybehangzóan tér el az 5. forrástól (39–40.). A 4. forráson öt alkalommal utólagos javítás található, az eredeti alak háromszor az 1. forrással egyezik meg, a javított négyszer az 5. forrás alakjával. Az 1. forrás szövegállapota tehát markánsan elkülönül a másik kettőtől, s minden tendenciaszerű egyezés ellenére a másik kettő sem reprezentál egyazon szövegállapotot, mert vannak markáns egyedi megoldásaik (27., 33., 39–40., 47.).

– metafizikai betét (82–181. sorok, a 2–3. és 5. források nem tartalmazzák, az 1. csak a 82–123. sorokat)

	1.	4.
82.	szent	nagy
85.	lángolnak	ragadnak
93.	Ajándékkodra	Adományaidra
95.	'S nem látja hogy te jármot nem viselsz.	'S vak látni hogy te nem tűrsz semmi jármot
108.	rettentő börtönében is szabad	elzárva börtönében is szabad

Az eltérések jelentéktelenek, a 108. sor korrekciója Sípós kifogása miatt történhetett: „Azért meg is ütköztem egy sorodon. *Rettentő börtönében is szabad?* E nagy Contrasztot tsinál – változtasd így inkább: Be zárva – Börtönében is szabad.” (KazLev. IX. 377., 2194. sz.)

– epilógus (182–208. sorok, eltérések a 190. sortól vannak, a 2. forrás csak az utolsó hatot tartalmazza)

3. forrás	a többi (a 4. alapján)
Mint a' lelketlen testen nem. Csatázott Felettem a' két isten itt is, és Az, a' kitől a' Szólló elvonni igyekezett. Sokszor sugallá, hogy tekintsem a' Palást alatt a' kecske-lábakat. A' kecske-lábakat nem láttam én: De nem kevés heljt a' letzkét mosoljgám. A' sok semmit nem ér. A' Bölcs Szabad? Óh az! ha néki csendes éjszakát 'S más nap' jó reggelt nem mond – a' Profosz.	Mint a' lelketlen testen nem találhat. Azonban míg ez engem a' magas Emphyreumnak boltján végig hurczol, 'S hallatja vélem czifra zsargonát, A' másik, látván, néha hogy mosolygok, Fülem' czimpáját titkon megragadja, 'S int, hogy tekintsem a' philosophus Palást alatt a' kecskelábakat. A' kecskelábat a' palást alatt Hijába lestem, 's azt kezdém gyanítani, Hogy ím ez intést a' kaján sugalja. – Én nem mosolygom a' zsargont, 's kerülöm A' kik mosolygják, mert az nékik új, 'S egyedül azt értik, a' mit minden ért. Jaj annak, a' kinél homály marad Az a' mi az értelmesnek nem homály. De még is a' sok s o k . – 'S a' Bölcs szabad? – Oh az! ha néki csendes éjszakát 'S jó reggelt nem mond más nap a' – Profosz.
	kecske<labakat>' lábait (5.) kecske' lábait (5.) úgy (5.) – (1.); a' ki előtt (5.) – (1.) csendes nyúgodalmat (1.)

A 3. forrás terjedelmében és szövegében is egészen eltérő változatot őrzött meg a lényegében egybehangzó többivel szemben, ezek között a legnagyobb különbség az 1. forrásból hiányzó két sor (204–205.). A 197. sor helyén az 5. forrásban ez olvasható: „itt nálam hiba maradt; amott talán jobban lesz”, majd a lap aljára írva: „talán[:] Palást alatt a' kecske<labakat>' lábait”. Ez két előzményforrás létre utal, melyek közül csak az egyik lehetett Kazinczy előtt a tisztázat készítésekor; e tény magyarázatot adhat a 4. és 5. forrás közötti különbségekre is, ha ezeket egymástól független, különböző előzményforrásokon alapuló tisztázatokként értelmezzük.

A teljes versre nézve az elvégzett összevetésből az a következtetés vonható le, hogy nincs két egyforma szövegállapot: jelentősek a különbségek a terjedelemben és a kidolgozásban egyaránt, még a szövegükben leginkább hasonlatos két forrás, a 4. és az 5. között is mutatkoznak markáns eltérések, így minden forrást önálló szövegváltozatnak tekintünk (a 2. forrást nem soroljuk be csekély terjedelme és a többivel való egyezése miatt). Alváltozatokat csak a 4. forrás címei alapján jelölünk ki, mert ennek meghatározó jelentősége van a kelezésben (az utólagos javítások ezek valamelyikéhez tartoznak vagy megoszlanak közöttük, ezt nem tudjuk eldönteni).

Számot kell vetnünk azonban még az alakulástörténet egy kései fázisával, amely önálló autográf forrásban nem maradt ugyan fenn, de rekonstruálható a Kazinczy Toldynak küldött 1827. október 5-i levelében (4844. sz.) található korrekciókból, melyek Toldy *Handbuch*jához készültek (a verset, pontosabban a vers valamely példányának vételét Toldy már 1826. október 31-i levelében megköszönte, 4704. sz.). Az alábbi táblázatban az 1827-es levél új megoldásait vetettük össze a korábbi kidolgozásokkal, s jeleztük, hogy a *Handbuch* melyiket követte.

sor	1., 4., 5. források	a Toldyhoz küldött korrekciók és a Handbuch közlése
16.	Két, két Isten van, és nem egy! nem egy! [1.] Két, két Isten van, higj nekem, nem egy. [4–5.]	[H.] Két, két Isten van; és bizony nem egy!
29.	Pusztító Döghalál dandárja harczol . [1.] Pusztító Döghalál dandárja küzd . [4–5.]	Pusztító Döghalál' dandárja küzd . [H.]
40.	Estvéjin rá bukkan Sankt-Nikolá'sz; [1.] Estvéjén rá bukkan Sankt-Nikolaus; [4.] Estvéjén rábukangat a' Csuda [5.]	Estvéjén rá bukkan Szvat-Nikola. [H.]
47.	– [1.] 'S pirulva, visszatért Heszpériába [4.] 'S pirulva, visszatért a' Vatikánba [4/jav, 5.]	[H.] Pirúlva költözött egy újabb honba (Londonba)
76.	Alakban egy tűnet . Jó é, kaján é, [1., 4–5.]	[H.] Alakban egy Rém . A' jó e? a' kaján e?
<i>innenről az 1. és 4., majd csak a 4. forrás</i>		
92– 93.	Ő nem értted ég. / Ajándékodra vágy és bért keres. [1.] Ő nem érted ég; / Adományaidra vágy, és bért keres. [4.]	[H.] Ő nem értted ég; / Adásaidra vágy, és fényt keres.
104.	De a' ki tőled vette szellemét, [1., 4.]	De a' ki tőled vette szellemét [H.]
135– 136.	Környülebeglesz. Én rád ismerek / Az ál lepelben is. [4.]	[H.] Környülebeglesz. Én rád ismerek / Ez ál lepelben is.
142– 144.	Minket sötét bús éj ölelt körül, / Melly semmi felderülettel nem ér / A' szép új fényhez, [4.]	Minket sötét bús éj ölelt körül, / Melly semmi felderülettel nem ér / A' szép új fényhez... [H.]
168– 169.	Ez a' hatásra intéztetik, 's egésznek / Szövedékje közt hat: [4.]	Ez a' hatásra intéztetik, 's egésznek / <i>Szövénye</i> (mint <i>sövény</i> , melly igazában szövény) közt hat. [H.]
172.	Mellyet viszonthatás tol és taszít. [4.]	Mellyet viszont hatás vonsz és taszít [H.]

Három kivétellel a korrekciók egyik forrásban sem található megoldást hoznak, bár a logikus az lenne, ha minden korrekció új lenne, így még azt a lehetőséget sem vethetjük el, hogy volt egy ma nem ismert további forrás is, amihez képest ezek is újak. Másfelől azonban ezt nem támasztja alá a *Handbuch* szövegével való összevetés, mert abban a teljes versszöveget tekintve sincsen az ismert forrásoktól eltérő megoldás (egyedül a 203. sor végén található itt *mindenek* a másutt szereplő *minden ért* helyett, ez akár sajtóhiba vagy önkényes korrekció is lehet). A *Handbuch* egyértelműen az 5. forrást követi a teljes verset tekintve is, ahol az hiányos vagy bizonytalan szövegű (amire kifejezetten utalnak a beleírt jegyzések), ott a 4. forrás szövegét, mindössze két helyen (l. a táblázat utolsó két sorát) vette át Kazinczy levélben küldött javaslatát. Mindez azt is bizonyítani látszik, hogy Toldy előtt ott volt mind a 4., mind az 5. forrás, s ezeket egybevetve mérlegelte az 1827. októberi Kazinczy-levél korrekciós javaslatait, többnyire elvetve azokat.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Fazekas Istvánnak, 1812. március 22. és 23., valamint Nagy Gábornak, 1812. március 23., közös versmellékletekkel.

– *Március 22-én* Kazinczy megírta Fazekasnak a Soósné-episztola történetét, jelezvén, hogy a levélhez mellékelve küldi azt, valamint a Sipos-episztola elejét és végét.

– *Március 23-án* Kazinczy levelet kapott Nagy Gábortól, s azonnal válaszolt, ugyancsak megnevezvén e két verset, mint amit mellékel leveléhez, kérvén, hogy a Soósné-episztolát küldje tovább Fazekasnak.

– *Ugyanezen a napon*, később, meggondolta magát, áthúzta a továbbküldésre vonatkozó kérést, s utóiratban jelezte, hogy három megnevezett episztoláját (e kettőt és a később Szentgyörgyi Józsefnek dedikáltat), valamint e levelet Fazekas útján fogja eljuttatni Nagy Gáborhoz.

– *Ugyanekkor* a Fazekas-levélhez is írt egy utóiratot, melyben kérte, hogy a verseket és a levelet Fazekas küldje tovább Nagy Gábornak.

A levelek szövegéből rekonstruált történet alapján azonosíthatók a levelek versmellékletei. A Soósné-episztola a Fazekas-levél mellett található, nagyobb méretű lapon, behajtogatva a bekötött kötetbe, ebből arra lehet következtetni, hogy Fazekas ezt nem küldte tovább Nagy Gábornak (vagy visszakapta tőle). A másik két vers viszont mind a Fazekas-, mind a Nagy Gábor-levélről külön, de közös jelzeten található, a bekötött kötet címlapja és bejegyzései egyértelműen tájékoztatnak, hogy Nagy Gábor tulajdona volt a kézirat, vagyis eredetileg ez lehetett a levél melléklete. Ezt támasztja alá az is, hogy a Sipos-episztolának csak az eleje és a vége van meg itt, ahogy az a levél kommentárjában olvasható, ennek másik két önálló kéziratára ez nem vonatkozhat, mert az egyik a teljes szöveget tartalmazza, a másikban, amelyik ugyancsak hiányos a közepén, Kazinczy saját magának szóló jegyzései találhatók, így ez sem lehetett a küldemény.

2. Levél Sipos Pálnak, 1812. május 17. A levél az episztola kiváltotta diskurzus egyik darabja (az ezzel összefüggésben idézett részletet feltehetően emlékezetből írta ide Kazinczy, l. a következő forrás jegyzetét). Ami elkészült az episztolából, azt Kazinczy március 4-i (fenn nem maradt) levelében küldhette Siposnak, legalábbis Sipos április 4-i levelében erre hivatkozik, mikor vitát kezdeményez, többek között a vers befejezését kifogásolva (KazLev. IX. 377–378., 2194. sz.). A jelen levél erre válaszolt.

3. Sipos Pál levele Kazinczynak, 1812. szeptember 10. Kazinczy kérésére itt küldi az episztola befejező részét. A Kazinczy által megfogalmazott kérés nem maradt fenn (lehet, hogy ez is a ma nem ismert március 4-i levélben volt, bár ez nem lenne teljesen logikus, mert március 23-án még volt nála példány, hiszen elküldte Nagy Gábornak és Fazekas Istvánnak, ezt követően már jobban elgondolható ilyen kérés, viszont Sipos április 4-i levelében ez nem kerül szóba). Az első adat Sipos június 10-i levelében található, melyben utal egy április 7-én elkezdett, de félbehagyott levelére, majd ezt írja: „Olj reménységgel voltam akkor, hogy azon nap vissza kapom leveledet, és copiózom az Epilógust a te kérésedre; de megsalatkóztam, és akkori leveled máig se került kezemhez a' nevezett Doctortól.” (KazLev. IX. 497., 2247. sz.) Az e levélre válaszoló keltezett levelében Kazinczy nem tér ki a témára (KazLev. X. 136–138., 2325. sz.; a levél besorolása itt téves, mert a szeptember 30-i és október 1-i levelek között található, de a tartalom alapján július 20. körüli lehet). Kazinczy ezen levélre lehet a válasz a jelen szeptember 10-i levél (Sipos meg is jegyzi, hogy „Eltévedt leveledet nehezen kaptam kézhez”), amely mellett ott található az episztola utolsó egységének Sipos általi másolata. Mindebből megállapítható (mint láttuk az összevetésnél), hogy Siposnál még a legelső, máshonnan nem ismert szöveg lehetett, amelyet Kazinczy március 4-én küldött. Az új változatot nemigen juttatta el Siposnak, s ezt követően nem is esik szó levelezésükben a versről, ami összefügghet Sipos neheztelésével (l. erről a következő források jegyzeteit).

4. *Episztolák II.* A forrás keltezéséhez elsősorban a cím javításai és az ezzel összefüggésben a cím köré írott kommentár jelentenek támpontot. Három címváltozatot találunk itt: az első: 'Sipos Pálhoz'; ez erős satírozással áthúzva, majd fölé írva: 'Prof. Vályi-Nagyhoz'; utóbb csak a név áthúzva, s fölé írva: 'Sipos Pálhoz'. A cím köré sötétebb tintával írott kommentár e harmadik javítást követően kerülhetett csak oda, ezt részben az elhelyezkedése, részben a tartalma egyértelművé teszi. Az episztola utolsó soraiért Sipos megneheztelt, ezért Kazinczy megváltoztatta a címet, és

de Sípós halála után visszaalakította azt; az utolsó javítás és az ezt követő kommentár csak Sípós 1816. szeptember 15-i halála (illetve az erről tudósító levél október eleji kézhezvétele) után kerülhetett a lapra. Ez másfelől azt jelenti, hogy a vers eredeti lejegyzése és még az első javítás is ezen időpont előtti kell legyen.

A levelezésből egy további összefüggés olvasható ki, amely pontosíthatja e datálást. Kazinczy 1816. február 11-i leveléhez csatoltan, Sípós egy művének megvitatása kapcsán elküldte Kenderessy Mihálynak a hozzá címzett episztolát (3127. sz.; a vers kézírata nem maradt fenn a levél mellett), ezt Döbrentei február végén már látta Kenderessynél (3120. sz., a levelet február 3-án kezdte, s 28-án fejezte be). Kazinczy erre reagálva írta március 17-én válaszában: „Kenderesyhez írt Epistolám régi, csak nevét tettem elébe. Nem tudtam kihez intézzem. Azt a’ philosophémát azért dolgoztam-fel, hogy lássam, mint öltöztethetnék magyar szókba, ’s a’ tárgy soványságát az elejével és utoljával akartam feleleveníteni.” (KazLev. XIV. 49., 3157.) Már ez alapján gyanítható, hogy itt az eredetileg Sípós Pálhoz szóló episztoláról van szó, s a későbbi levelekből ez kétségen kívülé is válik. Mikor Döbrentei 1816. április 8-án arról ír, hogy Kenderessy felolvasta neki a verset, ’Manesz principiumait’ emlegeti (3180. sz.), majd mikor az episztola *Erdélyi Múzeum*ban való kiadása került szóba közöttük, 1817. január 25-én Kazinczy pontosan megírta a történeteket: „A’ Trattner Tudom. Gyűjteményének megküldém ezen Epistolámat, Manicheussá lettem, ’s az vagyok. És így, kérek, azt fel ne vedd. [...] Manicheusi Epistolám Sípóshoz vala intézve. A’ széplelkű ember meg vala szomorítva általa, mert azt hitte, hogy az az Ich Philosophiáját nevetségessé teheti. Így azt Consil. Kenderesi Urhoz intéztem, a’ mint tudod. Sípós meghala, így tehát annak felette ismét a’ Sípós neve áll, ’s Kenderesihez mást fogok írni.” (KazLev. XV. 36–37., 3368. sz.)

Ez utóbbi levél arról tanúskodik, hogy a cím visszaállítása ekkorra biztosan megtörtént, de hogy ez erre a kézíratra vonatkoztatható-e, nem állíthatjuk bizonyosan, amint azt sem, hogy ezzel a címmel küldte Pestre a verset; mikor 1816. november 4-én ezt említi Gyulay Lajosnak, csak ’Manicheusi Epistolám’-ként nevezi meg (3315. sz.; Trattner felhívó levele: 6067. sz.), a *Tudományos Gyűjtemény*ben pedig nem jelent meg. Az mindenesetre a fentiek alapján kijelenthető, hogy mielőtt visszanevezte Sípósra az episztolát, a Kenderessy-címzés volt érvényben, így a Vályi Nagyhoz való címzés ez előtti kell legyen. Esetleg még az vethető fel, hogy mivel Kenderessy sem mindenben értett egyet a verssel, Kazinczy, miután Döbrentei áprilisi leveléből erről értesült, megint változtatott a címetzen, s ezután lett Vályi Nagyhoz intézve. Erre nézve azonban nem találtunk adatot a levelezésben és nem is igazán életszerű, hogy előbb Kenderessyről visszaírta volna Sípósra, hogy aztán rögtön Vályi Nagyra módosítsa (Vályi Nagy később, 1817. február 16-án másik episztola címettje lett). A keltezésre nézve ez annyi árnyalást jelent, hogy nem csupán Sípós 1816. szeptemberi halála előttre tehető az episztola eredeti lejegyzése, hanem már a Kenderessyre való 1816. februári (esetleg egy áprilisi újabb) átnevezés előttre.

A jelen tisztázat egy három episztolát tartalmazó szövegcsoporthoz része (*Episztolák II.*), s az egyik episztola segítséget jelent a kezdő időpont meghatározásában. A *Bölöni Farkas Sándorhoz* intézett vers közvetlenül 1816. január 15. előtt íródott (l. erről a vers jegyzetét, 230. szövegidentitás), így jelen kézírata sem készülhetett ezen időpont előtt. Mivel pedig a Sípós-episztola itteni eredeti lejegyzése legvalószínűbben a Kenderessyre átnevezett változat február 11-i küldése előtti kell legyen, így a jelen tisztázat elkészítését, majd a címzett Sípósra változtatását a január 15. és február 11. közötti időszakra tehetjük. Erre a helyzetre valóban ráillik Kazinczy március 17-i, már idézett közlése: „Nem tudtam kihez intézzem.” A cím visszaváltoztatása tehát Sípós halála miatt nem történhetett 1816 októberénél korábban, ennek megtörténtéről az első adat azonban 1817. január 25-ről való; a kézíraton a változtatás történhetett ennél később vagy már 1816 végén is, így e fázis keletkezési idejét az ’1816 után’ megnevezéssel jelöljük.

5. A forrás keletkezéséről nincsenek adataink, besorolása a 4. forrás után pusztán azon alapul, hogy a cím a 4. forrás harmadik lejegyzési fázisának címével egyezik meg. Ez persze filológiai alapon nem túl erős megalapozás, hiszen az első és a harmadik fázis között csak a ’Prof.’ a különbség, de semmi más nem áll rendelkezésünkre, ezért az ’1816 után’ kelteztést látjuk indokoltnak.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

(A) A szövegidentitás 1812. február 28-án keletkezett első, még nem teljes változata, melyet Kazinczy március 4-én küldött Sípós Pálnak, csak Sípós szeptemberi archiválási másolatából s csak töredékesen ismert, e rész igen jelentős mértékben eltér a későbbiektől.

(B) A Nagy Gábornak és Fazekas Istvánnak március 23-án küldött változat a teljes szöveget tartalmazta, a metafizikai betét második felének kivételével, amely akkor még nem volt készen. Ez ugyancsak karakteres eltérést mutat a későbbiektől. (A május 17-i hat sor, amely egyébként egyezik a későbbiekkel, kevés ahhoz, hogy önálló változatként figyelembe vegyük.)

(C) A címváltozatok alapján 1816. január 15. és február 11. között keletkezett forrás az egyetlen, amely a teljes szöveget tartalmazza, a végső cím 1816 októbere után kerülhetett a kéziratlapra.

(D) A forrás feltehetően ugyancsak 1816 októbere utáni, vélhetőleg az előző forráshoz képest később, de attól függetlenül, más előzményforrásról készült tisztázata, még akkor is, ha az összes közül e kettő szövegállapota áll egymáshoz a legközelebb. Az episztolák pályavégi listáin mindig szerepel, szövege ekkorról, 1830-ból nem maradt fenn.

Magyarázatok

Sípós Pál (1759–1816) filozófiai író, költő, sárospataki tanár, majd tordosi lelkész. Kazinczy a nála mindössze tíz nappal idősebb baráttal és levelezőtárral többször is találkozott, utoljára nem sokkal annak halála előtt, az erdélyi utazás alatt. Mikor az *Erdélyi Levelekben* megörökítette alakját ezen találkozás kapcsán (ErdLev., 2013., 210., 301–302., 415–416., 492–493.), az utolsó két kidolgozásban a jelen vers keletkezésének háttéréről is szolt: „Sípósnak három szerelme volt: a' Metaphysica, a' Mathesis, a' Classicusok. Kant vala bálvány, 's ennek tanításit a' Róma' nyelvén dolgozta fel, 's postán küldözé meg nekem, fejezetenként. Engem gyönyörködtete a' dolog, 's még inkább a' tudós nyelv, mert azok a' speculációk nekem nem szerelmeim. Kértem, adja ki nyomtatásban, 's minthogy ő nem írta olvashatólag, 's tartottam hogy a' másoló rossz orthographiával fogja leírni, magam másolám le a' nyomtató' számára." Itt ismerteti a kiadás meghiúsulásának történetét, majd így folytatja: „Véven azon fejezetet, mellyben a' metaphysikai Szabadság forga szóban, azt kérdém, ha a' sovány dolgot 's azt a' badar beszédet lehetne e adni magyarban és érthetőleg; 's egygy Epistolában dolgoztam fel. Hogy a' sötét komoly tárgy elevenséget kapjon, egygy Prologust és egygy Epilogust vettem mellé; 's megküldém a' szeretett embernek. Tudta melly örömmel vettem dolgozásait, és még is egészen le vala verve ártatlan játékom által. Azt szenvedé a' mit a' szerelmes ifju midőn lánykájából, bár barátjai 's bár csak ingerkedésből, tréfát űznek.” (492., vö. 415–416.) Az emlékezésben két külön történet montírozódik egybe: a latin nyelven írott, Kazinczy által másolt munka kiadásának próbálkozása 1814-ben történt (l. erről KazLev. XXIV. 557.), utána viszont a jelen episztola keletkezéséről van szó, ez pedig 1812-ben készült, s nem latin, hanem német nyelvű fejezetek alapján.

Mint Makkai Ernő megfogalmazta, Sípós „1812 közepéig Kazinczy kérésére készített német-nyelvű tanulmányai tizenkilencre szaporodtak; rendszeres és befejezett dolgozat kerekedett ki ezekből, az első érdemleges magyar bevezető a kriticismus filozófiájába. [lábjegyzetben:] Kézirata a M. T. Akadémia kézirtatárában *Vorläufige Betrachtungen über die Philosophie* címen eredetiben és Rummy Károly másolatában, aki Sípós halála után kiadását tervezte.” (Makkai Ernő: *Sípós Pál és Kazinczy Ferenc*, in *Erdélyi Múzeum*, 1944., 1–2., 46.; ma az MTAK Egyh. és Bölcs. 4r. 5. jelzetten található.) A jelen vers megszületése tehát egy intenzív levelezési szakaszhoz kötődik, mikor is Sípós filozófiai tanulmányait küldöztette Kazinczynak; az említett jelzet III. csomója megfeleltethető a korabeli levelekkel, sőt az egyik levél (6022. sz.) e csomóban található:

– Sípós Kazinczynak, [1812. január 29. előtt]: *Über den Stoicismus* (a III. csomó 1. egysége) – (KazLev. IX., 244–245., 2133. sz.). Váczy János e levél mellett nem ezt, hanem Sípós másik tanulmányát (*An die Glückseligkeit*) közölte, s a keltezetlen levelet 1812. január 23-i és január 28-i keltezésű levelek közé illesztette. Kazinczy a levelet saját rájegyzése szerint február 5-én kapta kézhez. Sípós e levélben reagál Kazinczy Helmezyhez írott episztolájára, melyet Kazinczy november legvége óta küldöztetett barátainak, a Sípósnak küldött példány azonban nem maradt fenn. A jelen levélhez csatolt szövegre nézve megjegyzi (ez alapján azonosítható a küldemény): „Arra néztem

főképpen, hogy egy felől a' Stoicismust, más felől a' Religiot világos színbe tegyem, előre képzelem, hogy eleget fog tenni a' te ítéleted szerint is."

– Sípós Kazinczynak, 1812. január 29.: *An die Freiheit* (a III. csomó 3. egysége) – (KazLev. XXIV. 138., 6022. sz., a tanulmányra a jegyzet utal). A kísérsorok: „Imhol van – Ein prosaisches Gedicht: An die Freiheit. Készülöbe van más is An die Glückseligkeit”, majd utal korábbi küldeményre is: „te fogod ezts az elsőbikkkel együtt meg ítélni”, ez az előző levélbeli sztoicizmustanulmányra vonatkozhat.

– Kazinczy Sípósnak, 1812. február 5. (KazLev. IX. 269–271., 2142. sz.), válasz az első levélre (2133. sz.), mint írja: „Leveled dátum nélkül jött.” Csak a sztoicizmustanulmányra reflektál, valamint a levél egyéb témáira, a január 29-i levelet még nem kaphatta meg ekkor.

– Tordos, 1812. február 8. *An die Glückseligkeit*. Az e címmel és a dátummal ellátott szöveg mellett nincsen levél, a kéziratári rendben önálló (MTAK M. Irod Lev. 4r. 31., 17. darab), de kék ceruzával utóbb február 5-i dátum van ráírva, nyilván azzal összefüggésben, hogy Váczy János a Kazinczy által február 5-én vett, de január 29-i levél mellékleteként, dátum nélkül közölte (KazLev. IX., 245–247., 2133. sz.), noha a dátumok ezt egyértelműen kizárják. E tanulmány küldését ígérte Sípós január 29-i levelében.

– Sípós Kazinczynak, 1812. február 15. *Über die Schönheit* (a III. csomó 6. egysége) – (KazLev. XXIII., 197–198., 5772. sz., a tanulmány nincs mellette). Sípós kommentárja megerősíti az eddigieket: „Jegyezd meg a' miket küldök, hogy tudjam nem vészett é el vagy egy a' postán. A' Stoicismus után küldöttem 1. An die Freiheit 2. An die Glückseligkeit. Most küldök mást Über die Schönheit. A' mi ezután következik leszsz Über die Moralität.”

– Sípós Kazinczynak, 1812. február 19. *Über die Moralität* (a III. csomó 4. egysége) – (KazLev. IX. 291–293., 2152. sz., a tanulmány nincs mellette, csak egy *Erkölt*s, *Szabadság* című vers). Sípós így kezdi levelét: „Küldöm a' mit ígértem Über die Moralität.”

Kazinczy Sípós tanulmányaihoz való viszonyát Nagy Gábornak fogalmazza meg egyértelműen: „Átkozott gondolat volt az újabb Metaphysicának két szakaszát versekbe foglalni: Über die freyheit. Über die Glückseligkeit. Ezt nem tudtam másként elérni mint úgy, hogy egy bohó álmot költöttem.” Vagyis Kazinczy episztolájának betétrésze Sípós e két szövege alapján készült, elsősorban a szabadságról szóló tanulmányt követve. Ez utóbbit a kéziratból újabban kiadta Miskolczy Ambrus, s közölte fordítását is, valamint részletesen összevetette azt Kazinczy versével, melynek kontextualizáló elemzését is adta (Miskolczy Ambrus: *Kazinczy Ferenc útja a nyelvújítástól a politikai megújulásig, II. – A virtus jegyében*, Bp., 2009., 211–253.; a költeményről l. még Mezei, 1987–1988., 237–270.; Gergye László: *Kanti és fichtei nyomok Kazinczy Ferenc egy episztolájában*, in *Magyar Filozófiai Szemle*, 1993., 434–445.). Ez a metafizikai kérdéseket felvető episztola hasonló tárgyú episztolákkal egyidejű: ekkor született az ezzel együtt küldött és fennmaradt, utóbb Szentgyörgyi Józsefhez címzett episztola, s januárban fejezte be és kezdte küldeni barátainak a Török Lajoshoz szóló 1801-es költői levelet, melyet Sípóssal is megvitatott a jelen vers keletkezésének idején.

Manikkheussch/Manicheussz: a manicheizmus követője. A manicheizmus szinkretista vallás, mely a jó és a rossz, a fény és a sötétség ősprincípiumainak harcára épül, alapítója Mani (Manész).

Picárdi Nagy Mester/Pikárdi Újtótó: Kálvin János (1509–1564) a franciaországi régióról (Picardie), ahol született.

nyúzott-bőrű Manész: a vallásalapító Manészt elevenen megnyúzták.

Sankt-Nikolaus: Szent Miklós, itt a Mikulás jövetelére történik utalás.

Veletrii Pallász' csudált márványa: a Róma melletti Velletriben 1797-ben talált Pallasz Athéné-szobor (másolata ma a Louvre-ban van).

Azé, Ki Pythonon nyert fényes győzedelmet: Püthónt, a kígyót Apollón győzte le, Apollón vatikáni szobrát Napóleon szállíttatta Párizsba, majd utóbb visszakerült a Vatikánba.

Pythagorász: Püthagorasz (i. e. 570 k. – 480 k.), görög filozófus.

Morpheus: az álom istene.

Velutti, Giovanni Battista (1780–1861) olasz, kasztrált operaénekes.

Sessi, Marianne (1776–1840) olasz énekesnő (e néven van egy másik énekesnő is, Marie-Thérèse, akiről azonban csak kevés tudható, inkább a korban nagyon ismert Marianne-ra utalhat itt Kazinczy).

Plátó: Plátón (i. e. 427–347) görög filozófus.

Empyreum: a mennyország legmagasabb köre, az üdvözültek lakhelye.

profész: börtönőr.

183. SZÖVEGIDENTITÁS
Soos Pálné szül. Beothy Fannyhoz/
Egy kis kör' kívánságára
1812. március 4.

1.	Fannyhoz. Mart. 4dikén 1812.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 32., 75. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy</i> <i>Józsefnek, 1812.</i> <i>március 3. és 4.</i>)	1812	Aa	266.
2.	Soos Pálné szül. Beothy Fanny barátnémhoz, Mart. 4d. 1812.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 24–26. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei</i> <i>Gábornak, 1812.</i> <i>március 8.</i>)	1812	Ab	273.
3.		DRKK R 611., 128–131.	Autográf tisztázat.	Levél Fazekas Istvánnak, 1812. március 22. és 23.	1812		
	Soos Pálné szül. Beothy Fannyhoz.	DRKK R 611., 132–134.	Autográf tisztázat.	1. melléklet.	1812	Ab	276.
		OSZK Fol. Hung. 879. [I.]	Autográf tisztázat.	2. melléklet.	1812		
		OSZK Fol. Hung. 879. [II.]	Autográf tisztázat.	3. melléklet.	1812		
		OSZK Levelestár, Nagy Gábornak, 86. darab.	Autográf tisztázat.	4. melléklet: Levél Nagy Gábornak, 1812. március 23.	1812		
4.	Egy kis kör' kívánságára.	MTAK K 622., 81ab.	Autográf tisztázat.	Önálló.	?	Ac	–

Megjelenések

1. KazLev. IX. 313–316., a vers: 314–316. (2164. sz.).

2. KazLev. IX. 324–328., a vers csak kezdősorával (2170. sz.).

3. KazLev. IX. 351–353. és 354–356., a vers csak kezdősorával (2181. és 2182. sz.).

4. Abafi, 1879., I. 33–35.; Gergye, 1998., 78–80. Abafi Lajos a forrás címét alcímként közli a *Történet* főcím mellett, melyet a Bajza–Toldy-kiadásból vett át (Bajza–Toldy, 1836., 76).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Az első két forrás megadja a pontos keletkezési dátumot: 1812. március 4., amit megerősít egy ugyanerre a napra vonatkozó naplőbejegyzés is: „Epistola Fannyhoz” (PEml., 2009., 326.). A ke-

letkezés körülményeit a rendelkezésre álló források egybehangzóan írják le, a levéldátumok közé pontosan illeszkedik a megadott időpont: március 3-án Soosné frissen kézhez kapott levele és verse alapján még csak magát az esetet írja meg és a német verset másolja be leveleibe, majd 4-én már saját, Soosné fenn nem maradt kísérőlevelére válaszul készített episztoláját csatolja a Dessewffynek még el nem küldött levélhez.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 4 forrás 4 szövegállapotot őrzött meg (az összevetésben az 1. forrás sorszámait követjük, a párbeszédék új sorba törését, ami főleg a 2–3. forrásban fordul elő, egy sornak tekintjük).

sor	szöveghely	forrás
3.	elzárkózik elzárva ül	1. 2–4.
5.	Midőn, a' szép Asszonyt felugratván lármája Midőn fel<ugratván>szöktetvén a' szép Asszonyt lármája Midőn, a' szép asszonyt felszöktetvén lármája	1. 2–3. 4.
6.	<A' szép Asszony kilép> Ez néki elébe lép 's mind uja mind orczája Elébe fut, 's mind uja mind mind orczája Ez néki elébe fut, 's mind uja mind orczája	1. 2. 3–4.
8.	Nem volt eddig Eddig nem volt	1–3. 4.
9.	a' hallgatás e' hallgatás	1., 4. 2–3.
17.	ismét a' munkához újra munkájához	1–3. 4.
26.	szintén –	1. 2–4.
42.	nem is gyanítván meg nem gyanítván	1. 2–4.
44.	Ki mostan azt Ki most – a vad!	1. 2–4.
51.	lett lőn	1. 2–4.
54.	Ah, értem a' pirúlót, a' Sohajtót! Ah, értem, szánom a' Sohajtót! Ah, érzem, szánom a' Sohajtót.	1. 2–3. 4.
56.	'S ne hagyja írásit asztalán. 'S ne <hagyja> féltse írásait asztalán. 'S batorságban lesznek írásai asztalán.	1. 2–3. 4.

A 12 szöveghelyből mindössze egy alkalommal tér el egymástól a 2. és a 3. forrás, az 1. viszont kilencszer, a 4. ötször egyedi megoldást mutat. E tendenciákkal esnek egybe a cím változásai is. Mivel azonban az eltérések között igazán érdemi nem található, nem önálló változatokként vesszük ezeket figyelembe, hanem csak alváltozatokként.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Dessewffy Józsefnek, 1812. március 3. és 4. A vers maga a március 4-i pótlás.
2. Levél Döbrentei Gábornak, 1812. március 8.

3. Levél Fazekas Istvánnak, 1812. március 22. és 23., valamint Nagy Gábornak, 1812. március 23., közös versmellékletekkel. A jelen vers a Fazekas-levél mellékleteként maradt fenn (részletesen l. a Sipos-episztola jegyzetét, 182. szövegidentitás).

4. A kézirat keletkezéséről nem maradt fenn adat.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A verset a megszületését követő hónapban, némi átdolgozás után, levelekben küldözte, kiadásával azonban nem számolt, listáin nem szerepel, mindössze egy ismeretlen időből származó archiválási tisztázata van, amely apróbb átdolgozást mutat az előzőekhez képest.

Magyarázatok

A verset ihlető történetet Kazinczy leveleiből ismerjük, az önéletírásokban, naplókban, bár szerepel a Soós-házaspár, nem esik erről szó. Váczy Jánostól a következőket tudjuk: „Sóvári Soós Elemér nyug. honvédezzredes szíves magánközlése nyomán a következő adatokat jegyezhetem föl a szóban levő férfiúról: Született 1764-ben s meghalt 1832-ben; 1790-ben László öccsével együtt mint őrvitéz a díszőrségi szolgálatot végezte II. Lipót koronázása alkalmával a zemplénmegyei huszonnégyszáz főt bandériumban; a megye esküdtje, aljegyzője, 1813-tól kezdve pedig a varanói járás főszolgabírája volt, két évig meg mint alispán szolgált a megyét. Neje Bessenyei és Örvendi Beöthy Francziska 1757-ben született Nagyváradon; atyja B. János Biharmegye alispánja, anyja Bodorfalvi Baranyai Borbála volt; meghalt 1844-ben, tizenkét évvel élve túl férjét. Soos Pálné Kazinczy F-hez is közeli rokonságban volt, mert az ő testvérét, Beöthy Viktóriát Kazinczy Miklós, a Ferencz legifjabb testvér-öccse, vette nőül.” (KazLev. IX. 576.) Soos Pálné Beöthy Franciska szóban forgó német fordítása megtalálható a Dessewffy-levél március 3-i részében, s az ugyanezen a napon Kazinczy Miklósnak írott levélben is (KazLev. IX. 316–317., 2165. sz.); ez utóbbinak a családi vonatkozás miatt, az előbbinek pedig az eredeti vers szerzőjeként írta meg az esetet. Dessewffy latin című (*Imperiosa necessitas*), de magyar nyelvű versét Kazinczy közvetlenül Dessewffytól kapta meg az előző év végén (teljes szöveggel megtalálható: KazLev. IX. 186–187., 2112. sz.). Ez egy Joseph Wallis pénzügyminiszter elleni gúnyvers (a háttérről l. Váczy, 2012., 457–459.).

kartenmischer: kártyakeverő.

Eh'gemahl: Ehegemahl, férj.

Ámor: Aphrodité gyermeke, a szerelem kisfiú formájú istene.

und nach der Bescheidenheit...: a magyar verssor ('S szerény...) németül.

Duo postremi versus...: „Az utolsó két sor ezt jelenti: Jobban jártál volna, ha megadod azt, amit férjed dűhe követelt: az ajtókat bezárva karjaiba omlasz és ily módon mented meg verseid.” (Kovács Dániel fordítása.)

184. SZÖVEGIDENTITÁS
Epistola Valakihez/Szent-Györgyi Józsefhez
1812. március 8. előtt

1.	Epistola Valakihez.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 24–26. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak, 1812. március 8.</i>)	1812	A	272.
2.		DRKK R 611., 128–131.	Autográf tisztázat.	Levél Fazekas Istvánnak, 1812. március 22. és 23.	1812		
		DRKK R 611., 132–134.	Autográf tisztázat.	1. melléklet.	1812		
		OSZK Fol. Hung. 879. [I.]	Autográf tisztázat.	2. melléklet.	1812		
	–	OSZK Fol. Hung. 879. [II.]	Autográf tisztázat.	3. melléklet.	1812	B	278.
		OSZK Levelestár, Nagy Gábornak, 86. darab.	Autográf tisztázat.	4. melléklet: Levél Nagy Gábornak, 1812. március 23.	1812		
3/1.	Szent-Györgyi Józsefhez.	MTAK K 622., 124ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Episztolák V.</i>)	?1821– 1824	Ca	–
3/2.	Orvos-Doctor Szent- Györgyi Józsefhez, Debreczenben.		Utólagos javítások.		?1824– 1826	Cb	

Megjelenések

1. KazLev. IX. 324–328., a vers: 326–327. (2170. sz.).
2. KazLev. IX. 351–353. és 354–356. (2181. és 2182. sz.), a versmellékletre egyik helyen sincs utalás; Gergye, 1998., 196–197., a 3. forrás javított címével a jegyzetben a források jelölése is összekeveredett (429.).
3. Abafi, 1879., II. 81–82.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Keletkezésére nézve a két levélforráson túl nem találtunk adatokat sem a naplókban, sem a levelezésben, így csak az első levélbeli előfordulás alapján tudjuk datálni: 1812. március 8. előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 3 szövegforrás 4 szövegállapotot őrzött meg, a 3. forráson két helyen erősen elütő, sötétebb színű tintával javítás történt (a címben és a 31. sorban: 'Részegnek és bolondnak tág', majd '<Borosnak és dühödtnek>', végül 'Dühödtnek és borosnak'), valamint a lap elkallódása miatt hiányzik az utolsó hét sor. Az 1. forrás a 17. sornál véget ér, de egy bejegyzés jelzi a kihagyást, tehát ekkor megvolt a teljes szöveg, csak Kazinczy nem írta le azt a levélbe, a 33. sor kivételével, melyhez kommentárt fűzött. Ezekén túlmenően még két apró szövegeltérés fedezhető fel: a 3. sorban: az 1–2. forrás 'egy szép lány – mely gondolat' megoldása helyett a 3. forrásban 'egy <szép> lány – nem rossz gondolat' szerepel; a 9. sorban pedig a 'Horázt ád' alak helyett 'Horáztom'. Bármennyire

is azonosak azonban a meglévő szövegek, az egyes források közötti terjedelmi különbség miatt (noha ezt nem a kidolgozottság foka okozta) mégis önálló változatoknak kell tekintsük ezeket, a 3. forrás utólagos javításait pedig alváltozatnak, mert a címet is érinti.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Döbrentei Gábornak, 1812. március 8.
2. Levél Fazekas Istvánnak, 1812. március 22. és 23., valamint Nagy Gábornak, 1812. március 23., közös versmellékletekkel. A jelen vers a Nagy Gábor-levél mellékleteként maradt fenn (részletesen l. a Sipos-episztoła jegyzetét, 182. szövegidentitás).
3. *Episztoła* V., eredeti lejegyzés: ?1821–1824, utólagos javítás: ?1824–1826.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az episztoła 1812. március 8. előtt íródott, s ekkor két levelében is elküldte barátainak a verskezdeményt, amely utóbb még szerepel egy összeírásban, de a pályavégi listákra már nem került fel, feltehetően mert nem készült el teljesen.

Magyarázatok

A vers alkímista tematikája szorosan összefügg az 1812 elején befejezett Török Lajos-episztoálával és a február végi Sipos-episztoálával (165. és 182. szövegidentitás). A mű rövid elemzését l. Jászberényi, 2003., 151–153.

Núma: Numa Pompilius (i. e. 753–672) római király.

Mekkai Valláscsináló: Mohamed (570–632) az iszlám alapítója, prófétája.

Egéria: római forrásnimfa, akitől a hagyomány szerint Numa Pompilius a törvényeket kapta.

Mesmer, Franz Anton (1734–1815) német orvos, a magnetizmus fő képviselője a korabeli gyógyászatban.

Bacchus: Bakkhosz, a bor és a mámor istene.

Thræsea: talán Thræsea Paetus római szenátort érthetjük itt, de az utalás értelme nem világos.

185. SZÖVEGIDENTITÁS Lyánykámhoz/Bellához 1812. augusztus 15.

1.	–	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 196a–197b, a vers: 196a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak,</i> 1813. március 4.)	1813	Aa	304.
2.	Lyánykámhoz. Görögből; Meleagrosz után.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 31. darab	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak,</i> 1813. július 8.)	1813	Ab	337.
3.	Lyánykámhoz. Görögből; Meleagrosz után.	Erdélyi Múzeum 1814. I. 69.	Folyóirat- közlés.		1813/1814	Ab	751.
4.	Bellához.	MTAK K 622., 127b.	Autográf tisztázat.	Rájegyzés. (<i>Epigrammacsomó</i> <i>maradványlapjai.</i>)	?	B	–
5.	Bellához.	MTAK K 642., 229a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Fordításcsomó I.</i>)	1821 körül	B	–
6.	Bellához.	MTAK K 642., 245a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Fordításcsomó III.</i>)	1829–1830	B	1267.

Megjelenések

1. Abafi, 1879., II. 101. (a 2–3. címével); KazLev. X. 279–282., a vers: 279. (2399. sz.).
2. KazLev. X. 476–481., a vers: 477. (2479. sz.).
- 4–6. Abafi, 1879., II. 281. (a három egyező forrás valamelyikéből, a jegyzetben).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A Kis Jánosnak szóló levélben Kazinczy megadja a fordítás keletkezésének pontos időpontját: 1812. augusztus 15.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 6 forrás 6 szövegállapotot őrzött meg, melyek két alapvetően eltérő kidolgozást képviselnek, jellegükben is más címekkel:

1–3.	4–6.
Lelkem' lelke, szelídzengésű lyányka, keblembe	Hogy lelkemnek lelke te légy, bájképedet Ámor
Képedet a' szerelem önmaga nyomta belém.	E' szív' mélyébe önmaga nyomta nekem.

Az 1. forrásban nincs cím, és a 2. sor első szava 'Tégedet', mely áthúzva a 2. forrásban is előfordul, így ezeket alváztozatnak tekintjük az első szövegváltozaton belül.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Kis Jánosnak, 1813. március 4.
2. Levél Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.
3. Az *Erdélyi Múzeum* 1814. évi I. számában jelent meg, a kiadott szöveg forrása az 1813-as levélben küldött kidolgozás volt (2. forrás). A szám 1814 tavaszán jelent meg (2653. sz.).
4. Rájegyzés a *Themistoklesz* című epigramma oldalán egy kétlappal összeírásban (*Epigramma-csomó maradványlapjai*), keletkezési idejét nem tudjuk meghatározni.
5. *Fordításcsomó I.*, 1821 körül.
6. *Fordításcsomó III.*, 1829–1830.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az 1812. augusztus 15-én készült fordítást lényegében változatlanul küldte barátainak 1813-ban, s így jelent meg az *Erdélyi Múzeum* 1814-es első számában. Utóbb teljesen átdolgozta a *Poetai Berek* második kiadása számára, s szerepel ennek pályavégi listáiban is.

Forrás

Meleagrosz (i. e. 140 k. –70 k.) görög költő, elsősorban epigrammáiról ismert. Az 1., 4., 5. és 6. forrás megadja a görög eredetét, a 4. egy német fordítást is, a görög szöveg az ékezetek kivételével megegyezik a forrásként használt Erichson-kiadás szövegével (*Griechischer Blumenkranz*, Wien, 1810., 158., *Meleagrosz XCVI.*):

Ἐντὸς ἐμῆς καρδίας τὴν εὐλαλον Ἡλιοδώραν
ψυχὴν τῆς ψυχῆς ἔπλασεν αὐτὸς Εἶρως.

Magyarázatok

Ámor: Aphrodité gyermeke, a szerelem kisfiú formájú istene.

186. SZÖVEGIDENTITÁS
Művész' reggeli-dala
1812. december 17.

1.	Művész' reggeli-dala. Semjén. 17 Xbr. 1812.	MTAK K 642., 251a–252b.	Autográf fogalmazvány.	Önálló.	1812	Aa	1266.
2.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 119., 19. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Helmecey Mihálynak, 1812. december 17. és 20.</i>)	1812	–	290.
3.	Művész' reggeli-dala.	Poetai Berek, 224–228.	Kötetrészlet.		1812/ 1813	Aa	657.
4.	Művész' reggeli-dala.	MTAK K 642., 242a–243b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Fordításcsomó IV.</i>)	1830	Ab	–

Megjelenések

- KazLev. X. 197–199., a vers utolsó szakasza: 198. (2356. sz.).
- Abafi, 1879., II. 116–118.; Gecsei, 2008., 60., 62., 64.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A levélen (2.) és a fogalmazványon (1.) egyező dátum szerepel: 1812. december 17., tehát Kazinczy a fordítást megszületése napján elküldte Helmeceynek, s ez azt is jelenti, hogy e fogalmazvány a legelső kézirat, vagyis a szövegidentitás megszületésének helye.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 4 forrás 3 szövegállapotot őrzött meg, a 2. csak egy versszaknyi, ez nem releváns, nem vesszük be az összehasonlító táblázatba sem (egyébként az 1. és 3. forrással egyezik meg).

	1. forrás	3. forrás	4. forrás
1.	ím		–
5.	felszerkenek	felébredek	
15.	Homérnak Könyveiben		Homér' írásiban
28.	megkapá		lecsapá
29.	róguszára		a' máglyára
30.	gyújtott		gyujtott
37.	Elő! Elő! riadozik		Elő! Elő! Elő! riad
52.	'S illy hő még vásznon is		S még vásznamon is hév
64.	tégedet		magadat
73.	Én, egyg erős		Én, én erős

A tíz szöveghelyből kilenc esetében az 1. és a 3. egyezik meg, ezeket egy változatnak tekintjük, a 4. forrás eltérései sem jelentősek azonban, így ezt alváltozatként vesszük számba.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A fogalmazvány és a szövegidentitás keletkezési ideje azonos.

2. Levél Helmeccy Mihálynak, 1812. december 17. és 20. A levél jelenleg csak a vers utolsó szakaszát tartalmazza, de a kommentár alapján a teljes szövegnek benne kellett lennie (egy levélívrnyi, azaz négyoldalnyi szöveg hiányzik éppen, tehát e lap kallódhatott el innen, amely a másikba volt hajtva). A vers töredéke a december 17-i levélrészhez tartozott (alatta folytatólagos megjegyzések, majd a hátlapján ugyancsak folytatólagosan a december 20-i dátum és egy bekezdés). December 26-án rá is kérdez Helmecczynél: „Vetted e Göthéből Semlyénben fordított Künstlers Morgenliedemet? Ha vetted, rajta légy, hogy a' Berekben felvettetéssék.” (KazLev. X. 204., 2360. sz.)

3. A *Poetai Berek* kézírata 1812. február 14-i dátumú (16-án elküldött) levélhez csatolva került Pestre, a jelen verset Kazinczy Helmeccy közreműködésével pótlólag illesztette a kötetbe. A korrektúra alapján Kazinczy kifogásolta, hogy nem pontosan az általa kívánt helyre került: „A' Művész Reggeli dalának a' Gerliczék után illet volna inkább állani, mint előtte. De ez szenvedhető hiba. Csak hogy az én favori-dalom, a' *Poeta's Művész* reggeli éneke bément! Szomorú levék vala, ha a' Berek ez nélkül jelent volna meg.” (Helmeccy Mihálynak, 1813. február 7.; KazLev. X. 252., 2385. sz.) Ezt már nem javították, így a kötetben végül e helyen jelent meg, 1813 márciusának legelején.

4. *Fordításcsomó IV.*, 1830. november.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az 1812. december 17-én készült fordítást Kazinczy pótlólag még beillesztette a kiadás alatt lévő *Poetai Berekbe*, így megszületése után bő két hónappal már meg is jelent. Utóbb a pálya végén készült egyik összeírásban is szerepeltette.

Forrás

A fordítás Goethe *Künstlers Morgenlied* című művéből készült (a Kazinczy által szokásosan használt kiadásban: *Goethe's Werke*, Tübingen, 1806., I. 196–199.).

Der Tempel ist euch aufgebaut,
Ihr hohen Musen all,
Und hier in meinem Herzen ist
Das Allerheiligste.

Wenn morgens mich die Sonne weckt,
Warm, froh ich schau' umher,
Steht rings ihr ewig lebenden
Im heil'gen Morgenglanz.

Ich bet' hinan, und Lobgesang
Ist lauter mein Gebet,
Und freudeklingend Saitenspiel
Begleitet mein Gebet.

Ich trete vor den Altar hin,
Und lese, wie sich's ziemt,
Andacht liturg'scher Lektion
Im heiligen Homer.

Und wenn er ins Getümmel mich
Von Löwenkriegern reißt,
Und Göttersöhn' auf Wagen hoch
Rachglühend stürmen an,

Und Roß dann vor dem Wagen stürzt,
Und drunter und drüber sich
Freund', Feinde wälzen in Todesblut –
Er sengte sie dahin

Mit Flammenschwert, der Heldensohn,
Zehntausend auf einmal,
Bis dann auch er, gebändigt
Von einer Götterhand,

Ab auf den Rogus niederstürzt,
Den er sich selbst gehäuft,
Und Feinde nun den schönen Leib
Verschändend tasten an:

Da greif' ich muthig auf, es wird
Die Kohle zum Gewehr,
Und jene meine hohe Wand
In Schlachtfeld-Wogen braus't.

Hinan! Hinan! Es heulet laut
Gebrüll der Feindeswut,
Und Schild an Schild, und Schwert auf Helm,
Und um den Todten Tod.

Ich dränge mich hinan, hinan,
Da kämpfen sie um ihn,
Die tapfern Freunde, tapferer
In ihrer Thränenwuth.

Ach, rettet! Kämpfet! Rettet ihn!
In's Lager tragt ihn fort,
Und Balsam gießt dem Todten auf,
Und Thränen Todten-Ehr!

Und find' ich mich zurück hierher,
Empfängst du, Liebe, mich,
Mein Mädchen, ach, im Bilde nur,
Und so im Bilde warm!

Ach wie du ruhtest neben mir,
Und schmachtetest mich an,
Und mir's vom Aug' durch's Herz hindurch
Zum Griffel schmachtete!

Wie ich an Aug' und Wange mich
Und Mund mich weidete,
Und mir's im Busen jung und frisch,
Wie einer Gottheit, war!

O kehre doch und bleibe dann
In meinen Armen fest,

Und keine, keine Schlachten mehr,
Nur dich in meinem Arm;

Und sollst mir, meine Liebe, sein,
Alldeutend Ideal,
Madonna sein, ein Erstlingskind,
Ein heiligs an der Brust;

Und haschen will ich, Nymphe, dich
Im tiefen Waldgebüsch;
O fliehe nicht die rauhe Brust,
Mein aufgerecktes Ohr!

Und liegen will ich Mars zu dir,
Du Liebesgöttin stark,
Und ziehn ein Netz um uns herum,
Und rufen dem Olymp,

Wer von den Göttern kommen will,
Beneiden unser Glück,
Und soll's die Fratze Eifersucht
Am Bettfuß angebannt.

Magyarázatok

Kilencz szent Szűzeim: a múzszak.

Homér: Homérosz.

rógusz: máglya.

Marsz: Mars, a hadak istene.

Orpheus és Eurydice
1812. december 30. – 1818. november 21.
l. a 262. szövegidentitást

187. SZÖVEGIDENTITÁS Kikelni a ködből... 1813. január

–	MTAK K 622., 177a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Töredékek.)	1813/1814	1065.

Megjelenések

Abafi, 1879., I. 167.; Gergye, 1998., 208. Mindkét helyen egy másik verstöredékkel összevonva jelent meg második versszakként, Abafi Lajosnál *Kevélység* összefoglaló címmel, Gergye Lászlónál az első szakasz kezdősora a cím: *[Jutott kevélység...]*.

Keletkezéstörténet

Az első sor mellett 'Jan. 1813.' dátum szerepel, ennél többet nem is tudunk a töredékről. A kérdés valójában az, hogy összetartozik-e az előtte lévő lap hátoldalán (176b) található másik töredéssel. Mellette szólhat, hogy mindkét töredék ötsoros és jambikus verselésű, továbbá vörösesbarna ceruzás jelölések kötik őket össze (a 176b oldalon, a szöveg után a sor eleje alatt apró vonás, majd a sor vége alatt kezdődően szaggatott vonalak vezetnek a lapszél felé, amelyek a vele szemben lévő jobb oldalon, vagyis a 177a oldalon, a jelen vers első sorához vezetnek). Ellene szólhat, hogy semmi nem bizonyítja, hogy e vörösesbarna ceruzás jelölések Kazinczytól származnak, sőt az elhelyezkedésük egymás mellé rögzített, s nem önálló lapokra emlékeztet. Továbbá a versek elhelyezkedése is inkább különállásukat sugallja, hiszen a másik vers egy teljes oldalt betöltő szöveg hátoldalán van, alatta üresen maradt a lap, míg a jelen vers egy új lap legtetetjén, ami után kis helyközzel folytatólagosan új vers következik, s itt mindkettő mellett dátum is áll (ha ez második versszak lenne, akkor nem ide, hanem az első szakasz elé kellett volna kerülnie). A tartalmuk alapján akár egybe- és akár külön is tartozhatnak. Egyértelmű és döntő bizonyítékaink egyik lehetőség mellé sem sorakoztathatók fel, erősebbnek azonban az elhelyezkedésük szétartó voltából adódó következtetéseket véljük, ezért külön töredékeként közöljük őket (a másik darab: *Jutott kevélység...*, 220. szövegidentitás). Címként a kezdőszavakat választottuk: *Kikelni a ködből...* A vers a *Töredékek* I. szakaszába tartozik, amelynek keletkezését 1814-re tehetjük.

188. SZÖVEGIDENTITÁS
A' Csüggedés/Tusakodás
1813. január

1.	A' Csüggedés.	MTAK M. Irod. lev. 4r. 135., 34.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Berzsenyi Dánielnek,</i> <i>1813. február 3.</i>)	1813	Aa	291.
2.	A' Csüggedés.	MTAK M. Irod. lev. 4r. 32., 86/b darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek,</i> <i>1813. február 7.</i>)	1813	Aa	293.
3.	A' Csüggedés.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 192a–193b, a vers: 193a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánoshoz,</i> <i>1813. február 9.</i>)	1813	Aa	295.
4.	–	KazLev. X. 266–267. [csak az első sor].	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (<i>Pápay Sámuelnek,</i> <i>1813. február 19.</i>)	1813	–	–
5.	Tusakodás.	Szépliteratúrai Ajándék, 1821., 19–20.	Folyóirat-közlés.		1821	Ab	783.
6.	Tusakodás	MTAK K 642., 123ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Kazinczy Ferencz' Versei.</i>)	1827	Ab	–
7.	Tusakodás.	MTAK K 642., 8ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények.</i>)	1830–1831	Ab	1106.

Megjelenések

1. KazLev. X. 238–239., a vers csak első sorával (2379. sz.); BerzsenyiLev., 2014., 305–307., a vers: 306.
2. KazLev. X. 247–248., a vers csak első sorával (2383. sz.).
3. KazLev. X. 256–258., a vers: 257–258. (2387. sz.).
4. A Zádor Gyula birtokában volt kézirat, melyből Váczy János közölte a 2392. sz. levelet, ma már nem lelhető fel.
7. Gergye, 1998., 57.

A Handbuch, 1828. (17–18.) közlésének forrását nem ismerjük, a szövegállapot azonban egyezik a *Szépliteratúrai Ajándék*éval. A Bajza–Toldy-kiadás és Abafi Lajos közlése egy a forrásokban nem található apró eltéréstől ('homálya – homályi') eltekintve a 6. forrás szövegével egyezik meg, a 'Jó-Tanács' esetében azonban a 7. forrás írásmódjával (Bajza–Toldy, 1836., 35–36.; Abafi, 1879., I. 15–16.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Keletkezését Abafi Lajos 1813 elejére teszi (Abafi, 1879., I. 185.), Gergye László jegyzete szerint viszont „1787. okt. 28-án íródott Kassán” (Gergye, 1998., 247.), de ehhez semmiféle forrást nem ad meg, s mi sem találtunk ilyet. Ez a dátum *Az esthajnal* című vers keletkezési dátuma. Kazinczy mindegyik levélben, melyben közli a szöveget, jelzi, hogy nem teljesen új a vers, Pápay Sámuelnek annyit hozzászól még, hogy „nem is épen régi”. A legrészletesebben Kis Jánosnak szól erről: „Ide zárom ezen esztendőben az az Januar elsője olta készült verseimet. De a' Csüggedés nem mostani művem. Engem most semmi csüggedés nem ért. Nem is 1794–1801 között[i] csüggedés íratta velem az Ódát.” Az időmeghatározásban javítások találhatók, az 'esztendő' fogalmazás közben áthúzott szó: <holnapban> után van írva, a 'Januar elsője olta' szerkezetben az 'elsője' sor fölötti betoldás. A levél február 9-i dátumú, tehát az első megfogalmazás ('ezen holnapban' és 'Januar olta') úgy érthető, hogy a vers februárban íródott. A javítások utáni időmeghatározás ugyan nem zárja ki, hogy a vers keletkezését a január 1. és február 9. közötti időszakra tegyük, de mivel maga a javítás láthatóan pontosításjellegű, vagyis azért történt, hogy ne lehessen februárt érteni, így a befejezés kijelölt dátumának az '1813. január' dátumot tekinthetjük. Hogy mikor kezdett hozzá, nem tudjuk, de Kazinczy megnyilatkozásai alapján sem korainak, sem a fogság alattiak nem tarthatjuk.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 7 forrás 6 szövegállapotot őrzött meg, a 4. forrás kézirata jelenleg nem ismert, Váczy János kiadása pedig csak a vers első sorát közli. A legjelentősebb eltérés az első három és az utolsó három forrás címének különbsége; ugyanez a megoszlása a 8. sor 'Teljesedésre – Teljesedésbe' módosításának. Ezentúl csak két egyedi megoldás figyelhető meg, a 3. forrás többes szám első személyből egyes számba van átvírva a 10., 11. és 21. sorokban, a 7. forrás 6. sorában pedig a 'ragadják' helyett 'röpítik' áll. A változatok meghatározásához további információkat is figyelembe kell vennünk.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1813. február 3.
2. Levél Dessewffy Józsefnek, 1813. február 7.
3. Levél Kis Jánoshoz, 1813. február 9.
4. Levél Pápay Sámuelnek, 1813. február 19. Kézirat hiányában e levelet csak Váczy János kiadásából ismerjük, ahol a vers nem szerepel, a forrást így nem közöljük főszöveggént, a kísérsorokat viszont ideiktatjuk: „Kedves barátom! Olvassd ezen Ódámat. Nem mostani; de nem is épen régi művem. [Itt következik a vers.]”
5. A *Szépliteratúrai Ajándék* 1821-es publikációja és benne a cím megváltoztatása Kazinczy tudta nélkül történt; mint Szemere Pál írja Kazinczynak 1821. február 24-én: „Jelentenem kell Kedves Uram Bátyám előtt, hogy az Ajándék Januáriusi és Februáriusi darabjait én redigáltam [...] ezen jelentésem mellett egyszersmind bocsánatot kelletik kérnem a' felől, hogy a' Reményem eltűnt Ódának Tusakodás címet adni bátorkodtam.” (KazLev. XVII. 409., 3958. sz.) Kazinczy reakcióját nem ismerjük, a Döbrentének írott március 16-i levélben, mikor e lapszámról is szól, nem említi, hogy neheztelne, sőt a szám egészéről és Szemere szerkesztői tevékenységéről dicsérőleg nyilatkozik (KazLev. XVII. 417., 3964. sz.). A későbbiekben megtartja a *Tusakodás* címet, noha először nem emlékszik rá pontosan, mikor Toldy levelére reagál 1827. október 5-én a *Handbuch*ba beválogatott versek listája kapcsán: „TUSAKODÁS, talán az az Ódám, mely e' szökön kezdődik: Reményem eltűnt. Ha az, úgy nincs variánsa. De a' 6d. Strophában ezt: jó tanács így kell nyomtat-

tatni: Jó Tanács, etc.” (KazLev. XX. 372., 4844. sz.) A *Handbuch*ban végül kis *j*-vel jelent meg, s így került lejegyzésre eredetileg a 6. forrásban is, itt megtalálható az átjavítása.

6. *Kazinczy Ferencz' Versei*, 1827.

7. *Lyrar és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers végleges szövegének elkészítése 1813 januárjában történt; hogy mikor kezdett hozzá Kazinczy, arra nézve nincsenek pontos adataink, valamikor a fogság után történhetett. Először az 1813. februári levelekben közli barátaival *A' Csüggedés* címen, lényegében egyező szöveggel. Az 1821-es publikációban Szemere által módosított címmel, de ugyancsak lényegében egyező szöveggel jelent meg. A pályavégi összeírásokban sem történt a szövegen érdemi módosítás, a *Tusakodás* címet is megtartotta Kazinczy, így ez autorizáltnak tekinthető. Mindezek alapján két alváltozat elkülönítését látjuk indokoltnak (1–3.: Aa; 5–7.: Ab).

Magyarázatok

Jupiter/Opt. Max.: Optimus Maximus, Jupiter, a főisten állandó jelzője ('Legjobb és Legnagyobb').

Őszveredőlt/Zusammengefaltete: (imára) összekulcsolt.

kemény Fenyítő/Nemesis: Nemeszisz, az igazságos megtorlás istennője.

189. SZÖVEGIDENTITÁS

Az Özvegy

1813. február 3. előtt

1.	–	MTAK K 608., 24a.	Apró- nyomtatvány.	Önálló.	?1813/?1814	A	673.
2.	–	MTAK M. Irod. lev. 4r. 135., 34.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Berzsenyi Dánielnek</i> , 1813. február 3.)	1813	Ba	292.
3.	–	MTAK M. Irod. lev. 4r. 32., 86/b darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek</i> , 1813. február 7.)	1813	Ba	294.
4.	–	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 192a–193b, a vers: 193b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak</i> , 1813. február 9.)	1813	Bb	296.
5.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 5., 43a–45b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Gyulay Karolinának</i> , 1813. február 28.)	1813	Bc	302.
6.	–	EPhK 1907., 170–172., a vers: 171.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (<i>Teleki Józsefnek</i> , 1813. július 26.)	1813	Bd	355.
7.	Az Özvegy.	Erdélyi Muzéum, 1815., IV. 38.	Folyóirat- közlés.		1813/1815	Ba	769.
8.	Az Özvegy.	MTAK K 622., 18a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák I.</i>)	1822 körül	Bd	–
9.	Az Özvegy.	MTAK K 642., 35a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrar és vegyes költemények.</i>)	1830–1831	C	1123.

Megjelenések

2. KazLev. X. 238–239., a vers csak kezdősorával (2379. sz.); BerzsenyiLev., 2014., 305–307., a vers: 307.
3. KazLev. X. 247–248., a vers csak kezdősorával (2383. sz.).
4. KazLev. X. 256–258., a vers: 258. (2387. sz.).
5. KazLev. X. 275–278., a vers csak kezdősorával (2397. sz.).
6. KazLev. XXII. 297–301., a vers: 300. (5531. sz.).
9. Bajza–Toldy, 1836., 88.; Abafi, 1879., I. 63.; Gergye, 1998., 96.
A *Handbuch* a 6. és 8. forrás szövegével egyezik meg (*Handbuch*, 1828., 32.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Az epigramma megírásának előzményeit legrészletesebben a Teleki Józsefnek szóló levél kísérősorai ismertetik, innen tudjuk, hogy Wass Sámuel halála után az özvegy Cserey Farkason keresztül emlékkőre metszhető vers írására kérte Kazinczyt. Cserey Farkas levelei alapján a történetet időben is el tudjuk helyezni. Wass Sámuel 1812. május 30-án halt meg, erről Cserey június 20-án ad hírt Kazinczynak (2253. sz.), 26-án küldi a gyászjelentést és közvetíti az özvegy kérését az emlékkövers íránt (2258. sz.). Jó fél éven keresztül, egészen 1813. január 20-ig csak a kérés megismétlése, a vers megírásának sürgetése szerepel a levelekben (2319., 2353., 2374. sz.), mígnem március 6-án arról ír Cserey, hogy előző (nem ismert) levelében már nyugtázta az epigramma vételét (2402. sz.), 11-én pedig Wassné köszönőlevelét is küldi (ami nem maradt fenn, 2405. sz.). Mindezek alapján a vers megírása nem sokkal első levélbeli küldése, azaz 1813. február 3. előtt történhetett.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 9 forrás 9 szövegállapotot őrzött meg. Az 1. és a 9. forrás egyedi változatot tartalmaz a 3. sorban:

1. Ezt kértem, – **De hijába, Wasom meg előze; ’s ezért lön**
2–8. Ezt kértem, ’s nem adák-meg az Istenek. Így **leve** [~**lön**] ezentúl
9. Ezt **kérém**, s nem adák **nekem Istenim!** Így **lön** ezentúl

Két szóváltakozás minden forrást érint (az egyiket a fentiekben is jeleztük):

3. sor 2–3., 5., 7.: leve 1., 4., 6., 8–9.: lön
2. sor 1–4., 7.: férjjel 6., 8–9.: társsal 5.: párral

A 2–8. források közül mindkét szó esetében egyezik a 2–3. és 7., illetve a 6. és 8., így ezek szövege teljesen azonos, a 4. és az 5. forrás egyedi megoldást mutat e tekintetben.

Összegezve: az 1. és a 9. forrást önálló szövegváltozatnak tekintjük (A és C), a 2–8. forrásokon belüli eltérés alapján pedig alváltozatokat különítünk el (2–3., 7.: Ba; 4.: Bb; 5.: Bc; 6., 8.: Bd).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A Kazinczy hagyatékában fennmaradt egy lapos nyomtatványon nincs hely és időmegjelölés. A levelezésben egy adatot találtunk, amely vonatkozhat erre, Cserey Farkas 1814. március 23-i levelét: „A napokba Kolosvárt járván, Gróf Wass Sámuelné az ide zárt két nyomtatványt adá által nekem, hogy szíves tisztelete mellett szolgáltatssam kezédbe. Férje haloti Praedikatióját is számodra ide adá, de aszt Postán nem küldhetem. A Te és az Ipom által készült Emlék írások jönnek a Monumentumra.” (KazLev. XI. 295., 2628. sz.; melléklet nincs a levél mellett.) Az említett emlékirások (a Kazinczyé és az ’Ipamé’, azaz Haller Gáboré) vannak a jelen nyomtatványon is, így nem elképzelhetetlen, hogy a küldemények egyike ez volt; közvetlen bizonyíték azonban erre nincs, a nyomtatvány elkészítését csak feltételezen tehetjük 1814-re. Az ehhez forrásul szolgáló kézirat a Csereyn keresztül Wassnéhoz eljuttatott példány lehetett, ami nem maradt fenn, de tudjuk, hogy 1813 februárjában küldte Kazinczy, a szövegállapotot ezért 1813-ra datáljuk, a kézirat hiánya miatt ugyancsak feltételezen.

2. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1813. február 3.

3. Levél Dessewffy Józsefnek, 1813. február 7.

4. Levél Kis Jánosnak, 1813. február 9.

5. Levél Gyulay Karolinának, 1813. február 28.

6. Levél Teleki Józsefnek, 1813. július 26.

7. Az *Erdélyi Múzeum* 1815. évi IV. füzeté 1816 márciusának első felében jelenhetett meg, mert Döbrentei Gábor 1816. április 8-án azt írta Kazinczynak, hogy három hete van a kezében ez a lapszám (3180. sz.). Kazinczy április 29-én kapta meg (3202. sz.). Gyulay Karolinát megkérte, hogy közölje a küldött verseket, köztük ezt is, Döbrenteivel, de hogy ez volt-e a publikáció forrása vagy egy másik, nem ismert küldemény, nem tudjuk, mindenesetre az *Erdélyi Múzeumban* megjelent szöveg nem e levéllel, hanem a korábbi ismert levelek szövegével egyezik meg, ami nem ezt valószínűsíti. Az bizonyos, hogy Döbrenteinek 1813 nyarán már ismernie kellett az epigrammát, mert Kazinczy július 1-én érdeklődik, hogy tetszik-e az neki (2444. sz.). Döbrentei szeptember 13-án válaszol: „A’ Gróf Vasné kívánságára irt Epigramma igen szép. A’ Grófnénak magának is mondtam egyszer, s Ő Nagyságának is tetszett.” (KazLev. XI. 53., 2515. sz.)

8. *Görögös epigrammák I.*, 1822 körül.

9. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás keletkezése nem sokkal első ismert levélbeli küldése, azaz 1813. február 3. előttre tehető.

(A) Az e szövegváltozatot tartalmazó forrás keletkezési idejét csak feltételesen tudjuk meghatározni, a nyomtatvány datálatlansága és az alapjául szolgáló kézirat hiánya miatt, így az is csak feltételesen állítható, hogy sorrendileg ez az első szövegváltozat, amely a szövegidentitás megszületésének időpontjához a legközelebbre tehető. Ezt leginkább az alapján gondoljuk, hogy Kazinczy, mint máskor, ezúttal is a megrendelőnek küldte el elsőként az elkészült művet, s Wassné ezen nála lévő példány alapján készítette el a nyomtatványt. Ezt látszik alátámasztani a 3. sor teljesen egyedi megoldása is, amely a többihez képest sokkal személyesebb azáltal, hogy az özvegy megszólítja az elhunytat ('Wasom'). Ez másutt (s értelmezésünk szerint: a későbbiekben) nem fordul elő, s a szöveg némileg eltávolodik ezáltal a konkrét alkalomtól.

(B) Ez a szövegváltozat (illetve a két szó egybeesése és eltérése alapján meghatározott négy alváltozat) az 1813. februári levelektől egészen a pályavégi összeírásokig érvényben volt. Közben egy publikáció is történt 1815-ben az *Erdélyi Múzeumban*, ami az első alváltozat szövegéhez igazodik.

(C) Az 1830 októberében készült gyűjteményes összeírás szövegében egy jelentősebb módosítással alakította ki Kazinczy az utolsó szövegváltozatot.

Magyarázatok

Wass Sámuel, mint a Kazinczynak is megküldött gyászjelentésben (melyet Haller Gábor írt az özvegy nevében) olvasható, 1812. május 30-án, 58 éves korában halt meg (életének kevés ismert adatát összefoglalja és arcképét közli: W. Kovács András: *A cegei gróf Wass család története (16–20. század)*, in *Erdélyi Múzeum*, 66. kötet, 2004/3–4., 24–25.). 1797-ben feleségül vette a Csáky Jánostól elvált Bethlen Rozáliát (1754–1826), akinek nagymási birtokán gazdálkodtak, Kazinczy is említi lovászatukat (l. róla Cserey Miklós jellemzését halálakor, 4593. sz. levél; életéről l. Papp Klára: *Az erdélyi Csákyak*, Kolozsvár, 2011.; arcképe: 226.). Kazinczy 1811-ben segített Wassné unokájának nevelőt szerezni (az előző házasságából születtek gyermekei, közös gyermekük nem volt). 1816-os erdélyi útján ellátogatott Nagymásra, de nem találta otthon Wassnét, akit a látogatást megörökítő emlékirata első változatában „Erdélynek egyik lelelkesebb leányá”-nak nevezett, némi vitát keltvén ezzel barátai körében (ErdLev., 2013., 71.; a vitáról l. 690.).

E változatban még nem szólt Wass Sámuel 1814-ben emelt síremlékéről, de a későbbiekben már külön bekezdést szentelt neki: „A’ tájt egyfelől a’ kised Vár’ romja ékesíti, egy domb’ hajlásában. [...] Más felől azon szép Emlék ád díszit neki, melyet a’ hely’ gazdag és lelkes asszonya, közel a’ Kolozsvári úthoz, egy szomszéd hegyecske’ oldalán, megholt férjének emele. Valóban szép; s

azért is szép, mert nem hasonlít kertjeink' 's temetőink' bábjátékaikhoz; nagy, mint a' ki emelte és a' kinek emeltetett, mint a' veszteség és fájdalom: – egy félbe-tört, vastag-diameterű, hornyolt oszlop; 's azon a' hamvveder, áltólélve a' tartósság' symbóljával, a' kígyóval. Gyásztűzek veszik-körül három oldalát, 's ezek ki fognak vagdatlatni. Felírásait a' piedestál' két oldalain Gróf Haller Gábor Excell., a' Kincstartó, dolgozák: az első táblán, és az utolsón az enyéim állanak." Az 1920-ban feldúlt és kifosztott síremlék feliratai közül kettőt egy kései úti beszámoló jegyzett fel (Orosz Endre: *A nagyalmási Dezsővár*, in *Erdély*, 1930., 15–19.), ebből a Kazinczyét idézte W. Kovács András és nyomán Szabó Ágnes (W. Kovács András: *A Wass család cegei levéltára*, Kolozsvár, 2006., 71. és *ErdLev.*, 2013., 691.).

Orosz Endre csak két feliratot jegyzett fel az emlékoszlop két oldaláról, egy latin és egy magyar nyelvűt, nevek nélkül, Kazinczy kettőt-kettőt említ, mind a négy oldalról. Az aprónyomtatványon (1. forrás) két-két Haller-, illetve Kazinczy-szöveg szerepel, Haller latin nyelvű szövege megegyezik az Orosz Endre által feljegyzett latin sorokkal, s az általa leírt, név nélküli, magyar nyelvű prózai felirat pedig Kazinczy itteni prózai szövegével azonos. Az aprónyomtatvány két magyar nyelvű versét nem említi, ezek a Kazinczy által említett, másik két oldalon lévő felirattal lehetnek azonosak, közülük a Kazinczyé a jelen epigramma. Kazinczy prózai feliratát egyébként Abafi Lajos és nyomán Gergye László is önálló versként szerepelteti kiadásában (*Gróf Wass Sámuel emlékezetkövére*; Abafi, 1879., I. 139.; Gergye, 1998., 85.), elválasztva a jelen epigrammától. Abafi Lajos forrásként akadémiai kéziratot említ, ilyen azonban jelenleg nem áll rendelkezésünkre, s nagy valószínűséggel maga is a kézirathagyatékban fennmaradt egylapos nyomtatványra gondol, mert ezzel a megnevezéssel máskor is erre a hagyatékra utal, pontos jelzet nélkül; Gergye László már egyértelműen a nyomtatványt jelöli meg forrásként (Abafi, 1879., I. 285–286.; Gergye, 1998., 270.).

A *Gróf Wass Sámuel emlékezetkövére* címen közölt szövegnek a nyomtatványban nincsen címe, az oszlopon pedig ez állt fölötte: „Grof Wass Sámuelnek Királyi Kamarásnak / Hitvesse Grof Bethlen Rosalia Emelte MDCCCXIV-ben.” Valójában nem vers, Kazinczy maga is így szólt róla Teleki Józsefnek írott már idézett, 1813. július 1-i levelében: „Tudja e a' Mélt. Gróf, hogy Gróf Was Samuelné, született Gróf Bethlen Rosalia, egykor volt Gróf Csáky Jánosné, engemet Cserey Farkas által szállítata-meg, hogy férjének dolgoznék valami koporsó-írást, melly márványba met-szetthessék? Csináltam prózában és versben. Mind kettő javalást nyert, és kőbe fog metszteni nem tudom hol. A' prózait nem közölhetem, mert nem tartottam-meg; de a' halotti Epigramma verseim Manuscriptumába bé van írva, 's kiirhatom.” Kazinczy nyomán egyébként Cserey Farkas is mindig különbséget tett leveleiben a prózai és a verses felirat között. Látható az idézett levélből, hogy a prózai darabnak nem sok becsé volt Kazinczy előtt sem, míg a másikat megőrzésre érdemesnek tartotta, sőt görögös epigrammái között tartotta számon, s emlegette, hogy Bécsben is tetszést aratott. A fentiek alapján az eddigi kiadások *Gróf Wass Sámuel emlékezetkövére* című versét nem tekintjük önálló szövegidentitásnak, ugyanakkor az aprónyomtatvány közlésében szerepeltetjük, így ez a prózai sírfelirat is olvasható kötetünkben (a róla szóló tudnivalók pedig megegyeznek a jelen epigrammához tartozó ismeretekkel).

190. SZÖVEGIDENTITÁS

Szirmay Jánoshoz

1813. február 8.

1.	Szirmay Jánoshoz, Kerekrétre Sárosban, ki németül ír Sonetteket.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 192a–193b, a vers: 193b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak</i> , 1813. február 9.)	1813	Aa	297.
2.	Szirmay Jánoshoz Kerekréten, Sáros Varmegyében.	MTAK K 625., 116a.	Autográf tisztázat.	Műrészlet. (<i>Magyar Régiségek</i> II.)	1813	Aa	–

3.	Szirmay Jánoshoz, ki Sonettekét német nyelven ír.	KazLev. X. 266–267. [csak az első sor].	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (<i>Pápay Sámuelnek, 1813. február 19.</i>)	1813	–	–
4.	Szirmay Jánoshoz. Kerekreten Sárosban, 1813. Febr. 8d. Széphalom.	OSZK Quart. Hung. 1238., 9b–10a.	Autográf tisztázat.	Bejegyzés.	?	Ab	–
5.	Szirmay Jánoshoz. Sonett.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 31. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.</i>)	1813	Ab	353.
6.	Szirmay Jánoshoz Kerekreten, Sáros Vármegyében. Sonett.	Erdélyi Múzeum, 1815., IV. 40.	Folyóirat-kiadás.		1815	Ac	775.
7.	Szirmay Jánoshoz Kerekreten, Sáros Vármegyében. Sonett.	MTAK K 622., 132b.	Autográf ? tisztázat.	Csoportos. (<i>Az Erdélyi Múzeummal egyező kézirat töredék.</i>)	?	Ac	–

Megjelenések

1. KazLev. X. 256–258., a vers: 258. (2387. sz.).

2. Gergye, 1998., 50.

3. A Zádor Gyula birtokában volt kézirat, melyből Váczy János közölte a 2392. sz. levelet, ma már nem lelhető fel.

5. KazLev. X. 476–481., a vers csak az első sorával (2479. sz.).

A Bajza–Toldy- és az Abafi-kiadás egyező szövege egyik forrásnak sem feleltethető meg, részben keverik a forrásokban található különböző megoldásokat, részben azokban egyáltalán nem szereplőket használnak (Bajza–Toldy, 1836., 21.; Abafi, 1879., I. 51., 206–207.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy 1813. február 7-én keltezett levelében közli Dessewffy Józseffel: „Ez éjjel egy Sonettet kezdtem írni Szirmay Jánoshoz, ki a’ mint tudod, német nyelven ír Sonettekét. Még nem kész. Mihelytt kész lesz, venni fogja. Köszönts, ha meglátod.” (KazLev. X. 247., 2383. sz.) A vers e levélben sem szerepel, de két nap múlva, február 9-én már küldi Kis Jánosnak, amiből arra következtethetünk, hogy ekkor vagy egy nappal előbb lett készen. Abafi Lajos február 18-i keltezését ad meg (Abafi, 1879., I. 206.), nem említve, de minden bizonnyal Kazinczy verslistája alapján: „Szirmay Jánoshoz 1813. Febr. 18d.” (MTAK K 622. 169b; l. a Függelék 6. darabját.) Nem szembe-íti azonban ezt a következő mondatában idézett Kis János-levéllal, amelynek dátuma, mint említettük, február 9. Mivel ebben Kazinczy már küldte a vers teljes szövegét is, így csak arra gondolhatunk, hogy a kései autográf verslistán elírás történt, 8. helyett véletlenül 18-at írt Kazinczy. E február 8-i dátum egyébként nemcsak a Dessewffy–Kis János-levelek keltezéséből következik, hanem forrásaink egyikén (4.) is ez szerepel, továbbá Kazinczy egy diáriumban szintén: „8 Febr. Sonett Szirmay Janoshoz.” (PEml., 2009., 327.) Mindezek alapján a szövegidentitás keletkezésének napjaként igen nagy valószínűséggel 1813. február 8-át jelölhetjük meg.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A fennmaradt 6 forrás 6 szövegállapotot őrzött meg, ezek eltérései önmagukban nem rajzolnak ki markáns alakulástörténeti tendenciákat. A 4. és a 7. forrás töredékessége miatt az utolsó szakasz mindkét helyen hiányzik, ami azonban nem releváns az összevetés során, mivel ez a lapok utólagos sérülése folytán keletkezett hiány, továbbá e sorokban másutt sincs eltérés a források között.

sor	változat	forrás
1.	drombhoz dromb<hoz>on drombon	1–5. 7. 6.
3.	szaggatja hasgatja	1., 6–7. 2., 4–5.
4.	Ki tudna bájt 's kint együtt elviselni. <Ki tudna illy bájt 's kint> <ki tudjon> Kint 's bájt ki tudjon együtt elviselni? <Ki tudna illy bájt 's kint> együtt <enekelni> elviselni! Bájt 's kint ki tudjon együtt elviselni?	1. 2. = 6–7. 4. = 5.
8.	Mellyből itt látom fürtjeidet feselni. Mellyből fürtjeidet látom itt feselni. Mellyet fürtjeidből látok itt feselni.	1–2., 6–7. 4. 5.
9.	a' szebb ösvényre eggy szép ösvényre	1., 5. 2., 4., 6–7.

Kivétel nélküli egyezést mindössze a 6. és 7. források szövegállapotai között tapasztalunk, s az is figyelemre méltó, hogy az 5. és 6. között nincs egyezés (vagyis ez a Döbrenteinek írott levél nemigen lehetett az *Erdélyi Múzeum* előszövege). A 4. és 5. forrás háromszor teljesen megegyezik, egyszer hasonló szórendű megoldást tartalmaznak a többihez képest, egyszer különböznek. Az 1. és 2. háromszor különbözik, kétszer ebből (a 3. és 9. sorban) a két alapváltozat kötődik hozzájuk. A leginformatívabb eltérés a 4. sorban található, amely esetében a 2. és a 4. forrás egyidejű javításokat is tartalmaz (ezeket a táblázatban is feltüntettük). A javítások az ezek és az 1. forrás előszövegéül is szolgáló, ma már nem ismeretes első fogalmazvány szövegállapotáról vallanak, s azt is megmutatják, hogy ehhez az 1. forrás megoldása állt a legközelebb, majd ezt követően a 2. és a 4. újabbakal kísérletezett, melyek jobban eltávolodtak az első fogalmazványétól. A 4. és az 5. egyezése után a 6. és a 7. visszatért a 2. szövegállapothoz. Az alakulástörténet pontosabb megrajzolásához, vagyis a változatok és alváltozatok elkülönítéséhez azonban további adatok bevonása is szükséges.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Kis Jánosnak, 1813. február 9.

2. A *Magyar Régiségek és Ritkaságok* II. kötete 1813. február 19-én került lezárásra, összeállítása a hónap első felében történt, a jelen vers így a megszületését követően rögtön bekerült az éppen akkor tisztázott szonett-tanulmány végére.

3. Levél Pápay Sámuelnek, 1813. február 19. Kézirat hiányában e levelet csak Váczy János kiadásából ismerjük, ahol a vers nem szerepel, a forrást így nem közöljük főszöveggént, a kísérősorokat viszont ideiktatjuk: „Még egy újságot. Szirmay Jánoshoz, ki Sonetteket német nyelven ír. (ez a' Sonett egészen az olasz Sonett formájára van írva; minden sora vocálison végződik, minden sora 11. Syll[abájú].) [A vers.]”

4. E forrásbejegyzés egy nagyobb kéziratcsomóba, mely eredeti sorszámozással van ellátva: 337–350., vagyis egy nagyobb Pandekta-egység része volt. Az utolsó teljes lap után még egy, a csomóhoz tartozott lap maradványa látható, a vágást követően néhány centi megmaradt a kötés mellett, ezen végig írás van, a lap tetején a vers hiányzó utolsó három sorának első szavai, a hátoldal üres, de lehet, hogy csak a margó miatt. A csomó tartalma: 337–346.: Német nyelvű másolat Angelo Solimánról egy 1810-es könyvből; 346–349.: Kazinczy saját emlékezése Solimánról (megjelent: PEml., 2009., 68–69.); 349–350.: Szójegyzék, utólag ceruzával áthúzza, a végén hivatkozásokkal Cornides- és Wessprémi-művekre; 350+ töredéklap: az előző bejegyzés alatt üresen maradt helyen a Szirmay-sonett, utólag ceruzával áthúzza. A fentiekből csak annyi időrendi következte-

tést tudunk levonni, hogy a jelen bejegyzés nem lehet 1810 előtti. Sem a másik két Soliman-feljegyzéssel való kapcsolat, sem a műhivatkozások nem nyújtanak további támpontokat, ez a viszonyítási dátum viszont nem releváns, mert a versnél éppen e forrásban szerepel a keltezés (1813. február 8.). De hogy a bejegyzés mikori, az nincs feljegyezve, így csak a szövegállapotról nézve mondhatjuk azt az összevetések alapján, hogy leginkább az 1813. július 8-i Döbrentei-levéllal mutat hasonlóságot.

5. Levél Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.

6. Az *Erdélyi Múzeum* 1815. évi IV. füzet 1816 márciusának első felében jelenhetett meg, mert Döbrentei Gábor 1816. április 8-án azt írta Kazinczynak, hogy három hete van a kezében ez a lapszám (3180. sz.). Kazinczy ezt április 29-én kapta meg (3202. sz.). Hogy a megjelent szöveg forrása mikor jutott el Döbrenteihez, nem tudjuk, az 1813-as levél (5. forrás), mint a szövegösszevetés valószínűsíti, nem lehetett az.

7. Az *Erdélyi Múzeummal* egyező kézirat-törredék. E törredékes kézirat vagy az *Erdélyi Múzeum* közleményének forrása volt, vagy arról készült autográf archiválási másolat, keletkezési ideje ismeretlen.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

(Aa) A szövegidentitás 1813. február 8-i megszületését követően néhány napon belül két tisztázott forrás készült, egymástól némileg különböző szövegállapottal, az egyiket Kis Jánosnak küldte el Kazinczy, a másikat a *Régiségek és Ritkaságok II. kötetébe*, az ott található szonett-tanulmányba illesztette.

(Ab) Ezekről alapvető eltérést nem mutat a következő két forrás sem, de megoldásaik egyediek a többihez viszonyítva. Közülük az egyik, a Döbrentei írott levél 1813 júliusához köthető, a másikat nem tudjuk pontosan datálni, de szövegállapota a Döbrentei-levélel áll legközelebb, ez alapján feltételeken ekkorra soroljuk be.

(Ac) Az *Erdélyi Múzeum* 1815-ös közlése (és a vele teljesen megegyező, bizonytalan funkciójú és keletkezési idejű autográf tisztázata) inkább az első két forrás szövegállapotához tér vissza (ezzel függ talán össze, hogy a 4. forrásban utólag át van húzva a vers szövege), hol az egyik, hol a másik megoldását véve át.

Magyarázatok

A vers Kazinczy interpretációja szerint azt példázza, hogy a magyar nyelv képes megfelelni az olasz szonett formai követelményeinek (az 1813-as szonett-tanulmánnyal való genetikus kapcsolat lehetőségének felvetése e tényből következik). Kazinczy erre vonatkozó leírásait Kunszery Gyula a következőképpen foglalja össze modern verstani terminológiával: „ennek a versnek minden sora 11 szótagú jambus ún. nő-rímekkel, melyeknek rímképletei: *abba/abba/cde/cde*; tehát a rímelhelyezés a sextetben nem franciás-németesen »párosodó«, hanem olaszosan keresztesződő.” (Kunszery, 1965., 37.)

Szirmay János: Kazinczy rokona volt, a Dayka-kiadás előfizetési felhívásában ez a megnevezés olvasható róla: „Sáros Várm. – Táblabíró Szirmay János Úr.” (KazLev. X. 56., 2289. sz.; vö. PEml., 2009., 884.) Néhányszor szerepel a neve a levelezésben, egy levelének törredéke, az aláírás maradt fenn tőle, művei nem (KazLev. XXIV. 394., 6231. sz.).

Kerekréten, Sáros Vármegyében: település Eperjestől északkeletre, ma Okruhle (Szlovákia), Kazinczy egy 1815-ös levelében is e néven említi: „Szirmay János Okruchlán gazdag és belletrista, s még sem vesz semmit.” (KazLev. XIII. 127., 2982. sz.)

dromb/Maultrompe: doromb, népi hangszer.

Erato: a szerelmi költészet múzsája.

Himfy: Kisfaludy Sándor (1772–1844) *Himfy’ szerelmei* című dalciklusára utal (Buda, 1801., 1807).

Dayka: Kazinczy éppen a jelen vers megírásának idején jelentette meg Dayka Gábor (1768–1796) költeményeit a *Poetai Berekkel* együtt, saját ízlésprogramja reprezentációjaként.

191. SZÖVEGIDENTITÁS
Járj mindég legelől.../Nőjj kedves, Csecsemő...
1808 után – 1813. február 10. előtt

1.	–	MTAK K 633/I., 165b.	Autográf fogalmazvány.	Rájegyzés. (<i>Pandekták.</i>)	1808 után	A	986.
2.	–	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 194a–195b, e vers: 195a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak,</i> <i>1813. február 10.</i>)	1813	B	298.

Megjelenések

2. Abafi, 1879., II. 231. (*Homer Iliasából*); KazLev. X. 262–264., a vers: 263.

Keletkezéstörténet

(*a szövegidentitás keletkezése*)

A keletkezési időt a két forrás hozzávetőleges datálása alapján tudjuk megadni: 1808 után és 1813. február 10. előtt, ezek azonban nem feltétlenül egy időintervallum kezdő- és végpontjai, mert valójában mindegyik csak a saját forrására vonatkoztatható.

(*a szövegállapotok összevetése és sorrendje*)

A két szöveg egészen eltérő.

(*a szövegforrások keletkezési ideje*)

1. A csomó a *Pandekták* része (eredeti lapszámozása: 127–156, kéziratári: 165a–179b), zömében 1806–1808-as dátumok szerepelnek benne, de vannak korábbiak is (történeti jellegű feljegyzésekben), s későbbiek is (utólagosan bejegyezve). A datált jegyzések nem időrendben következnek, tehát a jegyzések egésze nem időrendben keletkezett, hanem utólag tisztázta ezeket egybe Kazinczy, 1808 után (l. még a 79. és 82. szövegidentitásokat). Ez a töredékes másfél sor 90 fokkal elforgatva van a görög idézet mellett a lapszélre jegyezve, így rájegyzésnek minősül, s keletkezése akár későbbi is lehet, mint a csomó egészéé, erre vall a tinta némileg világosabb színe is. Így viszont csak annyi mondható, hogy 1808 után történt az odajegyzése.

2. Levél Kis Jánosnak, 1813. február 10.

(*a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása*)

Az idézet fordítása két külön alkalommal (1808 után, illetve 1813 februárja előtt), egymástól függetlenül történt, a szövegszerző kapcsolat csekély közöttük.

Forrás

Az idézet Homérosz *Iliász*ából való, mint Kazinczy az 1. forrásban pontosan megadja: VI. 208–209., az eredeti görög szöveg mindkét forrásban megtalálható.

192. SZÖVEGIDENTITÁS
Mezei Koszoru/Mezei Virágok
1813. február 28. előtt

1.	Mezei Koszoru. (Feldblumen.) Gróf Gyulay Carolinának.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 5., 43a–45b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Gyulay Karolinának, 1813. február 28.</i>)	1813	Aa	300.
2.	–	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 196a–197b, e vers: 196b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak, 1813. március 4.</i>)	1813	Ab	306.
3.	–	RGy Szemere Tár IV., 946–947., a vers: 946.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kölcsey Ferencnek, 1814. december 10.</i>)	1814	–	365.
4.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 42. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak, 1814. december 10.</i>)	1814	–	367.
5.	Mezei Virágok. Gróf Gyulai Carolinának. Andrásfalván, Erdélyben.	Hébe, 1822., 55–57.	Évkönyv- részlet.		1820/ 1822	Ba	809.
6.	Mezei Virágok. Gróf Gyulai Carolinának.	MTAK K 622., 113a–114a.	Autográf tisztázat.	Önálló.	?	Bb	–
7.	Mezei Virágok. Gróf Gyulai Karolinának.	MTAK K 642., 130a–131a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Kazinczy Ferencz’ Versei.</i>)	1827	Bb	–
8.	Mezei Virágok. Gróf Gyulai Carolinának.	MTAK K 642., 36a–37a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények.</i>)	1830– 1831	Bc	1124.

Megjelenések

1. KazLev. X. 275–278., a vers: 215–276. (2397. sz.).
2. KazLev. X. 279–282., a vers csak első sorával (2399. sz.).
3. KazLev. XII. 252–253., a vers: 253. (2798. sz.); KölcseyLev. I. 350–351., a vers: 351.
4. KazLev. XII. 251–252., a vers: 252. (2797. sz.).
6. Handbuch, 1828., 31–32., egyetlen apró eltéréssel.
8. Bajza–Toldy, 1836., 91–92.; Abafi, 1879., I. 77–79.; Gergy, 1998., 97–99.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A szövegidentitás keletkezési idejének meghatározásához csak az első levélbeli küldés időpontja szolgált támpontot, ezek szerint 1813. február 28. előtt kellett megszülessen. Ez a kidolgozás még csak öt epigrammát tartalmazott az ekkor tervezett ötvenből (1. forrás), pár nappal később, március 4-én már hét volt készen (2. forrás). Kazinczy 1814 decemberében egy újat küldött Kölcseynek és Döbrentének (3–4. forrás), amely elmondása szerint novemberben készült. November 5-én még ezt írta levelében: „Szinte szégyenlem hogy hozzá [ti. Gyulay Karolinához] már három versezetem el nem készült” (KazLev. XII. 153., 2760. sz.), aztán Gyulay Karolinához szóló november

11-i hosszú levelében sem esik erről szó (2768. sz.), ahogy az ezekben a hónapokban hozzá írott egyetlen levélben sem, csak Döbrentével levelez az epigrammaciklusról. Neki írta meg november 29-én, hogy „Lolottnak fűzött koszorúmat egynéhánnyal szaporítottam. Nem sokára nyomtatva lesz.” (KazLev. XII. 211., 2783. sz.) Mivel hét epigramma már másfél éve készen volt, az ’egynéhány’ érthető úgy is, hogy ekkor írta meg a ma ismert tizenhárom darabhoz még hiányzó hatot; ezt biztosan azonban nem állíthatjuk, mert csak azt az egyet ismerjük ekkorról, melyet december 10-én küldött Döbrentének és Kölcsynek. Késznek biztosan nem tekintette a ciklust, mert november 26-án Nagy Gáborral közli, hogy huszonöt epigrammát tervez írni (KazLev. X. 449., 2469. sz.; a címzett és a keltezés meghatározását l. alább a magyarázatok között). A kiadás terve végül majd csak 1822-ben valósult meg a *Hébé*-ben (5. forrás), ahol először olvasható a ma ismert teljes, tizenhárom epigrammából álló ciklus.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 8 forrás 4 teljes és 4 töredékes szövegállapotot őrzött meg (mint említettük, az első forrásban öt, a másodikban hét epigramma van, a harmadikban és negyedikben csak egy). Az epigrammák előtt sorszám áll, az 1–2. forrásban a bevezető hosszabb epigramma is be van számozva, a többiben ez előhangként szerepel (az alábbiakban ezt követjük, vagyis az 1–2. forrás esetében az eredeti sorszámhoz képest mindig eggyel kisebb számot írunk). Sorrendi csere a 3–6. epigrammák között történt, illetve egy innen utolsó előtti pozícióba került (az áttekintésben a 8. forrás sorrendjét követjük):

	1. forrás	2. forrás	5. forrás	6. forrás	7. forrás	8. forrás
Mit mersz, gyenge Kőkércs	–	–	6.	3.	3.	3.
Szoll, Szelín, és Gyengyi nekem neve	4.	6.	5.	6.	6.	4.
Atyjának sírjára Szelín	3.	4.	4.	4.	4.	5.
Szegfőnek néztem	–	5.	3.	5.	5.	6.
Téged nyujta nekem	–	3.	11.	11.	11.	11.

A szövegben a legjelentősebb változtatás, hogy az 1–2. forrásban szereplő nevek a többiben át vannak írva, a Lolly Szollira, a Lolott Szelínre, a Lotti Gyengire (a bevezetőben egyszer a Lolly áll a megfelelő helyen), ezeket az alábbi áttekintésben külön nem jelezzük. A többi eltérés szónagyságú vagy szórendi jellegű (a táblázatban a 7. forrás sorrendjét követve epigrammanként jelezzük ezeket):

epigramma/sor	szöveghely	forrás
bevezető/3	eggy szűk völgy’ keble eggy völgy’ szűk keble	1–2. 5–8.
/4	e’ kiseded eggy kiseded	1–2. 5–8.
/6	Hordja a’ szép mellynél Szép mellyénél hord Szép kebelén viseli	1. 2. 5–8.
/8	a’ kit az ő jobbja a’ kit hív jobbja	1–2., 5., 7. 6., 8.
1/2.	szerény nem az	1–2., 5., 8. 6–7.

2/2.	kevély hiú	1–2., 5. 6–8.
	nem az szerény	1–2., 5. 6–8.
6/1.	Szegfűnek véltem 's Székfű leve Szegfűnek néztem 's Székfű vala	2. 5–8.
7/2.	Titeket vár ez az isteni Titeket illet az isteni	3–4. 5–8.
8/1.	koronákat koszorúkat	5., 7–8. 6.
/2.	liheg lehel	5–7. 8.
11/1.	Nékem téged adott Téged nyujta nekem	2., 5. 6–8.
/2.	Ah, ne felejts! ne felejts! Oh ne feledj! ne feledj!	2. 5–8.

E szövegtérések csekély jelentőségűek és igen kevésé rajzolnak ki alakulási tendenciákat (talan csak az 1–2. forrás különállása érzékelhető itt is valamelyest), ezért ezek alapján változatokat megalapozottan nem tudunk elkülöníteni. Az igazán markáns különbséget a szöveg készülsége jelenti, valamint még a cím, a sorrend és a névhasználat, mindezek alapján az 1–2. és a 5–8. forrás önálló szövegváltozatnak tekinthető (a 3–4. forrás egy epigrammányi terjedelme miatt nem vonható be az alakulástörténet megrajzolásába). Az első változat (A) a terjedelem alapján egy-egy, a második (B) a sorrendi cseréket figyelembe véve három alváltozatot foglal magába (5.: Ba; 6–7.: Bb; 8. Bc).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Gyulay Karolinának, 1813. február 28.

2. Levél Kis Jánosnak, 1813. március 4.

3. Levél Kölcsey Ferencnek, 1814. december 10.

4. Levél Döbrentei Gábornak, 1814. december 10.

5. A *Hébe* szerkesztője, Igaz Sámuel 1820. október 24-én írott és 27-én elküldött levelében kért kéziratokat Kazinczytól almanachja számára (3909. sz.), s november 24-én már vissza is igazolta, hogy 19-én kézhez kapta Kazinczy levelét a küldött versekkel (3920. sz.), így Kazinczy fenn nem maradt levélküldeménye november első felére tehető (Kazinczy másutt maga is novembert említ, 3940. sz.). A *Hébe* 1822. évi kötete 1821 májusa előtt jelent meg, Kazinczy május 7-én már ennek olvasásáról számol be (6111. sz.).

6. Az önálló kézirat keletkezési idejét nem ismerjük.

7. *Kazinczy Ferenc' Versei*, 1827.

8. *Lyrnai és vgyes költemények*, 1830.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A ciklus első epigrammái 1813. február 28. előtt készültek (Aa), aztán pár nap múlva újabb kettő (Ab). Mintegy másfél év múlva megint születettek újak (közülük ekkor csak egyet küldött el leveleiben). A befejezés idejéről nincsenek pontos és egyértelmű adataink, legvalószínűbben 1814 novemberének végén történhetett, amikor az új epigrammák is tehetőek. Először ötvenre, majd 1814 novemberében huszonöt darabra tervezte a ciklust, így ha tényleg ekkor készült el mind a tizenhárom ma ismert epigramma, ezt még nem tekintette a végleges mennyiségnek. 1822-ben azonban publikálta őket a *Hébében* (Ba), késznek és lezártnak minősítve ezáltal a *Mezei koszorút*. A pályavégi összeírásokba is így került bele, mindössze kisebb szövegszerű változtatásokkal, egy helyen a sorrendet variálva (Bb, Bc).

Magyarázatok

Az alakulástörténet 1814 novemberi szakaszához versszöveg alig tartozik (mindössze egyetlen epigramma, l. a 3–4. forrást), de annál több kapcsolódó információ áll rendelkezésünkre a levelezésben és a kéziratos feljegyzések között. Az új epigrammát 1814. december 10-én küldte el Döbrentének és Kölcsynek, s külön felhívta a figyelmet annak utolsó szavára (*fekv* – „Mint kedv, nedv, szarv, odv”). Döbrentei az epigrammát dicsérte, de e szó nem nyerte el a tetszését (2813. sz.). Kazinczy erre 1815. január 10-én válaszolt, s védelmébe vette szóalkotását, ismét hivatkozva Szemere korábban már említett elismerésére is (2827. sz.). A szóalkotás szabadságát a grammatikusi regulák ellenében védelmező érvelése tartalmilag és néhol szó szerint megegyezik egy kéziratos Pandekta-jegyzéssel, amely így kezdődik: „Csináltam e’ szót a’ Lolotthoz írt Epigrammban, Novemb. 1814.” (MTAK K 633/VI., 99ab; vö. KazLev. XII. 317., 2827. sz.) Döbrentei január 24-i válaszában jelezte, hogy az érvelés nem győzte meg (2841. sz.). A szövegegyezés mellett filológiaiilag is bizonyítható, hogy a feljegyzés a levéllel egyidejű.

A ’fekv’ szóról készített feljegyzés egy nagyobb, eredeti oldalszámozású (107–128.) Pandekta-egység része (89a–99b). A hosszabb-rövidebb, egymástól vízszintes vonalakkal elválasztott jegyzetek, kivonatok a néhol beírt dátumok szerint időben egymás után kerültek a lapokra. Ez a folyamatos lejegyzés jegyzőfüzetszerű használatra utal, ami pedig a datálatlan jegyzetek időponthoz kötése is lehetőséget teremt. A beírt dátumok (kurzívval a lejegyzés idejét jelölők) a következők:

- 97a (123.) 1814. október 21. a jegyzés Kölcsy Ferenc írása, amint azt Kazinczy kommentárja közli
- 97b (124.) 1814. október 10. Horváth Ádám 2749. sz. levelének dátuma, Kazinczy nyilván október 21-e után vette azt kézhez
- 98b (126.) 1814. december 16. Kiss Imre 2803. sz. levelének dátuma
Kazinczy ezt december 27-én már biztosan ismerte, mert ekkor kelt válasza, 2814. sz.
- 99a (127.) 1814. november a ’fekv’-jegyzetben az epigramma keletkezési ideje
- 99b (128.) 1815. január 14. erkölcsi tárgyú eszmefuttatás, Kazinczy egy tervezett Wesselényi-életrajzba szánta, l. idézőjelben Pataky Mózesnek írott 1815. január 16-i, 2830. sz. levelében (XII. 327.)

A ’fekv’-jegyzés ezek alapján december 16. és január 14. közöttre tehető, ami egybevág a Döbrentének írott és a feljegyzéssel tartalmilag egyező január 10-i levél dátumával, feltehetőleg éppen ez idő tájt történt ennek lejegyzése, miként a Pataky-levél részlete esetében is.

Kiss Imre 1814. december 16-i levelének itteni kivonata (98b–99a) nem csak időrendi támpontot jelent, tematikailag ugyancsak elválaszthatatlan a ciklus formálódásától. Ennek tárgyalásához először is egy filológiai problémát szükséges tisztázni. Kis Imre így kezdi botanikai tárgyú levelét: „A’ Fiscális Nagy Gábor Urhoz küldött Levélben hozzám tett Kérésekre ezennel felelek.” (KazLev. XII. 262–263., 2803. sz.) A hivatkozott Kazinczy-levél november 26-án kelt, s ezt az utalást tartalmazza: „Nagyon kérem az Urat, méltóztassék levelem hátulsó részét Kis Imre Urnak általadni ’s választát nekem megküldeni” (KazLev. XII. 204., 2780. sz.). A ’hátulsó rész’ azonban nincs meg itt a kiadásban és a kéziratban sem; amint azt Váczy János jegyzete is jelzi (591.), ez a 2469. sz. levéllel azonosítható (KazLev. X. 448–449.). A címzés és kelet nélküli kézirat jelenlegi lelőhelye: DRKK R 611., 194ab, rá idegen kézzel írva a Váczy által lábjegyzetben közölt információ: „Intézve hihetileg Főhadn. Fazekas Mihályhoz s általa Kiss Imréhez Debreczenbe.” A két levél papírja és írásképe egyező, ami a szoros tartalmi összefüggés mellett egyértelművé teszi, hogy ez a lap volt a november 26-i Nagy Gábor-levél ’hátulsó része’. A címzett pedig nem Fazekas Mihály, hanem Nagy Gábor volt, hiszen e Kiss Imrének szánt lapon is van neki szóló közlés: „Nem tudom adtam e az Urnak Kis Imre Úr számára is igen gyönyörű teljes mákokat.” Erre reagál egyébként Kiss Imre

december 16-án: „A Mákokból mi itt Debretzenben nem kaptunk”, Kazinczy pedig december 27-én küldi a mákot (KazLev. XII. 263., 292.; 2803., 2814. sz.).

Mindennek komoly tartalmi és időrendi jelentősége van, ugyanis ebben a Nagy Gáboron keresztül Kiss Imrének küldött levélben Kazinczy virágok neveiről kér információkat 15 pontba szedve (a levélbeli 16-ból a 11. sorszám kimaradt, ezért 15 a pontok száma). Magyarázként hozzászól a levél végén: „A’ Gőthe Epigramjai szerint egy 25 virágból álló Epigrammai koszorút fonnám Gróf Gyulay Karolinának; ahhoz kellene e’ nevek.” Tehát november 26-án (az idő tájt, amikor az ’egynehány új epigramma’ keletkezését teszi Döbrentéinek írott november 29-i levelében) nagyobb ciklus tervéről ír, s ehhez gyűjt botanikai információkat. Kiss válasza pontról pontra haladva megadja a kívánt neveket Linné és a *Debreceni Fűvészkönyv* alapján (l. KazLev. XII. 262–263., 2803. sz.), Kazinczy pedig ezt kivonatolja a Pandekták-jegyzésben, néhol szó szerinti idézettel, idézőjelben (MTAK K 633/VI. 98b–99a). Saját kommentárt mindössze három ponthoz fűz (1., 2., 5.), ezekben a maga által a versben használt megnevezést adja meg, pontosan úgy, ahogy az majd a *Hébe* jegyzetében szerepel: „L e n g e n y e, Gyöngyvirág. – C s á s z n a, Császári-korona. – E m l é n y, Nefelejts.” (A *lengeny* előfordul *A’ Kötés’ napjában* is, ugyancsak jegyzetelve.)

A növénynevek összefüggései a versben és a levelekben, kivonatban:

epigramma sorszáma	virág	levél, kivonat sorszáma
1.	rózsa	–
2.	liliom	–
3.	kökörcsin	10.
4.	–	–
5.	gyöngyvirág	5.
6.	szegfű, székfű	3–4.
7.	viola, rezeda	6., 7.
8.	császári korona	2.
9.	–	–
10.	–	–
11.	nefelejts	1.
12.	nárcisz	–
–	jácint	8.
–	rozmaryng	9.
–	perkata, nagy szulák	12.
–	kerek csészekút	13.
–	mályva	14.
–	kék kandilla	15.

Kazinczy a rózsa, a liliom és a nárcisz esetében nem kért segítséget, de hat olyan növény esetében igen, amelyek nem szerepelnek az epigrammákban, ez a ciklus bővítésének tervével lehet kapcsolatban (láthatóan a lista végén következnek). Érdekes egyébként az a háttérösszefüggés is, hogy Kazinczy Kiss Imrének írott december 27-i válaszában hosszan értekezik a növények magvainak beszerzési módjairól, kivonatol egy Cserey Farkastól kapott katalógust az árakkal. Cserey ekkor egyfajta botanikuskertet tervez, s 1815. január 21-i levelében megerősíti Kiss Imre közléseit (2840. sz.), tehát Kazinczy vele is levelet váltott ugyanebben a témában; Kazinczy ekkoriban maga is lelkesedni látszik a botanika iránt, legalábbis átmenetileg.

A ciklust Szauder József a Lotti iránti vonzalom és az 1813 tavaszán egyidejűleg keletkezett görögös epigrammák összefüggésében értelmezi (Szauder, 1970., 378–387.).

es ist aus der wirklichen Welt herausgerissen: ez a valóságos világból van kiragadva.

poetisch: költői.

Flórai nép: virágok, Flóra a virágok istenasszonya.

Vergiß nicht mein: nefelejcs.

Nelke: szegfű.

Kis Isten: Amor, Aphrodité gyermeke, a szerelem kisfiú formájú istene.

Psyche/Pszyche/Pszüche: Ámor szerelmese.

fekv: a már említett, elsősorban a szóalkotás szabadságát védelmező jegyzésében Kazinczy a szóra nézve ezt írja: „E’ szó nem azoknak számokba való a’ mellyek a’ Grammatikus czirkalma ’s lineája mellett állhatnak-meg, hanem a’ mellyeket a’ szükség és csintalanság (genialitás) védelmez.”

Zephyr: az enyhe nyugati szellő.

193. SZÖVEGIDENTITÁS

Panasz/Ídához

1813. február 28. előtt

1.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 5., 43a–45b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Gyulay Karolinának, 1813. február 28.)	1813	Aa	301.
2.	Panasz.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 31. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.)	1813	Aa	333.
3.	Panasz.	Erdélyi Múzeum, 1814., I. 69.	Folyóirat- közlés.		1813/1814	Aa	749.
4.	Ídához.	MTAK K 622., 2b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Lyrái költsékek III.)	1828 körül	Ab	–
5.	Ídához.	MTAK K 622., 9a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Lyrái költsékek IV.)	1828 körül	Ab	–
6.	Ídához.	MTAK K 622., 86b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Lyrái darabok.)	1828 körül	Ab	–
7.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 115., 296. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Rumy Károly Györgynek, 1830. augusztus 12.)	1830	Ab	571.
8.	Ídához.	MTAK K 642., 57a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Lyrái és vegyes költemények.)	1830–1831	Ab	1144.

Megjelenések

1. KazLev. X. 275–278., a vers: 277. (2397. sz.).

2. KazLev. X. 476–481., a vers: 476. (2479. sz.).

7. KazLev. XXI. 360–364., a vers: 361. (5204. sz.).

8. Gergye, 1998., 96.

A Bajza–Toldy- és az Abafi-kiadás által közölt szöveg a második alváltozattal egyezik meg (Bajza–Toldy, 1836., 87.; Abafi, 1879., I. 62.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Először 1813. február 28-án küldte levélben Gyulay Karolinának, más adat hiányában annyit állíthatunk, hogy ez előtt keletkezett.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 8 forrás 8 szövegállapotot őrzött meg, az első három a címben és a névben különbözik a másiktól (Eddy – Ída, illetve Idda), valamint az 1. sor 's kötőszava hiányzik a 4–5. forrásból. Két alváltozatot különítünk el (1–3.: Aa; 4–8.: Ab).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Gyulay Karolinának, 1813. február 28.
2. Levél Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.
3. Az Erdélyi Múzeum 1814. évi I. számában jelent meg, a kiadott szöveg forrása a Döbrentei-levélben küldött kidolgozás lehetett (2. forrás). A szám 1814 tavaszán jelent meg (2653. sz.).
4. *Lyrái költsékek III.*, 1828 körül.
5. *Lyrái költsékek IV.*, 1828 körül.
6. *Lyrái darabok*, 1828 körül.
7. Levél Rummy Károly Györgynek, 1830. augusztus 12.
8. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás 1813 elején keletkezhetett (nem később mint február 28.), s meg is jelent a következő évben az Erdélyi Múzeum első számában, változatlan szöveggel (Aa). A pályavégi összefrakásokba módosított címmel és névvel került bele (Ab).

Magyarázatok

A Rumynak írott levél (7.) magyarul (Doncsecz Etelka fordítása): „Viszont megvallom, hogy az epigramma [a vers] a 68. oldalon kiválóan van fordítva.”

194. SZÖVEGIDENTITÁS Az elszálló lélek/A' Csók 1813. március 4. előtt

1.	–	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 196a–197b, a vers: 196a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Kis Jánosnak, 1813. március 4.)	1813	A	303.
2.	Az elszálló lélek. Görögből; Pláto után.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 31. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.)	1813	Ba	336.
3.	Az elszálló lélek. Görögből; Pláto után.	Erdélyi Múzeum, 1814., I. 69.	Folyóirat- közlés.		1813/1814	Ba	750.
4.	A' Csók.	MTAK K 642., 229a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Fordításcsomó I.)	1821 körül	Bb	–
5.	A' Csók.	MTAK K 642., 246a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Fordításcsomó III.)	1829–1830	Bb	–

Megjelenések

1. KazLev. X. 279–282., a vers: 279. (2399. sz.).

2. KazLev. X. 476–481., a vers: 477. (2479. sz.).

Abafi Lajos (1879., II. 100.) az 1. forrás szövegét közli a 2–3. címével, kicsit módosítva azon, s az első sor metrumát elrontó hibával ('s helyett és).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A szövegidentitás nem sokkal az első levélbeli közlést megelőzően (mint itt Kis Jánosnak írja: „E' napokban”) keletkezhetett, vagyis 1813. március 4. előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

Az 5 forrás 5 szövegállapotot őrzött meg. Szövegszerű különbséget az 1. forrás mutat az utolsó fél sorban (*vesztegel a' siető* a későbbi *'s szép ajakidba tapadt* helyett), ezt szövegváltozatnak tekintjük (A). A 2–3. és 4–5. források címükben eltérnek, ezért ezeket alváltozatoknak minősítjük (Ba, Bb).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Kis Jánosnak, 1813. március 4.
2. Levél Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.
3. Az *Erdélyi Muzéum* 1814. évi I. számában jelent meg, a kiadott szöveg forrása a Döbrentei-levélben küldött kidolgozás lehetett (2. forrás). A szám 1814 tavaszán jelent meg (2653. sz.).
4. *Fordításcsomó I.*, 1821 körül.
5. *Fordításcsomó III.*, 1829–1830.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az első változatot az első levélbeli közlés tartalmazza 1813 márciusának elejéről (A), ezt a közlés céljára összeírt epigrammák sorába átírva, címmel ellátva vette fel Kazinczy 1813 júliusában, s így jelent meg az *Erdélyi Muzéum* 1814-es első számában (Ba). Utóbb csak a címet módosítva bekerült két pályavégi összeírásba (Bb), s 1830-ban pótlólag felvette a *Poetai Berek* második kiadásának tervezetébe is.

Forrás

Mint az 1. forrás és a 2–3. alcíme is jelzi, a vers Plátón epigrammájának fordítása, a görög szöveg az 1. és a 4. forrásban olvasható, ez az ékezetek és a nagybetűk kivételével megegyezik a forrásként használt Erichson-kiadás szövegével (*Griechischer Blumenkranz*, Wien, 1810., 159., *Platon II.*):

Τὴν ψυχὴν, Ἀγάθωνα φίλῳν, ἐπὶ χεῖλεσιν ἔσχον·
ἦλθε γὰρ ἡ τλήμων, ὥς διαβησομένη.

Magyarázatok

A vers a csókban elszálló lélek Psyche-mítoszsal összefüggő antik motívumára épül.

195. SZÖVEGIDENTITÁS
Ninon' képére
1813. március 4. előtt

1.	–	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 196a–197b, a vers: 196a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Kis Jánosnak, 1813. március 4.)	1813	Aa	305.
2.	Ninon' képére.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 31. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.)	1813	Ab	335.

3.	Ninon' képére.	Erdélyi Muzéum, 1814., I. 70.	Folyóirat-közlés.		1813/1814	Ab	758.
4.	Ninon' képe.	MTAK K 622., 8b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái költsékek IV.</i>)	1828 körül	Ab	–
5.	Ninon' képénél.	MTAK K 622., 86a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái darabok.</i>)	1828 körül	Ab	–
6.	Ninon' képénél.	MTAK K 642., 31a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények.</i>)	1830–1831	Ab	1119.

Megjelenések

1. KazLev. X. 279–282., a vers: 280. (2399. sz.).
2. KazLev. X. 476–481., a vers: 477. (2479. sz.).
4. Bajza–Toldy, 1836., 84.; Abafi, 1879., I. 59.
6. Gergy, 1998., 94.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A szövegidentitás nem sokkal az első levélbeli közlést megelőzően (mint itt Kis Jánosnak írja: „E' napokban”) keletkezhetett, vagyis 1813. március 4. előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 6 forrás 6 szövegállapotot őrzött meg, lényegében változatlan szöveggel, a cím apró változtatásával. Egyedül az 1. forrás 2. sorában van 'ó' helyett 'az', valamint 'Niny' a 'Ninon' helyett, s itt nincs cím sem, ezért ezt alváltozatnak tekintjük (1.: Aa; 2–6.: Ab).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Kis Jánosnak, 1813. március 4.
2. Levél Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.
3. Az *Erdélyi Muzéum* 1814. évi I. számában jelent meg, a kiadott szöveg forrása a Döbrentei-levélben küldött kidolgozás lehetett (2. forrás). A szám 1814 tavaszán jelent meg (2653. sz.).
4. *Lyrái költsékek IV.*, 1828 körül.
5. *Lyrái darabok*, 1828 körül.
6. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers az 1813. március 4. előtti napokban keletkezett (Aa), s kis módosítás után bekerült az *Erdélyi Muzéumba* szánt epigrammák közé, ahol meg is jelent 1814-ben, majd a pályavégi összeírásokba is, változatlan szöveggel (Ab).

Magyarázatok

Az első levélben görög forrást idéz Kazinczy, Aszklépiadész epigrammáját, ez az ékezetek kivételével megegyezik a forrásként használt Erichson-kiadás szövegével (*Griechischer Blumenkranz*, Wien, 1810., 178., *Aszklepiadész XXXII.*):

Κύπριδος ἄδ' εἰκὼν' φερ' ἰδόμεθα μὴ Βερενίκας.
 διστάζω ποτέρῃ φῆ τις ὁμοιοτέραν.

Ninon: mint az 1. és 2. forrás kommentárja, illetve széljegyzete jelzi, Prónay Simonné Hirgeist Annára (1783–1825) írta Kazinczy a verset.

Küpris: Aphrodité, a szerelem istennője.

Flóra: a virágok és a tavasz istennője a római mitológiában.

Canovának Szép Psyhéje: Antonio Canova (1757–1822) azon Psyche-szobrára vonatkozhat ez az utalás is, amelyről önálló epigrammát írt Kazinczy (*Canovának Psyhéjére, a' Lepével*).

Írisz: a szivárvány, Zeusz hírnöke.

Aglája: Aglaia, a görög mitológiában szereplő három Grácia egyikének neve, jelentése 'tündöklő'.

196. SZÖVEGIDENTITÁS

Mint tölti ki Ámor...

1813. március 4.

–	MTAK K 622., 177a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Töredékek</i> .)	1813/1814	1066.

Megjelenések

Abafi, 1879. II. 78–79.; Gergye, 1998., 194.; mindkettő *Mint tölti ki Ámor...* címmel.

Keletkezéstörténet

Keletkezési idejét az autográf kéziratra jegyzett dátum mutatja, megírásának körülményeit nem ismerjük, amint azt sem, kihez szólt volna ez az episztolakezdemény. Archiválása a *Töredékek* I. lejegyzési szakaszához tartozik, amelynek keletkezése 1814-re tehető.

Magyarázatok

A töredékről l. Fried, 2009., 129.

Ámor: Aphrodité gyermeke, a szerelem kishű formájú istene.

197. SZÖVEGIDENTITÁS

Pór kevélység/Pór góg

1813. március 5.

1.	Pór kevélység.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 31. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.</i>)	1813	Aa	343.
2.	Pór kevélység.	Erdélyi Múzeum, 1815., IV. 38.	Folyóirat-közlés.		1813/1815	Aa	768.
3.	P[ó]r góg.	Hébe, 1822., 110.	Évkönyvrészlet.		1820/1822	Ab	815.
4.	Pór góg.	MTAK K 622., 19a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák I.</i>)	1822 körül	Ab	–
5.	Pór góg.	MTAK K 622., 22b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák II.</i>)	1826–1828	Ab	–
6.	Pór góg.	MTAK K 642., 40a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények</i> .)	1830–1831	Ab	1128.
7.	Pór góg.	MTAK K 642., 80a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények</i> .)	1830–1831	Ab	1166.

Megjelenések

1. KazLev. X. 476–481., a vers: 478. (2479. sz.).

6. Gergye, 1998., 124.

A *Handbuch*, a Bajza–Toldy- és az Abafi-kiadás a 3–5. források szövegével egyezik meg (1828., 33.; 1836., 142.; 1879., I. 114.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Keletkezésére nézve az egyetlen pontos adat egy 1813. március 5-i naplóbejegyzés: „a’ Genialis nép” (PEml., 2009., 327.), minthogy ellene szóló adatot nem ismerünk, elfogadjuk a szövegidentitás keletkezési időpontjaként.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 7 forrás 7 szövegállapotot őrzött meg, ezek között egy helyen, az 5. sor végén mutatkozik jelentéktelen eltérés: 1–5. forrás: ’érzeti vélem, hogy ő nagy’; 6. ’érzeti, melly magas helytt áll’; 7.: ’érzeti vélem, hol áll ő’. A cím korrekciója alapján mindössze alváltozatokat jelölünk ki: 1–2: Aa; 3–7.: Ab.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.

2. Az *Erdélyi Múzeum* 1815. évi IV. füzeté 1816 márciusának első felében jelenhetett meg, mert Döbrentei Gábor 1816. április 8-án azt írta Kazinczynak, hogy három hete van a kezében ez a lapszám (3180. sz.). Kazinczy április 29-én kapta meg (3202. sz.). A közlés forrása az 1813-as levél lehetett (1. forrás).

3. A *Hébe* szerkesztője, Igaz Sámuel 1820. október 24-én írott és 27-én elküldött levelében kért kéziratokat Kazinczytól almanachja számára (3909. sz.), s november 24-én már vissza is igazolta, hogy 19-én kézhez kapta Kazinczy levelét a küldött versekkel (3920. sz.), így Kazinczy fenn nem maradt levélküldeménye november első felére tehető (Kazinczy másutt maga is novembert említ, 3940. sz.). A *Hébe* 1822. évi kötete 1821 májusa előtt jelent meg, Kazinczy május 7-én már ennek olvasásáról számol be (6111. sz.).

4. *Görögös epigrammák I.*, 1822 körül.

5. *Görögös epigrammák II.*, 1826–1828.

6. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

7. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A Kazinczy feljegyzése szerint 1813. március 5-én keletkezett vers kétszer is megjelent, először 1815-ben az *Erdélyi Múzeumban*, majd 1822-ben a *Hébében*, s belekerült a pályavégi gyűjteményes összeírásokba is, lényegében változatlan szöveggel.

198. SZÖVEGIDENTITÁS

Vád és Béke

1813. március 6.

1.	Vád és Béke.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 31. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.</i>)	1813	Aa	342.
2.	Vád és Béke.	Erdélyi Múzeum, 1815., IV. 39.	Folyóirat-közlés.		1813/ 1815	Ab	773.

3.	Vád és Béke.	MTAK K 622., 132b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Az Erdélyi Muzéummal egyező kézirat töredék.</i>)	?	Ab	–
4.	Vád és Béke.	Hébe, 1822., 110.	Évkönyvrészlet.		1820/ 1822	Ba	814.
5.	Vád és Béke.	MTAK K 622., 18b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák I.</i>)	1822 körül	Ba	–
6.	Vád és Béke.	MTAK K 642., 55a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrai és egyes költemények.</i>)	1830– 1831	Bb	1142.

Megjelenések

1. KazLev. X. 476–481., a vers: 478. (2479. sz.).

6. Gergey, 1998., 99–100.

Abafi Lajos közlése (1879., I. 64–65.) a Bajza–Toldy-kiadást követi (1836., 93.), leginkább a 3. forráshoz áll közel, de az 5. sorban a 6. forrás javítás előtti alakját tartalmazza.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A szövegidentitás keletkezési idejét a *Töredékek* egyik bejegyzése alapján ismerjük: „Hittem az esknek 6. Marc. 1813.” Más információ nem áll rendelkezésünkre.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 6 forrás 6 szövegállapotot őrzött meg, az 1. forrásban hosszú jegyzettel, a 2–3. ezt egysorosra rövidítette, a többiben nincs jegyzet. A megjegyzetelt szó az 1–2. forrásban 'es' alakban szerepel, a többiben 'esk' áll. A további eltérések:

	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1.	a' hold 's a'	a' hold és		a' hold 's a'		oda fenn hold s
2.	lett	lön		lett		
	éj					ég
3.	'S ím játszattva vagyok			És ím csálva vagyok		
5.	Mit? nem igaz?			Mit? tagadod?		S te tagadod?
	elfogtam					te hitetlen

A szövegváltozatokat alapvetően a jegyzet megléte, illetve hiánya alapján jelöljük ki, amivel a 3. és 5. sor két jelentősebb szövegmódosítása is egybeesik (1–3.: A; 4–6.: B). Az első változaton belül a 2. és a 3. forrás szövegállapota a megjegyzetelt szó egy betű eltérését leszámítva azonos, s mindössze csekély különbséget mutat az 1. forrástól, így itt a jegyzet terjedelmi különbsége alapján különítünk el alváltozatokat (1.: Aa; 2–3.: Ab). A második változaton belül teljesen azonos a 4. és 5. forrás szövegállapota, a 6. forrásé viszont egyedi megoldásokat tartalmaz (még az 5. sor javítás előtti változata is), ezért ezt alváltozatnak tekintjük (4–5.: Ba; 6.: Bb).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.

2. Az *Erdélyi Muzéum* 1815. évi IV. füzet 1816 márciusának első felében jelent meg, a kéziratot Döbrentei 1815 augusztusában küldte nyomdába. A közlés szövegében alig különbözik az 1813-as Döbrentei-levél szövegétől, de a jegyzetben igen, s ezt a módosítást tartalmazza az ezzel lényegé-

ben mindenben egyező utólagos másolat is. Még a nyomdába adás előtt Kazinczy módosítást kért a vers szövegén: „Azon Epigrammámnak, melly így kezdődik: *Hittem az esknek* etc. egy sora igazítást kíván: *Mit? s' tagadod? lássad levelét; elfogtam. Igaznak ...* Így elkerüljük azt, hogy egy sorban kétszer álljon az *Igaz* szó. Előbb így állott ez: *Mit? 's nem igaz? lássad levelét* etc. Ide járul, hogy én az igaz szót, valahol lehet, a' *justus* ideájára tartom, 's a' verust *való*-nak mondom.” (Döbrentének, 1814. június 14., KazLev. XI. 432–433., 2680. sz.) Az 5. sor átírása tehát már 1814 júniusára megtörtént, az *Erdélyi Múzeumban* azonban még a régi kidolgozás jelent meg, nem tudjuk, miért.

3. Az *Erdélyi Múzeummal* egyező kézirat-töredék. E töredékes kézirat vagy az *Erdélyi Múzeum* közleményének forrása volt, vagy arról készült autográf archiválási másolat, keletkezési ideje ismeretlen.

4. A *Hébe* szerkesztője, Igaz Sámuel 1820. október 24-én írott és 27-én elküldött levelében kért kéziratokat Kazinczytól almanachja számára (3909. sz.), s november 24-én már vissza is igazolta, hogy 19-én kézhez kapta Kazinczy levelét a küldött versekkel (3920. sz.), így Kazinczy fenn nem maradt levélküldeménye november első felére tehető (Kazinczy másutt maga is novembert említ, 3940. sz.). A *Hébe* 1822. évi kötete 1821 májusa előtt jelent meg, Kazinczy május 7-én már ennek olvasásáról számol be (6111. sz.).

5. *Görögös epigrammák I.*, 1822 körül.

6. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A Kazinczy közlése szerint 1813. március 6-án keletkezett vers megjelent az *Erdélyi Múzeum* 1815-ös évfolyamában, az időközben végrehajtott szövegmódosítás nélkül, lényegében a legelső változatban, de rövidített jegyzettel (A). A vers ismét publikálásra került 1822-ben, átdolgozva, jegyzet nélkül, s ez a szöveg csak az 1830-as gyűjteményes összeírásban módosult még valamelyest (B).

Magyarázatok

es, esk: esküvés. Kazinczy az 1. forrás hosszú lábjegyzetében e régi szó bibliai használatára nézve Horvát István álnéven megjelentetett könyvéből idéz példákat (*Versegi Ferentznek megfigyelt okoskodása a' tiszta magyarságban. Melyet a józan okoskodásnak törvényeiből kihozatott igaz okokkal megbizonyít Révai Miklósnak hív tanítványa, és szerető barátja, Boldogréti Víg László, Pest, 1806*).

a' maga által apocópált g y ö n y ö r: a 'gyönyörködés' szóból a szöveg elhagyásával képzett új szó, Kazinczy saját szóalkotásaként hivatkozik rá, s Virág Benedekre, aki használni kezdte azt.

199. SZÖVEGIDENTITÁS

Laokoon

1813. április 6.

1.	–	MTAK K 635/II., 73b.	Autográf tisztázat.	Rájegyzés.	1813	A	–
2.	Laokoon.	MTAK K 622., 128a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Epigrammacsomó maradványlapjai.</i>)	1813	A	–
3.	Bey der Statue Laocoons. Videatur Virg. Aen. L. II.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 115., 176. és 303. darab, a vers: 303.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Rumy Károly Györgynek, 1813. április 17.</i>)	1813	A	307.
4.	Laokoonnak statuájára. Virg. Aeneid. L. II.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 119., III/24. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Helmezy Mihálynak, 1813. április 21.</i>)	1813	A	310.

5.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 32., 88. darab, 12a–13b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek,</i> <i>1813. április 21.</i>)	1813	A	314.
6.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 5., VIII. darab, 12a–13b, a vers: 13b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Vida Lászlónak,</i> <i>1813. április 25.</i>)	1813	A	318.
7.	–	KazLev. X. 386–388. és XI. 5–6., a vers: 6.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (<i>Sipos Pálnak,</i> <i>1813. május 25.</i>)	1813	A	320.
8.	Laokoon (-nak statuája mellett.)	RGy, Szemere Tár IV., 159–164., a vers: 163.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kölcsey Ferencnek,</i> <i>1813. június 3.</i>)	1813	A	322.
9.	Laokoon. Virg. Aeneid. II.	KazLev. X. 453–458., a vers: 456.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (<i>Pápay Sámuelnek,</i> <i>1813. július 2.</i>)	1813	A	329.
10.	Laokoon.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 31. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak,</i> <i>1813. július 8.</i>)	1813	A	349.
11.	Laokoon.	Erdélyi Múzeum, 1814., I. 70.	Folyóirat- közlés.		1813/ 1814	A	755.
12.	Laokoon.	MTAK K 622., 16a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák I.</i>)	1822 körül	A	–
13.	Laokoon.	MTAK K 622., 25a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák II.</i>)	1826– 1828	A	–
14.	Laokoon.	MTAK K 622., 91b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái darabok.</i>)	1828 körül	A	–
15.	Laokoon.	MTAK K 642., 25a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények.</i>)	1830– 1831	A	1113.

Megjelenések

3. KazLev. X. 314–326., a verset tartalmazó lap hiányára lábjegyzet utal (316., 2416. sz.).

4. KazLev. X. 330–334., a vers: 331. (2419. sz.).

5. KazLev. X. 335–338., a vers: 336. (2420. sz.).

6. KazLev. X. 338–340., a vers: 340. (2421. sz.).

7. Váczy János önálló levelekként közölte a két levélrészletet (2442. és 2494. sz.), a lipcsei kiadás alapján (Lipcse, 1846., 47–51. és 61–63., a vers: 62.). E kiadás számtalan hibát tartalmaz, bizonyára a nem magyar anyanyelvű szedő miatt (a központozás és ékezés zavarai, értelemzavaró szócserek, egybe- és különírások). A hibás szöveget Váczy János javítva adta, kiadásunkban ezt vesszük alapul.

8. KazLev. X. 399–403., a vers: 402. (2449. sz.); KölcseyLev. I. 182–187., a vers: 185.

9. A Zádor Gyula birtokában volt kézirat, melyből Váczy János közölte a 2473. sz. levelet, ma már nem lelhető fel.

10. KazLev. X. 476–481., a vers: 480. (2479. sz.).

15. Gergy, 1998., 95.

A *Handbuch*, a Bajza–Toldy- és az Abafi-kiadás bármelyik forrás alapján közölhette (1828., 32.; 1836., 85.; 1879., I. 60.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Egy levél hátuljára jegyezve (1. forrás) az első levelekben együtt küldött három epigramma olvasható e dátum alatt: 6. Apr. 1813., köztük ez is.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 15 forrás 15 szövegállapotot őrzött meg, ezek szövegükben teljesen azonosak, néhány levélben a cím a kísérőszövegbe van illesztve.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A forrás április 6-i megszületése és a *Venus Callipygos* új változatának április 17-i első felbukkanása közé tehető. Mivel egy levél üresen maradt oldalára sebtében lejegyzett tisztázatról van szó (mindhárom aznapi epigramma esetében), közvetlenül megszületése utánra tesszük (a forrásról részletesen l. a *Madonna* jegyzetét, 202. szövegidentitás).

2. *Epigrammacsomó maradványlapjai*. A forrás április 17. és 21. közöttre tehető, legvalószínűbben 17-re; ez a kéziratlap hátoldalán szereplő versekből adódó következtetés, a jelen epigramma sorrendileg ez előtti kell legyen, időrendileg azonban leginkább az egymáshoz közeli keletkezés a valószínű, ezért tesszük ugyanarra az időszakra a lap mindkét oldalának lejegyzését (l. erről részletesen ugyancsak a *Madonna*, vagyis a 202. szövegidentitás, valamint a szövegcsoport jegyzetét).

3. Levél Rummy Károly Györgynek, 1813. április 17. (l. a *Madonna* vonatkozó jegyzetét, 202. szövegidentitás).

4. Levél Helmezy Mihálynak, 1813. április 21.

5. Levél Dessewffy Józsefnek, 1813. április 21.

6. Levél Vida Lászlónak, 1813. április 25.

7. Levél Sipos Pálnak, 1813. május 25. Az 1846-os lipcsei kiadás az első levelet dátuma alapján sorolta be, a másodikat az 1813-as utolsó és az 1814-es első közé helyezte. Váczy János kiadásában szintén két önálló, töredékes levélként szerepelteti ezeket, az elsőt ugyancsak keletkezése alapján sorolva be, a másodikat a keltezetlenek között pótlólag helyezte a következő kötet élére, jegyzetben megemlítve, hogy 1813 májusára tehető, mert Kazinczy még várandósként említi benne feleségét (KazLev. XI. 497.), a gyermek 30-án született meg. A két töredék azonban véleményünk szerint egy levél volt, annak az eleje és a vége, melyek között legalább egy kéziratlapnyi hiány lehet, mert a töredékes részek nem illenek egymásba (vagyis ott nem folytatódik a szöveg). A levél egységét Sipos Pál 1813. június 30-i válasza igazolja (KazLev. X. 446–448., 2468. sz.), amely tételiesen válaszol Kazinczy előző levelére, s ezek a tételek a május 25-i levéltöredékben kezdődnek és a másik töredékben folytatódnak. Először Tóth Ferenc pápai professzor levelét közli Kazinczy, erre hosszan, hét bekezdésben reflektál Sipos; a vonallal elválasztott második egységben Kazinczy egy másik levelet idéz egy halálhír kapcsán, s ezt kommentálja, erre reagál Sipos következő bekezdése; a kommentárt azzal az ígérettel folytatja Kazinczy, hogy hamarosan küldi az anyja halálára írott gyászlevelet, Sipos 'óhajtva várja', amint Kazinczy Sallustius-fordítását is, melyet Kazinczy, ahogy a május 25-i levélben írja, előtte való nap kezdett újradolgozni; itt az utolsó bekezdésben Kazinczy a Dayka-életrajzba rejtett 'neologismus-apologia' fogadtatása felől érdeklődik, s utal Kis Sámuel marosvásárhelyi professzor levelére, ahol azonban félbeszakad a szöveg, Sipos szerint az apologia oly meggyőző, hogy biztosra vehető a neologismus győzelme, s ezt követően Kazinczy Goethe-óda fordításaira utal, melyek a Daykához kötött *Poetai Berek*ben jelentek meg. Sipos következő mondata („Epigrammaid Stoffjának választása igen szerencsés, én nem ütköztem meg – mint...”.) a jelen epigrammák Kazinczy általi közlésére utal, melyek már a kelet nélküli töredékes levélben találhatóak, többek között azzal a kommentárral, hogy „Nagy Ferencz egy kissé megbotránkozott ez epigrammán” (ti. a *Venus Kallypygoson*). Sipos ezt követő bekezdése és latin verse a 'kereszteltetésről' a Kazinczy-levéltöredéknek az epigrammák közlését közvetlenül megelőző bekezdésére utal vissza, ahol érkező gyermekéről szól (az ezt megelőző pár soros bekezdés töredékes, erre való utalást nem azonosítottunk Sipos levelében). Végül Sipos az utolsó bekezdésben magát a levelet idézi meg azonosíthatóan: „Báró Nalácziné nálam lévén, leveled épen asztalomon

volt, és annak végezetén tett kérdésre pillantván el mosoljodott – ő is próbált hogy meg házasítson.” Kazinczy levéltöredéke így végződik: „Élj szerencsésen. Áhítom leveledet. Mikor házasodol?!” Mindezek alapján Kazinczy két töredékesen közölt levelét bizonyosan egyazon levél elejének és végének tarthatjuk (a közepe hiányos), amely 1813. május 25-én kelt.

8. Levél Kölcsy Ferencnek, 1813. június 3.

9. Levél Pápay Sámuelnek, 1813. július 2.

10. Levél Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.

11. Az *Erdélyi Múzeum* 1814. évi I. számában jelent meg, a kiadott szöveg forrása a Döbrentei levélben küldött kidolgozás lehetett (10. forrás). A szám 1814 tavaszán jelent meg (2653. sz.).

12. *Görögös epigrammák I.*, 1822 körül.

13. *Görögös epigrammák II.*, 1826–1828.

14. *Lyrái darabok*, 1828 körül.

15. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az epigramma április 6-án készült, szövege nem változott a későbbiekben sem, megjelent az *Erdélyi Múzeum* 1814-es kötetében, szerepel a pályavégi összeírásokban is.

Magyarázatok

Az epigramma a vatikáni Laokoón-szoborra készült, melyet, mint a levélkommentárból kiderül, Bécsben látott Kazinczy másolatban. A szobor alkotói Hagészandrosz Athénodórosz és Polüódórosz (vö. Csatkai, 1983., 115.). Több levélben utalás történik Vergilius *Aeneis*ének II. könyvére (199–249.), ahol Laokoón története olvasható. A Rumynak írott levélben a vers után annak latin prózafordítása található, a vers címe itt: *Laocoön szobra mellett* (ez a 8. forrás címével egyezik meg).

200. SZÖVEGIDENTITÁS

Heliodorához

1813. április 6.

1.	–	MTAK K 635/II., 73b.	Autográf tisztázat.	Rájegyzés.	1813	A	–
2.	Heliodorához.	MTAK K 622., 128b.	Rájegyzés.	Csoportos. (<i>Epigrammacsomó maradványlapjai.</i>)	1813	A	–
3.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 119., III/24. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Helmecczy Mihálynak, 1813. április 21.</i>)	1813	A	312.
4.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 32., 88. darab, 12a–13b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek, 1813. április 21.</i>)	1813	A	316.
5.	Heliodorához.	RGy, Szemere Tár IV., 159–164., a vers: 163.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kölcsy Ferencnek, 1813. június 3.</i>)	1813	A	324.
6.	Heliodorához.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 31. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.</i>)	1813	A	334.
7.	–	MTAK K 642., 177b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Töredékek.</i>)	1813/ 1814	A	1068.

8.	Heliodorához.	Erdélyi Múzeum, 1815., IV. 38.	Folyóirat-közlés.		1813/ 1815	A	766.
9.	Heliodorához.	MTAK K 622., 3b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái költsékek III.</i>)	1828 körül	A	–
10.	Heliodorához.	MTAK K 622., 9b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái költsékek IV.</i>)	1828 körül	A	–
11.	Heliodorához.	MTAK K 622., 87b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái darabok.</i>)	1828 körül	A	–

Megjelenések

3. KazLev. X. 330–334., a vers: 332. (2419. sz.).
4. KazLev. X. 335–338., a vers: 336. (2420. sz.).
5. KazLev. X. 399–403., a vers: 402. (2449. sz.); KölcsyLev. I. 182–187., a vers: 186.
6. KazLev. X. 476–481., a vers: 477. (2479. sz.).
9. Gergye, 1998., 96.
- Bajza–Toldy, 1836., 88.; Abafi, 1879., I. 62., bármelyik forrás alapján közölhetők.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Egy levél hátuljára jegyezve (1. forrás) az első levelekben együtt küldött három epigramma olvasható e dátum alatt: 6. Apr. 1813., köztük ez is. Megerősíti ezt egy címlista is (MTAK K 622., 169b; l. a Függelék 6. listáját).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 11 forrás 11 szövegállapotot őrzött meg, ezek szövegükben teljesen azonosak, néhány levélben a cím a kísérszövegbe van illesztve.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A forrás április 6-i megszületése és a *Venus Callipygos* új változatának április 17-i első felbukkanása közé tehető. Mivel egy levél üresen maradt oldalára sebtében lejegyzett tisztázatról van szó (mindhárom aznapi epigramma esetében), közvetlenül megszületése utánra tesszük (a forrásról részletesen l. a *Madonna* jegyzetét, 202. szövegidentitás).
2. *Epigrammacsomó maradványlapjai*. A forrás április 17. és 21. közöttre tehető, legvalószínűbben 17-re (l. erről részletesen ugyancsak a *Madonna* jegyzetét, 202. szövegidentitás).
3. Levél Helmeczy Mihálynak, 1813. április 21.
4. Levél Dessewffy Józsefnek, 1813. április 21.
5. Levél Kölcsy Ferencnek, 1813. június 3.
6. Levél Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.
7. A *Törédékek* I. lejegyzési szakaszába tartozik, amelynek keletkezését 1814-re tehetjük.
8. Az *Erdélyi Múzeum* 1815. évi IV. füzete 1816 márciusának első felében jelenhetett meg, mert Döbrentei Gábor 1816. április 8-án azt írta Kazinczynak, hogy három hete van a kezében ez a lapszám (3180. sz.). Kazinczy április 29-én kapta meg (3202. sz.). A közlés forrása az 1813-as levél lehetett (6. forrás).
9. *Lyrái költsékek III.*, 1828 körül.
10. *Lyrái költsékek IV.*, 1828 körül.
11. *Lyrái darabok*, 1828 körül.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az epigramma április 6-án készült, szövege nem változott a későbbiekben sem. Megjelent az Erdélyi Muzéum 1815-ös kötetében, szerepel több pályvégi összeírásban is (a legutolsó nagy gyűjteménynek csak a címlistájában, kézírata ott nem maradt fenn).

Magyarázatok

Az epigrammában előforduló mitológiai női nevek (Europé, Léda, Szemelé, Ió) Zeusz főisten egyes hódításaira utalnak, melyek különböző alakváltozatokban történtek (bika, hattyú, ember, felhő).

201. SZÖVEGIDENTITÁS

Venus Callipygos

1813. április 6.

1.	–	MTAK K 635/II., 73b.	Autográf tisztázat.	Rájegyzés.	1813	Aa	–
2.	Venusz Kallipygosz.	MTAK K 622., 128b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Epigrammacsomó maradványlapjai.</i>)	1813	Ab	–
3.	Bey der Statue der Callipygos.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 115., 176. és 303. darab, a vers: 303.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Rumy Károly Györgynek, 1813. április 17.</i>)	1813	Ab	308.
4.	Venusz Kallipygos.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 119., III/24. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Helmecczy Mihálynak, 1813. április 21.</i>)	1813	Ab	311.
5.	Venus Kallipygos.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 32., 88. darab, 12a–13b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek, 1813. április 21.</i>)	1813	Ab	315.
6.	Venus Callipigos. (Szépfarú Venus.)	KazLev. X. 386–388. és XI. 5–6., a vers: 6.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (<i>Sipos Pálnak, 1813. május 25.</i>)	1813	Ab	321.
7.	Venus Callipygós.	R Gy, Szemere Tár IV., 159–164., a vers: 163.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kölcsey Ferencnek, 1813. június 3.</i>)	1813	Ab	323.
8.	Venus Callipygos. (Szép farú.)	KazLev. X. 453–458., a vers: 456.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (<i>Pápay Sámuelnek, 1813. július 2.</i>)	1813	Ab	331.
9.	Szépfaru (καλλιπυγος) Vénusz	EPHK 1907., 170–172.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (<i>Teleki Józsefnek, 1813. július 26.</i>)	1813	Ab	356.
10.	Vénusz Kallipygós.	MTAK K 622., 177b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Töredékek.</i>)	1813/ 1814	Ab	1067.
11.	Venusz Kallipygosz.	Erdélyi Muzéum, 1815., IV. 38.	Folyóirat- közlés.		1815	Ab	767.

12.	Venus Callipygos.	MTAK K 622., 15b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák I.</i>)	1822 körül	Ab	–
13.	Venus Callipygos.	MTAK K 622., 26b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák II.</i>)	1826– 1828	Ab	–
14.	Venus Callipygos.	MTAK K 642., 28a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrai és vegyes költemények.</i>)	1830– 1831	Ab	1116.

Megjelenések

3. KazLev. X. 314–326., a verset tartalmazó lap hiányára lábjegyzet utal (316., 2416. sz.).
4. KazLev. X. 330–334., a vers: 332. (2419. sz.).
5. KazLev. X. 335–338., a vers: 336. (2420. sz.).
6. Váczy János önálló levelekként közölte a két levélrészletet (2442. és 2494. sz.), a lipcsei kiadás alapján (Lipcse, 1846., 47–51. és 61–63., a vers: 62–63.). E kiadás számtalan hibát tartalmaz, bizonyára a nem magyar anyanyelvű szedő miatt (a központosítás és ékezés zavarai, értelemzavaró szócserek, egybe- és különírások). A hibás szöveget Váczy János javítva adta, kiadásunkban ezt veszszük alapul.
7. KazLev. X. 399–403., a vers: 402. (2449. sz.); KölcsényLev. I. 182–187., a vers: 186.
8. A Zádor Gyula birtokában volt kézirat, melyből Váczy János közölte a 2473. sz. levelet, ma már nem lelhető fel.
9. KazLev. XXII. 297–301., a vers: 300. (5531. sz.).
14. Gergy, 1998., 94.
- Bajza–Toldy, 1836., 84.; Abafi, 1879., I. 59., a 2–14. forrásokkal egyeznek meg, de az Abafi-kiadás egy sehol nem szereplő szóalakot is tartalmaz.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Az első forrásban a jelen vers és másik két epigramma közös dátuma: „6. Apr. 1813.”, a 13. forrásban a cím mellett e versnél ugyanez a dátum szerepel, s megerősíti ezt egy címlista is (MTAK K 622., 169b; l. a Függelék 6. darabját).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 14 forrás 14 szövegállapotot őrzött meg, ezek szövegükben az 1. forrást kivéve teljesen azonosak, két levélben a cím mellett a második szót magyarázó 'szép farú' alcím is szerepel, egy további helyen a szó görög betűkkel. Az 1. forrás második sorában van kisebb mondat szerkezeti eltérés, mely alapján alváltozatot különítünk el.

1. forrás	's nagy Jupiter engedd / Hármassá válni nékem is egyszer az éjt.
a többi	's nagy Júpiter, engedd, / Váljon hármassá nékem is egyszer az éj!

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A forrás április 6-i megszületése és az új változat április 17-i első felbukkanása közé tehető. Mivel egy levél üresen maradt oldalára sebtében lejegyzett tisztázatról van szó (mindhárom aznapi epigramma esetében), valamint a többitől eltérő egyedi megoldást tartalmaz, közvetlenül megszületése utánra tesszük (a forrásról részletesen l. a *Madonna* jegyzetét, 202. szövegidentitás).

2. *Epigrammacsomó maradványlapjai*. A rájegyzés április 17. és 21. közöttre tehető, legvalószínűbben 17-re (l. erről részletesen ugyancsak a *Madonna* jegyzetét).

3. Levél Rummy Károly Györgynek, 1813. április 17. (l. a *Madonna* vonatkozó jegyzetét, 202. szövegidentitás).

4. Levél Helmecczy Mihálynak, 1813. április 21.

5. Levél Desseffy Józsefnek, 1813. április 21.

6. Levél Sipos Pálnak, 1813. május 25. A levélegység bizonyítását l. a *Laokoon* jegyzetében (199. szövegidentitás).

7. Levél Kölcsy Ferencnek, 1813. június 3.

8. Levél Pápay Sámuelnek, 1813. július 2.

9. Teleki Józsefnek, 1813. július 26.

10. A *Töredékek* I. lejegyzési szakaszába tartozik, amelynek keletkezését 1814-re tehetjük.

11. Az *Erdélyi Múzeum* 1815. évi IV. füzeté 1816 márciusának első felében jelenhetett meg, mert Döbrentei Gábor 1816. április 8-án azt írta Kazinczynak, hogy három hete van a kezében ez a lapszám (3180. sz.). Kazinczy ezt április 29-én kapta meg (3202. sz.). A közlés forrását nem ismerjük.

12. *Görögös epigrammák I.*, 1822 körül.

13. *Görögös epigrammák I.*, 1826–1828.

14. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az epigramma 1813. április 6-án készült két másik verssel együtt, első lejegyzése (Aa) még némileg eltér a mintegy tíz nappal későbbi módosított kidolgozástól (Ab), amely aztán már nem változik a későbbiekben, így jelenik meg az *Erdélyi Múzeum* 1814-es közlésében, s így kerül bele a pályavégi összeírásokba is.

Magyarázatok

A kora hellenisztikus szobor másolatát Kazinczy, mint levélkommentárjaiban írja, Bécsben látta (vö. bővebben Csatkai, 1983., 128.). A Rumynak írott levélben a vers után annak német próza-fordítása található, majd az a kommentár németül, amelyet többi levelében is a vershez fűz. A vers címe itt: *Callipygos szobra mellett*.

Váljon hármassá nékem is egyszer az éj: utalás Alkméné történetére, akit Zeusz a férj, Amphi-rüön alakjában látogatott meg annak távolléte idején, s az éjszaka a parancsára három éj hosszúságú lett, akkor fogant Héraklész (az utalás feltűnik még a 247. szövegidentításban is).

202. SZÖVEGIDENTITÁS Madonna, Carlo Dolcétól 1813. április 16.

1.	Madonna. a' Bétsi Galeriában, Carlo Dolcétól.	MTAK K 635/II., 73b.	Autográf tisztázat.	Rájegyzés.	1813	A	–
2/1.	Madonna. Carlo Dolcsetől, a' Bécsi Belv.	MTAK K 622., 128b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Epigrammacsomó maradványlapjai.</i>)	1813	A	–
2/2.			Utólagos javítás.		1813	B	
2/3.			Utólagos javítás.		1813	C	
3.	Madonna. Gemalt von Carlo Dolce.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 115., 176. és 303. darab, a vers: 303.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Rumy Károly Györgynek, 1813. április 17.</i>)	1813	A	309.

4.	Madonna, Carlo Dolcétól; a' Bécsi Belvederben, 's ennek mása nálam.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 119., III/24. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Helmeczy Mihálynak, 1813. április 21.</i>)	1813	B	313.
5.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 32., 88. darab, 12a–13b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek, 1813. április 21.</i>)	1813	B	317.
6.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 5., VIII. darab, 12a–13b, a vers: 13b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Vida Lászlónak, 1813. április 25.</i>)	1813	B	319.
7.	–	RGy, Szemere Tár IV., 159–164., a vers: 164.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kölcsey Ferencnek, 1813. június 3.</i>)	1813	C	325.
8.	Madonna. Carlo Dolcsétól, a' Bécsi Belvederben, 's nálam igen jó Copiában.	KazLev. X. 453–458., a vers: 456.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (<i>Pápay Sámuelnek, 1813. július 2.</i>)	1813	C	330.
9.	Madonna, Carlo Dolcsétól a' Bécsi Csász. Kir. Galleriában.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 31. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.</i>)	1813	C	345.
10.	Madonna, Carlo Dolcsétól a' Bécsi Csász. Kir. Galleriában.	Erdélyi Múzeum, 1814., I. 70.	Folyóirat-közlés.		1813/ 1814	C	756.
11.	Carlo Dolce' Madónnájára.	MTAK K 622., 18a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák I.</i>)	1822 körül	C	–
12.	Madonna, Carlo Dolcétól.	MTAK K 622., 24b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák II.</i>)	1826–1828	C	–
13.	Madonna. Carlo Dolcétól.	MTAK K 642., 27a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények.</i>)	1830–1831	C	1115.

Megjelenések

3. KazLev. X. 314–326., a verset tartalmazó lap hiányára lábjegyzet utal (316., 2416. sz.).
4. KazLev. X. 330–334., a vers csak első sorával (2419. sz.).
5. KazLev. X. 335–338., a vers: 336. (2420. sz.).
6. KazLev. X. 338–340., a vers csak első sorával (2421. sz.).
7. KazLev. X. 399–403., a vers: 403. (2449. sz.); KölcseyLev. I. 182–187., a vers: 186.
8. A Zádor Gyula birtokában volt kézirat, melyből Váczy János közölte a 2473. sz. levelet, ma már nem lelhető fel.
9. KazLev. X. 476–481., a vers: 479. (2479. sz.).
13. Gergye, 1998., 95.

Abafi Lajos a 8–13. források szövegét adja *Dolce Madonnája* címmel (Abafi, 1879., I. 60.), ahogy az a *Handbuch*ban és a Bajza–Toldy-kiadásban is szerepel (*Handbuch*, 1828., 34.; Bajza–Toldy, 1836., 85.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Az első forrás pontos dátumot ad meg: 1813. április 16. Egy címlistában ez olvasható: „Madonna. – ugyan-ott”, ami visszautal a *Venus Kallipygos* előtt álló keletkezésére: „Er-Semly. 1813. Apr. 6d.” Az időpont helye tehát üresen maradt, s csak a hely egyezésére történik utalás, így a feljegyzés az emlékezés bizonytalanságát mutatja (a lista nem lehet 1827 végénél előbbi). A korabeli adatokból kiindulva a bizonytalanság elosztható. Helmeccyvel 1813. április 21-én azt közli Kazinczy, hogy ötödnapja ért haza Érsemjénből Széphalomra, Vida Lászlónak pedig a hazaérkezés április 16-i dátumát is megemlíti. Ez a dátum egybehangzik a Helmeccy-levélben e vers mellett álló kommentárral: „Ezt épen Helmeccy mellett Géres vagy inkább Perbenyik és Leányvár közt írtam”, a nevezett helyek nincsenek messze lakhelyétől a Semjénből Széphalomra vezető úton, tehát ha 16-án ért haza, akkor ezen a napon kellett e településeken is átutaznia.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 13 forrás 15 szövegállapotot őrzött meg, mert a 2. forráson utólagos javítások találhatók, melyek két alakulási fázist reprezentálnak. A cím eléggé egybehangzó variációi mellett a szövegben három helyen mutatkozik eltérés:

sor	szöveghely	forrás
1.	csendes isteni	1., 2/1–2., 3–6. 2/3., 7–13.
3.	Isteni 's emberi Szűz, e' kép látatja, mi voltál; Bús anya, mennyei Szűz, e' kép látatja mi voltál: mutatja	1., 2/1–2., 3–6. 2/3., 8–13. 7.
4.	Fessen kín nélkül Dolce, 's mutatja, mi vagy. Vidúl-j-fel 's e' kép fogja mutatni mi vagy.	1., 2/1., 3. 2/2–3., 4–13.

Megállapítható, hogy az 1., a 3. forrás és a 2. forrás eredeti lejegyzése (2/1.) teljesen azonos, a 4–6. források az utolsó sor kivételével ezzel egyeznek meg. Ebből az következik, hogy a módosítás két lépcsőben történt, előbb a 4. sorbeli javítás (2/2.), majd az 1. és 3. sorok korrekciója (2/3.) valósult meg, kis ingadozással, amit a 7. forrás egyszónyi eltérése jelez. Hogy az átírás két fázisban történt, levelek is bizonyítják. Kazinczy Dessewffy Józseffel május 16-i levele végén (a lap legaljára pótlólag beszorítva) közli a vers új variánsát: „Bús anya, mennyei Szűz, e' kép látatja, mi voltál: Vidúl-j-fel etc. etc.” (KazLev. X. 375., 2435. sz.), Helmeccynek pedig magyarázatot is fűz ugyanehhez: „A' Bús *anya* azért szükséges, hogy ellenkezésben légyen a' *Vidúl-j-fellel*. etc.” (2419. sz.; l. erről még a forrás keletkezésénél mondottakat). E levelekben tehát csak a 3. sor megoldását írja meg újként, a 4. sort az első szó után csak *stb.* jelzi, s ahhoz képest indokolja a 3. sorbeli korrekciót, vagyis a 4. sor ekkor már nem volt új. Az 1. sorban pedig az 'isteni' jelző nemigen kerülhetett a 'csendes' helyére, csak miután már törölte azt a 3. sor éléről, hogy elkerülje a szóismétlést, vagyis a két változtatás összefügghet.

Mindezek alapján három szövegváltozatot különítünk el: 1., 2/1., 3: A; 2/2., 4–6.: B; 2/3., 7–13.: C (a 7. forrás egyszónyi eltérését a többitől nem tekintjük alváltozatnak). Hogy a 2. forráson is két lépésben történt-e a javítás vagy a második javítás alkalmával vezette át az első is, esetleg utólag mindkettőt, az írásképp alapján nem tudjuk teljes egyértelműséggel eldönteni, így az itteni 2. és 3. fázis elkülönítése és szövegváltozathoz sorolása az alakulástörténet tényeiből adódó következtetés.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A kézirat tisztázatlanul, s ugyanott található, mint az 1813. április 6-án keletkezett másik három epigramma, egy levél üresen maradt utolsó oldalán, a vízszintes középhajítás alatt (a másik három epigramma tisztázata a másik lapfélen van, ha a lapot kihajtjuk, fejfel lefelé), az utolsó sor

mellett keltezés (16. Apr. 1813.). A kézirat keletkezési körülményeinek megítéléséhez három támpontunk van, a levél, az aktuális események és a szövegállapotok sorrendje.

– A levelet Wass Sámuelné írta Cserey Farkashoz 1812. január 25-én, a grófné korábban Kazinczyt kérte, hogy segítsen megfelelő nevelőt szerezni, ebben s majd férje halála után az emlékműállításban Cserey volt a közvetítő (1962., 1997., 2007., 2020., 2245., 2253., 2258. sz.). Arra nézve nem találtunk adatot, hogy ezt a levelet mikor kapta meg Kazinczy, de mint Csereyhez szóló episztolája bizonyítja, kéziratgyűjtő szenvedélye miatt számos alkalommal kapott különféle autographumokat, és Cserey volt az egyik leggyakoribb ajándékozó, így nem meglepő, hogy Kazinczy birtokában volt a levél. Az, hogy ennek üresen maradt oldalára jegyzett verset, arra utal, hogy éppen ez volt kezénél, nem jegyzőfüzetei vagy valamilyen más papír; az ilyen típusú feljegyzéseket a későbbi letisztázások alkalmával általában megsemmisítette, itt nyilván a levél megőrzése miatt maradt meg.

– Mindez egybevág azzal, hogy a dátumok által jelzett időben nem otthon, Széphalmon, hanem Érsemjénben tartózkodott (hogy a levél miért volt vele, nem tudjuk), ahol a birtokok anyja halála utáni elosztását végezték testvéreivel (március 21-én érkezett ide, haza pedig április 16-án, l. KazLev. X. 297. és 339.; 2410. és 2421. sz.). A levél hátlapján a három epigramma alatt található még egy feljegyzés is, ami éppen ezzel, konkrétan itt malmok és szőlők Ferenc, Dienes, József és Miklós közötti elosztásával kapcsolatos számításokat tartalmaz.

– A szövegállapotok sorrendje két esetben releváns. Az április 6-i dátumú, utóbb *Venusz Kallipygosz* címen szereplő epigramma itteni változata az egyetlen eltérő az összes többi forrás között, s noha elvileg nem zárható ki, hogy az alakulástörténet későbbi kiágazásaként értelmezzük, a logikus mégis az, hogy első változatnak, vagyis egyidejű lejegyzésnek tekintjük. Ezt erősíti meg a másik vers, a jelen epigramma, amely esetében bizonyosan az első változatot őrizte meg ez a forrás, hiszen ugyanez olvasható a Rumyhoz írott április 17-i levélben is, aztán 21-én már módosított szöveget küldött Helmecczynek és Dessewffynek. Az első változat tehát a jelen vers esetében 21-én már bizonyosan nem volt érvényben, a *Venusz Kallipygosz* esetében pedig már április 17-én.

Az ismertetett adatok alapján a keletkezés körülményeit így rekonstruáljuk: az epigrammákat közvetlenül megszületésük (valószínűleg fejben való megfogalmazásuk) után, még Érsemjénben, illetve majd hazafelé útközben (feltehetően egy megállás alkalmával) tisztázta le Kazinczy sebtiben az éppen nála lévő levél üres oldalára, jelen forrásunkra. Ez azt is jelenti, hogy a forrás és a szövegidentitás megszületését egy napra tesszük.

2. *Epigrammacsomó maradványlapjai*. A jelen utólag javított tisztázat egy két lapból álló kézirategység része (l. erről részletesen a szövegcsoport jegyzetét). A két lap önálló, ezért közöttük sorrendi következtetések nem adódnak. A második lapon eredetileg a *Laokoon* című vers állt, s ennek hátoldalára került, egymás alá az a másik három epigramma, melyek április 6-án, illetve 16-án keletkeztek, s amelyek együtt szerepelnek az 1. forráson is. A keletkezéssel kapcsolatosan a szövegek lapon való elhelyezkedése, a szövegállapotok összevetése és a korabeli levelekkel való megfeleltetés alapján tudunk megállapításokat tenni:

– Először a *Laokoon* eredeti lejegyzése kerülhetett a lapra, majd a hátoldali három epigramma, sorban egymás után, tehát a *Madonna* eredeti lejegyzése (2/1.) a *Venusz Kallipygosz* után. Ez utóbbi itt már a második kidolgozásában szerepel, így az egységes lejegyzésű lap egésze az 1. forrás utánra tehető, mert ott még az első kidolgozás található. A *Madonnára* nézve ez azért fontos, mert a két forrás szövegállapota e vers esetében azonos, sorrendjük viszont így mégsem kérdéses.

– A *Madonna* első kidolgozása a vers április 16-i megszületését követően legfeljebb április 21-ig volt érvényben, mert ekkor már javított negyedik sorral küldte Kazinczy a verset Helmecczynek és Dessewffynek (a korrekció maga persze történhetett a megelőző napokban is). Az első szövegállapotot reprezentáló három forrás közül az 1. és 2/1. sorrendje a fentebb mondottak szerint egyértelmű, a 2/1. és a 3. forrás (azaz a Rumynak írott április 17-i levél) sorrendjéről azonban adatok hiányában nem tudunk pontosat mondani, így a jelen kézirat eredeti lejegyzése akár a levél megírása után is készülhetett. A források sorrendi besorolásában egy hangsúlyozottan feltételes logikát érvényesítettünk: a Semjénben és a hazaúton sebtében, egy levél hátoldalára készült lejegyzést (1.) otthon rendezett formában letisztázta (2.), s mielőtt április 17-én továbbindult Kázmérba felesége

után, hogy a másnap kezdődő húsvétot együtt töltsék, még gyorsan elküldte levélben a verseket Rumynak. Hogy valóban így történt-e, nem tudjuk.

– Az első és a harmadik sor új kidolgozása (2/3.) április 25. utánra tehető, mert az e napon írott Vida-levélnél (6. forrás) még az eredeti verzió található. A harmadik sor utólagos javítása legkésőbb május 16-ig meg kellett történnie, ekkori ugyanis a Dessewffynek küldött új variáns (a másik levél, melyben ez szerepel, nem ad megbízható keltezési támpontot, l. a negyedik forrás, a Helmeccy-levél keletkezéséről mondottakat). Az első sorbeli szócsere a jelen kéziratban kívül először a 7. forrásban, a Kölcsénynek írott június 3-i levélben tűnik fel, tehát ekkorra történt meg teljes bizonyossággal, de a 3. sorbeli korrekcióval való (fentebb kifejtett) összefüggése miatt ezeket egyidejűnek véljük. Végül az egész vers ferde vonalakkal át lett húzva, aminek pontos okát nem ismerjük. Az így dátumokhoz köthető alakulástörténeti stációk azonban nem biztos, hogy közvetlenül vonatkozathatók a 2. forrás utólagos javításaira, mert mint említettük, azok akár átvezetésjellegűek is lehetnek, s ebben az esetben nem feleltethetők meg a javítások levelekben való feltűnésének dátumaival.

3. Levél Rummy Károly Györgynek, 1813. április 17. Váczy János a verset tartalmazó mellékletre való levélbeli utalásnál, amely három jól sikerült epigramma mellékletként való közlését ígéri, lábjegyzetben jelzi: „Nincs a levél mellett.” (KazLev. X. 316.; az utalás kötetünkben a 306. oldalon.) A levél mellett valóban nincs, de a levelek kéziratossága megállapítható. A 303. darab ugyanolyan minőségű, keskenyebb lap, mint a levélé, az írásképe azonos, rajta idegen kézzel bejegyzések (pl. a vers 3. sorának variánsa és az *Erdélyi Múzeum* közlésére való utalás), a kéziratári jelzés (303.) vörösbarna ceruzával a hátoldalon, mert a lap fordítva van a kötetbe kötve, tehát önálló lap volt. A lap az április 6-i és 16-i epigrammák közül hármat tartalmaz (a *Heliodorához* hiányzik innen), azokat, amelyeket ekkori leveleiben is küldözgetett Kazinczy, ugyanolyan latin, német fordítással és kommentárral. A teljesen egybevágó adatok alapján e lapot nagy biztonsággal azonosíthatjuk e Rummyhoz szóló levél mellékleteként. Az már korántsem ilyen egyértelmű, hogy a Váczy János által közölt levéltest egésze egybetartozott: a tényleges levél bizonyosan a versekre utaló bekezdéssel ér véget a kéziratban (a kiadásban: 314–316.), ezt követően a kéziratosságot 177–181. darabjai következnek (a kiadásban: 316–326.), különféle szövegek néhol töredékes másolatai. További vizsgálat tárgya kell legyen ezek státusa.

4. Levél Helmeccy Mihálynak, 1813. április 21. Váczy János közlése nem reflektál egy ellentmondásra, amely az általa egységesnek tekintett levéltesten belül éppen e vers kapcsán áll fenn (s amely ennek helytakarékos közléséből valójában nem is látszik, mert csak az első sor szerepel itt). A levélkéziratban az epigrammák között negyedikként szereplő vers 3. sora itt az első megszövegezésben van meg („Isteni ’s emberi Szűz”), mellé jegyezve a Váczy János közlésében önálló bekezdésként szereplő, már idézett mondat arról, hogy Helmeccy környékén készült a vers. A levél legvégén viszont ez olvasható Váczy János közlésében: „A’ Madonnára írt Epigramma’ második hexameteré így van most”, s itt jön az új kidolgozás a fentebb idézett magyarázattal. Ha „így van most”, akkor miért nem így van a levélben korábban (ha tényleg egységes és egy napon keletkezett levélről van szó, ahogy a közlésből látszik)? További ellentmondást jelent a Vidához április 25-én írott levél, amelyben szintén még a módosítás előtti verzió szerepel: április 21-én az epigrammának csak az eredeti lejegyzését írhatta meg Kazinczy Helmeccynek, a módosítást nem, mert ha ez meglelt volna már 21-én, akkor bizonyosan nem (vagy nem csak) a régi verziót közli Vidával 25-én.

Úgy véljük, a problémát a levelegység meghatározása okozza. Az akadémiai hagyatékban a Helmeccyhez írott levelek sorában 24. sorszámot viselő kézirat két lapból áll, megszólítással, keltezéssel kezdődik, s a negyedik oldal alján elköszönéssel zárul. A Váczy János által az „Élj szerencsésen, édes barátom.” – záróformula után folytatólagosan közölt rész számozatlan önálló lapon, a 24. sorszámú levél előtt áll, egyoldalnyi terjedelemben, vagyis fizikailag nem köthető egyértelműen a 24. számú levélhez (az előtte állóhoz való tartozás a dátumok alapján kizárható). Ennek a lapnak a hátoldalán, a negyedrét hajtás szerinti jobb alsó negyedben szerepel a jelen epigramma új variánsára vonatkozó közlés, amely Váczy Jánosnál folytatólagos szövegként szerepel.

Az egy lapos pótláson lévő szöveg így kezdődik: „Ide tészem-le a’ Cserei Miklóstól vett levél’ egykikielét”, s itt következik Cserei 1813. április 18-i levelének első bekezdése Kazinczy pontos másolatában (KazLev. X. 327. és 334., itt csak utalás az egybeesésre). A lap alján lévő utolsó

bekezdés ismét Kazinczy szövege: „Én Cserei Miklóst mindennap várom magamhoz. Kassára szándékozik. Ha osztályunk nem tartóztatna, bekísérném. Ismérd lelkét e' levélből. Erdélynek ő a' Pipsz-Desöffyje mikor a Diétán szólni kell.” Cserey Miklós azonban csak április 26-i levelében közölte Kazinczyval, hogy Kassára menet meglátogatni tervezi: „én hólnap után Kassára szándékozik indulni, 's ki kerülök útonból hogy Téged felkereshesselek” (KazLev. X. 346., 2424. sz.). Beszámítva a Tihórol küldött levél Széphalomra érkezésének idejét is, az egyapos pótlás utolsó bekezdése nemigen íródhatott április legutolsó napjai előtt, így a hátoldalára pótlólag jegyzett új versvariáns sem, továbbá e lap nem lehetett szerves része az április 21-i levélnek. Két eset lehetséges: 1. az április 21-i levelet valamilyen okból nem küldte el Kazinczy, s ehhez csatolta pótlólag a lapot (ez ellen szól, hogy az ilyen eseteket új dátummal és szövegszerűen is jelezni szokta, ami itt most nem található, s az eredeti levél megírásától eltelt idő is hosszúnak tűnik, legalább egy hét, tíz napról van szó, ilyen sokáig nem szokta fektetni leveleit); 2. egy másik, ma nem ismert levél melléklete volt ez a lap (ez ellen az szól, hogy nem tudunk szóba jöhető másik levélről). Filológiai megalapozott állítás igazából nem fogalmazható meg, a közlésben más levél hiányában az április 21-i levélhez csatoljuk e pótlást, jelezvén a bizonytalanságot.

Keletkezésének idejét, mint említettük, nemigen tehetjük április végénél, május elejénél korábbra, de sokkal későbbre sem, hiszen Cserey közeli látogatásáról van benne szó, Dessewffy emlegetésének is aktuális vonatkozása van (annak április 23-án a megyegyűlésen elmondott beszédére utalhat, melyről Kazinczy több ekkori levelében áradozva szólt), s Cserey április 18-i levelének idézése ugyancsak ekkortájt volt időszerű, valamint Dessewffyvel is május 16-án közölte a jelen vers variánsát, ugyanúgy, ahogy itt olvashatjuk, s nem a június 3-án Kölcsénynek írott szócserével.

5. Levél Dessewffy Józsefnek, 1813. április 21.

6. Levél Vida Lászlónak, 1813. április 25.

7. Levél Kölcsény Ferencnek, 1813. június 3.

8. Levél Pápay Sámuelnek, 1813. július 2.

9. Levél Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.

10. Az *Erdélyi Múzeum* 1814. évi I. számában jelent meg, a kiadott szöveg forrása a Döbrentei-levélben küldött kidolgozás lehetett (9. forrás). A szám 1814 tavaszán jelent meg (2653. sz.).

11. *Görögös epigrammák I.*, 1822 körül.

12. *Görögös epigrammák II.*, 1826–1828.

13. *Lyrar és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az epigramma 1813. április 16-án a Széphalom felé vezető úton készült, az első változat (A) legfeljebb öt napig, április 21-ig volt érvényben. A második változat (B) datáltan először április 21-én tűnik fel egy levélben (noha az előző napokban is történhetett a korrekció), s április 25-én még érvényben volt. A harmadik változat (C) április 25. után készülhetett csak el, de nem később mint május 16., amint azt ugyancsak levelek bizonyítják. A szövegalkotás tehát egy hónap alatt lezajlott, ezt követően már semmi változás nem történt, így jelent meg a vers az *Erdélyi Múzeumban* 1814-ben, s így került bele a pályavégi összeírásokba is.

Magyarázatok

Carlo Dolce (1616–1686) olasz festő nevezett képét Kazinczy, mint maga mondja, a bécsi Belvédérben látta, s másolatban is megvolt neki. A Rumynak írott levélben a vers után annak német próza fordítása található, a vers címe itt: *Madonna. Carlo Dolce festménye*.

203. SZÖVEGIDENTITÁS
A' Titoktartó/A' Boldogított
1813. június 11.

1.	–	MTAK M. Nyelvtud. 4r. 42/II., 113a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	?1813/?	Aa	999.
2.	–	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 198a–200b, a vers: 199b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak, 1813. július 12.</i>)	1813	Ab	354.
3.	–	MTAK K 622., 177b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Töredékek.</i>)	1813/1814	Ab	1069.
4.	A' Titoktartó.	MTAK K 642., 229b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Fordításcsomó I.</i>)	1821 körül	Ba	–
5.	A' Boldogított.	MTAK K 642., 207a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Fordításcsomó II.</i>)	1828–1830	Bb	1237.
6.	A' Boldogított.	Aurora, 1831., 217.	Évkönyvrészlet.		1830/1831	Bb	806.

Megjelenések

2. KazLev. X. 484–489., a vers: 485. (2481.).

Abafi, 1879., II. 101., A' *boldog szerető* címmel, valamelyik kései forrás alapján.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kis Jánosnak 1813. július 12-én, mikor küldi a verset, ezt írja: „Minap ezt fordítám.” Az 1. és a 3. forrásban egybehangzóan szerepel a keletkezés pontos ideje, s ezt megerősíti egy verslista is: „En szeretek szeretetve v. 1813. Jún. 11d.” (MTAK K 622., 169b; l. a Függelék 6. darabját.) (Váczy János vagylagosan adja meg az évet: 1810 vagy 1813, forrást nem közöl; 1810-re utaló adatot nem találtunk, talán a 3. forrásban szereplő évszámot olvashatta félre, mert ott az utolsó számjegy kon-túrja nem éles.)

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 6 forrás 6 szövegállapotot őrzött meg, közülük csak az első mutat eltérést, az első szavakban: 'Kedvellek, kedvvelve vagyok' áll itt a többi 'Én szeretek, szeretetve vagyok' megoldása helyett. Jelentősebbnek ítéljük a cím különbségeit: az első három forrásban nincs cím, a másik háromban van, kétféle. A főváltozatot a cím megléte, illetve hiánya alapján képezzük meg, az alváltozatokat az első esetben a szövegszerű eltérés, a második esetben a címváltozatok jelölik ki (1.: Aa; 2–3.: Ab; 4.: Ba; 5–6.: Bb).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A szöveg közvetlen, keletkezési szempontból bizonyosan releváns környezetét az adott *Pandekta*-lapon (113ab) elhelyezkedő szövegek jelentik (s érintkezik ezzel szövegszerű egyezés miatt a 116a–120b lapok eredeti számozással ellátott fogásának anyaga, különösen a 117ab lap). A 113a lapon egymástól vonalakkal elválasztva görög–német–latin kijegyzések vannak, közöttük az egyetlen magyar nyelvű vers a jelen epigramma. A szövegállapotok sorrendje alapján ez az egyetlen eltérő az összes között, s ez logikailag arra enged következtetni, hogy ez volt az első megszövegezés (de természetesen nem zárható ki annak lehetősége sem, hogy a későbbiekben történt ez a

módosítás, ami után azonban Kazinczy visszatért az eredetihez). A Pandekta-lap archiválási jellege ugyancsak abba az irányba mutat, hogy mint szokta, egy első fogalmazványt tisztázott le (de ez sem bizonyítható egyértelműen). Más információk azonban nem lévén, kénytelenek vagyunk e hipotézis alapján besorolni a jelen forrást az alakulástörténet rendjébe, ezért teszünk a szövegállapot évszáma elé kérdőjelet (?1813).

Magának a forrásnak a keletkezési ideje, bár több támpontunk is van, még ennyi bizonyossággal sem határozható meg. Támpontjainkat a lapon található kijegyzésekből nyerjük. A görög versek latin fordításai után négyszer szerepel a *Petr. Francius* forrásmegjelölés, ami Pieter de Frans *Petri Francii Poëmata* című 1682-ben Amszterdamban megjelent kötetére utal. Ezt a kötetet 1813. március 6-i leveléhez mellékelten Vályi Nagy Ferenc küldte Kazinczynak kölcsönbe (KazLev. X. 287., 2403. sz.), tehát a versek innen való kijegyzése ezutáni lehet. Ezzel függhet össze az is, hogy ugyanennek a görög versnek a 117b oldalon található kijegyzésénél csak Herder ugyanazon német fordítása található meg, ami a 113a oldalon is, a latin viszont nem. A március 6-i időpont azonban csak a görög antológiából való fordítások tervére nézve releváns, a jelen epigramma itteni lejegyzésére nem annyira, lévén hogy az június 11-én keletkezett. A szóban forgó négy nyelvű kijegyzés fölött, a lap tetején viszont *Brútusz' utolsó szavai* címmel két görög sor és alatta forrásmegjelölés (*Dio Cassius L. XLIX.*) található, ami összekapcsolható Kazinczy Döbrentének írott 1813. október 4-i levelének e kérésével: „segítsen-ki azzal is hogy mondja-el, mely görög Iróban van Brútusnak ez a' halálakori szava Ω τλήμων ἀρετή, λόγος ἀρ εἰς! nem tudom tovább, de tudtam egykor.” (KazLev. XI. 76., 2527. sz.) A *Pandekták*-beli lejegyzés így nemigen készülhetett a levélbeli kérés előtt (vagy ha igen, akkor azt kell feltételezzük, hogy Kazinczy elfeledkezett róla). E levélbeli idézet apró eltéréssel megegyezik a Dessewffy Józsefhez írott 1809-es episztola idézetével, a *Pandekták* teljesebb szövege lényegében egyező a modern kiadás szövegével, a forrásmegjelölés némileg eltér a modern kiadás forrásjelzésétől: XLVII. könyv 49. fejezet (l. minderről a 94. szövegidentitás vonatkozó szöveghelyének jegyzetét). Döbrentei válasza nem maradt fenn, s nem is igen adhatott választ Kazinczy kérdésére, mert az *Erdélyi Levelek* 1816–1817 fordulóján készült első változata Buczy Emilnek tulajdonítja ezt az érdemet: „Kérdést tevék nála, nem mondhatná e meg, kinél áll az a' szó, melyet Brútusz monda Philippinél, midőn magát általverettet: Τλημων ἀρετη, stbb., 's Dio Cassiusznak XLII. Részére útasíta. 'S ez az útasítás nekem igen kedves; régen keresem azt, 's régen kerestetem társaimmal, 's reá nem akadhatánk.” (ErdLev., 2013., 202.) Ezek szerint a *Pandekták*-jegyzés sem lehet ez előtti, a zavart csak az eltérő forrásjelzés okozza: a *Pandektákban* L. XLIX., az útirajzban XLII. Rész áll, vagyis mégsem jelenthető ki, hogy egyértelmű kapcsolat van a kijegyzés és Buczy Emil említett közlése között. Ebből következően az sem állítható bizonyosan, hogy a *Pandekták* e csomója nem készülhetett korábban Kazinczy erdélyi útjánál.

2. Levél Kis Jánosnak, 1813. július 12.

3. A *Töredékek* I. lejegyzési szakaszába tartozik, amelynek keletkezését 1814-re tehetjük.

4. *Fordításcsomó I.*, 1821 körül.

5. *Fordításcsomó II.*, 1828–1830.

6. Az *Aurora* 1831. évi kötetét 1830 őszén készítették, decemberben jelent meg, Kazinczynak Bajza december 30-án küldte meg (5259., 5261. sz.). A kiadás alapjául szolgáló kéziratnak előbb Pesten kellett lennie, mint a Toldyhoz küldött gyűjteményes összeírásnak.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás 1813. június 11-én született, s ha mint feltételezzük, az 1. forrás valóban a legelső szövegállapotot őrizte meg, akkor az egy hónapig, a Kis Jánosnak való július 12-i elküldésig volt érvényben (A). A módosított szöveg először cím nélkül szerepelt, címet majd csak az 1820-as években kapott, két különbözőt. A véglegesnek tekinthető második címmel, változatlan szöveggel bekerült a pályavégi gyűjteményes összeírásba, s megjelent az *Aurora* 1831. évi kötetében (B).

Forrás

A Görög *Anthologia* egy szerző megnevezése nélküli darabjának fordítása, a *Pandekták*-kijegyzés megadja az eredeti görög szöveg mellett Petrus Francius latin (*Petri Francii Poëmata*, Amszterdam, 1682., 345.) és Herder német (*Herder's Sämmtliche Werke*, Tübingen, 1808., X. 43.) fordítását, az eredeti görög szerepel Petrus Franciusnál is.

204. SZÖVEGIDENTITÁS

Thucydidesz

1813. július 2. előtt

1.	Thucydidesz.	KazLev. X. 453–458., a vers csak első sorával.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (Pápay Sámuelnek, 1813. július 2.)	1813	–	326.
2.	Thucydidesz. Görögből.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 31. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.)	1813	A	341.
3.	Thucydidesz. Görögből.	Erdélyi Muzéum, 1814., I. 70.	Folyóirat-közlés.		1813/ 1814	A	753.
4.	Thucydidesz.	MTAK K 622., 128a.	Autográf tisztázat.	Rájegyzés. (<i>Epigrammacsomó maradványlapjai.</i>)	?	A	–

Megjelenések

1. Váczy János egy ma nem ismeretes, egykor Zádor Gyula birtokában volt eredeti kézirat alapján közölte a 2473. sz. levelet.

2. KazLev. X. 476–481., a vers: 478. (2479. sz.).

Abafi, 1879., II. 101., közlésének forrása a szövegállapotok egyezése miatt nem állapítható meg.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A szövegidentitás keletkezése más adat hiányában csak az első forráshoz viszonyítva adható meg: 1813. július 2. előtt. Ez az 'előtt' azonban nemigen lehet április 17–21. előtti időpont, de április 6. előtti semmiképpen (l. a 4. forrás keletkezéséről mondottakat).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 4 forrás 3 szövegállapotot őrzött meg, Váczy János közlésének forrása ma nem áll rendelkezésünkre, a kiadásban pedig csak az első sor szerepel. A három szövegállapot teljesen egyező.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Pápay Sámuelnek, 1813. július 2.

2. Levél Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.

3. Az Erdélyi Muzéum 1814. évi I. számában jelent meg, a kiadott szöveg forrása a Döbrentei-levelelben küldött kidolgozás lehetett (2. forrás). A szám 1814 tavaszán jelent meg (2653. sz.).

4. Rájegyzés a *Laokoon* című epigramma oldalán egy kétlapos összeírásban (*Epigrammacsomó maradványlapjai*), keletkezési idejét nem tudjuk meghatározni (l. részletesen a szövegcsoporthoz tartozó jegyzetét). Annyi bizonyos, hogy 1813. április 6. utáni, mert a *Laokoon* megszületését Kazinczy e napra datálta, s mivel a kéziratlap eredeti lejegyzésének (legalábbis hátoldalának) keletkezése leg-

nagyobb valószínűséggel április 17–21. közé tehető, ezeknél a napoknál sem igen tehetjük előbbre. A lejegyzés ezt követően akár hosszabb idő elteltével is történhetett, majd utóbb az egész vers át lett húzva.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az epigramma 1813. július 2. előtt készült, majd megjelent az *Erdélyi Muzéum* 1814-es első számában. A pályavégi gyűjteményekbe nem került bele.

Forrás

A 2. és a 3. forrás alcíme jelzi, hogy görögből készült fordításról van szó, de közelebbit erről nem közöl egyik forrás sem. Abafi Lajos a *Görög Anthologiából* készült fordításnak mondja jegyzetében (Abafi, 1879., II. 281.), s valóban itt lehet fellelni eredetijét, amiben Kazinczy egy korábbi levele is segít. Döbrentének 1808. március 23-án ezt írta: „Reám is illik, a mit Thucydidesre mond egy Anthologiai epigramma: εἰμι δε γὰρ παντεσσι βατος. Παιῦροι μ' ἀγασαντο.” (KazLev. V. 372., 1262. sz.) Ez az idézet abból az ismeretlen szerzőtől származó, *Görög Anthologiában* található epigrammából való, amely a *Thucydides* című epigramma eredetije, a fordítás azonban nem teljesen szövegű. A Kazinczy által használt kiadások (legalábbis amelyeket ismerünk) nem tartalmazzák, szövege modern kiadásban a következő (*The Greek Anthology, Volume III. Book 9.*, Loeb Classical Library 84, London, 1915., 324.; az azonosítást D. Tóth Judit végezte):

εἰς Θουκυδίδην

ὦ φίλος, εἰ σοφὸς εἶ, λάβε μ' ἐς χέρας· εἰ δέ γε πάμπαν
νῆϊς ἔφυς Μουσέων, ὄψιν ἅ μὴ νοήης.
εἰμὶ γὰρ οὐ πάντεσσι βατός· παῦροι δ' ἀγασαντο
Θουκυδίδην Ὀλόρου, Κεκροπίδην τὸ γένος.

Magyarázatok

Thukydidesz: Thuküdidész (i. e. 460 k. – 395 k.) görög történetíró.

205. SZÖVEGIDENTITÁS Canovának Psychejére, a' Lepével/Psyche/ Psyche a' Lepével. Canóvától 1813. július 2. előtt

1.	Canovának Psychejére. Déhmnél, Bécsben.	KazLev. X. 453–458., a vers csak első sorával.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (Pápay Sámuelnek, 1813. július 2.)	1813	–	327.
2.	Canovának Psychejére, a' Lepével.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 31. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.)	1813	Aa	346.
3.	–	MTAK K 622., 174a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Töredékek.)	1813/ 1814	–	1054.
4.	Canovának Psychejére, a' Lepével.	Erdélyi Muzéum, 1814., I. 70.	Folyóirat-kiadás.		1813/ 1814	Aa	757.

5.	Psyche.	MTAK K 622., 15b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák I.</i>)	1822 körül	Ab	–
6.	Psyche.	MTAK K 622., 26a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák II.</i>)	1826– 1828	Ab	–
7.	Psyche a' Lepével. Canóvától.	MTAK K 622., 90a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái darabok.</i>)	1828 körül	Ac	–
8.	Psyche, a' Lepével. Canóvától.	MTAK K 642., 26a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények.</i>)	1830– 1831	Ac	1114.

Megjelenések

1. Váczy János egy ma nem ismeretes, egykor Zádor Gyula birtokában volt eredeti kézirat alapján közölte a 2473. sz. levelet.

2. KazLev. X. 476–481., a vers: 479. (2479. sz.).

8. Gergye, 1998., 94.

A *Handbuch* és a Bajza–Toldy-kiadás *Canova' Psychejére, a' lepével* címmel közli, az előbbi az 5–6., az utóbbi a 7–8. források szövegével (*Handbuch*, 1828., 34.; Bajza–Toldy, 1836., 83.).

Abafi Lajos közlése a címben a 7–8. forrásokat, a harmadik sor változatában a 2., 4–6., a negyedik sor változatában pedig az 5–8. forrásokat követi (Abafi, 1879., I. 59.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A szövegidentitás keletkezése más adat hiányában csak az első forráshoz viszonyítva adható meg: 1813. július 2. előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 8 forrás 6 szövegállapotot őrzött meg, Váczy János közlésének forrása (1.) ma nem áll rendelkezésünkre, a kiadásban pedig csak az első sor szerepel. A 3. forrás cím nélküli töredék, éppen a másutt eltérést mutató szövegelemeket nem tartalmazza, s át is van húzva (töredékben maradt verskezdeményeket tartalmazó szövegcsoporthoz került, holott valójában versrészlet, talán ezért lett innen utólag törölve). Egy további töredék a vers utolsó szavaival („én legyek az”; MTAK K 622., 134b) *A' tusázó* eltépett fél lapjának hátoldalán található, ezt azonban nem vettük önálló forrásként figyelembe.

A forrásokban található két szövegszerű eltérés egyaránt csekély, a 3. sorban a 2., 4–6. forrásban 'húl' s 'gyúlong', míg a 7–8. forrásban 'gyúl s hullong' áll, valamint a 4. sorban a 2., 4. forrásban 'Lépj', az 5–8. forrásban pedig 'Kelj' szerepel. A címek részletességükben különböznek, a 2., 4., az 5–6. és a 7–8. egyezik meg egymással, a három megoldás között egyedül az 5–6. egyszavas címe nem ad információt az epigrammát illető szoborra nézve. Az eltérések csekély volta miatt csak alváltozatokat különítünk el, ezeket a teljesen egyező szövegállapotok alapján határozzuk meg: 2., 4: Aa; 5–6.: Ab; 7–8.: Ac.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Pápay Sámuelnek, 1813. július 2.

2. Levél Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.

3. A *Töredékek* I. lejegyzési szakaszába tartozik, amelynek keletkezését 1814-re tehetjük.

4. Az *Erdélyi Múzeum* 1814. évi I. számában jelent meg, a kiadott szöveg forrása a Döbrentei-levélben küldött kidolgozás lehetett (2. forrás). A szám 1814 tavaszán jelent meg (2653. sz.).

5. *Görögös epigrammák I.*, 1822 körül.

6. *Görögös epigrammák II.*, 1826–1828.

7. *Lyrái darabok*, 1828 körül.

8. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az epigramma 1813. július 2. előtt készült, majd megjelent az *Erdélyi Múzeum* 1814-es első számában. A pályavégi gyűjtemények ugyancsak tartalmazzák, csekély módosításokkal.

Magyarázatok

Antonio Canova (1757–1822) nevezett Psyche-szobrát Bécsben látta Kazinczy, Miller-Dehm galériájában (PEml., 2009., 290.), s ismerte metszetváltozatait is (vö. Csatai, 1983., 101.; Fried, 1996., 109.), felhasználta a *Szép Literatura* kilencedik kötetének metszeteként is (a metszet megtalálható a hagyatékban, feljegyzések kíséretében, MTAK K 630., 70a).

Psyche: Ámor szerelmese.

Küprisz/Cyprisz: Küprisz, azaz Aphrodité, a szerelem istennője.

206. SZÖVEGIDENTITÁS

Antinousz

1813. július 2. előtt

1.	Antinousz.	KazLev. X. 453–458., a vers: 455.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (<i>Pápay Sámuelnek, 1813. július 2.</i>)	1813	Aa	328.
2.	Antinousz.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 31. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.</i>)	1813	Aa	348.
3.	Antinousz.	Erdélyi Múzeum, 1814., I. 70.	Folyóirat-közlés.		1813/ 1814	Aa	754.
4.	Antinousz.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 5., XXIII. darab, 225a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Majláth Jánosnak, 1820. november 27.</i>)	1820	Aa	499.
5.	Antinousz.	MTAK K 622., 15a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák I.</i>)	1822 körül	Aa	–
6.	Antinousz.	MTAK K 622., 24b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák II.</i>)	1826– 1828	Ab	–
7.	Antinous.	MTAK K 622., 91a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái darabok.</i>)	1828 körül	Ac	–
8.	Antinousz.	MTAK K 642., 29a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények.</i>)	1830– 1831	Ac	1117.

Megjelenések

1. Váczy János egy ma nem ismeretes, egykor Zádor Gyula birtokában volt eredeti kézirat alapján közölte a 2473. sz. levelet.

2. KazLev. X. 476–481., a vers: 480. (2479. sz.).

4. KazLev. XVII. 294–298., a vers: 297. (3921. sz.).

6. Handbuch, 1828., 34.

8. Gergye, 1998., 94.

A Bajza–Toldy- és az Abafi-kiadás (1836., 84.; 1879., I. 59.) az 1–5. források valamelyike alapján.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A szövegidentitás keletkezése más adat hiányában csak az első forráshoz viszonyítva adható meg: 1813. július 2. előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 8 forrás 8 szövegállapotot őrzött meg, közöttük a második sorban van csekély, de a mondat-szerkezetet érintő eltérés, amely alapján alváltozatokat különítünk el:

- 1–5. Én vagyok első itt: a' nagy Olympon Apoll.
6. Én vagyok első itt: **légyen** Olympon Apoll.
- 7–8. Én vagyok **itt első, mint az** Olympon Apoll.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Pápay Sámuelnek, 1813. július 2.
2. Levél Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.
3. Az Erdélyi Muzéum 1814. évi I. számában jelent meg, a kiadott szöveg forrása a Döbrentei-levélből küldött kidolgozás lehetett (2. forrás). A szám 1814 tavaszán jelent meg (2653. sz.).
4. Levél Majláth Jánosnak, 1820. november 27.
5. Görögös epigrammák I., 1822 körül.
6. Görögös epigrammák II., 1826–1828.
7. Lyrái darabok, 1828 körül.
8. Lyrái és vegyes költemények, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az epigramma 1813. július 2. előtt készült, majd megjelent az Erdélyi Muzéum 1814-es első számában, s ugyanez a kidolgozás volt érvényben 1820-as levélbeli küldésekor is. A pályavégi gyűjteményekbe kisebb módosításokkal került be.

Magyarázatok

A Majláthnak írott levél magyarul (Deák Eszter fordításában): „Ezért merek Önnek egy rövid artisztikus tartalmú epigrammát javasolni, melyet, nem várva meg felszólítását, le is fordítottam.”

Antinous (111–130) görög ifjú, Hadrianus császár kegyeltje, szépségét számos szobor őrzi. Kazinczy a *Tövisék és virágok* jegyzeteiben is a görög szobrászat remekműveként hivatkozik az általa ismert változatra.

Apoll: Apollón, a költészet istene.

207. SZÖVEGIDENTITÁS A' Félix-Bánya, Nagy-Váradnál/A' Váradi Ferdőben 1813. július 8. előtt

1.	A' Félix-Bánya, Nagy-Váradnál.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 31. darab.	Autográf tisztazat.	Levélrészlet. (Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.)	1813	Aa	338.
2.	A' Félix-Bányára, Nagy-Váradnál.	Erdélyi Muzéum, 1815., IV. 37.	Folyóirat- közlés.		1813/ 1815	Aa	764.
3.	A' Váradi Ferdőben.	Hébe, 1822., 109.	Évkönyv- részlet.		1820/ 1822	Ab	813.

4.	Eggy ferdőben. Váradon.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 139., 3/a darab, 14b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Majláth Jánosnak, 1821. január 26.)	1821	Ac	506.
5.	A' Váradi Ferdőben.	MTAK K 622., 14a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Görögös epigrammák I.)	1822 körül	Ab	–
6.	A' Váradi Ferdőben.	MTAK K 622., 22a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Görögös epigrammák II.)	1826– 1828	Ab	–
7.	Eggy ferdőben.	MTAK K 622., 152a.	Autográf tisztázat.	Önálló.	1828 előtt	Ad	–
8.	A' Váradi Ferdőben.	MTAK K 642., 39a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Lyrnai és vegyes költemények.)	1830– 1831	Ab	1126.

Megjelenések

1. KazLev. X. 476–481., a vers: 477. (2479. sz.).
4. KazLev. XXIII. 284–290., a vers: 289. (5841. sz.).
8. Gergy, 1998., 100.

A *Handbuch*, a Bajza-Toldy- és az Abafi-kiadás a 3., 6., 8. források valamelyike alapján közölte (1828., 31.; 1836., 94.; 1879., I. 65.). Az Abafi Lajos által a jegyzetben (220.) megadott szóváltozatot (tüzét – dühét) nem tudjuk ismert forrásra vagy kiadásra visszavezetni.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A szövegidentitás keletkezése más adat hiányában csak az első forráshoz viszonyítva adható meg: 1813. július 8. előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 8 forrás 8 szövegállapotot őrzött meg, közöttük érdemi szövegtérés nem mutatkozik (a 2. és 4. sor az első két forrásban köztöszóval kezdődik, a többiben nem, illetve az 5. forrás 4. sorában 'Hő' áll 'Hév' helyett), s a cím eltérései is csak a megnevezés pontosságában különböznek, ez alapján legfeljebb alváltozatokat különíthetünk el (1–2.: Aa; 3., 5–6., 8: Ab; 4.: Ac; 7.: Ad), de ezek tendenciát nem mutatnak, inkább változásjellegűek.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.
2. Az *Erdélyi Múzeum* 1815. évi IV. füzet 1816 márciusának első felében jelenhetett meg, mert Döbrentei Gábor 1816. április 8-án azt írta Kazinczynak, hogy három hete van a kezében ez a lapszám (3180. sz.). Kazinczy április 29-én kapta meg (3202. sz.). A közlés forrása a Döbrentei-levél lehetett (1. forrás).
3. A *Hébe* szerkesztője, Igaz Sámuel 1820. október 24-én írott és 27-én elküldött levelében kért kéziratokat Kazinczytól almanachja számára (3909. sz.), s november 24-én már vissza is igazolta, hogy 19-én kézhez kapta Kazinczy levelét a küldött versekkel (3920. sz.), így Kazinczy fenn nem maradt levélküldeménye november első felére tehető (Kazinczy másutt maga is novembert említ, 3940. sz.). A *Hébe* 1822. évi kötete 1821 májusa előtt jelent meg, Kazinczy május 7-én már ennek olvasásáról számol be (6111. sz.).

4. Levél Majláth Jánosnak, 1821. január 26.
5. *Görögös epigrammák I.*, 1822 körül.
6. *Görögös epigrammák II.*, 1826–1828.

7. Önálló lap, hátoldalán a másik fürdő-epigramma, keletkezéséről nincsenek információink, az s kötőszó írásmódja alapján 1828 novembere előtti, s a másik vers is inkább a kései forrásokkal rokonítható.

8. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az epigramma 1813. július 8. előtt készült, megjelent az *Erdélyi Múzeumban* 1815-ben és a *Hébében* 1822-ben, majd a pályavégi gyűjteményekbe is bekerült, közben lényegében csak a cím módosult kisebb mértékben.

Magyarázatok

A Majláthnak írott levél (4.) melléklete a jelen vers egy másik társaságában, a melléklet élén álló utalás magyarul (Doncsicz Etelka fordítása): „Íme a két epigramma, melyeket parancsolt.”

Náisz: a naiaszok (najaádok) vízi nimfák.

208. SZÖVEGIDENTITÁS

Egy Ferdőben

1813. július 8. előtt

1.	Egy Ferdőben.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 31. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.)	1813	Aa	339.
2.	Egy Ferd[őben.]	Erdélyi Múzeum, 1815., IV. 38.	Folyóirat-közlés.		1813/ 1815	Aa	765.
3.	Egy Ferdőben.	MTAK K 622., 19a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Görögös epigrammák I.)	1822 körül	Ab	–
4.	Egy Ferdőben.	MTAK K 622., 26b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Görögös epigrammák II.)	1826– 1828	Ac	–
5.	Ugyan-ott. [Egy Ferdőben.]	MTAK K 622., 152b.	Autográf tisztázat.	Önálló.	1828 előtt	Ad	–
6.	Ugyan-ott. [A' Várad Ferdőben.]	MTAK K 642., 39b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Lyrái és vegyes költemények.)	1830– 1831	Ad	1127.

Megjelenések

1. KazLev. X. 476–481., a vers: 477. (2479. sz.).

3. Bajza–Toldy, 1836., 89.; Abafi, 1879., I. 63.

5. Gergye, 1998., 97.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A szövegidentitás keletkezése más adat hiányában csak az első forráshoz viszonyítva adható meg: 1813. július 8. előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 6 forrás 6 szövegállapotot őrzött meg, közöttük az eltérés nem túlzottan jelentős:

1–2. nekem te / Nyújts

3. te nekem / Nyújts

4–6. te nekem / Adj

Ezenkívül az 5. forrásban egy helyen egyedi szóváltozat található: 'buta' a 'busa' helyett. Az 5–6. forrás címe visszautal a lap másik oldalán lévő versre, amellyel így párverset alkotnak (a többi esetben is megvan mindkét epigramma az adott csomóban, levélben, közlésben, de nincs címegezés). Szövegváltozatot ezek alapján nem különítünk el, csak alváltozatokat (1–2.: Aa; 3.: Ab; 4.: Ac; 5–6.: Ad).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.

2. Az *Erdélyi Muzéum* 1815. évi IV. füzete 1816 márciusának első felében jelenhetett meg, mert Döbrentei Gábor 1816. április 8-án azt írta Kazinczynak, hogy három hete van a kezében ez a lapszám (3180. sz.). Kazinczy április 29-én kapta meg (3202. sz.). A közlés forrása a Döbrentei-levél lehetett (1. forrás).

3. *Görögös epigrammák I.*, 1822 körül.

4. *Görögös epigrammák II.*, 1826–1828.

5. Önálló lap, hátoldalán a másik fürdő-epigramma, keletkezéséről nincsenek információink, az s kötőszó írásmódja alapján 1828 novembere előtti, s szövegállapota is a kései forrásokkal rokonítható.

6. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az epigramma 1813. július 8. előtt készült, majd megjelent az *Erdélyi Muzéum* 1815-es számában. A pályavégi gyűjteményekbe kisebb módosításokkal került be, két esetben a másik fürdő-epigrammával párverset alkot.

Magyarázatok

busa: talán a szó 'önfejű, makacs' jelentése szerepelhet itt leginkább.

209. SZÖVEGIDENTITÁS

Rákoson, Pest mellett

1813. július 8. előtt

1.	Rákoson, Pestnél.	MTAK K 622., 127a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Epigrammacsomó maradványlapjai</i>)	1813	A	–
2.	Rákoson, Pest mellett.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 31. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.</i>)	1813	A	340.
3.	Rákoson, Pest mellett.	Erdélyi Muzéum, 1814., I. 69.	Folyóirat-közlés.		1813/ 1814	A	752.
4.	Rákoson, Pest mellett.	MTAK K 642., 66a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények.</i>)	1830– 1831	A	1153.

Megjelenések

2. KazLev. X. 476–481., a vers: 477. (2479. sz.).

4. Bajza–Toldy, 1836., 102.; Abafi 1879., I., 72., mindkettő *Rákoson* címmel; Gergye, 1998., 104.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Az epigramma keletkezésére nézve csak első levélbeli felbukkanásának dátuma jelent biztos támpontot: 1813. július 8. előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 4 forrás 4 szövegállapotot őrzött meg, ezek között csak jelentéktelen eltérések vannak, az első sorban: 1., 4.: monda, 2–3.: mond; a másodikban: 1–3.: én lebukok, 4. íme bukom; valamint az 1. forrás címében. Alváltozatok elkülönítését sem látjuk indokoltnak.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. *Epigrammacsomó maradványlapjai*, 1813.

2. Levél Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.

3. Az *Erdélyi Muzéum* 1814. évi I. számában jelent meg, a kiadott szöveg forrása a Döbrentei-levélben küldött kidolgozás lehetett (2. forrás). A szám 1814 tavaszán jelent meg (2653. sz.).

4. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az epigramma 1813. július 8. előtti keletkezését követően megjelent 1814-ben az *Erdélyi Muzéumban*, s bekerült a pályavégi gyűjteményes összeírásba, lényegében változatlan szöveggel.

210. SZÖVEGIDENTITÁS Themisztoclesz 1813. július 8. előtt

1.	Themistoklesz.	MTAK K 622., 127b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Epigrammacsomó maradványlapjai.</i>)	1813	A	–
2.	Themisztoclesz.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 31. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.</i>)	1813	Ba	344.
3.	Themistoclesz.	Erdélyi Muzéum, 1815., IV. 39.	Folyóirat- közlés.		1813/ 1815	Bb	774.
4.	Themistoclesz.	MTAK K 622., 132b–133b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Az Erdélyi Muzéummal egyező kéziratföredék.</i>)	?	Bb	–
5.	Themisztoclesz.	MTAK K 622., 16a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák I.</i>)	1822 körül	A	–
6.	Themistoclesz.	MTAK K 622., 25a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák II.</i>)	1826– 1828	A	–
7.	Themistoclesz.	MTAK K 622., 92b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái darabok.</i>)	1828 körül	A	–
8.	Themistoclesz.	MTAK K 642., 50a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények.</i>)	1830– 1831	A	1137.

Megjelenések

2. KazLev. X. 476–481., a vers: 479. (2479. sz.).

8. Gergye, 1998., 102.; (a 4. forrás jegyzete a magyarázatok között, 300–301.).

Bajza–Toldy, 1836., 98.; Abafi, 1879., I. 69., a közlés forrása a (vers)szövegegyezés miatt nem állapítható meg, a lábjegyzetet a magyarázatok között, a kiadott változattal egyezően hozzák (226–227.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Az epigramma keletkezésére nézve csak első levélbeli felbukkanásának dátuma jelent biztos támpontot: 1813. július 8. előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 8 forrás 8 szövegállapotot őrzött meg, melyek szövegükben azonosak (csak a 6. forrásban van *mond* helyett *ugymond* és az 's kötőszó helyett *és*). A lényegi különbséget a hosszú jegyzet megléte, illetve hiánya jelenti, ez alapján szövegváltozatokat különítettünk el, a jegyzet szövegének kisebb eltérései alapján pedig alváltozatokat: 1., 5–8.: A; 2.: Ba; 3–4.: Bb.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. *Epigrammacsomó maradványlapjai*, 1813.

2. Levél Döbrentei Gábornak, 1813. július 8.

3. Az *Erdélyi Muzéum* 1815. évi IV. füzeté 1816 márciusának első felében jelenhetett meg, mert Döbrentei Gábor 1816. április 8-án azt írta Kazinczynak, hogy három hete van a kezében ez a lapszám (3180. sz.). Kazinczy április 29-én kapta meg (3202. sz.). A közlés forrása a Döbrentei-levél lehetett (2. forrás).

Az 1813. július 8-i levélben küldött versre Döbrentei szeptember 13-án reagált, vitát kezdeményezve, majd Kazinczy október 4-i viszonzásza után november 19-én a következőket közölte: „Themistoclest a' Censura alól hagyám, a' Tekintetes Ur feleletére akarván várakozni. Megjövetelekor pedig már a' MStum a' Nyomtatónál volt. Engedje hát azt a' másodikba tennem, a' Bugaczy Csárdával együtt, és a' többiekkel, mellyek nálam vagynak.” (KazLev. XI. 137., 2551. sz.; vö. 2515. és 2527. sz.). Ebben a számban jelent aztán meg.

4. Az *Erdélyi Muzéummal* egyező kézirat-törredék. E töredékes kézirat vagy az *Erdélyi Muzéum* közleményének forrása volt, vagy arról készült autográf archiválási másolat, keletkezési ideje ismeretlen.

5. *Görögös epigrammák I.*, 1822 körül.

6. *Görögös epigrammák II.*, 1826–1828.

7. *Lyrái darabok*, 1828 körül.

8. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az epigramma 1813. július 8. előtti keletkezését követően megjelent 1814-ben az *Erdélyi Muzéumban*, s bekerült a pályavégi gyűjteményes összeírásokba, lényegében változatlan szöveggel, de a hosszú jegyzet nélkül.

Magyarázatok

Döbrentei 1813. szeptember 13-i levelében érthetetlennek nevezte a verset, s a jegyzet bővítését javasolta, hosszú német nyelvű Plutarkhosz-idézettel támasztva alá véleményét (KazLev. XI. 54–55., 2515. sz.). Kazinczy október 4-i válaszában nem fogadja el a bírálatot, de a filológiai kiegészítést igen: „Az én szemeim nagyon gyengülnek, üveggel pedig még nem élek; német nyelvre fordított Plutarchuszomat a' Munkácsi raboknak hagytam eljövén onnan, 's deák Plutarchom felette

apró nyomtatású. Nem hányhattam fel a' helyet, 's régi tanulásom' maradványából vettem az Epigramma Sűjetjét." (KazLev. XI. 76., 2527. sz.) Lehet, hogy ez a disputa is belejátszott abba, hogy a jegyzetszöveg a július 8-i levélhez képest némi pontosítással jelent meg az *Erdélyi Múzeumban*; mindenesetre érdekes egyezés, hogy éppen Themisztoklész görögül és magyarul is pontosan idézett mondása váltotta a levélbeli, ehhez képest tartalmi idézetet, s ez a görög és magyar szöveg megtalálható Kazinczy Pandekta-jegyzései között (a magyar fordítás itt: „Üss, ha tetszik: de hallgass végig”; MTAK M. Nyelvtud. 4r. 42/II., 108a). Még az is szerepel e kijegyzésben, hogy kinek mondta ezt Themisztoklész („Themistoclesz Eurybiadesznek”), amire már Döbrentei felhívta Kazinczy figyelmét a pontos idézet mellett: „A' jegyzésbe oda kellene tenni, hogy az a' Spartai Vezér, a' kinek Themistoclesz ezt mondotta: Üss, csak szóllani hagyj, – Eurybiades volt.” (KazLev. XI. 54., 2515. sz.) Ez utóbbi végül nem került bele a jegyzetbe, s levelezésükben sem találjuk nyomát a továbbiakban e témának.

Kazinczy 1816 október 31-i levelében ismét kritikai észrevétel kapcsán kerül szóba a vers, idézve mindkét sorának első felét: Szentgyörgyi Józsefnek arról ír, hogy Sárvány Pál 'fennakadt' ezen az epigrammán, pontosabban annak egy szaván ('költ'), nyelvhelyességi okokból. Az ilyen kritikákon azonban, mint írja, csak nevetni szokott (KazLev. XIV. 399., 3310. sz.).

Themisztoklész (i. e. 525?–460?) athéni államférfi.

211. SZÖVEGIDENTITÁS

A' Csillagokhoz

1813. július 22.

1.	A' Csillagokhoz.	MTAK K 622., 177b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Töredékek.</i>)	1813/1814	Aa	1070.
2.	A' Csillagokhoz. Göthe után.	Hébe, 1822., 64.	Évkönyvrészlet.		1820/1822	Ab	811.
3.	A' Csillagokhoz.	MTAK K 642., 230a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Fordításcsomó I.</i>)	1821 körül	Ab	–
4.	A' Csillagokhoz.	MTAK K 642., 200b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Fordításcsomó II.</i>)	1828–1830	Ab	1230.

Megjelenések

1. Abafi, 1879., II. 115., egy szó ('fagy lelkek') egyik forrásban sem található.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A szövegidentitás megszületésének pontos dátumát egybehangzóan adja meg az 1. és a 3. forrás, s ugyanez szerepel egy verslistán is: „Szánlak títeket szem fénye az egnek 1813. Júl. 22d.” (MTAK K 622., 169b, l. a Függelék 6. darabját).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 4 forrás 4 szövegállapotot őrzött meg, a 2–4. teljesen azonos, csak az elsőben vannak eltérések:

	1. forrás	2–4. forrás
5. sor	Mert, fagykeblűek, ti nem szerettek!	Mert nem ismer kebletek szerelmet.
9–10. sor	karjában / Titeket 's az éjfél elfeledtem.	keblében / Titeket feledlek és az éjfél!

A szövegváltoztatások nem igazán jelentősek, így az 1. forrás szövegállapotának egyedi eltéréseit csak alvátozatként vesszük figyelembe (1.: Aa; 2–4.: Ab).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Töredékek* I. lejegyzési szakaszába tartozik, amelynek keletkezését 1814-re tehetjük.

2. A *Hébe* szerkesztője, Igaz Sámuel 1820. október 24-én írott és 27-én elküldött levelében kért kéziratokat Kazinczytól almanachja számára (3909. sz.), s november 24-én már vissza is igazolta, hogy 19-én kézhez kapta Kazinczy levelét a küldött versekkel (3920. sz.), így Kazinczy fenn nem maradt levélküldeménye november első felére tehető (Kazinczy másutt maga is novembert említ, 3940. sz.). A *Hébe* 1822. évi kötete 1821 májusa előtt jelent meg, Kazinczy május 7-én már ennek olvasásáról számol be (6111. sz.).

3. *Fordításcsomó I.*, 1821 körül.

4. *Fordításcsomó II.*, 1828–1830.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A fordítás 1813. június 22-én készült, némileg javított szöveggel az 1822-es *Hébe*-ben jelent meg, majd tervezte kiadni a *Poetai Berek* 1830-as második kiadásában is, immár változatlan formában.

Forrás

Goethe *Nachtgedanken* című versének fordítása, az eredeti szövegét a 3. forrás tartalmazza, pontos forrásjelöléssel, a másolat egyezik a megjelölt kiadással (*Goethe's Werke*, Tübingen, 1806., I. 180.):

Euch bedaur' ich, unglücksel'ge Sterne,
Die ihr schön seid und so herrlich scheint,
Dem bedrängten Schiffer gerne leuchtet,
Unbelohnt von Göttern und von Menschen:
Denn ihr liebt nicht, kanntet nie die Liebe!
Unaufhaltsam führen ew'ge Stunden
Eure Reihen durch den weiten Himmel.
Welche Reise habt ihr schon vollendet!
Seit ich weilend in dem Arm der Liebsten
Euer und der Mitternacht vergessen.

Magyarázatok

Hórák: az évszakok, a természeti rend, az idő istennői.

212. SZÖVEGIDENTITÁS
Atyáid undok bűneikért...
1814 előtt

–	MTAK K 622., 174a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Töredékek.</i>)	1814	1050.

Megjelenések

Kiadatlan.

Keletkezéstörténet

Mivel a *Töredékek* I. lejegyzési szakaszához tartozik, amelynek keletkezése 1814-re tehető, így maga a verstöredék ez előtti kell legyen.

213. SZÖVEGIDENTITÁS
Nagy Istenek...
1814 előtt

1.	–	MTAK K 622., 174a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Töredékek.</i>)	1814	A	1052.
2.	–	MTAK K 622., 102b.	Autográf tisztázat.	Rájegyzés. (<i>Alkalmi darabok.</i>)	1831	A	1095.

Megjelenések

1. Abafi, 1879., I. 172.; Gergye, 1998., 212., mindkettő a *Torzók* összefoglaló címmel közölt töredékek VI. darabjaként.

Keletkezéstörténet

A két teljesen egyező szövegű töredék keletkezéséről nem tudunk közelebbit. Az 1. forrás a töredékek csoportos archiválása 1814-ből, a 2. forrás rájegyzés egy 1831-es alkalmi verseket tartalmazó csomó egyik lapjára (*Alkalmi darabok*), mindkét helyen közvetlenül felette áll egy másik töredék (*Az Álomhoz. 1795.*, 70. szövegidentitás).

Magyarázat

A töredékről l. Fried, 2009., 132.

214. SZÖVEGIDENTITÁS
Hová, hová levétek?...
1814 előtt

–	MTAK K 622., 174a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Töredékek.</i>)	1814	1053.

Megjelenések

Kiadatlan.

Keletkezéstörténet

Mivel a *Töredékek* I. lejegyzési szakaszához tartozik, amelynek keletkezése 1814-re tehető, így maga a verstöredék ez előtti kell legyen.

215. SZÖVEGIDENTITÁS
Idv néked!...
1814 előtt

1.	–	MTAK K 622., 129b.	Autográf tisztázat.	Rájegyzés.	?	A	–
2.	–	MTAK K 622., 174a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Töredékek.</i>)	1814	A	1055.

Megjelenések

Kiadatlan.

Keletkezése

Egy 1825. november 9-re datált, el nem készült vers (*Ragyogó bérczére...*, 308. szövegidentitás) önálló kéziratának hátoldalán található a rájegyzés, mely a lap szélén lévő vágás miatt a sor elején csonka. A rájegyzés időpontját leginkább a másik vershez képest lehetne meghatározni, itt azonban a dátum később lett a vers fölé írva, így ennek lejegyzési idejét sem tudjuk pontosan. A rájegyzés felett egy másik töredék (*Hím neved Úr...*, 115. szövegidentitás), levágott elejű sorokkal, ez ugyancsak megtalálható a *Töredékek* összeírásában (2.), egyazon oldalon. A jelen töredék a csomó 1814-es I. lejegyzési szakaszához tartozik, így maga is 1814 előttre tehető. A két szöveg, leszámítva az első szó vágás miatti hiányát, azonos.

216. SZÖVEGIDENTITÁS
Neked legfőbb kincs a kereskedés...
1814 előtt

–	MTAK K 622., 174a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Töredékek.</i>)	1814	1056.

Megjelenések

Abafi, 1879., I. 133.; Gergye, 1998., 138., mindkettő *Berzeviczy Gergely* címmel.

Keletkezéstörténet

A jelen töredék a *Töredékek*-csomó 1814-es I. lejegyzési szakaszához tartozik, így maga is 1814 előttre tehető.

Magyarázatok

Abafi Lajos címadását magyarázza a jegyzetben szereplő értelmezés, mely szerint „a szövegből kiderül, hogy csak Berzeviczy Gergely lehet értve” (Abafi, 1879., I. 285.). A kereskedés említése e töredékben nem látszik elégséges indoknak ilyen biztos állítás megfogalmazásához (noha nyilván teljesen nem is zárható ki e lehetőség).

217. SZÖVEGIDENTITÁS**Örök faj...
1814 előtt**

–	MTAK K 622., 174b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Töredékek</i> .)	1814	1058.

Megjelenések

Abafi, 1879., I. 161.; Gergye, 1998., 204., mindkettő a kezdősort adja meg címként (*Örök faj...*).

Keletkezéstörténet

A jelen töredék a *Töredékek*-csomó 1814-es I. lejegyzési szakaszához tartozik, így maga is 1814 előttre tehető.

Magyarázatok

Abafi Lajos Kazinczy szabadkőműves versei közé sorolja, a feltevést adatok hiányában sem igazolni, sem cáfolni nem tudjuk.

218. SZÖVEGIDENTITÁS**Valót tanít a' Stóá...
1814 előtt**

–	MTAK K 622., 175a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Töredékek</i> .)	1814	1059.

Megjelenések

Abafi, 1879., I. 76.; Gergye, 1998., 204., mindkettő *Stoai tan* címmel.

Keletkezéstörténet

A jelen töredék a *Töredékek*-csomó 1814-es I. lejegyzési szakaszához tartozik, így maga is 1814 előttre tehető.

219. SZÖVEGIDENTITÁS**Ne hidd...****1814 előtt**

–	MTAK K 622., 175a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Töredékek</i> .)	1814	1060.

Megjelenések

Abafi, 1879., I. 172.; Gergye, 1998., 212., mindkettő a *Torzók* összefoglaló címmel közölt töredékek IV. darabjaként.

Keletkezéstörténet

A jelen töredék a *Töredékek*-csomó 1814-es I. lejegyzési szakaszához tartozik, így maga is 1814 előttre tehető.

220. SZÖVEGIDENTITÁS**Jutott kevélység...****1814 előtt**

–	MTAK K 622., 176b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Töredékek</i> .)	1814	1064.

Megjelenések

Abafi, 1879., I. 167.; Gergye, 1998., 207–208. Mindkét helyen egy másik verstöredékkel összevonva jelent meg első versszakként, Abafi Lajosnál *Kevélység* összefoglaló címmel, Gergye Lászlónál az első szakasz kezdősora a cím: [*Jutott kevélység...*].

Keletkezéstörténet

Az eddigi kiadásoktól eltérően önálló versként közöljük e töredékeket (minderről l. a másik vers jegyzetét: *Kikelni a ködből...*, 187. szövegidentitás). Szétválasztásuk után nem vonatkoztathatjuk erre a másik autográf keltezését, így a jelen ötsoros keletkezéséről nem tudunk közelebbit mondani. Mivel archiválása a *Töredékek* I. lejegyzési szakaszában maradt fenn, amelynek keletkezését 1814-re tehetjük, így a szövegidentitás keletkezése sem lehet ennél későbbi, tehát: 1814 előtt. Címként a kezdőszavakat választottuk: *Jutott kevélység...* A töredékről l. Fried, 2009., 129–130.

221. SZÖVEGIDENTITÁS

Mint a' midőn a' tél...**1814 előtt**

–	MTAK K 622., 178a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Töredékek.</i>)	1814	1072.

Megjelenések

Abafi, 1879., I. 171.; Gergye, 1998., 211., mindkettő a *Torzók* összefoglaló címmel közölt töredékek I. darabjaként.

Keletkezéstörténet

A jelen töredék a *Töredékek*-csomó 1814-es I. lejegyzési szakaszához tartozik, így maga is 1814 előttre tehető.

222. SZÖVEGIDENTITÁS

Hébéhez**1814. február 20.**

1.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 32., 97. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek,</i> <i>1814. február 24.</i>)	1814	Aa	357.
2.	–	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 211a–212b, a vers: 212b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak,</i> <i>1814. február 26.</i>)	1814	Aa	358.
3.	–	KazLev. XI. 249–250., a vers: 250.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (<i>Sipos Pálnak,</i> <i>1814. február 27.</i>)	1814	Aa	359.
4.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53. I., 34. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak,</i> <i>1814. március 4.</i>)	1814	Aa	360.
5.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 115., 193. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Rumy Károly Györgynek,</i> <i>1814. március 16.</i>)	1814	Aa	361.
6.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 5., VIII. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Gyulay Karolinának,</i> <i>1814. március 16.</i>)	1814	Aa	362.
7.	–	MTAK K 622., 177b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Töredékek.</i>)	1814	Aa	1071.
8.	Hébéhez.	Erdélyi Muzéum, 1815., IV. 39.	Folyóirat- közlés.		1814/ 1815	Ab	771.
9.	Hébéhez.	MTAK K 622., 132a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Az Erdélyi Muzéummal</i> <i>egyező kézirat-töredék.</i>)	?	Ab	–

Megjelenések

1. KazLev. XI. 237–241., a vers: 239. (2602. sz.).
 2. KazLev. XI. 243–246., a vers: 245. (2604. sz.).
 3. Váczy János a levelet (2607. sz.) a lipcsei kiadás alapján adta ki (Lipcse, 1846., 72–74., a vers: 73.), amely azonban számtalan hibát tartalmaz, bizonyára a nem magyar anyanyelvű szedő miatt (a központosítás és ékezés zavarai, értelemzavaró szócserek, egybe- és különírások), továbbá a vers első sorából hiányzik a 'te' szócska, ami a versmérték alapján is nyilvánvaló sajtóhiba. A hibás szöveget Váczy János javítva adta, kiadásunkban ezt vesszük alapul.
 4. KazLev. XI. 259–261., a vers: 260. (2610. sz.).
 5. KazLev. XI. 285–289., a vers: 287. (2624. sz.).
 6. KazLev. XI. 281–283., a vers: 283. (2622. sz.).
 7. Gergye, 1998., 96.
- A Bajza–Toldy- és az Abafi-kiadás forrását a szövegek egyezése miatt nem tudjuk megállapítani (Bajza–Toldy, 1836., 87.; Abafi, 1879., I. 62.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Az epigramma keletkezésének körülményeit eltérő részletességgel bár, de teljesen egybehangzóan írja le minden levél, egyedül a keletkezési dátum különbözik az egyikben: a Sipos Pálhoz szóló levélben február 18., míg az összes többiben február 20. szerepel (Dessewffynek 24-én csak 'vasárnap'-ot említ, de a 24. előtti vasárnap pontosan 20-ra esett). Ugyancsak február 20. szerepel a 6. forrás keletkezésében, valamint egy verslistán is: „Vénül 's vénüljön 1814. Febr. 20d. Debr.” (MTAK K 622., 169b, l. a Függelék 6. listáját.) Mindezek alapján ezt a dátumot fogadjuk el, a Sipos-levélben szereplőt pedig elírásnak tekintjük, ami származhat az utólagos publikációból is, ezt az eredeti forrás hiánya miatt nem tudjuk eldönteni.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 9 forrás 9 szövegállapotot őrzött meg, ezek szövegükben teljesen megegyeznek, cím viszont csak a 8–9. forrásban van, ezeket alváltozatnak tekintjük.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Dessewffy Józsefnek, 1814. február 24.
2. Levél Kis Jánosnak, 1814. február 26.
3. Levél Sipos Pálnak, 1814. február 27.
4. Levél Döbrentei Gábornak, 1814. március 4.
5. Levél Rumy Károly Györgynek, 1814. március 16.
6. Levél Gyulay Karolinának, 1814. március 16.
7. A *Töredékek* I. lejegyzési szakaszába tartozik, amelynek keletkezését 1814-re tehetjük.
8. Az *Erdélyi Múzeum* 1815. évi IV. füzeté 1816 márciusának első felében jelenhetett meg, mert Döbrentei Gábor 1816. április 8-án azt írta Kazinczynak, hogy három hete van a kezében ez a lapszám (3180. sz.). Kazinczy április 29-én kapta meg (3202. sz.). A közlés forrása a Döbrentei-levél lehetett (4. forrás).
9. Az *Erdélyi Múzeummal* egyező kézirat *töredék*. E töredékes kézirat vagy az *Erdélyi Múzeum* közleményének forrása volt, vagy arról készült autográf archiválási másolat, keletkezési ideje ismeretlen.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás 1814. február 20-án vasárnap este Debrecenben keletkezett, egy hónapon belül öt levélben is beszámol erről Kazinczy a verset kommentálván. 1815-ben megjelenteti az *Erdélyi Múzeumban*, majd szerepel az erről készült másolatban is, de a kiadni tervezett művekről készült pályavégi összeírásokba, listákba nem került bele.

Magyarázatok

A Rumynak írott levél (5.) magyarul (Doncsecz Etelka fordításában): „Február 20-án késő este érkeztem meg Debrecenbe. A városi bíróval voltak elintézendő családi ügyeim, s nem találtam. Bek Pál tanácsosnál vacsorázott, s még nem érkezett haza. Részint abban a reményben, hogy ott találkozhatom a városi bíróval, részint a kíváncsiságtól vezetve, hogy halljam, vajon igaz-e, hogy az oroszok február 4-én bevették Párizst – amit Rakamazon a postamester teljes bizonyossággal mesélt nekem – Bekhez indultam. A szoba tele volt vendégekkel, s én zavarba jöttem, mikor benyitottam az ajtón, s négy-öt ember helyett körülbelül hatvanat találtam egybegyűlve. Szerencse, hogy átöltöztem, mert a vendégek teljes díszben voltak; hamarosan elkezdődött a zene, s később a bál. Bek úgy hitte, mindenki ismer engem, s nem mutatott be. Egyesek s mások egyről s másról beszéltek velem, s Bek tanácsos fel s alá járt velem a szobában a tömegben.

Ki az az idős úr ott? kérdeztem Bektől. »Hogyan? Nem ismeri őt? Batthyány Alajos gróf.« nem ismertem fel őt, s kértem Beket, vezessen elé. A gróf felállt, s most – miként korábban Bek – jó negyed órán át fel s alá járkált velem. Megkérdezte, milyen új hírekről tudok. Megemlítettem neki, hogy az a hír járta, hogy meghalt gróf Barkóczy Ferenc, Pest vármegye adminisztrátora, ezt azonban biztos forrás nem erősítette meg. Batthyány őszinte részvétét nyilvánította, s arról panaszkodott, hogy nemzetünk nem becsüli meg legjobbjait. E nagyon jogos panaszban valami keserűt véltem érezni, s azt mondtam, hogy emiatt csak panaszkodni lehet a nemzetre, de nem vádolni. A kormányzat előnyben részesíti az olyan embereket, mint Barkóczy, Drevenyák, s méltó, hogy mi a kedvezményezetteket figyelmünkről biztosítsuk. A Barkóczy-félék tudják, hogy mi őket egész másképp szeretjük és tiszteljük. Mivel Batthyány e panaszt később is szóvá tette, úgy gondolom, nem csatlakoztam gyanúmban. Lelkeink nem találták a közös hangot. – Ekkor Franciaország, Napóleon és a háború került szóba. A férfi, aki a nép szeretetét és csodálatát bírta, oly nagyon meghaladottá vált, hogy beleborzongunk. – Hogyan fogja most a francia nép újra a feudalizmus sínére állítani magát? kérdeztem tőle, mert Anglia és az Anglia által létrejött koalíció bizonyára minden intézményt igyekszik majd ledönteni, amelyet Franciaország 1789 óta létrehozott. B. azt felelte nekem, hogy ő nem barátja az antifeudalizmusnak. Az emberek nem lehetnek egyenlők. Ha három embernek adnék 300.000 florenust/forintot ajándékba, három éven belül biztosan nem maradnának egymással egyenlő helyzetben. – (Barátom, hinné, hogy egy B. így beszélhet?) – Ő nem érti, mivé lettek az új nemesek Franciaországban Napóleon által, akiket csak hízlalni kellett, mivel a régi nemesek már fel voltak hízlalva. (Azok valóban a régi nemesek voltak? S az újakat Napóleon hízlalta fel?) Nem egyetlen egy pont körül ütközött össze értelmem és érzelmem B.-ével, s elhatároztam, hogy magamba zárkózom, ez azonban nem volt lehetséges. – »S hogy lesz majd akkor, ha a szegény Louise végre meggyőződik arról, hogy az úgynevezett római király egy elcserélt gyermek?« De Louise mégiscsak tudja majd, mondtam, hogy várandós volt-e, vagy sem; és feltéve, ha egy leányt, s nem egy fiút szült volna, nem lett volna remény arra, hogy valaha egy fia is lehessen még? Lehetetlen volt Napóleonnak, aki számára oly sok minden megvalósítható volt, a leányt fiúsítani? [azaz elrendelhetette volna, hogy az örökösödés során egy fiú jogaival bírjon] – Bek intett nekem, hogy engedjem útjára [Batthyányt]. Hagytam, hadd menjen a székéhez, s én a pompás kályhára támaszkodtam, amelyen egy gipszből készült Ámor állt, szeretettel néztem a szájalomra méltó öregre, bámultam páratlan nagyságát, s ezt az epigrammát költöttem:

[...]

A vacsoránál [Batthyány] 60 éves grófnéjának szomszédja voltam, aki gróf Szapárynak, a nádor főudvarmesterének a testvére, s én az ő társaságában ezerszer jobban éreztem magam, mint egykor nagyon nagy hitvesével. Két leányuk nem túl szép, de nagyon derék, zongorán játszottak, s néhány olasz dalt énekelték.”

Hébe: az istenek pohárnoka, az ifjúság istennője, ő szolgálja fel az örök ifjúságot biztosító italt, a nektárt az Olümposzon.

223. SZÖVEGIDENTITÁS
Eggy és Nem-eggy a' Nyelv
1814. november 18.

1.	<Eggy és Nem-eggy.>	MTAK K 622., 178a.	Autográf fogalmazvány. (<i>Töredékek.</i>)	Rájegyzés.	1814	A	1073.
2.	–	KazLev. XI. 172–173., a vers: 173.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (<i>Ponori Thewrewk Józsefnek, 181[5.] január 5.</i>)	1815	Ba	369.
3.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 135., 41. darab, 84a–85b, a vers: 84b–85a; a levél vége: 4r. 118., 5. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Berzsenyi Dánielnek, 1815. január 10.</i>)	1815	Ba	370.
4.	–	OSZK Quart. Hung. 2606., 1b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok I.</i>)	?1825	Bb	–
5.	–	MTAK K 622., 75b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok II.</i>)	?1826	Bc	–
6.	Eggy a' Nyelv.	MTAK K 642., 218b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Kazinczy Ferencz' Versei.</i>)	1827	Bd	–
7.	–	MTAK K 622., 66a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák I.</i>)	1828–1830	Bc	–
8.	Egy és Nem egy a' Nyelv.	Uránia, 1830., 231.	Évkönyvrészlet.		1829/1830	Ba	851.
9.	–	MTAK K 642., 95b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák II.</i>)	1831	Bc	1205.

Megjelenések

2. Váczy János a levelet (2569. sz.) a *Figyelő* közlése alapján adta ki (1871., 12. sz., 137.). Szana Tamás e közlése (*Kazinczy Ferenc jellemrajzához* címmel) azonban helyesírásában és központosításában sok hibát tartalmaz (pl. nincsenek hosszú ékezetes magánhangzók, s van egy félreolvasás: Nemzeti Gazda helyett Nemzeti Garda), ezért Váczy János közlését vettük alapul. Ezen egy szókihagyás esetében javítottunk csupán, a *Figyelő* e helyen pontosabb szövegét követve.

3. KazLev. XII. 313–315., a vers: 314. (2826. sz.); Berzsenyi Lev., 2014., 400–403., a vers: 402.

9. Abafi, 1879., I. 127–128., *Különbség* címmel; Gergye, 1998., 133., az 1. forrás címével.

A Bajza–Toldy-kiadás *Különbség* címmel a 8. és a 9. forrásból kompilált szöveget közöl (Bajza–Toldy, 1836., 158.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Az 1. forrás és egy verslista („Embert mondva 1814. Nov. 18d.” MTAK K 622., 169b; l. a Függelék 6. darabját) egybehangzóan az 1814. november 18-i dátumot adja meg a keletkezés idejeként, ezeknek ellentmondó más adat nem áll rendelkezésre (az 1. forrás keletkezéséről l. alább), így ezt fogadjuk el.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 9 forrás 9 szövegállapotot őrzött meg, a fogalmazvány (1.) egyedi megoldásokat mutat, nem is készült el teljesen, a vers töredékben maradt és át lett húzva, ezt az első önálló változatnak tekintjük (A), s az alábbi összevetésben a továbbiakban nem szerepeltetjük. A többi forrásban (B) csak kisebb eltérések vannak:

sor	szöveghely	forrás
5.	a' Ferney' kiseded Ferneynek kiseded Ferneynek józan a' Fernéy' józan	2–3., 8. 4. 5., 7., 9. 6.
6.	fő dísze nagy dísze	a többi 9.
8.	kiseded józan	2–3., 4., 8. 5–7., 9.
9.	'S a' Vendtme piaczán 'S a' Vandome piaczon És Vandome-piaczon	2–3., 8. 4., 6. 5., 7., 9.

A 2–3., 8. források minden szöveghelyen azonosak, az 5., 7., 9. források tendenciaszerűen egyeznek, a 9. egy helyen szónagyságú egyedi eltérést tartalmaz az összes többitől, a 4. és a 6. ingadozást mutat. Az eltérések közül a két helyen előforduló 'kiseded – józan' szócsere értékelhető jelentősebbnek. Cím három forrásban található, az áthúzott elsőben, a Ponori Thewrewk József által kiadott nyolcadikban, valamint Kazinczy kései gyűjteményes összeírásában (6.), ezek mindegyike kicsit más. A két levélben a kommentár foglalja magában a címszerű megnevezést, a maradék négy forrás pedig a *Forgácsok*, illetve a *Grammatikai Epigrammák* ciklusaiban van, melyek belső cím nélküliek. A szövegeltérés és a cím egymással összefonódó szempontjai alapján a következő alváltozatokat jelöljük ki: 2–3., 8.: Ba; 4.: Bb; 5., 7., 9.: Bc; 6.: Bd.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Rájegyzés a *Töredékek* csomójában, az I. szakasz utolsó versének lapján. Ez a vers első fogalmazványa, így a lejegyzés a megadott dátummal egyidejű: 1814. november 18.

2. Levél Ponori Thewrewk Józsefnek, 181[5.] január 5. Szana Tamás, aki a levél kéziratát Ponori Thewrewk Emiltől kapta meg közlésre, 1814-es évszámmal adta ki (*Figyelő*, 12. sz., 136.). Váczy János öt követve 1814-es keltezéssel és az adott időrendi helyen közli, de a jegyzetben Pethe Ferenc cikkére hivatkozva jelzi, hogy „Kazinczynak e levele későbbi keletű, talán június 5-én írta” (KazLev. XI. 514.). Mivel Pethe Ferenc cikke a *Nemzeti Gazda* című lap 1814 második félévében jelent meg (43. szám, II. 271–272.), a júniusi dátum sem lehet jó. A datálást az ugyanerre a cikkre hivatkozó más levelek segítik. A jelen levélben ez olvasható az említett cikkekre nézve: „Ha olvastad volna Pethe Ferencz urnak kifakadását ellenem a Nemzeti Gazda XLIII. száma alatt, ne hidd, hogy én currentst írtam. Nem írtam.” Ez az utalás először a Helmezy Mihálynak írott 1814. november 16-i levélben szerepel: „Most van előttem az a' mit Pethe ír a' Mezei Gazda XLIII. Nrojában. Én sem barátságos Currentst, sem nem barátságost nem írtam 's nem is fogok.” (KazLev. XII. 179., 2771. sz.) A 'most van előttem' kitétel úgy érthető, hogy most kapta kézhez, így nem véletlen, hogy először ekkor írt erről, utána viszont számos levélben ismételte meg ugyanezt a hírt és a rá vonatkozó kommentárt, gyakran szó szerinti egyezéssel, s mindig immár *Nemzeti Gazdát* emlegetve (2772., 2779., 2780., 2783., 2787., 2793., 2798., 2812. sz., a kurzívval jelöltek olvashatók kötetünkben). Az említett levelek 1814. november 16. és december 27. közöttiek, ha tehát az ezekkel még a megfogalmazás szintjén is egyező, ugyanazt a friss hírt és az ahhoz fűzött kommentárt közlő jelen levél január 5-i keltezésű, akkor ez a január csak 1815 januárja lehet, s mindez összhangban van a vers autográf datálásával is (a *Figyelő* közlését pedig félreolvasásnak vagy sajtóhibának tarthatjuk).

3. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1815. január 10. A levél három lapon öt oldalból áll, az utolsó lap az ötödik oldallal, rajta az utolsó három bekezdéssel és az elköszönéssel, elkeveredett a többbitől és jelenleg külön jelzeten található, összetartozásukkal kapcsolatosan nem vetődnek fel kérdések.

4. *Forgácsok I.*, ?1825.

5. *Forgácsok II.*, ?1826.

6. *Kazinczy Ferencz' Versei*, 1827.

7. *Grammatikai Epigrammák I.*, 1828–1830.

8. Az *Uránia* 1830. évi kötetében jelent meg, Kazinczy 1830. január 27-én kérte Szalay Lászlót, hogy küldjön neki példányt (5094. sz.). Közvetlen adatot e közlés létrejöttére nézve nem találtunk, nem tudjuk azt sem megítélni, hogy Kazinczy tudtával és beleegyezésével történt-e a közlés. A közlő, Ponori Thewrewk a szövegállapotok egyezése alapján ítélve a neki írott levél alapján adhatta ki.

9. *Grammatikai Epigrammák II.*, 1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás Kazinczy keltezése szerint 1814. november 18-án született meg, valószínűleg nem függetlenül a november 16-án először hivatkozott Pethe Ferenc-féle hírlapi támadástól, amelyhez november 24-én készült másik epigrammája is kötődik korabeli leveleiben. Kazinczy első kidolgozási kísérlete (A) még töredékben maradt, majd a befejezett változatot (B) leveleiben küldte hamarosan barátainak. Ezt a változatot kis korrekciókkal beválogatta grammatikai epigrammái közé (1825–1830), illetve egy másik pályavégi gyűjteményes összeírásba (1827). Az *Urániában* azonban 1830-ban, Ponori Thewrewk József közlésében az első teljes kidolgozás jelent meg, nyilván a neki írott levél alapján.

Magyarázatok

Pont-neuf: párizsi híd.

Bousset, Jacques-Bénigne (1627–1704) francia író, teológus, püspök.

Ferney kisded Homérje/Fernéyi Virzsil: Voltaire, François-Marie Arouet (1694–1778) francia filozófus, író (a Genf melletti Ferney hosszabb ideig lakóhelye volt, s *Henriade* címmel eposzt írt).

Le Kain/Le Cain: Lekain (Henri-Louis Cain) (1729–1778) színész.

quai: rakpart.

Vendôme: párizsi tér.

224. SZÖVEGIDENTITÁS

A' Tusázó

1814. november 24.

1.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 32., 110. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek, 1814. november 26.</i>)	1814	Aa	363.
2.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 40. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak, 1814. november 29.</i>)	1814	Aa	364.
3.	–	RGy Szemere Tár IV., 946–947., a vers: 946.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kölcsey Ferencnek, 1814. december 10.</i>)	1814	Aa	366.
4.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 135., 42. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak, 1814. december 10.</i>)	1814	Aa	368.

5.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 135., 41. darab, 84a–85b., a vers: 84b–85a.; a levél vége: 4r. 118., 5. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Berzsenyi Dánielnek, 1815. január 10.)	1815	Aa	371.
6.	A' Tusázó. 24. Nov. 1814.	MTAK K 622., 134a.	Autográf tisztázat.	Önálló.	?1814–1828	Ab	1268.
7.	–	OSZK Quart. Hung. 2606., 3a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Forgácsok I.)	?1825	B	–
8.	–	MTAK K 622., 75b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Forgácsok II.)	?1826	B	–
9.	–	MTAK K 622., 66a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Grammatikai Epigrammák I.)	1828–1830	B	–
10.	–	MTAK K 642., 97a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Grammatikai Epigrammák II.)	1831	B	1215.

Megjelenések

1. KazLev. XII. 197–203., a vers: 202. (2779. sz.).
2. KazLev. XII. 208–211., a vers: 211. (2783. sz.).
3. KazLev. XII. 252–253., a vers: 253. (2798. sz.); KölcseyLev. I. 350–351., a vers: 351.
4. KazLev. XII. 251–252., a vers: 252. (2797. sz.).
5. KazLev. XII. 313–315., a vers: 315. (2826. sz.); BerzsenyiLev., 2014., 400–403., a vers: 402.
6. Handbuch, 1828., 35.
10. Bajza–Toldy, 1836., 141.; Abafi, 1879., I. 113.; Gergye, 1998., 124., a 6. forrás címével.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A 6. forrás pontos keletkezési dátumot ad meg: 1814. november 24. Ez összhangban van azzal, hogy az epigramma először egy november 26-i levélben tűnik fel.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 10 forrás 10 szövegállapotot őrzött meg, közülük csak egyben van cím (6.), a grammatikai epigrammák ciklusai belső cím nélküliek, a levelekben pedig csak az adott gondolatmenet részeként idézi a verset Kazinczy. Szövegeltérés a vers mindkét sorában van, az első sorban: 1–6.: 'nekem az', 7–10.: 'de nehéz'; a második sorban: 1–6.: 'dönteni 's dőlni', 7–10.: 'vesztetni 's veszni'. Mindezen eltérések alapján jelölünk ki szövegváltozatokat, a címet és a forrásjelzés javítását alváltozatként vesszük figyelembe (1–5.: Aa; 6.: Ab; 7–10.: B).

Az 1–2. és a 6. forrás jegyzetben megadja a második sor eleji intertextus forrását, de mindannyiszor tévesen kezdi a lejegyzést (ami emlékezetből való idézésre utal; a verset és fordítását I. önállóan: *Brútus/Caesar és Róma*). Az 1–2. forrásban lejegyzés közben megtörtént a javítás (<Aus><Du>, illetve: <Du mei>, majd a helyes sorkezdet: Rom! meine Mutter), a 6. forrásban hibásan maradt, keverve az eredeti első és második sorát (<Aus> Du meine Mutter! dachte Brutus). Ez alapján akár ezt tarthatnánk sorrendileg az elsőnek, de ez a hibás alak jelent meg a *Handbuch* jegyzetében is (46.), ami elbizonytalaníthat egy ilyen következtetést, hiszen így valószínű, hogy e kézirat volt a *Handbuch* forrása, amit a csak itt előforduló cím egyezése is bizonyítani látszik. A szöveg azonban még az első változathoz tartozik, így teljes bizonyossággal e sorrendi hely sem igazolható. A besorolás kényszerű műveleténél így a két változat közötti helyet jelöljük ki e forrás szövegállapotának.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Dessewffy Józsefnek, 1814. november 26.
2. Levél Döbrentei Gábornak, 1814. november 29.
3. Levél Kölcsey Ferencnek, 1814. december 10.
4. Levél Döbrentei Gábornak, 1814. december 10.
5. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1815. január 10.

6. A tisztázat egy közepén vízszintesen eltépett lapfélen található, ez volt az alsó lapfél, mert a vers fölött rövid elválasztó vízszintes vonal látható, a másik oldalon is volt szöveg, az utolsó szavakból („én legyek az”) ítélve a *Canováának Psychejére* írott epigramma (205. szövegidentitás). A tisztázat akár egy több lapból álló csomó része is lehetett, ezt ma már nem lehet biztonsággal megítélni. Utóbb más tintával a ’Tövisék’ utalás került a vers mellé, ami a ciklusba sorolást jelöli (de nem bizonyos, hogy autográf a jegyzés). A szövegállapot az első változatot őrizte meg, ez alapján az 1814-es keletkezés és a második változat feltehetőleg 1825-re tehető első fennmaradt forrása közé datálhatnánk, a *Handbuch* viszont, amely e forrással egyezik, 1828-ban jelent meg. A legvalószínűbbnek az tűnik, hogy egy korábban készült összeírását (egészében vagy e verset szó szerint kiszakítva abból) utóbb küldte Toldyénak közlésre, mindez azonban nem bizonyítható, s így időponthoz sem köthető. A forrást megalapozottan csak tág időhatárok közé tudjuk datálni: ?1814–1828.

7. *Forgácsok I.*, ?1825.
8. *Forgácsok II.*, 1826.
9. *Grammatikai Epigrammák I.*, 1828–1830.
10. *Grammatikai Epigrammák II.*, 1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az epigramma Kazinczy datálása szerint 1814. november 24-én készült, az ezt követő másfél hónapban öt levélben is elküldte barátainak. Később, 1825 és 1830 között besorolta a *Tövisék és virágok* tervezett új kiadásainak ciklusába, s közben, 1828-ban megjelent a *Handbuch*-ban.

Magyarázatok

Az epigramma keletkezését a Pethe Ferenc hírlapi támadására való reflexióként is értelmezhetjük, az időbeli egybeesés és a levelek kontextusa alapján (erről l. az előző vers 1. forrásának jegyzetét). A vers második sorának elején lévő intertextus a Kazinczy által is fordított (Kästnernek tulajdonított) Klopstock-epigrammára vezethető vissza (l. *Brútus/Caesar és Róma*, 1. szövegidentitás).

225. SZÖVEGIDENTITÁS

Vida Lászlóhoz

1815. november–december 17.

1/1.	Fegyverneki etc. Vida László Barátomhoz. Széphalom, Decemb. 11d. 1815.	RGy, Szemere Tár V., 670–673., 686–689.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. ([<i>Helmecky Mihály</i> nak és <i>Kölcsey Ferencnek</i>], 1815. december 17. és 18.)	1815	A	372.
1/2.			Utólagos javítások.		1815	Ba	

2.	Vida Lászlóhoz. Dec. 11d. 1815.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 135., 44. darab, 90a–92b, a vers: 90a–91a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Berzsényi Dánielnek, [1815. december 18.]</i>)	1815	Bb	373.
3.	Vidához. Széphalom xber 11dikén 1815.	ENMI. Fond Familial Wesselényi din Jibou, Lit. K. (1814–1818).	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Wesselényi Miklósnak, [1815. december 18–19.]</i>)	1815	Bb	374.
4.	Vida Lászlóhoz. Decemb. 11dikén, 1815.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 246a–249b, a vers: 246b–247b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak, 1815. december 28.</i>)	1815	Bc	375.
5.	Fegyverneki 's Felső- Penczi Vida László Úrhoz, sok Vármegyéknek Első- Rendű Táblabírájokhoz Kazinczy Ferenc Széphalom, December' 11-dikén 1815.	Pest 1816. (ar- chiválva: MTAK K 608.. 4a–7a; M. Irod. Lev. 4r. 38.).	Apró- nyomat- vány.		1815/ 1816	Ca	674.
6.	Vidához. Xbr. 11d. 1815. Széphalmon.	MTAK K 638/II., 76a–77b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	?1816	Cb	1000.
7.	Vida Lászlóhoz.	OSZK Analekták 12058.	Autográf tisztázat.	Önálló.	?	Bd	–

Megjelenések

1. Gergye László az eredetileg Helmecczynek szóló levelet feltárja a kéziratok sorában, de nem jelzi, hogy valójában levélről van szó, hogy kihez szól, különösen nem, hogy kiadatlan, s nem veszi figyelembe a levélnek a vers keletkezésére nézve releváns adatait sem (Gergye, 1998., 404.). Az e kiadást követő Szabó G. Zoltán sem ismeri így ezt, csak a Kölcseynek szóló levelet adja ki, a verset tartalmazó mellékletet elveszettnek mondja (KölcseyLev. I. 446–451., 967.). A Levelezés-katalógusban (Czifra, 2014., 312.) ismeretlennek szóló levélként szerepel egy Kazinczy Gábortól származó másolata (MTAK Tört. 2r. 21., 159a). Ez a kézirat a lejegyző kommentárja szerint az eredetiről készült, a verset nem tartalmazza, mert annak csak variánsait jegyezte ki a versek közé sorolva, s a címzettet sem azonosítja („nem tudom kihez van intézve”).

2. KazLev. XIII. 321–324., a vers csak első sorával (3060. sz.); BerzsényiLev., 2014., 456–461., a vers: 456–458.

3. KazLev. XIII. 345–348., a vers: 345–347. (3069. sz.).

4. KazLev. XIII. 372–376., a vers csak első sorával (3081. sz.), az episztola Kazinczytól származó jegyzeteit Váczy János a 3069. sz. levélhez tartozó saját jegyzetei közé illesztette (553.).

5. Gergye, 1998., 166–168.

Abafi Lajos (1879., II. 58–60.) a Bajza–Toldy-kiadást (1836., 217–219.) követte, beillesztve abba az onnan hiányzó utolsó előtti versszakot.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A szövegforrások mindegyike megadja a keletkezés idejét, egybehangzóan az 1815. december 11-i dátumot jelölve meg. Ez az időpont azonban a levelezés (beleértve a verset tartalmazó leveleket

is) adatai alapján a jelenleg ismert keletkezéstörténeti folyamat egyetlen kitüntetett pontjával sem hozható kapcsolatba. Az első adatunk erre nézve Kazinczy Helmeccy Mihálynak írott 1815. november 7-i levelében található: „Vidához elkezdek egy Epistolát. Kiáradott minden erem, 's tűz nélkül nem akarom folytatni.” (KazLev. XIII. 268., 3036. sz.) 1815. december 13-án, ugyancsak Helmeccynek még mindig csak arról számol be, hogy „Vidához készül egy Epistolám”. (KazLev. XIII. 331., 3062. sz.; Váczy János a 'készül' szó után illesztett felkiáltójellel utal a december 11-i dátummal való ellentmondásra.) A vers elkészültét az 1. forrás adja hírül: „Most 1 óra van éjfélt után Xbernek 17dikén az az Vasárnap. Én ezen Epistola' töredékét neked ma dél után küldtem be Ujhelybe. Akkor csak ez vala kész. Most végzém-el, 's ezt is küldöm postára mihielyt felvirrad, mert a' posta felétek még délig megyen.” A címzett személyéről és a levél küldésének részleteiről a forrás keletkezése kapcsán majd részletesen szólunk, itt most elegendő azt kiemelni, hogy a *vers teljes szövegének megírásával* Kazinczy az 1815. december 17-re virradó éjjel készült el (igaz, 18-án is az 'elvégzém' kifejezést használta, de az ehhez képest már csak korrekcióra utalhat, l. erről az 1. forrás keletkezéséről mondottakat). Sem a vers írásának elkezdése, sem a részlegesen, majd a teljesen kész változat elkészítése nem december 11-re esett tehát, a 11-es szám egyébként az 1. forrás címébe is utólag lett beillesztve, először csak '1815. december' állt ott. Nyilván felvetődik így a kérdés, mit jelöl akkor ez a dátum a vers címében, merthogy valamit jelöl, az Kazinczy kultikus szokásai ismeretében bizonyosnak mondható. Sajnos azonban nem találtunk sem a korabeli levelezésben, sem a Vidához fűződő kapcsolatban december 11-hez köthető eseményt, így a dátumba rejtett vélhető utalást jelenleg nem tudjuk dekódolni. A vers Kazinczy által kijelölt dátuma helyett ezért (és a dátumok eltérése miatt) inkább a megállapított dátumokat adjuk meg a szövegidentitás keletkezési idejeként: 1815. november–december 17.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 7 forrás 8 szövegállapotot őrzött meg az elsők végrehajtott utólagos javítások miatt (s nem lehet kizárni, hogy a Bajza–Toldy-kiadás egy további autentikus, azaz kilencedik szövegállapotot rögzített). A 8 szövegállapot eltéréseit az alábbi táblázat tárja fel (az 1. forrásban az 59–60. sorok fordított sorrendben következnek, itt a többi forrás sorszámai szerint tüntetjük fel ezek változatait, miként a 65. sornak az 1. forrásban megfelelő két sort is, valamint jelezzük, hogy a Bajza–Toldy-kiadás megfeleltethető részei melyik kidolgozással esnek egybe):

sor	szöveghely	forrás	Bajza–Toldy
2.	jajog jajong sipít	1–3., 6–7. 5. 4.	+
8.	a' kályha a' kályhám	1–6. 7.	+
12.	meleg' tavasznak	1–3., 5. 4., 6–7.	+
13.	már nem tűrheténk el nem tűrheténk már nem állhatánk	1–2., 5–7. 3. 4.	+
14.	berekben ligetben	1–6. 7.	+
18.	csevege kaczagva	1–4., 6–7. 5.	+
20.	Helmecczink Helmecczim	1–3., 5–7. 4.	+

21.	kelletlen nem kellő hallatlan	1–4., 6 5. 7.	+
27.	tűzbe lángba	1–6. 7.	+
42.	csalfa fény szemed' csalfa fényedet	1., 3–7. 2.	+
47.	megnyeréd megkapád	1–6. 7.	+
48.	közzé közt	1., 3–4. 2., 5–7.	
50.	körülkerítve körülaggatva	1–6. 7.	
55.	jöve jött	1–6. 7.	
59.	<'S Réghi Péter 's Kerékvári Pál Úr,> 'S Réti Jakab 's Ripókvári Márk Úr 'S Reti Jakáb 's Ripókvarí Mark Úr	1/1. 1/2–3. 4–7.	
60.	Beszédemet nem érti Kalkai És Kalkaim beszédemet nem értik Kacsmaim Kampaím	1. 2–3., 5. 4., 6. 7.	
65.	És Szemerém <'s Kölceseim 's Döbrenteim>, 'S láng Helmezcink 's a' kedves Bilkey, És Szemerénk, Kölcseink, 's láng Helmezcink,	1. 2–7.	
68.	eggykor vétkes	1–2., 4–5. 3., 6–7.	

A 18 szöveghely közül kettő (18., 21. sorok) esetében Kazinczy jelzi a 6. forrás margóján, hogy a nyomtatvány (5) alakja nem tőle, hanem Helmezczytól származik (feltehető ez még a 2. sor esetében is, ahol ugyancsak egyedi a nyomtatvány megoldása). A maradék 15 szöveghelyen a 3. forrás egyszer, a 4. háromszor, a 7. ötször mutat egyedi megoldást, ez utóbbi mindig a többi egyöntetű megoldásával szemben, s ehhez (a nyomtatvány nem autentikus verziójának a kizárásával) hozzávehetjük még a 21. sort is hatodikként. A szóban forgó eltérések egyébként csekély jelentőségűek. Az 1. forrás csak az utolsó versszakban (a táblázatban az 59. sortól) mutat egyedi megoldásokat, de ezek jelentősek, és vannak köztük utólagos javítások is (59–60., 65.). Ezekből látható, hogy az 1. forrás eredeti lejegyzése itt a vers végén még különbözött a későbbi kidolgozásoktól, s a javítással sem pontosan az az alak állt elő.

Az 5–6. forrás kivételével a jegyzetek a lap margóján a sorok mellé vagy a lap aljára vannak írva, nem összefüggő szöveggént, míg e kettő esetében az episztola végén szöveges kommentár olvasható, részben fedve csak a többi lábjegyzetet. E kettő nagyban egyező szövegű, de a 6. forrás rövidebb: az első bekezdésből hiányzik a zárójeles közbevetés, a másodikban inkább csak a megfogalmazás egyszerűsödik, a harmadik, egymondatos bekezdés a Horatius-utalással egészen hiányzik, a negyedikből az utolsó mondat első tagmondata hiányzik, ez csak másolási hiba lehet, mert a szöveg így értelmetlen. Ez egyben azt is bizonyítja, hogy a 6. forrás az ötödikről készült (vagy esetleg egy azzal azonos szövegű másik forrásról), ezzel összhangban vannak Kazinczy margón tett reflexiói Helmezczy betoldásaira. A cím és az ottani dátum a lényegét tekintve minden forrásban egyező, csak a név kiírásának részletességében térnek el.

A változatokat részben a jegyzetek alapvetően különböző karaktere, részben a sornagságú eltérések alapján különítjük el, az első szempont szerint az 5–6., a második szempont szerint az 1/1. forrást tekintjük önálló szövegváltozatnak, alváltozatokat a kisebb szövegtérítések tendenciái alapján jelölünk ki (1/1.: A; 1/2.: Ba; 2–3.: Bb; 4.: Bc; 5.: Ca; 6.: Cb; 7.: Bd).

Mint említettük, a Bajza–Toldy kiadás esetleg egy további változatot őrizhetett meg. A fenti táblázatban feltüntettük, mikor melyik alakkal egyezik meg, ez érdemi tendenciát nem mutat. Vannak viszont csak e kiadásban szereplő megoldások is:

	Bajza–Toldy-kiadás	1–7. forrás
11.	Tulipánjaidnak	Narcisszaidnak
20.	felkiált	felsikolt
34.	Ki a' Triumvirt régibb kedvese'	Ki a' galád Triumvirt kedvesének
39.	a' miket	a' mit ő
41.	kebledet	mellyedet
46.	barátkört	barátot

Az utolsó előtti versszak teljes egészében hiányzik e kiadásból, az utolsó jelentősen rövidebb és eltérő szövegű (az áttekinthetőség kedvéért itt csak az egybehangzó 2–3. forrással vetjük ezt össze):

Bajza–Toldy-kiadás	2–3. forrás
Oh, áldott óra, melyben engemet Megszállá a' vers' és könyv-gyártás' dühe! E' sánta vers nem vers ugyan: de bár-	Oh, áldott óra, melyben engemet Megszállá a' vers- és könyvgyártás' dühe! E' sánta vers nem vers Böngészinek, 'S Réti Jakab 's Ripókvári Márk Úr És Kalkaim beszédemet nem értik; 'S hogy mótely ez a' Népre prÓvokálnak És a' szokásra, melly a' nyelvben Úr.
Melly mázolás a' mit firkálgatok, E' nélkül engemet az én Vidám,	De bár melly mázolás ez, engemet E' mázolás nélkül az én Vidám, És Szemerénk, Kölcsseink, 's láng Helmezcink,
'S az ő barátjai nem kedvellenének. Elég énnékem! Egykor gyermekeim Pirulni fognak sok botlásimért Barátimért nem lesz okok pirulni.	'S te, Szent Miklósy! nem kedvellenétek. Elég nekem! – Emílem 's Antonínom Pirulni fognak egykor nyelvemért, Barátimért ha fognak é pirulni?

E javításokból leginkább arra gyanakszunk, hogy itt a legelső, eléggé kidolgozatlan változat őrződött meg, de a kiadott szövegben a későbbi megoldások, köztük a Helmezczytól származók is megtalálhatók, ezért ezt bizonyossággal állítani mégsem lehet. További problémát jelent, hogy e kiadás nem adja meg, milyen forrást használt, s a kéziratos hagyatékban sem bukkantunk ennek nyomára (csak az 1836-os nyomtatott szövegnek egy kéziratlapra felragasztott és korrektúrázott példányát ismerjük), így önálló szövegforrásként nem vehettük fel kiadásunkba, ezért döntöttünk itteni ismertetése mellett.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél [Helmezczy Mihálynak és Kölcsy Ferencnek], 1815. december 17. és 18. A jelen forrás kapcsán alapvetően két dolgot kell bizonyítanunk: először, hogy a címzés, megszólítás és keltezés nélküli (de a levél szövegéből tudottan december 17-én írott), kiadatlan levélnek Helmezczy Mihály

volt a címzettje, másodszer, hogy ez a levél utóbb a Kölcsynek december 18-án küldött levél melléklete lett.

A szövegidentitás keletkezéséről szólva láthattuk, hogy Kazinczy Helmecczynek számolt be a Vida-episztola keletkezési folyamatáról november 7-én és december 13-án, ami összefüggött azzal, hogy Helmecczy egyfajta közvetítő szerepet töltött be Vidához, Kazinczy gyakran üzent vagy küldte üdvözlét a Vida házaspárnak általa. Az 1. forrás már idézett részletében két küldeményről esik szó: az egyik az episztola töredéke, a másik a befejezett vers. Az elsőt, mint írja, 'ma dél után küldtem', a másodikat 'küldöm postára mielőtt felvirrad' (mivel e mondatokat december 17-én éjjel 1 órakor vetette papírra, a 'ma' itt értelemszerűen még 16-át jelenti, a 'felvirrad' pedig 17-re utal). Kazinczy december 16-án két levelet írt, amelyek fenn is maradtak, az egyiket Rumynak, a másikat Helmecczynek (3070., 3071. sz.), ezekhez mellékelhette a még teljesen el nem készült Vida-episztolát, noha egyikben sincs erre utalás, mindkettőben a Rummy könyvéhez írott előszó szerepel. Viszont Helmecczynek írott december 21-i levelében visszaül az episztola küldésére: „Mint vagy megelégedve a' Rumi Monum. Előbeszédével és a' Vidához írt (egész) Epistolával, az *egésszel* mondom, nem előbb megküldött töredékével? mert már az egész is útban van hozzád 's eddig vehetted.” (KazLev. XIII. 362., 3075. sz.) Mindezek alapján aligha kétséges, hogy december 16-án délután a Helmecczynek szóló levéllel együtt küldte a még teljesen el nem készült episztolát, s Helmecczy volt a címzettje a teljes episztolát tartalmazó eddig kiadatlan levélnek is.

A Kölcsynek december 18-án írott levél végére, az elköszönés után a következőt jegyezte még Kazinczy: „Az ide zárt Epistolát ez éjjel végzém. Ez Helmecczynek vala szánva, érti Uram Öcsém az ott megmagyarázottakat Magyarázat nélkül is.” Az episztolát nem nevezi meg pontosan, de december 29-i levelében azt írja, hogy Szemere „Pali le akará írni az Uram Öcsém számára a' Vidához írt Epistolát, de mondtam hogy az meg van küldve általam” (KazLev. XIII. 378., 3083. sz.). Ha az ebben a hónapban keletkezett egyetlen ismert, befejezett episztolát, a Vidához írottat Kazinczy december 29-ig bizonyosan eljuttatta Kölcsyhez, és létezik egy kézirat (a jelen kiadatlan kézirat), amely ugyanott található, ahol a Kölcsyhez szóló december 18-i levél kézirata is (RGy, Szemere Tár, V. 670–673., illetve 686–689.), s amelyről láttuk, hogy eredetileg Helmecczyhez szóló levél volt, akkor nagy valószínűséggel kijelenthető: a Kölcsy-levél idézett utalása ('ide zárt Epistola', amely 'Helmecczynek vala szánva') a szóban forgó kéziraatra vonatkozik, tehát ez volt a levél melléklete. Ezt támasztja alá az utolsó tagmondat is („érte Uram Öcsém az ott megmagyarázottakat Magyarázat nélkül is”). A kéziratban ugyanis többek között Horatius-utalások jelzése van a margón, melyekre nézve Helmecczynek ott ezt írta: „Azokat ide csak neked írtam, mert Horátzból nem mindég jut minden eszünkbe.” Kölcsy számára ezen utalásokat szükségtelennek minősíti az idézett utolsó tagmondat, ezért veti elé magyarázatként: „Ez Helmecczynek vala szánva” (így ez az utalás a kéziraatra magára vonatkozik, s nem kell egy Helmecczyhez szóló verset vagy a vers Helmecczyhez szóló vonatkozását keresnünk emiatt, l. ezt KölcsyLev. I. 967.).

A kérdés csak az, hogy miért küldte ezt az eredetileg Helmecczy számára írott levelet Kazinczy mégis inkább Kölcsynek, s hogy miért írta az episztoláról december 17-én és 18-án is azt, hogy 'ez éjjel végzém'. A magyarázatot a vers 59–60., 65. sorain végrehajtott utólagos javításokban véljük felfedezni, amelyek eredménye még így sem azonos teljesen a december 18-án Berzsényinek küldött szöveggel, a 65. sorban nem is tartalmaz új megoldást a kihúzott nevek helyett. Egy egyszer lezárt szövegen történtek a javítások, amelyek egy teljesen le nem zárt szöveget eredményeztek: logikusan feltételezhető tehát, hogy emiatt nem postázta Helmecczynek, hiszen mint a kísérsorok folytatásában olvashatjuk, a kiadás elég nyilvánvaló szándékával küldte volna a verset („ha talán kedvetek jönne kinyomtatni, örülni fogok neki”), olyannyira, hogy még a címlap betűtípusára nézve is rendelkezett a továbbiakban. A kiadásról azonban nem tett le, csak másik kéziratot készített, s azt, mint Helmecczynek írott december 21-i leveléből tudjuk, el is küldte. Az eredeti viszont így megmaradt nála, s azt hasznosítandó, elküldte Kölcsynek, december 18-án, ami azt is jelenti, hogy ekkorra a javítások megtörténtek a jelen kéziraaton, tehát az eredeti lejegyzés (1/1.) december 17-re (éjjel), a javítások december 17-re vagy 18-ra tehetők. A Kölcsynek írott 'ez éjjel végzém' kitétel vagy erre a második lejegyzési fázisra, vagy már az ettől is némileg különböző újabb végleges kidolgozásra vonatkozik, ami a Berzsényinek küldött szöveggel eshet egybe (l. erről alább).

2. Levél Berzsenyi Dánielnek [1815. december 18.]. A levélnek nincs dátuma, csak a versnek, a közlésekben ez (december 11.) szerepel levéldátumként is. Ez azonban nem lehetséges, részben az eddig kiadatlan 1. forrásból adódó következtetések miatt (vagyis hogy csak december 17-én készült el az episztoła teljes szövege), részben magának a Berzsenyi-levélnek az utalásai alapján sem. Itt ugyanis a Dessewffyhez december 14-én írott levélre úgy hivatkozik, mint amit már megírt („Visszaírtam a' Grófnak”, KazLev. XIII. 322., 3060. sz.), s a két levél közötti pontos megfelelések kétségtelenné teszik, hogy erre a levélre utal Kazinczy. Berzsenyihez tehát mindenképpen december 14. után írta meg a jelen levelét. A Vida-episztoła kísérsoraiban pedig ezt olvashatjuk: „illő volt tehát veled ezt a' ma elvégezettet közlenem”, ami december 18-ra vonatkozik, mert az itt küldött változat eltér a december 17-én bevégzett 1. forrás eredeti lejegyzésétől éppúgy, mint utólagos javításaitól, így csak a Kölcsénynek 18-án írott kommentárral (‘ez éjjel végzém’) hozhatjuk kapcsolatba. Berzsenyi a levélre 1816. február 8-án reflektált: „A' Vidához írt Epistolában kérlek magyarázd meg ezen sorokat: csalfa fényedet »el nem vakíta, a' maszlagos kehelyt Te, mint ez a' nagy folt, nem illetéd.« Ezeket nem értem.” (KazLev. XIII. 472–473., 3125. sz.) Kazinczy válaszát nem ismerjük.

3. Levél Wesselényi Miklósnak [1815. december 18–19.]. A levél keltezetlen, csak a versnek van dátuma, Váczy János azonban a Berzsenyi-levéltől eltérően itt ezt nem érvényesítette a levél keltezésében is. A levél utalásai alapján csak tág időkeretek jelölhetők ki, november 20. után és december 30. előtt íródhatott (mert említi Wesselényinek, hogy Csereytől hallott egy nemes tettéről, Cserey Kazinczynak írott ezen hírt közlő levele november 20-án kelt, 3046. sz.; illetve azt írja Wesselényinek, hogy reméli, levele Wesselényi születésnapjára odaér, az pedig december 30-án volt). Wesselényinek azonban december 21-én is írt egy levelet, amelyben ez olvasható: „Míg e' levelem kezdedhez jut, kezdedben lesz a' Vidához írt Epistola” (KazLev. XIII. 361., 3074. sz.), vagyis ekkor már a versküldemény úton volt. Ha tehát az episztoła december 17-én készült el, majd első átdolgozása 18-án, s ennek (a 2. forrásnak) a szövegállapotával a jelen forrás négy apró betű- és szócserétől eltekintve megegyezik, akkor legvalószínűbben ezt is ugyanerre a napra, legfeljebb egygel későbbre, 19-re tehetjük (későbbre a következő levél időbeli közelsége miatt nem). Bölöni Farkas Sándor 1816. február 7-i levelében említette, hogy az episztolát tartalmazó levelet megmutatta neki Wesselényi (KazLev. XIII. 471., 3124. sz.), így bizonyítható, hogy a levél eljutott a címzetthez.

4. Levél Kis Jánosnak, 1815. december 28.

5. Kazinczy már a december 17-i, eredetileg Helmeczyhez címzett levélben (1.) kiadási céllal küldte volna meg versét, de aztán másik kéziratot küldött (talán az időközben végzett javítások miatt), még december 21. előtt. Mint válaszlevelében Vida írja, „Helmeczynek által vettem hozzámm méltóztatott epistoládat”, „melyet tetszésed és engedelmed mellett Trattnernál kinyomtatattam” (KazLev. XXIII. 247., 5810. sz.). E levél 1816. január 24-én kelt, tehát a levél vétele és a kinyomtatás egy hónap alatt végbement. Kazinczy e levéllel együtt vette a nyomtatványt is február 11-én, mint Szemerének írja: „Én tegnap kaptam-meg Helmeczytől a' Vidához írt Epistolámat nyomtatásban, 's egygy levelét mellé Vidától, mely még stilitikai tekintetben is ér annyit mint húsz ilyen Epistola.” (KazLev. XIII. 484., 3128. sz.) Kazinczy ismét Helmeczy közvetítésével válaszol: „Mondjad a' mi Vidánknak, hogy levele többet ér mint húsz Epistola. A' Velin exemplárt, melyet tőled vettem, Pandektáimnak 7dik Kötetébe varrtam be a' Vida levelével egygyütt. Hadd álljon egygyütt a' kettő, 's Unokáim ismerjék belőle azt a' széplelkű embert, azt a' tiszteletes hazafit, a' kit atyjok szeretett. – A' másik exemplárt Wesselényinek küldöm, minthogy az Epistolában atyja előfordúl.” (KazLev. XIII., 473., 3126. sz.) Az archivált levél és nyomtatványpéldány ma is fellelhető, a levél előtt előzéklap áll Kazinczy kalligrafikus írásával: „Vida Lászlónak Levele, Pest, Január 24d. 1816. Ez mutatja a' lágylelkű embernek érzéseit 's barátságát erántam, ha ez a' határon túl ragadozza is.” (MTAK M. Irod Lev. 4r. 38.; Fülöp Géza a levelezéskiadás pótkötetében a jegyzetben közli a nyomtatványt is a benne lévő, Kazinczynak tulajdonított javítások miatt, KazLev. XXIII. 497–499.; ezek a kézírásos javítások azonban Kazinczy Gábortól származnak, az ő nevének ugyan csak kézírásos kezdőbetűi állnak a nyomtatvány címlapján, 1834-es dátummal.) E két példányon kívül a nyomtatvány fellelhető még az OSZK An. Lit. 12.058. jelzete alatt is (l. erről a 7. forrás jegyzetét).

6. A jelen forrás, mint a szövegállapotok összevetése során megállapítottuk, az aprónyomatványon (vagy egy azzal egyező másik forráson) alapul, így időben annak kézhezvétele, azaz 1816. február közepe után készülhetett. A két lap a formai jegyekből ítélve (fejlécvonal, oldalszámozás, utóbb áthúзва) a *Pandekták* része volt. Az oldalszámozás (445–448.) alapján az előtte lévő egy lap is e csomóhoz tartozhatott, noha van köztük egy lapnyi hiány (441–442.), mert az írásképp és az időközön azonos (e csomó folytatása volt a 451–454. oldalszámú két lap, l. erről a *Mi a' sok?* 2. forrásának jegyzetét). A 441–442. lapon legfelül a Rummy kiadásához írott előszó utolsó sorai vannak 1815. december 14-i dátummal, egyezően a korabeli levelekkel (Helmeczynek és Rumynak, 1815. december 16., 3070. és 3071.), majd *Kisfaludy*–*Zsombori* címmel az a két történet Kisfaludyról és Fekete Jánosról, amelyeket Berzsenyi és Dessewffy december 3-i és 7-i levelei ihlettek (3052., 3055. sz.), s amelyek először a Dessewffyhez szóló december 14-i válaszban jelentek meg (3064. sz.), sokszor szó szerint egyezvén e *Pandekta*-feljegyzéssel, majd a következő napokban, december 16. és 18. között további levelekbe is belekerültek váltakozó részletességgel (3070., 3071., 3072.), ezek pontosan a Vida-episztola befejezésének napjai. Úgy véljük ez alapján, hogy az episztola aprónyomatványról készült másolata nem sokkal ezt követően készült, akkor, mikor Kazinczy kézhez kapta a kinyomtatott példányt. Ezt azonban kétségen kívüli filológiai érvekkel nem tudjuk alátámasztani, így az 1816-os kelteztést kérdőjellel adjuk meg, biztosan csak az mondható, hogy a kézirat 1816. február után keletkezett.

7. A jelen kézirat keletkezésére nézve semmilyen adatunk nincsen. Szövegállapota egyedi eltéréseket mutat az összes többitől, a legtöbb alkalommal a források között, sorrendileg ezért tettük az utolsó helyre a hét forrás között. Ez azonban inkább a besorolás valódi megalapozottságának hiányát jelenti. A kézirat mellett megtalálható az aprónyomatvány is, benne ugyancsak kézírásos bejegyzések, ezek azonban kései, ahhoz az aukcióhoz kapcsolódnak, amelynek során a kézirat a gyűjteménybe került 1992-ben (l. az ugyancsak csatolt aukciós tájékoztatót).

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

1815. december 16.: másfél hónapos érlelés után Kazinczy elküldi Helmeczynek az episztola még mindig nem végleges szövegét.

1815. december 17.: éjjel mégis befejezi a művet, vagyis elkészül a teljes szöveggel (A), ezt akarja másnap ismét küldeni Helmeczynek (de majd végül Kölcseynek küldi el).

1815. december 18.: a nap folyamán még mindig javít a szövegen (Ba), majd Berzsenyinek és Wesselényinek már az éjszaka véglegesített változatot (Bb) küldi.

1815. december 28.: Kis Jánosnak egy némileg korrigált változat (Bc) ment levélben ekkor.

1816. február 11.: Kazinczy kézbe veszi a január közepére elkészült aprónyomatványt (Ca), majd készít róla egy kézírásos másolatot, javítva benne Helmeczy beavatkozásait, s némi további korrekciókat tesz (Cb).

?: valamikor készült még egy kidolgozás, részletes jegyzetek nélkül, egyedi megoldásokkal (Bd), ennek idejét nem ismerjük. (Egyébként más kéziratok is léteztek, tudjuk például, hogy Döbrentei Gábornak is megküldte a verset, l. Döbrentei 1816. január 6-i válaszát, 3091. sz.)

A vers címét az episztolák mindegyik pályavégi összeírása tartalmazza, így kiadásának szándékáról Kazinczy később sem tett le.

Magyarázatok

Vida László (1770–1831) drámaíró, 1809–1811 között a pesti színtársulat igazgatója.

Charybdisz: tengeri szörny.

Eól: Aiolosz, a szelek istene.

Wagneri Phraseologia: Franciscus (Franz) Wagner *Universae Phraseologiae Latinae Corpus* című művére történik utalás, amelynek 1718-as első megjelenését követően sok kiadása volt még.

Törtelen élt három szép napom: Kazinczy 1815. május 17–19. között, Bécsbe való utazása alkalmával volt Vida vendége Törtelen (PEml., 2009., 328.).

Helmeczi: Helmeczy Mihály (1788–1852).

Koppi Károly (1744–1801) piarista történetíró, Vida egykori tanára.

Horányi Elek (1736–1809) piarista irodalomtörténet-író.

Huysum, Jan van (1682–1749) holland festő.

Van Dyck, Antonis (1559–1641) flamand festő.

Battoni: Pompeo Batoni (1708–1787) olasz festő, az itt említett másolat eredetije 1755-ben készült.

hús fej és szív nélkül: „Non tu corpus eras sine pectore” (Horatius: Episztolák, I. 4., 6.).

édes kis hasznoska: „dulce lucellum” (Horatius: Episztolák, I. 18., 101.).

Wesselényi Miklós, id. (1750–1809), akinek halála után Vida átvette a színtársulat vezetését.

Melpómene: a tragédia műzsája.

Reti Jakáb's Ripókvári Mark: mint a levélkommentárok jelzik, itt Sághy Ferencre és Beregszászi Nagy Pálra (1750–1828) történik utalás, akik Kazinczyt bírálták.

Kalkaim/Kacsmaim/Kampaím/Szacs vay: Szacs vay Sándor (1752–1815), a *Magyar Kurir* egykori szerkesztője, aki Kazinczy *Erdélyi Muzéumban* közzétett epigrammáiról nyilatkozott kedvezőtlenül (KazLev. XIII. 241., 3024. sz.).

Szemere Pál (1785–1861).

Kölcsey Ferenc (1790–1838).

Döbrentei Gábor (1785–1851).

Bilkey Pap Ferenc (1797–1853), ekkoriban a pesti papnevelőben tanult, 1815-ben alkalmi költeménye jelent meg Pesten.

*Szent Miklós*y: Szentmiklóssy Alajos (1793–1849) költő, ügyvéd, Kazinczy pártfogoltja.

Emilem 's Antonínom: Kazinczy fiai, Emil (1811–1890), Antonin (1813–1879 v. 1885).

226. SZÖVEGIDENTITÁS

A' Nyelvrontók/Palladio

1815. december 24.

1.	A' Nyelvrontók. Lasztócz, Xbr. 24d. 1815.	RGy Szemere Tár V., 720.	Autográf tisztázat.	Önálló.	1815	Aa	–
2.	A' Nyelvrontók.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 246a–249b, a vers: 247b–248a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak</i> , 1815. december 28.)	1815	Aa	376.
3.	A' Nyelvrontók.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53. I., 62. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak</i> , 1815. december 28.)	1815	Aa	380.
4.	A' Nyelvrontók.	RGy Szemere Tár V., 726–729., a vers: 726.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kölcsey Ferencnek</i> , 1815. december 29.)	1815	Aa	382.
5.	A' Nyelvrontók.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 32., 133. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Desseffy Józsefnek</i> , 1816. január 6.)	1816	Aa	385.
6.		MTAK M. Irod. Lev. 4r. 115., 217+218. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Rumy Károly Györgynek</i> , 1816. január 6.)	1816	Aa	386.
7.	A' Nyelv Rontók.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 38., 3. darab.	Másolat.	Levélrészlet. (<i>Szepesy Ignácnak</i> , 181[6]. január 2[3].)	1816	Aa	390.

8.	A' Nyelvrontók.	PFK, 654 10a E 27 2.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Pázmándi Horvát Endrének, 1816. február 13.)	1816	Aa	402.
9.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 130.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Ruszek Józsefhez, 1816. május 15.)	1816	Ab	412.
10.	Palladio.	MTAK K 622., 16a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Görögös epigrammák I.)	1822 körül	Ac	–
11.	Palladio.	Aspasia, 1824., 88.	Évkönyv- részlet.		1824	Ac	847.
12.	–	OSZK Quart. Hung. 2606., 3a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Forgácsok I.)	?1825	Ab	–
13.	A' Nyelvrontók.	MTAK K 642., 126b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Kazinczy Ferencz' Versei.)	1827	Aa	–
14.	–	MTAK K 622., 68a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Grammatikai Epigrammák I.)	1828– 1830	–	–
15.	–	MTAK K 642., 96b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Grammatikai Epigrammák II.)	1831	Ab	1211.

Megjelenések

2. KazLev. XIII. 372–376., a vers: 373. (3081. sz.).
3. KazLev. XIII. 376–378., a vers csak első sorával (3082. sz.).
4. KazLev. XIII. 378–379., a vers csak első sorával (3083. sz.).
5. KazLev. XIII. 385–386., a vers csak első sorával (3088. sz.).
6. KazLev. XIII. 386–391., a vers: 390. (3089. sz.).
7. KazLev. XXIII. 240–243., a vers: 241. (5806. sz.), a kézirat keltezése alapján tévesen besorolva az 1815. januári levelek közé (l. erről *Az Egri Bibliothékára* jegyzetét, 232. szövegidentitás).
8. KazLev. XIII. 486–490., a vers csak első sorával (3129. sz.).
9. Váczy János a levelet nem itteni forrásunk, a misszilis tisztázata, hanem egy autográf másolat (MTAK M. Irod. Lev. 4r. 117., 131–134.) alapján közölte, melyben a vers csak első sorával szerepelt, így Váczy közlésében is csak ennyi áll (KazLev. XIV. 191–193., 3210. sz.).

13. Gergye., 1998., 124.

A Bajza–Toldy- és az Abafi-kiadás (1836., 141.; 1879., I. 113.) a cím alapján ítélve feltehetőleg a 13. forráson alapul (a szöveg több forrásával azonos, viszont ez az egyetlen egyező szövegű kései, tehát nem levélforrás, amely *A Nyelvrontók* címet viseli).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Az epigramma keletkezési idejét Kazinczy egyidejű autográf tisztázata (1.) pontosan megadja: 1815. december 24-én készült Lasztócon, mikor Kazinczy három napig Szemere Pálnál vendégeskedett, erre a hazatérte után írott levelekben (2–4. források) is utal a verset kommentálván.

Abafi Lajos 1810-re teszi a vers keletkezését a Sipos Pálnak szóló, 1810. december 8-i levél alapján (Abafi, 1879., I. 266.). Váczy János e levél lábjegyzetében (KazLev. VIII. 193., 1882. sz.) idézi a forrásul szolgáló 1846-os lipcsei kiadás jegyzetét (Lipcse, 1846., 18.), amely arról tájékoztat, hogy a levél mellett több vers is volt: a *Tövisék és virágok*ba bekerült öt, 1810. október végén, november elején keletkezett epigramma után felsorolja a jelen verset is, és idéz egy hozzá tartozó jegyzetet Palladióról, amely tartalmazza egyezik a forráslevelekből ismert kommentárral, de bővebb azoknál.

Ez azonban nem vonhatja kétségbe a jelen vers 1815. december 24-i datálását, több okból sem. Itt ugyanis egy autográf kézirattal van dolgunk, melyet korabeli levelek hitelesítenek, az 1810-es Sipos-levél pedig csak utólagos publikációból, az 1846-os kiadásból ismeretes, az eredeti forrás nem maradt fenn. A versek nem részei a levélnek, csak mellékletek, amelyek esetében könnyen feltehető az elkeveredés lehetősége, amire itt különösen gyanakodnunk kell, mert a levél szövege külön kiemeli, hogy 'magyarázat nélkül' küldi az epigrammákat, s az 1810-es daraboknál valóban nincs is kommentár, a jelen versnél viszont igen. Arra kell gondolnunk, hogy az eredetileg e verset tartalmazó lap valamely 1815 végi, 1816 eleji Siposnak szóló levélhez volt mellékelve (kettőt ismerünk ezen időkörből, ezekben nincs utalás mellékletre, de természetesen fenn nem maradt levél is szóba jöhet).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 15 forrás 14 szövegállapotot őrzött meg, a 14. csak utalást tartalmaz Toldy *Handbuchjára*, ezt így nem tüntetjük fel a források között, csak az adott helyen utalunk a kiadványbeli szöveg egyetlen eltérésére. A szövegállapotok nagymértékben egyeznek, az egyetlen apró, de mondatszerkezetet érintő egyedi eltérés a 2. sorban található, itt a 3. és a 11. forrásban 'rontót látott vad kora' áll a többi forrás 'rontót látál, vad kora' alakja helyett. A 11. forrásnak még két további, apró eltérése is van a többitől: a 4. sorban 'szabni' áll 'adni' helyett, az 5. sor elejéről hiányzik az 'S kötőszó az 'Ím' elől. Ugyanezen a szöveghelyen a 12. forrásban 'Íme' áll, s ez az alak található a *Handbuchban* is, amire a 14. forrás utal. Az 1. forrás 5. sorában pedig 'Új törvényt 's példát' van 'Törvényt és példát' helyett. Ezen eltérések alapján szövegváltozatokat nem tudunk kijelölni, így a címben mutatkozó különbséget vesszük alapul, de csak alváltozatok kijelöléséhez: A' *Nyelvrontók* cím szerepel az 1–8. és 13. forrásban (Aa), *Palladio* a 10–11. forrásban (Ac), a szövegbe van szöve a vers, s így nincs címe egy levélben, továbbá a belső címetek mellőző grammatikai ciklusokban (9., 12., 15.: Ab).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Az önálló lap, rajta az 1815. december 24-én és december 25-ről 26-ra virradó éjjelen keletkezett két epigramma tisztázatával, dátumozva, aláírva Szemere Pál hagyatékában maradt fenn, amiből arra következtethetünk, hogy számára tisztázta le Kazinczy a karácsonykor ott töltött három nap emlékére, még eljövetele előtt. Ezt a források közötti elsőséget az 5. sor csak itt feltűnő egyedi megoldása is valószínűsíti.

2. Levél Kis Jánosnak, 1815. december 28.

3. Levél Döbrentei Gábornak, 1815. december 28.

4. Levél Kölcsey Ferencnek, 1815. december 29.

5. Levél Dessewffy Józsefnek, 1816. január 6.

6. Levél Rummy Károly Györgynek, 1816. január 6.

7. Levél Szepesy Ignácnak, 181[6]. január 2[3]. A másolatban téves keltezés található, ezt javítottuk (l. erről *Az Egri Bibliothékára* jegyzetét, 232. szövegidentitás).

8. Levél Pázmándi Horvát Endrének, 1816. február 13.

9. Levél Ruszek Józsefnek, 1816. május 15. A levélnek van egy autográf másolata a Kazinczy által *Glottomachusok* címmel összeállított, nyelvi vitáit levelekkel, feljegyzésekkel dokumentáló kötetben. Itt a levél elé a következő jegyzést írta Kazinczy: „Lásd Pandekt. VI. Kötet, lap 455., és Ruszeknek ide betett levelét. Május elsőjéről 1816.” (MTAK M. Irod. Lev. 4r. 117., 131.) A Pandekta-utalás azonosítható a M. Irod. Lev. 4r. 118. jelzet alatt található, Ruszekkel folytatott levelezést tartalmazó, Pandekta formátumú csomó első darabjával (vö. Czifra, 2013., 187.), amely a megadott 455. oldalon kezdődik és a 457. oldalig tart, ez a Ruszekhez 1815. január 7-én írott levél autográf másolata (a csomó folytatólagosan a 467. oldalig, majd néhány lapos kihagyás után a 478. oldaltól a 486. oldalig tart). E januári levél egyébként a *Glottomachusokban* is megvan, ez a csomó első darabja, a második Ruszek hivatkozott válasza, a harmadik a jelen május 15-i levél, amelynek ugyancsak van másik kézírata, de az maga a misszilis tisztázat, jelen forrásunk.

10. *Görögös epigrammák I.*, 1822 körül.

11. Az *Aspasia* 1824. évi kötetének megjelenéséről, Kazinczy versének a belekerüléséről nincsenek adataink. Kazinczy 1824. augusztus 27-i levelében említi, hogy látta az *Aspasiát*, szeptemberben pedig megbírálja Toldynak (4382., 4397. sz.).

12. *Forgácsok I.*, ?1825.

13. *Kazinczy Ferencz' Versei*, 1827.

14. *Grammatikai Epigrammák I.*, 1828–1830.

15. *Grammatikai Epigrammák II.*, 1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az epigramma 1815. december 24-i megszületését követően számos levélben előfordult, majd 1824-ben megjelent az *Aspasiában*, s egy kivétellel bekerült a *Tövisék és virágok* tervezett új ciklusába is, egészen a pálya legvégéig, lényegében egyező szöveggel, csak címbeli eltéréssel, illetve cím nélkül.

Magyarázatok

Palladio, Andrea (1508–1580) olasz építész, az *Aspasia* jegyzete hibásan adja meg a születési évet.

Trissino, Gian Giorgio (1478–1550) olasz tudós, Palladio mentora.

Vitruvius, Marcus Pollio (i. e. 1. sz.) római építész.

Algarotti, Francesco (1712–1764) olasz író.

Raffaello di Giovanni Santi (1485–1520) itáliai festő, építész.

227. SZÖVEGIDENTITÁS

Phidiasz' Jupiterje

1815. december 25.

1.	–	RGy Szemere Tár V., 720.	Autográf tisztázat.	Önálló.	1815	Aa	–
2.	–	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 246a–249b, a vers: 248a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Kis Jánosnak, 1815. december 28.)	1815	Aa	377.
3.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53. I., 62. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Döbrentei Gábornak, 1815. december 28.)	1815	Aa	379.
4.	–	RGy Szemere Tár V., 726–729., a vers: 726.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Kölcsey Ferencnek, 1815. december 29.)	1815	Aa	381.
5.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 115., 217+218. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Rumy Károly Györgynek, 1816. január 6.)	1816	Aa	387.
6.	–	MTAK K 638/II., 28a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Pandekták.)	?1816	Aa	1001.
7.	–	DRKK R 610., 26a–31a, a vers: 31a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Ercsey Dánielnek, 1819. május 9.)	1819	Aa	479.

8.	Phidiasz' Jupiterje. Homer Iliásza' I. v. 528–30.	MTAK K 642., 229b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Fordításcsomó I.)	1821 körül	Ab	–
9.	–	PFK, 358 BK 127 I 6., 46. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Guzmics Izidór</i> nak, 1826. szeptember 17.)	1826	Ac	530.
10.	–	Felső Magyar Országí Minerva, 1826., 877. (jegyzet).	Folyóírat- közlés.		1826	Ac	853.

Megjelenések

2. KazLev. XIII. 372–376., a vers: 374. (3081. sz.).

3. KazLev. XIII. 376–378., a vers: 376. (3082. sz.).

4. KazLev. XIII. 378–379., a vers: 378. (3083. sz.).

5. KazLev. XIII. 386–391., a vers: 391. (3089. sz.).

7. Váczy János a levelet nem forrásunkból, az autográf kéziratból adta ki (KazLev. XVI. 379–385., 3739. sz.), hanem a Toldy-féle levelezéskiadásból (Bajza–Toldy, 1845., 393–406., a vers: 406.; a kiadány ezen oldalai megtalálhatóak az akadémiai levelezéshagyatékban is: MTAK M. Irod. Lev. 4r. 35.).

9. KazLev. XX. 106–109., a vers: 109. (4684. sz.).

10. Abafi Lajos és Szabó G. Zoltán a magyarázatok között adta ki (Abafi, 1879., II. 304–305.; KölcsyLev. I. 968.). Hogy a főszöveg melyik forráson alapul az Abafi-kiadásban, nem tudjuk (Abafi, 1879., II. 231.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A három sor fordítása a források egybehangzó közlése szerint 1815. december 25-ről 26-ra virradó éjjel készült, mikor Kazinczy, mint említi, nem tudott aludni a vele egy ágyban fekvő gyermeke miatt. Az eredeti görög sorokat még fogsága idején tanulta meg, így tudott sötétben, fejben fordítani.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 10 forrás 10 szövegállapotot őrzött meg, ezek között érdemi szövegszerű eltérés nincs, csak a 7. forrás 'szemöldökivel' alakja említhető a 'szemöldjeivel' helyett, valamint a 'megrendüle' a 'megrendült' helyett, ezeket nem tekintjük alváltozatnak sem. Cím egyedül a 8. forrásban van, ez a Phidiasz-történetre utal, amely a 10. forrásban kifejtve szerepel. A 10. forrás azonban vitasszituációhoz kötődik, mint a 9. is, így ezek kontextusa eltér a többi forrástól, ezt alváltozatként értelmezzük, miként a címet is.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Az önálló lap, rajta az 1815. december 24-én és december 25-ről 26-ra virradó éjjelen keletkezett két epigramma tisztázatával, dátumozva, aláírva Szemere Pál hagyatékában maradt fenn, amiből arra következtethetünk, hogy számára tisztázta le Kazinczy a karácsonykor ott töltött három nap emlékére, még eljövetele előtt.

2. Levél Kis Jánosnak, 1815. december 28.

3. Levél Döbrentei Gábornak, 1815. december 28.

4. Levél Kölcsy Ferencnek, 1815. december 29.

5. Levél Rummy Károly Györgynek, 1816. január 6.

6. Az a jelenleg önállóan álló lap, amelyen Kazinczy háromsoros fordítása, előtte a német fordítás és a görög eredeti, utána a fordításokra vonatkozó jegyzés áll, eredetileg a *Pandekták* része

volt (fejléces lap, áthúzott számmal, talán 434.). Keletkezésére nézve annyi állítható bizonyosan, hogy 1816. március 7. után keletkezett, mert a jegyzés szerint ekkor kapta vissza „Voss Homérját”, amelyből a német fordítást összehasonlításul kiírta. Ez az egyoldalas bejegyzés feltevésünk szerint nem sokkal ezen időpont után történhetett, mert ekkor volt aktualitása: a jegyzés a fordítást küldő levelekhez hasonlóan utal a lasztóci keletkezés körülményére, s arra, hogy 'csak' március 7-én kapta vissza a Voss-kötetet – ezek a megfogalmazások sok idő elteltével nemigen tűnnének adekvátoknak. Ugyanakkor egy másik Pandekta-csomóban (441–442., 445–448., 451–454.) az utolsó lapon szintén ez a dátum szerepel egy másik könyv Vályitól való megkapásának időpontjaként, de a jelen lap az oldalszám alapján megelőzi a másik csomót. Lehet persze, hogy nem ugyanannak a kötetnek az oldalszámairól van szó, vagy hogy a lejegyzés nem jegyzetfűzetszerű, tehát egyidejű, hanem archiválási jellegű volt, de biztosat nem tudunk mondani, ezért a lap keletkezését feltételelesen állapítjuk meg: ?1816.

7. Levél Ercsey Dánielnek, 1819. május 9.

8. *Fordításcsomó I.*, 1821 körül.

9. Levél Guzmics Izidórnak, 1826. szeptember 17.

10. *Felső Magyar Országi Minerva*, 1826. A közlemény az Iliász-pör néven ismert vita kereteibe tartozik. Kazinczy 1826. szeptember 17-én Guzmicsnak írott levelében reflektál (ismereteink szerint) először az *Élet és Literaturában* Szemere által megjelentetett Kölcsy–Kazinczy-levélkivonatokra (1826. I. 4. IX., 265–275.). Ekkortájt írhatta Kazinczy azt a ma nem ismert levelet is, amelyre Kölcsy szeptember 23-án hivatkozik (KölcsyLev. II. 145–147.), megemlítvén, hogy Kazinczy az ő (vagyis Kölcsy) Iliász-fordításának a *Minervában* való publikálásával fenyegetőzött. A Guzmicsnak írott levélben az is szerepel, hogy 'ma', azaz szeptember 17-én vette magához Széphalmon Kölcsy szóban forgó fordítását, tehát ez előtt nemigen küldhette azt sajtó alá, mivel nem volt nála Sátoraljaújhelyen, ahol ekkor időzött. És sokkal később sem nagyon, mert október 23-án Bártfaynak és Stettnernek már hivatkozik a cikkre, mint amit azok már olvashattak a lapban (4697., 4698. sz.). Toldy október 25-én arról számol be (4699. sz.), hogy Szemere és Kölcsy miként fogadta a közleményt, s hogy azonnal elkészített válaszukat már le is adták a *Tudományos Gyűjteménybe*.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A fordítás 1815. december 25-ről 26-ra virradó éjjel készült, majd a következő napokban többeknek elküldte levélben, s feltehetően, de nem bizonyíthatóan még a tavasz folyamán bejegyezte azt a *Pandektákba* is, s 1819-ben újra felbukkan egy levélben, kommentár nélkül (Aa). Az 1821 körül készült összeírásban a Pheidiasz Zeusz-szobrának keletkezésével kapcsolatos magyarázat válik a meghatározó kontextussá a cím által (Ab). Kazinczy 1826-ban az Iliász-fordítás kapcsán Kölcsyvel folytatott vitájában érvként és bizonyítékként használta fel e három sort, így jelent meg a *Minervában*, Kölcsy Iliász-fordításának lábjegyzetében (Ac).

Forrás

A fordítás az Iliász I. énekének 528–530. soraiból készült, az eredeti görög szöveg a források legtöbbszörében megtalálható, a *Pandektákban* (6.) Voss német, a *Minerva* közlésében (9.) Kölcsy és Vályi Nagy magyar fordítása is.

Magyarázatok

A Rumynak írott levél magyarul (Doncsecz Etelka fordításában): „A Tövissek stb. [című műve-met] újanyomtatatom, s Himfy neve nem kerül többé elő. Sem pedig 3–4 másik epigramma, ezek helyére újakat teszek. Lasztócon költöttem egyet, amelynek jó hatást kell keltenie. Csarnok Zrínyi epigrammájában szerepel. XV. Ének, 83. strofa, – és Palladio épített egy ilyet Vicenzában. A 'NYELVRONTÓK az epigramma címe. [...] A második éjszakán, mialatt ugyanabban a szobában Kézy mellettem horkolt, az Iliász következő sorait szavaltam magamnak a sötétben, mivel én kívülről tudtam azokat: [...] Ritkán voltam ilyen elégedett a magam munkájával.”

Kronion: Zeusz, a főisten.

Olümposz: az istenek lakhelye.

228. SZÖVEGIDENTITÁS
Megyek, barátja Báróczimnak...
1815. december 28. előtt

–	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 246a–249b, a vers: 248a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak,</i> <i>1815. december 28.</i>)	1815	378.

Megjelenések

Abafi, 1879., II. 79. *Báró Naláczy Istvánhoz* címmel; Gergye, 1998., 194., kis változtatással követve Abafi címadását: [*Báró Naláczi Istvánhoz*].

Keletkezéstörténet

Sipos Pál közölte Kazinczyval Naláczy István levelét, amelyben az arról írt, hogy szeretne Kazinczyval találkozni. A verskezdemény, melyet Kazinczy Kis Jánossal közöl, e Naláczy-levéltre reagál. Sipos levele 1815. december 3-án kelt (3053. sz., a Naláczy-levél jelenleg nincs mellette), nem tudjuk, pontosan mikor kapta kézhez Kazinczy. Az bizonyos, hogy Kis Jánosnak december 28-án említi, s azt is megjegyzi, hogy a „levél most érkezik”. Mindezek alapján a versről biztosan az állítható, hogy ’1815. december 28. előtt’ keletkezett, s valószínű, hogy ez az ’előtt’ nem jelent többet néhány napnál.

Magyarázatok

Abafi Lajos címadása téves, de valójában Kazinczy tévedt meg. A vers Báróczi Sándor barátjához szól, aki igen öreg. Mindez nem Naláczy Istvánra (1770–1844), hanem Naláczy Józsefre (1748–1822), a testőríróra nézve állítható, s erre Kazinczy is rájött: „Naláczi bizonyosan nem volt társa Báróczynak a’ gárdánál. Az Jósef, ki Eufemiat fordította.” (KazLev. XIII. 439., 3109. sz.) Ezt egy keltezetlen levélben írta, amelynek a besorolása Váczy Jánosnál nem pontos, az 1816. január 20-i és 22-i levelek között található, a forrásul szolgáló 1846-os lipcsei kiadásban pedig az 1816. március 25-i és április 4-i levelek között (Lipcse, 1846., 122–125.). A levélnek azonban 1816. február 11. utáninak kell lennie, ugyanis ekkor kelt az a levél Kenderessy Mihályhoz (3127. sz.), amelyet teljes egészében bemásolt a Siposnak szóló levélbe. S ez azt is jelenti, hogy e levelét megelőzhette Sipos január 24-i levelének (3113. sz.) vétele, amelyben indirekt módon jelezte Kazinczy tévedését Naláczyt illetően. A keltezetlen levél erre reflektálhatott, valamikor február 11. után (nem sokkal, lehet, még aznap). Siposnak írott következő levelében már korrigálta is hibáját (vö. Váczy János jegyzetét, 565.; Sipos megerősítő válasza 1816. január 24-én kelt (3113. sz.).

229. SZÖVEGIDENTITÁS
Erdősi/Az újtók
1815. december 28–29.

1.	Erdősi III Felvonásban.	RGy, Szemere Tár V., 726–729., a vers: 727–728.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Kölcsey Ferencnek, 1815. december 29.)	1815	A	383.
2.	Erdősi Három Jelenésben.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 135., 45. darab, 93a–94b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Berzsenyi Dánielnek, 1815. december 29.)	1815	A	384.
3.	Az újtók III Jelenésben	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 38., 3. darab.	Másolat.	Levélrészlet. (Szepeszy Ignácnak, 181[6]. január 2[3].)	1816	B	391.
4.	Az újtók Három Jelenésben.	PFK, 654 10a E 27 2.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Pázmándi Horvát Endrének, 1816. február 13.)	1816	B	401.
5.	Az újtók.	MTAK K 622., 76b. [az első 14 sor].	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Forgácsok II.)	?1826	–	–
6.	Az újtók. (Három Jelenésben.)	Uránia, 1829. 181.	Évkönyvrészlet.		1828/ 1829	B	849.

Megjelenések

1. KazLev. XIII. 378–379., a vers csak első másfél sorával (3083. sz.); KölcseyLev. I. 451–455., a vers: 452–455.

2. KazLev. XIII. 379–380., a vers csak első három sorával (3084. sz.); Gergye, 1998., 126–128., a későbbi címmel (*Az újtók*); BerzsenyiLev., 2014., 461–464., a vers: 462–464.

3. KazLev. XXIII. 240–243., a vers: 241. (5806. sz.), a kézirat keltezése alapján tévesen besorolva az 1815. januári levelek közé (l. erről *Az Egri Bibliothéka* megjelenésénél mondottakat, 232. szövegidentitás).

4. KazLev. XIII. 486–490., a vers: 488–490. (3129. sz.).

Bajza–Toldy, 1836., 145–148.; Abafi, 1879., I. 117–119., mindkettő *Az újtók* címmel, a részeket csak római számmal jelölve, kontaminálva több forrás megoldásait.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy azt írja Kölcseynek a verset küldő levelében 1815. december 29-én, hogy „Tegnap egy Epigrammhoz fogtam, melyet közlök.” Berzsenyinek ugyanezen a napon pedig ezt: „olvassd mai munkámat”. Ebből következően a jelen vers megszületését két napra, 1815. december 28–29-re tehetjük.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 6 forrás 5 teljes és 1 töredékes szövegállapotot őrzött meg, az 5. forrásban csak az első 14 sor olvasható, a következő lap a vers további részeivel elveszett, így ezt nem regisztráljuk a változatok között (a megmaradt sorok teljesen megegyeznek a 4. forrás szövegállapotával). Az 1. forrás a részeket 'Felvonás'-nak, a többbit 'Jelenés'-nek nevezi, a további eltérések a következők (a sorok számát a 3–6. források alapján adjuk meg):

sor	szöveghely	forrás
1.	distichet distichont	1–3., 6. 4–5.
14–16.	's Venúzium Ismét meghallja a' szózatot madárt. 's a' Léthe' Szélein Horázt csudálva hallja majd tulajdon 'S mégis különböző Szép Énekeit.	1–2. 3–6.
19.	győző kelő	1–2. 3–4., 6.
20.	elveré elveri	1–3., 6. 4.
22.	dicsértetik-meg tiszteltetik	1–2., 6. 3–4.
28.	deák 's görög görög ' deák	1–3., 6. 4.
43.	monda most úgy mond	1–2., 4., 6. 3.
44.	mindent csak mindenkör	1–2., 4., 6. 3.
49.	monda szólla	1–2. 3–4., 6.

Az eltérések többsége csekély és nem érdemleges módosítás, egyedül a 14–16. sorok átírása jelentős, itt egy sorral bővült a szöveg az 1–2. forráshoz képest. Ugyancsak az 1–2. forrás tér el a többitől a címben, és megfigyelhető, hogy ezek az összes apró eltérésben is azonos megoldást tartalmaznak, míg a 3–4. forrásban egyedi megoldások is találhatók, a 6. pedig ingadozik. Ezek alapján az 1–2. forrás szövegállapotát önálló változatnak tekintjük (A), a másik változatot a többi forrás szövegállapota képezi, az ezek közötti csekély eltérések alapján nem látjuk indokoltnak ezen belül alváltozatokat kijelölni (B).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Kölcsey Ferencnek, 1815. december 29.
2. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1815. december 29.
3. Levél Szepeszy Ignácnak, 181[6]. január 2[3]. E levélforrás filológiai problémáiról részletesen l. Az *Egri Bibliothéka* jegyzetében mondottakat (232. szövegidentitás).
4. Levél Pázmándi Horvát Endrének, 1816. február 13.
5. A kézirat töredék a *Forgácsok II.* ciklushoz tartozik, ennek keletkezését feltételesem 1826-ra tehetjük.

6. Szeder Fábán Kazinczynak 1828. december 10-én írott levelében a következőket írja: „Nagy köszönettel vagyuk az Uránia' számára küldött Édességéért és Újtókért, melyek annak becsét valójában emelik.” (KazLev. XXIII. 382., 5907. sz.) A levél Kazinczy november 22-i levelére válaszol (KazLev. XXIII. 379–380.), amely csak másolatban maradt fenn, s ez nem tartalmazza a versmellékletet. Magában a levélszövegben nincs is rá utalás, de Szeder Fábán válasza alapján csak arra gondolhatunk, hogy eredetileg mégis e levéllel küldhette meg Kazinczy a jelen verset is az *Urania* 1829. évi kötete számára.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers megírásához 1815. december 28-án kezdett Kazinczy, s másnap végezte be azt, ekkor két levelében is elküldte barátainak, egyező szöveggel (A). 1816 elején némi átdolgozás után, új címmel

(B) szerepel újabb két levélben (s tudunk még egy Cserey Farkasnak küldött példányról is, 3121. sz.). 1826-ban grammatikai epigrammái ciklusába illesztette. Később nem szerepeltette kiadandó művei listáin, viszont 1829-ben mégis publikálta az *Uraniában*, lényegében az 1816-ban átdolgozott szöveg alapján.

Magyarázatok

A vers nagyon erősen kötődik a Kazinczy elleni támadásokhoz (Beregszászi, Zsombori), valamint ahhoz a hírhez, hogy Szatmár vármegye ezer forintot gyűjtött a nyelvrontók elleni harcra. A vershez Kazinczy hosszú jegyzetet írt a *Tövisék és virágok* új kiadásának terve kapcsán (l. a Függelék 2. darabját).

Erdősi: Sylvester János (1504–1552 k.), akinek Erdősi volt az eredeti neve.

distichet: disztichont.

Polyhymnia: a kardal, a vallási, himnikus és elégiaköltészet műzsája.

Olymp: Olümposz, az istenek lakhelye.

Kronion: Zeusz, a főisten.

Homér: Homérosz.

Liber: Bakkhosz, a bor, a mámor istene, aki egyben a színjátszás pártfogója is volt.

Virág Benedek (1754–1830), az antik időmértékes verselés mintaképe Kazinczy szemében.

Venúgium: Venusia (ma Venosa) Horatius szülővárosa, így az utalás Horatiusra érthető, akinek verseit Virág Benedek fordította.

Létthe: az alvilág folyója.

Horáitz: Horatius.

Tétnek áldozója: Pázmándi Horvát Endre (1788–1839) költő, Téten volt plébános.

Aédon: az efezusi Pándareos leánya, akit az istenek fülemilévé változtattak, s dalával a tavasz kezdetét köszönti.

Zirc' Apollja: Pázmándi Horvát Endre, a *Zirc emlékezete* (Buda, 1814.) című műve alapján.

mik történtek itt: a 3. forrásban Kazinczy megadja, hogy a II. jelenésben megidézett gondolatok kitől valók, Zsomborítól vagy Beregszászitól.

servum pecus: „rabi barmok” (Csokonai az epopoea-tanulmányban), az idézet Horatiustól való („O Imitatores, servum pecus”; Episztolák 1. 19., 19.).

szelés: cezúra, itt a leoninusverselésre történik utalás.

kancsal Isten: Mómosz, a gúny, a gáncsoskodás istene.

Ámor: Aphrodité gyermeke, a szerelem kisfiú formájú istene, itt a jó pólusaként említődik.

Szilén: Szilénosz szatír, Dionüszosz nevelője, aki mindig ittas, itt a rossz pólusaként említődik.

230. SZÖVEGIDENTITÁS Bölöni Farkas Sándorhoz 1816. január 15. előtt

Bölöni Farkas Sándorhoz	OSZK Analekták 2971. X.c.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Episztolák II.</i>)	1816	1269.

Megjelenések

Bajza–Toldy, 1836., 152.; Abafi, 1879., I. 122.; Gergye, 1998., 130.

Keletkezéstörténet

Bölöni Farkas Sándor 1815 augusztusában került levelezőkapcsolatba Kazinczyval, aki nagy örömmel fogadta be táborába. A jelen verset 1816. január 15-én küldte Bölöninek Döbrentei Gábor közvetítésével: „Kérlek, az ide zárt levelet add által Bölöninknek. Így hívom én Farkas Sándort ezután – az a’ Farkas mali ominis nomen, ’s nem Irónak való. Én ettől az ifjútól legtöbbet várok Erdélyben Literaturánkra nézve. Elhiszem, hogy Munkáji most még csak mázolások lehetnek. De mik lesznek, ha abba nem hagyja! Ölellek édes barátom, azon ígérettel, hogy a’ Husvétot vagy Pünkösdtöt együtt töltjük. Csókold nevemben a’ Magyar Ifjúság fő díszét, ki íme belépe 20dik esztendejébe, ’s az én kedves fiamat.” (KazLev. XIII. 412., 3103. sz.) Hogy a levélben ott volt a vers is, azt Döbrentei február 3-i válasza tanúsítja: „Bölöni-Farkas levednek nagyon örvendett ’s a’ kis lelkes episztolának.” (KazLev. XIII. 462., 3120. sz.) Maga Bölöni február 7-én köszöntö meg azt: „Episztolácskádnak nem hittem, hogy igazán veszem s hozzám szól s épen Tőled. Azt gondolám, hogy most is ez s amaz gyönyörbe ringat csalódásom. Jól mondod, édes barátom. Vagy ne, vagy a határig. Ezt mondogatám én is sokszor magamnak, s mintsem Középszeren ballagó, vagy szenvedhető legyek, inkább örökre alatt maradok. Horáitz: Medio tutissimus ibis-se félre értése több magosra-néző lelket lecsikort a nagyságról, mint való értelme éldelmet adott. Vagy a czélig, vagy fel sem lépem. – Imádságom mindennap megteszem az Ikrek Hermájánál.” (KazLev. XIII. 471., 3124. sz.; február 27-én megint idézi a verset: 506., 3134. sz.) A vers megszületésének alkalmát Kazinczy levele csak sejteti („íme belépe 20dik esztendejébe”), Cserey Farkas viszont, aki ugyancsak megkapta a verset, válaszában meg is nevezi ezt: „Bölöninek születés napjára irt verseid leg szebb érzéseimet gyönyörködtetik” (KazLev. XIV., 38., 3153. sz.). Bölöni 1815. december 26-i levelében ír életéről Kazinczynak: „Életem s környülményeim kívánod; ím ez: Születtem 1795. Januar. 15-kén Háromszéken, Bölönbe, melly falu a határ szélhez s Brassóhoz nem messze esik.” (KazLev. XIII. 369., 3080. sz.) A levelet január elején kaphatta kézhez Kazinczy, s csak ezután születhetett meg a vers, január 15. előtt (valószínűleg aznap vagy közvetlenül előtte). A forráscsoport (*Episztolák II.*), amiben fennmaradt, ezt követően, de még február 11. előtt készülhetett (l. erről a Sipos-episztoლა jegyzetét, 182. szövegidentitás).

Magyarázatok

Bölöni Farkas Sándor (1795–1842) író, életéről fent említett levelében szökölt, Kazinczy ezeket az információkat terjesztette aztán maga is, például Kis Jánosnak írott március 6-i levelében, megfogalmazván belé vetett reményeit: „Nékünk ebben Schillerünk neveddik” (KazLev. XIV. 22., 3147. sz.).

paean: diadalmi ének, köszöntés.

Eurípides: Euripidész (i. e. ?480–406).

herma: rövid négyszögletes oszlopon álló mell- vagy fejszobor.

Göthe: Johann Wolfgang Goethe (1749–1832).

hármás Istennék: a gráciák.

231. SZÖVEGIDENTITÁS
Vig gabonát mi csinál...
1816. január 23. előtt

1/1.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 115., 220+221. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Rumy Károly</i> <i>Györgynek, 1816. január 23.</i>)	1816	Aa	392.
1/2.	–		Utólagos javítások.		1816	Ab	
2.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 32., 111. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy</i> <i>Józsefnek, 181[6]. február 4.</i>)	1816	Ac	395.

Megjelenések

1. KazLev. XIII. 442–446., a vers: 443. (3112. sz.).
2. KazLev. XII. 368–373., a vers: 372. (2849. sz.), az 1815-ös évhez besorolva.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A szövegidentitás keletkezési idejét az első forráshoz viszonyítva tudjuk megadni: 1816. január 23. előtt. Az 'előtt' behatárolásához az segíthet némileg, hogy az inspirációt jelentő hírlapi tudósítás 1815. december 8-án jelent meg, Kazinczy erre először 1816. január 12-i levelében reagál (3099. sz.), amiből adódóan az látszik valószínűnek, hogy e próbafordítás a január 23. előtti egy-két hétben keletkezhetett.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 2 forrás 3 szövegállapotot őrzött meg. Az 1. forrásban utólag, némileg sötétebb tintával változatok vannak feljegyezve a második sorhoz ('túrni' – 'törni', illetve: 'vinyikét nősíteni' – 'szőlőinat öltetni'). Az új változatok egyeznek a 2. forrás megoldásaival, noha az első esetben itt is mindkét változat meg van adva. A 2. forrás tartalmazza a harmadik sor kezdetét is.

Van még egy további előfordulása is Kazinczy Dessewffy Aurélnak írott 1827. április 6-i levelében, amikor is példa gyanánt idézi, minden bizonnyal emlékezetből, több eltéréssel a tíz évvel korábbi szöveghez képest: Döbrentei „kénytelen vala megvallani, hogy ezt: *Víg* veteményt mi tenyész, és melly csillagzat alatt kell Földet *szelni*, Meczén, 's venyikéket *csatlani szilhez*, nem rossz – pedig *szokott* magyar beszéd e ez?” (KazLev. XX. 248., 4765. sz.)

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Rumi Károly Györgynek, 1816. január 23.
2. Levél Dessewffy Józsefnek, 181[6]. február 4. Az autográf kézirat keltezésében egyértelműen 1815-ös évszám látható, de hogy ez tollhiba, azt a levél tartalma egyértelműen bizonyítja. Az utalások alapján Váczy János, korrigálván a XII. kötetben való téves közlését, a XIII. kötetben jelzi (565.), hogy a jelen levél válasz Dessewffy 1816. január 20-i levelére (3107. sz.). Itt most elegendő Váczy Jánosnak csak azon érvelését idéznünk, amely e próbafordítás keletkezéséhez a legszorosabban hozzátartozik: Kerekes Ferencnek a Georgicon-fordításról szóló, a levél legelején említett tudósítása a *Magyar Kurir* 1815. december 8-i, 98. számának toldalékában jelent meg (ezt teljes terjedelmében idézi Váczy, KazLev. XIII. 558–564.), az 1815. februári 4-i keltezésben az évszám tehát bizonyosan nem lehet jó. Kazinczy e levélben összehasonlította Rájnis és Kerekes fordítását az eredetivel, és közölte Dessewffyvel saját próbájának átdolgozott változatát (a IV. könyvből idézett öt sor fordítása azonban évekkel korábbi, s utóbb az *Orpheus és Eurydicé* című Vergilius-fordítás része lett).

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers próbafordításként jött létre 1816 januárjának közepén, nem sokkal ezután némi változtatáson esett át, tíz évvel később pedig ismét némileg eltérő szöveggel idézte fel emlékezetből, továbbdolgozásával, kiadásával azonban nem számolt Kazinczy.

Forrás

Vergilius *Georgicon*jának első sorairól készült fordításokat vet össze Kazinczy, a levélben a latin szöveget átírva közli, ez az eredetiben így hangzik:

„Quid faciat laetas segetes, quo sidere terram
uertere, Maecenas, ulmisque adiungere uitis
conueniat, quae cura bouum, qui cultus habendo
sit pecori, apibus quanta experientia parcis,
hinc canere incipiam.”

Magyarázatok

A Rumynak írott levél vonatkozó része magyarul (Doncsecz Etelka fordításában): „A két sort így fordítanám: [...] Mert Vergilius bizonyosan nem gazdag termésre gondolt, de még csak termés-re sem, mert ott a nyereségen van a hangsúly, hanem a hullámzó, egészséges, földön álló gabonára, mert ez szép képet ad. A földet túrni is egy költői kifejezés, [németül annyit tesz:] die Erde wühlen.”

232. SZÖVEGIDENTITÁS Az Egri Bibliothéka 1816. január 23.

1.	Az Egri Bibliothékára.	M. Irod. Lev. 4r. 118.	Autográf másolat (a fogalmazványról).	Levélrészlet. (Szepesy Ignácnak, 1816. január 23.)	1816	A	388.
2.	Az Egri Bibliothéka	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 38., 3. darab.	Másolat (a misszilisről).	Levélrészlet. (Szepesy Ignácnak, 181[6]. január 2[3].)	1816	A	389.
3.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 115., 220+221. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Rumy Károly Györgynek, 1816. január 23.)	1816	A	393.
4.	Az Egri Bibliothéka.	Szépliteratúrai Ajándék, 1821., 7.	Folyóirat-közlés.		1821	A	782.

Megjelenések

1. KazLev. XIII. 441–442., a vers: 442. (3111. sz.); Gergye, 1998., 103.

2. KazLev. XXIII. 240–243., a vers: 241. (5806. sz.), a kézirat keltezése alapján tévesen besorolva az 1815. januári levelek közé, noha a sajtó alá rendező által a jegyzetben feltárt hivatkozások egyértelműsítik, hogy nem lehet akkori, s nincs szembeesítve a levél a Váczy-kiadással sem, amelyben ugyanennek a levélnek egy másik változata 1816-os dátummal szerepel.

3. KazLev. XIII. 442–446., a vers: 446. (3112. sz.).

Abafi, 1879., I. 71., *Az egri könyvtár* címmel, forrását nem tudjuk azonosítani, a cím alapján ítélve a Bajza–Toldy-kiadást követte (Bajza–Toldy, 1836., 100.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Rumy Károly Györgynek írott levelében Kazinczy kétszer is említi, hogy ’ma’, azaz a levél írásának napján, 1816. január 23-án készült az epigramma („Heute ein Epigramm.”; Heute machte ich, was folgt.”).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 4 forrás 4 szövegállapotot őrzött meg, amelyek lényegében azonosak.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1–2. Levél Szepeszy Ignácnak, 1816. január 23. E két forrás valójában egy levél fogalmazványát és elküldött tisztázatát őrizte meg, de egyiket sem eredetiben, hanem magától Kazinczytól és két ismeretlentől származó másolatokban. Az alábbi táblázat a kéziratok összefüggéseit tárja fel (emitt feltüntettük itt a Szepeszyhez szóló másik ismert levelet is), az idegen kéztől származó másolatokat a régi jelzet szerint tagoltuk, mert a jelenleg két előzéklappal egymás után következő kéziratok eredetileg nem tartoztak össze és két kéztől származtak. A jelen levél a táblázatban a 2. sor-szám alatti.

	dátum a kézíraton	autográf másolat	idegen kezű másolat M. Irod. Lev. 4r. 38. (mai)	versek a levélben
1.	– [idegen kézzel: 1815 Febr]	<i>Levelezés</i> M. Irod. Lev. 4r. 27. (KazLev. 2874. sz.)	Levélmásolatok 4-r. 5. lev. (régí) /1	–
2.	1816. január 23.	<i>Pandekták</i> M. Irod. Lev. 4r. 118. (KazLev. 3111. sz.)	/2	Az Egri Bibliothékára
	1815. január 20.	–	Régi kézirati másolat 4-r. 3. lev. (régí) (KazLev. 5806. sz.)	Az Egri Bibliothéka A' Nyelv Rontók Az Újítók

A Kazinczy által másolt szöveg a *Pandekták* része volt, ezt egyértelművé teszik a formai jegyek (fejléc, saját számozás: 479–480.; a csomó folytatólagosan a 455. oldaltól a 467. oldalig, majd néhány lapos kihagyás után a 478. oldaltól a 486. oldalig tart, ennek része a Ruszekhez írott levél is, l. *A' Nyelvrontók* 9. forrásának jegyzetét, 226. szövegidentitás). Erről készült az idegen kéztől származó, igen pontos késői másolat, amely tartalmazza még Kazinczynak a levélbe később beleszótt kommentárját is („Azolta beszéllé nekem B. Barkóczy László 28 Jan. 1816. hogy Szepeszy most hat ezer fnt ára könyveket vett ezen Bthékába.”). A *Pandekták*ba bemásolt szöveg a levél fogalmazványára lehetett, mert a címzettet és a dátumot címszerűen tartalmazza csupán, nem pedig levélformában (megszólítás, dátum), nincs elköszönés, a levél egy etc. jellel ér véget, valamint csak az egyik verset és a rá vonatkozó utalást tartalmazza, hiányzik belőle a két másik vers és a levél elköszönés előtti utolsó mondatának erre vonatkozó utalása, melyek az elküldött levélről készült másolatban megvannak. A misszilisnek csak az idegen kéztől származó másolata maradt fenn, ez jóval korabbinak tűnik a másik másolathoz, erre utal a régi jelzet, valamint a levélhez a másoló által írott tájékoztató lábjegyzet megfogalmazásmódja is. Ez a másoló azonban a dátumot tévesen olvasta (ahogy Palladio nevét is Palladisként), így 1815. január 20-i keltezés került mind a levélbe, mind a lábjegyzetbe, s ez jelent aztán meg a levelezéskiadás pótkötetében is. E dátum azonban egyértelműen kizárható a másik két vers pontosan tudható keletkezési ideje és a levél többi utalásának időhöz kötése miatt, nem is beszélve arról, hogy a levél nagyobbik első részének egyező szövegű fogalmazványa autográf másolatban maradt fenn, 1816. január 23-i keltezéssel. Ezt hitelesnek tekinthetjük, nemcsak mert autográf, hanem mert nem mondanak ellent ennek a levél hivatkozásai sem.

Megjegyzés: feltüntettük a táblázatban 1. sorszám alatt a másik Szepeszyhez szóló ismert levelet, így ennek filológiai problémáiról is említést kell itt tennünk. Az autográf kézirat, s nyomán az arról készült kései, igen pontos másolat nem tartalmazza név szerint a címzettet, nincs keltezés és a befejezése is hiányzik (az elköszönés mindenképpen, de valójában a szöveg inkább félbemaradni, mint befejeződni látszik). A címzettet indokoltan azonosította Szepeszy Ignáccal a kéziratári előzéklap és Váczy János is (bár a címben a kiadás csak egy kanonokot említ, de a jegyzetben részletes életrajzot közöl Váczy Szepeszyről, KazLev. XII. 421., 609.). A megszólításban kanonok szerepel, aki a levél utolsó bekezdése alapján egri illetőségű (mert általa küld üdvözlöt Ivánszky Antalnak, az egri lyceum tanárának, a levélben ugyancsak emlegetett Szentmiklósy Alajos nevelőjének), márpedig Szepeszy a levél írásának idején egri kanonok volt, akivel az ismert levélén túl is dokumentálható Kazinczy kapcsolata. Szerepel a Dayka-kiadás praenumeratio-szedő között az 1812-ben ki-

adott jelentésben, s később is az „általam imádvá szeretett Báró Szepeszy”-ként említi, olyanként, akit „Papista, Kalvinista és Krisztus Tagadó egyaránt dicsért” (2289., 3883., 4382. sz.). Nincs okunk kétségbe vonni, hogy e kanonoknak szóló levél címzettje valóban Szepeszy Ignác volt.

A levél valójában keltezetlen, mert az '1815 Febr' dátumot idegen kéz ceruzával írta az autográf kézirat végén a lap aljára, vagyis ez kikövetkeztetett dátum. A támpontok a keltezéséhez a levélben találhatók. Kazinczy utal közelgő bécsi útjára, amelyről áprilisban akar hazatérni, ez a bécsi út valóban 1815 tavaszán volt, s a februári, márciusi levelekben gyakran esik szó e tervről. A hónapra és napra vonatkozóan a levélnek azon közléséből lehet kiindulni, amely Kis János verseinek gyűjteményére már megjelentként hivatkozik: Kis Jánosnak 1815. február 26-án írta Kazinczy, hogy „Verseidnek három Kötetei egyszerre érkeztek-meg hozzám tegnap, a' Kassai Postaszekérről” (KazLev. XII. 416., 2871. sz.). Ebből következően a jelen levél februárnak csak az utolsó három napján keletkezhett, március eleje ugyanígy szóba jöhet. A legpontosabb adatot az jelenen, ha ismernénk, mely napon kapta kézhez Szentmiklósy Alajos levelét és benne a Kis Jánosra írott szonettet, amelyre úgy hivatkozik, hogy a 'mai nap' vette. A korabeli levelezésben csak annyit találunk azonban, hogy Szemerének március 3-án említi: „Erről a' nagy emberről [ti. Virág Benedekről] Szent Miklósy is sok kedvest ír.” (KazLev. XII. 427., 2877. sz.) De hogy ez a frissen vett levélre vonatkoztatható-e, nem állíthatjuk bizonyosan. Mindenesetre ekkor nagy 'nyalábot' kapott kézhez, sok levelet, és sokaknak válaszolt is e napokban. A Szepeszyhez szóló levelet (táblázatunk 1. tételét) feltételelesen 1815. február utolsó napjaira vagy március első felére tehetjük.

3. Levél Rummy Károly Györgynek, 1816. január 23.

4. A *Boris az első kakuk-szó halláskor* és a *Tusakodás* című versek a szerkesztő, Szemere Pál által kerültek a *Szépliteratúrai Ajándék* ugyanezen 1821-es kötetébe (részletesen l. az említett versek jegyzeteit), analógiásan feltehető, hogy ez is általa került közlésre, de a forrást nem ismerjük, a levelezésben nem találtunk erre nézve adatot.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az epigramma 1816. január 23-án készült, ekkor két levélben is elküldte, ezután csak egyszer tűnik még fel, a *Szépliteratúrai Ajándék* 1821. évi kötetében, változatlan szöveggel. A kései gyűjteményes összeírásokban nem maradt fenn, s a verslisták közül is csak Toldy 1831. januári levelében (5268. sz.) fordul elő, a Kazinczy által neki küldött verseket felsorolókban nem, így arra gondolhatunk, hogy ekkor már nem tervezte kiadni.

Magyarázatok

Kazinczy az epigramma háttéréként hivatkozik leveleiben Desseffy József levélbeli közlésére Szepeszynek az egri könyvtár fejlesztésében szerzett érdemeit illetően. Az említett levél 1815. szeptember 24-én kelt, a vonatkozó bekezdés így hangzik: „Egernek, Pestnek, Posonynak nevem útamat. Egerben Kanonok Báró Szepeszy nagy fáradsággal, és nagy részint a' maga költségével a' Bibliotékát szedi rendbe. Egy nagy könyvet ada előmbé, a' hol bé kellett írnom nevemet, és a' melly már rakva volt azoknak neveikkel, a' kik, a' miolta ő viseli gondját, e' nagy Könyv-Házat meg látogatták. Ezt a kis hiúságot, melly azomban némelly bé íróit is tsiklándoztattja, [!], meg lehet bocsátani annyi fáradságnak. A' volt Egri Püspöknek, Gróff Eszterházy Károlynak, a' Lycaeum Fundátorának márvány szobrát fel akarja állíttatni a' Könyv-Házban Báró Szepeszy. Érdemlett háladátossá! melly méltó betsületire szolgál mint a' Püspöknek, mint a' Kanonoknak.” (KazLev. XIII. 175., 3002. sz.)

A Rumynak írott levél vonatkozó része magyarul (Doncsicz Etelka fordításában): „Egy epigramma mára. – Gróf Eszterházy Károly, Eger utolsó püspöke, a királyi líceumot sokkal inkább a pompa és saját neve megörökítése kedvéért építette, mint a tudományok szeretetéből, amelyeket ő nagyon mérsékeltén becsült és ismert. Számára minden csak a pompát és saját, valamint püspöki tekintélye fenntartását szolgálta. Gyűlölte elődjének, Barkóczynek a nevét, leromboltatott egy [Barkóczynek] nagyon kedves épületet, és annak köveit a líceum építéséhez használta fel. A papoknak anyagilag is támogatniuk kellett [az építkezést]. Kényszerítette őket. Egy gazdag, fukar kanonok 30,000 florenust/forintot adott neki kölcsön. Eszterházy nem akart neki fizetni. Végül

[Eszterházy] pástétomot készítetett [a kanonoknak], s a pénzt papírpénz formájában a sültbe helyezte, s elküldte neki névnapjára, mint törlesztést. A kanonok azt hitte, önmagában a pástétom fedezné a 30,000 f-t, s visszautasította [az ajándékot]. A püspök [így] megmutatta, hogy [a kanonok] elhárította [a visszafizetést]. E líceumban volt egy királyi könyvtár. Báró Szepesy Ignác egri kanonok vette át igazgatóként, rendezte, s sok mindent sajátjából szerzett be. Nemes fiatalember. Ami itt következik, azt ma készítettem. Az epigrammában a könyvek beszélnek. [...] Ahol többet mondunk annál, amit különben nem tudna kimondani. Forma mundi nova, materia aeterna. – Éljen boldogul.”

Eszterházy Károly (1725–1799) egri püspök, mecénás.

Szepesy Ignác (1780–1838) egri kanonok, mecénás.

Epikúr: Epikurosz (i. e. 341–270) görög filozófus.

233. SZÖVEGIDENTITÁS

Mi a' sok?

1816. január 25.

1.	Mi a' sok?	PFK, 654 10a E 27 2.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Pázmándi Horvát Endrének, 1816. február 13.</i>)	1816	Aa	403.
2.	Mi a' sok? Széphalom 25 Januar. 1816.	MTAK K 638/II., 12b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	?1816	Aa	1002.
3.	–	OSZK Quart. Hung. 2606., 1b–2a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok I.</i>)	?1825	Ab	–
4.	–	MTAK K 622., 74a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok II.</i>)	?1826	Ab	–
5.	–	MTAK K 622., 64b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák I.</i>)	1828– 1830	Ab	–
6.	Neo- és orthologia.	Aurora, 1830., 302.	Évkönyv- részlet.		1829/ 1830	?B	802.
	Astüanax.	Aurora, 1830., 197.	Évkönyv- részlet.		1829/ 1830		797.
7.	–	MTAK K 642., 95a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák II.</i>)	1831	Ab	1201.

Megjelenések

1. KazLev. XIII. 486–490., a vers: 490.

A Bajza–Toldy- és az Abafi-kiadás az *Aurora* közlését követi, amely két önálló versre bontotta az epigrammát: előbb az utolsó négy sort közli a görögös epigrammák csoportjában *Astyanax* címmel, majd az első két sort az *Új Tövises és virágok*, illetve a *Virágok és gyomok* csoportjában, *Neo- és orthologia* címmel (Bajza–Toldy, 1836., 97. és 142.; Abafi, 1879., I. 68. és 114.).

Gergye László részben követi e kiadói hagyományt: előbb a görögös epigrammák között ő is közli az utolsó négy sort *Astyanax* címmel (Gergye, 1998., 101.), a jegyzetben jelezvén, hogy megjelent az *Aurorában* (297.), de szövegközlése a *Pandekták*-beli (2. forrás) kidolgozás utolsó négy

sorát követi, az *Aurora*-beli címmel. Ugyanezt a forrást kiadja az eredeti *Mi a sok?* címmel és a teljes hat sorral is (125.), de a jegyzetben nem jelzi az *Astyanax*szal való összefüggést, és azt írja, hogy „Toldy Ferenc és Abafi Lajos *Neo- és orthologia* címmel közli”, ami csak az első két sorra, pontosabban annak *Aurora*-beli változatára igaz, amely megjelenésről itt viszont nem esik szó (347.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Az epigramma a *Pandekták*ban található dátum szerint 1816. január 25-én készült, ezzel összhangban van az is, hogy szerepel a címe a *Tövisék és virágok* tervezett második kiadása elé írott január 27-i dátumú előszó végén található címlistában, így e keletkezést elfogadjuk a szövegidentitás keletkezési idejéül.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 7 szövegforrás 7 szövegállapotot őrzött meg, közöttük érdemi szövegszerű eltérés nincs (a vers első szava az 1–2. forrásban 'Szóllj', a többiben 'Ah'). Az 1–2. forrásnak van címe, a 3–5. és 7. forrásban nincs, mert a grammatikai epigrammák kései ciklusai belső cím nélküliek, ez alapján alváltozatokat jelölünk ki. Az *Aurora* (6.) két önálló versre bontotta a hatsorost, külön-külön címmel; mivel nem tudjuk, kitől származik ez a megoldás (nem biztos, hogy Kazinczytól, de az ellenkezője sem bizonyítható, l. alább), így ezt a sajátos szövegállapotot feltételelesen önálló változatként vesszük számításba.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Pázmándi Horvát Endrének, 1816. február 13.

2. A szövegforrás a formai jegyek (fejléc, oldalszámozás: 451–454.) alapján a *Pandekták* része volt, s az is bizonyítható, hogy a Vida-episztolát tartalmazó csomóval egy kötetbe tartoztak (441–442., 445–448.), az oldalszámozás alapján mindössze egy, ma hiányzó lap volt közöttük. A 453. oldalon ugyanis Kazinczy Kisfaludy Sándornak ugyanazt a mondatát idézi Döbrentei 1816. január 7-i levelére hivatkozva, amelyet már Berzsenyi 1815. december 3-i leveléből a 441. oldalon feljegyzett, s erre utal is itt, a Döbrentei-levél kapcsán: „Lásd ezt itt a lap 441.” Az a tény, hogy egy csomót képez ez a két lap a korábbiakkal, időrendi következtetésekre is lehetőséget ad. A Vida-episztola aprónyomatványát 1816. február 11-én kapta kézhez, a *Pandekta*-kijegyzés erről készült, így nem előbbi e dátumnál, s ebből következően a sorrendileg ezután következő jelen *Pandekta*-oldalak sem lehetnek korábbiak. Ezt követően a 454. oldalon egy műre hivatkozik Kazinczy, amelyet március 7-én kapott meg Vályi Nagy Ferencről (amikor Voss Homérosz-kiadását is, l. az *Iliász* három sorának fordítását), így az a jegyzés csak március 7-e után készülhetett. A jegyzések tehát időben egymás után készülhettek, jegyzőfüzet-szerűen, s nem utólagos archiválásként, így legvalószínűbben a jelen *Pandekta*-lapok 1816. február–március körülre tehetőek. Emellett szól a Pázmándi Horvát Endrének küldött levélben (1.) található szöveggel való teljes szövegegyezés is. Biztosan azonban csak az állítható, hogy valamikor 1816 február után keletkezett, ezért a dátumhoz kérdőjelet illesztünk, miként a megelőző lapok esetében is.

3. *Forgácsok I.*, ?1825.

4. *Forgácsok II.*, 1826.

5. *Grammatikai Epigrammák I.*, 1828–1830.

6. Az *Aurora* 1830. évi kötetébe szánt versek elküldéséről nem találtunk adatot, s későbbi reflexiót sem a közlésről, így nem tudjuk filológiailag hitelesen megítélni, ki bontotta ketté az eredetileg hatsoros verset, a szerkesztők vagy Kazinczy maga. Mi az előbbi tartjuk valószínűbbnek, mert a bizonyosan e közlés után készült utolsó összeírásban Kazinczy az eredeti formájában szerepeltette a verset, az *Aurora*-beli címek sem a levelezésben, sem a címlistákon nem fordulnak elő (csak Toldy 1831. január 11-i listáján szerepelnek így). Az *Aurora* 1830. évi kötetének megjelenéséről 1829 őszén több levélben is érdeklődik Kazinczy, majd 1829. december 30-án megjelentként említi, s 1830. január 27-én kéri Szalay Lászlót, hogy küldjön neki példányt (5085., 5094. sz.).

7. *Grammatikai Epigrammák II.*, 1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás Kazinczy feljegyzése szerint 1816. január 25-én született, nem sokkal ezután egy levélbe illesztve tűnik fel, s ebben a formában kerül rögzítésre a *Pandekták*ban is (Aa). Egy szó módosítással, cím nélkül része lett a grammatikai epigrammák mind a négy pályavégi ciklusának (Ab). Közben megjelent az 1830. évi *Aurorában*, de két versre bontva (B), ez feltehetőleg, de nem bizonyíthatóan a szerkesztőktől származó megoldás (a későbbi kiadási hagyományt mindazonáltal meghatározta).

Magyarázatok

Bardacsi: kitalált név.

Astyanax/Astüanax: a trójai hős, Hektor fia, akit a Tróját bevevő görögök megöltek.

Nehéz és könnyű

1816. január 27. előtt – ?1825

I. a 302. szövegidentitást

Misoxenia

1816. január 27. előtt – ?1825

I. a 304. szövegidentitást

234. SZÖVEGIDENTITÁS

Kisfaludy/Himfyhez

1816. január 31.

1.	Kisfaludy.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 250a–251b, a vers: 251ab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak</i> , 1816. február 7.)	1816	Aa	397.
2.	Kisfaludi.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 119., 80. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Helmecczy Mihálynak</i> , 1816. február 11.)	1816	Aa	400.
3.	Kisfaludy.	PFK, 654 10a E 27 2.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Pázmándi Horváth Endrének</i> , 1816. február 13.)	1816	Aa	404.
4.	Kisfaludi.	ENML. Fond Familial Wesselenyi din Jibou, Lit. K. (1814–1818).	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Wesselényi Miklósnak</i> , 1816. február 21.)	1816	Aa	405.
5.	Jan 31d. 1816. Kisfaludyhoz.	MTAK K 638/II., 12b [csak cím].	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	?1816	–	1003.
6.	Himfyhez.	Hébe, 1822., 115.	Évkönyv- részlet.		1820/ 1822	Ab	822.
7.	Himfy.	MTAK K 642., 90a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Arczképek.</i>)	1830– 1831	B	1176.

Megjelenések

1. KazLev. XIII. 467–469., a vers: 468–469. (3123. sz.).
2. KazLev. XIII. 473–482., a vers csak első sorával (3126. sz.).
3. KazLev. XIII. 486–490., a vers csak első sorával (3129. sz.).
4. KazLev. XIII. 504–505., a vers csak első sorával (3133. sz.).
7. Bajza–Toldy, 1836., 153.; Abafi, 1879., I. 123.; Gergye, 1998., 130.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A *Pandekták*ban található jegyzés adja meg a keletkezés idejét: „Jan 31d. 1816. KISFALUDY-HOZ.” Más adat nem áll rendelkezésünkre, e keletkezés ellen nem szól semmi, így elfogadjuk a szövegidentitás megszületésének idejétül.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 7 forrás 6 szövegállapotot őrzött meg, az 5. forrásban csak a cím, a kezdősor és a keletkezés ideje található. Az 1–4. forrás címe eltér a 6–7. forrásokétól, a szövegben azonban csak a 7. tér el a teljesen egyező többlettől, a vers zárlatában:

1–4., 6.: 'S add-által a' Vauclúzi hősleánynak.	7. S add által a' hősleánynek, kit dalod Vauclúzi társa mellé léptete, Mint Ó Petrárca mellé tégedet.

A 7. forrást ez alapján önálló változatnak tekintjük (B), a többi forrás szövegállapotait pedig a cím alapján soroljuk alváltozatokba (1–4.: Aa; 6.: Ab).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Kis Jánosnak, 1816. február 7.
2. Levél Helmezy Mihálynak, 1816. február 11.
3. Levél Pázmándi Horvát Endrének, 1816. február 13.
4. Levél Wesselényi Miklósnak, 1816. február 21.
5. A *Pandekták*-lap, amelyen a jegyzés található, 1816 februárja után keletkezhetett (l. a *Mi a' sok?* 2. forrásának jegyzetét, 233. szövegidentitás).
6. A *Hébe* 1822. évi kötete 1821 májusában jelent meg, Kazinczy a kéziratokat 1820 novemberében küldte meg Igaz Sámuelnek. Ezt a szöveget adta ki a *Tövisék és virágokról* írott recenziója végén Szemere Pál, a Kisfaludy Sándort megbántó Himfy-epigramma ismertetése helyett: „elmel-lőzött Rec. egy dialogot, helyébe annak azon v i r á g o t t é v é n a' mi Igaznak Zsebkönyvében 1821., lap 115. áll” (*Aspasia*, 1824., 73.), az átvétel teljesen pontos.
7. *Arczképek*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás 1816. január 31-i megszületését követően Kazinczy februárban négy levélben is elküldte barátainak, ismerőseinek (Aa), majd új címmel publikálta a *Hébe* 1822. évi kötetében (Ab). A vers a zárlat átdolgozása után a pályavégi gyűjteményes összeírás *Arczképek* ciklusába került bele (B).

Magyarázatok

Docti rationem artis intelligunt indocti voluptatem: az idézet Quintilianus *Institutio oratoria* című művéből való (IX. 4. 116., a szöveghelyet Tóth Judit azonosította), a 404. szövegforrásban egy szó kimaradt (intelligunt). Magyarul: „Éppen ezért értékeli a tanultak a szófűzés szabályrendszerét, a tanulatlanok pedig szépségét.” (Quintilianus: *Szónoklattan*, szerk. Adamik Tamás, Bp., 2008., 640.)

faun: szarvval és patával ábrázolt erdei félisten, a bujaság jelképe.

az Istenasszony' nagy fija: Orpheusz, Kalliópé múzsa fia.

Hébrus: Hebrosz, Trákia fő folyója, völgye Orpheusz kedvelt tartózkodási helye volt.

Marsyás: Marszúasz szatír, akit Apollón zenei versenyben legyőzött és megnyűzött.

Vauclúz/Vauclüse: Vaucluse, Petrarca lakhelye.

Petrárka: Francesco Petrarca (1304–1374).

235. SZÖVEGIDENTITÁS
Szemeréhez. Emlékezet és Remény' Sonettjeire
1816. január 31.

1.	Szemeréhez, Emlékezet és Remény' Sonettjeire.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 250a–251b, a vers: 251b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak, 1816. február 7.</i>)	1816	Aa	398.
2.	Szemeréhez. Emlékezet és Remény című Sonettojira.	ENMl. Fond Familial Wesselenyi din Jibou, Lit. K. (1814–1818).	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Wesselényi Miklósnak, 1816. február 21.</i>)	1816	Aa	406.
3.	Szemeréhez.	MTAK K 638/II., 12b [csak cím].	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	?1816	–	1004.
4.	Szemeréhez, midőn EMLÉKEZET és REMÉNY Sonettjeit adá.	Hébe, 1824., 247.	Évkönyvrészlet.		1824	Ab	837.
5.	Szemeréhez. REMÉNY és EMLÉKEZET című Sonettjeire.	MTAK K 642., 48a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények.</i>)	1830–1831	Ab	1135.
6.	Szemeréhez. midőn EMLÉKEZET és REMÉNY Sonettjeit éneklé.	MTAK K 642., 79a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények.</i>)	1830–1831	Ab	1165.

Megjelenések

1. KazLev. XIII. 467–469., a vers: 468–469. (3123. sz.).
2. KazLev. XIII. 504–505., a vers csak első sorával (3133. sz.).
5. Gergyé, 1998., 131.,
6. Bajza–Toldy, 1836., 154.; Abafi, 1879., I. 124.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A *Pandekták*ban található jegyzés a Kisfaludyhoz írott vers címe és keletkezési dátuma alatt áll: „Ugyan azon órában Szemeréhez.” A Kisfaludy-vers dátuma: 1816. január 31., így a jelen versre is ezt tekintjük érvényesnek (más adat nem áll rendelkezésünkre, ellene sem szól semmi).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 6 forrás 5 szövegállapotot őrzött meg, a 3. forrásban csak a cím, a kezdősor és a keletkezés ideje található meg. Az alcím megfogalmazása a lényegi egyezés mellett mindig kicsit más, a vers szövegében mindössze két helyen van apró eltérés az 1–2. forrás és a többi között (5. sor: 'önn magad' – 'tenmagad'; 6. sor: 'nem nyert még soha' – 'soha még nem nyere'). A különbség, noha csekély, de tendenciaszerű, ezért alváltozatként vesszük figyelembe.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Kis Jánosnak, 1816. február 7.
2. Levél Wesselényi Miklósnak, 1816. február 21.

3. A Pandekták-lap, amelyen a jegyzés található, 1816 februárja után keletkezhetett (l. a *Mi a' sok?* 2. forrásának jegyzetét, 233. szövegidentitás).

4. A *Hébe* 1824. évi kötetébe Kazinczy már 1823 tavaszán küldött írásokat (4191., 4206. sz.). A kötet szeptemberben nyomdában volt, októberben az első ívek és képek megérkeztek Kazinczyhoz, október 30. és november 2. között pedig az utolsó ívek is (4232., 4242., 4246. sz.).

5. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

6. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers 1816. január 31-i megszületését követően két levélben tűnik fel (Aa), majd kis módosítással megjelent a *Hébe* 1824. évi kötetében, s belekerült a pályavégi összeírásokba is (Ab).

Magyarázatok

Szemere Pál (1785–1861) Kazinczy nyomán kezdett szonetteket írni, Horvát István együtt adta ki Kazinczy és Szemere három-három darabját (l. az aprónyomtatványok között), az e vers címében nevezetteket Kazinczy mindig a legnagyobb csodálattal emlegette. Kazinczy átirata Szemere *Remény* című szonettjéről megjelent az *Aspasiában* (1824., 74.).

Olvassd eléd az Atalanta historiáját hogy a' célzásokat érthessd: Kazinczy itt az Ovidiusból ismert történetre utal (*Metamorphoses*, X.). A mitológiai történet szerint Atalanta arkádiai királylány csak ahhoz ment volna férjhez, aki le tudja őt győzni futásban, de ilyen kérő nem akadt. Hippomenész azonban Aphroditéől kapott három aranyalmát, melyeket futás közben Atalanta elé kellett gurítania, hogy az megálljon, felvegye azokat, s így lehetőséget adjon Hippomenésznek, hogy megelőzze. Az epigramma allegorizálásában tehát Atalanta maga Kazinczy, Hippomenész Szemere, akinek Aphrodité helyett Ámor ad, nem három aranyalmát, hanem két koszorút, azaz szonettet.

Ámor: Aphrodité gyermeke, a szerelem kisfiú formájú istene.

236. SZÖVEGIDENTITÁS Szentmiklósi 1816. január 31.

1.	Szent Miklósi.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 250a–251b, a vers: 251b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak,</i> 1816. február 7.)	1816	A	399.
2.	Szent Miklosyhoz.	MTAK K 638/II., 12b [csak cím].	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	?1816	–	1005.

Megjelenések

1. Abafi, 1879, I. 123–124.; KazLev. XIII. 467–469., a vers: 469. (3123. sz.); Gergye, 1998., 135–136.

Keletkezéstörténet

A *Pandekták*ban található jegyzés a Kisfaludyhoz és a Szemeréhez írott vers címe és keletkezési dátuma alatt áll: „Es – Szent Miklosyhoz.” Vagyis hogy e vers is ugyanakkor íródott, mint a másik kettő, mert a dátum csak a Kisfaludy-versnél van megadva: 1816. január 31. A jelen versre is ezt tekintjük tehát érvényesnek, mert más adat nem áll rendelkezésünkre, s ellene sem szól semmi. A *Pandekták*-lap, amelyen a jegyzés található, 1816 februárja után keletkezhetett (l. a *Mi a' sok?*

2. forrásának jegyzetét, 233. szövegidentitás). A vers szövege csak a Kis Jánosnak írott 1816. február 7-i levélben maradt fenn, Kazinczy később nem publikálta, s gyűjteményes összeírásaiba sem vette fel.

Magyarázatok

*Szentmiklósi/Szent Miklós*y: Szentmiklóssy Alajos (1793–1849), költő, ügyvéd, Kazinczy pártfogoltja.

Achill: Akhilleusz.

Chiron: Kheiron kentaur, Akhilleusz nevelője.

Lágy leány Es bajnokifju együtt: Kürénére történhet itt utalás, aki lány létére a vadászatot és harcot kedvelte inkább, Apollón így szerette meg, s tette a lányról elnevezett sziget uralkodójává.

boncz: ékszer.

Ámor: Aphrodité gyermeke, a szerelem kisfiú formájú istene.

Cythére: Küthére, azaz Aphrodité, a szerelem istennője.

Cháriszok: Kháriszok, Gráciák, a kellem istennői.

237. SZÖVEGIDENTITÁS

Endre és Hedvig

1816. február 20.

Endre és Hedvig. 1816. Febr. 20d.	MTAK K 622., 100ab.	Autográf tisztázat.	Önálló.	?1816	1270.

Megjelenések

Abafi, 1879., I. 159–160.; Gergye, 1998., 202–203.

Keletkezéstörténet

E töredék a kéziratra jegyzett dátum szerint 1816. február 20-án készült, az azonban nem állítható bizonyosan, hogy maga a kézirat is ekkori, későbbi archiválási tisztázat is lehet, sőt talán inkább az. A keletkezés körülményeiről nincsenek adataink. A levelezésben csak 1822-ben bukkan fel e mű, mikor eredeti művet kérnek Kazinczytól kiadásra. Háromszor is (júliusban, augusztusban és decemberben) ezt hozza fel az elhárítás indoklásoként:

„Endre és Hedvig még mindig félben állnak kezeim közt; mihelytt elvégzem, megküldöm.”

„Néked mondom, hogy sem Hedvigem nem kész, sem semmim egyebem nincs, a’ mit amoda küldhetnék.”

„Hedvigem egy sorral sem szaporodott, sőt némely sorait kitöröltem.”

(KazLev. XVIII. 96., 121., 226.; 4090., 4102., 4144. sz.)

A töredékes kézirat tanúsága szerint a verset nem fejezte be, listáiban, összeírásaiban nem találtuk nyomát.

238. SZÖVEGIDENTITÁS

Pontziusch, oh halld ezt...

1816. március 2. előtt

–	OSZK Levelestár, Nagy Gábornak, 97. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Nagy Gábornak, 1816. március 2.)	1816	407.

Megjelenések

KazLev. XIV. 2. (3141. sz.).

Keletkezéstörténet

Ungvárnémeti Tóth László 1816. február 18-i levelével küldte meg azt az aprónyomtatványt, amely Czinke Ferenc öt támadó episztoláját és saját válaszát tartalmazta (KazLev. XIII. 501–502., 3131. sz.; Váczy János az aprónyomtatványt teljes terjedelmében közli a jegyzetekben: 570–576.). Kazinczy Nagy Gábornak szóló levelében ezt említve idézi Czinke episztolájának utolsó sorát, amelyre parodisztikus disztichonát rögtönözte. A későbbiekben ez sehol nem tűnik fel, talán meg sem őrizte kéziratát.

Magyarázatok

Czinke Ferenc (1761–1835), a pesti egyetem professzora.

239. SZÖVEGIDENTITÁS Szemere István és Szőgyény Ferenc alispánokra ?1816. március 6. előtt

1.	–	OSZK Levelestár, Nagy Gábornak, 98. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Nagy Gábornak,</i> [1816. május 16. előtt].)	1816	A	411.
2.	Szemere István és Szőgyény Ferenc alispánokra.	MTAK RUI. 4r. 14/I., 92a.	Archiválási másolat.	Önálló.	?/1857– 1858 körül	B	1272.

Megjelenések

1. KazLev. XIV. 187–189., a vers: 188. (3208. sz.).
2. Abafi, 1879., I. 141.; Gergye, 1998., 87.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy a Nagy Gábornak írott levélben felidéz egy történetet a vers keletkezési kontextusaként, s ezt így vezeti be: „Utolsó farsangban az Ujhelyi bálban.” A levél bizonyosan 1816-os (l. alább), s ebben az évben a farsangi időszakot lezáró hamvazószerda március 6-ra esett, így az utolsó újhelyi bál március első napjaira (esetleg február legvégére) eshetett. Mivel pedig a vers keletkezési kontextusaként elmondott történet időpontja a vers megírásának alkalmatossága volt, ez az időpont egyben a vers keletkezési időpontjának is tekinthető.

A 2. forrás azonban egy további négy soros szakaszt is tartalmaz, s mindkettő keletkezését ’1820 körül’-re teszi. Ha ezt az évet tekintjük a vers megírásának időpontjaként, akkor a június 6–8. között tartott Zemplén vármegyei restauratio tekinthető keletkezési kontextusnak, erről Kazinczy maga számolt be a *Magyar Kurir*-nak küldött tudósításában (1820. június 24., 51. sz.; Váczy János nagy részét közli: KazLev. XVII. 595–596.). Ebben és a korabeli levelekben a vershez hasonlóan nyilatkozik „az egymást példás szeretettel szerető két Al-Ispán”-ról (vö. még XXIII. 278., 5836. sz.; a restauratio idejének háttértörténeteiről l. még a 3859. és 3872. sz. leveleket). Minden

most említett forrásban szó esik Eszterházy József főispánról, aki a második négysorosban is megszólíttatik.

A két forrásban leírt kontextus tehát egyaránt érvényes lehet, de egyszerre nem jelölhetik ki az első, hatsoros szakasz keletkezési idejét, az értelemszerűen csak az első időpont lehet (1816), a második időpontban (1820) legfeljebb a korábban írott rögtönzés újbóli alkalmazására kerülhetett sor (az elsőhöz hasonló konkrét felhasználására azonban nincsenek adatok). A második, négysoros versszak keletkezési idejét viszont nem tudjuk meghatározni: lehetséges, hogy már az is készen volt 1816-ban, csak Kazinczy valamiért nem írta bele a levélbe, de az is lehet, hogy csak az 1820-as restauratio eseményeinek hatására készült el, s később, a forrás eredetijének 1827 utáni lejegyzésekor (l. alább) forrott össze a másikkal.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 2 forrás 2 szövegállapota a második, négysoros szakasz meglétében, illetve hiányában alapvetően eltér egymástól, így szövegváltozatokat képeznek. Az összevethető első, hatsoros szakaszban csak a 3. sor tér el a két forrásban:

1. Elcsendesítve van a' tenger habzása.
2. Elcsendesülve van a víz háborgása.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Nagy Gábornak [1816. május 16. előtt]. Keltezetlen levél, rajta Nagy Gábor jegyzése, melyet Váczy János lábjegyzetben közölt: „1816. May 16. percepi” (a kéziratban rövidítve: 'pcepi'). A kéziratra idegen kéz piros tintával az '1816. (máj. 14–15.)' keltezést jegyezte, azonban nem állíthatjuk bizonyosan, hogy éppen e két napon írta Kazinczy a levelet, bizonyosan csak az mondható, hogy 1816. május 16. előtt. A levél utalásai ezzel összhangban vannak: előbb arról szól, hogy június 11-én indul erdélyi útjára, majd egy április 16-án vett levélről szól, amelyben a fogsága miatt fizetendő újabb összegről értesítették.

2. A jelen másolat annak a gyűjteménynek a része, melyet Kazinczy Gábor a versek kiadásához készített 1857–1858 körül (az előszó kéziratának dátuma 1858. október 27.). Kazinczy Gábor kiadása 1859-ben jelent meg (Kazinczy Gábor, 1859.), a gyűjteményben pedig az 1857-es és 1858-as évszám is szerepel (81b, 105b). Az itt található másolatok közül soknak megvan az autográf forrása a hagyatékban, így ellenőrizhetően pontos, a kézirat minden részletét visszaadó archiválásoknak tekinthetők. A jelen kéziratra nézve ez persze csak analógiásan mondható el, mert eredetijét nem ismerjük. Ennek az autográf eredetinek a lejegyzése a lap aljára írottak szerint 1827 után történt, a szövegállapot keletkezését pedig 1820 körülre teszi a címszerű felírás, de ez legfeljebb csak részben állhatja meg a helyét (erről l. a fentebb mondottakat).

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az első, hatsoros szakasz 1816 márciusának első napjaiban keletkezhetett alkalmi darab volt (A), a második, négysoros szakasz vagy ekkor, vagy 1820 körül készült, ugyancsak alkalmatosságra, s összekapcsolódott a másik darabbal (B).

Magyarázatok

Szemere István (1764–1829) Zemplén vármegyei alispán.

Szőgyény: Szőgyényi Ferenc (1764–1852) Zemplén vármegyei alispán.

Eszterházy József (1760–1830) Zemplén vármegyei főispán.

Castor és Pollux: féltestvér ikerpár, elválhatatlan testvéri szeretetük jutalmaképpen Zeusz a csillagképek közé emelte őket (Ikrek), a hajósok védistenei lettek.

240. SZÖVEGIDENTITÁS

A' borz és az evet

1816. március 17. előtt

1.	A' borz és az evet.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53. I., 64. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak,</i> 1816. március 17.)	1816	Aa	408.
2.	–	OSZK Quart. Hung. 2606., 2b–3a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok I.</i>)	?1825	Ab	–
3.	–	MTAK K 622., 75b–76a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok II.</i>)	?1826	Ab	–
4.	A' borz és az evet.	MTAK K 642., 127a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Kazinczy Ferencz' Versei.</i>)	?1827	Aa	–
5.	–	MTAK K 622., 67a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák I.</i>)	1828– 1830	Ab	–
6.	–	MTAK K 642., 95a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák II.</i>)	1831	Ab	1202.

Megjelenések

1. KazLev. XIV. 47–50., a vers: 49. (3157. sz.).

4. Handbuch, 1828., 44.; Bajza–Toldy, 1836., 163.

6. Gergye, 1998., 135., az e forrásból hiányzó címet beillesztve.

Abafi Lajos közlése egyiki forrásnak sem felel meg pontosan (Abafi, 1879., I. 130–131.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Keletkezési idejét más adat hiányában első előfordulásához viszonyítva tudjuk megadni: 1816. március 17. előtt. (Ugyanekkortájt elküldhette Kazinczy Szemere Pálnak is, de erről csak Szemere április 2-i válaszából van tudomásunk, l. 3175. sz.)

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 6 forrás 6 szövegállapotot őrzött meg, ezek között érdemi szövegszerű eltérés nincs (az 1. sorban az 1–4. források 'gödrében' alakja helyett az 5–6. forrásokban 'gödréből' áll, valamint a 6. sorban az 1–2., 4. forrásokban 'lelni', míg a 3., 5–6. forrásokban 'venni'). Cím csak az 1. és 4. forrásban van, a többi a grammatikai epigrammák belső cím nélküli ciklusában szerepel, alváltozatot csak ez alapján tudunk kijelölni.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Döbrentei Gábornak, 1816. március 17.

2. *Forgácsok I.*, ?1825.3. *Forgácsok II.*, 1826.4. *Kazinczy Ferencz' Versei*, 1827.5. *Grammatikai Epigrammák I.*, 1828–1830.6. *Grammatikai Epigrammák II.*, 1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az epigramma 1816. március 17. előtt készült, s a későbbiekben a grammatikai epigrammák részeként tűnik fel a pályavégi összeírásokban.

Magyarázatok

evet: mókus.

Pán: a pásztorok kecskeszarvú, -lábú és -farkú erdei istene.

241. SZÖVEGIDENTITÁS A' mi nyelvünk hozzánk 1816. március 27. előtt

1.	A' mi nyelvünk hozzánk.	MTAK K 631., 108b–109b.	Autográf fogalmazvány.	Műrészlet. (<i>Nyelvi tanulmány töredéke.</i>)	?	Aa	–
2.	–	MTAK M. Nyelvtud. 4r. 42/II., 121a–124b.	Autográf tisztázat.	Műrészlet. (<i>Klopstock Ódája Unsere Sprache, an uns.</i>)	?	Ab	1271.

Megjelenések

Kiadatlan.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A szövegidentitás keletkezésére nézve csak a levelezés adataiból tudunk kiindulni. Kazinczy Joseph Retzsernek 1816. március 27-én egyértelműen említi a magyar nyelvű változatot („Unsere sprache an uns, deutsch u. ungarisch”, KazLev. XIV. 80., 3169. sz.), így ekkor már készen kellett lennie. Korábbi leveleiben (Döbrentének 1814 decemberében és Rumynak 1815 januárjában, 2810. és 2836. sz.) egy neologismust védelmező tanulmány részeként szól a versről, de magyar változatra nem utal, ami persze önmagában nem zárja ki, hogy le volt fordítva már akkor, viszont nem is teszi valószínűvé. Bizonyosan annyi állítható a szövegidentitás keletkezésére nézve, hogy ’1816. március 27. előtt’ készült.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 2 forrás 2 szövegállapotot őrzött meg, amelyek számos helyen eltérnek egymástól, de nem igazán jelentősek, így ezeket alváltozatoknak tekintjük.

	1. forrás	2. forrás
1.	engemet beszéll, te tehát örökre fogod e	engem beszél, te hát örökre akarod
3.	ők az én reppenésimnek	szárnyalásomnak
4.	nekem elrabolják? el énnékem önmagamat	tőlem elrabolják? el ön-magamat magamtól
5.	Hódolékony Tűrő, ám szunnyadozzál tehát! Én tehozzád	Engedékeny Tűrő, úgy hát szenderegj immár! Én reád
6.	A' millyetén hajdan valál vagy továbbá	Úgy a' hogyan egykor valál vagy nem szenvedem
7.	Nem tűröm	Továbbá

8.	a' melly valék.	a' ki valék.
9.	Nyelvek(től) közt	minden nyelveknek
10.	Minden' kontárkodó Merő	Mindenik kontár Merő
	elalakolhat	alakolhat
11.	A' mint kéjének tetszik?	A' hogy őneki tetszik?
	Vápává feszítik -ki számat; 's még	Vápává terpesztik-kí számat, sőt tetemeim
12.	Csigákon is ficzamítják tetemimet.	A' hóhérló csigákon ficzamítatnak-kí.
13.	csinálá	csúfítá-el
16.	nyáj	gulya
17.	azt	őt
18.	Quirisznévá	Quíriszává
19.	nem	és nem
	magas	fenn
23.	Mint rableány követném. Úgy nem	Sklávnéként követném őt! Úgy engem
24.	Daphne egykor	Daphne elébb
	melly hajdan Hlyn vala	melly Hlyn volt egykor

Magyar cím csak az 1. forrásban található. A két forrás sorrendjét nem tudjuk meghatározni, az 1. forrás egészének fogalmazványjellege éppen a versre nézve nem releváns, mert az lényegében tisztázott szöveg, mindössze két apróbb korrekció van benne, továbbá a források nem függenek össze, az 1. nem a 2. forrás fogalmazványa, két külön szövegről van szó. Mindazonáltal, más támpontunk nem lévén, a fogalmazvány–tisztázat sorrendet alkalmaztuk a kényszerű besorolásnál, s ez alapján választottuk ki a közlendő szöveget is (még ha ebben nincs is meg a cím). Azt a kiadási elvünket, hogy műrészletet nem veszünk fel a kötetbe, itt nem tudtuk alkalmazni, mert mindkét forrás az.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Egy nagyobb nyelvészeti tárgyú töredék része a *Glottomachusok* gyűjteményében, de Váczy Jánosnak a Retzer-levélhez írott lábjegyzetében megadott oldalszáma nem azonosítható a kéziraton jelenleg lévő számokkal, a forrás és a levél magyar, illetve német nyelvű jegyzetei azonban jelentős mértékben egybeesnek. Mindez így nem alapoz meg elégséges mértékben keletkezéstörténeti megállapításokat.

2. Egy *Klopstock Ódája Unsere Sprache, an uns* című rövidebb írás része, amely minden bizonynyal publikálásra készült, mert a kísérőszöveg megszólítja az 'Olvasót'. A német és a magyar szöveg párhuzamosan van írva a szemközti oldalakra, utána a rövid kísérőszöveget követően jegyzetek következnek a német szöveghez. Keletkezésének idejéről és körülményeiről nincsenek adataink. Kazinczy halála után a *Muzárium*-ban megjelent (*Klopstock*, 1833., 229–233.) egy közlemény, amely a német szöveg mellett részeket tartalmaz Kazinczy itteni kísérőszövegéből és jegyzeteiből, sokszor szó szerinti egyezéssel, de név nélkül.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A Klopstock-vers fordítása bizonyosan készen volt 1816. március 27-én, de hogy mennyivel előtte készült, nem állapítható meg, amint a két forrás keletkezésének ideje sem. A szöveg mindig egy nagyobb tanulmányterv összefüggésében említődik 1814 decemberének végétől 1816 tavaszáig, önálló versként való kiadására a jelek szerint nem gondolt Kazinczy.

Forrás

Klopstock *Unsere sprache an uns* című versének fordítása, melynek eredetijét is tartalmazza mindkét forrás a Göschen-féle kiadásból, pontos másolatban (*Klopstocks Werke*, VII., Leipzig, 1804., 3–4.).

Nazion, die mich redet, du willst es also auf immer
Dulden, dass der Deinen so viel mich verbilden? Gestalt mir
Geben, die einst ich von dir nicht empfing? dass sie meines Schwunges
Weise Kühnheit mir rauben? mich mir selbst?

Unterwürfige Dulderinn, nun so schlummre denn! Ich hin
Deiner wie einst du warest nicht würdig, oder ich duld' es
Länger nicht, und ich lass hinsterben den neuen Unton,
Gleich dem Nachhall', und bleibe die ich war.

Weil ich die bildsamste bin von allen Sprachen; so träumet
Jeder pfuschende Wager, er dürfe getrost mich gestalten,
Wie es ihn lüste? Man dehnt mir zum Maule den Mund; mir Werden
Von den Zwingern die Glieder sogar verrenkt.

Selbst Umschaffungen werden gewagt. So entstellte die Fabel
Venus zum Fisch', Apollo zum Raben, zur Tigerinn Thetis,
Delhius Schwester zur Katze, zum Drachen den Epidaurer,
Und zu der Heerde Führer dich, Jupiter.

Wer mich verbrittet, ich hass' ihn! mich gallizismet, ich hass' ihn!
Liebe dann selbst Günstlinge nicht, wenn sie mich zur Quiritinn
Machen, und nicht, wenn sie mich verach'n. Ein erhabnes Beispiel
Liess mir Hellänis: Sie bildete sich durch sich!

Meiner Schwester Hellänis Gesang ist Gesang der Sirenen;
Aber sie will nicht verführen. Ich wär die Schuldige, folgt' ich
Gleich 'ner Sklavinn, ihr nach! Dann kränzte mich nicht der Lorber
Daphne zuvor, nicht die Eiche, die Hlyn einst war.

Magyarázatok

Kazinczy Döbrentei Gábornak 1814. december 25-én hosszabban ír egy tervéről, amelynek részeként megemlíti Klopstock versét is: „Ezen felül egy új munkába fogtam. Superint. Kis Ur fél ívnyi Észrevételeket küldö nekem a' M. Nyelv elővitele éránt. Elrémultem, melly igen Purista. Az a' baj, hogy a' Dayka és Báróczi életekben álló Excursiót ez a' tisztelt és szeretett barátunk sem czáfolja-meg, hanem csak a' Purismus perét viszi. Ezen két Excursiót tehát egy Disquisitióvá teszem, azzal vévén-el a' Grammaticalis soványságot, hogy az előadásban Herderi szárnyallást engedek magamnak. Klopstocknak egy Odája az Ingressus 6. Band. Unsere Sprache an uns. Klt is megszáll ott a' Purismus, holott egész élete Neologismus volt. Még Szemere sem fogja tudni hogy ezt dolgozom, míg a' Munka kész nem lesz, 's az lesz első Kötete Nyelvtudomány nevet viselő Osztályomnak. A' dolog megczáfolhatatlan. A' Szép Mesterségekben az jár bátran, a' kinek míve legközelebb jár a' Classicusok' míveikhez. Ha ez való, úgy én győztem, mert Virgil, Horatz, Cicero, Mitscherlich, Heyne, a' Debr. Gram. is ezt tanítja, 's a' Purista Klopstock ezen Odájában is, hol a' Purismus dühe szállá-meg, rettenetes Nyelvrontó. Bár olvassd-meg azt.” (KazLev. XII. 281., 2810. sz.) Ez az értelmezés jelenik meg aztán a vershez írott jegyzetekben is mindkét forrásban, illetve azok Joseph Retznernek mellékelt német nyelvű változatában (KazLev. XIV. 81–82.,

3169. sz.). E levélre hivatkozik Kölcsynek írott április 14-i levelében (3185. sz.), Retzer válasza május 30-án kelt (3221. sz., Kazinczy utóbb magyar kommentárt fűzött hozzá).

Vápa: többféle jelentésben él, itt átvitt értelemben a kínzás során szétfeszített szájnýílásra utal.
bóbérlő csiga: kínozóeszköz.

Vénusz: a szerelem istennője.

Apolló: Apollón, a költészet istene.

Thétisz: Thetisz, tengeri nimfa, Akhilleusz anyja.

Déliusznak húgát: Apollón ('déloszi') nevezett húga Artemisz, mert a görögök a macskát Artemisz változatának tekintették. E versszak mitológiai utalásai Ovidiusra vezethetők vissza: *Metamorphoses* 5.325–332. (D. Tóth Judit magyarázatai).

Epidauruszi: Aszklepiosz, a gyógyítás istene (szülőhelyéről, Epidaurosról).

elbrittől, gallicizmol: az angol, illetve a francia nyelv hatása alatt, azok mintájára alakítják a német nyelvet.

Quirinusznév/Quirinuszává csinálnak: utalás a latin nyelvre (Quirinusznak, azaz Romulusnak, Róma alapítójának neve alapján).

elachájoznak: görögösít.

Hellénisz: utalás a görögökre, s így a görög nyelvre.

szívének: tengeri nimfák, akik énekükkel elbűvölik és rabul ejtik azt, aki hallja őket.

skláv: rab.

Hlyn: a barátság istennője a germán mitológiában.

Prof. Vályi-Nagy Ferenczhez/
A' Nyírliget. Prof. Vályi-Nagyhoz
1816. március – 1817. május 10.
l. a 247. szövegidentitást

242. SZÖVEGIDENTITÁS

Domb, völgy...

1816. szeptember 7.

1.	–	ENMI. Fond Familial Wesselenyi din Jibou, Lit. K. (1814–1818).	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Wesselényi Miklósnak, 1816. október 7.)	1816	Aa	413.
2.	1816 Sept.	MTAK K 622., 180a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Töredékek.)	1816 után	Ab	1082.

Megjelenések

1. KazLev. XIV. 339–343., a vers: 340. (3287. sz.).

2. Abafi, 1879., I. 42.; Gergye, 1998., 84.; mindkettő *Búcsú Erdélytől* címmel.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A 2. forrásban '1816. Sept.' címszerű felírás jelzi a keletkezés idejét, a Wesselényihez írott levélből a nap is kiderül: 'ma egy holnapja', vagyis az 1816. október 7-i levélkeletkezés szerint: szeptember 7-én. Az *Erdélyi Levelek* első változatában szerepel egy 'Nyír-Bátor, Sept. 7dikén' kezelt bejegyzés, amely prózában örökítette meg a hazaérkezés versben is szereplő pillanatát, s amelyben

kimondottan utalt is a jelen episztolakezdeményre: „Lelkemnek e’ felhevülésében támada Erdélyhez egy Epistolám, melly estiglen munkában tartott.” (ErdLev., 2013., 216.)

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 2 forrás 2 szövegállapota egyszónyi eltéréssel egybeesik: a 9. sorban az 1. forrás ’keblemből’ alakja helyett a 2. forrásban ’melyemből’ áll. Az első forrásban a 8. soron javítással alakult ki a másik forrásban is olvasható sor, előtte ez így volt: *Nagy Asszonyaidnak, <’s kedves lyányaidnak>*. A 2. forrásban címszerű felírásként álló dátum utólag került a versszöveg fölé.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Wesselényi Miklósnak, 1816. október 7.

2. A *Töredékek* II. lejegyzési szakaszába tartozik, amelynek keletkezését általában véve 1814 utánra tehetjük, e versnél: 1816 utánra.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az episztolakezdeményhez Erdélyből való hazatérésekor, 1816. szeptember 7-én kezdett Kazinczy, de nem fejezte be, ilyen formában csak egy levelébe illesztette bele, később már csak a töredékekben maradt versek archiválásai között tűnik fel.

243. SZÖVEGIDENTITÁS Branyicska. B. Jósika Jánoshoz 1816. október 18. előtt

1.	Branyicska, Hunyad Vgyében. A’ kiseded Kastély Cardin. Martinusiusé volt.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 119., 88. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Helmecey Mihálynak, 1816. október 18.</i>)	1816	Aa	414.
2.	Branyicska. B. Jósika Jánoshoz.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 77. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak, 1816. október 20.</i>)	1816	Ab	415.
3.	Branyicska. B. Jósika Jánoshoz.	KazLev. XIV. 371–372., a vers: 371.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (<i>Jósika Jánosnak, 1816. október 21.</i>)	1816	Ab	416.
4.	Branyicska. Bárá Jósika Jánoshoz.	PFK, 654 10a E 27/2, 12. darab.	Másolat.	Levélrészlet. (<i>Döme Károlynak, 1816. október 22.</i>)	1816	Ac	417.
5/1.	Branyicska. B. Jósika Jánoshoz.	MTAK K 638/I., 89b + 89b–90b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	1816	Ac	1006.
5/2.			Utólagos javítások.		1817 után	Ae	
6.	Branyicska. Hunyad Vgyében. Bárá Jósika Jánoshoz.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 135., 46+47. darab, a vers a 47. darabban.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Berzsenyi Dánielnek, 1817. február 12.</i>)	1817	Ad	420.
7.	Branyicska. Bárá Jósika Jánoshoz.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 266a–268b, a vers: 267ab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak, 1817. február 22.</i>)	1817	Ad	422.

8.	Branyicskán, Hunyadban. Báró Jósika Jánoshoz.	Hébe, 1823., 122.	Évkönyv- részlet.		1822/ 1823	B	830.
9.	Branyicska. B. Jósika Jánoshoz.	MTAK K 622., 28ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák II.</i>)	1826– 1828	B	–
10.	Branyicskán, Hunyadban. Báró Jósika Jánoshoz.	MTAK K 642., 63a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények.</i>)	1830– 1831	B	1150.

Megjelenések

1. KazLev. XIV. 366–367., a vers csak kezdősorával (3297. sz.).
2. KazLev. XIV. 367–368., a vers csak kezdősorával (3298. sz.).
3. A Váczy János által a közlés (3301. sz.) forrásaként megnevezett másolatot jelenleg nem ismerjük.
4. KazLev. XIV. 376–379., a vers csak kezdősorával (3303. sz.). Váczy János Edényi Márton közlését vette át (*Új Magyar Múzeum* 1857. VII., 487–491., a vers: 491.), amely azonban a jelen forrásra vezethető vissza, mint azt a pannonthalmi kézirat csomó élén álló bejegyzés jelzi.
5. ErdLev., 2013., 17–18., a vers: 17.
6. KazLev. XV. 62–64., a vers csak kezdősorával (3379. sz.); BerzsényiLev., 2014., 478–483., a vers: 481.
7. KazLev. XV. 71–73., a vers csak kezdősorával.
10. Bajza–Toldy, 1836., 54.; Abafi, 1879., I. 57.; Gergye, 1998., 65.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Abafi Lajos, aki csak a Kis Jánoshoz írott 1817-es levelet ismerte (7. forrás), a vers keletkezését 1817-re tette, Gergye László őt követte (Abafi, 1879., I. 211.; Gergye, 1998., 257.). Az első négy forrás, a keltezett levelek egyértelművé teszik, hogy a vers 1816-ban készült. Döbrentének október 20-án így kommentálja Kazinczy a küldött verset: „Én írom Erd. Utamat. Ma pedig ezen Epigrammom készült-el. Már régen hordom magamban.” A ’készült-el’ itt nyilván a befejezést jelentheti, hiszen két nappal előbb, október 18-án már elküldte a verset Helmecky Mihálynak, igaz, csak egy felsornyi különbséggel. Az a megjegyzés, hogy ’régen hordom magamban’, hosszabb megírási periódusra látszik utalni, így a 18-i napot sem igen tekinthetjük önmagában a keletkezés pontos idejének. Leginkább az ’1816. október 18. előtt’ meghatározás tűnik megfelelőnek a szövegidentitás születési idejeként.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 10 forrás 11 szövegállapotot őrzött meg, mert a *Pandekták*-beli kézirat (5.) utólagos javítások történtek. A cím eltérései nem jelentősek, alapjellege nem változott. A szövegben több kisebb-nagyobb módosítás történt, ezeket annak sorrendjében tárgyaljuk, hogy a *Pandekták*ban egyidejű vagy utólagos javításként jelennek meg, illetve egyáltalán nem jelennek meg.

– egyidejű javítás (az 5. és a 7. sorban)

Az 5. sor második fél sora a 2–3. forrásban így hangzik: ’nagy férjfi, ’s te is tűnsz’ (s ez van az 5. forrás egyidejű javítása előtti szövegben is), a többi forrásban (így az 5. egyidejű javításával kialakult szövegben is) ’Nagy, ’s tűnsz te is egyszer’ szerepel. A másik egyidejű javítás a 7. sorban található, de az áthúzott szó vagy szókezdet olvashatatlanná vált; e helyen a 4–5. forrásban ’itt megyen el’ áll a többi forrásban lévő ’elmegyen itt’ helyett. A 2–3. források, valamint a 4–5. források e helyeken tehát másutt nem szereplő megoldásokat tartalmaznak, s e forráspárok szövege teljesen

meg is egyezik, a második a harmadikkal, a negyedik pedig az ötödikkel, így ezeket alváltozatoknak tekintjük. A 6. forrástól kezdve e szöveghelyeken visszatérnek az 1. forrás megoldásai, tehát a 2–3. és a 4–5. források szövegállapotai egyfajta ingadozást jelentenek, utóbb elvetett próbát. Mivel más helyeken, mint a következő táblázatban látni fogjuk, az 1. forrás éppen a 2–5. forrásokkal egyezik meg, ezt is önálló alváltozatnak tekintjük. (A *Pandekták* ötödik forrásként való besorolásának igazolását l. a forrás keletkezéstörténeti magyarázatánál.)

– utólagos javítások (a 2–3. és a 7. sorban) és egy további korrekció

	1–5/1.	6–7.	5/2., 8–10.
2. sor	áldja	áldva	áldva
3. sor	nézi	nézi	látja
7. sor	bár ezt is mondja: Kazinczy		mondja ezt is: Az egykori Vendég

A *Pandekták*-beli utólagos javítások (5/2.) a 7. sor alapján sorrendileg a 6–7. forrás szövegállapota utánra sorolhatóak be. A *Pandekták*ban nincs nyoma a 6–7. források köztes szövegállapotának a 2–3. sorban, valamint nem jelenik meg a 4. sor javítása sem, amely először a 8. forrásban tűnik fel: 1–7.: 'nagy Papot'; 8–10.: 'Hős-Papot'. Az egymással mindenben egyező 6–7. forrás ezért újabb alváltozatot képez, akárcsak a *Pandekták* javításai, a 8–10. forrást azonban önálló szövegváltozatnak tekintjük, mert a 7. sorban a saját név kihagyása jelentősen módosítja a vereségszt.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Helmeczy Mihálynak, 1816. október 18. A vers egyező kézírással, az ív második lapján mellékelve a levélhez, a félbehajtott lap egyik felére írva (a másik lapfél jobb oldalán, a hajtás miatt fejfel lefelé egy bekezdés található Bölöni Farkas Sándorról, mintegy a levél utóirataként).

2. Levél Döbrentei Gábornak, 1816. október 20.

3. Levél Jósika Jánosnak, 1816. október 21. Az eredeti kézirat, mint említettük, jelenleg nem ismert, Váczy János egy kolozsvári másolatból adta ki a levelet („Másolata az erdélyi múzeum-egyetlen könyvtárban”). A levélnek másik másolata is létezik, egy egybefüggő nagyobb másolatgyűjtemény részeként (MTAK M. Irod. Lev. 4r. 34., a harmadik, önálló címlappal ellátott egységben, amely 1-től 68-ig terjedő eredeti oldalszámozással van ellátva, itt a 16–19. oldalakon). E kéziratcsomó őrizte meg Kazinczy Dessewffy Aurélnak írott leveleit, ezek között van a két ismert Jósika Jánosnak szóló levél. A másolatot Petrichevich Horváth Lázár készítette, aki a Dessewffynek szólókat kiadta saját lapjában 1844 őszén, folytatásokban (*Honderű*, 1844., 16., 17., 18., 19., 25. sz., II. 247–250., 263–264., 279–281., 295–297., 391–393., I–XIV. levél). Váczy János kiadásában e Dessewffynek szóló levelek és a másik Jósika Jánoshoz szóló levél is megtalálható, a következő egyöntetű forrásjelzéssel: „Eredetije a kolozsvári egyetemi könyvtárban.” E másolatok és kiadások vizsgálata alapján közös eredeti forrásra gyanakodhatunk.

Petrichevich nem nevezi meg pontosan forrását sem a másolatban, sem a publikáció során, de ez utóbbiban a köszönetmondás túlzó tiszteletteljessége arra enged következtetni, hogy a családtól kapott eredeti leveleket használta. Ebből készíthette másolatát, amely aztán a kiadás alapjául szolgált. A másolatban három olyan Petrichevichtől származó lábjegyzet van, névjegyekkel szignózva, amelyek megtalálhatóak a *Honderű*-ben is, de az egyikből hiányzik a másolatban még meglévő név (nyilván tapintatból, hiszen kritikus a megjegyzés). Egyébként is vannak kihagyások a levelekből, amint arra maga a közlő utal, így nem kétséges, hogy a kiadás készült a másolatgyűjteményből, s nem az a kiadásról. A Váczy János által megjelentetett levelek teljes mértékben megegyeznek a Petrichevich Horváth Lázár másolatgyűjteményében található levelekkel, s Váczy jelen levelünk kivételével minden esetben az 'eredetire' hivatkozik forrásként, így arra kell gondolnunk, hogy ugyanazt az eredeti kéziratcsomót használta a kolozsvári egyetemi könyvtárból, mint Petrichevich, aki eredetileg egyébként kolozsvári illetőségű volt, de a kézírathoz jutásának körülményeit pontosan nem ismerjük, nem tudjuk, az hol volt fellelhető a másolat készítésének idején.

A jelen levélnél azonban Váczy az erdélyi múzeumegyletből származó 'másolatra' hivatkozik, s ez az 1816-os levél az egyetlen kivétel az 1824–1830 közötti időkből származó többi levél között (a másik Jósikához szóló levél is 1826-os, ráadásul Dessewffyék erdélyi útjához készült ajánlólevél, így nem meglepő, hogy e csomóba került). Nem tudjuk, hogy ez az 1816-os levél miért tartozott eredetileg a Dessewffyhez írottak közé, továbbá hogy ami odatartozott, az még az eredeti volt-e vagy már az is másolat, s aztán hogyan vált ki a kéziratcsomóból. Annyit állapíthatunk meg bizonyossággal erre nézve is, hogy Váczy közlése és Petrichevich másolata teljes mértékben egyezik, ami a levél hitelességét támasztja alá, egybehangzóan a többi levélnél megállapított egyezésekkel. Másfelől viszont Váczy közlését és Petrichevich másolatát hitelességükben éppen a jelen levél egy másik forrása erősíti meg: Kazinczy autográf kézírata, amelynek szövege, ha nem is teljesen, de döntő mértékben egyezik azokéval.

Ez az autográf kézirat a másik kettővel ellentétben nem az elküldött levélről vagy ahhoz készült, mert csak a szöveget tartalmazza, a megszólítást és az elkészítő bekezdést az aláírással és keltezéssel nem. A *Pandekták*ban található a jelen vers után (kötetünkben is e helyen közöljük), s az írásképp, illetve az elküldött levél szöveggel való összevetése alapján leginkább archiválási tisztázatnak minősíthető, s nem levélfogalmazványnak. Az eltérések többsége apró megfogalmazásbeli különbség csupán, az utolsó bekezdés két zárójeles betoldása azonban támpontot jelenthet a kézirat minősítéséhez: „én a' Mélt. Urtól Müllernek (Magyar Orsz. Hist.) Munkája felől kedves hírt hallottam (hogy Erdélyben meg van valakinél)”. Ezek a közlések nem a címzettnek szílhattak, nincsenek is benne az elküldött levélben; saját magának jegyezhetette fel ezeket, mintegy emlékeztetőül a későbbi időkre, mikor halványulnak az emlékek.

Jósika János a levelet megkapta és december 16-án válaszolt rá (3345. sz.)

4. Levél Döme Károlynak, 1816. október 22. A jelen forrás az eredeti levélről készült másolat, a kézirat végén ez olvasható: „Híven másolta tulajdon kezével Döme Károly Pozsonyi Kanonok.” Döme a levelet megkapta és december 16-án válaszolt rá (3344. sz.)

5. A jelen vers *Pandekták*-beli autográf tisztázata egy nagyobb csomó része, amely olyan, az erdélyi utazás során készült feljegyzések egybetisztázása, amely aztán az *Erdélyi Levelek* vonatkozó részei alapjául szolgált (vö. erről a kiadás jegyzeteit, ErdLev., 2013., 524., 532., 552–554.). A jelenleg töredékes csomó egységét az eredeti oldalszámozás (105–110. és 118–134.) és az út időrendjével egybeeső keltezések egyaránt bizonyítják (augusztus 11., 13. és 19., 20.); jelenleg két jelzetten találhatóak (MTAK K 638/I., 82b–90b és II. 89a–91b, ez utóbbi a csomó eleje; a kritikai kiadásban a kéziratári sorrendben következnek, apróbb kihagyásokkal, köztük más feljegyzésekkel, ErdLev., 11–18., 20–23.).

A 638/I. kötetben megvannak a 111–117. oldalak is (79a–82a), s ezek egyértelműen e csomóhoz tartoznak, hiszen folytatólagosak, a 117. oldal (82a) hátoldalán (82b) szerepel a 118-as oldalszám. Mivel ez a pár lap egy francia vers másolatát tartalmazza (Antoine Léonard Thomas: *Épître au peuple*), megszakítani látszik az egységesen az erdélyi útra vonatkozó feljegyzéseket (ErdLev., 2009., 524.). A levelezés alapján azonban megfogalmazhatunk erre nézve egy bizonytalan felvetést. Kazinczy e szöveget Döbrenteitől kérte még 1812-ben (I. a 2173., 2200., 2236. sz. leveleket). Azt nem tudjuk, megkapta-e a másolatot, de a szövegkörnyezetben feltűnik Barcsay Ábrahám özvegye is, akit Kazinczy éppen az augusztus 11., 13. és 19., 20. közötti időben látogatott meg: netán ott és akkor készült volna ez a másolat, azért került a csomó e helyére?

A kérdésre válaszolni nem tudunk, de ez nem érinti a csomó egészének keltezésére vonatkozó megállapításokat. Mivel ezek a feljegyzések a *Tudományos Gyűjtemény*ben megjelent közleményekkel mutatnak tematikus és néhol szövegszerű átfedést (az első közlemény második felvétel és a teljes másodikkal), amelyeket 1816. október–november táján készített Kazinczy, így e *Pandekták*-csomó sem tehető későbbre. Egybehangzik ez az október 20-i Döbrentéinek írott levél már idézett megállapításával is, mely szerint éppen az *Erdélyi Leveleken* dolgozik. A jelen vers a *Pandekták*-csomó utolsó előtti bejegyzése, mely alatt 1816. október 20-i keltezés van, utána csak a Jósika Jánosnak írott levél található, október 21-i dátummal. Ezek a dátumok ugyanebbe az időszakba esnek, de hogy pontosan minek a dátumai, az további vizsgálatot igényel. Ha fogalmazványnak tekintjük a kéziratot, akkor ezek magának a lejegyzésnek az időpontjai, ha archiválási tisztázatnak, akkor csak a vers és a levél keletkezésének idejét jelölik, idejegyzésük későbbi is lehet. A versre

nézve e tekintetben a szövegen az 5. sorban végrehajtott egyetlen érdemi egyidejű javítás és a korabeli levelek összevetésével vonhatunk le következtetéseket:

1. forrás:	Nagy, 's tűnsz te is egyszer	október 18.
2. forrás: nagy férjfi, 's te is tűnsz		október 20.
3. forrás: nagy Férjfi! 's te is tűnsz		október 21.
4. forrás:	Nagy, 's tűnsz te is egyszer	október 22.
5. forrás: <nagy férjfi, 's te is tűnsz> → nagy, 's tűnsz te is egyszer (5/1.)		

E fél sor esetében tehát oda-vissza módosítgatás történt az eltelt öt nap alatt, s a *Pandekták* egyidejűleg javított szövegállapota (5/1.) az 1. és 4., vagyis az október 18-i és 22-i levélével egyezik meg, ami a 2–3. forrás október 20–21-én érvényes megoldásának átírásával alakult ki. Kazinczy Döbrenteinnek október 20-án a vers befejezését újságolta (2.), s mivel az 1. és 2. forrás között csak ez a fél sor a különbség, arra kell gondolnunk, e korrekcióval vélte lezárni a szöveget. Ezzel látszik összhangban lenni, hogy másnap, azaz október 21-én így küldte el Jósika Jánosnak, az epigramma címzettjének, s neki bizonyosan az aktuálisan érvényes, véglegesnek tekintett változatot küldte meg. Ha viszont október 21-én az volt az érvényes változat, akkor a *Pandekták* javítása erről az alakról a régi-újra, nem történhetett meg a levél elküldése előtt, s mivel e javítás lejegyzés közben történt, maga a lejegyzés sem lehet október 21. előtti. Az 1. forráshoz pedig azért nem szolgálhat előzményül, mert a 7. sorban, ha picit is, de különböznek, azaz csak az október 22-i levéllel (4.) egyezik meg teljesen a *Pandekták* eredeti lejegyzése (5/1.), előtte és utána is más-más szövegállapotok jelennek meg a levelekben. A levelek dátumai alapján tehát e lejegyzés a *Pandekták*ban 1816. október 22. és 1817. február 12. között készülhetett. Amiből az is következik, hogy a lejegyzés archiválási céllal történt (s nem fogalmazvány, mert október 20-i kelet van alatta). Ez összhangban van a vers után álló, Jósika Jánoshoz írott október 21-i levélkézirat vizsgálatából levont következtetésekkel (l. a 3. forrás jegyzetét), vagyis hogy az sem az elküldött levél első fogalmazványa lehet, hanem inkább utóbb készült archiválási tisztazat.

6. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1817. február 12.

7. Levél Kis Jánosnak, 1817. február 22.

8. Az 1823. évre szóló *Hébe* évkönyv 1822. október második felében jelent meg (l. Kazinczy ekkori levelezését és Váczy János jegyzetét, KazLev. XVIII. 173., 176–178. és 513.; 4117., 4119. sz.).

9. *Görögös epigrammák II.*, 1826–1828.

10. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás Kazinczy közlése szerint hosszabb idő alatt formálódott ki, keletkezési idejét így első levélbeli küldése alapján határozzuk meg: 1816. október 18. előtt. Az október 18–22. közötti öt napban levelekben küldözgette versét, melynek szövege ekkor némi ingadozást mutatott (Aa–Ac). A *Pandekták*ban való archiválást követően (Ac), 1817. februárjában ismét elküldte két levelében, némi módosítással (Ad), majd ezután valamikor a *Pandekták* szövegén is igazított utólag (Ae). Átdolgozott szöveggel jelent meg a *Hébe* 1823. évi kötetében, s ez már nem változott a két pályavégi összeírásban sem (B).

Magyarázatok

Az *Erdélyi Levelek* mindegyik változatában szerepel a látogatás leírása, s mindenütt említődik, hogy a Jósika-kastély egykor Martinuzzié volt (ErdLev., 2013., 20–21., 138–141., 293–294., 409–410., 484–486.). Az elkészült vers fogadtatásával kapcsolatban a következőket írta Kazinczy Kis Jánosnak: „A' minapi postával vettem levelét [Jósikának], hogy házára írt Epigrammom kőbe met-szetik, 's be lesz téve a' Martinúzius Kapolnájának falába, ott, a' hol kertjében mulatánk.”

Jósika János (1778–1843) Hunyad vármegye főispánja.

Matinusius/Martinúzi: Fráter György (1482/1484–1551) (anyja családi neve Martinuzzi) erdélyi politikus, helytartó, váradi püspök, majd esztergomi érsek és bíboros. Kazinczy megírta életrajzát (*Tudományos Gyűjtemény*, 1820. XI., 87–97.).

244. SZÖVEGIDENTITÁS

Buczy Emilhez

1816. november 18.

1.	Buczy Emilhez. Széphalom, Novemb. 18d. 181[6.]	ENMl. Fond Familial Wesselenyi din Jibou, Lit. K. (1814–1818).	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Wesselenyi Miklósnak</i> , 1817. január 28.)	1817	Aa	418.
2.	Buczy Emilhez, Széphalom, November 18d. 1816.	Directia Judeteana Cluj ale Arhivelor Nationale, Gyulay- Kuun család levél- tára, 332. sz., 14+15. darab, a vers a 14. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Gyulay Lajosnak</i> , 1817. január 28.)	1817	Aa	419.
3.	Buczi Emilhez.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 135., 46–48. darab, a vers a 48. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Berzsényi Dánielnek</i> , 1817. február 12.)	1817	Ab	421.
4.	Buczy Emilhez.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 266a–268b, a vers: 267b–268b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak</i> , 1817. február 22.)	1817	Ab	423.
5.	Buczy Emilhez.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 33., 162. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek</i> , 1817. február 25.)	1817	Ab	424.
6.	Buczi Emilhez.	Hasznos Mulatságok, 1817. 50. sz., I. 397–399.	Hírlapi közlés.		1817	B	736.
7.	Buczy Emilhez.	OSZK Analekták 2971. II.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Episztolák III.</i>)	1817 után	C	1273.
8.	–	MTAK K 622., 77a [ötsoros töredék].	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Episztolák IV.</i>)	?1821– 1824	–	–

Megjelenések

1. KazLev. XV. 43–45., a vers: 44–45. (3372. sz.).

2. KazLev. XV. 46–47., a vers csak kezdősorával (3373. sz.). Berthóty Joanna levelének e levélhez csatolt másolata (*Copia*, 47–48.) valójában a Gyulayhoz szóló január 13-i levélhez tartozik (3360. sz.), a téves besorolás Váczy János forrására vezethető vissza (*Gróf Gyulay Lajos naplótöredékeiből 1815–1834*, kiad. Kuun Géza, Bp. 1875., 233–234.).

3. KazLev. XV. 62–64., a vers csak kezdősorával (3379. sz.); BerzsényiLev., 2014., 479–483., a vers: 482–483.

4. KazLev. XV. 71–73., a vers csak kezdősorával (3384. sz.).

5. KazLev. XV. 76–77., a vers csak kezdősorával (3386. sz.).

7. Gergye, 1998., 177–178.

A *Handbuch* és a Bajza–Toldy-kiadás (1828., 18–19.; 1836., 220–221.), melyek egymástól egy szóban és a szakaszokra tördelésben különböznek csak, a *Hasznos Mulatságok* (6.) szövegét veszik alapul, s ezt korrigálják néhol a 7. forrás megoldásaival (illetve egy sehol nem szereplő szóval).

Abafi Lajos kiadása egyik forrás szövegállapotával sem egyezik meg teljes mértékben (Abafi, 1879., II. 60–62.), s különbözik a Bajza–Toldy-kiadástól is, mert több forrásból kompilált szöveget közöl. Abafi a jegyzetben említ még egy további forrást is a *Tudományos Gyűjtemény* 1818-as évfolyamát jelölve meg, de abban nincs meg ez a vers, 1818-ból csak a *Magyar Kurir*-ban lévő, *Polycarpus* aláírással jegyzett átiratot ismerjük (l. ezt KazLev. XV. 654–655., jegyzetben).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy Gyulaynak írott levelében mint ’még Novemberben írt’ episztolát említi, az első két levélforrásban a vers alcímében pedig pontos dátum is szerepel: 1816. november 18. Mindkét levélben szól arról is, hogy a verset korábban megküldte magának Buczynak, de nem jött válasz, így elveszettek véli, s ezért aznap, azaz 1817. január 28-án ismét elküldi neki. Vagyis volt egy még feltehetően közvetlenül a megírás utáni küldemény Buczynak, aztán január végén egy újabb (ezek nem maradtak fenn), valamint egy-egy a Wesselényinek és a Gyulay Lajosnak írott levelekben, ez utóbbi Döbrentének is szólt, azzal a céllal, hogy az „felvehesse Muzéumába”. A Kazinczy által az alcímbe megadott dátummal mindez összhangban látszik lenni, igaz, kimondott bizonyítékot sem jelent mellette, más adatot viszont nem ismerünk, így elfogadjuk kijelölt dátumként.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 8 forrás 7 teljes és 1 töredékes szövegállapotot őrzött meg, a 8. forrásban csak az utolsó öt sor található meg, ez a 7. forrás megfelelő részével azonos szövegű, a változatok meghatározásánál azonban csekély terjedelme miatt nem vesszük figyelembe. A 6. forrásból hiányzik a 18–22. sor, ez feltehetően nem Kazinczy szándékát tükrözi, a közlőtől származhat (l. a forrás keletkezéséről mondottakat), de így vált ismertté a nem kis bonyodalmakat okozó vers, ezért önálló változatként vesszük figyelembe (B). A 7. forrásban megtalálható, de át van húzva a 20–22. sor, továbbá még a 34. sor is, ezt ugyancsak önálló változatnak tekintjük (C), amit a vers végének egyedi eltérései is megerősítenek, ezeket a többivel együtt az alábbi táblázat foglalja össze, a teljes változat sorszámai szerint:

sor	szöveghely	forrás
1.	Kedvelt híve, Buczym, Weselényinek Buczim, Weselényinek, kedvelt híve	1–3., 6–7. 4–5.
2.	te magad magad is	1–4., 6–7. 5.
7.	a’ hogy a’ mint	1–3. 4–7.
8.	nagy fénye szép fénye nagy dísze	1., 6. 2., 4–5., 7. 3.
11.	parancsol tanácsol	1–3., 5–7. 4.
14.	hol itt	1–2., 4–7. 3.

15.	hol ott majd	1–2., 4–6. 3. 7.
	öntöz áztat	1–5., 7. 6.
22.	nekem olly kedves nekem is kedves nekem is kínos [!] –	1–2., 4., 7. 3. 5. 6.
	kinézhvén tekintvén –	1–2., 4., 7. 3., 5. 6.
25.	keskeny kisdéd	1–5., 7. 6.
29.	enyém már enyém most	1–4., 6. 5., 7.
	ángol atyának Londoni ménnek	1–6. 7.
33.	eggy pár [!] szemhez eggy pár szép szemhez	1. 2–7.
34.	hanyatlat lenyommaszt <hanyatlat>	1–2., 4–6. 3. 7.
36.	csorgója csörgője	1–4., 6–7. 5.
	holdnak mágiusi fénye hold' szép arca mosolygó	1–6. 7.
37.	Játszva tekinte-le ránk Játszva tekinte reánk Búban néze-le ránk	1–2., 4–6. 3. 7.
39.	után megett	1–6. 7.
41.	itten itt el- ott el-	1–2., 7. 3., 5–6. 4.

Viszonylag nagyszámú eltérés van a versben, ezek azonban (leszámítva a kihúzott sorokat és a 7. forrás versvégi nagyobb korrekcióit, melyeket már említettünk) nem jelentősek. Néhány eltérés esetében feltétlenül tollhibára kell gyanakodnunk (22., 33. sorok s még néhány apróbb, a táblázatba fel sem vett betűtívesztés is). A források mind mutatnak egyedi eltéréseket, a szövegkorrekciók tendenciát nem rajzolnak ki, így az önálló változatnak tekintett 6. és 7. forrás mellett az 1–5. forrás mindegyikét egyenként alváltozatnak tekinthetnénk, ha ezek az eltérések érdemiek lennének. Minthogy nem azok, ezért csak a címbeli eltérést (az első két forrás címe dátummal egészül ki) érvényesítjük az alváltozatok kijelölésében (1–2.: Aa; 3–5.: Ab).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Wesselényi Miklósnak, 1817. január 28.

2. Levél Gyulay Lajosnak, 1817. január 28.

3. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1817. február 12. Berzsenyi február 27-én válaszolt (3388. sz.).

4. Levél Kis Jánosnak, 1817. február 22. Kis János április 12-én válaszolt (3416. sz.).

5. Levél Dessewffy Józsefnek, 1817. február 25. Dessewffy március 9-én válaszolt (3394. sz.).

6. A *Hasznos Mulatságok* közleménye 1817 első fél évének végén jelent meg (az 50. számban), a megjelenés körülményeiről nem találtunk adatokat. A 49., majd főleg az 51. számban a szerkesztő, Kultsár István bírálatot fogalmazott meg a vers kapcsán a Kazinczy által kedvelt és gyakran alkalmazott elíziók miatt (ezeket Kazinczy kéziratosan archiválta *Kultsár felőlem és ellenem címmel*, MTAK K 631., 14a–15b; a cikkeket kiadta Váczy János, jegyzetben, KazLev. XV. 606–608.). A bírálatot Kazinczy támadásnak vette, s válaszcikket írt *Elíziók a' Magyar Verselésben* címmel, melyet egy 1817. július 7-i keltezésű rövid levélke kíséretében elküldött a *Tudományos Gyűjteménybe* (a levelet és a cikket ugyanazon kéziratcsomóban archiválta, mint Kultsár cikkeit: 21a–22a; a levelet l. KazLev. XXIV. 202., 6077. sz.). A cikket és a levelet nem sokkal később, július 15-én másolatban megosztotta Rummyval is (KazLev. XV. 265–270., 3470. sz.). Időközben Kultsár levélben tájékoztatta Kazinczyt, hogy a továbbiakban ajándékként járhatja majd számára a lapot (ez a levél szűrős kommentár kíséretében került archiválásra, beragasztva, 22b; innen kiadta a kommentárral együtt: Váczy János jegyzetben, Orbán László főszerzőként, KazLev. XV. 611–612., XXIV. 203., 6079. sz.). Kazinczy július 17-én válaszolt Kultsárnak, elhárítván az ajándékot, jelezvén, hogy válaszolni fog (archiválva a *Pandektákban*, MTAK K 633/IV., 79b–80a, Váczy János kiadása forrásaként a *Glottomachusok* 308–310. lapjaira hivatkozik, KazLev. XV. 272–273., 3472. sz.). A cikk végül a *Tudományos Gyűjteményben* nem jelent meg, némileg átdolgozott változata az *Erdélyi Múzeumban* látott aztán napvilágot (1817. IX., 191–192., a szám utolsó közleménye; kéziratát l. az előbbi csomóban, 23a–24b). Újabb fordulatot jelentett a történetben, mikor a *Magyar Kurir* 1818. március 6-i 18. számában egy recenzió jelent meg *Polycarpus* aláírással, amely mind Kazinczy versére, mind Kultsár bírálatára reflektált, s végül az episztolát átírva közölte (KazLev. XV. 654–655., a jegyzetben). Kazinczy ezt március 20-án olvasta, amint arról másnap Döbrentének beszámolt (KazLev. XV. 534., 3573. sz.), majd utána még több levelében is említi. Március 29-én megint Döbrentének ír, érdeklődve: „Ki lehet az a' Polycarpus a' ki a' M. Kurírban megcorrigálá Buczihoz írt Epistolámat? 's ismét elhagyá ezeket: Távol ugyan Döbrenteitől etc.” (KazLev. XIV. 543., 3576. sz.) Döbrentei utóbb, valószínűleg már viszonyuk megromlása idején piros tintával azt írta ehhez, hogy 'Hazugság', 1817. április 24-i válaszában tényszerűen fogalmaz: „Ki legyen Polycarpus, nem tudom, annyit tudok hogy izetlen ember. Buczy megharagudott 's írt ellene, de megint elhagyja. Ezen sorokat, Távol ugyan Döbrenteitől, én egyszer se láttam, ezen episztoládban.” (KazLev. XVI. 17., 3586. sz.) E levélváltás két dolgot is bizonyítani látszik: egyrészt, hogy Döbrentei a Buczy-episztolát csak a *Hasznos Mulatságok* közleményéből ismerte, a neki Gyulay Lajos által küldött példányt nem kapta meg, vagy ha látta is, elfelejtette, mert az említett rész a vers 20. sora, amely öt sorral együtt kimaradt a lapból; másrészt pedig azt, hogy e kihagyás a lapban nemigen tükrözte Kazinczy szándékát ('az a' Polycarpus ... ismét elhagyá ezeket'), vagyis inkább szerkesztői beavatkozásnak tűnik a lap korábbi közleményéből való ötsoros hiány is.

7. *Episztolák III.*, 1817 után (l. erről a Nagy Gábor-episztola és *A' Múzához* jegyzetét, a 164. és a 248. szövegidentitás).

8. *Episztolák IV.*, ?1821–1824.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A versnek Kazinczy kijelölte a keletkezési dátumát: 1816. november 18., ezt más lényeges adat hiányában elfogadjuk. Az episztolát megszületése után elküldte Buczynak, de az valószínűleg nem kapta meg, így 1817. január végén újra küldte, a következő hónapból öt levélben is fennmaradt (A). Hogy Kultsár Istvánhoz hogyan jutott el, nem tudjuk, de 1817 júniusának végén megjelent a *Hasznos Mulatságok*ban, ötsoros hiánnyal (B). Még egy kéziratát ismerjük 1817 utánról, mely az episztolák harmadik ismert összeírásának része, itt némileg módosult a vers végének szövege (C). A töredékes kézirat a negyedik összeírásból való, 1821–1824 tájáról. A vers az episztolák minden pályavégi címlistáján szerepel, így része volt az 1830-ban tervezett gyűjteményes kiadásnak is.

Magyarázatok

Buczy Emil (1782–1839) „expiarista Aldoóz Pappal, ki most Gróf Kornis Ignácznénak gyermekeit neveli” Kazinczy erdélyi útja során találkozott, Zsibón és Kolozsváron (ErdLev., 2013., 77., 192., 325., 514.).

Wesselényi Miklós, ifj. (1796–1850), az ő birtoka Zsibó.

Kornis Mihály (1796–1835), Buczy nem az ő, hanem az öccse, Kornis Károly Ignác (1797–1868) és a húga, Kornis Zsuzsanna Anna (1804–1888) nevelője volt (ErdLev., 2013., 72., 77., 202., 243.). Buczy és Kornis együtt látogatta meg Kazinczyt Zsibón. „Gróf Kornis Mihály 20 esztendőes ifju, a’ legszerényebb a’ kit képzelhetsz, ’s feje tiszta minden bolondságtól, ’s lángol tanulni. Buczy ennek két testvérét tanítja, maga pedig többet tanul Buczytól, mint ezek.” (KazLev. XIV. 284., 3264. sz.; vö. 3288. is.) Később Kornishoz episztolát írt Kazinczy.

mint vagy on anyja: „Gróf Kornis Ignáczné, Teleki Anna. Ez értette ’s szerette a’ Török Lajoshoz írt Epistolát az Erd. Muzéumban. Gróf Teleki Károly, Erdélyi Thesauráriusnak leánya.” (Kazinczy jegyzete.) A vele való találkozásról l. ErdLev., 2013., 77.

Kenderesink: Kenderessy Mihály (1758–1824) belső titkos tanácsos. Kazinczy véleménykülönbségeik ellenére nagyon tisztelte (l. ErdLev., 2013., 76–77., 247–248., 365–366., 445.).

Fabrizius Luscinus (i. e. IV–III. sz.), szigorú erkölcsiségéről nevezetes római consul.

Feketénk: Fekete Ferenc (1744?–1823) országgyűlési követ, mecénás (l. ErdLev., 2013., 78–79., 249–250. és 702.). „Fricsi Fekete Ferencz 79 esztős öreg Úr, a’ Spectator fordítója.” (Kazinczy jegyzete.) Fekete Ferencről Kazinczy az *Erdélyi Levelek* első kidolgozásában részletesen megemlékezik (ErdLev., 2013., 78–79.), Spectator-fordításáról Döbrentei nyomán ad hírt, ez a kézirat azonban jelenleg nem ismeretes (ahogy azt Balázs Péter és Labádi Gergely a *Szemlélő* kiadásának bevezetőjében összefoglalja (Szeged, 2005., 12.).

a’ városi füst és Lárma között: Kazinczy által jelzett Horatius-utalás, helye: Ódák, III. 29., 12.

Szent-Benedeknek csendes ölében: „Szent Benedek, Kornisnak lakja.” (Kazinczy jegyzete.)

Döbrentei Gábor (1785–1851).

egy nagy-Fényű férjfi: mint Kazinczy jelzi, Cserey Miklósról (1770 k.–1844) gondolt, aki Tihón lakott.

fejedelmi Zsibó: „fejedelmi lakás, dombon áll öt pavillonjával ’s szép kertjével, ’s két völgyre néz” (Kazinczy jegyzete).

isteni éjek: Kazinczy által jelzett Horatius-utalás, helye: Szatírák II. 6., 65.

Erdély első ifjái: Wesselényi Miklósé volt a ló. „Engem egy kis termetű Anglus paripával ajándékozza-meg, mellyet Zsibó nemzett és nevelt. Mivel anyja török volt, török vala neve is. Kurtítva lévén farka, ’s az ardua cervix, a’ szép fej, a’ szarvaslábak ’s az egész termet érdemelvén hogy Anglus nevet viseljen, (az Atyja Zsibói Anglus mén), ’s W. megszólítá Buczyt és Gróf Kornist ’s engem, hogy adnánk a’ lónak Anglus nevet. Félttem, hogy hirtelen más nevet választanak, ’s felkiálték: Wilson, Hutchinson vagy Bruce, ’s Buczy és Wesselényi egyszerre kiáltának: Bruce, – ’s a’ szép piros herélt e’ nevet viseli. Én kevélykedem hogy Zsibói lovam van, ’s hogy az Zsibói ajándék.” (KazLev. XIV. 284., 3264. sz.; vö. 3288. is.)

napam: anyós.

Házára-Mikónak: „az az Mikóháza, Széphalomhoz még közelebb mint Kázmér, hol Comáromy Anna és István Fő Notár. laknak.” (Kazinczy jegyzete.) Comáromy István (1777–1845) akkor főjegyző és testvére, Comáromy Anna, néhány levelük fennmaradt Kazinczy hagyatékában (MTAK K 609., 58–59b, 60a, 65a–66b, 123a–124b; vö. KazLev. XXIV. 793.).

245. SZÖVEGIDENTITÁS

Elhallgatál...**1817. március 24.**

1.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 87. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak, 1817. március 26.</i>)	1817	A	425.
2.	24. Mart. 1817.	MTAK K 622., 180b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Töredékek.</i>)	1817 után	A	1083.

Megjelenések

1. KazLev. XV. 140–141., a vers: 140. (3408. sz.).

2. Abafi, 1879., I. 167.; Gergye, 1998., 208., mindkettő *Elhallgatál...* címmel.**Keletkezéstörténet**

A 2. forrás megadja a pontos keletkezési dátumot: 1817. március 24., ezzel összhangban van a Döbrenteinek írott levél 26-i dátuma, s az, hogy a levélben éppúgy, mint az episztolakezdeményben, a hosszú levélbeli hallgatás miatti aggodalmának ad hangot. A két fennmaradt szövegállapot azonos. A 2. forrás a *Töredékek* csomója, ennek II. lejegyzési szakaszába tartozik a vers, amelynek keletkezését általában véve 1814 utánra, e vers esetében 1817. március 24. utánra tehetjük.

246. SZÖVEGIDENTITÁS

Leánya egy nagytüzű atyának...**1817. március körül**

–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 33., 173. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek, 1817. július 21.</i>)	1817	432.

Megjelenések

Abafi, 1879., II. 79.; KazLev. XV. 274–276., a vers: 275. (3473. sz.); Gergye, 1998., 195. (Abafi Lajos és nyomán Gergye László *Gróf Dessewffy Józsefnéhez* címmel közölte.)

Keletkezéstörténet

A vers keletkezésének körülményeire a levél szövege alapján következtethetünk. Mivel az idézett sorokat úgy kommentálja Kazinczy, hogy „csak e’ soraim maradhatnak meg”, a többit a leírt okok miatt nem vállalja, így léteztetett egy teljesebb változat, tehát nem episztolakezdeményről, hanem töredékesen fennmaradt műről beszélhetünk a jelen esetben. E vers kíséretében küldte meg hónapokkal e levél írása előtt az *Erdélyi Leveleket* Dessewffy József feleségének, hogy előolvasó és a mű átnyújtója legyen (az útleírás a férjnek volt címezve). Mivel a jelen levélben, július 21-én azt említi, hogy éppen negyedszer dolgozza újra a szöveget, a korábban Dessewffynak küldött változat csak az első három valamelyike lehetett. Az első kidolgozással 1817. március elejére készült el Kazinczy, s még abban a hónapban megtörtént a kétszeri újabb átdolgozás is (ErdLev., 2013., 552–554.), így ekkortájt küldhette a példányt Dessewffynének a vers kíséretében (ezért nem lehet 1816-os a vers, amint azt Abafi Lajos és nyomán Gergye László írja, Abafi, 1879., II. 276.; Gergye, 1998., 427.).

Magyarázatok

Leánya...: Dessewffy Józsefné Sztáray Eleonóra gróf Sztáray Mihály és Eszterházy Eleonóra lánya volt.

Egy jámbor...: itt Kazinczy erdélyi útjára történik utalás, amelyről készült 'Naplója', azaz az *Erdélyi Levelek*, ennek átadását kéri a vers Dessewffy József számára, akinek a mű címezve volt (Szent Mihály Dessewffy lakhelye).

247. SZÖVEGIDENTITÁS
Prof. Vályi-Nagy Ferenczhez/
A' Nyírliget. Prof. Vályi-Nagyhoz
1816. március – 1817. május 10.

1.	–	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 253a–256b, a vers: 255a–256b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak,</i> 1816. március 24.)	1816	A	409.
2.	Prof. Vályi-Nagy Ferencz Úrhoz, Patakra. Széphalom, Febr. 16d. 1817.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53. I., 90. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak,</i> 1817. május 10.)	1817	Ba	427.
3.	Prof. Vályi-Nagy Ferenczhez, Patakra.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 135., 51. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak és</i> <i>Berzsényi Dánielnek,</i> 1817. május 10.)	1817	Ba	429.
4.	Prof. Vályi-Nagy Ferenczhez, 1817.	RGy Szemere Tár VII., 115–126, a vers: 117–121.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kölcsey Ferencnek,</i> 1817. május 14–15.)	1817	Ba	430.
5.	A' Nyírliget. Prof. Vályi-Nagyhoz.	Hébe, 1822., 174–181.	Folyóirat- közlés		1820/ 1822	Bb	823.

Megjelenések

1. KazLev. XIV. 62–66., a vers: 63–66. (3163. sz.).
2. KazLev. XV. 186–189., a vers: 186–188., de csak az újonnan készült rész (3430. sz.).
3. KazLev. XV. 188–190., a vers csak első sorával (3431. sz.); BerzsényiLev., 2014., 500–506. (a 248–249. sz. levél).
4. KazLev. XV. 196–198., a vers csak első sorával (3435. és 3436. sz.); KölcseyLev. I. 554–561., a vers: 557–559. (a 226. és 227. sz. levelek).

Abafi Lajos a Bajza–Toldy-kiadást követve nem az episztolák közé sorolva, A' Nyírliget címmel, számos egyik ismert forrásban sem található alakkal adta ki (Bajza–Toldy, 1836., 69–75.; Abafi, 1879., I. 20–25.).

Gergye László a jegyzetekben azt írja, hogy a 2. forrás alapján adja ki a verset, valójában azonban az 1. forrás szövege olvasható közlésében, amíg az tart, vagyis a 102. sorig, aztán jön csak a megadott 2. forrás; ez a kontamináció éppen Váczy János szövegközlésével egyezik meg (Gergye, 1998., 74–78., 262.; a cím a 2. forrásból átvéve, a dátum nélkül).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A címek közül kettő tartalmaz kelezést, a Kölcseynek írott levélben (4.) az 1817-es év, a Döbrentének írottban 1817. február 16. áll (2.). A levelek kommentárjai azonban nincsenek ezekkel, különösen ez utóbbival összhangban. Kazinczy 1816. március 24-én ezt írta Kis Jánosnak, mikor a vers elejét elküldte neki: „Még nem kész, de közel vagyok végéhez; egy óra alatt meglesz”. Egy jó év elteltével, 1817. május 10-én pedig ezt, ugyancsak Kisnek (és Berzsenyinek): „Leányom keresztsege oltá feküdtem, ’s tegnap Tartar. Emeticust kelle vennem; ’s ezen haszontalanul élt 3 napom alatt nem tudtam jobbat tenni mint hogy ezt a’ régen félbeszakasztott Epistolát elvégezzem.” Mivel leánya, mint arról Kisnek és Döbrentének beszámolt (3425., 3426. sz.), május 6-án éjjel született, s még aznap megkeresztelték, így a vers befejezése a május 6–10. közötti napokra tehető, amikor aranyérrel betegen feküdt. Hogy mit jelöl akkor a 2. forrás címében álló 1817. február 16., nem tudjuk (mivel az évszámban a 7-es a 6-os számra van ráírva, felvetődhet, hogy 1816. február 16. is szóba jöhet, de ehhez ugyanúgy nem találtunk magyarázatot, mint 1817-hez). A szövegidentitás megszületése tehát a rendelkezésre álló adatok szerint két fő fázisban történt: 1816 márciusában és az 1817. május 10. előtti napokban.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

Az 5 forrás 5 szövegállapotot őrzött meg, az 1. még nem a teljes szöveget (a 102. sorral bezárólag, vagyis mintegy 60%-át), ezt szövegváltozatnak tekintjük. A 2. forrásból egy versszak (a hetedik), a 4. forrásból egy sor (a 119.) kimaradt, mindkét esetben valószínűleg másolási hiba történt, mert a hiány értelemzavaró, ezeket nem tekintjük szövegváltozatnak. Az alábbi táblázat a teljes források (3., 5.) sorszámozásához igazodik, s csak a szónagyságú vagy nagyobb eltéréseket listázza.

sor	szöveghely	forrás
2.	Nagy férjfi, vedd Jó férjfi, vedd Barátom, fogd	1. 2–4. 5.
14.	nyila űz kis nyila űz	1. 2–5.
24.	töröm eszem töröm az eszem	1., 3. 2., 4–5.
25.	Körmöm Fejem	1–3., 5. 4.
28.	fellelem feltalálom	1., 4–5. 2–3.
36.	állani szállani	1. 2–5.
42.	eggy lyányt ált’hozott eggy szép lyányt általhozott eggy lyányt általhozott	1., 4–5. 2. 3.
43.	galambbá lön, ki gerliczévé galambbá vált, ki giliczévé galambbá vált, ki gerliczévé	1. 2–3. 4–5.
58.	Adott lakókat Ada új lakókat	1. 2–5.
59.	így tituláztatja ekként titulázza	1. 2–5.

65.	királyi uralkodó	1–4. 5.
69.	ágyas társa házas-társa	1. 2–5.
74.	csak kis gond nem nagy gond	1. 2–5.
79.	Vegye Öltse	1. 2–5.
88.	Jó-magam pedig tót Magam egygy Krajnyai tót sühedör	1., 4–5. 3.
89.	Júnó lenéze Júnó asszony néz	1. 2–5.
90.	'S meglátta őket 'S meglátja őket Meglátá mint mennek Meglátá őket 'S látja őket menni	1. 2. 3. 4. 5.
96.	Jól tartotta e e' két Jól tartotta e ezt a' két	1–3., 5. 4.
99.	királyné így beszéll királyné beszél	1. 2–5.
100.	idegent embert	1–4. 5.
102.	a' tót süheder ekként szóll a' csinytalan ficzko így szól	1. 2–5.
103.	ne nyissak itt ne nyissak e	2. 3–5.
128.	rozskenyér kenyér	2., 4. 3., 5.
139.	Az Uram Uram őkeme	2–4. 5.
148.	csak látszik máz vagyon csak máz	2. 3.
152.	A' mire sok Isten nagy szát tát Mire szát sok Isten 's ember tát	2–4. 5.
156.	Rózsaszag terjed Rózsaillat terjed-el	2–4. 5.
160.	űzi hév csókjait űzi csókjait	2–4. 5.
168.	neked nem szükség nem szükség talán	2–4. 5.
170.	verselésben rímelésben	2. 3–5.
171.	kívánjunk hát kívánj tehát	2–3., 5. 4.
172.	Alkménai jó éjszakát Csendes nyugalmas éjszakát	2–4. 5.

Az (egyébként alapvető átírást nem jelentő) eltérések szórtak, gyakran ingadoznak, minden szövegállapot tartalmaz egyedi megoldásokat is. Leginkább csak két tendenciát vélünk felfedezni, az egyik, erősebb szerint az 1. forrás nemcsak töredékességében tér el a többitől, de számos szöveg helyen is, a másik, gyengébb szerint az 5. forrás a vers második felében gyakran hoz új, addig nem látott alakot. Ezzel esik egybe a cím változása is: az elsőben nincs cím, a 2–4. Vályi Nagy nevét emeli címbe, némileg eltérő részletességgel, az ötödikben ez egy egészen új, tematikus elemmel is kiegészül. Mindezek alapján az 1. forrást önálló szövegváltozatnak tekintjük, a 2–4. és 5. forrást új változatnak, két alváltozatra bontva.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Kis Jánosnak, 1816. március 24. A vers önálló, a levéltől eltérő, más alakú lapokon található.

2. Levél Döbrentei Gábornak, 1817. május 10.

3. Levél Kis Jánosnak és Berzsényi Dánielnek, 1817. május 10. A levél végén Kis János Berzsényihez írott sorai találhatóak, melyek kíséretében továbbküldte a verset tartalmazó levelet, Kazinczy levélbeli kérésének megfelelően.

4. Levél Kölcsy Ferencnek, 1817. május 14–15. Váczy János két önálló levelet közöl május 14-i és május 15-i dátummal (3435. és 3436. sz.), de közös jegyzetükben megállapítja: „E két levél, mint tartalmából is kitűnik, tulajdonképpen egybetartozik, bizonyosan együtt is küldötte el Kazinczy Kölcsynek. De mivel két külön papírra van írva, külön közlöm a kettőt.” (KazLev. XIV. 594.; a közlésben azonban a két levélegység összekeveredett, a verset a május 15-i levélben közölte, a május 15-i levél utolsó két bekezdését pedig a május 14-i végére illesztve; ezt a gyakorlatot vette át a Kölcsy-levelezés kiadásában Szabó G. Zoltán is.) A május 15-i dátumú szöveg egység azonban ezzel a rövid bekezdéssel kezdődik: „Ez aⁿ levél valóságos ὕστερον προτερον. Aⁿ mit legelőbb írtam-meg benne, az az idezárt vers volt. Annak végében áll levelemⁿ kezdete. Olvassa tehát ott Uram Öcsém.” A négy rövid mondatban háromszor utal a jelen *levélre*, s mindig egy és egységes levélre utal, nem kettőre, s ezt a görög kifejezés is egyértelművé teszi: „a hűsteron proteron retorikai alakzat, tkp. természetes, logikus időrend megfordítása, azaz két, időben egymást követő esemény közül a későbbi említése először” (Szabó G. Zoltán magyarázata, KölcsyLev. I. 1043.).

A levél zavart okozó szerkezetét a teleírt papírivek egymásba illesztése okozza, mert a május 14-i dátummal készült két ívet a május 15-i dátumú ívbe hajtotta bele Kazinczy, vagyis a függőlegesen félbehajtott ívek közül az került kívülre, ahogy az alábbi táblázatból szemléltethető, amely az íveket egyenként tárja fel, jelenlegi sorrendjükben. (A vers a jelen levélben helytakarékosságból folytatólagosan írva, az új sorokat nagyobb szóköz, az új versszakokat új bekezdés jelzi; az új oldal többször sort vág ketté, ezért vannak az alábbi táblázatban fél verssorok jelölve.)

ív	lap	kéziratári oldalszám	szöveg egység	a megírás sorrendje	az olvasás Kazinczy által javasolt sorrendje
I.	1.	115.	Széphalom, Máj. 15d. 1817. Ez a ⁿ levél valóságos... [1 bekezdés]	11.	1.
			Rátkay Nánit... [2,5 bekezdés]	12.	12.
		116.	Engem nem szűnnek-meg... [2,5 bekezdés]	13.	13.
	6.	125.	A ⁿ Tordai Gyöngyösinek... [2 bekezdés]	14.	14.
		126.	–	–	–
II.	2.	117.	Prof. Vályi-Nagy Ferenczhez, 1817. [1–39. sor]	1.	2.
		118.	[a Vályi-vers 40–80,5. sora]	2.	3.
	5.	123.	Az Uram Öcsém Recenziójának... [2 bekezdés]	9.	10.
		124.	Tudja e Uram Öcsém... [5 bekezdés]	10.	11.

III.	3.	119.	[a Vályi-vers 80,5–118. sora]	3.	4.
		120.	[a Vályi-vers 120–157. sora, a 119. sor kima- radt]	4.	5.
	4.	121.	[a Vályi-vers 158–172. sora, a befejezés]	5.	6.
			Episztoláim 2dik Könyvének ez lesz első darabja. A' Múzához. [1–11. sor, az első fele]	6.	7.
		122.	[A' Múzához 12–18. sora, a másik fele]	7.	8.
			Széphalom, Máj. 14d. 1817. Edes Uram Öcsém... [1 bekezdés]	8.	9.

A két levelegység (az I. és a II–III. ív) a tinta színében és némileg az írásképből is eltér egymástól, valamint különbözik az ívek felhasználásának módja is. Az írást Kazinczy a mostani II–III. íveken kezdte, egybehajtva azokat, folyamatosan töltve meg az oldalakat az így kialakult lapok szerint előbb a versekkel, majd a május 14-i levéllel. Másnap ezeket az íveket egy üres ívbe hajtotta, amelynek első lapjára írta május 15-i keltezésű levelét, majd az elköszönés után még eszébe jutott információkat ugyanezen ívnek a levél végére került lapja belső oldalára (125.), mintegy utóíratként. A jelen vers tehát a május 14-i levelegység része, azon belül is ez került először lejegyzésre.

Az tehát egyértelmű, hogy egyetlen levélről van szó, amely két nap alatt készült, s az is világos, hogy nem tartható fenn az eddigi közlések gyakorlata (két levél, összekeveredett szövegegységek). Kérdés viszont, hogy milyen rendben lehet és érdemes kiadni. Három megoldás kínálkozik: 1) a kézirat rendje, ahogy azt Kölcsey kézbe vette, ez a kéziratári oldalszámozás rendjével esik egybe; 2) a Kazinczy által javasolt olvasási sorrend; 3) a megírás sorrendje. Az első lehetőség fordított időrendet és a levelegységek összekeveredését eredményezi, s Kazinczy instrukciójával sem esik egybe. A második lehetőség esetén viszont szét kellene bontani az időrendet éppúgy, mint a kézirat rendjét, ráadásul nem dönthető el pontosan, hogy Kazinczy instrukciói a versek vagy a levél olvasását teszik-e az első helyre (a táblázatban a verseket soroltuk előre, de Kazinczy azt mondja idézett bekezdésében: „Annak végében áll levelem” kezdete. Olvassa tehát ott Uram Öcsém.”). Mindezen zavarok és bizonytalanságok miatt a harmadik közlési lehetőséget tartjuk a leginkább elfogadhatónak, vagyis a megírás rendjét, mert ez egyértelműen meghatározható és alapvetően áttekinthető és befogadható rendet jelent; az egyetlen zavart a május 15-i levelegység idézett első bekezdése okozza, amit azonban egy rövid szövegkritikai lábjegyzet könnyen fel tud oldani, a teljes filológiai magyarázat pedig a jegyzetek között adható meg.

5. A *Hébe* szerkesztője, Igaz Sámuel 1820. október 24-én írott és 27-én elküldött levelében kért kéziratokat Kazinczytól almanachja számára (3909. sz.), s november 24-én már vissza is igazolta, hogy 19-én kézhez kapta Kazinczy levelét a küldött versekkel (3920. sz.), így Kazinczy fenn nem maradt levélküldeménye november első felére tehető (Kazinczy másutt maga is novembert említ, 3940. sz.). A *Hébe* 1822. évi kötete 1821 májusa előtt jelent meg, Kazinczy május 7-én már ennek olvasásáról számol be (6111. sz.).

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Kazinczy az episztola írásához 1816 márciusában fogott hozzá, ekkor nem sokkal több mint a fele készült el, így küldte el Kis Jánosnak (A). A befejezésre 1817. május 6–10. között került sor, a kész szöveget három levelébe is beillesztette, lényegében nagyon hasonló szöveggel (Ba). Az episztola publikálása a *Hébe* 1822. évi kötetében történt meg, új címmel, s némi, elsősorban a vers végét érintő átdolgozást követően (Bb). Az 1830-as gyűjteményes összeírásról készült verslistákba *Nyírliget* címmel került bele, immár nem az episztolák között, ekkori szövege azonban nem maradt fenn.

Magyarázatok

Vályi Nagy Ferenc (1765–1820) Kazinczyval szoros kapcsolatban álló sárospataki professzor, költő.

Hans Sachs (1494–1576) német mesterdalnok.

szárnyas Isten: Ámor, a szerelem kishű formájú istene.

kegyelem: mint Kazinczy egyik jegyzetéből kiderül, itt a pietizmusra utal.

Jakob Böhme (1575–1624) cipészinásból lett német filozófus.

postillák: prédikációgyűjtemény.

fringilla: pinty, itt átvitt értelemben szerepel, jelentését a 'szárnyas isten', azaz a szerelem kontextusában kereshetjük.

Smetius: talán a holland Nijmegen város római kori emlékeinek gyűjteményét bemutató két könyvre történik utalás, melyeket idősebb és ifjabb Johannes Smetius állított össze a 17. században.

Ki szép bikává változott: Zeusz bika formát öltvén rabolta el Európét.

buják: bika.

Mercurius: az istenek hírnöke.

az ő szerelmes házas társa: Júnó, a főisten (Jupiter) felesége.

sinkó: süveg.

guba: népi kabátfeleség.

Kóly: „Kóly, Biharban. A' köz nép ott azt hiszi, hogy Kóly a' világ' közepe.” (Kazinczy jegyzete.)

aszag: pizskafa.

kuczik: kuckó.

Kronión: Zeusz (azaz Jupiter).

légér: lezser, könnyelmű.

nektár: az istenek itala.

arak: arrak, erős kelet-indiai pálinka.

alkménai jó éjszakát: utalás Alkméné történetére, akit Zeusz, a férj, Amphi-trüón alakjában látogatott meg annak távolléte idején, s az éjszaka a parancsára három éj hosszúságú lett, akkor fogant Héraklész (az utalás feltűnik még a 201. szövegidentitásban is).

248. SZÖVEGIDENTITÁS

A' Múzához

1817. május 10. előtt

1.	Episztoláim' 2dik Könyvének Első Darabja.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 90. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak, 1817. május 10.</i>)	1817	Aa	428.
2.	A' Múzához.	RGy, Szemere Tár VII., 115–126., a vers: 121–122.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kölcsey Ferencnek, 1817. május 14–15.</i>)	1817	Ab	431.
3.	A' Múzához.	OSZK Analekták 2971. VI.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Episztolák III.</i>)	1817 után	Ac	–
4.	A' Múzához.	Aurora, 1828., 173–174.	Évkönyvrészlet.		1827/1828	Ac	791.
5.	A' Múzához.	MTAK K 642., 76ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények.</i>)	1830–1831	Ad	1162.

Megjelenések

1. KazLev. XV. 186–189., a vers: 188–189. (3430. sz.).
2. KazLev. XV. 196–198., a vers csak első sorával (3435. és 3436. sz.); KölcseyLev. I. 554–561., a vers: 560–561. (a 226. és 227. sz. levelek).
3. Handbuch, 1828., 45. (l. erről a forrás keletkezése kapcsán írottakat).
5. Bajza–Toldy, 1836., 162.; Abafi, 1879., II. 232–233. (a *Pótlékok* között); Gergye, 1998., 134–135.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A vers keletkezési idejét egyéb adat hiányában első felbukkanása alapján tudjuk csak meghatározni: 1817. május 10. előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

Az 5 forrás 5 szövegállapotot őrzött meg, eltéréseik az alábbiak:

	1. forrás	2. forrás	3. forrás	4. forrás	5. forrás
4.	nem-Tudósok				Tudósok
5.	mi Athénban				Athénásban
7.	A' régi szín	Az a' külszín			
9.	Vallj		Szóllj		
12.	a' hogy ifjonta		a' hogy régebben		miként régebben
13.	a' régít		az ókat		
20.	Poocs		X		

Az eltérések nem túl jelentősek, egyedül a 20. sorban a név kihagyása tekinthető talán annak. Az 1–2. forrás egy apró eltérést kivéve azonos, a 3–4. forrás esetében ennyi eltérés sincs. Az 1–2. és 3–4. között négy, az 5. és a megelőzők között három helyen mutatkozik különbség. Mindezek alapján három alváltozat elkülönítése lehet indokolt, mivel azonban az 1. forrásban nincs cím, csak címszerű megnevezés, amely egyáltalán nem tartalmazza a későbbi megoldást, ezért ezt is alváltozatként vesszük figyelembe (1.: Aa; 2.: Ab; 3–4.: Ac; 5.: Ad).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Döbrentei Gábornak, 1817. május 10.
2. Levél Kölcsey Ferencnek, 1817. május 14–15. A levél keletkezéséről részletesen l. a Vályi Nagy Ferenchez írott episztola jegyzetei között (247. szövegidentitás).
3. *Episztolák III.* Keletkezése éppen a jelen vershez viszonyítottan adható meg: 1817 után (l. még a Nagy Gábor-episztola jegyzetét, 164. szövegidentitás).
4. A verset Toldy 1827 szeptemberében Kazinczy engedélye nélkül tette bele az *Aurora* 1828. évi kötetébe, amelyet Kazinczy már 1827 decemberében kézbe is vehetett (l. erről részletesen az *Izéhez* jegyzetei között, 167. szövegidentitás).
5. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers 1817. május 10. előtt keletkezett az episztolák tervezett gyűjteménye második könyvének nyitóverseként, ekkor két levelébe illesztette bele (Aa–Ab). Utóbb kisebb átdolgozásokkal megjelent az *Aurora* 1828. évi kötetében (Ac), s némi újabb korrekcióval belekerült a pályavégi gyűjteményes összeírásba is, ekkor már nem az episztolák közé (Ad).

Magyarázatok

Mikor először közli a verset Döbrentének írott levelében, ezt a címet adja: „Episztolám’ 2dik Könyvének Első Darabja. (az Első Könyv mind Jamb. vagy hexam.)” Ez a pozíció magyarázza a verset is: az első két szakasz az antik időmértékes verselést állítja szembe a rímes magyar hagyománnyal, hogy aztán a harmadik versszakban a rímes-időmértékes formák mellett tegye le voksát, amelyek a tervezett második könyvet alkották volna.

flosculus: virágocska, itt átvitt értelemben szerepel.

Parturiunt, ’s lesz ridiculuSCH muSCH: ’Parturient montes, nascetur ridiculus mus’, azaz ’Hegy vajudott, s született egy mókás szürke egérke’ (Horatius: *Ars poetica*, 139., Bede Anna fordítása).

deutsch/dájcs: német.

Poocs: Poóts András (1740–1747 között–1812) költő, itt (ahogy máskor is) a rímes verselés negatív példaként említődik.

Ráday Gedeon, I. (1713–1792), akit Kazinczy mindig a rímes-időmértékes verselés meghonosítójaként említ.

Tekintetes Tudós Kisasszony: „Azok a’ Pestiek azokat az Írókat is így titulázzák, a’ kik nem *ex officio* Tudósok, mint a’ *nem-Pap* Professorok. Ezt a’ nevetségességet persziflirozza az utolsó sor.” (Kazinczy jegyzete.)

249. SZÖVEGIDENTITÁS

Jövendőlés/

Pseudo-Csokonaira/

Csokonainak egy nem jó követőjére/

Egy rossz követőhöz

1817. augusztus 16. előtt

1.	Jövendőlés. Hony soit qui mal y pense.	OSZK Levelestár, Nagy Gábornak 102. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Nagy Gábornak, 1817. augusztus 16.)	1817	Aa	433.
2.	Jövendőlés. Honny soit qui mal y pense.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 33., 175. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Dessewffy Józsefnek, 1817. augusztus 30. és szeptember 3.)	1817	Aa	434.
3.	Jövendőlés. Honny soit qui mal y pense.	Aurora, 1829., 266.	Évkönyv- részlet.		1828/ 1829	Aa	794.
4/1.	Jövendőlés. Honny soit qui mal y pense.	MTAK K 622. 131b [sérült lap].	Autográf tisztázat.	Rájegyzés.	?	Ab	1274.
4/2.	Pseudo-Csokonaira.		Utólagos javítások.		?1829	Ba	
5.	Csokonainak egy nem jó követőjére.	Quart. Hung. 1238. 34a.	Autográf tisztázat.	Önálló.	?1829	Bb	–
6.	–	RGy Szemere Tár I–II. pótkötet 127.	Autográf tisztázat.	Műrészlet. (Válaszcikk a Muzáronba.)	1829 körül	C	–

7.	–	RGy, Szemere Tár I–II. pótkötet, 139.	Autográf tisztázat.	Műrészlet. (Válaszcikk a Muzáronba.)	1829 körül	C	–
8.	Egy rossz követőhöz.	MTAK K 642., 70a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Lyrai és vegyes költemények.)	1830–1831	D	1157.

Megjelenések

1. KazLev. XV. 282–284., a vers: 283–284. (3479. sz.).
 2. KazLev. XV. 292–296., a vers csak első sorával (3483. sz.).
 8. Bajza–Toldy, 1836., 160.; Gergye, 1998., 133–134.
- Abafi Lajos kontaminált szöveget közöl, *Jövendőlés* címmel (Abafi, 1879., I. 129.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A szövegidentitás keletkezési idejét más adatok hiányában csak az első forrás feltűnéséhez viszonyítva tudjuk megadni: 1817. augusztus 16. előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 8 forrás 9 szövegállapotot őrzött meg. A 4. forrás nem teljes ugyan, az utolsó öt sort tartalmazó laprésze le van vágva, de a következő sor betűinek felső részei még látszanak, így ez is teljes lehetett, továbbá ez az öt sor minden forrásban azonos, így a hiány miatt e forrást nem kell kizárunk az összevetésből, s nem kell önálló változatként sem értelmeznünk. Ugyanakkor ezen a forráson utólagos javítások találhatók, így két szövegállapotot őrzött meg. Az eltérések, melyek között sorok kihagyása és új sor betoldása is előfordul, az alábbi táblázatban szemléltethetők, a sorok számát a teljesebb első források szerint adjuk meg:

	1.	2.	3.	4/1.	4/2.	5.	6.	7.	8.
cím	Jövendőlés. Honny soít qui mal y pense.				Pseudo–Csokonaira	Csokonainak egy nem-jó követőjére	–		Egy rossz követőhöz
1.	Hős Mihályunk				Hősünk zengő				
2.	Patikaszag				Nehéz-szagú				
–	–						Dietai Múzsájára	–	
3.	Sustorogó						Sustorékos	Sustorogó	
6.	Rossz órájú				Malheureux de				Malhűrő dö
8.	szűz vén lyányára	vén szűz lyányára	szűz lyányzójára						
9.	Mátrónásúlt Dórisára						–		
10.	Kérdéseknek					Kérdásoknak			
11.	Füstölt galád kis nagyjára				–				

A szövegalakulás egyértelmű tendenciákat rajzol ki. Az első változatot az 1–4/1. források szövegállapotai képviselik, mert ezek címükben és szövegükben nagymértékben azonosak, különbség mindössze a 6. és a 8. sorban van közöttük, ez utóbbi jelentéktelen módosítás, az előbbi érdemibb javítás, így ezt alváltozatként tekintjük (1–3.: Aa; 4/1.: Ab). Az első változat átírása a 4. forráson történt meg, a cím és az 1–2., valamint a 11. sor utólagos javításai által, az így kialakult szöveg legfeljebb az írásmódban módosul a továbbiakban (ilyen korrekció egyébként több is van, ezeket csak

a változatokon belüli sorrend meghatározásához vesszük figyelembe). Más helyeken azonban jelentősebb eltérések vannak, mint az első változaton belül: a cím hiánya, illetve változásai, valamint sorok kihagyása (9., 11.) és beiktatása (a 2. után), így itt további önálló változatokat kell kijelölnünk. Megállapítható, hogy a 6. és a 7. forrás teljes mértékben megegyezik egymással, és két helyen, továbbá a cím hiányában egyedi eltérést mutatnak a többitől; a 4/2. és az 5. majdnem egyezik, leszámítva a 10. sor apró javítását (ez sorrendjük meghatározásában orientál), valamint a címbeli eltérést; a 8. ezekhez áll közelebb, de egy sorkihagyás miatt nem tekinthetjük ezekkel egy változatnak (4/2.: Ba; 5.: Bb; 6–7.: C; 8.: D).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Nagy Gábornak, 1817. augusztus 16.

2. Levél Dessewffy Józsefnek, 1817. augusztus 30. és szeptember 3., a vers a szeptember 3-án írott részben található.

3. Az *Aurora* 1829. évi kötete 1828. november elejére már ki volt nyomtatva (4951. sz.), a kézirat Kisfaludyhoz kerüléséről közvetlen adat nem áll rendelkezésre.

4. A kézirat eredeti lejegyzésének idejét nem ismerjük, ebben a lapon lévő másik vershez való viszonya sem nyújt támpontot (l. *A' mi nyelvünk*). Sorrendi besorolása (s így időbeli elhelyezése) pusztán a szövegállapotok összevetésén alapul, ebben az esetben a cím, valamint a 6. és a 8. sor javításain: ez alapján az 1828-as szövegállapotú 3. forrás utánra tehető. Az utólagos javítások pontos idejét szintén nem tudjuk, az ezek által kialakult szöveg az 5. forrásával majdnem azonos, az apró eltérés a 10. sorban, valamint a címben az elé helyezi sorrendileg.

5. E kézirat keletkezési ideje sem ismert, sorrendileg a 4/2. utánra és az 1829 körüli 6–7. források elé.

6–7. A vers abban a válaszcikkben (pontosabban ennek fennmaradt változatai közül kettőben) található, amelyet Kazinczy *Muzáron*-ban megjelent Csokonai-kritikájának viharos fogadtatása váltott ki, de amely végül nem jelent meg. A szövegekben több téma is szóba kerül, így az *Izéhez* című vers kapcsán támadt félreértés, sértődés és vita is. A szövegek a következők: a 4980., 4999., 5012., 5075., 6159. sz. levelek, valamint ezek kéziratosa változatai, melyek közül némelyik a *Muzáron* formai jegyeit viseli magán, így valójában közlésre készült (RGy, Szemere Tár X., 125–128., 129–140., 141–142., 143–146., 147–154., I–II. pótkötet, 123–130., 131–134., 135–139., 140–148.). Mivel a levelek 1829 folyamán keletkeztek (áprilistól decemberig), s nagyon sok a szöveg-egyeztetés a kéziratokkal, ezért ezeket is (köztük a jelen kettőt) 1829 körülré tesszük.

8. *Lyrnai és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az 1817. augusztus 16. előtt keletkezett vers első változata (A) először ekkori levelekben tűnik fel, majd ez kerül publikálásra az *Aurora* 1829. évi kötetében is. Ezt követően, feltehetően 1829 során több újabb kidolgozás készül, megtörténik az új változat kialakítása (B). Még ugyanebben az évben valamikor beillesztette egy tervezett folyóirat-közlemény két kéziratába is (C), némi bővítést-szűkítést követően. A pályavégi gyűjteményes összeírásba egy ismételt módosítás után az ezt megelőzőhöz közelebb álló új változat került (D).

Magyarázatok

Hony soít qui mal y pense: 'Szégyen arra, aki a rosszra gondol.' Az angol Térdszalagrend jelmondata.

Hős Mihályunk/Hőszünk: Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805), Kazinczy és Csokonai viszonyáról l. Debreczeni Attila: *Csokonai és Kazinczy kapcsolata*, in *Könyv és Könyvtár* XIX., 1997., 67–97.

karvas: „rossz hegedű” (Kazinczy jegyzete).

babér: Kazinczy a 'patikába és konyhába való' babér szó helyett a 'borostyánt' ajánlva 1802-ben a *Magyar Kurír*-ban megtámadta Csokonait, aki választ tervezett (Csokonai, 2002b, 212., 532–534.).

A szó nem a Földi halálára írott versben szerepel, ahogy Kazinczy írta, hanem a Virág Benedekhez szóló ódában.

Sustorogó Ódájára: a *Dr. Földi sírhalma felett* című versre utal (a kifogásolt 'sustorogó' szó az első szakaszban található).

Dietai Múzsájára: a *Diétai Magyar Múzsza* című 1796-os országgyűlési kiadvány.

Békegeres Épósára: a *Békaegérhartz*.

Tisztes Crimen Raptusára: a *Tolvaj Isten*.

Rossz órájú Gersonára/Malheureux de Gersonára: a *Gerson* című iskolai színjáték.

Tempefői bajnokjára: a *Tempefői* című szindarab.

Amazon szűz vén lányára/Amazon szűz lányozójára: a *Dorottya* című komikus eposz..

Mátrónásúlt Dórisára: Az *elmátrónásodott Dóris* című vers.

Kérdéseknek kérdésére: utalás a Rhédey Lajosné Kácsándy Terézia halálára írott *Halotti versek* első sorára.

Csombók Jankó: „a' rossz ízlésű emberek serege” (Kazinczy jegyzete).

250. SZÖVEGIDENTITÁS

Midőn sírva levél...

1817. október 16. előtt

1.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 5., 3. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Majláth Jánosnak, 1817. október 16.)	1817	A	435.
2.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 33., 177. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Dessewffy Józsefnek, 1817. október 17.)	1817	Ba	436.
3.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 33., 179. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Dessewffy Józsefnek, 1817. december 4.)	1817	Ba	437.
4.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 139., 1. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Majláth Jánosnak, 1817. december 4.)	1817	Ba	438.
5.	–	MTAK K 638/II., 130b.	Autográf tisztázat.	Rájegyzés.	1817	Ba	–
6.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 115., 241–243. darab, a vers a 242. darabban.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Rumy Károly Györgynek, 1817. december 10.)	1817	Ba	439.
7.	–	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 273a–274b, a vers: 274a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Kis Jánosnak, 1817. december 15.)	1817	Bb	440.
8.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 121., Lomtár 26. darab.	Autográf tisztázat.	Önálló.	1817	C	–
9.	–	Tudományos Gyűjtemény 1818., II. kötet, 131–132.	Folyóirat-közlés.		1817/1818	C	779.

Megjelenések

1. KazLev. XV. 334–336., a vers: 335. (3498. sz.).
2. KazLev. XV. 336–339., a vers: 337–338. (3499. sz.).
3. KazLev. XV. 367–369., a vers: 368. (3515. sz.).
4. KazLev. XXIII. 255–257., a vers: 257. (5819. sz.).
6. KazLev. XV. 385–393., a vers: 389. (3520. sz.). Váczy János közlésében szerepel a kézirat 243. darabja is, folytatólagosan a levél részeként, lábjegyzetben jelezvén a folytatólagosság kérdéses voltát („látszólag az előző levél folytatása”), ennek okaira azonban nem tér ki. E rész valójában egy külföldi lapba szánt közlemény fogalmazványa, benne Rummy számos javításával, amelynek első fele szorosan követi a *Tudományos Gyűjtemény*ben közreadott magyar cikket, s megismétli a levélben írottakat (a magyar cikket és a levélrészletet közöljük kötetünkben, a cikkfogalmazványt nem).
7. KazLev. XV. 393–397., a vers: 396. (3522. sz.).
9. Abafi, 1879., II. 214–215., *Arabs gnóma I–II.* címmel, a jegyzetben a teljes cikket közli (300–301.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy először 1817. október 16-án küldi el a verset, Majláth Jánosnak (ekkor egy sor még két változatban létezik), majd másnap Dessewffynek (immár a végleges sorral). A levelek közlései alapján úgy tűnik, hogy a Majláthtól október 16-án kézhez kapott levél, annak a magyar prozódia iránti kérdése jutatta Kazinczy eszébe Dessewffy nyáron készült fordításrögtönzését, ami aztán a poétai vetekedésre indította („ez velem Mailáthhoz azt a’ kérést téteté”). Ha ez így van, akkor a jelen fordítás is ugyanekkorra, október 16-ra tehető, teljes bizonyossággal azonban csak az állítható, hogy a vers 1817. október 16. előtt keletkezett.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 9 forrás 9 szövegállapotot őrzött meg, közöttük három helyen mutatkozik (mindannyiszor egyedi) eltérés:

sor	szöveghely	forrás
1.	Midőn sírva levél Midőn sírva lettél <Midőn sírva> Sírál midőn levél Sírtál, midőn lettél	1–6. 7. 8. 9.
	azok nevettenek azok örültenek	a többi 7.
4.	Halj vígadva: búsuljanak. oder: Halj-meg vígan: búsuljanak.	1.
	Halj-meg vígan: búsuljanak.	a többi

Az 1. és a 8–9. forrás mondat szerkezetet érintő eltérései alapján önálló változatokat különítünk el, a 7. forrás szócserejét alváltozatként vesszük számításba (1.: A; 2–6.: Ba; 7.: Bb; 8–9.: C).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Majláth Jánosnak, 1817. október 16.
2. Levél Dessewffy Józsefnek, 1817. október 17.
3. Levél Dessewffy Józsefnek, 1817. december 4.
4. Levél Majláth Jánosnak, 1817. december 4.

5. A jelen forrás, mely egy beragasztandó vagy bemásolandó másik kéziratnak üresen hagyott oldal hátlapján található, valaha talán a *Pandekták*ba tartozott, ma már eredeti csomóját nem tudjuk azonosítani. Besorolásához csak a szövegállapot ad támpontot, ez alapján még a publikálásra való elküldés előttre tehető. További pontosításra ad lehetőséget Vályi Nagy latin fordítása: itt még két változat szerepel, mint a december 4-i levelekben, míg Rumynak 10-én, majd Kisnek 15-én már a később megjelent újabb változatot küldi, ahogy azt utóbb Vályi átdolgozta (l. alább). A jelen kézirat tehát december 4. és 10. között készülhetett.

6. Levél Rummy Károly Györgynek, 1817. december 10.

7. Levél Kis Jánosnak, 1817. december 15.

8. Az önálló kézirat egyértelműen kapcsolódik a *Tudományos Gyűjtemény*ben megjelent szöveghez, noha apró eltérések vannak a cikkekcske szövegében (így nyilván nem arról készült archiválási másolat). A kézirat aljára Kazinczy utóbb rá is jegyezte a megjelenés helyét és idejét. Keletkezése a december 17. előtti napokra tehető (l. a következő forrás jegyzetét).

9. Mint Kazinczy Dessewffynek 1817. december 18-án írja: „Tegnap tettem postára leveletem Trattnerhez, mellyben az Arábiai Gnóma’ fordításait a’ Tud. Gyűjt. számára neki megküldém. Első fordítás a’ Tiéd, a’ 2ik és 3dik az enyém, a’ 4dik a’ Prof. Vályi Nagy Ferenczé, ’s ezt követik ennek Deák és Görög fordításai, mellyeket megigazított miolta tőlem elment. Könyv nélkül tudom mind a’ kettőt, ’s így közölhetem veled a’ nélkül, hogy ágyamból felkelnék, ’s papirosaimat felhánynám.” (KazLev. XV. 401., 3525. sz., Kazinczy egy szóra nem pontosan emlékezett.) Kis Jánosnak azonban már december 15-én azt írta, hogy a cikk Trattnernél van, így annyit mondhatunk bizonyosan, hogy Kazinczy legkésőbb december 17-én elküldte cikkét a kiadóhoz. A közlemény a *Tudományos Gyűjtemény* 1818. februári számában jelent meg, a számról először egy március 7-i levelében (3566. sz.) tesz említést Kazinczy, tehát ekkor már bizonyosan kézhez vette.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás 1817 októberének közepétől december végéig formálódott (A–C), s a *Tudományos Gyűjtemény*ben való 1818-as megjelenéssel története lezárult.

Forrás

A fordítások alapjául szolgáló német eredetit és forrását több helyütt megadja, így a Rumynak írott levélben és a *Tudományos Gyűjtemény* közleményében is (kéri Majláthtól az arab eredetit, de ez nem tűnik fel levelei, iratai között, ezt persze amúgy sem tudta volna felhasználni). A szöveg forrása a *Der Sammler. Ein Unterhaltungsblatt* című bécsi lap 1817. évfolyamának 55. számában található rövidke közlemény (220.).

Magyarázatok

A fordítások megvitatása a közölteken kívül még az alábbi Majláth- és Dessewffy-levelekben is zajlott: 3505., 3513–3516., 3519., 3525., 3530. sz.

A Majláthnak írott októberi levél (1.) magyarul (Deák Eszter fordításában): „Szeretném tudni, ki a szerzője ennek az arab kétsorosnak, és ki szólította fel Németországban a nyelvtudósokat, hogy ugyanennyi sorban fordítsák le, hogy Dessewffy fordítását az arab eredetivel és erről a felszólításról szóló híradással együtt beküldhessem a Tudományos Gyűjteménynek vagy az Erdélyi Muzéumnak. Nagyon kérem tehát erre, Gróf Úr. Íme, egy tizenegy szavas, rimes fordítása: [...] Egy gnóma lehet kissé sötét, ugyanúgy titokzatos. Itt van hat szóban: [...]”

A Majláthnak írott decemberi levél (4.) magyarul (Deák Eszter fordításában): „Vályi Nagy Ferenc professzor Patakról, az Iliász fordítója, három napja a vendégem. Megmutattam neki az ismert arab mondást Dessewffy József gróf fordításában. Ma vendégem is lefordította, és nagyon ügyesen. Mellékelem Önnek most már mind a négy fordítást. Tegye be egy lapba, s kérem, ügyeljen rá, hogy az ortográfia megmaradjon.

Ne feledje, nagyon kérem, hogy mindent, amit a bizonyos újság a gnoma fordítóinak előír, velem is közölje, és az újság címét és az oldalszámot is jegyezze fel számomra. [a versek, az ezt követő rész Doncsesz Etelka fordítása]

No. 1. disztichon, 13 szóban.

No. 2. szintén disztichon, 14 szó.

No. 3. rímes sorok, 11 szó.

No. 4. rímes sorok, 6 szó, apoftegmaszerű, némileg sötét.

Németre fordítva, a leghitelesebben.

[a két sor 4 német verzióban]

A fordítás döcögős, kemény: az eredeti azonban gördülékeny.

Nagy professzor úr szintén megkísérelt két latin fordítást, miután én e levelet már befejeztem:

[a két latin fordítás]

S most görögül is:

[a görög fordítás]

Még tisztábban a másoló számára:

[a görög fordítás még egyszer].”

A Rumynak írott levél (6.) magyarul (Doncsesz Etelka fordításában): „Gróf Majláth János talált egy arab gnómát, amely 2 sort és 14 szót számlál a Sammlerben (egy újság), s amely így hangzik: (Sammler. 1817. N° 55.) [A következő két sor a vers, alatta szerepel a magyar fordítása.]”

A sorok melletti jegyzések:

2 zeilen 20 Worte: 2 sor 20 szó.

nach der Reihe: rendre, sorrendben.

excellent: kiváló.

2 Zeilen, 14 Wörter auch excellent: 2 sor, 14 szó, szintén kiváló.

2 Zeilen, 11 Wörter: 2 sor, 11 szó.

Apophtegmatisch dunkel; aber doch verständlich: apoftegmaszerűen sötét, de mégis érthető.

2 Zeilen, 6 Wörter: 2 sor, 6 szó.

„Vályi Nagy professzor ezt a gnómát latinra is lefordította, itt, az én szobámban, ezekben a napokban fordította le latinra, olyan könnyedséggel, amit nem tudtam eléggé csodálni. Még inkább ámulatba estem, amikor ezt görögre is lefordította. [A két latin és a görög fordítás következik itt, mellettük a jegyzések:]”

2 Zeilen 14 Wörter: 2 sor 14 szó.

2 Zeilen 12 Wörter: 2 sor 14 szó.

2 Zeilen 14 Wörter: 2 sor 14 szó.

„Amikor hazaért, megírta nekem, hogy az utolsó fordításban hibát talált, s arra kért, töröljem ki.”

251. SZÖVEGIDENTITÁS

Első tárgya, Meczén...

1818. január 6. előtt

1.	–	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 275a–276b, a vers: 275ab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Kis Jánosnak, 1818. január 6.)	1818	Aa	441.
2.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 33., 186. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Dessewffy Józsefnek, 1818. január 10.)	1818	Ab	442.
3.	Prima dicte mihi...	MTAK K 642., 221a. [10 sor].	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Horatius-, Homérosz- fordítások.)	?	Ac	1086.

Megjelenések

1. Abafi, 1829., II. 230., *Horác után* címmel, a Töredékek között; KazLev. XV. 420–422., a vers: 420. (3535. sz.).
2. KazLev. XV. 425–429., a vers csak kezdősorával (3538. sz.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kisnek 1818. január 6-án a megírásra vonatkozó ezen kommentárral küldi fordítását Kazinczy: „Eggy éjjel ezt csináltam”, majd Dessewffynek 10-én: „Minap egy álmatlan éjjel”. Ezekből ítélve a vers január első napjaiban íródott, a keletkezési idő tehát: 1818. január 6. előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 3 forrás 3 szövegállapotot őrzött meg, az 1. forrás a 11. sor kezdetét is tartalmazza, egyébként csak kisebb eltérések figyelhetők meg:

	1. forrás	2. forrás	3. forrás
1.	eggykor legutolsó	majd legutolsó	majdan utolsó
2.	eléggé		elégyszer
4.	időm nem	erőm már	időm már
5.	vonúlt-meg	vonúla	vonúlt-meg
9.	's játékimat ...	jatékimat és csak	's játékimat
11.	Gyűjtők, gyűjtögetek	–	

Az eltérések nem jelentősek, de tendenciaként értékeljük, hogy az adott helyeken különböző megoldások tűnnek fel próbaként, ezért alváltozatokat különítünk el.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Kis Jánosnak, 1818. január 6.
2. Levél Dessewffy Józsefnek, 1818. január 10.
3. A pálya végén a fordítások csomójába besorolt lapok lejegyzésének idejét nem tudjuk meghatározni, ezeken a jelen próbán kívül az *Iliász* I. és VI. énekének a fordítása van (277. és 354. szöveg-identitás).

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A fordításpróba 1818 első napjaiban készülhetett, ekkor küldte el két levélben is, archivált példányát a pályavégi fordításgyűjteményben helyezte el Kazinczy, a szövegek apró eltéréseket mutatnak.

Forrás

Horatius első episztolájának kezdősorai (I. 1. 1–12.):

Prima dicte mihi, summa dicende Camena,
spectatum satis et donatum iam rude quaeris,
Maecenas, iterum antiquo me includere ludo?
Non eadem est aetas, non mens. Veianius armis
Herculis ad postem fixis latet abditus agro,
ne populum extrema totiens exoret harena.
Est mihi purgatum crebro qui personet aurem:
Solue senescentem mature sanus equum, ne

peccet ad extremum ridendus et ilia ducat.
 Nunc itaque et uersus et cetera ludicra pono,
 quid uerum atque decens, curo et rogo et omnis in hoc sum;
 condo et compono quae mox depromere possim.

Magyarázatok

A fordítás próbaként készült, Kis János és Virág Benedek fordításaival való művészi vetélkedés-ként. Virágé a Dessewffy-levélben is megtalálható, egyébként 1815-ben jelent meg (Q. *Horátius Flakkus Levelei*, Buda, 1815., 3–4.); Kis Jánosé a levélben említett 1811-es kiadásban (Kis, 1811., 26.).

252. SZÖVEGIDENTITÁS Hőseink a' Kenyérmezején 1818. április 13. előtt

1.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 5., 189a–192b, a vers: 189b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Majláth Jánosnak, 1818. április 13.)	1818	A	443.
2.	Hőseink a' Kenyérmezején.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 33., 197. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Dessewffy Józsefnek, 1818. június 15.)	1818	B	455.

Megjelenések

1. KazLev. XVI. 7–13., a vers: 7. (3584. sz.).
2. Abafi, 1879., I. 58.; KazLev. XVI. 78–80., a vers: 79. (3611. sz.); Gergye, 1998., 104.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy Majláth Jánosnak azt írta, hogy az epigramma még 1816-os erdélyi útja alatt született (1816. július 23-án járt a kenyérmezei ütközet helyszínén, ErdLev., 2013., 120–121., 279., 393–394., 471–473.; l. még a *Szabad Erdély* jegyzetét, 276. szövegidentitás), de lezáratlan lehetett, csak a levél megírása előtt készülhetett el teljesen („Mein letztes Epigramm ist dasjenige, was ich 1816 a' Kenyérmezején dichtete, aber nicht enden wusste”).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 2 forrás 2 eltérő szövegállapotot őrzött meg, cím csak a második forrásban van, az elsőben viszont megtalálható a 2. sor első kidolgozása is.

1. forrás <'S vad kínzójától megszabadúla hazánk.>
'S béklyód' szent anyaföld, íme letörte karunk.
2. forrás 'S jármod', szent anyaföld, íme letörte karunk.

A két szövegállapotot a fentiek miatt két önálló szövegváltozatnak tekintjük.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Majláth Jánosnak, 1818. április 13.
2. Levél Dessewffy Józsefnek, 1818. június 15.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az 1816 óta formálódott epigramma 1818. április 13. előtt nyerte el végső formáját, így került a Dessewffynek júniusban küldött epigrammák közé, aztán a továbbiakban már nem szerepel az összeírásokban, listákon.

Magyarázatok

A Majláthnak írott levél magyarul (Deák Eszter fordításában): „Utolsó epigrammám az, amelyet 1816-ban Kenyérmezején költöttem, de nem akartam befejezni. Egy felséges és komoly epigrammát akartam, és nagyon rövidet, hogy a hatás annál erősebb legyen, s előttem a görög [minta] lebegett, amely a Thermopülainál elesett hősöket énekelte meg. A hexameterrel nem vagyok elégedetlen, de a pentameter megkínzott engem. Megszabadúla hazánk. Erősebbre akartam. [...] A pentameter azért jó, mert mindannyiszor elmondható, amikor csak a haza szent földjét az elnyomó zsarnoktól meg kell tisztítani. – A görög epigramma Leonidas hőseiben az egyszerűséget örökítette meg hatásosan: tartok tőle, hogy ezt az epigrammát még kevésbé tartjuk értékesnek, mint amilyen.”

253. SZÖVEGIDENTITÁS A^s Szerény/Külömbiségek 1818. május 27–31.

1.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 5., X. darab, 195a–196b (a vers: 196b) és 4r. 139., 20. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Majláth Jánosnak, 1818. május 31.)	1818	Aa	446.
2.	–	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 283a–284b és 285ab, a vers: 285b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Kis Jánosnak és Berzsényi Dánielnek, 1818. június 1.)	1818	Aa	449.
3.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 115., 250. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Rumy Károly Györgynek, 1818. június 23.)	1818	Aa	460.
4.	A ^s Szerény.	Hébe, 1822., 111.	Évkönyvrészlet.		1820/ 1822	Ab	819.
5.	A ^s Szerény.	MTAK K 622., 17b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Görögös epigrammák I.)	1822 körül	Ab	–
6.	A ^s Szerények.	MTAK K 622., 26b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Görögös epigrammák II.)	1826– 1828	Ac	–
7.	A ^s Szerények.	MTAK K 622., 27a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Görögös epigrammák II.)	1826– 1828	Ac	–
8.	Külömbiségek.	MTAK K 642., 81a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Lyrai és vegyes költemények.)	1830– 1831	Ad	1167.

Megjegyzések

1. KazLev. XVI. 52–56. (3605. sz.) és XXIII. 265–266. (5826. sz.); a vers: XVI. 55.
2. KazLev. XVI. 56–62. és 62–63. (3606. és 3607. sz.), a vers csak kezdősorával (3607. sz.); BerzsényiLev., 2014., 520–522., a vers: 521–522., Berzsényihez szóló levélként.
3. KazLev. XVI. 87–92., a vers: 91. (3616. sz.).

8. Gergye, 1998., 103.

Abafi Lajos *Külömbségek* címmel közli, de az ezt a címet viselő forrástól eltérő alakokkal, a 2. sor 'bódult' szava a forrásokban nem, csak a Bajza–Toldy-kiadásban található meg, de ott A' szerény címmel szerepel a vers (Bajza–Toldy, 1836., 100.; Abafi, 1879., I. 70–71.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Első levélbeli feltűnése alapján 1818. május 31. előtt kellett készülnie. Mint a levélbeli kommentárokból kitűnik, az epigramma megszületését Dessewffy Józsefnek a *Tudományos Gyűjtemény* 1818. májusi számában megjelent cikke, annak egy megjegyzése inspirálta. A Dessewffynek május 30-án írott levélben azt mondja Kazinczy, hogy e számot május 27-én vette kézhez (KazLev. XVI. 46., 3602. sz.), amiből az következik, hogy ezt az epigrammát május 27–31. között írta.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 8 forrás 8 szövegállapotot őrzött meg, a levélforrásokban nincs cím, a 4–5. és 6–7. források címe csak a többes számú alakban tér el, a 8. forrás egészen új címet visel. A szöveg eltérései:

sor	szöveghely	forrás
2.	őrült újabb újabb őrült újabb csábult	1–2. 3–5., 8. 6–7.
3.	nem van nem vagy	1. a többi
4.	a' zengést e' zengést	1–3. 4–8.
5.	van más is más is van törpébbek mint te, tetősbbek törpébb ez mint te, tetősbb az	1., 4–8. 2–3. 1. a többi
6.	Úgy hiszed, úgy mondd Úgy hiszed és mondd Mondod is ezt, hiszed is 'S mondd is ezt, hiszed is	1. 2. 3., 8. 4–7.

Az eltérések nem igazán jelentősek, többször ingadozásjellegűek. Tendenciaként az figyelhető meg, hogy a 4. és 5. források teljesen egyezők, s azonos egymással a 6. és 7. forrás is, a címek megoszlása is egybeesik ezzel. Az első három levélforrás közötti módosításokban alakult ki minden esetben az az alak, amely a többi forrásban állandósult, így ezek között alakulási tendencia nincs, együttesen képviselik a szövegalakulás első stációját, ezzel összhangban van, hogy még címük sincs. A 8. forrás helyenként visszanyúlt ezen első források valamelyikéhez. Szövegváltozatok elkülönítését nem látjuk indokoltnak, alváltozatokat a címek eltérései szerint jelölünk ki, melyekkel hozzátétőlegesen párhuzamosak a szövegösszevetésből kirajzolódó tendenciák is (1–3.: Aa; 4–5.: Ab; 6–7.: Ac; 8.: Ad).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Majláth Jánosnak, 1818. május 31. A levélről részletesen l. az *Ámor az Oroszlánon* jegyzetei között (255. szövegidentitás).

2. Levél Kis Jánosnak és Berzsenyi Dánielnek, 1818. június 1. Erről részletesen l. a következő szövegidentitás megfelelő forrásának jegyzetét.

3. Levél Romy Károly Györgynek, 1818. június 23.

4. A *Hébe* szerkesztője, Igaz Sámuel 1820. október 24-én írott és 27-én elküldött levelében kért kéziratokat Kazinczytól almanachja számára (3909. sz.), s november 24-én már vissza is igazolta, hogy 19-én kézhez kapta Kazinczy levelét a küldött versekkel (3920. sz.), így Kazinczy fenn nem maradt levélküldeménye november első felére tehető (Kazinczy másutt maga is novembert említ, 3940. sz.). A *Hébe* 1822. évi kötete 1821 májusa előtt jelent meg, Kazinczy május 7-én már ennek olvasásáról számol be (6111. sz.).

5. *Görögös epigrammák I.*, 1822 körül.

6. *Görögös epigrammák II.*, 1826–1828. Utóbb tintával áthúzva.

7. *Görögös epigrammák II.*, 1826–1828.

8. *Lyrnai és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A május 27. és 31. közötti napokban készült epigrammát három levelébe is beillesztette Kazinczy, helyenként váltakozó megoldásokkal (Aa). Utóbb publikálta a *Hébe* 1822. évi kötetében (Ab), s felvette későbbi összeírásaiba is, némileg váltakozó szöveggel és címmel, egészen a pálya végéig (Ab–Ad).

Magyarázatok

Dessewffy József *Tudományos Gyűjtemény*ben megjelent cikkében megjegyzést tesz egy korábban a kiadók által csak N. N. betűjellel közölt recenzióra, azt gondolván, annak Szemere Pál a szerzője, noha valójában Kazinczy írása volt. A Kazinczynak rosszul eső passzus így hangzik: „Azt mondja NN. Ur, hogy minél tanulatlanabb valaki, annál hajlandóbb y-lont írni j. helyébe. Esmeri hát még a' tanulatlan hajlandóságokat-is NN. Ur, és tudja, hogy azok, mind tudatlanok, a' kik nem úgy, és nem azon módon mint ő tudnak valamit, és a' kik úgy szeretnék a' Magyar szókat írni, a' mint ejtik. Szokrást valamivel szemérmesebb vala NN. Úrnál; ő csak azt tudta, hogy igen keveset, vagy semmit sem tud.” (*Tudományos Gyűjtemény*, 1818. V., 128–132., az idézett rész: 131.; Váczy János idézi a jegyzetben, helyesírási eltérésekkel, KazLev. XVI. 560.) A jelen vers erre reflektál. Kazinczy nem küldte el Dessewffynek, csak egy levelet írt neki május 30-án (3602. sz.), barátiilag kifogásolván a megtámadtatást, mire Dessewffy június 10-én hosszú mentegetőző levélben felelt (3609. sz.), elmondván, hogy nem Kazinczy, hanem Szemere ellen irányult a csípős megjegyzés.

A Majlátnak írott levél vonatkozó része magyarul (Deák Eszter fordításában): „Dessewffy József antikritikájában a *Tudományos Gyűjtemény* V. kötetében szintén vitába szállt velem és Goethével, s engem nem talált olyan higgadtak, mint Szókratész. Olyan ember ellen, akit kedvelek, nem fogok szót emelni, nem is szükséges; a nyelv maga beszél. De a szerénységről megvannak a saját elveim. Szókratész azt mondta, nem tud semmit. Minthogy mindent tudókkal volt körülveve, könnyen érthető, hogy mit jelentenek a szavai. Büszkeség volt a szavaiban. Az is igaz, hogy aki *nagyon sokat tud*, az sem tud sokat. – Tegnap a következő metafizikus epigrammát írtam a dicséret szerénységről: [A magyar vers és annak német prózafordítása; a gondolatjel utáni mondat Doncsecz Etelka fordításában:] Sötét, azok számára azonban, akik ismerik az idealisták iskoláját, nem egészen.”

A Rumynak írott levél első bekezdése magyarul (Doncsecz Etelka fordításában): „Szemere atticizmusa irigylésreméltó. A recensenzsel (velem) s egyersmind Dessewffyyvel szembeni kíméletből nevetem NN-re cserélte ki. Ez az eset egy epigrammára ihletett engem, amelyet csak a metafizikus érthet meg.” Az utolsó bekezdés a magyar vers fordítása, a versbe illesztett zárójeles megjegyzések a magyar kifejezések német megfelelői.

Berkeley, George (1685–1753) angol filozófus.

254. SZÖVEGIDENTITÁS
Leukothea' szemkötője
1818. május 31. előtt

1.	–	KazLev. XVI. 48–50., a vers: 49.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (Pápay Sámuelnek, 1818. május 31.)	1818	Aa	444.
2.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 5., X. darab, 195a–196b (a vers: 195b) és 4r. 139., 20. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Majláth Jánosnak, 1818. május 31.)	1818	Aa	445.
3.	–	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 283a–284b és 285ab, a vers: 285a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Kis Jánosnak és Berzsenyi Dánielnek, 1818. június 1.)	1818	Aa	448.
4.	Görögből.	OSZK Quart. Hung. 2606., 3b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Forgácsok I.)	?1825	Ab	–
5.	–	MTAK K 622., 75b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Forgácsok II.)	?1826	Aa	–
6.	Leukothea' szem- kötője. Görögből.	MTAK K 642., 218a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Kazinczy Ferencz' Versei.)	1827	Ab	–
7.	–	MTAK K 622., 66b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Grammatikai Epigrammák I.)	1828– 1830	Aa	–

Megjelenések

1. Váczy János egy ma nem ismeretes, egykor Zádor Gyula birtokában volt eredeti kézirat alapján közölte a 3603. sz. levelet.

2. KazLev. XVI. 52–56. (3605. sz.) és XXIII. 265–266. (5826. sz.); a vers: XVI. 54.

3. KazLev. XVI. 56–62. és 62–63., a vers: 63. (3606. és 3607. sz.); BerzsenyiLev., 2014., 520–522., a vers: 521., Berzsenyihez szóló levélként.

4. Gergye, 1998., 134., *Tanács* címmel

Abafi Lajos forrását a szövegek egyezése miatt nem tudtuk megállapítani (Abafi, 1879., I. 134., *Tanács* címmel).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A vers keletkezéséről bizonyosan azt állíthatjuk, hogy első levélbeli feltűnése, azaz 1818. május 31. előtt készült. A Pápay Sámuelnek írott levél elején a *Tudományos Gyűjtemény* áprilisi számában megjelent recenzióról és saját erre írott feleletéről szól Kazinczy, majd így folytatja: „A' Görög Anthologianak van egy Epigrammája, melyet ezen Recensio olta lefordítottam, 's szerénységből nem tettem feleletembe.” Az antirecenzio végleges változatát május 27-én küldte meg a kiadónak, de Döbrentével 21-én már megismertetett egy változatot, amely május 8-i keltezésű volt (3599., 3606. sz.), így ha tényleg a recenzió megírása közben készült a jelen epigramma, akkor azt akár április végére, május elejére is tehetjük.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 7 szövegforrás 7 szövegállapotot őrzött meg, ezek szövegükben megegyeznek, de kettő címet, illetve címszerű felírást tartalmaz, ezeket alváltozatként vettük figyelembe.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Pápay Sámuelnek, 1818. május 31.
2. Levél Majláth Jánosnak, 1818. május 31. A levélről részletesen l. az *Ámor az Oroszlánon* jegyzetei között (255. szövegidentitás).
3. Levél Kis Jánosnak és Berzsenyi Dánielnek, 1818. június 1. A Váczy-kiadásban két külön levél, de összetartozásukra mindkét helyen történik utalás, a 285ab lap élén, a keltezés mellett, megszólítás helyett álló mondatra hivatkozva („Berzsenyinek, az itt menő Anticriticával”). Váczy János lábjegyzetben írja: „Az antikritikát ugyanekkor küldötte meg Kazinczy F. Kis Jánosnak; erre céloz. L. az előbbi levelet.” (KazLev. XVI. 62.) Fórizs Gergely jegyzetei között ez olvasható: „A levelet Kazinczy Kis Jánoshoz küldte, azzal a kéréssel, hogy továbbítsa Berzsenyinek, erre utal ez a rájegyzés. Kazinczy említett antikritikáját az ugyanezen a napon Kishez címzett levél tartalmazza.” (BerzsenyiLev., 2014., 958.) Az egyértelműnek látszik, hogy az antikritikára való eme hivatkozás a 283a–284b lapokon található kéziratra vonatkozik, de hogy ez Kis Jánoshoz szóló levél, az csak az egyik lehetőség, nem zárható ki ugyanis, hogy Berzsenyihez szólt. Az antikritikát tartalmazó két lap élén három sor áll, ugyanazzal a keltezéssel (június 1.) és ’Kedves barátom’ megszólítással; ebből nem derül ki, hogy csak Kis János lehet a címzett. Kétségeket ébreszt ez iránt az is, hogy a küldött antikritikát így vezeti be: „Ne rettenj-meg e’ szóra. Olvassd nyugodalomban a’ mi következik.” Kazinczy ezt több joggal írhatta a Kölcsey kritikája miatt felzaklatott Berzsenyinek, aki arra adott válaszát elküldte a *Tudományos Gyűjteménynek*, ahol nem közölték, és Szentmiklóssy Alajos közvetítésével el akarta küldeni Kazinczynak is, de az megtagadta a kérés teljesítését (l. KazLev. XVI. 200., 3651. sz.; vö. BerzsenyiLev., 2014., 520., 957–958.). Éppen erre vonatkozik a bizonyosan Berzsenyinek szóló levél végére vetett megjegyzés is: „Nem vettem Recenziódat v. feleletedet, melyet SzentMiklósy tőlem elvont.” Ezt a lehetőséget érezzük valószínűbbnek, de bizonyosan nem állíthatjuk, hogy Berzsenyi a közvetlen címzett. Továbbá az is feltételezés, noha teljesen kézenfekvő feltételezés, hogy mint gyakran, Kazinczy most is Kis Jánoson keresztül küldte Berzsenyinek a levelet és az antikritikát, más magyarázatot nem nagyon tudunk találni arra, hogy Kis János hagyatékában maradt fenn mindkettő (hacsak azt nem, hogy Berzsenyi küldte tovább mindkettőt Kis Jánosnak, de erre más példát nem tudunk felhozni, s okot sem). Fórizs Gergely e tényre alapozva azt a következtetést vonja le, hogy a levél talán nem is jutott el Berzsenyihez (BerzsenyiLev., 2014., 958.). A levél címzettjeként mindezek alapján Kis Jánost és Berzsenyit egyaránt indokoltnak tartjuk feltüntetni.

4. *Forgácsok I.*, ?1825.

5. *Forgácsok II.*, 1826.

6. *Kazinczy Ferencz’ Versei*, 1827.

7. *Grammatikai Epigrammák I.*, 1828–1830.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A fordítás keletkezése 1818. május 31. előttre tehető (talán április–május fordulójára), megszűlését követően három levélben is feltűnik. Az 1820-as évek második felében a *Tövisek és virágok* tervezett újabb kiadásainak darabja lesz, de az ezt a ciklust tartalmazó utolsó (1830-as) gyűjteményes összeírásba nem kerül be, csak egy másik, kicsit korábbi (1827-es) versgyűjteménybe. A szöveg az idők során nem változott.

Forrás

Kazinczy több helyen is pontosan megadja forrását, a görög epigrammák Herder-féle fordításából dolgozott (*Herder’s Sämmtliche Werke*, Tübingen, 1808., X. 133.), a szöveget közli leveleiben.

Magyarázatok

A Majláthnak írott levél vonatkozó része magyarul (Deák Eszter fordításában): „Az egyik jön a nyelvtanával és a nyelvhasználatával, nem kérdezi, hogy az új, az idegent utánzó értékes-e; nem, ők csak azt kérdezik, hogy úgy van-e mondva, ahogyan minden magyar eddig mondani szokta, és amit Herder a *Görög Antológiában* (10. rész 133. old.) mond: [a vers németül és magyarul] az nekik bűn és eretnkség.”

Leukothea: jötevő tengeri istennő, aki fátylával segíti partra a hajótörötteket.

255. SZÖVEGIDENTITÁS Ámor az Oroszlánon/Érosz az Oroszlánon 1818. május 31. előtt

1.	Beym Amors Bild, der auf den Löwen reitet.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 5., X. darab, 195a–196b és 4r. 139., 20. darab (a vers ez utóbbi jelzeten).	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Majláth Jánosnak, 1818. május 31.)	1818	Aa	447.
2.	Az Ámor Képénél az Oroszlánon.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 33., 197. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Dessewffy Józsefnek, 1818. június 15.)	1818	Ab	457.
3.	–	ENML. Fond Familial Wesselényi din Jibou, Lit. K. (1814–1818).		Levélrészlet. (Wesselényi Miklósnak, 1818. június 28.)	1818	Ab	461.
4.	Ámor az Oroszlánon.	Hébe, 1822., 111.	Évkönyvrészlet.		1820/1822	Ab	818.
5.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 139., 3/a darab, 14b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Majláth Jánosnak, 1821. január 26.)	1821	Ab	505.
6.	Érosz az Oroszlánon.	MTAK K 622., 15a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Görögös epigrammák I.)	1822 körül	Ac	–
7.	Érosz az Oroszlánon.	MTAK K 622., 24a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Görögös epigrammák II.)	1826–1828	Ac	–
8.	Ámor az Oroszlánon.	MTAK K 622., 3a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Lyrái költsékek III.)	1828 körül	Ab	–
9.	Ámor az Oroszlánon.	MTAK K 622., 11a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Lyrái költsékek IV.)	1828 körül	Ab	–
10.	Ámor az Oroszlánon.	MTAK K 622., 89a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Lyrái darabok.)	1828 körül	Ab	–
11.	Ámor az Oroszlánon.	MTAK K 642., 56a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Lyrái és vegyes költemények.)	1830–1831	Ab	1143.

Megjelenések

1. KazLev. XVI. 52–56. (3605. sz.) és XXIII. 265–266. (5826. sz.); a vers: XXIII. 265.
2. KazLev. XVI. 78–80., a vers: 79. (3611. sz.).

3. KazLev. XVI. 98–100., a vers: 99. (3619. sz.).

5. KazLev. XXIII. 284–290., a vers: 289. (5841. sz.).

11. Gergy, 1998., 96.

A Bajza–Toldy- és az Abafi-kiadás forrását a szövegállapotok egybeesése miatt nem tudjuk megállapítani (Bajza–Toldy, 1836., 87.; Abafi, 1879., I. 61.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A Majláth Jánosnak írott levél, melyben a vers található, keltezetlen töredékként szerepel a levelezéskiadás második pótkötetében, a közelítő dátum megállapítását ('1818. június?') éppen a jelen epigrammára hivatkozva végzi el a sajtó alá rendező: mivel Kazinczy azt írja, hogy éppen ekkoriban írta a verset, s ez először a Dessewffyhez írott 1818. június 15-i levélben tűnik fel, így a levelet magát is júniusra keltezi. Minthogy azonban megállapítható (l. erről részletesen alább), hogy e levéltöredék a május 31-i levél befejezése, így a jelen epigramma keletkezését is ehhez viszonyítva kell megállapítanunk: 1818. május 31. előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 11 forrás 11 szövegállapotot őrzött meg, cím csak a 3. és az 5. forrásban nincs, de ezekben a levélkommentár tartalmazza a címszerű megnevezést, *Ámor* alakban; az *Ámor* helyén két másik forrásban (8–9.) *Érosz* áll, az 1. forrás német nyelven adja meg a címet. A szövegben két szónagyságú eltérés figyelhető meg, a 2. sorban az 1. forrás *a' lant'* alakja helyén másutt *menyei* szó található, valamint a 3. sorban az *Ó* helyett az 5. és a 8. forrásban *oh* áll. Ezen túlmenően a 4. sorban az 1. forrásban az *egen földön* szavak között 's található, a *Nicse* név pedig a 6. forrástól kezdve *Nike* alakban szerepel. Alváltozatként a 2. sor szókapcsolatot módosító javítása és a cím *Ámor* – *Érosz* cseréje értékelhető (1.: Aa; 2–7., 10–11.: Ab; 8–9.: Ac).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Majláth Jánosnak, 1818. május 31. A jelen vers a levelezéskiadásban önálló levélként kezelt keltezetlen töredékben található (5826. sz.). A kézirat mindössze egyetlen lap, levélbefejezés aláírással, alatta a jelen epigramma pótlólag került az oldalra, a hátoldalon a középső vízszintes hajtáshoz igazítva egybekezdésnyi utóírat található. A papír jellemzői, a nagyon erőteljes függőleges hajtás nyoma, az írásképe egésze arra mutat, hogy ez volt a befejezés nélkül fennmaradt május 31-i levél (3605. sz.) utolsó lapja. Ezt kétségtelenné teszi, hogy a szöveg folytatólagosan illeszkedik, így válik teljessé az ott megszakadt bekezdés, amely nem más, mint az előtte lévő vers német nyelvű prózai átírata. A levél további tartalmi összefüggései is összhangban vannak ezzel az azonosítással. E levél válaszol Majláth május 22-i levelére (3600. sz.), amelyben közli Kazinczyval, mely verseit akarja antológiájában németre fordítva kiadni. A levél elején is reagál erre Kazinczy (pl. *A' Bugaczi Csárdára* kapcsán), s a levél utolsó oldalán szintén visszatér erre *A' boldog alkony* másik versre cserélését javasolván. A hátoldalon található utóírat pedig tartalmilag teljesen, még részleteiben is megegyezik a Horváth Ádámnak ugyanezen a napon írott levél magyarázatával arra nézve, miért is nem utazik Keszthelyre (KazLev. XVI. 51., 3604. sz., a lap utolsó bekezdése).

2. Levél Dessewffy Józsefnek, 1818. június 15.

3. Levél Wesselényi Miklósnak, 1818. június 28.

4. A *Hébe* szerkesztője, Igaz Sámuel 1820. október 24-én írott és 27-én elküldött levelében kért kéziratokat Kazinczytól almanachja számára (3909. sz.), s november 24-én már vissza is igazolta, hogy 19-én kézhez kapta Kazinczy levelét a küldött versekkel (3920. sz.), így Kazinczy fenn nem maradt levélküldeménye november első felére tehető (Kazinczy másutt maga is novembert említ, 3940. sz.). A *Hébe* 1822. évi kötete 1821 májusa előtt jelent meg, Kazinczy május 7-én már ennek olvasásáról számol be (6111. sz.).

5. Levél Majláth Jánosnak, 1821. január 26. A vers mellékelve a levélhez, ezt Majláth 1821. január 5-i levelének kérésére küldte el újra Kazinczy (KazLev. XVII. 330., 3932. sz.).

6. Görögös epigrammák I., 1822 körül.
7. Görögös epigrammák II., 1826–1828.
8. Lyrai költsések III., 1828 körül.
9. Lyrai költsések IV., 1828 körül.
10. Lyrai darabok, 1828 körül.
11. Lyrai és vegyes költemények, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers 1818. május 31. körül keletkezett, ezt követően Kazinczy levelekben közölte barátaival, majd kiadta a *Hébe* 1822. évi kötetében, s felvette gyűjteményes összeírásaiba is, mindvégig lényegében változatlan szöveggel.

Magyarázatok

Az epigrammát ihlető képet, mint Wesselényinek írja, erdélyi útja során látta Krasznán, ennek eredetije egy antik kép volt, amely Montfaucon albumában is szerepel (Csatka, 1983., 63.). Az *Erdélyi Levelek* egyik változatában így emlékszik erre: „minden ékességei közt a’ Grófné nappalijának, egy igen szép proportiójú alabaszter medencze vonta magára szememet, mellynek közepén domboru munkával vala felmetszve az oroszlánon ülő Ámor a’ lanttal, mellyet Montfauconból is ismersz. Ez árára nézve nem érdemlé hogy említsem, de mint lelket emelő szép mív érdemlé.” (ErdLev., 2013., 66.) 1830-ban egy londoni hír kapcsán tér vissza epigrammájára: „Egy Recensens engem plagiáriusnak néz, mert *Ámor az Oroszlánon* című epigrammom megvan a Görög Antológiában. Azt én valóban nem tudtam, ’s kedvesb compliment engem nem érhet mint az, hogy azt mondam *magamtól*, a’ mit már egy *Görög* monda.” (KazLev. XXI. 271., 5141. sz.)

A Majláthnak írott 1818-as levél (1.) vonatkozó része magyarul (Doncsecz Etelka fordításában): „Épp költöttem egy új epigrammát. Mellékelem. [A vers.] Micsoda pompás szó a hajlong, milyen kifejező! [A vers német prózafordítása.]”

A Majláthnak írott 1821-es levél (5.) melléklete a jelen vers egy másik társaságában, a melléklet élén álló utalás magyarul (Doncsecz Etelka fordítása): „Íme a két epigramma, melyeket parancsolt.”

Ámor/Érosz: Aphrodité gyermeke, a szerelem kisfiú formájú istene.

256. SZÖVEGIDENTITÁS

Daykához

1818. június 2.

1.	Daykához.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 5., XI. darab, 197a–198b, a vers: 197b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Majláth Jánosnak, 1818. június 2.)	1818	A	451.
2.	Daykahoz.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 33., 197. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Dessewffy Józsefnek, 1818. június 15.)	1818	A	454.
3.	Dayka.	MTAK K 622., 102a.	Autográf tisztázat.	Rájegyzés. (Alkalmi darabok.)	1831	B	1093.

Megjelenések

1. KazLev. XVI. 64–66., a vers: 65. (3608. sz.); Gergye, 1998., 137.
2. Abafi, 1879., I. 132.; KazLev. XVI. 78–80., a vers csak kezdősorával (3611.sz.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Az epigramma keletkezését első forrásbeli feltűnése alapján tudjuk csak meghatározni: 1818. június 2. előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 3 forrás 3 szövegállapotot őrzött meg, az első kettő teljes és teljesen azonos, a 3. forrásban az utolsó sor valamilyen oknál fogva nem került lejegyzésre (de a 2. sor javításában az ottani alak is feltűnik), s két helyen eltérést mutat a korábbiaktól: az 1–2. sorban *téged / Hall áll jajjaid' / Hallja helyett;* a 3. sorban pedig *kebled' gyötrelmeit* a másik kettő *kebled' kínjait, o* alakja helyén (1–2.: A; 3.: B).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Majláth Jánosnak, 1818. június 2.

2. Levél Dessewffy Józsefnek, 1818. június 15.

3. A jelen forrás rájegyzésként maradt fenn egy kései archiválási kéziratcsomó (*Alkalmi darabok*) egyik lapjának alján. A lapon egy 1831. április második felében készült sírfelirat található, az előző lapon pedig egy május 6-i keltezésű alkalmi vers, így a jelen rájegyzés sem lehet ezeknél korábbi.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers valamikor 1818. június 2. előtt készült, ekkor feltűnik két levélben (A). Kazinczy tervezte kiadni az 1830. októberi gyűjteményes összeírás *Arczképek* ciklusában (itt az áthúzott 4. darab alatt üresen maradt laprészre írta Kazinczy a *Dayka* címet és az első sor kezdetét: „Számosak a' liget énekesei”, MTA K 642., 88b), végül 1831-ben töredékesen archiválta (B).

Magyarázatok

A Majláth levélben a vers (451. sz.) utáni német bekezdés az utolsó mondat kivételével a magyar vers prózafordítása, ez magyarul Deák Eszter fordításában: „Miért nem tudja itt a német az eredeti zárását és refrénjét visszaadni?”

Dayka Gábor (1768–1796).

257. SZÖVEGIDENTITÁS
A' pataki vár' erkélyén
1818. június 2.

1.	A' pataki vár' erkélyében.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 5., XI. darab, 197a–198b, a vers: 198a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Majláth Jánosnak, 1818. június 2.)	1818	Aa	452.
2.	A' pataki vár' erkélyén.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 33., 197. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Dessewffy Józsefnek, 1818. június 15.)	1818	Ab	459.
3.	–	ENMl. Fond Familial Wesselenyi din Jibou, Lit. K. (1814–1818).	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Wesselenyi Miklósnak, 1818. június 28.)	1818	Ac	462.

Megjelenések

1. KazLev. XVI. 64–66., a vers: 66. (3608. sz.).
2. Abafi, 1879., I. 58.; KazLev. XVI. 78–80., a vers csak kezdősorával (3611. sz.); Gergye, 1998., 104.
3. KazLev. XVI. 98–100., a vers csak kezdősorával (3619. sz.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Az epigramma keletkezését első forrásbeli feltűnése alapján tudjuk csak meghatározni: 1818. június 2. előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 3 forrás 3 szövegállapotot őrzött meg, közöttük néhány eltérés található, cím az első kettőben van.

sor	szöveghely	forrás
3.	elfutva előntve	1., 3. 2.
5.	Atyját, testvérét Nemzőjét, rokonát	1., 3. 2.
7.	nem az a' helyy a' helyy nem az	1. 2–3.
8.	Nem tűntek – Eltűntek! De te nem látod e rémjeiket? – El! De te nem látod Hamleti rémjeiket?	1. 2. 3.

A legjelentősebb különbséget az utolsó sor mutatja, az 1. forrásban még nincs készen, a 2. és a 3. között pedig érdemi javítás történt, ezért ez alapján alváltozatokat jelölünk ki (a másik három, kisebb jelentőségű korrekció is ingadozást mutat).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Majláth Jánosnak, 1818. június 2.
2. Levél Dessewffy Józsefnek, 1818. június 15.
3. Levél Wesselényi Miklósnak, 1818. június 28.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás 1818. június 2. előtt született, története mindössze egy hónapos, a három levélbeli változat után nem látjuk feltűnni Kazinczy összeírásaiban, listáiban.

Magyarázatok

A Majláthnak írott levél vonatkozó része magyarul (Deák Eszter fordításában): „Küldök Önnek három epigrammát, tegnapi és mai termés. Most hajnalodik, úgyhogy alig látom soraimat. Ha verset írok, az többnyire az éjszaka sötétjében történik. Az utolsó epigramma utolsó sora még nincs kész. Kívánság szerint fejezhetem be, amíg a levél elmegy: akkor töltöm ki az üres sort.”

A levél utolsó verse (452. sz.) utáni első bekezdés magyarul (Deák Eszter fordításában): „Az emberiség története sok szerencsétlenséget ismer; de aligha van ennél boldogtalanabb történet, mint a szép és nemes Zrínyi Ilonáé. Láta kihalni a nagyszerű Zrínyi családot, s a hazát pusztulni, fogságban, szegényen, száműzetésben.”

A következő bekezdésekben a vers német fordítása található számos magyarázattal a zárójeles megjegyzésekben, a vonatkozó részek Doncsecz Etelka fordításában: „Itt állottanak Ők, azok a’ Nagyok! (Germanizmus, s az pedig gallicizmus. – E fordulatot először Bürger *Die Sonne, sie leuchtet* című műve által elragadtatva hoztam a nyelvbe.) illac versus (nem oda – talán ahhoz) György (I. és II., mindketten valódi, uralkodó fejedelmek) Erdély felé tekintett, illac versus sohajta Ferenc (I. és II. mindkét címmel és csak követelőként) –

Zrinyinek (a szigeti hősnek) itt állott unokája (Ilona, I. Ferenc hitvese és II. Ferenc anyja) [...] Atyját (akit megöltek), testvérét (akit örökre fogságba vetettek) [...]”

pataki vár: Sárospatak a Rákócziak birtoka volt.

György: mint a levélbeli kommentárok jelzik, I. és II. Rákóczi György (1593–1648, illetve 1621–1660) egyaránt érthető itt.

Ferencz: mint a levélbeli kommentárok jelzik, I. és II. Rákóczi Ferenc (1645–1676, illetve 1676–1735) egyaránt érthető itt.

Zrinyinek itt állott unokája: Zrínyi Ilona (a Dessewffynek írott levél magyarázata alapján: „Zrínyi Ilona a’ Szigethnél elesett Miklós unokájának unokája volt”).

Atyját/Nemzőjét: Zrínyi Ilona apja a Wesselényi-összeesküvésben való részvételéért kivégzett Zrínyi Péter (1621–1671) volt.

testvérét/rokonát: Zrínyi János Antal (1650–1703), aki Gnade Antal néven volt katona a császári seregben, később árulás vádjával fogságba vetették, ahol húsz év után meghalt.

férjét: I. Rákóczi Ferenc.

szülőltjét: II. Rákóczi Ferenc.

rém: a Wesselényinek írott levélben Kazinczy a ’spectrum ijesztő’ magyarázatot fűzte e szóhoz, a ’Hamleti’ jelző is arra utal azonban, hogy itt leginkább ’szellem’ jelentésben vehetjük.

258. SZÖVEGIDENTITÁS

Az Epigramma

1818. június 2.

1.	Az Epigramm.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 5., XI. darab, 197a–198b, a vers: 197b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Majláth Jánosnak, 1818. június 2.</i>)	1818	Aa	450.
2.	Az Epigramm.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 33., 197. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek, 1818. június 15.</i>)	1818	Aa	458.
3.	Az Epigramma.	ENMI. Fond Familial Wesselényi din Jibou, Lit. K. (1814–1818).	? Autográf.	Levélrészlet. (<i>Wesselényi Miklósnak, 1818. június 28.</i>)	1818	Aa	463.
4.	Az Epigramma.	Hébe, 1822., 109.	Évkönyvrészlet.		1820/ 1822	Ab	812.
5.	Az Epigramma.	MTAK K 622., 7a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái költsékek IV.</i>)	1828 körül	Ab	–
6.	Az Epigramma.	MTAK K 622., 85a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái darabok.</i>)	1828 körül	Ab	–
7.	Az Epigramma.	MTAK K 642., 32a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények.</i>)	1830–1831	Ab	–
8.	Az Epigramma.	MTAK K 642., 83a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények.</i>)	1830–1831	Ab	1120.

Megjelenések

1. KazLev. XVI. 64–66., a vers: 65. (3608. sz.).
2. KazLev. XVI. 78–80., a vers csak kezdősorával (3611. sz.).
3. KazLev. XVI. 98–100., a vers csak kezdősorával (3619. sz.).

7. Gergye, 1998., 94.

A *Handbuch*, a Bajza–Toldy- és az Abafi-kiadás pontosan meg nem állapítható forrása a második szövegváltozatba tartozik (Handbuch, 1828., 31.; Bajza–Toldy, 1836., 83.; Abafi, 1879., I. 55.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Az epigramma keletkezését első forrásbeli feltűnése alapján tudjuk csak meghatározni: 1818. június 2. előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 8 forrás 8 szövegállapotot őrzött meg, lényegében egyező címmel, a szövegtérítések a következők:

sor	szöveghely	forrás
1.	repül 's fut és	1–3. 4–8.
2.	félve lop lopva vesz	a többi 3.
3.	hevétől tűzétől	1–3. 4–8.
4.	Ajkam még lánghol Ajkaim lángholnak	1. a többi
	liheg piheg piheng	1., 4–5., 7–8. 2–3. 6.

Teljesen egyezőnek mondható a 4., 5., 7., 8. forrás, illetve egyszónyi különbséget leszámítva a 6. is, ezeket azonos alváltozatnak tekintjük (mivel a nem túl jelentős különbségek alapján változatok elkülönítését nem tartjuk indokoltnak). Az 1–3. forrás esetében mindegyik kicsit különböző, de csak kicsit, így nem e különbségeket értékeljük alváltozatként, hanem a fázist magát, melyet e levélforrások a végleges megoldások keresésében együttesen betöltöttek.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Majláth Jánosnak, 1818. június 2.

2. Levél Dessewffy Józsefnek, 1818. június 15.

3. Levél Wesselényi Miklósnak, 1818. június 28.

4. A *Hébe* szerkesztője, Igaz Sámuel 1820. október 24-én írott és 27-én elküldött levelében kért kéziratokat Kazinczytól almanachja számára (3909. sz.), s november 24-én már vissza is igazolta, hogy 19-én kézhez kapta Kazinczy levelét a küldött versekkel (3920. sz.), így Kazinczy fenn nem maradt levélküldeménye november első felére tehető (Kazinczy másutt maga is novembert említ, 3940. sz.). A *Hébe* 1822. évi kötete 1821 májusa előtt jelent meg, Kazinczy május 7-én már ennek olvasásáról számol be (6111. sz.).

5. *Lyrái költsékek* IV., 1828 körül.

6. *Lyrái darabok*, 1828 körül.

7. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

8. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás 1818. június 2. előtt született, ebben a hónapban a megoldások próbálgatása figyelhető meg a levélforrásokban (Aa). A végleges kidolgozás (Ab) megjelent a *Hébe* 1822. évi kötetében, majd bekerült a pályavégi összeírásokba.

Magyarázatok

A Majlátnak írott levél vonatkozó része magyarul (Deák Eszter fordításában): „Az epigramma, mely Az Epigramm címet viseli, szépen sikerült. Örülök neki, büszke vagyok rá, ugyanakkor tudatában vagyok, hogy nem könnyen örülök munkáimnak.”

Ezt követi a 450. sz. vers magyarul és német prózafordításban, az ebbe szőtt zárójeles magyarázatok (Doncsecz Etelka fordításában):

muthwillig ist in dem szökj eingewebt; denn springen ohne dieses ist ugrani: szándékosan a szökj-be befonva, mert másképp a szó azt jelenti ugrani.

gestolen hat: lopott.

auch klatscht ist nicht recht; deutsch ist es unedel: a klatscht (’elcsattan’) kifejezés sem helytálló, mert németül az nem elég nemes.

Az ezt követő három bekezdés (Deák Eszter fordításában): „Eszmék: Epigramma és csók, könnyű, rövid, bájos, nem kielégítő. –

Mellékidea: az én epigrammáim ne a latin epigrammák kihegyeztettségét, hanem a görögök finomságát és elmésségét mutassák föl.

Azt hiszem ez az epigramma a gyűjtemény elején fog állni.”

259. SZÖVEGIDENTITÁS

Spissich

1818. június 15. előtt

1.	Spissichre.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 33., 197. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Dessewffy Józsefnek, 1818. június 15.)	1818	Aa	453.
2.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 43., 24. darab, 49a–50b, a vers: 50a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Horváth Ádámbhoz, 1818. július 2.)	1818	Ab	464.
3.	Spissics.	Aurora, 1831., 184.	Évkönyvrészlet.		1830/1831	Ac	805.
4.	Spissich.	MTAK K 642., 51a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Lyrai és vegyes költemények.)	1830–1831	Ac	1138.

Megjelenések

1. KazLev. XVI. 78–80., a vers: 79. (3611. sz.).

2. KazLev. XVI. 105–106., a vers csak kezdősorával (3623. sz.).

4. Bajza–Toldy, 1836., 97.; Abafi, 1879., I. 68.; Gergye, 1998., 101.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy Dessewffynek írott 1818. június 15-i levelében beszámolt fia születéséről, majd így folytatta: „E” napokban más gyermekeim is születtek. Bemutatom azokat is.” Az epigramma megírása így a levél keltezésében megjelölt időpont előttre tehető.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 4 forrás 4 szövegállapotot őrzött meg, a 2. forrásban nincs cím, a többiben közel azonos. Két helyen van a szövegben eltérés: a 2. sorban az 1. forrás 'hagyá' alakját a többiben 'adá' váltja fel, a 4. sor vége az 1–2. forrásban: *a' te Szaládnak adál*; a 3–4. forrásban: *tartani láta Szalád*, mindezek alapján három alváltozatot jelölünk ki (1.: Aa; 2.: Ab; 3–4.: Ac).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Dessewffy Józsefnek, 1818. június 15.

2. Levél Horváth Ádámhoz, 1818. július 2. A levélben nincs utalás a vers küldésére, az csak oda van jegyezve a levél üresen maradt lapjára, minden rend és cím nélkül.

3. Az *Aurora* 1831. évi kötetét 1830 őszén készítették, decemberben jelent meg, Kazinczynak Bajza december 30-án küldte meg (5259., 5261. sz.). A kiadás alapjául szolgáló kéziratnak előbb Pesten kellett lennie, mint a Toldyhoz küldött gyűjteményes összeírásnak.

4. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers 1818. június 15. előtt készült, ekkor közel azonos szöveggel, egyszer címmel (Aa), egyszer cím nélkül (Ab) levelekben tűnik fel. Utóbb megjelent az *Aurora* (1830 őszén összeállított) 1831. évi kötetében, s ugyanekkoriban bekerült a pályavégi gyűjteményes összeírásba is (Ac).

Magyarázatok

Spissich János (1745–1804) Zala vármegyei alispán, országgyűlési követ. Kazinczy neki ajánlotta *Laanassa* fordítását, arcképét kiadta kilencnkötetes fordításgyűjteményében.

Mínosz: Zeusz és Európé fia, Kréta királya, halála után az alvilági lelkek egyik bírója, az epigrammában Spissich e minőségében járul előbe.

Szaládnak: Zala vármegye.

260. SZÖVEGIDENTITÁS**Mi fájj?****1818. június 15. előtt**

1.	Mi fájj?	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 33., 197. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek, 1818. június 15.</i>)	1818	A	456.
2.	Mi fájj.	MTAK K 622., 18b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák I.</i>)	1822 körül	A	–
3.	Mi fájj?	<i>Aurora</i> 1830., 208.	Évkönyvrészlet.		1829/1830	A	798.
4.	Mi fájj?	MTAK K 642., 69a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények.</i>)	1830–1831	A	1156.

Megjelenések

1. KazLev. XVI. 78–80., a vers: 79. (3611. sz.).

4. Gergye., 1998., 102.

A Bajza–Toldy- és az Abafi-kiadásban a 3–4. forrás szövege szerepel a cím kérdőjel nélküli alakjával, ami a 2. forrásban fordul elő (Bajza–Toldy, 1836., 99.; Abafi, 1879., I. 70.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy Dessewffynek írott 1818. június 15-i levelében beszámolt fia születéséről, majd így folytatta: „E’ napokban más gyermekeim is születtek. Bemutatom azokat is.” Az epigramma megírása így a levél keltezése előttre tehető.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 4 forrás 4 szövegállapotot őrzött meg, közöttük két eltérés van, a cím azonos.

	1. forrás	2. forrás	3. forrás	4. forrás
1.	csapja-le	sujtja-le		
2.	de soká		s lassún	

Az eltérések jelentéktelenek, ezek alapján nem látjuk indokoltnak szövegváltozatok elkülönítését.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Dessewffy Józsefnek, 1818. június 15.

2. *Görögös epigrammák I.*, 1822 körül.

3. Az *Aurora* 1830. évi kötetének megjelenéséről 1829 őszén több levelében is érdeklődik Kazinczy, majd 1829. december 30-án megjelentként említi, s 1830. január 27-én kéri Szalay Lászlót, hogy küldjön neki példányt (5085., 5094. sz.). Kazinczy megjelent verseinek a lapszámba való kerüléséről nincsenek közelebbi információink.

4. *Lyrai és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az epigramma valamikor 1818. június 15. előtt készült, s lényegében változatlan maradt a pálya végéig, mikor is megjelent az *Aurora* 1830. évi kötetében, s bekerült az 1830. októberi gyűjteményes összeírásba.

261. SZÖVEGIDENTITÁS

Ungvár–Németihez

1818. november 16.

1.	Ungvár–Németi Tóth Lászlóhoz.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 121.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Ungvárnémeti Tóth Lászlónak, 1818. november 16.</i>)	1818	Aa	465.
2.	Ungvár–Németihez.	Hébe, 1822., 111.	Évkönyv- részlet.		1820/ 1822	Ab	816.
3.	Ungvár Németihez.	MTAK K 622., 82b [két sor].	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Korrekciók az Arcsképek ciklus darabjaihoz I.</i>)	1826	Ab	–
4.	Ungvár–Németihez.	MTAK K 642., 125b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Kazinczy Ferencz’ Versei.</i>)	1827	Ac	–

5.	–	MTAK K 622., 68a.	Autográf tiszttázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák I.</i>)	1828– 1830	Ac	–
6.	Ungvár-Németihez.	MTAK K 642., 91a.	Autográf tiszttázat.	Csoportos. (<i>Arczképek.</i>)	1830– 1831	Ad	1178.
7.	Ungvár-Németihez.	MTAK K 642., 96a.	Autográf tiszttázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák II.</i>)	1831	Ae	1209.

Megjelenések

1. KazLev. XVI. 236. (3669. sz.).

2. Abafi, 1879., I. 115., az 1. forrás címével.

7. Gergye, 1998., 125.

A Bajza–Toldy-kiadás (1836., 143.) a 3. és a 4–5. forrásokból kompilált szöveget közöl.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A keletkezésre vonatkozó egyetlen adat az Ungvárnémetihez szóló levélben található (1.), itt a vers alatt az 1818. november 16-i dátum olvasható. Az azonban nem dönthető el az alapján, hogy ezt egyúttal a levél dátumának is tekinthetjük-e (mert másik keletkezés nincsen a kéziratban), vagy esetleg csak a levél dátuma, s akkor a vers megírása akár korábban is történhetett. Nem lévén más támpontunk, ezt fogadjuk el, mint Kazinczy által kijelölt dátumot.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 7 forrás 6 teljes és egy töredékes szövegállapotot őrzött meg, a 3. forrásban csak a második két sor található meg (e forrásban a korábbiakhoz képest megváltoztatott részek szerepelnek az egyes versekből, ezért az első kettőt a többivel azonosnak vehetjük). Az első két sorban az egyetlen eltérést a többitől a 6. forrás tartalmazza, itt 'hágysz' áll a 'szállsz' helyén, s a 3. sorban is ennek megfelelő egyedi változtatás történt, 'Hágdoss, lelkesedett' szerepel a 'Szállj, meglelkesedett' helyett. A 3. sor másik egyedi eltérését az 1. forrás mutatja, ahol is 'kapdoss-ki magaddal' van a 'kapkodj-ki magunkból' helyén. E forrásban a cím is teljesebb a többihez képest. A 4. sor eleje folyamatosan alakult:

1–3. forrás: Ezt az örök rekegést hallani

4–5. forrás: Im ez örök rekegést hallani

6. forrás: Ah, ez örök dongást hallani

7. forrás: Azt az örök rekegést régen

A 3. forrás, amelyben csak a korábbiakhoz képest változtatott rész szerepel, alapvetően az 1–2. forrással azonos, de az első szóban egyedi eltérést mutat ('Szóllj' a többi forrás 'Szállj' alakja helyett); ez a megoldás jelenik meg Toldy 1828-as és 1836-os kiadásaiban is. A 6. és a 7. forrás egyaránt az 1830. októberi gyűjteményes összeírásban található, a két lejegyzés közül az *Arczképek* ciklusba tervezett darabot (6.) utóbb áthúzza Kazinczy, s a mellé írott utalás (*a' Tövis. és Vir. közzé*) jelzi az áthúzás okát. A jelzett helyen meg is található az epigramma (7.), ez az átrendezés meghatározza a két egy időben készült lejegyzés sorrendjét.

A feltárt eltéréseket nem ítéljük olyan jelentősnek, hogy szövegváltozatokat különítsünk el. Az alváltozatokat az egyedi megoldások és a 4. sor eltérései alapján jelöljük ki, a 3. forrás hiányát nem vesszük figyelembe (1.: Aa; 2–3.: Ab; 4–5.: Ac; 6.: Ad; 7.: Ae).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Ungvárnémeti Tóth Lászlónak, 1818. november 16.

2. A *Hébe* szerkesztője, Igaz Sámuel 1820. október 24-én írott és 27-én elküldött levelében kért kéziratokat Kazinczytól almanachja számára (3909. sz.), s november 24-én már vissza is igazolta, hogy 19-én kézhez kapta Kazinczy levelét a küldött versekkel (3920. sz.), így Kazinczy fenn nem maradt levélküldeménye november első felére tehető (Kazinczy másutt maga is novembert említ, 3940. sz.). A *Hébe* 1822. évi kötete 1821 májusa előtt jelent meg, Kazinczy május 7-én már ennek olvasásáról számol be (6111. sz.).

3. *Korrektciók az Arczképek ciklus darabjaihoz I.* A forrás Kazinczy korrekcióit tartalmazza a *Handbuch* első, Stettner György általi tervezete kapcsán, 1826 októberében (l. a *Sylvester* jegyzetét, 143. szövegidentitás).

4. *Kazinczy Ferencz' Versei*, 1827.

5. *Grammatikai Epigrammák I.*, 1828–1830.

6. *Arczképek*, 1830–1831.

7. *Grammatikai Epigrammák II.*, 1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers Kazinczy által kijelölt keletkezési ideje: 1818. november 16. Először levélben küldte el az epigramma címzettjének (Aa), majd megjelent a *Hébe* 1822. évi kötetében (Ab). A pályavégi összeírásokban ingadozás mutatkozik, mely ciklusba soroltassék be, az *Arczképek*be vagy a grammatikai epigrammák közé, a szöveg közben apró módosulásokon ment keresztül (Ab–Ae).

Magyarázatok

Ungvár-Németi Tóth László (1788–1820) költő, Kazinczy lelkes követője.

262. SZÖVEGIDENTITÁS Orpheus és Eurydice 1812. december 30. – 1818. november 21.

1/1.	Qualis populeae etc. Georg. IV. 511. Első dolgozás. Széphalom, 1812. Xbr. 30d.	MTAK K 642., 235b [öt sor].	Autográf tisztázat.	Rájegyzés.	1812/1821 körül	–	–
1/2.	2dik dolgozás.	[az öt sor eltérései]	Autográf tisztázat.		?1813/1821 körül	–	
1/3.	3dik dolgozás.	[az öt sor eltérései]	Autográf tisztázat.		?1813/1821 körül	–	
2.	–	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 194a–195b, a vers: 195b [öt sor].	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak, 1813. február 10.</i>)	1813	–	299.
3.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 32., 111. darab [öt sor].	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek, 181[6]. február 4.</i>)	1816	–	396.

4.	Orpheus és Eurydice. Virg. Georg. IV. 464–527.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 33., 208+209. darab, a vers a 209. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek, 1818. december 7.</i>)	1818	Aa	468.
5.	Orpheusz és Eurydice. Virg. Georg. IV. 464–527.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 291a–294b, a vers: 293a–294a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak, 1819. február 16.</i>)	1819	Ab	474.
6.	Orpheusz és Eurydice. Georg. IV. 464.	DRKK R 610., 26a–31a, a vers: 30a–31a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Ercsey Dánielnek, 1819. május 9.</i>)	1819	Ab	478.
7.	Orpheusz és Eurydice. Virg. Georg. IV. 464.	MTAK K 642., 231a–235a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Fordításcsomó I.</i>)	1821 körül	Ab	–
8.	Orpheusz és Eurydice. Georg. IV. 464.	Hébe, 1823., 171–173.	Folyóirat-közlés.		1822/1823	B	831.
9/1.	Orpheus és Eurydice. Virgíl Georg. IV. 464.	MTAK K 642., 219a–220b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Kazinczy Ferencz' Versei.</i>)	1827	Ac	–
9/2.			Utólagos javítások.		?1828–1829	Ad	
10.	–	Muzáron, 1829., 24. rész, 199–201.	Folyóirat-közlés.		1829	Ad	858.

Megjelenések

2. KazLev. X. 262–264., a vers: 264. (2390. sz.).
3. KazLev. XII. 368–373., a vers: 372. (2849. sz.), az 1815-ös évhez besorolva.
4. KazLev. XVI. 245–251., a vers: 247–251. (3675. sz.).
5. KazLev. XVI. 298–300., a vers csak kezdősorával (3702. sz.).
6. KazLev. XVI. 379–385., a vers csak kezdősorával (3739. sz.). Váczy János a Bajza–Toldy, 1845. alapján közölte, ennek vonatkozó oldalai (392–406.) megtalálhatók kivágatként az akadémiai Kazinczy-hagyatékban (MTAK M. Irod. Lev. 4r. 35.).
10. Abafi, 1879., II. 109–112., a többi forrásával megegyező címmel.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy két keletkezési dátumot is megad, az 1. forráson 1812. december 30., a 7. forráson 1818. november 21. szerepel. Az első dátum az ötsoros próbafordításra, a második a teljes szövegre vonatkozik, a levelekből kinyerhető adatok nem mondanak ellent ezeknek, igaz, kimondottan meg sem erősítik éppen e napokat, mert csak időszakot jelölnek ki. A két dátumot Kazinczy által kijelölt kelezési időpontként fogadjuk el, a szövegidentitást a teljes változat időrendi helyére soroljuk be, s jelezzük a korábbi kezdemény idejét is.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 10 forrás 13 szövegállapotot őrzött meg, az első három csak a vers öt sorát tartalmazza öt szövegállapotban, a többi hétben megvan a teljes szöveg nyolc szövegállapotban.

Az első három forrásban a 47–51. sorok találhatók meg, pontosabban az 1. forrás a második és a harmadik kidolgozást nem teljes szöveggel archiválta, hanem csak az elsőhöz viszonyított eltéré-

seket. Az első forrást teljes szöveggel tartalmazza az alábbi táblázat, félkövérrrel beillesztettük ebbe az összevetést segítő forrásjelzéseket és kiemeléseket, az első szövegállapothoz (1/1.) viszonyítva követhető végig a szövegalkulás magán az első forráson, s ezt követtük a másik kettő esetében is:

1. forrás Qualis populea etc. Georg. IV. 511. Első dolgozás. Széphalom 1812. Xbr. 30d. [1/1.] 1 Mint mikor a' liget' árnya között a' fülmile gyászol 2 <i>Fészke miatt</i>, mellyből még pelyhes kisdedit a' vad 3 Földmíves kisedé, végig <i>virrasztja</i> magányos 4 Éjjeleit <i>gallyán</i>, epedezve kesergi gyötrelmét 5 'S a' messzére terült tájek nyögdelget utána. 2dik dolgozás. [1/2.] 2 Fészkéért. [3.] Szebb, a' három é miatt, melly festi a' fülmile hangját, és jajgat, mint ő. 3 Földmívelő [3.] – ◯ ◯ – a' földmíves [1.] – – ◯ helyett. 4 ... panasztát epedezve kesergi [egyedi] 5 Szüntelenül, 's hegy völgy messzűnzen nyögnek utána. [egyedi] 3dik dolgozás [1/3.] 1 Mint mikor a' <i>topoly'</i> árnya között. <i>topoly'</i> jobb mint liget [1/1.] 3 ... végig <i>csattogja</i> ... 4 ... epedezve újítja siralmát 5 Szüntelenül, 's a' tájt messzére eltölti keservvel.
2. forrás Mint mikor a' liget' [1.] árnya között a' fülmile gyászol Fészkéért, [2./=3.] mellyből még pelyhes kisdedit a' vad Földmíves [1.] kisedé, végig csattogja [3.] magányos Éjjeleit <i>gallyán</i>, epedezve újítja siralmát [3.] Szüntelenül, 's a' tájt messzére eltölti keserve. [3.]
3. forrás = 4–10. források Mint mikor a' <i>topoly'</i> [3.] árnya között a' fülmile <i>gyászol</i> <i>Fészkéért</i>, [3.] mellyből még pelyhes kisdedit a' vad Földmívelő [3.] kisedé, <i>végig-csattogja</i> [3.] magányos Éjjeleit <i>gallyán</i>, <i>epedezve újítja siralmát</i> [3.] <i>Szüntelenül, 's a' tájt messzére eltölti keservvel.</i> [3.]

Az első (1/1.) és az utolsó (1/3.=3.) szövegállapot jól elkülönül, a kettő közötti átmenet azonban nem rajzolódik ki pontosan. Ha csak az első forrás második szövegállapotát nézzük (1/2.), akkor a két egyedi, a későbbiekben már nem szereplő javítást leszámítva a harmadik szövegállapot (1/3.) alakja jelenik meg, tehát úgy tűnik, első lépésben e két korrekció történt meg, majd egy újabb fázisban a többi. Ebbe az 1. forrás által megrajzolt alakulási rendbe azonban nem illik bele a 2. forrás, ugyanis egyszerre tartalmaz az első (1/1.) és az utolsó (1/3.) szövegállapottal egyező alakokat, s ezek közül a 3. sor *földmíves* alakja alapján a '2dik dolgozás' (1/2.) elé kell besoroljuk, a 3. sor *csattogja* alakja és a 4–5. sorok alapján viszont ez után kell következzen. A jelenség okára nézve csak feltevést tudunk megfogalmazni: minthogy az 1. forrás utólag archiválta az alakulási folyamatot, ezt (ennek a második kidolgozást leíró részét) véljük pontatlannak, mivel a másik két lejegyzés

elküldött levélben található, így egyidejű, vagyis az 1. forráshoz képest korábbi és nem rekonstruáló jellegű.

A 4–10. források megőrizték a teljes szöveget, kivéve a *Hébe* közlését, amelyből a 15–17. és 41–46. sorok hiányoznak. Itt leginkább másolási vagy sajtóhibára, esetleg szerkesztői beavatkozásra gyanakodhatunk, de pontos információnk nincs erre nézve, s az is zavaró, hogy Kazinczy egy kéziratos bejegyzésben a *Hébe* ’jobb’ szövegére hivatkozik (l. erről alább). Akármilyen okozta is a kilenc sor kimaradását, e szövegállapotot önálló változatnak kell tekintenünk (B). A teljes forrásokban a vers terjedelméhez mérten kisszámú és jelentőségű szövegtérítés figyelhető meg (a 9. forrás esetében csak akkor adjuk meg a fázisokat, ha az adott helyen van javítás, tehát a 9. alapesetben az eredeti lejegyzést jelöli).

sor	szöveghely	forrás
3.	’s a’ mikor és mikor	a többi 9.
7.	keserv panasz	4. a többi
	segéd segély	4–7. 8–10.
9.	árnyaik árnyai	4–9/1. 9/2–10.
13.	Testjeik Testjei	4–7. 8–10.
21.	dalára szelében	4. a többi
24.	úgy ezt így	4. 5–8. 9–10.
	néki nékik	4. a többi
33.	zárja-be örökre zárja ’s örökre	4–9/1. 9/2–10.
37.	árnyat szerettjét	4. a többi
40.	megintlen keresztül	4–8. 9–10.
61.	leglármasabb leglármaszóbb	4–5., 9–10. 6–8.
	Eurydicéjét Eurydicét és	4–9/1. 9/2–10.
63.	Eurydicét és Eurydicét Eurydicét messzére közelre	4–8. 9–10.

Megállapítható, hogy

– a 4. forrás négy esetben egyedileg tér el a többitől, s ezek közül három szócsere, ami e vers esetében a jelentősebb eltérések közül való;

– az 5–7. források egyetlen apró kivételtől (61. sor ’lármasabb – lármaszóbb’) eltekintve mindig megegyeznek, s lényegében ezekkel egyező a 8. forrás is a 7. sorbeli ’segéd – segély’ különbséget leszámítva, ez a forrás azonban a kilencsornyi hiány miatt mégis önálló változatként veendő számba;

– a 10. forrás a 3. sor ugyancsak apró eltérését (’s a’ – és) leszámítva mindig azonos a 9. forrás valamelyik lejegyzési fázisával: alapesetben, vagyis ha nincs javítás, akkor az eredeti, azaz egyetlen

lejegyzéssel (a táblázatban: 9.); javítás esetén azonban a javított szöveggel (9/2.), leszámítva az írástechnikai javításokat (az aposztrófok elhagyását az *s* előtt és a kötőjel törlését az ígékötőnél). Ha a 10. forrás a 9/2-vel egyezik meg, akkor az eredeti lejegyzés (9/1.) az 5–8. forrásokkal, vagyis a 9. forrás eredeti lejegyzése köztes állapotot foglal el az 5–7. és a 10. források között.

Ezen egyezések alapján alváltozatokat különítünk el (4.: Aa; 5–7.: Ab; 8.: B; 9/1.: Ac; 9/2.–10.: Ad.).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A rájegyzés, amely az 1812 végén készült ötsoros próbafordítás talán 1813 körülre tehető alakulási fázisait archiválta, feltételesen 1821-re tehető (részletesen l. a 7. forrás keletkezéséről mondottakat).

2. Levél Kis Jánosnak, 1813. február 10.

3. Levél Dessewffy Józsefnek, 181[6]. február 4. A levél keletkezéséről l. a *Georgicon* kezdősorainak fordításánál mondottakat (*Vig gabonát csinál...*, 231. szövegidentitás).

4. Levél Dessewffy Józsefnek, 1818. december 7. A latin eredetivel együtt közli a verset.

5. Levél Kis Jánosnak, 1819. február 16.

6. Levél Ercsey Dánielnek, 1819. május 9.

7. A kézirat sajátossága, hogy a verset nemcsak a latin eredetivel együtt közli (mint a 4. forrás), de tartalmazza Heyne Vergilius-kiadásának jegyzeteit is (l. erről a Forrásnál mondottakat), ez a mozzanat segít a kézirat keletkezésében. Dessewffy Józsefnek 1820. január 25-én írja Kazinczy: „Ha könyveid megérkeztek, méltóztassál a’ Görög Anthológiával együtt a’ Heyne Virgiljének legelső Kötetét, és azt, a’ melyben a’ Georgicák utolsó éneke áll, velem közleni. Nagy szükségem van mind a’ kettőre. S legalább Virgilt egy hét alatt visszaküldhetem.” (KazLev. XVII. 34., 3819. sz.) A Heyne-kiadásból éppen azt a kötetet kéri tehát, amelyben a jelen fordítás eredetije található, így elég nagy valószínűséggel gondolható, hogy a könyv iránti érdeklődése ezzel a fordítással függ össze. A kérést az elkövetkező bő fél évben többször megismétli, legutoljára október 3-án (3841., 3842., 3900. sz.), október 23-án viszont már a kölcsönzés hosszabbításáért ír Dessewffy titkárának: „Úgy hittem hogy Virgilt kevés napok múlva vissza küldhetem: de feleségem lebetegedése, ki nekem Octóber 20dikán hetedik élő gyermekemet szülte-meg, ’s a’ szürethez készülés meg nem engedék, hogy vele dolgomat végezzem. Engedje az Úr Secretárius Úr, hogy valamivel tovább tarthassam-meg mint ígértém.” (KazLev. XVII. 264., 3908. sz.) Tehát a kötethez valamikor október első felében jutott hozzá, de az azzal tervezett munkához még nem tudott ekkor hozzákezdeni, s valószínűleg még 1821. február elején sem (vagy legalábbis nem ért a végére), mert ekkor ismét megújítja kérését (3952., 3953. sz.), sőt még június elején is nála volt a Heyne-kiadás (3981. sz.). Hogy mikor adta vissza, nem tudjuk, más adataink pedig a kézirat keletkezésére nézve nincsenek. Azt elég biztosan állíthatjuk, hogy 1820 októberére előtt nem készülhetett, mert nem volt meg nála a kérdéses kiadás, a záró időpont már bizonytalan, de azt feltételezhetjük, hogy a könyvet előbb-utóbb csak visszajuttatta Dessewffyhez. Konkrétumok hiányában a rendelkezésre álló levéladatokhoz kapcsolódván legvalószínűbben, de feltételesen 1821-re tesszük a kézirat keletkezését, a legfontosabb datálás az ’1821 körül’ lehet, ami jelzi, hogy az időszak átnyúlhat az előző év végére és a következő év elejére is.

Ugyanezt mondhatjuk az utolsó, üresen maradt oldalra történt rájegyzésről is (1. forrás), amely a korábban, még 1812 végén készült ötsoros próbafordítás keletkezési fázisait archiválta (l. a szövegállapotok összevetését). E rájegyzés írásképe azonos az előtte álló teljes fordítás kéziratáéval, s az egyes stációk lejegyzése is egy időben történt, így keletkezési idejét azonosnak tetelezzük a kézirat egészének keletkezési idejével.

A kézirat 1821-es keletkezésének feltevésével implicite azt is feltételezzük, hogy erre a fordítás kiadásra való előkészítéséhez volt szüksége Kazinczynak, mert az időben közel eső publikáció a *Hébé*-ben 1822 októberében jelent meg, amihez legkésőbb nyár végéig le kellett adnia a kéziratot. A szövegállapotuk, leszámítva a *Hébé*-ből kimaradt kilenc sort, lényegében azonos, de ez a megállapítás csak az eredeti lejegyzésre vonatkozik. Van ugyanis néhány olyan (leírási hibán túli) javítás is, amely későbbi változat megoldását eredményezi, a leglényegesebb ilyen korrekció az utolsó sorban található (az összevető táblázatban a 63. sornál az első alakról a másodikra történt a javítás). E szöveghelyre vonatkozik a Döbrenteknek írott 1822. december 23-i levél utalása: „Ennek némelly

vétkes sorát (Máglyájokra rakott, hamuvá égett, szintelen ifjak – és a' vége felé, hol Eurydice olly sokat forog szóban) nagyon óhajtom megigazíthatni, de még eddig hasztalanul igyekeztem azon” (KazLev. XVIII. 222., 4143. sz.). Ha ez így van, akkor vagy a jelen kézirat nem lehet 1823 előtti, vagy a kézirat utolsó sorának javítása történt meg a lejegyzésnél később, 1822 vége után. Úgy véljük, a későbbi források megoldásait eredményező javítások mind utólagosak (az említett 63. soron kívül a 3. és a 13. sorban lévő is, l. a táblázatban), de mivel betűkorrekciókról van szó, az írásképet eltérése nem oly szembetűnő, mint az utolsó sornál. A javításra emlékeztető írással két megjegyzés is található a szöveg elején és a végén. Az utolsó sorhoz ezt jegyezte Kazinczy: „meg van igazítva Hébében”, majd áthúzta; a címhez pedig ezt: „Jobban jelent-meg Hébében. és ezen Kötet Kéziratomban.”

A *Hébére* vonatkozó utalást nem tudjuk értelmezni, mert (mint említettük) az eredeti lejegyzés a kihagyásokat leszámítva azonos a *Hébe* szövegével, e javítások viszont a *Hébe* utáni forrásokban lévő alakot eredményezik, amelyeknél elvileg nem tekinthette jobbnak a korábbi. Az 'ezen kötet kézirat'-ra való utalás jobban érthető. A kézirat csomót, melynek e vers is része, Kazinczy a fordítások pálya végén összeállított csomójába sorolta be, ahol jelenleg is található, ugyanitt megvan a versnek az a forrása is (9.), amelyet az 1827-es gyűjteményes kiadás részeként készíthetett, s amelyet utóbb átsorolt a *Poetai Berek* csomójába. Erre a kéziraatra utal itt, mert ebben már valóban a javított alakok vannak, egyezően a jelen forrás említett korrekcióival. Ebből az is következik, hogy a jelen rájegyzés már a csomó összeállítása, azaz 1830 októbere után került a kéziraatra, s ha a javítás írásképet ezzel egyezőnek véljük, akkor a javítások is ekkorinak tarthatók, vagyis utólagosak. Hogy miért csak egy-két utólagos javítás van itt, mikor a korábbi szövegállapothoz képest egyébként sokkal több korrekció történt, arra nézve szintén az említett jegyzésekből következtethetünk: Kazinczy letett e régi szövegének végigjavításáról, mert rendelkezett az újabb szöveget tartalmazó (legalább egy) kézirattal (9. forrás), s elegendőnek vélhette az arra való utalást, ami a jelen kéziratot egyúttal archivált dokumentummá nyilvánította. A 'legalább egy' megszorítás arra vonatkozik, hogy Kazinczy a *Hébet* is a jobb szövegű források közé sorolta itt, de ebben az esetben leginkább emlékeztetének megtévedésére gyanakodhatunk. Mivel az utólagos javítások egy archivált dokumentumban vannak és csak szórványosak (lényegében egy érdemi korrekcióról van szó), ezért nem tekintjük ezeket önálló lejegyzési fázisnak a forrásban és az alakulástörténetben.

8. Az 1823. évre szóló *Hébe* évkönyv 1822. október második felében jelent meg (l. Kazinczy ekkori levelezését és Váczy János jegyzetét, KazLev. XVIII. 173., 176–178. és 513.; 4117., 4119. sz.).

9. A kézirat eredeti lejegyzése az írásképet és a formai jellemzők alapján (pl. ceruzás keret) az 1827-es gyűjteményes összeírás része lehetett, noha jelenleg több más fordításhoz hasonlóan nem abban a csomóban található. Ez az átsorolás a *Poetai Berek* darabjai közé 1830 októberében történnéte, erre utalhat a 7. forrás idézett jegyzése. A kézirat utólagos javításai 1828 novemberében utániak: a szövegösszevetést tartalmazó táblázatban feltüntetett eltéréseken túlmenően ugyanis a teljes szöveg korrigálva van helyesírási (az aposztrófokat elhagyta az s előtt és a kötőjelet törölte az igekötőnél), ez pedig nem történhetett korábban 1828 novemberénél, amikor is Kazinczy feljegyzést készített e javítások elvégzésének szükségességéről. Ha nemcsak valamikor ezt követően, hanem ekkoriban történtek az utólagos javítások, akkor az időben nagyjából egybeesik az *Élet és Literaturában* közölt szöveg elkészítésével, akár ezen is alapulhat a Szemerének átadott szöveg (csak egyetlen apró betűeltérés van közöttük). Mindazonáltal e kézirat forrásnak a nyomtatott forrás (10.) elé való sorolása elsősorban logikai következtetés, sem a szövegállapotok, sem a keletkezésre vonatkozó szilárd filológiai adatok nem nyújtanak kétségen kívüli bizonyítékot.

10. Az *Élet és Literatura*, új nevén *Múzárion* IV., 1829. évi kötete 1829 márciusának közepén jelent meg, a tervek szerint a József-napi vásárra, Kazinczy március 17-én számol be erről Kis Jánosnak (4980. sz.), s előtte, utána nagyon sok levélben szó esik a lap készítéséről (l. erről még a *Gibárt és Irma* jegyzetét, 332. szövegidentitás). Hogy mikor került Szemeréhez Kazinczy kézírata, azt nem tudjuk megállapítani (Kazinczy ebben az időben Pesten tartózkodott, így személyesen is átadhatta azt).

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Kazinczy próbaképpen fordította le 1812 decemberének legvégén a *Georgicon* egy ötsoros részletét, s ennek többszörösen javított változatát 1813-ban és 1816-ban is idézte leveleiben, mikor

a mű másoktól származó fordításai szóba kerültek. Az Orpheusz-történet fordítása teljes szöveggel Kazinczy jegyzése szerint 1818. november 21-én készült el, s a következő fél évben három levélben is megosztotta barátaival (Aa, Ab), majd készített egy kimásolt latin jegyzetekkel ellátott kéziratot (Ab). Ennek magyar szövegével megegyezett a *Hébe* 1823. évi kötetében megjelent változat, de nem ismert okokból kilenc sor kimaradt belőle (B). Az 1827-es gyűjteményes összeírásban egy javított változat szerepelt (Ac), amely köztes állapotot foglal el: ennek némi korrekciójával alakult ki az *Élet és Literaturában* közölt végső szöveg (Ad).

Forrás

Kazinczy pontos forrásjelzést ad: Vergilius *Georgiconja* IV. könyvéből a 464–527. sorok fordítását készítette el (az ötsoros próba fordítás az 510–514. sorokat tartalmazza). Kazinczy hagyatékában autográf másolatban fennmaradt e rész Voss-féle német fordítása (MTAK K 633/V., 60a–61a). Johann Heinrich Voss 1789-es hamburgi *Georgicon*-kiadása kétnyelvű volt, ebben a 302–311. oldalakon található a jelen részlet, talán ebből dolgozott Kazinczy (a kiadást mindenestre már régebről ismerte, l. 2755. sz.), de kétnyelvű közlést tartalmazott a Stolberg fivérek verseinek 1783-as karlsruhei kiadása is (234–243.). Mint a 7. levél jegyzeteiben említettük, az 1821 körül készült kéziratban Christian Gottlob Heyne 1793-as londoni *Georgicon*-kiadásának jegyzeteit vette át Kazinczy, sokszor szó szerint (I. kötet, II. rész, 545–554.), így tehát ezt a kiadást is használta a fordítás elkészülte után. A latin szöveg megtalálható a kötetünkben közölt 4. forrásban, a Dessewffyhez írott 1818-as levélben.

Magyarázatok

Kazinczy több levélben is hivatkozik Rájnis József fordítására (*Magyar Virgilius. Második darab. Máró Virgilius Publiusnak Georgikonja*, Pest, 1814.), az ötsoros mutatóvány keletkezése kimondottan az ezzel való vetekedésként értelmezhető.

Plútó: az alvilág istene.

Ténaruszi akna: lejárát az alvilágba.

Erebusz: az alvilág.

Máglya: hasonlóan magyarázza e szót a Pindaros-fordítás jegyzete is (a 784. oldalon).

balkány: „Szathmár Vgyei szó. sásat nevelő vizes hely” (Kazinczy jegyzete).

Cocyt: alvilági folyó.

Tartari lyányok: a gorgók, kígyóhajú alvilági szörnyek.

Cerberusz: háromfejű kutyaszörny az alvilágban.

Ixion: Jupiter büntetésből örökké forgó kerékre kötötte, s a Tartaroszba, az alvilág legsötétebb helyére vetette.

Proserpina: Pluto felesége.

Orcusz: a görög Hádész.

Avernusz: mocsaras tó, általában az alvilág.

Párkák: a sors istennői.

Csolnakos: Kharón, az alvilág révésze.

Styx: alvilági folyó.

Strymon: folyó Trákia és Macedonia között.

Hymen: a házasság istene.

Vénusz: a szerelem istennője.

Tanaisz: a mai Don folyó.

Cíconi nők: a bacchánsnők.

Hebrusz: a Hebrosz folyó.

263. SZÖVEGIDENTITÁS
A' Mesterező/A' Lovag/Kegyedi Uram
1818. december 7. előtt

1.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 33., 208+209. darab, a vers a 208. darabban.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Dessewffy Józsefnek, 1818. december 7.)	1818	Aa	466.
2.	–	OSZK Quart. Hung. 2606., 2a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Forgácsok I.)	?1825	Aa	–
3.	–	MTAK K 622., 74a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Forgácsok II.)	?1826	Aa	–
4.	A' Mesterező.	MTAK K 642., 128b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Kazinczy Ferencz' Versei.)	1827	B	–
5.	A' Lovag.	Aurora, 1830., 269.	Évkönyv- részlet.		1829/ 1830	C	800.
6.	–	MTAK K 622., 64b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Grammatikai Epigrammák I.)	1828– 1830	Ab	–
7.	Kegyedi Uram.	MTAK K 642., 95b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Grammatikai Epigrammák II.)	1831	D	1203.

Megjelenések

1. KazLev. XVI. 245–251., a vers: 246. (3675. sz.).

7. Gergye, 1998., 124.

Abafi Lajos *Al lovag* címmel közli, a Bajza–Toldy-kiadás után (Bajza–Toldy 1836., 142.; Abafi, 1879., I. 114.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A vers keletkezési idejét egyéb adatok hiányában csak első levélbeli előfordulásához viszonyítva tudjuk meghatározni: 1818. december 7. előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 7 forrás 7 szövegállapotot őrzött meg, közöttük különbség van a címben és a szövegben is. Az 1. sorban az 1. forrás egyedi változatot tartalmaz ('orrát' áll itt a többi 'arczát' alakja helyett). A 2. sorban az 1–5. források 'lovag ő is volt' megoldását a 6–7. forrásokban a 'lovagolni tudott' váltotta, ez a javítás a 6. forrásban meg is található. A címek és a szövegtérések alapján különbözőképpen csoportosíthatóak a források, szükséges tehát rangsorolni e szempontokat. A címek nagyon különbözőek, a szövegtérés pedig ehhez képest kisebb jelentőségű (a 2. sorban az értelem ugyanaz marad a szerkezet megváltoztatása ellenére is), ezért szövegváltozatot a cím alapján jelölünk ki, alváltozatot a cím nélküliek között a 2. sor eltérését figyelembe véve (1–3.: Aa; 4.: B; 5.: C; 6.: Ab; 7.: D).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Dessewffy Józsefnek, 1818. december 7.

2. *Forgácsok I.*, ?1825.

3. *Forgácsok II.*, ?1826.

4. Kazinczy Ferencz' Versei, 1827.

5. Az *Aurora* 1830. évi kötetének megjelenéséről 1829 őszén több levelében is érdeklődik Kazinczy, majd 1829. december 30-án megjelentként említi, s 1830. január 27-én kéri Szalay Lászlót, hogy küldjön neki példányt (5085., 5094. sz.). Kazinczy megjelent verseinek a lapszámba való kerüléséről nincsenek közelebbi információink.

6. *Grammatikai Epigrammák I.*, 1828–1830.

7. *Grammatikai Epigrammák II.*, 1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az epigramma 1818. december 7. előtt készült, először, mint Dessewffynek írja, nem tervezte megjelentetni (Aa). A *Tövisék és virágok* új kiadásainak tervezésekor azonban beépítette a ciklusba, 1825–1826-ban cím nélkül, egyszónyi módosítással (Aa). Az 1827-es gyűjteményes összeírásba változatlan szöveggel, de immár címmel került bele (B), s az *Aurora* 1830. évi kötetében is változatlan szöveggel, de új címmel jelent meg (C). A *Grammatikai epigrammák* két pályavégi ciklusába módosított szöveggel építette be, először cím nélkül (Ab), majd egy ismételt új címmel (D).

264. SZÖVEGIDENTITÁS

Boileau után

1818. december 7. előtt

1.	Boileau után.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 33., 208+209. darab, a vers a 208. darabban.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Dessewffy Józsefnek, 1818. december 7.)	1818	Aa	467.
2.	Boileau után.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 291a–294b, a vers: 294a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Kis Jánosnak, 1819. február 16.)	1819	Aa	475.
3.	Boileau után.	Hébe, 1822., 111.	Évkönyvrészlet.		1820/ 1822	Ab	817.
4.	Boileau után.	MTAK K 622., 17a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Görögös epigrammák I.)	1822 körül	Aa	–
5.	–	OSZK Quart. Hung. 2606., 3b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Forgácsok I.)	?1825	Ab	–
6.	–	MTAK K 622., 76a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Forgácsok II.)	?1826	Aa	–
7.	Boileau után.	MTAK K 642., 129a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Kazinczy Ferencz' Versei.)	1827	Aa	–
8.	–	MTAK K 622., 66b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Grammatikai Epigrammák I.)	1828– 1830	Aa	–
9.	Boileau után.	MTAK K 642., 96a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Grammatikai Epigrammák II.)	1831	Ac	1207.

Megjelenések

1. KazLev. XVI. 245–251., a vers: 246. (3675. sz.).

2. KazLev. XVI. 298–300., a vers: 300. (3702. sz.).

7. Gergye, 1998., 125.

9. Bajza–Toldy, 1836., 144.; Abafi, 1879., I. 116.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A vers keletkezési idejét egyéb adatok hiányában csak első levélbeli előfordulásához viszonyítva tudjuk meghatározni: 1818. december 7. előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 9 forrás 9 szövegállapotot őrzött meg, ezek között egy helyen van különbség, ezeket alválozatoként értékeljük:

1–2., 4., 6–8.: *Arpádod és* 3., 5.: *Arpád most, és* 9.: *Arpádod most, s*

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Dessewffy Józsefnek, 1818. december 7.

2. Levél Kis Jánosnak, 1819. február 16.

3. A *Hébe* szerkesztője, Igaz Sámuel 1820. október 24-én írott és 27-én elküldött levelében kért kéziratokat Kazinczytól almanachja számára (3909. sz.), s november 24-én már vissza is igazolta, hogy 19-én kézhez kapta Kazinczy levelét a küldött versekkel (3920. sz.), így Kazinczy fenn nem maradt levélküldeménye november első felére tehető (Kazinczy másutt maga is novembert említ, 3940. sz.). A *Hébe* 1822. évi kötete 1821 májusa előtt jelent meg, Kazinczy május 7-én már ennek olvasásáról számol be (6111. sz.).

4. *Görögös epigrammák I.*, 1822 körül.

5. *Forgácsok I.*, ?1825.

6. *Forgácsok II.*, ?1826.

7. Kazinczy Ferencz' *Versei*, 1827.

8. *Grammatikai Epigrammák I.*, 1828–1830.

9. *Grammatikai Epigrammák II.*, 1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az epigramma 1818. december 7. előtt készült, ekkor rövid időn belül két levélben is megosztotta barátaival (Aa). A *Hébe* 1822. évi kötetében kis változtatással közölte, s ugyanígy került bele a *Forgácsok* ciklus első változatába 1825 körül (Ab). Az egy évvel későbbi újabb *Forgácsok* ciklusban már a régi szöveggel szerepel, akárcsak a többi ezutáni összeírásban, leszámítva a legutolsó, 1831-es gyűjteményben lévő epigrammaciklust, ahol egy további javítás található (Ac).

Magyarázatok

Nicolas Boileau (1636–1711) mintául vett epigrammáit közli a Dessewffynek írott levél, a szöveg forrását nem ismerjük, az 1829-es *Muzáron*ba szánt válaszcikkében Kazinczy Boileau 'verseinek utolsó kiadását' említi (RGy, Szemere Tár, I–II. pótkötet, 125., 146.). A Kazinczy változatában Csokonaira alkalmazott szöveg összekapcsolódik az *Izéhez* és a *Jövendőls* című versekkel és a Dessewffyyvel ezek kapcsán folytatott vitával (l. erről azok jegyzetét, 167. és a 249. szövegidentitás).

Anacreonticáid: Anakreoni dalok (Bécs, .; valójában 1806-ban jelent meg).

Arpadod/Árpád: Csokonai tervezett honfoglalási eposzára történik utalás.

Ódáid: Ódák (Nagyvárad, 1805.).

265. SZÖVEGIDENTITÁS
Gróf Festetics Györgyhöz
1819. január 2. előtt

1/1.	Gróf Festetics Györgyhöz.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 33., 212. darab, a vers a mellékelt lapon.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek, 1819. január 3.</i>)	1819	A	472.
1/2.			Utólagos javítások.		1819	Ba	
2.	Gróf Festetics Györgyhöz, 1819.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 115., 258. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Rumy Károly Györgynek, 1819. január 2.</i>)	1819	Bb	469.
3.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 27. (a vers csak első sorával).	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Festetics Györgynek, 1819. január 3.</i>)	1819/1819 után	–	470.
4.	Gróf Festetics Györgyhöz.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 290ab és egy számozatlan lap.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak, 1819. január 3.</i>)	1819	Bc	471.
5.	Gróf Festetics Györgyhöz.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 43., 26. darab, 54a–55b, a vers: 54b–55a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Horváth Ádámnak, 1819. január 19.</i>)	1819	Bd	473.
6/1.	Gróf Festetics Györgyhöz.	Magyar Kurir, 1819. február 23., 15. sz., I. 120.	Hírlapi közlés		1819	Be	741.
6/2.		MTAK M. Irod. Lev. 4r. 27. (archiválva).	Utólagos javítások.		1823 után	Bg	
7.	Gróf Festetics Györgyhöz.	Hasznos Mulatságok, 1819., 25. sz., I. 193–194.	Hírlapi közlés.		1819	Be	737.
8.	Gróf Festetics Györgyhöz.	Tudományos Gyűjtemény, 1819., III. kötet, 122.	Folyóírat-közlés		1819	Bf	780.
9.	Gróf Festetics Györgyhöz. 1819. Jan. 3d.	Hébe, 1823., 252–253.	Évkönyvrészlet.		1822/1823	Bg	833.
10.	Gróf Festetics Györgyhöz.	MTAK K 622., 51a–52a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Episztolák VI.</i>)	?1823–1824	Bh	1255.

Megjegyzések

1. KazLev. XVI. 275., a vers csak első sorával (3687. sz.).
2. KazLev. XVI. 267–271., a vers csak első sorával (3684. sz.).

3. KazLev. XVI. 271–272., 3685. sz., a versnek a kézirat végén található első sorára lábjegyzet utal; a csomó első felét képező levél és a hozzá tartozó jegyzet: KazLev. XXIV. 215–216., 6085. sz., a címlap és a csomó felépítése jegyzetben: 622–623.

4. KazLev. XVI. 272–274., a vers: 273–274. (3686. sz.).

5. KazLev. XVI. 279–280., a vers csak első sorával (3691. sz.).

10. Bajza–Toldy, 1836., 222–223.; Abafi, 1879., II. 62–63.; Gergye, 1998., 171–172.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy mindenütt 1819. január 3-i dátummal keltezte a verset, ez a Festeticsnek való elküldés időpontja, de mint a források és szövegállapotaik vizsgálata során látni fogjuk, bizonyosan ez előtt kellett keletkeznie. Buczy Emilnek 1819. március 18-án írott levelében, ahol részletesen elmondja a történeteket, a vers keletkezésére nézve így fogalmaz: „most Xbrben megszálla az a' gondolat, hogy ha verset nem küldök-be, a' mit még mindenike tett a' megtisztelteteknek, mind maga a' Gróf, mind a' Publicum hálátalannak fog találni. Január 3dikán tehát ment versem” (KazLev. XVI. 335., 3719. sz.). Ez a megfogalmazás arra utal, hogy már akár 1818 decemberében hozzáláthatott a vershez, az azonban a Rumynak 1819. január 2-án írott levél alapján bizonyosan kijelenthető, hogy a költemény ezen időpont előtt született.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 10 forrás 11 szövegállapotot őrzött meg, az első forrás kettőt is, a harmadikban a versnek csak az első sora található meg, így ez érdemben nem vehető figyelembe. A hatodik rájegyzései elsősorban kommentárjellegűek, javítás, leszámítva egyet, csak helyesírási jellegű van közöttük, de a kommentárok adatai a szövegállapotokra vonatkoznak és dátumokat tartalmaznak, ezért önálló fázisként vesszük számításba. A 10. forrásban a cím és a versszöveg között kihagyott helyre utólag került a hosszú keletkezéstörténeti kommentár, mivel ez nem érinti a versszöveget, amelyen csak egyidejű javítások vannak, ezért ebben az esetben nem különítettünk el két keletkezési fázist és így szövegállapotot.

Az 1. forrás letisztázott utolsó hat sora (39–44.) mellett többszöri javítás látható, majd az egész áthúzása után a kialakított szöveg a lap alján került ismét letisztázásra (ezen javítás előtti változatból csak az összevethető részeket vettük be a táblázatba, a megelőző részekben az 1. forrás eltérései értelemszerűen az 1/1. szövegállapotot jelentik).

sor	szöveghely	forrás
8.	jó tételekben jó 's szép tettekben	1–6/1., 7–8. 6/2., 9–10.
9.	pillongani pillongásért	a többi 2.
11.	kevély hiu	a többi 10.
16.	mocsárt pőczét	1. a többi
17.	Magad oltod almád' Nemesítéd almád	1–5., 8. 6–7., 9–10.
18.	gulya gulyák	1–5. 6–10.
	lepik-el fedik-el	1–5., 9–10. 6–8.

20.	nyujthass adhas	1., 4–5. 2., 6–10.
31.	nincs, és bár nincsen 's bár nincs, 's soha	1. 2–4. 5–10.
32.	hoz nyújt	1–4., 6–9. 5., 10.
37.	fényes dicső	a többi 4.
39.	Igy Bakacs, így Pázmány Igy Pázmány, így Bakacs	1–4., 6–7., 9. 5., 8., 10.
42.	eresztenek kiáltanak	a többi 10.
44.	Magunknál hogy inkább szeressük ügyünket. Hogy inkább szeressük magunknál ügyünket. Magunknál még inkább szeretni ügyünket.	1/1. 1/2., 4. 2., 5–10.

Az 1. forrás utólagos javítása során érdemben a 39–42. sorok kerültek átírásra, a 43. sor teljesen egyezik a többi forrásával, a 44. sor némileg tér el. E jelentős utólagos korrekció alapján szövegváltozatot különítünk el (A), ezzel összhangban megállapítható, hogy az 1. forrás megelőző részei is különböznek némileg a közvetlenül e forrás utáni szövegállapotoktól (a másodiktól ötször, a negyediktől háromszor különbözik). Ez az eltérési arány az összes többi forrásra is igaz (vagyis egy szövegállapot bármelyik másikkal összevetve legalább két-három eltérést mutat, s a kisszámú eltérés között mindig van legalább egy jelentősebb), leszámítva az egymással mindenben egyező 6/1. és 7. forrást, és az egymással egy apró szóeltérés ('fedik – lepik') kivételével egyező 6/2. és 9. forrást. A fentiek alapján e szövegállapotokat egy változatnak (B), de mindegyiket külön alváltozatnak tekintjük, kivéve az egymással egyezőket (még akkor is, ha a *Magyar Kurir*-ban meglévő lábjegyzet a másik hírlapban már nem szerepelt). Összegezve: 1/1.: A; 1/2.: Ba; 2.: Bb; 4.: Bc; 5.: Bd; 6/1., 7.: Be; 8.: Bf; 6/2., 9.: Bg; 10.: Bh.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Desseffy Józsefnek, 1819. január 3. A vers a levél mellett külön lapon mellékelve. Mivel Rumynak 1819. január 2-án már az új befejezéssel küldte meg Kazinczy a verset, belefoglalva azt a levélbe (2.), ezért a Desseffynek küldött versmelléklet, amelyen az utólagos javítások által ez az új befejezés kialakult, nem lehet egyidejű magával a január 3-án írott levéllel, sőt a Rumynak írott levél előtti kell legyen (legalábbis sorrendileg, mert időben akár ugyanarra a napra is tehető). Ezért tekintjük ezt az első forrásnak, noha a levél (dátuma és szövege alapján) a Festeticsnek ugyancsak január 3-án írott levél (3.) után készült.

2. Levél Romy Károly Györgynek, 1819. január 2.

3. Kazinczy Festeticsnek írott, 1819. január 3-i levele csak a *Pandekták* egy csomójában archiválva maradt fenn, a vers nélkül (ennek idetartozását a szövegen túl a levél végére jegyzett első sor jelzi). A csomó eredeti számozású (385–388., a hozzá tartozó címlap oldalszáma 375.), először a Festeticsnek írott 1818. március 25-i levél található meg itt egy feljegyzés kíséretében, majd a jelen levél, mely után ugyancsak feljegyzés olvasható (387–388.). Az archiválás idejét nem tudjuk meghatározni, a kommentárok a Ruszokkal és Kisfaludyval folytatott viták kontextusát villantják fel a keszthelyi ünnepségekkel kapcsolatban (ugyanebben a kötetben van archiválva a vers a *Magyar Kurir* kivágatában, s ugyancsak onnan az ünnepségről szóló beszámoló, amely a március 9-i 19. számban jelent meg, s a *Hazai és Külföldi Tudósítások* március 3-i 18. számában megjelent tudósítás átvétele, ezt közli Váczy János jegyzetben, KazLev. XVI. 602–603.). A Festeticsnek 1819. január 3-án elküldött levél, amely a verset is tartalmazta, nem maradt fenn, de bizonyosan eljutott a címzetthez, erről Horváth Ádám számolt be Kazinczynak abban a fenn nem maradt levelében, amely-

re az itteni jegyzés is utal, s amelyre Kazinczy február 26-án válaszolt, elégedetten nyugtázva a gróf 'hajlandóságát' (3707. sz.), s Döbrentének is arról számolt be március 7-én, hogy „a gróf a versezetet kegyesen vette” (3711. sz.). Költeményét egyébként fel is olvasták az ünnepségen, amint azt a hírlapi tudósítások jelentik.

4. Levél Kis Jánosnak, 1819. január 3.

5. Levél Horváth Ádámnak, 1819. január 19.

6. A *Magyar Kurir* 1819. február 23-i számában jelent meg, tehát egy héttel a Keszthelyen lezajlott ünnepség után. Kazinczy már Festeticsnek írott január 3-i levelében jelezte publikálási szándékát (tesztelven, nincs-e ellenére ez Festeticsnek). Hogy ő küldte el a *Magyar Kurir* szerkesztőjéhez, azt megírta Döbrentének és Kis Jánosnak is március 7-én és 16-án (3711., 3718. sz.). Utóbb archíválta e hírlapi közlést újságkivágatként a *Pandektákban* (ma az MTAK M. Irod. Lev. 4r. 27. jelzet alatt található), s erre kommentárokat, javításokat jegyzett. Mivel hivatkozik a *Hébe* 1823. évi kötetére, mint a legjobb szövegű kiadásra, mely az előző év októberében jelent meg, így a rájegyzések csak ezt követően kerülhettek a nyomtatott lapra.

7. A *Hasznos Mulatságok* közlése teljes mértékben egyezik a *Magyar Kurirban* megjelent szöveggel, nem tudunk arról, hogy ide is elküldte volna Kazinczy, de erre nem is volt szükség, e lapok gyakran vették át szó szerint egymás közleményeit (l. a keszthelyi ünnepről szóló tudósítás esetét is, fentebb).

8. A *Tudományos Gyűjtemény* 1819. márciusi számában jelent meg, a keszthelyi ünnepségről beszámoló szerkesztőségi cikkbe illesztve. Nincs adat arra nézve, hogy Kazinczy küldte volna be a szerkesztőkhöz, inkább valamely más forrásból adhatták ki, amelyet azonban a szövegállapotnak a többi ismerttől való eltérései miatt nem tudunk azonosítani.

9. Az 1823. évre szóló *Hébe* évkönyv 1822. október második felében jelent meg (l. Kazinczy ekkori levelezését és Váczy János jegyzetét, KazLev. XVIII. 173., 176–178. és 513.; 4117., 4119. sz.).

10. *Episztolák VI.*, eredeti legjegyzés: ?1823–1824., utólagos javítások (ebben az esetben a bevezető kommentár): ?1826–1827.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

(A–Bd) Kazinczy már 1818 decemberében foglalkozott a vers megírásának gondolatával, s annak első megfogalmazása 1819. január 2. előtt el is készült. Az ekkor és másnap keletkezett első források mindegyike különbözik egymástól, a legelsőben történt meg a vers befejezésének a kialakítása is. Ezeket levelekben küldte el, s ugyancsak levélben található a két héttel későbbi, ugyan csak némileg eltérő szövegű változat is.

(Be–Bf) 1819. február végén, március elején három helyen is megjelent a szöveg, a *Magyar Kurirban* és a *Hasznos Mulatságokban* egyező, de mind a levelekétől, mind a *Tudományos Gyűjteményétől* valamelyest eltérő szöveggel.

(Bg–Bh) 1822-ben megjelent a *Hébe* 1823. évi kötetében, s ezt követően, 1823–1824 során bekerült az episztolák hatodik összeírásába is. Megtalálható az episztolák pályavégi címlistáiban, tehát kiadását mindvégig tervezte, de az 1830-as összeírás során készült szöveg nem maradt fenn.

Magyarázatok

A keszthelyi helikoni ünnepségek 1817–1819 között háromszor kerültek megrendezésre. Kazinczy megiszteltetése, a faültetés 1818-ban történt, ebből az alkalomból készült Kazinczy köszönőverse, páros rímű tizenkettes versformában (az ünnepségekről és Kazinczy megtiszteltetéséről a levelek kísérszövegei részletesen beszámolnak, vö. még a Buczy Emilhez írott 1819. március 18-i levelet is, 3719. sz.; valamint Hász-Fehér Katalin: *A keszthelyi Helikon-ünnepség a XIX. század elején*, in *Az irodalom ünnepei*, szerk. Kalla Zsuzsa, Bp., 2000., 173–187.; Festetics és Kazinczy kapcsolatához újabban Orbán László: *A szövegváltozatok öröme*, in *Textológia – filológia – értelmezés*, szerk. Czifra Mariann, Szilágyi Márton, Debrecen, 2014., 93–115.).

A Rumynak írott levél magyarul (Doncsecz Etelka fordításában): „Közeleg február 12., s Keszthely ismét elűtet majd néhány sorbus acupariát (madárberkenyét). Festetics grófnak rögtön márciusban írtam egy megleghangú prózai levelet, s köszönetet mondtam jóindulata e jeléért. Ezt

nem versben akartam megtenni, hogy hallgatásom mutassa, nem a fára, hanem jóindulatára tekintek büszkén, mert bizonyos, hogy Festetics egy örökké tisztelendő férfiú népünk történelmében. E napokban az a gondolat töltött el, hogy hallgatásom hálátlanságnak tekinthető. E költemény tehát holnap indul útnak a grófhoz, azzal a kéréssel, hogy február 12-én olvassák fel, s hogy engedélyezzék, hogy azt a Magyar Kurír hasábjain kinyomtathassam. Egyetlen neologizmus sincs benne, és a forma is eredeti magyar, mert nem időmértékes rímes sorokból áll. Harminc éve nem írtam ilyet. Különösen azért illeszttem ezt Önnek ide, mert Ön ismeri a grófot. Ne felejtse el nekem elmondani, mit gondol, fog beszélni [a gróf] erről? Prózában lefordítottam németre, s a szöveget mellékeltem levelémhez, úgy hogy most az episztolát Keszthelyen magyarul és németül is olvashatják.”

A versebe illesztett három-, illetve négysoros német szövegrészek a fölöttük álló magyar sorok fordításai. A vers végén beillesztett német jegyzések magyarul:

aus ihrer gloria: dicsőségéből.

gewesene Heimath: volt haza.

auf das verlassene Vaterland: az elhagyott hazára.

Ügy heißt causa: Ügy annyit tesz: causa.

Nádasdi errichtete zu Sárvár...: Nádasdi Sárváron iskolát és nyomdát alapított, Bethlen Gábor Gyulafehérvárott iskolát, ahová külföldieket hívtak tanítani.

Festetics György (1755–1819), a helikoni ünnepségek alapítója.

László' atyja: Festetics László (1785–1846) Festetics György fia.

ipa egygy Hohenzollernnek: Festetics László egy Hohenzollern lányt vett feleségül, Josephine-t (1790–1856), akinek Festetics György így apósa lett.

Földmívest neveltek: utalás a keszthelyi Georgikonra, a Festetics által alapított mezőgazdasági tanintézetre.

És ifju katonát: Festetics György negyvenezer forintos adományt tett 1802-ben egy magyar katonai iskola felállítására.

Virág Benedek (1754–1830).

Kis János (1770–1846).

három pártás Költőnk 's velek egygy ifju Szép: a helikoni ünnepségek 1817-es kitüntetettjei: Berzsenyi Dániel, Horváth Ádám, Kisfaludy Sándor és Dukai Takács Judit.

Tamás a' Nádasdi háznak fényes ága: Nádasdy Tamás (1498–1562) nádor.

Bakács: Bakócz Tamás (1442–1521) esztergomi érsek.

Pázmány Péter (1570–1637).

Dóczi: valószínűleg Nagylucsei Dóczy Orbán (megh. 1491) egri püspökre történik utalás.

Bethlen, Fej'delme a' rokon hazának: Bethlen Gábor (1580–1629) erdélyi fejedelem.

266. SZÖVEGIDENTITÁS

Helmeczyhez

1819. február 16. előtt

1.	Helmeczyhez.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 291a–294b, a vers: 294b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak, 1819. február 16.</i>)	1819	Aa	476.
2.	Helmeczyhez.	MTAK K 642., 125a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Kazinczy Ferencz' Versei.</i>)	1827	Ab	–
3.	Helmeczyhez.	MTAK K 622., 68a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák I.</i>)	1828–1830	Ab	–
4.	Helmeczyhez.	MTAK K 642., 94b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák II.</i>)	1831	Ac	1197.

Megjelenések

1. KazLev. XVI. 298–300., a vers: 300. (3702. sz.).

4. Gergye, 1998., 125.

A Bajza–Toldy- és az Abafi-kiadás közlése a 2–3. források szövegével egyezik meg (Bajza–Toldy, 1836., 143.; Abafi, 1879., I. 115.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A vers keletkezési idejét csak első levélbeli előfordulása alapján tudjuk meghatározni: 1819. február 16. előtt. Némileg meglepő, hogy a másnap Helmecczynek írott levélben (3703. sz.) nemcsak hogy nem szerepel, de említve sincs (lehet persze, hogy melléklete volt a levélnek, ami aztán eltűnt onnan).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 4 forrás 4 szövegállapotot őrzött meg, közöttük eltérés csak az utolsó fél sorban van:

1. forrás bér a' jó munka magának

2–3. forrás de magának bért hoz az érdem

4. forrás de jutalmat vészen az érdem

A 2. forrásban a megelőző változat áthúzza szerepel. Az eltérés alapján alváltozatokat jelölünk ki.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Kis Jánosnak, 1819. február 16.

2. Kazinczy Ferencz' Versei, 1827.

3. *Grammatikai Epigrammák I.*, 1828–1830. E ciklusban a vers áthúzza szerepel, s mellé írott jegyzet jelzi új sorrendi helyét, vagyis hogy az ugyancsak áthúzott 23. epigramma helyére kerül.

4. *Grammatikai Epigrammák II.*, 1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az epigramma keletkezése 1819. február 16. előttre tehető, ekkor levélben küldte el Kazinczy Kis Jánosnak. Utóbb az 1827-es gyűjteményes összeírásban és a grammatikai epigrammák két utolsó ciklusában tűnik fel, kisebb módosítással.

Magyarázatok

Helmecczy Mihály (1788–1852) költő, szerkesztő, Kazinczy buzgó híve.

267. SZÖVEGIDENTITÁS

A' mi nyelvünk

1819. február 16. előtt

1.	A' mi Nyelvünk.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 291a–294b, a vers: 294b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Kis Jánosnak, 1819. február 16.)	1819	A	477.
2.	A' mi nyelvünk.	MTAK K 622., 131a.	Autográf tisztázat.	Önálló.	?	A	–

Megjelenések

1. KazLev. XVI. 298–300., a vers: 300. (3702. sz.).
2. Bajza–Toldy, 1836., 155.; Abafi, 1879., I. 125.; Gergye, 1998., 131., mindhárom esetben lezárt, kidolgozott versként.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A vers keletkezési idejét csak első levélbeli előfordulása alapján tudjuk meghatározni: 1819. február 16. előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 2 forrás 2 szövegállapotot őrzött meg, közöttük egyetlen apró eltérés van a 4. sorban:

1. 'S tí semmit nem irigyletek é neki?
2. 'S tí neki semmit nem irigyeltek?

A 2. forrásban eredetileg az 1. forrásban található szöveg állt, itt számos utólagos javítgatás is megfigyelhető, de a végső alak kialakítása nem történt meg, ezzel magyarázható talán, hogy míg az 1. forrásban csak az utolsó sor van áthúzva, itt az utolsó hat, vagyis a vers teljes második fele. Az epigramma minden bizonnyal befejezetlen, változatokat nem különítettünk el.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Kis Jánosnak, 1819. február 16.
2. A kézirat eredeti lejegyzésének idejét nem ismerjük, ebben a lapon lévő másik vershez való viszonya sem nyújt támpontot (l. *Jövendőlés*, 249. szövegidentitás), legfeljebb csak azt említhetjük meg, hogy annak eredeti lejegyzése a szövegállapotok összevetése alapján feltételelesen a pálya végére tehető, így a jelen vers ennél korábbi kell legyen, de ezzel nem jutottunk érdemben pontosabb keltezéshez.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az 1819. február 16. előtt írott vers végső kidolgozása nem készült el, kiadására nem került sor, nem is tervezte Kazinczy.

Magyarázatok

Heszperia: Itália neve a görögöknél.

Homér: Homérosz.

Virgil: Vergilius.

268. SZÖVEGIDENTITÁS

Minnyihez

1819. április 17. körül

1.	–	MTAK K 622., 181a [4 sor].	Autográf tisztázat.	Bejegyzés. (<i>Töredékek</i> .)	?1819/?	A	1085.
2.	Minnyihez.	Hébe, 1822., 39.	Évkönyv- részlet.		1820/ 1822	Ba	807.
3.	Minnyihez.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 139., 3/a darab, 15a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Majláth Jánosnak, 1821. január 26.</i>)	1821	Bb	503.
4.	Minnyihez.	MTAK K 642., 10a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények.</i>)	1830– 1831	Bc	1108.

Megjelenések

3. KazLev. XXIII. 284–290., a vers: 286. (5841. sz.).

4. Bajza–Toldy., 1836., 24.; Abafi, 1879., I. 7.; Gergye, 1998., 51. A Bajza–Toldy-kiadás és nyomán Abafi Lajos az utolsó sor első két szavának sorrendjét felcserélte, ilyen megoldás egyik forrásban sem található. A Handbuch, 1828. (12.) szövege, noha már majdnem egyezik a 4. forrással, egy helyen még a 2. forrás megoldását tartalmazza.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Abafi Lajos és nyomán Gergye László 1791-re teszi, vélhetően a másik, valóban 1791-es Minnyihez szóló dal (50. szövegidentitás) analógiájára, valós személyt keresvén a név mögött. Ezt a keletkezést azonban filológiai adat nem támasztja alá, sőt a jelen dal egyetlen korai kéziratban, listában sem fordul elő. Először a Majláth Jánosnak írott 1821. január 26-i levélben bukkan fel, így ez előttré kell tegyük keletkezését. Döbrentének 1822. június 18-án, a *Hébe* megjelenése kapcsán ezt jegyzi meg a versről: „Az a’ kis dal a’ Zsebkönyvben: Égtem értted, ’s te szeretté – nekem véres verejtékbe került, ’s esztendőnél tovább faragdáltam rajta.” Hogy pontosan honnan is kell visszaszámolni az esztendőt, innen nem tudjuk meg, de ez alapján a Majláthnak való megküldés előtt hosszabb alkotási időszakot feltételezhetünk. Ez a hosszabb időszak majdnem két év volt, erről egy feljegyzés dátuma tanúskodik: „Minnyihez. Debrbe utazván 1819. Apríl. Szent Mihály és Böszörmény között.” (MTAK K 608., 81b.) A korabeli levelezés alapján nagy valószínűséggel a nap is meghatározható: Kazinczy 1819. április 15-én, csütörtökön azt írta Dessewffynek, hogy a debreceni vásárba utazván szombaton útba ejti őt, de hosszabban majd csak visszafelé időzik nála (KazLev. XVI. 351., 3726.). Szombat 17-re esett, s ekkor kellett Dessewffytől Szentmihályból (azaz Búdszentmihályból, a mai Tiszavasváriból) továbbindulnia Hajdúböszörmény érintésével Debrecenbe, hogy odaérjen a vásárba. Ezzel összhangban van, hogy Dessewffy 26-án levelet küld Kazinczy után, aki akkor utazott el tőle, Kazinczy pedig 29-én azt említi, hogy felejtethetetlen három napot töltött ott (3728., 3729., 3730. sz.). Visszaszámolva tehát április 23-a körül érhetett vissza Kazinczy Szentmihályba, néhány napos debreceni tartózkodást követően. A vers tehát a Debrecenbe való úton készült, ha Kazinczy tartotta tervét, akkor április 17-én szombaton, de ha változás történt a tervezettekhez képest, akkor is legfeljebb egy-két nap eltérés lehetséges, így a vers keletkezésének dátuma: 1819. április 17. körül.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 4 forrás 3 teljes és 1 töredékes szövegállapotot őrzött meg, az 1. forrás csak az első négy sort tartalmazza, a többitől jelentősen eltérő szöveggel, ezt önálló változatnak tekintjük (A). Az eltérések a következők ([H] jellel azonosítjuk a *Handbuch*ban szereplő alakot):

	1. forrás	2. forrás	3. forrás	4. forrás
2.	Én meg	Még én [H]		
3.	Ah, egygy másért megvetettél	Ah, te már meghidegedtél, [H]	Ah, te már elhidegedtél,	Ah, te már meghidegedtél, [H]
4.	Ajkd azt	Szád szemed [H]		
5.	–	’S most itt	’S én itt [H]	
7.	–	megfásúlva	elfásúlva [H]	
14.	–	Tűröm úgy majd estemet [H]	Viselem majd terhemet,	Tűröm én majd estemet
16.	–	engem	eggykor [H]	

A 2–4. forrás lényegében egyezően tér el az első, töredékes kidolgozástól, közöttük kisebb különbségek vannak, ezért ezeket alváltozatoknak minősítjük (Ba–Bc). A *Handbuch* ebben az esetben átmeneti szövegállapotot őrzött meg, mert a *Hébé*hez (2.) képest már az új (illetve kétszer a régi-új) alakokat tartalmazza, de egy helyen, a 14. sorban még a *Hébe* alakja maradt meg, igaz, ez csak egy szó, ilyen forrás azonban nem maradt fenn.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Töredékek* csomójában, önálló lap tetején álló négysoros alá más tintával írva maradt fenn, a rájegyzés idejét nem tudjuk meghatározni. A megőrzött szövegállapotot a legelsőknek véljük, még a 'farigcsálás' időszakából, ugyanis a többtől jelentősen eltérő verskezdet található benne, s itt nincs folytatás sem (szoros filológiai bizonyíték a szövegállapotok összevetéséből adódó következtetésen túl nem áll rendelkezésre).

2. A *Hébe* szerkesztője, Igaz Sámuel 1820. október 24-én írott és 27-én elküldött levelében kért kéziratokat Kazinczytól almanachja számára (3909. sz.), s november 24-én már vissza is igazolta, hogy 19-én kézhez kapta Kazinczy levelét a küldött versekkel (3920. sz.), így Kazinczy fenn nem maradt levélküldeménye november első felére tehető (Kazinczy másutt maga is novembert említ, 3940. sz.). A *Hébe* 1822. évi kötete 1821 májusa előtt jelent meg, Kazinczy május 7-én már ennek olvasásáról számol be (6111. sz.).

3. Levél Majláth Jánosnak, 1821. január 26. A vers közlése előtt összefoglalta Kisfaludy Károllyal való levélváltását (3928. és 3940. sz.) az *Aurora* megindításáról, kiemelve, hogy javasolta szerelmi témájú dalok közlését is. A Kisfaludynak január 20-án írott válaszlevélhez csatolt is egyet, ami nem maradt fenn, de már Váczy János úgy vélte, kizárásos alapon, hogy csak a jelen vers lehetett a csatolmány (KazLev. XVII. 612.). Ezt a következtetést megerősíti, hogy Majláthnak e levélben a Kisfaludyval való levélváltás összefoglalása után éppen ezt a versét küldi.

4. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az 1819. április 17. körülre keltezhető dal hosszabb ideig érlelődött, talán ezen érlelődési időszakból fennmaradt töredéket archivált utóbb Kazinczy (A). Először 1821 januárjában bukkant fel levélben (Bb), miután már elküldte a *Hébé*nek, ahol meg is jelent az 1822. évről szóló kötetben (Ba). Újabb kis korrekcióval bekerült a pályavégi gyűjteményes összeírásba is (Bc).

Magyarázatok

A Majláthnak írott levél fordítása a 281. szövegidentitás magyarázatai között található, a jelen versre csak az előtte és az utána álló mondat vonatkozik: „Mindkettőjüknek [ti. Kisfaludynak és Igaznak] küldtem egy dalt, amely talán bizonyos goethei vonásokat mutat: bensőségesség és természetes naivitás. [a vers] Goethe nem szívesen énekelte meg a szerelem szomorú hangjait. De azok sem kifogásolhatók, ha jól sikerültek.” (Deák Eszter fordítása.)

269. SZÖVEGIDENTITÁS

A rút-szép

1819. június 1.

1.	A rút-szép.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 33., 224. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek, 1819. június 6.</i>)	1819	Aa	483.
2.	–	OSZK Quart. Hung. 2606., 3a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok I.</i>)	?1825	Ab	–

3.	–	MTAK K 622., 75a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok II.</i>)	?1826	Ab	–
4.	–	MTAK K 622., 66a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák I.</i>)	1828–1830	Ab	–
5.	–	MTAK K 642., 95b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák II.</i>)	1831	Ab	1204.

Megjelenések

1. KazLev. XVI. 399–402., a vers: 402. (3746. sz.).

5. Gergye, 1998., 132., az 1. forrás címével.

A *Handbuch*, a Bajza–Toldy- és az Abafi-kiadás a 2–5. forrásokéval egyező szöveget közölt a Kazinczytól származó *A vétkes szép* címmel (Handbuch, 1828., 34.; Bajza–Toldy, 1836., 157.; Abafi, 1879., I. 127.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy Dessewffynek több epigrammát is küldött 1819. június 6-i levelében, a jelen darabra ezt jegyezte meg: „Ez öt napos.” Más adat hiányában ezt a közlést fogadjuk el, ez alapján június 1-re tehető a vers keletkezése.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

Az 5 forrás 5 szövegállapotot őrzött meg, cím csak az elsőben van, s ez a forrás két helyen kisebb eltérést mutat az összes többitől, mindezek alapján alváltozatot különítünk el:

2. sor 1. forrás: *Mellyén Gorgonnak rút* a többi: *Kéblén Gorgonnak vad*

4. sor 1. forrás: *’s érzeni, látni tanulj* a többi: *érezni ’s látni ha tudsz*

Utóbb Kazinczy Toldy kérésére címet adott a versnek: *A’ vétkes szép* (KazLev. XX. 443., 446., 449.; 4884., 4885., 4886. sz.), amely ciklusaiba nem került be, de Toldy kiadásai alapján ez vált hagyományossá.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Dessewffy Józsefnek, 1819. június 6.

2. *Forgácsok I.*, ?1825.

3. *Forgácsok II.*, ?1826.

4. *Grammatikai Epigrammák I.*, 1828–1830.

5. *Grammatikai Epigrammák II.*, 1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az 1819. június 1-én készült epigramma utóbb kis módosításokkal bekerült a grammatikai epigrammák minden ciklusába.

Magyarázatok

Az alvilág kapuját őrző szörnyek, a Gorgók egyikének, Medúzának a fejét Perszeusz levágta és Pallasz Athénének adta, aki azt a pajzsára tűzte. Kazinczy a levélben is utal rá, hogy az epigramma e Gorgó-fej-ábrázolásokra utal (l. még erről *A’ két természet* jegyzetét, 118. szövegidentitás).

270. SZÖVEGIDENTITÁS

Az új címre

1819. június 6.

Az új címre.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 33., 224. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek</i> , 1819. június 6.)	1819	480.

Megjelenések

Abafi, 1879., I. 113.; KazLev. XVI. 399–402., a vers: 401. (3746. sz.); Gergye, 1998., 124.

Keletkezéstörténet

Kazinczy Dessewffynek több epigrammát is küldött 1819. június 6-i levelében, az első három darabra, köztük a jelen versre, ezt jegyezte meg: „Ezt a' hármát ma reggel csináltam, még virradta előtt.”

Magyarázatok

A címet az magyarázza, hogy a *Tövisék és virágok* ekkor ismét tervezett új kiadása elé készült, mint írja: „Tudod, hogy azoknak címjeken a' *Tövisék* is szűrnak [...] Most hát a' kis csomó címjé ez lesz: VIRAGOK ÉS GYOMOK. (gyom, Unkraut, innen gyomlálni).”

271. SZÖVEGIDENTITÁS

A' H betű/Fél-Consonáns/

A' H. hangja/Korcs Consonans

1819. június 6.

1.	A' H betű.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 33., 224. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek</i> , 1819. június 6.)	1819	Aa	481.
2.	Fél-Consonáns.	OSZK Quart. Hung. 2606., 1ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok I.</i>)	?1825	Ab	–
3.	–	MTAK K 622., 73b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok II.</i>)	?1826	Ac	–
4.	A' H. hangja.	MTAK K 642., 124a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Kazinczy Ferencz' Versei.</i>)	1827	Aa	–
5.	–	MTAK K 622., 63b–64a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák I.</i>)	1828– 1830	Ac	–
6.	Korcs Consonans.	MTAK K 642., 93a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák II.</i>)	1831	Ab	1185.

Megjelenések

1. KazLev. XVI. 399–402., a vers: 401. (3746. sz.).
4. Bajza–Toldy, 1836., 157.; Abafi, 1879., I. 127.
5. Gergye, 1998., 132., a 4. forrás címével.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy Dessewffynek több epigrammát is küldött 1819. június 6-i levelében, az első három darabra, köztük a jelen versre, ezt jegyezte meg: „Ezt a’ hármat ma reggel csináltam, még virradta előtt.”

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 6 forrás 6 szövegállapotot őrzött meg, szövegükben csak egészen apró eltérés van, az 1. sorban az 1. forrás ’akarnál’ alakja helyett a többiben ’akarnád’ szerepel; a 3. sorban az 1–4. forrás ’magamat’ alakja helyett az 5–6. forrásban ’magadat’ áll. A cím ugyanakkor változik minden forrásban, ahol van, de az 1. és a 4., valamint a 2. és a 6. forrásé jellegében hasonló, ezért az alváltozatokat ez alapján jelöljük ki (1., 4.: Aa; 2., 6.: Ab; 3., 5.: Ac.).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Dessewffy Józsefnek, 1819. június 6.
2. *Forgácsok I.*, ?1825.
3. *Forgácsok II.*, ?1826.
4. *Kazinczy Ferencz’ Versei*, 1827.
5. *Grammatikai Epigrammák I.*, 1828–1830.
6. *Grammatikai Epigrammák II.*, 1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az 1819. június 6-án készült epigramma utóbb címvariációkkal bekerült a grammatikai epigrammák minden ciklusába, valamint az 1827-es gyűjteményes összeírásba is.

Magyarázatok

Polyhymnia/Polühymnia: a kardal, a vallási, himnikus és elégiaköltészet műzsája.

rest test: mint Kazinczy levélbeli jegyzése mutatja, itt Horatius *Ars poeticájának* 139. sorára történik utalás: „Parturient montes, nascetur ridiculus mus.” (’Hegy vajúdott, s született egy mókás szürke egérke.’ Bede Anna fordítása.)

272. SZÖVEGIDENTITÁS
Új szólás/Neologismus
1819. június 6.

1.	Új szólás.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 33., 224. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek, 1819. június 6.</i>)	1819	Aa	482.
2.	–	OSZK Quart. Hung. 2606., 3a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok I.</i>)	?1825	Ab	–
3.	–	MTAK K 622., 75a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok II.</i>)	?1826	Ac	–
4.	Neologismus.	MTAK K 642., 124b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Kazinczy Ferencz’ Versei.</i>)	1827	Ad	–
5.	–	MTAK K 622., 65b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák I.</i>)	1828–1830	Ac	–

Megjelenések

1. KazLev. XVI. 399–402., a vers: 401. (3746. sz.).
4. Bajza–Toldy, 1836., 154.; Abafi, 1879., I. 125.; Gergye, 1998., 131.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy Dessewffynek több epigrammát is küldött 1819. június 6-i levelében, az első három darabra, köztük a jelen versre, ezt jegyezte meg: „Ezt a’ hármát ma reggel csináltam, még virradta előtt.”

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

Az 5 forrás 5 szövegállapotot őrzött meg, a szövegben két helyen van módosítás (valamint az 1–2. sorok elején hol van s kötőszó, hol nincs):

3. sor: 1–2., 4. források: <i>bár régi,</i>	3.,5. források: <i>ha rossz, rossz, ’s</i>
4. sor: 1–2., 4. források: <i>új is, jó, ha</i>	3.,5. források: <i>ó, bár új, de</i>

Az 1–2., 4. források ugyanakkor a címbe is különböznek, így ezeket önálló alváltozatoknak tekintjük, miként a 3., 5. forrásokat is.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Dessewffy Józsefnek, 1819. június 6.
2. *Forgácsok I.*, ?1825.
3. *Forgácsok II.*, ?1826.
4. *Kazinczy Ferencz’ Versei*, 1827.
5. *Grammatikai Epigrammák I.*, 1828–1830.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az 1819. június 6-án készült epigramma utóbb kis módosítással bekerült a grammatikai epigrammák minden ciklusába, valamint az 1827-es gyűjteményes összeírásba is, új címmel.

273. SZÖVEGIDENTITÁS

Szentül szeretni...

1819. augusztus 31.

1.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 5., 234ab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Dessewffy Józsefnek, 1819. szeptember 13.)	1819	Aa	484.
2.	1819. Aug. 31d.	MTAK K 622., 170a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Stúdiumok.)	1827 után	Ab	1042.

Megjelenések

1. KazLev. XVI. 503–505., a vers: 505. (3783. sz.).
2. Abafi, 1879., I. 74.; Gergye, 1998., 105., mindkettő *Állhatatosság* címmel.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A 2. forrás tartalmazza a keletkezési időpontot: 1819. augusztus 31., más adat nem áll rendelkezésünkre, ezt fogadjuk el.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 2 forrás 2 szövegállapotot őrzött meg, köztük egy szó a különbség (a 3. sorban előbb a' Szentnek, majd magamnak található), ez azonban lényegi különbség, ezért alváltozatoknak tekintjük ezeket.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Dessewffy Józsefnek, 1819. szeptember 19.

2. A *Stúdiumok*ban található kései archiválási tisztázat, pontos keletkezési idejét nem ismerjük, a címlistában szereplő dátumok alapján csak 1827 novembere után készülhetett.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A háromsoros vers nem került publikálásra, első levélbeli közlése után egy lényegi módosítással archiválta Kazinczy.

Magyarázatok

Mint Dessewffynek megírta, e három sor képaláírásnak készült saját portréjához, Schiller idézett kétsorosának inspirációjára (az idézett két sor a *Tell Vilmosból* való).

274. SZÖVEGIDENTITÁS

A' Sajka

1819. november 11.

1.	A' Sajka.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 299a–302b, a vers: 301a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Kis Jánosnak, 1819. november 11–12.)	1819	Aa	485.
2.	A' Sajka. Sonett.	Magyar Kurir, 1819. nov. 30., 44. sz., II. 346.	Hírlapi közlés.		1819	Aa	742.
3.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 5., 106a–107b, a vers: 107b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Gyulay Karolinának, 1819. december 26.)	1819	Aa	487.
4.	A' Sajka. (Sonett.)	Hasznos Mulatságok, 1819., 45. sz., II. 344.	Hírlapi közlés.		1819	Ab	738.
5.	A' Sajka.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 115., 267. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Rumy Károly Györgynek, 1820. január 31.)	1820	Aa	488.
6.	A' Sajka.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 110. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Döbrentei Gábornak, 1820. március 15.)	1820	Aa	489.
7.	A' Sajka. Sonett.	Hébe, 1822., 62.	Évkönyv- részlet.		1820/ 1822	Aa	810.
8.	A' Sajka.	OSZK Analekták 2971. XII.f.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Kései szonettcsomó I.)	1823– 1827	Aa	–
9.	A' Sajka.	MTAK K 642., 142a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Kései szonettcsomó II.)	1827	Aa	–
10.	A' Sajka.	MTAK K 622., 148a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Kései szonettcsomó III.)	1830– 1831	Aa	1222.

Megjelenések

1. KazLev. XVI. 527–531., a vers: 530. (2794. sz.).
3. KazLev. XVI. 547–550., a vers csak első sorával (3803. sz.).
5. KazLev. XVII. 35–40., a vers: 38. (3820. sz.).
6. KazLev. XVII. 107–112., a vers: 108. (3837. sz.).
9. Gergye, 1998., 50–51.
10. Bajza–Toldy, 1836., 22.

A *Handbuch* (1828., 15.) kiadása a 7–9. források szövegállapotával egyező, más adatok alapján azonban bizonyítható, hogy a 8. forrás alapján történt a kiadás (l. a szonettsszövegcsoport magyarázatai között).

Abafi Lajos közlése a 7–10. források szövegállapotával rokonítható, de a 4. sorban sehol nem szereplő szó található ('mellyekbe' helyett 'hová'; Abafi, 1879. I. 51–52.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

1819. november 11-én kezdett levelét Kazinczy másnap így folytatja: „Fel kell bontanom levelemet, hogy ide zárhassam azon Sonettomat, mellyet ez éjjel csináltam.” Majd közli a jelen vers szövegét. Ebből gyakorlatunknak megfelelően a november 12-i dátum elfogadása következne, másutt azonban Kazinczy az előző napot adja meg a keletkezés idejéről: „Novemb. 11. d. 1819.” (a *Magyar Kurir* közlésének végén); „Csalárd örvények. 1819. Novemb. 11d.” (verslistáján, MTA K 622., 170a, l. a Függelék 7. sz. listáját). Lehetséges, hogy a házassági évforduló napja miatt választotta 11-e és 12-e közül az előbbi, de választása egyértelmű, így ezt tekintjük a szövegidentitás keletkezési idejének.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 10 forrás 10 szövegállapotot őrzött meg, ezek kivételesen csak rendkívül csekély mértékben különböznek egymástól. A cím mellett a 'Sonett' alcím csak a publikált változatokban szerepel (2., 4., 7.), ezek közül az első kettő a 8. sorban 'myrtusim, myrtusaim' alakot tartalmaz a mindenütt másutt szereplő 'myrtusai' helyett, ez azonban a közreadó változtatása is lehet, miként arra Kazinczy panaszkodik Kisfaludy Károlynak írott levelében (3940. sz.). A kifogásolt 4. forrásban még a következő apró, de a verselést érintő, egyébként apró egyedi eltérések figyelhetők meg: a 3. sorból elmaradt a sorkezdő 'S és az a' névelő, a 4. sorban a sorkezdő 'S helyett És áll, az olly elmaradt, a 7. sorból ugyancsak elmaradt az a' névelő. A forrásokban a 3. sorban a sorközi 's kötőszó megléte, illetve hiánya ingadozást mutat. Az 1. forrás 9. sorában 'útaimat' alak szerepel a többi forrásban szereplő 'útamat' helyett, a 3. forrás 9. sorában pedig 'Éj, köd' szórend 'Köd, éj' helyett. Az utolsó sorban az 1–4. forrásban 'Művész', a továbbiakban 'Lantos' áll. Mindezek alapján a szövegidentitást egy változatnak tekintjük, s csak a 4. forrást különítjük el a többitől alváltozatként.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Kis Jánosnak, 1819. november 11–12.
2. A *Magyar Kurir* 1819. november 30-i számában jelent meg, erre a Gyulay Karolinának írott decemberi levélben már hivatkozott.
3. Levél Gyulay Karolinának, 1819. december 26.
4. A *Hasznos Mútsátságok* 1819. évi 45. számában jelent meg, erre a Döbrenteinek írott 1820. márciusi levelében hivatkozott Kazinczy, Kisfaludy Károlynak pedig 1821. január 20-án ezt írta: „Ha ezt tetszik felvenni a' Tekint. Úrnak, az volna kérésem, hogy a' szerint vegye-fel, a' mint a' Magy. Kurír adta-ki, nem a' Hasznos Mútsátságok.” (KazLev. XVII. 372., 3940. sz.)
5. Levél Rummy Károly Györgynek, 1820. január 31.
6. Levél Döbrente Gábornak, 1820. március 15.
7. A *Hébe* szerkesztője, Igaz Sámuel 1820. október 24-én írott és 27-én elküldött levelében kért kéziratokat Kazinczytól almanachja számára (3909. sz.), s november 24-én már vissza is igazolta,

hogy 19-én kézhez kapta Kazinczy levelét a küldött versekkel (3920. sz.), így Kazinczy fenn nem maradt levélküldeménye november első felére tehető (Kazinczy másutt maga is novembert említ, 3940. sz.). A *Hébe* 1822. évi kötete 1821 májusa előtt jelent meg, Kazinczy május 7-én már ennek olvasásáról számol be (6111. sz.).

8. *Kései szonettcsomó I.*, 1823–1827.

9. *Kései szonettcsomó II.*, 1827.

10. *Kései szonettcsomó III.*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás 1819. november 11-i megszületését követően a pálya végéig érvényes volt, lényegében változatlan szöveggel. Közben háromszor is publikálta Kazinczy, közvetlenül keletkezése után hírlapokban, majd 1822-ben a *Hébében*.

Magyarázatok

A vers dátuma jelöli, hogy Kazinczy házasságkötésük 15. évfordulója alkalmából írta a verset. Elkészülte után rögtön német fordítása is megszületett Majláth Jánostól, akinek Kazinczy ugyanúgy elküldte a verset november 12-én, mint Kis Jánosnak. Ez a levél nem maradt fenn, Majláth december 7-i válaszból tudunk róla, mikor fordítását küldi (3797. sz.; Kazinczy válasza 3807. sz., a viszonzó: 3822. sz.). Kazinczy a fordítást megosztja Gyulay Karolinával és Rummy Györggyel is. A Rumynak szóló levél magyarul (Doncsicz Etelka fordításában): „Örülök, s nagyon le vagyok kötelezve Önnek a *Pannoniába* [szánt] írás lefordításáért. A magyar szöveg hibás, és itt borág helyett egy kéretlen korrektor bűne miatt *szőlő* áll. Az Áte itt *a' te*. Novemberben költöttem egy szonettet, amely nagyon kedves nekem. Itt a szövege és gróf Majláth János fordítása, akit azonban nem kell megneveznie, ha a szonettet netán beküldené, mert nem tudom, ez [Majláthnak] nem lenne-e kellemetlen. Amennyire én tudom, még sehol sem nevezte meg magát, csak saját régi német dalokat közlő Kalocsai Codex előtt.”

futja víg futását: e sort utóbb a Széchenyihez írott episztolába a bátor nyelvi újítás egyik példaként emeli be. A *Pandekták* egy futó feljegyzésében pedig azt rögzíti, hogy Döbrentei e fél sort kitörölni javasolta a szonettből; Kazinczy Homérosz-, Horatius- és Cicero-szöveghelyeket idéző eljárása igazolására (MTAK M. Nyelvtud. 4r. 42/II., 137a).

Üldözött: saját magára utal.

myrtus: mirtusz, örökzöld cserje, a szépség, fiatalság, szüziesség jelképe.

275. szövegidentitás

A' Tanítvány

1787. március – 1819. november 12. előtt

1.	1787. Mart.	M. Nyelvtud. 4r. 41/I., 227b [az első két szakasz].	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	1787/1823	A	978.
2.	1787. Martiusban. Kassán.	MTAK K 642., 104b [az első két szakasz].	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Régibb Stúdiumaim.</i>)	1787/1823	A	1024.
3.	–	OSZK Fol. Lat. 120., 3b [az első szakasz].	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kovachich Márton Györgynek, 1788. január.</i>)	1788	A	3.

4.	A' Tanítvány.	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 299a–301b, a vers: 301b.		Levélrészlet. (Kis Jánosnak, 1819. november 11–12.)	1819	Ba	486.
5.	A' Tanítvány.	Aurora, 1822., 36–37.	Évkönyv- részlet.		1821/ 1822	Bb	786.
6.	A' Tanítvány.	MTAK K 642., 105a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Régibb Stúdiumaim.)	1823	Bc	1025.
7.	A' Tanítvány.	OSZK Analekták 2971/9.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Handbuch, A csomó.)	?1822– 1826	Ba	–
8.	–	MTAK K 622., 12a [a két utolsó sza- kasz, áthúzva].	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Lyrái költsékek I.)	1827 körül	–	–
9.	A' Tanítvány.	MTAK K 622., 21a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Lyrái költsékek II.)	1827 körül	Ba	–
10.	A' Tanítvány.	MTAK K 642., 119b–120a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Kazinczy Ferencz' Versei.)	1827	Ba	–
11.	A' Tanítvány.	MTAK K 622., 115ab.	Autográf tisztázat.	Önálló.	?1828	Bd	–
12.	A' Tanítvány.	MTAK K 642., 4ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Lyrái és vegyes költemények.)	1830– 1831	Bd	1103.
13.	A' Tanítvány.	MTAK K 642., 73ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Lyrái és vegyes költemények.)	1830– 1831	Bd	1160.

Megjelenések

1. Gergye, 1998., 218–219., a jegyzetben.
3. KazLev. II. 243–247., a vers: 245. (393. sz.), keltezéséről l. alább.
4. KazLev. XVI. 527–531., a vers: 531. (3794. sz.).
5. Handbuch, 1828., 10., a sajtóhibát javítva.
6. Bajza–Toldy, 1836., 6–7.; Abafi, 1879., I. 12.
12. Gergye, 1998., 43–44.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy Kis Jánosnak írott 1819-es levelében 1789-re teszi keletkezését, a *Pandekták* és a *Régibb Stúdiumaim* archiválási tisztázatai 1787-re, illetve 1787 márciusára. Abafi Lajos és Gergye László is ez utóbbit tekintette valószínűnek (Abafi, 1879., I. 180.; Gergye, 1998., 218–219.), az 1787–1788 fordulójára datálható Kovachich-levél azonban egyértelműen eldönti a kérdést, hiszen így nem készülhetett 1787 után. A szövegidentitás keletkezési idejéről a *Régibb Stúdiumaim*ban megadott pontosabb dátumot fogadjuk el: 1787. március, ebben a hónapban március 21. után tartózkodott Kassán, amit a dátum a keletkezés helyeként ad meg (KazLev. XXV. 903.). Kis Jánosnak azonban azt is megírta, hogy ekkor nem készült el teljesen a vers, s 1809-ben ezt is elégette, majd újraírta, a szövegidentitás elkészülésének dátuma tehát: 1819. november 12. előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 13 forrás 13 szövegállapotot őrzött meg, köztük négy töredékeset. A töredékesek közül három a korai változathoz tartozik (A), a 3. az első szakaszt, az 1. és a 2. az első két szakaszt tartalmazza, a későbbi változatokkal ezekből csak a legelső sor egyezik meg. Az 1. és 2. forrás két sorkezdő változatot archivált ('Bimbós rózsabokor' – 'Kékellő violák'), ezek közül az utóbbi szerepel

a korabeli 3. forrásban, s ez került bele a későbbi kidolgozásokba is. A második szakasz rekonstruált kidolgozásában egy szó eltérés van: 1. forrás: 'panasszait'; 2. forrás: 'keserveit'.

A későbbi változathoz (B) tartozó források (4–13.) csak kisebb eltéréseket mutatnak, hat szöveg helyen:

sor	kidolgozás	forrás
1.	illatozásiban illatozási közt	4., 7., 9–10. 5., 6., 11–13.
4.	szökell alá tekint alá	a többi 9.
9.	elhagya elhagyott	4., 5., 7., 9–10. 6., 11–13.
10.	tavas liget	4., 6., 7., 9–10. 5., 11–13.
13.	's a' mit 's mint	a többi 5. [sh.]
18.	honnomat honjomat	4–7., 8., 9–10. 11–13.

A sajtóhibán (5. forrás, 13. sor, l. még az 5. forrás keletkezése kapcsán) kívüli egyetlen egyedi megoldást (a 9. forrását a 4. sorban) leszámítva a 4., 7., 9–10. források mindig azonosak, és mindig különböznek az ugyancsak egyező 11–13. forrásoktól. Némi váltakozást az 5. és a 6. forrás mutat, mindkettő kétszer tartozik az egyik, kétszer a másik csoportba, egymással kétszer egyeznek meg, de ami a legfőbb, a 11–13. források az utolsó aprócska eltérés kivételével ezek valamelyikéhez kötődnek. Mivel az egyezések markáns tendenciát rajzolnak ki, az eltérések csekély volta ellenére is alkalmasnak tartjuk ezeket alváltozatok kijelölésére, amit a források nagy száma és időbeni távolsága miatt szükségesnek is érzünk: Ba: 4., 7. és 9–10.; Bb: 5.; Bc: 6.; Bd: 11–13. A töredékes 8. forrás mindössze egy helyen vethető össze a többivel, ezt nem vettük figyelembe az alváltozatok meghatározásánál.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Pandekták* ezen csomója 1823-ban készült, s a cím szerint az 1787-es kidolgozást archiválta.

2. A *Régibb Stúdiumaim* ugyancsak 1823-ban készült, s ez az első lejegyzés a cím szerint az 1787-es kidolgozást archiválta.

3. Levél Kovachich Márton Györgynek [1788. január közepe]. Váczy János e keltezetlen levelet az 1791-es évhez sorolta be, a jegyzetben azonban jelezte a tévedést, és tartalmi mozzanatok (Baróti Szabó Dávidra és Szentgyörgyi Istvánra vonatkozó cikkek) alapján feltételeSEN 1788-ra tette, de 1787-re mutató utalásokat is jelzett (KazLev. II. 575.). A Batsányi kritikai kiadás szerkesztői, Keresztury Dezső és Tarnai Andor a *Magyar Museum* bevezetésével kapcsolatos korabeli Kazinczy–Kovachich-levélváltásokat áttekintvén e levelet 1788-ra tették, s Kovachich Kazinczy január 29-i levelére írott, de fenn nem maradt válaszlevelének újabb válaszleveleként értelmezték (BJÖM. II. 439–440.). E levélváltások alapján azonban úgy véljük, a jelen levél Kovachich 1787. december 29-i levelére válaszolt.

– *Kazinczy Kovachichnak*, 1787. december 17. (KazLev. I. 153–156., 112. sz.)

Kazinczy megemlíti egy folyóirat (ez a *Magyar Museum*) kiadásának tervét, melyet novemberben határoztak el Batsányival és Baróti Szabóval.

– *Kovachich Kazinczynek*, 1787. december 29. (KazLev. I. 156–157., 113. sz.)

Kovachich örömet fejezi ki a terv hallatán, és saját újságjában hírül szeretné adni az új folyóirat megindítását.

– *Kazinczy Kovachichnak (a jelen levél)*

Kazinczy örömmel fogadja, hogy Kovachich hírt kíván közölni a *Magyar Parnasszus* címen tervezett folyóiratról saját lapjában, a *Merkur von Ungarn*ban, s küldi sebtében németre fordított előszavát.

– Kovachich Kazinczynak (nem maradt fenn)

– Kazinczy Kovachichnak, 1788. január 29. (KazLev. I. 161–163., 116. sz.)

Kazinczy Kovachich fenn nem maradt válaszára reflektál, az előszó szerzőségével és a szerkesztők személyével kapcsolatosan. Ezek az információk kerültek be végül a lapba (1787. 9. füzet, borító, amely így csak 1788-ban jelent meg; Váczy János idéz belőle, KazLev. I. 556–557.).

Az egymásra felelgető válaszok és viszonzások alapján rekonstruált sorrend szerint tehát a jelen levél keletkezését 1787. december 29. és 1788. január 29. közé, azaz 1788 januárjára, annak is leginkább a közepére tehetjük (köszönöm Szilágyi Mártonnak e datálás ellenőrzését és megerősítését).

4. Levél Kis Jánosnak, 1819. november 11–12. A verset a 12-i pótlás tartalmazza.

5. Az *Aurora* 1822. évi kötete 1821-ben jelent meg. Kazinczy Kisfaludy Károly verseket kérő levelére ezt válaszolta 1821. január 20-án: „Verseim közül a' mit illy célra valónak tekinthettem, Novemberben felküldém Igaz Sámuel Urnak, hogy abból a' mi tetszésére talál lenni, Zsebkönyvébe tehesse; a' mi az Erd. Muzéumban már megjelent, nem hiszem hogy a' Tekint. Úr újra ki akarja adni; 's a' Kézíratnak Februáriusban már Bécsben kell lenni a' parancsolat szerint. Legjobbnek vélném, ha a' Tekint. Ur Igaz Sámuel Úrtól elkívánná azon darabjaimat, a' melyeket a' Zsebkönyv fel nem veve. Én magam küldeném meg ezeket a' Tekint. Úrnak, hogy időt nyerjünk, ha tudnám, melyeket nem veve-fel Igaz Úr.” (KazLev. XVII. 371–372., 3940. sz.; a levélváltás lényegét összefoglalta Majláth Jánosnak írott január 26-i levelében, XXIII. 286.; 5841. sz.). Arról, hogy Kisfaludy ténylegesen az Igaz Sámuelnek 1820 novemberében küldött versek közül válogatta ki az *Aurorában* közölt két verset, nem maradt fenn információ, ez az eshetőség nem tűnik valószínűnek a vetekedő szerkesztők között, noha ki sem zárható. A továbbiakból Kisfaludy 1821. május 13-i levelét ismerjük, ebben tájékoztatja Kazinczyt a munkálatok állásáról (augusztusra tervezi a megjelenést és a *Hébével* való vetekedés miatt sajnálkozik), s a levél végén ezt írja: „Küldeményedet köszönöm, és használni fogom” (KazLev. XVII. 445., 3975. sz.). Az adott összefüggésben, minthogy az egész levél az *Aurora* munkálatairól szól, ez leginkább úgy értelmezhető, hogy Kazinczynak az évkönyv számára küldött közleményét köszöni meg, s mivel Kazinczynak csak két verse jelent meg itt és ekkor, így a küldemény ezek szövege lehetett – ez nem bizonyítható, de nagyon valószínű feltételezés.

A kötetet Kisfaludy 1821. december 28-án küldte meg Kazinczynak, a következő sorok kíséretében: „Vedd Aurorámat olly szívvel, mint küldi a Kiadó [...] Fájdalom, hogy épen a kedves darabodban hiba történt; mentségemre szolgáljon az, hogy egész dologban csak egyedül lévén, mint a szűk idő, mint akkori betegeskedéseim czélatom nehezíték.” (KazLev. XVII. 579–580., 4033. sz.) A 'kedves darab' éppen a jelen vers volt, amint arra Váczy János is rámutatott jegyzetében (643.). Utóbb, Toldynak írott 1826. október 6-i levelében Kazinczy a szöveghely pontos megjelölése nélkül utal rá, hogy e verse is hibásan jelent meg az *Aurorában* (4692. sz.), s küld majd javítást. Valamely küldeményről tudunk (az azonosítása körüli kérdésekről l. a Toldy *Handbuchja* kapcsán mondotakat), de a *Handbuchban* az *Aurora* szövege jelent meg a sajtóhiba korrigálásával.

6. A *Régibb Stúdiumaim* 1823-ban készült, s e második lejegyzés a kommentár szerint a későbbi, tehát a levélben és az *Aurorában* közölt változat utáni kidolgozást archiválta.

7. A forrás része a *Handbuch* kiadásához küldött kéziratok 'A' jelű csomójának, melynek keletkezése feltételeken 1822–1826 közé tehető.

8. *Lyrái költsékek I.*, 1827 körül.

9. *Lyrái költsékek II.*, 1827 körül.

10. *Kazinczy Ferencz' Versei*, 1827.

11. Az önálló kézirat az írássajátosságok alapján (nincs aposztróf az *s* előtt) nem tehető 1828 november előttre; feltételeken 1828 legvégére, még inkább 1829-re keltezzük, későbbi keletkezése a gyűjteményes összeírásban található két kézirat miatt nem tűnik valószínűnek.

12. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

13. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás 1787-ben született, Kazinczy közlése szerint márciusban Kassán. Ez a változat (A) csak töredékesen maradt fenn, de ebből is megítélhető, hogy a későbbiekől teljesen eltérő szövegezésű volt. A második változat (Ba) 1819-ben készült el, s 1820-ban apró eltérésekkel ezt küldte publikálásra Bécsbe, végül is az *Aurora*-ban jelent meg (Bb). Az 1823-ban készült archiválási tisztázata megint kis módosítást tartalmaz (Bc), az 1827-ig készült újabb összeírásokban azonban lényegében az 1819-es kidolgozás szerepel (Ba). Az 1827 és 1830 közötti gyűjteményes kiadástervekben egy új verzió található (Bd), mely az *Aurora* közlésének és a *Régibb Stúdiumaim* archivált tisztázatának a megoldásaira (Bb–Bc) vezethető vissza.

Magyarázatok

A mű értelmezéséhez l. Csetri Lajos: *Kazinczy „A tanítvány”-a*, ItK 1969., 258–265.; Gergye, 1998/M. A Kovachichhoz szóló levél első bekezdésének fordítását l. az 5. szövegidentitás magyarázatai között.

gyenge leány: a Múzsá.

elfedeze a' liget' Ifjú lombjai közzé: Horatius-utalás (Ódák, III. 4.), itt Horatiusszal mint gyermekkel történik meg.

mézzel tömte meg ajkamat: utalás Pindarosra, akinek a mítosz szerint álmában mézzel kenték meg a száját a méhek.

276. SZÖVEGIDENTITÁS A' szabad Erdély/A' nagy napon 1819. november 27.

1.	A' szabad Erdély.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 5., 213a–219b, a vers: 217ab.	Autográf tisztázata.	Levélrészlet. (<i>Majláth Jánosnak</i> , 1820. szeptember 17.)	1820	Aa	497.
2.	A' szabad Erdély. (a' Török' elűzése után.)	Aurora, 1822., 261–262.	Évkönyv- részlet.		1821/ 1822	Aa	787.
3.	A' szabad Erdély.	OSZK Analekták 2971./8.	Autográf tisztázata.	Csoportos. (<i>Handbuch, A csomó</i>)	?1822– 1826	Ab	–
4.	–	MTAK K 611., 58b–59a.	Autográf fogalmazvány.	Műrészlet. (<i>Erdélyi Levelek D.</i>)	1825– 1826	Ac	–
5.	A' nagy napon.	MTAK K 642., 132ab.	Autográf tisztázata.	Csoportos. (<i>Kazinczy Ferencz' Versei.</i>)	1827	Ad	–
6.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 52. III., 113–114.	Autográf tisztázata.	Műrészlet. (<i>Erdélyi Levelek 26.</i>)	1827– 1830	Ac	–
7.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 52. II., 255b–256a.	Autográf tisztázata.	Műrészlet. (<i>Erdélyi Levelek 27.</i>)	1828– 1829	Ac	–
8.	A' nagy napon.	MTAK K 642., 11a–12a.	Autográf tisztázata.	Csoportos. (<i>Lyrai és vegyes költemények.</i>)	1830– 1831	Ad	1109.
9.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 52. II., 28–79.	Autográf tisztázata.	Műrészlet. (<i>Erdélyi Levelek 28.</i>)	1831	Ac	–

Megjelenések

1. KazLev. XVII. 241–244. (3894. sz.), itt nem találhatók versek, azok az 1820. augusztus 22-i levélhez (KazLev. XVII. 222–225., 3884. sz.) tartozó versek után következnek folytatólagosan. A jelen versnek Váczy János csak a kezdősorát közli. A közlés azonban bizonyosan téves, mert a szeptember 17-i levél szövege egyértelműen azonosítja a két verset, így azok eredetileg e levélhez voltak csatolva. A tévedést az okozhatta, hogy a versek kéziratai valóban folytatólagosan következnek az augusztus 22-i levél mellékletei után. De e kéziratok külön egységet alkotnak, s közrefogják Szemere Pál versének kéziratát is, amelyre ugyancsak a szeptember 17-i levélben történik utalás.

2. Bajza–Toldy, 1836., 33–34.; Abafi, 1879., I. 18–19.

6. ErdLev., 2013., 280–281.

7. ErdLev., 2013., 394–392.

8. Gergy, 1998., 56–57.

9. ErdLev., 2013., 472–473.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy egy kéziratot feljegyzésében azt írta a vers születése kapcsán, hogy „a Kenyérmezején támadott lelkemben” (MTAK K 608., 81ab), ahol erdélyi útja során, 1816. július 23-án járt. Az *Erdélyi Levelekben* megismétli ezt a vers közlése előtt: „Lelkemben, a' mint itt elmenék, egy dal támad, melyet, bár szorosan a' Kenyérmezei csatára nem tartozik, itten tészek le, mert itt támadta.” (ErdLev., 2013., 472., vö. 280., 394.) A vers megírásának pontos dátumát a Majláthnak küldött versmellékletre jegyezte Kazinczy: 1819. november 27.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 9 forrás 9 szövegállapotot őrzött meg, két címmel, a cím nélküli források az *Erdélyi Levelek* részletei. Szövegtérítés kevés van, az utolsó két sor a 3. forrásban változik meg:

1–2.: Szeretett Hazánk, szabadon lihegsz! / Hunyadink' nagy lelke van veled.

3–9.: Szabadon, szeretett, szabadon megint! / 'S mi törénk-le, mi! lánczaidat.

A 8. forrás három helyen szórendi változatokat tartalmaz: az első és utolsó szakaszban a 'hulltanak' és a 'vesztenek' fordított sorrendben áll, mint a többiben, akárcsak a 4. versszakban az 'érte egymást'. A harmadik szakasz harmadik sorában az időhasználat ingadozik (1–4., 7., 9.: táplált, 5–6., 8.: táplál). A negyedik szakasz utolsó sorában a 3. forrás egyedi megoldást tartalmaz ('verjék-le' a többi 'verdessék' szava helyett). Mindezek közül csak az utolsó sorok korrekciója és a címváltozatok jelentősebbek, ezek alapján jelölünk ki alváltozatokat (1–2.: Aa; 3.: Ab; 4., 6–7., 9.: Ac; 5., 8.: Ad).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Majláth Jánosnak, 1820. szeptember 17. A vers egy lapos melléklet, a többi versmellékletétől eltérő papíron.

2. Az *Aurora* 1822. évi kötete 1821 őszén jelent meg (l. részletesen A' *Tanítvány* jegyzetét, az előző szövegidentitás).

3. A forrás része a *Handbuch* kiadásához küldött kéziratok 'A' jelű csomójának, melynek keletkezése feltételeesen 1822–1826 közé tehető.

4. *Erdélyi Levelek*, 1825–1826. (L. ErdLev., 2013., 543–545.)

5. *Kazinczy Ferencz' Versei*, 1827.

6. *Erdélyi Levelek*, 1827–1830. (L. ErdLev., 2013., 539.)

7. *Erdélyi Levelek*, 1828–1829. (L. ErdLev., 2013., 539–540.)

8. *Lyrnai és vegyes költemények*, 1830–1831.

9. *Erdélyi Levelek*, 1831. (L. ErdLev., 2013., 540.)

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers gondolatának fogantatását Kazinczy utólag az 1816-os erdélyi utazáshoz köti, a megírás időpontjaként pedig 1819. november 27-ét jelöli meg. Először a Majláthnak írott 1820. augusztusi levélben tűnik fel, majd megjelenik az *Aurora* 1822. évi kötetében (Aa), illetve feltehetően ez idő tájt létrejön az új befejezés (Ab). Az *Erdélyi Levelek* szövegébe először 1825 körül illesztette be versét, a későbbiekben még annak három további kidolgozásában található meg, egészen a pálya legvégéig (Ac). Közben módosított címmel bekerült a vers az 1827-es és az 1830-as gyűjteményes összeírásba is (Ad).

Magyarázatok

A Majláthnak írott levél magyarul (Deák Eszter fordításában): „Elküldöm Önnek, gróf uram, két harci énekemet, az egyik nincs befejezve, de már majdnem kész. Elhatároztam, hogy 12 ilyen írok, s meglepem ezzel a magyar közönséget. Lássák ezek az urak, hogy a germanicusban is magyar vér folyik, s magyarul érez. De nem akarok semmit kinyomtatni, amíg az Ön királyi jóváhagyását nem kapom meg hozzá. A csatadallal nem vagyok elégedett. A gondolat és forma megfelelő. Az anapestusok illenek a témához. De a megtisztulás ünnepe kételyeket ébreszt bennem. Ez nem dal, hanem egy jelenet. S az első 3 stanza aligha idézi ama hőskor szellemét. A refrének a kifinomulásra emlékeztetnek minket. – Azonban jól megokoltnak tűnik a raj a tölgyfa ágain, amely egy másiknak adott szállást, és az áldozópap morális prédikációja annak a szégyennek az elhárítására, hogy Árpád népe egy barbár horda lett volna. – Kérem véleményét mindkét darabról, egyszersmind könyörgöm, hogy ne mutassa meg azokat senkinek, hogy sikerüljön a meglepetés.”

Az 1479. október 13-án lezajlott kenyérmezei csatában a magyar seregek győzelmet arattak a törökök felett, az esemény kapcsán Kazinczynak született egy másik kétsorosa is (*Hőseink a' Kenyérmezején*, 252. szövegidentitás).

Hunyadink: itt a szövegösszefüggésből ítélve Hunyadi Jánosra gondolhatunk.

277. SZÖVEGIDENTITÁS
Zengd nekem isteni láány...
1820. március 15. előtt

1.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. 110. darab [6 sor].	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Döbrentei Gábornak, 1820. március 15.</i>)	1820	A	490.
2.	Az Iliász I. Könyve. Még minekelőtte Vályi-Nagy vagy Kölcsey hozzá fogának fordításához.	MTAK K 642., 222a. [13 sor].	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Horatius-, Homérosz-fordítások.</i>)	?	B	1087.

Megjelenések

1. KazLev. XVII. 107–112., a vers: 111. (3837. sz.).

Alakulástörténet*(a szövegidentitás keletkezése)*

Egyetlen adatunk a vers első felbukkanásának időpontja: 1820. március 15. E Döbrenteinék írott levélben úgy beszél saját fordításáról, mint amit Vályi Nagy Ferenc is ismert, s felhasznált saját fordításához, vagyis annak már korábban készen kellett lennie, de hogy mennyivel, az nem ítéltető meg, s így nem használható támpontul a vers keletkezéséhez.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 2 forrás 2 szövegállapotot őrzött meg, az első 7 soros, a második még további hat sort tartalmaz, s eltérések vannak az első hétben is, a két szövegállapot így két szövegváltozatot reprezentál.

	1. forrás	2. forrás
3–4. sor	Áisznak ereszté / Házához	Adeszbe leküldé / Még nap előtt
4. sor	vetve	hányva
6. sor	versenyre fakadtak	vetekedve különvált
7. sor	népek	népség

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Döbrentei Gábornak, 1820. március 15.

2. A pálya végén a fordítások csomójába besorolt lapok lejegyzésének idejét nem tudjuk meghatározni, ezeken a jelen próbán kívül Horatius első episztolájának és az *Iliász* VI. énekének a fordítása van (251. és 354. szövegidentitás).

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Keletkezési idejét nem tudjuk pontosan, először 1820 márciusában tűnik fel egy levélben, majd a fordítások egyik kései összeírásában.

Forrás

Homérosz *Iliász*ának első 13 sorából készült a próba fordítás.

Magyarázatok

isteni lány: a Múzsza.

Achilleusz: Akhilleusz görög hős.

Acháj: görög.

Áisz/Adesz: az alvilág.

Zeusz: a főisten.

Atrida: Agamemnón.

Zeusz' fija's Létóé: Apollón.

Chryses: Apollón papja.

278. SZÖVEGIDENTITÁS Nagy-Mihály, Zemplényben 1820. június 1.

1.	Nagy-Mihály.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 5., 209a–210b, a vers: 210a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Majláth Jánosnak, 1820. június 30.</i>)	1820	Aa	492.
2.	Nagy-Mihály.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 33., 244. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek, 1820. július 22.</i>)	1820	Aa	494.
3.	Nagy-Mihály, Zemplényben.	Hébe, 1822., 112.	Évkönyvrészlet.		1820/1822	Ab	820.
4.	Nagy-Mihály, Zemplényben.	MTAK K 642., 65a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények.</i>)	1830–1831	B	1152.

Megjelenések

1. KazLev. XVII. 173–177., a vers: 176. (3865. sz.).
2. KazLev. XVII. 191–196., a vers csak első sorával (3872. sz.).
4. Bajza–Toldy, 1836., 90.; Abafi, 1879., I. 64.; Gergye, 1998., 97.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy Majláthnak és Dessewffynek is részletesen leírta két epigrammája keletkezési körülményeit, s megadta pontos idejét is: 1820. június 1.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 4 forrás 4 szövegállapotot őrzött meg, közöttük csak az utolsó két sorban van különbség, valamint a cím bővül egy helymegjelöléssel a második két forrásban:

1–3. forrás	4. forrás
Dőzsölj bájaiban 's a' tündérlaknak örülj itt. Egy vagyon hátra: siess! 's törzsököd újra virul. Szép ifju, 's régi [3.]	Éljed időd'; nagy öröm siet elröppenni. Szerencsés A' ki sok édesben éle, nem a' ki soká.

Két szövegváltozatot különítettünk el, s az elsőt belül két alváltozatot (1–2.: Aa; 3.: Ab; 4.: B).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Majláth Jánosnak, 1820. június 30.
2. Levél Dessewffy Józsefnek, 1820. július 22.
3. A *Hébe* szerkesztője, Igaz Sámuel 1820. október 24-én írott és 27-én elküldött levelében kért kéziratokat Kazinczytól almanachja számára (3909. sz.), s november 24-én már vissza is igazolta, hogy 19-én kézhez kapta Kazinczy levelét a küldött versekkel (3920. sz.), így Kazinczy fenn nem maradt levélküldeménye november első felére tehető (Kazinczy másutt maga is novembert említ, 3940. sz.). A *Hébe* 1822. évi kötete 1821 májusa előtt jelent meg, Kazinczy május 7-én már ennek olvasásáról számol be (6111. sz.).
4. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az epigramma 1820. június 1-én készült, párjával együtt. Az ezt követő másfél hónapban két levélben tűnik fel (Aa), majd az év őszén beküldte a *Hébé*hez is, ahol az 1822. évi kötetben jelent meg, némi korrekcióval (Ab). A pálya végén bekerült az 1830-as gyűjteményes összeírásba, ekkor az utolsó két sort újakra cserélte Kazinczy (B).

Magyarázatok

A Majláth Jánosnak írott levél magyarul (Deák Eszter fordításában): „Mellékelek két epigrammát. Nem önállóan teremtetek tájak, csak készen talált vidékek másolata, de *szép* igazi vidékeké. Június 1-én átmentem Nagy-Mihályon Zemplén megye határainál Ungvár felé, és oda voltam az elragadtatástól, amikor megpillantottam Sztáray Mihály gróf, egykori szabolcsi főispán és felesége, Eszterházy Eleonóra grófnő (a kancellár leánya) rút, összetákolt, nyomorúságos mellékepületektől körülvett házáat Albert fiuk által egy vidám tündérkastéllyá változtatva. A mellékepületeket lebontották, helyüket most éppen virágzó bokros rész foglalja el. A két rondella között, amelyeket egy korábbi tulajdonos a nem nagy épülethez hozzá csatolt, egy út halad át díszes vasrácsozattal, s láttam, amint a grófnő szép leányainak egyike az egyik rondellából a másikba ment át, szép tállal a kezében. Vagyis virágzó bokrok, az átvonuló, sudárnövésű fiatal lány, mint egy üdítő jelenség könnyű járásával, s a rondellák szép új kerek tetőzete, a gazdagon aranyozott Pinus gombbal, a ház

teljesen újonnan sárgára festve, az ablaktáblák friss zöldek, mindenütt tisztaság, könnyűség, szel-lősség – mindez magával ragadott. Sietős volt az utam Ungvárra, úgyhogy nem szállhattam ki. De Koch építész (akiről Jaschke mesélt nekem, Rainer főherceg kísérfője magyarországi útjukon 1810-ben, amikor a főherceggel és ezzel a rajzolóval együtt étkeztünk Ujhelyben) szépséges műve előtt megállítottam kocsimat, és hosszasan gyönyörködtettem szememet a műalkotásban. Így keletke-zett az első epigramma.

Sztáray Albert gróf Dessewffy József gróf feleségének fivére. Ő csináltatott Kochhal egy an-golkertet (több mint 50 öles) és egy nagy díszes épület tervrajzát, s én előző évben jártam ebben a honi és egzotikus növényekkel és fákkal beültetett kertben, amely a sík, fátlan vidéken igen jól mutat. A sík területen három természet által lekerekített domb található – Szabolcsban nem ritka – egyik szőlővel van beültetve, a másik tetején egy ház áll, a harmadik feléig lecsupaszított, hogy a gróf lakóháza ott állhasson. Koch zsenije itt is megnyilvánult. Mindezt el kellett mondanom, hogy érthető legyen. [a versek]

Még nem küldtem el ezt az epigrammát Dessewffy grófnak. Azonban elküldtem a Magyar Kurirnak. Azt szeretném, ha D. gróf kinyomtatva látná meg. Nevem nem áll mellette: de rám fog ismerni. A helység egykor bizonyára büszkeséggel fogja emlegetni mostani lakóit és alkotóit (Genius, Alkotó, Szépitő).

Ez az epigramma a későbbi idők szellemében született. Ezt ki is mondom az utolsó sorban: *most is*.

Gróf Úr unokaöccse, Majláth Antal gróf aljegyző lett. A restaurációról szóló hírt olvashatta a Magyar Kurirban, melyet ma várok. Sajnáltam, hogy heves rajongásomat a mi nemes nádorunk iránt, akivel ugyan sohasem beszéltem, de határtalanul tisztелеk, nem csillogtathattam meg benne.”

Nagy-Mihály: Nagymihály (Mihalovce) Sztáray Albert (1785–1843) lakhelye. „Sztáraynak Nagy Mihályban Zemplénynek épen szélén Ungvár felé egygy toldozott foldozott régi háza volt. Elvévén Károlyi Máriát, 2 esztendő előtt 160 ezer forintot költe-el épülete reductiójára, ’s most ez a’ csuda épület a’ legszebb lak a’ mit ismerek.” (KazLev. XVII. 163., 3859. sz.; a kéziratban a régi és az új épület rajza is megtalálható.) A kastély átépítése Heinrich Koch (1781–1861) osztrák építész nevéhez fűződik (1810).

Armida, Rinaldo: Tasso *A megszabadított Jeruzsálem* című eposzának szereplői. Boulloni Gottfried, a kereszties hadak vezére Rinaldó, az ifjú hős segítségétől reméli győzelmét, akit azonban a pogány tündérlány, Armida fogságba ejtett. Armida eredetileg végezni akart Rinaldóval, de bele-szeretett, s egy világon kívüli tündérkertbe vitte, ahol megbájlolva őt, boldog szerelemben éltek. Rinaldót két, ugyancsak bűvös erővel felruházott kereszties lovag szabadította meg az édes fogság-ból.

Schwelge in ihren Reizen: dőzsölj bájaiban.

Der alte Stamm der Sztáray war schon fast ausgestorben: Sztáray régi törzse már majdnem kihalt.

279. SZÖVEGIDENTITÁS Szent-Mihály, Szabolcsban 1820. június 1.

1.	Szent-Mihály. 2 Meilen von Tokaj.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 5., 209a–210b, a vers: 210a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Majláth Jánosnak, 1820. június 30.)	1820	A	493.
2.	Szent-Mihály. (a’ későbbi idők’ képében.)	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 33., 244. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Dessewffy Józsefnek, 1820. július 22.)	1820	A	495.

3.	Szent-Mihály. (A' később idők' képében.)	Magyar Kurir, 1820. július 18., 5. sz., II. 39. (archiválva: MTAK K 630., 158a).	Hírlapi közlés.		1820	A	743.
4.	Szent-Mihály. (a' később idők' képében.)	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 115., 269. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Rumy Károly Györgynek, 1820. augusztus 2.)	1820	A	496.
5.	Szent-Mihály.*)	Hasznos Mulatságok, 1820., 15. szám, II. 113–114.	Hírlapi közlés.		1820	A	739.
6.	Szent-Mihály, Szabolcsban.	Hébe, 1822., 112.	Évkönyvrészlet.		1820/ 1822	A	821.
7.	Szent-Mihály, Szabolcsban. a' később idők' képében.	MTAK K 642., 68a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Lyrai és vegyes költemények.)	1830– 1831	A	1155.

Megjelenések

1. KazLev. XVII. 173–177., a vers: 176. (3865. sz.).
2. KazLev. XVII. 191–196., a vers csak első sorával (3872. sz.).
4. KazLev. XVII. 205–210., a vers csak első sorával (3877. sz.).
7. Bajza–Toldy, 1836., 55.; Abafi, 1879., I. 57.; Gergye, 1998., 66.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy Majlátnak és Dessewffynek is részletesen leírta két epigrammája keletkezési körülményeit, s megadta pontos idejét is: 1820. június 1.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 7 forrás 7 szövegállapotot őrzött meg, ezek között az alcím kisebb eltérésén túl csak két szöveghelyen van apró eltérés (az 1. forrás 7. sorában 'Lépj' van a többi 'Térj' szava helyett, a 2. forrás 8. sorában pedig 'büszkén most is' a többi 'most is büszkén' sorrendje helyett. Mindezek alapján nem tartjuk indokoltnak változatok, alváltozatok kijelölését.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Majláth Jánosnak, 1820. június 30.
2. Levél Dessewffy Józsefnek, 1820. július 22.
3. A *Magyar Kurir* 1820. július 18-i számában jelent meg. Nem tudjuk, Kazinczy pontosan mikor küldte be, a Dessewffynek írott levélből az derül ki, hogy hosszabb ideig várt a megjelenésre.
4. Levél Rumy Károly Györgynek, 1820. augusztus 2.
5. A *Hasznos Mulatságok* a *Magyar Kurir* közlését vette át, együtt jelent meg itt Dessewffynek a *Kurir*-ban 1820. augusztus 11-én napvilágot látott válaszepigrammájával.
6. A *Hébe* szerkesztője, Igaz Sámuel 1820. október 24-én írott és 27-én elküldött levelében kért kéziratokat Kazinczytól almanachja számára (3909. sz.), s november 24-én már vissza is igazolta, hogy 19-én kézhez kapta Kazinczy levelét a küldött versekkel (3920. sz.), így Kazinczy fenn nem maradt levélküldeménye november első felére tehető (Kazinczy másutt maga is novembert említ, 3940. sz.). A *Hébe* 1822. évi kötete 1821 májusa előtt jelent meg, Kazinczy május 7-én már ennek olvasásáról számol be (6111. sz.). Itt is együtt jelent meg Dessewffy válaszepigrammájával.
7. *Lyrai és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az epigramma 1820. június 1-én készült, párjával együtt. Az ezt követő két hónapban elküldte három levelében, megjelent a *Magyar Kurir*ban és nyomán a *Hasznos Mulatságokban*, illetve ugyanekkor juttatta el Kazinczy a *Hébe* szerkesztőjéhez, s az évkönyv 1822. évi kötetében helyet is kapott. A pálya végén bekerült az 1830-as gyűjteményes összeírásba, szintén változatlan szöveggel.

Magyarázatok

A történetek időrendje:

június 1. Kazinczy egy utazása alatt megírja két epigrammáját, a keletkezés körülményeit leveliben részletezi.

június 20. Döbrenteinek szóló levelében (3859. sz.), az epigrammák említése nélkül, részletes rajzokat közöl Sztáray nagy-mihályi házának eredeti és átépített állapotáról.

június 30. Kazinczy először Majláth Jánossal közli levelben két epigrammáját.

július 18. Meg jelenik a Dessewffyhez írott, *Szent-Mihály* című epigramma a *Magyar Kurir*ban, névtelenül.

július 22. Kazinczy, nem tudván még verse megjelenéséről, megküldi Dessewffynek levelben az egyébként meglepetésnek szánt epigrammákat. Dessewffy e levelet július 30-án kapta kézhez.

július 23. Dessewffy elolvassván a *Kurir*ban megjelent epigrammát, s nem ismervén fel annak szerzőjét, válaszverset ír *Az isméretlen Utazóhoz* címmel.

július 27. Kazinczy Majláthnak írott levelében (3874. sz.) megírja, hogy kézhez kapta a *Magyar Kurir* azon számát, amelyben epigrammája megjelent.

augusztus 2. Kazinczy Rumynak is elküldi levelben a Dessewffyhez szóló epigrammát, hivatkozva a *Kurir*-beli közlésre is.

augusztus 11. A *Magyar Kurir*ban megjelenik Dessewffy június 23-án írott válaszepigrammája (12. sz., II. 96.).

augusztus 18. Kazinczy megírja Dessewffynek, hogy kézhez vette a *Kurirt*, benne a válaszverssel, s megköszöni azt. Dessewffy szeptember 1-én kapta meg e levelet.

augusztus 25. Dessewffy válaszol Kazinczy július 22-i (és 30-án megkapott) levelére, melyben felfedte, hogy ő a szerzője a *Kurir*ban névtelenül közölt verseknek. Dessewffy itt utal saját válaszversének megjelenésére, s hogy Kazinczy azt már bizonyosan olvasta is.

Kazinczy a *Pandekták*ban kivágtatban megőrizte és kommentárral látta el Dessewffy versének *Magyar Kurir*-beli közlését is (MTAK K 633/VI., 241ab, eredeti oldalszáma: 301–302., ez tehát másik kéziratos kötetben található, mint saját versének archivált példánya). Ez az archiválás bizonyosan Dessewffy augusztus 25-i levelének vétele előtt történt, mert a kommentárban azt mondja, hogy még nem kapott levelet Dessewffytől, s nagy valószínűséggel már rögtön a lapszám augusztus 18-i vételekor, mert a lap másik oldalára fogalmazta levelét Dessewffynek, amelynek augusztus 18-i a keltezése. A *Pandekták*-lap a következő:

Válasz arra, ami itt lap 280. állott: [Az előző felírás annak a lapnak a tetején olvasható, amelyre Kazinczy beragasztotta a *Magyar Kurir*ból kivágott cikket, ennek a megjelenési adatait a kivágott laprész tetejére írta.]

[a lapkivágoton, kézírással:]

M. Kurír XII. Aug. 11. 1820.

[nyomtatvány:]

Hazai Dolgok és egyéb Toldalékok. [A lap belső rovatcíme.]

Az isméretlen Utazóhoz.

Oh Te kit a' téren lelt árnyék, lantra hevítve,
 Buzdít; 's Laurámat 's Kertemet énekeled,
 'S volt Görög országgal 's Rómával telt-teli szívvel,
 Még a' nád közt is, sok Gyönyörűre találsz.
 Vándoroly úgy mindég mint a' Nap fénye; ha mit látsz;
 Szép Súgáriddal, szüntelenül melegicsd.
 Bár nem is esmérlek, köszönő szív lakja homályit
 E' sík', völgy-dombos kertbeli téreinek.
 Csak Nagyot itt ne remélly, nézőket futva Chelóne, *
 Gyenge Virágot 's fát, ültete Gyermekinek.
 Olykor még magam is, gyomlálgatom a' buja földet,
 'S görnyedek, öntöztvén, várva gyümölcsre, reményt.
 A' természet jó, – a' fák serdülnek az Égnek –
 A' Kertész nyög csak, vad kora terhe alatt! –

Szent Mihályt, Szabolcs Vármegyében 23-dik Jul. 1820.

* Meg hívattatván Thétisz menyegzőjére, rejtőzköde, 's el nem ment; Otthon maradásáért, paizs gyanánt védő teknőbe burkolt békába változtaták által, a' kegyesen büntető Istenek.

[a kivágat alatt, a lapra írva:]

Vettem ezt a' Magyar Kurír Levelében Aug. 18dikán. Mint én nem közlém Gróf Dezsőffivel az Epigrammát <nyomtatásban> levélben: úgy a' Gróf nekem azolta hogy Epigrammát látta, nem írt. Lelkes válasz. Éljen Chelóne! éljenek a' fák, melyek serdülnek az égnek! 's mind a' három fiúból légyen olly ember mint atyjak, Virginieből olly asszony, mint az anyja.

[a hátoldalon levélfogalmazvány:]

Gróf Dezsőffy Józsefhez.

Széphalom Aug. 18.d. 1820.

[itt következik a levél első két bekezdése, a folytatást tartalmazó új lap itt nincs meg]

A Majláth Jánosnak írott levél magyar fordítását l. az előző szövegidentitás magyarázatai között.

A Rumynak írott levél magyarul (Doncsecz Etelka fordításában): „Ha Ön olvassa a Magyar Kurírt, úgy bizonyára megtalálta abban az epigrammát Szent Mihályról (gróf Dessewffy József lakhelye, két mérföldre Tokajtól, egy fátlan síkságon, ahol azonban a grófnő egy 50 öles területet jelölt ki, és fával ültetett be), amely tőlem származik. Kedvemem lelem benne, tükrözi érzéseimet e nemes férfiú iránt. Íme.”

Szent-Mihály: Búdszentmihály (Tiszavasvári), Dessewffy József lakhelye.

hétbegyű Város: Róma.

Nesztor: püloszi király, bölcsességéről híres öreg.

Sváda: az ékesztőlás istennője.

Xenophon (i. e. 430 k. – 350 k.) görög történetíró.

Eleonóra: „Gróf Sztáray Eleonóra, Gróf Dessewffy Józsefné, a' leglelkesebb és legszebb asszonynak, Eszterházy Eleonorának, leánya.” (Kazinczy jegyzete.)

Thesszáli Tempe: Tempe kies völgy Thesszáliában, Görögország északi részén.

280. SZÖVEGIDENTITÁS
A' tisztulás' innepe
1820. szeptember 17. előtt

1.	A' tisztulás' innepe. Az Ung' vize mellett.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 5., 213a–219b, a vers: 218b–219b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Majláth Jánosnak,</i> <i>1820. szeptember 17.</i>)	1820	A	498.
2.	Tisztulás' innepe. Az Ugnál. (886.)	Aurora, 1823., 339–342.	Évkönyv- részlet.		1822/ 1823	B	788.
3.	A' tisztulás' innepe. 886. Eszt.	MTAK K 642., 133a–134b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Kazinczy</i> <i>Ferencz' Versei.</i>)	1827	C	–
4.	A' tisztulás' innepe. Az Ugnál. 886. Eszt.	MTAK K 642., 23a–24b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lynai és</i> <i>vegyes költemények.</i>)	1830– 1831	D	1112.

Megjelenések

1. KazLev. XVII. 241–244. (3894. sz.), itt nem találhatók versek, azok az 1820. augusztus 22-i levélhez (KazLev. XVII. 222–225., 3884. sz.) tartozó versek után következnek folytatólagosan. A jelen versnek Váczy János csak a kezdősorát és a csak itt található utolsó versszakát közli.

4. Gergye, 1998., 53–55.

A Bajza–Toldy- és az Abafi-kiadás a 3. és 4. forrásból kompilált szöveget közöl (Bajza–Toldy, 1836., 30–32.; Abafi, 1879., I. 16–18.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A szövegidentitás keletkezését első forrásbeli előfordulásához viszonyítva tudjuk csak meghatározni: 1820. augusztus 22. előtt. Egy feljegyzésében ugyancsak 1820-ra teszi (MTAK K 608., 81a; l. a Függelék 3. sz. feljegyzését).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 4 forrás 4 szövegállapotot őrzött meg, a címbe csak kis különbségek mutatkoznak, a szöveg minden forrásban sornagságú eltéréseket is tartalmaz (a sorok számát az 1. forrás szerint adjuk meg).

sor	szöveghely	forrás
1.	A' NÉP. A' SEREG.	1., 3–4. 2.
5.	A' JÓSOK' KARJA A' JÓSOK.	1. 2–4.
6.	hív Magyar, hű sereg,	1. 2–4.
10.	MINDNYÁJAN. EGGYÜTT.	1. 2–4.
11.	Érettünk küzd, érttünk csatáz Segéli az elnyomottakat	1–2. 3–4.
13.	Ránk gondja volt, ránk gondja lesz, Segéli az elnyomottakat Ránk gondja volt, ránk gondja lesz,	1. 2. 3–4.

21.	szőlőgerezd; tömött gerezd;	1. 2–4.
28.	A' Fő Jós. A' Fő-Pap.	1–2. 3–4.
29.	Tisztúljatok-meg! vár az Ung,	1.
	Tisztúljatok-meg! vár az Ung, Új honnotoknak szép folyamja.	2.
	Tisztúljatok-meg! vár az Ung, Új hazátok' szép folyamja.	3–4.
30.	nyér lél	1., 3–4. 2.
31.	Nem az, ki más' Nem, a' ki a' más Nem, a' ki más'	1. 2. 3–4.
39–40.	Enyhíteni rest gyötrelmein, 'S elfagyva látja folyni könnyét.	1–2.
	Enyhíteni rest gyötrelmeit.	3–4.
41–43.	A' szenvedő az Istené. 'S ez bosszút áll a' Szenvedőért A' bántón bosszút. Tisztúljatok-meg!	1–2.
	A' szenvedő Isten' sajátja, S az érte mindég bosszút áll, A' bántón bosszút. Tisztúljatok!	3.
	A' szenvedő Isten' sajátja, S az érte mindég bosszút áll, Bosszút a' bántón. Tisztúljatok! Tisztúljatok, megszennyezettek, Tisztúljatok-meg! vár az Ung!	4.
45.	Ártatlan' vére Balambert, Csaratont és Ödönt,	1–2.
	Ártatlan' vére Balambert, S a' nagy erejű Csaratont, Ödönt,	3–4.
46.	soha meg nem fertéze. soha nem fertőze meg.	1–2. 3–4.
49.	Etely így fut a' bérczek' kevély fíja,	1.
	Etely így fut, a' bérczek' kevély nagy fíja,	2.
	Ötöly így fut, elhagyott hazánk' Bérczeinek kevély nagy fíja,	3–4.
51.	szelíd' futását szabad' menését	1–2. 3–4.
54.	Szabad Nép adta, 's önkénytt, azt kezedbe.	1–3.
	Szabad nép adta, s önkénytt, azt kezedbe, Magáért és nem magadért.	4.

56.	Etelyénk reánk hagyá, – te vezessd. Etelyénk, a' mi Etelyénk! hagyá reánk, te légy Vezére. Etelyénk hagyá azt reánk, te légy vezérünk. Etelyénk hagyá mireánk, te légy vezérünk.	1. 2. 3. 4.
57–63.	CSENGYE. Fürtözve van a' tölgy' gallyaival Atyám' láncsája 's a' ragyogó sisak. Kezeim szeldelték a' tölgy' gallyait, Az ártatlan' kezei. Atyám nekem ő, és társainak; Szeret engem, szereti társait.	1.
	Eggyütt. Érettünk küzd, érttünk csatáz A' harcz' nagy Istene! Ránk gondja volt, ránk gondja lesz, 'S elnyomja az elnyomót!	2.
	Mind. Érettünk küzd, értünk csatáz A' harcz' nagy Istene, Segéli az elnyomottakat, S elnyomja az elnyomót!	3–4.

Az 1–2. és a 3–4. forrás szövegállapotai között húzódik a legjelentősebb választóvonal, az első kettő között azonban ugyancsak markáns eltérések vannak, a másik kettő viszont csak három szöveghelyen különbözik, igaz, ezek is sornagságú eltérések. A fentiek miatt mindegyik szövegállapotot önálló változatnak tekintjük.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Majláth Jánosnak, 1820. szeptember 17. (l. erről A' *szabad Erdély* jegyzetét, 276. szövegidentitás).

2. A vers beküldéséről nem találtunk adatokat, az *Aurora* 1823. évi kötete 1822 őszén jelent meg, Kazinczyhoz november végén, december elején jutott el (4130., 4134. sz.).

3. *Kazinczy Ferencz' Versei*, 1827.

4. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers 1820. augusztus 22. előtt készült, ekkor Kazinczy elküldte Majláth Jánosnak (A), majd átdolgozva megjelentette az *Aurora* 1823. évi kötetében (B). A pályavégi gyűjteményes összeírásokba újabb jelentős átdolgozások után került be, 1827-ben (C) és 1830-ban (D).

Magyarázatok

Kazinczy a következőket fűzte a vershez a *Magyarázatok a' Kiadó' és a' Nyomtató' számára* című jegyzésében: „Motiválva van a' Magyarok' jövele: »Etelyénk, a' mi Etelyénk! hagyá reánk.« – Az Oltár' Szűze elmondja, mint akarának itt megtelepedni a' Magyarok. – A' Fő-Jós Predikatziója a' Nemzettől elhárítani igyekszik a' tolvajkodás' szennyét. (Akkor minden nemzet lopott.) – Etely így fut... az az, az Ásiai *Etely* folyam.” (L. a Függelék 3. darabját.) A Majláthnak írott levél magyar fordítását l. a 276. szövegidentitás magyarázatai között.

Ung: Anonymus említi az Ung folyó melletti nagy ünnepet: „Álmos vezér és övéi bevonulva Hung várába, a halhatatlan isteneknek nagy áldozatokat mutattak be, és négy napig tartó lakomát csaptak. A negyedik napon pedig Álmos vezér tanácsot tartván és övéit mind megesketvén, még életében vezérré és parancsolóvá tette fiát, Árpádot.” (Pais Dezső fordítása.)

Balambér, Csaraton, Ödön: a hunok három első fejedelme (l. Pray György: *Annales veteres Hunnorum...*, Bécs, 1761., 67.; Zlinszky Aladár jegyzete az általa szerkesztett *Szemelvények a magyar nemzeti lyra történetéből* című kötetben, Bp., 1904., 123., itt értelmező magyarázat is kapcsolódik a vershez).

Etelye: Attila, a hunok fejedelme.

Etely: Etel, a Volga folyó.

unvollendet: befejezetlen.

281. SZÖVEGIDENTITÁS
Gróf Kornis Mihályhoz
1820. szeptember – 1821. január 23.

1.	Gróf Kornis Mihályhoz.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 26., 54. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Cserey Miklósnak, 1821. január 23.)	1821	A	500.
2.	Gróf Kornis Mihályhoz.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 135., 55. darab, 108a–109b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Berzsenyi Dánielnek, 1821. január 23.)	1821	A	501.
3.	Gróf Kornis Mihályhoz.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 33., 251/b darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Dessewffy Józsefnek, 1821. január 24.)	1821	A	502.
4.	Gróf Kornis Mihályhoz.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 139., 3/a darab, 15b–16b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Majláth Jánosnak, 1821. január 26.)	1821	A	504.
5.	Gróf Kornis Mihályhoz.	Directia Judeteana Cluj ale Arhivelor Nationale, Gyulay-Kuun család levéltára, 332. sz., 21+32. darab, a vers a 32. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Gyulay Lajosnak, 1821. január 28.)	1821	A	507.
6.	Gróf Kornis Mihályhoz.	MTAK M. Irod. Lev. Ms. 4750/78.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Nyomárfay Józsefnek, 1821. február 1.)	1821	A	508.
7.	Gróf Kornis Mihályhoz.	PFK, 358 BK 127 I. 6., 62. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Guzmics Izidornak, 1827. augusztus 21.)	1821	Ba	531.
8.	Gróf Kornis Mihályhoz. 1821.	A kézirat magántulajdonban van.	Autográf tisztázat.	Önálló.	?1827	Ba	–
9.	Gróf Kornis Mihályhoz. 1821.	Felső Magyar Országai Minerva, 1827., III. 1343–1344.	Folyóirat-közlés.		1827	Ba	854.
10.	Gróf Kornis Mihályhoz.	Nefelets, 1832., 177–181.	Évkönyvrészlet		1831/ 1832	Bb	860.

Megjelenések

1. KazLev. XVII. 378–380., a vers: 378–380. (3944. sz.).
 2. KazLev. XVII. 380–381., a vers csak első sorával (3945. sz.); Gergye, 1998., 178–180.; BerzsenyiLev., 2014., 538–541., a vers: 539–541.
 3. KazLev. XVII. 381–382., a vers csak első sorával (3946. sz.).
 4. KazLev. XXIII. 284–290., a vers: 287–288. (5841. sz.).
 5. KazLev. XVII. 384–385., a vers csak első sorával (3948. sz.).
 6. KazLev. XXIII. 290–293., a vers: 291–293. (5843. sz.).
 7. KazLev. XX. 338–339., a vers csak első sorával (4824. sz.).
 9. Abafi, 1879., II. 64–66.
- A Bajza–Toldy-kiadás a 9. és a 10. forrásból kompilált szöveget közöl (Bajza–Toldy, 1836., 237–239).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy Dessewffynek 1821. január 24-én írja, mikor küldi episztoláját: „Vedd [...] még Szeptemberben elkezdett Versezetemet, de a’ mellyet csak tegnap estve végeztem-el.” A megírás 1820. szeptemberi kezdetére utal az a levél is, amelyet Kazinczy Kornis Mihálynak küldött 1820. szeptember 29-én, s amelyben adatokat kért tőle családtagjairól; itt közvetlenül is utalt a versre: „Ne hidd hogy Halotti Búcsúztató legyen Epistolám” (KazLev. XXIV. 256–257., 6107. sz.). Kornis ekkor még nemigen ismerhette a szöveget, de arról van adatunk, hogy Kazinczy Gyulay Lajosnak befejezetlenül elküldte azt: „minthogy láttad elejét, lássd itt egészen” – írta neki a kész szöveget tartalmazó levélben. Dessewffynek október 22-én még csak ígérte, hogy megismerteti az episztolával: „Nem sokára egy Gróf Kornis Mihályhoz írt versemet fogod venni.” (KazLev. XVII. 263., 3907. sz.) A befejezés elhúzódsát Nyomárkay Józsefnek így magyarázza: „Azt hittem hogy szükségem van bizonyos dátumokra, mellyeknek a’ vers végében fel kell dolgoztatniok, ’s azért halasztottam-el az elvégzést.” A befejezésre vonatkozó kulcsszavak a lap sérülése miatt nem olvashatók a levél kéziratában, de az a Dessewffynek mondottakból következően 1821. január 23-án történt. Berzsenyinek aznap ezzel egyezően fogalmaz: „itt egy Epistolámat közlöm, mellyet ez estve végeztem-el”, majd a levél végén: „De éjjel van; kifáradtam.” 1821. január 23-án este adott tehát végleges formát az episztolának, majd utána, még éjjel előtt gyorsan leírta azt Csereynek és Berzsenyinek (hogy Kornisnak is tervezte-e küldeni, ahogy az episztolák címzettjei esetében máskor tette, arra nézve nem maradt fenn adat, de valószínű).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 10 forrás 10 szövegállapotot őrzött meg, címük egyező, de két esetben tartalmazza a keletkezési évet is. A szövegeltérések a következők:

sor	szöveghely	forrás
5.	Ebből áll a’ vadnak A’ vadnak ebből áll	1–6. 7–10.
6.	A’ mi lesz A’ ki lesz	1–3., 7. 4–6., 8–10.
12.	könnyet sírást	1–6. 7–10.
20.	e’ kettőtől ajándékul ajándékul e’ kettőtől ajándékban e’ kettőtől	1., 3., 5., 7–10. 2., 6. 4.
23.	a’ mire a’ hova	1–9. 10.

26.	határ mérték	1–5., 7–10. 6.
31.	szívednek lelkednek	1–2., 4–10. 3.
36.	költe, mondd költött, mondd tanít, mondd költött, nézzd	1–3., 5–6. 4., 10. 7. 8–9.
39.	lelkednek szívednek	1–2., 4., 7–10. 3., 5–6.
44.	Neved' csak vérséged' Nevedet vérséged' Neved' csak a' vérség' Nevedet csak véreid'	1–2., 5–6. 3. 4. 7–10.
47.	Sírv, 's ha barátodnak intését tűrheted, Sírv, 's ámbár a' hiú csillogót megveted,	1–9. 10.
49.	titkolta tagadta titkolá	1–2., 5. 3–4., 6. 7–10.
51.	a' ragyogást csak a' tettért a' ragyogásban csak a' tettet a' ragyogásban a' tettet	1–3., 6–10. 4. 5.
52.	veszte holta	1–5. 6.
58.	soha nem Ráday. nem soha Ráday.	1., 3–10. 2.
60.	sok rossz kényén, sok jó vésszel sok rossz kényén, sok jó bántva sok jó vésszel, sok rossz kényén	1., 4–10. 2. 3.
63.	Bukj, ha kell, 's kívánja szíved' szent érzése – Haladj-elő, 's boríts homályba másokat, Nyugtod múlja-felül lármás halálokat. De bukj is, ha hagyja szíved' szent érzése.	1–6. 7–10.

Az eltérő szöveghelyek száma aránylag nagy (17), de közöttük érdeminek igazából csak a vers végének átírása mondható, ahol is a 7–10. forrásokban két új sor tűnik fel, ez alapján szövegváltozatot különítünk el (B). Lényegében sornagyságú és tartalmi a 47. sor módosítása a 10. forrásban, ezt alváltozatnak tekintjük (Bb). A másik változatot (A) képviselő 1–6. források esetében sornagyságú eltérés is alig van, inkább csak szórendi, illetve betűeltérések figyelhetők meg, s ezek ingadozásjellegűek, tendenciát nem rajzolnak ki, ezért itt alváltozatokat nem tudunk meghatározni (legfeljebb ha mindegyiket annak tekintjük, de ahhoz meg kevésbé jelentősek a különbségek).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Cserey Miklósnak, 1821. január 23.

2. Levél Berzsenyi Dánielnek, 1821. január 23.

3. Levél Dessewffy Józsefnek, 1821. január 24.

4. Levél Majláth Jánosnak, 1821. január 26.

5. Levél Gyulay Lajosnak, 1821. január 28. A levél és a vers különálló lapokon találhatóak, a kézirat csomóban egymástól elválasztva (21. és 32. darab), összetartozásuk a papírméret és írásképe, valamint tartalmi jegyek alapján kétségtelen.

6. Levél Nyomárkay Józsefnek, 1821. február 1.

7. Levél Guzmics Izidornak, 1827. augusztus 21.

8. A magántulajdonban lévő vers kézírata szakértői vizsgálatra került kutatócsoportunk elé, hitelessége kétségen kívüli: Kazinczy autográf kéziratáról van szó. A vizsgálat alkalmával engedélyt kaptunk archiválására feldolgozására. Mivel a szöveg a legnagyobb mértékben, egy-két kivételtől eltekintve még helyesírásában is megegyezik a folyóiratközléssel, ezért önálló publikációja itt nem szükséges. Ez az egyezés a lábjegyzetre is kiterjed, ami kijelöli keletkezésének időkorét: mivel a lábjegyzet Guzmicsnak a *Tudományos Gyűjtemény* 1827. júliusi számában megjelent tanulmányára hivatkozik, így a jelen kézirat sem lehet ez előtti. A Guzmicsnak írott augusztus 21-i levelet és a vers ottani levélbe foglalását ez a frissen olvasott Guzmics-cikk inspirálta, így ez előtti sem igen lehet a kézirat. Minden bizonnyal ez volt a *Minerva* közlésének alapja, legalábbis nincs arra utaló jel, hogy a folyóiratban megjelent szöveg archiválása lenne (Kazinczy ezt általában fel szokta jegyezni); sorrendileg ezért soroltuk a *Minerva* elé, de teljes bizonyosságot e tekintetben nem tudunk elérni.

9. Kazinczy Guzmicsnak a versre vonatkozó elismerő sorait így nyugtázta 1827. október 24-én: „Örvendek hogy Kornishoz írt levelemet rossznak nem nézed. Azolta megküldém a’ *Minerva*’ Kiadójának.” (KazLev. XX. 381., 4852. sz.) A kézirat tehát augusztus 21. és október 24. között, legvalószínűbben szeptember táján kerülhetett a szerkesztőkhöz. A vers a *Felső Magyar Országi Minerva* 1827. évi III. negyedben jelent meg. (Erről a változatról az akadémiai hagyatékban fennmaradt egy idegen kéztől származó kései másolat is, MTA K 759., 89a–90b).

10. A *Nefelejts* 1832. évi kötetében jelent meg, de még Kazinczy életében. Az évkönyv szerkesztője, Kovácsóczy Mihály 1831. február 6-án kérte Kazinczyt, hogy munkáival segítse induló almanachját, majd április 15-én megismételte kérését (5278., 5316. sz.). Kazinczy válaszárol, művek küldéséről nem maradt fenn adat, de az évkönyben három verse is megjelent, s más módot, mint hogy Kazinczy küldte azokat közlésre, nem indokolt feltételeznünk, már csak azért sem, mert a közöltek között egy friss, 1831 áprilisában írott alkalmi vers is van. Az évkönyv még a nyáron megjelent, Kazinczy két héttel halála előtt kapta kézhez: „a’ Molnárné elhozta a’ Kovácsóczy Nefelejts című zsebkönyvét. külsője ’s a’ képek gyönyörűk. Most érkezvén midőn a’ mai leveleket írom, csak este fogom megtekinthetni.

Tőlem 3 darab van benne:

1. Epistola Gr. Kornishoz.

2. Ráday Erzsé.

3. Fáy György gyermekének. Név nélkül.”

(Szemere Pálnak és feleségének, 1831. augusztus 10.; KazLev. XXI. 635., 5381. sz.)

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Kazinczy 1820 szeptemberében kezdett episztolájához, de csak 1821. január 23-án este fejezte be azt. A következő mintegy tíz napban hat levélbe foglalta bele, különböző apró eltérésekkel (A). Kiadására 1827-ben került sor a *Felső Magyar Országi Minervában*, a két kései kézirat is ehhez kötődik (Ba). Az episztolák pályavégi címlistáiban mindig szerepelt, s Kazinczy halála előtt közvetlenül még megjelent a *Nefelejts* évkönyv 1832. évi kötetében (Bb).

Magyarázatok

A Majlátnak írott levél (4.) magyarul (Deák Eszter fordításában): „Ismét írtam egy episztolát, ízlésemet megtagadva, alexandrinusokban. A Festeticshez írott általános tetszésnek örvendett, s nem észlelték hátsó szándékomat, hogy a magyarok által közkedvelt, nemzeti formában szerezzek érvényt neologizmusaimnak, így ez sikerült nekem, nem szímatolták meg benne neologizmusaimat. Ebben a Kornishoz írottban ilyeneket merészkedtem, mint Küpris, és Küpris, a’ szép, (az epithetont görögben és németben a substantivum után helyezve) és rózsálló új rosige Finger. Ez sokkal szembeötlőbb. De érje el, amit tud. Az uraknak engedniük kell: hisz ez fogja gazdagítani a nyelvet. Kisfaludy Károly, Sándor testvére, írást kért tőlem almanachja számára. Mindazt, amit egy

ilyenbe alkalmasnak gondolnék, elküldtem Igaz Sámuelnek Bécsbe. Minthogy a császárnő, aki az almanach dedikációját kegyesen elfogadta, meghagyta, hogy a kézirat februárban legyen Bécsben, ezért nem tudtam mást, mint Kisfaludy Károlyt Igazhoz irányítani, vegye át tőle, amit ő nem vett föl. Mindkettőjüknek küldtem egy dalt, amely talán bizonyos goethei vonásokat mutat: bensőségesség és természetes naivitás.

[itt következik az 503. sz. vers]

Goethe nem szívesen énekelte meg a szerelem szomorú hangjait. De azok sem kifogásolhatók, ha jól sikerültek. – Kisfaludy Károly is mindent kizár, ami személyekhez kapcsolódik. A tulajdonképpeni alkalmi költemények, amilyeneket Canitz és mások írtak, persze nem sokat érnek. De Klopstock, Horatius és Pindaros írtak ilyet, Horatius episztolái nem érdemtelenül állíthatók ódái mellé. Azt szeretném, ha Szemere antológiájába egyet sem venne föl, mert arra méltatlanok: de hogy jó verseket kizárjon, mert személyes vonatkozásuk van, azt nem akarnám.

[itt következik az 504. sz. vers]

Egyik őse erdélyi kancellár volt, anyja pedig a nagyérdemű kincstárnok Teleki Károly nemes leánya.”

Kornis Mihály (1796–1835), ekkoriban erdélyi főkörmányszéki fogalmazó, akivel Kazinczy erdélyi útja során ismerkedett meg (l. erről a *Buczy Emil*hez címzett episztola jegyzeteit, 244. szövegidentitás).

Atyád' nem hozhatják-vissza nyögéseid: Kornis Ignác 1819-ben halt meg.

Zeűsz: Zeusz, a főisten.

Hogy a' Szenvedőnek lágy könnyet engedett: Majlátnak e sor kapcsán egy Klopstock-szöveg-helyet idéz (An Ebert, 7. sor).

Prometheusznak agyagból gyúrt mive: az ember.

Pallasz Athéné, a bölcsesség istennője.

Küpris: Aphrodité, a szerelem istennője.

rózsálló: „A' rózsálló annyit akar itt tenni, noha Analogia nélkül való meréssel, mint a' rózsaszínbe csapó, németül rosig.” (Kazinczy kommentárja a Cserey-levéiben.) A Dessewffynek írott levél német megjegyzése a margón hasonló értelmű ('rózsás ujj, azaz rózsaszínű ujj').

Észt, mely... e két sorra nézve azt jegyzi meg Kazinczy, hogy Dessewffy egy leveléből vette (a szöveg-helyet tartalmazó levelet nem tudtuk azonosítani).

álom feste Scipiónak: mint a levélkommentárok jelzik, itt Cicero *Scipió álma* című művére történik utalás.

Plátó: Platón (i. e. 427–347).

Virgil: Vergilius, Maro Publius (i. e. 70–19).

Zsigmondtól eredtél: Kornis Zsigmond (1677–1731) erdélyi főkörmányszó, Kornis Mihály dédapja (s nem nagyapja, mint Kazinczy említi a Nyomárcay-levéiben).

Teleki Károly volt hív anyád' atyja: „az anyja pedig leánya az Erdély Thesaurariusának Gróf Teleki Károlynak, kit feje, szíve, tudománya, hazafiúsága miatt nagy tiszteletben tart Erdély még most is.” (Kazinczy kommentárja a Nyomárcay-levéiben.)

Szeressd a' ragyogást, 's valld-meg hogy szereted: e sor kapcsán több levél is egy Voltaire-szöveg-helyet idéz, amely a *Rome sauvée, ou Catilina* című 1752-es tragédiából való (V. felv., 2. jel.). A Majlátnak írott levélben a német lábjegyzet utal erre, magyarul: „A megjelölt hely Voltaire-től lett kölcsönvéve” (Doncsecz Etelka fordítása).

Marathon Vezér: Kazinczy a Nyomárcay-levéiben megadja a feloldást: Miltiadész.

ragyogást csak a' tettért irigylette... Themisztoklész (l. erről hasonló című epigrammáját, 210. szövegidentitás).

Festetics György (1755–1819).

Ráday Gedeon, I. (1713–1792).

szírenek: tengeri nimfák, akik csábító énekükkel fogságba ejtik, majd megölik a hajósokat.

282. SZÖVEGIDENTITÁS

Fullajtáros vers

1821. május 29.

FullajtárosV.	RGy, Szemere Tár VIII., 175–176., a vers: 175.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Szemere Pálnak [1821. május 29.])	1821	509.

Megjelenések

Bajza–Toldy, 1836., 161.; Abafi, 1879., I. 29.; KazLev. XVII. 456–457., a vers: 456. (3980. sz.); Gergye, 1998., 134. Abafi Lajos közlése a Vitkovics-episztola betétjében szereplő alakokat is tartalmaz. Toldyék közvetlenül Kazinczy halála után kiadták az *Aurorában* (1832., 111.).

Keletkezéstörténet

A kézirat egy lapos, a levél a vers tisztázatának hátlapjára van írva, haránt irányban, az egyik lapfelére, mivel a lap félbe volt hajtva. A hátlap mindkét felén szerepel az 1821. május 29-i dátum, mindkétyszer Szemere Pál kézírásával (erre Váczy János is felhívta a figyelmet lábjegyzetben), a levelet és a verset tehát Kazinczy nem keletkezte. A levélben nincs utalás a költeményre, de a vele egy napon készült, Kisfaludy Károlynak szóló levéllel (3979. sz.) tematikai összefüggést vélünk felfedezni, mert Kazinczy ebben Kisfaludy *Az élet korai* című stanzájára reflektál, melyet annak május 13-i levelével kapott kézhez (KazLev. XVII. 444–448., 3975. sz.). Kazinczy az elismerő sorok után még a következő megjegyzést teszi: „De a’ Triumphátoroknak szabad volt vadan kurjongani, hogy magokat el ne higyjék; halljad tehát Te is azt: – barátom, filagoria! filagoria! ’S Virgil sohasem írt Stanzákat; ő hírt sem hallá a’ Nyolczas-Rímeknek. Tépd-el dalodat, semmit sem ér! Mátra ptrüsszent, Fáttra ptrüsszent; írj hát négysorú strófhákat mint Gyöngyösi. Szebb az olyan mint a’ Stanza.” (KazLev. XVII. 455., 3979. sz.) A *Fullajtáros vers* ugyanezt a gunyoros hangot üti meg, s ugyanúgy a Gyöngyösi-verselés hívei ellen. A levél és a vers között a tartalmi-hangnemi kapcsolaton túl további összefüggés is felfedezhető: a Kisfaludy-levél kéziratára Szemere is rájegyzett pár sort, s Kazinczy válasza is kettőjüknek szól („Öleld Szemerét, ’s öleltesd-meg magadat Szemerével”), a verskézirat hátoldalán pedig nincs szabályos levélforma, csak egy „Szemerének” felirat, s maga az írásos üzenet. Mindez arra utal elég egyértelműen, hogy a Szemerének küldött vers és írásos üzenet a Kisfaludynak szóló levéllel együtt került elküldésre, 1821. május 29-én, ezért írhatta a kézíratra Szemere ezt a dátumot. A vers megírását is erre a napra vagy közvetlenül ez előttre tehetjük, de nem korábban Kisfaludy május 13-i levelének kézhez vételénél.

Kazinczy a verset utóbb beépítette a Vitkovics-episztolába, majd az újabb, utolsó ismert változatban e szövegrészt kihúzta, de csak Toldy listáján szerepel újra önálló címmel a jelen vers, a Kazinczy által Toldynak küldött listán nem. Minthogy azonban az alakulástörténet első és utolsó ismert forrásában önálló versként jelenik meg, ezért önálló szövegidentitásnak tekintjük (amely csak időlegesen veszítette el önállóságát).

Magyarázatok

A szövegösszevetést és a magyarázatotok l. a Vitkovics-episztolánál (155. szövegidentitás).

283. SZÖVEGIDENTITÁS
Vajda-Hunyadon
1821. július 10.

1.	–	OSZK Quart. Hung. 4053., 115a.	Autográf fogalmazvány.	Műrészlet. (<i>Erdélyi Levelek A.</i>)	1822	Aa	–
2.	Vajda- Hunyadon.	Hébe, 1823., 65.	Évkönyv- részlet.		1822/ 1823	Ab	829.
3.	–	MTAK K 611., 152b–153a.	Autográf fogalmazvány.	Műrészlet. (<i>Erdélyi Levelek B.</i>)	1824	Aa	–
4.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 52. I., 140–141.	Autográf tisztázat.	Műrészlet. (<i>Erdélyi Levelek C.</i>)	1824– 1825	Aa	–
5.	–	MTAK K 611., 73ab.	Autográf fogalmazvány.	Műrészlet. (<i>Erdélyi Levelek D.</i>)	1825– 1826	Aa	–
6.	Vajda- Hunyadon.	MTAK K 622., 28a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák II.</i>)	1826– 1828	Ab	–
7.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 52. III., 144.	Autográf tisztázat.	Műrészlet. (<i>Erdélyi Levelek 26.</i>)	1827– 1830	Aa	–
8.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 52. II., 272a.	Autográf tisztázat.	Műrészlet. (<i>Erdélyi Levelek 27.</i>)	1828– 1829	Aa	–
9.	Vajda- Hunyad.	MTAK K 642., 58a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények.</i>)	1830– 1831	Ab	1145.
10.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 52. II., 113.	Autográf tisztázat.	Műrészlet. (<i>Erdélyi Levelek 28.</i>)	1831	Aa	–

Megjelenések

7. ErdLev., 2013., 297–298.

8. ErdLev., 2013., 414.

9. Abafi, 1879., I. 55–56.; Gergye, 1998., 65. (Abafi *Vajda Hunyad* címen közli.)

10. ErdLev., 2013., 489.

A *Handbuch* (1828., 18.) és a Bajza–Toldy-kiadás (1836., 52.) kompilált szöveget közöl.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A vers megírásának dátumát a 6. forrás őrizte meg: 1821. július 10., erre nézve más adatot nem találtunk.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 10 forrás 10 szövegállapotot őrzött meg, közöttük érdemi eltérés nincs. A 3. és a 4. sorban szórendi csere történt (a László – Mátyás sorrend a 3. forrástól kezdve megfordult; az 5., 7–8. forrásokban 'fény' áll a 'zaj' helyén). Apró egyedi eltérések vannak az 5. sorban: az 1. forrásban 'mormog' áll 'dörmög' helyett, a 6. forrásban pedig 'füleidnek' a többi forrás 'falaidnak' szava helyett; az utolsó sorban a 8. és 10. forrásban 'Erzi' található 'Érti' helyett. Mindezek alapján változatokat nem különítünk el. Cím csak három forrásban van, a többi az *Erdélyi Levelek* részleteként cím nélkül áll, ezt a kontextusbeli különbséget alváltozatként vesszük figyelembe.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. *Erdélyi Levelek*, A., az előbeszéd dátuma: 1822. június 23.
2. Az 1823. évre szóló *Hébe* évkönyv 1822. október második felében jelent meg (l. Kazinczy ekkori levelezését és Váczy János jegyzetét, KazLev. XVIII. 173., 176–178. és 513.; 4117., 4119. sz.).
3. *Erdélyi Levelek*, B., 1824.
4. *Erdélyi Levelek*, C., 1824–1825.
5. *Erdélyi Levelek*, D., 1825–1826.
6. *Görögös epigrammák II.*, 1826–1828.
7. *Erdélyi Levelek*, 26., 1827–1830.
8. *Erdélyi Levelek*, 27., 1828–1829.
9. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.
10. *Erdélyi Levelek*, 28., 1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers 1821. július 10-i megírását követően 1822-től fogva beépült az *Erdélyi Levelek* vonatkozó helyére, minden változatban szerepel, lényegében azonos szöveggel, cím nélkül. Önállóan a *Hébe* 1823. évi kötetében jelent meg, majd két pályavégi összeírásba is bekerült, ugyancsak alapvetően változatlanul, de címmel ellátva.

Magyarázatok

Kazinczy 1816. augusztus 13-án tett látogatást Vajdahunyadon, az *Erdélyi Levelek*ben részletesen bemutatja a várat, rögzíti benyomásait (ErdLev., 2013., 142–145., 295–298., 411–414., 486–489.), e levelek előzménye a rajzokat is tartalmazó feljegyzés a *Pandekták*ban (ErdLev., 2013., 21–23., a kritikai kiadás jegyzetei: 614–619.).

Urad: Hunyadi János (1407–09 k.–1456).

László: Hunyadi László (1431 k.–1457) Hunyadi János fia.

Mátyás király (1443–1490) Hunyadi János fia.

Kapisztrán János (1386–1456) itáliai szerzetes, keresztes hadat gyűjtött, s részt vett a nándorfehérvári csatában.

284. SZÖVEGIDENTITÁS B. Malonyai János Úrnak 1821. augusztus 6. előtt

1.	Versek B. Malonyai János Zemplény Vmegyei Administrátor bejöveteleire. 1821. Aug. 6d.	MTAK K 759., 42ab.	Autográf fogalmazvány.	Önálló.	?1821	A	1275.
2.	–	Magyar Kurir, 1821. szept. 14. és 18., 22. és 24. sz., II., 178. és 186.	Hírlapi közlés.		1821	B	744.
3.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 139. 6. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Majláth Jánosnak</i> , 1821. augusztus 20.)	1821	C	510.

4.	B. Malonyai János Úrnak midőn 1821. Aug. 6d. Zemplényben a' Fő-Ispányi kormányt átalvete.	MTAK K 622., 105ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Alkalmi dara- bok.</i>)	1830	D	1097.
5.	Báró Malonyay Jánosnak, midőn 1821. Aug. 6d. Zemplény Vármegyében a' Fő-Ispányi Helytartóságot átalvete.	MTAK K 622., 106ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Alkalmi dara- bok.</i>)	1830	D	1098.

Megjelenések

2. KazLev. XVII. 635–636., a jegyzetben.

3. KazLev. XXIII. 307–309., a vers: 307. (5851. sz.).

Abafi Lajos kiadásában *B. Malonyay János főispánra* címmel szerepel, az általa közölt első három szakasz az azonos szövegű 4–5. forrásokkal egyezik meg, sorrendjében is. A jegyzetben viszont a két némileg eltérő cím közül a 4. forrás címét adja meg. A negyedikként közölt versszakot minden bizonnyal az 1. forrásból vette, a szöveg azonos az ottani első szakaszával, ugyanakkor az itt található további egy szakaszt, a sorrendben negyediket nem adta ki és nem is utal rá (Abafi, 1879., I. 142–143., 286.; a Bajza–Toldy-kiadásban nem szerepel a vers). Gergye László a 4. forrást választotta alapszövegnek, az onnan hiányzó negyedik szakaszt az Abafi-kiadásból vette át, jegyzetben is csak az 5. forrást listázza, az elsőt nem (Gergye, 1998., 87–88., 271–272.). E két kiadás rendjének áttekintését a forrásokhoz viszonyítva l. alább.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Elsőként a szövegidentitás határait kell kijelölnünk, ami két szempontból is kérdéseket vet fel. Mivel saját címmel ellátott több kisebb szövegről van szó, felvethető, hogy nem önálló szövegidentitásokkal van-e dolgunk, annál is inkább, mert a címek felhasználásuk eltérő kontextusaira utalnak. Mindezek ellenére mégis inkább egy szövegidentitásként kezeljük ezeket a verseket, mert létezik egy átfogóbb közös kontextus is, maga az ünnepi alkalom, amit jelez az 1. forrás hátlapra írott címszerű megnevezése, valamint Kazinczy kései összeírásaiban már közös címmel és azon belül sorszámokkal látta el az egyes feliratverseket. A másik kérdéses vonatkozás az egyes darabok szerzősége. Kazinczy Gyulay Karolinának 1821. október 1-én írja: „A' Báró Malonyai Ujhelyi pompája felől sokat olvasott Nagysád a' Magyar Kurírban. Az én rám is sok tekintetekben terjedeki, én írtam meg a' tudósítást, én írtam a' Verseket a' mik az újságban állottak, 's a' Zsidók triumfális kapuja' felülírása által megbizonyítám, hogy a' Bibliát is tudom.” (KazLev. XVII. 533., 4012. sz.) Ez alapján a *Magyar Kurírban* (2.) szerző megnevezése és eligazító kommentár nélkül található versek Kazinczy műveinek lennének tekinthetők, de a helyzet ennél bonyolultabb (az alábbi táblázat az egyes versek meglétét, címváltozatait és forráson belüli sorrendjét tárja fel a 2. forráshoz viszonyítva).

1. forrás	2. forrás	3. forrás	4–5. forrás	kiadás
[3.] Körömnél.	Körömnél a' Hidasra.	cím nélkül	1. Körömnél a' Hídasra.	1.
[2.] A' Vármegye háza Frontonjára.	A' Vármegye-háza' kapuja felett.	–	2. A' Vármegye-háza kapuja felett.	2.
[5.] A' Szála' másik ajtaja felett.	A második Ebédlő ajtaja felett.	–	3. Az Ebédlőben.	3.
[1.] Az Illuminatóra. (4 sor)	A' Zsidók' Diadalmi kapuja felett. (1 sor)	–	–	4. (4 sor)

–	Tek. Matolay Gábor Táblabíró Úr háza előtt. (latin 4+1 sor)	–	–	–
[4.] A' Szála egyik ajtaja felett.	–	–	–	–

Már rögtön a *Kurir*ban először közölt vers esetében van ellentétes adatunk: a Majláth Jánosnak írott levélben (3.), ahol egyedül ez a vers olvasható csak, azt írja Kazinczy, hogy ez Kézy Mózes verse, amelyet ő javított át, s aláhúzással meg is jelöli az 1. sort, valamint a 4. és 6. sor első két-két szavát, nyilván a korrekció helyeként. A *Magyar Kurir*ban ráadásul ez a vers külön számban található a többitől (a 22. számban), éppen Kézy Mózes latin nyelvű verse alatt a lap még üresen maradt részére nyomtatva (a latin vers magyar címében a *Kézy Úr' Versei* megnevezés áll, de ez a korabeli szóhasználat szerint vonatkozhat csupán a latin versre is, nem feltétlenül kell összefoglaló címnek tekintenünk). Ugyanakkor az autográf kéziratokban minden jelölés nélkül szerepel ez a szöveg is a többi között, ráadásul ennek az egynek a szövegén figyelhető csak meg folyamatos korrekció (az utolsó kettő kivételével minden forrás kicsit más, l. alább az összevetést). Mindezek alapján a jelen szöveget közöljük Kazinczy versei sorában, azzal, hogy ez eredetileg Kézy Mózes költeménye volt, de Kazinczy folyamatos korrekcióival autorizálta azt.

A *Magyar Kurir* következő, 23. számában megjelent versek közül az első kettő (a táblázatban a második és harmadik) az összes többi forrásban megvan, azonos szöveggel, kicsit eltérő címeikkel, ezek esetében nem merült fel a hitelességet megkérdőjelező adat.

A *Kurir* negyedik darabja egy egysoros felirat, amelyre külön is hivatkozott Kazinczy a Gyulay Karolinához szóló levélben, így tehát ez az eddig csak a Váczy-kiadás jegyzetében megjelent vers az egyetlen a *Kurir* közleményei közül, amelyet azonosíthatóan megemlít mint sajátját. A többi forrásban nem szerepel ebben a formában, az 1. forrás első négy sorosával azonban tartalmi rokonságban van, a levélben büszkén kiemelt bibliai motívumra épül mindkettő, ami így a csak az első forrásban meglévő négy soros hitelességét is megerősíteni látszik.

A *Kurir* ötödik darabja egy magyar címmel ellátott négy soros latin vers, alatta egy egysoros kronosztichon. Ezek más forrásban nem tűnnek fel, Kazinczy nem utal rájuk, s minthogy latinul nem verselt, viszont Kézy Mózes igen, felvetődik, hogy ezek is tőle származnak. Ezt az öt sort nem tekintjük hitelesnek, viszont mivel nincsenek egyértelmű adataink a szerzőségeit illetően, itt közöljük:

Tek. Matolay Gábor Táblabíró Úr háza előtt.

Hoc scio, quod Libycis non delecteris arenis,
Hinc arma ex animo propria dono tibi,
Et precor ut vivas pro gentis honore per aevum,
Famaque facta vehat non moritura tua.

MVnIfICa Inte[r]fVIIt haeC (Fortuna), haeC Vero Data tIBI est.

Az 1. forrás negyedik darabja egy négy soros feliratvers, amely más forrásban nem jelenik meg, így autográfiája ellenére akár ennek hitelessége is kérdéses lehet. Viszont a kéziratban ez a leginkább átjavított vers, több egymás utáni megoldással a sorok között és mellett, ami arra utal, hogy itt, e lapon született és formálódott a vers, de Kazinczy nem volt vele igazán elégedett, így nem használta a továbbiakban.

A közös címek az alkalmatosság 1821. augusztus 6-i dátumát adják meg. A beiktatásról Kazinczy által írt lapkiadásban (*Magyar Kurir*, 1821. augusztus 28., 17. szám; KazLev. XVII. 631–633., jegyzetben) azonosíthatóak az időpontok és helyszínek, amikor is a feliratversek felhasználásra kerültek. Körömnél még augusztus 4-én, a zsidók diadalmi kapujánál a következő napon, a többi helyszínen az augusztus 6-án hétfőn, Sátoraljaújhelyen lezajlott beiktatási ünnepség alkalmatosságával láthatta az ünneplő sokadalom a verseket, elhelyezve a megfelelő helyekre.

Maguknak a verseknek a megírására nyilván nem sokkal az esemény előtt kerülhetett sor, tehát a szövegidentitás keletkezése: 1821. augusztus 6. előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

Az 5 forrás 5 szövegállapotot őrzött meg, a 4–5. a cím apró eltérését leszámítva teljesen azonos, az 1. és a 2. forrás azonban bővebb, más sorrendben következnek bennük a szakaszok és szövegeltéréseket is tartalmaznak, a 3. forrásban pedig csak egy vers van meg (összevetésüket l. fentebb). Szövegszerű eltéréseket a *Magyar Kurir*-ban (2.) *Körömnél a' Hidasra* címmel megjelent vers esetében figyelhetünk meg, ezek azonban nem igazán jelentősek, s tendencia sem fedezhető fel bennük.

	1. forrás	2. forrás	3. forrás	4–5. forrás
2.	szélére lép			szélére ér
3.	folyam	folyó	folyam	
	hozzd-által	vidd által		
4.	nyomait		nyomdokit	nyomait
6.	fogadván kebelébe			tartván kebelében

Szövegváltozatokat az egyes versek megléte, illetve hiánya alapján jelölünk ki, így csak az utolsó két forrás tekinthető egyező szövegállapotúnak.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Az önálló kézirat fogalmazványjellegű, ezért feltehető, hogy e lapon készültek a versek, s így ez a sorrendben első forrás. Címe csak az egyes verseknek lett egyidejűleg, a közös cím utólag került a lap hátoldalára.

2. A *Magyar Kurir*-ban megjelent versek név és kommentár nélkül állnak, hitelességüket a szövegidentitás keletkezéséről szólván vizsgáltuk. Az utolsó darab, a latin vers és a kronosztichon esetében kétséges, hogy Kazinczyhoz köthető lenne, inkább ezúttal is Kézy Mózesre gyanakodhatunk szerzőként, akinek hosszú hexameteres költeményét ugyancsak a *Kurir* közölte. Kazinczy Döbrenteinnek 1821. augusztus 20-án egyébként beszámolt az augusztus 5-i vacsoráról, ahol Kézy megjelent, s felolvasta latin versét (KazLev. XVII. 518., 4005. sz.), de ez a közlés minden bizonnyal a hexameterekre vonatkozik. Arra nézve, hogy Kazinczy mikor küldte a verseket a szerkesztőnek, nincsenek adataink, nem elképzelhetetlen, hogy az augusztus 13-i kelezésű tudósításával együtt. Ebben az esetben szövegállapota alapján az augusztus 20-i Majláth-levél elé kell sorolnunk e forrást, egyéb támpont hiányában ezt tesszük.

3. Levél Majláth Jánosnak, 1821. augusztus 20.

4–5. Mindkét forrás olyan egységes összefoglalás része (*Alkalmi darabok*), amely nem készülhetett 1830. augusztus 5. előtt (ez az egyik benne szereplő alkalmi darab dátuma). A versek pótlólag felkerültek arra a listára, amely a Toldynak 1830 novemberében küldött verseket tartalmazza, Kazinczy tehát legalábbis fontolóra vette kiadásukat a gyűjteményes kiadásban.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A feliratversek gyakorlati céllal születtek az 1821. augusztus 6. előtti napokban (A), majd megváltozott összetételben megjelentek a *Magyar Kurir*-ban (B). Az egyik darabot, Kézy Mózes versének átdolgozását Majláth Jánosnak is elküldte Kazinczy (C). Végül a versek számát háromra csökkentette, s ezeket együtt beillesztette pályavégi gyűjteményes összefoglalásába (D).

Magyarázatok

A beiktatásról Kazinczy cikke a *Magyar Kurir* 1821. augusztus 28-i 17. számában jelent meg, közli Váczy János jegyzetben (KazLev. XVII. 631–633.). Több levelében is részletesen szól erről: Dessewffynek és Döbrenteinnek augusztus 20-án (4004., 4005. sz.), valamint Sárközynek szeptem-

ber 24-én és Gyulay Karolinának október 1-én (4010., 4012. sz.); l. még a szövegidentitás keletkezéséről mondottakat.

A Majláthnak írott levél (3.) magyarul (Deák Eszter fordításában): „Elöljárónk bevonulása királyi volt. Amikor a menethez csatlakozott a Sajó melletti Körömnél, a felvonulók egy kört alkottak, s Kézy Professzor verse üdvözölte, amelyet azonban valamelyest javítanom kellett. [a vers] Kézy verse senki-nek sem tetszett, tőlem kértek egy másikat. Azt adtam, amit itt aláhúztam, és a verset megtapsol-ták, mintha valami nagy mű lenne. Tudja, Gróf Uram, milyen kevésbé becsülöm az alexandrinuso-kat, ráadásul nem mértékes sorokban; és remélem, nem vagyok szerénytelen, ha ezt most idézem.”

Malonyay János (megh. 1837) Zemplén vármegye adminisztrátora.

Eszterházy József (1760–1830) Zemplén vármegyei főispán.

285. SZÖVEGIDENTITÁS

Szem és Szív

1821. szeptember 23. előtt

1/1.	–	MTAK K 633/V., 140b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	1821	Aa	1008.
1/2.	–		Javítások.		1821	Ab	
1/3.	Szem és Szív.		Utólagos javítások.		1821	Ad	
2.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 158., 32. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Sárközy Istvánnak, 1821. szeptember 24.</i>)	1821	Ac	511.
3.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 33., 264. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek, 1821. szeptember 29.</i>)	1821	Ab	512.
4.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 5., 50. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Gyulay Karolinának, 1821. október 1.</i>)	1821	Ab	513.
5.	–	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 307a–308b., a vers: 307b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak, 1821. december 5.</i>)	1821	Ad	514.
6.	Szem és Szív.	Hébe, 1823., 232.	Évkönyv- részlet.		1822/ 1823	Ad	832.
7.	Szem és Szív.	MTAK K 622., 19b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák I.</i>)	1822 körül	Ad	–
8.	Szem és Szív.	MTAK K 622., 27a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák II.</i>)	1826– 1828	Ad	–
9.	Szem és Szív.	MTAK K 642., 34a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrnai és vegyes költemények.</i>)	1830– 1831	Ad	1122.

Megjelenések

2. KazLev. XVII. 528–530., a vers: 530. (4010. sz.).
3. KazLev. XVII. 530–532., a vers: 531. (4011. sz.).
4. KazLev. XVII. 533–536., a vers: 535. (4012. sz.).
5. KazLev. XVII. 574–576., a vers: 575. (4029. sz.).
9. Gergye, 1998., 102.

A *Handbuch*, 1828. (33.) a forrásokban nem található megoldásokat tartalmaz, melyek egyike Kazinczy egy levelére vezethető vissza (l. részletesen a szövegállapotok összevetése részben).

A Bajza–Toldy- és az Abafi-kiadás kompilált szöveget közöl, egymástól is apró eltéréssel (Bajza–Toldy, 1836., 99.; Abafi, 1879., I. 69–70.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy az első forrásban 1821. szeptember 23-i dátummal keletkezte a verset, Sárközy István-nak pedig 1821. szeptember 24-én ezt írja róla: „tegnap még kész sem vala egészen, de az éjjel kicsináltam”. Ez egyrészt megerősíti, hogy valóban szeptember 23-án készült el teljesen a vers, másrészt viszont arra utal, hogy már korábban hozzákezdett. Dessewffynek írott levelében ugyancsak „egy épen munkában álló epigrammom”-ként említi, de hozzáteszi: „Az utolsó sor akkor [ti. mikor 23-án társaságban elmondta] nem vala készen még.” A vers tehát nagyobb részben azért készen volt, de hogy mióta dolgozott rajta, az nem derül ki, érthetünk ez alatt akár hosszabb kihordási időt is. Mivel a Kazinczy által megadott szeptember 23-i dátum a lezárást jelöli, s ez a lezárás nem több, mint az utolsó sor néhány szavának végleges formába öntése, így a szövegidentitás keletkezési idejéről a Kazinczy leveleiben hangsúlyosan emlegetett formálódási folyamathoz kötődő datálást alkalmazzunk: 1821. szeptember 23. előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 9 forrás 11 szövegállapotot őrzött meg. Az 1. forrás utolsó sorában kétféle javítás található: az eredeti lejegyzéssel (1/1.) egyező tintával és írással készült az egyik (1/2.), a másik sötétebb tintával, eltérő írásképpel (1/3.). Az nem kérdéses, hogy a sötétebb tintával készült javítás (1/3.) utólagos, ezzel együtt került a vers alá a dátum és a kommentár is (bár a dátum alatt halvány tintanymok vannak, így lehet, hogy a sötétebb tintával csak a korábbi írást írta át Kazinczy), s ezzel az írással került a vers fölé a cím, amely az összes levélből (2–5.) hiányzik, a többi forrásban pedig ezzel teljesen azonos. Az eredeti lejegyzéssel megegyező tintával és írással készült javítások (1/2.) az írásképpel alapján lejegyzés közbeni korrekcióknak, tehát egyidejűeknek, az eredeti lejegyzés szövegállapotához tartozóknak tűnnek. A 2. forrással való összevetés alapján azonban ezzel ellentétes következtetések adódnak (az alábbi táblázatban az utolsó sor megoldásait láthatjuk a különböző forrásokban):

1. forrás	2. forrás	3–5. forrás
És ha int a' szív szép Religijója, kövesd. [1/1.]	És ha int a' szív' szép Religijója,	
És ha int szíved' szép Religijója, hevülj. [1/2.]	hevülj.	És ha int szíved' szép Religijója, hevülj. [3–4.]
'S int szívednek szép Religijója, hevülj. [1/3.]		'S int szívednek szép Religijója, hevülj. [5.]

A 2. forrás részben az 1. forrás eredeti lejegyzésével (1/1.), részben az ezen egyező tintával és írással végrehajtott korrekciókkal egyezik meg (1/2.), vagyis a szövegalkulás egy olyan fázisát képviseli, amely különválasztani látszik az 1. forrás eredeti lejegyzését az azon egyező írással végrehajtott javításoktól. Ezt erősíti a 2. forrás 5. sorában található egyedi eltérés is ('bátran' áll itt a többi forrás 'bízvást' szava helyett), amely így az 1. forrást a többivel rokonítja. A szövegállapotok vizsgálata, összevetése alapján tehát nem tudunk logikailag ellentmondásmentesen sorrendet felállítani az 1. forrás eredeti lejegyzése (1/1.) és a 2. forrás között (továbbiakat erről l. a forrás keletkezésénél).

Az 1. forrás utólagos javítása (1/3.) az 5. forrással egyezik meg, itt viszont az a zavaró, hogy az 5–6. források 3. sorában az 'itt: ott' a többihez képest fordított sorrendben áll, valamint hogy az 5. forrásban még nincs cím, tehát a szövegösszevetés alapján ezek szoros sorrendbe sorolása sem végezhető el egyértelműen. A szövegállapotok egyéb eltérést a teljes szövegű forrásokban nem mutatnak, így az 5. forrástól kezdve lényegében egyezőknek tekinthetők. Van azonban egy levél, a

Toldynak 1827. október 5-én írott, melyben Kazinczy korrekciót jelez e vers szövegéhez: „SZEM ÉS SZÍV. A' szem látni tanúlt etc. Ugy de magam vagyok itt (nicht ott): ott éltemet. Láss bízást, sőt nézz, szemed arra van adva; de higj is, 'S int szívednek szép r. h.” (KazLev. XX. 373., 4844. sz.) Az 'itt – ott' váltakozás az 5–6. forrásokkal azonos, az *éltemet* alak viszont nem szerepel egyetlen forrásban sem, így ez egyedi megoldást jelent, s csak a *Handbuch*ban jelenik meg, igaz, ott viszont másik két olyan egyedi megoldással együtt, amelyeket Kazinczy sem említ e levelében (5. sor: szemed **erre**; 6. sor: **szent** religiója). A Toldynak írott levél egyszavas egyedi változatát nem tekinthetjük önálló forrásnak sem, így regisztrálásán kívül a szövegalakulás tagolásában sem vesszük figyelembe. Alváltozatokat az utolsó sor eltérései alapján jelölünk ki.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A jelen szövegforrás egy Pandekták-lap, a vers alatt két vers későbbi, valószínűleg 1822-es rájegyzése található. A 140a oldalon lévő, egymástól vonallal elválasztott öt feljegyzés közül négy növényekre vonatkozik, az ötödik pedig Kazinczy 1821 szeptemberében tett eperjesi útjának állomásait sorolja fel (19-én Kassa, 20-án Rozgony, 21–24-én Eperjes, 25-én Kassa, 26-án Bárcza, 27-én Mikóháza, Széphalom), vagyis éppen a vers keletkezésének napjait, külön megnevezve a levelekben elbeszélte történet szereplőit: „23. Eperjes. B. Palocsay. Pechy József. Dezsőffy Imre V. Isp.” A növényekre vonatkozó feljegyzések sorában is van azonban egyező dátum: „Láttam Kassán a' Gróf Schmidegg Ferencz kertjében, 1821. Septemb. 20d.” Mindezek alapján a lap egészét az eperjesi úttal hozzuk kapcsolatba, a kérdés csak az, hogy egyidejű vagy utólagos feljegyzésről van-e szó, illetve hogy az utólagos javításoknak mi az időbeli viszonya az eredeti lejegyzéshez.

Az eperjesi út állomásainak dátum szerinti felsorolása két részből áll: mint előtte a növények felsorolásánál és utána a versnél, itt is van egy eredeti lejegyzés és az ezen végzett utólagos javítások. A két lejegyzési fázis éppen az idézett részt metszi ketté: az eredeti lejegyzés itt ér véget: „23. Eperjes. B. Palocsay. Pechy József.”; az utólag hozzátoldott rész itt kezdődik: „Dezsőffy Imre V. Isp.” Ebből arra következtetünk, hogy az eredeti lejegyzés egyidejű, tehát még szeptember 23-án, Eperjesen készült, ugyanis ha Kazinczy egy későbbi időpontban archiválta volna a *Pandekták*ba letisztázva úti jegyzését, akkor már a szeptember 24–27-i napok dátumai is ugyanazzal az írással kellett volna készüljenek, nem más tintával és írással, utólagos pótlásként (s ugyanez a helyzet, ha nem későbbi letisztázást, hanem visszaemlékező megírást feltételezünk). Ez persze csak logikai levezetés, filológiai adatot nem tudunk felsorakoztatni következtetésünk mellett, de minthogy filológiai adataink egyáltalán nincsenek, így mint legvalószínűbb lehetőséget, ezt fogadjuk el.

Ha tehát feltesszük, hogy a lap (s így a vers) eredeti lejegyzése szeptember 23-án, Eperjesen készült, akkor ebből az is következik, hogy e lejegyzés csak a levelekben leírt események után történhetett, mert itt nevesíti azok főszereplőjét („B. Palocsay”). A Sárközy Istvánhoz szóló szeptember 24-i levélben arról számolt be Kazinczy, hogy Palocsay Ferdinánddal való előző napi beszélgetése tárgya a keresztény vallás volt, s örömmel hallván a magáéval egyező nézeteket, elmondta hasonló gondolatok jegyében született, de teljesen még el nem készült epigrammáját, majd ezt követően, még akkor éjjel befejezte azt. A vers lejegyzési rétegeit e történet nézőpontjából olvasva azt feltételezhetjük, hogy először azt jegyezte le Kazinczy, amit akkor nap elmondott, a még nem végleges változatot (1/1.), majd még ugyanakkor, ugyanazzal a tintával és írással elkészítette az új, véglegesnek szánt kidolgozást is (1/2.). Ezt látszik alátámasztani a Dessewffyhez írott szeptember 29-i levél megjegyzése: „Az utolsó szó a' Palocsaytól vett idea.” Először még egy később sehol nem szereplő szó ('kövesd') állt az utolsó sor végén az eredeti lejegyzésben (1/1.), ezt javította át még ugyanazzal a tintával és írással 'hevülj'-re (1/2.), amelyet Palocsaytól vett ideának minősített, tehát ez csak a beszélgetés utáni lehet, az előző viszont az ezt megelőző, tehát az elmondott változat. Így, noha egyazon kézzel és írással, egy időben történhetett a lejegyzésük, mégis két szövegállapotot reprezentálnak.

A vers utólagos javításai (1/3.) írásképileg egyezők az úti dátumok előző oldal alján lévő pótlásával, ami valamikor a hazaérkezés után készülhetett. Ez a pótlás Dessewffy Imre alispán nevének odajegyzésével kezdődik, a Dessewffy Józsefnek írott szeptember 29-i levélben pedig szintén szerepel egy Dessewffy: míg Sárközynek csak Palocsayval való beszélgetésként meséli el a történetet Kazinczy, addig itt Dessewffy Bertalant is megemlíti, igaz, neki aztán nem tulajdonít továbbra

sem olyan szerepet, mint Palocsaynak, nem idézi gondolatát. Imréről mint eperjesi illetőségű személyről vannak adataink, Bertalanról nem tudunk többet, noha még az évtized végén, pesti útja alkalmával is említi őt Kazinczy (PEml., 2009., 378.). A levél és a feljegyzés tehát e ponton nem pontosan esik egybe. Ha sok is a bizonytalanság, az így is valószínűsíthető, hogy a pótlás és a vers utólagos javításai (1/3.) egyidejűek, s valamikor október–november során készültek. A versnek a Dessewffyhez szóló szeptember 29-i és a Gyulay Karolinához szóló október 1-i levélben (3., 4.) található szövegállapota ugyanis nem a Sárközy-levélben (2.) találhatóval, hanem a feljegyzésen az első javítással kialakított szövegállapottal (1/2.) egyezik meg, október 1-én tehát ez volt érvényben. A december 5-én Kis Jánosnak írott levél már az utólagos javítások eredményeképpen előállott szövegállapottal (1/3.) egyezik meg, így ezen dátum előtti kell legyen (hacsak ez nem utólagos átvezetése a korábbi javításnak, amire viszont semmi nem utal).

2. Levél Sárközy Istvánnak, 1821. szeptember 24.

3. Levél Dessewffy Józsefnek, 1821. szeptember 29.

4. Levél Gyulay Karolinának, 1821. október 1.

5. Levél Kis Jánosnak, 1821. december 5.

6. Az 1823. évre szóló *Hébe* évkönyv 1822. október második felében jelent meg (l. Kazinczy ekkori levelezését és Váczy János jegyzetét, KazLev. XVIII. 173., 176–178. és 513.; 4117., 4119. sz.).

7. *Görögös epigrammák I.*, 1822 körül.

8. *Görögös epigrammák II.*, 1826–1828.

9. *Lyrai és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás megszületésének pontos idejéről és körülményeiről nincsenek adataink, annyit mondhatunk bizonyosan, hogy ez valamikor 1821. szeptember 23. előtt történt. A szövegalkulás fázisaira nézve a következőket fogalmazhatjuk meg (hipotetikusan, de filológiai adatainkkal összhangban):

(Aa) Kazinczy szeptember 23-án társaságban elmondja készülöben lévő epigrammáját, majd aznap éjjel úti jegyzetei végén le is jegyzi azt.

(Ab) Ugyanekkor éjjel megtörténik ennek javítása is, a beszélgetés inspirációjára megtalálni véli Kazinczy az utolsó sor megfelelő alakját.

(Ac) Szeptember 24-én levélben beszámol Sárközy Istvánnak az előző napi beszélgetésről és közli az epigrammát, az új befejezéssel, de még az előző változathoz is megtartva elemeket, valamint egyedi megoldással.

(Ab) Szeptember 29-én és október 1-én küldött leveleiben visszatér a szeptember 23-án éjjel kialakított megoldáshoz.

(Ad) Ezt követően, de még december 5. előtt kialakítja a feljegyzésen a végső változatot, amit elküld Kis Jánosnak, majd ezt adja le közlésre a *Hébé*-be, amelynek 1823. évi kötetében megjelenik, valamint ez kerül a gyűjteményes összeírásokba is.

286. SZÖVEGIDENTITÁS

Szigetvára

1821. október

Szigetvára. 8br. 1821.	MTAK K 622., 173ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Stúdiumok.</i>)	1827 után	1048.

Megjelenések

Abafi, 1879., I. 168.; Gergye, 1998., 208–209.

Keletkezéstörténet

A töredékek egy lap két oldalán találhatóak (173a: I.; 173b: II.). Az első töredék fölött ez áll két sorban: *Szigetvára. 8br. 1821.* Abafi Lajos és nyomán Gergye László ezt mindkét töredék címének tekintették, s így egy mű részeként határozták meg a lapon egyébként nem folyamatosan következő és szövegszerűen nem is összefüggő versszakokat. A tematikus kapcsolat alapján kétségtelenül indokolt valamely összetartozásukat érzékeltetni, ezért egy cím, a Kazinczy által adott *Szigetvára* alá vonva, de két egységben ([I.], [II.]) közöljük őket. A keletkezési körülményekről nincsenek információink, a megírás idejét, mint láttuk, az első töredék fölé jegyezte Kazinczy: 1821. október. A *Stúdiumok* csomója, amely megőrizte, 1827 utáni.

Magyarázatok

Zrínyi Miklós (1508 k.–1566), a szigetvári hős.

287. SZÖVEGIDENTITÁS
Különbözések/Költő
1822 előtt

1.	Külömbőségek.	MTAK K 622., 17a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák I.</i>)	1822 körül	Aa	–
2.	–	OSZK Quart. Hung. 2606., 3b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok I.</i>)	?1825	Ab	–
3.	Különbözések.	MTAK K 622., 26a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák II.</i>)	1826–1828	Ac	–
4.	Különbözések.	MTAK K 622., 27b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák II.</i>)	1826–1828	–	–
5.	Költő.	Aurora, 1830., 298.	Évkönyvrészlet.		1829/1830	Ad	801.

Megjelenések

1. Gergye., 1998., 69.

3. Bajza–Toldy, 1836., 62., *A költő* címmel.

Abafi Lajos kontaminált szöveget közöl *A költő* címmel (Abafi, 1879., I. 55.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Az epigramma keletkezését az 1. forráshoz viszonyítva tudjuk megadni: 1822 előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

Az 5 forrás 4 szövegállapotot őrzött meg, a 4. forrásban csak a cím és az első fél sor található meg. A cím különbségein túl három szövegtérítés van: a 3. forrásban a 4. sorban 'lobogva' áll 'magának' helyett, a 6. sorban pedig 'önt' 'ont' helyett; valamint a 8. sorban: 1., 3. forrás: 'marhája', 2., 5. forrás: 'lakója'. Mindezek alapján minden forrást alváltozatként veszünk számításba.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. *Görögös epigrammák I.*, 1822 körül.

2. *Forgácsok I.*, ?1825.

3–4. *Görögös epigrammák II.*, 1826–1828.

5. Az *Aurora* 1830. évi kötetének megjelenéséről 1829 őszén több levelében is érdeklődik Kazinczy, majd 1829. december 30-án megjelentként említi, s 1830. január 27-én kéri Szalay Lászlót, hogy küldjön neki példányt (5085., 5094. sz.). Kazinczy megjelent verseinek a lapszámba való kerüléséről nincsenek közelebbi információink.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A valamikor 1822 előtt keletkezett epigramma első összeírását (Aa) követően a *Forgácsok* első ciklusába (Ab) került bele, majd a továbbiakban már nem szerepelt a grammatikai epigrammák között, hanem epigrammái más csomóiban tűnt fel (Ac), s megjelent az *Aurora* 1830. évi kötetében (Ad).

288. SZÖVEGIDENTITÁS

A' Lepe

1822 előtt

1.	A' Lepe.	MTAK K 622., 14a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák I.</i>)	1822 körül	A	–
2.	A' Lepe.	MTAK K 622., 24b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák II.</i>)	1826–1828	–	–
3.	A' Lepe.	MTAK K 622., 10b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái költsékek IV.</i>)	1828 körül	B	–
4.	A' Lepe.	MTAK K 622., 88b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái darabok.</i>)	1828 körül	B	–
5.	A' Lepe.	<i>Aurora</i> , 1830., 135.	Évkönyv- részlet.		1829/1830	B	796.
6.	A' Lepe.	MTAK K 642., 52a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények.</i>)	1830–1831	B	1139.

Megjelenések

6. Gergye., 1998., 102.

Abafi Lajos a kis eltéréssel a második változatot követő Bajza–Toldy-kiadás szövegét veszi át (Abafi, 1879., I. 69.; Bajza–Toldy, 1836., 98.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A vers keletkezését az 1. forráshoz viszonyítva tudjuk megadni: 1822 előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 6. forrás 5 teljes és 1 töredékes szövegállapotot őrzött meg. A töredékes 2. forrás átmenetnek tekinthető a két szövegváltozat között, amelyek a második sor és az első sor utolsó két szava közötti különbség alapján különíthetők el:

1. <mint ott / A' Szépet keresém, úgy futom a' mi nem az.> A

2. – –

3–6. Szépet / 'S jót keresék ottan, mennyei harmatot itt. B

Az első változatot utóbb lehúzogatta Kazinczy az 1. forrásban, a 2. forrásban még hiányzik ez a rész, nyilván nem készült el az új verzió, a további forrásokban egységesen az új kidolgozás szerepel.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. *Görögös epigrammák I.*, 1822 körül.
2. *Görögös epigrammák II.*, 1826–1828.
3. *Lyrái költsékek IV.*, 1828 körül.
4. *Lyrái darabok*, 1828 körül.
5. Az *Aurora* 1830. évi kötetének megjelenéséről 1829 őszén több levelében is érdeklődik Kazinczy, majd 1829. december 30-án megjelentként említi, s 1830. január 27-én kéri Szalay Lászlót, hogy küldjön neki példányt (5085., 5094. sz.). Kazinczy megjelent verseinek a lapszámba való kerüléséről nincsenek közelebbi információink.
6. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers valamikor 1822 előtt készülhetett, az első összeíráshoz (A) képest utóbb, feltehetőleg 1827 után módosított szöveggel került az epigrammák pályavégi összeírásaiba (B).

Magyarázatok

Lepe: lepke.

Plátó: Plátón (i. e. 427–347) görög filozófus.

289. SZÖVEGIDENTITÁS Gyermek Józsefnek.../ Serdűlsz atyádnak gondjai közt... 1822. január 16. előtt

1.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 33., 271. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek</i> , 1822. január 16.)	1822	A	515.
2.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 33., 286. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek</i> [1823. december 17. körül].)	1823	B	525.

Megjelenések

1. KazLev. XVIII. 10–12., a vers: 11. (4040. sz.).

2. KazLev. XVIII. 260–261. (4163. sz.).

Abafi, 1879., II. 80.; Gergye, 1998., 195., mindkét helyen *Gróf Dessewffy Aurélhez* címmel, egységes versként, folytatólagosan.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A töredékek levelekben találhatóak, keletkezésüket ezekhez képest tudjuk meghatározni, tehát az első esetében: 1822. január 16. előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 2 forrás 2 teljesen különböző szövegállapotot őrzött meg, melyek még versformájukban sem egyeznek, csak a kísértősorokból tudható, hogy mindkettő egy Dessewffy Aurélhez címzett episz-tola kezdete. Ez alapján viszont mégis egy szövegidentitás részeinek kell tekintenünk a két külön-böző szövegű forrást, a verskezdet változataiként (A, B).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Dessewffy Józsefnek, 1822. január 16.

2. Levél Dessewffy Józsefnek [1823. december 17. körül]. Váczy János az 1823. február 13. és 16. közötti levelek közé sorolva közölte, jegyzetben erre vonatkozó magyarázat nem található. A levélben azonban Kazinczy hivatkozik egy Sztáray Vincétől kölcsönkapott Sallustius-kiadásra, amelyet (bár 1822 decemberében megpróbált egyszer kölcsönkérni) csak 1823. október 10-én kapott meg, mikor is Sztáray személyesen vitte el azt Kazinczynak (4139., 4242., 4243. sz.). A jelen levélnek tehát ezen időpont után kellett készülnie.

A pontosabb keletkezést további tárgyi mozzanatok segítik. A levél első mondata így hangzik: „Epigrammám azt hiteti Veled, hogy nem vagyok rosszul. Sőt valóban rosszul vagyok lélekben és testben.” Kazinczy 1823 végén (mint másutt is mondja, szüret óta) folyamatosan betegeskedett, s verset keveset írt. Az október 10-i időpont után keletkezett egy-két vers közül egyetlen jöhet szóba, mert epigramma és mert bizonyosan elküldte Dessewffynak, s mert ugyanabban a levélben panaszkolt betegségét is: a november 11-re datálható, utóbb *A' szép házi-kör* címmel megjelent négysoros, amely éppen Dessewffyékről szól, s nekik volt szánva. Megírása idején Török Sophie azt kérte Kazinczytól, hogy csak üzenetként küldje el azt Dessewffyéknak, erre az 1823. december 16-án éjjel után kelt levélben került sor, ahol elmeséli e történetet is a versről (a levél datálási problémáiról l. a 298. szövegidentitás 3. forrásának jegyzetét). Ha tehát a jelen levélkezdet utalása az 'Epigrammámra' a Dessewffyékhöz szóló négysorost jelenti, akkor a levél maga csak december 16. utáni lehet: ez a Dessewffy (nem ismert) válaszára adott válasz.

A december 16-i levelet Kazinczy Sátoraljaújhelybe küldte, ahol Dessewffy a vármegye gyűlése alkalmával megjelent (erről a nevezetes alkalomról, Dessewffy szerepéről l. a levél jegyzetében). A mindössze egyórányi távolság miatt a levelet egy megbízottja vitte be Széphalomról, s ekkor még remélte Kazinczy, hogy esetleg Dessewffy útba ejtheti őt eljövén Újhelyről. Erre azonban, mint utóbb Cserey Miklósnak írja, nem kerülhetett sor: „Gróf Dezsőffy ott volt, de Szent Mihályba sietett, Újhelyből dél felé, én pedig Újhely felett egy órányira éjszának lakom, 's így ez úttal nem látam a' Grófot” (KazLev. XVIII. 485., 4277. sz.). A jelen levelet (Dessewffy epigrammára adott válaszára a választ) a fennmaradt boríték tanúsága szerint ugyancsak Újhelyre címezte, ami pedig azt jelenti, hogy ekkor még mindig ott vélte lenni Dessewffyt (a borítékon idegen kéz javította át 'Újhely'-t 'Szemihály'-ra). Levele végén írja is: „De fogva van a' lovam, fiaimért mennek Patakra. El kell végeznem leveletem.” Újhely Sárospatak és Széphalom között félúton fekszik, ezzel az alkalmatossággal küldte levélét Dessewffynak, méghozzá sietve, nyilván, hogy még ott érje a grófot. Úgy véljük mindezek alapján, hogy e levelet közvetlenül előző levele után, azaz december 17. körül írhatta, de akár még 16-án is történhetett az üzenet-, illetve levélváltás, s 18-a sem zárható ki, a gyors levélfordulókra a kis távolság és a közvetlen levélvivők miatt megvolt a lehetőség.

Van még egy további utalás is a levélben, amely ugyan közvetlenül nem segít a datálásban, de megerősíti a fentieket. A levél végén Kazinczy mintegy útra bocsátás gyanánt ezt írja: „Kísérjen áldás minden lépteden és dicséret és magasztalás az Újhelyiektől”, majd egy háromsoros jelöletlen latin idézet következik (Horatius: *Ódák*, III. 4., 66–68.), s utána ez: „Érted e *célézásomat*?” Az idézetbe rejtett célzás a már említett december 15-i eseményekre vonatkozik, s az erről beszámoló levelek egyikében, a Cserey Miklósnak írottban ugyanaz a Horatius-idézet tűnik fel, mint a jelen levélben, egyértelműen az újhelyi eseményekkel összefüggésben (KazLev. XVIII. 485., 4277. sz., e keletkezten levél datálása is a szöveg utalásai alapján lehetséges: december 18-i eseményt említ, s boldog új esztendő kíván, tehát december 18. utáni, de még az év vége előtti levélről van szó; hogy nem az új év első napjaiban készült, azt a levél végén található, egyébként Gyulay Lajosnak december 16-án is feltett kérdés bizonyítja, melyre a választ már december 28-án megkapta Döbrentéitől). Mind az időkor, mind a téma, különösen az egyező idézet a két levél nagyjából egy időben való keletkezésére utal, s ez inkább a Cserey-levél datálását segíti, amelyet így leginkább közvetlenül december 18. utánra tehetünk.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az 1822. január 16. előtt elkezdett episztola kidolgozására majd két év elteltével újabb kísérletet tett Kazinczy, de a kezdősoroknál ezúttal sem jutott tovább, a vers végleg töredékben maradt.

Magyarázatok

Gyermeke: Dessewffy Aurél (1808–1842) író, politikus.

József: Dessewffy József (1771–1843).

Sztáray Laura: „Gróf Sztáray Eleonóra, Gróf Dessewffy Józsefné, a’ leglelkesebb és legszebb asz-szonynak, Eszterházy Eleonorának, leánya.” (Kazinczy jegyzete.)

Phárusz: utalás a pharoszi világítótornyra.

290. SZÖVEGIDENTITÁS

Gnóma/Intés

1822. január 16.

1.	–	MTAK K 642., 173b.	Autográf tisztázat.	Rájegyzés.	1822	Aa	–
2.	Gnóma. Január 1822.	MTAK K 633/V., 140b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	1822	Ab	1009.
3.	Intés.	MTAK K 622., 23a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák II.</i>)	1826– 1828	Ac	–

Megjelenések

3. Bajza–Toldy, 1836., 65.; Abafi, 1879., I. 76.; Gergye, 1998., 71.

Abafi Lajos a jegyzetben említi, hogy a vers megjelent az 1825-ös *Hébé*-ben, a hivatkozott helyen azonban *Intés* címmel másik epigramma szerepel (a kiadói hagyományban *Sibylla* címen ismert 300. szövegidentitás).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Az 1. forrás alatt pontos dátum szerepel: 1822. január 16., a 2. forrás csak az évet és a hónapot adja meg, egyezően, más adat nem áll rendelkezésünkre.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 3 forrás 3 szövegállapotot őrzött meg, közöttük egy szőrendi csere van csupán a 3. sorban, amely a kéziratok sorrendjére is utal (1.: a’ jók jót; 2. <a’ jók jót> jót a’ jók; 3.: jót a’ jók), egyezően a források jellegével (rájegyzés – Pandekta-bejegyzés – gyűjteményes összeírás). Alváltozatokat a cím alapján jelölünk ki.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A pontosan datált rájegyzés egy Horatius-episztola kommentárjának lapján, a jobb alsó sarokban található.

2. A Pandekták-lapon lévő jegyzés az 1821. szeptemberi *Szem és szív* című epigramma alá került (285. szövegidentitás), más színű tintával. Az idejegyzés még valószínűleg 1822 folyamán megtörtént, mert az egyező tintával írott, alatta lévő epigrammánál az a kommentár található, hogy „megigazítottam Széphalom 1822. Septemb.”

3. *Görögös epigrammák II.*, 1826–1828. A vers mellett + jel található.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A Kazinczy közlése szerint 1822. január 16-án keletkezett epigrammát a feltehetően még ugyan-ezen évben készült *Pandekták*-beli lejegyzés mellett egy gyűjteményes összeírásában is megtaláljuk, a későbbiekben viszont nem szerepel összeírásaiban.

291. SZÖVEGIDENTITÁS
Ferenczy' Graphídionára/Graphídion
1823. január 13–16.

1.	Ferenczy Istvánnak Graphídionára. Január 13d. 1823.	MTAK RUI. 2r. 2/I., 5a.	Autográf tisztázat.	Bejegyzés. (<i>Korai versek III.</i>)	1823	A	918.
2/1.	Ferenczy' Graphídionára.	MTAK K 622., 16b.	Autográf tisztázat.	Bejegyzés. (<i>Görögös epigrammák I.</i>)	1823	B	–
2/2.			Utólagos javítások.		1823	C	
2/3.			Utólagos javítások.		1823	Da	
2/4.			Utólagos javítások.		1823	Db	
3.	Ferenczy' Graphídionára.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 27. (a vers csak első szavaival).	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Ferenczy Istvánnak, 1823. január 17.</i>)	1823	–	516.
4.	–	Hébe, 1825., 1.	Évkönyvrészlet.		1823/ 1825	B	838.
5.	Ferenczy' Graphídionára.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 5., 55. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Gyulay Karolinának, 1823. január 18.</i>)	1823	C	517.
6/1.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 5., 20. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dulházy Mihálynak 1823. január 19.</i>)	1823	C	518.
6/2.			Utólagos javítások.		1823	Db	
7.	Graphídion.	MTAK K 622., 24a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák II.</i>)	1826– 1828	E	–
8.	Graphídion.	MTAK K 642., 41a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények.</i>)	1830– 1831	E	1129.

Megjelenések

1–2. Gergye, 1998., 279., a jegyzetben.

3. KazLev. XVIII. 235–237., a vers: 235. (4150. sz.). A kéziratban csak első szavaival szerepel a vers, a Váczy által közölt versszöveg egyetlen ismert forrásban sem található meg teljesen egyezően, a lábjegyzetben közölt variánsok a 2. forrásból valók.

5. KazLev. XVIII. 238–241., a vers csak első sorával (4152. sz.).

6. KazLev. XVIII. 241–244., a vers csak első sorával (4153. sz.).

7. Gergye, 1998., 280., a jegyzetben.

8. Bajza–Toldy, 1836., 86.; Abafi, 1879., I. 61.; Gergye, 1998., 95.; mindegyik a 2–5. források címével.

A *Handbuch* (1828., 34.) kompilált szöveget közölt a 2–5. források címével (l. részletesen a 7. forrás keletkezéséről mondottakat).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Az 1. forrás 1823. január 13-i keltezésű, s mivel még ceruzával írott, befejezetlen szöveget közöl, ezért feltehetően ez volt a fogalmazás helye, s így a keltezés annak az idejét jelentheti. A teljes szöveg a 2. forrás keltezése szerint 1823. január 16-án készült el, s ezzel összhangban van, hogy 17-én Ferenczy Istvánnak elküldte azt. Ugyanakkor Ferenczy Sárospatakon lakó testvére, József már január 16-án köszönőlevelet írt: „szívesen köszönöm Kedves Testvérem képében előre is, az ő Graphídionára írtt igen gyönyörű Epigrammát” (KazLev. XVIII. 234., 4149. sz.). Lehetséges tehát, hogy a vers befejezésére már január 16. előtt sor került, noha az sem zárható ki, hogy a befejezés, a Sárospatakra való átküldés és Ferenczy József válasza egyaránt január 16-án történt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 8 forrás 12 szövegállapotot őrzött meg, a 2. négyet, a 6. kettőt. Az alábbiakban soronként vetjük össze az egyes forrásokat a javítások által kijelölhető alakulási fázisok szerint. A táblázatokban egy sorban az egymástól csak kismértékben eltérő megoldásokat, külön sorban a jelentősen különböző kidolgozásokat tüntetjük fel (az első sor az összes forrásban egyezik).

2. sor

A' főveny illy igazán vissza kiáltja feléd! [fölötte:] hozza tenéked elő.	1.
A' homok illy híven szökteti-vissza feléd.	2–8.

3. sor

Melly Isten vezeté karodat? ki sugallta hogy ezt merd?	1.
Szóllj, ki vezette karod? ki sugallta kebledbe hogy ezt merd?	2–8.

4. sor

Mert Isten nélkül e' csuda nem lehete.	1.
Mert <ezt merni, neked> e' gondolatod egygy kegyes Isten adá. e' gondolatod'	2/1. 4.
Mert e' bátorodást néked egy Isten adá. Istened adta neked.	2/2. 2/4., 5–6.
Mert neked e' hevülést egygy kegyes Isten adá. Ah,	7. 8.

5. sor

A' szerető ifjat szerető lánykája szeretve	1.
„Ámor hagyta hogy azt újom rajzolja szeretve, őt	2/1., 4. 7–8.
„Küprisznak fja vonta kezem, 's hagyta <...> merni, remélni; „Küprisznak fja vonta kezem, 's hagyta merni, remélni;	2/2. 5., 6/1.
„Mit tegyek Ámor hagyá, 's munkámra szeretve tekintett;	2/3.
„Ámor nyujta segélyt, 's munkámra szeretve tekintett;	2/4., 6/2.

6. sor

–	1.
'S a' mit nékem hagyott, hagyta Ferenczynek is."	2/1., 4–6/1.
'S most kedvezve ugyan-azt tette Ferenczyvel is." ezt körül."	2/3. 2/4., 6/2.
'S a' leczkét együtt vette Ferenczy velem. leczkét	7. 8.

Az 1. forrás minden sora jelentősen különbözik az összes többitől. A 2. forrás 5. sorában négy eltérő kidolgozás található, a 4. és a 6. sorban három-három, az egyes javítási fázisok azonban jól elkülöníthetők, így ez utóbbi két sor esetében is tudható, hogy mely fázisban történtek a korrekciók. *Először* az eredeti lejegyzés (2/1.) 4–5. sorát áthúzásokkal és sor fölé írt javításokkal korrigálta Kazinczy (2/2.). *Másodjára* a 4. sort változatlanul hagyva az 5–6. sort együttesen ferde vonalakkal áthúzta, s alá írta az új megoldást helyettük (2/3.). *Harmadszorra* egy papírszeletet ragasztott a 3–6. sorok fölé (melynek hátoldalán látható az utolsó két sor ceruzával fogalmazott újabb változata), s erre tisztázta le e sorok javítgatások utáni változatát, de még azokhoz képest is kicsit korrigálva a 4–6. sorokon (2/4.).

Az egyes javítási fázisok markáns megfeleléseket mutatnak más forrásokkal. Az eredeti lejegyzés (2/1.) mindig a 4. forrással egyezik meg. Egyedül a negyedik sorban lehet ez kérdéses annyiban, hogy ott a 4. forrásban szereplő *e' gondolatod'* alak a sor fölé van írva, tehát javítás. Ezt azonban a lejegyzéssel egyidejűnek véljük, mert ami helyett odakerült (*ezt merni, neked*) alá van húzva, ami olyankor szokott történni, mikor Kazinczy egy alternatív megoldást még eldöntetlenül őriz meg. Ennek áthúzása egybefüggő a mögötte álló szövegével, tehát későbbi kell legyen, akkori, mikor a fölötte álló *e' gondolatod'* alak is áthúzásra került. Ezt véljük a legvalószínűbb lehetőségnek (jeleztén a következtetések bizonytalanságát), ugyanakkor e javítások alapján megállapítható, hogy a 4. forrásban is megtalálható szövegállapot a 2. forrásban alakult ki.

Az első javítási fázis (2/2.) az 5–6. forrásokkal egyezik meg, az alábbi pontosításokkal:

- a negyedik sornál csak az alaptípusra igaz ez, a kisebb korrekcióra nem, az a harmadik javítási fázissal 2/4. egyező;
- az ötödik és hatodik sornál, ahol a 6. forrásban is van egy javítás, a 6. forrás eredeti lejegyzésével (6/1.) egyezik;
- a hatodik sornál hiányzik az első javítási fázis (2/2.), így itt az eredeti lejegyzéssel egyezik.

A pontos állítás tehát: az 5–6. (illetve ahol van: 6/1.) forrás a 2. forrás első javítási fázisának (ahol van) alaptípusával egyezik meg. Mindezek alapján megállapítható, hogy az 5–6. forrásokban is megtalálható szövegállapot a 2. forrás e javításai által alakult (a negyedik sor kisebb korrekciójára még visszatérünk).

A második javítási fázis (2/3.) teljesen egyik forrással sem egyezik meg, s szövegállapotában közelebb áll a harmadik fázishoz, mint az elsőhöz.

A harmadik javítási fázis (2/4.) a 6. forrás javítás utáni állapotával (6/2.) teljesen megegyezik, a 6/2. valójában nem az új változat megfogalmazási helyének, hanem egy kész megoldás átvezetésének tűnik, mert a lehúzás helyére került szöveg folyamatos írású, menet közbeni korrekció nincs benne.

A 7–8. forrás mindezekhez képest teljesen új megoldást hoz a 4. és a 6. sorokban, ahol egymástól is apró eltérést mutatnak, az 5. sorban viszont egy aprócska különbséget leszámítva az eredeti lejegyzés tér vissza.

A feltárt egyezések alapul szolgálhatnak a szövegváltozatok elkülönítéséhez, a szövegalakulási folyamat pontos megrajzolásához azonban szükséges az egyes források keletkezéstörténeti vizsgálata is.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Pontosan keltezett bejegyzés a *Korai versek III.* szövegcsoportjában a bekötött *Studiumok* 1. kötetben, először ceruzával, majd a cím és a vers első három sora tollal átírva, a vers befejezetlen. Mindez arra utal, hogy ez lehet a vers első megfogalmazása, s így keletkezése, 1823. január 13. a keletkezés ideje.

2. A *Görögös epigrammák I.* szövegcsoportja 1822 körül keletkezhetett, e vers üresen maradt oldalon található, írásképe alapján későbbi bejegyzés. A benne található javításokat összevetve a többi forrással, elsősorban a levélforrásokkal, az állapítható meg, hogy a bejegyzett szöveg fogalmazványként szolgált, itt formálódott ki több lépésben az epigramma 1823 januárjában (l. erről alább).

3. Levél Ferenczy Istvánnak, 1823. január 17. A levél Kazinczy archiválási másolatában maradt fenn, amely a vers szövegét nem tartalmazza, csak első szavaival utal rá (a Váczy által kiadott versszöveg forrását nem sikerült azonosítanunk). Az elküldött levelet, amely persze nyilvánvalóan tartalmazta az epigrammát is, Gyulay Lajoson keresztül juttatta el a címzetthez, mert Gyulaynak ugyanezen a napon írott néhány soros írásos üzenetében ez áll: „Kedves barátom! E' levelemet nem mertem itt postára adni. Maga a' *Róma* neve is veszélybe ejthette volna. Bátorkodom tehát hozzád tenni azt a' kérést, hogy tégy Te rá borítékot, írd rá az adreszt: à Monsieur Monsieur de Ferenczy, hongrois, à Rome. chez Mons. Thorwaldsen, Statuaire. 's ereszd-el postán.” (KazLev. XVIII. 237., 4151. sz., itt a kéziratból közöljük, amely nem állt Váczy János rendelkezésére, ez csak helyesírásában tér el a kiadott szövegtől.)

4. A *Hébe* 1825. évi kötetében jelent meg 1824 októberében (4413. sz.), noha a szerkesztő, Igaz Sámuel már az előző évben ki akarta adni a szoborról készült metszettel együtt, de ez a terve végül akkor meghíusult éppen e metszet el nem készülte miatt (vö. a 4191., 4221, 4223., 4415., 4442. sz. leveleket). A kézirat viszont már 1823-ban nála volt, sőt ez a kézirat bizonyosan a Ferenczynek 1823. január 17-én küldött levélbeli szövegen alapul, Igaz ugyanis így kezdi Kazinczyhoz szóló, töredékesen fennmaradt 1823. január 31-i levelét: „Közlé velem Gróf Gyulay, Ferenczynek írt leveledet. Graphidionjára írt soraid igen szépek; 's szép és tanúságos az egész levél.” (KazLev. XVIII., 248., 4158. sz.)

5. Levél Gyulay Karolinának, 1823. január 18.

6. Levél Dulházy Mihálynak 1823. január 19. E levél azonban az elküldés után visszakerült Kazinczyhoz, amint azt a következő, január 30-i levelében írja: „Az ide zárt levelemet Eperjesre menő emberem visszahozá, mert Szaláncznak, Rozgonyinak vevé útját, nem Kassának, 's azolta nem volt módom beküldeni. Bár most lehessen reménylenem szerencsés sikerét.” (KazLev. XIII. 247., 4157. sz.) Hogy ez az utalás bizonyosan erre a január 19-i levélre vonatkozik, azt tartalmi mozzanatok kétségtelenné teszik (pl. a Sztáray Vincével kapcsolatos ügyek, s annak január 21-i levele). Az is világos e sorokból, hogy Kazinczy ismételtén elküldte korábbi levelét, s ez már célhoz is ért, Dulházy a levél hátuljára ezt jegyezte: „T. Kazinczy Ferentz Úr levele – (kettő egyszerre jött) – Febr. 4dikén 1823.”

7. *Görögös epigrammák II.* Stettner 1826. szeptember 18-án a készülő kézikönyvbe tervezett darabok között nem sorolja fel e verset, Toldy 1827. december 29-én viszont a következő kérdést intézi Kazinczyhoz a kézikönyv előmunkálatai közben a versre vonatkozóan: „ennek két variánsa van MSaid közt. A következő Stettner, Bajza s az én ítéletem szerint a szebbik:

[4. sor] Mert neked e hevülést egy kegyes isten adá. [7.]

[5. sor] »Ámor hagyta hogy azt ujjam rajzolja szeretve, [4.]

[6. sor] S a mit nékem hagyott, hagyta Ferenczynek is.«” [4.]

(KazLev. XX. 443., 4884. sz.)

A két levél között eltelt mintegy bő évben vették tehát tervbe az epigramma kiadását, az idézett sorok részben a 4. forrás, a *Hébe* szövegével, részben a 7. forrás szövegével egyeznek meg, a náluk lévő két kézirat így feltehetőleg ezen szövegállapotokat tartalmazhatta.

Kazinczy 1828. január 1-én Toldyra bízta a döntést (4885. sz.), január 4-én azonban ehhez apró pontosítást tett: „Nem **Mert** neked e' hevülést – hanem **Ah**, neked – 's azért **Ah** és nem **Mert**; mert a' **mert** előtt, a' **hexam.** végén, ez áll: **merd** mert nem jól állanak együtt.” (KazLev. XX. 4449., 4886. sz.) E változtatás a 8. forrásban jelenik majd meg, s így van ez a *Handbuch*-ban is, amely vi-

szont a Toldy által javasolt három sort tartalmazza (II. 34.). Van egy további, ugyancsak egyszavas korrekció is: az 5. sor a 4. és a 7–8. forrásokban mindössze abban különbözik, hogy az utóbbiakban 'öt' szerepel az 'azt' helyén. A *Handbuch*-ban szintén ez szerepel, így e változtatás vagy átvezetés a korrekció során történhetett, az első ívet január 21-én, a másodikat 29-én küldte Toldy Kazinczynak, a továbbiakat már februárban Pesten személyesen intézte Kazinczy (4893., 4898., 4904. sz.). Mindezek alapján úgy vélhetjük, hogy a 7. forrásával megegyező szövegállapot 1827-ben már létezett, s mivel ahhoz képest is történt két apró módosítás a 4. és a 6. sorban, későbbi sem nagyon lehet.

8. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

1823. január 13. Elkészül az első fogalmazás, bejegyzésként a *Korai versek III.* csomójában, ceruzával, befejezetlenül. (1.–A)

1823. január 16. Elkészül a teljes szöveg, bejegyzésként egy epigrammacsomóban (2/1.), s erről kellett készülnie a Ferenczy Istvánnak szóló, január 17-i levélben (3.) volt kidolgozásnak is (amely nem maradt fenn), mert ez jutott el Igaz Sámuelhez, aki ezt a szövegállapotot adta ki a *Hébé*-ben (4.). A Ferenczy Józsefnek küldött, ugyancsak fenn nem maradt szöveg szintén ekkor vagy közvetlenül ez előtt készülhetett. (B)

1823. január 17. és 18. között. Meg kellett történnie a 2. forrás első javítási fázisának (2/2.), mert erről a szövegállapotról készült a Gyulay Karolinának január 18-án (5.) és a Dulházy Mihálynak január 19-én írott levél, ez utóbbi esetben annak eredeti lejegyzése (6/1.). Ezen levelek írásakor egy helyen, a 4. sorban még kicsit módosított a szövegen, ezt azonban a 2. forrás első javítási fázisába, a sorok közé nem vezette vissza Kazinczy. (C)

1823. január 19–30. Ebben az időszakban Kazinczy ismételten javított a versen (2/3.–Da), majd a többszörösen átírt utolsó négy sort letisztázta egy papírszeletre (2/4.–Db), melyet e javítgatott sorok fölé ragasztott, itt már érvényesítette a negyedik sorban a két elküldött levelében már meglévő korrekciót is, s még a javítgatásokhoz képest is módosított kicsit a szövegen. Az időközben hozzá visszakerült Dulházy-levélben (6/2.–Db) ennek megfelelően korrigálta az utolsó két sort.

A *Hébé*-ben majd csak az 1825. évi kötetben (1824 októberében) jelent meg a január 16-i kidolgozás (B), ezt követően átdolgozott szöveggel került bele a pályavégi összeírásokba (E).

Magyarázatok

Ferenczy István (1792–1856) szobrász. Kazinczy saját művészeteszményének hazai megtestesülését látta Ferenczy munkáiban (Csatka, 1983., 106.). Levelezésüket követően személyesen is találkoztak, s ennek kapcsán Kazinczy összefoglalóan írt Ferenczy életéről és munkásságáról (MagyUtak., 2015., 110–112., 135–137.). Az életrajzhoz forrásul szolgáltak azok a levelek is, amelyeket Ferenczy István testvére, József bocsátott Kazinczy rendelkezésére, s amelyekből Kazinczy kivonatokat készített (közli Váczy János a Ferenczy József leveléhez írott jegyzetben, KazLev. XVIII. 521–522.). A jelen epigramma a *Pásztorlányka* címmel ismert szoborhoz kötődik, az erről készült metszet megjelent a *Hébé*-ben is (ezt l. még Csatka, 1983, 52. képmelléklet). Kazinczy az epigramma írásakor még nem látta sem a szobrot, sem a metszetet, csak egy hírlapi cikk ismertetését olvasta róla (a cikket Kazinczy archiválta: MTA K 630., 71b, közli Váczy János, KazLev. XVIII. 522.).

Graphidion: „Én Graphidionnak nevezém el [a szobrot], mely görög szó *kedves kis Rajzoló*t jelent” – írta Kazinczy Gyulay Karolinának szóló levelében.

Küprisznak fija/Amor: Amor Aphroditének, a szerelem istennőjének a fia, a szerelem kisfiú formájú istene.

292. SZÖVEGIDENTITÁS
A' Hit' szava
1823. február

1.	1823. Febr.	MTAK K 622., 178b.	Autográf tisztázat.	Bejegyzés. (Töredékek.)	?1823/?	A	1076.
2.	–	PFK, 358 BK 127 I. 6., 11. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Guzmics Izidornak, 1823. november 4.)	1823	Ba	520.
3.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. kötet, 124. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Majláth Jánosnak, 1823. november 11.)	1823	Ba	522.
4.	A' Hit' szava.	Hébe, 1825., 170–171. (MTAK K 642., 6a).	Évkönyvrészlet.		1824/1825	Bb	839.
5.	A' Hit' szava.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 134., 66. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Toldy Ferencnek, 1827. október 5.)	1827	Bb	539.
6.	Hit' szava.	MTAK 642., 122ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Kazinczy Ferencz' Versei.)	1827	Bb	–
7.	Hit' szava.	MTAK K 642., 7ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Lyrar és vegyes költemények.)	1830–1831	Bb	1105.
8.	–	Kazinczy' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Vácra. Pest, 1831., 52.	Könyvrészlet.	Műrészlet. (Kazinczy' útja Pannonhalmára, Esztergomba, Vácra.)	1831	Ba	–
9.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 52/II., 208–209.	Autográf tisztázat.	Műrészlet. (Pannonhalma, Esztergom, Vác. 1831.)	1831	Ba	–

Megjelenések

2. KazLev. XVIII. 434–438., a vers: 435. (4249. sz.).
3. KazLev. XVIII. 444–447., a vers csak első sorával (4253. sz.).
5. Handbuch, 1828., 16–17.; KazLev. XX. 370–373., a vers: 372. (4844. sz.).
7. Bajza–Toldy, 1836., 37–38.; Abafi, 1879., I. 25–26.; Gergye, 1998., 58. Toldyék és Abafi a Hébe névelős címével közölték.
8. MagyUtak., 2015., 152.
9. MagyUtak., 2015., 169.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A szövegidentitás keletkezési idejére nézve csak Kazinczy 1. forrásban található időmegjelölésére támaszkodhatunk: 1823. február.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 9 forrás 9 szövegállapotot őrzött meg, az 1. forrásból hiányzik az utolsó két szakasz. Az eltérések a következők:

sor	szöveghely	forrás
1.	oktalan esztelen	1., 4–9. 2–3.
5.	bérczei tornyai	1–4. 5–9.
6.	csap-ki kél-ki	1–8. 9.
9.	dühödek dühültek	1., 3. 2., 4–9.
11.	futottak futának	1. 2–9.
12.	Enceladuszra röpité az Aetnát Enceladuszra terüle az Aetna Enceladuszt leteríté az Etna	1. 2–3. 4–9.
14.	ingadó ingható	1. 2–9.
19.	fürtjeit főjét	2–5., 8–9. 6–7.
22.	örvendeni örvendenem	2–5., 7–9. 6.
23.	Szakadjon ég föld egygybe Ég föld szakadjon-össze	2. 3–9.

Az eltérések nem túl jelentősek, négy szócsere és a 12. sor mondszerkezeti átalakítása a legfontosabb, tendenciát ezek sem rajzolnak ki. Az első forrást töredékessége és csak dátummal jelölt címe miatt önálló változatnak tekintjük, a továbbiak közül a cím nélkülieket és a címmel elátottakat alváltozatként vesszük számításba, mert az előbbieket mindig valamely elmélkedő kontextusba helyezzük a verset (1.: A; 2–3., 8–9.: Ba; 4–7.: Bb).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Utólagos bejegyzés a *Töredékek* csomójában. A bejegyzés valószínűleg a legelső szövegállapotot archiválja, erre látszik utalni a csomó jellegén túl a szövegállapot egy-két egyedi megoldása és töredékessége is, de ennek ellentmondani látszik, hogy az első sorban nemcsak az 1823-as levelekben szereplő verskezdet áll, hanem a későbbi, ezért e szövegállapot 1823-as keletkezése kérdőjeles. Magának a lejegyzésnek az idejét nem ismerjük.

2. Levél Guzmics Izidornak, 1823. november 4. A kézirat két egységből áll:

1. kézirategység	2. kézirategység	Váczy-kiadás
„Guzmicsnak. Széphalom. Novemb. <4>6d. 1823.	–	„Guzmicsnak Kazinczy baráti tisztelettel.”
4 bekezdés	–	kéziratból nem ismert szöveggel
1 bekezdés óda (másfél sor) 3 bekezdés epigramma 1 bekezdés	1 bekezdés óda (a teljes) 3 bekezdés epigramma 1 bekezdés	a 2. kézirategység szövegével
–	5 bekezdés „Novemb. 4d. 1823.	a 2. kézirategység szövegével és dátumával

A levél elejét tartalmazó kézirategységben nincs a misszilisekre jellemző megszólítás és keltezés, helyette az archivált levelekben szokásos módon a címzett megnevezése és a levél megírásának ideje található. A dátum ráírással javítva van november 4-ről 6-ra, a levél (másik kézirategységben található) végén a november 4-i dátum szerepel. Váczy János kiadásában a misszilisekre jellemző megszólítás található, a keltezés a levél végén van. A csak az első kézirategységben meglévő első négy bekezdés számos szövegszerű eltérést mutat a Váczy János által közölt szövegtől, melynek forrását nem ismerjük, de amely a misszilis lehetett.

A levél középső része átfedésben van a két kézirategységben, tehát két változatban is rendelkezünk rá. Az első egységben az ódát csak annak első másfél sora jelzi, ez ugyancsak az archivált levelekben gyakorlata Kazinczynek. A másik kézirategységben teljes szöveggel szerepel az óda, a bekezdések szövegükben számos eltérést mutatnak az első kézirategységtől. Váczy János közlése e második kézirategységen alapul, akárcsak az óda teljes szövegének közlése, ez is arra utal, hogy ez a misszilis vagy legalábbis egy azzal egyező autográf másolat.

A levél befejező része csak a második kézirategységben van meg, Váczy János közlése mindenben megegyezik ezzel.

A források sajátos helyzetére nem tudunk megalapozott magyarázatot adni, annyit említhetünk meg, hogy a levél sorszámként a 11b levéltári jelzet látható a kézirat első egységén, a másodikon semmi, s nem találtunk 11a jelzetet: talán megvolt itt a levél mindkét teljes változata, csak elvesztek lapok mindkettőből, az egyiknek az eleje, a másiknak a vége. Közlésünkben az óda teljes szövegét tartalmazó második szövegegységet kellett forrásul választanunk, a kísérősorokban nincs érdemi eltérés.

3. Levél Majláth Jánosnak, 1823. november 11.

4. A *Hébe* 1825. évi kötete 1824 októberében jelent meg (4413. sz.). 1824. augusztus 3-án már a második cenzorhoz küldte Igaz Sámuel a *Hébe* kéziratát, az elsőhöz június 19-én tervezte küldeni egy nappal korábban, ez a cenzor nem húzott ki semmit Kazinczy műveiből (4378., 4361. sz.). A vers kéziratát Kazinczy legkésőbb 1824 márciusában el kellett küldje, mert Igaz Sámuel 1824. április 9-én már visszaigazolja (KazLev. 4342. sz.), hogy megkapta a *Hébe* 1825-ös kötetébe szánt verseket: „Mind két rendbeli küldéseidet vettem, mind kettő igen kedves nékem 's vedd Te érettek igen szíves köszönetemet. Az INTÉS és HIT' SZAVA engem leginkább gyönyörködtetnek.” Az archivált nyomtatott példányában javítások találhatók (egy sajtóhibáé és három központozást illető), ezek önálló keletkezési fázisnak nem tekinthetők.

5. Levél Toldy Ferencnek, 1827. október 5.

6. *Kazinczy Ferencz' Versei*, 1827.

7. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

8. A művet 1831. április 19–24. között írta Kazinczy, a kiadvány április 30-án meg is jelent (l. *MagyUtak.*, 2015., 241.).

9. Útleírásának átdolgozásával, melyet a kiadás által kiváltott viták is inspiráltak, 1831. augusztus 6-ra bizonyosan elkészült Kazinczy (l. *MagyUtak.*, 2015., 242.).

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers Kazinczy keltezése szerint 1823 februárjában keletkezett, feltételezzük, hogy ezt az állapotot archiválta utólag Kazinczy (A). 1823 novemberében két levelébe is beleszötte (Ba). Később kiadta a *Hébe* 1825. évi kötetében, s ez az immár címmel ellátott változat került a pályavégi összeírásokba is (Bb). Végül 1831-ben beépítette egyik útleírásába, ismét cím nélkül (Ba).

Magyarázatok

A Majláthnak írott levél (3.) vonatkozó része magyarul (Doncsecz Etelka fordításában): „Legtisztelteméltóbb Gróf, a legutóbbi postával írtam Önnek, s most ismét jelentkezem. Azonban olyan hírem van az Ön számára, amely bizonyosan érdekelni fogja, s egyúttal [küldök] egy ódát is, amelyetől talán nem tagadja meg majd tetszését, mert ez az óda hasonló ahhoz az epigrammához, amelyet Ön tartalma miatt két évvel ezelőtt kegyesen fogadott. Vallási érzületeimet ábrázolja, és nem nélkülözi a lírai fordulatokat és lendületet. Először jöjjön az óda: [a vers].”

oktalan/esztelen Bölcs: a Kazinczy által a Majláth-levélben jelzett Horatius-utalás (insaniens sapientia) helye: Ódák I. 34. 2.

Újhely: Sátoraljaújhely.

Hegyalják. plural. wie Athenae, Gabii: Hegyalják, többes szám, mint az Athenae, Gabii.

Tellusz: Gaia, a föld istennője.

Tellusz' szülöttjei: a titánok, akik fellázadtak, de Zeusz győzedelmeskedett ellenük.

Enceladus: titán, akit Zeusz villáma az Etna alá sújtott.

gyermeki könnyte heissen puerilis, und also albern, – magzati, kindliche Furcht: gyermeki; jelensége lehetne: puerilis, és tehát gyermeteg – magzati; gyermeki félelem.

für: helyett.

der Herbst, die Locken mit Trauben geschmückt: az ős, amely szőlővel ékesítette a hajfűrtöket.

Phlegeton: tüzes folyó az alvilágban.

Lyrisch. Ihr schützet mich; ich bin also ohne Sorge: Lírai. Ti megvédték engem; én tehát nem aggódom.

293. SZÖVEGIDENTITÁS

Dédács. Gróf Gyulai Ferencznéhez/

Bárczay Ferenczhez, Bárczán és Kérben, Abaujban

1823. március 22.

1.	Dédács. Gróf Gyulai Ferencznéhez.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 5.		Levélrészlet. (Gyulay Karolinának, 1823. március 22.)	1823	Aa	519.
2.	Dédács. Gr. Gy. Fnéhez.	MTAK K 633/V., 138a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Pandekták.)	?1823	Aa	1007.
3.	Dédácson, Hunyadban. Gróf Gyulai Ferencznénél.	Hébe, 1824., 23. (MTAK K 642., 46a).	Évkönyvrészlet.		1823/1824	Ab	834.
4.	–	MTAK Ms. 4750/65.		Levélrészlet. (Kazinczy Eugenának, 1824. február 9.)	1824	Ac	526.
5.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 52. I., 158.	Autográf tisztázat.	Műrészlet. (Erdélyi Levelek C.)	1824–1825	Ac	–
6.	–	MTAK K 611., 75a.	Autográf fogalmazvány.	Műrészlet. (Erdélyi Levelek D.)	1825–1826	Ac	–
7.	Dédács. Gróf Gyulai Ferencznéhez.	MTAK K 622., 28b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Görögös epigrammák II.)	1826–1828	Aa	–
8.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 52. III., 167.	Autográf tisztázat.	Műrészlet. (Erdélyi Levelek 26.)	1827–1830	Ac	–
9.	Bárczay Ferenczhez, Bárczán és Kérben, Abaujban.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 52. II., 281b.	Autográf tisztázat.	Műrészlet. (Erdélyi Levelek 27.)	1828–1829	B	–

10.	Dédácson, Hunyad Várm. Gróf Gyulai Ferencnéhez.	MTAK K 642., 47a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények.</i>)	1830–1831	Ab	1134.
11.	Bárczay Ferenczhez, Bárczán és Kérben, Abaujban.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 52. II., 142.	Autográf tisztázat.	Művészlet. (<i>Erdélyi Levelek 28.</i>)	1831	B	–

Megjelenések

1. KazLev. XVIII. 298–299., a vers: 298. (4182. sz.).

4. KazLev. XXII. 379–381., a vers: 379. (5585. sz.). A két rajz közül az emlékkő esetében a XIX. kötet 14. oldalán közölt rajzra utal vissza, a helyszínről közölt rajz pedig nem egészen pontosan követi a kéziratot.

8. ErdLev., 2013., 312.

9. ErdLev., 2013., 425–426.

10. Bajza–Toldy, 1836., 53.; Abafi, 1879., I. 56.; Gergye, 1998., 65.

11. ErdLev., 2013., 502.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

„Hat esztendeje hogy elakadtam azon Epigrammámon, mely által Dédácson lételem’ emlékeztet fenn tartani ’s a’ maradéknak általadni igyekeztem” – kezdi Kazinczy Gyulay Karolinának szóló levelét, majd azzal folytatja, hogy „az éjjel, álmatlanul forogván ide ’s amoda ágyamban, ’s ez a’ félbe szakadt Epigrammám eszembe jutván, a’ vers megleve”. A vers formálódásának kezdete ezek szerint 1817 körülre nyúlhat vissza, befejezése pedig a levél írásának napja: 1823. március 22., amit megerősít a *Pandektákban* (2.) található keltezés is, ezt tekintjük a szövegidentitás keletkezésének dátumának.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 11 forrás 11 szövegállapotot őrzött meg. Létezik egy idegen kéztől származó másolata is (RGy, Szemere Tár VIII. 126.), amelynek 8. sorában a ’Zsenit’ helyett ’névét’ áll, ez leginkább másolási hibának tűnik, s magát a forrást sem szükséges önálló tételként számításba vennünk, másolatjellege folytán.

A 11 szövegállapot csekély szövegszerű eltéréseket mutat, egyedi megoldást tartalmaz a 3. forrás 2. sora (’föd-el’ a többi forrás ’födez’ alakja helyett, ez lehet sajtóhiba is); a 4. forrás 7. és 10. sora (’jön’ a ’lép’ és ’siet’ a ’sohajt’ helyett). Ingadozás mutatkozik a 4. sor végén:

- kesergve mosolyg (1., 2., 7.)
- busongva mosolyg (3.)
- busongva tekint (4., 9., 11.)
- busongva nevet (5., 6., 8., 10.)

A címek egyeznek az 1., 2., 7. és 3., 10. forrásokban, ezek egymás variációi. Nincs cím a 4., 5., 6., 8. forrásokban, a 9., 11. forrásokban pedig egészen új név kerül bele. A cím és a szöveg szerint is azonos tehát az 1., 2., 7. forrás, valamint ugyancsak egyező a 9. és 11., továbbá az 5., 6., 8. forrás. A 3. forrás archivált nyomtatott példányán autográf javítás található, amely a ’mosolyg’ alakot ’névet’-re módosítja, így az a 10. forrással egyezik meg, miként címében is. A szövegváltozatok kijelölésénél a címet vesszük alapul, mellyel nagyjából az ingadozó szóalak is párhuzamba állítható: önálló változatként értékeljük, hogy a 9. és 11. forrásokban Gyulay Ferencné helyett Bárczay Ferenc a címzett, a többi címváltozatot alváltozatnak tekintjük (1., 2., 7.: Aa; 3., 10.: Ab; 4., 5., 6., 8.: Ac; 9., 11.: B).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Gyulai Karolinának, 1823. március 22.

2. A Pandekták-lapon, melynek aljára Kazinczy a verset jegyezte, fentebb 1823 januárjára vonatkozó közlés található, lentebb, de még a vers fölött 1822. december 18-i és 23-i dátumok, ezekkel összhangban áll a vers alá írt 1823. március 22-i keletkezési dátum, amit a Gyulai Karolinához szóló levél is megerősít. A lejegyzést erre az időkorre tesszük (elvileg azonban az utólagos archiválás lehetőségét sem tudjuk kizárni).

3. A *Hébe* 1824. évi kötetébe Kazinczy már 1823 tavaszán küldött írásokat, Igaz Sámuel május 2-án a Dédácsra írott epigramma kötetbe való felvételét jelenti (4191. sz.). A kötet szeptemberben nyomdában volt, októberben az első ívek és képek megérkeztek Kazinczyhoz, október 30. és november 2. között pedig az utolsó ívek is (4232., 4242., 4246. sz.).

4. Levél Kazinczy Eugenának, 1824. február 9.

5. *Erdélyi Levelek*, 1824–1825

6. *Erdélyi Levelek*, 1825–1826

7. *Görögös epigrammák II.*, 1826–1828.

8. *Erdélyi Levelek*, 1827–1830

9. *Erdélyi Levelek*, 1828–1829

10. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

11. *Erdélyi Levelek*, 1831

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az epigrammát, mint Kazinczytól tudható, hatévi formálódás után 1823. március 22-én fejezte be, s ekkor elküldte Gyulai Karolinának, ezt a szövegállapotot rögzítette a *Pandektákban*, s utóbb ugyanezt használta gyűjteményes összeírásai egyikéhez is (Aa). A vers kis változtatásokkal megjelent az 1824. évi *Hébében* (amit archivált Kazinczy), ezt a szövegállapotot pedig az 1830-as összeíráshoz vette alapul (Ab). 1824-től kezdődően beépítette az *Erdélyi Levelekbe*, újabb kicsi korrekcióval, cím nélkül (Ac), de a mű utolsó két változatában már egészen új címmel szerepel (B).

Magyarázatok

Kazinczy erdélyi útján meglátogatta ifjúkori szerelmét, Süsie-t, azaz Gyulai Ferencné Kácsándy Zsuzsannát és lányát, Gyulai Karolinát, ennek a látogatásnak állít emléket az epigramma, melyet az *Erdélyi Levelekben* megírt történet kereteibe illesztett. Utóbb felmerült egy emlékkő állításának gondolata azon a helyen, ahol a találkozás történt, a helyszín és az emlékkő rajzát l. a Kazinczy Eugéninának írott levélben (vö. még a Gyulai Karolinának 1824. január 20-án írott levelet is, 4286. sz.; összefoglalóan l. ErdLev., 2013., 767.).

Dédács: Biscaria (Románia), ma Piski (Simeria) városrésze.

Bárczay Ferenc (1766–1836) Kazinczy ifjúkori barátja, l. erről az *Erdélyi Levelek* vonatkozó részeit.

Bárcza: ma Barca (Szlovákia).

Kér: Abaujkér.

Sztrigy, Maros: folyók a mai Románia területén (l. a helyszínrajzot a 495. oldalon).

Ó: „a’ Grófné” (Kazinczy jegyzete), azaz Gyulai Ferencné.

Lotti: Gyulai Karolina.

Zseni: Kazinczy Eugénia, Kazinczy lánya, aki vele volt erdélyi útján.

távozik az: „K. F.” (Kazinczy jegyzete), azaz maga Kazinczy.

Angyala/asszonya: Szauder József az ’angyala’ alakot Lottira vonatkoztatta (Szauder, 1970., 416.), Szabó Ágnes e búcsúzó zárlatot Gyulai Ferencnéhez kapcsolta (Debreczeni–Gönczy, 2010., 471.). Az ’asszonya’ alak egyértelműen Gyulai Ferencné jelöli.

294. SZÖVEGIDENTITÁS
Thermophyle/Leonídász
?1792 – 1823. május 1.

1.	Thermophyle.	MTAK RUI. 2r. 2/I., 27b.	Autográf. tisztázat.	Csoportos. (<i>Korai versek III.</i>)	?1792– 1794	A	941.
2.	Leonídász, a' Thermopylaek' hőse	Hébe, 1826., 318.	Évkönyv- részlet.		1825/ 1826	Ba	845.
3.	Leonídász. 1823.	MTAK K 622., 25a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák II.</i>)	1826– 1828	Bb	–
4.	Leonídás.	MTAK K 622., 92a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái darabok.</i>)	1828 körül	Bb	–
5.	Leonídász.	MTAK K 642., 228a.	Autográf tisztázat.	Önálló.	?1830	Bb	–
6.	Leonídász.	MTAK K 642., 72a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények.</i>)	1830– 1831	Bb	1159.

Megjelenések

1. Abafi, 1879., I., 74.; Gergye, 1998., 104.

6. Gergye., 1998., 105.

Abafi Lajos közlése (*Leonidas*) leginkább a 3. forráshoz áll közel, de egyik forrásban sem szereplő alakot is tartalmaz (Abafi, 1879., I., 74.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Az első kérdés a szövegidentitás határainak kijelölése. Abafi Lajos és nyomán Gergye László külön versekként közli az azonos tárgyú, de eltérő szövegű *Thermophyle* és a *Leonídász* című epigrammákat, igaz, egymás mellett, s a jegyzetben megállapítva, hogy az első valójában a második változata, annak korábbi kidolgozása. Kazinczy maga nem utal a kettő összetartozására, a *Leonídász* című epigramma keletkezési idejét a másiktól függetlenül jelöli meg, a 3. forrásban: '1823', egy verslistában napra pontos keltezés található: „Vándor, szent hova lépsz a' hely 1823. <Nov.> Máj. 1.” (MTAK K 622., 170a; feltehetőleg ez alapján adta meg a pontos keletkezési időt Abafi Lajos, majd az ő nyomán Gergye László; Abafi, 1879., I. 229.; Gergye, 1998., 307.) Ugyanakkor a tartalmi egyezés nyilvánvaló, s mindkét esetben megadja az eredeti epigrammát is forrásként, közölve az egyező görög szöveget. Ez alapján nemigen tehetünk mást, mint egy szövegidentitás részeit tekintjük ezeket (ahogy más ilyen esetben is), de két keletkezési időt határoozunk meg (ahogy a korai versek újrakidolgozásai esetében ugyancsak). A második kidolgozás keletkezési idejét már láttuk, az elsőre nézve a forrás keletkezési ideje az irányadó: ?1792–1794, így a szövegidentitás keletkezési időszaka: ?1792–1823. május 1.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

Az 6 forrás 6 szövegállapotot őrzött meg. Az 1. és a 2–6. teljesen különböző kidolgozás, ezeket szövegváltozatoknak tekintjük. A második változaton belül a 2. forrásban 'hazánknak' áll a többi 'hazámnak' alakja helyett, a 2–3. forrásokban pedig 'törvényeiért' a 'törvényéért' helyett. A *Hébé*-ben (2.) hosszú jegyzettel jelent meg, amelyben jelzi az epigramma fordítás voltát, ez a jelzés mássutt hiányzik, ezt alváltozatként vesszük figyelembe (1.: A; 2.: Ba; 3–6.: Bb).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Korai versek III.* második lejegyzési rétegébe tartozik, amely 1792–1794 közé tehető (de nem zárható ki teljes bizonyossággal az 1801–1803 közötti időszak sem).

2. Igaz Sámuel az 1825. április 8-i levélben kért kéziratot, május végi beérkezéssel (4473. sz.), a *Hébe* 1826. évi kötete 1825 októberében jelenhetett meg (4547. sz.).

3. *Görögös epigrammák II.*, 1826–1828.

4. *Lyrai darabok*, 1828 körül.

5. Jelenleg önálló lap, de bizonyosan valamely nagyobb összírás része volt, legvalószínűbben az 1830-as gyűjteményé, onnan azonban kiemelte Kazinczy e vers fordítás volta miatt; ugyanakkor a másik vers itteni címe nem egyezik a listával, ezért az azonosítás nem kétségek nélküli. Utóbb, 1831-ben Kazinczy a *Poetai Berek* nagy gyűjteményébe sorolta be.

6. *Lyrai és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az epigramma első kidolgozása a fogság előtt, a második Kazinczy keltezése szerint 1823. május 1-én született, ezután két évvel adta ki a *Hébe* 1826. évi kötetében (Ba), hosszú jegyzettel. A kései összeírásokba jegyzet nélkül került bele, az eredeti mű státuszában (Bb), majd átsorolta fordításai közé.

Forrás

Az eredetileg Hérodotosznál (7, 228) fennmaradt sírfeliratot a *Görög Anthologia* kiadásai Szimonidész (i. e. 557/556–458/467) görög költő epigrammájaként tartják számon. A *Korai versek III.* (1.) tartalmazza a görög szöveget, de töredékesen, valamint Schiller német fordítását, amely a *Der Spaziergang* című költemény részlete, ahogy ezt a forrásjelzés is megadja. A *Hébe* (2.) lábjegyzete Herder német (*Herders's Sämmtliche Werke*, X. *Schriften zur griechischen Literatur*, Tübingen, 1808., 183.) és Cicero latin fordítását (*Tusculanumi beszélgetések*, 1, 101) közli. Kazinczy kései (1829-es vagy az utáni) kijegyzésében Cicero latin és Harsányi Pál magyar fordítása kíséretében található meg a teljes görög epigramma szövege (MTAK K 630., 25b):

Ω ξειν', αγγειλον Λακεδαιμονιοις, οτε τηδε
Κειμεθα, τοις κεινων πειθομενοι νομιοις

Az epigramma a Kazinczy által használt *Görög Anthologia*-kiadásokban nem található meg, lehetséges, hogy Kazinczy emlékezetből idézte. Modern kiadása (*Greek Lyric, III.*, Loeb Classical Library, Harvard University Press, 1991., 540.):

Ω ξειν' ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις ὅτι τῇδε
κειμεθα, τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμενοι.

Kazinczy lejegyzése az ékezetek hiányán túl az utolsó két szóban tér el ettől, illetve valójában egy szóban, mert az utolsó előtti szava megegyezik a modern kiadás utolsó szavával, Kazinczy fordítása tartalmilag inkább Cicero fordításához hasonló (a magyarázatok D. Tóth Judit közreműködésével készültek).

Magyarázatok

Leonídász (i. e. 540 k.–480) spártai király a perzsák ellen vívott thermopülai ütközetben vesztette életét.

295. SZÖVEGIDENTITÁS

A' Bűnösök

1823. szeptember előtt

1.	A' Bűnösök	Hébe, 1824. 43–47. (MTAK K 642., 16a–18a)	Évkönyvrészlet.		1823/1824	A	835.
2.	A' Bűnösök	MTAK K 622., 31a–32a.	Autográf tisztázat.	Önálló.	?	A	–
3.	A' Bűnösök	MTAK K 642., 13a–15b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrai és vegyes költemények.</i>)	1830–1831	B	1110.

Megjelenések

3. Abafi, 1879., I. 29–32.; Gergye, 1998., 59–61.

A Bajza–Toldy-kiadás kontaminált szöveget közöl (Bajza–Toldy, 1836., 41–45.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A vers keletkezési idejét csak a *Hébé*hez viszonyítva tudjuk megadni: mivel az 1824. évi kötetet 1823. szeptember 3-án kezdték nyomtatni, ekkorra már e vers kézírata is ott kellett legyen. Kazinczy az 1824-es *Hébé*be szánt kézirateit persze ennél az időpontnál már korábban küldte a szerkesztőnek, de a jelen versre vonatkozóan nem azonosítható, mikor, ezért a nyomtatás elkezdésének dátumát adjuk meg keletkezési időként: 1823. szeptember előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 3 forrás 3 szövegállapotot őrzött meg, az 1. és a 2. lényegében egyező szövegű (csak az utolsó versszakban az 1. forrás 'Szűk vagy tág' sorrendje cserélődött fel a 2. forrásban, illetve itt az 1. forrás 53. sora két sorra van tördelve). Az 1–2. és a 3. forrás között több az eltérés, szintén két sorba van tördelve a 24., 61., 87. sor, de szövegkorrekciók is történtek, az alábbi helyeken (a sorok számát az 1. forrás szerint adjuk meg):

	1–2. forrás	3. forrás
6.	Tágas	Szűk vagy tág
16.	döfé	rugá
28.	Kedvelt fija	Legkedveltebb gyermeke
93.	A' Gonoszt-utálót	A' gonoszt-utáló' Nagy haragját!
103–107.	A' fellegetek- Rengető Zeüsznak Körmös keselyűji Még éhezik A' kajánok' máját; Még a' három Király' Sokfejű ebe A' földek alatt Szomjúzza véreiket.	A' Zeüs' keselyűi Még éhezik A' kajánok' máját; Még a' sokfejű eb Szomjúzza véreiket.

A 3. forrásban a vers vége jelentősen át van írva, ezt önálló szövegváltozatnak tekintjük (1–2.: A; 3.: B).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Hébe* 1824. évi kötetébe Kazinczy már 1823 tavaszán küldött írásokat (4191., 4206. sz.). A kötet szeptemberben nyomdában volt, októberben az első ívek és képek megérkeztek Kazinczyhoz, október 30. és november 2. között pedig az utolsó ívek is (4232., 4242., 4246. sz.).

2. A kézirat majdnem teljes megfelelése a *Hébe* közlésének felveti, hogy vagy ez volt a forrása a kiadásnak, vagy arról készült autográf másolat. Ez utóbbit tartjuk valószínűnek, részben Kazinczy gyakorlata miatt, részben pedig mert Kazinczy hagyatékában maradt fenn, s a Bécsbe küldött kéziratok általában nem kerültek vissza Kazinczyhoz. A forrás keletkezésének idejét nem tudjuk meghatározni, a szövegállapotok alapján 1823 ősze és 1830 októbere közé tehetjük.

3. *Lyrnai és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers pontos keletkezési idejét és körülményeit nem ismerjük, nem készülhetett később 1823 augusztusánál. Megjelent a *Hébe* 1824. évi kötetében (A), s bekerült a pályavégi gyűjteményes összeírásba, jelentősen átirrt befejezéssel (B).

Magyarázatok

Májának legkedveltebb gyermeke/Májának kedvelt fija: Hermész, az istenek hírvivője, Zeusz és Maia nimfa fia, aki a teknősbéka páncéljából ('békateknő') lantot készített.

Heraklesz: Héraklész Zeusz és Alkméné gyermeke, hősroz.

Amalthéa: a gyermek Zeust tápláló kecske, akit nimfaként is ábrázoltak mint Zeusz dajkáját, itt a versben így jelenik meg.

Tellusz' magzati: a titánok.

Bábel: utalás Bábel tornyára, mely hogy ne érjen az égig, az isten összezavarta építőinek a nyelvét.

Nemezisz: Nemeszisz, az igazságos megtorlás istennője.

Erebosz: az alvilág.

Eumenidek/Eumenidák: Erinnüszök, a bosszú istennői.

éh keselyű Tépdeli máját: ahogy Titüosz és Prométheusz esetében is.

sokfejű eb: Kerberosz, háromfejű kutyasörny, az alvilág kapujának őrzője.

296. SZÖVEGIDENTITÁS Az élet nem legelső birtokunk... 1823. szeptember 17.

1.	–	MTAK M. Nyelvtud. 4r. 42/II., 118b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	1823 után	A	1012.
2.	–	MTAK K 760., 85a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Feljegyzések.</i>)	1828 után	A	–
3.	–	MTAK K 760., 89a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Feljegyzések.</i>)	1828 után	A	–

Megjelenések

Kiadatlan.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A 2–3. forrásban Kazinczy pontos dátumot ad meg: „1823. Sept. 17d. Szent Mihályi útamban.” Egyéb adat hiányában ezt fogadjuk el.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A három szövegállapot között apró eltérés van, ezt a vers rövidsége ellenére sem tekintjük alváltozatnak: 1.: *kín a'* – *megbukás*; 2–3.: *kínunk a' bukás*.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Archiválás jellegű tisztázati csomó (116a–120b), saját címlappal (*Kírott helyek* címmel) és oldalszámozással (1–8., az 5–6. oldalszám kétszer szerepel, a jelen vers az első 6. oldalon található). A csomó keletkezési idejét nem tudjuk pontosan meghatározni, a jelen vers utólagos bejegyzés is lehet, ennek idejére nézve csak annyi mondható, hogy 1823. szeptember 17. utáni, ez is csak a másik két forrásban lévő dátum alapján.

2–3. A vers vegyes feljegyzéscsomóban (84a–89b) található, kétszer is. A csomó összeírása 1828. október 31. után történhetett (részletesen l. a 324. szövegidentitás 5. forrásának jegyzetét).

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A kétsoros rögtönzésként készült, utazás alatt, utóbb ezt háromszor is archiválta feljegyzései között, kiadására nem gondolt.

Magyarázatok

Schiller *Die Braut von Messina* című drámájának utolsó két sora, amely szerepel a *Pandekták* kijegyzésében.

297. SZÖVEGIDENTITÁS

Szája, nyelve

?1795. október 6. – 1823. október 14.

1.	Szája, nyelve.	MTAK K 613/III., 63b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	1823	A	1014.
2.	–	MTAK Tört. 4r. 70., 205.	Autográf tisztázat.	Műrészlet. (<i>Pályám emlékezete V.</i>)	1829	B	–

Megjelenések

2. Abafi, 1879., II. 233.; Gergye, 1998., 93. (Abafi kiadása alapján); PEml., 2009., 698.

Abafi Lajos és Gergye László *Prächtiges essen, die frösch* címen közli a verset, az anekdotát pedig a jegyzetekben: II. 305., illetve 273–274.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A *Pandektákban* 1823. október 14-i dátum áll a vers alatt, s ez szerepel a vers megnevezése mellett az egyik címlistában is (MTAK K 622., 170a). A *Pályám emlékezete* mindössze egy változatában szereplő anekdota szerint azonban a verset Kazinczy még fogsága idején rögtönözte. Az anekdota a datálás szempontjából két fontos adatot tartalmaz: azt, hogy a történet Morvaországban,

egy fogadóban játszódik, s hogy szerepel benne Szláv György. Kazinczy fogsága idején kétszer érintette Morvaországot, először 1795-ben, mikor Budáról Brünnebe, másodszor pedig mikor 1799-ben Brünneből Kufsteinbe vitték. Mivel azonban Szláv György 1798-ban Brünneből szabadult, ezért az első út jöhet szóba (kivéve, ha Kazinczy emlékezete megtéved, s nem Szláv György, hanem János a történet szereplője, mert ő Kufsteinbe is ment a többi rabbal). Eme első út során 1795. október 4-én és 5-én még Holicson tartózkodtak, 6-án átlépték a morva határt, majd Tscheik és Désán érintésével 7-én dél tájban értek Brünnebe (FN., 2011., 9., 92.; PEml., 2009., 560–561.). Ebből következően az elmesélt történet 1795. október 6-ra kellett essen. Kazinczy emlékezését nem hagyhatjuk figyelmen kívül, de más adat hiányában pusztán erre nem alapozhatjuk a szövegidentitás datálását, már csak azért sem, mert a Pandekták-feljegyzés és a másik keltezési lista is az ott megnevezett versek keletkezési idejét adta meg, így érthetjük az e versre megadott dátumot is. A fentiek alapján kérdőjelesen megadjuk a szövegidentitás dátumában a Kazinczy emlékezéséből kikövetkeztetett időpontot, mint egy lehetséges első, ma már hozzá nem férhető változatát, a besorolás azonban a biztosan adatolható első ismert lejegyzés dátumát követi.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A Pandektákban található változatnak címe van és önálló, míg a *Pályám emlékezetében* egy történet részeként, cím nélkül olvasható, továbbá az 1. sorban a 'sógor' helyett a *Pandektákban* 'Német', a 3. sorban pedig 'Schwichtheimban' helyett 'Pruckheimon' található. A 4. sor végén a *Pandekták* két változatot ad, előbb *Prächtiges, prächtiges <Mah> Möhl!* állt itt, s ez alá került a *Pályám emlékezetében* is olvasható megoldás.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A Pandekta-lap legalján a versnél autográf dátum található: 1823. október 14., ennél korábban nem készülhetett a lap egészének lejegyzése sem.

2. A *Pályám* emlékezete ezen ötödik kidolgozása 1829 áprilisa után készült.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

(A) Ha hihetünk Kazinczy emlékezésének, a vers 1795. október 6-án keletkezett, e változat azonban nem maradt fenn; 1823-ban a *Pandektákban*, önálló műként, címmel ellátva jegyezte le.

(B) A cím nélkül, egy anekdota részeként a *Pályám emlékezete* egyik kidolgozásában, 1829-ben kiadni tervezett szöveg kapcsán aztán azt jegyzi meg Kazinczy, hogy azért adja közre önéletírásában, mert versei gyűjteményébe nem válogatta be.

Magyarázatok

Hé, fan tschirki?: A németes kiejtést utánzó mondat: 'Hé, van csirke?'

Örködi pusztá; Schranckpuzzl Uram; Pruckheimm; Schwichtheim: fiktív hely- és személynevek. *Ni' hób* (ném.): 'Nincs nekem.' (Szauder M., 1979., 876.)

Prächtiges Essen, die Frösch! (ném.): azaz: *Prächtiges Essen, die Frosch!* 'Pompás étel a béka!' (Szauder M., 1979., 876.)

Prächtiges, prächtiges <Mah> Möhl! (ném.): *Prächtiges, prächtiges Mahl!* 'Pompás, pompás ebéd!'

298. SZÖVEGIDENTITÁS
A' páratlan Ház nép/
Gróf Dezsőffy József háza/
A' szép házi-kör. Szent-Mihálytt
1823. november 4. előtt

1.	–	PFK, 358 BK 127 I. 6., 11. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Guzmics Izidornak, 1823. november 4.</i>)	1823	Aa	521.
2.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 53., I. kötet, 124. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Majláth Jánosnak, 1823. november 11.</i>)	1823	Aa	523.
3.	A' páratlan Ház nép.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 33., 297. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek, [1823. december 16.]</i> .)	1823	Ab	524.
4.	Gróf Dezsőffy József háza. Novemb. 1823.	MTAK K 633/V., 144b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	?1823	Ac	1011.
5.	Novemb. 1823.	PIM V. 4713/624., 4.	Autográf tisztázat.	Rájegyzés.	?	Ad	–
6.	A' szép házi-kör. Szent-Mihálytt.	Hébe, 1825., 358.	Évkönyvrészlet.		1824/ 1825	Ae	842.
7.	A' szép házi-kör. <Szent-Mihálytt.>	MTAK K 642., 67a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények.</i>)	1830– 1831	Ae	1154.

Megjelenések

1. KazLev. XVIII. 434–438., a vers: 436. (4249. sz.). Váczy János közlése nem felel meg pontosan a rendelkezésünkre álló kéziratnak, amire pedig forrásjelzése alapján jelenlegi ismereteink szerint vonatkozhat (l. erről részletesen a levél jegyzetében, a *Hit' szava* című versnél, 292. szövegidentitás).

2. KazLev. XVIII. 444–447., a vers csak első sorával (4253. sz.).

3. KazLev. XVIII. 472–474., a vers csak első sorával (4269. sz.).

6. Bajza–Toldy, 1836., 93.; Abafi, 1879., I. 65.

7. Gergye, 1998., 100.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Egy autográf verslistáján az év és a hónap szerepel keltezőként: „1823. Novemb. Eggy fíja volt ottan mint mondják; lyányai hármak. etc.” (MTAK K 622., 170a; l. a Függelék 7. darabját.) Kazinczy Guzmicsnak november 4-én ezt írja: „Imhol az éjjel csinált Epigrammám.” Bár az 1. forrás egyik kézirategységében utóbb átjavította a levéldátumban a 4-et 6-ra, itt a misszilisnek tartható kézirategységet vesszük alapul a keltezésben: a vers így 1823. november 4-re virradó éjjel készült.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 7 forrás 8 szövegállapotot őrzött meg, mert a Guzmics-levélben két egyező szövegű példányban is szerepel a vers (itt a 2. sor *a' mint* szava helyett a többi forrásban *ottan, mint* található). Alváltozatokat a cím alapján különítünk el, a 3–5. forrásokat így egyenként kell számba vennünk, de ezek a címelemek ismétlődése folytán valamennyire mégis kapcsolódnak egymáshoz.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Guzmics Izidornak, 1823. november 4. A levél filológiai problémáiról l. A' *Hit'* szava keletkezéstörténeti jegyzetei között (292. szövegidentitás). A jelen epigramma mindkét kézirat-egységben megvan, lényegében egyező szöveggel, megfogalmazásában némileg eltérő kommentárral. Közlésünkben a feltehetőleg a misszilist képviselő vagy arra visszavezethető második kézirat-egységet választottuk forrásul, a vers szövegében lévő két aprócska eltérést lábjegyzetben jelezzük.

2. Levél Majláth Jánosnak, 1823. november 11. Kézirata ma a Döbrenteihez szóló levelek közé kötve található.

3. Levél Dessewffy Józsefnek [1823. december 16.]. A hiányosan keltezett levelet Váczy János az 1823. december 20. és 26. közötti levelek közé sorolta be, a jegyzetben magyarázatot nem fűzött hozzá. A levél azonban bizonyosan december 16-án íródott, mert Kazinczy kétszer is utal benne az előző napi eseményekre („Hallom a' Megye ismét tisztelettel halla tegnap szállani.” „olly scénákat lát, mint az Újhelyi tegnap”), s ez nem lehet más, mint a Sátoraljaújhelyen 1823. december 15-én tartott megyei gyűlés, melynek alkalmával a kormányzat katonai erő felvonultatásával a megyei vezetőket (egy napig tartó) fogságba vetette, s ez volt az az alkalom, mikor Dessewffy fellépése, szereplése nagy elismerést váltott ki (az eseményeket több korabeli levelében leírta Kazinczy, 4264., 4268., 4276., 4277., 4146. sz., ez utóbbiban elírva az évszám, vö. Völgyesy Orsolya: *Kazinczy és az 1822–23-as megyei ellenállás*, in Czifra, 2009., 194.). Kazinczy hiányos keltezése („Kedden, éjjel után valamivel”) teljes mértékben összhangban van ezzel, mert december 16-a 1823-ban keddi napra esett.

E levél tehát a Döbrenteinek ugyanekkor írott levél (4264. sz.) elé kell soroltassék, nemcsak a keltezés („Xbr. 16d. 1823 éjjeli 2 órákor”) miatt, hanem mert a levél elején utal is e Dessewffynak írott levélre: „Édes barátom! Beteg vagyok szüret olta mindég, 's erőhöz nem tudok jutni, 's talán az örök álmatlanság miatt. Így ebredék-fel egy óra előtt egy rövid szendergésemből, 's Gróf Dezsőffynak írtam, ki a' tegnap tartott kedvetlen <Újhelyi> Gyűlés miatt Újhelyben van; 's vele Sallustom felől szólván ezen levelemben, ez emlékeztet, hogy ugyan ezért Neked is írjak.” A Dessewffyhez szóló jelen levélben ugyan nincsen szó a Sallustius-fordításról, mindazonáltal ezt inkább Kazinczy véletlen vagy szándékos megtévedésének tarthatjuk, mert az összes egyéb tartalmi és időbeli elem teljesen egybevág, nem is napra, hanem órákra lebontva. S az sem képzelhető el, hogy Kazinczy a dátumban tévedett volna az éjjeli óra miatt (vagyis már 17-én még mindig 16-át írt volna), mert mikor e levélben elűsárolja Döbrenteihez az Újhelyen 'tegnap' történeteket, még nem ejt szót a foglyok kiszabadulásáról, ami valóban csak 16-án következett be.

A december 16-ra, keddre virradó éjjelen tehát a következő leveleket írta Kazinczy, ebben a sorrendben:

- Dessewffy Józsefnek Újhelyre, 'éjjel után valamivel' (4269. sz., a jelen levél);
- Döbrentei Gábornak Bécsbe, 'éjjeli 2 órákor' (4264. sz.);
- Igaz Sámuelnek Bécsbe, a Döbrentei-levél üresen maradt utolsó oldalára (4266. sz.);
- Gyulay Lajosnak Bécsbe (4265. sz.), őt kérte meg, hogy juttassa el a címzettekhez a Döbrenteihez és Igaz Sámuelhez szóló levelet.

A Dessewffynak írott levélre adott választ nem ismerjük, lehet, hogy csak szóbeli volt, viszont Kazinczy erre adott reflexiója ugyancsak azonosítható: ez az 1823. december 17. körülre keltezhető levél (l. erről a Dessewffy Aurélhoz kezdett episztola jegyzetében, 289. szövegidentitás).

4. A Pandekták-lapon eredetileg, sötét tintával, mindkét oldalon található feljegyzések 1823 februárjából származnak, így ez nem ad közelebbi támpontot az ugyanezen év novemberéből származó epigramma utólagos, világosabb tintával történt idejegyzésének idejére nézve, miként a másik oldal rájegyzései sem. A vers alá írt kétmondatos kommentár lényegében megegyezik a Dessewffynak írott levél kommentárjának vonatkozó részével, ezért feltételesem ezt a rájegyzést is erre az időszakra tesszük.

5. A rájegyzés egy négyoldalas kézirat-egység utolsó oldalán van, az első két oldalon Rolly Józsefről szóló feljegyzés tisztázata található (a szöveg egy 1820-as utalása alapján erről csak az mondható, hogy 1820 utáni), a harmadik oldalon egy nyomtatott német nyelvű előfizetési felhívás az *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst* 13. kötetére, amely 1822-es volt, tehát a rájegyzés ezt követően kerülhetett a hátoldalra, ez viszont nem ad közelebbi támpontot az 1823-as

epigramma idejegyzésének idejére nézve. Keletkezési időpontot nem tudván megjelölni e forrásnál, sorrendi helyét az alapján határoztuk meg, hogy a Pandekták-lap rájegyzéséhez hasonlóan itt is a 'Novemb. 1823.' dátum áll a vers fölött, ezért e forrás mellé helyeztük.

6. A *Hébe* 1825. évi kötete 1824 októberében jelent meg (4413. sz.), Igaz Sámuel 1824. április 9-én már visszaigazolta (4342. sz.), hogy megkapta a *Hébe* 1825-ös kötetébe szánt verseket Kazinczytól.

7. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az 1823. november 4-én készült vers még ebben az évben Kazinczy három levelében is helyet kapott, majd kiadta a *Hébe* 1825. évi kötetében, s bekerült a pályavégi gyűjteményes összeírásba is, mindvégig lényegében változatlan szöveggel, a címet folyamatosan korrigálva.

Magyarázatok

Mint a levelek kísérősoraiban elmagyarázza Kazinczy, a vers alapötlete az, hogy Aphroditének, a szerelem istennőjének egy fia (Erősz) és három lánya volt (a Khariszok), a Dessewffy házaspárnak pedig fordítva, egy lánya és három fia: Virginia (1807–1856), Aurél (1808–1842), Marcel (1813–1886), Emil (1814–1866). A Majlátnak írott levél vonatkozó része magyarul (Deák Eszter fordításában): „S [íme] még egy epigramma gróf Dessewffy József családjáról. [a vers] Tudom, hogy ez az epigramma azokat az olvasókat, akik nem ismerik a családot, aligha érdekelheti, de egy galériában sem kapnak helyet a rosszul sikerült portrék. Rideg az észrevétel, miszerint Venusnak egy fia és három leánya volt, s Dessewffynél [épp] fordított a helyzet. De legalább a második disztichon nagyon szerencsésen szövődött; egy felesleges szó sincs benne.”

Uranide: Aphrodité. „Az Uránia, vagy mennyei Vénus a lelkek és elmék szeretetének volt isten-asszonya, minden testi gerjedezés nélkül” – írta Csokonai *A szélhez* című költeménye jegyzeteiben. Itt Dessewffy felesége, Sztáray Eleonóra értendő.

Apoll: Apollón, a költészet istene, azaz itt Dessewffy József.

299. SZÖVEGIDENTITÁS Egész életemben gyűlöltem a vizet... 1824. február 26. előtt

–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 5., 60. darab, 133a–134a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Gyulay Karolinának, 1824. február 26.</i>)	1824	527.

Megjelenések

KazLev. XIX. 51–53., a vers: 53. (4310. sz.)

Keletkezéstörténet

Az alkalmi rögtönzés keletkezésének történetét Kazinczy megírta a levélben, ennél többet nem tudunk róla (Kossuth Simonról nem találtunk adatokat), s datálni is csak a levélhez viszonyítva lehetséges: 1824. február 26. előtt.

300. SZÖVEGIDENTITÁS

Intés

1824. április előtt

1.	Intés.	Hébe, 1825., 260.	Évkönyv-részlet.		1824/1825	Aa	840.
2	–	OSZK Quart. Hung. 2606., 3b–4a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok I.</i>)	?1825	Ab	–
3.	–	MTAK K 622., 76b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok II.</i>)	?1826	Ab	–
4.	–	MTAK K 622., 68a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák I.</i>)	1828–1830	Ab	–

Megjelenések

1. Handbuch, 1828., 44.

4. Gergy, 1998., 132., *Sibylla* címmel.

A Bajza–Toldy- és az Abafi-kiadás (1836., 156.; 1879., I. 126.) egyaránt *Sibylla* címmel közölte, forrásaikat a szövegek egyezése miatt nem tudjuk megállapítani.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A szövegidentitás keletkezését csak a *Hébe* viszonylatában tudjuk megadni: 1824. április előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 4 forrás 4 szövegállapotot őrzött meg, közöttük szövegszerű eltérés nincs. Alváltozatot a cím megléte, illetve hiánya alapján jelölünk ki, ez utóbbi az epigramma ciklusba való beépítésével függ össze.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Hébe* 1825. évi kötete 1824 októberében jelent meg (4413. sz.), Igaz Sámuel 1824. április 9-én már visszaigazolta (4342. sz.), hogy megkapta a *Hébe* 1825-ös kötetébe szánt verseket Kazinczytól, s cím szerint is említi a jelen verset (l. *A' Hit' szava* jegyzetét, 292. szövegidentitás).

2. *Forgácsok I.*, ?1825.3. *Forgácsok II.*, ?1826.4. *Grammatikai Epigrammák I.*, 1828–1830.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers pontos keletkezési idejét és körülményeit nem ismerjük, a *Hébe*-be szánt kézirat elküldése alapján erre valamikor 1824 áprilisa előtt kerülhetett sor. Megjelent az almanach 1825. évi kötetében (Aa), majd 1825–1830 között beépült a grammatikai epigrammák ciklusába, immár cím nélkül, de változatlan szöveggel (Ab), az 1831-es átdolgozásba azonban már nem került bele.

Magyarázatok

Sibylla: látnoki képességű jósnő (sokféle alakváltozata, értelmezése ismeretes).

301. SZÖVEGIDENTITÁS
Megtévedések/Új láncz
1824. szeptember 14.

1.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 134., 32. darab, 62a–63b, a vers: 63a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Toldy Ferencnek, 1827. augusztus 29–30.)	1827	Aa	534.
2.	Megtévedések.	OSZK Analekták 2971. V.	Autográf tisztázat.	Önálló.	1827– 1828	Ab	–
3.	1824. 14. szeptember	Sárospataki Füzetek, 1886., 279.	Utólagos publikáció.	Önálló.	1827– 1830	Ac	–
4.	Új láncz.	MTAK K 622., 149a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Kései szonettcsomó III.)	1830– 1831	Ad	1223.

Megjelenések

1. KazLev. XX. 345–349., a vers: 347–348. (4829. sz.).

4. Bajza–Toldy, 1836., 25.; Abafi, 1879., I. 8.; Gergye, 1998., 52.

A *Handbuch* (1828., 15.) egyedi változatot közöl, *Ritornell* címmel (l. erről a 2. forrás jegyzetében).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A 3. forrás címében szereplő dátum egybeesik Kazinczy keltezésével autográf verslistáján: „Ő mást szeret. 1824. Sept. 14d.” (MTAK K 622., 169b; l. a Függelék 6. darabját.) E dátumhoz képest majdnem három évvel később küldi el először levélben, a másik két frissen írott ritornellel együtt, ez a körülmény azonban önmagában nem ad elégséges indokot arra, hogy megkérdőjelezzük a Kazinczy által megadott dátumot.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 4 forrás 4 szövegállapotot őrzött meg, ezekben a következő eltérések vannak:

2. sor 1–2., 4.: mosolyga	3. kacsinta
4. sor 1., 4.: meg’ jött; elsárgúla,	2–3.: megint jött, sóhajta,
7. sor 1–2., 4. ég ő	3. ő ég
9. sor 1.: bukdosgatunk	2–4.: bugdosgatunk
1–3.: nem tudjuk	4.: ki tudja

A 3. forrás 2. sorában, ahol egyedi változatként a ’kacsinta’ szó szerepel, a közlő leírása szerint oldaljegyzetként változatok vannak feljegyezve: ’mosolyga’, ’hunorg’, ’hunyorita’ (a ’hunorg’ minden bizonnyal sajtóhiba, elmaradt a szóvégi ’a’), ezek között szerepel a másutt használt ’mosolyga’ szó. Ugyancsak a 3. forrásban, a 6. sornál szövegjavítást jelez a közlő: a ’szív’ helyén előbb a ’kar’ szó állott.

A szövegállapotok eltérései nem jelentősek, s tendenciát sem rajzolnak ki, így alváltozatokat a címek alapján jelölünk ki.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Toldy Ferencnek, 1827. augusztus 29–30. A vers a 30-án készült levélegységben található (a levél filológiai problémáiról l. az *Amade után* jegyzetei között, 315. szövegidentitás).

2. A három Toldynak küldött ritornell közül ez az egyetlen, ahol harmadik kézirat is van a levél és az aposztróf nélküli verscsomó mellett, ez aláírt autográf tisztázat, önálló, de olyan kéziratokkal egy jelzeten, melyek bizonyosan Toldy és Stettner kezében voltak a *Handbuch* szerkesztése idején. Keltezésére nézve közvetlen adatunk nincs. Mivel Kazinczy itt aposztrófokat használ az *s* előtt, amit 1828 novembere után tisztázataiban már nem, így ezen időpont (és a másik verscsomó) előtti a kézirat, a Toldy-levélhez való viszonya azonban ez alapján nem határozható meg, mert ott még szintén aposztróf van. Ebben az esetben abból indulhatunk ki, hogy a Toldy-levél 9. sorában 'bukdosgatunk' alak szerepel, s erre reagálva írja Toldy 1827. október 1-i levelében: „A ritornellben ez van: S bukdosgatunk, s nem tudjuk mint s miért: Elégge nemes-e e bukd...? Hangja legalább kemény. S nem nyer-e ama sor, ha e helyett: »s nem tudjuk« állana: »nem tudva?»” (KazLev. XX. 365., 4841. sz.) Kazinczy október 5-én válaszolt: „Bukdosg, vagy Bugdosg mind egy, mind nyagat azaz nyakgat, faggat, a' fakasztgat. – nem tudva ez helyett nem tudjuk – elfogadom.” (KazLev. XX. 372., 4844. sz.) A *k* betű *g*-re cserélése a 2–4. forrásban megtalálható, s így szerepel a *Handbuch*ban is, a 'nem tudva' viszont csak a *Handbuch*ban tűnik fel, a jelen kéziratban megmaradt a 'nem tudjuk', a későbbi 4. forrásban új megoldás szerepel ('ki tudja'). Az elmondottak alapján elég egyértelműnek látszik, hogy a jelen önálló kézirat a Toldy-levél (1.) után, de még az aposztróf nélküli verscsomót (4.) előtt készült, az 1827–1828 fordulóján véglegesített *Handbuch* elé viszont éppen úgy helyezhető logikailag, mint utána, de a jelzeten található többi kézirat összefüggésében valószínűbbnek tartjuk, hogy még a *Handbuch* szerkesztése idején, azaz 1827 végén küldte meg Toldyknak.

3. Ez az önálló kézirat, amely Mitrovics Gyula közlésében maradt fenn, minden bizonnyal valóban autográf volt, legalábbis a leírt kéziratjellemzők erre vallanak. A szövegállapotok összevetése alapján az előbbi kézirat keletkezésénél elmondottak az irányadók a keltezésre nézve: itt is 'bugdosgatunk' szerepel már, s megmaradt a 'nem tudjuk', így az 1. és 4. forrás közé helyezhetjük (az aposztróf itteni hiánya nem perdöntő, mert utólagos publikációról van szó, a kéziratban akár lehettek is aposztrófok). A további eltérések esetén egyszer a 2. forrással egyezik, kétszer egyéni változatot mutat, ezek az előző besorolást nem módosítják, ingadozásként értelmezhetőek. A kéziratban a közlő leírása szerint egy feljegyzés is található még („Aszalay szül. 1782. febr. 24. d. † 1827. febr. 20. d.”), ezek Aszalay Sámuel ügyvéd adatai (vö. KazLev. XX. 230.). Nem tudjuk, hogy ez egyidejű vagy utólagos-e, pedig a versszöveg lejegyzésének e dátumhoz való viszonyát illetően ez fontos információ lenne. Mindezek alapján a kéziratot harmadikként soroltuk be, keletkezési idejeként pedig az 1. és 4. forrás keletkezési ideje közötti éveket adjuk meg.

4. A *Kései szonettcsomó III.* folytatásaként következik három ritornell (*Új láncz, Esős nap, Gátlások*), egyező papíron, egyező írással, 1830–1831-ből.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers Kazinczy feljegyzése szerint 1824. szeptember 14-én született, három évvel később elküldte Toldynak másik két ritornellel együtt, majd később összemásolta ezeket a szonettekkel, apró módosításokkal, új címmel.

Magyarázatok

A ritornell formáról található egy kijegyzés a hagyatékban (MTAK K 630., 54ab).

Ámor: Aphrodité gyermeke, a szerelem kisfiú formájú istene.

302. SZÖVEGIDENTITÁS
Nehéz és könnyű
1816. január 27. előtt – ?1825

1.	–	OSZK Quart. Hung. 2606., 2a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok I.</i>)	?1825	Aa	–
2.	–	MTAK K 622., 75a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok II.</i>)	?1826	Aa	–
3.	Nehéz és könnyű.	Aurora, 1828., 183.	Évkönyv- részlet.		1827/ 1828	Ab	792.
4.	–	MTAK K 642., 127b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Kazinczy Ferencz' Versei.</i>)	1827	Aa	–
5.	–	MTAK K 622., 65ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák I.</i>)	1828– 1830	Aa	–
6.	–	MTAK K 642., 94b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák II.</i>)	1831	Aa	1196.

Megjelenések

4. Bajza–Toldy, 1836., 144.; Abafi, 1879., I. 116., a 3. forrás címével.

6. Gergye, 1998., 125–126., a 3. forrás címével.

A *Handbuch* közlése (1828., 35.) leginkább az *Aurorához* áll közel ('ez – az' eltéréssel), közös lehetett a forrásuk.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A *Tövisék és virágok* tervezett második kiadásának tervezetében szerepel (*Könnnyű, Nehéz*), ennek előbeszéde 1816. január 27-i keltezésű, ekkor tehát valamely szöveggel létezett a vers. Első ismert szövege a *Forgácsok I.* ciklusban található, amely valószínűleg 1825-ös.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 6 forrás 6 szövegállapotot őrzött meg, melyekben mindössze két apró egyedi eltérés van: 2. sor 4. forrás: 'hiba' a 'hijány' helyett; 3. sor 3. forrás: 'ez' az 'az' helyett. Alváltozatot a cím alapján je-
lölünk ki.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. *Forgácsok I.*, ?1825.

2. *Forgácsok II.*, ?1826.

3. Az 1828. évi *Aurorában* került közlésre, Kazinczy 1827. december 21-én már azt jelzi, hogy megkapta az *Aurora* kötetét, amely november végén jelent meg (KazLev. XX. 370., 389., 391., 432.; 4844., 4858., 4860., 4878. sz.).

4. *Kazinczy Ferencz' Versei*, 1827.

5. *Grammatikai Epigrammák I.*, 1828–1830.

6. *Grammatikai Epigrammák II.*, 1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az epigramma valamikor 1816 előtt keletkezhetett, belekerült a grammatikai epigrammák mind a négy tervezett ciklusába, s megjelent az *Aurora* 1828. évi kötetében is.

303. SZÖVEGIDENTITÁS
Anch'io Pittore/Különség
1825 előtt

1.	–	OSZK Quart. Hung. 2606., 2b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok I.</i>)	?1825	Aa	–
2.	–	MTAK K 622., 75b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok II.</i>)	?1826	Aa	–
3.	Anch'io Pittore.	MTAK K 642., 128a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Kazinczy Ferencz' Versei.</i>)	1827	Ab	–
4.	–	MTAK K 622., 66a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák I.</i>)	1828– 1830	Aa	–
5.	Különség.	Aurora, 1831., 90.	Évkönyv- részlet.		1830/ 1831	Ac	803.
6.	–	MTAK K 642., 96b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák II.</i>)	1831	Aa	1210.

Megjelenések

3. Bajza–Toldy, 1836., 143.; Abafi, 1879., I. 115.
6. Gergye, 1998., 125., a 3. forrás címével.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Az epigramma keletkezését az 1. forráshoz viszonyítva tudjuk megadni: 1825 előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 6 forrás 6 szövegállapotot őrzött meg, kisebb eltérés két helyen van:

1. sor: 1–2., 4., 6.: úgymonda Coreggio; 3.: ezt mondta Correggio; 5.: Correggio monda
2. sor: 1–2., 4–6.: akkor; 3.: bízvást.

Cím is csak az eltérést mutató két forrásban van, az azonos szövegű többi forrásban az epigramma része a ciklusnak. Az alváltozatokat ez alapján jelöljük ki (1–2., 4., 6.: Aa; 3.: Ab; 5.: Ac).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. *Forgácsok I.*, ?1825.
2. *Forgácsok II.*, ?1826.
3. *Kazinczy Ferencz' Versei*, 1827.
4. *Grammatikai Epigrammák I.*, 1828–1830.
5. Az *Aurora* 1831. évi kötetét 1830 őszén készítették, decemberben jelent meg, Kazinczynak Bajza december 30-án küldte meg (5259., 5261. sz.). A kiadás alapján szolgáló kéziratnak előbb Pesten kellett lennie, mint a Toldyhoz küldött gyűjteményes összeírásnak.
6. *Grammatikai Epigrammák II.*, 1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az epigramma valamikor (akár évekkel) 1825 előtt keletkezhetett, bekerült a grammatikai epigrammák mind a négy tervezett ciklusába (Aa), s megjelent az *Aurora* 1831. évi kötetében is (Ac). Ebben és a versek 1827-es összeírásában (Ab) címmel és apró szövegeltéréssel szerepel.

Magyarázatok

Anch'io pittore: Én is festő vagyok! Correggióknak tulajdonított mondás, Kazinczy többször használta leveleiben, megtalálható a Vitkovics-episztolában is (155. szövegidentitás).

Correggio, eredetileg Antonio Allegri (1489–1534) olasz festő.

304. SZÖVEGIDENTITÁS
Misoxenia
1816. január 27. előtt – ?1825

1.	–	OSZK Quart. Hung. 2606., 3b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Forgácsok I.</i>)	?1825	Aa	–
2.	Misoxenia.	MTAK K 642., 129b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Kazinczy Ferencz' Versei.</i>)	1827	Ab	–
3.	–	MTAK K 622., 69b (69/a ceruzás jelzéssel).	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák I.</i>)	1828–1830	Aa	–
4.	–	MTAK K 642., 96b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák II.</i>)	1831	Aa	1213.

Megjelenések

2. Bajza–Toldy, 1836., 156.; Abafi, 1879., I. 126.

4. Gergye., 1832., 132., a 2. forrás címével.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A *Tövisék és vinágok* tervezett második kiadásának tervezetében szerepel (*Misoxenia*), ennek előbeszède 1816. január 27-i keltezésű, ekkor tehát valamely szöveggel létezett a vers. Első ismert szövege a *Forgácsok I.* ciklusban található, amely valószínűleg 1825-ös.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 4 forrás 4 szövegállapotot őrzött meg, ezek lényegében azonosak (az 1. forrás 1. sorában a *nem* előtt hiányzik az 's kötőszó), cím csak a 2. forrásban szerepel (Ab), a többiben cím nélküli ciklusok része a vers (Aa).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. *Forgácsok I.*, ?1825.

2. *Kazinczy Ferencz' Versei*, 1827.

3. *Grammatikai Epigrammák I.*, 1828–1830.

4. *Grammatikai Epigrammák II.*, 1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A valamikor 1816 előtt keletkezett vers egy kivételével a grammatikai epigrammák minden ciklusába bekerült (Aa), valamint szerepel még az 1827-es gyűjteményes összeírásban is, címmel (Ab).

Magyarázatok

misoxenia: idegengyűlölet.

305. SZÖVEGIDENTITÁS
Septemvir Szilassy József Úrnak
1825. május 8. előtt

1.	–	Magyar Kurir, 1825. június 7., I. 44. sz., 336.	Hírlapi közlés.		1825	Aa	745.
2.	Mélt Septemvir Szilassy József Úrnak Zemplény Vgye Administratorának illuminációjára. 1825.	MTAK K 620., 206b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Pandekták.</i>)	?1827 után	Ab	1015.
3.	Septemvir Szilassy József Úrnak, midőn 1825. Május 9d. Zemplényben a' Fő-Ispányi Helytartóságot átvette.	MTAK K 622., 108a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Alkalmi darabok.</i>)	1830	Ab	1100.
4.	Septemvir Szilassy József Úrnak, midőn 1825. Május' 9d. Zemplényben a' Fő-Ispányi kormányt átvette.	MTAK K 622., 109a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Alkalmi darabok.</i>)	1830	Ab	1101.

Megjelenések

3. Gergye, 1998., 87.

Abafi Lajos *Szilasy Józseffőispánra* címmel közölte, valamelyik kéziratból (Abafi, 1879., I. 142.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A négy soros Szilassy József főispáni beiktatása alkalmából készült, amelyre 1825. május 8–17. között került sor. Mint Kazinczy erről beszámoló tudósításában írja, „Megyénknek ezen innépén a' Vármegye háza homlokfalát e' versek is világosították”, tehát Kazinczy feliratverse minden bizonytalansággal nem sokkal 1825. május 8. előttre tehető.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 4 forrás 4 szövegállapotot őrzött meg, ezek szövegükben azonosak, a három cím is lényegében egyező, az első forrásban, a hírlapi cikkben név és cím nélkül szerepel, ezt alváztozatnak tekintjük.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A *Magyar Kurir*-ban megjelent tudósítás május 17-i keltezésű, ennek része cím nélkül a négy soros feliratvers, ezzel zárul a cikk (így a június 7-i 44. számban található).

2. A forrás egy *Pandekta*-csomó része, összefüggő eredeti számozással (370–390., azaz: 196b–206b), de előtte és utána is számos, hajdan e csomóhoz tartozhatott lap található, a számozás hiányai alapján e nagyobb csomó ma töredékes. Az összefüggő csomóban számos 1827-es adatot találunk, december végéről is, de 1827 utánit nem. A tágabban vett csomóban vannak 1830-as adatok is. Az tehát viszonylagos biztonsággal kijelenthető, hogy a csomó 1827 utáni, bizonytalanabban hozzátehetjük, hogy talán 1830 előtti sem nagyon lehet.

3–4. Mindkét forrás olyan egységes összeírás része (*Alkalmi darabok*), amely nem készülhetett 1830. augusztus 5. előtt (ez az egyik benne szereplő alkalmi darab dátuma). A vers pótlólag felkerült arra a listára, amely a Toldynak 1830 novemberében küldött verseket tartalmazza, Kazinczy tehát legalábbis fontolóra vette kiadását a gyűjteményes kiadásban.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Kazinczy alkalmi verse az 1825. május 8. előtti napokban készülhetett, megjelent a *Magyar Kurir*-ban, Kazinczy főispáni beiktatásról írott tudósításában, cím és név nélkül (Aa), majd 1827 után, 1830 körül többször is archiválta alkalmi verseinek sorában, az eseményre utaló címszerű megnevezéssel, változatlan szöveggel (Ab).

Magyarázatok

Szilassy József (1755–1836) Zemplén vármegye főispánja, jellemzését I. Kazinczy Sárközy István-nak írott 1825. május 24-i levelében (4487. sz.).

306. SZÖVEGIDENTITÁS Pindarosz' Olympiai VI. éneke 1825. október előtt

1.	Pindarosz' Olympiai VI. éneke	Hébe, 1826., 84–92. (MTAK K 616., 1b–5b).	Évkönyv-részlet.		1825/1826	A	844.
2.	Pindarosz' Olympiai VI. éneke.	MTAK K 616., 6a–9b.	Autográf tisztázat.	Önálló.	?	A	–

Megjelenések

1. Abafi, 1879., II. 93–99., *Olympiai ének* címmel, csak a második lábjegyzettel.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A keletkezési időt a *Hébe* megjelenéséhez képest tudjuk csak megnyugtató bizonyossággal megállapítani: 1825. október előtt. (A kézirat nyomdába adása, illetve még előbb annak a szerkesztőhöz való elküldése több hónappal korábbra eshetett, de minderről nem ismerünk részleteket, s akkor még nem szóltunk arról sem, hogy akár az elküldés előtt jóval korábban is készülhetett a fordítás.)

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 2 forrás 2 szövegállapotot őrzött meg. A *Hébe* archivált példányán (1.) néhány tollal írott autográf javítás található (a 11., 41., 134., 140. sorok mellett), minden bizonnyal sajtóhibának tekinthető eltérések javításai, melyek a 2. forrásban a javítással egyező módon szerepelnek. A 2. forrásban egy helyen van sor szélén betoldás (a 'csípdesik' alakot ez visszajavítja a *Hébe* 138. sorában is lévő 'csipdellik' alakra), illetve a *Hébe* két sora (a 163–164.) itt egy sorba került. A 2. forrás nem tartalmazza a *Hébe*-ben meglévő két lábjegyzetet, az első ezek közül azonban csak azt jelzi, miért is nincsenek lábjegyzetek a vershez, a másik egyetlen szó magyarázata. A két szövegállapotot mindezen apró eltérések ellenére azonosnak tekintjük és nem különítünk el alváltozatokat sem.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Igaz Sámuel 1825. április 8-i levelében kért kéziratot, május végi beérkezéssel (4473. sz.), a *Hébe* 1826. évi kötete 1825 októberében jelenhetett meg (4547. sz.).

2. A kézirat keletkezési idejét nem ismerjük. A szövegállapotok egyezése miatt lehet a *Hébe* közlésének a forrása, valamint arról készült autográf másolat is. Inkább ez utóbbi tűnik valószínűnek, mert a *Hébe* archivált példányán található autográf javítások szerepelnek a jelen forrásban is, illetve itt nincs meg a *Hébe* két lábjegyzete: ezek az összefüggések másolat esetén tűnnek logikusnak.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A jelen versfordítás keletkezéséről bizonyosan csak az állítható, hogy a *Hébé*ben való 1825. októberi megjelenése előtt készült. Rajta van az 1830-as kiadástervezet címlistáján is a fordítások között, de azt nem tudjuk, hogy a fennmaradt autográf kézirat ehhez készült-e, mindenesetre nem a *Poetai Berek* második kiadásába szánt fordítások között maradt fenn.

Forrás

A fordítás eredetijét a cím is megadja, arra viszont, hogy Kazinczy Pindarosz műveinek mely kiadását használta fordítása elkészítéséhez, csak közvetett adataink vannak. Leveleiben sokat emlegeti Pindaroszt, saját példányáról is beszél (4625. sz.), 1819-ben több alkalommal idézi Pindarosz-kiadása előszavát, s meg is nevezi azt (3711., 3719., 3739. sz.), így tudható, hogy Kazinczy ekkor a Heyne-féle 1807-es oxfordi kiadást használta (*Pindari carmina et fragmenta; cum lectionis varietate et annotationibus*). Más pontosító vagy ellentmondó adat hiányában e megállapítás érvényét kiterjesztjük Kazinczy pályájának egészére, így ebből a kiadásból közöljük Pindarosz VI. olympiai ódájának eredeti görög szövegét.

ΟΛΥΜΠΙΑ.

Εἶδος στ'.

ΑΓΗΣΙΑ ΣΥΡΑΚΟΣΙΩ, ΑΠΗΝΗ.

Σ. α'. Κ. ια'.

ΧΡΥΣΕΑΣ ὑποστάσαντες εὐ-
τειχεῖ προθύρῳ θαλάμου
Κίονας, ὥς ὅτε θαητὸν μέγαρον,
Πάξομεν. Ἀρχομένους δ' ἔργου πρόσωπον
Χρῆ θέμεν τηλαυγές. Εἰ
Δ' εἴη μὲν Ὀλυμπιονίκας,
Βωμῷ τε μαντείῳ ταμίας Διὸς ἐν
Πίσσῃ, συνοικιστὴρ τε τᾶν κλεινῶν Συρα-
κουσᾶν· τίνα κεν φύγοι ὕμνον
Κεῖνος ἀνὴρ, ἐπικύρσαις ἀφθόνων
Ἀστῶν ἐν ἱμερταῖς αἰοδαῖς;

Α. α'. Κ. ια'.

Ἦτοω γὰρ ἐν τούτῳ πεδί-
λῳ δαιμόνιον πόδ' ἔχων
Σωστράτου νιός. Ἀκίνδυνοι δ' ἄρεται
Οὔτε παρ' ἀνδράσιν, οὔτ' ἐν ναυσὶ κοίλαις,
Τίμμαι. Πολλοὶ δὲ μέ-
μνανται, καλὸν εἶ τι ποναθῇ.
Ἀγῆσιά, τὴν δ' αἴνος ἑτοῖμος, ὃν ἐν
Δίκα ἀπὸ γλώσσας Ἀδραστος μάντιν Οἰ-
κλείδαν ποτ' ἐς Ἀμφιάραον
Φθέγξατ', ἐπεὶ κατὰ γαῖ' αὐτόν τέ νιν
Καὶ φαίδιμας ἵππους ἔμαρψεν.

Ε. α'. Κ. ιδ'.

Ἦπτά δ' ἔπειτα πυρᾶν νεκρῶν τελε-
σθέντων Ταλαϊονίδας
Εἶπεν ἐν Θήβαισι τοιοῦτόν τι ἔπος·
Ποθέω στρατιᾶς

Ὄφθαλμὸν ἐμᾶς, ἀμφότερον,
Μάντιν τ' ἀγαθὸν,
Καὶ δουρὶ μάρνασθαι. Τὸ καὶ
Ἄνδρι κώμου δεσπότη
Νῦν πάρεστι Συρακοσίῳ.
Οὐ φιλόνεικος ἐὼν,
Οὔτ' ὦν δύσερίς τις ἄγαν,
Καὶ μέγαν ὄρκον ὁμόσσας,
Τοῦτό γέ οἱ σαφέως μαρτυρή-
σω· μελίφθογγοι δ' ἐπιτρέψοντι Μοῖσαι.

Σ. β'. Κ. ια'.
ὦ Φίντις, ἀλλὰ ζευξὼν ἡ-
δη μοι σθένης ἡμιόνων,
Ἄι τάχος, ὅφρα κελεύθῳ τ' ἐν καθαῤᾤ
Βάσομεν ὄκχον, ἱκωμαί τε πρὸς ἀνδρῶν
Καὶ γένος· κεῖναι γὰρ ἐξ
Ἄλλαν, ὁδὸν ἀγεμονεῦσαι
Ταύταν ἐπίστανται, στεφάνους ἐν Ὀλυμ-
πία ἐπεὶ δέξαντο. Χρὴ τοίνυν πύλας
ῥυμῶν ἀναπιτνάμεν αὐταῖς.
Πρὸς Πιτάναν δὲ παρ' Εὐρώτα πόρον,
Δεῖ σάμερόν γ' ἔλθεῖν ἐν ὥρᾳ·

Α. β'. Κ. ια'.
Ἄ τοι Ποσειδάωνι μι-
χθεῖσα Κρονίῳ, λέγεται
Παῖδ' ἰόβόστρυχον Εὐάδναν τεκέμεν.
Κρύψε δὲ παρθενίαν ὠδῖνα κόλποις.
Κυρίῳ δ' ἐν μηνὶ πέμ-
ποις· ἀμφιπόλους, ἐκέλευσεν
Ἥρωϊ πορσαίνειν δόμεν Εἰλατίδα
Βρέφος γ' ὃς ἀνδρῶν Ἀρκάδων ἀνασσε Φαι-
σάνᾳ, λάχε τ' Ἀλφεὸν οἰκεῖν.
Ἐνθα τραφεῖς ὑπ' Ἀπόλλωνι γλυκεί-
ας πρῶτον ἔψαυσ' Ἀφροδίτας.

Ε. β'. Κ. ιδ'.
Οὐδ' ἔλαθ' Αἴπυτον ἐν παντὶ χρόνῳ
Κλέπτοισα θεοῖο γόνον.
Ἀλλ' ὁ μὲν Πυθῶνά δ', ἐν θυμῷ πιέσας
Χόλον οὐ φατὸν ὁ-
ξείᾳ μελέτῃ, ὥχρετ' ἰὼν
Μαντευσόμενος
Ταύτας περ' ἀτλάτου πάθας.
Ἄ δὲ φοινικόκροκον
Ζώναν καταθηκαμένα,
Κάλπιδά τ' ἀργυρέαν,
Λόχμας ὑπὸ κυανέας
Τίкте θεόφρονα κοῦρον.
Τᾶ μὲν ὁ Χρυσοκόμας πρᾶϋμη-
τίν τ' Ἐλείθῳ συμπαρέστασέν τε Μοίρας.

Σ. γ'. Κ. ια'.
Ἦλθεν δ' ὑπὸ σπλάγχνων ὑπ' ὤ-
δινός τ' ἐρατᾶς Ἴαμος
Ἐς φάος αὐτίκα. Τὸν μὲν κνιζομένα
Λεῖπε χαμαί· δύο δὲ γλαυκῶπες αὐτὸν
Δαιμόνων βουλαῖσιν ἐ-
θρέψαντο δράκοντες, ἀμεμφεῖ
Ἰῶ μελίσσᾶν, καδόμενοι. Βασιλεὺς
Δ' ἐπεὶ πετραέσσας ἐλαύνων ἵκετ' ἐκ
Πυθῶνος, ἅπαντας ἐν οἴκῳ
Εἴρετο παῖδα, τὸν Εὐάδνα τέκοι·
Φοῖβου γὰρ αὐτὸν φᾶ γεγάκειν

Α. γ'. Κ. ια'.
Πατρός· περὶ θνατῶν δ' ἔσε-
σθαι μάντιν ἐπιχθονίῳς
Ἐξοχόν· οὐδέ ποτ' ἐκλείψειν γενεάν.
Ὡς ἄρα μάνυε. Τοι δ' οὐτ' ὦν ἀκούσαι,
Οὐτ' ἰδεῖν εὖχοντο πεμ-
πταῖον γεγεναμένον. Ἀλλ' ἐγ-
κέκρυπτο γὰρ σχοίνῳ βατιᾶ τ' ἐν ἀπει-
ράτῳ, ἴων ξανθαῖσι καὶ παμπορφύροις
Ἀκτίσι βεβρεγμένος ἄβρὸν
Σῶμα· τὸ καὶ κατεφάμιξεν καλεῖ-
σθαί μιν χρόνῳ σύμπαντι μάτηρ

Ε. γ'. Κ. ιδ'.
Τοῦτ' ὄνυμ' ἀθάνατον. Τερπνᾶς δ' ἐπεὶ
Χρυσοστεφάνοιο λάβεν
Καρπὸν ἥβας, Ἀλφεῶ μέσσω καταβάς,
Ἐκάλεσσε Ποσει-
δάν· εὐρυβίαν ὄν πρόγονον,
Καὶ τοξοφόρον
Δάλου θεοδμάτας σκοπόν,
Αἰτέων λαοτρόφον
Τιμάν· τιν' ἔᾱ κεφαλᾶ,
Νυκτὸς ὑπαίθριος. Ἄν-
τεφθέγξατο δ' ἄρτιεπής
Πατρία ὅσσα, μετάλλα-
σέν τέ νιν· Ὀρσο, τέκνον, δεῦρο πάγ-
κοινων ἐς χώραν ἴμεν, φάμας ὀπισθεν.

Σ.δ'. Κ. ια'.
Ἦκοντο δ' ὑψηλοῖο πέ-
τραν ἀλίβατον Κρονίου·
Ἐνθα οἱ ᾧπασε θησαυρὸν δίδυμον
Μαντοσύνας· τόκα μὲν, φωνὰν ἀκούεν
Ψευδέων ἀγνωστον· εὐ-
τ' ἂν δὲ θρασυμάχανος ἐλθὼν
Ἡρακλῆς, σεμνὸν θάλος Ἀλκαῖδᾶν,
Πατρός θ' ἐορτάν τε κτίση πλειστόμβροτον,
Τεθμόν τε μέγιστον ἀέθλων,

Ζηνὸς ἐπ' ἀκροτάτῳ βωμῷ τότε αὖ
 Χρηστήριον θέσθαι κέλευσεν.

A. δ'. K. ια'.

Ἐξ οὗ πολύκλειτον καθ' Ἑλ-
 λανας γένος Ἰαμιδᾶν.
 Ὀλβος ἅμ' ἔσπετο. Τιμῶντες δ' ἀρετὰς,
 Ἐς φανεράν ὁδὸν ἔρχονται. Τεκμαίρει
 Χρῆμ' ἕκαστον. Μῶμος ἐκ
 Δ' ἄλλων κρέμαται φθονεόντων
 Τοῖς, οἷς ποτε πρώτοις περὶ δωδέκατον
 Δρόμον γ' ἐλαυνόντεσσιν αἰδοῖα ποτι-
 στάζει χάρις εὐκλέα μορφάν.
 Εἰ δ' ἐτύμως ὑπὸ Κυλλάνας ὄρος,
 Ἀγησία, μάτρωες ἄνδρες

E. δ'. K. ιδ'.

Ναιετάοντες, ἐδώρησαν θεῶν
 Κάρυκα λιταῖς θυσίαις
 Πολλὰ δὴ πολλαῖσιν Ἑρμᾶν εὖσεβέως,
 Ὃς ἀγῶνας ἔχει
 μοῖράν τ' ἀέθλων, Ἀρκαδίαν
 Τ' εὐάνορα τι-
 μᾶ· κείνος, ὦ παῖ Σωστράτου,
 Σὺν βαρυγδούπῳ πατρὶ,
 Κραίνει σέθεν εὐτυχίαν.
 Δόξαν ἔχω τιν' ἐπὶ
 Γλώσσα ἀκόνας λιγυρᾶς,
 Ἄ μ' ἐθέλοντα προσέλκει
 Καλλιρόοισι πνοαῖς. Ματρομά-
 τωρ ἐμὰ Στυμφαλὶς, εὐανθῆς Μετώπα,

Σ. ι'. K. ια'.

πλάξιππον ἅ Θήβαν ἔτι-
 κτεν, τὰς ἐρατεινὸν ὕδωρ
 Πίομαι, ἀνδράσιν αἰχματαῖσι πλέκων
 Ποικίλον ὕμνον. Ὅτρυνον νῦν ἐταίρους,
 Αἰνέα, πρῶτον μὲν Ἡ-
 ραν Παρθενίαν κελαδήσαι
 Γυνῶναί τ' ἔπειτ', ἀρχαῖον ὄνειδος ἀλα-
 θέσιν λόγοις εἰ φεύγομεν, Βοιωτίαν
 Ὕν. ἔσσι γὰρ ἄγγελος ὀρθός,
 Ἡυκόμων σκυτάλα Μοισᾶν, γλυκὺς
 Κρατὴρ ἀγαφθέγκτων αἰοιδᾶν.

A. ε'. K. ια'.

Εἰπόν δὲ, μεμνᾶσθαι Συρα-
 κουσᾶν τε καὶ Ὀρτυγίας·
 Τὰν Ἱέρων καθαρῷ σκάπτῳ διέπων,
 Ἄρτια μηδόμενος, φοινικόπεζαν
 Ἀμφέπει Δάματρα, λευ-
 κίππου τε θυγατρὸς ἐορτάν,

Καὶ Ζηνὸς Αἰτναίου κράτος. Ἀδύλογοι
Δέ νιν λύραι μολπαὶ τε γιγνώσκοντι. Μῆ
Θραύσοι χρόνος ὄλβον ἐφέροπων.
Σὺν δὲ φιλοφροσύναις εὐηράτοις
Ἀγησία δέξαιτο κῶμον,

E. ε'. K. ιδ'.

Οἶκοθεν οἶκαδ' ἀπὸ Στυμφαλίων
Τειχέων ποτινισσόμενον,
Ματέρ' εὐμάλοιο λείποντ' Ἀρκαδίας.
Ἀγαθαὶ δὲ πέλον-
τ' ἐν χειμερίᾳ νυκτὶ θαῶς
Ἐκ ναὸς ἀπε-
σκιμφοῦνται δὴ ἄγκυραι. θεὸς
Τῶνδ' ἐκείνων τε κλυτὰν
Αἶσαν παρέχοι φιλέων.
Δέσποτα ποντομέδων,
Εὐθὺν δὲ πλόον, καμμάτων
Ἐκτὸς ἔοντα, δίδοι, χρυ-
σαλακάτοιο πόσις Ἀμφιτρί-
τας, ἐμῶν δ' ὕμνων ἄεξ' εὐτερπὲς ἄνθος.

Magyarázatok

Kazinczy 1825 őszén egy másik pindaroszi ódáját is emlegeti leveleiben, amely viszont nem fordítás, hanem eredeti mű, ez valószínűleg azonosítható a *Ragyogó bérczére az Olympnak...* kezdetű töredékkel (l. a 308. szövegidentitás magyarázatait). A fordításról Kölcsy írt bírálatot Bajza *Kritikai Lapok*-jában, Kazinczy 1831. március 9-én Kis Jánosnak, március 11-én Guzmics Izidor-nak írott leveleiben reagált erre röviden (5286., 5287. sz.). Az alábbi magyarázatok Csengery János Pindarosz-fordítása (*Pindaros*, Bp., 1929.) és a *Görög költők antológiája* (Bp., 1982.) H. Bánk Judit által összeállított jegyzetei alapján készültek D. Tóth Judit kiegészítéseivel. A *Görög költők antológiájában* az óda címe (ami Csengerynél alcímként és magyarázatként szerepel): *A szürakuszai Agésziászhoz (öszvérfogat-versenyen nyert diadalára)*. Agésziász szürakuszai állampolgár volt, Iamus, Apollón fia leszármazottjának tartották. Az arkádiiai Sztümphalosznak is polgára volt. Az *öszvérfogat-verseny* i. e. 476 és 472 között lehetett.

Arany oszlopok vonuljanak-el...: „A költő ünnepi ódáját egy palotával s ódája bevezetését a palota pompás előcsarnokával hasonlítja egybe.” (Csengery, 69.)

Olympia: Olümpia, az olümpiai játékok színhelye, Zeusz kultushelye.

Zeusz: a főisten.

Píza: Píza, város a Peloponnészosz félszigeten, Olümpia közelében.

Szürakúsa: Szürakuszai szicíliai város, i. e. 734–33-ban alapították az Arkhiász vezette korinthuszi görög telepések.

Szürakúsa / Látja e egyik alkotóját?: Agésziász egyik őse részt vett Szürakuszai alapításában.

Szosztratosz: Agésziász apja.

Adrasztosznak igaz nyelve / Amfiaraoszt magasztalá: Adrasztosz argoszi király, aki egyedül menekült meg a Thébát ostromló hét vezér közül, ezt Amphiaraosz argoszi jós előre látta.

Máglya: hasonlóan magyarázza e szót az *Orpheus és Eurydice* jegyzete is (a 430., 441., 444. oldalakon).

Talajonída: Talaosz fia, azaz Adrasztosz.

Szürakúszai bőse: Agésziász.

esk: esküszik és eskü (l. erről a szóról Kazinczy hosszú jegyzetét a *Vád és béke* című epigrammához, 318. oldal).

mézsavú kilencz leány: a múzsák.

Fintisz: Phintisz, Agésziász lóhajtója.

Pitana: a Spártát alkotó négy város egyike az Eurótasz folyó mentén, Agésziász őseinek lakóhelye és egyben a várost oltalmazó istennő neve.

Poszeidon: Poszeidón, a tenger istene a görög mitológiában.

Evadné: Euadné Poszeidón és Pitané leánya.

Titokban viselé méhében / A' szűzleányi terhet: Euadné Apollón istentől fogant gyermeke, Iamosz.

Aipütosz: arkádiai király, Euadné nevelőapja.

Alfeüsz: Alpheiosz, folyó.

Apollon: Apollón, a költészet, a nap és a jóslás istene.

Afrodité: Aphrodité, a szerelem istennője.

Püthon: Delphoi ősi neve, Apollón szent jóshelye.

Eleüthüja: Eileithüia, a szülést segítő istennő.

Moirák: a sors három istennője.

istenek-alkotta Délosz' / Hatalmas-karu Nyillövője: az isteni eredetű Délosz sziget Apollón születési helye, Apollónt gyakran ábrázolták nyíllal.

Kronion: Zeusz.

Alkídák: Héraklész nagyapjának, Alkaiosznak a leszármazottai.

Heraklesz: Héraklész, Zeusz fia, az olümpiai versenyek mitikus megalapítója.

Alkosson templomot a' Jósolónak: Apollón istennek.

Iamídák: Iamosz leszármazottai.

Küllené: hegy Arkádiában, Hermész születési helye.

Istenek' követe: Hermész.

Metope: Metópa, „Sztümphalisz leánya, Thébai mitikus ősanja” (Antológia, 849.); arra történik itt utalás, hogy Pindarosz maga is Thébai szülötte, így rokon Agésziással (Csengery, 73.).

Ainéjász: Aineiasz. „Aineas Agesiasnak stymphalosi rokona, aki a győzelmi ünnepséget rendezni s Pindaros ódáját a zeneértő arkádiaiakból álló férfikkal mint karvezető előadatja. A költő ezért neki adja utasításait, nev. hogy mindenekelőtt Herét ünnepeljék (Partheniának az arkádiai Parthenios hegyről nevezték), azután adják elő az ő költeményét, melyből ki fog tűnni, megérdemlik-e a boiotok s köztük Pindaros a »boióti koca« gúnynevet Az athéniek ugyanis e névvel tisztelték meg a művészetekben kevésbé jártas thebaiakat. Aineas, mint művelt zenész, bizonyára gondoskodni fog a Pindaroshoz méltó előadásról.” (Csengery, 74.)

Emlékezetessd őket...: „A költő arra is figyelmezteti Aineast, ne feledkezzenek meg Agesias jelenlegi hazájáról, Syrakusairól és a hozzá tartozó Ortvgia szigetről, melyen Hieron palotája állott, s főkép természetesen az igazságos és bölcs Hieronról, akinek családjában öröklődött a föld istenségeinek (Demeternek és Aphroditének) papi szolgálata.” (Csengery, 74.)

Parthéniai Héré: Héra Parthénia, Zeusz felesége.

Ortúgia: Szürakuszai ősi városának magja. Egy másik mitológiai változat szerint „Fürjsziget”, Délosz, Apollón születésének szigete.

Hiero: I. Hierón szürakuszai király, akinek udvarában Pindarosz is vendégeskedett.

Demeter: Démétér, a földművelés és a termékenység istennője.

Demeter' leányának: Perszeponé/Koré, az alvilág istenének, Hadésznak az elrabolt felesége.

Aitnai Zeüsz: a szicíliai Aetna Zeusza.

Amfitríta: Amphitrité tengeristennő, Poszeidón felesége.

307. SZÖVEGIDENTITÁS
Vigasztalás/Bátorítás/Férfilelek
1825. október előtt

1.	Vigasztalás.	Hébe, 1826., 336.	Évkönyv-részlet.		1825/1826	Aa	846.
2.	Bátorítás.	MTAK K 622., 22b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák II.</i>)	1826–1828	Ab	–
3.	Férfilelek.	MTAK K 642., 45a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények.</i>)	1830–1831	Ac	1133.

Megjelenések

3. Bajza–Toldy, 1836., 102.; Abafi, 1879., I. 72.; Gergye, 1998., 104.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A keletkezési időt a *Hébe* megjelenéséhez képest tudjuk csak megnyugtató bizonyossággal megállapítani: 1825. október előtt. (A kézirat nyomdába adása, illetve még előbb annak a szerkesztőhöz való elküldése több hónappal korábbra eshetett, de minderről nem ismerünk részleteket, s akkor még nem szoltunk arról sem, hogy akár az elküldés előtt jóval korábban is készülhetett a fordítás.)

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 3 forrás 3 szövegállapotot őrzött meg, az első sor végén az 1–2. forrásokban 'erősen' áll, míg a 3. forrásban 'erővel', egyébként azonosak a szövegek. A cím mindegyik forrásban más, ezt alváltozatként értékeljük.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Igaz Sámuel az 1825. április 8-i levélben kért kéziratot, május végi beérkezéssel (4473. sz.), a *Hébe* 1826. évi kötete 1825 októberében jelenhetett meg (4547. sz.).

2. *Görögös epigrammák II.*, 1826–1828.

3. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers valamikor az előtt készült, hogy 1825 októberében megjelent a *Hébe* 1826. évi kötete, majd a vers különböző címeken két további gyűjteményes összeírásban is helyet kapott.

308. SZÖVEGIDENTITÁS
Ragyogó bérczére az Olympnak...
1825. november 9.

1.	1825. Novemb. 9d.	MTAK K 622., 129a.	Autográf tisztázat.	Önálló	?	A	1276.
2.	–	MTAK K 622., 164b.	Autográf tisztázat.	Rájegyzés.	?1830	–	–

Megjelenések

1. Abafi, 1879., I. 168–169.; Gergye, 1998., 209., mindkettő a kezdősort adja meg címként.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy az 1. forrásban a szöveg fölé utólag, más tintával dátumot jegyzett: 1825. november 9. Ilyen címszerű felírás gyakran található a töredékek archiválásaiban, cím helyett is, rendszerint a keletkezés időpontját megjelölve (erről l. még a magyarázatokat).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 2. forrás csak az első versszakot tartalmazza, ez alapján változatot meghatározni nem megalapozott (ebben egyébként egyetlen eltérés van: 'Szallj felkoronázott asszony' szerepel 'Szállj-fel, koronás Asszony' helyett).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Nem tudjuk, mikor került lejegyzésre, a dátum sem jelent valódi támpontot, mert később lett a szöveg fölé írva, s a szövegidentitás megszületésének idejét jelzi csupán, nem az itteni lejegyzését.

2. A töredékes szöveg az 1830-as gyűjteményes összeíráshoz készült listák között található, az epistolák jegyzékének a hátoldalán, lejegyzésének idejét feltételeesen 1830 körülre tesszük.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A Kazinczy által 1825. november 9-re keltezett vers nem készült el teljesen. Egy négy (esetleg három és fél) és egy egy versszakos töredék maradt fenn.

Magyarázatok

Kazinczy Stettner Györgynek 1825. december 16-án a következőket írja: „A' kir. második felelet velem egy Pindaruszi ódát kezdete. Lelkem tele van, de meg leszek e vele elégedve, még kérdés. Friedrichet magasztalják a' Molnár' processusa miatt: de mi az a' mi királyunk dicső tette mellett? Egy darab földet el nem venni nem nagy dolog: a' Ferencz' tette dicső tett. A' végén Szécsényit, Vayt, 's a' többiek fogom énekelni. A' Pindaruszi példa bátorít a' félrecsapásra.” (KazLev. XIX. 486–487., 4562. sz.) Váczy János jegyzetében úgy vélekedik, hogy a 'pindaruszi ódára' való utalás Kazinczy Pindarosz-fordítására vonatkozik (632–633.). Ezt némileg a szöveg is kétségesé teszi, mert 'pindaruszi példáról' van szó, de Stettner a válaszában egyértelműen két szövegről tesz említést: „A' Tekintetes Ur' Pindarosi Ódáját és Kölcsey' Panaszát (Hébében) egy barátom nagy dicsérrettel említi. Lángolok meglátni ezeket 's a' Tekintetes Urnak készülöben levő Ódáját, mellynek tárgya méltó a' Tekintetes Ur' lantjára.” (KazLev. XIX. 492., 4567. sz.) A Pindarosz-fordítás megjelent a *Hébében*, erre vonatkozik az itteni első említés, a második pedig a 'készülőben lévő ódára', amely így a Kazinczy előző levelében említett 'pindaruszi ódára' reflektál. Ez az óda a jelen töredék lehet, annyi legalábbis egyértelműen megállapítható, hogy ez formailag pindaruszi mintát követ.

A tartalmi vonatkozások ugyancsak megengedik ezt az azonosítást. Kazinczy levelében saját pindaruszi mintájú ódájának születését a 'király második feleletének' inspirációjához köti, s következő mondataiban Ferenc császár tettét dicsőnek nevezi. Az 1825-ös országgyűlésen a vonatkozó időszakban a rendi sérelmeket tartalmazó feliratra válaszul két királyi resolutio született, az első elutasítóbb, a második (a nádor közbenjárásával) engedékenyebb. A jelen mitologizáló, allegorikus ódában a következő rész megfelleltethetőnek látszik ezzel a helyzettel: „Köszönjed e' csudát Felkent' hűségének. / A' Dörgő helyett felettéd ő uralkodik; / Köszönjed azt nyoszolyája / 'S bársonyszéke' részesének.” A Dörgő Zeuszt, a Felkent a császárt, a 'bársonyszék részesé' a nádort jelentheti, s a köszönet azért jár Hunniától, „Mert ő, még mikoron haragszani látszik is, / Kedvelli a' jámbort, 's derült örömmé / Valtoztatja gyászos éjeit”.

A Stettnerhez írott levél december 16-i keltezéséhez közel esik a kéziratra jegyzett november 9-i dátum, ami az első resolútió időpontja, a levél utalása viszont a másodikra vonatkozik, amely november 26-án bocsáttatott ki. A vershelyzet szoros allegorikus értelmezésével ez nem vág teljesen egybe, de Kazinczynak a korabeli diétai küzdelmeket illető kiegyenlítő álláspontjával harmonizál. Ekkori levelezését olvasván feltűnő, hogy már a november 26-i második resolútió előtt is ugyanolyan hangnemben szólt Ferenc császárról, mint az idézett decemberi Stettnerhez szóló levélben. Kiss Sámuelnek november 12-én írja: „Melly nagy szerencse az egész Nemzetre, és tireátok is, édes barátim, ez a’ Diéta! Látni ezt a’ kegyes Királyt, ezt a’ díszét a’ maga nemének, a’ Királynét, a’ Nádort, ’s azokat a’ Nagyokat és Jókat! egymást látnotok, ’s egymástól gyúladnotok!” (KazLev. XIX. 459., 4549. sz.) S a hozzá közel állókhoz szólván hasonlóképpen nyilatkozik, a császárral való megbékélés híveként, ahogy az például a vele bizalmas viszonyban álló Cserey Miklóssal váltott korabeli levelekből is kitűnik (4539., 4542., 4554., 4561. sz.).

Kazinczy saját pindaroszi ódája tehát vonatkoztathatónak látszik az 1825-ös diéta novemberi eseményeire, akárcsak a Stettnerhez szóló levélben írott terv is az óda befejezésére („A’ végén Szécsényit, Vayt, ’s a’ többieket fogom énekelni”). Ez az utalás a november 3-i ülésre vonatkozik, mikor is Széchenyi István és nyomán mások felajánlásokat tettek az akadémia megalapítására (Kazinczy jegyzetei között megtalálható az esemény helyszínének saját kezű rajza, a pontos adatokkal, MTAK K 760., 82b). Kazinczy erről több levélből is értesült, ezeket külön címlappal ellátva össze is gyűjtötte: „A’ Magyar Acemiára tett ajánlások. / Pozsonyban 1825. Novemb. 3d. / = 295,000 f. papirosban.” (MTAK K 609., 42a.) A levelek elsőbbjeit november 15-én vette (4543–4545. sz., illetve 4551–4553., 4555. sz.), így ez az utalás vagy arra enged következtetni, hogy maga az óda is későbbi november 9-nél, s így e dátum az első királyi resolútióra utal, vagy, s talán valószínűbben, később gondolta Kazinczy, hogy összekapcsolja az ódában a két eseményt. Biztosan azt állíthatjuk, hogy Kazinczy e töredéket 1825. november 9-re datálta (bárminek is legyen ez az időpontja, megírásé vagy megörökítendő eseményé), viszonylag biztosan pedig azt, hogy a jelen allegorizáló pindaroszi ódatöredék az éppen zajló diétai eseményekhez köthető.

309. SZÖVEGIDENTITÁS Lucrétia/Asszonyi rény 1825/1826

1.	Lucrétia.	MTAK K 622., 16b.	Autográf tisztázat.	Rájegyzés. (<i>Görögös epigrammák I.</i>)	?1825	Aa	–
2.	Asszonyi rény. 1826.	MTAK K 622., 23b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák II.</i>)	1826– 1828	Ab	–
3.	Lucrétia.	MTAK K 622., 25a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák II.</i>)	1826– 1828	Aa	–
4.	Lucrétia.	MTAK K 642., 33a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények.</i>)	1830– 1831	Aa	1121.

Megjelenések

4. Gergye, 1998., 95.

A Bajza–Toldy- és az Abafi-kiadás a 3–4. forrás valamelyike alapján közölte (Bajza–Toldy, 1836., 85.; Abafi, 1879., I. 60.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy az 1. forrásban 1825-ös, a 2. forrásban 1826-os keltezést írt az epigramma alá, egyéb adatok hiányában nem tudunk választani a kettő között, s értelemszerűen pontosításra sincs lehetőség.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 4 forrás 4 szövegállapotot őrzött meg, az 1. forrás 4. sorában 'mocskot' szerepel a többi 'szennyet' szava helyett, s a 2. forrásban eltér a cím a többitől, ez utóbbi alapján jelölünk ki alváltozatokat.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A rájegyzés egy 1822 körüli összeírásban található (*Görögös epigrammák I.*), az 1823. januári Ferenczy-epigramma alatt, 1825-ös dátummal, lejegyzésének idejét nem ismerjük.

2–3. *Görögös epigrammák II.*, 1826–1828.

4. *Lyrái és egyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az epigramma keletkezési ideje bizonytalan, maga Kazinczy is ellentmondásosan adja meg: 1825 vagy 1826. Négy pályavégi összeírásban maradt fenn, lényegében egyező szöveggel, egy cím-változattal.

Magyarázatok

Lucrétia: híres római asszony, akit Sextus Tarquinius megerőszakolt, s aki emiatt öngyilkos lett.

310. SZÖVEGIDENTITÁS Bártfay Lászlóhoz 1826. augusztus 11. előtt

1.	–	MTAK K 622., 126a.	Autográf tisztázat.	Önálló.	?1826	Aa	–
2.	Bártfay Lászlóhoz.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 134., 12. darab, 23a–24b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Toldy Ferencnek,</i> <i>1826. augusztus 11.</i>)	1826	Ab	528.
3.	Bártfay Lászlóhoz.	OSZK Levelestár, Bártfay Lászlónak, 2. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Bártfay Lászlóhoz,</i> <i>1826. augusztus 11.</i>)	1826	Ab	529.

Megjelenések

1. Gergye, 1998., 180., az Abafi-kiadás címével, mely megegyezik a másik két forrásával.

2. KazLev. XX. 79–81., a vers: 80–81. (4665. sz.).

3. KazLev. XX. 82–83., a vers csak első sorával (4667. sz.).

Abafi Lajos közlése egyik forrásban sem szereplő alakot tartalmaz, s így a Bajza–Toldy-kiadással egyezik (Abafi, 1879., II. 66.; Bajza–Toldy, 1836., 240.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A vers keletkezéséről azt tudjuk, amit Kazinczy leveleiben megírt, közülük a Toldy-levéltől az informatívabb, de ez sem teljesen egyértelmű: „Bártfainénak minap írtam enyelgve, 's németül. Egy barátnénk édesen vette tréfámat. Lefordítám azt versekbe, 's ma küldöm Bártfaynak. Vedd te is.” A 'ma küldöm' nem feltétlenül jelenti, hogy a 'minap' írtak fordítása és versbe szedése is aznap, tehát augusztus 11-én készült, noha jelentheti azt is. E bizonytalanság miatt a legpontosabb lehetséges keltezés: 1826. augusztus 11. előtt, ahol az 'előtt' leginkább a megelőző néhány napot jelentheti.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 3 forrás 3 szövegállapotot őrzött meg, a 2. és 3. teljesen megegyezik egymással, az 1. forrásban, két eltérés található: az 5. sorban a 'lőtt, és szúrt' fordított sorrendben áll, mint a másik kétben és az utolsó sorban 'folynak' szerepel 'hullnak' helyett. E forrásban még lejegyzés közbeni javítások is vannak a 6–7. sorban:

Ki <is> bántva látván a' jót, <elnyomóján> vad gyötrőjén

<Még béna karral is> Kész bosszut állni béna karral is,

Mindezek alapján e cím nélküli forrást alváltozatnak tekintjük, s sorrendileg az első helyre tesszük, mert a javítások által itt alakult ki a másik két forrás szövege, illetve egyedi megoldásai is vannak, melyeket a fentiek értelmében a legelső megfogalmazásnak tekintünk.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A jelen forrás egy eltépett kis papírlap, a szöveg alapvetően tisztázot, de három helyen lejegyzés közbeni javítás található benne. Mindezek és a szövegállapot eltérése alapján ezt véljük sorrendileg az első forrásnak, így közvetlenül a vers keletkezésének idejére tesszük, feltételesen.

2. Levél Toldy Ferencnek, 1826. augusztus 11.

3. Levél Bártfay Lászlóhoz, 1826. augusztus 11.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers egy fenn nem maradt, német nyelvű, prózában készült levél fordítása és versbe szedése, az episztolák versformájában (Aa). Elkészülte utánról nem ismeretes több szövege, mint a két levél, melyben elküldte azt (Ab), noha tervezte kiadni episztolái között, mint a pályavégi összeíráshoz készült verslisták bizonyítják.

Magyarázatok

A Toldynak írott levél német jegyzései magyarul (Doncsecz Etelka fordítása):

„Feltörni való diók egy ultrapurista számára.

2. Óráji közt az órájiban helyett – miért lenne az első jobb mint megszokott órájiban?

3. Kárhozat – a kárhozást érdemlő istentelenség helyett. Jóllehet a tropológia szerint jól hangzik: de mire jó ez?

8. Micsoda inverzió! Mire fel ez a keménység!

10. Mint eskeidnek hitte – ez: eskeid után reménylette.”

Bártfay László (1797–1858) 1826-ban vette feleségül Mauks Jozefinát (1794–1860), a vers ebből az alkalomból született (erről, valamint Bártfay és Kazinczy kapcsolatáról l. Kalla, 2010., 646–647.).

'S egy összevagdalt, szúrt, és lőtt Lovag: „Major Bartos Úr.” (Kazinczy jegyzete), azaz Barthos András (1767–1838), akinek fiához Barthos Mukinak címen verset írt Kazinczy.

két Asszonyink: „Bartosné és a' feleségem” (Kazinczy jegyzete).

311. SZÖVEGIDENTITÁS

Intés

1827 előtt

1.	Intés.	MTAK K 642., 126a.	Autográf tisztázot.	Csoportos. (Kazinczy Ferencz' Versei.)	1827	Aa	–
2.	–	MTAK K 622., 67b.	Autográf tisztázot.	Csoportos. (Grammatikai Epigrammák I.)	1828–1830	Ab	–
3.	–	MTAK K 642., 96b–97a.	Autográf tisztázot.	Csoportos. (Grammatikai Epigrammák II.)	1831	Ab	1214.

Megjelenések

1. Bajza–Toldy, 1836., 156.; Abafi, 1879., I. 126.
3. Gergye, 1998., 132., az 1. forrás címével.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A vers keletkezését az 1. forráshoz viszonyítva tudjuk megadni: 1827 előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 3 forrás 3 szövegállapota teljesen egyező, de cím csak az elsőben van.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Kazinczy Ferencz' Versei, 1827.
2. Grammatikai Epigrammák I., 1828–1830.
3. Grammatikai Epigrammák II., 1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A valamikor 1827 előtt készült vers bekerült a grammatikai epigrammák utolsó két összeírásába.

312. SZÖVEGIDENTITÁS**Esős nap**

1827. augusztus 12.

1.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 134., 32. darab, 62a–63b, a vers: 63b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Toldy Ferencnek, 1827. augusztus 29–30.)	1827	Aa	536.
2.	Esős nap.	MTAK K 622., 150a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Kései szonettcsomó III.)	1830– 1831	Ab	1224.

Megjelenések

1. Handbuch, 1828., 16. (*Ismét más címmel, ami a korábbi Ritornell címre utal vissza*); KazLev. XX. 345–349., a vers: 347–348. (4829. sz.).
2. Bajza–Toldy, 1836., 27.; Abafi, 1879., I. 9.; Gergye, 1998., 52–53..

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Egyetlen adatunk Kazinczy keletkezése autográf verslistáján: „A' zápor ömlik 1827. Aug. 12d.” (MTAK K 622., 169b, a sorban lentebb még egyszer, áthúzva, l. a Függelék 6. listáját).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 2 forrás között egyetlen szövegszerű eltérés található (3. sor: 'tekint – pillant'), valamint a 2. forrásban van cím, ezek alapján alváltozatnak tekintjük őket.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Toldy Ferencnek, 1827. augusztus 29–30. A vers a 30-án készült levélegységben található (a levél filológiai problémáiról l. az *Amade után* jegyzetei között, 315. szövegidentitás).
2. Kései szonettcsomó III., 1830–1831. (l. az *Új láncz* jegyzetét, 301. szövegidentitás).

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers Kazinczy feljegyzése szerint 1827. augusztus 12-én született, a hónap végén elküldte Toldynak a másik két ritornellel együtt, majd később összemásolta ezeket a szonettekkel, kisebb módosításokkal, címmel ellátva.

Magyarázatok

Hébe: a *Hébe* című almanach, melyben Kazinczy is sokat publikált.

313. SZÖVEGIDENTITÁS

Gátlások

1827. augusztus 19.

1.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 134., 32. darab, 62a–63b, a vers: 63ab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Toldy Ferencnek, 1827. augusztus 29–30.)	1827	Aa	535.
2.	Gátlások.	MTAK K 622., 151a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Kései szonettcsomó III.)	1830– 1831	Ab	1225.

Megjelenések

1. Handbuch, 1828., 15–16. (*Más* címmel, ami az előző *Ritornell* címre utal vissza); KazLev. XX. 345–349., a vers: 347–348. (4829. sz.).

2. Bajza–Toldy., 1836., 26.; Abafi, 1879., I. 9.; Gergye, 1998., 52.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Egyetlen adatunk Kazinczy keltezése autográf verslistáján: „Titkunkat sejtí. Aug. 19d. 1827.” (MTAK K 622., 169b; l. a Függelék 6. listáját).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 2 forrás 2 szövegállapota között négy helyen van eltérés:

3. sor:	1. ő titkon	2. az lopva
6. sor:	1. dülhatnám e fel [...] nyugalmát	2. dülhatnám-fel [...] nyugodalmát
8. sor:	1. tilts [...] tilts	2. bánts [...] bánts
9. sor:	1. tűzünket	2. hevünket

Ezen eltérések és a cím megléte, illetve hiánya alapján alváltozatokat jelölünk ki.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Toldy Ferencnek, 1827. augusztus 29–30. A vers a 30-án készült levélegységben található (a levél filológiai problémáiról l. az *Amade után* jegyzetei között, 315. szövegidentitás).

2. *Kései szonettcsomó III.*, 1830–1831. (l. az *Új láncz* jegyzetét, 301. szövegidentitás).

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers Kazinczy feljegyzése szerint 1827. augusztus 19-én született, a hónap végén elküldte Toldynak a másik két ritornellel együtt, majd később összemásolta ezeket a szonettekkel, kisebb módosításokkal, címmel ellátva.

314. SZÖVEGIDENTITÁS
Apollon/Az Apolló' szobránál
1827. augusztus 27.

1.	–	MTAK K 604/II., 12a.	Autográf fogalmazvány.	Önálló.	?1827	A	1277.
2.	–	Ponori Thewrewk József: Magyar nyelv-kincsek, Pest, 1858., 81–82., a vers: 82.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (Ponori Thewrewk Józsefnek, 1827. augusztus 27.)	1827/-1858	B	532.
3.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 134., 32. darab, 62a–63b, a vers: 63a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Toldy Ferencnek, 1827. augusztus 29–30.)	1827	B	533.
4.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 134., 34. darab, 66a–67a, a vers: 67a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Toldy Ferencnek, 1827. október 5.)	1827	B	540.
5.	Apollon.	MTAK K 622., 27b.	Autográf tisztázat.	Rájegyzés. (Görögös epigrammák II.)	?1827	B	–
6.	Apollon.	MTAK K 622., 90b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Lyrai darabok.)	1828 körül	B	–
7.	Az Apolló' szobránál.	Felső Magyar Országai Minerva, 1828. 1560.	Folyóirat-közlés.		1828	C	856.
8.	Apollon.	MTAK K 642., 30a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Lyrai és vegyes költemények.)	1830–1831	B	1118.

Megjelenések

2. KazLev. XX. 342–343., a vers: 343. (4827. sz.).

3. KazLev. XX. 345–349., a vers: 347. (4829. sz.), csak augusztus 29-i keltezéssel.

4. KazLev. XX. 370–373., a vers: 373. (4844. sz.).

8. Gergye, 1998., 96.

A *Handbuch*, a Bajza–Toldy- és az Abafi- kiadás *Apollon* címmel a 3. és a 4. forrásból kompilált szöveget tartalmaz (Handbuch, 1828., 33–34.; Bajza–Toldy, 1836., 88.; Abafi, 1879., I. 62.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Toldyval 1827. augusztus 29-én közölte versét, e bevezető után: „Engedd, édes barátom, hogy ide tehessem egy Epigrammomat, melyet sokszor próbáltam, de mindég hasztalanul, és csak most úgy, hogy vele megelégedhetém.” A ’most’ két nappal korábbra értendő: „Az éjjel egy plasticára tartozó epigrammot csinálék” – írta Kazinczy Ponori Thewrewk Józsefnek, 1827. augusztus 27-én. Ezt megerősíti Kazinczy jegyzése verslistáján: „Jön, ló, ’s győze – Aug. 27d. 1827.” (MTAK K 622., 169b; l. a Függelék 6. darabját.) Nem tudjuk, mikor kezdett hozzá Kazinczy a vershez, csak azt, hogy hosszabb ideig formálódott, a befejezése azonban pontosan meghatározható: 1827. augusztus 27., ezt tekintjük a szövegidentitás keletkezési dátumának.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 8 forrás 8 szövegállapotot őrzött meg, az első még nem készült el teljesen, s jelentősen különbözik a többitől, ezt tarthatjuk sorrendileg a legelsőnek, mely önálló változatot képez (A). A kész

verset őrző források között három szónagyságú eltérés figyelhető meg (valamint egy egyedi szórendi csere a 4. forrás 1. sorának utolsó két szavában):

1. sor:	2., 4.: bukott	3., 5., 6., 8.: lehullt	7.: ledőlt
3. sor	2–6., 8.: Győző		7.: Győztös
	2–3., 5., 7.: hág-fel	4., 6., 8.: lép fel	

Az eltérések nem jelentősek, az azonban feltűnő, hogy a 7. forrásban kétszer egyedi megoldás található, s itt különbözik a vers címe a többiétől, továbbá lábjegyzet járul hozzá, így ezt önálló változatnak tekintjük, a többit pedig ugyancsak egy változatnak (a cím hiánya nem tekinthető lényegi különbségnek, mert a levelek kísérszövegében valójában megtalálható), ezen belül a szóeltérések nem jelentősek és ingadozásjellegűek, alváltozatokat nem jelölünk ki.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Önálló papírszelet, melyen a jelen verskezdeményen túl még egy további sorkezdet is található, ezt nem tudjuk más, ismert vershez rendelni. Mivel töredékes szövege alapvetően eltér a későbbi kidolgozástól, így ezt a Toldynak említett sokszori próbálkozás dokumentumának tekinthetjük. Hogy ez a sokszori próbálkozás milyen hosszan tartott, nem tudjuk, feltételeSEN 1827-es keletkezést adunk meg e forráshoz is.

2. Levél Ponori Thewrewk Józsefnek, 1827. augusztus 27.

3. Levél Toldy Ferencnek, 1827. augusztus 29–30. A vers a 30-án készült levélegységben található (a levél filológiai problémáiról l. az *Amade után* jegyzetei között, 315. szövegidentitás).

4. Levél Toldy Ferencnek, 1827. október 5.

5. Bejegyzés a *Görögös epigrammák II.* csomójában, nagyobb betűvel, kicsit élénkebb színű tintával, előtte félbemaradt verskezdet, a cím nem verzállal van írva, mint a csomó többi darabjánál. Mivel a vers 1827-es, e bejegyzés sem lehet ennél korábbi, de sokkal későbbi sem, mert 1828-ból két másik forrást is ismerünk.

6. *Lyrái darabok*, 1828 körül.

7. *A Felső Magyar Országi Minerva* 1828. évfolyamában jelent meg.

8. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az epigramma Kazinczy közlése szerint hosszabb ideig formálódott, ebből az időből származhat a töredékes első változat (A), végül 1827. augusztus 27-én készült el teljesen. Ezt a szöveget küldte el leveleiben és illesztette be gyűjteményes összeírásaiba is (B), s egy ettől némileg eltérő című és szövegű, lábjegyzettel ellátott változat jelent meg a *Felső Magyar Országi Minerva* 1828-as évfolyamában (C).

Magyarázatok

A *Felső Magyar Országi Minerva* címe és jegyzete egyértelművé teszi, hogy a vers egy Apollón-szoborra készült, ez pedig a híres belvederei Apollónszobor, amely az istent Püthón, a kígyó lenyílazása után ábrázolja (az 1. forrásban néven is van nevezve: Python, a többiben csak 'szörnyként' említődik, a jegyzet részletesen leírja a történetet). A szobor Kazinczy általi értékeléséről l. még Csatkai, 1983., 63., 98.

paeon: paeon, diadalmi ének, köszöntés.

315. SZÖVEGIDENTITÁS

Amade után

1827. augusztus 30.

1.	Amade után.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 134., 32. darab, 62a–63b, a vers: 63b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Toldy Ferencnek, 1827. augusztus 29–30.)	1827	A	537.
2.	Amade után. 30 Aug. 1827.	MTAK K 642., 116ab.	Autográf tisztázat.	Bejegyzés. (Régibb Stúdiumaim.)	?1827	A	–

Megjelenések

1. KazLev. XX. 349–350. (4831. sz.), a Toldyhoz írott 1827. szeptember 6-i levél mellékleteként.
2. Abafi, 1879., I. 35–37., *Katonadal* címmel; Gergye, 1998., 81–82.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A vers keletkezésének dátumát a 2. forrás jelzi, ez egybeesik a Toldyhoz írott levél második felének keletkezési idejével: 1827. augusztus 30.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 2 forrás 2 szövegállapota lényegében teljesen azonos (mindössze az utolsó előtti versszak élén egy névelő hiányzik a 2. forrásban).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Toldy Ferencnek, 1827. augusztus 29–30. E vers a levél egészétől elütő méretű és jellegű lapon található, a jelenlegi levéltári rend szerint a szeptember 6-i levél után, ehhez kapcsoltnak közölte Váczy János is. Toldy nem számozta be, mint a többi levelet, ami bizonyítja a lap melléklet voltát. A levél közepén, elválasztó vonalat követően a következőt olvashatjuk: „Ezt még tegnap estve, vagy inkább éjfélkor írtam. Ma ismét végig forgatám a könyvet. Belé szerettem abba az Amadéba, ’s szívenlem és sajnálom, hogy ötlet elébb nem ismerém. Katonai dalát szeretném újra dolgozni” (KazLev. XX. 346–347.). Ebből az következik, hogy csak arra vonatkozik a levél elején lévő dátum (augusztus 29.), ami e rész előtt volt, az innentől következők pedig augusztus 30-án íródtak. Itt történik említés az Amade-dalról és itt írja, hogy maga is ki akarja azt dolgozni. A másik kézíraton, amely jellegében igen hasonlatos írásképet mutat a Toldy-levelek között lévő melléklettel, augusztus 30-i dátum van. Arra kell gondolnunk ezen egyezések alapján, hogy amit a levélben még csak tervként említett, azt ugyanaznap véghez is vitte, s az Amade-átíratot mellékelte levéléhez.

Természetesen elvileg nem zárható ki az a lehetőség sem, hogy valóban csak a következő levélhez mellékelte, amint a levelek között ma is áll. De ez ellen szól, hogy a szeptember 6-i levélben nincs szó erről, az ott említett csomó pedig nincsen a levél mellett, a lapon csupán pár sor található, s annyi üres hely, hogy erre bőven kifért volna a vers, nem lett volna szükséges másik lapra másolni, ha ekkor készült volna a másolat. Az érveink közvetettek, a mellékletet viszont levélhez kell sorolni, így ezt a bizonytalanság jelzésével tehetjük meg: az 1827. augusztus 29–30-i levélhez, azon belül a 30-i levelegységhez tartozónak véljük.

2. A *Régibb Stúdiumaim* 1823-ban keletkezett, e vers azonban bejegyzés. A két versforrás írásképeinek hasonlósága alapján ezt a bejegyzést is a levél melléklet idejére, azaz 1827. augusztus 30. körülre tesszük, feltételeesen (ezutáni lehet, előtti nem).

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az Amade-átírat 1827. augusztus 30-án készült, kiadását nem tervezte Kazinczy.

Magyarázatok

Amade László (1704–1764) katonadalának átirata, az eredetit a *Handbuch*-ban ismerte meg Kazinczy (*Handbuch*, I. 113–115.; a vers modern kritikai kiadása: *Amade László versei*, kiad. Schiller Erzsébet, Ajkay Alinka, Bp., 2004., 82–84.).

316. SZÖVEGIDENTITÁS Wadasi Jankowich Miklóshoz 1827. október 26. – november 23.

1.	Wadasi Jankowich Miklósnak. Októb. 26d. 1827.	OSZK Fond 16/402., 26a–28b, a vers: 26ab és 28a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Jankovich Miklósnak,</i> 1827. október 26.)	1827	A	541.
2.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 134., 37. darab, 70a–71b, a vers: 70b–71a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Toldy Ferencnek és Bajza Józsefnek</i> [1827. november 20. körül].)	1827	A	542.
3.	Wadasi Jankowich Miklóshoz 1827. Novemb. 23d.	OSZK Fond 16/402., 21a–24b, a vers: 23a–24b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Jankovich Miklósnak,</i> 1827. november 23.)	1827	Ba	543.
4/1.		MTAK M. Irod. Lev. 4r. 134., 38. darab, 72ab.		Levélrészlet. (<i>Toldy Ferencnek,</i> 1827. november 23.)	1827		
	Wadasi Jankowich Miklóshoz, 1827. Novemb. 23d.	OSZK Analekták 2971. IV.	Autográf tisztázat.	Melléklet.	1827	Ba	544.
4/2.			Utólagos javítások, Toldy kezével.		1827	C	
		MTAK M. Irod. Lev. 4r. 134., 42. darab, 80ab.	Utólagos javítások, autográf.	Levélrészlet. (<i>Toldy Ferencnek,</i> 1827. december 21.)	1827		
5.	Wadasi Jankowich Miklóshoz, 1827.	KazLev. XX. 395–399., a vers: 396–399.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (<i>Prónay Sándorhoz,</i> 1827. december 3.)	1827	Bb	545.
6.	Wadasi Jankowich Miklóshoz 1827. November 23d.	Koszorú, 1828., 21–24.	Folyóirat- közlés.		1827/ 1828	C	785.

Megjelenések

1. KazLev. XXIII. 361–362., a vers csak első sorával (5888. sz.).
2. KazLev. XX. 385–387., a vers csak első sorával (4855. sz.).

3. KazLev. XXIII. 362–365. (5889. sz.).

4. A levelek: 4/1. KazLev. XX. 388–389., 4857. sz.; 4/2.: KazLev. XX. 431–433., 4879. sz.

A melléklet: Bajza–Toldy, 1836., 242–245.; Abafi, 1879., II. 67–70.; Gergye, 1998., 181–183., mindhárom az utólag javított szöveget közli (az első kettő esetében az ezzel egyező 6. forrás is lehetett a kiadás alapja).

5. Váczy János közlésének (4863. sz.) forrása jelenleg nem elérhető, mint írja, „Eredetije a b. Prónay István péczeli levéltárában” volt.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Az 1. forrásban október 26., a 3., 4., 6. forrásokban november 23. az episztola keltezése, de az első még csak a vers első felét tartalmazza. Kazinczy e levélben a verssel válaszol Jankovich Miklós szeptember 21-i meghívására (4839. sz.), hogy tervezett januári pesti útja alkalmával az ő vendége legyen. Jankovich levelét, mint Toldynak október 24-én írta, „nem sok nap előtt” vette, s hozzáteszi, hogy Jankovich jóindulatát „Eggy Epistolával igyekszem érdemleni, ha első; de ez a’ fatalis Restauratio, ’s a’ tőlem várt sok munka úgy elfog, hogy nem tudom, mint jussak hozzá” (KazLev. XX. 380., 4851. sz.). Október 26-án Jankovichnak küldi, ami addig elkészült, s szavak kíséretében: „Hozzád írni fogok. Restauratiókn’ ’s szüretünk elvont, ’s az Epistolát bizonyos okokra Januárius előtt, midőn Vendéged lészek, nem is akarom bérekeszteni.” (1. forrás) Mindebből az leszűrhető, hogy az október 26-i időpont a vers első felének befejezésére érvényes keletkezési dátum. A vershez már korábban hozzákezdett Kazinczy, de hogy mennyivel, az nem állapítható meg pontosan; épp ezért az október 26-i dátumot tekintjük az episztola keletkezéstörténetében a *kijelölt* kezdő időpontnak.

Kazinczy Toldynak írott október 24-i levelére november 16-án válaszolt, sürgetvén a neki csak emlegetett episztola mielőbbi befejezését: „Engedd meg, Tek. Úr! hogy a netalántán hozzá irandó epistolára Kézikönyvem részire számolhassak. De persze már december közepéig kellene.” (KazLev. XX. 385. sz., 4854. sz.) Kazinczy válasza november 20. körül íródott (a levélváltások alapján meghatározhatóan, l. alább a 2. forrás keletkezéséről mondottakat), s itt küldi az episztola azon részét, melyet már Jankovichnak is eljuttatott október 26-án, de hozzáteszi, hogy „Azolta két \$sal toldám-meg”. Két további versszak is megszületett tehát ekkorra, noha azokat valamilyen oknál fogva nem küldi el, s a befejezést halogatja. Közben azonban meggondolhatta magát, s mégis gyorsan befejezte a verset, mint Toldynak november 23-án írja: „Elvégzém Episztolámat, ’s a’ te intésekre, ’s ma megyen Jankowiczhoz is. [...] Ma tettem rajta az általad kívánt toldást, ’s ma indul a’ posta.” A levélből kiderül, hogy csatolta a befejezett szöveget is, amely nem mellette maradt fenn, de azonosítható (l. a 4. forrás jegyzetét). Nem maradt fenn a Guzmicsnak ugyanezen a napon írott levél mellett sem (4856. sz.), ez jelenleg nem ismert; az ugyanekkor Jankovichnak küldött levélben viszont megtalálható (3. forrás). Kazinczy tehát az október 26. után készült két szakaszt követően november 23-án fejezte be az episztolát.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 6 forrás 7 szövegállapotot őrzött meg, a 4. forrásban utólagos javítások vannak, nem túl sok és nem is mindegyik számottevő, de Kazinczy ezekre külön felhívta a figyelmet a publikálás során. Az 1–2. forrásban még csak az első három versszak található meg, ezek így szövegváltozatot képeznek. Az eltérések közül csak a szónagyságúakat regisztráljuk:

sor	szöveghely	forrás
11.	most már már most	1. 2–6.
30.	Becsületet, hol Azokhoz, a’ kik	1–2. 3–6.

34.	Hogy Régelsbrunnban mit tesz Mit téssen R ^{egelsbrunnban} Mit téssen R ^{<é>iegelsbrunnban} <Hogy> Mit téssen Régelsbrunnban Mit téssen R ^{<é>iegelsbrunnban} Mit téssen Riegelsbrunnban	1. 2. 3 4/1. 4/2. 5–6.
45.	nyüg nélkül nyügtelen	1., 3–6. 2.
47.	Arany-Hajó Fehér-Hajó	1–4/1., 5. 4/2., 6.
49.	Büszkén Önkénytt	1–2. 3–6.
50.	vígan büszkén	1–2. 3–6.
51.	ha benned ha majd	3., 4., 6. 5.
53.	a' tiszta keblet, és és tiszta szívét, a'	3., 4., 6. 5.
59.	megkönnyülésre szólít megtágulást parancsol	1–4/1., 5. 4/2., 6.
64.	csaknem már-már	3., 4., 6. 5.
66.	és a' Hon és ha hon	3., 4., 6. 5.
69.	's sugjad ezt és sugd ezt	3., 4., 6. 5.
70.	's hitvesed és az anyjok	1–4/1., 5. 4/2., 6.
77.	karral, czombbal czombbal, karral	3., 4., 6. 5.
84–86.	ő Ő	1–4/1., 5. 4/2., 6.

A 34. sorban a lejegyzés közbeni és az utólagos javításokat is feltüntettük, ezek a 4. forrás rendelkezéséhez szolgáltatnak adatokat, a sorkezdetben az 1. forrás különbözik a többitől.

Három szöveghelyen (11., 34., 45. sorok) van kisebb ingadozás abban, hogy a későbbi megoldások az 1. vagy a 2. forrásával egyeznek-e meg, egyébként mindig a következő megfelelések érvényesülnek:

- az 1. és a 2. forrás egyezik a többivel szemben, az első három szakaszban, amit tartalmaznak;
- a teljes szövegű források közül az 5. forrás hat alkalommal egyedi megoldást mutat, és ennek címe csak az évszámot adja meg;
- a 6. forrás mindig megegyezik a 4/2. lejegyzési fázissal, vagyis az utólagos javításokkal, amelyekre Kazinczy levelében külön is felhívja a figyelmet (l. alább).

Mindezek alapján az önálló változatot képviselő, még nem teljes 1–2. forrás mellett két változatot különítettünk el (3., 4/1., 5.: B; 4/2., 6.: C), továbbá az 5. forrást új alváltozatnak tekintjük.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Jankovich Miklósnak, 1827. október 26.

2. Levél Toldy Ferencnek és Bajza Józsefnek [1827. november 20. körül]. A keltezetlen levél kéziratára Toldy rájegyezte, hogy november 25-én kapta meg. Mivel ez a levél a tartalmi egyezések kétségtelen bizonyítéka alapján Toldy november 16-án írott levelére (4854. sz.) válaszol, s november 23-án Kazinczy már a teljes episztolát küldi, míg a jelen levélben csak az első felét, így a levél november 16. és 23. között keletkezett, pontosabban, beszámolva a postaút idejét is (ami a többi levél alapján három-öt napot vett igénybe általában), november 20. körül, legfeljebb egy-két nappal előtte vagy utána. Toldy Kazinczy november 20. körüli és 23-i levelére (melyeket 25-én és 29-én kapott meg) november 30-án válaszolt, tetszéssel reagálván a versre, s megemlítve, hogy sokaknak felolvasta azt.

3. Levél Jankovich Miklósnak, 1827. november 23.

4. Levél Toldy Ferencnek, 1827. november 23. E levél mellett ott kellett legyen a Jankovich-episztola kézírata, mert a levél maga egy cédula, amely kísérőlevélként szolgál, az egész a jelen versről szól, s a korábban idézettekén túl ez áll benne: „Megengeded, hogy arra kérjelek, hogy ezt küldd-meg Bártfainak. [...] Restellem annyiszor leírni; mert magamnak is be kell írnom még.” Toldy pedig a válaszában november 30-án így ír: „A 23-dikán írt levél csak tegnap estve jöve Pestre; abba hagytam a vacsorát, olvastam az epistolát, lefutottam Bajzához, és olvastam fenszóval, ismét, meg ismét. Mi értjük, s így lehetetlen, hogy ne szeressük. [...] Szaladék ma reggel Bártfayhoz; arcza elébb kibeszéllte mint nyelve, mily gyönyörrel olvasá. Hölgye tapsolt. És szaladék Szemeréhez, s olvasám neki és hölgyének.” (KazLev. XX. 391., 4860. sz.)

A levél mellett ma nincs meg a kézirat, de nagy biztonsággal azonosítható, melyik volt az. Az általunk mellékletként közölt kéziratban ugyanis Toldy kezétől származó utólagos javítások találhatók, amelyek megegyeznek azokkal a korrekciókkal, amelyeket Kazinczy 1827. december 21-én küldött Toldynak (l. kötetünk 527. oldalán). Egyedül a 'Régelsbrunn' 'Riegelsbrunn'-ra javítása nem szerepel itt, de a november 20. körül küldött levélben Kazinczy már jelezte, hogy hibás lehet az alak, s e javítás egyébként megtalálható a Jankovichnak november 23-án küldött kéziratban, tehát a Toldyhoz ugyanekkor küldöttben csak elfelejtette ezt ő maga átvezetni. Toldy a december 21-i levél vételét 29-én igazolja vissza, s jelzi, ki szeretné adni (l. erről alább). Ha tehát létezik egy kézirat, amelyen Toldy javításai vannak, s ezek számszerűen és tartalmilag is megegyeznek a Kazinczy által küldöttekkel, akkor e kéziratnak kellett Toldynál lennie, s mivel a teljes kéziratot november 23-án küldte el, e kézirat annak a levélnek a melléklete kellett legyen.

5. Levél Prónay Sándornak, 1827. december 3.

6. Kazinczy először a *Felső Magyar Országi Minervában* akarta megjelentetni episztoláját (l. a 4/2. levelet), december 21-én el is küldte oda (e levél és a küldemény nem maradt fenn). Toldy azonban maga is ki akarta adni önálló nyomtatványként, egy episztolanulmánnyal bővítve, ezért december 29-i levelében megpendíti: „Ellinger bizonyosan felveszi az idei Minervába. Vajha meg tudnád gátolni, hogy az történjék.” (KazLev. XX. 442., 4884. sz.) Kazinczy teljesíti a kérést, mint 1828. január 1-i válaszában írja: „Még ma írok Kassára, hogy a' Minerva fel ne vegye Jankowichhoz írt Episztolámat.” (KazLev. XX. 446., 4885. sz.) Ez a levél sem maradt fenn, de ugyanezt megerősíti Kazinczy Vörösmarty január 12-i érdeklődésére január 16-án adott válaszában, s a vers nem is jelent meg ott (4891., 4992. sz.). Toldy pedig január 21-én tájékoztatja Kazinczyt: „A Jankowichhoz írt epistola ki van nyomtatva a Koszorú második ívében, közlött váriánsaiddal; s Jankowich, midőn ma, Károlynál levén, azt hallá, igen kedvesen érzé magát meglepetve.” (KazLev. XX. 457., 4893. sz.) A *Tudományos Gyűjtemény* melléklapja január végén megjelent, s ezt azonnal el is küldték Kazinczynak (4896., 4898., 4902. sz.).

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

1827. október 26. Kazinczy feltehetően nem sokkal ezen időpont előtt hozzákezd az episztolához, s ekkorra három versszakkal készül el (A).

1827. november 20. körül. Eddig újabb két szakasz elkészültéről számol be, de ekkor még mindig a korábbi három szakaszt küldi levelében (A).

1827. november 23. Befejezi a verset és küldi többeknek, s természetesen magának is készít másolatot (Ba).

1827. december 3. Módosított szöveggel küldi levelében, de ezek csak lejegyzés közbeni korrekciók lehettek, mert a továbbiakban nem érvényesítette őket (Bb).

1827. december 21. előtt. Átjavítja versét, s így küldi publikálásra (C).

1828. január 21. Ekkorra elkészült a *Koszorú* episztolát tartalmazó íve, az átdolgozott szöveggel (C).

Magyarázatok

Kazinczy leveleiben jelzi az episztola horatiusi inspirációját: „Öreg emberek, mint én is, szeretik emlegetni az apróbb történeteket, 's én a' Horátz példájára (*Quinque dies tibi pollicitus me rure futurum*) két illyet fontam-be Episztolamba”; utalása az *Episztolák* első könyvének 7. versére vonatkozik. A levél címzettje Jankovich Miklós (1772–1846), könyv-, régiség- és műgyűjtő, a *Tudományos Gyűjtemény* körének egyik meghatározó alakja.

pöröm: a kázméri per, amely sógorával, Török Józseffel folyt az örökrészért (l. a per összefoglalását: PEml., 2009., 1239.).

Theresiánk: Mária Terézia.

Lejta: a Lajta folyó.

Wolfsthal: község Ausztria határán.

Motozók: vámszedők.

Régelsbrunn/Riegelsbrunn: Regelsbrunn, osztrák község.

kellner: pincér.

Beczölt! kiált / A' fürge Sógor: valószínűleg a 'bezahlen=fizet' ige valamely alakjának elmagyarosított változata (Doncsecz Etelka adata), jelentése érthető a kontextusból: a fogadós fizetésre szólítja fel a helyzetet félreértő vendégét.

Szemerém: Szemere Pál.

Vitkovics Mihály.

Bártfaim: Bártfay László.

Fáy András.

Zrínyi, Arany-Hajó, Fejér-Hajó: pesti fogadók.

Ferenczynk' Graphydionához: Ferenczy István *Pásztorlányka* című szobráról van szó (l. az ehhez kötődő epigrammát, 291. szövegidentitás).

Horvátunkhoz: Horvát István.

Burkus: porosz, utalás a hétéves háborúra.

Collin: Kolin, utalás az 1757-es csehországi kolini csatára, ahol II. Frigyes vereséget szenvedett.

Hadik András (1710–1790) magyar huszár tábornok, aki 1757 októberében egy napra elfoglalta és megsarcolta Berlint.

Lódon: Ernst Gideon Freiherr von Laudon (1717–1790) osztrák tábornok, aki 1761-ben elfoglalta Schweidnitz erődjét (ma Widnica, Lengyelország).

farkas bundaként: „A' Hegyalján, Zemplényben, a' míveletlenül hagyott szőlőt, a' dér által fákóvá festett dudvától, farkas-bundának szokták csúfolni.” (Kazinczy jegyzete.)

gordon: gymnövény.

cseplye: cserje, bokor.

317. SZÖVEGIDENTITÁS
Barthos Mukinak
1827. november 27. előtt

1.	Barthos Muki atyjának Major Barthos András Úr' születése' napjára. 1827. Novemb. 27d. [a 4. darab önállóan]	MTAK K 622., 107ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Alkalmi darabok.)	1830	–	1099.
2.	Barthos Mukinak. [1–5.]	MTAK K 622., 103a–104b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Alkalmi darabok.)	1831	A	1096.

Megjelenések

2. Abafi, 1879., I. 145–149.; Gergye, 1998., 90–93.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Az öt vers mindegyike külön készült alkalmi darab, melyeket azonban közös cím (így szerepel az 1830-as verslistán is) és belső sorszámozás fog össze a 2. forrásban (az 5. vers a cikluson belül nincs megszámozva), ezért egy szövegidentitásnak tekintjük ezeket. Mivel azonban az egyes versek dátuma különbözik, és a források között van némi eltérés is, a szövegidentitás keletkezési idejének meghatározása további vizsgálatokat igényel.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 2. forrás öt önálló verset tartalmaz, az 1. forrás ezek közül csak a negyediket, szövegében egyezően a 2. forrással. Fennmaradt Barthos András másolatgyűjteményének (*Összeirattatása azon köszöntéseknek, melyeket Barthos Muki hatodik születése-évében megkülönböztetett úri személyekhez tartott*) unokája általi ismertetése (Barthos, 1882.), három további vers közlésével (l. ezeket a Bizonytalan szerzőségű szövegek között), valamint a 2. forrásban szereplő versek címei és dátumai. Mivel ezek esetében a közlő csak az Abafi-kiadásra hivatkozik, önálló forrásként ezt nem vehettük figyelembe, de az alábbiakban áttekintjük a másolatgyűjtemény leírását, s összevetjük Kazinczy autográf kéziratának címeivel, dátumaival (a dátumokat a táblázatban a könnyebb összehasonlíthatóság céljából félkövérrel szedtük).

Barthos András másolatgyűjteménye		Kazinczy, Alkalmi darabok, 2. fogás	
lap	cím, dátum	sorszám	cím, dátum
1.	(Kocsis újhelyi káplán verse)	–	–
2.	1827. év 19-ik augusztusban Paulina testvér néniének, midőn ez 9-ik évébe lépett vala.	1.	a' Pauline' szület. napjára. 19. Aug.
3.	(Kocsis újhelyi káplán verse)	–	–
4.	26. Aug. 1827. Tettes. Ns. Zemplény vármegye seborvosának Somogyi Simon úrnak, mint szomszédnak, a midőn ez 70-ik évében tett belépést innepelte vala.	2.	Somogyi Simonnak midőn Aug. 26d. 1826. 70dik esztbe lépe.
5.	„Fényes dísz szerzetednek...”	3.	Piarista Rector Tamásy József Ur neve napj. Aug. 27d. 1827.

6.	4-dik Septembr. 1827 Tettes Telek Rozália asszonynak nevenapi köszöntésére.	l. Bizonytalan szerzőségű szövegek	
7.	Tekintetes Kazinczi Kazinczy Ferenc úrnak 69-ik születése napjára 27-dik 8-ber 1827. Tisztelendő pater Tóth Lajos a s. a. ujhelyi kegyes iskolák Poeseos Professor úrtól.	–	–
8.	Tekintetes Telek Imre úrnak a nagyméltóságú Károlyi gróf radványi uradalma tisztartója nevenapjára 5-n 9-ber 1827.	l. Bizonytalan szerzőségű szövegek	
9.	(Barthos András verse)	–	–
	1827-dikben 26-ik decemberben tekintetes Inczedy István úrnak nevenapjára	l. Bizonytalan szerzőségű szövegek: [Szemere István alispán névnapjára]	
	1827, 27-ik Novemberben 60-ik életesztendejének betöltésével mondák atyjoknak	l. Bizonytalan szerzőségű szövegek	
	1-ször Seráfina 4 esztendő:		
	2- szor Paulina 8 esztendő:		
	3-szor Muki 6 esztendő	4.	Ugyan-akkor Paulinának. a' esztendősnak Major Barthos András Úr' születése napjára. Novemb. 27d. 1827.

Barthos András másolatgyűjteménye időrendben tartalmazza a verseket, kivéve az utolsó kétőt, amely esetében azonban a közlő nem adja meg a lapszámokat sem (egy esetben pedig csak kezdősort ad, címet és dátumot nem). A Kazinczy-kézirattal összevetve alapvetően egyező sorrendet tapasztalunk, mindössze az utolsó két vers áll fordított sorrendben, ezeknél Kazinczy azonban csak egy sorszámot adott. A dátumokban Kazinczy első két darabja esetében van eltérés, az elsőnél évszámot nem írt Kazinczy, a másodiknál 1827 helyett 1826 áll itt. Ha figyelembe vesszük, hogy mindkét kézirat sorrendje alapvetően az időrendet követi, lehetséges, hogy Kazinczy elírta az évszámot, ami az előtte álló 26-os szám miatt könnyen elképzelhető tévesztés lenne, továbbá ez amiatt is valószínűsíthető, hogy minden más vers 1827-es, s a Barthos másolat címe is egyazon évben keletkezett köszöntőkről szól. Erre a körülményre hívja fel a figyelmet a forrás jelen kötetbeli közlésében az évszám után elhelyezett [?] jelzés.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A forrás olyan egységes összeírás része (*Alkalmi darabok*, 2. fogás), amely nem készülhetett 1830. augusztus 5. előtt (ez az egyik benne szereplő alkalmi darab dátuma).
2. A forrás egységes összeírás része (*Alkalmi darabok*, 1. fogás), 1831 tavaszán készült.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A szövegidentitás keletkezési idejét ebben az esetben az első és utolsó darab keletkezési dátuma közötti időintervallumként határozhatnánk meg, ha nem lenne éppen a kezdő időpont körül bizonytalanság Kazinczy autográf kéziratában. Az első vers esetében nem írt évszámot (augusztus 19.), a második vers esetében pedig 1826. augusztus 26. szerepel itt. A Barthos-féle másolatban mindkét esetben ott áll az évszám, ami mindkétszer 1827, s mind Kazinczynál, mind Barthosnál a sorrend egyébként az időrendet követi. A legvalószínűbb tehát az, hogy az első két vers is 1827 augusztusára tehető, de a bizonyítás feltételeessége miatt ezt nem érvényesítjük a szövegidentitás keletkezésében, hanem az utolsó ismert dátumhoz viszonyítva adjuk meg a szövegidentitás keletkezési idejét: 1827. november 27. előtt

Kazinczy két archiválási tisztázata 1830–1831-re tehető, az 1830. októberi Toldy-levélhez csatolt listában még nem szerepelnek e versek, de pótlólag felkerültek arra a listára, amely a Toldynak

1830 novemberében küldött verseket tartalmazza, Kazinczy tehát legalábbis fontolóra vette kiadásukat a gyűjteményes kiadásban.

Magyarázatok

Barthos András (1767–1838) őrnagy, Kazinczy sátoraljaújhelyi barátja, az ő fia Barthos Muki, azaz Barthos János (1821–1894), aki utóbb Bártfayék baráti köréhez tartozott (sokat szerepel Bártfay naplójában, l. Kalla, 2010.). A versekben emlegetett vagy meg is szólaló testvérek közül Paulina 1819-ben, Szerafina 1823-ban született, a Barthos-féle másolatgyűjtemény 1882-es ismertetésekor már egyikőjük sem élt (Barthos, 1882., 71.). Paulina az 1830-as évek végén Bártfay László titkos szerelme volt (l. részletesen Kalla, 2010., 700–714.). Volt még egy korán meghalt testvérük, József, aki 1817-ben született, az ötödik testvér, Tivadar 1832-es születésű, az ő fia a nagypa másolatgyűjteményét ismertető, színműveket is író Barthos Andor, aki tehát Barthos Muki unoka-öccse volt (a publikáció idején egyébként Barthos János még élt).

Somogyi Simon: Kazinczy egy levelében chirurgusként említi (2120. sz.), s feljegyezte egy receptjét az orrvérzés elállításáról (MTAK K 633/VI., 21b).

Tamáry József (1780–1858), a sátoraljaújhelyi piarista iskola tanára.

318. SZÖVEGIDENTITÁS Thaly Antal és Farkas Károly barátoknak 1827. december 27.

1.	Thaly Antal és Farkas Károly barátoknak.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 29.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Thaly Antalnak és Farkas Károlynak, 1827. december 27.</i>)	1827	A	547.
2.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 134., 45. darab, 84a–85b, a vers: 85a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Toldy Ferencnek, 1828. január 4.</i>)	1828	A	548.
3.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 33., 355. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Dessewffy Józsefnek, 1828. január 10.</i>)	1828	A	550.
4.	Thaly Antal és Farkas Károly barátoknak.	OSZK Fond 16/402., 16a–17b, a vers: 16b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Jankovics Miklósnak, 1828. január 29.</i>)	1828	A	552.
5.	Thaly Antal és Farkas Károly barátoknak.	Felső Magyar Országai Minerva, 1828., 1558.	Folyóirat-közlés.		1828	A	855.

Megjelenések

1. KazLev. XXII. 413–414., a vers: 414. (5617. sz.).
2. KazLev. XX. 447–449., a vers: 448. (4886. sz.).
3. KazLev. XX. 452–454., a vers csak első sorával (4890. sz.).
4. KazLev. XXIII. 369–370., a versnek csak a helyét jelzi (5896. sz.); Gergye, 1998., 180–181., Abafi Lajos címadását átvéve, amely az 1. és az 5. forrás címével azonos.

A Bajza–Toldy- és az Abafi-kiadás forrását a szövegállapotok egyezése miatt nem tudjuk megállapítani (Bajza–Toldy, 1836., 241.; Abafi, 1879., II. 67.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy azonos dátummal látta el prózában írott, majd áthúzott, s versben kidolgozott levelét Thaly Antalnak és Farkas Károlynak: 1827. december 27. A vers, mint leveleiben leírja, válaszul született Thaly és Farkas levelére, melynek kíséretében Felsőbüki Nagy Pál arcképének metszetét küldték Kazinczynak. Ez a levél azonban 1827. augusztus 27-i keltezésű (4820. sz.), a válasz így kicsit késeinek tűnik, ami alaposabb vizsgálatot tesz szükségessé a dátumot illetően. Stettner György, aki közvetítő szerepet játszott Kazinczy felé, szeptember 28-án még azt írja Thaly megbízásából, hogy amint megérkezik a metszetek Bécsből, küldeni fogják (4840. sz.), Kazinczy ezt október 10-én köszönettel nyugtázza (4847. sz.). A képet Stettner majd csak november 26-án küldi, Thalyék sajnálkozását tolmácsolva a késedelem miatt (4859. sz.), Kazinczy pedig december 21-én jelzi Toldynak, hogy megkapta a képet, s hogy válaszolni később fog (4878. sz.). 1828. január 4-i levelében az episztola közlése előtt az áll, hogy „Thalyhoz és Farkas Antalhoz [!így] már készen áll asztalomon a’ levél”, amiből egyrészt az következik, hogy a december 27-i dátumú levelet az áthúzott prózaírással nem küldte el, másrészt pedig az, hogy a vers nem biztos, hogy ugyanazon a napon készült, hiszen a január 4-i levél Toldynak közben három levél is ment (december 28-án, 29-én és január 1-én), mégis csak ekkor említi a Thalyéknak szólót, s ezzel együtt fogja küldeni nekik. A Dessewffynek január 10-én írott levélben Kazinczy mintha szintén a prózaírási levél és az episztola időben való elválására utalna: „Prósában köszöném-meg nekik; de még el nem ment a’ levél, midőn azt jámbusokba öntém.” A fentiek alapján azt valószínűsítjük, hogy a verses kidolgozás december 27. és január 4. között készült, de bizonyosan csak az állítható, hogy a prózaírási kidolgozás után. Mivel tehát akár ugyanazon a napon is elkészülhetett vele, s későbből pontos dátumot nem tudunk mondani, ezért a Kazinczy által kijelölt dátumot fogadjuk el a szövegidentitás keletkezéséért: 1827. december 27.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

Az 5 forrás 5 szövegállapotot őrzött meg, melyek szövegükben majdnem teljesen azonosak (a 3. forrás 4. sorában ’lélkem’ áll ’szívem’ helyett); a címek hiánya alapján sem határozzunk meg alváltozatokat, mert a levelek kísérősorai tartalmazzák azt kis módosításokkal.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Thaly Antalnak és Farkas Károlynak, 1827. december 27. El nem küldött levél (l. fentebb), a tényleges választ a Toldynak írott 1828. január 4-i levéllel együtt küldte el, ez azonban nem maradt fenn. A levél eljutott a címzettekhez, s a vers tetszést aratott, mint arról Toldy január 21-én beszámolt (4893. sz.).

2. Levél Toldy Ferencnek, 1828. január 4.

3. Levél Dessewffy Józsefnek, 1828. január 10.

4. Levél Jankovics Miklósnak, 1828. január 29.

5. A *Felső Magyar Országi Minerva* 1828. évi 1. számában jelent meg. Kazinczy ide eredetileg a Jankovich-episztolát szánta, de mint Toldyval január 4-én közölte: „Megírtam Ellingernek, hogy Jankowichhoz írt Epistolámat fel ne vegye Minervába, hanem a’ helyett, ezt” (l. a 4892. sz. levelet is). A levelet Ellingernek január 1-én küldhette Kazinczy, legalábbis ekkor említi, hogy aznapra tervezi (4885. sz.; vö. minderről a Jankovich-episztola jegyzetét is, 316. szövegidentitás). A cenzúráztatás esetleges nehézségeiről Toldyval váltanak leveleket január 25-én és február 13-án (4895., 4902. sz.), a megjelent lapszámról az első említést egy április 6-i levelében találtuk (4908. sz.).

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az episztola 1827 legvégén, esetleg 1828 legelső napjaiban készült, ekkor Kazinczy leveleiben küldözgette barátainak, és változatlan szöveggel kiadta a *Felső Magyar Országi Minerva* 1828. évi első számában, valamint felvette az episztolák tervezett kiadásának 1830-as listájára is.

Magyarázatok

Kazinczy a levélben megkapott, s nem igazán szépnek tartott képet Kriebel Jánosnak küldte tovább, mint azt Toldynak 1828. január 25-én megírta (4895. sz.; Toldy válasza február 13-án kelt, 4902. sz.).

A két címzettéről Váczy János adatait találtuk, melyek Thaly esetében Nagy Iván, Farkas esetében Szinnyei Ferenc közlésén alapulnak (KazLev. XX. 605.):

Thaly Antal (sz. 1805) bíró, Stettner György sógora.

Farkas Károly (1805–1868) tanácsos, országgyűlési képviselő.

319. SZÖVEGIDENTITÁS

Vay József' képénél

1827. december 30.

1.	Vay József.	MTAK K 622., 79b.	Autográf tisztázat.	Rájegyzés.	?1827–1828	Aa	–
2.	Vay József' képénél.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 134., 45. darab, 84a–85b, a vers: 85a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Toldy Ferencnek, 1828. január 4.</i>)	1828	Aa	549.
3.	A Vay József képénél.	Kazinczy Gábor, 1860., 214–215., a vers: 214.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (<i>Vörösmarty Mihálynak, 1828. január 16.</i>)	1828	Ab	551.
4.	Vay József képénél.	OSZK Fond 16/402., 16a–17b, a vers: 17a.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Jankovich Miklósnak, 1828. január 29.</i>)	1828	Ab	553.
5.	Vay József' képénél.	MTAK K 642., 43a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrai és vegyes költemények.</i>)	1830–1831	Ac	1131.

Megjelenések

2. Bajza–Toldy, 1836., 89.; Abafi, 1879., I. 63.; KazLev. XX. 447–449., a vers: 449. (4886. sz.).

3. KazLev. XX. 455–456., a vers: 456. (4892. sz.); VMÖM., XVII. 194–195., a vers: 194.

4. KazLev. XXIII. 369–370., a vers: 370. (5896. sz.).

5. Gergye, 1998., 97.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy az 1. forrásban megadja az epigramma keletkezési idejét: 1827. december 30., a levelek keletkezési ezzel egybehangzanak.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

Az 5 forrás 5 szövegállapotot őrzött meg, közöttük a második sorban vannak eltérések és javítások:

1. Némán int: „Némán <tedd> űzzd te is, < a' mit akarsz > a' mire törsz.
2. Némán int: „Némán űzzd te is, a' mire törsz.
- 3–4. Erre tanít: Némán űzzd te is, a' mire törsz.
5. Némán int: némán űz<z>d te is, < a' mire törsz> a' mit akarsz.

A 2. és a 3–4. források közötti változtatásra (mely a sor elején van) felhívja a figyelmet a Toldyhoz szóló 1828. január 25-i levél is (KazLev. XX. 461., 4895. sz.), később azonban visszatért az első

megoldáshoz. Az 1. forrás a javítások alapján vagy a legelső, vagy a legutolsó lehet (az első esetben a szövegidentitás keletkezési és a forrás lejegyzési idejét azonosnak vehetjük, a második esetben a dátum a szövegidentitás keletkezési idejét jelöli). A legutolsó sorrendi hely mellett szól, hogy az 5. forrás javított alakjából történik itt a javítás, s hogy a levelek (2–4. források) kísérősorai rendre kiemelik a 'törsz' alak szándékolt jelentését, vagyis kezdetben az volt az érvényes. A legelső pozíció mellett szól, hogy másutt nem szereplő alakot találunk benne, javítva ('tedd'). A javításokkal az első levélbeli kidolgozás (2.) alakul ki, s a cím is eltér kicsit a többitől. Bármelyik esetén fel kell tennünk, hogy korábban elvetett alakot érvényesített újra, de ez történt a sor elején is. A két lehetőség közül a másutt nem szereplő alakok miatt a legelső sorrendi helyet tartjuk valószínűbbnek.

A korrekciók nem jelentősek, de Kazinczy külön kiemeli ezeket, s a források sorrendjének meghatározásában is szerepet játszanak, ezért alváltozatoknak tekintjük őket (1–2.: Aa; 3–4.: Ab; 5.: Ac).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. A rájegyzés túloldalán található 1810-es vers (117. szövegidentitás) nem ad támpontot a datáláshoz, így csak a szövegállapotok sorrendjét tudjuk alapul venni ehhez, ami viszont, mint láttuk, bizonytalan, ezért csak kérdőjelesen adjuk meg az 1827. december 30. és 1828. január 4. közötti napokat, azzal, hogy a forrás 1. helyre való besorolása az első dátum valószínűsítése alapján történt.

2. Levél Toldy Ferencnek, 1828. január 4.

3. Levél Vörösmarty Mihálynak, 1828. január 16.

4. Levél Jankovich Miklósnak, 1828. január 29.

5. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A Kazinczy által 1827. december 30-ra datált epigrammát három 1828. januári levelébe iktatta, s tervezte kiadni a *Felső Magyar Országi Minervában*, ott azonban nem jelent meg. Utóbb korrekciókkal szerepeltette az 1830-as gyűjteményes összeírásban is.

Magyarázatok

Vay József (1752–1821) a korszak jelentős ellenzéki politikusa, Kazinczy szorosan kötődött hozzá, 1790-ben epigrammát írt róla (*Impromptu Vayra*, bővebben l. a 44. szövegidentitás jegyzetét). A jelen epigramma a címéből ítélve egy Vay-portré alapján készült, ezt azonban nem sikerült azonosítani, s azt sem tudjuk, mi adta a vers aktualitását hat évvel Vay halála után. Analógiaként a Nagy Pál-portré kínálkozik, melyet éppen ekkor kapott kézhez (l. erről az előző vers jegyzetét), illetve a Ponori Thewrewk József által *Magyar Pantheon* címmel kiadott portrégyűjtemény, melyről Kazinczy is szól egy recenziójában a *Felső Magyar Országi Minerva* ez év augusztusi számában (ebben azonban nincs Vay-kép). Mindez azonban érdemi magyarázattal nem szolgál a jelen epigramma keletkezésére nézve. Van egy további adatunk is, amely ugyancsak nehezen értelmezhető: egy Pandekta-feljegyzésben szerepel a *Vay József' képe alá* címszerű felirat, alatta pedig egy Livius-idézet található (MTAK K 633/I., 173b).

320. SZÖVEGIDENTITÁS

Vigasztalás

1828 előtt

1.	Vigasztalás.	MTAK K 622., 23a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák II.</i>)	1826–1828	A	–
2.	Vigasztalás.	MTAK K 622., 27a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák II.</i>)	1826–1828	A	–
3.	Vigasztalás.	Aurora, 1831., 158.	Évkönyv- részlet.		1830/1831	A	804.
4.	Vigasztalás.	MTAK K 642., 61a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények.</i>)	1830–1831	A	1148.

Megjelenések

4. Bajza–Toldy, 1836., 102.; Abafi, 1879., I. 72.; Gergye, 1998., 104.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A vers keletkezését az 1. forráshoz viszonyítva tudjuk megadni: 1828 előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 4 forrás 4 szövegállapota csak az utolsó sorban mutat apró eltérést: a 4. forrásban 'látja' van a többi forrás 'tudja' szava helyett.

*(a szövegforrások keletkezési ideje)*1–2. *Görögös epigrammák II.*, 1826–1828.3. Az *Aurora* 1831. évi kötetét 1830 őszén készítették, decemberben jelent meg, Kazinczynak Bajza december 30-án küldte meg (5259., 5261. sz.). A kiadás alapjául szolgáló kéziratnak előbb Pesten kellett lennie, mint a Toldyhoz küldött gyűjteményes összeírásnak.4. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.*(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)*A valamikor 1828 előtt keletkezett epigramma több kései összeírásban is szerepel, s megjelent az *Aurora* 1831. évi kötetében, lényegében változatlan szöveggel.

321. SZÖVEGIDENTITÁS

Kant és Homér

1828 előtt

1.	Kant és Homér.	MTAK K 622., 22b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák II.</i>)	1826–1828	A	–
2.	Kant és Homér.	MTAK K 622., 23a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Görögös epigrammák II.</i>)	1826–1828	A	–
3.	Kant és Homér.	MTAK K 642., 53a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények.</i>)	1830–1831	A	1140.

Megjelenések

2. Handbuch, 1828., 33.

3. Bajza–Toldy, 1836., 101.; Abafi, 1879., I. 71.; Gergye, 1998., 103.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A vers keletkezését az 1. forráshoz viszonyítva tudjuk megadni: 1828 előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 3 forrás 3 szövegállapotot őrzött meg, ezek lényegében azonosak (az 1. forrás 1. sorában a *tedd* előtt hiányzik az 's kötőszó).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1–2. Görögös epigrammák II., 1826–1828.

3. *Lyrai és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A valamikor 1828 előtt készült vers bekerült két pályavégi összeírásba is, változatlan szöveggel.

Magyarázatok

Meonída: Homérosz (vélt születési helyéről, Maioniáról).

Celta Prometheus: Osszián (vö. erről és az epigramma egészének értelmezéséről Csetri, 1990., 120–121.).

322. SZÖVEGIDENTITÁS Cerinthuszhoz/ Sulpícia Cerinthuszhoz/ Sulpícia 1828. október 27.

1/1.	Cerinthuszhoz. 1828. 8br. 27d.	MTAK K 760., 34a.	Autográf tisztázat.	Rájegyzés.	?1828	A	–
1/2.			Utólagos javítások.		?1828	Ba	
2.	Sulpícia Cerinthuszhoz.	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 134., 53. darab, 100a–101b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Toldy Ferencnek, 1828. október 28.)	1828	Ba	554.
3.	Sulpícia Cerinthuszhoz.	Aurora, 1830., 98.	Évkönyv- részlet.		1828/ 1830	Ba	795.
4.	Cerinthuszhoz.	MTAK K 642., 227a.	Autográf tisztázat.	Önálló.	?	Bb	–
5.	Sulpícia.	MTAK K 642., 71a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Lyrai és vegyes költemények.)	1830– 1831	C	1158.

Megjelenések

2. KazLev. XX. 542–544., a vers: 544. (4947. sz.).

Abafi Lajos kontaminált szöveget közöl (Abafi, 1879., II. 112.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Az 1. forrás eredeti lejegyzésében: 1828. Novbr., utóbb ez a november áthúzása után '8br. 27d.' lett, azaz a dátum: 1828. október 27. A Toldynak írott október 28-i levél (2.) tanúsága szerint ez utóbbi a helyes: „Ez éjjel Széphalmon hálék [...] Nem alhatván [...] lefordítottam Sulpiciának egy gyönyörű Epigrammját a' setétben.”

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

Az 5 forrás 6 szövegállapotot őrzött meg, a címek mindenütt eltérőek (a két nevet variálják, illetve ahol egyezés lenne, ott különböző alcímek szerepelnek). Szövegeltérés a 3. és az 5–6. sorokban van.

sor	szöveghely	forrás
3.	<kegyes Istenek,> ez az iszonyu melly így gyötör melly elgyötör	1/1. 1/2–3. 4. 5.
5.	<Mert ha talán elhült, ha talán már hívja szerelmét,> Jaj, de ha már elhült, ha talán már únja szerelmét, Jaj, de ha kínjaimat nem szánja, mi haszna hogy élek?	1/1. 1/2–4. 5.
6.	– Haljak el; a' hív lyányt élni ne lássa tovább. Lyánykád, oh Kedves, élni csak érted akar.	1/1. 1/2–4. 5.

Az 1. forrásban az utolsó két sor azzal a némileg eltérő tintával készült az áthúzott eredeti 5. sor alatt, amellyel a korábbi javítások is, s ez arra utal, hogy a forrás eredeti lejegyzése (1/1.) a legelső, teljesen még el sem készült szövegállapotot őrizte meg. Ennek némileg ellentmondani látszik, hogy a dátum az eredeti lejegyzésben a másik írással van átjavítva (l. fentebb). Mindazonáltal az áthúzott alakok másutt nem szerepelnek, így leginkább ezt tarthatjuk a legelső lejegyzésnek (legfeljebb nem ez volt a fogalmazás helye, hanem csak archivált fogalmazvány, erre utalhat egyébként a 'november' a dátumban, mint tollhiba). A javításokkal kialakított szövegállapot (1/2.) teljesen megegyezik a 2–3. források szövegállapotával, a 4. forrás ehhez képest a 3. sorban hoz új megoldást, az 5. forrásban pedig az utolsó két sor egészen újra van írva. Mindezek alapján az 1/1. és 5. forrást önálló változatnak tekintjük, a 4. forrást pedig alváltozatként vesszük számításba (1/1.: A; 1/2.–3.: Ba; 4.: Bb; 5.: C).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Rájegyzés egy többoldalas napló egy lapján (l. ezt PEml, 2009., 325–327., a vers helye lábjegetben jelezve, s említik a magyarázatok is, 861.). A forrást a szövegállapotok sorrendje alapján soroltuk be az alakulástörténet első helyére, az eredeti lejegyzés keletkezése így: ?1828. október 27., de a javított változat sem lehet sokkal későbbi.

2. Levél Toldy Ferencnek, 1828. október 28.

3. Az *Aurora* 1830. évi kötetében jelent meg, noha Kazinczy az előző évibe szánta, mikor Toldynak küldte 1828. október 28-án. Toldy november 8-i válaszában azonban megírta: „A Sulpícia epigrammája elkésett, Tek. Úr. Az Auróra már ki volt nyomtatva.” (KazLev. XX. 550., 4951. sz.)

Az *Aurora*ban megjelent szöveg azonos a Toldynak küldött szöveggel, a levél lehetett a közlés forrása. Az *Aurora* 1830. évi kötetének megjelenéséről 1829 őszén több levelében is érdeklődik Kazinczy, majd 1829. december 30-án megjelentként említi, s 1830. január 27-én kéri Szalay Lászlót, hogy küldjön neki példányt (5085., 5094. sz.).

4. Önálló kéziratlap, olyan írással, mint a *Leonídász* a hátapon. Lehet, hogy nagyobb szöveg-csoport része volt eredetileg, keletkezéséről filológiai adataink nincsenek, besorolása a szövegállapotok sorrendje alapján történt.

5. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A fordítás 1828. október 27-én éjjel készült (A), ennek módosított változatát juttatta el Kazinczy Toldyhoz, s így jelent meg az *Aurora* 1830. évi kötetében (Ba), miközben már újabb módosítás történt rajta (Bb). A legutolsó gyűjteményes összeírásban újraírt utolsó két sorral szerepel (C).

Forrás

Kazinczy a Toldyhoz szóló levélben megadja forrását, Tibullus IV. könyvét (Tibulli Lib IV.). A Sulpicia-versek egyik ciklusa (a III. könyv 13–18. darabjai) a bizonyos kiadásokban megtalálható IV. könyvben szerepel (IV. 7–12.), a jelen darab ebben az utolsó előtti. (E verseket egyébként magának Sulpiciának, az egyetlen római nőköltőnek tulajdonítják, akinek szövegei maradtak fenn.) Kazinczy, mint írja, emlékezetből fordított, nem volt előtte a latin szöveg: „Alig tudám leírni a’ mit jól tudok, ’s gyermekségem olta tudok; olly igen nem hív emlékezetem.” A Kazinczy által a levélben közölt szöveghez képest azonban csak apró eltérések vannak az eredetiben:

	Kazinczy:	Tibullus:
2. sor:	Cum	quod
5. sor:	Nam mea [...] ubi tu	At mihi [...] si tu

Magyarázatok

A Toldynak írott levél utolsó két, német mondata magyarul (Doncsecz Etelka fordítása): „Micsoda gyengédség. S a dal valóban leánymunka.”

323. SZÖVEGIDENTITÁS

Több mint az.../

Szebb mint ez.../

Nem jó ez...

1828. október 31. előtt

1.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 134., 54. darab, 103ab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Toldy Ferencnek, 1828. október 31.)	1828	A	555.
2.	–	OSZK Levelestár, Bártfay Lászlónak, 9. darab, melléklet.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Bártfay Lászlónak, 1828. november 3.)	1828	A	559.
3.	–	MTAK K 760., 69b.	Autográf tisztázat.	Rájegyzés.	1828 után	B	–
4.	–	MTAK K 622., 65b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Grammatikai Epigrammák I.)	1828– 1830	C	–

Megjelenések

1. KazLev. XX. 545–546., a vers: 546. (4948. sz.).
2. KazLev. XX. 546–549., a vers: 548. (4949. sz.).
4. Abafi, 1879., I. 116., *A buta bölcs* címmel; Gergye, 1998., 126., *Helmechzyhez* címmel.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Mint Kazinczy Toldynak 1828. október 31-én írja a levélben közölt három új grammatikai epigrammája kommentárjaként: „Akkor ömle tollamból”, mikor „E’ napokban Verseim akadának kezembe”. Ez alapján az epigrammák nem sokkal a levél megírása előtt születtek, tehát 1828. október 31. előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 4 forrás 4 szövegállapotot őrzött meg, az 1–2. megegyezik.

	1–2. forrás	3. forrás	4. forrás
1.	Több mint az – ez hibás beszéd	Szebb mint ez – ez nem jó beszéd	Nem jó ez: e’ szebb mint amaz.
2.	több	szebb	
3–4.	Puk		Pux

Az első sor eltérése alapján szövegváltozatokat jelölünk ki (1–2.: A; 3.: B; 4.: C).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Toldy Ferencnek, 1828. október 31.
2. Levél Bártfay Lászlóhoz, 1828. november 3.
3. Rájegyzés, 1828 októbere után (részletesen l. a következő szövegidentitás jegyzetei között).
4. *Grammatikai Epigrammák I.*, 1828–1830. A 23. helyen szereplő verset utóbb áthúzta Kazinczy, s helyére a korábban 38. helyen szereplő *Helmechzyhez* címűt utalta át, ide írva annak címét is, a megjegyzés fölé. Mivel e cím már csak elhelyezkedése folytán sem lehetett az eredeti lejegyzés része, így nem tekinthető a jelen vers címének, ahogy az Gergye László kiadásában szerepel (így ott két *Helmechzyhez* című epigramma van).

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers 1828 októberének végén keletkezett, közvetlenül ezután két levélben is elküldte (A), majd módosított szöveggel archiválta (B), végül grammatikai epigrammái egyik ciklusába is beillesztette, újabb korrekciókkal (C), de utóbb ezt áthúzta és az újabb ciklusösszeírásból már ki is maradt.

Magyarázatok

Az első két sor példázata szerepelt már Kazinczy Guzmicsnak írott 1828. május 30-i levelében is, Döbrentével való vitáját illusztrálandó: „Ki ultráskodik, Döbr. e, vagy én, mutatja hogy D. még ezt is ki akará törletni: ez szebb *mint* az – neki csak ez jó: ez szebb *annál*.” (KazLev. XX. 513., 4924. sz.; vö. Abafi, 1879., I. 277.)

Wie der Dumme...: Amint a bolond, ki nem érti, miért nevetnek rajta, s ez még inkább nevetésre ingerel. (Doncsecz Etelka fordítása.)

324. SZÖVEGIDENTITÁS
Isten, ments-meg.../
Ments-meg Isten...
1828. október 31. előtt

1.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 134., 54. darab, 103ab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Toldy Ferencnek,</i> <i>1828. október 31.</i>)	1828	Aa	556.
2.	–	OSZK Levelestár, Bártfay Lászlónak, 9. darab, melléklet.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Bártfay Lászlónak,</i> <i>1828. november 3.</i>)	1828	Ab	558.
3.	–	PFK, 358 BK 127 I. 6., 72. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Guzmics Izidornak,</i> <i>1828. november 9.</i>)	1828	Aa	562.
4.	–	MTAK K 760., 69b.	Autográf tisztázat.	Rájegyzés.	1828 után	Ab	–
5.	–	MTAK K 760., 88b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Feljegyzések.</i>)	1828 után	Ac	–
6.	–	MTAK K 630., 105b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>?Pandehták.</i>)	1828 után	Ad	–

Megjelenések

1. KazLev. XX. 545–546., a vers: 546. (4948. sz.).

2. KazLev. XX. 546–549., a vers: 548. (4949. sz.).

3. KazLev. XX. 551–554., csak a vers előtt álló német eredeti kezdősorát adja meg (4952. sz.).

Abafi Lajos *Író és olvasó* címmel közölte, az 1. és a 3. forrás szövegállapota szerint, de eltérő helyesírással (Abafi, 1879., I. 132.). Gergye László a főszöveg forrásaként a 6. forrást nevezi meg, de az általa közölt szövegállapot nem egyezik meg azzal, s az egyébként említetlen többi forrás mindegyikétől különbözik a helyesírást tekintve, viszont teljesen, így címében és helyesírásában is azonos Abafi Lajos közlésével (Gergye, 1998., 137., 371.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Mint Kazinczy Toldynak 1828. október 31-én írja a levélben közölt három új grammatikai epigrammája kommentárjaként: „Akkor ömle tollamból”, mikor „E’ napokban Verseim akadának kezdembe”. Ez alapján az epigrammák nem sokkal a levél megírása előtt születtek, tehát 1828. október 31. előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 6 forrás 6 szövegállapotot őrzött meg, cím egyikben sem található.

sor	szöveghely	forrás
1.	Isten, ments meg Ments-meg Isten	1., 3. 2., 4–6.
2.	’S engem illyen Engem illyen ’S engem az illy	1–4. 5. 6.

Teljesen megegyezik az első forrás a harmadikkal és a második a negyedikkel. Az eltérések sem jelentősek, de mégsem hagyhatók egészen figyelmen kívül, mivel rendkívül rövid versről van szó, így alváltozatokat jelölünk ki (1., 3.: Aa; 2., 4.: Ab; 5.: Ac; 6.: Ad).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Toldy Ferencnek, 1828. október 31.

2. Levél Bártfay Lászlónak, 1828. november 3.

3. Levél Guzmics Izidornak, 1828. november 9.

4. Rájegyzés, 1828 októbere után. A lap másik oldalán családfajegyzések, valamint egy bera-gasztott újságkivágat található, a jelen rájegyzés alatt a lap alján egy német nyelvű feljegyzés, ezek nem adnak támpontot a keletkezéshez. A három vers alatt a lap szélén egy jegyzés áll: „Gödöllőről 1829. Octob. hozott magv fája.” A jegyzés a versekéhez hasonló tintával készült, de a betűformálás alapján nem bizonyos, hogy autográf, ugyanakkor kérdéses, hogy hogyan került volna Kazinczy személyes jegyzetei közé mástól egy a környezettől tematikailag teljesen elütő apró jegyzés még Kazinczy életében. Kazinczy egyik naplójában hasonló tárgyú, időben egyező jegyzés olvasható: „[1829.] November 1. VASÁRNAP. Knautné viszi Kassára a' Gödöllői csemetét Sihulszkinak.” (PEml., 2009., 344.) De még ha Kazinczy kezétől származik is e jegyzés, a versektől némileg elütő íráskép miatt utólagosnak tűnik, s így sem vonható le belőle megalapozott időrendi következtetés a versek lejegyzésére vonatkozóan, legfeljebb az vethető fel óvatosan, hogy még az 1829. októberi dátumot tartalmazó jegyzés előtti lehet. Biztosan az állítható, hogy a versek megszületése, azaz 1828 októbere után történt a lejegyzés.

Az epigrammák másik két archivált példányához (5–6. források) való sorrendi viszonya sem tisztázható filológiai megnyugtató bizonyossággal. Azért ezt tesszük az első helyre közülük, mert ebben van meg együtt az a három epigramma, amely a legelső levélben, a Toldyhoz írottban is ugyanígy szerepel, továbbá mert a másik két forrásból hiányzik az, amely utóbb *Helmechzy*hez cím-mel bekerült a *Grammatikai Epigrammák* utolsó előtti összeírásába (l. az előző szövegidentitást). Ezt a tényt úgy értelmezzük, hogy kivált az eredeti csoportból, amit a továbbiakban nélküle archivált Kazinczy. Mindez csak erősen feltételes érvényű következtetés, amely azonban a sorrendi besorolás kényszere miatt mégis szükséges.

5. A jelen (és a következő) epigramma vegyes feljegyzéscsomóban (84a–89b) található, ahol kétszer szerepel az 1823. szeptember 17-i keletkezésű rögtönzés is. A csomóban nem találtunk a jelen versek ismert keletkezési idejénél későbbi dátumot, így csak annyi állítható erre nézve is, hogy 1828 októbere utáni. Az epigrammákat tartalmazó másik két forráshoz való sorrendi helyére nézve részben azt vesszük alapul, hogy itt már csak két epigramma szerepel, vagyis későbbi, mint a három tartalmazó (l. az előző forrásról mondottakat), részben pedig, hogy a következő forrásban számos itteni jegyzés feltűnik, de nem az összes, amit válogatásnak tekintünk, s feltételezzük, hogy a jelen feljegyzésgyűjteményen alapul, tehát ezután keletkezett. Természetesen ez sem több, mint bizonytalan hipotézis.

6. Talán, de nem bizonyosan a *Pandekták* egyik csomójában található (97a–107b), eredeti számolás nincs a lapokon, a csomó egységét az íráskép és a feljegyzések tematikus összefüggése alapján állapítottuk meg. Az itt található epigrammák alatt 1829-es évszám áll, ha ez a versek keletkezési évét kívánná jelölni, akkor tollhibának kell tartanunk, mert mint láttuk, azok bizonyosan 1828 októberének végén születtek. Amennyiben a lejegyzés idejét jelölik (noha Kazinczy ezt nem szokta, pontosabban: nem ezt szokta feljegyezni), akkor az elfogadható, mivel a csomó keletkezési ideje 1828 októbere utánra tehető (l. az előző forrásnál mondottakat).

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers 1828 októberének végén keletkezett, közvetlenül ezután három levélben is elküldte, kis módosításokkal (Aa, Ab), majd ugyancsak apró korrekciókkal háromszor archiválta a későbbiekben (Ab, Ac, Ad).

Magyarázatok

Kazinczy a levelekben e vers mellé odajegyzett egy német kétsorost, ezzel a kommentárral: „Egy német Író ezt írta – Herder méltónak tartá valamellyik írására mottóul venni fel”. Az ötletadó kétsoros Friedrich Freiherr von Logau (1604–1655) német írótól származik, Herder a szerzőséget jelezvén tette meg a *Kritische Wälder* mottójául.

Leser, wie gefäll ich dir?: Olvasó, hogy tetszenék neked?

Leser, wie gefällst du mir?: Olvasó, hogy tetszenél te nekem?

325. SZÖVEGIDENTITÁS
Egy titkot mondanék neked...
1828. október 31. előtt

1.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 134., 54. darab, 103ab.	Autográf tisztaát.	Levélrészlet. (Toldy Ferencnek, 1828. október 31.)	1828	Aa	557.
2.	–	OSZK Levelestár, Bártfay Lászlónak, 9. darab, melléklet.	Autográf tisztaát.	Levélrészlet. (Bártfay Lászlónak, 1828. november 3.)	1828	Ab	560.
3.	–	PFK, 358 BK 127 I. 6., 72. darab.	Autográf tisztaát.	Levélrészlet. (Guzmics Izidornak, 1828. november 9.)	1828	Ac	563.
4.	–	MTAK K 760., 69b.	Autográf tisztaát.	Rájegyzés.	1828 után	Ab	–
5.	–	MTAK K 760., 88b.	Autográf tisztaát.	Csoportos. (<i>Feljegyzések.</i>)	1828 után	Ab	–
6.	–	MTAK K 630., 105b.	Autográf tisztaát.	Csoportos. (? <i>Pandekták.</i>)	1828 után	Ab	–

Megjelenések

1. Abafi, 1879., I. 131. (*A jó és szép* címmel); KazLev. XX. 545–546., a vers: 546. (4948. sz.); Gergye, 1998., 136., az Abafi-kiadás címével és – néhol – helyesírási jellemzőivel.

2. KazLev. XX. 546–549., a vers: 548. (4949. sz.).

3. KazLev. XX. 551–554., csak az előző vers előtt álló német eredeti kezdősorát adja meg (4952. sz.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Mint Kazinczy Toldynak 1828. október 31-én írja a levélben közölt három új grammatikai epigrammája kommentárjaként: „Akkor ömle tollamból”, mikor „E’ napokban Verseim akadának kezembe”. Ez alapján az epigrammák nem sokkal a levél megírása előtt születtek, tehát 1828. október 31. előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 6 forrás 6 szövegállapotot őrzött meg, cím egyikben sem található. Az 1. forrás utolsó sorában javítás látható, amely a legelső megoldást őrizhette meg, az új kidolgozás nem változott a későbbiekben:

<Férj mindég veszt,> győz <feleség.>
Uram veszít: asszonyom

A szövegben két helyen van kisebb eltérés:

sor	szöveg hely	forrás
2.	De hinni, félek De félek, hinni De hinni, látom	1. 2., 4–6. 3.
4.	Az, a' ki jól. Csak az, a' ki jól.	1–2., 4–6. 3.

A 2. és a 4–6. források teljesen megegyeznek, a 3. mindkétszer egyedi eltérést mutat, mindezek alapján alváltozatokat jelölünk ki (1.: Aa; 2., 4–6.: Ab; 3.: Ac).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Toldy Ferencnek, 1828. október 31.
2. Levél Bártfay Lászlónak, 1828. november 3.
3. Levél Guzmics Izidornak, 1828. november 9.
4. Rájegyzés, 1828 októberé után (részletesen l. az előző szövegidentitás jegyzetei között).
5. E vegyes feljegyzések 1828 októberé után készülhettek (részletesen l. az előző szövegidentitás jegyzetei között).
6. ?*Pandekták*, 1828 októberé után (részletesen l. az előző szövegidentitás jegyzetei között).

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers 1828 októberének végén keletkezett, közvetlenül ezután három levélben is elküldte, kis módosításokkal (Aa, Ab, Ac), majd a második kidolgozást a későbbiekben háromszor archiválta (Ab).

326. SZÖVEGIDENTITÁS *Édes dísz mond Meczenásnak...* 1828. november 3. előtt

–	OSZK Levelestár, Bártfay Lászlónak, 9. darab, melléklet.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Bártfay Lászlónak, 1828. november 3.)	1828	561.

Megjelenések

Abafi, 1879., I. 131.; KazLev. XX. 546–549., a vers: 548–549.; Gergye, 1998., 136.

Abafi Lajos *Glottomachia* összefoglaló címmel három epigrammát közöl, számozással elválasztva, a jelen epigrammát két részre bontva (I–II.) és a következőt (III.) a levelek alapján. Gergye László Váczy kiadása alapján Abafi címével és római számozásával közli a verseket, de az I–II. darabokat és a III. darabot külön tételként veszi fel (206. [*Glottomachia I–II.*]; 207. [*Glottomachia III.*]).

Keletkezéstörténet

Keletkezési idejét a levélforráshoz viszonyítva tudjuk megadni: 1828. november 3. előtt. A kiadásokban két versként szerepel, de Kazinczy a levélben közölt epigrammái sorában egyetlen sorszámmal látta el az egyébként szótagszámban és rímképletben is egyező hat sort, melyek egységét

csak a sorok közé írott magyarázatok bontják meg (ez kelthette a zavart). A továbbiakban nem szerepel összeírásaiban, listáin.

Magyarázatok

Édes dísz mond Meczenásnak: az idézett Horatius-hely: Ódák, I. 1., 2. sor.

'S désztnék mondta a' deest-et: az idézett Horatius-hely: Episztolák, I. 12., 24. sor.

327. SZÖVEGIDENTITÁS

'S a' hasznos is...

1828. november 9. előtt

–	PFK, 358 BK 127 I. 6., 72. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Guzmics Izidornak, 1828. november 9.</i>)	1828	564.

Megjelenések

Abafi, 1879., I. 132.; KazLev. XX. 551–554., a vers: 552.; Gergye, 1998., 136.

Abafi Lajos és Gergye László közléséről l. az előző szövegidentitásnál mondottakat.

Keletkezéstörténet

Keletkezési idejét a levélforráshoz viszonyítva tudjuk megadni: 1828. november 9. előtt. Az első sorként szereplő Boileau-idézetéről l. a *Kocczantyúsi* jegyzeteiben (144. szövegidentitás), itt most csak azt a lehetőséget kell jeleznünk, hogy a *Grammatikai Epigrammák I.*-ben ezen idézet alatt kihagyott helyre talán ezt az epigrammáját szánta Kazinczy; analógiát jelenthet, hogy a tematikailag rokon 'Puk'-epigrammát is beépítette ide, de utóbb kihúzta. Mindez azonban csak filológiai bizonyíthatatlan hipotézis, a biztos az, hogy e kétsoros e levélén kívül máshol nem tűnik fel. A Boileau-idézet önmagában megtalálható abban a Pandekta-csomóban (MTAK K 630., 105a), amelyben Kazinczy két másik ekkori epigrammáját is archiválta (*Isten, ments-meg..., Egy titkot mondanék neked...*, 324., 325. szövegidentitások).

328. SZÖVEGIDENTITÁS

Gróf Széchenyi Istvánhoz

1828. november

1.	Gróf Széchenyi Istvánhoz. Novemb. 1828.	MTAK M. Nyelvtud. 4r. 41/I. 4a–5a, 18ab.	Autográf fogalmazvány.	Önálló.	?1828	A	1278.
2.	Gróf Széchenyi Istvánhoz. Novemb. 1828.	MTAK M. Nyelvtud. 4r. 41/I. 2a–3b, 19a.	Autográf tisztázat.	Önálló.	?1831	B	1279.

Megjelenések

Abafi, 1879., II. 71–74.; Gergye, 1998., 190–192., mindkettő az *Aurora*, illetve az azt alapul vevő Bajza–Toldy (1836., 246–249.) közlése alapján. Gergye László ugyan alapszövegként a kéziratot jelöli meg, de a két forrást egynek veszi (K₂: 2–5), s másik kéziratnak ezek részeit adja meg (K₂: 15–17), de ezt is hibásan, mert a jelzett oldalak üresek. A szövegkritikai jegyzetek így követhetetlenek, valamint nem tartalmazzák a K₂-ként jelölt kézirategység nagyobb részét (Gergye, 1998., 424–425.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Abafi Lajos és nyomán Gergye László 1831-re teszi az episztola keletkezését, minden bizonynyal Kazinczy Toldynak írott 1831. március 24-i levelének egy fél mondata alapján (más hasonló, ezt megalapozó adatot legalábbis nem ismerünk): „elvégzem az Urhoz, Gróf Széchenyihez és Horvát Istvánhoz elkezdett Epistolámat” (KazLev. XXI. 498., 5297. sz.). Toldy azonban már 1831. január 11-i levelében említi ezt, mikor nyugtázza a versek még az előző évben küldött csomóinak vételét: „Gr. Széchenyihez! (hibázik)” (KazLev. XXI. 450., 5268. sz.). A ’hibázik’ vagy a vers befejezetlenségére, vagy a kézirat hiányára vonatkozhat, de bármelyiket tételezzük is fel, már 1831 előtt el kellett kezdenie az episztolát Kazinczynak. Mindkét forrás alcímében a ’Novemb. 1828.’ dátum szerepel, ezt cáfoló adatot nem ismerünk. 1828 szeptemberéből Kazinczy egy Széchenyivel való hosszú beszélgetés emlékét örököltette meg, ami akár az episztola közvetlen inspirációjaként is értelmezhető (KazLev. XX. 533–534., 4940. sz.; vö. PEml., 2009., 337.). Hogy valóban ez volt-e az inspiráció, nem tudjuk, de az autográf 1828. novemberi keltezését nincs okunk kétségbe vonni (az persze lehetséges, hogy 1831 márciusában újra dolgozott a szövegen).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

Mindkét forrás töredékes, kétféle értelemben is. Egyrészt a jelenlegi kéziratári rendben mindkettő széttagolva található meg, noha az íráskép és a szövegösszefüggés alapján egyértelmű, hogy a 18ab lap a 4a–5a lapokhoz, a 19ab lap a 2a–3b lapokhoz tartozik, az első szövegvariációkat tartalmaz, a második a szöveg befejező részét. Másrészt töredékesek abban az értelemben is, hogy egyik sem teljes, befejezett szöveg, ugyanakkor szövegállapotaik a készültség különböző szintjein vannak.

Az első 44 sor mindkét forrásban teljes, kidolgozott, letisztázott, közöttük mindössze két apró különbség van (12. sor: 1. forrás: ’ködhonjában’, 2. forrás: ’bús honjában’; 22. sor: 1. forrás: ’fojtsd ki’, 2. forrás: ’fejtsd-ki’).

A 2. forrás szerinti 45–53. sorok egyik forrásban sem készültek el véglegesen, Kazinczy még a tisztázatlanban (2. forrás) is 4–5 sornyi helyet üresen hagyott ezután, hogy később pótolja a hiányzó részt. Hozzá is kezdett, az 53. sorban lévő két szóig jutott, aztán viszont még a 48–53. sorokat is áthúzta utólag. A fogalmazványban (1. forrás) e rész két lapon is újrakezdődik, s mindegyiken több próbálkozás található, melyek nagyobb része jóval bővebb, mint a tisztázaton kihagyott 4–5 sor (pl. egy további szakasz is van itt két változatban, A’ *Wartburg*’ *bátor hőse...* kezdettel), így tehát a tisztázati készítésekor már csak egy rövid strófával számolt Kazinczy, de az sem készült el.

A 2. forrás szerinti 54. sortól a vers végéig tartó részből a fogalmazvány (1.) csak a *De nyugalomban...* kezdetű szakaszt tartalmazza kidolgozva (54–61. sorok), utána itt már csak sokszorosán javítgatott próbálkozások vannak a folytatásra, amelyeknek nincsen pontos megfelelőjük a tisztázatlanban (2.), ahol a vers végéig tartó rész ismét teljes és tisztázott szöveg, de az utolsó két sor, ami valójában egy következő szakasz kezdete, utóbb át lett húzva, így a vers itt is befejezetlen maradt.

Az *Aurora* közlése (1833., 267–270.) a tisztázaton (vagy egy azzal egyező, nem ismert forráson) alapulhat, a helyesírást leszámítva eltérés csak a javított-áthúzott helyeken van. A 48–52. sor áthúzását figyelmen kívül hagyva azokat egy versszakként közli, nem szerepeltetve az 53. sor két utólag beírt szavát és nem jelezvén a 4–5 sornyi üres helyet. A szöveg folytonosságának megtörését mindössze három pont jelzi az 52. sor végén. Ugyancsak nem jelzi, hogy az utolsó két sor át van húzva, itt is három pont van csupán a sor végén, a vers alcíme viszont közli, hogy a vers *Töredék* (a cím csak betűjelet alkalmaz: *Gróf Sz. I-hoz*).

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1–2. A források keletkezési idejét nem ismerjük pontosan, így azzal a nagyon bizonytalan alapon nyugvó feltételezéssel élünk, hogy a fogalmazvány az episztola keletkezésének idejére, azaz 1828 novemberére, míg a tisztázati az átdolgozás vélt idejére, azaz 1831 márciusára tehető.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A Kazinczy közlése szerint 1828 novemberében elkezdett episztoła két változatban is fennmaradt, de egyik sincs teljesen készen, ebben a töredékes formában adták ki Kazinczy halála után az *Aurorában*.

Magyarázatok

Kazinczy és Széchenyi kapcsolatához l. Fried, 1996., 157–166., ahol is a jelen verset 1831-ből keltezték a *Hitellel* való kapcsolatok is bemutatásra kerülnek.

czangár: cingár, szikár, sovány.

Canningek' bús honjában/ködhonjában: utalás Angliára (a Canning család, esetleg a kortárs politikus, az 1827-ben elhunyt George Canning alapján).

Pyrénéek: a Pireneusok.

a' Nagy-Úr' Héttornyú városában: utalás Konstantinápolyra.

Neptún: a tengerek legfőbb istene, aki magát tartotta a ló megteremtőjének, az utalás így a lovakra vonatkozik. A lófarok levágásának példája, egyáltalán a ló mint példa aktualitását az adja, hogy 1828-ban jelent meg Széchenyi István *A Lovakról* című munkája.

ültetnének téged is számárra: Kazinczyt a *Mondolat* metszete számárháton ábrázolta.

329. SZÖVEGIDENTITÁS

Édességekre

1828. december előtt

1.	Édességekre.	Uránia, 1829., 115–118.	Folyóirat-közlés.		1828/1829	A	848.
2.	Édességekre.	MTAK K 622., 116a–117a.	Autográf tisztázat.	Önálló.	1830 előtt	A	–

Megjelenések

2. Gergye, 1998., 71–74.

A Bajza–Toldy- és az Abafi-kiadás közléséről részletesen l. a szövegállapotok összevetése kapcsán (Bajza–Toldy, 1836., 66–68.; Abafi, 1879., I. 79–82.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Mivel 1828. december 10-én Szeder Fábán jelzi, hogy megkapta a verset (KazLev. XXIII. 382., 5907. sz.), ezért akkor már bizonyosan készen volt, keletkezése így (a postai utat is beszámítva): '1828. december előtt' (a másik ekkor küldött vers 1815-ös). Egy további adat esetleg pontosításra adhat lehetőséget: 1828. április 11-i naplóbejegyzésében ez olvasható: „Czuckerlikre versek.” (PEml., 2009., 333.; MagyUtak., 2015., 47.) Fried István felveti, hogy itt minden bizonnyal az *Édességekre* történik utalás (Az útleíró Kazinczy Ferenc műfajközisége, Széphalom, 2017., 11–12.), s ez valószínűnek is tűnik, a szövegidentitás keletkezésébe azonban a filológiai értelemben mégiscsak meglévő bizonytalanság miatt nem emeljük be e napra pontos dátumot.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 2 forrás 2 szövegállapota szerkezetében teljesen, szövegében majdnem teljesen egyezik, mindössze két apró eltérés figyelhető meg, melyek alapján nem különítünk el változatokat:

	1. forrás	2. forrás
2. vers:	Hallgat a' száj, de szemed szóll.	Ajkad hallgat, de szemed szóll. [Abafi]
22. vers:	Igy szeretnék [Abafi]	Szeretnél így

A Bajza–Toldy-kiadásban (1836., 66–68.) és nyomán Abafi Lajos közlésében *Csemegékre* címmel szerepel egy 24 darabból álló változat, mely szövegében nem feleltethető meg pontosan egyik forrásnak sem (a fentiekén túl a 13. vers első szava ezekben 'Mit' a 'Hogy' helyett). A *Csemegékre* cím Kazinczy 1830. október–novemberben összeállított és Toldynak elküldött autográf listáiban tűnik fel, az egyikben az *Édességekre* cím javításaként, így nem kétséges, hogy erre a ciklusra vonatkozik. A megfelelő kézirat nem maradt fenn, ezért nem tudjuk ellenőrizni, vajon Toldyék eltérő közlése önkényes módosítás, avagy egy újabb Kazinczy-kézirat alapján készült. Mindenesetre a ciklusba pótlólag beillesztett két vers megtalálható Kazinczy archivált kézíratai között (MTAK K 622., 171a, 181a). A Kazinczy által a kéziratban utólag áthúzott 11. számú verset a kiadások a ciklus utolsó darabjaként hozzák. A lehetőség miatt, hogy esetleg Kazinczyra vezethető vissza Toldyék közlése, összevetjük a jelen források szerkezetét a kiadásokéval (az első sorban a kézirat és az *Uránia*, a másodikban a Bajza–Toldy- és az Abafi-kiadás sorszáma szerepel):

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	–	–
1.	2.	5.	6.	7.	3.	4.	8.	9.	10.	24.	11.	12.	13.	14.	20.	15.	16.	17.	19.	22.	21.	18.	23.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Szeder Fábán Kazinczynak 1828. december 10-én írott levelében jelzi, hogy megkapta az *Uránia* számára küldött két verset, ezt és *Az újítók*at, az 1829. évi *Uránia* közlése tehát 1828-as szövegállapotot tükröz (részletesebben l. *Az újítók* jegyzetét, 229. szövegidentitás).

2. Önálló tisztázat, nem tudjuk keltezni, éppúgy keletkezhetett az *Uránia* közlése előtt, mint utána, csak annyi mondható, hogy a *Csemegékre* címet tartalmazó 1830. október–novemberi listák előttre tehető.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Nem tudjuk, mikor keletkezett a vers. Első előfordulását az *Urániához* való beküldése jelenti 1828 decembere előtt, itt meg is jelent, egy fennmaradt kézirattal lényegében teljesen egyezően. Az 1830-as gyűjteményes összeírásban ugyancsak szerepelt, megváltozott címmel, ennek kéziratát azonban nem ismerjük, csak a róla készített listát.

330. SZÖVEGIDENTITÁS

A' Lengességhez

1829 előtt

1.	A' Lengességhez.	Aurora, 1830., 266–269.	Évkönyv-részlet.		1829/1830	A	799.
2.	A' Lengességhez	MTAK K 642., 19a–20b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények.</i>)	1830–1831	A	1111.

Megjelenések

2. Gergye, 1998., 62–63.

Abafi Lajos közlése leginkább a Bajza–Toldy-kiadást látszik követni, de ahhoz képest is vannak egyedi megoldásai (Abafi, 1879., I. 26–28.; Bajza–Toldy, 1836., 46–48.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A vers keletkezését leginkább az 1. forráshoz viszonyítva tudjuk megadni: 1829 előtt. Van egy levéladat azonban, amely vonatkozhat erre a versre is. Szemere Pál 1822. január 28-án így kezdi levelét: „Éljen a' Lengeség, édes Uram Bátyám. Az derék egy szó. Legalább Vitkovics és én mingyárt első hallásra belé szerelmesedénk. De éljenek a' Homeri lélekben támadt Ódák is. Ezen ösvényen is ragyogó pályát jövendölök Uram Bátyámnak.” (KazLev. XVIII. 23., 4046. sz.) Erre nézve Váczy János is felvetette a levél jegyzetében (492.), hogy a jelen versre vonatkozhat az utalás. Ez a feltevés elképzelhető, de nem bizonyítható, ha igaz, akkor a jelen vers 1821 végére, 1822 elejére lenne datálható.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 2 forrás szövegállapotai között csak betűeltérések vannak, a három javítás a kéziratban az *Aurora* szövegét korrigálja.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Az *Aurora* 1830. évi kötetének megjelenéséről 1829 őszén több levelében is érdeklődik Kazinczy, majd 1829. december 30-án megjelentként említi, s 1830. január 27-én kéri Szalay Lászlót, hogy küldjön neki példányt (5085., 5094. sz.). Kazinczy megjelent verseinek a lapszámba való kerüléséről nincsenek közelebbi információink.

2. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A vers keletkezéséről nagyobb bizonyossággal csak az mondható, hogy 1829 előtti, akkor megjelent az *Aurora*-ban, majd bekerült a pályavégi összeírásba, de a Toldynak küldött listákban nem szerepel, csak Toldy 1831. januári levelének kötettervében tűnik fel.

Magyarázatok

Phócionok: Phokion (i. e. 402–318) athéni államférfi, az utalás így Athénra vonatkozik.

Scípiók: híres római család, mely sok politikust, államférfit adott Rómának.

331. SZÖVEGIDENTITÁS

A' Karlsbádi Ferdőre

1829. január 11.

1.	–	PFK, 358 BK 127 I. 6., 78. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Guzmics Izidornak</i> , 1829. január 23.)	1829	Aa	565.
2.	A' Karlsbádi Ferdőre.	Ode latine sur Carlsbad, Prága, 1829, VII.	Könyvrészlet.		1829	Ab	–
3.	–	Tudományos Gyűjtemény, 1829. IX., 100–104., a vers: 102.	Folyóirat-közlés.		1829	Ab	781.
4.	–	Felső Magyar Országi Minerva, 1830. január, 69–79., a vers: 75.	Folyóirat-közlés.		1829/ 1830	Ab	857.
5.	A' Karlbadi [!] Ferdőre. Lobkowicz Boliszló után.	MTAK K 642., 244a [cím és kezdőszavak].	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Fordításcsomó III.</i>)	1829– 1830	–	–

Megjelenések

1. KazLev. XXI. 6–8., a vers: 8. (4965. sz.).

Abafi Lajos (1879., II. 169–170.) a nyomtatott kiadások valamelyike (2–4.) alapján adta ki, legvalószínűbben a jegyzetben is említett *Minerva* szerint (4.).

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy az 1. forrást keltezte: 1829. január 11., s naplójában is ekkor jegyezte fel: „11. VASARNAP. A' Carlsbádi vers kész.” Vörösmartynak ezen a napon írt levelében meg is küldte a verset, ez jelenleg nincs a levél mellett, de a szövegösszefüggésből kétségtelen, hogy erről van szó benne (KazLev. XXI. 5., 4963. sz.).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

Az 5 forrás 4 szövegállapotot őrzött meg, az 5. forrás csak a címet és az első három szót tartalmazza, majd etc. jelzéssel félbeszakad. A négy teljes szövegű forrás közül a három nyomtatott (2–4.) teljesen egybehangzó, ami nem is csoda, hiszen a 3. és 4. egyaránt a 2. forrás újraközlése. Az 1. forrásban egy apró eltérés van, a 10. sorban 'színekkal' áll 'színeivel' helyett, továbbá hiányzik a 12. sor, ami feltehetőleg tollhiba, ezt alváztozatként vesszük figyelembe. A címek hiánya nem tekinthető jelentős eltérésnek, mert a szövegösszefüggés a levélben és a közleményekben lényegében megadja ezt.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Guzmics Izidornak, 1829. január 23.

2. A Jean de Carro által 1829 nyarán Prágában kiadott többnyelvű kötet készítéséről, korrektúrázásáról Grek Imre ír, eredeti dokumentumok alapján (*Vita egy vers fordítása körül*, in *Irodalmi Szemle*, 1960., 430–432.). Toldy 1829. december 8-án említi Berlinből, hogy látta Kazinczy és Szemere verseit a kiadványban (KazLev. XXI. 158., 5072. sz.). Kazinczy a kötetet, mint naplójában feljegyezte, 1830. február 2-án kapta meg Szemere közvetítésével (PEml., 2009., 345.; utóbb kölcsönadhatta, mert április 3-án megint erről tesz jegyzést, 347.), február 16-i levelében már rövid ismertetést ír a benne található fordításokról (KazLev. XXIV. 318., 6165. sz.).

3. A *Tudományos Gyűjtemény* 1829. szeptemberi számában Kis János a Carro-kiadványról írott recenziójában közli Kazinczy és Szemere versei mellett névtelenül a saját fordítását, szerkesztői lábjegyzetben odateszi Vörösmarty is a magáét.

4. A *Felső Magyar Országi Minerva* 1830. évi januári számában Kazinczy közöl ismertetést a Carro-kiadványról (a szerzőség a tartalomjegyzékből derül ki, mert a recenzió alatt nincsen név-aláírás). Itt a saját és Szemere fordítása mellett közli a latin, a két francia, a két német, a cseh, az angol, a görög és az olasz fordítást, valamint Carro köszönőlevelét Szemeréhez (1829. május 28.), amely szövegében megegyezik azzal, amit Carro Kazinczynak május 26-i dátummal írt (KazLev. XXI. 59–60., 5002. sz.).

5. *Fordításcsomó III.*, 1829–1830. Az 1830. októberi verslistán a 14. darab, a novemberi listán a „Poetai Berekbe van helye, mert fordítás” megjegyzés került mellé, s e csomóban található meg a *Poetai Berek* tervezett második kiadásának anyagában, de csak a cím (egy s betűnyi hiánnyal) és a kezdőszavak.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Kazinczy 1829. január 11-i dátummal küldi el fordítását leveleiben (Aa), s kis különbséggel ez a szöveg jelenik meg Carro többnyelvű kiadványában, majd az ezt ismertető két recenzióban is 1829-ben és 1830-ban (Ab). Tervezte kiadni fordításai pályavégi gyűjteményében is.

Forrás

Az eredeti kiadvány hosszú címe a címlapon (ezt Kazinczy rövidítve közli recenziójában):

Ode latine sur Carlsbad, composée, vers la fin du quinzième siècle, par le baron Bohuslas Hassenstein de Lobkowitz, avec une traduction polyglotte, une notice biographique sur ce poète, des observations sur l'ode, et sur l'antiquité de ces thermes, par le chevalier Jean de Carro, docteur en médecine de facultés d'Edimbourg, de Vienne et de Prague, et praticien à Carlsbad pendent la saison de eaux. Avec le portrait de Lobkowitz et une vue des Ruines de Hassenstein. Prague. De l'imprimerie de Schoenfeld. 1829. Ebben az I. oldalon található az eredeti latin költemény, amelyről a Guzmics-levél pontos másolata készült.

Magyarázatok

A vers keletkezésének háttere részletesen fel van dolgozva Abafi Lajos és Váczy János kiadásainak jegyzeteiben, valamint a Vörösmarty kritikái kiadásban, itt most a legfontosabb ismereteket foglaljuk össze (Abafi, II. 289–291.; KazLev. XXI. 654–655.; VMÖM., II., 365–366., XVII. 441–442., 446–447., ez utóbbi Richard Pražak közleménye alapján: *Vörösmarty levele Palackýhoz*, in *Filológiai Közöny*, 1957., 134–135., a levél kéziratának másolatával). A fordítás elemzése, összevetése az eredetivel és Vörösmarty fordításával Fried István tanulmányában található (*Vörösmarty Mihály és Kazinczy Ferenc Lobkovic-fordításai*, in Fried, 1996., 147–155.).

1828 nyara: emléktáblát állítanak Karlsbadban, melyen Bohuslav Hassenstein Lobkovic (1460/1462–1510) cseh humanista költő *In Aquas Carolinas* című latin nyelvű költeménye áll. A versről a svájci születésű karlsbadi orvos, Jean de Carro (1770–1857) könyvet tervez kiadni, annak soknyelvű fordításaival.

1828. november 18.: Carro a magyar kapcsolatokkal rendelkező cseh tudóst, Frantisek Palackýt (1798–1876) kéri, hogy segítsen magyar fordítást készíttetni. Palacký Vörösmartyhoz fordul levéllel (e november 18-i keltezésű levelet csak Abafi Lajos forrásmegjelölés nélküli közléséből ismerjük, innen vette át a Vörösmarty kritikái kiadás is, lehet, hogy a forrás eredetileg nem is magyar nyelvű volt). Vörösmarty, mint a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztője jegyzetében írja, nem akarta lefordítani, így nyilván ő kereste meg Kazinczyt a fordítás végett.

1829. január 11.: Kazinczy levélben küldi fordítását Vörösmartynak, s jelzi, hogy Palacký és de Carro leveleit nem találja papirosai között (nem tudjuk, milyen levelekről van szó, de lehet, hogy Vörösmarty továbbküldte a tőlük kapott levelet a felkéréssel együtt, s Abafi még ismerhette ezeket, így levélközlésének forrása magyarázható lenne – mindez jelenleg, a forrás hiányában csak feltételezés).

1829. január 12.: Vörösmarty magyar nyelvű levél kíséretében küldi Palackýnak Kazinczy fordítását (a vers nincs a levél mellett, amely január 2. keltezésű, de ha Vörösmartynak tényleg 11-én küldte Kazinczy, akkor a helyes dátum csak 12. lehet, a 11-i dátumot pedig megerősíti a Guzmicsnak frott levél is).

1829. május 26., 28.: Jean de Carro köszönőlevelet ír Szemerének és Kazinczynak.

1829 nyara: megjelenik Carro könyvecskéje, a *Tudományos Gyűjtemény* szeptemberi számában ismertetés jelenik meg Kis Jánostól, a *Felső Magyar Országi Minerva* 1830. januári számában Kazinczytól, említi Toldy a cseh irodalomról szóló cikkében (*Tudományos Gyűjtemény*, 1830., VI. 117–124.). Palacký kétrészes nagy ismertetést közöl róla német nyelven, a második részben többször is idézve Kazinczy fordítását (Franz Palacký: *Vergleichende Bemerkungen über Hrn. de Carro's Polyglotte*, in *Jahrbücher des böhmischen Museums für Natur- und Länderkunde, Geschichte, Kunst und Literatur*, 1830., 255–261., 363–374.).

Aetna: az Etna.

Avernus: itt az alvilág megnevezésére szolgál.

Timávus: hét forrásból és egy többől eredő isztriai folyó.

Károly: IV. Károly (1316–1378) német-római császár, Karlsbad alapítója.

Irisz: a szivárvány.

332. SZÖVEGIDENTITÁS
Gibárt és Irma
?1829

1.	Gibárt és Irma.	MTAK K 622., 95b–97b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Lyrái darabok.</i>)	1828 körül	A	–
2.	Gibárt és Irma.	Muzáron, 1829. IV., 318–322. (archiválva: MTAK K 604/II., 56a–58b).	Folyóirat-közlés.		?1829/1829	A	859.

Megjelenések

1. Bajza–Toldy, 1836., 58–61.; Abafi, 1879., I. 37–40.; Gergye, 1998. 67–69.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A mű keletkezéséről közvetlen adataink nincsenek, a *Muzáron* megjelenéséhez viszonyítva tudjuk csak megadni: 1828 vége, de inkább talán 1829 eleje (l. részletesen alább).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 2 szövegförrás lényegében azonos, mindössze három jelentéktelen eltérés van közöttük: a 2. sorban a folyóirat 'Hah, mi dall' alakját az archivált példányban is a kéziratban szereplő 'ki'-re javította Kazinczy, tehát ez sajtóhiba; a 63. és a 66. sorban pedig egyszerű szórendi csere történt, változatokat nem különítettünk el.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. *Lyrái darabok*, 1828 körül.

2. A *Muzáron* 1829. évi kötetei a Vörösmarty kritikai kiadás szerint már 1828-ban megjelentek. Szemere Vörösmartyt Stettner útján kérte fel a Pfeffel-rege fordítására (l. 1827. november 28-i levelét, VMÖM., XVII., 188.), s a *Széplak* a későbbi Vörösmarty-kiadásokban 1828-as keltezéssel jelent meg (VMÖM., V. 562.). Kazinczy Guzmicsnak, 1829. február 8-án ezt írta a *Muzáron*nal kapcsolatban: „Szemere köszönt; fenn jár, de el van tiltva az olvasástól, írástól. Most nyomtatják Musárona IV. Kötete 7dik ívét; a' IIIdik kész. [...] Szemere egyg themát ada-fel elbeszélésre, 's a' themára ezek készitettek darabokat, Képlaki Vilma, pór rege. – Vörösmarty hexameterekben, Eposzt. – Kis Károly, Novella. – Paziázi, Elbeszélés. – Kisfaludi Károly Ossiani szellemben comicum. – Gróf Mailáth, tündéres.” (KazLev. XXI. 13., 4970. sz.) Kazinczy közleménye a 13. ívben található, tehát nyomtatása nem sokkal később sorra kerülhetett, így a szöveg a levél írásakor már feltehetően készen volt, mindenesetre Kazinczy ekkor már ismerte a forrást és annak összes megjelent és közleményében is említett átdolgozását. December elejétől egyébként Pesten tartózkodott, így a betegségéből lábadozó Szemerével napi kapcsolatban lehettek (PEml., 2009., 337–339.). A jelen verset is tartalmazó közleményének keletkezését így 1828 végére, még inkább 1829 elejére tehetjük, de csak kérdőjelesen.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A fordítás megjelent a *Muzáron*ban 1829 elején, ennek szövegállapota azonban akár 1828 végére is tehető, s mivel a fennmaradt kézirat keletkezési idejét is csak hozzávetőlegesen ismerjük, a két forrás akár fordított sorrendben is készülhetett. A vers szerepel az 1830. október–novemberi listákon is, de a kézirat nem maradt fenn.

Forrás

A forrás Gottlieb Konrad Pfeffel (1736–1809) *Usge und Zacchi. Eine Japanische Geschichte* című verse (*Poetische Versuche von Gottlieb Conrad Pfeffel*, Bécs, 1791., 193–198.), amelyet pontosan, de folyamatos szöveggént tördelve (még a lábjegyzetet is beépítve) közölt Szemere a *Muzáron* 1829. évi III. kötetében (168–170.; újraközölve: VMÖM., V., 557–558.).

Magyarázatok

A Szemere által fordítói versengés céljából közölt német versnek számos magyarítása készült, amint arra Kazinczy is hivatkozik közleménye előtt (*Japáni történet I. Bevezetés*, Muzáron, 1829. IV. 307–308.). Ezek a következők:

Képlaky Vilma (Szemere Pálné): *Rózika* (III. 76–97.)

Vörösmarty Mihály: *Ugod Széplakon* (III. 109–127.)

Kiss Károly: *Síró-hegy* (III. 135–155.)

P. M. (Paziazi Mihály): *Adolf* (III. 156–170.)

Majláth János: *A' levél* (III. 219–233.)

Szalai Benjámín (Kisfaludy Károly): *Hős Fercsi* (IV. 1–9.)

A jelen verset megelőzően, a tájékoztató szöveg után megtalálható Kovacsóczy Mihály két próbálkozása: II. *Az én csillagom* (309–310.) és IV. *Ballád* (312–313.), illetve Kazinczy két kidolgozása prózában: III. *Uzge és Zacchi* (310–312.) és V. *Ugyan-az prózában*. A jelen vers előtt is IV. sorszám található, de ez sajtóhiba, helyesen: VI., ahogy az aláírásban is szerepel (322.). Kazinczy prózafordításait kiadásunk megfelelő kötetében, főszöveggént közöljük (mindezekekről részletesen I. VMÖM., V., 562–569.).

333. SZÖVEGIDENTITÁS

Koptuszi inté

1830 előtt

Koptuszi inté.	MTAK K 642., 44a.	Autográf tiszttázat.	Csoportos. (<i>Lyrái és vegyes költemények.</i>)	1830– 1831	1132.

Megjelenések

Bajza–Toldy, 1836., 99.; Abafi, 1879., I. 70.; Gergye, 1998., 103.

Keletkezéstörténet

A vers szerepel az 1830. októberi listában és az utolsó nagy összeírásban (*Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831), s mivel csak itt szerepel, így keletkezését ekkorra vagy ez előttre tehetjük.

Magyarázatok

A versre nézve közvetlen adataink nincsenek. Közvetve talán Kazinczy Goethe-utalása jelenthet támpontot a vers értelmezéséhez, 1829. április 4-én ugyanis ezt írta Kis Jánosnak: „Úgy sejtem, sógorom most is fortélyokkal fog élni ellenem, 's rá térek arra' mit Góthe tanít in dem Coptischen Lied: Thor ist der Bessrung der Narren erwartet. De hagyjuk a' mi lelkemet elkeseredéssel tölti el, 's készülünk nyugodt lélekkel viselni a' mit ránk mére a' Gondviselés.” (KazLev. XXI. 39., 4990. sz.; 1822-ben egy Majláthnak írott levélben ugyancsak utal Goethe intésére a *Koptische Lied*ben.) A Goethe-sor a háromszakaszos vers refrénjéből való szabad idézet, az eredeti így hangzik:

Thöricht auf Bessrung der Thoren zu harren!

Kinder der Klugheit, o! habet die Narren

Eben zum Narren auch wie sich's gehört.

(Goethe's Werke, Tübingen, 1806., I. 100.) Magyarul Dóczi Lajos fordításában:

Dőre, ki várja, hogy bölcs lesz a dőre,

Ész fia, csúfot kell úzni belőle,

Mert a bolond csak is erre való.

A Kazinczy levelében szereplő sor magyarul: 'Balga, ki azt várja, hogy a bolond meggyógyul.' (Doncsecz Etelka fordítása.) A címben rejlő utalás és a szövegek egybevetése alapján arra gondolhatunk, hogy Kazinczy jelen epigrammájának az ötletadója és mintája Goethe verse volt, annak szabad imitációja.

334. SZÖVEGIDENTITÁS

Gróf Ráday Erzsi

1830. április 2–18.

1.	Gróf Ráday Erzsi.	KazLev. XXI. 278–280., a vers: 279.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (Prónay Sándornak, 1830. április 18.)	1830	A	566.
2.	Gróf Ráday Erzsi.	PFK, 358 BK 127 I. 6., 109. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Guzmics Izidornak, 1830. április 18.)	1830	A	567.
3.	Gróf Ráday Erzsi.	MTAK K 642., 38a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (Lyrái és vegyes költemények.)	1830– 1831	A	1125.
4.	Gróf Ráday Erzsi.	Nefelejts, 1832., 253.	Évkönyv- részlet		1831/ 1832	A	861.

Megjelenések

1. Váczy János e levél (5146. sz.) esetében nem nevezi meg közlésének forrását, a Prónay Sándorhoz írott leveleknél általában a Prónay család péczeli levéltárára hivatkozott. (Az MTAK RUI 8r. 67. jelzet alatt található kézirat idegen kezű másolat és csak a verset tartalmazza német fordítással és három jegyzettel, így nem hozható kapcsolatba a levéllel.)

2. KazLev. XXI. 280–282., a vers csak kezdősorával (5147. sz.).

3. Bajza–Toldy, 1836., 95.; Abafi, 1879., I. 66.; Gergye, 1998., 100.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Prónay Albertné Ráday Erzsébet 1830. március 18-án vagy 19-én halt meg, a hírről Kazinczy először Bártfay Lászlóné (Barthos Andrásné útján április 2-án kézbe vett) leveléből értesült, ekkor március 18-át vélte a halál napjának (KazLev. XXI. 293., 5156. sz.; a keltezés nélkül közölt levél a Kazinczy naplójával fennálló tárgyi összefüggések alapján datálható: 1830. április 3., PEml., 2009., 347., 1263. sz.). Szemere Pálné április 12-én írott levelében március 19-i dátum szerepel, naplójába ehhez az időponthoz jegyzi be Kazinczy, nyilván utólag, a szomorú eseményt (KazLev. XXIV. 319., 6166. sz.; PEml., 2009., 347.), s Guzmicsnak is ezt írja meg. A Nefelejts közlésének alcímében viszont ismét március 18. szerepel. A halálozás napjára vonatkozóan nem találtunk döntő érvényű adatot. A verset Kazinczy április 18-i leveleiben küldte el, tehát annyi mondható bizonyossággal, hogy 1830. április 2. és 18. között készült (Kazinczy szokásai alapján ítélve feltehetőleg 18-án vagy nem sokkal előtte).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 4 forrás 4 szövegállapotot őrzött meg, közöttük apró eltérések vannak csupán: az 1. sorban az első két forrásban nem szerepel az 'o'; a 3. sorban ugyanezekben 'emlöd' áll 'kebled' helyett; az utolsó sorban a 4. forrásban 'könnyeimet' található a 'csókjaimat' helyén. Változatokat ezek alapján nem különítünk el.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Prónay Sándornak, 1830. április 18.

2. Levél Guzmics Izidornak, 1830. április 18.

3. *Lyrái és vegyes költemények*, 1830–1831.

4. A szerkesztő kérésére 1831-ben három verset küldött közlésre a *Nefelejts* 1832. évi kötetébe, amely 1831 nyarán meg is jelent és eljutott Kazinczyhoz halála előtt (l. erről a Kornis-episztola jegyzetét, 281. szövegidentitás).

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az 1830. április első felében készült epigramma Kazinczy két levelében, majd gyűjteményes összeírásában is helyet kapott, továbbá 1831-ben kiadta azt a *Nefelejts* évkönyvben, lényegében egyező szöveggel.

Magyarázatok

Ráday Erzsébet (1802–1830) (a születési dátumra nézve l. *Magyar Nemzetiségi Zsebkönyv, I. Főrangú családok*, Bp., 1888.), Ráday Pál, II. (1768–1827) és Prónay Ágnes (1773–1844) lánya (l. a *Gróf Ráday Pálhoz* jegyzetét), Prónay Albert (1801–1867) felesége, egy gyermekükről (Elek) tudunk, noha Kazinczy kettőt említ, Szemeréné közlése szerint négy hónapos terhes volt (KazLev. XXIV. 319., 6166. sz.). Prónay Albert fogadott fia volt Prónay Sándornak (1760–1839), aki így Ráday Erzsébet apósának ('ipa') számított, neki küldte levélben a verset Kazinczy.

335. SZÖVEGIDENTITÁS Gróf Mailáth Antalnak 1830. június 27. körül

1.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 118.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Vay Miklósnak, 1830. június 27.</i>)	1830	A	568.
2.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4r. 118.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Vay Miklósnak, 1830. június 29.</i>)	1830		569.
3.	–	PFK, 358 BK 127 I. 6., 117. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Guzmics Izidornak, 1830. július 23.</i>)	1830	A	570.
4.	–	Magyar Kurir, 1830. augusztus 20., 22.; 15., 16. sz., II. 118–119., 129–132., a vers: 129. (archiválva: MTAK K 613/II., 64a).	Hírlapi közlés.		1830	A	746.

5.	Gróf Mailath Antal Zemplenyi Installatiojakor. 1830. Aug. 5d.	MTAK K 622., 78b.	Autográf tisztázat.	Önálló.	1830	A	–
6.	Personalis Mailath György Iktatónak, és Gróf Mailath Antal IktatoTTNAK. ugyan akkor.	MTAK K 622., 111a.	Autográf tisztázat.	Önálló.	1830		–
7.	Gróf Mailáth Antalnak, midőn 1830. Aug. 5d. Personális Mailáth György által Zemplényi Fő-Ispánná iktattatott.	MTAK K 622., 110ab.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Alkalmi darabok.</i>)	1830	A	1102.

Megjelenések

1. KazLev. XXI. 321–323., a vers: 322. (5180. sz.).
2. KazLev. XXI. 323., a vers: 323. (5181. sz.).
3. KazLev. XXI. 346–348. (5194. sz.). Az *Én szültem...* kezdetű versszak: 347., a második szakasz és a másik vers csak kezdősorával.
7. Abafi, 1879., I. 143., *Gróf Mailáth Antal főispánra* címmel, a verseket római számmal választva el; Gergye, 1998., 89., *Gróf Mailáth Antalnak. I–II.* címmel.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy 1830. június 27-én e szavakkal kezdte levelét Vay Miklóshoz: „Fő-Notárius Úr tegnap estve emlékeztetett a’ Méltós. Úr parancsolatjára, ’s azon pillantatban vontam elő zsebemből az ide zárt verseket.” Ezt követően az *Én szültem ötet...* kezdetű nyolcsorost közli, s hozzáteszi: „Ennek, vélekedésem szerint, a’ palotában kellene függeni: a’ Balkonra valóval még készen nem vagyok.” E másik verset június 29-én küldte el Vaynak. Megállapítható tehát, hogy a két feliratvers megrendelésre készült, az elsőként küldött valamikor (feltehetően nem sokkal) június 27. előtt, a másodikként küldött június 27–29. között. Az összetartozó két versre egyaránt illő keletkezési dátumnak így az ’1830. június 27. körül’ tűnik.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A fennmaradt 7 forrás a teljes vers 5 szövegállapotát őrizte meg. Az 1. és a 2., valamint az 5. és a 6. csak egy-egy verset tartalmaz, de ezeket összetartozóknak tarthatjuk. Az 1. és a 2. egyaránt a megrendelőnek szóló levél, a versek első közléseivel, az 5. és a 6. pedig csak saját címmel jelölt önálló versekre bontja a kettőből álló egységet, de az összetartozást itt is jelzi az alcím (*ugyan akkor*), ami csak az előző vers viszonyában értelmes, ahol ott a dátum (e két forrás egyébként jelenleg egymástól némileg elszakítva áll a kéziratot kötetben, de az íráskép és a papír jellegzetességei alapján nem kétséges az összetartozásuk). A fentiek alapján az 1. és 2., valamint az 5. és 6. forrásokhoz egy-egy szövegállapotot rendelünk.

A két vers sorrendjét egyedül a 7. forrás jelöli sorszámmal, ezzel megegyező sorrendben találhatók a 4. forrásban, fordított sorrendben a 3. forrásban, de ennek nincs igazán jelentősége, mert azokhoz a helyekhez vannak rendelve, ahová feliratként készültek. Az 5 szövegállapot között érdemi eltérés nincs, a cím hiányát nem tekintjük annak, mert a levélkommentárok lényegében ugyanazt tartalmazzák, mint a hosszú, leíró címek. Szóeltérés mindössze három van, a 6. forrás 6. sorában ’lép fel’ van a többiben található ’ül fel’ helyett, valamint a 2. forrás utolsó és a 7. forrás 5. sorába egy ’s’ kötőszótöbblet került. Mindezek alapján nem különítünk el változatokat.

Itt jegyezzük meg, hogy Halmy Gyula meg nem nevezett kézíratos forrásból kiadta (*Sárospataki füzetek*, 1866., 85.) az első versszakot, szövegében a többi forrással egyezően, egy értelemzavaró sajtóhibával (a 3. sorban 'nemetekből' helyett 'németekből' áll), ezt a közlést bizonytalan eredete és hibája miatt nem vesszük fel a szövegforrások közé.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Vay Miklósnak, 1830. június 27.

2. Levél Vay Miklósnak, 1830. június 29.

3. Levél Guzmics Izidornak, 1830. július 23.

4. A *Magyar Kurir* 1830. augusztus 20., 22-i számaiban jelent meg Kazinczy augusztus 6-i keltezésű, folytatásokban közölt tudósítása, név nélkül. Hogy ő a szerző, s hogy a megírás után rögtön küldte is, azt bizonyítja Barkassy Imrének írott augusztus 13-i levele: „Mint méne véghez a' mi igen kedves Főispányunk installációja aug. 5dikén, azt a' Magyar Kurir leveléből fogja érteni, hova a' hirt a' mult postával küldöttem fel.” (KazLev. XXIII. 399., 5924. sz.)

5–6. A papír és az írásképp alapján e két forrás eredetileg összetartozott. A 78. oldalon lévő vers egy 1830. szeptember 19-i keltezésű vers hátoldalán található, ugyancsak egyező írással, ceruzás keretben, így a jelen vers lejegyzése sem történhetett ennél korábban. A versek felkerültek arra a listára, amely a Toldynak 1830 novemberében küldött verseket tartalmazza, méghozzá mind a három (vagyis e kettő külön versként), ugyanabban a sorrendben, ez a kézirat lehetett a lista forrása. Ez alapján úgy véljük, hogy a jelen források ezen összeírás előttiek, így leginkább 1830 októberére tehetjük őket.

7. *Alkalmi darabok*, 2. fogás, 1830.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A megrendelésre készült feliratversek az 1830. június 27. körüli napokban születtek, s megjelentek Kazinczynak a főispáni beiktatásról írott augusztus 6-i keltezésű tudósításában. Kazinczy tervezte önálló kiadásukat költeményei 1830 októberé során összeállított gyűjteményében is, változatlan szöveggel.

Magyarázatok

A főispáni beiktatás eseményeiről Kazinczy a hírlapi tudósításon kívül leveleiben is szól (5202., 5204., 5213. sz.).

György: Majláth György (1786–1861) belső titkos tanácsos, Hont vármegye főispánja.

Antal: Majláth Antal (1801–1873) Zemplén vármegyei főispán.

336. SZÖVEGIDENTITÁS Nékem szép kis mátjar lán... 1830. szeptember 19.

–	MTAK K 622., 78a.	Autográf tisztázat.	Önálló.	1830	1280.

Megjelenések

Bajza–Toldy, 1836., 80.; Abafi, 1879., I. 44.; Gergye, 1998., 80–81., mindhárom *A német fiú* címmel.

Keletkezéstörténet

A vers autográf keletzése: 1830. szeptember 19., a lejegyzés október során történhetett (l. az előző vers 5–6. forrásainak jegyzetét), mert Kazinczy e kézirat alapján felvette e verseket a kiadandó költemények listájára.

Magyarázatok

Kazinczy az 1830. novemberi lista 109. tételeként felsorolt verscím mellé ezt jegyezte: „(Pordalformájú pajkosság.)” A magyart törve beszélő német figurája népszerű közköltészeti toposz volt (l. KözKölt., 2000., 510–512.).

337. SZÖVEGIDENTITÁS Valót jövőndölt Íliumnak... 1830. november 8. előtt

1.	–	OSZK Levelestár, Levelek Horváth Istvánnak, 40. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Horvát Istvánnak [1830. november 8. előtt].</i>)	1830	A	572.
2.	–	MTAK K 763., 27a.	Autográf tisztázat.	Műrészlet. (<i>Napló. 1828–1831. Pesti Útam. 1828.</i>)	1831	A	–

Megjelenések

1. KazLev. XXI. 394. (5228. sz.).
2. PEml., 2009., 365–366.; MagyUtak., 2015., 79.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Az episztolakezdemény egy olyan levélben tűnik fel először, melyet Horvát István, saját rájegyzése szerint, 1830. november 8-án vett kézhez, így a levél, benne a versrészlettel ez előtti kell legyen.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 2 forrás 2 teljesen azonos szövegállapotot őrzött meg.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Horvát Istvánnak, keltezetlen, keletkezési idejét, mint említettük, a levél vételéhez viszonyítva tudjuk megadni: 1830. november 8. előtt.

2. Kazinczy naplójának részlete, az 1831. február 13-i dátumnál. A napló utólagos összeírás különféle diáriumok és jegyzetek alapján az 1828–1831 közötti időszakból (PEml., 2009., 862–865.), a jelen jegyzés nem lehet előbbi az 1831. február 13-i dátumnál.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A töredékben maradt episztola 1830–1831 fordulóján foglalkoztatta Kazinczyt.

Magyarázatok

Ílium: Trója.

Királyi Szűz: Kasszandra trójai királynő, akit Apollón felruházott a jövőbe látás képességével, de mivel nem lett az övé, azzal büntette, hogy senki ne higgyen neki, így történt a faló esetében is, óvta attól a trójaiakat, hogy bevigyék azt a városba, de szava nem talált meghallgatásra.

338. SZÖVEGIDENTITÁS
A' tiszta lelket, a' szerénnyt, csudálta...
1830. november 15–25.

1.	–	KazLev. XXI. 412–413., a vers: 413.	Utólagos publikáció.	Levélrészlet. (<i>Somosy Jánosnak,</i> 1830. november 28.)	1830	A	573.
2.	–	MTAK K 763., 22b.	Autográf tiszttázat.	Művészlet. (<i>Napló. 1828–1831.</i> <i>Pesti Útam. 1828.)</i>	1830– 1831	A	–

Megjelenések

1. Váczy János forrásmegjelölése az 5241. sz. levélhez: „Eredetije az *Erdélyi Tárb*an Erdélyi Pál gyűjteményében”.
2. PEml., 2009., 360.; MagyarUtak., 2015., 74.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Wékey Károly, amint azt Kazinczy naplójában és leveleiben feljegyezte, 1830. november 8-án halt meg, temetése november 11-én, az emlékére tartott istentisztelet 14-én volt (PEml., 2009., 359–360.; KazLev. XXI. 401–403., 5232. sz.; a Toldynak írott keltezetlen levelet éppen ez alapján lehet datálni: november 9., l. 399., 5231. sz.). Mint Bártfaynak 15-én írja: „Major B-né Assz[ony]-ság hétfőn reggel hozzám jött, hogy csináljak inscriptiót a' Wékey Ferenc által állítandó sírkőre. Tudnom kell, nagy e a' kő. »Szeretve mindentől, 's csak egytől sem gyűlölve« ez volna az idea, mellyet oda tenni akarnék.” (KazLev. XXI. 403., 5232. sz.) Mivel november 15-e, mint a levélből is kiderül, hétfő volt, így a megkeresés aznap történt (a levelet a keddre átnyúló éjszakán írhatta). Kazinczy naplójában az elkészült sírfelirat a november 25-i dátumhoz van bejegyezve, így a vers 1830. november 15–25. között készülhetett.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 2 forrás 2 szövegállapota az utolsó sorban tér el csupán: 1.: 'díszeket'; 2.: 'fényeket'.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Somosy Jánosnak, 1830. november 28.
2. Kazinczy naplójának részlete, az 1830. november 25-i dátumnál. A napló utólagos összeírás különféle diáriumok és jegyzetek alapján az 1828–1831 közötti időszakból (PEml., 2009., 862–865.), a jelen jegyzés nem lehet előbbi az 1830. november 25-i dátumnál, de akár 1831-ben is készülhetett.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

A sírfeliratnak szánt vers 1830. november 15–25. között készült, kiadását nem tervezte Kazinczy.

Magyarázatok

Wékey Károly neve Vékey formában is előfordul a kiadásokban, de fennmaradt aláírása egy saját kezű levelén W-vel (KazLev. XXIV. 769–770.), ami eldönti a kérdést. Születési ideje a naplóban kétféleképpen van megadva: 1781 és 1801, de a Bártfaynak írott levél és a cikk a *Magyar*

Kurirban ez utóbbit erősíti meg. Kazinczy részletes beszámolót adott Wékey utolsó napjairól, a temetésről és a templomi megemlékezésekről a Bártfay-levélben és a *Magyar Kurir*-nak írott tudósításában (43. sz., 1830. november 26.; közli Váczy János, jegyzetben: *KazLev. XXI. 712–713.*).

339. SZÖVEGIDENTITÁS Bellinek Emlékkönyvébe 1831. január 25. előtt

1.	Bellinek Emlékkönyvébe.	OSZK Levelestár, Bártfay Lászlónak, 24. darab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Bártfay Lászlónak, 1831. január 25.)	1831	A	574.
2.	Belli Emlékkönyvébe.	RGy, Szemere Tár XI., 25–28., a vers: 25.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (Szemere Pálnak, 1831. január 25.)	1831	A	575.

Megjelenések

1. Bajza–Toldy, 1836., 29.; Abafi, 1879., I. 41., mindkettő *Emlékül* címmel; *KazLev. XXI. 456–458.*, a vers: 458. (5274. sz.).
2. *KazLev. XXI. 458–460.*, a vers csak kezdősorával (5275. sz.); Gergye, 1998., 53.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

A vers keletkezési körülményeiről a Szemerének írottakon túl nincsenek ismereteink, így keletkezési idejét is a levélkelezésekhez viszonyítva tudjuk csak meghatározni: 1831. január 25. előtt.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 2 forrás szövegállapota megegyezik, csak a címben van apró eltérés ('Belli – Bellinek').

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Levél Bártfay Lászlónak, 1831. január 25.
2. Levél Szemere Pálnak, 1831. január 25.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Alkalmi emlékkönyvdarab, kiadását nem tervezte Kazinczy, vagy legalábbis nem maradt fenn erről adat.

Magyarázatok

A levélben említett Jettit (aki a vers címében a Belli nevet kapta) a Kazinczy-naplóban ebben az időszakban kétszer is feltűnő Schertl Jettivel hozhatjuk kapcsolatba (PEml., 2009., 352., 359.). Az időszak mellett a helyszín (Újhely) és a személyes kapcsolatok (Szemerének, Barthosék, Bártfayék) is egyeznek, közelebbit azonban nem tudunk róla.

340. SZÖVEGIDENTITÁS

Saul meg nem lelte...*1831. március előtt*

–	MTAK K 642., 96a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Grammatikai Epigrammák II.</i>)	?1831	1206.

Megjelenések

Abafi, 1879., I. 124.; Gergye, 1998., 131., mindkettő *Olcsó dicsőség* címmel.

Keletkezéstörténet

A vers része a grammatikai epigrammák utolsó összeírásának és csak ebben tűnik fel, más támpontunk nincs a keletkezéshez, mint a csomó keletkezése, ez 1831. március 24. utánra tehető, a vers pedig így ez előttre (de hogy mennyivel, nem tudjuk).

Magyarázatok

Saul, Izrael első királya apja szamarait keresve jutott a 'Látnok'-hoz, Sámuel prófétához, aki királlyá kente fel.

341. SZÖVEGIDENTITÁS

Ne, ne! megöl az álom...*1831. március 5–23.*

1/1.	Pesten, Márcziusban 1831.	MTAK K 622., 101a.	Autográf tisztázat, egyidejű javítással.	Csoportos. (<i>Alkalmi darabok.</i>)	1831	Aa	1089.
1/2.			Utólagos javítás.			Ab	
2.	–	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., 342a–344b, a vers: 344b.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Kis Jánosnak,</i> <i>1831. március 29.</i>)	1831	Aa	576.
3.	–	MTAK M. Irod. RUI 4r. 260., a 99b utáni számozatlan lap.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (?)	1831	Ab	577.
4.	–	MTAK M. Irod. Lev. 4. 134., 140a–141b, 70. darab, a vers: 141ab.	Autográf tisztázat.	Levélrészlet. (<i>Toldy Ferencnek,</i> <i>1831. április 6.</i>)	1831	Ab	578.

Megjelenések

- Gergye, 1998., 53. [*Édes kín*] címmel.
- KazLev. XXI. 502–505., a vers: 505. (5300. sz.).
- KazLev. V. 284–287., a vers: 287. (1209. sz.), 1808-as levélhez csatolva a verset.
- KazLev. XXI. 521–523., a vers csak első sorával (5310. sz.), a változat a jegyzetben: 733.

A Bajza–Toldy-kiadás kontaminált szöveget közöl *Édes kín* címmel (Bajza–Toldy, 1836., 28.). Abafi Lajos közlése (*Édes kín* címmel) leginkább a 3. forrásnak felel meg (Abafi, 1879., I. 33.), de nem utal rá, mikor 1831-re keltezi, hogy a kézirat 1808-as levelek között található.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Kazinczy Pesten, 1831. április 6-án azt írja Toldynak, hogy a verset „Pesten dolgoztam ezelőtt egy két héttel”, Kis Jánosnak pedig március 29-én Pécelről, hogy „Pesten dolgoztam ’s itt végeztem el”. Kazinczy naplójából tudjuk, hogy márciusban 5. és 23. között tartózkodott Pesten, utána Pécelen volt, majd április 5-én ment vissza Pestre, s 7-én továbbindult Pannonhalmára (PEml., 2009., 371–372., 375–376.). Mindebből következően a március 5–23. közötti időszak jöhet szóba a vers megírásának idejéül, annak is inkább a vége. De ez csak az első fogalmazvány lehetett, mert a befejezés március 23. és 29. közé esett, mikor már Pécelen volt.

Egy zavaró körülménnyel azonban számot kell vetnünk: a 3. forrás egy levélrészlet vagy levél-melléklet, amely jelenleg a Kis Jánossal való levelezést tartalmazó kéziratos kötetben egy neki szóló, 1808. január 22-i levél után található (Váczy János e levél részeként közölte azt, KazLev. V. 284–287., 1209. sz.). E levél így végződik: „majd elfelejték egy literárius ujságot. Azt külön papíron írom itt.” Ez akár vonatkozhat a szóban forgó lapra, de vonatkozhat másik, jelenleg nem ismert lapra is, hiszen konkrét tematikus azonosításra nincs lehetőség az utalás alapján. A lap azonban, amelyen a vers és annak kísérősorai találhatóak, a környező negyedréti méretű lapoktól eltérően nyolcadréti méretű, teljesen más írással van írva, mint az egységes írásképű környező levelek, s levéltári számozással sincs ellátva, ezek alapján joggal vethető fel, hogy eredetileg nem e levél része vagy melléklete volt. Ha tehát e levél részének tekintjük, akkor a korábbi egyértelmű 1831. márciusi datálással szemben egy több évtizeddel korábbi keletkezési időpontot kell feltételeznünk, ha nem, elfogadhatjuk az 1831-es keltezését. Esetleg azt lehetne még gondolni, ha tényleg e levél részének tekintjük a verset, hogy ez egy korai kidolgozás, amelyet aztán 1831-ben újra elővesz, s befejez Kazinczy (de erre nem utal a késői levelekben). Ezt az elvi lehetőséget is kizárja azonban a szöveg-állapotoknak az a sorrendje, melyet az alakulástörténeti vizsgálatokból lesűrűsítünk.

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 4 forrás 5 szövegállapotot őrzött meg, s még a Toldynak írott levél (4.) kísérősoraiban is van utalás az átdolgozásra. A különbségek nem jelentősek, jelentőségük inkább a sorrendiséget illetően van.

	1/1.	2.	1/2.	3.	4.
1.	megöl				elöl
3.	elszunnyadt			elszunnyad	
5.	Szótt karra, lábbal	Szótt karra, lábbal	<Szótt karra, lábbal> Fűzött karokkal		Fűzött karokkal
8.	forró	néma			
9.	<fel édes jutalmát.> és a' várt jutalmat.	és a' várt jutalmat.			

A szövegállapotok közötti megfelelések és az 1. forrásban lévő javítások meglehetősen egyértelműséggel kijelölik a sorrendet. A 9. sor javítása a lejegyzéssel egyidejű, itt alakul ki az a megoldás, amely minden további forrásban megtalálható, így ezt a forrást kell elsőnek tekintenünk. Az 5. sorban lévő javítás utólagos, s ezt megerősíti a Toldynak írott levél (4.) közlése is: „Az 5d. sor így volt:

– – össze / Szótt karra, lábbal, – –

azt mondák, hogy a' láb bánt. Göthe, Római Epigrammájában, szabadabban is szól. Festőnél nem rút rész a' láb.” Ezért történt tehát a javítás a már meglévő kézíraton (1/2.), s az egyezések alapján látszik, hogy ez sorrendileg az 1/1–2. és a 3–4. közé esik, e ponton különítünk el alváltozatokat is

az alapvetően egységes szövegállapotok között. A 3. és 4. forrás egymásra következtését már bizonytalanabbul állapíthatjuk csak meg, mert ehhez mindössze annyi a támpontunk, hogy az 1. sor 'elől' megoldása a 'megöl' helyett csak a 4. forrásban tűnik fel. Az így megállapított alakulástörténeti sorrendet a következő lépésben rá kell vetítenünk az egyes források keletkezési idejéről rendelkezésünkre álló adatokra.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. *Alkalmi darabok*. A forrás (melyen az utólagos és az egyidejű javítás is található) címként tartalmazza a vers keletkezésének dátumát: 1831. március, nyilván maga a forrás sem lehet korábbi.

2. Levél Kis Jánosnak, 1831. március 29.

3. Levélrészlet vagy levélmelléklet. Az 1808-as dátumot a fenti elemzések alapján kizárhatjuk, mivel ha a jelen forrás szövegállapota sorrendileg csak a 2. után következik, akkor az azt is jelenti, hogy nem keletkezhett 1831. március 29. előtt. Archiválási másolat esetén lenne elképzelhető, de a szövegösszefüggés ezt kizárja, amint az sem lehetséges a mondottak miatt, hogy egy korai első kidolgozásnak tekintsük ezt a forrást. Így viszont az a kérdés merül fel, hogy mely levélben, kinek küldhette el ezt a lapot Kazinczy. Erre nézve kézenfekvő lehet, hogy Kis Jánost tekintsük a címzettnek, hiszen a vele való levelezést tartalmazó kötetben található, így könnyebben magyarázható lenne az elkeveredés. Azonban március 29-én már írt egy levelet neki, amelyben a vers javítás előtti változatát küldte, utána már csak április 11-én, május 4-én (és augusztus 18-án) írt levelet Kis Jánosnak, sem ezekben, sem Kis válaszaiban nem találtunk olyan utalást, amely alapján e lapot valamelyik levél mellékletének tekinthetnénk, s írásképileg sem illik ezekhez. Van még egy levél, melyet Kazinczy Toldy Ferencnek írt, 1831. március 24-én, ebben megjegyzi: „Én minap Pesten már, egy Ritornellát csináltam”, így ez akár vonatkozhatna is e lapra, mely azonban nincs ott, s írásképileg sem illik oda. A nagyobb probléma azonban ismét a szövegállapotok sorrendje: ha 24-én már az új szövegállapotot küldte volna (amit ez a lap tartalmaz), akkor nehezen tételezhető fel, hogy március 29-én megint a korábbi szövegállapotot küldi levelében. Ha tehát jelenleg nem is tudjuk, mely levélhez tartozott eredetileg a szóban forgó lap, melyen a vers található, azt biztonsággal kizárhatjuk, hogy a Kis Jánosnak szóló, 1808. január 22-i levél része lett volna, s a szövegállapotok sorrendje alapján azt is állíthatjuk, hogy a keresendő levél 1831. március 29. utáni.

4. Levél Toldy Ferencnek, 1831. április 6.

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

1831. március 5–23., *Pest*: a szövegidentitás keletkezési ideje, valószínűleg inkább a megadott időszak vége felé. Erről nem maradt fenn forrásunk.

1831. március 23–29., *Pécel*: a Pesten megkezdett munka befejezése, minden bizonnyal ezt reprezentálja az önállóan fennmaradt tisztázat, az egyidejű javítás után és az utólagos javítás előtt (1/1.). Ezt alapul véve küldi el a verset, további néhány módosítással Kis Jánosnak, március 29-én (2.).

1831. március 29. – április 6.: a péceli, esetleg Pécel környéki felolvasásokon kapott bírálatok hatására Kazinczy egy helyen módosítja a szöveget, ez jelenik meg az önálló tisztázaton végrehajtott utólagos javításban (1/2.). Ezt a módosított szöveget küldi el aztán Toldynak április 6-án, már Pesten (4.), s még valakinek, minden bizonnyal röviddel ezelőtt (3.).

Magyarázatok

számlálom szíve' minden döbbenését: mint Toldynak írta: „Ki akarák törletni ezt is *számlálom*–de azt ki nem töröltem, 's nem fogom.” Ennek oka az lehetett, amire ugyanitt utal: „Göthe, Római Epigrammájiban, szabadabban is szól.” Kazinczy itt Goethe ötödik római elégiájára gondolhatott, melyre más összefüggésben, Kisfaludy *Himfy*-jét bírálva hivatkozott: „Nuditásokon az én szemem meg nem botránkozik. De mikor azt látok a' festésen, érzemem kell, miért teszi azt előlme a' Festő. Az, a' kit én minden Németerk közt megvakúlva, megátalkodva leginkább szeretek, Göthe, elég meztelenségeket fest. Und der Barbare beherrscht römischen Busen und Leib! és azt, hogy szertőjének czombján méri a' hexameter és pentameter lábait.” (Dessewffy Józsefnek, 1808. április 30.,

KazLev. V. 413.; vö. Fried, 1996., 73–74., pontosítva a Goethe-idézetet is, amely a II. római elégiából való: „s íme, barbár / birtok a római test, s benne a római szív”; Vas István fordítása.) Vagyis a jelen vers mintája (legalábbis valamilyen mértékben és formában) Goethe volt, akire az erotika ábrázolásának kérdését érintve máskor is hivatkozott, az ismeretlennek szóló 1831-es levélrészletben például „Góthei tűz”-et említ, ugyanezt a szöveghelyet pedig pl. Döbrentének írott 1810. március 16-i levelében idézi, *A' boldog alkony* kapcsán (KazLev. VII. 313., l. a 101. szövegidentitás magyarázatait).

342. SZÖVEGIDENTITÁS
Ti férfiak nem érzetek szerelmet...
1831. március

Péczel, Marc. 1831.	MTAK K 622., 101a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Alkalmi darabok.</i>)	1831	1090.

Megjelenések

Abafi, 1879., I. 75.; Gergye, 1998., 105., mindkettő *Férfi-szerelmem* címmel.

Keletkezéstörténet

E háromsoros vers az előző ritornell alatt áll a kéziratban, s a címként használt keltezés is ezzel van összhangban, hiszen 1831. március 5–23. között Pesten volt, majd március 23. és április 5. között Pécelen (l. erről az előző szövegidentitás jegyzeteit). Mivel a keltezés 'márciust' jelöli meg, így a március 23–31. közötti időszakban készülhetett e vers.

343. SZÖVEGIDENTITÁS
Sírvers Fáy Györgynek a' György és Puky Borbála fijának
1831. április 22. előtt

1.	Fáy György és Puky Borbála György fiúknak halálára	MTAK K 763., 31b.	Autográf tisztázat.	Műrészlet. (<i>Napló. 1828–1831. Pesti Út. 1828.</i>)	1831	A	–
2.	Sírvers Fáy Györgynek a' György és Puky Borbála fijának. 1831.	MTAK K 622., 102a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Alkalmi darabok.</i>)	1831	A	1092.
3.	Sírköve.	Nefelejts, 1832., 253.	Évkönyvrészlet		1831/ 1832	A	862.

Megjelenések

1. PEml., 2009., 376.; MagyUtak., 2015., 90.

2. Bajza–Toldy, 1836., 56.; Abafi, 1879., I. 41–42., mindkettő *Kis fű sírjára* címmel; Gergye, 1998., 66.

Alakulástörténet

(a szövegidentitás keletkezése)

Az 1. forrásban az 1831. április 17–30. bejegyzések mellett a lap szélére írva található, a 2. forrás címében csak az évszám van meg. Kazinczy Fáy Györgynek 1831. április 22-én írott levelében küldte e sírverset, noha a szöveg nem maradt fenn a levél mellett („Itt küldöm a' parancsolt felírást”, KazLev. XXIV. 336., 6189. sz.), így keletkezése ez előttre tehető. Az elhalálozás időpontját nem ismerjük, ahogy a sírfelirat készítésére vonatkozó kérés idejét sem. A Fáy család péceli illetőségű volt, Kazinczy március 29. és április 5. között ott tartózkodott, majd Pestről 7-én Pannónhalmára indult, ahonnan 16-án érkezett vissza. Ha a személyes kontaktusból indulunk ki, akkor a felkérést a péceli tartózkodás idejére is tehetjük, ha a küldés idejét és az utazást vesszük alapul, akkor valószínűleg nem sokkal a levél küldése előtt írhatta meg Kazinczy a verset, tehát április 22. előtt. A naplóban van még egy április 23-i bejegyzés is: „Gratulálni Fáy Gynek”, ezt azonban nem tudjuk értelmezni.

Itt kell megjegyezni, hogy a *Budapesti Hírlap* 1893. október 24-i, 294. számában (9.) megjelent a vers egy Fáy leszármazott által beküldve, állítólag a péceli sírkő alapján, de itt a halálozás évszáma 1829. Mivel az imént elősorolt naplóbejegyzések és levelek autográfok és egybehangzóan 1831-ből származnak, így e hírlapi közlés adatát kell tévedésnek tartanunk (maga a szövegközlés egyébként számos hibával terhes, kimaradt pl. a vers 4. sora, s más értelemzavaró elírások is vannak benne).

(a szövegállapotok összevetése és sorrendje)

A 3 forrás szövegállapotai egyezők. A *Nefelejts* közlésében a cím félreérthető, mert az előtte álló Ráday Erzsí-vers miatt úgy tűnhet, mintha az ő sírfelirata lenne; ez a megoldás nemigen származhat Kazinczytól.

(a szövegforrások keletkezési ideje)

1. Kazinczy naplójának részlete, az 1831. áprilisi bejegyzések mellett. A napló utólagos összeírás különféle diáriumok és jegyzetek alapján az 1828–1831 közötti időszakból (PEml., 2009., 862–865.), a jelen jegyzés nem lehet előbbi az 1831. áprilisi időpontnál.

2. *Alkalmi darabok*, 1831.

3. A szerkesztő kérésére 1831-ben három verset küldött közlésre a *Nefelejts* 1832. évi kötetébe, amely 1831 nyarán meg is jelent és eljutott Kazinczyhoz halála előtt (l. erről a Kornis-episztola jegyzetét, 281. szövegidentitás).

(a szövegváltozatok időrendjének összefoglalása)

Az 1831. április 22. előtt készült sírfelirat változatlan szöveggel bekerült alkalmi versei összeírásába, és megjelent a *Nefelejts* évkönyvben is.

Magyarázatok

Fáy György (1799–1873) későbbi Pest vármegyei főszolgabíró 1822-ben kötött házasságot Puky Borbálával (1802–1881), másik két gyermekük 1826-ban és 1830-ban vagy 1831-ben született, az elhunyt ifjabb György lehetett a legidősebb (a névadási szokások alapján ítélve).

344. SZÖVEGIDENTITÁS

Klobusiczky Matild és Gosztonyi Magdaléna Bártfay László Ur' szület. napj.
1831. május 6. előtt

Klobusiczky Matild és Gosztonyi Magdaléna Bártfay László Ur' szület. napj. 1831. Május 6d.	MTAK K 622., 101b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Alkalmi darabok.</i>)	1831	1091.

Megjelenések

Abafi, 1879., I. 144.; Gergye, 1998., 89.

Keletkezéstörténet

Bártfay László 1797. május 6-án született, s mivel a vers születésnapjára köszöntő, feltehetően nem sokkal 1831. május 6. előtt íródott, s az *Alkalmi darabok* 1. fogásában maradt fenn.

Magyarázatok

A köszöntőt Klobusiczky Matild (megh. 1845) és Gosztonyi Magdolna nevében írta Kazinczy, akik a gyermektelen Bártfayék nevelt lányai voltak. Kalla Zsuzsa idézi és röviden kommentálja a verset a Bártfay-napló kiadásában, jegyzetben (Kalla, 2010., 647–648.).

345. SZÖVEGIDENTITÁS**Zelli körül az öröm...**

?

–	MTAK K 622., 171a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Stúdiumok.</i>)	?/1827 után	1044.

Megjelenések

Abafi, 1879., I. 82., a Bajza–Toldy-kiadás (1836., 68.) nyomán a *Csemegékre* ciklus 18. darabjaként (l. erről az *Édességekre* jegyzetét, 329. szövegidentitás).

Keletkezéstörténet

A *Stúdiumok* csomó őrizte meg, amely 1827 utáni lehet, az egysoros keletkezéséről közelebbit nem tudunk.

346. SZÖVEGIDENTITÁS**Fűzz virágot...**

?

1. –	MTAK K 622., 171a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Stúdiumok.</i>)	?/1827 után	A	1045.
2. –	MTAK K 622., 181a.	Autográf tisztázat.	Bejegyzés. (<i>Töredékek.</i>)	?	A	1084.

Megjelenések

Abafi, 1879., I. 82., a Bajza–Toldy-kiadás (1836., 68.) nyomán a *Csemegékre* ciklus 23. darabjaként, a 2. forrással egyező szöveggel (l. erről az *Édességekre* jegyzetét, 329. szövegidentitás).

Keletkezéstörténet

Sem a vers, sem az archiválás pontos keletkezési idejét nem ismerjük (l. a csomókról mondottakat). A két forrás csak annyiban különbözik, hogy az elsőben a 3. sor végéről hiányzik az utolsó szó ('kerülünk'), ez azonban nem változtatnak, hanem inkább tollhibának vagy az emlékezet megbotlásának vélhető.

347. SZÖVEGIDENTITÁS

Nem láttam őtet...

?

–	MTAK K 622., 171a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Stúdiumok.</i>)	?/1827 után	1046.

Megjelenések

Abafi, 1879., I. 170.; Gergye, 1998., 210., mindkettő *Vonzódás* címmel.

Keletkezéstörténet

A verstöredék az 1827 utáni *Stúdiumok* csomójában maradt fenn, keletkezésének ideje nem ismert.

348. SZÖVEGIDENTITÁS

Fergetegeknek...

?

–	MTAK K 622., 171b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Stúdiumok.</i>)	?/1827 után	1047.

Megjelenések

Abafi, 1879., I. 172.; Gergye, 1998., 212., mindkettő a *Torzók* összefoglaló címmel közölt töredékek V. darabjaként.

Keletkezéstörténet

A verstöredék az 1827 utáni *Stúdiumok* csomójában maradt fenn, keletkezésének ideje nem ismert (vö. Fried, 2009., 123–134.).

349. SZÖVEGIDENTITÁS

Nyelvet ronta Homér...

?

–	MTAK K 622., 178a.	Autográf tisztázat.	Bejegyzés. (<i>Töredékek.</i>)	?	1074.

Megjelenések

Kiadatlan.

Keletkezéstörténet

Sem a töredék, sem archiválása keletkezési idejét nem ismerjük (l. a *Töredékek* csomóról mondottakat).

Magyarázatok

Homér: Homérosz.

Thucydidesz: Thuküdidész (i. e. 460 k. – 395 k.), görög történetíró.

350. SZÖVEGIDENTITÁS

Igérkezém...

?

–	MTAK K 622., 178b.	Autográf tisztázat.	Bejegyzés. (<i>Töredékek.</i>)	?	1075.

Megjelenések

Kiadatlan.

Keletkezéstörténet

Sem a töredék, sem archiválása keletkezési idejét nem ismerjük (l. a *Töredékek* csomóról mondottakat).

351. SZÖVEGIDENTITÁS

Terhed alatt lerogyál...

?

–	MTAK K 622., 179b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Töredékek.</i>)	?/1814 után	1079.

Megjelenések

Abafi, 1879., I. 73.; Gergye, 1998., 105., mindkettő *Az ál-nagy* címmel.

Keletkezéstörténet

A töredékben maradt vers keletkezési idejét nem ismerjük, a *Töredékek* csomó II. lejegyzési szakaszába tartozik, s erről csak annyi mondható, hogy 1814 utáni.

352. SZÖVEGIDENTITÁS

Tűrj mint férjfi...

?

–	MTAK K 622., 179b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Töredékek.</i>)	?/1814 után	1080.

Megjelenések

Abafi, 1879., I. 172.; Gergye, 1998., 212., mindkettő a *Torzók* összefoglaló címmel közölt töredékek VII. darabjaként.

Keletkezéstörténet

A töredékben maradt vers keletkezési idejét nem ismerjük, a *Töredékek* csomó II. lejegyzési szakaszába tartozik, s erről csak annyi mondható, hogy 1814 utáni. L. Fried, 2009., 123–134.

353. SZÖVEGIDENTITÁS
Nem tudá helyjében ingani...
 ?

–	MTAK K 622., 179b.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Töredékek.</i>)	?/1814 után	1081.

Megjelenések

Kiadatlan.

Keletkezéstörténet

A töredékben maradt vers keletkezési idejét nem ismerjük, a *Töredékek* csomó II. lejegyzési szakaszába tartozik, s erről csak annyi mondható, hogy 1814 utáni.

354. SZÖVEGIDENTITÁS
Elhagyva Istenitől...
 ?

Az Íliász' VI. Éneke.	MTAK K 642., 223a.	Autográf tisztázat.	Csoportos. (<i>Horatius-, Homérosz-fordítások.</i>)	?	1088.

Megjelenések

Kiadatlan.

Keletkezéstörténet

A pálya végén a fordítások csomójába besorolt lapok lejegyzésének idejét nem tudjuk meghatározni, ezeken a jelen próbán kívül Horatius első episztolájának és az *Iliász* I. énekének a fordítása van (251. és 277. szövegidentitás).

Magyarázat

Az *Iliász*-fordítások sorában egy önálló lap, a VI. ének első 19 sora.

355. SZÖVEGIDENTITÁS
Mélyen elszunnyasztá...
 ?

–	MTAK K 622., 80a.	Autográf tisztázat.	Önálló.	?	1281.

Megjelenések

Abafi, 1879., I. 171.; Gergye, 1998., 211., mindkettő a *Torzók* összefoglaló címmel közölt töredékek II. darabjaként.

Keletkezéstörténet

Sem a vers, sem archiválása keletkezési idejét nem ismerjük. A lap mérete egyezik a környező lapokéval (78a–81b), de az íráskép eltérő, ezért a kézirat típusát önállóan minősítjük. Ugyanakkor az íráskép nagyon hasonlít a 135a oldalon olvasható töredékére, annak viszont a lapmérete eltérő, noha a lap minősége hasonlóan mondható (l. a következő szövegidentitást). Némi tematikai hasonlóságot vélünk felfedezni a másutt 'Pesten, Marciusban 1831.' keltezéssel archivált ritornellel, de e feltevés olyan bizonytalan, hogy további következtetések nem építhetők rá. L. Fried, 2009., 123–134.

356. SZÖVEGIDENTITÁS**Ha csak egy hang...**

?

–	MTAK K 622., 135a.	Autográf tisztázat.	Önálló.	?	1282.

Megjelenések

Abafi, 1879., I. 170–171.; Gergye, 1998., 210., mindkettő a kezdősort adja meg címként (*Ha csak egy hang...*).

Keletkezéstörténet

A verstöredék önálló kéziratlapon áll, tisztázat, melyben két áthúzott sor, illetve sorkezdet található. Írásképe és a lap minősége a 80a oldalon olvasható töredékéhez hasonló, de a lap mérete eltérő (l. az előző szövegidentitást). Keletkezéséről nem tudunk közelebbit.

357. SZÖVEGIDENTITÁS**'S Cellariuskájából bár próbálja akárki...**

?

–	MTAK K 638/II., 22b.	Autográf tisztázat.	Önálló.	?	1283.

Megjelenések

Kiadatlan.

Keletkezéstörténet

A szövegben lévő két apró javítás ellenére tisztázatról van szó, mely bizonyosan autográf. A kéziratlap közepén el van tépve, ezért a vers címe és eleje (mely a másik oldal, a 22a alsó felén volt), valamint a folytatása (a jelen oldal, 22b alsó felén) nem maradt fenn. Hogy mi volt még ezen az alsó lapfelén, ami az eltépést indokolta, nem tudjuk. A másik oldalon (22a) két latin jegyzés található, a katalógusban csak ez szerepel (Gergye, 1993., 100.). A lap formai jellemzői alapján eredetileg a *Pandekták*hoz tartozott (áthúzott oldalszámai: 491–492), csomót nem alkot, önállóan áll. A lap elszakítása a verset töredékké tette, így nem tekinthető archiválási tisztázatnak, a *Pandekták* közé való besorolása nem indokolt. Keletkezésének idejéről és körülményeiről semmiféle bizonyító erejű filológiai adat nem maradt fenn. Két támpontunk van csupán, mindkettő szöveganalógiákon alapul. Az egyik a versben szereplő *Csivák* név, ami feltűnik Kazinczynak a *Tövisék és virágok*

1816-os új kiadását részletező tervében címszerű megnevezésként (l. a Függelék 2. szövegében a listát). A másik egy Szabó Jánosnak írott 1818. december 17-i levélben található, amely a korabeli viták sorába illeszkedik, itt ez olvasható: „Méltóztassék megítélni, micsoda beszéd már az, midőn azt mondják, hogy a' *borág* nem magyar szó, 's az soha nem is lesz. – Minden bizonynal sem nem az, sem az nem volt, sem soha az nem lesz; 's soha a' vinczlér a' *vinyigét* borágnak mondani nem fogja. De következik e innen, hogy a' Poeta vétett, *borágot* mondván? Az effélét kikapni a' textusból, 's a' Horátiusi *series juncturaque* nélkül ítélni, igazságtalan bánás. Imhol a' hely: A' Sonetto' Muzája azt beszéli, hogy régibb honjában Ausoniában az ő homlokát *narancsgally* ékesítette: de most, miolta Tokaj körül mulat, *borág* kerekíti haja' fürtjeit. – Kérdjük, mit mondana, ha itt vinyigét mondana? Semmit. De borágot mondván, azt mondja, hogy olly ág, melly bort terem, még pedig Tokajit.” (KazLev. XVI. 257., 3680. sz.) Ugyanez az érvelés rövidebben szerepel az *Orthologus és Neologus; nálunk és más Nemzeteknél* című tanulmányban (l. az ebből való idézetet a 93. szövegidentitás magyarázatai között), mindkettő a *borág* szó használata mellett érvel az azt ért ellenvetések miatt, amelyek erősen hasonlítanak a versbeli Csivák ellenvetéseire. Mindezek alapján megfogalmazható egy olyan óvatos feltevés, hogy a jelen töredék a Kazinczy által *Csivák* megnevezéssel jelölt epigrammából maradt fenn, s így 1816 előtti, ezt azonban, ismételjük, a szöveganalógiákon túlmenően, filológiai adatokkal nem tudjuk bizonyítani, ezért a besorolásban sem érvényesítjük.

BIZONYTALAN SZERZŐSÉGŰ SZÖVEGEK

1.

[Szathmári Király György halálára]

1775

Szövegforrás: SPKt 110., 11a–12b. Másolat.**Megjelenés:** Sárospataki Füzetek 1904., 1. 47–49.; Széphalom, 2001., 90–92.

Magyarázat: A kéziratos forrásban a vers után Kazinczy van megnevezve szerzőként, s ezt a Sárospataki Füzetek ismeretlen közreadója a címadásban (*Ifjúkori vers Kazinczytól*) és rövid lábjegyzetében elfogadja és tényként közli. Nagy Júliának a sárospataki halotti verseket vizsgáló tanulmánya (Széphalom, 2001., 83–92.; ennek függelékében szerepel a vers teljes szövege), majd könyvének ezt megismétlő részlete (*Mennyei Parnasszus*, Sárospatak, 2004., 18.) ugyancsak tényként említi Kazinczy szerzőségét. Gergye László kiadásában nem szerepel a vers, s nincs is reflexió kimaradásának okaira nézve, magukban a szövegközlésekben viszont arra nincs reflexió, hogy valóban Kazinczy verséről van-e szó, a hitelesség vizsgálata elmaradt. Egy régi halotti búcsúztatókat tartalmazó másolatot kötet névalírása önmagában véve nem elegendő a szerzőség kétségen kívüli bizonyítására, szükséges valamely más, bizonyító erejű filológiai adat megléte is, ebben az esetben azonban a lejegyző névalírásán kívül semmilyen más adat nem maradt fenn. Noha Szathmári Király György 1775-ös halálát Kazinczy két naplőbejegyzésben is megörökítette (PEml., 2009., 45., 46.), arra, hogy ő ez alkalmából búcsúztatóverset írt volna, nem utalt. Mivel Kazinczy szerzőségét adatok hiányában sem megerősíteni, sem megcáfolni nem tudjuk, a verset a bizonytalan szerzőségű darabok közé soroljuk (még akkor is, ha elég kevésbé látjuk valószínűnek, hogy Kazinczy írta volna azt).

2.

A' Vándorlók.

1803

Szövegforrás: RGy, Szemere Tár I., 291–292. Autográf tisztázat.**Megjelenés:** Studia Slavica, 1959., 401–427., a magyar vers: 406.

Magyarázat: A versfordítás az eddigiekben a mellette álló szlovák népballada lejegyzése miatt került egyáltalán szóba a szakirodalomban, ahová P. Balázs János cikke emelte be (*Eine slowakische Volksballade im literarischen Nachlass von Kazinczy*). Szerepel itt az eredeti kézirat fotója, a kéziratot csomó részletes leírása, a szlovák és a magyar szöveg átírata, a vers német fordítása, valamint a népballada szlovák nyelvészeti szempontú elemzése. A szakirodalmi hivatkozások és újraközlések (Jozef Minarik, Jan Mišianik, Fried István, Küllös Imola) mind erre vezethetőek vissza, akár jelzik a forrást, akár nem, illetve ha közvetítő forrást használnak, akkor is. A cikkben (majd nyomán Jan Mišianiknál és az ő nyomán Küllös Imolánál) a fordítás szerzőjeként Kazinczy van megnevezve, Fried István a cikkekre hivatkozva csak a népballada lejegyzését említi. Kazinczy szerzősége nem képezte vizsgálat tárgyát P. Balázs János cikkében, azt mintegy természetesnek tekintette, noha felvetette, hogy valaki bizonyára a segítségére volt a fordítás elkészítésében és hogy a szöveg nincs kidolgozva (402.). A kézirat autográfiája kétségtelenül Kazinczy szerzősége mellett szól, s levelei számos utalásából egyértelmű, hogy valamennyire tudott szlovákul, noha a P. Balázs János által is idézett 1815. szeptember 25-i Döbrenteihez szóló levélben azt írja, hogy tótul „igen rosszul tudok, és csak úgy a' hogy itt prononciálja a' félig magyar félig tót parasztság” (KazLev. XIII. 191., 3004. sz.). Önmagában az autográf lejegyzés ténye nem elégséges bizonyíték ebben az esetben, hiszen a *Pandektákban* Kazinczy számtalanszor jegyzett le mástól származó szövegeket, ebben a fogásban is a jelen vers után egy hosszabb és két rövidebb közköltészeti (dal)szöveg archiválását találjuk.

Más megerősítő adat pedig nem áll rendelkezésre a fordítás keletkezésével kapcsolatban, így az Kazinczy munkája éppúgy lehet, mint másé, sőt akár közös is, ezért soroltuk a bizonytalan szerzőségű szövegek közé. A *Pandekták*-beli lejegyzés idejét pontosan megadja Kazinczy: 1803. december 23., ez azonban a letisztázás, vagyis az archiválás ideje, az eredeti lejegyzés korábbi kellett legyen, ahogy az a fogás következő versénél meg is van örökítve (ott 1794. augusztus 26.). E népballada eredeti lejegyzését P. Balázs János a szlovák nyelvi környezet és a magyar fordítás kezdetlegessége alapján legvalószínűbben 1781-re, az eperjesi időszakra teszi (422.). Valójában azonban semmi adatszerűt nem tudunk erre nézve mondani, ilyen alapon kapcsolatba lehetne hozni e lejegyzést, lejegyzéseket Virág Benedek 1802–1803 körül többször megismételt kérésével is, hogy Kazinczy küldjön neki magyar és tót pórdalokat, s tudjuk, hogy valamiket küldött, szlovák nyelven is (559., 566., 568., 625. sz.). A keletkezésben az archiválás idejét vettük alapul.

3. [A Magyar Aglája Dunkin-mottójának fordítása] 1806 után

Szövegforrás: MTAK M. Nyelvtud. 4r. 42/II., 120b. Autográf tisztázata.

Megjelenés: Kiadatlan.

Magyarázat: A *Pandekták* egyik lapján kilencsoros angol nyelvű vers található *Dunkin* névalírással, majd alatta e szöveg magyar fordítása (ugyanaz a kilenc angol sor a fordítás nélkül megtalálható egy másik *Pandekta*-lapon is: MTAK K 633/VI., 63b; egyik sem szerepel a katalógusban, Gergye, 1993., 82., 132.). Az idézet William Dunkin (1706/7–1765) ír költő *The Poet's Prayer* című verséből való, de a kilenc sor nem egyben van kiemelve onnan, hanem több részletben, s e részletekből folyamatos és értelmes szöveg állt össze. Pontosán ugyanaz a kilenc sor szerepel Verseghy Ferenc *Magyar Aglája* (Pest, 1806.) című kötetének mottójaként, így aligha lehet kétséges, hogy Kazinczy ezt jegyezte le, még ha nem is adta meg forrását. Azt már Fest Sándor kimutatta, hogy a *Magyar Aglája* mottója Dunkintól származik, a Retzer-féle gyűjteményből (*Verseghy Ferenc három költeményének forrása*, in EPhK 1917., 317.), a készülő kritikai kiadás előmunkálatai során Hovánszki Mária megtalálta Verseghy nagy mennyiségű kéziratos kijegyzését Retzerből, közülük soknak a fordításával együtt, ezek között van Dunkin verse is, jól azonosítható a válogatás a vers egészéből. Verseghy lefordította az egész verset, amely máig kiadatlan, ennek szövege semmiben nem egyezik a Kazinczy kézírásában fennmaradt versfordítással (köszönöm Hovánszki Mária segítségét). Kérdés tehát, hogy származhat-e ez a *Pandekták*-beli fordítás Kazinczytól. Az ismeretes és a Young-fordítás kapcsán volt is már szó róla (l. a 27. szövegidentitás jegyzetének Forrás alfejezetét), hogy Kazinczy nem tudott fordítások készítéséhez megfelelő szinten angolul, ilyen esetben mindig közvetítőnyelvet használt (vö. még SzépLit., 2012., 1095–1100.), ez mindenképpen ellene szól Kazinczy szerzőségének. A levelezésben Dunkin neve egy helyen fordul elő, s éppen Kazinczy angol nyelvtudásával összefüggésben; Somosy János 1818. december 1-jén ezt írta Kazinczynak: „A Dunkin sorait csak most kapván meg tiszt. V. Nagy urtól, eddig az ideig által nem küldhettem a tekintetes urnak. Ezen sorok kiválasztása újabban megerősít azon hiedelemben, hogy a tekintetes ur érti ugy az anglus nyelvet is, mint mások Magyarországon érteni szokták, ha szinte titkolni kívánja is a tekintetes ur. A Young fordításának recenziója, az Ossian és Sterne fordítása kit-kit meggyőzhet arról, ha azokat az originállal összevetve olvasta.” (KazLev. XVI. 243., 3673. sz.) Az nem derül ki, pontosan mely Dunkin-sorokról van szó, s ki küldi kinek és miért, arra viszont egyértelműen utal a szöveg, hogy ezen sorok „kiválasztása” Kazinczytól származik a levélíró szerint, s angol szövegről van szó – ez így vonatkozhat a jelen kijegyzésben olvasható kilencsoros angol Dunkin-kompilációra. Fest Sándor azt feltételezte (a *Pandekták*-beli kijegyzés ismerete nélkül), hogy e levélbeli utalás valamilyen kapcsolatban lehet a Verseghytől származó Dunkin-idézettel (*Kazinczy levelezésének angol vonatkozású jegyzeteihez*, EPhK 1918., 168.). Hogy ez a kapcsolat tényleg fennáll-e, nem tudjuk, csak az bizonyítható, hogy Kazinczy lemásolta a *Magyar Aglája* mottóját, ennek ténye viszont nem jelent érdemi bizonyítékot Kazinczy fordítói szintű angol

nyelvismerete mellett. Nem tudunk tehát megerősítő érveket találni ahhoz, hogy Kazinczy fordította volna le a kilenc angol sort. Ugyanakkor arra nézve sincsenek támpontjaink, hogy akkor ki lehetett, ha nem ő: a kéziratokban nincsen utalás erre nézve, a levél szövege önmagában véve is elég homályos, már a jelen kilenc sorra való vonatkozathatósága is csak feltevés, fordításról pedig nincs szó. Mivel filológiai adatokat nem tudunk felsorakoztatni sem Kazinczy szerzősége mellett, sem ellene, ezért a fordítást a bizonytalan szerzőségű szövegek közé soroljuk. A *Pandekták*-beli lejegyzés egy nagyobb összefüggő csomó része, amelynek keletkezési idejét nem tudjuk pontosan meghatározni (l. a 296. szövegidentitás 1. szövegforrásának keletkezéséről írottakat). Számos görög epigramma eredeti szövege fordul elő itt, ezekkel 1813 tavaszán kezdett el foglalkozni Kazinczy, s a fentebb idézett levél is 1818-as, az angol szöveg rájegyzésként pedig egy 1819-es datálású szöveg hátoldalán található, vagyis elsődrendűen az 1810-es évekre gondolhatunk a lejegyzés keletkezési idejeként; mindez azonban bizonytalan lábakon álló feltételezés, biztosan csak azt állíthatjuk, hogy a *Magyar Aglája* 1806-os megjelenését követően keletkezett.

4.

[Három köszöntővers Barthos Mukinak]

1827

Szövegforrás: Barthos, 1882. Utólagos publikáció.

Megjelenés: Az első közlést követően nem jelent meg újra.

Magyarázat: A Kazinczyhoz élete utolsó éveiben közel álló Barthos András őrnagy (1767–1838) összegyűjtötte azokat a verseket, melyeket fia, Barthos János (Muki) hatévesen köszöntésképpen mondott családtagoknak és barátoknak, e versek közül többet Kazinczy írt számára. Barthos András másolatgyűjteménye (*Összeirattatása azon köszöntéseknek, melyeket Barthos Muki hatodik születése-évében megkülönböztetett úri személyekhez tartott*) unokája, Barthos Andor közleményéből ismeretes (Barthos, 1882.). E cikk csak utalt azokra a Kazinczy-versekre, amelyek az eredeti kézirat alapján Abafi Lajos kiadásában már megjelentek, kiadta viszont azt a három verset (*4-dik Septembr. 1827 Tettes Telek Rozália asszonynak nevenapi köszöntésére; Tekintetes Telek Imre úrnak a nagyméltóságú Károlyi gróf radványi uradalma tisztartója nevenapjára 5-n 9-ber 1827; 1827, 27-ik Novemberben 60-ik életesztendéjének betöltésével mondák atyjoknak*), amelyet nem őrzött meg Kazinczy autográf archiválása (a kézirat részletes áttekintését és összevetését Kazinczy kéziratának anyagával l. a *Barthos Mukinak* című vers, a 317. szövegidentitás jegyzetei között). Az átfedések és a címek, dátumok többségének egybeesése a jelen másolatgyűjtemény megbízhatóságára utalhat, ami a közölt szövegek hitelességét erősíti. Másfelől azonban felvetődhet az az egyértelműen meg nem válaszolható kérdés, hogy Kazinczy e verseket miért nem archiválta, ha a többi igen, ez pedig a közölt szövegek hitelességével kapcsolatos kétségeket alapozhat meg. Az adott filológiai adatokra kétféle, ellentétes irányú érvelés építhető, amelyek alapján így bizonyossággal nem foglalhatunk állást Kazinczy szerzőségét illetően.

5.

A szilaj kis lányhoz.

1830

Szövegforrás: Koszorú, 1830., 122–123. Folyóiratközlés.

Megjelenés: Az első közlést követően nem jelent meg újra.

Magyarázat: A vers GY. H. I. monogrammal jelent meg, ami majdnem azonos a G. H. I monogrammal, amit Kazinczy máskor is használt, s jelentését egy levelében részletesen elmagyarázta (KazLev. XVI. 373., 3736. sz.; idézve a 161. sz. szövegidentitás jegyzetében). Ez alapján Busa Margit is felvette bibliográfiájába a költő műveként (*Kazinczy Ferenc bibliográfia*, Miskolc, 1981., 77.). A monogram valóban Kazinczyra vall (noha e dal esetében nemcsak a szerzői, de a szöveggöz-

lői szerep is elgondolható), ezen túl azonban semmi más adatunk nincs a versről sem a levelezésben, sem a hagyatékban másutt, s ez publikált költemény esetében egyedül itt fordul elő. Egy adat nem adat, vagyis önmagában ez nem jelent filológiailag hiteles s így elégséges bizonyítékot Kazinczy szerzősége mellett.

6.
[Szemere István alispán névnapjára]
?

Szövegforrás: Gergye, 1998., 86–87. Utólagos publikáció.

Megjelenés: Abafi, 1879., I. 140–141.

Magyarázat: A verset először Abafi Lajos közölte, egymás mellett a *J...nyi Farkas halálára* című szöveggel (ez azonban Fazekas Mihály műve, l. erről a Bevezetésben), mindkét esetben forrásként Kazinczy Gábor egy közelebbiről meg nem nevezett másolatát adván meg. Gergye László ugyancsak kiadta mindkét verset, a kötetben egymás mellett, közlése mindenben, még a modernizált helyesírásban és a sajtóhibában is egyezik Abafi Lajos közlésével. Mindkét versnél a *Kazinczy Ferencz versei Kazinczy Gábor másolatában. 1–9. rész. Czuczor Gergely javításaival* című másolatot nevezte meg mint kiadása kéziratos forrását (MTAK M. Irod. RUI 4r. 14/II.). Az ezen a jelzeten található kéziratos kötetben valóban Kazinczy Gábor másolatai találhatók, de a szóban forgó két vers nincsen benne, s nincs benne az ugyanezen jelzetű I. kötetben sem, továbbá ez a kötet cím nem szerepel a nevezett kötetekben. Nem találtuk a verseket az ugyancsak Kazinczy Gábortól származó *Kazinczy Ferenc versei* című kötetben (MTAK RUI 4r. 97.), s átnéztük a hagyaték kapcsolódó másolatos kötetait is, köztük Toldy Ferenc anyagait, sehol nem bukkantunk sem a versek, sem a kötet cím nyomára. Nem találtunk nyomokat az akadémiai kézirathagyaték katalógusaiban sem (Gergye, 1993.; Czifra, 2014.). A Gergye László által megadott kötet cím csak a cédlakalógusban szerepel, valóban a RUI 4r. 14. jelzetenél, de ez eredetileg nincs kötetekre bontva (utólagos ceruzás megjegyzés végzi el ezt: I–II.), tehát itt a Gergye-féle 'II.' specifikáció nem egyezik. További zavart jelent, hogy a Gergye-kiadás szögletes zárójelben közli a címet, jegyzetben jelezvén, hogy Abafi Lajos címadását vette át, ami így együttesen azt jelenti, hogy a forrásban nincsen cím. Akkor viszont mi alapján lehet tudni, hogy a vers valóban Szemere István alispán névnapjára készült? Mert a szövegben erre utalás nincsen, ha meg a forrásként megnevezett Kazinczy Gábor-féle másolatban volt valami utalás erre nézve, akkor azt a jegyzetnek tartalmaznia kellene, s nem pusztán Abafi követésére utalni. Abafi közléséből és jegyzetéből egyébként nem derül ki, hogy az általa először kiadott másolatnak ne lenne címe, mint ahogy az sem, hogy mi alapján teszi a vers keletkezését 1820 és 1825 közöttre, ami ugyancsak indoklás nélkül feltűnik a Gergye-kiadásban is. Szemere István 1809–1813 között volt előbb másod-, majd 1813–1827 között első alispán (PEml., 2009., 1221.), tehát az alispáni cím alapján ez a keltezés nem igazolható. Ráadásul van egy másik forrás, ami a jelen verset nem Szemere Istvánhoz szólóként említi. Barthos Andor nagyapja másolatgyűjteményének (Barthos, 1882.; l. fentebb) ismertetésében hivatkozik az Abafi-kiadás ezen darabjára, a következőképpen: „A [másolatban a] 9-ik lapon nagyatyám egy költeménye, ezt követi, Kazinczy »Szemere István alispán névnapjára« címmel ismert költemény (»Első tanúja volt...«): a birtokomban lévő füzetben: »1827-dikben 26-ik decemberben tekintetes Inczedy István úrnak nevenapjára« címe van az említett költeménynek.” (Barthos, 1882., 71.) Nem tudjuk tehát azonosítani a kéziratos forrást, amire a kiadások hivatkoznak, a hivatkozások pedig hiányosak és ellentmondásosak. Kérdéses így, hogy kihez is szól ez a szöveg, hogy mikor készült és hogy ki írta. Filológiailag korrekt adatok hiányában Kazinczy szerzőségét sem megerősíteni, sem cáfolni nem tudjuk.

MUTATÓK



RÖVIDÍTÉSEK (Források, bibliográfiai adatok)

A szövegforrások lelőhelyei

DRKK = Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára
 EPhK = Egyetemes Philológiai Közlöny
 FSZEK = Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
 It = Irodalomtörténet
 ItK = Irodalomtörténeti Közlemények
 MTAK = Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár
 OSZK = Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár
 PFK = Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár
 PIM = Petőfi Irodalmi Múzeum, Kézirattár
 RGy = Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteménye
 SPKt = Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek Nagykönyvtára

A Kazinczy-szövegek kiadásai

Abafi, 1879. = *Kazinczy Ferenc összes költeményei I–II.*, kiad. Abafi Lajos, Bp., 1879.
 Bajza–Toldy, 1836. = *Kazinczy Ferencz' eredeti poétai munkái*, kiad. Bajza József és Toldy Ferenc, Buda, 1836.
 Bajza–Toldy, 1845. = *Kazinczy Ferencz' levelei Szentgyörgyi Józsefhez, ifj. Szilágyi Sámuelhez, Csokonaihoz és Ercseihez*, kiad. Bajza József és Toldy Ferenc, Pest, 1845.
 Balassa, 1902. = *Kazinczy Ferenc: Tövisek és virágok*, kiad. Balassa József, Bp., 1902.
 BerzsényiLev., 2014. = *Berzsényi Dániel összes munkái, Levelezés*, kiad. Fórizs Gergely, Bp., 2014. (kritikai kiadás)
 ErdLev., 2013. = *Kazinczy Ferenc művei, Erdélyi Levelek*, kiad. Szabó Ágnes, Debrecen, 2013. (kritikai kiadás)
 FN., 2011. = *Kazinczy Ferenc művei, Fogságom naplója*, kiad. Szilágyi Márton, Debrecen, 2011. (kritikai kiadás)
 Ford., 2009. = *Kazinczy Ferenc művei, Prózafordítások Bessenyeitől Pyrkerig*, kiad. Bodrogi Ferenc Máté, Borbély Szilárd, Debrecen, 2009. (kritikai kiadás)
 Gecsei, 2008. = *Kazinczynak Poetai berke*, kiad. Gecsei Kolos, Győr, 2008.
 Gergye, 1998. = *Kazinczy Ferenc összes költeményei*, kiad. Gergye László, Bp., 1998. (kritikai kiadás)
 Handbuch, 1827. = *Handbuch der ungrischen Poesie I.*, kiad. Toldy Ferenc, Pest és Bécs, 1828. (a megjelenés éve: 1827)
 Handbuch, 1828. = *Handbuch der ungrischen Poesie II.*, kiad. Toldy Ferenc, Pest és Bécs, 1828.
 Heinrich, 1916. = *Kazinczy Ferenc Tübingai pályaműve a magyar nyelvről*, kiad. Heinrich Gusztáv, Bp., 1916.
 Kazinczy Gábor, 1859. = *Kazinczy Ferencz versei*, kiad. Kazinczy Gábor, Pest, 1859.
 Kazinczy Gábor, 1860. = *Kazinczy Ferencz levelezése Kisfaludy Károlylyal s ennek körével*, kiad. Kazinczy Gábor, Pest, 1860.
 KazLev. I–XXI. = *Kazinczy Ferenc levelezése I–XXI.*, kiad. Váczy János, Bp., 1890–1911.
 KazLev. XXII. = *Kazinczy Ferenc levelezése XXII.*, kiad. Harsányi István, Bp., 1927.
 KazLev. XXIII. = *Kazinczy Ferenc levelezése XXIII.*, kiad. Berlász Jenő, Busa Margit, Cs. Gárdonyi Klára, Fülöp Géza, Bp., 1960.
 KazLev. XXIV. = *Kazinczy Ferenc művei, Levelezés XXIV. kötet*, kiad. Orbán László, Debrecen, 2013. (kritikai kiadás)

- KazLev. XXV. = *Kazinczy Ferenc művei, Levelezés XXV. kötet*, kiad. Soós István, Debrecen, 2013. (kritikai kiadás)
- KölcseyLev. I–II. = *Kölcsey Ferenc minden munkái, Levelezés I–II.*, kiad. Szabó G. Zoltán, Bp., 2005., 2007. (kritikai kiadás)
- KülfJátsz., 2009. = *Kazinczy Ferenc művei, Külföldi Játárszín*, kiad. Czibula Katalin, Demeter Júlia, Debrecen, 2009. (kritikai kiadás)
- Lipcse, 1846. = *Kazinczy Ferenc levelei Sipos Pálhoz 1806–1806*, Lipcse, 1846.
- MagyUtak., 2015. = *Kazinczy Ferenc művei, Magyarországi utak*, kiad. Orbán László, Debrecen, 2015. (kritikai kiadás)
- Museum, 2004. = *Első folyóirataink: Magyar Museum I–II.*, kiad. Debreczeni Attila, Debrecen, 2004.
- Orpheus, 2001. = *Első folyóirataink: Orpheus*, kiad. Debreczeni Attila, Debrecen, 2001.
- PEml., 2009. = *Kazinczy Ferenc művei, Pályám emlékezete*, kiad. Orbán László, Debrecen, 2009. (kritikai kiadás)
- Szauder M., 1979. = *Kazinczy Ferenc művei I–II.*, kiad. Szauder Mária, Bp., 1979.
- SzépLit., 2012. = *Kazinczy Ferenc művei, Szép Literatura*, kiad. Bodrogi Ferenc Máté, Debrecen, 2012. (kritikai kiadás)
- VMÖM. XVII. = *Vörösmarty Mihály összes művei XVII., Levelezés 1.*, kiad. Brisits Frigyes, Bp., 1965.

Egyéb források és szakirodalom

- Barthos, 1882. = Barthos Andor: *Kazinczy kiadatlan versei*, Figyelő, 1882., 70–72.
- BJÖM. I–II. = *Batsányi János összes művei. I. Versek*, Bp., 1953.; *II. Prózái művek*, Bp., 1960., kiad. Keresztury Dezső és Tarnai Andor
- Czeizel, 1910. = Czeizel János: *Kazinczy Ferenc epistolai*, in ItK, 1910., 16–49.
- Czifra, 2009. = *A leleplezett mellszobor (Nyomozások Kazinczy birtokán)*, szerk. Czifra Mariann, Bp., 2009.
- Czifra, 2013. = Czifra Mariann: *Kazinczy Ferenc és az ortológusok*, Bp., 2013.
- Czifra, 2014. = Czifra Mariann: *Kazinczy Ferenc levelezése a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattárában (Katalógus)*, Bp., 2014.
- Császár, 1913. = Császár Elemér: *A német költészet hatása a magyarra a XVIII. században*, Bp., 1913.
- Csatkai, 1983. = Csatkai Endre: *Kazinczy és a képzőművészetek*, Bp., 1983.
- Csetri, 1990. = Csetri János: *Egység vagy különbözőség? Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában*, Bp., 1990.
- Csokonai, 1990. = *Csokonai Vitéz Mihály összes művei, Szépprózái művek*, kiad. Debreczeni Attila, Bp., 1990.
- Csokonai, 2002a = *Csokonai Vitéz Mihály összes művei, Tanulmányok*, sajtó alá rendezte Borbély Szilárd, Debreczeni Attila, Orosz Beáta, Bp., 2002.
- Csokonai, 2002b = *Csokonai Vitéz Mihály összes művei, Feljegyzések*, sajtó alá rendezte Borbély Szilárd, Debreczeni Attila, Orosz Beáta, Szép Beáta, Bp., 2002.
- Dayka, 2009. = *Dayka Gábor összes művei*, kiad. Balogh Pirokska, Bódi Katalin, Szép Beáta, Tasi Réka, Bp., 2009.
- Debreczeni, 2009. = Debreczeni Attila: *Tudós hazafak és érzékeny emberek (Integráció és elkülönülés a XVIII. század végének magyar irodalmában)*, Bp., 2009.
- Debreczeni, 2012. = Debreczeni Attila: *Csokonai költői életművének kronológiai rendje*, Budapest–Debrecen, 2012.
- Debreczeni, 2014a = Debreczeni Attila: *Kazinczy emlékéllátó archívuma 1802–1803-ból*, in ItK, 2014., 226–244.
- Debreczeni, 2014b. = Debreczeni Attila: *Kazinczy Daimoniájának hermetizmusa*, in „Szirt a habok között”, szerk. Bényei Péter, Gönczy Monika, S. Varga Pál, Debrecen, 2014., 95–103.

- Debreczeni-Gönczy, 2010. = *Ragyogni és munkálni (Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről)*, szerk. Debreczeni Attila, Gönczy Monika, Debrecen, 2010.
- Fórizs, 2011. = Fórizs Gergely: *Eis to kreisson! A művészi idealizáció jelmondatának értelmezései Kazinczy körében*, It, 2011., 451–474.
- Fried, 1996. = Fried István: *Az érzékeny neoklasszicista (Vizsgálódások Kazinczy Ferenc körül)*, Sátoraljaújhely–Szeged, 1996.
- Fried, 2009. = Fried István: „Aki napjait a szépek szentelé...” (Fejezetek Kazinczy Ferenc pályaképéből és utókora emlékezetéből), Sátoraljaújhely–Szeged, 2009.
- Gálos, 1932. = Gálos Rezső: *A magyar műdal kezdete a XVIII. században*, ItK, 1932., 354–375.
- Gergye, 1993. = Gergye László: *Kazinczy Ferenc kéziratos hagyatéka (Katalógus)*, Bp., 1993.
- Gergye, 1998/M. = Gergye László: *Múzsák és Gráciák között*, Bp., 1998.
- Gyapay, 2009. = Gyapay László: *A műalkotások megítélésének szempontjai Kazinczynál*, in *A Szép és a Jó. Kazinczy és a művészetek*, szerk. Kovács Ida, Bp., 2009., 15–24.
- Jászberényi, 2003. = Jászberényi József: „A Sz: Sophia’ Templomában látom én felszentelve Nagysádat” (A felvilágosodás korának magyar irodalma és a szabadkőművesség), Bp., 2003.
- Kalla, 2010. = Kalla Zsuzsa: „Mivé egykor talán lehetni álmodoztam” (A naplók és Bártfay), in *Bártfay László naplói*, kiad. Kalla Zsuzsa, Bp., 2010., 475–750.
- Kaufmann, 1898. = Kaufmann Lajos: *A görög és római classicusok Kazinczy Ferenc levelezésében*, in ItK, 1898., 271–341.
- Kis, 1811. = *Horatius’ Levelei Wielandnak magyarázó jegyzéseivel*, ford. Kis János, Sopron, 1811.
- KözKölt., 2000. = *Közköltészet I., Mulattatók*, kiad. Küllös Imola, Bp., 2000.
- Kunszery, 1965. = Kunszery Gyula: *A magyar szonett kezdetei*, Bp., 1965.
- Mezei, 1987–88. = Mezei Márta: *Kazinczy világnézeti problémái*, ItK, 1987–88., 237–270.
- Mezei, 1998. = Mezei Márta: *A kiadó mandátuma*, Debrecen, 1998.
- Molnár, 1907. = Molnár János: *Bacsányi János levelei id. báró Ráday Gedeonhoz*, ItK, 1907., 83–93., 206–215.
- Pál, 1989. = Pál József: *Kazinczy Orpheusáról*, in *A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve, XXVII.*, Miskolc, 1989., 205–225.
- Papp, 2008. = Papp Júlia: *Adatok Kazinczy Ferenc és Blaschke János munkakapcsolatához – tények és tévedések a művészettörténeti szakirodalomban*, in *Ars Hungarica*, 2008/1–2., 179–228.
- Szauder, 1961. = Szauder József: *A kassai „Érzelmek iskolája”*, in uő: *A romantika útján*, Bp., 1961., 90–114.
- Szauder, 1970. = Szauder József: *Veteris vestigia flammae*, in uő: *Az estve és az álom (Felvilágosodás és klasszicizmus)*, Bp., 1970., 347–432.
- Tompa, 1972. = Tompa József: *A művészi archaizálás és a régi magyar nyelv*, Bp., 1972.
- Váczy, 1904. = Váczy János: *Wesselényi Miklós báró ifjúsága*, in *Erdélyi Múzeum*, 1904., 1–15.
- Váczy, 2012. = Váczy János: *Kazinczy Ferenc és kora I–II.*, kiad. Kovács Dániel, Debrecen, 2012.
- Vaderna, 2013. = Vaderna Gábor: *Élet és irodalom (Az irodalom társadalmi használata gróf Dessewffy József életművében)*, Bp., 2013.
- VMÖM. II. = *Vörösmarty Mihály összes művei II., Kisebb költemények 2.*, kiad. Horváth Károly, Bp., 1960.
- VMÖM. V. = *Vörösmarty Mihály összes művei V., Nagyobb epikai művek 2.*, kiad. Horváth Károly, Martinkó András, Bp., 1967.

CÍMVÁLTOZATOK MUTATÓJA

A mutatóban csak költemények szerepelnek, más Kazinczy-művek nem, a címek betűrendben állnak. A mutató a pusztá helyesírási változatokat nem veszi fel, s kezdősort is csak akkor, ha az egy szövegidentitáshoz tartozó források egyikének sincs címe, legfeljebb címpozícióba emelt nem egyedi megnevezése (pl. Töredék), vagy leírása (pl. „a’ Telki-Bányai erdőben”), vagy csak dátuma, ilyenkor a szövegidentitás címeként használt kezdőszavak is szerepelnek itt, szögletes zárójel nélkül. A cím előtt álló szám annak a szövegidentitásnak a sorszáma, amelyhez a Kazinczytól származó cím tartozik. Ha a cím kurzív és a sorszám zárójelben van, akkor a cím nem Kazinczytól, hanem valamely későbbi kiadásból származik, de azonosíthatóan az adott szövegidentitáshoz tartozó forrást jelöl. Ha a cím előtt nincs sorszám, akkor az adott cím vagy a Bizonytalan szerzőségű szövegek közé tartozó forrást jelöl, vagy olyan költeményt, melyet valamilyen oknál fogva nem vett fel a jelen kötet, noha a kiadói hagyományban szerepel. A cím után a II. kötet oldalszámai állnak kurzív szedéssel, ahol az adott cím megtalálható, itt csak a jegyzetek előfordulásait listázzuk, a főszövegbeli előfordulások szövegidentitásonként tekinthetők át. Félkövérrel jelezzük azt az oldalszámot, ahol a jegyzetekben az adott szövegidentitás navigátortáblázata található a címváltozatokkal. Ugyancsak félkövérrel jelezzük a szövegidentitáshoz (a fentiekben részletezett okokból) nem tartozó címek azon előfordulásait, ahol arra nézve azonosító-összefoglaló információ található (általában a Megjelenés alfejezetben, illetve a Bevezetésnek A kötetathárok alfejezetében vagy a Bizonytalan szerzőségű szövegek jegyzetében).

92.	XI. Novemb. MDCCCIV.	302, 334–335
4.	1781	138
3.	1781. a’ Telki-Bányai erdőben	135
5.	1782.	142
11.	1786	151
12.	1786.	152
10.	1786. Octób. 16-d.	148
275.	1787. Mart.	773
15.	1787. Mart. 9d. Ér-Semlyéنت	162
275.	1787. Martziusban. Kassán.	61, 773
70.	1795	65, 291
117.	1810. Octób. 28d.	443
242.	1816 Sept.	704
273.	1819. Aug. 31.	770
292.	1823. Febr	814
301.	1824. 14. szeptember	830
308.	1825. Novemb. 9d.	843
245.	24. Mart. 1817.	715
51.	29 8br. 1791.	34, 37, 42, 245
71.	31. Mart. 1796. Brűnnben	40–41, 291
(203.)	<i>A’ boldog szerető</i>	643
(323.)	<i>A buta bölcs</i>	868

19.	A' Czenczim szája. Secundusból	39, 41, 50, 55–56, 61, 169
194.	A' Csók	72–73, 77–78, 624
99.	A durva ajakú	379
30.	A' fecskéhez	75, 201
23.	A félénk Leány	41, 183
23.	A félénk lányka	34, 183
33.	A' félénk Szerelem	66, 74, 208
111.	A' Grátziákhoz	61–62, 83–86, 168, 416–417, 418–419, 421, 483, 518
38.	A' gyermek költő	222
38.	A' gyermek Poéta	34, 39, 41, 55, 66, 74, 221–222
44.	A' Habcsilapító	74, 235
29.	A' Hajóhoz.	74, 198
9.	A' henye bibliothecarius	34, 36, 55, 146
9.	A' henye bibliothecarius. Göcking után	146
(12.)	A' hervadó leány	153
35.	A' Holdhoz	62, 217
8.	A' hólnapi napom Lessing után	54, 144
(325.)	A' jó és szép	871
3.	A' Kakukhoz	59–62, 76, 84–85, 134, 135–136
331.	A' Karlsbádi Ferdőre	73, 88, 877
149.	A' kész írók	90, 498
14.	A' kikelet	61–62, 157
22.	A' kor' örömei	74–75, 178
(287.)	A' költő	804
330.	A' Lengeséghez	876
288.	A' Lepe	80–81, 84, 805
19.	A' Lillám' szája. Secundusból	26, 29, 169, 240
263.	A' Lovag	755
–	[A Magyar Aglája Dunkin-mottójának fordítása]	901
24.	A' meg-tsaltt Öreg	26, 29, 33, 39, 185–186
69.	A' Méltóságos Úr' neve...	289
56.	A' Mennydörgés	40, 43, 71, 75, 258
267.	A' mi nyelvünk	725, 763
241.	A' mi nyelvünk hozzánk	14, 701
89.	A' nagy titok	90, 319
(336.)	A' német fiú	885
(247.)	A' Nyírliget	716

247.	A' Nyírliget. Prof. Vályi-Nagyhoz.	88, 704, 716
152.	A' pedant	90, 498
25.	A' Példák	187
9.	A' rest Bibliothécarius Németből	54, 146
269.	A rút-szép	92, 447, 766
42.	A' szállást kérő	231
34.	A' Szent Földről	84, 211
41.	A' szép árny	75, 228
41.	A' szép fa	228
43.	A' szép Netty emlékeztető könyvébe	39, 56, 233
41.	A' szép ülő-helly	227
32.	A' szerelem' tekintete. Szegváriból.	55, 206
–	A szilaj kis lányhoz	902
20.	A' Szomolnoki erdőben	172
20.	A' Szomolnoki hegyeken	61, 172
14.	A' Tavaszhoz	21–26, 28, 56–57, 157
23.	A' Téli Útazás	39, 184
(115.)	<i>A teremtés ura</i>	437
(11.)	<i>A vallástalan</i>	26, 110, 151
–	A' Vándorlók	900
56.	A' vész	74, 258
(269.)	<i>A vétkes szép</i>	767
(28.)	<i>A víg öreg</i>	196
141.	A' Békák	91, 93, 97, 99–100, 123–124, 378, 485, 487–488, 493
101.	A' boldog alkony	66–67, 380, 385–386, 392, 738, 892
203.	A' Boldogított	73, 75, 77–78, 643
240.	A' borz és az evet	92, 95–97, 700
116.	A' Bugaczi csárdához. Orczy után	116, 124, 438, 654
116.	A' Bugaczi csárdára. Orczy után	438, 738
295.	A' Bűnösök	88, 822
98.	A' Csereyhez írt Epistolából	360
211.	A' Csillagokhoz	64, 72, 75, 77–78, 655
188.	A' Csüggedés	76, 86, 608
153.	A' Distichon	80–82, 500
153.	A' Distichon' feltalálása	88, 91, 500
207.	A' Félix-Bánya, Nagy-Váradnál	77, 649

140.	A' fennszavú Idiota	93, 483
139.	A' fő leczke	482
85.	A' Gerlicze' teremtetése	75, 315
61.	A' Gondelűző	75, 270
61.	A' Gondűző	270
271.	A' H betű	92, 768
271.	A' H. hangja	97, 768
83.	A' Hajnal	75, 311
163.	A' három Chárisz...	531
292.	A' Hit' szava	88, 814, 827, 829
118.	A' két természet	90, 445, 448, 451, 767
60.	A' korántti sírok	263, 269
102.	A' könyörgés	388, 392
180.	A' Kötés' napja	108, 570, 583, 585, 622
139.	A' legfőbb leczke	91, 482
64.	A' Levélhordó	75, 275–276, 299
134.	A' Lúdhattyú	91, 93, 100, 473, 477–478
81.	A' Lyányomnak, Iphigénia'nak Sírkövére, Kertemben, Széphalmon	306
158.	A' Margit Szigetén [...]	77, 86, 103–104, 108, 358, 518, 519, 570
263.	A' Mesterező	97, 755
248.	A' Múzához	112–114, 121–122, 124, 536–537, 555, 713, 721
276.	A' nagy napon	85, 777
110.	A' Nagyság és Szépség diadalma	408, 414
99.	A' nehéznyelvű	90, 362, 379
107.	A' neo- és palaeologusz	90, 399–400
226.	A' Nyelvrontók	91, 96, 97, 529, 676–677, 678, 681, 689
298.	A' páratlan Háznép	826
257.	A' pataki vár' erkélyében	740
274.	A' Sajka	59, 108, 121, 124, 771
93.	A' Sonetto	40, 342, 345
93.	A' Sonettó' Muzsája	103–104, 121, 124, 342, 345, 379, 516, 899
69.	a' Spielbergi várban, 1795. Octoberben	40–41, 289
276.	A' szabad Erdély	86, 121, 123–124, 731, 777, 788
140.	A' Szavas Idiota	90, 483

142.	A' szép és a' jó	91, 489
298.	A' szép házi-kör. Szent-Mihálytt	807, 826
253.	A' Szerény	80, 732
253.	A' Szerények	82, 732
275.	A' Tanítvány	22, 59, 62, 83–85, 88, 121, 123–124, 127, 154, 161, 773–774, 778
57.	A' Tavaszinneplés	255, 263, 267–269
338.	A' tiszta lelket, a' szerényt, csudálta...	887
280.	A' tisztulás' innepe.	85–86, 786
203.	A' Titoktartó	72, 77, 643
224.	A' Tusázó	134, 647, 666–667
103.	A' vak	90, 390, 392, 395
170.	A' Vándor és a' hely' Génusza	77, 561
207.	A' Váradi Ferdőben	77, 80–81, 649–650
208.	[A' Váradi Ferdőben.]	651
106.	A' Zsibói nagy Megholt	396–397
106.	A' Zsiboi nagy Megholtra	396–397
105.	Ad vocem SoloEcizálok	394, 395
26.	Aggódás	26, 29, 39, 191
123.	Ajánlás	90, 453
–	Ajánlás	13
(263.)	Ál lovag	755
(273.)	Állhatatosság	770
154.	Álljatok itt jobbom mellé...	501
315.	Amade után	59, 830, 848–849, 851, 852
255.	Ámor az Oroszlánon	84, 733, 736, 737, 739
31.	Ámor' nyilai	75, 204
31.	Anacreonnak XLVd. Dala	26, 30, 33, 39, 55–56, 203–204
40.	Anacreonnak XLVId. Dala	34, 39, 55, 226
30.	Anacreonnak XXXIII. Dala	26, 30, 33, 39, 54, 201
75.	Anakreon	75, 297
25.	Anakreonnak éneke: Ἡ γῆ μελεῖναι πίνει.	187
42.	Anakreonnak IIIIdik Dala	34, 39, 55, 230
28.	Anakreonnak XIIdik Dala	26, 30, 34, 39, 55, 195–196
25.	Anakreonnak XIXd. Dala	26, 29, 33, 39, 54, 187
25.	Anakreonnak XIXd. éneke	187
41.	Anakreonnak XXIIIdik Dala	34, 39, 55, 227

303.	Anch'io Pittore	97, 511, 833
206.	Antinousz	77, 80, 82–84, 446, 648
314.	Apollon	82, 84, 87, 124, 423, 850
112.	Apollonhoz	74, 168, 421
(250.)	<i>Arabs gnóma I–II.</i>	727
128.	Arbuscula	90, 460–461
233.	Astüanax	691
(233.)	<i>Astyanax</i>	691–692
309.	Asszonyi rény	81–82, 845
212.	Atyáid undok bűneikért...	64, 657
180.	AUG. XXV. MDCCCIV.	121, 124, 583
111.	Az áldozat	418
111.	Az áldozó	83–84, 86, 88, 127, 168, 378, 416–417, 418, 420, 483, 518
(351.)	<i>Az ál-nagy</i>	896
67.	Az álom	284
70.	Az Álomhoz. 1795.	64, 291, 657
84.	Az Alvás	75, 313
255.	Az Ámor Képénél az Oroszlánon	737
314.	Az Apolló' szobránál	850
129.	Az avatatlan	90, 462
(129.)	<i>Az avatlan</i>	462
232.	Az Egri Bibliothéka	683–684, 688
232.	Az Egri Bibliothekára	677–678, 688
(232.)	<i>Az egri könyvtár</i>	688
42.	Az éjjeli Vendég	75, 231
22.	Az élet élte	177
296.	Az élet nem legelső birtokunk...	823
26.	Az el-hagyott leány	55, 191
23.	Az el-késett Leány	26, 29, 183
23.	Az el-késődött leány	55, 183
66.	Az első veszteség	74, 282
194.	Az elszálló lélek. Görögből; Pláto után	77, 624
92.	Az én boldogítóm	103, 107–108, 121, 124, 302, 335–336, 585
54.	Az én hazám. Klopstockból	50, 55, 251
177.	Az én Istenném	66, 75, 576
75.	Az én lantom	297

137.	Az én sugallóm	91, 479, 480, 485
258.	Az Epigramma	83, 88, 742
(113.)	<i>Az érdem</i>	13, 423
100.	Az erdő	77, 83, 153, 398, 382, 387, 392, 398, 411, 414–415, 444
16.	Az esthajnalhoz	21–26, 28, 31, 34, 39, 54, 57, 59–61, 66, 74, 154, 163, 165, 341, 609
69.	Az Excellenz' nevezete...	110, 289
(181.)	<i>Az igazi nemes</i>	588
150.	Az igazságkereső	90, 498
(37.)	<i>Az igazság két barátja</i>	220
277.	Az Iliász I. Könyve	779
354.	Az Íliász' VI. Éneke	897
74.	Az Inn' hátán	81, 88, 295
37.	Az inség' két barátja	34, 36, 50, 54, 220
124.	Az iskola' törvényei	91, 456
21.	Az isten' szemlélése. A' Klopstock ódái közzül	54, 173, 264
179.	Az Isteni	67, 75, 581
(154.)	<i>Az ítélet napja</i>	501
7.	Az Ivó	34, 36, 54, 143
147.	Az olvasóhoz	90, 94, 496
52.	Az ő halála	55, 247
157.	Az ő képe	103, 121, 124, 345, 419, 515–516
157.	Az Ő képe magának távolléte alatt	515, 516, 521
157.	AZ Ő képe, magának távollétében	515
157.	AZ Ő képe. Sophiem ekkor Kázmértt vala	515
28.	Az öreg	75, 196
189.	Az Özveggy	13, 76–77, 80, 610
270.	Az új címre	97, 768
229.	Az újítók	96–97, 532, 683, 876
117.	Azt a' virágot...	64, 443
169.	Azzán Agának. Morlach nyelvből, Góthe után	67, 74, 558
284.	B. Malonyai János Úrnak midőn [...] a' Fő-Ispányi kormányt általvette	65, 797
(284.)	<i>B. Malonyay János főispánra</i>	797
(78.)	<i>Bacsányi János</i>	302
293.	Bárczay Ferenczhez, Bárczán és Kérben, Abaujban	817–818
(86.)	<i>Barcsay Ábrahámra</i>	316

284.	Báró Malonyay Jánosnak, midőn [...] a' Fő-Ispányi Helytartóságot átalvette	797
(228.)	<i>Báró Naláczy Istvánhoz</i>	682
43.	Báró Prónay Agnes Kis Asszonynak Emlékeztető Könyvébe	34, 56, 233
158.	Báró Prónay Simonné; még akkor Hirgeist Niny. A' Margit'-szigetén [...]	519
106.	Báró Wesselényi Miklós	397
(106.)	<i>Báró Wesselényi Miklós' sírjára</i>	397
91.	Báró Wesselényi Miklóshoz. Miklós' Fijához. 1809.	116, 322
108.	Báróczy	91, 403
114.	Baróti 's Nagy-Ajtai Cserey Farkas Cs. K. Kamarás és Major barátomhoz	425
136.	Baróti Szabó	91, 93, 478
(10.)	<i>Baróti Szabó Dávidhoz, midőn egy szerencsétlen munkát közle velem</i>	148
10.	Baróti Szabóhoz midőn egy szerencsétlen munkát közle vélem	33, 57, 110, 147–148
310.	Bártfay Lászlóhoz	846
317.	Barthos Muki atyjának Major Barthos András Úr' születése' napjára	65, 858
317.	Barthos Mukinak	65, 846, 858, 902
307.	Bátorítás	81, 843
22.	Bátorodás az élet sebess repülete ellen	39, 41, 177
185.	Bellához	72–73, 77–79, 602
339.	Bellinek Emlékkönyvébe	888
(216.)	<i>Berzeviczy Gergely</i>	659
98.	Berzsenyi Dánielhez Miklára, Somogyban	124, 360
98.	Berzsenyihez	114, 116, 360
171.	Biharnak két Nagyja	77, 88, 563
171.	Biharnak két Nagyja: Baranyi Gábor és Bossányi Ferencz	563, 564
68.	Blidli	74, 250, 280, 285, 286
68.	Blidlihez	37, 58, 285
264.	Boileau után	80, 92, 97, 756
22.	Bódog bolondoskodás	26, 29, 34–35, 49, 54, 59, 176–177, 235
63.	Bor és Szerelem	75, 272
22.	Bor mellett	84, 121, 123–124, 178
3.	Boris az első kakuk-szó halláskor	34, 135

230.	Bölöni Farkas Sándorhoz	113, 121, 124, 595, 685
243.	Branyicska, Hunyad Vgyében.	82, 705
243.	Branyicska. B. Jósika Jánoshoz	705–706
243.	Branyicskán, Hunyadban. B. Jósika Jánoshoz	705–706
1.	Brútus	54, 62–63, 130, 140, 434, 667–668
1.	Brútus. Kaestner után	34, 36, 130–131
244.	Buczy Emilhez	121–122, 124, 536, 710, 793
(242.)	<i>Búcsú Erdélytől</i>	704
1.	Caesar és Róma	66, 73–74, 131, 667–668
205.	Canovának Psychejére, a' Lepével	646, 668
205.	Canovanak Psychéjére. Déhmnél, Bécsben	646
202.	Carlo Dolce' Madónnájára	80, 638
322.	Cerinthuszhoz	71–72, 865
45.	Chapeau-bas	55, 237
65.	Chloe	34, 37, 58, 66, 74, 250, 278, 283–284
82.	Correctio	90, 310
130.	Corregionak Iojára	77, 80–82, 464
114.	Csász. Kir. Kamarás és Major Nagy-Ajtai Cserey Farkas barátomhoz	424
(329.)	<i>Csemegékre</i>	876, 894
114.	Cserei Farkashoz. Krasznán.	300, 424–425
160.	Cserei Miklóshoz	103, 524
53.	Csidli	50–51, 55, 248
249.	Csokonainak egy nem jó követőjére	723
13.	ΔΑΙΜΟΝΙΑ [Daimonia]	21–22, 24–26, 40, 57, 153, 154–155, 300, 548
13.	Δαίμονια. [Daimonia] 1786	153
256.	Dayka	65, 739, 740
256.	Daykához	739
75.	Debreczen, 1803. 8berben	297
293.	Dédács. Gróf Gyulai Ferencznéhez	82, 88, 817–818, 819
293.	Dédácson, Hunyadban. Gróf Gyulai Ferencznéhez	817–818
68.	Dein süsses Bild. Budán, Januar. 13d. 1795.	66, 284
(202.)	<i>Dolce Madonnája</i>	638
242.	Domb, völgy...	64, 704
39.	Döme Károlhoz Bácsmegyeim Leveleinek egy-néhány példányával	34, 39, 110, 224
39.	Döme Károlynak	224

62.	E' világ minden szugolyáji közt...	40, 271
26.	Édes aggódás	33, 191
326.	Édes dísz mond Meczenásnak...	872
(341.)	<i>Édes kín</i>	889–890
329.	Édességekre	684, 875, 876, 894
105.	Edőkhöz	394, 395
299.	Egész életemben gyűlöltem a vizet...	828
(156.)	<i>Egy arcashoz</i>	512
(88.)	<i>Egy emlékkönyvbe</i>	318
223.	Egy és Nem egy a' Nyelv	664
126.	Egy fecsegőhöz	90, 459
7.	Egy ivó a' Feleségéhez	143
3.	Egy Kakukhoz	36, 54, 56, 135, 144
223.	Eggy a' Nyelv	664
139.	Eggy a' legszükségesbb	93, 482
223.	Eggy és Nem-eggy	64–65, 664
167.	Eggy félénk Irónkra	553
167.	Eggy félénk Iróra	553
207.	Eggy ferdőben	650
208.	Eggy Ferdőben	77, 80, 82, 651
207.	Eggy ferdőben. Váradon	650
46.	Eggy festőhöz	34, 56, 237
81.	Eggy gyermek sírjánál	82, 306
81.	Eggy gyermek' sírkövére	306
29.	Eggy Hajóhoz. Horatiusból	26–27, 29–30–31, 62, 197–198
29.	Eggy hajóra. Horátius' XIV. Ódája szerint	33, 39, 41, 46, 54, 55, 197–198
126.	Eggy hiú fecsegőhöz	459
183.	Eggy kis kör' kívánságára	111, 598
167.	Eggy kislelkű Irónkra	553–554
156.	Eggy Római Arcáshoz	512
249.	Eggy rossz követőhöz	723–724
170.	Eggy Sír, név és kő nélkül	561
170.	Eggy sírra, mellynél sem cippus, sem név nem találhatik	561
325.	Eggy titkot mondanék neked...	871, 873
354.	Elhagyva Istenitől...	897
245.	Elhallgatál...	64, 715

174.	Elmult a' Restaurátio...	63, 572
73.	Elmúlt boldogságom...	294
251.	Első tárgya, Meczén...	729
66.	Első veszteség	282
–	Emberi nagyság	13
178.	Emberiség' határai	67, 75, 579
(339.)	<i>Emlékül</i>	888
237.	Endre és Hedvig	697
135.	Epigrammai Morál	91, 93, 476
91.	Epistola ifjabb B. Wesselényi Miklóshoz	322
184.	Epistola Valakihez	601
248.	Episztoláim' 2dik Könyvének Első Darabja	721
229.	Erdősi	683
(31.)	<i>Eros nyíltai</i>	204
255.	Érosz az Oroszlánon	80–81, 737
162.	Erősz, a' Tanítvány	73–74, 530
312.	Esős nap	124, 831, 848
77.	Eszköze lenni...	40, 301
109.	Fábchich	91, 93, 405, 491
183.	Fannyhoz. Mart. 4dikén 1812.	598
15.	Fannym, ha a' te szemeid...	162
343.	Fáy György és Puky Borbála György fijknak halálára	792, 892
225.	Fegyverneki 's Felső-Penczi Vida László Úrhoz [...]	669
225.	Fegyverneki etc. Vida László Barátomhoz	668
271.	Fél-Consonáns	271
(127.)	<i>Feleségemhez</i>	460
125.	Fentebb stylus	90, 457
160.	Fény és homály. Csereihez	108, 121, 124, 524, 526
113.	Fényt bírni...	13, 423, 436
291.	Ferenczy Istvánnak Graphidionára	39, 809
291.	Ferenczy' Graphídionára	80–81, 809
307.	Férfilelek	843
(342.)	<i>Férfi-szerelem</i>	892
348.	Fergetegeknék...	63, 895
156.	Floralbus Phocidensis Római Arcászhoz	114, 508, 412
90.	Fonákság	90, 320

282.	Fullajtáros vers	13, 507, 794
121.	Fülmile és Czinke	89, 446, 450
346.	Fűzz virágot...	63–64, 894
175.	Ganyméd	66, 75, 572, 574
313.	Gátlások	124, 831, 849
181.	Geadelter Gelehrter	588
332.	Gibárt és Irma	84, 87, 753, 880
55.	Gibraltar	50, 55, 71, 74–75, 253
(326.)	<i>Glottomachia I–II.</i>	872
(327.)	<i>Glottomachia III.</i>	873
290.	Gnóma	808
(79.)	<i>Goethe után</i>	304
254.	Görögből	735
154.	Göthe után	39, 73, 501
66.	Göthéből. Ach wer bringt die schönen Tage etc.	40, 282
291.	Graphídion	81, 809
(289.)	<i>Gróf Dessewffy Aurélhez</i>	111, 806
173.	Gróf Dessewffy Józsefhez [...]	567
(246.)	<i>Gróf Dessewffy Józsefnéhez</i>	111, 715
298.	Gróf Dezsőffy József háza	826
94.	Gróf Dezsőffy Józsefhez	111, 113, 348
173.	Gróf Dezsőfihez [...]	121, 124, 567
170.	Gróf Draskovics János, az Ezredes	561
265.	Gróf Festetics Györgyhöz	116, 758
168.	Gróf Gyulay Carolínához	111, 556
281.	Gróf Kornis Mihályhoz	789, 792
(335.)	<i>Gróf Mailáth Antal főispánra</i>	884
335.	Gróf Mailath Antal Zemplenyi Installatiojakor	884
335.	Gróf Mailáth Antalnak, midőn [...] Personális Mailáth György által Zemplényi Fő-Ispánná iktatott	66, 883–884
(335.)	<i>Gróf Mailáth Antalnak. I–II.</i>	884
334.	Gróf Ráday Erzsí	792, 882
131.	Gróf Ráday Gedeon.	93, 466–467
96.	Gróf Ráday Pálhoz	111, 300, 354–355
328.	Gróf Széchenyi Istvánhoz	873
165.	Gróf Török Lajoshoz	113, 116, 156, 296, 539–540, 570
–	Gróf Wass Sámuel emlékezetkövére	13, 613
161.	Gróf Zrínyi Miklós	527

11.	Gróff x x x Ferentzhez	23, 151
169.	Gyászdal Azzán-Agának szép de szerencsétlen nője felől	75, 558
289.	Gyermeke Józsefnek...	806
33.	Gyötrelem	208
356.	Ha csak egy hang...	898
–	[Három köszöntővers Barthos Mukinak]	902
127.	Hat tél, hat nyár...	64, 460
222.	Hébéhez	661
200.	Heliodorához	77–79, 83, 88, 633–634, 641
166.	Helmeczi Mihály	549
166.	Helmeczi Mihály Barátomhoz	549
166.	Helmeczi Mihályhoz	300, 549
166.	Helmeczyhez	116, 549
266.	Helmeczyhez	92, 97–99, 762
(323.)	<i>Helmeczyhez</i>	98, 100, 868, 870
123.	Herculeshez	89–90, 419, 453, 456, 458–459, 463, 494
58.	Hermann és Thuznelda	263, 267
115.	Hím neved Úr!...	64, 437, 658
138.	Himfy	91, 93, 100, 481
234.	Himfy	693
234.	Himfyhez	693
292.	Hit' szava	85, 814, 826
76.	Híven szeretni a' jót...	13, 40, 299
(76., 77.)	<i>Híven szeretni...</i>	299, 301
8.	Hólnap	54, 73, 144
(48.)	<i>Holnap. Bürger</i>	239
8.	Hólnap. Lessing után	34, 36, 66, 74, 144
(191.)	<i>Homer Iliasából</i>	617
(251.)	<i>Horác után</i>	730
34.	Horváth Ádámhoz. 1789	124, 210
214.	Hová, hová levétek?...	64, 658
252.	Hőseink a' Kenyérmezején	731, 779
193.	Ídához	83, 623
215.	Idv néked!...	64, 658
350.	Igérkezém...	64, 896
61.	Igyunk! Anakreonnak XXV. Dala	40, 43, 270
44.	Impromptü a' hab-tsilapítóra	55, 235

44.	Impromptü Vayra a' Hab-tsilapitóra	235, 863
44.	Impromptü, Helytartói Consil. Vay József Úrra	39, 56, 235
78.	In nuptias Joannis B. et Gabrielae Baumberg	302
290.	Intés	81, 808
300.	Intés	829
311.	Intés	97, 847
130.	Io Correggiótól	464
130.	Io és Jupiter. Correggiótól	84, 464
81.	Iphigenia	305
81.	Iphigenia-Psycharion	306
(324.)	Író és olvasó	869
146.	Írói érdem	90, 495
324.	Isten, ments-meg...	869, 873
167.	Izéhez	121–122, 124, 553–554, 555, 722, 725, 757
–	J...nyi Farkas halálára	13, 903
187.		607
19.	Jánus Secundusból. Szikszó körül, 1788. Martzius	61, 169
191.	Járj mindég legelől...	321, 617
–	Jenny barátjának és az enyémnek	13
154.	Jobbomhoz, juhaim...	501
(249.)	Jövendölés	724
249.	Jövendölés. Honny soit qui mal y pense	97, 290, 555, 723, 757, 764
(187., 220.)	Jutott kevélység...	607–608, 660
220.	Jutott kevélység...	64, 608, 660
321.	Kant és Homér	81, 864
47.	Kästner auf den Leichnam einer Maitresse	34, 56, 237
(315.)	Katonadal	852
18.	Kazinci András és Vinai Ödönfi Erzébet	61, 168
114.	Kazinczi Ferenc Császári Királyi Kamarás, és Major Méltóságos Cserei Farkas Úrhoz	424–425
(18.)	Kazinczy András	168
91.	Kazinczy Ferenc Méltóságos Bárá Wesselényi Miklós Úrhoz	322
164.	Kazinczy Ferenc Nagy Gábor Úrhoz	533
98.	Kazinczy Ferenc Berzsenyi Dánielhez Miklára, Somogyban	360
(17.)	Kazinczy Lászlóhoz	110, 167

156.	Kecskeméti Floribus Phocidensis Római Arcáshoz	512
5.	Kedvesem, nem fog soha nyúgodalmat...	142
263.	Kegyedi Uram	97, 755
34.	Keresztes Bálint Kedveséhez Tornai Margithoz, a' Szent Földről	27, 33, 39, 54, 210
34.	Keresztes Bálint. A' Szent Földről	85, 124, 211
(187., 220.)	<i>Kevélység</i>	607, 660
187.	Kikelni a ködből...	64, 607, 660
132.	Kis és Berzsenyi	91, 93, 467–468, 469, 472, 474, 476, 491
(343.)	<i>Kis fiú sirjára</i>	892
(97.)	<i>Kis Jánoshoz</i>	359
234.	Kisfaludy	96, 693, 694
97.	Kishez	110, 294, 359
344.	Klobusiczky Matild és Gosztonyi Magdaléna Bártfay László Ur' szület. napj.	65, 893
144.	Kocczantyúsi	91, 97, 487, 493, 873
333.	Koptuszi intés	881
271.	Korcs Consonans	271
287.	Költő	804
102.	Könyörgés	77, 80–81, 88, 380–381, 388, 411
302.	Könnnyű, Nehéz	91, 832
86.	Követője Mársnak...	316
49.	Közös Lélek. Secundusból	32, 50, 55, 239
74.	Kufstein mellett 1800. Jún. 28d.	295
73.	Kufstein, 1800. Martiusban	40–41, 294
287.	Külömbözések	82, 804
119.	Külömbőség a' prózai 's poétai mív között	447
253.	Külömbségek	732
287.	Külömbségek	80, 804
(223.)	<i>Külömbség</i>	664
(253.)	<i>Külömbségek</i>	733
303.	Különség	833
17.	Laczim, Szepesnek szép...	64, 167
(75.)	<i>Lantom</i>	297
199.	Laokoon	77, 79–80, 82, 84, 630–631, 636, 640, 645
199.	Laokoon (-nak statuája mellett.)	631
199.	Laokoonnak statuájára	631

(51.)	<i>Laurához</i>	245
51.	Laurához. 28. Octob. 1791.	37, 40, 42–43, 245, 341
246.	Leánya egy nagy tüű atyának...	715
294.	Leonídász	71, 82, 84, 270, 820, 867
294.	Leonídász, a' Thermopylaek' hőse	820
24.	[Lesbiához] szabadon	41, 55, 186
254.	Leukothea' szemkötője. Görögből	71–72, 735
19.	Lolym' ajkai	169
19.	Lolym' szája	66, 74, 169
309.	Lucrétia	80, 82, 845
122.	Lukai	90, 451
185.	Lyánykámhoz. Görögből; Meleagrosz után	77, 602
68.	Lyda Klopstock után	284, 286
202.	Madonna, Carlo Dolcétól	77, 79, 81, 632, 634, 636, 637–638, 640
202.	Madonna, Carlo Dolcétól, a' Bécsi Belvederben, 's ennek mása nálam.	638
202.	Madonna. a' Bétsi Galériában, Carlo Dolcetól	637
202.	Madonna. Carlo Dolcsétól a' Bécsi Csász. Kir. Galleriában	638
93.	Második Sonettómnak papirosra-tétele	342
39.	Mede Pálnak a' Bácsmegyey' Leveleivel	224
301.	Megtévedések	121–122, 124, 830
228.	Megyek, barátja Báróczimnak...	682
305.	Mélt Septemvir Szilassy József Urnak [...] illuminatiójára	66, 835
91.	Méltóságos Ifjabb Báró Wesselényi Miklós Úrhoz	322
355.	Mélyen elszunnyasztta...	897
324.	Ments-meg Isten...	869
33.	Metastasió után	62, 208
192.	Mezei Koszoru. (Feldblumen.) Gróf Gyulay Carolinának	77, 618, 620
192.	Mezei Virágok. Gróf Gyulai Carolinának	76–77, 85, 618
233.	Mi a' sok?	92, 675, 691, 692, 696
260.	Mi fáj?	80, 745
250.	Midőn sírva levél...	726
126.	Mikrologusz	459
221.	Mint a' midőn a' tél...	64, 661
12.	Mint a' virágszál...	152

80.	Mint Niobéra...	64, 305
196.	Mint tölti ki Ámor...	64, 627
50.	Minnyihez	66, 74–75, 86, 242, 765
268.	Minnyihez	243, 764
50.	Minnyihez az első rózsával, 1791	242
50.	Minnyihez, a' Tavasz első zsengejével	35, 37, 39, 42, 50, 56, 242
50.	Minnyihez, a' Tavasznak leg-első zsengejével	55, 242
36.	Miskolczon, Egerből jővén, Pater Szajcz Leo Mariától, 1789.	61, 217
304.	Misoxenia	91, 97, 693, 834
2.	Muretusból	34, 56, 134
186.	Művész' reggeli-dala	67, 74–75, 604
3.	Myrtil az első kakukszóra	135
164.	Nagy Gábor Barátomhoz	533
164.	Nagy Gáborhoz	121–122, 124, 533
213.	Nagy Istenek...	64, 291, 657
114.	Nagy-Ajtai Cserei Farkashoz Krasznára	425
278.	Nagy-Mihály	780
278.	Nagy-Mihály, Zemplényben	780
(110.)	Nagyság, szépség	111
219.	Ne hidd...	64, 660
341.	Ne, ne! megöl az álom...	889
163.	Négy első gyermekére Kazinczy Ferencz 1811.	531
(163.)	Negyedik gyermekem születésekor	531
302.	Nehéz és könnyű	97, 693, 832
216.	Neked legfőbb kincs a kereskedés...	64, 658
336.	Nékem szép kis mátjar lán...	885
323.	Nem jó ez...	92, 99, 867
347.	Nem láttam ötöt...	63, 895
353.	Nem tudta helyjében ingani...	64, 897
233.	Neo- és orthologia	691, 692
272.	Neologismus	97, 769
158.	Ninihez. midőn a' Margitszigetén [...] ismét meglátám	519
4.	Ninon sieht dieses Blatt...	40, 300
195.	Ninon' képe	626
195.	Ninon' képénél	626
195.	Ninon' képére	72, 77–78, 83, 625–626

298.	Novemb. 1823.	826
92.	Novemb. XI-dike MDCCCIV.	40, 334–335, 345, 378, 516
191.	Nőjj kedves, Csecsemő...	321, 617
349.	Nyelve ronta Homér...	64, 895
226.	Ny[elv]rontók	91, 676
89.	Nyergesujfalu, Octob. 14d. 1808.	40, 319
–	Oláh népdal	13–14
(340.)	<i>Olcsó dicsőség</i>	889
147.	Olvasóimhoz	496
(306.)	<i>Olympiai ének</i>	836
116.	Orczy A' Bugaczi csárdára	438
262.	Orpheus és Eurydice	72, 607, 687, 748–749, 841
148.	Orthoepia	90, 97, 497
184.	Orvos-Doctor Szent-Györgyi Józsefhez, Debreczenben	601
53.	Ő és Én	74, 248
217.	Örök faj...	64, 659
36.	P. Szaitz Leo Mariahoz. Miskólcz és Szikszó közt. 15. 8br. 1790.	33, 56, 217
226.	Palladio	80, 676–677, 678
193.	Panasz	77, 623
172.	Pászthory' sírja	77, 565
172.	Pászthory' sírjén	565
342.	Péczel, Martz. 1831.	65, 892
133.	Péczeli	91, 93, 471, 491
133.	Péczeli József	471
335.	Personalis Mailath György Iktatónak, és Gróf Mailath Antal IktatóTNAK	884
48.	Pervigilium Veneris. Bürger szerint	34, 56, 239
341.	Pesten, Marcziusban 1831.	65, 889, 898
227.	Phidiasz' Jupiterje	72, 679–680
(80.)	<i>Phigie halálára</i>	305
306.	Pindaros' Olympiai VI. éneke	836
151.	Pirító javallás	90, 498
98.	Poetai Epistola Berzsenyi Dánielhez Miklára Somogyban	106, 360
238.	Pontziusch, oh halld ezt...	697
197.	Pór gőg	77, 80–81, 88, 627
197.	Pór kevélység	77, 627
(297.)	<i>Prächtiges essen, die frösch</i>	824

251.	Prima dicte mihi...	729
10.	Prof. Baróti Szabó Dávidhoz. Kassán, 1786. Octób. 16d.	61, 148, 154
182.	Prof. Sípos Pálhoz	121, 124, 589
10.	Prof. Szabó Dávid Úrhoz. Midőn egy Esméretlennek alagyáit közlé vélem	21–22, 147
247.	Prof. Vályi-Nagy Ferenczhez, 1817.	704, 716
247.	Prof. Vályi-Nagy Ferenczhez, Patakra	716
182.	Prof. Vályi-Nagyhoz	589, 594
247.	Prof., Vályi-Nagy Ferencz Úrhoz, Patakra	716
10.	Professor Szabó Dávid úrhoz, midőn egy Alagyákbann írott új munkát közle vélem	147
–	Prológ Esztellhez	13, 64
176.	Prometheus	66–67, 75, 573, 574
119.	Prózai 's Poetai szóllás	90, 447
249.	Pseudo-Csokonaira	723
205.	Psyche	80, 82, 646–647
205.	Psyche a' Lepével. Canóvától	77, 84, 646–647
145.	Purismus	91, 494
131.	Ráday	91, 466–467
308.	Ragyogó bérczére az Olympnak...	113, 658, 841, 843
(209.)	Rákoson	653
209.	Rákoson, Pest mellett	77–78, 652
209.	Rákoson, Pestnél	79, 652
95.	Reggeli panasz	67, 75, 352
22.	Regmecz, 1788. Június' 30d.	177
(301.)	Ritornell	830
(313.)	Ritornell [II.]	849
(312.)	Ritornell [III.]	848
327.	'S a' hasznos is...	873
357.	'S Cellariuskájából bár próbálja akárki...	898
340.	Saul meg nem lelte...	92, 889
305.	Septemvir Szilassy József Úrnak, midőn [...] a' Fő-Ispányi Helytartóságot átalvete	835
305.	Septemvir Szilassy József Úrnak, midőn [...] a' Fő-Ispányi kormányt átalvete	835
289.	Serdűlsz atyádnak gondjai közt...	806
(300.)	Sibylla	808, 829
182.	Sípos Pálhoz	589, 594

343.	Sírvers Fáy Györgynek a' György és Puky Borbála fijának	65, 892
33.	Sóhajtás	27, 39, 41, 54, 208
14.	Sóhajtás a' Tavaszhoz	33, 39, 157
33.	Sóhajtás. Metastasio után.	33, 208
105.	SoloEcismus	394, 395
104.	Soloecismusz	90, 380, 391, 392, 394–395
160.	Sonett. Cserei Miklóshoz	524
183.	Soos Pálné szül. Beothy Fanny barátnémhoz, Martz. 4d. 1812.	598
183.	Soos Pálné szül. Beothy Fannyhoz	598
259.	Spissich	744
259.	Spissichre	744
(218.)	<i>Stoai tan</i>	659
122.	Subai	451
322.	Sulpícia	72, 865
322.	Sulpícia Cerinthuszhoz	865
143.	Sylvester	91, 99, 127, 465, 468, 471, 473, 489, 491, 748
143.	Sylvester és Révai	489
105.	Synizesisz	90, 394, 395
(87.)	<i>Sz. K. emlékkönyvébe</i>	317
10.	Szabó Dávidhoz midőn egy idegen munkát közle velem	26, 28, 56, 147
10.	Szabó Dávidhoz, midőn egy szerentsétlen idegen munkát közle velem	147
297.	Szája, nyelve	288, 824
–	[Szathmári Király György halálra]	900
323.	Szebb mint ez...	867
32.	Szegváry Pista Keresztúry Therézhez. A' Siegwartból.	26, 30, 56, 206
59.	Szelmár és Szelma	263, 268
285.	Szem és Szív	80–82, 800, 808
–	[Szemere István alispán névnapjára]	903
239.	Szemere István és Szőgyény Ferenc alispánokra	698
87.	Szemere Kristinának Stambbuchjába	40, 317
88.	Szemere Thercsinek, 1808	40, 318
(88.)	<i>Szemere Theresinek, 1808</i>	318
235.	Szemeréhez, midőn EMLÉKEZET és REMENY Sonettjeit adá	88, 96, 695

235.	Szemeréhez. Emlékezet és Remény című Sonettojira	695
235.	Szemeréhez. Emlékezet és Remény' Sonettjeire	695
235.	Szemeréhez. midőn EMLÉKEZET és REMÉNY Sonettjeit éneklé	695
235.	Szemeréhez. REMÉNY és EMLÉKEZET című Sonettjeire	695
79.	Szent a' hely...	304
184.	Szent-Györgyi Józsefhez	124, 601
279.	Szent-Mihály	783
279.	Szent-Mihály, Szabolcsban	782–783
279.	Szent-Mihály, Szabolcsban. a' később idők képében	783
279.	Szent-Mihály. (a' később idők képében.)	782–783
236.	Szent Miklósi	96, 696
273.	Szentül szeretni...	63, 770
(155.)	<i>Szép tévedés</i>	13, 511
(62.)	<i>Széphalom</i>	271
(40.)	<i>Szerelem</i>	226
286.	Szigetvára.	63, 804
(6.)	<i>Szikrázva csattogjon...</i>	143
(305.)	<i>Szilasy József főispánra</i>	835
190.	Szirmai Jánoshoz Kerekréten, Sáros Varmegyében. Sonett	614
190.	Szirmay Jánoshoz Kerekréten, Sáros Varmegyében	614
190.	Szirmay Jánoshoz, Kerekrétre Sárosban, ki németül ír Sonetteket	613
190.	Szirmay Jánoshoz. Kerekréten Sárosban	613–614
190.	Szirmay Jánoshoz. Sonett	77, 107–108, 614
120.	Szokás	449
120.	Szokott és szokatlan	90, 97, 449
(117.)	<i>Születésem ötvenegyedik napján</i>	443
(254.)	<i>Tanács</i>	735
351.	Terhed alatt lerogyál...	64, 896
318.	Thaly Antal és Farkas Károly barátoknak	109, 860
210.	Themisztoclesz	77, 79–80, 82, 84, 603, 653, 654, 793
294.	Thermophyle	40, 270, 820
204.	Thucydidesz. Görögből	645
204.	Thukydidesz.	72, 77–79, 645

342.	Ti férfiak nem érzetek szerelmet...	892
39.	Tisztel. Döme Károly Úrhoz	55, 224
(174.)	<i>Tisztválasztás után</i>	572
(221.)	<i>Torzók I.</i>	661
(355.)	<i>Torzók II.</i>	897
(5.)	<i>Torzók III.</i>	142
(219.)	<i>Torzók IV.</i>	660
(348.)	<i>Torzók V.</i>	895
(213.)	<i>Torzók VI.</i>	657
(352.)	<i>Torzók VII.</i>	896
323.	Több mint az...	867
27.	Töredék a' Young Siralmainak első éjjeléből	193
5.	Töredék. 1782	61, 142
6.	Töredék. 1783.	61, 143
12.	Töredék. 1786	61, 152
15.	Töredék. 1787. Martziusban. Ér-semlyéntt	61, 162
13.	Töredék. Ősszel 1787	153
(183.)	<i>Történet</i>	598
124.	Törvényszegés	456
71.	Transiit infertus mihi mensis...	291
188.	Tusakodás	85–86, 608–610, 690
352.	Tűrj mint férjfi...	64, 896
72.	Tyrólban	80–81, 292–293
301.	Új láncz	830, 831, 848–849
272.	Új szólás	92, 769
158.	Ujabb meglátása (tudnillik Hirgeist Nininek.) a' Margit szigeten [...]	519
261.	Ungvár-Németi Tóth Lászlóhoz	746
261.	Ungvár-Németihez	92, 97, 756–747
6.	Uzból. 1782 táján	143
159.	Ürményi Jozsef, az Ország-Bírája	77, 522–523
159.	Ürményi József, midőn 1811. [...]	523
159.	Ürményi Józsefre, midőn hivataljából [...]	522
198.	Vád és Béke	77–78, 80, 628–629, 841
(283.)	<i>Vajda Hunyad</i>	795
283.	Vajda-Hunyadon	82, 795
337.	Valót jövőndőlt Íliumnak...	886
218.	Valót tanít a' Stóa...	64, 659

319.	Vay József	862
319.	Vay József' képénél	862
44.	Vay Józsefre, A' Habcsilapítóra	62, 66, 235
(2.)	<i>Venus Anadyomene</i>	134
201.	Venus Callipygos	64, 77–80, 82, 632, 634, 635–636, 639–640
284.	Versek B. Malonyai János Zemplény Vmegyei Administrátor Bejövételére.	796
(20.)	<i>Vessen!...</i>	172
225.	Vida Lászlóhoz	668–669
225.	Vidához	669
231.	Víg gabonát mi csinál...	686, 752
307.	Vígasztalás	843
320.	Vígasztalás	81–82, 864
155.	Vitkovics Mihály Barátomhoz. Széphalom, 1811.	502, 509
155.	Vitkovics Mihályhoz. 1809.	114, 438, 502, 794
155.	Vitkovics Mihályhoz. Széphalom, Januáriusban, 1811.	502
155.	Vitkovicshez. 1809.	116, 502
(347.)	<i>Vonzódás</i>	895
316.	Wadasi Jankowich Miklóshoz	121, 853
–	Wenn ich einst am Bahn der Tugend wanke...	13
27.	Young' első éjtszakájának kezdete	39, 54, 56, 193
345.	Zelli körül az öröm...	63, 894
50.	Zellihez	83, 242
50.	Zellihez a' tavasz' első virágival	242
277.	Zengd nekem isteni lány...	779
161.	Zrínyi	91, 527

SZÖVEGIDENTITÁSOK MUTATÓJA

A táblázat az egyes szövegidentitásokat abban a sorrendben közli, ahogy azok A szövegidentitások alakulástörténete és magyarázatai című fejezetben egymás után következnek, ugyanazzal a sorszámmal az első oszlopban. A cím a következő három oszlop egyikébe kerül (Pontosan vagy közelítő pontossággal keltezhető szövegidentitások; Hozzávetőleges pontossággal keltezhető szövegidentitások; Bizonytalanul keltezhető szövegidentitások), a keltezésben elérhető bizonyosságok szerint (erről részletesen I. a Bevezetésben). A Nem keltezhető szövegidentitások a táblázat végére kerültek. A szövegidentitások sorrendjét a jobb áttekinthetőség végett évszámokkal tagoltuk, noha a pontosan keltezhető szövegidentitások kivételével a többi esetben a besorolás definitíve problematikus; konvenciószerűen mindig ahhoz az évhez soroltuk ezeket, amely évszám a keltezésben szerepel, több évszám esetén az elsőhöz. Az időben egymástól távol eső két időponthoz köthető szövegidentitások mindkét időrendi helyen szerepelnek, a szövegidentitás sorszámat zárójelbe tettük a kevésbé meghatározó időpontnál (amelynél az alakulástörténeti jegyzetben is csak a cím szerepel). A mutató egyes soraiban szerepel tehát a sorszám, a cím és a keltezés (abban a formában, ahogy az alakulástörténeti jegyzetekben is található), valamint két szám: az első az adott szövegidentitáshoz tartozó források darabszáma (az identitás kiterjedtségének jelzéséként, a navigátor alapján), a második pedig a II. kötet oldalszáma, ahol a szövegidentitás címe található (s ahol így az integrált jegyzetanyag, a jegyzetmező kezdődik).

Sorszám	Pontosan Közelítőleg	Hozzávetőlegesen	Bizonytalanul	Forrás	Oldal
1775					
1.			Brútus/ Caesar és Róma 1775/1777	14	130
1778					
2.	Muretusból 1778			1	134
1781					
3.	A' Kakukhoz 1781			12	135
4.			Ninon sieht dieses Blatt... 1781/1782	8	138
1782					
5.	Kedvesem, nem fog soha nyúgodalmat... 1782			3	142
6.			Uzból 1782/1783	2	143
1784					
7.		Eggy ivó a' Feleségéhez 1784 előtt		3	143
8.		Holnap 1784 előtt		7	144

9.		A' henye bibliothecarius 1784 előtt		4	146
1786					
10.	Prof. Szabó Dávidhoz 1786. október 16.			12	147
11.		Gróff x x x Ferentzhez 1786. október 19. előtt		3	151
12.			Mint a' virágszál... ?1786	3	152
(100.)	Az erdő 1786 – 1810. január 3.			16	153
13.			Daimonia 1786/1787	4	153
1787					
14.	Sóhajtás a' Tavaszhoz/ A' Tavaszhoz/A' kikelet 1787. január 1.			7	157
(275.)	A' Tanítvány 1787. március – 1819. november 12. előtt			13	161
15.			Fannym, ha a' te szemeid... ?1787. március 9.	3	162
16.	Az esthajnalhoz 1787. október 28.			9	163
17.	Laczim, Szepesnek szép... 1787			1	167
(111.)		A' Grátziákhoz/ Az áldozó 1787 körül – 1810. május 26.		12	168
(112.)		Apollonhoz 1787 körül – 1810. június 1–4.		7	168
18.			Kazinci András és Vinai Ödönfi Erzébet 1787/1788	1	168
1788					
19.	A' Lillám' szája/ A' Czenczim szája/ Lollym' szája 1788. március 10.			9	169
20.	A' Szomolnoki hegyeken 1788. május 26.			2	172
21.	Az isten' szemlélése 1788. június			1	173

22.	Bóldog bolondoskodás/ Bátorodás az élet sebess repülete ellen/ Az élet élte/A' kor' örömei/Bor mellett <i>1788. június 30.</i>			13	176
23.	A' félénk Leány/ Az el-késődött leány/ A' Téli Útazás <i>1788. október 8.</i>			6	183
24.	A' meg-tsaltt Öreg <i>1788. október 9.</i>			6	185
25.	Anakreonnak XIXd. Dala/A' Példák <i>1788. október 11.</i>			8	187
26.			Édes aggódás/ Aggódás/ Az el-hagyott leány <i>1788. október 9./12.</i>	6	191
27.	Young' első éjtszakájának kezdeté <i>1788. október 14.</i>			3	193
28.			Anakreonnak XIdik Dala/Az öreg <i>1788. december/ 1789. április 24.</i>	5	195
1789					
29.	Eggy hajóra <i>1789. április 21.</i>			9	197
30.			Anacreonnak XXXIII. Dala/ A' fecskéhez <i>1789. április 24./ 1789. augusztus 18.</i>	7	201
31.	Anakreonnak XLVd. Dala/Ámor' nyílai <i>1789. augusztus 18.</i>			6	203
32.			Szegvály Pista Keresztúry Thérézhez/ A' szerelem' tekintete ? <i>1789</i>	2	206
33.	Sóhajtás/A' félénk szerelem/Gyötremelem <i>1789. szeptember 21.</i>			7	208
34.	Horváth Ádámhoz/ Keresztes Bálint. A' Szent Földről <i>1789. március 13. – 1789. szeptember 24.</i>			11	210

35.	A' Holdhoz 1789. szeptember 27.			2	217
36.			P. Szaitz Leo Mariahoz ?1789. október/ ?1790. október 15.	3	217
37.		Az Inség' két Barátja 1789. november 4. előtt		3	220
38.	A' gyermek poéta 1789. december 12.			8	221
1790					
39.	Döme Károlynak/ Mede Pálnak 1790. január 1.			6	224
40.	Anakreonnak XLVid. Dala 1790. február 4.			3	226
41.	Anakreonnak XXIIIdik Dala/A' szép árny 1790. július 4.			7	227
42.	Anakreonnak IIIIdik Dala/A' szállást kérő/ Az éjjeli Vendég 1790. július 16.			7	230
43.			Báró Prónay Agnes Kis Asszonyinak Emlékeztető Könyvébe/ A' szép Netty emlékeztető könyvébe 1790. szeptember 18./23.	2	233
44.		Impromptü, Vayra a' hab-tsilapítóra 1790. november 3. előtt		6	235
45.		Chapeau-bas 1790 előtt		1	237
46.		Eggy festőhöz 1790 előtt		1	237
47.			Kästner auf den Leichnam einer Maitresse ?1790 körül	1	237
48.			Pervigilium Veneris. Bürger szerint ?1790 körül	1	239

1791					
49.		Közös lélek <i>1791. január 22. előtt</i>		2	239
50.		Minnihez, a' Tavas első zsengejével/ Zellihez a' tavasz' első virágival <i>1791. január 22. előtt</i>		10	242
51.			Laurához <i>1791. október 28./29.</i>	3	245
52.		Az ő halála <i>1791. március előtt</i>		1	247
53.		Csidli/Ő és Én <i>1791. március előtt</i>		4	248
54.		Az én hazám <i>1791. december 15. előtt</i>		1	251
55.		Gibraltár <i>1791. december 15. előtt</i>		3	253
1792					
56.	A' Mennydörgés/A' vész <i>1792</i>			3	258
57.			A' Tavaszinneplés <i>?</i> 1792	1	263
58.			Hermann és Thuznelda <i>?</i> 1792	1	267
59.			Szelmár és Szelma <i>?</i> 1792	1	268
60.			A' korántti sírok <i>?</i> 1792	1	269
(294.)			Thermophyle/ Leonídász <i>?</i> 1792 – 1823. május 1.	6	270
1793					
61.	Igyunk!/A' Gondelűző <i>1793. április 1.</i>			3	270
62.	E' világ minden szugolyáji közt... <i>1793. december 31.</i>			2	271
63.	Bor és Szerelem <i>1793</i>			4	272
64.	A' Levélhordó <i>1793–1803</i>			4	275

1794					
65.	Chloe <i>1794. január 20.</i>			6	278
66.		Az első veszteség <i>1794. január 31. előtt</i>		4	282
67.		Az álom <i>1794. március 17. előtt</i>		1	284
1795					
68.	Lyda/Blidli <i>1795. január 13.</i>			4	284
(297.)			Szája, nyelve ?1795. október 6. – <i>1823. október 14.</i>	2	288
69.		A' Méltóságos Úr' neve.../Az Excellenz' nevezete... <i>1795. október 7. után</i>		4	289
70.	Az Álomhoz <i>1795</i>			2	291
1796					
71.	Transiit infertus mihi mensis... <i>1796. március 31.</i>			2	291
1799					
72.	Tyrólban <i>1799</i>			6	292
(97.)			Kishez <i>1799/1800 május – 1809. szeptember– október</i>	2	294
1800					
73.	Elmúlt boldogságom... <i>1800. március</i>			1	294
74.	Az Inn' hátán <i>1800. június 30.</i>			3	295
1801					
(165.)	Gróf Török Lajoshoz <i>1801. július – 1811. november 25. előtt</i>			7	296
1803					
75.	Az én lantom/Anákreon <i>1803. október 13–23.</i>			4	297
(64.)	A' Levélhordó <i>1793–1803</i>			4	299

1804					
76.		Híven szeretni a' jót... <i>1804. április 9. előtt</i>		2	299
77.		Eszköze lenni... <i>1804. április 9. előtt</i>		2	301
(92.)			XI. Novemb. MDCCCIV/ Az én boldogítóm ?1804/1806 – <i>1809. április 11.</i>	21	302
1805					
78.		In nuptias Joannis B. et Gabrielae Baumberg <i>1805. június 10. után</i>		1	302
1806					
79.	Szent a' hely... <i>1806. május 9.</i>			4	304
80.		Mint Niobéra... <i>1806. augusztus 18. után</i>		1	305
81.	Iphigenia/ Eggy gyermek' sírjánál/ Eggy gyermek' sírkövére <i>1806. szeptember 13–20.</i>			10	305
1807					
82.	Correctio <i>1807. július 19.</i>			6	310
83.		A' Hajnal <i>1807. november 4. előtt</i>		2	311
84.		Az Alvás <i>1807. november 4. előtt</i>		2	313
85.			A' Gerlicze' teremtetése ?1807. november 4. <i>után</i>	1	315
1808					
86.		Követője Mársnak... <i>1808. március 30. előtt</i>		3	316
87.			Szemere Kristinának Stambuchjába <i>1808. ?július</i>	1	317
88.			Szemere Thercsinek <i>1808. ?július</i>	2	318
89.	A' nagy titok <i>1808. október 14.</i>			6	319

90.	Fonákság <i>1808. december 29.</i>			5	320
(191.)		Járj mindég legelől.../ Nőjj kedves, Csecsemő... <i>1808 után – 1813. február 10. előtt</i>		2	321
1809					
91.	Méltóságos Ifjabb Báró Wesselényi Miklós Úrhoz <i>1809. március 4.</i>			8	322
92.	XI. Novemb. MDCCCIV/ Az én boldogítóm <i>?1804/1806 – 1809. április 11.</i>			21	334
93.	A' Sonett' Múzája <i>1809. április 22. – május 20.</i>			13	342
94.	Gróf Dezsőffy Józsefhez <i>1809. május – 1809. október 17. előtt</i>			2	348
95.	Reggeli panasz <i>1809. június 1.</i>			2	352
96.	Gróf Ráday Pálhoz <i>1809. szeptember 8–13.</i>			6	354
97.	Kishez <i>1799/1800. május– 1809. szeptember–október</i>			2	359
98.	Berzsenyi Dánielhez Miklára, Somogyban <i>1809. október</i>			8	360
99.	A durva ajakú/ A' nehéz nyelvű <i>1809. december 27.</i>			8	379
1810					
100.	Az erdő <i>1786 – 1810. január 3.</i>			16	382
101.	A' boldog alkony <i>1810. január 8.</i>			5	385
102.	Könyörgés <i>1810. január 8.</i>			10	388
103.	A' vak <i>1810. január 12.</i>			5	390
104.		Soloecismus <i>1810. január 19. előtt</i>		9	391

105.		SoloECismus/Edőkhöz/ Ad vocem SoloECizáló/ Synizesisz 1810. január 19. előtt		9	394
106.	A' Zsibói nagy Megholt/ Báró Wesselényi Miklós 1810. január 22.			14	396
107.	A' neo- és palaeologusz 1810. január 22.			7	399
108.	Báróczy 1810. január 22–28.			7	403
109.	Fábchich 1810. március 15.			8	405
110.	A' Nagyság és Szépség diadalma 1810. március 22. – április 3.			9	408
111.	A' Grátziákhoz/ Az áldozó 1787 körül – 1810. május 26.			12	416
112.	Apollonhoz 1787 körül – 1810. június 1–4.			7	421
113.	Fényt bírni... 1810. június 3.			1	423
114.	Cserei Farkashoz. Krasznán 1810. július			10	424
115.		Hím neved Úr!... 1810. július 27. előtt		3	437
(155.)	Vitkovics Mihályhoz 1810. augusztus – 1811. január 27.			7	438
116.		A' Bugaczi csárdára. Orczy után 1810. szeptember 19. előtt		6	438
117.	Azt a' virágot... 1810. október 28.			3	443
118.	A' két természet 1810. október 29.			7	445
119.	Prózai 's Poetai szóllás 1810. október 29.			7	447
120.	Szokás/ Szokott és szokatlan 1810. október 29.			7	449
121.	Fülmile és Czinke 1810. október 29.			2	450

122.	Subai/Lukai <i>1810. október 29.</i>			7	451
123.	Herculeszhez/Ajánlás <i>1810. november 1.</i>			7	453
124.	Törvényszegés/ Az iskola' törvényei <i>1810. november 3.</i>			7	456
125.	Fentebb stylus <i>1810. november 3.</i>			7	457
126.	Mikrologusz/ Egy fecsegőhöz <i>1810. november 3.</i>			3	459
127.		Hat tél, hat nyár... <i>1810. november 11. körül</i>		1	460
128.	Arbuscula <i>1810. november 7–15.</i>			5	460
129.	Az avatatlan <i>1810. november 7–15.</i>			3	462
130.	Corregionak Io'jára/ Io és Jupiter. Corregiótól <i>1810. november</i>			10	464
131.		Gróf Ráday Gedeon/ Ráday <i>1810. december 14. előtt</i>		7	466
132.	Kis és Berzsenyi <i>1810. december 16.</i>			8	469
133.	Péczeli <i>1810. december 17–27.</i>			5	471
134.	A' Lúdhattyú <i>1810. december 17–27.</i>			6	473
135.	Epigrammai morál <i>1810. december 17–27.</i>			7	476
136.		Baróti Szabó <i>1810. december 27. előtt</i>		3	478
137.	Az én sugallóm <i>1810. december 28.</i>			3	479
1811					
138.		Himfy <i>1811. január 2. előtt</i>		4	481
139.		Eggy a' legszükségesbb/ A' legfőbb leczke <i>1811. január 2. előtt</i>		7	482

140.		A' fennszavú Idiota/ Szavas Idiota <i>1811. január 2. előtt</i>		7	483
141.	A' Békák <i>1811. január 7.</i>			6	485
142.		A' szép és a' jó <i>1811. január 9. előtt</i>		2	489
143.		Sylvester/ Sylvester és Révai <i>1811. január 9. előtt</i>		5	489
144.		Kocczantyúsi <i>1811. január 9. előtt</i>		5	493
145.		Purismus <i>1811. január 9. előtt</i>		3	494
146.		Írói érdem <i>1811. január 9. előtt</i>		6	495
147.		Az olvasóhoz/ Olvasóimhoz <i>1811. január 9. előtt</i>		3	496
148.		Orthoepia <i>1811. január 9. előtt</i>		5	497
149.		A' kész írók <i>1811. január 9. előtt</i>		1	498
150.		Az igazságkereső <i>1811. január 9. előtt</i>		1	499
151.		Pirító javallás <i>1811. január 9. előtt</i>		1	499
152.		A' pedant <i>1811. január 9. előtt</i>		1	499
153.		A' Distichon' feltalálása/ A' Distichon <i>1811. január 9. előtt</i>		4	500
154.	Álljatok itt jobbam mellé.../ Jobbomhoz, juhaim... <i>1811. január 19.</i>			4	501
155.	Vitkovics Mihályhoz <i>1810. augusztus – 1811. január 27.</i>			7	502
156.	Kecskeméti Florallbus Phocidensis Római Arcáshoz/ Eggy Római Arcáshoz <i>1811. február 24.</i>			3	512
157.	Az ő képe <i>1811. május 1.</i>			12	515
158.	A' Margit'-Szigetén <i>1811. május 6.</i>			11	519

159.	Űrményi József, az Ország-Bírája <i>1811. május 6.</i>			5	522
160.	Cserei Miklóshoz/ Fény és homály <i>1811. május 9.</i>			8	524
161.		Gróf Zrínyi Miklós/ Zrínyi <i>1811. május 22. előtt</i>		4	527
162.	Erősz, a' Tanítvány <i>1811. augusztus 25.</i>			3	530
163.	A' három Chárisz... <i>1811. október 8.</i>			3	531
164.	Nagy Gáborhoz <i>1811. szeptember– november 21.</i>			6	533
165.		Gróf Török Lajoshoz <i>1801. július – 1811. november 25. előtt</i>		7	539
166.	Helmeczy Mihályhoz <i>1811. november 27.</i>			8	549
1812					
167.	Egy félénk Iróra/Egy kislelkű Irónkra/Izéhez <i>1812. január 31.</i>			8	553
168.		Gróf Gyulay Carolinához <i>1812. február 3. előtt</i>		2	556
169.		Gyászdal Azzán- Agának szép de szerencsétlen nője felől <i>1812. február 5. előtt</i>		2	558
170.	A' Vándor és a' hely' Geniusa/ Egy Sír, név és kő nélkül/ Gróf Draskovics János <i>1812. február 7.</i>			10	561
171.	Biharnak két Nagyja: Baranyi Gábor és Bossányi Ferencz <i>1812. február 7.</i>			8	563
172.			Pászthory' sírja <i>1812. február 7./8.</i>	9	565
173.	Gróf Dessewffy Józsefhez Szabolcs Várm. Követjéhez <i>1812. február 13.</i>			5	567

174.		Elmult a' Restauráció... <i>1812. február 14. előtt</i>		1	572
175.		Ganyméd <i>1812. február 14. előtt</i>		1	572
176.		Prometheusz <i>1812. február 14. előtt</i>		1	573
177.		Az én Istenném <i>1812. február 14. előtt</i>		2	576
178.		Emberiség' határai <i>1812. február 14. előtt</i>		1	579
179.		Az Isteni <i>1812. február 14. előtt</i>		1	581
180.	A' Kötés' napja <i>1812. február 17.</i>			9	583
181.		Geadelter Gelehrter <i>1812. február 21. előtt</i>		3	588
182.	Sípos Pálhoz/ Prof. Vályi-Nagyhoz/ Prof. Sípos Pálhoz <i>1812. február 28.</i>			5	589
183.	Soos Pálné szül. Beothy Fannyhoz/ Eggy kis kör' kívánságára <i>1812. március 4.</i>			4	598
184.		Epistola Valakihez/ Szent-Györgyi Józsefhez <i>1812. március 8. előtt</i>		3	601
185.	Lyánykámhoz/Bellához <i>1812. augusztus 15.</i>			6	602
186.	Művész' reggeli-dala <i>1812. december 17.</i>			4	604
(262.)	Orpheus és Eurydice <i>1812. december 30. – 1818. november 21.</i>			10	607
1813					
187.	Kikelni a ködből... <i>1813. január</i>			1	607
188.	A' Csüggedés/ Tusakodás <i>1813. január</i>			7	608
189.		Az Özveg <i>1813. február 3. előtt</i>		9	610
190.	Szirmay Jánoshoz <i>1813. február 8.</i>			7	613

191.		Járj mindég legelől.../ Nőjj kedves, Csecsemő... 1808 után – 1813. február 10. előtt		2	617
192.		Mezei Koszoru/ Mezei Virágok 1813. február 28. előtt		8	618
193.		Panasz/Ídához 1813. február 28. előtt		8	623
194.		Az elszálló lélek/ A' Csók 1813. március 4. előtt		5	624
195.		Ninon' képére 1813. március 4. előtt		6	625
196.	Mint tölti ki Ámor...			1	627
197.	Pór kevélység/Pór gőg			7	627
198.	Vád és Béke			6	628
199.	Laokoon			15	630
200.	Heliodorához			11	633
201.	Venus Callipygos			14	635
202.	Madonna, Carlo Dolcétól			13	637
203.	A' Titoktartó/ A' Boldogított			6	643
204.		Thucydidesz 1813. július 2. előtt		4	645
205.		Canovának Psychejére, a' Lepével/Psyche/ Psyche a' Lepével. Canóvától		8	646
206.		Antinousz 1813. július 2. előtt		8	648
207.		A' Félix-Bánya, Nagy-Váradnál/ A' Várad Ferdőben		8	649
208.		Eggy Ferdőben 1813. július 8. előtt		6	651

209.		Rákoson, Pest mellett <i>1813. július 8. előtt</i>		4	652
210.		Themisztoclesz <i>1813. július 8. előtt</i>		8	653
211.	A' Csillagokhoz <i>1813. július 22.</i>			4	655
1814					
212.		Atyáid undok bűneikért... <i>1814 előtt</i>		1	657
213.		Nagy Istenek... <i>1814 előtt</i>		2	657
214.		Hová, hová levétek?... <i>1814 előtt</i>		1	658
215.		Idv néked!... <i>1814 előtt</i>		2	658
216.		Neked legfőbb kincs a kereskedés... <i>1814 előtt</i>		1	658
217.		Örök faj... <i>1814 előtt</i>		1	659
218.		Valót tanít a' Stóá... <i>1814 előtt</i>		1	659
219.		Ne hidd... <i>1814 előtt</i>		1	660
220.		Jutott kevésység... <i>1814 előtt</i>		1	660
221.		Mint a' midőn a' tél... <i>1814 előtt</i>		1	661
222.	Hébéhez <i>1814. február 20.</i>			9	661
223.	Eggy és Nem-eggy a' Nyelv <i>1814. november 18.</i>			9	664
224.	A' Tusázó <i>1814. november 24.</i>			10	666
1815					
225.	Vida Lászlóhoz <i>1815. november– december 17.</i>			7	668
226.	A' Nyelvrontók/Palladio <i>1815. december 24.</i>			15	676
227.	Phidiasz' Jupiterje <i>1815. december 25.</i>			10	679
228.		Megyek, barátja Báróczimnak... <i>1815. december 28. előtt</i>		1	682

229.	Erdősi/Az újítók <i>1815. december 28–29.</i>			6	683
1816					
230.		Bölöni Farkas Sándorhoz <i>1816. január 15. előtt</i>		1	685
231.		Víg gabonát mi csinál... <i>1816. január 23. előtt</i>		2	686
232.	Az Egri Bibliothéka <i>1816. január 23.</i>			4	688
233.	Mi a' sok? <i>1816. január 25.</i>			7	691
(302.)		Nehéz és könnyű <i>1816. január 27. előtt – ?1825</i>		6	693
(304.)		Misoxenia <i>1816. január 27. előtt – ?1825</i>		4	693
234.	Kisfaludy/Himfyhez <i>1816. január 31.</i>			7	693
235.	Szemeréhez. Emlékezet és Remény' Sonettjeire <i>1816. január 31.</i>			6	695
236.	Szentmiklósi <i>1816. január 31.</i>			2	696
237.	Endre és Hedvig <i>1816. február 20.</i>			1	697
238.		Pontziusch, oh halld ezt... <i>1816. március 2. előtt</i>		1	697
239.			Szemere István és Szőgyény Ferenc alispánokra <i>?1816. március 6. előtt</i>	2	698
240.		A' borz és az evet <i>1816. március 17. előtt</i>		6	700
241.		A' mi nyelvünk hozzánk <i>1816. március 27. előtt</i>		2	701
(247.)	Prof. Vályi-Nagy Ferenczhez/A' Nyírliget. Prof. Vályi-Nagyhoz <i>1816. március – 1817. május 10.</i>			5	704
242.	Domb, völgy... <i>1816. szeptember 7.</i>			2	704

243.		Branyicska. B. Jósika Jánoshoz <i>1816. október 18. előtt</i>		10	705
244.	Buczy Emilhez <i>1816. november 18.</i>			8	710
1817					
245.	Elhallgatál... <i>1817. március 24.</i>			2	715
246.		Leánya egy nagyüzű atyának... <i>1817. március körül</i>		1	715
247.	Prof. Vályi-Nagy Ferenczhez/ A' Nyírliget. Prof. Vályi-Nagyhoz <i>1816. március – 1817. május 10.</i>			5	716
248.		A' Múzához <i>1817. május 10. előtt</i>		5	721
249.		Jövendőlés/ Pseudo-Csokonaira/ Csokonainak egy nem jó követőjére/ Egy rossz követőhöz <i>1817. augusztus 16. előtt</i>		8	723
250.		Midőn sírva levél... <i>1817. október 16. előtt</i>		9	726
1818					
251.		Első tárgya, Meczén... <i>1818. január 6. előtt</i>		3	729
252.		Hőseink a' Kenyérmezején <i>1818. április 13. előtt</i>		2	731
253.	A' Szerény/Külömbségek <i>1818. május 27–31.</i>			8	732
254.		Leukothea' szemkötője <i>1818. május 31. előtt</i>		7	735
255.		Ámor az Oroszlánon/ Érosz az Oroszlánon <i>1818. május 31. előtt</i>		11	737
256.	Daykához <i>1818. június 2.</i>			3	739
257.	A' pataki vár' erkélyén <i>1818. június 2.</i>			3	740
258.	Az Epigramma <i>1818. június 2.</i>			8	742
259.		Spissich <i>1818. június 15. előtt</i>		4	744

260.		Mi fáj? <i>1818. június 15. előtt</i>		4	745
261.	Ungvár-Németihez <i>1818. november 16.</i>			7	746
262.	Orpheus és Eurydice <i>1812. december 30. – 1818. november 21.</i>			10	748
263.		A' Mesterező/A' Lovag/ Kegyedi Uram <i>1818. december 7. előtt</i>		7	755
264.		Boileau után <i>1818. december 7. előtt</i>		9	756
1819					
265.		Gróf Festetics Györgyhöz <i>1819. január 2. előtt</i>		10	758
266.		Helmeczyhez <i>1819. február 16. előtt</i>		4	762
267.		A' mi nyelvünk <i>1819. február 16. előtt</i>		2	763
268.		Minnyihez <i>1819. április 17. körül</i>		4	764
269.	A rút-szép <i>1819. június 1.</i>			5	766
270.	Az új címre <i>1819. június 6.</i>			1	768
271.	A' H betű/Fél- Consonáns/A' H. hangja/ Korcs Consonans <i>1819. június 6.</i>			6	768
272.	Új szólás/Neologismus <i>1819. június 6.</i>			5	769
273.	Szentül szeretni... <i>1819. augusztus 31.</i>			2	770
274.	A' Sajka <i>1819. november 11.</i>			10	771
275.		A' Tanítvány <i>1787. március – 1819. november 12. előtt</i>		13	773
276.	A' szabad Erdély/ A' nagy napon <i>1819. november 27.</i>			9	777
1820					
277.		Zengd nekem isteni lyány... <i>1820. március 15. előtt</i>		2	779
278.	Nagy-Mihály, Zemplényben <i>1820. június 1.</i>			4	780

279.	Szent-Mihály, Szabolcsban <i>1820. június 1.</i>			7	782
280.		A' tisztulás' innepe <i>1820. szeptember 17. előtt</i>		4	786
281.	Gróf Kornis Mihályhoz <i>1820. szeptember – 1821. január 23.</i>			10	789
1821					
282.	Fullajtáros vers <i>1821. május 29.</i>			1	794
283.	Vajda-Hunyadon <i>1821. július 10.</i>			10	795
284.		B. Malonyai János Úrnak <i>1821. augusztus 6. előtt</i>		5	796
285.		Szem és Szív <i>1821. szeptember 23. előtt</i>		9	800
286.	Szigetvára <i>1821. október</i>			1	803
1822					
287.		Külömbözések/Költő <i>1822 előtt</i>		5	804
288.		A' Lepe <i>1822 előtt</i>		6	805
289.		Gyermeke Józsefnek.../ Serdűlsz atyádnak gondjai közt... <i>1822. január 16. előtt</i>		2	806
290.	Gnóma/Intés <i>1822. január 16.</i>			3	808
1823					
291.	Ferenczy' Graphídionára/ Graphídion <i>1823. január 13–16.</i>			8	809
292.	A' Hit' szava <i>1823. február</i>			9	814
293.	Dédács. Gróf Gyulai Ferencznéhez/ Bárczay Ferenczhez, Bárczán és Kérben, Abaujban <i>1823. március 22.</i>			11	817
294.	Thermophyle/Leonídász <i>?1792 – 1823. május 1.</i>			6	820

295.		A' Bűnösök 1823. szeptember előtt		3	822
296.	Az élet nem legelső birtokunk... 1823. szeptember 17.			3	823
297.	Szája, nyelve ?1795. október 6. – 1823. október 14.			2	824
298.		A' páratlan Háznép/ Gróf Dezsőffy József háza/A' szép házi-kör. Szent-Mihálytt 1823. november 4. előtt		7	826
1824					
299.		Egész életemben gyűlöltem a vizet... 1824. február 26. előtt		1	828
300.		Intés 1824. április előtt		4	829
301.	Megtévedések/Új láncz 1824. szeptember 14.			4	830
1825					
302.			Nehéz és könnyű 1816. január 27. előtt – ?1825	6	832
303.		Anch'io Pittore/ Különség 1825 előtt		6	833
304.			Misoxenia 1816. január 27. előtt – ?1825	4	834
305.		Septemvir Szilassy József Úrnak 1825. május 8. előtt		4	835
306.		Pindaros' Olympiai VI. éneke 1825. október előtt		2	836
307.		Vigasztalás/Bátorítás/ Férfilelek 1825. október előtt		3	843
308.	Ragyogó bérczére az Olympnak... 1825. november 9.			2	843
309.			Lucrétia/ Asszonyi rény 1825/1826	4	845

1826					
310.		Bártfay Lászlóhoz <i>1826. augusztus 11. előtt</i>		3	846
1827					
311.		Intés <i>1827 előtt</i>		3	847
312.	Esős nap <i>1827. augusztus 12.</i>			2	848
313.	Gátlások <i>1827. augusztus 19.</i>			2	849
314.	Apollon/ Az Apolló' szobránál <i>1827. augusztus 27.</i>			8	850
315.	Amade után <i>1827. augusztus 30.</i>			2	852
316.	Wadasi Jankowich Miklóshoz <i>1827. október 26. – november 23.</i>			6	853
317.		Barthos Mukinak <i>1827. november 27. előtt</i>		2	858
318.	Thaly Antal és Farkas Károly barátoknak <i>1827. december 27.</i>			5	860
319.	Vay József' képénél <i>1827. december 30.</i>			5	862
1828					
320.		Vigasztalás <i>1828 előtt</i>		4	864
321.		Kant és Homér <i>1828 előtt</i>		3	864
322.	Cerintuszhoz/ Sulpícia Cerintuszhoz/ Sulpícia <i>1828. október 27.</i>			5	865
323.		Több mint az.../ Szebb mint ez.../ Nem jó ez... <i>1828. október 31. előtt</i>		4	867
324.		Isten, ments-meg.../ Ments-meg Isten... <i>1828. október 31. előtt</i>		6	869
325.		Egy titkot mondanék neked... <i>1828. október 31. előtt</i>		6	871

326.		Édes dísz mond Meczenásnak... 1828. november 3. előtt		1	872
327.		'S a' hasznos is... 1828. november 9. előtt		1	873
328.	Gróf Széchenyi Istvánhoz 1828. november			2	873
329.		Édességekre 1828. december előtt		2	875
1829					
330.		A' Lengeséghez 1829 előtt		2	875
331.	A' Karlsbádi Ferdőre 1829. január 11.			5	877
332.			Gibárt és Irma ?1829	2	880
1830					
333.		Koptuszi intéz 1830 előtt		1	881
334.	Gróf Ráday Erzsí 1830. április 2–18.			4	882
335.		Gróf Mailáth Antalnak 1830. június 27. körül		7	883
336.	Nékem szép kis mátyar lán... 1830. szeptember 19.			1	885
337.		Valót jövendőlt Íliumnak... 1830. november 8. előtt		2	886
338.	A' tiszta lelket, a' szerényt, csudálta... 1830. november 15–25.			2	887
1831					
339.		Bellinek Emlékkönyvébe 1831. január 25. előtt		2	888
340.		Saul meg nem lelte... 1831. március előtt		1	889
341.	Ne, ne! megöl az álom... 1831. március 5–23.			4	889
342.	Ti férfiak nem érzetek szerelmet... 1831. március			1	892

343.		Sírvers Fáy Györgynek a' György és Puky Borbála fijának <i>1831. április 22. előtt</i>		3	892
344.		Klobusiczky Matild és Gosztonyi Magdaléna Bártfay László Ur' szület. napj. <i>1831. május 6. előtt</i>		1	893
Nem keltezhető					
345.			Zelli körül az öröm... ?	1	894
346.			Fűzz virágot... ?	2	894
347.			Nem láttam ötet... ?	1	895
348.			Fergetegeknek... ?	1	895
349.			Nyelve ronta Homér... ?	1	895
350.			Igérkezém... ?	1	896
351.			Terhed alatt lerogyál... ?	1	896
352.			Tűrj mint férjfi... ?	1	896
353.			Nem tuda helyjében ingani... ?	1	897
354.			Elhagyva Istenitől... ?	1	897
355.			Mélyen elszunnyaszt... ?	1	897
356.			Ha csak egy hang... ?	1	898
357.			'S Cellariuskájából bár próbálja akárki... ?	1	898

SZÖVEGFORRÁSOK MUTATÓJA

A források címe előtt szerepel azok kötetbeli sorszáma, utána pedig előbb az oldalszám, ahol a forrás az I. kötetben található, majd azon szövegidentitás címének sorszáma kurzívval, amelyhez az adott forrás tartozik, s ahol az integrált jegyzetmező a II. kötetben kezdődik (az egyéb előfordulások a címmutató alapján kereshetők). A címeket teljes mértékben közlésükhöz hűen adjuk meg itt, megőrizve írásmódjuk minden sajátosságát. Ez formailag némiképp tarkává teszi a mutatót, de ezáltal szemlélhetővé válik az egyes szövegegységek elkülönülő karaktere.

SZÖVEGEK

LEVELEK

1786

Ráday Gedeonnak, Kassa, 1786. október 19.

- [1.] Gróff x x x Ferentzhez. 9, 11

1788

Kovachich Márton Györgynek, [Kassa, 1788. január közepe] 11

- [2.] 11, 12

- [3.] 11, 275

- [4.] 12, 5

Ráday Gedeonnak, Kassa, 1788. szeptember 27. 12

- [5.] A' Lillám' szája. Secundusból. 12, 19

Ráday Gedeonnak, Kassa, 1788. október 15. 13

- [6.] A' félénk Leány. Gróff Stolbergnek ugyan ennyi sorú 's Syllabájú éneke szerint. 13, 23

- [7.] Anakreonnak éneke: Ἡ γῆ μελεῖνα πίνει. 14, 25

- [8.] A' meg-tsaltt Öreg. 14, 24

- [9.] Édes aggódás. 15, 26

- [10.] Töredék a' Young Síralmainak első éjjeléből. 16, 27

1789

Ráday Gedeonnak, Kassa, 1789. március 14. 18

- [11.] 18, 34

Ráday Gedeonnak, Érsemjén, 1789. április 24. 18

- [12.] EGGY HAJÓHOZ. 19, 29

Ráday Gedeonnak, Kassa, 1789. szeptember 26. 19

- [13.] KERESZTES BÁLINT Kedveséhez TORNAI MARGITHOZ, a' Szent Földről. 20, 34

Ráday Gedeonnak, Regmec, 1789. december 27. 23

- [14.] 23, 22

- [15.] A' gyermek Poéta. 24, 38

1790

Döme Károlynak, Kassa, 1790. január 1. 25

- [16.] Döme Károlynak 25, 39

- [17.] A' gyermek Poéta. 27, 38

Ráday Gedeonnak, Regmec, 1790. augusztus 3. 28

- [18.] 28, 42

- [19.] Anacreon 22dik Dala. 29, 41

Vay Józsefnek, Tokaj, 1790. november 3. 30

- [20.] IMPROMPTÜ VAYRA 30, 44

1791

<i>Döme Károlynak, Nagyvárad, 1791. január 22.</i>	31
[21.]	31, 49
<i>Ráday Gedeonnak, Regmec, 1791. március 13.</i>	31
[22.] Minnyihez, a' Tavaszi első zsongéjével.	32, 50

1792

<i>Ráday Gedeonnak, Regmec, 1792. február 13.</i>	33
[23.]	33, 8

1794

<i>Kis Jánosnak, Nagyvárad, 1794. március 4.</i>	34
[24.]	34, 65
<i>Kis Jánosnak, Regmec, 1794. március 17.</i>	34
[25.] Az álom.	36, 67

1801

<i>Kis Jánosnak, Regmec, 1801. november 21.</i>	37
[26.]	37, 69

1803

<i>Édes Gergelynek, Érsemjén, 1803. október 29.</i>	38
[27.] Az én lantom.	38, 75

1804

<i>Verseghy Ferenc Kazinczynak, 1804. április 9.</i>	39
[28.]	39, 77

1805

<i>Döbrentei Gábornak, Érsemjén, 1805. február 23.</i>	40
[29.]	40, 76
<i>Kis Jánosnak, Kázmér, 1805. október 1.</i>	40
[30.]	41, 66

1806

<i>Cserey Farkasnak, Széphalom, 1806. szeptember 25.</i>	42
[31.] IPHIGENIA.	42, 81
<i>Sárközy Istvánnak, Széphalom, 1806. szeptember 30.</i>	43
[32.]	44, 81
<i>Kis Jánosnak, Széphalom, 1806. október 9.</i>	44
[33.]	44, 81

1807

<i>Virág Benedeknek, Széphalom, 1807. [január 22.–május 28.]</i>	45
[34.] IPHIGENIA-PSYCHARION.	45, 81
<i>Cserey Farkasnak, Széphalom, 1807. április 16.</i>	45
[35.]	46, 79
<i>Virág Benedeknek, Széphalom, 1807. július 2.</i>	46
[36.]	46, 63
<i>Kis Jánosnak, Széphalom, 1807. július 19.</i>	47
[37.]	47, 78
<i>Kis Jánosnak, Széphalom, 1807. november 4.</i>	48
[38.] A' HAJNAL.	48, 83
[39.] AZ ALVÁS.	50, 84

1808

<i>Cserey Farkasnak, Széphalom, 1808. március 30.</i>	51
[40.]	51, 86

1809

<i>Wesselényi Miklósnak, Széphalom, 1809. március 4.</i>	52
[41.] Méltóságos Ifjabb Báró Wesselényi Miklós Úrhoz, [...]	52, 91
<i>Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1809. április 8.</i>	55
[42.]	55, 91
<i>Kis Jánosnak, Széphalom, 1809. április 11.</i>	56
[43.] XI. NOVEMB. MDCCCIV.	56, 92
[44.]	57, 62
<i>Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1809. április 12.</i>	57
[45.]	58, 51
[46.] XI. NOVEMB. MDCCCIV.	59, 92
<i>Fáy Andrásnak, Széphalom, 1809. április 13.</i>	59
[47.] XI. NOVEMB. MDCCCIV.	59, 92
<i>Virág Benedeknek, Széphalom, 1809. április 21.</i>	60
[48.] NOVEMBER XI-DIKE, MDCCCIV.	60, 92
<i>Kölcsey Ferencnek, Sátoraljaújhely, 1809. április 23.</i>	61
[49.] NOVEMBER XI-DIKE MDCCCIV.	61, 92
[50.] Epistola ifjabb B. Wesselényi Miklóshoz. Mart. 1809.	61, 91
<i>Berzsenyi Dánielnek, Sátoraljaújhely, 1809. május 25.</i>	63
[51.] NOVEMBER' XI-DIKE MDCCCIV.	63, 92
[52.] A' SONETTÓ.	64, 93
<i>Kölcsey Ferencnek, Sátoraljaújhely, 1809. május 26.</i>	65
[53.] A' SONETTÓ' MŰZSÁJA.	65, 93
<i>Kis Jánosnak, Sátoraljaújhely, 1809. május 30.</i>	65
[54.] A' SONETTÓ' MŰZSÁJA.	66, 93
[55.] NOVEMBER' XI-DIKE MDCCCIV.	66, 92
<i>Rumy Károly Györgynek, Sátoraljaújhely, 1809. május 30.</i>	67
[56.] 'SONETTÓ' MŰZSÁJA.	67, 93
[57.] November' 11dike 1804.	68, 92
<i>Szögyény Zsigmondnak, Széphalom, 1809. május</i>	69
[58.] NOVEMBER' XI-DIKE MDCCCIV.	69, 92
<i>Kölcsey Ferencnek, Széphalom, 1809. június 12.</i>	70
[59.] AZ ÉLET' ÉLTE.	70, 22
[60.] Minnyihez az első rózsával, 1791.	71, 50
[61.] A' LEVÉLHORDÓ.	71, 64
<i>Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1809. június 28.</i>	72
[62.] NOVEMBERNEK XI-DIKE MDCCCIV.	72, 92
[63.] A' SONETT' MŰZSÁJA.	73, 93
<i>Kisfaludy Sándornak, Széphalom, 1809. szeptember 1.</i>	74
[64.] NOVEMBER' XI-DIKE, 1804.	74, 92
[65.] A' SONETTO' MŰZSÁJA.	75, 93
[66.]	75, 91
<i>Rumy Károly Györgynek, Széphalom, 1809. szeptember 13.</i>	76
[67.]	76, 96
<i>Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1809. szeptember 20.</i>	77
[68.] Gróf Ráday Pálhoz.	77, 96
<i>Ráday Pálnak, Széphalom, 1809. október 15.</i>	79
[69.]	80, 96
<i>Szentgyörgyi Józsefnek, Széphalom, 1809. október 15.</i>	82
[70.] GRÓF RÁDAY PÁLHOZ.	82, 96
<i>Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1809. október 17.</i>	84
[71.] Gróf Dezsőfy Józsefhez. Széphalom, Májusban, 1809.	84, 94

<i>Cserey Farkasnak, Széphalom, 1809. október 17.</i>	88
[72.]	88, 98
<i>Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1809. október 21.</i>	89
[73.] Gróf Ráday Pálhoz.	90, 96
[74.] A' Csereyhez írt Epistolából.	92, 98
<i>Rumy Károly Györgynek, Széphalom, 1809. december 28.</i>	96
[75.] A durva ajakú. den 27. Xber 1809.	96, 99
1810	
<i>Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1810. január [1–3.]</i>	97
[76.] AZ ERDŐ.	97, 100
<i>Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1810. január 12.</i>	97
[77.] A' VAK.	98, 103
[78.] A' BOLDOG ALKONY.	98, 101
[79.] A' Könyörgés.	99, 102
[80.] AZ ERDŐ.	99, 100
<i>Berzsényi Dánielnek, [Széphalom, 1810. január 9–19.]</i>	100
[81.] Könyörgés.	100, 102
[82.] Soloecismus.	100, 104
[83.] A' nehéz-nyelvű.	101, 99
[84.] A' boldog alkony.	101, 101
<i>Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1810. január 19.</i>	102
[85.] Kazinczy Ferencz Berzsényi Dánielhez	102, 98
<i>Kis Jánosnak, Széphalom, 1810. január 19.</i>	108
[86.] AZ ERDŐ. 3 ^{ia} Jan. 1810.	108, 100
[87.] KISHEZ.	109, 97
[88.] KÖNYÖRGÉS.	110, 102
[89.] A' BOLDOG ALKONY.	111, 101
[90.]	111, 103
[91.]	111, 104
[92.] Soloecismus.	112, 105
<i>Rumy Károly Györgynek, Széphalom, 1810. január 19.</i>	112
[93.] AZ ERDŐ.	112, 100
[94.] A' Könyörgés.	113, 102
[95.]	113, 103
[96.]	113, 105
<i>Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1810. január 22.</i>	113
[97.] A' Zsibói nagy Megholt.	114, 106
[98.] A' neo- és palaeo-logismus.	114, 107
<i>Rumy Károly Györgynek, Széphalom, 1810. január 22.</i>	115
[99.] A' NEO- ÉS PALAEO-LOGUS.	115, 107
[100.] A' ZSIBÓI NAGY MEGHOLT.	115, 106
<i>Wesselényi Miklósnénak, Széphalom, 1810. január 22.</i>	116
[101.] A' ZSIBÓI NAGY MEGHOLT.	116, 106
<i>Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1810. január 22.</i>	117
[102.] A' Zsibói nagy Megholt.	117, 106
[103.] A' NEO ÉS PALAEO-LOGUS.	118, 107
<i>Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1810. január 25.</i>	118
[104.] AZ ERDŐ.	119, 100
[105.]	119, 106
[106.] A' BOLDOG ALKONY.	120, 101
[107.] KÖNYÖRGÉS.	120, 102
[108.] SOLOECISMUS.	121, 104

[109.] EDŐKHÖZ.	121, 105
[110.] A' VAK.	121, 103
[111.] A' NEHÉZ NYELVŰ.	121, 99
[112.] A' Neo- és Palaeo-logus.	122, 107
<i>Rumy Károly Györgynek, Széphalom, 1810. január 28.</i>	122
[113.] Báróczy.	122, 108
<i>Nagy Gábornak, Széphalom, 1810. február 19.</i>	123
[114.]	123, 106
[115.]	123, 107
[116.]	124, 104
[117.] Ad vocem Soloecizálok.	124, 105
[118.] KÖNYÖRGÉS.	124, 102
[119.] AZ ERDŐ.	125, 100
<i>Berzsenyi Dánielnek, Széphalom, 1810. március 16.</i>	125
[120.]	126, 109
<i>Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1810. március 16.</i>	127
[121.]	128, 109
<i>Balogh Sándornak, Széphalom, 1810. március 22.</i>	128
[122.]	129, 109
<i>Kölcsy Ferencnek, Széphalom, 1810. [március második fele]</i>	129
[123.]	130, 109
<i>Berzsenyi Dánielnek, Széphalom, 1810. április 5.</i>	130
[124.] NAGYSÁG' ÉS SZÉPSÉG' DIADALMA.	130, 110
<i>Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1810. április 7.</i>	131
[125.] A' nagyság' és szépség Diadalma.	132, 110
<i>Rumy Károly Györgynek, Széphalom, 1810. április 7.</i>	133
[126.] A' NAGYSÁG' és SZÉPSÉG' DIADALMA.	133, 110
<i>Kis Jánosnak, Széphalom, 1810. április 7.</i>	134
[127.] A' nagyság' és szépség diadalma.	135, 110
<i>Horvát Istvánnak, Széphalom, 1810. április 18.</i>	137
[128.] A' NAGYSÁG' ÉS SZÉPSÉG' DIADALMA.	137, 110
<i>Nagy Józsefnek, Széphalom, 1810. április 18.</i>	137
[129.] AZ ERDŐ.	137, 100
[130.] A' KÖNYÖRGÉS.	137, 102
<i>Balogh Sándornak, Széphalom, 1810. április 19.</i>	138
[131.]	138, 109
<i>Rumy Károly Györgynek, Széphalom, 1810. április 19.</i>	138
[132.]	138, 109
<i>Sárközy Istvánnak, Széphalom, 1810. április 19.</i>	139
[133.] A' NAGYSÁG' ÉS SZÉPSÉG' DIADALMA.	139, 110
<i>Horvát Istvánnak, Széphalom, 1810. június 1.</i>	140
[134.] A' GRATZIÁKHOZ. (1787.)	141, 111
<i>Szentgyörgyi Józsefnek, Széphalom, 1810. június 3.</i>	142
[135.]	142, 108
<i>Cseréy Farkasnak, Széphalom, 1810. június 3.</i>	142
[136.]	142, 113
<i>Berzsenyi Dánielnek, Széphalom, 1810. június 4.</i>	143
[137.] A' GRATZIÁKHOZ.	143, 111
[138.] APOLLÓHOZ.	144, 112
<i>Kis Jánosnak, Széphalom, 1810. június 4.</i>	145
[139.]	145, 111
[140.] APOLLÓHOZ.	146, 112

<i>Kazinczy Miklósnak, Széphalom, 1810. június 9.</i>	146
[141.]	147, 112
<i>Kis Jánosnak, Kázmér, 1810. június 28.</i>	147
[142.]	147, 112
<i>Berzsenyi Dánielnek, Széphalom, 1810. július 12.</i>	148
[143.]	148, 112
<i>Cserey Farkasnak, Széphalom, 1810. július 27.</i>	148
[144.]	148, 114
<i>Kis Jánosnak, Széphalom, 1810. július 27.</i>	150
[145.]	150, 115
[146.]	150, 114
<i>Berzsenyi Dánielnek, Széphalom, 1810. július 31.</i>	151
[147.] Kazinczy Ferenc Csász. Kir. Kamarás és Major Mélt. Nagy-Ajtai Cserey Farkas Úrhoz, [...]	151, 114
<i>Horvát Istvánnak, Széphalom, 1810. július 31.</i>	155
[148.] Kazinczy Ferenc Csász. Kir. Kamarás és Major Méltóságos Cserey Farkas Úrhoz, [...]	156, 114
<i>Sárközy Istvánnak, [1810. augusztus 28.–szeptember 4.]</i>	160
[149.] Csász. Kir. Kamarás és Major Nagy-Ajtai Cserey Farkas barátomhoz, [...]	160, 114
<i>Kis Jánosnak, Érsemlyén, 1810. szeptember 24.</i>	165
[150.] ORCZY A' BUGACZI CSÁRDÁRA.	165, 116
<i>Kis Jánosnak, Széphalom, 1810. október 29.</i>	167
[151.] A' KÉT TERMÉSZET.	168, 118
[152.] KÜLÖMSÉG A' PRÓZAI 'S POÉTAI MÍV KÖZÖTT.	168, 119
[153.] SZOKÁS.	168, 120
[154.]	168, 121
[155.] SUBAI.	168, 122
<i>Berzsenyi Dánielhez, Széphalom, 1810. november 3.</i>	169
[156.] HERCULESZHEZ.	169, 123
[157.] Szokott és szokatlan.	170, 120
[158.] Fülmile és Czinke.	170, 121
[159.] Törvényszegés	170, 124
[160.] SUBAI.	170, 122
[161.] Prózai 's Poétai szóllás.	171, 119
[162.] Fennebb Stílus.	171, 125
[163.] A két Természet, ...	171, 118
[164.] MIKROLOGUSZ.	171, 126
<i>Kis Jánosnak, Széphalom, 1810. november 7.</i>	172
[165.] Herculeszhez.	172, 123
[166.] Az Iskola törvénye.	173, 124
[167.] Egy hiú Fecsegőhöz.	173, 126
[168.] Fennebb Stílus.	173, 125
<i>Rumy Károly Györgynek, Széphalom, 1810. november 15.</i>	173
[169.] Arbuscula.	173, 128
[170.] Az avatatlan.	174, 129
<i>Dessewffy Józsefnek, [1810. november 17.]</i>	174
[171.] N° 1. Herculeszhez. (Dedicatio képen).	174, 123
[172.]	175, 129
<i>Gyulay Karolinának és Gyulay Lajosnak, Széphalom, 1810. december 4.</i>	175
[173.]	175, 117
<i>Rumy Károly Györgynek, Széphalom, 1810. december 9.</i>	176
[174.]	177, 130

<i>Gyulay Lajosnak, Széphalom, 1810. december 14–16.</i>	177
[175.]	177, 131
[176.] KIS ÉS BERZSENYI.	178, 132
<i>Berzsenyi Dánielnek, Széphalom, 1810. december 16.</i>	179
[177.] KIS ÉS BERZSENYI.	179, 132
[178.] RÁDAY.	180, 131
<i>Kis Jánosnak, Széphalom, 1810. december 16.</i>	180
[179.] Gróf Ráday Gedeon.	181, 131
[180.] KIS ÉS BERZSENYI.	181, 132
<i>Kis Jánosnak, Széphalom, 1810. december 27.</i>	182
[181.]	183, 132
[182.] PÉCZELI.	184, 133
[183.] A' LUDHATTYÚ.	184, 134
[184.] Epigrammai Morál.	185, 135
<i>Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1810. december 27.</i>	185
[185.] BARÓTI SZABÓ.	186, 136
[186.] PÉCZELI JÓZSEF.	187, 133
[187.] KIS és BERZSENYI.	187, 132
[188.] A' LÚD HATTYÚ.	188, 134
[189.] EPIGRAMMAI MORÁL.	188, 135
1811	
<i>Fazekas Istvánnak, Széphalom, 1811. január 2.</i>	189
[Melléklet: Munkatisztázatok a Tövisék és virágokhoz]	189
[190.] A' LUDHATTYÚ.	189, 134
[191.] EPIGRAMMAI MORÁL.	190, 135
[192.] GRÓF RÁDAY GEDEON.	190, 131
[193.] XXXIII. PÉCZELI.	191, 133
[194.] XXXIV. BARÓTI SZABÓ.	192, 136
[195.] XXXV. FÁBCHICH.	193, 109
[196.] HIMFY.	193, 138
[197.] Eggy a' legszükségesbb.	193, 139
[198.] KIS ÉS BERZSENYI.	193, 132
[199.] A' fennszavú Idiotá.	194, 140
<i>Berzsenyi Dánielnek, Széphalom, 1811. január 10.</i>	195
[200.] HIMFY.	195, 138
[201.] A' BÉKÁK.	195, 141
[202.]	199, 135
[203.]	199, 137
[204.]	200, 142
<i>Rumy Károly Györgynek, Széphalom, 1811. január 12.</i>	201
[205.] KOCCZANTYÚSI.	201, 144
[206.] A' LÚD HATTYÚ.	201, 134
[207.] A' fő leczke.	202, 139
[208.]	202, 140
<i>Horvát Istvánnak, Széphalom, 1811. január 16.</i>	203
[209.] SYLVESTER.	203, 143
<i>Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1811. január 17. és 21.</i>	204
[210.] KOCCZANTYÚSI.	205, 144
[211.]	205, 141
[212.]	206, 154
<i>Rumy Károly Györgynek, Széphalom, 1811. január 27.</i>	207
[213.]	208, 155

<i>Cserey Farkasnak, Széphalom, 1811. február 26.</i>	208
[214.] KECSKEMÉTI FLORALBUS PHOCIDENSIS RÓMAI ARCÁSHOZ.	210, 156
<i>Ragályi Tamásnak, Széphalom, 1811. február 27.</i>	211
[215.].....	212, 154
<i>Fejér Györgynek, Széphalom, 1811. február 27.</i>	212
[216.] CORREGIONAK IOJÁRA.	213, 130
<i>Berzsenyi Dánielnek, Széphalom, 1811. március 8.</i>	213
[217.] Egy Római Arcáshoz.	213, 156
<i>Szentgyörgyi Józsefnek, Széphalom, 1811. április 12.</i>	214
[218.].....	215, 155
<i>Rumy Károly Györgynek, Széphalom, 1811. május 1.</i>	216
[219.] AZ Ó KEPE.	216, 157
<i>Berzsenyi Dánielnek, Széphalom, 1811. május 3.</i>	217
[220.] AZ Ó KÉPE. MAGÁNAK TÁVOLLÉTE ALATT.	218, 157
<i>Kölcsey Ferencnek, Széphalom, 1811. május 3.</i>	218
[221.] AZ Ó KÉPE. MAGÁNAK TÁVOLLÉTE ALATT.	219, 157
<i>Horvát Istvánnak, Széphalom, 1811. május 7.</i>	219
[222.] ÜRMÉNYI JÓZSEFRE, [...]	220, 159
<i>Cserey Miklósnak és Cserey Farkasnak, Széphalom, 1811. május 11.</i>	220
[223.] 1. AZ Ó KÉPE.	221, 157
[224.] 2. A' MARGIT' SZIGETÉN.	221, 158
<i>Kis Jánosnak, Széphalom, 1811. május 12.</i>	222
[225.] A' MARGIT'-SZIGETÉN, ...	222, 158
[226.] CSEREI MIKLÓSHOZ.	223, 160
<i>Berzsenyi Dánielnek, Széphalom, 1811. május 22–23.</i>	223
[227.] ZRINYI.	224, 161
[228.] Cserey Miklóshoz.	226, 160
[229.] A' MARGIT'-SZIGETÉN.	226, 158
<i>Rumy Károly Györgynek, Széphalom, 1811. augusztus 23., 25.</i>	227
[230.]	227, 162
<i>Fazekas Istvánnak, Széphalom, 1811. október 8.</i>	227
[231.].....	227, 163
<i>Szentgyörgyi Józsefnek, Széphalom, 1811. november 6.</i>	228
[232.] AZ Ó KÉPE, MAGÁNAK TÁVOLLÉTÉBEN	228, 157
[233.] UJABB MEGLÁTÁSA [...]	229, 158
<i>Nagy Gábornak, [Széphalom, 1811. november 21. körül]</i>	230
[234.] Kazinczy Ferencz NAGY GÁBOR ÚRHOZ, [...]	231, 164
<i>Fazekas Istvánnak, Széphalom, 1811. november 21.</i>	233
[235.]	233, 164
<i>Kis Jánosnak és Berzsenyi Dánielnek, Széphalom, 1811. november 22.</i>	235
[236.]	235, 164
<i>Ragályi Tamásnak, Széphalom, 1811. november 25.</i>	238
[237.].....	238, 165
<i>Helmeczy Mihálynak, Széphalom, 1811. november 28.</i>	239
[238.] HELMECZI MIHÁLY BARÁTOMHOZ.	239, 166
<i>Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1811. november 28.</i>	240
[239.] Helmeczi Mihályhoz.	240, 166
<i>Kis Jánosnak, Nagyvárad, 1811. december 6.</i>	241
[240.] Helmeczi Mihályhoz. (Nov. 27d. 1811.)	242, 166
[241.] Gróf Török Lajoshoz. 1801.	244, 165
<i>Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1811. december 24.</i>	245
[242.]	246, 164

[243.] Helmeczi Mihályhoz.	248, 166
[244.] Gróf Török Lajoshoz. 1801. Júl.	249, 165
1812	
<i>Kölcsey Ferenc</i> hez, <i>Szépehalom</i> , 1812. január 5.	251
[245.]	251, 100
<i>Berzsenyi Dániel</i> nek és <i>Sárközy István</i> nak, <i>Szépehalom</i> , 1812. január 30.	251
[246.] Gróf Török Lajoshoz. 1801. Júliusban.	251, 165
<i>Döbrentei Gábornak</i> , <i>Szépehalom</i> , 1812. február 3.	255
[247.] Egy félénk Iróra, a' ki korabeli történeteit nem úgy írta a' mint hitte:	255, 167
<i>Kölcsey Ferenc</i> hez, <i>Szépehalom</i> , 1812. február 5.	256
[248.] Egy kislelkű Irónkra, ki a' maga korabeli történeteket másként írta mint hitte. ..	256, 167
<i>Kis János</i> nak, <i>Szépehalom</i> , 1812. február 14. és 17.	257
[249.] Egy félénk Irónkra, ki kora' történeteit másként írta mint hitte.	258, 167
[250.] A' KÖTÉS' NAPJA	259, 180
[251.] A' Vándor és a' Hely' Geniusa.	260, 170
[252.] Pászthory' sírja.	260, 172
[253.] Biharnak két Nagyja	260, 171
<i>Kölcsey Ferenc</i> hez, <i>Szépehalom</i> , 1812. február 17.	261
[254.] A' KÖTÉS' NAPJA.	261, 180
[255.] A' Vándor és a' hely' Génusza.	262, 170
[256.] Pászthory' sírja	262, 172
[257.] Biharnak két Nagyja: Baranyi Gábor és Bossányi Fer.	262, 171
[258.] Egy kislelkű Irónkra, ki kora' történeteit nem a' szerént jegyzette-fel mint hitte 's verseket is faragsált a' historiai munkák mellett.	263, 167
<i>Rumy Károly György</i> nek, <i>Szépehalom</i> , 1812. február 21.	263
[259.]	264, 181
<i>Fazekas István</i> nak, <i>Szépehalom</i> , 1812. február 23.	264
[260.] Pászthory' sírja.	264, 172
[261.] Egy sírja, mellynél sem cippus, sem név nem találtatik.	265, 170
[262.] Biharnak két Nagyja. Baranyi Gábor és Bossányi Ferencz.	266, 171
<i>Berzsenyi Dániel</i> nek, <i>Szépehalom</i> , 1812. február 27.	266
[263.] Pászthory' Sírja.	266, 172
[264.] A' Vándor és a' hely' Geniusza.	267, 170
[265.] Biharnak két nagyja: Baranyi Gábor és Bossányi Fer. 1764 Követek	267, 171
<i>Dessewffy József</i> nek, <i>Szépehalom</i> , 1812. március 3. és 4.	267
[266.] Fannyhoz. Mart 4dikén 1812.	269, 183
<i>Döbrentei Gábornak</i> , <i>Szépehalom</i> , 1812. március 8.	271
[267.] Pászthory' Sírja.	271, 172
[268.] Egy Sír, név és kő nélkül.	272, 170
[269.] Biharnak két Nagyja. Baranyi Gábor és Bossányi Ferencz, Követek az 1764diki Diaetan.	272, 171
[270.] Geadelter Gelehrter.	272, 181
[271.] A' Kötés' napja	273, 180
[272.] Epistola Valakihez.	274, 184
[273.] Soos Pálné szül. Beothy Fanny barátnémhoz, Mart. 4d. 1812.	274, 183
<i>Horvát István</i> nak, <i>Szépehalom</i> , 1812. március 12.	276
[274.] GRÓF DESSEWFFY JÓZSEFHEZ [...]	277, 173
<i>Nagy Gábornak</i> , [<i>Szépehalom</i> , 1812. március 14. előtt]	277
[275.]	277, 172
<i>Fazekas István</i> nak, <i>Szépehalom</i> , 1812. március 22. és 23.	278
[276.] SOOS Pálné szül. BEOTHY FANNYHOZ.	278, 183

[277.]	280, 182
[278.]	284, 184
Kazinczy Nagy Gábornak, Széphalom, 1812. március 23.	285
Kis Jánosnak, Széphalom, 1812. március 25.	286
[279.]	286, 173
Sztrókay Antalnak, Széphalom, 1812. március 27.	287
[280.] A' KÖTÉS' NAPJA,	287, 180
Horvát Istvánnak, Széphalom, [1812. április 2.]	288
[281.] Gróf Desöffy Józsefhez, 1802ben Sáros, 5 és 7. Zemplény,	
11. Szabolcs Vgyék Követjéhez. Febr. 13d. 1812.	288, 173
Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1812. április 2.	289
[282.] Gróf Desöffy Józsefhez, 1802ben Sáros, 05 és 7. Zemplény,	
11. Szabolcs Vgyék Követjekhez. 40dik születése napján, Febr. 13. 1812.	289, 173
[283.] NINIHEZ. midőn a' Margitszigetén 1800. Júl. 30d. öt esztendő múlva azután	
hogy 12 esztendő korában láttam volt először, ismét meglátám.	290, 158
Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1812. április 15.	290
[284.] GRÓF DESEWFFY JÓZSEFHEZ.	291, 94
Wesselényi Miklósnak, Széphalom, 1812. április 29.	292
[285.] Biharnak Két Nagyja: Baranyi Gábor és Bossányi Ferencz 1765diki Követek,	
rokonok, 's halálig barátok.	292, 171
Rumy Károly Györgynek, Széphalom, 1812. április 30. és május 3.	292
[286.] AZ Ó KEPE, magának távolléte alatt.	293, 157
Döbrentei Gábor Kazinczy Ferencnek, Oláhandrásfalva, 1812. május 3.	293
[287.]	293, 168
Sípos Pálnak, Széphalom, 1812. május 17.	294
[288.]	295, 182
Sípos Pál Kazinczynak, Tordos, 1812. szeptember 10.	295
[289.]	296, 182
Helmecczy Mihálynak, Érsemjén, 1812. december 17. és 20.	296
[290.]	296, 186
1813	
Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1813. február 3.	297
[291.] A' CSÜGGEDES.	297, 188
[292.]	298, 189
Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1813. február 7.	298
[293.] A' CSÜGGEDES.	298, 188
[294.]	299, 189
Kis Jánosnak, Széphalom, 1813. február 9.	299
[295.] A' CSÜGGEDES.	300, 188
[296.]	301, 189
[297.] Szirmay Jánoshoz, Kerekretra Sárosban, ki németül ír Sonetteket.	301, 190
Kis Jánosnak, Széphalom, 1813. február 10.	301
[298.]	302, 191
[299.]	302, 262
Gyulay Karolinának, Széphalom, 1813. február 28.	302
[300.] MEZEI KOSZORU. GRÓF GYULAY CAROLINÁNAK.	303, 192
[301.]	304, 193
[302.]	304, 189
Kis Jánosnak, Széphalom, 1813. március 4.	305
[303.]	305, 194
[304.]	305, 185

[305.]	305, 195
[306.]	305, 192
<i>Rumy Károly Györgynek, Széphalom, 1813. április 17.</i>	306
[307.] Bey der Statue Laocoons.	307, 199
[308.] Bey der Statue der Callipygos.	307, 201
[309.] Madonna. Gemalt von Carlo Dolce.	307, 202
<i>Helmeczy Mihálynak, Széphalom, 1813. április 21.</i>	308
[310.] LAOKOONNAK STATUÁJÁRA.	308, 199
[311.] VENUSZ KALLIPYGOSZ.	308, 201
[312.]	308, 200
[313.] MADONNA, [...]	309, 202
<i>Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1813. április 21.</i>	309
[314.]	309, 199
[315.] VENUS KALLIPYGOS.	310, 201
[316.]	310, 200
[317.]	310, 202
<i>Vida Lászlónak, Széphalom, 1813. április 25.</i>	311
[318.]	311, 199
[319.]	311, 202
<i>[Sipos Pálnak, 1813. május 25.]</i>	312
[320.]	312, 199
[321.] Venus Callipigos (Szépfarú Venus.)	312, 201
<i>Kölcsey Ferenchez, Széphalom, 1813. június 3.</i>	312
[322.] LAOKOON (-nak statuája mellett.)	313, 199
[323.] VENUS CALLIPYGOSZ.	313, 201
[324.] HELIODORÁHOZ.	313, 200
[325.]	313, 202
<i>Pápay Sámuelnek, Széphalom, 1813. július 2.</i>	314
[326.] THUCYDIDESZ.	314, 204
[327.] CANOVANAK PSYHÉJÉRE	314, 205
[328.] ANTINOUSZ.	314, 206
[329.] LAOKOON. Virg. Aeneid. II.	314, 199
[330.] MADONNA.	315, 202
[331.] VENUS CALLIPYGOS. (Szép farú.)	315, 201
<i>Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1813. július 8.</i>	315
[332.] AZ ERDŐ.	316, 100
[333.] PANASZ.	316, 193
[334.] HELIODORÁHOZ.	316, 200
[335.] NINON' KÉPÉRE.	316, 195
[336.] AZ ELSZÁLLÓ LÉLEK.	316, 194
[337.] LYÁNYKÁMHOZ.	317, 185
[338.] A' FÉLIX-BÁNYA, NAGY-VÁRADNÁL.	317, 207
[339.] EGGY FERDŐBEN	317, 208
[340.] RÁKOSON, PEST MELLETT.	317, 209
[341.] THUCYDIDESZ.	317, 204
[342.] VÁD ÉS BÉKE.	318, 198
[343.] PÓR KEVÉLYSÉG.	318, 197
[344.] THEMISZTOCLESZ.	319, 210
[345.] MADONNA,	319, 202
[346.] CANOVÁNAK PSYCHEJÉRE, A' LEPÉVEL.	319, 205
[347.] CORREGIÓNAK IOJÁRA,	320, 130
[348.] ANTINOUSZ.	320, 206
[349.] LAOKOON.	320, 199

[350.] ÜRMÉNYI JÓZSEF, ...	320, 159
[351.] PÁSZTHORY SÍRJE.	321, 172
[352.] A' VÁNDOR ÉS A' HELY' GÉNIUSZA.	321, 170
[353.] SZIRMAY JÁNOSHOZ. SONETT.	321, 190
<i>Kis Jánosnak, Széphalom, 1813. július 12.</i>	322
[354.]	322, 203
<i>Teleki Józsefnek, Széphalom, 1813. július 26.</i>	322
[355.]	323, 189
[356.] Szépfaru (καλλιπυργος) Vénusz	323, 201
1814	
<i>Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1814. február 24.</i>	324
[357.]	324, 222
<i>Kis Jánosnak, Széphalom, 1814. február 26.</i>	324
[358.]	325, 222
<i>Sipos Pálnak, Széphalom, 1814. február 27.</i>	325
[359.]	325, 222
<i>Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1814. március 4.</i>	325
[360.]	325, 222
<i>Rumy Károly Györgynek, Széphalom, 1814. március 16.</i>	326
[361.]	327, 222
<i>Gyulay Karolinának, Széphalom, 1814. március 16.</i>	327
[362.]	328, 222
<i>Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1814. november 26.</i>	328
[363.]	329, 224
<i>Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1814. november 29.</i>	329
[364.]	329, 224
<i>Kölcsey Ferencnek, Széphalom, 1814. december 10.</i>	329
[365.]	330, 192
[366.]	330, 224
<i>Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1814. december 10.</i>	330
[367.]	330, 192
[368.]	330, 224
1815	
<i>Ponori Thewrewk Józsefnek, Széphalom, 181[5]. január 5.</i>	331
[369.]	331, 223
<i>Berzsenyi Dánielnek, Széphalom, 1815. január 10.</i>	331
[370.]	332, 223
[371.]	332, 224
<i>[Helmeczy Mihálynak és Kölcsey Ferencnek], 1815. december 17. és 18.</i>	333
[372.] FEGYVERNEKI etc. VIDA LÁSZLÓ BARÁTOMHOZ [...]	333, 225
<i>Berzsenyi Dánielnek, Széphalom, [1815. december 18.]</i>	335
[373.] VIDA LÁSZLÓHOZ. Dec. 11d. 1815.	335, 225
<i>Wesselényi Miklósnak, Széphalom, [1815. december 18–19.]</i>	337
[374.] Vidához.	337, 225
<i>Kis Jánosnak, Széphalom, 1815. december 28.</i>	340
[375.] VIDA LÁSZLÓHOZ, [...]	340, 225
[376.] A' NYELVRONTÓK.	342, 226
[377.]	343, 227
[378.]	343, 228
<i>Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1815. december 28.</i>	343
[379.]	344, 227
[380.] A' NYELVRONTÓK.	344, 226

<i>Kölcsey Ferencnek, Széphalom, 1815. december 29.</i>	345
[381.]	345, 227
[382.] A' NYELVRONTÓK.	345, 226
[383.] ERDŐSI III FELVONÁSBAN.	346, 229
<i>Berzsenyi Dánielnek, Széphalom, 1815. december 29.</i>	348
[384.] ERDŐSI. HÁROM JELENÉSBEN.	348, 229
1816	
<i>Desszefffy Józsefnek, Széphalom, 1816. január 6.</i>	351
[385.] A' NYELVRONTÓK.	351, 226
<i>Rumy Károly Györgynek, Széphalom, 1816. január 6.</i>	351
[386.]	351, 226
[387.]	352, 227
<i>Szepeszy Ignácnak, Széphalom, 1816. január 23.</i>	352
[388.] Az Egri Bibliothekára.	352, 232
<i>Szepeszy Ignácnak, Széphalom, 181[6]. január 2[3].</i>	353
[389.] Az Egri Bibliothéka	353, 232
[390.] A' Nyelv Rontók.	353, 226
[391.] Az újítók	354, 229
<i>Rumy Károly Györgynek, Széphalom, 1816. január 23.</i>	356
[392.]	356, 231
[393.]	357, 232
<i>Desszefffy Józsefnek, Széphalom, 181[6.] február 4.</i>	357
[394.]	357, 146
[395.]	358, 231
[396.]	358, 262
<i>Kis Jánosnak, Széphalom, 1816. február 7.</i>	358
[397.] KISFALUDY.	358, 234
[398.] SZEMERÉHEZ, ...	359, 235
[399.] SZENT MIKLÓSI.	359, 236
<i>Helmezy Mihálynak, Széphalom, 1816. február 11.</i>	360
[400.] KISFALUDI.	360, 234
<i>Horváth Endrénak, Széphalom, 1816. február 13.</i>	360
[401.] AZ ÚJÍTÓK. HÁROM JELENÉSBEN.	361, 229
[402.] A' NYELVRONTÓK.	363, 226
[403.] MI A' SOK?	363, 233
[404.] KISFALUDY.	363, 234
<i>Wesselényi Miklósnak, Széphalom, 1816. február 21.</i>	364
[405.] KISFALUDI. (a Tövisék és Vir. új Kiadására.)	364, 234
[406.] SZEMEREHEZ Emlékezet és Remény című Sonettojira.	365, 235
<i>Nagy Gábornak, Széphalom, 1816. március 2.</i>	365
[407.]	365, 238
<i>Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1816. március 17.</i>	366
[408.] A' BORZ ÉS AZ EVET.	366, 240
<i>Kis Jánosnak, Széphalom, 1816. március 24.</i>	366
[409.]	366, 247
<i>Kölcsey Ferencnek, Széphalom, 1816. április 14–16.</i>	369
[410.] ARBUSCULA.	369, 128
<i>Nagy Gábornak, [Széphalom, 1816. május 16. előtt]</i>	369
[411.]	370, 239
<i>Ruszek Józsefnek, Széphalom, 1816. május 15.</i>	370
[412.]	370, 226

<i>Wesselényi Miklósnak, Széphalom, 1816. október 7.</i>	371
[413.]	371, 242
<i>Helmezy Mihálynak, Széphalom, 1816. október 18.</i>	371
[414.] BRANYICSKA, B. Jósika Jánoshoz.	371, 243
<i>Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1816. október 20.</i>	372
[415.] BRANYICSKA, B. Jósika Jánoshoz.	372, 243
<i>Jósika Jánosnak, Széphalom, 1816. október 21.</i>	372
[416.] Branyicska, B. Jósika Jánoshoz.	373, 243
<i>Döme Károlynak, Széphalom, 1816. október 22.</i>	373
[417.] BRANYICSKA, Bárá Jósika Jánoshoz.	373, 243
1817	
<i>Wesselényi Miklósnak, Széphalom, 1817. január 28.</i>	375
[418.] Buczy Emilhez.	375, 244
<i>Gyulay Lajosnak, Széphalom, 1817. január 28.</i>	377
[419.] Buczy Emilhez, [...]	377, 244
<i>Berzsenyi Dánielnek, Széphalom, 1817. február 12.</i>	379
[420.] BRANYICSKA.	379, 243
[421.] BUCZY EMILHEZ.	380, 244
<i>Kis Jánosnak, Széphalom, 1817. február 22.</i>	381
[422.] BRANYICSKA.	381, 243
[423.] BUCZY EMILHEZ.	382, 244
<i>Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1817. február 25.</i>	383
[424.] BUCZY EMILHEZ.	383, 244
<i>Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1817. március 26.</i>	385
[425.]	385, 245
[426.] NAGY-AJTAI <CS. K. KAMARÁS ÉS MAJOR> CSEREI FARKASHOZ, <ÚRHOZ,> [...]	385, 114
<i>Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1817. május 10.</i>	389
[427.] Prof. Vályi-Nagy Ferencz Úrhoz, Patakra. [...]	390, 247
[428.] Epiſztoláim' 2dik Könyvének Első Darabja.	394, 248
<i>Kis Jánosnak és Berzsenyi Dánielnek, Széphalom, 1817. május 10.</i>	395
[429.] Prof. Vályi-Nagy Ferenczhez, Patakra.	395, 247
<i>Kölcsey Ferencnek, Széphalom, 1817. május 14–15.</i>	400
[430.] Prof. Vályi-Nagy Ferenczhez, 1817.	400, 247
[431.] A' MÚZÁHOZ.	405, 248
<i>Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1817. július 21.</i>	406
[432.]	406, 246
<i>Nagy Gábornak, Széphalom, 1817. augusztus 16.</i>	406
[433.] JÖVENDŐLÉS.	406, 249
<i>Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1817. augusztus 30. és szeptember 3.</i>	407
[434.] JÖVENDŐLÉS.	407, 249
<i>Majláth Jánosnak, Széphalom, 1817. október 16.</i>	408
[435.]	408, 250
<i>Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1817. október 17.</i>	409
[436.]	409, 250
<i>Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1817. december 4.</i>	409
[437.]	410, 250
<i>Mailáth Jánosnak, Széphalom, 1817. december 4.</i>	411
[438.]	411, 250
<i>Rumy Károly Györgynek, Széphalom, 1817. december 10.</i>	412
[439.]	413, 250

<i>Kis Jánosnak, Széphalom, 1817. december 15.</i>	413
[440.]	414, 250
1818	
<i>Kis Jánosnak, Széphalom, 1818. január 6.</i>	415
[441.]	415, 251
<i>Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1818. január 10.</i>	415
[442.]	416, 251
<i>Majláth Jánosnak, Széphalom, 1818. április 13.</i>	417
[443.]	417, 252
<i>Pápay Sámuelnek, Széphalom, 1818. május 31.</i>	417
[444.]	417, 254
<i>Majláth Jánosnak, Széphalom, 1818. május 31.</i>	418
[445.]	418, 254
[446.]	418, 253
[447.]	419, 255
<i>Kis Jánosnak és Berzsényi Dánielnek, Széphalom, 1818. június 1.</i>	419
[448.]	419, 254
[449.]	420, 253
<i>Majláth Jánosnak, Széphalom, 1818. június 2.</i>	420
[450.] Az Epigramm.	421, 258
[451.] DAYKÁHOZ.	421, 256
[452.] A' PATAKI VÁR' ERKÉLYÉBEN.	421, 257
<i>Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1818. június 15.</i>	422
[453.] SPISSICHRE.	422, 259
[454.] DAYKAHOZ.	423, 256
[455.] HŐSEINK A' KENYÉRMEZEJÉN.	423, 252
[456.] MI FÁJ?	423, 260
[457.] AZ ÁMOR KÉPÉNÉL AZ OROSLÁNON.	423, 255
[458.] AZ EPIGRAMM.	423, 258
[459.] A' PATAKI VÁR' ERKÉLYÉN.	424, 257
<i>Rumy Károly Györgynek, Széphalom, 1818. június 23.</i>	424
[460.]	424, 253
<i>Wesselényi Miklósnak, Széphalom, 1818. június 28.</i>	425
[461.]	425, 255
[462.]	425, 257
[463.] AZ EPIGRAMMA.	426, 258
<i>Horváth Ádámnak, Széphalom, 1818. július 2.</i>	426
[464.]	426, 259
<i>Ungvárnémeti Tóth Lászlónak, Széphalom, 1818. november 16.</i>	426
[465.] UNGVÁR-NÉMETI TÓTH LÁSZLÓHOZ.	426, 261
<i>Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1818. december 7.</i>	427
[466.]	427, 263
[467.] BOILEAU UTÁN.	427, 264
[468.] ORPHEUS ÉS EURYDICE.	428, 262
1819	
<i>Rumy Károly Györgynek, Széphalom, 1819. január 2.</i>	432
[469.] Gróf Festetics Györgyhöz, 1819.	432, 265
<i>Festetics Györgynek, Széphalom 1819. január 3.</i>	434
[470.]	434, 265
<i>Kis Jánosnak, Széphalom, 1819. január 3.</i>	435
[471.] Gróf Festetics Györgyhöz.	435, 265

<i>Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1819. január 3.</i>	436
[472.] Gróf Festetics Györgyhöz.	437, 265
<i>Horváth Ádámnak, Széphalom, 1819. január 19.</i>	438
[473.] Gróf Festetics Györgyhöz.	439, 265
<i>Kis Jánosnak, Széphalom, 1819. február 16.</i>	440
[474.] ORPHEUSZ ÉS EURYDICE.	440, 262
[475.] BOILEAU UTÁN.	443, 264
[476.] HELMECZIHEZ.	443, 266
[477.] A' mi Nyelvünk.	443, 267
<i>Ercsey Dánielnek, Széphalom, 1819. május 9.</i>	444
[478.] ORPHEUSZ ÉS EURYDICE.	444, 262
[479.]	446, 227
<i>Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1819. június 6.</i>	446
[480.] Nro. 1. Az új címre.	446, 270
[481.] Nro. 2. A' H betű.	446, 271
[482.] Nro. 3. Új szolás.	447, 272
[483.] A rút-szép.	447, 269
<i>Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1819. szeptember 13.</i>	447
[484.]	448, 273
<i>Kis Jánosnak, Széphalom, 1819. november 11–12.</i>	448
[485.] A' SAJKA.	448, 274
[486.] A' TANITVÁNY.	449, 275
<i>Gyulay Karolinának, Széphalom, 1819. december 26.</i>	449
[487.]	450, 274

1820

<i>Rumy Károly Györgynek, Széphalom, 1820. január 31.</i>	451
[488.] A' SAJKA.	451, 274
<i>Döbrentei Gábornak, Széphalom, 1820. március 15.</i>	452
[489.] A' SAJKA.	452, 274
[490.]	453, 277
<i>Majláth Jánosnak, Széphalom, 1820. május 23.</i>	453
[491.] Gróf Ráday Pálhoz.	454, 96
<i>Majláth Jánosnak, Széphalom, 1820. június 30.</i>	456
[492.] 1. NAGY-MIHÁLY.	457, 278
[493.] 2. SZENT-MIHÁLY. 2 Meilen von Tokaj.	457, 279
<i>Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1820. július 22.</i>	457
[494.] NAGY-MIHÁLY.	458, 278
[495.] SZENT-MIHÁLY.	459, 279
<i>Rumy Károly Györgynek, Széphalom, 1820. augusztus 2.</i>	459
[496.] SZENT-MIHÁLY. (a' később idők' képében.)	459, 279
<i>Majláth Jánosnak, Széphalom, 1820. szeptember 17.</i>	460
[497.] A' SZABAD ERDÉLY.	460, 276
[498.] A' TISZTÚLÁS' INNEPE. AZ UNG' VIZE MELLETT.	461, 280
<i>Majláth Jánosnak, Széphalom, 1820. november 27.</i>	463
[499.] ANTINOUZS.	463, 206

1821

<i>Cserey Miklósnak, Széphalom, 1821. január 23.</i>	464
[500.] Gróf Kornis Mihályhoz.	464, 281
<i>Berzsenyi Dánielnek, Széphalom, 1821. január 23.</i>	466
[501.] Gróf Kornis Mihályhoz.	466, 281
<i>Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1821. január 24.</i>	468
[502.] Gróf Kornis Mihályhoz.	468, 281

<i>Mailáth Jánosnak, Széphalom, 1821. január 26.</i>	470
[503.] MINNYIHEZ.	471, 268
[504.] Gróf Kornis Mihályhoz.	471, 281
[505.]	474, 255
[506.] EGGY FERDŐBEN. Váradon.	474, 207
<i>Gyulay Lajosnak, Széphalom, 1821. január 28.</i>	474
[507.] Gróf Kornis Mihályhoz.	474, 281
<i>Nyomárkay Józsefnek, Széphalom, 1821. február 1.</i>	476
[508.] Gróf Kornis Mihályhoz	477, 281
<i>Szemere Pálnak, [Széphalom, 1821. május 29.]</i>	479
[509.] Fullajtáros Vers.	479, 282
<i>Mailáth Jánosnak, Széphalom, 1821. augusztus 20.</i>	479
[510.]	480, 284
<i>Sárközy Istvánnak, Eperjes, 1821. szeptember 24.</i>	480
[511.]	480, 285
<i>Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1821. szeptember 29.</i>	481
[512.]	481, 285
<i>Gyulay Karolinának, Széphalom, 1821. október 1.</i>	482
[513.]	482, 285
<i>Kis Jánosnak, Széphalom, 1821. december 5.</i>	482
[514.]	483, 285
1822	
<i>Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1822. január 16.</i>	484
[515.]	484, 289
1823	
<i>Ferenczy Istvánnak, Széphalom, 1823. január 17.</i>	485
[516.]	485, 291
<i>Gyulay Karolinának, Széphalom, 1823. január 18.</i>	485
[517.] Ferenczy' Graphídionára.	486, 291
<i>Dulházy Mihálynak, Széphalom, 1823. január 19.</i>	487
[518.]	487, 291
<i>Gyulay Karolinának, Sátorajáújhely, 1823. március 22.</i>	487
[519.] DÉDÁCS.	488, 293
<i>Guzmics Izidornak, Széphalom, 1823. november 4.</i>	489
[520.]	489, 292
[521.]	490, 298
<i>Majláth Jánosnak, Széphalom, 1823. november 11.</i>	490
[522.]	491, 292
[523.]	492, 298
<i>Dessewffy Józsefnek, [1823. december 16.]</i>	492
[524.] A' páratlan Háznép.	492, 298
<i>Dessewffy Józsefnek, [1823. december 17. körül]</i>	493
[525.]	493, 289
1824	
<i>Kazinczy Eugenának, Széphalom, 1824. február 9.</i>	494
[526.]	494, 293
<i>Gyulay Karolinának, Széphalom, 1824. február 26.</i>	497
[527.]	497, 299

1826

<i>Toldy Ferencnek, 1826. augusztus 11.</i>	498
[528.] Bártfay Lászlóhoz.	498, 310
<i>Bártfay Lászlónak, 1826. augusztus 11.</i>	499
[529.] Bártfay Lászlóhoz.	499, 310
<i>Guzmics Izidórnak, Sátorajaiújhely, 1826. szeptember 17.</i>	499
[530.]	500, 227

1827

<i>Guzmics Izidornak, Sátorajaiújhely, 1827. augusztus 21.</i>	501
[531.] Gróf Kornis Mihályhoz.	501, 281
<i>Ponori Thewrewk Józsefnek, Sátorajaiújhely, 1827. augusztus 27.</i>	503
[532.]	503, 314
<i>Toldy Ferencnek, Sátorajaiújhely, 1827. augusztus 29–30.</i>	504
[533.]	504, 314
[534.]	504, 301
[535.]	505, 313
[536.]	505, 312
[537.] Amade után.	506, 315
<i>Toldy Ferencnek, Széphalom, 1827. október 5.</i>	507
[538.]	508, 34
[539.]	508, 292
[540.]	509, 314
<i>Jankovich Miklósnak, [Sátorajaiújhely], 1827. október 26.</i>	510
[541.] Wadasi Jankowich Miklósnak.	510, 316
<i>Toldy Ferencnek és Bajza Józsefnek, [1827. november 20. körül]</i>	511
[542.]	511, 316
<i>Jankovich Miklósnak, Sátorajaiújhely, 1827. november 23.</i>	513
[543.] Wadasi Jankowich Miklóshoz	513, 316
<i>Toldy Ferencnek, Sátorajaiújhely, 1827. november 23.</i>	516
[544.] Wadasi Jankowich Miklóshoz, ...	517, 316
<i>Prónay Sándornak, Széphalom, 1827. december 3.</i>	520
[545.] Wadasi Jankowich Miklóshoz, 1827.	520, 316
<i>Toldy Ferencnek, Széphalom, 1827. december 6.</i>	523
[546.] Cserei Farkashoz	524, 114
<i>Toldy Ferencnek, Széphalom, 1827. december 21.</i>	527
[Korrekciók a Jankovich-episztolához]	527
<i>Thaly Antalnak és Farkas Károlynak, Széphalom, 1827. december 27.</i>	528
[547.] Thaly Antal és Farkas Károly barátoknak.	528, 318

1828

<i>Toldy Ferencnek, 1828. január 4.</i>	529
[548.]	529, 318
[549.] VAY JÓZSEF KÉPÉNÉL.	529, 319
<i>Dessewffy Józsefnek, Széphalom, 1828. január 10.</i>	530
[550.]	530, 318
<i>Vörösmarty Mihálynak, 1828. január 16.</i>	530
[551.] A VAY JÓZSEF KÉPÉNÉL.	531, 319
<i>Jankovich Miklósnak, Sátorajaiújhely, 1828. január 29.</i>	531
[552.] THALY ANTAL ÉS FARKAS KÁROLY barátoknak.	531, 318
[553.] VAY JÓZSEF KÉPÉNÉL.	532, 319
<i>Toldy Ferencnek, Sátorajaiújhely, 1828. október 28.</i>	532
[554.] SULPÍCIA CERINTHUSZHOZ.	533, 322

<i>Toldy Ferencnek, Széphalom, 1828. október 31.</i>	533
[555.]	533, 323
[556.]	533, 324
[557.]	534, 325
<i>Bártfay Lászlónak, Széphalom, 1828. november 3.</i>	534
[558.]	534, 324
[559.]	534, 323
[560.]	535, 325
[561.]	535, 326
<i>Guzmics Izidornak, Széphalom, 1828. november 9.</i>	535
[562.]	536, 324
[563.]	536, 325
[564.]	536, 327

1829

<i>Guzmics Izidornak, Pest, 1829. január 23.</i>	537
[565.]	537, 331

1830

<i>Prónay Sándornak, Széphalom, 1830. április 18.</i>	539
[566.] GRÓF RÁDAY ERZSI.	539, 334
<i>Guzmics Izidornak, Széphalom, 1830. április 18.</i>	540
[567.] GRÓF RÁDAY ERZSI.	540, 334
<i>Vay Miklósnak, Sátoraljaújhely, 1830. június 27.</i>	541
[568.]	542, 335
<i>Vay Miklósnak, Sátoraljaújhely, 1830. június 29.</i>	542
[569.]	542, 335
<i>Guzmics Izidornak, Sátoraljaújhely, 1830. július 23.</i>	543
[570.]	543, 335
<i>Rumy Károly Györgynek, Sátoraljaújhely, 1830. augusztus 12.</i>	543
[571.]	543, 193
<i>Horvát Istvánnak, [Pest, 1830. november 8. előtt]</i>	544
[572.]	544, 337
<i>Somosy Jánosnak, Pest, 1830. november 28.</i>	545
[573.]	545, 338

1831

<i>Bártfay Lászlónak, Sátoraljaújhely, 1831. január. 25.</i>	546
[574.] Bellinek Emlékkönyvébe.	546, 339
<i>Szemere Pálnak, Sátoraljaújhely, 1831. január 25.</i>	546
[575.] BELLI EMLÉKKÖNYVÉBE.	547, 339
<i>Kis Jánosnak, Pécel, 1831. március 29.</i>	547
[576.]	547, 341
<i>Ismeretlennek, 1831. március</i>	548
[577.]	548, 341
<i>Toldy Ferencnek, Pest, 1831. április 6.</i>	548
[578.]	548, 341

NYOMTATOTT KÖTETEK**TÖVISEK ÉS VIRÁGOK (1811)**

[579.] HERCULESZHEZ.	553, 123
[580.] AZ OLVASÓHOZ.	553, 147
[581.] A' NAGY TITOK.	553, 89
[582.] A' KÉSZ ÍRÓK.	553, 149

[583.] SOLOECISMUSZ.	554, 104
[584.] SYNIZESISZ.	554, 105
[585.] A' VAK.	554, 103
[586.] A' NEHÉZNYELVŰ.	554, 99
[587.] ORTHOEPIA.	554, 148
[588.] AZ IGAZSÁGKERESŐ.	555, 150
[589.] CORRECTIO.	555, 82
[590.] IRÓI ÉRDEM.	555, 146
[591.] SZOKOTT ÉS SZOKATLAN.	555, 120
[592.] A' NEO- ÉS PALAEOLOGUSZ.	555, 107
[593.] EGY FECSEGŐHÖZ.	556, 126
[594.] FONÁKSÁG.	556, 90
[595.] PIRÍTÓ JAVALLÁS.	556, 151
[596.] FENTEBB STYLUS.	556, 125
[597.] ARBUSCULA.	556, 128
[598.] PRÓZAI 'S POETAI SZÓLLÁS.	557, 119
[599.] A' KÉT TERMÉSZET.	557, 118
[600.] LUKAI.	557, 122
[601.] A' SZAVAS IDIOTA.	557, 140
[602.] A' PEDANT.	557, 152
[603.] AZ AVATATLAN.	558, 129
[604.] AZ ISKOLA' TÖRVÉNYEI.	558, 124
[605.] PURISMUSZ.	558, 145
[606.] A' SZÉP ÉS A' JÓ.	558, 142
[607.] A' LEGFŐBB LECZKE.	559, 139
[608.] A' BÉKÁK.	559, 141
[609.] KOCCZANTYÚSI.	563, 144
[610.] A' DISTICHON' FELTALÁLÁSA.	563, 153
[611.] HIMFY.	563, 138
[612.] RÁDAY.	563, 131
[613.] FÁBCHICH.	564, 109
[614.] PÉCZELI.	564, 133
[615.] BÁRÓCZY.	565, 108
[616.] BARÓTI SZABÓ.	565, 136
[617.] SYLVESTER.	566, 143
[618.] KIS ÉS BERZSENYI.	567, 132
[619.] A' LÚDHATTYÚ.	568, 134
[620.] EPIGRAMMAI MORÁL.	569, 135
[621.] AZ ÉN SUGALLÓM.	569, 137

POETAI BEREK (1813)

[622.] A' GYERMEK POETA.	576, 38
[623.] A' FÉLÉNK SZERELEM.	576, 33
[624.] AZ EST-HAJNALHOZ.	577, 16
[625.] MINNYIHEZ.	577, 50
[626.] CHLOE.	578, 65
[627.] Ő ÉS ÉN.	579, 53
[628.] BLIDLI.	579, 68
[629.] AZ ELSŐ VESZTESÉG.	580, 66
[630.] A' KOR' ÖRÖMEI.	580, 22
[631.] A' BOLDOG ALKONY.	581, 101
[632.] LOLLYM' SZÁJA.	581, 19
[633.] HOLNAP.	581, 8

[634.] APOLLONHOZ.	582, 112
[635.] A' HAJÓHOZ.	582, 29
[636.] CAESAR ÉS RÓMA.	583, 1
[637.] A' HABCSILAPÍTÓ. BUDÁN, 1790.	583, 44
[638.] ERŐSZ, A' TANÍTVÁNY.	584, 162
[639.] ANAKREON.	584, 75
[640.] AZ ÉJJELI VENDEG.	584, 42
[641.] A' FECSKÉHEZ.	585, 30
[642.] A' SZÉP ÁRNY.	586, 41
[643.] A' PÉLDÁK.	586, 25
[644.] A' GONDELÚZÓ.	586, 61
[645.] A' LEVÉLHORDÓ.	587, 64
[646.] ÁMOR' NYILAI.	588, 31
[647.] BOR ÉS SZERELEM.	589, 63
[648.] GANYMÉD.	589, 175
[649.] PROMETHEUSZ.	590, 176
[650.] AZ ÉN ISTENNÉM.	592, 177
[651.] EMBERISÉG' HATÁRAI.	595, 178
[652.] AZ ISTENI.	596, 179
[653.] REGGELI PANASZ.	598, 95
[654.] GYÁSZDAL AZZÁN-AGÁNAK...	599, 169
[655.] A' HAJNAL.	602, 83
[656.] AZ ALVÁS.	603, 84
[657.] MŰVÉSZ' REGGELI-DALA.	605, 186
[658.] A' GERLICZE' TEREMTETÉSE.	607, 85
[659.] A' MENNYDÖRGÉS.	609, 56
[660.] GIBRALTAR. 1782.	611, 55

APRÓNYOMTATVÁNYOK

BARÓTI SZABÓ DÁVIDHOZ (1786–1787)

[661.] Professor Szabó Dávid Úrhoz, [...]	617, 10

FÉLÍVES NYOMTATVÁNY (1788)

[662.] Az Esthajnalhoz.	618, 16
[663.] Prof. Szabó Dávid Úrhoz. Midőn egy [...]	618, 10
[664.] A Tavaszhöz.	619, 14
[665.] ΔΑΙΜΟΝΙΑ.	620, 13

WESSELÉNYI MIKLÓSHOZ (1809)

[666.] KAZINCZY FERENC MÉLTÓSÁGOS BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓS ÚRHOZ, MIKLÓSNAK FIJÁHOZ, [...]	622, 91

NAPÓLEON HÁZASSÁGKÖTÉSÉRE (1810)

[667.] A' NAGYSÁG' ÉS SZÉPSÉG' DIADALMA.	627, 110

CSEREY FARKASHOZ (1810)

[668.] KAZINCZY FERENC Császári Királyi Kamarás, és Major MÉLTÓSÁGOS CSEREI FARKAS URHOZ, [...]	629, 114

VITKOVICS MIHÁLYHOZ (1811)

[669.] VITKOVICS MIHÁLY BARÁTOMHOZ	634, 155

HAT SZONETT (1811)

[670.] AZ ÉN BOLDOGÍTÓM.	640, 92
[671.] AZ Ő KÉPE.	641, 157
[672.] CSEREI MIKLÓSHOZ.	642, 160

WASS SÁMUEL HALÁLÁRA (1813)

[673.] 643, 189

VIDA LÁSZLÓHOZ (1816)

[674.] Fegyverneki's Felső-Penczi Vida László Úrhoz, [...] 644, 225

ZRÍNYI MIKLÓS (1819)

[675.] GRÓF ZRÍNYI MIKLÓS. 647, 161

PERIODIKÁK**MAGYAR HÍRMONDÓ (1784)**

37. szám, május 15. 651

[676.] Egy Kakukhoz. 651, 3

[677.] Egy ivó a' Feleségéhez. 651, 7

39. szám, május 22. 652

[678.] A' hólnapi napom Lessing után. 652, 8

[679.] A' rest Bibliothécarius Németből. 652, 9

MAGYAR MÚZSA (1787)

96. szám, december 5. 653

[680.] Az Esthajnalhoz. 653, 16

MINDENES GYŰJTEMÉNY (1789)

II. negyed, 10. szám, november 4. 654

[681.] Az Inség' két Barátja. Frantziából. 654, 37

MAGYAR MUSEUM (1788–1789)

I. kötet, 1. szám, 1788. október 655

[682.] AZ EST-HAJNALHOZ. 655, 16

[683.] AZ ISTEN' SZEMLÉLÉSE. A' KLOPSTOCK ÓDÁI KÖZZÜL. 656, 21

I. kötet, 2. szám, 1789. április 659

[684.] BÓLDOG BOLONDOSKODÁS. 659, 22

[685.] ANAKREONNAK XIXd. ÉNEKE: Η' γη μελαινά πινει. 660, 25

[686.] YOUNG' ELSŐ ÉJTSAKÁJÁNAK KEZDETE. 660, 27

I. kötet, 3. szám, 1789. augusztus 664

[687.] EGGY HAJÓRA. 664, 29

I. kötet, 4. szám, 1790. március 665

[688.] ANAKREONNAK XXXIII. DALJA. Συ μεν φιλη χελιδων. 665, 30

ORPHEUS (1790–1792)

I. kötet, 1. szám, 1790. február 666

[689.] SÓHAJTÁS. [...] 666, 33

I. kötet, 2. szám, 1790. június 667

[690.] HÓLNAP. 667, 8

[691.] BRÚTUS. 667, 1

[692.] KERESZTES BÁLINT KEDVESÉHEZ TORNAI MÁRGITHOZ, [...] 667, 34

I. kötet, 3. szám, 1790. szeptember 671

[693.] A' GYERMEK POÉTA SUPERINT. GÖTZ VERSEIBŐL. [...] 671, 38

[694.] A' HENYE BIBLIOTHECARIUS. GÖCKING UTÁN. 671, 9

[695.] ANAKREONNAK XIIdik DALA: Λεγουσιν αι γυναικες [...] 672, 28

[696.] ANAKREONNAK XXIIIdik DALA: Παρα την σκηνη, Βαθυλλε. [...] 672, 41

[697.] ANAKREONNAK IIIIdik DALA: SZABADON FORDÍTVA. [...] 673, 42

[698.] TISZTEL. DÖME KÁROLY ÚRHOZ, [...] 674, 39

[699.] AZ EL-HAGYOTT LEÁNY. [...] 675, 26

II. kötet, 1. szám, 1790. november 676

[700.] [LESBIÁHOZ.] [...] 676, 24

<i>II. kötet, 2. szám, 1790. december</i>	676
[701.] A' CZENCZIM SZÁJA. JANUS SECUNDUSBÓL. [...]	676, 19
[702.] AZ EL-KÉSŐDÖTT LEÁNY. GRÓF STOLBERG SZERÉNT. [...]	677, 23
<i>II. kötet, 3. szám, 1791. március</i>	678
[703.] EGGY HAJÓRA. [...]	678, 29
[704.] IMPROMPTŰ A' HAB-TSILAPÍTÓRA.	679, 44
[705.] AZ Ó HALÁLA.	679, 52
[706.] CSIDLI.	681, 53
HELICONI VIRÁGOK (1791)	
[707.] EGGY HAJÓRA. [...]	682, 29
[708.] IMPROMPTŰ, VAYRA A' HAB-TSILAPÍTÓRA, az Ország-Házában, 1790. ..	683, 44
[709.] KERESZTES BÁLINT Kedveséhez TORNAI MARGITHOZ a' szent Földről.	683, 34
[710.] BÁTORODÁS az élet sebességrepülte ellen. [...]	686, 22
[711.] [LESBIÁHOZ] szabadon. [...]	687, 24
[712.] ÉDES AGGÓDÁS.	688, 26
[713.] ANACREONNAK XIXd. DALA. Η' γη μελαινά πινει [...]	689, 25
[714.] ANACREONNAK XXXIIIId. DALA. Συ μεν φιλη χειτῶν [...]	689, 30
[715.] ANACREONNAK XLVd. DALA. Ὁ ανηρ ο της Κυθηρης [...]	690, 31
[716.] ANACREONNAK XLVId. DALA Χαλεπου το μη Φιλησαι [...]	690, 40
[717.] A' SZERELEM' TEKINTETE Szegváriből.	691, 32
[718.] SÓHAJTÁS. [...]	691, 33
[719.] A' GYERMEK POÉTA. [...]	692, 38
[720.] AZ EL-KÉSŐDÖTT LEÁNY. [...]	693, 23
[721.] AZ EST-HAJNALHOZ. [...]	693, 16
[722.] MEDE PÁLNAK A' BÁCSMEGYEY' LEVELEIVEL. [...]	694, 39
[723.] BRŰTUS.	695, 1
[724.] HÓLNAP.	695, 8
[725.] CHAPEAU-BAS	695, 45
[726.] A' HENYE BIBLIOTHECARIUS.	696, 9
[727.] EGGY IVÓ a' Feleségéhez.	696, 7
MUSENALMANACH VON UND FÜR UNGARN (1807)	
[728.] A' LYÁNYOMNAK, IPHIGÉNIA'NAK SÍRKÖVÉRE, Kertemben, Széphalmon.	697, 81
DER NEUE TEUTSCHE MERKUR (1807)	
<i>III. kötet, 7. szám, július</i>	698
[729.]	698, 81
ANNALEN DER LITERATUR UND KUNST, INTELLIGENZBLATT (1810)	
<i>1810. június</i>	699
[730.]	699, 108
[731.]	699, 106
HAZAI ÉS KÜLFÖLDI TUDÓSÍTÁSOK (1810, 1815)	
<i>13. szám, 1810. február 14.</i>	700
[732.] A' ZSIBOI NAGY MEGHOLTRA. [...]	700, 106
<i>14. szám, 1810. február 17.</i>	700
[733.] BÁRÓCZY. [...]	700, 108
<i>31. szám, 1815. április 19.</i>	701
[734.]	701, 112

HASZNOS MULATSÁGOK (1817, 1819, 1820)

1817. I. 18. szám	702
[735.] Sonett. Cserei Miklóshoz.	702, 160
1817. I. 50. szám	702
[736.] Buczi Emélhez.	702, 244
1819. I. 25. szám	703
[737.] Gróf Festetics Györgyhöz.	703, 265
1819. II. 45. szám	705
[738.] A' Sajka.	705, 274
1820. II. 15. szám	705
[739.] SZENT-MIHÁLY.	705, 279

MAGYAR KURIR (1810, 1819–1821, 1830)	707
<i>II. kötet, melléklet, 1810. július</i>	707
[740.] A' Nagyság és szépség diadalma.	707, 110
<i>I. kötet, 15. szám, 1819. február 23.</i>	708
[741.] GRÓF FESTETICS GYÖRGYHÖZ	708, 265
<i>II. kötet, 44. szám, 1819. november 30.</i>	710
[742.] A' SAJKA. SONETT.	710, 274
<i>I. kötet, 5. szám, 1820. július 18.</i>	710
[743.] SZENT-MIHÁLY.	710, 279
<i>II. kötet, 22. és 24. szám, 1821. szeptember 14. és 21.</i>	711
[744.]	711, 284
<i>I. kötet, 44. szám, 1825. június 7.</i>	712
[745.]	712, 305
<i>II. kötet, 15–16. szám, 1830. augusztus 22.</i>	712
[746.] MAILÁTH GYÖRGY, AZ IKTATÓ – ANTAL, AZ IKTATOTT, ZEMPLÉNYNEK ÖRÖMADÓJI.	713, 335

ERDÉLYI MUZÉUM (1814–1816)

<i>Első füzet, 1814.</i>	714
[747.] AZ ERDŐ	714, 100
[748.] KÖNYÖRGÉS.	714, 102
[749.] PANASZ.	714, 193
[750.] AZ ELSZÁLLÓ LÉLEK.	714, 194
[751.] LYÁNYKÁMHOZ.	715, 185
[752.] RÁKOSON, PEST MELLETT.	715, 209
[753.] THUCYDIDESZ.	715, 204
[754.] ANTINOUSZ.	715, 206
[755.] LAOKOON.	715, 199
[756.] MADONNA, [...]	716, 202
[757.] CANOVÁNAK PSYCHEJÉRE, A' LEPÉVEL.	716, 205
[758.] NINON' KÉPÉRE.	716, 195
[759.] CORREGIONAK IOJÁRA, [...]	716, 130
[760.] ÜRMÉNYI JÓZSEF, [...]	717, 159
[761.] PÁSZTHORY' SÍRJE.	717, 172
<i>Második füzet, 1815.</i>	717
[762.] GRÓF TÖRÖK LAJOSHOZ.	717, 165
[763.] NAGY GÁBOR BARÁTMHOZ, [...]	721, 164
<i>Negyedik füzet, 1815.</i>	723
[764.] A' FÉLIX-BÁNYÁRA, NAGY-VÁRADNÁL.	723, 207
[765.] EGY FERD[ŐBEN.]	724, 208
[766.] HELIODORÁHOZ.	724, 200

[767.] VENUSZ KALLIPYGOSZ.	724, 201
[768.] PÓR KEVÉLYSÉG.	724, 197
[769.] AZ ÖZVEGY.	724, 189
[770.] BIHARNAK KÉT NAGYJA. BARANYI GÁBOR ÉS BOSSÁNYI FERENCZ.	725, 171
[771.] HÉBÉHEZ.	725, 222
[772.] A' VÁNDOR ÉS A' HELY' GÉ NIUSZA.	725, 170
[773.] VÁD ÉS BÉKE.	725, 198
[774.] THEMISTOCLÉSZ.	726, 210
[775.] SZIRMAI JÁNOSHOZ, [...]	726, 190
[776.] A' MARGIT SZIGETÉN.	727, 158
<i>Ötödik füzet, 1816.</i>	728
[777.] BERZSENYI DÁNIELHEZ. MIKLÁRA SOMOGYBAN.	728, 98
TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY (1817–1819, 1829)	
<i>1817., IX. kötet</i>	736
[778.] AZ ÉN BOLDOGÍTÓM.	736, 92
<i>1818., II. kötet</i>	737
[779.]	738, 250
<i>1819., III. kötet</i>	739
[780.] Gróf Festetics Györgyhöz.	739, 265
<i>1829., IX. kötet</i>	740
[781.]	740, 331
SZÉPLITERATÚRAI AJÁNDÉK (1821)	
[782.] AZ EGRI BIBLIOTHÉKA.	741, 232
[783.] TUSAKODÁS.	741, 188
[784.] BORIS.	742, 3
KOSZORÚ (1828)	
[785.] Wadasi Jankowich Miklóshoz [...]	743, 316
AURORA (1822–1823, 1828–1831)	
<i>1822</i>	746
[786.] A' TANÍTVÁNY.	746, 275
[787.] A' SZABAD ERDÉLY	747, 276
<i>1823</i>	748
[788.] TISZTÚLÁS' INNEPE. AZ UNGNÁL.	748, 280
<i>1828</i>	750
[789.] IZÉHEZ.	750, 167
[790.] EGY GYERMEK' SÍRJÁNÁL.	750, 81
[791.] A' MÚZÁHOZ.	750, 248
[792.] NEHÉZ ÉS KÖNNYŰ.	751, 302
[793.] AZ INN' HÁTÁN.	751, 74
<i>1829</i>	752
[794.] JÖVENDŐLÉS.	752, 249
<i>1830</i>	752
[795.] SULPICIA CERINTHUSHOZ.	752, 322
[796.] A' LEPE.	753, 288
[797.] ASTÜANAX.	753, 233
[798.] MI FÁJ?	753, 260
[799.] A' LENGESÉGHEZ	753, 330
[800.] A' LOVAG.	755, 263
[801.] KÖLTŐ.	755, 287
[802.] NEO- ÉS ORTHOLOGIA.	755, 233

1831.....	756
[803.] KÜLÖNSÉG.	756, 303
[804.] VIGASZTALÁS.	756, 320
[805.] SPISSICS.	756, 259
[806.] A' BOLDOGÍTOTT.....	756, 203
HÉBE (1822–1826)	
1822	757
[807.] MINNYIHEZ.	757, 268
[808.] A' BUGACZI CSÁRDÁRA.	757, 116
[809.] MEZEI VIRÁGOK. GRÓF GYULAI CAROLINÁNAK.	759, 192
[810.] A' SAJKA.	761, 274
[811.] A' CSILLAGOKHOZ.	761, 211
[812.] AZ EPIGRAMMA.	762, 258
[813.] A' VÁRADI FERDŐBEN.	762, 207
[814.] VÁD ÉS BÉKE.	762, 198
[815.] P[Ó]R GŐG.	763, 197
[816.] UNGVÁR-NEMETIHEZ.	763, 261
[817.] BOILEAU UTÁN.	763, 264
[818.] ÁMOR AZ OROSZLÁNON.	763, 255
[819.] A' SZERÉNY.	764, 253
[820.] NAGY-MIHÁLY, ZEMPLÉNYBEN.	764, 278
[821.] SZENT-MIHÁLY, SZABOLCSBAN.	764, 279
[822.] HIMFYHEZ.	765, 234
[823.] A' NYÍRLIGET.	765, 247
1823	770
[824.] I. A' SONETT' MÚZÁJA.	770, 93
[825.] II. A' KÖTÉS' NAPJA.	770, 180
[826.] III. AZ ÉN BOLDOGÍTÓM.	771, 92
[827.] IV. AZ Ő KÉPE.	771, 157
[828.] V. FÉNY ÉS HOMÁLY. CSEREIHEZ.	772, 160
[829.] VAJDA-HUNYADON.	772, 283
[830.] BRANYICSKÁN, HUNYADBAN. BÁRÓ JÓSIKA JÁNOSHOZ.	773, 243
[831.] ORPHEUSZ ÉS EURYDICE. Virg. Georg. IV. 464.	773, 262
[832.] SZEM ÉS SZÍV.	775, 285
[833.] GRÓF FESTETICS GYÖRGYHÖZ.	775, 265
1824	776
[834.] DÉDÁCSON, HUNYADBAN.	776, 293
[835.] A' BŰNÖSÖK.....	777, 295
[836.] HELMECZYHEZ.	780, 166
[837.] SZEMERÉHEZ, ...	781, 235
1825	781
[838.]	781, 291
[839.] A' HIT' SZAVA	781, 292
[840.] INTÉS.....	782, 300
[841.] AZ ÁLDOZÓ.....	782, 111
[842.] A' SZÉP HÁZI-KÖR.	783, 298
[843.] MYRTIL AZ ELSŐ KAKUKSZÓRA.	783, 3
1826	784
[844.] PINDAROSZ' OLYMPIAI VI. ÉNEKE.....	784, 306
[845.] LEONÍDÁSZ, A' THERMOPYLAEK' HŐSE.....	789, 294
[846.] VÍGASZTALÁS.	790, 307

ASPASIA (1824)	
[847.] Palladio.	791, 226
URÁNIA (1829–1830)	
1829	792
[848.] ÉDESSÉGEKRE.	792, 329
[849.] AZ ÚJÍTÓK.	794, 229
[850.] NÉGY ELSŐ GYERMEKÉRE	796, 163
1830	797
[851.] EGY ÉS NEM EGY A' NYELV.	797, 223
FELSŐ MAGYAR ORSZÁGI MINERVA (1825–1830)	
1825	798
[852.] BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓSHOZ. MIKLÓS' FIJÁHOZ.	798, 91
1826	801
[853.].....	801, 227
1827	802
[854.] GRÓF KORNIS MIHÁLYHOZ.	802, 281
1828	804
[855.] THALY ANTAL ÉS FARKAS KÁROLY barátoknak.	804, 318
[856.] Az Apolló' szobránál.	804, 314
1830	805
[857.].....	805, 331
MUZÁRION (1829)	
1829., 24. rész.....	806
[858.]	806, 262
1829., 28. rész.....	808
[859.] GIBÁRT ÉS IRMA.....	808, 332
NEFELEJTS (1832)	
[860.] GRÓF KORNIS MIHÁLYHOZ.	811, 281
[861.] GRÓF RÁDAY ERZSI. [...].....	813, 334
[862.] SÍRKÖVE	813, 343

KORAI VERSEK KÉZIRATCSOMÓI

KORAI VERSEK I. (1789)	
<i>Aszalay János kézírásában</i>	
[863.] Szabó Dávidhoz, [...]	815, 10
[864.] A' Tavaszhoz	816, 14
[865.] Az Esthajnalhoz	817, 16
[866.] A' Lillám' szája.....	817, 19
[867.] Bóldog Bolondoskodás.....	818, 22
[868.] Az el-késett Leány.	819, 23
[869.] A' meg-tsalt Öreg.	819, 24
[870.] Anákreonnak XIX. Dalja	820, 25
[871.] Aggódás.	820, 26
[872.] Eggy Hajóhoz.	821, 29
<i>Kazinczy kézírásában</i>	
[873.] ANÁKREONNAK XIId. Dalja.	822, 28
[874.] ANÁKREONNAK XLVd. DALJA.	822, 31
[875.] ANÁKREONNAK XXXIIIId. DALJA.	823, 30
[876.] SZEGVÁRY PISTA KERESZTÚRY THERÉZHEZ.	824, 32

KORAI VERSEK II. (1790, 1791)

<i>Tisztázati lapok, utólagos javításokkal</i>	825
[877.] A' MEG-TSALTT ÖREG.....	825, 24
[878.] ANAKREONNAK XIXd. DALA.	826, 25
[879.] P. SZAITZ LEO MARIAHOZ.	826, 36
[880.] KERESZTES BÁLINT TORNAI MARGITHOZ a' SZENT FÓLDRŐL.	826, 34
[881.] ÉDES AGGÓDÁS.	829, 26
[882.] EGGY HAJÓRA.	830, 29
[883.] ANAKREONNAK XXXIII. DALA.	831, 30
[884.] BARÓTI SZABÓHOZ, ...	832, 10
[885.] SÓHAJTÁS A' TAVASZHOZ.	832, 14
[886.] SÓHAJTÁS.	834, 33
[887.] ANAKREONNAK XLVd. DALA.	834, 31
[888.] ANAKREONNAK XIId. DALA.	835, 28
[889.] ANAKREONNAK XLVId. DALA.	835, 40
[890.] ANAKREONNAK XXXIIdik DALA.	836, 41
[891.] ANÁCREONNAK IIIIdik DALA.	836, 42
[892.] BÁRÓ PRÓNAY AGNES KIS ASSZONYNAK EMLÉKEZTETŐ KÖNYVÉBE.	837, 43
[893.] EGGY FESTŐHŐZ.	838, 46
[894.] DÖME KÁROLYHOZ.	838, 39
[895.] BÓLDOG BOLONDOSKODÁS.	839, 22
[896.] AZ EST-HAJNALHOZ.	840, 16
[897.] A' GYERMEK-POÉTA.	841, 38
[898.] A FÉLÉNK LYÁNYKA.	841, 23

<i>Fogalmazvány lapok</i>	842
[899.]	842, 50
[900.]	843, 15
[901.] Lyda Klopstock után	843, 68

<i>Tisztázati lapok</i>	844
[902.] CHLOE.	844, 65
[903.] 29 8br 1791.	845, 51
[904.] Boris az első kakuk-szó halláskor.	846, 3
[905.] Muretusból	846, 2
[906.] Az inség' két Barátjai.	846, 37
[907.] BRÚTUS.	847, 1
[908.] Hólnap.	847, 8
[909.] A' henye Bibliothecarius.	847, 9
[910.] Az Ivó.	847, 7
[911.] Kästner auf den Leichnam einer Maitresse.	848, 47
[912.] Pervigilium Veneris. Bürger szerint.	848, 48

KORAI VERSEK III. (1791, 1792–1794, 1803–1823)

<i>Tisztázati lapok, utólagos javításokkal</i>	849
[913.] Sóhajtás a' Tavaszhoz	849, 14
[914.] AZ EST-HAJNALHOZ.	850, 16
[915.] A' CZENCZIM' SZÁJA.	851, 19
[916.] <BÁTORODÁS AZ ÉLET GYORS SEBESS REPÜLETE ELLEN.>	852, 22
[917.] A' TÉLI ÚTAZÁS. [...]	853, 23
[918.] Ferenczy Istvánnak Graphidionára.	854, 291
[919.] A' MEG-TSALTT ÖREG.	854, 24
[920.] ANAKREONNAK XXXIIIIdik DALA.	855, 30

[921.] ANACREONNAK XLVdik DALA:	856, 31
[922.] SÓHAJTÁS.	857, 33
[923.] ANACREONNAK XIXdik DALA:	858, 25
[924.] YOUNG ELSŐ ÉJSZAKÁJÁNAK KEZDETE.	858, 27
[925.] AGGÓDÁS.	861, 26
[926.] ANACREONNAK XIId. DALA:.....	862, 28
[927.] EGGY HAJÓRA.	862, 29
[928.] KERESZTES BÁLINT [...]	863, 34
[929.] A' GYERMEK POÉTA	866, 38
[930.] DÖME KÁROLHOZ	867, 39
[931.] ANACREONNAK XLVIIdik DALA:	868, 40
[932.] ANACREONNAK XXIIIdik DALA:	869, 41
[933.] ANACREONNAK IIIIdik DALA:	870, 42
[934.] IMPROMPTÜ, HELYTARTÓI CONSIL. VAY JÓZSEF ÚRRA, ...	871, 44
[935.] A' SZÉP NETTY EMLÉKEZTETŐ KÖNYVÉBE.	871, 43
[936.] MINNYIHEZ a' Tavasz első zsengejével.	872, 50
[937.] Gőthe után.	873, 154
<i>Pótlólagos tisztázati lapok és fogalmazványok</i>	873
[938.] LAURÁHOZ	873, 51
[939.] Göthéből: Ach wer bringt die schönen Tage etc.	874, 66
[940.] IGYUNK!.....	874, 61
[941.] Thermophyle.	875, 294
[942.]	875, 62
[943.]	875, 63
[944.]	876, 75
[945.]	877, 64
<i>Archiválási tisztázati lapok és fogalmazvány</i>	879
[946.] a' Spielbergi várban, 1795. Octoberben.	879, 69
[947.]	879, 76
[948.]	880, 77
[949.] 31. Mart. 1796. Brünnbén.	880, 71
[950.] 1781.	880, 4
[951.] <XI.> Novemb. <1804.> XI-dike MDCCCIV.	881, 92
[952.] Kufstein, 1800. Martiusban.	881, 73
[953.]	882, 87
[954.]	882, 88
[955.] Nyergesujfalu, Octob. 14d. 1808.	882, 89
[956.] Δαφνοβια. 1786.....	883, 13
[957.] A' mennydörgés. 1792.	883, 56
[958.] A' Sonetto.	887, 93
HELICONI VIRÁGOK, II. KÖTET (1792)	
[959.] GIBALTÁR.	889, 55
[960.] A' SZÉP ÜLŐ-HELLY.	891, 41
[961.] A' SZÁLLÁST KÉRŐ.	892, 42
[962.] AZ ÉN HAZÁM.	893, 54
[963.] AZ INSÉG' KÉT BARÁTJA.	896, 37
[964.] CSIDLI.	896, 53
[965.] MINNYIHEZ, a' Tavasznak leg-első zsengejével.	896, 50
[966.] A' CZENCZIM SZÁJA.	897, 19
[967.] KÖZÖS LÉLEK.	898, 49

ÓDÁK KLOPSTOCKBÓL (1792 KÖRÜL)

[968.] A' Tavaszinneplés.	899, 57
[969.] Hermann és Thuznelda.	902, 58
[970.] Szelmár és Szelma.	903, 59
[971.] A' korántti sírok.	904, 60

ARCHÍVUMOK KÉZIRATCSOMÓI

PANDEKTÁK

<i>Zsengék, töredékek</i>	905
[972.] Uzból.	905, 6
[973.] 1781. a' Telki-Bányai erdőben.	906, 3
[974.] A' Szomolnoki erdőben, 1788. Máj. 26d.	906, 20
[975.] A' HOLDHOZ.	907, 35
[976.] 1782.	907, 5
[977.] 1787. Mart. 9d. Ér-Semlyéntt.	908, 15
[978.] 1787. Mart.	908, 275
[979.] 1786.	908, 12
[980.] 1786.	909, 11
[981.] Töredék. Ősszel 1787.	910, 13
<i>A Prof. Szabó Dávidhoz című vers története</i>	911
[982.]	911, 10
<i>A Brutus című vers felidézése 1789-ben</i>	912
[983.] Brútusz, Kæstner után.	912, 1
<i>A Chloe című vers, német eredetije és francia fordítása</i>	913
[984.] CHLOE.	913, 65
<i>A Barcsay Ábrahámról készített versfordítás története</i>	914
[985.]	914, 86
<i>Idézetek fordításai</i>	915
[986.]	915, 191
[987.]	915, 82
[988.]	915, 79
<i>Fogalmazványok archiválása</i>	916
[989.] Herculeshez.	916, 123
[990.] A GRATZIAKHOZ.	916, 111
[991.] AZ Ő KÉPE. MAGÁNAK TÁVOLLÉTE ALATT.	917, 157
<i>A' Kötés napja archiválásának töredéke</i>	918
[992.]	918, 180
<i>A' Sonett' Múzája keletkezése</i>	919
[993.]	919, 93
<i>Az Erdő archiválása</i>	921
[994.] AZ ERDŐ.	921, 100
<i>A' Zsibói Nagy Megholt és Az Erdő arhiválása</i>	921
[995.] A' ZSIBÓI NAGY MEGHOLT.	921, 106
[996.] Az Erdő.	921, 100
<i>Epigramma és szonett archiválása</i>	922
[997.] Ürményi József Ország Bírāja. [...]	922, 159
[998.] Báró Prónay Simonné; még akkor Hirgeist Niny. [...]	922, 158
<i>A görög anthologia egyik epigrammájának fordításai</i>	923
[999.]	923, 203
<i>A Vida-episztola archiválása</i>	923
[1000.] VIDÁHOZ. Xbr. 11d. 1815. Széphalmon.	923, 225
<i>Az Iliász-fordítástöredék keletkezéséről</i>	926
[1001.]	926, 227

<i>A Mi a sok? című epigramma archiválása</i>	926
[1002.] MI A' SOK?	926, 233
[1003.] KISFALUDYHOZ.	926, 234
[1004.] Szemeréhez.	927, 235
[1005.] Szent Miklosyhoz.	927, 236
<i>A Branyicska B. Jósika Jánoshoz archiválása</i>	927
[1006.] BRANYICKA.	927, 243
<i>Epigrammák archiválása</i>	929
[1007.] Dédács.	929, 293
[1008.] Szem és Szív.	929, 285
[1009.] Gnóma. Január 1822.	930, 290
[1010.] Kufstein mellett 1800. Jún. 28d.	930, 74
[1011.] Gróf Dezsőffy József háza. Novemb. 1823.	930, 298
<i>Rögtönzött fordítás archiválása</i>	930
[1012.]	931, 296
<i>Epigrammák archiválása címlistában</i>	931
[1013.]	931, 71
[1014.] SZÁJA, NYELVE.	931, 297
<i>Alkalmi epigramma archiválása</i>	931
[1015.] Mélt Septemvir Szilassy József Urnak... ..	931, 305
RÉGIBB STÚDIUMAIM (1823)	
[1016.] A' KAKUKKHOZ.	932, 3
[1017.] Töredék.	932, 5
[1018.] Töredék.	933, 6
[1019.] Töredék.	933, 12
[1020.] Prof. Baróti Szabó Dávidhoz.	934, 10
[1021.] A' KIKELET	935, 14
[1022.]	936, 4
[1023.] Töredék.	937, 15
[1024.] 1787. Martziusban.	937, 275
[1025.] A' TANÍTVÁNY.	937, 275
[1026.]	938, 11
[1027.] Ugyan-azon eszt.ből.	939, 13
[1028.] AZ ESTHAJNALHOZ.	940, 16
[1029.] A GRATZIAKHOZ.	941, 111
[1030.] CZENCZIM' SZÁJA.	942, 19
[1031.] Regmecz, 1788. Június' 30d.	942, 22
[1032.] KAZINCI ANDRÁS ES VINAI ÖDÖNFI ERZÉBET.	943, 18
[1033.] A' Szomolnoki hegyeken.	946, 20
[1034.] János Secundusból.	946, 19
[1035.] Miskolczon, Egerből jővén, Pater Szajcz Leo Mariától, 1789.	947, 36
[1036.] VAY JÓZSEFRE, [...] ..	947, 44
[1037.] BRÚTUSZ.	947, 1
[1038.] Metastasio után.	948, 33
[1039.] Regmecz 1788. Június 30dikán.	948, 22
[1040.] EGGY HAJÓHOZ.	948, 29
[1041.] A' HOLDHOZ.	948, 35
STÚDIUMOK (1827 UTÁN)	
[1042.] 1819. Aug. 31d.	950, 273
[1043.]	950, 174
[1044.]	950, 345
[1045.]	950, 346

[1046.]	951, 347
[1047.]	951, 348
[1048.] Szigetvára. [...]	951, 286

TÖREDÉKEK (1814 UTÁN)

[1049.] Az Álomhoz. 1795.	953, 70
[1050.]	953, 212
[1051.]	953, 115
[1052.]	953, 213
[1053.]	953, 214
[1054.]	953, 205
[1055.]	954, 215
[1056.]	954, 216
[1057.]	954, 127
[1058.]	954, 217
[1059.]	955, 218
[1060.]	955, 219
[1061.] 1810. Octób. 28d.	955, 117
[1062.] 1787.	956, 17
[1063.]	956, 97
[1064.]	957, 220
[1065.]	957, 187
[1066.]	957, 196
[1067.] VÉNUSZ KALLIPYGÓSZ.	958, 201
[1068.]	958, 200
[1069.]	958, 203
[1070.] A' CSILLAGOKHOZ.	958, 211
[1071.]	959, 222
[1072.]	959, 221
[1073.] <Eggy és Nem-eggy.>	959, 223
[1074.]	960, 349
[1075.]	960, 350
[1076.] 1823. Febr.	960, 292
[1077.]	961, 181
[1078.]	961, 80
[1079.]	961, 351
[1080.]	961, 352
[1081.]	961, 353
[1082.] 1816 Sept.	961, 242
[1083.] 24 Mart. 1817.	962, 245
[1084.]	962, 346
[1085.]	962, 268

HORATIUS-, HOMÉROSZ-FORDÍTÁSOK

[1086.] Prima dicte mihi...	963, 251
[1087.] Az Iliász I. Könyve.	963, 277
[1088.] Az Íliász' VI. Éneke.	964, 354

ALKALMI DARABOK (1830, 1831)

1. fogás	965
[1089.] Pesten, Marcziusban 1831.	965, 341
[1090.] Péczel, Marcz. 1831.	965, 342
[1091.] Klobusiczky Matild és Gosztonyi Magdaléna Bártfay László Ur' szület. napj.	965, 344
[1092.] Sírvers Fáy Györgynek a' György és Puky Borbála fijának. 1831.	966, 343

[1093.] Dayka.....	967, 256
[1094.] 1795.....	967, 70
[1095.]	967, 213
[1096.] Barthos Mukinak.	967, 317
2. fogás.....	971
[1097.] B. MALONYAI JÁNOS ÚRNAK [...]	971, 284
[1098.] BÁRÓ MALONYAY JÁNOSNAK, [...]	971, 284
[1099.] BARTHOS MUKI atyjának Major Barthos András Úr' születése' napjára.	972, 317
[1100.] Septemvir SZILASSY JÓZSEF Úrnak, [...]	973, 305
[1101.] Septemvir SZILASSY JÓZSEF ÚRNAK, [...]	973, 305
[1102.] GRÓF MAILÁTH ANTALNAK, [...]	974, 335

GYŰJTEMÉNYES KÉZIRATCSOMÓK

LYRAI ÉS VEGYES KÖLTEMÉNYEK. (1830–1831)

[1103.] A' TANÍTVÁNY.....	975, 275
[1104.] AZ ÁLDOZÓ	976, 111
[1105.] HIT' SZAVA.	976, 292
[1106.] TUSAKODÁS	977, 188
[1107.] ZELLIHEZ.	978, 50
[1108.] MINNYIHEZ	979, 268
[1109.] A' NAGY NAPON.	979, 276
[1110.] A' BŰNÖSÖK	980, 293
[1111.] A' LENGESÉGHEZ	984, 330
[1112.] A' TISZTÚLÁS' INNEPE.	986, 280
[1113.] LAOKOON	988, 199
[1114.] PSYCHE, A' LEPÉVEL.	988, 205
[1115.] MADONNA.	988, 202
[1116.] VENUS CALLIPYGOS.	988, 201
[1117.] ANTINOUSZ.	988, 206
[1118.] APOLLON.	989, 314
[1119.] NINON' KÉPÉNÉL.	989, 195
[1120.] AZ EPIGRAMMA.	989, 258
[1121.] LUCRÉZIA.	989, 309
[1122.] SZEM ÉS SZÍV.	989, 285
[1123.] AZ ÖZVEGY.	990, 189
[1124.] MEZEI VIRÁGOK.	990, 192
[1125.] GRÓF RÁDAY ERZSI.	991, 334
[1126.] A' VÁRADI FERDŐBEN.	992, 207
[1127.] UGYAN-OTT	992, 208
[1128.] PÓR GÖG.	992, 197
[1129.] GRAPHÍDION.	992, 291
[1130.] AZ ERDŐ	993, 100
[1131.] VAY JÓZSEF' KÉPÉNÉL.	993, 319
[1132.] KOPTUSZI INTÉS.	993, 333
[1133.] FÉRFILELEK.	993, 307
[1134.] DÉDÁCSON, HUNYAD VÁRM.	994, 293
[1135.] SZEMERÉHEZ.	994, 235
[1136.] EGGY GYERMEK' SÍRKÖVÉRE.	994, 81
[1137.] THEMISTOCLESZ.	995, 210
[1138.] SPISSICH.	995, 259
[1139.] A' LEPE.	995, 288
[1140.] KANT ÉS HOMÉR.	995, 321

[1141.] TYRÓLBAN.	995, 72
[1142.] VÁD ÉS BÉKE.	996, 198
[1143.] ÁMOR AZ OROSZLÁNON.	996, 255
[1144.] ÍDÁHOZ.	996, 193
[1145.] VAJDA-HUNYAD.	996, 283
[1146.] BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓS.	997, 106
[1147.] GRÓF DRASKOVICS JÁNOS, az Ezredes.	997, 170
[1148.] VÍGASZTALÁS.	998, 320
[1149.] PÁSZTHORY' SÍRJÉN.	998, 172
[1150.] BRANYICKÁN, HUNYADBAN.	998, 243
[1151.] ÜRMÉNYI JÓZSEF, [...]	998, 159
[1152.] NAGY-MIHÁLY, ZEMPLÉNYBEN.	999, 278
[1153.] RÁKOSON, PEST MELLETT.	999, 209
[1154.] A' SZÉP HÁZI-KÖR.	999, 298
[1155.] SZENT-MIHÁLY, SZABOLCSBAN.	999, 279
[1156.] MI FÁJ?.....	1000, 260
[1157.] EGGY ROSSZ KÖVETŐHÖZ.	1000, 249
[1158.] SULPÍCIA.	1001, 322
[1159.] LEONÍDASZ.	1001, 294
[1160.] A' TANÍTVÁNY	1001, 275
[1161.] KERESZTES BÁLINT. A' SZENT FÖLDRŐL.	1002, 34
[1162.] A' MŰZSÁHOZ.	1004, 248
[1163.] AZ ÉN SUGALLÓM.	1005, 137
[1164.] IZÉHEZ.	1006, 167
[1165.] SZEMERÉHEZ.	1006, 235
[1166.] PÓR GŐG.	1006, 197
[1167.] KÜLÖMBSÉGEK.	1007, 253
[1168.] IO, CORREGGIÓTÓL.	1007, 130
[1169.] AZ EPIGRAMM.	1007, 258
[1170.] A' KAKUKHOZ.	1007, 3

ARCZKÉPEK.

[1171.] 1. ZRÍNYI.	1008, 161
[1172.] 2. SYLVESTER ÉS RÉVAI.	1010, 143
[1173.] 3. RÁDAY.	1011, 131
[1174.] 4. BÁRÓCZY.	1012, 108
[1175.] 5. PÉCZELI.	1012, 133
[1176.] 6. HIMFY.	1013, 234
[1177.] 7. KIS ÉS BERZSENYI.	1014, 132
[1178.] <9. UNGVÁR-NÉMETIHEZ.>	1015, 261

GRAMMATIKAI EPIGRAMMÁK. [II.]

[1179.] AJÁNLÁS.	1016, 123
[1180.] OLVASÓIMHOZ.	1016, 147
[1181.]	1016, 139
[1182.]	1017, 89
[1183.]	1017, 104
[1184.]	1017, 105
[1185.] KORCS CONSONANS.	1017, 271
[1186.]	1017, 99
[1187.]	1018, 148
[1188.]	1018, 140
[1189.]	1018, 120

[1190.]	1018, 146
[1191.]	1019, 82
[1192.]	1019, 119
[1193.]	1019, 118
[1194.]	1019, 125
[1195.]	1019, 122
[1196.]	1020, 302
[1197.] HELMECZYHEZ.	1020, 266
[1198.]	1020, 90
[1199.]	1020, 124
[1200.]	1020, 145
[1201.]	1021, 233
[1202.]	1021, 240
[1203.] KEGYEDI URAM.	1021, 263
[1204.]	1021, 269
[1205.]	1022, 223
[1206.]	1022, 340
[1207.] Boileau után.	1022, 264
[1208.]	1022, 144
[1209.] UNGVÁR-NÉMETIHEZ.	1023, 261
[1210.]	1023, 303
[1211.]	1023, 226
[1212.] ARBUSCULA.	1023, 128
[1213.]	1024, 304
[1214.]	1024, 311
[1215.]	1024, 224
[1216.]	1024, 135

KÉSEI SZONETTCSEMŐ III. (1830–1831)

[1217.] A' SONETT' MÚZÁJA.	1025, 93
[1218.] A' KÖTÉS' NAPJA.	1025, 180
[1219.] AZ ÉN BOLDOGÍTÓM	1026, 92
[1220.] AZ Ó KÉPE	1026, 157
[1221.] FÉNY ÉS HOMÁLY. CSEREIHEZ.	1027, 160
[1222.] A' SAJKA.	1027, 274
[1223.] ÚJ LÁNCZ	1028, 301
[1224.] ESŐS NAP	1028, 312
[1225.] GÁTLÁSOK.	1028, 313

FORDÍTÁSCSEMŐ II.

[1226.] A' GYERMEK KÖLTŐ.	1030, 38
[1227.] GYÖTRELEM	1030, 33
[1228.] Ő ÉS ÉN	1031, 53
[1229.] BLIDLIHEZ	1031, 68
[1230.] A' CSILLAGOKHOZ	1032, 211
[1231.] ELSŐ VESZTESÉG	1032, 66
[1232.] REGGELI PANASZ	1032, 95
[1233.] LOLLYM' AJKAI	1034, 19
[1234.] CHLOE.	1035, 65
[1235.] HOLNAP.	1035, 8
[1236.] CAESÁR ÉS RÓMA	1036, 1
[1237.] A' BOLDOGÍTOTT.	1036, 203
[1238.] ERŐSZ, A' TANÍTVÁNY.	1036, 162

[1239.] ANÁKREON.	1036, 75
[1240.] AZ ÉJJELI VENDÉG.	1037, 42
[1241.] A' FECSKÉHEZ.	1038, 30
[1242.] A' SZÉP FA.	1038, 41
[1243.] PÉLDÁK.	1039, 25
[1244.] A' GONDÚZÓ.	1039, 61
[1245.] A' LEVÉLHORDÓ.	1039, 64
[1246.] ÁMOR' NYILA.	1041, 31
[1247.] BOR ÉS SZERELEM.	1042, 63
[1248.] AZ ÖREG.	1042, 28

EPISZTOLACSMÓ VI. (?1823–1824)

[1249.] BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓSHOZ. MIKLÓS' FIJÁHOZ.	1043, 91
[1250.] VITKOVICSHOZ.	1045, 155
[1251.] BERZSENYIHEZ.	1052, 98
[1252.] A' BUGACZI CSÁRDÁHOZ.	1058, 116
[1253.] HELMECZIHEZ.	1061, 166
[1254.] GRÓF TÖRÖK LAJOSHOZ.	1062, 165
[1255.] GRÓF FESTETICS GYÖRGYHÖZ. <*>	1066, 265

VÁLOGATOTT KÉZIRATOK

[1256.] BOR MELLETT.	1069, 22
[1257.] HORVÁTH ÁDÁMHOZ.	1070, 34
[1258.]	1073, 92
[1259.]	1073, 110
[1260.]	1074, 138
[1261.] A' BÉKÁK.	1074, 141
[1262.] GRÓF TÖRÖK LAJOSHOZ.	1078, 165
[1263.] HELMECZI MIHALYHOZ.	1082, 166
[1264.] Gróf Gyulay Carolínához.	1084, 168
[1265.] SÍPOS PÁLHOZ. [...]	1084, 182
[1266.] MŰVÉSZ' REGGELI-DALA.	1090, 186
[1267.] BELLÁHOZ.	1093, 185
[1268.] A' TUSÁZÓ.	1093, 224
[1269.] BÖLÖNI FARKAS SÁNDORHOZ.	1094, 230
[1270.] ENDRE ÉS HEDVIG.	1094, 237
[1271.]	1095, 241
[1272.] SZEMERE ISTVÁN ÉS SZÓGYÉNY FERENC ALISPÁNOKRA.	1096, 239
[1273.] BUCZY EMÍLHEZ.	1097, 244
[1274.] <EGGY> PSEUDO–CSOKONAIRA. <JÖVENDŐLÉS.> <HONNY SOIT QUI MAL Y PENSE.>	1098, 249
[1275.] Versek B. Malonyai János Zemplény Vmegyei Adminisztrátor bejövételére. [...]	1098, 284
[1276.] 1825. Novemb. 9d.	1099, 308
[1277.]	1100, 314
[1278.] GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁNHOZ.	1101, 328
[1279.] GRÓF SZÉCHÉNYI ISTVÁNHOZ.	1104, 328
[1280.]	1107, 336
[1281.]	1107, 355
[1282.]	1108, 356
[1283.]	1108, 357

FÜGGELÉK

BIZONYTALAN SZERZŐSÉGŰ SZÖVEGEK

1. [Szathmári Király György halálára]	1113
2. A' Vándorlók.	1116
3. [A Magyar Aglája Dunkin-mottójának fordítása]	1117
4. [Három köszöntővers Barthos Mukinak]	1118
5. A szilaj kis lányhoz	1120
6. [Szemere István alispán névnapjára]	1120

FELJEGYZÉSEK, LISTÁK

1. A' Nagyság' és Szépség' Diadalma Napoleonnak és Luizának öszvekelésekkor. [...]	1123
2. Tövisék és Virágok. [...]	1124
3. Magyarázatok a' Kiadó' és a' Nyomtató' számára.	1130
4. KAZINCZY FERENCZ' VERSEI.	1132
5. Az én Verseim. 1828. Novemb.	1132
6. Keltezési lista I.	1133
7. Keltezési lista II.	1134
8. Keltezési lista III.	1134
9. Keltezési lista IV.	1135
10. Episztolalista I.	1135
11. Episztolalista II.	1136
12. Gyűjteményes lista	1136
13. Levél Toldy Ferencnek, Sátoraljaújhely, 1830. november 1.	1141

SZÖVEGCSSOPORTOK MUTATÓJA

A szövegforráscsoportok betűrendben következnek egymás után. A megnevezés utáni szám a közlés helyét jelöli az I. kötetben, '(–)' jelet alkalmazunk, amennyiben nem közöljük a csoportot. A jegyzetekbeli előfordulásokat (II. kötet) kurzív szedéssel adjuk meg, a navigátorok és az egyes szövegforrások keletkezése alfejezet címeit nem vettük fel ide, mert ezek pusztán formalizált, ismétlődő megnevezések. Félkövérrrel jelöljük azt a helyet, ahol a csoportra vonatkozó összefoglaló keletkezéstörténeti információk találhatóak. A *Pandektákat* nem listázzuk, mert szorosabban csak az egyes csomók tartoznak egybe, s azok magyarázatai egy kivételével az egyes források keletkezéstörténeti jegyzetében olvashatóak. Az egy kivétel az 1823-as *Pandekta*-csomó (*Zsengék, töredékek*), amelynek magyarázata a *Régibb Stúdiumaimról* írottakhoz van csatolva.

- Alkalmi darabok 965–974, 65–66, 740, 799
 Arcsképek 1008–1015, 88–89, 91, 100–101, 113, 126, 407, 473, 479, 529, 694, 740, 747–748
 Az Erdélyi Múzeummal egyező kéziratföredék (–), 78
 Budai papirosaim (–), 37, 58, 250, 280, 285, 287–288
 Epigrammacsomó maradványlapjai (–), 72, 76–77, 78–80, 603, 640, 645
 Episztolák I. (–), 110, 114, 508, 513
 Episztolák II. (–), 110, 114, 122, 329, 594–595, 686
 Episztolák III. (–), 110, 114, 122, 536–537
 Episztolák IV. (–), 110, 114, 117–119
 Episztolák V. (–), 110, 115, 117–119, 124
 Episztolák VI. 1043–1067, 110, 116–119, 330, 552
 Episztolák VII. (–), 110, 117–119
 Félíves nyomtatvány 618–621, 21–25, 28–29, 57, 61–62, 149, 154, 157, 160, 165–166
 Fordításcsomó I. (–), 71, 72, 77
 Fordításcsomó II. 1030–1042, 71–72, 73, 75–77, 126
 Fordításcsomó III. (–), 71–72, 73–74, 126
 Fordításcsomó IV. (–), 71, 74, 126
 Forgácsok I. (–), 89, 90–92, 97–99, 123–124, 665, 757, 805
 Forgácsok II. (–), 89, 90–92, 97–99, 665, 757
 Görögös epigrammák I. (–), 77–78, 91, 80–81, 83–84, 123–124
 Görögös epigrammák II. (–), 77–78, 91, 81–83, 84, 124, 851
 Grammatikai Epigrammák I. (–), 89, 90–92, 97–100, 126, 665, 756, 868, 870, 873
 Grammatikai Epigrammák II. 1016–1024, 88–89, 90–92, 97–100, 665, 756
 Hat Sonett 640–642, 67, 100–101, 104–105, 106, 338, 341
 Heliconi virágok II. kötet 889–898, 31–32, 37, 42–43, 50–53, 55–58, 61, 171, 228–229, 232, 246, 253, 258
 Kazinczy Ferencz' Versei (–), 71, 83, 91–92, 84–87, 109, 117
 Kazinczy Sonettjei 770–772, 100–101, Kései epigrammacsomó (–), 85, 92, 97
 Kései szonettcsomó I. (–), 100–101, 108–109, 123–124
 Kései szonettcsomó II. (–), 85, 100–101, 108–109
 Kései szonettcsomó III. 1025–1029, 100–101, 108–109, 126
 Korai versek I. 815–824, 21, 25–31, 35, 54–57, 61–62, 160, 165–166, 170, 196–197, 203, 205
 Korai versek II. 825–848, 25, 28, 31–38, 39, 41–44, 49, 54–58, 61–62, 133–134, 137, 145, 160–162, 180, 182, 188, 199–200, 205, 209, 218–219, 228, 235, 246, 263, 280, 286–287
 Korai versek III. 849–888, 37, 38–44, 54–58, 61–62, 139–140, 160–161, 170–171, 180, 182–183, 188–189, 191, 193, 195–196, 200, 205, 209, 228–229, 231–232, 236, 244–246, 255, 273–274, 276, 283, 289–290, 292, 294, 297–298, 337, 501, 812, 821
 Korrekciók az Arcképek ciklus darabjaihoz I. (–), 99, 101, 124, 404, 407, 465, 468, 472–473, 491
 Korrekciók az Arcképek ciklus darabjaihoz II. (–), 99, 101, 124, 470–471, 491–492
 Lyrai darabok (–), 77, 83–85, 87–88

- Lyrai és vegyes költemények 975–1007, 88–89, 126, 480, 881
 Lyrai költsések I. (–), 83–85, 87
 Lyrai költsések II. (–), 83–85, 87
 Lyrai költsések III. (–), 83–85, 87
 Lyrai költsések IV. (–), 83–85, 87
 Magyar Régiségek II. (–), 100–101, 105–107, 114, 341, 361, 372–373, 377, 518, 526, 615–616
 Munkatisztázatok a Tövisék és virágokhoz 189–194, 90–93, 468, 474–475, 477–478, 485
 Ódák Klopstockból 899–904, 32, 251, 263–264, 267–269
 Poetai Berek 575–615, 11, 13, 16, 18, 41–42, 54, 61–62, 66–76, 77–79, 85, 88, 94, 104–105, 125, 133, 165–166, 171, 179, 182, 189, 200, 204–205, 209, 228–229, 232, 236, 245, 257, 260, 273, 275, 277, 283, 315, 352, 422, 502, 508, 558, 574, 577, 603, 605, 617, 625, 632, 656, 753, 821, 837, 878
 Régibb Stúdiumaim 932–949, 37, 59–62, 70, 76, 84, 123, 132–133, 136–140, 143, 149–151, 160–161, 164–166, 168, 170, 178–180, 182–183, 199–200, 217, 236, 417, 419, 774, 777, 852
 Stúdiumok 950–952, 63–65
 Töredékek 953–962, 63–65, 167, 658
 Tövisék és virágok 551–574, 10, 18, 32, 67, 80, 85, 89–97, 112, 126–127, 311, 320–321, 375, 381, 391, 393, 396, 401–402, 404, 407, 446, 450–453, 455, 457–459, 461–463, 468, 471, 473–475, 478–480, 482–485, 488–501, 508–509, 538, 668, 677, 679, 681, 685, 692, 694, 736, 747, 756, 768, 898

NÉVMUTATÓ

A névmutató a teljes kötet névanyagát tartalmazza, kivéve a Megjelenések alfejezet kiadásokra utaló szakirodalmi rövidítéseit, mert nagy mennyiségben szerepelnek, mindig ugyanitt és ugyanazok, így kigyűjtött oldalszámaik inkább elfednének mint eligazítanak. Nem listázzuk értelem-szerűen a címekben előforduló neveket sem (a levelek megnevezését is címnek tekintjük), hiszen a címek külön mutatók alapján kereshetők. A nevek utáni oldalszámok közül normállal szedtük a szövegekben (I. kötet), kurzívval a jegyzetekben (II. kötet) való előfordulásokat.

- Abafi Lajos 11, 13–14, 18, 41, 95–96, 109, 128, 148, 154, 166, 178, 188, 211, 217–218, 243, 263, 271, 273, 276, 281, 291, 293, 296, 299, 301–302, 304, 336–337, 355, 361, 377, 386, 406, 426, 450, 460, 467, 469, 511–512, 516, 525, 556, 583, 588, 598, 607, 609, 613–614, 624, 629, 638, 646–647, 650, 659–660, 669, 680, 682, 692, 700, 706, 711, 715, 724, 733, 735, 755, 765, 772, 774, 794, 797, 804–805, 814, 820, 824, 835, 846, 858, 860, 866, 868–869, 872–874, 876, 878–879, 890, 902–903, 907
- Accius, Lucius 93, 102, 728, 374
- Adamik Tamás 694
- Ádámné Révész Gabriella 407
- Adelung, Johann Cristoph 342
- Ágoston, Szent 240
- Aiszkhülosz 54, 624, 626, 333, 574
- Ajkay Alinka 571, 853
- Ajtay Sámuel 342, 345, 348
- Algarotti, Francesco 259, 791, 679
- Alkibiadész 800, 331
- Álmos vezér 789
- Alxinger, Johann Baptist von 207, 170, 510
- Amade Ferenc 513
- Amade László 504, 852–853
- Anakreón 28, 29, 38, 46, 72, 126, 128–130, 138–139, 193, 257, 343, 564, 574, 587, 660, 665, 672, 822–823, 835, 862, 874, 877, 891–892, 1040, 1042, 26, 35, 46, 66, 68, 75, 189–191, 197, 203, 205, 226, 229–232, 240, 271, 275–277, 299, 377, 407, 492, 530
- András, II. (Jeruzsálemi) 18, 20, 21, 22, 668–669, 683, 686, 827–828, 863, 865, 1003, 1072, 216
- Anonymus 789
- Antinusz 649
- Antiszthenész 350
- Antonius, Marcus 646, 924–925
- Ányos Pál 106, 180, 434, 732, 1056, 50, 378
- Aranka György 203, 567, 1011, 21, 23–25, 27–28, 45–47, 49, 154, 156, 161, 166, 173, 183, 206, 224, 234, 243, 250, 400, 413, 491–492
- Arany János 435
- Arbuscula 369, 572, 1023, 461–462
- Arisztogeiton 149, 151–152, 159, 164, 386, 524, 630, 434
- Arisztophanész 188–189, 195, 202, 573, 488
- Arkhiokhosz 731, 377
- Árpád fejedelem 460, 463, 610, 749, 987, 1049, 1100, 1102, 263, 510, 789
- Arrius 677
- Artois, Comte d' I. Károly, X.
- Assmann, Jan 155
- Aszalay János 21, 25–31, 188, 512
- Aszalay Sámuel 831
- Aszklépiadész 626
- Attila hun fejedelem 54, 463, 624, 626, 749, 987, 263, 333, 789
- Augustus császár 334, 336, 338, 341, 924
- Baggesen, Jens 420
- Bajtay József Antal 149–150, 154–155, 158–159, 163, 388–389, 526–527, 632–633, 431, 433, 436
- Bajza József 516, 18, 125, 128–129, 302, 644, 745, 812, 814, 833, 841, 856, 864, 907
- Bakócz Tamás (Bakács) 433, 436, 438–438, 440, 704, 709, 740, 776, 1067, 762
- Balambér 463, 610, 749, 987, 263, 789
- Balanyi György 514
- Balassa József 89, 95, 128, 907
- Balázs János, P. 900–901
- Balázs Péter 704
- Balkay Pál 211, 320
- Ballagi Aladár 51
- Balogh Piroska 20, 351, 514, 908
- Balogh Sándor 407, 411
- Bánffy György (1746–1822) 381
- Bánk Judit, H. 841

- Baranyai Borbála Beöthy Jánosné 600
 Baranyai Decsi János 513
 Baranyai János 615
 Baranyai Zoltán 282
 Baranyi Gábor 260, 266, 300, 564–565
 Barberini, Francesco 649
 Barczafalvi Szabó Dávid 342, 570, 96
 Bárczay Ferenc 818–819
 Barcsay Ábrahám 16, 88, 105, 149–150, 153–155, 158–160, 162–164, 388–389, 526–527, 631–633, 660, 732, 859, 914, 1056, 195, 316–317, 377–378, 431, 433–436, 708
 Barcsay Ábrahámné Bethlen Zsuzsanna 915, 708
 Barkassy Imre 885
 Barkóczy Ferenc érsek 357, 376, 690
 Barkóczy Ferenc administrator 326, 328, 663
 Barkóczy László 352, 689
 Barnes, Joshua 190
 Báróczy Sándor 47, 107, 122, 126, 128, 131, 134, 142, 153, 158, 162, 180, 186, 343, 631, 660, 663, 734, 859, 1058, 155, 193–195, 304, 379, 403–404, 435, 682, 703
 Baróti Szabó Dávid 104, 186, 189, 203, 207, 302, 342, 409, 416, 567, 617–618, 636, 666, 731, 911–912, 918, 934, 1010, 1047, 1055, 22–24, 29, 46, 96, 149–151, 160, 286, 307, 373, 376, 455, 479, 492, 510–511, 775
 Bártfay László 511–512, 514, 516, 518, 521, 744, 68, 99, 112, 681, 846–847, 856–857, 860, 887–888, 894
 Bártfay Lászlóné Mauks Jozefina 498–499, 846–847, 856, 882, 894
 Barthélemy, Jean-Jacques 79
 Barthos Andor 858, 860, 902–903, 908
 Barthos András 498, 969, 847, 858–860, 902–903
 Barthos Andrásné 498–499, 847, 860, 882, 887
 Barthos János 14, 847, 858, 860, 902
 Barthos József 860
 Barthos Muki I. Barthos János
 Barthos Paulina 967, 970, 860
 Barthos Szerafina 860
 Barthos Tivadar 860
 Bartolozzi, Francesco 176, 466
 Baskerville, John 230–231, 234, 246, 523, 721, 538
 Báthory Zsófia, II. Rákóczi Györgyné 424
 Batoni, Pompeo 334, 336, 338, 341, 645–646, 924–925, 676
 Batsányi János 47–48, 186, 523, 662, 666, 940, 22, 29, 44–46, 50, 53, 89, 166, 173, 195, 302–303, 479, 775
 Batthyány Alajos (Aloyz) 324–328, 663
 Batthyány Alajosné 327–328, 633
 Batthyány Ferenc 152
 Baumberg Gabriella 47–48, 302–303
 Bay Franciska 615
 Bay József 318
 Baykor 230
 Bayle, Pierre 231, 234, 246, 721, 538
 Bede Anna 282, 303, 351, 377, 473, 723, 769
 Beke Kristóf 615
 Békési Gábor 529
 Bek Pál 324–328, 663
 Béla, IV. 21, 669, 686, 216
 Belgrádi János 615
 Benda Kálmán 556
 Bendegúz 610, 263
 Beniczky Péter 208, 638, 1049, 510–511
 Benkő Ferenc 183
 Bényei Péter 908
 Benyovszky Amália 615
 Benyovszky Péter 615
 Beöthy Imre 34
 Beöthy János 600
 Beöthy Viktória Kazinczy Miklósné 278, 600
 Beregszászi Nagy Pál 334, 339, 341–342, 348–349, 354–355, 362, 96, 676, 685
 Beretzky Mihály 50
 Berkeley, George 418, 420, 424, 764, 1007, 734
 Berlász Jenő 907
 Bernard, Pierre-Joseph (Gentil-Bernard) 387
 Bernáth Jánosné 317
 Berquin, Arnaud 230, 232, 234, 246, 721–722, 539
 Bertaut, Jean 294
 Berthóty Joanna 710
 Bervic, Charles Clement 539
 Berzeviczy Gergely 659
 Berzsenyi Dániel 90, 106, 108, 110, 125–126, 135, 203, 238–239, 241–242, 249, 255, 306, 395, 435, 523, 567, 709, 732, 780, 918, 1010, 1056, 1062, 1066, 1083, 78, 89, 93–94, 102, 106–107, 111–116, 118, 182, 247, 328–329, 350, 359, 361–363, 369–374, 378, 380, 384, 389, 399–400, 402, 405, 409, 412–413, 415, 421, 425–426, 432, 435, 442, 446, 451, 454, 456, 458–459, 470–471, 478, 480–481, 485–486, 488–490, 492, 503, 510, 512–513, 515, 525–526, 528–529, 533–534, 536, 540, 544–545, 553, 569–571, 673–675, 683, 692, 717, 719, 735–736, 762, 789
 Bessenyei György 105, 732, 1056, 377, 430, 511
 Bethlen Ádám 615

- Bethlen Gábor 433, 438–440, 704, 709, 740, 776, 1067, 762
 Bethlen Gergely 615
 Bethlen Sándor 615
 Bezerédy 49
 Bihari János 102
 Bilkey Pap Ferenc 335, 676
 Bión 227, 257, 286, 66–67, 190, 530–531, 569
 Biro Annamária 413
 Biró Imre 514
 Biró Vencel 514
 Birsi Ferenc 203, 567, 1010, 376, 492
 Brisits Frigyes 908
 Bitskey István 20, 514
 Blair, Hugh 255
 Blaschke, Johann 266
 Bocskai István 178
 Bódi Katalin 20, 283, 331, 908
 Bodmer, Johann Jakob 320
 Bodó Lajos 586
 Bodóni, Giambattista 230–231, 234, 246, 523, 721, 538
 Bodrogi Ferenc Máté 20, 420, 907–908
 Bogdan, Henrik 155
 Boileau, Nicolas (Boileau-Despréaux) 427, 536, 571, 98–100, 494, 757, 873
 Boka László 413
 Bolla Márton 50
 Bonaparte, Christina Egypta 486
 Bonaparte, Lucien 486
 Borbély Szilárd 20, 228, 907–908
 Born, Ignaz von 155
 Bossányi Ferenc 260, 266, 564–565
 Bossányi Ferencné 243
 Bousset, Jacques-Bénigne 331–332, 797, 959, 1022, 666
 Böhme, Jakob 367, 390, 396, 401, 766, 721
 Bölöni Farkas Sándor 339, 674, 686, 707
 Braun, Adam 486
 Brenzenheim, Ferdinand 425
 Brukenthal Sámuel 433
 Brunck, Philip 68
 Brutus, Lucius Julius 333
 Brutus, Marcus Junius 88, 113–117, 119, 123, 148, 150, 152, 156, 160, 329, 386, 524, 571, 583, 629, 667, 695, 699–700, 847, 912, 921, 947, 997, 1036, 1093, 134, 332, 351, 398–399, 434, 644
 Brutus, Tiberius Junius 333
 Brutus, Titus Junius 333
 Brydon, Patrick 58
 Buczy Emil 203, 375, 378–380, 382–383, 501, 503, 567, 702, 1011, 1097, 114, 122, 351, 492, 644, 711, 713–714, 759, 761
 Burnouf, Jean-Louis 493
 Busa Margit 128, 243, 289, 902, 907
 Bürger, Gottfried August 35, 56, 58, 66–67, 73, 920, 50, 239, 347, 742
 Caesar, Gaius Julius 130, 132–133, 135, 140, 149–150, 152, 156, 159, 161, 163, 334, 336, 338, 341, 386, 524, 583, 627, 629, 646, 667, 695, 707, 847, 912, 924–925, 947, 1036, 1073–1074, 134, 332, 415, 434, 475
 Canitz, Friedrich Rudolf Ludwig 471, 793
 Canning, George 1101, 1104, 875
 Canova, Antonio 43, 44, 305, 485–486, 716, 988–989, 307, 309, 413, 627, 648
 Carro, Jean de 537, 878–879
 Cato, Marcus Portius, maior 78, 81, 83, 91, 113–117, 119, 123, 164, 386, 455, 629, 699–700, 921, 997, 333, 358, 398–399
 Catullus, Caius Valerius 96, 174, 573, 618, 677, 815, 819, 825, 832, 854, 934, 23–24, 151, 187, 381, 463
 Chevalier de Lescure 236
 Cicero, Marcus Tullius 98, 117, 149–150, 152, 159, 164, 218, 320, 348, 386, 427, 465, 472, 475, 478–479, 482, 502, 629, 700, 717, 789, 922, 362, 398–399, 434, 538, 703, 773, 793, 821
 Cirill 207, 639, 1051, 508, 510–511
 Clodius Pulcher, Publius 149–150, 152, 156, 159–160, 164, 386, 524, 629, 434
 Collin, Heinrich Joseph von 207, 510
 Comáromy Anna 378, 714
 Comáromy István 378, 714
 Corneille, Pierre 427
 Cornides Dániel 615
 Correggio (Antonio Allegri) 36, 176, 212, 756, 1023, 465–466, 511, 834
 Czeizel János 131, 154, 215, 263, 331, 337, 373, 588, 908
 Czetter Sámuel 204
 Czibula Katalin 908
 Czifra Mariann 20, 95, 286, 289, 292, 333, 669, 678, 827, 903, 908
 Czinke Ferenc 195, 365, 446, 451, 698
 Cziráky Antal 323
 Csáky János 612
 Csáky Jánosné Bethlen Rozália l. Wass Sámuelné

- Csaplár Benedek 514
 Csapodi Gábor 20,, 668, 683, 686, 827, 863, 1070, 216
 Csaraton 463, 749, 987, 789
 Császár Elemér 147, 166, 184, 192, 263, 908
 Csáti Demeter 511
 Csatkai Endre 633, 637, 648, 739, 813, 851, 908
 Cseh József 102, 104
 Csengery János 841–842
 Cséppán István 50
 Cseresznyés András 373
 Cserey Farkas, id. 149, 154, 159–160, 163–164, 385, 389, 527, 633, 433–434, 436
 Cserey Farkas, ifj. 90, 128, 150, 153–155, 158, 160, 162, 164–165, 171, 178, 182, 207, 209, 215, 220, 230, 271, 304, 322–323, 339, 378, 385, 388–389, 425, 516, 523, 527, 629, 631–633, 914, 94, 111–112, 255, 263, 281, 304, 306–308, 316–317, 323, 328–329, 333, 349, 361, 363, 372, 374, 399, 403, 409, 414, 424, 426, 429–434, 436, 458, 470, 509–510, 512–515, 527, 537–538, 611, 613, 622, 640, 674, 685–686, 789, 793
 Cserey Ilona l. Wesselényi Miklósné, id. 398–399
 Cserey Lőrinc 154, 159–160, 163–164, 389, 527, 633, 436
 Cserey Miklós 164–165, 209, 220, 223, 226, 380, 383–384, 642, 702, 772, 1027, 101, 103, 108, 432, 525–527, 612, 641–642, 714, 807
 Csörgits Simon 49
 Csetri Lajos 374, 393, 777, 865, 908
 Csokonai Vitéz Mihály 38, 47, 123, 180, 182, 203, 342, 406–408, 504, 567, 752, 1010, 1066, 1074, 1098, 9, 14, 96, 100, 190–191, 209, 239, 290, 303, 314, 316, 321, 377, 387, 453, 481–482, 492, 537, 685, 725, 757, 828
 Csörsz Rumen István 20, 138, 150
 Dacsó Anna 615
 Dacsó Márton 615
 Dániel István 160, 433, 436
 Dániel Polyxéna 626, 801, 334
 Dávidházi Péter 127
 David, Jacques Louis 230, 232, 234, 246, 532, 721–722, 539
 Dayka Gábor 31, 40,, 74, 93–94, 102–103, 106, 123, 135, 180, 193, 195, 200, 203, 207, 239, 241–242, 249, 257, 263, 266, 304, 306, 314, 322, 409, 421, 423, 563, 567, 636, 727–729, 733, 780, 905, 918, 940, 967, 1010, 1012, 1047, 1052–1053, 1056, 1062, 1074, 1083, 32, 50–52, 66–67, 71, 103, 105, 166, 220, 229, 240, 243, 283, 361, 374, 378, 387, 482, 492, 510–511, 553, 616–617, 632, 689, 703, 740
 Deák Eszter 20, 358, 649, 728, 732, 734, 737, 740–741, 744, 766, 779, 781, 792, 800, 828
 Debreczeni Attila 9–10, 14, 33, 59, 152, 156, 192, 221, 280, 287, 375, 377, 387, 413, 417, 548, 571, 725, 819, 908–909
 Decsy Sámuel 136, 411–412, 415
 Degen, Johann Friedrich 190–191, 197, 203, 205, 226, 230, 232, 271, 275, 277, 299
 Delille, Jacques 79
 Demeter Júlia 908
 Denis, Johann Nepomuk Cosmas Michael 258, 883, 889, 43, 50, 67, 74, 76, 253–255, 257–258, 260, 263–264
 Dessewffy Aurél 484, 490, 492–493, 530, 705, 711, 783, 930, 999, 68, 112, 687, 707–708, 806–808, 827–828
 Dessewffy Bertalan 481, 802–803
 Dessewffy Emil 490, 492, 705, 711, 783, 930, 999, 828
 Dessewffy Imre 802–803
 Dessewffy József 59, 61, 90, 121, 201, 208, 239, 241–242, 245, 249, 274, 276, 278, 286, 290, 311, 313, 315, 335, 352–353, 408, 411–412, 414, 418, 420, 424, 456–457, 459, 477, 484, 490–493, 638, 697–698, 705, 710, 737–738, 764, 780, 783, 980, 999, 1062, 1083, 50–52, 68, 95–97, 107, 111, 307, 327–330, 333, 336–337, 340, 347, 349–351, 355, 372, 398–399, 403, 411, 430, 454, 488, 494, 501–502, 511, 521, 525, 527, 550, 552–553, 556, 568–571, 600, 614, 639–642, 644, 662, 674–675, 687, 690, 713, 715–716, 727–728, 730–734, 738, 742, 744, 746, 752, 754, 756–757, 760, 765, 767–771, 781–785, 790, 793, 799, 801–803, 807–808, 827–828, 861, 891
 Dessewffy Józsefné Sztáray Eleonóra 406, 456–457, 459–460, 484, 490, 492–493, 705, 710, 764, 783, 930, 999–1000, 571, 715–716, 782, 785, 808, 828
 Dessewffy Marcel 490, 492, 705, 711, 783, 930, 999, 828
 Dessewffy Virgínia 490, 492, 705, 711, 783, 930, 999, 785, 828
 Devcseri Gábor 463, 471
 Diderot, Denis 538
 Didot 230–231, 234, 246, 721, 538
 Dio Cassius 351, 644
 Dóczi Lajos 882
 Dóczy Orbán, Nagylucsei 438, 762

- Dókus László 267
 Dolce, Carlo 307, 311, 313, 315, 319, 716, 988, 642
 Dombi Márton 407
 Domokos Mária 463
 Domokos Sámuel 586
 Doncsicz Etelka 20, 142, 183, 238, 282, 318, 341, 347, 357–358, 385, 389, 391, 396, 398, 402, 404–405, 407, 434, 466, 475, 494, 509, 514, 518, 530, 588–589, 624, 651, 663, 681, 688, 690, 729, 734, 739, 742, 744, 761, 773, 785, 793, 816, 847, 857, 867–868, 882
 Dorat, Jean Claude 946, 173
 Döbrentei Gábor 108, 209, 273, 304–305, 332, 335, 339, 375–380, 382–384, 490, 533, 536, 615, 1097, 77–78, 80, 95, 102–103, 112, 255, 316–318, 328–329, 337, 339, 345, 348, 351, 359, 361, 369, 371–373, 381, 385–390, 399–400, 407, 412–416, 432, 439, 441–442, 453, 471, 473, 475, 478–479, 481, 490–491, 503, 514, 521–522, 526, 529, 534, 536, 538–540, 545–546, 548, 556–557, 564, 585, 595, 609, 612, 615–616, 618–619, 621–622, 624–626, 628–630, 633–634, 637, 642, 644–647, 649–650, 652–655, 662, 675–676, 686–687, 692, 701, 703, 706, 708, 711, 713–715, 717, 723, 735, 752, 761, 765, 772–773, 779, 784, 799, 807, 827, 868, 892, 900
 Döme Károly (Mede Pál) 25, 186, 192, 565, 674, 694, 838, 867, 41, 48–50, 222–225, 240, 243, 708
 Draskovics János 562
 Dráveczky János 458
 Drevenyák 326, 633
 Dugonics András 378
 Dukai Takács Judit Göndöcz Ferencné 435, 709, 1066, 762
 Dulházy Mihály 330, 812–813
 Dunkin, William 901
 Ebeling, Florian 155
 Ebert, Johann Arnold 13, 194
 Edényi Márton 706
 Édes Gergely 50, 297
 Eggenberger József 95, 413
 Egyed Emese 195, 451
 Eliott, George Augustus 612, 615, 890, 257–258
 Ellinger István 529–530, 856, 861
 Eödföffy Erzsébet Kazinczy Andrásné 50, 168, 215
 Epiktétosz 88, 350
 Epikurosz 256, 352–353, 357, 741, 691
 Erdélyi Pál 887
 Erdősi János I. Sylvester János
 Erichson, Johann 68–69, 603, 625–626
 Estrées, Gabrielle d' 130, 132–133, 135, 140, 627, 707, 1073–1074, 415
 Esztegár László 355
 Eszterházy Eleonóra I. Sztáray Mihályné
 Eszterházy Ferenc 155–156, 159, 490, 526, 705, 710, 435
 Eszterházy József 711, 971–972, 1096, 1099, 699, 800
 Eszterházy Károly 352–353, 356–357, 741, 690–691
 Euripidész 1094, 686
 Eurübiadész 655
 Fabchich József 44, 46, 72, 126–130, 138, 180, 186, 193, 215, 564, 306, 407
 Fabricius, Luscinius 376–377, 380, 382–383, 702, 1097, 714
 Fábri Ignác 615
 Falka János 204, 94
 Faludi Ferenc 434, 647, 1066
 Farkas Károly 529–531, 112, 861–862
 Farkas zsidó 70
 Fast, Christian 826, 947, 220
 Fáy Ágoston 47
 Fáy Albert 70
 Fáy András 511–512, 514, 518, 521, 744, 337, 857
 Fáy György, id. 893
 Fáy György, ifj. 813, 893
 Fáy Györgyné Puky Borbála 893
 Fáy Zsuzsanna Ráday (II.) Gedeonné 375
 Fazekas István 292, 93–94, 411, 414–415, 468, 474–475, 477–478, 481–485, 532–533, 536–537, 562, 564, 566, 594, 596, 600, 602
 Fazekas Mihály 13, 621, 903
 Fejér György 90, 204, 94, 329, 351, 466
 Fekete Ferenc 376–377, 379–380, 382, 384, 703, 1097, 714
 Fekete János 282, 675
 Fénelon, François de Salignac de la Mothe 440, 48
 Ferdinánd, III. 649
 Ferenc, I. magyar király, II. német-római császár 52, 1066, 322–323, 412, 844–845
 Ferenczy István 485–487, 515, 518, 522, 744, 781, 810, 812–813, 846, 857
 Ferenczy János 104, 509
 Ferenczy József 486, 810, 813
 Fessler, Ignaz Aurelius 333

- Festetics György 432–433, 435–439, 465, 468, 470, 473, 476, 478, 502, 523, 703, 708, 739, 775, 803, 812, 1066, 112, 116, 118, 759–762, 792–793
 Festetics László 432, 435, 437, 439, 703, 708, 739, 775, 1066, 762
 Festetics Lászlóné 432, 435, 437, 439, 703, 708, 739, 775, 1066, 762
 Fest Sándor 194–195, 901
 Fétis, François-Joseph 588
 Fichte, Johann Gottlieb 194, 485
 Filangieri, Gaetano 231, 234, 246, 721, 538
 Filiczky János 208, 638, 1049, 510–511
 Fischart, Johann Baptist 375
 Főrizs Gergely 182, 446–447, 511, 540, 544, 736, 907, 909
 Fox, Charles James 332
 Földi János 38, 70, 72, 408, 636, 676, 687, 47–51, 166, 186–187, 191, 198, 215–216, 228–229, 240, 321, 407, 511, 726
 Földi Jánosné 190
 Francius Petrus I. Pieter de Frans
 Fráter György (Martinuzzi) 371–374, 379, 381, 773, 927–928, 709–710
 Freret, Nicolas 538
 Fréron, Élie Catherine 195, 201, 339, 494
 Frey, Daniel 134
 Fried István 66, 89, 329, 331, 457, 627, 648, 657, 660, 875, 879, 892, 895–896, 898, 900, 909
 Frigyes, II. (Nagy) 155, 258, 366, 515, 519–520, 522, 745, 1073–1074, 248, 844, 857
 Fűger, Friedrich Heinrich 573, 446
 Fülöp Géza 674, 907
 Fülöp, IV. (Szép) (Philippus Pulcher) 668, 686, 216
 Fülöp, V. 649
 Gáldi László 407
 Gallus, Quintus Roscius (Comoedus) 462
 Gálos Rezső 161, 223, 909
 Gárdonyi Klára, Cs. 907
 Garve, Christian 97
 Gáspár Endre 303
 Gecsei Kolos 133, 166, 188, 198, 273, 276, 907
 Gergeye László 9, 11, 13–14, 18, 58, 87, 95, 109, 111, 128–129, 154–156, 163, 211, 217, 243, 291, 293, 296, 299, 301–302, 337, 344, 377, 387, 417, 420, 450, 460, 463, 475, 492, 511, 517, 525, 532–533, 553, 563, 583, 597, 607, 609, 613, 660, 669, 691, 706, 715–716, 765, 774, 777, 797, 804, 820, 824, 868–869, 872–874, 898, 900–901, 903, 907, 909
 Gerstner, Joseph 447
 Gesellius, Georg 853, 942, 59, 183
 Gessner, Conrad 375
 Gessner, Salomon 125, 13, 38, 141, 447, 453
 Geue, Tom 374
 Giorgetti Vichi, Anna Maria 514
 Gleim, Johann Wilhelm Ludwig 28
 Goeckingk, Leopold Friedrich Günther von 847, 147
 Goethe, Johann Wolfgang von 43, 56, 71, 127, 173, 206, 212, 257, 296, 304–305, 418, 470–471, 508, 546, 548–549, 551, 734, 761, 915, 959, 1094, 40, 58, 66–67, 72, 74–76, 86, 94, 255, 283–284, 293, 304–305, 309, 332, 347, 352–353, 379, 387–388, 458, 487, 502, 538, 558, 573–574, 577, 580–581, 605, 622, 632, 656, 686, 734, 766, 793, 881–882, 890–892
 Gosztonyi Magdolna 966, 894
 Gottsched, Johann Christoph 187, 201, 320, 473, 494
 Gönczy Monika 221, 387, 571, 819, 908–909
 Göndöcz Ferencné I. Dukai Takács Judit
 Göschen, Georg Joachim 247, 703
 Götz, Johann Nikolaus 24, 26, 841, 866, 223
 Granasztói Olga 20, 494
 Grassalkovich Antal, I. 435
 Grassalkovich Antal, II. 435
 Grassi, Josef (Giuseppe) 573, 446
 Grek Imre 878
 Gronemeyer, Horst 133
 Gruber Károly Antal 47, 48, 303
 Guzmics Izidor 803, 99, 681, 792, 826, 841, 854, 868, 879–880, 882
 Gvadányi József 180, 186, 192, 566, 636, 479, 511
 Gyapay László 446–447, 909
 Gyarmathy Sámuel 344
 Gyöngyösi István 55, 89, 93–94, 102, 104, 201, 208, 215, 638, 647, 728, 730, 1049, 1052, 1054, 1066, 23, 178, 334, 373–375, 377, 475, 510–511, 529, 794
 Gyöngyössi János 89, 201, 204, 374, 494
 György József 343
 Gyulaffy László 178
 Gyulai Pál 21
 Gyulay Ferenc 385
 Gyulay Ferencné I. Kácsándy Zsuzsanna (Süsie)
 Gyulay Karolina (Lotti, Lolly, Lolott) 185, 255, 271, 273, 303–306, 328, 330, 482, 488, 494, 496, 777, 929, 990, 994, 67, 76, 104, 111, 318–319, 385, 387, 443–444, 557, 612, 618–

- 619, 621–623, 772–773, 797–798, 800, 803, 813, 818–819
- Gyulay Lajos 185, 245, 273, 304, 339, 485, 494, 104, 443–444, 468, 526, 595, 710–711, 713, 790, 807, 812, 827
- Gyürky István 131
- Hadaly Károly 52
- Hadik András 515, 519, 522, 745, 857
- Hadrianus császár 649
- Hagedorn, Friedrich von 34
- Hagészandrosz Athénodórosz 633
- Hajdú Péter 374
- Haller Gábor 153, 160, 164, 385, 631, 643, 914, 316–317, 424, 434, 611–613
- Haller Krisztina id. Cserey Farkasné 434
- Haller László 440
- Haller Zsigmondné 273
- Hall, Manly Palmer 155
- Halmy Gyula 885
- Hari Péter 50–51
- Harles, Gottlieb Christophe (Théophile-Christophe) 660, 68, 190
- Harmodiosz 149, 151–152, 159, 164, 386, 524, 630, 434
- Harsányi István 907
- Harsányi Pál 821
- Hartvig Gabriella 194
- Hász-Fehér Katalin 761
- Havercamp, Siebert 230
- Hegedűs Béla 376
- Heinrich Gusztáv 289, 907
- Helmecczy Mihály 241, 243, 245, 257, 333, 335–340, 342, 360, 523, 644–645, 924–925, 67, 73, 76, 95–96, 104–107, 111–112, 119, 247, 518, 550, 552–553, 596, 604–605, 639–641, 665, 669–675, 706, 763
- Henricus Stephanus 189
- Henrik, I. (Madarász) 894, 253
- Henrik, IV. (Bourbon) 130, 132, 135, 140, 415
- Herder, Johann Gottfried 47, 48, 258, 418–419, 535, 789, 923, 13, 23, 67–68, 76, 303, 311–313, 315, 644–645, 703, 736–737, 821, 871
- Hérodotosz 435, 821
- Heskin, John (Johannes) 190, 530
- Heyne, Christian Gottlob 444, 68, 72, 538, 703, 752, 754, 837, 841
- Hidegh Ábrahám 69–70
- Himfy I. Kisfaludy Sándor
- Hipparkhosz 435
- Hirgeist Anna Prónay Simonné (Nini, Ninon) 79, 82, 89, 222–223, 226, 229, 289–291, 305, 316, 339, 455, 727, 358, 522, 570, 626
- Hirgeist Ferenc 90, 222–223, 522
- Hoffmann István 587
- Hollmann, Samuel Christian 58
- Homérosz 73, 89, 93, 95, 103, 105, 107, 135, 241–242, 331–332, 346, 348, 368, 391, 397, 402, 442, 453, 574, 605, 626, 649, 729, 731, 734, 766, 794, 797, 801, 926, 935, 960, 1009, 1022, 1053, 1055, 1058, 71–72, 374, 377, 529, 607, 617, 681, 685, 692, 764, 773, 780, 865, 877, 895, 897
- Hopker-Herberg, Elisabeth 133
- Horányi Elek 333, 336, 338, 340, 639, 644, 924, 1051, 511, 514, 676
- Horatius, Flaccus Quintus 18, 84, 88, 93, 102, 107, 109, 116, 146, 187, 203, 207, 209–210, 242–243, 259, 286, 288–289, 295, 335, 354–355, 361, 367, 369, 375, 378, 382, 391, 396, 401, 415–416, 446, 471, 481–482, 484, 491, 494, 511, 513, 520, 523, 533, 535–536, 572, 646, 662–663, 700, 728, 734, 766, 794, 821, 830, 862, 948, 1052, 1058, 1085, 13, 29, 35, 46, 71, 75, 111, 195, 198, 200, 255, 272, 279, 282, 284, 303, 333, 337, 351, 374, 377–378, 398–399, 422, 442, 461–462, 473, 475, 478, 498, 510, 514, 538, 571, 671, 673, 676, 685–686, 703, 714, 723, 730–731, 769, 773, 777, 780, 793, 807–808, 817, 857, 873, 897, 899
- Horvát István 90, 277, 286, 288–289, 515, 519, 522, 567, 575, 640, 744, 1011, 32, 94, 101–102–107, 109, 303, 329, 338–341, 411, 419, 425–426, 430–431, 490, 492, 508–509, 518, 523, 526–527, 568–569, 571, 630, 696, 857, 874, 886
- Horváth Ádám, Pálóczi 395, 434–435, 508, 667, 670, 683, 685–686, 709, 826–827, 829, 863, 866, 1066, 27, 29, 46, 50, 112–113, 115, 166, 194, 198, 213, 215–216, 218–219, 475, 621, 738, 760, 762
- Horváth András I. Pázmándi Horvát Endre
- Horváth Döme 220
- Horváth István Károly 195
- Horváth Károly 909
- Hovánszki Mária 20, 245, 463–464, 901
- Howe, Richard 612, 615, 890, 257–258
- Hölty, Ludwig Christoph Heinrich 36, 619, 936, 13, 158, 161, 281
- Hubay Miklós 169, 453
- Hubbes Éva 183
- Hunyadi János 413, 461, 667, 670, 683, 685–686, 747–748, 772, 826, 829, 863, 866, 980, 997, 1070, 1072, 216, 779, 796
- Hunyadi László 772–773, 997, 796

- Hunyadi Mátyás 20, 22, 368, 391, 397, 402, 767, 772, 997, 216, 796
 Hurlebusch, Klaus 133
 Huysum, Jan van 334, 336, 338, 341, 645–646, 924–925, 676
 Hymmen, Bernhard 155
 Igaz Sámuel 470, 776, 60, 114–115, 137, 419, 441, 620, 628, 630, 650, 656, 694, 720, 734, 738, 743, 748, 757, 766, 772, 776, 781, 783, 793, 812–813, 816, 819, 821, 827–829, 836, 843
 Ilosvai Selymes Péter 208, 638, 1049, 510–511
 Ilosvay Krisztina 303
 Imre Mihály 20, 52
 Inczédy István 903
 Institoris Károly 95
 Ivánszky Antal 689
 Izdenczy József 436
 Izsák Sámuel 342, 348
 Jacobs, Christian Friedrich Wilhelm 68
 Jakab Elek 487
 Jankovich Miklós 88, 511, 516, 520, 527, 529–530, 112, 122, 351, 376–377, 854, 856–857, 861
 Jaschke, Franz 456, 782
 Jászberényi József 154–156, 216, 602, 909
 Johannes de Ilmur I. Ürményi János
 Johannes Secundus 12, 31, 257, 676, 817, 851, 897–898, 942, 32, 50, 66, 170, 172, 240–241
 Johannes Smetius, id. 367, 391, 396, 401, 766, 721
 Johannes Smetius, ifj. 367, 391, 396, 401, 766, 721
 John, Friedrich 567
 Jósika János 371–373, 379, 381, 927–928, 998, 707–710
 Jósika Jánosné Csáky Rozália 928
 Jozef Minarik 900
 József, II. 154, 158, 160, 163–164, 388, 526, 632, 801, 334, 436, 567
 József nádor 486–487
 Juhász Gergely 263
 Juhászné Marosi Edit 20
 Julow Viktor 13
 Kácsándy Terézia Rhédey Lajosné 408, 282, 726
 Kácsándy Zsuzsanna Gyulay Ferencné 97, 107, 118, 176, 271, 273, 294, 328, 488, 494, 776, 929, 994, 1084, 161, 317–318, 357, 385, 387, 444, 557, 818–819
 Kakucska Mária, H. 378
 Káldi György 647
 Kállay Ferenc 411
 Kalla Zsuzsa 761, 860, 894, 909
 Kallimakhosz 435, 532
 Kallsztratosz 435
 Kalmár Görgy 203, 567, 730, 1010, 376, 492
 Kálvin János 82, 101, 246, 539, 564, 597
 Kant, Immanuel 194, 202, 230, 234–235, 258, 331, 557, 995, 1084, 485, 539, 556, 596
 Kapisztrán János 772, 997, 796
 Kaprinai János 150, 154, 158, 163–164, 388, 526, 632–633, 433, 436
 Karczag Ákos 587
 Kardos Albert 537–538
 Károly, I. (Nagy) 415
 Károly, IV. 537, 740, 805, 879
 Károly, X. (Comte d'Artois) 615, 257–258
 Károly főherceg 136
 Kárpáthy Csilla 455
 Kästner, Abraham Gotthelf 257, 329, 847–848, 1093, 66, 133–134, 238, 434, 668
 Kaufmann Lajos 374, 909
 Kaunitz, Wenzel Anton 155, 159, 163, 389, 527, 633, 433, 437
 Kazinczy András, I. 50, 168, 215
 Kazinczy Antonin 335, 337, 339, 342, 645, 925, 676
 Kazinczy Dienes 243, 640
 Kazinczy Emil Traján 78–79, 81, 83–84, 91–92, 227, 239, 241–242, 249, 257, 335, 337, 339, 342, 345, 645, 780, 796, 925, 1062, 1083, 358, 532, 553, 676
 Kazinczy Eugenia 76, 78, 80, 82–83, 90–91, 227, 273, 454, 488, 494, 496, 777, 796, 928–929, 994, 102, 318, 358, 532, 819
 Kazinczy Gábor 25, 128, 570–571, 669, 674, 699, 903, 907
 Kazinczy Iphigenia 42–45, 72, 134, 227, 697–698, 750, 796, 994, 305–306, 308–309, 358, 407, 532
 Kazinczy István 369
 Kazinczy József 640
 Kazinczy Józsefné Bossányi Zsuzsanna 243
 Kazinczy Klára 297
 Kazinczy László 956, 48, 141, 161, 167
 Kazinczy Miklós 278, 911–912, 934, 411, 414, 422, 431, 600, 640
 Kazinczy Péter 132, 135, 424, 454
 Kazinczy Thalia 79, 82, 84, 89, 210, 213, 227, 455, 796, 102, 358, 514, 532
 Kazinczy Sófia Vay Ábrahámné 266, 486, 454
 Keczer György 141

- Kelemen Béla 13
 Kenderessy Mihály 178, 209, 375–378, 380, 382–383, 702, 1097, 595, 682, 714
 Kérchy Vera 451
 Kerekes Ferenc 687
 Keresztury Dezső 775, 908
 Kéry László 13
 Keszeg Anna 333
 Kézy Mózes 98, 99, 109, 112, 119, 131–132, 135, 343, 352, 479–480, 711, 713, 921, 362, 385, 409–414, 798–800
 Kisfaludy Károly 470–471, 532, 937, 59, 122, 725, 766, 772, 776, 792–794, 880–881
 Kisfaludy Sándor (Himfy) 79, 106, 135, 180, 193, 195, 322, 335, 342, 344, 351, 364, 435, 470, 563, 709, 727, 733, 1057, 1066, 96, 290, 344, 357, 378, 481–482, 616, 675, 681, 692, 694–696, 760, 762, 792, 891
 Kis István 200
 Kis János 34, 47, 59, 63, 64, 92, 95, 106, 110, 169, 172, 174, 180, 202, 209, 212, 214, 266, 271, 273, 286–287, 335, 415, 433–434, 436–437, 439, 466, 494, 496, 533, 704, 708, 732–733, 739–740, 776, 918, 1056, 1066–1067, 1083, 33, 52, 59, 66–69, 76, 89, 94–96, 107, 111, 123, 239, 255, 272, 279, 283–284, 289–290, 302–303, 307, 315, 328, 337, 348, 350, 357, 359, 370, 372, 374, 378, 380, 383–384, 389, 395, 403, 409, 411, 413, 415, 421–422, 426, 431, 434, 437, 439, 441, 445, 448–450, 452–453, 458–459, 461, 463, 470–471, 475, 525–528, 533–534, 536, 540, 545, 550, 556, 568–570, 572, 584–588, 603, 609, 614, 616, 625–626, 643–644, 675, 682, 686, 690, 697, 703, 706, 709, 712, 717, 719–720, 728, 731, 736, 753, 761–763, 773–774, 803, 841, 878–879, 881, 890–891, 909
 Kis Lajos 146, 165, 214, 588
 Kiss Imre 621–622
 Kiss Károly 880–881
 Kiss Sámuel 632, 845
 Kleist, Ewald Christian von 34, 36, 112, 119, 257, 844, 37, 66, 239, 279–280, 385
 Kleopátra, VII. 334, 336, 338, 341, 646, 924–925
 Klimesch, Thomas 917
 Klobusiczky Matild 965, 894
 Klopstock, Friedrich Gottlieb 150, 211, 257, 353, 471, 472, 524, 625, 679–681, 893, 896, 933, 13–14, 24, 29, 31, 46, 50, 56, 58, 66, 95, 97, 133–134, 153, 161, 163, 173, 212, 247, 250–251, 255, 263–264, 267–269, 281–282, 285–286, 288, 331–332, 376, 434, 577, 668, 702–703, 793
 Knautné (Mária) 870
 Koch, Heinrich 456, 782
 Kocsis sátoraljaújhelyi káplán 858
 Kollár Ádám Ferenc 435–436
 Kónyi János 617, 619, 815, 832, 911, 934, 149, 151
 Koppi Károly 209–210, 213, 333, 336, 338, 340, 644, 924, 515, 675
 Korbély Mihály 574
 Kornis Ignác 383, 464–469, 471–473, 474–476, 477–478, 501–502, 803, 812, 793
 Kornis Ignácné Teleki Anna 375, 377, 380, 382–383, 465–467, 469, 471, 473, 475, 477–478, 502–503, 523, 702, 803, 812, 1097, 714, 793
 Kornis Károly Ignác 501, 714
 Kornis Mihály 375, 377, 380, 382–383, 466, 470–471, 477, 481, 501, 503, 523, 702, 1097, 112, 470, 714, 790, 792–793, 893
 Kornis Zsigmond 465–467, 469, 473, 475, 477–478, 502, 803, 812, 793
 Kornis Zsuzsanna Anna 714
 Koros Imre 209
 Kosjár Márton 529
 Kossuth Simon 497, 828
 Kovachich Márton György 22, 142, 153, 243, 774–777
 Kovács András, W. 612–613
 Kovács Dániel 600
 Kovács Ida 909
 Kovács Kálmán 20, 146
 Kovacsóczy Mihály 13, 792, 881
 Kovács Sándor Iván 514
 Kozák Dániel 20, 351
 Kozma Gergely 33
 Kölcsey Ferenc 84, 335, 337, 339, 342, 453, 499–500, 639, 645, 801, 925, 963, 66–67, 95, 102, 104, 106, 111, 180, 182–183, 189, 328, 332, 338, 348, 385, 406–407, 414, 451, 461–462, 511, 537, 552, 554, 563, 585, 618–619, 621, 641–642, 669, 673, 675–676, 681, 683, 704, 717, 719–720, 736, 841, 844
 Köppen, Karl Friedrich von 155
 Kreskay Imre 50
 Kreuzinger, Josef 573, 446
 Kriebel János 531, 862
 Kugyeray Ede 131
 Kulenkamp, Lüder 848, 238
 Kulcsár István 44, 90, 113–115, 119, 126–128, 130, 452, 504, 709, 104, 329, 398, 410, 413–404, 451, 453, 509, 713

- Kunike, Adolph Friedrich 516
 Kunszery Gyula 337–338, 583, 616, 909
 Kuun Géza 470, 710
 Küllös Imola 900, 909
- Labádi Gergely 111, 714
 Lácza Szabó József 184, 188, 195, 201–202, 342, 48, 96, 475–476, 494
 Lajos, XIV., a Napkirály 734, 379
 Lakatos István 216, 258, 334, 351, 416, 548, 571
 Lampi, Christian Johann 573, 446
 Landerer János Mihály 617, 619, 815, 832, 911, 934, 46–48, 149, 151
 La Rochefoucauld, François de 571, 447
 László, IV. 220, 320, 717
 László Pál 513, 515–516, 519–520, 522–523, 745
 Laudon, Ernst Gideon Freiherr von 515, 519, 522, 527, 745, 857
 Lehoczky András 528
 Lekain (Henri-Louis Cain) 331–332, 797, 959, 1022, 666
 Leónidasz 417, 789, 732, 821
 Leopold von Braunschweig 43
 Lessing, Gotthold Ephraim 639, 847, 66, 145–146, 447, 507, 512
 Linné, Carl von 622
 Lipót, II. 600
 Livius, Titus 223, 863
 Lobkovic, Bohuslav Hassenstein 537, 879
 Logau, Friedrich Freiherr von 871
 Lontay László 351
 Lorántffy Zsuzsanna, I. Rákóczi Györgyné 424–425
 Lorrain, Claude (Gellée) 230, 232, 234, 246, 509, 523, 721–722, 539
 Lotti I. Gyulay Karolina
 Lucretia 989, 846
 Lugossy József 411
 Lujza Augusztá Vilma Amália, porosz királyné 131–136, 140, 415
 Lukács Joanna, Gyergyószentmiklósi 534, 538
 Lully, Jean-Baptiste 377
 Luther, Martin 155, 159–160, 163–164, 389, 527, 633, 433, 437
- Madarassi Ferenc 67
 Majláth Antal 457, 541–543, 712–713, 974, 782, 885
 Majláth György, id. 553
 Majláth György, ifj. 239–242, 249, 541–543, 713, 780, 974, 1062, 1083, 553, 885
 Majláth János 409–410, 412, 414, 449, 451, 492, 13, 20, 71, 73, 98, 120, 357–358, 374, 441, 553, 649, 651, 727–729, 731–732, 734, 737–741, 744, 765–766, 773, 776, 778–779, 781, 783–785, 788, 792–793, 798–800, 816–817, 828, 880
 Major, Gregor 149–150, 154–155, 158–159, 163, 388–389, 526–527, 632–633, 433, 436
 Makkai Ernő 596
 Makk Domonkos 880
 Malonyay János 480, 711, 971–972, 1099, 797, 800
 Mapes, Gualterus (Archipoeta) 846
 Már Péter 407
 Mara, Gertrude-Élisabeth (Shmaehling) 259–260, 918–919, 584, 588
 Mária Lujza (Mária Ludovika) 131–136, 139–140, 627–628, 707, 410, 412, 415, 633
 Mária Terézia 131–132, 134, 136, 140, 148–151, 155–156, 159–160, 163–164, 313, 386, 510, 524–527, 627, 629, 633, 680–681, 707, 743, 247, 258, 415, 426, 430, 433–435, 437, 857
 Marmontel, Jean François 240, 660, 195, 379, 436
 Marsalkó József 542
 Martinkó András 909
 Martinovics Ignác 285
 Martinuzzi I. Fráter György
 Mártonffy József 165, 516, 523, 432
 Márton József 136, 412
 Massard, Jean 721, 539
 Matolay Gábor 798
 Matthiesson, Friedrich von 35, 141, 143, 145, 251, 126, 385
 Mátyás, I. I. Hunyadi Mátyás
 Mátyás, II. 178
 Mátyási József 184, 195, 201–202, 211, 243, 475–476, 494
 Mauks Jozefína I. Bártfay Lászlóné
 Maximos Planudes 67
 Maynard, François 281
 Meczner Pál 309
 Mede Pál I. Döme Károly
 Meleagrosz 305, 317, 715, 69, 72–73, 603
 Merényi Oszkár 399
 Merz, Aloys 220
 Mesmer, Franz Anton 284, 602
 Mészáros János 116, 330
 Mészáros József 104
 Metastasio, Pietro 257, 541, 543, 666, 834, 857, 27, 58, 66, 73, 209, 245
 Metód 207, 639, 1051, 508, 510–511
 Mezei Márta 66, 152, 378, 548, 586–587, 597, 909
 Miller–Dehm 43, 308, 314, 307, 648

- Miller, Johann Martin 207–208, 282
 Milton, John 377, 455
 Mišianik, Jan 900
 Miskolczy Ambrus 597
 Mitrovics Gyula 831
 Mitserlich, Christoph Wilhelm 538, 703
 Mocsáry Erzsébet Vay Józsefné 454
 Mohamed próféta 602
 Moldován Gergely 436
 Molnár János irodalomtörténész 44–46, 173, 909
 Molnár János kanonok 203, 567, 912, 934, 1010, 23–24, 148, 150–151, 154, 165, 492
 Montecuccoli, Raimondo 529
 Montesquieu, Charles Louis de Secondat 231, 234, 246, 721, 539
 Montfaucon, Bernard de 67, 94, 508, 739
 Moszkhosz 190, 530
 Mozart, Wolfgang Amadeus 573, 155, 257, 463
 Muraközy Gyula 195
 Murat, Marc Antoine (Muretus) 134–135
 Musiczky Luczián 558
 Müller, Johannes von 47, 928, 303, 708

 Nádasy Ferenc 567
 Nádasy Tamás 433, 436–437, 439–440, 704, 709, 740, 776, 1067, 762
 Nádaskay András 574, 94
 Nagy Gábor 233, 243, 245, 257, 271, 277, 332, 523, 97, 111–112, 114–115, 122, 255, 260, 316, 359, 395, 533–534, 536–538, 545, 566, 594, 596–597, 600, 602, 619, 621–622, 698–699, 713, 722
 Nagy Ignác 480
 Nagy Iván 862
 Nagy János 911, 934, 149, 151
 Nagy Joanna Cornélia 534, 538
 Nagy József 411
 Nagy Júlia 900
 Nagy Pál, Felsőbüki 239, 241–242, 249, 530–531, 780, 1062, 1083, 553, 861, 863
 Naláczy István 343, 682
 Naláczy Istvánné 632
 Naláczy József 682
 Napóleon, I. (Bonaparte) 130, 132–133, 135–136, 139, 325–327, 532, 627, 707, 1073, 88, 328, 331, 334, 346, 384, 410, 412–415, 597, 633
 Németh Balázs 45
 Nero, Claudius Caesar Germanicus 20, 668, 684, 827, 864, 216, 435
 Nero, Tiberius Claudius 288

 Nesztor 457, 459, 705, 710, 764, 999, 785
 Newton, Isaac 258, 556
 Numa Pompilius 602
 Nyomárkay József 789, 793

 Orbán László 20, 96, 133, 185, 218–219, 242, 586, 588, 713, 761, 907–908
 Orbilius, Pupillus 573
 Orczy József 732, 377
 Orczy László 732, 377
 Orczy Lőrinc 106, 149, 153–154, 158, 160, 162, 164–165, 180, 385, 388, 526, 631–632, 732–733, 1056–1058, 23–24, 111, 115, 120, 149, 151, 377–378, 432, 434–436, 439, 442, 514
 Ormos László 587
 Orosz Beáta 189, 908
 Orosz Endre 613
 Oroszi Julianna Horváth Ádámné 668, 683, 827, 216
 Osgood, Charles Grosvenor 377
 Osszián 995, 254–255, 257, 865, 880, 901
 Ovidius, Publius Naso 647, 725, 303, 471, 529, 562, 696, 704
 Ödön 463, 749, 987, 789

 Paine, Thomas 85, 350
 Pais Dezső 789
 Paksa Katalin 463
 Palacký, Frantisek 879
 Palamedes 351
 Pálffy Ferenc 486
 Pál József 152, 155–156, 309, 909
 Palladio, Andrea 342, 344–345, 351, 353–354, 363, 370, 791, 1023, 677, 679, 681, 689
 Pallmann Péter 514
 Palocsay Ferdinánd 480–483, 929, 802–803
 Pál, Szent 240, 375, 909
 Pánczél Dániel 136, 458
 Pápai Zsigmond 586
 Pápay Sámuel 95, 105–106, 247, 503, 511, 574, 609, 735
 Papirius Praetextatus 54, 624, 626, 331, 333
 Papp Júlia 67, 95, 508, 909
 Papp Klára 612
 Párniczky Mihály 131
 Pászthory Sándor 153, 158, 162, 260, 262–265, 267, 271, 277, 321, 388, 526, 631, 717, 912, 947–948, 998, 51, 435, 567, 589
 Pataky Mózes 621
 Patatich Ádám 564
 Pávai István 138
 Paziazi Mihály 880–881

- Pázmándi Horvát Endre (Horváth András) 346, 354, 95, 685, 692
- Pázmány Péter 88, 208, 215, 433, 436, 438–438, 440, 638, 649, 704, 709, 740, 776, 1050, 1067, 507, 511, 762
- Péchy József 802
- Péczeli József 13, 189, 286, 661–662, 46, 48, 50–51, 193–194, 221, 473
- Peisizsziatosz 149, 152, 159, 164, 386, 630, 434
- Penke Olga 221
- Perényi Zsigmond (Prényi) 239, 241–242, 249, 780, 1062, 1083, 553
- Pesti Gábor 208, 638, 1049, 511
- Péteri Takács József 523
- Péterffy Ida 216
- Pethe Ferenc 329, 331, 335, 96, 665–666, 668
- Petrarca, Francesco 73, 74, 1014, 694
- Petrichevich Horváth Lázár 707–708
- Petrus Scriverius 172, 241
- Pfeffel, Gottlieb Konrad 880–881
- Phaedrus, Gaius Julius 362
- Pheidiasz 344, 801, 681
- Philippus Pulcher I. Fülöp, IV. (Szép)
- Phokion 754, 985, 877
- Pieter de Frans (Petrus Francius) 923, 68, 644–645
- Pigay Antal 481
- Pindaros 107, 444, 471, 734, 784, 1058, 71, 303, 379, 754, 777, 793, 837, 841–842, 844–845
- Pitt, William 332
- Platón 20, 283, 296, 305, 465, 467, 469, 472, 475, 478, 502, 667, 714, 753, 803, 812, 827, 863, 995, 1070, 1090, 69, 72–73, 216, 598, 625, 793, 806
- Plautus, Titus Maccius 94, 103, 729, 1053, 375
- Plinius, Caius Secundus 320, 717, 922
- Plutarkhosz 117, 700, 331, 398–399, 434, 654
- Podmaniczky Sándor 131
- Pogány László 14
- Pohánka Éva 194
- Polüdórosz 633
- Ponori Thewrewk Emil 68, 189–190, 665
- Ponori Thewrewk József 796–797, 14, 68, 532, 665–666, 850, 863
- Poóts András 184, 195, 201–202, 211, 243, 395, 405, 407, 479, 475–476, 494, 511, 723
- Popovits Theodosia 512
- Porkoláb Tibor 272
- Poussin, Nicolas 309
- Praxitelész 447
- Pray György 789
- Prónay Ágnes, II. Ráday Pálné 837, 871, 185, 234, 357, 883
- Prónay Albert 540, 883
- Prónay Elek 883
- Prónay Gábor 481, 619, 158
- Prónay Honorata Kubinyi Gáspárné 80, 81
- Prónay István 854
- Prónay László 78, 81, 83, 91, 455, 45, 47, 183, 185, 193, 198, 222, 234, 357–358
- Prónay Sándor 81, 289, 291, 520, 539, 105, 107, 234, 255, 263, 494, 569–570, 882–883
- Prónay Simon 289, 522
- Prónay Simonné I. Hirgeist Anna
- Propertius, Sextus 574, 492
- Puky Ferenc 238
- Püthagorász 282, 479, 1087, 511, 597
- Pyber Benedek 186, 192, 565, 479
- Pyber Ferenc 479
- Pyrker János 13, 127
- Quintilianus, Marcus Fabius 363, 694
- Rabelais, François 375
- Rácz Anita 587
- Rácz Zsigmond 586
- Ráday Erzsébet Prónay Albertné 539–540, 813, 991, 882–883, 893
- Ráday Gedeon, I. (1713–1792) 56, 78, 81, 83, 89–91, 95, 104–106, 134, 177, 203, 395, 405, 455, 465, 468, 470, 473, 476, 478, 502, 567, 660, 730–731, 733, 751, 803, 812, 918, 936, 942–943, 1004, 1010, 1054–1055, 23–24, 26, 29–30, 44–52, 146, 149, 168, 170, 173, 178–181, 188–190, 193, 195, 198, 209, 211, 215, 222–223, 229, 231–232, 249, 251, 253, 276, 357–358, 373, 375–376, 468, 470, 492, 723, 793
- Ráday Gedeon, II. (1745–1801) 730, 375
- Ráday Pál, I. (1677–1733) 375
- Ráday Pál, II. (1768–1827) 76–80, 82–83, 90–91, 258, 453–454, 111, 141, 355, 357, 553, 883
- Radvánszky Polyxéna Újházy Sámuelné 271, 294, 1084, 37, 285, 288, 557
- Radvánszky Teréz Szerencsy Józsefné 34, 79, 255, 271, 294, 1084, 37, 250, 279–282, 285, 557
- Raffaello di Giovanni Santi 36, 791, 918, 679
- Ragályi Tamás 111, 320, 540, 545
- Rainer főherceg 136, 456, 782
- Rájnisi József 104, 203, 207, 302, 409, 416, 427, 440, 443, 567, 636, 677, 731, 940, 1010, 1055, 50, 166, 220, 376, 492, 510–511, 687, 754
- Rákóczi Ferenc, I. 422, 424–425, 742
- Rákóczi Ferenc, II. 214, 422, 424–425, 515, 742

- Rákóczi György, I. 422, 424–425, 742
 Rákóczi György, II. 422, 424–425, 742
 Ramler, Karl Wilhelm 125, 223
 Ratschky, Joseph Franz 207, 510
 Raynal, Guillaume Thomas François 231, 234, 246, 721, 539
 Regnault, Jean Baptiste 539
 Reni, Guido 42, 43, 211, 214, 309, 451, 515
 Retzer, Joseph Friedrich 95, 97, 701–704, 901
 Révai Miklós 104, 123, 186, 204, 211, 409, 567, 574, 639, 666, 677, 731, 940, 1011, 1055, 50, 166, 195, 220, 280, 376–378, 492, 514
 Rhédey Gedeoné 365
 Rhédey Lajosné I. Kácsándy Terézia
 Ribinyi János 107
 Richard Pražak 879
 Richelet, Pierre 294
 Rilla, Paul 447
 Rolly József 827
 Romulus I. 492, 704
 Rost 43
 Rosty János 880, 931, 40, 292
 Rousseau, Jean-Jacques 85, 234, 571, 350, 538
 Rózsa Mária 345
 Rudnay Sándor 481
 Rumy Károly György 241, 261, 447, 516, 697, 72, 95, 105, 107, 132, 238, 247, 307–308, 338, 341, 345, 347, 350, 355, 358, 361–362, 373–374, 380–381, 389, 391, 396, 398, 400–402, 404, 407, 409, 411–414, 431, 453, 461–466, 475, 493–494, 503, 509, 516–518, 530–531, 588, 596, 624, 633, 640–642, 663, 673, 675, 681, 688, 690, 701, 713, 727–728, 734, 759–760, 773, 784–785
 Ruszek József 678, 689, 760
 Sachs, Hans 366–367, 389–390, 396, 400, 765, 1050, 511, 721
 Sághy Ferenc 334, 339, 341, 676
 Salis-Seewis, Johann Gaudenz Freiherr von 35, 36, 284
 Sallustius, Cajus Crispus 230, 271, 273, 493–494, 285, 632, 807, 827
 Sándor (Nagy) 130, 132–133, 135, 140, 627, 707, 1073–1074, 332, 415
 Sárközy István 254–255, 96, 308, 409, 411, 431, 540, 544–546, 799, 801–803, 836
 Sárközy Péter 514
 Sárosi Gyula 350
 Sárváry Pál 655
 Schedius Lajos 81
 Schertl Jeti 888
 Schiller Erzsébet 853
 Schiller, Friedrich 47, 71, 100, 211, 238, 245, 254–255, 342, 447, 482, 571–572, 574, 915, 95, 126–127, 156, 311, 389, 500, 540, 546, 548, 686, 771, 821, 824
 Schlegel, Johann Adolf 161
 Schneider, Johann Gottlob 190
 Scipio, Publius Cornelius Africanus, maior 877
 Schmidegg Ferenc 802
 Sebestyén Gábor 94
 Seneca, Lucius Annaeus 40, 264, 414
 Sennovitz Mátyás 141
 Septimius (Horatius barátja) 288–289
 Serveto, Miguel 230–231, 234, 246, 721, 537, 539
 Sessi, Marianne 282, 1087, 598
 Sessi, Marie-Thérèse 598
 Shakespeare, William 571
 Sihulszki Frigyes 870
 Sipos Pál 131–132, 135, 209, 257, 264, 343, 1084–1085, 73, 107, 111–112, 114–115, 120, 122, 409–414, 451, 492, 514, 548, 552, 571, 574, 590–591, 594–597, 600, 602, 632, 662, 677–678, 682, 686
 Sisak kapitány 409
 Siskovics József 241
 Snell, Christian Wilhelm 273
 Sobor András 362
 Soliman, Angelo 615–616
 Sombori Imre 492
 Sombori László 203, 567, 1011, 13, 492
 Somlyódy Csaba 141
 Somlyó György 337
 Somogyi Simon 968, 860
 Somosy János 901
 Somssich Lázár 47, 48, 303
 Soós Elemér 600
 Soós István 218, 436, 509, 908
 Soós János 513
 Soós László 600
 Soós Pál 267, 278, 111, 600
 Soós Pálné Beöthy Fanni (Franciska) 267, 271, 273–274, 278, 286, 111, 594, 599–600
 Spissich János 422, 426, 756, 995, 745
 Steiner Ádám 541
 Steinmetz 123
 Steinmetz Anna Keczer Györgyné (Náni) 141, 281
 Sterne, Laurence 901
 Stettner György 508, 524, 76, 86, 98–100, 115, 119–120, 122–123, 465, 468, 491, 555–556, 681, 748, 812, 831, 844–845, 861–862, 880
 Stolberg, Christian von 905, 943, 166, 168, 754

- Stolberg, Friedrich Leopold von 819, 841, 853, 905, 940, 943, 166, 168, 184–185, 754
 Storace, Anna Selina (Storazzi) 259–261, 273, 287, 770, 918–919, 1025, 584–585, 588
 Suffénus 151
 Sulpicia 867
 Summers, Kirk M. 134
 Sváb Antal 529
 Swieten, Gottfried von 155, 159, 163, 264, 389, 527, 633, 433, 437
 Sylvester János (Erdősi János) 89, 95, 104, 180, 208, 346–350, 354, 356, 361–362, 636, 638, 730, 794–796, 1049, 1054, 375–376, 492, 510–511, 685
 Szabó Ágnes 20, 387, 613, 819, 907
 Szabó G. Zoltán 318, 396, 462, 583–584, 669, 680, 719, 908
 Szabó János 899
 Szabó Tibor 587
 Szacsvey Sándor 339, 676
 Szaitz Leo 46, 48, 218–220
 Szajbély Mihály 321
 Szalay László 666, 692, 746, 756, 805–806, 867, 877
 Szana Tamás 664–665
 Szapáry János 327–328, 633
 Szapphó 79, 912
 Száraz Orsolya 20, 245
 Szathmári Király György 900
 Szauder József 152, 161, 167, 215, 225, 385, 387, 444, 557, 622, 819, 909
 Szauder Mária 142, 825, 908
 Széchényi Ferenc 912, 947–948, 132, 258, 303, 538
 Széchenyi István 111–113, 773, 844–845, 874–875
 Szécsi Mária 334
 Szeder Fábán 684, 875–876
 Szegedy Róza Kisfaludy Sándorné 378
 Szelestei Nagy László 376
 Szemere István 1096, 699, 903
 Szemere Klára 317
 Szemere Krisztina 882, 317–318
 Szemere László 318
 Szemere Lászlóné Vatai Krisztina 317–318
 Szemere Pál 92, 188, 204, 238, 243, 329–330, 335, 337, 339, 342–343, 345, 348, 424, 471, 499, 511–512, 514, 518, 520–521, 575, 639–642, 645, 744, 925, 932, 937, 32, 60, 70, 95, 102–105, 107, 109, 137, 241, 318, 338–339, 346, 414, 431, 441–442, 451, 453, 503, 508–509, 511–513, 526, 609–610, 621, 673–674, 676–678, 680–681, 690, 694, 696, 700, 703, 734, 753, 778, 792, 794, 856–857, 877–880, 888
 Szemere Pálné 856, 880–883
 Szemere Teréz 882, 317–319
 Szemerkenyi Ágnes 138
 Szenci Molnár Albert 208, 559, 638, 1049, 52, 156, 489, 510–511
 Szén Károly 285
 Szentes József 627
 Szentgyörgyi István 111, 189–190, 775
 Szentgyörgyi József 34, 115, 308, 404, 411, 509, 534, 574, 594, 597, 655
 Szentmiklóssy Alajos 335, 337, 339, 342, 513, 645, 925, 937, 59, 676, 689–690, 697, 736
 Szép Beáta 20, 52, 350, 361, 374, 412, 462, 465, 908
 Szepeszy Ignác 352–353, 357, 501, 741, 689–691
 Szerenczy Józsefné I. Radvánszky Teréz
 Szilády Áron 375
 Szilágyi Márton irodalomtörténész 20, 138, 280, 285, 292, 761, 776, 907
 Szilágyi Márton, piskárosi 131–132
 Szilágyi Sámuel, id. 1010, 376, 492
 Szilágyi Sámuel, ifj. 198
 Szilassy József 835–836
 Szimonidész 789, 821
 Szinnyi Ferenc 399, 862
 Szirmay András 458
 Szirmay Antal 208, 49, 463, 556
 Szirmay János 298, 76, 614–616
 Szilágy György 825
 Szilágy János 285, 387, 825
 Szokolay Dániel 919, 343–344
 Szókratész 195, 230–231, 234, 418, 420, 571, 721, 24, 350, 734
 Szolgáry úr 45
 Szombathy János 415
 Szögyényi Ferenc 1096, 699
 Szöllősy Károly 285
 Szörényi László 413
 Sztáray Albert 456–458, 764, 999, 781–782, 784
 Sztáray Albertné Károlyi Mária 457–458, 764, 999, 781–782
 Sztáray Eleonóra I. Desseffy Józsefné
 Sztáray Mihály 155–156, 159, 456, 526, 705, 710, 435, 716, 781
 Sztáray Mihályné Eszterházy Eleonóra 490, 705, 710, 1000, 716, 781, 785, 808
 Sztáray Vince 493, 807, 812
 Sztratiromirovich István 509
 Sztrokay Antal 585
 Szuromi Lajos 374

- Tacitus, Publius Cornelius 109, 119
 Tamásy József 969, 860
 Táncsics Ignác 458
 Tarnai Andor 775, 908
 Tarquinius, Sextus 846
 Tasi Réka 908
 Tasso, Torquato 216, 647, 734, 379, 518, 529, 782
 Tas vezér 610, 263
 Tatay János 302, 308
 Teleki Ádám 732, 378
 Teleki Ádámné Wesselényi Mária 378
 Teleki József (1738–1796) 286, 732, 50, 377
 Teleki József (1778–?) 323, 611, 613
 Teleki Józsefné (1778–?) Szerencsy Franciska (Fanny) 323
 Teleki Károly 378, 380, 382, 465–467, 469, 471, 473, 475, 477–478, 502, 702, 803, 812, 1097, 714, 793
 Teleki László (1764–1821) 307, 569
 Teleki Sámuel 264, 313, 285
 Telek Rozália 859
 Terentius, Afer Publius 94, 103, 170, 172, 175, 570, 729, 1053, 374, 454, 494
 Terestyéni Ferenc 407
 Tertina Mihály 413
 Thaly Antal 528–531, 112, 861–862
 Themisztoklész 319, 478, 570–571, 726, 1017, 381, 655, 793
 Thomas, Antoine Léonard 708
 Thorwaldsen, Bertel 486, 812
 Thököly Imre 425
 Thræsea Paetus 602
 Thuküdidész 317, 715, 960, 435, 646, 895
 Tibullus, Albius 57, 64–66, 68, 73, 75, 89, 95, 105, 532, 731, 752, 770, 1025, 1055, 48, 50, 348, 377, 525, 867
 Timoleon 149–150, 152, 159, 164, 386, 524, 630, 434
 Timophanész 149–150, 152, 159, 164, 386, 630, 434
 Tinódi (Lantos) Sebestyén 88, 94, 103, 208, 220, 638, 729, 1049, 1053, 375, 510–511
 Toldy Ferenc 530, 11, 13, 16, 18, 69–71, 73–76, 83, 86–88, 99–101, 108–109, 112–115, 118–129, 141, 211, 242, 271–272, 290, 302–303, 412, 433, 442, 465–466, 468, 471, 473, 491–492, 507, 528–529, 537, 552, 555, 592–593, 609, 644, 668, 678–681, 690, 692, 722, 745, 747, 767, 776, 794, 802, 812–814, 831, 833, 835, 846–847, 849–852, 854, 856, 859, 861–862, 864, 866–871, 874, 876–879, 885, 887, 890–891, 903, 907
 Tolloius, Jacobus 332
 Tolnai Vilmos 138, 318
 Toméczy (?Töméczey) Ferenc 208, 514–515
 Tomek Vince 514
 Tompa József 215, 529, 909
 Toroczky Zsigmondné Teleki Eszter 377
 Tóth Barna 20
 Tóth Ferenc 632
 Tóth Judit, D. 20, 190–191, 351, 646, 694, 704, 821, 841
 Tóth Orsolya 141
 Tóth Valéria 587
 Tóth Lajos 859
 Tökés János 323, 328–329, 331–333
 Török István 172
 Török József 857
 Török Lajos 245, 257, 266, 332, 382, 111, 155–156, 281, 430, 540, 545, 548, 586, 597, 602, 714
 Török Lajosné 586
 Török Marie Susie 327, 587
 Török Sophie Kazinczy Ferencné 45, 56, 58–61, 63, 67–69, 72, 74, 76–80, 82–83, 90–91, 108, 216–219, 221, 227–228, 273, 327, 339, 454, 492, 498–499, 520, 641, 736, 771, 796, 881, 917, 919, 1026, 1073, 101, 308–309, 318, 337, 341, 358, 383, 518, 532, 585–587, 807
 Trapp, Joseph 190
 Trattner János Tamás 413, 644, 647, 649, 595, 674, 728
 Trattner Mátyás 306, 322, 575, 640, 44–46, 67, 104, 107, 375
 Trissino, Gian Giorgio 791, 679
 Tulsiczky András 94
 Túrtaiosz 265
 Ungvárnémeti Tóth László 365, 68, 321, 698, 747–748
 Uz, Johann Peter 933, 143
 Ürményi János (Johannes de Ilmur) 220, 320, 717, 922, 998
 Ürményi János (József fia) 104
 Ürményi József 149, 154, 158, 388, 526, 632, 717, 922, 431, 435, 523–524, 567
 Váczy János 314, 331, 12, 18, 21–23, 68, 93, 128, 131, 141–142, 148, 153–154, 161, 168, 172, 181, 223, 229, 240, 247, 263, 271, 274, 289, 302, 307–308, 322–323, 331, 340, 349, 355, 362, 380, 397–398, 400, 404, 409–411, 413, 415, 425, 430–432, 436, 454, 470, 475, 487, 512, 514, 518, 526, 533, 536, 540, 544–545, 553, 556, 566, 568–571, 585–586, 588–590, 596–597, 600, 609, 615, 621, 631–632, 636,

- 638, 641, 643, 645, 647–648, 662, 664–665, 669–670, 674, 677, 680, 682, 687–689, 698–699, 702, 706–710, 713, 716, 719, 727, 734–736, 749, 753, 760–761, 766, 775–776, 778, 786, 794, 796, 798–799, 803, 807, 812–813, 816, 826–827, 844, 852, 854, 862, 872, 877, 879, 882, 887–888, 890, 907, 909
- Váczy József 220
- Vaderna Gábor 51, 127, 556, 571, 909
- Vályi András 27, 48
- Vályi Nagy Ferenc 203, 312, 395, 409–414, 453, 499–500, 567, 737–738, 765, 801, 926, 963, 1011, 68, 94, 362, 369–371, 373, 376, 413, 491–492, 530–531, 595, 632, 644, 681, 692, 719, 721–722, 728–729, 779, 901
- Van Dyck, Antonis 334, 336, 338, 341, 645–646, 924–925, 676
- Várady Imre 514
- Varga Pál, S. 20, 587, 908
- Varro, Marcus Terentius 277, 287, 289–290, 572
- Vas István 892
- Vatai Krisztina Szemere Lászlóné 318
- Vay Ábrahám 454, 844–845
- Vay Gábor 235
- Vay József 30, 257, 529, 531–532, 583, 679, 683, 871, 993, 235–237, 444, 454, 863
- Vay Miklós 541–543, 884
- Vay Miklósné Geimiller Katalin 271, 543, 411, 415
- Veisz Bettina 20, 322
- Velutti, Giovanni Battista 282, 1087, 597
- Verbőczy István 232, 234, 246, 722, 539
- Vergilius, Maro Publius 93, 103, 107, 133, 135, 277, 288, 290, 302, 307–308, 311–312, 320, 356, 358, 417, 427, 440, 443–444, 465, 467, 469, 472, 475, 478, 502, 574, 647–648, 667, 686, 715, 717, 729, 734, 773, 803, 812, 959, 1009, 1053, 1058, 1062, 71–72, 88, 216, 258, 334, 348, 351, 374, 379, 414, 416, 492, 529, 538, 548, 571–572, 633, 687–688, 703, 752, 754, 764, 793–794
- Verhovszki Sámuel I. Vrchovszki Sámuel
- Vernet, Claude Joseph 230, 232, 234, 246, 721–722, 257, 539
- Verseghy Ferenc 33, 212, 342, 523, 570, 50, 96, 146, 301, 320, 455, 901
- Vida László 238, 290, 335, 337, 339–340, 345, 360, 644–646, 925, 66, 111–112, 349–350, 430, 441, 503, 570, 639, 641, 670, 673–675, 692
- Vignola, Giacomo (Barozzi da Vignola) 342, 344, 351, 354
- Virág Benedek 47, 63, 104, 135, 143, 180, 203, 207, 209, 215, 243, 318, 346, 349, 354, 361, 415–416, 433, 436–437, 439, 494, 567, 636, 638, 678, 682, 704, 708, 731, 733, 739, 776, 794, 918, 1010, 1047, 1051, 1055–1056, 1067, 1083, 50, 94, 200, 272–274, 284, 302–303, 307, 323, 328, 373, 375–376, 414, 431, 461, 492, 510–511, 630, 685, 690, 726, 731, 762, 901
- Vitéz Imre 27
- Vitkovics Mihály 90, 92, 201, 207, 218, 223, 257, 263, 271, 301, 306, 348, 511–512, 514, 518, 521, 575, 634, 744, 66–67, 94–95, 102–104, 111, 114, 117–118, 157, 209, 329, 412, 414, 503, 507–512, 534, 574, 794, 834, 857
- Vitruvius, Marcus Pollio 791, 679
- Vojnovics Mihály 105
- Voltaire, François-Marie Arouet 30, 195, 201, 230, 234, 258–259, 294, 339, 456, 469, 478–479, 502, 571, 48, 221, 236, 494, 537–539, 666, 793
- Voss, Johann Heinrich 66, 67, 69, 73, 74, 440, 926, 239, 347, 362, 375, 681, 692, 754
- Völgyesy Orsolya 827
- Vörös Imre 489
- Vörösmarty Mihály 537, 856, 878–881
- Vrchovszki Sámuel 258, 556
- Wagner, Franz (Franciscus) 340, 646, 675
- Wallis, Joseph 600
- Walter, Gérard 351
- Wappler, Christian Friedrich 255
- Wass Sámuel 643, 76, 611–613
- Wass Sámuelné Bethlen Rozália 298–300, 322–323, 611–613, 640
- Wéber Simon Péter 49–50, 52–53
- Wékey Ferenc 887
- Wékey Károly 545, 70, 887–888
- Werfer Károly 60, 76
- Wesselényi Ferenc nádor 425, 626, 800, 1045, 334, 742
- Wesselényi Miklós, id. 52–55, 113–117, 119, 123, 126–127, 131–134, 153, 160, 164, 334, 336, 338, 341, 388, 622, 626, 631, 645–646, 699–700, 800, 875, 921, 925, 997, 274, 298, 322, 328–331, 333–334, 378, 384, 398–399, 403, 411, 414, 429, 433, 621, 676
- Wesselényi Miklós, ifj. 52–55, 75, 84, 89–90, 92, 114–117, 119, 123, 207, 209, 215, 245, 271, 304, 375, 377–380, 382–383, 523, 622, 626, 702, 800, 875, 1097, 95, 111–112, 114, 116, 118, 322–323, 327–334, 398–399, 413,

- 415, 431, 509–510, 674–675, 704, 711, 714, 739, 742
Wesselényi Miklósné Cserey Ilona (id.) 114–117, 119, 123, 385, 434
West, Martin Litchfield 190
Weszprémi István 375, 615
Wieland, Cristoph Martin 47, 271, 323, 342, 415, 58, 72, 97, 155–156, 285, 308, 538
Winckelmann, Johann Joachim 509, 399
Woltmann, Karl Ludwig von 47
Wutky, Michael 486

Xenophón 457, 459, 706, 710, 734, 764, 999, 379, 785
Xerxész 319, 726

Young, Edward 13., 662–663, 56, 193–195, 279, 901

Zádor György I. Stettner György
Zádor Gyula 608, 614, 631, 636, 638, 645, 647–648, 735
Zambra Alajos 514
Zechenter Antal 617, 619, 815, 832, 911, 934, 149, 151

Zelinka János 70
Zénon 233, 235–236, 248, 256, 723, 538–539
Zentai Mária 20, 258, 282, 284, 337, 361
Zichy Károly 219
Zlinszky Aladár 789
Zoltai Lajos 537
Zrínyi György, id. 647
Zrínyi György, ifj. 647
Zrínyi Ilona, I. Rákóczi Ferencné 214, 422, 424–425, 647, 515, 741–742
Zrínyi János Antal (Gnade Antal) 422, 424–425, 742
Zrínyi Miklós (1508 k.–1566) 422, 424, 647, 951, 375, 742, 804
Zrínyi Miklós (1620–1664) 89, 94, 104–105, 180, 208, 215, 223–225, 342, 344, 351, 354, 363, 434, 638, 647, 649, 730, 732, 942, 1049, 1054, 1056, 46, 120, 178, 332, 373, 375, 377, 510–511, 528–529, 681
Zrínyi Péter 424–425, 647, 742

Zsigray Jakab 285
Zsindely Endre 376
Zsombori József 347, 349, 354–355, 685
Zsombory László I. Sombory László